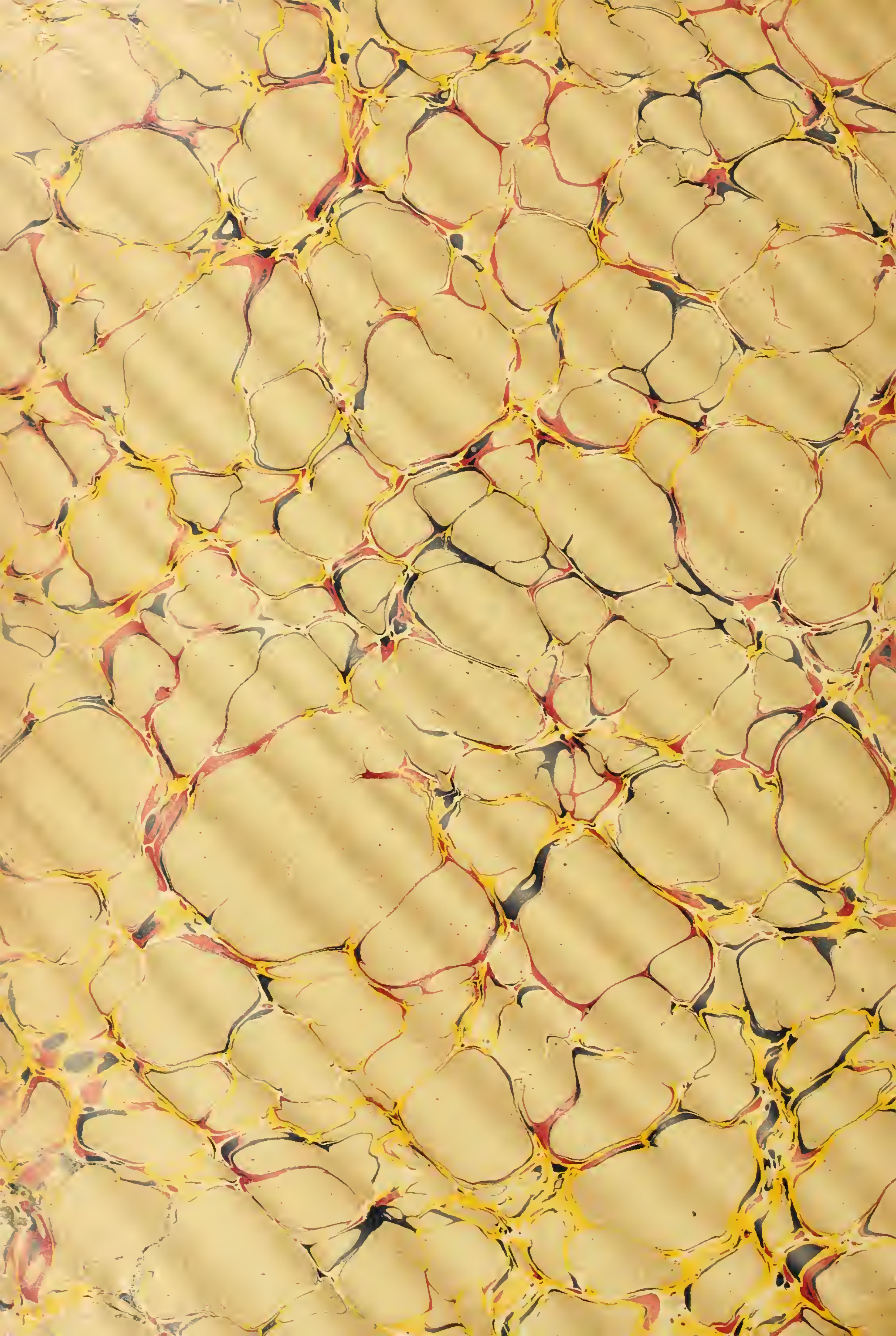
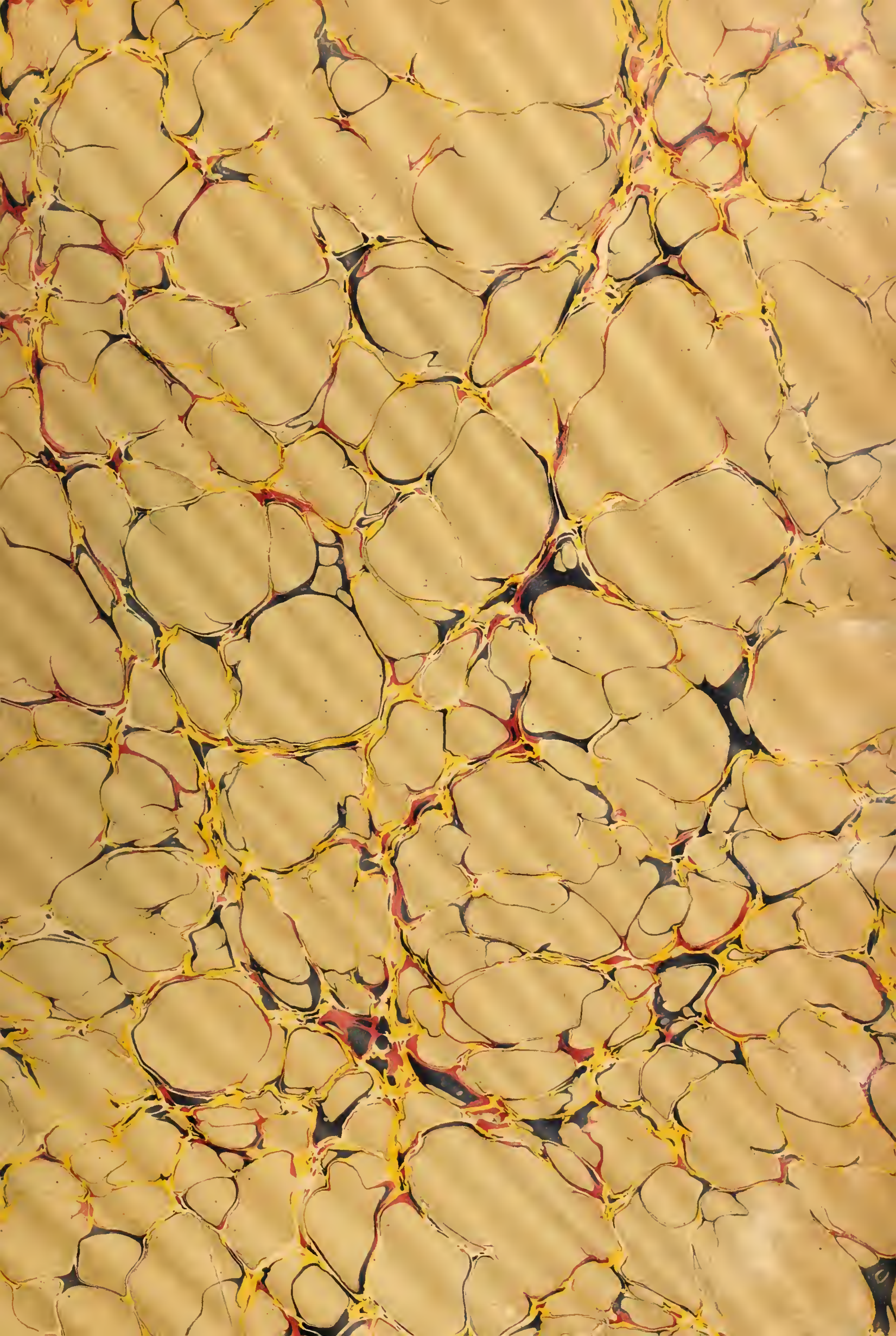
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01479762 5

CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS VIGESIMUS NONUS

Cet ouvrage, par les corrections et les additions considérables qui y ont été opérées, est devenu la propriété de l'Œuvre de Saint-Paul, qui se réserve tous ses droits. Toute contrefaçon ou imitation, quelle que soit la forme sous laquelle elle se présente, sera poursuivie rigoureusement, conformément aux lois.

Hoc in opere tam multa sunt aut correcta aut addita, ut id suum Consociatio Sancti Pauli reddiderit et, quidquid sui juris sit, sibi vindicet. Itaque, si quis idem aut furto ediderit aut quoquo modo erit imitatus, in crimine erit et de injuria postulabitur.

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES
ECCLESIASTICI

DENUO ET ACCURATE EXCUSI

TOMUS VIGESIMUS NONUS

1454-1480

02350
10/6/10

EX TYPIS CONSOCIATIONIS SANCTI PAULI

BARRI-DUCIS
36, VIA DICTA DE LA BANQUE, 36

PARISIIS
51, VIA DICTA DE LILLE, 51

FRIBURGI HELV.
10, VIA DICTA GRAND'RUE, 10

M DCCC LXXX

BR
145
B37
1854
v.29

ANNALES ECCLESIASTICI.

NICOLAI V ANNUS 8. — CHRISTI 1454.

1. *Ratisponensis et Francofurtensis conventus in quibus sacri belli necessitas, ex eloquenti præsertim Æneæ Sylvii oratione, confirmatur; sed nobile illud consilium ob discordias principum Christianorum ad nihilum redigitur.* — Anno hujus seculi quarto et quinquagesimo, Indictione secunda, plura de sacra expeditione a principibus Christianis adversus Turcas conficienda agitata sunt consilia : atque in primis Germanorum principum conventus, Friderici imperatoris jussu, Ratisponæ est coactus, ad quem Philippus dux Burgundiæ imperialibus litteris vocatus, accessit [1] (1). De cujus profectione accepto nuntio Ludovicus Bavariæ dux, Albertus marchio Brandeburgensis, aliique complures qui cæteroqui domi remansissent, Ratisponam contendere. At Fridericus substitit in Austria, veritus ne ex proximis motibus Hungaricis res suæ turbarentur : legavit vero oratores egregios proceres duos, duosque episcopos, nimirum Ulricum Gurcensem et Æneam Senensem : quibus adjunctus est Nicolaus S. Petri ad Vincula presbyter cardinalis, qui ea tempestate in Ecclesia sua Brixinensi agebat. Pontifex autem Joannem episcopum Papiensem illuc misit. In iis publicis cœtibus habita est ab eodem Ænea Sylvio concio tantæ eloquentiæ ardore, ut decretum de bello sacro editum sit, quod refert Gobelinus [2], addit que neminem fuisse, qui bellum suscipiendum cum Turcis non censeret : placuisse tamen orandos Francos, ut subsidiarias copias suas aliis conjungerent, atque Italos, ut classem adornarent, ad Hellesponti et Bosphori obsidendas fauces, maritimasque hostium infestandas oras, conventum denique alterum celebrandum Francofurti, ut in eo delectus militum fieret, ac necessaria pecunia imperaretur. Cæterum pauciores, quam rei moles exigeret, principes eo confluxisse queritur Æneas [1], sed effert laudibus ducem Burgundiæ ad defendendam fidem comparatum, in litteris ad Leonardum Senensem datis, quarum potiorem afferendam partem rerum gravitas poscit :

2. « Si verum, inquit, dicere libet, nimia est inter orbis nostri rectores somnolentia : aut adversus officium, aut præter officium omnes intenti sunt. Arbitror te jam cognovisse quæ sunt apud Ratisponam gesta, et quam negligenter eo conventum est; ex Italia non comparuere, nam legati Venetorum prius solutum audivere Concilium, quam Bavariam ingrederentur. Unus mihi videtur supra omnes laudandus princeps Philippus Burgundiæ dux, qui etsi esset Britannico bello implicatus, vocatus tamen ad conventum, qui pro salute populi Christiani erat indictus, noluit excusari, noluit reipublicæ deesse; congregationem, quæ commune bonum tractare videbatur, sua præsentia noluit esse privatam. Venit igitur Ratisponam, iturumque se contra Turcos in persona propria pollicitus est, si vel Cæsar, vel rex Hungariæ, vel alius magnus princeps exercitum duceret; si minus, missurum se quas posset copias, neque his in rebus excusatum se habere voluit, nisi tale sibi superveniret impedimentum, quod tota Christianitas legitimum reputa-

[1] Gobelin. in Comm. lib. 1. — [2] Id. ib.

[1] Æn. Sylv. Ep. CXXVII.

(1) Conventus hujus Ratisponensis Acta e Ms. Codice vulgata sunt inter vetera Monumenta a PP. Martene et Durand to. VIII, col. 1013, nihilque illis deest eorum quæ annalista ex Ænea Sylvio protulit. Signantur illa mense Maio anno MCDLIV, ex quo de tempore habiti conventus erudimur. MANSI.

ret. Quis hunc satis commendare principem posset? Nemo est inter Christianos, cui minus timendi sint Turci et infideles cæteri, quam duci Burgundiæ; nemo tamen est, qui pro depellendis atque comprimendis hostibus fidei sollicitior eo reperiatur. Unde ista mens homini? non cupido rapiendi hunc trahit, cui sunt opes infinitæ: non spes ulla voluptatum, quibus frui victores putant, qui est jam ævo provectior, et si delicias amet, nunquam majores quam domi reperiat: non augendi dominii ratio, qui se novit in Græcia aut Asia nequaquam regnare posse. Sed est hic religiosus princeps, amat Ecclesiam matrem suam, cupit fidei nostræ consultum esse, dolet cum audit Christianum nomen blasphemari, miseretur infelicibus animabus, quæ diutius in captivitate a Barbaris rapiuntur, pudet eum ignominiæ quam Turci nobis inferunt; est enim nobilis animus, non potest mens alto sanguine nata non alta meditari, nihil turpe ferre potest generosus spiritus, videt se dono Dei amplissimis et populosissimis regionibus præfectum, multisque beneficiis cumulatum, non vult ingratus videri, recognoscit munera in se divina esse quamplurima, vult pro sua facultate vices reddere. Meminit Joannis patris sui quem Turci pugnantem pro fide Catholica captivarunt, cupit ulcisci paternum vulnus, imitarique majorum suorum vestigia, quos pro fide orthodoxa constat fuisse ardentissimos ». Non perduxit ad exitum susceptum consilium Burgundus, cum deliciarum mollitie se corrumpi sivisset. Pergit Æneas nonnullis interjectis: « Hujus igitur, inquit, opera factum est, quod in conventu Ratisponensi nonnulli articuli conciperentur, quorum ego copiam rectoribus nostræ urbis feci, nec me dubium tenet, quin tu illorum notitiam habeas, nam et illustri dominio Venetorum, apud quod nunc moram trahis, articuli per suos legatos hujuscemodi missi sunt, quorum si fiet executio, nihil erit nostræ religioni timendum. Cæsar hujusce rei cupidus novum apud Frankfordium consilium indixit, id futurum est III kal. Octobris ».

Rogavit Pontificem Fridericus ut ad indictum Francofurtensem conventum oratorem mitteret, cujus postulatis assensit Nicolaus conficiendæ educendæque sacræ expeditionis cupidissimus, ac Joannem episcopum Papiensem, de quo memorat Gobelinus, eo se conferre hisce litteris [1] jussit.

« Nicolaus, etc. Significavit nobis nuper et litteris et nuntiis charissimus in Christo filius noster Fredericus Romanorum imperator semper Augustus de diæta in Frankfordia aut alibi de proximo tenenda pro factis ac defensione fidei, petiitque a nobis cum instantia, ut ad illam oratorem nostrum mitteremus. Nos hujusmodi honestæ et piissimæ requisitioni suæ satisfacere volentes, ut tenemur, et fidei et devotionis ac integritatis tuæ erga nos et Sedem Apostolicam, et quantis virtutum donis illarum largitor personam tuam Dominus insignivit, non ignari, et sperantes quod quæ tibi commiserimus, cum omni prudentiæ laude, quemadmodum semper consuevisti, exequeris; te oratorem nostrum, de optima voluntate nostra et vehementissimo desiderio erga provisiones faciendas in ista re fide plenissima informatum, ad præfatam diætam duximus distinandum, dantes et concedentes fraternitati tuæ harum serie plenam et omnimodam facultatem omnia in dicta diæta proponendi, dicendi, faciendi, ordinandi, et concludendi quæ in ista re sapientiæ tuæ videbuntur opportuna, etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno MCDLIV, III non. Septembris, Pontificatus nostri anno VIII ». Nec Pontificem modo, sed etiam omnes reges, ac principes rogatos, ut oratores suos mitterent Francofurtum, narrat Æneas [1]: qui tamen superioribus litteris indicavit Leonardo Senensi admodum pertimescendum, ne omnia ob mutuam dissensionem incassum irent.

3. Non posuere torporem Christiani, indictique Francofurtenses cœtus infrequentes fuere, inclinabantque ad rescindendum Ratisponense decretum animi, cum prædictus Æneas Sylvius [2] orator Cæsareus, belli sacri necessitate proposita, languentes animos in suscepta sententia confirmavit; de Constantinopolitano enim excidio locutus hæc subjecit [3]: « Nonne ex duobus Christianitatis oculis alterum erutum, ex duabus manibus alteram amputatam dicere possumus? Addite quod ex quatuor sedibus illis patriarchalibus primis et principalibus, quibus veluti solidissimis basibus Christiana subnixa fides in omnem terram ramos suos extendit, majores nostri duas simul cum Jerosolymitana per ignaviam atque socordiam perdiderunt, nos tertiam, et illam quidem cui omnes Rutheni, multi ad Boream, multi ad Orientem ad Tanaim jacentes populi serviebant, non minori desidia, majori tamen infamia prorsus amisimus ». Interjectis pluribus, illustrare aggressus est, quam justum esset futurum bellum in Turcas conceptum inferendum, nullum enim justius esse posse, quam quod pro tuenda religione, pro servanda patria, pro liberandis sociis, ex summi auctoritate Pontificis, gereretur adversus immanem importunissimumque reipublicæ Christianæ hostem, tum subdit:

« Si injuriæ magnitudo notior, et belli justitia manifestior erit. Nulla pulsatus injuria Mahometus (sic enim vocatur qui Turcis imperat) bellum Græcis indixit, Constantinopolim obse-

[1] Lib. XVIII. p. 366.

[1] Æn. Sylv. Ep. CXXVII. — [2] Gobelin. in Comm. Pii II. — [3] Ext. ea oratio inter Ep. Æn. Sylv. num. 131.

dit, ac male defensam oppugnavit, ubi Constantinus Græcorum imperator, intrantibus urbem Turcis, in extremo patriæ suæ periculo fortissime pugnans obtruncatur, caput ejus lancea infixum spectaculo fertur, fit miseranda Græcorum cædes, occiduntur non solum qui se tueri conantur, verum etiam qui projectis armis sese dedunt. Nec ego hoc magni duco in ipso furore primi introitus trucidatos esse quamplurimos. Illud horreo, illud abominor, illud omnino detestor, capta civitate, depositis armis, conjectis in vincula civibus, tum maxime sævitum est, tum filii ante ora parentum occisi, tum viri nobiles velut bestiæ mactati, tum sacerdotes laniati, tum monachi excarnificati, tum sacræ virgines incestatæ, tum matres ac nurus ludibrio habitæ. O miseram urbis faciem! O infelicem populum! O sceleratum Mahometum! Quis talia fando temperet a lachrymis? Omnia luctu plena, cæde, cruore, cadaveribus erat cernere. Mahometus ipse terribili facie, tetris oculis, terribili voce, crudelibus verbis, nefandis nutibus homicidia mandat, nunc istum, nunc illum ad cædem poscit, manus in sanguine Christianorum lavat, omnia fœdat, omnia polluit. Templa Dei nostri pseudoprophetæ traduntur, divina altaria proteruntur, ossa martyrum et aliorum sanctorum jam cum Christo regnantium aut porcis aut canibus objiciuntur; franguntur statuæ, picturæ delentur, nec matris Domini reginæ cœlorum gloriosæ Mariæ Virginis imagini parcitur; quin et ipsum Salvatoris Christi crucifixi simulachrum cum magno clamore, majori irrisione præcedentibus tympanis ac tubis in castra defertur, huc atque illuc rapitur, conspuitur, luto provolvitur. O nefas inexpiandum! O ignominiam Christianæ gentis! O dedecus nostri nominis sempiternum! Huic signo, in quo redempti et salvati sumus, Turcorum fœtidum genus illudit, et quasi nos signum, non signatum colimus: Hic est, inquit, Christianorum Deus. Sentio quia commovemini, principes, dum Salvatoris injuriam refero, tum tantæ civitatis damna commemoro. Sed quis cladem illius urbis, quis funera fando explicet? aut possit lachrymis æquare labores? Horret animus talia meminisse; luctumque refugit. O nobilis Græcia, ecce nunc tuum finem, nunc demum mortua es ». Et infra :

4. « Audivistis, inquit, quæ passi sunt Constantinopolitani, idem nunc multæ civitates expectant, nisi, dum tempus est, opitulamini. Serpit in dies hoc virus magis ac magis, nunc una provincia, nunc alia nobis deficit. Rascia jam novissime occupata est. Despotus ejus provinciæ cum conjuge et liberis in Hungariam se recipit. Hungari, qui hactenus nostræ fidei clypeus, nostræ religionis murus fuere, bis victi bello post mortem Alberti regis, bis capti a Turcis sunt, centum millia hominum aut eo plus duobus prælliis amisere? Non tulerunt integri Turcorum vires, quomodo fracti ferent? Succubuerunt auxiliantibus Polonis, quomodo vincent soli? Magna est Turcorum potentia in Asia et in Græcia. Tartarorum ferocem gentem fœdere junctam habent, ducenta vel trecenta millia pugnatorum, ne dicam plura, in armis cogere possunt. Quamvis sint Hungari strenui et potentes viri, atque omni laude digni, non tamen tantis viribus pares habentur. Sive vincitur Hungaria, sive coacta jungitur Turcis, neque Italia neque Germania tuta erit, neque satis Rhenus Gallos securos reddet. At nonnulli, quia suis diebus non videre similia, nec fieri posse confidunt; nos autem sæpe Tartaros, protrita Hungaria, Germaniæ fines ingressos, ad Rhenum usque debacchatos novimus. Hungari priusquam Christum colerent, sæpe Austriam, Bavariam, Sueviam, Franconiam, Saxoniam percurrerunt. Attila rex Hunnorum ab Hungaria, quæ tunc Pannonia dicebatur, digressus, quantas Italiæ, quantas Germaniæ, quantas remotiori Galliæ atque Hispaniæ turbas intulerit, non ignoramus. Quid Gothos, quid Vandalos, quid Gepidas, quid Herulos, quid Longobardos, quid Burgundiones referam? Omnes hi populi per Hungariam ab ulteriori Scythia venientes hanc nostram Christianitatem miris afflixerunt modis. Expectabimus igitur et nunc venire Turcos, atque accersitis Tartaris nobilem atque potentem Hungariam sui juris efficere, ac deinde reliquam Christianitatem locustarum more corrodere? Pugnandum est vobis omnino, principes, si liberi, si Christiani vitam ducere cupitis ». Hanc sententiam amplo prosecutus stylo, aliud gravissimum addidit argumentum, debellandum scilicet eum hostem, qui religionem aboleret, referendamque Numini pro acceptis tot beneficiis aliquam gratiam. Tum recensitis iis, quæ Conditor supremus contulisset, proposuit quanta Redemptor noster, ut nos æternis eriperet suppliciis, esset passus :

« Sputamina insultantium excepit, qui sputo suo cœci oculos aperuerat, flagellatus est qui potestatem flagellandi dæmones habet, spinis coronatus est, qui sanctos suos floribus coronat æternis, palmis in faciem cæsus est, qui veras palmas mundum vincentibus tribuit, spoliatus est terrena et caduca veste, qui cœlesti atque immarcescibili candiditate animas vestit, cibatus est felle, qui se cibum homini præbuit, potatus est aceto, qui populo suo nectarea pocula repromittit, agnus ille innocens, imo ipsa innocentia, ipsa justitia inter facinorosos computata est, pependit inter latrones Deus noster, viderunt faciem ejus, et non erat species neque decor, a vertice capitis usque ad plantam pedis non erat in eo sanitas, sed passus est, ut nos redderet impassibiles, mortuus est, ut nos redderet immortales ». Cohortatus illos postea ut se Redemptori gratos præberent, coirentque ad bellum, in quo vel vincerent in terra, vel in

cœlo triumpharent : cumulatisque pluribus argumentis, hæc adjecit : « Cogitate, principes, quo redacta est Christiana religio, quantum in Oriente, quantum in Meridie diminuta est nostra fides, sumite alta corda, induite fortes animos, defendite matrem vestram Ecclesiam, quæ vos Christo regeneravit, accingimini gladio super fœmora vestra, potentissimi, occurrite inimicis Christi, nolite esse ultimi, quos imperii dignitas jubet exire priores. Carolus rex Francorum et nobilissimus et potentissimus pugnaturum se dicit, si vos armemini. Quæ sit mens inclyti Ladislai regis Hungariæ et Bohemiæ ex suis oratoribus audietis. Regis Daciæ, Sueciæ ac Norwegiæ litteras habemus, quæ mentem illius optimam exponunt. Alfonsus rex Aragonum et Siciliæ, nostri sæculi clarissimum sidus, etiam silentibus cæteris, hoc magnificum bellum, hanc gloriosam expeditionem pro Christi nomine ultro suscepturum se pollicetur. Philippus Burgundiæ dux non minus animo quam sanguine clarus, potentatu ac dominatu par magnis regibus, non modo se iturum ad hoc bellum promittit, sed alios quoque, ut se accingant, magnopere adhortatur, etc. »

Renovatum fuisse hujus orationis vi Ratisponense decretum, refert Gobelinus [1]. Horum conventuum Acta in Ms. Codice Tabularii Vaticanæ Bibliothecæ [2] describuntur his verbis : « Anno salutis MCDLIV, mense Octobris Francfordiæ est habita diæta in qua », et infra, « episcopus Senensis orator Cæsaris orationem habuit duabus horis suasoriam contra Turcos. Tum episcopus Papiensis legatus papæ aliam habuit concionem ad eumdem effectum. Hungari de causa auxilium postulavere contra Turcas, quod nisi obtinerent, protestati sunt se pacem a Turcis petituros quibuscumque possent conditionibus. Postremo Burgundi eadem de duce suo polliciti sunt, quæ prius Ratisponæ fuerant promissa ». Multisque interjectis, quibus disceptatum est inter electores differre Hungarica auxilia molientes, Cæsarisque oratores : « Tandem », inquiunt Acta, « conveniunt Hungarorum expostulata audire, si decem millia equitum et peditum triginta millia ex Germanis ad annum petunt, parem numerum ex suis et Bohemicis offerunt, asseruntque si ex Italicis quinque et viginti triremium classis in Hellespontum mittatur, quæ hostes vexet, facile Turcos Europa pellendos. Hæc ubi admissa fuerunt post primordium congregata publica concione communi sententia probata sunt ».

5. Verum præclara ea consilia postea evanuere, quod ipsemet Æneas præsagiebat ob varias principum dissensiones, orbisque Christiani miserum statum, quem in litteris ad Leonardum Senensem datis ita exposuit [3] : « Quid sentis ? quid putas futurum? Mallem tacere, mallem opinionem meam esse falsissimam, ac mendacis quam veri prophetæ nomen, dicam tamen quod meus præsagit animus. Non spero quod opto, nihil boni menti meæ persuadere possum. Quare, inquis? Quare, inquam, ego bene sperem? Christianitas nullum habet caput, cui parere omnes velint, neque summo sacerdoti, neque imperatori, quæ sua sunt dantur, nulla reverentia, nulla obedientia est, tamquam ficta nomina, picta capita sint, ita papam imperatoremque respicimus. Suum quæque civitas regem habet, tot sunt principes quot domus, quomodo tot capitibus, quot regunt Christianum orbem, arma sumere suadebis? Age, dicito concurrere in bellum cunctos reges. Cui ducatum dabis? Quis ordo in exercitu erit? Quæ disciplina militaris? Quæ obedientia? Quis pascet tantum populum? Quis intelliget varias linguas? Quis reget diversos mores? Quis Anglicos amicabit Gallicis? Quis Januenses conjunget Aragonensibus? Quis Theutones Hungaris Bohemisque conciliabit? Si paucos contra Turcos ducis, facile succumbis, si multos, confunderis, undique sunt angustiæ.

« Perge ultra atque inspice Christianitatis vultum. Pacata, inquit, Italia est, facile adversus exteros arma sumet domi quieta. Nescio quam quieta. Inter regem Aragonum et Januenses adhuc belli reliquiæ manent, nec Januenses hi sunt, qui contra Turcos pugnaturi credantur, quibus tributa pendere dicuntur. Veneti cum Turcis fœdus percussere, et quamvis aiunt se sumpturos arma pro nostra fide, si cæteri Christiani bellum Turcis indicant, quis hanc conditionem implebit? Vocare nunc, rogare, atque excitare Venetos oportebit, qui cæteros invitaturi essent, si pax eis cum Turco non esset. Quid cum Italis facies, quando duæ navales potentiæ, et quidem majores desunt? Rex Aragonum, quamvis est potentissimus et ad commune bonum ardens, haudquaquam solus bellum navale contra Turcos agitabit. Summi Pontificis quanta sit classis non ignoras. Deficit igitur nobis altera belli pars, nam cum terra marique Turcos vexare propositum esset, deficientibus Italis, nihil est quod de maritimo bello speremus; patebit Asianis Hellespontus; et si terra bellum geratur, infinitas ex Asia copias in Græciam Turci traducent. In Hispania nosti, quam multi sunt reges potentia, regimine, voluntate et opinione dispares, neque illi in extremo jacentes Occidente ad Septentrionem trahendi sunt, estque quod agunt cum Granatensibus domi. Rex Franciæ, etsi toto regno pepulit hostem, marinas tamen oras inquietas habet, nec militem extra regnum audebit mittere, dum classes ex Anglia repentinas timet. Anglici nil aliud animo gerunt, quam ut repulsam ex Francia vindicent. Scoti, Dani, Sueci, Norwegii in ultimis orbis oris siti nihil est quod

[1] Gobel. in Com. l. 1. — [2] Ms. Cod. arc. bib. Vat. — [3] Æn. Sylv. Ep. 127.

extra domum quærant. Theutones inter se divisi nulla in parte cohærent. Civitates cum principibus dissident, et ipsi inter se principes nullo concordiæ vinculo tenentur. Suitenses cum ducibus Austriæ vetus odium tenent, comes Palatinus archiepiscopo Moguntino infestus est, ducatus Lutzemburgensis inter regem Bohemiæ et ducem Burgundiæ litigiosus pendet. quamvis sunt ad kalendas usque Novembris in eam rem induciæ; duces Saxoniæ de sexaginta castellis cum Bohemis litem habent; Wratislavienses requisiti per Bohemiæ regem homagium facere recusarunt, nisi ad se rex proficiscatur. Prutheni qui religioni S. Mariæ Theutonicorum subjecti fuerunt, excusso priori jugo, ad regem Poloniæ defecerunt, isque nunc regionem ingressus cum conjuge sacramenta fidelitatis accipiunt: Lignicenses, quos Ladislaus rex gubernatori Bohemiæ dederat, subire jugum recusant, nec Puduvicenses parere domino de Rosis voluntarii sunt, quamvis dono regis ad eum pertineant. in Austria nihil quietis est, baronem Eichzinger dominantem spernunt, civitates amant, seditiones frequenter aguntur, Wancho Bohemus cum duobus millibus latronum regionem longe lateque vexat, in Vienna crebra fiunt incendia, nec auctores in famam veniunt; in Hungaria prælati et barones infensi sunt Joanni Vaivodæ. qui quondam gubernator fuit, nunc capitani nomen tenet, regnique maximam partem occupat: Giskra Bohemus investitus a Joanne de territorio Sepusion in Hungaria ad possessionem venire per Joannem impeditur; despotus Rasciæ quamvis Turcis unitus putetur, auxilia tamen regis Hungariæ petit, et Turcos asserit bello paratos, nihil tamen ad hæc Hungari moventur, sed habituri potius inducias sive concordiam cum hoste, quam moturi bellum creduntur. Dic nunc in tanta rerum varietate quid sperandum aut timendum sit, etc. »

6. *Copiis in Hungaria comparandis præficitur Huniades.* — In hac Hungariæ trepidatione coacti sunt celeberrimi ordinum cœtus, in quibus de conflando adversus Turcas exercitu, cui præfectus est Joannes Huniades inita sunt consilia, promulgatæque ab Wladislao hæ litteræ[1]:

« Wladislaus Dei gratia Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Ramæ, Serviæ, Gallíciæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæque rex, Austriæque, Slesiziæ et Stiriæ dux, necnon marchio Moraviæ, Lusaciæ, etc. fidelibus nostris universis prælatis, baronibus, nobilibus, et alterius cujusvis status et conditionis hominibus in comitatu Pestiensi constitutis et existentibus, salutem et gratiam.

« Crebrarum ac dudum invalescentium novitatum nobilium hominum fide dignorum hujus regni nostri Hungariæ pericula formidantium patefactione edocti sumus luculenter, quomodo perfidissimus imperator Turcarum, potentissima paganorum coadjuvatione solito multiplicata, in finale exterminium firma intentione machinatur hoc regnum nostrum Hungariæ subintrare, proinde nos vigili advertentia in animo revolventes, ne velut olim hoc regnum nostrum Hungariæ ex Tartarorum invasione improvisa inadvertentia regnicolarum in flebilem ruinam fuerat positum, et in præsentiarum inevitabili cursu dicti imperatoris Turcorum et campestri cum exercitu dispositi (quod Deus avertat) nos contingat periclitari, et totius hujus regni machina sacra religione Christiana imbuta penitus diruatur, quemadmodum etiam in proximis diebus evolutis exemplari intuitu civitati Constantinopolitanæ per eumdem imperatorem Turcorum illatum fore jam experti sumus manifeste, eapropter prædicti fideles nostri prælati, barones, nobiles et proceres dicti regni nostri Hungariæ una cum certis electis nobilibus hominibus singulorum dominatuum ejusdem regni nostri, quibus per alias nostras nuper superinde dederamus in mandatis, in hac civitate nostra undecim his diebus congregati super eo, qualiter hujusmodi ipsius imperatoris Turcorum invasio repelli valeret tutiusque evitari, uniformem habentes tractatum et deliberationem, nos cum eisdem validam expeditionem exercitualem ad natalem patriam nostram, Altissimo propitio, defendendam adversus paganorum insultus decernimus instaurandam, præsentibusque litteris nostris sub certorum articulorum inclusionibus subnotandis vestris fidelitatibus notificandum duximus, videlicet quod primum spectabilem et magnificum Joannem de Huniad perpetuum comitem Bistricensem, infra præsentis integri revolutionem anni, capitaneum generalem instituimus hujus exercitus nostri instaurandi, etc. » Adjectæ sunt variæ sanctiones de conficiendi exercitus ratione, utque Hungari ad Joannis Huniadis nutum sub illius signa concursuri sint, pendendaque pro militaribus sumptibus vectigalia. Neque Hungari modo, verum finitimæ etiam gentes contra Turcas consurgere jussæ: « Item omnes liberæ civitates tam nostræ regales et reginales, quam dominiorum despoti et comitis Ciliæ, aut aliorum magnatum, necnon totum regnum nostrum Sclavoniæ, de quibus lucrum cameræ nostræ solvi non consuevissent, modo præmisso connumerari debeant, et similiter Philistæi, Comanii, Volaii, et Tartarii communiter debent exercituare, etc. Dat. Budæ in festo Conversionis B. Pauli Apostoli, anno Domini MCDLIV ».

7. *Pax Italica et præcipuæ fœderis conditiones.* — Quo tempore cum inter alios viros pios, qui pro Ecclesia fervidas preces fundebant divino Numini, cum Dionysius Carthusianus Orientalis Ecclesiæ in Turcicam servitutem de-

[1] Ext. apud Dolgast. t. III. p. 479.

jectæ et Constantinopolis excidium defleret, timeretque ne ob Christianorum principum dissidia insolescens Mahometanus Romanæ etiam Urbi exilium moliretur, alienatus ab sensibus, edoctus est de arcanorum divinæ providentiæ judiciorum æquitate, quæ Græcos laniari ab infidelibus permittebat; cumque ab sontibus insontes quoque opprimi quereretur, fidelium culpa triumphare infideles accepit, uti refert Petrus Dorlandus [1] in ejus Vita, subjicitque hæc de pio Dionysii studio in principibus ad sacrum bellum incitandis : « At pater Dionysius, cum hanc revelationem habuisset, dolens ex intimis medullis amoris Ecclesiæ sanctæ, nimirum in Oriente, ruinam; scripsit Epistolas plurimas ad principes, ad magnates, ad summos Ecclesiæ rectores, ut sese corrigerent, collectaque militari manu Ecclesiæ injuriam vindicarent; sed parum, eheu! monita profuerunt, singulis suis rebus suisque deliciis occupatis ». Conjunxere etiam studia sua religiosi alii viri ad principes mutuo in Turcas fœdere sociandos, inter quos Simoneta Camers Augustinianus, doctrina et pietate insignis, Italicam composuit magna cum totius orbis Christiani admiratione pacem, pro qua concilianda Pontifex et cardinales maximos labores frustra insumpserant (1). Coortum [2] erat atrox et exitiale bellum inter Franciscum Sfortiam ducem Mediolanensem ac Venetos, ipsique plures alios in arma traxerant, nam Veneti Alfonsum utriusque Siciliæ et Aragonum regem belli socium sibi adsciverant, isque Ferdinandum filium nothum in Etruriam fortissimorum militum succinctum exercitu miserat : Sfortia vero Florentinos, Sabaudum, Montisferrati principem fœdere sibi adjunxerat, tum Ludovicum Delphinum, qui cum ingentibus copiis ad Astam usque penetravit, sed lapso trimestri abiit. Renatus rex in spem recuperandi regni Neapolitani Genuam e Provincia navibus advectus, plura in Insubria cum Venetis iniit certamina : quo reverso in Gallias, cum diuturno bello exhaustis fessisque omnibus, tum cladis Constantinopolitanæ casu perculsis, Simoneta [3] de quo paulo ante meminimus, demum eosdem Venetos ac ducem Mediolanensem in concordiam redegit. Extant de ejusmodi fœdere Tabulæ in Ms. Codice nostro Vallicellano [4] confectæ Laudæ, atque hac temporis nota consignatæ : « Anno a Nativitate Domini Jesu Christi MCDLIV, die Martis IX mensis Aprilis, Indictione II ».

Præcipuæ pactiones hæ fuere. Acceptæ ultro citroque injuriæ voluntaria oblivione contritæ; condonata ac remissa damna : a Venetis regi Alfonso reservatus locus, si fœderi adscribi vellet; comprehensi eodem fœdere Florentini, Genuenses, Senenses, Sabaudus, Montisferratensis ac Mantuanus; Crema quæ a Venetis præsidio firmata erat, eorum permissa imperio, promissumque a Sfortia Brixiensis et Bergomensis agrorum occupata loca ipsis restitutum iri; definitique utrorumque iidem limites, qui ante bellum designati erant. Abdua fluvius, tum Caravagium, Vaila, Bugnanum, Ripaalta, et Cremonensis agri castra Mediolanensis juris futura pronuntiatum. Captivi hinc inde vinculis liberari jussi; denique conventum dandam operam ut Florentinos inter atque Alfonsum et Senenses pax redintegraretur. Sancito his legibus fœdere, de quo pluribus in locis mentionem facit Æneas [1], navatum a Pontifice studium est, ut Alfonsum ipsum ad illud pelliceret, misitque [2] eam ob causam Dominicum Capranicam cardinalem amplissimis fretum mandatis Neapolim, ad quem datæ subjectæ litteræ [3] :

« Dilecto filio nostro Dominico tit. S. Crucis in Jerusalem presbytero cardinali, A. S. L. salutem, etc.

« Considerantes quam salutare sit bonum pacis ad ea, quæ pacem ipsam, unitatem et concordiam Christi fidelium, præsertim regum, et principum nobis et Romanæ Ecclesiæ devotorum respiciunt attente intendimus; illaque indefessis studiis ac favoribus prosequimur opportunis. Cum igitur te tanquam pacis angelum pro danda Italiæ pace ad civitatem Neapolitanam nostrum et Apostolicæ Sedis legatum de latere duxerimus transmittendum, nos de persona tua, quam singulari prudentia, et scientiæ aliarumque virtutum magnitudine earum dator Altissimus insignivit, specialem in Domino fiduciam obtinentes, sperantesque tuis operationibus sapientia plenis illa ad optatum perduci effectum, quæ aliis fortasse impossibilia viderentur, circumspectioni tuæ de et super discordiis et differentiis quibuscumque inter charissimum in Christo filium nostrum Alfonsum Aragonum et utriusque Siciliæ regem, et dilectos filios nobiles viros Venetiarum ac Mediolani duces, necnon

[1] Petr. Dorlandus in Vit. Dionys. Chartus. l. 1. — [2] S. Ant. p. 3. tit. XXII. c. 12. Collenut. l. VI. Facius l. X. Marian. l. XXII. c. 16 et alii. — [3] Id. ib. — [4] Ms. bibl. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 26. etc.

[1] Æn. Sylv. de Europ. c. 49 et 58. et Ep. CXXVII. — [2] Facius l. X. — [3] Lib. XVIII. p. 407.

(1) Isto quidem anno pax rediit in Italiam, auctore F. Simonetta Camerte Augustiniano; sed in ea componenda alia fuit mens religiosi illius viri, alia partium quæ in unum coiverunt. Pius enim ille vir totus erat ut, composita Italiæ pace, omnium arma in Turcas verterentur. Ab eo vero consilio tam longe abfuerunt Veneti, ut pacem ante duos annos, anno scilicet MCDLII, Indictione XV, cum Turcis sancitam, hoc anno statim post pacatam Italiam die XVIII Aprilis hujus anni, confirmarint. Hujus, inquam, anni; licet enim ejus fœderis Tabulæ apud Sanutum in Vitis ducum Venetorum confirmationi huic adscriptum exhibent annum Græcorum 6962, Indictionem IV, mendum tamen in Indictionem irrepsisse, cum per se perspicuum est; non enim annus Græcorum 6962 cum Indictione IV Aprili mense congruunt; tum pariter eædem Tabulæ in historia miscella Bononiensi relatæ proferunt annum eumdem et Indictionem II, quæ temporis notæ annum istum designant.
MANSI.

commune Florentiæ et Senæ, aut eorum oratores, nostro et Apostolicæ Sedis nomine et auctoritate tractandi, imponendi, concordandi, et concludendi pacem et ligam sub illis capitulis, pactis et modis, conditionibus atque formis, pœnarum adjectionibus, juramentis, jurium et bonorum obligationibus, renuntiationibus, provisionibus, cautelis, clausulis, solemnitatibus atque modis, de quibus prudentiæ tuæ videbitur; necnon alia faciendi quæcumque tibi ad firmitatem et observantiam pacis et concordiæ hujusmodi necessaria videbuntur, seu etiam opportuna, auctoritate Apostolica tenore præsentium concedimus facultatem, etc. Quidquid enim in prædicta re pacis et ligæ per circumspectionem tuam nostro et Ecclesiæ nomine actum aut conclusum fuerit, ratum semper habebimus, comprobamus per præsentes, et in futurum comprobabimus ac faciemus auxiliante Domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV (MCDLIV) VIII id. Novembris, Pontificatus nostri anno VIII ».

Perfunctum pro dignitate injuncto sibi munere Dominicum Capranicam tradit Jannozius Manettus[1] in Vita Nicolai V, confectæque pacis Italicæ historiam enarrat his verbis : « Ad extremum octavo et ultimo Pontificatus sui anno, cum Veneti ingentibus ac plurimis tam diuturni belli sumptibus vehementer premerentur, atque Franciscus ipse (nempe Sfortia) dux Mediolanensis facultatibus suis majorem in modum extenuaretur, ac utrique bellicis sumptibus usque adeo onerarentur, atque usque adeo exinanirentur, ut neutri magnos exercitus suos propriis, ut consueverant, stipendiis alere et sustentare possent, factum est, ut per intercessionem cujusdam Simoneti religiosi viri nimirum Augustiniani, ac probitate morum et sanctimonia vitæ admodum celebrandi, pax et concordia frustra Romæ tamdiu antea tractata, mirabile dictu! optatos et concupitos sortiretur effectus. Veneti enim cum Francisco prædicto et cum Florentinis, inscio et ignorante Alfonso, cum quo adversus commemoratos scilicet Florentinos ac Sfortiam tanquam infensissimos hostes prius confœderati erant, acerrimis simultatibus penitus omissis, quibus in se invicem diutius belligeraverant, pacem et concordiam ac confœderationem (incredibile dictu!) inierunt. Pace itaque mutua confœderatione condita, per hunc modum, ut diximus, inter sese conclusa, sex legatos suos clarissimos viros, duos per singula membra, ad Alfonsum mittere constituerunt, quem moleste et ægerrime hanc eorum concordiam laturum non dubitabant, quod idcirco faciebant, ut per hanc tam honorificam ac tam gloriosam legatorum suorum transmissionem ipsum ad eam concordiam allicerent, atque honestis precibus invitarent, et benignis suasionibus traducerent : delecti itaque sex oratores Romam ad Nicolaum nostrum jampridem magis non modo podagrarum, chiragrarum, et cæterorum arthriticorum dolorum morbo ægrotantem, sed lentis quoque febribus apprime oneratum, cum expressis ad sanctitatem suam commissionibus venerant, cui cum pacem pro totius Italiæ salute jam pridem inter eos factam fuisse significarent, beatitudinem suam suppliciter exhortabantur, ut prædictæ paci pro salute Italiæ, ceu dicebant, confectæ assentiri et adhærere dignaretur, atque eos ad Alfonsum hac dumtaxat causa contendentes, suis sapientibus consiliis, suis devotis suasionibus, suis variis favoribus adjuvaret.

« At Nicolaus, oratoribus benigne auditis, cum ipsos inter sese pacem et confœderationem inivisse cognovisset, et ad prosequendum ulterius totis animis inclinatos esse conspiceret, atque sese malignitate morbi in dies vehementius oneratum oppressumque in conjectura auguraretur, prudentissime simul atque gratissime in hunc modum respondisse fertur, pacem namque sibi semper placuisse, inquit, pro qua componenda multos se labores suscepisse ac tolerasse testatus est. Concordiam deinde simul cum confœderatione inter eos junctam pluribus elegantibus verbis laudavit, atque sibi ipsis ad Alfonsum eadem causa contendentibus persuasionibus, uti ab eis postulabatur, favere opitularique significavit, et ut omnis disputatio e medio tolleretur, atque certa et indubitata pax cum Alfonso rege conficeretur, cardinalem quemdam præclarissimum ac prudentissimum dominum, et multa quoque sæcularium rerum experientia exercitatum legatum, ut dicitur, de latere, una secum mittere subjunxit, atque talia stricta mandata ei se daturum confirmavit, ut tota effectibus et operibus penitus et omnino adimplenda esse non dubitaret. Ad extremum : Ut mentem, inquit, nostram ad pacem Italiæ semper inclinatissimam fuisse et extitisse intelligatis, non modo omnibus postulationibus vestris, et de adhæsione nostra et de exhortationibus erga Alfonsum per nos faciendis, libenter assentimur, sed legatum etiam de latere, ut efficacius et copiosius opitulemur, ad eum mittere constituimus, quando nequaquam postulabitis, ut Christiani principes, respublicæ, et populi plura in hoc vestro generalis pacis desiderio, quod itidem nostrum abundantius esse ac videri volumus, quam separata et conjuncta totius confœderationis vestræ membra hactenus postulaverint, facta fuisse intelligant, planeque cognoscant hoc Nicolai Pontificis nostri sapientissimum et efficacissimum responsum quam gratum, quam acceptum prædictis oratoribus fuerit, non satis dici explicarive potest, præser-

[1] Manett. Ms. bibl. Vat. sign. num. 2045. in Vit. Nic. V. l. II.

tim quando Dominicum tit. S. Crucis presbyterum cardinalem, dominum Firmanum prudentissimum et optimum virum et magnæ apud omnes mundi principes auctoritatis, ac ardentem insuper pacis amatorem, vivæ vocis oraculo pronuntiatum atque ad id sanctum opus peragendum designatum destinatumque acceperunt. Oratores itaque una cum legato Neapolim contendentes, post longam quamdam et diuturnam præteritarum contentionum agitationem, tamdem per efficacem et admirabilem prædicti legati intercessionem pacem et concordiam præter spem omnium mirabiliter concluserunt; qua quidem composita ac conclusa, oratores una cum legato ad Nicolaum nostrum jam morborum gravitate vehementius oppressum læti et alacres rediere, quos in conspectu suo assistentes magnis ac dignis laudibus sua illa et singulari et præcipua elegantia plurimum exornavit. Oratores igitur pace facta et Pontificiis quoque laudibus ornati, et insuper nonnullis personarum privilegiis honestati, maximo cum gaudio quisque in patriam suam remearunt ». Hæc proximo anno perfecta videbimus.

8. *Propter eximium studium, rosa aurea missa, et possessiones in Africis littoribus a Pontifice Lusitano regi concessæ.* — Nunc causam, quæ bello sacro in Turcas gerendo plurimum oberat, percurramus : illam attigit Æneas Sylvius de Hispanis locutus, ipsos nimirum Granatensi implicitos bello, quod jam sæpius a nobis indicatum est : quanquam Alfonsus Lusitaniæ rex classem ingentem instruxit [1] contra Turcas, eamque proculdubio, ni nova discordia res Italicas confudisset, deduci jussisset. Cujus regis eximium in Sedem Apostolicam studium cum exploratum haberet Pontifex, ei ut rei Christianæ defensori sacrum rosæ aureæ munus cum hisce litteris [2] transmisit :

« Alfonso Portugalliæ et Algarbii regi illustri.

« Considerantes præclara opera tua, et singularem in nos et Romanam Ecclesiam fidem et devotionem tuam, ac tenentes pro certo, quod in singulis tibi possibilibus te pugilem pro nostro et ipsius Ecclesiæ statu defensorem præstabis, quemadmodum hactenus semper indefesso studio præstitisti, serenitatem tuam elegimus ex multis, cui rosam præsentis Quadragesimæ mitteremus, destinantes illam tibi per venerabilem fratrem episcopum Portugalensem referendarium nostrum præsentium exhibitorem, ut penes te conserves cum debito honore tanquam pignus nostræ in te charitatis, et tuæ erga nos devotionis, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLIV, id. Aprilis, Pontificatus nostri anno VIII ».

Et sane optime erat meritus de Ecclesia Alfonsus in propaganda fide in Africa, iterque moliebatur ad Indias; singulis enim annis parata classe, Africæ oras, quas perluit Oceanus, lustrari jubebat, easque suo adjungebat imperio, accepta, ut vidimus, a Pontifice potestate. De qua felici Christianæ religionis in oris incognitis propagatione extant hæ Nicolai litteræ proximo ineunte anno exaratæ :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Nuper, non sine ingenti gaudio et nostræ mentis lætitia, ad nostrum pervenit auditum, quod dilectus filius nobilis vir Henricus infans Portugalliæ charissimi in Christo filii nostri Alfonsi Portugalliæ et Algarbii regnorum regis illustris, paternis inhærens vestigiis claræ memoriæ Joannis, dictorum regnorum regis ejus genitoris, ac zelo salutis animarum et fidei ardore plurimum succensus, tanquam Catholicus et verus omnium Creatoris Christi miles, ipsiusque fidei acerrimus ac fortissimus defensor, et intrepidus pugil, ejusdem Creatoris gloriosissimum nomen per universum terrarum orbem etiam in remotissimis et incognitis locis divulgare, extolli, et venerari, necnon illius, ac vivificæ, qua redempti sumus, crucis inimicos, perfidos Saracenos videlicet, ac quoscumque alios infideles ad ipsius fidei gremium reduci ab ejus ineunte ætate totis aspirans viribus, post Ceptensem civitatem in Africa consistentem et per dictum Joannem regem ejus subactam dominio, et post multa per ipsum infantem, nomine tamen dicti regis, contra hostes et infideles prædictos, quam etiam in propria persona, non absque maximis laboribus et expensis, ac rerum et personarum periculis et jactura, plurimorumque naturalium suorum recte gesta bella, nec tot tantisque laboribus, periculis, et damnis fractus neque attritus, sed ad hujusmodi laudabilis et pii propositi sui prosecutionem in dies magis atque magis exardescens, in Oceano mari quasdam solitarias insulas fidelibus populavit, ac fundari et construi inibi fecit Ecclesias et alia loca pia, in quibus divina celebrantur officia. Ex dicti quoque infantis laudabilis opera et industria quamplures diversarum in dicto mari existentium insularum incolæ seu habitatores ad veri Dei cognitionem venientes, sacrum baptisma susceperunt ad ipsius Dei laudem et gloriam, ac Christianorum animarum salutem, orthodoxæ quoque fidei propagationem, et divini cultus augmentum.

« Præterea cum olim ad ipsius infantis pervenisset notitiam, quod nunquam, vel saltem a memoria hominum, non consuevisset per hujusmodi Oceanum mare versus Meridionales et Orientales plagas navigari, illudque nobis Occiduis adeo foret incognitum, ut nullam de partium illarum gentibus certam notitiam haberemus, credens se maximum in hoc Deo præstare obsequium, si ejus opera et industria mare ipsum usque ad Indos, qui Christi nomen colere

[1] Marian. l. XXII, c. 17. — [2] Lib. XLIV, p. 263.

dicuntur, navigabile fieret, sicque cum eis participare, et illos in Christianorum auxilium adversus Saracenos et alios hujusmodi fidei hostes commovere posset, ac nonnullos gentiles seu paganos nefandissimi Machometi secta minime infectos populos ibi in medio existentes continuo debellare, eisque incognitum sanctissimum Christi nomen prædicare ac facere prædicari, regia tamen semper auctoritate munitos, a viginti quinque annis citra exercitum ex dictorum regnorum gentibus maximis cum laboribus, periculis, et expensis in velocissimis navibus, caravallis nuncupatis, ad conquirendum mare et provincias maritimas versus Meridionales partes et polum Antarcticum annis singulis fere mittere non cessavit, sicque factum est, ut cum naves hujusmodi quamplures portus, insulas, et maria perlustrassent et occupassent, ad Ghineam provinciam tandem pervenerunt, occupatisque nonnullis insulis, partibus, ac mari eidem provinciæ et adjacentibus, ulterius navigantes ad ostium cujusdam magni fluminis Nili communiter reputati pervenerunt, (ingens illud flumen non fuisse Nilum, sed Nigrum postea compertum est) et contra illarum partium populos nomine ipsorum Alfonsi regis et infantis per aliquos annos guerra habita extitit, et illi quamplures inibi vicinæ insulæ debellatæ, ac pacifice possessæ fuerunt, prout adhuc cum adjacenti mari possidentur. Exinde quoque multi Ghinei et alii Nigri sex capti, quidam etiam, non prohibitarum rerum permutatione, seu alio legitimo contractu emptionis, ad dictum sunt regem transmissi, quorum inibi in copioso numero ad Catholicam fidem conversi extiterunt, speraturque, divina favente clementia, quod si hujusmodi cum eis continuetur progressus, vel populi ipsi ad fidem convertentur, vel saltem multi ex eis ex nunc Christo lucrifient.

9. « Cum autem, sicut accepimus, rex et infans præfati, qui cum tot tantisque periculis, laboribus et expensis, necnon perditione naturalium regnorum hujusmodi, quorum inibi quamplures perierunt, ipsorum naturalium dumtaxat freti auxilio, provincias illas perlustrari fecerunt, ac portus, insulas et maria hujusmodi acquisiverunt et possederunt, ut præfertur, ut illorum veri domini, timentes, ne aliqui cupiditate ducti ad partes illas navigarent, et operis hujusmodi perfectionem, fructum et laudem sibi usurpare vel saltem impedire cupientes, propterea seu lucrando, aut malitia ferrum, arma, lignamina, aliasque res et bona ad infideles deferri prohibita portarent vel transmitterent, aut ipsos infideles navigandi modum docerent, propter quæ eis hostes fortiores ac duriores fierent, et hujusmodi prosecutio vel impediretur, vel forsitan penitus cessaret, non absque offensa magna Dei, et ingenti totius Christianitatis opprobrio : ad obviandum præmissis, ac pro suorum juris et possessionis conservatione sub certis, tunc expressis, gravissimis pœnis prohibuerunt et generaliter statuerunt, quod nullus nisi cum suis nautis ac navibus, et certi tributi solutione, obtentaque de prius desuper expressa ab eodem rege vel infante licentia, ad dictas provincias navigare, aut in earum portubus contractare, seu in mari piscari præsumeret, tamen successu temporis evenire posset quod aliorum regnorum seu nationum personæ invidia, malitia, aut cupiditate ducti contra prohibitionem prædictam absque licentia et tributi solutione hujusmodi ad dictas provincias accedere, et in sic acquisitis provinciis, portubus et insulis ac mari navigare, contractare et piscari præsumerent, et exinde inter Alfonsum regem ac infantem, qui nullatenus se in iis sic deludi paterentur, et præsumentes prædictos quamplura odia, rancores, dissensiones, guerræ et scandala in maximam Dei offensam et animarum periculum verisimiliter subsequi possent, et subsequerentur, nos præmissa omnia et singula debita meditatione pensantes, et attendentes quod cum olim præfato Alfonso regi quoscumque Saracenos ac paganos aliosque Christi inimicos ubicumque constitutos, ac regna, ducatus, principatus, dominia, possessiones, et mobilia et immobilia bona quæcumque per eos detenta ac possessa invadendi, conquirendi, expugnandi, debellandi et subjugandi, illorumque personas in perpetuam servitutem redigendi, ac regna, ducatus, comitatus, principatus, dominia, possessiones, et bona sibi et successoribus suis applicandi, appropriandi, ac in suos successorumque suorum usus, et utilitatem convertendi aliis nostris litteris plenam et liberam inter cætera concessimus facultatem, dictæ facultatis obtentu idem Alfonsus rex seu ejus auctoritate prædictus infans juste et legitime insulas, terras, portus, et maria hujusmodi acquisivit ac possedit, et possidet, illaque ad eumdem Alfonsum regem et ipsius successores de jure spectare et pertinere, neque quisvis alius ex Christi fidelibus, absque ipsorum Alfonsi regis et successorum suorum licentia speciali, de illis se hactenus intromittere licite potuit, nec potest quoquo modo, ut ipse Alfonsus rex ejusque successores et infans eo sincerius huic tam piissimo ac præclaro, et omnium nunc memoratu dignissimo operi, in quo animarum salus, fidei augmentum, et illius hostium depressio procuraretur, de ipsiusque fidei ac reipublicæ universalis Ecclesiæ rem agi conspicimus, insistere valeant et insistant, quos sublatis quibusvis dispendiis amplioribus seu per nos et Sedem Apostolicam favoribus et gratiis munitos fore conspexerint, de præmissis omnibus et singulis plenissime informati, motu proprio, non ad ipsorum Alfonsi regis et infantis vel alterius pro eis

nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, maturaque prius desuper deliberatione præhabita, auctoritate Apostolica et ex certa scientia, de Apostolicæ potestatis plenitudine, litteras facultatis præfatas, quarum tenores de verbo ad verbum præsentibus haberi volumus pro insertis, cum omnibus vel singulis in eis contentis clausulis ad Ceptensem et prædicta et quæcumque alia, etiam ante datam dictarum facultatem litterarum acquisita, et ea, quæ in posterum, nomine dictorum Alfonsi regis suorumque successorum et infantis, in ipsis ac illis concedimus, et ulterioribus ac remotioribus partibus de infidelium seu paganorum manibus acquiri poterunt, provincias, insulas, portus et maria, et quæcumque extendi et illa sub ejusdem facultatis litteris contineri, prælibatis, ipsarumque facultates et præsentium litterarum vigore jam acquisita, et quæ in futurum acquiri contigerint, postquam acquisita fuerint, ad præfatum regem et successores suos ac infantem ipsamque conquestam, quam a capitibus de Bonador et de Nam usque per totam Ghineam, videlicet versus illam Meridionalem plagam, extendi, harum serie declaramus, etiam ad ipsos Alfonsum regem prædecessores suos ac infantem, et non ad aliquos alios spectasse et pertinuisse, ac in perpetuum spectare et pertinere jure, necnon Alfonsum regem et successores suos ac infantem prædictos in illis et circa ea quæcumque prohibitiones, statuta et mandata, etiam pœnalia et cum cujusvis tributi impositione facere, et de ipsis, ut de rebus propriis et aliis ipsorum dominiis, disponere et ordinare potuisse, ac interim et in futurum posse libere et licite tenore præsentium decernimus et declaramus ; ac pro potioris juris et cautelæ suffragio jam acquisita, et quæ in posterum acquiri contigerit provincias, insulas, portus, loca, et maria quæcumque, quotiescumque, et qualiacumque fuerint, ipsamque conquestam a capitibus de Boradoc et de Nam prædictis Alfonso regi ac successoribus suis regibus dictorum regnorum ac infanti præfatis perpetuo donamus, concedimus, et appropriamus per præsentes. etc. ». Vetat tela, ferrum et alia hujusmodi ad offendendum vel defendendum idonea infidelium terris inferri. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLIV, V id. Januarii, Pontificatus nostri anno VII ».

10. *Pax Aragonios inter et Castellanos redintegratur.* — Jam Lusitani ad promontorium Bonæspei (1), quod ultra æquatorem triginta quinque gradibus excurrit in Meridiem, progressi erant, cum Joannes rex Castellæ moleste ferens a Lusitano in Africa proferri imperium, Barbarosque illi subjici, misso Joanne Gusmanio oratore, minas intentavit Lusitano, adducturum in Lusitaniam exercitum, ni consilium subigendæ Africæ, cujus expugnationem sibi reservatam contendebat, abjiceret. Plena erat odii et fastus legatio, Castellanum qui pellendis Granatensibus par non esset, pati non posse Afros a Lusitanis debellari, cum præcipue tot alia regna vastissima, et quidem propinquiora, Barbarorum essent, ad quæ debellanda ipse ac successores militarem virtutem exercere possent : Alfonsus tamen mite responsum legato Castellano dedit, nihil a se præter rationem tentatum, neque Joannem regem ad arma venturum, si vellet judicio et æquitate litem dirimi. At eam diremit ejusdem Joannis mors, qui obiit [1] Vallisoleti vigesima Junii die hujus anni, sacramentis rite munitus. Successit [2] ei Henricus filius, inque publicis regni ordinum cœtibus regia ornamenta accepit : ac tum a regina Aragonum, quæ amplissimis a viro et sororio Navarræ regibus mandatis instructa venerat, de pace inter Aragones et Castellanos concilianda agitari cœptum est, demumque iis legibus pacta, ut Joannes rex Navarræ, et Carolus ejus filius, tum Henricus alterius Henrici Aragoniæ aulæ principis natus, omnibus juribus vel dignitatum gradibus, quæ in Castella sibi arrogabant, cederent : a Castellano vero rege certa auri vis in annos singulos iis constituta : tum proceres regis Navarræi signa secuti patriæ bonisque restituti.

Agitatum [3] deinde de pace inter Carolum Vianæ principem ejusque patrem, Joannem regem Navarræ, redintegranda : irrito tamen successu : fuerunt hæ funesti et diuturni belli, quod Bellomontiorum et Agramontiorum infaustæ factiones magis accenderunt, causæ [4]. Acceperat Joannes, genere Aragonius, Navarræum sceptrum beneficio Blanchæ uxoris reginæ, qua defuncta, cum secundas celebrasset nuptias, Carolus Vianæ princeps, ex Blancha susceptus, contendit injuria maternum regnum a patre obtineri, ac jure in se transfusum, præcipue cum noverca inducta esset, quæ transfundendi in filium regni cupidine privignum perditura esset ; efferebant illius partes Bellomontii auctoritate et opibus florentissimi, tum externi reges, Francorum nimirum et Castellæ fœderati. At Joannem sequebantur Agramontii ; nec levi præsidio erant Aragonii, tum in eum pars maxima populorum studio prona erat ; quare gravissimum accen-

[1] Id. cod. cap. — [2] Id. c. 15. — [3] Sup. c. 15. — [4] Id. c. 11, et Garivai. l. XXVII. c. 48.

(1) Cum legis in Annalibus Lusitanos ad promontorium usque Bonæ-Spei excurrisse, cave credas illos promontorium hoc sive occupasse, sive explorasse, id enim nonnisi diu post, anno scilicet MCDXCIII, Bartholomæus Diaz, Lusitanicæ classis præfectus, omnium primus ausus fuit, qui et « promontorium illud Tormentorum » appellavit, accepta nominis etymologia ex procellis quas ibi si alibi uspiam sævissimas nautæ experiuntur. (Kolbe, *Descript. du cap de Bonne-Espérance*, ch. II.) MANSI.

sum[1] bellum, ac misere Navarra a patre filioque dissentientibus pluribus annis attrita est.

11. *Ad componendas res Prussiæ Nicolaus e Cusa in legationem mittitur.* — In Septentrione gravibus æque dissensionibus vexabatur Christiana respublica, cum enim Sueci Carolum sibi regem præfecissent, violato veteri decreto, quo cautum erat Danos, Suecos ac Norwegios ad creandum unicum regem mutuo fœdere conspiraturos, Christiernus a Danis et Norwegis ad solium vocatus Sueciam reliquis regnis conjungere affectabat : sed cum Norwegiam etiam ei eriperet Carolus, instructa classe ad vindicandum id regnum ex Sueci potestate se comparabat; cum a Friderico Cæsare rogatus, ut ad Turcarum reprimendam tyrannidem et Constantinopolim recuperandam arma verteret, rescripsit[2] nihil optatius posse contingere, quam si sub Cæsareis signis in Barbaros exercitum pro fide tuenda educeret; ob regni autem turbas votis se potiri non posse.

Gravissimi etiam tunc motus, rei Christianæ admodum exitiales, excitati erant in Prussia[3], ubi populi intolerabilis, qua ab equitibus Theutonicis opprimebantur, servitutis pertæsi, Casimirum Poloniæ regem sibi præfecere : qui repetendi veteris juris percupidus, contracto exercitu, in Prussiamque profectus, populos sacramento fidei sibi astrinxit, et equitum arces vexare cœpit; cumque Connitium obsideret, Rudolphus Sagoriæ princeps, septem millibus militum lectissimis instructus eum adortus est, quamvis Casimirus duodeviginti millia Polonorum sub signis numeraret : in quo prælio Rudolphus quidem occubuit, Casimirus vero, ingenti clade accepta, equo dejectus atque in fugam actus est[4]. Cujus eluendæ ignominiæ cupidus, bellum redintegraturus ad solvenda militi stipendia ab Ecclesiis Gnesnensi, Wladislaviensi, et Posnaniensi calices, et aliam pretiosam sacram supellectilem extorsit[5]. Quod facinus abominatus Thomas episcopus Cracoviensis summa constantia exactores repulit. Porro Casimirum ab eo bello avocare, atque ad Turcicum suscipiendum impellere conati sunt[6] Pontifex, imperator, electores principes, Philippus Burgundiæ, ac Ludovicus Bavariæ duces, quorum legati ex Ratisponensi conventu, de quo meminimus, ipsum adiere; at incassum missæ preces. Cæterum Pontifex Nicolaum e Cusa tit. S. Petri ad Vincula presbyterum cardinalem ad Prussiæ res componendas eo legavit; de quo munere ipsi injuncto datæ sunt hæ litteræ[7]:

« Nicolaus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Nicolao tit. S. Petri ad Vincula presbytero cardinali, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Intra pectoris nostri arcana, exacta meditatione revolventes guerrarum dissidia inter dilectos filios magistrum, et fratres Hospitalis B. Mariæ Theutonicorum Jerosolymitanorum ex una, ac communitates et nobiles partium Prussiæ ex altera partibus, diabolica suggestione suborta, ex quibus, proh dolor! depopulationes terrarum et castrorum, aliæque calamitates variæ successerunt, et nisi ulterioribus illarum salubriter progressibus obvietur, deteriora prodire poterunt in futurum, ad pacem inter magistrum et fratres, ac communitates, et nobiles prædictos felicem componendam, toto mentis desiderio ferventius intenti, cogitationes non cessavimus diffundere singulares. Et quia pro nostro in iis exequendis desiderio ad partes illas præsentiam nostram conferre non valemus, levantes in circuitu oculos nostræ mentis, ad personam tuam, in cujus desideriis geritur pacificare discordes, et errantes in viam ducere veritatis, et quam omnium largitor gratiarum singularibus donis præveniens, scientiæ magnitudine, industriæ caritate, et consilii maturitate multipliciter decoravit, nostræ deliberationis conjecimus intuitum, et una cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, de tuis meritis et operibus purissimis in omnium Salvatore plenam fiduciam obtinentes, quod in his per tuæ providentiæ ac sollicitudinis studium, desiderii nostri affectus ad felicem, dante Domino, deduces effectum, te de eorumdem fratrum nostrorum consilio, legatum de latere ad Prussiæ partes hujusmodi, cum plenaria potestate, auctoritate Apostolica tenore præsentium constituimus, et etiam deputamus, ut quæ pacis et concordiæ sint inter dissidentes prædictos promoveas, tractes, statuas, componas, consolides et confirmes, et singula, quæ circa eam pacem necessaria sunt, auctoritate nostra, prout expedire prospexeris, juxta datam tibi a Deo prudentiam, salubriter exequaris, etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLIV, kal. Sept. Pont. nostri an. VIII ».

Profectus in Prussiam legatus, cognita causa, Pruthenorum fœdera damnavit, eosque proposito anathemate equitum Cruciferorum imperium subire jussit[1], cum illi provinciam ab infidelium manibus vindicassent. Sed ejus mandata inter bellicos fragores a Pruthenis non audita fuere. Extractum itaque bellum est in plures annos summo rei Christianæ detrimento : quæ ita admodum afflicta jacuit, ut præviderat Æneas[2] Sylvius ; et Turcæ latius grassati sunt : quorum tyrannidem veritus Georgius despota Rasciæ, in Hungariam profugus abiit[3] auxilia

[1] Garivai. l. XXVIII. c. 23 et 25. — [2] Ext. apud Æn. Silv. Ep. CXXVIII. — [3] Æn. in Europ. c. 29. Michov. l. IV. c. 60. Chromer. l. XXII. c. 23. Krantz. Wandal. l. XII. c. 17 et 20. — [5] Æn. Silv. sup. c. 29. — [5] Mich. sup. c. 60. — [6] Chrom. l. XXIII. — [7] Nic. l. XVII. p. 476.

[1] Æn. sup. c. 29. — [2] Æn. Sylv. Ep. CXXVII. — [3] Id. de Eur. c. 1. Hieron. Beck in Ann. Turc. Chalcondyl. et alii.

a Ladislao rege flagitaturus. Quam calamitatem ille prodita Christi causa ex nimio in Amuratem generum studio sibimet accersivit, quem ille ad Catholicum ritum pellicere, habito cum eo de religione colloquio, conatus est: cumque ipsum urgeret argumentis et rationibus ad schisma damnandum, respondit mutandi ritus tempus importunum videri, cum nonaginta annos in eo traduxisset, ne qui apud suos sapientis existimationem pluribus annis sibi peperisset, in extrema ætate desipuisse crederetur; quod antea ex Marino Barletio indicatum est [1].

12. *Constitutio Ursini cardinalis adversus luxum muliebrem.* — Addimus ad hujus anni calcem Latini cardinalis Ursini, olim Ostiensis episcopi, A. S. L. sanctionem, quam ad mulierum luxum castigandum tulit, quamque his verbis refert Nicolaus papa [2]:

« Venerabili fratri Fantino episcopo Paduano.

« Dudum bonæ memoriæ Latinus episcopus Ostiensis in partibus illis, nempe in Gallia Cisalpina dictæ Sedis legatus de latere, ex certis rationalibus tunc expressis per eum causis motus, auctoritate legationis suæ inter alia statuit et ordinavit, ac districte præcepit, ne in civitatibus et aliis locis suæ legationis, de quibus inter alia civitas Paduana tunc extitit, aliqua mulierum, quæ duodecimum suæ ætatis annum transcenderet, in veste, quæ ab anteriori parte aperta foret, per civitatem Paduanam procedere, vel vestimenta per humum defluentia ultra unum aut ab humero clamidis dependentem plicaturam ultra duas palmas deferre præsumeret, quodque mulieres nuptæ, quæ decimum octavum dictæ ætatis annum attingerent, ex quo per annum in conjugio fuissent, omnes in publico capitibus velatis incederent, nec eædem mulieres vestes ex diversis pannis artificiose consutas in publico deferrent; mulieres vero quæ dicto modo consutas tunc habere noscebantur, easdem minime abjicere coegit, sed ne illas post per eum præfixum terminum deferrent, districtius inhibuit, et contra facientes, sive statuta et ordinationes hujusmodi contemnentes, omnium indulgentiarum privilegiis, quæ in Ecclesiis vel prædicationum ipsius legati vel aliorum prælatorum auctoritatibus tunc hactenus concessa fuerant, seu in posterum concederentur, necnon omnium sacramentorum Ecclesiasticorum participatione privavit, et si ad pœnitentiam venirent, ab hoc vel aliis peccatis suis nullatenus absolverentur, nisi coram Deo et sacerdote confessore promitterent, se statutum et ordinationem prædicta de cætero observaturas: quodque si quis sacerdotum sæcularis vel religiosus eis quæ in præmissis offenderent ante satisfactionem condignam aliquod sacramentum Ecclesiasticum nisi in mortis articulo constitutis ministrare præsumerent, ab officio et beneficio pariter per unum mensem foret suspensus: et si quis in præmissis vel circa ea notabiliter forte delinqueret, illum potestate audiendi confessiones perpetuo decrevit esse privandum, etc ». Obsolevit ea Constitutio, nec ullus animarum fructus secutus est, cum leves mulierculæ luxum abjicere detrectarent. Monitus itaque Nicolaus V inde creari animabus periculum, episcopo Patavino provinciam dedit, ut si nullius utilitatis ratio subesset, eam Constitutionem auctoritate Apostolica rescinderet. « Dat. anno MCDLIV, III. kal. Aprilis, Pontif. nostri anno VIII (1) ».

[1] An. 1444. num. 6. — [2] Lib. XLV. p. 50.

(1) Ad illustrandam anni hujus Ecclesiasticam historiam juvat summam hic referre eorum, quæ de rebus Bohemicis narrat eorum temporum scriptor Cornelius Zantfliet, monachus Leodiensis, in Chronico relato Veter. Monum. to. V. Scribit ergo ille Ladislaum regem hoc anno Pragam ingressum solemnem ac religiosam supplicationem die II Julii *in festo Visitationis B. M. V.* instituisse; crastina vero die Rokesanam pro concione ad populum loqutum « plures articulos malæ fidei sponte revocasse ». Dein ex regis mandato edictum prodiisse ne Epistolæ et Evangelia Bohemice deinceps, sed Latine tantummodo legerentur; ne quis *non confessus* et contritus Eucharistiam sumere auderet, sicut nec singulis diebus Dominicis laicis non confessione expiatis Eucharistia distribueretur, *sed secundum statuta Ecclesiæ*; quin nec pueris *nisi ad hoc paratis daretur*. Sacerdotes non exhibentes testes et consecrationis suæ litteras ad agenda sacra nequaquam admitterentur, matrimonia nisi *proclamationibus* præviis jungerentur, ne denique Corpus Christi ex Ecclesia efferretur *propter periculum*. Fassus est insuper Rochesana « quod quamvis in sacra Scriptura invenimus de communione calicis, tamen scimus quod in multis locis aliter dispositum est propter pericula, quæ omni die proveniebant, et hodiernis temporibus proveniunt ». Hæc historicus. Qua subdola confessione utebatur hæreticus, ut simplicibus imponeret; cum alioqui pristinæ semper opinioni insisteret, ut in Annalibus ad sequentes annos adnotatum est.

MANSI.

CALLISTI III ANNUS 1. — CHRISTI 1455.

1. *Conventus in Austria de gerendo bello sacro.* — Anno humanæ salutis millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, Indictione III, Germani principes (inter quos Jacobus archiepiscopus Treverensis et Albertus Marchio Brandeburgensis eminebant dignitate) uti fuerat in conventu Francofurtensi constitutum, imperatorem ad expedienda de bello sacro consilia apud Novamcivitatem in Austria adierunt [1]; affuere et ex Hungaria plures præsules, proceresque auxilia petituri : ex Italia accessere Joannes episcopus Tullensis legatus Apostolicus, et Michael Pitius Alfonsi Aragonum et Siciliæ regis orator, tum B. Joannes e Capistrano, qui divino inflammatus studio universos accendere et concitare in Turcas annitebatur; quæ accurate narrat Gobelinus. Coactos postea alios conventus in Novacivitate coram Friderico Cæsare refertur in Epistola ab Ænea Sylvio scripta [2] ad cardinalem S. Angeli, ubi de inani gradu potius, quam de bello gerendo in Turcas disceptatum queritur; sic inquiens : « In Novacivitate anno MCDLV, in conventu coram Cæsare, cum principes et legati, qui aderant ad rem inchoandam, vocarentur, primum contentio orta est de præsidentia. Treverensis archiepiscopus primum a dextris Cæsaris locum volebat, et post eum alii electorum legati : episcopus papæ legatus primum locum sibi deberi aiebat, et orator Alphonsi regis supra oratores electorum. Ibi commemoratum est in curia Romana debitum honorem non esse Germanis datum, quando et vice-cancellarius ante Romanorum regem sedere sit ausus, et regi Hungariæ, cui inter reges quartus est locus, sit locus inter ultimos cardinales datus, et ipsi electores nequaquam inter cardinales accepti ». Et infra : « Bohemi et Hungari in dies expectabantur. Orator Alfonsi regis asseruit regem suum ad id bellum promptissimum esse, jamque classem habere paratam. Treverensis et aliorum oratores se plenius consulturos, et demum ea facturos, quæ veros Christianos decerent; affirmarunt Burgundi quod alias promiserunt, ducem scilicet suum in propria persona pro Christo militaturum. Civitatum postea legati admissi omnia se facturos promisere, et numero XXIV fuere, et pro aliis quoque mandatum habuerunt : sed cum obitus Pontificis Nicolai nuntiatus est, hæc expeditio ad sequentem annum delata est ».

2. Inter cæteros porro principes pium ardorem explicuit Philippus Burgundiæ dux, qui fortissimum exercitum, sacro crucis symbolo insignitum, ducere in hostes fidei parabat : cui singulæ urbes ejus subjectæ imperio certam auri vim ad bellicos sumptus pendere erant pollicitæ : et ille vicissim, ut refert Meyerus [1], spoponderat eam se in alios usus non derivaturum, neque accepturum nisi expeditionem conficeret. Imperarat præterea ad id Pontifex [2] clero ipsius ditioni obnoxio subsidiarias decumas, tum sacrarum indulgentiarum præmia illis proposuerat [3], qui vel religiosam militiam profiterentur, vel sua impensa militem armis egregie munitum tenerent in exercitu : in quo ad divinum præsidium comparandum Tullensem et Atrebatensem episcopos legatos e latere creavit [4], ac Philippo duci hærere, adesseque consilio jussit :

« Venerabilibus fratribus Guillelmo Tullensi et Joanni Atrebatensi episcopis, salutem, etc.

« Dum onus universalis gregis Dominici superna dispositione nobis injunctum attendimus, et nostrum prospicimus imperfectum, videntes quod nequimus circa singula per nos solvere debitum Apostolicæ servitutis, nonnumquam viros pontificali dignitate præditos, sanctimonia et scientiæ fulgore præclaros, in quibus fervor orthodoxæ fidei, ac timor Domini sanctus permanet, in partem nostræ sollicitudinis assumimus, ut, ipsis vices nostras supplentibus,

[1] Gobelin. in Comm. Pii II. l. I. — [2] Epist. XLIII. ad card. S. Angel. Ext. in Ms. archiv. Vat.

[1] Meyerus in Philipp. Burgund. — [2] Nicol. I. XVIII. p. 196. [3] Ibid. p. 194. — [4] Ibid. 45.

ex eorum cooperatione laudabili alleviantes nostri oneris gravitatem, ministerium nobis commissum, præsertim circa ipsius fidei defensionem, et illius acerrimi ac nefandissimi hostis Machometi Turcorum principis impugnationem, divina favente gratia, facilius et efficacius exequamur.

« Cum itaque, sicut plurimorum fide digna relatione percepimus, dilectus filius nobilis vir Philippus dux Burgundiæ, veluti princeps virtutum omnium elegantia illustratus, ac terra marique potentia inter alios Catholicos principes suffultus, Christianæ quoque fidei fortissimus athleta et intrepidus pugil, quamprimum quibusdam aliis nostris litteris exhortatus, non modo se adversus impiissimum hostem prædictum grandem armatorum exercitum, etiam cum magna nobilium multitudine in manu forti, prout sibi gratia Altissimi ministrabit, assumpto crucis vexillo dirigere ac illi tamquam murum, munimen et scutum se opponere, ipsumque pro posse oppugnare se obtulerit, sed ut id rectius efficaciusque faceret, illud se facturum sponte voverit, et prope exercitum ipsum paraverit, desideretque summopere, ut pro sua et dicti exercitus majoribus devotione, fortitudine et gloria, ac hostium eorumdem formidine, unum vel plures prælatos alicujus auctoritatis viros transmittamus, qui in partem nostræ sollicitudinis evocati, nostro et Romanæ Ecclesiæ nomine, præfato duci, verbo, consilio et opere in directione exercitus hujusmodi assistant, et illos ex dicto exercitu, quos ad impugnationem hostium prædictorum prompte, utiliter et animose insurgere conspexerint, in hoc tam sancto tamque laudabili opere corroborent et confirment; negligentes vero, timidos et pusillanimes ad illud excitent et inducant, illis in præsenti commodum, laudem et gloriam, in futuro vero sæculo præmia felicitatis æternæ pollicendo, quorumque comitiva seu præsentia, tamquam angeli lucis comitantibus ac Domino favente, victoriam dux ipse de prædictis hostibus gloriosius valeat triumphare, sperantes quod illa, quæ vobis commiserimus, per vos, quibus, sicut plurimorum fide dignorum testimonio didicimus, dedit Dominus sapientiam et linguam etiam eruditam, ut sciatis quando et qualiter debeatis proferre sermonem, et in quibus urget judicii rectitudo, et providentia consilii, ac censuræ rigiditas cum expedit in prosperitate devotio, in adversis fortitudo, in agendis circumspectio singularis, et in arduis experientia multipliciter comprobata, sollicite, prudenter, animose et fideliter executioni mandabuntur, motu proprio vos et quemlibet vestrum ad Europæ, et alias infidelium, ad quas et per quas transire, vel quas evincere seu debellare dictum exercitum contigerit, et etiam eundo et redeundo per quascumque fidelium partes exercitus ipse transiverit, in ipso exercitu nostros legatos missos cum potestate legati de latere, usque ad nostrum et dictæ Sedis beneplacitum auctoritate Apostolica et ex certa scientia facimus, constituimus et etiam deputamus; ac vos et quemlibet vestrum ad partes et exercitum hujusmodi, tamquam angelos pacis, et nuntios veritatis destinamus, ut vos et quilibet vestrum in illis pro effectuali impugnatione hostium prædictorum, et illarum partium a miserabili ipsorum hostium servitutis jugo liberatione ibidem, auctore Domino, recta gerentes et dirigentes indirecta, necnon aspera convertentes in plana, sicut diligentes cultores ædificetis et plantetis, evellatis et destruatis, dissipetis et disperdatis : prout ad confirmationem et robur fidei orthodoxæ, confusionem hostium, illorum impugnationem, et liberationem prædictas expedire cognoveritis, et alias ad ea, quæ ad plenæ legationis pertinent officium, et sicut vobis et cuilibet vestrum Dominus ministrabit.

« Quocirca fraternitatem vestram rogamus, monemus et hortamur attente, vobis et cuilibet vestrum per Apostolica scripta mandantes, ac in remissionem peccaminum injungentes, quatenus divina gratia, et Apostolico favore confisi, onus hujusmodi, utique sanctum, laudabile et meritorium devota mente suscipiatis, vos in hujusmodi legationis executione taliter verbo et opere reddituri, quod ad gloriam Redemptoris nostri, et exaltationem fidei, et hostium illius exterminium, laudem quoque præfati ducis, necnon animarum salutem, ac pacem, et tranquillitatem fidelium negotium ipsum felices, Deo propitio, et commeritorios consequatur effectus, etc. » Instruit auctoritate legatos, ut sacerdotia Ecclesiasticis, qui in exercitu versati fuerint, conferant, atque religiosos Ordines admittant sanctioris vitæ cupidos : eos qui a fide Christiana defecerint, vel hæreseos aut schismatis labe respersi fuerint, rite expiato crimine, Ecclesiæ aggregent, censuras dissolvant, infamiæ notam aboleant, crucesignatis in ea sacra expeditione Quadragesimali tempore atque aliis diebus, quibus vetitus est carnium esus (etiamsi voto obstricti forent ut abstinerent) carnium, ovorum, casei, lacticiniorumque esum permittant : recuperatis ex Barbaris urbibus imponant episcopos, quos jurejurando adigant Romano se Pontifici fidos obsequentesque futuros; ac denique omnia statuant, quæ pro augenda divina gloria visa fuerint. « Dat. Rom. apud S. Petrum anno etc. MCDLIV, VI id. Martii, anno VIII ».

3. *Confirmata pax Italica.* — Ad reprimendos eorumdem Turcarum impetus Nicolai sollicitudine, adhibito [1] interprete Dominico Capranica cardinale Firmano tit. S. Crucis in Jerusa-

[1] Facius de rebus gest. Alfon. l. x.

lem presbytero, ineunte hoc anno ictum est fœdus [1] inter Pontificem, Aragonum regem Alfonsum, Florentinos, Venetos et Franciscum Sfortiam ducem Mediolanensem in annos viginti quinque adversus omnes externos, qui vexandam bello Italiam susciperent. Enituit in eo firmando fœdere cardinalis legati virtus et industria, quem purioris vitæ exemplo omnibus præluxisse, tum frugalitate eximia, neglecto supellectilis luxu, quem cæteri adamarent, pietate, fide atque innocentia singulari, doctrina et juris Pontificii scientia excelluisse Facius [2] refert. Is ergo Venetis, Mediolanensibus, et Florentinis oratoribus stipatus Alfonsum, ægre ferentem se inconsulto Laudæ fœdus sancitum, sermone adortus, ita blandis et prudentibus verbis eum permulsit, ut el ipse assenserit. Afferunt legati orationem idem Facius ac Mariana [3], utque proposuit regi consulendum quieti Italiæ intestinis diuturnisque attritæ bellis, in quibus victor similis victis videretur, quamvis non tam de ea pacanda quam servanda cogitandum foret, imminente bello, quod multis ab hinc sæculis non esset auditum; nec modo de salute Italiæ, verum etiam totius reipublicæ Christianæ agi, agique religionis causam : Mahometem namque, vastata Constantinopoli, oppressaque Græcia, inhiare Italiæ, atque in eam eruptionem meditari : si Italia sibi discors foret, illius impetus non laturam, cum tanta sit ejus potentia, auri et argenti vis tanta, classium moliendarum opportunitas tanta, tantaque hominum ad bellum gerendum multitudo : clausum jam nostris Ægeum mare, clausum mare Ponticum : ipsum pellexisse ad armorum fœdus Tartaros multitudine innumerabiles et bellandi usu formidandos ad Christianorum oppida ad Pontum sita opprimenda : impellere Mahometanos omnes principes ad incumbendum in religionis Christianæ perniciem; tot vero impendentia mala sola pace Alfonsique in eam consensione averti aut levari posse, tantum enim esse Italiæ in armis nomen, ut sola pacti publici fœderis fama insolescentem victoriis hostem terrere possit : duce vero strenuo ad Italicas vires in Barbarum ducendas et classe valida opus esse; nullum autem aptiorem Alfonso reperiri, qui belli scientiam, auctoritatem felicitatemque superioribus bellis claram conjunxerit. Additæ fuere Pontificis, Venetorum, Insubrium ac Florentinorum nomine preces, tandemque pervicere, ut Alfonsus ipse pacem amplecteretur : adduci tamen non potuit, neque a legato neque a Gotardo Genuensium oratore, ut Genuenses illius fœderis beneficio potirentur. Recensentur a Facio singulæ illius pactiones, quarum præcipuæ tantum a nobis delibandæ videntur ex publicis de ea re confectis Monumentis, quæ in Ms. Codice pergameno Vallicellano extant [1], consignatæ hac temporis nota : « Anno a Nativitate Domini MCDLV, die vero Dominica XXVI mensis Januarii, Indictione III, Pontificatus sanctissimi domini nostri domini Nicolai divina providentia sacrosanctæ Romanæ atque universalis Ecclesiæ Quinti ejusdem nominis summi Pontificis anno VIII ». Interjectis nonnullis, insertæ sunt initi Laudæ superiori anno fœderis leges, et aliquæ ex iis temperatæ.

In primis cum fœderati se obstrinxissent ad sumenda arma adversus eum, sive Italus, sive externus foret, qui socium lacesseret, et controversia oboriri posset quis provocatus vel provocans existimandus esset, causæ cognitio alii fœderatorum parti delata est. Præterea cum ad communem tutelam vires conferre decrevissent, et Veneti equitum octo millia, peditum quatuor, totidem alia equitum peditumque millia Mediolani dux, ac Florentini quinque millia equitum, peditum duo millia, suis sumptibus sustentare ex fœdere jussi essent, Alfonsus et non pauciores copias quam Veneti, vel insuper se paraturum pollicitus est. Cumque Genuenses in Laudensi fœdere comprehensi essent, si vellent accedere, Alfonsus, ut dictum est, eos exclusit, professus se non cedere juri, quod in eos obtendebat, nec si bellum iis moveret, Florentinos, Mediolanensem et Venetos eo se implicaturos, ullasve Genuensibus suppetias submissuros, quod quidem in rei Christianæ damnum versum est : denique Borsio Mutinæ principi accedendi inito fœderi reservatus locus. Ad Pontificiam vero dignitatem tuendam adjectæ hæ leges :

4. « Item quamvis pro honore, statu, pace et tranquillitate præfati sanctissimi domini nostri, ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ, quæ cunctorum fidelium mater est et magistra, quilibet fidelis Christianus operari et elaborare teneatur, tamen considerans præfatus serenissimus rex, tanquam Catholicus princeps, una cum præfatis magnificis oratoribus, quod reges et principes Christiani majore quodam ad hæc vinculo teneantur et obligantur, voluit ac promisit pro se et illustri domino Ferdinando de Aragonia filio suo primogenito duce Calabriæ, et hæredibus, ac successoribus eorumdem consentientibus, et pariter promittentibus præfatis magnificis dominis oratoribus, quod præfati sanctissimi domini nostri papæ et suorum successorum canonice intrantium, ac præfatæ sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ auctoritas, dignitas, præeminentia, honor et status bona fide pro posse conservabitur et manutenebitur pacificus et tranquillus per omnes et singulos, in præsenti pace, confœderatione et liga confœderatos, et colligatos et eorum quemlibet, ac de cætero colligandos, eorumque complices et sequaces, nec aliquo

[1] Poggius in ejus Vita. — [2] Facius ibid. — [3] Mar. l. XXII. c. 16.

[1] Ms. Val. sign. lit. B. num. 19. p. 34 ad 40.

quæsito colore directe vel indirecte in damnum, jacturam, præjudicium vel dedecus eorumdem, hujusmodi pax, confœderatio et liga intelligi aut retorqueri possit, vel debeat quoquo modo : quinimo quod præfati sanctissimi domini nostri, suorumque successorum, ut præfertur, canonice intrantium, ac præfatæ sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ patrimonium, provincias, civitates, terras, castra, loca, dominia, jurisdictiones et jura, vasallos, feudatarios, vicarios, ac subditos quoscumque, mediate vel immediate, inter (intra) Italiam subjectos tueri ac defendere cum effectu ab omni impugnatione, invasione, molestatione contra quamcumque personam, quacumque dignitate præfulgeat, dominium, communitatem, universitatem, capitaniam, societatem vel congregationem gentium armorum quarumcumque, necnon auxilium et favorem realiter et cum effectu, sicut pro uno ex colligatis vel confœderatis impendere et præstare teneantur et debeant.

« Possit quoque sanctissimus dominus noster suique successores legitime intrantes et canonice, ut prædicitur, omnibus et singulis capitulis, quæ in præsenti pace, confœderatione et liga in favorem et commodum cujuscumque confœderatorum in posterum apposita foret, uti, gaudereque ac pro se recipere et acceptare orantes et supplicantes omnes tam præfatus serenissimus rex, quam magnifici oratores prædicti vice et nomine illustris dominii Venetorum, et illustris domini ducis Mediolani, et etiam communitatis Florentiæ, præfato sanctissimo domino nostro, ut pro se et suis successoribus canonice intrantibus, quo facilius et paratioribus animis singula contra infideles parare et exequi possint, et ut volentes personaliter aut per alios facultatem et potentiam sibi a Domino datam contra inimicos crucis Christi Salvatoris nostri experiri absque metu et suspicione molestationis aut periculi suorum dominiorum securius id facere queant, hujusmodi pacem, confœderationem et ligam cum omnibus et singulis præinsertis capitulis benedicere, approbare, tanquam pater omnium et dominus ac caput ingredi, inire ac confirmare dignetur, et contra quemcumque eam infringere aut turbare volentem provideat una cum eligendis per dominos in præsenti pace, confœderatione et liga confœderatos et colligatos petendi subsidii aut auxilii tempore in eo casu, de quo in quodam capitulo de hoc mentionem faciente continetur, faciatque modis omnibus possibilibus et remediis opportunis inviolabiliter observari, ac hujusmodi unitatis, pacis, charitatis, confœderationis et ligæ, ut præfertur, conservator, protector et custos esse dignetur ».

5. Addunt superiores Tabulæ Dominicum cardinalem legatum amplissimis fretum mandatis Pontificio nomine id fœdus confirmasse : tum a Pontifice cum numerum equitum peditumque ad communem tutelam sustentatum iri pollicitum esse, de quo a fœderatorum oratoribus conventum cum ipso foret, etiam tum daturum se operam, ut idem Pontifex pacta auctoritate Apostolica communiret, atque in conflatam societatem se conferret : utrumque autem Nicolaus hoc Diplomate cumulate præstitit [1] :

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum nuper oratores dilectorum filiorum nobilium virorum Francisci Foscari Venetiarum, et Francisci Sfortiæ Mediolani ducum, necnon priorum artium et vexilliferi justitiæ populi et communis Florentiæ huc ad nos venissent, petentes ut in protectione eorum ad charissimum in Christo filium nostrum Alfonsum Aragonum regem illustrem pro pace et liga inter se ipsos tractanda vellemus in hujusmodi laudabili proposito cooperatores esse, et futuræ unionis, si Deus ita annuisset, protectionem suscipere, nos considerantes quam uberès et Deo placentes fructus ejusmodi miraculum pacis et ligæ in Dei populo, et maxime in hoc diuturno bello afflicta Italia, afferre possent, si finem optatum consequeretur hoc præsertim tempore, in quo ob imminentia Christianitati pericula fidelium conjunctio in primis est necessaria, misimus ad memoratum regem, una cum eisdem oratoribus dilectum filium Dominicum tit. S. Crucis in Jerusalem presbyterum cardinalem Firmanum tanquam angelum pacis A. S. L. de latere, cujus eximias virtutes fidem et circumspectionem in plurimis et gravissimis rebus sumus experti.

« Cum itaque, disponente Altissimo, cujus miserationes sunt super omnia opera ejus, hæc pax, confœderatio et liga felicem eventum assecuta fuerit, ac idem legatus, habens a nobis ad hoc specialem potestatem et facultatem præfatam, confœderationem et ligam vice et nomine nostro et Romanæ Ecclesiæ, et successorum nostrorum canonice intrantium iniverit, contraxerit, approbaverit et confirmaverit, ac promiserit quod dictam confœderationem et ligam ratam, gratam et acceptatam haberemus, et quod nostris Apostolicis patentibus litteris benediceremus et confirmaremus, ac mandaremus ab omnibus firmiter observari, prout in Instrumento publico super inde confecto latius continetur, nos qui capitula hujusmodi pro sancta pace et liga confecta, ac omnia in eis contenta diligenter consideramus, cupientes salutare pacis bonum conservari, pariterque augeri pro imminente Christianitatis necessitate, ut eo facilius furori Turcarum resisti possit, instantibus quoque supplicationibus hujusmodi permoti, auctoritate Apostolica, prædicta, ac omnia et singula in eis contenta, quorum omnium ac

[1] Lib. XXVI. Ep. cur. p. 53. et lib. divers. Bullar. p. 176.

litterarum et instrumenti prædictorum tenores hic haberi volumus pro sufficienter expressis, et specifice declaratis, rata habentes et grata, illa ex certa nostra, et venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et consensu tenore præsentium nostro et successorum nostrorum canonice intrantium nomine inimus, contrahimus, recipimus et acceptamus, auctoritate quoque Apostolica, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum, ac nostra benedicimus, approbamus, confirmamus, eamque acceptatam et ratam et gratam, omnino facturi et curaturi quantum in Deo poterimus quod ab omnibus usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observetur, supplentes etiam omnes et singulos defectus, si qui forsan intervenissent in eisdem.

« Pro observantia autem omnium et singulorum per eumdem cardinalem conclusorum per præsentes nostro et successorum prædictorum nomine publicamus, quod belli tempore ad nostra et Romanæ Ecclesiæ stipendia nos teneamur tenere equitum duo millia, peditum duo millia, pacis vero tempore equitum duo millia, et peditum mille gentium bonarum, prout et ipsa communitas Florentina tenere debere se astringit, mandantes, ordinantes et statuentes præfatam pacem et ligam ad communem omnium lætitiam, et ut fideles populi hoc intelligentes paratiores animis sint ad fidei nostræ Christianæ defensionem contra Turcas, et majori fiducia ad hanc salutarem expeditionem incumbant, videntes fundamenta salutis et pacis facta jam esse, Venetiis, Mediolani, Placentiæ et Ferrariæ, ac in eorumdem dominiis et territoriis die XXV Martii solemniter, ut moris est, proclamari et publicari, necnon signa lætitiæ cum processionibus et aliis consuetudinibus fieri. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLIV, kal. Martii, Pontificatus nostri anno VIII ».

6. *Athenæ expugnatæ et Cassa in periculum adducta.* — Inter hæc autem expugnavit hoc anno Athenas Mahometes, ut tradit Turcogræcæ historiæ auctor [1] : quin etiam iidem Turcæ Tartarique juncti fœdere Capham prænobilem in Taurica Chersoneso Genuensium coloniam, aliaque eorumdem ad mare Ponticum sita loca Christianis eripere, Latinumque nomen in Oriente delere parabant. Quo tristi accepto nuntio, Christi vicarius omnes Genuensis reipublicæ clientes litteris cohortatus est [2], ut confirmatis animis ad hostium retundendos impetus se accingerent, opemque adversus Barbaros laturis cœleste præmium est pollicitus [3] :

« Dilectis filiis nobilibus viris protectoribus Compararum S. Georgii civitatis Januæ, salutem, etc.

« Cum a fide dignis facti fuerimus certiores, impios Christiani nominis hostes Tartaros et Turcos constituisse præclaram potentissimamque urbem Capham, et alia loca dominio Januensi ad mare Ponticum subdita Vere proximo invadere, audito quod vos ad dictæ civitatis pro populi in Christo Redemptore confidentis defensione, multas terra marique impensas facere incœpistis, quas tamen videmini majores dietim pro rerum necessitate facturos, decens atque necessarium duximus populos omnes Januensi dominio subditos, ad ipsa impensarum onera pro viribus adjuvanda, ita excitare atque animare, ut tam bono, tam necessario operi contribuentes, æternæ beatitudinis præmia consequantur. Omnes igitur utriusque sexus, etiam in religione et sacerdotio constitutos, civitatum, castrorum, terrarum et locorum quorumcumque dominio Januensi subjectorum habitatores, per viscera misericordiæ Dei nostri hortamur, monemus atque requirimus, ut ad hanc civitatis, terrarum et locorum defensionem, qui commode possunt personaliter se conferant ; alii vero, quibus personalem operam exhibere minus est commodum, pro modo facultatum suarum et divitiarum sibi a Deo datarum, auxilium larga manu et libenti animo exhibere, recepturi a piissimo Deo nostro bonorum omnium remuneratore, et in præsenti sæculo, inter mundi et hujus vitæ fluctuationes, abundantiam gratiarum, ac post finitum humanæ conditionis cursum, æternæ fœlicitatis gloriam habituri, etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLIV, pridie non. Jan., Pontificatus nostri anno VIII ».

7. *Lusitanæ coronæ addicta regna Africæ Orientalis per Diploma Apostolicum.* — Dum collabebatur in Oriente Christiana religio, propagabatur divinæ providentiæ consilio ad Meridiem, ac Lusitani ad Indos sulcato Oceano iter moliebantur. Jam plures insulas subegerant, in quibus templa Deo optimo maximo posuerant, ac gentiles ad Christiana sacra perduxerant ; tum Chineam vastissimam provinciam aperuerant, ejusque occuparant portus, tam egregii facinoris auctore præcipuo Henrico principe regis patruo. Ne vero cæteræ nationes illectæ lucro in eas se conferrent oras, ipsarumve affectarent imperium, quod a Castellanis superiori anno tentatum vidimus, Pontifex amplissimo Diplomate pronuntiavit tum Septam tum reliquam Africam a promontoriis Boradoc et Nam ad Chineam usque, vel etiam ultra ad Antarcticum Lusitani juris esse, omniaque Saracenorum aliorumve infidelium interjacentium regna cum objacentibus insulis Lusitanæ coronæ addicta ex amplitudine sacrosanctæ potestatis fuisse, qua de re subjectis verbis conceptum fuit Apostolicum Diploma [1] :

[1] Turcogr. l. II. p. 137. — [2] Lib. XVIII. p. 367. — [3] Lib. XVIII. bull. secr. p. 367.

[1] Lib. XVIII. p. 410.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Romanus Pontifex, regni cœlestis clavigeri successor, et vicarius Jesu Christi, cuncta mundi climata omniumque nationum in illis degentium qualitates paterna consideratione discutiens, ac salutem quærens et appetens singulorum, illa perpensa deliberatione salubriter ordinat et disponit, quæ grata divinæ Majestati fore conspicit, et per quæ oves sibi divinitus creditas ad unicum ovile Dominicum reducat, et acquirat eis felicitatis æternæ præmium, ac veniam impetret animabus, quæ eo certius, auctore Domino, provenire credimus, si condignis favoribus et specialibus gratiis eos Catholicos prosequamur reges et principes, quos veluti Christianæ fidei athletas et intrepidos pugiles non modo Saracenorum cæterorumque infidelium Christiani nominis inimicorum feritatem reprimere, sed etiam ipsos, eorumque regna ac loca, etiam in longissimis nobisque incognitis partibus consistentia, pro defensione et augmento fidei hujusmodi debellare, suoque temporali dominio subdere, nullis parcendo laboribus et expensis, facti evidentia cognoscimus, ut reges et principes ipsi, sublatis quibusvis dispendiis ad tam saluberrimum tamque laudabile prosequendum opus peramplius animentur.

« Ad nostrum siquidem nuper, non sine ingenti gaudio et nostræ mentis lætitia, pervenit auditum, quod dilectus filius nobilis vir Henricus infans Portugaliæ, charissimi in Christo filii nostri Alfonsi Portugaliæ et Algarbii regnorum regis illustris, patriis inhærens vestigiis, claræ memoriæ Joannis dictorum regnorum regis ejus genitoris, ac zelo salutis animarum et fidei ardore plurimum succensus, tanquam Catholicus et verus omnium Creatoris Christi miles, ipsiusque fidei acerrimus ac fortissimus defensor et intrepidus pugil, ejusdem Creatoris gloriosissimum nomen per universum terrarum orbem etiam in remotissimis et incognitis locis divulgari, extolli et venerari, necnon illius ac vivificæ qua redempti sumus crucis inimicos, perfidos Saracenos videlicet, ac quoscumque alios infideles ad ipsius fidei gremium reduci, ab ejus ineunte ætate totis aspirans viribus, post Ceptensem civitatem in Africa consistentem per dictum Joannem regem, ejus subactam dominio, et post multa per ipsum infantem nomine dicti regis contra hostes et infideles prædictos, quam etiam in propria persona, non absque maximis laboribus et expensis, ac rerum et personarum periculis et jactura, plurimorumque naturalium suorum cæde gesta bella, ex tot tantisque laboribus, periculis et damnis non fractus neque territus, sed ad hujusmodi laudabilis et pii propositi sui prosecutionem in dies magis atque magis exardescens, in Oceano mari quasdam solitarias insulas fidelibus propalavit, ac fundari et construi inibi fecit Ecclesias, et alia pia loca, in quibus divina celebrantur officia, ex dicti quoque infantis laudabili opera et industria quamplures diversarum in dicto mari existentium insularum incolæ seu habitatores, ad veri Dei cognitionem venientes, sacrum baptisma susceperunt ad ipsius Dei laudem et gloriam, ac plurimorum animarum salutem, orthodoxæ quoque fidei propagationem, et divini cultus augmentum.

« Præterea cum olim ad ipsius infantis pervenisset notitiam, quod numquam, vel saltem a memoria hominum non consuevisset per hujusmodi Oceanum mare versus Meridionales et Orientales plagas navigari, illudque nobis Occiduis adeo foret incognitum, ut nullam de partium illarum gentibus certam notitiam haberemus, credens se maxime in hoc Deo præstare obsequium, si ejus opera et industria mare ipsum usque ad Indos, qui Christi nomen colere dicantur, navigabile fieret, sicque cum eis participare, et illos in Christianorum auxilium adversus Saracenos et alios hujusmodi fidei hostes commovere posset, ac nonnullos gentiles seu paganos nefandissimi Machometi secta minime infectos populos inibi medio existentes continuo debellare, eisque incognitum sacratissimum Christi nomen prædicare, ac facere prædicari, regia tamen semper auctoritate munitus, a viginti quinque annis citra, exercitum ex dictorum regnorum gentibus, maximis cum laboribus, periculis et expensis in velocissimis navibus, caravellis nuncupatis, ad perquirendum mare, et provincias maritimas versus Meridionales partes, et polum Antarticum annis singulis fere mittere non cessavit, sicque factum est, ut cum naves hujusmodi quamplures portus, insulas et maria perlustrassent, ad Ghineam provinciam tandem pervenirent, occupatisque nonnullis insulis, portibus ac mari, eidem provinciæ adjacentibus, ulterius navigantes ad ostium cujusdam magni fluminis Nili communiter reputati (eos fuisse deceptos postea compertum), pervenirent, et contra illarum partium populos, nomine ipsorum Alfonsi regis et infantis, per aliquos annos guerra habita extitit, et in illa quamplures inibi vicinæ insulæ debellatæ, ac pacifice possessæ fuerunt, prout adhuc cum adjacenti mari possidentur. Exinde quoque multi Ghinei et alii nigri vi capti, quidam etiam non prohibitarum rerum permutatione, seu alio legitimo contractu emptionis ad dicta sunt regna transmissi. Quorum inibi in copioso numero ad Catholicam fidem conversi extiterunt, speraturque, divina favente clementia, quod si hujusmodi cum eis continuetur progressus, vel populi ipsi ad fidem convertentur, vel saltem multorum ex eis animæ Christo lucrifient.

8. « Cum autem, sicut accepimus, licet rex

et infans præfati, qui cum tot tantisque periculis, laboribus et expensis, necnon perditione tot naturalium regnorum hujusmodi, quorum inibi quamplures perierunt, ipsorum naturalium dumtaxat freti auxilio, provincias illas perlustrari fecerunt, ac portus, insulas et maria hujusmodi acquisiverunt et possederunt, ut præfertur, ut illorum veri domini, timentes ne aliqui cupiditate ducti, ad partes illas navigarent, et operis hujusmodi perfectionem, fructum et laudem sibi usurpare, vel saltem impedire cupientes, propterea seu lucri commodo aut malitia, ferrum, arma, lignamina aliasque res et bona ad infideles deferri prohibita portarent vel transmitterent, aut ipsos infideles navigandi modum edocerent, propter quæ eis hostes fortiores ac duriores fierent, et hujusmodi prosecutio, vel impediretur, vel forsan penitus cessaret, non absque offensa magna Dei et ingenti totius Christianitatis opprobrio, ad obviandum præmissis ac pro suorum juris et possessionis conservatione, sub certis tunc expressis gravissimis pœnis prohibuerint, et generaliter statuerint, quod nullus, nisi cum suis nautis ac navibus et certi tributi solutione, obtentaque prius desuper expressa ab eodem rege vel infante licentia, ad dictas provincias navigare, aut in earum partibus contractare, seu in mari piscari præsumerent, tamen successu temporis evenire posse, quod aliorum regnorum seu nationum personæ, invidia, malitia aut cupiditate ductæ, contra prohibitionem prædictam absque licentia et tributi solutione hujusmodi, ad dictas provincias accedere, et in sic acquisitis provinciis, portubus, insulis ac mari, navigare, contractare et piscari præsumerent, et exinde inter Alfonsum regem ac infantem, qui nullatenus se in his sic deludi paterentur, et præsumentes prædictos quamplura odia, rancores, dissensiones, guerræ et scandala, in maximam Dei offensam et animarum periculum verisimile subsequi possent et subsequerentur; nos præmissa omnia et singula debita meditatione pensantes, et attendentes, quod cum olim præfato Alfonso regi quoscumque Saracenos et paganos, aliosque Christi inimicos ubicumque constitutos, ac regna, ducatus, principatus, dominia, possessiones, et mobilia ac immobilia bona quæcumque per eos detenta ac possessa, invadendi, conquirendi, expugnandi, debellandi et subjugandi, illorumque personas in perpetuam servitutem redigendi, ac regna, ducatus, comitatus, principatus, dominia, possessiones et bona, sibi et successoribus suis applicandi, appropriandi, ac in suos successorumque suorum usus et utilitatem convertendi aliis nostris litteris plenam et liberam inter cætera concesserimus facultatem: dictæ facultatis obtentu idem Alfonsus rex, seu ejus auctoritate prædictus infans juste et legitime insulas, terras, portus et maria hujusmodi acquisivit, ac possedit et possidet, illaque ad eumdem Alfonsum regem et ipsius successores de jure spectant et pertinent, neque quivis alius etiam Christi fidelis, absque ipsorum Alfonsi regis et successorum suorum licentia speciali, de illis se hactenus intromittere licite potuit, nec potest quoquomodo; ut ipsi Alfonsus rex ejusque successores, et infans eo ferventius huic tam piissimo ac præclaro, et omni ævo memoratu dignissimo operi, in quo cum in illo animarum salus, fidei augmentum, et illius hostium depressio procurentur, Dei, ipsiusque fidei ac reipublicæ universalis Ecclesiæ rem agi conspicimus, insistere valeant et insistant, quos sublatis quibusvis dispendiis amplioribus se per nos et Sedem Apostolicam favoribus ac gratiis munitos fore conspexerint, de præmissis omnibus et singulis plenissime informati, motu proprio, non ad ipsorum Alfonsi regis et infantis, vel alterius pro eis nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, maturaque prius desuper deliberatione præhabita, auctoritate Apostolica, et ex certa scientia, de Apostolicæ potestatis plenitudine, litteras facultatis præfatas, quarum tenores de verbo ad verbum præsentibus haberi volumus pro insertis cum omnibus et singulis in eis contentis clausulis, ad Ceptam et prædicta, ac quæcumque alia, etiam ante datam dictarum facultatis litterarum acquisita, et ad ea quæ in posterum nomine dictorum Alfonsi regis, suorumque successorum et infantis, in ipsis ac illis circumvicinis, et ulterioribus ac remotioribus partibus infidelium seu paganorum manibus acquiri poterunt, provincias, insulas, portus et maria quæcumque extendi, et illas sub eisdem facultatis litteris comprehendi, ipsarumque facultatis, et præsertim litterarum vigore jam acquisita, et quæ in futurum acquiri contigerit, postquam acquisita fuerint, ad præfatum regem et successores suos ac infantem, ipsamque conquistam, quam a capitibus de Boradoc et de Nam usque per totam Ghineam et ultra versus illam Meridionalem plagam extendi, harum serie declaramus, et ad ipsos Alfonsum regem, et successores suos ac infantem, et non ad aliquos alios spectasse et pertinuisse, ac in perpetuum spectare et pertinere de jure, necnon Alfonsum regem et successores suos ac infantem prædictos in illis et circa ea quæcumque prohibitiones, statuta et mandata etiam pœnalia et cum cujusvis tributi impositione facere, ac de rebus propriis, et aliis ipsorum dominiis disponere et ordinare potuisse, ac nunc et in futurum posse libere et licite tenore præsentium decernimus et declaramus, ac potioris juris et cautelæ suffragio jam acquisita, et quæ in posterum acquiri contigerit provincias, insulas, portus, loca et maria quæcumque, quotcumque et qualiacumque fuerint, ipsamque conquistam a ca-

pitibus de Boradoch et de Nam prædictis Alfonso regi et successoribus suis regibus dictorum regnorum, et infanti præfatis perpetuo donamus, concedimus et appropriamus per præsentes.

9. « Præterea cum ad perficiendum opus hujusmodi multipliciter sit opportunum, quod Alfonsus rex et successores ac infans prædicti, necnon personæ, quibus hoc duxerint, seu aliquis ipsorum duxerit committendum, illius dicto Joanni regi, per felicis recordationis Martinum V et alterius indultorum, etiam inclytæ memoriæ Eduardo eorumdem regnorum regi, ejusdem Alfonsi regis genitori, per piæ memoriæ Eugenium IV Romanos Pontifices prædecessores nostros concessorum, versus dictas partes cum quibusvis Saracenis et infidelibus de quibuscumque rebus et bonis ac victualibus emptiones et venditiones prout congruerit, facere, necnon quoscumque contractus inire, transigere, pacisci, mercari ac negotiari, et merces quascumque ad ipsorum Saracenorum et infidelium loca, dummodo ferramenta, lignamina, funes, naves, seu armaturarum genera non sint, deferre, et ea dictis Saracenis et infidelibus vendere, omnia quoque alia et singula in præmissis, et circa ea opportuna vel necessaria facere, gerere vel exercere, ipsique Alfonsus rex, successores et infans in jam acquisitis, et per eum acquirendis provinciis, insulis ac locis quascumque Ecclesias, monasteria, et alia pia loca fundare, ac fundari, et construi, necnon quascumque voluntarias personas Ecclesiasticas sæculares, quorumvis etiam mendicantium Ordinum regulares (de superiorum tamen suorum licentia) ad illa transmittere, ipsæque personæ inibi etiam quæ advenerint commorari, ac quorumcumque in dictis partibus existentium vel accedentium confessiones audire, illisque auditis, in omnibus, præterquam Sedi prædictæ reservatis casibus, debitam absolutionem impendere, ac pœnitentiam salutarem injungere, necnon Ecclesiastica sacramenta ministrare valeant libere ac licite, decernimus, ipsique Alfonso et successoribus suis regibus Portugalliæ, qui erunt imposterum, et infanti præfato, concedimus et indulgemus, ac universos et singulos Christi fideles, Ecclesiasticos, sæculares, et Ordinum quorumcumque regulares, ubilibet per orbem constitutos, cujuscumque status, gradus, ordinis, conditionis vel præeminentiæ fuerint, etiamsi archiepiscopali, episcopali, imperiali, regali, reginali, ducali, seu alia quacumque majori Ecclesiastica vel mundana dignitate præfulgeant, obsecramus in Domino, et per aspersionem sanguinis Domini nostri Jesu Christi, cujus, ut præmittitur, res agitur, exhortamur, eisque in remissionem suorum peccaminum injungimus, necnon hoc perpetuo prohibitionis edicto districtius inhibemus, ne ad acquisita seu possessa nomine Alfonsi regis, aut in conquista hujusmodi consistentia provincias, insulas, portus, maria et loca quæcumque, seu alias ipsis Saracenis infidelibus vel paganis arma, ferrum, lignamina, aliaque a jure Saracenis deferri prohibita quoquomodo, vel etiam absque speciali ipsius Alfonsi regis, et successorum suorum et infantis licentia, merces, et alia a jure permissa deferre, aut per maria hujusmodi navigare, seu deferri vel navigari facere, aut in illis piscari, seu de provinciis, insulis, portubus, maribus et locis se aliquibus eorum, aut de conquista hujusmodi seu intromittere, vel aliquod, per quod Alfonsus rex et successores sui, et infans prædicti quominus acquisita et possessa pacifice possideant, ac conquistam hujusmodi prosequantur, et faciant per se vel alium seu alios, directe vel indirecte, opere vel consilio facere aut impedire quoquo modo præsumant.

« Qui vero contrarium fecerit, ultra pœnas contra deferentes arma et alia prohibita Saracenis quibuscumque a jure promulgatas, quas illos incurrere volumus ipso facto, si personæ fuerint singulares, excommunicationis sententiam incurrant, si communitas, vel universitas, civitas, castra, villæ seu loci, ipsa civitas, castrum, villa, seu locus interdicto subjaceat eo ipso, nec contrafacientes ipsi vel aliqui eorum ab excommunicationis sententia absolvantur, nec interdicti hujusmodi relaxationem Apostolica vel alia quavis auctoritate obtinere possint, nisi ipsi Alfonso et successoribus suis, ac infanti, prius pro præmissis congrue satisfecerint, aut desuper amicabiliter concordaverint cum eisdem : mandantes per Apostolica scripta venerabilibus fratribus nostris archiepiscopo Ulixbonensi, Silvensi ac Ceptensi episcopis, quatenus ipsi, vel duo, aut unus eorum per se, vel alium, seu alios, quotiens pro parte Alfonsi regis et illius successorum ac infantis prædictorum vel alicujus eorum desuper fuerint requisiti, vel aliquis ipsorum fuerit requisitus, illos quos excommunicationis et interdicti sententias hujusmodi incurrisse constiterit, tamdiu Dominicis aliisque festivis diebus in Ecclesiis, dum inibi major populi multitudo convenerit ad divina, excommunicatos et interdictos, aliisque pœnis prædictis innodatos fuisse et esse auctoritate Apostolica declarent et denuntient, necnon ab aliis nuntiari et ab omnibus arctius evitari faciant, donec pro præmissis satisfecerint, seu concordaverint, ut præfertur. Contradictores, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLIV, VI id. Januarii, Pontificatus nostri an. VIII ». Hoc Diploma confirmatum est a Callisto [1] insequenti anno, insertumque novo illius Diplomati, quod exordium ducit, ab his verbis : « Inter cætera quæ nobis

[1] Callist. l. 1. Ep. secr. p. 33.

divina disponente, etc. » Et hac temporis formula consignatum est : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLV, III id. Martii, Pontificatus nostri anno I ». Nec prætermittimus conditam a Nicolao[1] Treverensem Academiam cum Jacobus Sirik archiepiscopus litterarum decus in suum principatum revocare peroptaret.

10. *Nicolai jamjam morituri oratio ad cardinales.* — Hæc aliaque plura orbi Christiano consulturus decernebat Nicolaus, cum febre ex doloribus arthritidis, qua extremo Pontificatus tempore tentus fuit, accensa correptus est, utque ab Eugenio divinitus objecta cœlesti specie acceperat, octavo Pontificatus anno e vita se discessurum, cardinales convocavit, ac prolixa oratione de qua meminit S. Antoninus[2], quamque Jannozius Manettus affert[3], gestorum suorum causas ita reddidit :

« Audite, audite, inquam, venerabiles fratres, rationes causasque, quas venerationes vestras scire atque intelligere volumus. Romanæ namque Ecclesiæ auctoritatem maximam et summam esse ii soli intelligunt, qui originem et incrementa sua ex litterarum cognitione perceperunt, cæterorum vero cunctorum populorum turbæ litterarum ignaræ penitusque expertes, quamvis doctis et eruditis viris assentiri videantur, nisi tamen egregiis quibusdam visis moveantur, profecto illa omnis eorum assensio debilibus et imbecillis fundamentis innixa diuturnitate temporis ita paulatim elabitur, ut plerumque ad nihilum recidat. At vero cum illa vulgaris opinio doctorum hominum relationibus fundata magnis ædificiis perpetuis quodammodo, monumentis ac testimoniis pæne sempiternis quasi a Deo fabricatis in dies usque adeo corroboratur et confirmatur, ut in vivos posterosque illarum admirabilium constructionum decus conspecturos continue traducatur, atque per hunc modum conservatur et augetur religio, atque sic conservata et aucta admirabili quadam devotione colitur. Ad hanc Christianorum populorum erga Romanam Ecclesiam et Sedem Apostolicam devotionem tutæ quædam habitatoribus ipsis, ac terribiles inimicis oppidorum urbiumque munitiones accedunt, quæ nimirum per has magnorum ædificiorum constructiones adversus externos hostes ac domesticos novarum rerum cupidos quotidie diripiendi gratia conspirantes, et in grave Ecclesiasticorum et Ecclesiarum damnum insurgentes, munitiores redduntur. Quocirca nos et Gualdi, ut a nobis incipiamus, et Assisii, et Fabriani, et in utraque Civitate-Castellana et Narniæ, et Urbeveteri, Spoleti, et Viterbii, et multis aliis Ecclesiæ nostræ locis plura peregregia ad certum quemdam et expressum utriusque devotionis munitionisque effectum ædificia condidimus, atque eisdem causis abundantius vehementiusque adducti multa et quidem singularia hic in Urbe opera non immerito inchoavimus, quanto enim hæc alma Urbs cæteris omnibus major et dignior habetur, quantoque ampliori cunctorum Christianorum populorum devotione magis celebratur et colitur, tanto profecto cum aliis omnibus ornatiorem atque muniliorem fore oportere censebamus, præsertim cum in perpetuam summorum Pontificum sedem, atque æternum Pontificiæ sanctitatis habitaculum ab omnipotenti Deo constitutum fuisse non ignoraremus, proinde, ut Urbis mœnia pluribus hinc inde locis collapsa et confragosa reparavimus, multisque turribus circumquaque munivimus, ac nova insuper cum crebris propugnaculis absolvimus. Quadraginta præterea sanctarum stationum Basilicas a Gregorio magno prædecessore nostro ab origine institutas pæne ad ultimam absolutionem reformavimus, atque ad extremum, hoc palatium, in quo nunc sumus, idoneum summorum Pontificum domicilium, et hoc sacrosanctum Petri Apostolorum principis templum huic nostræ domui contiguum cum magno ac novo vico adjacente pro digna quadam et secura cum capitis, tum omnium membrorum, et totius curiæ habitatione jampridem ædificare et reformare inchoavimus, quæ quidem opera, ut antea videtis incœpta, nisi mors a tergo inopinata pervenisset, omnipotentis Dei gratia et SS. Apostolorum Petri et Pauli auctoritate et potestate adjuti, quando ea boni gratia agebamus, usque perduxissemus, quæ quidem si, ut cupiebamus, expleta fuissent, aut si, ut instituerramus, ullo unquam tempore in posterum absolventur, profecto successores nostri majori quadam Christianorum omnium populorum veneratione adorarentur, atque tute et secure intra Urbem commorantes impias et consuetas et externorum hostium et domesticorum quoque inimicorum persecutiones facilius evitarent. Quibus quidem nos causis, non ambitione, non pompa, non inani gloria, non fama, non diuturniori nominis nostri propagatione, sed majori quadam Romanæ Ecclesiæ auctoritate et ampliore Sedis Apostolicæ apud cunctos Christianos populos dignitate, ac certiori usitatarum persecutionum evitatione, talia tantaque ædificia mente et animo conceperamus, etc. » Recensitis deinde persecutionibus et insidiis, quas a conjuratis hostibus plures Pontifices erant passi, quarum ipse Nicolaus exsors non extiterat, addidit :

« Has quidem et veteres et recentes persecutiones Romani Pontifices nullo unquam existimamus et credimus tempore pertulissent, si novis et inexpugnabilibus munitionibus sese, præsertim intra Urbem, protexissent, nunquam enim neque interni hostes neque domestici ini-

[1] Lib. XVIII. Bull. secr. p. 378. — [2] S. Anton. III. p. tit. II. c. 14. in princ. — [3] Manett. l. III. in Vit. Nicol. V. Ms. bibl. Vat. sign. num. 2046.

mici, quanquam novarum rerum cupidi, usque adeo temerarii insanique fuissent, ut ea cum periculo capitis sui aggrederentur, quæ optatos designatosque effectus nequaquam sortiri posse videbantur. At vero si temeraria audacia allecti, et cæca cupiditate raptati fecissent, profecto conatus sui ad nihilum recidissent, ac per hunc modum tuti, quieti ac securi in continua Sedis Apostolicæ tranquillitate cum maxima auctoritate, cum summa potestate, cum immensa denique dignitate semper resedissent. Quocirca, ut de hac ædificatione a principali proposito parumper digredientes aliquem certum et solidum fructum capiamus, venerationes vestras in Domino exhortamur, quatenus prædicta constructionum nostrarum opera inchoata prosequi ac perficere velint, ut successores nostri externorum tumultuum, domesticarumque persecutionum penitus omninoque experles gregem Dominicum sibi ab omnipotenti Deo commissum tanquam veri animarum pastores diligentius atque liberius, salubribus cibariis alere ac per hunc modum alitum in viam salutis æternæ traducere possint et valeant ». Gratias insuper Deo egit de singularibus beneficiis sibi collatis hortatusque est cardinales ad retinendam in sacris peragendis majestatem.

11. « Sacrosanctam, inquit, Romanam Ecclesiam », et infra, « quam mutilatam, (scilicet ob schisma Amedei,) frequentibus bellis aliquot oppidis apprime diminutam, atque ære insuper alieno admodum oppressam suscepimus, divina omnipotentis Dei gratia ita resarcivimus, ita reformavimus, ita denique corroboravimus, ut et schismata penitus et omnino aboleremus, et oppida urbesque suas antea bellicis fremitibus amissas ac deperditas per pacem et tranquillitatem recuperaremus, et sedatis hinc inde bellis, atque ita deletis, ut nullum prorsus vestigium neque in agro Ecclesiastico, neque in tota Italia usque appareret, non modo a suo ære alieno liberaremus, sed pluribus etiam pretiosarum rerum formis cum margaritis, gemmis et aliis hujusmodi nobilibus lapillis, tum quoque ædificiis et libris et aulæis insuper, ac tapetibus, et plerisque præterea vasis partim argenteis, partim aureis, et demum omnibus Ecclesiasticorum indumentorum generibus ad cultum divinum vel maxime pertinentibus ditissimam ac opulentissimam redderemus, atque hæc omnia pluraque alia divitiarum et gazarum genera non ex avaritia, non ex simonia, non ex largitionibus, non ex parcimonia, cum nulla liberalitatis, nulla magnificentiæ genera partim crebris plurium munitionum ædificationibus, partim frequentibus multorum librorum emptionibus, continuisque Codicum Latinorum et Græcorum transcriptionibus, partim plerisque erga eruditos et doctos viros assiduis donationibus intentata inexpertaque reliquerimus. Sed ex divina dumtaxat benignissimi Creatoris gratia, ac ex pace Ecclesiastica perpetuaque Pontificatus nostri tranquillitate provenisse non dubitamus ».

Demum cardinales ad mutuam concordiam hortatus, Ecclesiam Romanam divinæque gloriæ studium amantissimis hisce verbis commendavit : « In hoc extremo adventantis mortis articulo, et paulo post Creatori nostro animam redditurì, hanc ipsam omnipotentis Dei immaculatam sponsam jam non amplius nostram, sed potius vestram Romanam Ecclesiam, quantum possumus fraternitatibus vestris unice commendamus. Hæc est enim illa Christi sponsa, quam Ipse proprio ejus Sanguine nobis peperit, partamque humano generi utendi ac fruendi gratia reliquit. Hæc est, inquam, tunica illa inconsutilis, quam nefarii illi milites, Christianæ crucifixionis ministri, satellitesque inter se dividere ac partiri non potuerunt. Hæc est enim illa denique Apostolorum principis navicula variis procellosi pelagi fluctibus agitata ; hanc totis mentis affectibus custodite, hanc omnibus corporis et animi viribus servate, hanc cordibus diligite, hanc operibus amate, hanc totius spiritus medullis et visceribus amplificate, hanc denique mente et corpore retinete, quæ profecto consequemini, si eam cunctis humanis tam sæcularibus quam Ecclesiasticis rebus præponere ac præficere volueritis, et si fraternam charitatem quoque invicem servaveritis. Quæ quidem si effeceritis, quemadmodum speramus et cupimus, primo Christianorum omnium utilitati, honori deinde vestro optime consuletur, et omnipotenti denique Deo ita gratificabimini, ut ab eo digna utriusque et præsentis et futuræ vitæ præmia reportetis.

« Dilecti fratres in Christo, nos fraternitates vestras quantum possumus in Domino efficaciter exhortamur, ac suppliciter obsecramus, ad quem parumper conversi his brevibus multisque verbis confugimus, sic elevatis sursum manibus dicentes : Domine Deus omnipotens, concede propitius his Ecclesiæ tuæ patribus patronisque, ut eam conservare et amplificare valeant, atque eis gratiam largire, quæsumus, ut ipsa intercedente de bono et idoneo pastore Domini gregi præficiendo facilius, maturius et melius providere possint. Valete, dilecti fratres in Domino, pro salute animæ nostræ jugibus orationibus vestris semper memores. Cum itaque hæc et alia hujusmodi memoriter et clara voce, ac concinna et continua sonoritate perorasset, dextero brachio ad eos parumper converso : Benedicat, inquit, vos omnipotens Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus ».

12. *Hujus Pontificis pius obitus et præclara gesta.* – Accinxit se, auctis doloribus, ad extremam luctam, seque sacramentis rite communivit, atque episcopos et pios sacerdotes, qui ipsum verbis sacris solarentur adstantes habuit,

inter quos erat Atrebatensis præsul amicissimus, de quo hæc refert Jannozius Manettus [1] : « Cum Joannes episcopus Atrebatensis lecticæ, in qua Pontifex moribundus jacebat, genibus flexis astaret, et paucis verbis ipsum jam pæne morientem, etsi altera consolatione non indigeret, pro virili tamen consolari cuperet, inter loquendum lacrymas jam oculis per totum vultum emanantes continere non potuit, quod cum ipse luminibus siccis intueretur plane et aperte conspexit, ac statim consolatione orationis suæ jam lacrymis refertæ cursum his suavibus verbis generose admodum ac magnanimiter impedivit, atque : O Atrebatensis, inquit, ne fleas, quæso, quinimo has tuas lacrymulas in devotas deprecationes converte, et pro me paulo post morituro ad omnipotentem Deum Dominum nostrum humiliter deprecare ». Denique maximo bonorum omnium dolore, eorum præcipue, qui sacram in Turcas expeditionem confici cupiebant, ex hac vita excessit ; mox enim retardata omnia fuere pia consilia, in superioribus conventibus inita, ut Joannes Gobelinus [2] refert hisce verbis :

« Inter hæc dum omnia propemodum conclusa sunt, et spes pulcherrima esset Æstate proxima ingentes copias in hostem eductum iri, ecce mors Nicolai V renuntiatur Pontificis maximi, quæ telam longo jam tempore ordiri cœptam uno momento interrupit, vanasque hominum cogitationes ostendit, et inanes curas, nam quæ futuri cognitio, quæ consilii capiundi certa ratio ? decidunt omnes humani conatus, quod dextera Dei non adjuvat : non placuit divinæ pietati per id tempus extingui Turcarum imperium ; ad correctionem nostrarum iniquitatum diutius conservatur. Sederat Nicolaus in B. Petri solio annos circiter octo non tam genere clarus, quam doctrina et animi dotibus excellens ». Exegit in Pontificatu annos octo dies decem et novem ; obiit namque XXIV Aprilis, feria III die, hora noctis quinta, ut narrat Stephanus Infissura, cui Bartholomæus [1] Turcia, Paulus Benedictus [2] et alii consentiunt. Cum autem tradant illi Nicolaum obiisse consecuta nocte vigesimam quartam Martii hujus anni, ab iis S. Antoninus [3] non dissentire videtur, dum insequentem diem consignat his verbis : « Anno Domini MCDLV, XXV Martii, Nicolaus papa V doloribus diutinæ infirmitatis gravatus, sumptis omnibus devote sacramentis, et exhortatione facta ad cardinales, diem clausit vitæ suæ extremum, in Ecclesia S. Petri sepultus (1) ».

13. Multa egregieque ab eo gesta in Pontificatu breviter perstrinxit Æneas Sylvius [4], quorum aliqua nos suis locis in Annales intulimus : « Hic, inquit, Urbem Romam multis ac maximis ædificiis mirum in modum exornavit,

[1] Manett. l. III. — [2] Gobel. in Comm. Pii II. l. I.

[1] Barthol. c. Turc. Ms. Vat. sign. num. 111. — [2] Paul. Ben. sig. num. 110. — [3] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. — [4] Æn. Sylv. de Europ. c. 58.

(1) Vita functus est hoc anno mense, die et hora de quibus in Annalibus, Nicolaus V, vir optimus, princeps magnificus, Pontifex religiosus. Egregii animi ejus dotes cum ipso in privata fortuna adolescentes ad summam dignitatem illum extulerunt, et in principatu principatum et ipsæ pariter obtinuisse visæ sunt. Nemo Pontifex summi loci dignitatem melius sustinuit, ut in principatu educatus, non vero ex humili ad summum illum locum favore elatus videretur. Ut enim cæteras ejus virtutes principe dignas sileam, cum satis superque a viris doctissimis apud annalistam hic celebrentur, magnificentiam ejus sive in publicis sive in privatis sive in profanis sive in sacris ædificiis excitandis, augendis, ornandis æquales omnes scriptores commendant ; quo in genere magnificentissimos Pontifices ad illam usque ætatem non æquavit tantummodo, sed et superavit omnes. Id vero a se non amplificandi nominis sui cupiditate, sed augendæ gloriæ Romanæ Ecclesiæ et venerationis erga loca religiosa extollendæ gratia præstitum Nicolaus ipse moriturus præsentibus lectulo cardinalibus professus est, teste Jannotio Manetto in Vita ejusdem Pontificis. Litteras et litteratos viros amavit impense, quarum rerum alteram ipse excoluit, extatque specimen in Epistolis plurimis in Registro Vaticano servatis, ex quibus nonnullas annalista in Annales derivavit, sed multo plures Wadingus in Annal. et peculiarem unam ad Constantinum Palæologum in Codice Ms. Viennensi extare affirmat a S. Jacobo in *Biblioth. Pont.* I, quam tamen non aliam Epistolam credo ab ea quæ in Annalibus ad annum MCDLI, I, recitatur. Orationem ejus ad cardinales post funus Eugenii IV laudat Oldoinus in Addit. ad Ciaconium, sicut et de Conceptione B. M. V. Diploma extare ex Petro de Onedo in *Inform. Ecclesiast. de Concept. B. M. V.* affirmat. Litteratos viros adeo fovit, ut summos quosque in singulis litteraturæ generibus Romam accivisse, assignato singulis stipendio honesto, tradat Jannotius Manettus, qui se pariter ab eo invitatum stipendio 600 aureorum profitetur. Litteratos hos viros singulos compulit, ut pro se quisque litteris amplificandis sive scriptione sive ab exteris linguis versione conferret, quorum usui libros undique ingenti sumptuum profusione contraxit, ditata Pontificia Bibliotheca Codicum ad minus 5000 pretiosa supellectili, eodem Maneto teste ; ex his plurimos ut Græcia suppeditaret fecit ea rerum subversio, quæ tunc in Græcorum imperio accidit. Ea occasione veteres Græci Patres, qui ad id usque vel ignoti penitus, vel male noti fuerant Latinis, consuetudinem nobiscum instituere cœperunt, ut idem Manettus est auctor; qui et narrat a se pariter duo ingentis moliminis opera concepta fuisse, opus scilicet contra Judæos XX libris constans, quod imperfectum ab auctore relictum Naldus Naldi Vitæ Jannotii scriptor (Rer. Ital. to. XX) affirmat, et utriusve Testamenti e Græco et Syriaco versionem diligentem, quam absolutam reliquisse Naldus indicat, sed non adhuc typis vulgatam censeo. Res ab eo gestas præter Platinam peculiari opere descripsit idem Jannotius Manettus, quod annalista inter Vaticanos Codices nactus, utiliter in rem suam excerpsit, nunc vero integrum munere cl. Muratorii Rer. Ital. to. III, par. II, col. 908 eruditis efflagitantibus concessum est. Idem opus in Catalogo operum Jannotii exhibet Naldus, quanquam in eo errat, quod in libros quatuor ab auctore distributum narret, cum reipsa tribus tantummodo absolvatur. Porro Nicolaus, ab ætatis illius scriptoribus omnibus celebratur, cujus ea fuit vitæ probitas, ut nec heterodoxis scriptoribus ansam ullam carpendi suppeditarit. Unus Du Plessy ex Bodino oggerit, quod ab episcopo quodam magicis quibusdam incantationibus, ut ille quidem rebatur, vexato consultus, concesserit, ut Strigam, unde malum processisse censebat, ad maleficium altero maleficio tollendum cogeret, quod malum majus minori admisso averruncari posse diceret. Sed Bodino scriptori in Pontifices imo et in Catholicam fidem iniquiori, ætatisque sequioris scriptori absque idoneo teste quis credat? cum præsertim is fuerit Bodinus, « ut in historiis et testimoniis sæpe a vero abiret, neglectu malo crederem, quam dolo ; quanquam interdum vix est ut doli suspicionem effugiat », quæ de illo scribit Grotius in Epist. ad Cordesium 19 Sept. 1634. Sed de Nicolao satis, in cujus laudes si liberius aliquanto excurrerim, dabunt id lectores meæ in patriam charitati, cum Lucenses mei inter suos virum hunc magnum allegent, tum quod civitate illum donaverint, cum etiam quod materno genere Sarzanensis fuerit, quod tunc oppidum quidem, ut illud appellat Manettus, erat Liguriæ, sed Lucensibus parebat.

Nicolao suffectus est Callistus III, cujus electionis diem, qui annalistam fugit, servavit Bartholomæus (non Baptista, ut illum appellat annalista, errore apud scriptores frequenti) Platina, renuntiatum scribens Patrum suffragiis die VI id. Aprilis, cui veteres omnes suffragantur. Reliqua in Annalibus petas.

MANSI.

cujus opera si compleri potuissent, nulli veterum imperatorum magnificentiæ cessura videbantur, sed jacent adhuc ædificata sicut ruinæ murorum ingentes ». Sed hæc de refectis excitatisque summa cum magnificentia ædificiis exactius prosequitur subjectis verbis Baptista Platina [1] ejus temporis scriptor : « Ædificavit magnifice et splendide tum in Urbe, tum in Vaticano : in Urbe ædes Pontificias apud S. Mariam ad Præsepe restituit, et templum S. Stephani in Cœlio-Monte : a fundamentis vero erexit S. Theodori templum inter Palatinum et Capitolium montem in plano situm. Pantheon quoque in medio Urbis positum templum vetustissimum M. Agrippæ opus plumbeo tecto restituit. In Vaticano autem et Pontificias ædes sumptuosis operis in hanc formam, quam nunc cernimus redegit, et muros Vaticani præaltos et latos inchoavit, jactis insanis fundamentis ad turres et majorem molem super ædificandam, quibus coerceri hostes possent, ne ædes Pontificis et B. Petri templum, ut antea sæpe factum est, diriperentur. Inchoavit præterea ad caput templi B. Petri amplam testudinem, quam vulgo tribunam vocant, quod templum ipsum augustius et hominum magis capax esset. Pontem quoque Milvium restituit et ædes egregias ad balnea Viterbiana ædificavit. Juvit et multos pecunia, qui in Urbe ædificabant, ejus etiam mandato vici Urbis fere omnes strati sunt ». Hæc Platina de ædificiis. Prosequitur autem reliqua ab eo gesta Æneas [2] : « Schisma, inquit, quod apud Sabaudienses adhuc in Ecclesia vigebat explosit, Amedeum papatui renuntiantem in gratiam recepit, cardinalatus honorem et in paterno dominio legationem reliquit ». Addit ut Bernardino Senensi sanctorum confessorum cultum decreverit, Fridericum et Leonoram imperii augustalibus ornamentis decorarit.

14. De creatis cardinalibus hæc habet idem auctor : « Bis cardinales creavit, et primo quidem unum tantum Antonium natione Majoricensem ad tit. S. Chrysogoni, quem sibi philosophiæ studiis et arcanorum sacræ theologiæ cognitione ex omnibus parem elegerat ». Creatum fuisse anno MCDLVIII, XIII kal. Aprilis memorat Alfonsus Ciacconus. « Secundo sex creavit aut doctrina percelebres, aut generis claritate insignes, inter quos et germanum suum Philippum sanctæ Susannæ cardinalem assumpsit placidis moribus et incorruptæ fidei ». Erat is Philippus Calandrinus frater ex matre episcopus Bononiensis. Reliqui fuere [3] Astorgius Agnensis, Neapolitanus patria, archiepiscopus Beneventanus, creatus presbyter tit. S. Eusebii, Latinus Ursinus archiepiscopus Tranensis cardinalis tit. SS. Joannis et Pauli renuntiatus, Alanus, natione Brito, episcopus Avenionensis titulo S. Praxedis insignitus, Joannes Raolinus episcopus Cabilonensis tit. S. Stephani in Cœlio-Monte exornatus, Nicolaus e Cusa, Germanus, archidiaconus Leodiensis, tit. S. Petri ad Vincula decoratus, quem in maximis legationibus adhibitum vidimus : creatos vero cardinales XIII Januario mense anni MCDXLIX narrat Ciacconus : præterea eodem anno vergente XIV kalend. Januarii Amedeum et reliquias Basileensium damnato schismate resipiscentes in gratiam admisit, nam Amedeum episcopum Sabinensem creavit, Ludovicum Arelatensem pristino juri restituit, ac tres alios, de quibus meminimus [1] suo loco, vero sacræ purpuræ jure publicæ pacis ergo donavit.

15. Ipsum rei litterariæ gloria floruisse, atque ad eam promovendam post Constantinopolitanum excidium libros Græcos undique conquisivisse maximo sumptu, ne veterum doctorum Monumenta deperirent, consentit Franciscus Philelphus [2] in litteris proximo anno ad Callistum datis, in quibus hoc illum exornat elogio :

« Summo Ecclesiæ Romanæ Pontifici Callisto III.

« Ut dignitatis gradu cæteris omnibus mortalibus præstas, ita operam te dare oportet, ut amplitudine præstantiaque virtutis et sapientiæ cunctis hominibus superior judiceris ». Et infra : « Quantam sibi gloriam comparavit Nicolaus V, qui te modo antecessit in Pontificatu, cum ad cæteras virtutes suas vitæque sanctimoniam tanta eruditione, tanta sapientia, tanta eloquentia polluit, ut omnibus benefaceret, omnes ad se accerseret, quos ulla vel ingenii vel doctrinæ præstantia insignes esse audiret. Videmus unius ejus optimi sapientissimique Pontificis vel diligentia vel munificentia esse factum infinita pæne Græca volumina, quæ nostris hominibus erant ignota, de rebus maximis atque clarissimis, a Græcis philosophis, historicis, oratoribus eleganter scripta, in Latinum esse traducta sermonem : idemque factum est de libris theologicis atque mathematicis, adeo ut non multum jam invidendum sit Græcis auctoribus, cum ita multos apud Latinos legere liceat ». Et infra : « Quid quod post urbis Constantinopolitanæ captivitatem, atque miseram illam et infortunatam depopulationem nuntios suos et negotiatores clam misit per universam illam et Europam et Asiam, quæ Turcis paret ad conquirendos emendosque Græcos Codices, nulli neque labori parcens neque impensæ ? Neque id negotii frustra susceptum est ; nam innumerabilia prope volumina ingenti etiam pretio advecta sunt in Italiam : itaque jure optimo dici potest non periisse Græciam, sed in Italiam quæ olim magna Græcia dicta est, unius ejus Nicolai Pontificis clementia commigrasse ;

[1] Plat. in Nic. V. — [2] Æn. ubi sup. — [3] Alphon. Ciac. in Nic. V.

[1] An. Chr. 1449, num. 7. — [2] Philelp. l. XIII. Ep. I. ad Callist.

et (ne omnino se Græcum dici quam Latinum haberi mallet) et nuntios et negotiatores misit quam plurimos per universam Europam cum grandi pecunia, qui diligenter ubique odorarentur, si quid Latinæ gravitatis et elegantiæ usquam lateret, idque nullius pretii habentes rationem omnino ad sese devehendum curarent. Scio unum ex iis fuisse Enochum Asculanum, qui quondam fuerat Florentiæ auditor noster una cum Ænea isto Sylvio, qui nunc Senæ gerit episcopum, is enim Enochus in Daciam usque profectus est, et (ut referunt aliqui) in Candaviam usque ». Et infra :

« Non suos ille curabat aut locupletare, aut magnos reddere, qui sciret jam sibi nullam esse sui potestatem, intelligeretque turpissimum duci in viro gravi et sapienti mentem cum ore non convenire : nam quid absurdius dici queat, quam eum agere quidquam imperiosius et pro animi impotentia, qui se in omnibus suis litteris scribat : SERVUS SERVORUM DEI ? Recte igitur Nicolaus V in omnibus suis actionibus assidue Deum præ se ferebat, suorumque omnium oblitus commodorum referebat omnia ad dignitatem et amplitudinem Romani Pontificatus, et ne ullam sapientiæ partem neglexisse videretur in vita, intelligereque non solum duo esse vivendi genera, alterum contemplativum, alterum activum, sed rursus actionum alias esse bellicas, alias urbanas, quidquid temporis ab intelligentia rerum admirabilium atque divinarum supererat, id omne ita ad virtutes bellicas transferebat, ut urbanas nunquam a se rejiceret, et hæc tamen omnia ad Dei et Christianæ religionis dignitatem et gloriam. Parabat magno conatu et viribus bellum adversus Turcos, quos animadverteret quotidie magis magisque invalescere, nec aliud animo volutare, quam perniciem et exitium nominis Christiani. Itaque belli nervos, hoc est, pecunias, et ab aliis comparabat, et suis ipse non parcebat, intelligebat enim omnia oportere esse communia pro Christo Jesu. Classem ornabat ingentem et validam, copias undique accersebat, nihilque prætermittebat, quod ad belli gerendi, ad consequendæ victoriæ rationem attineret. Neque tamen hæc dum ageret litterarum et humanitatis studia a quotidiana sua consuetudine aliena faciebat : sed cum sciret eum esse virum, qui divinum in terris solium regeret atque gubernaret, omnem in se hominis excellentiam repræsentabat, ut non minus in omni vitæ actione, quam in universæ intelligentiæ studio reliquis mortalibus præstaret. Itaque viros doctos et eloquentes assidue apud se habebat, neque ullum omnino negligebat, in quo præclaram ingenii vim aliquam intueretur. Quanta vero in omnes hujusmodi viros munificentia uteretur, nemo omnium melius novit, quam ipse tu, pater beatissime, etc. Ex Mediolano XI kal. Martias, anno a Christi natali die MCDLVI ».

16. His consentanea tradit S. Antoninus : Recenset vero Sylvius [1] virorum doctorum nomina, qui Græcos auctores in Latinam linguam vertere : « Libros, inquit, ex tota Græcia perquisitos ad se jussit afferri, et in Latinam converti linguam curavit, magna præmia translatoribus præbens : acceptissimi ei fuerunt in transferendis operibus Georgius Trapezontinus, Laurentius Valla, Petrus Candidus December et Georgius Castellanus, item Demetrius natione Græcus, qui soluta oratione utentes cum Pontificis aures mirifice oblectarent, nihil ex eo quod peterent non abstulerunt ». Confirmat id Franciscus Philelphus [2], qui se humanissime habitum a Nicolao refert in litteris ad Nicolaum Arcimboldum datis : « In mea, inquit, abitione donavit me ultro Pontifex munificentissimus nummis aureis, quos vulgo ducatos nominant, quingentis, cum egregia quadam honoratione verborum ». Alii insignes viri ipsi grati fuere, ut Horatius Romanus, Nicolaus Perrottus, Tortellius Aretinus, Albertus Florentinus, ac Blondus Flavius Forolivienis. His consonant ea, quæ tradit Baptista Platina, subditque de Nicolai in pauperes sacraque loca liberalitate :

« Eleemosynas, inquit, quoque multas in pauperes erogavit, maxime vero nobiles ad inopiam ob varios rerum humanarum casus redactos. Virgines inopes sive pecunia et munificentia maritis collocavit, legatos aliunde venientes munifice semper suscepit, nullo non genere honoris et liberalitatis adhibito. Facilis ad iram fuit, ne mentiar, quippe qui biliosus erat, facilis etiam reditu ad benevolentiam. Hoc est quod ansam malevolis dedit ad carpendum hominem de Deo omnibus optime meritum. Avaritiæ autem adeo expers fuit, ut neque beneficium simoniaca pravitate ductus ulli collocaverit. Gratus erga de se et Ecclesia Dei meritos, amator justitiæ, pacis auctor et conservator, clemens in delinquentes, ceremoniarum diligentissimus observator, nihil quod ad divinum cultum pertineret omittens. Extant adhuc vasa aurea et argentea, extant cruces gemmis ornatæ, extant et sacerdotales vestes auro et margaritis insignitæ, extant peripetasmata et aulæa auro et argento intertexta, extat et mitra Pontificia, quæ hominis munificentiam nobis ostendunt. Omitto tot libros sacros suo jussu descriptos auro et argento redimitos, licet inspicere bibliothecam Pontificiam sua industria et munificentia mirifice auctam, religiosos (ut vernaculo verbo utar) ita amavit ut eos et mira beneficentia et Ecclesiasticis beneficiis juverit ». Hactenus Platina : similia ab aliis scriptis mandata fuere, ex quibus Poggius Florentinus talem fuisse affirmat, qualem Nicolaus ipse ea oratione quam in cardinalium cœtu

[1] Æn. Sylv. in Europ. c. 58. — [2] Phil. l. XII. in Ep. ad Nic. Arcimbol.

post justa funebria Eugenio persoluta optandum Pontificem descripserat.

Sepulturæ traditus est in Basilica Vaticana, ac ferunt [1] Philippum cardinalem, ipsius ex matre fratrem, episcopum Portuensem et majorem pœnitentiarium, monumentum illi extruxisse, inciso hoc Epitaphio [2] :

Hic sita sunt Quinti Nicolai antistitis ossa.
  Aurea qui dederat secula, Roma, tibi.
Consilio illustris, virtute illustrior omni,
  Excoluit doctos doctior ipse viros.
Abstulit errorem, quo schisma infecerat orbem.
  Restituit mores, mœnia, templa, domos.
Tum Bernardino statuit sua sacra Senensi.
  Sancti jubilei tempora dum celebrat.
Cinxit honore caput Frederici, et conjugis aureo.
  Res Italas icto fœdere composuit.
Attica Romanæ complura volumina linguæ
  Prodidit, heu! tumulo fundite thura sacro.

17. *Bessarione amoto, eligitur Alphonsus Borgia qui sibi nomen Callisti Tertii adsciscit.* — Celebratis exequiis, cardinales quindecim, qui in Urbe erant, conclave ingressi de successore deligendo diu agitarunt, tandemque VI id., ut tradunt [3], Aprilis Alfonsus Borgia Hispanus nobili genere ortus creatus est Pontifex. At rem gestam ex Gobelini [4] Commentariis repetere præstat : « Cardinales, peracto funere, de successore solliciti, ac conclave, ut moris est, ingressi, variis consultationibus agitati sunt, eratque admodum difficile duas collegii partes in unum convenire, scrutinioque semel atque iterum incassum peracto, collocuti sunt inter se aliqui extra locum scrutinii, Bessarionemque cardinalem Nicænum eligere decreverunt, quod is omnium aptior ad rempublicam gubernandam videretur, conveniebatque numerus in eum sufficiens, nec dubium videbatur, quin sequenti scrutinio Pontifex a duabus partibus eligeretur, jamque ad eum supplicationes deferebantur, quod ubi ad alios alterius partis delatum est, Alanus cardinalis Avinionensis, nunc istum nunc illum circumiens : Ergo, inquit, Ecclesiæ Latinæ Græcum Pontificem dabimus, et in capite libri neophytum collocabimus? nondum barbam rasit Bessarion, et nostrum caput erit? En paupertas Ecclesiæ Latinæ, quæ virum non reperit summo Apostolatu dignum, nisi ad Græcos recurrat. Sed agite, Patres, quod libet. Ego et qui mihi credent in Græcum præsulem non consentiemus. Moverunt ea verba nonnullos, adeo ut duæ partes collegii nullo pacto ad Bessarionem accederent, qui cum una nocte Pontifex constanti omnium opinione habitus esset, advenienti luce cardinalem sese reperit aliquanto minoris famæ quam antea fuerat, ut accidere his solet, qui magna e spe ceciderunt ». Id Bessarionis adversarios molitos testatur Baptista Platina [1], quod utpote leves et deliciis dediti ejus integritatem vererentur : subjungit Gobelinus [2] :

« Conventum est denuo ad scrutinium, et via quæ per accessum vocatur, tentata. In eum duæ partes consensere, de quo minor erat expectatio populi. Is fuit Alfonsus cardinalis SS. Quatuor-Coronatorum, natione Hispanus, ex civitate Valentia nobili loco natus, scientia juris eminentissimus, et multarum rerum experientia præditus, verum senio gravis ac propemodum decrepitus, nam septuagesimum annum transcenderat, qui et si ante aliquot annos, et vacante tum Sede Apostolica, suam assumptionem omnibus fere prædixisset, seque proculdubio futurum Pontificem maximum affirmasset, nullius tamen opinionem ad se traxerat, et delirare potius more senum existimabatur. Sed fuit ejus vaticinium verax, quod a beato Vincentio se habuisse narrabat, suæ nationis homine jam defuncto, quem postea inter sanctos Christi confessores retulit. Alfonso in Petri cathedra constituto, Callisto Tertio (Callisti Tertii) nomen est inditum ». Iis, quæ de Alfonsi doctrina testatur auctor, consonant hæc Æneæ Sylvii [3] verba : « Unus omnium, qui suo tempore scientiam juris profiterentur eminentissimus, et qui consilium regis Alfonsi, in quo multis annis præsederat, illiusque artes et cautiones præ se ferret ». Et S. Antoninus non modo illum scientiæ, verum et virtutum quoque opinione floruisse testatur [4] : « Vir, inquit, æstimatus magnæ justitiæ et æquitatis, et bonæ et laudabilis famæ, magnus jurista ».

Res ab eo ante adeptum Pontificatum gestas perstrinxit accurate Platina [5], dum ipsum patre Joanne Borgia Catalano, matre Francisca nobilibus parentibus natum ait : quartumdecimum annum agentem ad Ilerdensem Academiam missum adeo feliciter studiis navasse operam, ut juris peritissimus evaserit, eamque scientiam magna gloria sit professus, eamque ob causam cooptatum in canonicorum Ilerdensium collegium a Petro e Luna, quem Benedictum XIII Hispani appellabant : tum ab Alfonso Aragonum rege arcanis et sanctioribus ipsius consiliis adhibitum : cumque a Martino V Pontifice Ecclesiæ Majoricensis administrationem accepisset, suaderentque amici, ut Ecclesiæ ejusdem titulum sibi compararet, renuisse, quod Valentinum episcopatum se adepturum confideret, ad quem haud ita multo post Martinus V illum provexit : Ægidium Munionem antipapam in Benedicti XIII locum suffectum, præcipua ipsius Alfonsi Borgiæ opera in fidem Martini V ac potestatem concessisse ; tum Alfonsum Aragoniæ ac Joannem

[1] Cocl. hist. Huss, l. XII. — [2] Ext. apud Plat. in Nic. V. — [3] Steph. Infess. Ms. Vat. sign. num. 111. — [4] Gobel. in Com. Pii II. lib. I

[1] Plat. in Panegyr. Bessarion. — [2] Gobel. sup. l. 1. — [3] Æn. Sylv. de Europ. c. 58. — [4] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. — [5] Platin. in Cal. III.

Castellæ reges, qui ad arma procurrebant, ad concordiam reductos: missum ab eodem Alfonso rege ad Eugenium IV delatam cardinalitiam dignitatem constanter respuisse, quod sibi id integrum nequaquam diceret, re, ad quam peragendam venerat, infecta; postea tamen sacræ purpuræ munus ab eodem Pontifice accepisse: non minore modestia in cardinalatu quam antea in episcopali gradu usum, ab omnique fastu et et inani gloria semper abhorruisse; denique in sacro senatu adeo gravem in dicendis sententiis habitum, ut nihil unquam cuivis assentaturus, ejusve gratiam collecturus, sit locutus.

18. *Se Turcis arma illaturum vovet Pontifex, et per legatos varia regna movet.* — Ubi primum Pontificatum iniit, animum ad comprimendum Turcarum furorem, impetusque frangendos convertisse; atque ad id perficiendum publico voto se devinxisse S. Antoninus, Æneas Sylvius, aliique testantur [1]: imo ea de re ipsum nuncupasse votum ante Pontificatum adeptum, refert Platina [2], qui etiam formulam, qua conceptum erat, describit: « Bellum, inquit, statim Turcis indixit, id se ante Pontificatum vovisse ostendens suo chirographo his verbis scripto, quod in libro quodam suo extabat: Ego Callistus Pontifex Deo omnipotenti voveo et sanctæ individuæ Trinitati, me bello, maledictis, interdictis, execrationibus, et denum quibuscumque rebus potero, Turcos Christiani nominis hostes sævissimos persecuturum. Admirati sunt omnes, qui aderant quod Pontificatus nomen sibi desumpsisset, ante adeptam dignitatem, quodque homo senex ac fere decrepitus tantum animi haberet ». Ampliorem illius voti formulam ex pervetusto chronographo affert Joannes Coclæus [3], qui Callisti pro religione defendenda pium ardorem maxime commendat: ea vero subjecta verborum serie exarata est:

« Ego Callistus papa III promitto et voveo sanctissimæ Trinitati Patri et Filio et Spiritui sancto, Dei Genitrici semper Virgini, SS. Apostolis Petro et Paulo, totique curiæ cœlesti, quod etiam ad effusionem sanguinis proprii, si opus fuerit, dabo operam et adhibebo omnimodam diligentiam, quantum potero, juxta consilium venerabilium fratrum meorum pro recuperatione civitatis Constantinopolitanæ, quæ, heu! peccatis hominum exigentibus, nostris temporibus occupata et eversa est per Jesu Christi Crucifixi Salvatoris nostri inimicum filium diaboli Machometum et Turcarum dominum, pro liberatione deinde captivorum Christianorum, necnon ad exaltationem fidei orthodoxæ, ad exterminationem diabolicæ sectæ reprobi perfidique Machometi in partibus Orientalibus, ubi maxime lumen fidei occubuit. Quod si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea, et adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, et si non proposuero Jerusalem in principio lætitiæ meæ. Sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Evangelia ».

19. Susceptis XII kalend. Aprilis Pontificiis infulis, exequendi hujus voti studio inflammatum Callistum omnes curas intendisse tradunt auctores [1], et concionatores universam Europam ad fideles in arma religiosa concitandos percurrere jussisse, sexdecim triremes Romæ instruxisse: de quo bellico in Turcas apparatu hæc tradit Franciscus Philelphus [2] in litteris ad Callistum ipsum datis: « Quid tibi deesse ad prudentiam possit, qui et extremum senium vivis, et in negotiis semper maximis, variis, difficillimis semper tua cum laude es versatus? videmus te illam actionis partem, quam ille (nimirum Nicolaus V), temporum calamitate coactus inierat, quam diligentissime persequi, nam tui quæstores ubique ex populis Christianis pecunias exigunt ad conflandum per continentem in Turcos exercitum, classis quoque exædificata est rebus omnibus ornatissima et maxima; virtuti bellicæ quantum in te est perpulchre consulitur, etc. Ex Mediolano XI kal. Martias, anno a Christi natali MCDLVI ». Præfecisse Pontificem illi classi patriarcham Aquileiensem [3] dicetur inferius.

Addit Æneas Sylvius [4], qui tum scribebat: « Ad eam rem, (nimirum post nuncupatum votum perficiendum), solemnes misit in Galliam, in Hungariam, in Orientem legatos primarios S. R. E. cardinales, e quibus nullus adhuc rediit ». Verum tanta hæc, quæ laudati aliique auctores paucissimis verbis perstrinxere, ex Pontificiis litteris confirmanda illustrandaque sunt. In primis ergo Callistus Nicolai decretum de gerendo in Turcas bello, quo universi reges ac principes admoniti fuerant, felicem immortalitatem eos non adepturos, nisi in tanto rei Christianæ discrimine excidioque vires ad religionem tuendam, positis mutuis odiis in unum conferrent, atque imperata reliquis Christi cultoribus idoneis bello religiosa militia, renovavit. Tum nonnullas controversias quæ circa gratuitas noxarum condonationes et crucesignatorum prærogativas motæ erant, diremit et expeditionis educendæ diem constituit, promulgato hoc Diplomate [5]:

« Ad futuram rei memoriam.

« Ad summi Pontificatus apicem, disponente Deo, nuper assumpti, dum singulos propriosque multarum ac pæne omnium orbis Christiani provinciarum casus conditionesque diligentiori, ut tenemur, meditatione perspicimus, multis eas tempestatibus involvi, multisque atque

[1] Iidem ubi sup. — [2] Plat. in Call. III. — [3] Cocl. hist. Huss. l. XI.

[1] Plat. in Call. III. Cocl. sup. l. XI et alii. — [2] Philelp. l. XIII. Ep. 1. ad Call. Pap. — [3] Plat. et Cocl. ubi sup. — [4] Æn. Sylv. de Europ. c. 58. — [5] Lib. 1. Ep. cur. p. 163.

vehementibus procellarum turbinibus agitari, concutique videmus, adeo ut populi pæne innumeri miserando ululatu anxiaque querela patrocinium summi patris Dei nostri per manus nostras postulent dicentes : Domine, salva nos, perimus : succurre, princeps, fidelibus, et provideas filiis, pie pater. Sparge rorem tuæ gratiæ supplicantibus, quoniam tenebræ cooperuerunt terram, et caligo invasit populos. Succure, precamur, ne velut oves errantes pastoris destitutæ custodia crudelium luporum rugientiumque leonum faucibus laniemur. Unde impositam esse cognoscimus nobis sarcinam majoris negotii et ponderis, quam nostris videatur posse humeris sustineri, nisi Ille adjuvet et subveniat, cujus imperii statum inquieti maris elationes agnoscunt, cujusque præsentia majestatis navicula Christianitatis quantumlibet fluctuans mergi nequit. Hi vero tanti turbines, cum felicis recordationis Nicolai papæ V Pontificis Romani prædecessoris nostri temporibus capta, direpta et miserabiliter afflicta per immanem Christiani nominis hostem Mahometum Bey Turchum Constantinopolitana urbe inchoassent, ac dietim in Christianorum provinciis invalescere cæpissent ; idem prædecessor providere desiderans, infrascripti tenoris litteras solemni modo publicatas ad diversas orbis provincias mitti voluit : Nicolaus, etc. ad perpetuam rei memoriam. Et si Ecclesiam Christi per ipsum (vol. Reg. lib. 25. de cur.) Nos, ut prædictos populorum ululatus, querelas, et clamores, quantum præstaret Dominus, auferamus, easdem litteras tenore præsentium confirmamus, etc. » Nonnulla dubia in iis contenta explicat, ac primum omnes indulgentias amplissimas a Concilii Constantiensis tempore, nisi ad fidei amplificationem contra Christiani nominis hostes concessas abrogat, ac multa de earum lucrandarum ratione in castris, et sex mensibus in Turcas gestandis armis, de patrocinio Sedis Apostolicæ, de sacerdotiorum vectigalibus soluta in absentes ab Ecclesiis lege potiundis, de remittendis usuris, de conferenda stipe, de colligendis decumis, de imponende crucis signo, de promulgando Pontificio Diplomate singulis diebus festis, cum populi ad sacra convenerint, sancit ; tum subdit : « Expeditionem vero ab omnibus Christianis principibus et populis, ut præfertur, in hostes ducendam in kal. mensis Martii proxime futuri anni millesimi quadragintesimi quinquagesimi sexti, se ad iter ponere volumus atque decernimus. Datum Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV. id. Maii, Pontificatus nostri anno I ».

20. *Spei melioris interpres S. Antoninus in sua ad Callistum lucudentissima oratione.* — Porro cum universa Christiana regna hujusmodi rei fama pervasisset, principes ac populos admodum erectos meliores spes concepisse refert S. Antoninus [1] : « Quod, inquit, lætificavit divulgatum per orbem principes et communitates Christianorum, qui non solum Italici, sed ultramontani omnes pæne per oratores solemnes visitarunt sanctitatem ejus, congratulantes de ejus promotione, debitam reverentiam et obedientiam offerentes, ac supplicantes ad conservationem et confirmationem pacis Italicorum initæ, et excitandos fideles ad insurgendum contra hostes Christicolarum, et eliminandum de finibus suis, et ad cultum Dei ampliandum. Omnes honorifice suscepti sunt a beatitudine sua et Romana curia ». Ipsummet S. Antoninum missum oratorem ad Callistum III a Florentinis, qui legationi auctoritatem splendoremque conciliare optabant, refert Leander [2], illique adjunctos collegas Gianocium Pandolfinum, Octonicolinum jurisconsultum, Antonium Ridolfum, et Joannem Medices Cosmi filium, habitamque a sancto archiepiscopo in consistorio coram Pontifice orationem, tanta verborum sententiarumque venustate, gestus et vultus gravitate, ut non orator, sed missus e cœlo angelus prolocutus videretur. Inserta est ab ipso ea oratio in suo Chronico [3], quam prætermito nomine suo modestiæ causa, atque ab uno e Florentinis oratoribus habitam ait, ea vero hisce verbis concepta est :

« Beatissime pater et domine.

« Quia eum, qui coram ea loquitur sanctitate, commoveri contingit et tremere, tum propter celsitudinem throni tui, quo in humanis nullus est altior, tum propter intelligentiam tuam divino munere auream, utriusque juris et sacræ sophiæ notitiam fœcundam, necnon propter reverendissimos dominos cardinales venerandosque antistites et doctores egregios adstantes variis scientiis refertos, mirandum non est si nunc ego, cui nec sententiæ suppetunt, nec verba quibus adiri debet tanta majestas, palleo, et pene voce deficio. Verum quamvis me tua terreat magnitudo, invitat tamen humanitas, animum allicit tuæ sanctitatis immensa benignitas, quæ non solum magnos disertosque viros, sed humiles et indoctos inoffensa aure solet audire, hujusque consistorii moris est non tam loquentis, quam mittentis æstimare personam.

« Sane magnifica et excelsa civitas Florentina tibi devotissima et Romanæ Ecclesiæ obsequentissima, utpote a Romano sanguine carne, ab Apostolica Sede spiritu propagata, cum primum sibi innotuit te ad summi Pontificatus apicem evocatum, gaudio magno valde coronata est propter provisionem universalis Ecclesiæ divina providentia factam ex tuæ assumptione personæ ad eam excellentissimam dignitatem,

[1] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. — [2] Leand. de Viris illust. Ord. Præd. l. III. in Vit. S. Anton. — [3] Apud S. Anton. tit. XXII. c. 16. in princ.

et ob peculiarem ac eximiam tuam dilectionem ipsi civitati ostensam, etiam cum esses in minoribus constitutus, exultans plurimum jubilavit in Domino. Unde de munere tanto ad exsolvendum debitas gratiarum actiones ei, qui in sublimibus celeriter concordiam fecit, clerus populusque omnis utriusque sexus cum magistratibus cunctis, missarum solemniis festive celebratis præcedentibus devotis processionibus cum hymnis et canticis interfuere jucunde, et senatus populusque ille congrue dicere posset id psalmographi [1] : *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi,* scilicet de tua creatione, *in domum Domini ibimus,* videlicet per oratores nostros ad intuendum visionem hanc magnam, domus Domini utique firmiter ædificata et bene fundata supra firmam petram Romana procuIdubio censetur Ecclesia, nec enim aliud ipsa est, quam domus [2] Dei et porta cœli, hæc columba, unica, sponsa, pulchra sine macula et ruga [3], hortus conclusus [4], fons signatus, puteus aquarum viventium, paradisus cum pomorum fructibus. De ea inquit cantor ille divinus [5]: *Domine, dilexi decorem domus tuæ,* et *locum habitationis gloriæ tuæ.* Et iterum [6] : *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Habentur hæc in canone XXIV. q. I. omnibus consideratis.

« Ad hujusmodi igitur gloriosæ domus gubernationem et regimen non immerito te elegit divina clementia, quod ex eo conjici potest, quia tempore devotiori Ecclesiæ, quo plebs fidelium jejuniis, vigiliis, orationibus et confessionibus aliisque divinis magis ac magis insistit, quibus divina impetratur misericordia, celebrata electione canonica per reverendissimos dominos cardinales, super te cecidit sors divina, ut istud a Domino factum fuisse fidelium ambigeret nullus. Nobilitati siquidem generis tui majorem morum nobilitatem adjiciens, et a teneris annis studiis deditissimus ad summam juris peritiam spatio breviore provectus es, et ut lex splendens in lectionibus, disputationibus, principum consultationibus, de virtute in virtutem mira celeritate progrediens usque ad perfectum diem veluti alter Salomon [7] sapientia indutus es ab Altissimo et prudentia plurima, ad judicandum orbem terrarum in æquitate et populos in justitia, cujus jam faciem omnis terra videre desiderat.

« Ad illius quidem sapientiam contemplandam regina Saba [8] sapientissima a finibus terræ accessit, ejusque percepta sapientia et viso domus ipsius ordine miro, tanto stupore perculsa est, ut vix in ea maneret halitus, resumptis autem viribus adsistentes beatificavit, ejusque ministros, dicens : *Major est sapientia tua et virtus tua quam inveni, quam rumor quem audivi in terra mea. Vicisti famam virtutibus tuis.* (II Paralip. IX. Sed ecce [1] plusquam Salomon hic, quippe cum videamus colla regum et principum tibi submitti, et non nisi genibus flexis pedes tuos osculari beatos. His virtutum tuarum prærogativis ornatus post plurium Ecclesiarum cathedralium sedes excellentis Valentinæ tandem Ecclesiæ Pontificalem infulam suscepisti, nec enim de ejus provectione dubitandum erat, cui pro laboribus plurimis, pro moribus castis, pro actibus strenuis celsioris loci præmium debebatur (dist. LXI miramur) [2].

« Ex ea autem Sede inter cardines terræ collocatus, super quibus orbem constituit Dominus, demum ad Romani culminis Pontificalem apicem a Domino vocatus es tanquam Aaron [3], ad cujus constitutionem in principem sacerdotum omnem convocari synagogam jusserat Dominus : Ut sciant cuncti, inquit gloriosus Hieronymus, et certi sint, quod qui doctior, qui sanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligatur in sacerdotem, in quo omnes animæ virtutes invigilent et intentæ sint, ut nil desit in eo sapientiæ, nihilque scientiæ, nihil industriæ, sed adsit omnis multitudo sensuum, omnis congregatio sanctarum cogitationum (VIII, q. I licet). Quis enim sanctum dubitet quem apex tantæ dignitatis attollit, in quo, si desint bona acquisita per meritum, sufficiunt quæ a loci prædecessore præstantur : aut enim claros ad hæc fastigia erigit, aut qui eliguntur illustrat (dist. 40 non nos).

« Tu igitur sacerdos es magnus et Pontifex summus, tu princeps episcoporum, et hæres Apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, zelo Elias, mansuetudine David, potestate Petrus, unctione Christus.

« Vere igitur *valde mirabilis es, domine, et facies tua plena est gratiarum,* inquit S. regina Esther [4] Ecclesiam signans, ad Assuerum monarcham, beatitudinem interpretatum, ideo enim mirabilis es valde, quia cœlestium, terrestrium et infernorum dominus, cœlestium scilicet, propter perfectorum sanctorum Catalogo adscriptionem, terrestrium, ob utriusque gladii amplam jurisdictionem, infernorum autem propter animarum ab inferis per indulgentias eductionem. Tibi denique traditæ sunt claves [5] regni cœlorum, nec nisi per te ad hujus gloriosæ domus penetralia facultatis mysterialis aditus patet : quamobrem fidelium quilibet habet dicere [6] : *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus,* per potestatem videlicet tibi traditam a Salvatore nostro Jesu Christo.

22. « Ad hujus igitur magnificæ domus li

[1] Psal. CXXI. — [2] Gen. XXVIII. — [3] Ephes. V. — [4] Cant. IV. — [5] Ps. XXV. — [6] Ps. CXXI. — [7] III Reg. III. — [8] Ibid. X.

[1] Matth. XII. — [2] Ex Leone I. Ep. LXXXVII. — [3] Hebr. I. — [4] III Esth. XV. — [5] Matth. XVI. — [6] Ps. CXXI.

mina, et majestatem tuam præsidentem in ea adorandam et visitandam oratores suos destinavit communitas illa magnifica Florentina tibi affectuosissima nos beatitudinis tuæ servulos. Per nos quoque illam totis præcordiis veneratur, et tuorum vestigia pedum humiliter osculatur, te vicarium Christi, et successorem Petri firmiter asseverat, obedientiam asserens promptam pariter et devotam, ac de tua exaltatione cum universis fidelibus gratulatur. A te primo pastore ut ovis mitissima verbis vitæ saginari exposcit, in te tueri, per te deduci, sub te ad amœna demum et semper virentia pascua supernæ felicitatis, magnificis operibus tuis et sacris institutis exoptat adduci.

« Decet enim talem ac tantum Pontificem pro hominibus assumptum [1] in iis quæ ad Deum sunt normam fore justitiæ, sanctimoniæ speculum, pietatis exemplum, veritatis assertorem, defensorem fidei, doctorem gentium, ducem Christianorum, amicum sponsi, sponsæ paranymphum, ordinatorem cleri, pastorem plebium, magistrum insipientium, oppressorum refugium, advocatum pauperum, et spem miserorum, tutorem pupillorum, judicem viduarum, oculum cœcorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, metum malorum, gloriam bonorum, virgam potentium, malleum tyrannorum, patrem regum, moderatorem legum, canonum dispensatorem, orbis terræ lumen, vicarium Christi, christum Domini, deum Pharaonis [2]. Quæ quidem data optima [3], et dona perfecta in te esse, in populis prædicatur. Quod etiam novi nominis nuncupatio assumpta satis protestatur. Ex nomine enim regio, translatus es in nomen Pontificale egregium, Callixtum scilicet Tertium, Κάλλιστος enim græce, latine *optimus* interpretatur, optimo autem melius addi non potest, nec adjectione indiget plenitudo. Vel secundum etymologiam Callistus quasi calidus in fervore fidei, sistens et fixus in ea, cui ternarius numerus additus sacro mysterio, et perfectione multiplici copiosus existit. Deum autem Pharaonis te esse debere non frustra dixerim, ad flagellandum videlicet et castigandum multipliciter multisque modis veri Israelis adversarios et oppressores, et potissimum nunc illum scelestissimum nefandissimumque regem Turcorum, bestiam [4] cruentissimam nominibus blasphemiæ plenam, inimicum crucis Christi, qui furiis invectus tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret per fidelium terminos, et (quod fontibus lachrymarum magis deflendum est, quam verbis exprimendum) in eorum cædes plurimas jam debacchatus est, innumera opprobria et contumelias adjiciens religioni Christianæ, et sanctorum sanguinem sine intermissione sitiens, ut fera pessima nequeat saturari.

[1] Hebr. v. — [2] Exod. vii. — [3] Jacob. v. — [4] Apoc. xiii.

Post hujusmodi igitur flagella plurima, extensa virga virtutis tuæ, imo Christi, demergatur in profundum abyssi cum exercitibus suis, et nomen ejus non memoretur amplius.

« Quia vero ad hoc efficiendum beatitudo tua a principio suæ creationis voto solemni se Deo dicavit, ut celebri sermone per orbem divulgatum est, quo Deo nil gratius, mundo nil celebrius, fidelibus nil affectabilius et jucundius audiri potuit, idcirco cœtus omnis colentium Christum dicere cogetur : *Lætatus* [1] *sum in his quæ dicta sunt mihi ; in domum Domini ibimus*. Ibimus (inquam) non vacui, non otiosi in domum Domini, sed ad exorandum piissimum Deum obnixe, et assiduis precibus obsecrandum, ut memor sit omnis sacrificii tui, scilicet oblatæ substantiæ, et holocaustum tuum vitæ exponendæ, etiam usque ad sanguinis effusionem, pingue fiat, et per exuberantem devotionem tribuat [2] tibi secundum cor tuum igne caritatis succensum, et omne consilium tuum confirmet, ad exterminandum fidei hostes universos. Hi etenim in curribus [3] et in equis gloriantur et navigiis, nos autem in nomine Domini invocabimus, ut qui opus boni desiderii cœpit [4] in te, ipse perficiat. Ipsi obligati sunt, et ceciderunt in conspectu Dei, nos autem surreximus spe divini adjutorii, et erecti sumus, et ideo in domum Domini lætantes ibimus.

« Cæterum, pater beatissime, ut in paucis me expediam, oculos Argi ad hanc nobilissimam Italiæ oram attolle, et intuitum tuæ insolitæ pietatis infige, sine cujus et totius Italiæ unitate et pace parvum vel nihil proderit contra Turcos expeditio omnis. In ipsa autem Italiæ regione, ut non minima pars ejus, sita est magnifica et inclyta communitas Florentina tibi devotissima ; florens ut rosa, fragrans sicut lilium, armis tuæ potentiæ insignita sanctissimæ crucis, ut Romanæ Ecclesiæ fidelissima, quam olim in oppressionibus suis frequenter adjuvit in posterumque pro posse juvabit. Hæc utique Italiæ regio teste Isidoro (lib. Etymolo.) portione sua non modica, olim magna Græcia nuncupata est. In omnibus bonis pulcherrima, soli fertilitate et pabuli ubertate pinguissima, fontibus et fluminibus irrigua, mater philosophorum, ceremoniarum inventrix, cultus divini magistra, sapientiæ lumen præfulgidum, eloquentiæ singulare fastigium, in armis expertissima, in redigendis populis et condendis juribus prudentissima, solertissima in negotiationibus, et in artificiis quam plurimum ingeniosa.

« Nec enim mysterio vacat, quod sol justitiæ [5] Christus Deus noster ex sacerdotalis et regali prosapia ortus [6], idem Rex regum [7], et futurorum bonorum Pontifex [8] summus post mo-

[1] Ps. cxxi. — [2] Ps. xix. — [3] Ibid. — [4] Phil. i. — [5] Malac. iv. — [6] Matth. i. — [7] Apoc. xix. — [8] Heb. x.

narchias Orientales Assyriorum, Medorum, Persarum atque Græcorum, in hac alma Urbe sedem constituit summi Pontificii atque imperii, ut ex altero alterum fulciretur. Quæ quidem Urbs, et si per exteras gentes priscis temporibus, et bella civilia valde fuerit attrita, evasit tamen gloriosa, cum palma triumphi, et universitate imperii. Sedes quoque Petri, fidesque orthodoxa, licet sub decem persecutionibus imperatorum infidelium, tanquam decem plagis Ægypti percussa fuerit atque impulsa, a veritate tamen fidei nunquam avulsa est, Domino Salvatore Jesus Christo orante pro ea [1] ne fides ejus deficeret unquam. Quinimo sub gloriosissimo principe et Christianissimo imperatore Constantino exaltata, magnificata et dilatata per orbem, a cunctis etiam est venerata, quod in sacris oraculis [2] ante per tempora longiora præmonstratum est : in statua videlicet ex quadruplici metallo composita, quæ per lapidem sine manibus excisum de monte percussa in pedibus corruit tota, illeque lapis maximus factus orbem implevit : *Petra autem erat Christus*, inquit Apostolus [3].

23. « Sed post hanc gloriam hujus inclytæ regionis et domus, exigentibus populorum demeritis, per barbaras nationes, Wandalos scilicet et Hunnos, Gothos, Longobardos, Saracenos, aliosque malignos Italia ipsa depopulata est, et pæne consumpta, divina tandem miseratione, illis eliminatis, liberata fuit et restaurata magnifice. Novissime vero diebus istis, dissidentibus inter se invicem patribus ejus, satis præliis et expensis fatigata est. Operante autem Deo et Salvatore nostro Jesu Christo, qui est pax nostra, et fecit [4] utraque unum, felicis quoque recordationis Nicolao V prædecessore tuo plurimum laborante, etiam per legatos reverendissimos ad diversas partes ejus destinatos, convenientibus in unum in idipsum serenissimo principe rege Aragonum, illustrissimo dominio Venetorum, inclyto duce Mediolanensi, necnon et magnifica ac excelsa nostra communitate Florentina cum aliis, pax a cunctis optata mortalibus reddita est, ac fœdere divino colligationis certis modis et formis et conditionibus conglutinata et in ipso vinculo pacis, qua nil melius, nil jucundius, nil suavius aut salubrius excogitari potest. Ubi enim pax, ibi et omne bonum, secundum divum Augustinum [5], quod appetunt homines.

« Hujus igitur fœdera pacis, tanto labore confectæ, benedictæ, sanctificatæ, atque promulgatæ ab Apostolica Sede, pater sanctissime, tu qui princeps pacis existis, et amator diceris, supplicamus adstringas fortius, diutius conserves, et augeas vehementius. Si quæ autem partes ejus adhuc dissiliunt, ad ea quæ pacis sunt obsecra, hortare, impera, et compelle intrare, stimulis videlicet rationum, quæ bona pacis probant innumera fore, mala autem dissensionis, et præliorum infinita discrimina, ut quemadmodum in cunctis fidelibus unus Dominus [1] existit, una fides, unum baptisma, unus Pater et Dominus omnium, una spes vocationis suæ, sic omnes potentiæ Italicæ simul unitæ, et inde virtute fortiores effectæ, unanimes, uno ore, uno opere, uno spiritus fervore concepto, proficiscantur contra illum filium perditionis Mahumetum regem superbiæ, angelum sathanæ, canem impudicissimum, omnis legis et morum perversorem, mysticum antichristum, qui adversatur [2] et extollitur supra omne quod colitur, ad conterendum vires ejus, et ipsius audaciam reprimendam, ad illum eliminandum de terminis fidelium, ad recuperandas terras ab eo captas et pæne eversas, et præcipue illam olim gloriosissimam civitatem Constantinopolitanam, nunc autem infelicissime captivatam ab eo.

« Decet enim vices rependere tanto honori, tanto labori, tanto amori illius gloriosissimi principis Constantini, qui ut tuam Sedem magnifice exaltaret, post immensa donaria hanc tibi Urbem reliquit, Byzantium perrexit, et illud magnifice amplians suo nomini dedicavit sedem imperii ibi constituens. Hic etiam per successores suos imperatores sub variis annorum curriculis Italiam oppressam et plurimum afflictam liberavit, ut per Justinianum legum compilatorem de faucibus Gothorum, et per Carolum magnum regem Francorum, et Augustum creatum, de manibus Longobardorum, et per Othonem primum ducem Teutonicorum in Romanorum regem assumptum, de oppressionibus tyrannorum. Rationi igitur congruit, et æquitati, ac dilectioni, ut nunc vetus Roma cum fidelibus cunctis novæ Romæ suffragetur, et de potestate illius impudicissimi canis Turci omni atrocitate truculentioris eruere quam citissime elaboret. Quamvis enim gloriosissimus Pontifex summus Callistus Primus, et martyr inclytus optime dicat : Nos enim tempore egemus, ut maturius quid agamus, non præcipitemus consilia et opera nostra, nec eorum ordinem corrumpamus : (dist. I sponderet), spectat tamen ad prudentiæ perfectionem secundum philosophum in Ethicis post maturata consilia velocius exequi consultata. Nam mora sua cuilibet est nociva, et præcipue, ubi ingens et vicinum periculum imminet, omnino vitanda est, sero enim medicina paratur, cum mala per longas convaluere moras. Ecce enim quotidie ille nequissimus Christianæ fidei hostis Turcorum rex strages multiplicare, civitates invadere, incendia et devastationes continuare non cessat, et ad ulte-

[1] Luc. XXII. — [2] Dan. II. — [3] I Cor. X. — [4] Ephes. II. — [5] Aug. XIX. de Civit. c. 16.

[1] Ephes. IV. — [2] II Thess. II.

riora et pejora se parare festinat, ut communiter annuntiatur.

« Ut igitur verbis meis incultis finem faciam, pater beatissime, postquam te Dominus constituit [1] super reges et regna ut evellas et destruas, dissipes, et disperdas, ædifices et plantes; accingere [2] gladio tuo super femur tuum, potentissime, gladio, inquam, veritatis, gladio charitatis, gladio auctoritatis super fideles tuos tibi adhærentes; excita potestates et principes, cunctasque fidelium nationes, quæ in hac re dormire videntur, et ad zelum fidei defendendæ corda eorum et mentes accende, et per eos disperge in virtute Christi illos, qui in sua gloriantur virtute, et multitudine, et feritate sua confidunt, et dissipa gentes, quæ bella volunt contra Christicolas tuos usque ad internecionem. Per hæc enim providebitur non solum Græcis, sed et Latinis tuis, semper Ecclesiæ Romanæ adhærentibus, et tibi subjectis, quibus et periculum imminet, si aliter non obvietur, ut illis prostratis ædifices et plantes; ædifices quidem in toto orbe tranquillitatem et pacem, et Christiani nominis ditatationem; plantesque divini cultus amplitudinem, et omnis probitatis perfectionem. Quod si factum fuerit, cedet utique hoc ad Dei gloriam maximam et honorem, ac coronæ tibi in cœlis paratæ sublimiorem augmentationem, necnon in terris famæ tuæ notabilem celebritatem. Super hæc omnia, pater beatissime, rempublicam nostram Florentinam excelsam et inclytam, tibi devotissimam, et Romanæ Ecclesiæ, ex parte ipsius communitatis in visceribus charitatis supplicamus, commendatam habeto, ad omnia beneplacita sanctitatis tuæ parere paratam. Sicque tuo sancto ductu atque regimine in domo Domini Ecclesiæ militantis in pace et charitate ambulantes in domum Domini ibimus gloriæ triumphantis. Demum prolixitati et ineptitudini sermonis veniam præsta ». Hactenus S. Antoninus.

Habita est etiam alia eodem argumento perelegans oratio ab Ænea Sylvio [3] episcopo Senensi ab imperatore ad Callistum legato, qua ejusdem Pontificis pia consilia de cruce signata expeditione quamprimum conficienda in Turcas, addita egregia adhortatione, commendavit.

24. *Spondet Bosnæ regi clientelam Pontifex et mittit legatum de conciliandis Hungaris.* — Secuti sunt Friderici exemplum ac veterem morem cæteri reges ac principes, inter quos Stephanus Thomas Bosnæ rex Jacobum Testam oratorem misit, qui regia in Sedem Apostolicam studia, resque gestas in Turcas explicuisset. Quibus auditis Pontifex, collaudatis piis illius urgendi in hostes fidei belli desideriis, Apostolicis litteris ipsimet significavit, se accepti Pontificatus exordio vovisse divino Numini Turcas se bello instructis terra marique exercitibus insectaturum, spemque concepisse recuperandæ Constantinopolis aliarumque urbium servitute Barbarica liberandarum; additque promissa, nimirum confecto feliciter bello, ereptas Turcæ Bosnæ urbes ac provincias ei restitutum iri, necnon alia loca ab illis occupata, qui a Bosnæ regibus desciverant, ac limites pristinos regni Bosnæ amplificatum iri, conjunctis finitimis hostium regionibus, quæ ipsius ope partæ fuerint [1] :

« Charissimo in Christo filio Stephanothomæ regi Bosnæ illustri, salutem, etc.

« Decet Romanum Pontificem, a quo per universalis Ecclesiæ membra multiplices favores diffunduntur, illos potissime reges protegere et confovere, a quibus religionis Christianæ et fidei Catholicæ potiora præsidia comparantur. Cum itaque zelum tuæ devotionis recensentes etiam ante assumptionem nostram ad Apostolatus apicem cognosceremus, et nunc etiam ex relatione dilecti filii nobilis viri Nicolai Jacobi Teste oratoris tui, serenitatem tuam ardentiorem fieri ad ea, quæ in augmentum Christianæ fidei redundant, aperte intellexerimus, et quod pericula subire non formidas, nos, qui in nostræ assumptionis initiis, audaciam immanium Teucrorum (quantum nobis miseratio divina permittet) totis conatibus ulcisci Salvatori nostro Jesu Christo promisimus atque vovimus, et terrestribus ac maritimis copiis adversus eosdem Teucros magnos apparatus facere constituimus, Constantinopolitanam et alias civitates per eos occupatas Christianæ religioni vindicare, ipso permittente Altissimo, confidentes, serenitati tuæ, necnon comiti Stephano tuo, ac cunctis posteris et hæredibus tuis tenore præsentium ex nunc pollicemur, atque promittimus, nostræque intentionis existere declaramus, nos si et postquam regnum tuum Bosnæ et illi finitimæ regiones Christianæ ditioni plenarie reintegratæ et restitutæ, ac a tam nefaria servitute ereptæ et liberatæ fuerint, omnia et singula dominia, civitates, castra, terras, jurisdictiones, et alia regni tui loca, pertinentias et jura quæcumque, quoquo nomine censeantur, a nonnullis baronibus ac aliis finitimis, qui a tua tuorumque prædecessorum fidelitate defecerunt, hactenus occupata, si ad te legitime spectare constiterit, tibi ac Stephano filio tuo, ac cunctis posteris et hæredibus tuis tuæ et eorum ditioni plenarie reintegrari, teque et eos in integrum ad illa restitui, et non modo usque ad regni prædicti fines, sed etiam, quoad Altissimo libuerit, in alias terras et loca eorumdem hostium, quæ tuo favore parta fuerint, tibi finitima et accommodata ejusdem regni tui fines amplificari et extendi, lateque tueri, nos esse (quoad poterimus) realiter et cum effectu procuraturos, ac succes-

[1] Jer. I. — [2] Ps. XLIV. — [3] Ext. inter ejus Ep. num. 398.

[1] Callist. l. I. p. 32.

soribus nostris viam aperiemus, ut te et posteros tuos, per tua vestigia incedentes, tanquam Christianæ religionis propugnacula in sinu Sedis Apostolicæ quibuscumque favoribus et auxiliis habeant non immerito commendatos. Nulli ergo etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV, pridie kal. Maii, Pontificatus nostri anno I ».

25. Suscepit[1] ejusdem regis, ejus filii Stephani comitis, necnon universæ eorum ditionis patrocinium Callistus, decrevitque Bosnæ regnum Sedi tantum Apostolicæ obnoxium fore, atque adversus quoscumque illud opprimere molientes ab ea defensum iri. Adjecit adhortationem, ut arma contra Christi hostes exercere pergeret. Cum vero Joannes Huniades comes Bistricensis, et Ladislaus Hungariæ rex nonnullas cum ipso Bosnæ rege controversias haberent, Callistus ad eas sedandas in Pannoniam misit[2] Thomam episcopum Fanensem, quem legati e latere dignitate auxit, ut in communem hostem omnium arma verterentur. Moxque Dionysio tit. S. Cyriaci in Thermis presbytero cardinali legationis munus in Pannonia gerendæ injunxit, ut inter dissentientes[3] Hungaricæ aulæ proceres pacem induciasve conciliaret, tum daret operam, ut rex ejusque duces proximo Vere ad educendum in expeditionem exercitum accincti essent, obstaretque ne fœdus cum Mahomete inirent, quibus de rebus extant hæ litteræ :

« Dilecto filio Dionysio tituli S. Cyriaci in Thermis presbytero cardinali, in regno Hungariæ nostro et Apostolicæ Sedis legato de latere, salutem, etc.

« Licet omnium Christi fidelium unio sit summe optanda, hoc præsertim calamitoso tempore, in quo perditionis filius Mahomet Bey, Turcorum caput et dux, tanquam procella vehemens nomen Christianum perdere de terra cupit, illorum tamen in primis est non solum necessaria, sed summo studio quærenda, qui superbos ejus spiritus quasi cœlesti quodam dono reprimere consueverunt. Intelligentes itaque, non sine amaritudine cordis nostri inclytum Hungariæ regnum, cui nos pro meritis suis summe afficimur, et quod hactenus scutum Christianitatis esse consuevit, in capite et membris sibi invicem dissentire; ac inter charissimum in Christo filium nostrum Ladislaum regem illustrem, et prælatos ac barones et populos regni præfati, rursumque inter hos ipsos certas dissensiones subortas esse, quæ impedimento manifesto sunt, quominus opportunum aliquid per eos parari aut effici possit, videmus maximo præsidio carendam esse fidem nostram, nisi reconciliatis animis, ad veram charitatem et pacem reducantur. Eapropter cupientes votum omnipotenti Deo reddere, quod a principio nostri Pontificatus solenniter vovimus, videlicet Ecclesiæ thesauros et vitam propriam, si ita necesse erit, ad eversionem hujus impiissimi Mahometi impendere, ac considerantes omnem dilationem, quæ interponitur, damnabilem esse, et hosti vires nobis calamitatem adjungere; ideoque intendentes (quantum divina clementia largiri dignabitur) proxime venturo Vere, erecto vexillo Crucis, arma salutis contra præfatos Turcos terra marique movere, ut in tanto Christianorum apparatu robur regni Hungariæ per intestinas discordias non desit, in quo certe præcipua fundamenta victoriæ ponimus, ad has tollendas (si ita Deus annuerit) inducendamque pacem vel saltem treugas, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, te qui de illorum numero existis, et de cujus fide, integritate maximaque rerum experientia plenam in Domino fiduciam gerimus, tanquam pacis angelum in præfato regno Hungariæ nostrum et Apostolicæ Sedis legatum de latere duximus deputandum, et præsentium serie facimus, constituimus, et deputamus, tibi eumdem regem, prælatos, barones ac populos regni præfati, et alios quoscumque regnicolas inter se quomodolibet dissidentes, nostro et dictorum fratrum nomine, ad pacem et mutuam concordiam hortandi, monendi et exhortandi, ac eorum discordias et dissensiones penitus tollendi et extirpandi, ac super ipsis amicabiliter judicandi, terminandi, decidendi et componendi, pacemque ipsam et concordiam, vel saltem treugas, si pax sequi non potest, perpetuo vel ad tempus, de quo tibi videbitur, tractandi, firmandi et concludendi, ac pro ejus firma conclusione et observatione, quæ tibi visa fuerint nostro et Ecclesiæ Romanæ nomine promittendi, ac insuper nos et Ecclesiam ipsam, prout tuæ prudentiæ videbitur necessarium, obligandi, necnon pro observanda hujusmodi pace vel treugis securitates quascumque necessarias et opportunas utrimque præstandas, vel per viam compromissi, vel alias tractandi, firmandi, præstandi et concludendi, pacta insuper, et capitula pacis, vel treugarum hujusmodi firmitatem et securitatem continentia ordinandi, faciendi, concludendi et decidendi, ac pacem, Deo propitio, vel treugas prædictas, postquam firmata fuerit, per supradictos observari mandandi, contradictores et consentire nolentes per censuras Ecclesiasticas, de quibus in aliis litteris felicis recordationis Nicolai papæ V prædecessoris nostri, et nostris, quas ad te mittimus, plenius continetur, compellendi, omniaque alia et singula faciendi, gerendi et exercendi, quæ pro hujusmodi inducenda pace et treugis, ac earum stabilimento et securitate necessaria videris, seu etiam opportuna : insuper etiam præfatos omnes et singulos regem, prælatos, barones et populos regni prædicti, ac alios quoscumque regnicolas nominibus quibus supra monendi, rogandi et obtestandi, ut

[1] Ibid. p. 23. — [2] Ib. p. 30. — [3] Cocl. hist. Huss. l. XI.

pro honore Dei, et populi Christiani salute, cujus causa nunc agitur, proxime venturo Vere, depositis discordiis præfatis, parati sint et accincti ad salutarem hanc Christianorum expeditionem, et interim nullam quovis modo intelligentiam, nullum fœdus cum eodem Machometo ineant seu recipiant, sed ad ipsius extremam confusionem, ut semper gloriose consueverunt, se animent, concedentes super iis auctoritate Apostolica harum serie plenariam facultatem et etiam potestatem. Nos enim obligationes, pacta et fœdera quæcumque, quæ pro hujusmodi pace vel treugis inducendis, earumque securitate et firmitate præstanda, cæteris supradictis exequendis duxeris ordinanda, firmanda seu etiam facienda, rata et grata habebimus, eaque faciemus, auctore Domino, inviolabiliter observari. Tu igitur injunctum tibi hujusmodi laboris onus et curæ, ob Dei et Apostolicæ Sedis et nostram reverentiam, devote suscipiens, ita studiose, sapienter et integre juxta concessam tibi a Domino gratiam exequaris, ut cœlesti tibi favente clementia tuis laboribus et vigiliis, sperati pacis et concordiæ fructus proveniant, tuque in hac causa, quæ Christi est et nostra, æternæ gloriæ palmam consequi merearis. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV, kal. Septembris, Pontificatus nostri anno I ».

26. *Card. S. Angeli in Germaniam et Poloniam, necnon Nicolai de Cusa in Angliam legatio.* — Obeundæ pariter alterius legationis in Germania regnisque adjacentibus, tum in locis Turcico obnoxiis imperio munus injunxit Callistus [1] Joanni Carvajali S. Angeli diacono cardinali, de quo hæc S. Antoninus [2] : « Destinavit insuper (nimirum novus Pontifex) legatum in Hungariam cardinalem diaconum dominum Joannem Hispanum, et in Alemanniam ad congregandum exercitum terrestrem contra Turcos perfidos »; et quo instructiores compararentur copiæ ejusdem cardinalis legationi in Polonia gerendæ munus adjectum est [3] :

« Callistus, etc. Cum te adversus impiissimos Christiani nominis hostes Turcos ad partes Germaniæ, Hungariæ, et loca ipsi Turco subdita et vicina Sedis Apostolicæ legatum de latere præsentialiter mittamus, nos sperantes te legationem ipsam eo felicius, dante Domino, ad optatum finem speratamque victoriam perducturum, quo plures in tantam tamque necessariam expeditionem reges et populos poteris convocare, legationem tuam hujusmodi ad regnum Poloniæ et dominia omnia ac loca charissimo in Christo filio nostro regi Poloniæ quomodolibet subdita ita extendimus, ut omnibus litteris Apostolicis, ac facultatibus tibi in prima legatione concessis, in hoc quoque nuper addita, ut possis ac si pro ipsa regni Poloniæ legatione specialiter et particulariter concessæ forent. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV, V kal. Octobris, Pontificatus nostro anno I ». Extant aliæ Apostolicæ litteræ [1], quibus eidem cardinali partes se imposuisse testatur Pontifex, ut crucis signa attolleret in Turcas, decumasque clero ad sustentandum exercitum imperaret : tum pluribus illum prærogativis auxit [2]. De illius in Hungaria legatione meminit Joannes Taliacotianus, B. Joannis Capistranensis socius, in litteris [3] ad B. Joannem Picentem Minoritam datis, narratque ut hoc anno idem B. Joannes Apostolicus internuntius in Pannoniam se contulerit verno tempore, cum devexo anno superiori e Francofurtensi conventu Hungariam adire, divinamque gloriam in convertendis populis amplificare jussus esset, tum eximia ab eo hoc anno gesta ita recenset : « Cum anno Domini MCDLIV, de mense Novembris ipse beatus pater cum sociis post Frankfordiensem dietam Norimbergæ vehementer in magno fuisset dubitationis agone quonam se prædicaturus conferret, aut ubi magis Christiano populo proficere posset, nocte sequenti cum post matutinum, oratione præmissa, se sopori dedisset, vidit mortem suam non sub sanguinis effusione, sed sub sanguineo labore futuram, nam miro modo ad martyrium fervebat. Cum vero celebrando ibi die sequenti attente oraret, cuperetque scire quonam proficisci deberet, audivit varias in Ecclesia voces resonare : IN HUNGARIAM ; et dum prædicaret in platea ante majorem Ecclesiam idem in aere sæpius audiebat. Sic ex dubio surgens decrevit secundum voluntatem Domini in Hungariam proficisci. Seminato itaque verbo Dei per Alemanniam, et ibidem plantata familia observantiæ regularis, et reductis ad unitatem Ecclesiæ Romanæ quasi sexdecim millibus hæreticorum Hussitarum in Bohemia, et mirabilibus fructibus in Polonia Domino concedente peractis de mense Maii anni sequenti MCDLV, advolavit in Hungariam, cujus natio statim in ipsius ingressu mirum in modum commota est. Recipiebatur ab omnibus tanquam alter Apostolus, et licet ipse honorum despector sæpissime declinaret a via, mutaretque sui accessus vel recessus propositum, licet etiam ex quadam honestissima delusione præfixum diem non servaret vel horam, quibus expectantes populi suo desiderio fraudarentur, et ipse ab hujusmodi honoribus fieret alienus, nihilominus quod homo tacebat seu abscondebat, Deus promebat, nam in ipsis ingressibus clerus solemniter ornatus, cardinales, archiepiscopi, episcopi, abbates et Ecclesiarum prælati cum reliquiis sæpe numero et cum sacramento Eucharistiæ non sine multis lumina-

[1] Ibid. p. 235 et 251. — [2] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. — [3] Sup. p. 235.

[1] Sup. p. 251. — [2] Lib. VII. p. 100 ad 111. — [3] Ext. apud Wad. Annal. tom. VI. hoc ann. num. 43.

ribus ac populis utriusque sexus, cum ramis arborum, candelis accensis, sonantibus campanis, humilitatis amatori obviam venientes, cum maximis honoribus, cantibus atque fletibus eum introducebant. Principes, barones, nobiles atque plebeii eum summopere diligebant et honorabant, quorum tanta multitudo confluebat ad eum, ut nonnisi latissimi campi aut maxima platea eos capere valerent.

« Cum proponeret eis verbum, a remotissimis partibus populi venientes non ut ad sermonem unius horæ, sed tanquam ad maximam indulgentiam catervatim currere videbantur : nec mirum, cum gustata colloquii sui dulcedine, et puritate sermonis, et doctrina salutari percepta, necnon miraculorum claritudine apertissime visa, omnes in ejus admirationem verterentur : fulminabat contra vitia, virtutesque inserebat : clarus atque gratus in omnibus erat cunctis principibus; et beatum se putabat qui vel modicum cum illo staret, vel cum eo loqui, aut eum audire potuisset; semper tamen in hujusmodi honoribus, sibi invito exhibitis, humilis corde dicebat : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*

« Et cum tunc esset in regno, essetque ipsius regni gubernator et defensor illustris dominus Joannes de Hunyad, tantam iste devotionem pariter et amorem concepit in ipsum virum Dei fratrem Joannem de Capistrano, ut quæcumque pro regno essent tractanda tam in secretis quam in publicis dictis ipse cum aliis baronibus hunc vocabant, admittebant, proferebantque, nihil sine suo consilio agere volentes. Post multos suæ ferventissimæ prædicationis sudores, post uberrimos fructus per Hungariam mirifice perpetratos, favore ipsius domini Joannis contulit se ad partes Transilvanas, ad Valachos, Russianos schismaticos et Patarenos, ex quibus per spatium trium mensium, undecim millia sua prædicatione suscepto baptismo ad unitatem et obedientiam sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ reducta sunt, quorum etiam magistrum et fautorem post combustionem suæ habitationis in Hunyad, et suorum bonorum direptionem, sua disputatione convictum publice coram baronibus et prælatos in forma Ecclesiæ Romanæ Budæ baptizavit de assensu reverendissimi domini legati ». Jussum proximo anno beatum virum a Callisto papa sacram militiam in Turcas promulgare, suisque precibus spectabilem pulcherrimamque victoriam de Mahomete imperatore peperisse, postea videbimus : nunc reliquas a Callisto decretas legationes percurramus.

27. Ad conciliandos Anglos cum Gallis missus est in Britanniam Nicolaus e Cusa [1] tit. S. Petri ad Vincula presbyter cardinalis, amplissimaque auctus potestate, ut controversias sedaret, populique arma in Turcas vertenda curaret :

« Dilecto filio Nicolao tit. S. Petri ad Vincula presbytero S. R. E. cardinali, ad regnum Angliæ nostro et Sedis Apostolicæ legato de latere, salutem, etc.

« Cum tuam circumspectionem pro quærendis implorandisque auxiliis adversus impiissimos Christiani nominis hostes Turcos, qui occupata insigni Constantinopolitana urbe, et multo cruore humano in ea, interque alios, imperatorio miserabiliter effuso, universum quoque nomen Christianum se deleturos elatis mirum in modum verbis comminantur, ad regnum Angliæ transmittimus, per diversas tamen provincias transiturum, nonnullisque in locis et regno prædictis dissensiones et bella vigere intellexerimus, quibus perseverantibus atque urgentibus, nec reges, nec prælati, nec principes, nec populi, licet cupientissimi essent, tuis consiliis, exhortationibus ac monitionibus satisfacere possent, nec petita auxilia subministrare, ad ipsam in primis tam necessariam anhelantes pacem, et de tuis sapientiæ prudentiæque magnitudine, industriæ claritate, rerum agendarum experientia, vitæque integritate, ac aliis multiplicibus virtutum donis, quibus personam tuam Altissimus insignivit, gerentes in Domino fiduciam specialem, ac sperantes, quod per tui consilii magnitudinem dissensiones et discordiæ hujusmodi ad pacis dulcedinem deducentur, tibi reges et subditos eorum partium quarumcumque, per quas ibis, aut in quibus legatione fungeris, ac circumvicinis et undique adjacentibus, nostro nomine, ad pacem et mutuam concordiam hortandi, monendi et requirendi, ac hujusmodi discordias et dissensiones penitus tollendi et removendi, et super ipsis amicabiliter judicandi, terminandi, decidendi, paciscendi ac componendi, pacem quoque ipsam et concordiam, seu treugas, si pax fieri non poterit, perpetuo vel ad tempus, de quo tibi videbitur, tractandi, firmandi et concludendi, ac pro ipsarum pacis et treugarum conclusione forma inviolabiliter observanda, ea quæ tibi visa fuerint nostro et Ecclesiæ Romanæ nomine promittendi, ac insuper nos et Ecclesiam ipsam, prout tuæ prudentiæ videbitur necessarium, obligandi », et infra, « concedimus auctoritate Apostolica harum serie plenariam facultatem, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV, XII kalend. Octobris, Pontificatus nostri anno I ». Missum ea de causa Alanum cardinalem in Gallias proximo anno dicemus. Designati [1] quoque plures sacerdotes quæstores fuere ad colligendas pro sacræ expeditionis sumptibus decumas, et pias fidelium eleemosynas. Ne vero pecuniæ in alie-

[1] Lib. III. p. 190.

[1] Lib. II. p. 247 et 249. l. III p. 59 et 251. et l. V. p. 31, 47, 67, 71, 89, 119.

nos sordidosve usus averterentur, dedit mandata, ut in principis Ecclesiæ sacrario servarentur pluribus seris obsignatæ; qua de re ad Joannem e Curte Dominicanum datæ litteræ [1], quibus profitetur Pontifex statuisse quindecim triremes in hostem instruere, vel si classis ab aliis ornaretur, sumptus a se in illam faciendos in terrestrem exercitum impensurum.

28. *Classi Pontificiæ præfectus Petrus Tarraconensis cum munere cardinalis legati a latere.* — Urgebat porro summa necessitas parandæ classis, cum Mahometes insulas Ægei maris devastaret, expositisque in continentem copiis nunc has, nunc alias oras repentinis excursionibus vexaret. Præfectus itaque est a Callisto Pontificiæ classi Petrus archiepiscopus Tarraconensis, atque legati Apostolici e latere munere auctus, jussusque Orientis Christianos omni virium contentione tueri, datis ad eum subjectis litteris [2], in quibus narrat, ut ipse, decretis solemnibus supplicationibus, iratum Christianis ob eorum flagitia Deum placare nisus sit, dein legatos cardinales, concepta ad id precum formula, suis manibus crucis symbolo insigniverit, tum reges principesque ad sacri fœderis ineundam societatem in Turcas sollicitarit :

« Venerabili fratri Petro archiepiscopo Tarraconensi, salutem, etc.

« Dominici gregis ovili, quanquam immeriti, divina providentia præsidentes, dum capta Constantinopoli atque omni vastata feritatis immanitate, pollutis ac profanatis spurcissime sacrosanctis Ecclesiis, et sanctorum venerabilibus reliquiis canibus porcisque objectis lacerandis atque proculcandis, Turcos vesano furore, truculenta barbarie, in Christum Domini cornibus erectis ad nominis Christi Jesu, cui cœlestia ac terrestria cuncta genuflectuntur, et trophei crucis vivificæ pollutionem, contaminationem, profanationem, necnon populorum Christianorum eversionem, terra marique ingenti multitudine bellatorum congregata, miserabilibus atque horrendis nostrorum calamitate, direptionibus, vastitate, planctu, ululatu, trepidatione, fuga, trucidatione, incendio vehi ferrique prope oculis cerneremus, intrinseco cordis dolore contacti, primum, ut fas est, orationibus, lacrymis, contritione, pro nostra et Christi fidelium salute impetranda ad Deum simpliciter conversi, amare peccata communia deflevimus, utque ad nos Dominus converti dignaretur obsecravimus. Deinde Spiritu sancto propitiante ac suadente, munimine vexilli Crucis salutiferæ humeris dilectorum filiorum legatorum nostrorum et Apostolicæ Sedis de latere prius nos ipsi, ac fortium virorum magna cum Dei reverentia timoreque, affiximus cum solemni verborum ad hoc munus compositorum celebritate. Deinde nonnullis fratribus nostris venerabilibus aliisque prælatis ut clarissimis regibus, principibusque illustribus et strenuis propugnatoribus, necnon omnibus pro fidei defensione pugnaturis, servata eorumdem verborum solemnitate ac tenore, devote atque venerabiliter affigere exemplo nostro valerent, plenam Sedis Apostolicæ auctoritatem dedimus facultatemque.

« Quo quidem opere solemniter, et magna ejusdem signacula suscipientium devotione peracto, ad reges, duces, principes, dominos, populos, communitates, fideles, vereque Christicolas, ad hortandum incitandumque et legatos ipsos et alios nuntios nostros hinc inde dimisimus, nihil eorum, quæ tanta in re fieri necessitas ac rei exigit magnitudo, prætermittendo. Quæ cum omnia feliciter votiveque nobiscum Dei adjutorio procedere prospiceremus, ejusdem omnipotentis Dei et Domini nostri Jesu Christi gratia Spiritu sancto inflammante compulsi, quia perfidum Turcum atque canina rabie efferatum, maritimis quoque auxiliis, ædificata atque constructa non exigua classe, nunc insulas Ægei atque Ionii marium, nunc continentem, qua ex parte mare lædi posset, a fidelibus habitatam invadere, diripere, impugnare, vexare, omni maleficio denique ac Barbarica crudelitate vastare intelligeremus, ut ea quoque ex parte, Dominico gregi auxilia pararemus, classem etiam minime aspernandam ædificari exonerarique mandavimus, quæ insani ac perfidi hostis furori opponeretur, egregios atque opibus validos Christi fideles, qui maritimarum rerum scientia potentiaque pollerent, ut ipsi pariter classes adornarent invictissimas admonendo. Cæterum de præfato, ac nostræ et Romanæ Ecclesiæ classis capitaneo tota mente cogitantes, atque clarissime perspicientes ejusmodi virum eligi oportere, qui maris scientia atque experientia, gubernandi arte, regendi consilio, belli gerendi industria, animi magnitudine, humanitate, prudentia, auctoritate præstaret, tua nobis in mentem statim fraternitas venit, quæ cum rebus modo enumeratis eluceat », et infra, « fratribus nostris frequenti consistorio congregatis, cum de tua inter eos persona exorsi essemus orationem, ab omnibus constanti et consono sermone gravique testimonio, tuis præfatis virtutibus honorifice commendatis, de eorum te consilio atque assensu, nostræ et prælibatæ Ecclesiæ classis jam instructæ atque præparatæ, et deinceps instruendæ atque præparandæ fecimus, constituimus, ac etiam deputavimus præfectum atque capitaneum, legati Apostolici de latere tibi omni suffragio et votis propter tuorum meritorum exigentiam attributa potestate atque facultate, ut præter cæteros honores, præeminentiam, dignitatem ac prærogativam reliquis præfectis ac maritimis capitaneis dari

[1] Lib. III. p. 59. — [2] Lib. XIX. p. 258.

consuetam, speciali te privilegio honoraremus, ut cum summa emineas probitate, pari quoque auctoritate præstares.

29. « Ergo Dei omnipotentis et Domini nostri Jesu Christi, ac sancti Spiritus ab utroque procedentis propitiatione invocata, quod Christiano nomini ac æternæ crucis decori, et nobis sanctæque Romanæ Ecclesiæ ac fidelium populo, tibique tuæque domui perpetuo bonum, felix ac faustum sit, tuarum virtutum, quas paulo ante commemoravimus, maximique muneris quod tibi tribuimus, juramentique quod in nostris manibus præstitisti, Christianorumque tibi ea parte in extremis laborantium difficultatibus commendatæ salutis memor, aggredere atque complectere maximo animo datam tibi felicis nostræ ac præfatæ Ecclesiæ classis præfecturam atque capitaneatum, Christique ac crucis et Christianorum perfidos hostes, spurcos, immanes ac truculentos Barbaros, numinibus illis adjuvantibus, quorum auctoritatem, dignitatem, decus, venerationem, majestatem ac fulgorem defensurus extensurusque proficisceris : memento igni, ferro omnique maleficio, injuria atque vexatione fore devastandos; et nostram ac præfatæ Ecclesiæ benedictionem atque opem, ac Christianorum principum populorumque auxilium rogitantes miseras oves atque desolatas, luporum pæne faucibus devoratas, non solum in præsens tempus, sed in perpetuum ab omni paganorum periculo atque terrore liberandas : nam nos tibi, et principes, ac populi omnes Christiani, neque auxilio decrimus neque consilio; et Deus ipse omnipotens, cujus agitur causa, cujus etiam sanctissimum susceptum est opus, te tanta diriget felicitate, si te volueris ipse cognoscere, atque in sancto timore gubernare, in virtutumque humanarum ac divinarum semper dirigere moderatione, ut inde miseris Christi fidelibus nunc laborantibus in extremis salus, tibi honor immensus, nobis lætitia incredibilis, Altissimo gloria perveniet, qui cum Filio, et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sempiterna, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, XII kal. Octobris, Pontificatus nostri anno I ».

30. *Pontificiis exhortationibus excitati Alphonsus rex Aragonum et Philippus dux Burgundiæ cruce signantur.* — Excitatus Pontificiis adhortationibus, religionisque contra Turcas defendendæ accensus studio, ut videbatur, Alfonsus Aragonum et utriusque Siciliæ rex, crucis signum induere atque exercitum ductare præ se tulit : cujus pia consilia commendavit Callistus, ac patriarcham Alexandrinum tum regi, tum aliis proceribus militibusque religiosam professuris militiam sacrum ipsum crucis signum ritu solemni conferre jussit : si vero patriarcha quopiam præpeditus impedimento esset, Balearium episcopum eo munere perfungi jussit[1] :

« Venerabilibus fratribus patriarchæ Alexandrino et episcopo Majoricensi salutem, etc.

« Cum charissimus in Christo filius Alfonsus, Aragonum ac utriusque Siciliæ rex illustris, amplissima nominis sui gloria, nostroque summo gaudio, ac totius populi Christiani alacritate admirabili, orthodoxæ fidei zelo inflammatus vehementer, ut decet, indignans Christi et nominis Christiani, atque etiam sacri trophei salutiferæ crucis, unde fidelium vita emanavit, decus ab illo barbaro et perfido cane Turco ore execrabili pollui, horribilibusque flagitiis, ac omni denique scelere et parricidio contaminari, sese sit auxilium flagitanti mundo, ac nunc maxime lætanti oblatus corporis sui venerabili atque invicto propugnaculo, viribusque totius inclytæ suæ ditionis, efferatæ illi belluæ occursurum, et sanctæ Crucis defensurum majestatem, ideoque nobis piis votis supplicaverit, ut ejus sacrosanctæ Crucis, cujus numen semper mente veneratur atque adorat, in humeris signaculum eidem ac munimentum præberemus; nos ipsius honestissimæ, et nobis ac Christi fidelium populo optatissimæ petitioni promptissime annuentes, tibi, frater patriarcha, aut si tu casu quopiam fueris præpeditus, tibi, frater episcope, de Apostolicæ Sedis plenitudine potestatis, omnimodam damus auctoritatem atque facultatem, quamprimum regio dignissimo desiderio satisfaciendi. Igitur omnipotentis Dei felicissime atque faustissime nomine invocato, quod vobis, ac nomen toti Christiano (orbi) et Aragoniæ coronæ candidissimæ, atque huic regi Alfonso florentissimo, perpetuo bonum, felix ac faustum sit, venerandi trophei crucis prius petenti regi confer insignia, deinde uterque vestrum, omni prorsus amota differentia, quibuscumque devote poscentibus, pro Christiani populi salute et dignitate, ac suarum animarum æterna gloria militaturis hominibus, quocumque præeminentiæ ac dignitatis præfulgeant gradu, eadem auctoritate conferatis, quibus omnibus et singulis nos ipsi ex nunc animo desiderioque jam, Deo propitiante, conferimus, ut maximo ac robustissimo exercitu terra et mari sub tanta defensione ac numine congregato, perfida infidelium barbaries expugnata, eversa atque contrita discat omnium rerum opifici Deo, et Domino nostro Jesu Christo, et sacrosanctæ crucis vexillo dare gloriam et honorem, qui triumphans regnat in sæcula sæculorum. Cæterum verborum ordinem atque solemnitatem, quibus in benedictionibus attigendorum hujusmodi sacrosanctorum signorum vivificæ crucis nos ipsi usi sumus, vobis exemplum cum præsentibus mittimus, ut et vos ipsi illis eisdem tota devotione venerabundi maje-

[1] Lib. XIX. p. 181.

statis Dei ante mentis vestræ oculos proposita amplitudine utamini, adhibita maxima, ut decet, reverentia. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, pridie idus Septembris, Pontificatus nostri anno I ».

31. Consecrarat[1] etiam arma religiosæ in Turcas militiæ, accepto e manibus Joannis tit. Sancti-Stephani in Cœlio-Monte presbyteri cardinalis crucis symbolo, Philippus Burgundiæ dux, cui jam ante Nicolaus plura ad conficiendam eam expeditionem concesserat, quæ a Callisto confirmata fuere[2]. In primis indulgentiarum præmia tum ei, tum aliis cruce signata vexilla secuturis propositæ, ipsius ditio patrocinio Apostolico commendata : sacerdotiorum quæ in universo reservarentur orbe vectigalia promissa ; biennalis ac decuma ex censibus Ecclesiasticis in ejusdem principatu redigenda tributa. Concesserat etiam Nicolaus sacerdotibus et clericis Philippi ducis signa secuturis, ut arma induere, ac sine ullius irregularitatis labe Turcas confodere possent : quod a Callisto ratum habitum est. Permissus etiam ei aræ subductilis usus, necnon sacerdotis ad expiandam conscientiam deligendi jus datum. Denique Joannes Tullensis et Joannes Atrebatensis episcopi, ut dux ipse postulaverat, in castris legati fuerant designati : quod munus iisdem demandavit subjectis litteris[3] Callistus :

« Venerabilibus fratribus Guillelmo Tullensi et Joanni Atrebatensi episcopis, salutem, etc.

« Dudum per felicis recordationis Nicolaum papam V prædecessorem nostrum ex tui facta episcopi Atrebatensis relatione percepto, quod dilectus filius nobilis vir Philippus dux Burgundiæ se adversus impiissimum Machometum Christianæ religionis hostem cum magna gentium multitudine opponere, ac illum possetenus impugnare offerebat, idem prædecessor illum in signum executionis assumpti propositi crucesignari mandavit, vosque ut sibi vero consilio et opere in sui exercitus directione assisteretis ad Europæ et alias infidelium partes, per quas exercitus ipse transiret, in eodem exercitu legatos missos, et vestrum quemlibet cum potestate legati de latere usque et ipsius et Apostolicæ Sedis beneplacitum fecit, constituit ac etiam deputavit, ac vestras volens honorare personas, certas vobis facultates concessit, prout in diversis suis inde confectis litteris plenius continetur. Cum autem nos, qui dicto prædecessori, Domino permittente, successimus, pro felici et votiva expeditione hujusmodi negotii aliquos dictæ Sedis de latere legatos interesse affectemus, nos igitur, qui constitutionem, deputationem et concessionem facultatum hujusmodi hodie per alias nostras litteras confirmavimus, attendentes dignum fore et debitum quod, sicut illi majoris nominis titulo decorantur, sic etiam et potioris debeant honoris prærogativa lætari, auctoritate Apostolica et ex certa scientia volumus pariter et ordinamus quod, dum, quando, quoties et quandiu aliquis de latere legatus hujusmodi prædicto exercitui præsentialiter interfuerit, ab exercitio officii legationis et usu facultatum hujusmodi penitus desistatis, eo se ab inde absentante, concessam vobis potestatem postmodum plenarie resumentes. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLIV, III kalend. Junii, Pontificatus nostri anno I ».

Ut autem Philippus sacro bello alterius belli metu et cura solutus vacare posset, Pontifex compositæ inter eum et regem Francorum pacis pactiones firmavit[1] ».

32. *Orientalibus coloniis gravia mala imminent, faventibus principum Christianorum discordiis.*— Inter hæc fama, quæ antea percrebuerat, Tartaros Turcasque, juncto armorum fœdere, Caffam Genuensium coloniam ad mare Ponticum eripere Christianis constituisse, magis invaluit : ad quam avertendam cladem Callistus omnes Genuensis reipublicæ clientes ad comparandas copias et sacram militiam suscipiendam, sacris propositis indulgentiis. excitavit[2] :

« Dilectis filiis protectoribus compararum S. Gregorii civitatis Januensis, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum in desideriis cordis nostri illa præcipue versetur cogitatio, ut, quantum humano consilio fieri potest, nefandissimis conatibus infidelium resistatur, ea libenter ordinamus et quærimus, quæ ad defensionem Christi fidelium, et repressionem dictorum infidelium spectare videntur. Cum fide dignorum relatu intellexerimus inhumanissimos Christiani nominis hostes Turcos, et Tartaros unanimi consensu deliberasse et statuisse præclaram urbem Capham aliaque loca Orientalia dominio Januensi subdita, de proximo invadere et occupare, ut fideles ex illis partibus eradicent, vosque ad civitatum et locorum eorumdem defensionem, terra marique provisionem possibilem facere incœpisse, in qua maximis expensis opus est, nos quantum possumus de thesauro Christi Jesu Domini et Salvatoris nostri vobis providere volentes, universos et singulos nationis Januensis, et sub eodem dominio et protectione degentes utriusque sexus, etiam clericos seculares, et regulares, tam in dicta civitate, quam alibi ubicumque terrarum habitantes, vel negotiantes, ac omnium et singularum ripariarum, civitatum, insularum et locorum præfato dominio subditorum incolas et habitatores, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, conditionis et præeminentiæ existant, etiamsi particularia obtineant dominia,

[1] Lib. XXI. p. 1, 2, 3, 4, 5 et 8. — [2] Sup. p. 1. — [3] Ib. p. 7.

[1] Lib. XIX. p. 171. — [2] Dib. I. p. 3 et 271.

eorumque subditos, vasallos et feudatarios, ac nobiles viros marchiones, comites, dominos, ac omnes et singulos, ut præfertur, utriusque sexus, commendationi et protectioni Januensium recommissos, necnon quoscumque Lunensis, Terdonensis, Aquensis, et Albensis civitatum, earumque diœcesum utriusque sexus, ut præfertur, obsecramus in Domino, et per viscera misericordiæ Dei nostri exhortamur atque requirimus, ut pro civitatum, insularum, et locorum supradictorum defensione, auxilio et favore opportunis velint personaliter, sive de bonis et facultatibus sibi a Deo collatis larga manu, et libenti animo providere, recepturi a piissimo Deo nostro bonorum omnium remuneratore in præsenti sæculo abundantiam gratiarum, et post finitum humanæ conditionis cursum, gloriam fœlicitatis æternæ, etc. » Proposuit amplissima indulgentiarum præmia iis, qui stipem in belli sacri sumptus conferrent. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLV, X kal. Maii, Pontificatus nostri anno I ».

33. Adulta Æstate Maonenses et Chienses, cum belli sacri consilia in Occidente senescere, Turcicam vero potentiam ingravescere, atque extremum Caphæ periculum injici formidarent, has litteras [1] ad Pontificem, ut auxiliarem exercitum contrahendum quantocyus curaret, misere.

« Maonenses civitatis et insulæ Chii Romano Pontifici, etc.

« Etsi videmus, beatissime pater, maximis nostris periculis nos objectos furori Machometi Turcorum regis, qui in omnes Christianos promiscue arma sumpsit, hucusque tamen quadam animi alacritate sævas illius minas, et illata plurima mala ideo perferebamus, quia certam conceperamus spem Christianos, clade tam nefaria accepta, pia arma sumpturos, et summo consensu ac faciliore eventu hostem infidelem atque nimium insolentem oppressuros, cumque in dies graviora ab ipso capiti nostro imminerent, non aliter eadem soliti eramus pendere, quam ut quoddam commune Christianorum incitamentum ad vindictam accelerandam, quibus rebus spem nostram foventes omnibus artibus et præsidiis contra ejus vim nos muniebamus. Sed, heu ! nimis longam spem ! O Christianorum arma nimis dilata ! Siquidem omnibus quiescentibus jam oppugnamur, jam ingens vis et validus furor in nos conversus est, non erimus nunc in eo occupati, sanctissime pater, ut vestræ sanctitati explicemus emissam nuper in nos classem, et damna plurima illata, illud potius est præsentis terroris, illud instantis et maximi discriminis, quod inspecta loci opportunitate primo proximo Vere eadem classis auctis viribus et comparatis bellicis operibus, quæ ad oppugnationem pertinent, in nos est reditura, quod ita fore, non vano rumore, sed certis auctoribus comperimus, contra quos impetus, ut perstare possimus, fidelis quidem et constans animus non desperat, sed quotæ sunt vires nostræ ? quonam pacto sine communi Christianorum auxilio tam modica colonia defendetur ? Quæ licet parva, quanti tamen sit momenti, omnibus Christianis transmarinis haud ignotum putamus, cujus ruina plurimos in eamdem secum traheret calamitatem.

« In tantis igitur nostris et aliorum Christianorum periculis ad vestram sanctitatem sapientissimam confugimus, quam non dubitamus divina providentia hoc potissimum tempore ad Apostolicam Sedem assumptam, ut suo impulsu et auctoritate universalis fides, et Christianorum decus instauretur. Apud eamdem, quas præsens necessitas exprimit, preces fundimus obsecrantes, ut causam nostram et Christianorum foveat, cœptum opus ne deserat, Christiani concitentur, sumantur arma, quæ si non ita statim inferri terra marique possunt, at illud saltem maritimi auxilii non denegetur, quo tantisper hanc paratam vim ferus hostis contineat, et nos salvi esse possimus : hæc ita fieri non maximi laboris esse putamus, et Apostolicæ auctoritati non difficile. Conservantur autem non Græci, non schismatici, sed Italici generis antiquissimi Christiani, qui semper sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ pio affectu et dediti et obsequentissimi fuerunt, in quorum tutela aliorum pericula propulsantur. Quod si ea infelicitas esset, ut tam justæ preces apud Christianos deperirent, Jesum Christum Dominum nostrum judicem invocamus, vestram sanctitatem testantes, nos impie a sociis Christianis destitutos, pro fide tamen usque ad extrema pericula pugnaturos, paratissimi semper omnibus obsequiis beatudinis vestræ, cujus pedes humiliter exosculamur. Ex Chio die XIV Augusti MCDLV ».

34. De tantis periculis Orientalibus coloniis imminentibus certiores facti Genuenses, ad Callistum litteras [1], ut adducto in discrimen Orienti opitularetur, dederunt ; quibus adscripta est dies XXVI ejusdem Augusti mensis : evolutoque bimestri et paulo amplius ei significarunt [2] Bosphorum Thracium a Turcis obsessum fuisse, adeo ut nulla navis in Pontum-Euxinum penetrare posset : cumque naves duæ instructæ omni bellico apparatu essent missæ ad ferendam Caffensibus opem, Turcarum dolo fuisse interceptas, atque inde Ponticas regiones, quæ Christum colebant timore perterritas : cæterum insignes plures urbes in iis oris Christiana fide imbutas perstare, nam præter imperium Trapezuntinum, Caffam, Soldaiam, Symbolum, et Amstriam claras urbes Christianis sacris ad-

[1] Ext. in coll. ep. promptu p. 55.

[1] Ext. ib. p. 332. — [2] Ext. eor. lit. ib. p. 317.

dictas, ex quarum clade religio maxima calamitate afficeretur :

« Januenses papæ Callisto.

« Nemo prope est, beatissime pater et domine nobis colendissime, qui nesciat quantus terror et animi consternatio populos invaserit Pontici maris tunc, cum capta Constantinopoli Machometus Turcarum rex Thracium Bosphorum ita clausisse visus est, ut Pontum inaccessibilem fecisse videretur, nam cum illic Europam ab Asia angustum dirimat fretum, rexque in utroque littore immania tormenta disposuisset, claustra injecisse mari non sine ratione dictus est, tantusque pavor in omnes, qui mari negotiantur, effusus est, ut per annum nemo introrsum penetrare ausus sit. Paravimus autem nos ingenti quidem mercede naves duas, in quibus arma, viri, tela, et reliqua necessaria Capham mittebantur, sed navium magistri cum pervenirent Peram, falsis pollicitationibus decepti descendentes in urbem capti et in vincula conjecti sunt, atque ita conatum nostrum perfidia regis irritum fecit. Interim terrestri via frequentes ad nos afferebantur litteræ, quibus miserabiles illi populi opem orabant. Horum cum nos pericula lachrymæque flexissent, alias iterum naves majore stipendio conductas omnia portantes quæ desiderabantur, Capham penetrare jussimus, quæ Aprili superiore salvæ eo pervenerunt, tantumque spei trepidis populis injecerunt, ut qui de deserenda patria consilia sæpius agitaverant, non modo in fiduciam erecti sunt, sed alii quoque invalida oppida relinquentes, Capham migraverint, arbitrantes ejusmodi auxilia sibi nunquam defutura esse. Verum cum redeuntibus navibus ipsis earum altera tormentis secta mox obruta mari sit, certum videtur civitates illas in priorem desperationem collapsuras esse, nec facile inveniri posse navem, quæ audeat geminata mercede tam certo discrimini sese objicere.

« Hæc dum cogitamus, sanctissime pater, facile prævidemus, populos illos desperata salute animum abjecturos esse, nisi vel novis auxiliis, vel spe certa foveantur. Et ne quis forsitan putet pro vili plebecula verba facere, habet Ponticus ille angulus imperium Trapezuntinum claris urbibus frequens, habet Capham non ambitu quidem mœnium, sed populorum multitudine Constantinopoli facile præferendam, habet Soldajam, habet Symbolum haud contemnenda oppida, habet denique Amastram urbem quondam celebrem, sed sanctorum episcoporum fama celebriorem. Præter quos insuper populos extenditur late ora maritima, quam Hostiam vulgo nominamus, quam soli incolunt Christiani. Cum igitur, ut perspicuum est, nobilissimarum urbium ac maximorum populorum salus aperto in discrimine versetur, qui sine ope sanctitatis vestræ salvi esse nequeunt, orandam duximus benignitatem vestram, velit ad eorum calamitatem animum oculosque convertere, eamque illis opem ferre, quæ pro rerum ac temporum conditione præberi potest, super quibus omnibus venerabilis sacrarum litterarum professor Deodatus a nobis pridem missus ad beatitudinem vestram, si quid opus fuerit, particularius verba faciet, quem ut audire et exaudire dignetur, eam iterum atque iterum precamur, cui nos et nostra omnia supplices commendamus. Dat. Januæ MCDLV, die V Novembris ». Stetit adhuc aliquot annis Capha contra Turcarum Tartarorumque molitiones : Genuenses autem hoc tempore gravibus dissensionibus implicitì fuere, quas Alfonsus Aragonum et Siciliæ rex aluit auxitque, ut Folieta [1] narrat, immissis maritimis terrestribusque exercitibus adversus Petrum ducem ; qui sua constantia hostium impetus fregit.

35. De indicto sibi injusto bello questus est per litteras [2] Petrus Fregosius apud Alfonsum ipsum admodum intempestivo tempore arma in se vertisse, quæ una cum cæteris principibus pro Christiani imperii salute et gloria ad reprimendos Turcas stringenda fuissent, quo in bello Genuenses eum ducem essent secuti : nunc vero violatas ab eo inducias, et contra datam fidem, non indicto bello, classem ad vastandam Liguriam immissam, quæ an juste vel injuria fierent, ad Deum testem et judicem et ad Romanum Pontificem Petrus ipse provocavit :

« Petrus Fregosius dux Januæ regi Aragonum et utriusque Siciliæ.

« Cogitantes, quod bella adversus nos sæpenumero, serenissime ac excellentissime rex, injuste tamen suscepisti, magnitudinem animi tui, etiam si plura forsitan cupit quam capere possit, admirari et extollere aliquando potuimus, sed ubi aperte deprehendimus nullam inter nos belli causam esse, nisi si tuos movet prædæ aviditas, id indignum tanto rege nemo est qui nesciat. Admirari tamen satis non possumus sapientiam tuam, cum per ætatem, tum rerum gravissimarum usu, tum periculis edoctam, toties adversus nos male expertam fortunam tuam rursus velle tentare, eo magis, quo nos tot veteribus totque recentibus injuriis, quot tua majestas nobis intulit, prorsus abjectis, summique Pontificis consilio et precibus moti, superiore anno ad inducias semestres pervenimus, in quo et si pro fide tanti numinis et pro nostra animi æquitate, ac in tuam amplitudinem devotione tum animum tuum ad tranquillitatem pacemque confirmatum credidimus, existimavimus pericula Turcorum, quibus sine tua et nostra pace tuto satis occurri non poterat, non modo servandæ paci, sed augendæ inter nos

[1] Foliet. l. x. S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § 1 et alii. —
[2] Ext. inter Ep. procerum mundi collect. Donzel. p. 57.

benevolentiæ prodesse posse. Nam cum sciremus hanc animi tui esse magnitudinem, ut in gerendis bellis vera gloria constituta esset, oblatum tuæ majestati hostem esse videbamus, cum quo non humanam modo, sed cœlestem gloriam posses adipisci, in quo gerendo et si per te potentissimus videbare, nos propitios ac omnino obsequentes tibi habere potuisses.

« Quæ igitur, sapientissime rex, causa excitare te aut compellere potuit, ut rursus et tam repente bellum adversus nos in tot calamitatibus orbis Christiani susciperes, ubi nihil a nobis non modo agi, sed nec cogitari videres, quod tuæ amplitudini tuæque dignitati obesset ? At saltem si tanta nobiscum pugnandi cupiditas te movet, quæ certe movere non deberet, quomodo fœderis percussi inter nos oblitus es, ut prius triremes ad nostra damna præmiseris, quam id modo aliquo denuntiatum nobis fore volueris ? Estne hæc fides tanti regis, ut triremes tuæ, quas paulo ante amicas hospitesque et omni commeatu ac humanitate plenas a nobis dimiseramus, vix portu nostro egressæ ad nostra damna discurrere non erubuerint ? quis est inter Christianos principes, qui tam injuste, tam repentine bellum suscepisset ? Rex es qui multa per ætatem tuam expertus es, ita ut felicitatem tuam, qui te diligunt et qui te non norunt plerumque possent extollere, quive nullius consilio indigere videare ; sed memento tamen nihil tam firmum ac stabile esse, cui periculum non sit ab invalido. Hæc jam laborum vitæ tuorum pars superest, et quam pugnando gloriam adeptus es, pace demum et otio magis, quam diuturnis laboribus servare possis. Plura reges pacis artibus justitiaque, quam armis adepti sunt et plures fuere, qui injuriam inferentes plerumque sunt ab impari hoste superati. Si tamen ullam majestas tua querelam deferre velit, habes Pontificem, sunt reges, sunt alii principes quorum consilio omnis nostra controversia dirimi possit, quod si fugis, tu ipsemet juste, cum injuste facias, facile judicabis. Si nos, ut cœpisti, lacessere non desines, Deum fidei et causæ nostræ testem judicemque obtestantes saluti nostræ ita consulemus, ut hujus suscepti consilii majestatem tuam aliquando pœniteat. Januæ die XVII Julii MCDLV ».

36. Consecutæ sunt paucis post diebus Genuæ ingentes rerum conversiones ac perturbationes, quas describit Petrus ipse Fregosius dux in aliis ad Alfonsum regem scriptis litteris [1], quibus significat, se de omnibus adversariis triumphasse : « Cum, inquit, XXVIII Julii arci Castelloti præfecissemus fratres nostros Pandulphum et Thomasinum, tradita illis trecentorum prope militum manu, primis tenebris urbem reliquimus, ternasque triremes, quas instructas habuimus, paucis comitantibus statim conscendimus, inde tranquillo mari vecti Segestum oppidum in Orientali ora positum tenuimus. Interim omnis adversariorum factio haud exiguum equitum numerum, magnas mercenarii militis copias, nec minora agrestium hominum agmina secum trahentium intra urbem accepta est. Nec multo post, cum de instaurandis publicis rebus agi cœptum esset, exortis ut assolet inter factiones discordiis, qua ratione componi posse non videbantur, ad vim et ad arma concursum est, ita non discedentibus modo principibus factione, sed inter sese mutuo pugnantibus, tandem prima mensis hujus die in ipso solis exortu Jannensem in portum delati sumus, quo cognito, multi adversariorum discordias exsecrati in partes nostras transire cœperunt. Expositis igitur in terram copiis, quas ea classe nobiscum adduxeramus, fratribus nostris, qui mox nobis occurrerant conjuncti adversarios adorti sumus, quibus brevi fusis ac fugatis intra paucülas horas, palatio quoque publico potiti sumus, cur adversarii tota in urbe nobis cessissent, ignotum omnibus est, et abjectis mox armis pax civitati restituta. Hic fuit, illustrissime princeps, civilis bellis exitus, quod tertium intra diem, nullo prope sanguine, nulla civitatis clade, sedatum est, etc. Januæ MCDLV, die IV Aug. ».

Ursit Alfonsus Petrum [1] ut pactas inducias confirmaret : adhibuit etiam Callistus Apostolicam auctoritatem, ut confectam Neapoli Italicam pacem a Dominico cardinale Firmano Nicolai legato tueretur. Cæterum, ob petitam iniquo bello Liguriam ab Alfonso rege, non mirum est æqui et recti amantissimum, Italicæque potentiæ pro recuperanda Constantinopoli in Turcas convertendæ cupidissimum Callistum papam ab eodem Alfonso abalienatum animo fuisse, quod ei vertere vitio nonnulli auctores, sed perperam, cum nihil indignius esset, quam Alfonsum post tot jactata verba de conficienda in Turcas expeditione, coactasque decumas impetus non in Barbaros, sed in Genuenses bello ab infidelibus petitos, vertisse.

Aliam discordiarum causam Pontificem inter et Alfonsum affert Gobelinus [2], dum ait Alfonsum præsidentem sibi nihil æquum iniquumve a Callisto, qui olim ipsi obnoxius, et regiis obsequiis addictissimus extitisset, quique etiam eo instante cardinalatum obtinuisset, negatum iri, postulasse ut Neapolitanum regnum tum ipsi tum Ferdinando ex adultera suscepto jure fiduciario traderet, ac Picenum et plura alia Romanæ Ecclesiæ loca donaret : hæc autem iniqua postulata Callistum, ne Ecclesiæ dignitatem proderet, juraque dissiparet, constanter repulisse, ac regnum, quod ad ejusdem regis filium spurium spectare non poterat, ad Sedem

[1] Ext. ibid. p. 61.

[1] Ibid. — [2] Gobel. l. 1.

Apostolicam jure devolvendum Ecclesiasticæ ditioni conjungere decrevisse [1].

Tuendi ejusdem juris Ecclesiastici studio Callistus Jacobi Piccinini nova molientis conatus, antequam erumperent, repressit; ac proceres Pontificii principatus urbiumque magistratus, renovatis Nicolai V litteris, monuit, ut ad viri iniqui molitiones evertendas consurgerent. Ut vero Jacobus ipse a rege Aragonum adjutus proximo anno Senenses vexarit, ejusque impetus, Pontifice iisdem Senensibus ferente suppetias, debilitati fuerint, dicetur inferius.

37. *Immunitas Ecclesiastica defensa a Callisto, et repressa in Gallæciis scelera.* — Cæterum Callistus non Romanæ modo, sed aliarum etiam Ecclesiarum jura asserenda suscepit; cumque in Salisburgensi archiepiscopatu clerici ad laicorum tribunalia traherentur, sanctionem edidit, qua Friderici II edictum de libertate Ecclesiastica ab Honorio IV confirmatum, et Caroli IV sanctionem firma esse jussit [2], censurarumque pœnas contra hæc molientibus proposuit :

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum, sicut ad nostrum non sine mentis turbatione pervenit auditum, nonnulli, et præsertim laici diœcesis et provinciæ Salzeburgensis, nomen Domini in vanum recipere non formidantes, contra canonicas sanctiones et constitutiones imperiales, venerabiles fratres nostros archiepiscopum Salzeburgensem, Gurcensem, Seccoviensem, Chimensem et Laventiensem episcopos, ac prælatos et Ecclesiasticas personas provinciæ et diœcesis prædictarum, coram quibusdam in Viennensis Austriæ, Graez Stiriæ, et Sanctovito Carinthiæ oppidis dictæ provinciæ, aliisque sæcularibus judicibus in quacumque quæstione seu causa ad sæculare judicium trahere, et alias eos diversis injuriis et molestiis afficere multipliciter præsumant in animarum suarum periculum, dictæ libertatis subversionem, necnon Apostolicæ Sedis, et canonicarum sanctionum ac constitutionum imperialium vilipendium, perniciosum quoque exemptum, et scandalum plurimorum; nos, qui Ecclesias et Ecclesiasticas personas, præsertim archiepiscopali seu episcopali dignitate præditas, in suæ libertatis integritate, nostris potissime temporibus, conservari et vigere intensis desideriis affectamus, attendentes quod licet felicis recordationis Honorius papa IV prædecessor noster Constitutionem quondam Frederici II olim Romanorum imperatoris, per quam idem Fredericus tunc in obedientia et devotione S. R. E. persistens, inter cætera ordinavit, quod nullus Ecclesiasticam personam in criminali quæstione vel civili, ad judicium sæculare trahere præsumeret, contra canonicas sanctiones et Constitutiones imperiales, quod si secus faceret, actor a suo jure caderet, et judicatum non teneret, ac judex foret ex tunc judicandi auctoritate privatus, Apostolica auctoritate approbans et confirmans, ipsam Constitutionem mandaverit inviolabiliter observari, et contra præsumptores hujusmodi, tam Apostolica, quam etiam imperiali auctoritate debite provisum fuerit, ne tamen prædicta scintilla periculosos imposterum afflare possit ignes, pœnarum exaggeratione, prout expedit, sollicite provideri, et temerariis ausibus hujusmodi obviare volentes, hoc perpetuo valituræ et irrefragabilis constitutionis edicto, omnibus et singulis in prædictis, ac aliis oppidis, terris, villis et locis in præfata provincia ubilibet commorantibus cujuscumque status, gradus, ordinis, vel conditionis seu nobilitatis fuerint, etiam si ducali, marchionali, comitali, aut alia quacumque Ecclesiastica vel mundana dignitate seu præeminentia præfulgeant, in virtute sanctæ obedientiæ, ac sub excommunicationis et anathematis, aliisque infrascriptis sententiis, censuris et pœnis districtius inhibemus, ne in antea perpetuis futuris temporibus archiepiscopum, episcopos, prælatos, et personas Ecclesiasticas provinciæ, et prædictarum ac aliarum ejusdem provinciæ civitatum et diœcesum, præsentes et futuros, prætextu cujusvis consuetudinis quantocumque longissimo, etiam cujus contrarii memoria hominum non haberetur tempore, inviolabiliter observare, quam, cum sacris sit inimica canonibus, verius corruptelam reputamus, aut quorumcumque indultorum seu privilegiorum etiam Apostolicorum, quæ omnia et singula sub quibusvis formis et expressionibus verborum, ac cum quibuscumque clausulis etiam motu proprio, et ex certa scientia concessa fuerint, quoad præmissa dumtaxat revocamus, cassamus et annullamus, ac pro infectis habemus, illis alias in suo robore permansuris, quacumque occasione vel causa, etiam ratione homicidii, delicti, contractus, vel rei, de qua agitur ubicumque committeretur delictum, ineatur contractus, aut res ipsa consistat, per se vel alium seu alios, directe vel indirecte, coram prædictis, seu quibusvis aliis judicibus et diffinitoribus sæcularibus præsentibus et futuris, quocumque nomine appellentur, in præfatis vel aliis locis ad judicium trahere, aut alias ipsos in personis et rebus, seu alias qualitercumque vexare, molestare, seu etiam perturbare quoquomodo præsumant. Qui vero contrarium fecerint, ultra pœnas eis a jure inflictas, quas harum serie innovamus et approbamus, et in dictos præsumptores tenore præsentium proferimus et promulgamus, si personæ fuerint singulares, excommunicationis sententiam eo ipso incurrant; si vero collegium, communitas, vel universitas civitatis, terræ, castri, villæ seu loci alterius cujuscumque, ipsa civitas, et castrum, oppidum, villa seu locus,

[1] Lib. I, p. 1. — [2] Lib. XIX, p. 10.

interdicto subjaceant ipso facto, mandantes districtius universis et singulis Ecclesiarum prælatis, eorumque locum tenentibus, ac aliis jurisdictionem habentibus, quatenus præsumptores prædictos et eorum quemlibet, quamprimum aliquam de ipsorum præsumptione hujusmodi notitiam habuerint, excommunicatos, aut illorum civitates, terras, castra, villas et loca, interdicto supposita fuisse et esse, tamdiu Dominicis aliisque festivis diebus in Ecclesiis, cum inibi major populi multitudo convenerit ad divina nuntient, et a suis subditis nuntiari, necnon ab omnibus arctius evitari faciant, donec præsumptores ipsi de præsumptione hujusmodi satisfecerint competenter, et super præmissis absolutionis ac relaxationis beneficium a nobis, vel Sede prædicta meruerint obtinere. Nos enim, prout etiam sunt, omnes et singulos processus, sententias, censuras et pœnas, quos seu quas per ipsos judices sæculares contra archiepiscopum, episcopos, prælatos et clericos prædictos, vel aliquem ipsorum haberi, seu promulgari, ac totum id, et quicquid contra inhibitionem hujusmodi fieri vel attentari contigerit, irrita et inania nulliusque firmitatis, ac ipsos sæculares judices officio judicandi et causas audiendi privatos, et ad similia, vel alia quæcumque sæcularia officia et actus legitimos imposterum exercenda et exercendos penitus inhabiles, ac prorsus infames esse, et non solum dicti Frederici, ac etiam claræ memoriæ Caroli III Romanorum imperatorum in tales inflictas pœnas incidisse, et si illas animo (quod absit) per tres menses sustinuerint indurato, contra ipsos tanquam contra hæreticos de fide suspectos procedi posse et debere, quibuscumque consuetudinibus vel privilegiis, etiam Apostolicis, cæterisque contrariis nequaquam obstantibus, decernimus et declaramus per præsentes, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, non. Maii, Pontificatus nostri anno I ». Germanici cleri dignitatem et jura tuente Pontifice, a suo munere adeo aliqui Ecclesiastici, inter quos erat Jacobus archiepiscopus Treverensis, abfuere, ut ad elidendam auctoritatem Pontificiam imperatorem subornare moliti sint, objecto prætextu privilegia Germanica labefactari a curia Romana. Sed perniciosis iis suasionibus restitit Æneas Sylvius : « Non esse e re Cæsaris, aiebat [1], Romani Pontificis auctoritatem reprimere, ut populi gratia iniretur, quæ sui natura inconstantissima est : nec multitudini relinquendas habenas, quam nosset principatibus inimicam : inter principes aliquando amicitiam inveniri, inter plebem et regem odium immortale : papam imperatoris et imperatorem papæ auxilio indigere : stultum esse illi nocere cujus expectes opem : cum Pontificatus novus initur, tunc Romani præsulis gratiam beneficiis emerendam ».

38. Oppressam præterea in Gallæciæ regno justitiam restituere aggressus est novus Pontifex, adeo quippe improbitas liberis habenis ibi grassabatur, ut plures conductis sicariis vel ad explendam avaritiam, vel ad fastus ostentationem insontium sanguinem funderent, struerentur insidiæ laicis et Ecclesiasticis, eruptiones in agros fierent, agitarentur latrocinia, incendia, raptus, membrorum mutilationes patrarentur, expilarentur Ecclesiæ et monasteria, tantumque aberat, ut tantorum scelerum auctores pœna afficerentur, ut etiam plurium patrocinia sibi conciliarent. Quos omnes ut comprimeret summus Dei vicarius, hæc sanxit [1] :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Motu proprio, atque auctoritate Apostolica, et ex certa nostra scientia, et deliberata voluntate, præfatis sacrilegis et delinquentibus in virtute sanctæ obedientiæ, et sub pœna maledictionis æternæ mandamus, quatenus non audeant de cætero similia attentare, statuentes, decernentes et ordinantes, quod omnes et singuli quicumque, quotcumque et qualescumque, ac cujuscumque status, gradus, ordinis vel conditionis sint, aut quavis Ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, qui talia aut alia eis similia fecerint, illorumque receptatores ac fautores, eisque dantes quovis modo auxilium, consilium et favorem, ipso facto sint ab ipso summo Deo Patre et Filio et Spiritu sancto, atque a nobis maledicti, ac perdat eos Dominus velociter, ipsique et quilibet eorum excommunicationis et anathematis, ac perditionis cujuscumque juris patronatus et feudi, quod ab Ecclesia tenuerit, sententias et pœnas, a quibus nisi satisfactione condigna prævia vel in mortis articulo constituti, a quoquam quavis auctoritate absolvi nequeant, incurrant eo ipso, ac pro excommunicatis ex tunc haberi volumus, separantes ipsos a consortio Christi fidelium, ac decernentes ipsos insuper, eorumque receptores, auxiliatores, defensores, consiliatores, fautores non solum a jure, verum etiam die Jovis sancta in Cœna Domini, tam per prædecessores nostros Romanos Pontifices in hæreticos et alios facinorosos hactenus promulgatas, quam per nos, divina disponente clementia, et successores nostros Romanos Pontifices in futurum promulgandas sententias incurrere, et pariformiter innodatos fore, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLV, IV non. Maii, Pontificatus nostri anno I ».

39. *Indictum Mahumetanis Granatensibus bellum.* — Depellendæ alterius ex Hispania pestis pio studio ductus Pontifex sacrum in Maho-

[1] Gobel. in Commen. Pii II.

[1] Lib. I. p. 15.

metanos Granatenses bellum commovit, cujus administrandi imperium suscepit Henricus Castellæ rex. Ad Christi itaque cultores sub ejus signis cogendos Callistus Apostolicis litteris proposuit [1], ut Mahometani, ex Africa in Hispanias eruptione facta, eas oppressissent, sacraque omnia profanassent : sensim vero longo temporis cursu domiti, compulsique in Granatense regnum fuissent : ex eo autem ipsos proximis evolutis annis plures excursiones molitos in Castellam, gravesque Christianæ religioni intulisse calamitates ; atque ideo cum Henricus regni auspicia tanto abolendo dedecori consecrarit, crucisque symbolum induerit, in tam strenuo opere non deserendum, propositæ sunt a Pontifice amplissimæ delictorum indulgentiæ, religiosam militiam professuris : utque in bellicos sumptus necessariam auri vim regi compararet, iisdem indulgentiis potiri voluit, qui tres nummos aureos contulissent :

« Ad futuram rei memoriam.

« Et si nonnunquam, omnipotens, justus ac misericors Dominus, populum suum juste pro peccatis etiam ab exteris gentibus rodi et affligi plurimum ac plerumque a propriis sedibus ejici permittat ; tamen expiatis postmodum culpis, populum ipsum misericorditer liberat, et gentium hujusmodi in se gloriantium potentiam confringit, et deducit ad nihilum. Hinc est quod, cum licet longissimis retro temporibus impiissimi Machometi sectæ cultores Saraceni, satellites diaboli, Hispaniarum provinciam, longe lateque diffusam in maxima gentium multitudine, peccatis exigentibus, occupaverint, depopulaverint et afflixerint, ac famelico et insatiabili quodammodo stomacho totam provinciam ipsam deglutire satagentes, cæsis sacerdotibus, aris sacris demolitis, Ecclesiis factis meschitis, Evangeliorum aliarumque sacrarum litterarum Codicibus ruptis, deletis, in lutum fœtoremque dejectis et conculcatis, ut nomen Jesu, in quo salus est credentibus, exul fieret, et Machometi, in quo maledictio est et perditio, coleretur, studuerint atque curaverint, ac postmodum Christianorum populo ad Deum converso, et in humilitate et mansuetudine misericorditer clamante, suscipiens mansuetos Dominus, ac peccatores usque ad terram humilians, Catholicorum regum et principum usus ministerio, maximam hujusmodi Hispaniarum provinciæ plagam potenter liberaverit, tamen nequissimi vivificæ, crucis, qua redempti sumus hostes hujusmodi in quibusdam ultimis dictæ provinciæ partibus, videlicet in regno Granatæ se reduxerunt, ac sua inibi, ut credunt, firma fixerunt tabernacula, ut quasi possint contra Dei potentiam prævalere, Christianos regnorum Castellæ et Legionis incolas cædere, invadere et captivare non cessent, et sicut nuper, non sine ingenti cordis nostri exultatione, percepimus, charissimus in Christo filius noster Henricus dictorum regnorum rex illustris quamprimum regale suscepit imperium, tanquam fortissimus Christi miles, et intrepidus pugil primitias principatus et fortitudinis suæ Deo daturus, intendat mari terraque, copioso cum fidelium exercitu contra præfatos hostes insurgere, confisus in verbo Domini per prophetam dicentis : *Non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem justorum* ; et quod conversis ad Deum miserebitur, et judicium faciet injuriam patientibus pro justitia et religione, impavidus multitudinis gentis istius, ac sperans se illum in auxiliatorem habere, qui est Abrahæ fideli auxiliatus in bello, quando pariter cum trecentis vernaculis potentissimos reges fudit, spoliavit et recidit ; nos, qui inter cunctas orbis provincias, quas cœlestis agricolæ in vineam Sabaoth, super cujus custodiam cum timore positos nos esse cognoscimus, plantavit mira benignitas, ipsam Hispaniarum provinciam, quam gloriosissimus Christi Apostolus Jacobus in sorte prædicationis recepit, tanquam filiam prædilectam in visceribus charitatis gerentes, ad hoc vigilanter intendimus, ac nostros continue diffundimus cogitatus, ad hoc opem impendimus et operam, ut de ipsius Granatæ regno, quondam Christianorum habitaculo, totisque Hispaniarum finibus ipsi Saraceni penitus propellantur, necnon per universas dictæ provinciæ partes invictissimum Christi nomen colatur et veneretur, tam saluberrimum tamque laudabile dicti regis propositum in Domino plurimum commendantes, et ut præfatus rex piis fidelium regnorum ac dominiorum suorum adjutus suffragiis eo facilius celeriusque salubrem et speratum dicti propositi consequatur effectum, ac fideles ipsi ad præparationem et manutentionem exercitus hujusmodi, in eorum personis, rebus et bonis eo promptius subsidia impendant opportuna, quo ex hoc dono cælestis gratiæ uberius conspexerint se refectos, universis et singulis Christi fidelibus, qui propriis, aut dicti regis, seu alterius cujusque expensis de ipsius regis, seu alterius per eum deputandi licentia, in hujusmodi exercitu crucis vexillum personaliter secuti fuerint, si, capaces divinæ gratiæ, in aliquo adversus infideles ipsos habendo conflictu, seu in exercitu hujusmodi, seu ad illum proficiscendo aut ad propria redeundo in itinere decesserint, de omnipotentis Dei, nostra, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum auctoritate confisi, plenariam suorum concedimus remissionem peccatorum. Eisdem vero, qui in dicto exercitu vexillum hujusmodi secuti supervixerint, necnon omnibus et singulis utriusque sexus personis, quæ de bonis sibi a Deo collatis, ad preparationem et manutentionem prædictas, etiamsi præparatio-

[1] Lib. 1. p. 27.

nem ipsam per treugas vel alias ad aliquod tempus prorogari, seu differri contigerit, tres florenos auri de Aragonia, vel ducenos Morabotinos monetæ in dictis Castellæ et Legionis regnis currentis erogaverint et contribuerint, ac personis ad hoc per dictum regem eligendis, seu deputandis solverint realiter et cum effectu, auctoritate Apostolica, tenore præsentium concedimus pariter et indulgemus; quod confessor, quem ipsorum quilibet duxerint eligendum, omnium peccatorum suorum, de quibus corde contriti, et ore confessi fuerint, semel tantum in mortis articulo, in illo videlicet ex quo mors ipsa subsequetur, etiamsi pluries timor mortis plures alias similes absolutiones vigore præsentium concedi contingat, plenam remissionem eis in sinceritate fidei, unitate sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac obedientia et devotione nostra, et successorum nostrorum Romanorum Pontificum canonice intrantium persistentibus, dicta auctoritate concedere possint, sic tamen quod confessor ipse de his, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda, illam fidelibus eisdem sic confessis per se, si supervixerint, aut per suos hæredes, si tunc transierint, faciendam injungat, quam illi facere teneantur. Et ne (quod absit) propterea fideles ipsi procliviores reddantur ad illata (illicita) in posterum committenda, volumus quod si ex confidentia remissionis hujusmodi aliquid forte commiserint, quoad illa dicta remissio nullatenus suffragetur, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLV. X kal. Maii, anno I ». Instructos ab Henrico ingentes bellicos apparatus, narrat Joannes Mariana [1], ac numerasse sub signis quatuordecim equitum peditumque quinquaginta millia. Iis itaque succinctum copiis irrupisse in regnum Granatense, agrosque, sata et vineta vastasse, promotis etiam in Granatæ conspectum castris: illius agros quoque igni ferroque excidisse: cum vero Granatenses instructis agminibus pugnandi copiam facerent, unius certaminis discrimini victoriam committere detrectasse Henricum, quippe qui decrevisset trium continentium annorum flexu in Granatenses cum exercitu excurrere, et agris evastatis ipsos in summam inopiam redigere, quo facilius eorum regnum evertere posset; at ægre tulisse militem ad spolia ex hoste rapienda non dimitti, atque ignaviæ adscriptum regis id consilium, adeo ut in ipsum conjuratio jacta sit: dissolutum itaque ab rege exercitum, ac ne a priore consilio Granatensium exscindendorum, destitisse videretur, gentilitio scuto duos mali granati ramos addidisse.

[1] Mariana l. XXII. c. 17.

40. *Vincentius Ferrerius sanctis ascriptus.* — Hoc anno magnum Hispaniarum lumen et ornamentum Vincentius Ferrerius Ordinis Prædicatorum, de quo jam ante sæpius a nobis actum est, in sanctorum numerum solemni ritu repositus est a Callisto, referente illi gratiam pro summo Pontificatu sibi olim prænuntiato, cum jam ante, ut vidimus, religiosa actio de beati viri sanctitate et admirandis rebus gestis prædecessorum imperio instituta fuisset; qua de re hæc tradit S. Antoninus [1] (1): « Hic in principio sui Pontificatus, scilicet mense Junii, in festo Apostolorum Petri et Pauli, præmissa diligenti examinatione, facta ex commissione Apostolicæ Sedis a quibusdam prælatis Ecclesiæ in diversis mundi partibus, in quibus fuerat magister Vincentius de Aragonia conversatus, et ubi verbum Dei disseminarat, eum in sanctos retulit, qui per annos triginta singulis diebus post decantationem missæ per eum præsente clero cum lacrymis copiosis populis cum maximo concursu et fructu prædicaverat per Franciam, Hispaniam, Aragoniam, usque ad Genuam declinans, et convertens ad fidem multos Judæorum et gentilium: tandem plenus dierum in pace quievit in Britannia anno Domini MCDXVI vel circa, miraculis etiam claruit ». Nullum a Callisto divulgatum Diploma de sanctorum honoribus Vincentio decretis, cum ejus miracula tam angustis finibus contineri non possent, testatus [2] est postea Pius II, idemque insignem ea de re sanctionem edidit in qua plura præfatus de argumentis, quibus Deus fidem orthodoxam constabilivit, subjicit quæ sequuntur:

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Cum in Occiduis partibus Judæorum maxime et infidelium multitudo crevisset, ac litteris et divitiis affluerent, propemodum tremenda quoque dies illa novissima oblivioni pæne tradita esset divinæ providentiæ altitudo, quæ præclaris viris eamdem Ecclesiam, instaurare et decorare disposuerat, pro ipsorum salute fidelium Vincentium Valentinianum Ordinis fratrum Prædicatorum, et sacræ Thelogiæ eximium professorem, æterni Evangelii in se documenta habentem, veluti athletam stre-

[1] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. Leander l. V. de viris illust. Ord. Præd. Mariana l. XXII. c. 17. Sur. t. II. 5 April. et alii. — [2] Ext. in Bullar. in Pio II. Const. I.

(1) Hoc anno in sanctorum Album relatus est S. Vincentius Ferrerius mense et die in Annalibus expressis. Duplessy *In mysterio Iniquitat.* ex eo, quo vellicatur, pruritu Romanorum Pontificum gesta omnia mordendi, a cardinali Bessarione ea occasione dicterium illud obtrusum refert: « Sancti isti recentiores veterum sanctorum opinionem mihi adimunt ». Sed præterquam quod nullum unde id Plessyus deduxerit auctorem laudat, vix credo id usurpari a Bessarione potuisse de viro cujus tanta erat dum viveret sanctimoniæ opinio, ut Constantiensis Concilii Patres litteris ad illum datis probitati ejus testimonium dederint singulare. Quin et dicterium illud alterius esse hominis testatur Franciscus Sacchetti Novel. par. II scribens id olim usurpare consuevisse Ghinum Cittadelliæ principem Marchese de viris nonnullis, quos vulgi opinio sanctorum elogio donaverat. Porro Franciscus sæculo decimo quarto florebat. MANSI.

num ad Judæorum eorumdem, Saracenorumque, et aliorum infidelium confutandos errores, ac extremi tremendique judicii diem quasi alterum angelum volantem per cœli medium pronuntiandum evangelizandumque sedentibus super terram tempore opportuno transmisit, ut in omnes gentes, tribus et linguas, populos et nationes verba salutis diffunderet, regnum Dei diemque judicii appropinquare ostenderet, et æternæ vitæ semitam demonstraret ». Addit illum virginitatis candore adeo excelluisse, ut mentium incorporearum puritatem imitaretur: ortum Valentiæ in Hispania e Christianis parentibus atque in divino cultu educatum, decimo octavo ætatis anno Ordini Prædicatorum se aggregasse, doctrinæ laude floruisse, atque Hispanias, Gallias, Italiamque, sato quocumque pergeret divino verbo peragrasse, ac demum cum septuagesimum annum egressus esset, in Venetensi urbe pie obiisse: fulsisse etiam postea miraculis, ac primum Joannem et Petrum Britanniæ duces, Martinum V, Eugenium IV, ac Nicolaum V de patratis ejus ope cœlestibus prodigiis certiores fecisse: Joannem etiam Castellæ et Legionis, Alphonsumque Aragonum reges, ac plures præsules de illius vitæ sanctitate testimonium præbuisse, tum singulares beati viri dotes his verbis perstringit:

51. « Tantus in eo gratiæ fulgor apparuit, tanta Spiritus sancti abundantia in eo fuit, tot de ore prædicantis speciosissimæ veritatis pondera procedebant, ut ingentis multitudinis Judæos in lege etiam peritissimos, qui Christum pertinaciter venisse negabant, ad fidem Catholicam converteret, et efficacissimos multos ex eis prædicatores adventus Christi, passionis ac resurrectionis, et pro Christi nomine mori paratos fecit. Tanta in ipso viro divino fuit auctoritas dicendi, tantaque gravitas ut terrenis rebus luxuique deditos homines adeo judicii futuri timore concuteret, ut terrena despicerent et amarent celestia, ac levitates et luxus omnium in Dei provocaret affectum. Omni die missam cantavit, omni die prædicavit, omni die nisi urgens adesset necessitas, jejunavit. Consilia sancta et recta nulli denegavit, imo ultra obtulit: carnes non comedit, vestem lineam non induit, manus super ægros frequentissime miraculose sanitate secuta imposuit: mores castissimos servavit, multosque strenuos actus fecit, ubi maxime super magnis rebus populos contendentes et regna pace composuit: et ubi vestis inconsutilis Ecclesiæ Dei scissa conspiciebatur, ut uniretur et unita servaretur, non frustra plurimum laboravit, ac in simplicitate et humilitate ambulans, detractores persecutoresque suos cum mansuetudine recipiebat et informabat. Per ipsum quoque divina virtus ad confirmationem suæ prædicationis et vitæ tam per manus ipsius impositionem, quam reliquiarum suarum vestiumque tactum ac votorum emissionem multa miracula ostendit: spiritus namque immundos ejecit, surdis auditum, mutis loquelam restituit, cœcos illuminavit, leprosos mundavit, mortuos suscitavit, aliosque variis detentos languoribus miraculosissime liberavit: quorum omnium efficax assertio fuit, quod idem Nicolaus prædecessor plene de fama fidei et excellentia vitæ atque miraculorum ipsius informatus, volens ad ulteriora procedere, juxta sanctæ Romanæ Ecclesiæ morem, venerabilibus fratribus nostris, tunc suis, Georgio episcopo Ostiensi et eidem Callisto prædecessori tunc in minoribus constituto, ac Joanni S. Angeli diacono cardinali commisit, quod de veritate fidei et excellentia vitæ ac miraculorum gratia se aut eorum aliquem in curia, extra vero per judices ab eis deputandos diligenter informarent: qui mandatis præfati Nicolai prædecessoris obtemperantes, et in curia nonnullis testibus examinatis, extra vero Romanam curiam juxta potestatem eis datam in civitate Neapolitana venerabiles fratres nostros patriarcham Alexandrinum, archiepiscopum Neapolitanum, et episcopum Majoricensem ibidem commorantes: In partibus Delphinatus Vasionensem et Vicensem episcopos, ac dilectos filios officialem Avinionensem et decanum Ecclesiæ S. Petri Avinionensis, in regno Franciæ archiepiscopum Tolosanum, episcopum Mirapicensem, ac eorum officiales, in Britannia vero Dolensem et Maclovicnsem episcopos, necnon S. Jacuti et Debusanensem Dolensis et Nannetensis diœceseon abbates, ac Nannetensem et Venetensem officiales subdelegarunt; qui juxta tenorem potestatis eis per commissarios traditæ testes examinarunt, et dicta ipsorum in scriptis redacta clausa cum subscriptione notariorum et sigillis eorum ad curiam transmiserunt. Et tandem per eosdem cardinales commissarios, inspectis, recognitis ac visis diligenter processibus, inventum est, quod in civitate Neapoli viginti octo, in Avinionensi et circumvicinis partibus decem et octo, in regno Franciæ, videlicet Tolosana, quadraginta octo, in Britannia vero trecenti et decem testes examinati, inter quos nonnulli S. R. E. cardinales, multi episcopi et Ecclesiarum prælati, rex Aragonum præfatus, plurimique alii ex statu sæculari viri nobiles, pluresque alii legum, artium ac sacræ theologiæ baccalaurii, licentiati, doctores ac magistri extiterunt: ac postquam dictus Nicolaus prædecessor rebus fuerat humanis exemptus, piæ memoriæ Callistus papa III, prædecessor noster dudum ante in minoribus constitutus et unus ex commissariis antedictis ad apicem summi Apostolatus assumptus, dilectum filium nostrum Alanum tit. S. Praxedis S. R. E. presbyterum cardinalem loco sui in hujusmodi negotio deputavit delegatum, et facta

eidem Callisto prædecessori per præfatos commissarios relatione fideli in duobus secretis consistoriis de dictis testium examinatorum, reperit omnia, quæ de fide, de excellentia vitæ, de laboribus, moribus castis, de actibus strenuis, ac humilitate et simplicitate, ac miraculis ipsius Vincentii dicta fuere, legitime probata, ideoque de consilio venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium ad ulteriora in canonizatione ejusdem Vincentii procedendum esse decrevit ; et deinde ex more dicta ipsorum testium fecit in duobus consistoriis generalibus publice recitari : ac postea vocatis eisdem cardinalibus et prælatis, qui in curia aderant, omnes nemine discrepante consuluerunt ad canonizationem dicti Vincentii esse merito procedendum.

42. « Idem quoque Callistus prædecessor dicta die, videlicet tertia Junii, Pontificatus sui anno primo, in ipsorum cardinalium et prælatorum præsentia de ipsorum omnium consensu unanimi pronuntiavit atque decrevit, Vincentium præfatum esse canonizandum, quod publice et solemniter faciendum in festo Apostolorum Petri et Pauli proxime sequenti, videlicet III kal. Julii, Pontificatus ejusdem anno prædicto, statuit et etiam ordinavit.

« Postmodum vero dictus Callistus prædecessor die solemnitatis Apostolorum hujusmodi, ut præfertur, adveniente, tam ex vitæ excellentia, quam miraculorum coruscatione necnon vera notitia, quam de ipso Vincentio tunc vivente habuerat, eum virum comperit assecutum fuisse gratiam, quam Deus omnipotens sanctis et electis suis concessit, et consimilia signa ex eo consecuta fuisse, quæ ad cognoscendum fideles ac Dei ministros veritas in suo Evangelio demonstravit pro suæ informatione Ecclesiæ, ne posset errare, sic inquiens : *Signa autem eos, qui crediderint, hæc sequentur; in nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, super ægros manus imponent et bene habebunt.* Eapropter eum auctoritate Apostolica canonizavit, et litterarum suarum, si desuper confectæ fuissent, tenore, in sanctorum Catalogo ascribendum esse decrevit, universos et singulos patriarchas, archiepiscopos, episcopos, cæterosque Ecclesiarum prælatos monuit et attente hortatus est, eis nihilominus injungendo, quod octavo idus Aprilis festum ejusdem S. Vincentii sicuti de uno confessore non Pontifice annis singulis devote et solemniter celebrarent, ac facerent a suis subditis devotione congrua celebrari et etiam venerari, ut pia ejus intercessione a noxiis protegi, et sempiterna gaudia valeant adipisci ». Subdit Pius de miraculis B. Vincentii Monumenta publica in Dominicanorum ædibus ad Minervam asservari, exhiberique eorum exemplum petituris jussisse, ac præterea ad Christi fidelium pietatem in ejusdem Dei servum accendendam septem annorum et quadragenorum indulgentias, recurrente die illius festo, ejus sepulchrum lustraturis impertivisse. Cum igitur Callistus nullas, ut diximus, de iis litteras promulgasset, sanxit Pius præstandos illi sanctorum honores, qui ab eodem Pontifice decreti fuerant III kal. Julii, ac si publice a Callisto ipso litteræ ea de re editæ fuissent, suumque diploma ac formula obsignavit : « Dat. Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MCDLVIII, kal. Octob. Pontificatus nostri anno I ».

43. *Beati Laurentii Justiniani obitus et laudes.* — Hoc anno ineunte mortales reliquit [1], ac familiare præclaris suis virtutibus petiit cœlum B. Laurentius Justinianus, cum annum quartum supra septuagesimum ageret, VIII die Januarii, quamvis anniversaria ejus memoria ob octavam Epiphaniæ decima quinta ejusdem mensis ab Ecclesia colatur, ipsius enim imagini in templo S. Petri Castelli aræ marmoreæ impositæ insculpta sunt hæc verba : « B. Laurentius Justinianus primus Venetiarum patriarcha die VIII Januarii MCDLV ». Claruit doctrina, sanctitate, prophetiæ dono, ac miraculis, vindicatosque aliquando ab extremi exitii discrimine Venetos precibus illius refert ejus Vitæ scriptor [2] : « Quantum, inquit, illius oratio proficeret, unum aliquid in testimonium referemus. Est prope Corcyram locus asper et incultus ubi vir habitaverat eremita triginta et amplius annos, vitæ abstinentia et orationibus, et quod primum ferebatur, prophetiæ spiritu insignis. Gerebat forte Corcyræ negotium vir quidam de nostris tam genere quam moribus præstans, qui cum arderet bellum, quod cum Philippo Mediolani duce gerebamus, et afflictiores viderentur esse res nostræ, adiit virum Dei, rogat eum numquid Veneta respublica, ut ferebatur, deplorata esset, ad quem eremita : Commotus est, inquit, furor Domini contra vos, quia verbum Domini projecistis; et nisi Pontificis vestri lachrymæ interpellarent pro vobis, jamdudum quasi Sodoma periissetis. Tale de Laurentio testimonium retulit eremita in mediis Corcyræ rupibus et speluncis, cui non solum Laurentius, sed omnes fere mortales incogniti erant et inauditi ». Cum igitur post plura opera pietatem spirantia librum de gradibus perfectionis absolvisset, febre lethali correptus, magno pietatis sensu delibutus, sacramentis omnibus se communiit, suosque ad divinum amorem pie cohortatus est : « Ut erat supinus », inquit Bernardus Justinianus [3] ejus nepos, qui aderat et Vitam ejusdem scripsit, « aliquandiu tenuit in cælum oculos, tum

[1] Tab. Eccl. Venet. Bernard. Justin. in ejus Vit. Sixt. Sen. bibl. l. IV. Molan. in addition. Ferar. in nov. catal. VIII Januar. Sur. to. I. Bollan. t. I. VIII Jan. Trithem. de vir. ill. Card. Bellarm. de script. Eccl. et alii. — [2] Bern. Justinian. in ejus Vit. c. 9. — [3] Ber. Just. c. 11.

denuo semiclausis in hanc sententiam fari cœpit, verba etiam, quantum potuimus tenere, subjicientur : Videtis, o filii, horam meam advenisse : benedictus Deus, qui eam tandem advenire voluit, cum nulla sit alia via, quæ ducat in cœlum : ille enim venit nobis via, veritas et vita, ut ejectis de paradiso miseris exulibus viam signaret in patriam redeundi. Si enim in hac vita tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus; sed absit a nobis tam stulta cogitatio ! Quid enim vita hæc, nisi lanugo quædam, ut ille inquit, et veluti memoria hospitis unius prætereuntis? Christus pro nobis mortuus est, primitiæ dormientium : pudeat nos mortem timere, cum Dominus noster propter nos mori voluerit. Hunc diem semper ante oculos habui : tu scis, Domine : quanquam, dum vitam meam considero, confusio sit mihi potius appellanda, quam vita. Sed in spiritu humilitatis suscipe me, bone Jesu, vita et salus animæ meæ, neque enim in justificationibus meis prosterno preces meas ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Illa ego ovis amissa, ad te pastorem redeo, vocem tuam novi, non alienorum, peto, Domine, ut ad ovile me reducas. Potesne spernere vocem clamantis et confugientis ad te? Nonne tu ille, qui dixisti [1] : Clamabit ad me, et ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione? ecce clamo plus corde quam ore, Domine : ecce tribulatio proxima est, et non est qui eripiat, nisi tu, bone Jesu. Sed neque felicium spirituum sedes affectare ausi, qui speciem intuentur sanctissimæ Trinitatis : portio tamen aliqua creaturæ tuæ postulat micas suavissimæ mensæ tuæ. Nimium mihi fuerit et, heu ! quam nimium ! si subtus calceos infirmi electi tui loculum aliquem huic pusillo tuo servulo non negaveris.

« Conversus deinde paululum ad astantes : Vos interea, fratres, servate Domini præcepta : omnis [2] enim caro fœnum, et omnis gloria ejus quasi flos fœni. Contemplamini me : ecce aruit fœnum et flos ejus cecidit. Horam hanc quis poterit evadere? Sed mihi credite, filii, nihil est præstantius, quam servire Domino. Hæc cum dixisset, sublato paulisper brachio quod denudatum tenebat, caligantibus oculis, ut Isaac illum antiquum videre te diceres, astantibus crucis signo : Benedicat [3], inquit, vobis Dominus Jesus, fratres et viscera mea, et benedicat filiis meis, qui absunt, quos in Domino parturii. Det vobis cor, ut colatis eum : aperiat animum in lege sua, neque vos deserat in tempore malo. Benedicat principi nostro et universo senatui, ut sortem commissi sibi principatus ad honorem Dei et commune omnium ordinum bonum sibi traditam recordentur; benedicat denique populo meo, cujus amorem, pacem, concordiam, Dominus in dies magis atque magis conservare et augere dignetur ».

44. Subdit auctor illum Marcello amicissimo prædixisse proximo Paschate e vivis discessurum, uti contigit; Hieronymo vero dilectissimo, cujus salus conclamata erat, salutem prædixisse, reddidisseque : auditos [1] etiam a duobus Carthusianis cœlestes concentus in ejus funere, qui nusquam conticuere, donec monasterium ingressi sunt. Ut vero ejus corpus sexaginta septem diebus inhumatum manserit omnis corruptionis expers, cum de eodem sacro pignore canonici patriarchales et S. Georgii apud se condendo certarent, ita narrat : « Sacrum illud corpus in Ecclesiæ sacrario reponitur quasi litis eventum expectaturum. Accidit autem (res omnibus retro seculis inaudita, pace dixerim sanctorum aliorum omnium, quod quidem extet ex eorum monimentis) nam ibi corpus illud, dum reponitur altero ac tertio die, nec corruptionis aliquid nec fœtoris apparet, itemque et quinto et sexto, nihilominus integrum perseverat. Tantæ rei miraculo excitata accurrit universa civitas, vident et exquirunt diligentius, numquid sit delibutum unguentis, omnia membra contrectant, nihil pigmenti aut artis, nihil rigoris in membris, fœtoris longe minus, quin potius odorem suavissimum membra illa spirare videbantur. Additur miraculum miraculo : nam post biduum rubescere genæ et vivus per membra sanguis conspici cœpit; et jam capere non poterat sacrarium illud concurrentem turbam, et sese invicem comprimentem, ut octavo tandem die necesse fuerit in Ecclesiam publice deferri ad oculos populi exsatiandos, tum vero et admiratio et stupor et clamores. Igitur qui litigant et hi instantius postulant, et hi custodiunt diligentius, reponitur iterum in sacrarium, ubi per dies quadraginta perseveravit incorruptus et integer: omnibus illis diebus nunquam non visitatus est, nunquam sacrarium illud non apertum omnibus fuit videre et venerari volentibus, donec septimo supra sexagesimum die, cum alioquin satis commode servari posse non videretur, sepulturæ traditus est officiis et honoribus non quibus cæteri solent, de quorum virtute et meritis ambigatur, sed quasi sancti cujusdam reliquiæ sic cum omni honore collocatæ, decimo sexto videlicet kal. Aprilis, cum sexto id. Januarias migrasset ad Dominum. Multi non solum ex Italia, sed Illyrico etiam atque Epiro ad id ostentum domo profecti, medici omnes et præsertim Gerardus Veronensis medicus ætate nostra omnium nobilissimus, qui eum in hac ægritudine visitavit, naturæ nulla vi fieri posse testati sunt præsertim cum putrida febri laborasset ». Post cujus etiam obitum novis editis cœlestibus virtutibus refulsit magis sanctitatis Laurentii glo-

1 Ps. XC. — 2 Isai IV et XL. — 3 Gen. XXVII.

1 Cap. XII.

ria : quibus permoti Sixtus IV, Leo X et Adrianus VI religiosam actionem de illo in sanctorum numerum referendo institui jussere, sed ea fortuitis est retardata casibus. Clemens autem VII illum anno MDXXIV beatorum ordini ascripsit, atque in patriarchatu Veneto illius ut beati confessoris episcopi memoriam sacro ritu colendam statuit [1].

45. *Acta Concilii Suessionensis de cultu divino instaurando et de moribus præsertim clericorum castigandis.* — Celebrata est hoc anno Synodus [2] provincialis apud Suessiones a Joanne Rhemensi archiepiscopo, in qua primum decretum est divinas laudes eo cultu corporis et animi religione, qua par erat, in Ecclesiis collegiatis et monasteriis decantandas, et eos, qui sacram precationem risu, jocis aut sermone confunderent, pœna afficiendos : aboleri etiam jussa corruptela, qua theatrales et ludi et mercimonia in Ecclesiis interdum habebantur, atque imposita sacerdoti id permittenti trimestrium vectigalium Ecclesiasticorum mulcta ; prohibitæ religiosis viris choreæ : constitutum in aleatores et ganeones clericos animadversum iri ; moniti præsules, ut virtute et scientia præstantes sacris ordinibus initient : instauratum Bituricense decretum in concubinarios : imperatum præsulibus, ut fornicationes et adulteria publica omni studio niterentur tollere, pluraque alia constituta sunt, quæ ex Ms. Vallicellano ex autographo excepto repetenda visa sunt, cum in Conciliis typis cusis desiderentur (1) :

« Statuta Concilii Remensis provinciæ apud Suessionenses die Veneris XI mensis Julii, anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto celebrati. Universis præsentes litteras inspecturis Joannes permissione divina archiepiscopus Rhemensis, Joannes Suessionensis, Antonius Laudunensis, Joannes Ambianensis, et Joannes Silvanectensis episcopus, suffraganei Rhemensis provinciæ una cum aliorum suffraganeorum ejusdem provinciæ absentium, et cathedralium Ecclesiarum procuratoribus in Concilio provinciali apud Suessionenses congregati, aliis omnibus, qui potuerunt, et debuerunt interesse debite convocatis, in Domino salutem.

« Cum per longam et celebrationis Conciliorum provincialium intermissionem in hac Rhemensi provincia status Ecclesiasticus gravem ruinam, et multiplicia incommoda, ac innumera detrimenta patiatur, vepribus et spinis vitiorum vel defectu culturæ agri Dominici undique pullulantibus, ac variis oppressionibus et gravaminibus ultra modum adversus jura, libertates et auctoritatem Ecclesiæ existentibus, in quibus divinus cultus omittitur, atque in diversis partibus profanatur, et ipsius Christi sponsæ splendor atque dignitas plurimum denigratur in offensam omnipotentis Dei, ac perditionem animarum ; nos in hac Synodo, favente Altissimi gratia, congregati ad restaurationem domus Dei, et salutem gregis Dominici, quantum in nobis est, pro viribus intendere cupientes, primo statuimus, ut in singulis Ecclesiis collegiatis, atque monasteriis hujus provinciæ Rhemensis divinum servitium in cantus prolatione, habituum honestate, et aliis ad debitam venerationem divini cultus pertinentibus decenter et reverenter celebretur, cui omnes de Ecclesia debite intersint, Domino servientes conformiter ad intentionem decreti, quod incipit : *Si quis principem sæculi ;* et deliberationem in congregatione Bituricensi dudum super acceptatione ejusdem decreti et aliorum celebrata, ac consuetudines laudabiles singularum Ecclesiarum, monentes decanos, cantores et alios, ad quos pertinet corrigere defectus chori, sub obtestatione divini judicii, ac pœnis per eorum superiores arbitrandis, ut perturbantes divinum officium confabulationibus, risibus aut aliter in eo delinquentes et deficientes diligenter puniant et corrigant. Præcipimus insuper et mandamus hoc inviolabiliter observari, ut vagantes per Ecclesiam deambulando, seu etiam sedentes extra chorum otiosi ad invicem confabulando, tempore divinorum officiorum, præsertim dum matutinorum, missæ majoris, et vesperorum officia celebrari contigerit, totius diei emolumentum tam in pane quam distributionibus amittant : et hæc per illos, ad quos pertinet, omnino executioni demandentur. Advertant in singulis Ecclesiis præfati canonici, ut tali hora sua capitula tenere incipiant, quod non impediantur ab interessendo missæ majori, conformiter ad ea quæ in prædicto decreto sunt ordinata. Tenor vero decreti, de quo supra sequitur, sub his verbis : Si quis principem seculi rogaturus habitu honesto, gestu decenti, prolatione non confusa, sed distincta, attenta quoque mente se ipsum ac verba studeat præparare ; quanto diligentius in hoc sacro loco omnipotentem oraturus Deum hæc omnia facere curabit ?

46. « Statuit igitur hæc sancta Synodus, ut in cunctis cathedralibus ac collegiatis Ecclesiis, horis debitis, signis congrua pulsatione præmissis, laudes divinæ per singulas horas non cursim ac festinanter, sed attente et tractim, et

[1] Ext. Clem. VII Diploma apud Sur. ubi sup. [2] Ms. bibl. Vallic.

(1) Quanquam Concilium Suessionense, quod in Ms. Vallicellano Codice nactus fuit annalista, optime ab illo hoc anno collocatur, adnotandum tamen hic censeo a Labbeo, Codice minus emendato uso, in sequentem annum male transferri. Ad hunc enim annum MCDLV pertinere vel ex ipso Labbei Codice discimus, cum habitum ferat Suessionis die XI Julii, die Veneris, Pontificatus Callisti anno I, Indictione III, anno Domini MCDLVI, quæ postrema adnotatio cum prioribus non convenit ; illæ enim notæ omnes annum ferunt MCDLV, quemadmodum Codex Vallicellanus cum altero Spondani optime signant. Anno igitur huic consignandum erat a collectoribus. MANSI.

cum pausa decenti, præsertim in medio cujuslibet versiculi Psalmorum, debitam faciendo inter solemne et feriale officium differentiam, reverenter ab omnibus persolvantur. Horas canonicas dicturi cum tunica talari, ac superpelliciis mundis ultra medias tibias longis vel cappis juxta ipsorum et regionum diversitatem, Ecclesias ingrediantur, non capucia, sed almucias vel bireta tenentes in capite; qui cum in choro fuerint, gravitatem servent, quam et locus et officium exigunt, non insimul aut cum aliis confabulantes seu colloquentes, aut litteras seu scripturas alias legentes: et cum psallendi gratia ibidem conveniant, vagari mente, aut clausa labia tenere non debent; sed omnes, præsertim qui majori funguntur honore, in hymnis, psalmis et canticis Deo alacriter modulentur. Cum dicitur: *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*; omnes consurgant, et cum nominatur illud gloriosissimum nomen, JESUS, in quo omne genu flectitur cælestium, terrestrium et infernorum. Nemo ibidem dum horæ in communi publice cantantur legat, et dicat privatum officium, nam non solum obsequium quo obnoxius est in choro subtrahit, sed alios psallentes perturbat: sed his debite observandis, aliisque ad divini officii prosecutionem, ac chori disciplinam spectantibus decanus vel cui onus incumbit diligenter invigilet hinc inde, ne quid inordinate fiat circumspiciendo. Horum autem transgressores illius horæ, in qua circa prædicta excesserint, vel alia majori, prout transgressionis gravitas exigit, plectantur pœna: salvis tamen laudabilibus consuetudinibus et statutis ac observantiis specialibus Ecclesiarum singularum regni et Delphinatus.

47. « Insuper mandat et præcipit hoc sacrum Concilium, ut turpis ille abusus, in alio decreto per dictam congregationem acceptato prohibitus, omnino a singulis Ecclesiis et monasteriis quorumcumque religiosorum hujus provinciæ extirpetur, quo larvales et theatrales joci et choreæ, mercimonia, negotiationes, et alia Ecclesiam, divinum officium vel ejus honestatem perturbantia fieri prohibentur, quodque pœna contra ordinarios, decanos etiam rectores, qui talia fieri permittant, in eodem decreto contenta de suspensione a perceptione omnium proventuum Ecclesiasticorum trium mensium spatio etiam in realem executionem demandentur, adjicientes quod etiam mercimonia et negotiationes intra Ecclesiam fieri nullatenus de cætero permittantur, quodque intra vel juxta septa, seu clausuram monasteriorum tam virorum quam mulierum choreæ et tripudiæ nullo tempore exerceantur per quoscumque, nec etiam extra ipsa monasteria liceat religiosis personis in quibuscumque locis præfatas choreas et tripudia agere, et contrarium facientes per superiores eorum debite puniantur.

« Item ordinarii et alii judices diligenter puniant clericos aleæ et ebrietati inservientes, ac tabernas frequentantes, et acrius eos, qui tempore jejunii hoc faciunt. Et quoniam domini episcopi, qui cæteris exemplum honestatis esse debent ea quæ in divinis Scripturis et sacris canonibus ac juribus statuuntur, in se ipsis maxime observando, ipsi habitus honestos, superlinaribus amictos prout jura volunt, tam in suis diœcesibus, quam extra deferant non nimis breves aut viles, aut nimis curiosos, aut in incessu et verbis quid indecorum habeant, sintque tales in omni conversatione, quales eos Apostolica regula esse jubet et canonicæ sanctiones.

« Hortamur etiam dominos episcopos prædictos, quatenus in ordinibus, et etiam prima tonsura conferendis ad servitium Dei et honorem Ecclesiæ vigilanter, et discrete intendant, talesque ad ipsos sacros promoveant ordines, quos et vitæ honestas, et idoneitas personæ tam in litterarum scientia quam ætate commendant, juxta juris dispositionem. Abusus omnes circa præmissa vitentur.

48. « Insuper mandamus et districte præcipimus decretum per Ecclesiam Gallicanam Bituris acceptatum, intitulatum, DE CONCUBINARIIS, per totam Rhemensem provinciam ab omnibus quibuscumque, etiam si episcopalis dignitatis, aut alterius præeminentiæ existant, inconcusse et inviolabiliter observari; cujus quidem decreti tenor sequitur: Quicumque clericus cujuscumque conditionis, status, religionis, dignitatis, etiam si pontificalis vel alterius præeminentiæ existat, qui post hujus Constitutionis notitiam, quam habere præsumantur post duos menses post publicationem ejusdem in Ecclesiis cathedralibus, quam facere omnino teneantur ipsi diœcesani, postquam eadem Constitutio ad eorum notitiam pervenerit, fuerit publicus concubinarius, a perceptione fructuum omnium beneficiorum suorum trium mensium spatio sit ipso facto suspensus, quos suus superior in fabricam vel aliam evidentem Ecclesiarum utilitatem, ex quibus hi fructus percipiuntur convertat; necnon et hujusmodi publicum concubinarium, ut primum esse innotuerit, mox suus superior monere teneatur, et si non dimiserit, vel dimissam aut aliam publicam resumpserit, jubet hæc sancta Synodus, ut ipsum suis beneficiis omnibus omnino privet, et nihilominus hi publici concubinarii usquequo cum eis per suos superiores post ipsarum concubinarum dimissionem manifestamque vitæ emendationem fuerit dispensatum, ad susceptionem quorumcumque bonorum, dignitatum, beneficiorum vel officiorum sunt inhabiles: qui, si post dispensationem recidivo vomitu ad publicum concubinatum redierint, sine spe alicujus dispensationis ad prædicta prorsus inhabiles existant.

Quod si hi, ad quos talium correctio pertineret, eos, ut prædictum est, punire neglexerint, eorum superiores tam in ipsos de eorum neglectu, quam in illos pro concubinatu modis omnibus digna punitione animadvertant. In Conciliis etiam provincialibus et synodalibus adversus tales punire negligentes, vel de hoc crimine diffamatos, etiam per suspensionem a collatione beneficiorum, vel alia condigna pœna, pro crimine procedatur. Et si hi, quorum destitutio ad summum Pontificem spectat, per Concilia provincialia, aut suos superiores propter publicum concubinatum reperiantur privatione digni, statim cum processu inquisitionis ipsi summo Pontifici deferantur. Eadem diligentia et inquisitio, in quibuscumque capitulis generalibus et provincialibus quoad suos serventur, pœnis aliis contra prædictos et alios non publicos concubinarios statutis in suo robore permansuris.

« Publici autem intelligendi sunt non solum hi, quorum concubinatus per sententiam aut confessionem in jure factam, seu per rei evidentiam, quæ nulla posset tergiversatione celari, notorius est, si qui mulierem de incontinentia suspectam et infamatam tenet, per suum superiorem admonitus, ipsam cum effectu non dimittit. Qui vero in concubinarios procedere erubescunt, patiendo eos in tali fœditate sordescere, sub pœna maledictionis æternæ præcipit, ut deinceps sub pacto, compositione aut spe alicujus quæstus talia quovis modo tolerent ac dissimulent, alioquin ultra præmissam negligentiæ pœnam duplum ejus, quod propterea acceperint, restituere ad pios usus omnino teneantur et compellantur. Ipsas autem concubinas, seu mulieres suspectas prælati modis omnibus curent a suis subditis, etiam per brachii sæcularis auxilium, si opus fuerit, penitus arcere; quod etiam in tali concubinatu procreatos filios apud suos patres cohabitare non permittant.

49. « Injungit præterea omnibus sæcularibus viris, etiamsi regali præfulgeant dignitate, ne ullum qualecumque inferant impedimentum quocumque quæsito colore prælatis, qui ratione officii sui adversus suos subditos pro hujusmodi concubinatu procedant : et cum omne fornicationis crimen lege divina prohibitum sit, et sub pœna peccati mortalis necessario evitandum, monet omnes laicos tam uxoratos quam solutos, ut similiter a concubinatu abstineant, nimis enim reprehensibilis est, qui uxorem habet, et ad mulierem alienam accedit. Qui vero solutus est, si continere nolit, juxta Apostoli doctrinam ducat uxorem. Pro hujusmodi autem divini observatione præcepti, hi, ad quos pertinet, tam salubribus monitis, quam aliis canonicis remediis omni studio laborent.

« Et ut nullus quamcumque præfati decreti prætendere possit ignorantiam, jubemus hoc decretum per dominos episcopos et tam cathedralium quam collegiatarum Ecclesiarum, necnon abbates et cæteros jurisdictionem Ecclesiasticam habentes, infra duos menses, a fine præsentis Concilii numerandos, suis subditis intimari, et deinde in singulis Synodis diœcesanis, necnon generalibus quarumcumque Ecclesiarum capitulis etiam evocatis ac hujusmodi singulis suppositis earumdem alta et intelligibili voce publicare : moneant insuper dicti domini episcopi, capitula, abbates, necnon jurisdictionem habentes omnes et singulos suos subditos concubinarios notorios generaliter quatenus infra trium mensium spatium concubinas seu mulieres suspectas et famatas abjiciant et dimittant, nec dimissas vel alias secum resumant sub pœna perditionis fructuum omnium beneficiorum suorum trium mensium spatio ipso facto. Et quoniam nonnulla capitula Ecclesiarum ad subditorum suorum de hoc crimine diffamatorum correctionem minus diligenter hactenus comperimus processisse, unde prædicta in dies magis foventur, et deterioribus adaugentur incrementis, in grave scandalum Ecclesiastici status et perditionem animarum, præcipimus et mandamus omnibus et singulis Ecclesiarum cathedralium et collegiatarum capitulis, et præsidentibus in eisdem, sub pœnis ipsorum suspensionis a divinis et aliis per suos superiores arbitrandis, quatenus post supradictorum trium mensium a tempore præmissæ monitionis generalis spatium elapsum infra quindecim dies exinde proxime sequentes contra singulorum subditos suos de hoc crimine diffamatos, qui prædictas concubinas suas realiter et cum effectu non dimiserint, procedant via juris specialiter et nominatim ad declarandum eos prædictam suspensionem fructuum spatio trium mensium incurrisse, necnon consequenter ad ulteriores pœnas juxta tenorem decreti suprascripti eisdem infligendas : et si hoc facere neglexerint, superiores eorum procedant, ac cæteros episcopos, et alios quoscumque Ecclesiasticam jurisdictionem habentes, qui in ejusdem criminis punitionem negligentes inveniuntur, superiores eorum puniantur de negligentia, et in defectu ipsorum pœnas contra concubinarios in supradicto decreto positas cum omni diligentia realiter exequantur. Injungimus præterea universis episcopis, et aliis jurisdictionem Ecclesiasticam exercentibus, quatenus ad correctionem fornicatorum, et maxime adulterorum publicorum intendant et invigilent, prout animarum saluti viderint expedire.

50. « Monemus omnes et singulos dominos episcopos, abbates, capitula et alios jurisdictionem Ecclesiasticam exercentes, quatenus suos subditos Ecclesiasticos ad honeste et cum habitu condecenti incedendum compellantur, tunicas

nimium breves, aut in spatulis elevatas, vel cappellos seu pileos in capite, seu sotulares rostratos, vel rubei, cœlestis, purpureive aut crocei colorum caligas deferre, ac pila maxime usque ad camisam exutos in stratis, vel locis publicis ludere non permittant, sed potius ea omnia sic indecentia prohibeant, sacerdotesque et alios quoscumque Ecclesiasticos et mercatoriis publicis, et negotiationibus sæcularibus exercendis præcipiant abstinere, juxta canonicas sanctiones facientes, prout eorum transgressio exiget, debite puniendo.

« Item cum in multis partibus rectores parochialium Ecclesiarum adeo modicam provisionem habeant, quod non reperitur qui ipsis Ecclesiis deservire velit, quod cedit in grave præjudicium animarum, provideant omnes prælati et patroni quatenus secundum dispositionem jurium in cap. *Monachis* de præbend. in antiq. et cap. *suscepti* eod. tit. in Sexto et Clem. 1, *de jurepatron.* congrua portio prædictis rectoribus assignetur, ut pro defectu administrationis ipsarum Ecclesiarum prædicti prælati et patroni apud Deum et homines veniant reprehendendi.

51. « Item obviaturi exquisitis et abusivis modis, quibus nonnulli quæstores pecunias a pauperibus extrahere cogantur contra dispositionem jurium, utentes prædicatione verbi Dei ad finem quæstus eorum ipsam principaliter applicando; prohibemus quibuscumque quæstoribus, ne in hac Rhemensi provincia prætextu indulgentiarum vel aliorum quorumcumque faciendo suas quæstas prædicent verbum Dei, sed solum negotium suum verbis planis exponant, vel etiam litteras (si quas habeant) legant seu legi faciant : et si forsan qui doctores vel alias ad prædicandum idonei cum ipsis venerint et prædicare voluerint, nihil in suo sermone quæstuosum exponant, et contra eos servetur cap. *cum eo* Clem. *abusoribus de. pe. et re.* nostramque præsentem prohibitionem ordinarii locorum faciant diligenter observari.

« Item quia ex inordinata multitudine religiosorum, qui ad confessiones audiendas deputantur, plurimi utriusque sexus nimia libertate utentes pro libito suo cui volunt confitendi et absolutionem obtinendi, præsertim in casibus reservatis audaciores fiunt ad graviora peccata perpetranda; admonemus omnes episcopos hujus provinciæ quatenus, juxta formam Clem. *dudum*, et Decretal. *super tali differentia* in eadem insertam, personis taliter qualificatis, et in tali numero ex conventibus religiosorum mendicantium licentiam audiendi confessiones concedant, sicut in prædicta Decretali continetur, et illis non ita indifferenter casus episcopales concedant, sicut hactenus in multis diœcesibus fieri consuevit : sed ubi necessarium viderint aliquos casus particulariter concedendi, cum tanta discretione hoc faciant, ut per hoc non detur subditis occasio liberius ad peccata et crimina graviora prorumpendi.

« Item licet in antiquis juribus salubriter instituta fuerint tempora, in quibus matrimonia celebrari non debent; tamen nonnulli per abusum in hujusmodi temporibus prohibitis contra ipsorum jurium intentionem festa et convivia, choreas et tripudia tanquam pro solemni ratione ipsorum matrimoniorum exercent; jubemus ne de cætero in prædictis temporibus, neque etiam in die Trinitatis prædicta fiant, et interessentes talibus conviviis et festis per ordinarios debite corrigantur, et gravius Ecclesiastici si in talibus interfuerint. Insuper præcipimus quod aliis temporibus matrimonia non fiant in domibus, sed tantum in Ecclesiis, et hora competenti, ac die clara celebrentur, advertantque domini episcopi ne super bannis ante matrimonium fiendis sine causa rationabili dispensetur.

52. « Præterea constitutiones Conciliorum provincialium tempore bonæ memoriæ dominorum Roberti de Courteaux apud Silvanectum anno Domini MCCCXVII, et Joannis de Vienna archiepiscoporum Rhemensium apud Noviomum anno Domini MCCCXLIV, tam super libertate, jurisdictione et immunitate Ecclesiarum et Ecclesiasticarum personarum, ac pœnis contra perturbatores earum, quam super reformatione morum editas laudamus, approbamus et ratificamus, et quod cum opus est hujus præsentis Concilii decreto renovamus; mandantes deinceps, ut in nostra provincia serventur, et executioni demandentur. Cæterum et si contra dictos sæculares Ecclesiasticam jurisdictionem impedientes excommunicationes et aliæ pœnæ per dicta statuta sint adjectæ, tanto magis in Ecclesiasticos, qui eamdem jurisdictionem Ecclesiasticam non solum non impedire, sed et promovere et exaltare tenentur, locum habere debeant; idirco sub excommunicationis et aliis in prætactis Conciliis provincialibus declaratis pœnis, universis et singulis prælatis et aliis Ecclesiasticis personis totius provinciæ Rhemensis, cujuscumque dignitatis sive præeminentiæ existant, prohibemus ne in terris, in quibus et ad Ecclesias, eorum monasteria, et dignitas et jurisdictio episcopalis pertinet, directe vel indirecte, quovis quæsito colore, tacite vel expresse, vel alias prohibitiones fiant, aut per alios quoscumque judices vel officiarios temporales fieri procurent subditis suis judicibus Ecclesiasticis vel aliis quibuscumque, aut pœnas, minas vel terrores adjiciant, quominus in terris hujusmodi suo dominio temporali subjectis citationes, monitiones et mandata curiarum Ecclesiasticarum etiam in personalibus actionibus, et alias libere possint executioni demandari : et si hactenus tales prohibitiones fecerint, aut minas vel

terrores incutiant infra unum mensem a die publicationis præsentis statuti in singulis diœcesibus, quam ordinarii locorum diligenter facere teneantur, sub eadem pœna publice revocent aut faciant revocari.

53. « Item quia nonnulli tam clerici quam laici sentientes se super suis excessibus, delictis, seu debitis coram judice Ecclesiastico esse citatos, de suæ causæ justitia diffidentes, ad dominorum temporalium, seu officiariorum, aut servitorum eorumdem potentiam recurrunt, litteras comminatorias, aut minas verbales impetrant et armatos adducunt, et alias faciunt, quod timor tam judicibus, quam suis officiariis ac partibus incutitur, unde non modicum Ecclesiastica jurisdictio perturbatur et læditur; prohibemus sub pœna excommunicationis, ne clerici vel laici coram judice Ecclesiastico armatos adducant, litteras contrarias seu minas verbales hujusmodi, aut alia quæcumque impetrent vel procurent; unde directe vel indirecte Ecclesiastica jurisdictio aliquatenus valeat impediri.

« Item statuimus, quod in causis summam duorum Francorum monetæ loci non transiens libellus in scriptis non admittatur, et in talibus tanquam minimis ad discretionem judicum summarie et de plano procedatur : quo tam in his, quam aliis causis omnes frivolas dilationes studeant resecare.

54. « Et sicut religiosæ personæ Deo dicatæ, sicut præ cæteris districtius Domino se votis solemnibus manciparunt, sic eorum vita et conversatio honeste refulgeat, et aliis bene vivendi propitium inducat exemplum ; statuimus et ordinamus quod omnes et singuli abbates, abbatissæ, priores, et præpositi quorumcumque monasteriorum Ordinum sanctorum Benedicti et Augustini provinciæ Rhemensis tam in se quam suis religiosis et subditis omnem evagandi, levitatisque materiam evitent et faciant evitari, jejunia ab Adventu usque ad festum Nativitatis Domini, et ab Septuagesima usque ad festum sancti Paschæ, abstinentiamque ab esu carnium singulis quartis feriis totius anni tam in publico quam in privato diligenter observent, computa et rationes præsentibus religiosis reddant in vestibus et habitibus, juxta suorum Ordinum observationem, ac in gestibus et verbis honestatem et gravitatem gerant, zonas argenteas, sotulares laqueatos, breves tunicas, et alia, quæ vanitatis et pompæ indicia sunt, evitent : religiosos sine quæstu in et pro ingressu religionis recipiant secundum canonicas sanctiones : novitios et alios in cultu divino et sacrarum lectione Scripturarum instrui faciant : regulas suorum Ordinum juxta limitationem Constitutionis felicis recordationis Benedicti papæ XII circa reformationem religiosorum eorumdem Ordinum editas et appositas teneant : quas Constitutiones singuli abbates, abbatissæ, priores et præpositi, prout sunt, aut dictæ religiosæ in vulgari expositas juxta sui Ordinis qualitatem saltem ter in anno legere teneantur : habitus suarum religionum non deserant : apostasiam cui excommunicationis sententia ipso facto annectitur, prorsus evitent : maxime vero religiosi mulierum, et religiosæ virorum frequentationem et consortia effugiant, aut alias juxta suorum Ordinum laudabilia constituta, ac sanctorum Patrum decreta, necnon canonicas sanctiones vivere studeant, ita ut servitium exhibeant Deo gratum, et ex eorum conversatione bona cæteri valeant ad honestatis et munditiæ zelum ferventius incitari. Mandamus universis eorumdem abbatum, abbatissarum, priorum et præpositorum superioribus, quatenus ipsos ad præmissorum observationem, si aliquatenus defecerint a via juris, vigilanter coerceant, et nihilominus dicti religiosi capitula suorum Ordinum secundum quod in dictis ipsius domini Benedicti Constitutionibus continetur, quamprimum opportunitas aderit, celebrare teneantur ; aliis statutis provincialibus circa præmissa omnia et singula in suo robore permansuris. In quorum omnium et singulorum testimonium ac munimen nos archiepiscopus et episcopi præfati litteris præsentibus sigilla nostra duximus apponenda. Dat. Suessione anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, Indictione tertia, mensis vero Julii die undecima, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini domini nostri Callixti divina provinentia papæ Tertii anno I ».

« Sic signatum. Radulphus vicarii notarius, etc. »

CALLISTI III ANNUS 2. — CHRISTI 1456.

1. *Litteræ Apostolicæ de cruciata ad Alanum legatum in Gallia, quas promulgari vetat rex Carolus, politicorum consiliis irretitus.* — Anno a Virgineo partu millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, Indictione quarta, irruente in Hungariam ad delendum Christianum nomen Mahomete II, ac religionis causam universis ferme regibus turpiter deserentibus, affuit Ecclesiæ suæ Deus cælestique prodigio victoriam gloriosissimam de hoste formidando, concepta subjiciendi Occidentis spe ac superioribus triumphis insolescente suis, contulit; de qua antequam disseramus, de Callisti papæ pro defendenda adversus hostem fide studio ac diligentia nonnulla præmittenda sunt. Mirum fuit in viro affectæ ætatis, et ad munera corporis senecta invalido, tantam vim animi tantumque ardorem vigere potuisse in provehendis de conficienda sacræ expeditionis consiliis [1], sollicitandisque principibus et populis, ut arma adversus communem hostem caperent, in conciliauda inter eos pace, mittendis ad varia regna legatis, concionatoribus sacris ad universas oras designandis, imperandis et colligendis decimis, instruenda classe, decernendis solemnibus supplicationibus ad divinum placandum Numen ejusque opem implorandam : adeo ut in pristinam amplitudinem Christianum imperium omnino restituendum fuisset, exscindendaque Mahometica superstitio ex Oriente, si Pontificiis studiis reges ac principes obsecundassent; sed ii, mutatis animis, promissis defuerunt. Legatum vero ineunte anno in Gallias decrevit Callistus Alanum tit. S. Praxedis presbyterum cardinalem, ut Carolum ad pacem cum Henrico Anglorum rege conficiendam adduceret, tum auxiliares copias ex illo regno eliceret, quod testatur S. Antoninus [2] his verbis : « Cardinalem Avenionensem (scilicet Alanum, qui Ecclesiæ Avenionensi præerat), misit in Franciam ad decimam colligendam et prædicandam cruciatam, et regem Franciæ deprecandum, ut auxilium ferret et operam, ut Christianissimus princeps, contra tam perfidos hostes ». Extant eo argumento subjectæ litteræ [1] :

[1] Lib. v. p. 122, 171, 176. l. vi. p. 21, 22. l. vii. p. 44 etc., p. 97, 154 et 155. l. ix. p. 84 etc. l. x. p. 131 et 245. l. xi. p. 276. l. i. brev. p. 9, 13 et 40. — [2] S. Anton. sup. c. 14. in princ.

2. « Dilecto filio Alano tit. S. Praxedis presbytero cardinali A. S. L.

« Cum te ad regnum Franciæ cæterasque Galliarum et illis adjacentes partes ad conquirenda pro tuitione Christianæ fidei opportuna præsidia et classem adversus immanissimum Turcum ejusque complices præparandum; publicandum quoque litteras Apostolicas cruciatæ, et alia magna et ardua negotia peragenda legatum de latere nostro crucesignatum de fratrum nostrorum consilio præsentialiter destinemus; nos attendentes, quod licet nos nuper et perantea felicis recordationis Nicolaus papa V prædecessor noster pro defensione Christianæ fidei et ejusdem Turchi profligatione universis Christi fidelibus, qui huic sancto et pio operi certis modo et forma tunc expressis per se vel alios bellatores assisterent, ultra indulgentias plenarias et quamplures immunitates, exemptiones et gratias per diversas nostras litteras concessissemus, et ejusdem prædecessoris litteris nonnulla addenda duxerimus illorum dubia enodando; quia tamen nihil ita clarum statui potest quin ex causis emergentibus aliquando in dubium revocetur, pro sedandis ambiguitatibus quibuslibet, quæ possent in mentibus fidelium generari, circumspectioni tuæ quæcumque dubia tam super cruciatæ hujusmodi, quam super quibuscumque facultatum tuarum, et aliis nostris litteris, quæ forsitan in posterum poterunt exoriri, auctoritate nostra per te ipsum, qui intentionis nostræ conscius es, declarandi, dilucidandi, earumdemque litterarum clausulas, sensus, et si quid in eis ambiguitatis emerserit, juxta datam tibi a Domino providentiam, vice nostra interpretandi et explanandi, ac desuper opportunas litteras, si opus fuerit, concedendi, ac in præmissis et circa ea ordinandi, statuendi,

[1] Lib. xx. p. 1.

decernendi, modificandi, augendi, minuendi, necnon indulgentias ipsius cruciatæ personarum qualitate inspecta, quibus tibi videbitur pro ipsorum salute fidelium opportunum, super quibus vices nostras plenarie tribuimus, concedendi et plenarie indulgendi, auctoritate Apostolica tenore præsentium plenam et liberam tibi concedimus facultatem, ac omnimodam potestatem. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLV, X kal. Februarii, Pontificatus nostri anno I ».

3. Fefellit ea spes Callistum, nam Gallorum rex litteras Apostolicas de indicto Turcis bello, profitendaque suscepto crucis symbolo religiosa militia promulgari in Galliis vetuit ; de quo apud eum Callistus hisce litteris conquestus est [1] :

« Charissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri salutem, et Apostolicam benedictionem.

« Scribit nobis dilectus filius noster Alanus tit. S. Praxedis presbyter cardinalis legatus, celsitudinem tuam, cum cætera hucusque clementer et devote concesserit, in concedenda tamen publicatione litterarum cruciatæ et indulgentiarum difficilem se præbere. Quod certe quam grave auditu sit non nobis solum, qui nil tale veriti unquam sumus, sed cunctis fidelibus, qui istinc omnia summa aviditate expectabant, non facile possemus exprimere. Nemo est enim qui non merito contristetur, audiens litteras hujusmodi cruciatæ, in quibus adjumenta potissima suscepti operis sunt fere per universum orbem vulgata, in eo tamen regno publicari non posse, unde prima præsidia ad defensionem fidei semper sunt habita. Nemo est quoque, cui hæc admirationi non sint, charissimos in Christo filios nostros Castellæ et Legionis regem illustrem assidue cum Mauris pro fide bellare ; regem Aragonum signum crucis cum tota fere nobilitate sua cepisse ; regem Hungariæ ad prosequendum victoriam nuper habitam potenter descendere ; regem Portugalliæ ex ultimo Occidente non modo crucem cepisse, sed oratorem ad nos suum nuper misisse denuntiantem adventum ejus ventura Æstate cum regia classe ; denique nationes fere omnes, ubi colitur nomen Jesu, fervere studio fidei et ubique locorum prædicari sanctam Domini crucem, ejusque signo humeros principum radiare : solum regnum tuum, quod potentia primum est et fide præcipuum, immune tanti operis esse. Si voluntas tua hæc est (quod non credimus) dura certe res est et lacrymabilis ; sin necessitas aliqua, quid magis esse necessarium potest, quam fidei, quam profitemur, defensio ? Si vero aliorum consilia hoc agunt, parcat illis Deus, cujus est hæc injuria : rei certe erunt sanguinis et vitæ fidelium, quibus per hunc modum machinantur interitum.

« Verum ad te conversi, charissime fili, cui primæ partes communis causæ debentur, cum potentia inter reges Catholicos plurimum præstes, ac majorum tuorum hæreditas gloriæ, et factorum imitatio ad te pertineat, attende parumper et vide : Illi olim relicto regno duces Christianæ expeditionis se præbuerunt, et ex præclaris operibus suis nomen Christianissimorum sunt meriti ad te usque perveniens. Non convenit, cum summam habeas rerum omnium opportunitatem, dissimilem te illis videri : etsi enim præclarum sit fulgere gloria antecessorum suorum, præclarius tamen est sua excellere. Ad celsitudinem tuam legatum nostrum transmisimus, quo facto erecta est in expectationem tota Christianitas, sperans vetustis operibus aliquid simile : huic autem non respondere communis dolor est atque admiratio.

« Patere, charissime fili, idque per viscera misericordiæ Dei nostri paterne rogamus, prædicari subditis et in regnis ac dominiis tuis sanctam Domini crucem, litterasque super inde editas solemniter publicari, quod summe optamus. Subveni in eo necessitati Christianæ : potentiam, quam a Deo accepisti, ad salutem populi sui converte : quamvis enim victus primo congressu sit hostis, non tamen est perditus. Reparat quotidie novos exercitus, et violentius ad nocendum resurgit. Si cito occurratur, si regum adjumenta conveniant, spes certissima est, duce exercituum Domino, victoriam integram apud Christianos futuram. Hoc faciens, charissime fili, sacrificium beneplacitum Altissimo reddes, toti Christianitati in primis salutare, cujus in terris erit tibi perennis laus, et in cœlis merces perpetua, qualis veris Dei cultoribus reservatur : nobis autem hæc tua concessio ita jucunda erit et grata, ut a sublimitate tua nil charius, nec majoris nostræ consolationis expectare possumus. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLVI, VII kal. Novembris, Pontificatus nostri anno I ».

4. Non assentiente rege, ut præsidia adversus Turcas ex ejus regno elicerentur, ne ad retundendos, si irruerent, Anglorum impetus, debilitaretur, nonnulli præsules promulgandis crucesignatæ expeditionis litteris obstitere, deque archiepiscopo Burdegalensi apud Alanum cardinalem legatum questus est Pontifex [1] : regii etiam administri privatæ studentes rei ab imperata decuma immunitatem turpiter poposcere a Callisto, qui senatum Parisiensem eam ob rem hisce verbis perstrinxit [2] :

« Callistus, etc. Admiramur, quod vos talem exemptionem petere audeatis, cum vos reliquis omnibus regni Franciæ et clericis et laicis in hujusmodi solutione decimæ exemplo esse debeatis, et quod velitis talem exemptionem, pe-

[1] Lib. X. brev. p. 38.

[1] Lib. X. p. 131. — [2] Ibid. p. 39.

tentes a communione et consortio fidelium segregari, ac etiam omnibus persuadere, vos Christianæ religionis non esse veros cultores. Admiramur item quod in isto regno Franciæ, unde potiora et ampliora præsidia fidei Christianæ sperabantur, et priscis temporibus emanarunt cruciata et ejus indulgentiæ, maxima profecto suscepti negotii adjumenta publicari non sinantur. Dat. MCDLVI, Pontificatus anno II ». Plures tulit labores Alanus cardinalis legatus, ut Gallos ad Pontificium de bello sacro in Turcas edictum admittendum permoveret; cujus animum Christi vicarius hisce litteris confirmavit [1] :

« Callistus, etc. Intelleximus continue tuam singularem diligentiam et sollicitudinem, quas habuisti super facto cruciatæ et decimæ exigendæ, et labores, quos sustinuisti, et sustines continue, et singularem conclusionem, quam fecisti, et in præsentiarum rerum executionem : scis enim quod virtus in infirmitate perficitur, et ad hoc missus es ; si etiam pro fide martyrium sustinere deberes, ea quæ Dei et fidei Catholicæ sunt, exequaris. Age igitur et confortare in Domino, a quo veram et debitam mercedem expectare debemus ». Favere legato dux Aurelianensis, tum regii sigilli præfectus, quem cancellarium vocant, necnon Petrus de Oriola comes S. Martini, ac pium tutandæ fidei ardorem præ se tulere, quibus singulis Pontifex, ut eos ad promovendam religionis susceptam causam magis accenderet, conceptas a se egregias de augendo Christiano nomine spes significavit [2] : « Confidimus, inquit, quod si ex Francia auxilium nobis non defuerit, cum adjutorio Altissimi sectam illam Mahometi et alios infideles funditus delere et omnino perdere poterimus ».

5. *Plurium, imprimis Delphini, pius ardor, et implorata a Genuensibus regis Anglorum auxilia.* — Præterea ad tantas spes Pontificiosque clamores e torpore assurgere visi sunt plures alii Galliarum principes ad fidei suscipiendam causam : tum Carolus rex Francorum assensit, ut clerus ille subsidiarias decumas conferret : qua de re Callistus mox Alfonsum Aragonum et utriusque Siciliæ regem, ut ipsum in nuncupato belli sacri voto confirmaret, certiorem fecit [3] :

« Alfonso Aragonum et utriusque Siciliæ regi, salutem, etc.

« Decrevimus iterum tuæ serenitati patefacere animi nostri ardorem ineffabilemque cupiditatem, qua die noctuque flagramus pro fidei sanctæ defensione. Mittimus igitur ad tuam celsitudinem copiam nonnullarum litterarum et aliarum scripturarum, quas charissimi in Christo filii Francorum et Hungariæ reges illustres, et nonnulli alii ad nos miserunt; ex quibus ipsa celsitudo tua, quo in statu res sit, et quanta sit omnium fere Christianorum principum concordia ad succurrendum fidei sacrosanctæ plenissime intelliget : præfatus enim rex Francorum decimam in suo regno levari consentit, polliceturque se nunquam patrocinium Christianitatis omissurum, aliique potentissimi Christianorum principes et duces, ut ex litteris Alani tit. S. Praxedis presbyteri cardinalis in partibus Gallicanis legati nostri hodie intelleximus, qui sese omnibus operibus et facultatibus paratos offerunt ad fidei sublevamen et inimicorum Christi exterminium. Itaque Deus omnipotens videtur certe causam religionis suæ suscepisse, quæ tantam concordiam cordibus suorum ad oppressionem sævissimi hostis totius Christianismi indidit, etc. » At quamvis Carolus Francorum rex decumas in regno exigi in belli sacri sumptus assenserit, non tamen milites colligi adversus Turcas permisit : ex eo vero Ludovicus major natu filius Delphinus Viennensis, qui pio incensus ardore exercitum in fidei hostes educere cupiebat, a parente abalienatus [1] est ; tum ob amores adulteræ, quibus Carolus, spreta uxore, ipsius Delphini matre, irretitus tenebatur, necnon ob quorumdam regiorum administrorum, qui florebant opibus et auctoritate, invisam potentiam : quare cum jam anno quarto abesset, atque in eum pater exercitum conscripsisset, ut ad implorandam veniam officiumque adigeret, ex Delphinatu ad Philippum ducem Burgundiæ crucesignatum se contulit. Cujus recessum et dissensionem acerbe tulit rex, rogavitque Pontificem, ut concordiam redintegraret : cui nunquam se defuturum respondit [2] Callistus, atque operam se ad filium in ejus gratiam revocandum, ac dirimendas controversias, quæ ipsi cum Anglis erant, navaturum pollicitus; precesque addidit [3], ut omnia in edicto de bello sacro contenta compleri, nimirum comparari in Galliis copias subsidiarias pateretur. Movebatur porro Gallorum rex politicis causis, ne Anglorum rex nudatas militari flore Gallias invaderet : qui metus facile sedatus fuisset, si pariter Henricus VI Anglicas vires in Turcas convertisset, ad quod gloriosissimum suscipiendum bellum cum a Pontifice, tum etiam a Genuensibus [4] urgebatur :

« Petrus dux et consilium, etc. sacræ regiæ majestati Angliæ.

« Et si nobilissimum illud regnum Angliæ, serenissime et præcellentissime princeps, remotum est admodum ab imperio Turcarum, arbitramur tamen non esse ignotum majestati vestræ quanto cum periculo versentur urbes illæ insulæque Christianorum, quæ Turcis propiores sunt. Chius certe, Lesbus, aliæque his vicinæ insulæ, et Amastria præterea, ac Symbolum.

[1] Lib. X. p. 3. — [2] Ibid. p. 41. — [3] Ibid. p. 3.

[1] Monstrel. vol. 3. p. 65. et Paul. Æm. in Carol. VII. Gagnin. in eod. Carol. — [2] Lib. I. p. 13. — [3] Ibid. p. 14. — [4] Ext. eor. lit. apud Hieron. Bonzell. p. 322.

Caphaque et aliæ Pontici maris civitates adeo attonitæ et tremefactæ sunt, ut nisi præsidiis nostris servarentur, vix in diem usque præsentem perdurare potuissent. Nos annus jam tertius elabitur, ex quo his populis adversus regem Turcarum naves, viros, arma, triticum assidue subministramus tanto quidem sumptu, ut defessi et exhausti vix spiritum trahamus. Non ignoramus, præclarissime princeps, ex iis, quæ rerum gestarum scriptores prodiderunt, perraro unquam adversus infideles bella esse suscepta, in quibus inclyti quondam reges Angliæ viri Christianissimi, et divini cultus zelantissimi magnam laborum ac periculorum portionem non subierint : quæ nos movent majestatem vestram orare, ut ad reprimendam insolitam hanc Turcarum ferociam velit jam oculos et cogitationes suas convertere, ita quidem, ut Christiani populi in Oriente ac Septentrione positi tanti regis auxilia sentiant, et rex ipse Turcarum, apud quem omnes reges nostri irrisui sunt, sciat esse sublimitati vestræ vires, quæ sibi terrori ac formidini esse possint, etc. Data Januæ MCDLVI, die VII Aprilis ».

6. *Fœdus Italicum ab Alphonso rege confractum, mox a Callisto restauratum.* — Inhiabat Anglus Galliæ, qua pulsus Anglicum quoque sceptrum retinere non potuit : ita Anglicis Gallicisque auxiliis destitutus Pontifex, cum ad alia conquirenda subsidia conversus, omnia studia pro Italico fœdere confirmando collocaret, excitati fuere novi motus, Alfonso Aragonum et utriusque Siciliæ rege non arma in Turcas, sed ad explendam vindictæ libidinem vertente in Italos. Subiratus erat Senensibus [1], qui ipso inconsulto in fœdus Italicum coiverant, spretaque religionis in Oriente pessumdatæ et Constantinopolis expugnatæ causa, ultionisque occasione quæsita, cum Jacobus Piccininus, qui superiori bello sub Venetis stipendia fecerat, in Flaminiam irrupisset, pulsusque Callisti sollicitudine in agrum Senensem multo succinctus equitatu irruisset, ut rapinis sustentaret suos, ac Senarum principatum invaderet ; Alfonsus partes illius in Senenses efferendas suscepit, violato fœdere, quod ad pacandam Italiam percussum fuerat. At Pontifex, Franciscus Sfortia dux Mediolanensis, et Veneti illius fœderis religione devincti mox in Jacobum copias conjunxere pro tuendis Senensibus, maximamque illi cladem intulere : qui tamen collegit suorum reliquias, et paulo post, majus bellum, occupato proditione Orbetello, et aperte ab Alfonso rege maritimis subsidiis sustentatus concitavit : immanique scelere, ut Callistum Italiæ pacem tueri annitentem acerbissimo dolore afficeret, subornavit nefarios homines, qui classem Pontificiam quæ in Turcas instruebatur, succenderent : sed id facinus avertit Deus, injectique medicati ignes feliciter extincti fuere ; ob quod flagitium Pontifex, recurrente Cœnæ Dominicæ die sacro, cum in hæreticos et Wicletistas, eorumque studiosos et auxiliatores anathematis sententiam tulisset, pariter Piccininum ipsum, ejusque partium socios perturbantes Italiam Ecclesiastica execratione perculit [1].

7. Sprevit ille censuras ; quocirca Pontifex conjunctis cum fœderatis Venetis, duce Mediolani, et Senensibus copiis, Orbetellum obsidione cinxit, ac facile hostis oppressus fuisset, nisi milites cum eo colludentes Pontificiam et sociorum causam prodidissent ; metuebant enim ne, pacata Italia, sibi ad colendos agros vertendasque glebas redeundum foret (1) : unde Senenses sustinendæ belli moli impares Æneam Sylvium cardinalem et episcopum suum cum duobus collegis ad exposcendam ab Alfonso rege pacem misere [2] ; quibus Callistus Joannem Solerium, tum Florentini et dux Mediolanensis suos oratores adjunxere. Flexit Æneas Aragonem ad instaurandam pacem Italicam ; qui ad Pontificem Joannem Solerium, Leonardum Bentivolum, et Benedictum Medicem dimisit, ut pacis leges constitueret : Callistus tamen eos ad Alfonsum reverti jussit, ut ipse inter Piccininum et Senenses concordiæ leges sanciret. Afferuntur eæ a Malavolta, inter quas idem Jacobus Piccininus, accepto auro, Orbetello discedere jussus est. Percepit maximam ex redintegrata pace lætitiam Pontifex, ac Solerium oratorem suum apud regem Aragonum jussit [3] incumbere, ut ea pax Neapoli promulgaretur, se pariter illam Romæ ad Dei laudem populique gaudium, promulgaturum. Publicatam quarto Junii die, refert Malavolta [4] ; ex qua magnas spes bene ge-

[1] Gobel. Comm. Pii II. l. I. Malavol. l. III. p. 3. hist. Senen.

[1] Lib. VI. p. 202. — [2] Gobel. in Comm. l. I. et Malavol. sup. lib. — [3] Lib. brev. I. p. 35. — [4] Malavol. sup. lib.

(1) Bellum Senense Jacobi Piccinini anno quidem superiori cœpit, quo et ille clade affectus fuit, prælio in Senensi agro commisso ; sed aufugiens, Orbetellum non sine civium proditione, occupavit. Hæc omnia superiori anno gesta fuisse narrat anonymus auctor Chronici Miscelli Bononiensis, qui tunc scribebat. Eo pariter testante, pax hoc anno composita est inter Piccininum et Senenses, quam coaluisse scribit non quidem Junio mense, ut ex Malavolta scriptore recenti narrat annalista, sed mense Julio anni MCDLVI, eodemque sancito fœdere Piccininum ad stipendia Pontificis per annum transisse, et apud Perusium traxisse moram idem chronista affirmat. Quæ cum ita sint, non satis assequor quæ fides præstanda sit Marianæ in Annalibus hic num. 10 relato, scribenti missam fuisse ab Alfonso Lusitaniæ rege classem, ut Pontificiæ alteri sese conjungens in Turcas proficisceretur ; sed cum Italiam ob Senense bellum unpacatam ille offendisset, conversis velis ad propria remeasse. Quomodo hæc cum chronologia cohæreant ? nam hoc anno die III Septembris Lusitana classis nondum venerat, ut ex litteris Genuensium ad eumdem regem, die illa datis, et in Annalibus num. 9 recitatis satis constat. Bellum vero Senense ante bimestre jam cessaverat. Confirmant id pariter litteræ plures Æneæ Sylvii anno sequenti datæ, ex quibus discimus, ne Septembri quidem ejus anni Lusitanum regem classem suam adhuc misisse. Lege Epistolam CCXCV ad Joannem cardinalem S. Angeli. MANSI.

rendæ rei in Turcas a se conceptas dicto Solerio oratori significavit his verbis Callistus [1] : « De tam salubri et desiderabili pace est magnum principium confusionis Turchi ». Impedimento quippe fuerat id Senense bellum, ne sacra expeditio conficeretur, ac deterruerat [2] Lusitanos, ne in Orientem trajicerent, uti conventum erat.

8. *Ad bellum sacrum inflammati Lusitani, Genuenses et Alphonsus Aragonius.* — Explicuerat Alfonsus rex Lusitaniæ præ cæteris regibus defendendi Christiani nominis pium ardorem, cumque, Callisto ad Pontificatum evecto, intellexisset nuncupatum ab eo exercitus in Turcos mittendi votum, oratores ad eum misit [3], qui ipsi Christiano more obsequia deferrent, atque ab eo fierent certiores, num id votum ad exitum ducere decrevisset, regiaque desideria juvandi in tanto parando bello Pontificis aperirent. Quo optatissimo nuntio erectus Callistus Alvarum, episcopum Silvensem, legatum e latere in Lusitania et Algarbio creavit [4], ut subsidia in Turcas compararet, decumas e clero cogeret, fideles ad profitendam religiosam militiam vel conferenda auxilia pelliceret.

« Venerabili fratri nostro Alvaro episcopo Silvensi, ad regem et regna Portugalliæ et Algarbii eorumque dominia cum potestate legati de latere, Sedis Apostolicæ legato.

« Præfato regi (nimirum Lusitaniæ), ex parte nostra significes, quod præter æternam vitam nihil magis appetimus, quam votum per nos emissum adimplere, et cum ad convertendam Turcorum insaniam, ipsorumque temerariis ausibus resistendum, de fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio pariter et assensu, unam integram decimam omnium fructuum, reddit
uum et proventuum secundum verum valorem annuum beneficiorum Ecclesiasticorum per totum orbem Christianum ab Ecclesiasticis persolvendum personis, et pro expugnatione prædicta exponendum indiximus et imposuimus, necnon universis Christi fidelibus ad expugnationem et defensionem prædictas sub certis modo et forma se transferentibus sive alios mittentibus, aut ad id manus porrigentibus adjutrices diversas, ultra alias per prædecessores nostros concessas indulgentias ac remissiones, concessimus, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur ». Multisque interjectis :

« Ad regem quoque et regna prædicta, et dicti regis dominia Apostolicæ Sedis legatum missum cum potestate legati de latere de ipsorum fratrum consilio comitante pacis angelo te duximus dirigendum, cum plena potestate et libera facultate classem munitissimam adversus immanissimos Turcos prædictos et reliquos Christi nominis et fidei eversores parandam, instruendam, navesque insuper et galeas et caravellas et alia navigia conducenda, emenda, et de novo, si opus fuerit, fabricari, omniaque alia et singula pro expeditione hujusmodi contractandum, parandum et faciendum quæ in præmissis et circa ea necessaria fuerint, et quomodolibet opportuna, conformando te (quantum cum Deo poteris) voluntati præfati regis, si in propria persona vel per suos hoc negotium, ut speramus, sequendum acceptaverit ; pro constanti tenentes, quod ipso inspirante Salvatore in his omnibus ad tantum pium et salutare opus conducendum omni studio, diligentia, totaque animi attentione intendes, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLV, XV kal. Martii, Pontificatus nostri anno I ». Ipsum quoque instruxit auctoritate, ut in eos, qui in sacerdotia se intruserant, animadverteret [1] ; tum ut clerum [2] Lusitanum solveret censuris quas contraxisse a multis affirmabatur, quod Alfonso regi Lusitano subsidiarium aurum sine Pontificis facultate contulisset ad sustentandos sumptus, quos rex in Joanna sorore Henrico Castellæ et Legionis regi jungenda nuptui, ac necessariis ad regiam pompam instruendis profuderat.

Porro Lusitani promulgatis litteris Apostolicis de suscipiendo in Turcas bello, pium adeo fidei tuendæ ardorem concepere, ut regis patruus [3], et Fernandus [4] regiæ Lusitanæ princeps sacræ militiæ se devoverint : quin etiam ipsemet Alfonsus Lusitanus rex bellum se administraturum, iturumque ad Constantinopolim Christiano restituendam cultui professus [5] fuerit : qua de re Callistus Carolum Francorum regem et Philippum ducem Burgundiæ, ut eos pari studio inflammaret, fecit certiores. Decreverat vero Alfonsus per Etruriam Romam accedere ad Pontificem, quare Callistus a Florentinis et Senensibus obtinuit [6], ut per eorum terras liber commeatus regi daretur. Cum vero mutato consilio Alfonsus ipse cunctaretur, Callistus ipsum hisce litteris [7] adhortatus est, ut moras omnes abrumperet, et quemadmodum erat pollicitus, expeditionem in Turcos pro liberanda Constantinopoli conficeret :

« Charissimo in Christo filio Alfonso Portugalliæ regi illustri.

« Charissime in Christo fili, salutem et Apostolicam benedictionem. Ex litteris tuæ serenitatis jam alias sæpissime certiores facti fuimus de excellenti voluntate serenitatis tuæ, quæ præcipuo quodam affectu supra cunctos Christianos potentatus pollere visa est ad recuperationem Constantinopolitanæ civitatis, et exterminium immanissimæ nationis Turcorum.

[1] Super. p. 55. — [2] Mariana l. XXII. c. 17. — [3] Lib. XXI. p. 172. — [4] Lib. VI, p. 63. et l. XXI. p. 172.

[1] Lib. IX. p. 193. — [2] Lib. VI. p. 99. — [3] Lib. brev. p. 12. — [4] Ead. pag. — [5] Ib. p. 14 et 318. — [6] Ib. p. 12. — [7] Ib. p. 25 et p. 37.

Nunc vero eadem serenitas in suo regali proposito constantissime perseverans, et felicem adventum suum ad nos annuntians, maximo et incredibili gaudio non solum nos, sed totum collegium venerabilium fratrum nostrorum cardinalium, totiusque populi et curiæ Romanæ affecit; nam orator et consilio dignissimus tuæ serenitatis dilectus filius nobilis vir Joannes Fernandi de Silvera in sacro nostro consistorio publice ac cunctis spectantibus sua venustissima oratione animum tuum regium promptissimamque voluntatem circa prosecutionem hujus sanctissimi operis declaravit, ut omnibus gaudium et lætitiam mirabilem attulerit: præsertim de præfato felici adventu, quem tua serenitas Vere futuro cum tua classe et exercitu maritimo facere instituit; qui adventus ab omnibus desiderabilis est, nobis vero ante omnes optatissimus spectalissimusque: cæterum tuæ serenitatis nomini, regnique Portugalliæ ad æternam famam et gloriam cedent. Nam quid dignius, pulchrius aut excellentius cogitari potest, quam regiam serenitatem tuam zelo fidei Christianæ accensam ex ultimis Occidentis partibus pro sacrosanctæ religionis defensione, pessimæque nationis infidelium exterminio classem et potentiam tuam movisse: et, quod omnium fere nobis gratum est, torpentibus pæne cunctis Christi fidelibus, te solum personatiter, ut decet, Catholicum principem, armis sumptis ad nos caput hujus sanctissimæ expeditionis venisse? Nos itaque, charissime fili, tibi benedicimus et tuum sanctissimum veniendi propositum collaudamus, quod tuæ celsitudini æternæ famæ nobiscum simul esse confidimus: sed videtur nobis tarda illa dies qua videamus tuam celsitudinem, habitis opportunis colloquiis, compositisque rebus ad cruciatam spectantibus, a nobis feliciter ad tuam inclytam classem proficiscentem videamus, etc. Datum Romæ MCDLVI, anno II ».

9. Hortati etiam illum sunt Genuenses [1], ut eximia de educenda classe contra Mahometanos in sacram expeditionem consilia ad exitum perduceret:

« Petrus dux et consilium sacræ regiæ majestati Portugalliæ.

« Oblectaverunt nos, serenissime et præclarissime princeps, magnaque spe simul et voluptate affecerunt litteræ majestatis vestræ pridie kal. Maias datæ, hodie tamen nobis redditæ, quibus cognovimus eam statuisse susceptum adversus atrocissimum Christiani nominis hostem Machometum regem Turcarum bellum pie ac strenue juvare: qui certe ardor vestræ sublimitatis est admirabilior, et majoribus laudum præconiis extollendus, quo in tam longa navigatione multo plus laboris ac sumptus ei subeundum est; discedentibus enim e regno vestro, quod in extremo prope Europæ positum est, Thraciamque et Constantinopolim petituris pars maxima longitudinis terræ habitabilis metienda est: quo fit, ut longe præclarius sit hoc fidei vestræ propositum et omni commendationis genere prædicandum. Accedunt, ut litteræ vestræ pulchre loquuntur, curæ ac labores tuendæ Cæsareæ, quæ in littoribus Mauritaniæ sita et infidelibus populis undique cincta armis ac insidiis Barbarorum peropportuna est: sed has difficultates ac labores contempsisse videtur generositas animi vestri, probe sciens, hanc illi militiam præstari, cui debemus omnia, per quem sumus ac speramus, apud quem meritorum præmia ut immensa, ita perpetua sunt. Quod autem excellentia vestra nosse cupit, quidnam et nos in id bellum moliamur, quæ qualiaque paremus, libenter cupiditati vestræ morem gerimus.

« Nos quamprimum Machometus iste Moratho patri successit, suspectum habere cœpimus ingenium ejus: cumque sævus et sanguinis avidus ferebatur, tumque in omnes omnis generis Christianos odium profitebatur, propter quæ naves, arma, propugnatores ex tunc fidelibus populis in Orientem misimus. Postea vero quam Constantinopoli potitus reliquas urbes terrore ac formidine complevit, tum demum velut suscepto bello necesse fuit Chium, Lesbum, Capham, Symbolum, Amastram, aliaque oppida Pontici maris aut præsidia mittere, aut infelices illos populos in exitium corporum et animarum sævissimis hostibus prodere. Itaque quartus annus circum agitur ex quo naves, viros, arma, tela, triticum iis aliisque urbibus suppeditamus, qui tam assidui sumptus, quanquam nos plurimum exhauserint, cum tamen reges ac populi Christiani ingentem aliquam expeditionem parare cœperint, annitemur et nos nec dignitati nostræ deesse, nec ad divini cultus amplitudinem inter postremos haberi. Nunc autem neque numerum neque reliqua satis explicare possumus eoque minus quod serenissimus rex Aragonum, fractis indigne induciis, nuper cœpit nos mari terraque vexare. Conatus vero vestros, excellentissime rex, ut maximi habendi sunt, ita nos plurimi facimus, eoque pluris, quod plerique reges ac principes, cum viderint majestatem vestram in altero prope orbe positam tam multa moliri, de. decori sibi fore ducent si ipsi propinquiores in communium Christianorum bello cessarent. Si quid autem est aut erit rerum nostrarum, quod huic expeditioni vestræ conducere possit, id quidquid est et nos ipsos paratos semper deferimus in omnem gloriam vestram. Data Januæ die III Septembris MCDLVI ».

10. Verum Alfonsus in instituta sententia non permansit, neque regno excessit, cum priora inter Christianos vigerent dissidia: quo cognito, Callistus Pontificio oratori, quem in Lusi-

[1] Ext. eor. lit. inter Ep. procerum mundi collect. ab Hier. Donzell. p. 326.

tanica regia tenebat, præcepit [1], ut daret operam apud regem illum, ut triremes quindecim Pontificiæ classi in Turcas vela facturæ conjungeret. Missam ab eodem rege classem egregie omnibus rebus ad Orientalem expeditionem instructam refert Mariana [2]: sed cum Italiam ob Senense bellum impacatam reperissent, duces impatientes moræ, abjecta rei bene in Turcas gerendæ spe, in Lusitaniam vela retrorsum dedisse: ita spes, quas Lusitani dederant, inopino casu eversæ fuere.

Quod ad Alfonsum Aragonum et utriusque Siciliæ regem attinet, Callistus illum rogavit [3], ut quindecim triremes, quas Ecclesiastico auro conductas instructurum erat pollicitus, submitteret; professus non sine lachrymis se lubentissime Christianorum cladem Pontificio capite, si opus esset, redempturum:

« Charissimo in Christo filio Alfonso Aragonum et utriusque Siciliæ regi illustri.

« Per litteras dilecti filii Joannis cardinalis S. Angeli legati Apostolici certiores facti sumus de acceleratione iniquissimi Turchi, qui cunctis viribus in Hungariam irrumpere parat, ut ea occupata, quæ sibi maxime resistere potest, reliquam Christianitatem conturbet vexetque: idcirco ad tuam majestatem iterato scribere decernimus, et copiam litterarum dicti legati, et certas alias litteras mittere, ut intellecto rerum statu, et cognito in quanto periculo Christianitas omnis versetur, maturo et opportuno subsidio nobiscum sanctæ religioni subvenias: jamque ulterius differenda non est medela, invalescit enim augeturque vis morbi, Turchus sacrosanctæ fidei impius hostis Christianitati imminet, properatque fidem Dei Catholicam proculcare, quæ clara voce jam se premi clamat auxiliumque implorat, et jam vox ab Oriente emissa ubi lethale vulnus acceptum est propter Constantinopolis lugendam direptionem ad extremas Occidentis partes pervenit, et Britannos usque pervasit, excitando mundi principes, qui jam unanimi concordia ad excidium inimicorum Dei consentiunt, et pro tutela fidei, operibus et animis paratos se offerunt. De nobis autem quid opus est, ut dicamus, qui ob hoc ipsum vel maxime caram habeamus vitam, felicesque putemus annos nostros, si Omnipotens hanc gloriam tempori nostro reservaverit, ut sacrosanctam religionem ejus exaltatam, et impium Barbarorum furorem extinctum videamus? quod si (ut proculdubio speramus et numine quodam confisi) viderimus, satis nos vixisse glorioseque putabimus.

« Nunc te, charissime fili, hortamur, et quanta possumus cum instantia requirimus, ut potentiam tuam, quæ maxima est, ad fidei sanctæ tutelam excites: accinge gladium tuum, potentissime, in militiam cœlestem confer copias tuas. Quidquid pro mundana potentia fit, fragile caducumque est: vera gloria a Deo petenda est, qui, bonorum omnium largitor, illos attollit et glorificat, qui causam suam fortissime defensant. Impius Turcorum dux, filius iniquitatis, filius mortis Mahomet II Hungariæ fines impetuosissime nititur invadere et licet charissimus in Christo filius ipsius Hungariæ rex, ut verus et Catholicus princeps totis viribus regni sui occurrere hosti paret, tamen quia Turcorum vis maxima et exercitus innumerabilis est, opus est ut omnes consilio et facultatibus consentiant ad eorum vires minuendas. Id facile erit, si classis nostra cito versus Constantinopolim mittatur; futurum enim est, ut si dum Turcorum exercitus Hungariam infestat, classis nostra maritimas eorum terras vastare et vexare cœperit, illorumque vires distrahantur ac minuantur, et uno eodemque tempore non possint in Hungaria bellum gerere, et laborantibus suis subvenire. Quod consilium quia valde rationabile, et utile, ac necessarium videtur, nos decrevimus quanta possumus cum festinantia cum distractione totius argenti, auri et jocalium nostrorum, quod in præsentiarum exponimus, legatum cum classe nostra versus Orientem emittere; et utinam ut tanta strages, opprobriumque fidei orthodoxæ cessaret, captivitas personæ nostræ sufficeret, quam sponte offerimus, novit Deus. Hoc cum fletu et lachrymis tibi præcipue et aliis Christicolis continue intimamus. Quapropter serenitatem tuam iterato instantissime hortamur, ut omino det operam, quod quindecim illæ galeæ quas alias policita est armare, in apparatu sint, ut cum prælibato legato et reliqua classe nostra navigare possint. Dat. Romæ, etc ». Repetitæ eædem preces aliis litteris [1] illataque hæc ratio: « Quia jam tempus instat, ut omnes de somno surgant, quia cum hoste immanissimo, et non homine sed dæmone nobiscum res est, ob idque ad minuendas ejus vires, classem nostram quamcitissime versus Constantinopolim emittere omnino volumus ». Ad irritum cecidere spes, quas Alfonsus Aragonum rex dederat, qui enim Senense bellum accenderat, postea vires, quas in Turcas educere voverat, in Genuenses avertit.

11. Conciliata videbatur jam ante, uti suo loco diximus, a Dominico Capranica cardinale Firmano inter eum et Genuenses pax; sed cum captam onerariam navim reposcerent, isque restituendam negaret, pax ipsa turbata est [2]; induciæ tamen pactæ, quæ mox ob novos Corsicæ motus solutæ fuerunt, derivante in Genuenses belli culpam Alfonso [3], turpissimeque jactante,

[1] Lib. I. brev. p. 17. — [2] Mariana l. XXII. c. 17. — [3] Lib. brev. p. 2.

[1] Lib. brev. p. 3 et 17. — [2] Bizar. l. XII. Foliet. l. X et alii.— [3] Ext. ejus lit. apud Bizar. hoc ann.

non prius se Turcas bello petiturum, quam Genuenses domuisset : « In vos, aiebat, conatus nostri velut in Turcas exortos in Italiam convertantur oportebit, nec ab incœpto destituri sumus, quam vos, Christo ipso bene adjuvante, supplices nobis reddamus, nec minus, Christo duce, in Turcas Asiaticos expeditionem, quam semel suscepimus, vobis invitis executuri sumus ». Alfonsus igitur, violata voti religione, Genuenses quidem per nefas vexavit bello, neque in Turcas, quantumvis a Callisto urgeretur, expeditionem paravit, quod ipsi Petrus Fregosius dux et magistratus Genuenses exprobrarunt[1] multa scilicet illum de expeditione Turcica venditasse, et acerbissimis vectigalibus clerum populumque attrivisse ; nil tamen quidquam adhuc in Barbaros molitum : « Mavult, inquiunt, excellentia tua de ea expeditione, quam in Turcas moliri tamdiu prædicasti, sermonem haberi : quocirca non nos fugit jam prope triennio circumacto pollicitum esse sublimitatem tuam, classes exercitusque, quibus eorum ferociæ occurreres perfacile. Id ita fore nobis persuasum est : nam quis est Christianorum regum, quem propter vicinitatem ea magis pericula movere debuerint ? Classem ab Hydrunte mane solventem excipiunt vespere Turcarum littora clamoribus resonantia. Astruebat promissæ expeditionis fidem, quod videbamus Siciliam et Sardiniam exactionibus assiduis exhauriri, reliquos populos insolitis tributis oppressos, in sacerdotes adeo acerbe sæviri, ut in comparationem reliquarum extorsionum levis videretur decimarum præstatio, famaque fuerit tantum pecuniarum undique corrasum esse, quantum ipsam charybdim explere potuisset. Nos interim, certa spe tuæ classis confirmati, singulis annis naves, viros, arma, triticum Christianis Orientalibus suppeditare, utque forti animo calamitates suas ferrent, litteris ac legationibus exhortari, brevi affuturas vires opulentissimi regis, quæ Turcas trans Caucasum trepidos fugent : sed lenta fuit adeo hæc toties jactata expeditio, ut nisi nos non una, sed pluribus classibus discrimini eorum subvenissemus, deserti ac perditi Turcarum fauces non effugissent. Circumspiciat omnia nunc prudentia tua, ac judicet uter nostrum Turcas foveat, nosne per quos multæ insulæ, multi adhuc populi Christum colunt, aut is qui tot florentibus regnis subnixus, collecto auro quod in multas expeditiones satis esset, eos sævissimis hostibus prodit, pro quorum salute collatum est ».

12. *Cruce signata classis impie ab Aragonia in Genuenses conversa.* — Vera hæc erant a Genuensibus objecta Alfonso ; ea enim classis, quæ ab archiepiscopo Tarraconensi Apostolicæ Sedis in Aragonia, Valentia et Catalonia legato ex sacris decumis comparata fuerat, non in Turcas, sed in Genuenses convertit impetus, et Ligusticam oram vastavit summo Pontificis dolore, qui eos solari, et cum rege ipso conciliare nisus est[1], graviterque de archiepiscopo Tarraconensi, quem reprobum vocat, et illius sectatoribus questus est hisce verbis[2] : « Navigant more piratico in Dei offensam, opprobrium Sedis Apostolicæ atque nostrum, et in scandalum plurimorum fideique Catholicæ vilipendium et contemptum, ac totius Christianitatis turbationem ». Aliis etiam litteris[3] acerbissime deploravit Aragonensem classem sacro conductam auro Orientem non petiisse, dum Mahometes in Hungariam irruebat.

« Callistus, etc. Solum ostensio galearum, saltem in Ragusio etiam, quod essent piratæ, et in paucissimo numero, cum nomine nostro restaurasset Hungaros, qui unam scaffam non sentiunt de nostris galeis in partibus Orientalibus et sic clamant ad cœlum : Ubi est Deus noster, ubi est populus, ubi est populus Christianus : occidamus legatum, (de cardinale S. Angeli loquitur), pacificemus nos cum perfidis Turchis, et permittamus perditionem cæteri populi Christiani, qui sic nos deserunt. O proditores archiepiscopus Tarraconensis et commendator Olzina de Monte albano conductores tantarum galearum, quæ sufficientes erant ad bene turbandum Turcum, si littora maris Turchi sulcassent, et inde Græci et Christiani insurrexissent, et liberatus esset populus Hungarorum. O iterum proditores, Deo, nobis et hominibus, et cum tanta affluentia pecuniarum a nobis exactarum : non deficiet divina ultio, neque Sedis Apostolicæ gravis acrimonia, ut eis sit pœna, cæteris in exemplum. O rex Aragonum, adjuva papam Callistum et eum solum non dimittas, et Deus regnare te faciet cum longitudine dierum ; alias senties Deum iratum. Si quæ de præsentibus scribimus vicibus geminatis imperatori et cæteris regibus ac dominis, et toti populo Christiano, scimus de certo, quod nisi nobis assistant, plaga eis non deerit, et nos victores erimus : et væ illis, qui in his nobis non assistunt, semotis quibusvis impedimentis deliciis et aliis ». Nonnullisque interjectis, suos apud Aragones oratores pro sacra expeditione conficienda ita compellat : « O filii Dei, occurrite cum isto papa Callisto martyre extra ferrum, et latrate pro Christo, quoniam canes pro dominis suis latrant. Hæc per nos ordinata sunt cum lachrymis multis et repentinis. Datum etc. » Obsurduit ad Pontificios clamores Alfonsus meretriculæ Lucretiæ amoribus irretitus[4], famæque et nuncupati voti oblitus. At Callistus et si armis auxiliaribus illius destitutus quam

[1] Ext. eor. lit. apud Aug. Just. l. v. et apud Bizar. l. xii.

[1] Lib. brev. p. 24, 25, 26 et 51. — [2] Ibid. p. 34. — [3] Ibid. p. 6. — [4] Gobelin. in Comm. l. i.

maximam potuit instructam classem in Orientem misit, cum aurum omne gemmasque pro ea sustentanda distraxisset: qua de re Genuenses certiores facti ad eum hæc scripsere [1]:

« Petrus dux et consilium Callisto papæ.

« Legimus, beatissime pater et domine nobis colendissime, litteras sanctitatis vestræ XXIII die Maii superioris datas. Legimus item exempla litterarum reverendissimi domini cardinalis S. Angeli, quas ex Hungaria XXIII die mensis Aprilis misisse videtur. Ex his cognovimus quanta sit serenissimo illi regi spes reposita in classe sanctitatis vestræ, quamque cupiat eam littora terrasque Turcarum mox incursare. Nobis multa cogitantibus verba profecto desunt, quibus studium ardoremque vestræ sanctitatis ad fidei defensionem digne extollere, satisque laudare valeamus. Quid enim addi posse dicemus tanto animi fervori, qui erogatis auro, argento, gemmis, se ipsum cupiat pro suo grege in captivitatem dare? Verum quoniam hæc pia animi vestri conscientia in Deo requiescens humanas laudes aspernatur, missa hæc facimus. Quod nos respicit, sanctissime pater, non est ignotum sapientiæ vestræ hanc rempublicam, etiam priusquam Machometus Constantinopoli potiretur, non exiguum Turcici belli pondus subiisse: ex eo omni tempore navibus, viris, armis, tritico urbibus Pontici maris succurrere cæpimus, vixque unquam postea ejusmodi sumptus cessavit. Postquam autem a conspectu vestræ beatitudinis redierunt legati nostri, cum Rhodus, Chius, Lesbus, aliæque urbes et insulæ manifestis periculis objectæ viderentur, præter Ponticarum urbium curam, ad has quoque terras consilia convertere necessarium fuit. Itaque naves duas cum viris circiter quingentis, armisque et instrumentis bellicis Chium misimus, unam Mytilenas cum ducentis et omni telorum armorumque genere, tritici autem tantum conveximus Chium, ut si vel Rhodus vel alii vicini populi esuriant, inde fami eorum succurri possit. Capham autem et ad alias Ponticas urbes duas item misimus alias naves magnam frumentorum vim ferentes, quarum altera omnium maxima, quæ mediterraneo mari navigavit, fulmine icta malo et antennis ambustis facta inutilis est, ingruitque necessitas aliam ejus loco quærere, quæ in Pontum penetret et onus incensæ, non sine novo et gravi sumptu illuc perferat. Hæc quisque recte cogitare voluerit, licet ingens aliqua et hosti formidabilis classis a nobis comparata non sit; inveniet tamen nos hoc longo et assiduo bello tot naves, tot viros armasse, tantum pecuniarum profudisse, ut longe minore sumptu prævalida classis parari potuerit.

« Lætamur classem sanctitatis vestræ nunc solvi, et Orientem petere, quæ utinam kal. Maiis, ut fama erat, in Asiam pervenisset; fovisset enim bona spe Christianorum populorum animos, quorum quidam perterriti, abjecta spe Occidentalium præsidiorum, pacem cum rege Turcarum agitare feruntur. Nos, beatissime pater, quanquam diuturni belli mole defessi, non desinemus tamen terris et insulis, quas nominavimus, opem ferre, quandiu vires patientur; et si reges ac populos Christianos beatitudo vestra in unum consensum adducet, præclaram aliquam magnificamque expeditionem adversus Turcas parare annitemur. Profecto spei, quam de nobis sanctitas vestra concepit, respondere, nec promptitudine vel ardore cuipiam cedere conabimur, qui nos nostraque omnia benignitati vestræ propensius commendamus. Data Januæ die XI Julii MCDLVI ».

13. *Pontificiæ classi præficitur Ludovicus cardinalis.* — Non defuisse Genuenses suo muneri, quamvis vexarentur bello ab Aragonio rege, classemque comparatam, ut Lesbum Lemnumque insulas, et Capham necessariis rebus munirent, ut moniti erant a Pontifice [1], misisse in Orientem, refert Bizarrus [2]. Porro Ecclesiasticæ præfecit Callistus classi Ludovicum tit. S. Laurentii in Damaso presbyterum cardinalem, de quo hæc scripsit [3]: « Nos die S. Petronillæ Ludovicum tit. S. Laurentii in Damaso presbyterum cardinalem nostrum et A. S. legatum contra Christi et Christiani nominis inimicos, ipso etiam devotissime suscipiente, crucesignavimus, et dilectum filium Petrum Ludovicum de Borgia nepotem nostrum gentium armorum capitaneum generalem cum egregia commilitonum comitiva castrametatum misimus ut terras nostras sanctæque Romanæ Ecclesiæ pacatas teneamus ». Extant in Pontificio Regesto litteræ [4], quibus Ludovicum legatum e latere ad bellum sacrum Mahometi II inferendum renuntiavit, instruxitque auctoritate ad sancienda fœdera cum regibus, principibus ac præsulibus pro crucesignata expeditione conficienda.

« Dilecto filio Ludovico tituli S. Laurentii in Damaso presbytero cardinali, patriarchæ Aquileiensi, ac camerario nostro A. S. L. salutem etc.

« Excelsus Deus, qui prout suæ divinæ videtur providentiæ alta humiliare et humilia extollere consuevit, ad comprimendam conterendamque superbiam eorum, qui divinis institutionibus contraire præsumpserunt, nonnunquam hominum, nonnunquam angelorum ministerio utendum esse disposuit; sic enim ad ejiciendum et exterminandum illum Luciferum, qui super alta volare conabatur, Michaelem archangelum delegavit, sic ad fugandas perdendasque Amorrhæo-

[1] Apud Hier. Donzelin. p. 319.

[1] Lib. brev. p. 25. — [2] Bizar. l. XII. — [3] Lib. brev. p. 35. — Lib. V. p. 245.

rum gentes Moysen et Josue populis fidelibus præposuit, sic angelum illum ad maximum superbiæ exercitum Sennacherib perimendum destinavit. Cum itaque Machometus Turcorum exitiale caput, Redemptoris nostri crudelissimus hostis, et nefandissimus Christianæ religionis perturbator, in tantam elationem superbiamque devenerit, quod ipse divinis ac naturalibus institutis repugnare non dubitans, tanquam bellua non cognoscens summi et omnipotentis Dei potentiam, sed impietatis et pervicaciæ suæ laxatis habenis, tanquam crudelissima fera, illis, quos lasciva voluptuosaque primi Machometi secta deceptos tenet, præesse minime contentus, ultra eas, quas detinet occupatas, cultrices et devotas terras nominis Jesu Christi civitates et populos innumerabiles ferro igneque vastaverit, suæque tyrannidi, illam etiam præclarissimam civitatem Constantinopolitanam servire coegerit, et quod detestabilius est, omne suum perversum ingenium, et omnes suas curas et cogitationes iniquas ad sanctissimum Salvatoris nostri Jesu Christi nomen immortale delendum, et ad infelicissimam scelestissimamque Machometi memoriam recolendam posuerit, ipsumque Machometum impie veneretur et colat, ac tanta sit illius nefandi omnium scelerum artificis vesania, ut per universum orbem terrarum venerandum esse contendat ; nos, qui licet immeriti, vices ipsius Redemptoris nostri gerentes in terris Christiano generi præsidemus, quantum ab ipso nobis conceditur, per suas semitas incedentes, omnia præmissa matura consideratione cogitantes, quotque innumerabilia detestanda facinora per ipsum truculentissimum hostem contra Christi fideles, Christique fidem perpetrata sint, et quid in ipsius Redemptoris nostri nominis eversione studere, quidve machinari præsumat, diligenter animadvertentes ; qui illum etiam cum nostri periculo sanguinis perdere vovimus, votumque ipsum Deo reddere ardenti desiderio affectantes, ac tam ipsius Altissimi exempla pro viribus imitantes, quam etiam prædecessorum nostrorum Romanorum Pontificum vestigiis inhærentes, qui postquam gentes Catholicas ad pugnandum contra infideles excitarunt, pro consilio et auxilio legatos de latere, tanquam pacis angelos mittere consueverunt, te cujus personam, summa fide et singulari vitæ integritate ac prudentia et præstanti animi magnitudine, rerum gestarum usu, ac experientia decoratam esse cognovimus, de consilio venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium, auctoritate Apostolica legatum de latere facimus, constituimus, deputamus atque creamus.

« Et licet tua præsentia sine nostra incommoditate carere non possimus, tamen huic communi ac publicæ Christianorum utilitati consulentes, de tua eximia probitate et præcipuo fidei ac devotionis ardore sumentes in Domino fiduciam specialem, et classi maritimæ cum mero et mixto imperio præficimus » ; et infra, « circumspectioni tuæ præsentium tenore committentes ac mandantes, quatenus erecto contra eosdem Turcos, et alios Christiani nominis inimicos sanctissimo crucis vexillo ad ea loca te conferas, quæ ad hanc sanctam expeditionem præficiendam magis opportuna cognoveris, et cum quibuscumque dominis, principibus, regibus, magnatibus, comitatibus ac Ecclesiasticis et sæcularibus personis, cujuscumque gradus et dignitatis existentibus, etiamsi patriarchali, archiepiscopali, episcopali vel alia quamvis Ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, ac privatis etiam personis expediens esse putaveris, agas et opereris, quod huic negotio profuturum esse duxeris, et quicquid prudentiæ tuæ visum fuerit, quam sine alia nostra instructione instructissimam esse judicamus, etc. ». Amplissima potestate legatum instruit, ut meditata pia consilia ad exitum perducat. « Dat. Romæ apud. S. Petrum anno, etc. MCDLV, Pontificatus nostri anno I ».

Amplificata alio Diplomate ejus fuit potestas, quo legatio ipsi in Sicilia, Dalmatia, Macedonia, Græcia universa [1], Ægei maris insulis, Creta, Rhodo, Cypro, regnisque et provinciis Asiaticis data est, præfectusque omnibus locis, quæ hostibus eripuisset : aliisque præterea mandatis fultus est, ut archiepiscopum Tarraconensem et Antonium Olzinam militiæ S. Jacobi de Spatha equitem administratione et imperio classis in Aragonia decumano auro comparatæ submoveret [2] ; verterant enim illi, ut diximus, arma in Christi fideles stringenda in Turcas ; ob quod flagitium Apostolico etiam edicto exauctorati fuere [3]. Profectus Neapolim legatus cum classe Alfonsum a perficiendis promissis aversum reperit, fusæque [4] preces auditæ non sunt. Ne itaque legatus inani mora tempus tereret, vela in Orientem a Callisto pandere jussus est [5], etiamsi ab Alfonso promissas triremes non obtineret, allata hac ratione : « Si classis nostra quamprimum Turcarum littora et terras maritimas invaserit, necessario copiæ et potentia hostium, quæ maxime in Hungariæ oppressionem congregatæ sunt, evacuabuntur et distrahentur. In acceleratione igitur classis salus regni Hungariæ sita est ; imo universæ Christianitatis, quia si, quod Deus avertat ! Hungaria opprimitur, in maximo et certissimo discrimine versabitur ». Ac ne rem in partem iniquam traheret Alfonsus, Pontifex metuendum periculum Pannoniæ imminens illi proposuit, de quo ad Solerium oratorem hæc scripsit [6] : « Alfonso regi Aragonum et utriusque Siciliæ illustri

[1] Lib. v. p. 44. — [2] Lib. brev. p. 21. — [3] Lib. VII. p. 291. — [4] Lib. brev. p. 17. — [5] Ibid. p. 6 et 30. — [6] Ibid. p. 22.

scripsimus, in quanto periculo Hungaria sit reposita, et quantopere classis nostra unicum in provinciarum ipsarum remedium ab eis flagitetur et speretur, ob quod non miretur regia majestas, si maturare legatum fecimus etiam cum mediocri classe ». Cum legatus solutis Neapoli anchoris Siciliam, ac deinde Orientem cum classe petiisset, illum Pontifex ad rem bene gerendam his verbis accendit [1] : « Quanquam, dilecte fili, non tibi necessaria sit exhortatio nostra, Deus te et sacrosancta fides exhortetur, et æterna gloria et fama, quæ tibi parata est. Rursumque tibi gloria ista reservata est, et victoria contra perfidum Turchum cum recuperatione Constantinopolis ». Præterea Rhodiorum magister Turciæ littora classe infestare jussus est [2].

14. *Dum universum orbem edomare meditatur Mahometes, navali pugna superatur ab Hunniade.* — Interea Mahometes centum quinquaginta millia militum in Hungariam effudit [3], ut ea subacta ad reliquum Occidentem edomandum viam sibi muniret. Tanto illum intumuisse fastu scribit Thurosius [4], ut ferret fama hæc ab ipso verba usurpata : « Unus Deus dominatur in cœlis, competens est ut unus tantum princeps dominetur terræ ». Primum vero belli Barbarici moles versa est in Albam-Græcam sive Belgradum, quam Hungari Nandor-Albam vocant, ad confluentes Danubii et Savi sitam, quamque antea Amurates septem mensium obsidione irrito conatu presserat. Audita ea irruptione, Ladislaus rex et Ulricus comes, quasi abjecta regni Hungarici tutela, Viennam in Austria profugerunt. Cardinalis S. Angeli legatus Budæ remansit ad auxilia undique contrahenda : Joannes e Capistrano Minorita cum iis copiis, quas sacris concionibus ad induendum crucis symbolum coegerat, Albam profectus, ad eam contra Turcicos impetus defendendam. Interea Joannes Huniades arcem propugnabat : quatiebat vero tormentis æneis urbem Mahometes, et undique eam urgebat.

15. Instructa etiam fluminea classe ad auxilia omnia intercludenda vastitatem agro inferebat, cum Huniadis imperio legatique curis instructa est classis, initaque est navalis pugna, in qua victoriam Huniadi Deus concessit, quam describit hisce verbis Thurosius [5] : « Conquisitis tandem navibus, illas militibus armatis et crucesignata gente simul oneravit : tandem per flumen Danubii hostiles contra naves misit ; propter quod uterque hostis navali jungitur certamine. Ingens exuberat in Turcis clamor ; et Hungari quoque vocibus altis Dominum Jesum pro auxilio invocabant. Via igitur ad fugam utrique hosti dempta, acerrimum committitur bellum : feruntur hinc inde altas Danubii per aquas utriusque partis naves, et multi ex illis mortalibus sauciati vulneribus cadentes ibant in profundum, tantique sanguinis ex effusione clara Danubialis aqua immensæ cædis cruenta ostendebat vestigia, et vescentibus pugili de utroque piscibus escæ parabantur. Tandem longum belli post laborem vicerunt Hungari, acriusque irruentes in Turcos naves eorum ferreis junctas catenis dissecantes vehementes succenderunt in flammas. Quod postquam Turcorum Cæsari innotuit, dixisse fertur : Jam gravius nostra potiemur voluntate. Dominus vero comes navali in certamine gloriam victoriæ adeptus, mox castrum adiit, et capitaneos illius jam mente consternatos, et præter mortem nullam aliam sortem expectantes, consolatus est. Quid, inquit, territi estis ? an solum nunc vidistis Turcos ? Hic sunt illi quos sæpius fugavimus, nosque interdum fugimus ante illos : cur illorum aspectus, quos multoties vidistis, vos turbat ? Nonne arma et vires illorum experti estis ? Confidamus igitur, filioli, in Christo, pro cujus nomine crebrius nostrum fudimus sanguinem, et cum illius nostroque hoste eo fortius decertemus. Nonne Christus mortuus est pro nobis ? Et nos quoque moriamur pro illo. Estote ergo animo constantes et fortes in bello : timidus, ut nostis, est hostis, sique Deus nobiscum fuerit, de facili conteri potest, etc. ».

16. *Germanos principes litteris et legatis Callistus frustra tentat.* — Meminere de insigni illa navali victoria Calchondyla [1] in historia Turcica, qui triremes Mahumeticas captas incensasve fuisse ait ; tum B. Joannes e Capistrano, qui viginti septem ex illis captas scripsit [2] ad Pontificem ; tum etiam Pontifex ipse in litteris ad episcopum Atrebatensem datis [3], qui ubi nuntium de Turcarum in Pannoniam irruptione audivit, eo curas omnes intendit (quod paulo ante diximus) ut classem mitteret in Orientem, ut vastatis Asiæ et Græciæ littoribus hostiles distraherentur vires, vel Mahometes ex Hungaria ad novos eos motus discedere cogeretur ; tum ut imperatorem Fridericum aliosque Germaniæ principes ad conjungendas cum Ladislao Hungariæ et Bohemiæ rege in Mahometem vires, illumque ex Pannonia et Albæ obsidione pellendum permoveret. Extant ea de re ad Fridericum Callisti litteræ [4], quibus illum in tanto rei discrimine intercisis suspiriis et flebilibus vocibus adhortatur, ut ad fidem defendendam assurgat.

« Charissimo in Christo filio Frederico, Dei gratia Romanorum imperatori.

« Quanquam pluribus modis tua serenitas intelligere potuerit flagrantissimum et inenarra-

[1] Lib. brev. p. 31 et 32. — [2] Ibid. p. 25. — [3] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 65. S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 14. § 1. — [4] Thuros. Chron. c. 55. Dubrav. l. XXIX et alii. — [5] Thuros. in Chron. sup. c. 55.

[1] Calchond. hist. Turc. l. VIII. — [2] Ext. ejus lit. apud Wading. hoc ann. n. 59. — [3] Lib. brev. p. 29. — [4] Ibid. p. 1.

bile desiderium nostrum ad vindicandas injurias sacrosanctæ religioni a perfidis Turchis illatas, credamusque celsitudinem tuam ad succurrendum fidei paratissimam esse ; tamen quia in horas pro tam sancto opere ignescit et accenditur cor nostrum, et hæc unica cura menti nostræ sedet infixa, facere non possumus quin continue universos Catholicos principesque ad tam salutare, tam sanctum, tam denique divinum opus excitemus, et excitatos rursus atque iterum admoneamus. Vellemus equidem ut liceret universis Christi fidelibus introspicere intima cordis nostri, et videre vivacem curam, quæ torqueat viscera nostra, cum in his cogitationibus sine aliqua intermissione versamur : cupimus enim, et plusquam credibile cuiquam esse possit, optamus huic perfido cani Turco ire obviam, ejusque furorem comprimere, ac rabidam sitim Christiani sanguinis extinguere. Ingemiscimus continue, nec possumus continere lachrymas, quoties hic sathanæ filius nobis venit in mentem : sed dulcis quædam passio urit sensus nostros, speramus quippe, imo divino quodam præsagio confirmare posse videmur, hanc immensam gloriam et triumphum fidei tempori nostro ab immortali Deo reservari, ut acerrimum hostem Christiani nominis desolatum eradicatumque videamus.

« Ad te autem, charissime fili, quem sanctæ religioni Christianæ et debere et posse subvenire intelligimus, iterato recurrimus, et ut eum, in quo potissima spes nostra nititur, hortamur et quanta possumus cum affectione requirimus, ut jam, quia tempus instat, potentiam tuam excitare velis, et causæ divinæ patrocinium suscipere, quæ in tuis progenitoribus firmissimum subsidium semper habuit. Occurrendum est hosti, ne per mala nostra invalescens execrandi propositi sui proculcandæ fidei Christianæ compos fiat. Si primus furor ejus comprimitur, faciles erunt Christianis ad reliqua successus ; sin prævalere ejus rabies ex nostra negligentia cœperit, timendum est, ne quod in tempore neglectum fuerit, totius populi Christiani luctu miseriaque plectatur : jam enim in faucibus Hungariæ perditissimum ipsum Turcum cum suo exercitu esse intelleximus eo animo, ut regni illius viribus edomitis facilius possit reliquam pessumdare Christianitatem. Quod cum ex litteris dilecti filii Joannis S. Angeli diaconi cardinalis legati Apostolici nobis nuntiatum esset, statim classem nostram emisimus, et legatus noster in mari est, et properat quam celerrime versus Constantinopolim navigare, et hostium littora invadere, ut eorum copiæ necessario distrahantur et minuantur, dum suis ad maritima loca laborantibus auxilio subvenire volent. Quod consilium quia utilissimum probatissimumque visum est, in acceleranda dicta classe nostra incredibilem curam adhibuimus etiam cum distractione auri, argenti, et jocalium nostrorum, quæ omnia in præsentiarum exponimus : atque utinam, ut tanta strages et opprobrium fidei orthodoxæ cessaret, captivitas personæ nostræ sufficeret, quam libenter offerimus, novit Deus. Hæc cum fletu et lachrymis tibi præsertim et aliis Christi fidelibus intimamus, hortamurque et precamur tuam celsitudinem, ut non deficias cum tuo exercitu in Hungariam proficisci, teque charissimo in Christo filio nostro Ladislao regi illustri adjungere, ut utriusque viribus unitis terrestri pugna Barbari conficiantur et profligentur, eodemque tempore terræ ipsorum maritimæ a classe nostra vastentur. Dat. Romæ, etc. MCDLVI, Pontificatus nostri anno II ».

17. Monuit oratorem suum in Germania Joannem episcopum Papiensem Callistus de his, quæ ad Fridericum scripsit, omnique contentione ipsum eniti jussit [1], ut idem imperator exercitum in expeditionem educeret contra Turcas, seque Ladislao societate jungeret, cum sine æternæ salutis detrimento fidei causa deseri non posset.

« Venerabili fratri Joanni episcopo Papiensi referendario nostro, salutem, etc.

« Quia legatus ipse (nimirum cardinalis S. Angeli in Pannoniam missus,) summum hujus belli præsidium in charissimo in Christo filio nostro Frederico Romanorum imperatore reliquisque Germaniæ principibus collocatum esse prædicat, indeque spem omnem esse, ut terrestri pugna Turco obsistatur, supplicavit nobis, ut rursus per litteras prælibatum imperatorem ad se tandem movendum et cum charissimo in Christo filio rege Hungariæ conjungendum exhortemur : » nonnullisque interjectis, « hortare, excita, impelle omnibus modis prælibatum charissimum filium nostrum imperatorem, ut tantæ gloriæ tempus non omittat, non differat subvenire sanctæ religioni. Ecquis erit tam ferreo corde, quis tam nihil de sua gloria et divino merito cogitans, ut ad tantum incendium extinguendum non accurrat ? Venit tempus, instat hora, qua de necessitate salutis omnes Christi fideles huic divino operi toto pectore debent incumbere, et in perditionem immanissimi hostis se accingere. Tu igitur, qui non immerito in partem laboris vocatus existis, vigila et elabora pro viribus, ut quamprimum intelligamus Germanorum principum exercitum cum Hungaris esse conjunctum, Turcosque pugna terrestri premi, etc. » Non defuit officio episcopus Reinensis, cujus commendata diligentia est ; urgere tamen rem iterum jussus hisce verbis [2] : « Insta apud carissimum in Christo filium Fredericum Romanorum imperatorem semper Augustum, et apud alios reges, principes, duces

[1] Lib. brev. p. 5. — [2] Ibid. p. 11.

et prælatos tuis salutiferis monitionibus, ut in tanta fidei nostræ necessitate, in tanta religionis nostræ exaltatione desistere nolint ». Conticiebatur summo dolore Pontifex, Germanos torpore consenescere, nec signa in Mahometem attollere : atque ideo ad eos excitandos eumdem Joannem episcopum Papiensem operam dare jussit [1], ut Fridericum imperatorem et alios Germaniæ principes ad ea, quæ in superioribus conventibus decreta erant, perficienda impelleret.

« Callistus episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Joanni episcopo Papiensi, referendario nostro, salutem, etc.

« Pridem ad summi Apostolatus apicem, Deo ita disponente, evocati, cum videremus quam crudeliter in Christianos sæviret horrenda hæc Turcorum tempestas, ac quam celeri remedio ad subveniendum fidelibus esset opus, maturo præhabito consilio, misimus ad Germaniam, Hungariam, regna et terras a Turchis occupatas illisque finitimas, dilectum filium Joannem S. Angeli diaconum cardinalem nostrum et Apostolicæ Sedis legatum de latere, primo ut ad præfatum Romanorum imperatorem proficiscens eum ad salutarem contra eosdem Turcos expeditionem nostro et Apostolicæ Sedis nomine exacta diligentia hortaretur, ab eodemque triginta peditum millia et equitum decem juxta conventa in dicta in Novacivitate se præsente proxime celebrata, ac tibi ibidem interessenti, et nomine Sedis prædictæ recipienti asseverata præmissa ad hoc ipsum opus reposceret; inde in Hungariam transiret, ipsumque regem baronesque et regni prælatos ad resistendum tam perfidis hostibus animaret; necnon, sicubi discordias inter fideles vigere inveniret, easdem tollere conaretur : demum congregatis exercitibus opportunis, eos, duce Altissimo, ad defensionem nominis Christiani educeret. Quæ omnia cum quantum in eo fuit debita usque in hanc diem cura sit executus, accidit nuperrime, ut rege præfato una cum dicti regni baronibus et prælatis parante in proximum venturum Augustum universalem exercitum congregare ; nuntiato subito Turcorum adventu necesse fuerit ad tutandos ipsius regni fines particulariter copias pro tempore mittere, in quibus cum memorati legati præsentia et labor continuus plurimum necessaria esse noscantur, proptereaque pluribus in locis simul versari, et omnia per se obire non valeat, ne quid interim, quod salutare sit, per ejus absentiam deseratur, maxime cum (quod dolenter referimus) exercitum in dicta Alamania promissum nondum ex frequentibus litteris paratum esse audiamus, de consilio venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium te, de cujus zelo fidei, integritate vitæ, doctrinæ præstantia et rerum agendarum longo jam usu plenam in Domino fiduciam obtinemus, ad præfatum imperatorem cæterosque supra nominatos nostrum et Apostolicæ Sedis nuntium et oratorem cum potestate legati de latere facimus, constituimus ac deputamus, ad illosque te destinandum putavimus, ut antedictum imperatorem nostro nomine adeas, illumque precceris et roges, ut memor Christianæ salutis et præmissorum in dicta factorum, quorum, fiducia nos jampridem venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum Terraconensem cum parte, (nondum illius proditio patuerat,) et nuperrime dilectum filium Ludovicum tituli S. Laurentii in Damaso presbyterum cardinalem camerarium nostrum cum reliqua classe legatum de latere proficisci mandavimus, velit (ut imperiali celsitudine sua etiam dignum est) cum effectu curare, ne nos et cæteri fideles, ad quos ipsius dictæ fama et strepitu promissionis in ea factæ testimonium pervenit, expectatione nostra frustremur, atque ita fides Catholica hanc tantam confusionem accipiat; denique et cum serenitate sua et cæteris Alamaniæ principibus, prælatisque, ac baronibus et populis circa omnia alia et singula etiam decimam ipsam impositam, sive aliam debitam, cæteraque in hunc tam pium usum et præfati promissi exercitus apparatum convertendam tangentia facias, dicas et exequaris, quæ ad persolvenda antedicta promissa, et maturandam expeditionem necessaria videris seu etiam opportuna.

« Et quia nisi fidelium robur unitum sit invicem et concors, fieri quidquam opportunum Deoque placens non potest, audientes (non sine præcipua animi displicientia) intra limites hujusmodi tuæ legationis inter nonnullos principes, comites et barones, nobiles ac populos diversas dissensiones et controversias, quibus pium hoc opus manifeste impeditur, tibi prædicto inter præmissas et quascumque alias personas cujuscumque dignitatis, status, gradus, vel conditionis fuerint, pacem, concordiam et unitatem tractandi et componendi, paciscendi, firmandi, et promittendi et treugas indicendi, ac omnia alia et singula in præmissis et circa ea necessaria et opportuna faciendi, statuendi, præcipiendi, ordinandi, roborandi et exsequendi; necnon contradictores quoslibet et rebelles auctoritate Apostolica per censuram Ecclesiasticam, et alias, de quibus tibi videbitur ; pœnas aliaque opportuna juris remedia, appellatione postposita, compescendi : necnon, si forte interim congregationes aliquas seu dietas in dicta Alamania fieri contingeret, in quibus necesse vel utile futurum esset, te interesse in eisdem, interessendi cum pleno legationis de latere officio, ut præmittitur, tenore præsentium facultatem concedimus et etiam potestatem, etc. Dat. Romæ apud S. Pe-

[1] Lib. XXII. p. 371.

trum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, XV kal. Julii, Pontificatus nostri anno secundo ».

18. Non dignum Christiano Cæsare spiritum induit Fridericus, non fortes et magnanimos Germaniæ populos ad crucesignata vexilla concivit : sed inertiæ se dedit quanquam antea imperialia suscepturus ornamenta poposcerat a Nicolao, ut sacræ expeditionis in Turcas conficiendæ præficeretur Fridericus, pluresque jam conventus ea de re celebraret : ingresso enim Pannoniam Mahomete, illiusque pæne cervicibus imminente : et inimicitias suscepit [1] aluitque in Ladislaum, qui Hungariæ regnum puerili metu, ut diximus, deseruit[2]. Sollicitati etiam a Callisto [3] alii principes fuere, ut in Mahometem consurgerent, nimirum Albertus dux Austriæ, Henricus Nicensis, Petrus Britanniæ, Ludovicus Sabaudiæ, Fernandus Besiensis duces, iisque proposuit quantam gloriam ea in re consecuturi essent : « Hortamur », inquit in litteris ad Besiensem datis, « nobilitatem tuam, ut causæ divinæ patrocinium animo virili amplectaris, cogitesque potentiam ab immortali Deo tibi tributam in nullo ampliori opere magis illustrari posse, quam si tam necessario et opportuno tempore in perditionem inimicorum Christi eam exerceas : nam quid tanta laude dignum in Christiano principe esse potest, quam pro Deo, pro fide, pro sanctissima religione contra immanissimum furorem et perditam rabiem infidelium vires suas ostendere? » Rogatique inter alios Carolus [4] Francorum et Alfonsus [5] Aragonum reges, ut vires suas florentissimas converterent in communem hostem, qui Pannoniam sibi subjicere annitebatur.

19. *Humana destitutus ope ad divinam confugit Pontifex, indictis precibus.* — Cæterum humana ope orbatus Callistus, ad divinam perfugit; conciliaturus enim Christiano populo cæleste præsidium, solemnes supplicationes, aliaque pia opera peragenda a fidelibus sacrosanctæ potestatis imperio indixit; de quo hæc tradit S. Antoninus [6] : « Idem », nimirum Callistus, « anno secundo Pontificatus sui, mandavit per solemnes litteras Apostolicas ubique terrarum fidelium singulis diebus inter nonas et vesperas pulsari in omnibus Ecclesiis ad *Ave Maria* ter, in qua pulsatione quicumque diceret genibus flexis ter *Ave Maria* et *Pater noster*, consequeretur indulgentiam trium annorum et trium quadragenarum. Item quod omni prima Dominica mensis fieret processio generalis, ad quam convenirent clerici, religiosi et laici, et cantaretur missa cum prædicatione ad materiam accommodata pro victoria habenda contra Turcos, et qui interesset haberet septem annos et septem quadragenas indulgentiarum. Item quod in missa quilibet qui celebraret diceret orationem pro victoria contra paganos, et qui hoc faceret tres consequeretur annos indulgentiarum : et omnia ad impetrandum liberationem a Turcis et victoriam pœnitentibus et confessis ». Eademque ipsemet Pontifex Solerio apud Alfonsum regem Aragonum oratori suo significavit [1] sic inquiens : « Indiximus processiones illico, quo positus est legatus in mari a nobis cum multis crucesignatis, jejuniaque, orationes, et alia, et per Bullas totum mundum excitamus, lachrymis, fletu, jejuniis, eleemosynis et aliis piis operibus Deum placando ». Insigne est illud Diploma subjectis conceptum verbis [2] :

« Venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis, episcopis, electis, necnon dilectis filiis eorum in spiritualibus vicariis, ac abbatibus, cæterisque Ecclesiasticis personis ubilibet per orbem Christianum constitutis, salutem, etc.

« Cum his superioribus annis impius nominis Christiani persecutor Turcorum tyrannus post oppressam Constantinopolitanam civitatem, in qua omne genus crudelitatis exercuit, sæviens non solum in homines, sed ex quo in Deum nostrum non poterat, in suos sanctorumque reliquias impii desiderii conatum totis viribus sit prosecutus, fideles populos, ad quos voluit aspirare, assiduis cladibus affligendo, ita ut novæ plagæ, novæ in dies calamitates nuntientur : cumque etiam, quod indignius est, his non contentus, sed magis superbiæ currum ascendens vastitatem totius populi Christiani et Occidentis imperium mente conceperit, ad idque invadendum violentius se in dies paret, gestiens sanctum Christi nomen de terra perdere, et impii canis Mahometi damnatam et horrendam blasphemiam inducere ; hinc est, quod nos pridem tam dura temporum et rerum conditione ad summi Apostolatus apicem, meritis licet insufficientibus, evocati, compatientesque Dominico gregi sic passim sub infideli gladio cadenti, quem Dominus Salvator noster custodiendum et pascendum nobis commisit, conati sumus usque in hanc diem (quantum divina gratia largiri dignata est) his tam perniciosis conatibus nostras et Romanæ Ecclesiæ vires pro posse opponere, ad hoc ipsum mente et animo sedulo incumbentes. Jam siquidem decimas per orbem Christianum toti clero indiximus, fideles populos ad communem fidei causam per litteras nostras excivimus, nuntios misimus, qui ad sanctam Domini crucem tuendam quisque pro posse se accingeret, prædicarent, Christianorumque adjumenta colligerent. Legatos insuper nostros partim ad pacanda regna, partim ad excitandos reges et principes, partim quoque ad congregandos ducendosque contra hujusmodi alterum Mahometum veteris

[1] Lib. brev. p. 14. Cocl. hist. Huss. l. XI et alii. — [2] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 65. — [3] Lib. brev. p. 1. — [4] Ibid. p. 1. — [5] Ibid. p. 2. — [6] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ.

[1] Lib. brev. p. 35. — [2] Lib. XXII. p. 226. et lib. div. Bul. p. 213.

vestigia imitantem exercitus ; nuperrime autem dilectum filium Ludovicum tituli S. Laurentii in Damaso presbyterum cardinalem, camerarium nostrum, cum classe maritima ire, auctore Domino, jussimus; denique nihil omisimus, quantum Dominus juvare dignatus est, quod ad hanc salutarem expeditionem terra et mari proficere potuerit.

20. « Verum quia, ut ait Apostolus, nostrum est tantum laborare, solius autem Dei incrementum actionibus dare, videmus nil actum esse tantorum operum studio, nisi in jejunio, fletu, et planctu et orationibus revertamur ad Dominum, ut ipse revertatur ad nos, qui peccatis exigentibus, flagellis hujusmodi conterit populum Christianum velut servum scientem voluntatem domini sui et non facientem ; ac propterea necessarium duximus et maxime opportunum, ut misericordiam ejus cum gemitu et lacrymis implorantes animas nostras in oratione humiliemus, non in humanis tantum viribus nostris confidentes, quæ fragiles sunt et caducæ, sed in Domino exercituum, qui vere turris est fortitudinis, et qui olim Abrahæ cum paucis vernaculis in Domino confidenti de potentibus regibus victoriam dedit. Ab ipso enim victoria belli. *Non enim salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* : Ecce, inquit psalmista, *oculi Domini super metuentes eum, et in eis, qui sperant super misericordia ejus, ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame.* Nonne orationibus magis quam armis Amalecitas Israeliticus populus superavit ? divina Scriptura testante : cumque levaret Moyses manus, vincebat Israel ; sin autem paululum remisisset, superabat Amalech : et pugnaturi contra Philisteos pariter Samueli dixerunt : *Ne cesses clamare pro nobis ad Dominum Deum nostrum, ut salvet nos de manu Philistinorum* : cumque ille clamaret, sacrificaretque pro illis, intonuit Dominus fragore magno in die illa super Philistiin, et exterruit eos, cæsique sunt a filiis Israel. Nonne superbiam Sennacherib regis Assyriorum in multitudine curruum et equitum gloriantis, humili Ezechiæ regis atque devota oratione centum octoginta quinque millibus interemptis angelo percutiente una nocte contrivit ? Quem etiam non moveat in hujusmodi tribulationibus et pressuris quasi ad invictissimam arcem sic ad orationem confugere, regis Josaphat plus admiranda quam magna victoria ? qui circumdatus ab omnibus finitimis nationibus, gentium timore perterritus ad Dominum totum se contulit, prædicavitque jejunium in universo Juda, et toto populo congregato devotissima obsecratione Dominum invocavit : qui emisso Spiritu suo super Ihaziel Zachariæ filium ita illi respondit : *Attendite, omnis Juda, et qui habitatis in Jerusalem, et tu Josaphat, hæc dicit Dominus vobis : Nolite timere : ne paveatis hanc multitudinem ; non est enim vestra pugna, sed Dei : non enim eritis vos, qui dimicabitis, sed tantummodo astate confidentes et videbitis auxilium Domini super vos.* At ille vehementius orationibus laudibusque divinis insistens cantores instituit, qui laudantes Dominum in singulis turmis exercitum veluti firmissima et inexpugnabilia præsidia antecederent, et voce consona dicerent : *Confitemini Domino, quoniam in æternum misericordia ejus.* Cumque illi laudes cantare cœpissent, convertit Dominus insidias hostium in seipsos, ita ut invicem sævientes mutuis concidere vulneribus. His quoque artibus præclara fœminarum Judith Holofernem necavit, et timorem maximi regis Nabuchodonosor, superbiamque fragilis fœmina oratione et lacrymis suffulta contrivit : *Non,* inquit, *in multitudine est virtus tua, Domine, nec in equorum viribus voluntas tua, nec superbi ab initio placuerunt tibi ; sed humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio.* Quid dicemus de fortissimo viro cunctisque sæculis glorioso Machabæo, qui quoties oratione suffultus bello congressus est, victor evasit. At vero cum oratione neglecta, Deoque non invocato cum Antiocho rege congreditur, profligatus effugit : quibus quoque omissis præsidiis bello contra Bacchidem victus et tandem occisus, et Dei populus contritus est.

« Dicamus igitur : *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. Merito omnia patimur, quia peccavimus tibi, et mandatis tuis non obedivimus.* Non enim solet divina clementia tam severo judicio corrigere populum peccatorum, nisi cum illum videt a suis præceptis pertinaciter oberrantem : Achior Ammonites, licet gentilis, Holoferni consilium dedit, dicens : *Perquire, Domine : si est aliqua iniquitas istorum in conspectu Dei ipsorum, ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Dominus eorum tibi, et subjecti erunt sub jugo potentiæ tuæ. Si autem non est offensio populi hujus coram Deo, non poterimus resistere illis, quoniam Dominus Deus eorum defendet eos, et erimus in opprobrium universæ terræ.* Hinc timendum est, et vehementer formidandum quod nunquam contra fidelem populum infidelium furor tantum prævalere potuisset, nisi in ipsis fidelibus Salvator aliquid reperisset, quod oculos suæ majestatis vehementer offenderet, qui nonnunquam solet corruptos hominum mores bellis conterere atque emendare, et se de inimicis cum inimicis vindicare.

« Ad pœnitentiam igitur et orationem maturandum nobis est, ne dum de die in diem differendo emendationem, et ad Dominum Deum nostrum reverti, nobis graviora contingant, certi quidem quia, si revertemur ad Dominum, ipse revertetur ad nos. Videns enim afflictionem filiorum Israel in Ægypto, audiensque clamorem eorum gloriosissimum illis de Ægyptiis triumphum dedit, et liberos eos cum gaudio tum per

mare tum per vastam illam deserti solitudinem ad terram promissionis transvexit : cumque illi veteribus malis nova conjungerent, et pro suis peccatis ab omnibus finitimis nationibus variis temporibus essent oppressi, quotiens conversi Domini præstolabantur auxilium, divina miseratione liberavit. Ipsi David pœnitenti, et cum fletu dicenti : *Peccavi, Domine* ; peccatum extemplo dimisit. Et Ezechiæ oranti vitæ periodum mortisque terminum prorogavit : et perituros justa sententia Ninivitas, cum flentes orantesque ad eum fuere conversi, in misericordia exaudivit. Et nunc quidem non est abbreviata manus Domini : benignus et misericors est, et parcens, et multæ misericordiæ et præstabilis super malitiam populi sui.

« His itaque sacrarum Scripturarum testimoniis et exemplis, aliisque complurimis permoti, hortamur vos, fratres et filii, per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi, ut juxta crediti vobis officii pastoralis rationem reformationi morum subditorum populorum vestrorum secundum sanctorum Patrum canones et decreta diligentibus insistatis, quia ut beatus Gregorius prædecessor noster ait : Dominicum gregem lupus non jam in nocte latenter, sed in aperta luce dilaniat. Vigilemus ergo, ne quid pereat : et si captum forte quid fuerit, vocibus divinorum eloquiorum ad gregem Dominicum reducamus : nec nos labor terreat, quia nomen pastoris non ad quietem, sed ad laborem suscepimus, cum increpare delinquentes noluerit, eos proculdubio pastor occidit. Nobis autem nil tam cordi est, tamque desideramus, quam omnium Christianorum prout secundum Deum debemus et obligamur, vitam moresque reformare, quodque Deo adjutore debitis incrementis prosequi intendimus. Verum quia nos in præsentiarum ista Turchorum nimium urget tempestas, ad occurrendum illi toto studio omnibusque viribus insudamus, et sicut a Christi fidelibus tam clericis quam laicis per bullam nostram super inde confectam corporalia auxilia requisivimus, ne nobis ipsis deficere videremur, ita et nunc spiritualia quæ majora sunt instantius præstolamur.

22. « Vos igitur et vestrum singulos monemus, hortamur in Domino, atque de Dei omnipotentis et beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, mandamus et præcipimus, ut omnes et singuli sacerdotes etiamsi cardinalatus aut alia quacumque Ecclesiastica dignitate præfulgeant, sæcularium et regularium Ordinum quorumcumque exemplorum et non exemptorum, quatenus cum eos celebrare contingat, commemorationem faciant et orationem dicant contra paganos institutam, videlicet : *Omnipotens sempiterne Deus, in cujus manu sunt omnium potestates ac omnium jura regnorum, respice in auxilium Christianorum, ut gentes paganorum, quæ de sua feritate confidunt, dexteræ tuæ potentia conterantur.* Quibus quidem celebrantibus et hujusmodi orationem dicentibus de spirituali thesauro Ecclesiæ centum dies de injunctis eis pœnitentiis misericorditer in Domino relaxamus. Et ut omnis populus cujuscumque sexus et generis orationum et indulgentiarum hujusmodi particeps esse possit, præcipimus et mandamus ut in singulis Ecclesiis quarumcumque civitatum, terrarum et locorum inter nonas et vesperas, videlicet ante pulsationem vesperorum, seu ei propinquæ saltem per intervallum mediæ horæ, singulis diebus, tribus vicibus, una campana vel plures sonorose, ut bene audiantur, pulsentur, quemadmodum pro Angelica salutatione de sero pulsari consuevit, et tunc quilibet Dominicam orationem, videlicet *Pater noster*, et Angelicam salutationem, videlicet *Ave Maria, gratia plena*, etc. tribus vicibus dicere debeat, quibus semel quadraginta, tribus autem vicibus dicentibus genibus flexis, centum dies indulgentiarum misericorditer in Domino elargimur.

« Mandamus insuper atque præcipimus, quatenus in singulis civitatibus, terris, castris et villis sive locis vestrarum diœcesum, aut administrationum sive jurisdictionum, omnibus primis diebus Dominicis singulorum mensium processiones generales fieri faciatis, ad quas omnis populus conveniat, et clerici sive sæculares sive regulares, sive mendicantes et non mendicantes, exempti et non exempti, qui extra aut intra mœnia civitatum, terrarum, castrorum atque villarum sive locorum existant, aut in suburbiis ; religiosi vero qui in solitudine degunt, quique ad hujusmodi processiones, quando in civitatibus, terris, castris et villis sive locis fieri solent, convenire non consueverunt, non compellantur, sed eisdem diebus ipsi aut intra claustrum monasteriorum suorum, aut in circuitu eorum, aut ad aliquam proximam Basilicam se conferentes, prout eis major devotio fuerit, processiones faciant. Moniales autem intra mœnia urbium sive extra habitantes prædictas processiones intra clausuram faciant, septem psalmos pœnitentiales cum letaniis decantantes. Si prœterea in prædictis Dominicis diebus aliquod legitimum impedimentum supervenerit, quominus hujusmodi generales processionés devote atque pacifice fieri non possent, volumus quod unaquæque parochia sive monasterium, aut quævis alia Ecclesia intra ambitum Ecclesiarum aut claustrorum eas faciant, aut quomodo vos et quilibet vestrum devotioni et tranquillitati populi melius conducere judicabitis, super quo vestras conscientias oneramus. Orationes autem sive cantus cæteræque cærimoniæ in prædictis processionibus ita fiant, sicut in quibuslibet civitatibus, terris, castris et villis, sive locis consuetum est, aut sicut vos ipsi pro

re tam pia tamque necessaria devotius ordinandum putaveritis; ita tamen, quod missa solemnis dicenda in prædictis processionibus sit ea, quæ in Ecclesia contra paganos per Ecclesiam ordinata est.

23. « Verum quia et fides et opera fidei ex auditu sunt, ut ait Apostolus, nec quis audire potest sine prædicante, volumus atque mandamus, quod in civitatibus, castris, et villis sive locis, in quibus prædicator quispiam verbi Dei haberi possit : in ipsa solemnitate processionis per illum sermo fiat ad populum, in quo primum studebit fidem confirmare, eosque patientes in hujusmodi tribulationibus reddere, doceatque quomodo probatio fidei patientiam operatur, et patientia opus perfectum habet, et ut beatus Augustinus ait, quotiescumque pressuræ seu tribulationis aliquid patimur, admonitiones sunt et correctiones nostræ, nam et ipsæ sanctæ litteræ non nobis promittunt pacem, securitatem et quietem ; sed tribulationes, pressuras et scandala denuntiant. Quid tale modo genus humanum patitur insolitum, quod non patres nostri passi sunt ? Est quidem Ecclesia, ut ait beatus Ambrosius, navis in salo mundi hujus constituta, crebris ventorum flatibus et aquarum fluctibus, id est, tentationum verberibus fatigata, quam turbidi fluctus, id est, hujus sæculi potestates conantur ad saxa perducere, quæ et si undarum fluctibus aut procellis sæpe vexatur, nunquam tamen potest sustinere naufragium, quia in arbore ejus, id est, in cruce Christus erigitur, in puppe Pater residet gubernator, proram Paraclitus servat Spiritus. Hanc per angusti hujus mundi freta duodecim remiges ducunt, id est, Apostoli duodecim, et similis numerus prophetarum. Hæc, inquam, est navis, quæ, et si quotidie sæculum istud tanquam aliquod pelagus sortitur infestum, nunquam alliditur ad saxum, nec mergitur ad profundum, sed ita rebus prosperis consolatur, ut adversis non frangatur, et rebus adversis exercitatur, ut non corrumpatur prosperis per divinam providentiam procuratur, atque ita unum temperatur ex altero. Hortetur insuper populum ad pœnitentiam, ex ea enim magister veritatis suusque præcursor Joannes officium prædicationis exorsi sunt dicentes : *Pœnitentiam agite, appropinquabit in vos regnum cœlorum;* utque æterni Judicis diem sollicita mente conspiciant, et terrorem illius pœnitendo præveniant, delictorum omnium maculas fletibus lavent, ut pius Conditor noster, cum ad judicium venerit, tanto eos majore gratia consoletur, quanto nunc conspicit, quod ab eis sua delicta puniuntur, ac denique feritate Turchorum illis exposita, et quanta Christianis intulerint inferreque conentur mala, omnium orationes ac pia erigant confisi ad Deum vota contra illos.

« Nos vero, qui de Dei omnipotentis misericordia confisi, largam indulgentiam opem corporalem ferentibus concessimus, indulgentiam etiam concedimus eis, qui opem tulerint spiritualem. Omnibus itaque vere pœnitentibus et confessis; qui ad prædictas processiones convenerint, septem annos et totidem quadragenas de vera indulgentia impartimur : illis vero, qui pia emiserint vota, eaque compleverint, aut orationum, aut peregrinationum, aut elargitionis eleemosynarum, ut omnipotens Deus ad auxilium Christianorum respicere pro sua pietate dignetur, duos annos et totidem quadragenas de vera pœnitentia indulgemus contenti in nostris præsentibus litteris Apostolicis seu Bullis duraturum, quamdiu sancta cruciata nostra durabit, et de cœlo, uti confidimus, victoria dabitur contra dictum perfidum Turcum, et alios damnatæ sectæ Mahometanæ in partibus Orientalibus sectatores. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, tertio kal. Julii, Pontificatus nostri anno secundo ».

24. *Celeberrima de Machomete ad Belgradum reportata victoria.* — Placatum piorum precibus divinum Numen celeberrimam mox adversus Mahometem victoriam concessit, de qua hæc Callistus in litteris ad Florentinos tum datis [1] : « O mirabilis Deus ! die beatorum Apostolorum Petri et Pauli inter missarum solemnia, quæ quamvis indigni celebravimus, per dilectum filium nostrum Petrum tit. S. Marci presbyterum cardinalem Venetum in Basilica principis Apostolorum publicari fecimus Bullam orationum, et inde ubique continuando ; et Dominica prima Julii solemnis processio : et eodem mense ante festum B. Jacobi gloriosissima victoria secuta est, quæ non minor censenda est illis, quas Deus populo suo concessit tempore Moysi, Machabæorum, Caroli Magni, et cujusvis temporis veteris et novi Testamenti, populares crucesignati cum uno solo milite et Dei athleta comite Joanne Vayvoda victoriam de innumerabilibus hostibus, reportarunt, etc. » Describit eam hisce verbis Thurosius [2] :

« Cum jam nobilium culmina turrium dejecta, mœniaque in magna parte humotenus prostrata jacerent, ac valles et fossæ castri repletæ et terræ adæquatæ essent, ita ut hostis irruptioni nil penitus obstaret, et præscriptus quintusdecimus dies præfatæ obsidionis eluxisset, mox Cæsar ipse (ita Turcarum principem vocat auctor), adhuc rutilante aurora cunctam gentis suæ multitudinem pulsantium tympanorum tubarumque hinc inde resonantium in voce commovit, furiosoque in impetu idem castrum aggressus est, ac cruentam per cædem illius penetravit in medium : Hungari vero, licet tanto cum hoste ipsos congredi impar fuerit, viribus

[1] Lib. brev. p. 20. — [2] Thur. c. 55.

tamen se defendebant totis, auxiliumque Domini Jesu sæpius acclamantes hostis in ruinam acriter insistebant. Instauratur ergo mortale bellum et castri decertatur in plateis : cadunt hinc inde multorum cadavera interfectorum, multoque ex clamore ac innumerabilium ensium ex tinnitu ingens in aere confusio reboabat, et sæpius utrique hostes tum iste, tum ille terga dare coguntur. Aderat et frater Joannes de Capistrano : hic velut in ecstasi positus, et cæteri fratres cum illo humotenus provoluti, levata ad summum auxilium mente, manibusque et oculis in cœlum defixis gemebundi orabant, et cum propheta quidem dicere potuissent : *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Dominus vero comes Bistricensis hic minis, hic ut pugnarent instabat monitis. Michael quoque Zilagy capitaneus et Ladislaus de Kanisa juvenis militari virtute præstantes et acies armatorum, quas dominus comes adduxerat cum illis, necnon et agmina crucesignatorum dirutis stantes castri in parietibus atrociter pugnabant : jam Turci sæpius de castro expulsi et rursus dirum per certamen in illud ingressi Hungaris potentiores erant : jam plurimæ domus in castro succensæ vehementes eructabant flammas : jam Cæsaris vexilla in signum victoriæ plurima castri in mœnibus elevata tenebantur : jam Hungari omni spe resistentiæ destituti retrocedere, si quo erat, cogebantur, crudescebat enim unicuique imminentis mortis aspectus : tandem cum fugam salutis sibi opem ferre posse nullam, sed tanti discriminis solam mortem esse redemptricem conspexerunt, rursus nomine Domini Jesu altis vocibus invocato, armis coaptatis et clypeis junctis fortiori, ut poterant, cum impetu irruerunt in hostem. Funebre ergo renovatur certamen : multi hinc inde sanguinem simul et animam fundunt, nec abest auxilium Dei ; nam mox cuncta Turcarum agmina tam fortem tamque animosum Hungarorum per impetum turbata versa sunt in fugam.

« Hungari ergo animositate resumpta, et quasi novo potentiæ spiritu cœlitus adjuti in ore gladii persecuti sunt illos tamdiu, donec cunctæ machinæ cæteraque tormenta per illos castri ad ruinam adhibita suorum sunt nudata custodiis : propter quod Hungari omnes quas Turci constituerant munitiones igni succenderunt, fortiusque clavis ferreis ad immittendum ignem apta machinarum clauserunt foramina. Nec ergo diei durante luce cessatum est a bello, sed illud, quod prius castri arctis in plateis agebatur, lato postea in campo interim donec nox superveniens utrumque hostem sua disjunxit caligine multa cum severitate extitit continuatum. Qualiter autem Cæsar ipse profundis eisdem noctis sub tenebris castro de sub eodem fuga lapsus sit, pro comperto habet dicere : nemo ad laudem tamen Dei et Cæsaris ejusdem confusionem sufficit, quod cunctis bellicis spoliatus apparatibus omnibusque machinis et cæteris tormentorum generibus, quas et quæ illuc advexerat relictis, immensam suæ gentis post cædem propriam in patriam rediit, sed et in posterum hujus castri memoria per quempiam sui in præsentia facta grata fuit ei nunquam. Quidam tamen de ejusdem Cæsaris fuga ita dixere, quod videlicet ipse Cæsar fervente atrociore bello, dum suos ad certamen cogeret, sagitta in pectore fuisset vulneratus, cecidissetque mox semivivus, ac sui eum rapientes inter manus suas ad tentoria detulissent.

« Ubi autem ad noctem ventum fuisset,et Turci Natuliæ vayvodam, et potius cunctos ipsorum optimates bello consumptos seque maximam stragem accepisse, et ipsum Cæsarem velut exanimem vix palpitare prospexissent, territi ne mane facto per Hungaros adorirentur, fugam inissent, Cæsaremque secum deferentes ne idem et itineris laboribus magis gravaretur, et alia parte castri eorum Sarno vocati condescendissent : cumque ibi Cæsar ad se rediisset, ac ubi jam esset interrogasset, illi quoque eidem locum denotassent, dixisset Cæsar : Et cur, aut qualiter ad hunc locum devenimus ? Devicti sumus, inquiunt, per Hungaros et Natuliæ vayvodam, ac quasi omnes tui exercitus ductores interfecti sunt, nos quoque magnam accepimus stragem, ac (quod majus est) tuam serenitatem potius mori, quam vivere suspicabamur : fugimus ergo hunc usque ad locum ; et cum rursus si etiam machinæ et cætera ingenia ibidem derelicta essent Cæsar quæsivisset, illi quidem omnia ibidem remansisse dum respondissent, Cæsarque ipse mox intima cordis amaritudine exacerbatus dixisset : Afferte mihi venenum, ut gustem et moriar potius, quam cum dedecore meum revertar in regnum : impeditus est ab administris, ne sibi mortem consisceret ; a quo gravissimis cladibus affectos postea Christianos lugebimus. Tali igitur exitu Cæsar Turcorum sub castro Nandor Albensi cum Hungaris præliatus est, et qui tumida mente superboque oculo solus cuncto terrarum orbi dominari volebat, judicio divino rusticanam per manum, quæ potius sarculum, quam arma tractavit, devictus est : et qui multarum tubarum multorumque tympanorum in sono admodum lætus venerat, tristis noctis sub silentio turpiter fugit ». Consentiunt Thurosio Æneas Sylvius[1], Monstreletus[2], Sanctus Antoninus[3], Gobelinus[4], Calchondyla[5], Michovias[6], Cromerus[7], Nauclerus[8], Coclæus[9], Bonfinius[10], aliique scriptores de parta divinitus ad Albam Græcam victoria.

[1] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 65. et hist. de Europ. c. 8. — [2] Monstr. vol. 3. p. 67. — [3] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 14. § 1. — [4] Gobel. in Comm. Pii II. l. I. — [5] Calchond. hist. Turc. l. VIII. — [6] Michov. l. IV. c. 66. — [7] Cromer. l. XXIII. — [8] Naucl. vol. 2. gener. 49. — [9] Cocl. hist. Hus. l. XI. — [10] Bonfi. dec. 3. l. 8 et alii.

25. Plurimum operis ad comparandam pulchram spectabilemque victoriam illam contulisse B. Joannem Capistranensem non solum in accendendis ad pugnam militibus, ac nomine Jesu implorando, adeo ut Turcæ Christianorum, nomen Jesu viri Dei imperio inclamantium, ora et impetum ferre non possent, quasi fulmine aliquo afflati essent [1]; verum etiam in avertendis Barbarorum insidiis, Æneas Sylvius [2] et Joannes Tagliacotianus [3] Minorita qui interfuit, testantur; narratque Monstreletus [4], illum imaginem Christi e cruce pendentis in altissima turri extulisse, exclamasseque : « O Deus meus, Deus meus, O altissime Pater, veni in adjutorium, veni et libera populum, quem redemisti pretioso sanguine tuo : veni, noli tardare. Deus meus, ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ? Veni, ne Turci et increduli dicant : Ubi est Deus eorum? » quæ cum diceret largos effudisse fletus : quo audito Christiani confirmato animo Turcas contrucidarint, universisque castris hostilibus, tormentis bellicis atque impedimentis sint potiti.

Eamdem cladem Turcicam ad Belgradum ita describit Franciscus Philelphus [5] in litteris ad Ludovicum Fuscarinum : « Apud hoc Bellogradum, inquit, impurus iste flagitiosusque Mahometus, qui tanta nos formidine nunc turbat, superioribus annis ab iisdem Hungariæ parvâ admodum manu, duce Joanne vaivoda, tanta est calamitate cum suo universo exercitu affectus, ut trucidatis Janissariis omnibus, et interempto innumerabili equitatu, amissisque simul cum cunctis impedimentis et sarcinis, et tanta vi tormentorum tantoque thesauro, vix ipse cum reliquiis copiarum turpiter effugere potuerit : et nec effugisset is quidem, si paulo insequi longius Joannes voluisset. Sed quo pacto fieri soleat nescio, fit tamen fere semper, ut facilius sit vincere, quam uti victoria. Una mihi virtus diligentia videri solet, quæ cum cæteris in rebus tum maxime in bello et gerendo et profligando reliquas virtutes omnes complectatur ».

26. At celeberrimæ hujus victoriæ historiam ex testibus oculatis B. Joannis Capistranensis sociis accuratius describere præstat : ex quibus Nicolaus e Fara primum observat ostensa in cœlo Turcicæ irruptionis signa : « Ubi, inquit, beatissimus Joannes intellexit Joannem cardinalem S. Angeli Apostolicum legatum Budam venisse, illuc se statim contulit, et per ejus manus Christi crucem a Callixto papa sibi transmissam, et prædicandæ cruciatæ auctoritatem per Apostolicas litteras sibi creditam accepit. Hac itaque die, quæ fuit prima Dominica Quadragesimæ, Apostolica suscepta potestate, quasi altisona tuba exaltare incipiens vocem suam, ad crucem accipiendam, seque imitandum maximam Christianorum infra paucos menses turbam allexit et incitavit; et eo fortius incitavit, quo ad tuendam orthodoxam fidem cœlum ipsum quasi binis cælestibus tubis de mense Junii per multos dies suo modo ante Turcarum adventum clamavit : binis enim apparentibus cometis, una ante auroram, quæ præ sui magnitudine omnes orbis nationes terruit : altera post solis occasum, quæ etiam similem mortis umbram præferre videbatur, cœpit Dei famulus bonæ esse spei, quando quidem, Christo revelante, illam felicissimam victoriam de Turcis præmonstrare cognovit : quamobrem omnes exhortabatur, et singulis palam prædicabat : Nolite timere, pusillus grex, nolite contremiscere; dabit quidem nobis Deus optatam victoriam de inimicis nostris, quam præcurrentia astra designant omnino futuram » (1).

Nitidius explicat Joannes e Taliacotio in litteris ad B. Jacobum Picenlem datis [1] quodnam fuerit hoc cœleste visum, quo victoriam de Turcis referendam cognovit : « Flebat, inquit, ruinas Christianæ religionis; lamentabatur Christianorum, et præcipue Hungarorum destructionem, dicens : Jam tribulatio proxima est, et non est

[1] Wad. hoc anno in Annal. — [2] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 58. — [3] Joan. e Taglicoti in lit. apud Wading. hoc an. num. 28. — [4] Monstr. vol. 3. p. 8. — [5] Philelph. l. XIX. ad Lud. Fusc.

[1] Ext. apud Wad. hoc an. num. 43.

(1) Rerum Ecclesiasticarum anni hujus scriptores omnes ad se convertit celebris illa victoria de Turcis a Christianis militibus apud Taurunum, hodie Belgrado, relatam, quam ex relatione sociorum S. Joannis e Capistrano fuse annalista describit. Quanquam adornatæ de memorabili eo prælio descriptiones, vel ab oculatis testibus petitæ, adeo inter se variant, ut nihil certi erui ex illis potuisse significet Æneas Sylvius lib. de Europa cap. 8 notans Huniadem in litteris suis, sive ad Romanum Pontificem, sive ad amicos ita sibi omnia arrogasse, ut S. Joannis de Capistrano ne meminerit quidem; pariterque Capistranus omnia sibi vindicasse, nulla Huniadis mentione ingesta. Ex quo demum concludit Æneas : « Potuit Capistranus patrimonium contemnere, voluptates calcare, libidinem subigere, gloriam vero spernere non potuit ». At immerito, quantum arbitror, virum sanctum vellicat historicus. Potuit enim reipsa Huniades nihil ad victoriam contulisse, et profecto parum contulit, si descriptionibus prælii illius in Annalibus relatis deferre voluerimus : quarum veritate admissa, Capistranus merito Huniadem præterisset, cum nihil de illo satis gloriosum citra veritatis dispendium celebrare potuisset. At enim de veritate descriptionum illarum non constat; sed nec de falsitate satis arbitror constare. Quare in ea qua versamur rerum ambiguitate præstat viro sancto eam servare sanctitatis opinionem quam illi communis fama vindicat.

In tanto vero scriptorum dissidio in eo omnes conveniunt, Tauruni obsidionem cœptam a Turcis die IV Julii, die ejus mensis XIV præliatum fuisse cum Turcarum classe in Danubio, in quo victoria potiti Christiani, victoria, inquam, magis utili, quam ingenti, nam ex Turcis ad 500 cæsi, ex triremibus illorum submersæ tres, captæ quatuor. Vicissim autem aperta ex Danubio in arcem via, obsessis profuit. Impetus in arcem a Turcis factus est nocte quæ diem festam S. Mariæ Magdalenæ præcedit; magna tamen strage repulsi spem ejus obtinendæ amiserunt. Sequenti die Christiani ultro in Turcas invecti late illos fugarunt. Hæc rerum summa fuit, hæc Christianorum de Turcis victoria.

Tantæ victoriæ gaudium ingens non inæqualis temperavit luctus conceptus ex obitu importuno Huniadis primum, dein et S. Joannis e Capistrano, de quibus singulis annalista. Addendum hic tamen censeo nostra demum ætate factum esse, ut viri sanctissimi virtutibus rite discussis ac probatis, anno MDCXC ab Alexandro VIII inter sanctos collocaretur. MANSI.

qui adjuvet : quem Deus ipse consolari volens complevit cum gaudio atque lætitia, futura sibi miro modo prædicens. Cum enim pater ipse cum tanta defendentium paucitate per Danubium descendendo, (sedisse quippe domi regem ac proceres ait,) ad oppidum Petræ Varadini sic mœstus devenirel, celebraretque ibidem attentissime orans, ut Deus causam suam tueri dignaretur, et quod Christianorum ingratitudines non attenderet, visum est sibi celebranti manibus junctis, oculisque clausis quod quædam sagitta cælitus emissa velociter ante eum, super altari mitteretur, in qua litteris aureis sic legebatur : Ne timeas, Joannes : sed securus, ut cœpisti, descende ac propera, quia in virtute nominis mei et sanctissimæ crucis victoriam de Turcis obtinebis. Quibus exhilaratus pater abjecit mœstitiam, terrorem amovit, neque ex tunc tristis aut mœstus visus est ; quam mirabilem visionem publice in sermonibus prædicando publicavit, suo confessori apertius revelavit, fratribus sæpenumero eos confortans in mensa recitabat, qua de re mœsti lætitiam sumentes, ad sequendum tam animosum conductorem sese accingunt, secum parati in carcerem et in mortem ire. Cujus visionis lætitia percepta, et ex ea futurorum certitudine declarata, reliquis, qui crucem non habebant, fratribus in humeris ipse pater suis manibus affixit, et omnia tam altaris quam sacerdotis paramenta rubea cruce insignivit. Vexillum quoque figura S. Bernardini prius munitum sive depictum cum cruce optime disposuit dicens : Ex quo in crucis virtute crucis inimici confundi atque conteri debent, omnia ad usum nobis concessa crucis charactere sint insignita ; sæpius illud replicans : *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi :* sicque sollicitatus a castellanis ad castrum præfatum, (nempe Nanderalbæ), properat cum crucesignatis, cum quinque naviculis, non paucis etiam per terram proficiscentibus ». Subdit ingressum cum illis Belgradum die secunda Julii, Turcas vero die sequenti tertia Julii castra fixisse circiter centum sexaginta millia, alios vero censuisse ad ducenta millia numerum ascendisse : Nicolaus vero Farensis numerum imminuit, et centum viginti millia bellatorum fuisse ait : beatus vero Joannes e Capistrano in secundis ad Callistum litteris centum quinquaginta millia fuisse opinatur.

27. Cum extraheretur obsidio, et Turcica classis triremium sexaginta victrix per Danubium volitaret, insignem rem hanc contigisse memorat Joannes Taliacotianus [1], nempe prætoriam Turcarum triremem dum Christi cultoribus illuderet, jacto ab hoste ipso ingenti saxo oppressam fuisse : « Venit, inquit, semel ornatissima galea plena vexillis, sonis, et nobilibus Turcis, et cum eorum actibus ridens Christianos, quasi dicerent : Jam estis in nostris manibus, jam Deus vester non potest vos juvare : jam evadere non potestis : jam Hungaria est nostra ; cum similibus. O Deus omnipotens ! quidam terribilissimus lapis e majoribus bombardis exiens, ac castrum ac civitatem transcendens præter voluntatem emittentis decidit super illam illudentium ac jactantium galeam, quæ mox, nemine evadente, partim submersa est, partim submergenda contracta super aquas natabat : at præsto fuerunt cives, qui ad eam navigantes omnia vexilla, vestimenta et ea quæ tam cito submersa non fuerant, interfectis iis qui vivebant, rapuerunt ; quem lapidem, honorande pater, per manus Domini qui se spernentes non sustinet emissum fuisse puto ». Danubium occuparant Turcæ adeo, ut inferri Belgrado commeatus atque auxilia non poterant ; quare comparatæ sunt ducentæ naviculæ legati opera, ac bellico apparatu, et crucesignatis instructæ ; consertoque certamine parta est navalis victoria XIV Julii die : « Beatissimo », inquit Joannes e Taliacotio, « patre orante manibus junctis ac oculis ad cœlum elevatis, ut ipse Deus causam suam tueri dignaretur, invocando nomen Jesu in auxilium Christianorum (oratio autem in castro fiebat assidua) solvuntur Turcarum galeæ, sparguntur per Danubium, impetuntur balistis, arcubus, atque spingardis, sicque per spatium quinque horarum duravit bellum tam atrox in flumine. Quid multis immoror? Finito bello, visæ sunt tres magnæ Turcarum galeæ suffocatæ cum personis, quatuor captæ cum omnibus munitionibus et ornamentis eorum, reliquæ autem galeæ remigantes velociter descenderunt ad locum, ubi prius steterant, personis fere omnibus vulneratis ad mortem : suffocati sunt Turcæ ultra quingentos. Quæ autem superfuerunt galeæ, ita debilitatæ fuerunt quod nunquam amplius Christianis obesse, nec Turcis prodesse potuerunt ». Captas naves minoris alvei non numerat auctor.

Non propterea cœptis Turca destitit : sed libratis tormentis bellicis diu noctuque ad evertenda mœnia incubuit : ac licet ingentia saxa in urbe referta populo conjicerentur, neminem læsum fuisse ait præter mulierem ; quam rem miraculo tribuit Joannes Taliacotianus ; subditque de legata ferendis auxiliis intento : « Reverendissimus dominus legatus his diebus litteras dedit ad utrumque Joannem (nempe Huniadem et beatum Capistranensem), ex Buda, nuntians ne aliquo modo consererent bellum cum Turcis, ipse enim in brevi descenderet cum valida manu, motus ex hoc quod tantus populus inermis et inusitatus ad bellum illic congregatus diceretur, timebat enim ne omnes in manus Turcarum devenirent : rationabile et opportunum visum, ut talis descensus cito fieret, et manum validam

[1] Ex. ejus lit. apud eumd. Wading. num. 43.

afferret. Ex hoc legati præcepto aliqui detractores beatissimi patris arguunt ipsum fuisse inobedientem ».

28. Excusat auctor virum sanctum parere legato voluisse, sed fuisse divinitus impulsum et provocatum a Turcis, qui cum metuerent auxiliarem novum Christianorum exercitum, vi irrumpere in urbem repetitis impressionibus, æqualis jam solo mœnibus, concussisque turribus pertentarint ; adeo ut Joannes Huniades defendendæ amplius urbis spem amitteret : « Quod potui, inquiebat, feci : nunc omnino deficio, nec est via castrum amplius defendendi : jam castrum non potest amplius reparari, jam muri omnes et turres destructæ sunt, jam Turcis aditus patet : nos pauci sumus ad tantam multitudinem, et inexpertos homines habemus, inermes, pauperes, et debiles, ac timidos : barones non conveniunt, quid nos amplius possumus ? Cui pater consolationis ait : Ne timeas, magnifice domine ; potens est Deus cum paucis et inermibus Turcarum potentiam superare, castrum defendere, et inimicos suos confundere. Voluit Deus hæc dixisse magnificum dominum, ut futurum excellens miraculum clarius, certius et mirabilius mortalium mentibus appareret, et ea quæ dextera Dei factura erat non humanæ, sed divinæ potentiæ ascriberetur. Ille autem castrum amplius non intravit, sed in eo nonnulli de sua familia pro defensione manebant ; aiebat namque ipse dominus : Cras omnino castrum non erit nostrum, sed Turcæ illo potientur. His pater auditis, lætus e contra aiebat domino Joanni : Ne timeas ; imo erit nostrum, erit nostrum, sæpius replicando : causa Dei agitur : nomen Christi defenditur : sum certus quod Deus causam suam tuebitur ».

29. His consentanea tradit alter viri sancti socius, de quo supra memoravi Nicolaus Farensis [1].

« Narratio Nicolai Farensis.

« Ipse Dei servus, (nimirum Joannes e Capistrano), instantia quotidiana sacris orationibus et hostiis incumbens ; omnes pro Christo, pro propria proque communi omnium salute, ad propellendos hostes magna animi virtute, incredibilique spiritus fervore animabat et impellebat, docens eos nec rapinis nec spoliis inhiare, sed ante pugnam orationi, devotioni, confessioni sacrique viatici susceptioni vacare, rectissimo incorruptoque animo pugnare. Instituerat enim gloriosissimum nomen illud Jesu crebro ab omnibus Christicolis ad clamandum in crucis hostes, nec aliud sive in castris, sive in bello, nisi JESU, JESU per Christianorum ora volitandum. Erant autem Joannis verba apud illos tantæ æstimationis et opinionis, ut singuli quasi de Christi ore illa summa devotione et observantia suscipere viderentur. Omnibus quidem unica vox extabat sacrum inclytumque martyrium cum eo libentissime suscepturis, nec a suo latere usque ad sanguinis effusionem quoquo pacto discessuris : quandoquidem ad opus, sane omni laude omnique gloria dignum, atque cælesti ingentique præmio destinatum, eorum animos a Deo suasos et concitatos intelligebant, proinde manente obsidione factum est, ut multi, præmissa confessione sumptoque sacro viatico, benedictionem flexis genibus a viro Dei susciperent, et ad pugnam Christi amore accensi proficiscerentur, ac gloriosa inclytaque morte occumberent ; quorum capita Turcæ præscindentes, lanceisque fixa in altum tollentes in terrorem et spectaculum Christianorum apud Belgradi vallum ferebant. Quid multa ? Æquatis solo primi castelli mœniis, fractis eversisque magna ex parte turribus per ingentes machinas, regius gubernator ad eum nocte venit incredibili timore perculsus : Victi sumus, inquit, pater : in Turcarum potestatem castellum cito venturum est : jam ingrediendi aditus patet hostibus : nos ad tantam multitudinem inexpertes et inermes bellatores habemus. Cui Christi servus magis in Domino, quam in homine confidens dixit : Ne formidet animus tuus, domine, quia Dominus erit nobiscum, qui potens est subigere, et enervare nostros hostes. Tunc illustris gubernator : Crastina, inquit, die castellum non erit nostrum. Nequaquam, respondit Dei famulus, erit quidem nostrum, et illud non auferetur a nobis.

« Adveniente itaque vigilia Magdalenæ, facta prius oratione more legis spurcissimi Mahometi, circa horam vespertinam Turcæ pugnam ineunt cum Christianis, atque impetu maximo facto castellum primum ingredi contendunt. Fit atrox cruentissimaque cædes, replentur a Turcis fossata, pugnatur utrimque pro viribus ad primam usque noctis horam. Potitur primis mœniis grandis Turcarum virtus, et sicut cœlum nivem, et nubes pluviam, ita hostium Christi arcus dabant sagittarum multitudinem. O sævissimum belli genus ! O Dei manum omnipotentem ! O clementiam Salvatoris immensam, neminem unquam derelinquentem ad se toto corde confugientem ! Circa noctis medium vallante totum castellum omni Turcarum multitudine committitur pugna crudelissima. Obtinetur tota planities primi castelli a Turcis, perveniturque usque ad pontem secundi, quod magnis vallatur fossatis, et difficillimis turribus et propugnaculis. Turcæ autem non advertentes multos adhuc Christianos remansisse in circuitu primi, irruentes in pontem non elevatum stantem, castellum secundum fortius primo intrare satagunt. Qui autem remanserant in primis mœniis ignitos lignorum fasces in fossata immittunt, quæ Turcis plena erant, castellum ingredi contendentibus. Turcæ itaque flammis undique

[1] Apud Wading. hoc an. num. 44.

vallatos se conspicientes in fugam se vertunt : sed egredi non valentes, aut igne consumebantur, aut a tergo a Christianis per pontem exeuntibus gladio interficiebantur; pugnatum est enim fortissime usque ad mane. Turcarum autem tam magna cæsio facta est, ut undique effusus sanguis conspiceretur, et in fossis permulta cadaverum Turcarum apparerent, quorum tanta erat multitudo, ut Christianis liber transeundi aditus non esset. Christianorum autem, pro quibus Dominus mirabiliter ea nocte, orante divino Joanne et vehementer Jesu, Jesu acclamante, pugnavit, vix sexaginta occubuerunt ». Eamdem Turcarum impressionem nocte recurrentis festi B. Magdalenæ factam Joannes Taliacotianus ita describit in litteris [1] ad B. Jacobum Picentem datis :

« Muri primi majoris castri penitus solo æquabantur, licet aliquæ turrium particulæ adhuc restarent minandæ, (id est, actis cuniculis suffodiendæ). Turres aliorum castrorum, licet ex ictibus bombardarum valde læsæ fuissent, non tamen ceciderant. Hanc primam planitiem jam Turcæ turmatim intrabant, cum maxima tamen cæde et percussione ipsorum : Christiani vero non propter hoc loca eis designata relinquebant, sed (licet remissius solito se haberent) non cessabant in hoc introitu magnum de Turcis facere macellum maximamque stragem. Jam sunt in castri exterioris planitie fere septingenti Turcæ, qui juvabantur a supervenientibus, jamjam castrum se habere credunt : jam super diversas murorum ruinas figunt banderia : jam evocant exteriorem : jam validissime clamant, Christicolis de locis non recedentibus, qui viriliter resistunt, pugnam restaurant, impediuntque pro viribus Turcis introitum. Quod videntes dominus Michael dictique nobiles simul et homines domini Joannis, omnibus bonis, quæ erant in castro interiori in navibus positis, seipsos per portam posteriorem castri minoris salvare satagunt, et Danubium intrant, et quia janua exeundi non patebat, per altissimas fenestras seipsos sponte præcipitabant, mulieres ex planitie exteriori illuc laboriose confugerant resolutis crinibus, dicentes : Heu ! Turcas fugimus, et Turcarum ad manum jam advenimus ; fratres vero genibus flexis facieque operta orando martyrii coronam expectabant, sicque castrum tam interius, quam exterius soli crucesignati possidebant et tuebantur : multiplicabantur tamen Turcæ in primo castro, licet multi a crucesignatis in ipso ingressu occiderentur. Dominus autem Joannes audiens jam Turcas castrum intrasse, et ex hoc jam ipsum esse derelictum concitus ac mœstus dicit beato patri : Heu ! jam castrum derelictum est : jam Turcæ, ut ego semper dixi, possident illud. Pater autem eum confortans, ac silentio ab eo recedens, iterum multa millia cruciferorum elegit, ac illos secum ducens in castrum per portam posteriorem intromisit, animans eos ad constantiam, etc. Quo facto, illico ad exercitum rediens omnes ad expeditionem posuit, ac eos vigilare et orare præcepit. Ipse autem oratione vocali et mentali causam Dei ipsi Deo sollicite commendabat.

« Cum autem Turcæ jam in ipsa primi castri planitie multiplicati essent, viderentque castrum ipsum solum ab inermi populo possideri, credentes jam primum ab eis occupatum, irruunt in pontem, qui non erat elevatus, ut secundum castrum possent occupare, nam alia via, quam per pontem, ad illud ire non poterant. Adsunt et crucesignati interiores, maxime illi, quos ipse pater paulo ante introduxerat, fortissime eis resistentes, illi autem crucesignati, qui per circuitum primi castri erant, firmi manebant, percussioni et neci Turcarum insistentes : in hoc siquidem pontis ingressu acerrima pugna commissa est, maximusque conflictus. Cum autem circa auroram crucesignati , qui in circuitu castri exterioris erant , viderent acerrimam pugnam fieri in ponte, et jam maximam Turcarum multitudinem esse in planitie, jam fossata Turcis plenissima viderent, cresceretque festinanter numerus intrantium, ac per hoc timerent non posse eis amplius obsistere, a Spiritu Sancto edocti arripiunt innumeros lignaminum, virgarum , viminum , ac aliorum combustibilium fasciculos sulphureo igne accensos : et ignitos super Turcas tam in fossatis stantes, quam per ruinas ascendentes projiciunt pariter quasi unita manu tenuissent. O Deus omnipotens ! nullus potuit fugere a facie ignis ; omnes qui erant in fossatis, qui enumerari minime potuissent, igne consumpti sunt, nec unus eorum vivus remansit : qui descensuri erant ad fossata omnes pavidi retrocesserunt. Qui autem in castro erant, et qui pontem occupare acerrima illa pugna nitebantur, videntes se maximis ignis flammis undique vallatos, dimissa pugna, castrum egredi cum maximo clamore satagebant : qui cum timore ac quadam cœcitate percussi et confusione pleni crederent se evasuros, et de muris saltare, prosiliebant in ignem, consumptique ibidem remanebant : reliqui vero qui talem saltum facere pertimescebant, a crucesignatis in planitie primi castri trucidati sunt : qui autem adhuc in fossata non descenderant, et qui diabolica instrumenta intrantibus ministrabant, mugitus ad cœlum dantes ad loca bombardarum tanquam ad arcem tutissimam currendo se contulerunt.

« Quibus visis, jam omnia Turcarum castra tristitia complentur, eorum conteritur audacia, superbiaque dejicitur. Jam non desunt , qui dicant inter eos : Recedamus quia Deus Christianorum pugnat pro eis, jam non cantant, jam

[1] Ext. apud Wad. hoc an. num. 13.

vociferantur, jam tubæ et alia sonorum instrumenta non audiuntur. O pater senior, unde putamus illum ignem advenisse, nisi de sinu magni Dei ad intercessionem beati patris, qui sine intermissione orabat una cum populo, ut Deus tueretur causam suam et salvaret populum suum. O gloriosa Maria Magdalena, quis te non credat in adjutorium Christianorum super ruinas murorum ad ignem projiciendum adfuisse? quis dubitet te illius causam defendisse, a quo tanta meruisti recipere beneficia? hanc tam gloriosam castri liberationem et victoriam navalem, quæ præter omnem humani sensus prudentiam et rationem Deus fecit, reverende senior, non nisi meritis ipsius beatissimi patris, cujus felici prudentia, solertia, cura, persuasione, confidentia, et ferventissima oratione actum est, ut tam Hungaria quam aliæ nationes Christianorum a manibus Turcarum liberarentur: nam si ipsum castrum ad ipsorum manus devenisset, primo Hungariam, deinde alias nationes proculdubio occupassent ». Et infra: « Lucescente autem clarius die apparent Turcæ combusti simul et trucidati: apparet cruor undique sparsus, fossataque cadaverum cumulis plena videntur; et in minimo spatio multos igne consumptos vidisses, nec præ multitudine cadaverum liber transitus sive aditus. Hic potentiores, hic audaciores Turcæ profecto occubuerunt. Christianorum autem vix sexaginta coronam martyrii pro Christo adepti sunt, multo plures vulnerati ac percussi extiterunt, nec mirum; nam tam acerrime, tam constanter, tamque indefesse cum Turcis non pugnaverunt inermes et inscii, nisi quantum de super ministrabatur: quod si omnes interfecti fuissent, nulli sanæ mentis mirum esse deberet; ipsi enim muri, ipsi turres, ipsi propugnacula castri erant, etc ». Jure ascripta est miraculo eorum fortitudo, cum male, ut vidimus, armis instructi essent, eorumque tractandorum ignari, adeo ut fortissimi illi arcis præsidiarii cum Michaele eorum duce ex humanæ et militaris prudentiæ legibus censerent Turcarum impetus sustineri non posse, atque ideo ipse Joannes Huniades extra urbem e parte adversa in castris se contineret: quam sententiam confirmant quæ a Nicolao Farensi subjiciuntur:

30. « Silendum nequaquam videtur, quomodo Christi famulus Joannes de victoria inimicorum crucis certior factus et securatus fuerat: nam dum ita esset obsessus ipse Dei famulus in castello, commonefactus est ab illo fortissimo Christianorum pugili Joanne Hunyad in ripa ultra Danubium adversus Turcarum classem pugnante, ut relicto Belgrado, de quo jam actum esse omnino credebat, apud se tutum redderet, eo quod arbitrabatur hostium sævitiam remissiorem fieri debere eo absente, quam præsente, ob eas cruciatorum maximas copias, quos in illos grandi studio provocaverat. Cui divinus Joannes talia verba respondit: Rogabimus omnipotentem Deum, ut suam de hoc, quod a nobis petis, patefaciat voluntatem. Cumque sæpius orasset, et nec ex motu mentis, nec exteriori aliquo signo intelligere valeret, quid Deo gratius acceptiusque esset, stare, vel abire: tandem cum divina in sacra missa offerret, sagitta cœlo delapsa in medio aræ ante oculos suos apparet his verbis aureis insignita et circumscripta: ESTO CONSTANS, JOANNES. Qua divina visione et præceptione confortatus, intelligens de hoste jam de proximo paratum esse triumphum, firmus postea et intrepidus cæteros exhortando permansit.

« Illucescente itaque die supradictæ noctis, qua peractum sævissimum bellum fuerat, divinus Joannes castra omnia posuit apud flumen Savæ, eo in loco, ubi Danubio jungitur: nam Belgradum, quod Nanderalbam Hungari vocant, quod et Latini nostri Albam dixerunt Græcam, his duobus fluminibus cingitur, tria castella habens, unum alteri conjunctum. Sola jam aqua Savæ inter Turcarum Christianorumque copias mediat. Videns autem senior sanctus quosdam admodum paucos crucesignatos in Turcas irruisse, et multitudinem hostium magnam viriliter repulisse, ad martyrium flagrans, irruente in se Spiritu sancto: Hæc est, inquit, illa dies, quam expectabamus: transeamus. Et non annuente Joanne Vayvoda etiam sæpe rogato, quandoquidem pœnæ capitali subjiceretur quisquis contra ejus præceptum Savam transisset, jussit omnem exercitum Christianum Savam Christi servus transire, nec servatum est humanum præceptum, ubi prævaluit divinum: timebat enim regius gubernator, ne victoria nocte obtenta verteretur in calamitatem in die, et in planitie sub Turcarum equorum pedibus inermem pedestrem exercitum conculcandum, ob eamque rationem mandaverat, ut nulli de cætero liceret cum hostibus bellum inire, permittente Domino, ut vel sic in divino Joanne virtus magis claresceret Christi.

« Transivit itaque ad vocem famuli Dei omnis Christianorum exercitus, remanente illustri Joanne Vayvoda in Danubio, quos nulla prohibitio tenere potuit. Ubi autem Christiani pugnare cœperunt, machinarum stationes statim Turcæ terga vertentes reliquerunt, ac simul sese in castris constrinxerunt ingenti pavore, et dolore correpti. Divinus vero Joannes Capistranensis, ut vidit omnes machinas in Christianorum potestatem devenisse, magno repletus gaudio in Crucis hostes audentior animosiorque redditur. Acclamatur sæpe per eum mellifluum potentissimumque illud Jesu nomen; et respondentibus circumquaque Christicolis omnibus, ita hujusmodi vox cœlo potenter volitabat, ut regio illa tota contremiscere videretur. Erigit tandem suorum commilitonum animos Domini famulus

dulcissima oratione sua : adhortatur omnes ad fidei defensionem, dicebatque illis : Ecce nunc tempus acceptabile : ecce nunc dies salutis. Occurrite inimicis Crucis Christi. Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Sicque his et aliis similibus verbis et scripturis, quibus majorem in modum affluebat, multorum corda ad pugnam excitabat et animabat, ut non ad bellum, sed ad nuptias pergere viderentur. Congressus itaque sævissimus fit per sex horas continuas : vim potentissimam inferunt feroces hostes ; certatur utrimque pro viribus. Dei autem famulus, ut alter Josue, cum suis bellatoribus procedebat baculo sustentatus, in cujus summitate erat Thau, quo eos animosiores audacioresque redderet. Qui dum semel consocii sui instantia repetitis vocibus ex ipsis mortis faucibus revocaretur. Ne vadas, pater. Ne vadas, pater : ne te ultro neci dederis. Ad martyrium aspirans : Ad hoc veni, respondebat : Qui vult fugere, fugiat. Et ut in manibus omnium pugnaret, oratione, voceque fortissima Jesu nomen invocando et clamando ; ut alter Moyses, pro Dei populo divinum interpellabat auxilium. Et cum undique sagittæ volitarent, multosque necarent, et lethaliter vulnerarent, eum tamen Christi protectione munitum, illæsum intactumque semper reliquerunt. Fit tandem Turcarum cruentissima cædes, hominibus Christicolis JESU, JESU, acclamantibus. Terga vertunt hostes Christianis, Deo pro eis pugnante, mirifice prævalentibus. Cedunt inglorii, qui cum centum viginti millibus venerant gloriosi. Fortissima enim cæde percussi, terroreque ingentissimo incessabili acclamatione nominis Jesu consternati, dissolutis castris, relictisque viginti quator millibus interfectis, relictis multis maximis machinis, et bellicis instrumentis mirabili artificio extructis, in fugam se turpissime dantes, per viam, qua læti venerant, mœsti cum centum et amplius vulneratorum curribus ad propria rediere, et qui omne Romanum imperium suæ ditioni subigere arbitrabantur, novem diebus præ nimio timore pedem non fixerunt : tantus namque terror eos invaserat, ut timentes ne facies terræ in eorum oculis periret, nihil præter fugam cogitarunt. Videbatur quippe illis maximas militum copias a tergo sentire, cum revera nullus Christianorum planitiem, ubi atrocissimum bellum commissum est, postremum egressus fuerit. Neque in bello totus Christianus exercitus fuit, sed vix quinque millia, et (ut quidam affirmant) tria millia extitere, qui victoriam fecerunt. Dat. etc ».

31. Confirmat Joannes Taliacotianus in litteris ad B. Jacobum Picentem datis [1], Huniadem ex militaris artis ac prudentiæ humanæ legibus vetuisse, proposita capitali pœna, illos e castro in campum descendere, cum pedites ab equitibus omnino obterendi essent : sed divino miraculo innumerabiles exercitus apparuisse hostibus, qui ipsos terrore repletos in fugam verterunt :

« Reverendissimo in Christo patri et optimo seniori fratri Jacobo de Marchia Ordinis Minorum de observantia probatissimo, prædicatori Apostolico ferventissimo ac præclarissimo, omni veneratione prosequendo, etc.

« In tertia extra castrum in maximo campo victoria multo mirabiliori, quam in primis duabus, Dei omnipotentia apparebit, ostendetur virtus sanctissimi nominis Jesu et sanctissimæ crucis, et quantum ipsi Deo fuerit acceptus fidelissimus servus ejus B. Joannes, cujus ministerio, jubente Deo, hæc omnia facta sunt. Sed hic notandum primo, quod post castri liberationem optimus gubernator et defensor regni Joannes, ne gloria verteretur in confusionem, jubet domino Michaeli ne aliquem castrum exire et contra Turcas ire permittat : jubet et nautis sub pœna capitis, ne per Danubium aut per Savam aliquem transvehant ; timens ne tam magna populorum multitudo inermis et indocta a furiosissimis Turcis jam in rabiem et desperationem conversis perderetur ; credens etiam Turcas iterum ad castrum expugnandum venturos. Admonitus dominus Michael circa custodiam castri indutus lorica cum duobus viris quadam navicula nunc per Danubium, nunc per Savam vectabatur, expectabat enim quonam fine hæc clauderentur. Venit interea beatissimus capitaneus, (de B. Joanne Capistranensi loquitur,) suo præeunte vexillo cum omni exercitu crucesignatorum, cum omnibus vexillis elevatis, non sine variis sonis, strepitibus, altissimis acclamationibus nominis Jesu ; constituunturque omnes in campo juxta Savam et Danubium præcise ubi Sava intrat Danubium. Illic figuntur vexilla, acclamatur in Turcas, terror maximus invadit Turcas. Videntur interea extra castrum forte quinque crucesignati, arculis sagittisque muniti, contra quos irruit maxima Turcarum multitudo equestris cum lanceis protensis, illi autem super quodam terrarum acervo stantes tensis arcubus Turcas sagittis replebant. At illi terga vertentes ictibus sagittarum confossi cum confusione suos repetebant : alii idem tentantes ad acclamationem nominis Jesu, quæ fiebat a beatissimo patre, omnibus respondentibus, aut cadebant de equis, aut ex eorum manibus lanceæ laxabantur, aut equi sese ad terram sub eis prosternebant, nec mirum, cum ad hoc nomen *omne genu flectatur* secundum Apostolum [1]. Pater optime, hujus sanctissimi nominis tanta erat acclamatio, ut ad vocem ipsius beati patris omnes simul respon-

[1] Ext. ejus lit. apud Wading. num. 43. hoc an.

[1] Philip. 1.

dentes tonitru facere viderentur. Exeunt et complures alii inscio castellano, qui licet Turcis appropinquarent, non tamen lædebantur, sed securi ante Turcarum oculos deambulare videbantur. Quos intrepide egredientes, ac sic ante arma Turcarum illæsos manentes, licet homines apparuerint, alii judicarunt illos fuisse angelos indicantes Christianis victoriam de Turcis reportandam, ac eosdem allicientes illo die ad pugnam. Beatus autem pater, rector populi Dei, prædicta prospectans, licet mirum in modum ferveret ad martyrium, revocabat illos videns præparari a Turcis insidias; sed cum nihil proficeret, dixit: Hæc est dies illa victoriæ, quam expectamus. Transeamus et ascendamus, nec timeatis populum Dei inimicum. Quid aliud putandum censeamus, optime pater, nisi vocem illam divinitus sibi factam, quam Gedeon audivit [1]? videlicet: *Dominus tecum, virorum fortissime; vade, et in hac fortitudine et fiducia tua liberabis Israel*, id est, populum Christianorum, *de manu Madian*, id est, magni Turcæ. Qui cum ex paucitate et imperitia pugnantium, humiliter dubitaret, audivit: *Ne timeas, ego ero tecum, et percuties Madian quasi virum unum.* Sicque assumptis secum duobus fratribus, et nobili viro Petro vexillifero, navicula per duos nautas ad altam partem fluminis Savæ, in qua Turcæ manebant, pater fecit se deportari.

« Hinc stupendissimum miraculum notandum est; cum enim ipse solus cum duobus fratribus, videlicet F. Joanne de Taliacotio, et F. Ambrosio Aquilano per parvam transirent naviculam, visum est Turcis innumeram armatorum multitudinem contra eos transisse, cum in rei veritate essent solum sex personæ, videlicet pater cum duobus fratribus et vexillifero et duobus nautis; et licet multi fratres in eodem loco essent, nullus tamen tunc cum patre transivit: ibi erat præfatus F. Alexander de Ragusio. Cum autem (ut præfertur) transisset, incipit cum supradictis duobus fratribus et vexillifero, de flumine ad fossata castri ascendere pedes jejunus, imo plures dies exiguo cibo nutritus, fessus labore, nam tota nocte hinc inde discurrerat, compressus vigilia; multis enim diebus et noctibus neque cibum nisi sicut puerulus, neque quidquam quietis sumpserat.

32. « Hora erat quasi sexta, quem cum vidissent qui extra castrum manebant, et qui primo exiverant, mox læti tanquam ad patrem currunt. Quod cum vidissent, qui erant in castro, licet exitus propter præceptum eis non pateret, nonnulli tamen per ruinas, aliqui per foramina murorum, aliqui subtus portam ad beatum patrem se conferebant. Sicque multi ipsi patri junguntur: qui primo ad fossata accedens vidit mirabilia, quæ tam in nocte quam in mane facta sunt; vidit cadavera Turcarum innumera, quæ combusta per fossata jacebant, adhuc igne non extincto: consideravit maximum periculum, quod nocte præcedenti tota Christianitas evaserat, et junctis manibus et oculis sursum elevatis magnificabat Deum sibi gratias referendo, et sæpe dicebat: Qui dedit incipere, dabit et perficere. Constituitur demum inter castrum seu fossata castri et bombardas, quem cum Turcæ viderent, magis ac magis timere videbantur stringentes se ad loca mansionum, et ad ipsorum imperatorem, et ad bombardas, parareque se ad defendendum, si forte Christiani vellent ant eos invadere, aut bombardas ab eis auferre. Accipiunt arma, scopettas disponunt, pixidesque coaptant. Continue tamen crescebat numerus crucesignatorum ad patrem venientium, (nec poterant retineri, quin quasi forte duo millia ex ipsis patri juncta sint, et cum tunc ipse nullum haberet interpretem, quidam venerabilis sacerdos crucesignatus, nomine Paulus, canonicus majoris Ecclesiæ Albæregalis, ipsi patri interpres fuit. Iste cum diu habuisset devotionem erga patrem, in ista tempestate nunquam a latere ejus recessit. Cum autem ipse pater ductor exercitus Dei prædictam crucesignatorum multitudinem sibi junctam videret, sciens quod non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est, vexillo præcedente ad primam bombardarum stationem lento gradu pedester, sustentatus baculo quodam in quo designatum est nomen Jesu (quo quidem baculo tam in equitando quam in peditando beatus senex utebatur) fatigatus et tam diuturno labore, et vigilia continua, discoopertus capite cano, fortissime acclamando nomen Jesu primus ire cæpit, quem sequebantur forte mille homines crucesignati; quos cum Turcæ qui ad primas stabant, viderent et audirent, territi inde recedentes ad secundas confugerunt: sicque primæ bombardæ obtentæ sunt et captæ. Quæ visæ in admirationem, et lætitiam omnium conversæ sunt. Si quis tunc vidisset beatum patrem lætitia plenum, jucundum et exultantem! O quis potuisset harum valorem digno pretio æstimare! Certe si nihil aliud præter has primas de bonis Turcarum fuisset acquisitum, ad magnum honorem et lucrum cessisset inclyto regno Hungariæ.

33. « Quibus occupatis, ad has ipse Turcarum spoliator indefessus proficiscitur. Similiter Turcæ non valentes nomen Jesu, neque patrem, neque vexillum sufferre, sine resistentia secundæ cum omnibus attinentiis relinquentes ad tertias sese contulerunt. Pater autem similis leoni factus in operibus suis, post ingentis lætitiæ signa præ oculis Turcarum ostensa, ad tertias, quæ diversis erant munitæ custodiis, proficiscitur, in quarum statione pro earum custodia pixides, et varia machinamenta servata

[1] Judic. VI.

erant, eratque hæc statio undique fossis, vallo et terrarum congerie fortissime circumscripta. At ipse capitaneus intrepidus advocatis pluribus ad direptionem et ad lucra eos animans, vexillo præeunte cum clamore valido nominis Jesu, ad tertias tendit : quem cum Turcæ miseri viderent sine resistentia obstrusis foraminibus cum clavis ferreis vociferantes, ac si sibi maledicerent, relictis bombardis et multis aliis, quæ scribi non possent, ad eorum imperatorem lamentabiles redierunt.

« O sanctum et terribile nomen Jesu Christi ! O patrem senem et inermem, omni sanctitatis gratia amantissimum ! O crucis virtutem admirabilem, cujus charactere tam ipse pater beatus, quam cæteri cum eo stantes, et vexillum insignita erant ! O sanctissimum Bernardinum, cujus imago in eodem vexillo depicta nomen Jesu sua manu Turcis ostendebat, terrebatque. Penset hic vestra paternitas quanta fuerit lætitia ipsi beato patri, quanta fuerit Turcis mœstitia, quanta confusio, quantumque damnum, de quo etiam magis inferius disseretur. Sed hic etiam præcipue notandum est, quod cum Turcæ sint animosissimi et bellicosi, nullique cedere volentes ex eorum contumaci superbia, cogebantur tamen a facie beati patris fugere, eo quod, secundum quod ipsimet postea sæpius fassi sunt, videbatur eis, quod a facie ipsius viri tam lucidi ac radiantes radii solis exirent, et in facie eorum repercuterent, quos nullatenus sufferre valerent : sed neque vexillum, quod eis plenum radiis solis apparebat ; ideo a facie beati patris aufugiebant. Aliqui tamen, piissime pater, variant circa hanc captionem bombardarum stationem : nam aliqui dicunt, ut hic posui, videlicet Turcas de una ad aliam bombardarum stationem fugientes, ex singulis divisim fuisse expulsos, ut dictum est. Alii dicunt quod, cum Turcæ vidissent patrem cum infinita armatorum multitudine flumen contra eos transire, ac ipsum juxta fossata stantem eos invasurum cum tanta multitudine, vexillo erecto, cum in veritate adhuc non essent duo millia, omnes simul territos ». Ex his patet Turcas cæsos divina vi, quod a B. Joanne Capistranensi inferius audiemus.

34. His consentit Bonfinius [1] dum tradit perterritos Turcas a legionibus cœlestium angelorum ; qua enim alia ratione centum quinquaginta bellatorum millia, quæ florentissimo pollebant equitatu, pelli e castris potuissent a paucissimo peditum ferme inermium numero, nisi cœlites exiguis iis copiis nomen Jesu inclamantibus se conjunxissent? Atque ideo ex his emendandus est Æneas Sylvius, qui humana prudentia hæc metiens B. Joannem perperam carpsit [2], ac plura falsa rei veritatem ignorans inseruit, et casui victoriam, miraculo conspicuo tribuendam, ut ipse B. Joannes et Callistus papa testantur, ascripsit : nam in primis falsum est Mahometem ob acceptum vulnus obsidionem solvisse ; nam vi castris pulsus est, non humana quidem, sed divina ob blasphemas in Christum voces. Quod plures ait in fuga periisse quam in acie, id quidem verum, sed modum ipse ignoravit, nempe Turcas mutuis se vulneribus ad viginti quatuor et eo amplius millia se confecisse, pluresque etiam divina vi sine vulneribus extinctos. Quod ait eam tantum prædam relictam victoribus, quam ignis absumere non potuit, a veritate abhorret, cum ignis injiciendi vel machinarum trahendarum defuerit opportunitas, siquidem ad Callistum tentoria Mahometis undecim opulentissima transmissa, et crucesignati gaza Turcica ditati fuere. Falsum pariter quod Joannes Huniades huic certamini interfuerit : nam quamvis B. Joannes Capistranensis illi polliceretur cœlestem victoriam, tamen Huniades ex artis bellicæ legibus censuit, licet repulsi a mœnibus fuissent Turcæ, non posse tamen cum exiguis copiis castris depelli, sed expectandum Sedis Apostolicæ legatum cum florentissimo novo exercitu, ac pœnam capitalem proposuerat iis qui e mœnibus exirent, quanquam victos divina vi insecutus videatur. Subdit [1] postea Æneas :

« Uterque rem gestam scripsit, neque alterius mentionem fecit : alteruter solitam sibi rei gestæ laudem usurpavit. Ingens dulcedo gloriæ : facilius contemnenda dicitur, quam contemnitur. Spreverat Capistranus sæculi pompas, fugerat delicias, calcaverat avaritiam, libidinem subegerat, contemnere gloriam non potuit : qui summo Pontifici bellum atque exitum belli describens, nulla Huniadis, nulla cardinalis facta mentione, totum suum esse dixit quod gestum erat, quamvis Deum in primis victoriæ confessus fuerit auctorem. Nemo est tam sanctus, qui dulcedine gloriæ non capiatur : facilius regna viri excellentes, quam gloriam contemnunt ». Hæc ille, cum B. Joannis e Capistrano excellentem sanctitatem nondum nosset : is enim, ut veritatis tenax, nec legati nec Huniadis mentionem in ea victoria facere potuit, cum præsentes non adessent, quandoquidem Deus per infirma mundi, confundere fortia voluit : nam legatus longe dissitus in contrahendo exercitu subsidiario occupatus erat, ac vetuerat ante adventum suum certamen iniri : Huniades etiam in castris in Danubii ripa defixis se continebat ex militari lege, cum impar nimium viribus Turcica castra adoriri non deberet, quippe qui ne quidem arcem propugnari posse humanis viribus censeret, sed quanquam legati et Huniadis imperiis parere cupiebat beatus vir

[1] Bonfin. dec. 3. l. VIII. — [2] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 65.

[1] Æn. Sylv. ubi sup.

senio confectus, vix baculo se sustentans, et lento gressu incedens, divino actus spiritu cum selectis paucissimis copiis crucesignatis divinitus commotis, quibus Jesu in ore pro fulminantibus bellicis machinis erat, Turcarum castra divinitus perrupit contra humanæ spei et prudentiæ leges, tribuente Deo parem victoriam, quam olim Gedeoni contulit, cum Turcæ amentia percussi in se arma vertissent. Nec dici potest humanam gloriam affectatam fuisse a viro sancto, qui cum miracula patraret divina ope, id oraculum repetere consueverat : « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam ». Cæterum Æneas Sylvius, de re universa accuratius edoctus, agnovit postea non legati Apostolici, non Joannis Huniadis, non Joannis e Capistrano humanis viribus, sed admirando Numinis divini prodigio relatam victoriam, dum mense Aprili anni insequentis ad Alfonsum Aragonum regem scripsit [1] sic inquiens : « Percussit de cœlo Deus hoc anno, (nimirum a rei gestæ tempore nondum evoluto,) Turcos : neque enim humana victoria fuit, quæ apud Albam parta est ». Quod porro B. Joannes Capistranensis victoriam sibi non ascripserit, sed Deo, ut revera Dei fuit, ex ejus litteris ad Callistum datis [2] enitescet.

35. « Beatissimo patri et domino Callisto III. etc.

« Beatissime pater, post pedum oscula beatorum, gaudium et exultationem. Gloria in Altissimis Deo, a cujus misericordia provenit, quod non sumus consumpti : in tanta enim eramus tribulatione, atque in tantis augustiis constituti, ut omnes putaverint non posse amplius resisti Turcarum potentiæ : atque ipse dux Huniades revera Turcarum terror, et fortissimus Christianorum propugnator judicaverit deserendum esse castrum Nanderalbæ; ita enim fortiter et incessanter expugnabant arcem ferissimi Mahometani, et tot machinis muros diruebant, adeoque terribiliter contra nostros pugnabant, ut jam vires nostræ defecerint, et præcipui milites fuerint consternati. Sed in medio tribulationis vivificavit nos Dominus : nam ab urbe expulsi, cum dolose recederent ferissimi inimici, ut nostris exeuntibus pararent insidias; etsi dominus Huniades jusserit, ne ullus ex nostris militibus castrum exiret, non curaverunt tamen de præcepto ejus crucesignati, sed irruentes in hostes in magno se posuerunt periculo. Ego vero minimus vestræ sanctitatis servus cum illos ex muris revocare non possem, in campum prodivi, et hinc inde discurrens modo revocabam, modo animabam, modo disponebam ne ab inimicis circumdarentur : et tandem Dominus qui tam bene salvare potest in paucis quam in multis, dedit nobis misericorditer victoriam, et fugere fecit immanissimum Turcarum exercitum, et nostri omnia illorum obtinuerunt tormenta et machinas diabolicas, quibus totam Christianitatem putabant sibi subjicere. Exultet ergo vestra sanctitas in Domino, et offerre illi jubeat laudem, gloriam et honorem, quia fecit mirabilia magna solus. Non ego inermis et inutilis servus, aut pauperes et rudes crucesignati vestræ sanctitatis devoti servi potuimus nostris viribus hæc facere. Deus Dominus exercituum fecit hæc omnia : illi gloria in sæcula sæculorum. Hæc scribo breviter et raptim defessus rediens ex pugna, cito scripturus magis distincte, quæ facta sunt in particulari. Ex Nanderalba in festo S. Mariæ Magdalenæ, ipso die gloriosissimæ victoriæ ».

36. Quod ad cæsorum numerum attinet, fama varia increbuit; nam Monstreletus ad centum millia Turcas occisos ait; alii numerum imminuunt, inter quos Æneas Sylvius hæc tradit [1] : « De cæsis hostibus varia sententia est; quidam super quadraginta millia periisse tradiderunt, nonnulli viginti millia cæsa fuisse dicunt, quod nobis infra verum esse videtur, neque enim in tanto exercitu videri clades ea octiduo potuisset. Major profecto jactura tantum imperatorem fugere compulit, qui sequenti nocte incensis castris ac machinis cum toto exercitu trepidus abiit, nec tam audax superbusque venerat, quam timidus dimissusque fugam arripuit ». Verum cæsorum numerus multorum litteris datis ad Callistum scriptus est quemadmodum a Georgio despota acceperant, nempe viginti quatuor millia trucidata, totidem alia in fuga periisse, quatuor millia capta. Itaque is verus numerus putandus est, quem etiam Pontifex in litteris [2] ad imperatorem Æthiopum, tum in aliis Encyclicis definivit, quemque Joannes e Capistrano in posterioribus litteris [3] circumscripsit, nimirum viginti quatuor millia trucidata non a crucesignatis, sed divina vi, plura vero in fuga mutuis vulneribus se confecisse divinitus, reliquum vero exercitum fugientem a Mahomete atque proceribus apud Sophiam contineri ægerrime potuisse; classem hostilem sexaginta quatuor triremibus fuisse conflatam, e quibus viginti septem interceptæ fuerint ab Hungaris, trecenta tormenta bellica capta; tum Pontifici sacros stimulos addidit, ut Græciæ et Palæstinæ recuperandis operam daret, duodecim equitum Italorum millia submitteret, hoc enim robore suffultos Hungaros maximas res gesturos in opportunissima hac occasione, denique reges Christianos ad hostem trepidantem obterendum impelleret.

« Beatissimo patri domino Callisto III. etc.

« Beatissime pater, ad pedum oscula bea-

[1] Æn. Sylv. Ep. CCLXVI. — [2] Ext. apud Wad. hoc an. num. 58.

[1] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 65. — [2] Lib. x. p. 272. — [3] Ext. apud Wad. hoc an. num. 59.

torum obedientiam humillimam, et devotam usque ad mortem crucis, et supplicii lævissimi cujuscumque. Quia ubi aliquid deficit, locum habet jus supplementi, ideo quod non potui primo aspectu comprehendere in die gloriosæ victoriæ Domini nostri Jesu Christi, auctoritate vestræ sanctitatis, et ministerio paucorum, certæ vivificæ crucis charactere insignitorum, divinitus nobis præstitæ; postea tamen, habita clariori notitia, et si indescriptibilia sint, machinæ, instrumenta et terribilia ingenia, quæ paraverant, currus ad deferendum bombardas, rotæ ferreæ, rotæ ligneæ ad transferendum naves et cymbas per montes et colles ad transvadandum gentes ad spolia regni Hungariæ (quod tamen Deus eis non permisit) ecce tamen ea, quæ sigillatim describi possunt, nunc suppleo, non vacans ornatui, sed simplici veritati. Nam ubi dixi : multa millia ex eis interempta sunt, illustris dominus despotus, qui licet cum nostra fide non concordet, secundum intentionem tamen sanctitati vestræ conveniens contra perfidos Turcas nobiscum est, nuntiavit pridie reverendissimo domino legato et mihi, quod ultra viginti quatuor millia in die belli nece perierunt, et a certo se tenere asserit, quod totidem et ultra in itinere defecerunt, semetipsos inter se trucidantes sicut tempore Gedeonis; et non nisi divino judicio ipse princeps Turcarum cum suis intimioribus qui remanserant bellatoribus, ad Sophiam stupida fuga devenit, intendens suos ministros qui supererant compescere, ne ultra pertransirent, manu propria, et suorum carnificum plurimos interemit. Superaddit etiam ipse despotus, quod principalis vayvoda vices gerens ipsius damnatissimi Mahometis magni Turcæ qui præsidebat in Scythia (Rascia), ubi est auri fodina, quæ erat, et de jure pertinet ad ipsum despotum, capite minutus sit gladio ipse, et uxor ejus ab his qui jure subesse dicuntur despoto ; tenent tamen adhuc sui castellani quinque castra, quæ auxiliante Domino recuperare sperat, favore tamen et præsidio sanctitatis vestræ, et reverendissimi domini lateralis vestri legati. Ultra hæc etiam nuntiat ipse despotus, quod cum quadraginta exploratores miserit, ad exquirendum quid de immanissimo Turca acciderit, cum jam quarta pars redierit, et omnes testentur, quod omnem diligentiam adhibuerint, nihil certi de sua vita percipere potuerunt, ex quo ipse despotus vehementer opinatur ipsum esse mortuum : utinam ita sit !

« Scripseram, beatissime pater, quod in primo nostro congressu quadraginta quatuor galeas numeraveram, et ita fuit; sed postea clariori veritate comperta, sexaginta quatuor reperimus numeratas, ex quibus penes nos adhuc viginti septem reservantur, computatis parvis cum magnis. De multitudine autem exercitus armatorum etsi multi asserant, quod fuerunt centum viginti millia, reverendissimus tamen dominus legatus, postquam discursum habuit una mecum pro majori parte spatii, in quo malignantium exercitus locabatur, judicavit quod verisimiliter centum quinquaginta millia esse potuissent in signis tantorum castrorum. Scripseram in secundis litteris de triginta duabus bombardis, quia tunc plures non videram; postea tamen, omnibus computatis parvis cum magnis, ultra trecentas reperimus : et de pixidibus, quæ manu exploduntur, et in partibus nostris vocantur scopettæ, derepertis, numerum non habemus, quia multæ occultatæ sunt.

37. « Pater beatissime, quia Justiniana lex dictat, nihil videtur actum, cum aliquid superest agendum, idcirco ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis populi Christiani : ecce nunc tempus implendi desiderium vestræ sanctitatis, ut progrediamur, necdum ad recuperandam Græciam et Europam, sed ad recuperandam Terram-Sanctam Jerusalem, quod Deus omnipotens præstabit faciliter, si a concepto sancto desiderio vestra sanctitas non cessabit. Hoc unum piissimum a piissima vestra sanctitate et in fide zelantissima reverendissimo domino legato vestro benigne concedatur, ut tantummodo de Italia duodecim vel decem millia saltem equitum armatorum more Italico vestris stipendiis transmittatis, qui si per sex continuos menses cum vestris devotis filiis cruce signatis, et cum istis illustribus principibus prælatis et baronibus hujus regni Hungariæ nobiscum in exercitu perseveraverint, speramus tantum de bonis paganorum acquirere, quod abunde in posterum per tres continuos annos aliis expressis non indigeamus, sed eorum spoliis omnes nostros exercitus implebimus abundanter. Ecce idem dominus despotus vehementer affirmat, quod magis in præsentiarum augmentare possimus fidem Christianam, paganosque deprimere cum decem millibus bellatorum, quam aliis temporibus cum triginta millibus nequivissemus. Ecce accedunt ad hoc desiderium reverendissimi domini legati ardenter omnes isti, qui pro Christi nomine, et pro obedientia vestræ sanctitatis ac devota reverentia crucis vivificæ characterem suscipiunt, etc. Ex Salan Kemen MCDLVI, XVII Augusti ».

38. *De successu lætus Pontifex, ne inanis fiat conatur.* — Cæterum, accepto tantæ victoriæ nuntio, Pontifex principes ac præsules de ea certiores factos[1] Apostolicis litteris, Deo gratias referre jussit; atque in iis, quas ad archiepiscopum Atrebatensem misit, festas hasce voces profudit[2]:

« Callistus, etc. O admirabile imperium Salvatoris nostri ! Venerat insanus Turcus furiis accensus, et cum validissimo exercitu, qui plana

[1] Lib. brev. p. 19, 20, 23, 26. 27. — [2] Ibid. p. 29.

et montes occupabat, castrum Monteralbense, clavem regni Hungariæ, dura expugnatione premens, disjectis jam muris et defensaculis castro potiri se credebat, in cujus amissione summa universæ reipublicæ Christianæ versabatur; eo namque amisso, Turco aditus patebat sine obstaculo in Hungariam, unde mox vexandæ totius Christianitatis natus videbatur : sed non est passus Deus summus tantis tenebris implicari suam religionem, nec tantam ignominiam fidei orthodoxæ irrogari : fecit potentiam in brachio suo, et vires sensumque eripuit Barbaris, qui ab uno Christi fortissimo athleta Joanne vayvoda et a parva manu plebeiorum et inermium militum crucesignatorum profligati navali terrestrique pugna, et in fugam cum maxima eorum strage, amissis etiam admirabilibus eorum machinis et instrumentis bellicis conversi sunt : Turcus autem ipse furoris princeps vix nostrorum manus effugiens saucius, ut plerique aiunt, equo salutem quæsivit ».

Conceperat tantam de reportanda victoria expectationem Pontifex, ut ex collocata in Deo spe palam antea in ingenti rerum discrimine constanter diceret, hostem subactum iri : « Notum est, inquit [1], cunctis a nobis audientibus, quod perfidus ille Turcus perderetur et Hungari vincerent, et populus Christianus et nos cum ipsis; nec unquam dubitavimus, quin fieret sicut accidit, et majora, sicut ait Christus Salvator noster : Si quis fidem habet ut granum sinapis, et dixerit monti transferre ad alium montem, etc. Væ, væ aliter sentientibus et caveant ab ipsa Dei ira ». De regibus et principibus loquitur, qui Turcarum potentiam metuentes non audebant [2] signa attollere in Barbaros, nisi universi Christiani communi fœdere jungerentur, quod ob ipsorum dissensionem fieri non poterat. Ipse autem Deo fretus cujus causam tuebatur, pro certo habebat, quod si reges se ducem sequerentur, non modo Constantinopolim, sed Europam, Asiam et Palæstinam Christiano cultui restituendus diceret; qua de re hæc ad S. Antoninum archiepiscopum Florentinum scripsit [3] : « Adeo illorum », id est, Turcarum, « vires contudit (nimirum Deus), ut facilis admodum via facta sit ad eradicandum de terra infandum genus et nomen Mahometi : qui triumphus, quoniam nostro tempori divinitus reservatus est, nos omni conatu nostro vehementius instare decernimus, et victoriam sequi quam Deus præmonstrat; speramusque quod intra breve tempus si, ut arbitramur, Christi fideles potentatus se excitare, et nos sequi voluerint, non solum Constantinopolis recuperabitur, sed Europa, Asia, et Terra-Sancta liberabitur ».

39. Suppeditavit Hungaris quæcumque potuit contrahere nummaria subsidia Callistus [4], crucemque misit ut in prælio adversus Christi hostes præferretur, cohortatus Joannem ipsum e Capistrano [1] ut eosdem Hungaros ad eam sequendam inflammaret, et cardinali legato opera non deesset : « Ne cesses, inquit, dies ac noctes assistere dilecto filio nostro Joanni S. Angeli diacono cardinali A. S. L. et sancta opera ejus zelo tuo juvare : hortare gratia verbi tibi cœlitus data prælatos, barones, nobiles ac totius regni Hungariæ populos, ut sequantur crucem Jesu Christi, quam ad eos misimus : instent hosti jam victo ac perturbato, offerantque Altissimo plenum perfectumque hoc sacrificium, quod tale factum est, ut pariturum sit regno præfato et cunctis fidelibus securitatem ». Eumdem legatum, virum omnium virtutum ornamentis insignem, ad provehendam religiosam militiam, quamvis pio æstuantem studio, magis accendere nisus est Pontifex : cum enim illi proposuisset quanta ad concitandos in arma reges in Turcas et instruendam classem gessisset, atque in sumptus non modo thesaurum gemmasque absumpsisset, verum et sanguinem fundere esset paratus, addidit [2] : « Est gloriosum et memorabile nomen versari in ea militia, cujus Christus est dux et moderator : tu enim cujus mirabilis virtus et prudentia non minus universis quam nobis cognitæ et perspectæ sunt, cogitare debes quantum præconium futurum sit gloriæ et laudum tuarum si, ut nos speramus, opera, studio et industria principes Christiani, qui illas obtinent partes, forti manu et animo ad resistendum Barbaris inducantur ». Non defuit muneri Joannes Carvajal, cum Æneas Sylvius [3] testetur, tres victoriæ ad Albam partæ auctores Joannem cardinalem legatum, Joannem Capistranensem, et Joannem Huniadem habitos.

Incredibili desiderio propagandæ victoriæ, evertendique Turciæ imperii flagrabat Huniades, ut Dionysius, tit. S. Cyriaci in Thermis presbyter cardinalis, Pontifici significavit [4]; regiæ tamen Hungariæ nonnulli proceres ad faciendum cum Turca fœdus proni erant, ad quorum improba infringenda consilia Pontifex legatum incumbere jussit [5] : « Novit, inquit, Deus, quod tam nequam animus in Christiano inducatur, ut putet conditiones aliquas cum infidelibus esse ineundas : quid enim turpius, quid infamius, quid majoris erga Deum ingratitudinis esse posset, quam victoriam per ipsum Deum ex sua erga nos ineffabili misericordia nobis datam et concessam deserere, et certos de victoria, ipso Altissimo id nobis promittente eam, non prosequi omni conatu ».

40. *Imperatoris et regum torporem insudat excutere suis litteris Callixtus.* — Gerebant La-

[1] Lib. brev. p. 15. — [2] Ibid. p. 43. — [3] Ib. p. 23. — [4] Ib. p. 53.

[1] Lib. brev. p. 16 et 39. — [2] Ibid. p. 7. — [3] Æn. Sylv. Europ. c. 8. — [4] Lib. brev. p. 22. — [5] Ibid. p. 55.

dislaus ejusque proceres inimicitias cum Friderico imperatore, in cujus pectore vigebat adhuc dolor, Ladislaum ex ipsius tutela vi et dolo subductum fuisse : quod cum in rei Christianæ damnum vergeret, neque cardinalis legatus illos inter sese conciliare potuisset ut sociarent arma in Turcas, Pontifex utrique regi anathema intentavit [1], ni fœdus jungerent. Et ii quidem mox paruisse visi : sed postea brevi iterum commotæ sunt iræ, quibus molliendis proximo anno Callistus studium navavit. Dum vero imperatorem sollicitabat, ut excusso torpore in nominis Christiani causa defendenda munus suum obiret, illata est iniqua lis ab hominibus improbis, effusæque plures querelæ in Pontificem, quasi Ecclesiæ Germanicæ jura opprimeret, nec ferre poterat archiepiscopus Moguntinus subsidiarias opes pro bello sacro ab eo cogi, aususque est a Callisto ad Concilium provocare ad novas turbas moliendas, de quo hæc Pontifex ad Joannem episcopum Papiensem, suum, ut diximus, in Germania oratorem, (quem etiam sacræ expeditionis causam urgere, imperatoremque ad pia arma capienda perpellere jussit) graviter scripsit [2] :

« Callistus, etc. Quid laudabilius, quam quæ facimus die nocteque? In quo reprehendere possunt Apostolicam Sedem et nos in ea præsidentem, etsi immerite, ardentem Catholicum in defensione Evangelii contra infideles, hæreticos et schismaticos, in divino cultu, in morum honestate non simoniace, non corrupte, etiam sanguinem proprium exponendo ad defensionem fidei orthodoxæ in mari et in terra. Excita et latra pro Christo, ut loquamur cum B. Hieronymo, quoniam canes pro dominis suis latrant ». Interjectis nonnullis addit, ut de iis, quæ gererentur ipsum faceret certiorem. « Et quid de illa damnabili navata appellatione per Maguntinum et suos, et quid de pace inter imperatorem et regem Hungariæ, et de executione contra perfidos Turchos, maxime stante tam gloriosa victoria nobis cœlitus data cum popularibus crucesignatis, uno fratre, et uno milite, sine rege, sine duce, sine imperatore. O Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum ! O corda lapidea, quæ ad hoc non moventur ! Estque classis nostra maritima cum legato camerario, diu est versus Constantinopolim, et imperator dormitat. Exurge, Domine, et juva sanctum propositum nostrum, prout ex grandi fide nostra firmiter tenemus, etc. Datum die II Novembris MCDLVI, Pontificatus nostri anno II ».

41. Angebatur gravioribus curis Pontifex, cum marcere otio Fridericum videret : nec minus alii torpebant reges, quos excitare nitebatur, atque in primis Alfonsum Aragonum et utriusque Siciliæ regem ut nuncupatum de conficienda sacra expeditione votum exequeretur, cum quo summa se mansuetudinis significatione egisse ad Solerium oratorem suum scripsit [1] : neque enim illi, ut imperatori, et Hungariæ regi ad eos in officium redigendos, anathema se proposuisse : non pertimescendas ab Alfonso ipso Turcarum vires, quæ a rusticanis sine rege fractæ essent, ac si antea Turcæ profligassent Græcos, Servios aliosque hæreticos et schismaticos, mirum id non videri, cum divinum ipsis, ut ab Ecclesia ejectis, præsidium defuisset, quod regi pio divinam causam defendenti affuturum esset.

« Dilecto filio Joanni Solerio oratori nostro.

« Inter alias (nimirum litteras), mittimus tibi eas, quas nobis misit, et propria manu scripsit dilectus filius frater Joannes de Capistrano (si fas est dicere) Christi martyr in vita, ut tu quem singulari charitate complectimur, et de quo plurimum confidimus, eas eidem regi (nempe Alfonso Aragonum et Siciliæ), ostendas, ut notum sit omnibus divina potentia, non humanis viribus, tam memorabilem et gloriosam victoriam populi fidelis esse partam. O admirabile mysterium ! O miraculum æterno præconio celebrandum ! rustici homines non armis, sed sola fide suffulti et devotione, cum uno solo Dei athleta invictissimo Joanne Vaivoda, et uno religioso fratre Joanne e Capistrano tantam potentiam perfidi Turchi, tot apparatus, tot miranda instrumenta dissiparunt, et profligatis innumerabilibus copiis audacissimum et furiosissimum Turcum strage suorum perterritum et incertum consilii in fugam converterunt, et plusquam dimidiam partem tam formidabilis exercitus conciderunt ; alia parte hinc inde dispersa, pro majori parte captis, nam ultra quatuor mille captivos dati sunt glebæ per gloriosum capitaneum illum ad reficiendum castrum illud de Bellogrado alias, ut quod ipsi destruxerunt instrumentis et machinis, manibus propriis reficiant et nobilius quam ante. Quis divinum hoc miraculum pro sua magnitudine admirari potest ? Quis dignas illi majestati poterit gratias referre ? Duri, immanes detestabilesque sunt, qui hæc quæ Dominus noster sua misericordia populo suo fecit, non admirantur, et suæ ineffabili clementiæ gratias non referunt ». Et infra :

« Nos quodammodo deferendo serenitati regiæ Aragonum similibus litteris cum eo non utimur, quibus cum imperatore, quem per legatum nostrum S. Angeli excommunicari mandavimus, et regem Hungariæ, nisi pacem inirent ad invicem et insisterent omnibus viribus suis contra perfidum Turcum, factoque mandato nostro sub excommunicationis sententia, quid

[1] Lib. brev. p. 43. — [2] Ibid. p. 14.

[1] Lib. brev. p. 44.

secutum est? pax et omne quod optabamus, ut ex actis nobis transmissis plenius est videre: ipsi regi Aragonum autem visi fuimus continue humiliter, dulciter et benevole scribere et exhortari: et utinam tu vel similes uti assuevisti, et bene operatus es inter serenitatem suam et nos in agendis continue interveniens, et non filii hujus sæculi quærentes quæ sua sunt». Et infra:

12. « Unum est, quod peccatum mortale non committemus, Christo dante, etiam si gladii super caput nostrum starent, et non sine causa dicimus: non poterit tantum dæmon operari in regia celsitudine, quantum cum Deo poterimus; regiæ celsitudini affixi simus, sine tamen Dei offensa. O si audires istos, qui interfuerunt in prælio illo grandi contra Turcum venientes ad nos! XVI tentoria aurea et argentea pro persona canis illius habita et tot alia: divites enim remanent omnes ex spoliis, vix enim fugere potuerunt, omnibus dimissis; et forsan canis ille vulneratus vel mortuus, quia nescitur ubi est. Omnia enim concessit gloriosus ille comes crucesignatis, solum retentis sibi machinis cum bombardis et aliis inducibilibus instrumentis terræ et maris, et prosequi facimus victoriam per mare et terram, mittendo glorioso comiti subsidia opportuna ultra vires nostras. Voluit enim Deus hanc gloriosam victoriam sibi soli, papæ, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ cum suis crucesignatis popularibus et fere inermibus, absque imperatore, rege et quovis alio magno duce concedere. Die enim Nativitatis Virginis gloriosæ, quæ erit die Mercurii, erit annus, quo incœpimus crucesignare inter missarum solemnia in sancto Petro; et ubique sic fieri ad gloriam sanctissimæ Trinitatis, exaltationem sanctæ Crucis mandavimus. quam in derisum canis ille ad modum stolæ de humeris ad pedes deferebat et deferri faciebat suis, blasphemando quod si parva crux Christianis impressa juvabat, fortius ampla et magna eum juvaret, et in hoc, ut loquamur cum bono Paulo de nomine Jesu dicente: *A quocumque nominetur, in hoc gaudeo, et gaudebo;* sed quisque consequitur effectum honoris vel derisionis, uti accidit isti cani et suis. Fere per menses non potuerunt colligi per Christianos quæ remanserunt ex spoliis Turcarum. Et de his satis.

« Si omnia vellemus recitare et ordinare, ut de præsenti facimus, scribente secretario nostro, non sufficeret nox. Et nonne ex firma fide vivaciter dicebamus, canis ille (de cujus potentia etiam potentes Christiani tepidi et frigidi quamplurimum dubitabant assumere prælium, nisi fere toto mundo coadunato) quod ideo vincebat, quia nemo Catholicus ei resistebat, sed cum resistentiam Catholicorum haberet, perderetur? hæc non solum aiebam in secreto, sed prædicabam super tecta: quod ut tu ita facias, et Deo dante volumus et mandamus. Nam ita secutum est, ut semper diximus et firmiter tenuimus, resistentia Græcorum et de Servia, et aliorum hæreticorum et schismaticorum ei nocere non poterat, tanquam extra Ecclesiam existentium, sed Catholicorum, uti factum est, potentiam ejus exinanivit, et majora iis videbuntur, Christo dante, etc. Dat. etc. »

13. Flecti neque tunc potuit Alfonsus, ut votum de inferendo Turcis bello ad exitum duceret; verum a Pontifice defectionem meditatus est [1], cum Beneventi et Terracinæ Ecclesiasticarum urbium præfecturam ac regni Neapolitani jus fiduciarium sibi, et spurio Ferdinando confirmari misso oratore poposcisset, repulsamque esset passus.

Sollicitatus [2] pariter inter alios reges Carolus rex Francorum, ut parta in Pannonia victoria ad Turcas delendos uteretur, floccique facienti monita Callistus divinas iras intentavit:

« Callistus, etc. Quis tam durus, qui nos in tam firmo proposito et securitate victoriæ nostro tempore cælitus concessæ non sequatur? Væ, væ aliter sentientibus, et caveant ab ira Dei; nam qui in hoc turbabit nos, portabit judicium, quicumque sit ille. Tuam igitur serenitatem iterum hortamur, et intimo cordis affectu requirimus, ut tempus hoc quo Deus summus serenitati tuæ opportunitatem offert, ut nomen tuum immortalitati consecrare possis, non deseras: et dum perfidus Turcus incertus quid agat, fugatus et profligatus est, cum aggrediamur et sequamur Christum ducem, qui (ut idem sæpius dicamus) præclarissimam victoriam et triumphum tempori nostro divinitus reservavit. Non desunt modo Christiani potentatus et nobiscum (qui sanguinem et vitam nostrum in hac divina causa devovimus) vires eorum adjungant, et crucis vivificæ vexillum non deserant, quousque victoriam, quæ quidem in manibus est, feliciter et cum exaltatione orthodoxæ sacrosanctæ fidei consummemus ». Ursit aliis litteris [3] eumdem regem, ut in Mahometem signa attolleret, cum ad id præ cæteris regibus obstrictus esset, ut qui Christianissimi nomen gereret, et S. Ludovici exempla domi proposita haberet, de quo in litteris ad Alanum tit. S. Praxedis presbyterum cardinalem legatum hoc anno octava Octobris die datis [4], ita queritur Pontifex: « Ex ipso regno Franciæ, quod præcipuum est inter Christianos parum vel nihil fructus sentitur, neque crucesignari aliquem, imo nec prædicatam, cruciatam sed solum, ut aiunt, de decima colligenda dolemus et vehementer dolemus ».

14. *Ad bellum sacrum Lusitani, Itali et Æthiopes ipsi concitati.* — In Lusitania pium præ-

[1] Sur. l. XVI. Annal. c. 39. — [2] Lib. brev. p. 40. — [3] Ib. p. 47. — [4] Ib. p. 49.

ferebat ardorem Alfonsus rex, bellumque sacrum administrare in Turcas optabat; cui ideo decimanum aurum hoc anno collectum colligendumque proximo in Lusitania in sumptus bellicos conferri impendique jussit [1], tum addidit: « Confirmabis Silvensem episcopum alloquilur, in sancto proposito (nempe regem ipsum), quod si, ut speramus, magno et ardenti animo prosequitur, Deum habebit directorem, et immortalem gloriam et triumphum apud Deum et homines de hostibus certissime reportabit ». Rogati etiam Florentini [2], Genuenses [3], et Veneti [4], ne Christiano nomini deessent extantque eo argumento ad Franciscum Foscarum Venetiarum ducem litteræ [5], ut legato cardinali pro sustentando milite subsidiariam pecuniam milteret, necnon ad aliquos Macedoniæ principes [6], quos ad constantiam hortatur, ut Turcarum impetus fortiter exciperent propulsarentque.

« Dilectis filiis nobilibus viris Simoni et Alfonso dominis de Astrovileri.

« Intelleximus per litteras dilecti filii fratris Ludovici Constan Ordinis S. Joannis Jerosolymitani ea, quæ in partibus illis Albaniæ per nobilitates vestras gesta fuerunt contra Turcos, et quæ in futurum de facili fieri possint, si vobis præsidium aliquod gentium per nos transmittatur. Quæ omnia quanto gaudio et lætitia nos affecerint, quantumque ex eis noster gestiat animus, longum esset perscribere: devotionem autem vestram, diligentiam et magnanima ac laudabilia opera vestra pro fide Christiana plurimum in Domino commendamus, exhortamurque quantis possumus precibus et adhortationibus, ut ad prosecutionem et perseverantiam bonorum operum vestrorum quæ, Deo inspirante et favente, incœpistis, pergere non desinatis, quoniam non qui incœperit, sed qui perseveraverit, coronabitur: et quandocumque laboribus vestris ex facultatibus nostris satisfacere non valebimus, paratus est ille immortalis et omnipotens Deus, qui cuncta pugillo suo claudens, nullum bonum irremuneratum abire sinit, et mortalia justis oculis aspicit; omnia quæ nos supplere nequiverimus ad defensionem, augmentum et exaltationem religionis suæ pro sua erga Christi fidelium genus clementia, suppleturus et administraturus est. Et utinam ita nobis suppeterent facultates, quemadmodum paratum habemus animum et voluntatem ad defensionem et propagationem fidei orthodoxæ: sed cum jamdudum innumerabiles subierimus impensas in emittenda et manutenenda classe jamdudum per nos ad fronterias Turcorum emissa, et majores etiam nunc incumbant in perfectione, præparatione ac munitione alterius classis, quam magna cum festinatione constitui facimus, ut eam ad defensionem Christi fidelium et exterminium infidelium Vere proximo transmittamus, et per terram ad partes Hungariæ non parva transmiserimus pecuniarum præsidia, et majora etiam polliciti simus transmittere, nescimus quo recurrere, ad quem preces nostras porrigere, unde auxilia petere, a quibus subsidium habere, quod vobis in præsentiarum transmittere possimus, nisi vehementissime nobilitates vestras exhortemur, ut hoc parvo tempore constanter et animose in tam sancto opere perseveretis, procedatis et continuetis in victoria, quam cum auxilio Domini consequi cœpistis. Facultates nostræ et Ecclesiæ per se tenues et parvæ sunt. Res hæc opulentas opes exposcit, et cum sufficere non possemus, scripsimus ad omnes principes Christianorum, ut sese exsuscitent, sese parent et offerant ad succurrendum tanto oneri, et tam amplæ necessitati fidei Christianæ: omnem autem opem, auxilium, favorem, subsidium polliciti sunt; ita quod Vere futuro confidimus tantum congregasse subsidium tum gentibus, tum classibus, tum pecunia, tum aliis necessariis rebus, ut facile non tantum Albania, sed et Græcia, et Turchia, et sancta Jerusalem a Christianis recuperari possit, vosque nobis, data pinguiori facultate, recommissos visceraliter habebimus.

« Exhortamur igitur vos, dilectissimi filii, ut hoc parvum tempus patienter et fortiter peragatis, hostibus animose obsistatis, conatus illorum retardetis, donec subsidium nostrum, et quidem robustissimum, Vere proximo vobis transmittetur, aut saltem a tanto hostium onere alleviabimini. Nos vero interea dabimus operam, ut classis nostra perficiatur, et ab aliis principibus præsidium et nobis transmittatur, ut in partibus illis, et omnibus aliis Christianis pro exaltatione religionis nostræ succurrere possimus, prout vehementer optamus et desideramus. Dat. etc. die XV Decembris MCDLVI. Pontificatus nostri anno secundo ».

45. Eodem pio studio permotus Pontifex concitare Æthiopas in Mahometanos conatus est, deque parta in Hungaria victoria Zarajacob eorum regem certiorem fecit [1], et quasdam sanctorum reliquias pro sacro munere ei misit.

« Charissimo in Christo filio Zarajacob, regni Æthiopiæ regi illustri, salutem, etc.

« Qui cœlorum continet thronum Deus Rex dominator omnipotens sit tecum in omnibus operibus tuis; tibique tuæque uxori illustri ac familiæ, populisque tuis in ea virtute benedicat, qua prophetis, qua sanctis et electis suis benedixit; pluatque super vos et filios vestros gratiam et omne bonum, qui domum Israël auxit et exaltavit in gloria: suscitetque ex renibus tuis semen Jacob in perpetuam æternitatem, quasi

[1] Lib. brev. p. 46. — [2] Ib. p. 20. — [3] Ib. p. 51. — [4] Ib. p. 19. — [5] Ib. p. 50. — [6] Ib. p. 53.

[1] Lib. X. p. 272.

stellas, et sitis filii dilectionis suæ ; tibi pacem qualem Apostolis, tibi victoriam qualem Josue præstitit in campo Libani trans Jordanem, et duci Machabæo contra Nicanorem pugnanti, cum viri illi apparuerunt, manifestum de cœlo præsidium afferentes. Is, postquam nobis, licet immeritis, Pontificatus onus injunxit, et affecti memoria calamitatis urbis Constantinopolitanæ, antequam de conclavi recederemus, votum emisimus belli suscipiendi contra Turcum, et omnes terrarum fidelium occupatores. Cumque ad id facultates Ecclesiæ non suppeterent, vires principum orbis terrarum, qui Jesum crucifixum profitentur, convocare decrevimus. Ex tunc etiam tuæ serenitati significamus et amicitiam cum felicis recordationis Eugenio papa IV prædecessore nostro initam, nedum continuare, sed in unitate sanctæ fidei augere velle polliciti fuimus, existimantes illam esse veram amicitiam, non quæ præsentia, sed Christi charitate conjungitur : nam qui unum corpus et unus spiritus in Deo sumus, unius etiam voluntatis in Deo esse debemus. Verum quia in hoc sanctissimo opere nostra satis voluntas expleri non potest, legationes ad diversos mundi principes non sine magnis sumptibus misimus ; quemque pro viribus hortantes ad expeditionem tam sanctæ rei auxilia conferant, pro meritis æterna præmia expectaturi : qui omnes pro religione Jesu Christi redemptoris nostri quantum habent virium obtulerunt, contra hujus rabiem multa præsidia nobis oblata sunt ; adhærent enim ex Orientalibus, tum etiam ex Occidentalibus partibus terra marique duces, etiam exercitus non contemnendæ virtutis ; quos ille reformidans, tanquam canis rabiosior factus, vires soldani, Scytharumque inimicorum Christianæ religionis sibi adjungere nititur, quod facile consequi poterit, ob communem perfidiam et voluntatem in nos hostilem, unde tantis viribus cumulatis, victoria nobis difficilior videri potest.

46. « Nos tamen in Domino confidentes, cujus nutu Tartara contremiscunt, et omnis fortitudo gentium dissipatur, serenitatem tuam huic sancto operi convocare curavimus, quæ si cum sua sublimi potentia nostris exercitibus accesserit, vel suis operibus Ecclesiam Dei juverit, satis virium habituri videmur ad profligandum impium Turcum et non minus spei, terrram Jerusalem, aspersione sanguinis Jesu Christi redemptoris nostri consecratam ab impietate infidelium vindicari posse ; sub tuo etenim sublimi imperio, non solum Deus magnos exercitus, sed flumen Nili esse voluit, cujus inundatione tellus hostibus alimenta ministrat, quibus pro tuo arbitrio denegare potes. Sperantes igitur in eo, quem erga crucem geris affectum, per viscera Jesu Christi, cujus vexillum in sacro baptismate recepisti, per hoc regium decus capitis tui, per omnia quæ tu sancta putas, si Christi fidem cui susceptus es, respicere digneris adversus persecutores illius, qui te in sanguine redimere non dubitavit, justa et pia bella suscipere non moreris. Præsta te nobis ferventissimum in eo opere, cujus merito laus omnis inferior est. Audivimus sæpe a tuis, qui ad Romanam curiam proficiscuntur, Hebræum quemdam regnasse olim in insula quadam Æthiopiæ vicina, qui omnes Christianos in ea insula commorantes trucidari jussit : id cum ad aures imperatoris Constantinopolitani pervenisset, regi tunc Æthiopiæ scripsit, se mirari, quod rex potentissimus, Christi fidem professus, non sine suæ famæ jactura, tam atroces injurias Christianis fieri pateretur, cum illos facile tueri posset ; qui rex ille prædecessor tuus classem paravit in perniciem tyranni illius, et quas decuit pœnas exegit. Quod si litteris imperatoris prædicti, rex ille vehementer commotus extitit, si pro insula propulsanda, si pro vicinis tuendis arma suscepit, quanto magis serenitas tua, ad intercessionem vicarii Domini nostri Jesu Christi, Petri successoris, pro illius religione obsecrantis, justa et pia bella suscipere debet. Quod cum facere decreverit, ut speramus, per nuntios, quos a circumvicinis partibus ad Italiam profecturos esse credit, celerius ac tutius nos certiores reddere non gravetur, vel si melius expedire putaverit, eos ipsos nuntios dirigere poterit ad dilectum filium nostrum Ludovicum tituli S. Laurentii in Damaso presbyterum cardinalem, nunc classis maritimæ legatum in partibus Orientalibus jam commorantem. Nam cum fama detulerit, nostris Christianis in Europa bellum gerentibus, adversus Turcos tuam serenitatem cum suis viribus accessuram, spes erit non mediocris victoriæ obtinendæ in Turchos, fientque nostri exercitus ardentiores ad recuperationem Terræ-Sanctæ.

« Verum quia non dubitamus serenitati tuæ gratum fore, ea quæ in Europa gesta sunt cognoscere, ad tuam consolationem nonnulla præsentibus duximus inserenda. Turcorum imperator, cultor execrabilis Mahometi, jam proxima Æstate, cum suo valido et innumerabili exercitu, cum hostiliter in Hungariam penetrasset, et in obsidione castri, cui nomen est Belgrado, ad ripam fluminis Danubii siti moraretur, idque machinis tormentisque ad solum diruerat, gentes Hungariæ, quæ pro defensione aderant, adjunctis crucesignatis, quorum illuc ingens confluxerat numerus, duce Joanne vayvoda, inclyto milite et acerrimo propugnatore nostræ religionis, cui noster animus nec fides in Domino defuit victoriæ obtinendæ, sacratissimo die B. Mariæ Magdalenæ, divino quodam instinctu excitati, facto impetu contra hostes, eos in fugam turpiter compulerunt,

« Adfuit nostris de cœlo manifestum auxilium Dei, qui voluit tantos exercitus concludi in manus paucorum ; nam ingenti strage peracta,

victoria potiti sunt. Quid miramur sub uno milite cum parva manu, tot millia fuisse confusa? potens enim Deus est super omnes exercitus, qui Madianitas et Orientales populos, quorum numerus ut locustarum multitudo erat, tradidit in manu Gedeonis, qui de cœlo præsidium dedit Oniæ sacerdoti contra Eliodorum, sanctam Jerusalem profanare volentem. O bone Jesu, quanta tua est fortitudo, qui misisti gladium tuum super caput illorum, qui fugiendo non pauciores sese mutua cæde necarunt, quam a nostris interfecti fuerunt quibus victoriam dedisti! In ea pugna Turcorum circiter viginti quatuor millia cæsa, totidem in fuga defecerunt sese mutuo concidentes : castra incensa, bombardæ captæ circiter trecentæ, balistarum innumerabilis copia, machinæ ad navigia per montes traducenda, instrumenta fabricata ad populos transvadandum, signa militaria, et ex sexaginta quatuor navigiis, quæ super Danubio retinebat, viginti capta penes nostros sunt. Ipse vero Turcus, modo dux tanti exercitus, re male gesta necdum superbit, modum statuens, cum ad Sophiam urbem pervenisset, in rabiem versus, quamplures ex propinquis suis sine causa sua manu peremit. Quidam vero despotus in provincia Serviæ, nostris gentibus adhærens, multos exploratores misit, qui diligenter perquirerent ubi Turchus ipse sese recepisset, multisque ex illis redeuntibus idemque referentibus, nihil certi de illius vita compertum esse potuit. Opinamur vel ipsum cæsum, vel forte perterritum, in aliquas latebras se recepisse ; id tametsi multi referant, nos tamen litteris dilecti filii nostri Joannis de Capistrano Ordinis Minorum professoris, qui omnibus rebus interfuit, facti sumus certiores.

48. « Cum igitur, charissime fili, miles comes, præsentis belli eventum expertus, ingentem stragem hostibus intulerit, si tua sublimitas cum suis operibus nobis accesserit, speramus victoriosissimum finem contra perfidos hostes Christi, perterritos jam ac tanto dispendio laborantes. Unde per aspersionem sanguinis Redemptoris nostri serenitatem tuam requirimus, et in Domino obsecramus, ad opus tam necessarium, pro sancta religione se accingere maturet, et auxilium nobis a Deo non defuturum sperantes, magnanimitati tuæ damus contra hostes aureum illum gladium quem Jeremias dare visus est duci Machabæorum dicens : *Accipe sanctum gladium munus a Deo, quo dejicies adversarios populi sui.* Is enim Deus est omnium fortissimus, qui sub Ezechia rege per angelum suum de castris Sennacherib centum et octuaginta quinque millia interfecit ; is non secundum humanam potentiam, sed ut suæ majestati placet, dat dignis victoriam. Nos autem, ut inquit Apostolus, flectamus genua ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, non cessantes ab orationibus, ut implere dignetur quod maxime desideramus ; confidentes pro sua ineffabili clementia, nobis victoriam, perfidis hostibus confusionem concedet, ut sancta civitate de manibus impiorum liberata, dicere possimus : *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.* Cæterum, quoniam devotioni tuæ duximus convenire, per dilectos in Christo filios nostros, fratrem Paulum sacerdotem, et Theodorum diaconum Ordinis S. Antonii Æthiopes mittimus venerandas reliquias, videlicet de reliquiis SS. Apostolorum Petri et Pauli, de reliquiis S. Joannis Baptistæ, de brachio S. Andreæ Apostoli, de reliquiis S. Jacobi Zebedei Apostoli, de ligno crucis, in qua suspensus fuit beatus Petrus Apostolus ; quas quidem reliquias, quoniam venerari sunt dignissimæ, serenitati tuæ, pro tua devotione destinamus. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLVI kal. Decembris, Pontificatus nostri anno II ».

49. *Pontificius thesaurus a Callisto in Turcas exhaustus.* — Non voce tantum sed exemplo totius orbis Christianos principes in arma pro fide augenda, delendaque superstitione Mahumetica concitavit Callistus, quippe qui vires omnes suas in Turcas effudit, Pontificiaque ornamenta, ut instrueret maritimos terrestresque exercitus distraxit, quod sæpius ipse professus est [1] : « Scit Deus, inquit, quam in emissione classis nostræ contra pessimum Turcum, quam jam diu fecimus, non modo facultatibus fuimus exhausti, sed post jocalia et aliam supellectilem pretiosam nonnullas terras Ecclesiæ fuimus coacti alienare, ut dictæ classi et aliis subventionibus, quas per terram contra præfatum Turcum similiter facimus, non deessemus, etc. ».

Et in litteris ad Tudertinos datis [2] : « Necesse esset ut omnes Christi fideles nos in tam sancto opere omnibus suis facultatibus adjuvarent, pro quo nos aurum, argentum et jocalia nostra etiam usque ad mithras et exposuimus hactenus et exponere decernimus ». De eadem Pontificia supellectili aurea et argentea conflata percussaque in nummos pro classe sustentanda, quæ Turciæ littora vexabat, plura alia sunt ejusdem Callisti testimonia ; in litteris [3] enim ad episcopum Attrebatensem datis : « Interim, inquit, ad fortificandam augendamque classem nostram, quæ jam diu in Orientem navigavit, et pro aliis opportunis rebus ad tantum opus aggrediendum insupportabilibus gravamur expenpensis, ut jam nihil nobis reliquum sit etiam auri, argenti, jocalium et domesticarum supellectilium, quæ omnia in monetas excudi et fabricari jussimus, easque jam omnes consumpsimus ». Eadem repetit ad Carolum Francorum regem [4] scribens, ad Philippum Burgundiæ du-

[1] Lib. brev. p. 12. — [2] Ib. p. 23. — [3] Ib. p. 29. — [4] Ib. p. 52.

cem [1] (quem ex auro sacro in ejus principatu coacto classi suppeditare subsidia jussit) ad Ludovicum Lescases [2] in Galliis oratorem suum ad ditionis Ecclesiasticæ clientes, quos propter ærarium in causa nominis Christiani exhaustum monuit [3] ut abalienata Ecclesiastica vectigalia et castra ad Ecclesiam revocarent; denique ad legatum Avenionensem [4] : « Gemmas, inquit, jocalia, et argentum nostrum ad hoc opus tam consumpsimus usque ad mithræ nostræ pignorationem, et nonnullas ex terris nostris alienavimus, ita omnia tamen parum existimantes, quoniam nobis est animus usque ad sanguinis effusionem hanc rem prosequi, confitentes victoriam de infidelibus crucis Christi nobis jam inceptam reservatam esse ».

50. *In Ægeo mari res feliciter gestæ.* — Neque ad irritum cecidere Pontificii conatus distractæque opes plures animas Christo comparavere; instructa enim illa magnis sumptibus classis, quæ duce Ludovico cardinale legato Orientem petierat, Turcici imperii oras maritimas evastavit [5], ac tres insulas insignes in Ægeo mari Barbaris eripuit. Ex quo felici nuntio ingenti lætitia affectus Callistus, Joannem Carvajal, cardinalem legatum in Hungaria, de re bene gesta factum certiorem Germanos Hungarosque in Turcos concitare jussit [6] :

« Cardinali S. Angeli.

« Ut intelligas quæ acta sunt noviter in mari per classem nostram, mittimus tibi copiam litterarum quas XXIX mensis Decembris MCDLVI accepimus. Videbis tres insulas Mitilenum, Staliminum, et Taxo (Naxo) Turcis munitissimas et copiosissimas, sine discrimine nostrorum subactas, et ad obedientiam nostram et Sedis Apostolicæ redactas, absque solius unius militis morte, ultra centum millia animarum nacti sumus. In hac igitur tanta victoria Christianorum in hoc tam expresso divini auxilii præsidio, in hac tanta Turcorum exterminatione quis erit ita pusillanimis, ut cum Turchis treugam facere intentet, aut supersedimentum, etiam sufferentias, aut inducias modicum? quod ne fiat, gravissimis censuris et aliis pœnis prohibeas. Quis erit tam trepidus, tam ignavus, tam timidus, qui fugientes hostes persequi non festinet, qui ad victoriam nobis undique terra marique pollicitam, dextera Omnipotentis præcedente, vel inermis etiam non concurrat? Quam gloriam expectamus, et hostes crucis dissipare, exterminare et funditus delere. Eia igitur, fili dilecte, robustissimos istos populos excita, principes illos magnanimos hortare, regibus persuade, Hungaros robustissimum et constantissimum genus hominum convoca, Germanos potentissimos et animosos compelle tuis adhortationibus ad hanc tam promptam victoriam prosequendam, ad tantam gloriam consequendam, ad tantam laudem reportandam trahe, conducas, et ut una tecum crucem suscipientes Christum sequantur, in reliquias hostium proruant : solus terror hostibus incussus nos victores efficiet.

« O Hungarorum potentia, quid expectas? habes enim classem nostram cum legato nostro in mari potentem, quæ in dies fortificatur, rexque Portugalliæ quotidie cum exercitu magno expectatur, nosque omnia oblata terra marique adimplevimus et ultra, et augmentare non cessamus, et qui nobiscum non est, alienus est, profanus est. O Germanorum magnanimitas, quid dormitas? O Christianorum firmissimum præsidium, quousque triumphum et immortalem gloriam, ac paratam tibi laudem differes? Nos omnia exponimus, vitam affligimus, ut victoriam a Deo datam prosequamur. Si sequelam habuerimus, excidium tam nefandæ gentis propediem videbimus, prout firmissime credimus et tenemus. Dat. etc. die XXXI Decembris MCDLVI, Pontificatus nostri anno II ».

Præter eam classem, quæ in Oriente versabatur, Pontifex aliam ab Alano cardinale Avenionensi conflari jussit [1], ac Renatum regem Siciliæ et Provinciæ comitem rogavit [2], ut legato adesset. Ingentis præterea alvei triremem fabricatam, armamentis omnibus et necessario commeatu munitam, Rhodum submisit [3], ad eam insulam contra Barbaros tutandam; qua de re ad regem Francorum, qui Rhodios ipsi commendarat, scripsit :

« Callistus, etc. Continue eidem magistro et conventui Rhodi de necessariis subvenimus in gentibus et victualibus et aliis opportunis, et in præsentiarum solemnem galeatiam hic per nos factam, cui forsan similis in mari non reperitur, cum pecuniis, armis, grano, et aliis munitionibus emissam, ad partes illas mittendo. Utinam sic arderent alii principes Catholici, quibus commissum est regimen populi Christiani, ut nos ardemus ad perdendos infideles et exterminandum damnatam Machometi sectam. Dat. VI Novemb. MCDLVI, an. II ».

51. *Extincto Hunniadi sufficitur Nicolaus e Wylack.* — Inter hæc [4] e vita decessit maximo rei Christianæ damno Joannes Huniades, qui partam victoriam persequi et crucesignatas acies educere in Turciam decreverat [5] ; corrupto [6] enim cœli tractu ex Barbarorum cadaveribus, quæ intolerabilem fœtorem halabant, lethalem contraxit morbum, ex quo paulo post obiit, adstante illi beato Joanne e Capistrano, et sacramentis omnibus vitæ ipsum muniente. Dedit is moriens multa pietatis signa, et adipiscendæ felicis æternitatis argumenta, quæ his verbis

[1] Lib. brev. p. 42. — [2] Ib. p. 43. — [3] Lib. IX. p. 165. — [4] Lib. brev. p. 51. — [5] Ib. p. 42. — [6] Ib. p. 55.

[1] Lib. brev. p. 13. — [2] Ib. p. 41. — [3] Ib. p. 52. — [4] Apud Wad. hoc an. — [5] Call. l. I. brev. p. 22. — [6] Jo. Taliac. in lit. apud Wad. hoc an.

Æneas Sylvius describit[1] : « Ubi adesse extremum vitæ tempus agnovit et urgere vim morbi, non est passus Dominicum corpus ad se deferri, neque enim dignum existimavit servum a Domino visitari. Surrexit e lectulo quamvis labentibus membris, et cum, deficiente virtute, suis pedibus ire non posset, in ædem se vehi sacram jussit, ibique de more Christiano, si qua extabant rerum humanarum vestigia, sordium confessione detersit, et sacrosanctam accipiens Eucharistiam inter sacerdotum manus terrena fastidientem animam exhalavit ». Acerbissimum ex egregii principis obitu sensit dolorem Pontifex, qui regiis ipsum apicibus insignire decreverat, ut majori apud crucesignatos auctoritate sacrum in Turcas bellum conficeret ; in litteris[2] enim ad Alanum cardinalem Avenionensem datis, in quibus de parta superiori victoria loquitur, hæc habet : « Cum parvo numero plebeiorum crucesignatorum inermium sine rege, sine principe, illo servo Dei fratre Joanne de Capistrano ductore, et glorioso milite Dei athleta comite Joanne vaiveda, quem congruis titulis ac diademate insignire decreveramus, Dominus tamen exercituum in cœlestibus immortali diademate decoravit, qui ut felix inter martyres computari potest, ejusdemque hostem debellavit ».

52. Suffectus est a crucesignatis Huniadi, qui in cœlo triumphaturus abierat, Nicolaus e Wylak, de cujus strenuis virtutibus B. Joannes e Capistrano scripsit ad Callistum sic inquiens : « Et si vero ita placuerit Altissimo, quod de medio sustulerit a nobis illum illustrissimæ memoriæ pugilem invictum, sanctæ fidei Catholicæ hostibus formidabilem defensorem, dominum Joannem de Huniad ex hac jam vita delapsum xi mensis hujus ex peste, substituit tamen nobis non imparem sibi virum Nicolaum de Huylac, sub cujus dominatu valido et potenti ipse idem Joannes cum quinque, vel sex equis suam militiam inchoavit. Est namque idem ipse Nicolaus princeps illustris in magnificentia excellens, in consilio providus, in gerendis cautus, virilis animi, in fide fervens, in vestræ sanctitatis obedientia humilis, sui honoris æmulator, et magni zeli, potens in opere et sermone, qui inter alios principes, prælatos et barones hujus regni de principalioribus reputatur, et de eo gerunt magnam expectationem et famam laudabilem sibi attribuunt universi, secundum quod officium in hoc regno hæreditarie possidet in banatu. Nunc ergo, pater beatissime, sollicitandi sunt de novo reges et principes Christiani, dum fornax ebullit, coagulandum est aurum ; dum debilis est hostis, et fervor viget in populo Christiano, excitanda sunt arma bellica contra perfidos infideles. Vestra igitur sanctitas jam ad beneplacitum imperet quid agendum : quam dignetur Altissimus conservare Ecclesiæ suæ sanctæ per tempora longiora. Ex Salankemen MCDLVI, XVII Augusti ». De his a beato viro et aliis certior factus Callistus in prædictis litteris ad Alanum cardinalem datis addidit : « Nec ex obitu militis diminutus est exercitus, illico namque deputatus extitit magnæ auctoritatis ac potentiæ comes magnificus Nicolaus ». Non defecit etiam animo Pontifex, et urgere in infideles bellum non destitit : quod Ludovico Lescases in Galliis oratori hisce litteris significavit[1] :

« Callistus, etc. Nos per mare et terram prosequi sanctam amprisiam contra Turcum, etiam si mortuus sit gloriosus ille miles, comes Joannes vayvoda, in continenti provisum est opportune de capitaneis indefesse insequendo perfidos Turcos, videbunt (Christo dante) magnalia, et in brevi ; et reges et principes dormiunt : caveant. Ideo et iste senex papa fere solus portat pondus diei et æstus, et quis Catholicus est, qui non clamet ad cœlum excitando, operando, juvando ». Ejusdem fiduciæ plenæ sunt et firmissimi consilii indices hæ litteræ[2] ad Petrum episcopum Albanensem cardinalem Fuxensem A. S. L. datæ. « Dat. etc. ».

« Callistus, etc. Sperandum est quod victoriam incœptam omnipotens Deus feliciter consummabit ad exaltationem gloriæ suæ, et nominis Christiani propagationem, quam fortiter et viriliter per mare et per terram prosequimur usque ad totalem exterminationem damnatæ sectæ Mahumeticæ non solum in Europa, sed in Asia, et recuperatione Terræ Sanctæ. Die XIII Octobris MCDLVI ». Hæc Callistus pio incensus studio ; quod etiam B. Joanni Capistranensi significavit[3], necnon singularem amorem, quo illum complectebatur : « Mentem, inquit, et charitatem nostram erga te, devotionemque, et incredibilem ardorem quem ad destructionem totalem perfidi Turchi et omnium infidelium habemus, eidem, (scilicet nuntio), diximus ». Et infra : « Certa pro Christi fide ut cœpisti, dilecte fili, ut coronam debitam valeas reportare ».

53. *B. Joannis Capistranensis pia mors, laudes et miracula.* — Auxit quoque illum pluribus sacris beneficiis Pontifex ipse[4], et jura atque alias prærogativas, quibus ab Sede Apostolica donatus fuerat confirmavit : quo argumento hæ exaratæ litteræ[5] :

« Dilecto filio Joanni de Capistrano, Ordinis Minorum de observantia nuncupatorum professori, salutem, etc.

« Ut uberius consolari valeas populos istos fideles, in quibus gratia verbi tibi cælitus data mirifice ad salutem Christianorum quotidie proficis, tuis in hac parte supplicationibus incli-

[1] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 67. — [2] Lib. I. brev. p. 49.

[1] Lib. I. brev. p. 43. — [2] Ib. p. 47. — [3] Ib. p. 16. — [4] Ead. pag. — [5] Lib. XXIII. p. 87.

nati, devotioni tuæ omnes et singulas spirituales gratias, seu super iis facultates, quas a Sede Apostolica usque in præsentem diem habuisti et habes, quotcumque et qualescumque existant, quas hic haberi volumus pro expressis, præsentium serie confirmamus et de novo concedimus. Insuper ut in omnibus casibus etiam Sedi prædictæ reservatis quoad forum conscientiæ tantum absolvere quoscumque tibi videbitur, injuncta prius pro modo culpæ pœnitentia salutari possis et valeas, eidem tuæ devotioni plenam et liberam auctoritate nostra facultatem concedimus et potestatem, te in Domino exhortantes, ut eo arctius in sanctis pro fide operibus tuis perseveres, quo vides ea tibi concedi quibus dono spiritualis gratiæ pascere animas fidelium possis. Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem anno, etc. millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, sextodecimo kal. Octobris, Pontificatus nostri anno secundo ».

Non diu post hæc vitæ superstes fuit B. Joannes, decreverat enim illi coronam immortalitatis Deus pro susceptis impensisque pro Christiana re tot tantisque laboribus, cujus eximia gesta ac virtutum exempla ab ipso morti proximo præbita Joannes Taliacotianus in litteris [1] ad B. Jacobum Picenum datis subjectis verbis describit :

« Reverendo in Christo patri et optimo seniori fratri Jacobo de Marchia, Ordinis Minorum probatissimo, ac divini verbi prædicatori præclarissimo, etc.

« Beatus iste sanctus ac fortissimus Dei athleta, mirificis et quidem innumeris operum meritis locupletatus, ut passionum et patientiæ meritis locupletior fieret, divina disponente clementia, diutinæ ac gravissimæ infirmitatis est molestia circumfusus. Nec mirum ; nam licet senio defectus esset, et a suæ conversionis primordiis cunctis passionum molestiis ferventissime suum corpus exposuisset, ac illud incredibili labore, abstinentia, vigilia jejunioque continuo spiritui subdidisset et tenuisset; priusquam tamen crucem assumpsit, et cruciatam prædicandam a summo Pontifice Callisto III per reverendissimum dominum cardinalem S. Angeli accepit, tantis passionibus et laboribus hinc inde discurrendo, prædicando, crucesignando, commonendo se ipsum condidit, dedicavit, ut præ admiratione oculi mentesque omnium in ipsum converterentur. Hinc nonnulli sanctum, alii Apostolum Dei, alii angelum cælitus emissum appellabant. Illo autem tempore, quo immanissimi atque potentissimi Turcæ castrum Nanderalbense obsessum tenuerunt, militarem industriam inducens, in laboribus fortissimus juvenis apparebat : nam cum esset crucesignatorum rector, dux atque imperator, ad eumque defendendi castrum ipsum causa præcipue deferretur, nec alteri, quam sibi soli ipsi crucesignati obtemperarent, nunquam quiescebat, labores subibat inæstimabiles, modo eques, modo pedes sudoribus plenus, jejunus, infatigabilis, die nocteque per castra Christianorum velociter discurrebat. Si quando, ut cibum sumeret, a sociis alliceretur, aiebat : *Alium cibum habeo manducare, quem vos nescitis ;* nam ibi sua mens, suum desiderium, suumque omne studium locaverat, ut Christi fidem posset servare immunem, castrum defendere, Turcas confundere, ac regnum Hungariæ illæsum custodire.

« Cum autem ex necessitate sumere cibum urgeretur, panis durissimus ipsi cibus erat, et mensa nuda humus : non ibi calida fercula, non recens ; aut frigidum vinum, non carnes, quas semper abhorruerat, apponebantur, nec varia cibaria parabantur : et licet septuagenarius esset, indigeretque, ut moris est senum, liquidi aut calidi cibi, sua mira abstinentiæ virtute superabat. Nam et si semel in die aliis temporibus cibo tenui reficeretur, et in nocte post orationem et studium, brevem caperet somnum, hoc tamen tempore aliquando duos, aliquando tres dies sine alicujus cibi et poculi adminiculo transigebat, noctes ducebat insomnes. Me adstante coram pluribus audientibus, cum sollicitaret illustrem dominum Joannem de Huniad ad causæ defensionem, dixit quod in septemdecim diebus, et totidem noctibus quibus Turcæ illuc steterant, vix septem horas dormierat. Suos socios licet juvenes omnes defatigavit et laboribus superavit : jam nemo fortium sæcularium poterat resistere : jam fortissimum ac velocissimum equum sibi ab eodem domino donatum præ lassitudine mortuum omnes admirabantur. Calores intensissimi, frigora, sol per diem, luna per noctem, inquietudo continua, assidua occupatio, labor indefessus suæ infirmitatis causa fuere.

« In trino etiam conflictu, quo Turcarum potentia tam in aqua quam in terra succubuit, multo laboriosius solito se fatigavit : ad ipsum namque spectabat in castrum crucesignatos introducere, ipsos gubernare, ipsis imperare, ipsosque tam intus quam foris ordinare. Hic nomen Jesu altissime proclamando magnificabat : hic non nisi hoc sanctissimum nomen a Christicolis invocari jusserat. In his omnibus diebus, quibus se incredibilibus laboribus exposuit, numquam tristis visus est, certam namque judicabat victoriam de Turcis reportandam qui cum persuaderetur, ut barbam, quam prolixam ferebat, radi permitteret : Nequaquam, aiebat, nisi post victoriam me radi permittam. Os suum adeo pulveribus plenum erat, ut replicatis vicibus vix variis remediis adhibitis purgari valebat. Linguæ quoque ejus adeo ipsi pulveres tenaciter

[1] Ext. apud Wad. hoc an. num. 85.

inhæserant, ut eam cultello radere oporteret. Similiter et palatum præ multis pulveribus nigrum, atque obscurum, et quidem fœtens jam devenerat; ex quo nullius cibi, aut poculi, sicut non desiderium, ita nec naturalem saporem degustabat. Panni quoque præ sua continua occupatione, præque loci ineptitudine nec levari, nec mutari sibi poterant, defluentes sudores minime sudario abstergi valebant.

56. « Jam cutis ossibus hærebat, jam præ nimiis solis ardoribus erat nigrefactus. Invaluerat tamen tantum martyrii desiderium, ut quanquam esset certus se non per sanguinis effusionem hunc mundum relicturum, flagrabat tamen anxio desiderio vitam suam in ipsis laboribus finire, ut si persecutorum gladio juxta suum intensum desiderium anima non auferretur, martyrii tamen præmio non careret. Fuerat quippe sibi in Nurimbergensi civitate revelatum, quod in brevi non per martyrium sanguinis, sed per martyrii desiderium in Hungaria vitam finiret. Ipsum divina clementia illæsum servabat, nam neque pericula, neque tempestas Danubii intrepido nocuerant, non bombardæ, non sagittæ, neque scopetta, neque tela Turcarum, quæ undique in eum congerebantur, ipsum vicinum Turcis in fronte exercitus positum, et in altum super quodam terrarum acervo inter ultimam bombardarum locationem et Turcas manentem interficere potuerunt. Et quanquam ob nimium ejus fervorem tanquam signum ad sagittas ante Turcarum oculos maneret, modo clamando nomen Jesu, modo oculos manusque elevando, nullius tamen teli ictum passus est, sed neque ejus elevatum vexillum. In eo verificatum est illud : *Quoniam in me speravit, liberabo eum : protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamavit ad me, et ego exaudiam eum : cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, et glorificabo eum.* Et licet per illud temporis spatium, quo Turcarum obsidio efferbuerat, pater ipse beatus dictis et multo pluribus laboribus, anxietatibus, occupationibus, variisque passionum molestiis et angustiis afficeretur, nocte illa cum die sequenti in qua victor extitit, tanta ac talia passus est, ut nemo dubitare possit hunc beatissimum virum martyrii corona laureatum.

« Post felicem illam victoriam habitam in prædicto castro in die sanctissimæ Magdalenæ, sexta die mensis Augusti immediate sequentis, cœpit beatus pater vi febrium et variis lassati corpusculi doloribus in eodem castro laborare ac destitui. Quo tempore illic residebat reverendissimus dominus legatus cardinalis S. Angeli, ægrotabatque peste ibidem illustrissimus dominus Joannes de Hunyad, qui postea die XI ejusdem mensis suæ clarissimæ vitæ diem clausit extremum. Aderat et dominus Joannes episcopus Varadiensis, dominus Michael Sylagy ejusdem castri dignissimus castellanus, et multi alii proceres, qui tantum illic fœtorem ferre non poterant. Nam post ingentem illam stragem ex cadaveribus mortuorum horrenda, abominabitisque molestia invaluit, ut nemo vix esset, qui ex hac non infirmaretur. Ut de me ipso loquar, cum ex mandato domini legati pro mensura castrametationum capienda ad evitandum fœtorem per illam magnam planitiem, ubi Turcæ ceciderant, transeundo extra castrum cum Fr. Alexandro de Ragusio eques proficiscerer, tantus me fœtoris horror invasit, tantaque abominatio ex conspectu cadaverum illuc jacentium me absorbuit, ut non sine multiplici et pœnoso vomitu vix vivus currendo ad castrum remearem.

57. « Jam campus ille magnus nocte feris, dieque rapacissimis atque innumerabilibus volucribus plenus erat. Hæc omnia, reverende senior, scripsi, tanquam præambula ægrotationis beatissimi Patris. Cumque ipse beatus vir Dei sic infirmaretur, ut vix aliquid sumere posset pro sustentatione naturæ, non cessabat fervore fidei plenus ab operibus pietatis, modo cum domino legato, modo cum aliis de fide defendenda, deque Turcis penitus extirpandis sermonem habebat. Visitabat enim dominum Joannem die noctuque baculo sustentatus, suaque visitatione ipsum mirum in modum confortabat, quem omnium qua potuit verborum efficacia ad bene moriendum induxit. Quem enim beatus pater dilexerat sanum, multo magis diligebat infirmum, adeo, quod licet et ipse infirmus esset et debilis, charitatis et amicitiæ officia erga prædictum dominum non dimittebat. Cum autem molestis sui corporis angeretur doloribus, dicebat cum Apostolo : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.* Et quanquam, variis per singula ejus membra pœnalibus angustiis diffusis, in dies corporeis viribus destitueretur, spiritu fortis et fervidus proponebat, ut alter patriarcha Franciscus, pro fide Catholica, proque peccatorum conversione ingentia se facturum, sitiens mirum in modum ad martyrii palmam consequendam, miro desiderio ad humilitatis redire primordia, et corpus tantis laboribus consumptum ad pristinas vires pietatis, et ad humilitatis officia revocare studens, verus beati Francisci factus imitator. Cumque ex horrendo fœtore, et ex corrupto aere pæne omnes illic infirmarentur, suadente domino legato, ad locum qui Symly dicitur cum ipso se contulit. Iste locus est, ubi crucesignati ante victoriam convenientes morabantur, et prope quem in Danubio de galeis Turcarum victoria habita fuerat, in quo licet homines prius habitarent, et esset civitas non parva, et incendio tamen Turcarum destructa, imo in villam parvam redacta est, a qua etiam eadem tempestate homines a facie Turcarum aufugerant. Hic aliqui tam ex fratribus, quam ex familiaribus domini legati ægro-

tare cœperunt : hic tanta loci incommoditas erat, et ineptitudo, ut si quis vidisset beatum virum, senem, infirmum, debilem, acutissimis febribus laborantem, ac nihil degustantem, maxima fuisset admiratione perfusus; nam pro lecto nuda humus, pro cervicali lapis vel lignum, pro stramine tapetum super lapides erat, ac pro tegumento mantellus. Et cum hic locus ob ruinæ vetustatem desertus, et undique apertus esset, factus est pater socius murium, serpentium, lacertorum atque muscarum, noctesque ducebat insomnes, dies in molestia totius corporis transigebat ». Et infra :

58. « Licet adhuc variis febribus, et quidem continuis affligeretur, et fatiscentibus membris maximo afficeretur dolore, cum remissius infirmi ac senes soleant vivere, ipse in dies spiritu fortior ac ferventior existebat : missas namque a primordiis suæ infirmitatis aut dicere, aut audire nitebatur. Si quando ob debilitatem celebrare, maxime in Vylak, non posset; ad Ecclesiam veniens manu alterius lachrymosis oculis devotissime communicabat. Numquam in sua infirmitate divinum dimisit officium. Si quando circa vitæ suæ terminum illud non potuisset exsolvere, ipso jubente ac attente audiente, coram se illud dici faciebat. Nonnumquam simul cum fratribus in hac infirmitate, et pro eorum solamine ad mensam communem comedere solebat ». Et infra : « Transitum suum longe ante præscivit ac prædixit; nam nocte sequente post Nativitatem virginis Mariæ oranti revelatum extitit, se omnino ex hac infirmitate moriturum, quod sæpenumero tam fratribus quam sæcularibus viris revelavit. Lætabatur nimium, quod deposito corporis onere mundum juberetur relinquere. Maximo demum perfundebatur dolore, quod sanguinem suum ac vitam pro Christi amore non fudisset, dicebatque frequenter : *Heu mihi! heu mihi ! quia incolatus meus prolongatus fuit;* et quia longo meo frustratus suum desiderio. Cum autem quis sibi diceret : Adhuc forte tuum complebitur desiderium ; alias bis vel ter fuisti oleo sancto inunctus. Hei mihi, hæc mea ultima infirmitas est. cur hoc mihi negatum mori pro Christo ? toties inter infideles in bello morti expositus, et evasi, ut nunc tamquam iners in lecto sine gladio moriar persecutoris ? Gaudebat tamen terminum suæ vitæ advenisse : et licet, ut dictum est alias, sibi fuerat a Domino revelatum, se in proximo sine sanguinis effusione moriturum, assidue tamen Deum precabatur, ut ipse martyrii merito dignus efficeretur, dabatque pro posse operam, ut gladiis impiorum occumberet. Sed quod iniqui in eum facere non poterant, longa molestia, atque multiplex infirmitas fecit : nam per totum mensem Sept., licet baculo sustentatus incederet, tanta eum invasit ægritudo, ut quisquis in eum respiceret, præ compassione commoveretur.

59. « Eodem tempore serenissimus rex Ladislaus, audita beati patris infirmitate, descendendo per Danubium, eum bis cum multis principibus, dominis et prælatis visitavit : cui pater sic debilis, utcumque valuit, obviam se fecit : sed secunda vice de strato non valens exurgere, eum in cellulam venientem ad fidei causam defendendam, et ad bene beateque vivendum attente commonuit, aperiens ei se ex illa infirmitate omnimodo moriturum. Quod audiens rex maximo mœrore perfusus est, similiter et barones; et post verba consolatoria ab illo exeuntes, osculata manu, lachrymis omnes perfundebantur, ac recedentes alii dicebant : O regnum desolatum ! Alii : O nos miseros ! quid faciemus sine patre sancto ? Alii : Magis ab hoc viro solo juvabamur, quam ab infinitis millibus armatorum ; et similia ad invicem sæpius replicabant. Rex autem non solum suum medicum assistere jussit, verum etiam eidem, et si totum regnum exponi deberet, affatim ministrari præcepit. Sic et dominus legatus suum medicum cum omnibus necessariis sibi mederi fecit, qui diligenti cura solertique studio variis remediis dulcibusque blanditiis eum ab infirmitate relevare conabantur. Quibus ipse continuo dicebat : Facite quidquid vultis, dicite quidquid placet; obediam vobis pro posse; sed hæc est mea ultima infirmitas, et ex hac me moriturum proculdubio scitote. Erat tamen in eo eadem mentis tranquillitas, idem fervor, eadem devotio, idem zelus fervens continue ad Dei nominis honorem, et salutem animarum, et Christianæ religionis augmentum. Tanta etiam auctoritas fulgebat in eo, ut licet sibi mortem cerneret imminentem, infirmos tamen ad eum venientes aut etiam deductos, sua sacra manu signabat, et quotquot tangebat, aut sanos, aut melius habentes dimittebat.

60. « Quantæ autem sanctitatis fuerit hic vir beatus, non facile perpendi potest, quod cum eodem tempore esset sibi nuntiatum dilectum ac gratum socium suum F. Ambrosium Aquiladum in loco de Adrya, in extremis laborantem, ac loquela amissa ad ultimum devenisse, mox illa nocte in strato suo genuflexus cum lachrymis pro eo oravit; et ita factum est, ut illo temporis momento, quo oratio ab eo fusa est, mox infirmus quinque milliaribus distans restituta loquela, a mortis dominio liber evaserit. Sicut ego ipse eodem mane assumpto socio ad eumdem currens reperi : nam quem mortuum jacentem in feretro invenire credidi, manducantem et incolumem vidi. O vere beatum virum ! ad mortem ipse properabat, et tamen tam præsentes quam absentes tangendo aut orando a languoribus et a mortis vinculis liberabat. Quo tempore rediit ad eum venerabilis ille Hieronymus Utinensis, omni religiositate et litterarum sufficientia præclarus, sanus qui-

dem et integer, et cum eodem tempore tertium febre ego ipse laborarem, debilisque incederem, charitate plenus me ad eumdem locum transmisit. Sed cum non libenter eum dimitterem, non quod ego eum non crederem moriturum ex illa infirmitate, sed quod timerem me ab illo absentem moriturum, pius pater mihi ait : Vade securus, quia cum vitæ meæ vicinus terminus advenerit, te revocabo. O piissimum virum ! quis te non fleat, et quis te non desideret ? quis tuæ pietatis ac charitatis viscera poterit oblivisci ? Heu mihi miserrimo, heu mihi ingrato, heu mihi peccatori, licet enim ab ipsius beati patris conversionis initio, alii multa et quodammodo infinita miranda opera suis meritis suisque precibus a divina clementia facta conspexerint, mea tamen parvitas in parvo temporis curriculo multa ad Dei gloriam, divina disponente voluntate, vidit, quæ omnia sua opera gloriosa approbant et confirmant, et cum his paucis vitæ diebus proficere deberem, adeo deficio, quod propriæ salutis videor oblivisci. Spes tamen mea est Deus, qui neminem ad se euntem abjicit aut confundit.

« Cum autem beatus pater scit tam me quam prædictum Ambrosium recuperasse corporis sanitatem, et jam suæ mortis diem cerneret adfuturum, ex dicto loco de Achya in festo Seraphici patris Francisci ad se nos vocavit, quo tempore litteras receperat ex Italia multa sibi grata continentes. Inter quas quidem litteras erant illæ suavissimæ et admiratione refertæ venerabilis patris F. Bernardini Aquilani, tunc provinciæ F. Bernardini dignissimi vicarii, continentes felicem obitum, et quamplura mirabilia opera post ipsum obitum patris, fratris Philippi Aquilani, qui de mense Maii proximo præcedentis in civitate Sulmonæ feliciter migravit ad Christum. Has quidem litteras præ amoris ac devotionis dulcedine modo legebat, modo osculabatur, modo legi et exponi tam populo, quam clero faciebat. Nonnullis etiam nobilium provinciarum illarum copiam mitti jussit, nec unquam illas legebat, quin lachrymis perfunderetur, dicens : *Heu mihi ! quia incolatus meus prolongatus est.* Hunc beatum fratrem licet multis laudum præconiis ipse pius pater efferret, hoc tamen singulare de eo mihi secrete dicebat : Multa sibi merita F. Philippus cumulavit, præcipue ob fidem , et continuam custodiam castitatis, et victoriam, quam obtinuerat de bello carnis; fuerat enim, quoad vixit, miro modo stimulo carnis pulsatus, de quo, divina gratia adjuvante, victor evaserat ; Deus enim non hominem, qui carnis illecebras patitur, abhorret, sed eum, qui desideria carnis sequitur et suæ voluntatis.

61. « Facta dignissima præparatione mihi generaliter ac specialiter tanta contritione tantaque tenaci memoria confessus est, ut non præterita, sed præsentia, imo præ oculis sua minutissima delicta habuisse videretur. O quis vidisset hunc beatum virum omni sanctitate præclarum, senem septuagenarium, solam cutem aridis ossibus cohærentem, diutina infirmitate tabescentem , cujus corpus tam labore quam molestia jam collapsum erat, genuflexum atque prostratum manibus junctis, capite discooperto tundere pectus, continuasque lachrymas effundere ! O Quis audisset eum etiam minuta quæque memorantem, singulaque commissa pariter et omissa tam ardenti intellectu, tamque efficaci voce et verbo coram Deo cum omnibus et singulis circumstantiis sacramentaliter recitantem ! Quem cum ex compassione ad sedendum invitarem et quodammdo astringere vellem, nullo pacto hoc se facturum aiebat : eratque tam humilis accusator sui, ut alter David in sua confessione videretur. Sed testor Deum et cunctos angelos ejus, quod licet se maximum peccatorem existimaret, nullius tamen noxæ mortalis aculeo post religionis ingressum pungebatur, neque eum aliqua mortalis culpa fœdaverat : hoc tamen maxime dolebat, eum pro Christo non fuisse martyrium consecutum, nec plura egisse, quæ per eum ad honorem Dei et salutem animarum fieri potuissent ; cum in veritate per quadraginta annos, ex quibus Deo servire cœpit, tanta per eum in diversis mundi climatibus, Deo favente, facta sunt, ut post Apostolos similem illi non legamus : et quanquam nullius pœnitentiæ, nulliusque absolutionis beneficio indigeret, voluit tamen, accepta pœnitentia salutari, sibi etiam tam papalis , quam domini legati absolutionis munus impendi. Ego autem præ lachrymis vix id perficere poteram, nec peccatis plenus sanctum verticem tangere audebam. Hæc in crastino dicti festi fiebant : qua confessione peracta, in eodem loco, videlicet in terra orationi se dedit, et quidem supplex et prostratus parans se ad communionem ». Et infra :

62. « Fratres omnes, qui erant circiter triginta, veniunt cum sacratissimo corpore Domini et cum sacramento Extremæ-Unctionis, quibus pater aliis sustentatus obviam reverenter processit, dicendo : *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*, et sæpius replicando similia non sine lachrymis abundantissimis. Quibus sacramentis locatis in mensa, antequam amplius procederetur, iterum pater sanctus genuflexus, dixit culpam suam, petiit veniam, rogavit ut tantis sacramentis dignus efficeretur : petiit pro se orari, dixitque in proximo vitæ terminum imminere, et ex hoc postulavit, ut datis sibi sacramentis dicerent officium commendationis animæ usque ad : Proficiscere anima Christiana de hoc mundo ; addens : Cum fuero in agone mortis, vel cum me sensero ad extremum vitæ devenire, vos faciam advocari. De-

mum profunde adorans sacramentum Eucharistiæ in lacrymas resolvitur fletu amarissimo, nunc se cum cruce signat, nunc crucem osculatur, nunc os, nunc pectus debili manu contundit, nunc etiam sacramento, nunc cruci loquebatur, peccatorem se maximum accusans ». Et infra : « Post hæc veniatur ad sacramentum Extremæ-Unctionis, quod mira et quidem incredibili reverentia, humilitate profundissima, abundanti lacrymarum effusione ac composita corporis aptitudine recepit : nam præmissa solita confessione, et cruce pluries amplexata atque deosculata, ac sibi a compluribus fratrum absolutionum beneficiis impensis tantæ sanctitatis visus est, ut nihil supra ». Pluribus interjectis, addit auctor virum sanctum in extremo illo mortis discrimine faustos progressus rei Christianæ comprecatum.

« Non paucis lachrymis irrigatus erigens se utcumque poterat Christianitati benedixit, cui maxime compatiebatur, videbat enim sibi multa mala imminere, quod sæpius dixerat : videbat et regnum Hungariæ multa pericula incursurum, illis tamen miro cordis desiderio benedixit, junctisque manibus orabat ad Dominum, ut sancta fides Catholica servaretur immunis ». Interjectis pluribus tradit illum prophetiæ spiritu divinitus afflatum plura prædixisse in vita ; morti tamen proximum hæc inter alia prænuntiasse :

63. « Prædixit, cum de Bohemia loqueretur, post mortem suam nonnulla loca inter illos hæreticos capienda et multos Hussitarum ab hæresi convertendos. Prædixit omnes socios tunc infirmos, se moriente, convalituros. Prædixit familiam nostram, tunc Bullam Callisti servantem, ad Bullas Eugenii, (quibus nimirum formula disciplinæ Franciscanæ descripta erat), redituram. Prædixit fratres Hungaros solum propter Bullam Callisti a familia discessuros : laudabat tamen Bullam Callisti. Plangebat amarissime excidium Christianæ religionis, plangebat et inertiam Christianorum. Prædixit partem Christianitatis a Turcis occupandam : et compatiens regno Hungariæ sæpius dicebat : Væ regno Hungariæ ! Prædixit quemdam suum socium a familia separandum, et ad episcopatus dignitatem assumendum : iste fuit Alexander de Ragusio, qui licet tunc ab hoc proposito esset alienus, factus est, et nunc etiam est episcopus Scardonensis. Prædixit illustri domino comiti Ciliæ, quod caveret sibi, quod non faciens, fuit interfectus a domino Ladislao filio illustris domini Joannis de Hunyad in castro Nanderalbensi ». Demum post alia vaticinia addita de obitu deque miraculis ad ejus sepulchrum editis subdit :

64. « Transiit hic beatissimus pater anno Domini MCDLVI, die autem XXIII Octobris, hora vigesima prima, die sabbato ; sepultus et humatus feria sexta proxime sequenti. Post cujus transitum illic cœpit coruscare miraculis adeo, ut ad ejus sepulchrum tanquam ad sepulchrum Apostoli undique populi confluant : nec mirum, nam per merita istius sancti post suum obitum variæ febres, variique dolores, et diversæ infirmitates fugatæ, patientes sanguinis fluxum, apostemata, plagas et ulcera curati, rupti et morbo caduco laborantes, paralytici, aridi, contracti, hydropici, obsessi, amentes, claudi, surdi, cæci et muti liberati sunt : mulieres a periculo partus liberatæ facilitatem pariendi habuerunt : multi etiam liberati sunt a variis periculis et damnis, nonnulli a periculo mortis : agonizantes et in extremo laborantes mox sani evaserunt, et (quod his omnibus majus est) duo mortui ad merita ipsius sancti vivificati sunt, et vivunt utrique ; quinque etiam pæne mortui, aut visitato sepulchro, aut emisso voto per suos apertissime, per hunc beatum virum suscitati sunt : quædam miracula tam in Hungaria quam in Italia divina clementia per merita hujus sancti viri operata est, etc. valeat vestra paternitas, et faciat videre canonizationem præfati beati patris. Ex Florentia MCDLVI, die X Februarii ». Hactenus Joannes Taliacotianus ad B. Jacobum Picentem, quem in locum Joannis e Capistrano ad provehendam sacram expeditionem a Callisto fuisse subrogatum proximo anno dicetur. Rogarunt sæpius plures reges Romanos Pontifices, ut eumdem B. Joannem Capistranensem [1] in sanctorum numero reponerent, habitæque de ejus miraculis fuere plures actiones ; ac demum Leo X [2] anno MDXV, illum in Capistranensi oppido et agro ut beatum ritu solemni coli permisit, flexuque temporum, miraculis pluribus ejus precibus editis, Gregorius XV in omnibus Ordinis S. Francisci Ecclesiis beatorum honores illi exhiberi jussit [3] anno MDCXXII. At de iis satis : nunc alias hujus anni res prosequamur.

65. *Anathemate plectuntur Christiani Christianos opprimentes, Turcis opitulantes et Judæis communicantes.* — Hoc tempore funesta erat Christianorum, qui vel in Turcico imperio, vel in Ægyptiaco degebant, conditio ; cum enim ab infidelibus acerbe vexarentur, etiam a Christianis, qui in Barbarorum terras repentina excursione irrumpebant, gravibus magnisque incommodis afficiebantur, vel si ad Christiani imperii loca diverterent, ut hostes in servitutem adducebantur : quorum misertus Pontifex, lata anathematis sententia, in Orientales Christianos sævire, vel de iis prædas agere Latinos vetuit [4] :

« Ad futuram rei memoriam.

« Illud reputantes non tam Christianæ religioni detestabile, quam Deo odiosum, quod

[1] Wad. hoc an. num. 13. — [2] Ext. de eo decret. apud eumd. num. 120. — [3] Ext. ib. num. 122. — [4] Lib. XXIII. p. 92.

Christiani nominis vocabulo insigniti in fratres suos cum eis in una fide et uno baptismate, in uno Ecclesiæ corpore adjunctos, præsertim eos, qui in inimicorum crucis Christi ditionibus commorantur, persecutionis gladio absque justa causa desæviunt, et eos in continua afflictione positos amplioris afflictionis immanitate consumunt, quibus potius omni humanitatis gratia et charitatis et pietatis affectibus adesse deberent, ex officii nostri urgemur debito adversus talia perpetrantes vigorem exerceamus ultricis justitiæ, et illi adjiciamus debitæ executionis præsidium, quo commissa corrigantur, et interdicatur audacia quibuslibet similia imposterum committendi : illos vero, qui dictos Christi fideles ab eorumdem infidelium ditione divertentes humanitatis et charitatis beneficiis prosequuntur, dignos reputamus impendiis et remunerationibus spiritualium gratiarum. Sane lamentabilis multorum querela nostrum nuper turbavit auditum, amaricavit et mentem, quod nonnulli iniquitatis filii, a quorum oculis timor Domini abscessit, dum in Orientales partes suis navigiis declinant, in Christianos in eisdem partibus magni et Turchi et soldani Babyloniæ ditioni subjectos commorantes, et aliquando ad Christianorum loca pro suis salvandis animabus divertentes, more piratarum irruunt, et eos capiunt, et in servitutem redigunt, ac in servos vendunt, necnon bona, si quæ tenuerint vel habuerint, deprædantur et in prædam asportant. Nos igitur hujusmodi excessus sub silentio pertransire nequeuntes, ne impunitatis exemplum periculosius in alios derivetur, et delinquentium voluntas laxior fiat ad peccandum, omnes et singulos, sive sint piratæ, sive cursarii, aut latrunculi marini, sive alii pro mercantiis exercendis aut ex quibusvis aliis causis ubilibet navigantes, qui Christianos in quibusvis infidelium ditionibus commorantes, seu ad Christianorum loca divertentes capiunt et in servitutem redigunt, ac in servos vendunt eosque deprædantur, ut præfertur, ex parte Dei omnipotentis, auctoritate Petri et Pauli Apostolorum atque nostra, præsentium serie excommunicamus et anathematizamus, non obstantibus, etc. Dat. Romæ apud S. Mariam Majorem anno, etc. millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, kal. Octobris, Pontificatus nostri anno II ».

66. Perculit etiam Callistus, tuendæ augendæque rei Christianæ pio studio incitatus, anathemate [1] illos, qui arma et commeatus Afris, Babyloniis, vel Granatensibus invehebant : tum eos qui coitiones induciasve cum infidelibus Granatæ paciscebantur, inscio vel repugnante Henrico Castellæ rege, qui turpe illud Hispaniarum opprobrium delere moliebatur. Sacris etiam interdicti, qui inter Henricum regem ac proceres discordias serere vel augere annitebantur, et conventus fœderave inibant inter se, non sine regiæ dignitatis labe et damno, præsertim cum ex ea re bellum sacrum in Mauros retardari dissolvique posset, maximo Christiani nominis detrimento. Præterea cum nonnulli jura et vectigalia regia, et etiam urbes, oppida, arces ac prædia occuparent, atque ita extenuato ærario, censuque regio imminuto, religiosam in Barbaros militiam profitentibus stipendia persolvi non poterant, nec sacra expeditio confici, Pontifex eosdem regii juris invasores, ut rem Christianam gravi afficientes damno fidelium consortio abegit [1].

67. Repressit præterea Judæorum perfidiam, qui benignitate principum abusi, ac Pontificia decreta in sensus pravos detorquentes, Christianos inficiebant [2] : atque ideo prohibuit Christianos cum Judæis et Saracenis convivio accumbere, vel ingredi balnea, versarive in eadem domo, seu curandis ægritudinibus eos adhibere, tum etiam Judæos et Saracenos dignitatibus, magistratibus, muneribusve publicis præfici vetuit, pluraque alia cavit, quæ in subjecta sanctione continentur :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Si ad reprimendos transgressorum excessus nostra nimium mansuetudo lentescat, eorum temeritas fit proclivior ad peccandum, et impunitatis exemplum in alios derivatur ; propter quod ad Apostolicum nostrum spectat officium, etiam jurium innovatione priorum sic debitam executionem adhibere justitiæ, quod ea quæ in divinæ majestatis offensam, perniciosumque exemplum fidelium et scandalum cedere dignoscuntur, ne deteriora producant, submovere, et committendorum imposterum audaciam interdicere procuremus. Dudum siquidem felicis recordationis Eugenius IV primo, et deinde Nicolaus V Romani Pontifices, prædecessores nostri, ex certis rationalibus causis tunc expressis, omnia et singula per eos vel alios prædecessores nostros Judæis in quibuscumque dominiis et terris commorantibus concessa privilegia, concessiones et indulta, ad terminos juris communis dumtaxat reduxerunt, nec ulterius operari, aut extendi, vel interpretationem aliam pati posse, per diversas litteras suas declaraverunt. Postmodum vero ad nostram audientiam, non sine cordis amaritudine, iterato deducto, quod quanquam per ipsos prædecessores nostros fuisset, ut præmittitur, declaratum : ipsi tamen Judæi a tramite justitiæ continuo aberrantes concessionibus, privilegiis et indultis hujusmodi adeo abutuntur, quod ea, quæ honestis suadentibus causis, ad salubres et bonos effectus eis gratiose concessa fuerant, depravantes, et ad eorum perversas passiones accommodantes,

[1] Lib. XXIII. p. 120.

[1] Lib. XXIII. p. 120. — [2] Lib. VIII. p. 215.

multa et diversa turpia et inhonesta illorum prætextu committunt, ex quibus fides, et mansuetudo Christiana læditur, et in mentibus fidelium scandalum generatur. Et licet sacrorum canonum institutis caveatur expresse, quid Judæis ipsis liceat, quidve fuerit interdictum, nihilominus Judæi prædicti et Saraceni, tam in Italiæ quam aliis diversis mundi partibus inter Christicolas commorantes, propriis affectibus et antiquæ eorum perfidiæ incumbentes, dum constitutionum, decretorum et decretalium Epistolarum hujusmodi sensum legitimum ad sua vota non habent, ut illis illudere valeant, adulterinis depravant sensibus, et expositionibus perversis obfuscant, veteremque ipsorum malitiam et temeritatem in Christi fideles propagare et continuare, ac in dies eorum nequitia præsumptuosius uti non verentur, in maximum Christianæ fidei vilipendium, animarum quoque fidelium periculum pariter et jacturam; nos, ut Judæi, Saraceni prædicti, ac illorum fautores impii Christiani, pœnarum impositionibus territi, vereantur in antea in eorum perniciosos ausus relabi, et Christi fideles in sua persistentes fidelitate constanter non habeant propter illorum claudicare perfidiam, remediis, quibus possumus, prout ex debito pastoralis officii tenemur, præcavere cupientes, ad orthodoxæ fidei corroborationem et exaltationem, præsentis perpetuo valituræ, et irrefragabiliter observandæ Constitutionis edicto, auctoritate Apostolica, omnia et singula decreta, constitutiones et decretales Epistolas prædicta, quorum omnium tenores de verbo ad verbum præsentibus haberi volumus pro insertis, innovamus, necnon sancimus, statuimus et ordinamus, quod deinceps, perpetuis futuris temporibus Christiani cum Judæis et Saracenis comedere aut bibere, seu ipsos ad convivia admittere; vel eis cohabitare, aut cum ipsis balneari, vel ab eis in eorum infirmitatibus, aut debilitate, seu alio quocumque tempore medicinam, vel potiones, seu vulnerum et cicatricum curationem, sive aliquod medicabile genus recipere non debeant: ac Christiani non permittant Judæos et Saracenos contra Christianos dignitatibus sæcularibus præfici, vel officia publica exercere.

« Judæi quoque et Saraceni non possint esse arrendatores, collectores, conductores, seu locatores fructuum, bonorum, vel rerum Christianorum, seu eorum computatores, procuratores, œconomi, negotiorum gestores, negotiatores, mediatores, proxenetæ, concordatores sponsalium, vel matrimoniorum tractatores, obstetrices, seu in domibus aut bonis Christianorum aliquod opus exercere, vel cum Christianis, societatem, officium aut administrationem in aliqua communione, vel arte seu artificio habere; ac nullus Christianus Judæis vel eorum congregationi, seu Saracenis in testamento, aut ultima voluntate aliquid relinquere possit vel legare. Judæi quoque synagogas novas erigere aut construi facere non audeant, sed antiquas dumtaxat, non tamen ampliores, seu pretiosiores solito reficere valeant, et in lamentationum ac Dominicæ Passionis diebus per loca publica seu publice non transeant vel incedant, nec ostia vel fenestras teneant apertas, et ipsi Judæi ac Saraceni ad solvendum quascumque de quibusvis rebus et bonis decimas astringi et compelli, ac contra eos, in quibusvis casibus Christiani testes esse possint: sed Judæorum et Saracenorum contra Christianos in nullo casu testimonium valeat, et apud Christianos judices, et communes dumtaxat, non autem apud Christianos judices pro eis specialiter deputatos, nec eorum seniores Judæi et Saraceni in quibuscumque causis agant et conveniantur. Nec possent Judæi et Saraceni nutricem, vel familiarem, aut servitorem utriusque sexus Christianum in domo tenere, nec etiam Christiani in sabbatis seu Judæorum festivitatibus, Judæis ipsis ignem accendere, vel cibum, aut panem, seu quodcumque opus servile ad decorem, cultus festivitatem eorumdem quomodolibet exhibeant, vel servitium aut obsequium aliquod præstent vel impendant.

« Sæculares quoque judices Christiani Judæos vel Saracenos Deum aut gloriosam beatam Mariam virginem ejus genitricem, vel aliquos sanctos blasphemantes, aut in hoc quomodolibet delinquentes, pecunaria vel alia graviori, de qua eis videbitur, pœna puniant, et corripiant. Necnon omnes et singuli Judæi et Saraceni cujuscumque sexus, et ætatis vel conditionis, distinctum habitum ac notoria signa, per quæ a Chistianis cognosci possent, ubique deferant, et si secus fecerint, puniantur. Cum Saracenis non habitent, sed separatim et seorsum degant. A Christianis insuper usuras nullatenus extorquere præsumant, extortas vero illis, a quibus eas extorserint, si supersint et appareant, sine difficultate aut dilatione aliqua restituant, alioquin illis non apparentibus, et in remotis agentibus, omnes et singulæ pecuniarum summæ ex hujusmodi usuris extortæ, in expeditionem sanctissimam contra Turcos, aut alios Christiani nominis inimicos penitus convertantur. Et insuper, ut tam Christi fideles, quam Judæi et Sarraceni in Italiæ, et aliis mundi partibus inter Christianos, ut præmittitur, commorantes præsentes et futuri ad decretorum et decretalium epistolarum, ac prædictarum et præsentis nostræ constitutionis hujusmodi observationem omnimodam noverint efficaciter se teneri, nec vigore, seu prætextu quorumvis privilegiorum, exemptionum, libertatum, immunitatum, concessionum et indultorum, eis quomodolibet et a quibuslibet concessorum, ab observatione prædicta valeant aliqualenus se

tueri, omnia et singula privilegia, exemptiones, libertates, immunitates, concessiones et indulta per felicis recordationis Martinum papam V seu Eugenium ac Nicolaum præfatos, cæterosque prædecessores nostros Romanos Pontifices et alios quoscumque, tam regibus et principibus, quam communitatibus civitatum, et universitatibus, et quibuscumque dominiis locorum, seu aliis quibusvis fidelibus, ac eisdem Judæis et Saracenis in specie vel in genere sub quibuslibet verborum formis etiam motu proprio, et sub quacumque forma vel expressione verborum, etiam derogatoriorum, contra præmissa vel eorum aliquod quomodolibet facta vel concessa, quæ omnia similiter præsentibus haberi volumus pro insertis ; necnon quæcumque inde secuta, eadem auctoritate cassamus, revocamus et annullamus, ac nullius decernimus existere roboris vel momenti.

« Præterea universos et singulos venerabiles fratres nostros patriarchas, primates, archiepiscopos, episcopos, et dilectos filios principes, dominos temporales, capitaneos, barones, milites, nobiles, communitates civitatum, universitatum, locorum et cæteros quoscumque Christi fideles Ecclesiasticos et sæculares, in præfatis Italiæ et aliis mundi partibus, ut præmittitur, commorantes, cujuscumque status, gradus vel conditionis fuerint, obsecramus in Domino et per aspersionem sanguinis Domini nostri Jesu Christi exhortamur, eisque in remissionem suorum peccaminum injungimus, et ut ipsi decreta, decretales Epistolas, et Constitutiones prædicta observent, et per eorum tam Christianos, quam Judæos et Saracenos subditos faciant inviolabiliter observari. Et nihilominus eisdem utriusque sexus, quatenus infra quindecim dierum spatium a die publicationis præsentium in loco, in quo ipsi degunt, faciendæ computandorum, omnia et singula decreta, decretales Epistolas et constitutiones prædicta, ac in illis, et in præsentis nostræ constitutionis litteris contenta observare incipiant, et observari faciant cum effectu, nec de cætero ullo umquam tempore contra præmissa, vel aliquod præmissorum, in toto vel in parte, per se vel alium seu alios quovis quæsito colore, directe vel indirecte, venire facere, seu aliter attentare audeant vel præsumant ; alioquin lapsis diebus eisdem, Judæi vel Saraceni qui mandato, præcepto et litteris hujusmodi resistere præsumpserint, et cum effectu non paruerint, privationis seu amissionis omnium bonorum suorum mobilium et immobilium pœnam incurrant, quæ quidem bona, vel eorum pretium per executorem seu executores nostros ad hoc specialiter deputatos, sive pro tempore deputandos, in opus hujusmodi sanctissimæ expeditionis, ac reipublicæ Christianorum utilitatem converti volumus, et harum serie auctoritate prædicta exponi mandamus. Nulli ergo etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDXLVI, V Kal. Junii, Pontificatus nostri anno secundo ».

69. *Callisti sanctiones de controversiis in Bohemia dirimendis, et de concionibus in sacello Apostolico habendis.* — Non modo ad fideles e Turcica immanitate impietateque Judaica vindicandos, verum ad errores e Christianis regnis exscindendos Apostolicas curas intendebat Callistus. Hærebat etiam tum in Bohemia Hussitica perfidia, cujus præcipui defensores erant Georgius Podiebratius regni administrator et Joannes Rokyzana archiepiscopalis sedis Pragensis invasor. Hos Pontifex post tot gesta cum impiis bella molliori via flectere ad officium nisus est, ac Georgium hortatus [1], ut errori abolendo navaret operam, atque Rokyzanam una cum aliis Bohemici regni oratoribus mitteret ad Bohemiam cum Romana Ecclesia conciliandam.

« Georgio Podzebrad regni Bohemiæ gubernatori.

« Non minori desiderio cupimus errantium et discrepantium in regno Bohemiæ reductionem ad nostram et Sedis Apostolicæ gratiam et obedientiam, quam pessimorum Turcorum desolationem : dolemus enim et vehementer angimur, quod in tanto regno, quantum illud est, error aliquis pullulet, ad quarum rerum extirpationem, cujus nos semper cupidissimi fuimus et sumus, hortamur nobilitatem tuam, ut laudabile propositum tuum executioni mandes : et nos Sedemque prædictam intuere, a quibus neminem decet discrepare, sed potius de necessitate salutis oportet eam ab omnibus revereri et honorari : et quoniam propter claram famam scientiæ et reputationis magistri Joannis Rockcina cupimus eum vehementer apud nos videre, ut cum ipso et aliis oratoribus dicti regni unionem et reductionem hujusmodi tractare possimus, hortamur tuam nobilitatem, ut omnino operam det, quod dictus magister Joannes una cum dictis oratoribus, ad nos veniat, prout ipse venturum se pollicitus est, ut ad laudem Dei, et exaltationem fidei Christianæ optima concordia et unio stabiliatur. Dat. etc. » Decretam fuisse proximo anno a Ladislao rege Bohemiæ et Hungariæ legationem ad Callistum ad controversias de religione dirimendas, regnumque Bohemicum Romanæ Ecclesiæ conjungendum, tradunt Æneas Sylvius [2] et Joannes Coclæus [3]. Ut vero post Ladislai immaturam mortem Georgius Rokyzanæ opera sceptrum Bohemicum corripuerit, inferius dicetur.

70. Edidit hoc eodem anno præter prædictas plures alias sanctiones Callistus [4], ac ne aliquis in sacris concionibus in sacello Pontificio habendis indignum quid temere effunderet, cavit [5]

[1] Lib. brev. p. 17. — [2] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 69.
[3] Cocl. hist. Huss. l. XI. — [4] Lib. V. p. 275. l. VII. p. 215 et 224. l. VIII. p. 288 et p. 114. quæ ext. et in Bul. — [5] Lib. X. p. 167.

ne quis inconsulto magistro palatii Apostolici suggestum in eo conscenderet, ni prius orationem habendam illi ostendisset, eaque emendasset quæ fuissent censura notata.

« Ad futuram rei memoriam.

« Licet ubilibet ad seminandum verbum Dominicum, Apostolica Sedes decreverit operarios fore ex omni religione viros idoneos assumendos, illud tamen in alma palatii Apostolici capella, in qua ad Romanum Pontificem undique ex diversis mundi nationibus confluentes viri famosissimi sedulo conveniunt, et in qua veluti ex Christianæ sapientiæ et eloquentiæ fonte quævis doctrina imbibitur, eo studiosius et accuratius agi voluit, quo universus orbis ea, quæ apud Sedem ipsam aguntur, tanquam præclarissimum quoddam salubris eruditionis intuetur exemplar, et quo periculosius foret, si in Dominica traditione quantumlibet exiguus asseveretur error, quam Sedes ipsa sinceram et puram, sine ruga vel macula, fidelibus toto orbe ministrare procurat. Hac igitur consideratione moti, nonnullorum Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum, qui inter alia statuerunt et injunxerunt, ut nullus in eadem capella sermonem verbi Dominici habere præsumeret, nisi prius a magistro dicti palatii pro tempore existente examinatus et correctus, ac pro idoneo judicatus foret, vestigiis inhærentes, ac periculis, quæ propter ignorantiam vel temeritatem quorumdam, qui non subacto examine, hujusmodi sermones ipsos in eadem capella nonnunquam proferre temere præsumpserunt, facile possent emergere, præsentis Constitutionis edicto occurrere cupientes, auctoritate Apostolica, et ex certa scientia statuimus et ordinamus, quod nullus de cœtero, cujuscumque præeminentiæ, gradus, ordinis vel dignitatis existant, (venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus dumtaxat exceptis) sermonem in eadem capella præsumat habere, nisi illud sibi a dicto filio fratre Jacobo Ægidii Ordinis Prædicatorum, sacræ theologiæ professore moderno, et pro tempore existente magistro sacri palatii, fuerit ante commissum, ipseque sermo ab eodem magistro prævisus, accuratus, examinatus, et si opus extiterit, ante correctus et emendatus, ac sufficiens, ut in conspectu Romani Pontificis haberi valeat, reputatus ; ille vero, cui hoc commissum fuerit, ut præfertur, neminem possit loco sui, sine ipsius magistri petita et habita licentia subrogare. Magister autem præfatus in cujus humeris super hoc cura dicti Pontificis requiescit, in hujusmodi sermonibus, ea quæ ad integritatem fidei orthodoxæ, salubritatem doctrinæ, et omnium revocationem scandalorum pertinent, necnon ad fastidiosæ prolixitatis moderamen diligenter intendat. Si quis vero tantum de se ipso præsumeret, ut correctionem hujusmodi humiliter forte recipere recusaret, ex tunc liceat eidem magistro sermonem ipsum alteri, nisi illud temporis angustia prohiberet, committere : alioquin sermonem eumdem pro ea die, si sibi videatur, prohibere. Quod si forte quispiam ita temerarius fuerit, ut illud, in quo correctus ab eodem magistro extiterit, in dicta capella, sermocinando malitiose enuntiare præsumpserit, ex tunc ad amplius in dicta capella perorandum indignus censeatur, ac excommunicationis sententiæ se subjacere noverit eo ipso ; et nihilominus ab eodem magistro publice etiam nostro in conspectu acriter arguatur. Sacrista autem, vel subsacrista, necnon magistri et clerici ceremoniarum de hujusmodi sermonibus agendis vel non agendis, sive pronuntiandis non aliter se, nisi quantum eis per magistrum præfatum injunctum fuerit, quomodolibet intromittant. Volumus autem quod ipse magister, quoties ipsum ab eadem capella infirmitate aut alio impedimento legitimo abesse contigerit, substituendi ibidem alium loco sui liberam habeat vigore præsentium facultatem, non obstantibus in contrarium facientibus quibuscumque. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLVI, id. Novembris, Pontificatus nostri anno II ».

71. *Cardinalium creationes et eximia castitatis exempla.* — Auctum est hoc anno a Callisto cardinalium collegium atque in primis mense Februario Rodericus ipsius nepos, qui postea Pontificatum Alexandri VI sibi nomine indito gessit, cardinalium numero adjectus [1] est, et diaconus S. Nicolai in Carcere Tulliano creatus, de qua dignitate ipsi collata Diploma editum X kal. Martii : ex litteris vero Pontificiis emendes Alfonsum Ciaconium, qui hanc creationem ad XIV kal. Octobris retulit, ni forte de ritu in pileo conferendo observato locutus sit : emendandus quoque dum Jacobo principi Lusitano diaconiam S. Mariæ in Porticu collatam ait. Cæterum Jacobus diaconus S. Eustachii pileum cardinalitium brevi cum immortali corona commutavit, cum enim vitæ ac voluptati castitatis studium prætulisset, in ipso juventutis flore, ex seminis copia phlegmone correptus obiit, ut refert Duardus Nonius [2] qui eum animi modestia, gravitate, ingenii acumine, et eruditione præstantissimum et continentissimum fuisse celebrat additque : « Cum omnis libidinis expers esset, et in gravissimum morbum incidisset, a quo liberari posse medici dicebant, si feminæ accederet : magno animo et majori puritate respondit malle se mori quam pollui. Obiit Florentiæ, et ibi sepelitur honorificentissime in æde Sancti Miniati ».

72. Nec disparem gloriam retulere hoc tempore nonnullæ virgunculæ, quæ prius etiam mori quam mortali sponso jungi maluerunt ;

[1] Lib. XXIX. Bull. p. 421. — [2] Duardus Nonius de vera reg. Portugal. geneal. in Joan. I.

quarum duo insignia exempla affert Joannes Nider[1] : « Sunt vix duo anni elapsi, quod ad leucam unam extra oppidum Columbariense Basileensis diœcesis, in loco qui Wyle dicitur in castro, nobilis quidam cum legitima uxore sua ingenua residebat, secundum sæculum quidem honeste conversantes, sed in filia unica, quam habuerunt, potius humanam gloriam, quam divinum quæsisse videntur honorem », et infra, « virginem præfatam cuidam nobili in conjugem promiserunt, et contractum quantum poterant firmarunt, hoc dempto, quod virginis nemo audebat quærere propositum, quod plus violentia quadam quam matura persuasione putabant emolliri posse. Præparabantur igitur in vestimentis et in apparatu omnia futuris necessaria nuptiis, et ordinaverant, quod virgo die, qua præsentari debuit marito, in domum cujusdam nobilis viduæ poneretur, quæ consensum procuraret imminentibus nuptiis. Sed is qui in cœlis est irrisit hæc fraudis commenta, cum puellam, quam elegerat, sibi mundam habere voluit: nam præcedentibus octo diebus ante diem nuptiarum condictarum virgo ignara fraudis febri corripitur, et lecto cœpit decumbere, dietimque intendente se morbo, vocatus est confessor nostræ portæ in Columbaria frater Petrus, ut confessionem virginis audiret, sumptisque Ecclesiasticis sacramentis aliis per suum pastorem, vitæ interitus virgini propinquare videbatur. Volens autem mater puellæ amorem virginitatis in filia verius comprobare ait : Quæso te, filia charissima, in veritate dicas jam proxima divino examini, eligisne potius mori, quam vivere et maritum aliquem habere legitimum? Cui virgo respondit cum gaudio : Potius moriar; quo facto virgo devotissime vita functa est, et in crastino, ea scilicet die, qua homini desponsata terreno præsentari ad carnis copulam debuit, Christus eam in sponsam sibi dilectam elegit, et cunctis flentibus vicinis et cognatis sepulta fuit : cumque indumentis propriis exuta feralibus indui debuit, inventa est tenera virgo in genibus callos velut camelus contraxisse duros ex genuflexionibus habitis in orationibus crebris.

« Verum quia nihil est omniquaque, vel vix in hac vita perfectum, paulo post vitæ exitum dictæ virginis apparuit ipsa virgo in nocte cuidam valde devotæ sanctimoniali, quæ Gertrudis vocabatur, in monasterio de Subtilia, sito intra Columbariense oppidum. Vidit ista post se currentem quamdam virginem mortuam, quam prius nunquam noverat, a qua cum quæreret, quæ esset, respondit : Defuncta ego sum pridie defuncta Anna virgo de Wyler (ita castrum patris vocabatur) et unius Eucharistiæ oblatione egeo, quam peto mihi celebrari obtineas a priore fratrum Prædicatorum : tunicam autem meliorem, quam habui matri dicas, quæ me genuit, ut ob reverentiam Virginis benedictæ pauperibus eroget. Et ita visio disparuit, et sanctimonialis evigilavit : cumque nunquam de virgine prius audisset mentionem fieri, nec ejusdem notitiam aut parentum haberet, erubuit visionem alicui dicere : quæ dum altera nocte iterato vidit, ut antea, et tunc compuncta confessori suo fratri Joanni Wolffhardi, quæ præcepit dixit, et ita animæ subventum est, prout virgo in visione petivit ». At de his satis ; ad priorem institutam de creatis cardinalibus narrationem redeamus.

73. Devexo anno, cum adesset Adventus Christi Salvatoris, secunda cardinalium creatio a Callisto celebrata est XVI kal. Januarias exeunte hoc anno ; de qua hæc S. Antoninus[1] paulo ante laudatus : « Alios quoque in secundo anno instituit cardinales quinque, videlicet episcopum Papiensem, Longobardum ; (is erat Joannes Castellio titulo S. Clementis decoratus), episcopum Senensem de Senis oriundum ; (is fuit Æneas Sylvius, qui primo renuntiatus presbyter S. Sabinæ, demum Pontifex factus Pius II appellatus est), archiepiscopum Neapolitanum ; (is dicebatur Raynaldus Pissicellus, ac presbyter tit. S. Cæciliæ est creatus), episcopum Zamorensem dominum Joannem de Mella ; (qui presbyterales titulos Sanctæ Priscæ accepit) ; et quemdam alium beneficiatum clericum ; (is fuit Jacobus Thebaldus, qui titulo presbyterali S. Anastasiæ ornatus est) : quibus sextum addit Ciaconius, nimirum Richardum Oliverium de Augio, Normannum, episcopum Constantiensem, cui titulus Sancti-Eusebii datus est. Addit Felix Contelorius Joannem Ludovicum Milanum Callisti nepotem cardinalitia purpura ornatum fuisse. His consentanea tradit Gobelinus, ac de Ænea Sylvio hæc addit : « Æneam pontificem Senensem quem non imperator solum sed Hungariæ quoque rex Ladislaus et cuncti ferme Germaniæ principes efflagitabant, Jacobum Feretranum, natione Romanum, Simonis Medici fratrem, et Riccardum Constantium, Normannicum sacerdotem, quem Carolus Francorum rex expetebat ; laudata est horum creatio : Æneam vero ubi donatum pileo rubeo audivit populus, mox fama exorta est successorem sibi creasse Callistum et ingens tota Urbe lætitia ». Extat ad Æneam Sylvium episcopum Senensem Callisti Diploma[2] XV kal. Januarias exaratum, quo illum titulo Ecclesiæ Sanctæ Sabinæ exornavit, ac Senensem episcopatum conjunctum administrare jussit.

« Callistus, etc. Tecum plenarie dispensamus, ut cum etiam postquam assumptioni, nominationi, et publicationi hujusmodi assensum præbueris, ac Ecclesiam S. Sabinæ præfatam in titulum prædictum habueris ac susceperis, etiam

[1] Joan. Nider formic. l. IV. c. 1.

[1] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. [2] Lib. X. p. 290.

cardinalis existens, et Ecclesiam S. Sabinæ hujusmodi obtinens, et Senensis episcopus permaneas, et esse debeas, ac episcopi Senensis et pastoris inibi nomine, dignitate et officio fungaris. Datum Romæ apud S. Petrum anno MCDLVI, XV kal. Januarii, Pontificatus nostri anno II ».

74. *Terræ hiatus in regno Neapolitano.* — Ingentes hoc anno X Decembris die motus hiatusque terrarum fuere in Neapolitano regno, quibus sexaginta hominum millia absorpta oppressave periisse refert Jacobus cardinalis Papiensis [1]; quanquam non desunt [2], qui minorem numerum collocent. Brixiæ vero is tristis casus accidit [3], ut Antonius Visignanus hæreticus immortalitatem animæ, resurrectionem mortuorum, paradisum, inferos negans, atque exomologeses et jejunia ab Ecclesia indicta spernens in carcere, mutato in laqueum cingulo, gulam sibi fregerit, digno vita improba exitu.

[1] Papien. Ep. CCCXCII. — [2] Gobel. in Comment. Pii II. l. I. — [3] Lib. IX. p. 185.

CALLISTI III ANNUS 3. — CHRISTI 1457.

1. *Instructam a Callisto classem non in Turcas, sed in insulam Cyprum dirigendam curant Pontificis nepotes, qui in vincula conjiciuntur.* — Anno excurrentis sæculi septimo et quinquagesimo, Indictione quinta, urgere priora de sacro bello gerendo pro amplificanda fide delendaque Mahumetica superstitione consilia Callistus non destitit, novamque classem, quam superiori anno moliri cœperat, instruxit, de qua ad Marchionem Montisferrati et Franciscum Sfortiam Mediolani ducem hæc scripsit [1] : « Præparavimus aliam novam classem, quam noviter emissuri sumus, ad quam necessariis rebus communiendam, cum non sufficiant, quas undique colligimus, pecuniæ et eleemosynæ, statuimus denuo tuum et aliorum Christianorum auxilium impetrare ». Quam classem, mox atque apparata est, in Orientem vela solvere jussit, ut ostendunt litteræ ad Ludovicum patriarcham Aquileiensem eumdemque cardinalem legatum hoc anno datæ [2], quibus adscripta est decima Martii dies, quem aliis eidem litteris ob ingentia sociorum auxilia [3] Turcas invadere jussit :

« Callistus, etc. Expectamus a die in diem charissimum in Christo filium nostrum Alfonsum Portugalliæ, etc. regem illustrem, qui cum sua validissima classe contra Turcas venire decrevit. Insuper non desinimus sollicitare et impellere dilectos filios Januenses quos non dubitamus ex eorum navibus opportunum numerum in augmentum classis nostræ missuros. Postremo unum hoc etiam adjiciendum his litteris putamus, ut nepotes nostros, qui cum galeis eis commissis sub te militant, circumspectioni tuæ accurate commendamus ». Et infra : « Strenue invadas hostes, eorumque damnis et vexationibus toto posse invigiles et anheles. Dat. XXIX Martii MCDLVII, anno II ». Erant ii Pontificii nepotes Vitalis e Villanova, Geraldus Castelverdius, et Aranos, quos Callistus ad explicandam in Turcas militarem virtutem litteris cohortatus est [1]. Verum ipsi habenas sibi ad scelera ob avunculi auctoritatem immissas arbitrati, non in Turcas vertere impetus, sed ad agitanda latrocinia in Cyprum incurrere contra edicta Pontificis, qui Orientales Christianos vexari vetuerat, ob quod flagitium in vincula a legato conjecti fuere [2].

2. *Mahometi demum incursionem minitanti adversari rogantur reges.* — Quod autem ad Lusitanum regem attinet, de ejus adventu virtuteque maximas spes conceperat Pontifex [3], ut conjuncto Genuensium subsidiaria classe non modo Constantinopolim expugnaret, sed etiam Christiano imperio Syriam restitueret, cumque increbesceret rumor, Mahometem II depellendæ

[1] Lib. brev. p. 64. — [2] Ib. p. 70. — [3] Ib. p. 76.

[1] Lib. brev. p. 76. — [2] Æn. Sylv. Ep. CCLXIX. — [3] Lib. brev. p. 73.

prioris ignominiæ cupidum innumerabiles copias coegisse, ut in Pannoniam iterum irrumperet, magis expectatione Lusitani regis angi æstuareque cœpit Dei vicarius, ac Silvensem episcopum ursit [1], ut Alfonsum ad expeditionem sacram conficiendam impelleret.

« Callistus, etc. Te scire volumus, ut cum semper nobis expectatissimus fuerit adventus charissimi in Christo filii nostri regis Portugalliæ, nunc in tanto tamque repentino furore hujus monstri, (scilicet Mahometis II) omnem spem nostram in dicto adventu positam esse; etenim certum est hostiles copias Turcorum, quæ innumerabiles esse dicuntur, et in regnum Hungariæ impetum aut jam faciunt, aut brevi facturæ creduntur, nullo pacto melius distrahi et ab incœpto everti posse, quam si celeriter maritima expeditione Turcorum terræ infestentur. Dat. x Aprilis MCDLVII, Pontificatus nostri anno II ». Repetita eadem mense Maio fuere imperia [2], atque Alfonsus Lusitanus Pontificiis adhortationibus sollicitatus est [3], ut periclitanti rei Christianæ subveniret.

3. Trepidatum admodum in Pannonia fuisse novæ irruptionis a Mahomete faciendæ metu, testatur Æneas Sylvius in litteris [4] ad Alfonsum Aragonum et utriusque Siciliæ regem datis, quibus eum rogat, ut in tanto discrimine arma in Barbaros expediat.

« Alfonso Aragonum regi Siciliæque.

« Hac ipsa die, rex inclyte ac potentissime, allatæ litteræ ex Hungaria summum Pontificem omnemque curiam conturbarunt. Referunt enim Mahometem Turcorum dominum cum soldano Ægypti, cum Caramanno Ciliciæ, cum Tartaro Scythiæ inito fœdere, coactis ingentibus copiis, rursum ad Hungariam properare, Albam (quod alii castrum Belgradum vocant) summis viribus obsessurum : jamque iter accepisse nec dubium est, quin diebus quindecim cum toto exercitu ante oppidum sese collocet. Ferunt quoque jurasse eum, etiam si Asiæ majorem partem amissam audierit, non sese retro abiturum. Hæc Albenses legato Apostolico scribunt pleni metu; quippe quibus sola spes de cælo est : neque enim tam securi homines Dei, quin humanum expectent auxilium : incredulum est mortale genus, neque illud ponderat, quod scriptum est in sacris eloquiis : *Maledictus homo qui confidit in homine.* Sed miserandum illis est, si semel divinitus liberati rursus pietatem divinam tentare verentur. Percussit de cœlo Deus hoc anno Turcos; neque enim humana victoria fuit, quæ apud Albam parta est. Voluit experiri Deus quidnam reges agerent, cæterique populi Christiani rectores : profligavit hostes, occidit qui ferociores videbantur, abstulit innumerabiles machinas, spatium dedit, quo si vellent Christiani populi, sese accingerent, redituroque Turco armati occurrerent : sed quanto magis indulget Deus, tanto negligentiores sumus abutentes otio. Ecce redit hostis, et nemo est qui laboranti Hungariæ opem ferat : et vereor ne Hungaria pessum eat, et nobile illud regnum hostilis gladius evertat : quod si Deus tulerit, cadit murus nostræ religionis, et itinere plano per Carnos et forum Julii in Italiam Turcorum turmæ decurrent. Ad hæc accedit filiorum olim gubernatoris Hungariæ captura, qui per regem in arce Budensi deprehensi custodiuntur : cumque his non parvi nominis prælatus interceptus est Joannes Varadiensis episcopus, feruntque et aliis plerisque nobilibus injecta vincula. Incomperta est adhuc causa : sed verosimile est necem comitis Ciliæ hoc peperisse. Infelices Christiani, quos tanta cæcitas exagitat, ut nec prementibus hostibus domestica deponant odia. Surgat igitur tua serenitas, et quod potuerit huic periculo remedium adhibeat. Cæteri principes in tuam sublimitatem cuncti fere contorquent oculos, eam ipsam quidquid egerit secuturi : neque enim rex est in orbe Christiano, apud quem plus auctoritatis quam apud te sit, qui regnorum potentia, rei militaris peritia, experientia rerum multarum, et incredibili sapientia cæteros Europæ principes antecellis : hæc per me ad tuam mansuetudinem dicta sint. Dat. Romæ die VII Aprilis anno MCDLVII ». Irretitus [1] vesanis libidinibus Alfonsus ad pia Æneæ consilia obsurduit, et quam habebat paratissimam classem immittere meditabatur non in Turcas, sed in Christianos, nimirum Genuenses, qui ideo a sacro bello non sine gravi rei Christianæ damno retardati fuere : at de his inferius.

4. *Hungaria dissidiis intestinis agitatur ; exinde multo dolore afficitur Pontifex.* — Cæterum non inani ex causa offusus erat Hungaris novæ irruptionis Turcicæ terror, Mahometes enim legato minitanti Turciam a Christianis ipsi eripiendam, si Hungariam affectare pergeret, responderat [2], Turciam sibi curæ non esse, modo Hungaria potiretur. Augebat eam suspicionem eumque metum, patere Barbaro occasionem debellandæ Pannoniæ, cum intestinis motibus fluctuaret, tum ob Ulrici Ciliæ comitis ejusdemque regis avunculi cædem, tum ob Ladislaum et Matthiam Huniadis filios in vincula conjectos, quorum major natu Ladislaus extremo supplicio affectus fuerat. Narrant ex pluribus Æneas Sylvius [3], Thurosius [4], et Bonfinius [5], ut nimirum defuncto superiori anno Joanne Huniade, Ulricus Ciliæ comes illius capitalis hostis Ladislaum regem impulerit, ut Pannoniam repeteret, Albamque regalem Turcica internecione celebratissimam

[1] Lib. brev. p. 82. — [2] Ib. p. 96. — [3] Ead. pag. — [4] Æn. Sylv. Ep. CCLXVI.

[1] Gobel. in Comm. Pii II. — [2] Lib. I. brev. p. 80. — [3] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 66, 67 et 68. — [4] Thuros. Chron. c. 58, 59 et 60. — [5] Bonfin. Dec. 3. l. VIII. Cocl. hist. Huss. l. XI.

visseret, præfuisse tum arci Huniadis filios, veritosque Ulrici odia, non admisisse regem nisi quatuor militum millia, quæ adduxerat, oppido excludi pateretur : dein conjurationem procerum conflatam in Ulricum fuisse, eumque in arcano colloquio a Ladislao ferro confossum ; pressisse vero regem alto pectore dolorem ex cæde avunculi conceptum, eumque jure cæsum professum ; tum comites Ladislaum et Matthiam in fratres cooptasse, neque interfectum avunculum se ulturum jurasse ; imo ad pellendam omnem suspicionem donasse eos purpureis vestibus, jussisseque pullas exuere, quas ob parentis Huniadis defuncti luctum gerebant : his autem lenociniis detinitos comites regem Budam usque secutos : tum vero Ulrici affines illi suasisse vindicandam avunculi necem, nec ferendam filiorum Huniadis temeritatem, qui facile regio capiti moliri insidias ad sceptrum invadendum possent : conditos itaque in carcerem Ladislaum et Matthiam, ac de iis judiciariam actionem institutam, brevique latam in Ladislaum capitis sententiam ; Matthiam vero in vinculis remansisse, quem postea e carcere traductum ad solium Hungaricum dicetur inferius.

5. Interea ubi hos captos ab Hungaro rege audivit Pontifex, Joanni cardinali S. Angeli legato conceptum a se dolorem significavit[1], inde sacrum bellum retardari ; imparem se illius ferendæ moli universos principes monere, ut vires jungant : repetiit conceptas spes de auxiliaribus classibus Lusitana et Gallica ; ac demum legatum ipsum ad concordiam inter Hungaros conciliandam, vocandos ad crucis signa fideles, educendumque in Turcas exercitum jussit incumbere.

« Joanni Card. S. Angeli.

« Dilecte fili, salutem, etc. Cum litteris charissimi in Christo filii nostri Ladislai Hungariæ regis illustris, et tuis respondere pararemus, quas de suspicione, quæ de adventu sævissimi Turchi hostis habebatur, scripsistis ; ecce ad nos venit nuntius cum aliis litteris tuis et copiis, quas una cum illis misisti, ex quibus tum de novitatibus, quæ in regno illo factæ sunt, tum de certiori adventu Turchi valde turbatum est cor nostrum. Dolemus ad animam de turbulentiis illius regni, in quo cum maxima spes nostra expugnandi inimicos fidei collocata sit, ægerrime ferimus, quod domesticis dissensionibus a tam necessario succursu fides retrahatur. Tu vero quantum in te est, omnem adhibeas diligentiam, ut pax et unio stabiliatur in regno illo, vides enim quam sit necessarium. Nos Deum continue precamur, ut Christi fidelium cordibus gratiam infundat, eosque suscitet ad exterminium infidelium, quæ res tanto nos desiderio tenet, ut incredibili quadam cura urat animum nostrum : et si tamen facultates nostræ ad tantum negotium non sufficiant, cum vix necessaria nobis vitæ remaneant, intelliget tamen mundus ineffabile desiderium nostrum non verbis, sed opere, litteris ac nuntiis in universum declaratum. Et cum tantam molem nequeant nostri sufferre humeri, effusa omni potentia nostra non cessamus sedulis hortationibus Christianorum potentatuum auxilia implorare.

6. « Classis nostra, cujus augendæ et corroborandæ continue rationem habemus, jam maritimas Turcorum terras infestat, multique non mediocribus terris, insulis potita est : et galeatia nostra cum nonnullis aliis navibus et navigiis jam ad ipsam classem cum victualibus, pecuniis, grano et aliis necessariis enavigavit. Cæteras vero galeas, quas hic fabricari facimus, quam celerrime absolutas mittere curamus, et de hinc, et Sicilia, et terris nostris ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et etiam de Marchia Anconitana mittere non cessamus, ut valide vexetur perfidus Turcus, et recuperetur Constantinopolis, ad cujus recuperationem viscera nostra quam plurimum vulnerantur.

« Adveniet insuper cum valida et numerosa classe sua charissimus in Christo filius noster rex Portugalliæ illustris, qui ut certiores facti fuimus prima hujus mensis Aprilis omnino classem suam versus nos solvere decreverat : cujus classe cum nostra unita firmior erit potentia ad divertendum vires hostis, qui cum pluribus locis uno tempore lacessitus erit, necessario cogetur exercitum suum distrahere. Et de Francia ad minus XXX galeas, ut ex concordato super decima levanda omni anno nobiscum cum rege Franciæ plenius est videre. Et de Anglia in brevi scies, et Britannia, ac Burgundia, et de rege Aragonum. Si singula scriberemus, non sufficeret papyrus. Etiam ex Castella, etsi contra Granatam charissimus in Christo filius noster Castellæ et Legionis rex illustris nobiscum certo modo assistit. Utinam Veneti, qui tam frigidi sunt, comminationibus nostris obauditis, nobiscum essent ! Dux Mediolani bene optat, et si vicariatum Lombardiæ sibi concederet imperium, ut instamus, anno præterito et præsente armigeros misisset in numero competenti ; sed mittere, et non honorari per imperatorem velut ducem Mediolani, forsitan quam sit ei grave, consideret quisque. Si tu proficere posses ad hoc obtinendum, ad minus tria vel quatuor millia armatorum ab eo nobis instantibus missi fuissent in subsidium Hungarorum contra Turchum ; sed non deficiunt ministri per mare et terram ; et videbis gloriam Dei, uti in illa gloriosa victoria miraculosum visum extitit toto mundo.

7. « Tua igitur circumspectio utatur solita diligentia, prudentia et industria, ut Hungari ad terrestre certamen se accingant, et in occursum

[1] Lib. I. brev. p. 80.

hostium pergant : nam victoria in illorum manibus est. Deus enim non deseret plebem suam, sed mirabili virtute et potentia insolentiam et crudelitatem hostium suæ sanctæ religionis confringet; et excita imperatorem et Alamannos, et alios ipsarum partium ad tantum incendium extinguendum. Subventionem, quam tibi deputavimus, statutis terminis eam facere non omittemus, prout hactenus non omisimus, et proximis diebus per bancum de Medicis tibi misimus tria millia ducatorum pro tempore, quo sumus usque ad mensem Septembris proximo futurum, quam quantitatem ante receptionem harum litterarum firmiter tenemus te habere, et ita se obligavit Robertus, et ita deinceps semper faciemus, et utinam sanguinem proprium nostrum simul cum Hungaris et aliis crucesignatis, expendere possemus; scimus enim non mereri martyrem esse : et volumus, quod corpus illius servi Dei fratris Joannis de Capistrano sepeliatur : forsitan in brevi erit apud te ille fidelis servus Dei frater Jacobus de Marchia, qui ibi esse sitit abunde. Et quis Catholicus ad tam laudabilem pugnam currere et interesse non debet ?

« Sis forti animo, Dei athleta, quoniam in te, si fas est dicere, in te, nomine nostro et Sedis Apostolicæ, quiescit tota religio Christiana ». Et infra : « Et si quadam desperatione perfidus Turcus utatur visis litteris tuis, quod non curat de Turchia, sed habere Hungariam, quod alienum est a re militari, doleamus : multo magis de captura seu detentione illorum, quos rex Hungariæ fecit de suis. Tempus non patitur talibus uti, quia *omne regnum divisum*, etc. labora ad unionem, prædica crucem, crucesigna, quia Deus est nobiscum. Si viriliter per regem et suos, te mediante, crucis inimico viriliter obvietur : quod ut ita fiat præcipimus et mandamus, et qui aliter sentit, membrum est diaboli, et ira Dei super eum. Regi scribimus et cardinali Strigoniensi, ut videre poteris in copiis inclusis. Ad tuas enim litteras et per te dicenda eos remittimus, paucis verbis utendo, et non verificetur dictum Salomonis : *Væ regno, cui rex puer est, mulier, aut furiosus*. Et de hoc satis, et avisa continue, uti nos faciemus. Dat. etc. die x Aprilis MCDLVII, an. II ».

8. *Pacem inter regem Hungariæ et imperatorem conciliare nititur Callistus.* — Præter intestinas illas Hungarorum dissensiones, vigebat adhuc bellum inter Ladislaum et Fridericum imperatorem, cui sedando Callistus legatum dare operam jussit [1], cum inde Turcarum augerentur animi ad Pannoniam invadendam,teperent cæteri Christiani principes, ac Pontificii in Oriente conatus debilitarentur, quo argumento hæ scriptæ litteræ :

« Cardinali S. Angeli legato, etc.

« Dilecte fili, salutem, etc. Gravi dolore atque molestia animus noster afficitur ex discordiis ac turbulentiis, quæ bonorum omnium turbatore cooperante in partibus illis vigere nuntiantur, et de periculo in quod nuper cecidit charissimus in Christo filius noster Fredericus Romanorum imperator semper Augustus. Nec possumus satis explicare conceptum dolorem et mœstitiam ex hac calamitate. Videmus enim eas partes intestinis incendiis ardere, principes in domesticam perniciem arma cepisse, quorum auctores firmamenta fidei, et propugnacula Christiani nominis habiti sunt. Omnis autem hæc contentio pro hoste est, qui longe acrior ad oppugnationem Christi fidelium insurget, ubi viderit illos inter se manum conserere, qui soli sibi obstabant, ne suum malignum propositum conculcandæ fidei exequi posset. Ex quo hoc etiam malum redundat, quod omnes nostri et reliquorum Christianorum conatus ad nihilum recidunt. Nam quid prodest nos in tantis difficultatibus omnium rerum classem incredibili celeritate et innumerabili sumptu uno quasi tempore et construxisse et in Orientem misisse ? Quid contulerunt obnixæ implorationes, quid adhortationes, quid denique lachrymæ nostræ profuerunt, quibus universum jam Christianum orbem commovimus, si Hungaria, quæ aditus et porta est Barbaris ad occupandam Christianitatem, et Germania in cujus opibus firmissimum subsidium fidei est, domesticis vexationibus quatiuntur ? Profecto hæc mala excruciant animum nostrum, et eis aliqua ratione occurrere ac mederi vellemus. Scribimus super hec eidem imperatori, archiduci et duci Austriæ necnon regi Hungariæ illustri, eosque, quantum obnixe possumus, ad pacem hortamur, mittimusque ad eos dilectum filium Georgium de Lapide notarium nostrum, qui pro concordia et unione eorumdem omnia experiatur. Nec minus circumspectionem tuam hortamur, ut diligentissime studeas tanta scandala prohibere, teque his dissensionibus sedandis viriliter interponas, ex quo maximum honorem et gloriam consequeris.

« Intelleximus te in regnum Bosnæ parare proficisci, credimusque circumspectionem tuam optimo consilio id facere, sed cum tantæ turbationes in Hungaria et Alamannia sint, vide et circumspice quid optimum factu sit : nos enim in tua singulari prudentia plurimum confidimus. In facto es et vides quid, qua ratione providendum sit. Superest, ut quod melius est exequaris, et nos continue de occurrentibus certiores reddas : semper enim est in suspenso mens nostra, et in horas satagit audire, quæ fiant. Dat. etc. die XXIV Maii MCDLVII ».

9. Incruduere adeo inter Fridericum et Ladislaum odia, ut Friderici vitæ comparatæ insidiæ fuerint, quare maximi motus in Pannonia Germaniaque sunt excitati, de quibus Callistus

[1] Lib. I. brev. p. 94.

in litteris ad Alanum cardinalem in Galliis legatum ita queritur [1] : « Intelleximus, non sine summo mœrore, ingentes discordias et dissensiones in Hungaria et Alemannia subortas esse, ex quibus tanti inter principes illarum partium motus excitati sunt, ut quod quasi abominabile est, charissimus in Christo filius noster Fredericus Romanorum imperator semper Augustus in discrimen capitis adductus sit ». Ob structas itaque sibi insidias valde iratus Fridericus bellum atrox Ladislao intulit, atque Austria ab ambobus cruore flammaque fœdata est : ad quæ tollenda mala Pontifex eumdem Fridericum flectere ad pacem redintegrandam, vertendaque in Turcas arma his precibus conatus est :

« Charissimo in Christo filio Romanorum imperatori semper Augusto.

« Quia discordia vestra tanto magis nos angit, quanto magis Christianæ reipublicæ damnum resultat, serenitatem tuam rogamus, ut ante tuos (oculos) ponas primum cum quo contendis, et ubi contendis; quia cum carne tua, cum sanguine tuo, cum fratre tuo, et in domo tua, in agris paternis, in hæreditate avita bellum geris, in quo nec perdere nec vincere tutum est, considera quod tu, imperator, es advocatus Ecclesiæ, protector fidei Catholicæ, primus qui arma pro defensione religionis nostræ induere debeas. Considera quod tu ille es, in quem omnium Christianorum oculi conjecti sunt. Qui si, quemadmodum tibi ex officio incumbit, adversus impiam Turcorum gentem arma promoveris, universos ferme reges ac principes, ut te sequantur, provocabis, labantemque rem Christianam magnifice sublevabis : sin vero domi manseris, aliis occupatus curis, nemo erit qui bellum Christi gerere velit, erisque tu ipse causa cur nostro tempore fides Catholica negligatur.

« Intellexisti quæ fecerunt Turchi superioribus annis, ut Constantinopolim, Orientalis imperii caput ac totius Græciæ columen, invaserunt, ut urbes quamplurimas incenderunt, ut Christianum sanguinem effuderunt, ut altaria everterunt, ut sanctorum reliquias canibus objecerunt, ut imagines Dei nostri gloriosæque matris ejus aut lanceis effoderunt, aut sputis lutoque deturparunt. Scis quæ nunc cogitant, quæ parant, quæ moliuntur : nullum illis studium ardentius, nulla cura propensior est, quam ut ea agant, per quæ possint Christianam gentem funditus perdere : vincula, verbera, neces fidelibus omnibus comminantur. Prope est eorum gladius, et adesse festinant tempora; et tu interim ac patruelis tuus arma, quæ merito in hostes fidei verterentur, contra subditos et vasallos vestros exercetis.

« Dices fortasse : quievissem, nisi me magna necessitas impulisset : sed paratæ fuerunt insidiæ mihi : hæreditas mea in periculo posita est, coactus sum arma pro defensione capessere : invitus pugno cum sanguine meo. Possibile est quod ais, nihil inficiamur : age sint vera quæ refers omnia, sit justissima tua causa : at justius est pro Christo pugnare, et major necessitas est hæreditatem Christi quam tuam defendere : si tua perit, est adhuc ubi salveris; si perit Christi hæreditas, quod tamen nullo pacto futurum putamus, et tuam hæreditatem perire oportet, et Christianæ reipublicæ fundamenta corruere. Cogita igitur de communi periculo prius, et majora minoribus antepone : exquirito omnes vias, quibus cum patruele tuo quantum sanguine jungeris, tantum dilectione et affectu sincero copuleris, nec illi imputes quoquomodo quæ per alios ætati teneræ suggeruntur ». His additæ novæ preces, ut cum Ludovicus Bavariæ dux in Austriam pro pace instauranda se conferat, eoque etiam Apostolicæ Sedis legatus profecturus putetur, concordiæ animum accommodet, deque jure suo nonnihil decedat, majora enim illi tributum iri a Deo : educat e Germania una cum aliis principibus crucesignatas acies, jungatque cum Ladislai copiis, ac Græcos e servitute Turcica vindicet, et Constantinopolim turpiter amissam ingenti gloria recuperet. Dat. etc. pridie kal. Septembris, anno MCDLVII ».

10. *Ladislaus fœdus jungit cum Friderico et inducias Turcicas rumpit.* — Admonitus [1] pariter Ladislaus, ut omisso Austriaco bello fœdus sanciret cum Friderico, et Hungariæ regno, cujus abjecisse curam videbatur, consuleret :

« Callistus, etc. Tibi non minor cura esse debet ad hostes fidei propulsandos, et maxime Turcas, qui regno tuo Hungariæ latissimo et quondam florentissimo non solum vicini sunt, illique molestias in dies inferunt, sed etiam non parvas ejus provincias sibi usurpaverunt : dolemus certe et angimur vehementer, cum in dies ex illo regno Christianos capi et in Barbaricam deduci captivitatem accipimus, miramurque te non majori studio teneri pro defensione ipsius regni, quam videmus; qui, dum in Austria cum patruele tuo contendis, præfati regni curam postposuisse videris, tanquam plus doleas unam tibi per Christianos villam auferri, quam si per Turcas una provincia surripiatur. Certe illud palam est quod, cum tu et dictus imperator invicem discordes estis, et domestico bello impliciti, non solum Hungaria, sed tota vere Christianitas in periculo ponitur; nam quomodo Gallici et Hispani vel Anglici contra Turcas exercitum ducere curabunt in remotis agentes, quando vos, qui prope estis, et quorum potissime res agitur, inter vos dissidentes nihil cogitare videmini super his, quæ Turcarum perfida gens adversus Christianos in dies molitur? Dat.

[1] Lib. I. brev. p. 94.

[1] Afferuntur ejus lit. a Cocl. hist. Huss. l. XI.

etc. » Paruit Pontifici Ladislaus ac legationem ad Fridericum pro pace conficienda decrevit [1], jamque de formula fœderis pæne conventum erat, cum Ladislaum mors inopina abstulit. Hortatus erat jam ante ineunte anno eumdem regem Pontifex, ut exercitum in expeditionem adversus Turcas educeret, ac partas a legato Pontificiæ classis præfecto victorias ad illum magis confirmandum significaret [2].

« Callistus, etc. Ad XXIX Decembris, (nimirum anni superioris), accepimus litteras a classe nostra, quemadmodum tres insulas Turcorum expugnasset, et ad obedientiam sanctæ matris Ecclesiæ reduxisset, scilicet Mitilenum, Taxum, et Staliminum, quæ conficiunt circa LX millia animarum. Vides igitur, potentissime rex, quanta nobis auxilia præstet omnipotens Deus, vides infideles ipsos ante et retro profligatos, exterritos, et in magnam trepidationem compulsos, vides dexteram gloriosissimi Jesu Christi nos ad delendam perditissimam gentem convocare. Persevera igitur, fili charissime, ut in victoria nobis cœlitus undecumque data, ut quod reliquum est damnatissimæ gentis cum adjutorio vivificæ crucis conteramus, etc. (Vetat inducias iniri). Dat. die secunda Januarii MCDLVII, Pontificatus nostri anno secundo ».

11. Confirmatus a Pontifice Ladislaus Mahometem inducias cum Hungaris flagitantem repulit, quocirca Ladislaum ipsum commendavit [3] Callistus in litteris ad cardinalem Strigoniensem Apostolicæ Sedis legatum datis [4] :

« Callistus, etc. Certe optimum fuit consilium, nam cum omnes Christiani potentatus illius regni et nationis Hungaricæ firmum quoddam præsidium fidei Catholicæ habeant, si paulutum a solita constantia regnum ipsum declinasset, titubassent profecto omnes et animi Christi fidelium, qui assiduis hortationibus nostris caluerunt, et in subsidium Christianæ religionis accensi sunt, omnino refrixissent. Ad hoc accedit quod impius hostis non studio pacis petit inducias, sed suam opportunitatem insidiosa fœderis oblatione captata, ut improvisos et imparatos Christianos aggrediatur. Absit igitur, ut tam damnosa treuga fiat. Dat. X Aprilis anno MCDLVII, Pontificatus nostri anno II ».

12. *B. Jacobus Picens B. Joanni Capistranensi suffectus.*— Hæc Callistus, qui incredibili Turcici delendi imperii et Mahumeticæ superstitionis exscindendæ desiderio flagrabat, professusque [5] est numquam se, donec vita superesset, a defendenda Christi causa, religione neque amplificanda defecturum, ac B. Jacobum Picentem Minoritam sanctitate et miraculis illustrem, atque ad martyrii palmam aspirantem in Hungariam misit, ut B. Joannis Capistranensis muneri in crucis symbolo fidelibus conferendo, et sacris concionibus habendis succederet, quem Ladislao regi subjectis commendavit litteris [1], addita adhortatione ut vires in Turcas effunderet, adjunctaque sponsione divinum ei atque Apostolicum præsidium in proferendo Christiano cultu numquam defuturum.

« Regi Hungariæ.

« Charissime in Christo fili, salutem, etc. Cum omnis nostra cogitatio et omne consilium ad opus sanctissimæ expeditionis in Turchos et impeditionem infidelium concitata sint, et in horas crescat salutaris cura in corde nostro, non desistimus omnia tentare et aggredi, per quæ incredibile desiderium nostrum feliciter exequi valeamus. Quæ hactenus egerimus ad reprimendum furorem immanissimi hostis superfluum putamus serenitati tuæ replicare, cui notissimum esse scimus quanta in difficultate rerum classem instruxerimus, legatum cum ea in Orientem miserimus, omni denique ratione Christianum orbem ad succurrendum labenti fidei, tum legatis et nuntiis, tum maxime continuis litteris et obsecrationibus commoverimus, quorum regnum tuum non fuit expers, cum continuo ibi nostrum legatum teneamus : ob quæ non remollitus est animus noster, imo magis ac magis inflammatus est, nec quiescere poterit quoad voti compos oppressum senserit impium Turcorum tyrannum, et fidei sacrosanctæ, extinctis infidelium conatibus, pacem et quietem restitutam. Hæc cura stabilem in mente nostra sedem sibi fecit, hæretque stimulus quidam igneus nostris sensibus, qui inde avelli numquam poterit, quousque vitales auras duxerimus. Et quoniam sæpe vidimus inefficaces esse omnes humanos conatus, nisi divino brachio dirigantur ; expertique sumus, quid superiore anno valuerint sanctæ orationes, quas ad Deum nos hic fecimus, et per universum fieri ordinavimus, optimum existimamus mortalibus armis divina adjungere subsidia.

13. « En igitur misimus istuc dilectum filium fratrem Jacobum de Marchia Ordinis Minorum professorem, servum Dei, et militem Christi ardentissimum, cujus tum doctrina et sanctimonia vitæ, tum fervore et charitate recreabuntur animi Christi fidelium. Nam cum superiore anno acerba quidem, sed gloriosa sibi mors, vobis eripuerit fratrem Joannem de Capistrano, hic erit sanctorum operum illius et gloriosi laboris successor, qui divino exustus fervore charitatis animam suam quam Deo dicavit, constanter exponere paratus aderit. Eidem fratri Jacobo confirmavimus omnes Bullas, quas dudum felicis recordationis Eugenius prædecessor noster ei concesserat, dum alias contra hæreticos profectus est, aliisque facultatibus eum munivi-

[1] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 69. Card. Papien. l. VI. Comment. et Cocl. hist. Huss. l. XI. — [2] Lib. I. brev. p. 55. — [3] Ib. p. 81.— [4] Ib. p. 82. — [5] Ib. p. 91

[1] Lib. I. brev. p. 91.

mus, quatenus honorem Dei, augmentum fidei, honorem nostrum et Apostolicæ Sedis animarumque salutem concernunt, quibus Christi fideles inducere possit ad sanctam militiam crucis capessendam.

« Superest ut tua serenitas virum istum, cujus adventum tibi charum fore non dubitamus, commendatum in omnibus suscipiat, eique faveat opportune. Cum autem tempus instet prodeundi in hostem, hortamur serenitatem tuam, ut se ad divinum et inclytum certamen totis viribus accingat, spemque concipiat certissimam futurum ut Dominus omnipotens non minorem victoriam de Barbaris populo suo præstet hoc anno, quam superiore concessit. Datum, etc. die XVII Maii MCDLVII ». Commendavit quoque eumdem Jacobum Joanni[1] Carvajal legato Apostolico, tum Hungariæ ac Bohemiæ episcopis[2]; illumque amplissimis mandatis et prærogativis instruxit[3], ut Hungaros et Bohemos in sacra arma concitaret, ac religionis splendorem ab hæreticis Hussitis obscuratum in pristinam gloriam restitueret[4]. Missus etiam eamdem ob causam fuit Henricus Rovarella theologus quæstor Pontificiorum censuum, ac Bohemiæ, Silesiæ Moraviæque principibus commendatus[5].

14. *Ladislai mors pia, sed rei Christianæ funesta.* — Ad componendas easdem religionis controversias decrevisse Ladislaum ad Pontificem insignem legationem Æneas Sylvius[6] et Coclæus[7] referunt: quo tempore etiam oratores ad Carolum VII Francorum regem ad Margaritam illius filiam sibi jungendam thoro legavit; sed ut humanarum rerum summa inconstantia et vitrea fœlicitas est, Ladislaus, idem Hungariæ ac Bohemiæ rex, qui ad summas spes pubescebat, repente obiit; decubuit enim æger[8] horis tantum triginta sex vel septem. Cum vero is medicorum remedia a mali ferocia eludi persentiret, abjecta corporis cura, ad salutem animæ enixe incubuit, ac plurima in eo pietatis signa extremo illo vitæ tempore in eo emicuisse, refert Æneas Sylvius[9]:

15. « Intromissis, inquit, sacerdotibus de curatione animæ actum: Christiano more sacramenta exhibita: rex ornamenta sua Pragensi Ecclesiæ legavit, jussitque crines in auri modum fulgentes, ne qua superesset vanitas, amputari: id ministri causas moræ nectentes neglexere. Ubi anima ægra amplius demorari non potuit, sacram candelam petiit, eamque manu pretendit, et intuens Salvatoris imaginem crucifixi Orationem Dominicam dicere orsus, ad finem usque perduxit; pronuntiatisque ultimis verbis, *Sed libera nos a malo*, nihil amplius locutus, non extrema pati, sed quietem arripere visus, mortalis vitæ lumen reliquit. O imbecillem humanæ naturæ conditionem! O inanem mortalem gloriam! O cæcas hominum mentes! Quid jactamur, quid extollimur, quid est quod dignitates, opes, potentiam, tantopere flagitamus perpetuo? His frui cui datum? Ladislaus nobilissimus adolescens duodeviginti natus annos, in ipso ætatis flore, in ipso gloriæ culmine, tot regnis, tot gentibus imperans, deliciis atque opibus affluens, inter tot auxiliantium manus, intra sex et triginta horas postquam ægrotare cœpit, extinctus est ». Ipsius porro mors eo Christianæ rei funestior extitit, quo Carolum Francorum regem, contracta ea affinitate, Turcicam expeditionem meditatum refert auctor; additque Joannem e Lusitanica stirpe, qui regnandi spe Carolam futuram Cypri reginam duxerat, obiisse.

16. Cæterum de Ladislai religione et pio obitu consentanea tradit Jacobus cardinalis Papiensis[1], quam contigisse XXIII Novembris die refert Coclæus[2]: confirmantque illum hoc anno, non insequenti, ut vult Thurosius[3], defunctum litteræ[4] hoc eodem anno exeunte Viennæ exaratæ. Plures autem in eam sententiam abiere, Georgium Podiebratium et Rockyzanam Hussitarum hæreseos antesignanos violentam illi mortem veneno conscivisse: verebantur enim, ut Sylvius indicat, ne Ladislaus, qui semper animo reque ipsa ab hæresi[5] abhorruerat, concurrentibus nuptiarum specie Catholicis principibus, hæreticos Bohemia tolleret. Agunt pluribus de Ladislai morte præter Æneam Sylvium Thurosius[6], de quo paulo ante memoravi, Bonfinius[7], Dubravius[8], et alii. Nec prætereundum silentio post evoluta plura tempora refossum Ladislai corpus corruptionis immune repertum non sine insigni adeptæ felicitatis æternæ argumento: et quamvis Thurosius[9] innuat illum divino judicio percussum, ob Ladislaum Huniadis filium contra jusjurandum affectum supplicio, non deerant tamen justæ causæ, quæ mortem Ciliæ comitis vindicandam suaderent. Ut porro Hungariæ Bohemiæque regna atque Austria conjuncta in Ladislao, divulsa fuerint, proximo dicetur anno: nunc intermissum de bello Turcico sermonem repetituri, ex Hungaricis rebus ad Bosnenses digredimur.

17. *Bosniæ rex ad sacrum bellum se accingit, quem Callixtus tum legatis et litteris stimulat, tum decimis amplissimis adjuvat.* — Imperabat Bosnæ Stephanus Thomas rex jam ante Romanæ Ecclesiæ ritu et fide conjunctus, qui ex parta ab Hungaris victoria confirmatus, acceptas jam ante a Turcis clades ulcisci, atque amissa repetere decrevit, misitque Nicolaum e Sibinico Minoritam ad Pontificem, ut pia de conficienda a se

[1] Lib. I. brev. p. 92. — [2] Ib. — [3] Ib. p. 91. — [4] Ead. pag. — [5] Lib. XIII. p. 268. — [6] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 69. — [7] Cocl. hist. Huss. l. XI. — [8] Ext. ea de re lit. apud Æn. Sylv. num. 324. et ex eod. apud Cocl. l. XI. — [9] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 70.

[1] Papien. Com. l. VI. — [2] Cocl. hist. Huss. l. XI. — [3] Thuros. Chron. c. 62. — [4] Ext. apud Æn. Sylv. num. 324. — [5] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 71. — [6] Thuros. c. 62. — [7] Bonfin. l. III. dec. 8. — [8] Dubrav. l. XXIX. — [9] Thuros. rer. Bohem. l. II.

sacra expeditione consilia exponeret, posceretque crucem, ac triumphale ejus vexillum Apostolica sacratum prece in fidei hostes attollendum mitti. Excepit benigne legationem Callistus, regemque ipsum sacri belli cupidum hisce cohortationibus vehementius accendit [1] :

« Callistus, etc. Ad perditionem et persecutionem perditissimorum hostium vivificæ crucis regium istum animum tuum totis viribus convertere adnitaris, ad quam rem et si satis intelligamus te inclinatum pro tua in Deum pietate et bonitate regia, reducimus tamen ad memoriam quod in nulla re clariorem famam, aut magis celebre nomen vendicare tibi poteris, quam pro fide Christi adversus perfidos hostes viriliter pugnare, et pro exaltatione fidei orthodoxæ facultates tuas exponere. De cruce autem, auxilio, ac vexillo cruciatæ a nobis tibi dando, volumus quod cum dilecto filio nostro Joanne S. Angeli diacono cardinale A. S. L. colloquaris : eidem enim scribimus, ut celsitudini tuæ ea auctoritate nostra concedat, quæ et honorem nostrum concernunt, et dignitati et toti patriæ istius regni tui conducant. Dat. die XXIII Aprilis MCDLVII ». Extant ea de re ad Joannem Carvajal cardinalem S. Angeli litteræ [2], ut Stephanum Thomam ad suscepta perficienda consilia induceret, atque ab eo petitis assentiretur.

18. Repetita eadem mandata fuere, cum in ea mente confirmatus vectigal Turcæ pendere denegasset, misissetque Britium Pannonem et Demetrium Macedonem Minoritas ad Apostolicam Sedem, qui iterum præferendam in Turcas crucem flagitarent, ac regium erga Romanam Ecclesiam studium exponerent; de iis enim hæc habet Callistus in litteris ad eumdem Joannem legatum cardinalem scriptis [3] :

« Callistus, etc. Multa nobis retulerunt de fide et devotione ipsius regis erga nos et religionem Christianam, et de optimo et laudabili proposito suæ serenitatis prodeundi viriliter in Turcos et expugnationem eorum pessimæ nationis, et quod jam ipse rex desiit pendere tributum, quod hactenus ipsi tyranno Turcorum dare consuevit : inter alia autem iidem fratres cum maxima instantia a nobis postularunt nomine dicti regis, ut suæ celsitudini signum vivificæ crucis mittere vellemus, et concedere vexillum Sedis Apostolicæ, sub quo militiam hanc divinam obire affectat. Dat. etc. » Contulit se in Bosnam Joannes, ac plura de gerendo in Turcas bello cum Stephano rege constituit magna sapientiæ laude, de quibus Pontifex illum hac commendatione ornavit [4] in litteris XVI Octobris ad ipsum missis :

19. « Callistus, etc. Intelleximus quæ gesseris in regno Bosnæ, laudamus opera tua et omnia per te gesta prudenter et accurate recognoscimus, commendamus quoque circumspectionem tuam, et animi constantiam ac bonitatem, quæ dum Christi Dei nostri negotium agit, nec labore frangitur nec timore dejicitur, neque periculo ullo a sancto proposito detinetur : multa tibi debet Apostolica Sedes; et quidem pro singulari virtute tua proque gravibus laboribus quos perpessus es, scimus nos plurimum tibi obligatos, conabimurque, vita comite, pro tuis meritis personam tuam honorare : nunc tamen necesse est ut perseveres in sancto opere, personamque tuam a labore cœpto non retrahas, sed pro tua excellenti prudentia in his continues, quæ salus Ecclesiæ ex te deposcit. Dat. etc. »

20. Non fuere hæc vana verborum lenocinia, sed veræ laudes : optime quippe Joannes Carvajal erat meritus de re Christiana, pro qua augenda nulli parcebat labori, florebatque opinione sanctitatis; gesserat vero adeo strenue rem cum Bosnæ rege, ut religiosam in Turcas militiam fuerit professus, de quo Callistus est eidem regi gratulatus hisce litteris [1] :

« Callistus, etc. Intelleximus tuam celsitudinem adversus perfidos Christi hostes Turcos continuo bellum gerere, ac dispositam esse ad principium mensis Septembris proximo futuri in campum et castra contra prædictos exire. Laudamus, charissime fili, tuæ excellentiæ fervorem fidei, ac animi magnitudinem, hortamurque ut in proposito persistere ac perseverare velis : nam aderit tibi adjutor Deus exercituum, cui nulla esse poterit resistentia, et nos pro posse opem in cunctis necessariam afferemus ». Nonnullisque interjectis, quibus addidit e Dalmatia crucesignatas copias et aurum subsidiarium e decumis sacerdotiorum redactum submissum iri, subjicit : « Exurge igitur, miles Christi, et in Barbaros viriliter pugna, de quibus stragem videbis, victoriam (dante Domino) gloriosissimam reportabis, nec velis kal. Septembris expectare, quin potius debebis quamprimum Dei et nostro auxilio et nostra benedictione in eductione exercitus properare. Dat. IV kal. Augusti anno III ». Quod ad Dalmatiæ decumas attinet promissas Bosnensi regi, fuere quidem illæ ipsi concessæ amplissimo Diplomate [2], rogatusque dux Venetiarum, ut eas illi tribueret, tum e Dalmatia crucis symbolo insignitas copias submitteret, cumque dux ipse vereretur Turcas in se asperare, si auxilia contra ipsos suppeditaret, hunc illi metum Callistus excutere nisus est sic inquiens [3] : « Considera, dilecte fili, quare nomen Turchi tam famatum et terribile, nunc est annus, gloriosa victoria per nos procurata fere exinanitum, et credas nobis, Spiritu sancto flante, tibi et aliis hæc loquimur ». Is erat Franciscus Foscarus, quem Veneti, cum senio admo-

[1] Lib. I. brev. p. 97. — [2] Ead. pag. — [3] Ib. p. 102. — [4] Ext. eæ lit. apud Æn. Sylv. num. 329.

[1] Lib. I. brev. p. 112. — [2] Lib. XIII. p. 110. — [3] Ibid.

dum affectus esset, ut gerendæ reipublicæ imparem gubernaculis submovere, cui ignominiæ diu ille superstes esse non potuit. Cæterum Dalmatiæ decumæ postea inter Bosnæ et Hungariæ reges, ac Macedoniæ principem æquis portionibus dividi jussæ [1], addita hac decreti Pontificis causa [2] : « Ut earum subsidio alter ad expugnationem Turcorum virilius animetur, alter scilicet Scanderbegus, intra cujus fines exercitus sævissimi hostis grassatur, facilius impetum ejus sustentare possit ».

21. *In Macedonia Scanderbeghus Mahometis impetum sustinet solus, inter omnes principes de Ecclesia optime meritus.* — Non incurrerat Mahometes in Pannoniam, quamvis extremum illius excidium interminatus esset legato Apostolico ; sed in Macedoniam ad opprimendum Scanderbegum strenuissimum religionis propugnatorem exercitum convertit, nec despondit animum Scanderbegus ob hostium innumerabilem multitudinem, sed in eos copias, quas habebat, educere decrevit, simulque Pontificem de Barbarica irruptione certiorem fecit : qui illum ad constantiam in confringendis Turcarum molitionibus, locandamque in Deo spem excitavit [3], promisitque aliquot triremes subsidio ei se missurum.

« Georgio Castrioto Scanderbeg, Albaniæ domino.

« Binis litteris tuis uno tempore receptis certiores effecti sumus de adventu perfidorum Turcorum ad expugnationem terrarum tuarum : ex quo significas, te non parvo timore perculsum, dubitasque quonam pacto irruentibus hostibus obsistere possis ; non tamen propterea animum demisisti, quin totis viribus in occursum hostium ire intendas. Nos, dilecte fili, de tua nobilitate semper optimam opinionem habuimus, cognovimusque quanta perseverantia et quam strenue in partibus illis prope solus obstiteris sævissimis Turchis satagentibus per aditum terrarum tuarum recuperare ad damna et oppressionem Christi fidelium : nec parva apud Catholicos est gloria tua illustrata tot bene gestis rebus, et quadam quasi continua felicitate vincendi : quare te hortamur, ut animum tuum piissimum non solum constanter serves pro defensione fidei orthodoxæ, sed eum viriliter augeas, et spem certissimam concipias, fore ut omnipotens Deus sævos conatus Barbarorum infringat, et militibus ac defensoribus sanctæ religionis vires et potentiam subministret.

« Nec te terreant ullæ minæ, nec numerosas copias formides ; nam Deus non deseret plebem suam, qui vel solo nutu suis propugnatoribus victoriam contra innumerabiles exercitus dare potest. Quis enim superiore anno magnitudine impendentis periculi prostratus non erat, cum impius Turcarum tyrannus in faucibus Hungariæ cum inaudita potentia ad eam occupandam obstinatissimo animo immineret ? at Deus omnipotens, Dominus exercituum divinam infudit virtutem cordibus Christi fidelium, et in eorum brachiis potentiam fecit. Qui non modo non cessere feralibus ausis Turchi, sed eum, qui terrore suo mundum pæne complerat, exutum castris, amissisque infinitis bellici apparatus instrumentis, in fugam turpissimam cum maxima strage compulerunt. Sed quamvis hæc magna fuerint, majora adhuc restant, quæ Deus pro victoria populi sui peraget.

22. « Nec tamen interea nos tibi deesse intendimus, nam etsi maximi sint, et intolerabiles sumptus, quibus propter alias provisiones, quas die noctuque facimus pro defensione fidei : tamen citissime unam galeam optime instructam et armatam in succursum tuæ nobilitatis et tuorum mittemus, et subinde nonnullas alias, quam celerius poterit, mittere procurabimus : tu vero, tamquam fortis athleta et verus propugnator fidei Christianæ, magno animo fortique sis, et totis viribus divina fiducia plenus advenientibus Barbaris resistas ; Deus enim te diriget et gubernabit, ut victoriam et triumphum consequaris. Dat. etc. die IX Junii MCDLVII, anno III ». Tanta erat Barbarorum multitudo, ut Scanderbegus tueri agros non potuerit, atque in munitam arcem se ac suos subducere hostili furori sit coactus. Effecta itaque in Macedonia fuit ingens vastitas, et Scanderbegus Turcicis castris circumseptus est, misitque Georgium Petri abbatem ad Pontificem, ut auxiliares copias in Barbaros eliceret ; at non poterat Callistus adeo celeriter exercitum cogere, exhausto præcipue ærario. Quam potuit itaque opem illi præstitit, tradita subsidiaria auri decumani vi, ac legato Apostolico, nimirum Ludovico cardinali, imperavit, ut classem suam victricem, si opus foret, in copias Turcicas Scanderbegum obsidentes verteret, reges principesque ad ferendam Macedoniæ opem urgere magis ac magis statuit, de quibus Scanderbeghum ipsum certiorem fecit [1], ut fortiter Barbaricos exciperet impetus repelleretque, dum universi Christiani Apostolica industria ad arma sacra coirent.

23. « Georgio Castriotti Scanderbeg, Albaniæ domino.

« Maximum certe et inenarrabilem dolorem nobis attulit dilectus filius Georgius Petri abbas, qui a tua nobilitate ad nos missus, de irruptione Turcorum in terras tuas, de vastitate illius provinciæ et clade tuorum, et denique de obsidione qua ab exercitu Barbarorum circumseptus esse diceris nobis nuntiavit ; fuit id profecto nobis molestissimum audisse. Nam cum te semper pro tua excellenti strenuitate, pro qua memorabili-

[1] Lib. XIII. p. 121 et 123. — [2] Ibid. — [3] Ib. p. 96.

[1] Lib. XIII. p. 120.

bus gestis tuis ultra omnes Catholicos principes de fide et religione Christiana optime meritum sentiamus, non possumus non gravissime dolere, nobilitatem tuam in tantum discrimen adductam esse intelligere, vellemusque ut eæ nobis essent facultates, ut tibi, quemadmodum optamus, de subito subsidio possemus subvenire, quod non minus necessario, quam libenter magnoque animo faceremus : non tamen tibi deesse intendimus, quin etiam ultra vires nostras saluti et defensioni tuæ consulamus : nam quo facilius vim et tempestatem istam et sustinere et repellere possis, en mandavimus, ut devotioni tuæ ex nonnullis pecuniis propter sanctam cruciatam Ragusii et per Dalmatiam collectis certa pars tibi consignetur, licet charissimi in Christo filii nostri Hungariæ et Bosnæ reges illustres ad eas pecunias animum adhibuissent, et multifariam summisque precibus apud nos egerint, ut subventionem illiusmodi pecuniarum ipsis faceremus, cum ipsi pro fide Catholica quasi continue cum Turchis manum conserere, et propter vicinitatem eos, ne laxato impetu in Christianitatem ferantur, reprimere et quasi ab aditu propulsare cogantur.

24. « Tu vero forti animo et constanti sis, tuorumque felicium gestorum et laudum rationem habeas, quæ cum jam plena et consummata gloria ubique insigni præconio apud Catholicos prædicentur, accedet eis cumulus maximus, si senserint fideles nobilitatem tuam in tanto furore et impetu immanissimorum hostium non labefactatam, sed suam strenuitatem et virilitatem præsenti animo conservasse : nemo enim est tam ignarus rerum, qui non summis laudibus ad cœlum te extollat, et de tua nobilitate tanquam de vero athleta et propugnatore nominis Christiani non loquatur. De nostra vero in te charitate non multa hic dicere decrevimus ; nam quanta ea sit re et effectu cupimus tibi ostendere : scripsimus enim legato classis nostræ qui in Oriente est, ut cum classe nostra vel illius parte tibi, si necesse fuerit, opportuno sit subsidio; quod si impetus ipse imminentis procellæ paulisper sustinebitur, nec statim tempestati huic succubueris, insequens serenitas mala omnia levabit ; etenim hac Hyeme tot fiunt apparatus a Christi fidelibus, quos universo orbe assiduæ monitiones, preces et lachrymæ nostræ excitarunt, tantusque concursus Christianorum potentatuum erit ad exscindendam pessimam nationem Turcorum, ut divino oraculo et numine quodam præsagiente, rati sumus canem illum rabidum, et serpentem hunc Turcum, qui nunc delitescit, nunc per damna Christianorum emergit et grassatur in populum Dei, domitum et fractum, dimissis quæ male occupavit, in perditionem et ruinam missum iri. Vere primo videbit tua devotio mirabilia, et spurcissimos istos Turcos cum gaudio et lætitia repressos, et fugatos cernes, qui nunc per summum scelus capiti tuo tuorumque subditorum insultant.

25. « Nec te moveat jactura aut strages, qua tui forsan affecti sunt, majora enim succedent, quæ duplici fœnore amissa instaurabuntur, et tibi tuisque perpetuam requiem et felicitatem afferent : hæc enim non vane loquimur, sed facta fidem facient verbis nostris, ut in aliis sæpe visum est anno superiore, cum perfidus Turchus Hungariæ immineret. Quis non timebat cum tantum furorem tantamque audaciam potentissimi hostis cerneret Christianitati impendere? Sed immortalis Deus nostris et aliorum Christi fidelium precibus inclinatus succurrit populo suo, et innumerabilis illa multitudo tamquam nebula ad solem dilapsa et dissipata est, monstrumque illud nefandissimum consilii egens, et diffidens rebus suis, ad latebras interiores regnorum suorum fugam arripuit. Magna hæc fuerunt, sed majora restant, quæ Deus faciet pro tutela populi sui. Potentiæ undique concitatæ sunt, ut terra marique confluant ad eam pestem exterminandam : superest ut tua devotio salva constantia et fortitudine tanquam miles et athleta Christi invictus viriliter sustineat impetum istum, qui divino subveniente brachio cito ad nihilum redigetur. Pro colligendis autem et consignandis tibi pecuniis præfatis mittimus in Dalmatiam dilectum filium Joannem Navar scutiferum nostrum, ut etiam ad tuam nobilitatem se conferat, et quantum placuerit, ibidem stet. Dat. XI Septembris MCDLVII, anno III ».

26. Ad confirmandum autem Scanderbeghi animum Joannes Navar nuntius mitti jussus est, de quo ad cardinalem S. Angeli hæc scripsit Pontifex [1] : « Ad præfatum Scanderbech personaliter accedat, eique voluntatem nostram erga eum et animum, quo circa destructionem Turcorum flagramus, notificet ». Injunctum præterea eidem Joanni munus quæstoris [2] in Macedonia, ut decumas cogendas, coactasve ab archiepiscopo Crajensi Scanderbeghо traderet, qua de re Scanderbeghus etiam factus certior, ut solita vincendi felicitate uteretur, a Callisto accensus est [3] :

« Callistus, etc. Dilecti fili, ut facis, persevera in devotione tuendæ et defendendæ fidei Catholicæ; nam Deus, cujus res agitur, non deseret causam suam, sed tibi et aliis Christianis de perditissimis Turchis et aliis infidelibus victoriam cum summa gloria et triumpho pro certo dabit, nosque etiam ultra vires nostras in his promptos habebit. Dat. XVII Sept. an. MCDLVII ».

27. *Scanderbeghi fortitudo, et Epirotarum nonnullorum principum defectio.* — Turcici in Scanderbeghum belli historiam ita describit Marinus Barletius [4]. Cum ad Trapezuntini imperii

[1] Lib. XIII. p. 121. — [2] Ib. p. 123. et l. XIV. p. 169. — [3] Lib. I. brev. p. 121. — [4] Barlet. in Vit. Scanderb. l. VIII.

excidium provolaret Mahometes, Scanderbeghus Belgradum in Epiro, acceptis ex Apulia auxiliaribus copiis, obsidione cinxit : quam adeo moleste tulit tyrannus, ut intermisso bello Asiatico, Sebaliam cum quadraginta millibus equitum ad solvendam obsidionem miserit. Jam diruta erant Belgradi mœnia, atque irruptioni hostili patebat aditus, cum obsessos Scanderbeghus de facienda oppidi deditione postulavit. At Jannizzari de auxilio proximo facti certiores, deditionis ita verba nuncuparunt, ut eam in aliquot dies extraxerint, intereaque fraude usi, disjecta tormentis munimenta refecerint : cum Sebalias tanta velocitate in Christiana castra absente Scanderbegho, oppressis vel corruptis excubitorum stationibus, irrupit ut maxima clade nostros deleverit.

« Cæsa sunt », inquit auctor, « eo prælio nostrorum quinque millia, tria peditum, reliqui equites : vulneratorum magnus numerus : regium auxilium Apulorum totum ferme deletum; nam major pars eorum cum Musachio fuit præter agmina quædam, quæ Castriottus in monte secum habuit, et in re tam subita inutiles sclopi et id genus armorum fuerant : quin ex nostris quoque plurimi inermes et sternentes equos oppressi : vivi octuaginta capti. Illud tamen fœdissimum et teterrimum fuit, quod hostes cupientes testimonium aliquod privatæ virtutis secum habere, discurrentes per stragem nostrorum palpitantia adhuc cadavera, ubi cæteris rebus nudassent, capitibus quoque, ut eorum mos est, privabant, et quia tum propter longitudinem viæ, tum calores æstivos ea subito putrefierent, incommodum id onus erat, excoriabant ea et cutem tantum acceptam, quæ formam oris servaret, palea implebant : de multis hoc factum, illis præsertim, quos vultus et habitus ipse, vel notiora nomina digniores eo odio fecerant. Musachii non caput tantum omni fœditati et injuriæ destinatum, sed discerpta singula membra, et velut nefariorum grassatorum regionatim sparsa : alii quoque trunci tracti per loca et valles adjacentes, ne fœtore vexarentur oppidani, et feris avibusque relicti ». Subdit nonnullis interjectis Scanderbeghum erumpendi in hostem tanto ardore efferbuisse, ut os sanguine cruentaretur : nam illud memoratu dignum de eo ferunt, ut inter alia mutati vultus signa labrum inferius finderetur, cum in procinctu pugnæ inardesceret : ipsum autem incurrisse a tergo in victores Turcas, qui fugientes nostros persequebantur, ac fusum Christianum cruorem Barbarico cruore vindicasse : de qua victoria in litteris Callisti [1] XXIV Septembris exaratis fit mentio.

28. Cæterum cladem Christianis a Turcis illatam, de qua paulo ante egimus, auxit aliquorum procerum defectio, quippe Mahometes intestina Macedonum dissensione, ut potentissimo telo ad Scanderbeghum debellandum usus, magnitudine præmiorum, scilicet Epirotici sceptri sponsione, Mosem dynastam Dibrensem ad se pellectum cum quindecim milibus equitum lectissimorum proximo Vere ineunte immisit : sed Moses, conserto prælio, tanta fuit oppressus clade, ut vix cum quatuor millibus hominum fuga evaserit, reversusque Constantinopolim extremo supplicio afficiendus erat, nisi illum purpurati suis precibus liberassent. Cum itaque se contemptum videret a Barbaro, ut ne quidem penderet illi stipendia, flagitii admissi magnitudinem cœpit agnoscere, fugiensque Constantinopoli ad Scanderbeghum cingulo de more gentis circa collum convoluto, in genua provolutus veniam proditionis poposcit, humaniterque exceptus pristinis opibus honoribusque ab illo est donatus : sed dum is præclaris in Turcas facinoribus labem defectionis abolere nititur, dæmon Scanderbeghi nepotem Amesam in patrui exitium, injecta ei Epirotici regni spe a Mahomete obtinendi, armavit [1], de quo inferius.

29. *Insignis perfidia Pauli Crajensis schismatis germina serentis.* — Insignis pariter extitit perfidia Pauli archiepiscopi Crajensis, qui in Macedonia et Servia de promulganda in Turcas religiosa militia provinciam a Pontifice acceperat : nam impietatem conceptam animo palam effudit, cum antea orthodoxam fidem tenere simulasset; in eas enim blasphemas voces e sacro suggestu prorupit, Græcorum Ecclesiæ doctrinam et ritum veritati et sanctitati magis consonare, quam doctrinam et ritum Romanæ Ecclesiæ : favit palam hæreticis et schismaticis : conficta eaque atrocia crimina Pontifici objecit, censuras Ecclesiasticas Catholicis contra fas incussit, parem sibi Pontificiæ auctoritatem arrogavit; aliaque patravit scelera, de quibus in ipsum inquiri hisce litteris jussit Dei vicarius [2] :

« Venerabili fratri episcopo Zapatensi, et dilecto filio Guillelmo de Lauro familiari nostro, in theologia bacchallario, salutem, etc.

« Plurimorum insinuatione lamentabili, ad nostrum pervenit auditum, quod venerabilis frater noster Paulus archiepiscopus Crajensis, quem dudum nostrum et Apostolicæ Sedis nuntium ad Albaniæ et Serviæ ac illis vicinas partes destinavimus, concessimus sibi verbum crucis populo prædicandi, ac crucis hujusmodi signum, cunctis fidelibus adversus perfidum Machometum Turcorum principem profecturis, dandi, aliisque diversis facultatibus in nostris inde confectis litteris tunc expressis, eisdem facultatibus, quibus confidebamus ipsum fidelium salutem, et fidei Catholicæ protectionem exquirere debuisse, abusus, illas in perniciem vertit :

[1] Lib. I. brev. p. 124.

[1] Barlet. l. IX. — [2] Lib. XIII. p. 54.

ac in venerabilis fratris nostri Nicolai Polacensis episcopi, ac plurimorum nobilium et gravium præsentia publice prædicare veritus non fuit, fidem Græcorum veriorem fore fide quam docet et tenet sancta Romana Ecclesia, et eorumdem Græcorum ritum dictæ Romanæ Ecclesiæ ritui prævalere; quodque nos in omnes et singulos, qui Græcis et Rossianis schismaticis et infidelibus contradicerent, excommunicationis sententiam promulgaremus. Insuper dilectum filium nobilem virum Paulum Ducagnium Catholicum principem, et ejus subditos absque rationabili causa excommunicavit, et ipsis omnia Ecclesiastica sacramenta interdixit; unde maxima in Albania subsecuta sunt scandala. Impedivit etiam, prout impedit, ne schismaticis et Rossianis verbum Dei prædicari, et infideles converti et baptizari possint; sed infideles et hæreticos in eorum perfidia fovet et attollit. Præterea crucem erectam ante se deferri facit, et se omni papali potestate fungi asserens, Romam venire prohibet eos qui pro Apostolicæ Sedis gratiis consequendis Sedem ipsam accessuri forent; aliaque gravia et enormia committit, ex quibus, nisi super iis opportune per Sedem provideatur eamdem, pejora succedent, quæ in divini nominis et dictæ Catholicæ fidei magnam protendentur offensam.

30. « Nos itaque præmissa sub dissimulationis conniventia petransire nequeuntes, discretioni vestræ per Apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus vocatis dicto archiepiscopo, et aliis qui fuerint evocandi, vos, vel alter vestrum super præmissis, in dictis Albaniæ et Serviæ partibus inquiratis auctoritate nostra diligentius veritatem; et si per inquisitionem hujusmodi ea repereritis subniti veritate, eadem auctoritate, prædicto archiepiscopo tam prædicationis quam pontificale interdicatis officium, ipsumque a regimine et administratione Ecclesiæ suæ suspendatis, sibique terminum statuatis competentem, infra quem personaliter se coram nobis repræsentet, super præmissis per nos adversus eum ad ulteriora procedendi, visurus prout faciendum fuerit juxta canonicas sanctiones, facientes omnia et singula, quæ in præmissis decreveritis per ipsum archiepiscopum eadem auctoritate, appellatione postposita, firmiter observari, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis, remittendo nobis in authentica forma processum per vos in his habendum; non obstantibus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLVII, kal. Junii, Pontificatus nostri anno III ». Sed his missis, ad Callisti studia in comprimendis Turcarum conatibus collocata revertamur.

31. *Ingens lætitia ob multa navalia prælia feliciter gesta.* — Universus fere Oriens in eum veluti in liberatorem oculos spe et mente defixerat, ut ipsemet testatur: « Universi fere Orientales (episcopum Granatensem alloquitur), oculos in nos conjecerunt, spemque in nobis solis habent, cum hactenus præsentia classis nostræ eos foverit, et quotidie implorent subsidium propter minas et furorem hostium, qui eorum capiti crudelissime insultant ». Fregit [1] quidem hoc anno Ludovicus patriarcha Aquileiensis idemque cardinalis legatus variis tumultuariis certaminibus Turcas, eorumque classem pluribus captis navibus disjecit, de qua victoria hæc tradit S. Antoninus [2]: « Anno Domini MCDLVII, cum dominus cardinalis camerarius Ludovicus legatus papæ esset cum classe, licet parva circa Rhodum Turci venientes contra Christicolas debellati sunt, lignis eorum captis, et multis interfectis vel in servos assumptis, profligatique sunt cum confusione Turci ». Ex felici illo nuntio ingenti lætitia affectus Callistus hæc ad Pontium Fenollet, Pontificium in Aragonia quæstorem, scripsit [3] XXIV Septembris die hujus anni: « Classis nostra Orientalis cum legato nostro sulcat maria Orientalia triumphando, et his diebus proximis non solum terras, sed etiam fustas ultra viginti quinque Turcorum armatas captivavit: et in Albania et ubique victoria adeo continue nobis datur contra perfidos Mahumeticos; et ne verbis insistamus, temporibus nostris secta Mahometica redigetur ad nihilum »: Conceperat eam spem Pontifex si principes Christiani, ut par erat, piis ejus consiliis obsecundarent; quare eorum oratores convocandos statuit: sed ea de re inferius dicetur. Favebat enim aperte Deus causæ suæ, ut idemmet Pontifex significavit cardinali Strigoniensi [4]:

« Callistus, etc. Ante omnia nobis cordi est, ut Christianorum auxiliis et opibus collatis perfidam nationem Turcorum et cæterorum infidelium perdere et exterminare possimus. Pro virili igitur tua operare super hoc quod poteris in partibus ipsis, nam victoria in manibus est, cujus in dies certiora videmus signa ab omnipotenti Deo ostendi, quod videre licet ex turpi fuga ingentissimæ classis apud insulam nostram Mityleni Turcorum a paucis Christianis facta, ut ex dicto legato plenius intelliges. Dat. die penultima Novembris MCDLVII, anno III ». Ceperat illam insulam anno superiori legatus Apostolicus, uti vidimus, quam tamen Pontifex pristino principi Catalusio Genuensi restituit [5]: « Passi sumus, inquit, ut remaneat sub jurisdictione illius domini, qui eam habet, dummodo stet sub obedientia nostra et Sedis Apostolicæ ».

32. Partam vero victoriam de Turcis in ea insula describit his verbis Æneas Sylvius [6]: « Oppugnaverat Turcarum exercitus insulæ oppidum non contemnendum, murique partem machina dejecerat, et facta clypeatorum testu-

[1] Lib. I. brev. p. 72. — [2] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 14. § 1. — [3] Lib. I. brev. p. 124. — [4] Ib. p. 131. — [5] Ib. p. 59. — [6] Æn. Sylv. hist. de Asia min. c. 74.

dine irrumpere properabat, nec oppidanis animus erat ad ferendum impetum, aliis deditionem, aliis fugam meditantibus. Sed affuit virgo virilibus armis induta, quæ mirabile dictu! salutem patriæ peperit: adhortata enim cives, ne hostem metuerent, primam se Turcis objecit, ac pro loci fractura depugnans nonnullos obtruncavit. Cujus audaciam admirati oppidani, et ipsi animum resumpsere, tantamque hostium stragem ediderunt, quantam vix credere quispiam possit. Turcæ e terra pulsi ægre in navigia se receperunt, quos Callistica classis insecuta magno detrimento affecit: laus tamen servatæ insulæ penes virginem fuit, cujus tædet non habere nomen; digna enim erat non minori memoria, quam Sappho: sed illi majora præmia in cœlesti patria reservantur. Episcopus Caphensis Callisto Pontifici maximo, nobis præsentibus, hæc enarravit, qui tunc transitum per Mytilenem fecerat ab Ecclesia sua Romam petens ». Cum ea præclare geri in Turcas, et classem ob prosperos successus triumphare audiret Pontifex, felicis nuntii Joannem Carvajal cardinalem in Pannonia et Germania legatum participem hisce litteris fecit [1]:

« Callistus, etc. Videbit tua circumspectio mira, quæ immortalis Deus apud Mitylenem hoc anno fecit, cum pauci et hi inermes et terrore hostium consternati, innumerabilis multitudinis non modo impetus sustinuerunt, sed victores cum summa gloria hostem prope potitum oppido repulerunt, maximumque numerum Turchorum conciderunt; mulieris quoque admiranda virtus apparuit, quæ virili animo armis induta viris ipsis exemplum strenuitatis præbuit, hostem in primis lacessendo, acriterque inter primos pugnando, ut ex copia litterarum, quam hic jussimus intercludi, tua videbit circumspectio. Hæc cum ex Deo sint, fieri enim aliter non possent, certam nobis victoriam pollicentur, si modo voluerint Christiani potentatus, et nobiscum vires suas conferant. Dat. etc. »

33. His animatus Callistus omnia studia ad classem augendam vertebat, de quo ad Ludovicum cardinalem legatum hæc scripsit [2], ut illum ex concepta ingenti spe et expectatione ad strenue administrandum bellum vehementius incitaret:

« Callistus, etc. Nihil magis cogitamus nisi quibus rationibus eamdem classem nostram augeamus et fortificemus. In Francia jam sunt in apparatu viginti quatuor triremes, et expediuntur usque ad triginta juxta concordata inter nos et regem Franciæ per medium cardinalem Avinionensem: regem Portugalliæ in proximo Vere cum potenti classe venturum omnino credimus. Ex Anglia et Burgundia et ab aliis plurimis principibus auxilia, quæ jam sunt polliciti, sperantur. Itaque futurum certo credimus, ut futuro proximo Vere exercitu forti et potenti maritimo ac etiam terrestri in perditissimos Turchos audaciter irruere poterimus; nunquam enim major fuit fiducia nostra, quæ in dies, inspirante Deo, augetur. In præsentiarum mittimus ad te tres galeas. Dat. die ultima Augusti MCDLVII, Pontificatus nostri anno III ».

[1] Lib. I. brev. p. 130. — [2] Ib. p. 118.

34. *Callisti studia pro regibus, præsertim Septentrionalibus, ad sacrum bellum inflammandis.* — Præfecit [1] tribus iis triremibus Callistus, quas ad legatum subsidio misit, Gabrielem Borgiam consanguineum suum, ut militarem in Turcas virtutem explicaret. Quod vero ad promissa legato ingentia auxilia proximo anno mittenda attinet, ea spondebat Callistus, cum sibi suaderet, reges ac principes adipiscendæ æternæ salutis memores, et Christi cultus Orienti restituendi cupidos, facile cum ipso pari ardore ac pietate consensuros. Et quidem ineunte anno ad religionis tuendam causam excitare populos [2] ac principes studuit, quo argumento extant datæ ad Casimirum regem Poloniæ litteræ [3], quibus illi inustam universo nomini Christiano in Constantinopolis excidio ignominiam proposuit: Mahometem insatiabili Christiani cruoris siti ardere: adductam in periculum rem Christianam; tum preces addidit, ut nuntio Apostolico ad crucesignatam militiam Polonos vocaturo regio studio non deesset.

« Regi Poloniæ.

« Charissime in Christo fili, salutem. Notam arbitramur serenitati tuæ gravem ignominiam fidei orthodoxæ superiori tempore ab immanibus Turcis illatam, quantaque calamitas in universum populum Christi fidelium ex lugenda captivitate Constantinopolitanæ urbis redundet. Quo quidem infortunio, ut par est, commoti, a primordio nostræ assumptionis ad Apostolatus apicem nil aliud cogitavimus, quam ulcisci tantum dedecus, et Barbarorum rabiem retundere. Ad quod divinum opus, cum nostræ facultates non suppeterent, quas quidem, Deum testem invocamus, libentissime etiam ultra posse in hoc convertimus. Non defuit nec deest nobis animus: et ad vindicandas publicas Christianæ gentis injurias omnes Catholicos principes indefessa voce excitavimus: jamque Christianus orbis sedulitate hortationum nostrarum commotus est. Nec minus nos, quantum humano consilio provideri potuit, conati sumus impetum hostium retundere, classemque nostram emisimus, Deum supplices orantes, ut plebis suæ sortem miserari dignaretur, cujus clementiam continuis lachrymis nostris et orationibus, quas per totum mundum fieri ordinavimus, inclinata, non solum Barbaris vires eripuit, ne populo fideli nocere possent, sed Christianis animum,

[1] Lib. brev. p. 120. — [2] Ib. p. 57, 73, 79. — [3] Ib. p. 78.

robur et potentiam addidit, et Turcum diabolica audacia exultantem, et Christianum sanguinem sitientem cum innumerabili ejus exercitu profligavit. Quod si quis consideret, fatebitur rempublicam Christianam in magnum discrimen adductam, nullo alio quam divino consilio et virtute liberari potuisse.

« Cum igitur tanta opportunitas amittenda non sit, sed nunc maxime instandum censeamus, ne hostis reassumptis viribus acrior, ut solet, irruat in Christianos, omni studio damus operam, ut cruciata ubique publicetur et Christiani potentatus nobiscum conveniant ad exterminationem Mahometicæ nationis. Mittimus itaque ad tuam serenitatem, et regnum tuum dilectum filium Marinum de Tregeno præsentium exhibitorem, qui in Lituania et archiepiscopatu Leopoliensi noster et Sedis Apostolicæ executor cruciatam hujusmodi publicet, et fideles hortetur et inducat, ut tam piæ causæ nolint deesse. Ab eo enim intelliget tua celsitudo apparatum classis nostræ, quam omnibus viribus nostris accelerari fecimus. Ipsum itaque ex corde tuæ serenitati commendamus, ut eidem pro executione commissionis nostræ opportunis favoribus assistere velis, ut nos vere esse inveniamus, quæ nomine serenitatis tuæ oratores nobis polliciti sunt : quod proculdubio te facturum rati sumus pro innata serenitati tuæ fide et religione Catholica. Commisimus etiam super præmissis præfato Marino aliqua serenitati tuæ referenda, cui tanquam nobis fidem habebis. Dat. etc. IV Aprilis MCDLVII, anno secundo ».

35. Conceptæ eadem formula litteræ [1] ad Christiernum Daniæ, Sueciæ et Norwegiæ regem, tum ad seniorem et juniorem duces Saxoniæ fuere missæ, atque ideo legati in ea regna nuntii ad Saxones, Danos, Gothos, Norwegios, ad religiosam militiam alliciendos, tum sollicitati [2] eorumdem regnorum Poloniæ, Daniæ, Suetiæ et Norwegiæ, atque etiam Gothiæ [3], Prussiæ, Lituaniæ, aliorumque principatuum archiepiscopi et episcopi excitati, ut apud reges, principes et populos religionis causam in Turcas proveherent. Præter hos autem Septentrionales reges, antea Fridericum imperatorem, Hungariæ, Bohemiæ, Lusitaniæ, Aragonum et utriusque Siciliæ reges, tum plures alios principes ad sacram expeditionem in Turcas conficiendam sollicitatos vidimus : sed otio deliciisve dediti in se mutuo vertebant oculos, qui id onus susciperent, qua de re Pontifex ita queritur [4] :

« Callistus, etc. Defessi quasi sumus ad principes, et prælatos et communitates scribere, et tamen nil vel parum adhuc utilitatis aut præsidii in hac amprisia nostra debellandi ac penitus exterminandi Turchi ab aliquibus sentimus ». Et infra : « Clarum esse debet apud omnes Christi fideles, nos non sufficere posse ad tantum onus sustinendum, nisi aliorum habeamus auxilium et patrocinium ; nec solum res nostra agitur, sed universum populum Christianum hoc negotium respicit ; cur igitur sese subtrahant, cogitare non possumus. Dat. etc ».

36. *Indicti a Pontifice solemnes Christianorum principum cœtus.* — Decrevit porro idem Pontifex, ut Christiani nominis causam promoveret, solemnes cœtus celebrare, ad quos omnium regum principumque oratores convocaret, ut in iis certa consilia ad bellum cum hoste fidei gerendum expediri possent : de quo cardinalem Strigoniensem certiorem factum instare jussit [1], ut ab imperatore aliisque regibus oratores Romam mitterentur.

« Callistus, etc. Imperatoris, universorumque regum, principum, dominorum, et potentum, populorum, communitatum Christianitatis oratores ad nos convocamus, ut cum eis tractemus. et conclusionem capiamus super prosecutione amprisiæ contra perfidos Turcos ; quæ res, quoniam secundum cordis nostri ardorem non prosequitur, incredibiliter nos angit. Itaque si imperator, reges et alii ipsarum partium, quibus super hoc scripsimus, nondum miserunt oratores, quos petimus, laborabis ut eos ad nos omnino statuto termino mittant, speramus enim in Deo talem cum eis conclusionem facere, et ita negotium hoc divinum dirigere, ut quod ante omnia nobis cordi est, Christianorum auxiliis et opibus nobiscum collatis perfidam nationem Turcorum et cæterorum infidelium perdere, et exterminare possimus. Dat. die penultima Novembris MCDLVII, anno III ».

37. Dedit etiam Callistus [2] mandata B. Jacobo Piceno Minoritæ, nuntio Apostolico, ut imperatorem, et electores imperii, regesque Bosnæ, Pannoniæ, Poloniæ ac Daniæ ad mittendos oratores ad Pontificios cœtus pro re Christiana amplificanda urgeret.

« Callistus, etc. Etsi putabamus fieri non posse, cum in prosecutione maximum semper habuerimus animum, in dies tamen ardentiores circa hæc efficimur, angitque animum nostrum cura quotidiana, quod cæteros, ad quos etiam pertinet, non nostri animi sectatores, sed negligentes et pigros, et invicem ad guerram proclives videmus. Hortati fuimus omnes sæpe, monuimus, fere accusavimus, ut in hoc negotio Christi, a quo potentias habent, auxilia darent opportuna ; sed nihil adhuc (quod cum dolore dicimus) effici potuit. Itaque revolventes sæpenumero in animo nostro hujusmodi rem, cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus deliberavimus, universis imperatori, re-

[1] Ib. post eamd. Ep. — [2] Ibid. — [3] Ib. p. 79. — [4] Ib. p. 60.

[1] Ib. p. 131. — [2] Apud Wading. hoc anno num. 11.

gibus, principibus et communitatibus potentum populorum, aliisque dominiis Christianitatis scribere, ut ad diem per nos eorum singulis assignatum, huc ad nos suos mittant oratores idoneos, suffultos plena potestate, ut simul cum eis pro exigentia et celeritate negotiorum fidei consilium et auxilium, quod cito exequi possit, capiamus. Itaque, fili dilecte, sollicitatis eumdem imperatorem, reges Hungariæ, Bosnæ, Poloniæ et Daniæ, electoresque imperii, quibus scribimus, si eos potes commode adire, ut suos ad nos ad diem assignatum mittant oratores, hocque opportune et importune instare non desinas. Dat. etc. ». Repetita [1] etiam eadem, missaque ad Joannem cardinalem legatum mandata, ut eosdem principes ad id promoveret. Excitati quoque Carolus Francorum, Renatus Siciliæ, Henricus Angliæ; tum Scotiæ, Lusitaniæ et Aragonum reges, ducesque Britanniæ, Burgundiæ, Sabaudiæ, Mediolani: tum Veneti, Genuenses ac Florentini, ut oratores suos mitterent, sperabatque Callistus ex communi omnium decreto ingentes exercitus terra marique in Turcas conflatum iri: quas conceptas spes Ludovico cardinali, classis Pontificiæ præfecto, his litteris exposuit [2]:

38. « Patriarchæ camerario legato classis, etc.

« Nos, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, diebus superioribus scripsimus imperatori, regi Hungariæ, regi Bosnæ, regi Daciæ, regi Sueciæ, electoribus imperii; item regi Angliæ, regi Scotiæ, regi Poloniæ, regi Portugalliæ, ut per totum mensem Februarium proxime futurum suos ad nos huc Romam debeant misisse oratores idoneos, et potestate plena suffultos: regi autem Franciæ, Renato regi Siciliæ et Burgundiæ, Britanniæ et Sabaudiæ ducibus, ut per totum mensem Januarii: in Italia vero regi Aragonum, duci Mediolani, Venetorum, Januensium, et Florentinorum (rebus publicis), ut per totum mensem Decembris: speramus oratores principum et dominorum præfatorum statutis per nos terminis hic Romæ affuturos: jamque ex eisdem principibus nonnulli nobis responderunt se, uti mandavimus, missuros oratores. Expectamus eos avide; nam cum eis et eorum singulis talem (speramus) facere conclusionem, quod proximo futuro Vere et Æstate talis fiet expeditio talisque potentia Christianorum comparabitur et per mare et per terram, quod non modo recuperabitur Constantinopolis, sed immortalis et gloriosa victoria de perfidis Turchis consequetur. Jam enim rex Aragonum nobis pollicetur ad omnes voluntates nostras classem suam non mediocrem, quam magnifice tenet in ordine; habemus et multorum aliorum pollicitationes. Itaque sis forti magnoque animo, nam amprisia hujusmodi, plusquam dici potest, cordi nostro fixa hæret, nec eam nisi simul cum vita deseremus, donec optatam de hostibus Christiani nominis victoriam habuerimus: quam indubie Domino nobis et hoc tempore dari speramus; etc. Dat. die IV Decemb. MCDLVII, anno III ».

[1] Lib. I. brev. p. 130. — [2] Ib. p. 132.

39. *Injustæ Germanorum querelæ confutatæ.* — Vertere hac industria omnium regum ac principum Occidentalium arma in Turcas ad abolendum superstitionem Mahometicam annitebatur Callistus, atque etiam, ut dicetur inferius, Usumcassanum Persidis, Constantinum Zarajacob Æthiopum reges, ac Georgianos et Francos qui in Oriente versabantur in Mahometem concitabat, sed parum profuere Pontificii conatus, Germani enim non strinxere ferrum in Turcas, sed in Dei vicarium exacuere linguas, atque eum primum per calumniam insimularunt, quasi sacrum aurum in usus suos, non in sacram expeditionem insumeret. A qua labe quam purus esset Callistus, ex his verbis, quæ ad S. Antoninum archiepiscopum Florentinum scripsit [1], intelligi potest: « Non ignorare debes quantis affligimur expensis in sustinendo armatam, et eam fortificando cum legato nostro in partibus Orientalibus, et in Albania, Hungaria et alibi, ita quod vix supersunt nobis necessaria vitæ; » purgavitque se de falso ejusmodi sibi objecto crimine apud nonnullos Germaniæ populos, et Salatrenses, Friburgenses [2], ac Bernenses [3], professusque est non modo aurum ex sacri belli promulgatione coactum in classis sumptus absumpsisse, verum et thesauros Pontificios exhausisse, atque ad profundendum in ea nominis Christiani causa sanguinem se paratissimum; tum addidit: « Nobis persuasum est, quod ob negligentiam Christi fidelium, nisi Deus sua mirabili virtute juvisset causam suam, concedendo victorias legato nostro in partibus Orientis, certe oportuisset desistere ab amprisia ista divina ». Eluit præterea aspersam illam a Germanis avaritiæ sordium maculam amplissimis firmissimisque argumentis Callistus in litteris ad Fredericum imperatorem scriptis [4]:

40. « Charissimo in Christo filio Friderico Romanorum imperatori semper Augusto.

« Audivimus rumorem esse tanquam nos aurum ex natione tua supra quam deceat extorqueamus: injuriantur profecto nobis et a vero longe recedunt qui talia dicunt: nihil unquam nostro nomine ab his extortum est, quibus beneficia contulimus, ut illi garriunt, nihil exactum, nihil petitum præter annatam vetusto jure debitam. Et si quæ contra Turcos pecuniaria nobis subsidia obtulerunt, non recusavimus nec recusare quidem debemus pro tanta Christianæ religionis necessitate: pecunias autem

[1] Lib. I. brev. p. 98. — [2] Ib. p. 47. — [3] Ib. p. 143. — [4] Ext. apud Æn. Sylv. Ep. CCCLXXI.

hujusmodi et alias undecumque venientes non usurpamus nobis, non recondimus in arca, non exponimus in jocalibus, non consumimus in deliciis, sed in defensionem fidei convertimus, et in oppressione perfidæ Turcorum gentis ad nostrum exterminium semper intentæ. Innumerabiles sunt et intolerabiles nobis quas in dies subimus expensæ; nunc in Orientem legato classis nostræ, nunc in Albaniam Scanderbechi fortissimo Christi athletæ indefessoque bellatori, nunc legatis et oratoribus in diversas mundi partes emissis, nunc istis, nunc illis per Græciam et Asiam laborantibus, ne destituti periclitarentur, pecunias mittimus. Nec fuerunt inanes hujuscemodi sumptus : licet enim nobis in Domino gloriari, qui per ministros suos, torpentibus ac pæne dormientibus cunctis ferme Christianis principibus, nobis tantummodo instantibus atque urgentibus Turcorum superbissima cornua et insolentissimas acies apud Hungariam confregit, magnumque illum et potentissimum exercitum prostravit, qui sibi non Hungariam modo sed Germaniam totam, Galliam atque Italiam proterere, legemque Christi funditus evertere promittebat. Itaque liberavit Dominus populum suum præsulatu nostro, plebemque suam ex ipsis quodammodo faucibus crudelissimi sive immanissimi draconis eripuit.

41. « Nunc quoque classis nostra Rhodum tuetur, Cyprum, Mytilenem, Chium, et omnes in Oriente Christiani nominis insulas, quæ sine tali præsidio haudquaquam Turcorum navibus in dies, incursantibus resistere potuisset. Quodque laudabilius est, ac divino nobis munere concessum, non tantum quas diximus insulas legatus noster sua prudentia et armorum robore tutatus est, sed alias plerasque Turcorum dominio servientes ad Apostolicæ Sedis devotionem obedientiamque redegit, novissimeque non pauca eorumdem Turcorum navigia ad oppugnandas Christianorum insulas exeuntia potenter invasit, debellavit, in potestatem recepit. Nec Albania ingruentes Barbarorum impetus proximis diebus inclinare potuisset, nisi nostrarum intervenissent pecuniarum auxilia, quæ Scanderbechio misimus. In his nos rebus pecunias consumimus : in his profundimus quidquid undecumque corradere possimus auri vel argenti : honorem Dei non nostrum quærimus, pro salute populi nobis commissi laboramus, non pro privata utilitate nostra curamus, ne nostro tempore Christianum nomen spurcissimi Turcarum pedes conculcare possint. Sed non sunt hæc onera, quæ nos soli portare queamus, vel Sedes Apostolica valet per se ipsam tolerare ; facimus tamen quod possumus, et quiescentibus aliis, qui nobis auxilio esse deberent, instamus, acceleramus, urgemus, nihil omittimus ex his quæ facultates nostræ permittunt : necessaria nobis detrahimus, ut incumbenti necessitati pro parte nobis possibili subveniamus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum pridie kal. Septembris anno MCDLVII ».

42. Præter falsas hasce criminationes temere in Pontificem jactatas, nonnulli electores imperii arcanas coitiones ad Apostolicam auctoritatem labefactandam turpiter fecere, ad quas dissolvendas Joannes Carvajal cardinalis legatus jussus [1] incumbere : « Ne justitiam », sunt Callisti verba, « nostram et Sedis Apostolicæ negligamus, qui aliorum sumus validi defensores, videbis in cedula præsentibus interclusa, quæ nobis in natione Germaniæ et partibus legationis tuæ tractantur, et fere concluduntur contra nos et Sedem Apostolicam falsis suggestionibus et æmulis procurantibus, satore zizaniæ invidente de bonis operibus nostris ». Nefarias illas in Pontificem molitiones agitarant Germani principes, inscio et inconsulto Friderico imperatore, quem ne improbi calumniatores subornarent, Callistus B. Jacobo Picenti nuntio navare operam jussit [2], ut elusis improborum hominum conatibus, iræ in communem fidei hostem verterentur.

« Dilecto filio Jacobo de Marchia Ordinis Minorum professori, nuntio nostro.

« Ex multiplici fama litterisque et relatu fide dignorum intelleximus, per electores imperii et quosdam eorum sequaces non cogitantes quantum Sedi Apostolicæ, a qua gratias et beneficia susceperunt, debeant, nonnulla tractata fuisse in præjudicium et læsionem auctoritatis nostræ et Sedis Apostolicæ ; in eis tamen neque assensum neque auctoritatem imperatoris intervenisse. Scribimus super hoc legato nostro, et plurimis aliis, quos nostri et Sedis Apostolicæ devotos putamus, ut efficiant quod imperator, et si qui alii erunt, non solum non assentiant tractatis prædictis quemadmodum eum minime deceret, sed etiam illis contraveniat, eaque repellat : erit nobis gratum, ut super his adeas legatum nostrum et prout eidem et tibi videbitur, malignitatibus hujusmodi occurratur, et temerarii conatus frustrentur ; maxime nobis indefesse intendentibus in eorum securitatem contra Turcas et alios infideles, et sine culpa contra nos insurgere. Caveant ab ira Dei, nos enim officium nostrum exercere non cessabimus opportune, estque officium nostrum, ut loquamur cum B. Ambrosio [3], « nulli nocere, omnibus velle prodesse » ; posse solius Dei est. Clama, ne cesses, et scias senem istum paratum pro defensione Evangelii et fide Catholica pati utinam martyrium, si sit opus. Ecce completum desiderium tuum nobis aliquando persuasum de convocando Italicos, et alios contra Turcam et infideles ad tantum incendium extinguen-

[1] Lib. I. brev. p. 130. — [2] Ext. ejus lit. apud Wading. hoc an. num. 11. — [3] Ambr. l. III. de offic. c. I.

dum : et sic viriliter age et confortetur cor tuum, etiam ad Bohemos et alios devios a fide reducendos : scis enim quod omnia exposuimus et exponimus, in his vix nobis vitæ necessariis remanentibus ; et qui nobiscum non est, profanus est, non Christi, sed antichristi est, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris die XXV Octobris anno MCDLVII, Pontificatus nostri anno III ». De B. Jacobo Minorita extant litteræ[1] Callisti ad Joannem Carvajal cardinalem legatum, in quibus ita de eo loquitur : « Quem servum Dei fidelem tibi misimus non solum pro cruciata, sed etiam contra hæreses Bohemorum, quarum extirpationem, ut pupillam oculi optamus ».

43. Sed ad institutam de calumniis Pontifici impositis narrationem redeamus. Obtrivit eas pluribus litteris Æneas Sylvius cardinalis : nos ex iis nonnulla delibabimus, in quibus ille Callisti integritatem ita illustrat[2] :

« Æneas cardinalis Senensis Martino cancellario archiepiscopi Moguntini S. P. D.

« Consideravimus in primis, quæ dicuntur contra summum Pontificem, apud Germanos fieri murmura : nec miramur, siquidem nullus unquam locum B. Petri tenuit, qui non latrantium dentibus impeteretur ; nec magnum putamus si quis detrahit Callisto, cum magistro ejus sciamus detractum fuisse Christo : verax est enim Salvator ipse, nec poterit veritas nostra mentiri, quia non est discipulus super magistrum, nec servus major domino. Germani tamen, si verum fateri velint, similiterque reliqui Christiani, nihil habent cur de Callisto murmurare possint, nisi quod cum Pontificem tradidit nobis Deus, quo digni non fuimus : neque enim hujus sanctissimi præsulis mores plebi suæ conformes existunt, qui cum divinam in terris agat vitam, angelis potius debuit præfici quam hominibus : nihil pius pater, quod suum est, quærit : cogitatus suos omnes jactavit in Domino : honorem Christi Salvatoris nostri, defensionem fidei, decus Ecclesiæ, salutem plebis toto conatu, toto studio, tota mente perquirit. Nisi fuisset exacta ipsius solertia et incredibilis ad commune bonum, jam Turcorum feritas non Hungariam modo protrivisset, sed ipsam quoque Alemanniam infestis armis petens Christianis omnibus terrorem simul ac laborem incussisset : nam si victi apud Hungariam et prostrati magni Turcorum exercitus, non est cui post Deum alteri gratias quam Callisto Christiani debeant : ipse enim solus fuit qui, torpentibus ac pæne dormientibus Christiani orbis principibus, legatum in Hungariam misit, Hungaros cum Turcis induciarum fœdera quærentes prohibuit, tabentes animos erexit, copias congregavit, bellumque illud committere suasit, in quo primum ætate nostra Turcorum dominus turpissime fugere visus est, et salus Christiano populo parta. Tacemus quæ gesta sunt in Oriente per classem Apostolicam, et quæ in Albania, et aliis quampluribus locis ipsius domini nostri pecuniis pro tutela fidei in dies geruntur.

44. « Nihil aliud sua sanctitas in animo gerit, quam suo tempore ita inimicos salutiferæ crucis humiliare, ut tandem vocatus a Domino creditam sibi Ecclesiam in statu securo ac tranquillo relinquat : ob quam rem nescimus profecto, quid sibi velint, qui tam sanctum præsulem, et tantum de communi utilitate sollicitum, calumniari præsumunt. Nam quod aurum a vobis extorqueat, iniqua est prorsus accusatio ; nihil enim præter consueta jura recipit, nisi fortasse sponte sua nonnulli in classem contra Turcos offerant, quos paucissimos esse constat. Utinam tot essent, qui tantæ rei ac necessariæ optime subvenirent ! Ecclesiarum electiones canonicas, qui dicunt a sua sanctitate contemni, aut Ecclesias metropoliticas seu cathedrales in Alemannia reservari, longe a veritate recedunt. Nulla electio rejecta est, quam constitit fuisse canonicam pontificalis Ecclesiæ : in Alemannia nulla reservata est specialiter a domino nostro contra concordata vestra, nec est ejus propositum, neque fuit hactenus quidquam agere.

« Et quamvis nemo imputare possit, si sua sanctitas dignitates principales in collegiatis Ecclesiis, sive primas post Pontificales reservaverit, neque enim concordata in hoc adversantur ; non tamen invenientur facile reservationes beneficiorum, nisi pro cardinalibus, aut aliquibus fortasse maximis viris ab eadem sanctitate emanasse. Itaque nescimus, quo vultu, quo ore, qua denique audacia præsumant aliqui sanctissimo præsuli nostro detrahere, tanquam nationi vestræ onerosus existat, qui profecto non tantum nationi Hispaniæ, unde sibi origo est, quantum Germanicæ affectus esse videtur, et qui divinitus nobis datus est, ut hoc periculoso tempore ab infidelium incursione, maximeque Turcorum impetu, orthodoxam Christi religionem, non solum tueretur, sed etiam elevaret et propagaret. Laudamus igitur, et omni honore dignum reputamus archiepiscopum Moguntinum, qui rejectis malignantium insidiis apud ipsum dominum nostrum, sanctamque Sedem Apostolicam omnium fidelium matrem atque magistram permanere decrevit. Facit quod doctum, quod prudentem, quod bonum prælatum decet, qui peregrinas respuens opiniones, in solida sanctæ Romanæ Ecclesiæ doctrina, et in ipsa Christi petra pedes figit. Facit modo quod fecit, dum alias quærerentur, quæ modo tentantur : nunquam enim Eugenio sanctæ memoriæ summo Pontifici defuit, quamvis multi ex

[1] Lib. I. brev. p. 130. — [2] Æn. Sylv. Ep. CCCXXXVIII.

Germanis in illum desævirent. Novit omnia noster Pontifex, ejusque probitati miro modo afficitur, nec unquam ejus nominis absque singulari laude meminit, ita ut certissimi simus numquam ipsius petitiones in conspectu hujus præsulis vanas fore, quæ digne audiri videantur.

45. « Cæterum quod secundo loco secretarius antedictus exposuit nobis, alienum visum est, quod ex viro docto, ex juris interprete, et magnis versato causis prodire debet ; novisti enim Romanum præsulem unicum esse principem, cui omnes obedire tenentur, Petri et Pauli locum tenere, qui sedet in Apostolico throno ; Christi vicarius est, qui Romanæ præsidet Urbi. Non est igitur qui se cuipiam intelligentiæ nomine, vel fœderis obliget, neque subditorum est cum dominis suis fœdera quærere : nec tamen fortasse ita loqueris, ut Romanorum præsulem ex intelligentia quæras obligare, qui nosti quantum jura permittant; sed advertimus, quæ petis de intelligentia mutua profecto, nos aliquantulum de te compulerunt admirari. Scimus quia cum amico omnia confidenter agis : idem et nos facimus : utimur respondendo ea fiducia, qua tu interrogando es usus. Equidem indigna putavimus, quæ nomine archiepiscopi peterentur, nec arbitramur eos bene agere, qui archiepiscopo ea petenda suadent : quamvis nec suæ menti, quæ semper modestissima fuit talia credimus esse persuasa : suæ namque dignationi id satis esse debet, ut antecessoribus suis æqualis existat, neque illa quærat, quæ ante centum annos nullus obtinuit archiepiscopus. Rectum et laudabile fuit propositum ejus, si neque Romanorum pontificem minorem, nec se majorem suis antecessoribus esse velit. Illud quoque attente considerabit quisquis Ecclesiæ Maguntinæ præfuerit, ut neque Romana Sedes conculcetur, aut quovis modo damnetur : certum est enim quia languente capite, nequeunt membra consistere, neque possunt rivuli non arescere fonte siccato. Salus Ecclesiarum omnium profecto ex Romanæ Sedis præcellentia, et summa auctoritate dependet. Quibus ex rebus non essemus ausi ea quoquo modo aperire domino nostro, quæ nobis pro intelligentia contrahenda significastis. Sunt enim enervativa Apostolici juris, et non minus profecto præjudicii præ se ferentia ; ac illa præsertim, quæ de confirmationibus pontificalium Ecclesiarum attigisti.

46. « Non ignoras, ut credimus, qualis sit ipse dominus noster, quanta est in eo circumspectio, quanta omnium rerum notitia, quanta gravitas atque constantia. Etsi enim omnes laudandi sunt, quos novimus, Romani præsules ; hunc tamen omnibus præferendum putamus, qui cum vitæ mundissimæ sit, et omnia gerat commendatione digna, tum vero his conditionibus præditus est, ut falli non queat. Est enim ætate grandævus. Versatus est in arduis et magnis negotiis : doctrina ea præfulget, cui similis nemo est, qui audierit in antecessore fuisse. Itaque non facile decipiendus, qui cum multa per ætatem viderit, tamen conscientiæ lumen cum rerum magnarum experientia conjunxerit. Rideret nos sua sanctitas, si quid ei proponeremus doctissimis ejus auribus quoquo modo indignum, atque ob hanc causam non præsumpsimus ea sibi referre, quæ tuo nomine exposita sunt : neque enim sua pietas eos probare solet, qui res minus justas sibi proponunt.

« Verum ut ad gravamina nationis vestræ redeamus, si quid est, quod emendatione egeat; laudamus id sanctissimo domino nostro significari, nec dubitamus, quin sua sanctitas debito modo provideat. Illud autem nobis exploratissimum est, archiepiscopum scilicet præfatum in optima reputatione apud sanctissimum dominum nostrum esse, favoremque sibi, et opportunum præsidium ab eo nunquam defuturum certo scimus adversus omnes, qui sibi molesti fuerint. Quod si eorum oratores huc venerint, recipientur benigne, et humaniter tractabuntur, nec duras invenient Apostolicas aures in his, quæ concessu digna petierint. Quod vero dicis serenissimum imperatorem et ipsum archiepiscopum, si se cum sancta Sede Apostolica intellexerint, facile impedituros adversantium machinamenta, id quidem credimus, et ita factum esse novimus in superioribus annis. At cum imperator præfatus cum sanctissimo domino nostro unanimis sit, nec unquam ab hujus sanctæ Sedis devotione declinaverit, curandum est, ut ipse archiepiscopus idem agat. In qua re cum multa tua consilia possint, rogamus ut in hoc tuos intendas nervos, velisque doctrinæ tuæ nomen in defendenda Romanæ Ecclesiæ auctoritate potius quam impugnanda, clarum facere. Sic enim, et Moguntinæ Ecclesiæ recte consules, et tibi et tuis amicis utilitates crescent, et accumulabuntur honores. Dat. Romæ XII kal. Octobris anno MCDLVII ». Hactenus Æneas ad Martinum Meyerum archiepiscopi Moguntini, ut diximus, cancellarium, a quo singula objecta aliis litteris [1] diluit. Erant illa quatuor distincta capitibus, nimirum decreta Consilii Basileensis infringi ; non confirmari electiones canonicas; extorqueri plurimam vim auri ab iis, qui sacerdotia assequerentur ; tum Germaniam indulgentiarum decumarumque occasione exinaniri, Æneas ita respondit :

47. « Æneas cardinalis Senensis Martino Meyer, etc.

« Cogimur ad hæc nonnihil respondere, et in primis quidem fatemur quod scribis, inclytam

[1] Æn. Sylv. Ep. CCCLXIX.

scilicet nationem vestram olim fuisse florentem, et suis virtutibus Romanum imperium meruisse : adjicimus tamen et illud, excellentissimam B. Petri Sedem, postquam ille martyrio coronatus est, semper Romæ fuisse, in qua qui sederunt vicariatum Christi tenuere, clavesque ligandi atque solvendi penes se habuere sive Græci, sive Itali, sive Germani, aut ex alia gente fuere, nec unquam regni cœlestis introire januam potuisse, qui Romanorum Pontificum auctoritatem contumaciter contempsere ; nec hodie illis gloriandum esse, qui auctoritate propria leges sibi constituunt, quibus pro suo libito Romanæ Sedis jussiones spernere possint : hos enim Catholica veritas, nisi resipuerint ante obitum, ignis æterni mancipio sine intermissione deputat. Fatemur insuper aliquando in Romana curia, quam regunt homines, aliqua fieri, quæ digna essent emendatione ; nec dubitamus ipsos Romanæ Urbis præsules etiam, in quantum homines, falli, errare, labi ac decipi posse.

« Sed ut ad querelas tuas veniamus, dicimus tibi dignum esse ut compactata cum vestra natione serventur, idque semper prædicavimus, et in futurum prædicare non omittemus. Siquidem nationi tuæ, a qua plurimum sumus honorati, non minus quam nostræ afficimur : verum cum dicis decreta Basileensis Concilii non custodiri, idque putas injuriosum esse nationi, indignam dicimus esse querelam tuam ; propter decreta enim Basileensis Concilii inter Sedem Apostolicam et nationem vestram dissidium cæpit, cum vos illa prorsus tenenda diceretis, Apostolica vero Sedes omnia rejiceret : itaque fuit denique compositio facta in qua nos imperatorio nomine interfuimus, eam certam legem dedit, deinde inviolabiliter observandam, per quam aliqua ex decretis Concilii prædicti recepta videntur, aliqua rejecta ; itaque non juste agis, si per omnia servanda esse decreta contendis. Sed venio ad electiones, quas passim contemni refers, hoc nos non invenimus ita esse, ut asseveras ; nam postquam ex Alamania huc venimus, plures Ecclesiæ cathedrales ejusdem nationis vacaverunt, in quibus vel postulationes factæ, vel electiones fuere. De postulationibus nihil est quod objici possit, nam illæ ex gratia pendent etiam vetusto jure, liberumque est Pontifici maximo eas vel admittere vel rejicere. Electiones autem, si canonicæ fuerint, compactatorum vigore confirmationem merentur ; nec repelli possunt, nisi de utiliori persona Romanus Pontifex de consilio fratrum suorum S. R. E. cardinalium duxerit providendum, sed neque hic est aliquid quod reprehendi merito possit.

48. « Quod deinde subjungis, extorqueri multum auri ab his, qui dignitates vel alia beneficia assequuntur, non est cur de hac Sede queramini, sed potius de cupiditate et ambitione vestrorum hominum, qui currentes pro episcopatibus et invenientes competitores, his quibus palatium patet certatim pecunias offerunt : illi vero, qui alloqui Pontificem possunt, non sunt similes angelis, sed quales in Alemannia Galliaque multos reperias; recipiunt enim quod offertur, non extorquent : Romanus autem præsul solus in thalamo suo nunc hos, nunc illos audit, et illos promovere solet, qui magis commendantur : nec scit, nec etiam arbitratur pecuniæ causa hos aut illos commendatione præferri, nec sibi plus auri datur, quam concordata permittant, nisi fortasse aliquando occasione expeditionis contra Turcos (quod sibi profecto non fuit in tanta necessitate negandum) aliquando super annatas recepit. Habes ergo in hac parte responsionem nostram ». Et infra :

« Verum quia dicis Germaniam vestram quondam ditissimam fuisse, nunc vero prorsus exhaustam et omni ære vacuam esse, nos contra sentimus, illudque audacter dicimus nunquam Germaniam ditiorem fuisse quam hodie, nunquam ornatiorem, nunquam armis potentiorem, si uni domino paruerit. Namque si legamus vetusta tempora, inveniemus Germanos olim ritu vixisse barbaro vestibus usos laceris, venationi tantum et agrorum culturæ dedisse operam, feroces quidem homines et belli appetentes, sed argenti prorsus inopes, quibus quippe nec vini usus erat ». Et infra : « Verum hanc mutationem quis fecit in vobis nisi religio Christi? cultus quippe Christianæ religionis a vobis barbariem omnem expulit, atque ita expolivit, ut jam Græci ipsi Barbari, vos autem recte Latini appellari mereamini. Cultum autem salutiferæ religionis, si verum fateri vultis, Roma vobis et Apostolica Sedes dedit, quæ prædicatores ad vos mittens idolorum relinquere cultum, et verum Deum colere docuit. Plus est hoc, Martine, quam aurum et argentum, plus est quod accipitis quam quod datis. Itaque decet vos accepti beneficii memores esse, quod quidem tantum est, ut nullo possit thesauro compensari ». Hactenus Æneas.

49. Habitus est harum turbarum in Pontificem auctor inter alios Theodoricus archiepiscopus Moguntinus, quem idem Pontifex a nefaria illa monitione abducere, sibique conciliare nisus est [1], præsertim cum ob fidei causam propugnatam is calumniarum turbo in se concitatus fuisset.

« Callistus, etc. In mentem nostram cadere non potest, te contra auctoritatem S. R. E., Sedis Apostolicæ, atque nostræ aliquod perpetrare, cum te sciamus pastorem scientificum et prudentem, ac Dei timoratum, quæ sunt contraria offendentibus auctoritatem et potestatem sanctæ

[1] Lib. I. brev. p. 146.

Romanæ Ecclesiæ et summi Pontificis, cum quicumque hoc attentare volens, nedum in pœnas a jure divino et humano institutas incideret, sed etiam crimen hæresis atrociter committeret. Tu quidem auctoritate et maturitate, experientiaque præsul singularis in numerum electorum sacri imperii vocatus es, quis ergo plus auctoritatem summi Pontificis defendere tenetur, quam tu? quis protegere, quis ampliare magis? certe tu, in quo est confidentia nostra, et permaxime ubi vides et scis pro veritate nos affligi pro rebus fidei, pro quibus exponimus et nedum bona, sed sanguinem et personam. Dat. etc. ».

50. Extant aliæ [1] ad eum, tum ad Treverensem et Coloniensem archiepiscopos eadem verborum formula conceptæ litteræ, quibus Callistus proponit, quantum ab ipsorum dignitate abhorreat ad Romani Pontificis auctoritatem deterendam conspirare, profiteturque sibi non aliam curam cogitationemque hærere animo, quam ut Christianam rem tueatur et amplificet, seque libenter pro ea causa martyrium subiturum.

« Venerabili fratri archiepiscopo Moguntino, electori imperii, salutem, etc.

« Etsi de tua fraternitate constans semper fuerit judicium et sententia nostra, te scilicet prælatum esse cum integerrimum et prudentem, tum etiam honoris ac status Sedis Apostolicæ amantissimum; tamen permoleste intelleximus nonnulla, quæ de ipsa fraternitate tua nobis perlata sunt, quæ si vera essent (quod nobis difficillime persuaderi possit) certe detestanda et omni abominatione digna merito judicarentur: nam quid immanius dici, aut excogitari posset, quam prælatum tantum, quantus tu es, abjecta reverentia Sedis Apostolicæ, cum illis sentire, qui ipsius Sedis honorem et auctoritatem pervertere machinantur? Hoc itaque nunquam nobis venit in mentem de tua fraternitate credere: nec credimus quidem: quinimo pristina nostra opinio immutata permanet, teque dignum præsulem et maturitate experientiaque præditum existimamus, et eum qui merito unus ex sacri Romani imperii electoribus existat: quod nomen fraternitatem tuam omnibus stimulis excitare debet, ut omnibus juribus et sensibus tuis semper studeas de sancta Romana Ecclesia ac Sede præfata bene mereri; præsertim cum in ipsa Sede is nunc divina voluntate, quanquam immeritus sedeat, qui non immemor emissi voti sanctam fidem orthodoxam religionemque Christianam prope solus, et destitutus omni subsidio Christi fidelium potentatuum, omni ratione, consilio, sensu, orationibus denique ac lachrymis protegere pergit: de nobis loquimur non jactantes: orbi enim universo jam nota sunt opera nostra, qui pro defensione Dominici gregis cum opes et facultates cunctas continue exhauriamus, devoto animo etiam sanguinem proprii corporis effundere non recusamus, quod utinam tanto incendio extinguendo sufficeret. Novit Deus quam libenter omni martyrio acquiesceremus. Quod si qui maligni spiritus aut dæmones humanam effigiem induti suis praticis et sophismis aliter putant, et aliis non vera persuadere conantur, ii audiendi non sunt: sed decet fraternitatem tuam, cum talia intelligit, defensioni nostræ et dictæ Sedis animum intendere, nec pati, ut ii qui indigne et in præjudicium animarum suarum honorem et auctoritatem nostram, et negotia fidei Christianæ turbare tentant, de sua nequitia et malignitate glorientur. Dat. etc. » Grassati fuere insigni flagitio in sacrum aurum pro Turcico bello collectum, qui in Pontificem ejusmodi querelas de corrasa pecunia [1] ex Germanis protulerunt: inter quos Joannes episcopus Herbipolensis, cum subsidiarias illas pecunias latrocinio invasisset, quæstores Pontificios eas repetentes provincia abegit. Cum autem illum merita pœna percellere pararet Callistus, et archiepiscopus Moguntinus pro Herbipolensi episcopo deprecator accessisset, respondit Pontifex usurum se clementia, si ille expiaret scelus, raptaque restitueret.

51. *Galli principes et clerici, inter quos eminet Academia Parisiensis, non solum opes solvere recusant, sed ad futurum Concilium provocant, haud obnitente legato cardinale Æduensi.* — Nec Germani modo Pontifici sacram pro amplificando Christi cultu expeditionem conficere annitenti adversati sunt, verum etiam Galli nec vires, nec opes ad religionis hostes debellandos conferre voluerunt: quocirca gravissime questus est [2] Callistus apud Alanum cardinalem in Galliis legatum, Carolum regem crucesignatæ expeditionis in Turcas abjecisse curas, neque clerum ad persolvendas imperatas decumas perpellere: « Cum, inquit, omnipotens Deus viam salutis patefecerit, et victoria sit in manibus, dolemus et gravissime angimur, quod Catholici principes tam lente et segniter causam publicam amplectantur: quæ enim pestis major, quis acrior dolor extimari potest, quam in tam gravi re tamque necessaria tantam videre socordiam »? Et infra: « Vides enim quod ex tua legatione, neque ex decima, quæ ut dicitur per te colligitur, denarium unum aut subsidium minime habemus ». Præferebat [3] quidem Caroli regis filius Ludovicus major natu, delphinus Viennensis, ingentem belli in Turcos gerendi ardorem; sed Carolus graves in illum iras conceperat, seque in libidinis cœno volutans ad divinam causam suscipiendam assurgere nequibat: illum

[1] Lib. I. brev. p. 142.

[1] Ext. eæ lit. apud Æn. Sylv. c. 327. — [2] Lib. I. brev. p. 74. — [3] Ib. p. 143. Monstr. vol. 3. p. 68. et Guaguin. in Carol. VII.

tamen Pontifex excitare transmisso aureæ rosæ munere conatus est [1], ut militarem virtutem, qua Gallici nominis hostes propulsaverat, adhiberet in Turcas, laborantique rei Christianæ opitularetur ; addidit etiam preces, ut ex decumis, quæ a clero exactæ fuerant, subsidiariam vim auri ad faciendos belli sacri sumptus submittendam curaret.

52. « Carolo Francorum regi illustri.

« Charissime in Christo fili, salutem, etc. « Vetus consuetudo, charissime fili, mosque sanctissimus est, ut Romanus Pontifex, peracta sacrarum celebratione, die qui quartus est Dominicus in Quadragesima, auream rosam illustri cuipiam principi pro munere donet. Magnum profecto et dignum divina laude mysterium, in quo non muneris æstimanda est quantitas, sed altioris significationis qualitas interpretanda. Nobis autem qui divina voluntate, quanquam immeriti, pastorale culmen Romanæ Ecclesiæ tenemus, cum vellemus hoc præclarum munus in tempore proximæ Quadragesimæ implere, occurristi quem potissimum hoc dono dignum existimaremus. Nam ad nobilitatem sanguinis, qua humanum ferme fastigium exsuperas, tot adjecisti proprias in omni genere virtutes, ut tantum divis progenitoribus tuis gloria sis æmulatus, quantum illi serie quadam et splendore maximarum, cæteris orbis regibus ac principibus excelluerunt.

« En igitur accipe pignus et monumentum nostri in tuam serenitatem amoris. Rosam hanc lætissimo corde suscipe : nec te auri fulgor, sed contemplatio divinæ significationis teneat. Sancta enim Ecclesia hoc donum per manus summi Pontificis ad demonstrandam lætitiam ordinavit, et gaudium Israelitici populi, dum omnipotens Deus miseratus diuturnam ipsius servitutem ex Babylonica captivitate eum liberavit. Nullus flos enim omnium, quos alma mater terra producit, rosæ comparandus est, nec qui aspectu jucundior appareat, aut odoris suavitate sit fragrantior. Utinam, charissime fili, divinus odor penetret in tuos sensus, ut eo repletus explices generositatem cordis tui, atque hoc divinum opus defendendæ fidei totis viribus amplectare, et Christianus populus, exciso et exterminato immanissimo genere Turcorum et infidelium, pacem et tranquillitatem in Domino assequatur. Hæc enim cura dies ac noctes nos sollicitat, et stimulis pungit acutis sensus nostros, et cum molem hanc prope soli sustineamus, nulla ratione eam diutius ferre posse cernimus, nisi Christianorum ope principum, tuaque præsertim tuas ad tantam rem vires nobiscum depromas.

« Illud enim maxime ad nostras molestias accedit, quod videmus antiqui hostis in tantum prævaluisse fallacias, ut multorum Christi fidelium principum, et eorum quidem, qui defensandæ fidei primas et debent et soliti sunt gerere partes, mentem a tam necessario opere abstraxerit, et novis scandalis implicaverit. Putamus enim intellexisse tuam serenitatem mala, quæ in Hungaria et Germania propter dissensiones suborta sunt : ad quæ sedanda omni studio incumbimus, scripsimusque propterea imperatori et regi Hungariæ, et nunc novissime legato nostro, ut videbit tua serenitas in copia, quam hic includi fecimus ; nec propterea desistimus, quamvis summa penuria pecuniarum gravemur, quin omni ratione classem nostram augere et corroborare curemus. Sed cum admodum exiles sint facultates nostræ ad tantam rem, accedentibus etiam his malis, quæ supra memoravimus, periculum est ne sub hoc fasce opprimamur, et in medio cursu succumbamus, nisi tua serenitas more suorum avorum afflictis fidei orthodoxæ rebus subveniat.

« Quare per regiam tuam sublimitatem, per gloriam tuorum progenitorum, qui ob singularem fidei amorem Christianissimi vocari meruerunt, denique per respersionem sanguinis et passionem Salvatoris te hortamur et obsecramus, ut tandem optato succursu fidei Christianæ subvenias, et de pecuniis et decimis et oblationibus Christi fidelium in regno tuo collectis et colligendis nobis succuras : nos enim ea spe adducti hoc tantum onus maxime subivimus, quibus deficientibus, proculdubio et nos a sanctissimis incœptis, quod absit, deficere cogeremur. Sed nobis nullo modo persuadere possumus, ut tua celsitudo diutius in hoc cunctatura sit ; et nos hæc potissima spes nutrit. Quod si eadem celsitudo tua auxilium nobis subministrabit, et vires suas in hostem converterit, victoria et triumpho potiemur. Datum etc. die XXIV Maii, MCDLVII ».

54. Conventum est [1] inter Carolum regem et Pontificem, ut triginta triremes ex decumano auro in Galliis colligendo instruerentur, quanquam postea illæ in Turcas submissæ non fuerunt : plures vero ex Gallicano clero cum decumas pendere juberentur, pernicioso diffugio nefarium Germanorum exemplum imitati, a Pontifice ad futurum Concilium provocarunt, non prodentes modo religionis causam ob avaritiæ sordes, verum et Pontificia auctoritate oppugnata, Basileense schisma ab inferis revocare satagentes : quorum perduellionem cum Ludovicus Narniensis, qui Pontifici a secretis erat, significasset non sine dolore Callisto, is miseratus infelicem rei Christianæ sortem ac deplorans religionis causam a sacerdotibus adeo contemni, hæc rescripsit [2] :

« Callistus, etc. Inter alia cor nostrum pe-

[1] Lib. I. brev. p. 93.

[1] Lib. I. brev. p. 118. — [2] Ib. p. 104.

netravit verbum in tua littera positum, admirati Deum non ulcisci in tam temeraria, imo hæretica inobedientia et rebellione dolemus, et valde dolemus, quod peculiare nomen Christianissimum regis et regni Franciæ merito ab antiquo acquisitum, hoc regnante rege, cui tantum Deus præ cæteris ætatis nostræ favit, ut de prava sanctione, nimirum Pragmatica, cum tamen amaritudine cordis taceamus ad præsens, talia in regno ipso tolerentur, existente rege bono et Catholico. Deficiunt nobis ministri ad ea, quæ Dei sunt, secundum sanctum propositum nostrum exequenda; *Messis enim multa, operarii vero pauci: Rogamus igitur dominum messis, ut mittat operarios in messem suam,* ut ait Dominus omnipotens, et indubie faciet, et væ, væ, væ illis, qui nos non juvant etiam cum sanguine proprio, si sit opus : et nos vincemus, Deo juvante. *Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus.* Dat. ultima Junii MCDLVII, anno III ». Non frustra tertio repetitum *væ* fuit adversus Carolum regem, quem se fame infeliciter peremisse ferunt; ut suo loco dicetur.

55. Moliti inter alios erant pernicioso exemplo ad Concilium provocationem Parisienses doctores, et provinciæ Rothomagensis clerici, quam mox Callistus, ut temerariam atque impiam, ut quæ summam Romani Pontificis auctoritatem everteret, diffugia sceleratis omnibus ad eludendam Ecclesiasticam severitatem pararet, Ecclesiasticam hierarchiam pessumdaret, indictum denique in Turcas bellum disturbaret, rescidit [1], censuitque animadvertendum in flagitii auctores. Alano itaque cardinali legato e Galliis discedenti dedit mandata [2], ut Parisios reverteretur, et Academicos clericos ad provocationem, quam ad futurum Concilium conceperant, revocandam cogeret, nec rem impune abire pateretur, cum pernicies illius exempli in universam Ecclesiam dimanatura esset : addiditque querelas, clerum adeo deditum sordibus ut Christi causam desereret, neque ex opum suarum affluentia in sacri belli sumptus aliquid vellet conferre, dum Pontifex Romanus vix sustentandæ vitæ necessaria sibi reservabat, noctesque insomnes in religionis defendendæ cura et cogitatione ducebat; legatum denique ad animi constantiam in jussis perficiendis est cohortatus.

« Dilecto filio Alano tit. S. Praxedis presbytero cardinali Avinionensi, nostro et A. S. L.

56. « Non admiraberis si parumper commoveri videamur, quod rebus inexpletis regnum Franciæ deserueris; parum enim prodesset agendis negotiis bona dedisse principia, nisi recto fine clauderentur; nam quod antea pro circumspectione et providentia exactionem decimæ obtinueris, id tibi magnam tribuit laudem et commendationem; verum cum nobis significaveris ab Universitate Parisiensi et provincialibus Rothomagensibus atque aliis quibusdam diversas appellationes fuisse interpositas ad turbandam ipsius decimæ exactionem, quæ pro tanta fidei necessitate, et tam salutari Christianorum remedio imposita est, ut hæreticum sit et detestabile illi in aliquo contravenire, ferre non debueras ausus tam temerarios, utpote de potestate Sedis Apostolicæ male sentientes, cum ad futurum generale Concilium quasi ad aliquod majus tribunal appellare viderentur, nam quid agent variæ præsertim in ipsa Universitate nationes, si te discedentem audiverint, nisi ut omnes Christianitatis provinciæ eorum exemplo in hunc labantur errorem, cum nemo sit, qui eorum temeritatem melius compescere possit; habes enim brachii sæcularis assistentiam regio promisso ac litteris firmatam : munitus es etiam ad id, ultra tuæ legationis potestatis plenas litteras, super his et aliis et expresse nostra facultate, quam pridem tibi transmisimus contra Parisienses et alios, ut petiisti, et de præsenti replicamus : novisti præterea mores eorum hominum et conditiones rerum omnium a te gestarum, quæ nunquam alteri mittendo unquam possent accidere. Quare volumus et circumspectioni tuæ harum serie in virtute sanctæ obedientiæ committimus et mandamus, ut statim redeas ad ipsum regem, et opportunis ab eo receptis suffragiis et, si opus sit, Parisios te conferas, ac Universitatem prædictam et quoslibet alios modis omnibus cogas et compellas ad revocandum appellationes hujusmodi, et reprimendum eorum audaciam, nec aliqua utaris excusatione, quin ante tuum reditum hoc perficias; quoniam nullatenus pati decrevimus, quod tales appellationes suspensæ maneant et impunitæ, certificantes te nihil esse, quod in visceribus cordis nostris magis fixum habeamus, adeo ut dies noctesque nihil fere aliud cogitemus, voluissemusque quod posteaquam morbum significaveris, medicinam huic morbo aptam per te exhibitam et executioni mandatam, ubi de tanto et enormi præjudicio agitur, ut præfertur, ad tui honorem et nostri ac Sedis Apostolicæ consolationem notificasses : decet enim, et maxime legatum de latere, potius remedium, provisionem et vindictam, quam factum absque medela exhibita congruenti principi Apostolico intimare : ad hoc pulcher textus beati Gregorii papæ, et valde ad propositum XXVII. q. I. *Si homo esses;* quem legas et memoriæ commendes : cui optime concordat quædam lex imperatoris, inquientis : *Prius vindictam criminis quam crimen nobis significare debuisses.*

57. « Supplendo igitur quæ tu facere debueras, ne penuria debitæ provisionis et canonicæ responsionis videamur declinare certamen,

[1] Lib. XXV. p. 134. — [2] Lib. I. brev. p. 103.

et jus nostrum et Sedis Apostolicæ, qui subditorum jura defendimus, negligere videamur, revocatis, cassis et nullis declaratis, argutis et malivolis illis assertis, appellationibus, et provocationibus, et quibusvis inde secutis, de fratrum nostrorum consilio opportunas Bullas expediri mandavimus, tibique eas mittimus, ut debitæ executioni, prout tibi videbitur expedire, et in eis contenta demandes, et demandari facias ubique juxta ipsarum seriem et tenorem : providetur enim generaliter contra tales, et si acrius meruissent, satis civiliter exhortamur etiam regem, ut in Brevi, cujus copiam mittimus, ut tibi assistat suffragiis opportunis, ne in regno tam Catholico et rege Christianissimo macula ponatur in gloria sua : nam quod ratione caret, et pestilens morbus, præsertim contagiosus, radicitus exterminari necesse est ; nam et si cupiamus decimam solvi, et cruciatam exigi in regno ipso, magis ac magis cupimus tam pestiferam appellandi, et verius profanandi malitiam evellere, et penitus eliminari : tolerabilius enim videtur utili indulgeri, quam et obtentu commodi honori nostro et Sedi Apostolicæ tam turpiter detrahi : laboramus enim ad perditionem Turchi et infidelium, et hæc in legatione tibi decreta tam nefanda ante tuum recessum remanere impunita, aut saltem per te improvisa et non publicata, ut præfertur, nefas est : tam enim afffigit cor nostrum et suppositorum S. R. E. quod plus extimamus super his per te opportune provideri, ut præmittitur, quam de decima seu galeis et aliis per te gestis obtinendis. Et, si bene consideratur, satis tangit pestis ista regium culmen. Arius modica scintilla fuit, quæ a principio non compressa est : ferro abscindenda sunt vulnera ne serpant : sicque sanctius fuisset non te misisse ad ipsum regnum pro decima et cruciata, quam ista dimittere incorrecta. Etiam, prout tibi videbitur, mittas Bullam cardinali Æduensi. Ecce quomodo stat sancta Romana Ecclesia : nobis pro defensione fidei Catholicæ, et sacri Evangelii vix remanent vitæ necessaria, exponendo quidquid habemus ; et pro grege Dominico nobis commisso invigilando et quandoque noctes transeundo insomnes, ex quo primum debetur, et non dispendium, inobedientia, indevotio, imo infidelitas contra nos et Sedem Apostolicam : ad quid et de quo servit cap. *nulli fas*, et cap. *omnis* et cætera jura divina pariter et humana, si sub dissimulatione et oculis conniventibus absque debita acrimonia talia multa transmisimus et sustinemus? *Exurge, Deus, et judica causam tuam*, et juva nos et legatum nostrum cardinalem Avinionensem, fortemque et robustum reddas super præmissis, ut de eo prædicari valeat : de latere nostro ministrum et gloriosum athletam misimus ad plantandum et inserendum bona, et ad evellendum et dissipandum mala contra illum præcipuum articulum orthodoxæ fidei : *In unam, sanctam, Catholicam et Apostolicam Ecclesiam.* Absit, absit legationem ipsam deserere his infectis et improvisis. Datum die XXVIII Junii, MCDLVII, anno III ».

58. Quod ad cardinalem Æduensem, cui Alanus Diploma Pontificium mittere jussus est, attinet ; is erat Joannes tit. S. Stephani in Cœlio Monte presbyter, cui Æduensis Ecclesiæ administratio fuerat commendata, cujus procurator Henricus e Maya, cum ab Antonio quæstore Pontificio ad pendendas decumas urgeretur, ejusdem Joannis et Ecclesiæ Æduensis nomine, primum ad Pontificem, ac si quæstor auctoritate Pontificia insisteret exigendis decumis, ad futurum Concilium appellavit ; quæ provocatio dicto Diplomate ad cardinalem Æduensem transmisso convulsa est : Joannem vero perstrinxit ob nefariam eam molitionem Callistus [1], et ingrati in Sedem Apostolicam animi vitium ei objecit ; de ipsius enim procuratore locutus addidit :

« Callistus, etc. Ad nos et Sedem Apostolicam appellavit : et si dictus Antonius appellationi hujusmodi non deferret, vel per promotiones ut alias sententias occasione dictæ decimæ procedere vellet, ab ipso Antonio et illius potestate, ac ab eo quod sequi posset ad futurum generale Concilium Ecclesiæ militantis ad illum vel illos ad quem, vel ad quos eadem provocatio et appellatio interponi deberet, et illius cognitio pertineret, in nostrum et Apostolicæ Sedis contemptum ausu temerario etiam provocare et appellare præsumpsit. Est hæc recompensa beneficiorum quæ ab eadem Sede obtinuisti ? Est hæc observatio juramenti fidelitatis debitæ, quod Romano Pontifici præstitisti ? Est hæc promissio per te facta, dum ad honorem cardinalatus assumptus esses ? Est hæc denique spes, quam nos et fratres nostri sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinales in te habebamus ? O ingratitudinis damnabile vitium omni supplicio dignum ». Expertus est Pontifex graves has in eliciendis ex Gallis adversus Turcas auxiliis difficultates.

59. *Classem auro decumano comparatam, non in Turcas, sed in Anglos convertit Carolus.* — Neque Angli ad bellum sacrum consurrexere ; cum vel ad domesticas seditiones proni essent, vel ad amissa in Galliis recuperanda anhelarent. Nec defuere Galli, qui se ab eis subornari promissis sinerent : inter quos Alenconii dux postulatus de conflata cum Anglis coitione damnatus [2] est, legumque severitas adhibita in nonnullos Burdegalenses, qui Burdegalam Anglis prodere constituerant : cumque illius conjurationis societate impliciti essent quidam Ecclesiastici viri, Callistus Blasio archiepiscopo Burdegalensi, et Pictaviensi Constantiensique

[1] Lib. I. brev. p. 104. — [2] Paul. Æmil. in Car. VII.

episcopis dedit mandati[1] ut in eos animadverterent. Eas vero Anglorum pro repetenda Aquitania molitiones ulti sunt Galli aperto bello : ex intestinis enim Angliæ seditionibus, quas Richardus Eboracensis in regem concitarat, occasionem aucupati[2], classe quam ad tuendam Normanniæ oram instructam habebant, in Angliam invecti, Cantianos agros maritimos rapinis, ferro flammisque fœdarunt[3]. Tradit vero S. Antoninus[4] eam classem contra Turcas decumano auro, quod rex Carolus e regno educi non erat passus, sed crucesignatis Gallis in stipendium locari pactus erat, comparatam, ac deinde non in Turcas, sed Anglos impetus vertisse. Utut res fuerit ex Anglorum dissensione, de qua paulo ante memoravi, Jacobus etiam Scotiæ rex incurrendi in Angliam occasionem sumpsit, sprevitque Pontificis preces, ut vires suas pro religione tuenda contra Turcas converteret ; populatus vero late Angliæ agros Roxburgum obsidione cinxit[5], quam dum urgebat, dissilientis unius tormenti bellici frustis petitus interiit ; nec tamen Scoti solvere obsidionem, donec Roxburgo potiti sunt : ad regium vero solium Jacobi filium ejusdem nominis extulerunt. Acceptæ porro ab externis clades Anglos perpulere, ut depositis odiis pristinum inter se amicitiæ fœdus redintegrarent.

60. *Suecia concussa bellis, Carolo rege ejecto, cum Dania et Norwegia conjungitur sub uno Christierno qui causam Christi despicit.* — In Suecia maximæ rerum conversiones ex intestinis seditionibus factæ : Carolus enim rex, qui a Suecis et Gothis, soluto decreto de non creando rege nisi Norwegiorum Danorumque consensu, quibus conjuncti eidem sceptro paruerant, ad regiam dignitatem evectus fuerat, post gesta plura cum Christierno Daniæ rege bella; cum solium firmatum putaret, sortis abjectæ immemor, ex qua fuerat excitatus, populorum odia incurrit[6], quod eos graviori jugo premeret, nobiles temneret, manus in sacras opes injiceret, ordinis Ecclesiastici jura libertatemque opprimeret, seque impia etiam superstitione contaminaret. Inde conjuratio in eum conflata est, ac Joannes archiepiscopus Upsalensis, Sueciæ primas, belli dux ad excutiendum tyranni jugum renuntiatus[7] : qui commissis aliquot prætiis Carolum regno depulit.

[1] Lib. XXIV. p. 143. — [2] Polydor. Virg. l. XXIII. in Henr. VI. — [3] Monstr. vol. 3. hoc an. p. 70. et Polyd. ubi sup. — [4] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 16. § 1. — [5] Polyd. sup. l. XXIII. — [6] Magn. hist. Sucon. l. XXIII. c. 6 et 7. Crantz. l. VIII. Dan. c. 28 et l. V. Suec. c. 39 et seqq. Gobelin. in Comment. Pii II. l. I et alii. — [7] Lib. XX. p. 28.

Ejecto ita tyranno, Sueciæ et Gothiæ ordines universi, Pontifici conversiones quæ in iis regnis acciderant significarunt, seque ob sævos ac damnatos Caroli mores ad tuendam populorum salutem cepisse arma, illumque pepulisse (1). Quibus auditis, Callistus indoluit Carolum tantis se inquinasse flagitiis, ut ipsos necessitas ad illum solio detrahendum adegerit, cohortationemque addidit, ut in iis intestinis motibus populorum salutem Ecclesiasticique ordinis dignitatem tutarentur.

61. « Venerabili fratri Joanni archiepiscopo Upsalensi, et dilectis filiis nobilibus viris universis baronibus, proceribus, consiliariis et militibus regni Suetiæ et Gothorum, salutem, etc.

« Ex tenore litterarum vestrarum intelleximus novitates, quæ superioribus mensibus in regno vestro Swetiæ et Gothorum fuerunt, videlicet quemadmodum vos charissimum in Christo filium nostrum Carolum olim Swetiæ et Gothorum regem propter pessumdatam ab eo immunitatem Ecclesiasticam, et prælatorum et reliquorum ipsius regni Ecclesiasticorum et sæcularium oppressiones, et de eorum rebus factas extorsiones, ac cœnobiorum aliorumque piorum locorum spoliationes, prælatorum exilia, et alia varia mala per eum plerisque vestrum reliquisque incolis dicti regni illata, necnon ob quorumdam observationem rituum hæreticam pravitatem sapientium, et denique propter ejus insolentiam ac insuppportabiles et incorrigibiles mores, quibus se nimium insolentem ac gravem totius regni populis præstiterat ; tandem cupientes tot et tanta vestris quasi jam imminentia cervicibus vitare flagella, suscepto per te, frater archiepiscope, tamquam ipsius regni primatem et caput, ac extirpandæ tyrannidis principem gentium armigerarum ducatu, denique vos omnes concorditer manu potenti post varios conflictus eumdem regem ab ipso regno tanquam indignum et inutilem ejecistis. Quapropter nos intellectis hujusmodi nuntiis condoluimus sane ac condolemus, quod ipse rex adeo hujusmodi excessibus insorduerit, ut asseritis, quod talem vobis provisionem fieri oportuerit, et in eo potissimum non mediocriter vobis et dicto regno compatientes, quod cognoscimus in ipso utpote in confinibus illis prope infidelium terras sito, exemplaris vitæ regem fore decere, Deum timentem, pietatis et justitiæ zelatorem, Ecclesiarum et piorum locorum necnon prælatorum omnium defensorem, liberalem, omnibus beneficum, nemini nocentem, facilem atque humanum et magna modestia præditum. Sed ex quo ita disponente aut per-

(1) Res illas Danicas, quas hic narrandas suscipit annalista, suo anno recte consignari ex chronologicis Danis apud Ludewig Reliquiar. to. IX discimus. Sed ex illis noscimus etiam certum illud tempus, quo tanta rerum subversio accidit. Carolus enim rex a Suecis expulsus « circa medium Quadragesimæ ad civitatem Danske navigio vectus aufugit. In festo vero S. Joannis Baptistæ » communi suffragio Christiernus in regem assumptus fuit, teste anonymo in Chronico ibidem num. 8 relato. MANSI.

mittente Deo secutum est, hortamur te, frater archiepiscope, vosque filii dilecti, ut in hujusmodi tumultibus communem totius populi salutem rebus omnibus anteponentes, Ecclesiarum, cœnobiorum et reliquorum piorum locorum jura Ecclesiasticamque libertatem ita viriliter tueri et defendere studeatis, ut præter æternæ retributionis præmium etiam cum humanæ laudis præconio a nobis et Sede Apostolica, condigna vobis proveniat retributio meritorum. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimo septimo, quartodecimo kal. Novembris, Pontificatus nostri anno III ».

62. Poposcere iidem regnorum illorum ordines a Callisto, ut Joannem archiepiscopum Upsalensem, qui exercitus imperium, ut dixi, gesserat adversùs Carolum pro destruenda ejus tyrannide, pristinaque libertate restituenda, censurarum Ecclesiasticarum, si quas ob cædes in pluribus certaminibus a milite patratas contraxisset, nexu solveret : quorum precibus assensit [1] Pontifex. Porro ejecto Carolo a Suecis et Gothis Christiernus [2] Danorum et Norwegiæ rex in solio Gothico positus est, ac tria iterum regna sub uno principe coaluere, de quo hæc Joannes Gobelinus [3] in Commentariis : « Per hoc tempus Carolus rex Sueciæ cum sæviret in Christi sacerdotes, et avaritiæ libidinique serviret, adnitente Upsalensi archiepiscopo, qui duxit exercitum, regno dejectus est, et Christigernus ei suffectus, qui usque hodie regnat ».

Cæterum Christiernus, qui antea, dum cum Carolo de Sueciæ regno decertabat, sollicitatusque fuerat ad expeditionem in Turcas pro tuenda religione conficiendam, responderat [4] Gothico se distineri bello, eoque confecto arma in fidei hostes lubentissime versurum, compos votorum factus, sceptroque Gothico potitus, quamvis a Callisto urgeretur [5], fidei causam defendendam non suscepit, aliorum regum et principum more, qui cum nomen Christianum contra Turcicam impietatem vindicaturos polliciti essent, promissa tantum ad ostentationem facta non servarunt.

63. *Frustra conatur Callistus ut inter Genuenses et Alphonsum Aragonium pacem componat.* — Ex his Alfonsus Aragonum et Siciliæ rex, voto obstrictus ad suscipiendum adversus Turcas bellum, concepta in Genuenses odia exercuit, ac ne eam ob causam vires in Turcas effunderent distraxit, plurimam jam antea Callistus operam navarat ad sedandum id bellum Genuensiumque oratores ad se vocare constituit, ut cum ipsis de componendo fœdere ageret, de quo has ad Genuenses litteras dedit [6] :

« Callistus, etc. Dolemus vehementer antiqui hostis prævaluisse fallacias, et ex eis plerosque avertere a defensione sanctæ religionis, ut deserta publica causa in perniciem domesticam armet : cum itaque pro his turbulentiis sedandis omnem curam superioribus annis adhibuerimus, et novissime intellecta discordia et dissensione prædicta continue regiam celsitudinem ad pacis et concordiæ studium traducere conati simus : videmur sedulitate intercessionum nostrarum hoc asseculi ut eadem celsitudo jam incipiat leniri et aures præbere optimis adhortationibus nostris, speramusque in dies, divina cooperante gratia, animum regium ad ea consilia descensurum, quæ famæ et honori suo conveniant, et vobis quietem afferant; pro cujus rei conclusione, cum nos indefesse, quantum cum Deo poterimus, operari et laborare intendamus, cupimus vehementer aliquem ex vestris de mente et voluntate vestra plene informatum apud nos habere, cum quo multa, quæ pro rei prosecutione occurrere poterunt, conferre valeamus. Dat. v Aprilis, anno secundo ».

64. Morem gessere Pontifici Genuenses [1], ac duos oratores viros prudentiæ laude præstantes senatus decreto misere, ut de sanciendo fœdere cum Alfonso interprete Callisto agitarent; seque ad concordiam confirmandam, vertendaque in Turcas arma paratissimos ostendere. Quibus gratulatus Pontifex, significavit [2] se omni studio, opera, cura, et cogitatione ad Turcicum bellum augendamque classem sacram incumbere.

« Callistus etc. Gratissimum nobis fuit, dilecti filii, intellexisse ex vestris litteris eum animum et voluntatem vobis esse, ut suasu nostro ad pacem cum charissimo in Christo filio nostro rege Aragonum illustri ineundam optime vos animatos esse ostendatis, nec minus (quantum in vobis sit) promptissimo animo ad succurrendum fidei Christianæ paratos pollicemini. Laudamus itaque et meritis laudibus promptitudinem et devotionem vestram extollimus, etc. » Nonnullis interjectis addit : « Hoc vobis certissime volumus persuasum esse, nos tanto hujus concordiæ studio flagrare, ut nihil intentatum relicturi simus earum rerum, quas, pro votiva rei expeditione opportunas esse cognoverimus ; tantus enim ardor succurendi fidei urit cor nostrum, ut nullum nobis spatium quietis, nullum solatium hujus vivacis curæ nobis præstetur : classem emisimus ad reprimendum impetum furibundi canis : augemus eam in dies et fortificamus. Deus novit quanta difficultate et quantis impensis ista faciamus. Profundimus jam non solum thesaurum, et quidquid pecuniarum nobis erat, sed domesticas suppellectiles, aurum, argentum, jocalia omnia

[1] Lib. XX. p. 29. — [2] Magnus l. XXIII. c. 7. et Cranz. l. V. Sueca. c. 10. — [3] Gobel. Comm. Pii II. l. I. — [4] Ext. ejus lit. apud Æn. Sylv. — [5] Lib. I. brev. post Ep. LXXVIII. — [6] Lib. I brev. p. 85.

[1] Bizar. hist. Gen. l. XII. — [2] Lib. I. brev. p. 89

exposuimus, vixque necessaria ad vitam nobis reliquimus. Dat. die IX Maii MCDLVII, Pontificatus nostri anno III ». Redintegrari non potuit pax inter Alfonsum ac Genuenses, quorum oratores infecta re digredi Roma coacti [1] : instructa vero a Genuensibus classis ad tuendam contra Aragonios oram Ligusticam triremem onerariam Alfonsi cepit [2]. Et licet is devexo anno Pontificis voluntati assensurum se polliceretur, atque etiam tertio votum de bello Turcis inferendo repeteret [3], abreptus tamen ulciscendi cupidine majori impetu in Petrum e Campofregoso bellum instauravit [4] : quare is Gallos in regem ipsum, dedita eis Genua, concitavit [5] ; qua de re dicetur inferius.

65. *Laudantur et Sabaudus et Leodienses Pontificiis votis obsequentes.* — Videndum nunc est, ut alii principes se gesserint. Lusitanus rex, qui ingentem sui expectationem concitaverat, eam elusit ; quocirca Callistus exeunte anno de injecta ab illo ejusmodi mora conquestus, episcopo Silvensi legato suo præcepit [6], ut nisi ille, excurrente Aprili proximi anni, vela in Orientem versus ventis daret, abscederet e Lusitania, ac decumas a clero exactas, et quidquid auri ex sacrarum indulgentiarum promulgatione coegisset, secum afferret. Contra vero Ludovicus Sabaudiæ dux, quamvis hujus anni exordio erga sacrum bellum parum affectus [7] videretur, ac præsules Sabaudiæ decumas exigi vetuissent [8], (de qua re a Callisto graviter perstricti sunt, cum non modo opes, sed etiam sanguinem pro abolenda Mohometana superstitione profundere deberent) at postea mutato consilio pium concepit ardorem, et alterum e filiis præficere cum imperio subsidiariis copiis Cyprii, ut videtur, regni causa meditatus est ; de quo Pontifex ipsi est gratulatus [9].

« Callistus, etc. Intelleximus quemadmodum per totum dominium tuum mandasti publicari cruciatam, et prædicari in subsidium universæ religionis Christianæ, et quemadmodum proposuisti unum ex filiis tuis contra Turcos infideles, si opus fuerit, et quandocumque voluerimus destinare ad honorem Dei, auxilium fidei Catholicæ, et singularem commendationem, ad quod sanctissimum opus te et omnes Catholicos principes invitare non desinimus ». His addimus Honoratum comitem Fundorum onerariam navim Pontifici contra Turcas obtulisse [10] : tum Leodienses [11] Pontificiis votis obsequentes se præbuisse, professosque una cum cæteris Christianis contra Turcas religionem se tutaturos ; quibus Callistus hisce verbis gratias egit. « Voluntatem bonam vestram plurimum in Domino commendamus, qui sicut obedientiæ filii et veri cultores religionis Christianæ adjuvare communem causam velitis. Confirmet omnipotens Deus propositum vestrum, quod sanctum est, et corda vestra in dies magis accendat : habebitis autem adjutores et consortes vestri ardoris plures principes et potentatus, quorum partim apparent opera, partim ex litteris et oratoribus eorum promissa firma habemus, nec deerit adjutor Deus præstiturus populo suo plenam victoriam. Dat. XX Decembris MCDLVII ».

66. *Minorita ad Usumcassanum et Georgianos missus.* — Neque Occidentales modo, verum Orientales etiam et Asiæ reges ad petendos bello Turcas accendit Dei vicarius, atque in primis, ut plures referunt scriptores [1], Usumcassanum Persidis et Armeniæ regem adduxit, ut in Mahometem arma verteret, quæ Ægypto et Syriæ inferre decreverat, atque ideo Mahometes a Persis bello petitus conceptam in Christianos sævitiam hoc anno adhibere non potuit. Fuisse vero regem illum concitatum in Turcas a Callisto, confirmat Joannes Fischerus [2], cardinalis Roffensis et martyr, dum Lutherum prohibentem bellum geri cum Turchis confutat, ait enim : « Cassanus (quem Callistus auctoritate sua movit, ut bellum in Turcas verteret) prælia multa prospere gessit cum Othomanni ducibus : nam uno prælio triginta millia Turcarum, et altero quadraginta millia cæsa sunt ». Multis interjectis hæc addit : « Cassanus, qui Callisti suasu bellum contra Turcas iniit, post egregias partas victorias ad Pontificem scripsit, se tantum de Turcis reportasse successum ob preces a Christianis ad Deum habitas », quibus consentanea a Platina [3] in Callisti Vita traduntur. Illam autem apud Usumcassanum legationem obivit Ludovicus Bononiensis Minorita, qui plures alios reges principesque ad sacram expeditionem commovit, ipsumque inter alios Tartarorum regem junxisse fœdere Christianis, refert idem Platina [4] : cum vero in Æthiopiam per Ægyptum penetrare non potuisset, ut Constantinum Zarajacob Æthiopum regem, ad quem præcipue mittebatur, ut ipsum in Saracenos ad elidendas eorumdem vires incitaret, reversus ad Pontificem, iterum in Æthiopiam cum amplissimis mandatis legatus est [5] :

67. « Dilecto filio Ludovico de Bononia, fratri Ordinis beati Francisci de observantia regulari, nuntio nostro, salutem, etc.

« Exigit fervor devotionis tuæ in rebus honorem Dei et fidei Christianæ amplitudinem concernentibus certo experimento comprobatus, ut majora quæcumque absque aliqua hæsitatione aut diffidentia committere audeamus, et gratias quascumque ad ea pro viribus exequenda

[1] Bizar. l. XII. — [2] Id. ib. — [3] Plat. in Callist. — [4] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § 1. — [5] Bizar. l. XIII. Foliet. l. X et XI. Sur. lib. Annal. XVI. c. 44. Paul. Æmil. in Car. VII et alii. — [6] Lib. I. brev. p. 136. — [7] Ib. p. 60. — [8] Ib. — [9] Ib. p. 145. — [10] Lib. XI. p. 88. et l. I. brev. p. 63, 68. — [11] Lib. I. brev. p. 57.

[1] Plat. in Callist. Naucl. vol. 2. gener. 49. Biz. hist. Persid. l. IX et X et alii. — [2] Card. Fischer. art. 34. — [3] Plat. in Vit. Cal. III. — [4] Plat. in Callist. — [5] Lib. XV. p. 122.

necessarias liberaliter concedamus. Cum itaque tu anno nunc secundo ad partes Orientales a nobis missus, ut si quo fieri posset modo, ad charissimum in Christo filium nostrum Constantinum Zarajacob regum Æthiopiæ regem illustrem Christianum accederes, auxilia ab eo, et favores contra Barbaros infideles spurcissimos Mahometanos impetrares, et si absque tua culpa ad dictum regem pervenire non potuisti, ad propinqua tamen Persarum et alia regna accesseris, multosque allocutus reges, principes et populos Christianos, gratissimas nobis, et sicut in Deo confidimus, utillimas nomini Christiano feceris relationes : perlectis etiam ad nos nonnullorum ex dictis principibus litteris plurimi faciendis, et demum octo religiosos Æthiopes in Ægypti regione repertos cupientes ad Sedem Apostolicam, invisendaque Apostolorum limina venire, tecum duxeris, qui a nobis honore affecti tecum redire, et te ad supradictum regem Constantinum ducere contentantur atque promittunt, nos attenta utilitate maxima, quam tuus hujusmodi accessus, non solum apud prædictum regem Æthiopum, sed apud diversos principes et populos aliarum provinciarum et regionum quas eundo et redeundo peragrabis, concedente Domino, facere poterit, devotioni tuæ omnes et singulas gratias, commissiones et facultates tibi alias per nos concessas, et quibus in prima peregrinatione prædicta es usus, tenore præsentium auctoritate Apostolica confirmamus.

« Insuper volentes, ut litteras nostras cruciatæ tecum deferens, eis in omnibus et per omnia ubique in partibus fidelium ac infidelium, et pariter gratiis omnibus et singulis per nos concessis fratribus tui Ordinis apud Jerusalem et montem Sion habitantibus cum tuis sociis fratribus tui Ordinis uti possis et valeas : et ut tanta tamque varia et periculosa itinera peragrare, ac factas tibi commissiones eo commodius implere ac exequi valeas, quo majorem et meliorem tuorum societatem habebis, eidem devotioni tuæ, ut fratribus tui Ordinis ubique in Italia et extra repertis præcipere etiam nostro nomine possis, ut pro auxilio in prædictis ea faciant, et operentur, quæ tu eis duxeris ordinanda ; quodque omnes cupientes et petentes Ordinis tui habitum in partibus Orientalibus, ad quas te confers, possis induere, et loca etiam dicti Ordinis tui in dictis partibus, et præsertim in Indiæ et Æthiopiæ terris capere, ædificare, et fratribus necessariis fulcire valeas, pariter tenore et auctoritate prædictis concedimus potestatem. Dat. Romæ apud S. Petrum anno etc. MCDLVII, III kal. Januarii, Pontificatus nostri anno III ».

68. Adierat idem internuntius Georgianos et Francos Persidis, qui fidem orthodoxam colebant, iique ut Romanæ Ecclesiæ conjunctissimi semper adhærescerent, flagitarunt, ut quem Asiaticum vel Europæum sibi præfecissent episcopum, Romanus Pontifex confirmaret : quorum votis libenter annuit Callistus [1], ea tamen lege, ut ille, cum primum posset, ad Apostolicam Sedem se conferret.

« Dilectis filiis populis et universitatibus Christianorum, qui Franchi appellantur, in regnis Persiæ et Giorgianiæ constitutis, salutem, etc.

« Reversus ad nos dilectus filius Ludovicus de Bononia frater Ordinis B. Francisci nuntius noster qui apud vos anno præterito fuit, nobis retulit, vos populos numero multos, sedem Christianam Catholice tenentes, Sedi Apostolicæ, cujus locum, licet immeriti, tenemus, devotissimos esse, et fidei Catholicæ ritus tenere et observare, quos fratres supradicti Ordinis dudum edocuerunt ; adeo ut a traditionibus et institutis Romanæ Ecclesiæ nullatenus deviëtis. Quæ quidem audita nobis summe placuerunt, et Deum benediximus, qui vobis dedit, ut in tanta Barbarorum infidelium, a quibus undique circumvallati estis, multitudine, viam veritatis et salutis æternæ et acceperitis, et constanter retineatis. Unum vero a vobis desiderari dixit idem nuntius noster, in quo vobis duximus complacendum, ut quempiam ex nostris vel vestris virum probum, et institutis, ritibus moribusque Christianis bene instructum, in vestrum omnium caput et directorem eligere possitis, cujus electionem a vobis factam, cum nobis præsentabitur, confirmabimus, ea conditione, ut quamprimum commode fieri poterit, ipse ad visitandum Sedem Apostolicam et limina beatorum Apostolorum Petri et Pauli cum aliquot ex vestris veniet, qui omnes profecto melius instructe ædificati, et de nomine ac fide Christiana contenti in patriam ad vos redibunt. Cæterum commendamus vobis prædictum fratrem Ludovicum nuntium nostrum, qui pro causis fidei Christianæ ad diversas partes accessurus est, ut, vestro consilio, favore et auxilio, commissiones sibi factas per nos exequi possit. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLVII, quatuordecimo kal. Januarii, Pontificatus nostri anno III ».

69. *Principes Babylonici ad defectionem sollicitati.* — Conjunxerat cum Ludovico nuntio Apostolico operam suam pro fide amplificanda Bartholomæus Fulginas pariter Minorita, qui cum operam suam divino nomini latius circumferendo egregie navaret, plurimis prærogativis a Callisto [2] exornatus est. Cæterum Dei vicarius non modo Turcicam impietatem funditus delere annitebatur, et Constantinopolim Christianis restituere, verum etiam Syriam ex infidelium tyrannide vindicare : atque ob id etiam Ludovicum, de quo memoratum est, ad Æthiopas legarat, ut in Ægyptum ex Æthiopia cum exercitu crucesignato irrumperent ; Persas sibi fœ-

[1] Lib. XIV. p. 267. — [2] Lib. XV. p. 160.

dere junxerat, Derusos, Macademos et alios principes, qui maritimas oras imperii sultani Babylonii incolentes, misso Antiocheno archidiacono, permovere ad excutiendum Babylonium jugum conatus est, ac propterea classem Pontificiam in Rhodio portu tenuit, ut iis principibus contra sultanum suppetias ferret, intermissumque tot annis Syriacum bellum redintegraret: id vero tentatum a Callisto, cum jam ante iidem principes Eugenio Palæstinam ad Christi cultum reducere meditanti armorum societatem adversus sultanum polliciti essent, ut hæ litteræ [1] docent :

« Nobilibus viris nationis Derusorum, Macademis, aliisque ducibus, per loca maritima soldani commorantibus, consilium et veræ religionis agnitionem.

« Omnibus gentibus, quæ a veri Dei religione sunt alienæ, charitatem Christi notam fieri cupientes, qui pro redemptione totius generis humani passus, omnibus se communem præstitit, ac suam gratiam minime denegare consuevit his, qui pro ea pia bella susceperint, vobis et vestrum cuilibet nostras litteras duximus dirigendas. Cum tempore felicis recordationis Eugenii papæ IV prædecessoris nostri, qui tunc Dei fervore incensus ad liberationem terræ Jerusalem de impiorum manibus animum applicuerat, ratus vires suas non satis esse ad repellendum hostem omnium religionum, cunctorum sibi præsidia duxerat convocanda ; inter quæ (ut accepimus) per vos auxilia, Deo ministrante, sibi oblata fuerunt. Cum vero id, per ipsius obitum perfici minime potuisset, nos in præsentiarum sanctæ Romanæ Ecclesiæ (Deo auctore) præsidentes, quia nostri gregis in omnibus ultores esse cupimus, ac vestrum præcipui adjutores, summo studio nitimur contra omnes terrarum et locorum fidelium occupatores, paravimus classem præsidiumque, firmissime sperantes aliorum Christianorum, cum quibus facile credimus habere ab hostibus occupata, nec tamen labores ullos aut sumptus refugimus ad hoc exequendum. Cum autem sæpe soldanus in dominiis vestris vexare consueverit, ac vos in dies magis offendere nitatur, non dubitare debetis adversus communem inimicum vestras vires nostris adjungere ; qui si mutuo opitulabimur, validiores erimus ad obterendum validissimum hostem. Summam militiæ laudem inter alias esse perhibent, quæ ab inferentibus propulsat injuriam, summa militiæ merita ab occupatoribus vendicare quæ illicite sunt occupata ; nam fortitudo , quæ patriam tuetur , justitia est. Cum autem soldanus, sive Dei permissu, qui suos vexari sinit interdum, ut pax aliquando restituta gratior fiat, sive ut delictorum pœniteat, civitatem Jerusalem occupatam tenet, vos quoque suo imperio adhærentes bello vexare non desinit, considerantes nobis ab eo pariter injuriam fieri, communem hostem viribus repellendum fore censemus : nam si idem vobis est animus, qui olim fuit, contra soldanum bella suscipere, nos classem tenemus apud Rhodum nostris sumptibus comparatam, quam in dies validiorem reddere curamus, quæ illum offendere, et vobis præsidio esse poterit, si vos vestris opibus accedere curabitis. Super qua quidem re, dilectus filius noster Moyses archidiaconus Antiochenus, vobis sermonem faciet, cui fidem indubiam præstare, ac de vestra voluntate sive per eum vel nuntios vestros nos certiores reddere velitis. Datum Romæ apud S. Petrum anno, etc. MCDLVII, kalend. Septembris, Pontificatus nostri anno III ».

70. *Castellani in Granatenses bellantes crucis symbolo insigniuntur.* — Dum hæc ardua consilia agitabat Callistus, atque in portu Rhodio classem tenebat , magistrum Rhodiorum equitum omnesque Orientis principes et antistites monuit [1], ut quæ possent subsidia classi mitterent. Interea ad coercendos etiam Saracenos Afros, edomandosque Granatenses intentus, archiepiscopo Hispalensi provinciam dedit [2], ut Henricum Castellæ regem ejusque signa secuturos crucis symbolo insigniret :

« Callistus episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri archiepiscopo Ispalensi, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum charissimus in Christo filius Henricus Castellæ et Legionis rex illustris amplissima nominis sui gloria , nostroque summo gaudio , ac totius populi Christiani alacritate admirabili orthodoxæ fidei zelo inflammatus, vehementer, ut decet, indignans, Christi et nominis Christiani etiam sacri trophei salutiferæ crucis, unde fidelium vita emanavit, decus, ab illis barbaris et perfidis canibus Saracenis Granatæ et Africæ ore execrabili pollui , horribilibusque flagitiis , ac omni denique scelere et parricidio contaminari ; more progenitorum suorum sit auxilium flagitanti mundo, ac nunc maxime lætanti, oblatis corporis sui antemurali, atque invicto propugnaculo viribusque totius inclytæ suæ ditionis efferatis illis belluis occursurus, ut feliciter incæpit, et sanctæ Crucis defensurus majestatem, ideoque nobis votis piis supplicaverit , ut ejus sanctæ crucis, cujus numen semper veneratur atque adorat, in humeris signaculum eidem ac munimentum præberemus ; nos sanctam et Deo acceptam mentem plurimum in Domino commendantes ipsius honestissimæ et nobis ac Christi fidelium populo optatissimæ petitioni promptissime annuentes, fraternitati tuæ, de cujus sapientia et providentia in his et cæteris quibusvis etiam arduis negotiis specialem fiduciam

[1] Lib. XIV. p. 205.

[1] Lib. XXV. p. 116. — [2] Ib. p. 165.

gerimus, de Apostolicæ Sedis plenitudine potestatis omnimodam damus auctoritatem, atque tenore præsentium concedimus facultatem, quam primum regio dignissimo desiderio satisfaciendi. Igitur omnipotentis Dei felicissime ac faustissime nomine invocato, quod nobis ac nomini toti Christiano, atque huic regi Henrico florentissimo ac regnorum suorum coronæ candidissimæ perpetuo bonum, felix ac faustum sit, venerandi trophei crucis prius eidem petenti regi confer insignia, atque feliciter infige, et vice nostra assigna : deinde omni prorsus amota differentia quibuscumque devote petentibus regnicolis et forensibus pro Christiani populi salute et dignitate, ac suarum animarum æterna gloria militaturis hominibus, quocumque præeminentiæ ac dignitatis præfulgeant gradu, Ecclesiastico, militari et mundano, eadem auctoritate conferas, imprimas et assignes, quibus omnibus et singulis nos ipsi ex nunc animo desiderioque jam Deo propitiante conferimus, infigimus et efficaciter assignamus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum, anno incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo quiquagesimo sexto, quinto kalend. Martii, Pontificatus nostri anno secundo ».

71. Ornavit[1] eumdem Henricum regem suscipientem fidei causam, attollentemque crucesignata vexilla in Barbaros mystico munere ensis et pilei, quos de more pervigilio Natalis Domini Apostolica prece lustrarat : tum Alfonsum Spinam sacris concionibus ad fideles de Granatensi gerendo bello, tribuendisque indulgentiarum præmiis habendis præfecit, coactaque trecenta ducatorum millia ex ære subsidiario a Christi cultoribus collato Mariana refert ; sed exiguam illius auri partem in sacro impensam bello queritur. Narrat autem Henricum Vere ineunte exercitu maximo succinctum ad Granatam usque excurrisse, hostiumque agros vastasse ; sed aliquot nostrorum agmina in tumultuario prælio a Barbaris Granatensibus cæsa, eamque ob causam Henricum non modo sata, ut antea, concremari, verum et vites arboresque ferro flammave deleri jussisse : qua vastitate perculsi Granatenses de induciis egere, easque in aliquot annos impetrarunt, pacti annuum vectigal duodecim millium nummorum Henrico se pensitaturos, sexcentis Christianis libertatem daturos : si vero is Christianorum deesset numerus, in eorum locum Granatenses suffecturos. Exclusi fuere fœderis beneficio Giennenses, quos domare bello Henricus constituerat : ad eos autem interim fatigandos Garcias Manriques, Castanedæ comes, duobus millibus equitum præfectus est : sed is Maurorum insidiis circumventus ingentem accepit cladem, atque ab hoste captus est, multo tamen postea auro redemptus, et pax cum Granatensibus firmata.

[1] Mar. l. XXII. c. 18.

72. *In Navarra dissensiones.* — De Navarræis autem rebus tradit idem Mariana [1], Henricum regem tueri armis meditatum Carolum Vianæ principem fœderatum, ad quem materno jure sceptrum hæreditarium spectabat, cœptisque destitisse, cum Navarra discessisset idem Carolus Vianæ princeps paternis et comitis Fuxensis viribus impar, ad Stellam enim victus attritisque viribus [2] fuerat : inierat vero cum Fuxensi armorum societatem Joannes Navarræ rex, et Carolo ejusque sorore Blancha ex judiciorum ritu ut perduellibus exhæredatis [3], sceptrum in Fuxensem transmittendum sanxerat : quod fœdus, ut iniquum postea, annitente Castellano, rescissum [4] est, et controversia Alfonso regi Aragonum, ut dirimeretur, permissa. Interea Carolus princeps ad Carolum Francorum regem, deinde ad Pontificem, tum Neapolim ad patruum Alfonsum regem se contulit, atque ab eo veluti regnorum justum hæredem exceptum ferunt : quo tempore, dum pacis rationes conquiruntur, novæ rerum conversiones in Navarra accidere [5], cum ii, qui Caroli partes tuebantur, Pampelonæ ipsum regem pronuntiassent, professi uni tantum regi, non duobus, se parituros. At de his turbis satis, nunc ad pie gesta a Pontifice narrationem convertamus.

73. *Bulla de institutione Festi Transfigurationis.* — Hoc anno Callistus ad memoriam divinitus concessæ Christi fidelibus anno superiori victoriæ recolendam, Ecclesiasticum de Transfiguratione Domini in monte Thabor diem festum agi jussit [6] sexta Augusti die, recurrentibus in posterum singulis annis celebrandum : quod ab eodem Pontifice conceptum testatur Platina [7] ac promulgatum, propositis iisdem indulgentiarum præmiis, quæ in sacra Corporis celebritate sunt concessa. Porro festivitas non tam instituta, quam instaurata a Callisto fuit, cum eam longe ante hæc tempora celebratam in suis ad Martyrologium Romanum Notis adjectis ostendat cardinalis Baronius [8] ex vetustissimis cum Græcorum, tum Latinorum Monumentis, ex quibus eorum error refellitur, qui festum hoc a Callisto III primo institutum affirmarunt (1). Editum porro hoc anno ea de re Pontificium Diploma [9] infra scriptum est :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Inter divinæ dispensationis arcana, quæ inscrutabilis providentia Conditoris in homini-

[1] Mar. l. XXII. c. 18. — [2] Garivai hist. Nav. l. XXVIII. c. 16. — [3] Sur. l. XVI. Annal. c. 40. — [4] Mar. sup. c. 18. — [5] Id. ibid. et Surit. c. 41. — [6] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 14 in princ. — [7] Plat. in Callist. et alii. — [8] Baron. in Not. ad Martyrol. die VI Aug. — [9] Lib. XIII. p. 240.

(1) Festum Transfigurationis D. N. J. C. hoc anno Pontificio Callisti Diplomate ab annalista relato edicitur. Idem annalista ex cardi-

bus operata est, hodierna festivitas, in qua unigenitus Dei Filius pro humani generis reparatione, trabea nostræ mortalitatis indutus, claritatis suæ divinitatisque potentiam demonstravit, stupendi et admirandi nobis non indigna causa existit : nam et si ejusdem Redemptoris nostri præclara miracula, erudimenta pariter et exempla pæne innumera, ad nostram doctrinam nostramque profecto salutem edita, omnium admiratione atque veneratione dignissima sint; admirandam tamen ejusdem Salvatoris nostri Transfigurationem, singularibus insignitam mysteriis, et sacramentis ineffabilibus coruscantem, eo devotius pro universorum salute fidelium nos convenit celebrare, atque devotis annuis pia devotione recolere, quo inter ipsius Redemptoris salutiferas actiones, hæc eadem præsentis diei Dei visio redemptis mortalibus in una eademque persona deitatis potentiam et veram hominis naturam ostendit, ac in nobis fidei, spei et charitatis dona confirmans, æternæ beatitudinis præstitit cautionem. Hæc est enim illa cunctis Christicolis veneranda festivitas, quæ immensam Dei nostri clementiam et misericordiam erga nos, qui Christum induimus, et ipsius sumus insigniti caractere, demonstravit ; sed et sacrosanctæ universalis Ecclesiæ fundamenta non solum supra petram Christum fundavit, verum etiam stabilivit : nam cum, interrogante Domino, et quem dicerent homines esse filium hominis requirenti , discipuli alios Joannem Baptistam, alios quidem Eliam, alios vero Jeremiam, aut unum ex prophetis, homines dicere respondissent, atque iterum eos Dominus interrogaret : *Vos autem, quem me esse dicitis ?* et Petrus pro se et aliis inquiens affirmaret : *Tu es Christus filius Dei vivi* : hæc ipsa verissima salutiferaque Petri confessio in hac admirabili Salvatoris nostri Transfiguratione per vocem Patris dicentis: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, confirmata, stabilita et multimodis approbata est, et Judæorum perfidia, qua ipsum esse Eliam aut Jeremiam, vel ex prophetis aliquem falsa asseveratione contendebant, penitus confutata ; aliorum vero ipsum tanquam legis transgressorem et blasphemum sibi Dei gloriam usurpantem mendaciter accusantium fuit excusa calumnia, cum illic Moyses legislator, et Elias pro gloria Dei æmulator atque propheta eximius astantes Christo testimonium perhiberent.

74. « Quanta igitur veneratione colenda, ac solemnitate præcipua celebranda est hodierna festivitas, in qua Pater voce et testimonio proprio, Petri confessionem manifeste confirmat, roboratur Apostolorum fides atque confessio, quæ Ecclesiæ Catholicæ extitit fundamentum, in ipso Salvatore et Redemptore nostro firmiter stabilitum, Christus namque verum fundamentum Ecclesiæ est, præter quod aliud poni non potest, cui ipse Apostolorum princeps, Spiritu sancto afflatus, ad confutandas perfidorum fallacias, veluti testis fidelis, Christo testimonium perhibet, dicens : *Accipiens enim a Deo Patre honorem, et gloriam voce delapsa ad eum hujusmodi a magnifica gloria : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, cum essemus cum eo in monte sancto.* Intellexerunt namque Petrus et comites, quod fide tenebant, ma-

nali Baronio in Notis ad Martyrologium animadvertit veteri apud Latinos Græcosque religione festum illud jamdiu obtinuisse ; quare a Callisto instauratum, non vero primitus institutum haberi oportere. Wadingus in Annal. Minor. ad A. MCDLVI, 69, a Callisto reipsa institutum defendit ; quanquam enim in nonnullis Ecclesiis receptum jam ante Callistum agnoscit ; id tamen, nec ab omnibus servatum, nec adeo veteri ex origine, ac Baronius contendit, deductum opinatur. Quam in rem silentium omnium fere veterum Martyrologiorum Rabani, Usuardi, Adonis etc. expendit. Quæ vero illius meminere Martyrologia, hæc forte ex Græcis et Syris id repetiisse censet. Patrum homilias non quidem occasione festi, sed Evangelii quod in Dominica Quadragesimæ II legitur, in Ecclesia habitas recte judicat. Sed Durandus et Belethus, ambo Callisto antiquiores, festi illius meminerunt quem die festa S. Sixti celebrari, scilicet VI Augusti affirmant. Utrumque opus interpolationis insimulat vir doctus; ex quibus demum concludit festi illius per universam Ecclesiam institutorem auctoremque antiquiorem Callisto neminem haberi potuisse. Frustra tamen ille nititur, cum P. Martene in egregio opere de antiqua Ecclesiæ disciplina in divinis celebrandis officiis, præter ea omnia documenta, quæ Wadingus discutit, testimonium affert vetustissimi missalis Turonensis ante DCCC annos scripti, in quo idem festum cum Missa in vigilia legitur. Ex quo intelligimus non apud Græcos tantummodo, sed et apud Latinos festum illud ante Callistum obtinuisse. Antiqua vero origine cœptum ritum ad tempora usque Callisto viciniora perseverasse ex eo deduco, quod apud Belethum et Durandum occurrat. Nec est cur interpolatum utrumque opus suspicemur, cum Durandi vetustissimi Codices, quorum unum servo typis editum Romæ anno MCDLXXVI, idem exhibeant, quanquam de festis post auctorem illum institutis nihil ferunt, ut de festo Visitationis B. M. V. perspicuum est. Cum vero idem Durandus festum hoc inter cætera ab universa Ecclesia servata recenseat, non inani conjectura deduco Callisti etiam ætate universam Ecclesiam cultum illum diei religiosum non ignorasse. Quid ergo egit Callistus ? Id unum arbitror, ut dies illa officio sub ritu duplici solemnis haberetur, servandumque omnibus ut festa reliqua, quæ nos *de præcepto* appellamus ediceret. Id ego colligo ex Constitutionibus Concilii provincialis Avenionensis, quod hoc anno die VII Septembris cœptum, usque ad sequentem annum prorogatum fuit, desiitque die XXIII ejusdem anni. In canone ejus Concilii XIII, dies recensentur quos patres statuunt « fore venerandos, ita quod in eis mercatus, vel nundinæ minime fiant »; atque inter eos *dies Transfigurationis Domini* recensetur. Hæc forte Patres sanxerunt ut Constitutioni Pontificis tunc promulgatæ obsequerentur.

Concilium vero Avenionense, cujus memini, legitur in to. XIX collectionis Veneto-Labbeanæ ex Martene Anecdot. to. IV petitum. Celebrari cœptum fuit hoc anno die VII Septembris, præsidentibus Petro Albanensi episcopo S. R. E. cardinali Fuxensi, et Alano tit. S. Praxedis S. R. E. cardinali, Apostolicæ Sedis legatis, assidentibusque Aquensi archiepiscopo cum episcopis XII. Post editos vero canones XI, quibus varia disciplinæ capita sancita sunt, Patribus ad alia distractis, visum fuit reliquas sessiones in sequentem annum differre. Quare vertente anno die XXIII Martii coeuntes iterum reliquos canones usque ad XXVIII absolverunt. In his Actis sermo fit de Concilio *provinciali Arelatensi ultimo celebrato*, de quo nihil in collectionibus. Animadversione digna sunt quæ supra indicavi de duplici cardinali legato in Gallia tunc agente. Ex Annalibus enim Gallicanam legationem tunc egisse discimus Alanum S. Praxedis, et Joannem S. Stephani in Cœlio Monte cardinalem Æduensem, nihil vero de cardinali Albanensi scimus. Forte igitur Pontifex legationem utriusque cardinalis parum probans cardinalem alterum misit, qui in Gallia res Pontificias ageret, revocatis forte prioribus illis legatis, cum reipsa in secunda Concilii sessione, anno sequenti celebrata, nonnisi cardinalis Albanensis adfuerit, ut ex Actis ejusdem Concilii planum est. MANSI.

jestatem Filii Dei per luminis claritatem, ac in eo divinam et humanam convenisse naturam, ut et paterna vox et immensa velut solis claritas, quæ omnem sensum et mortalium facultatem excedit, Moysi quoque et Eliæ præsentia cum venerationis debitæ majestati divinæ exhibitione de futura ipsius passione loquentium, eum verum Dei Filium nuntiarent, quod evangelista Joannes affirmans inquit : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.* Voluit etiam Salvator noster, qui ex passione sua trepidantia discipulorum corda intellexerat perturbari, Transfigurationis hujusmodi mysterio, ne in fide deficerent, roborare, ut cujus transfigurati gloriam vidissent, passionem nequaquam potentia Judæorum illatam, sed voluntate propria crederent fuisse assumptam ; neque a fide Dominicæ Resurrectionis decidérent, quam eis post visionem tantæ majestatis et gloriæ intimavit, dicens : *Visionem hanc nemini dixeritis, donec a mortuis filius hominis resurgat.* Per hujus etiam admirandæ Transfigurationis mysterium, ad perferendas præsentis caliginosi sæculi procellas animantur fideles in persona Apostolorum, ut qui claritatis æternæ fieri participes tota animi intentione concupiscunt, ab ipso capite, duce et Salvatore nostro humiliter discant, et pro ejus nomine, ipsius imitando vestigia, passiones et mortes minime reformidare. Per ipsius itaque mysterii intelligentiam, ad conformationem Christi Jesu, ipsius imitatione ad fidei, spei, charitatis, pietatis et misericordiæ erga Deum et proximos, ac opera quæcumque meritoria exercenda instruimur, ad pœnitentiam invitamur, et ad martyrium et tolerantiam passionum, hoc proposito præmio, quod reformabit corpus humilitatis nostræ, et configurabit illud corpori claritatis suæ.

73. « O singularis et excellens Salvatoris nostri doctrina ! O ineffabile sacramentum, in quo tanta et pæne innumerabilia, præcipuaque sunt conclusa miracula, pro salute nostra alto consilio instituta, quæ si quisque fidelis, quemadmodum deberet, attenderet, pro æternæ gloriæ assecutione, gaudiis profusis exultaret, simul et lacrymas in medium fundere cogeretur. Magnum enim erat ac stupendum profecto miraculum, faciem humanam ad instar solis splendere, vestitumque ejus candidum et fulgentem subito fieri tanta albedine, quantam fullo super terram (teste evangelista) facere nequivisset, fulgoremque ipsum pro suæ voluntatis libito disparuisse, ut recte significaretur eam claritatem ab anima ipsius, quæ secundum superiorem portionem gloriosa erat, et Verbum facie ad faciem videbat, in corpus ipsum per suæ voluntatis imperium profluere et redundare. In Moysi vero et Eliæ præsentia, quorum alter vita exciderat, pulchre manifesteque ostenditur, illum mortis et vitæ potestatem habere, et vivorum judicem ac pariter mortuorum esse merito constitutum, qui æternam propterea in terris beatitudinem quodammodo designavit, et qualis appariturus sit in secundo adventu, eis ostendit. Hæc quidem omnia et prophetarum et Apostolorum dicta, vox paterna miraculose formata confirmat, nubes lucida obumbrat, totiusque Trinitatis testimonium in hunc diem concurrit, Pater intonans, Filius splendens, Spiritus sanctus in nube protegens et illustrans : confirmatur denique Testamentum novum, lex Evangelica, Christique doctrina, cum paterna vox subdidit : *Ipsum audite.*

75. « Felix igitur, ac inter mortales beatus judicari potuit, cui tantarum rerum mysteria sub humano corpore capere, intueri et contemplari licuit, quæ angelicis beatisque spiritibus magno privilegio conceduntur. Quis igitur tantarum rerum magnitudine pro generis humani salute ab Auctore nostro mirum in modum gestis non stupeat in hodiernæ festivitatis institutione salubri ? Quis in hac sacratissima die in qua tot et tanta sunt signata mysteria, in qua Christus divinitatis suæ potentiam, prophetarum testimonium, atque præsentiam, seque vitæ et mortis potestatem habere, ac vivorum et mortuorum judicem constitutum esse ostendit : in qua cœlestis quodammodo beatitudo, et humanitas in forma gloriosa, terrenis hominibus exhibetur, in qua Prophetarum, et Apostolorum dicta paterna voce firmantur, et totius Trinitatis, atque hominum novi et veteris Testamenti testimonium perhibetur, lex Evangelica roboratur, in ejusdem Salvatoris honore lætari, et hymnis et canticis Redemptorem ipsum laudare, benedicere et magnificare non debeat, cum per ea, quæ recensita sunt, et alia hodiernæ festivitati inclusa mysteria, plane intelligamus glorificationem corporis mystici in resurrectione novissima, quando mortale immortalitatem, et corruptibile incorruptionem induerit, et quod seminatum est in ignobilitate, resurget in gloria ? Tunc enim facies lucida vere apparebit, Christus enim est caput nostrum ; vestimenta alba, quæ signant corpus ejus mysticum, quod est universalis Ecclesia ; fulgebunt enim justi sicut sol in conspectu Dei : tunc denique patebit Transfigurationis mysterium, cum ipsius Redemptoris nostri imitantes vestigia, in æterna beatitudine ipsius gloria perfruemur.

« Ad confirmandam igitur fidei nostræ, ac Legis et Prophetarum confessionem, necnon plurima et maxima divina mysteria, stupendaque miracula hujus sacratissimæ Transfigurationis, celeberrimam diem hanc non immerito divina inspiratione inducimur, eamque celebrem denuntiare fidelibus invitamur, ut qui Visitationis, et Nivis, ac Purificationis Virginis gloriosæ Mariæ, et Præsentationis in templo, in qua Salvator noster se filium hominis ostendit, Cir-

cumcisionis quoque, in qua legalia observavit, ac nonnullas alias novissimis temporibus institutas festivitates sanctorum devote recolimus, digne et hunc sacratissimum diem in quo se Legis et Prophetarum dominum esse, in quo non infirmitatem carnis, sed virtutem glorificationis patefecit, et in quo tot et tanta claruere mysteria, annua devotione piissime veneremur, solet enim sacrosancta Romana Ecclesia, permissione Altissimi, Petri interdum fluctuante navicula, præsidia, et ab eodem Salvatore nostro, utpote ipsius Ecclesiæ sponso, fundatore, atque magistro optimo, solita remedia, et opportuna subsidia cum lachrymis ac humilitate exposcere, ipsiusque clementiam, peccatorum nostrorum mole offensam, pœnitentiæ et orationum remediis mitigare.

77. « Eapropter nos ejusdem Salvatoris nostri, cujus vices gerimus, et locum quamvis indigni tenemus in terris, qui cum multa de periculis, de passione et morte, ac futuris persecutionibus, et discipulorum cæde locutus fuisset, ad extremum ea omnia æquanimiter toleranda futuræ vitæ gloria promissa adhortatur, doctrinam imitantes, ipsiusque salutaribus monitis et vestigiis inhærentes ; ac illa solemniter colere, et a Christi fidelibus colenda instituere cupientes, per quæ ejusdem Salvatoris altitudo sapientiæ, rectitudo justitiæ, potentiæ immensitas, et bonitatis largitas demonstratur ; et per quæ in cordibus nostris roboretur fides, spes erigatur, et charitas excitetur ; et ad tribulationes et persecutiones hoc potissimum tempore perferendas, quo rabidus hostis, videlicet Turcus Machometus, qui os suum in blasphemiam Altissimi relaxavit, et stragem Christi fidelibus inferre, tabernaculum Dei profanare, Ecclesias violare, et Christi fidem, nomen et subditos ejus delere molitur ; necnon ad suam suorumque satellitum confringendas insanias arctius invitemus, Christianorum accusandam censentes non immerito tarditatem, ex qua, quod non optamus, flagellis et plagis contriti probabiliter hæsitatur a multis, et præcipue timoratis, ejus, sub cujus vexillo et nomine militamus, devotissime implorantes auxilium, licet tantæ rei excellentiam, dum in minoribus constituti essemus, sæpius mente volventes, eam viribus nostris imparem esse plane intelligamus, ne tamen Spiritui sancto contradicere, aut divinæ voluntatis contempsisse videamur imperium, matura super hoc cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus in secreto prius, et deinde in publico consistoriis cum eisdem et aliis in Romana curia residentibus prælatis deliberatione præhabita, hujus sacratissimæ solemnitatis diem, de fratrum eorumdem consilio instituimus a cunctis Christi fidelibus perpetuo celebrandum, profecto credentes, quod idem Redemptor, cujus res geritur, et qui Ecclesiam suam pretioso ejus sanguine rubricatam protegit et sustentat, et quæ illi profutura esse prævidet, per eumdem Spiritum sanctum, in tempore opportuno manifestat, nostram et plurimorum devotorum hominum mentes, hujusmodi sæviente procella, divinitus inspiraverit ad tanti mysterii celebritatem, quæ ad corroborationem et confirmationem fidei Catholicæ cedit pariter et honorem, ut præter communem, quam de ipso excellenti miraculo sabbato primæ hebdomadæ Quadragesimalis jejunii, et sequenti Dominica, commemorationem universalis facit Ecclesia, propria in honorem ejusdem Salvatoris solemnior per universum orbem, videlicet octavo idus Augusti, quæ est sexta dies ejusdem, annuatim ab universis fidelibus hæc sacrosancta festivitas celebretur, quoniam pater ille misericordiarum ac piissimus Christianorum protector, et vitæ nostræ defensor omnipotens Deus, postquam in die celebri beatorum Apostolorum Petri et Pauli, dum sacra missarum solemnia in eorum Basilica ageremus, litteras nostras super generali oratione per universos Christicolas facienda lectas, et favente Domino, ubique observatas fecimus publicari, ut piis orationibus et operibus sui afflicti populi aliquantulum mitigatus, feritatem ipsius impii et immanissimi Turchi cultoris execrabilis Machometi, proxima Æstate decursa, cum suo pæne innumerabili, in quo plurimum confidebat, exercitu infidelium et Turcorum contrivit, et castri Belgradi in regno Hungariæ ad ripam Danubii situati, quod undique obsessum et coangustatum diripere satagebat, obsidione soluta per crucesignatos et Hungaros admodum populares, quamvis pauciores numero et fere inermes, ex nostra ordinatione et instructione, dilecto filio legato nostro de latere illuc destinato injuncta, ac nuntiis et litteris sæpius repetita, ex sincera fide quam gestamus in ipso Salvatore nostro, cujus est res adunare dispersas, et desperatas protegere, et superborum præcipue infidelium, et Christianæ fidei inimicorum potentiam conterere et etiam debellare, sub strenuo Joanne vayvoda celebris memoriæ, fidei nostræ Catholicæ acerrimo defensore, et pro ea atque fidelibus propugnatore, Christianæque cohortis duce dignissimo, cui nec fides neque spes potiendæ victoriæ defuere, militantes, præsente pariter quondam Joanne de Capistrano Ordinis fratrum Minorum professore, viro quidem optimo, et meritorum apud Deum et homines eximio, et nomen Christi Jesu, in quo salus nostra consistit, fiducialiter et assidue cum omni populo circumsepto voce unanimi invocante, vexillo quoque sacratissimæ crucis cum magnis clamoribus et lachrymis elevato ad cœlum, unde infallibile, uti a cunctis dari sperabatur, advenit auxilium. Mira res ! die memorabili beatæ Mariæ Magdalenæ cœlesti præsidio communitus populus, fidelium impetu

in hostes viriliter facto, eumdem ferum Turcum cum suis sacrilegis complicibus in turpem et damnosam fugam convertit, deditque ipse miserator Dominus et fidelis, in manu paucorum, tam ferocis, muniti, et innumerabilis exercitus, cum maxima strage victoriam, ultra quam mens extimare possit humana : Dominus enim potens, et super omnes exercitus et tyrannos, qui Madian et Orientales populos ad numerum locustarum, in manu tradidit Gedeonis ; Oniæ etiam sacerdoti contra Heliodorum, civitatem sanctam Jerusalem profanare molientem, præsidium præbuit et juvamen, pro nobis contra insolentissimos hostes miraculose pugnavit.

78. « O bone Jesu, dux et salvator noster, fortitudo vera, et tutissimum certumque præsidium ad te confugientium Christianorum, ea pietate qua ipsos proprio sanguine redemisti, gladium tuum super inimicorum capita fugientium intromittens, non pauciores sese mutua cæde necarunt, quam a nostris in prælio interempti fuissent : nam, ut a fide dignis accepimus, in ea pugna quadraginta millia occisi, totidemque superstites in turpem fugam versi, sese mutuo trucidantes defecerunt, castra incensa, machinæ et instrumenta bellica omnia, aqua et terra direpta sunt, ut confusus abiens ipse tyrannus, et præ timore jam multis mensibus non apparens, inter latebras, seu munita oppida se recepisse dicatur, et divinam præsentiens ultionem in suam perditionem futuram, intra Constantinopolitanam Peramque civitates se recluserit, illasque muris et antemuralibus munire frustra decertet, minus attendens quod, *nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam* ; superbiæ ejus frænum imponens ipse Salvator solum nomen vicarii Jesu Christi inhumanitem ejus deterret, ita ut ossa in suo corpore contremiscant concutianturque, ut Hadriano accidit imperatori, qui post immanissimam persecutionem Christianorum, Tiburtinam civitatem ingressus, per annum ejus ossa in suo corpore concussa sunt et tandem putrefactus emarcuit.

79. « Igitur cuncti per orbem terrarum constituti fideles animas et corpora pro fidei Christianæ munimine præparare, et debitas gratias Salvatori nostro pro tantis beneficiis ab eo susceptis exsolvere, diemque victoriæ e cælo nobis concessæ, diem lætitiæ et liberationis a filio superbiæ, venenoso serpente Turco fædissimo, annis singulis celebrare studeant pie, solemniter et devote, quemadmodum filii Israël de servitute Ægyptiaca liberati, sempiternum diem celebrem recolentes Deo laudes reddebant, et gratiarum debitas actiones ; ita et cuncti populi in hac solemnitate et festivitate præcipua Transfigurationis Domini nostri Jesu Christi recolentes mysteria, miracula, ac legis naturæ et gratiæ, totiusque sanctæ et individuæ Trinitatis testimonia etiam pro habita victoria : hunc diem lætitiæ perpetuis laudibus, obsequiis et gratiarum actionibus, in confusionem hostium et populi Christiani victoriam studeant venerari ac etiam celebrare.

80. « Et ut Christi fideles ad tantæ festivitatis venerationem devote et affectuose conveniant, et quisque pro suo imbecillitatis modulo eidem Redemptori laudes, ac pro susceptis beneficiis, gratiarum debitas actiones exsolvat, utque ipse verus pastor atque redemptor gregem suum protegat et conservet, ac ipsorum mentes ad totalem æmulorum fidei humiliationem et exterminium corroboret et induat, de omnipotentis Dei misericordia, beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus vere pœnitentibus et confessis, qui vigiliæ et festivitatis hujusmodi vesperis, matutinalique, et missæ officiis, in Ecclesia in qua institutum novissime officium celebrabitur, interfuerint, pro qualibet horarum et missæ centum, qui vero Primæ, Tertiæ, Sextæ, Nonæ, et Completorii officiis aderunt, singulis horarum earumdem quadraginta dies de injunctis eis pœnitentiis relaxamus : qui vero devotionis causa, hujusmodi festivitatis octavas duxerint celebrandas, et maxime in Ecclesiis sub ipsius Salvatoris invocatione fundatis, et qui horis canonicis ac missis octavarum hujusmodi interfuerint, illas omnino indulgentias consequantur, quas in octavas festi sacratissimi Corporis Christi horis hujusmodi interessentibus prædecessores nostri, pia largitione concesserunt. Quocirca venerabilibus fratribus nostris universis patriarchis, archiepiscopis, episcopis, ac dilectis filiis electis, ac patriarchalium, metropolitanarum, et cathedralium Ecclesiarum capitulis ubilibet constitutis, in virtute sanctæ obedientiæ et ad æternorum præmiorum augmentum, harum serie injungimus et mandamus, quatenus præsentes litteras nostras, cleris et populis suis, auctoritate nostra solemniter publicantes, sacratissimum Transfigurationis hujusmodi festum, quod vulgariter Salvatoris dicitur, sub solemnis duplicis officio, quod una cum præsentibus destinamus anno quolibet, ut præfertur, celebrent, et faciant etiam ab eorum subditis celebrari ; ipsum Salvatorem nostrum totis cordis affectibus humiliter deprecantes, ut solita clementia Ecclesiæ suæ, universisque fidelibus antedictis assistere et auxiliari dignetur, ac sublata hostium formidine, illam quam mundus dare non potest pacem, ac tempora nobis tranquilla concedat, ut una cum commisso nobis grege pervenire ad sempiterna gaudia mereamur. Amen. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ institutionis, relaxationis et mandati infringere, etc. si quis autem hoc attentare præsumpserit, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. millesimo

quadringentesimo quinquagesimo septimo, octavo id. Augusti, Pontificatus nostri anno tertio ». Meminit de his litteris Monstreletus [1] aitque decretas instructo agmine religioso solemnes supplicationes, peractasque ubique divino Numini laudes gratesque; tum institutum, ut inter secundam et tertiam promeridianam horam, qua cœlesti virtute parta victoria fuerat, campanæ ad angelicam precationem repetendam pulsarentur, eumque morem in nonnullis Ecclesiis Galliarum perstitisse. Optasset Callistus in hac celebritate rem divinam peragere, sed cum graviori incommodo implicitus esset, Guillelmo tit. S. Martini in Montibus presbytero cardinali jus tribuit [2], ut in principe ara Basilicæ S. Petri sacris operaretur : quod ad indicandum Ecclesiæ Romanæ veterem ritum non prætermisimus. Dictum porro Diploma Callistus misit ad Joannem Carvajal cardinalem legatum inter alios, ipsumque dare operam jussit ut ea celebritas in Hungaria Germaniaque fieret : « Bullam, inquit [3], festivitatis gloriosissimæ Transfigurationis Salvatoris nostris Jesu Christi, quam edidimus simul cum officio, jam nuper tibi misimus, ut eam per civitates et loca decentia tuæ legationis solemniter faceres publicari et observari ».

81. *Osmundus episcopus in sanctorum Albo repositus.* — Eodem anno decrevit Christi vicarius solemni ritu sanctorum honores Osmundo episcopo Sarisberiensi, qui vitæ sanctitate et miraculis insignibus in Anglia floruerat; de quo hæc tradit S. Antoninus [4] de Callisto locutus : « In tertio anno sui Pontificatus, scilicet MCDLVII, alterum nimirum a B. Vincentio Ferrerio sanctum virum, de communi consilio et assensu prælatorum in curia existentium ,santorum ordini ascripsit ». His consentanea scribit Baptista Platina [5], et sanctum illum episcopum Emundum vocat, de quo in Notis [6] ad Martyrologium Romanum, atque in Annalibus [7] meminit magna cum laude cardinalis Baronius, ipsumque sanctitati et doctrinæ conjunxisse miraculorum gloriam refert, observatque [8] eumdem sanctum alterius sancti episcopi, nimirum Anselmi, gesta conscripsisse : adducendum vero arbitramur Callisti Diploma [9] de relato in sanctorum numerum B. Emundo, ex quo perspicuum et illustre fit id quod alibi etiam observavimus, quanta cum maturitate ac gravitate consilii Romani Pontifices in decernendis cuipiam sanctorum honoribus uti consueverint.

« Ad perpetuam rei memoriam ».

In Diplomatis exordio de Christi majestate, deque Ecclesia veluti regina variis sanctorum distincta ordinibus, atque instar vineæ diligentissime exculta præfatus, addit : « Ab extremis terrarum insulis et remotissimis totoque orbe divisis partibus cœlestis agricola more suo piissimo eamdem vineam novo germine, novo præsule et cultore dignissimo visitavit, ac ad novellas virgulas inserendas, vetustasque purgandas, fovendas regendasve transmisit probatissimæ ac exemplaris vitæ virum mirabilem Osmundum Saresberiensem antistitem, in hac tam mira reginæ hujus varietate sanctorumque cohorte merito collocandum, ac beatorum spirituum cætui suis excellentibus meritis sociandum, cujus quidem originem, vitæ actus, mores ac merita, et quæ summus idem Pontifex Deus in ipsius sanctitatis præmium monstrare dignatus est, splendida quoque ipsius miracula, omni pæne genti Anglorum, præsertim regni notissima, ne præsens sæculum et nostri temporis ætas silentio omnino prætermissa ignoret, brevi sub compendio complectenda, ac a multis et maximis pauca non reticenda esse censuimus, ut pro ipsius gloriosi præsulis et confessionis operum gloria cunctis fidelibus innotescant.

82. « Vir namque sanctissimus Osmundus generositate præclarus ex stirpe regia, ac etiam ducali nobilissima ortus prosapia, postquam pueriles annos laudabiliter, et super quam illa ætas pateretur, exegerat, bonæ indolis adolescens, non lasciviam complexus est mundi, non sæculi oblectamentis et voluptatibus, dum libere uti posset, applicuit animum : sed cor gerens senile, ac omnes sui cogitationes ad ipsum Creatorem suum et opera pietatis charitatisque convertens, in Dei timore et proximi charitate eo magis fervebat in dies, quo majori utens pro qualitate temporis ratione, cuncta sub sole vanitati subjecta, transitoria et caduca juxta Sapientis sententiam fore cognovit. In virum deinde perductus, et Evangelicæ doctrinæ verus imitator existens, ac illud Salvatoris nostri semper ante oculos sui cordis fixum tenens : *Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus ;* ut thesauros incomparabiles sibi in cœlo reconderet, ubi fures nequaquam effodiunt nec furantur, ubi tinea corrodere aut demoliri non potest, de bonis a Deo sibi collatis in regno Angliæ Saresberiensem Ecclesiam tunc in suis primordiis tenuem et exilem nova quadam fundatione, ac ampla sui patrimonii dote et largitione ditavit, prædia scilicet, terras et possessiones sui comitatus Dorsetis, et quæ ad ipsum alias legitime pertinebant, libros quoque, calices, cruces, paramenta, et quæque alia optima ornamenta, ceu cathedralem decebat Ecclesiam, sibi pia liberalitate donavit, ac ultra primitus institutas quatuor alias dignitates, triginta duos canonicatus totidemque præbendas ;

[1] Monstr. vol. 3. p. 68. — [2] Lib. XXVI. p. 289. — [3] Lib. I. brev. p. 130. — [4] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 14. in princ. — [5] Plat. in Call. III. — [6] Baron. in Not. ad Martyr. Rom. die IV Dec. — [7] Annal. tom. XI. 1067. num. 16. — [8] Baron. in Not. ead. die. — [9] Lib. XI. p. 59.

alios quoque archidiaconatus et officia in ea erexit, ita ut qui, suis exigentibus meritis, ipsius quam dotavit ornavitque Sarisberiensis Ecclesiæ, post decessum primi episcopi, fuit ordinatus antistes, incredibili perfectione et gratia, necnon sancti Spiritus lumine illustratus, non solum doctrina verbi ac operibus optimis pariter et exemplis commissum sibi gregem Dominicum informaret, ipsamque Ecclesiam cui digne præerat, illiusque capitulum et personas sacris dogmatibus insigniret, et nusquam magis quam suo in tempore disciplinæ censura, morum honestas, et gravitas personarum in ea vigeret; sed ne promiscuis actibus rerum turbarentur officia, et in divinis aliqua posset in antea suboriri confusio, librum quemdam perutilem et proficuum *Ordinalem*, alias *Consuetudinalem* appellatum, quo fere universæ ipsius Angliæ, Walliæ et Hiberniæ, ac aliorum quamplurium locorum utuntur Ecclesiæ, necnon sanctorum Vitas pro eorum gloria et cleri instructione composuit, atque alia quamplurima imitanda posteris exempla continuo præbuit, ita ut divinum potius quam humanum eum cuncti putarent, quem divina miseratio tot gratiarum muneribus illustrabat.

83. « Erat enim vir totius prudentiæ, humilitatis et patientiæ, pietate magnificus, pudicitia et castitate ornatus, sobrietate et abstinentia præditus, bonitate conspicuus, laudabilis sanctitate, morum honestate, virtutibusque præclarus, semper in fide constantior, præstantior spe, charitate ardentior, justitiæ et æquitatis amator, qui carnis illecebras, jactantiam, pompam et arrogantiam, ac cætera vitia mira animi magnitudine contempsit atque calcavit, et sancte usque ad consummationem corporis continuatis operibus, ac sacramentis Ecclesiasticis demum rite perceptis, in confessione veræ fidei et æternæ Trinitatis firmiter perseverans, puram et immaculatam animam reddidit Creatori.

« Cujus quidem meritis summus et omnipotens creator omnium Deus, remunerator animarum fidelium, cæcis visum, surdis auditum, mutis loquelæ officium, claudis gressum, naufragis periclitantibusque portum salutis restituit et indulsit : ab immundis quoque spiritibus obsessos, furiosos, rabidos et amentes atque diabolica fraude oppressos penitus liberavit. Diversarum quoque ægritudinum incurabilium mole subactis, paralyticis, contractis, tremulis, languidis, invalidis, et infirmis sanitatem restituit, et quod admiratione maxima dignum est, plures mortuos suscitavit. Alia etiam multa miracula, quæ ipsius sancti meritis et precibus sublimis Deus operatus est et operatur in dies, si per singula recensere vellemus, longius nimium in ipsorum recitatione prolixitas resultaret. Sed ne quidem ea quæ præclara et admiranda sunt, devotis fidelibus, illius singula gesta legere cupientibus, abscondita fiant : libellum, in quo omnia fideliter annotari curavimus, una cum processibus super præmissis confectis, quos in archivio ipsius Ecclesiæ ad perpetuam rei memoriam conservari mandavimus, poterunt lectitari.

« Verum quia paraclitus Spiritus, qui mentem hujus præsulis sui luminis claritate replevit, et qui sacrosanctæ Ecclesiæ Catholicæ futura prævidet, diu latere non sinit, bonæ memoriæ Richardum episcopum, necnon decanum, et capitulum dictæ Ecclesiæ Sarisberiensis, ac alios plurimos graves Deoque devotos viros inspiravit divinitus, ut sanctæ Sedi Apostolicæ præmissa omnia nota facerent, ac eidem Sedi, cui tunc felicis recordationis Gregorius papa IX, prædecessor noster præsidebat, humiliter supplicarent, ut prius per illos viros graves et expertos, quibus id duceret committendum, de sanctimonia vitæ, virtutibus ac miraculis ejusdem episcopi, receptis informationibus et testibus fide dignis, prout tantæ rei gravitas exigebat, eum sanctorum Dei catalogo ascribere dignaretur ; idem prædecessor intendens in hujusmodi causa juxta rei magnitudinem cum debita deliberatione et maturitate procedere, bonæ memoriæ Bathoniensi et Conventrensi episcopis, ac abbati monasterii de Scanley, eorum propriis nominibus non expressis, suis litteris dedit in mandatis, ut super vita et miraculis hujusmodi diligenter inquirerent et se informarent, ac quidquid per inquisitionem et informationem hujusmodi de sanctimonia atque miraculis ejusdem antistitis invenirent veritate fulciri, et totum exinde formatum processum eorum sigillis munitum ad eumdem prædecessorem remitterent, per eum examinandum, secundum exigentiam et continentiam meritorum.

84. « Postmodum vero commissarii ad executionem litterarum dicti prædecessoris juxta commissionis formam eis traditam super his, quæ pro hujusmodi veritate investiganda necessaria erant, legitime procedentes, ac de sanctimonia vitæ et miraculis dicti Osmundi episcopi diligentius inquirentes, nonnullos testes bonæ opinionis et famæ, cum ea quæ decebat attentione et diligentia examinarunt, quorum depositiones et attestationes in authenticis scripturis redacta in archivio dictæ Ecclesiæ conservata per certa tempora remanserunt : et licet ex post varietate temporum ac plerisque aliis causantibus impedimentis in hujusmodi causa ulterius processum non fuisset, nihilominus postmodum canonizationis causa prædicta coram bonæ memoriæ Angelo Corario in universali Ecclesia episcopo tunc Gregorio XII, in sua obedientia, de qua partes illæ tunc erant nuncupato primo, et successive pro parte bonæ memoriæ Joannis episcopi, ac dilectorum filiorum decani et capituli Sarisberiensis, coram piæ memoriæ Martino papa V etiam prædecessore nostro proposita, ac præmissis omnibus et singulis ex ordine recensitis,

et etiam pro eorum parte subjuncto, quod ipsi, qui dignum existimantes thesaurum longo tempore absconditum Christi fidelibus debere ostendi, ut tanquam lucerna lucens ad aliorum exempla et instructionem pateret, cupiebant pro exaltatione nominis Christi ac splendore, gloria et honore ipsius Sarisberiensis Ecclesiæ, ut super præmissis ad examinationem ejusdem processus et alia dictam causam concernentia usque ad canonizationem ejusdem sancti viri procederetur, idem Martinus prædecessor, prout rei gravitas et magnitudo poscebat, bonæ memoriæ Jacobo Tergestino in regno Angliæ Apostolicæ Sedis nuntio, et Wintoniensi ac Herfordensi episcopis suis litteris dedit in mandatis, ut processus super præmissis vita et miraculis per eosdem commissarios habitos et formatos auctoritate sua cum debita maturitate et gravitate, prout tantæ rei conveniret, recensentes ac examinantes, ac in formam authenticam redigentes, de præmissis omnibus et eorum circumstantiis universis se informarent, et inquirerent diligentius veritatem, et nihilominus ad receptionem testium, probationum et informationum fide dignorum, prout expediens esse cognoscerent, in ipsa causa ad ulteriora procederent, prout eorum discretioni videretur, voluit tamen quod totum in ipsa causa tam per eosdem primos judices formatum, quam secundos auctoritate sua formandum processus in publica et authentica forma eorum sigillis munitos per proprium nuntium ad eumdem Martinum prædecessorem destinare curarent, ut veris existentibus supradictis, ipse prædecessor super canonizatione hujusmodi in forma Ecclesiæ consueta, servatis de more solemnitatibus, deliberare valerent.

« Qui quidem commissarii mandata Apostolica in singulis diligentius exequentes, ultra primos aliis quamplurimis testibus idoneis diligenter examinatis, eorum dicta et attestationes, ac per eos habitos aliosque priores processus prædictos ad Romanam curiam transmiserunt : idemque Martinus prædecessor ad humiles preces episcopi, decani et capituli prædictorum, Gabrieli tit. S. Clementis, postea Eugenio papæ IV, ac Petro tit. S. Stephani in Cælio Monte presbyteris, et Lucido S. Mariæ in Cosmedin diacono cardinalibus, etiam in suo consistorio publico vivæ vocis oraculo commisit, ut in dicta causa procederent, et apertis processibus eos diligenter examinarent, sibique postea ex more referrent ad effectum canonizationis prædictæ. Qui, servatis servandis, recognitisque sigillis, processus hujusmodi aperuerunt, monentes omnes et singulos, qui in his interesse aliquod habere prætenderent, ut ad diem certam tunc expressam legitime comparerent ; aliaque deinde fecerunt, quæ circa ea fuerant opportuna. Cumque rei hujus veritate comperta, idem Martinus prædecessor votis poscentium cogitaret annuere, sicuti Altissimo placuit, e medio sublatus est : et licet recolendæ memoriæ Eugenius præfatus similiter prædecessor noster rem hanc, ut accepimus, optato fine concludere velle assereret, morte antea interceptus quod proposuerat non implevit.

85. « Denique felicis recordationis Nicolaus papa V prædecessor etiam noster immediatus, plurimorum supplicationibus inclinatus, quod in similibus Sedes Apostolica observare consuevit, et rei qualitas exigebat, nobis tunc in minoribus constitutis, ac dilecto filio nostro Dominico tit. S. Crucis in Jerusalem presbytero cardinali negotium ipsum examinandum, investigandum discutiendumque commisit, in quo debita cum diligentia procedentes, cuncta quæ in præmissis et circa ea quomodolibet opportuna erant, cum omni attentione et maturitate rimari et investigare curavimus : ac postremo eodem Nicolao prædecessore, vocante Domino, similiter rebus ab humanis exempto ; nos qui eidem, licet insufficientibus meritis, in universalis Ecclesiæ gubernatione successimus, iteratis vicibus pro parte charissimi in Christo filii nostri Henrici VI Angliæ regis illustris, ac charissimæ in Christo filiæ Margaretæ reginæ Angliæ illius conthoralis, necnon prælatorum, principum, et Christi fidelium dicti regni, ac etiam venerabilis fratris nostri Richardi moderni episcopi dilectorumque filiorum Gilberti Kimarum decani et capituli Sarisberiensis Ecclesiæ memoratæ, fuimus debita cum instantia requisiti, ut quod iidem nostri prædecessores minime adimpleverant, et nobis faciendum Altissimus reservavit, perficere, annuente Domino, dignaremur. Quorum omnium tam efficax assertio, et crebra dilecti filii magistri Joannis Lax, legum doctoris et secretarii nostri, ac dictorum episcopi et capituli procuratoris, intercessio fuit, ut non immerito nos, qui licet tantæ rei excellentiam sæpenumero mente volverimus, eamque humeris nostris imparem esse plane conspexerimus, ne tamen voluntati divinæ contradicere videremur, præmissa omnia et singula ponderantes ; necnon ejusdem antistitis fidem, vitæ integritatem, mores, actus castissimos, humilitatem, simplicitatem, doctrinam, liberalitatem maxime erga Saresberiensem Ecclesiam memoratam illiusque personas, et quæ a trecentis et plurimis annis citra coruscarunt miracula plurima, aliaque adminicula non minora tam per authenticas scripturas, quam per fide dignorum etiam septuaginta quinque testium depositiones manifeste probata, famam quoque publicam, ac præterea triginta famosissimorum sacræ paginæ et utriusque juris doctorum, quorum nonnulli episcopi, quidam referendarii, cæteri vero palatii Apostolici auditores, advocati consistoriales, ac magnæ auctoritatis viri extiterunt consilia, quæ omnia in

unam eamdemque sententiam pro ipsius canonizatione antistitis convenirent, merito attendentes, ut tanto viro gloriam, quam divina testificatione jam in triumphante obtinebat Ecclesia, in militante nequaquam negaremus in terris; præmissa omnia in consistorio nostro per dilectum filium nostrum Guillelmum tit. S. Martini in Montibus presbyterum cardinalem, quem loco nostro quoad hoc substituimus, feceramus particulariter recitari; scrutantesque deinde in eodem consistorio vota omnium venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium, ac omnibus debite recensitis, iidem fratres nostri in eamdem sententiam convenerunt. Quorum secuti consilium, ut illud plurimorum sententiis firmaretur, omnes alios in Romana curia residentes prælatos in palatio nostro jussimus congregari: qui post propositionem publicam omnium præmissorum, votis etiam singulorum ex more scrutatis, nemine discrepante, una nobiscum et fratribus antedictis consuluerunt et censuerunt, ad canonizationem dicti viri optimi fore procedendum; in quorum præsentia de eorumdem consilio et assensu decrevimus et declaravimus eumdem Osmundum episcopum esse canonizandum, ad quod publice et solemniter faciendum diem statuimus hodiernam.

86. « Et quoniam per excellentia merita vir iste insignis, almi Spiritus gratia operante, in ipsius summi patris gloria collocatus hanc eamdem militantem illustrat Ecclesiam, prout omnibus, qui ejus gesta didicerunt, debet esse notissimum, nos qui ex debito pastoralis officii cunctis fidelibus debitores existimus, per ea, quæ de Gregorii, Martini et Nicolai prædecessorum eorumdem, ac nostro postremo mandatis super his inquisita, investigata et examinata fuerunt, et quæ in minoribus constituti præ cæteris singulari devotione et attentione iteratis vicibus relegimus, investigavimus, examinavimus et diligentius fuimus perscrutati tam per ipsorum testium fide dignorum depositiones, quam probationes alias legitimas, præmissis omnibus veris existentibus compertis ac etiam comprobatis, de ipsius Osmundi episcopi sanctimonia plenissime informati, certioresque effecti, quod optima fuit negotiatio ejus, et talenta sibi credita cum multiplicato fructu suo restituit Creatori, de quibus sibi etiam fidele testimonium perhibemus, ut propterea ac ex multis aliis excellentibus donis et gratiis, quibus extitit insignitus super candelabrum domus Domini positus in universali Ecclesia inextinguibili lumine et splendore rutilet, eam quoque sua claritate exornet: in nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Patris et Filii et Spiritus sancti, præfatum Osmundum episcopum celeberrimum benedicentes benedicamus in sæcula, floreatque super eum sanctificatio nostra, et ad honorem sempiternæ Deitatis, ac triumphantis et militantis Ecclesiæ exaltationem, orthodoxæ quoque Christianæ fidei felicem statum et augmentum, auctoritate omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus atque nostra, de ipsorum fratrum coepiscoporum et prælatorum unanimi consilio et assensu pronuntiamus, declaramus, decernimus et etiam definimus piæ memoriæ B. Osmundum episcoporum antedictum sanctum esse, et tanquam sanctum ab universali Ecclesia et cunctis fidelibus venerari, ac sanctorum Catalogo ascribendum fore et ascribi: quem ipsi in præsentiarum ascribimus et sanctorum cœtui aggregamus, statuentes ac etiam venerabilibus fratribus nostris patriarchis, archiepiscopis et episcopis, ac dilectis filiis electis et patriarchalium, metropolitanarum, et cathedralium Ecclesiarum capitulis ubilibet constitutis, tenore presentium injungentes, ut anno quolibet in die, qua ipsum post consummationem laborum triumphatumque mundum in æternitates perpetuas præsens vita transmisit, videlicet pridie nonas Decembris, festum ipsius et officium veluti pro uno Confessore Pontifice devote et solemniter celebrent, et ab aliis celebrari, ac universis Ecclesiis et Christi fidelibus faciant venerari.

87. « Et ut ad Sarisberiensem Ecclesiam prædictam ipsiusque venerabilem tumulum, quem in dignori loco volumus præparari, eo libentius Christi fidelium confluat multitudo, ejusque memoria recolatur, et festivitas celebretur decentius in futurum, eisdem fidelibus universis utriusque sexus vere pœnitentibus et confessis, qui Ecclesiam Sarisberiensem præfatam et ipsius gloriosi Confessoris tumulum in festivitate ejus et per totam octavam immediate sequentem devote visitaverint annuatim, et ad ipsius Ecclesiæ atque tumuli reparationem, ornamentum et conservationem, seu dictæ Ecclesiæ fabricam manus porrexerint adjutrices: in festivitate prædicta a primis vesperis illius vigiliæ usque ad secundas vesperas ejusdem festivitatis, decem, in singulis vero octavæ diebus tres annos et totidem quadragenas, de injunctis eis pœnitentiis misericorditer in Domino relaxamus, præsentibus perpetuis futuris temporibus duraturis, etc ». Præcipit præsulibus omnibus, ut Diploma hoc in Ecclesiis divulgent, hortenturque populos, ut S. Osmundi suffragia apud Deum implorent, quo Ecclesiam ab infidelium irruptionibus vindicet. « Dat. Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MCDLVII, kal. Januarii, Pontificatus nostri anno secundo ». Dantur alio Diplomate[1] mandata Richardo, qui Ecclesiæ Sarisberiensi tum præerat, et canonicorum collegio, ut S. Osmundi memoriam quo par erat cultu celebarent; corpusque humili jam ante tumulo tectum Pontifex in honorificentiore

[1] Lib. XI p. 64.

atque ornatiore loco reponi jussit: utque populos ad pietatis cultum pelliceret, iis qui translationis celebritati interfuissent, stipemve ad feretrum exornandum, in quo pignus reponendum erat, contulissent, noxarum, quas sacra exomologesi expiassent, veniam impertitus est[1]:

88. « Ad futuram rei memoriam.

« Quoniam, ut accepimus, ipsius pontificis, (nimirum Osmundi), sacræ reliquiæ, quemadmodum ipse, dum mortalis corporis sui carcere teneretur inclusus, sub maxima humilitate fundatus optabat, humili conditæ sunt sepulchro, nos cupientes, sicuti dignum est, reliquias tanti præsulis convenienti loco decentique tumulo collocari, venerabili fratri nostro Richardo Sarisberiensi episcopo, ac dilectis filiis decano et capitulo Ecclesiæ Sarisberiensis in virtute sanctæ obedientiæ præsentium tenore committimus et mandamus, quatenus locum celebrem et insignem in præfata Ecclesia, ad quem una cum vicinis prælatis et aliis Ecclesiasticis personis, sicut talibus fieri convenit, eædem reliquiæ devotissime transferantur, præparare, ac deinde illas de loco et tumulo, in quo requiescunt ad præsens, cum psalmis, hymnis et canticis in jubilo transferre studeant et procurent, ubi fideles Christi cum debita reverentia et honore ad illius sacrum convenientes habitaculum commode se recipere, ac precibus et orationibus instare apud Altissimum consueta sanitatis remedia ipsius gloriosi Confessoris intercessione, et postremo vitam consequi mereantur æternam, statuentes quod tam principalis ipsius Confessoris festivitas, quam translationis hujusmodi dies in civitate et diœcesi Saresberiensi celebres ab omnibus habeantur. Nos enim de omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi universis utriusque sexus Christi fidelibus vere pœnitentibus et confessis, qui in die translationis hujusmodi ad eamdem Ecclesiam devote accesserint, annuatim, et ad ornatum seu constructionem ipsius loci, in quo eædem reliquiæ venerabiliter collocari debent, aut ipsius Ecclesiæ fabricam manus porrexerint adjutrices, septem, in singulis vero octavæ diebus tres annos et totidem quadragenas de injunctis eis pœnitentiis misericorditer in Domino relaxamus, præsentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. Nulli ergo, etc. Datum Romæ apud Sanctum Petrum anno Dominicæ Incarnationis MCDLVI. VI non. Januarii, Pontificatus nostri an. secundo ».

89. *Spina Dominica stupendo miraculo flores producit.* — Hoc anno apud Rhodios insigne miraculum populorum pietatem auxit[2]: sacratissima enim spina, quæ olim Christi Domini caput transfixerat, cum spinea corona redimitus fuit, atque a Rhodiis equitibus magna diligentia servata singulis annis recurrente feria sexta hebdomadæ, qua Dominicæ Passionis memoria recolitur, efflorescere ipsa meridie, ac deinde arescere consueverat, maximo inspectantium stupore nitidiores flores tribus ante meridiem horis præter consuetudinem reddidit, magno equitum et civium Rhodiorum concursu et admiratione. Ut autem miraculi fides extaret, manaretque ad posteros, Jacobus Millius, Ordinis magister, publicum de ea re Monumentum, adhibitis testium nominibus, confecit; quod in Italicum sermonem Jacocobus Bosius conversum historiæ mandavit[1].

90. *Exorti in Longobardia hæretici.* — Vindicandæ etiam fidei orthodoxæ a novatorum exorientium impietate religionis studio incitatus Pontifex, cum nonnulli in Insubria viri nefarii infandas hæreseon pestes revocarent ab inferis, sacras Patrum traditiones respuerent, Conciliorum auctoritatem temnerent, pravasque ad evertendam religionem Christi opiniones simplicibus insererent, eos coerciturus, Bernardum e Boscho amplissimis mandatis instructum in eamdem provinciam misit[2], ut novos emergentes hæreticos sacra censura percelleret.

« Dilecto filio magistro Bernardo de Boscho, canonico et sacristæ Ecclesiæ Ilerdensis, cappellano nostro, et in Veronensi, Brixiensi et Pergamensi civitatibus et diœcesibus, ac terra sive oppido Cremæ Placentinæ, Laudensis et Cremonensis diœcesum nuntio et commissario nostro, salutem, etc.

« Ad nostrum, non sine admiratione et mentis amaritudine, plurimorum fide dignis relatibus pervenit auditum, quod in Brixiensi et Pergamensi civitatibus et diœcesibus nonnulli tam Ecclesiastici, quam sæculares, se inaniter Christiana professione censentes, ac nescientes per semitas veritatis gressus suos dirigere, damnabilibus, et temerariis ausibus, tam de Salvatore nostro Domino Jesu Christo Dei Patris unigenito, quam de ejus Genitrice virgine gloriosa Maria, ac militante Ecclesia sacrosancta, et alia falsissima quædam conficta mendacia polluto ore asserere, ac quamplura Catholicæ fidei et sanctorum Patrum canonicis institutis manifeste repugnantia, contraria et adversa, propter quæ seipsos, et nonnullos alios simplices secum trahunt damnabiliter in gehennam, astruere et dogmatizare, ac in ejusdem fidei eversionem pariter et contemptum, suorum quoque errorum, schismatisque fomentum, sanctorum Patrum determinationes salubres sancti Spiritus infusione firmatas, callidis suggestionibus, verbo et opere impugnare, novasque sectas, ritusque prohibitos, et a Chris-

[1] Lib. XI. p. 61. — [2] Bosius p. 2. l. VII. hist. equit. S. Jo. Jeros.

[1] Ext. ibid. — [2] Lib. XIV. p. 253.

tiana veritate diversos, quos saltem in privato ingerunt et personis indoctis prædicant, adinvenire, animasque fidelium tanquam ministri sathanæ a veritate avertere, in perditionemque deducere moliuntur. Nonnulli vero alii etiam illic degentes, a quorum oculis similiter Dei timor abscessit, invocationibus, carminibus, et conjurationibus, adjurationibus superstitiosis, ac magicis et nefariis artibus inservientes, suis illusionibus illos ex Christiano populo, quos simplices et incautos esse cognoverint, secum participare, et a suo Creatore deviare, eorumque fallacissimis artibus insordescere docent, suadent et pro posse inducunt, in animarum suarum periculum, perniciosum exemplum fidelium, et scandalum plurimorum.

91. « Nos igitur, qui pro tuitione fidei Catholicæ, ad exterminandas hæreses hujusmodi potissime pestiferas atque damnabiles, majestatem Altissimi offendentes, si divinam effugere volumus ultionem, totis nisibus assurgere, et animarum periculis obviare tenemur, præmissis quæ adeo manifesta dicuntur, ut non possimus nec debeamus sub dissimulatione inulta prætermittere, ne eorum contagione quotidie serpendo alios fideles inficiant, ac sinistros casus parturiant, vel eventus, de opportuno remedio providere cupientes, ac omnes et singulas causas, etiam per appellationes ad nos interpositas, coram quibusvis prælatis, auditoribus aut judicibus, tam in Romana curia, quam extra pendentes ad nos advocantes, tibi qui etiam causarum palatii Apostolici auditor existis, et de cujus integritate, providentia et probitate fiduciam gerimus in Domino specialem, per Apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus ad extirpationem præmissorum et quorumcumque aliorum errorum, hæresum ac pravitatum in eisdem civitatibus et diœcesibus, ac etiamsi fuerit expediens in civitate et diœcesi Veronensi et terra, sive oppido Cremæ Placentinæ, Laudensis et Cremonensis diœcesum vigilanter insistens; postquam cum locorum ordinariis et inquisitore hæreticæ pravitatis in illis partibus deputato, si tibi expediens videatur, super præmissis consilium et plenam informationem habueris, contra omnes et singulas utriusque sexus, tam Ecclesiasticas quam sæculares personas cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis fuerint, qui hujusmodi damnabiles errores fovere, seu astruere, vel defendere, seu alias sequi præsumunt, aut earum fautores, receptores, et defensores, ac sequaces, et contra novarum sectarum et rituum inventores, sectatores, ac eos, qui palam, et in privato, aliud contra fidem Catholicam dogmatizant, et generaliter contra quoscumque, qui fidei nostræ orthodoxæ maculam non habenti, publice, vel occulte contradicunt, et ab ea deviant, ut præfertur, omnium personarum acceptione cessante, prout canonicæ sanctiones, et sanctorum patrum instituta persuadent, etiam summarie, simpliciter, et de plano, ac sine strepitu et figura judicii, sola facti veritate inspecta, usque ad definitivam sententiam et illius executionem inclusive auctoritate nostra procedas; necnon personas ipsas, ad locum tutum, in quo hujusmodi hæreses, crimina, et errores libere examinare valeas, cites, ac illas ex personis ipsis, quas per inquisitionem dictam culpabiles ac erroribus et criminibus implicatas fore, sive alias pravitates hujusmodi exercuisse, et exercere repereris, punias juxta eorumdem delinquentium demerita et excessus, ac eorumdem canonum instituta; necnon Ecclesiasticas personas quibusvis dignitatibus, honoribus, officiis, et beneficiis Ecclesiasticis, nisi hæresim hujusmodi alias per eos non abjuraverint, prout justum fuerit prives, omnique honore et dignitate exuas clericali, etc. Dat. Romæ aput S. Petrum anno, etc. MCDLVII., quarto kal. Novembris, anno tertio »

92. *Reginaldus Pecokius episcopus Cicestrensis Wiclefiana hæresi implicitur.* — In Anglia quoque Reginaldus Pecokius in hæresim lapsus[1] quatuor articulos ex symbolo eradere ausus est, quem tamen resipuisse narrat Nicolaus Harpsfeldius[2], ait enim : « Ex episcopis neminem reperio qui se Wicleffianis hæresibus hoc sæculo implicuit præter Reginaldum Pecokium Cicestrensem, qui præter Wicleffi dogmata, quibus erat irretitus, quatuor articulos ex sacrosancto symbolo sustulit : sed subductis tandem melius rationibus coram archiepiscopo Cantuarensi et aliis ex clero errores illos suos agnovit et detestatus est, et palam apud divum Paulum Londini illos revocavit : qui episcopatu spoliatus privatus postea vixit. Libri autem ejus, quibus dogmata illa sua aspersit tum Londini, tum in Oxoniensi Academia, vulcano commissi sunt ».

93. *Marmora ex Ecclesiis extrahi vetita.* — Absolvimus hunc annum Callisti edicto, quo vetuit lapides et marmora ex Basilicis Urbis detrahi, instauravitque[3] Eugenii IV et Nicolai V sancita, quibus anathema incussum erat ea vetera decora ex Ecclesiis rapientibus, et sacrorum interdictum locis, ad quæ transferrentur, indictum, ac præterea mulctam viginti quinque aureorum imposuit.

[1] Chron. Scalæ et ex eo. Harpfeld. in hist. Wiclef. c. 16. — [2] Id. Harpfeld. ib. — [3] Lib. XII. p. 36.

CALLISTI III ANNUS 4. — CHRISTI 1458.

1. *Procurante Callisto, Huniadis filius e carcere ad thronum Hungaricum erectus.* — Anno Christi millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo, Indictione sexta, Callistus universa Christiani orbis regna Apostolico complexus studio, dum religionem a Turcica superstitione vindicare, Christianumque nomen latius proferre molitur, præcipuas curas in regnum Hungariæ convertit. Arserat quidem illud intestino bello postquam Ladislaus rex Joannis Huniadis filios Ladislaum comitem supplicio affici, ac Matthiam in vinculis esse jusserat : Michael enim Zilagius horum avunculus, generosi spiritus animique princeps, indignam nepotum sortem ulturus, Transilvaniam contracto exercitu occuparat [1], et turbas graves invexerat ; demum vero extincto anno superiori Ladislao Hungariæ ac Bohemiæ rege, Michael Hungaricum regnum, ut Georgius Podiebratius Bohemicum, administrandum suscepit, celebratisque ordinum regni comitiis, persuasit Hungaris, ut cum Joannes Huniades Pannoniam ab irruentium Turcarum tyrrannide eripuisset, ad rependendam illi gratiam, ipsius filium Matthiam eveherent ad regium solium, qui paterna imitatus exempla patriam contra hostes tutaturus esset ; nec dissensere Hungari, cum in omnium pectore vigeret Huniadis memoria, eorumque studia in filium ob acceptam indigne calamitatem proniora essent. Communibus itaque suffragiis Pannoniæ rex Matthias renuntiatus [2] est (1), cujus rei non obscura præsagia ediderat B. Joannes e Capistrano dum quoties cum Huniadis filiis Ladislao et Matthia obambulabat, majorem natu Ladislaum a sinistris, a dextris alterum, cui Hungarica corona erat reservata, præter morem collocaret [1]. At qui vocabatur ad solium Matthias, asservabatur in carcere, atque ex Viennensi custodia Pragam abreptus fuerat Georgii Podiebratii astu et improbitate ; quippe cum sciret Viennensis arcis præfecto imperatum fuisse a Ladislao rege, ne Matthiam laxaret vinculis, etiamsi regio nomine postularetur, nisi litteras arcano sigillo obsignatas acciperet, Ladislai sigillum subripuerat, eoque litteris obsignatis Viennenses custodes delusit, adduxitque Matthiam [2] in Bohemiam, ut pro eo liberando ingentem auri vim abraderet. At Callistus cum Matthiam ipsum in Bohemico versari carcere didicisset, et ad Hungaricum solium unanimi ordinum consensu vocatum, mox Apostolica intendit studia ut ille vinculis absolveretur, ac Joanni Carvajal cardinali legato præcepit [3] ut Pontificio nomine ad id perficiendum incumberet.

« Cardinali S. Angeli legato.

« Dilecte fili, etc. Ad gravissimas curas, quibus pro defensione fidei orthodoxæ jam a principio assumptionis nostræ sine intermissione dies noctesque gravati sumus, accessit, quod nos inenarrabili dolore, affecit, ut in regno Hungariæ tot turbulentiæ et tempestates subito ortæ sint, ut intestina ipsius regni mala non medio-

[1] Thuros. Chron. c. 61. — S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § 1. Æn. Sylv. hist. Bohem. c. [illegible] — [2] Thuros. Chron. c. 63. Ranzan. indice 28. Cocl. hist. Hus. l. [illegible] Dub. l. XXX. Bonfin. dec. 3. l. 8 et alii.

[1] Wading. an. 1456. — [2] Ranzan. ind. 30 et alii. — [3] Lib. I. brev. p. 151.

(1) Hungaricæ ill[illegible] t[illegible]bæ, ac vices Matthiæ, qui dein regni illius solium ascendit, quanquam hoc anno ab annalista narrantur, partim tamen anno præcede[illegible] partim vero præsenti acciderunt, nec eo quo gesta sunt ordine ab eodem scriptore narrantur. Ladislaus Hungariæ et Bohemiæ rex ac[illegible] f[illegible]nere extinctus est anno superiori die XXIII Novembris, eademque ipsa die etc. *qua die rex obiit*, ut Æneas Sylvius in hist. B[illegible]a. cap. 71 scribit, Matthias Viennensem carcerem cum Pragensi commutavit, *nec diu post*, ut scriptor idem tradit, adeoque, vel in [illegible]dem anni exitu, vel in exordio præsentis rex Hungariæ designatur. Profecto Februario anni hujus ineunte, rex jam renuntiatus et [illegible]ac[illegible]tis expeditus fuerat, ut ex litteris ejus apud Balbinum in Epist. rerum Bohem. intelligimus. Hinc falli annalistam constat, qui e[illegible]c e e Pragensi dimissum Matthiam scribit precibus legati Apostolici, cum litteræ Pontificis quibus id muneris injungebatur legato, signa[illegible] die VIII Februarii, ipsa regis dimissione posteriores sint.

Quoad [illegible]ationem vero regis Bohemiæ, diem indicat Balbinus, de quo supra, signans diem VI Maii, ut ex publico documento idem scriptor e[illegible]t. Quare corrigendus annalista, qui a Dubravio deceptus una die serius rem consignat ; cum præsertim dies VI Maii, non e[illegible]o dies [illegible] ejusdem, anno illo inciderit in Dominicam, qua plerumque ritus illi solemnes agebantur. MANSI.

crem turbationem prosecutioni hujus felicis amprisiæ attulerint. Notum est circumspectioni tuæ, quam graviter tulerimus casum filiorum illius invicti et gloriosi militis Christi Joannis de Huniad vayvodæ, et quam impense curavimus, ut scandala quæ exurgere videbantur cessarent: videbamus enim quantum audaciæ ea turbatio allatura esset pessimo Turco, si regnum illud divisum et dissensionibus implicatum cerneret, cujus occupandi diuturna libido et rabies eum tenuit, et quo unito et ad resistendum parato pessimum suum propositum frustrari sciebat: providit Omnipotens, non meritis hominum, qui (quantum in illis fuit) haud multum reliquerunt, quin hosti sævissimo aditum ad extremam cladem Chistianitatis patefacerent, sed sua clementia et pietate non est passus tantum mali in suum populum redundare. Nos vero, dilecte fili, (ne præterita quæ tibi satis nota sunt recenseamus) percupimus, ut liberetur dilectus filius nobilis vir Matthias dicti Joannis de Huniad filius, qui post necem alterius fratris a rege Hungariæ in vincula conjectus, nunc post dicti regis obitum a Juczichs gubernatore regni Bohemiæ asservatur, et in carceribus manet. Credimus enim ipsius Matthiæ liberationem ad pacem et tranquillitatem illius regni et usum fidei Christianæ cessuram, cum (ut sæpe audivimus) juvenis sit clarus, et qui paternis vestigiis haud dubie inhærebit: quapropter circumspectioni tuæ committimus et mandamus, ut hanc toto pectore amplectaris, partesque nostro nomine tuas diligenter apud quos opus esse videbis interponas, et nuntiis, litteris ac intercessionibus opportunis agas auctoritate nostra, ut nihil prætermittatur, quod pro conficienda re videbitur necessarium, etiam si opus fuerit, te ad eos conferendo, qui ope, auxilio, consilio vel potestate usui esse videbuntur. Quód si propter urgentiores occupationes tibi commodum non esset accedere, volumus ut per venerabiles fratres nostros Waradiensem et Waciensem episcopos, qui sua sponte ad hoc satis, ut intelleximus, animati sunt, omnia pro hujusmodi liberatione opportuna tractes et conficias, etc. Datum die IX Februarii MCDLVIII, anno III ».

3. Apostolici legati ac Pannoniæ ordinum precibus adductus Georgius Podiebratius felicemque Matthiæ sortem miratus, eum ex custodia educere decrevit: quem tamen ad rerum suarum amplitudinem firmandam adegit[1] ut affinitatem cum ipso, ducta in uxorem Catharina filia, pacisceretur; atque ita sibi devinctum cum ornatissimo comitatu in Hungariam demisit, ut delato sceptro poliretur. Creditum vulgo est Joannis Huniadis virtutem in filio merito præmio affectam fuisse: ac Pontifex (qui Huniadem, si vitæ superstes mansisset, insignire, ut vidimus, diademate constituerat, ut extremum pæne periculum, quod Pannoniæ, imo et reipublicæ Christianæ imminebat, propulsaret, dumque adversos casus, quibus ejus familia prostrata fuerat, audiverat, sæpius aperte pronuntiarat Deum invicti sui militis Huniadis posteros ad summum gloriæ apicem evecturum, laniatæque intestinis dissidiis Hungariæ calamitates planxerat) ubi in eodem regno redintegratam pacem, et Matthiam e vinculis ad sceptrum vocatum accepit; palam magis ex ingenti lætitia prædicavit Huniadis virtutes, ac Deum ob illius merita filium ad regios apices extulisse affirmavit, de quibus hæc ad cardinalem S. Angeli scripsit[1]:

« Cardinali S. Angeli A. S. L.

« Immortalis Deus, miseratus populum suum, non est passus regnum illud, in quo tot certatim turbulentiis obortis sol propemodum lucere desiisse videbatur, in tantis jacere et caligare tenebris, sed sua clementia et inenarrabili pietate afflictis rebus eum restituit regem, quo neque commodior quisquam propulsandis periculis fidei orthodoxæ, neque in quem omnium Hungarorum studia magis accensa esse potuissent: illi quidem (ut cætera omittamus) quæ ampla sunt, quæ ad capessendum fidei defensionem eum non solum animare, sed acriter excitare debent, propositus est stimulus paternæ gloriæ, et veneratio genti Hungarorum ingesta ex tot rebus, quas ductu illius clarissimi ducis felicissime pro fidei tutela gesserunt. Itaque credibile est animam ipsius invicti athletæ, (nimirum Joannis Huniadis), quam in æternam sedem pro suis meritis haud dubie receptam esse confidimus, exorasse immortalem Deum, ut patriam et regnum illud, pro quibus ipse tot annos indefesse pugnasset, et a quibus tot insignibus cladibus Turcorum avertisset furorem, non pateretur domesticis dissensionibus lacerari, sed suis eximiis factis eum daret successorem, qui ab ipso non degeneraret, tutelamque Christiani nominis ea constantia susciperet, quam ipse cum summa gloria antea ineunte ætate suscepisset, et susceptam nunquam nisi cum vita simul amisisset. Quapropter ex tanto beneficio merito divinæ clementiæ gratias agimus ». Et infra: « Solebamus dicere dolenter, audiendo de infortuniis procuratis ab invidis et æmulis, ne dicamus ad dolendum, maculandum et offuscandum inclytam domum illius dicti militis Christi, ejus filium ultimo supplicio damnando, alium capiendo, matrem et progreniem gravibus persecutionibus prostratis, ut evulsis vepribus exaltaret, et in quiete poneret, cum Deus misericors pro suis sit faciens mirabilia solus, et hoc publice et privatim a diu prædiximus, ut hic et alibi est notum: quid enim mirabilius, quam ejus filium ab Hungaris in regem unani-

[1] Banzan. ind. 30. Dubr. l. XXX et alii.

[1] Lib. I. brev. p. 163.

miter esse electum, quod admirabile est ». Repetita[1] eadem a Callisto fuere in litteris datis ad Elizabetham Huniadis viduam, quæ filio ad solium evecto Sedi Apostolicæ studia et obsequia sua addixerat.

5. « Callistus, etc. Certissimam spem semper habuimus, prædicavimusque palam, quod Deus omnipotens in suis judex et miserator non pateretur domum præfati Joannis in tantis tenebris jacere : sed eam erigeret et propter merita illius, quæ orbi nota sunt, ad lucem claritatemque reduceret : rata fuit prædicatio nostra, et vidimus repentinam mutationem divino mysterio factam, cum uno eodemque tempore filium tuum illustrem Matthiam in regem et Michaelem fratrem in gubernatorem regni istius electos fuisse vidimus, ex quo nemini dubium esse potest, immortalem Deum suam in hoc admirabilem potentiam ostendisse in oculis cunctis : nemo tamen divinæ voluntati resistere valet. Nec dubitet aliquis quin anima præfati genitoris sui cum aliis concomitantiis a piissimo Deo omnium bonorum remuneratore hoc de filio suo obtinuerit, et sit exaudita, et ita addendo prius per nos dictis hæc vera et multa alia hic et ubique ad animandum cunctos dicimus et prædicamus, etc. Dat. XIV Martii, anno MCDLVIII, Pontificatus nostri anno III ».

6. *Congratulatoriæ Callisti ad Matthiam litteræ.* — Explicuit conceptam illam ex Matthiæ ad regios apices vocatione lætitiam Callistus litteris[2] ad novum regem missis, in quibus primum exposuit magnas se supplicesque Deo fudisse preces pro illius salute et amplitudine, dum superiores calamitates, quibus Huniadum domus oppressa erat, acceperat, postea vero egisse Deo, qui illum ad tantum evexisset fastigium, gratias : neque ambigere se ullatenus, quin cœlesti munere orbi Christiano datus esset ad Mahometicam superstitionem exscindendam ; parentis itaque virtutes pie æmularetur, frangendas esse Turcarum vires, recuperandam Constantinopolim, Palæstinam liberandam : arridere rei gerendæ occasionem : pluries Scanderbeghum in Macedonia, legatum Apostolicum in mari Turcas delevisse : respueret igitur oblatam a Mahomete pacem, in quem, donec vita superesset, bellum sacrum urgere, regesque incitare decreverat : principum propterea oratores ad Sedem Apostolicam vocari, atque ideo, ut suos mitteret, consuluit, ac fœdere imperatori se jungeret : Serviam vero quæ A ostolico patrocinio a despota moriente concredita fuerat, ei commendavit.

7. « Matthiæ regi Hungariæ illustri.

« Charissime in Christo fili, salutem, etc. Cum gravissimæ curæ, quibus jam a principio assumptionis nostræ affecti fuimus, acrius in dies urerent sensus nostros propter pericula, quæ populo Christiano instare ex nefariis conatibus pessimi Turcorum tyranni videbamus, eoque vehementior esset anxietas nostra, quod re in extremum discrimen adducta, summam Christi fidelium potentatuum negligentiam cernebamus, illuxit tandem felicissimus dies, quo te divina pietate regem Hungariæ electum esse percepimus, domumque tuam exaltatam, quod futurum et prædixeramus et credebamus, Deumque pro quo totaque Christianitate bonæ memoriæ genitor tuus tam gloriose strenueque decertavit, minime passurum, ut domus tua calamitatibus offuscaretur. Nuntio igitur hujus tuæ electionis tanto gaudio elatum est cor nostrum, tantaque lætitia repleti sumus, ut vixdum constituere mente potuerimus unde serenitati tuæ potissimum scriberemus, aut quibus verbis digne conceptam lætitiam significaremus, quæ quidem tanta est, ut nullius lingua exprimi merito possit : immortali Deo gratias agimus, qui hujus gaudii compotes nos fecit, teque ineffabili potentia ad illius inclyti et memorandi regni culmen evexit, ut esses qui lassis rebus succurreres, et, ut tua excellens indoles jam a pueritia omnibus pollicita est singulare specimen probitatis et virtutum, ita succedens felicitas expectationem hominum votaque compleret : in quo animi nostri gaudia tanto aliorum lætitiam antecellunt, quanto acriores erant stimuli sollicitudinum, quibus propemodum soli præ omnibus pungebamur ; et quanto hoc ipsum, divina fiducia repleti, expectabamus prænuntiationem quamdam pectoris nostri impletum iri, et fore ut Omnipotens brachium extenderet super plebem suam : etenim de tua serenitate, ut debemus, cogitantes, tuamque felicem promotionem jucunda consideratione animo revolventes, credimus haud dubie ex hoc jam fructum orationum et lachrymarum nostrarum percepisse, teque cœlesti munere quasi divinum aliquem hominem non solum isti regno, sed universo orbi Christiano missum esse, qui regni ipsius florida ætate gubernacula exorsus, sublatis intestinis seditionibus, animum adhibeas ad gloriosum certamen Mahometicæ sectæ exterminandæ ; in quo cum ineffabilis fuerit et sit ardor mentis nostræ, nullaque alia acrior pectori cura insideat, omnes existimare possint quanta sit nostra lætitia, cum te tali tantaque indole et expectatione opportunissimo tempore rebus Christianis cœlitus accommodatum esse videamus. Equidem cum patris tui invictissimi militis et athletæ Christi nobis in mentem cogitatio venit, cujus æterna sunt in universam Christianitatem felicium gestorum monumenta, æterna laus et præconium ; existimamus post illius lugendam mortem te alterum illius regni firmum columen et præsidium esse futurum, et eo firmius quo

[1] Lib. I. brev. p. 170. [2] Ib. p. 166.

ante oculos patris ipsius tui gloria proposita est, quam non dubitamus serenitatem tuam esse non adæquaturam solum, sed omni conatu superaturam : quod eo facilius tibi erit, quo major est tua, quam illius fuerit felicitas, et tu rex, ille minister regni fuit.

8. « Quare serenitati tuæ, nobis, universæque Christianitati congratulantes hortamur eamdem, ut tantum animi concipiat pro fidei orthodoxæ defensione et infidelium extirpatione, quantum eum regem concipere decet, in quo quasi divino nutu creato omnium Christianorum et præcipue nostra fides collocata est. Non enim dubitamus immortalem Deum pari pietate serenitatem tuam directurum, ut eadem felicitate, qua juveni tibi tantum regnum administrandum dedit, hostes fidei conteras, et æternam gloriam consequare. Debellandi autem Turchi, et Constantinopolis non solum, sed Terræ-Sanctæ recuperandæ, et sectæ Mahometicæ exterminandæ nunquam tanta occasio aut opportunitas oblata est, cum post inclytam illam victoriam ductu patris tui Christianis concessam, aliasque tam per classem quam in Oriente cum legato continue tenuimus et tenemus, quam per dilectum filium nobilem virum Scanderbechum in Albania contra eumdem Turcum habitas, maxime attenuatæ sint eorumdem hostium vires, in quos si serenitas tua vires regni istius concitabit, proculdubio victoria in manibus est. Oblationes vero et petitiones fœderum sive pacis, quam Turchi postulare dicuntur, omnino sunt non modo spernendæ et rejiciendæ, sed nec audiendæ, absitque ut tam pernicioso exemplo serenitas tua animum inducat, ut apud se de pace aut fœdere cum hostibus Dei verbum fieri patiatur, quod absque maxima offensa Dei, tuaque ac regni tui perpetua infamia, et ignominia fieri non posset, sed stabilitis regni ipsius rebus in illos viriliter insurgat, eosque omni conatu exterminet.

9. « Nos vero pro hoc sancto opere, ad quod continue admodum accensi sumus, parati sumus non modo facultates nostras, et quidquid habemus, sicut hactenus fecimus, consumere; sed etiam proprium sanguinem effundere, nec unquam nisi cum vita hanc divinam amprisiam dimittemus, pro cujus prosecutione continue majores facimus apparatus, classem eamdem nostram Orientalem, quæ non mediocriter huic amprisiæ utilis est, continuis subsidiis sustentando, roborando et augendo, convocavimusque imperatoris et universorum regum, principum et potentatuum Christianorum oratores ad nos, ut consilia et auxilia opportuna de prosecutione amprisiæ præfatæ contra Turcum capiamus, quorum aliqui ad nos jam venerunt, tuaque serenitas non differat, suos ad nos etiam mittere, quemadmodum tuo prædecessori, quas tibi præsentari præcipimus, per nostras litteras mandabamus : studeatque tua serenitas maxime pro tuis fidei et Christianitatis negotiis taliter sibi imperatorem et alios principes Alamanniæ conciliare, ut eisdem fidei negotiis omni ex parte consulatur.

10. « Postremo, quamvis necessarium non putemus, tamen ex corde et animo commendamus serenitati tuæ dilectam in Christo filiam relictam despoti, ejusque fratrem, et totum dominium illud, ut tua gratia et humanitate eos foveas, et in cunctis tuearis et defendas, quos nos simul cum dicto dominio sub nostra et B. Petri protectione suscipi per legatum nostrum mandamus : ipsi autem legato nostro, quem scimus status tui fore amantissimum, pro tua erga nos et Sedem Apostolicam devotione et reverentia, ac pro fidei negotiis, quæ ardentissime prosequitur, propitium et benignum te in omnibus præbeas, et in referendis nostro nomine fidem ei habeas tanquam nobis. Dat. XIV Martii, MCDLVIII, anno III ». De eadem electione gratulatus [1] est Pontifex Pannoniæ procerum ordini, Michael Zilagy [2] regiæ procuratori, cardinali Strigoniensi [3], utque ad sacram expeditionem conficiendam incumberent hortatus est.

11. *Fœdus Christianorum principum sollicitat Pontifex et inducias cum Turco pangi vetat.* — Dedit etiam legato mandata [4], ut Matthiam ad pangendum cum Friderico imperatore amicitiæ fœdus adduceret, neque inducias cum Mahomete ab Hungaris iniri sineret, cum ex iis infideles collecturi vires essent in Christianos, principum vero, qui ad sacrum bellum excitati erant, ardor refrigesceret : quæ imperia aliis repetita litteris [5] XXIII Maii exaratis : « Curam, inquit, adhibeas, ut rex et gubernator præfati charissimos in Christo filios nostros imperatorem et reges Poloniæ, Bosnæ cæterosque Christianos potentatus illarum partium sibi conciliare, et optimam cum eis concordiam habere studeant, ut unitis viribus firmis et cum majori potentia progredi possent in excidium detestandi generis Mahometi ».

Cum itaque id maximi referret ad res Christiani imperii firmandas debilitandumque hostem, Callistus curas, ut id perficeret, omni studio contendit : et quod Joanni Carvajal card. legato commendarat, etiam Elisabethæ reginæ [6] et Michaeli Zilagy [7] regni Hungarici præfecto, tum cardinali [8] Strigoniensi enixe commendavit : « Duabus, inquit, rebus admodum anxii et solliciti sumus : optamus enim pro felici obtinenda victoria de perditissimis Turchis, ut inter imperatorem et regem Hungariæ, et alios istarum partium principes Christianos sit unitas, bonaque concordia et pax : secundo quod ab eisdem principibus nullæ conditiones pacis seu

[1] Lib. I brev. p. 167. — [2] Ib. p. 168. — [3] Ib. p. 165. — [4] Ib. p. 165. — [5] Ib. p. 168. — [6] Ib. 176. — [7] Ib. p. 175. — [8] Ib p. 171.

treuguarum cum Turco acceptentur ». De eodem ad episcopum Waradiensem, qui in regia Hungarica pollebat auctoritate, hæc scripsit Callistus [1] : « Per eos, nempe Christianos, nullæ conditiones pacis seu treuguarum, quæ non nisi insidiosæ esse possent, cum perfido et nefario Turco acceptentur prout eisdem principibus scribimus, et sub interminatione anathematis et maledictionis perpetuæ prohibemus ».

12. Expetebat Mahometes II inducias cum Hungaris, ut ejus belli cura vacuus universas vires in Asiam adversus Usumcassanum regem Persidis, a quo acri erat petitus bello, transferret : quod cum non lateret Pontificem, qui Usumcassanum spe sacræ expeditionis a Christianis in Turciam conficiendæ in Mahometem concitarat, principibus inducias eas admissuris anathema intentavit, ipsosque ad bellum gerendum icto armorum fœdere ursit, qua de re hæc ad Matthiam scripsit [2] :

« Callistus, etc. Facillimum erit si unitas et concordia inter Christi fideles potentatus sit, et collocatis viribus hanc sanctam expeditionem prosequantur. Hortamur tuam celsitudinem, quam non dubitamus in hoc divino opere fore ferventissimam, ut unire et conciliare sibi velit imperatorem, regem Poloniæ, regem Bosnæ, cæterosque istarum partium Christianos principes ac cum eis pacem, concordiam et unitatem habere, et multum insurgere in hostes crucis, in quorum totale exterminium omnibus facultatibus pergas, nec eorum fallaces et insidiosas postulationes pacis et fœderum admittas, sed asperneris et abjicias : et ita celsitudini tuæ auctoritate Dei, et sub anathemate et maledictione æterna præcipimus et mandamus ; non enim pax petitur ab illis, quam insita animis perfidia numquam servarent, sed obtentu pacis occasionem sibi parare tentant, ut improvisos et inopinatos Christianos adoriantur, et sitim expleant sanguine Christi fidelium, etc. Dat. die XIII Mai MCDLVIII ».

13. Præcepit pariter Callistus [3], objecta sacrorum interdictione, Casimiro regi Poloniæ, ut inducias a Turca oblatas respueret : causasque addidit jam a nobis indicatas, cum nimirum inde hostis arrogantia magis augeretur, ac deinde occasionem ad opprimendum Christianum nomen aucupaturus esset. Adjecit vero adhortationem, ut armorum societatem cum Hungariæ rege atque imperatore conflaret ad fidem cultumque Christi latius circumferendum, ad quod Casimirus regiis litteris, egregie se comparatum professus erat.

« Regi Poloniæ.

« Charissime in Christo fili, etc. Delectarunt nos mirandum in modum litteræ, quas ad nos misisti, ex quibus intelleximus tuam singularem laudandamque devotionem erga nos et Apostolicam Sedem : offers enim te obsequentissimum ad ea, quæ nos et Sedes Apostolica ordinabit, maxime si negotia fidei et factum perditissimi perfidique Turchi concernant, ob quod tuam serenitatem plurimum in Domino commendamus, eique benedicimus, hortamurque eam, ut in hujusmodi devotione et sancta voluntate firmo constantique sit animo, et Deus omnipotens, qui quos vult humiliat et exaltat, statum tuum de bono in melius secundabit. Quod in præsentiarum a tua serenitate petenda esse existimamus duo præcipua sunt, unum est, ut te omni benevolentia et charitate cum principibus Christianis tibi finitimis, et præsertim cum imperatore et rege Hungariæ te jungas, eosque tibi concilies. Secundo, ut pacis seu treugarum faciendarum cum perfido Turco conditiones nullas acceptes ; sed ne verbum quidem de eis faciendis patiaris fieri, idque sub anathematis et maledictionis perpetuæ pœna tuæ serenitati præcipimus : nam inire fœdera aut firmare inducias cum hoste Christiani nominis nil plane aliud esset, quam formidinem quamdam et desperationem ostendere, ex quo duo Christianitati perniciosissima sequerentur, unum quod idem perfidus Turcus longe altius erigeret cornua sui detestandi furoris ; arbitraretur enim se nactum opportunitatem opprimendi Christianitatem, ad quod toto posse anhelat : nec credendum est, quod alia de causa inducias hujusmodi petat, nisi ut earum obtentu incautos et inopinatos Christianos invadat. Alterum quod, si Christiani potentatus, qui assiduis implorationibus nostris ad hoc divinum certamen continue magis excitantur, intelligerent pacem aut inducias cum hostibus fidei initas esse, e vestigio eorum animi relanguerent, et torpescerent corda bene disposita : quocirca ne tam perniciosa fiant omni studio et conatu procures obviare, rejectis quibusvis oblationibus et pollicitationibus perfidi hostis, qui, ut est omni feritate et rabie accensus ad effusionem sanguinis Christiani, ita insidiosis illecebris et fallacibus oblationibus nititur decipere eos, quos suo nefario proposito maxime obstare posse cognoscit. Melius itaque et laudabilius erit, si vires tuas excitaris, et ut Catholicum regem decet, cum charissimo in Christo filio rege Hungariæ illustri, cæterisque Christianis potentatibus unanimi consilio et unitis viribus in hostes fidei viriliter pergas, de quibus certissimam victoriam Omnipotens concedet. Significabit tuæ serenitati nostro nomine hæc et alia dilectus filius Jo. cardinalis S. Angeli in partibus illis Apostolicæ Sedis legatus. Dat. die XIII Maii, anno MCDLVIII ».

14. *Scanderbegus, licet a nepote traditus, de Turcis insignem reportat victoriam.* — Vetitos

[1] Lib. I. brev. p. 174. — [2] Ib. p. 171 et 175. — [3] Eod. lib. brev. p. 171.

etiam plures alios principes, anathematis intentata sententia, cum Turcis inducias pangere, ex litteris ad episcopum Waradiensem jam ante ostensum est; id unum enim moliebantur Turcæ, ut Christianos invicem segregatos opprimerent : atque ideo iis in Hungaria, Polonia Germaniaque torpentibus otio, partem copiarum misit in Macedoniam ad obruendum Scanderbeghum : qui tamen animo non defecit, sed magnis cladibus invicta virtute attrivit Christi hostes, atque instar munitissimi propugnaculi coercuit[1]. In medio hujus belli ardore idem Scanderbeghus Pontificem de omnibus certiorem fecit : cui Callistus animos, ut hostes contunderet, addidit et consueta auxilia spopondit.

« Georgio Castriotti Scanderbech, Albaniæ domino.

« Dilecte fili, salutem, etc. Fuerunt apud nos, dilecte fili, oratores tui quos ad nos misisti, quibus accurate et prudenter quæ a nobilitate tua in mandatis habent referentibus, intelleximus clades, quæ a sævissimis Turcis et tuis terris et partibus istis illatæ fuerunt et admirandam animi tui magnitudinem, quam contra eos, ut decet principem Catholicum, ad compescendum eorum furorem adhibes, et labores continuos, quos propterea sustines. Agimus Deo gratias, quod partibus istis, per quas quasi per portam ad irrumpendum in Christianitatem hosti perfido et sævissimo aditus patere posset, te quasi obicem et murum firmissimum ad resistendum opposuerit, et hostem eumdem, cum quo tibi conserta manu sæpe depugnare oportet, per te crebris cladibus cum tua maxima laude et gloria afficiat. Utinam tui animi ex cæteris principibus Christianis multos haberemus, non quidem pro fidei tutela tam anxii et solliciti essemus. Persevera, fili charissime, in devotione et in sancto et salubri proposito tuo : nam cum pro fide Christi certes, sperare debes eum, cui nihil est impossibile, et fortia quæque parvis confundit, quod te non deseret, sed victoriam gloriosam de suis hostibus tibi dabit.

« 15. Nos vero, et si pro sustinenda classe in partibus Orientalibus et alibi, illaque roboranda et augenda vix facultates nostræ sufficiant, et aliis incredibilibus gravemur impensis ; tamen ut pro laboribus et periculis sustinendis, quæ te cum tuis pæne continue subire oportet, plus facultatis habere possis, facimus tibi subventionem opportunam et quam possumus, quinque millium florenorum de camera, facturi majorem in dies, ut speramus, ut ex tuis oratoribus præfatis, quibus super præmissis fidem habebis, plenius intelliges.

« Convocationem quam facimus oratorum imperatoris, regum et principum Christianorum super prosequenda imprisia contra Turcum, jam tuæ nobilitati per alias litteras significavimus. Venerunt jam aliqui ex eisdem. Speramus, Domino adjuvante, rem taliter successuram, quod parabitur opportunum auxilium ad prosecutionem hujus felicissimæ imprisiæ per omnes partes. Sis igitur, ut es, animo forti et magno, nec te ulli metus terreant : nam Dominus erit protector tuus, qui vires tibi subministrabit, ut cum summa tua laude et gloria victoriam de hostibus consequaris. Dat. die sexta Februarii MCDLVIII ». Hortatus[1] præterea est Callistus Alfonsum regem Aragonum, a quo commendatitias litteras acceperat, ut auxilia illi submitteret.

« Callistus, etc. Intelleximus quanta affectione dilectum filium nobilem virum Scanderberch Albaniæ dominum nobis commendaris, quod nobis fuit jucundissimum ; tametsi nostra propria voluntate illum pro suis virtutibus et ingentibus factis, quibus non solum de nobis, sed de universa Christianitate optime meretur, arctiori, quam dici possit, charitate complectamur : videmus enim eum prope solum furori sævissimorum Turcorum quasi murum quemdam firmissimum esse oppositum, qui ipsorum aditum præcludit, ne in Christianitatem irrumpant : nec nos latet quot cladibus ipse cum suis subditis affectus fuerit ». Paucisque interjectis de missa illi auri vi subsidiaria, addidit : « Hortamur serenitatem tuam, ut eidem Scanderbech, uti etiam consuevisti, opportunis subsidiis subvenire, eumque tot angustiis circumseptum adjuvare velis. Dat. VIII Februarii, anno MCDLVIII ».

16. Adorti interea sunt Turcæ magno molimine Scandarbegum, cui opportunas suppetias tulit[2] Pontificio jussu Michael Borgia nepos Pontificis, ad quem scripta hæc in litteris tertia die Junii exaratis : « Adventus tuus ad Scandarbechum, qui constitutus erat in necessitate maxima, placuit nobis multum, quod opportuno tempore a nobis per te succursum habuerit, cum feceris id quod maxime ei opus fuit ». Partam autem de Turcis florentissimam victoriam a Scanderbego describit pluribus Marinus Barletius[3]. Dum enim Asiaticis rebus distineretur Mahometes, ducum qui limitem Macedoniæ insidebant opera, Amesam Scanderbegi nepotem, promisso diademate Epirotico, in illum concitavit, ratus Epirotas Turcicæ vis timore perterritos facile in ejus fidem ac potestatem venturos : verum præcipuam illi exercitus curam non commisit, sed Isaaco Romaniæ bassæ : ne tamen sine imperio prorsus esset, quinque millia equitum eidem Amesæ apostatæ tradidit. At Scanderbeghus, coactis undecim armatorum millibus, pulcherrimam victoriam de iisdem bassa et Amesa, quem non trucidari, sed vivum capi jussit, reportavit : « Signa, (Bar-

[1] Lib. I. brev. p. 140.

[1] Lib. I. brev. p. 140. — [2] Ib. p. 174. — [3] Mar. Barl. l. IX.

letii verba sunt), militaria præcipuæ magnitudinis et formæ viginti capta, homines vivi mille quingenti : equorum ac reliquarum rerum incredibilis præda fuit, de numero occisorum varia afferuntur, qui enim plus triginta millia cæsa referunt, qui vero minus viginti commemorant. De nostris sexaginta solummodo aut paulo minus desideratos fuisse narrant. Tam amplam victoriam sic exiguo pretio stetisse, sed nec ipse mirabilem nego, dummodo audientium aures rara hæc res omnino non offendat ». Ejusmodi cladis Turcicæ aliqua præsagia præcucurrisse refert auctor, videlicet exeunte Vere sanguine pluisse, et innumeram vulturum et aliarum id genus avium, quæ sordes cadaverum appetunt, Turcicum exercitum per eos dies supervolitasse ; quin etiam (quod humano casui tributum est) signiferum Turcici exercitus offenso equo maceriæ cadentis ruinis obrutum fuisse.

Hac porro clade depressus Mahometes, tum propter acceptam in Pannonia ignominiam novosque ex Mysia tumultus, pacem a Scanderbegho petiit, Messit Sanzachi opera, qui in acie captus plurimo auro libertatem redimebat, cui Scanderbegus hoc responsum dedit : « Fœdissimum omne amicitiæ genus vobiscum reputamus, stantibus tam undique Christianorum injuriis, tot cladibus, ac sanguine adhuc recenti pio Græcia jam omnis ac Hungaricum solum madet, sicne Peloponesiaci imperii jacturam hodierna pace compensabimus? Sicne novam Belgradensem victoriam ac Hungaricam gloriam novis nobiscum induciis dehonestabimus? Habeat quæ potest ipse Mahometes fœdera : nos armis ferroque cœptam semel pacem et otium quæremus ».

17. Ex captivis Turcis nonnullos dimissos cum eorum duce refert auctor, aliquos Christianam religionem amplexos in Epiro remansisse, alios ad varios reges ut testes victoriæ missos : « Tum Hispaniæ, inquit, tum Gallorum regi præter captivorum sat magnum numerum, equi et spolia omnis generis missa, atque ad alios identidem alia. Urbs Roma fere sicut fama, ita ornamentis ejus victoriæ repleta. Ita statuerat pro virili Scanderbeghus totum pæne orbem eleganti ea liberalitate sibi devincire. Adjunxit præterea his donis legatos, et frequentes adhortationes ad concordiam, ac preces sedulas, ut jam ex diutino somno expergiscerentur, atque crescentem sibi in visceribus pestem, paulatim ad cor subire non paterentur. Dona in Apuliam, ut neque hoc omittamus, ad suum Alfonsum decreta speciosi triumphi cujusdam formam præ se tulere. Amesa etiam Neapolim ductus in carceribus jussu patrui in magna custodia habendus ». Extincto paulo post Alfonso, reductus in Macedoniam Amesa, et vita et libertate a Scanderbegho est donatus : qui cum Constantinopolim simulata fuga petiisset, ut uxorem ac liberos quos dederat obsides redimeret, a Mahomete veneno extinctus fertur.

18. *Legatus ad constantiam incitatus ; dissidia Germanica et Hungarica sedata ; classis instructa.* — Cæterum Pontifex Michaeli Borgiæ dedit mandata, ut e Macedonia ad classem Pontificiam reverteretur, ad quam sex naves commeatu onustas se mittere significavit, ac brevi alias quatuor triremes optime munitas submissurum : extant de eodem misso subsidio litteræ [1] ad Ludovicum patriarcham Aquileiensem cardinalem legatum in Oriente, et Pontificiæ classis præfectum : qui cum ob principum Christianorum conceptam expectationem fallentium, neque crucis signa in Turcas sequentium inertiam, fatisceret sub legationis onere, neque arduum quid in hostem qui impigre vires omnes suas cogebat, gerere posset, a Callisto excitatus est ad constantiam [2], ac meliorum rerum spe confirmatus, Matthiam quippe Huniadis filium creatum Pannoniæ regem invictumque Christi pugilem futurum : Rassiam Sedi Apostolicæ testamento relictam : sedata Germaniæ dissidia; Lusitanum regem cum classe florentissima se ipsi conjuncturum ; Batavos septem naves optime instructas adducturos ; neque Francorum et Aragonum reges in mittendis auxiliis defuturos.

« Callistus etc. In Hungaria filius illius invicti militis et Christi athletæ Joannis vayvodæ nutu divino rex factus est, et ejus avunculus gubernator, qui incredibiliter ad persecutionem hujusmodi negotii dicuntur esse animati, discordiæque et dissensiones privatæ primatum in eodem regno et Alamanniæ sedata sunt, despotusque Rassiæ, qui nullo relicto hærede mortuus est, terras suas cardinali S. Angeli legato nostro pro nobis et Apostolica Sede tradi et consignari mandavit, et, ut credimus, jam illas nominibus prædictis accepit. Itaque Deus hanc rem ad habendum certam victoriam et recuperandam non modo Constantinopolim, sed totam Terram-Sanctam, quo nostro tempore futurum omnino credimus, parat, et adaptat, et disponit ». Interjectisque pluribus quibus mærentem solatur, subjicit : « Quanto gaudio nos affecit et continue afficit dilectus filius cardinalis S. Angeli, qui licet ætate gravis, sic tamen in maximis laboribus pro fide versatur? quos æquo animo sustinet, et summa diligentia et solertia in partibus legationis suæ subortas turbulentias sedare curavit, et Christi fideles excitare non cessat in perditionem inimicorum crucis, nobis etiam, qui incitatissimi et ardentissimi sumus, calcaria addendo ». Et infra : « Et ne credas, quod rex Franciæ, Portugalliæ et Aragonum, et cæteri potentatus rem istam ne-

[1] Lib. 1. brev. p. 172. [2] Ibid. 152.

gligant, ut in hac Æstate senties, etc. ». Addit ex Hollandia septem naves præfecto Antonio Ferrario vela fecisse, quas missurus sit, pergitque : « Et rex Portugalliæ nunc de novo nobis scripsit, se executurum viriliter et potenter nunc quæ obtulit contra Turchum : scimus enim classem fortem præparare, etc. Dat. xv Martii anno MCDLVIII, Pontificatus nostri anno III ».

19. Eadem spe ipse Callistus aliis litteris[1] legati animum redintegrare nisus est, ne classem ob incommoda quæ patiebatur dissolveret :

« Callistus, etc. Ut tibi notum esse jam debet, convocavimus oratores regum ». Et infra : « Considera quanto fervore et perseverantia dilectus filius cardinalis S. Angeli legatus in Hungaria et ad fines perfidi Turchi acquirendo terras despoti Rassiæ defuncti pro nobis et sancta Romana Ecclesia, omni timore postposito, laboribus et periculis legationem suam exercet, impavide, viriliter et potenter nos confortando continue super amprisia ista, et ad sustinendam classem, et si non magnam, in partibus ipsis Orientalibus. Dat. etc. III Aprilis anno MCDLVIII ». Cum vero increbresceret fama Mahometem in Pannoniam irruptionem facturum, Pontifex Ludovicum cardinalem vehementius est adhortatus[2], ne classis imperium abjiceret, atque etiam addidit, ut Cypro, quam Caramanus invadere minitabatur, succurreret.

« Callistus, etc. Hortamur tuam circumspectionem, ut hoc tam necessario tempore, quo perfidum Turcum cum ingenti exercitu in Hungariam esse venturum aiunt, ubi etiam toto posse, ut eidem occurratur, laboramus. Velis legationem hanc nostræ classis sustinere, ne ex illius desertione animosior Turchus fiat ». Nonnullisque interjectis de Cypria re, adjungit : « De perfido Caramano, quod regi Cypri minetur, dolemus ; quid pro ejusdem regni tutela classis nostra possit efficere videat tua circumspectio, et eidem succurrat. Dat. XIX Maii, anno MCDLVIII ». Sed de iis hactenus ; nunc ad res Bohemicas traducenda est narratio.

20. *Inter multos Bohemici regni æmulos rex creatur Podiebratius, cujus fraudes mox detectæ.* — In Bohemico interregno, post Ladislai lugubrem obitum, plurimi reges ac principes ad solium Bohemicum aspirarunt[3] ; Francorum rex Carolus, qui filiam Ladislao desponderat, petiit a Bohemis, ut vel uni ex filiis, vel ei principi, cui filiam matrimonio jungeret, sceptrum deferrent : Fridericus imperator illud ad se ut supremum Bohemiæ dominum legibus devolutum contendebat, cum Ladislaus solemni ritu se imperii fiduciarium non esset professus, neque clientis officia exhibuisset : Casimirus rex Poloniæ uxori suæ demortui regis Ladislai sorori debitum disceptabat. Potiori se jure niti affirmabat Guillelmus dux Saxoniæ, cum majori natu Ladislai sorori nupsisset : Sigismundus et Albertus Austriaci principes monebant Bohemos antiqui fœderis, quo erat sancitum, extincta regum Bohemorum sobole, ex Austria principem petendum.

His omnibus opponebat se Jersico sive Georgius de Cunstad et de Podiebrat, vulgo Podiebratius, regni Bohemici administrator, artemque et vim jungebat ut solium conscenderet : cui favebat Rokyzana, de cujus impietate ac pervicacia plura diximus supra, aut regem profanæ suæ sectæ deligendum, aut si nullus ex ea tanto fastigio dignus censeretur, Hebræorum more, populo Bohemico judices præficiendos jactabat. Denique coactis regni ordinum comitiis Quadragesimali tempore, Georgius partim alios ad ipsum renuntiandum regem pellexit, partim coegit, cum et forum et plerasque domos militibus compleri, et subtensos laqueos intellectum esset, de qua electione hæc tradit Æneas Sylvius[1] :

21. « Ubi dies constituta illuxit, auditis legationibus in conventu procerum, utilitate regni discussa, Georgius Poggiebratius rex pronuntiatur, militiæ domique apprime clarus, cui ad res gerendas nec consilium nec ætas deesset : ea res necati regis maxime suspicionem auxit. Ipse ex oratorio primum in ædem B. Mariæ, ubi Rochezana præsidet, solemni pompa deductus Deo gratias egit : ibique novello regi publica salutatio exhibita. Mira rerum mutatio, et novus siderum influxus : duo potentissima regna eodem tempore rege orbata ex nobilissimo atque altissimo sanguine ad mediocris sortis homines pervenere, sic Deo placuit. Ludere fortunam dixisset antiquitas ; nos divinæ providentiæ cuncta tribuimus, utriusque regis electionem. Nonnulli vim adhibitam dicunt, neque jure valere quod metus extorserit. Nobis persuasum est armis acquiri regna, non legibus ». Quibus verbis historiæ Bohemicæ finem imposuit.

Porro questus est Pontifex, in ea Georgii ad regnum Bohemicum, tum in alia Matthiæ ad Hungaricum electione consultum non fuisse, ut Apostolica auctoritate celebraretur, cum eorum regnorum supremum imperium juris esset Romanæ Ecclesiæ : curas vero intendit, ut in Bohemia vetus religionis cultus refloresceret, de quo hæc Joanni Carvajal cardinali legato mandata dedit[2] :

« Callistus, etc. Satis miramur quod a multis, cum regna Hungariæ et Bohemiæ peculiarius sint B. Petri, ut nosti et antiqua gesta authentice docent, tam modica mentio facta fuerit, mortuo rege Ladislao, super provisione ipsorum

[1] Lib. I. brev. p. 56. — [2] Ib. p. 172. — [3] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 62. Papiens. in Comm. Cocl. l. XII. Naucler. vol. 2. gen. 49. Dubr. hist. Bohem. l. XXX.

[1] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 72. et ex ipso Cocl. hist. Huss. l. XII et alii. — [2] Lib. I. p. 169.

regnorum de nostra et Sedis Apostolicæ auctoritate; nobis enim et si grata sit eorum felix concordia et bona expeditio novæ provisionis sive electionis, non minus (maxime te ibi existente legato de latere nostro) conservare cupimus, et ex corde desideramus nostrum in præmissis et Sedis Apostolicæ decorem et superioritatem, prudentiæ tuæ et providentiæ, prout tibi videbitur, et temporis qualitas exposcit, remittendo : et labora quantum poteris super reductione Bohemorum ad fidem et unitatem sanctæ Romanæ Ecclesiæ, nostramque ac Sedis Apostolicæ obedientiam : nam si unquam ad eam rem efficiendam tempus aptum seu dispositum fuit, hoc præsens est propter eum qui in regem electus fuit, quemque ad hoc inclinatum esse aiunt. Dat. die XIII Maii, anno MCDLVIII ». Non norat Callistus hypocrisim Georgii, qui ut firmaret solium, præferebat larvam religionis ad Catholicos ea specie sibi deviciendos ducendosque sub jugum : cum enim veteris moris et instituti esset, ut Bohemiæ rex a Pragensi archiepiscopo, aut, si is deesset, ab episcopo Olomucensi sacro oleo liniretur, ac diadema acciperet ; jam diu vero Pragensis Ecclesia pastore vacaret, Olomucensis autem præsul tantum designatus esset, necdum sacris pontificalibus initiatus, cæterive Germani episcopi illi se muneri ingerere detrectarent, Georgius in Pannoniam oratores misit, qui a Matthia genero episcopos peterent ad regiam inunctionem, cæteraque perficienda. Missi itaque fuere Jauriensis et Vaciensis episcopi, qui ritu veteri ipsum ante celebritatem ad obtemperandum Pontifici, colendam fidem orthodoxam, hæresesque exscindendas sacramento adegerunt, quibus de rebus hæc Dubravius scriptis mandavit[1] :

22. « Postquam patuit Georgium præ se ferre nolle nisi per ostium, more videlicet aliorum regum Christianorum, in aulam regiam ingredi, præstito prius jurejurando a Romano Pontifice Callisto sibi oblato, missi ex Hungaria sunt a Matthia genero duo episcopi Jaurinus et Vaczodiensis in Bohemiam, qui munere illo coronandi fungerentur. Affuit et Prothasius Olomucii electus, ut testimonium de juramento perhiberet, juramentum Latine primum recitatum palam fuit, dein vernacula lingua Georgio per regni cancellarium, ut vocant, perlectum : quo audito, schedam ille in manus sumit, nec dubitat in omnia illa verba, quæ ibi concepta et scripta fuerant, ore suo jurare, obedientiam videlicet sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ in unitate fidei, quam eadem Romana Catholicaque et Apostolica Ecclesia profitetur, prædicat ac retinet custodire, et illam tueri et propugnare pro virili enixe velle, ac populum sibi subjectum ab omnibus erroribus, sectis, hæresibus, atque ab aliis articulis Romanæ atque fidei Catholicæ contrariis revocare, et ad ritum cultumque veterem reducere ac restituere ». Confirmat Dubravii dicta Matthias Hungariæ rex, qui aliquot post annis, cum Georgius detracta fucatæ pietatis larva in hæresi obsordesceret, ad purgandum de missis episcopis errorem, damnandam Georgii perfidiam ac perjuria patefacienda publicis Tabulis professus est, se episcopis et proceribus ad illum regia inunctione liniendum profecturis dedisse mandata, ut antea ipsum ad religionem Catholicam pie colendam sacramento obligarent ; ejusque jurisjurandi a Georgio exacti et redditi formulam penes se, ne aliquo casu interiret, in regio Tabulario conditam servare, cujus exempla publicorum tabellariorum fide et sigillo firmata vulgavit, de quo in Libro[1] Privilegiorum Romanæ Ecclesiæ Tabularii Vaticani et in Ms. Vallicellano extat hoc regium Diploma :

23. « Litteræ Matthiæ regis Hungariæ.

« Nos Matthias Dei gratia rex Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, etc. Memoriæ commendamus omnibus præsentes litteras inspecturis, quod, cum in anno Domini MCDLVIII dominus Georgius rex, alias vero gubernator regni Bohemiæ, post electionem et regimen ejusdem regni de se a regnicolis habitam, postularet a nobis certos episcopos et barones regni nostri pro sua coronatione mitti, nos id bona ratione utile factu rati, certos idoneos episcopos et barones regni nostri pro ea re misimus : ne tamen tanquam immemores Christianæ religionis cuipiam hæresi faveremus, injunximus et mandavimus ipsis episcopis et baronibus, ut priusquam dictus dominus Georgius rex coronaretur, debitum juramentum et litteras de observanda Catholica religione et obedientia Romanæ Ecclesiæ ab ipso domino Georgio rege exigerent ; quod et exactum est. Quarum quidem litterarum tenorem una cum subscriptionibus testium idoneorum et notarii publici de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali, quoad omnes continentias et clausulas suas ad mandatum sanctissimi nostri summi Pontificis superius inseri fecimus ac fideliter conscribi, ut et forma juramenti hujusmodi, et testificationes desuper factæ, etiam ipsis litteris absentibus, cunctis quorum interest liquido pateat; originale autem propter viarum pericula et alias rationabiles causas apud nos retinentes. In quorum omnium præmissorum fidem præsentes litteras nostras secreto sigillo nostro impendente, ac subscriptionibus et signis duorum idoneorum notariorum publicorum in evidens testimonium veritatis consignari fecimus. Dat. in descensu nostro exercituali in oppido

[1] Dubr. hist. Bohem. l. XXX.

[1] Lib. Priv. Rom. Eccl. t. II. p. 237. et Ms. Vall. sign. lit. B. num. 12. p. 194.

nostro Samuria x die mensis Novembris, anno Domini MCDLVIII, regni nostri anno IX, coronationis vero tertio ». Adjecta sunt tabellariorum regiorum nomina et signa, quæ studio brevitatis prætermittimus.

24. Quod ad formulam illius jurisjurandi a Georgio nuncupati attinet; ea præfixa est ejusdem regis litteris hisce concepta[1] verbis :

« In nomine Domini, Patris scilicet et Filii et Spiritus sancti. Amen.

« Ego Georgius electus rex Bohemiæ in proximo coronandus promitto, spondeo, polliceor atque juro coram Deo et Angelis ejus in manibus patrum in Christo reverendorum dominorum Augustini Jauriensis et Vincentii Waciensis episcoporum, ac in præsentia venerabilium Prothasii electi Olomucensis, Pizibislai abbatis Lucensis, item spectabilium et magnificorum ac egregiorum virorum Nicolai de Wyllak vayvodæ Transylvani, Osualdi de Rozgon comitis Syculorum Hungariæ, Zbinkonis Leporis de Hazemburg judicis regni, Procopii de Rabersterni cancellarii Bohemiæ, regiorum baronum, ac Michaelis de sancto Nicolao archidiaconi Neuvogradiensis Waciensis, et Thomæ de Truthiis cantoris Jauriensis Ecclesiarum, canonicorum, decretorum doctorum, quod ab hinc et in antea et deinceps fidelis et obediens ero sacrosanctæ Romanæ et Catholicæ Ecclesiæ, ac sanctissimo domino nostro domino Callisto divina providentia papæ III ejusque successoribus canonice intrantibus, et eis obedientiam et conformitatem, more aliorum Catholicorum et Christianorum regum, in unitate orthodoxæ fidei, quam ipsa sancta Romana Catholica et Apostolica Ecclesia confitetur, prædicat et tenet, fideliter observabo, ipsamque Catholicam et orthodoxam fidem protegere, tueri et defendere volo toto posse, populumque mihi subjectum secundum prudentiam a Deo mihi datam ab omnibus erroribus, sectis et hæresibus, et ab aliis articulis sanctæ Romanæ Ecclesiæ et fidei Catholicæ contrariis revocare, et ad veræ Catholicæ et orthodoxæ fidei observationem ac obedientiam, conformitatem et unionem, ac ritum cultumque sanctæ Romanæ Ecclesiæ reducere et restituere volo, et laborabo, daboque et adhibebo omnen diligentiam, ut omnia præscripta compleantur toto meo posse et conamine ad laudem gloriam et honorem Dei, et ad exaltationem sanctæ et Catholicæ fidei. Sic me Deus adjuvet et hæc sancta Dei Evangelia manibus meis corporaliter tacta. In fidem autem et testimonium omnium præscriptorum, ego Georgius electus rex prædictus hic infra sigillum meum bona et propria voluntate, et ex certa scientia appendi mandavi. Dat. Pragæ die VI mensis Maii, anno Domini MCDLVIII ». Adjuncta sunt testium superiorum nomina ac sigilla, quorum postremus hæc verba a se lecta et audita testatur :

25. « Et ego Petrus, natus Pauli Forgach de Cara, clericus Quinqueecclesiensis diœcesis, publicus imperiali auctoritate notarius, anno, mense, die et hora quibus supra, Indictione VI, Pontificatus autem sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Callisti divina providentia papæ III, anno ejusdem IV. Pragæ in camera secreta regali solitæ habitationis suæ constitutus personaliter princeps dominus Georgius electus rex præscriptus, sibi et ad latus ejus corporali præsentia assistente serenissima domina Joanna conthorali sua, jurisjurandi et professionis formam præscriptam cum primum in Latino legi audiret, et tandem in Bohemicum translatam legeret, et ore proprio pronuntiaret, ac in manibus supradictorum reverendorum in Christo patrum dominorum Jauriensis et Waciensis episcoporum, tandem manibus suis sacrosanctis Evangeliis et charta professionis per eum lecta tactis, obedientiam, reverentiam, fidelitatem et conformitatem sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac sanctissimo in Christo patri et domino nostro domino Callisto papæ III ejusque successoribus canonice intrantibus observare juraret, et professionem expressam faceret, serenissima etiam domina Joanna prædicta conthoralis sua formam præscriptæ professionis primum in manibus dictorum dominorum episcoporum, et post tactis manibus suis sacrosanctis Evangeliis et charta professionis, omnia, quæ sibi per prænotatum Jauriensem episcopum proponebantur, ore proprio et voce intelligibili pronuntiaret et exprimeret, quia omnibus et singulis præmissis, dum sic, ut præmittitur, fierent et agerentur, una cum suprascriptis testibus præsens interfui, eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi, ideo me manu propria hic subscripsi, signoque et nomine meis solitis et consuetis consignavi in fidem et testimonium omnium singulorum et præmissorum rogatus et requisitus ».

26. Obstrinxisse se ideo clanculum hoc sacramento Georgium, ne Hussitica lue inquinatos populos a se abalienaret, observat Jacobus cardinalis Papiensis[1], ad Catholicos vero deludendos palam ab episcopis corona redimiri voluisse : quam celebritatem VII Maii, nimirum proximo a jurejurando de observanda fide orthodoxa delendaque hæresi die, peractam refert Dubravius[2], apud quem in consignando anno insequenti error est in marginali pagina, ut ex dictis constat.

Cinctus itaque Bohemica corona Georgius, cum plures Catholicos a se aversos videret, nam et præter nonnulla Bohemiæ oppida, provinciæ finitimæ Moravia, Lusacia, Silesia, Bohemiæ

[1] Eod. lib. Priv. Rom. Eccl. t. II. p. 256. et Ms. Vall. p. 193.

[1] Card. Papiensis in Comm. — [2] Dubr. l. XXX.

contribulæ, illius, utpote hæretici, jugum subire pio ardore renuebant[1], novas artes adhibuit, subornatis[2] Bohemis proceribus a quibus fuerat rex salutatus, qui provinciarum earum populos litteris hortati sunt, ut parerent Georgio, illum enim fidem orthodoxam amplexum, et Romanæ Ecclesiæ semper consensurum : cumque commenta ad irritum caderent, vim admovit, et quos in armis expeditissimos habebat Hussitas adduxit ad Iglaviam Moraviæ arcem obsidendam, eamque ad deditionem compulit, necatis mulctatisve exilio iis, qui ipsi adversati fuerant. Redactæ dein sub jugum Bruna et Olomuca Moraviæ metropolis, in qua subjicienda plurimum operæ contulit Prothasius designatus episcopus Olomucensis, qui interfuerat dum Georgius hæresim damnavit, ac prædicabat eum vere Catholicum, nec sine crimine ejus imperium detrectari posse.

27. Addit cardinalis Papiensis usum arte alia Georgium ad constabiliendum solium, et Catholicos sibi devinciendos, scilicet Romanum Pontificem litteris plenis officiorum et pietatis notis delusisse, atque ab eo Apostolica Diplomata elicuisse, quibus Bohemi jussi sunt Georgio ut vere Catholico regi obtemperare, atque illico omnes ei se submisisse. Sed ipsa auctoris verba audire præstat : « Cum, inquit, ad Callistum III Romanum Pontificem, probandæ mentis eliciendique responsi causa, plenas religionis dedisset litteras, in quibus se filium Romanæ Sedis docebat, et professionem obedientiæ pollicebatur, et grandia in Turcos moturum spondebat, si modo delatum ad se regnum pacaret, senex artis illius ignarus, cui tunc de bello Turcorum ingens studium esset, amplissimis verbis respondit, mentem illius probans, pro iis quæ offerret gratias agens; ad expedienda quoque mox oblata integrum quietumque regnum esse illi desiderans. Diploma autem, ut de regibus noster mos est, a tergo erat adscriptum : Georgio Bohemorum regi charissimo filio. Compos in hunc modum doli Georgius Pogiebratius Diplomata hæc, ut plumbo erant signata, quoquo versus inspicienda populis circummittit, probari tandem posse docens Romani præsulis testimonio fidem ejus, sanamque de religione sententiam, nec relinqui incredulis locum sine proterviæ crimine defugiendæ ditionis ejus. Mirum dictu quanta hinc animorum sit facta conversio. Illico toparchæ omnes et urbes et oppida potestati ejus se permisere, concursumque toto regno est ad cognoscenda nova imperia. Præsul quoque Wladislavensis Jodocus magnæ nobilitatis vir, qui ante ad ministerium coronationis vocatus, non nisi voluntate Pontificis iturum se dixerat, hac Diplomatum fiducia accessit, et regem pro more est veneratus; Germani etiam principes exemplo eodem amicitiæ illius se certatim insinuant, ineunt fœdera, nuptiisque confirmant. Cum Cæsare demum et Polonorum rege et Matthia Hungarorum regnum tum primum adepto, data in uxorem filia, societas coitur. Quibus supra votum fluentibus ignarus venturi dixisse in conventu procerum fertur : Ex tam multis tamque prosperis rebus sane quid primum eligam nescio ».

28. Subdit Papiensis Georgium, cum cerneret se Callisti suffragiis res suas plurimum evexisse, omnibus artibus et lenociniis ejus voluntatem benevolentiamque ad se allicere conatum, misisseque impostorem Koraum ad procuranda Romæ negotia, qui multis dolis pollicebatur Pontifici, Rochyzanam ad ipsum venturum, cujus ope omnes religionis controversiæ sedandæ essent, fidesque orthodoxa Bohemiæ restituenda foret : exoptabat enim Callistus Rochyzanam cum aliis oratoribus propterea legari, aque de re ad Georgium, dum, vivo rege Ladislao, regiæ Bohemicæ præerat, missas litteras vidimus : sed Georgium promissis defuisse. Cum autem de concepta ea spe sibi abblandiretur Pontifex, eamque exposuisset Gabrieli Minoritæ Veronensi, qui e Bohemia redierat, Gabriel Georgii et ejus procuratoris fraudes ipsi detexit, docuitque numquam Romam accessurum hæresiarcham Rochyzanam, nisi vinctus traheretur; tum Pontificia Diplomata hæretico regi ad religionis causam proterendam usui fuisse demonstravit, quod Callisto acerbissimum dolorem attulit. Ut vero Georgius postquam diu impietatem variis fucis et artibus texit, demum firmato solio eam fœde evomuerit, ac publice hæresim sit professus, dicetur inferius. Fuisset sane egregiis dotibus ad gerendum Bohemicum sceptrum instructus, nisi illarum decus hæresi inquinasset, ut refert Coclæus[1] : « Quis enim, inquit, fuit vel in consiliis circumspectior, vel in armis expeditior, vel in judicis æquior, vel in regia potestate moderatior » ; sed cum potius perfidum ac flagitiosissimum Rochyzanam, quam Christi vicarium audiendum censuisset, se ac suos Bohemos innumeris malis immersit. At de Bohemicis rebus satis : nunc Italicas aggredimur.

29. *Genuenses oppressi ab Alfonso Aragonio, qui in medio belli ardore moritur.* — Urgente exitiosum bellum in Genuenses, spreta religione, Alfonso Aragonum et utriusque Siciliæ rege, Petrus e Campofregoso, qui nullis precibus, vel adhibito etiam deprecatore Pontifice, illum ad pacis consilia amplectenda potuerat flectere, cum diffideret principatum se diu tenere posse, Genuensis reipublicæ imperium, captis jam ab hoste nonnullis arcibus, Ca-

[1] Cocl. l. XII, et card. Papiensis in Comment. — [2] Id. Papien. ibid.

[1] Cocl. hist. Huss. l. XII.

rolo VII [1] Francorum regi detulit communi senatus decreto, ut illius clientela ab Alfonsi vexatione tuta esset: Joannes itaque dux Lotharingiæ, filius Renati regis, qui Neapolitanum sceptrum sibi injuste ereptum contendebat, a Carolo ad Liguriam administrandam missus, Saonam mense Aprili applicuit, deinde Genuam se contulit, ex cujus adventu in Italiam perturbatus Aragonius graviori efferatus ira vires omnes ad Genuenses opprimendos intendit, et instructa classe (quam si in Turcas, ut vota jam ante a se nuncupata persolveret, immisisset, Christiana religio latius amplificata fuisset), eique præfecto Bernardo Villamarino Genuam mari obsedit [2]; terra vero ipsiusmet Alfonsi fœderati, Joannes Philippus Fliscus, Petrus Spinula, et Andreas ac Barnabas Adurnii, comparato exercitu, castra posuere. Excepit horum impetus repulitque, communito egregie portu, Joannes Andegavensis: cui saluti fuit Alfonsi mors, quæ in medio illius belli ardore contigit; statim enim, ea audita, Aragonia classis dissipata est, et exules Genuenses dissolvere exercitum sunt coacti. Ex Alfonsi autem interitu, ac secuta rerum conversione ingentia postea consurrexere bella, de quibus suo loco dicendum erit. Cæterum illius obitus in XXVII Junii diem incidit [3], quod tempus consignat etiam Æneas Sylvius [4] in calce historiæ.

30. « Dum, inquit, hæc scribo, Alfonsi regis Aragonum, cui præsentem historiam dedicaveram, multis formidatus, pluribus exprecatus, mihi quidem mihi acerbissimus nuntiatus est obitus: V kal. Julii clausisse oculos traditur, Hispaniæ atque Italiæ rebus aliam formam præbiturus ». Ipsum gloriæ avidum extitisse ferunt, ac viros doctos, qui ejus dicta gestaque panegyrico stylo conscripsere, ornaruntque sermonis elegantia charos habuisse, interque alios Æneam Sylvium, Laurentium Vallam, et Antonium Panormitanum. Nec desunt [5] qui ipsum perstringant proferendi imperii libidine non humanum modo, sed divinum quoque jus proterere consuevisse: Sedi Apostolicæ atroces injurias intulisse: tum in affecta etiam ætate inserviisse amoribus, et clerum populumque iniquis vectigalibus oppressisse: antequam tamen diem obiret, anteactæ vitæ culpas planxit, ac rite sacramentis communitus [6] est; jamque humanum despiciens fastum humili sepulchro ante fores Ecclesiæ Populeti condi [7] voluit: inique vero Neapolitanum regnum devolvendum legibus ad jus Romanæ Ecclesiæ Ferdinando ex adultera suscepto testamento reliquit, præceptisque ad firmandum solium instruxit, de quo hæc S. Antoninus [1]: « Ante mortem Ferdinandum filium suum, et si illegitimum, jam uxoratum et filios habentem dimisit hæredem, et regni Apuliæ successorem cum maximo thesauro congregato: quem etiam, ut regnare posset quietius, et obstacula non haberet admonuit, ut viam, quam in regno tenuerat, non sequeretur in tribus; sed oppositam. Primo quidem ut omnes Aragonenses et Catalanos, quos ipse exaltaverat, et totum se eis crediderat, exosos hominibus a se abjiceret, et in curia sua Italicos et præcipue regnicolas diligere ostenderet, et ad officia promoveret, quos tamen ipse ut suspectos non læta facie respiciebat. Secundo ut nova gravamina et exactiones, quas instituerat, et antiqua auxerat, quæ tanta erant, ut homines respirare non possent, omnia removeret, et ad morem antiquum deduceret. Nimiæ enim hæ fuerunt extorsiones ejus ab hominibus regni: et ut de cæteris taceam, beneficia vacantia etiam minora nullus obtinere valebat in curia, nisi prius manus regis implesset, et quantitate non modica. Tertio ut pacem confectam per se cum Ecclesia et aliis communitatibus et principatibus ipse servaret, nec a pacis fœderibus declinaret ». Præterea Alfonsum onerasse Ferdinandum ut sexaginta millia nummum Romano Pontifici in expeditione contra Turcas collocanda traderet, aliaque multa ad pias causas legasse, Gobelinus refert [2]. Alia regna insulæ Siciliæ, Sardiniæ, Aragoniæ, Valentiæ, fratri Joanni regi Navarræ hæreditaria ex testamento Ferdinandi patris ipsum reliquisse docent [3] historici Hispani.

31. *Callistus Neapolitanum regnum ad Rom. Ecclesiam jure devolutum pronuntiat.* — Accepto de Alfonsi regis obitu nuntio Callistus, tueri Romanæ Ecclesiæ jura decrevit, regnumque Neapolitanum ad Sedem Apostolicam devolutum pronuntiavit, cum Alfonsus illud transmittere in spurium jure non potuisset, quod vi et armis rapuerat: prohibuisse autem Ferdinando, intentato anathemate, ne sibi regios titulos arrogaret, edixisseque, ut si quam controversiam haberet, disceptaret jure et æquitate, narrat Monstreletus [4] confirmatque S. Antoninus [5], qui Callistum plures episcopatus, quos, Alfonso juris sacri oppressore superstite, conferre non potuerat, contulisse addit hisce verbis: « Pontifex ipse Callistus, morte regis percepta, subito contulit quædam magna beneficia episcopatuum, quæ prius conferre non valuerat, ipso rege contradicente et impediente; et quod plus est, per Bullas patentes regnum Apuliæ vacans ut feudum Ecclesiæ ad eum solum pertinere, et de ipso disponere asserebat, mandans Ferdinando, ut illud dimitteret, nec ipse vel alius

[1] Foliet. l. X. Bizar. l. XIII. Surit. Annal. l. XVI. c. 44 et 47. Mar. l. XXII. c. 18. Paul. Æmil. in Car. VII et alii. — [2] Foliet. l. XI. Bizar. l. XIII. — [3] Monstr. vol. 3. p. 75. — [4] Æn. Sylv. hist. Bohem. c. 71. Sabellic. Ennead. 10. l. VI. — [5] Gobelin. in Comm. l. I. Sur. l. XVI. Ann. c. 47. Mar. l. XXII. c. 18. — [6] Id. ib. — [7] Jovian. Pont. de bell. Neap. l. I. Gobel. in Comm. l. VI. Marian. l. XXII. c. 18. Sur. l. XVI. c. 17.

[1] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § 1. — [2] Gobel. in Comm. l. I. — [3] Sur. sup. c. 47. — [4] Monstr. vol. 3. p. 75. — [5] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § ult.

quicumque sub pœna anathematis se illius regni regem vocaret, sed si quis jus aliquod ibi prætenderet, prius per eum discuteretur negotium, omniaque juramenta dissolvit in illis, qui fidelitatem seu homagium ipsi præstitissent ». Eadem ferme narrat Surita [1]. Extat quidem Callisti edictum [2], quo Neapolitanum regnum, quod regnum, quod jure fiduciario Alfonso traditum fuerat, eo sine liberis justo connubio procreatis defuncto, ad Romanæ Ecclesiæ ditionem devolutum promulgavit, vetuitque, tacito Ferdinandi nomine, in quem, cum nothus esset, sceptrum transferri non poterat, nec Joannis Alfonsi demortui fratris, vel Renati, qui etiam tum regios Siciliæ titulos gesserat, facta mentione, duces, equites, magistratus ac populos regni Neapolitani cuivis principi fidei sacramentum addicere, et contra obnitentes Ecclesiastica execratione perculit: si qui vero illud jam dixissent, irritum esse pronuntiavit; de jure vero controversuris æquam se laturum sententiam professus est.

32. « Callistus episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

« Regis æterni, per cujus inscrutabilem providentiam reges regnant, vices quamvis immeriti gerentes in terris, si de singulorum Christianorum regnorum regiminibus, ut in spiritualibus salubriter regantur cogitare debeamus, de illorum etiam regnorum, quæ ad Romanam Ecclesiam immediate pertinent, et quæ per prædecessores nostros in sacra Petri Sede sedentes in feudum interdum concessa fuerunt, cum concessio hujusmodi cessat, salubri nedum in eisdem spiritualibus, verum etiam in temporalibus gubernaculo cogitare nos convenit, ut Petri hæreditas nullo modo distrahatur, sed ad manus ejusdem Ecclesiæ, omnium regnorum matris et dominæ, reducatur, et personis, de quibus præsidentis in specula circumspectioni visum fuerit, prudenti ac matura deliberatione prævia, regenda committatur, et subditi sub Regis pacifici quieta gubernatione lætentur.

« Sane cum regnum Siciliæ citra pharum, quod de Patrimonio B. Petri existit, et quod olim per nonnullos Romanos Pontifices prædecessores nostros diversis regibus et aliis dominis temporalibus successive in feudum sub certis modis et formis, quos præsentibus haberi volumus pro expressis, concessum extitit, quodque nuper claræ memoriæ Alfonsus rex Aragonum a Romana Ecclesia in feudum obtinebat, per obitum ejusdem Alfonsi regis qui, sicut Domino placuit, debitum naturæ persolvit, infeudatione hujusmodi per ipsius obitum cessante, sit ad eamdem Ecclesiam legitime devolutum, atque in ipsum regnum quod ad nos pertinet, nemo se intromittere quoquomodo debeat sive possit; nos cupientes singulos ipsius regni regnicolas, tanquam nobis et nulli alteri immediate subditos, per nostræ provisionis ministerium sub nostro felici regimine in pacis et quietis amœnitate gratulari, universis et singulis ipsius regni patriarchis, archiepiscopis, episcopis et aliis Ecclesiasticis prælatis; necnon ducibus, marchionibus, principibus, communitatibus, universitatibus, baronibus, militibus, civibus, regnicolis et habitatoribus quibuscumque tam Ecclesiasticis sæcularibus et ordinum quorumcumque regularibus quam laicis cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, nobilitatis, conditionis, et præeminentiæ existant sub interminatione divini judicii, necnon anathematis, maledictionis æternæ, excommunicationis in singulos, et interdicti in communitates, universitates, capitula, conventus, et collegia pœnis, quas ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc, in singulos contrafacientes proferimus ipso facto, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium consilio pariter et assensu, ac potestatis plenitudine districtius inhibemus, ne ipsi aut eorum aliquis per se vel alium seu alios directe vel indirecte, quovis quæsito ingenio vel colore, alicui præterquam nobis aliquod fidelitatis juramentum ratione civitatum, terrarum, castrorum, oppidorum, villarum, locorum, aut feudorum, quæ in dicto regno obtinent, præstare præsumant seu præsumat.

33. « Quod si forte ipsi aut eorum aliqui hujusmodi juramentum hactenus præstiterint seu præstiterit, nos omnes et singulos, qui juramentum ipsum præstiterint, ut præfertur, ab hujusmodi juramentis et temeritate jurandi auctoritate Apostolica tenore præsentium absolvimus, ipsaque juramenta eis et eorum cuilibet relaxamus, ipsosque et quemlibet eorumdem ad hujusmodi juramentorum observationem minime teneri, dictumque regnum per obitum hujusmodi ad nos et Romanam Ecclesiam prædictam devolutum fuisse et esse, ac ad nos et dictam Ecclesiam immediate et nullum alium pertinere, et de illo per alium quam per nos ordinari seu disponi nullo modo potuisse sive posse auctoritate et tenore prædictis decernimus et declaramus.

« Si vero aliquis in ipso regno vel ad illud jus habere prætenderit, aut super eo sua interesse quoquomodo putaverit, nos ad justitiam cuilibet desuper ministrandam, cum in ea singulis debitores simus, offerimus nos paratos. Est denique officium pastorale nostrum sic utiliter providere, ne regnum ipsum tyrannide devastetur, aut vepribus laceretur, sive in prædam detur, ut oves gregis Dominici regni nostri illæsæ et integræ conserventur in pace et quiete vivendo; justitia enim et pax osculatæ sunt.

« Præterea, ne quis de præmissis ignorantiam prætendere possit, seu quomodolibet alle-

[1] Surit. Annal. l. XVI. c. 48. — [2] Lib. XVIII. p. 138.

gare, præsentes litteras in valvis Basilicæ B. Petri Apostolorum principis de Urbe, ad quam de diversis mundi partibus quamplurimi continue confluunt, affigi publice mandamus, ita ut minime sit ambigendum, quin ad patriarcharum, archiepiscoporum, episcoporum, prælatorum, ducum, marchionum, principum, comitum, baronum, communitatum, universitatum, militum, procerum, civium, regnicolarum et habitatorum, aliorumque supradictorum notitiam quantocius deveniat, etc. » Addit alia imperia, ut hoc edictum divulgetur in Neapolitano regno, ac publicis in locis affigatur. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLVIII, IV id. Julii, Pontificatus nostri, anno IV ».

34. Provocavit[1] ab ea sententia Ferdinandus, regiosque titulos invasit : tum habitis Capuæ comitiis regni procerum, eos ad fidem sibi præstandam jurejurando obstrinxit[2]. Franciscum etiam Sfortiam Mediolani ducem, affinitate conjunctum Ferdinando, illius causam tuendam suscepisse, conquestumque de Callisto narrat S. Antoninus [3], quasi prædecessorum suorum, qui Ferdinando concessissent, ut Alfonso succederet, sancita sine causa convelleret. At constabat regnum Neapolitanum summo jure ad Sedem Apostolicam devolutum esse, cum ipse Alfonsus in litteris [4], quibus regnum Eugenio acceptum retulit, hæc jurasset : « In regno et terra prædictis nullus succedat, qui non fuerit de legitimo matrimonio procreatus ». Adde quod Ferdinando potiora jura Joannes rex Alfonsi regis frater et Renatus Andegavensis obtinebant, atque adeo alii indignati spurio subjici, duce principe Tarentino Joannem regem [5], alii Andegavensium partium Renatum [6] ad accipiendum sceptrum sollicitarunt.

35. *Venetos ad arma in Turcas, Navarræ regem et filium ejus ad concordiam, Alphonsum ad Ecclesiasticas immunitates colendas hortatur Pontifex.* — In qua narratione Surita [7], Jovianus Pontanus[8], nonnullique alii, factionis Ferdinandi studio perciti, adversus Callistum multa perperam effutiunt, eumque ingrati in Alfonsum animi vitio perstringunt, gessisse nimirum cum eo inimicitias ac perversa plenaque perfidiæ consilia, quorum finis mors extiterit, adversus Ferdinandum agitasse. Verum hæc a veritate prorsus abhorrent ; non enim ingrati animi labes Callisto potest inferri, dum Alfonso Ecclesiasticæ ditionis partem contra fas postulanti juste adversatus est, dum graviter tulit sacra jura ab eo invadi, dum flagitanti, ut notho filio Ferdinando sceptrum Neapolitanum conferret, non assensit, quod id sine Joannis ipsius Alfonsi fratris, aut Renati, aut Romanæ Ecclesiæ, ad quam regnum devolvendum erat, injuria fieri non posset : dum postulanti, ut soluto justo connubio adulteram ducere permitteret, negavit[1] ejus culpæ futurum participem. Neque in Alfonsum odia exercuit, sed paterno illum studio semper est complexus, ejusque flagitia, dum in Ecclesiasticum ordinem grassabantur, ac vota de sacra conficienda expeditione perjuriis infringebat [2] justa censura non perculit. Si vero, ut refert Surita [3], Alfonsus defectionem a Callisto, et schisma novum conflare mente conceperat, quod Ferdinandum Neapolitani sceptri jure donare recusaret, fuerunt eæ veteres ipsius artes, nec minus iniquæ, quam cum Eugenium, intentata ad Amedeum antipapam defectione, ad regnum sibi concedendum adegit. Non denique in repetendo Neapolitano regno perversa et plena perfidiæ, ut Pontanus intemperanter dixit, agitabat Callistus consilia, si eo regno ditioni Ecclesiasticæ legibus conjuncto augere vires ad Turcicam tyrannidem comprimendam, amplificandumque Christi cultum meditabatur, quem pium ardorem cum superiora gesta demonstrarint, tum hæc ad ducem Venetorum litteræ non leviter indicant [4] :

« Duci Venetiarum.

« Credimus non latere nobilitatem tuam quam incitatus et ardens sit animus noster ad vindicandum injurias fidei Christianæ a sævissimis Turchis illatas, quamque ferventius ad prosecutionem hujus felicissimæ expeditionis contra infideles incumbamus : ad quam non desinimus continuis implorationibus excitare Christianos potentatus et principes, ut nobiscum vires conferant, et oratores mittant ad hunc communem ignem extinguendum, ex quibus jam aliqui ab aliis principibus adveniunt et scimus in itinere esse plures ex ipsis et præcipue a rege Franciæ, qui gratissime ad nos suos mittit oratores. Super his et vos differtis mittere, quamvis pluries pulsati, ex quo Deum offenditis, et nos et Sedem Apostolicam, cum quilibet Christianus in causa fidei sic vocatus, obligatus ad hoc existat jure noto : scimus enim Deum iratum his, qui nobis in his non assistunt : cavendum est ab ira Dei, nosque officium nostrum canonice non cessabimus exercere, et qui nos conturbat judicium portabit quicumque sit ille. Hæ sunt præcipue curæ et sollicitudines nostræ, quæ nullam quietem aut vitæ dulcedinem capere nos sinunt : ita affixæ sunt exulcerato cordi et acutis stimulis pungunt animam nostram, unde non parvum hactenus Christianitas fructum consecuta est, et majorem in dies consecuturam speramus, Deo adjutore, qui pro sua misericordia votis nostris jam annuit et annuet, et gratiam infundet Christi fidelium animis, ut lassis rebus

[1] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § ult. Surit. l. XVI. Ann. c. 50 et alii. — [2] Pontan. de bello Neap. l. I. — [3] S. Ant. sup. § ult. — [4] Sur. l. XVI. c. 49. — [5] Extant an. Christ. 1445. num. 2. — [6] Paul. Æmil. in Carol. VII. — [7] Sur. c. 48 et 50. — [8] Pontan. de bello Neapol.

[1] Sur. c. 47. — [2] Plat. in Call. III. — [3] Sur. sup. l. XLVIII. — [4] Lib. I. brev. p. 172.

tandem nobiscum assistant, succurrant atque juvent, et fidei orthodoxæ patrocinium juxta nostras adhortationes feliciter amplectantur, nec solis nobis, ut hactenus fecisse videntur, onus hoc facultatibus nostris importabile dimittant.

« Nos, dilecte fili, per universum orbem Christianum jamdudum sanctam cruciatam publicari et prædicari fecimus, decimas indiximus aliaque ordinavimus, quæ status reipublicæ Christianæ in discrimen adductus fieri postulabat, nec eæ nostræ ordinationes et sanctæ provisiones omittuntur, sed efficacius eas et ferventius facimus continuari quoad vita sit nobis comes, etc. » Commendat Marranum Minoritam sanctimonia vitæ et gratia evangelizandi verbi divini, ut ait, præstantem, ut e sacro suggestu Venetiis bellum sacrum promulget, et decumas ac fidelium stipem colligat. « Dat. XXVIII Maii an. MCDLVIII ».

36. Vertendis itaque Christianorum regum ac principum armis in Turcas intentus Christi vicarius intestina bella sedare omni studio nitebatur : cumque jam diuturnis dissensionibus attrita esset Navarra, aliis ab Joannis regis, aliis ab Caroli Vianæ principis materno jure sceptri Navarræi hæredis causa stantibus, necdum pax inter illos conciliari potuisset, novum legatum ad eam conficiendam creavit, idque munus Petro archiepiscopo Tarraconensi cum amplissimis mandatis injunxit [1], ut imperatas jam inducias servare eos cogeret, ac si ad pacem redintegrandam dissentientes inducere non posset, proposita anathematis pœna, illos ab armis juberet Pontificio nomine absistere, ac finitimorum regum arma conjungeret in eum qui jussis non pareret :

« Venerabili fratri Petro archiepiscopo Tarraconensi, in Aragonia et Navarræ regnis cæterisque Cataloniæ partibus A. S. L. salutem, etc.

« Cum te ad charissimum in Christo filium nostrum Joannem Navarræ regem illustrem ipsiusque dominia et principatus pro sedanda componendaque discordia, quæ inter regem ipsum et dilectum filium nobilem virum Carolum principem Vianæ ejus primogenitum maxima et periculosa hactenus viguit, tanquam pacis angelum destinemus, ea potissimum spe fiduciaque freti, quod ea, quæ tuæ fidei commiserimus, fideliter et prudenter exequaris, ac illis tanto diligentius incumbendum curabis, quanto fueris a nobis majori potestate fulcitus. Idcirco fraternitati tuæ regem et principes præfatos aliosque omnes et singulos, prout expedire videbis, nostro nomine adeundi, ipsosque monendi, hortandi ac requirendi, ut inprimis treugas inter ipsos regem et principem filium indictas observent, et illas, ubi renuerint, sub pœnis et censuris observari faciendi, et prout tuæ prudentiæ videbitur, ad effectum concordiæ prorogandi, ac demum cum eis pacem et concordiam juxta prudentiam tibi desuper datam omnibus quibus poteris mediis tractandi et componendi, atque ubi pax sequi non posset, quod absit, auctoritatem nostram interponendi, ipsisque regi et aliis supradictis inhibendi, ac sub excommunicationis, anathematis et maledictionis æternæ pœnis eis mandandi, eorumque ac aliorum loca, ad quæ eos vel eorum aliquem declinare contigerit, Ecclesiastico interdicto subjiciendi, contradictores quoslibet et rebelles per pœnas similes compescendi ; necnon si opus fuerit charissimorum in Christo filiorum regum illustrium et aliorum principum quorumcumque finitimorum brachium sæculare implorandi, ac coram illis præstandi, processusque formandi, ac illos citandi, excommunicandi, aggravandi, aliaque in præmissis et circa hæc necessaria faciendi et exequendi, plenam et liberam concedimus tenore præsentium facultatem, ac plenarie committimus vices nostras. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLVIII, IV non. Augusti, Pontificatus nostri anno IV ». Ex ea vero dignitate legati Apostolici collata archiepiscopo Tarraconensi liquet illum, postquam exauctoratus fuit ob classem Pontificiam male administratam, in gratiam cum Callisto rediisse.

Tuendi etiam juris Ecclesiastici studio, Pontifex Bracharensem archiepiscopum contra ducis Bragantini vim defendendum suscepit ; datis hisce ad Lusitaniæ regem litteris :

« Charissimo in Christo filio Alfonso regi Portugaliæ illustri, salutem, etc.

« Nuper siquidem venerabilis frater noster Fernandus archiepiscopus Bracharensis per suas litteras nobis significavit, quod postquam ipse quasdam monitoriales litteras a felicis recordationis Nicolao papa V, prædecessore nostro contra omnes et singulos, qui bona Ecclesiæ Bracharensis et illius jura occupabant, necnon personas Ecclesiasticas vexabant, et perturbabant emanatas, in sua diœcesi Bracharensi publicari fecit, dilectus filius nobilis vir Alfonsus dux Bragantiæ id ægre ferens præfatum archiepiscopum odio et rancore mirum in modum prosecutus, et prosequitur de præsenti, et non solum ausus est dicere eumdem archiepiscopum esse fornicatorem et homicidam, ac pluribus enormibus delictis, criminibus et excessibus irretitum, et super his nulla causa cognita certos in publicum exhibere articulos diffamatorios, verum etiam prætendens id sibi ac suis subditis licere, eidem archiepiscopo obedientiam subtraxit et reverentiam, ac eum pluribus suis jurisdictionibus et bonis ad suam Ecclesiam Bracharensem spectantibus spoliavit, et illa necnon sancti Petri de Costen castrum de Fayos, et S. Stephani ac Interroseco sive tertias

[1] Lib. XVIII. p. 163.

de chaves et aquarum rebellium et Hervededo et Bustelo cameras ad eamdem Ecclesiam pleno jure pertinentes, prætextu cujusdam invalidæ concessionis sibi per dictum archiepiscopum dudum absque Sedis Apostolicæ licentia ad vitam alterius archiepiscopi et ducis prædictorum sub annuo censu quinquaginta marcharum argenti puri, quas idem dux in alia moneta longe deteriore solvere nititur factæ occupavit, et occupat de præsenti in damnationem animæ suæ ac grave præjudicium præfatæ Ecclesiæ ; et quanquam serenitas tua ipsi archiepiscopo super his aliqualem favorem præstiterit, verumtamen, ut accepimus, propter ea quæ dux ipse contra præfatum archiepiscopum objecit dubietate motus, an forsan ipsi duci præmissa facere licuerit, non adeo diligenter et efficaciter sicuti potuisses archiepiscopo præfato auxilium præstitisti vel favorem, qua ex re, ut omnis dubietatis scrupulus a mente tua penitus removeatur, tenore præsentium celsitudini tuæ notificamus eumdem ducem ac omnes et singulos fautores et sequaces suos pœnas et sententias in litteris monitorialibus hujusmodi ac processibus desuper habitis contentas incurrisse, sibique nec etiam fautoribus et sequacibus suis licuisse vel licere eidem archiepiscopo valetudinario viro justo, Sedi Apostolicæ devoto, bonorum Ecclesiæ suæ defensori, auctori et conservatori, causa non cognita, contra omnem honestatem et dispositionem juris canonici obedientiam subtrahere, nec ejus bona, jurisdictiones et cameras prædictas occupare, nec etiam eosdem articulos exhibere omnes et singulas appellationes, exceptiones et protestationes per eumdem ducem, seu ejus nomine, præmissorum occasione, vel alias in detrimentum ipsius archiepiscopi, et ejusdem Ecclesiæ, aut bonorum, jurisdictionum ac camerarum hujusmodi factas interpositas et exhibitas fuisse et esse irritas et inanes, ac de facto contra debitum justitiæ et honestatis præsumptas penitus reprobamus, nullius roboris vel momenti fuisse et esse decernimus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno, etc. (nimirum incarnationis), MCDLVII, kal. Januarii, Pontificatus nostri anno III ».

37. *Inter Rothomagensem et Lugdunensem archiepiscopos de primatu, necnon inter Florentinum et Dominicanos de ordine servando in processionibus Corporis Christi controversia dirimitur.* — In Galliis nonnullorum regiorum judicum eo prorupit protervia, ut de Ecclesiarum Gallicarum primatu controversia jam ante a Sede Apostolica dirempta cognoscere fuerint aggressi. Contenderat diu multumque Lugdunensis archiepiscopus archiepiscopum Rothomagensem sibi metropolitico jure obnoxium, eaque lis Dominico e Capranica cardinali, ut dirimeretur, fuerat a Callisto commissa, ac dein decretoria sententia ab eodem cardinale pronuntiatum, Rothomagensem archiepiscopum ab imperio Lugdunensis liberum esse. Cum vero nullum tribunal Apostolico in Ecclesiasticis controversiis, in quibus præcipue de primatu sedium et Pontificum privilegiis agitur, augustius sit, Lugdunensis tamen Ecclesiæ causarum procuratores decisam litem instaurare apud Galliarum regis tribunalia ausi sunt : in quo cum Romani Pontificis peteretur auctoritas, Callistus hoc decretum edidit [1] :

« Ad futuram rei memoriam.

« Dudum exortas controversias super primatiali jure quod Lugdunensis archiepiscopus in Rothomagensem coarchiepiscopum suum habere prætendebat, graves et ambiguas, cum de auctoritate sedium, de vi Apostolicorum privilegiorum, et de interesse Apostolicæ Sedis agi videretur, merito existimantes, et divinæ legis præcepta sequentes, alicui ex Levitico ordine demandandas, et apud Sedem Apostolicam examinandas terminandasque censuimus, et dilecto filio nostro Dominico tit. S. Crucis in Jerusalem presbytero cardinali commisimus fine debito terminandas : qui in eisdem rite et recte procedens per definitivam sententiam Rothomagensem Ecclesiam ejusque suffraganeos atque suppositos Romanæ Ecclesiæ immediate, et nulli alteri, primatiali jure subesse, ipso archiepiscopo Lugdunensi super prætenso primatiali jure perpetuum silentium imponendo pronuntiavit : quæ quidem sententia nulla saltem legitima provocatione suspensa, in rem transivit judicatam.

« Verum, sicut accepimus, quidam Ecclesiastici atque sæculares magistratus regni Franciæ veterum traditionum et sacrorum canonum immemores, vel [ut verius diximus] contemptores, prætextu improbatæ consuetudinis vel cujuslibet privilegii denuo prædictas controversias extinctas suscitare, et earum sibi cognitionem vendicare, et [quod gravius est] in præjudicium rei apud Sedem Apostolicam judicatæ atque finitæ, procurantibus etiam, ut asseritur, archiepiscopo seu commendatario et administratore, officialibus, syndicis, ac procuratoribus dictæ Lugdunensis Ecclesiæ, qui legitimo victi judicio in opprobrium matris suæ, Apostolicæ Sedis, ac sacrorum canonum contemptum, ad peregrina et sæcularia judicia audent convolare, inhibitiones et mandata pœnalia decernere ac fulminare, et decerni facere ac procurare præsumunt, et executionem dictæ sententiæ ac libertatem Rothomagensis Ecclesiæ, imo jus et auctoritatem Romanæ et Apostolicæ Sedis persequentes, Rothomagensem archiepiscopum ac ejus suffraganeos, officiales et procuratores earumdem exquisitis artibus molestant atque perturbant, non intelligentes se sine crimine

[1] Lib. XVIII, p. 46.

sacrilegii huic Sedi concessa usurpare, aut illius privilegia ab ipso summo omnium Ecclesiarum capite tradita non posse prætingere (perfringere) : quod proculdubio faciunt cum de primatu metropolitanarum, cathedralium, seu provincialium sedium sibi cognitionem usurpant, in illius Sedis præjudicium, quæ omnium sedium sive metropolitanarum, sive provincialium, aut episcopalium jura ac dignitates instituit; quæ etiam singulis Ecclesiis sicut terminos atque diœceses, sic præeminentiæ ac jurisdictionis legem imposuit.

38. « Attendentes quoque de vi privilegiorum Apostolicorum, præsertim ubi Romanæ Ecclesiæ vertitur interesse, juxta canonicas sanctiones a nemine inferiori posse judicari, sed ejus esse interpretari, cujus et condere ; admirantes quoque hujuscemodi judicum insolentiam, cum et lex eorum, quam sub nomine Pragmaticæ sanctionis licet minus legitime præscripserint, dum causas Ecclesiasticas in partibus terminari vult, majores causas nominatim excipit, nec valentes tantam Apostolicæ Sedis injuriam sub dissimulatione transire ; auctoritate Apostolica sub interminatione divini judicii et sub excommunicationis pœna, quam contravenientes incurrere volumus ipso facto, omnibus et singulis tam Ecclesiasticis, quam sæcularibus judicibus, quocumque nomine censeantur, regiis quoque consiliariis, curiis judicialibus, collegiis, consiliis, universitatibus, sed et ipsis archiepiscopo seu commendatario atque administratori, capitulo quoque, officialibus, procuratoribus et syndicis ejusdem Lugdunensis Ecclesiæ tam præsentibus quam futuris, sub pœna excommunicationis in singulos, et interdicti in ipsas universitates, consilia sive collegia, quam similiter ipso facto incurrere volumus ; districtius inhibemus, ne de ipso prætenso primatiali jure aut de causis prædictis, in præjudicium præsertim rei judicatæ, se directe vel indirecte quovis quæsito colore intromittant, aut impediri seu intromitti procurent, vel prosequentes executionem dictæ sententiæ, videlicet Rothomagensem archiepiscopum, suffraganeos ipsius, aut procuratores vel subditos eorumdem realiter aut personaliter molestent, seu quomodolibet inquietent : eadem auctoritate et sub pœna simili præcipientes, ut inhibitiones, citationes, et quæcumque mandata sive arresta ab ipsis vel ad eorum instantiam forsitan decreta et emanata tollant, cassent et revocent ac prorsus aboleant, quæ etiam nos tenore præsentium cassamus, irritamus, nulla, cassa, irrita, temere et de facto præsumpta decernimus et declaramus, nihilque sibi in causis hujusmodi in petitorio seu possessorio auctoritate coercitionis aut jurisdictionis vendicent vel usurpent, processuri nihilominus contra inobedientes atque rebelles mandatorum nostrorum hujusmodi ad graviores pœnas, prout secundum Deum et justitiam viderimus expedire, etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno MCDLVIII, VIII id. Julii, Pontificatus nostri anno IV ».

39. Sedata etiam est a Callisto alia Ecclesiastica controversia, quæ Florentiæ graviora etiam populo offendicula invexerat. Cum enim recurrente festo Corporis Christi clerus Florentinus solemnis supplicationis pompam e principe Ecclesia duceret, etiam aliam instruebant Dominicani S. Mariæ Novellæ, atque in earum adverso concursu variæ exoriebantur lites, pugnæque committebantur : ad quas componendas lata est a Pontifice hæc sententia [1] :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Sub virtute sanctæ obedientiæ ac excommunicationis pœna districte præcipiendo mandamus quatenus perpetuis futuris temporibus in die festivitatis præfatæ, (nempe Corporis Christi), universus clerus, videlicet tam sæculares quam religiosi etiam Mendicantes dictæ civitatis, (nimirum Florentinæ), exempti et non exempti, præcipue dicti fratres S. Mariæ Novellæ, parati et ordinati processionaliter cum crucibus eo modo, quem in festo S. Joannis Baptistæ observare consueverunt, in præfata majori Ecclesia conveniant, in qua statuta hora per eosdem præpositum et capitulum processio solemniter ordinetur, et præferente sacratissimum Corpus Domini venerabili fratre nostro archiepiscopo Florentino, vel altero cui id ex ordinatione dictorum præpositi et capituli demandatum fuerit, clerus per vias publicas civitatis processionaliter incedant benedicentes Domino cum hymnis et canticis, ut in talibus fieri consuevit : redeunte vero processione, iter faciant universi per Ecclesiam S. Mariæ Novellæ, in qua deposito super altari majori Dominico corpore, et oblatione ceræ consueta per magistratus civitatis et alios, ut moris est, inibi facta, idem archiepiscopus, vel alter loco sui, prout ipsi præpositus et capitulum duxerint ordinandum, missam majorem seu conventualem solemniter celebrabit : qua finita, universus clerus et fratres dictæ domus, qui ad eamdem processionem convenerint, ut præfertur, simili modo sub excommunicationis pœna processionem ipsam continuando ad majorem Ecclesiam comitantes corpus Dominicum revertantur, in quo, si qui sæculares clerici vel religiosi defecerint, noverint se de transgressione ejusdem obedientiæ apud districtum judicem rationem fore proculdubio reddituros, etc ». Ad alliciendos Christi fideles, ut in ea religiosa celebritate sanctissimam Eucharistiam venerentur, sacrum agmen cohonestaturis, præter indulgentiarum præmia ab Urbano IV et ab aliis Romanis Pontificibus concessa, decem annos totidemque quadragenas

[1] Lib. XVI. p. 183.

impertitur. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLVII, X kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno III ».

40. *Callisti obitus et eximiæ dotes.* — Inter tot Christianæ rei administrandæ curas Callistus senio et ægritudine quadraginta dierum confectus e vita excessit octavo idus Augusti [1], quo festum Transfigurationis Christi recolitur, quod ipse ob Turcas divino prodigio victos celebrari ritu solemni in Ecclesia jusserat, quique cœlesti gloria coruscantem Christum singulari pietate coluerat, die Transfigurationis vocatus est, ut in cœlo (quod par est credere) æternam transfigurationem Christi gloriæ intueretur, ut ex Pontificio Regesto, et successoris Encyclicis litteris [2] et ejus ævi scriptoribus [3] constat, cum sedisset annos tres, menses quatuor, duobus minus diebus : cujus corpus conditum est sepulchro in Basilicæ Vaticanæ ædicula sacra, cui B. Mariæ Febris nomen inditum erat, quam olim, dum gentilitia vigebat superstitio, Appollini positam fuisse tradit Gobelinus [4]. Nec prætermittendas laudes putamus, quibus illum Baptista Platina [5], qui Romæ tum agebat, exornat :

« Callistus in omni vita vir integerrimus est habitus : sed hæc ejus præcipua laus est, quod, dum episcopus esset aut cardinalis, beneficium aliquod in commendatione nunquam voluit, dicens se una sponsa, et quidem virgine contentum esse, hoc est, Ecclesia Valentina, ut jus Pontificium mandat : eleemosynas præterea pauperibus Christi et servis Dei frequentes dabat tum publice tum privatim : virgines pauperes collata dote maritis collocabat : nobiles ad inopiam redactos sua impensa in vita retinebat. Utebatur et munificentia erga principes quando opus erat, maxime vero erga eos, qui nomen Christianum auctoritate et opibus suis juvare poterant ».

41. Interjectisque nonnullis de Usumcassano fœdere Christianis adversus Turcas conjuncto, de quo antea dictum est, restituto S. Priscæ templo, et Urbis mœnibus, quæ dirupta et fere solo æquata erant refectis, subdit : « In victu suo parcus est habitus : in sermone modestissimus : facilis aditu quantum ei per ætatem licebat, jam enim octogesimum attigerat annum, (dissensit S. Antoninus, qui illi octogesimum quartum tribuit), nec tamen de studiis suis quidquam remiserat. Legebat ipse aut legentes audiebat, si quid in tanto rerum fastidio ei temporis supererat ». Et infra : « Oratores ad se venientes mira benevolentia complectebatur, quorum precibus aut postulatis ab honesto discedere nunquam voluit. Hanc ob rem cum Alfonso simultates exercuit, quod is peteret episcopatus interdum his dari, quibus vel propter ætatem, vel ignorationem tum litterarum tum rerum humanarum committi nequaquam debebant. Moriens autem Callistus centum et quindecim millia nummum aureorum reliquit, quos in usus bellicos contra Turcas comparaverat ». Hæc Platina. Verum S. Antoninus tradit centum et quinquaginta aureorum millia in scrinio sub ejus cubili reperta. Memorat Ægidius cardinalis Viterbiensis in ejus Vita, ipsum insignes has sententias frequenter usurpare solitum : ignavorum esse pericula formidare; illa esse agrum ex quo messis et fructus gloriæ colligantur : se natura liberum esse, adulandi studio servum non futurum : falsa affingentes hominibus servire ; vera referentes imperare, ac principes suas quidem laudes amare, at falsos laudatores irridere (1).

Cæterum plures id in Callisto arguunt, ipsum propinquorum augendæ amplitudini nimis studuisse, atque una die duos sororum filios sacro purpuratorum collegio aggregasse, nimirum Joannem Ludovicum Milam, et Rodericum Lenzuolium, cui ac Petro illius fratri gentilitia insignia, et Borgiæ cognomen tribuit. Tradunt [1] vero, contradicente illi aperte et constantissime Dominico Capranica cardinale Firmano, Petrum Spoleti ducem in Umbria creasse, ac Urbi et copiis Pontificiis præfecisse, virum cæteroqui vitiis inquinatum, qui avunculo Pontifice defuncto, haud ita multo post extinctus est, cum arce S. Angeli collegio cardinalium receptis viginti millibus aureis restituta, in Civitatem Veterem arcem munitissimam, ut Ursinæ familiæ, cujus odia contraxerat, vim declinaret, confugisset [2]. Nec longe dispar mo-

[1] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 16. § ult. — [2] Lib. II. brev. Call. III. p. 28. — [3] Æn. Sylv. Ep. CCCLXXXIV. Steph. Infissur. Ms. arch. Vat. sign. num. 111. Nic. de Turcia Ms. cod. num. 111. Paul. Ben. Cola. Ms. ejusd. arch. sign. num. 10. — [4] Gobel. in Comm. Pii II. l. I. — [5] Plat. in Call. III.

[1] Poggius in Vita Ms. card. Firmani. — [2] Platin. in Call. III. Gobel. in Comm. Pii II. l. II et alii.

(1) Callistus III hoc anno diem clausit extremam, ut in Annalibus accurate describitur. Studium ejus in re Christiana adversus Turcas delendenda dignum Romano Pontifice habitum fuit, quod etiam meritis laudibus effert Æneas Sylvius, tum alibi sæpe, cum pariter in Epistola CCCLII ad Martinum cancellarium Moguntinum. Litteras quamvis excoluit, et aliis tradidit discendas, nullo tamen ingenii sui Monumento relicto illustravit. De viri litteratura præclarum est testimonium Pii II in responsione ad Gallicanos oratores in conventu Mantuano habita : « Fuit doctrina singulari præditus, et suo tempore civilis sapientiæ facile princeps ». Reprehenditur in eo nimium in sanguine conjunctos studium, cui ea de causa, et tunc quidem cum viveret, nonnullos sibi adversantes nactus est viros graves et doctos, ut de cardinali Capranica refert Poggius in ejus Vita ; et post obitum longe plures tulit. Pessundatam ab eo, vel eo saltem permittente, Vaticanam bibliothecam queritur, litteris ad illum datis, Franciscus Philelphus apud Spondanum ad hunc annum num. 7, qua de re pluries Bessarionem cardinalem cum Pontifice expostulasse idem Philelphus affirmat.

Callisto successor datur Æneas Sylvius, quem die XIX Augusti electum, die vero III Septembris coronatum inter scriptores constat.

MANSI.

ribus Rodericus, qui arcano Dei judicio Pontificios post Innocentium VIII apices, accepto Alexandri VI nomine, consecutus est; hoc vero anno a Callisto episcopus Valentinus est renuntiatus [1].

42. *Dominici card. Capranicæ mors et virtutes.* — Dum justa funebria demortuo Pontifici persolvebantur, Dominicus Capranica, de quo paulo ante memoravi, Romanus, tit. S. Crucis in Jerusalem presbyter cardinalis, ac Firmanus episcopus summusque pœnitentiarius, doctrina ac virtutibus insignis, qui Callisto successurus putabatur, ab hominibus demigravit, ejus obitum bonos omnes luxisse testatur Baptista Platina [2], atque in templo S. Mariæ supra Minervam ipsum sepultum; quem etiam Gobelinus [3] morum exemplo præluxisse affirmat, additque : « Fuit enim vitæ mundissimæ et rerum experientia magnus » ; proniorem porro ad iras arguit : sed iras etiam sine peccato esse subjicit recentior auctor [4]. At de tanto viro præclarum elogium, quo illum S. Antoninus decoravit [5], non prætermittendum visum est : « Reverendissimus, inquit, cardinalis Firmanus dominus Dominicus de Capranica ejusdem mensis, (scilicet Augusti) XIV die ex infirmitate fluxus, appositus est ad patres suos, cum multa devotione ex hoc mundo transitum faciens, in aspero repertus cilicio, quod ad carnem ferebat assidue. Multum tristitiæ et doloris mors ejus intulit cunctis qui noverant eum propter eminentes virtutes ejus. Vere hic homo justus erat propter rectitudinem ejus, a cunctis dilectus, prudentia et consilio magnus : in jure peritus et religiosorum pater et refugium, manus copiose extendebat ad pauperes : sobrietate et sanctimonia præclarus, ex devotione non modica frequenter celebrans, studiosus a lectione non cessans, in diversis partibus legationem eleganter exercens, honorifice vita functus traditus est sepulturæ in conventu S. Mariæ supra Minervam Ordinis Prædicatorum ».

43. Conscripsit ejus Vitam Poggius [6], ac de singulari ejus liberalitate in pauperes hæc narrat : « Illud in eo homine prædicatione dignum fuit et optimi viri indicium, quod multitudini honestorum hominum, quos premi inopia scivit, pro facultatibus subvenit, quamvis eæ illi essent pertenues : percontabatur amicos diversorum Ordinum qui domum suam frequentarent de Urbis ac civium conditione, deinde singulorum necessitate perspecta, aut iis salaria ad vitæ sustentationem suppeditavit, aut alia ope juvit : multis victum ac vestitum præbuit : quamplurimorum etiam filias sua pecunia collocavit, et quam frequentius nil æque pium sibi videri inquiens, quam injuriæ et turpitudini expositos propter inopiam et naturæ imbecillitatem ad honestam vitam traducere, quod etiam in adolescentibus observavit, in quibus aut ingenii aut virtutis indoles appareret, ut res eorum angustæ officerent, quo minus bona sibi a natura data exercere possent : sed id aut ipse per se fecit, aut quam occultissime curari per suos voluit, quos fidos sibi delegerat, ne captandæ popularis auræ causa facere judicaretur. Nemo autem unquam ab eo frustra quidquam petiit; quare aliquando sibi calceos detraxit, ut cuipiam largiretur : quandoque etiam cum offensum fortuna quemquam vidit minus bene vestitum, suum amiculum dedit et cum pecunia ad erogandum non sufficeret, sæpius vasa argentea, quæ habebat conflari et petentibus distribui jussit : cumque ob eam rem ab amicis argueretur, respondere consuevit hominis proprium sibi videri quamplurimis benefacere, quod adeo in communi vita fuit, ut plerumque necessariis ad victum deficientibus pecuniam sumere mutuo ab amicis cogeretur ». De ejusdem autem constantia in tutandis inique oppressis, deque integritate animi et corporis hæc addit idem auctor :

44. « Quos opibus aut potentia per vim opprimi vidit, iis maxime nullo aut benevolentiæ aut amicitiæ habito respectu, auxilio fuit, nihil omnino prætermittens, quod ad illius salutem et suam fidem spectare arbitraretur, ita ut nec potentum inimicitias extimesceret, quare multis saluti fuit, gloriari sæpe solitus, neminem frustra patrocinium suum implorasse, avertisse etiam a cervicibus multorum maximas calamitates. Beneficium vero nec vendidit umquam, nec vendi passus est, ideo ne in suspicionem aliquam incideret, numquam a privato etiam amico munus accepit, quin par aut majus redderet : aliquando annulum digito extractum dono mittenti quippiam dedit : a civitatibus et provinciis nonnisi edulia accepit. In omni autem vita ea constantia et gravitate fuit, quæ non solum gratiæ resisteret, verum etiam suspicioni. Feminam nullam domum suam ingredi est passus, sive eæ alienæ, sive conjunctæ aliqua cognatione essent : quod si forte aliquam sua opera indigere aut conjunctarum ullam ad se venire contigisset, in vestibulum domus descendens aut propinquam ædem illam audiebat, dimittebatque, etc. »

45. *Mors Joannis Cyprii regis.* — Obiit hoc anno [1] mense Julio Joannes rex Cypri, qui non Cyprios modo, sed Jerosolymitanos et Armenios etiam regios titulos præferebat, ob ignaviam conspicuus; nam, cum secundis nuptiis Helenam Palæologam despoti Moreæ filiam duxisset uxorem, ab ea regnum administrari permiserat, a qua utpote schismatica Catholici oppressi fuere; quippe quæ Cyprios a Latino ritu ad Græ-

[1] Call. l. XVIII. c. 25. — [2] Plat. in Call. III. — [3] Gobel. Comm. l. I. — [4] Spond. hoc an. num. 7. — [5] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 16. § ult. — [6] Pogg. in Vit. Ms. card. Firmani.

[1] Steph. Lusinan. in hist. Cypri.

cum veteremque perfidiam reducere annitebatur, schismaticosque in scelere confirmabat : quod facinus tanto furore patravit ut cum Joannem Lusitani regis filium ejusdemque generum, qui regnandi spe Carolam ipsius Helenæ filiam Cypri regni hæredem secum matrimonio junxerat, ad instaurandum Latinum ritum et schismati Græcanico exscindendo generose incumbentem videret, ipsum veneno sustulerit, ut vulgo creditum fuit. Præter Carolam vero regnorum hæredem, quæ Ludovicum Sabaudum in thori thronique societatem assumpsit, reliqui Joannes nothum filium impudicitiæ paternæ testem, et Cyprii regni facem ac pestem, nimirum Jacobum, qui ne regnum affectaret, Nicosiensis archiepiscopus designatus fuerat; quique contractis cum Carola inimicitiis ad sultanum Ægypti confugit, contendens Mahometica lege, in qua spurii seminis, quamvis legitimis nuptiis procreatis præferuntur, sibi Cyprium sceptrum debitum esse, Mahumetanisque armis regnum Carolæ ademit, ut in proximo tomo dicetur.

HIC INCIPIT SEPTIMUS RAYNALDI TOMUS IN PRIORIBUS EDITIONIBUS.

1. *Callisto suffectus Æneas Sylvius, cui Pii II nomen inditur.* — Annalium Ecclesiasticorum tomum decimum nonum superna fisi ope aggredimur, in quo divinæ providentiæ consilia adoranda emicant, quæ Turcica impietate latius in Græcia diffusa ad plectendam schismaticorum perfidiam, qui nullis monitis in Romanæ Ecclesiæ sinum revocari potuerant, Mahometicæ superstitionis reliquias ex Hispania evulsit, ac nonnullas ignotas Africæ gentes, tum plures Indiæ populos evangelica luce collustravit, novumque orbem, quem nec Assyriorum, nec Græcorum, nec Romanorum tenuissima fama pervaserat, aperuit, ut in eo Christi gloria depulsis dæmonibus prostrataque idololatria effloresceret, de quibus suo loco agetur. Nunc de Pio II Pontifice ejusque gestis sermonem instituamus.

Justis funeribus Callisto ex majestate Pontificali persolutis, duodeviginti cardinales, qui tunc in Urbe superstites erant, conclave ingressi XIV kal. Septembris Æneam Sylvium tit. S. Sabinæ presbyterum cardinalem et Senensem episcopum, de quo sæpissime memoravimus, summum Pontificem renuntiarunt, natum nobilibus parentibus, nimirum patre Sylvio Piccolominæo, matre Victoria Fortiguerra, de qua refert Platina [1], visam sibi per quietem infantem cum mithra parere, ac velitam ne somnium puero et familiæ ignominiam præsagiret, neque antea etiam suspicionem reliquisse, quam intellexisset filium designatum esse Tergestinum episcopum : sed augustior apex illi reservatus erat. Ut vero res gesta sit, refert accuratissime in ejus Commentariis Gobelinus [2], cujus narrationem non injucundam lectori futuram arbitror.

« Cardinales, inquit, duodeviginti decima die post Callisti obitum conclave ingressi sunt tota civitate suspensa in eventum rerum, quamvis sermo communis Æneæ cardinali Senensi Pontificatum maximum attribueret, neque enim quisquam fuit de quo major esset opinio. Conclave in Apostolico palatio apud S. Petrum perstructum est, in quo duæ clausæ sunt aulæ, et sacella duo : in majori cellulas fecere, in queis cardinales ederent dormirentque : minus, quod S. Nicolai appellatur, consultationi electionique Pontificis asservaverunt, deambulationi omnium aulas. Ipsa die ingressus nihil actum est circa electionem : sequenti capitula quædam edita sunt, quæ observari a novo præsule statuerunt, juraruntque singuli ea sese servaturos, si electio super se caderet ». Quænam autem hæc fuerint, non prodit Gobelinus, sed nos ex Ms. tabularii [1] Vaticani, Nicolai cardinalis Aragonii, paulo post afferemus.

2. Subdit auctor : « Tertia die facta re divina, cum ventum esset ad scrutinium inventum est Philippum cardinalem Bononiensem et Æneam Senensem paribus vocibus ad summum Pontificatum præstolari, utroque vocibus quinque vocato, ex reliquis nemo tres superavit. Sequenti die itum est de more ad rem divinam, qua peracta, scrutinium incœpere : calix aureus in ara positus est, et tres cardinales eum observavere, Ruthenus episcopus, Rothomagensis presbyter, et Columnensis diaconus, inspicientes ne qua fraus intercederet : reliqui cardinales in suis locis consederunt, et surgentes ex ordine dignitatis ac senii, accedentes ad altare, schedulas in calicem mittebant, in quibus nomina eorum scripta erant, quos ad Pontificatum eligebant : cumque hoc omnes fecissent, mensa in medio ædis posita est, et tres cardinales memorati supra eam schedularum calicem everterunt, schedulasque legentes singulas alta voce nomina eorum annotaverunt, qui erant in illis conscripti, nec quisquam erat cardinalium, qui non pari modo nominatos annotaret, ne qua posset intervenire fraus et deceptio. Schedularum modus hic erat : scripserat quilibet manu propria : Ego Petrus, sive Joannes, sive alio nomine fuerit, in Romanum Pontificem eligo Æneam cardinalem Senensem, et Jacobum Ulyssiponensem; nam et unum, et duos, et plures eligere permissum est, tacita conditione, ut prior no-

[1] Plat. in Call. — [2] Gobel. in Comm. Pii II. l. 1.

[1] Gobel. in Comm. Pii II. l. 1.

minatus præferatur : quod si non habeat vota quæ sufficiant, succedat proximus, ut eo facilius in unum conveniatur publicato scrutinio. Compertum est novem cardinales Æneam elegisse Genuensem, Ursinum, Ilerdensem, Bononiensem, S. Marci, SS. Quatuor coronatorum, Zamorensem, Papiensem et Portugalensem ; Rothomagensem vero tantum sex, reliquos longe inferius resedisse. Cardinales omnes admirati sunt, neque enim memoria hominum in tam parvo cardinalium numero ad novem voces per scrutinium quisquam ascenderat. Cum nemo satis votorum haberet placuit consedere, et viam, quam vocant per accessum, experiri, si forte ea die posset haberi Pontifex.

3. « Sedebant omnes suis in locis taciti pallidique et tanquam a Spiritu sancto rapti essent, nemo aliquandiu loqui, nemo hiscere, nemo partem corporis movere præter oculos, quos varias in partes jactabant : mirum erat silentium, et mira hominum effigies, neque vox audiebatur, neque motus cernebatur ullus. Mansere in eum modum aliquantisper expectantibus inferioribus, ut superiores accessum inchoarent. Exinde Rodericus vicecancellarius assurgens ad Senensem cardinalem : accedo, inquit. Subsecutum est silentium, et alter alterum intuens suos nutibus indicabat affectus. Jam prope erat, ut Æneam Pontificem videre viderentur : quod verentes aliqui e loco abierunt, ut ejus diei creationem eluderent : hi fuerunt Ruthenus et S. Sixti cardinales : sed cum nulli eos sequerentur, mox rediere. Tum Jacobus cardinalis S. Anastasiæ : Et ego, inquit, Senensi accedo. Una jam Æneæ tantum vox deerat, duodecim siquidem Pontificem efficiebant, quod animadvertens Prosper cardinalis Columnensis eam sibi gloriam acquirendam putavit, ut Pontificem ipse pronuntiaret. Cumque esset Æneæ veteri benevolentia conjunctus versus ad reliquos cardinales : Et ego, inquit, Senensi accedo, eumque papam facio. Quo audito, cardinales universi nihil morati ad pedes Æneæ sese projecerunt, eumque Pontificem salutaverunt, et rursus in suis locis residentes electionem factam approbaverunt nullo prorsus adversante : ibique Bessarion cardinalis Nicænus suo et eorum nomine qui Rothomagensi faverant : Laudamus, inquit, Pontifex maxime, tuam assumptionem, quam ex Deo esse non dubitamus et sane dignum te hoc munere, et censuimus antea, et nunc censemus, quod autem te non eleginus id fecit ægritudo tua, nam cum pedibus ægrotares, hoc tantum sufficientiæ tuæ deesse putavimus ; est enim Ecclesia egens viro activo, qui possit itineribus corpus exercere, et imminentibus periculis occurrere, quæ a Turcis formidamus ; tu contra quietis eges, hoc nos ad Rothomagensem traxit ; quod si fuisses corpore validus nullus erat, quem tibi præferendum existimaremus. At cum Deo placuerit, et nobis placet, nos te Pontificem veneramur, et denuo quantum in nobis est eligimus, tibique fideliter serviemus ».

Interjecto novi Pontificis, demisse de se sentientis, atque electionem divino Numini et universo collegio purpurato ascribentis, modesto responso, addit auctor : « Priora exuit indumenta et albam Christi tunicam accepit, et interrogatus, quo nomine vellet vocari, Pio, respondit : et mox Pius II appellatus est, et juratis quibusdam capitulis nudius tertius in collegio editis, in altari positus rursus a cardinalibus adoratus est, pedes ejus et manus et ora osculantibus : atque eo facto publicata est populo Pontificis electio ex alta fenestra, acclamatumque Pium II Pontificem haberi, qui fuerat cardinalis Senensis ».

4. Prænuntiatum olim illi Pontificatum a Nicolao V, dum privatam vitam agebat, memorat Philelphus [1] his verbis : « Cum intra Alpes eodem itinere obviam habuisset Æneam Sylvium integerrimum et eloquentissimum episcopum Trigestinum, qui a Friderico Austrio Romanorum rege orator veniebat ad Philippum Mariam, inclytum Mediolanensium ducem, simulque uterque vesperi divertissent, in quamdam cauponulam, et Æneas parcius sumptus faceret (utpote qui ab eo rege tegaretur, qui Stoica eruditus instructusque disciplina non minus parcimoniæ nummorum, quam vitæ frugalitati continenter studet) tum ad Æneam conversus Thomas : Reverendissime pater, inquit, quid opus est tanta utamur parsimonia, cum uterque in Ecclesia Romana Pontifices maximi futuri simus ? quam quidem rem non serio minus quam joco eum prædixisse, certius ostendit eventus ; videmus enim alterum summa cum laude summum Pontificatum concessisse naturæ : at Æneam (cui nunc Pio II nomen est) non secus fortiter quam constanter Pontificatum gerere ».

5. *Pactiones inter cardinales initæ.* — Quod ad ea rerum capita attinet, ad quæ cardinales jurejurando obstrictos, si Pontificatum assequerentur, indicat Gobelinus, et quæ Pius jurejurando in conclavi firmavit, ea fuere præcipua de urgenda sacra expeditione in Turcas, revocanda sanctitate morum in curiam Romanam, non transferenda Sede sine purpuratorum consilio, servando in creandis cardinalibus Constantiensis Concilii decreto, tribuendis quolibet mense cardinalibus centum aureis ad vitam sustentandam, conferendis rite sacerdotiis, non abalienandis Ecclesiæ juribus, non inferendo cuiquam principi bello, nisi causa in consistorio pro æquitate librata, non occupandis in curia obeuntium bonis, non augendis vectigalibus,

[1] Philel. in orat. ad Jac. Ant. Marcell. patrit. Ven.

adigendis præfectis provinciarum urbium et arcium interpontificii tempore cardinalium cœtui parituros : at conceptam de his formulam ex prædicto Ms. Codice [1] Tabularii Vaticani afferre præstat :

« Capitula infrascripta statui universalis Ecclesiæ plurimum necessaria, juret et promittat Deo omnipotenti et beatis Apostolis Petro et Paulo quilibet dominus cardinalis singulariter, si contingat eum assumi ad dignitatem Summi Pontificis, quod servabit et adimplebit realiter et cum effectu absque aliqua tergiversatione et excusatione.

« Primo jurabit et promittet expeditionem inceptam contra infideles inimicos crucis Christi pro ampliatione et dilatatione fidei totis viribus usque ad felicem exitum prosequi secundum facultatem Romanæ Ecclesiæ, juxta consilium fratrum suorum S. R. E. cardinalium vel majoris partis eorum. Item quod quantum in se fuerit consilium prædictum intendet reformationi curiæ Romanæ. Item quod non transferet sive educet curiam Romanam de provincia ad provinciam sine consilio et consensu dominorum cardinalium aut majoris partis ipsorum. Item quod non creabit seu assumet aliquos cardinales etiam precibus quorumcumque imperatorum, regum, ducum aut principum, nisi de consilio et consensu majoris partis dominorum cardinalium, quodque exquisitio hujusmodi votorum fiet consistorialiter et non auriculariter, fietque dicta creatio novorum cardinalium juxta ordinationem factam in Concilio Constantiensi tam quoad quantitatem, quam quoad qualitatem. Item quod providebit de centum florenis cameræ omni mense cuilibet cardinali non habenti integre de beneficiis et capello quatuor millia florenorum, quousque ei provisum sit de dicta summa in redditibus, et quod cardinales omnes habentes quæcumque beneficia etiam incompatibilia in titulum, vel in commendam manutenebit, et defendet in possessione eorum.

6. « Item quod nullam provisionem faciet de Ecclesiis cathedralibus, abbatiis et magistratibus et aliis quibuscumque in camera Apostolica taxatis etiam sub titulo commendæ, administrationis, vel alio quocumque titulo sive modo, nisi consistoraliter, et interveniente consensu saltem majoris partis cardinalium, præterquam de iis, quos conferet dominis cardinalibus, et præterquam de abbatiis quæ non excedent valorem ducentorum ducatorum ; et quod nihil ultra taxam recipietur. Item quod nullam Bullam unquam expediri consentiet, in qua ponatur aut inseratur clausula illa : De consilio, fratrum etc. nisi prius realiter et cum effectu consistorialiter vota fratrum super contentis in ea sint exquisita, et major pars consenserit.

« Item quod nullam facultatem præsentandi aut nominandi ad Ecclesias cathedrales, collegiatas, sive monasteria, dignitates, seu alia quæcumque beneficia concedet principibus sæcularibus, aut prælatis Ecclesiasticis cujuscumque conditionis, status aut qualitatis existant, sive imperialis, regalis, ducalis, archiepiscopalis, episcopalis, vel cujusvis alterius præeminentiæ, nisi de expresso consilio et assensu majoris partis dominorum cardinalium. Item quod nullam Bullam unquam expediri permittet seu alicui concedet, per quam se astringat principibus, vel alicui ipsorum, aut eos certificet quod nullas Ecclesias cathedrales collegiatas, monasteria seu alia beneficia conferet nisi de ipsorum beneplacito aut voluntate, et omnes concessas revocabit.

7. « Item quod nullam infeudationem de regnis, castris, civitatibus et terris, etiam de rebus quæ consueverunt infeudari : sive alienationem, sub quocumque titulo etiam vicariatus, pignoris, emphiteosis vel alterius contractus faciet in quamcumque personam Ecclesiasticam vel sæcularem, aut communitatem de rebus et bonis spectantibus ad patrimonium Ecclesiæ, nisi deliberatione prius habita consistoriali et consentiente majori parte cardinalium cum eorum subscriptionibus. Item quod nulli regi, domino, principi aut communitati non subditis sibi movebit guerram, aut cum eis ligam aliquam faciet ad inferendam alicui guerram sine expresso consensu majoris partis dominorum cardinalium. Item quod bona cardinalium etiam religiosorum, aliorumque prælatorum, necnon omnium cortesanorum in curia decedentium nullo modo occupabit vel occupari patietur, sed permittet juxta juris dispositionem et voluntatis decedentium, ut iidem decedentes de bonis quoquomodo ad ipsos pertinentibus, prout eis placuerit disponant, aliis religiosis qui propriam voluntatem abdicarunt tantummodo exceptis, quorum bona devolvantur ad illum vel illos, ad quem vel ad quos pertinent de jure, consuetudine vel privilegio, nec de juribus capelli cardinalium decedentium aliquod occupabit, vel occupari faciet aut permittet ; imo sit liberum cardinalibus etiam religiosis de ejusdem juribus testari aut facere prout eis videbitur.

8. « Item quod nullas novas gabellas, aut alias exactiones imponet, nec antiquas augmentabit in Urbe Romana, nec in aliis terris Ecclesiæ Romanæ, nec gabellas jam positas auferet aut diminuet, nec concedet alicui regi, domino temporali, seu communitati propter vel contra libertatem Ecclesiasticam, exactionem super clerum vel Ecclesias sive bona ad Ecclesias et loca pia pertinentia sine causa rationabili, ex tunc de simili eorumdem dominorum cardina-

[1] Ms. Vat. Nic. card. Arag. sign. lit. C. p. 164, et alio Ms. sign. lit. E. p. 280. et in Ms. Alex. VII, p. 158.

lium consensu (alienabit). Item quod feudatarios regnorum et alios vicarios, capitaneos, gubernatorem, senatorem, castellanos omnesque alios et singulos officiarios Urbis Romæ et aliarum terrarum patrimonii Ecclesiæ Romanæ faciet jurare in eorum institutione obedientiam et fidelitatem Romanæ Ecclesiæ, videlicet sibi et successoribus. Faciet insuper jurare supradictos feudatarios et officiales cæterosque in hoc capitulo nominatos quod Sede vacante ad mandatum ipsorum dominorum cardinalium civitates, terras, loca, arces, fortalitia et castra Ecclesiæ Romanæ immediate traderent cœtui dominorum cardinalium et expedient libere, et sine contradictione quacumque. Item quod domini cardinales omni anno semel in unum congregati cogitent et examinent utrum ista per Pontificem serventur : quod si non serventur, admoneant eum charitative, et eum ad illorum observationem adhortentur usque ad tertiam admonitionem. Item quod de his omnibus fiat una Bulla authentica, quæ servetur in aliquo loco communi ad petitionem collegii. Item quod hæc omnia ratificabit et approbabit ante publicationem electionis suæ, mediante promissione et juramento. Item in fine erit subscriptio sanctissimi domini nostri in hunc modum videlicet : Ego Pius II præmissa omnia et singula promitto et juro servare, quantum cum Deo et honestate et justitia Sedis Apostolicæ potero ; et hoc cum signi sui impressione ».

9. *Res a Pio II præclare gestæ ante suam ad Pontificatum evectionem.* — Inscripsit [1] postea Pius sigillo suo Pontificio hoc symbolum : *Protector noster, aspice, Deus, et respice in faciem Christi tui.* De cujus primordiis pauca hæc perstringit S. Antoninus [2] : « Hic natione Senensis, nobili et antiqua familia ortus, studiis ab adolescentia deditus, juris scientia peritus, ac litteris gentilium valde eruditus, eloquentissimus, vir bonus et justus reputatus est amator pacis et zelator fidei ». Primitias easdem accuratius Pius ipse describit [3] graphice in litteris ad Petrum Noxetanum equitem paucis ante annis datis, in quibus divinam providentiam adorat, quæ ipsum per varios honorum gradus evexerit : « Annos, inquit, sex et viginti natus, cum darem juri civili operam, exorto bello, patriam et studium coactus sum relinquere, accessi tamen grande illud Basileense Concilium, invenique gratiam in oculis Patrum : scriba in synodo fui, et litterarum abbreviator, et unus de duodecim viris, qui magistratus illic quasi censorius videbatur, neque enim sine duodecim viris ad consultandum de rebus conciliaribus quisquam admittebatur, et admissi qui non invenirentur idonei, his jubentibus, amovebantur. Erant in Concilio quatuor conventus, qui deputationes appellabantur de fide et pace, de reformatorio, de communibus : præsidentes hæ suos singulæ singulos elegerunt : in deputatione fidei, in qua eram inscriptus, sæpe præsedi ; inter collatores quoque beneficiorum bis sum electus ; legatus ab ipso Concilio ad complures principes missus. Cum Pontificatum Amedeus dux Sabaudiæ suscepisset Felix nuncupatus, in secretarium suum ab eo accitus, nec diu post vocatus ad Fredericum imperatorem protonotariatus officium ab eo sum adeptus, sic Germani secretarium appellant. Dum legationes Cæsaris obeo, universam ferme Germaniam circuivi.

10. « Dissidebant Theutones cum Eugenio maximo Pontifice ; at neque illi neque Felici obedientes neutrales vocabantur. Concordia pluribus in conventibus agitata est, quibus, jubente Cæsare, semper interfui. Bis cum tractatu pacis ad Eugenium veni : tertio nationis illius Apostolicæ Sedi obedientiam attuli. Secretariatus et subdiaconatus honorem ab Eugenio, et mox illo defuncto a Nicolao suscepi, cujus conclavis, cum eligeretur, cum cæteris principum legatis custodiæ præfui. Lapsum est postea breve tempus, in quo me Nicolaus Tergestinæ Ecclesiæ nihil tale merentem præfecit episcopum, quadriennioque ab inde decurso, Senensis urbis, unde mihi origo est, pontificatum ad me detulit. Cæsar vero, a quo cum in consiliariorum ordine susceptus essem, Neapolim me petere jussit : quo loco matrimonium inter ipsum Cæsarem et Leonoram Portugaliæ regis sororem Alfonsique neptem contraxi, camdemque imperatricem anno post navigio vectam e Pisis ad imperatorem Senis agentem conduxi, cum id mihi uni committeretur.

11. « In coronatione Cæsaris, quæ Romæ celebrata est, nosti quæ meæ partes fuerint, quippe qui me sæpius imperatorio nomine apud Romanum Pontificem, et publice, et privatim loquentem audivisti. Reverso in Germaniam legatio mihi Apostolicæ Sedis per Bohemiam et omnes provincias Austriæ ducum commissa est. In conventu Germanorum, qui Ratisponæ habitus est, quo et Philippus Burgundiæ, et Ludovicus Bavariæ duces, et alii quamplures principes et reguli convenerunt de salute Christianæ reipublicæ agentes, imperatorias vices tenui. Simili modo, et in Frankfordiensi Concilio, ubi et Germanos adversus Turcas decernere bellum dicta oratione suasimus, quamvis postea negligentia et inscitia eorum, qui cuncta se decere putant, Germani tepuerunt.

« Mortuo Nicolao, Callixtum successorem, ejus quem nunc imperatorio nomine tanquam successorem verum Christi vicarium recognovimus. In hisce nos honoribus, Petre, versati sumus, nec tamen intelligimus cur adeo divina

[1] Plat. in Pio II. — [2] S. Anton. III. p. tit. XXII. c. 17. in princ. — [3] Æn. Sylv. Ep. CLXXXVIII.

pietas nostram parvitatem extulerit : non doctrina, non vitæ bonitas hæc meruit. Cognoscimus imperfectum nostrum, et nos ipsos sæpe cogitantes non extollimur quidem, sed magis erubescimus et confundimur, qui pro tantis beneficiis non sumus grati : respicimus aliquando retro, et quomodo multi viri nobilibus ornati natalibus, virtute et doctrina præstabiles, abjecti et incogniti jaceant consideramus; fateor, quamplurimi sunt, qui opibus et honoribus antecedunt, sed multo plures sequuntur, pluribus commisereri quam invidere possum ; et illi quidem qui me dignitate præcedunt etiam virtute superant ; ego his, qui sequuntur nulla ratione sum melior. O quot viri sunt, qui non centum aureos annuis ex beneficiis Ecclesiasticis haurire possunt, juris divini atque humani interpretes, quorum non essem dignus corrigiam calceamenti solvere ! atque ego ignarus, hebes, atque vitiorum mole pressus, atque iniquitate circumdatus, qui aliquo beneficiolo contentus extitissem, vel minimo, jam annuos mille aureos possideo, quodque magis mirere, dum Germaniam petii, episcopatum in patria consequor. Magna hæc, mi Petre, in quibus non solum mea parvitas, sed magna virtus quiescere possit.

12. « Apud tres episcopos et totidem cardinales dictandarum Epistolarum officium exercui. Hi tres quoque Pontifices maximi secretariorum collegio me adscripserunt, Eugenius, Nicolaus et Felix, quamvis hunc adulterinum dixerim. Apud Cæsarem non secretariatus modo, sed consiliariatus et principatus honore auctus sum : neque ego ista fortunæ imputo, quamvis nescio causam ; sed ipsius rectori et dominatori omnium Deo, cujus est in quemcumque voluerit usum vasa formare, neque humanæ correctioni subjiciuntur, quæ libera sunt, ejusque liberalitati gratias agere decet, qui dat omnibus abundanter et non improperat. An nos igitur tanta miseratione præventi cardinalatum anxii expectavimus, atque hunc quoque nobis honorem deberi putavimus ? Utinam dignitati, quam consecuti sumus, pares inveniamur, et ita quod superest ævi traducamus, ne qua possit in nobis ingratitudo notari. Porro cardinalatus fastigium majus existimamus quam nostris humeris committi debeat : utinam ea dignitas his credatur, qui afferre illi potius quam ab ea recipere gloriam possint, quales nos esse nullo pacto cognoscimus, etc. Vale ex Neapoli nonas Maii, anno MCDLVI, Indictione.... Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Calisti papæ III an. II ». Exeunte eodem anno, quo hæc scripserat, cardinalitia purpura a Callisto donatus est, ac Pontificiam dignitatem adversus nonnullos novatores, qui Pragmaticam iniquam inducere, ac schisma, abjecto Callisti Pontificis obsequio, conflare moliebantur, scriptis eximiis Commentariis pro Apostolica auctoritate tutatus est : ad quam demum hoc anno, ut diximus, evectus, sacrosanctis infulis redimitus est apud S. Petrum III nonas Septembris, ut Gobelinus [1] aliique [2] testantur : eademque die equestri pompa ducta veteri instituto Basilicam Lateranensem adiit.

13. *Encyclicæ Pii II litteræ.* — Tum Christi fideles omnes Encyclicis litteris de Callisti obitu, suaque electione certiores fecit, excitavitque, ut pias pro ipso preces Deo funderent, quo Ecclesiæ gubernacula probe moderaretur : extantque typis eusæ eo argumento ad Academiam Parisiensem hæ litteræ [3] :

« Pius papa II dilectis filiis studii Parisiensis etc.

« Felicis recordationis Calixto papa III prædecessore nostro de hujus mortalis vitæ valle VIII idus Augusti ad cœlestem patriam evocato, et ipsius funeris ac exequiarum celebratione solemni ac debita subsecuta, nos una cum fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, de quorum numero tum eramus, Romæ in Apostolico palatio apud S. Petri Apostolorum principis Basilicam, in quo dictus prædecessor habitaverat, ac debitum naturæ persolverat, modo ac tempore congruis pro futuri creatione Pontificis curavimus convenire, nobisque cum eisdem fratribus sub deliberationis magnæ negotio, quam tantæ rei qualitas exigebat, aliquandiu tractantibus, tandem ipsi fratres, licet potuissent in alios majoris meriti consentire, tamen sancti Spiritus, a quo sancta Romana et universalis Ecclesia Christi sponsa regitur, infusione, ipsorum animos sic afflante, ad personam nostram dirigentes unanimiter vota sua, nos tunc tituli S. Sabinæ presbyterum cardinalem, nescimus quo occulto et nobis tremendo judicio ad celsitudinis Apostolicæ fastigium concorditer elegerunt.

« Nos autem imbecillitatis nostræ conscii, nostrarum parvitatem virium ad tanti oneris sarcinam digne perferendam agnoscentes, postquam diu quid agendum foret cogitavimus, tandem considerantes Romani Pontificis electionem non ab hominibus, sed a divina inspiratione procedere, cujus non licet resistere voluntati, sperantesque eum, qui ab initio fundationis Ecclesiæ infirma mundi elegit, ut confunderet fortia, vires suas nobis ad tanta gubernacula subministraturum, cupidi bene agere, et prodesse potius quam præesse, in spiritu humilitatis colla submisimus jugo Apostolicæ servitutis. Quapropter devotionem vestram precamur, ut omnipotentem Deum instantius exoretis, a vestrisque omnibus exorari curetis ut nos per suam gratiam roboret, et dirigat in agendis, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis

[1] Gobel. in Comm. l. II. — [2] Plat. in cod. Steph. Inf. et Nic. e Turcia super Ms. Vat. sign. num. 111 et alii. — [3] Æn. Sylv. Ep. CCCLXXXIV.

Dominicæ MCDLVIII, pridie non. Septembris, Pontificatus nostri anno I ».

14. *Indicti ab eo Mantuæ Christianorum conventus.* — Nec mora, universas curas Pontificatu inito ad Ecclesiæ restituendum splendorem, religionemque adversus Turcas defendendam convertit [1], cumque tantæ rei moli par esse non posset, nisi adversus formidabilem hostem Christianorum principum copiæ fœdere jungerentur, celebres indicendos conventus Mantuæ censuit; qua de re hæc in sua Commentaria retulit Gobelinus [2] : « Vincere Turcas non hujus aut illius regni opus, sed totius Christianæ reipublicæ videbatur. Necessaria igitur eorum consilia existimavit, quorum auxilia requireret, consiliumque principum et liberorum populorum convocare decrevit, in quo de communi salute communiter ageret : sed ubi Concilium habendum esset, in consultationem venit. Cardinalium alii Romæ, alii trans Alpes aut in Germania, aut in Gallia conventum habendum esse dicebant. Pio nihil horum placuit, neque enim ex honestate arbitrabatur reges, qui trans Alpes morabantur, Romam vocari, neque in Gallia, aut in Germania utile Concilium futurum, ad quod propter valetudinem Pontifex ipse transire non posset. Antiquius visum est non procul ab Alpibus conventum cogere in loco, qui medius inter Romanum præsulem, et Transalpinos reges existimaretur. Duo nominata sunt loca, Utinum in Forojulii subjectum Venetis, et Mantua in Gallia Cisalpina, ut si alter negaretur, alter præsto adesset ; veritus est enim Pontifex id, quod postea successit, ne Veneti Turcarum arma timentes Utinum clauderent, et hac de causa Mantua electa fuit a præsule etiam ob loci commoditatem ».

15. Addit idem auctor plures cardinales adversatos, ne Mantuam ad cœtus solemnes celebrandos decerneret, quippe qui ex Urbe discessum ægre ferrent, vicisse tamen Pii constantiam, ac demum universos ei assensisse : deinde vocatos in sacrarium Pontificium omnes episcopos, præsules, abbates regumque oratores qui in Urbe erant, illisque Pium exposuisse quantas Turcæ clades religioni Christianæ intulissent, atque ad eam evertendam aspirarent : horum vero obsistendum impio furori, sociandasque propterea principum vires, neque id præstari posse nisi frequentes conventus haberentur, atque ideo Mantuam se designasse, paratumque esse pro tuendo Christi Evangelio, et ditionem Ecclesiasticam vitamque incommodis et periculis omnibus objicere. Commendatum est novi Pontificis pium religionis studium, et decretum ea de re mox editum adjungit Gobelinus [3] : « Exin, inquit, publicum de more consistorium est habitum, et litteræ Apostolicæ recitatæ sunt in quibus statuta dies conventionis est, et principes ad alterum ex duobus locis vocati : Epistola ejus rei ab ipso Pontifice dictata in aliarum volumine continetur ». Extant eo argumento in libro Brevium Pii II tum inter alias typis cusas subjectæ ad Francorum regem datæ litteræ [1], quibus illum ad Christiani amplificationem nominis adhortatur.

16. « Pius papa II charissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri, salutem.

« Ut persolvamus omnipotenti Deo et fideli populo vim ab infidelibus patienti id, cujus causa ad hanc Sedem sumus assumpti, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, per certas nostras patentes litteras, quas celsitudini tuæ cum præsentibus annexas mittimus omnes reges et principes Catholicos ad solemnem dietam Mantuæ vel Utini in proximis kal. Junii celebrandam Apostolica voce duximus convocandos, statuentes, concedente Altissimo, eo loci eodemque tempore ibidem personaliter adesse, impedimentis posthabitis, quæ circumstant nos undique. Et si ergo ea mens tua fuerit semper ad tuendum nomen sanctum Dei, ut neque Apostolicæ Sedis, nec cujusquam alterius exhortatione multum egueris, tamen quia hæc res non solum nobis cordi est, sed gregi Dominico in primis necessaria, sublimitatem tuam hortamur in Domino, et per sanctum illud Baptisma, in quo in Christo renatus es, et nomen Christianissimi, quod geris, requirimus, ut velis per os nostrum vocatus, abjectis respectibus omnibus, qui pro honore Dei non sunt, attendendo ad eadem vota, ad præscriptam diem personaliter interesse : etenim cum vicarius Jesu Christi in terris hoc agat, quem recte volentem sequi Christianus populus debet, non sibi debent principes terræ grave ducere, laborem ab illo susceptum amplecti. Habitus es semper, charissime fili, devotissimus princeps, fidei et religionis cultor præcipuus, nec immerito ob Christianum nomen egregie a progenitoribus tuis defensum nomen Christianissimi ab illis habes hæreditarium. Accedit potentia singularis, qua ideo omnipotens Deus insignire te voluit, ut esset qui tempore necessario, quale nunc imminet, illam ad protectionem gregis sui conferret. Erit, ut in Domino confidimus, adventus tuus maxime ad hoc salutare opus utilis, non solum quod sapienti consilio tuo dirigere tantam molem gloriosissime poteris, sed quia gentes et regna audientes Christianissimum regem Francorum, relictis sedibus ejus ad agendam et tuendam communem causam Altissimi, cum Romano Pontifice convenisse, erubescent et ipsi exemplum tuum non sectari.

[1] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 17 in princ. — [2] Gobel. in Comment. l. II. — [3] Id. ib.

[1] Lib. brev. p. 1. et apud Lu. xlv. Ep. CCCLXXXV.

« Pro Deo igitur, charissime fili, pro æterna commendatione nominis tui, pro compassione fidelis populi quotidie feritati Turcarum sanguinem suum crudeliter dantis, exaudire clementer velis pias nostras hujusmodi preces, a fletu et lachrymis oppressorum nobis impositas. Hæc enim vera sunt opera regum, hic campus in quo honeste decertare, et triumphum veræ salutis reportare cum gloria possint : cætera fluxa et caduca sunt, nil solidæ laudis in se habentia, Altissimo etiam persæpe ingrata. Quod si casu aliquo, quod Deo non placeat, carendum nobis erit præsentia tua et per oratores implere hoc munus constitues, requirimus saltem celsitudinem tuam, ut cum pleno mandato illos transmittere velis non ad decernenda solum ea, quorum causa vocatus es, sed ad componendam pacem, vel ad indicendas treugas cum illis, cum quibus esset tibi forsan contentio, ut demum pacatis ubique fidelibus concordius cœptum opus prosequi valeamus : speramus tamen concessurum omnipotentem Deum, ut serenitas tua potius per se ipsum, quam per oratores suos sit affutura, attento quod loca prædicta tui potissimum causa delegimus, ut serenitas tua, quod primum expetimus, vel saltem principes aliquos de latere tuo, illuc accedere facilius valeant. Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die XXIV Octobris MCDLVIII, Pontificatus nostri anno I ».

17. Acceptis iis litteris, Carolus Francorum rex pium illius ardorem pro amplificanda religione et Mahometica superstitione evertenda commendavit : cum vero ea res maximi esset ponderis, respondit [1] a se ordinum regni cœtus coactum iri ante conventus Mantuanos, et deinde oratores suos amplissimis fretos mandatis ad ea, quæ in Galliis decernerentur provehenda legaturum. Cæterum Carolum, spreta Christi et Ecclesiæ causa, suis tantum commodis studuisse indicat Monstreletus [2] qui Anglos ab eo inducias, affinitatemque postulantes in conspectum admittere detrectarit.

Hortatus [3] etiam est Christi vicarius Fridericum imperatorem, ac Matthiam Hungariæ, et Casimirum Poloniæ reges ut in Turcas conflarent exercitus, atque ad indictos conventus Mantuæ agendos oratores mitterent, de quo ad Joannem Carvajalem S. Angeli cardinalem legatum in Pannonia Germaniaque hæc scripsit :

« Cum charissimis in Christo filiis nostris Frederico Romanorum imperatori, Matthiæ Hungariæ, Casimiro Poloniæ regibus illustribus in præsentiarum scribamus, requirentes eos, ut cum vicario Jesu Christi per se, si possint, sin minus per principes de latere conveniant, hortamur circumspectionem tuam in Domino, et rogamus, ut Poloniæ regi prædicto suas litteras mittens, et responsa exposcens, illas, quæ Hungariæ regi scribuntur, manibus propriis præsentes ».

18. Sollicitati [1] etiam fuere a Pio principes electores imperii, ut Mantuam pro decernendo bello sacro accederent, tum Frederico imperatori suaderent [2], ut Galeatio Mariæ, majori natu filio Francisci Sfortiæ Mediolanensis, principatus jus beneficiarium traderet : quæ litteræ XXIV Octobris hujus anni consignatæ. Cæteros pariter reges ad eosdem cœtus ad expedienda pro tuendo nomine Christiano vocatos indicat Gobelinus [3], neque inter eos postremum fuisse Georgium Podiebratium, qui sceptrum Bohemicum corripuerat, dubium vero hæsitasse, an in litteris regio nomine Georgium ornaret, cum ingens lis fieret, an ad imperatorem de creando rege Bohemiæ jus spectasset, cum id regnum imperii beneficiarium esset ; placuisse demum vocare regem Georgium, sed eas ipsum litteras imperatori misisse, ut si e re sua id existimaret, litteras Georgio traderet retineretve ; at Fredericum eas misisse ad Georgium, qui exinde mox struendi dolos occasionem captavit, eas quippe in celeberrimis regni sui urbibus divulgari jussit, non ut suos Bohemos in Turcas accenderet ; sed ut Catholicos deluderet subigeretque, cum in iis regio nomine, tamquam orthodoxus esset, decoraretur. Afferuntur eæ litteræ a Coclæo [4], parumque discrepat earum formula ab iis, quas ad regem Francorum datas attulimus. Respondisse autem Georgium Mantuam se accedere non posse, cum Silesii sibi repugnarent, missurum tamen oratores subdit auctor, ac mox illum ornasse expeditionem in Moraviam et Catholicos subegisse.

19. *Gratulatoria oratio S. Antonini ad Pontificem nomine Florentinorum.* — In hoc Pontificatus Pii II exordio pluresregum principumque oratores ad novum Pontificem de summa dignitate ab ipso acceptata gratulaturi, riteque obedientiam ei delaturi accessere [5] : inter quos etiam Florentini suo officio non defuerunt. Legationis princeps erat S. Antoninus archiepiscopus Florentinus, qui elegantem ad Pium in consistorio orationem habuit, in qua expressa lætitia ab universis Ecclesiæ ordinibus in novi Pontificis electione concepta, et sacræ monarchiæ illustrata dignitate, ad Pium conversus, ejus laudationem ex patria, scientia litterarum, gestisque ante Pontificatum muneribus amplificavit : « In ea inquit [6], civitate », scilicet Senensi « magnifica enutritus, studiis die noctuque avidissime intentus, ad juris peritiam non mediocriter profecisti, litteris quoque sæcularibus et eloquentia

[1] Extant ejus lit. apud Æn. Sylv. num. 386. — [2] Monst. vol. 2. — [3] Lib. brev. p. 3.

[1] Lib. brev. p. 2. — [2] Gobel. in Comm. l. II. — [3] Id. ib. — [4] Cocl. hist. Huss. l. XII. — [5] S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 17. in princ. — [6] Ibid. § 1.

insignis effectus lauream in Concilio meruisti, quod in vita raro conceditur. Exinde virtutibus tuis clarus effectus in tuæ civitatis antistitem es assumptus: prudentia tua quoque, et rerum experientia copiosus plurima inter consiliarios serenissimi principis Friderici Tertii fuisti connumeratus, a quo ad felicis recordationis Nicolaum V cum esses destinatus orator pro corona imperiali postulanda, exaudita est oratio tua, ea ipsi collata. Post quæ reverendissimis dominis cardinalibus, ut inter Patres orbis, es conscriptus. Demum Petri vacante Sede, deliberatione matura, provisione non sera, vocatione divina, et electione canonica ad summum Pontificii apicem assumptus existis ».

Egregiam deinde ad gerendum strenue Pontificatum, conficiendam in Turcas expeditionem, pietatem latius circumferendam adhortationem addidit; tum Florentinæ reipublicæ nomine sacrato obsequio ita peroravit: « Ad rem igitur ab inclyto Florentinorum populo mihi injunctam redeo, qui optimi filii tibi patri ac domino ingenti devotione studioque se assignant commendantes, et beatitudinem tuam omni obsequio omnique affectu complectentes, eorum omnium nomine sanctitatis tuæ pedes beatos osculati sumus. Eorum erga sanctitatem tuam desideria sunt tam ardentia, tam prompta, tam grandia, ut non solum a te recipi, sed diligi, amari foverique summa ope, totisque viribus mereantur. Eodem rursum pacto eademque ratione me minimum famulum tuum, clerumque meum tuo obsequio deditissimum plurimum recommendo, eademque opera beatitudini tuæ eorum plane nomine offero. Dominium inclytum Florentinum, et omnes ejus magistratus, denique te patrem, te pastorem recognoscens, ut filiorum tuorum operam pollicetur, si opus fuerit, et exequetur, si unquam forsitan oportebit. Mihi quoque, pater beatissime, supplico parcas, si prolixus fui, vel si non recte, non apte, non idonee pronuntiaverim injuncta: sed quidquid a me omissum est, sociorum meorum spectabilium civium sapientia prudentius et copiosius supplere valebit, de quibusdam aliis nobis injunctis ab ipsa magnifica republica sanctitati tuæ explicandis, cum opportunitas dabitur, et tibi placuerit, sermo erit ». Hactenus S. Antoninus, qui hisce verbis historiæ suæ, seu Chronicis in tres distinctis partes finem imposuit.

20. *Ferdinandus in regno Neapolitano a Pio confirmatus, impositis prius quibusdam conditionibus et rescisso decreto adversus Ferdinandum.* — Inter cæteros reges ac principes, qui ad Pium eamdem ob causam oratores misere, Ferdinandus, qui Neapolitanum sceptrum invaserat, mox suos decrevit [1], ut Pii benevolentiam sibi conciliaret, cum ex ea constabilienda illius res essent. Excepti vero ii benevole a Pontifice fuere, cum regi Alfonso fuisset addictissimus, illiusque partes semper extulisset: et mox propositæ ab ipso leges Ferdinando, quibus Apostolica liberalitate beneficiarium Romanæ Ecclesiæ regnum adipisceretur. Describit eas Gobelinus [1], quarum præcipuæ erant, ut Beneventum restitueretur, penderetur a Ferdinando octo millium aureorum vectigal, ac Piccininus, qui ad ditionem Ecclesiasticam invadendam fuerat concitatus, revocaretur: « Inter hæc, inquit, legati Ferdinandi Pium adeuntes, memoriam Alfonsi præ se tulerunt, qui Pium apprime dilexisset, cum Senensis Ecclesiæ pontifex legatione apud se Cæsaris fungeretur, oraverunt ne filium amici sperneret, neve paternum regnum ei negaret, quem populi omnes peterent. Ad quos Pius: Alfonsum, inquit, pro sua præstanti virtute, et dileximus, et admirati sumus, idque Ferdinandi rebus admodum conducet, si erga Romanam Ecclesiam quod suum est fecerit. Interrogatus quid ei faciendum esset, censum ei Apostolicæ cameræ debitum a regina Joanna in hunc usque diem non solutum quotannis exsolvet Pontifici Romano; quoties auxilium petierit, libenter afferet: Ecclesiarum jura non attinget: Piccininum ex agro Ecclesiæ jubebit excedere; nisi paruerit, armis coget: Sigismundo Malatestæ eam pacem largietur, quam Pontifex dixerit: Beneventum Ecclesiæ restituet: Terracinam in annos decem sub censu tenebit; exin Romano præsuli tradet. Duræ leges Ferdinando visæ, sæpeque oratores missi ac remissi sunt, qui mentem Pontificis ad pauciora deflecterent. Quibus responsum est, Pium haudquaquam mercatorem esse, quin multa petat, ut vel pauca reportet: dixisse illum in primo colloquio quod in ultimo dicendum erat, nec regi conditionem sperandam fore meliorem, quamvis Pontifex Roma sit abiturus: aut his legibus regnum obtinendum, aut eo carendum esse ». Parum adeo gratum Ferdinandus se præbuit Pontifici, qui pronioribus studiis non sine Joannis Aragonum regis et Renati Andegavensis offensione illi regnum Neapolitanum asserere nitebatur, ut in tanta æmulorum controversia sua Romanæ Ecclesiæ jura restituere denegaret: atque in primis annuum censum, quem Galli, dum sceptrum Neapolitanum tenebant, pendere consueverant, imminuendum contendit, ac demum illius oratores cum Pontificis procuratoribus hasce pactiones [2] firmarunt:

« Capitula, conventiones, et pacta inita et firmata inter reverendum in Christo patrem dominum Berardum episcopum Spoletanum, et

[1] Gobel. in Comm. l. II. S. Ant. III. p. tit. XXII. c. 17. in princ. Sur. l. XVI. c. 50. Jovian. Pontan. de bello Neap. l. I. Mar. l. XXII. c. 19 et alii.

[1] Gobel. eod. l. II.

[2] Ext. in Ms. Cod. bibl. Vall. sign. lit. B. num. 19. p. 55.

venerabilem dominum Agapitum Cincii de Rusticis, juris utriusque doctorem, nomine ac pro parte sanctissimi ac beatissimi domini nostri Pii papæ II parte ex una, et magnificos viros dominos Matthæum Joannem Apostolicum et regium secretarium, et Antonium de Alexandro juris utriusque doctores, oratores et procuratores serenissimi atque illustrissimi regis domini Ferdinandi regis Siciliæ, et nomine atque parte dicti domini regis ex altera.

21. « In primis præfatus reverendus episcopus et dominus Agapitus nomine et pro parte dicti serenissimi domini nostri promiserunt, quod sanctitas sua cum consilio et assensu sacri collegii dominorum cardinalium, sublatis litteris et censuris per antecessorem suum Callistum adversus dictum regem et regnicolas, etc. noviter promulgatis, infeudabit et de novo concedet infeudationem et novam investituram dicto serenissimo domino regi Ferdinando de regno Siciliæ et terra citra Pharum in forma solita et consueta, et de infeudatione ipsa litteras debitas expediri mandabit, atque ipsi domino regi seu suo procuratori tradi faciet realiter et cum effectu, omni exceptione remota, hoc tantum intendunt, quod faciet dominus noster sine præjudicio juris alieni. Item et promiserunt pro parte sanctissimi domini nostri, quod sanctitas sua per se vel legatum de latere ad omnem requisitionem dicti domini regis coronabit ipsum dominum Ferdinandum regem Siciliæ juxta formam et consuetudinem in coronandis regibus Siciliæ prædecessoribus suis hactenus servatas. Et viceversa dicti regii oratores et procuratores promiserunt pro parte dicti domini regis, quod præfatus dominus rex singulis annis loco et tempore contentis in litteris infeudationis et novæ investituræ concedi solitis, pure et simpliciter, omni exceptione et compensatione remota, solvet manualiter in pecuniis Romano Pontifici pro tempore existenti censum octo millium unciarum in litteris investituræ contentum, in signum recognitionis, proprietatis et dominii ipsius regni apud Romanam Ecclesiam existentis.

22. « Et quia pro parte dicti domini regis prætenditur, quod certis ex causis prædictus census minui debeat et moderari, convenerunt partes præfatæ nominibus quibus supra, quod hoc remittatur judicio, cognitioni et arbitrio ac determinationi duorum ex reverendissimis dominis cardinalibus sacri collegii, unius scilicet eligendi per præfatum dominum nostrum, et alterius per præfatum dominum regem, qui hanc causam auditis partibus de jure et de facto, sive de jure tantum, prout eis melius videbitur, possint et debeant terminare, et in casu quo prædicti domini cardinales concordari non possent, et in aliquo essent discordes, tunc et eo casu per eosdem dominos cardinales commissarios eligatur tertius : quibus non concordantibus in electione tertii, ille debeat esse tertius, quem dominus noster judicabit ; ex hoc tamen determinetur, vel non ex quavis causa solutio præfati census in quantitate prædicta suis locis et tempore fienda non debeat retardari in totum, vel in partem, seu aliquatenus impediri.

« Promiserunt etiam dicti procuratores pro parte præfati dicti domini regis, quod civitas Beneventana, quæ in litteris infeudationis concedi solitis excipitur, ab infeudatione regni ac Romanæ Ecclesiæ specialiter reservatur, per præfatum dominum regem libere dimittetur, ac sanctissimo domino nostro actualiter per realem possessionis traditionem restituetur cum omnibus juribus, jurisdictionibus et pertinentiis suis, ac etiam cum libertatibus, privilegiis, immunitatibus, ac aliis in litteris infeudationis contentis et declaratis sine aliqua reservatione et impedimento in possessione et usu præfatorum jurium præstando.

23. « Item præfatus reverendus dominus episcopus et dominus Agapitus nomine et pro parte dicti sanctissimi domini nostri promiserunt, et in pactum deduxerunt, quod civitas Terracinæ remaneat apud dominum regem, iis modis et formis videlicet, quod sanctissimus dominus noster incontinenti concedat præfatam civitatem præfato domino regi in vicariatum ad quinquennium, nomine et pro parte dicti domini nostri tenenda, incipiendo a tempore datarum litterarum dicti vicariatus cum annuo censu unius equi albi in festo Pentecostes in loco ubi Romanus Pontifex residebit singulis annis transmittendi et solvendi : quo quidem quinquennio finito, præfatus dominus rex teneatur a præfato domino nostro renovationem dicti vicariatus petere, et dictus dominus noster ad aliud quinquennium concedere : quibus finitis, dictus dominus rex teneatur dimittere Ecclesiæ Romanæ civitatem ipsam, vel alias de ea facere ad voluntatem dicti domini nostri : et in casu non soluti vel transmissi equi singulis annis in tempore debito incurrat ipsa regia majestas pænam unciarum quinquaginta.

24. « Item promiserunt dicti procuratores, quod præfatus dominus rex mandabit et operabitur effectualiter, quod comes Jacobus Piccininus infra terminum unius mensis, a tempore acceptationis præsentium capitulorum per ipsum dominum regem faciendæ inchoando, restituet sanctissimo domino nostro civitatem Assisii, Nuceriam, Gualdum et terras, castraque et quæcumque alia loca, quæ de bonis Ecclesiæ Romanæ violenter aut alio modo per se vel alium recepit vel occupavit : et quod ab incursionibus violentis, quas huc usque in terris Ecclesiæ fecit, omnino desistat : quod si infra præfatum terminum non fecerit, et a prædictis

comes ipse destiterit, præfatus dominus rex ipsum ut hostem diffidet, et a suis stipendiis amoveat, et desinat illi dare subventiones, et contra eum bellum indicat, et secundum pacta et capitula in confœderatione et liga Italiæ, et etiam in litteris infeudationis contenta contra eum insurgat, et ad defensionem Ecclesiæ veniat cum armigeris et equitibus, de quibus in capitulis et litteris supradictis sit mentio specialis. De voluntate tamen dicti domini nostri equites ad IX mille, et pedites ad mille quingentos limitantur, cum quibus ad requisitionem dicti domini nostri ad ipsius domini regis sumptus contra dictum comitem continue per se vel alium, prout dominus noster requisiverit, procedat usque ad finem guerræ, salvis et reservatis iis omnibus, quæ in capitulis ligæ, et in litteris infeudationis continentur, nisi major necessitas supervenerit, vel sanctissimo domino nostro aliter visum fuerit seu requisierit ».

25. Quod ad Jacobum Piccininum attinet, refert Simoneta [1] hujus belli causas, nimirum Callistum nimio amore in suos efferri se sivisse, nam Ludovicum Borgiam ex sorore nepotem opibus et principatibus augere contendisse, ac Spoletanæ provinciæ ducem, ut extremo tomo superiori dictum est [2], constituisse. At defuncto Callisto, cum provincia spectante ad Ecclesiam jure pelleretur, Borgia Assisinæ arcis præfectus Piccinino eam parvo auro corruptus tradidit : itaque Piccininus cum copiis, quas pro Ferdinando in Malatestam ducebat, profectus, non modo Assisium receperat, sed etiam Gualdum, Nuceriam, aliaque oppida et municipia Ecclesiæ eripuerat. Additur inter fœderis superiora capita :

26. « Item est conventum, quod causas et differentias, quæ sunt inter dominum regem ex una, et dominum Sigismundum de Malatestis ex altera, ipsa regia majestas ponat pro parte sua in manibus domini nostri libere et absolute, qui causas ipsas de jure vel de facto auditis partibus terminet ; et quod stabit atque parebit sententiæ dicti domini nostri sub pœnis, de quibus eidem sanctissimo domino nostro videbitur : et quod dictus dominus noster possit indicere et ponere treuguas, et tollere offensas quandocumque sibi placuerit, dummodo prius per dictum dominum Sigismundum sit plene ac sufficientissime cautum de judicio sisti, et judicato solvendo ad arbitrium dicti domini nostri.

« Item prædicti oratores et procuratores dicti domini regis promiserunt, quod omnia et singula in litteris infeudationis contenta, quæ singulariter prolixum foret exprimere, regia majestas realiter et cum effectu adimplebit, exequetur et faciet, omni exceptione et excusatione remotis, etiamsi per prædecessores suos in dicto regno servata non fuerint, et sic jurabit. Firmata fuerunt, et expedita præsentia capitula Romæ apud S. Petrum et in palatio domini nostri, et in camera ipsius domini episcopi die XVII Octobris MCDLVIII, Pontificatus ejusdem domini nostri anno I. »

27. Has pactiones Ferdinandus ad se delatas admisit [1], quas mox confirmavit Pius edito Diplomate IV id. Novembris : tum etiam Callisti decretum de Neapolitano regno ad jus Sedis Apostolicæ revocato rescidit, ac proceres regni, urbium magistratus, præfectos arcium ac populos, qui ob sacramentum fidei contra Apostolica sancita Ferdinando præstitum censuris Ecclesiasticis se irretierant, ab iis solutos ac liberos renuntiavit. Indictum etiam sacrorum institium in locis, quæ illi parerent, dissolvit : cujus Diplomatis [2] hanc præcipuam partem afferendam censui :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Cum juxta occurrentiam negotiorum, et ingruentium temporum qualitates opporteat in singulis matura deliberatione procedere, et mutare consilia ac inhibita revocare, et quæ alias visa non sunt concedere et ordinare : nos qui pro pace et quiete omnium regnicolarum dicti regni, ac ejusdem Romanæ Ecclesiæ commodo concessionem, confirmationem et novam infeudationem fecimus antedictas, cogitantes præfatas litteras non modo ad statum dicti regis Ferdinandi, verum etiam in totius ipsius regni perturbationem, adempta subditorum fidelitate et obedientia, posse proculdubio procedente tempore redundare : ne (quod absit) præmissa evenire contingat, habito super hoc cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus diutino tractatu, et deliberatione matura, tandem de eorum consilio pariter et assensu et Apostolicæ plenitudine potestatis inhibitionem, absolutionem, relaxationem, decretum, declarationem, mandatum, et alia quælibet in præmissis litteris contenta, et inde secuta quæcumque, ipsas quoque litteras, in quantum in præjudicium juris præfati Ferdinandi regis emanaverint, et non aliter, ex certa nostra scientia tenore præsentium revocamus, cassamus et annullamus, ac pro infectis habere decernimus. Et insuper omnes et singulos prælatos, principes, duces, marchiones, comites, barones, nobiles et incolas utriusque sexus Ecclesiasticos vel sæculares, necnon communitates, universitates, et collegia dicti regni, quod contra inhibitionem eis per easdem litteras a præfato Callixto prædecessore factam eidem Ferdinando regi homagium aut fidelitatis juramentum quavis ratione, occasione vel causa præstiterint ; et præterea anathematis, excommunicationis, suspensionis vel interdicti aut

[1] Simonet. l. XXVII. — [2] An. Chr. 1458, num. 11.

[1] Ext. ibid. — [2] Ext. in Ms. Vall. sign. lit. B. num. 19. p. 94.

alias sententias, censuras et pœnas spirituales et temporales quomodolibet incurrerint, etiamsi desuper opportune publicationes seu denuntiationes fuerint subsecutæ, videlicet ab illis de plenitudine potestatis hujusmodi penitus absolvimus et absolutos reddimus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLVIII etc. Pontificatus nostri anno I ».

28. *Reluctantibus licet Gallis principibus, cardinalis Ursinus ad coronandum Ferdinandum missus.* — Evehente ita ad solium Neapolitanum Pio Ferdinandum Alfonsi nothum filium gravissime conquesti[1] sunt Caroli Francorum et Renati regum oratores, quorum alter decanus Carnotensis a Carolo missus ad Callistum, ut consilia de expeditione Turcica cum illo agitaret, palam edixit Francorum regem ejusmodi injuriam a Pio illatam ulturum. Massiliensis etiam episcopus pro Renato rege, qui jam multo temporis cursu regios gesserat apices pulsusque ab Alfonso fuerat, acerbe peroravit, sed Pium ab ipso sciscitatum esse refert Gobelinus, num Renatus Piccininum Romanæ Ecclesiæ cervicibus imminentem, quique jam Assisium, Nuceriam Gualdumque occuparat, propulsare posset; eoque negante, respondisse: « Quid ergo est, quod expectemus ab eo, si nobis pereuntibus opem nullam valet afferre? nobis in regno necessarius, qui et sua possit et nostra tueri. Vos regno jampridem caruistis, ac tamdiu carebitis, donec vires adsint, quibus hostem nobis indulgentibus possitis ejicere ». Subdit auctor: « Atque ita verbosæ legationi verbis occurrit. Ferdinando regnum concessum est decreto senatus (cardinalium nimirum), et Latinus cardinalis Ursinus, qui regem in verba Pii ac successorum ejus jurantem corona donaret, in Apuliam missus, et cum eo Nicolaus Theanensis electus, qui postea cardinalatum consecutus est, iter fecit, ut occultiora quædam cum rege transigeret ». Extant in Pontificio Regesto ea mandata Apostolica data Latino de Ferdinando regni Neapolitani juribus induendo, regiisque insignibus conferendis hisce concepta verbis[2]:

29. « Dilecto filio Latino tit. SS. Joannis et Pauli presbytero cardinali, A. S. L. salutem.

« Cum nos super regnum Siciliæ et totam terram, quæ est citra pharum, quæ de jure et proprietate sanctæ Romanæ Ecclesiæ fore noscuntur, usque ad confinia terrarum ipsius Ecclesiæ, excepta civitate Beneventana cum territorio et districtu ac juribus et pertinentiis suis, charissimo in Christo filio nostro Ferdinando de Aragonia regi Siciliæ citra pharum, illustri claræ memoriæ Alfonsi Aragonum et dicti regni regis primogenito, et in ipso regno et terra successori, pro se suisque liberis de fratrum nostrorum consilio et assensu concesserimus, confirmaverimus, et de novo in feudum dederimus ac elargiti fuerimus, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur; nos intendentes, ut dictus Ferdinandus rex juris regni et terræ prædictorum, ac regalium insignium plenitudine gratulari, ac statum suum firmum stabilire valeat, circumspectioni tuæ tenore præsentium committimus et mandamus, quatenus ad dictum regnum te personaliter conferens præfatum Ferdinandum regem, præstito ab eo et per te accepto nostro et Romanæ Ecclesiæ nomine sub forma, quam in eisdem inseri fecimus, corporali juramento per impensionem vexilli ejusdem Romanæ Ecclesiæ in suis manibus, de regno et terra prædictis ac omnibus juribus et pertinentiis eorumdem auctoritate Apostolica investias, ipsumque in illorum realem, corporalem et actualem possessionem inducas.

« Et nihilominus cum reges Siciliæ, qui fuerunt pro tempore, ad mandatum Romani Pontificis inungi et coronari consueverint, præfatum Ferdinandum regem, postquam illum investieris et in possessionem hujusmodi induxeris, ut præfertur, solemniter inungas, ipsumque in signum pleni juris atque dominii regni et terræ prædictorum ad laudem et gloriam omnipotentis Dei et gloriosæ virginis Mariæ, ac beatorum Apostolorum Petri et Pauli, et totius curiæ cælestis, statumque nostrum et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac regni et terræ prædictorum salubrem et felicem de dictis regno et terra eadem auctoritate corones. Privilegium quoque seu litteras dicti Ferdinandi regis ejus aurea Bulla bullatas, in quibus præfatus Ferdinandus rex fateatur et expresse recognoscat regnum et terram prædicta ex sola gratia et mera liberalitate Sedis Apostolicæ sibi suisque liberis, ut præfertur, confirmata fore, donata atque concessa, ac formam ipsius juramenti continentes, prout in dictis litteris continetur, ab eo postules, ac nobis et præfatæ Ecclesiæ in tuo reditu reportare et præsentare procures. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLVIII, IV non. Decembris, Pontificatus nostri anno I ».

30. *Diploma Pii de regio jure in Ferdinandum transmisso.* — Quod ad traditi Ferdinando jure fiduciario regni leges attinet; eæ ferme sunt quas jam longe ante Carolo I præscriptas sæpiusque repetitas vidimus, insertæque sunt Diplomati Apostolico[1], quo Pius Ferdinando regnum ipsum Neapolitanum contulit.

« Pius episcopus, servus servorum Dei, charissimo in Christo filio Ferdinando de Aragonia regi Siciliæ illustri, salutem et Apostolicam benedictionem.

[1] Gobel. in Comm. l. II. — [2] Lib. Bull. XXXI. p. 18.

[1] Ext. in Ms. Cod. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 97.

« Divina disponente clementia, per quam reges regnant et principes imperant, in eminenti specula et super gentes et regna, licet immeriti, constituti, necesse habemus interdum de regnis et terris illis, et præsertim quæ Romanæ Ecclesiæ juris et proprietatis specialiter existunt, cum fratribus nostris ad pacem et justitiam populorum perpetua stabilitate disponere, ac in eorum soliis ad gubernationem et regimen gentium subditarum, quos dignos novimus sublimare, ut gladii potestate eis ad vindictam malorum laudemque bonorum cœlitus attributa, ipso assumpto dominandi officio, judicent in æquitate populos, et dirigant in terris subditas illis gentes et nationes, voluntasque eorum sit in executione justitiæ, et meditatio in lege rectitudinis et observantia sanctæ pacis. Sane ex parte tua nuper fuit expositum coram nobis, quod dudum claræ memoriæ Alfonsus Aragonum et utriusque Siciliæ rex genitor tuus, post concessionem, infeudationem et investituram sibi de præfatis regno Siciliæ et terra citra pharum per felicis recordationis Eugenium papam IV prædecessorem nostrum auctoritate Apostolica de suorum fratrum consilio factas, te primogenitum filium suum, jam antea ad successionem regni et terræ citra pharum hujusmodi per eumdem Eugenium, ac piæ memoriæ Nicolaum papam V etiam prædecessorem nostrum, habilem et capacem factum in ipsis regno et terra citra pharum post mortem suam successorem suum dictorumque regni et terræ legitimum hæredem fore statuit et etiam declaravit : pro quorum quidem statuti et declarationis robore ac de sua futura sucessione firmiori certitudine dilecti filii nobiles viri principes, comites, barones, magnates et populi regni et terræ prædictorum in tuis manibus, dum adhuc ipse Alfonsus rex ageret in humanis, homagium et fidelitatis solitæ juramentum præstiterunt.

« Deinde vero, dum in ultimis dictus Alfonsus in eadem voluntate persistens, te suo ultimo testamento in dictis regno et terra suum hæredem et universalem successorem instituit ; in qua quidem institutione et dispositione perseverans Alfonsus ipse, sicut Domino placuit, extitit vita functus. Post obitum quoque ipsius Alfonsi regis, universi principes, comites, barones, populi et magnates antedicti in eadem voluntate firmiter persistentes, teque solum in ipsorum legitimum regem habere volentes, communi omnium voluntate unanimique consensu te in ipsorum regem pacifice cognoverunt, et iterato simili homagio et juramento tibi præstito, te talem censuerunt et reputarunt, prout censent et reputant de præsenti. Et cum tu Dei fretus auxilio ac procerum et populorum benevolentia circumfultus ob summam autoritatem, quam tu in ipso regno non sine magna industria vendicasti, ultra pleraque alia adminicula, plane confidas regnum ipsum a quibuscumque posse defendere, solumque restet ad res tuas componendas quietemque perpetuam fundandam, ut nos pro eadem Romana Ecclesia, quam tu in veram ipsius regni et terræ citra pharum dominam et proprietariam recognoscere intendis, te uti regis ipsius Alfonsi hæredem successoremque legitimum, sicuti a prædecessoribus nostris tibi ad successionem patefactus est aditus, de eodem regno et terra citra Pharum infeudemus et investiamus, pro parte tua nobis fuit humiliter supplicatum, ut cum tu ejusdem Romanæ Ecclesiæ devotissimus filius, et quoad se tuæ vires extendere poterunt, pro ea pugil et propugnator eximius passim et perpetuo sis futurus, eidem quieti tuæ super his benigne consulere dignaremur.

« Nos igitur attendentes immensam devotionem, quam tu et progenitores tui ad eamdem semper gessistis Ecclesiam, ac volentes eisdem regno et terræ utiliter disponere ac salubriter ordinare, ad laudem et gloriam omnipotentis Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et gloriosæ semper virginis Mariæ, ac beatorum Apostolorum Petri et Pauli, ad honorem quoque, pacem et tranquillum statum nostrum, et Sedis Apostolicæ ac sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ sponsæ nostræ et regni prædictorum ; salutem quoque eorumdem principum, ducum, comitum, procerum et populorum, præfatum regnum Siciliæ cum tota dicta terra citra pharum usque ad confinia terrarum dictæ Romanæ Ecclesiæ, excepta civitate nostra Beneventana cum ejus territorio, districtibus et pertinentiis : sive regnum cum terra hujusmodi per obitum dicti Alfonsi regis, sive aliter qualitercumque ad eamdem Ecclesiam legitime reversum et devolutum sit, sive tu in eo legitime successeris, tibi regi Ferdinando tamquam dicti Alfonsi regis filio primogenito, et in dictis regno et terra successori, pro te, tuisque liberis ex recta linea, et tuo corpore legitime descendentibus, natis et nascituris, cum censu annuo, aliisque conditionibus, modis et formis, adjectionibus, promissionibus, cautelis, clausulis, voluntatibus et ordinationibus inferius annotatis, matura super hoc deliberatione præhabita, de fratrum nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium consilio pariter et assensu, ac ex certa nostra scientia, et Apostolicæ potestatis plenitudine tenore præsentium in feudum perpetuum concedimus, confirmamus, et de novo largimur, volentes et intendentes te de ipsis regno et terra citra pharum per vexillum Romanæ Ecclesiæ tibi per dictum filium nostrum Latinum tituli SS. Joannis et Pauli presbyterum cardinalem Apostolicæ Sedis legatum, nostro et ejusdem Romanæ Ecclesiæ nomine, conferendum et exhibendum de proximo investiri : ita tamen, ut tu juxta formam inferius

annotatam fidelitatis debitæ juramentum et homagium, necnon servitium, vassalagium et ligium in manibus ipsius cardinalis, nostro et dictæ Ecclesiæ nomine recipientis, præstes pro hujusmodi feudo præstari debita ac etiam consueta. Civitatem autem Beneventanam prædictam, cum ejus territorio, districtibus et pertinentiis, per nos seu Romanum Pontificem distinctis, vel distinguendis cum eorum incolis, prout illam sibi dudum præfata Romana Ecclesia specialiter retinuit et reservavit, nos quoque harum serie specialiter reservamus. Conditiones vero prædictæ sunt hæ, videlicet :

31. « Promittetis, et jurabitis tam tu in manibus ipsius cardinalis, quam in singulis investituris eorum tui in dicto regno hæredes juxta formam infrascriptam, quod tu vel illi nullas unquam conspirationes, colligationes vel conjurationes cum quibuscumque regibus, principibus seu magnatibus, communitatibus, universitatibus, aut personis aliis fidelibus vel infidelibus contra nos, vel successores nostros Romanos Pontifices canonice intrantes, aut dictam Romanam Ecclesiam, seu in eorum damnum facietis, aut fieri consentietis seu permittetis, quantum in te vel illis erit, nec factas ratas habebitis, et quod nunquam a nostra et dictæ Ecclesiæ obedientia recedetis, nec aliquod schisma contra nos, aut successores nostros, aut Romanam Ecclesiam facietis, aut cujuscumque schismatis vel hæresis imitatores eritis aut fautores ; nec hujusmodi conspirationes, colligationes, conjurationes seu schisma contra nos vel successores nostros, aut Ecclesiam prædictam facietis, aut schismaticos vel hæreticos receptabitis, seu quocumque modo eis favebitis, aut eis vel eorum alteri aliquod consilium, auxilium vel favorem præstabitis : nec aliquos nobis aut dictæ Ecclesiæ rebelles, aut nostros seu dictæ Ecclesiæ hostes vel inimicos, seu rerum aut bonorum ipsius Ecclesiæ invasores aut occupatores in regno vel terra prædictis, aut in aliqua ipsorum parte vel alio quovis loco, in quo temporalem potestatem habebitis, receptabitis, aut per alios receptari quoquomodo patiemini, seu permittetis scienter ; sed illos efficaciter persequemini. Quod autem supra dicitur de inimicis et rebellibus extra regnum et terram prædictam non receptandis, intelligatur de notoriis vel declaratis seu declarandis, aut alias nominandis per Romanum Pontificem. In regno autem, et terrra prædictis intelligitur prout superius est expressum.

32. « Si vero in tui vel tuorum in dicto regno hæredum obitu legitimum, prout subsequitur, hæredem te, aut ipsos, quod absit, non habere contigerit, regnum ipsum ad prædictam Romanam Ecclesiam et ejus dispositionem libere revertatur. Descendentes autem ex te, vel ipsis tuis hæredibus dicti regni regibus mares et fœminæ in eodem regno succedant, ita tamen, quod stantibus maribus sive ex directa, sive ex transversali linea usque ad quartum gradum, fœminæ non succedant, sed mares duntaxat, inter eos gradus lineæ prærogativa servata secundum juris dispositionem, et duobus aut pluribus liberis maribus in eodem gradu per eamdem lineam concurrentibus, primogenitus aliis præferatur : extantibus vero fæminis tantum, in eis eadem forma quæ in maribus servetur. In regno vero et terra prædictis nullus succedat, qui non fuerit de legitimo matrimonio procreatus. Ad hæc tam tu, quam tui in dicto regno hæredes regnum et terram prædictam nullatenus dividetis, sed semper unus tantum vestrum sub hujusmodi conditionibus immediate, et in capite, nomine Romanæ Ecclesiæ illa tenebit, et tam tu quam prædicti tui in dicto regno hæredes sub propriis nominibus nobis et successoribus nostris Romanis Pontificibus canonice intrantibus, ac Romanæ Ecclesiæ, expressis vestro et hæredum ipsorum nominibus, ligium et homagium facietis, et dictum juramentum fidelitatis, mentionem expressam de præsentibus litteris faciendo, præstabitis, ut præfertur. Hujusmodi autem ligium et homagium tu et dicti tui hæredes facere, et juramentum fidelitatis præstare juxta subscriptam formam ; tu videlicet de proximo in manibus præfati cardinalis ; iidem vero hæredes, si Romanus Pontifex in Italia fuerit, infra sex menses, si vero extra Italiam esset, infra annum, postquam regni dominium adepti fuerint, teneamini. Et singulis successoribus, ac eidem Romanæ Ecclesiæ renovabitis tam ipsum ligium et homagium, quam etiam hujusmodi juramentum. In optione autem et beneplacito erit Romani Pontificis, seu prædictæ Ecclesiæ, te et hæredes tuos prædictos vocare ad præstandum personaliter juramentum fidelitatis, ac ligium et homagium hujusmodi Romano Pontifici, ac eidem Ecclesiæ, dummodo ad hoc illis tutum locum statuat et assignet, vel aliquem cardinalem ipsius Ecclesiæ, aut alium, qui vice Romani Pontificis juramentum juxta eamdem formam, et homagium hujusmodi recipiat, destinare.

33. « Tu quoque in ipsius Latini cardinalis manibus jurabis de proximo, te ad hoc specialiter obligatum, et tam tu quam tui in dicto regno hæredes nobis et singulis successoribus prædictis atque eidem Ecclesiæ, quando præstabitis, et præstabunt hujusmodi fidelitatis juramentum, jurabitis vos ad hoc specialiter obligatos, quod videlicet nunquam tu aut ipsi hæredes per vos, vel alium seu alios procurabis quocumque modo vel procurabunt, ut tu eligaris vel nomineris, aut aliquis eorum eligatur vel nominetur in regem vel imperatorem Romanum vel in regem Teutoniæ aut dominum Lombardiæ vel Tusciæ, vel majoris partis earumdem Lombar-

diæ vel Tusciæ : et si electionem, vel nominationem ad imperium, vel regnum Romanum, seu ad regnum Teutoniæ, aut dominium Lombardiæ vel Tusciæ seu majoris partis hujusmodi, de te vel illis celebrari contigerit, nullum hujusmodi nominationi vel electioni assensum præstabis, nec ipsi præstabunt, aut te intromittes, vel illi se intromittent ullo modo in regimine ipsius imperii, vel regni Romani, seu regni Teutoniæ, aut dominii Lombardiæ, seu Tusciæ, vel majoris earumdem, ad quodcumque eorum tu, vel illi nominati fueritis vel electi. Quod si tu, vel aliquis tuorum in dicto regno hæredum, studentibus et procurantibus te aut eis, in imperium ipsum, sive dictum regnum Romanum, sive regnum Teutoniæ, aut dominium Lombardiæ seu Tusciæ aut majoris partis earum electi seu nominati fueritis, aut si post talem electionem in imperii vel regni Romani, seu regni Teutoniæ, aut dominii Lombardiæ, seu Tusciæ, aut majoris partis ipsarum regimine, tu te, vel ipsi se manifeste intromiseritis sine expresso nostro vel successorum nostrorum mandato, eo ipso a jure prædictorum regni Siciliæ et terræ cadas, ipsique hæredes cadant ex toto, illaque prorsus amittant, et eadem regnum Siciliæ et terræ ad Romanam Ecclesiam libere revertantur. Si autem tu, vel aliquis ex dictis hæredibus electioni, vel nominationi pro tempore factæ, non procurantibus te vel ipsis, aut etiam palam vel occulte procurantibus, forsan consenseris, vel consenserint, et quod hujusmodi electioni, vel nominationi, seu juri omnino renunties seu renuntient, et quod de imperio, seu aliquo præmissorum, ad quod electus, seu electi, nominatus seu nominati fueris, seu fuerint, nullatenus te intromittas, vel ipsi se intromittant moniti nisi infra quatuor mensium spatium post monitionem hujusmodi tali electioni vel nominationi aut juri renuntiaveris seu renuntiaverint, vel si de ipso imperio vel aliquo præmissorum, ad quod electus vel nominatus, electi vel nominati fueris vel fuerint, te intromiseris, vel ipsi se intromiserint quoquomodo, ex hoc sis vel sint eisdem regno Siciliæ, et terra, et omni prorsus eorum jure privatus atque privati, et ut dictum est, eadem regnum et terra ad Romanam Ecclesiam, libere devolvantur. Si vero ad te, vel tuos in eodem regno hæredes non possit commode talis monitio pervenire, super quo utique impedimento, videlicet quod moneri commode nequeas, vel nequeant, creditur et stabitur assertioni duntaxat Romani Pontificis, sufficiat monitio publica et solemnis, ita quod, si infra sex menses non renuntiaveris, vel hæredes ipsi non renuntiaverint, aut de imperio, seu aliquo alio prædictorum, ad quod tu electus seu nomitus, vel hæredes tui electi seu nominati fueris vel fuerint, quomodolibet te intromiseris seu illi se intromiserint, ex hoc cades et ipsi cadant ab omni jure ipsorum regni et terræ, ac regnum et terra ipsa ad Romanam Ecclesiam libere devolvantur.

34. « Cœterum si contigerit aliquem de prædictis hæredibus, qui deberet in prædictis regno et terra succedere, in regem, vel imperatorem Romanum, seu regem Teutoniæ, vel dominum Lombardiæ aut Tusciæ, seu majoris partis earum nominari, seu eligi, vel assumi, nullatenus eorum regni et terræ possessionem nanciscatur, vel habeat, nec se de illorum cura, seu dominio aut regimine per se vel alios aliquatenus intromittat, nisi prius imperio seu regno Romano, seu regno Teutoniæ, aut dominio Lombardiæ, seu Tusciæ, seu majoris partis earum, ad quodcumque eorum electus, seu nominatus fuerit vel assumptus, et omni jure sibi in illis competente omnino renuntiet : et si illorum aliquod sive de jure, sive de facto tenere voluerit, regnum Siciliæ omnino dimittat, ipsum nullo unquam tempore resumpturus, cadatque ab omni successione et jure, quæ in regno Siciliæ et terræ prædictis sibi competerent ipso facto, ita quod eadem regnum et terræ ad Romanam Ecclesiam ejusque dispositionem plenarie et libere devolvantur. Quod si non extantibus masculis, fœmina in eisdem regno, et Siciliæ terra successerit, illa regi vel imperatori Romano, seu in regem, vel imperatorem Romanum electo, aut regi, vel electo in regem Teutoniæ, seu domino Lombardiæ aut Tusciæ, vel majoris partis earum, seu electo ad earum vel majoris partis earum dominium, numquam matrimonialiter copuletur : et si contrarium fecerit, eo ipso cadat a Siciliæ regno et terra prædictis, atque prorsus ipsorum jure privata sit, ipsis regno et terra ad eamdem Ecclesiam devolutis. Si autem tu, vel aliquis tuorum in regno prædicto hæredum contraveneris, vel contravenerit, eo ipso excommunicati, et insuper labe et reatu perjurii respersi et notati existatis. In hujusmodi quoque juramento etiam per te de proximo faciendo, tu expresse addes, te tam per te, quam per tuos in dicto regno hæredes, quoties illud præstiteritis, addetur expresse, quod nullo unquam tempore regnum seu imperium Romanum, aut regnum Teutoniæ, vel dominium Lombardiæ seu Tusciæ, aut earum majoris partis, seu easdem Lombardiam vel Tusciam, aut majorem partem earum per te, vel alium, seu alios occupabis, capies vel acquires, aut tibi alias quomodolibet vendicabis, vel dicti hæredes, per se, vel alium, seu alios occupabunt, capient vel acquirent, aut sibi alias quomodolibet vendicabunt sine nostra aut successorum nostrorum voluntate et assensu : et si secus feceris, sive fecerint secundum prædictam formam, pœnas similes incurras et incurrant. Quod autem dicitur de majori parte dominii Lombardiæ seu Tusciæ, intelligitur scienter : si vero

ignoranter, eadem ad mandatum Ecclesiæ dimittere tenearis, et ipsi hæredes teneantur. Et si ea ad mandatum Ecclesiæ dimittas seu dimittant, non incidas nec ipsi incidant in pœnam in isto articulo et similibus constitutam : si vero monitus aut moniti non dimittas aut dimittant, incurras aut incurrant pœnam, prout est in hoc articulo, et in aliis constituta.

35. « Quod si forte in posterum regem Siciliæ contingat in imperatorem eligi, postquam regni Siciliæ fuerit possessionem adeptus, non transeat ad imperium, alioquin in pœnas incidat in hoc articulo, et aliis similibus comprehensas. Quod si, dicti regni Siciliæ possessione nondum habita vel obtenta, in imperatorem electus transire voluerit ad imperium, in manus prius Romani Pontificis, vel illius quem ad hoc idem Pontifex duxerit destinandum, filium successurum in regno et terra prædictis, cujuscumque fuerit ætatis, emancipet, ac regno et terræ præfatis renuntiet, nihil juris in eis retinens etiam vel palam, nec etiam cujuslibet patriæ vel alterius potestatis occasione, nec ipsum filium ad subsidium vel aliquod servitium faciendum juramento vel voto, stipulatione vel facto sibi vel successoribus suis astringat, sicque factus filius sui juris ab eodem Romano Pontifice, vel alio destinato ab ipso protinus investiatur de regno Siciliæ et terra præfatis, ad cujus regis successionem, si forte decederet sine liberis, nullo unquam tempore pater veniat imperator existens, sed si imperio et omnibus, quæ ad ipsum imperium pertinent, idem pater renuntiare voluerit, et ipsis regno Siciliæ et terra tantum esse contentus, post renuntiationem hujusmodi ad illius successionem libere dimittatur. Et tunc ab ipso Romano Pontifice, vel alio destinato ab eo investituram recipiat regni et terræ prædictorum. Idem vero filius sic ad regnum assumptus, si major decem vel octo annis fuerit, libere administret, sed quamdiu minor extiterit, tam ipse, quam regnum et terra prædicta in custodia Romanæ Ecclesiæ remaneat, donec rex ipse ætatem compleverit antedictam, fructibus nihilominus, et obventionibus ipsorum regni et terræ, ex quibus sumptus necessarii faciendi pro eorumdem regni et terræ custodia deducuntur regi conservandis eidem, et lucro alteri ratione ipsius custodiæ non cessuris. Quæ vero de filio dicuntur, ut ei videlicet regnum possit sub observatione præmissa a patre ad imperium transeunte dimitti, de filia etiam duximus statuendum, salvis aliis conditionibus supradictis. Et si rex non habens filios in imperatorem electus ad imperium transire voluerit, de personis, quas supra diximus, liberis non extantibus, in regno idem de aliis qui superstites fuerint, quæ de filio et filia præordinavimus, observentur in illis, excepto emancipationis articulo, qui in solis illis procedere poterit, qui capaces emancipationis existant ratione patriæ potestatis.

36. « Declaramus etiam quod si regi Siciliæ sine filio decedenti superstes sit filia vel mulier alia, quæ juxta præfatam formam debeat ad hujusmodi successionem admitti, et quæ imperatori, dum rex ipse viveret, fuerat desponsata vel nupta, illa non succedat in regno, ut præmittitur. Et si, regno sibi delato, imperatori nupserit, cadat protinus ab eodem, nisi vir ejus imperio prorsus renuntians, ipsis regno et terra solummodo sit contentus. In primo autem casu, repulsis filia et aliis prædictis, ad personas alias, servatis gradibus, regnum Siciliæ perveniat, quæ prænotatæ sunt, quod in eodem regno possint succedere, si regi præmortuo liberi non supersint. In secundo autem casu, regnum et terra ipsa ad Romanam Ecclesiam libere devolvantur, regnumque Siciliæ et terra prædicta imperio nullo modo subdantur, seu sibi nullo umquam tempore in eadem persona quomodolibet uniantur, et præcise super hoc articulo tam per pœnas spirituales quam alias cautiones cavebitur juxta Ecclesiæ voluntatem, quandocumque Romanus Pontifex hoc duxerit requirendum, cum prorsus sit intentionis Romanæ Ecclesiæ, ut regnum et terra prædicta nullo umquam tempore uniantur, ut scilicet unus Romanus imperator et Siciliæ rex existat. Quod autem circa unionem regni et terræ hujusmodi cum imperio dicimus, hoc ipsum circa unionem regni et terræ prædictorum cum regno Romano, et regno Teutoniæ, seu cum Lombardia, vel Tuscia, sive cum majori parte ipsarum Lombardiæ et Tusciæ intelligimus, et volumus esse dictum.

37. « Pro toto vero generali censu ipsius regni et terræ octo millia unciarum auri ad pondus ipsius regni, in festo beati Petri Apostoli de mense Junii, ubicumque Romanus Pontifex fuerit, ipsi Romano Pontifici et Romanæ Ecclesiæ per te et tuos in dictis regno et terra hæredes annis singulis persolventur. Si vero tu vel iidem tui in dicto regno hæredes quocumque termino non solveritis integre censum, et expectati per duos menses terminum ipsum immediate sequentem de illo ad plenum non satisfeceritis, eo ipso eritis excommunicationis vinculis innodati. Quod si secundo termino infra alios subsequentes duos menses sine diminutione qualibet non persolveritis, totum regnum Siciliæ et tota terra prædicta Ecclesiastico erunt interdicto supposita. Si vero nec in tertio termino, nec infra duos alios menses proximos per plenam satisfactionem illius ejusdem census vobis duxeritis consulendum, ita quod, transactis eodem tertio termino et duobus proximis sequentibus mensibus, non sit de octo millibus unciarum auri hujusmodi primi termini ipsi Romanæ Ecclesiæ integre satisfactum, ab

eisdem regno Siciliæ et terra citra pharum, ipsorumque jure cadatis ex toto, regnumque et terra prædicta ex tunc ad Romanam Ecclesiam integre et libere revertantur. Si autem de censu octo millium unciarum hujusmodi primi termini infra dictum terminum et duos subsequentes menses plenarie satisfeceritis, nihilominus semper pro octo millibus unciarum singulorum terminorum simili modo, si in earum solutione cessaveritis, vel illas non solveritis, similes pœnas incurratis, salvis aliis pœnis et processibus, quæ vel qui de jure inferri vel haberi poterunt per Romanum Pontificem in hoc casu.

38. « In quolibet etiam triennio dabis tu et tui in dicto regno hæredes nobis et successoribus nostris Romanis Pontificibus canonice intrantibus unum palafredum album, pulchrum et bonum in recognitionem veri dominii eorumdem regni et terræ. Ad hæc, cum regnum Siciliæ et terram possideas antedicta, et in eis plenam obedientiam habeas, ac ipsius regni verus rex censearis, ut præfertur, pro investitura hujusmodi ex nunc sub infrascriptis terminis solves nobis et præfatæ Romanæ Ecclesiæ quinquaginta millia marcharum sterlingorum, videlicet infra sex menses proxime venturos decem millia, et infra singulos alios sex menses post eosdem primos sex menses successive computandos, singula alia decem millia marcharum usque ad totam summam quinquaginta millium marcharum sterlingorum hujusmodi, donec tota ipsa summa per te aut nomine tuo nobis et eidem Ecclesiæ fuerit persoluta. Quod si in eisdem terminis illas non solveris, liberum erit nobis vel eidem Romano Pontifici contra te pro singulis terminis ad pœnas spirituales et temporales procedere, prout nobis vel ipsi videbitur expedire.

39. « Quandocumque autem Romanus Pontifex, qui pro tempore fuerit, asseruerit vel dixerit Romanam Ecclesiam indigere, ita quod super indigentia hujusmodi Romani Pontificis simplici verbo stetur, tu vel tui in dicto regno hæredes requisiti ab eo in Urbem, in Campaniam, in Patrimonium B. Petri, in Tusciam, in Ducatum Spoletanum, in Marchiam Anconitanam, in præmissam civitatem Beneventanam, et ejus territorium ac pertinentias, quæ, ut præfertur, eidem remanebunt Ecclesiæ, ac in civitates nostras Perusinam, Civitatem Castelli, Bononiensem, Ferrariensem et Avinionensem, ac Comitatum Venaysini, et in omnes alias terras ipsius Ecclesiæ ubicumque consistentes, trecentos milites, equis et armis decenter munitos et paratos, ita quod unusquisque eorum habeat quatuor equitaturas, vel tres ad minus, in Ecclesiæ prælibatæ obsequium et subsidium transmittetis per tres menses integros, tuis et dictorum tuorum in dictis regno et terra hæredum sumptibus et stipendiis semel tantum in anno, in servitiis ejusdem Ecclesiæ moraturos, mensibus ipsis a die qua iidem milites terram tui dominii vel fines tui districtus egressi fuerint, per vulgares dietas et solitas computandis: etsi maluerit Ecclesia, eadem ingruente necessitate, super qua stetur verbo Romani Pontificis, ut dictum est, navali exercitu juvari, prædicti milites, debita taxatione et recompensatione præhabita, in navale subsidium commutentur.

40. « Verum quia prædicta civitas Beneventana, quam hactenus Ecclesia Romana sibi retinuit, et in suum demanium seu dominium cum omnibus suis juribus et pertinentiis reservavit, et totum tenimentum civitatis ejusdem, confinibus ejus antiquis quos Romanus Pontifex quandocumque, semel tamen, sibi placuerit bona fide sibi distinguet, eidem Ecclesiæ, et in ejus proprietate libere remanebit, nullo jure in eis tibi vel cuicumque alii de regno prædicto retento, seu quomodolibet reservato. Distinctioni quoque per Romanum Pontificem semel faciendæ, ut dictum est, stabitis tu et prædicti tui in dictis regno et terra hæredes absque contradictione seu refragatione quacumque, prout ipsa distinctio per litteras Apostolicas apparebit. Pro dicta quoque civitate Beneventana reparanda, reficienda et fortificanda per Romanam Ecclesiam exponetis per septennium pro lignaminibus omnia nemora ipsorum regni et terræ, et omnem materiam ad ædificia opportunam, ut puta lapides et arenam quæ puteolana vocatur, cæmentum et similia sine præjudicio juris singularum personarum, ad unam diem prope Beneventum. Præstabitis etiam ipsis Beneventanis securitatem per totum regnum et terram prædicta. Privilegia insuper dictæ civitatis a regibus et a principibus concessa illibata servabitis. Omnia statuta per quondam Fredericum olim Romanorum imperatorem, seu quoscumque alios reges, et per quondam Joannam olim reginam prædictam facta contra libertatem civitatis ejusdem revocabitis, et in omnibus, et per omnia, quæ libertatis fuerint, cæteris regnicolis parificabitis illa, nec alia statuta, seu aliquas leges condetis in posterum, per qua dictæ civitati directe vel indirecte possit præjudicium generari: et pro Apostolicæ Sedis, ac beati Bartholomæi patroni civitatis ejusdem reverentia, fidentias ab omnibus remitti facietis et remittetis eisdem. Fidentiarum autem remissio est concessio libertatis, ut cives Beneventani possint vineas libere et terras excolere, ac ipsarum fructus et fruges recolligere, ac easdem vineas et terras vendere, et de ipsis pro sua voluntate disponere sine aliqua exactione vel muneris donatione.

41. « Tu autem et dicti tui in eisdem regno et terra hæredes in dicta civitate, et ejus territorio, ac pertinentiis suis, quæ Romanæ Ecclesiæ

remanebunt, vel in Urbe, seu in Campania, vel Maritima, seu Ducatu Spoletano, aut Marchia Anconitana, vel in Patrimonio B. Petri, in Tuscia, in civitatibus Perusina, Civitate-Castelli, Bononiensi, Avinionensi et Comitatu Venaysini, seu in aliis quibuscumque, aut demaniis seu feudis ipsius Ecclesiæ ubilibet constitutis ex successione, vel legato, aut donatione, seu venditione, aut aliorum jure, sive titulo seu contractu, nihil umquam vobis acquiretis vel vendicabitis, seu poteritis acquirere vel quomodolibet vendicare, et nihil umquam recipietis, vel habebitis aut retinebitis, seu poteritis habere, recipere vel etiam retinere, aut nullam potestariam, capitaniam vel rectoriam, nullumque alium honorem, nullam dignitatem seu potestatem senatoriam, vel quamcumque aliam administrationem, seu commendam, nec quodcumque aliud officium recipietis, seu recipere poteritis in eisdem. Hoc autem intelligimus de illis hæredibus tuis, et tuorum in dicto regno et terra hæredum, qui in eisdem regno Siciliæ et terra succedant. Nolumus enim quod delictum aliorum hæredum, qui succedent tibi vel illis, in civitatibus et aliis terris tuis, vel ipsorum in pœna hæredis, qui est tibi vel ipsis successurus in regno et terra præfatis, aliquatenus extendatur. Ne vero hujusmodi alii hæredes tui, vel ipsorum, contra ea quæ in isto continentur articulo, aliquo forsitan tempore venire præsumant, acquirendo vel vendicando, aut recipiendo, vel habendo, seu retinendo sibi aliquid in terris in articulo ipso expressis seu comprehensis, vel recipiendo, habendo, vel retinendo in terris eisdem potestariam, seu capitaniam, vel rectoriam, vel aliquid aliud de his, quæ in articulo continentur eodem, sicut super his duximus providendum, ut videlicet nulli etiam hujusmodi aliorum hæredum tuorum, vel ipsorum ullo umquam tempore liceat sibi quidquam in eisdem terris acquirere seu vendicare, percipere, habere vel etiam retinere potestariam, seu capitaniam, vel rectoriam vel aliquod aliud in his, quæ [prout dictum est] in eodem articulo plenius continentur. Quicumque autem ipsorum secus præsumpserit, eo ipso excommunicatus existat, nec ipse, nec ejus posteri in perpetuum possint in eodem regno succedere, si eis in aliquo casu hujusmodi successio deferretur, sed ab illa repellantur omnino : et nihilominus ille, qui tunc ejusdem regni gubernaculo præsidebit, Romano Pontifici patenter assistere teneatur. Si vero tui in ipsis regno et terra hæredes prædictam civitatem Beneventanam, territorium, pertinentias ejus quæ remanebunt Ecclesiæ, vel aliquam partem eorum, aut Campaniam, vel Maritimam, seu Urbem ; vel Ducatum Spoletanum, aut Marchiam Anconitanam, seu Patrimonium B. Petri in Tuscia, aut civitate Perusina, Civitate-Castelli, Bononiensi, Ferrariensi, Avinionensi, aut Comitatu Venaysini, seu alias quascumque terras Romanæ Ecclesiæ ubilibet constitutas, vel ipsarum aliquam partem occupaveritis seu occupari feceritis, aut super his offenderitis vel molestaveritis Ecclesiam seu feceritis molestare, et postquam super his a Romano Pontifice moniti et requisiti fueritis, vel si commode moneri aut requiri nequiveritis, juxta ipsius Romani Pontificis assertionem vel dictum, postquam ad hoc solemniter te vel hæredes ipsos monuerit, infra tres menses non restitueritis integre omnia occupata, eo ipso ab ipsorum regni Siciliæ et terræ jure cadatis totaliter, ipsaque regnum et terram prorsus amittatis, et ad Romanam Ecclesiam libere devolvantur. Quod si etiam retinueritis occupata, nihilominus ad plenum de universis injuriis et damnis illatis ad mandatum ejusdem Romani Pontificis satisfacere teneamini : alii quoque hæredes tui, videlicet qui tibi non succedent in regno, occupare vel occupari facere super illis eamdem Ecclesiam non attentent : illi vero, qui secus fecerint, præmissas pœnas incurrant, ut videlicet eo ipso sint excommunicati, et tam ipsi, quam eorum posteritas in perpetuum ad successionem regni et terræ prædictoru m, si in aliquo forte casu eadem successio devolveretur ad illos, nullatenus admittantur, et rex Siciliæ, qui tunc erit, teneatur assistere Romano Pontifici contra ipsos, ut superius est expressum.

42. « Sane omnibus Ecclesiis tam cathedralibus quam aliis etiam regularibus, sæcularibus, necnon omnibus prælatis et clericis, ac universis personis Ecclesiasticis sæcularibus vel regularibus, et quibuscumque religiosis locis regni et terræ prædictorum plenarie remittentur et restituentur integre omnia bona eorum immobilia a quibuscumque ablata vel occupata sint, et per quoscumque detineantur : mobilia vero, quæ extant, et poterunt inveniri, simili modo restituentur eisdem. Hæc autem restitutio fiet absque contradictione, vel difficultate qualibet, sicut nanciscemini prædictorum regni Siciliæ et terræ possessionem, hoc modo, scilicet quod statim in illa parte ipsorum regni et terræ, quæ tibi vel ipsis hæredibus obediet, restitutio ipsa fiet, ipsa postmodum successive consummabitur, sicut eadem regnum et terra habebuntur. Ne autem super his rebus restituendis oriri possit aliqua difficultas, deputabuntur a Romanis Pontificibus aliqui viri discreti, ad quorum mandatum et arbitrium bonorum et rerum mobilium et immobilium quæ extant, restitutio plena fiat, ita quod eadem, de quorum dominio vel proprietate seu possessione notorium fuerit, ad eorum arbitrium et mandatum mox reddentur : in dubiis vero per ipsos de pleno, et absque judicii strepitu diligentius veritas inquiretur. Sufficiat autem vocari camerarium, vel procuratorem,

vel baillium, in cujus juridictione vel baillivia seu territorio bona de quibus agetur consistent, ad videndum jurare testes, qui in hujusmodi dispositione deponant.

« Omnes insuper Ecclesiæ tam cathedrales quam aliæ regulares et sæculares, necnon omnes prælati et clerici, ac universæ personæ Ecclesiasticæ sæculares et religiosæ, et quæcumque religionis loca in regno et terra prædictis consistentia, cum omnibus bonis suis in electionibus, postulationibus, nominationibus, provisionibus, quas (salvis reservationibus Apostolicis) fieri contigerit, et omnibus aliis, plena libertate gaudebunt, nec ante electionem, sive in electionem, vel post, regis assensus vel consilium aliquatenus requiretur. Quam utique libertatem tu et tui in dicto regno hæredes semper manutenebitis et conservabitis, ac manuteneri et conservari facietis ab omnibus subditis vestris; dictæque Ecclesiæ et personæ utantur libere bonis et juribus suis omnibus, salvo tibi et tuis in hujusmodi regno hæredibus jure patronatus in Ecclesiis tantum quantum in hac parte patronis Ecclesiarum canonica instituta concedunt, ubi antiqui reges Siciliæ hujusmodi jus patronatus in ipsis Ecclesiis habuerunt.

13. « Omnes etiam causæ ad forum Ecclesiasticum in regno et terra prædictis pertinentes libere et absque ullo impedimento agitabuntur, tractabuntur ac ventilabuntur coram ordinariis et aliis Ecclesiasticis judicibus, et terminabuntur per eos.

« Et si ad Sedem Apostolicam pro hujusmodi causis appellari contigerit, tam appellantes quam appellati ad eamdem venire Sedem pro appellationum prosecutionibus libere et absque inhibitione aliqua permittentur. Sacramenta vero fidelitatis præstabuntur secundum antiquam et rationabilem consuetudinem, prout canonica instituta permittunt, ab illis Ecclesiarum prælatis, quorum prædecessores antiqui illa Siciliæ regibus præstiterunt; ab illis autem prælatis et Ecclesiis, qui regalia sive temporalia bona tenent.

« Si qui tamen sunt, qui hujusmodi bona teneant a domino regni, et aliis dominis temporalibus, et qui ratione hujusmodi bonorum ab antiquo consueverunt regibus et ipsis dominis temporalibus servitia exhibere, hujusmodi honesta et antiqua servitia secundum rationabilem et antiquam consuetudinem, et sicut instituta patiuntur canonica, impendentur, salva tamen Romani Pontificis et Apostolicæ Sedis auctoritate et jurisdictione plenaria, et libera potestate circa Ecclesias, et alias regulares et sæculares personas, et loca Ecclesiastica prædicta, tam in faciendis provisionibus et electionibus confirmandis, quam quibuscumque aliis concessionibus et gravitiis, ac super eis conficiendis litteris Apostolicis, quas, cessante omni impedimento, per vos seu officiales et subditos vestros præstando, permittetis libere et absolute executioni debitæ demandari : quinimo præstantes impedimentum, aut retinentes et inobedientes comprimetis et punietis, et ad obedientiam et reverentiam litteris Apostolicis exhibendam compelletis et constringetis, et requisiti manu militari, prout ipsarum litterarum Apostolicarum executori, judici seu nuntio videbitur, assistetis remediis opportunis.

14. « Revocabitis etiam tu et dicti tui hæredes in ipso regno omnes Constitutiones et leges per dictum Federicum regem Siciliæ, sive per Conradum ipsius Frederici filium, aut Manfredum quondam principem Tarentinum, seu per dicta quondam Joannam reginam vel alios reges aut reginas regni et terræ præfatorum, seu alios quoscumque editas contra Ecclesiasticam libertatem : nec statuta edetis, aut consuetudines introducetis, seu etiam promulgabitis, per quæ juri et libertati Ecclesiasticæ in aliquo derogetur.

« Promittetis etiam, quod nullus clericus aut persona Ecclesiastica eorumdem regni et terræ in civili vel criminali causa ad faciendam fidem de titulo vel possessione clericatus conveniatur coram judice sæculari, nisi super feudis judicio petitorio conveniatur civiliter : sed omnes Ecclesiæ, monasteria, hospitalia, et alia pia et religiosa loca, et beneficia ac personæ Ecclesiasticæ regni et terræ prædictorum omnimode erunt liberæ et libera, et in nullo regi aut principi subjacebunt.

« Nullas insuper tallias seu collectas imponetis Ecclesiis, monasteriis, locis vel beneficiis prædictis, aut clericis et personis Ecclesiasticis, seu rebus eorum, et in Ecclesiis in dictis regno et terra vacantibus tu, vel prædicti tui in regno hæredes nulla habebitis regalia, nullosque fructus, redditus et proventus, nullasque etiam obventiones, ac nulla prorsus alia recipietis ab eisdem, custodia Ecclesiarum earumdem interim libera remanente penes personas Ecclesiasticas, juxta canonicas sanctiones.

15. « Comites vero, barones, milites et universi homines totius regni et terræ prædictæ vivent in ea libertate, et habebunt illas immunitates illaque privilegia et eis gaudebunt, quas et quæ tempore claræ memoriæ Guillelmi II Siciliæ regis et aliis antiquis temporibus habuerunt.

« Omnes exules regni Siciliæ et terræ prædictorum, cujuscumque conditionis existant, ad mandatum Romanæ Ecclesiæ reducentur ad regnum et terram prædicta, ipsisque de bonis et juribus eis debitis restitutio plena fiet. In hujusmodi autem restitutione secundum præscriptam formam in capitulo de bonis Ecclesiarum restituendis contentam tam in notoriis quam in dubiis procedetur, omnesque captivos

et obsides, qui tenentur in regno et terra prædictis, Romanos et regnicolas, alios quoscumque restituetis eorum libertati pro posse.

« Jus etiam quod quicumque de terris Ecclesiæ, seu Tusciæ vel Lombardiæ, aut Romanæ Ecclesiæ fideles in comitatibus, civitatibus, terris, castris, villis seu locis a Sede Apostolica seu a regibus seu principibus sibi concessum obtinent, necnon jus, quod privati a jure vel per processus Apostolicos olim habebant, si eos ad illud Apostolica auctoritate legitime restitui contingat, etiam penitus salvum erit, nec per præsentem regni et terræ concessionem comitatuum seu aliorum concessorum hujusmodi cuiquam quoad proprietatem et possessionem præjudicium aliquod generetur, regio jure in his omnibus semper salvo.

« Nullam etiam confœderationem, seu pactionem, vel societatem cum aliquo imperatore, vel rege, seu principe, vel barone, Christiano, Græco, vel Saraceno, aut cum aliqua provincia, seu civitate aut communitate, seu aliquo loco scienter contra Romanam Ecclesiam, vel in ejus damnum facietis : et si secus fieret quod factum fuerit, sit ipso jure nullum, etsi eam feceritis ignoranter, nihilominus quatenus de facto feceritis, indilate teneamini ad mandatum Ecclesiæ revocare.

46. « Denique omnes præmissas conditiones, quæ in persona tua opponuntur, circa tuos etiam in dictis regno et terra hæredes et successores intelligimus et volumus esse dictas, salvis omnibus, quæ circa alios tuos hæredes ordinata sunt, prout superius est expressum. Cæterum quoniam in quibuscumque articulis seu capitulis prædictarum conditionum continetur expresse, quod in certis casibus tu et prædicti tui hæredes excommunicationis sententiam incurratis, et dictum regnum, et terra, et tuæ et ipsorum hæredum terræ sint Ecclesiastico supposita interdicto, et ad Romanam Ecclesiam regnum et terra prædicta libere devolvantur, nos hujusmodi sententias, videlicet excommunicationum in te et eosdem hæredes, ac interdicti in regnum et terram prædicta, si tua vel ipsorum culpa hujusmodi casus emerserint, de prædictorum fratrum consilio ex nunc auctoritate Apostolica tenore præsentium promulgamus.

47. « Forma autem juramenti prædicti per te de proximo in manibus dicti Latini cardinalis, et per tuos in dicto regno hæredes præstandi, talis est : *Ego Ferdinandus Dei gratia rex Siciliæ*, plenum homagium, ligium, et vassalagium faciens, vobis domino meo, domino Pio papæ II, etc. Ecclesiæ Romanæ pro regno Siciliæ, et tota terra, quæ est citra pharum usque ad confinia terrarum ipsius Ecclesiæ, excepta civitate Beneventana cum toto territorio, ac omnibus districtibus et pertinentiis suis secundum antiquos fines territorii, pertinentiarum et districtus civitatis ejusdem per Romanum Pontificem distinctos, et in posterum distinguendos, ab hac hora in antea fidelis et obediens ero B. Petro, et vobis domino Pio papæ II vestrisque successoribus Romanis Pontificibus canonice intrantibus, sanctæque Apostolicæ Romanæ Ecclesiæ. Non ero in consilio, vel consensu, seu facto ut vitam perdatis, seu perdant, aut membrum, seu capiamini, vel capiantur mala captione. Consilium quod mihi credituri estis per vos aut nuntios vestros, vel per litteras, ad vestrum vel eorum damnum scienter nemini pandam : et si sciero fieri, vel procurari, seu tractari aliquid, quod sit in vestrum vel ipsorum damnum, illud pro posse impediam, et si hoc impedire non possem, illud vobis vel eis significare curabo. Papatum Romanum et regalia S. Petri, tam in regno Siciliæ et terra prædictis quam alibi consistentia, adjutor vobis et eis ero ad retinendum, defendendum et recuperandum, et recuperata manutenendum contra omnem hominem.

« Universas et singulas conditiones suprascriptas, et contentas in præsentibus litteris Apostolicis, seu ipsorum regni et terræ concessione confectis, ac omnia et singula quæ in eis continentur litteris, plenarie adimplebo et inviolabiliter observabo, et nullo unquam tempore veniam contra ea. Non procurabo per me, vel alium, seu alios quoquo modo, ut eligar vel nominer in regem, vel imperatorem Romanum, seu regem Teutoniæ, aut dominum Lombardiæ vel Tusciæ : et si electionem vel nominationem ad imperium, vel regnum Romanum, seu regnum Teutoniæ, aut dominium Lombardiæ vel Tusciæ, seu majoris partis earumdem de me celebrari contigerit, nullum hujusmodi electioni seu nominationi assensum præstabo, nec intromittam me modo aliquo de eorum, vel alicujus ipsorum regimine.

« Neque etiam de civitate Beneventana et suis territorio, districtibus et pertinentiis, seu Campania, neque de Maritima, Ducatu Spoletano, Marchia Anconitana, Patrimonio B. Petri in Tuscia, Massa, Trabaria, Romandiola, alma Urbe, in civitatibus Perusina, Civitate-Castelli, Bononiensi, Ferrariensi, Avinionensi, aut Comitatu Venaysini, seu aliis terris quibuscumque vestris, et demaniis seu feudis ipsius Ecclesiæ ubilibet constitutis ex successione vel legato, seu donatione, aut venditione, vel alio quovis titulo, vel contractu, nihil unquam mihi acquiram, vel vendicabo seu potero acquirere, vel quomodolibet vendicare, et nihil unquam recipiam, vel habebo, seu retinebo, vel potero recipere, habere, aut etiam retinere in illis. Neque ullam potestariam, capitaniam vel rectoriam, nullumque aliud officium recipiam, seu recipere potero in eisdem, aut ipsorum aliquo.

Nec etiam occupabo, aut occupare permittam seu faciam præmissa, vel partem aliquam eorumdem. Nec illa offendam vel molestabo, nec etiam Romanam Ecclesiam quoquomodo, sub censuris pœnisque spiritualibus et temporalibus in supradictis conditionibus et infendatione contentis, quas hic haberi volo in singulis suis partibus alias pro specifice repetitis et expressis. Schismatico aut hæretico cuicumque, vel a fide devio, et ab ipsa Ecclesia præciso, ejusque sequacibus, aut dantibus eis auxilium, consilium vel favorem non dabo quovis modo per me, vel alium, seu alios, directe vel indirecte, publice vel occulte, auxilium, consilium vel favorem, nec ab aliis quantum in me fuerit, si impedire potero, dari permittam, sed eos juxta posse meum, donec convertantur, persequar et invadam. Sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia.

48. « Tu etiam et dicti tui in eisdem regno et Siciliæ terra hæredes dabilis privilegium vestrum nobis et dictæ Romanæ Ecclesiæ aurea Bulla bullatum, in quo proprio juramento fatebimini et recognoscetis expresse, regnum Siciliæ et totam terram ipsius, quæ est citra pharum usque ad confinia ejusdem Romanæ Ecclesiæ, excepta civitate Beneventana cum territorio et pertinentiis suis, quæ Ecclesiæ remanebit eidem, ex sola gratia et mera liberalitate Sedis Apostolicæ et nostra, tibi tuisque hæredibus fuisse concessa, vosque recepisse et tenere regnum et terram hujusmodi a nobis et dicta Romana Ecclesia sub pactis, modis et conditionibus supradictis. Nolumus autem per præsentes tuis vel aliorum quorumcumque juribus, si qua tibi et illis in regno et terra prædictis quomodolibet competunt, nullatenus derogari. Nulli ergo, etc. nostræ concessionis, confirmationis et novæ largitionis, investituræ, infendationis, decreti, reservationis, ordinationis et voluntatis infringere, etc. Si quis, etc. Cunctis vero præmissa servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatenus et hic fructum bonæ actionis percipiant, et apud districtum judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLVIII, IV id. Novemb. Pontif. nostri anno I.

« Ego Pius catholicæ Ecclesiæ episcopus subscripsi.

« Ego Isidorus episcopus Sabinensis, cardinalis Ruthenus, consensi et manu propria subscripsi.

« Ego B. episcopus Tusculanensis, cardinalis Nicenus consensi, et manu propria me subscripsi.

« Ego Joannes cardinalis S. Sixti consensi, et manu propria me subscripsi.

« Ego Antonius S. Chrysogoni presbyter cardinalis consensi, et manu propria me subscripsi.

« Ego Philippus tit. S. Laurentii in Lucina presbyter cardinalis Bononiensis consensi, et manu propria me subscripsi.

« Ego Nicolaus tit. S. Petri ad Vincula presbyter cardinalis consensi, et manu propria subscripsi.

« Ego Petrus tit. S. Marci presbyter cardinalis Venetiarum episcopus Vicentinus consensi, et subscripsi.

« Ego Ludovicus Joannes tit. SS. Quatuor Coronatorum, presbyter cardinalis Segobicensis, consensi. et manu propria subscripsi.

« Ego Joannes tit. S. Priscæ presbyter cardinalis Zamorensis consensi, et manu propria subscripsi me.

« Ego Jacobus, tit. S. Anastasiæ presbyter cardinalis, consensi, et manu propria subscripsi.

« Ego Prosper S. Georgii ad Velum Aureum diaconus cardinalis de Columna, consensi, et manu propria me subscripsi.

« Ego Jacobus S. Eustachii diaconus cardinalis, consensi, et subscripsi.

« Ego Rodericus cardinalis diaconus S. Nicolai S. R. E. vicecancellarius, consensi, et manu propria subscripsi ».

49. Paruit Ferdinandus rex, ac regias litteras de admissis legibus dedit, quarum hoc est exordium :

« Ferdinandus Dei gratia rex Siciliæ, Jerusalem et Hungariæ.

« Omnibus et singulis præsentes litteras inspecturis notum facimus, quod cum S. D. N. Pius divina providentia papa II anno a Nativitate Domini nostri Jesu Christi millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo, quarto idus Novembris, Pontificatus anno primo, Bullam investituræ regni Siciliæ et terræ citra Pharum nobis et filiis nostris utriusque sexus, tam natis quam nascituris, licet absenti concesserit, et per vexilli Romanæ Ecclesiæ traditionem de regno et terra prædictis nos investiri mandavit, et reverendissimo in Christo patri et domino, domino Latino tituli sanctorum Joannis et Pauli presbytero cardinali, Apostolicæ Sedis legato, ipsius S. D. N. et sanctæ Romanæ Ecclesiæ nomine, ad infrascripta per ejus sanctitatem specialiter deputato, fidelitatis juramentum præstiterimus, ad perpetuam rei memoriam, ipsiusque summi Pontificis, et Romanæ Ecclesiæ expressam, legitimam, et consuetam cautionem et fidem, et omnia et singula capitula, promissiones, conditiones, conventiones et juramenta in præfata Bulla investituræ regni Siciliæ et terræ citra pharum expressa, et specificata per præsentes litteras nostras regias sub Bulla aurea sigillatas servare, implere, manutenere, et nihil omnino omittere spondemus, et sub regia fide nostra expresse promittimus ; quorum conditiones capitulorum et juramenti præstiti tenor se-

quitur de verbo ad verbum et est talis : Conditiones vero prædictæ sunt, hæ videlicet : Promittetis et jurabitis tam tu in manibus ipsius cardinalis, quam in singulis investituris, etc. » Iisdem omnino verbis eæ leges repetitæ sunt, quibus eas Pontifex conceperat, atque ideo sunt prætermissæ (1).

30. *Trinitarii tres martyrio affecti Constantinopoli.* — Hoc anno affectus [1] est martyrio Eugenius Ordinis sanctissimæ Trinitatis una cum duobus sociis, cum se antea pro liberando sacerdote servituti addixisset, de quo ejusdem Ordinis Annales hæc referunt : « B. Eugenius Maxseixan Hibernus doctor theologus », et infra, « cum duobus suæ religionis sociis professoribus ad Christianos redimendos Constantinopolim adiit, ubi cum a perfidis tota pecunia expoliati in ignem vivi conjicerentur, corporibus in cinerem versis, immortales animæ in cœlum celeriter demigrarunt. Sequente nocte candidis vestibus induti, capita coronis redimiti, manibus palmas gerentes et pectora crucibus ornati ad ostium judicis, a quo judicati fuerant, consistentes, illum jusserunt impium vitæ institutum mutare, Christianorumque religionem amplecti, confirmantes, aliter in æternum damnatum iri. Anno Domini MCDLVIII, die nona Septembris ».

[1] Gonzal. Davila in Compendio hist. inst. Trin. Joan. de Figueras in Chron. p. 185.

(1) Quanquam litteræ Pii paragrapho superiori in Annalibus relatæ ad annum hunc pertinent ; quas tamen Ferdinandus rescripsit, hic num. 49 recitatas ad sequentem spectare mihi penitus exploratum est. Datæ sunt enim illæ a Ferdinando, cum rex non amplius electus, sed absolutus jam et confirmatus esset. Quin et palam testantur juratum fuisse a Ferdinando in verba Pontificis juxta præscriptam sibi ab eodem Pontifice, et a Latino cardinali traditam formulam ; id vero ipsa coronationis die præstitum aliorum regum consuetudo demonstrat. Coronatum vero Ferdinandum a Latino cardinali anno sequenti die XI Februarii scribit de Raimo in Annalibus Neapolitanis. Sed quoad diem auctorem hunc falli ex eo constat, quod anno sequenti Pius ex litteris a Latino acceptis certior factus de investitura regni Neapolitani Ferdinando tradita, ipse Pontifex die I Februarii responderit. Legendum est igitur forte die XI Januarii. De anno vero apud de Raimo nihil erratum ex eo discimus, quod etiam in Ephemeridibus Neapolitanis ab anonymo ejus ætatis digestis, corona donatus rex anno MCDLIX scribitur. MANSI.

PII II ANNUS 2. — CHRISTI 1459.

1. *Ad Mantuanos conventus profecturus Pius consulit ne, ipso extincto, aliquod schisma oriatur.* — Anno hujus sæculi ineunte quinquagesimo nono, Indictione septima, Pius papa Mantuam profecturus, ut solemnes ex omnibus Christiani imperii ordinibus conventus ad expeditionem ex universis Occidentalibus regnis adversus Turcas conficiendam celebraret, eo primum curas vertit, ut si ab Urbe absentem se obire diem contingeret, successuri Pontificis electio fieret legibus, ne inexpectato aliquo casu novum aliquod in Ecclesia schisma, si cardinales locorum intervallis sententiisque discreparent, conflaretur : edita itaque sanctione statuit [1], quid in eo rerum discrimine agendum foret.

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum, concedente Deo, post festum instantis Epiphaniæ profecturi simus ad dietam per nos Mantuæ dudum indictam, et curiam Romanam, quoad aliud ordinandum duxerimus, in hac alma Urbe dimissuri, prout in aliis nostris super inde confectis litteris latius continetur, cogitantes mortali conditioni nos subditos esse, et interim forte placiturum esse Altissimo, vitæ interitusque nostri auctori, nos ex hac luce subtrahere, ad omnia providenda, per quæ ad electionem novi Pontificis successoris nostri unanimiter et cum facilitate possit procedi, necnon ad omnia juris dubia submovenda, quæcumque in electione hujusmodi possent forte oriri, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine tenore præsentium statuimus, decernimus et ordinamus, quod si nos ultra civitatem Florentiæ contingat decedere, condito prius, donec aliud fuerit ordinatum, in cathedrali Ecclesia ejus civitatis, in qua obitum ejusmodi evenire contigerit, corpore nostro,

[1] Lib. II. p. 261.

aut ad propinquiorem cathedralem delato, si locus ipse decessus non fuerit civitas, cardinales qui in curia prædicta remanserint alios cardinales, qui nobiscum ad memoratam dietam exierint, triginta, si vero citra eamdem civitatem aut in eadem mors ipsa acciderit, quindecim tantum dies a die obitus antedicti in hujusmodi fienda electione expectare teneantur et debeant; necnon postquam omnes simul ad hanc ipsam urbem convenerint, finitis prius de more exequiis, eumdem dierum numerum restringere, si eis videbitur, libere et licite valeant, ac mox conclave ad celebrandam electionem ingredi similiter teneantur et debeant; decernentes irritum et inane quidquid in contrarium forsitan factum fuerit et attentatum, constitutionibus Apostolicis de breviori tempore ad invicem conveniendum, et ad electionem hujusmodi procedendum loquentibus, per quas, hac vice dumtaxat, præsenti ordinationi nullum præjudicium volumus generari, cæterisque contrariis nequaquam obstantibus. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ anno MCDLIX, non. Januarii, Pontificatus nostri ann. I. ».

2. *Nova militia in Turcas instituta.* — Ne autem interea Turcæ Orientales Christianos, et Græcorum reliquias opprimerent, dum Mantuani conventus pro decernendis parandisque auxiliis agerentur, sacrum equestrem Ordinem creavit [1], qui in insula Lemno ac finitimis insulis Ægæi maris præcipuas sedes locarent, atque eorumdem Turcarum comprimerent impetus, ne ex Hellesponto in Ægæum mare excurrerent, atque etiam inde facilius bellum inferri Turciæ posset : paribus vero hosce religiosos equites prærogativis et insignibus decoravit, quibus Rhodia militia ornata fuerat : tum plures domos, prædia, vectigalia aliorum Ordinum qui obsoleverant attribuit.

« Ad futuram rei memoriam.

« Licet olim nonnullæ ex Christianis religionibus, quibus tanquam variis gemmis ornata Christi sponsa gloriabatur Ecclesia, in pretio ac magna fidelium devotione esse consueverint, tamen partim aliorum supervenientium Ordinum origine, partim ipsa temporum diuturnitate ac fidelium populorum diminutione, religiones ipsæ a veteri statu ita defluxerunt, ut (quod maxime dolendum est) vix in quibusdam ex eis tot personæ quot loca valeant reperiri, ipsæque jam religiones sine ullo prope fructu nomen dumtaxat suæ fundationis nuncupationisque obtineant : ex quo animum nostrum non indigne subiit meditatio, indecens esse eos in Ecclesia tolerari, qui talentum sibi creditum in terra abscondentes, si non plura, unum aliud tamen domino in lucrum non noverint cumulare. Itaque in hac nostra, quæ animum nostrum dies noctesque angit, vehementi cura principes et populos Christianos in unum congregandi locum, ubi resistendi impiis Christiani nominis hostibus Turcis, vel potius eos, dante Domino, exterminandi, fiant apparatus, necessarii, id etiam cogitamus non parvo futurum Christianorum provinciis adjumento, si ad Hellesponti sive, ut dicunt, stricti Callipolitani fauces, per quas infidelibus in Christianorum Ægæi pelagi insulas, et maritimas regiones navigio est discursus, præsidium imponetur, de quo transitus illis impeditior difficiliorque reddatur : cum tamen nostri eo ex loco invadendi illos facultatem maximam sint habituri, habitaque cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus consultatione, novam religionem unam in Lemno et aliis insulis instituere decrevimus, quæ sicut Rhodiensium quingentis inde semota milliaribus a Mauris et pariter a Turcis in amplum mare discurrentibus Christianos protegit, ita partim Turcas ad ipsam navigaturos maris amplitudinem impediat et detineat, partim in littoreis regionibus et ipso in Callipolitano canali dies noctesque infestet.

3. « Cum tamen interea non parum esse videatur eamdem Lemnum aliasque insulas Christianis frequentatam habitatoribus ita omni studio et animi ardore a Turcis defensare, sicut illius habitatores sese dilecto filio Ludovico cardinali Aquileiensi camerario nostro, Sedis Apostolicæ legato postquam recepti per arma fuerunt, fidelissimos exhibuerunt ; pro hujusque nostri propositi consummatione ad laudem et gloriam omnipotentis Dei, et gloriosissimi Filii sui unigeniti genitricis Mariæ nova hæc militaris religio ipsius B. Mariæ Bethlemitanæ vocabulo appellabitur, hospitale sicut et Rhodiense Lemni insulæ habitura. Pro fundamento autem ac subsistentia dictæ religionis novæ, alias religiones sive militias, ac hospitalia infrascripta, videlicet S. Lazari ubilibet consistentia, S. Mariæ de Castello Britonum de Bononia, ac sancti Sepulchri, necnon sancti Spiritus in Saxia de Urbe et omnia ab eo dependentia, aut illius habitum seu crucem duplicem deferentia ubilibet existentia, et B. Mariæ cruciferorum necnon hospitale S. Jacobi de Altopassu Lucanæ diœcesis, cum eorum domibus, prioratibus, hospitalibus et membris, quocumque nomine censeantur, præfatæ novæ religioni, de consilio, auctoritate et potestate prædictis, tenore præsentium dedicamus, applicamus, appropriamus et annectimus, et incorporamus ; necnon priores Ordines et nomina religionum ipsarum, ac prioralеs et alias dignitates in eisdem omnino supprimimus et extinguimus, illaque de cætero ejusdem religionis militaris ac hospitalis B. Mariæ Bethlemitanæ nuncupati esse, censeri ac appellari volumus. Hujus autem religionis erunt fratres, ac milites etiam sacerdotes, sicut

[1] Lib. III. p. 4.

et in Rhodiensi prædicta, quorum ac dicti hospitalis B. Mariæ Bethlemitanæ caput erit magister, ab eisdem fratribus pariformiter eligendus. Pro habitu quoque regulari deferent crucem rubeam in campo albo, ac in cæteris omnibus omnino parem fratribus Rhodiensibus, etc.» Plura alia decernit ad novum equestrem Ordinem constituendum pluribusque privilegiis eum exornat. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLIX, XV kal. Februarii, Pontificatus nostri anno I ».

4. *Pontificis iter Mantuam versus, et sollicitati principes ut illuc conveniant.* — Ex adscripta hisce litteris Romæ exaratis die, emendandi ii qui Pontificem XV kal. Febr. Urbe excessisse Mantuam aditurum referunt; tum ex Ms. Codice Tabularii Vaticani [1], in quo dies profectionis his verbis designata est : « Die XXII Januarii MCDLIX, dominus Pius recessit de Urbe » : quibus etiam consentit Gobelinus, qui Pii iter accurate describit hisce verbis [2] : « Pontifex maximus ad tertiodecimo kalendas Februarii, quæ dies profectionis dicta est, ex palatio Apostolico, quod est apud S. Petrum in Vaticano, intempesta nocte ad ædem S. Mariæ Majoris in Exquilio monte se contulit, ibique sequenti die commoratus frequenti populo ac vehementer lachrymanti lachrymans ipse benedixit : et postridie, sole nondum orto, per thermas Diocletiani, et collem Suburræ ad portam Flamineam (nunc *Populi* vocant) et deinde ad pontem Milvium descendit. Cardinales eo usque secuti sunt, et optimatum Urbis plebisque maxima pars. Ibi equitum in armis expectabant turmæ, quæ Pontificem tutum deducerent. Tum dimisso populo sex cardinales delecti sunt, qui papæ servirent iter agenti, Vilhelmus Rothomagensis e regia stirpe natus, Alanus Avinionensis nobilis Brito, Philippus Bononiensis Nicolai Pontificis quondam frater, Petrus S. Marci, Prosper Columnensis, Rodericus vicecancellarius, qui Romanorum Pontificum nepotes fuerunt, Eugenii, Martini, Callisti. Cardinales reliqui, ex quibus nonnulli valetudinarii fuerunt, jussi sunt Romæ manere, aut mitius Veris tempus expectare, ac tum propere sequi, et, cum aliorum ægritudinibus Pontifex ignosceret, suæ nequaquam pepercit, qui pedanio dolore et pluribus affectus morbis subire mortis periculum maluit, quam constitutam profectionis diem negligere. Obstabant amici multisque artibus remorari præsulem adnitebantur, horridam hyemem, et rigidas Apennini alpes, et itineris mille pericula memorantes : quæ cum frustra objectarentur, non defuere qui dicerent : En, Pontifex, si nulla tui corporis retinet cura, respice saltem, quæ tibi commissa est, Romanam Ecclesiam, et quot ei insidiæ præparentur, animadverte. Et quis Patrimonium B. Petri te absente tuebitur? quamprimum Padum transmiseris, invadent regnum tuum lupi rapaces, nam quæ terra est tyrannis, ne dicam latronibus, magis fœcunda, quam tua? Picenum alii, Umbriam alii, alias alii provincias dilacerabunt, nudabuntque prorsus sponsam tuam. Cum redieris, non invenies locum, ubi reclines caput, quem possis tuum dicere. Ad hæc Pontifex : Meliora, inquit, præstabit Deus, cujus acturi causam peregre proficiscimur : quod si permiserit divina miseratio id fieri quod timetis, privari his temporalibus bonis Ecclesiam quam fide malumus : nisi servamus quod promissum est, perit fides nostra; et quis amplius crederet nobis? Religio quoque in discrimine ponitur, quam Turcæ oppugnant, adversus quos conventus indictus est, sin pergimus, nutat. Temporale regnum Ecclesiæ et hoc sæpe amissum est et sæpe recuperatum : spirituali si semel exciderimus, difficile vendicari aliquando poterit. Pereant hæc fluxa, dum solidiora illa retineamus. Nec plura locutus iter ingressus est ».

5. Subdit auctor pernoctasse primum Pontificem apud Campanianum, Ursinorum oppidum sextodecimo ab Urbe milliari distans, ibique archiepiscopum Tranensem Latini cardinalis fratrem summo cum apparatu Pontificem omnemque curiam excepisse : inde cum Tifernum iter haberet, allatæ sunt litteræ, quæ Assisium a Jacobo Piccinino Romanæ Ecclesiæ restitutum, ut pactus antea erat Ferdinandus Neapolitanus rex, nuntiabant : cum vero eas vix legisset, concitato cursu venisse nuntium ab Everso Anguillariæ comite, qui labores viæ prænuntiabat, ac plura ex illius discessu imminentia discrimina, et antequam kal. Augusti adessent, ingentes turbas in Ecclesiastica ditione excitandas, ac tum demum ipsum cogniturum quinam fidi sibi extitissent. At nec his moveri se Pius est passus, nuntioque dedit mandata, ut receptum Assisium Everso referret. Graviori vero cura solutus est Pius ex illius arcis deditione, cum propterea quingentos equites a Francisco Sfortia Mediolanensi duce postulasset, qui ipsum in Assisinate agro stiparent, ac tuto deducerent : cum vero jam iis non egeret, hæc Mediolanensi rescripsit [1] : « Recuperato Assisio, et comite præfato, (nempe Piccinino) ad devotionem nostram converso », et infra, « hortamur, ut laborem quingentos illos equites nobis mittendi ultra non suscipias, sed proinde nobis satisfactum existimes ac si et missi, et acceptati a nobis fuissent ».

At non Assisium modo, verum et Nuceriam Gualdumque, tum Civitatem-Veterem redditam Pio ipse testatur [2] his verbis ad Baptistam Bren-

[1] Apud regest. II. brev. Call. III. p. 28. — [2] Gobel. in Comm. Pii II. l. II.

[1] Lib. brev. p. 9. — [2] Lib. brev. p. 4

dam in Germania oratorem suum : « Civitas-Vetus, et Assisium quod teneri per comitem Jacobum Piccininum non ignorabas, beneficio Dei sine ulla contentione libere est redditum, idemque de Nuceria factum et Gualdo ; quod tibi ad consolationem tuam nuntiandum putavimus ». Cæterum Pius Tifernum profectus ingenti gaudio ab episcopo acceptus est in palatio, quod Nicolaus ut tutum Pontificibus, si qua persecutionis tempestas ingrueret, asylum extruxerat, cum locus natura et opere munitissimus esset. Ut vero Tyberi per pontem trajecto Pontifex, dum Narniam et Interramnam Spoletum contendebat, vicis ubique festa fronde exornatis, maxima pompa et gratulatione effusis obviam populis sit acceptus, describit hisce verbis Gobelinus [1] : « Quacumque iter fecit, populi obviam effusi Pontificem salutare, sacerdotes sacra ferentes felicem vitam eunti precari, pueri innuptæque puellæ redimiti tempora lauro, et olivarum ramos manu gestantes vitam et felicitatem magno præsuli optare, qui fimbrias vestimentorum contingere possent beatos sese arbitrari. Plena ubique populis itinera et strata virentibus herbis, oppidorum et urbium plateæ pretiosioribus opertæ pannis, domus civium templaque magni Dei præcipuis ornata modis. Sic per Narniam et Interamnam Spoletum usque ventum est, neque hic minor Pontifici honor exhibitus ». Biduo moratum Pium in ea urbe addit auctor, cui consentiunt notæ Regesto, de quo paulo ante memoravi, adjectæ : « Die, inquiunt, XXVI dicti mensis [2], nimirum Januarii, intravit Spoletum, et exivit XXIX ejusdem ».

6. Iis consonant quoque Apostolicæ litteræ [3] Interamnæ ad Albertum marchionem Brandemburgensem XXV Januarii datæ, quibus eum rogat, ut ad indictos Mantuanos conventus accedat, imperatoremque etiam ad eos sua cohonestandos præsentia alliciat. « Non solum, inquit, tu personaliter ad memoratam dietam, quæ Mantuæ tenebitur, accedere velis, sed pro honore et gloria Germanici nominis cum imperatore ita efficere, ut ipse quoque, cæteris posthabitis, idem hoc faciat, non dubitantes suum et cæterorum Alamaniæ principum exemplum reliquos ad conveniendum moturum : esset autem imperiali excellentiæ et toti Germaniæ nota non levis, si ea natio, de qua spem prope exploratam omnibus dedimus, in causa fidei Christianæ sibi deesset, præsertim cum nos in hac nostra ætate nulli defatigationi aut labori parcentes eisdem obviam procedamus. Dat. Interamnæ die XXV Januarii, Pontificatus nostri anno I ». Deinde Spoleti die proximo Joanni Carvajal cardinali S. Angeli præcepit [4], impelleret marchionem eumdem, et Fridericum imperatorem, ut Mantuanis cœtibus interessent : quo etiam argumento [1] scripsit ad Henricum Viennensem episcopum, et Henricum Ritdear præpositum Frisingensem, qui a Friderico arcanis consiliis adhiberi erant soliti, ut ipsum ad id adducerent : tum Fridericum ipsum cohortatus est [2], ne imperatorio muneri in ea Christiani nominis causa deesset ; tum Argentinenses, Basileenses, Constantienses, earumque urbium episcopos, necnon Eistetensem, Herbipolensem et Argentinensem oratores Mantuam legare jussit [3].

7. De hortativis ad Fridericum datis litteris, ut ad Matuanos conventus accederet, meminit Gobelinus [4], subditque jam ante Pium misisse ad illum Baptistam Brendam jurisconsultum civemque Romanum, ut ipsum ad hujusmodi iter ineundum sollicitaret, at Fridericum plures ad declinandum conventum causas, quasi multa sibi in Austria rerum moles incumberet, prætexuisse ; tum alias inanes argutias quod Mantua vel Utinum alternatim designata fuissent, de quibus a Baptista Brenda, misso Matthæo collega, certiorem fecit Pium, cui permolestum fuit refrixisse adeo in principe fidei defendendæ ardorem, suisque commodis ita addictum, rescripsitque oratori suo, Fridericum Pontificis sua pro communi salute spernentis exemplum sequi debuisse.

« Nos, inquit [5], jam iter sumus ingressi, quod etsi propter multas difficultates domesticas nobis sit grave, omnia tamen pro Deo et salute fidelium patienter perferimus ». Hæc Brendæ. « Friderico vero », inquit Gobelinus, « Pontifex remisso Matthæo in hanc sententiam rescripsit : Quamvis in Austria multæ essent, quæ præsentiam imperatoris exigerent, non tamen idcirco fidei orthodoxæ negligenda negotia, nam etsi Roma Pontificis præsentia egeret, reliquisse se tamen et Urbem et omne regnum Ecclesiæ, ut conventum peteret pro Christiana salute indictum : nec minus a nominatis locis Romam distare, quam vel Græciam vel civitatem Austriæ novam imperatoris sedem, Pontificem annis plenum et morbis gravem longius iter acturum ; indecorum videri Cæsarem validum et florenti ætate recusare breviorem viam. Consulat honori suo, consulat Christianæ religioni, neque committat, ut sua negligentia Christianam rempublicam periisse aliquando dici possit : neque causidicorum ineptias audiat, qui subtilitate quadam juris negant eum obedire oportere, qui ad ea loca vocetur alternatim nominata : sciat summum jus summam esse injuriam, neque utendum cavillationibus, ubi bona fides requiritur, et Christiana res in

[1] Gobel. in Comm. l. II. — [2] Reg. 2. Bull. Callist. III. p. 28. — [3] Pius lib. brev. p. 7. — [4] Ib. p. 7.

[1] Pius lib. brev. p. 8. — [2] Ib. p. 5 et 6. — [3] Ead. pag. — [4] Gobel. in Comm. l. II. — [5] Lib. brev. p. 4.

discrimine sita est, neque ad incertum locum se fuisse vocatum, qui prius quam domum relinqueret edocendus erat ex duobus locis quem deberet accedere: parceret his excusationibus, quæ apud viros graves ridiculæ viderentur, neque Uricum audiret juris interpretem magis quam suam conscientiam ».

8. Abstulit vero Pius mox occasionem levibus iis argutiis de loco alternatim designato, cum enim Veneti, qui post excidium Constantinopolitanum suis diffisi viribus fœdus cum Mahomete pepigerant, Utini conventus haberi nollent, ne illum in se incitarent, Mantua designata est, deque ea re certiores facti omnes principes, tum Fridericus ipse litteras ad principes electores rogatu Pontificis dederat [1], quarum exemplum infra scriptum est:

« Copiæ litteræ imperialis ad unum ex electoribus sacri imperii.

« Venerabilis dilecte nepos, et princeps elector. Sicut alias sanctissimus dominus noster papa proposuit, et civitatem Mantuanam vel Utinum in Forojulii in Bulla suæ sanctitatis nominavit pro una dieta principaliter propter factum et causam Turcarum per semetipsum in medio Maii proxime venturum tenenda, ita sua sanctitas per alias suas litteras, quæ nobis in hac hebdomada præsentatæ fuerunt, declaravit et nobis intimavit, quod curiam papalem ad prædictam civitatem Mantuanam transtulit, et in proposito et voluntate talem antedictam dietam ac causam in Mantua ipsemet celebrare vellet et expedire, ac nos super hoc rogavit et etiam a nobis postulavit, ut ibidem ad suam sanctitatem veniremus; necnon etiam quod tibi et aliis nostris principibus intimaremus, ut tu et alii antedicti personaliter ad prædictam electam dietam Mantuanam venire deberetis. Propterea cogitavimus, quod nobis bene decet in iis suam sanctitatem præ oculis habere, et volumus, si Deo placuerit, nos in his ita decenter tenere, ut non sit aliquis defectus in nobis. Quare cupimus et te etiam rogamus cum speciali diligentia, quod ad laudem omnipotentis Dei, suæ sanctitatis et Apostolicæ Sedis gloriam, et nobis ad honorem et obedientiam, juxta postulationem et requisitionem suæ sanctitatis, ac secundum tenorem litterarum Apostolicarum et litterarum missarum, ad Mantuam te transferas, et in hoc voluntarium invenire permittas, in hoc nobis singulariter complacendo: ac volumus id circa te et tuam diœcesim una cum sua sanctitate gloriose recognoscere. Cupimus super his celeriter nobis tuam responsionem, in scriptis sine dilatione destinare. Ex Vienna ». Has litteras ubi accepit Pontifex, ad Joannem Carvajal cardinalem legatum Perusio misit, jussitque ad singulos principes electores ab eo transmitti, ut imperatoriis Pontificiisque hortationibus sollicitati solemnibus Christianorum cœtibus non deessent.

9. *Pergit Perusium ubi læte excipitur, dein Senas, patriam suam, cujus magistratus supremus rosa aurea donatur.* — Quod vero ad Pontificis Perusium profectionem attinet, describit eam hisce verbis Gobelinus: « Perusium profectus est, ubi honores hi ei sunt exhibiti, qui humano ingenio potuerunt excogitari: nam quamvis aspera sæviret hyems, non tamen aliter adornata civitas fuit, quam si vernum tempus adesset: virere totam urbem, gestire viros ac mulieres, qui Romanum Pontificem intuerentur, nam ante annos octoginta nemo illic Christi vicarium viderat: pendere per omnes urbis vias insignia Pontificis, et lunæ aureæ nondum plenæ, ludi militares exhiberi: omnes profusam ostendere lætitiam cardinales, et universos curiales humane ac benigne tractari ». Nonnullis de viris illustribus illius urbis interjectis, addit Gobelinus: « Venit in hanc urbem Pius Pontifex in vigilia Purificationis B. Mariæ Virginis matris Domini, et in die festo de more candelas largitus est ». Et infra: « Mansit Perusii Pontifex tribus hebdomadis ». Iis respondent, quæ in prædicto Pontificio Regesto [1] sunt adnotata: « Die prima Februarii MCDLIX, intravit Perusium, et exivit XIX ». Porro adventus die primo Pius Latino Cardinali Ursino, a quo certior factus erat Neapolitano regno Ferdinandum solemni ritu beneficentia Apostolica indutum fuisse, hæc rescripsit [2]: « Ex litteris tuæ circumspectionis cognovimus investituram regni Neapolitani solemni more factam jam esse, quod nobis summopere placuit, et tuam diligentiam in Domino commendamus; quæ autem de voluntate regis significas, omnia grata habuimus credentes re ipsa esse, ut scribis, præsertim cum nos tales erga serenitatem suam fuerimus, ut merito nobis affici debeat, etc. Dat. Perusii I Februarii, Pontificatus nostri anno I ».

10. Discessurus Perusio Florentiam petere cogitabat, deflexo Senarum itinere, quod illius urbis civibus ob nobilium ordinem gubernaculis reipublicæ dejectum subiratus esset: cum vero Senenses vererentur, ne qua inde ignominiæ labes ipsis adhæresceret, decrevere oratores, qui Pium ad cohonestandas suo aditu Senas comiter vocarent; qua de re hæc tradit Gobelinus [3]: « Senenses, Pontificis indignatione cognita, atque admodum veriti, ne, se posthabitis, Florentia peteret Mantuam, molliores facti legatos decreverunt, qui benigne Pontificem salutantes iter ei per patriam suaderent ». Accepit eos humaniter Pius, sextaque Februarii die ad Senen-

[1] Ext. inter Pii II lit. brev. p. 13.

[1] Reg. 2. Bull. Callist. III. p. 28. — [2] Lib. brev. p. 9. — [3] Gobel. in Comm. l. II.

ses scripsit [1], sui non esse consilii quippiam in eorum urbe novare; cumque iter Senas versus aggredi appropinquante vigesima Februarii die decrevisset, ea de re cardinalem S. Petri ad Vincula legati Apostolici munere in Urbe fungentem certiorem fecit [2]: « Ad xx Februarii, inquit, hinc discedemus Senas petituri, de transferenda autem curia nihil in hanc diem decrevimus », et infra, « circumspectioni tuæ injungimus, ut Almannum illum, cui, instante cardinali Nicæno, concessum est decem millia bellatorum in subsidium fidei congregare, ad nos antequam alio divertat Perusium mittas; intendimus enim hoc initio fervoris conatusque sui ei de aliquo subventionis auxilio providere. Datum Perusii ix Februarii, Pontificatus nostri anno i ».

11. Constituta discessus die Pontifex, « non sine mœrore », inquit Gobelinus [3], « civium, qui longiorem sui domini moram optabant, viam Senas versus corripuit, et ad lacum Trasymenum pervenit, Romanorum clade et Hannibalis victoria nobilitatum ». Paucisque interjectis, addit: « Exagitaverat pluribus diebus, cum eo pervenit Pontifex, aquas lacus valida tempestas, ita ut navigandi nulla pateret facultas: tum vero quasi divino nutu repente vis omnium ventorum conquievit, et intranti navigium præsuli velut animal domitum sese præbuit mare, et undique sedatis fluctibus mira tranquillitas oborta, adeo ut ingens captura piscium facta sit. Dum navigatur in insulam, in qua Pontifex apud religiosos S. Francisci monachos pernoctavit, siluerunt fluctus vesperi et nocte tota et mane, quod secutum est, donec navigium Pii ad littus pervenit, exin iterum sævire et inter se colluctari vehementes venti cœperunt, ita ut qui Pontificem sequebantur vix periculum submersionis evaserint, admirantibus accolis, quod per universam Hyemem procellosus et intractabilis Trasymenus Pontifici navigabilem se præbuerit ».

Subjungit idem Gobelinus uti Pontificem in agrum Senensem ingredientem exceperint inginti lætitia Senensium oratores, Clausiumque, inde Sarteanum et Corsinianum Pii natale solum deduxerint: « Fuit oppidum, inquit, ille, mirifice ornatum, gestiente populo et nimium festivo ob præsentiam maximi præsulis, quem apud se natum gloriabantur, nec satis aut intueri aut consalutare eum poterant. Mansit hic Pius in festo, quod B. Petri Cathedram appellant, ac rem divinam peregit, statuitque hoc in loco novam Ecclesiam et palatium ædificare, conduxitque architectos et operarios non parva mercede, ut memoriale suæ originis diuturnum relinqueret. Concessit et indulgentias plenarias quotannis in festo Inventionis S. Crucis his, qui parochialem Ecclesiam visitarent quæ postea cathedralis effecta est ». Nonnullis interpositis de Petro cardinale S. Marci e Vicentina ad Patavinam sedem traducto, deque Pontificis Boncoventum adventu, ubi consistorium celebravit, subdit: « Sequenti die, maximo civium comitatu, et incredibili plebis alacritate, pulcherrime ornatam et festivantem ingressus est patriam, nec usquam major ostentatio lætitiæ visa est ». Pervenisse Pontificem Senas xxiv Februarii die affirmatur in Notis apud prædictum Vaticanum Callisti litterarum volumen his verbis: « Die xxiv Februarii introivit Senas, et exivit xxiii Aprilis MCDLIX ».

12. « Ingresso igitur Senas Pontifice », inquit Gobelinus [1], « secuta est paulo post solemnitas in medio majoris jejunii Dominica dies, cui *rosæ* vocabulum imposuere. Pontifex, ut civitatem honestaret, rosam auream, quæ quotannis dari consueverat, priori dominorum urbis, cujus magistratus triduanus est, tradidit, adhibita oratione, in qua de Senensium laudibus disseruit, jussitque cardinales deferentem rosam ad palatium usque comitari medium inter ultimos euntem, quæ sors in familiam reformatoriam incidit, cui Boninsigni cognomentum dedere. Posthæc de restitutione ordinis nobilium gentiles homines appellati agere cœpit, et accersito ad se urbis senatu in hunc modum locutus est ». Habitam ea de re, nimirum de equitum ordine, cujus pars civitate exacta fuerat, in patriam et publica munia restituendo orationem refert idem auctor, additque in Senensi senatu sententiis diu certatum, cum aliis Pontificiis postulatis parendum, aliis autem nobiles honorum participes fieri non debere videretur, sed demum assensisse [2], ut in patriam ac dignitatum societatem revocarentur, ac propterea festos ignes aliaque publicæ lætitiæ signa per totam urbem emicuisse: tumque Pontificem, ut Senenses beneficio devinciret, Radicofanum a Romanæ Ecclesiæ ditione abalienasse, ac metropolitica dignitate Senas insignivisse, creato archiepiscopo Senensi Antonio Piccolomineo. Præterea sepulchrum e candido marmore parentibus Senis statuisse inciso hoc Epitaphio:

Sylvius hic jaceo conjux: Victoria mecum est.
Filius hoc clausit marmore papa Pius.

13. Mox addit auctor [3] de regum principumque oratoribus, qui Senas, ut illorum nomine fidem ei obligarent, confluxere.

« Dum, inquit, Senis moratur præsul, imperatoris Federici legati, et Henrici Castellæ, et Matthiæ Hungariæ, et Alfonsi Portugaliæ, et

[1] Lib. brev. p. 10. — [2] Ibid. p. 11. — [3] Gobel. l. ii.

[1] Gobel. l. ii. Malavol. l. iv. par. 3. — [2] Id. ib. — [3] Gobel. in Comm. l. ii. Campan. in Vita Pii II. et Malavol. l. iv. p. 3.

Georgii Bohemiæ regis, et Philippi Burgundiæ, et Alberti Austriæ ducis et Federici atque Alberti marchionum Brandeburgensium adventarunt, Christi vicarium pro veteri more adoraturi. Inter quos magni et præstantes viri fuerunt, ex queis duo paulo post ad cardinalatus honorem assumpti sunt, Joannes episcopus Atrebas, et Brocchardus præpositus Saltzburgensis, alter ab imperatore missus, alter a Burgundo. Verum Brocchardus, et ejus collegæ Joannes Inderbachius, et Arthongus cognomento Capel jureconsulti cum Florentiam applicuissent, aliquandiu illic remorati sunt indigne ferentes Matthiam Hungariæ regem a Romano Pontifice appellatum esse, ejusque oratores eos in curia consecutos honores, qui regum legatis exhiberi consuevere, cum barones Hungariæ imperatorem supra se regem elegissent, atque ipse delatum titulum accepisset. Pontifex, ea re cognita, injustam esse querelam dixit, quando mos esset Apostolicæ Sedis eum regem appellare, qui regnum teneret, et prior ante se Callistus Matthiam regem appellasset, atque hoc modo imperatoris legationi satisfactum est, quæ deinde in templo divæ Mariæ virginis publice præstitit obedientiam ». De admissis Matthiæ Pannoniæ regis oratoribus extant Pii ad Fridericum litteræ [1] Senis datæ.

14. *Fredericum frustra dehortatur ab Hungarico regno affectando, ne Matthiam regem ad iniquum cum Turcis fœdus adigat.* — Affectare jam cœperat Fridericus imperator Hungaricum sceptrum, atque a Pio, dum Spoleti versabatur, consilium poposcerat, an admissurus esset, si regni proceres, ut non levis affulgebat spes, ipsum regem renuntiarent, cui Pontifex in hanc sententiam respondisse refert Gobelinus [2] : « Qui te regem Hungariæ sunt electuri, si fides iis habenda est et regnum dare possunt, non dissuademus accingere quod offertur : sin litem offerunt et belli materiam, contra sentimus, maximeque cavendum censemus ne quid agas, quod expeditioni adversus Turcas instituendæ impedimento sit ». Iterum etiam a Friderico consultus an ad Hungaricum sceptrum corripiendum prosiliret, respondit Pius [3] exaratis Senis XXVI Februarii die litteris, non id suscipiendum temere, sed consilium loco et tempori et rebus ab ipso exploratis aptandum. Nihilominus tamen dominandi cupidine flagrans Fridericus, maximo rei Christianæ detrimento suique dedecore, discordias nonnullorum procerum, qui in Pannonia adversus Matthiam regem conjuraverant, aluit [4], inani scilicet spe illectus, eorum opera Hungarici regni, cujus sacram coronam, quam olim Stephanus gesserat, penes se retinebat, quasi Matthias ea ipsa non redimitus regium fastigium sibi nondum peperisset. Cum autem cognovisset Pius Hungaros non unanimi consensu ad Fridericum inclinare, sed tantummodo aliquos seditiosos, ut privatas res suas efferrent, ad iniquum bellum ipsum allicere ; ac præterea Turcas formidandam expeditionem ad expugnandam Pannoniam conficere, indeque periculum imminere, ne Matthias rex, composito cum Barbaris exitiabili Christiano nomini fœdere, arma ad infringendos Friderici conatus vertere cogeretur, eidem Friderico consuluit [1], ne seditiosorum Hungarorum susurros audire vellet, ac potius divinæ gloriæ tuendæque suæ inter fideles existimationi studeret.

15. « Pius papa II imperatori.

« Charissime in Christo fili, etc. Quotidianis nuntiis nobis affertur sævissimum fidei nostræ hostem Turcam magnis apparatibus, quibus per hosce annos indesinenter studuit, statuisse ventura Æstate, transmisso Danubio, Hungariæ regnum, et quæcumque Christianorum loca poterit, violenter invadere. Ipsum autem Hungariæ regem, quantum in eo est, continuo se ad defensionem parare, sed vehementer sollicitum esse ne Christianorum molestiis impeditus proposito suo minus possit libere uti. Propterea, cum audiamus esse in ipso regno barones nonnullos, qui celsitudinem tuam ad novas ibidem contra illum res exhortentur, idque verisimile sit magis privata ex causa quam charitate tui tentari, ne ex hoc capite scandalum gravius oriatur, pro honore serenitatis tuæ et charitate fidelium quæ nobis est debita, pie requirimus, ut cogitare interius velis, unde hoc tempore ad honorem tuum, et conservationem Christianæ plebis conducat inquietorum consilia audire : etenim si invalescente dissensione, ut te adjuvante facile posset, idem rex intestino malo externoque simul oppressus in concordia aliqua cum Turcis saluti suæ consuleret, non tam ipse a cunctis fidelibus videtur culpandus, cujus bonum propositum patet, quam qui eum ad damnosam conventionem necessario compulisset. Huc accedit, quod cum id regnum totius Christianitatis clypeus esse antehac consueverit, nosque illo pugnante otiosam semper securitatem egerimus, si aditus ille immanitati Barbarorum multitudinique pateret, non dubie ingens calamitas in omnes descenderet, auctorique hujus damnati consilii imputaret Deus quidquid inde esset secutum. Nos qui et æstimationi tui nominis sumus affecti, et præter cæteros gloria et amplitudine te augeri expetimus, videntes nihilominus quanta offensione Dei, et quanto populi sui damno hæc incerta spes possit constare, suaderemus semper tuæ sublimitati, ut malles totius orbis judicium intueri, quam paucorum

[1] Pius lib. brev. p. 29. — [2] Gobel. sup. l. II. — [3] Lib. brev. p. 15. — [4] Bonfin. decad. 3. l. IX.

[1] Pius lib. brev. p. 25.

seditiosa promissa audire : et propterea bonitas tua, charissime fili, quæ semper ad salutem in omnibus valuit, valeat nunc ad conservationem gregis Dominici, ne unde patrocinium ex gradu, quem tenes, expectat, inde causam eversionis suæ accipiat. Præcidendæ sunt malignandi omnes occasiones, et opera danda, ut saluti communi consulatur ; in quo serenitas tua rem dignam imperio faciet, fidelibus utilem, et nobis unice gratam, qui cum te intimo affectu amemus, credere debes omnia hæc a fideli corde procedere de conservatione laudis tuæ semper solliciti. Dat. Senis II Aprilis an. I ».

16. Deterrebat his Pius Fridericum, ne injusto funestoque bello se implicaret ; ut vero Hungaros ad propulsandos Turcarum impetus accenderet, vexillum Apostolica lustratum prece in Pannoniam misit ; de quo ad Joannem Carvajal cardinalem, quem in Hungaricæ legationis munere confirmarat [1], ut vel in exercitu crucesignato attollendum curaret, vel Matthiæ regi conferret, hæc scripsit [2] :

« Pius papa II cardinali S. Angeli.

« Dilecte fili, salutem, etc. Audientes charissimum in Christo filium nostrum Matthiam regem Hungariæ illustrem exercitum Christi fidelium magno studio in dies parare, ut Turcis, quos fama est ingentibus copiis ventura Æstate in regnum Hungariæ irrupturis, quantum in eo erit resistat ; putavimus huic sancto proposito suo, quantum possumus, auctoritatis adjicere, et signum aliquod in acie esse, in quod intuentes auspicio sanctæ Romanæ Ecclesiæ bellum hoc geri, constantius discrimina subeunda sibi existimant. Mittimus itaque et præsentem nuntium, qui tuæ circumspectioni vexillum antedictæ Ecclesiæ sacris consuetis a nobis benedictum tradat, volentes atque mandantes, ut si totis regni viribus exercitum ipsum contra infideles, ut præfertur, parari contingat, illud ad laudem omnipotentis Dei et confusionem persequentium nomen sanctum suum, vel tua circumspectio erigat, vel regi ad hoc tam sanctum opus erigendum consignes, sicut nostro et Apostolicæ Sedis honori tuæ sapientiæ videbitur expedire, etc. Datum Senis II Aprilis ». Ne vero Hungaricæ vires ex intestinis dissensionibus distractæ debilitarentur, eidem legato amplissima dedit mandata [3], ut omnes, qui Hungariam turbarent, cum Turcicus immineret terror, Ecclesiasticis censuris sine ullo dignitatis discrimine percelleret. Quod vero ad imperatoris cum Matthia rege controversiam attineret, nihil adversus Fridericum moliri vetuit [4], cum is jus sibi in Pannoniam asciseeret, sed ad ambos conciliandos mutuoque adstringendos fœdere incumberet.

[1] Pius lib. brev. p. 24. — [2] Ibid. p. 26. — [3] Ibid. p. 25. — [4] Ibid. p. 41.

17. Interposuit [1] legatus cardinalis omnia sua studia, ut ejusmodi controversiam sedaret ; et Hungaros seditiosos ad Matthiæ obsequium traduceret : quocirca Fridericus de illo, utpote rerum suarum amplificationi adversante, questus est apud Pium : qui legatum ipsum monuit, ut in neutram partem inclinaret, cum illius controversiæ cognitio ad Sedem Apostolicam pertineret : « Quanquam, inquit, ea semper sapientia in tuis omnibus actionibus fueris, ut quid Sedem Apostolicam, quid te etiam deceat acutissime videris ; nihilominus quia, ut novit circumspectio tua, judicium super contentionibus regni Hungariæ nostrum est, et ad nos illarum cognitio pertinet, danda tibi et nobis est opera, ne in facto dictove ullo videamur affectu, non ratione, in hanc magis quam illam partem esse inclinati : quod a te in omnibus istis tractatibus observatum iri non dubitamus ». Adhibuit Pontifex, qui supremum in Hungariam Sedis Apostolicæ beneficiarium imperium obtinebat, ut ex vetustis Monumentis constat, ad controversiam dirimendam studium ; sed illud elusit ambitio Friderici, qui a perduellibus Hungaris sollicitatus ex Austria hostiles acies in Pannoniam effudit [2], quæ se conjuratis jungerent, unde maxima clades illata [3] est eidem regno : parte alia Mahometes imminebat ; sicque uno eodemque tempore duorum imperatorum impetus a Matthia sustinendi fuerunt : quæ pericula reformidans Pontifex Matthiam ipsum hortatus [4] est, ut fortem animum gereret, suam ei operam non defuturam hisce litteris spopondit.

« Pius papa II regi Hungariæ.

« Charissime in Christo fili, salutem, etc. Testis est Deus quanto dolore nos conturbarunt, quæ inter serenitatem tuam et celsitudinem imperialem proxime evenerunt ; testes etiam, qui nos de hac re audierunt loquentes : certe ex illo tempore nulla fuit nobis hora jucunda. Vidimus continuo quantum impedimentum ad executionem pii desiderii nostri esset appositum, quantaque facilitas per hunc modum daretur adversus religionem Christianam : simul doluimus non esse sublatam hujuscemodi controversiam, et utinam in hoc articulo temporis, in quo conatus omnes nostros ad causam fidei Christianæ attulimus, posset sedari. Innotuerat nobis egregia voluntas tua ad sanctam hanc expeditionem, et quotidianis litteris legati apud te nostri significati erant continui apparatus, ad quos te fortiter accingebas. Non igitur his supervenientibus malis tu magis doles, quam nos doleamus, neque omnis vestra dissensio minus flenda est nobis quam tibi : in eadem ambo sumus mentis et animi anxietate, teque licet absentem cogitatione continua comitamur, Deum

[1] Lib. brev. p. 41. — [2] Bonfin. dec. 3. l. X. — [3] Ibid. — [4] Lib. brev. p. 52.

orantes, ut fortem tibi animum præbeat, et contra hostes nominis sui manum misericorditer porrigat. Quamvis, charissime fili, hæc ita evenerint, unoque tempore tot te difficultates circumstent, nolit tamen mens tua deficere, aut murum istum totius Christianitatis deserere, quo cadente, ad miserabilem ruinam Dominici gregis pateat aditus. Si, ut in Domino confidimus, perferre hac sola Æstate has ingruentes molestias poteris, speramus venturo anno non defutura serenitati tuæ debita adjumenta ; nos enim hac una ex causa hic sumus, et non desumus dies ac noctes cogitatus omnes nostros atque consilia ad hunc cursum dirigere, personæ et rerum nostrarum nullam rationem habentes.

« Multis jam ex locis oratores ad nos convenire cœperunt, et brevi plures affuturos certum habemus, cum quibus pro subventione fidelium totis conatibus nostris agetur. Quod si tales nostræ et sanctæ Romanæ Ecclesiæ vires essent, quæ tanto oneri sufficere per se possint, sentires tu prius, charissime fili, animum nostrum, nec tantam moram interponi oporteret : verum cum omnium rerum egeni, præter voluntatem egregiam, parum ad hoc opus possimus afferre, cogimur principes Catholicos nostris precibus fatigare, quibus alias libentissime parceremus. Honor tuus regius, et salus regni, quod regis cum memoria paterna, quæ etiam exemplo suo fidelibus prodest, serenitatem tuam ad fortiter et gloriose agendum invitent. Redemptor quoque noster Jesus Christus, in cujus manu corda sunt regum, oculo misericordiæ te hoc tempore aspiciat, et gratiam largiatur, ut ad gloriam nominis sui sancti victoriam de impia Turcarum gente capias. Nos etiam, charissime fili, tibi ut charitatis et devotionis nostræ filio toto corde nostro benedicimus. Dat. VI Julii ». In præcedenti vero Epistola Pontificatus annus primus consignatus legitur. Ut vero Fridericus dominatus ambitum ingentibus postea damnis luerit, dicetur inferius : nunc ad Bohemicas res traducenda est narratio.

18. *Podiebratii dolos subodoratus Pius in Bohemiam nuntios mittit qui concordiam componant, et controversiam de usu calicis sedent.* — Asserendi sibi Bohemiæ sceptri avidus Georgius, cum plures proceres sibi adversari ob hæresim Hussiticam, qua erat inquinatus, videret, ementita pietatis larva plures decepit [1], partim vi attrivit, partim fœderibus sibi adjunxit, utque antea erat expertus res suas plurimum auxisse, delata ex arcano Callisto III obedientia, ita si illius successori Pio clam eam præstaret, partes suas se amplificaturum sperans, oratores ea de causa ad ipsum misit [2]. Egisse id illum ex trium imperii electorum principum consilio, qui in conventu Ægræ celebrato significaverant, solium eum egregie firmaturum, si religionem illius basim posuisset, neque a Romanæ Ecclesiæ fœdere et obsequio discederet, refert Dubravius [1] : « Alia, inquit, via contra adversarios se muniit, conjunctione videlicet Germaniæ principum per mutuam benevolentiam amicitiamque et affinitatem, aderatque mirifica occasio frequentibus tunc principibus Ægram ad fines Bohemiæ convenientibus, atque illis præsertim, qui arces et oppida regno Bohemiæ, jure, quod vocant, feudatorio, possidebant, inter quos tres electores imperii erant Ludovicus Bavariæ, Fridericus Saxoniæ principes, et marchio Brandeburgensis, qui Pragam, non satis per religionem pacatam, venire gravabantur, rogabantque Georgium, ut Ægram civitatem suam ingredi ne dedignaretur : quorum ille precibus libenter acquievit, habuitque hospites Ægra lautissime. Rerum, quas ibi gerebant, summa in hoc consistebat, ut rex, si dignitatem suam incolumem retinere cuperet, a Romana Ecclesia ne discederet, a qua ipsi omnes cum toto imperio penderent : sed, quemadmodum semel juravit, ita deinceps obedientiam Romano Pontifici reverentiamque cum universis suis subditis perpetuo exhiberet : cætera illi expedita fore, ad eaque expedienda consilia studiaque sua et opes se polliceri. Grato animo a Georgio accepta, pollicente vicissim se ita facturum, ut suaderent ». Paucis interjectis de Georgii filia, Alberto Misniæ principis ducis Saxoniæ Friderici filio desponsa, subdit : « Georgius memor eorum, quæ sibi a principibus electoribus dicta erant, oratores ad Romanum Pontificem Pium delegit, obedientiam ei renovaturos ».

19. Adhibitus est a Georgio illi muneri Procopius Bohemiæ protonotarius, qui fidem publice novo Pontifici Georgii nomine, cæterorum oratorum more, obligare detrectavit, sed in arcano consistorio addixit [2], ne in Georgium, ut aiebat, Bohemos Hussitas concitaret. Exceptus is est perhumaniter, et petenti pro Bohemis ad Mantuanos conventus venturis fidei publicæ syngrapham tradidit Pius ; non tamen Georgium publice regem appellavit, cum publice obsequium non detulisset : ac Procopio postulanti quid Georgio, ut publice regios titulos assequeretur, agendum esset, respondit illum potiturum votis, si hæreses ex Bohemia exscinderet, idque scriptis tradidit [3] :

« Pius papa II protonotario Bohemiæ.

« Dilecte fili, salutem, etc. Cum ad nos veneris nomine charissimi in Christo filii domini tui regis reverentiam et obedientiam præstans, nosti quam benigne ejus intuitu te vidimus, audivimus et recepimus : cumque pro ejusdem

[1] Gobel. in Comm. Pii II. l. II. — [2] Cocl. l. XII. hist. Huss.

[1] Dubr. hist. Bohem. l. L. — [2] Gobel. l. II. Campan. Cocl. l. XII — [3] Lib. brev. p. 30.

domini tui oratoribus salvum conductum pro Mantuano conventu a nobis indicto itineris scis nos prompto ac liberali animo eo, quo honeste ac licite fieri poterat, modo, ut ex litteris nostris desuper confectis constat, libenter concessimus. Quæsisti deinde quonam modo regem præfatum agere oporteat, ut regium nomen favore Sedis Apostolicæ publice consequi posset. Ad quod tibi respondemus, id esse nobis summo desiderio, nam ob multa ejus merita semper eum dileximus: verumtamen, ut scis, non decet Romanum Pontificem eum regem publice appellare, qui non ea publice efficit quæ Catholico principi conveniunt. Hortare igitur eum, ut regnum Bohemiæ, cui præest, ad sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ et Sedis Apostolicæ devotionem quibus potest studiis convertat. Tollantur de medio errores, præceptis Ecclesiæ pareatur, ita enim efficiens primum ab omnipotenti Deo præmium, deinde a nobis omnes, quos pro regio nomine favores impertiri possimus, consequetur. Dat. XV Aprilis, Senis MCDLIX, anno I ».

20. Cum vero Bohemo oratori honores facti non essent, quibus regum oratores affici consuevere, Pius aliis litteris professus est [1] ea omnino inter se pugnasse, ut qui publice regio nomine missum se non diceret, ut orator regius exciperetur.

« Pius, etc. Quia in mandatis habuit non publice, sed privatim ac secreto nomine regis præfati nos adire, et reverentiam et obedientiam præstare, non decebat nos eum publice ut regis oratorem suscipere, et prout intentionis erat nostræ, honorare qui nomine regio publice ad nos venire prohibitus est. Proinde si aliter forte quam cupiebat aut sibi visum fuerat, minus sublimiore loco potitus sit, intelligas, non ex mera voluntate nostra, sed ex ipsius rei natura processisse, adversari enim hæc invicem videbantur, ut secreto obedientiam præstaret, et publice regii oratoris locum obtinere vellet. Dat. Senis XV Aprilis MCDLIX, anno I ».

Dedisse præterea Georgium alia suis oratoribus mandata refert Dubravius [2], ut nimirum ab ipso confirmari pactiones exposcerent, quæ de calicis usu Bohemis laicis permisso a Concilio Basileensi confectæ fuerant, sed repulsam esse passum, quod ea indulgentia plerique Bohemi abuterentur, nec sancita Concilii observarent : « Oratores, inquit, ad Romanum Pontificem Pium delegit, obedientiam ei renovaturos et simul petituros, ut pacta Concilii Basileensis ab eo confirmarentur. Legatione functos collaudat ore suo Pontifex quod rex eorum portam Domini videatur inquirere, per quam justi intrarent, et sine qua iter ad cœlum non pateret. Cæterum quod ad pacta, et ad communionem utriusque speciei idiotis communicandam attineret, de hac Concilium Basileense verbis disertis definiisse, illam non esse de necessitate salutis, nec aliis concessum, nisi iis, qui in usu ejus et usurpatione ætate jam matura fuissent, quique a cæteris ritibus et cerimoniis ab Ecclesia Catholica institutis non discrepassent, contra præscriptum Concilii non videri æquum quidquam aliud concedi, sed conandum Bohemis esse, ne plus pars eorum sapere velit, quam totus fere orbis Christianus ; ac ne quid ad declarandum pactorum illorum sententiam desideretur, missurum se in Bohemiam oratores suos, qui mandata sua perferant, et ita ut se res habet totum negotium exponant, denique operam, ut cum bona potius gratia, causa Wratislaviensium quam cum mala componatur ». Detrectabant Wratislavienses cæterique Silesii Georgii jugum subire, cum nossent illum Hussitica lue pollutum ; quocirca Georgius exercitus in eos duxit, et suburbana cœpit, a mœnibus tamen fuit propulsatus, quos narrat Dubravius [1] professos tunc Georgio se obsequentes futuros, cum ille sacramento promissa Pontifici implevisset : « Si, inquit, Georgius se regnumque suum in statu regio asservare, subditosque sibi dicto audientes habere cupiat, eo intendat animum, ut ipse obedientiam, quam paulo ante Pio Romano Pontifici qui Callixto successit per legatos obtulit, adimpleat. Omnia ei absque ulla dubitatione pro voto successura apud omnes, quæ ad regnum pertinent : unde namque tot mala quæ fiunt et quotidie instant, nisi ex inobedientia et contemptu religionis Romanæ conflantur? a qua illis, salva ipsorum conscientia salvoque honore, nullo pacto discedere liceat, ne de Albo principum civitatumque Christianarum velut impii deleantur ».

21. Misisse eosdem Wratislavienses ad Sedem Apostolicam oratores, qui de Georgio conquererentur; illum hæretica labe contaminatum, et injuria regios illi apices assertos esse, cum jam ante a B. Joanne de Capistrano internuntio Apostolico anathemate ob impietatem suam perculsus fuisset narrant auctores [2] : cum vero ii blande ac benigne, ut par erat, ob ardens religionis studium essent excepti, concepit Georgius iniquam suspicionem in Pontificem, quasi eos ad detrectandum ejus jugum animasset, petiitque, ut ipsos Apostolicis imperiis ad ei obtemperandum adigeret : cui respondit Pius [3] imperialium esse partium, cum Bohemiam imperii fiduciariam esse agnosceret Georgius, id præstare ; Pontificiarum vero pacem conciliare, cæterum nunquam Silesios ad dejiciendum a cervicibus illius jugum a se excitatos.

« Pius papa II regi Bohemiæ.

« Slesitas, cum quibus contentionem tibi

[1] Lib. brev. p. 30. — [2] Dubr. l. XXX.

[1] Dubr. l. XXX. — [2] Cochl. hist. Huss. l. XII et alii. — [3] Lib. brev. p. 67.

esse affirmas, nunquam verbo aut litteris ad non obediendum tuæ serenitati induximus, neque hujus rei dictum aut factum ullum extare in contrarium credimus; quin, si quid ad eos scripsimus, paterna potius consolatio in eorum angustiis fuit, quam ad rebellionem suasio; etenim cum in fide Catholica et devotione Apostolicæ Sedis constanter semper perseveraverint, illos ad nos venientes atque mittentes non æquum erat inconsolatos dimittere, continue tamen optavimus, ut salva fidei veritate, tui animo essent, et tibi in cunctis parerent : neque vero, cum te per alias nostras sumus hortati, ut a via facti desistens dissensionem hanc patereris componi, judices inter te et illos nos declaravimus, neque alio modo, quam per concordiam conciliare nos postulavimus, tuumque etiam in Slesitas, quodcumque jus habes, tollere nullo modo intendimus : mandare autem iisdem, ut in iis, quæ dominium temporale concernunt, tuæ celsitudini pareant, officii nostri esse non duximus, ad imperatorem, cujus nomen sedemque recognoscis, totum hoc pertinet, et ab illo implorare super iis remedium potes : nos autem, quos charitas fidelium ex officio pastorali astringit, pacem inter eos, quantum possumus, curare debemus. Scripsimus tamen eisdem, ut pro his ipsis componendis oratores suos ad nos destinarent : et nunc etiam litteris tuis adducti juxta copiam [1] præsentibus interclusam scripta nostra iteramus, celsitudinem tuam in Domino exhortantes, ut tuis huc venturis oratoribus mandatum ad hæc ipsa sufficiens tradas, et interim ab armis et violentia temperes, Christianoque sanguini, qui satis ab infidelibus funditur, pro honore Dei tuoque etiam parcas. Dat. etc. Mantuæ XXIV Augusti anno I ».

22. Cæterum postulatis precibusque Georgii, qui se Catholicum esse affirmabat, morem gerens ad Wratislavienses [2], quod Georgio hæreseos notam inurerent, nuntios misit ad ipsos in concordiam cum Georgio redigendos, quorum meminit Dubravius [3] sic inquiens : « Missi cum pleno mandato Hieronymus archiepiscopus Cretensis, et Franciscus Toletanus sacrarum litterarum professor ». Extat ad hos Pii Diploma [4], quo jussi sunt potissimum paciscendo Georgium inter ac Wratislavienses fœderi operam navare, ut omnium arma in Turcas verterentur.

« Venerabili fratri Hieronymo archiepiscopo Cretensi, ac dilecto filio Francisco de Toleto sacræ Theologiæ professori in Ecclesia Hispalensi, archidiacono de Astigia, nuntiis et oratoribus nostris.

« Cum non sine displicentia senserimus inter charissimum in Christo filium nostrum Georgium Bohemiæ regem illustrem ex una, et dilectos filios nobiles viros nonnullos duces, et clerum ac universitatem provinciæ Slesiæ parte ex altera, discordias dudum exortas in diem magis continuare, et illis in hunc modum vigentibus nihil inde ad publicam fidei causam contra impios Turcas opportunum posse sperari ; nos volentes, quantum cum Deo possumus, iis malis, ne gravius invalescant, obviam ire, et id agere ne ad mutuam sanguinis effusionem utrinque deveniatur, cum personaliter ad illos conferre nos non valeamus, ad vos conversi, de quorum fide, diligentia et rerum gerendarum usu, atque ad hoc sanctissimum opus ferventi zelo præcipuam in Domino fiduciam gerimus, ad regem, duces, clerum et universitatem prædictos, sequacesque et adhærentes eorum, necnon quoscumque alios, si qui sint, in eodem regno inter se dissidentes, nostros et Apostolicæ Sedis nuntios et oratores personaliter destinamus, etc. » Instruit auctoritate, ut pacem inter dissentientes conciliare, fœdera armorum dissolvere, tumultuantes compescere possint. « Dat. Mantuæ anno MCDLIX, XII kal. Octobris, Pontificatus nostri anno II ».

23. Datam præterea illis provinciam, ut controversiam de calicis usu sedarent, narrat Dubravius [1], sed non permissos a Georgio ea de re verba facere, sed tantummodo adire Wratislavienses, ut eos ipsi conciliarent, quos aperta vi proterere non potuerat : « Eos, inquit, Georgius ne loqui quidem passus est de pactis Concilii, quæ Bohemi compactata vocant, postquam a suis oratoribus comperit illa a Pontifice non esse comprobata, unde omnis existimationis dignitatisque suæ incolumitatem sperabat, nam si Pontifex illa rata habuisset, regis quoque sectam ratificasse videbatur. Aliter igitur spem cecidisse cum magno videlicet animi dolore accepit ; facile tamen permisit, ut se illi Wratislaviam conferrent, atque in eam pacificationem darent, quæ salva regis majestate tolerari posset. Quam industria sua et auctoritate ita ex sententia utriusque partis confecerunt, ut induciæ præterea triennii Wratislaviensibus concessæ essent, priusquam in verba Georgii jurarent ». Hæc de Bohemis partim Senis, partim Mantuæ, vel in Bohemia gesta hoc anno conjungenda duximus, ne eadem sæpius repeteremus ; nunc de aliis regum principumque oratoribus, qui Senis Pium convenere, dicere pergimus.

24. *Henrici regis Castellæ egregia fidei amplificandæ studia, et querelæ de abusu juris asyli.* — Legati ab Henrico Castellæ rege fuere Rodericus episcopus Ovetensis, et Alfonsus regiorum consiliorum particeps, qui conceptam ab Henrico lætitiam ob Pontificias infulas Pio delatas solemnibus verbis expressere ; tum spes ingentes de Mahometica superstitione delenda.

[1] Lib. brev. p. 67. — [2] Ext. ejus æ lit. apud Cocl. l. XII. — [3] Dubr. l. XXX. — [4] Pius l. VI. p. 5.

[1] Dubr. l. XXX.

Quos cum in Castellam dimitteret Pius, vicissim Henrico sacrum, quo ardebat, fidei amplificandæ studium ei aperuit [1], comparari propterea maritimum terrestremque exercitum, seque Mantuam iter adornare, ut celeberrima expeditio in hostes Christiani nominis conficeretur.

« Pius papa II charissimo in Christo filio Henrico Castellæ et Legionis regi illustri, salutem, etc.

« Venerabilis frater noster Rodericus episcopus Ovetensis, et dilectus filius frater Alfonsus de Palencuela consiliarii et oratores tui litteras tuæ serenitatis ingenti fide et devotione plenas nobis humiliter præsentarunt, et procuratorium tuum regio sigillo munitum facunde ac graviter nobis in generali consistorio permanentibus perorarunt, tuam integerrimam fidem et devotionem erga nos et Apostolicam Sedem ac ardentissimum animum circa exaltationem fidei Catholicæ cum præcipua virtutum et meritorum tuorum commendatione expresserunt. Verum licet per nos viva voce satis copiose responsum fuerit, tamen quia maxime delectamur per nostras litteras cum tua serenitate proloqui, tanquam nostro et Ecclesiæ peculiari filio, utique respondere instituimus. Putamus, fili charissime, bonum esse divinæ voluntatis auspicium, quod tua sublimitas ingens gaudium ex nostra ad summi Apostolatus apicem assumptione susceperit, et quod bene concipiat et speret de nobis ; quamvis enim imbecillitatem nostram ad tantam sarcinam sentimus, confidimus tamen in Domino, qui debiles fortes facit, quod superatis horum temporum difficultatibus, in quibus fides Christi maximis periculis conflictatur, tandem divina suffragante clementia perditissimi hostes fidei sectæ Mahometicæ cultores, a quibuscumque plagis, tam Orientalibus quam Occidentalibus partibus, per Christianos exterminabuntur, tuque Catholicus et gloriosissimus princeps spurcissimos Sarracenos, cum quibus bella assidua non sine celsitudinis tuæ maxima laude geris, vi et potentia tua repelles, et interim exercitus Catholicus tam terrestris quam maritimus, ad cujus præparationem festinamus, procedet adversus immanissimos Turcas victoriam reportaturus, quod ut fiat temporibus nostris Dominum orare non cessabimus, et nostras operas et conatus nostros exponere decernimus, prout alias tuæ serenitati per nostras litteras significavimus ; pro quarum rerum complemento iter nostrum, Deo concedente, ad dietam Mantuæ indictam properamus. Cæterum, charissime fili, devotas commendationes, et oblationes tuas paterna charitate recepimus et habemus acceptas, nec deficiemus in omnibus quæ concernant honorem tuæ coronæ, et regnorum et subditorum tuorum, teque uti charissimum peculiarem nostrum et Romanæ Ecclesiæ filium habemus, et in charitatis nostræ visceribus conservare intendimus, tuamque regiam personam clarissimis virtutibus eminentem, ac omnes, quos nobis commendatis, et pro quibus supplicatis, gratiis et favoribus Apostolicis fovere curabimus. etc. Dat. Senis MCDLIX, XXVII Februarii, anno I ».

[1] Lib. brev. p. 17.

25. Querente autem eodem Henrico rege plures in Castella collocatis in locis sacris asylis fretos ingentia flagitia admittere, cumque furtis, cædibus et adulteriis se contaminarent, confugere ad Ecclesias, a quibus cum judicum imperio ad tribunalia rapiantur, præsules de violata Ecclesiastica libertate agere, censurasque Ecclesiasticas incutere : has vero ut irritas haberi a judicibus, cum ex eo sceleratis hominibus addatur audacia et respublica evertatur : oboriri exinde plerumque graves contentiones, an censuræ jure vel injuria inflictæ sint : cumque ob locorum intervalla difficile et arduum esset Sedem Apostolicam consulere, flagitante rege, Pius archiepiscopo Hispalensi jus et auctoritatem contulit [1], ut de censuris magistratibus publicis irrogatis cognosceret, easque vel firmas vel irritas renuntiaret. Territos hoc anno nonnullis prodigiis Hispanos fuisse, ac puerum triennem prædixisse, gravissima Hispaniæ mala impendere, ni homines divinas iras piis operibus a se averterent, refert Joannes Mariana [2] f habitasque propterea plures solemnes supplicationes. Sed de calamitatibus, quæ postea Hispanias afflixere, agetur inferius : nunc de Philippi ducis Burgundiæ oratoribus, quorum supra meminimus, dicendum est.

26. *Burgundiæ ducem hortatur Pontifex ut nata inter Germanos dissidia compescat.* — Detulere ii Burgundi nomine Pontifici ducalia studia, viresque universas ad comprimendos Mahometanos, fidemque Christianam latius proferendam : legarat enim ille propterea in Orientem ad Davidem Trapezi imperatorem, et alios principes oratores suos, ut communi juncto fœdere ab Orientalibus Occidentalibusque Mahometani opprimerentur : sed de his postea sermo erit. Interea pium Philippi consilium commendavit [3] Pontifex, eumque ad constantiam in suscepta sententia hortatus, preces addidit, ut studia sua ad sedanda nata inter Germanos dissidia converteret :

« Pius papa II duci Burgundiæ.

« Hortamur, quanquam opus non sit, ut in glorioso proposito perseveres, potentiamque a Deo acceptam, sicut semper es solitus, ad ornamentum Ecclesiæ suæ sanctæ et salutem fidelium sedulo conferas, hoc præsertim tempore, in quo sapientia tua intelligit, quod sit opus

[1] Lib. III. p. 446. — [2] Mariana l. XXII. c. 20. — [3] Lib. brev. p. 23.

ad servandam Christianam rempublicam tali auxilio. Cæterum cum intelligamus principes nonnullos Alamanniæ variis discordiis inter se dissidere, quæ nec paucæ sunt nec contemnendæ, et ab his ad tuam nobilitatem haberi confugium, nos etsi sentiamus quod tali tempore te illorum paci et unioni quantum potes studere, nec nostris exhortationibus ulla in parte egere; tamen quia opus nostrum pro fide susceptum nos vehementer sollicitat, et videmus quanto impedimento ad perturbandas rationes consilii nostri talium principum dissensio esse possit, hortamur eamdem generositatem tuam in Domino, et quanto studio possumus, requirimus ut tua fideli opera hoc adjumenti genus conatui nostro præstetur, etc. Dat. Senis xx Martii MCDLIX, Pontificatus nostri anno I ».

27. *Annuit Marchionum Brandeburgensium postulatis de Eucharistia absque velamine exponenda singulis festis in urbe Osteinsi.* — De oratore quoque a marchionibus Brandeburgensibus ad Sedem Apostolicam misso, de quo supra cum Gobelino memoravimus, id silentio prætereundum non est. Hertindum Friderici et Alberti principum nomine flagitasse, ut Dominici Corporis sacramentum in theca pretiosa nullo tectum velamine, composito religioso agmine, per urbem Ostein celeberrimis festivis diebus, et Ecclesiarum encæniis, uti ante Nicolai cardinalis legati sanctionem mos pristinus tulerat, circumferretur: quorum precibus assensit Pontifex [1], ut fidelium pietas in Eucharistiæ sacramentum magis incalesceret.

« Ad futuram rei memoriam.

« Quanto sacratissimi Corporis Domini nostri Jesu Christi, qui de mundo transiturus ad patrem carnem suam in cibum, et sanguinem in potum Christiano populo exhibuit, Sacramentum, quod ad passionis et mortis suæ commemorationem reliquit, cunctis aliis excellentius fore dignoscitur sacramentis, tanto decet ipsum a cunctis fidelibus devotius venerari. Et ne ea, quæ pro tanti Sacramenti laude per Christi fideles observata sunt, in discordiæ et contentionis materiam deducantur, convenit attentius præcavere. Cum itaque, sicut nuper dilectus filius Hertindus de Lapide, legum doctor, dilectorum filiorum nobilium virorum Friderici senioris sacri Romani imperii electoris et Alberti marchionum Brandeburgensium orator, ad nos missus nobis exposuit quod, licet in villa Ostheim Sacramentum Dominicæ passionis in solemnibus festivitatibus ac dedicationibus Ecclesiarum, necnon etiam per octavas Corporis Christi inclusive absque velamento publice deferri consueverit, nihilominus dilectus filius noster Nicolaus tit. S. Petri ad Vincula presbyter cardinalis, tunc in partibus Alamanniæ Apostolicæ Sedis legatus, statuit ut sacramentum Eucharistiæ absque velamento, ipso die Corporis Christi dumtaxat excepto, publice deferri non deberet, unde fidelium devotio ad præfatum Sacramentum tepescit in dies, divinus cultus diminuitur, et scandala interdum propter hoc statutum sunt subsecuta, quare pro parte dicti oratoris nobis fuit humiliter supplicatum, ut super hoc opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur.

« Nos igitur, qui devotionem fidelium, ac cultum divinum nostris potissime temporibus ubique vigere et augeri supremis affectibus desideramus, ac scandalis, ne illa eveniant, quantum cum Deo possumus, obviare studemus, hujusmodi supplicationibus præfati Hertindi de Lapide legum doctoris, marchionum Brandeburgensium oratoris, inclinati, auctoritate Apostolica, tenore præsentium perpetuo statuimus, decernimus et ordinamus, quod præfatum Eucharistiæ Sacramentum in præfata villa Osteim singulis festivitatibus solemnibus, et Dedicationis, ac per octavas festivitatis Corporis Christi hujusmodi publice absque velamento, prout ante statutum dicti cardinalis consuetum erat, libere et licite deferri possit, etc. Dat. Senis anno Incarnationis Dominicæ MCDLIX pridie kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ». Pudeat jam Brandeburgenses a progenitorum religione defecisse, quorum potius pia exempla, quam impostorum impietatem amplecti debuerunt.

28. *Reginaldus Cicestrensis in hæresiam relapsus insignibus episcopalibus privatur.* — Porro hic adjungendum videtur Pontificem, dum Senis agebat, in asserenda orthodoxa fide ac recentiorum hæresiarcharum frangendis conatibus Apostolicas curas intendisse. In primis in Anglia Reginaldus Pecoli pseudoepiscopus Cicestrensis plures infandas hæreses commentus est, atque ad eas disseminandas plurima Latino et Anglico idiomate volumina conscripsit: convictusque impietatis in celebri antistitum conventu, cui archiepiscopus Cantuariensis præerat, se resipuisse finxit, ac librorum, quos ediderat, partem protulit damnavitque, partem recondidit: cujus miserti Patres, spondentem sacram jurejurando orthodoxam fidem semper se culturum in episcopalem restituerunt honorem. Qui tamen postea per summam perfidiam quos potuit infecit hæresi, ac libros impia doctrina respersit: quæ cum Henricus Angliæ rex præsulesque Pontifici significassent, Pius archiepiscopo Cantuariensi præcepit, ut illum, coacto antistitum cœtu, pontificali sacerdotalique dignitate ritu Ecclesiastico exueret, ac pœnis sacris canonibus constitutis afficeret.

29. « Venerabilibus fratribus archiepiscopo Cantuariensi, et Londinensi ac Wintoniensi episcopis, salutem, etc.

« Significatio charissimi in Christo filii no-

[1] Lib. XXXII. p. 104

stri Henrici regis, et charissimæ in Christo filiæ nostræ Margaritæ reginæ Angliæ illustrium, necnon venerabilium fratrum nostrorum prælatorum ac dilectorum filiorum nobilium virorum procerum regni Angliæ, nostrum nuper majorem in modum perturbavit auditum, amaricavit et mentem; quod scilicet iniquitatis et perditionis alumnus Reginaldus Pecoli olim reputatus episcopus Cicestrensis, qui in plerisque articulis de fide Catholica damnabiliter sentiebat, et contra eamdem fidem quosdam Codices seu opuscula in idiomate Anglico et Latino conscripserat, et per illos ac cum illis plures simplices in profundum secum perduxerat, illaque etiam publice et palam adstruere interdum præsumpserat, et coram te, frater archiepiscope, et pluribus aliis episcopis, et personis Ecclesiasticis se in præfatis erroribus per viginti annos perstitisse, et præmissa perpetrasse confessus fuerat, pœnitens, ut videbatur, de excessibus antedictis coram te et eisdem episcopis, et personis litteratis suas hujusmodi publice abjuraverit; et quod in easdem de cætero minime relaberetur, et de illis pœnitentiam agere voverit et promiserit, et quosdam ex eisdem libris, quos et non plures se in eadem materia edidisse concessit coram produxerit, ac in eventum reincidentiæ se sanctorum canonum ac legum severitati subjecerit; tamen idem Reginaldus, protervo et nefario spiritu instigatus, et pristinarum tenebrarum cœcitate obsessus, etiam postquam ipse pœnitens, ut videbatur, et indignus regimine et administratione dictæ Ecclesiæ Cicestrensis seu omni juri sibi in illis, vel ad ea quomodolibet competenti sponte et libere cesserat, nonnullos ex prædictis libris manifestam hæresim continentes in Latino, ac etiam in dicto idiomate a se compositos, et per eum minime tunc patefactos, ut perpetuo extare possent, occultare, ac sic ficte pœnitens in errorem pristinum, quem simulate abjuraverat, relabi, et tamquam nefarius et incorrigibilis servus, quædam alia quæ contra orthodoxam fidem sunt, et contra ea quæ sacrosancta tenet Ecclesia machinari minime formidavit, propter quæ omnia maximum imminet periculum, ne dictæ hæreses taliter in dicto regno disseminatæ magnorum pariant fomenta scandalorum, et plurimum ingenia subvertant, et animarum pericula generent.

« Nos igitur attendentes, quod morbus iste contagiosus et discrimine plenus existit, et quod antiquus et versutus humani generis hostis quærens quem devoret hujusmodi laqueis sæpenumero simplicium corda contaminat, ac recensentes sani esse consilii, ut morbida bestia ovile non inficiat, congruam celeriter huic morbo adhibere medelam, fraternitati vestræ per Apostolica scripta mandamus, quatenus viriliter in fidei negotio, ubi præsertim hæc ex toto regno querela perducitur, procedentes vos, vel tu, frater Londinensis episcope, cum altero collegarum tuorum, et si venerabilis frater noster Franciscus episcopus Interamnensis tunc in regno Angliæ se comperiret, et præmissis de facili poterit interesse, etiam cum ipsis fratribus episcopis vocato, et diligenter perquisito, atque detento dicto Reginaldo, super præmissis inquiratis auctoritate nostra diligentius veritatem: et si per inquisitionem hujusmodi repereritis ipsum Reginaldum post abjurationem hæresis antedictæ illam per occultationem dictorum librorum, vel alicujus eorum, si de jure fuerit aut alias relapsum, aut ficte pœnitentem fuisse, ut præfertur, illum, si commode mitti possit, ad nos et Romanam curiam sub bona et certa custodia, juxta ejus demerita puniendum et corrigendum transmittatis: alioquin vos illum, ut cæteris tali labe respersis exemplo sit, adhibitis vobiscum aliis coepiscopis vestris usque ad sufficientem numerum, infula pontificali ac reliquis episcopalibus insigniis privetis, illumque tam episcopali quam sacerdotali ac reliquis Ecclesiasticis ordinibus deponatis et degradetis, ac alias de eo statuatis et decernatis, prout secundum sacrorum canonum statuta fuerit faciendum; et nihilominus omnes et singulos incolas regni Angliæ, et alios quoscumque, qui aliquos ex prædictis Codicibus, vel illorum copias aut transumpta habent, cujuscumque fuerint præeminentiæ, nobilitatis ac status, etiam si pontificali aut alia quavis Ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, per vos vel alium seu alios, ubicumque per totum dictum regnum et alibi, ubi opus fuerit, et præsertim in civitate et diœcesi Cicestrensi, et in illis locis, in quibus dictus Reginaldus peramplius conversabatur, sub excommunicationis, suspensionis et interdicti, et sub hæretici erroris declarationibus, aliisque gravioribus pœnis, sententiis et censuris, de quibus vobis videbitur, moneatis et moneri faciatis, ut eosdem libros et Codices, seu opuscula, copias vel transumpta, infra certum competentem eis per vos præfigendum terminum, vobis vel personis ad hoc deputandis præsentare, tradere et assignare debeant. Alioquin, si id infra eumdem terminum non adimpleverint, ex tunc vos in eos sententias, censuras, et pœnas hujusmodi proferatis, necnon excommunicatos et aliis sententiis, censuris et pœnis hujusmodi obvolutos et irretitos eadem auctoritate declaretis et declarari faciatis, et eos, apud quos Codices seu opuscula, aut copia, vel transumpta hujusmodi post lapsum dicti termini reperta fuerint, tanquam de hæresi suspectos super articulis fidei examinari, et hæresim abjurare, vel tanquam hæreticos puniri faciatis, prout in eo casu fuerit faciendum: illa vero ex eisdem Codicibus seu opusculis, copiis vel transumptis, quæ ad manus vestras pervenerunt, ut cum damnato auctore depereant, publico judicio coram populo concremetis, aut

concremari et comburi faciatis, contradictores per censuram Ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, etc. Datum Senis anno Incarnationis Dominicæ MCDLIX, VII id. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ».

30. *In Britannia Minori animadvertitur in hæreticos matrimonium damnantes et magicis artibus faventes.* — In Britannia quoque Minori exorti[1] sunt novi hæretici, qui effutirent matrimonium divinis vetitum legibus, nec quempiam felicem immortalitatem posse adipisci nisi virginitatem, viduitatemve, aut cœlibatum coleret. Nec deerant qui magicas artes exercerent : de quibus a Francisco duce Britanniæ certior factus Pontifex ad eam exscindendam pestem fidei censores ibi creavit édito hoc Diplomate[2], in quo eorum nequitia describitur :

« Dilectis filiis abbati monasterii B. Mariæ de Beari Trecorensis diœcesis, et Brixiano Meriadet, ac Joanni Barlimii canonicis Ecclesiæ Trecorensis, salutem, etc.

« Ad nostrum, non sine mentis turbatione, et gravi dolore pervenit auditum, quod plerosque Ducatus Britanniæ habitatores Christi sanguine mercatos adeo tenebrarum princeps involvit, ut eos suæ damnationis lapsusque participes efficeret, ejus decepit astutiis, quod ipsi detestabiles, illiusque suorum satellitum illusiones cæcitate noxia sectantes, mortis tempora aliaque facta hominibus prædicere nituntur, et per incantationes alias infirmitates et languores inferunt, nefariaque perpetrantes, ac viris et mulieribus virginitatem, viduitatem, cœlibatumque de necessitate salutis æternæ suadentes, varios errores in Christiana fide seminare non pavescunt, in gravem utique divinæ majestatis offensam, ac suarum et aliarum plurium periculum animarum, perniciosissimum exemplum et scandalum. Nos hujusmodi pestiferos, quibus grex Dominicus inficitur contagione, morbos propellere cunctosque populos a præcipitiis et vetitis, quantum in nobis existit, cohibere summis affectibus gestientes, ac etiam dilecti filii nobilis viri Francisci Britanniæ ducis supplicationibus inclinati, vobis, etc. » Provinciam imponit, ut in artium magicarum studiosos inquirant, inque eos et alios novorum errorum disseminatores Apostolica auctoritate animadvertant. « Dat. Mantuæ, anno Incarnationis Dominicæ MCDLIX, XVI kal. Januarii, Pontificatus nostri an. II ».

31. *Novus in Longobardia hæresiarcha perpetuo carceri mancipatur.* — Insignis etiam hæresiarcha hoc anno in vincula est conjectus, qui omnes Christianos salutem adepturos confinxerat, mundi machinam sua sponte dissolutum iri, alium etiam ab isto orbem conditum aliudque humanum genus efformatum, Christum siderum vi passum, in hostia divinitatem ejus tantum versari, Moysen et Mahometem cum Christo conferebat, luxuriam furtumque noxas lethales esse negabat, tum legem Christianam novæ promulgatione abolitum iri : in judicium vero vocatus damnavit impietatem : sed ne in posterum aliis tam pestiferum virus aspergeret, in carcerem condi a Pio jussus est[1] :

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum, sicut accepimus, dilecti filii, Bernardus de Bosco capellanus noster, ac palatii Apostolici causarum auditor, dudum per felicis recordationis Callistum papam III prædecessorem nostrum ad nonnullas Lombardiæ partes pro extirpatione hæresum illic pullulantium destinatus, et Jacobus de Brixia Ordinis fratrum Prædicatorum, et sacræ theologiæ professor, in dictis partibus pravitatis hæreticæ inquisitor, Zaninum de Solcia tunc canonicum Pergamensem et utriusque juris doctorem, qui ausu sacrilego contra sanctorum Patrum dogmata mundum naturaliter consumi et finiri debere, humiditatem terræ et aeris calore solis consumente, ita ut elementa accendantur, et omnes Christianos salvandos esse ; Deum quoque alium mundum ab isto creasse, et in ejus tempore multos alios viros et mulieres extitisse, et per consequens Adam primum hominem non fuisse ; item Jesum Christum non pro redemptione ob amorem humani generis, sed stellarum necessitate passum et mortuum esse ; item Jesum Christum, Moysen, et Mahometem mundum pro suarum libito voluntatum rexisse : necnon eumdem Dominum nostrum Jesum illegitimum, et in hostia consecrata non quoad humanitatem, sed divinitatem dumtaxat existere, et extra matrimonium luxuriam non esse peccatum, nisi legum positivarum prohibitione, easque propterea minus bene disposuisse, et sola prohibitione Ecclesiastica se frænari, quominus Epicuri opinionem, ut veram sectaretur; prætera rem auferre alienam non esse peccatum mortale, etiam domino invito ; et legem denique Christianam per successionem alterius legis finem habituram, quemadmodum lex Moysi per legem Christi terminata fuit ; affirmare et temere polluto ore asserere præsumebat. Præterea ad ipsorum auditoris et inquisitoris præsentiam evocatum, ac legitime et judicialiter examinatum, postquam prædictis perniciosissimis erroribus sponte renuntiaverat, et omnem hæresim damnatam in manibus ejusdem Bernardi abjuraverat, contra eum definitivam, per quam eumdem Zaninum omnibus et singulis beneficiis Ecclesiasticis, quæ obtinebat, necnon doctoralibus insigniis et honore privaverat, ac perpetuis carceribus mancipandum fore decreverat et declaraverat ; nonnullis aliis pœnitentiis, prout delicti atrocitas, et instituta canonica

[1] Lib. XXXV. p. 232. — [2] Ibid.

[1] Lib. VI. p. 248.

exigebant, sententiam promulgavit ». His compertis, Pontifex ad serpens malum reprimendum hæc decernit : « Mandamus quatenus idem Zaninus ex nunc in arcto monasterio, quod duxerimus declarandum, ad agendum pœnitentiam pro commissis usque ad nostrum et Sedis Apostolicæ beneplacitum includatur ; in aliis vero sententiam antedictam ex justis causis reservamus in posterum moderandam. Datum Mantuæ anno, etc. MCDLIX, XVIII kal. Decembris, Pontificatus nostri anno II ». Hactenus de gestis a Pio partim Senis, partim Mantuæ ad exscindendas hæreses : nunc Pium Florentiam eumdem sequetur narratio.

32. *Pius a Florentinis magnifice exceptus.* — Abeunti Senis, et Florentinum agrum ingresso, obviam prodiere Florentinorum oratores dignitate et opibus præstantes, cumque Carthusianorum monachorum ædes peteret, Faventinus, Foroliviensis et Corneliensis præfecti, clientes imperii Ecclesiastici, ei obviam fuere, ac paulo post Galeatius, Francisci Sforliæ ducis Mediolanensium natu major filius, cujus eximias dotes virtutumque signa primis illis annis micantia effert insigni commendatione Gobelinus [1], deque eo addit : « Hunc genitor ex Mediolano cum quingentis equitibus splendido et ornatissimo comitatu Florentiam usque misit Pontifici obviam : qui ad tertium lapidem paulo citra Carthusiam ei occurrens, et ab equo desiliens, sacros de more pedes exosculatus est. Pontifici prandium in monasterio Carthusiensi apparatum, atque eo peracto in urbem properanti extra portam duobus circiter stadiis Guelpharum duces partium occurrere, et prætor urbis, et multi magistratus : in porta priores, quos vocant dominos, qui Pontifice verbis humilibus salutato et pedibus osculatis, urbem et populum ei commendarunt. Propter ægritudinem pedum non poterat equo Pontifex vehi : sella sedens aurea humeris hominum portabatur. In ipso urbis ingressu, postquam sacerdotes sacra ferentes benedictionem Pontificis acceperunt, et pompam ducentes præcesserunt, Sigismundus Malatesta et alii Ecclesiæ vicarii, quorum supra meminimus, sellam Pontificis subiere suumque dominum humeris aliquandiu portavere. Galeatius, qui minor esset, et cruribus paululum invalidis, quamvis onus ferre non posset, manum tamen apposuit quasi adjutor unus cupiens videri portantium. Priores urbis hinc atque inde pedibus incedebant. Mutabantur autem portantes per dimensa loca, et honoratiores cives id sibi muneris expetebant. Galeatius cum aliquantisper pedibus ambulasset, jussu Pontificis equum ascendit, et paulo post Ecclesiæ vicarii. Urbs plena populo fuit, et suo, et alieno. Vicini ex oppidis et agris novum visuri præsulem undique concurrerant, fœminarumque dives ornatus visebatur, mira vestium varietas, domesticus simul et peregrinus cultus. Ingressus Ecclesiam S. Reparatæ, et sacellum B. Joannis, utrobique populo benedixit. Diversorium ei apud S. Mariam fuit, cui *Novella* cognomen est, ubi et Martinus et Eugenius sui prædecessores collocati fuerunt ». Plura addit auctor de Florentinæ urbis origine atque amplificatione, tum Guelpharum partium studio, ac demum de Cosmi Medicæi, qui posteris viam ad Florentinum imperium struxit, divitiis, potentia, peritia rerum, eximiis gestis, auctoritateque et magnificentia plura narrat, adjungitque ut Antoninus archiepiscopus Florentinus, maxima sanctitatis excitata fama, ad meliorem vitam evolarit.

33. *S. Antonini pia mors, laudes et miracula.* — « Per idem, inquit, tempus migravit in Domino Antoninus Ecclesiæ Florentinæ archiepiscopus, Ordinis Prædicatorum professor, vir memoria dignus. Domuit avaritiam, conculcavit superbiam, libidinem prorsus ignoravit : potu ciboque parcissime usus est : non iræ, non invidiæ, non alteri passioni succubuit : doctrina theologica emicuit. Scripsit plura volumina, quæ docti laudant : prædicator acceptus in populo, quamvis scelerum insectator vehemens. Correxit cleri et populi mores : lites diligenter composuit : inimicitias quoad potuit ex urbe pepulit : proventus Ecclesiæ inter Christi pauperes distribuit : in cognatos et affines suos, nisi admodum inopes essent, nihil contulit : vitreis ac fictilibus tantum vasis est usus : familiam, quæ parva illi fuit, contentari modico voluit, et ad philosophiæ leges vivere. Mortuo nobile funus ex publico ductum : in domo nihil repertum est præter mulum, quo insidere solitus erat, et vilem supellectilem, cætera manus pauperum asportavere. Civitas (nec vana putanda opinio est) ad vitam illum migrasse beatam putavit. Magistratus urbis, ubi se tanto privatum patre et orphanorum tutore, viduarumque vindice defecisse animadvertit, accedens Pium Pontificem, non istum aut illum, sed aliquem ex civibus suis in ejus locum subrogari petiit. Laudavit Pontifex Florentinos, qui obstinate unum aliquem non petiissent, auditurumque sese ait honestas preces ». Justissimis ex causis conceptam illam a Florentinis de Antonini sanctitate existimationem docet Franciscus Castellonensis [1], qui ejusdem mores ac vitam sanctissimam describit : « Omni sexta feria Quadragesimalibus cibis pro se omnique familia uti, jejuniumque servari mandabat. Jejunium quoque Adventus Domini singulis annis, velut in religione faciebat, servare consueverat, quo etiam tempore nonnunquam ovis, ingravescente

[1] Gobel. in Comm. l. II.

[1] Castell. ap. Leand. l. III.

ætate pro corporis imbecillitate, utebatur : jejunia vero Ecclesiæ nulla penitus nisi morbi gravissimi causa reliquisset. Lectioni divinæ, quam ad mensam semper habebat, ita erat intentus, ut nullum posset lector verbum minus recte proferre, quod non statim ejus correctione emendaretur : diceres hominem non ad cibum sed ad lectionem accessisse : cæna ejus aut nulla erat, aut brevissima. Surgebat noctu semper, adeoque sollicite, ut signum matutini officii cathedralis Ecclesiæ præveniret : cumque divinum officium cum suis clericis magna cum attentione ac mentis devotione persolvisset, reliquum quod erat temporis usque ad horam diei tertiam lectioni sacræ aut scribendis libris, de quibus paulo post verba faciam, tribuebat. Hora tertia missam celebrabat, quam nunquam nisi magna urgente necessitate reliquisset. Celebrata missa, quod reliquum erat diei totum in curæ pastoralis sollicitudine, in audiendisque his, qui multi diversis de causis ad eum ibant, usque ad seram noctem, præter id temporis, quod necessitati corporis condonabatur, consumebat : neminem inauditum, nec vilissimum quemque a se dimittebat : satisfaciebat omnibus quantum in se erat, quippe qui audiendo patientissimus, ac respondendo mitissimus esset ». Adjicit multa idem auctor de illius æquitate animi, humanitate in dandis consiliis, pietate in sacris precibus fundendis, macerandi corpusculi studio, rerum divinarum contemplandarum amore, revocandi a vitiis cleri industria, abolendæ artis fœneratoriæ diligentia, tolerantia laborum, concilianda civium benevolentia, tuendæ Ecclesiasticæ libertatis pio ardore ; adeo ut Nicolaus V, cum perspectas ejus haberet virtutes has usurpavit voces : « Non minus ego archiepiscopum Florentinum sanctorum Catalogo adhuc vivum adscribendum putarem, quam Bernardinum mortuum, quem ego multis verissimisque testimoniis, omni approbante Ecclesia, canonica celebratione decoravi ». Emicuisse flagrans ejus studium tradit Gobelinus in ludis nefariis abolendis, ut etiam cruce præeunte ad eos subvertendos intrepidus perrexerit, interceptamque cujusdam sacerdotis mille aureorum vim ludo sortium partam pauperibus erogarit : ita vero perspectam fuisse ipsius sanctitatem Cosmæ Medicæo, ex cujus nutu, et imperio Florentia pendebat, ut hanc sententiam protulerit [1] : « Magnæ fuerunt hac tempestate nostræ civitatis calamitates, majora pericula bellorum, pestis, inediæ, terræ motuum, in primisque occultarum seditionum, quæ omnia meo judicio nostram evertissent civitatem, nisi pontificis nostri merita orationesque restitissent ».

34. Ut autem vitam sanctissime duxerat, ita plurimis sanctitatis argumentis obitum illustravit, quem prædictus auctor hisce verbis describit [1] : « Cum jam septuagesimum ætatis annum attigisset, tredecim enim annis pontificatum gessit, ad quem, cum quinquagesimum septimum ageret annum, assumptus est, febri quadam lenta correptus, quam flegmaticam physici appellant, non vehementi, sed longa ægritudine laboravit : cumque cœpisset morbus ingravescere, vehementiorque eum febris vexaret, accessi ego ad lectum, in quo jacebat, conabarque, ut fit ægrotis, hominem consolari, simulque bonam spem et convalescentiam pollicebar. Ad quod vir sanctus : Fiat, inquit, voluntas Dei. Et paulo post subjunxit prophetæ verba, quæ scribuntur in Psalmo. *Dies*, inquit, *annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni*, quasi prævidisset vitæ suæ terminum, cum ad eam jam ætatem, ut paulo superius diximus, pervenisset. Imposuerat etiam non multo antea extremam manum ingenti libro magnoque volumini, quam *Summam* appellavit, quam longo tempore, magno labore multoque artificio conscriptam, ut paulo post docebo, non ad meatus siderum naturæque occultas vires demonstrandas, sed ad dandam edocendamque eam salutis scientiam ediderat, quæ in timore Domini edocendo cum perceptione mandatorum ejus, ac operis consummatione posita est ». Enumeratis deinde illius operibus de quibus etiam Sixtus Senensis, Joannes Trithemius, Robertus cardinalis Bellarminus, et Possevinus in suis scriptorum Ecclesiasticorum Catalogis meminere, subjungit auctor, qui morituro interfuit :

35. « In ea igitur positus ægritudine curavit primo omnia Ecclesiæ, quod omnibus mandatur fidelibus, sacramenta suscipere : cumque in die Apostolorum Philippi et Jacobi ante crepusculum Extremam-Unctionem, simulque plenariam indulgentiam astantibus fratribus suis, qui sanctum virum in ea ægritudine assidui ac frequentes magna cum charitate observarunt, suscepisset, cumque illi circumfusi lecto Matutinum officium decantarent pervenissentque ad Laudes, tum vir sanctus in ipsa jam mortis anxietate positus magno conatu in fervore spiritus initium aliis faciens dixit : *Deus, in adjutorium meum intende ;* quod immensæ pietatis signum magna fuit gemituum nobis astantibus ac lacrymarum reintegratio. Cum vero quasi ad ipsum vitæ terminum devenisset, nec jam ulla nisi pauca admodum atque ea semimortua verba proferret, hoc sæpius ex ore ejus verbum auscultantibus audiebatur : *Servire Deo regnare est ;* quasi jam laboris sui præmium paratamque ante oculos mercedem intueretur. Aliud hoc item verbum sæpius proferebat : *Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus efferam, nescio ;* cumque fratres, qui totum jam

[1] Francisc. Castellion. apud Leand. l. III.

[1] Francisc. Castellion. apud Leand. l. III.

psalterium legerant, eosdem Psalmos reiterarent, pervenissentque ad eum versum Psalmi XXIV qui dicit : *Oculi mei semper ad Dominum* ; ipse, elevatis tunc oculis, erectisque ad cœlum manibus, eumdem repetiit versum ; *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos ;* simulque ex continuo labiorum motu, et ex nonnullis perceptis ex ore ejus verbis intelligebatur illum in continua tacitaque psalmodia detineri, maximeque eum Psalmum sæpius iterare videbatur, qui in ultimis matutinis laudibus decantatur : *Laudate Dominum de cœlis ;* et reliqua, quo etiam in vita, ut sui fratres asserunt, delectari plurimum consueverat. Nonnunquam etiam porrectam a fratribus brevem Domini Crucifixi imaginem complexus tanto dilectionis deosculabatur affectu, ut astantes omnes nullo pacto lachrymas continere valeremus. Sequenti igitur die post festum Apostolorum, hoc est, secunda Maii, et in vigilia Ascensionis Domini, post longam anxietatem, spiritus ille sanctissimus, solutis corporeis vinculis, ad æthereas sedes evolavit ».

36. Addit idem auctor aliqua quæ id probarent argumenta, nempe visum a viro sancto illius animam eadem, qua discessit e corpore, hora in cœlum evolare, pluraque miracula contacto sacro pignore, vel ejusdem apud Deum implorata ope, effulsisse : « Fertur, inquit, quidam sui Ordinis frater, Constantinus nomine, vir magnæ sanctitatis, cum esset in civitate Esculana, et vigilans oraret in Ecclesia, vidisse manifeste Antoninum, eadem ipsa hora qua ex hac vita migravit, gloriosum ad cœlestem patriam evolasse, utque illud ita esse majori confirmaretur argumento, vidit eadem hora alium fratrem, qui etiam in alia civitate tunc obierat, non jam ad cœlum, sed ad purgatorias sedes descendere : quod cum ille aliquandiu reticens ex lætitia ac insueta vultus hilaritate dissimulare non posset, pulsatus precibus diu a fratribus, tandem id quod vidit magno cum gaudio enarravit : et de morte utrorumque post aliquot dies id ita esse certa rei experientia compertum est. In ipsa quoque exequiarum die, dum corpus in Ecclesia S. Marci positum esset, accessit mulier, quæ altero latere debilitato ac stupido diu manca fuerat, tactoque sacro corpore, antequam de Ecclesia recederet, integritatem virium in toto corpore se recepisse percepit ».

Jussisse Pium, qui tum Florentiæ Mantuam profecturus substiterat, illius funus magnifice curari, ac plures episcopos id cohonestare, refert auctor, atque etiam ob existimationem sanctitatis, qua floruerat Antoninus, aliqua indulgentiarum præmia manus defuncti deosculaturis contulisse : « Addiderat etiam, inquit, summus Pontifex maximum ejus viri sanctitati testimonium, ut quicumque ad sanctum corpus benedictasque manus deosculandas accessisset, septem annos septemque quadragenas indulgentiæ, ac culparum remissiones : factumque ex nova semper supervenientis populi, atque advenarum multitudine, ut sanctum corpus in ipsa Ecclesia aliquot dies videndum omnibus deosculandumque necessario poneretur, nec nisi octava die post ejus obitum sepulchro condi potuisse, illudque sane multa admiratione dignum est, tanto tempore reservatum corpus exanime nullum tetrum odorem edidisse, quin potius mirabili semper fragrantia redolebat, videbaturque omnium judicio venustior lætiorque in mortuo facies, quam fuerat in vivo. Insuper manus pedesque nullo rigore contracti nulloque maculati livore cernebantur, quod certe omnibus id cernentibus magnum sanctitatis signum esse ducebatur ».

37. Interjectis multis miraculis, quæ vivus defunctusque patravit, de populorum in eum studio adjungit : « Illud sane auditum atque multa admiratione dignum est, quod dum ejus funus ad Ecclesiam S. Marci deferretur, ab animadvertentibus cernebatur ; ut enim, dum viveret, concurrebant universi viri ac mulieres ad locum, quo illum transeuntem intelligebant, submissique in terram ac proni sanctum præsulem adorare consueverant, sic exanimi tunc corpori ac feretro inclinati, positisque in terra genibus, non curantes etiam pluviam, quæ tunc forte ingruebat, omnes non tantum cives, verum et advenæ, qui tum multi in nostram civitatem propter præsentiam summi Pontificis advenerant, tamquam consuetam ab eo benedictionem accepturi, consuetam adorationem licet mortuo humiliter ac devote præstabant, magnum de sua erga eum fide ac reverentia testimonium reddentes, majorem de tali jactura luctum ostendentes ». Ut vero cursu temporum majora Antonini implorantibus opem collata sint a Deo beneficia vario morborum genere implicitis, insigniaque ad ejusdem sepulchrum radiarint miracula, ac demum ipsi sanctorum honores a Romana Ecclesia decreti fuerint, dicetur inferius : nunc reliqua Florentiæ gesta, dum in ea Pius versabatur, prosequamur.

38. *Frustra conatur Ferdinandus rex ut Malatestam ad pacem adducat.* — Narrat in primis Gobelinus, exoratum multis precibus Pontificem fuisse, antequam abiret Florentia, a Sigismundo Malatesta, ut ipsum Ferdinando regi Siciliæ conciliaret. Motum antea bellum fuerat[1] ab Alfonso, cum immisso Piccinino vindictam ab eo expeteret, quod stipendia olim accepisset, ut accenso in Etruria bello inferret Florentinis arma : is vero causatus non solutam omnem sibi promissam pecuniam ad Florentinos ipsos defecit, multo ab iisdem conductus auro, quam ob rem Alfonsi partes fuerant admodum depressæ ; sol-

[1] Pigna l. IV.

licitus itaque sedandi illius veteris dissidii Pius jam ante Ferdinandum erat adhortatus [1], ut cum Malatesta pacem conficeret, ad quam componendam Mediolanum delegerat, quo a Sigismundo oratorem [2] amplissimis fretum mandatis mitti jusserat, Urbinique comitem [3] concordiæ interpretem adhibuerat. Describit porro improbos ejusdem Sigismundi Malatestæ mores Gobelinus [4], atque illum odio habuisse sacerdotes, et in tantam impietatem collapsum, ut animam interire cum corpore sibi fingeret; Deo tamen in honorem B. Francisci templum posuisse, sed illud profanis simulacris polluisse excitatoque concubinæ sepulchro, superstitione veteri hanc inscriptionem insculpsisse : *Divæ Isottæ sacrum.* Subdit Gobelinus, non potuisse Pontificem Florentiæ ad concordiam rem adducere ; postea vero Mantuæ feliciori exitu eosdem tractatus instaurasse ; quanquam haud diu post Malatesta fœdus violavit, insignique perfidia nonnulla Romanæ Ecclesiæ oppida occupavit.

39. *Magnis honoribus Bononiæ et Ferrariæ excipitur Pontifex, qui dat litteras Renato ad demulcendum ejus animum.* — Moratum Pontificem Florentiæ diebus octo addit auctor [5], verum apud prædictum Caltisti III Regestum hæc de Pio adnotantur [6] : « Die XXV Aprilis intravit Florentiam, et exivit quinta Maii » ; tum subditur : « Die nona Maii intravit Bononiam, et exivit XVI ejusdem ». De Pontificis Bononiam adventu, deque pompa et gratulatione, qua a Bononiensibus exceptus fuit, plura scribit Gobelinus [7], utque gestandæ Pontificiæ sellæ urbis primores colla supposuerint, ac Pius sex diebus Bononiæ manserit. Cujus temporis spatio, scilicet, duodecimo Maii die, datæ fuere litteræ Apostolicæ [8] ad Joannem regem Aragonum, ut ad indictos Mantuæ conventus accederet, pridieque ejus diei rogatus [9] Carolus Francorum rex, ut comitem e Duracio consiliarium suum mitteret : quo etiam die exaratis litteris de Renato rege, qui adversus Pium ob traditum Ferdinando regni Neapolitani jus maxima, ut ipse interpretabatur, sui et nominis Gallici injuria exulceratus Apostolicas litteras in Provincia admitti vetuerat, graviter questus est, gestaque a se in re Neapolitana excusavit.

« Pius papa II regi Renato.

« Charissime in Christo fili, salutem. Non possumus satis mirari, princeps serenissime, quod ea in tuis dominiis fieri patiaris, quæ non solum a bono et Catholico principe, sed etiam a tua ipsa natura et consuetudine aliena esse videantur : nam cum Romanæ Ecclesiæ et illius summis Pontificibus ita obsequens filius fueris, et inter cæteros Christianos principes semper ab eis in honore habitus, nescimus quomodo

[1] Pius lib. brev. p. 20. — [2] Ib. p. 28. — [3] Ib. p. 21. — [4] Gobel. in Comm. Pii II. l. II. — [5] Id. ib. — [6] Lib. II. brev. Call. III. p. 28. — [7] Gobel. super. l. II. — [8] Pius lib. brev. p. 34. — [9] Ib. p. 33.

fieri potuerit, ut in terris et dominiis tuis publico mandato tuo vetitum sit, ne quis deinceps nostris et Apostolicis litteris parere præsumat. Quod quantum detrahat famæ et virtuti tuæ, potes et debes tu ipse per te judicare, et nosse quod a nobis ne minima quidem in re offensus petieris nomen nostrum deleri de litteris venerabilis fratris nostri Petri episcopi Albanensis cardinalis de Fuxo, nostri et Apostolicæ Sedis legati de latere, quemadmodum ipse nobis paulo antea per suas litteras significavit. Dolemus profecto hæc non tam nostra quam tuæ serenitatis causa, cui semper ex corde fuimus affecti, et optavimus rem gratam et honorificam facere, et fecissemus in negotio regni, nisi conditio temporum, et ipsa urgens necessitas, ac rerum nostrarum et Ecclesiæ status et ratio prohibuissent, sicut oratoribus tuæ serenitatis cumulatissime retulimus. Nec certe ob id tua celsitudo nobis succensere debet, quando nihil egimus, quod tu ipse pro tua prudentia singulari et devotione ad Sedem Apostolicam non fuisses probaturus ; potissimum cum nec tuæ serenitati nec alteri cuipiam jus per nostram concessionem sustulerimus. Itaque hortamur et rogamus tuam celsitudinem, ut circa hanc rem ita suo honori prospiciat, et suæ conscientiæ consulat, ut si quando se casus et opportunitas offerant, quibus tuis honori et commodis inserviendum sit, sicut maxime cupimus, possit tua serenitas facile intelligere quantum a nobis et Sede Apostolica diligatur. Dat. Bononiæ XI Maii anno I ».

40. Bononia Ferrariam contendit Pius per Rhenum et Padum flumina, quem Borsius Atestinus, in ea urbe Romanæ Ecclesiæ nomine princeps fiduciarius, in agri Ferrariensis limite obviam factus, honorificentissime excepit : « Summis, inquit [1], honoribus Pium excepit, adnixusque eos superare, per quos iter fuerat habitum. In porta claves urbis Pontifici obtulit, pedestrisque ad sellam ejus inter portantes tandiu profectus est, quoad equum ascendere juberetur. Tecta pannis omnis via fuit et strata floribus, per quam itum est ad majorem Ecclesiam : adornatæ domus, et omnia plena cantibus, ac personantibus erant, acclamante populo : Pio Pontifici vita. Cardinalibus et universæ curiæ ministrata cibaria e palatio ; ludi multiplices exhibiti, orationes complures ab oratoribus disertissimis habitæ. Celebritas hic sanctissimi Corporis Domini acta est, solemnis pompa per forum ducta, Pontifice populo benedicente, et hostiam immaculatam portante. Mansum est hic octo diebus ». De tempore, quo Pontifex Ferrariæ moratus est consentiunt Notæ [2] ad Callisti III Regestum adjectæ : « Die, inquiunt, XVII dicti mensis, (nimirum Maii) intravit Ferrariam, et exivit XXV ejusdem ». Extant in eodem Ms. Co-

[1] Gobel. super. l. II. — [2] Lib. brev. Call. III. p. 28.

dice Pontificia Diplomata [1] XXII et XXIII mensis Maii Ferrariæ exarata. Subdit Gobelinus, conventum fuisse Pontificem in ea urbe a nonnullis viris doctrina insignibus, inter quos Guarinum Veronensem, et Aurispam Siculum recenset, additque extinctum eodem anno Poggium, cujus historia pluribus in locis superius usi sumus.

41. *Mantuam ingressus Pius hortatur tum sermonibus, tum litteris principes ut Christianam rem uno animo tueantur.* — Ferraria Pontifex profectus est Mantuam, cujus imperium per id tempus obtinebat Ludovicus Gonzaga marchio, « armorum », inquit Gobelinus [2], « et litterarum peritia clarus, mitis ingenii, et justitiæ observantissimus ». Ingressum Pontificem Mantuam VI kal. Junii testatur auctor ; cui Callisti III Regesto additæ Notæ consonant : « Die, inquiunt [3], XXVII Maii MCDLIX intravit Mantuam », idemque ipsemet Pontifex pluribus significavit [4]. Celeberrimos vero undique ad visendum Pontificem populorum concursus fuisse narrat Gobelinus [5], atque inter alios affuisse Blancam ducis Mediolanensis conjugem una cum liberis, e quibus Hippolita regis Ferdinandi filio fuerat desponsa : tum servatum in Mantuæ ingressu Pontificio pompæ ordinem describit, sic inquiens : « Pompam hujuscemodi ducens intravit urbem : præcesserunt servitia curiæ, et cardinalium ministri, tum minoris ordinis curiales : exin equi candidi absque sessoribus duodecim frænis sellisque aureis ornati : tum vexilla tria , in primo signum crucis resplenduit, in altero clavium Ecclesiæ, in tertio quinque lunarum, quod est Piccolominæorum insigne ; et ea viri nobiles armis tecti , et phaleratis insidentes equis portavere. Mox umbella secuta est rubro et croceo colore distincta ; proximi sacerdotes urbis divite apparatu sacra ferebant. Post hos regum et principum legati : tum crucem auream comitantes subdiaconi Apostolici , auditores palatii, scriniarii et advocati.

« His arcula jungebatur aurea equo albo vecta et multis luminaribus circumdata, in qua condita fuit Eucharistia, id est, hostia Salvatoris sacrata, et sericum desuper umbraculum. Huic proximi Galeatius Mediolanensis et Ludovicus marchio, et post eos cardinalium venerabilis ordo : tum Pontifex ipse sella sublimi sedens sacerdotali paludamento , et onusta divitibus gemmis mithra fulgens, nobilium procerum portatus humeris benedicens populo incedebat, et juxta eum cubicularii , et corporis custodes, episcopi, et notarii, et abbates, et ingens prælatorum turba Pontificem sequebantur. In porta urbis Ludovicus equo desiliens claves civitatis Pontifici obtulit : idem fecere omnes ad quos Pius in itinere declinavit, præter Senenses et Florentinos. A porta urbis usque ad Ecclesiam S. Petri, quæ cathedralis est, nihil non tectum pannis fuit, et parietes undique et floribus et aulæis ornati : mulieres, pueri ac puellæ fenestras ac tecta compleverant, nec tamen pressura defuit cunctis aditibus populo occupatis. Altaria multis in locis incenso thure fumabant, nec alia vox audiebatur, quam populi clamantis ; Pio Pontifici maximo vita. Ubi ad Ecclesiam ventum est , supplicationibus Deo factis et hymno decantato, et annuntiata cunctis, qui aderant plenaria peccatorum remissione, Pontifex in amplissimo palatio exceptus est ».

42. Kalendis Junii Pontifex una cum cardinalibus , episcopis et universo clero ad Ecclesiam descendit [1], ubi re divina solemni apparatu ingentique astantium pietate peracta, episcopus Coronensis de Pontificis suscepto consilio , et conventus causa , et tyrannidis Turcicæ atterendæ necessitate pro concione disseruit. Tum Pius ipse brevem orationem habuit, in qua tuendi nominis Christiani curas a regibus, qui suos oratores maxima ex parte non misissent, abjici conquestus est : sic inquiens : « Vocavimus principes ac populos, ut communi consilio rem Christianam tueremur. Venimus spe pleni, quam vanam fuisse dolemus. Pudet nos tantam esse Christianorum negligentiam : alii deliciis indulgent, alios avaritia retinet : Turcæ pro sua damnatissima secta non recusant mortem, nos pro sancto Christi Evangelio nec subire sumptus, nec labores perferre vel minimos possumus. Si sic pergimus, actum de nobis fuerit, peribimus brevi nisi alios assumimus spiritus, ob quas res vos hortamur, viri religiosi, ut orationibus assiduis Deum precemini, Christianis regibus aliam mentem præbeat, sui populi animos excitet, corda fidelium incendat, ut jam tandem arma sumentes injurias ulciscantur, quibus religionem nostram in dies Turcæ afficiunt ». Demum Pius professus est tandiu se moraturum Mantuæ, donec principum animos exploraret , ac si venirent, una cum iis Christianæ rei consulturum, sin minus, Romam, infecta re ad quam venerat, repetiturum, numquam tamen susceptum de religione defendenda propagandaque consilium, dum vita superstes esset, se abjecturum. Deinde omnibus, qui sacra exomologesi conscientiam expiasssent , gratuitam noxarum veniam tribuit [2], ac principes Christianos de suo Mantuam adventu certiores factos hortatus est [3], ut vel ipsi venirent, vel oratores suos sine mora legarent.

« Pius papa II regibus, principibus et communitatibus.

43. « Charissime in Christo fili, etc. Jam duce Altissimo ad civitatem Mantuanam perve-

[1] Lib. brev. Call. III. p. 57 et 58. — [2] Gobel. sup. l. II. — [3] Ubi supr. — [4] Pius lib. brev. p. 35 et 37. — [5] Gobel. sup. l. II.

[1] Gobel. l. III. — [2] Lib. brev. p. 34. — [3] Ead. pag.

nimus, ad quam cum antea per litteras nostras kalen. Junii dictæ tenendæ causa venturos promisissemus, quinto ante hunc terminum die personaliter affuimus. Venimus autem non sine magnis personæ et rerum nostrarum incommodis, siquidem ætas nostra jam ingravescens quietem desiderat, et Patrimonium etiam Pontificis præsentia destitutum manifestis periculis quotidie subjacet : omnia hæc tamen pro Deo magni facienda non duximus, scientes fidelium populorum salutem, et causam sacrosanctæ fidei Catholicæ anteferenda esse cunctis laboribus atque periculis. Sperabamus præsentiam tuam, vel si id non posses, oratores saltem tuæ celsitudinis hic invenire : inventi a nobis non sunt, et dolemus fuisse nos primos, qui ad opus æque omnibus pro suis juribus debitum huc convenerimus. Hortamur itaque in Domino, et toto affectu nostro serenitatem tuam requirimus, ut cogitans quid a te omnipotens Deus hoc tempore necessario quærat, quid salus communis omnium postulet, quid denique conveniat debito tuo, velis per te ipsum quod in primis optamus vel per oratores antedictos viros præstantes, et tantæ solemnitati idoneos celeriter convenire, nec pati ut in communi principum Christianorum conventu præsidente vicario Christi vox tua Altissimo desit : sunt enim, si proposito nostro adjutores non deerunt, quamplurima ad felicem prosecutionem parata ; nunc præsertim cum Peloponesus ferme tota, quæ Morea dicitur, ab impietate Turcorum rebellans ad Christianam devotionem redierit, et piis votis opem ex his locis expectet. Est autem is locus tantæ ad omnia bene gerenda terra marique opportunitatis, ut nulla Orientalis regio majorem facultatem tuendi nostros, et vires Turcorum conterendi possit præstare : quin certe in antiquam servitutem et cladem redire necesse habebit, nisi matura subventio adsit. Nos quando principes antedictos vel eorum oratores hic non invenimus, expectare adhuc eorumdem adventum aliquod tempus decrevimus : si venient, tota mente ad complendum opus incœptum intendemus : si minus, cum per nos ferre tantam molem non valeamus, excusata erit, ut confidimus, Deo et hominibus necessitas nostra, videndumque erit principibus ipsis, quorum ope stare Christianam rempublicam decet, ne Redemptori suo et sibi cum sempiterna ignominia et clade eorum, qui quotidie dant sanguinem suum pro fide defuisse appareant. Dat. Mantuæ ».

44. *Ensis sacra prece lustratus ad imperatorem missus.* — Missæ eo argumento ad Fridericum imperatorem [1], ad Carolum Francorum regem [2], ad Sabaudiæ [3] et Bavariæ [4] duces, Venetos [5], Florentinos [6] et alios [7] litteræ fuere. Et quidem cum Fridericus ob imperiales apices Ecclesiam ab infidelium grassationibus tueri, et Barbarorum castra ferro demetere in primis teneretur, illum Pius, transmisso pilei et ensis quos Apostolica prece sacrat mystico munere, additis his litteris excitare ad religionis causam defendendam adversus Turcas enisus est.

« Pius papa II charissimo in Christo filio Friderico Romanorum imperatori semper augusto, salutem, etc.

« Consuevit Romanus Pontifex ex institutione sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ alicui Christiano regi, vel principi bene de fide Catholica merito ensem ac pileum quotannis dono transmittere : cujus consuetudinis memores serenitatem tuam præsenti anno, qui Apostolatui nostro initium dedit, in primis delegimus, quam tali munere ornaremus, scientes nulli posse convenientius dari, quam ei, cui ex officio suo Apostolicæ Sedis, et totius Christianitatis protectio est propria. Accipe igitur, charissime fili, hunc ensem de B. Petri Apostoli corpore sumptum, munus quidem pretio exiguum, sed devotione et dantis animo magnum, illoque supra femur tuum in defensionem sacrosanctæ Catholicæ fidei potenter accingere, ut quando Christiana respublica præsidio tuæ celsitudinis nunc maxime eget, quasi signum aliquod officii tui ad te missum intelligas, in illo confidens, qui per angelum suum [8] centum octoginta quinque millia de exercitu superbissimi Senacherib una eademque nocte trucidavit, et manum constantissimæ Judith in cervicem Holofernis direxit. Hoc quoque munus in pignus nostræ perpetuæ erga te voluntatis devote suscipies, quæ profecto est talis et profecto talem futuram confidimus, qualem merita in nos tua digne merentur. Dat. etc. (1) ».

45. *Monitus Francorum rex ut Christia-*

[1] Lib. brev. p. 38, 71 et 92. — [2] Ib. p. 58 et 81. — [3] Ib. p. 30 et 80. — [4] Pag. 46. — [5] Pag. 68. — [6] Ead. pag. et 65. — [7] Pag. 35, 46 et 63. — [8] IV Reg. XIX.

(1) Pius Pontifex in ipso Pontificatus sui exordio ense et pileo Fridericum imperatorem donavit, additis ad eum litteris quas annalista hic, sed extra suum locum recitat. Cum enim sermo sit de gladio et pileo, quem pro consueto more *ex institutione S. R. E.* Romani Pontifices ad principes transmittere *quotannis* solebant, ut in litteris illis legitur, neque id præstari nisi in pervigilio Natalitii D. N. J. C. mos esset, ut inferius constabit ; litteræ illæ Pontificis, non quidem in ipso Mantuani conventus exordio, sed vel præcedente anno, vel in anni hujus exitu, nempe post pervigilium Natalis Christi, vel forte ineunte sequenti dari potuerunt.

Quod vero ad ritum hunc attinet, sunt qui jam obtinuisse censent sub Urbano V, a quo ense aurato a se rite benedicto donatam scribunt Joannam reginam Siciliæ, cum anno MCCCLXVIII Pontifici in festo Paschali sacrum operanti assisteret ; id vero in libro diversorum Chronicorum regni Siciliæ in Codice Vaticano legisse se Bzovius ad A. MCCCLXVIII, num. 4 testatur. Sed alium esse ritum hunc, cujus hic meminit in suis litteris Pius, suspicor. Quanquam illam tunc gladii largitionem ab Urbano expressam fuisse ad imitationem gladii illius, qui in pervigilio Natalis Domini dabatur, facile concesserim, gladii tamen hujus in pervigilio diei Natalis J. C. largiendi usum indicari censeo ab auctore Itinerarii Benedicti XIII, vel si mavis, Petri de Luna papæ, cum anno MCDVI Genua egressus, Liguriæ et Massiliensia littora lustraret :

nissimi nomen factis exornet. — Excepit munus sacrum Fridericus, sed ferrum non in Turcas, sed in Hungaros, ut antea indicatum est, distrinxit; maximusque aliorum principum torpor extitit, de quo apud Carolum Francorum regem Pius vehementer expostulavit [1], cum Peloponesus, quæ conficiendæ in Occidente crucesignatæ adversus Turcas expeditionis spe et expectatione Barbarorum jugum exuerat, in priorem servitutem mittenda esset, si ostentatæ suppetiæ evanescerent: « Vetis, inquit, hanc excellentem majorum tuorum gloriam hoc tempore retinere, nec pati ut in reliquorum fidelium conventu pro Christianorum salute indicto oratores ejus non esse, qui Christianissimi regis gerit cognomen: hoc et honor tuus regius, et temporis præsentis conditio, et nostræ quoque preces toties iteratæ suo jure expostulant. Accedunt nuntii pæne quotidiani ex Hungaria, Bosna, et Albania, et Peloponeso, multisque aliis fidelium locis ad nos venientes, quorum testimonio satis certum habemus nihil rebus Christianorum esse calamitosius, quam tarditatem hanc tantam ferendi auxilii interponi; siquidem et hostibus vires, et nostris detrimenta in diem accumulat, etc. Dat. Mantuæ XIV Julii anno I ».

46. *Commendati Peloponenses qui Christi causam defenderint.* — De missis a Thoma despota Peloponensi principe ad Pium oratoribus pro eliciendis auxiliis adversus Turcas, utque Thomas ipse adversus fratrem Demetrium, qui cum Mahomete Græci imperii eversore infandum fœdus pepigerat, arma ceperit, seque adjunxerit Catholicis, hæc narrat Gobelinus [2]: « Orto inter eos dissidio, Demetrius Turcarum partes secutus est, filiam suam Mahometi despondit: Thomas auxilio Albanorum, qui Peloponesum frequentes incolunt, et fratrem magna regni parte mulctavit, et Turcas qui arma in se verterant, prælio fudit, captivosque multos cepit, ex quibus sexdecim per legatos, quos diximus, Pontifici dono misit, auxilium secundis rebus efflagitans, nec magno exercitu opus esse dicebat, Italorum parvam manum sufficere ad ejiciendos peninsula Turcas. Re in senatu discussa placuit trecentos illuc pedites mittere: Blanca Mediolanensium centum suo ære conduxit, Pius reliquos, quamvis non probaret cœptis ingentibus tam debile fundamentum apponi, Bessarioni noluit denegare, cui ea res cordi erat ». Missæ hæ tenues copiæ duce Jannono Cremonensi in Peloponesum, de quibus in litteris ad Senenses meminit Pius [1], atque ad loca, quæ ad Christianum imperium depulso Turcico jugo redierant, propugnanda conflatas ait, tum injectæ spes de amplissimis auxiliis submittendis, ubi Mantuani conventus celebrati essent.

47. Excitati præterea aliis litteris [2] Peloponesiaci, ut, posita in Christo spe, pro fide tuenda strenue ac fortiter adversus Turcas dimicarent.

« Dilectis filiis nobilibus viris baronibus Constantinopolitanis ac Peloponensibus, necnon capitaneis Albanensibus, cæterisque omnibus tam Græcis quam Albanensibus Peloponesum inhabitantibus.

« Nuper non sine magno cordis gaudio per relationem dilecti filii Theodori aliorumque nonnullorum fide dignorum ad nostram devenit notitiam, quatenus vos tanquam optimi fideles ab impio Turco tyranno, in cujus potestatem, proh dolor! superiori anno, non valentes ejus ferocitati resistere, inviti deveneratis, rebellantes ad vestrum Catholicum principem dilectum filium nostrum Thomam Palæologum despotum Porphyrogenitum excellentem reversi estis, Christo potius et Christiano principi, quam seductori Mahometi et ejus sequacibus fidem, uti par est, servare volentes. Lætatur profecto anima nostra, atque exultat in talium filiorum virtute, fide, religione, pietate, magnanimitate et constantia: nec quidquam gratius auribus nostris hoc tempore intimari poterat, quam intelligere oves pridem violenter abductas ad propriam caulam esse reversas: proinde hæc sancta Sedes Apostolica, cui, Domino dispo-

[1] Lib. brev. p. 55. — [2] Gobel. in Comm. l. II.

[1] Pius lib. brev. p. 50. — [2] Lib. IV. p. 281.

de quo scriptore vide adnotationes meas ad eumdem annum. Hæc igitur ille, postquam gesta Pontificis in pervigilio Natalis Domini narrasset: « Attende quod hic nulla mentio fiat de ense et capello, quæ consueverunt dari nobili ibidem existenti, legenti quintam aut quartam (lectionem et interdum Evangelium: *Exiit edictum* etc. per camerarium, aut suum locumtenentem de mandato domini nostri papæ ». Munus ergo erat a Pontifice honoris gratia datum viro alicui dignissimo, quem ad recitandam lectionem officii matutini invitabat. Nihil hic erat sacrum, nihil quod ritum Ecclesiasticum referret. Munus erat, quo vir aliquis princeps distinguebatur. Urbanus VI anno MCCCLXXXVI hic in patria mea Lucæ agens, supremum reipublicæ magistratum quem vexilliferum nostrates appellant, nocte illa pervigilii Natalis Domini invitatum ut Pontifici sacrum operanti ministraret, ense et pileo donavit. Si forte vero nullus adesset vir dignitate satis conspicuus, tunc largitio illa omittebatur, ut ex testimonio anonymi, quod dedi, satis constare arbitror. Hæc Pontificis largitio, cum nihil sacri in ortu suo haberet, nulla solemnis precationis formula distinguebatur, quod Augustinus Patritius scriptor libri de sacris cæremoniis editi Venetiis typis Gregorii de Gregoriis anno MDXVI, animadvertit, scribens lib. I, sect. VII, cap. 6: « Quamvis ensis benedictus vocatur, non tamen reperi ejus benedictionem. Sixtus papa IV aliqua verba ordinavit, cum ensis datur, dicenda ». Successu temporis augustior res effecta est; nam et ensis, ac pileus ad absentes principes summos transmitti cœperunt; et ensis super corpus S. Petri depositus, dein Pontificis manu levatus, nescio quid sacri ex religioso illo contactu retulisse visus est. Lege litteras hic in Annalibus recitatas. Denique sub Sixto IV, ut mox vidimus ex Patritio, solemnes institutæ preces, lustralis aqua aspersa, ac Pontifex sacris vestibus indutus rem profanam in sacram cæremoniam transformarunt. Ex his discas errasse annalistam, cum ensem a Pio II ad imperatorem transmissum *sacra prece lustratum* fuisse affirmat; nondum enim ætate illa preces accesserant. MANSI.

nente, præsidemus, quæ quemadmodum est bene gerendarum rerum hortatrix, ita debet esse bene gestarum collaudatrix, vestram probat fidem, laudat pietatem atque commendat devotionem.

« Cum ergo præfatum principem Thomam, tum maxime erga Deum omnipotentem bonorum operum auctorem atque remuneratorem, ipse enim est, qui probat hominibus bene agendi scientiam et virtutem, idemque ipse pro benefactis præmia reddit æterna : unde minime ambigendum est quin ipse Dominus, qui nihil sinit irremuneratum abire, vobis post hujus vitæ gloriam rependat etiam gaudia sempiterna. Sed quandoquidem Dominus in Evangelio illum laudat, non qui cœperit, sed qui perseveraverit, dilectionem vestram in Domino hortamur, requirimus atque monemus, quatenus ipsi principi vestro semper intemeratam fidem servantes, Turcorum tyrannidi viriliter et strenue obsistatis, pugnantes pro patria, pro conjugibus, liberis, pro propriis laribus, templis, sepulchris, ac ipsa inprimis Domini nostri Jesu Christi religione suo pretiosissimo sanguine constituta : nec dubitetis pro illo animam effundere, vitam et sanguinem, qui pro nobis et pro nostra salute suo proprio sanguini, illum tradens perfidis Judæis effundendum, non pepercit. Hæc si feceritis, nos, quibus universi gregis cura verbo Domini commissa est, qui pro communi omnium Christianorum statu Urbem Romam, sedem et sponsam nostram reliquimus, nullis parcentes sumptibus, nulla incommoda atque pericula devitantes, si, auxiliante Domino, uti speramus, inchoata per nos perficere poterimus, dabimus operam possibilem, ut vos quoque vestrorum laborum fructum pro vestra rata sentiatis, et quod vestra natio ab Occidentalibus principibus diligatur et foveatur, operam dabimus continuam et efficacem. Dat. Mantuæ anno MCDLIX, I id. Julii, Pontificatus nostri anno I ».

48. Confirmati Pontificiis promissis Peloponesiaci, tum submissis Italicis auxiliis, quamvis tenuissima essent, erexerunt sese, et Patræ, quæ antea a Thoma Turcis deditæ fuerant, auxiliarium Italorum opera recuperatæ [1] : plura etiam gesta [2] adversus Demetrium despotam, qui Turcico terrore perculsus, Mahometis II affinitatem erat amplexus : demum Italicæ [3] copiæ subsidiariæ partim subortis ex æmulatione novis dissidiis solutæ, partim hostium ingruentium multitudine perterritæ Peloponeso non sine dedecore abierunt, ac Peloponesus nullo auxiliari Christianorum exercitu sustentata Turcica tyrannide attrita est. Describit pluribus Phrantzes superiorem inter Thomam et Demetrium Peloponesi despotas, ultimique imperatoris Constantinopolitani fratres, dissensionem, utque plures a Demetrio, qui filiam, ut dixi, Mahometi uxorem spoponderat, ad Thomam defecerint : quod cernens Mahometes ex amborum fratrum dissidio utriusque opprimendi occasionem arripuit [1], quæ amissa est a Christianis Occidentalibus, qui ex Peloponeso in Turcas exercitus facile in expeditionem educere ad recuperandam Constantinopolim potuissent : sed eam calamitatem solutus sine fructu Mantuanus conventus, ut dicetur inferius, peperit.

49. *Orientales reges in Mahometem jungere arma pollicentur, atque de hoc consilio ducem Burgundiæ certiorem faciunt.* — Tanta porro de indictis illis Occidentalium cœtibus concepta expectatio fuerat, ut Orientis reges, Trapezuntinus scilicet imperator, Usumcassanus majoris Armeniæ princeps, Georgius rex Persarum, tum Georgiæ, Mingreliæ, Githorum et Aranorum principes, adversus Mahometem armorum societatem coiverint : cumque Philippum ducem Burgundiæ solemni jamdiu voto ad crucesignata vexilla in Turcas attollenda adstrictum Occidentalium exercitus ducturum fama esset, Trapezuntinus imperator illum de sociorum principum Orientalium adversus Mahometem consiliis, parandisque exercitibus certiorem fecit [2] :

« Illustrissime dux Burgundiæ.

« Ego David imperator Trapezundarum post plurimam salutem libenter ad te scribo de his, quæ hic apud nos occurrunt, ut cum certior factus pro tua religione et amore erga fidem nostram possis deliberare quid tibi agendum sit : nuper enim ego et reliqui Christiani principes, qui in istis summis regionibus, fœdus atque ligam inivimus inter nos bellum gerendi contra Turcos, et ego filiam Gathojoannis Calojoannis fratris et prædecessoris mei uxorem dedi Asembech, qui filius fuit Caraiuch potentissimi principis, et hoc feci, ut ipse firmus sit et fidelis in liga, quam nobiscum fecit, et ut perseveret in bello gerendo contra Turcum, qui tenet Constantinopolim : cum quo bellum jam gerere incœpit, multasque illi regiones et oppida pugnando cepit quæ prope confinia sua erant, nunc vero reversus est in patriam suam. Itaque nos, et ipsi parati sumus, et expectamus adventum vestrum contra infideles quemadmodum dominus papa ad nos scripsit, et per suum oratorem nobis significavit, quod vos Latini principes debeatis inire concilium in civitate Mantuana, ut faceretis exercitum contra infideles, quod si facietis, nos parati sumus ego cum triginta biremibus, et cum viginti millibus hominum. Asambech promptus est exire ad bellum istud cum quinquaginta millibus hominum, ad bellandam et subigendam Bursiam et

[1] Gobel. in Comm. l. III. — [2] Phranzius l. IX. c. 22. — [3] Gobel. sup. l. III.

[1] Plcentz l. III. c. 23 et 24. — [2] Ext. ejus lit. inter Ep. Pii II. num. 377. et apud Meyer. hist. Fland. l. XVI. in Phil. Burgund.

totam Natoliam. Quapropter rogo illuminatissimam dominationem tuam, ut placeat tibi dare aliquod principium huic bello ex partibus Hungariæ: nam si vos aliquod impedimentum etiam parvum Turco inferetis, ut ipse ad diversas partes distrahatur, nos adeo ipsum urgebimus ex latere nostro, ut facile destrui et debellari possit. Et si dominatio tua deliberat ad hoc intendere et venire, et aliquem tuorum mittere, nos omnes Orientales principes promittimus tibi præstare omne auxilium, opem, et quidquid in nobis erit ad recuperandam Jerusalem, et te illius regem constituemus, et ut scias qui simus, qui confœderati sumus, et hoc tibi promittimus.

« Ego in primis, qui paratus sum, ut dixi, cum triginta biremibus, et viginti millibus hominum: Georgius rex Persarum promptus est cum sexaginta (al. quadraginta) millibus hominum: Gorgora dux Georgianæ paratus est cum viginti millibus equitum: Bendia rex Mingreliæ cum suo filio promptus est cum sexaginta millibus hominum, quod illi facile erit: Rabia cum suo fratre, et suis baronibus cum triginta millibus hominum: natio Githorum et Aranorum promittunt militare sub vexillo regis Persarum: Dardebech dominus Armeniæ Minoris cum decem millibus hominum: Asambech affinis meus, ut dixi, infidelis, promisit nobis dare transitum, et personaliter venire cum quinquaginta millibus hominum. Sunt etiam nobiscum confœderati duo alii infideles domini, Caramanus et dominus Sinoppi, qui continue quærunt quomodo possint se vindicare de Turco Constantinopolitano, et terras suas recuperare. Aliud impræsentiarum ad dominationem tuam non scribo, nisi quod commendo tibi Michaelem de Algeorii baronem et oratorem meum, quem ad te mitto, cui fidem plenam super istis rebus adhibeas, qui verbis omnem intentionem, et deliberationem nostram exponet. Iterum te oro, ut ne permittas hoc nostrum pium negotium et incœptum frustra fieri, quoniam a Deo factum credimus. Ego ex illo tempore, quo amicitiam contraxi cum hominibus tuis, qui ad has partes pervenerunt, semper mihi agnitus es, tuique honoris et dignitatis fautor semper fui eroque. Vale in Christo. Dat. Trapesundæ in palatio nostræ residentiæ anno Domini MCDLIX, die XXII Aprilis ».

30. His consentanea ad Philippum ducem Burgundiæ scripsit hoc anno Gorgora Georgianæ dux [1], ac primum professus se orthodoxam fidem colere, addidit nil unquam acturum lubentius, quam si sanguinem pro Christo funderet: gessisse jam plura post obitum patris cum iis bella, plures reportasse victorias, ac ni intestinæ cum aliquibus principibus Christianis dissensiones illum detinuissent, majora in eos facinora fuisse editurum: sacro autem Ludovici Georgianorum patriarchæ imperio pacem cum finitimis Christianis fecisse, ut adversus Mahometem imperatorem arma vertat: ducturum viginti equitum millia, ac belli socios habiturum Georgium regem Persarum, Davidem Trapezuntium imperatorem, Bendiam regem Mingreliæ, Rabiam ducem Anocasiæ, Bedebeth Armeniæ Minoris principem, tum plures etiam alios principes Orientales; accedere præterea fœderi tres alios potentissimos principes, quamvis Mahometicæ superstitionis sectatores, Caramanum, Asmailberchum et Assembechum, alias Usum-Cassanum, qui viam Georgianis ad Natoliam invadendam sit præbiturus, seque jurejurando astrinxerit Latinis fœdere juncturum cum ad recuperandam Jerosolymam expeditionem confecerint: causas vero tam insignis initi fœderis ex Mantuani conventus maxima expectatione petitas attulit sic inquiens:

« Id fecimus persuasi tum auctoritate domini patriarchæ nostri, tum litteris domini papæ, quibus ad nos scripsit, se et omnes principes Latinos in civitate Mantuæ debere convenire, et ibi congregato Concilio, exercitum præparare contra infideles: nos vero, quia id vehementer cupimus, ut possitis vos una nobiscum venire ad hanc rem perficiendam, mittimus nostros oratores cum domino patriarcha nostro ad vos omnes principes Latinos, et præsertim ad te, quoniam accepimus te et omnes de domo tua diu multumque desiderasse Terram-Sanctam recuperare: et ut possitis ex ipsis nostris oratoribus intelligere quem animum habeamus omnes ad hoc negotium fidei, et quid per nos actum sit hoc tempore. Cupimus etiam et rogamus, ut nostros oratores certiores faciatis, ut ipsi postea referre possint, an parati sitis et prompti sumere hoc bellum justissimum, ut sciamus quo tempore ad arma progredi debeamus. Hoc unum vobis pollicemur in una Æstate debellare et auferre totam Natoliam, et quidquid dominus Othomannorum, id est, ipse Turca Constantinopolitanus possidet ex nostro latere: alteram vero partem dominii sui, quæ Græcia est, quam mare Euxinum dividit, vobis expugnandam relinquimus, quod vobis facile erit, nam ipse Turca in medio positus duorum exercituum, cum resistere minime poterit, cito succumbet, et nomen suum e terra delebimus.

« Quas ob res te ante omnes alios principes Latinos oro, ut super hoc velis cogitationem et curam suscipere, et non sinas hanc commoditatem, quam vobis offerimus, præterire, nec dedigneris nos imitari, qui omnibus rebus postpositis fidei utilitati intendimus et vacamus. Quod si hanc rem (quod absit) neglexeris, nihil a nobis actum esset, nam hac conditione nos

[1] Ext. ejus lit. apud Æn. Sylv. lib. Ep. num. 378. et apud Meyer. lib. XVI.

obligati sumus ad hoc bellum, si vos domini Latini una nobiscum eritis, alioquin soluti sumus ab ista liga et confœderatione, omnia enim nostra concilia et rationes dependent a litteris domini papæ per dominum patriarcham ad nos allatis ».

51. Addidit Georgianus princeps (quod postea secuta rerum experientia edocuit) ni Latini fœderis Orientalium, a quibus armis juvandi essent, ad proterendum Turcam occasione uterentur, tantas vires illum collecturum, ut postea etiam si maxime vellent, ejus conatibus impares futuri essent, pariterque Georgianorum aliorumque Orientalium expeditiones in Turcam futuras irritas, ni Latini adversa parte in ipsum irruant : fieri autem non posse, ut Orientales conjunctiores umquam animis sint ad hostem communi bello opprimendum. Quæ litteræ hoc anno in Carecheche exaratæ. Confirmata hæc universa fuere a Georgio Alexandro, qui Persici regni titulos sibi tribuebat, fidemque Christianam colebat, professusque est se prædicto adversus Mahometem II fœderi, quod David imperator Trapezuntinus, Bendia Mingreliæ rex, Gorgora Georgiæ, Rabia Anocasiæ duces, Berdebech Armeniæ Minoris princeps, tum Githiarani et Sasoni populi, necnon tres infideles principes Caramanus, Ismailbechus Assembech sive Usumcassanus, quem Mesopotamiæ regem vocat, iniverant patriarchæ sui imperio et opera, adjunxisse, ducturumque adversus Turcas quadraginta (al. sexaginta) militum millia pollicitus est. Addidit etiam se oratorem et patriarcham ad ipsum mittere, ut de belli gerendi ratione cum ipso conferant. Erat vero is patriarcha Ludovicus Antiochenus in Oriente nuntius Apostolicus, qui jam ante a Callisto III, ut vidimus, ad commovendos in Turcam Orientales missus, Christianos earum partium ad arma pro tuenda religione socianda concitarat. Venisse ad Philippum ducem Burgundiæ eorum principum oratores anno hujus sæculi sexagesimo primo, refert ex Engerranno Meyerus [1], ac septemdecim menses in itinere consumpsisse : sed de eorum ad Burgundum legatione dicetur inferius. Videamus nunc quid in Mantuano cœtu actum sit.

52. *In conventu Mantuano ducis Burgundiæ oratores pericula belli Turcici enarrant et a Pontifice redarguuntur.* — Decrevit [2] Philippus dux Burgundiæ Mantuam oratores Joannem ducem Clivensem, suum ex sorore nepotem, et Joannem Atrebatensem episcopum, qui magnis honoribus excepti, cum de afferendis contra Turcas auxiliis essent interrogati, respondere, diffidere Philippum de expeditionis sacræ in Turcas indicendæ felici exitu; cum maxime omnium Christianorum vires conjunctæ esse deberent in communem hostem, qui victoriis pluribus insolescens terrorem ingentem Christianis longe lateque incussisset; quoties vero majores crucesignata extulissent in Barbaros vexilla, ex Gallia, Germania et Anglia copias eduxisse : ea autem regna intestinis ardere bellis, ac prius mutuo esse socianda fœdere, quam in externos hostes ferrum stringeretur. Præterea addidere iidem oratores, Burgundum Pontificia secuturum imperia, ut bellum communibus principum votis decerneretur. Quæ vero ad hæc Pius responderit, ita narrat Gobelinus [1] :

« Pius ad hæc non se ignorare ait ad superandos Turcas magnis viribus opus esse : atque idcirco evocatos ad Concilium Christianos reges, ut communibus auxiliis expeditio fiat : valere Turcas et armis et ingenio, aliquanto tamen minus quam fama ferret, qui cum una Hungarorum gente per annos septuaginta varia victoria contenderint : claritatem adeptos Græcorum ignavia, quos inermes atque effœminatos vicerint : quod si Germanorum, Gallorum, Italorum aut Hispanorum arma tentaverint, cum viris sibi pugnandum intellecturos; pudere se tam fœdam gentem Christianis esse timori, qui omnibus olim timorem incussissent : salubre consilium Philippi, qui componendas eas censeret regiones, ex quibus legendi essent milites : fateri quod diceretur raras in Orientem pro tutela religionis expeditiones sine Francis ductas, propriumque Francorum videri bellare pro fide, daturum se operam ut lites inter Francos et Anglos componantur, ac Germanorum quieti consulturum : verum hæc longum exposcere tempus : mittendos legatos, vocandos ad communem locum dissidentes ex longinquis regionibus, tractandum, suadendum, artibus diversis utendum : nam quo pacto diebus paucis multorum annorum tollerentur odia? interea Hungaros propemodum exhaustos bello perituros ; his Turcas imminere; neque dubium quin proxima Æstate omnes conatus in eos ducant : jam Rascianos sentire cum eis, et Bosnensium defectione Sinderoviam occupatam, qua copiæ per Danubium facile trajiciantur. Si cedat Hungaria Turcis, et in Germaniam, et in Italiam patere illis apertam januam, viresque pæne adduplicari, nec ambigendum quin Hungari a reliquis deserti Christianis, aut deleantur, aut societatem cum hoste jungant : utrumque perniciosum.

« Ponenda ante oculos exempla veterum Hunnorum, Gothorum, Longobardorum, aliorumque Barbarorum innumerabiles ferro irruptiones per Pannoniam, quæ nunc appellatur Hungaria, sæpenumero in Italiam ac Germaniam factas, quæ deinceps ad Gallias atque Hispanias penetrarunt : cavendum ne hac tempestate idem fiat, quando certissimum sit Turcas

[1] Meyer. l. XVI. in Philip. — [2] Gobel. in Comm. Pii II l. III.

[1] Gob. sup. l. III.

ad Occidentis imperium aspirare, occurrendum esse dum vinci possunt, et antequam Hungaros sibi subjiciant, neque tanti faciendos, ut insuperabiles videantur : occidisse apud Albam triennio ante ipsorum exercitum, Christianorumque impetum ferre non potuisse, cum tamen armati adversus inermes, et multi adversus paucos crucesignatos præliarentur : virtutem Christianam semper Turcis fuisse formidini, neque unquam succubuisse, nisi aut fraude deceptam, aut vincendo defatigatam nimia multitudine circumventam, aut Domino Deo nostro super nostris iniquitatibus indignato : quod si comparentur vires, non solum Christianitatem, quæ tot latissimis provinciis continetur, sed Italiam solam, si concors fuerit, ad delendos Turcas sufficere : nihil tam illis prodesse quam Christianorum inter se odia, qui se invicem lacessentes privatas potius injurias, quam publicas ulciscerentur, et domesticos fidei acrius quam hostes persequerentur : neque jam hoc tempore sperandum, vel Francos vel Teutonicos, aut alios collectis copiis expeditionem in Turcas ducere qualem aut Goffredus, aut Corradus, aut alii complures in hostes fidei duxere, quando nemo regum inveniatur, qui non vicinum, et relinquere vacuam domum timeat : quæ quamvis ita se haberent, non tamen de communi salute desperandum, neque sociis auxilia deneganda : patere viam, qua possit Hungaris subveniri, modo principes velint : conandum esse summo studio, ut dissidentes inter se reges missis legationibus in pacem coeant, eoque facto generalis expeditio decernatur : interea cum id longum esset, Hungaris auxilia mittenda ex milite, qui æquali contributione facta deligeretur : neque enim aut Burgundo, aut Franco, aut Anglo timendum hoste suo æque atque ipso conferente, neque, ut ipsi et alii multi existimarent, ducenta aut tercenta armatorum millia ad id operis necessaria, nam qui res Turcarum noscerent, non amplius pugnatorum quam aut quinquaginta, aut ad summum sexaginta millia cogenda dicerent : majores copias neque regi neque ali facile posse neque in acie explicari : hunc numerum Christiano populo non esse magnum, citoque colligendum, si quælibet provincia vel paucos milites daret : possent autem reges aurum conferre, quos milites ex Hungaria, Teutonia, Bohemia ac Polonia conducerentur, qui duce legato Apostolico, et Hungariam tueantur, et proximas provincias, donec viribus unitis, si tandem placuerit, majores parentur exercitus : nisi horum alterum fiat, verendum ne amissa Hungaria Christiana res pessumdetur : debere Philippum hæc animo volvere, qui quanto potentior esset, tanto servire Deo magis ac magis teneretur : bellum Turcarum sibi hæreditarium esse, cujus pater ab illis in prælio captus non nisi auri magno pondere libertatem obtinuerit : meminisse sui voti debere, qui, audita Constantinopolitana clade, ducere in Turcas Deo promiserit : nisi voto satisfecerit, ultionem ei divinam imminere ».

53. Ad hæc Burgundi ducis oratores respondere Philippum ducem quidem se bello sacro devovisse, sed ea tacita lege, modo imperator, aut Francorum rex, vel alius præpotens princeps, se non inferior, militiam piam susciperet : devovisse quidem illi se Lusitaniæ et Aragoniæ reges, sed omnium expectationem fefellisse ; nec Burgundas Belgicasque vires Turcicis pares esse. Post varios demum tractatus Philippi ducis oratores spopondere Philippum in Hungaria duo equitum, quatuor peditum millia conducturum ad bellum in Turcas gerendum, dum reliqui Christiani cum Turcis decertarent. Ut vero intestinis dissensionibus exasperati principes Christi causam turpiter deseruerint, prosequamur.

54. *Germaniam bellis misere discerptam componere Pontifex connititur, et rem feliciter gerit, unde litteræ gratulatoriæ principibus Germanis.* — Majora ex Germania elicienda adversus Turcas auxilia sperabantur, cum Fridericus imperator Pontifici esset addictissimus ; sed is Hungaros, quibus subsidio esse debuerat, lacessivit [1], ac vicissim Germani bello Fridericum petiere. Ludovicus enim dux Bavariæ opibus, clientelis ditionisque amplitudine florens, Verdam, sacri imperii fiduciariam urbem, occupavit, ad quam propulsandam injuriam Cæsar Albertum marchionem Brandeburgensem bellum illi inferre jussit. Junxere sese Alberto Saxoniæ duces, Wilembergenses comites, Maguntinus, Bambergensis et Herbipolensis antistites, tum urbium imperii clientelarium pars maxima. At Ludovicum adversum hos tuebantur Fridericus comes Palatinus atque alii Bavariæ stirpis affines principes, quamobrem maxima in Germania futuram cladem timebatur, ad quam avertendam Pontifex, antequam Mantuam perveniret, Siffridum Spirensem episcopum et Henricum decanum Wratislaviensem nuntios creavit [2], ut in pristinam concordiam reductis dissidentibus principibus, imminens bellum repellerent.

« Venerabili fratri Siffrido episcopo Spirensi, ac dilecto filio Henrico Senscleem Ecclesiæ Wratislaviensis decano cubiculario nostro secreto, nuntiis et oratoribus nostris.

« Cum non sine amaritudine cordis senserimus inter venerabilem fratrem nostrum Theodericum archiepiscopum Maguntinum electorem imperii pluresque alios sibi adhærentes principes ex una, et dilectum filium nobilem virum Fridericum comitem Palatinum Rheni cum suis eorum nonnullis sequacibus et adhærentibus

[1] Gobel. in Comm. l. III. — [2] Pius l. XXXII. p. 21.

principibus et nobilibus parte ex altera, non leves discordias, agente id pacis inimico, nuper exortas, et illis in hunc modum continuantibus, magnam Alemanniæ partem posse in apertum bellum adduci, nos, qui in illis ipsis personis et locis primam spem feliciter prosequendæ expeditionis dudum locavimus, animadvertentes per hujusmodi intestinum dissidium facultatem præfatis principibus eripi se ad defensionem Christianæ reipublicæ convertendi, necnon rationem omnem consilii nostri penitus impediri », et infra, « vos nostros, et Apostolicæ Sedis speciales nuntios, et oratores nostros personaliter destinamus, devotioni vestræ committentes atque mandantes, ut præfatos omnes et singulos, nostro et dictæ Sedis nomine, iis rationibus et persuasionibus, quas vobis vestra sapientia suggeret, ad concordiam et pacem, vel saltem biennales triennalesve treuguas ineundas instar formæ pacis habentes, interveniente consensu eorum, conemini inducere, ita ut medio tempore ipsis treugis manentibus, et ad dietam Mantuæ indictam per se vel oratores suos accedere, et contra solertissimum confessionis nostræ hostem Turcam arma gloriose valeant expedire; præsertim cum et ex Hungaria et plerisque aliis ex locis certissimis nuntiis habeamus, illum magnis apparatibus statuisse ventura Æstate in populum Christianum toto conatu impetum facere, et ad declinandam hujusmodi tempestatem celeri remedio in primis sit opus, etc. » Instruit eos auctoritate, ut imperent inducias, et pactiones concordiæ tractent firmentve. « Dat. Senis anno incarnationis Dominicæ MCDLVIII, XII kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ».

55. Adjunxit paulo post his oratoribus Pius Stephanum Nardinum, ut una cum iis Noremergenses conventus pro sopiendis Germanicis motibus adiret. Sedaverat is acre bellum, quod pluribus annis inter Helvetios ducesque Austriæ ductum fuerat, habito apud Constantiam solemni congressu, compositæque iis legibus res [1], ut Alberto et Sigismundo ducibus restituta Rapisvilla in quinquagesimum annum antea decreta pax servaretur, cujus intervalli tres anni superessent; quibus excurrentibus Caroli Francorum regis oratores cum Pontificiis legatis controversias dirempturi essent; gratulatus vero est Stephano nuntio suo Pius hisce verbis [2]: « Salutares fructus, qui ex dicta Constantiensi secuti sunt plene cognovimus, agimus gratias omnipotenti Deo, qui suorum fidelium mentes hoc nostro tempore ad pacem et unionem disposuit ». Et infra: « Concedat pietas divina, ut in reliquis sit idem successus, videamusque uno tempore nationem Germaniæ totam pacatam, et ad defensionem nominis sui contra infideles conversam, etc. Dat. VI Julii ».

[1] Gobel. in Comm. l. III. — [2] Pius lib. brev. p. 51.

Adiere [1] Norimbergenses conventus Pontificii nuntii, cum quibus etiam sentiebant Joannes episcopus Eistetensis et Prutenorum equitum magister, pacis interpretes. At primum exasperati adeo animi visi, ut pacis consilia respuerent: Albertus enim marchio, de quo paulo ante memoravi, viginti quatuor hominum millia in armis expedita contraxerat, sibique de victoriæ spe belliqne præmiis lenocinabatur, fretique munitionum firmitate Bavari ad excipiendos ejus impetus parati erant, cum legati Apostolici hac eos oratione, tum intentatis censuris lenierunt: « Furore atque ira pleni, non cernitis Christianæ reipublicæ vulnera, quæ vestra inferunt odia. Pius Pontifex maximus melius intuetur, qui nobilis Germaniæ misertus, ferre non potest tot viros illustres, tot fortia pectora, tantum Christiani robur exercitus in sese ferrum stringere. Intelligit sapiens præsul Germanorum calamitatem Turcarum felicitatem esse, tantumque vires illorum crescere, quantum vestræ diminuantur, atque illorum ferocitati vestro dissidio portas in Christianos aperiri dolet: vicem vestram dolet: communem cladem dolet, hoc pacto Christianam fidem conculcatum iri. Facit quod sui officii est: Christianos in concordiam revocat, ne sanctum Evangelium detrimentum sustineat: suumque est providere. Vester est communis pater et judex, et Catholicæ caput Ecclesiæ, cui qui resistit, Dei ordinationi resistit, et mancipium se diaboli facit. Cupidus Christianæ quietis jubet vos Pius arma deponere, quæ vestra in viscera stringere paratis, et fraterna pace composita, adversus fidei hostes de bello cogitare: nisi hæc agitis, extra Ecclesiam vos faciet, et in omni ditione vestra sacris interdicet: eritis gehennæ filii, Deo et hominibus infesti, et omnis vestra posteritas infamia notabitur. Diximus quæ Sedes Apostolica jussit: deinceps innoxii sumus a vestro sanguine ». Auditis Pontificiis imperiis, Ludovicus dux Bavariæ [2] et Albertus Brandeburgensis marchio dissolvere exercitus et assensere paci, quæ composita est hisce præcipue legibus, ut Verdam restitueret imperatori Ludovicus, subiretve pœnam ab eo sibi irrogandam, vel Pontificis rogatu noxa solveretur.

56. Accepto ea de re nuntio, Pius ingenti lætitia affectus est, meliori inde concepta spe, Germanorum arma converti posse in Turcas, qui in Russiam irruperant, arcemque munitissimam cui Zendrem nomen est subegerant. Albertum itaque marchionem de pace confecta laudavit [3], utque, pulsa omni mora, Mantuam accederet pro conficienda in fidei hostes sacra expeditione hortatus est:

« Pius papa II marchioni Brandeburgensi.

« Dilecte fili, etc. Non poterunt aures nostræ

[1] Pius l. brev. p. 51. — [2] Gob. ubi sup. — [3] Pius. l. brev. p. 57.

lætius quidquam audire, quam pacem inter principes communitatesque Alamanniæ compositam esse : nam, ut omittamus quod nationis charitas antiqua nos tenet, videbamus rationem omnem propositi nostri penitus impediri, et unde ab initio prima nobis spes erat, inde primam desperationem oriri. Agimus itaque omnipotenti Deo gratias, qui nos est consolatus, agimus et tibi quem non dubitamus concordiam libenter esse amplexum, et adjumentum etiam dedisse, ut cæteri amplecterentur; hortamurque et requirimus, ut quæcumque ad illius incrementum et perpetuitatem vides spectare, pari animo prosequaris, accepturus ex hoc domesticæ consolationis fructus in diem gratiores. Quoniam vero nobilitas tua intellexisse jam debuit, oppidum Zendren in Rassia constitutum insignis custodiæ locum nuper in potestatem Turcorum devenit, ejusque amissione non minor quam ex Constantinopoli creditur clades accepta ; quoniam etiam majoribus, quam umquam, copiis ad nostram ruinam eosdem accelerare notissimum est, neque res ipsa dilationes et procrastinationes ultra requirit, iterum atque iterum eamdem nobilitatem tuam precamur, ut cum nunc impedimentum domesticum nullum supersit, ad nos quam primum personaliter venire non differas, neque patiaris vocem tuam in hoc sacro conventu Christo deficere, nos enim cum desiderio te expectamus, et frui tua præsentia cupimus, quam ad omnia bene gerenda profuturam non dubitamus. Ad hoc autem si requisitio nostra, et honor proprius nobilitatem tuam parum accendit, accendat saltem tot fidelium pietas, qui quotidie vel in servitutem ducuntur, vel sub gladio lachrymabiliter pereunt. Non est profecto talis qui te adhortatur, neque causa etiam talis, quæ agitur, ut honeste ab his excusare te possis. Dat. Mantuæ XXIV Julii MCDLIX ».

57. Conscriptæ eadem verborum formula litteræ fuere ad Sigismundum Austriæ, Ludovicum Bavariæ, Fridericum et Guillelmum Saxoniæ duces, Carolum marchionem Badensem, ac Palatinum et Witembergensem comites. Commendavit[1] etiam Pontifex[2] nuntium suum Stephanum Nardinum de re feliciter gesta : « Pro his, inquit, quæ in Constantiensi, et nunc in Nurembergensi dieta gesta sunt agimus gratias Deo, qui pietate sua bella gravissima sustulit, etc. » At Nurimbergensem pacem novi tumultus brevi confudere. Præpositæ[3] fuerant Friderico comiti Palatino Rheni Bavaro in iis conventibus aliquæ leges de pendenda fratris sui viduæ nonnulla auri vi, Berzabrensi oppido dimittendo : liberando Stephardo comite, et chirographo novem millium aureorum Ecclesiæ Maguntinæ restituendo : eas vero leges Palatinus

[1] Pius lib. brev. p. 57. — [2] Ib. p. 56. — [3] Gobel. l. III.

non admisit, quanquam eo absente Albertus Austriæ et Ludovicus Bavariæ duces, tum Joannes episcopus Eistetensis obstrinxerant curaturos Fridericum imperata facturum. Conquestus itaque graviter Fridericus illatam sibi in Norimbergensi conventu injuriam ; Ludovico duci Bavariæ, ni pacta rescinderet, bellum indixit : missoque ad Pium oratore causas repudiati fœderis exposuit, litisque arbitros Pontificem ipsum atque imperatorem delegit. Pius itaque his auditis ad redintegrandam concordiam Apostolica studia convertit[1], atque Albertum marchionem Brandeburgensem, ut in tollenda controversia facilem se præberet, his litteris est adhortatus :

« Pius papa II Alberto marchioni Brandeburgensi.

« Dilecte fili, etc. Nisi auctoritas tua imminenti dissensioni occurrat, videmus seminarium spargi alicujus scandali gravioris. Misit ad nos dilectus filius Fridericus comes Palatinus Rheni, elector imperii, gravatum valde se dolens ob ea, quæ in Nurembergensi dieta per nonnullos principes nationis sine mandato et consensu suo, sine rati etiam habitione de se promissa fuerunt, offerens ulterius coram nobis, seu imperiali celsitudine, seu electoribus, seu etiam aliis principibus non suspectis, juri velle se stare : quo ab adversariis sibi negato, solemniter est protestatus, si ad dictam hanc Mantuanam non veniret, si etiam jus suum bello tentabit, si denique hoc sanctum fidei opus impedimentum accipiet, per se non stetisse quominus consilium pacis justitia mediante sit hinc inde receptum. His novis si remedium velox non adhibetur, videt nobilitas tua laborem pæne omnem pacis nuper confectæ perire, et in antiquas molestias recidi. Propterea cum nos oratorem nostrum ad te et illos super his componendis mittamus, hortamur et requirimus etiam nobilitatem tuam in Domino, ut solita sapientia tua provideas », et infra, « ita opereris, ut ruptura illa pacis non fiat, et venire sine impedimento huc possis, etc. Dat. etc. X Octobris anno I ».

58. Missus est ad ea sedanda dissidia Bernardus Krayburg Apostolicus nuntius, instructusque amplissimis mandatis[2], ut biennales triennalesve inducias inter Fridericum comitem Palatinum Rheni, ac principes Germanos adversæ factionis, præsulesve ac populos eorum fœderatos pacisceretur, quo excurrente medio tempore sacræ expeditioni parandæ opera navaretur. Conciliatam pacem inter Ludovicum Bavarum et Albertum Brandeburgensem, quem socii deseruerunt, refert Gobelinus[3], ac redintegrato dein bello ipsos in concordiam, interprete archiepiscopo Cretensi, iterum redactos

[1] Lib. brev. p. 83. — [2] Lib. VI. p. 49. et l. XXXIV. p. 132. — [3] Gobel. l. III.

fuisse : exeunte autem anno Albertum Mantuam ad Pontificem accessisse, ut de sacra expeditione consilia agitaret. At de iis iterum recurret narratio.

59. *In Mantuano conventu lis de sessionis honore dirimitur decreto Pontificio.* — Cœptos fuisse Mantuæ universi Christiani imperii cœtus non. Septembris die Pius in litteris ad Joannem Carvajal in Hungaria legatum datis significavit [1] : « Tractatum, inquit, dictæ duce Altissimo cras incipere intendimus ; adsunt enim ex omnibus ferme Christi fidelium nationibus, et ex tota Italia oratores, conventurosque ante medium præsentem mensem Mediolani et Mutinæ duces speramus ; ex Gallia quoque et Anglia et Britannia solemnes legationes propediem aderunt. Concedat divina pietas, ut quod pro augmento Catholicæ fidei et Christianorum conservatione optamus, perficere cum his valeamus, etc. »

His consentiunt, quæ fuse Gobelinus scribit, dum universas regum ac principum legationes Mantuam missas historica oratione percurrit, ac singula cum iis a Pio gesta enarrat. Accessisse quidem omnium primos legatos Orientales ex Cypro, Rhodo, Lesbo, nonnullos ex Asia, tum Macedonia, Epiro, Bosnia, Illyrico ad flagitandam opem adversus Turcam et Abusacum Sultanum Ægyptium, a quibus in summum discrimen erant adducti [2], dissoluta post Callisti mortem Pontificia classe, cui Ludovicus patriarcha præfuerat ; cum vero etiam Occidentalium principum confluerent oratores, eos in contentionem venisse de honorificentioris sedis ordine : « Magna », inquit Gobelinus [3], « de sedibus orta contentio est, nec reges regibus, nec duces ducibus cedere locum ! sibi quisque in consessu primum arrogare, verbis nutibusque contendere ; quod ne rebus gerendis officeret Pontifex legem edidit, ne vel postpositi detrimentum , vel prælati lucrum honoris jurisve aliquod ferrent ». Extat ea in Regesto Pontificio [4], ex quo ipsam exscripsimus, tum in Bullario [5] typis cusa.

« Ad futuram rei memoriam.

« Conventum in nomine Domini Jesu Christi pro tuitione fidei Catholicæ, et infidelium hostium impugnatione celebrantes in hac civitate Mantuæ, ne quid emergat, quod sanctum hoc et necessarium opus possit turbare, quemadmodum proculdubio fieret, si de præsidentia inter se contendentes legationes, quæ adsunt et quæ venturæ sunt seu principales ipsæ publicis actibus libere intervenire non possent, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, cum quibus matura prius deliberatio est habita, præsentium tenore, Apostolica auctoritate decernimus et declaramus, per quemvis digniorem seu minus dignum locum tam principalium quam legatorum oratorum, seu nuntiorum et procuratorum quorumcumque regum, principum, universitatum et aliorum quovis nomine censeantur, quem toto hoc durante conventu inter eundum, standum, aut sedendum, sive in capella nostra, sive in Ecclesiis, sive in consistoriis, sive in aliis locis in actibus publicis ac privatis teneri contigerit, principalibus dominis tam præsentibus quam illis, a quibus iidem oratores sunt missi, nullum prorsus aut præjudicium fieri, aut prærogativam acquiri : sed perinde in honoribus, dignitatibus et præeminentiis haberi et reputari debere, ac si hujusmodi receptio vel assignatio nullatenus intervenisset. Nulli ergo, etc. Dat. Mantuæ anno MCDLIX, XVIII kal. Septembris, Pontificatus nostri anno I ».

60. *Oratio habita a Pio, in qua prolixe exponuntur causæ inferendi bellum Turcis.* — Non ita hoc decreto Pontificio sublatæ contentiones de sedilium honorificentia, quin aliqua sint jurgia suborta [1], præcipue inter Sabaudiæ ducis Venetorumque oratores, quæ ita ablatæ fuere, ut Veneti post ducis Burgundiæ oratores, Sabaudi ad scabellum solii Pontificii sedere jussi sint. In solemni vero cœtu habito antequam Francorum oratores venirent, cuique Franciscus Sfortia dux Mediolanensis, ac imperatoris Friderici, et Casimiri Poloniæ, Ferdinandi Neapolis, Joannis Aragonum, Matthiæ Hungariæ, Stephani Bosnæ regum ; necnon plurium aliorum principum, tum Genuensium, Florentinorum, Orientaliumque legati intererant, Pius, horis tribus, ut narrat Gobelinus, de bello sacro in Turcas gerendo peroravit. Extat ea oratio inter alia Pii opera in lucem edita [2], in qua vice Christi se fari hisce verbis professus est : « Aperite Deo interiora vestra, qui mox volentibus vobis in animas vestras illabetur, et vos sibi templum atque habitaculum faciet. Audite nos sua vice loquentes : verba nostra verba Dei sunt, qui filii sui Jesu Christi, quamvis indigni vices in terris gerimus ; ipse nos fari jubet, ipse in ore nostro verba posuit, ipse nos bellum suadere in Turcos imperat ».

Ad causas belli movendi digressus duas præcipuas et maximas attulit ; primam, ut susceptas injurias ulciscentes Christiani amissa regna provinciasque recuperarent : alteram, ut imminentia pericula averterent ; ac primum inflicta a Mahumetanis Christiano nomini damna explicare orsus : quam late olim universo orbi Evangelica lex, gentilium deleta superstitione, dominaretur, ut tunc perspicue emicaret Danielis vaticinium de Christo, omnes reges, omnes tribus, omnes linguæ servient ei ; tum vocem Romani præsulis tanquam Jesu Christi vicarii

[1] Pius lib. brev. p. 76. — [2] Æn. Sylv. hist. de Asia. c. 88. — [3] Gobel. l. III. — [4] Lib. V. p. 72. — [5] Bull. tom. I. Pii II Const. 4.

[1] Gobel. l. III. — [2] Ext. inter Ep. num. 397.

maria et terras penetrasse : non tulisse vero eam Christianorum pacem dæmonem, ac suum satellitem Mahometem, impiæ latorem legis, Heraclio imperante concitasse : redactam ab ejus sectatoribus in angustias rem Christianam : Asiam et Africam defecisse a Christo : laborare jam Europam occupato Constantinopolitano imperio, et hostem cervicibus impendere, magnitudinem vero periculi his verbis exposuit :

61. « Possent fortasse aliquo modo tolerari præterita, si finis malorum esset, et non majora impenderent discrimina. Sed quo pacto sperare quietem ab ea gente possumus, quæ sanguinem nostrum sitit? quæ, occupata Græcia, in Hungariam, id est, in viscera nostra, gladium adegit ? juvenis est adversarius noster ætate florida, robusto corpore, animo vasto, tumido cursu victoriarum, quas sibi nostra negligentia peperit. Vanus est, deceptus est, si quis arbitratur adolescentem quieturum esse, auro abundantem, armis assuetum, et dominandi cupiditate inflammatum. Ponite hanc spem : numquam ille arma deponet nisi aut victus, aut omnium victor extiterit. Proxima illi quæque victoria gradus erit alterius, donec subactis Occidentalibus regibus, deleto Christi Evangelio, Mahometicam legem ubique gentium inferat. Neque arbitremini longam moram priusquam vos adeat, nam vicinæ illæ gentes tot bellis attritæ, nisi opem fertis, amplius arma capere non audebunt. Soli fideles Hungari perseverant, non tamen diu stabunt, nisi adjuti, et hi quidem muri loco vobis ad Orientem remanserunt, quo diruto, neque Teutones, neque Bohemi, neque Poloni, satis tuti erunt : non asperi montes, non alta flumina iter impedient: nihil erit, victa Hungaria, Turcis invium, nihil insuperabile orbis imperium quærentibus : per Carnos et Forumjulii terrestribus copiis facilis in Italiam patebit transitus : navali exercitui ex Vallana, quam Turcæ possident, unius noctis navigatione Brundusium patet, et in superiori parte et inferiori aperta est Turcis Italia. Utinam mendaces, et falsi prophetæ simus in hac parte ». Addidit occupanda esse Turcarum consilia, gerendum potius in Turcico quam Christiano solo bellum, ac deinde ad facilitatem belli spemque victoriæ, quæ a divino Numine placato fidelibus pro ipso certaturis conferretur, conversa oratione Mahumeticæ superstitionis, ad quam abolendam jungendæ erant vires expediendaque arma, impietatem his verbis descripsit :

62. « Sceleratissima est Mahometica lex, quæ non solum Christi divinitatem respuit, sed innumerabilibus aliis scatet erroribus : namque (ut prætercam deliramenta, et ineptias illas, quibus angelos corporeos de flamma ignis creatos affirmat, et Origeni consentiens dæmones aliquando salvandos tradit, et cœlum de fumo factum, et lunam æque splenduisse cum sole, sed volitantis angeli Gabrielis ala tactam fulgorem amisisse), quis illud tolerare queat, quod mundum, cum Democrito sentiens, fortunæ casuique submittit, et divinam providentiam aufert? Quid quod sacrosanctam Trinitatem respuit, et impossibile ait Deum habere filium ? et quamvis Christum ex Virgine natum consentit, justum et sanctum hominem, qui cunctas curaverit ægritudines, Deum tamen esse cum Ario negat, nec pro nobis obiisse censet, sed sublatum a Deo in fine sæculi moriturum, et tum denique surrecturum, Judæos autem alium sibi similem crucifixisse delirat, nec sancti Spiritus dignitati gloriæque consentit, quem creaturam cum Nestorio Macedonioque mentitur, et omne fidei meritum auferens in sua quemque secta salvari hominem perhibet, alioquin recte viventem, nisi a sua lege abierit. Et quia non constant inter se mendacia, alio loco neminem salvari asserit extra legem a se traditam, in qua B. Paulo contradicens circumcisionem servari præcipit, et vini tantum consuetudinem prohibens, cæteras voluptates indulget, stupra et adulteria cum captivis et emptis mulieribus admittit : uxores plurimas, et cum his divortia passim concedit, nec concubitus naturæ adversos inhibet. Postremo homo bestialis futuræ vitæ beatitudinem sola carnis voluptate metitur. En sapientem hominem, qui se Dei prophetam audet nominare, temerator antiquæ legis, corruptor novæ, prostitutor animarum, verus procurator orci, et primus Sathanæ satelles, cujus auditores inferni mancipia sunt, quales Turcos esse non dubitamus, adversus quos armis contendere sacrificium Deo fuerit, et acceptissimum spectaculum ».

63. Defluxit mox Pii oratio ad confirmandam Christi divinitatem, gravissimaque argumenta petita ex ejus miraculis, quibus se naturæ dominum demonstrarat, Christique ipsius testimonio, cum fieri non posset, ut divina prodigia ad mendacis probanda dicta patrarentur : alia ex martyrum sanctorumque Patrum testimoniis, universarum orbis gentium protritis idolis conversionem, Christianæ legis sanctitate, divinis oraculis, redemptoque humano genere cumulavit, addiditque : « O homo, o Christiane, o qui fidelis videri vis, et cur ista Christum tulisse existimas? justus erat, et dolus inventus non est in ore ejus. Cur tot suppliciis subjicitur innocens ? pro te doluit, homo, peccata tua ipse portavit homo, et tu suo livore sanatus es, homo : bonus pastor animam suam posuit pro suis, et mortem tuam morte sua redemit. Et quas tu illi gratias reddis ? quid facis ? quid cogitas, ut gratus inveniaris ? Turcæ nomen suum blasphemant, altaria sua diruunt, legem suam, hæreditatem tuam perdere conantur, et tu domi jaces in otio ? O reges, o duces, o viri potentes surgite jam tandem, et Christi Dei vestri religio-

nem ac honorem defendite, quando nec opes, nec vires vobis, quam Turcis minores sunt, et certissimi estis pugnaturis vobis pro lege Domini divinum auxilium implorantibus minime defuturum, etc. » Præmia demum pro fide pugnaturis proposita attulit, non humanas modo opes gentium more expectandas, sed regnum cœleste levis vitæ periculo comparandum : nil denique felicius ea pugna, in qua victos victoresve certissimus triumphus maneret.

Cum perorasset Pontifex, Bessarion cardinalis Græcus, sacri collegii nomine, de sacro bello decernendo plura dixit, quantaque a Turcis inflicta essent mala, et quanta adessent atque impenderent : proposuitque generosis animis victoriæ præmia. Probata fuere ab universis regum oratoribus Pontificia consilia : Hungari vero de imperatore questi sunt, qui Turcis imminentibus regnum novis tumultibus implevisset.

64. *Militaria consilia in quibus actum de copiis, navibus et subsidiis comparandis.* — Postridie celebratum alium conventum, Italorum dumtaxat, de copiarum contrahendarum numero, refert Gobelinus [1] : « Postridie, inquit, cuncti qui aderant Italici nominis oratores ac principes ad præsentiam Pontificis accersiti sunt. Convenere in palatio Franciscus Mediolanensium dux, Ludovicus Mantuanus, et Wilhelmus Montisferrati marchio, ac Sigismundus Malatesta : et quoniam rex Aragonum Siciliam, Corsicam ac Sardiniam, Italici juris insulas, possideret, oratores ejus interfuere : tum regis Ferdinandi legati, archiepiscopus Beneventanus et Andriæ dux : deinde Veneti, Florentini, Senenses, Ferrarienses, Lucenses ac Bononienses : Sabaudienses, quamvis eis Alpes late dominentur, ad Francos inclinantes cum Italicis adnumerari noluerunt : Genuenses nondum publice aderant, clam tamen auxilia pollicebantur. Cardinales sinistrum dextrumque latus Pontificis obtinebant, principes ac legati e regione sedebant. Quibus audire paratis, decrevimus », inquit Pontifex, « vestro consilio, filii, bellum Turcis inferre, nec dubitamus quin arma, equi, homines, naves, pecuniæ abunde suppetant, si Christiani suæ saluti affuerint. Nunc cogitandum est mari an terra, an utrobique aggrediendus sit hostis, et quæ classis, quisve terrestris exercitus sit necessarius, et quibus ex populis legendi sint milites, utrum pecunia Hungari an milite sint adjuvandi, consulite in medium, et quæ promittitis auxilia palam proponite ». Locutus omnium primus Franciscus Sfortia dux Mediolanensium : consuluit terra marique invadendum hostem, milites vero e regionibus finitimis Turcico imperio deligendos, ne tumultus cum indigenis oborirentur. Aragonius orator, episcopus Clivensis, Sfortiæ consilium laudavit. Veneti, qui Turcicas vires noverant, de copiarum terrestrium et maritimarum numero hoc consilium prompsere, ut ait Gobelinus : « Classem triginta triremium et octo navium cetearum in mari sufficere, quæ in Hellespontum trajiciens littora hinc Græciæ, inde Asiæ infestaret : sic fieri ut multi Turcarum ad custodienda maritima loca destinarentur, terrestres copias ex Hungaria vicinisque locis cogendas esse, equitum quadraginta millium, peditum viginti millium, nec minores esse oportere, argentum bello necessarium ex reliquis Christianorum provinciis hauriendum ». Eam sententiam universi præter Sigismundum Malatestam, qui Italos in Turcam educendos censuit, amplexi sunt : ac tum Pontifex de copiis, unde cogendæ essent fari orsus, cum militem legendum ait, qui haberi posset, Gallos, Anglos, Germanos, Bohemos, Polonos polliceri copias : ex his bellum terrestre posse instrui; Catalanos vero, Aragonenses, Lusitanos maritima auxilia suffecturos : hoc opus futurum discrepantes gentes in castris unis continere : plures duces, et plura castra constitutum iri ea lege, ut sibi invicem opem ferant; unum autem supremum ducem legatum Apostolicum agnituros, et unum signum vivificæ crucis secuturos. De exercituum numero hæc censuit, Turcas ultra ducenta millia educere non posse, atque in Genizaris, qui quadraginta millium numerum non superent, robur exercitus stare : adversum hos pro reportanda victoria non amplius quam quinquaginta millia colligenda, sed quorum pars maxima equis instructa sit : ad tenendum vero maris imperium et inhibendos ex Asia in Europam Turcarum trajectus quadraginta triremes, et octo naves onerarias abunde valituras : distractis ita ad loca maritima tutanda Turcis minores exercitus ab iis conflatum iri.

65. Cæterum ad sustentandos bellicos sumptus suam exposuit sententiam Pontifex, ut clero triennales decumæ, laicis trigesima, Judæis vigesima omnium obventionum imperarentur, eam omnes Itali habuere ratam, ac decretum de ea re editum chirographo, Venetis ac Florentinis exceptis, munierunt : interjecto temporis intervallo, Florentini ab omnibus increpiti ob spretam nominis Christiani tutelam, clandestina pactione se obstrinxere, reversis Constantinopoli navibus mercibus onustis, quarum adventus brevi expectandus erat, decretum servaturos. Veneti vero oratores cum diu rem verbis extraxissent, ne bellum cum Turcis susciperent, has leges proposuere : « Dixerunt », inquit auctor, « Venetos ita demum socios futuros, si rem nauticam soli administrare permitterentur, si sua facerent ex hoste rapienda, si classis impensa levarentur, si exercitus ex Hun-

[1] Gobel. l. III.

garia contra Turcas quinquaginta millium equitum, et viginti millium peditum proficisceretur : classem aut sexaginta triremium, et navium viginti cetearum necessariam esse aiebant, et in his ultra remiges et reliquos nautas octo millia militum requirebantur : corpora navium et armamenta tantum se gratis exhibituros promittentes : pro cæteris rebus pecuniam exquirebant, atque in hunc usum decimas, vigesimas ac trigesimas suæ ditionis, quas centum quinquaginta millia auri nummum conferre arbitrabantur, neque his contenti amplius auri quindecies centena millia ex publico postulabant, et hujuscemodi Venetorum oblatio fuit[1]. Respuit oblata a Venetis Pontifex, questus ipsos non tam belli in Turcas gerendi partiri onera velle cum cæteris Christianis, quam præmia ob ineundum fœdus quærere : nullum autem principem prius furoris Turcici impetus quam ipsos excepturum.

66. *Oratores a rege Gallo Mantuam missi et delatum a Britanno duce obsequium Pontifici.* — Advenı́arunt deinde Caroli Francorum regis oratores archiepiscopus Parisiensis, duoque alii una cum Renati Siciliæ regis oratoribus episcopo Massiliensi atque ejus militiæ magistro, secutique sunt ducis Britanniæ legati, nepos ejus et Macloviensis episcopus atque alii complures viri præstantes. Hi vero cum animadverterent Francos moras varias nectere in deferenda Pontifici obedientia, cum prius elicere ab eo de rebus Neapolitanis, nec Ferdinandi partibus efferendis responsum vellent : impetrata a Pontifice dicendi venia, Macloviensis episcopus sociorum nomine his verbis peroravit[1] : « Adsumus Britanniæ ducis legati, filii tui obsequentissimi, obedientiam tibi et reverentiam more majorum exhibemus, te Christi vicarium profitemur, verum beati Petri successorem, militantis Ecclesiæ caput et magistrum : Christiani sumus, et te ducem sequimur Christi exercitus. Majores nostri post accepta semel Christi sacra nunquam apostatarunt, vixere Romanis legibus, nec unquam primæ Sedis mandatis adversati sunt : Pragmaticam Sanctionem Gallicæ gentis inventum respuere : prædecessoribus tuis constanti animo adhæserunt. Sequitur princeps noster suorum vestigia progenitorum : te jubente, nos hunc adire conventum voluit, auditurus facturusque mandata tua. Accepit te velle in Turcas expeditionem ducere ; laudat propositum tuum, et necessarium sanctumque opus esse affirmat quod meditaris : non deerit tibi ; cupit esse particeps præclari hujus operis : arma, equos, naves, viros apparabit cum jusseris pro suis facultatibus, teque sequetur : tantum curato ut adversus potentissimum hostem potenter proficiscaris ». Hæc Macloviensis episcopus apud Gobelinum, qui subdit, Pontificem legatione Britannica admodum recreatum ducem ac gentem amplissimis verbis collaudasse.

67. Extat diploma Francisci ducis Britanniæ Pontificiis litteris insertum de obsequio deferendo Pontifici, fideque Romanæ Ecclesiæ obstringenda, quod ex Pii Regesto[1] subjicimus :

« Universis et singulis Christi fidelibus præsentes litteras inspecturis, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quia pium est et æquitas exigit rationis veritati testimonium perhibere, notum facimus ac universitati vestræ attestamur, quod hodie quasdam patentes et authenticas litteras dilecti filii nobilis viri Francisci ducis Britanniæ manu propria signatas, ejusque sigillo munitas, super obedientia et fidelitate nobis et Romanæ Ecclesiæ per ipsum ducem, quemadmodum claræ memoriæ duces et reges Britanniæ progenitores sui retroactis temporibus tamquam veri filii obedientiæ fecerant et præstiterant, factis et præstitis : sic per venerabilem fratrem nostrum Joannem episcopum Macloviensem, et dilectos filios nobiles viros (interjectisque eorum nominibus) ipsius ducis oratores, et legatos ad nos etiam propterea specialiter destinatos in conspectu nostro, ac in venerabilium fratrum nostrorum ejusdem Romanæ Ecclesiæ cardinalium præsentia, et quampluribus aliis venerabilibus fratribus nostris patriarchis, archiepiscopis, episcopis, ac diversis prælatis, et personis tam Ecclesiasticis quam sæcularibus, in consistorio publico et generali, ut moris est, propterea congregatis, ac in multitudine copiosa ibidem præsentibus et exhibitis et præsentatis vidimus, palpavimus, ac matura deliberatione præhabita inspici, et earum transcriptum ex vulgari in Latinum fideliter factum publice altaque voce solemniter perlegi fecimus, et ipsarum lecturam audivimus, quarum litterarum tenor sequitur et est talis ». Conceptæ sunt verbis Gallicis, quarum præcipua hæc est sententia :

« Franciscus Dei gratia dux Britanniæ, comes Montisfortis, Richemundiæ, Stamparum et Virtutum. Notum facimus omnibus præsentibus et futuris, quod cum principes claræ memoriæ, et Catholici reges, duces, et alii primogenitores nostri, Britanniæ domini, fidissima obsequia sanctissimis patribus gloriosæ recordationis Romanis Pontificibus præstiterint, nos dictorum progenitorum nostrorum egregiis factis pietati ac bonis moribus insistere cupientes, ut legitimus eorum successor Catholicus humilis et pius filius Ecclesiæ, ac certiores facti de vera, unica et canonica assumptione sanctissimi patris et verendi domini papæ Pii II ad augustissimam Pontificiam dignitatem et supremum papatus dominium a Britannici principatus ergo præ-

[1] Apud Gobel. l. III.

[1] Lib. XXXV. p. 183.

sentibus exhibemus singularem et Ecclesiasticam obedientiam cum omni, qua par est, demissione et observantia sanctissimo patri Pio in Pontificatu regnanti, illum tenentes et recognoscentes verum et unicum Dei vicarium, dominum, caput, et supremum pastorem universæ Ecclesiæ militantis. Spondemus et pollicemur ea fide ac sinceritate, qua par est pollere principem, quamdiu vixerit et præerit Sedi Apostolicæ, omnibus sanctissimis illius imperiis ad decus, libertatem, prærogativas, immunitatem, amplificationem, tuitionem ordinis Ecclesiastici nostræ ditionæ obnoxii spectantibus parituros, ac in vera lege et fide Catholica, ut obsequentem et pium Ecclesiæ filium vivere ac mori paratos, etc.» Subdit se instruxisse auctoritate Britannicos oratores, ut obsequia debita ac litteras ducales exhibeant, agantque cum summo Pontifice de iis, quæ ad publicæ rei Britannicæ dignitatem pertineant. « Datum in Venetensi urbe XXV Augusti, anno gratiæ MCDLIX ». His addunt Pii litteræ : « Quibus quidem litteris sic, ut præmittitur, visis et auditis, ac post propositionem laudabilem desuper factam, ambaxiatores et oratores præfati in conspectu nostro constituti obedientiam plenariam hujusmodi juxta formam et tenorem litterarum præinsertarum eorumdem præstiterunt, quam gratam et ratam habentes gratiose duximus admittendam, ita quod proinde præfatus dux tamquam verus filius obedientiæ præmia consequatur æterna, et nos nobilitatem suam dignis in domino laudibus commendamus. Et ne ab aliquibus super iis valeat quomodolibet hæsitari in futurum, volumus et Apostolica auctoritate decernimus, quod præsentes litteræ ad probandum plene obedientiam præstitam hujusmodi ubique sufficiant, nec ad id probationis alterius adminiculum quomodolibet requiratur. Dat. Mantuæ anno MCDLIX, VI kal. Decembris, Pontificatus nostri anno II ».

68. *Quibus de causis Pius regnum Neapolitanum Ferdinando asseruerit.* — Quod ad regis Gallorum oratores attinet, cum illi optarent prius, ut supra indicavimus, ut Pontificia de rebus Neapolitanis sententia exprimeretur, an videlicet Ferdinandi contra Gallos tueri partes firmum fixumque animo haberet, fidei regis sui nomine ei obligandi tempus extraxere; cum vero Pius, uti erat politicis artibus apprime instructus, negaret audiendos regum oratores, ni se obsequentes futuros essent professi, demum vicit ipsius sententia, ac Parisiensis episcopus Caroli Francorum regis nomine id præstitit, habita oratione ex Davidicis propositis verbis : *Secundum nomen tuum ita et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua* : ac tum de Pontificis laudibus, Sedis Apostolicæ dignitate, Francorum regni regisque gloria eleganter disseruit, ac Renatum et Genuenses commendavit : interjectisque aliquot diebus, iidem oratores de Neapolitanis rebus præsentibus cæteris principum oratoribus exposuere quanta pro religione a Francis edita essent facinora, quot in Apostolicam Sedem collata beneficia, quanto sanguine ex impiorum et Saracenorum tyrannide Sicilia a Francis erepta esset : Alfonsum vi et injuria regnum Neapolitanum invasisse, ejusque spurio indigne a Pio collatum.

69. Plura ad hæc in alio conventu Pius, qui Ferdinandi partes a se susceptas tueri decreverat, respondit : de quibus fuse Gobelinus. Quæ vero gesta essent, Pontifex, regis Francorum iram lenire cupiens, blandis verbis ei exposuit[1] ipsumque ne calumniatoribus aures daret hortatus est :

« Pius papa II regi Franciæ.

« Charissime in Christo fili, salutem, etc. Cum audivimus oratores tuæ sublimitatis ad dictam hanc Mantuanam venire, vehementer Deo teste sumus lætati. Postquam etiam Mantuam attigerunt, in eorum ingressu et cum publice sunt auditi tot eos honoribus accumulavimus, quot potuerunt a nobis excogitari : nihil protinus omittentes, quod ad honorandum tuum regium nomen ac ad declarandam nostram in te charitatem spectaret. Sequentibus vero diebus, cum iidem oratores commendatum venissent charissimum in Christo filium nostrum Renatum regem illustrem, et dilectos filios communitatem tuæ civitatis Januensis, præter expectationem nostram nonnullos principes et oratores ex iis, qui dictæ causa hic sunt, vel testes vel spectatores expositionis suæ secum duxerunt ; auditi nihilominus a nobis patienter benigneque sunt. Verum quia omnis eorum oratio non tam prædictorum commendationem, quam accusationem nostram et Apostolicæ Sedis continere est visa, ob id præcipue, quod charissimo in Christo filio nostro Ferdinando de Aragonia Neapolitanum regnum et regni coronam concessimus, non judicavimus maculam hanc per eos impositam eidem Sedi, cujus defensores sumus, tacendo relinquere, præsertim cum nos tibi, et clarissimæ domui tuæ graviter injuriatos assererent.

« Exemplum itaque ipsorum seculi, die responsionis nostræ convocari et nos aliquos fecimus, qui defensæ innocentiæ nostræ auditores adessent : purgavimus in respondendo, quantum Deus largitus est nobis, objecta : ostendimus quæ tuo nomine nobis imputabantur non tibi nos imputare, sed detractoribus nostris qui tuæ pietati non vera inculcassent : aperuimus quoque præsentem necessitatem, quæ petitionibus eorum non assentiri nos pateretur : denique nullum verbum fuit, nulla particula nostræ responsionis, quæ non summam gloriam progeni-

[1] Lib. brev. p. 90.

torum tuorum et tuam, atque adeo totius gentis Gallicæ resonaret, factum semper nostrum, in quo notati maxime eramus, ea modestia excusantes, ut apud justos judices solam innocentiam ejusdem Sedis nisi fuerimus velle probare. Quod si secus tuæ celsitudini relatum jam esset, vel forsitan referretur, sciat longe a vero esse quidquid aliter dicitur, nec nos, qui nomen tuum privatim et publice dignis continue laudibus celebravimus, potuisse in hoc conventu Christiano, ubi de tota religione nostra tractatur, in diversum sentire et loqui. Affuerunt principes nonnulli et principum oratores, affuerunt prælati quamplures hujus nostræ excusationis locupletissimi testes, ex quibus bonitas tua integram veritatem poterit, cum volet, cognoscere. Hæc duplici ex causa ad te scribenda putavimus, primum quia malignantium et detractorum plena omnia etiam noveramus, quibus more Sathanæ omnis conjunctio molesta est, et charitas odiosa ; deinde quia serenitatem tuam magni facimus plurimumque sicut debemus, et tormenti instar nobis esset, si causam alieniori animo a Sede prædicta malorum artificiis esse intelligeremus, etc. Dat. Mantuæ XII Decembris anno II ».

70. *A Gallis et Anglis desertus Pontifex ad Germanos se convertit, qui auxiliarem exercitum pollicentur.* — Quod ad auxilia in sacrum bellum adversus Turcas ferenda spectat, interrogati Franci, ut petita eluderent, respondere [1], prius conciliandos Pontificia industria cum Gallis Anglos, atque ad id legatum Apostolicum mittendum videri : porro honorificam parum legationem decreverat ad Mantuanos cœtus Henricus Anglorum rex, cum proceres et episcopi rogati ea de re civili bello impliciti parere detrectassent. Funestus rerum Anglicarum erat status : Joannes enim Warvici comes, nuntio Apostolico Pontificii nominis proditore fretus, commissa pugna Henricum regem cepit [2], duxque Eboracensis regem se dixit, quod Richardo olim per nefas interfecto sanguine conjunctissimus succedere deberet : moxque sedata est controversia, ea nimirum lege ut Henricus in reliquam vitam potiretur sceptro, quod vel Eboracensi aut illius filio transmittendum foret. Cæterum de secutis gravioribus motibus dicetur inferius.

His ergo civilibus bellis ardente Anglia, et Francis ad recuperandum regnum Neapolitanum aspirantibus, convertit se Dei vicarius ad Germanos [3], vocatisque imperatoris, electorum imperii, ac plurium in Germania principum et liberarum civitatum legatis, quid contra Turcas offerrent auxilii sciscitatus est : qui tandem omnes Pii studio victi in eam convenere sententiam, ut auxiliarem exercitum pollicerentur eo numero militum, qui antea Nicolao V Pontifice Frankfordiæ decretus fuerat, nempe pedites triginta duo millia, equites decem millia, duosque eam ob causam conventus celebrandos edixere, alterum Norimbergæ in Franconia, alterum apud Cæsarem in Austria, legatumque e latere mittendum qui conventa ad exitum perducenda curaret : quam provinciam Pontifex Bessarioni cardinali Nicæno dedit, ducemque exercitus Fridericum imperatorem dixit, qui si id munus obire nequiret, alium principem copiis præficeret. Hæc itaque feliciter sancita Pius eidem Friderico, qui oratores suos amplissimis fretos mandatis legaverat Mantuam, his litteris significavit [1] :

« Pius papa II imperatori.

« Postquam majestatis tuæ dignissimi oratores cum mandato ad cuncta, propter quæ dieta Mantuana per nos congregata fuit, comparuerunt cum optimis instructionibus : res dietæ secundum nostra desideria cum ipsis et aliis principum Alemanorum oratoribus ad conclusionem perducta est, quam nos celsitudini tuæ mittimus interclusam ; de qua quidem felici conclusione Deo in primis, et deinde tuæ majestati gratias ingentes agimus cum nemini nisi tuæ serenitati hujusmodi expeditio attribui possit, etc. Datum Mantuæ XXII Decembris anno II ».

71. Extant publicæ Tabulæ [2] de his tum confectæ, quarum exemplum mittere se affirmat Pius, nosque afferimus :

« Pius papa II. Provisio nationis Germanicæ.

« Ad habendum felicem prosecutionem negotii defensionis fidei Catholicæ, oratores serenissimi domini imperatoris ac illustrissimi sacri imperii principum offerunt imperialem majestatem dominosque suos in conducendo valido exercitu, videlicet decem millia equitum et triginta duo millia pedestrium contra Turcos hostes fidei una cum aliis principibus et communitatibus nationis Germanicæ facturos, et impleturos omnia et singula capitula, prout in dictis præcedentibus, videlicet in Franckfordia, et in Nova-Civitate Austriæ pro expeditione hujusmodi exercitus per eos facta, avisata et oblata sunt. Verum quia prosecutioni hujus sancti negotii nonnulla impedimenta obstare videntur, petunt a sanctitate domini nostri, quatenus sanctitas sua certam dietam infra hunc, et proximam Quadragesimam ad oppidum imperiale Nurimbergense pro convocatione principum et communitatum nationis Germanicæ indicat, et legatum Apostolicum cum potestate pacem componendi et treuguas imperio statuendi mittat, qui etiam una cum his, quos serenissimus dominus noster imperator illuc misit, et principibus im-

[1] Gob. l. III. — [2] Id. eod. lib. Polyd. Virg. l. XXIII et alii. — [3] Gob. sup. l. III.

[1] Lib. brev. p. 92. — [2] Ib. p. 95.

perii aut eorum oratoribus de modis et ordine expeditionis, faciendique æquam taxam impositionis quatuor personarum ad exercitum mittendarum, necnon pacem, ut præmittitur, componendi et treugas indicendi tractet et ordinet.

« Item quod præfatus sanctissimus dominus noster ad tollendum dissidium inter gloriosissimum dominum nostrum imperatorem, et Matthiam de Huniade comitem Bistricem in regno Hungariæ exortum, utque securius transitus per idem regnum haberi possit, ex nunc statuat aliam dietam infra hinc et festum Paschæ in curia imperiali tenendam, in qua principes et comites imperii per se aut suos oratores compareant de præmisso transitu, aliisque ad necessariam provisionem exercitus requisitis tractaturi, quodque illic etiam adsit legatus de latere Sedis Apostolicæ cum plenaria facultate ad præmissa necessaria, qui præfatum dominum imperatorem et suos principes de classe navali certificare possit et certificet.

« Hanc cedulam, mox ut lecta et audita est, sanctissimus dominus noster una cum dominis cardinalibus acceptavit, et dietas supradictas indixit : primam videlicet Nurembergensem in prima Dominica Quadragesimæ, secundam in curia imperiali in Dominica Passionis per prædictos et modo prædicto tenendas ac celebrandas. Acta hæc fuerunt in palatio Apostolico XIX Decembris, MCDLIX, et ponatur in libro cancellariæ de mandato domini nostri papæ. Vicecancellarius ».

72. Indictis ita in proximum annum Norimbergensibus et Austriacis conventibus, Pontifex Encyclicis litteris singulos principes est adhortatus [1], ut pium ardorem, quem pro religione tuenda conceperant, in adeundis illis cœtibus explicarent, nec deessent fidei, qua Christo summo regi se obstrinxerant.

« Communis forma scriptorum brevium pro duabus dietis in Almania ordinatis missorum die XXII Decembris.

« Cum necessitas defensionis fidei et Dominici gregis exposceret conventionem Christi fidelium, nos quibus hæc cura principaliter a Christo, cujus licet immeriti in terris vicem agimus, imminet, Mantuanam dietam indiximus, et ad ipsam personaliter accedentes, de communi consilio et assensu charissimi in Christo filii nostri Friderici Romanorum imperatoris, et dilectorum filiorum principum Alemaniæ oratorum, exercitum validum contra Turchos quantocius congregandum conclusimus, ob cujus executionem duas dietas de eorumdem oratorum consensu congregandas ordinavimus, unam in Dominica *Invocavit* in oppido Nurembergensi, Bambergensis diœcesis, aliam in Dominica *Judica* in Passione Domini in curia imperiali, ad quas legatos nostros mittemus cum ad hæc optima facultate munitos ad componendum differentias inter principes et magnates, et cætera facienda ad expeditionem exercitus optima. Cum autem omnium Christianorum animos zelo fidei esse accensos, et ad tam sanctum opus animose concurrere oporteat, nobilitatem tuam, de qua singularissime confidimus et speramus, hortamur in Domino, et per fidem, qua in baptismo Christo regi nostro astrictus es, monemus et requirimus, ut dictas dietas personaliter accedere non postponas, vel si aliqua, inevitabilis necessitas, quod Deus avertat, affuerit, oratores tuos pleno mandato ad præmissa omnia tractanda et concludenda fulcitos illuc celeriter mittas : denique ad omnia te promptum reddas, quæ ad fidem Christianam pertinere noscuntur : ultra enim merita æternæ vitæ, quæ tibi a Christo propterea promittitur, Apostolicæ Sedis gratiam digne mereberis. Dat. Mantuæ XX Decembris ».

73. *Sigismundus Austriæ dux Pium Mantuæ adit.* — Dum ea gerebantur, venisse Sigismundum ducem Austriæ quadringentis stipatum equitibus, multaque nobilium caterva, et splendido apparatu, eique cardinales duos, et omnes curiæ ordines obviam ivisse, exceptumque in publica concione, ac Gregorium Hamburgensem ejus nomine coram Pontifice orasse, testatur Gobelinus [1] : Albertum quoque Marchionem Brandeburgensem, de quo supra mentio facta est, ad Pium Mantuam venisse, et a Pontifice etiam in publico purpuratorum senatu exceptum collaudatumque verbis ornatissimis, ut qui suam contra Turcas operam magno excelsoque animo spopondisset, ac donatum decem millibus aureis et equis duobus Apulis; tum proximo ineunte anno die Epiphaniæ sacro ensem Apostolica prece sacratum, et pileum margaritis ornatum inter solemnia sacra dono accepisse.

74. *De Polonis conciliandis cum Cruciferis actum.* — Gesta hæc cum Germanis; cum Polonis vero, quorum oratores a Casimiro rege missos Mantuam venisse narrat Cromerus [2], ut Pio de adepta dignitate gratulati, regem in ejus fide ac potestate futurum profiterentur : de conciliandа inter Polonos et Prussos equites concordia actum est, cum sacra in Turcas expeditio, ardente in regionibus illis bello, confici non posset : impetraruntque [3] regii oratores, ut Prussi, qui eas ante ob defectionem a cruciferis equitibus ad regem Poloniæ factam anathemate devincti fuerant, absolverentur : misit vero Pius ad pacandas Prussiæ res, et religiosam B. Mariæ militiam Polonis fœdere jungendam Hieronymum Cretensem archiepiscopum et Franciscum archidiaconum [4] Hispalensem : neque a pacis

[1] Lib. brev. p. 91.

[1] Gob. l. III. — [2] Crom. l. XXIV. — [3] Id. ib. — [4] Pius l. VI. p. 6.

consiliis erat alienus Casimirus, qui Albertum Austriæ ducem sollicitavit ad colloquium Wratislaviæ, vel Frankfordiæ, aut Gorlicii pro dirimenda controversia faciendum. Quod cum accepisset Pius, Casimirum ad redintegrandam concordiam incitavit [1], ut arma in Turcas verteret, cum facile laboranti rei Christianæ opitulari posset.

« Pius papa II Kasimiro regi Poloniæ illustri.

« Charissime in Christo fili, etc. misimus jamdudum ad serenitatem tuam venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum Cretensem causa pacis inter te et dilectos filios magistrum ac fratres Ordinis B. Mariæ Teutonicorum in Prussia componendæ, sperantes quod ipsa serenitas tua, zelo Christianæ fidei accensa, omnem molestiam ab animo pellens, vias pacis amplectatur. Verum quia ferocia Turcorum in Christianos in dies plurimum invalescit, non possumus nos continere, quin te, qui in hujusmodi tempestate Christi cultoribus apprime succurrere potes, quoties nobis occasio nova præbeatur, novis adhortationibus paterne moneamus. Et quia nuper nobis innotuit serenitatem tuam ob hanc causam ambassiatam ad dilectum filium nobilem virum Albertum archiducem Austriæ destinasse, hortantes quatenus archidux ipse sese personaliter Wratislaviam, Frankfordiam seu Gorliciam conferre velit, ubi et serenitas tua personaliter constitui paret, ea res nobis spem præbuit pacis assequendæ, quam ob respectum præmissorum pro præsentium ipsorum qualitate qualibet alia pace ardentius peroptamus. Ideoque serenitatem tuam in visceribus Domini nostri Jesu Christi commonentes adhortamur, quatenus aliqua illarum viarum seu interventu legati nostri, sive dilecti filii archiducis prædicti, vel utriusque eorum, etiam si diverso calle procedant, cum tamen ad unum finem pervenire nitantur, pacem præstes toti orbi Christiano peroptabilem; ex quo præter retributionis divinæ præmium, favores populi Christiani publice ac privatim assequeris. Dat. Mantuæ XIII Decembris anno I ».

75. *Quæsita a Gothis et Lithuanis auxilia, et fœdus cum principe Ciliciæ pactum.* Ad eliciendа etiam e Lituania, Gothia et Norwegia contra Turcas auxilia Pius Martinum e Fregeno in iis regnis nonnullisque Germaniæ provinciis nuntium creavit [2], ac tam in Norwegia quam in Suecia Apostolicam de conficienda crucesignata expeditione sanctionem promulgari jussit [3]. Tum ad urgendum parte adversa Mahumetem Turcarum imperatorem, ut vires in Asia Europaque distrahere cogeretur, Caramanum Ciliciæ principem acremque ejus hostem, qui fœdus antea cum Callisto III pepigerat, rogavit ut suas in Mahometem copias educeret, cum exercitus Christianus in illum signa attolleret.

« Pius papa II nobili viro magno Caramanno, spiritum sani consilii.

« Memores sumus bonæ voluntatis tuæ, quam tempore felicis recordationis Callisti papæ III prædecessoris nostri erga Christianos videbaris ostendere. Scimus etiam quæ per oratores tuos, et litteras contra Turchum pollicebaris si a fidelibus bellum illi inferretur. Cum itaque eo defuncto nos in locum suum simus vocati, nec minora quam idem prædecessor contra præfatum Turcum facere intendamus, hortamur nobilitatem tuam, ut in solito proposito perseverans, parare te interim velis, et ad bellum opportunum disponere sic, ut cum Christianus exercitus venerit, possis eodem tempore hostem invadere, et dominium tibi debitum recuperare : in quo operam nostram nobilitati tuæ non deesse cognosces. Credimus autem te intellexisse convocationem principum Christianorum, quam fecimus, et studium continuum, quod in parandis opportunis sedulo adhibemus. Ex iis de bono successu rerum omnia potes bene sperare. Dat. XVI Octobris anno II ».

76. *Datur imperium cardinali legato ut Turcis irruentibus adversetur.* — Assensit armorum fœderi Caramannus, cujus postea oratores in Occidentem venere, ut agitata tandem de bello Turcis inferendo consilia ad exitum perducerentur, de quibus suo loco. Interea Turca, dum plura verba inutilia miscentur a Christianis in Occidente, exercebat arma, ac latius victoriam terra marique proferebat ; adeo ut Rhodus et aliæ insulæ, a Callisto III partæ, in maximo periculo et extremo pæne discrimine essent : quibus de rebus factus certior Pius a Ludovico legato cardinale, qui classem dissolvere coactus fuerat, patriarcham Venetum agere cum senatu jussit [1], ut aliquæ auxiliares naves instruerentur, quæ Rhodiis se conjungerent.

« Pius papa II patriarchæ Venetiarum.

« Venerabilis frater, salutem, etc. Rediens ex Oriente dilectus filius noster Ludovicus tit. S. Laurentii in Damaso presbyter cardinalis, camerarius noster, retulit nobis quanto in discrimine Rhodus et aliæ insulæ proximis temporibus per classem nostram recuperatæ versentur ; cum et fatigati assiduis calamitatibus potentissimo hosti resistere nequeant, et in præsentiarum defensor sit nullus qui bonæ eorum voluntati suffragium afferat. Videntes igitur quantum detrimenti acceptura esset fides Catholica illarum amissione, et cupientes in eo, quod possumus, præsenti necessitati occurrere, donec in futura dieta firmius aliquid statuatur, decernimus aliquot triremes armare, et ad illas

[1] Lib. brev. p. 93. — [2] Lib. IV. p. 301. — [3] Ib. p. 341.

[1] Lib. brev. p. 27.

partes celeriter mittere, quæ præsidio sint insulis antedictis, non dubitantes Rhodienses ipsos, quorum res potissimum agitur, adjumentum, quod poterunt, ad hoc allaturos, etc. » Addit imperia, ut in eum sacri belli apparatum viginti quinque millia ducatorum e decumis Dalmatiæ tribuat. « Dat. Senis penultimo Martii anno I ».

77. Nulla valida auxilia maritima submissa sunt, quocirca Lesbos et aliæ insulæ a Callisto, ut dicebamus, Turcis ereptæ, a Mahomete[1] brevi occupatæ, de quo iterum inferius. Hoc interim spatio Turcæ Zendren[2], munitissimam arcem Rasciæ, expugnarunt : tum in Bosna Synderoviam[3], quam Matthias Hungariæ rex Stephano regis Bosnæ filio propugnandam tradiderat, in suam potestatem redegere, corrupto ingenti auro Bosnensi principe, qui quamvis antea oratores Mantuam pro eliciendis auxiliis in Turcas legasset, mox tamen ad hostem descivit. Trepidatum inde maxime est in Pannonia, cum jam Barbaris in Walachiam et Hungariam facilis aditus pateret ; excitusque Turcicæ irruptionis fama Pontifex Joannem cardinalem Carvajalem legatum, qui in Germaniam ad Fridericum imperatorem Matthiæ conciliandum abierat, redire in Pannoniam Turcisque propulsandis operam navare jussit, non defutura illi auxilia pollicitus[4].

« Pius papa II cardinali S. Angeli.

« Dilecte fili, etc. Ex litteris tuæ circumspectionis in Novacivitate ultimo datis intelleximus, quæ de tenenda inter imperatorem et regem Hungariæ dicta, deque novo ac repentino Turcorum adventu significas. Fuerunt nobis hæc nova satis molesta, et dolemus eam istic esse rerum conditionem, ut imminentibus periculis concorditer obviari non possit. Omnipotens Deus qui animum nostrum cognoscit, et necessitatem videt populi sui, misericorditer auxilium præstare dignetur. Placet ut invalescentibus de præfato Turcorum adventu nuntiis celeriter in Hungariam redeas, et sicut hactenus gloriose fecisti, pro honore Dei et Apostolicæ Sedis omnia mediteris et facias, quæ in hoc rerum articulo tibi sunt possibilia. Non ignoramus quibus præsidiis instructum te esse oporteret ad felicem prosecutionem laborum tuorum. Scimus etiam pro salute Christianæ reipublicæ quid expediret : verum, dilecte fili, ultra non possumus, et voluntas nostra vires transcendit. Hanc solam ob causam hic sumus, iter olim ingressi non sine magnis laboribus, et manifesto periculo rerum nostrarum. Dies quoque et noctes exhortari principes et potentatus Christianos numquam cessamus, ut ad hoc ipsum conveniant, et nobiscum sanctam expeditionem capessant, atque ita usque in finem laborare non desinemus, nihil penitus omissuri, quod Deo beneplacitum, et nobis debitum esse noscamus, sperantes in divina pietate quod pium desiderium nostrum frustrari non patietur. Dat. Mantuæ XI Junii anno I ».

78. Misit etiam eidem legato Apostolicum Diploma[1], quo sacra indulgentiarum præmia iis proposita erant, qui arma in Turcas strinxissent : tum viginti nummorum millia suppeditavit[2], ut mercenarios milites colligeret : sed cum Turcæ signa in Græciam reflexissent, eam vim auri repetiit in bellum sacrum impendendam : « Intelleximus, inquit, Turcum cum exercitu suo in Græciam se recepisse, et metum illum acrem cessare ». Tum aliis exposuit litteris Pius[3] eidem cardinali legato refrixisse admodum in Christianis principibus sacri belli ardorem, privatisque tantum commodis illos studere, ac licet antea Italia arma adversus Turcas sumere decrevisset, jam omnia illa consilia Gallorum nova in regnum Neapolitanum irruptione confundi : addidit tamen cœptis se non defuturum, ac duodecim millia equitum Pontificio sumptu aliquot mensibus sustentaturum, cum maxime rex Matthias duodecim alia equitum nonnullaque peditum millia in Turcas immittere spopondisset : conferret itaque cum rei bellicæ peritissimis consilia, quanto ad eosdem Christi hostes oppugnandos exercitu opus esset, et ex quibus nationibus is conflandus videretur.

« Pius papa II cardinali S. Angeli.

« Non invenimus, ut verum fateamur, eum zelum in animis Christianorum, quem sperabamus. Vidimus paucos admodum esse quibus de publicis rebus major cura esset, quod quamvis omnes ferme ad propria intendentes satis hoc tempore ostenderunt falsam esse antiquam calumniam, quam Sedi Apostolicæ imposuerunt, nullosque nunc magis quam ipsos esse accusandos. Videbamur tamen, nisi novum negotium intervenisset, res Italicas satis egregie in obsequium Dei disposuisse, siquidem principes ejus omnes ac potentatus jurejurando, voto et chyrographo proprio se ad hoc ipsum solemniter obligarant. Verum cum ex civitate Januensi instructissima classis nomine Gallico ad miscendum regnum Neapolitanum profecta nuperrime sit, veremur ne non solum partes illæ bello implicatæ defuturæ sint operi nostro, sed reliquæ quoque studio partium incitatæ in eamdem perturbationem paulatim trahantur ; quod sane dolendum est ac lamentandum, nobis præsertim, qui tot laboribus usque in hanc diem absumptis cernimus, nisi resistat Deus, primam partem sudoris nostri in mutuas Christianorum miserias ire : non tamen, dilecte fili, propterea desinimus omnino, neque fit opera

[1] Æn. Sylv. hist. Asiæ c. 88. — [2] Pius lib. brev. p. 56. — [3] Gobel. l. III. — [4] Pius lib. brev. p. 44.

[1] Pius lib. brev. p. 46. — [2] Ib. p. 46. — [3] Ib. p. 86.

nostra remissior. Confidimus in eo, qui non deserit sperantes in se, et potens est corda hominum immutare. Videbunt plane omnes Deum Christianorum causam usque in finem non derelinquere. Et quoniam si non dat Deus quod volumus, omittere non debemus quod offert, cupimus proposita tibi ratione consilii nostri judicium tuum exquirere. Committimus igitur tuæ circumspectioni, et stricto mandato injungimus primum, ut communicato cum rege, et cum quibus tibi videbitur consilio, mature intelligas quot millibus armatorum opus esse statuatur ad hanc expeditionem feliciter prosequendum : dein quibus ex locis, et ex quibus generibus hominum haberi hic exercitus utiliter possit. Insuper cum rex ipse per oratores suos offerat duodecim equorum, et peditum nonnulla millia suo stipendio ad hoc bellum conferre, et nos etiam duodecim millia equorum, si facultates aderunt, armare et manutenere per aliquot menses nostro sumptu cupiamus, qua ratione hoc facere quam minima cum impensa possimus, etc. Dat. Mantuæ v Novembris anno II ».

79. *Dissidia Sicula ad tempus pacata.* — Exinde igitur belli sacri consilia magis senescere cœperunt, cum Galli a Neapolitani regni proceribus Ferdinando infensis excitati [1] recuperandi juris pristini occasionem nollent deserere ; Pius vero cum gesta a se tueri, et regnum Ferdinando vellet asserere, censuerat pacandum Neapolitanum regnum creato illius rege Ferdinando, at indeque magis bellorum faces accensæ fuerunt, cum principes Aragonium spurium sibi imperare indignarentur, magisque ad Renatum regem spectarent eorum animi, plures etiam poscerent, ut Ecclesiasticæ ditioni conjungerentur : inter quos Aquilani Pio se obtulere [2] ; sed illos ipse Ferdinando subesse jussit. Adversarum partium signifer erat Joannes Antonius Ursinus, Tarentinus princeps, summaque contentione incubuit Pius ad rebellium hosce motus in primo exortu compescendos : tertia enim Februarii die, dum Perusii versabatur, designatum episcopum Theanensem componendæ discordiæ inter Tarentinum et Ferdinandum concitatæ operam dare jussit, pluribusque litteris eumdem Joannem Antonium hortatus est [3], ut conjunctionem cum Ferdinando conciliaret, tum vicissim Ferdinandum [4], ut principem ipsum Tarentinum sibi devinciret, neve illum sectatoresve ulla ratione lacesseret, ne Turcis in Italiam pateret aditus ; summa enim a se studia collocatum iri pro ea lite componenda.

80. Nec vero Ferdinandus Pontificiis beneficiis respondere visus est, qui cum regnum Neapolitanum Pii beneficentia accepisset, neque illud sine ejus ope retinere posset, cunctaretur Beneventum Romanæ Ecclesiæ restituere, et pactiones antea confectas implere, qua de re Pius hisce litteris questus [1] est :

« Pius papa II Ferdinando.

« Charissime in Christo fili, etc. Non satis intelligere possumus, unde tam longa dilatio in consignanda nobis arce Beneventi procedat ; unum in hoc scimus ea ex re non solum nos admirari et dolere, sed cæteris quibus nostra in te charitas et conventio facta sunt nota, obloquendi, et secus quam sit de tua voluntate sentiendi materiam dari, cum non satis verisimile appareat, te nolente ac repugnante, difficultates hujusmodi objici. Præterea cum hæc tam longa procrastinatio ad honorem tuum non cedat, et rebus nostris nocumentum plurimum possit afferre, hortamur serenitatem tuam in Domino, et attente requirimus, ut huic rei diligenter intendens debito tuo coneris, quantum in te est, satisfacere, etc. Dat. Senis XII Martii anno I ». Veritus Ferdinandus ne Pium retento Benevento a se abalienaret, cujus gratia in solio Neapolitano stabat, resque suas affligeret, eam urbem, quam Alfonsus flagitio jam ante occuparat, ac dein pactione præfecturam extorserat, restituit, præfectumque Pontificium Petrum Archangelum Urbinatem in arcem induxit : de quo actæ a Pio gratiæ [2]. Missus autem ab eo est cum amplissimis mandatis Apostolicus nuntius archiepiscopus Ravennas [3], ut Neapolitani regni proceres in officio, ac Ferdinandi obsequio contineret, dirimeretque controversiam, quam Joannes Antonius princeps Tarentinus cum Ferdinando habebat :

« Bartholomæo archiepiscopo Ravennati, nostro et Apostolicæ Sedis oratori, salutem etc.

« Cum, sicut accepimus, dissensiones, quæ inter charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum regem Siciliæ illustrem, et dilectum filium nobilem virum Joannem Antonium principem Tarenti superioribus mensibus vigentes, inimico pacis et satore zizaniæ suadente, adeo processerint, ut nisi mature provideatur, hæc eorum contentio ad arma et bellum sit proculdubio evasura ; nos, qui tam propter regem ac principem præfatos, quos tanquam caput et membrum invicem magis convenire ac regni Siciliæ tranquillitatis et pacis auctores et conservatores esse deceret, quam etiam propter illius incolas, quorum quietem paterne desideramus, de præmissis dissensionibus summe dolemus, etiam non mediocriter metuentes ne studiosissimus hostis eversionis nostræ Turchus, quem magnis apparatibus statuisse ferunt proxima Æstate in Christianos, quacumque sibi via facilius patere poterit; toto conatu irrum-

[1] Sur. l. XVII. c. 1. — [2] Lib. IV. brev. p. 9. — [3] Ib. p. 11. 19 et 79. — [4] Pag. 18 et 22.

[1] Lib. IV. brev. p. 22. — [2] Lib. brev. p. 52. — [3] Lib. XXXI. p. 209.

pere, capta occasione belli hujusmodi ex locis illis accessum in Italiam quærat, memoresque quanta cum difficultate superioribus annis res Italiæ compositæ fuerint, cujus quidem compositionis ac pacis facile dictum bellum posset esse inversio, ad componendos hos motus fraternitatem tuam, de cujus probitate, industria atque virtute, et in rebus gerendis solertia experimentum sæpenumero factum est, duximus ad regem et principem præfatos specialiter destinandum, confidentes in Domino, quod ipsis rege ac principe ob nostram et Sedis Apostolicæ reverentiam, depositis quibuscumque indignationibus atque odiis ad nostram quam tu expones voluntatem propendentibus, contentiones ipsæ quantocius sopiri poterunt; nosque ad obsistendum eorumdem Turchorum ferociæ quietius poterimus operam dare, etc. » Instruit auctoritate, ut inducias imperet inter adversas partes, earumque fœderatos : concordiam vero respuentes percellat anathemate : at si pacis consiliis assenserint, fœderis pactiones confirmet. « Dat. Senis, etc. anno Dominicæ incarnationis MCDLVIII, XIII kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ».

81. Sedari ea controversia inter Ferdinandum et principem Tarentinum visa est, restitutis Tarentino aliquot oppidis, quæ Ferdinandus occuparat : hunc tamen pressisse alto pectore odia, ut illa opportuno tempore effunderet, refert Collenutius [1]. Et quidem brevi pristinas recruduisse inimicitias ex litteris Pontificiis colligitur XVI Septembris die exaratis [2], quibus regem ipsum ad pacem adhortatur [3] Pius : quo tempore Joannes, dux Lotharingiæ, Renati regis filius, expeditionem, Genuæ ad eripiendum Ferdinando, sibique asserendum Neapolitanum sceptrum conficiebat, ac nondum in illum militem ducere potuerat, quod ejusdem Ferdinandi et Francisci Sfortiæ ducis Mediolanensis opera a Petro e Campofregoso, quem pœnitebat principatu sponte abiisse, Gallosque, quos vocaverat, ejicere annitebatur, gravissimo bello implicitus distineretur, et ægerrime Genuam propugnaret : sed demum Petrus Fregosius, qui in urbem irruperat, omniaque, ut ea potiretur, tentabat discrimina, succubuit [4], atque in tumultuaria pugna misere ab adversariis trucidatus est. Solutus itaque eo metu Joannes, paternum regnum recuperaturus, comparatam partim Massiliæ, partim Genuæ classem III id. Octobris conscendit, citerioremque Siciliam adortus est [5]. Pepigerat [6] ille fœdus cum Antonio Cantiliæ et Crotoni marchione, qui Calabriam ad faciendam rebellionem induxerat : sed antequam illi posset se conjungere ab Alfonso Davalo profligatum reperit : jamque de reditu cogitare cœperat, cum Wulturnum ingressus, ut novas res tentaret, Marzanus Suessæ dux et Rossani princeps se ejus partes defensurum pollicitus est, ac plures principum urbiumque a Ferdinando ad Joannem ipsum Andegavensem defectiones secutæ, de quibus suis locis agetur : nunc reliqua hoc anno gesta prosequimur.

82. *Altacer a Lusitanis captum et clerici a censuris soluti.* — Exponente Pontifici Lusitano rege plures clericos, dum in Africa Altaceris oppidum nobile ex infidelium tyrannide eriperetur, restitueretúrque Christi cultui, strinxisse ferrum in Barbaros, impiumque fudisse sanguinem, Pius subjecto Diplomate censuras omnes dissolvit [1], quibus ob factas cædes infidelium irretire se potuissent atque in pristinum honorum ac dignitatum gradus restituit.

« Ad futuram rei memoriam.

« Nuper pro parte charissimi in Christo filii nostri Alfonsi Portugalliæ et Algarbii regis illustris nobis fuit expositum, quod olim cum ipse rex pro Christianæ fidei limitibus propagandis ac infidelibus ad fidem orthodoxam reducendis ad partes Africæ, quæ per Saracenos et crucis vivificæ æmulos occupantur, cum magna classe et multitudine bellatorum sæcularium, ac etiam regularium, necnon sacerdotum et clericorum se personaliter contulisset, et oppidum Altaceris, quod tunc per ipsos infideles detinebatur, obsedisset, ac postea favente Domino vi cepisset, presbyteri et clerici præfati tam pro suarum ac regis exercitus prædictarum personarum defensione, et ipsorum oppidi infidelium expugnatione, quam etiam zelo fidei accensi cum armis eisdem regi et exercitui assistendo, una cum aliis bellatoribus contra ipsos infideles acriter pugnaverunt, eidemque regi præstiterunt consilium, auxilium et favorem ; in quibus quidem conflictu et expugnatione nonnulli vulnerati et mutilati sunt, quorum aliqui spiritum exhalarunt : quare pro parte præfati regis nobis fuit humiliter supplicatum, ut eorumdem presbyterorum et clericorum statui super his opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui salutem appetimus singulorum, hujusmodi supplicationibus inclinati omnes et singulos presbyteros et clericos sæculares pariter et regulares, qui una cum dicto rege in expugnatione oppidi prædicti interfuerunt, sibique, ut præmittitur, vel alias quomodolibet inibi præstiterunt auxilium, consilium et favorem, quorum omnium nomina, cognomina, qualitates, eorumque dignitates, et quæ obtinebant seu obtinent administrationes vel officia, et Ecclesiastica, sæcularia et regularia beneficia præsentibus haberi volumus pro expressis et singulariter designatis, ab homici-

[1] Coll. l. VI. — [2] Id. ib. — [3] Pius lib. brev. p. 78. — [4] Foliet, hist. Genuen. l. XI. — [5] Pius lib. brev. p. 86. — [6] Gobel. l. IV. Collenut. l. VI. Pontan. l. I. Surit. l. XVII. c. 1 et seq. Bizar. l. XIII. Foliet. l. XXI. Collenut. sup. l. VI.

[1] Lib. VII. p. 13.

diorum hujusmodi reatibus, ac omnibus et singulis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris et pœnis, si quas propterea incurrerunt, auctoritate Apostolica tenore præsentium ex certa scientia absolvimus, etc. » in pristina ipsos jura restituit. « Dat. Mantuæ anno MCDLIX, III id. Octobris, Pontificatus nostri anno II ».

83. *Pax inter Gallum et Burgundum confirmata; Valentinensis et Ingolstadiensis academiæ erectæ.* — Ad continendos etiam in pace Carolum Francorum regem, et Philippum ducem Burgundiæ provinciam dedit[1] archiepiscopo Bisuntino, et episcopis Lausanensi, Basiliensi, Tullensi et Cameracensi, ut quæ Eugenii, Nicolai, Callisti Diplomatibus de fœdere inter Francum Burgundumque tuendo sancita erant mandari operi curarent[2]: primatum Joannis archiepiscopi Bituricensis adversus eos, qui crucem in archiepiscopatu Bituricensi præferri vetuerant, asseruit, intentato iis, qui adversarentur, anathemate: instituit[3] Delphini Viennensis precibus adductus Valentinensem academiam, eamque privilegiis illis exornavit, quæ Aurelianensi, Tolosanæ et Montispessulani tributa essent: Ingolstadnesem[4] a Ludovici ducis Bavariæ rogatu excitavit, et Taurinensis[5] vetera privilegia confirmavit.

Hoc anno novam militiam, Societatem Jesu Christi nuncupatam, quæ se bello in Turcas gerendo fideique amplificandæ devoverat, multis privilegiis decoravit, atque universos præsules, reges ac principes rogavit, ut eos, qui hujusmodi se societati aggregarent proficiscerenturque in Barbaros, opera et studiis juvarent; quæ litteræ hac nota temporis consignatæ[6]: « Dat. Mantuæ anno MCDLIX, III kal. Julii, Pontific. anno I ».

84. *Gregorio Græcorum patriarchæ apud Sedem Apostolicam vita functo sufficitur cardinalis Isidorus Ruthenus.* — Eodem anno Pius, defuncto in Romana curia Gregorio patriarchæ Constantinopolitano, Isidorum Ruthenum in ejus locum subrogavit, de quo extat hoc Diploma[7]:

« Venerabili fratri Isidoro episcopo Sabinensi, salutem, etc.

« Cooperante Dei miseratione, in Œcumenica Synodo generali Florentina, tempore felicis recordationis Eugenii papæ IV prædecessoris nostri congregata, sedato schismate, statutum et ordinatum fuit, ut quamprimum aliquam ipsarum duarum partium dicti patriarchatus per cessum vel decessum, aut alia quavis dimissione illi tunc præsidentis vacare contingeret, patriarchatus ipse et Ecclesia Constantinopolitana reintegraretur, et deinceps unus tantum eidem Ecclesiæ tam Latinorum quam Græcorum patriarcha præesset; successive vero altera parte ejusdem patriarchatus, videlicet Latinorum cui bonæ memoriæ Joannes Contareno patriarcha Constantinopolitanus inter Latinos, dum viveret, præsidebat, per obitum ipsius Joannis patriarchæ extra Romanam curiam defuncti vacante, piæ memoriæ Nicolaus papa V etiam prædecessor noster, statutis et ordinationibus dicti Concilii se conformans, voluit quod bonæ memoriæ Gregorius patriarcha Constantinopolitanus, qui alteri parti, videlicet Græcorum, præfuerat et tunc præerat, pro vero et unico patriarcha Constantinopolitano haberetur et reputaretur; necnon illi Ecclesiam Nigropontensem hujusmodi per se tenendam, regendam et gubernandam in spiritualibus et temporalibus sub certis modo et forma commendavit ». Et infra: « Cum itaque præfata Ecclesia Constantinopolitana per obitum ejusdem Gregorii patriarchæ, qui nuper apud Sedem Apostolicam diem clausit extremum, apud ipsam vacaverit et vacet ad præsens, nullusque de illa præter nos hac vice se intromittere potuerit sive possit », et infra, « de persona tua eisdem Constantinopolitanæ et Nigropontensi, (conjunctæ enim fuerant donec Constantinopolis recuperaretur Ecclesiis providimus, teque illis præfecimus in patriarcham et pastorem, etc. Dat. Senis anno MCDLIX, XII kal. Maii, Pontificatus nostri anno I ».

85. *In Cypro ortæ graves dissensiones.* — Commendata est a Pio[1] eidem cardinali Nicosiensis Ecclesia, adeo ut una cum ea episcopatum Sabinensem, Nigropontensem archiepiscopatum et patriarchatum Constantinopolitanum gereret. Exambiverat Nicosiensem sedem Jacobus Joannis Cyprii regis filius nothus, cui reginæ Helena et Carlotta adversatæ[2] sunt, scripsereque ad Pontificem indignum illum Ecclesiastico fastigio, ut qui manus humano sanguine inquinasset, quas litteras cum intercepisset Jacobus, efferatus odio, contracta valida factiosorum manu, Nicosiam ingressus est, ac sibi infensos contrucidavit, illiusque urbis imperium occupavit, donec adventu Ludovici ducis Sabaudiæ filii, qui ad Carlottæ viduæ thorum Cypriumque solium vocabatur, territus, ad sultanum Ægyptium profugit. Porro Ludovicus Ludovici ducis Sabaudiæ secundo genitus, cujus frater natu maximus imbellis corpore pietate inclaruit, ut suo loco dicetur, Cypria corona redimitus, regios Cypri, Jerosolymæ et Armeniæ titulos conjunxit[3]. Qui vero, dum in itinere prope Mantuam transiens ubi agebat Pontifex, accedere ad illum, ut de bello sacro in Saracenos gerendo regnoque contra infideles tuendo ageret, per summam imprudentiam contempse-

[1] Lib. XXXII. p. 308. — [2] Ib. p. 100. — [3] Ib. p. 313. — [4] Lib. IV. p. 87. — [5] Lib. III. p. 19. — [6] Ib. p. 201. — [7] Lib. III. bull. p. 463.

[1] Lib. III. Bull. p. 464. — [2] Steph. Lusit. in hist. Cypri hoc ann. Bosius p. 2. hist. Hier. l. VII. — [3] Steph. Lusit. ubi sup.

rat, adeo ut Pius inter cardinales præsagierit, contemptorem Sedis Apostolicæ a Barbaris regno deturbatum iri, ad sultanum Ægyptium veluti illius imperii vectigalis oratores misit, ut regias vestes ab illo impetraret; jamque sultanus ei dandas decreverat, cum Amiræ ac Mamaluchi, qui Jacobo studebant, ut qui ex Mahumetica impietate licet spurius sorori legitimæ præferendus esset, obstiterunt : Mahometes etiam Turcarum imperator hortatus est Ægyptium, ut Jacobum Carolæ præferret, cujus vir Gallico cretus sanguine Gallos in Syriam inducere posset, quibus permotus sultanus Jacobum regem Cypri pronuntiavit, cum prius illum impio et nefandissimo sacramento sibi obstrinxisset, ac regiis vestibus ac diademate insignitum per urbem circumduci jussit. Tum Eliam pseudocarmelitam, qui nefaria hæc omnia consilia suggesserat, religionis Christianæ hostem, archiepiscopum Nicosiensem renuntiavit, armisque Ægyptiis Ludovicum Sabaudum cum Carola depellendum regno sanxit : de quo bello proximo anno dicetur. Nunc de novis Christianæ fidei apostatis illusis a dæmone nonnulla cruentis deflenda lachrymis adjungamus.

86. *Fascinariorum secta oborta.* — Hoc anno Atrebati, et in circumjacente agro narrat Monstreletus [1] patefactam perniciosissimam hæresim dictam Waldesianam, nimirum homines utriusque sexus in avia loca abripi solitos ad funestos conventus, quibus præerat dæmon, qui virili specie visendum se præbebat, ita tamen ut numquam ora ostenderet, dabatque imperia ac leges, quibus colendus atque adorandus foret : tum a singulis ano suo libari oscula jubebat, dein pecuniolam cuique porrigebat, vina dapesque opipare instruebat, quibus exsaturati pecudum ferarumque ritu in concubitus ruebant. Quibus cognitis a judicibus et censoribus fidei, plures Atrebatenses cives insignes, et alios obscuri generis homines captos, scelusque confessos igni concrematos fuisse.

87. *Constitutis de non conferendo episcopatu junioribus clericis.* — Per idem tempus flagitante Carolo Francorum rege a Pio, ut comitem Marchæ consanguineum suum Castrensem episcopum crearet, Pontifex cum animadvertisset illum ætate muneri imparem, quippe qui decimum nonum tantum annum agebat, hæc ipsi rescripsit [1] :

« Pius papa II regi Franciæ.

« Is (nempe comes de Marca regis consanguineus), pro quo scribebatur, non excedere annum decimum nonum, imo et infra illum esse asseritur : nec videmus quo pacto ministerium episcopale tali ætati sine reprehensione possit committi, quod alioquin in robustioribus annis, et multa rerum experientia non facile est adimplere ». Et infra : « Laudavimus semper et laudari audivimus id, quod tempore felicis recordationis Nicolai papæ V prædecessoris nostri in re simili a te dictum affirmatur; nam cum ad preces tuas regias quidam minor annis cathedrali Ecclesiæ ab eodem Pontifice esset præfectus, improbasse sublimitatem tuam provisionem tam immaturam, et insuper dixisse : Quanquam ego intercesserim, numquam putavi tamen hoc illum esse facturum, ostendens videlicet, quæ tua esset rogandi necessitas, et quod esse deberet Apostolicæ Sedis officium. Hac ergo nos in præsentiarum spe ducti majori cum fiducia honestati adhæsimus, et non concessimus quod petebatur, credentes quantum ad annos tuæ serenitatis accessit, tantum ad bonitatem tuam et sapientiam accessisse. Obtulimus tamen dilectis filiis nostris Rothomagensi et Avinionensi cardinalibus, quorum ea in re vehementissimum studium fuit, velle nos, quousque is adolescens ad vigesimum quintum annum accederet, administratorem idoneum antedictæ Ecclesiæ, (nempe Castrensis) dare, asserentes id quod revera est, eodem tempore magnos intercessores non defuturos, qui sibi illum vel a nobis, vel a nostris successoribus valeant impetrare : nam declarare ex nunc eumdem episcopum esse quamprimum ad ipsam ætatem pervenerit, indecens multum visum est, nec cum bona conscientia posse concedi : scit enim tua serenitas juventutis cursu nihil esse incertius, et hunc ipsum adolescentem, quanquam nunc omni probitate sit commendabilis, posse interim tamen talem invadere, ut episcopali munere indignum se reddat; nec convenire, ut cum nos futurorum simus ignari, certum eventum de moribus hominis nobis ipsis polliceamur, etc. Dat. etc.

[1] Monstr. vol. 3. p. 83.

[1] Lib. brev. p. 81.

PII II ANNUS 3. — CHRISTI 1460.

1. *Indicta a Pio II in cœtu Mantuano expeditio in Turcas.* — Indicta est anno millesimo quadringentesimo sexagesimo, Indictione octava, in Mantuano conventu a Pio solemnis expeditio ab omnibus Christianis conficienda ad religionem contra Barbaros defendendam, editumque ea de re Apostolicum Diploma [1], quo universis Christi cultoribus ingentes a Mahomete II in expugnata Contantinopoli aliisque provinciis evastatis acceptæ clades propositæ sunt, ac decretæ preces a sacerdotibus inter sacra fundendæ diebus Dominicis : tum noxarum venia arma sacra in impios capturis promissa.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Ecclesiam Christi variis mundi turbinibus ac persecutionibus agitatam ex divinis Scripturis, et veterum Annalibus semper agnovimus, quæ cum a capite ac sponso suo Christo scilicet auctore regatur : cui, sicut ipse testatur, omnis potestas in cœlo et in terra divinitus est attributa, numquam sine nutu divinæ dispositionis talia sustineret, nisi ipse ad correctionem exercitationemque fidelium hoc inferri permitteret ; interdum etiam impios et injustos occulto aliquo instinctu ad punienda populi sui peccata excitat : sic namque per ignaros et nescios errata populi sui corrigit et punit divina justitia, sicut quondam per Sennacherib, per Nabuchodonosor, per Antiochum aliosque quamplures populum Israeliticum delinquentem afflixit, sicut ipse per prophetam eloquitur : *Virga furoris mei Assur ;* ipse autem non cognovit. Verum etsi profanis et impiis tanquam instrumentis atque flagellis ad coercenda peccata utatur Altissimus, illos tamen impia vanitate superbientes, et quasi secures et serras contra eum, qui cædit vel secat in eis gloriantes, etiam per illos ipsos, quos prius flagellari permisit, emendatos atque correctos deprimit et conterit divina potentia : quæ cum in divinis Scripturis facta legantur, et ad nostram instructionem scripta probentur, cunctos fideles oportet præsentem persecutionis angustiam, et pari pœnitentiæ fructu divertere, et animos spe divina fundare, scientes se divina prædictione, et prophetica in Psalmis contestatione commonitos, dicente Domino : *Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint, visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum : misericordiam autem meam non disperdam ab eis, neque nocebo in veritate mea, neque profanabo testamentum meum.*

« Quanquam autem Turchorum pressuram, et persecutionis instantis rabiem merito nostræ iniquitatis incidisse profiteri humiliter debeamus, speramus tamen atque confidimus illis diutius sævire permissum, ut superbia eorum altius ascendente, et divinam ultionem provocante, jam quasi eorum malitia consummata, acriori vindicta plectantur, Amorræorum et Amalechitarum exemplo, quos licet Deus propter peccatum in filios Israel sævire permisisset, illos tamen in manu eorum cum omni terra tradidit, præcipiens ut nemini parcerent, sed illos ultima internecione delerent. Quod si pridem multifariis gentilium atque hæreticorum persecutionibus fideles suos voluit comprobare, istis tamen temporibus, vergente jam sæculi occasu, quo, Salvatore testante, omnium abundavit iniquitas, et refriguit charitas multorum, gravior procella, et terribilior pressura, qualis ante non fuit, cervicibus nostris incumbit, cum radix illa peccati, minister diaboli, antichristi præcursor, perfidissimus Mahumet, spiritu superbiæ elatus, in Christi cultores rabiem sui furoris exercet, qui illa miseranda et nunquam satis deflenda Constantinopolitana cæde ac strage grassatus, nec tamen satiatus, tanquam sanguinaria bestia hausto Christiano sanguine pollutas fauces explere non potest, sed novas in Dei cultores pœnas excogitet, cujus insatiabilis carnificis tanta rabies est, tam inexplicabilis libido dominandi, ut totum Occidentem sibi subjicere, et totius Christiani nominis paret ac moliatur exitium, cujus cum execranda rabies intolerabi-

[1] Lib. VII. p. 256.

lisque superbia semper excrescat, adesse jam diem ultionis ipsius, et vindictæ tempora festinare creduntur.

2. « Sane licet felicis recordationis Nicolaus papa V prædecessor noster post ipsius Constantinopolitanæ urbis calamitosum excidium ad vindicandas Christi injurias, et illius furorem reprimendum, generalem expeditionem indixerit, regesque et principes, atque sæculi potentes, et cunctos Christicolas ad defensionem fidei excitarit, et ipsum pio studio felicis recordationis Callistus papa III fuerit imitatus, nullus tamen hactenus optatus fructus peccatis exigentibus secutus esse dignoscitur, nec interea destitit divina censura acrioribus nos verberibus excitare, Christianis finilimis cæde, rapina, tormentis et miserabili servitute affectis, donec jam incendium sensim excrescens omnia per circuitum erumpente flamma conflagrare cœpit. Nos vero, qui ipsis prædecessoribus, sicut Domino placuit, re infecta sublatis, divina favente clementia, ad apicem summi Apostolatus fuimus assumpti, divinæ vocis cohortamur imperio, ut in tanto fidei Christianæ discrimine periculum desidiæ, quatenus possumus, declinemus. Itaque fidei urgente nos zelo in ipsis nostri Apostolatus initiis ad excitandum Christianorum soporem Mantuam nos advehi fecimus, ubi in præsentiarum constituti generalem conventum pro fidei causa tenemus, multa cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus ac principibus, tam Ecclesiasticis quam sæcularibus, sive eorumdem principum legatis conferentes atque tractantes, post maturam et diutinam deliberationem, de eorumdem fratrum consilio et assensu, necnon oratorum et prælatorum in conventu Mantuano præsentium unanimi voto, modo quo sequitur duximus providendum.

3. « In primis generale bellum atque expeditionem contra perfidissimos Turchos, Dei nostri acerrimos hostes, more prædecessorum nostrorum, qui generales expeditiones, vel ad liberandum Terram-Sanctam, vel contra alios infideles indixerunt, ab omnibus Christi fidelibus triennio duraturum gerendum ac suscipiendum esse decernimus, omnes et singulos Christianos ad præsidium ejus belli pariter pro viribus invitantes, decernentes pariter in tantæ necessitatis articulo unumquemque pro viribus, et secundum quotum intra dicendum ex suis facultatibus debere conferre. Et quoniam Moyses, qui summi sacerdotis et Christi vicarii typum gessit, ad superandum Amalech figuram Christi portabat, in signo et sacramento crucis allevabat supinas manus, nec vincere adversarium potuit, nisi postquam stabilis in signo allevatis jugiter manibus orando perseveravit, utrumque intelligimus faciendum. Itaque scientes fidelibus de instantia orationis esse fidendum, mandamus ut in omnibus civitatibus ac locis insignibus diebus Dominicis preces in sacrificiis ac missarum solemniis, nominatim ad Dominum effundantur, ut ipse, qui est propugnator invictus, propugnatores suos adjuvet, et pro sui nominis gloria decertantibus in prælio tamquam dominus fortis ac præpotens præliator assistat : milites vero et bellatores ipso vivifico signo, quod Moyses in figura contra serpentem erexit, contra alterum vero serpentem diabolique ministrum Mahumetem volumus insignire, illius signi memoriam præferentes, quod super domos, cum terram Ægypti Deus perculeret, jussit affigi : quandoquidem in imagine præcedens veritate complebitur, ut in agni sanguine et in signo Christi victoriæ trophæum sint relaturi.

4. « Insuper universos Christianorum principes, quacumque etiam imperatoria, regali aut reginali, ducali vel quacumque dignitate præfulgeant, voce Domini commonemus, ut cognoscant se reddituros esse rationem propter Ecclesiam sanguine redemptam, quam ab illo tuendam acceperunt, quorum Deus virtutem excitare nos jussit, ac ore prophetico commonere dicens : *Nunc, reges, intelligite : erudimini qui judicatis terram. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus ;* terribilis est enim qui aufert spiritum principum, terribilis apud reges terræ. Meminerint Saulis exempli, qui pro eo quod non obedisset voci Domini, ut Amalechitas ejus hostes extrema interemptione non delevisset, a Domino reprobatus fuit ac regno mulctatus. Proinde illos per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi obsecramus, et per tremendum ejus judicium obtestamur, ut ad defensionem Christianæ fidei, sicut proprio et necessario incumbit officio, fortiter exurgant et potenter, scituri quia major est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum, Joanne in Epistola contestante atque dicente : *Major est qui in vobis est, quam qui in hoc mundo est ;* habituri in medio sui Regem regum, principem pacis, electum præ consortibus suis, qui illis pugnantibus propugnator assistet, immarcescibiles coronas ab eo gloriæ suscepturi.

5. « Omnibus autem, qui in hoc sancto opere Christo militare voluerint, et personaliter in hanc expeditionem accesserint, et in eadem per octo menses cujuslibet anni, quatenus tanto opere opus fuerit, in kal. mensis Aprilis proxime futuri inchoandos, sive clerici sive laici, vel quacumque Ecclesiastica vel mundana præfugeant dignitate, perseveraverint ; necnon illis, qui etiam post mensem prædictum Aprilis ad hujusmodi expeditionem se conferrent, et vel per octo menses, ut præfertur, sive usque ad reditum exercitus ibidem permanserint, nos de omnipotentis Dei misericordia, et beatorum Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, et ex illa, quam nobis licet indignis contulit

Deus, ligandi atque solvendi potestate, plenissimam omnium peccatorum suorum remissionem, qualis per prædecessores nostros proficiscentibus in subsidium Terræ-Sanctæ, et in anno jubilæi Urbis Basilicas visitantibus dari consuevit, concedimus et auctoritate Apostolica impartimur, confidentes in verbo illius, qui falli non potest, quique Patrem precatus eloquitur : *Pater, quos dedisti mihi volo ut ubi ego fuero, et ipsi sint mecum, ut videant claritatem, quam mihi dedisti priusquam mundus fieret* ; omnium, qui in hac sancta expeditione pro veritate fidei, et defensione Christianæ religionis obierint, animas ad gloriam immortalitatis evectas cum Christo, quem pia morte fuerint imitati, cuique fideles animas devoverunt, in æternis sedibus regnisque cœlestibus perenniter gavisuras : eos autem, qui propriis personis non accesserint, si pro se unum pugnaturum emiserint, et per dictum tempus propriis facultatibus sustentaverint, tam mittentes quam bellatores et missos, alienis etiam expensis militantes, hujusmodi plenariæ remissionis volumus atque decernimus esse participes.

6. « Ut autem omnis sexus, ætas atque conditio hujusmodi indulgentiæ particeps esse possit, volumus ut quæcumque cœnobia, seu loca religiosorum marium vel mulierum, cujuscumque Ordinis seu professionis existant, qui pro singulis decem suppositis claustri sui unum bellatorem suis sumptibus per octo menses duraturum destinaverint, hujusmodi indulgentias plenarie consequantur. Quod si forte præfixo tempore non exacto ipsorum aliquos post iter arreptum in prosecutione pii et sancti operis ex hac luce migrare contigerit, volumus atque concedimus, ut præfatam indulgentiam integraliter consequantur, etc. » Abrogat cæteras indulgentias, exceptis iis, quæ Urbis Basilicas lustraturis concessæ sunt : crucesignatos in clientelam Apostolicam accipit, omnibusque oneribus exsolvit : piratas et eum iis sentientes, qui bello sacro obstiterint, anathemate percellit, aliisque pœnis legibus constitutis mulctat. « Dat. Mantuæ anno MCDLIX, XVIII kal. Februarii, Pontificatus nostri anno II ».

7. *Decreta principum consensu subsidia.* — Decretum ad bellum communi omnium regum et principum, qui oratores miserant, consensu confirmat aliis litteris Pius [1] : « Convocatis, inquit, omnibus principibus et populis, qui sub lege Christi censentur, sessionem publicam celebrantes, habita cum memoratis fratribus nostris S. R. E. cardinalibus consultatione matura, unanimi quoque voto aliquorum Catholicorum principum in conventu Mantuano existentium, necnon oratorum charissimorum in Christo filiorum nostrorum Friderici Romanorum imperatoris semper Augusti, et regum illustrium, et aliorum dominorum temporalium, et communitatum ac populorum, simili assensu interveniente, et nemine eorum discrepante, in primis adversus impiam Turcorum gentem bellum triennio duraturum pro Dei honore suscipiendum indiximus ». Pro sumptibus autem bellicis, laicis trigesima omnium obventionum pars, Judæis vigesima, clericis decuma imperata, eaque de re sanctiones [1] in eodem cœtu Mantuano editæ fuerunt. Admisere vero illud de trigesima decretum non Itali modo (1), verum etiam adjacentes insulani Siculi, Sardi et Corsi, ut patet e subjectis litteris [2], quibus definivit Pius Christianos non modo pro tuenda fide ad opes exponendas, verum ad fundendum quoque sanguinem obstrictos.

8. « Ad futuram rei memoriam.

« Adversus impiam Turchorum gentem bellum triennio duraturum pro Dei honore suscipiendum indiximus : verum quia adversis nationibus et provinciis quæ sub fide Christi consistunt, pro locorum opportunitate et situ, juxta dispositiones et qualitates earum, diversa quoque auxilia et suffragia fidei comparari possunt, quæ usu huic necessaria bello et sanctæ expeditioni erunt, cum inclyta et præpotenti natione Italica primum tractatum inchoantes, quam integram cum omni suo potentatu habuimus : tandem inspirante Domino, qui ubi et si quando vult spirat, Italiæ principes, et dominorum qui præsentes non affuerunt, sed potentatuum ejusdem nationis oratores, plena auctoritate suffulti in unum convenientes, de pecuniis, rebus et bonis sibi a Deo collatis per laicales personas trigesimam partem omnium fructuum, et proventuum annuorum contribui facere in subsidium fidei, et pro sustentando bello tanto authenticis scripturis se sponte astrinxerunt. Et licet nos, quibus datum est vices illius gerere, qui cunctorum est dominus, urgente tali necessitate, cum caput simus Ecclesiæ militantis constituti, Christianis ut fidei suæ subvenirent imperare absque aliquorum consensu potuis-

[1] Lib. VII. p. 259.

[1] Lib. VII. p. 259, 262, 310 et 333. — [2] Ib. p. 262.

(1) Vectigal illud, quod a Pontifice hoc anno indictum scribit annalista, indictum reipsa constat. Cum tamen asserit idem annalista receptum illud admissumque fuisse ab Italis, vereor ne id ex sua potius persuasione, quam testis alicujus idonei auctoritate affirmet. Audi quid scribat auctor historiæ Miscellæ Mediolanensis Rer. Ital. to. XVIII, qui tunc Bononiæ agebat : « Nel principio di quaresima si lesse un breve per parte di Pio papa, dove delibera che ciascheduna persona mondana, così femine, come huomini pagassero una colta (collectam) chiamata treutesimo, e i preti pagassero la decima... e volevano questa colta per tre anni... Ciascheduna persona, che non pagava tali denari le era vietata la confessione, e la communione (id vero non edixit in sua Bulla Pontifex), la qual colta non si fece in alcuna città, se non in Bologna ». MANSI.

semus, gratias tamen in primis Deo omnipotenti agimus, qui mentes omnium voluntarias in hoc efficere dignatus est, eamdemque Italicam nationem plurimum in Domino commendamus. Quare cum ad rabiem et potentiam Turchorum comprimendam necessaria sit maxima armorum vis, et maritima classis, ac terrestris non parvus exercitus, neque ea fieri et sustentari possint sine gravissimo sumptu, auctoritate omnipotentis Dei et nostra, ab universis et singulis Christi fidelibus in natione Italica constitutis, cujuscumque dignitatis, status, gradus et præeminentiæ fuerint, laicalibus personis utriusque sexus, eamdem trigesimam partem omnium fructuum, reddit, reddituum et proventuum annuorum undecumque et quomodocumque ex possessionibus, agris, pascuis, nemoribus, animalibus, mercimoniis et quibuscumque officiis publicis et privatis, exercitiis, industriis et artibus mechanicis, vel alias qualitercumque ad eorum manus devenientium, per triennium imponimus per præsentes ». Et infra :

9. « Communitates quoque, quæ suis legibus et moribus vivunt, et omnes Christi fideles in dicta natione existentes, includendo etiam insulas Siciliæ, Sardiniæ et Corsicæ per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi, per passionem ejus et crucem, per sanctum Baptisma, in quo baptizati et renati existunt, deprecamur, requirimus, monemus, et in virtute nominis Christi, quod supra omne nomen est, præcipimus et mandamus, ut prompto animo in subventione tam sancta pro tuendo nomine Christiano, quod profitemur, pro evitandis periculis eorum cervicibus imminentibus prompte, fideliter et sine aliqua fraude portiunculam trigesimæ hujusmodi contribuere et erogare velint, cum pro fide non solum hanc temporariam et continuo pereuntem substantiam, sed sanguinem et vitam exponere adstricti sint. Cæterum ut Christi fideles in tam sanctum opus ferventius animentur, quo spiritualibus gratiis conspexerint se refectos, eis qui absque fraude aliqua, et in terminis constitutis integre trigesimam præfatam persolverint, plenariam omnium peccatorum suorum semel in vita, etiam de quibuscumque casibus reservatis Apostolicæ Sedi, in forma Ecclesiæ consueta veniam elargimur. Aliis vero, qui ultra trigesimam juxta eorum conscientiæ judicium supererogaverint, ut confessor idoneus quem elegerint, sub simili forma Ecclesiæ plenariam remissionem in mortis articulo concedere valeat, per præsentes indulgemus. Fraudantes vero trigesimam et semetipsos ac conscientiam propriam, excommunicationis sententiis et Ecclesiasticis censuris volumus innodari, etc. » Sublata pronuntiat quæcumque contraria privilegia. « Dat. Mantuæ etc. anno MCDLIX, XIX kal. Februarii, Pontificatus nostri anno II ».

10. *In cleros conquirentes de decumis et ad futurum Concilium provocantes Pontificia sanctio.* — Exceptum est acerbo animo a nonnullis decretum de decumis bello sacro addicendis, quod cum accepisset Pontifex hæc ad cardinalem Constantiensem scripsit [1] : « Si Ecclesia per prælatos suos non sublevatur, si grex Dominicus per sacerdotes Dei non servatur ab hostibus, si denique Sedes Romana a filiis, quos educavit et auxit, non sustinetur, nihil est quod ultra deplorare possimus ».

Antequam Mantuanos conventus dimitteret Pius, aliam sanctionem edidit adversus eos, qui ut vana ad eludendam Ecclesiasticam severitatem captarent diffugia, ab Romano Pontifice ad futurum Concilium provocabant, ipsos enim ut hæresis nota inustos, reosque læsæ majestatis damnavit; qua de re hæc Gobelinus [2] : « Irrepserat jam pridem in Ecclesia Dei exitialis consuetudo adversus Romani Pontificis censuras : vincti enim damnatique Apostolica sententia ad futurum Concilium appellabant, judicem qui non erat, et superiorem Romano præsuli dabant, qui non invenitur in terris : et cum ipsi a suis sententiis appellari non sinerent, a Christi vicario appellandum esse consentiebant. Consuluit Pius in ea re patres, qui aderant in conventu, quid censerent. Illi concordi voto responderunt appellationes hujusmodi cum suis auctoribus damnandas esse, atque ita decretum editum est ». Extat illud in Regestis [3] Vaticanis Pii II, X kal. Februarii exaratum, tum in Bullario [4], et apud Gobelinum typis traditum, quamvis ascriptæ diei numero error sit illapsus, cujus præcipua hæc pars, qua edendi Apostolici edicti causæ exprimuntur.

11. « Ut alia prætereamus quæ huic corruptelæ manifestissime refragantur, quis non illud ridiculum judicaverit, quod ad id appellatur, quod nusquam est nec scitur quando futurum sit ? pauperes a potentioribus multipliciter opprimuntur, remanent impunita scelera, nutritur adversus primam Sedem rebellio, libertas delinquendi conceditur, et omnis Ecclesiastica disciplina, et hierarchicus ordo confunditur. Volentes igitur hoc pestiferum virus a Christi Ecclesia procul pellere, et ovium nobis commissarum saluti consulere, omnemque materiam scandali ab ovili nostri Salvatoris arcere, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium, cunctorumque prælatorum, ac divini et humani juris interpretum curiam nostram sequentium consilio et assensu, ac certa nostra scientia hujusmodi provocationis introductiones damnamus, et tamquam erroneas ac detestabiles reprobamus, etc. » Irrogatur iis, qui contra hoc edictum tenderent, anathematis

[1] Lib. brev. p. 101. — [2] Gobel. in Comm. l. III. — [3] Lib. VIII. p. 198, et l. XXXV. p. 280. — [4] Bull. in Pio II. Const. 5.

ignominiæ pœna, collegiis vero et cuicumque senatui ac populo justitium sacrorum indictum, tum in privatos hæreseos et majestatis læsæ pœna constituta.

12. *Conventum dimissurus Pius quot et quanta in eo constituta sint exponit.* — Promulgata ea sanctione Pius dimissurus Mantuanos cœtus hanc habuit orationem quam affert Gobelinus [1] : « Paucis, inquit, deinde diebus congregatis in templo B. Petri patribus et universis principum legatis, re divina peracta, Pontifex e solio suo indicto silentio : Octavum hic agimus mensem, inquit, fratres ac filii, eos expectantes, qui ad conventum vocati fuerunt : nostis qui venere : deinceps sperare alicujus adventum, qui conferre aliquid ad rem nostram possit, vanum est; licet jam hinc abire; peregimus quæ hoc in loco facienda fuerunt. Utinam Dei bene acta sit causa, quamvis meliora concepimus quam invenimus; non tamen nihil omnino peractum est, neque spes omnis cecidit. Dicendum est quo res deductæ sint, ut sciant omnes quid adsit spei, et qui reges, quique populi ad tuendam fidem, vel prompti fuerint, vel negligentes. Hungari, si adjuventur, summo conatu et universis viribus suis Turcas invadent : Germani exercitum pollicentur duorum et quadraginta millium bellatorum : Burgundus sex millium : Itali, exceptis Venetis ac Genuensibus, cleri decimas, populi trigesimas annuorum redditunm, ac vigesimas Judaicæ substantiæ, ex quibus navales copiæ sustentari queant : idem facit Joannes rex Aragonum : Ragusei duas triremes offerunt : Rhodii quatuor. Hæc tanquam certa solemni stipulatione per principes ac legatos promissa sunt. Veneti quamvis publice nihil promiserint, cum tamen expeditionem paratam viderint, haudquaquam deerunt, neque patientur, ut suis majoribus deteriores videri possint : idem de Francis, de Castellanis, de Portugalensibus dicimus : Anglia civilibus agitata motibus spem nullam pollicetur, neque Scotia in intimo abscondita Oceano. Dacia quoque, Suetia ac Norwegia remotiores provinciæ sunt, quam milites possint mittere, nec solis contentæ piscibus pecuniam mittere possunt : Poloni Turcis per Moldaviam contermini suam causam deserere non audebunt : Bohemos mercede licebit conducere, suo ære extra regnum non militabunt. Sic res Christianæ se habent.

13. « Classem pecunia Italica parabit, si non Venetiis, at saltem Genuæ, aut in Aragonia; nec minor erit, quam res ipsa deposcat : Hungari viginti millia equitum armabunt, peditum haud minorem numerum, qui Germanis juncti ac Burgundis, duodenonaginta millia militum in castris habebunt. Et quis non hic copiis superatum iri Turcas arbitretur? His accedet Georgius Scanderbechius, et Albanorum fortissima manus, et multi per Græciam ab hoste deficient : et in Asia Charamannus, et Armenorum populi Turcas a tergo ferient. Non est cur desperemus : tantum Deus ipse cœpta secundet. Ite et narrate domi, quæ hic gesta sunt, et ut promissa in tempore faciant dominos vestros admonitos reddite, ut propitia nobis sit divina pietas, orationibus et operibus piis operam date. His dictis oblationes suas cuncti qui aderant confirmavere ; qui nihil obtulerant confusi tacuere. Oratores Borsii, ut plus aliquid fecisse quam reliqui viderentur, aureorum trecenta millia in expeditionem adversus Turcas polliciti sunt, non sine auditorum admiratione. Postquam omnes finiere, jussit Pontifex cardinales, episcopos, abbates et sacerdotes cunctos, qui aderant, sacras induere vestes, et ipse suo solio descendens ad gradus majoris aræ se convertit, ibique flexis genibus suspirans atque illachrymans supplici voce delectos e Psalmis versiculos, qui ad rem accommodati viderentur, respondentibus prælatis et omni clero, longo spatio decantavit, et oratione præmissa populo benedixit : atque in hunc modum Mantuano conventui finem imposuit ».

14. Laudat Philelphus [1] pios hosce Pontificis labores in litteris ad Alexandrum cardinalem datis : « Quid Pius cogitat aut loquitur aut agit, quod non ex media virtute proficiscatur? atque si vel in corporis vel in fortunæ commodis præclarum quiddam aut præcipuum positum esse arbitraretur, tum quieti voluptatique studeret, tum cumulandis thesauris, a quibus omnibus ita abhorret, ut nihil a se magis alienum existimet quam levem titillantemque sensuum motum, quam auri et argenti ineptum studium. Novit sane pater sanctissimus istiusmodi omnia esse servilia, et animo ingenti excelsoque indigna : intelligit eum hominem, qui extrinsecus sit interiori homini obtemperare parereque debere. Hujus autem esse ita imperare, ut ratio intellectusque præscribit ; his enim duobus quasi luminibus mentem humanam omnia aspicere, omnia videre, omnia dilucide cernere, sive ea sint temporis seu æternitatis, sive sint in mundo seu supra mundum. Itaque desinant mirari si imperiti rerum aliqui fortasse cœperint, cur Pius Pontifex, cum primum cum Apostolici solii majestate constitutus est, ad nihil aliud magis animum converterit, quam ad stabiliendam et corroborandam Christianam rempublicam ». Quamvis majora in Turcas decerni potuissent in Mantuano conventu, quæ tamen erant sancita, si ad exitum perducta fuissent, ea erant, ut Turcicum imperium excindi potuisset ; de quo Pius in litteris ad cardinalem S. Angeli [2] :

[1] Gobel. in Comm.

[1] Franc. Philel. l. XVI. Ep. I. ad Alex. card. Aragon. — [2] Lib. brev. p. 106.

« Quamvis, inquit, majora a principibus Christianis speraverimus, nihilominus talia sunt, quæ promissa habemus, ut si impleantur, videatur adjutorio Dei victoria esse in manibus nostris ».

15. *Pius per litteras et legatos, in primis per Bessarionem, totus incumbit concordiæ principum arctius religandæ, apparatibus belli urgendis, duci crucesignatorum eligendo ; sed omnis spes expeditionis evanescit.* — Consentiunt dictis a Gobelino, quæ in Mantuano conventu gesta scripsit Pontifex ad Franciscum episcopum Interamnensem, Apostolicæ Sedis in Anglia legatum, in quibus nonnulla a Gobelino prætermissa exprimit, additque Bessarionem cardinalem ad Matthiam Hungariæ regem cum imperatore conciliandum in Germaniam legatum missum, et Francorum regem ad bellum sacrum provehendum paratum, si nata ipsum inter et Anglorum regem dissidia componerentur : ob id itaque designatum communem ad rem agitandam locum, et Hermolaum episcopum Veronensem ad Carolum mitti : daret proinde operam, ut ipse in legatione Anglica muneri non deesset, et Henricum ad amplectenda pacis consilia flecteret.

« Pius papa II episcopo Interamnensi.

« Venerabilis frater, etc. Adjuvante divina pietate, gloriose conclusum est cum tota natione Italica, cum Germanica, cum Hispanica etiam, et cum dilecto filio nobili viro duce Burgundiæ. Obtulerunt Itali decimas Ecclesiasticorum, vigesimas Judæorum et trigesimas laicorum, liberam denique indulgentiarum ubilibet prædicationem : Germani vero triginta millia peditum, et equitum decem simul cum decimis atque indulgentiis ; rex vero Castellæ in Saracenorum bello sedulo versans et regnicolas suos fatigans decimas solas, et prædicationem crucis indulgentiarum recepit : dux quoque prædictus peditum quatuor, et equitum millia duo in hanc sanctam expeditionem ultimo promisit. Nos vero, ut Salvatoris nostri imitaremur exemplum, qui docere cœpit et facere, decimam integram non spiritualium tantum, sed sæcularium quoque reddituum primi obtulimus. Idem fecerunt venerabiles fratres nostri S. R. E. cardinales : neque in Apostolica Sede tepiditas ulla reperietur aut tarditas. Et quia pax per superiores menses inter principes Alemanniæ opera nostra composita non satis firmitatis habere apparebat, quia etiam inter imperialem celsitudinem et regem Hungariæ mutua concordia et securitas ad traducendos exercitus in primis est necessaria, ad hæc omnia tractanda mittendum illuc duximus venerabilem fratrem nostrum Bessarionem episcopum Tusculanum, S. R. E. cardinalem Nicænum, cujus virtus et in hoc sancto opere affectio fraternitati tuæ sunt cognita.

16. « Novissime autem venientibus ad nos oratoribus charissimi in Christo filii nostri Caroli Franciæ regis illustris, et tractatum fidei ingressis, invenimus illi Christianissimo regi voluntatem ad bene agendum facilem esse, sed propter dissensiones inter eum et serenissimum Angliæ regem vigentes, non ita securo animo ad præstanda Christianis contra Turchos auxilia posse attendere, propterea nos, ne quid piæ intentioni suæ obstaret, dietam unam, ad quam amborum regum, et aliorum, quos hoc negotium tangit, oratores coirent, legatumque unum de latere obtulimus ; ac ne qua in eligendis locis esset dissensio, quatuor civitates, quas neque suspectas, neque propter vicinitatem incommodas judicaremus, eligimus, Coloniensem videlicet, Leodiensem, Avinionensem atque Metensem, conveniendi tempus opportunum censentes proximum Joannis Baptistæ festum. Reportant itaque ad regiam serenitatem oblationem hanc oratores prædicti, et venerabilis frater noster Hermolaus episcopus Veronensis, quem illuc nuntium mittimus, hæc etiam pluribus verbis cum eodem rege concludet.

« Hortamur itaque eamdem tuam fraternitatem in Domino, ut quoniam tractatus hujusmodi treuguarum vel pacis inter ista duo regna propter retardationem oratorum ex Anglia teneri in præsenti dieta non valuit, saltem hæc omnia regiæ serenitati nostro nomine exponas, eamque tuo solito studio inducas, ut et dietam oblatam, et aliquem ex designatis locis, in quem partes consentiant, libere acceptet ; oratores insuper suos ad omnia ex tunc tractanda cum pleno mandato transmittat ; neque ab hoc salutari opere, quod regum est proprium, et in quo Deo est debitor, ullo respectu se retrahat : quotidie enim magis ac magis invalescent pericula nostra, et vires Turcorum augentur, a qua impia servitute si liberari tandem non poterunt fidelium animæ, testificabimur coram Deo et hominibus non stetisse per nos, neque per sanctam Sedem Apostolicam, quominus lex sua, et sanctum Evangelium atque adeo Christiana religio sint ab illis conservata, etc. Datum Mantuæ x Januarii anno II ».

17. Missæ eodem argumento ad Joannem Carvajalem cardinalem in Hungaria legatum litteræ, quibus ipsum ad meliorem rerum spem excitat, deque indicto ad Gallos Anglosque in concordiam redigendos conventu facit certiorem : de quo etiam meminit ad Carolum Francorum regem scribens, additque proximum S. Joanni Baptistæ sacrum recurrentem diem constitutum, seque ad eumdem conventum Apostolicum legatum, ut paci vel induciis inter ipsos pangendis navaret operam : simulque pluribus verborum officiis suum in Ferdinandum studium excusavit.

« Pius papa II regi Franciæ.

« Charissime in Christo fili, etc. Venerunt ad nos oratores celsitudinis tuæ, viri præstabi-

les et digni, qui a tanto rege ad Apostolicam Sedem, et in negotium fidei mitterentur. Gesserunt se omnibus in rebus diligenter ac studiose, nihil judicio nostro prætermittentes, quod ad officium fidelium oratorum pertineat. Si petitiones tuas omnes illis instantibus non adimplevimus, Deo teste, non minor est nobis, quam tuæ majestati anxietas : honor Apostolicæ Sedis quam tueri toto posse debemus, et justitiæ debitum, in qua obligati omnibus sumus, facere hoc nos compulerunt : quod est necessitas pro Deo, tua bonitas imputare voluntati non velit. Amamus et in cordis visceribus gerimus tuum Christianissimum nomen, cujus veri prædicatores, quantum in nobis fuit, semper sumus inventi, et auctore Deo inveniemur in posterum. Negationes nostræ singulares tibi non sunt : facimus hoc idem cum reliquis Christianis regibus ac potentatibus, quibus frequenter non damus quod concedere cum Deo non possumus : hanc nostram institutionem, tibi, qui veri ac justi es cultor, non dubitamus pro tua bonitate probatissimum esse.

« Quæ autem ad negotium regni Siciliæ pro officio nostro respondimus : oratores tui prædicti, et noster quem ad te destinabimus, eadem plenius referent, si fideliter omnia exponent : non dubitamus, quin necessitatem nostram habeas excusatam. Unum hoc vere affirmamus : intentionem nostram erga charissimum in Christo filium Renatum regem illustrem optimam esse, et nec alienam ab officio indulgentissimi patris ; cum quæcumque facultas se offeret contemplatione Christianissimæ tuæ domus, et sua, reipsa probabimus quod nunc verbis testamur. Et quoniam non dubitamus serenitatem tuam more progenitorum suorum negotium religionis Christianæ, cujus causa conventum hunc Christianorum tanto labore peregimus, gloriose esse amplexuram, nos, ne quid ad hoc exequendum piæ voluntati tuæ obstaret, dietam unam indiximus, et ad eam legatum nostrum obtulimus, qui inter inclytum regnum tuum, et charissimum in Christo filium nostrum Anglorum regem illustrem et alios, quos negotium hujusmodi tangit, pacem seu treuguas componat : tempus conveniendi proximum Joannis Baptistæ festum duximus opportunum : loca quoque ea delegimus, in quorum aliquo partes ipsas consensuras facile putaremus, etc. Dat. Mantuæ, x Januarii, anno II ».

18. Cum alii etiam solemnes cœtus ad Germanos et Hungaros mutuo deviciendos fœdere, ad cogendum peditum equitumque auxiliarem exercitum, quem imperator principesque imperii spoponderant, decreti essent, Bessario cardinalis, ut paulo ante indicatum est, qui Græciæ e Turcica tyrannide vindicandæ studio ingenti ardebat, legatus renuntiatus est ; ut Germanos ad promissa perficienda, expeditionemque conficiendam excitaret, amplissimisque mandatis auctus, ut copiarum duces crearet.

« Venerabili fratri nostro Bessarioni episcopo Tusculano, cardinali Nicæno nuncupato, in partibus Alamanniæ et totius Germaniæ, ac in universis et singulis provinciis, terris et locis sacro Romano imperio subjectis in eadem Germania A. S. L.

« Considerantes inclytam et potentissimam nationem Germaniæ, et quod fortissima et firmissima præsidia reipublicæ Christianæ ex eadem natione exhiberi possent, ac attendentes promissiones oratorum charissimorum in Christo filiorum nostrorum Frederici Romanorum imperatoris semper Augusti, et regum illustrium ac principum apud nos nuper factas de copioso et valido exercitu sub certis conditionibus modo et forma, si Deus, prout speramus, cœptis annuerit, transmittendo, ad eamdem nationem tamquam fidei propugnaculum convertimus omnes spiritus et sensus nostros. De tua igitur circumspectionis industria, quem potentem opere pariter et sermone, in magnis expertum et arduis, eximia fidelitate et probitate, ac magnitudine consilii, morum elegantia, eminenti doctrina, et aliis quamplurimis donis virtutum eorum largitor Dominus insignivit, sumentes fiduciam indubitatam, quod illa, quæ tibi duxerimus committenda, pervigili industria cum omni solertia curabis adimplere in præfata natione, in quibuscumque dietis et congregationibus indictis sive indicendis nostro et Romanæ Ecclesiæ nomine interessendi, et pro tuitione Christianæ religionis et oppugnatione infidelium quæcumque consilia et præsidia opportuna capiendi, conquirendi ac insuper ad publicandum præfatas nostras litteras tam cruciatæ, quam decimarum, et omnia alia totius reipublicæ Christianæ salutem, defensionem, protectionem, pacem et quietem concernentia negotia tractandi, peragendi ac etiam concludendi, ad dictam nationem Germaniæ, et omnes, et singulas provincias, civitates et loca sacro Romano imperio subjecta in eadem natione consistentia, de fratrum consilio, pacis angelo comitante, duximus dirigendum cum plena potestate et libera facultate exercitum tam equestrem quam pedestrem adversus immanissimos Turcos, et reliquos Christiani nominis et fidei inimicos, parandi, congregandi, instruendi et conduci faciendi, de commeatibus, et aliis necessariis providendi, et ductores exercitus ac capitaneum eligendi, omniaque et singula, quæ pro expeditione hujusmodi paranda et facienda, et quæ in præmissis et circa ea fuerint quomodolibet opportuna, etc. Datum Mantuæ anno MCDLIX, XVIII kalend. Februarii, Pontificatus nostri anno II ».

19. De data Bessarioni cardinali Germanica legatione Pontifex Matthiam regem Hungariæ

fecit certiorem [1], utque is ad firmandam inter Germanos dissidentes concordiam, tum maxime ad dirimendam obortam inter ipsum Matthiam atque imperatorem controversiam incumbere jussus esset, quam nisi divina pietas sedaret, omnia de bello sacro suscepta consilia confringerentur.

« Pius papa II charissimo in Christo filio Matthiæ regi Hungariæ illustri, salutem, etc.

« Si oratores tui ad te redeuntes fideles relatores esse voluerint omnium quæ gesta sunt, sicut eos futuros confidimus, inveniet serenitas tua a nobis nihil diligentiæ et studii in hoc sancto religionis nostræ opere defuisse. Laboravimus supra vires, et pæne totum orbem desiderio nostro implevimus : octavum prope mensem in hoc conventu Mantuano sedentes, et quotidianis litteris principes Christianos ad nos evocantes, non invenimus, fatemur, eum zelum quem sperabamus, nec opinioni nostræ officia fidelium responderunt. Conclusa tamen, operante Altissimo, multa sunt atque præclara, neque adventus huc noster fuit inanis ». Et infra : « Sunt tamen quæ principes potentatusque obtulerunt ejusmodi, ut si in eis permanserint, sicut confidimus, explorata pæne sit spes omnia ad honorem Dei feliciter successura. Mittimus ad nationem Germanicam in executionem suæ pollicitationis venerabilem fratrem nostrum Bessarionem episcopum Tusculanum, S. R. E. cardinalem Nicænum, nostrum et Apostolicæ Sedis legatum. Curabit circumspectio sua pacem vel treuguas inter dissidentes illic stabilire : curabit promissum exercitum fieri, et in primis tuam et imperialis celsitudinis dissensionem, in qua tota vis rei consistit, accedente sapiente opera legati apud te nostri, opportunis modis componere, etc. Dat. Mantuæ, XVII Januarii MCDLIX, anno II ». Cardinalem quoque S. Angeli ad fœdus Hungaros inter Germanosque provehendum cum Bessarione cardinale studia sua conjungere jussit [2]. Præterea Hungaros omnes de auxiliis in Turcos decretis edoctos hortatus est [3], ut arma viresque cum Germanis sociarent.

20. Supremum autem exercitus in Germania contrahendi ducem Fridericum imperatorem, ut jam ante memoravimus, creavit, vel si ductare copias nollet, præficiendi alicujus Germani principis potestatem fecit, qua de re datæ hæ ad ipsum litteræ [4] :

« Pius papa II Friderico Romanorum imperatori.

« Bello jam contra Turcos indicto et peracta Mantuana dieta, in qua octavum mensem propemodum agimus, et rebus etiam ita compositis, ut, juvante divina clementia, expectari communis salutis secundus exitus possit : de duce ad tantum bellum præficiendo amodo est cogitandum : hæc enim una est res, in qua apparatuum nostrorum pars maxima consistat, et quo non solum ad perterrendos hostes, sed nostros confirmandos plurimum spectet ; virtute siquidem ducis, et bene præparata successum felicem inveniunt, et quæ dura conditio rerum difficilia exhibet, converti in melius solent. Hæc igitur cogitatione nostra volventes meditantesque quinam potissimum propter dignitatem et excellentiam suam eligi ad talem provinciam posset, tu nobis, charissime fili, primus occurristi, non solum cui tantum munus ex imperiali officio debitum censeatur, sed cui omnes gentes parere et subesse non dedignentur. Accedit ad hoc zelus, et charitas tua singularis ad hoc sanctissimum opus, accedit auctoritas, et bellicis in rebus doctrina. Illa quoque non desunt, quæ in præsenti duce laudari consueverunt, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo : in tractandis insuper animis hominum gratissima lenitas, omnibusque in rebus singularis modestia.

« Et si igitur Cæsarea dignitas ex debito hoc tibi imponit, nihilominus ut nostram et sanctæ Sedis auctoritatem tecum tanta in re deferas, sperantes in eo, a quo nitor est belli, et qui pro justitia certantibus exploratam victoriam repromittit, quod tua celsitudo, quæ non ad effundendum, sed ad conservandum sanguinem Christianum, non ad humanas, sed ad Salvatoris nostri ulciscendas injurias est profectura, concupitum exitum dabit ; de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu te contra Turchorum impiam gentem aliosque infideles legis nostræ hostes, illisque adhærentes et complices, ducem ac capitaneum generalem tenore præsentium facimus ac declaramus, serenitati tuæ generales et particulares exercitus in auxilium defensionemque Christianorum per nos, et quoscumque reges, potentatus et principes, equestres pedestresque undequaque, quomodocumque et quandocumque mittendos, seu etiam ab omnibus provinciis et regionibus per se confluentes, durante hac sancta expeditione, regendi, gubernandi atque ducendi, ipsius bellum toto conatu contra eosdem Turcos illosque infideles gerendi, necnon si forte, quod absit, tu ipse personaliter promissa implere, et ad sanctam hanc expeditionem proficisci non posses, hæc ipsa nihilominus per alium vicecapitaneum, quem virtute et factis insignem ex principibus nationis Germanicæ duxeris eligendum, nomine tuo, sicut si præsens adesses, gerendi atque exequendi, omnia denique alia et singula in dicti belli administratione jubendi atque curandi, quæ ad complementum injuncti tibi operis necessaria quomodolibet videbuntur, et optimam facultatem plenariam, ac potestatem in

[1] Lib. brev. p. 96. — [2] Ib. p. 106. — [3] Ib. p. 96. — [4] Ib. p. 105.

nomine Altissimi concedentes, hortantesque in Domino tuam serenitatem, et per salutem Christiani populi, cujus tu una nobiscum Deo es debitor, toto corde, obtestantes, ut præclarum hoc opus celso animo amplectens, talem te geras in obsequium Christi, ut quæ de te Apostolica Sedes expectat, quæ desideria Christianorum omnium flagitant, quæ honori tuo imperioque conveniunt, ex demandatis tibi laboribus cum gloria sempiterna, et pia fidelium exultatione proveniant. Dat. Mantuæ XII Januarii, anno II ».

21. Excepit Fridericus imperator venientem in Germaniam Bessarionem legatum Apostolicum honorificentissime, adeo ut etiam obviam illi factus fuerit, ac Norimbergæ et Wormatiæ celebrati sunt ordinum imperii conventus ad necessaria pro bello sacro decernenda (1) : verum nihil ob gravia principum dissidia gestum, ut queritur Baptista Platina [1] in Bessarionis laudatione, ex qua ad hanc legationem Germanicam spectantia decerpemus : « Cum, inquit, huic tanto apparatui Germanorum principum inter sese bella obstarent, eo mittere Pius Bessarionem virum gravissimum legatum instituit, qui rebus in Germania compositis imperatorem Fridericum, ac reliquos principes ad bellum Turcis indictum adhortaretur. Vadit optimus, licet valetudinarius, etiam Hyeme instante, quo Pius imperat. Venetias Pado amne primum delatus, ducem ac senatum ad suscipiendum tantum bellum adhortatus, in Germaniam honesto magis quam lauto et eleganti comitatu, flectit iter. Sæviebat tum Hyems Februario mense in Germania potissimum, quæ regio frigidissima est. Vexatus itaque cum ventis, tum imbribus, tum nivibus, ac prope continuis, nullum diem intermisit, quo ulterius non proficisceretur : et cum stare pedibus equi præ glacie vix possent, vehiculo Germanorum, quod *trabam* vocamus, non vectus, sed tractus est.

22. « Tandem vero post labores prope infinitos Norimbergam venit, obviam prodeunte honoratissimo quoque cive, prodeuntibus episcopis ac toto clero. Urbem ingressus litteris statim ac nuntiis principes Germaniæ ad se vocat : populum quoque Norimbergensem, ut idem faciat, longa ac gravi oratione adhortatur, id velle ostendens Deum optimum maximum, id Pium Pontificem, id res Christiani populi afflictas prope ac profligatas. Supervenere autem non ita multo post auctoritate Sedis Apostolicæ et tanti viri fama permoti principes multi vel principum oratores ; hos enim in conventu, audita controversiarum causa, ad pacem et concordiam multis ac maximis rationibus revocare sæpenumero conatus est. Quid non cogitavit, quid non egit, quid non dixit Bessarion, quo pacem inter dissidentes componeret ? Aderant principes multi, aderat cardinalis Augustensis, aderant episcopi quidam, aderat Albertus Brandeburgensis marchio, aderant legati Bavariæ ducis : hos duos principes, inter se maxime dissidentes odio prope ingenito, et monere, et rogare, et obsecrare vir optimus non desinebat, copiosa et gravi oratione de pace habita, quam paulo ante cum admiratione legimus, ut depositis simultatibus et odiis de bello Turcis inferendo una cum Pontifice et imperatore cogitarent. Ecce dum in consultatione essent, litteræ ei a legato Pannoniæ S. Angeli cardinale redduntur, quibus fit certior pugnatum cum Turcis esse et Pannonios gravi prælio superatos cessisse, periculumque imminere, ne hostes victoria elati longe ac late omnia occupent, vastent ac diripiant. Tum Bessarion lachrymabundus, ac vicem Christianæ reipublicæ gemens, breviter clades omnes nostris illatas commemorat, imminens periculum ostendit, pacem et concordiam proponit, quo liberius et tutius conjunctis armis et copiis ire in hostem ferocem, et recenti victoria exultantem liceat. Cum autem Norimbergæ nil fieri videretur, quod eo propter distantiam proficisci Rhenani principes gravarentur, maxime vero Palatinus comes, transferre conventum Wormatiam legatus instituit, ne quidquam intentatum relinqueret, quod ad sedandas lites pertineret.

23. « Ventum est tandem post multa et gravissima pericula Wormatiam, neque enim peragrare Germaniam sine præsidio militari licet, quod apud eos [tantum valet consuetudo] rapinæ et latrocinia quodammodo concessa videntur. Susceptus benigne a Wormatiensibus Bessarion, legatos tum imperatoris tum aliorum principum ad se vocat, quid sit agendum proponit. Disceptatur, nec semel tantum, sed iterum ac tertio : mittit episcopos viros gravissimos et optimos, quos secum habebat, ad vicinos principes, ne quid omitteretur, quod ad concordiam faceret. Ubi autem nihil fieri tanta sollicitudine videret monendo, rogando, obsecrandoque, Viennam proficisci ad imperatorem instituit, omnes adhortatus, ut eo se propere conferant, arbitratus Cæsaris præsentia, et auctoritate rem optatam

[1] Plat. in Panegyr. Bessarion.

(1) Bessarionis cardinalis orationes in tribus hisce conventibus, Mantuano anni superioris, Norimbergensi, et Viennensi hujus anni servantur manuscriptæ in pluteo Biblioth. Laurentianæ, ut ex catalogo Mso. Codicum ejusdem Bibliothecæ apud P. Montfaucon Biblioth. to. I, pag. 341 discimus. Extant ibi Bessarionis « oratio habita in conventu Mantuano, Pii II jussu congregato, in publica concione, habita prius oratione ab eodem Pio, qua conatur adhortari Christianos principes ad arma contra Turcas capessenda. Item oratio altera ipsiusmet argumenti habita in conventu Norimbergensi, cum illuc legatus esset, soluto Mantuano conventu. Insuper replicatio ad responsionem legatorum Germaniæ, ejusdem argumenti ». Ac denique *oratio habita* pro fine et solutione Concilii Viennensis. MANSI.

ex sententia confici posse. Magnis quidem atque asperis itineribus eo tandem ventum est : fit obviam Bessarioni imperator ad mille passus, eumque, nullo non adhibito honoris genere, in urbem ducit. Data est tantummodo dies quieti : postea vero cum legatus ad imperatorem, contra imperator ad legatum proficisci honoris causa contenderet, pervicit imperator ad Bessarionem pergens, quo cum et de pace componenda inter Germaniæ principes et de bello Turcis inferendo longissimus et gravissimus sermo est habitus. Cum itaque principes et legati multorum venissent, de eademque re quam sæpissime omni conatu frustra tractatum esset, postposito ipsius provinciæ emolumento et honore, redire tandem in Italiam lucem felicissimam legatus instituit, ne frustra et tempus et corpus valetudinarium frigoribus et labore itinerum, ac tædio animi conficeret ». Itaque dissipatæ omnes spes conficiendæ in Germania crucesignatæ expeditionis.

24. *In ecstasi revelatur Dionysio Carthusiano principes indignos esse qui expugnent Turcas.* — Per quæ tempora cum Dionysius Carthusianus Deum precaretur, ut principes Christianos sacro in infideles jungeret fœdere, excitaretque ad tot regna, ac præcipue Syriam, Christiano cultui restituenda, divinitus accepit, eos tam glorioso et pio facinore indignos ; quippe qui se in vetitarum deliciarum cœno volutarent, et hostili odio atque crudelitate se invicem insectarentur, ut Petrus Dorlandus in ejus Vita refert[1] : , « Dominica, inquit, post octavas Paschæ tertia, celebrante primitias suas novello quodam sacerdote monacho, cum hic Dei famulus cum fratribus staret in choro solita puritate devotus, facta est super eum manus Domini, et traductus est a sensibus in spiritu, æstuans ardore charitatis intrinsecus, mentaliter Deum fontem immensæ pietatis deprecationibus pulsans pro Christianorum principum pacificatione concordiaque : audiebat enim gravem imminere conflictum inter præcipuos Christianæ fidei reges, principes ac magnates, atque ideo iis vocibus cœpit Altissimum deprecari : Usquequo non misereberis Ecclesiæ tuæ, suavissime omnium miserator ? Quare non succurris, non auxiliaris, sed permittis sponsam tuam conculcari pedibus impiorum ? Ecce principes populi tui, qui deberent fidem tuam defendere, adversarios expugnare, Ecclesiæ tuæ terminos et cultum Christianæ plebis augere, ecce nunc pugnas contra se componunt, et gravibus se præliis atterere moliuntur. Heu ! mi Domine Deus, quæ strages inde sequetur ! nonne populus tuus Christianus unus et confœderatus populus esse debuerat ad impugnandum unanimiter Christianæ fidei inimicos ? at nunc quid tam pravum, tam perversum, tam periculo plenum, quam exercitus discordi inter se divisione compugnans ? Nunc gaudent magnifice perfidi omnes Turcæ, pagani, Saraceni, hostes Evangelicæ legis, dum tam turpe et grande malum in populo experiuntur Christiano : nunc horum malitia audaciam sumit : nunc se jactitant facile fore victores, nostram insipientiam aspernantes, atque ostentui habentes.

25. « Cum his questibus aliisque nonnullis divinas aures commoveret, audit sibi a Domino responderi : Certe nunc vides magnam principum populi mei ingratitudinem, qui pro modica terrenæ hæreditatis substantia corda et arma exacuunt in semetipsos, cum tamen possent, si vellent, per aliam viam longe facilius ad concordiam perduci : zelant ipsi graviter et belligerant pro terris suis, sed pro recuperanda hæreditate mea electa, pro terra nimirum sancta, in qua humanæ redemptionis mysteria complevi, nullo zelo accenduntur. Ipsi lasciviunt in stratis suis, longos captant somnos, quasi jam pacata sint omnia, non compatiuntur fratribus suis, qui ab infidelibus opprimuntur, nec horum calamitatibus miserentur. Numquid hi dolent vicem meam, aut regnat in eis amor meus ? Non utique ; regnat vero in eis amor privatus, qui improbus et reprobus est, ex quo mala innumera oriuntur, nempe inquietudo, ambitio insatiabilis, vorago cupiditatis, fœda et adulterina carnalitas, et inhumana belluinaque crudelitas. Ecce tales sunt hi principes populi mei, horum etiam tales sunt ministri, idcirco cito et horrende apparebo eis, et judicium durissimum exercebo in eos, in quibus cum senio corporis juvenescunt scelera carnis et vitia cordis. Numquid ego per tales expugnabo incredulos, qui sunt ipsis deteriores incredulis ? Ut sunt mores, sic sunt et eorum vestes : idcirco nisi ocius resipiscant, arguam eos in furore, et justitiæ zelo, et, quos altioribus dignitatibus extuli, hos profundioribus suppliciis tribuam cruciandos.

26. « Talibus comminationibus pavefactus Dionysius ait ad Dominum : O Clementissime Christe Jesu, o Verbum æternum propter nos incarnatum, propter nos et crucifixum, parce, obsecro, ignosce, ac subveni plebi tuæ, præveni et tange corda nostra, quamvis dura sint et nimium obtenebrata ut quæramus ac sapiamus quæ tua sunt. Hoc pacto unanimes resistemus hostibus honoris tui, hostibus acerrimis salutis nostræ. Ad hæc supernus judex Deus ait : Qui semel loquitur in Scripturis sanctis suam aperit voluntatem. Quid igitur vis tibi respondeam ? consule libros divinos, Scripturas scrutare cœlestes. Audi matrem tuam Ecclesiam sponsam meam, quæ in se habet inhabitantem Spiritum meum, qui omnem docet et suggerit veritatem ». Et infra : « His visio-

[1] Dorland. in Vita Dionys. Carthus.

nibus a Deo perceptis, sanctus pater Dionysius scribens sublimioribus potestatibus, principibus et prælatis, hortabatur tum minis, tum precibus, ut ocius a pravis se revocarent operibus, ut se castigarent, reformarent, Deo se conciliarent, ne imminentibus flagellis ac cladibus contererentur, imo vero ne æternis cito suppliciis deputarentur ».

27. *Senas reversus Pontifex quinque cardinales creat.* — Interea Isidorus cardinalis, patriarcha Constantinopolitanus, liberandæ e Turcorum servitute Græciæ pio studio flagrans, Mantuaque Orientem petiturus, plura collegit arma, ut Græcos iis instrueret, Hyemisque asperitate coactus Anconæ substitit. Pius vero cum plures legatos in varias provincias decrevisset, inclinante Januario mense, Mantua digressus, Ludovico illius urbis principe comitante, Ferrariam se contulit, atque a Borsio marchione Atestino obviam veniente ingenti et magnifico apparatu, quem describit Gobelinus [1], exceptus est. Deinde Bononiam per Rhenum flumen petiturus, glacie adeo concretum reperit, ut terrestri itinere in sella gestatus sit, refectisque in Apostolico palatio viribus, Florentiam adiit, honorificentissime a magistratibus, et Cosimo Mediceo habitus cultusque. Inde Senas, duodecimo a Mantuæ discessu evoluto die, repetiit, ac tertio ab ingressu, Purificatæ Virgini sacro, Ecclesiastica prece sacratas faces solemni ritu elargitus est, defunctoque Antonio archiepiscopo, Franciscum ex sorore nepotem, qui postea, indito Pii III nomine, Pontificios apices adeptus est, Senis archipræsulem dedit.

28. Recurrentibus deinde vernæ tempestatis jejuniis, eumdem sacra purpura ornavit, qua etiam alii quinque donati fuere, ut refert Gobelinus [2], habitamque de eorum virtutibus orationem memorat, quæ his concepta verbis a Felice Contelorio repetita est : « Quamvis non dubitamus [3], venerabiles in Christo fratres ac dilecti filii, notissimas vobis esse personas eorum, quos feria quarta proxime decursa in S. R. E. cardinales assumpsimus, pro veteri tamen consuetudine, de meritis ipsorum pauca dicemus. Quinque viri sunt, quos et nos et sacrum collegium fratrum nostrorum ad cardinalatus honorem hoc tempore duximus assumendos. Primus est Angelus Reatinus episcopus, vere angelus, et vita et morum honestate conspicuus : huic frater fuit Dominicus tit. S. Crucis in Jerusalem, quondam magni nominis cardinalis : non minor hic germano, et multa ejus extant quæ possumus commemorare : vita omnis sua mundissima; præfuit Ecclesiæ sibi commissæ non sine magna subditorum utilitate, prædicavit Evangelium multis annis plebi suæ, correxit mores, reformavit quæcumque invenit male disposita, in legationibus, quas Sedes sibi Apostolica mandavit, diligentissimus et fidelissimus extitit, et nunc Bononiæ cum maxima civium gratia legationis munus exercet.

« Berardus episcopus Spoletanus apud Narniam non ignobili loco natus, qui cum per scholas Italiæ cathedras magna cum auditorum dilectione atque utilitate rexisset, landemque Romanam curiam accessisset, a Nicolao prædecessore nostro, qui ejus doctrinæ culmen admirabatur, in palatium receptus, referendariatus officium accepit, in quo ita se gessit, ut omnia sibi crederet; nam verbum ejus verbum veritatis fuit, et jam tum dignus cardinalatu judicatus fuit. Apud Callixtum quidem charissimus fuit, nec ad promotionem ejus aliud obstitit quam invidia paucorum. In nostra vero familia receptus, ob famæ singularis odorem, et nostram gratiam, et aulicorum omnium benevolentiam meruit, primusque semper apud nos habitus est, cum et prudentiam ejus et fidem et doctrinam admiraremur et diligeremus.

29. « Tertius est Nicolaus electus Theanensis utroque jure consultus, qui sub Eugenio Pontifice Viterbium ac provinciam Patrimonii pro gubernatione aliquandiu summa cum laude administravit. Fuit hic, cum ageremus in cardinalatu, curiæ nostræ magister, domumque nostram et provide et pacifice rexit : in Apostolatu vero nostro thesaurariatus exercuit officium, quod fidem et dexteritatem ingenii maximam requirit, neque audivimus aliquando alium fuisse thesaurarium, qui ejus vel bonitatem, vel circumspectionem superaverit. Misimus eum ad reges et principes, nihil ei commisimus, quod non prudenter absolverit.

« Quartus est Alexander, Ordinis Augustinensium magister generalis, summus theologicæ sapientiæ doctor atque interpres, qui annos duos et quadraginta in religione versatus, eximius cultor et paupertatis et humilitatis extitit : huic patria est Saxum-Ferratum. Parentes ejus quinquennem aut non multo majorem Deo dicaverunt, cum in fontem cadens mortuo similis extraheretur. Locus in quo primo receptus est B. Mariæ professionem emisit, et revolutis annis, eadem festivitate B. Mariæ et missam primam celebravit, et magisterium theologiæ adeptus est, et in civitate B. Mariæ ad cardinalatum per nos assumptus est : vir omni ex parte perfectus, vocatus a Deo tamquam Aaron, nesciens, nil petens, et dignitates prorsus effugiens, receptus est in concilium nostrum ; traxit nos odor boni nominis, et vita exemplarissima, nam etsi animus ejus honorem quemvis horreret ; virtutes tamen ejus petebant ne inhonoratus relinqueretur.

« Postremus est Franciscus administrator Ecclesiæ Senensis, noster secundum carnem ne-

[1] Gobel. in Comm. Pii II. l. iv. — [2] Id. ib. — [3] Contel. in elen. cardd.

pos, Pontificii juris interpres, de quo non est cur verba faciamus, tum quod suspecta esset commendatio nostra, tum quod non modo nostro, sed etiam cardinalium judicio, dignus hoc munere putatus est. Rogati ab eis promotionem ejus fecimus, ipsi an bene consuluerint videbunt. Hic in diaconum, cæteri in presbyteros cardinales vocati sunt. Spes nobis est utilem hanc promotionem futuram, nam excepto nepote nostro, reliqui omnes matura ætate sunt : nemo infra quadragesimum agit, doctrina singulari excellunt, prudentia et experientia ingenii in omnibus. Nullæ in his sordes, non arrogantia, non avaritia, quæ hominem excæcat et idololatram facit, non libido, quæ hominum vires effœminat, non crapula, non ebrietas dominatur. Vicerunt hi viri quævis vitia, et mundæ omnibus manus, sinceræ mentes, videntes et solertes animi; aptissimi profecto, qui vicario Jesu Christi et assistant et consulant. Audistis qui sint quos promovimus. Nunc ut eorum tres, qui adsunt, videatis oportet. Ite vos diaconi cardinales, atque eos adducite, ut in collegio vestro consedeant ».

30. Adducti cardinales designati rubeo galero decorati sunt ritu veteri, quem ex eodem Gobelino describendum ducimus : « Sabbato deinde, inquit, indicto consistorio in Ecclesia cathedrali, Pontifex jussit cardinales novos, qui aderant, tres accersiri, et priusquam venirent, de creatione facta, deque meritis singulorum pleraque locutus ostendit omnibus, et dignam et necessariam ordinationem fuisse. Post hæc adventantes illos ad cancellum stare præcepit, et dirigens ad eos verba : Maxima, inquit, filii, et excellentissima dignitate donati estis ad collegium Apostolicum vocati : consiliarii nostri et conjudices orbis terrarum eritis : inter causam et causam, inter sanguinem et sanguinem, inter lepram et lepram discernere vos oportebit. Successores Apostolorum : circa thronum nostrum sedebitis vos senatores Urbis, et regum similes eritis, veri mundi cardines, super quibus militantis ostium Ecclesiæ volvendum ac regendum est. Cogitate animo quos viros, quæ ingenia, quam integritatem hæc dignitas requirit; humilitatem non superbiam, liberalitatem non avaritiam, abstinentiam non ebrietatem, continentiam non libidinem, scientiam non ignorantiam : virtutes omnes, nullum vitium, hic honos exposcit. Si fuistis hactenus vigilantes, nunc vigiletis oportet adversus malignum hostem, qui numquam dormit cogitans quem devoret : si liberales fuistis, nunc opes in rebus honestis profundite, et maxime in alendos pauperes : si cibi potusque abstinentes, nunc præcipue luxuriam fugite : absit avaritia, facessat crudelitas, exulet arrogantia : sint libri sacri semper in manibus vestris, dies noctesque aut discite aliquid, aut alios docete : opera efficite, per quæ lux vestra coram omnibus luceat, et denique tales estote, quales esse debere cardinales dijudicastis, antequam ipsi hoc culmen ascenderitis. Quibus dictis, vocavit eos ad osculum pedis, deinde manum osque porrexit et antiqui cardinales ipsos pariter ad osculum exceperunt, locumque sedentibus præbuerunt. Mox advocati causas aliquas perorarunt, quibus decisis, cardinales antiqui stantes coram papa fecere coronam : novi genibus flexis votum pro veteri formula voverunt. Exin Pontifex uniuscujusque capiti insigne cardinalatus imposuit, rubrum de more galerum : chorus hymnum cantavit, gratias Deo reddens. Cardinales antiqui pompam ducentes, exceptis duobus, qui cum Pontifice remanserunt, novos ad altare B. Virginis deduxerunt, ibique senior cardinalium, orationem super capita illorum fudit, bona eis et Ecclesiæ sanctæ multa precatus, atque ita rebus peractis ad Pontificem maximum reversi sunt, qui dissoluto consistorio in palatium abiit. Par quoque solemnitas paucis post diebus in adventu Reatini et Senensis cardinalium servata est, cum alter ex Bononia, alter ex Perusio Romam peteret ».

31. *Cardinalis Borgia ob solutiores mores graviter a Pio perstringitur.* — Pergit auctor enarrare, ut Pontifex vario humorum fluxu laborans profectusque Maceretum, deinde Petriolos balneis e medicorum consilio uti coactus longiores moras in Senensi agro traxerit : quo tempore Rodericus Borgia cardinalis vicecancellarius, Callixti III nepos, magno cum Ecclesiasticæ dignitatis dedecore Senis lasciviens, ob solutiores mores a Pio gravissimis hisce monitis perstrictus est [1] :

« Pius papa II, vicecancellario.

« Dilecte fili, salutem, etc. Nudiusquartus, cum in hortis dilecti filii Joannis de Bichis convenissent fœminæ complures Senenses ad sæcularem vanitatem compositæ, audivimus circumspectionem tuam parum dignitatis quam sustinet memorem, inter illas ab hora fere decima septima usque ad vigesimam secundam fuisse, et ex collegio tuo socium se habuisse eum, quem si non honor Apostolicæ Sedis, ætas tamen admonere satis officii sui debebat. Saltatum ibi est, ut accepimus, cum omni licentia : nullis illecebris amatoriis parsum, tuque etiam inter hæc omnia non secus versatus, quam si unus esses ex sæcularium juvenum turba. Referre sigillatim omnia pudet, quæ in eo loco facta asseruntur : ista non modo re, sed appellatione quoque indigna sunt gradu quem tenes. Mariti, patres, fratres et consanguinei puellarum, quæ aderant, ut liberior vobis esset voluptandi facultas, ab ingressu prohibebantur : vos soli cum paucis domesticis auctores

[1] Lib. brev. p. 161.

hortatoresque chorearum eratis. Dicitur nulla nunc de re alia esse in civitate Senensi sermonem, præterquam vanitatem tuam ab omnibus irrideri : hic certe in balneis, ubi Ecclesiasticorum et sæcularium non parvus est numerus, vulgi es fabula. Si diceremus ista nobis non displicere, erraremus vehementer : displicent certe super quam dici possit, vituperatur enim Ecclesiasticus ordo, vituperatur ministerium nostrum, neque ad vitæ honestatem, sed ad occasionem lasciviæ ditari et magnificari videmur. Hinc principum et potentatuum in nos surgit contemptus : hinc quotidianæ laicorum irrisiones : hinc etiam reprehensiones vitæ nostræ, cum reprehendere alios volumus : vicarius quoque Christi, qui indulgere talia creditur, in eumdem cadit contemptum. Valentinæ Ecclesiæ præes, dilecte fili, quæ inter Hispanorum Ecclesias præcipua est : Apostolicæ etiam cancellariæ regimen tenes, quodque factum tuum reprehensibilius facit, ad consilium Romanæ Sedis inter cardinales cum Pontifice sedes : si puellis blandiri, fructus missitare, hinc inde vinum prægustatum illi quam diligas mittere, effuso studio omne genus voluptatis per totam diem spectare, denique, ut fieri omnia licentius possint, maritos illarum excludere, gradibus tuis convenire videntur, tibi ipsi judicandum relinquimus.

32. « Reprehendimur nos propter te, reprehenditur Calixti avunculi tui felix recordatio, qui cumulandis in te honoribus judicio plurium errasse videtur. Quod si excusationem allegas ætatis, non est ea tibi jam ætas, ut non intelligas quantum onus dignitas tua sustineat. Esse irreprehensibilem cardinalem oportet, vitæ morum salutare exemplum, cujus persona omnium non solum animis, sed oculis debet inservire. Indignamur postmodum atque irascimur, si a principibus sæculi parum honorificis titulis appellamur, si in possessionibus beneficiorum turbamur, si subjicere colla nostra illorum mandato compellimur : nos ipsi hæc vulnera nobis inferimus, et malorum nostrorum materiam damus id agentes, ut Ecclesiæ quoque auctoritas in dies vilescat, cujus rei in hoc sæculo vituperium ferimus, et in alio supplicium dignum luimus. Circumspectio igitur tua iis vanitatibus modum imponat, dignitatem suam recogitet, nec velit inter juvenes et mulierculas amatoris nomen tenere : si enim hæc rursus acciderent, cogeremur ostendere, nobis invitis et dolentibus, ea accidisse, neque sine rubore tuo esse nostra animadversio posset. Te semper dileximus, et tanquam eum, in quo gravitatis et modestiæ specimen vidimus, dignum nostra protectione putavimus : velis ut opinionem hanc et mentem retinere diu possimus, quod nil præstare melius poterit, quam vitæ gravioris assumptio ; anni tui, qui correctionem adhuc pollicentur, faciunt, ut paterne te moneamus, etc. Dat. Petrioli, XII Junii MCDLX ».

33. *Immunitas Ecclesiastica in cardinale Nicolao de Cusa læsa a Sigismundo qui anathemate plectitur.* — Inter hæc, ut refert Gobelinus [1] et confirmant Acta Pontificia [2], violavit atrociter jus Ecclesiasticum Sigismundus dux Austriæ in Nicolao de Cusa tit. S. Petri ad Vincula presb. cardinale, ex episcopo Brixinensi, cum quo de nonnullis juribus Ecclesiasticis contenderat; illum enim ipso Paschatis die, illucescente aurora, obsidione cinxit in castro Brunech, eoque in suam potestatem redacto, castrum Taufer, ac vim auri ingentem, tum plura syngrapha, ac litteras, quibus rescissa erant Ecclesiæ Brixinensis privilegia, extorsit; de quibus cum Sigismundus in judicium apud Sedem Apostolicam vocatus fuisset, Pontifex antequam in eum severitatem adhiberet, ipsum monendum censuit, eique diem ad dicendam causam constituit.

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum sicut facti notorietas, quæ nulla potest tergiversatione celari, non solum ad nostram cum maxima cordis amaritudine et admiratione, verum etiam multorum perduxit auditum, Sigismundus olim dux Austriæ suggestione diabolica instigatus in tantam proruperit insaniam, quod dilectum filium nostrum Nicolaum tit. S. Petri ad Vincula presbyterum cardinalem, et ex dispositione Apostolica Brixinensem et ipsius Sigismundi episcopum et pastorem hostiliter insecutus, ac armatorum copia constipatus eum ausu sacrilego in suæ damnationis præsagium vi capere et invitum pro suæ damnandæ temeritatis libito detinere, sibique graves injurias et jacturas irrogare præsumpserit, in maximum divinæ majestatis, ac nostram et Apostolicæ Sedis offensam, vilipendium et contemptum, animæ suæ periculum et scandalum plurimorum : ac propterea idem Sigismundus sicut reus criminis læsæ majestatis perpetuo infamis, diffidatus, bannitus, intestabilis, omnique privilegio, honore et dignitate exutus, privatus, ac etiam majoris excommunicationis sententia innodatus existat, alias quoque censuras et pœnas in Constitutionibus felicis recordationis Bonifacii papæ VIII prædecessoris nostri, ac sanctorum Patrum decretis contentas in tales generaliter promulgatas damnabiliter incurrit ipso facto ; nos horribilitatem tanti criminis, et damnandæ temeritatis hujusmodi sacrilegium non immerito detestantes, et quemadmodum nostro incumbit officio Switensium et confœderatorum indemnitati, ne litterarum earumdem prætextu ad observandum pacis et concordiæ prædictorum fœdera se adstrictos arbitrentur, providere volentes; ac ex certis aliis rationabilibus causis animum nostrum moventibus, nullo hujusmodi negotium insti-

[1] Gobel. l. IV. — [2] Pius II. l. IX, p. 256.

gante aut promovente, sed nostro motu proprio litteras præinsertas [1] inscriptæ sunt episcopo Augustensi, et abbati Remptensi, ut Helvetios ad fœdus armorum pro coercendo Sigismundo concitent, testantibus ipsius Sigismundi demeritis et delicti atrocitate, nullas, inefficaces et invalidas, nullumque ex eis Sigismundo præfato jus aut actionem quæsita esse declaramus. Datum Senis anno MCDLX, kal. Junii. Pontificatus nostri anno II.

34. Questus est apud Fridericum imperatorem Pius [2] de patrato a Sigismundo flagitio, maxime cum rogatus esset [3], ut a vexando cardinale sibi temperaret. Perculit [4] deinde VI id. Augusti anathemate Sigismundum ipsum spernentem judiciorum ordinem, quem ob tantum scelus ducali indignum nomine censuit; tum omnes illius partium sectatores censuris devinxit :

« Declaramus, inquit, dictum Sigismundum, ac eos omnes et singulos, qui dictum cardinalem et episcopum diffidarunt expresse, ac cæterosquoscumque, cujuscumque etiam pontificalis dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis forent, Ecclesiasticæ vel mundanæ, qui eidem Sigismundo et aliis prædictis in præmissis præbuerunt consilium, auxilium vel favorem, et qui arma contra dictum cardinalem susceperunt, hujusmodique nefandum facinus ratum habuerunt, seu Sigismundum aliosque prædictos postea receptarunt et defensarunt, necnon eos, qui diffidationi ipsius Sigismundi, et aliorum diffidationibus ejusdem Sigismundi, et diffidantium aliorum prædictorum comprehensi sunt, atque eos, qui dicto cardinali in fidelitate et auxilio cum potuerunt eo tempore defecerunt, ipsumque Sigismundum, et alios prædictos contra præfatum cardinalem hostiliter venientes in castris et locis etiam ad ipsam Ecclesiam Brixinensem spectantibus, et specialiter dictum castrum Brunech et ejus inhabitatores, qui ipsum Sigismundum et suos sic admiserunt, et eos qui præfata facinora rata habuerunt, Ecclesiasticos et sæculares, eorum omnium et singulorum nomina et cognomina, ac si de verbo ad verbum insererentur eisdem præsentibus pro sufficienter expressis habentes, ob præmissa sicut reos criminis læsæ majestatis anathemalizatos, perpetuo infames, diffidatos, bannitos, et intestabiles, atque ab omni successione expulsos, ædificia etiam eorum in ruinam danda (pluribusque aliis pœnis inflictis) decernimus per præsentes, etc. Datum Senis anno incarnationis Dominicæ MCDLX, V id. Augusti, Pontificatus nostri anno II ».

35. *Provocantem ad futurum Concilium Sigismundum redarguit fortiter Pius Constitutione edita.* — Hæc decernebat Pius, ut contumacem principem a cœptis deterreret : at is non modo justis imperiis non paruit, verum in nequitia obfirmatus contra editam hoc ipso anno Mantuæ sanctionem ab Apostolica sententia ad futurum Romanum Pontificem, vel futurum Concilium Œcumenicum provocavit [1], nefariamque ea de re formulam ad valvas Ecclesiæ Florentiæ affigendam curavit : quocirca commotus merito Christi vicarius alia judiciaria Acta, quorum præcipuam partem subjicimus, adversus furentem principem ejusque perfidiæ participes auctoresve, quorum præcipuus erat Gregorius Heimburgensis, qui eloquentiæ suæ lenociniis abutebatur ad flagitia, proximo anno edere compulsus est [2] :

« Universis Christi fidelibus, salutem etc.

« Infructuosos palmites de vinea Domini solerti cura amputantes assidue, licet nuper in Mantuano conventu constituti venenosam Sathanæ novitatem contra Apostolicæ Sedis obedientiam, et Ecclesiæ claves sub appellationis specie excogitatam matura et provida deliberatione, ne Catholicas mentes inficeret, damnaverimus, et providerimus super hoc opportune, ut Apostolicis nostris litteris desuper confectis continetur in hac forma : *Pius, etc. Execrabilis* [3], *priscis temporibus inauditus, tempestate nostra inolevit abusus, etc.* Non minus tamen, post hujus nostræ Constitutionis publicationem decima nona die Januarii proxime præteriti mensis factam, unus inventus est Sigismundus ex Austriæ principibus, homo omni impietate maculosus, qui ob hostilem persecutionem dilecti filii nostri Nicolai tit. S. Petri ad Vincula presbyteri cardinalis, et episcopi Brixinensis, in sanctissimo Paschæ die sacrilego furore perpetratam, omni divino et humano jure flagitante et cogente, cum suis satellitibus et complicibus scelerati sacrilegii sociis anathematis, læsæ majestatis criminis, perpetuæ infamiæ, banni, diffidationis, privationis bonorum Ecclesiasticorum, feudorum, confiscationisque bonorum, cæterasque juris pœnas et censuras, post longam expectationem et legitimum processum, octavo die mensis Augusti etiam noviter elapsi per nostram sententiam in civitate Senarum incidisse declaratus, veluti nostris super hoc confectis litteris habetur, eludendorum canonum proposito, et judicii declinandi intentione, utque simplicium animas secum adduceret ad infernum, utque contra Romanam Ecclesiam, quam multos (multoties) incitatus ab hujusmodi nostra irrefragabili sententia, et prius per nos contra emisso monitorio, atque jam in eum latis juris pœnis, unam decem a tertia die dicti mensis Augusti, et deinde aliam, et sic dudum post duos menses, a die factæ publicationis Constitutionis nostræ præfatæ, appellationes prætensas frivolas, inanes, damnatas, hære-

[1] Ext. in l. VIII. ep. inscript. — [2] Lib. brev. p. 168. — [3] Ib. p. 181. — [4] Lib. X. p. 231. et l. XI. p. 33.

[1] Ext. ea provocatio to. II. rer. Germanic. edit. Freher. — [2] Lib. XI. Bull. p. 148. — [3] Ext. in Bull.

sique et contumeliis plenas, temerario ausu, etiam coram notario et testibus, interponere non erubuit, easque multarum civitatum Italiæ et Alamaniæ Ecclesiarum valvis, ut ad omnium deveniret notitiam notorie et publice affigi fecit, et ibidem publicavit, inter cætera continentes Sigismundum ipsum a nobis ad futurum Romanum Pontificem, vel generale Concilium institutum vel instituendum, ac tandem ad universum populum Christianum, et (ut suis verbis utamur) ad illum qui sibi misereri velit, aut illos qui justitiam inferioris contra superiores in ipsos incandescentes ament, pro se et suis subditis Ecclesiasticis et sæcularibus, ejusque adhærentibus et fautoribus, ut in sua perversitate perduraret, in scriptis appellasse, prout de hoc nobis plenissime constat et notorium existit. Sed delirus iste omnino non attendebat magis per hæc illaqueari, dum eum se ex damnatissimis hujusmodi appellationibus pœnas juris in quas eo ipso inciderat, ex hostili notoria cardinalis persecutione, evasisse putaret, se ipsum iterum in non minores pœnas et censuras in dicta nostra Constitutione contentas sic appellando præcipitat. Mentita utique sibi est iniquitas adeo, quod nunc in propositi sui contrariam partem cadendo nemini dubium reliquit, quin excommunicationis, læsæ majestatis, et fautoriæ hæresis criminibus innodatus existat.

36. « Hujusmodi igitur actus Sigismundi cum, ut præfertur, nobis constent et notorii sint, nos officii nostri debitum exercentes, eumdem Sigismundum necnon Gregorium de Heymburch (interjectisque præcipuis sectatorum nominibus) sic excommunicationis sententiam criminis ope læsæ majestatis, et fautoriæ hæresis pœnas et censuras incurrisse, ac taliter declarantes cum adhærentibus antedictis, in eorum Ecclesiis, monasteriis et capellis infra divinorum solemnia, ac coram populi fidelis multitudine nominatim et publice denuntient, ac denuntiari et taliter declaratos ab omnibus Christi fidelibus arctius evitari faciant. Verum si forlasse Sigismundus ipse vesaniam erroneam ejus continuam aliam, aut alias in futurum etiam a præsentibus, vel aliis nostris litteris sceleratas, ut prius, diabolo instigante, similes interposuerit appellationes, quoties id fecerit, toties eumdem cum testibus et necessariis suis dictas pœnas nostræ Constitutionis Mantuanæ denuo incidisse, et ligatum fore denuntiari et publicari debere, absque aliis nostris litteris quibuscumque harum serie dicta auctoritate præcipimus aut edictis.

« Et, ut celerius deinceps hujusmodi periculosis præsumptionibus obvietur, hac nostra Constitutione perpetuo valitura volumus, ac dictis patriarchis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, prioribus, præpositis, decanis, Ecclesiarum parochialium rectoribus, presbyteris et clericis, etc. in virtute sanctæ obedientiæ districte injungimus, ac mandamus Apostolica auctoritate, ut quamprimum de cætero contra præfatam nostram Constitutionem Mantuanam quidquam spiritu diabolico, cujuscumque dignitatis, gradus vel excellentiæ etiam regalis, reginalis, aut pontificalis aut alterius Ecclesiasticæ vel sæcularis fuerit, sicut præfertur, appellasse constiterit, illum mox, nullo etiam Apostolico expectato mandato, in ipsas pœnas præfatæ nostræ Constitutionis incidisse denuntient et publicent, atque denuntiari et publicari, ac evitari faciant, necnon ubi tales appellationes affixas cognoverint, illas amoveant, ac ut libellum famosum de hæresi condemnatum coram populo igne comburi procurent, atque appellantes illos dictas pœnas damnabiliter incurrisse promulgent.

37. « Præterea cum Sathanæ malitiosa perversitas, mundo in maligno posito, non tam cito ab insania conquiescet, sed omnibus potius modis sanctæ Ecclesiæ unitatem subvertere molietur, et quod una via prohibebitur, alia consequetur; idcirco volumus, quod si fortasse nostræ Constitutionis metu in casu talis subterfugii, Concilium futurum non nominando, a Romano Pontifice ad ei inferiorem vel futurum Pontificem summum cujuspiam iniquitas appellare præsumpserit, et harum appellationum prætextu per censuras et pœnas a jure vel Apostolica Sede latas se ligatum fore non crediderit, huncque errorem in censurarum contemptu et inobedientiæ perfidia ostenderit, talis etiamsi regali, reginali, pontificali aut alia quavis Ecclesiastica vel mundana dignitate præfulgeat, cum non minus de Ecclesiæ clavium auctoritate, et sanctæ Romanæ Sedis obedientia, quam ad futurum Concilium quomodolibet appellantes male sentire sic declaretur, ut talis etiam in præinsertæ nostræ Constitutionis pœnas incidat eo ipso, atque ita publicetur evitetúrque, et denuntietur ubique per prædictos, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLX, IV non. Novembris, Pontificatus nostri anno III ».

38. De eodem Gregorio Heymburgensi questus [1] est gravissime Pontifex apud Nurembergenses, quibus etiam præcepit, ut nefarium hominem pellerent, bonisque fisco addicendis exuerent; is enim conceperat iniquæ provocationis formulam [2], seque in ea testem scripserat, quod sine hæreseos labe fieri non posse docuit hisce verbis Pius: « Cum nullum regnum, ut Domini nostri verbis didicimus, in se divisum stare possit, quonam modo sacrosanctum stabit Ecclesiæ regnum, si illi, qui Christi supremi Regis vicario parere contemnunt, de regni non valeant sorte depelli? Adversus hoc inquassa-

[1] Ext. ex lit. lib. Epist. num. 106. — [2] Ext. ubi sup.

bile fundamentum, et Ecclesiæ firmam petram hæresis quædam a parvo tempore citra sensum visa suboriri pullulavit, quæ sub ovium vestibus lupos rapaces intrinsecus celans sub appellationis speciem Ecclesiæ satagit unitatem convellere : nam si qua Christi unicus vicarius canonibus sacris etiam et juri scripto inhærendo decrevit statuitque, et servari, ut dignum est, præcepit, calumniatores malevoli et perversi subterfugere justitiam præsumentes per ludibria frivolarum appellationum ad futurum Concilium, seu ad id quod nusquam est, ac supra Christi vicarium esse aut reperiri nequit, obedientiam, quæ est de necessitate Ecclesiæ ac salutis universorum, improbe declinant ac temere ».

39. *Ante quinquennium iidem errores ab ipso, tum cardinale, jam confutati in Epistola ad Martinum Mayer, Coloniensis archiepiscopi scribam primarium.* — Lapso jam ante quinquennio nonnulli novarum rerum cupidi Pontificiam auctoritatem dejicere moliti erant, conficta nova Pragmatica Sanctione, quam si Callistus Pontifex damnasset, agitarant inter se de provocatione ad Œcumenicum Concilium a Pontifice nuncupanda : de qua cum Martinus Mayer Coloniensis archiepiscopi scriba primarius ad Æneam Sylvium cardinalem scripsisset, iniquam molitionem, velut hæreticam, egregie ita confutavit[1] :

« Martino Mayer.

« Transeamus ad eum modum, quem servare volunt auctores Pragmaticæ Sanctionis. Videamus, quid et quam honeste acturi videantur : « Ibimus, inquiunt, Romam, summo « Pontifici sanctiones nostras offeremus, utque « eas approbet summis rogabimus precibus : si « morem gerat votis nostris Romana majestas, « salva res est, bene jacta principia sunt, « utemur sine adversario nostris legibus : si ne« gaverit assensum, nos tamen propositum tene« bimus jubebimusque Germanos omnes san« ctioni nostræ parere : si quis contravenerit, « extorris esto. Quod si papa in nos censuras « fulminaverit, ad futurum Concilium appella« bimus. Formulas appellationum sua quæque « provincia, et diœcesis habeto ». Hic modus Pragmaticæ inventus est, non tam argutus, quam iniquus ; nam quid dici magis absurde potest, magis arroganter, magis temere ; « Si « dabit Apostolica Sedes quod petimus, in« quiunt, læti abibimus : sin autem, nostra nobis « satis est auctoritas » ; ac si dicas : Nisi dederis, tunicam eripiam tibi. Aut vestrum est id agere, et frustra petitis quod domi est : aut non licet vobis, et acquiescere superiorum judicio debetis ; si dat Sedes quod petitis, cognoscite gratiam : si negat, laudate justitiam ; neque enim Sedes negabit, quæ concedenda putaverit : sed habita ratione sui vestrique, faciet quod in communi utile sit. At vos repulsam ferre non vultis : pluris ergo est vestrum, quam primæ Sedis judicium.

40. « Non incongrue igitur vobis dicendum illud est, quod Anastasio imperatori scribit Gelasius papa : nam cum ille sacerdotes sibi subjacere vellet, inter cætera : « Nosti igitur, « inquit, ex illorum te pendere judicio, non « illos ad tuam posse redigi voluntatem ». Et Joannes papa : « Si imperator, inquit, Catho« licus est, quod salva pace ipsius dicimus, « filius est, non præsul Ecclesiæ ». Et ex gestis Bonifacii martyris, qui vobis Germanis Evangelium prædicavit, legitur de papa : « Quia cunctos « ipse judicaturus a nemine est judicandus, nisi « deprehendatur a fide devius ». Et Stephanus papa IV : « Enimvero, inquit, in speculum et « exemplum sancta Romana Ecclesia, cui nos « Christus præesse voluit, posita est omnibus : « quidquid statuit, quidquid ordinat, perpetuo « irrefragabiliter observandum est ». Et Nicolaus papa clero Contantinopolitano : « Si decreta Ro« manorum, inquit, Pontificum non habetis, de « neglectu atque injuria estis arguendi : si vero « habetis, et non observatis, de temeritate estis « increpandi ». Quid igitur ? excusabimusne Pragmaticas, an temerarias appellabimus ? Nicolaus certe sententiam tulit. Sed non tam turpe est neque tam temerarium leges aliquando infringere superioris, quam sibi ipsi leges condere, quas invito superiore et recusante servare velit : illud sæpe ex fragilitate atque incuria evenire potest etiam sine contemptu principis ; hoc sine contumelia superioris accidere non potest : nam qui leges invito principe condit, is proculdubio principem negat, et dominatum abjicit, sibique stultam libertatem arripit, quod, sicut antea dictum est, a fide procul abiit et in hæresim cecidit ; nam fides recta hæc est, Romanæ Sedis primatum credere, et quod illa de Deo sentit tenere, sicut Hieronymus ait ad Damasum scribens, quia puteus aquæ vivæ hic est, et fons signatus, et hic salvationis arca, et pascua benedictorum ; nam et in Constantiensi Synodo id declaratum est errorem esse : *Romanam Ecclesiam non habere primatum ;* nam cum Hieronymus et Joannes hæresiarchæ Bohemorum inter suos articulos dicerent, non esse de necessitate salutis credere Romanam Ecclesiam super omnes alias habere primatum, id erroneum esse Concilium declaravit. Si ergo primatum habet Romana Sedes, quod vestrum Concilium declaravit, et nemo qui sapiat inficiatur, consequens est, ut ejus judicium devote sequamini, neque temere adversemini, quod majores vestri factitarunt, et vos facturos esse confidimus.

41. « Cæterum neque illud, quod sequitur

[1] Æn. Sylv. in Ep. ad Mart. Mayer.

de appellationibus piæ aures ferre possunt : nam si princeps est Romanus præsul, si dominus, si magister, quo pacto ab eo appellatur? « Facta subditorum », inquit Cornelius papa, « judicantur a nobis, nostra vero a Domino judicantur ». Et Gelasius ipse : « Super canones, « inquit, sancti Patres appellationes totius Ec-« clesiæ ad hujus Sedis examen voluerunt re-« ferri ; ab ipsa vero nunquam prorsus appellari « debere sanxerunt » ; ac per hoc illam de tota Ecclesia judicare, ipsam ad nullius remeare judicium ; nec de ejus unquam præsumpserunt judicio judicare, sententiamque ejus constituerunt non oportere dissolvi, cujus potius sequenda decreta mandaverunt. Idem Innocentius papa, idem Symmachus declarat, idem ratio ipsa decernit, nam si leges civiles neque a senatu, neque a principe sæculari appellationem admittunt, quanto minus ab Ecclesiastico principe erit appellandum ? nam si papa simul et imperator conferantur, quantum inter solem et lunam interest, tantum inter eos differre dicemus, et papam soli, imperatorem lunæ assimilabimus. Præterea cum appellatio ab inferiori ad superiorem deferatur, papa vero prior sit et major omnibus, liquet ab eo non esse provocandum.

« Sed audio, quod tecum loqui potes : num quispiam singularis homo appellabit ad Concilium, quod majus est et potentius Romano præsule? Nolumus hanc modo quæstionem ingredi, quæ longiorem tractatum requirit, et aliud ingenium quam nostrum est. At idem Gelasius sacros canones ait sanxisse, ne unquam ab ea Sede appellaretur, neque Concilium excepit, et amplius de Romana Sede, quod illa etiam quos Synodus inique damnaverat, absolvit. Quo dicto declarat a Synodo ad papam appellatum fuisse, eoque modo majorem Synodo papam extitisse. Et Symmachus manifeste Synodum excludit dum ait : « Aliorum causas Deus voluit per ho-« mines terminari, sed Sedis istius præsulem, « suo sine quæstione reservavit arbitrio : quo-« circa, si quid est quod gravius ille agat, non « est recalcitrandum, sed ferendum. »

12. « Ridiculum profecto : nemo est tam parvæ urbis dominus, qui a se appellari ferat, et nos papam appellationi subjectum dicemus ? In civitatibus magistratus sunt, a quibus non appellatur, et nos a Pontifice maximo appellandum dicemus ? At si me, ais, Pontifex indigne premit, quid agam ? Redi ad eum supplex, ora onus levet. At si rogatus, interpellatus nolit subvenire misero, quid agam ? Quid ages ubi tuus te princeps sæcularis urget, ubi te civitatis magistratus premit ? feram, dices ? nam aliud nullum est remedium : et hic ergo feras. At hoc impium est, ais, nam papa in ædificationem, non destructionem accepit : et hoc in ædificationem esse putamus, nam quid si tu appellas frivole, ut aiunt, ut judicium subterfugias, et majoris imperium ? Iterum dicis : Quid si me papa injuste premit ? Iterum dico : Quid si tu juste pateris, et cavillose appellas ? Tu dicis : Male agit in me papa ; et ille te male agere ait, cui credamus privato an principi, majori an minori ? quis non putet apud majorem esse veritatem ? Dices : Judicet superior ; at superior papa Deus est, et ipse suo tempore judicabit : nec tu putas eas animas inquisitoris non habere formidinem, quas Deus præ cæteris suo reservavit examini. Judicabitur, ne timeas, Romanus Pontifex.

13. « At, inquies, durum est id judicium expectare. Respondemus durius esse quod tu quæris, nam Deus omni hora potest judicare Pontificem, tu Concilii examen quæritas, quod nescimus quod ævo nostro futurum sit. Quis non videt calumniam tuam ? velles nunquam esse Concilium, quod appellas. Areopagitæ, cum perplexam causam aliquando audissent, reum et actorem ire et post centum annos reverti jusserunt : idque tu tibi velles. At hæc delusio est, et irrisio majestatis superioris, contemptus Sedis et orthodoxæ fidei, inventio diabolica et machinatio Sathanæ, qui hoc modo illaqueare animas nititur, cui nihil dulcius quam judiciorum claudi tribunalia, et nullum permittere in terris superiorem, ut in confusione cuncta sint, absit obedientia, vincat contumacia, sibi quisque dominus sit, et alium pellere studeat, non ordo, non reverentia, non ulla vivendi regula, et Deus postponatur, audiaturque diabolus : nam quis dubitat, si liceat a Romano Pontifice appellare ad Concilium, cum omnes appellant in quavis causa judicati, si condemnabitur aliquis, si excommunicabitur, si vocabitur in judicium, si solvere aliquid requiretur, si fur restituere duplum vel quadruplum, et rapinam reddere, si adulter alienam uxorem, si prædo alienum agrum, si violentus invasor alienam Ecclesiam restituere jubebitur, si mandabitur usurario ne ultra pravitatem exerceat, si presbytero ut concubinam relinquat, si debitori ut creditori solvat, gravatum se dicet, et Concilium appellabit ? O beatam vitam, in qua licet omnia impune gerere ! O rempublicam bene ordinatam, in qua nullum delictum puniri potest ! Concilium, etsi frequenter congregari debeat ex decreto Constantiensis, non frequentius quam per decennalia cogendum est. Recte sane decem impunitatis annos criminosis tribuemus; cum tamen appellationis remedium, ut canones aiunt, non ad defensionem iniquitatis, sed ad præsidium innocentiæ sit institutum : quod si papa subjectus appellationibus erit, implebimus omnia iniquitatibus, et Romanum præsulem, quem Dei vicarium in terris, et primum inter mortales, magistrumque fidelium, et judicem cunctorum dicimus, minorem, non dicam

regibus, sed minimis comitatibus efficiemus, in quibus magistratus sunt ab omni provocatione immunes.

14. « At si punior innocens, numquid licebit provocare? Quid si me Pontifex maximus innocentem punire pergit? Quid si Concilium te innocentem damnat, ad quem provocabis? Ad papam dices; et si rursum papam invenies iniquum, ad Concilium redibis, atque ita per circulum deludes judicium. At dices: Deludendum est judicium, in quo damnatur innocens; nam judex, qui damnat innocentem et injuste agit, similis est violento latroni, secundum illud Ezechielis: *Principes ejus in medio ejus quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem;* et ideo sicut resistere licet latroni, ita licet et papæ resistere, quod etiam Thomas videtur sentire, quamvis non loquitur de papa. At nos nihil iniquius, nihil perniciosius aut detestabilius in urbibus esse censemus, quam judicium frustrari posse, et non esse finem litibus; nam etsi permissum est appellari ab inferioribus, et factum est ne grassentur judices in pauperes homines. Sed ubi ventum est ad principem, silet provocatio; neque enim majestas superior tam prona est ad injuriam, quam inferior. Et si dixeris: Utique et superiores et papæ aliquando injurii sunt, igitur et huic malo obviandum est. Respondemus, dum sumus in hac vita mortali non esse possibile humanis legibus cuncta tolli pericula, et omnia mala e medio hominum propulsari; ideo legum latores dum duo mala imminere concernunt, et alterum posse lege vitari, alterum omnino ferendum esse, id lege auferunt, quod perniciosius animadvertunt, etc. » Hæc antea Pius adversus nefariam a Pontifice ad Concilium provocationem scripserat. Quare Sigismundum Austriacum talia novantem ex politicorum malesano consilio fortiter retudit, nam ad minuendas illius vires inferri merces ipsius principatui vetuit [1]: tum censuras, quas in Helvetios ob fœdus, quod pacis arbitro Carolo Francorum rege in Constantiensi conventu Stephani Nardini Apostolicæ Sedis nuntii opera iniverant cum Sigismundo, posteaque insignibus duobus oppidis Raspuvil et Stayn juris Austriaci occupatis violatum [2] latas rescidit [3]. De Helveticorum cum Austriacis principibus bellis, deque eorum imbellibus initiis, ex quibus in magnam potentiam assurrexere, finitimis ad societatem armorum allectis adactisve, agit Gobelinus [4].

15. *Adversati Pontificiæ auctoritati in provisione quarumdam sedium episcopalium reges Castellæ, Poloniæ et Galliæ.* — Dum ita jus Ecclesiasticum adversus Sigismundum Austriacum tuebatur Pontifex, convenere illum Senis Henrici Castellæ regis oratores duo [1], quorum alter erat episcopus Legionensis, alter vir auctoritate apud Castellanos conspicuus, neque enim Mantuam Henricus nisi obscurioris sortis homines legatos miserat, gentisque honorem postrema hac legatione sarcire putaverat: cum vero de auxiliis in Turcas ferendis actum esset, nihil certi respondere ob bellum in Granatenses gerendum: quin etiam Pius precibus Henrici regis adductus promulgavit [2], licet ex decreto Mantuano abrogata fuisset noxarum jam ante concessa gratuita venia, non tamen abolitam illam, quæ stipem in propulsandis Granatensibus Saracenis collocaturis proposita erat. Cum vero alter ex dictis oratoribus, nimirum episcopus Legionensis in Pontificali curia mortem obiisset, Pontifex Legionensi episcopatui Joannem Turrecrematam theologica scientia præstantissimum (cujus extant opera) cardinalem S. Sixti præfecit [3]; sed Henricus illum in possessionem venire non permisit. Adversatum [4] pariter Pontificiæ auctoritati Casimirum regem Poloniæ in re simili tradunt Polonici scriptores: cum enim Pius ad Cracoviensem Ecclesiam Jacobum Sennenium Sbignei cardinalis jam ante defuncti (cui plurimum debebat Polonia) nepotem, quique regio nomine Mantuanam legationem obierat, evexisset, atque etiam anathematis sententiam tulisset in illos, qui Sennenium admittere detrectarent, Casimirus tamen cum Sennenium ipsum legibus creatum negaret, ejus æmulum Joannem Gruscinium a canonicorum collegio designatum tutatus est, adeo ut etiam professus sit prius sceptrum amissurum, quam passurum quempiam episcopatum, se invito, in Polonia adipisci: quo intellecto Sennenius, nonnullis cum adversario pactionibus confectis, episcopatu abiit.

16. Gravis alia inter Pium et Carolum regem Francorum in Tornacensis Ecclesiæ causa fuit controversia; cum enim Carolus, cui Tornacum parebat, expetiisset cardinalem Constantiensem illi præfici, ipsiusque precibus posthabitis, Tullensem episcopum, natione Burgundum, ad eam sedem traduxisset Pius ob supplices Philippi ducis preces, cujus ditioni pars diœcesis major obnoxia erat, graviores querelas Carolus fudit apud Pontificem, qui ipsum demulcere litteris conatus est [5]: cumque in priori desiderio obfirmatus perstaret rex, gravioresque querelas protulisset, datis proximo anno hisce litteris [6] Pius singulas refregit:

« Pius, etc. charissimo in Christo filio Carolo regi Franciæ illustri, salutem, etc.

« Nisi tua signata manu, et tua fuisset impressa sigillo, nunquam tuam putavissemus

[1] Pius l. XXXVI. p. 246. — [2] Lib. VIII. p. 31. — [3] Lib. IX. p. 265. — [4] Gobel. in Comm. l. IV.

[1] Gobel. in Comm. l. IV. — [2] Lib. VII. p. 307. — [3] Gob. l. IV. — [4] Michov. l. IV. c. 60. Crom. l. XXIV. — [5] Ext. lib. Ep. Pii II. num. 374. — [6] Bull. l. XXXVII. p. 247. Ext. etiam typis cus. lib. Ep. Pii II. num. 375.

Epistolam, quam tuo nomine Michael secretarius tuus novissime ad nos detulit. Multa enim continet, quæ a tua prudentia et tuo scribendi more videntur aliena. Sed neque portitor, neque signum, neque subscriptio patitur, ut tuas litteras esse dubitemus, quæ tanquam abs te missæ redditæ sunt. Eas ob res cogimur respondere, et nostram excusare innocentiam. Neque enim nos sumus, qui vel tuam serenitatem, vel alium quempiam odio prosequamur, aut odii causa quicquam agamus. Nos quidem tuam mansuetudinem semper amavimus, semper magni fecimus, semper observavimus, cum propter majorum tuorum gloriam et magnifica gesta, tum propter modestiam et religionem quas in te sitas didicimus. Nec sane unquam in animo nostro fuit quidquam agere, quod tibi aut incommodum esset, aut molestum. Sed aliter tibi persuasum est, ut scripta tua ostendunt, tam nobis, quam sacro collegio nostro directa. Ignoscat his divina bonitas, qui talia suggerunt : quorum magnum est peccatum, summa iniquitas. Mala mens, malus animus illorum est, qui tuam excellentiam adversus nos irritare aut commovere nituntur. Similes illis sunt, qui filium tuum a te alienarunt; illi enim carnalem patri filium abstulerunt, hi nobis spiritualem auferre nituntur. Sed minime obtinebunt, si tuam constantiam et moderationem retinebis, et nostris vocibus auscultabis, quæ non tam nostræ sunt quam Dei et Filii ejus Jesu Christi, cujus vicariatum non nostris meritis, sed sua dispositione, in terris gerimus. Audi ergo nos, fili, et in charitate accipe quæ ad tua scripta respondemus.

47. « Scribis de Tornacensi Ecclesia ad quam translatum esse Tullensem episcopum haud æquo animo fers ; putasque tibi injuriam factam, quod preces tuas non exandiverimus, quas pro cardinali Constantiensi ad nos porrexisti, et plurima subjungis, quæ paulo post capitulatim attingemus. Sed priusquam hoc agemus, rem gestam accipe : sic enim et tua, et nostra causa melius cognoscetur. Fuerunt oratores tui vel bis, vel ter, priusquam vacaret Ecclesia Tornacensis, dixeruntque nostrum antecessorem Ecclesiam ipsam dispositioni suæ reservasse, ut contingente vacatione, illi provideret de persona tibi accepta ; petieruntque ut nos idem efficeremus : cum tuæ serenitatis plurimum interesset in ea civitate, quæ tua esset, episcopum præsidere tuæ majestati fidum et acceptum. Idem egere nobiscum ducis Burgundiæ legati non semel, sed iterum atque iterum, diœcesim Tornacensem fere totam, et redditunm maximam partem in potestate ipsius ducis consistere, ad quem magnopere pertineret episcopum Tornacensem eum creari, qui sibi amicus et carus esset propter magnas et opulentas Flandriæ civitates vicinas Anglicis, in quibus status sui robur contineretur : adjicientes retroactis temporibus maxime a septuaginta annis citra nunquam in ea Ecclesia præfuisse, qui non ex charis Burgundiæ ducis fuisset : et quod unus aliter promotus ab Eugenio tandem translatus extitit ad Ecclesiam Narbonensem, cum pace illic potiri non posset. Intelleximus rem utrinque arduam atque perplexam : nec vel tuis vel ducis oratoribus quidquid certi promisimus ; sed negantes nostri moris esse pro aliquo nominatim Ecclesiam cathedralem reservare, respondimus contingente vacatione nos Ecclesiæ illi ita provisuros, ut nulli causa querelæ merito esse debeat. Cumque tui oratores pro Constantiensi cardinale reservari Ecclesiam peterent, Burgundi vero pro episcopo Trajectensi, diximus aperte, nos uni duas Ecclesias non commissuros, prout illi efflagitabant. Hæc sunt promissa nostra : hæc acta nobiscum sunt ante vacationem Ecclesiæ, eratque nostrum desiderium, ut nunquam hæc vacatio nostro tempore intercideret, cum videremus absque turbatione et molestia huic Ecclesiæ provideri non posse.

48. « Verum nobis Senas ex Mantua reversis, reddita sunt authentica scripta et mandata, per quæ Tornacensis et Tullensis episcopi ex justis causis desiderabant invicem Ecclesias suas resignare, et ad alterutrum transferri. Admisimus nos resignationes, et translationes fecimus de fratrum nostrorum consilio. Deinde cum Viterbii essemus, antequam translationes prædictæ effectum sortitæ fuissent, nuntiatus est nobis obitus episcopi Tornacensis. Commisimus causam, ut fit, uni cardinali, et facta est relatio in consistorio ; libere et graviter omnes fratres nostri sententias suas dixere. Placuit omnibus Tullensem episcopum ad Ecclesiam sic vacantem transferri. Nihil sine consilio et matura consultatione fratrum egimus. Omnia eis aperuimus, quæ vel tu vel alii oratores in hac causa exposuerunt : quanquam per sese cuncta nossent. Fecimus hanc translationem suadentibus fratribus, quorum aliqui affirmaverunt Tullensem olim episcopum tuæ serenitati et fidelem et acceptum esse : ac per ejus medium pater ille antiquus, qui multis annis cum laude Tornacensem administrarat Ecclesiam, in extremis vitæ sponsæ suæ de hac persona providendum esse censeret, non videbatur ejus vel votum vel consilium spernendum, fecimus ergo hanc provisionem ; nec vidimus, aut fratres nostri viderunt, pensata rei et temporis qualitate, utilius posse provideri. Quod si hæc tuæ serenitati non placent, non est tamen, quod ea in tuam contumeliam facta esse dijudices : cum nos te amemus, et honoratum semper esse velimus. Sed jam ad partes tuæ Epistolæ revertimur, eisque quoad possumus satisfacimus.

49. « Dicis in primis te nunquam cessaturum, quousque tua deprecatio exaudiatur. Non

oportebit te diu contendere, si ea petieris quæ cum honestate concedere valeamus : est enim lucrum nostrum, cum tibi cæterisque regibus justa petentibus complacemus. Dicis te loqui de re tui dominii. Jure consulti duplex dominium tradunt : alterum directum, alterum utile. Civitas, ut aiunt, utroque jure ad te pertinet : diœcesis directo tantum. Nam utile ducis est, quod multi plures faciunt. Nec tua excellentia super episcopatibus hactenus vim fecit, qui in ducatu Burgundiæ vacaverunt : quamvis asseras, et vere asseras principatum illum, sicut et Flandriam a tua corona dependere.

« Dicis te instare pro cardinali, pro persona digna et bene merenti : nihil contra personam ejus dictum est. Laudamus hominem, et quovis honore dignum censemus ; cui cardinalatus insignia misimus rubrum pileum : quamvis ægre ferimus, si verum est, quod nobis aliqui retulere, eum scilicet in tua curia non uti cardinalatus insignibus, quia non acciperetur cum honore decenti. Quod si ita est, decet tuam excellentiam, quæ dicit se cardinales amare, in hac re ita providere, ne dignitas cardinalatus in tua curia minor aut abjectior quam in aliis videatur.

50. « Dicis non decere cardinalem pati repulsam. Non patietur si ea petierit, quæ absque alterius injuria cum Dei beneplacito concedi possunt. Dicis Ecclesiam fuisse reservatam, et rem hanc a prædecessore nostro Calixto præconcessam. Cum Calixtus obiit, omnia ejus premissa interierunt. Si vixisset in hanc usque diem, vidisses cui mos gestus esset. Nunc de eo nihil possumus judicare. Sciunt docti reservationes suas ad nostra tempora non extendi.

« Dicis oratores tuos impatienter a nobis auditos fuisse, et vacuos remissos. Si legati nostri in tua curia benigne viderentur et audirentur, sicut tui in nostra, multo frequentius quam faciunt, nuntii nostri ad te accederent. Sed tui quoties volunt diu noctuque nos adeunt, et quæ volent dicunt : nostri vix pluribus in mensibus tui copiam habent, nec a tuis curialibus benigne visuntur : quanquam tua majestas in omni audientia modesta est et perhumana. Nescimus quis ille est, qui se dicat a nobis impatienter auditum. Duo cardinales ex tua natione interfuerunt, quando ultimum in hac re oratorem tuum audivimus, Rothomagensis et Avenionensis : ipsi testari possunt quia usque in finem omni cum mansuetudine hominem audivimus : quanquam respondendo aliqua ejus verba parum moderata reprehendimus. Remisimus illum vacuum in petitione tua, sed plenum in suis : nam gratias, quas a nobis petivit, cunctas intuitu serenitatis tuæ concessimus. Libentius tuas quam suas preces audissemus : sed rei difficultas non patiebatur. Hic cum tibi satisfacere non posset, satisfecit sibi, et immemor acceptæ gratiæ nos criminatus est.

51. « Dicis neque Hadrianum Caroli Magni, neque Leonem Othonis ita intercessiones remisisse, ut nos tuas repulimus, et quod nemo consecrabatur episcopus, nisi laudatus, et investitus a tuis prædecessoribus : quid fecissent illi duo Romani Pontifices in hoc casu nescimus ; quid fecimus, ipsi scimus et facti nostri rationem reddere possumus. Carolus et Otho Romanorum imperatores fuere, et hoc privilegium a Romana Sede obtinuerunt quod refers, propter ingentia merita, et quia ita tempora poscebant, et Arianorum aliorumque hæreticorum factiones, quas imperatorum malleo conterere oportuit : sed cum hoc privilegium vergeret ad noxam, revocatum est, et successores illorum imperatorum illi renuntiarunt in conventu Wormatiensi : nam sicut Ezechias serpentem æneum a Moyse erectum in eremo abstulit atque conflavit, quoniam idololatriam inducebat, ita et privilegia auferenda sunt, quæ propter utilitatem publicam concessa inveniuntur esse damnosa. Subjungis quod neque Calixtus, neque Nicolaus, neque alius simile adversus te attentasset ejus, quod nos fecimus. De mortuis non est nostrum judicare, quod facturi fuissent in humanis agentes : nos certe adversus te nihil ex proposito egimus, nec tibi adversati sumus, neque acta nostra attentata dici debent, quæ fiunt in senatu Apostolico, in loco quem Dominus elegit, in prima mundi sede, in beati Petri auditorio, in Christi Salvatoris tribunali : videant ne ipsi attentatores sint, qui nobis resistunt, et decreta nostra impugnant, et Apostolicis adversantur mandatis.

52. « Dicis præter spem tibi evenisse, quod in re tam honesta adversantem invenires Romanum Pontificem. Vide quid dicas ; si tu id vis quod papa non putat faciendum, non Romanus Pontifex tibi adversatur, sed tu ei adversaris, ac patri et magistro tuo contradicis, cujus est de honestate judicium longe majus quam tuum. Dicis, si tandem ita fiet ut cœptum est, te non abs re putaturum adversus te conceptum odium. Absit a tua bonitate isthæc cogitatio : nos quæcumque agemus in justitiæ trutina suspendemus, nec nos unquam aut odium aut gratia ex tramite recto deturbabit. Mitte has suspiciones, neque his aures adhibeto, qui pessimum virus tuis auribus instillare conantur. Velis cuncta pensare, neque hominibus suæ rei affectis, neque etiam tibi ipsi credito. Audi viros Deum timentes, et an liceat tibi judicare Sedis Apostolicæ judicia ; plane cognosces et intelliges, nihil nos in tuam ignominiam aut molitos esse, aut moliri velle. Adjicis tandem bona, et digna bono rege : « Absit, inquis, inter quos decreta patrum pacem « et charitatem servari volunt, scintillam cres- « cere dissidii ». Idem nos nolumus facimus, nec nostra culpa inter te nosque unquam subórietur discordia. Faxit divina pietas ne castam tuam

et piam mentem delatores eludant, et ne tibi falsa pro veris ostendant!

53. « Dicis te obsequentissimum et obedientem sanctæ Romanæ Ecclesiæ filium. Hæc petimus ne moleste pauca feras patris verba; audies verba charitatis et fidei. Neque movearis, si amaritudinis aliquid habent: dulcia fient et suavissima, si bono corde audiantur. Dicis te filium obedientem. Parce, fili, si hoc parumper negamus: si filius obedientiæ es, cur Pragmaticam Sanctionem tenes atque defendis? Eugenius te hortatus est, ut illam dimitteres, quæ non est secundum Deum: idem petiit Nicolaus, idem rogavit Callixtus, tres Romani Pontifices, sancti et venerandi patres, modo nuntiis et legatis, modo litteris te rogavere, ut Pragmaticam relinqueres, magni in Ecclesia dissidii ac mali causam: nunquam audivisti in hac parte vocem Romanæ Ecclesiæ. Ubi ergo tua obedientia? ubi devotio? ubi religio? plus regni tui aliquibus prælatis, quam Romanæ Sedi auscultasti. Loquimur cum fiducia, sine felle, sine arrogantia, amor in te noster nos loqui urget. Deus in terris per filium suum Jesum Christum crucifixum Apostolicam Sedem erexit, ac suum tribunal, et primum esse voluit: nulla potestas est, quæ huic æquari possit: hæc de omnibus hominibus, ac dignitatibus judicat; eam solus judicat Deus: non est de grege Dominico, qui Romanum Pontificem suum esse negat pastorem. Audi quid dicat Dominus: *Qui non colligit mecum, dispergit;* certe cum Christo non colligit, qui cum vicario ejus non seminat. Pragmatica Sanctio, quam tui subditi observant, non est ex Apostolico semine, quippe quæ neque auctoritate Apostolica, neque Concilii generalis alicujus auctoritate firmata est: nam et si decreta aliquorum Conciliorum in ea inserta sunt et Pontificum sanctiones; nihil tamen ita receptum est, ut promulgatum fuit, sed vel additione factæ sunt, vel mutilatione, quod prælatis tui regni facere haudquaquam licuit, et sine damno animarum suarum illis uti non possunt. Tacemus quod multa laicalibus manibus Pragmatica concedit, quæ neque humana neque divina jura permittunt. Patere hæc dici, fili, neque invitus audias veritatem. Tui aliquando antecessores Pragmaticam ferme similem ordinarunt; sed videntes id sine Sede Apostolica facere non posse, abstinuerunt: sequere vestigia majorum tuorum, et dimitte hanc Pragmaticam, quam Christianissimi tui antecessores ignoraverunt; et si quid est, quod reformandum sit in Ecclesiastico regni tui statu, consule Apostolicam Sedem, quæ tuis honestis desideriis nunquam deerit, atque hoc modo filium te obedientem et obsequentissimum appellare verisimile poteris, simulque tibi consules ac regno.

54. « Dicis te nunquam preces porrexisse nobis nisi honestas et mature pensitatas. Nihil adversamur, sed preces etiam honestas immutant tempora, et negandas reddunt multis ex causis, et multa faciem honesti habent, quæ diligentius inspecta injustitiam continent. Addis te ad injuriam recepturum, nisi quæ postulas impetres. Injurius eris ipse, si sine causa te passum injurias dixeris, et præsertim ab ea Sede, quæ mater est justitiæ et æquitatis. Postremo per amicitiam, per charitatem, per pacem, quam erga te servare debemus, multum rogitas, ut precibus tuis annuentes Tornacensem Ecclesiam cardinali Constantiensi committamus, et Tullensis episcopi translationem revocemus. Non egemus tot adjurationibus, aut tot precibus: nostra apte natura tibi morem gereremus, si res ipsa ferret: sed audivisti quomodo res gesta est: jam Tullensis translatus est ex consilio universi senatus Apostolici, et suæ Ecclesiæ alter præfectus, quomodo fiet quod petis sine injuria? Jam eo ventum est, ut parti quæsitum jus sit, id sine causæ cognitione auferri non debet. Quod si, ut tui oratores dixere, et tuæ litteræ sonant, præjudicium tibi factum putas, et hanc translationem jure existimas revocandam, judicium tibi rectum æquumque offerimus. Causa hæc de majoribus est, et ad Sedem Romanam pertinet: persuade tibi, et nullatenus dubites, si causa cognita invenerimus ita esse, ut arbitraris, facile obtinebis ab hac Sede quæ voles; nihil enim magis optamus, quam tuæ serenitati per justitiam complacere. Hæc ad tuas litteras: ad ea, quæ secretarius tuus exposuit, non censemus respondendum, ea enim dixit, quæ de tua mente nullo modo esse putamus. Dat. Romæ, etc. MCDLXI, VIII kal. Maii, anno III ».

55. *Jacobus Lucensis, renitente licet duce Mediolanensi, sedi Ticinensi sufficitur: insignis legatio patriarcharum Orientalium ad Pium mittitur.* — Nec modo reges per fas nefasque privata commoda aucupati, Pio episcopos ipsis inconsultis præficienti obluctati sunt, verum etiam Franciscus Sfortia dux Mediolanensis, quamvis ipsi devinctus, Jacobum Lucensem, qui ab Epistolis Pontifici erat, ad Ticinensem Ecclesiam provehenti adversatus est, atque in tantam accensus est iram, ut minitaretur, ni alium crearet episcopum Papiensem, se Piccininum sibi conciliaturum, atque ad invadendam Ecclesiasticam ditionem immissurum. Verum eas minas contempsit Pius, ac bellum se bello propulsaturum constanter respondit. Commotas denique iras compressit Franciscus, et Jacobum Ecclesiæ suæ possessione potiri permisit. Is est Jacobus, qui purpura sacra postea donatus, cardinalis Papiensis appellatus est, doctrinæ laude præclarus, cujus luculentæ extant elucubrationes, quæ nobis in conscribenda historia sunt usui (1).

Decreta est hoc anno a tribus patriarchis

(1) Sermo hic in Annalibus inducitur de Jacobo Lucensi, qui hoc anno Ticinenses infulas a Pontifice delatas, renitente licet Francisco

Orientalibus Alexandrino, Antiocheno et Jerosolymitano ad Romanum Pontificem insignis legatio, qua Moyses archidiaconus Antiochenus perfunctus est : significabant ii admissa abs se decreta Concilii Florentini, orabantque Latinos, ut ex eorum cervicibus Mahumeticum jugum depellerent, de quibus hæc tradit Joannes Gobelinus [1] : « Circa hoc tempus adiit Pontificem Moyses archidiaconus Antiochenus, vir Græcis ac Cyriacis litteris eruditus, et magni apud Orientales nominis. Hunc tres patriarchæ miserunt Antiochenus, Alexandrinus ac Jerosolimitanus, et plurimi alii principes Christi cultores. Legatio ejus hujusmodi fuit : Venisse olim ad Pontificem Eugenium, inquit, imperatorem et patriarcham Constantinopolitanum, et in Concilio Florentino, nomine Orientalis Ecclesiæ, cum Occidentali de processione Spiritus sancti, de igne purgatorio, de pane azymo, de primatu Romanæ Ecclesiæ, et aliis plerisque, de quibus antea disceptaverant, convenisse : decretumque deinde fuisse factum, quod tres patriarchæ, qui miserant, non suscepissent, satore zizaniarum impediente : deinde bono commotos spiritu, conventu subditorum habito, suscepto per omnia decreto, Romano Pontifici sese commisisse, velleque illi tanquam Jesu Christi vicario deinceps obtemperare, atque ad ea enuntianda se missum. Audivit Pontifex legationem et privatim et publice, et collaudatis patriarchis, scripta quæ Moyses attulerat, in Latinum translata in archiviis Ecclesiæ Romanæ recondi jussit, ipsumque donatum ad propria remisit ».

56. *Monobassienses Pontificio imperio se submittunt.* — Adjungit Gobelinus insignem aliam Monobassiensium legationem, qua fidei et imperio Sedis Apostolicæ se addixerunt. Munitissima situ est ea urbs cincta undique rupibus, et angusto tantum tramite adeunda, unde Monobasiæ nomen traxisse refert Phrantzes [2] : cæterum mari imminet; ut facile ejus imperio ob egregium portum potiri aptaque sit urbs gerendis rebus ad educendas in Turcas terrestres copias. Excepti illi a Pio fuere perhumaniter, et in Romanæ Ecclesiæ clientes, nuncupato fidei sacramento, admissi : rem gestam narrat hisce verbis Gobelinus [1] : « Paucis deinde secutis diebus legati ex Monobassia Pontificem adeunt, se atque urbem dedentes. Ea est Peloponesi civitas, ad orientem Chersonesi in altissimo monte jacens, rupibus undique præruptis tuta, unico tantum aditu juncta continenti, portu et navalibus quondam ornata, Lacedæmonem hic olim fuisse quidam opinantur, Græciæ robur ac columen ; nobis incertum.

« Legati publice auditi : Respice nos, Pie Pontifex, dixere, nisi manum porrigis, præda Turcarum sumus. Demetrius Palæologus noster dominus fuit : id ad Turcas defecit nosque in eorum potestatem traducere adnisus est : sensimus ac prævidimus dolos, arcem invasimus, uxorem ejus ad virum remisimus, Turcis aditum clausimus, accersivimus Thomam Demetrii fratrem, rogavimusque urbem quæ sua esset, germano ad hostes deficiente, ut acciperet ac defenderet. Negavit Thomas eas sibi vires esse, quibus tueri nos posset, hortatusque est, ut vel te vel alium dominum assumeremus. Consilio his de rebus habito, placuit omnibus ad pietatem tuam recurrere, tibique populum et civitatem tradere. Accipe igitur supplices, ac subveni miseris ; ne contempseris urbem nostram ad res in Græcia gerendas accommodatissimam. Si classem statueris in Orientem mittere, apud nos stationem et tutissimum refugium inveniet : si nos relinquis, cogimur jugum subire Turcarum non sine tuo dedecore, et reipublicæ Christianæ maximo detrimento.

« Motus his Pontifex illachrymatus est, mundanarum rerum varietatem animo volvens : nam quæ olim civitas Græciæ domina Asiam et Orientem potentissimis classibus infestavit, orbisque magnam partem sibi subjecit, eo demum redacta est ut stare non possel, nisi dominos in Occidente quærat, atque illis sese dedat et commendet, quorum ingenia prius et opes contempserat. Jannotius, quem supra in Peloponesum ex Mantua missum retulimus, legatorum comes fuit, multaque de Monobassia locutus, locum natura munitum, si parvo præsidio defendatur, inexpugnabilem dixit, Pium magnopere exhortatus, ne tantam recuperandæ Græciæ oc-

[1] Gobel. l. IV. — [2] Phrantz. l. III. c. 24.

[1] Gobel. l. IV.

Sfortia, obtinuit. Porro virum hunc Lucensem fuisse, non quidem in urbe natum, sed in Lucensis ditionis oppido, eruditi omnes facile concesserint, qui noverint illum plus vice simplici Lucensem sese in suis Epistolis appellasse. Sed de certo natalis loco varia fuit doctorum sententia ; quam tamen modo scripta ea de re eleganti ac erudita Dissertatione sustulit vir eruditus, congregationis meæ lumen P. Sebastianus Pauli Lucensis, qui adductis documentis demonstravit natale ejus solum non quidem Piscicnse oppidum, tunc Lucensis, nunc vero Florentinæ ditionis, sed locum humilem, Pontoro appellant, prope Villæ Basilicæ nobile oppidum fuisse. Rei fidem posteris exhibent veteri pictura nunc pariter conspicua cardinalis ejusdem insignia gentilitia, quæ ædiculæ cujusdam, sumptibus ejusdem Jacobi, in loco natali excitatæ faciem exornant. Ex Amalnatorum familia, potenti olim inter Lucenses ; tunc vero potentia ipsa sua, ibidem sed alibi satis adhuc florenti oppressa, satus, a Pio II in Piccolomineam, specie quadam adoptionis, ascitus fuit. Quam Pontificis gratiam viro conciliavit ingenium singulare, eloquii candor, in negotiis tractandis dexteritas cum prudentia et fide conjuncta. Eo Pontificis favore velificante ad summas quasque dignitates, itinere satis expedito, pervenit. Nam principio quidem apud Callistum III dein et apud eumdem Pium II a secretis adstitit ; tum Piceni præfectura ab eodem donatur. Hoc vero anno Ticinenses infulas obtinuit ; denique viginti post menses, ut ipse in secundo Commentariorum suorum libro testatur ; adeoque anno sequenti, et quidem mensis Decembris die XVIII, Ciaconio teste, S. R. E. cardinalis renuntiatus fuit ; annoque tandem MCDLXXIX, die IV id. Septembris obiit, superstes tamen apud seram posteritatem scriptorum suorum fama perseverans. Edidit enim præter Epistolas sane multas et cultas, Commentariorum librum, quo sui temporis res per quinquennium gestas usque ad annum MCDLXIX persequitur. Cætera tanti viri adhuc latent, quorum oblivionem seu jacturam, præsertim Commentarii de Vitis Pontificum Romanorum, eruditi omnes deplorant.

MANSI.

casionem prætermitteret. Annuit Pontifex, jussisque legatis in sua verba jurare, Monabassiam suo et Ecclesiæ Romanæ nomine in deditionem accepit, misso præfecto, qui populo jus diceret, et annonam, cujus erat vacua civitas, ministraret ».

57. Causam ob quam Monobassienses in Sedis Apostolicæ fidem ac potestatem venere, aperit Phrantzes [1], nimirum Mahometem, dum Thomas Achaiæ despota fratrem Demetrium ob initum cum Turcis fœdus bello urgebat, et Messeniaci sinus urbes expugnabat, utriusque, seu hostis amicusve esset, opprimendi occasionem arripuisse : provolasse itaque maximo succinctum exercitu Spartam, ejusque viribus imparem Demetrium venienti obviam processisse, seque et Spartanos illi dedidisse. Redactus ita in Mahometis potestatem Demetrius principatu cedere Turcicoque adjungere imperio, tum filiam thoro Mahometi jungere jussus est : qui mutire contra non ausus nobiles Græcos Turcasque Monembasiam, ubi illa versabatur, misit, ut reginam ad sponsum deducerent, urbisque dominatum occuparent : at Monembasiotæ, hortatore Manuele Palæologo arcis præfecto, Demetrii quidem filiam dimisere, at negarunt urbis deditionem se facturos, cum illa præclarum ob situs munitionem naturæ donum esset, ac non nisi nutui divino obtemperaturos, nec de iis, quæ Deus condidisset, decernendi ullam habere potestatem ; mox vero Thomæ Despoto se commisisse, illumque ad Pontificiam ditionem ipsos ad elicienda auxilia traduxisse.

58. Exclusus a Monembasiis Mahometes in Bordonios duxit [2] exercitum, qui mox præcipiti fuga oppidum deseruere : inde sui terrorem Castritzensibus ostentavit, qui spontanea deditione jugum Turcicum sine mora subiere. At quamvis Demetrii fœderati, ac soceri Mahometis clientes essent, ea deditio non profuit, cum is Christianorum carnifex hauriendi sanguinis rabie percitus, spreta data fide, ipsos partim palis suffigi, partim capite truncari jusserit, quare Monembasiotas sibi præclare consuluisse cognitum est : de quibus antea dicta ex Pii Pontificis ad cardinalem Bessarionem in Germania legatum litteris [3] confirmantur :

« Pius, etc. Monobasienses Amorreæ (id est, Peloponesi, vulgo Moreæ civitas, videntes despotum Demetrium ad Turcum concessisse, cum dilectus filius Jannonus Cremensis, quem missum a ducissa Mediolani in locorum illorum præsidium nosti, illuc forte appelleret, libere se ipsos et civitatem Romanæ Ecclesiæ dediderunt, fidelitatemque ipsi Jannono, nostro nomine recipienti, cum solemnitate jurarunt. Oratores quoque una cum oratoribus Thomæ despoti huc venientes hanc ipsam deditionem in collegio fratrum et prælatorum conspectu fecerunt, Thomasque ipse omni juri, quod sibi forte in eo loco competeret, libere cessit. Est ea civitas, opportunitate loci, et præsidio naturæ ita disposita, ut non solum tutum receptum Christianorum auxiliis illuc forte mittendis, sed facilitatem quoque ad recuperandam Peloponesum datura appareat. Hoc ad consolationem tuam significandum tibi putamus, etc. Dat. XII Septembris, Corsignani ».

59. De ea Monobasiensium deditione voluntaria, addictaque Pontifici fide editæ sunt publicæ Tabulæ quæ in archivo Romanæ Ecclesiæ fuere reconditæ, ut Pius in litteris proximo anno ad Monembasiotas datis testatur [1], quibus Gentilem Mareotlum præfectum Monembasiæ excipere, illique arcium potestatem tradere jussit.

« Pius, etc. dilectis civibus habitatoribus et incolis Ecclesiasticis et sæcularibus civitatis nostræ Mombasiæ, provinciæ Lacædemoniæ in Peloponeso, nostris et S. R. E. devotis et fidelibus subditis, salutem, etc.

« Paucis ante mensibus venerunt ad præsentiam nostram, dum in civitate Senensi cum nostra Romana curia residebamus, in frequenti audientia, assistentibus ibidem venerabilibus fratribus, et dilectis filiis nostris S. R. E. cardinalibus, et diversarum civitatum archiepiscopis, et episcopis, et prælatis, ac regum et principum quorumdam oratoribus, dilecti filii... vestri oratores, viri honesti et graves, præsentibus etiam ibidem dilectis filiis Joanne de Haglis, et Zanono de Crema milite honorabilibus oratoribus ad nos missis dilecti filii nobilis viri Thomæ Palæologi despoti Achaiæ illustris, audientibus, intelligentibus et approbantibus nomine quoque et vice ipsius Thomæ consentientibus : vestro enim tam Ecclesiasticorum quam sæcularium civium incolarumque, ac civitatis nomine et vice, nobis et Apostolicæ Sedi civitatis nostræ Monabasiæ, et vestrum, ut præfertur, omnium solemniter et evidenter in primis patrio vestro sermone deditionem facientes, et homagium tanquam vero et indubitato vestro domino pro nobis et successoribus nostris in perpetuum tam in spiritualibus quam temporalibus, tactis ambabus manibus sacrosanctis Evangeliis, genibus coram nobis flexis, in forma per Apostolicam Sedem servari consueta, fidelitatis juramentum præstiterunt, supplicando etiam, quod nobis privilegia vestra, quæ hactenus sub despotis aut quibuscumque aliis dominis vestris in temporalibus habuistis ac etiam in spiritualibus, dignaremur in omne tempus robur habitura, confirmare nostra et Apostolicæ Sedis auctori-

[1] Phrantz. lib. III. c. 24. — [2] Eod. lib. c. 25. — [3] Lib. brev. p. 139.

[1] Lib. XII. p. 288.

tate, apud successores nostros eodem tenore permansura.

« Quorum nos supplicationibus et votis, utpote honestis et rationabilibus gratiose inclinati libenter annuimus et consensimus, prout ex nostris sub data Senis V id. Septembris, Pontificatus nostri anno tertio super inde confectis litteris plenius continetur. Ut autem prædicta effectualiter suum debitum consequantur effectum, mittimus in præsentiarum dilectum filium Gentilem de Mareolfis de Spoleto, ut a vobis possessionem realem, actualem et corporalem civitatis Monabasiæ ejusque arcium, fortalitiorum, terrarum et tenimentorum per receptionem clavium, portarum civitatis et arcium prædictarum requirat et introeat, recipiat et nanciscatur, civitatemque ipsam atque omnes et singulos ejusdem, et locorum prædictorum homines et personas utriusque sexus nominibus prædictis ad fidelitatem, devotionem, reverentiam et obedientiam nostram, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et eorum regimen, dominium et gubernationem, nominibus prædictis recipiat, teneat, regat, gubernet et administret, aliaque omnia et singula faciat, ordinet, disponat et exequatur, quæ in prædictis, et circa ea noverit opportuna, quocirca, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLX, III kal. Martii, Pontificatus nostri anno III ».

60. *Scanderbegum Pontifex gratulatur, quod Ferdinando Siculo opem clientelarem ferre meditatur.* — Submissæ sunt tenues in Peloponesum auxiliares copiæ, atque ideo ea peninsula in Turcarum potestatem cecidit : ac Thomas despota Achaiæ celeri fuga proripere se in Occidentem coactus est, ut dicetur inferius, quinetiam ob Ferdinandi et Gallorum in Neapolitano regno bella Scanderbegus, qui in Oriente infelicium Christianorum unicus defensor erat, laturus opem Ferdinando, cujus erat cliens, principatum enim Alfonso regi, ut eum contra Turcas tueretur, videtur addixisse, antequam Macedonia abiret, Pium consuluit, qui ipsi hoc responsum dedit [1].

« Pius papa II Scandarberg, salutem, etc.

« Dilecte fili, etc. Veniens ad nos dilectus filius Martinus Misiachius miles et tuus orator, retulit nobis, quemadmodum in his molestiis, quæ charissimo in Christo filio Ferdinando Siciliæ regi illustri a suis hostibus inferuntur, statueras fidelis subditi officium adimplere, et in regnum Neapolitanum adveniens illi pro virili tua opem afferre. Addidit quoque quod, cum sine manifesto periculo amissionis locorum, quæ in Albania tenes, discessus tuus esse non possit, permittere tibi vellemus, ut cum Turcho posses pacisci, vel si hoc non probaremus, legatum nostrum istuc mitteremus, qui possessionem defensionemque dominii tui susciperet. Ad hæc, dilecte fili, respondimus Romano Pontifici non convenire licentiam cuiquam dare, ut cum infidelibus paciscatur, quorum nulla conventio Dei offensione est vacua : mittere autem legatum, qui loco tui partes illas tutetur, diximus nec utile ad id quod quæritur esse, nec nobis propter impotentiam facile. Verum cum Veneti paratam classem jam habeant, et potentes admodum sint, intercessuros cum eis, ut dominii antedicti protectionem capiant, nec diffidere nos id esse facturos. Hoc idem autem tuæ nobilitati per litteras respondemus, dolentes admodum inventam non esse in principibus Christianis eam devotionem ad opus fidei, quam sperabamus, nec tales esse nostras et Ecclesiæ vires, ut tuæ nobilitati auxilia præstare possimus, quæ constantiæ et operibus pro fide susceptis deberi cognoscimus. Propositum autem transeundi ad defensionem antedicti regis, quem de te benemeritum memoras, plurimum commendamus, non dubitantes adventum tuum magnæ illi utilitati ad omnia bene gerenda futurum, teque ex eo plurimum veræ laudis esse consecuturum. Confidimus quoque regiam serenitatem suam hanc fidei præstantiam attendentem præmia retributurum, quæ in tali necessitate sunt debita, nosque ad eum efficaces litteras dedimus, et vehementer sumus hortati, ut mentem hanc tuam grate suscipiat, dignamque habeat ejus fidei et constantiæ rationem, quam in paucis invenit. Non dubitamus suam serenitatem nostras exhortationes, et facta tua intuentem honorifica gratitudine erga te esse usurum. Dat. XXIX Junii, etc ».

61. De Georgio Scanderbego meminit Raphael Volaterranus [1], ac tres familias fuisse olim Epiri dominatrices, nimirum Comnenorum, Arianitarum, et Castriotarum : expulsas autem regno se vidisse ait : additque patrem Georgii Joannem Doberiensem interiora Albaniæ tenuisse, petitumque bello ab Amurathe minorem natu filium puerum annorum novem Georgium obsidem dedisse, tum subjicit : « Hic et indole et virtute crevit heroica, et robore corporis incomparabili : quapropter Amurathes eum in suam sectam ascivit, vocavitque Schanderbech, quod lingua Turcarum Alexandrum dominum, sive magnum significat. Hic plures ei provincias acquisivit, inter quas et Moesiam adsecutus Georgio Weheruch despoto, ac Novomonte ejus regionis metropoli expugnato, ubi auri argentique fodinæ dicuntur esse. Extincto patre, ac fratre Caragusio natu majore, Georgio, qui erat obses apud Adrianopolim, Amurathes regnum paternum tradidit. Interea Eugenius IV, audita fama, hunc per nuntios et litteras ad no-

[1] Lib. brev. p. 162.

[1] Volater. l. VIII.

stros et fidem pristinam traducere conatur. Ille confestim obtemperat, ac rebellans tot pro religione res gessit, quot antea contra; ac de improviso Crojam, Sfetigradum, Stelusium, Modrisiam et Ternacium oppida in ea regione occupat. Amurates contra eum Asambech fratris ejus filium primo, deinde Uranum duces cum copiis mittit Crojam. Quatuor jam menses obsidebant, cum moritur, ac filius Mahumethes missis totidem ducibus, quos bassas vocant, frustra vires instaurat, cum ille semper parva manu ingentes hostium catervas funderet ac fugaret. Sed et uno tempore Venetos quoque bello lacessebat: causa fuit, quod illi pactam pecuniam majoribus suis ob ablata Albaniæ oppida pendere negabant. Itaque Dyrrachiensem, deinde Daniensem, Scodrensem, et Drivastensem agros late populatus est, Venetorum exercitum ad Drinum fluvium occurrentem fugavit. Tandem inter eos conventum sequestra pace per Antonium Venerium Albaniæ provisorem, ut illi Scodra, et Argo quem ceperat, cedenti mille quingentos aureos quotannis tribuerent. Post hæc cum Pii II Pontificis nuntiis sollicitatus auxilio Ferdinandi regis in Italiam trajiceret, eum Baroli a Joanne Antonio principe Tarentino, Joanne quoque Renati regis filio Andegaviæ duce, ac Joanne Piccinino obsessum e vestigio liberavit. Romam deinde cum venisset, mox domum remeavit, ubi parvo post tempore veneno absumptus dicitur». Addit Volaterranus illius uxorem suo tempore vixisse Neapoli, ejusque filium a Mahomete fuisse pulsum. At de his postea.

62. *Res Siculæ primum Ferdinando adversæ, dein opera Pontificis restitutæ.* — Cæterum hoc anno Joannes dux Lotharingiæ, Renati regis filius, pellectis ad suas partes plurimis [1] proceribus, inter quos eminebat Joannes Antonius Ursinus princeps Tarentinus, Antonius Caldora, Petrus Joannes dux Soræ, Nicolaus Campibassi comes, Hercules Atestinus, et Piccininus multarum copiarum dux, qui ex Piceno, quamvis Pius Ecclesiasticas illi copias opposuisset, in Aprutium signa traduxit [2], tentato frustra Asculo, et vexillo Pontificio ad deludendos Romanæ Ecclesiæ vectigales abusus, late victorias protendit, et Aquila, Luceria, Foggia, Sanseverino, Troja, Manfredonia, pluribusque aliis urbibus potitus [3] est. Adversus quem Pius ex inito cum Mediolanensi duce fœdere auxiliarem exercitum, Simoneto duce, Ferdinando submisit: tum illum monuit [4], ut Gallos propere expugnaret, cum Genuæ classis in ipsum, opem Gallis allatura, instrueretur. Cum etiam vereretur Pius, ne Galli bello ab ipso petiti Avenionem oppugnarent, Fuxensem cardinalem, qui Venusinum comitatum regebat, tueri se fortiter, si qua vis ingrueret, jussit [1]. Auctus porro Ecclesiasticis copiis Ferdinandus in Gallos signa extulit, ipsosque ab agrorum grassatione cohibitos intra Sarnum compulit: cumque extraheretur obsidio, timens ne sui pautatim dilaberentur, vi oppidum capere constituit: sed cum impressio hostilis facta esset, Joannes Lotharingiæ dux princepsque Tarentinus adeo fortiter Ferdinandi excepere impetus, ut ejus exercitum conciderint, ac Ferdinandum Neapolim fuga se proripere coegerint, de qua clade Pius hæc ad Bessarionem cardinalem scripsit [2]: « In Italia præter regnum Neapolitanum quieta sunt omnia: ad septimum Julii, Ferdinandus rex cum obsessos hostes imprudentius aggrederetur, insignem cladem accepit, quæ pæne exploratam victoriam de manibus suis eripuit: paulatim se tamen collegit, et ad novam defensionem quæ potest undique contrahit, etc. Datum ultima Julii ».

63. Parta ea a Gallis victoria, omnia ad victores prona, Ferdinando aspera visa sunt; Salerni princeps, cui etiam parebat Nola, dux S. Marci, et universa Severina stirps opibus et sanguinis claritate conspicua in Gallorum partes transiit [3]. In Aprutio autem Piccininus contra Pontificiarum copiarum auxiliarium Ferdinandi duces, nimirum Alexandrum Sfortiam et Fridericum comitem Urbinatem, magnam pugnam conseruit, in qua multus utrinque fusus sanguis, pendente et ambigua victoria, campo tamen hostes cedere coegit. Cæterum admonuit Urbini comitem Pius [4], ne hostes ad certamen admitteret, cum Galli mora, non impetu frangendi essent: « Vicinitas, inquit, judicio nostro est plena periculo: accepta clade Sarnensi, si alia nunc inferretur, actum esset de regno, (nempe Neapolitano), et status noster pati facile posset. Proinde etiam atque etiam videat prudentia tua quantum fortunæ sit committendum. Melius plerumque franguntur hostes patientia quam armis: et tempus multa solet afferre, quæ ratione præveniri non possunt. Dat. Senis XXVI Julii ».

64. Salubre erat Pontificis consilium, ut etiam Ferdinandi res collapsæ mora restitutæ sunt, ita impetu post Sarnensem victoriam a Gallis opprimi poterat, si fugientem insecuti versus Neapolim inopinato casu trepidantem, neque admodum Ferdinando addictam, signa convertissent: nec dubium erat Andegavense nomen plures sectatores veterum partium repente in ea rerum conversione excitaturum: dederatque in militari colloquio id consilium Joanni duci Renati regis filio Cossa præclarus dux, quod omnes erant amplexi; verum Joannis Antonii principis Tarentini sentientis prius fini-

[1] Collenut. l. VI. — [2] Gobel. l. IV. — [3] Id. l. VI. — [4] Collenut. l. VI.

[1] Pius lib. brev. p. 164. — [2] Ibid. p. 130. — [3] Gobel. l. IV. — [4] Lib. brev. p. 132.

timas urbes in potestatem redigendas, ut commeatus Neapoli intercluderentur, vicit auctoritas. Plurimum itaque temporis ea in re consumptum, ac Ferdinandus laceras refecit copias : tum missum a Pontifice ac duce Mediolanensi subsidiarium accepit exercitum, quo deinde Gallos attrivit : at de his postea. Nunc institutam narrationem repetamus.

65. Dum Sarnensis victoriæ a Gallis partæ fama pervadebat Neapolitani regni urbes, pluresque in iis conversiones excitaret, Terracina, quæ ab Alfonso rege Aragonum Eugenio, dum Gallicas partes tuebatur, erepta fuerat, et a Ferdinando ad duo lustra vicariatus nomine retenta, illius jugum excussit, Pontificiumque nomen imploravit. Laudibus extulit Pontifex [1] Terracinensium facinus, commendavitque [2] Campaniæ præsidem, qui Terracinam Ecclesiastico præsidio muniverat atque hæc ad Antonium Piccolominæum nepotem, qui aliquibus Ecclesiasticis copiis cum imperio præerat, scripsit [3] : « Quidquid subventionis dari posse Terracinensibus vides, ne prætermittas : perniciosum esset civitatem illam in manibus hostium devenire, quod futurum cognoscimus, nisi arx celeriter recuperetur, scribimus regi, ut tradi illam faciat; veremur ne lente id agat », eoque argumento plures ad Ferdinandum litteras dedit, ac primum demulcere ipsum conatus, professus est [4], nulla ratione ad defectionem Terracinenses a se pellectos : « Testamur, inquit, Deum, charissime fili, nos nil tale antea præsensisse, nec opinatos esse Terracinenses ad hoc deventuros : mira eorum fuit voluntas, mira deliberatio nulla instigatione impulsa ». Cum vero arx a præfecto Aragonio adhuc teneretur [5] illum Pius monuit, ut arcem ipsam, quam Ferdinandi nomine præsidio instructam servabat, Pontificii exercitus duci traderet : tum Ferdinando gravissima argumenta attulit [6], ob quæ Ecclesiasticæ ditioni Terracinæ arcem restitui interesset cum maxime ad Gallos potius desciscere, quam ad ejus redire imperium Terracinenses decrevissent.

66. « Pius papa II regi Ferdinando.

« Charissime fili, etc. Credimus nota esse tuæ serenitati, quæ apud Terracinam sunt gesta : civitas sponte sua clamavit Ecclesiam : viceregem tuum et castellani filium comprehendit, causam allegans, quod per eos præsenserat locum illum vendi debere. Timet ex hoc motu te offendisse, proptereaque reditum ad tuam serenitatem tutum sibi non putat. Hoc dixerunt rectori nostro Campaniæ, hoc nobis per oratorem suum exponi fecerunt, asserentes passuros se prius omnia extrema, quam mutationem propositi. Adjecerunt quoque, si eos nollemus, inventuros se dominum, qui curam sui suscipiat. Est in ea civitate rector prædictus, quem invocarunt : omnes ad nos inclinant : arx contra populum stat munita præsidio Marconis comitis. Re in hunc modum pendente, quantum periculi immineat plane debes cognoscere. Si viderint Terracinenses nos expugnationem arcis toto posse non aggredi, ad hostes divertent, qui poterunt : quod quantum rebus tuis et nostris conducat, obscurum non est. Noli committere, ut scandalum Ecclesiæ fiat, unaque opera nos et tu civitatem illam perdamus. Expeditius judicavimus, ut statim mandes arcem tradi nostro rectori : et ita facias pro statu amborum, rogamus. Quidquid in mora sinistri accidet, tibi soli imputabitur, neque erit pœnitentiæ locus : arce vero per nos recepta, nihil tua serenitas perdit; ea tibi ex loco illo manet commoditas, quæ prius; omnia nostra salutem tuam operantur : nec minus pro te quam pro nobis deditio patitur : nil medium in hac re est; aut nostri futuri sunt Terracinenses, aut Gallorum; tui esse nolunt. Considerare nunc debes, quid magis expediat. Nos molestissimum haberemus, et ingratæ mentis judicium, si quæ nostra sunt malles ad hostes quam ad protectores tuos redire procrastinando, et deficiendo. Vidisti quid in Castilione acciderit, etc. Dat. Senis x Septembris ».

67. De Terracina recepta etiam fecit certiorem Franciscum Sfortiam ducem Mediolani Pius, nec amplius illius cives Ferdinando posse subjici ne Romanæ Ecclesiæ clientes, qui ad ejus opem confugerant, prodere videretur. Leniri tamen tot rationibus Ferdinandus non potuit, acerboque ferens animo Terracinam ad veterem et justum dominum reversam, Marconii comitem ad eam recuperandam diripiendamque immisit. Inita pugna, non sine damno pulsæ sunt Ferdinandi copiæ virtute Pazagliæ, qui fessis Terracinensibus opportuno subsidio venit : quibus visis, præfectus Aragonius incolumitatem pactus eidem Ecclesiæ arcem deditione restituit, ut narrat Gobelinus [1].

« Priusquam Romam rediret Pontifex, Terracinenses civilibus acti discordiis tumultuare inter se cœperunt; desperantes enim res Ferdinandi secundari posse, cujus apud Sarnum vires cecidissent, alii Gallorum, alii Ecclesiæ præsidium implorabant : vicit pars Ecclesiastica, et priusquam Galli suis opem afferrent, civitatem Ecclesiæ nomine percurrit, cœpitque arcem oppugnare, in qua erat Ferdinandi præfectus. Missis ad Pontificem legatis, qui opem redeuntibus ad Ecclesiam postularent, nam Terracina juris Ecclesiæ fuit, Alfonsus eam Eugenio IV partim dedentibus civibus, partim per arma surripuit, nec reddidit, facta pace. Pius approbato Ferdinandi regno ita dimisit, ut post duo lustra ad Ecclesiam rediret : at cum jam suopte ingenio a

[1] Lib. brev. p. 139. — [2] Ead. pag. — [3] Ib. p. 136. — [4] Ib. p. 135. [5] Pag. 115 et 142. — [6] Pag. 136.

[1] Gobel. l. v.

Ferdinando deficiens proprium repetisset imperium, non censuit Pontifex recusandum, moxque sui corporis custodes, quibus præfectus erat Joannes cognomento Pazaglia, vir strenuus eo transmisit, qui dedentem se civitatem pro Romana Ecclesia reciperent, atque adversus vim, si qua ingrueret, tuerentur. Jam comitis Fundorum filius, Balthasar Marconii comes, defectionem Terracinensium acceperat, collectisque repente copiis montem, qui urbi supereminet, invasurus mœnia conscenderat, et occurrentes extra portas ad pugnam cives in fugam converterat, nec dubium videbatur, quin civitas intra horam hosti diripienda traderetur; cum subito accurrens Pazaglia prœliumque restaurans victoriam hosti præripuit, fugatoque procul Marconio, Ecclesiæ civitatem, civibus vitam ac fortunas servavit. Præfectus arcis, spectata Marconii fuga, suam salutem pactus, locum tradidit. Id ægre Ferdinando fuit, nec Mediolanensium dux æquo animo tulit, veritus ne regni rebus officeret, at potius suam civitatem esse voluit quam Gallorum, neque iniquum putavit Pius desciscentes a Ferdinando Terracinenses recipere, cujus pater ab Ecclesia deficientes recepisset ».

Ex hoc Terracinensium ad Pontificis obsequium reditu gravissime angi cœpit Ferdinandus [1], quod plerique jam Pontificia illi auxilia subducenda interpretarentur : ac Joannes dux cæterique Andegavensium partium principes solemnem legationem decrevere ad Pium post Sarnensem victoriam, ut ipsum pacem rogarent, ab eoque deprecarentur, ne Andegavensi parti pro recuperando vetusto jure ob Ferdinandi amicitiam bellum inferret : qui responsum extraxit, de quo ad archiepiscopum Ravennatem, quem veluti pacis interpretem in regnum Neapolitanum miserat, hæc scripsit [2] : « Cum Senis adhuc ageremus, venerunt ad nos oratores nonnulli tam nomine dilecti filii nobilis viri Joannis ducis Calabriæ, quam etiam principum et baronum regni Siciliæ sibi adhærentium, litteras afferentes manu eorum subscriptas, et a nobis instanter petentes, ut desistere a ferendis auxiliis charissimo in Christo filio nostro Ferdinando Siciliæ regi illustri vellemus, et ipsi Joanni duci in recuperatione paterni regni assistere ». Et infra : « Respondimus mox, ut Romam rediissemus, habituros nos in pleno consistorio maturum consilium, etc ». Addidit imperia, ut Joanni duci cæterisque Andegavensium partium proceribus denuntiaret, ut oratorem ad responsum Pontificium excipiendum mitterent. Tum aliis litteris [3] iisdem principibus Gallicæ factionis significavit, ut diem et locum ad audiendum archiepiscopum Ravennatem Apostolicum oratorem constituerent. De ea porro Renati regis filii pacem offerrentis Pontifici legatione, hæc narrat Gobelinus, ex suo in Ferdinandum regem studio, Pontificem Pium animo non deficientem, reparare atque instaurare copias decrevisse, Ferdinandoque nova auxilia mittere, ne regno dejici posset.

68. Interea Aquilanorum legati ad eumdem Pontificem veniunt, et paulo post Joannis Andegavensis oratores suasuri, ut relicto Ferdinando, aut Renati causam adjuvet, aut bello prorsus absistat, multorum et populorum et principum regni litteras afferentes, qui Ferdinandi regimen atque imperium prorsus respuebant. Quibus auditis, Pius se nihil aliud bello quærere respondit, nisi ut violentia sublata lis de regno judiciario ordine servato dirimeretur : id si Renatus annueret, ab armis cessari posse. Tum unus ex oratoribus : « Joannes, inquit, Cossa hæc ad te verba transmittit : si Christus nobiscum est, non curamus quo se vertat vicarius ejus : vicimus apud Sarnum, auctore Christo ». Cui Pontifex : « Quamvis uno prælio superiores fuistis, inquit, non tamen affirmare potestis Christum auxilio vobis esse, cujus occulta judicia sunt. At Christi vicarium vestris adversari conatibus, et sensistis hactenus, et sentietis deinceps magis : atque ita legati infectis rebus abierunt ».

Utut responderit oratoribus Andegavensium partium Pius, illud exploratum est, ipsum in ea oratione, quam ad Romanos patritios habuit, ut aversos ob susceptas Ferdinandi partes animos deliniret, conquestum esse [1], archiepiscopum Ravennatem se misisse, ut bellum sedaret; cumque per Renati terras iter haberet, aditu prohibitum, responsumque a Joanne ejus filio data sibi a patre rege imperia, ut bellum gereret, non pacem ambiret, cum Ferdinando scilicet, nam quod ad Pontificem attinet, ejus comparare amicitiam omni ope annitebatur, quam etiam a Pio repudiatam ex ipsius Pontificis litteris ad ducem Mediolanensem fœderatum datis [2] constat : sæpius vero eumdem ducem hortatus est [3], ut labentes Ferdinandi res submisso aliquo valido auxilio sustentaret : perturbatum Ferdinandi animum confirmavit [4], adjecta sponsione nec Pontificiam, nec ducis Mediolanensis opem defuturam : consuluit [5], ut nobile oppidum cui S. Germani nomen est, cardinali Aquileiensi concrederet, ne a Gallis occuparetur, possentque auxiliares copiæ Pontificiæ ad ipsum tuto commeare, repugnantemque his verbis perstrinxit : « Multa quotidie facis, quæ ab amicis tuis damnantur, viderisque viam contrariam salutis incedere ».

69. *Seditiones in Urbe et Ecclesiastica ditione in Gallorum gratiam.* — Denique Antonium Picolomineum Ecclesiastico succinctum exercitu ad Ferdinandum misit, ex quo illius res admo-

[1] Gobel. l. v. — [2] Lib. brev. p. 147. — [3] Ib. p. 155.

[1] Gobel. l. v. — [2] Lib. brev. p. 147. — [3] Ib. p. 131 et 145. — [4] Ib. p. 135. — [5] Ib. p. 134.

dum confirmatas refert Gobelinus [1], cum ab omnibus intellectum esset Pontificem Aragonias partes omni contentione tueri, neque a Gallis ullis officiis flecti posse. Inde vero ob susceptum ejusmodi bellum plurium animi a Pontifice aversi [2], magnique tumultus ditioni Ecclesiasticæ injecti fuere, ac primum Romæ emersit [3] nova latronum factio, signifero quodam Tiburtio, qui trecentos e Romana juventute, perditissimos et profligatissimos homines, sibi adscivit, ac stupra adulteriaque passim patrare, rapinasque agere aggressus est, adeo ut magistratus eum coercere non auderent : quos motus cum primum audivit Pontifex, eosdem urbanos magistratus hisce litteris increpuit [4]:

« Pius papa II conservatoribus Urbis.

« Dilecti filii, etc. intelligimus graves excessus, qui Romæ quotidie fiunt. Audimus etiam Romanos solum esse, qui talia faciunt : nihil porro in civitate tutum esse a perdita juventute. Gubernator noster, quem illic posuimus, post pulsatam familiam suam, post suscepta multa ludibria, necesse habuit, ut rebus suis consuleret, in palatium Apostolicum ex Urbe refugere. Quanto honori et consolationi nobis hæc sint, cogitari facile potest : quantum etiam bonæ famæ Romano nomini afferant, palam est omnibus. Nuntiantur non dubie ista per varias mundi partes, et qui audiunt in Urbe moram tutam non esse, neque hinc neque ex patria venire ad vos audent. Vox omnium una est, populum Romanum dominum suum non recognoscere. Nemo est, qui non judicet corrigi hæc mala facillime posse, si vos modo velletis : neque enim latrones externi, nec milites nostri hæc faciunt, sed filii vestri, in quos domesticum habetis imperium. Dum Mantuæ eramus, nil tale emergebat, quieta omnia Romæ nuntiabantur : at postquam Senas redivimus, armatæ sunt in opprobrium nostrum prædictorum catervæ, quod sane cur accidat non satis cognoscimus ; intelligimus tamen a civibus vestris primores Urbis ideo incentivum dare his malis, et pati excessus augeri, ut nos talibus moti celeriter redeamus. Errant tota ratione, qui ex malefactis beneficium a nobis expectant, obedientia et humilitas inducere nos ad reditum potest, non, nulla rebellio ; ii enim sumus, qui ut precibus justis facile ducimur, sic minis et protervia in diversum auferimur. Scripsimus alias vobis, et per eos, quos ad nos misistis dici curavimus, quæ causa nos Senis teneret, quid etiam animi ad reditum esset : eadem nunc nobis est ratio, idem redeundi firmum propositum. Verum hoc vobis edicimus, si perseverare in scandalis civitatem senserimus, et opera vestra illa non tolli, sicut facile possunt, cogemur non solum nos non redire, sed curiales nostros, quos audimus cum periculo esse, ad nos evocare, quod ne accidat erit prudentiæ vestræ in tempore providere. Datum Senis xxx Martii, anno II ».

70. Compressi [1] initio ii motus visi, ut redditæ ad eosdem magistratus Pii litteræ ostendunt, sed dein recrudescere Tiburtii sociorum grassationes et magis ingravescere cœperunt, adeo ut etiam Agrippæ rotundam molem, olim gentilium superstitione falsis numinibus consecratam, nunc vero Deo in beatissimæ Virginis, et sanctorum martyrum honorem Christiana religione dicatam, occuparint [2], atque ex ea in finitimas ædes irrumpere, miscereque omnia sint ausi : demum incolumitatem pacti exilium sibi conscivere, atque ad Sabellorum oppidum Gallicæ factionis profecti sunt, patefactaque est procerum aliquorum urbem in rebellionem trahere meditantium conjuratio : quo accepto, Pius mox Senis Romam se contulit : cumque venienti Romani juvenes occurrissent, ut Pontificiæ sellæ humeros submitterent, suaderentque aliqui, ne iis sese committeret, ipsum respondisse refert Gobelinus [3] : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, etc. Portabunt humeris quem pedibus calcare voluerunt ». Exceptus est a Romanis ingenti lætitia, sacerdotaleque in Urbem imperium asseruit : non tamen sedati omnes motus ; nam Sabelli et Columnenses pluresque proceres ob Gallicum nomen in Neapolitano regno oppugnatum infensi erant. Eversus comes Patrimonium vexabat : Picenum Sigismundus Malatesta a Galliis concitatus invadebat : Tiburtius Piccininum sollicitabat, ut in Urbem signa converteret. Quibus periculis jactatus Pius ducem Mediolani rogavit [4], ut copias subsidiarias ad ipsum mitteret.

« Pius papa II duci Mediolani.

« Dilecte fili, etc. Sæpe oratores tuos rogavimus, ut te ad mittenda majora belli præsidia hortarentur, et difficultates ostenderent, quæ nobis undique ingruunt. Credimus id eos fecisse, et nobilitatem tuam consilia nostra non neglecturam. Libenter nos ad omnia provideremus, si facultates adessent : cum non adsint, necesse est, si periclitari non volumus, angustias nostras tibi indicemus. Est nobis bellum in portis ; circumventi undique sumus armis proditorum nostrorum : Jacobus Sabellus apertus est hostis : comes Eversus nos quietos esse non sinit : de Columnensibus nihil licet nisi hostile usque in hanc diem sperare : comes Jacobus quomodo nostros eludat, et cum paucis teneat occupatos, notum est tibi. Est præterea Romanus populus doloris nobis non mediocris : ad eum non minus quam ad cætera oportet respicere. Vixit diu in pace, damna vel minima

[1] Gobel. l. v. — [2] Pius lib. brev. p. 148. — [3] Gob. l. v. Sabell. ennead. 10. l. vi. Steph. Infiss. arch. Ms. Vat. sign. num. 111. — [4] Lib. brev. p. 153.

[1] Lib. brev. p. 154. — [2] Gobel. l. iv. — [3] Ib. l. v. — [4] Lib. brev. p. 147.

pati non potest : si animal unum modo amittat, tota Urbe est clamor. Hostes non ignorantes motem belli omnem huc detulerunt, expectantes ut mala continuata nos vincant. Hybernabit non longe comes prædictus, hybernabunt in proximis copiæ nostræ : incommoda militum nemo te melius novit. Parati sunt et in curia nostra, et in Urbe, qui ad primum quemque nuntium damni animos male pacatos ad tumultum incendunt, culpa nostra hoc provenire aientes, qui pacem oblatam nolimus. Jam vero in provincia Marchiæ quale incendium sit excitatum audisti : Sigismundus ingratus Deo et hominibus vicariatum fere totum violenter eripuit : hoc non contentus Ecclesiæ terras invasit, nonnullas cepit, prædam non mediocrem abegit. Gentes nostræ, etsi illi oppositæ sunt, nescimus tamen quo facto impeditæ videntur : ad omnia naturam illorum provincialium etiam tenes, suspensi in minimis sunt, fortunam quocumque inclinat, sine expectatione malorum sequentes, redditus nostri ob has causas longe sunt imminuti. Expensæ factæ supra vires cum majores nunc quoque incumbant : subsistere incommodis tantis non possumus ». Et infra : « Proinde nobilitatem tuam hortamur et requirimus, ut compati nostris angustiis velis, et grandius aliquid cogitare, quod vel celerem victoriam præstet, vel nos his propinquis molestiis liberet : missio majorum copiarum præstare hoc potest, etc. Dat. Rom. XXIV Novembris anno III ».

71. Revicta denique est nefaria conjuratio [1], de Urbe a Pontificis obsequio subducenda, comprehensis affectisque supplicio ejus auctoribus Tiburtio Bonannoque : cum enim hi sicarii cum aliquot proceribus Gallicarum partium consilia ea de re iniissent, ab iis ad rem tentandam animati, tum cujusdam fatidici, qui eo anno sacerdotale imperium in Urbe abolitum iri cecinerat,mendacio decepti, Urbem ingressi sunt, exertisque gladiis populum ad libertatem pristinam recuperandam dejiciendumque jugum cohortati eam percurrere ; sed spretæ fuerunt eorum voces, cumque in fugam se conjecissent, demum capti a satellitio Pontificio scelerum suorum pœnas dedere. Quod vero ad Sigismundum Malatestam attinet, is Gallico auro conductus maximum terrorem Piceno incussit, quamobrem Pius ad Florentinos Gallis fœdere junctos in suas partes pelliciendos hæc Cosmæ Medicco scripsit [2] : « Audisti qualia sunt in nos opera rebellionis filii Sigismundi de Malatestis statum Ecclesiæ indigne turbantis : ad hunc reprimendum ligæ præsidio est opus, quam implorare intendimus : erunt tuæ partes, qui in civitate Florentiæ plurimum vales, ita suadendo proficere, ut fides data servetur, nec per inanes excusationes debita relinquantur ».

72. Trahi in armorum societatem a Pio non potuisse Florentinos, refert Collenutius [1], sed Cosmæ Medicei opera decretum de pendendo Gallis, dum bellum cum Ferdinando gerebant, octuaginta millium aureorum stipendio rescissum fuisse, quibus additis historiæ suæ finem imposuit. Porro Sigismundus Malatesta Anconam in suam redegerat potestatem, indeque viribus auctior, instructusque Anconitanorum copiis in Æsinos suum convertit impetum, qui eo turbine perculsi Venetum nomen implorarunt. Cum autem ea res majores motus paritura esset, si Veneti in Romanæ Ecclesiæ vectigales imperium sibi asciscerent, Piceni legatum hortari Venetos jussit Pius [2], ut Æsinorum clientelam Ecclesiæ permitterent, tum ad comprimendas Sigismundi molitiones fortiter prosilire : « Quæ, inquit, ad vexandum Sigismundum pertinet animose curato : hortare duces copiarum, ut sibi non desint : fideliter agant omnia : meditare tu dies et noctes quo pacto possit hosti noceri. Est pestis perdenda inveterata dierum malorum, nec fidem habens nec animam : erit tibi Deus adjutor, cujus Ecclesiam vexat. Dat. Rom. XXIII Nov. anno III ».

Tulit deinde exeunte anno Pius in Sigismundum Malatestam ob ejus grassationes anathematis sententiam, atque in Picenum ad Anconitanos in Pontificiam potestatem revocandos Alexandrum cardinalem S. Susannæ, cum jam ille factos Perusii tumultus compressisset, legavit, ad quem extant hæ datæ litteræ [3] : « Non erravimus judicio cum te Perusiam misimus : implevisti desiderium nostrum, et inquietæ civitati pacem dedisti, nullis artibus parcens, quibus præcipites animos revocare ad saniora consilia crederes : benedictio Dei sit tecum, nostra quoque, quocumque ieris te comitetur » ; nonnullisque interjectis addit : « Litteras Anconitanorum perlegimus : idem videtur nobis, quod tibi, plaga hæc medicamento levi est insanabilis : Sigismundi vinculum et ultionis metus ad proterviam illos indurat : flagello potenti esset necesse, cujus copia nobis non est : feremus modice, quod tolli non potest, cum tamen, operante Deo, mira aliquando fiat animorum conversio : tentanda est omnis via, qua perfici aliquid boni possit. Placet igitur, ut ad eos omnino contendas ». Subjicit paulo inferius de Malatesta : « Cum Sigismundo non placet tractatus aliquos ineas : die Natali Domini excommunicatus est publice, et paucos post dies digna actionibus suis feretur in eum sententia, deploratum ingenium est, et prodendum omnibus, ex quo sanari non potest, etc. ». Tanta Sigismundo Ma-

[1] Gobel. l. V. — [2] Lib. brev. p. 122.

[1] Collen. hist. Neap. l. VI. — [2] Lib. brev. p. 156. — [3] Pius lib. brev. p. 122.

latestæ constantia obstitisse Pontificem refert Campanus [1], ut cum Galli de fœdere cum ipso agerent ea lege, ut Sigismundum, quem damnarat, in pristinam gratiam restitueret, flecti non potuerit.

73. Inter superiores vero bellorum motus, dum cuncta ad Gallos proniora erant, Genua, ex qua maritima præsidia ad Neapolitanum regnum recuperandum parabant, in libertatem vindicata est [2]. Fecit eam in Gallos ipsos conjurationem Prosper Adurnius, communicato cum Pontifice consilio, a quo ad rem gerendam accensus, atque a duce Mediolanensi adjutus irrupit, instructo armis agmine in Genuam, occupatisque prætoriis ædibus, cives in suas partes allexit. Perculsus ea defectione Ludovicus Walla, qui Caroli Francorum regis nomine urbi præerat, in arcem profugit, eamque adversus oppugnantes egregie tutatus est donec terrestres ac maritimæ Gallorum subsidiariæ copiæ adventarent : quorum vires pertimescens Adurnius Paulum Fregosium archiepiscopum Petri antea cæsi a Gallis fratrem socium sibi adscivit, opposuitque terrestribus hostium copiis, quas Constinensis præfectus ductabat. Conserto demum cruento prælio, Pauli virtute multa cum strage Galli propulsati fuere : cum autem parte altera periculum immineret ne Renatus rex classe portum adoriretur, expositisque in terram copiis irrumperet, eo mox provolarunt armati Genuenses, ac partim cœsis, partim in mare disjectis Gallis, Renatum Saonam repetere coegerunt. Quibus animadversis Gallorum præsidium, quod arcem tenebat, incolumitatem pacti deditionem fecere. Subinde Genuenses, excusso Gallorum jugo, inter sese tumultuari cœperunt. Prosper Adurnius dejectus principatu quem rapuerat, et Spineta in ejus locum subrogatus, quo paulo post accepta pecunia abdicare se coactus est (1). At de Italicis Gallicisque rebus hactenus : nunc Germanicas aggrediamur.

74. *Georgius Podiebratius, larvam Catholicæ fidei præferens, se dat concordiæ interpretem inter imperatorem et Ungarum.* — Legarat Pius anno superiori in Bohemiam archiepiscopum Cretensem, et Franciscum patria Toletanum, ut Wratislavienses, qui regis Georgii Podiebratii jugum subire detrectabant, ipsi conciliarent. Conceperant ii justas de Georgio hæresis labe inquinato suspiciones, ac profitebantur prius discrimini expposituros corpora, quam animas in periculum amittendæ fidei et immortalitatis adducturos : cum vero Pontifex Georgii, qui obsequium Romanæ Ecclesiæ addixerat, promissis confideret, legatis anno ineunte significavit [1] pacem inter illos conciliare posse, si Georgius Wratislavienses clientelæ Romanæ Ecclesiæ permitteret, injurias condonaret, præficeret Wratislaviæ quem cives poscerent, tum alias Wratislaviensium immunitates confirmaret.

« Pius papa II venerabili fratri archiepiscopo Cretensi, et dilecto filio Francisco de Toleto theologiæ professori, oratoribus nostris, salutem, etc.

« Ex litteris et relatione nonnullorum intelleximus dilectos filios, clerum et Universitatem Wratistaviensem difficile se admodum reddere ad componendas cum rege Bohemiæ differentias suas, atque ut a principio in hoc proposito fuit, ita in eo nunc quoque continuare ; quod profecto satis miramur dolentes, sicut verisimiliter credimus, per dissensiones hujusmodi veniendum necessario esse ad bellum salutare : itaque judicaremus, et nec Deo ingratum pacem his conditionibus recipi, si videlicet rex ipsos Wratislavienses in fide Ecclesiæ Romanæ dimitteret : si injurias, quas sibi hactenus quomodolibet irrogatas prætendit, sine ulla exceptione remitteret, si capitaneum daret, quem ipsi expectarent, indulta quoque omnia, præeminentias et privilegia hactenus per eos possessa servaret ac tueretur, nec occasionem dari cum offensa Salvatoris nostri et nostra, ut ad gravius scandalum veniatur. Hæc si non essent nobis explorata, si damnosa etiam putaremus animabus eorum, certe nos, qui salvari gregem Dominicum, non perdi optamus, talia non scriberemus. Rex ipse fidelem se nobis exhibuit, et tanquam Catholici principis obedientiam nobis et Romanæ Sedi præstitam acceptavimus, et pro tali habemus. Non possumus igitur non laudare bonum quod cernimus, et Christi fideles ad pacem hortari, scientes in hujusmodi rebus solere quandoque homines non tam rationem quam affectus suos attendere : hæc illis suadere vos voluimus, et consilium nostrum ostendere, quod tanquam salutare et pium ut amplectantur optamus, etc. Dat. Mantuæ x Januarii MCDLX, ann. II ».

75. Certiores aliis litteris [2] Wratislavienses fecit Pontifex, se Apostolicis nuntiis, quid de pacis conficiendæ ratione censeret, aperuisse : at antequam eæ litteræ perlatæ essent in Silesiam, Wratislavienses XIII Januarii hujus anni

[1] Camp. in Pii II Vit. — [2] Gob. l. V. Bizar. l. XIII. Foliet. l. XI. Pigna l. VIII et alii.

[1] Lib. brev. p. 94. — [2] Ib. p. 95.

(1) Motus illi Genuenses, quos hic enarrandos suscipit annalista, in sequentem annum referendi erant. Scriptor enim illorum temporum Bononiensis in Chronico Miscello rem totam suis chronologicis characteribus distinguens, narrat die IX Martii anni MCDLXI a juvene quodam Genuensi, sed Mediolani oriundo, per urbis compita conclamatum fuisse : « Vivat populus, Galli moriantur », ad quas libertatis voces excitatam plebem et in turmas coactam, statim quidem Gallos in arcem propulsasse, dein vero crescente seditione et civibus qui exules abierant, in urbem restitutis, eo rem devenisse, quo narrat annalista. MANSI.

pacem cum Georgio iis pactionibus, quæ in publicis Monumentis tum confectis insertisque a Coclæo[1] Hussitarum historiæ continentur, admisere : pollicitus nimirum est inprimis Georgius acceptas injurias in perpetuum oblivioni se daturum : corroboratæ etiam ab ipso Wratislaviensium prærogativæ ; consultum juri Ecclesiastico, et sacri ordinis libertati : promisit præterea censuras Ecclesiasticas valituras : tum religionis causam contra hæreticos se suscepturum : denique concessum Wratislaviensibus, ut clientelaris sponsio ab iis Georgio regi præstanda ad triennium extraheretur.

76. Compositis ita Pontificis opera Bohemiæ rebus, Georgius interpretem se concordiæ inter Fridericum imperatorem ad sceptrum Hungaricum aspirantem, ac Matthiam Pannoniæ regem ad repetendam ultionem Austriæ ingruentem præbuit, sed irrito conatu ; de navata tamen opera Pius gratias his ei egit[2] : « Accepimus, inquit, litteras tuæ serenitatis, et plene intelleximus, quæ cum imperialibus et regis (nempe Matthiæ Hungari) oratoribus in Olomucensi dieta agi per te potuerunt : commendamus in primis salutare studium celsitudinis tuæ, quod hoc necessario tempore ad tollendas dissensiones fidelium Deo et Christianæ religioni non defuit : dolemus deinde secuta inter eos non esse, quæ a te quærebantur, et nobis erant in præcipua expectatione ac voto. Laudandus in omnibus est Deus, et nihilominus majestati tuæ annitendum, ut quod in præsentiarum minus successit, alio tempore te operante felicius possit succedere ; nam si quisquam est, qui pacem vel treugas statuere inter illos suo interventu possit, est certe judicio nostro serenitas tua, quæ ad ingenium et rerum experientiam adjunctam habet summam auctoritatem, etc. Dat. Senis xxviii Martii, anno ii ».

77. Indictus est a Georgio rege Bohemiæ Pragensis conventus ad eamdem pacem inter Fredericum et Matthiam generum suum conciliandam : de quo certior factus Pontifex Bessarionem cardinalem legatum summa instruxit auctoritate[3], ut si a Georgio concordia perfici non posset, rogata regis ipsius sententia, inducias Apostolica auctoritate inter dissentientes imperaret.

« Venerabili fratri Bessarioni episcopo Tusculano S. R. E. cardinali Nicæno, Apostolicæ Sedis legato.

« Cum intellexerimus charissimum in Christo filium nostrum Georgium, Bohemiæ regem illustrem, ad kal. Maias proxime venturas in civitate Pragensi dietam unam esse celebraturum, et illuc tam imperialis celsitudinis, quam regis Hungariæ oratores ad pacem vel treuguas ineundas eodem tempore conventuros, videntes evenire facile posse, ut agente hoc bonorum operum hoste, eorum tractatus minus secundum exitum habeant, non inutile judicavimus, ut quod ipsi sponte sua facere veniunt, necnon amplecti in tanta rerum necessitate cogantur, propterea eidem tuæ circumspectioni, communicato prius cum antedicto rege Bohemiæ consilio, treugas inter imperatorem et regem Hungariæ præfatos pro eo tempore, et cum illis conditionibus, de quibus ambobus vobis videbitur auctoritate Apostolica indicendi, et illas per censuras Ecclesiasticas et pœnas temporales, quæ tibi et illi visæ fuerint expedire, observari mandandi, aliaque in præmissis, et circa ea necessaria quomodolibet opportuna faciendi ac exequendi, plenam et liberam et omnimodam facultatem tenore præsentium de plenitudine potestatis nostræ concedimus, non obstantibus omnibus et singulis, quæ huic nostræ concessioni quomodolibet possent obstare : nos enim censuras sive pœnas, quas rite tuleris in rebelles, ratas habebimus, et illas faciemus auctore Domino inviolabiliter observari. Datum Senis anno MCLX, IV kal. April. Pontificatus nostri an. ii ».

78. *Georgius ex arte turbas in Germania excitat, quibus frustra conatur sibi viam sternere ad imperium.* — Iter iniisse Matthiam regem Hungariæ ad colloquium cum Georgio celebrandum, ex litteris ad Joannem Carvajalem in illo regno pro Turcica expeditione conficienda legatum datis constat[1]. Cum vero is cardinalis Matthiæ jus assereret, atque adeo Fredericus ipsum ex Hungarica legatione revocari posceret, respondit Pius[2] id cum honestate pugnare, ne in alteram partem inclinare videretur : cæterum Bessarionem cardinalem ipsi studio non defuturum. Porro Georgius non modo gliscentem inter Fredericum ac Matthiam discordiam non composuit ; sed ut erat mirus fraudium artifex, clandestinis artibus Catholicos principes dissensionibus implicuit[3], tantumque in Germania novis factionibus conflatis excitavit incendium, ut nulla ex ea auxilia, quæ in conventu Mantuano promissa erant, elici possent : quo viso Bessarion cardinalis legatus civilis belli extinguendi cupidus censuit unanimi fœdere eos, qui in neutram partem inclinabant conjungendos, ut alteram factionem, quæ ad pacem redigi detrectaret, armorum terrore in concordiam redigeret : cujus consilium Pius commendavit[4], ipsum publicos cœtus indicere jussit, ad quos ambæ dissentientes partes, tum qui neutri factioni studerent vocarentur.

79. « Pius papa II cardinali Nicæno.

« Venerabilis frater, salutem, etc. Sine tristitia et amaritudine cordis legere litteras

[1] Cocl. hist. Huss. l. xii. — [2] Lib. brev. p. 171. — [3] Lib. brev. p. 172. et lib. xxxv. p. 242.

[1] Pius lib. brev. p. 150. — [2] Id. ib. p. 168. — [3] Gobel. l. v. — [4] Lib. brev. p. 204.

tuas non potuimus, ita non modo augustias omnes in quibus es constitutus, sed luctuosam imaginem totius Germaniæ nobis ante oculos posuerunt pro pietate in Deum, charitate in Christianos, zelo ad tollendum crucis vexillum contra impios Turchos, crudelitatem, mutuas cædes, et lachrymabile in natione bellum exortum videmus. Non poterat plaga vehementior causæ Dei intligi, nec summæ rerum noceri potentius; si quidem, ut tu verissime sentis, implicata bello Germania, unde expectari tantus exercitus poterat, frangentur animi cæterorum, qui illorum exemplo ad bonum aliquod videbantur posse adduci, eritque ubique gentium ingens desperatio. Testis est Deus, nos nihil usque in præsentem diem prælermisisse, quod ad extinguendum nascens incendium conferre potuerit: occurrimus litteris nostris, occurrimus nuntiis, occurrimus fraternitatis tuæ celeri missione; si aliena malignitas studium nostrum exsuperavit, quid aliud jam agere possumus, nisi conditionem Christi fidelium flere, quos Deus propter peccata his verberibus agitat: avertenda tamen ab eo spes nostra non est, neque credendum miserationum suarum illum esse oblitum: justo judicio agit, quæcumque agit, salutemque nostram per hæc flagella, non interitum quærit. Post diutinam tempestatem venire solet læta serenitas, et montibus asperis in planum succedunt longæ planities, veniet tempus cum nostra hæc omnis et tua tristitia vertetur in gaudium, quæque nunc nostris desideriis obstant viam sanctæ expeditioni præbebunt. Hoc modo est annitendum, ut non cedamus præsentibus malis, sed quanto magis difficultates undique ingruunt, tanto ad resistendum cor nostrum firmius fiat. Nunquam sine magnis laboribus præclarum fieri aliquid est consuetum, semperque ita comparatum videtur, ut sanctissimo cuique operi et salutari antiquus hostis tanto se opponat violentius, quanto illud Deo gratius et acceptius noscit. Nos qui in Germania versati diutius sumus, non dubitamus his te difficultatibus premi, quas nobis commemoras ». Et infra :

80. « Probatur nobis in primis consultatio venerabilis fratris nostri episcopi Spirensis, et marchionis Badensis tecum de colligandis neutralibus habita, eamque ut continues, et si fieri potest, ad exitum ducas plurimum exhortamur; hæc enim non solum ad tutandum se ab injuria, sed ad incutiendum metum bellantibus, eosque ad pacem vel treuguas facilius inducendos magnopere pertinebit. Itaque in hoc consilium nostrum facit cum tuo, suademusque ut nihil omittas, quod ad tenendam dictam, et conficiendam eam intelligentiam spectet. Proxime his accessum tuum ad imperatorem laudamus, apud quem si, ut confidimus, obtinere tua circumspectio potest, ut imperialibus comitatibus mandet, ut se cum neutralibus colligent : erit inde nostra magna ad hunc effectum accessio : putamus, si hæc pro voto evenirent, optimum factu esse, ut tunc nomine imperiali et tuo dieta una indiceretur, ad quam tam contendentes ipsi, quam neutrales ac colligati juberentur venire, eo loci de pace vel treuguis tractari commodissime posset, ad quas suscipiendas, qui se difficiles redderent, per fraternitatem tuam censuris Ecclesiasticis, per imperatoriam autem serenitatem temporalibus pœnis, per colligatos vero armorum comminationibus essent cogendi. Hæc una ratio extinguendi hujus incendii, nobisque salutaris multum videtur. Dat. Macereti xv Maii, anno II ».

Commotum illud intestinum Germaniæ bellum a Georgio et Bohemis hæreticis, qui pacem sibi et commoda plura ex Catholicorum dissidiis se comparaturos arbitrabantur, ex aliis Pii ad cardinalem Bessarionem litteris [1] constat.

« Pius papa II Nicæno.

« Venerabilis frater etc. Dolemus nova quotidie impedimenta operibus nostris ac tuis offerri; et imperatori, cujus quies poterat adjumentum aliquod communi causæ præstare, per execrandam illam Bohemorum societatem grave negotium exhiberi. Versare nos vult Deus his malorum continuationibus, et in longis afflictionibus patientiam tentare suorum fidelium : speranda tandem est nostræ tolerantiæ merces, et spes certa habenda non derelicturum illum populum suum, quem cum maxime castigat, docet se illum diligere, etc. Dat. Corsinani XII Septembris ».

81. Sternere autem sibi ad Germanicum imperium iis dissensionibus viam Georgius annitebatur, quod ipsum Frederico eripere, allectis in suas partes nonnullis principibus pertentasse his verbis refert Gobelinus [2] : « Nicænus cardinalis, qui ex Mantua legatus in Germaniam perrexerat, dum hæc aguntur, cum venisset ad imperatorem in Austriam, bellis flagrare omnia reperit : inde Hungari imperatori minari, hinc Germanus Albertus et Ludovicus Bavariæ princeps : rex Bohemiæ, quamvis suscepto regni feudo in verba jurasset imperatoris, occulte tamen insidias illi struebat, atque imperium sibi quærens, Maguntinum electum et Federicum Palatinum comitem promissis ingentibus corruperat, quoniam electores essent, sibi ut imperium petituro suffragarentur, nam inutilis Federicus esset, et cederet proculdubio requisitus potius, quam reipublicæ necessitatibus subveniret, et jam hoc ipsum cum Federico ipso tentaverat, quamvis neque consensum neque dissensum obtinuerat. Albertus marchio Brandeburgensis requisitus apud fratrem electorem ad id operam dare, daturum se promisit, veri-

[1] Lib. brev. p. 139. — [2] Gobel. l. v.

tus si negaret, ne rex erga Ludovicum hostem suum propensior fieret. Conventus ob eam causam frequentes habiti modo Norimbergæ, modo Bambergæ : postremo apud Ægram rex ad se principes convocavit ».

82. Arripuerat ille jam Austriæ et Moraviæ quæ a Friderico defecerant clientelam, adeo ut imperator in discrimen non leve dignitatis amittendæ esset adductus ; quo accepto Pontifex, qui Friderico, a quo, ut supra vidimus, incrementa suæ amplitudinis acceperat, studebat, edixit Georgio numquam Ecclesiam Friderici patrocinium deserturam, ut qui Ecclesiæ defensor extitisset, atque ideo ipsum est adhortatus [1], ut cœptis desisteret.

« Pius papa II regi Bohemiæ.

« Charissime in Christo fili. Intelleximus serenitatem tuam quorumdam Australium et Moravorum imperiali majestati adversantium statuisse protectionem recipere. Quorsum hoc tendat non satis cognoscimus : videmus tamen in imperatoris damnum non modicum cedere, corroboratur enim dissidentium duritas, ubi defensorem novitatum suarum paratum cognoscunt. Non scimus celsitudinem suam male de te meritam esse, neque in personam tuam talem fuisse, ut recipere incommodum tua opera debeat : omnis ejus jactura esset nobis multum molesta. Diligimus se et sua, non solum quia in nos olim beneficia contulit, sed multo etiam magis quia semper Sedi Apostolicæ favit, nec a malignare volentibus permisit illam vexari. Hortamur excellentiam tuam velis susceptum consilium diligentius pendere, et videre, num tibi conveniat imperatorem offendere. Suademus, ut contentus sis limitibus regni, nec ultra quæras quam tibi a Deo sit datum : credere debes non passuram esse Apostolicam Sedem imperatori Catholico, et bene de Romana Ecclesia merito injuriam fieri. Fuit ipse ejusdem Sedis semper protector : non debet illa in necessitatibus suis ipsum deserere. Paterne hæc ad te scribimus, cupientes propter opera tua bona te cum honore et gratia in universali Ecclesia esse. Datum Romæ xxvii Novembris, anno iii ».

83. Ut facilius ad id Bohemum flecteret, Pius Procopium e Rabenstein regiorum consiliorum participem oravit [2], ut a cœptis illum abduceret, nec Sedem Apostolicam imperatori defuturam denuntiaret, adjecitque : « Moneas, ut sit regno suo contentus : aliena injuste non quærat, ingratæ enim sunt Deo viæ hujusmodi, et hominibus multum non placent : gratiam et bonum nomen in Ecclesia quærat : hæc sunt status sui fundamenta præcipua : hoc etiam illud, per quod crescere, et gloriam sibi parere possit, etc. Dat. ut supra ». Fracta fuere Georgii de invadendo imperio consilia, cum enim apud Ægram solemnes principum imperii cœtus celebraret, ipsi electorem Brandeburgensem restitisse refert Gobelinus [1] : « Quo in loco, inquit, Fredericus marchio Brandeburgensis princeps elector rogatus de imperio quid sentiret, an Bohemo videretur committendum : Malim, inquit, mori, quam huic petitioni consentire. Dissoluta conventio est. Rex deinceps hæreticis aperte favere, lites inter Germanos nutrire, imperatori magis ac magis insidiari ».

84. *Germanos in Turcas incitat Bessario cujus diligentes curæ laudantur a Pontifice.* — Subdit auctor [2] de Bessarionis cardinalis pro sacra xpeditione in Turcas ex Mantuani conventus decreto conficienda studio, navataque, sed irrito conatu, opera : « Nicænus, etsi propemodum spem omnem amiserat rei bene gerendæ, principes tamen Germanicæ nationis in Austriam convocavit, promissa exacturus, quæ Mantuæ facta fuerant. Venere legati, non principes ; et illi verba daturi non facta : tergiversari omnes : contradicendi causas longe quærere, discordias principum adducere, nullis Nicæni suasionibus auscultare : ille ne quid omittere videretur, quod ad rem conducere posset, profectus Norimbergam Maguntiam usque penetravit, obvios quosque principes ac populos orans, ne fidei necessitati deessent, ne sinerent Turcarum vires crescere, irent obviam hosti dum vinci posset. Obturaverunt cuncti aures suas, verba ejus quasi fabulas exceperunt : nemo inventus est, qui suam operam religioni promitteret ».

85. His consentiunt Pontificis litteræ [3] ad Germaniæ principes eadem verborum formula scriptæ, quibus deplorat intestinis bellis Germaniam ardere, indeque decreta in Mantuano conventu pro instruendo bello sacro evanescere : legatum suum ad cœtus Norimbergenses profectum, sed eos fuisse infrequentes, indeque contendisse Viennam, et pauciores eo confluxissse, pessum ire interea Christianam religionem principum inertia ; excitandum pium ardorem, si quis in animis hæserit, atque adeo, cum indictos conventus in Nova-Civitate ad kal. Septembris extraxisset Fridericus, rogavit ne periclitanti religioni deessent, irentque obviam Turcico furori antequam magis invalesceret.

« Pius papa II principibus Alamanniæ.

« Quanto dolore cor nostrum affligant dissensiones Germanicæ, quæ post dictam Mantuanam sunt suscitatæ, testis est Deus cordium nostrorum scrutator, testes omnes, qui loquentes nos audierunt ; certe judicio nostro non poterat major plaga inferri fidei causæ, non poterat funestius malum ad perturbandam populi Christi salutem, vel cogitari vel fieri. Prævaluit tandem hostis noster adversum nos, plusque in

[1] Lib. brev. p. 149. — [2] Ib. p. 150.

[1] Gobel. l. v. — [2] Eod. l. x. — [3] Lib. brev. p. 117.

animis hominum potuit terrenus affectus, quam ratio proprii debiti. Promissa servata non sunt, pax non stabilita : ardor belli et mutuæ ultionis aviditas quæ sancte erant excogitata uno turbine abstulerunt. Venit ad dictam Norimbergensem legatus noster, rari illuc convenerunt, inter quos est parum exauditus. Viennam inde se conferens, cum frequentes principes juxta eorum promissa conventuros speraret, illorum oratores quam paucissimos habuit ; eosque non satis instructos ad illa, quorum causa convenerunt. Possumus nimium sortem Christiani populi deplorare, negligentiam potentatuum accusare possumus nos coram Deo, qui annuntiare illis verbum salutis non recusavimus, et opere implevimus quod faciendum suasimus. Quanquam autem hæc ita se habeant, non tamen divinæ pietati est diffidendum, nec præsentium malorum reparatio penitus desperanda. Agit omnia divina sapientia certo judicio suo inscrutabili mentibus hominum. Permisit fortasse arma hæc sumi, ut contentione dimissa paratiora illa sint in obsequium fidei : passus est effundi odium, quod ex longo erat conceptum, ac nisi erumperet sanari non poterat, ut diuturnior inde pax sequeretur.

« Cum autem idem noster legatus ad tollenda hæc impedimenta dies et noctes laboret, imperialisque majestas et ad sedandas discordias, et adimplenda omnia in conventu Mantuano conclusa intentum se esse per litteras suas testetur, propterea que dictam, quæ in Nova-Civitate proxime haberi debuerat, ad proximas kal. Septembris prorogari curaverit, et ad eam per litteras suas convocaverit principes nationis, hortamur nobilitatem tuam in Domino, et per eam quam nobis obedientiam debes, enixe requirimus, ut omnibus impedimentis omissis, quæ pro Deo non sunt attendenda, velis vel personaliter, quod in primis est opus, vel si id extrema necessitas prohibet, per oratores dignos plenam potestatem habentes ad præscriptum tempus illic comparere, officiumque Catholici principis Deum et matrem Ecclesiam reverentis implere. Hæc enim unica salutis via ostenditur : hæc sola ratio creditur, per quam stare res Germanica possit, et indictum pro fide bellum feliciter peragi : te autem ac reliquis non comparentibus primum honor nationis offenditur, deinde spes expectantium præsidium frangitur, postremo patria tota intestina clade absumitur, et quod dolenter referimus, hostibus nostris vires animusque accrescunt. Sæpe hæc scripsimus, sæpe per oratores et nuntios nostros prædicari curavimus, sæpe nos ipsi et Romæ et Mantuæ in publicis conventibus sumus testati. Vox nostra, quanquam et salutaris et pia, a paucis est exaudita : non creduntur pericula, quæ sunt ab oculis longius posita ; sed, proh dolor ! si negligentes erunt potentatus Christiani, si intenti præsentibus, de futuris cura non erit, cadet aliquando divino judicio super eos hæc tempestas, lugebunt mala quæ non timuerunt, optabunt quæ non adinvenient, omnisque tarditatis et desidiæ pœnitentia sera erit atque inutilis ; quæ ne accidant erit tuæ et reliquorum prudentiæ in tempore providere. Dat. etc. VIII Julii ».

86. Provehebat eos conventus in Nova-Civitate celebrandos cardinalis Bessario, ad quem Pius, commendata in primis ejus diligentia in mandatis Apostolicis peragendis, hæc scripsit[1] : « Fraternitatem tuam ipsa dietæ dilatio nullo modo sollicitet, satius enim est aliquando expectando, quam nunquam accelerando ad portum desiderii pervenire. In Italia quoque non ea promptitudine procedunt res, quam sperabamus, paucique promissorum et voti in dieta Mantuana suscepti sunt memores, quos tamen paulatim enitimur opera nostra ad implendum munus suum inducere ». Laudavit aliis litteris[2] Bessarionis consilium de permittendo eo temporis intervallo, quod ad prorogatos cœtus excurreret, in pace inter principes Germanos agitanda : « Litteras tuas, inquit, ex Vienna et ex Nova-Civitate accepimus, ex quibus de progressu rerum, et dieta ad kal. Septembris prorogata plane certiores nos reddis, significans quid interea temporis operari ad pacem intendis, et ad ea exequenda, quæ particularius habueris in mandatis. Consilia tua, venerabilis frater, quibus te usum in præsenti statu rerum cognovimus merito commendantur, sunt enim, judicio nostro, tempori accomodata, et talia, per quæ veniri ad id quod quærimus possit, nos ipsi si istic fuissemus, alia ratione dirigere actiones nostras non potuissemus : in malis elegit tua fraternitas id quod erat boni : consuluisti in omnibus Cæsarem, consuluisti eos, qui ad te pervenerunt, nec potuit in hac diligentia locus ullus esse errato : si labores tui successum quem optas non habent, temporum est culpa, non tua ». Nonnullis interjectis de stipe a fidelibus in belli sacri sumptus conflata, non avertenda in alios usus, hæc addit : « Quod in eleemosynis erogandis curaturum te scribis, ut dubitari non possit ad alium usum esse ituras, in primis certe est necessarium ; vetus enim querela nec forte injusta facit, ut ita fieri omnino expediat ; qui enim viderunt his annis præteritis illas fructum non attulisse, qui fuerat tantopere prædicatus, ad avaritiam, non ad pium opus quæri nunc eas existimant, etc. Dat. Senis X Julii, anno II ».

87. Præ se tulit[3] etiam Fridericus imperator pium ardorem in convocandis Germanis principibus ad solemnes conventus, ut quæ in Mantuano Concilio fuerat decreta in Turcas expeditio,

[1] Lib. brev. p. 201. — [2] Ib. p. 118. — [3] Ib. p. 120.

e Germania educeretur, qua de re Pius ei grates hisce verbis egit : « Cognovimus quanta cura intendas ad vocandos Germaniæ principes, tenendaque pro fide dicta et administranda : denique cuncta consilia, quæ desiderio nostro et fidelium causæ conducere credis. Laudamus in hoc piam mentem tuam, et tibi gratias agimus, qui pro consuetudine tua Apostolicam Sedem reverenter prosequeris, et ea meditaris et facis, quæ imperiali officio digne conveniunt. Habebis hujus operis veram a Deo mercedem, et nos ad celsitudinem tuam ferventius complectendam merito inducemur. Certe, charissime fili, si quod unquam tempus fuit, in quo auctoritatem imperialem adhiberi ad salutem communem oportuit, hoc profecto in primis est necessarium ; agitur enim causa fidei Catholicæ, cujus Deo es debitor, agitur conservatio nationis Germanicæ, quæ propter imperium ab illa susceptum tota est tua, agitur Ecclesiæ Catholicæ status, cujus protector ex officio diceris, etc. ».

88. *Imperatore negotiis arduis implicito, et Palatino detrectante, deficit dux qui præficiatur exercitui Germanico.* — Compositis deinde utcumque Germaniæ rebus cardinalis Augustensis opera, meliores spes de instauranda sacra expeditione affulgere visæ ; de qua concordia Pontificiis litteris ad Bessarionem scriptis [1] hæc leguntur : « Quæ de pace conclusa dubius scripseras, biduo ante transmisso venerabilis fratris nostri episcopi Eistetensis nuntio intellexeramus : qualiscumque ea futura sit, minus noxia erit, quam bellum tanta crudelitate inceptum. Veremur et nos, ne propter duras conditiones parum firmitatis sit habitura ». Et infra : « Lætamur cardinalem Augustensem auctoritate tuæ legationis mediatorem ejus pacis fuisse, etc. ». Confectum inter Udalricum comitem Witembergensem, et Ludovicum Palatinum Rheni bellum narrat Nauclerus [2], repetente Witembergensi dotalia uxoris jura, deinde vero id dissidium mox pace diremptum. Cum vero imminentium Germaniæ bellorum civilium procella sedata videretur, has litteras Pontifex cardinali Bessarioni dedit [3], impositumque ei legationis munus, conversis in Turcas Germanorum armis, ipsum obire jussit : « Cooperante, inquit, Deo, tempestas illa, quæ Alemanniam totam comprehenderat, in tranquillitatem conversa est : principes, qui tantis inter se odiis armati surrexerant, pacem recipientes quiete nunc agunt, nec ulla in parte nationis, sicut refers nobis, vestigium belli apparet. Laus Deo, qui tanto beneficio Christianitatem affecit ; facultatem nunc habet Germania in defensionem fidei arma convertere ; tempus est rectum, in quo promissum Mantuanum exsolvere, et Salvatori nostro munus suum potest præstare. Credimus circumspectionem tuam nunc huic uni rei tantum intendere, et ad prosecutionem conventorum instare ». Subdit ineundam eam rationem, ut imperatore domesticis implicito difficultatibus, Fridericus Palatinus expeditioni Pontificio et imperiali nomine præficiatur ; quod consilium eidem imperatori etiam hisce litteris [1] exposuit :

89. « Pius papa II imperatori.

« Charissime in Christo fili, etc. In conventu, qui Mantuæ est habitus, designavimus te capitaneum belli contra Turcos indicti, spem omnibus dantes virtute tua et auctoritate nominis tui rem illam habituram felices successus : habuisset jam, credimus, nisi et grave in natione bellum, et graves in dominiis tuis privatis molestiæ impedimento fuissent. Quiescunt nunc Germanicæ res beneficio Dei : tuæ vero, sicut sentimus, in eadem agitatione versantur. Quamdiu serenitas tua laborabit his malis domesticis, ægre ad publicum bonum impartiri animam poterit. Si unquam opportunitas parandi exercitus, si promissum Mantuanum solvendi est data, datur profecto hoc tempore non solum magna, sed etiam facilis : id solum deest, ut princeps aliquis auctoritatis et gratiæ, curis aliis liber, salutaris operis hujus sit fidelis promotor, totusque illi soli incumbat. Honor celsitudinis tuæ et cura Christianæ reipublicæ suadent, ut quandoquidem tu ipse non potes, de aliquo cogites, qui tuo et nostro nomine vices imperiales adimpleat. Lustravimus cogitatione totam Germaniam, principes omnes judicio nostro expendimus, neminem aptiorem Friderico comite Palatino invenimus. Est huic militaris peritia, est ad opus ipsum affectio, est denique in Alamania auctoritas multa ; speraremus hoc operante gloriosum aliquid perfici posse, si vexilla tua accipiens a nobis ambobus vicecapitaneatum susciperet favore tuo, studio suo ad solvendas decimas clerum inducere posset, et comparare promissos exercitus.

« Nota nunc est toti Christianitati pax inter principes facta, unde omnes expectant quem exitum habeat sponsio illa nationis testimonio publico Mantuæ celebrata. Erit sine honore Germania, si ad nihilum recidet tanta expectatio, erit in omnium ore tua serenitas, si capitaneatu accepto per se vel alium nil tanto officio dignum peregerit. Si curæ domesticæ te a publicis avocant, danda est opera, ut quod per te ipsum non potes, videaris per alium velle, nil certe est indecentius quam per nullum velle boni aliquid fieri. Commendamus tuæ serenitati causam hanc fidei, commendamus honorem Apostolicæ Sedis, commendamus denique æstimationem nominis tui, hortantes ac requirentes, ut in hoc comite Friderico velis una nobiscum sentire, et illum

[1] Lib. brev. p. 130. — [2] Naucl. vol. 2. gener. 49. — [3] Eod. brev. p. 191.

[1] Lib. brev. p. 192.

substituendo facilitatem omnem præbere, qua tibi et nobis, totique nationi satisfacere cum gloria possit : faciet in hoc bonitas tua rem Deo acceptam, Romanæ Ecclesiæ gratam, et Christianitati plurimum salutarem : de qua cum etiam venerabilis frater Bessarion cardinalis Nicænus legatus noster sit tecum verba facturus : placeat pro consuetudine tua benigne illum audire, et ad publicam necessitatem respiciens fidelia monita nostra amplecti, etc. Dat. Romæ XI Octobris, anno III ». Detrectavit Fridericus Palatinus [1] Germanici exercitus in Turcas ducendi imperium suscipere; quocirca Christiana res admodum est afflicta, nullo principe illius patrocinium suscipiente.

90. *Hungari, ne pangant inducias cum Turcis, deterriti.* — Periclitabatur interim Pannonia Turcarum exercitibus obvia, ad quorum frangendos impetus Pius Fridericum imperatorem rogavit [2], ut biennales inducias cum Hungaro iniret, quo etiam Bessarionis cardinalis consilia spectabant, ut ex his Pii verbis [3] constat : « Placent mirum in modum, quæ de treugis cum Hungaris ineundis nuperrime inchoasti, rogamus, quanquam opus non sit, ut occasionem hanc urgeas ». Instabant Hungaris pericula tum a Turca, qui funestam aliquam rei Christianæ cladem inferre moliebatur; tum a Friderico imperatore, qui ad solium Hungaricum aspirabat : quamobrem de induciis cum Turca faciendis agitabant consilia, quod cum in aliarum Christiani imperii provinciarum damnum vertendum esset, Pius Matthiæ Pannoniæ regi quadraginta millia nummorum in bellicos impendenda sumptus spopondit [4], spemque majoris præsidii injecit, si fœdus Turcicum respueret.

« Promittimus, inquit, ut sint brevi in manibus præfati legati nostri quadraginta millia ducatorum, quorum auxilio, si quæ difficultates a Turcis vigebunt, possit pro nunc instanti periculo obviari, non dubitamus quin dietim grandiora præsidia sint affutura, et serenitas tua ex constanti proposito suo gaudium susceptura : ad quæ nos peragenda vires nostras omnes, et animam denique, si ita necesse erit, pro salute ovium nostrarum parati sumus conferre. Dat. Senis XX Februarii, anno II ». De eadem vi auri suppeditanda Hungaris, si cum Turcis inducias non pangerent, ad cardinalem Bessarionem scripsit [5] Pius. Sed exigua nimis illa videbatur ad bellum adeo periculosum administrandum, asperrimeque ferebant Hungari, duodecim equitum millia sibi promissa, ut Turcicum bellum conficerent non submitti : qua de re cum apud Pontificem graves querelas funderet Joannes Carvajal cardinalis legatus, respondit [6] Pius a se tot equitum millia sustentari non posse, nisi alii, qui ea subsidia erant polliciti, suam pariter ad id operam conferrent; aliisque litteris hanc excusationem attulit [1] : « Novitas Pontificatus, et peregrinationes curiæ, et mora diuturna Mantuani conventus nos exhauserunt : pauxillum tamen quod est, et quæ in posterum erunt contribuere in opus Dei non recusamus; malumus enim privatim egere quam publice ».

91. *Thomas Bosnensis regiam coronam exambit a Pio.* — Inter hos Hungaricos fluctus, Stephanus Thomas Bosniæ rex, qui munitissimam arcem, Zendren nuncupatam, Turcis prodiderat, percusseratque cum ipsis fœdus, ut turpissimi facinoris labem deleret, Patarenos Manichææ insaniæ sectatores e regno suo exscindere aggressus est, seu religionis asserendæ studio, seu diripiendarum ipsorum opum cupidine incitatus; ac præcipuos impietatis signiferos ad Pontificem misit : quos ille fide orthodoxa erudiendos curavit, ut refert Gobelinus [2]. Increbuit poscere etiam regis ejusdem oratores a Pio, ut episcopos in Bosnia ad religionem propagandam crearet, tum coronam, qua ille cæterique successuri principes redimendi essent transmitteret; tum legaret aliquem præsulem, qui Bosnensium rerum statum inspiceret. At mox Matthias Hungariæ rex ejusmodi postulatis intercessit, questusque est hæc a Bosnensi petita de episcopis ad subornandam pietatis specie Zendrensis arcis proditionem; coronam vero a Pontifice donandam non esse, cum supremum in Bosniam imperium rex Hungarus obtineret; cui his verbis respondit Pontifex [3] :

« Pius papa II regi Hungariæ.

« Charissime in Christo fili, salutem, etc. Timere celsitudo tua videtur per litteras, quas proxime accepimus, ne propter adventum oratorum Bosnensium ad concedendos illi regno episcopos, dandamque Thomæ regi coronam faciles aures præbeamus, ostendens omnia hæc ad velandam proditionis suæ infamiam pertinere. Nos autem, charissime fili, non ita sumus harum rerum ignari, aut ad gratiam faciles, ut non etiam extimeamus quæ sequi ex concessione hujusmodi ulterius possent : novimus quæ Thomas prædictus in tuam serenitatem commisisse, quam in gravem Christianorum causam peccasse asseritur. Scimus multæ considerationis esse debere episcopos ubi non sunt de novo instituere : tenemus quoque memoria hanc ipsam coronam fuisse a nostris prædecessoribus sæpius postulatam, neque tamen umquam obtentam, quam si ulla ratione fuissemus daturi, non sine honore et beneplacito tuo, qui jus ad illam prætendis, dandam censuissemus; de ea tamen nullum per oratores verbum est factum. Conati sunt tantum regis calumniam excusare, asse-

[1] Lib. brev. p. 200. — [2] Ib. p. 183. — [3] Ib. p. 130. — [4] Ib. p. 176. — [5] Pag. 102. — [6] Pag. 182.

[1] Pag. 175. — [2] Gobel. l. v. — [3] Lib. brev. p. 203.

rentes quæ de Zendren acciderant necessitatis fuisse, non voluntatis.

« Bonam insuper regis mentem ad veræ fidei cultum vel ex eo probare sunt nisi, quod perniciosam Patarenorum gentem ex omni ditione sua expulerat. Episcopos, fatemur, cum instanter postularent, illud tamen per singula petierunt, ut mittere illuc ex nostris aliquem dignaremur, qui gestorum suorum et petitionum quas fecit diligens ac verus esset scrutator. Hoc nos facere ideo gravati non sumus, quod missionem nuntii nostri vidimus nulli rei posse obesse : ad referendum, non ad concedendum jussus est proficisci : curabimus ne celsitudo tua ignoret, quantum nos tibi regnoque tuo afficimur. Nec credere debes Sedem Apostolicam aliquid concessuram, quod vel Deo ingratum, vel præjudiciale esse quomodolibet possit. Pontificem habes, qui et justi est cultor, et quemque in suo jure servare desiderat. Commendamus tuæ serenitati, licet opus non sit, causam Catholicæ fidei, pro qua hucusque pugnasti, commendamus legatum nostrum, qui illius servandæ gratia plures jam annos regno, quanta potest cura, tecum laborat. Dat. Petrioli Vulteranæ diœcesis VII Junii anno II ».

92. Excusarat apud Pontificem Joannes cardinalis legatus deditionis Zendrensis arcis infamiam; tum etiam monuerat nonnullos Bohemicæ hæreseos suspicione laborare, deque induciarum fœdere cum Turcis ineundo agitari, ad quæ hæc respondit [1] Pius : « Intelligimus de descensu regis Hungariæ ad conventum cum Bohemiæ rege tenendum; utinam talis sit, qualem communis necessitas postulat! Intelligimus et quid de treugis cum Turcho ineundis tua circumspectio indicet : qua in re dicere aliud non possumus, nisi quod vellemus ea præstare posse, quæ nostra mens agitat, sed Dei hoc esse opus videmus, in cujus manu corda sunt regum ». Et infra : « Exhortatio ad regem Bohemiæ per te missa nobis plurimum placet : quantum nos suis litteris judicare et intelligere ex omnibus nostris possumus quas illic habuimus, cognoscimus mentem ejus, et devotione Apostolicæ Sedis et unione regni a vero dogmate non esse alienam, quibus de rebus oratores suos non multo post ad nos venturos confidimus, etc. Dat. Senis XII Martii anno II ». Delusum Pium impii hominis hypocrisi inferius planget narratio.

93. *Jacobus, spurius Aragonius, cum exercitu Ægyptiaco Cypro potitur.* — In Cypro acerbum flebileque vulnus passa [2] est religio, et magnæ rerum conversiones ac perturbationes secutæ : Ludovico enim ducis Sabaudiæ filio a Carlotta Joannis regis Cypri unica hærede in thori soliique regii societatem vocato, Jacobus regius spurius, Ferdinandi Aragonii spurii, qui Neapolitanum regnum sibi pepererat, exemplo incitatus, tyrannidem aperte affectavit, cumque Ludovici impetus sustinere non posset, ad sultanum Ægyptium eumdemque Babylonium, qui postremis in Christianos grassationibus supremum in insulam imperium sibi comparavat, perfugit, atque ejus imploravit opem, ut paternum regnum sibi assereret, cum ipse unica virilis soboles a patre rege suscepta superesset, et Carlottæ sorori, quæ sceptrum Ludovico extero detulerat, præferendum se diceret, quod legibus Barbaricis consentiebat; pluraque addidit contra Gallicum nomen invisum Ægyptiis, cum superioribus sæculis gravissima damna a Francis facta fuissent, tum se fidissimum ipsius sultani clientem futurum est pollicitus. Excepta sunt avide Jacobi verba, ac nefandissima jurisjurandi formula (quam Pius et Gobelinus historiæ mandarunt) in sultani auctoritate se futurum spopondit, tum illius imperio per Alexandriæ compita regiis redimitus insignibus circumductus.

94. Cum id præsensisset Ludovicus Sabaudus, oratorem ad sultanum misit, qui vetera sponderet vectigalia augeretque : tum exposceret ne Christianis inter Christianos jus dicere detrectaret : Jacobum de concubina natum, neque Christianis legibus ad sceptrum admittendum. Inclinabat jam ad æquitatem sultanus, quantumvis ejus filius ac tres mameluchi præpotentes obsisterent, cum Mahumetis II Turcarum imperatoris orator ab ea sententia illum hisce verbis [1] dimovit : « Accepit amicus tuus Turcarum imperator Mahumetes te Jacobum Cypri regem appellasse, cumque in patrium regnum statuisse restituere : digna res quæ de tuo solio manaret, et nostræ religioni accommoda : sed renuntiatum postea est te mutato consilio pacem cum rege Gallico pacisci, et quem juvare cœpisti velle deserere, tanquam ignores quanto persequatur odio gentem nostram Gallicus sanguis, neque Gotfridi, Balduinive, aut aliorum ejusce gentis facta mente teneas, qui sæpe majores nostros magnis cladibus afflixerunt. Vide quid agas: si pax tibi cum Gallico genere cordi est, cum nostro bellum expecta. Nec tibi cum solis Turcis inimicitias futuras putes : Ægyptii, Syri et Arabes, quibus præes, summo te odio prosequentur : nec tuus tibi filius hærebit, qui religionem nostram Gallicano sanguini prodideris : quod si promissam fidem Jacobo servaveris classemque pararis in Cyprios, Mahumetes quoque alteram parabit in Rhodios, et utriusque insulæ spolia tua erunt; solum tantum insulam Rhodiam Mahumetes sibi servatam cupit. Placuerunt sultano Turcæ

[1] Lib. brev. p. 150. — [2] Æn. Sylv. hist. Asiæ c. 97. Gob. l. VII. Naucl. vol. 2. gen. 49. Bos. hist. equit. Jeros. l. VII et alii.

[1] Ext. apud Æn. Sylv. sup. c. 87.

oblata, atque in ejus postulata consensit. Apparata est e vestigio classis, et Jacobus cum magna militum manu in ea vectus Cyprum appulit ».

95. Dum is belli turbo adversus Cyprum in Ægypto conflabatur, Ludovicus rex, Carlottæ vir, opem imploravit Ludovici patris ducis Sabaudiæ, qui mox classem instruxit; tum a Pio II subsidia ad retundendos infidelium impetus poposcit : cui Pontifex decumas annuas, quæ in Sabaudia ex decreto Mantuano imperatæ erant pro gerendo in Turcas bello, attribuit[1], atque indulgentiarum præmia iis, qui subsidiarium aurum conferrent, impertivit.

« Ad futuram rei memoriam.

« Attendentes, quod ejusdem religionis et populi hostis perfidissimus et scelestissimus potentissimusque princeps soldanus non solum, proh dolor! sacrosanctum Dominicum tumulum dudum occupavit polluto ac scelesto imperio suo, aliasque Orientales civitates olim Christianorum atque terras subjugavit, verum etiam Christianorum sanguinem sitiens ad occupandum insulam et regnum Cypri appropinquat, classem validam comparat, omnique conatu in illius regni depopulationem et perniciem Christianorum continue nititur, ut nisi ei celerius occurratur, veremur ne repente illam regionem atque regnum expugnet atque contundat, et prorsus deleat veluti sonitus tempestatis : quod propter peccata Christiani populi noscitur accidisse. Unde ne in tremendo judicio Salvatoris nostri competat exceptio, quod nobis silentibus et non providentibus illud regnum, et Christianæ religionis habitaculum ab eodem spurcissimo soldano suppeditetur; sed potius nostræ provisionis ope Christi fideles ad comportanda auxilia eisdem regi et regno et Christianis tuendis et defendendis, atque a tanto insultu et rabie liberandis ferventius incitentur, et ii exinde animarum suarum salutem facilius consequantur; de omnipotentis Dei misericordia, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus et singulis Christi fidelibus vere pœnitentibus et confessis, in universis et singulis civitatibus, terris ac locis, sub charissimi in Christo filii nostri Ludovici regis Cypri illustris, et ejus feudatariorum et adhærentium regno et dominiis consistentibus, necnon etiam aliis alienigenis seu forensibus in eodem regno domicilium habentibus seu commorantibus, qui de facultatibus suis juxta eorum statum et dignitatem viro et uxore pro una persona computatis, videlicet qui nobiles et majoris facultatis et conditionis extiterint, singuli tres : qui mercatores et mediocres, singuli duo : qui vero plebeii et inferiores, singuli unum : seu si adeo pauperes fuerint, medium florenum auri de camera, vel eorum verum valorem aut eo amplius », et infra, « contribuerint », nonnullisque interjectis, quibus votorum leviorum commutatio permittitur « plenam omnium peccatorum suorum indulgentiam auctoritate Apostolica indulgemus, etc. Datum Senis anno MCDLX, XIV kal. Augusti, Pontificatus nostri anno II ».

96. Tardiora fuere ea subsidia : Cyprii enim, invecto Ægyptiaca classe Jacobo, mox fidem illi suam addixere, ut Pius in Asiatica historia narrat[1] : « Non tulerunt, inquit, ejus impetum Galli, quamvis Rhodios adjutores haberent, neque ausi apud Nicosiam expectare; in Castellum, quod Cerines appellatur, sese receperunt. Jacobus, reliquis omnibus in potestatem receptis, obsidionem aliquandiu circa castellum tenuit : deinde spe potiundæ munitionis deposita, dimissis custodibus, qui Gallos ab incursione prohiberent, Nicosiam reversus ad reformationem regni se convertit, legatosque ad nos misit, qui multa peterent faciem honestatis habentia, sed revera nil aliud quærebat, quam Christiani regis apud Sedem Apostolicam nomen usurpare, sed contra illi evenit quam putabat ». Extracta[2] est Cerinensis arcis obsidio in Hiemem, qua ob procellas maris Ægyptia classis obsidionem solvere, ac repetere Alexandriam coacta est : ac tum Jacobus, cum Cypriorum, quibus infensus erat, defectionem vereretur, summis precibus obtinuit, ut unus e mamaluchorum principibus cum parte copiarum in insula subsisteret.

97. *Minaces ad Pium litteræ sultani Ægyptiaci, cujus insipientia confunditur et insolentia retunditur.* — Hac victoria insolescens Ægypti et Babyloniorum tyrannus, idemque fidei Christianæ apostata, crudelitateque in fideles efferatior, minaces litteras et contumeliis refertas ad Pontificem misit, in quibus de fide Christi deserta gloriari turpissime ausus est : cui Pius ita rescripsit[3], ut eum in salutis rectum tramitem revocare niteretur.

« Pius, servus servorum Dei, cultor omnipotentis, et alumnus Jesu Christi, soldano Babyloniorum.

« Si desiderat veniam, et si speret ante tribunal districti Judicis misericorditer in Domino venire, qui candor est lucis æternæ, speculum sine macula, in quo omnium creaturarum vivunt imagines, earumdem opifex Dei Filius, æqualis æterno Patri existens, pro reparatione generis humani formam humanitatis assumens, in intemerata virgine deitatem occulens, cum venit plenitudo temporis, prodiit in mundum caro factus; qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portans omnia verbo virtutis suæ, peracto passionis suæ tempore, ascendens ad cœlum sedet ad dexteram

[1] Lib. X. p. 81, 97, 98.

[1] Æn. Sylv. sup. c. 87. Gobel. l. XII. Jacob. Lusinian. hoc anno Bos. et Naucl. ubi sup. — [2] Jacob. Lusin. in hist. Cypr. — [3] Ms. Vall. sign. num. 91. p. 127.

majestatis in excelsis, quem multitudo angelorum in cœlis, et omnium Christianorum in terris laudat, et pariter adorat. Tu vero pulvere terrenæ dignitatis excæcatus, tumore præsumptuosissimæ superbiæ inflatus, obstinatus permanens eumdem abnegas Dei Filium, a quo tibi et filiis tuis, si saperes, inextimabilis vitæ possessio foret solertius expetenda : sed et tuis similibus scriptum est, quia non habuerunt sapientiam, perierunt propter suam insipientiam, exterminati sunt, et ad inferos descenderunt.

98. « Scribis nobis improperia, mandas opprobria, contumelias multiplicas, quas prorsus silentio obruimus, ne tuorum vitiorum participes, quibus te pollutum videmus, inveniamur vel æquales. Ne autem vanitate seductus in nimiam erigaris superbiam et in oculis tuis tibi sapiens videaris, convenit verborum acuto jaculo tuos garritus varios et effrænos veritate irrefrænabili refrænare. Revoca, quæso, ad memoriam Goliæ Gethæi calumnias viri fortis et spurii in sua virtute et suorum armorum apparatu confidentis, qui agmini Dei exprobravit, quem David adolescens, nondum pugnare sciens, in nomine Domini Dei sui Israel in funda et lapide congrediens crudeliter interemit, caputque ipsius auferens, carnes ejus volatilibus cœli et bestiis terræ tradidit devorandas. Tu bellatorum multitudine, copia divitiarum, numerositate regnorum gloriaris : nos autem in nomine Domini tui plasmatoris sperantes, etiamsi possibile foret, quod solem multitudine telorum tegeres, in umbra tecum nihilominus pugnabimus, in baculo crucis et lapide, qui de monte sine manibus est præcisus, totam tui exercitus virtutem, ut testam figuli, minutatim conteremus. An ignoras, quod tantum numerandi sunt, qui tutum mori putant ? Nos moriendo vincimus, et optatam mercedem æternæ retributionis accipimus : tibi autem et tuis neque in vita neque in morte spes ulla beatitudinis remanebit : minaris nobis martyrium quod optamus, et quadam diabolica persuasione terrorem incutiens, nos adhuc niteris avertere ab eo, quod totis desideriis affectamus. Numquid ignoras, quod sanguis martyrum semen est, et tanto latius spargitur quanto crudelius funditur, et quanto latius dilatatur ? crudelitas, qua sævis in Christianos, indubitanter te ducet ad interitum, nos vero ad meritum, quoniam in cœlum manus levabimus, gratias agentes, in sanguine peccatorum.

99. « In malitia gloriaris, qui potens es in iniquitate, et destructorem demolitoremque sacrorum et famosissimorum locorum te asseris, non attendens nihilominus Antiochum regem Ægyptiorum (Persarum) nimio fastu repletum dum fuerit, et ad perficiendum se fecit in curru portari, accidit impiissimum tyrannum curru cadere sic, quod toto corpore fracto dirus dolor viscerum eum apprehendit ita, quod e corpore ejus impii vermes scaturirent, nec essent qui ipsius fœtorem sustinere possent. Manifesta igitur Dei virtute in se consternatus sic ait : *Justum est hominem subditum esse Deo, et mortalem Omnipotenti pie assentire.* Sed quia præfatus Antiochus dignus non erat venia, abominabili morte defunctus est ; inde tibi et aliis flagitiosis, et ultra modum de sua virtute gloriantibus, correctionis reliquit exemplum. Indaga sagacius, intuere prudentius, qualiter potentissimus Pharao olim Ægyptiorum princeps populum Dei inermem et fugientem, sed in Altissimi protectione sperantem, persecutus fuerit, et fluctibus Rubri-Maris obvolutus cum curribus et equitibus fuit submersus, filiis Israel Deo cæli sacrificium laudis offerentibus, qui salvat sperantes in se, et de sua virtute gloriantes humiliat. Sed acies rationis in te hebuit, sensus tui nimiæ ambitionis turbine sunt confusi ; ut jumentis non solum similis, sed et inferior comproberis. Æstimas eumdem Dei filium, quem colimus, fore mortuum, et stulto more deceptus, potentissimum potentia diminutum. Ergo Deum trinum et unum invocare ne tardes, ut damnatæ gentilitatis ritu deposito, sacrosancto fidei merearis signaculo insigniri.

100. « Comparas nos etiam pugillo et guttæ roris, et ignoras nos tot fortium bellatorum fortitudinem possidere, qui ad bella doctissimi potentiam tuam, in qua prætendis, si sine immenso labore nostrorum ad te pateret accessus, tui exercitus virtutem in cinerem redigerent et favillam. Numquid dubitas Crucifixo potentissima latissimaque regna deservire ? An ignoras imperium Romanorum fore invictissimum, Francorum regnum Christianissimum, Angliæ ditissimum, Hispaniæ, Portugaliæ, Navarræ, Hiberniæ, Cataloniæ, Aragoniæ, utriusque Castiliæ, Siciliæ, Cypri, Neapolis, Norwegiæ, Sueciæ, Daciæ, Cracoviæ, Frisiæque regna latissima signaculo crucis adornata ? An despicis Hungaros homines feroces arcubus et sagittis invictissimos, homines in equis eorum aera transvolantes ? An regnum Polonorum severissimum, Bohemorum fortium plurimum metuendum ? Denique forsan parvipendis Teutonicos per multa terrarum spatia diffusos, quorum audaciam nunquam aliquis domare potuit. Cæterum nullum purum malum natura sustinet, nisi aliquibus bonis polleat, et hoc in te, qui te custodem asseris speluncæ Crucifixi, et utinam hoc faceres ob spem salutis : sed timemus tam pretiosum thesaurum te propter insatiabilis avaritiæ voraginem, Christianorumque denarios custodire.

« Scribis etiam nobis, quod sanguinem Christianorum effundendo coram omnium rerum plasmatore die novissimo rationem erimus

redditurі : exinde Deum laudamus, quod a longe lippientibus oculis veluti palpitando Christum recognoscis, et optamus quod fidem nostram, qua unum Deum credimus sine principio et fine suscipias, ut tua idololatria spurcitiis plena ad verum examen perveniat, ut ad utriusque gloriam meritis, quibus te ornari cupimus, æterna retributione coroneris : et si pertinax tuo in errore permanseris, æterna damnatione crucieris. Dat. Senis in aula episcopali V kal. Junii, anno Domini MCDLX, Pontificatus nostri anno II ».

101. *Orientalium regum legatio insignis ad Pontificem.* — Pervenit hoc anno Romam ad Pontificem insignis Trapezuntini imperatoris, Persarum Mesopotamiæque regum, Caramanni Ciliciæ, aliorumque plurium pro armorum societate contra Turcas coeunda legatio, quam describit his verbis Gobelinus [1] : « In Apostolatus sui exordio miserat Pius in Orientem Ludovicum quemdam Ordinis Minorum professorem, ut reges Christianos Iberiæ, Armeniæ et Mesopotamiæ adversus Turcas armaret in Asia, si Christianos expeditionem in Europa adversus eosdem hostes parare contingeret. Fuerat Ludovicus, sedente Callisto, in Perside, ut aiebat, multosque ibi Christianos invenerat, et amicos Christianorum, qui Turcis infensi essent : is paulo post reditum Pontificis ex Mantua Romam applicuit, quem plures Orientalium principum oratores secuti sunt, quorum hæc sunt nomina : David imperator Trapezuntius Michaelem Aligerium misit Georgius rex Persarum, et Majoris Armeniæ ac Minoris Iberiæ, cui pater fuit Alexander, Nicolaum Thephelum : Asam gener imperatoris ac Christianorum amicus, cui pater fuit Carailucas, Mahometem Trucomannum : Gorgora in Iberia Majori ducatum obtinens, cui pater fuit Gazabecchi, Cassadan Carcecchan : Urtebecus Armeniæ Minoris dominus, Moratum Armenium.

« Legatorum sicut diversi mores, ita et habitus fuere adeo, ut in omnibus admirationi essent, et plebis quocumque irent in se oculos converterent, puerorumque turbam secum traherent. Persici oratores in modum nostrorum monachorum, servata capillorum parva corona, totum caput tonsum : ejus, qui ex Mesopotamia venit, pari modo ; sed in vertice summo capillorum parvulus quidam manipulus visebatur, quemadmodum gentiles gestasse flamines in pileo ferunt. Hi per Colchidem et Scythiam, transmisso Tanai ac Danubio, in Hungariam iter fuit : deinde in Germaniam, ubi Fredericum imperatorem salutavere. Hinc profecti Venetias magnis honoribus ab ejus urbis senatu excepti sunt, quæ res fecit, ut veri oratores crederentur propter commercium, quod Veneti cum Orientalibus habent. Cum Romam venissent non minorem gratiam invenerunt : recepti tamquam legati regum, occurrente prælatorum ordine : diversoria et cibos ex publico acceperunt ». Et infra :

102. « Auditi in consistorio coram Pontifice in hunc modum verba fecere : Misisti ad nos Ludovicum Bononiensem professione Minorem, qui ait te Mantuam petivisse, ut, conventu cum Christianis celebrato, Mahumeti Turcarum imperatori bellum inferres. Cupere principes nostros, cum tu in Europa illum oppugnaris, in Asia tumultum excitare : placuit sermo. Oderunt Turcas nostri principes, te amant, et Christi vicarium venerantur, parendum tibi esse fatentur eam ob causam, cum gravibus inter se odiis discordarent bellumque gererent, jubente nuntio tuo, arma deposuere, parati cum jusseris adversus Turcas ea resumere. Centum viginti millia pugnatorum cum volueris præsto aderunt ; in Asia usque ad Hellespontum et Thracium Bosphorum Mahumetis imperium invasuri, dum tu pari modo cum Occidentalibus populis aggrediaris Turcas. Ad hoc missi sumus, simulque tuos osculemur pedes tamquam vicem Dei tenentis in terra. Nobis fœderati sunt Bendias Mengreliæ et Arabiæ rex, et Panchratius Iberorum, qui nunc Georgiani vocantur, et Manio marchio Goriæ, et Ilismael Sinopi dominus et Casatimenæ, cui pater fuit Spediar, et Fabia dux Anagosiæ, et Charamannus Ciliciæ dominus, quorum maxima erunt præsidia. Illud tantum ex te nunc petimus, ut Ludovicum, qui nos huc adduxit super eos qui Romanum in Oriente ritum custodiunt, et tuæ Sedis fidei consociantur, patriarcham constituas.

« His dictis, laudavit Pontifex principum desideria, et quæ obtulerant magni se facere ostendit : quæ Mantuæ gesta fuissent exposuit : se fecisse quæ potuissent, non concurrisse Christianos reges : sperare tamen concursuros si norint Orientalium propositum : utile videri legatos ipsos per Italiam trans Alpes in Gallias proficisci, eademque regi Franciæ ac duci Burgundiæ dicere, quæ se coram exposuissent : sine Francis expeditiones, quæ dignæ sint, difficile fieri posse : eam esse nationem, quæ sæpe adversus infideles terra marique gloriose certaverit, et nunc eam Turcis præcipue timendam fore ».

103. De Georgianorum legatione ad Pium II, cum e conventu Mantuano sese in Urbem reciperet, meminit Raphael Volaterranus [1], qui de gentis illius, quam a Joanne XXII ad conjunctionem cum Romana Ecclesia, oblata ea de causa Synodo Œcumenica, sollicitam vidimus, ritibus hæc tradit : « Sunt Georgiani, quæ gens et ipsa Christiana bello fortissima, et vicinis

[1] Gobel. l. v.

[1] Raph. Volater. l. XII.

formidata, cognominata, ut ferunt, a divo Georgio, cujus vexillum in bello contra infideles gestant : ego tamen non minus putaverim eos esse posse, quos Plinius Georgios appellat. In ea igitur regione ii, quod procul sint, a ritu orthodoxo aberrant, Græcorum fere sectantes errorem eadem et in sacris libris lingua utentes : sacerdotes eorum diro squallore petasati incedunt, crinibus oblongis, barbaque ad pectus emissa, sacrificant etiam more Græcanico; in calice molliunt offam, quam prius sacerdos ipse cochleari argenteo delibat, deinde volentibus delibandam modo simili præbent ».

104. *Decretum Pontificium in Albanos proditores.* — Quæ gesserint in Galliis Belgioque ii oratores Asiatici, dicetur proximo anno : nunc decretum Pontificium, urgente atque. instante Georgio Scanderbego, adversus Lecham Ducaginum, et nonnullos ejus socios Christiani nominis proditores, qui percusso cum Turcis fœdere Macedoniam vexarunt, et Scanderbeghum ipsum bello petiere, editum [1] adjungemus.

« Venerabilibus fratribus Duracensi et Antibarensi archiepiscopis eorumque suffraganeis universis.

« Nuper non sine gravi admiratione accepimus, quod iniquitatis filius Lecas Ducaginus, et alii iniquitatis fratres Polacenses majores in Albania domini temporales, propriæ salutis immemores, quondam Pauli ipsorum genitoris monitis et voluntati in ea parte penitus repugnantes, eisdem Turchis Christiani nominis æmulis se confœderare, et adversus Catholicos, et præsertim dilectum filium nobilem virum Georgium Castriot, alias Scanderbegh Albaniæ dominum Christique propugnatorem acerrimum, ipsius quoque subditos et sequaces conspirare, eisque damna plurima a paucis citra diebus inferre ; necnon eisdem hostibus fidei transitum per ipsorum terras et loca, ac etiam commeatum et auxilium præbere, ac multos ex fidelibus in diram prædam et miserabilem servitutem redigere, multa quoque alia detestanda facinora perpetrare minime formidarunt, ea, ut accepimus, occasione captata, quod idem Georgius Lechæ, et fratribus antedictis contra dilectos filios nobiles viros dominium Venetorum, quibus ipse Lechas castrum Daginem furto subtraxerat, præsidia et favores impendere recusaverat, ut Christianis bellum inferret, et expeditioni contra Turcos prædictos impedimento fieret; propter quæ tam eidem Georgio et suis subditis, quam aliis Christi fidelibus alia damna innumera evenire posse verisimiliter formidatur.

« Nos immanissimum Lechæ ac fratrum prædictorum horrendumque facinus detestantes, ac volentes, prout officii pastoralis jure astringimur, perversorum ausibus et malitiis disciplina publica obviare, ne modestiæ deposito fræno et malo in Christicolas sæviente, disciplinantis justitiæ nervus penitus disrumpatur, tam Lecham et fratres prædictos, eorumque subditos, vassallos, adhærentes et sequaces, quam alios quoscumque fideles eis præbentes auxilium, consilium vel favorem, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis vel conditionis fuerint, et quacumque Ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, sub excommunicationis et anathematis sententiis, et aliis infrascriptis pœnis tenore præsentium requirimus et monemus, eisque districte præcipiendo mandamus, quatenus infra quindecim dierum spatium a die publicationis præsentium computandum a præmissis, quæ in perniciem et detrimentum fidei ac fidelium prædictorum tendere dignoscuntur, resipiscentes ab eisdemque Turchis et infidelibus penitus recedentes, et confœderationes seu ligas cum eis factas tamquam inefficaces, nullas et invalidas parvipendentes et postergantes, cum eis de cætero nullum commercium habere, neque ipsis auxilium, consilium vel favorem præstare, aut transitum per eorum civitates, terras et loca concedere præsumant : quodque, si Lechas, fratres et alii prædicti monitis et mandatis nostris hujusmodi parere contempserint, ex nunc prout ex tunc eos et eorum quemlibet ultra alias sententias, censuras et pœnas in tales generaliter promulgatas, dictis elapsis diebus easdem sententias volumus eo ipso incurrant, etc. ». Decernit censurarum religione nisi in ancipiti mortis discrimine non liberandos, eorum ditionem sacrorum usu mulctat, in Ecclesiis præterea tanti facinoris signiferos et sectatores solemni ritu anathemate percelli jubet. « Dat. Senis anno MCDLIX, IV id. Februarii, Pontificatus nostri anno II ».

105. *Comparata a Venetis classis ad Turcicos impetus comprimendos.* — Instructam hoc anno a Mahomete II maximam classem, ac Venetos propterea aliam ornasse ad reprimendos ejus impetus, narrat Pius in litteris [1] ad cardinalem Bessarionem datis : « Veneti, inquit, sine suspicione præsentis anni non sunt : triremes quamplures paratas habent in aqua, et parare plures in dies dicuntur : parum Turcho confidunt, et classem sui apparatus vehementer formidant credentes ad eorum magis quam aliorum damna illum esse venturum ; nos in colligendis fidelium piis suffragiis operam et diligentiam, quam possumus, sedulo adhibemus. Dat. Senis x Julii anno II ». Fecit Turcica classis impetus in Peloponesum, et insulas Ægæi maris, quas Calistus III Christiano imperio restituerat; quos et alios Mahometis progressus describit his verbis Turcogræciæ auctor [2] : « Postea cum exercitu

[1] Lib. VIII Bull. p. 276.

[1] Pius lib. brev. p. 118. — [2] Turcogr. l. I.

profectus Ænum cœpit; exinde Athenas, Thebas, Thasum, Samothracem, Argos Peloponesi, ipsum enim Examilium Turcæ jam ab aliquanto tempore tenebant; tum Lemnum ceperunt et Imbrum : cuncta denique finitima, præterquam Eubœam; transtulit idem ex Adriani urbe Byzantium multos utriusque sexus homines, denique ne unum quidem annum a bello immunem execratus iste manere sivit; sed et bellabat et victor evadebat, nemine se illi, sicut oportebat, opponente. Orientem deinde classe petens, multis per mare navibus missis insulam Lesbum suæ ditionis fecit : huic utramque Phocæam addidit veterem et novam, trium horarum aut vix quatuor spatio inter se remotas prope Smyrnam, quæ ad Ephesum est, sub flumine Mæandro sitas, e quibus civitatibus magnum numerum virorum, fœminarum et puerorum in urbem traduxit. Profectus postea Castamonam, et Sinopen Cisil Achumalæ ademit, quas in longo intervallo a majoribus traditas habuerat a sultano quidem Aladino illo magno et formidando duce ».

106. *Lites et pugnæ de sceptro Anglico inter Henricum regem et ducem Eboracensem, ex quibus Scotiæ rex occasionem accipit invadendi Angliam.* — Interea, flagrante Anglia civili bello, maximæ ibi rerum conversiones factæ, variisque præliis certatum inter regem Henricum et ducem Eboracensem, qui, cæso olim injuria Richardo rege, sceptrum sibi jure debitum, non occisoris posteris, contendebat : ac primum ad Nynam fluvium sæva pugna commissa est, in qua regius exercitus a Richardo comite Warvicensi concisus est, captusque Henricus rex, regina et Eduardo principe fuga dilapsis. Quo audito dux Eboracensis ex Hibernia, quo perfugerat, Londinum advolavit, et in publico ordinum regni consessu regem se dixit, docuitque sceptrum ad se jure spectare. Affert ejus argumenta Gobelinus his verbis : « Dux Eboracensis regnum ad se spectare dixit, qui Richardo regi quondam occiso propinquior esset, nec ferendum, ut ii regnarent, qui occisori successissent : impium id genus hominum, qui regnandi causa parricidium commisissent, Henricum IV patruum suum occidisse, regnum per tyrannidem occupasse, illi filium successisse Henricum V, et quinto sextum, qui tum impii et violenti regis hæres esset : parlamenta, quæ vi adhibita per metum aliquid decrevissent, non valere : regnum sibi jure deberi, qui parricidiali excluso genere, regii sanguinis primus extaret qui legitime coronam peteret. Henrico ut privato vivendum, justa petitio videbatur; obstabat tamen jusjurandum regi præstitum, et longa possessio ». Demum habitus est regiæ majestati honos, ac decretum, ut Henricus regium nomen gereret, Eboracensis autem regnum administraret, ac post Henrici mortem regia dignitas hæreditaria in Eboracensem familiam transfunderetur : quæ hoc anno peracta consignant Monstreletus [1] et Polydorus, quibus in hoc potius, quam Gobelino [2] rem ad superiorem annum referenti, præstandam fidem censemus, cum illorum dicta litteris Pontificiis ad Franciscum episcopum Interamnensem in Anglia legatum Apostolicum datis consentiant. Missus is fuerat, ut Henricum ad fœdus cum Gallis ineundum flecteret, quo ex utroque regno ad agendum Turcicum bellum auxilia elici possent : repulsus vero ab Henrico, nec legationem obire permissus, Eboracensis ducis secutus partes, validissimus cladis Henrico regi datæ auctor extitit : ac tum legati Apostolici insignibus susceptis, magnum sibi apud Anglos ex regia calamitate nomen peperit [3]; gestarum vero rerum seriem exposuit Pio : tum Richardi ducis Eboracensis genealogiam, ex qua sceptrum illi jure debitum demonstrabat.

107. Indoluit Pius Angliam civili ardere bello : gesta tamen a legato, cujus proditio fraudesque nondum erant cognitæ, laudavit hisce litteris [4] :

« Pius papa II episcopo Interamnensi.

« Venerabilis frater. Ex litteris tuis, et genealogia ad nos missa plane intelleximus, qui nunc status et quæ rerum sit facies in Anglia : cognovimus quoque diligentiam et fidem tuæ fraternitatis in omnibus, quæ dignitatem nostram et Sedis concernunt sine trepidatione adhibitam. Premunt supra modum cor nostrum ærumnæ hujusmodi, dolemusque non unam esse omnium intentionem ad reipublicæ salutem intentam. Sperabamus præteritos motus sine futurorum metu esse compositos, jamque istinc expectari grande aliquid posse. Est lachrymabile profecto, potentissimum regnum, ad omnia summa idoneum, tam crebris discordiis fatigari, atque ita pestem conceptam tenere, ut ad obsequium Christi expedire se nequeat. In his malis videmus quem animum geras, quæ consilia proferas, quantum extimationis restituas Sedi Romanæ. Laudare te satis non possumus, et labores tuos utiles judicare ». Et infra : « Es tu ibi cum potestate legati de latere, cum insigniis omnibus, excepto pileo rubeo; virtus tua et nomen instar maximæ est dignitatis, veniet tempus cum cognita opera tua cognosces, etc. Dat. Romæ III. Decembris, anno III ».

108. Emergentibus subinde novis rerum conversionibus, legatus non præmiis, sed pœnis dignissimus visus est; regina enim Margareta Renati regis filia auxilia undique adversus regios hostes comparavit, eosque venientes cruento prælio delevit [5], in quo Richardus dux Eboracensis factionis princeps cum Edmundo filio secundo genito comite Rollandiæ, et comite Sa-

[1] Monstr. et Polyd. Virg. ubi sup. — [2] Gobel. l. III. — [3] Polyd. sup. l. XXIII. — [4] Pius lib. brev. p. 121. — [5] Gobel. l. III.

lisberiensi captus est, quos reginæ imperio cæsos Monstreletus[1] refert, eorumque capita hastis præfixa fuisse; Eboracensi vero duci ob affectatum regnum ludibrii causa papyraceam coronam impositam fuisse. Parta ea victoria Margareta virum regem liberatura ad Londinum suas acies promovit; ac tum legatus justa veritus supplicia, si ab regina interciperetur, in Belgium fugit. Quæ vero deinde secuta sint, proximo anno dicentur.

109. Ex his Anglorum dissensionibus Jacobus Scotiæ rex incurrendi in Angliam occasionem sumpsit, Roxburgumque ditionis Scotiæ obsidione cinxit, ac dum tormenta in arcem librari jubet, utque arbiter et exactor laboris instat, una e machinis violentia ignis, excusso cuneo ligneo, cæteris illæsis, regem in terram dejectum exanimavit. Aulici, qui proximi astabant, ne promulgato adverso casu dissolveretur exercitus, corpus velarunt. Regina, quæ eo die in castra venerat, confirmato animo instare obsidioni duces jussit, ac brevi in locum defuncti alium regem se adducturam. Puduit fortes viros vinci a fœminæ fortitudine, arcem majori impetu adorti Anglos laboribus vigiliisque confectos ad deditionem compulerunt. Adductus vero in castra Jacobus III septennis puer Scotiæ rex salutatus est; arx vero, ne denuo belli causa esset, solo æquata est. Hunc finem vitæ habuit Jacobus II anno a Christo nato MCDLX, ætatis anno XXIX, postquam regnare cœperat XXIV.

110. *Armaniacum comitem, incestus reum in sinum Ecclesiæ recipit Pontifex, injuncta gravi pœnitentia et Gallorum regem rogat, ut principatui illum restituat.* — In Galliis spoliatus Comitatu a Carolo rege Joannes Armaniaci comes ob habitam cum Isabella sorore, conjugii specie, incesti consuetudinem, rerumque omnium egenus ad Pontificem veniam tanti sceleris petiturus accessit; cui resipiscenti Pius primum flagitii gravitatem, tum pœnas, quæ ab antiquis Pontificibus adversus incestuosos constitutæ erant proposuit; has vero tum ob majorum merita, tum ob eorum, qui ipsum deceperant nequitiam, tum ob susceptum ex amisso principatu dolorem mitigavit: vetuit vero unquam cum sorore colloqui, aut nuntium litterasve ad ipsam mittere, tum excurrente unius anni intervallo, bello in Turcos cum equestri agmine gerere, quinque millia nummum in reficiendis Ecclesiis collocare: toto vero antequam hæc impleat excurrente tempore, feria sexta pane tantum et aqua vesci jussit; tum alias preces fundere, et jejunia a Bernardo cardinale imponenda servare; quæ in Ms. Codice Tabularii Vaticani post gesta Sixti IV enarrantur:

111. « Convocatis cardinalibus, exceptis Gallicis, et nonnullis accersitis episcopis ex curia dignioribus, statuta die jussit adesse comitem, atque ita præfatus est: Superioribus diebus multa tecum, dilecte fili, de gravitate sceleris a te perpetrati, locuti sumus, nunc gratias Deo agimus, quoniam tibi lumen dedit, per quod errore relicto in viam salutis redires, laudamus humilitatem tuam, qui veniam petens correctioni nostræ te subjecisti, eam facturus pœnitentiam, quam tibi vellemus injungere. Nunc ergo de pœnitentia est agendum: sed priusquam hoc agamus, quam pœnitentiam nostri antecessores in hoc delicto statuerunt imponendam, ut audias volumus. Zacharias noster antecessor eum, qui sororem violasset quatuordecim annis peregrinari voluit, et septem annos ferreo circulo pondo septem librarum aut brachium aut collum includere, ter in hebdomada jejunium agere, carnem comedere, ac vinum bibere die tantum Dominico; exacto septennio, ferrum deponere ac jejunium, exceptis sextis feriis: atque ita demum post quatuordecim annos ad communionem admitti. Hæc et alia plura adversus incestuosos majores nostri sanxerunt. At nos tecum tribus de causis mitius agemus. Primo quia nobilis es, et facilius propter tuos majores aliqua tibi indulgemus, quæ non indulgeremus aliis. Secundo quia deceptus male fuisti consilio eorum, qui dispensationem promiserunt. Tertio quia, privatus paterna hæreditate et extorris domo divino judicio, partem pœnæ dedisti, pœnitentiamque subiisti, hæc nos mitiores in te reddunt.

112. « In nomine igitur Dei omnipotentis cujus majestatem offendisti peccando, et cujus misericordiam redeundo petis, injungimus tibi ne sororem tuam, quam incestu polluisti, post unquam alloquaris, neque litteras aut nuntium mittas, neque in eo loco sis ubi ea fuerit, atque hoc jurejurando promittas. Deinde ut quamprimum, cum facultas tibi adsit, adversus Turchos arma capessas, et anno integro pro fide bellum geras, non minorem quam viginti quinque lancearum equitatum adduces, et hoc sive in partibus Hungariæ vicinis, sive aliis locis. Tertio jubemus, ut auri quinque millia nummum in reparandis Ecclesiis monasteriisve eroges: interea, dum hoc facere non potes, VI feriarum in pane et aqua jejunium indicimus, quod desinere volumus quam primum in Turchos bellum cœperis. Reliquam pœnitentiam sive maritandarum puellarum, sive orationum aut amplioris jejunii dilectus filius noster Berardus cardinalis Spoletanus tibi injunget, qui nostro nomine a reatu et censuris te absolvet. Tu ergo hanc pœnitentiam libenter amplectere et devote exequere. Quibus dictis, comes ipse gratias agit, juravitque cuncta servare. Quod opus et pium et sanctum visum est, insigni anima, quæ perierat, Domino restituta ».

113. Revocato in sinum Ecclesiæ comite

[1] Monstr. vol. 3. p. 183. Polyd. Virg. l. XXIII et alii.

Armaniaco Pius litteras commendatitias ad Francorum regem dedit[1], ut clementia in miserum principem uteretur, ipsumque in pristinum statum et honorem restitueret, nam quamvis atrox facinus patrasset, eum tamen deceptum a duobus nefariis hominibus, qui persuaserant Pontificiæ auctoritatis beneficentia sororem justo connubio jungi posse, compertasque fuisse adulterinas de ea re litteras, auctoresque scelus confessos.

« Pius papa II regi Franciæ.

« Veniens ad curiam nostram dilectus filius nobilis vir Joannes Armagnaci comes litteras quasdam, quæ Apostolicæ dicebantur, et ad manus nostras postmodum pervenerunt, omni cum diligentia perquirebat, quibus per felicis recordationis Callistum papam III prædecessorem nostrum cum eodem comite et Ysabella sorore sua germana, ut contrahere matrimonialiter possent, dispensatum asserebatur. Hanc vero ejus diligentiam cum certo modo intellexissemus et dubium non haberemus, neque per nos tam infamem dispensationem potuisse concedi, et quidquid forsitan expeditum ostenderetur, vel extortum esse, vel falsum, veriti ne illud, quodcumque esset, in potestatem comitis veniens Christianitati et Ecclesiæ scandalum pareret, perquirere et nos cœpimus deceptionis caput et fraudis auctores: juvante Deo, inventa est tandem malignitas. Ambrosius quondam Electensis episcopus, et Joannes de Volterris quondam etiam Apostolicus scriptor, machinatores sceleris a nobis comprehensi, nulla quæstione adhibita, sponte sua confessi sunt. Ambrosius quidem semper se credidisse litteras ipsas sine ullo Pontificis scitu obtentas, Joannes vero easdem pluribus in locis a se falsificatas fuisse, sicut etiam diligentius illas intuentibus manifeste apparet. Hæc omnia cum ad notitiam comitis pervenissent, doleretque falsa horum duorum insinuatione ad contrahendum fuisse inductum, magnitudinem criminis recognoscens, ad nos venit supplex, veniam postulavit, misericorditer agi secum poposcit, judicio se nostro per cuncta subjiciens. Impetravit a Sede Apostolica, quæ pietatis est mater, veniam suo errato, et pœnitentiam salutarem accipiens reconciliari Ecclesiæ, et ab excessu tali absolvi promeruit. Cum itaque, charissime fili, imitatores nos Dei esse oporteat, cujus proprium est misereri semper et parcere, attendentes quod si gravissime comes antedictus peccarit, suasores tamen et deceptores habuit in peccato, qui ægram mentem ad manifestum scandalum adjuverunt, hortamur serenitatem tuam in Domino, ut velit nostri exempli esse imitatrix, et nobilem principem, gloria progenitorum et domus excellentia clarum, misericordibus oculis intueri. Pœnam peccati sui non levem usque in præsentem diem pertulit, gratiam tuæ celsitudinis perdidit, dominio, quod grande erat, est spoliatus, regno ejectus, egens et miser viaticum suarum peregrinationum mendicare coactus est: quæ etsi excessui suo debita videantur, animum tamen regium ad clementiam debent inducere: placeat cor pœnitens et humiliatum benigna mente accipere, eumque te erga illum præstare, quem tibi futurum Deum desideras. Clericum minorum ordinum esse se dicit, hoc si ita est, judicium causæ hujus non sæculi est, sed Ecclesiæ, et illius omnis ad nos spectat cognitio, quam rogamus ad Apostolicam Sedem non graveris remittere, et sublato sequestro, quod mandato tuo est factum, eumdem ad gratiam et possessionem paterni dominii pro regia consuetudine reintegrare. Hoc pietati tuæ, hoc generi conveniens est, hoc etiam principibus Christianis, et Romanæ Sedi in primis erit acceptum: venia postulata, pœnitentia suscepta præmissa erunt Deo grata, et sicut nos ad misericordiam inclinarunt, ita celsitudinem tuam, si in hoc proposito perseverat, ad ignoscendum et bene de eo promerendum inducant. Dat. etc. XII Septembris ». Clausit vitam tristi exitu Armaniaci comes; Lectoræ enim gladio confossum referunt scriptores[1].

[1] Lib. brev. p. 138.

[1] Æmil. et Gaguin. in Lud. XI.

PII II ANNUS 4. — CHRISTI 1461.

1. *Omnimode tuetur Pontifex Ferdinandum adversus Gallos, quorum res in Siculo regno et Liguria collabuntur.* — Annus post Christum natum sexagesimus primus supra mille quadringentos, nona Indictione, Trapezuntini [1] imperii excisione, expugnatione Peloponesi, nonnullarum Ægæi maris insignium insularum, quas Callistus III magna cum religionis gloria Turcis ademerat, jactura, Cyprique conversionibus, funestus Christiano nomini extitit. Pepecere illas Mahumetanis victorias partim Christianorum principum dissensiones, partim aliorum deliciis inhiantium inertia, partim aliorum privata commoda sectantium avaritia ; neque participem culpæ esse Pium tacuere Lesbiorum, Mitylenensium, Stalimenensium, Peloponensium, sublati ad æthera clamores, conquerentium se in Pontificium imperium clientelæ spe concessisse ; verum Pontificio exercitu, ut Ferdinando opem ferret, contra Gallos converso, Turcico se furori fuisse objectos. Pepigerat Pius arctissimum cum Ferdinando amicitiæ fœdus affinitatis, et Picolomineæ familiæ amplificandæ spe, adeo ut superiori anno postulatam pacem a Joanne Andegavensi, cujus pater ab Alfonso Neapolitano regno pulsus fuerat respuerit, atque hoc excurrente vires omnes omniaque studia ad collapsas res Ferdinandi restituendas, ac proceres et populos in Ferdinandi fidem revocandos contulerit. Et quidem jam post Sarnensem cladem Ferdinandus solio deturbatus fuisset, nisi illum Pius opportunis auxiliis sustentasset, confirmarique jam cœptis ejus rebus hisce litteris [2] est gratulatus, pollicitus Pontificiam opem numquam ipsi defuturam :

2. « Pius papa II regi Siciliæ.

« Cum præcipua consolatione nostra legimus litteras tuas, intelligentes prosperum successum, quem tibi Deus sua benignitate præstare dignatur. Placeat clementiæ suæ sedulo ita concedere, et brevi efficere, ut pacato regno et rebus compositis, possimus ad salubriora consilia mentem convertere. Virtus tua in his turbationibus cum laude emicuit : animum bonum semper gessisti, nec te ipsum in difficultatibus dereliquisti : bona causa, quanquam facilitatem multam præbeat ad defensionem, periclitatur tamen nonnunquam, si constantia et animo careat : hæc tibi nullo loco nec tempore defuerunt. Cognovimus reductionem nobilis domus de S. Severino, et aliorum qui exemplum suum secuti sunt ; fecerunt quod illos decebat, et quod aliquando eos facturos speravimus : discessionem a tua serenitate non voluntati, sed necessitati ascripsimus : tempora et promissio tua ita suaserunt, ut facerent. Benedictum sit nomen Domini, qui bene agentes non deserit, eorumque unicuique scribimus, et reditum suum plurimum commendamus, hortantes ut ita continuo perseverent. Serenitas etiam tua pergat ut cœpit, mature omnia faciat, fortunæ semper non credat : in securitate nimia solent calamitates plerumque contingere : vigilantia casus fortuitos sine damno declinat. De his quidquam moneri opus non habes, charitas tamen nostra ut ita scribamus hortatur. Nos qui te in afflicta fortuna semper pro viribus juvimus, multo minus in secunda non deseremus : quidquid erit virium nostrarum, quidquid consilii atque amoris veluti charissimo et acceptissimo filio nostro sine intercessione præstabitur. Dat. Romæ XIV Januarii, Pontificatus nostri anno III ».

3. Quod ad proceres Sanseverinæ stirpis, qui ad Ferdinandum transfugere, spectat ; narrat Gobelinus [1] Robertum illius familiæ principem in Sarnensi clade captum a Gallis fuisse, victoremque Joannem Andegavensem non in illum modo clementia usum, sed ut etiam sacramento fidei adactum sibi magis devinciret, equestris societatis, quam aliorum principum more instituerat, insignibus exornasse : illum vero a Pio

[1] Æn. Sylv. hist. Asiat. c. 53. et Ep. lib. num. 387. — [2] Lib. rev. p. 158.

[1] Gobel. l. v.

sacramento Joanni præstito liberatum, atque etiam equestre fœdus veluti conjuratorum commentum damnatum: et sane Pontificium Diploma [1] in Regestis Vaticanis nonis Januarii, Pontificatus anno III exaratum extat, quo societas adversus Ferdinandum instituta, cui Crescentium nomen erat inditum, anathemate defixa est, et omnes qui se illi addixerant jurisjurandi religione soluti fuere. Præterea in auxilium Ferdinandi Antonium Picolomineum nepotem mille quadringentis equitibus, et peditibus mille succinctum submisit, a quo munitissima arx Sinuessani ducis ad ostium Vulturni expugnata, pluresque aliæ res gestæ: in Apulia etiam ab equitatu Scanderbegi instauratæ Ferdinandi res; quin etiam ipse Scanderbeghus secutus Pontificis consilium, exposita Turcicis grassationibus Albania, improvide trajecit in principatum Tarentinum, illumque ferro vastare aggressus, Tranensem urbem Ferdinando asseruit, confectisque aliquot præliis tumultuariis propere in Macedoniam regredi coactus [2] est, cum illam Mahometes popularetur: stetere tamen res Ferdinandi, inque dies magis redintegratæ, contracta [3] inter Picolomineam et Aragoniam familiam affinitate; Ferdinandus enim Mariam filiam Antonio Picolomineo Pii II nepoti matrimonio junxit, tributo dotis nomine Amalphitano ducatu; ex quo Pius admodum lætus Mariæ ducissæ et nepoti nuptis gratulatus est [4]; tum reginæ Neapolitanæ his verbis gratias egit [5]: « De affinitate cum regia serenitate contracta, de gratiis et beneficiis in nepotem nostrum collatis lætati admodum sumus, Deo primum, deinde illi, et tibi gratias habentes, quas possumus: placeat pietati suæ omnia ad salutem et consolationem dirigere ». Nepotem vero præceptis pluribus erudivit [6], ut conjunctissime cum Ferdinando viveret; tum addidit: « Delectatus moribus tuis, et ex obedientia consolationem accipiens, non solum colet ut generum, sed amabit ut filium: ubi in contrarium egeris, si maxime nunc propter nos stabis, deficientibus nobis, necesse erit ut ruas ».

4. Exinde Pius majori ardore tutatus est Ferdinandum, ac non modo clam sollicitare cœpit populos, interque alios Aquilanos [7], ut a Gallis ad Ferdinandum deficerent, sed etiam anathemate percellere eos, qui Andegavensium principum jus tuerentur: quo argumento ad archiepiscopum Ravennatem, quem ad Ferdinandum legaverat, hæ datæ litteræ [8]:

« Venerabili fratri Bartholomæo archiepiscopo Ravennati, in regno Siciliæ A. S. L.

« Fraternitati tuæ per Apostolica scripta mandamus, quatenus omnes et singulos inobedientes et rebelles hujusmodi, (nimirum Ferdinando regi) tam Ecclesiasticos quam sæculares cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, conditionis vel præeminentiæ existant, in quibuscumque regni præfati partibus eos esse cognoveris, sub censuris et pœnis Ecclesiasticis, quibus infra certum terminum seu terminos convenientem seu convenientes ad id per te præfigendum seu præfigendos præfato regi obedientiam, fidelitatem ac reverentiam debitas, et etiam congruentes juxta formam et tenorem investituræ eidem regi per nos de dicto regno factæ, sine oppositione et dilatione quibuslibet præstent et exhibeant: alias si Ecclesiastici coram te, si vero sæculares vel mundani fuerint, seu eorum aliquis fuerit, coram præfato rege ad allegandum causas, quare prædicta facere recusant seu denegant, personaliter comparere debeant et teneantur, auctoritate nostra moneas et requiras, vel per alium seu alios moneri et requiri facias et procures, quodque, si ipsi in præfatis terminis obedientiam, fidelitatem et reverentiam prædicta præstare, aut coram præfatis personaliter comparere neglexerint; ipsos in censuras et pœnas in dicto monitorio contentas incidisse eadem auctoritate declares: et nihilominus tibi contra omnes et singulos, qui monitioni hujusmodi parere contempserint vel distulerint, tamquam contra nobis et Apostolicæ Sedi inobedientes hostes et rebelles dicta auctoritate procedendi et inquirendi », et infra, « plenam et liberam tenore præsentium concedimus facultatem, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXI, VIII id. Junii, Pontificatus nostri anno III ».

5. Repetiit postea Pius minaces litteras [1] in partium Andegavensium studiosos atque Urso Ursino, et aliis Romanis patritiis, qui adversus Ferdinandum a Gallis conducti fuerant, anathema bonorumque omnium publicationem intentavit, ni quindecim dierum spatio Gallicam factionem desererent, cum maximi referret pacem in ditione Ecclesiastica tueri, quæ facile ob illa partium dissidia confundi posset. Paruisse vero Ursum Ursinum, qui Nolæ Joannis Antonii principis Tarentini nomine præfectus erat, refert Gobelinus [2], atque ad partes Ferdinandi transvolasse, a quo Nolanus comes renuntiatus sit: archiepiscopum vero Ravennatem legatum ob bene gestam eam provinciam cardinalitia purpura ornatum, dicetur inferius. Certatum toto anno est inter Ferdinandi Joannisque Andegavensis sectatores, et Cosentia, quæ ad Gallos desciverat, a Ferdinandi exercitu expilata [3].

Collabentes in regno Neapolitano Gallorum res his verbis tunc Franciscus Philelphus [4] de-

[1] Lib. brev. p. 123. et l. XXXVII. p. 36. — [2] Barlet. in Vit. Scanderb. l. x. — [3] Gobel. l. VI. — [4] Lib. brev. p. 185. — [5] Ead. pag. — [6] Ib. p. 245. — [7] Ib. p. 187. — [8] Lib. XIV. p. 94.

[1] Pius l. I. Bul. secr. p. 73. — [2] Gobel. l. VI. — [3] Ib. l. V. — [4] Philelph. duci Burg. l. XVII.

scribebat: « Præstantissimus dux Joannes, serenissimi regis Renati filius, Nuceriæ in Apulia a Ferdinando rege tenetur obsessus, distributo ejus exercitu et parvo et imbecillo per nonnullas urbes oppidaque vicina, quæ magna ex parte Ferdinandi redierunt in fidem: comes Jacobus Piccininus intra Sulmonem atque Aquilam continetur cum exercitu admodum debili: universus mons ille, qui dicitur S. Angeli, Ferdinando se dedidit. Alexander Sfortia bellicosissimus ductor, Matthæusque Campanus, et Marcus Antonius Torellus cum forti firmissimo exercitu proxima loca oppugnant, in deditionemque quotidie recipiunt. Sigismundus Malatesta exercitum Ecclesiæ in Picentibus clandestino impetu adortus oppressit: Jacobus Sabellus, venia impetrata, ad Pontificem rediit, qua ex re factum est ut comes Urbini, qui eum obsidebat, versus Sigismundum cum universo eat exercitu, etc. ex Mediol. VII kal. Augusti MCDLXI ».

6. Infeliciter quoque bellum a Renato rege in Liguria gestum est, quod his verbis describit idem Philelphus: « De Genuensibus quid actum sit brevi complectar oratione. Venerat rex Renatus, cum munitissima classe triremium duodecim, biremium duarum navis longæ, quam vulgo galeariam vocant, et unius balinerii, et navis onerariæ atque peringentis item unius: adduxerat etiam ex Gallia Transalpina per continentem et equitatum et peditatum maximum. Ad sextumdecimum kal. Augustas coacto universo exercitu bellacissimoque hominum ad decem millia in æquo loco Genuæ urbi proximo, cui nomen est Petro Arenæ, intra secundum lapidem rex Renatus per suos duces, nam ipse classe continebat se, cum Genuensibus pugnam iniit. Pugnabat autem universus populus præter factionem nobilium, qui sentientes cum ipso rege alii erant in classe, alii ab urbe aberant; alio alii concedentes. Habebant etiam secum Genuenses peregrinos pedites ex hac nostra regione, stipendio alieno potius quam suo conductos, ad quatuor millia, equites ad septingentos. Galli, ut est mos patrius, ferocissime Genuenses copias invadunt, ascendunt: quos ex hostibus cepissent, nulla servata fide, crudelissime humi prostratos, ac pedibus genibusque calcatos jugulabant: quæ quidem res non mediocrem terrorem Genuensibus universisque militibus incussit, et eo magis, quod moles saxeæ, quas spingardas nominant, ingentem late ruinam faciebant: formidabili cruentaque pugna urbem ceperant. Restabat locus, in cujus vertice arx est posita cui nomen Castelloto: hoc loco Paulus archiepiscopus Pandulphusque ejus frater et Spineta Fregosique omnes, et magna pars peregrini exercitus stationem habebant, qui ut viderunt jam prope esse discrimen ultimum, intrepido impetu atque forti animo feruntur in Gallos: ii vero, qui erant in fronte cum vim tantam ferre non possent, essentque multis confecti vulneribus subtrahunt se, ut socii locum subeant, quod cum minus prudenter minusque apte faciunt, turbantur ordines: archiepiscopus reliquique incumbunt tanta animorum alacritate et robore, ut turmatim atque confuse Galli universi hostibus terga darent, nec usquam consisterent. Sævitum est in eos nullo Italorum exemplo. Pauci, circiter quingenti, haud multo plures, evaserunt per medios gladios ac vulnera in triremes, quæ ad sagittæ jactum distabant a littore: plures submersi sunt: reliqui omnes aut capti sunt aut cæsi. Interfectorum numerus etsi occultatur propter immanitatem facinoris, sunt tamen qui affirment ad quatuor millia periisse: quod ut fieret duæ fuerunt causæ, prima quod Galli ipsi idem fecerunt in captivos, altera quod Fregosi Fregosorumque factiones in ultionem Petri illius Fregosi, quem olim occisum circumquaque per urbem traxerant, ejusque cadaver multis contumeliis affecerant, quoscumque assequi potuerunt interemere ».

7. *Excitatæ in ditione Ecclesiastica turbæ, et dux Pontificii exercitus a Malatesta fusus.* — Cum pacatæ non essent Ecclesiastici principatus res, majoresque turbas excitandas Pius vereretur, atque ideo Piceni legatum, qui Josiæ Aquanimæ bellum indixerat, increpuit ac pace litem componere jussit [1], proposita ob oculos hisce verbis rei causa: « Vides quot in locis laboret Ecclesia: est nobis bellum in regno, est in Campaniæ finibus: exules Urbevetani quietos nos esse non sinunt, nobiles de Canali illis etiam in locis statum nostrum conturbant: Marchia, cui præes, quantum operis sit, tuis oculis cernis. Satis multi ignes sunt variis in locis accensi, novum nunc excitare rei nostræ non expedit: vix copiæ, quas habemus, ad resistendum Sigismundo sufficiunt, et tu illas per novum hostem quæris dividere ». Perstrinxit paucis verbis Pontifex Ecclesiasticæ ditionis statum, quem Gobelinus fusius describit [2], narratque in primis Pium ad comprimendos nonnullos proceres, qui in Sabinis rebellionem fecerant, arcesque bellicis munierant præsidiis, Alexandrum Sfortiam, et Fredericum Urbinatem excivisse, ipsorumque opera perdomuisse novarum rerum auctores, quos ita in gratiam receperit Pius, ut iterum rebellandi potestatem, retentis æquatisque solo eorum munitionibus, non reliquerit.

In Piceno autem graviores motus fuerunt excitati, atque in primis Malatesta et Astorgius Manfredus, qui toparchias vectigales Romanæ Ecclesiæ beneficentia acceperant, clientum officia præstare Pontifici censumque pendere abnuebant. Ex his Sigismundus Malatesta apertum cum Pontifice gerebat bellum, superiorique

[1] Lib. brev. p. 247. — [2] Gobel. l. v.

anno, pellectis in suas partes Anconitanis, Æsinos opprimendos susceperat; qui eo perculsi metu Venetorum clientelam poposcerant. Cum vero Venetos flexisset Pontifex, ne in clientes Ecclesiæ imperium sibi asciscerent, ad componendam Æsinos inter et Anconitanos exortam controversiam cardinalem S. Susannæ, tum Franciscum cardinalem nepotem, qui provinciæ præerat, adhibuit [1].

8. Auctæ inde admodum in ea provincia Pontificiæ res: divulsis a Sigismundi Malatestæ fœdere Anconitanis: neque ille non parvis copiis Picenum bello opprimere tentavit; ad cujus refringendos impetus profectus est [2] Ecclesiastico exercitui Bartholomæus episcopus Cornetanus: sed is, ut narrat Gobelinus [3], dum accersitis in tentorium ducibus consilia de hoste propulsando agitat, a Sigismundo Malatesta in castra improviso irruente miseranda clade fusus est, non modo impedimentis, sed etiam aliquot locis in ipsius Sigismundi potestatem redactis (1).

9. *Criminis hæreseos postulatus Malatesta, et moniti Veneti ne cum ipso consortium ineant.* — Insolescenti ita victori tyranno opposuit Pontifex Neapolionem familiæ Ursinæ principem, strenuum, et rei militaris peritissimum, qui sub Alfonsi regis et Venetorum ducis auspiciis ordines duxerat: cujus adventu confirmati provincialium sunt animi, repressæque Sigismundi grassationes adeo, ut cum Neapolione congredi non ausus, in tutiora loca se receperit. In eum vero judiciariam actionem antea institutam ursit Pius, cum profligatissimus homo præter alia scelera hæreseos quoque labe se contaminasset: « Pius », inquit Gobelinus [4], « accersito consistorio, cardinalem S. Petri ad Vincula, quæ de Sigismundo Malatesta invenerit, referre jubet. Is, causæ documentis inspectis, constare asserit Sigismundum plane hæreticum esse, qui resurrectionem mortuorum inficietur, et animas hominum mortales fore testetur, nec de futuro regno quidquam speret. Homicidia deinde, stupra, adulteria, incestus, sacrilegia, perjuria, proditiones, et infinita propemodum turpissima et atrocissima scelera ejus probata: nec dubium quin summo supplicio dignus sit. Interrogantur sententiæ cardinalium: cuncti damnandum censent. Fit publice judicium, damnatur reus, qui Romani præsulis majestatem læserit, atque impia de Christiana religione præsumpserit affirmare, vitamque omni flagitio et turpitudine fœdatam duxerit. Privatur vicariatu et omni dignitate atque honore, iisque pœnis subjicitur, quas in hæreticos et supremæ majestatis reos humanæ leges statuerunt. Interea pro gradibus Basilicæ S. Petri ex arida materia ingens pyra extruitur, in cujus sommitate imago Sigismundi collocatur, hominis lineamenta et vestimenti modum adeo propria reddens, ut vera magis persona quam imago videretur: ne quem tamen imago falleret scriptura ex ore prodiit, quæ diceret: Sigismundus hic ego sum, filius Pandulphi, rex proditorum, Deo atque hominibus infestus, sacri censura senatus igni damnatus. Scripturam multi legerunt, deinde astante populo, igne immisso, et pyra et simulachrum repente flagravit ».

10. Junctus erat amicitiæ fœdere Venetis idem Sigismundus, iisque Ecclesiasticum castrum, cui Montis-Martiani nomen est, oppigneravit [1]: de quo apud ducem Venetum expostulavit Pius, quod fœdus cum eodem Sigismundo anathematis infamia notato coleret [2]: « Nemo, inquit, nisi parum fidelis lætari creditur damno Ecclesiæ. Sigismundus, (nempe de Malatestis), ut notum est tibi, anathema est, et sathanæ traditus: anathema etiam, qui ministri sunt nequitiæ suæ. Tu, cum Catholicus sis, honorem tuum et mandata Ecclesiæ colens, noli te ullo commercio cum perdita anima et infelici conjungere: inficere te eadem macula sua communicatio potest: edicimus hoc tibi ut pater et custos animæ tuæ, etc. ». Commendavit [3] autem episcopum Tarvisinum, qui increpitus ob promulgatas ab ipso litteras Pontificias, quibus Sigismundus Veneti nominis socius anathemate damnabatur, professus est se Pontifici ut domino semper pariturum, quamvis episcopatus amittendi discrimen sibi adeundum esset.

« Pius papa II episcopo Tervisino.

« Significavit nobis dilectus filius Dominicus

[1] Lib. brev. p. 160. — [2] Pius l. XII. p. 315. — [3] Gob. in Comm. l. V. — [4] Gobel. l. VII.

[1] Pius lib. brev. p. 238. — [2] Ib. p. 237. — [3] Ib. p. 236.

(1) In iis quæ ex Gobelino narrat annalista subtractum ab eodem Gobelino aliquid veritati, ut invidiam in eos minueret, qui tunc rerum potiebantur, non invitus suspicarer. Quare alios ætatis illius scriptores in medium proferre opportunum censeo. Ita ergo rem totam edisserit historiæ Miscellæ Bononiensis scriptor. Die II Julii Sigismundus Malatesta castra Ponticifia in Piceno juxta arcem Leonis posita invasit, consertoque inter hostes prælio, ad horas quinque protracto, victoriam quidem Sigismundus retulit, sed non sine ingenti suorum dispendio, quin nec sine suo periculo; si enim, ait historicus, militiæ Ecclesiasticæ ductoribus Ludovico Malveccio et Petro Paulo Nardino cæteri copiarum ductores obsecuti fuissent, victoria penes illos stetisset. Sed ut copiæ illæ Pontificis prostrarentur fecit pervicacia Ludovici Piccinini supremi equitum ducis, qui parere cæteris recusavit, et fuga episcopi Cornetani, qui vix inito prælio sese una cum quatuor militum cohortibus subduxit. Hæc scriptor eorum temporum æqualis et sincerus, ex quo historia Gobelini suppletur, et rerum gestarum chronologicus ordo, in Annalibus aliquantisper turbatus, restituitur. Non enim Pontificiæ censuræ in Sigismundum indictæ post prælium illud narrandæ fuerant, ut in Annalibus servatum est; sed prius intortæ in Sigismundum sunt censuræ (quas illatas ante diem XI Martii hujus anni ex litteris in Annalibus num. 10 recitatis constat) quam bellum exarserit. Porro anathema non in Sigismundum tantummodo, sed et in Estorem e Manfredis Faventiæ dominum pronuntiasse Pontificem affirmat idem qui supra scriptor Bononiensis, addens in tota ejus ditione ex mandato Pontificis cessatum fuisse a sacris, tum et ejus effigiem cum addito proditoris elogio per totam Ecclesiæ ditionem palam propositam ad ludibrium, sed Bononienses picturam illam recusasse. MANSI.

Lucensis, scriptor et nuntius noster, quam præsenti animo dominio Venetorum responderis, cum te ob eam causam reprehenderint, quod in publicanda Sigismundi excommunicatione mandata nostra implesses. Scripsit etiam quod ea in re dignitatem episcopalis servaris, cum sis protestatus pariturum semper te nobis tamquam domino tuo, et si episcopatu te pelli contingat. Laudamus hunc animum, laudamus et vocem, quæ vere sacerdotalis fuit, et non similis illis, qui ut ambitionem suam depascant, cleri dignitatem prostituunt. Memores erimus tui, nec te deseremus : bono animo sis, et ita te rege, ut cum modestiam in dictis factisque servaris, cor etiam in bonis operibus deesse tibi non videatur, nec Deus nec Apostolica Sedes præsidentibus nobis fraternitatem tuam relinquent. Dat. Romæ XI Martii anno III ».

11. *Censuræ in Sigismundum Austriacum exercitæ.* — Ursit eodem tempore Pius in alium Sigismundum scelere non disparem, nimirum Austriacum, judiciariam severitatem, quamvis ille imperatori Frederico, cui incrementa dignitatis debebat Pontifex, conjunctissimus esset : professus enim fuerat Fredericus, se juris ordinem in Sigismundum exercendum nolle confundere, ac vicissim Pius erat pollicitus superiori anno, se ita acturum in Sigismundum, ut Austriacæ domus gloriam nulla labe obscuraturus esset (1) : « Intelleximus, inquit ad magistrum Franciscum, quid in negotio ducis Sigismundi promittat, nempe imperator ;) nec possumus non commendare mansuetudinem suam, quæ et rationi cedit contra affectum, et justitiæ munus contra illius violatores non prohibet. Agas suæ bonitati gratias volumus ; ostendasque sententiam nostram, nos ita temperaturos in suis, ut domus Austriacæ splendor nulla in parte obfuscetur ». Hoc porro anno Pius Sigismundum Austriacum, cum nullis monitis ad officium flecti posset, imo in deteriora prolapsus Ecclesiæ auctoritatem labefactare niteretur, hæreseos postulavit, diemque illi ad objecta crimina purganda dixit, proposito hoc publico decreto [1] :

« Universis, et singulis Christi fidelibus.

« Ex quo Satanæ ipsius membrum principale impius Sigismundus ex Austriæ principibus, qui aliquando nobiscum et Ecclesiæ membrum fuerat, in sanctissima Paschalis festi celebritate in satanicam se a Catholicorum cœtu abscissus præcipitavit ingluviem, et ab Apostolica Ecclesia transfuga effectus sub diaboli cœpit vexillo militare, anathema, proh dolor ! incurrit, et demum insanias insaniis cumulando, et sese apostatare superbiendo, facto quoque se unitatis Ecclesiæ fidem auctoritatisque ejus rationem per censurarum contemptum non habere palam demonstravit, et demum ut eum in malorum omnium profundum pervenisse omnibus certum foret, eadem jactat temeritate, nec sacrosanctos canones, nec Apostolica præcepta justissima, nec judicia et canonicis sanctionibus facta solemnissime eum in ullo posse contingere, quandoquidem ipse Dei nefarius derisor et Ecclesiæ contemptor de Christiano adhuc non erubescat nomine gloriari, ob quas res tametsi præter facti notorietatem unusquisque ipsum rectissime hæreticum judicarit ; ut tamen ex suo ore judicium prodeat, habentes priores nostros processus, in quibus anathematis criminis læsæ majestatis, et fautoriæ hæresis declaratus est pœnas incurrisse, in iis litteris pro inviolatis et expressis, quo constare valeat non solum ex operum improbitate scelestorum, sed sua etiam propria confessione, an sit hæreticus vel non, novum denuo processum inchoavimus adversus dictum Sigismundum, de damnatissima hæresi, quæ est omnium hæresum hæresis, non solum suspectum notorie, sed sensibiliter maculatum, tamquam sacræ fidei non recipientem articulum, quem per hoc symboli Apostolici verba fidelium exprimit unusquisque : *Credo in unam sanctam et Apostolicam Ecclesiam,* nam cum ipsius Ecclesiæ Romanæ Pontifex caput sit, canonesque et censuræ sic sint Ecclesiæ, quod quisque in Ecclesia positus et credens capiti, canonibus et ejus censuris teneatur obedire ; dictus quidem Sigismundus non solum illis non obedit, sed prædicat insuper, quod minime obedire teneatur, atque in suam protervam sententiam tam subditos quam quoscumque potest accedere compellit, et hæc ubique sunt notoria, nec hodie quoque cessat per se et suos hanc suam perfidiam undique divulgare.

« Quæ cum ad vehementissimam suspicionem plusquam satis sint aperta, idcirco ipsum Sigismundum notorie de hæresi suspectum per præsentes Apostolica auctoritate peremptorie

[1] Bull. t. XII. p. 189. et t. XIII. p. 194.

1 Nisi mea me fallat conjectura, suspicor litteras illas Pontificias, quibus Sigismundus Austriacus reus postulatur, atque intra dies sexaginta ad Pontificis tribunal sistitur ; litteras, inquam, hasce ad sequentem annum referri oportere. Datæ sunt enim Romæ anno MCDLXI, die X kal. Februarii, quæ sane anni notæ ex more Pontificum ejus ætatis ferunt annum MCDLXII. Quam pariter veterem anni supputandi rationem adhibuisse Pium constat ex ejus litteris hic in Annalibus recitatis, ut et in litteris num. 27, quæ signantur anno MCDLX, die XV kal. Febr. Pontificatus anno III, idest, anno MCDLXI, tum et illis, quæ num. 30 occurrunt, quæ annum præferunt MCDLX, diem VIII kal. Februarii, Pontificatus anno III, idest, anno MCDLXI. Hac vero admissa chronologia, belle omnia congruunt. Pius enim anno MCDLXII, die X kal. Februarii terminum præfixit Sigismundo dierum LX, ut se coram Pontifice de objectis criminibus purgaret. Ea elapsa periodo, Fridericum nihil pro se afferentem die solemni Cœnæ Domini, nempe die IV kal. Maii anathemate damnavit. Vide Annales ad annum sequentem num. 6. Corrigendum est igitur harum litterarum mendum, quod in annis Pontificatus Pii cubat. Neque enim illæ signandæ sunt anno MCDLXI (stylo veteri) die X kal. Februarii, *Pontificatus anno tertio,* sed potius Pontificatus anno quarto. MANSI.

citamus et requirimus, ut sexagesimam diem a die data, quæ et affixionis hujus ad valvas Ecclesiæ Principis Apostolorum de Urbe et ut sequitur successive computandam, personaliter coram nobis compareat et de fide Catholica, præsertim in præfacto articulo unitatis Ecclesiæ, et quæ ad ipsam ex sanctorum doctorum doctrina sequuntur respondeat, et verbo et facto se purget de suspicione sub confessi et convicti criminis hæresis pœna : alioqui nos contra ipsum tamquam confessum et convictum in Dei omnipotentis nomine usque ad definitivam sententiam justitia mediante procedemus etc ». In jus pariter vocati Sigismundi sectatores præcipui, in quibus Tridentinus episcopus exauctoratus et Gregorius de Heymburg, ut hæresis suspicionem ac labem diluerent. « Dat. Romæ apud S. Petrum, Incarnationis Dominicæ MCDLXI, X kal. Februari, Pontificatus nostri anno III ».

Plures eodem argumento litteræ [1] exaratæ fuere : quam autem invite hanc severitatem in Sigismundum adhiberet, cum Austriacæ domus esset studiosissimus, seque ad id adigi, ne jura proderet, professus est Pius hisce litteris [2] ad archiepiscopum Coloniensem datis : « In Sigismundum Deo teste contra voluntatem nostram processimus, et nunc severi esse compellimur : amavimus enim semper personam et charam habuimus totam illam Austriæ domum, sed quid aliud possumus ? excessus hominis, et indurata obstinatio cogunt nos justitiæ arma non ponere. Numquam vel minimum pœnitentiæ signum aliquod dedit : contempsit semper censuras, contempsit monita nostra, et a correctione erroris majorum errorum occasionem quæsivit etc. Dat. Romæ XVIII Aprilis anno III ».

12. *Sigismundum imperatori infensum Sfortia debellare promittit ; ut Ecclesiæ hostem Helvetii insectantur.* — Non modo Pontificiæ auctoritati obniti non perhorruit Sigismundus, verum cum conjuratis, qui imperialem etiam dejicere dignitatem moliebantur, iniit fœdus : ad quem comprimendum Pius ducem Mediolani sollicitavit, ut Sigismundo bellum inferret, de imperatore enim Friderico, in quem civile conflabatur bellum locutus hæc scribit [3] : « Quæritur illi a nonnullis principibus Germaniæ scandalum grave, inter quos Sigismundus esse non in postremis asseritur : hunc cum vicinus sit dominio tuo, optat imperator a te diffidari et bello invadi, sperans malo propinquo illum implicitum curaturum potius sua quam aliena negotia ». Captavit inde occasionem Franciscus Sfortia, qui præter jura Mediolanensem ducatum, Romani imperii vectigalem, armis invaserat, eblandiendi Friderico beneficiarii juris, quo ipsum ille induere detrectaret, quippe qui contendebat filiam spuriam in beneficiario imperii principatu non posse succedere, atque adeo illius jus ad se devolutum. Flagitanti itaque Pontifici ut iniret [1] armorum societatem cum Friderico respondit Franciscus, moveri se admodum adversis ejus rebus, arma tamen ad imperiales tuendas partes accingi non posse, cum imperator ipse clientelare sacramentum ultro oblatum etiam tum respuisset. Quo accepto responso, Pius qui Francisco studebat, ut illi ac posteris partum armis principatum assereret, suasoriam scripsit Epistolam [2] ad archiepiscopum Coloniensem de tradendo imperiali liberalitate Francisco Sfortiæ ducatus Mediolanensis beneficiario jure, ne in Italia Germanici imperii majestas penitus obsolesceret ; paucos enim Italos illam colere, ac temporum cursu contingere posse, ut duces Mediolanenses opibus et potentia florentes ducatum imperio obnoxium profiteri recusent ; dignissimum vero ob egregias dotes Franciscum Sfortiam, qui in clientem imperii admittatur.

13. « Pius papa II archiepiscopo Coloniensi.

« Venerabilis frater, etc. Quæ tuæ fraternitati nunc scribimus novit Deus, quod pro retinenda dignitate Romani imperii, et manutenenda extimatione nationis Germanicæ dicimus, neque in hoc plus apud nos valet cujusque respectus, quam res ipsa et veritas. Dilectus filius nobilis vir Franciscus Sfortia dux Mediolani magni est, sicut nosti, in Italia nominis, magnæ potentiæ, suaque in omnibus rebus plurimum extimatur auctoritas : prædecessoris nostri Callisti III et nostris temporibus præcipuo adjumento fuit Ecclesiæ : protexit illam, cum fuit expediens, non favore tantum et nomine, sed armis quoque atque impensis. Nulla unquam in eo rebellio, nullus contemptus est adinventus : paruit Romanis Pontificibus semper, sicut Catholicum et vere fidelem principem decuit : virtus etiam ejus quanta sit, ac disciplinæ militaris præstantia res ab eo gestæ declarant : fraternitas quoque tua ex fama potuit illa novisse. Scimus amicitiam ejus multi esse æstimandam, cum et amicos in pretio habet, et gratitudine in acceptis beneficiis servet.

« Præter præmissa cum nos multum dileximus, dignum censentes quem Romana Ecclesia in filium peculiarem teneret, idem vellemus ab imperio fieri, suamque causam majori charitate accendi. Optat investituram ducatus sui quem tenet : optat a Germanis dominium omnium recognoscere et successionem filiorum suorum : sine imperiali majestate hæc fieri non possunt. Novimus nos auctoritatem tuam præcipuum in his momentum habere, et de voluntate non dubitamus : hortamur igitur fraternitatem tuam in Domino, et ex corde requirimus, ut suscipere in te promotionem hanc velis, et ita cum impe-

[1] Eod. l. XII. p. 207. et l. XIII. p. 198. et lib. brev. p. 217. — [2] Lib. brev. p. 207. — [3] Ib. p. 214.

[1] Lib. brev. p. 190. — [2] Ib. p. 240.

ratore efficere, ut non solum in danda investitura, sed in cæteris, quæ fieri sunt opus, gratiosum se reddat; accipiendum enim semper est quod potest impendi; supra vires nec petendum aliquid nec cupiendum: æstimari aliter non minus fidelis devotio quam grandis pecunia. Facies in hoc rem gratam Apostolicæ Sedi, et imperio, cujus elector es, plurimum utilem: nam, si bene attendimus, pauci jam in Italia restant, qui ad imperatorem respiciant: hic autem, qui devote admodum respicit, negligendus non est. Potest imperialibus rebus opera sua multum conferre: possunt et loca, quæ tenet. Nosti præterea statum Italiæ, intelligis etiam vicinorum potentiam. Nescimus quid fortuna, quid tempora sint allatura: non omnes ea mente essent, qua Franciscus Sfortia est; dummodo potirentur ducatu, a quo tenerent parum attenderent. Negligendum non esse hunc in Italia titulum dicimus, nec imperio jus hoc adimendum. Datum, etc.» Fuit hæc ingentium bellorum materies, sed suis locis reservanda.

Nunc cœptam de Sigismundo Austriaco, in quem ut susciperet bellum Franciscus Sfortia flagitabat præmii ergo Mediolanensem principatum imperiali auctoritate sibi confirmari, narrationem prosequimur: faverat antea adversus eumdem Sigismundum Pius Helvetiis, qui plura ipsi loca eripuere: cum vero Albertus dux Austriæ doleret Austriacæ familiæ jura ab Helvetiis diripi, graviter apud Pontificem questus est, obtulitque se inter Sigismundum, et Nicolaum Cusanum cardinalem Brixinensem concordiæ futurum interpretem. Cui respondit Pius [1], Helvetios in ulciscenda illata Ecclesiæ injuria laude dignos, neque jam de cardinalis Brixinensis juribus, sed de Pontificia auctoritate agi, quippe Sigismundus, spreto Mantuano decreto, a Pontificia sententia ad futurum Concilium temere provocaverat, censurisque Ecclesiasticis perculsus, illas sacrilego obtriverat contemptu, obfirmatusque in pertinacia sacrosanctam potestatem infringere annitebatur. Addidit vero Pontifex, non aliud ultionis genus de Sigismundo a se expeti, quam ut rite resipisceret, ac tum cum amantissime paterno sinu exceptum iri. Præcipuam earum litterarum [2] partem inserendam historiæ censuimus: « Si, inquit, dilecti filii Suvitenses confœderati castra domus Austriæ invaserunt et obsident, faciunt quod sacrilegum Sigismundi et impœnitens cor digne meretur: mandasse nos illis quidquam tale non sane meminimus ». Et infra: « Quod requiris confœderatis mandari, ut ab offensione desistant vel treuguas componant, in eo libenter tuam petitionem exaudiremus, si cum Deo posset concedi: verum cum in dies superbia et rebellio Sigismundi magis excrescat, non possumus cum honore Apostolicæ Sedis et nostro beneficium illi conferre, qui auctoritati nostræ ita proterve insultat. Ultima est petitio tua, ut tibi antedictam facultatem dedamus: dicimus iterum tibi, dilecte fili, minimum in hoc cardinalis esse interesse: Ecclesiæ tota est contumelia, composita re cardinalis, non propterea publica injuria esset composita: humiliato prius corde est opus veniam petat Sigismundus: oportet satisfieri Apostolicæ Sedi, nobisque convenit: redeunti ad nos nunquam claudemus Ecclesiam, nec pietatem negabimus, quæ sibi est ultro sæpe oblata. Domui Austriæ affecti plurimum sumus: vulnera illius sunt nobis communia: post longam expectationem, et diutinam patientiam inviti et dolentes ad justitiæ arma confugimus ».

14. *Invigilat Pontifex ne in se vel imperatorem aliquid pravi moliantur principes Germani.* — Defendenda erat eo majori constantia Pontificia auctoritas, quo plures in Germania ad eam labefactandam conspirarant. Effutiebant ii Pium Germanico nomini parum amicum, et Francofurti celebres cœtus indixerant, ut nefaria inter se consilia conferrent. Qua de re certior factus Pontifex, datis ad Germanos proceres Francofurtum conventuros Apostolicis litteris [1], iniquam suspicionem delevit, monuitque, ut Pontificios internuntios audirent, neque adversus Ecclesiæ dignitatem aliquid molirentur:

« Nobilibus viris prælatis, et principibus, necnon oratoribus in dicta Franderfordiensi proxime conventuris.

« Estote memores reverentiæ, quam debetis matri vestræ Ecclesiæ: adhibete Deum et conscientiam in consilia vestra: plus apud vos ratio et animarum ponderet salus, quam privati aliquorum affectus. Diliximus semper nationem Germaniæ: privatim et publice laudis suæ prædicatores fuimus: manus quoque nostra, quantum cum Deo licuit, avara illi non fuit: publicum bonum ubique quæsivimus, non debemus pro nostra in vos charitate mercedem aliam ferre quam eam, quam bene de vobis merentibus consueti estis persolvere. Salvatoris tremendum illud verbum cordi vestro insideat: *Væ illi, per quem scandalum venit;* hæc vox, ut boni est patris, sic bonorum sit filiorum eam audire ». Eodem argumento etiam archiepiscopum Treverensem [2], tum singulos principes [3] Germanici imperii a novandis in Sedis Apostolicæ majestatem rebus dehortatus est. Cumque in ejusmodi conventu peragendo imperatoris etiam dignitas periclitatura foret, Fridericus ipsum vetuit [4]: tum ut hostium numerum imminueret, de ineundis cum Matthia Hungariæ rege induciis cœpta colloquia ursit; qua de re eum commendavit Pontifex, atque ad mutuum fœdus pro tuenda

[1] Lib. brev. p. 228 et 249. — [2] Sup. p. 228.

[1] Lib. brev. p. 196. — [2] Ib. p. 197. — [3] Pag. 198. — [4] Pag. 292.

adversus factiosorum molitiones Pontificia imperialique auctoritate allexit[1] : « Audimus, inquit, diversis ex locis, quæ in diminutionem status utriusque nostrum in natione tententur: dicere aliud hoc loco non possumus, nisi nos temporum conditionem vehementer mirari, in quibus homines debiti sui tam parum sint memores, et per scandala quærant non quæ publici sunt, sed quæ privati sunt boni. Speranda est in his omnibus protectio Dei, ab ambobusque nihilominus singula agenda, per quæ malignantium consilia locum non habeant : si tua serenitas, ut scribit, nobiscum est concursura, nos quoque pari animo tecum semper sumus futuri, cum etiam sine requisitione tua egerimus usque in hanc diem ».

Interjectis nonnullis, consilium addidit, ut Fridericus, qui ad nullos antea principum conventus pro Christiana republica augenda, aut Germanico nomine defendendo indictos se contulerat, indeque apud plures invidiam et contemptum sibi creaverat, quasi inertiæ et sordibus totum se dederet, celebrandis in posterum publicis cœtibus interesset, plurium enim benevolentiam eo diligentiæ specimine sibimet conciliaturum, et invidorum ora molitionesque sua præsentia coerciturum : « Qui de his rebus, inquit, optime judicant, personalem tuam comparitionem supra modum collaudant mirantes, quod hoc facere tandiu distuleris : nos quoque qui te in immensum diligimus, non solum id in primis expediens arbitramur, sed ut facias rogamus et petimus, qui enim absenti tibi nunc contradicit, idem te præsente assentiet : qui in absentem invehitur, præsentem laudabit : quos absentia tua ad conspirationem facit audaces, adhærentes præsentia reddet : non videberis labores fugere neque expensas : nemo tuam majestatem res Germaniæ negligere dicet : multorum benivolentiam præsens conciliabis, quam absens amittere cogeris ». Subdit maxima se affectum fuisse lætitia ubi audivit de induciis ipsum inter atque Hungariæ regem pangendis agitari : « Consolationem incredibilem attulit id, quod de pace vel treugis cum Hungaris indesinenter tractari significas, hanc enim rem salutarem tibi : salutarem Catholicæ fidei, et tuis rebus necessariam credimus : utinam aliquando dies ille illuceat, cum sublatam de medio tantam dissensionem videamus ».

15. Intulerat Friderico sine causa bellum Ludovicus Bavariæ dux, quare Pium rogavit idem imperator, ut Ecclesiasticarum censurarum illum pœnis compesceret; cui ille respondit[2], prius concordiæ rationem tentandam videri. Friderico vero offerente Bavaro legibus et æquitate controversiam diremptum iri, neque illum ad pacem flectente, dedit[3] postea Pontifex mandata Augustensi cardinali, ut censuris ipsum ac socios percelleret. Suscepit adversus Ludovicum imperatoris partes Albertus marchio Brandeburgensis, auctumque est belli incendium, cujus extinguendi cupidus Pontifex, ne universam Germaniam magno religionis detrimento inflammaret, Hieronymum archiepiscopum Cretensem reintegrandæ paci operam navare jussit[1] : « Cum, inquit, non sine displicentia nostra senserimus inter charissimum in Christo filium nobilem virum Albertum marchionem Brandeburgensem ex una, et dilectum filium nobilem virum Ludovicum Bavariæ ducem, et nonnullos alios Ecclesiasticos et seculares principes colligatos parte ex altera, dissensiones dudum exortas in diem magis continuare, et illis in hunc modum vigentibus nihil inde ad publicam fidei causam contra impios Turchos opportunum posse sperari, etc. Dat. Rom. apud S. Petrum anno MCDLXI, XVI kal. Januarii, Pontificatus nostri anno IV ». Erat porro marchio Brandeburgensis non imperatori modo, sed etiam Romano Pontifici studio et obsequiis addictissimus, quo nomine a Pio laudibus efferri meruit[2].

16. *Dietherus Moguntinus exauctoratur et in ejus locum Adolphus Nassoviensis sufficitur.* — At contra utrumque conjurabat Dietherus Isemburgensis, archiepiscopus Moguntinus, qui per simoniacam labem solium conscenderat, et Pontificiam imperialemque auctoritatem obterere moliebatur. Is primum cum designatus archiepiscopus esset, jussus Mantuam accedere, ut cœtibus illis pro tuenda in Turcas religione interesset, inanes excusationes attulerat, confirmatusque in archiepiscopali dignitate ea lege, ut excurrente unius anni cursu, Sedem Apostolicam adiret, vivendique normam ab ea exciperet, delatum a se ea de re jusjurandum postea perfidia violavit[3]; irarum autem suarum causæ hæ fuere[4]. Pollicitus fuerat, admissa anathematis mulcta si promissa non servasset, dissolvere nomen susceptum a mercatoribus, qui Pontificio fisco necessariam auri vim pro annatis, quas vocant, pendendi et Diplomatibus confirmatæ dignitatis consequendis, intulerant : cumque acceptam mutuo pecuniam constituta die non persolvisset, a minoribus tandem judicibus curiæ Romanæ ex judiciorum ordine anathemate damnatus est. Poterat facile huic malo occurrere, atque ab ea hujusmodi sententia provocare ad Pontificem, quo inscio res acta erat : sed insania ductus mox in Apostolicam Sedem iras conatusque omnes convertit, ac Sigismundi Austriaci exemplo a Pontifice ad Concilium, quod nullum erat, et cujus cogendi non ad Dietherum, sed ad Pontificem spectabat auctoritas,

[1] Lib. brev. p. 211. — [2] Ib. p. 247. — [3] Ib. p. 226.

[1] Lib. I. p. 36. — [2] Lib. brev. p. 198. — [3] Gobel. l. III. — [4] Pius l. XXXVIII. p. 93. Gobel. l. VI. Naucl. vol. 2. gen. 49.

appellavit : conceperat etiam antea odia in Pium, quod cum decumæ et aliud auxiliare aurum in Moguntina provincia ex indulgentiis redigendum in Turcici belli sumptus cogenda forent, affectaretque partem ad se derivare, Pontifex sacrilegum latrocinium exhorruisset, atque exinde furens Dietherus calumnias in legatum Apostolicum et Pontificem ipsum evomuerat, quasi prædas tantum et Germanica spolia, non animarum salutem religionisque amplificationem quærerent. Præterea violare etiam imperialis auctoritatis apices ausus est, indictis publicis ordinum Germaniæ conventibus, in quibus conceptum virus effunderet. Ad placandum furentem præsulem, inque viam salutis traducendum misit Pius [1] nuntios Rodulphum decanum Wormatiensem et Franciscum canonicum Toletanum; sed ille nullis consiliis optimis flecti ad saniorem mentem potuit; de cujus pervicacia et duritie elegans est apud Nicolaum Serarium [2] epigramma ex veteri Codice Ms.

17. Eo etiam prorupit illius impietas, ut cum suaderent legati Pontificii, ne Gregorium Haymburgensem ob hæresis labem anathemate perculsum, et Sigismundi Austriaci oratorem in cœtum, cui ipse præsideret, admitteret, illum in primis, quæ vellet, dicere jusserit : « Cujus », inquit Gobelinus, « oratio plena blasphemiarum atque errorum fuit, unde postea non jam Gregorium, sed Errorium appellavere Catholici ». Addit auctor Dietherum excepisse illius dicta, ac Germanicis verbis, cum alioqui imperitus esset, habuisse orationem, in qua plura mendacia de exacto sacramento fidei, et impetratæ confirmationis ratione effutierit, ac demum ut Germanos eorum commodi ostentatione, partibus suis irretiret, has calumnias evomuerit : « Vel decimas quas petunt, vel indulgentias quas afferunt arbitramini bellum contra Turcas gerendum. Aiunt pecunia opus esse : insidiæ sunt. Quod si me audiveritis, non prævalebunt fraudes : ego ad futurum Concilium appellavi, non tam quod injuste sum excommunicatus, quam ne provinciales mei decimarum onere afficiantur. Unicum hoc nobis remedium adversus Apostolicæ Sedis imperium relictum est; vos si sapietis exemplo meo, et vobis ipsis, et subditis vestris peropportune consuletis ».

18. Confutavit mendacia et impia ejus verba Rodulphus Germanus Pontificius nuntius, cujus orationem refert Gobelinus [3] : inter alia hæc ipsi exprobravit : « Oro a quo judice provocasti ? Ab eo certe, qui non habet in terra superiorem : nam quis major papa in terris ? quæ celsior auctoritas ? quæ sublimior dignitas ? quæ potestas altior quam Jesu Christi vicariatus ? ab eo appellasti, Diethere, qui tamen ægre ferres, si quis provincialium tuorum a te ipso appellasset. Sed quem appellasti judicem ? quem provocasti tuæ causæ cognitorem ? Futurum Concilium, dicis, appellavi. Et ubi est futurum Concilium ? ubi sedet ? ubi tribunal ejus requiremus ? pulchra inventio, ut impunita sint scelera, ut liceat sine metu judicii aliena invadere. Is judex appellatur, qui nusquam reperitur. In conventu Mantuano adversus hanc nequitiam lex edita est, quæ appellanti ad futurum Concilium eam irrogat pœnam, qua rei majestatis et fautores hæreticorum plectuntur. Intelligis quæ te pœna expectet, Diethere ? quamvis Apostolicæ Sedis decreta parvi existimas, cum non satis errasse fuit, nisi et alios tuo errore involvas, quando et hos proceres, ut appellationi tuæ adstipulentur, hortaris ». Convertit deinde orationem suam ad præsentes Rodulphus, hortatusque eos est, ne Dietheri causa animas æternis crucialibus addicerent; tum addidit omnes judices Ecclesiasticos et episcopos mox juris dicendi amissuros auctoritatem, si ad futurum Concilium provocare liceret : si enim supremum id tribunal fuerit, mox ad id appellandi, spreto medio, viam aperiri : quod vero ad aurum ex decumis et indulgentiis redigendum collocandumque in bello Turcico spectabat, nisi assentiantur Germani, Pontificem illud non coacturum. Victi his rationum ponderibus Germani Dietheri petita respuere; quocirca pudore confusus vocatis tabellionibus clam editam provocationem damnavit; id quod antea etiam Fridericus Palatinus Rheni, qui ejusmodi appellationi adhæserat, a Rodulpho edoctus egerat, quamvis uterque postea ad ingenium redierit. Trahere etiam in societatem sceleris conatus fuerat Maguntinorum canonicorum collegium; sed ipsi nefariam ejus appellationem admittere detrectarunt [1].

19. Incendisse in se plurium odia Dietherum cum partum simoniaca labe principatum majoribus flagitiis inquinaret, refert Gobelinus [2], quare de eo gradu dejiciendo sumpta sunt a Pontifice consilia : « Dietherus, inquit, divina et humana jura contemnens, nulla excommunicationis absolutione obtenta, divina profanavit officia, infra tempus a jure statutum episcopalem ordinem neglexit accipere, creditoribus nunquam satisfecit : juramentum, quo se curiam petiturum astrinxerat, impudenter violavit, novas adversus Pontificem excitare turbas procuravit, canonicos Ecclesiæ suæ per contumeliam ejecit, bellis cruentissimis se immiscuit, villas et Ecclesias incendit, subditis gravissima imposuit onera : aliis uxores abstulit, aliis substantiam arripuit : sacerdotia pretio vendidit, reddendi juris nullum adhibuit studium. Fœda omnium rerum facies apud Magun-

[1] Gobel. l. VI. — [2] Serar. Mogunt. rer. l. v. in Diethero primum. — [3] Gobel. l. VI.

[1] Lib. brev. p. 217. — [2] Gobel. l. VI.

tinos; capituli nulla reverentia; lamentari populus, conqueri clerus; nemo suum præsulem laudare. Quibus Pontifici renuntiatis, cum omnes ex Rhenanis partibus venientes Diotheri regimen accusarent, vitamque turpissimam esse dicerent, non censuit Pius temeritatem ac nequitiam hominis ulterius ferendam fore, si modo potentem aliquem inveniret, quem posset adversus Dietherum erigere in Ecclesia Moguntina Pontificem, ne sententiam frustra ferret ».

20. Addit auctor ipsum misisse Joannem Flaslandium decanum Basileensem, ut exploraret, an quis ex canonicis clientelis fultus Diethero auderet se opponere, compertumque Adolphum Nassoviensem comitem imperiali clarum stemmate, qui antea in archiepiscopum a parte canonicorum fuerat expetitus, dignum archiepiscopali apice, et amicis florentem, qui habito cum suis colloquio ad Pontificiam sententiam in Dietherum ad exitum perducendam se obtulerit. Et quidem extant Pii litteræ ad Maguntinorum canonicorum collegium datæ [1] VIII kal. Maii, quibus hortabatur, ut dissimilem moribus Diethero præsulem designarent. Reversus itaque Flaslandius, ac Tibur secutus Pontificem, ipsum de iis, quæ explorasset, certiorem fecit; quæ vero gesta sint subjicit hisce verbis Gobelinus [2]: « Quinque cardinales aderant, Rothomagensis, Zamorensis, Spoletanus, S. Susanæ, et vicecancellarius. His Pontifex accersitis, Dietheri scelera et contumaciam proponit, et quid in tanta rebellione sit agendum percunctatur, secreto sub pœna excommunicationis indicto. Censent omnes deponendum, cujus tot tantaque crimina referrentur, nec opus esse tela judicii adversus Dietherum, qui publice ad futurum Concilium appellasset pejerasselque, nec statuto tempore sacris pontificalibus fuisset initiatus; manifesta crimina non egere ordinario processu; Adulphum, et sua virtute, et progenitorum claritate Maguntinam mereri Ecclesiam. Deponitur e vestigio Dietherus: Adulphus in ejus locum sufficitur: liberantur vassalli a juramento præstito, jubenturque novo electo jusjurandum fidelitatis exhibere. Fiunt litteræ, ac Joanni cubiculario summo silentio in Germaniam perferendæ traduntur ». Insertæ sunt eæ litteræ [3] Pontificio Regesto, in quibus latæ sententiæ causæ exprimuntur, ac primum illi objectum, quod cum septem arbitri ad designandum archiepiscopum statuti essent, ac tres Adolphum delegissent, tres alii Dietherum, septimus vero alium, et hunc a Diethero fuisse auro corruptum. Præcipua vero sententiæ in eum latæ pars hæc est:

21. « Ad pepetuam rei memoriam.

« Providimus Ecclesiæ Maguntinæ de sua persona, litterasque provisionis in forma consueta decrevimus, neque enim ea nobis innotuerant de ipso vitio, (nimirum corrupisse auro unum ex septem arbitris, in quos erat compromissum, qui majorem eligentium numerum constituit,) quæ postea palam emerserunt, et bonum esse arbitramur, quem capitulum Maguntinum in pastorem efflagitasset: procuratores Dietheri ejus nomine et in animam ejus ea nobis juraverunt, quæ cæteri episcopi Romanis Pontificibus jurare consueverunt, et ultra hoc venturum ipsum personaliter infra annum ad præsentiam nostram, quocumque in loco cum Romana curia degeremus, ad quæ facienda procuratores prædicti speciale mandatum exhibuerunt. Credidimus bonis verbis ejusdem Dietheri, qui per litteras et nuntios suos optimum se futurum et obedientissimum filium pollicebatur: sed cum animo sitienti expectaremus hunc hominem, tanquam Sedis Apostolicæ propugnatorem, et Catholicæ fidei defensorem, ea curare, quæ pro tutela Christianæ religionis in Mantuano conventu concluseramus, invitare homines suæ nationis ad expeditionem contra Turchos obeundam, ad obediendum in ea re charissimo in Christo filio nostro Friderico Romanorum imperatori semper Augusto, ad quem idcirco legatum de latere miseramus, ad parandos exercitus, ad solvendas decimas, ac vigesimas et trigesimas contribuendas, alia præsidia præstanda; homo in reprobum sensum datus, Dei hostis, et totius gratitudinis inimicus, mox cornua erexit in Apostolicam Sedem, et matri suæ maledicere cœpit, latravit contra nos pluribus modis, legatumque nostrum calumniatus est, qui decimas conaretur exigere, quibus copiæ contra Turchos armari possent, palamque dicere non est veritus, nos argentum nationis, non fidei defensionem quærere, licet nos decimas ipsas non nisi consentiente natione exigi mandavissemus, et illarum custodiam ac dispensationem in manibus eorum tradi jussissemus quos natio ipsa delegisset. Inter hæc accidit ut, ad instantiam mercatorum, qui pecunias Apostolicæ Sedi debitas sibi mutuo concesserunt, cum jam satisfactionis tempus præterisset, Dietherus ipse excommunicaretur absque nostra conscientia, nam id per judices inferiores in forma cameræ fieri solet. Quod ubi ad ejus notitiam pervenit, censuris innodatus non quomodo se solveret, et ad communionem fidelium rediret, sed quomodo magis ac magis se pœnis immergeret, excogitavit: non recurrit ad nos, nobis nullam querelam fieri curavit, nullum remedium petiit, sed passim clamans et vociferans contra nos, indigna se pati dicens, et Apostolicam Sedem blasphemans, conficto quodam infamatorio libello ad futurum Concilium contra Mantuanam Bullam appellavit, excommunicationem ipso facto, a qua nisi a nobis absolvi non potest, et alias pœnas contra

[1] Lib. brev. p. 220 — [2] Gobel. sup. l. VI. — [3] Lib. Bull. 38. p. 93.

reos majestatis, et hæreticæ pravitatis fautores a jure fulminatas incurrens. Nec animo irreverenti et infrunito satis fuit primam Sedem his modis contempsisse, nisi et divina quoque contemneret, illis se publice immiscens palam et notorie excommunicatus, et in irregularitatem incidens. En quæ reverentia canonum : quis timor Dei : quæ religionis consideratio ! Bis excommunicatus, bis extra Ecclesiam factus, non coactus, non jussus, non absolutus Ecclesiam ingreditur, et divinis officiis se ingerit, et sacrosancta polluere audet.

« Nimia est hæc contumacia, ac rebellio, et argumenta sunt hæc hominis de Christiana religione parum bene sentientis, et omnia jura divina et humana confundentis : quod in Diethero manifestissimum est, quem violasse juramentum suum nobis præstitum apertissime constat ; namque cum terminus ad nos veniendi jam semel prorogatus instaret, non fidei memor, non promissi tenax, non debiti observator, non juramenti cultor; sed excommunicatus, perjurus, irregularis et totius religionis expers atque inimicus, labi tempus permisit, nec ad nos venit, nec quod venire non posset se excusavit : quippe qui elevata facie et arroganti mente nihil se debere Romano præsuli existimat, et fortasse majorem eo se credit, verbo et opere superbus : et inflatus opinione sui nunc istos, nunc illos hortatus est, ut appellationi suæ damnatissimæ adhærerent, sperans suam nequitiam tanto magis inultam esse, quanto plures mali consilii sui consortes inveniret; sed paucissimi ei adhæserunt, et illi quidem decepti et circumventi, quorum aliqui cognita fraude mox ab eo in ea parte sequestrati sunt, et appellationi renuntiaverunt, seque fideles Ecclesiæ Romanæ filios declaraverunt, scientes nihil tam perniciosum esse, quam in errore cognito persistere. Dietherus autem feroci animo et mente perversa quotidie magis ac magis insaniens, quamvis capituli sui adhæsionem extorquere non potuisset, tamen aliarum Ecclesiarum capitula, ac prælatos in suam dementiam trahere omni studio nisus est.

« Indixerat auctoritate sua nationis conventum apud Francofordiam : quod sibi ex eo licere affirmat, quia Maguntinus præsul per nationem Germanicam Romani imperii archicancellarius existat. Fatemur eum qui Maguntinæ præsit Ecclesiæ archicancellarium esse imperii apud Germanos, sed vocare nationem in unum aliquem locum invito imperatore posse, aut ei licere, nequaquam fatemur : sed ipse non minus multa sibi arrogans nondum sacris pontificalibus initiatus, nondum episcopus, nondum investitus ab imperatore, nondum regalia consecutus, adversante et contradicente imperatore nationem vocare audet et conventum tenere : et quamvis dicat ea se idcirco agere, ut nationi et reipublicæ Christianæ consulat, quod ad eum non pertinet, nisi quatenus a superioribus mandetur : re tamen vera nihil aliud studebat, quam sibi favores adversus Apostolicam Sedem in reprobata appellatione sua quærere.

22. « Hæc cum nos accepissemus, nuntios nostros viros præstantes ad eum misimus, qui male vadentem retraherent, et in viam reducerent, monstrarent sibi quantum a recto tramite discessisset, quantum divinis legibus adversaretur, quanto in periculo esset, quantum sibi, et nationi suæ et universæ Christianitati ejus consilia nocere possent : sed nihil profuerunt hortamina nostra, multi principes ac prælati eum flectere frustra conati sunt : non audivit genitorem, qui recta monebat, non consiliariis suis auscultavit, suffraganeum suum insignem theologum, qui quantum Apostolicæ Sedi quilibet episcopus obnoxius existat, per sacras litteras fideliter ostendebat, contumeliis prosecutus est; nemo animum suum potuit immutare, nullum audire nisi se ipsum voluit, et qui prurientes auribus suæ cupiditati consona dicerent. Cumque apud Francofordiam, prohibente imperatore, congregationem habere non posset, nam boni cives domino paruerunt, ad Maguntiam conventum transtulit, ibique præsidere præsumpsit, quamvis pauci advenere, quorum magna pars, non ut ei auscultaret, sed ut ejus reprimeret audaciam : nec tamen defuere nonnulli, qui ejus insaniæ consentirent : inter quos Gregorius Hamburgensis inventus est, quem veriori vocabulo Errorium appellant, iniquitatis alumnus, quem quamvis hæreticum publice damnatum, et excommunicatum ac rebellem Dietherus ipse non ignoraret, ad conventum admisit, et illi palam communicavit, nostris nuntiis ne id ageret commonentibus. Sed cur vitet excommunicatus excommunicatum, infidelis infidelem, perjurus perjurum, aut rebellis rebellem ? pares cum paribus facile conveniunt, et colligatas inter se gerunt perfidi caudas. Gregorius Sigismundi ex principibus Austriæ jam damnati et excommunicati propter injectas in cardinalem S. Petri manus in eo conventu nuntius affuit, dignus domini sui orator, et dignus quem Dietherus suæ perfidiæ consortem admitteret.

23. « Habitus igitur est conventus Maguntiæ multo minor quam Dietherus speravit, in quo ipse plenus minarum multa contra nos et imperatorem locutus est, audens os in cœlum ponere, et de duobus capitibus vilis ovicula maledicere : et quamvis nuntii nostri magnopere eum hortarentur ne se hostem Apostolicæ Sedi redderet, ne damnatam appellationem prosequeretur, ne imperatori molestus esset, ne papam impugnaret : intelligeret se nullam habere causam cur talia tentaret, persuaderet sibi omnia, quæ honesta essent, facile posse a nobis impetrari : recognosceret statum suum, neque altiora se quæreret : sciret se, quantum ad Romanum

Pontificem attineret, ovem esse, non pastorem, et quantum ad imperatorem vassallum se gerere, non dominum, et utrumque sibi judicem esse : impenderet reverentiam suis superioribus, et dominorum potius clementiam quam censuram experiri vellet. homo tamen cervicosus, et qui odio inextinguibili contra Romanam Sedem ardet, nec imperatoris nomen audire potest, nullis flecti precibus, nullis deterreri comminationibus potuit, quin conceptum contra nos virus evomeret, plura tentare ausus, quæ Apostolicæ Sedi et Romani imperii juribus mirum in modum adversabantur : sed noverunt prudentes viri qui aderant machinamenta ejus, nec manus tantæ malignitati dederunt. Finem habuit conventus aliter quam speravit Dietherus ; ruunt enim vana consilia, nec temeritatis diuturna est cum prosperitate societas.

« Fractus omnino et desertus ab his in quibus plurimum spei collocaverat, Dietherus paululum immutatus est, vocatisque nuntiis nostris tanquam resipere vellet, mendaci et contumeliosissimæ appellationi suæ renuntiavit : verum id haud quidem publice, sed in domo coram paucis, quem non tam appellasse quam appellationem revocasse pudebat : speraverunt tamen nuntii nostri eum in viam redire velle ; sed cum interius hominem tetigerunt, nihil solidi inventum est : perseverabat in austeritate sua, et sibi Romanam Sedem cedere dignum arbitrabatur, et, tanquam nos ab eo, non ipse a nobis instrui deberet, arrogantissime loquebatur, non se satisfacturum mercatoribus obtulit, non vitam emendaturum, non juramenta servaturum, aut alia facturum quæ tenetur : sed tanquam nobiscum pacisci vellet hæc atque illa promittebat, si nos sibi, quod ipse cupiebat, promitteremus. Quibus ex rebus animadvertententes incorrigibile cor ejus esse, nec sperandum quod ad frugem recte vivendi perduci possit, et maxime cum ejus electio, sicut ante diximus, per Simoniacam labem celebrata fuerit, de qua nobis postea gravia testimonia sunt exhibita, et hoc in partibus illis vulgatissimum est : difficile est enim, ut potestas malis artibus acquisita bonis moribus administretur. Cumque multæ querelæ ad nos pervenerint de malo ipsius Dietheri regimine, de violentia, qua utitur in subditos, de tyrannide, de rapina, de sævitia, de pluribus aliis excessibus, non est visum nobis hæc ulterius dissimulare ; esset enim nimis periculosum, si Dietherum ipsum in Ecclesia non sua præsidere, et sponsam illam immaculatam ulterius in adulteri potestate permitteremus, quod nihil aliud videri posset, quam oves lupo devorandas tradere, et devotum Ecclesiæ Maguntinæ clerum, qui hactenus ab eo corrumpi non potuit, in manu hostis dimittere, qui pro sua libidine vindictam sumeret, et cum impunita huic tanta rebellio cessisset, facile aliorum animos ad audenda similia traheret.

24. « Eapropter cum manifestissimum sit Dietherum præfatum ad futurum Concilium appellasse, easque in pœnas incidisse, quæ in litteris per nos Mantuæ editis continentur, juramentumque violasse non solum de veniendo ad nos intra præscriptum tempus, sed etiam de obedientia et reverentia præstanda : qui mandata nostra contempsit, et multa contra nos et statum nostrum molitus est, cum litteras Apostolicas accipere neglexerit, cum intra tempus a jure statutum nec se fecerit promoveri, nec prorogari tempus postulaverit, cum excommunicatus, ac publice denuntiatus divinis se immiscuerit officiis, et irregularitatem incurrerit, in censuris ita sorduerit, ut de hæresi vehementer suspectus videatur, cum eos multis modis persecutus sit, qui se excommunicatum vitare voluerunt, cum multa sibi erogaverit quæ ei non conveniunt, de papa et imperatore judicare præsumens, cum clero et populo suo gravis et injuriosus existat, atque Ecclesiam ipsam Maguntinam in spiritualibus et temporalibus male gubernet, et multis incommodis afficiat, sintque hæc omnia ita publica atque notoria, ut nulla possint tergiversatione celari, quamvis propter præmissa jam cecidisse a jure suo videri possit, si quod in Ecclesia Maguntina, aut ex electione aut ex provisione nostra præmissis sibi competiit ; nihilominus de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium ad majorem cautelam propter hujusmodi tam temerarios ausus, et tam enormia facinora ipsum dicta Ecclesia Maguntina, et omni jure quod sibi in ea competere posset, privamus et privatum esse declaramus, atque amovemus ab eadem, et ab omni vinculo absolvimus, quo tenerentur eidem, capitula, præpositos, scholasticos, custodes, camerarios, cantores, thesaurarios, omnesque ac singulos prælatos, quocumque modo censeantur, canonicos, pastores, plebanos, vicarios perpetuos ac temporales, altaristas ipsius Ecclesiæ, ac totius diœcesis Maguntinæ, omnes denique ac singulos vassallos, ligios, castrenses, ac simplices, officiatosque omnes cujuscumque status aut conditionis existant, scabinos civitatum ac oppidorum, villarum, fortelitiarumque omnium, burgimagistros, consules, eorumque rectores quocumque censeantur nomine, et subditos universos ac singulos ejusdem Ecclesiæ Maguntinæ eidem Diethero in nulla re obedientiæ vinculo teneri, et juramento, si quod ei præstiterent, liberos et absolutos esse decernentes, ac mandantes eisdem, et eorum cuilibet sub excommunicationis pœna, quam ipso facto contravenientes incurrant, ne de cætero ipsi Diethero aut suis procuratoribus in aliquo respondeant, pareant vel intendant, sed ipsum tamquam morbidam pecu-

dem, et pestilentem bestiam ubique devitent. Nulli ergo, etc. Dat. Tibure anno Dominicæ incarnationis MCDLXI, XII kal. Septembris, Pontificatus nostri anno III ».

25. Perstringit præcipua hujus Diplomatis capita Nauclerus [1]; deque Diethero archiepiscopali jure depulso consentanea tradunt alii scriptores [2]. Quomodo autem id peractum fuerit dissentiunt : et sane Gobelinus illum repentina vi ab Adolphi sociis Maguntiæ oppressum, nullo cum civibus certamine commisso, refert his verbis [3] : « Adsunt conjurati, et cum eis Ludovicus comes Fuldensis ex Bajoariæ ducibus : convocatur capitulum : conveniunt frequentes canonici, et cum his Dietherus adest. Ibi Adulphus litteras Apostolicas in manu tenens archiepiscopum Maguntinum se constitutum a Romano Pontifice declarat, Dietherumque depositum, jubetque litteras legi, ac sibi possessionem Ecclesiæ tradi. Dietherus rei novitate attonitus aliquandiu quid agat incertus, tandem appellare se inquit, a Pontifice non bene instructo ad eumdem bene instruendum. Canonici parere se cupientissimis animis Pio Pontifici dicunt, Adulphumque complexantes in episcopali solio collocant, eique obedientiam præstant : exultat universa civitas, clerici alter alterum invitant, eamque diem esse fatentur, qua tandem sævæ tyrannidis excusserint jugum. Dietherus postquam sibi capitulum et universum adversari clerum animadvertit, cum paucis clam urbe egreditur, et ad munitissima quæ sibi parebant oppida confugit. Quod si Adulphus, quemadmodum facultas fuit, eum intercepisset, et seipsum et Maguntinam Ecclesiam atque omnes circumjacentes regiones ingentibus, quæ postea secutæ sunt, calamitatibus liberasset. Non provident omnes omnia, et ipsa sæpe felicitas hebetat intellectum : Adulphum nimia confidentia decepit, qui tanquam cum capite membra omnia suæ recepisset Ecclesiæ, contempsit adversarium : secutum est deinde bellum ». Hæc Gobelinus[4], a quo discrepant scriptores Germanici [5], qui aiunt mense Octobri anni proximi Moguntiam noctu ab Adolpho proditione captam, ac quingentos cives ferro obtruncatos, mulieribus vim illatam, Dietherum vero pæne interceptum, nisi noctis silentio per funem se e mœnibus una cum Philippo comite Catzenelbogio demisisset, ingressusque scapham piscatoriam fuga in tutiora loca se recepisset, e quibus postea in Adolphum bellum redintegravit.

26. *Res Germaniæ ruunt in pejus, et cardinalis Carvajal in Hungaria subsistere jussus.* — Implicita his dissensionibus Germania, Pontifex Bessarioni cardinali legato, cui educendi in Turcas crucesignati exercitus provincia demandata erat, hoc consilium dedit [1]:

« Cardinali Nicæno.

« Venerabilis frater, salutem, etc. Intelleximus ex litteris tuis quem exitum Viennensis dieta acceperit ; mœrorem quoque cognovimus ex adversa conditione rerum a fraternitate tua susceptum. Est certe dolendum nationem tam celebrem, quæ in dieta Mantuana de se tanta promiserat, et cujus suffragio cuncta bene successura spes erat, ita dissimilem sui esse inventam. Nos certe hæc audientes tristati admodum sumus : et quanquam sciremus præclaris operibus impedimenta hujusmodi semper opponi, mirati tamen sumus conditionem Christianam, quæ privatis intenta, seipsam relinquens, serpere tantum incendium videt ac patitur. Erigendi sunt nihilominus oculi nostri ad Deum, et ad salutem nostram fieri putanda. Non propterea deficimus animo, neque spes nostra infirmior redditur ; si viæ præmeditatæ non valent, valere poterunt novæ. Fortasse quæ recepta Mantuæ sunt Deo non placent, alia ipse magis fructuosa cognoscit. Nos in tenebris positi judicia sua prævidere a longe non possumus ; id semper est a nobis agendum, ut meliora sperantes desertores nostri non videamus » : Et infra : « Solet boni perseverantia etiam in bonum inducere, neque si hoc tempore indurata sunt corda, sperandum est talia semper futura ; est sæpe mira in humanis conversio, et unde non creditur aperitur iter salutis.

» Te autem ex provincia discedente, ingens hostibus favor sine dubio accederet, ac desperata re Christianorum, omnia sibi jam patere arbitrarentur, majoresque spiritus ad invasionem nostram assumerent : quin etiam fidelibus ipsis consternatio calamitosa insurgeret, diffidentes venire amplius ad bonum aliquod posse : Hungari quoque, quos magis dedecus quam voluntas retraxit, nacti occasionem hanc excusabilem, vel pacem, vel treuguas cum Turcis componerent : omnis inde infamia nostra esset, non Germanorum. Scis in benefactis non solere deesse calumnias ; multo magis in hac resecatione tractatuum, quæ reprehensionis habet colorem, nobis non deessent. Servandum est quantum possumus nomen bonum in Ecclesia, idque agendum, ut non vituperetur ministerium Sedis. Porro cum multis in locis suffragia Mantuæ decreta cum studio colligantur, voluntariis quidem renitendi, recusantibus autem aperte proterviendi majores causæ darentur, atque ita omnis hæc subventionis pars caderet. Denique cum et tuæ fraternitati, et toti orbi sæpe scripsissemus, nos nisi cum vita opus, dietæ dimissuros, videremur ad jactantiam.

[1] Naucl. vol. 2. gen. 49. — [2] Camp. in Vit. Pii II. Plat. in eod. Pii II. Serar. Mogunt. rer. l. v. et Annal. archiepiscop. Mogunt. in Diether. — [3] Gobel. l. VI. — [4] Naucl. vol. 2. gen. 49. Serar. l. v. in Adol. Ann. Mogunt. arch. in Diether.

[1] Lib. brev. p. 259.

non ad veritatem magnificas sponsiones fecisse ; quæ opinio quantum rebus conferret, tu ipse cognoscis ». Et infra : « Nos undecima Octobris hortati te sumus per litteras nostras, ut imperialem celsitudinem ad substituendum in capitaneatu belli Fridericum comitem Palatinum induceres ». Additur nonnullis interjectis : « Si animus Cæsaris inclinatur, eumdem comitem ad imperialem curiam evoces, ibique si propositum erit hoc onus suscipere, cum omni solemnitate crucem vexillumque tradas », pauloque post : « Si vel imperator non assentiret, vel comes ipse provinciam non acceptaret, tentabis num transigere hoc idem cum aliquo nationis principe valeas. Nil autem horum feliciter succedente, memineris quod tua olim sententia Mantuæ fuerit, quantum probaveris collectitium exercitum fieri, et ostiatim, ut aiebas, militem mendicare. Hanc rationem, cæteris dissipatis, inire te volumus, et tanquam ultimum nostræ spei perfugium summo studio quæri. Dat. Romæ III Junii. anno III ».

Perducere hoc consilium ad exitum Bessario cardinalis non potuit, cum Germani ad Turcicum bellum subsidiarias decumas conferre detrectarent, adeo ut Pontificio nomini ea de causa infensi essent : gerendæ itaque rei in Turcas spes elanguere, obortaque novarum rerum suspicio, ne Germani iras in Romanam Ecclesiam, ipsis optime consulentem, verterent. Quod cum Bessarion cardinalis agnovisset, ne ægros animos exulceraret, ad conventus Nurembergæ indictos nuntium misit, qui conceptum de solvendis sacerdotiorum decumis metum ex congregatorum animis abstergeret ; quod legati factum commendavit [1] Pius, ut novandarum rerum occasionem removeret ; fœderi autem imperatorem inter regemque Hungariæ sanciendo eum dare operam jussit [2] : « Intelligis, inquit, venerabilis frater, cæteris ferme desperatis, quorum causa es missus, restare tibi solam compositionem imperatoris et regis, cui intendere utiliter possis ». Comparatis ita male ad religionis tuitionem Christianis, atque in exitium pronis eorum rebus, quatiebat sui terrore Pannoniam Mahometes, adeo ut fama increbresceret ipsum iterum ad Albam Regalem castra moturum : qua excitatus Joannes Carvajal cardinalis S. Angeli, qui ad Romanam curiam iter ornare decreverat, substiterit in eo regno, ne periclitanti deesset, qua de re a Pontifice hisce litteris collaudatus est [3] : « Scribis, inquit, discessum e regno quem in potestate tua posueramus, ideo te distulisse, quod sit opinio constans Turcum magnis apparatibus ad obsidendam Nandoralben venturum. Grata est nobis hæc deliberatio tua, ac quanquam te, quem toto hoc Pontificatu non vidimus, libenter apud nos videremus, tamen cognoscentes quanti referat ad communem salutem legatum Apostolicæ Sedis regi et regno assistere, æquo animo desiderium nostrum deponimus, et malumus circumspectionem tuam isthic cum fructu versari, quam hic cum consolatione nostra quiescere », paucisque interjectis : « Rogamus interim forti animo expectationem hanc feras, et cogites quantum meriti apud Deum, et gloriæ apud homines per hos annos mora Hungarica tibi attulerit : antea ut cardinalis tantum notus eras quibusdam in locis, nunc in tota Christianitate ut pugil Christi diceris ac prædicaris : nationes quoque Barbaræ nominis tui expertes non sunt. Quæ regia serenitas de se offert plurimum nos sunt consolata : nil gloriosius præstare Deo potest, quam patrocinium fidei. Utinam nos viribus, quas vellemus, juvare possemus animum suum, faceremus id quidem libenter : sed ultra non possumus. Ex Germania nil jam est expectandum, cum principes sint inter seipsos discordes, et majora impedimenta quotidie etiam contra Sedem Apostolicam parent, etc. Dat. Romæ II Maii, anno III ».

27. *Insula Rhodus et coloniæ Orientales Genuensium in discrimen adductæ.* — Convertit Mahometes impetus in Trapezuntinum imperium, Sinopem, atque infelicis Græciæ reliquias, uti dicetur inferius. Nec minus quam Hungaria horrebat Rhodus sævissimi illius tyranni metu, cum armorum fœdus cum sultano Ægyptio iis pactionibus coivisset, ut Ægyptius Cyprum sibi subigeret, ipse Rhodiorum equitum nomen exscinderet, insulamque Turcico imperio adjungeret, ut anno superiori a nobis dictum est. Eo vero Turcicus terror gravius Rhodios perculerat, quo viribus admodum, ob luis ac dein consecutæ famis grassationem, debilitati essent. Missis itaque oratoribus Occidentalium Christianorum opem implorarunt, ne ipsis, qui tot antea pericula nominis Christiani tuendi gratia adiissent, jam in summum discrimen adductis deessent. Accessere illi primum ad Pontificem, qui Christi cultores Encyclicis hisce litteris ad capienda arma, aliaque ferenda præsidia est cohortatus [1] :

« Universis Christi fidelibus ad quos nostræ præsentes litteræ pervenerint, salutem, etc.

« Si principes Christiani dudum per nos fiducialiter convocati, quo tempore dictam illam ratione defensionis fidei tam necessariam celebrare institueramus, Mantuam convenissent, aut certe pro eis alios destinassent, neque Peloponenses, neque regni Cypri miserabiles populi Christiani, alii a Mahomete Turcorum, alii vero a soldano Saracenorum sævis iratisque principibus turpi ac fœdo certamine superati, pœnas crudelissimas condidissent. Nunc vero ad cu-

[1] Lib. brev. p. 217. — [2] Ib. p. 209. — [3] Ib. p. 208.

[1] Lib. XXXVII. p. 71.

multum cladis et calamitosæ infelicitatis partium Orientalium, in quibus ad hæc usque tempora Dei nomen impune coli venerarique licuit, supervenerunt oratores dilectorum filiorum nostrorum magistri hospitalis Jerusalem, et illius sacri conventus Rhodii, nomine religionis universæ Jerosolymitanæ, anxie dolenterque referentes, Turchum cognomento magnum, et soldanum, duo Christianis noxia infestaque capita, adversus divinam religionem hactenus crebris atque magnis victoriis illustratam, arma communia ex vi confœderationis terra marique hostiliter comparasse, quæ res tanto tumultu ac trepidatione populos eorum concivit, ut consilium quidem capere aliud ignorarent, nisi fuga loca relinquere, ne aliorum infortunium viribus destituti experiantur.

« His igitur difficultatibus in tanta rerum exspectatione, ac subditorum trepidatione ipsi magister et conventus irretiti, futuris providere casibus intendentes, oratores suos hujusmodi ad vestram, dilecti filii, aliorumque præstantium Christianorum principum, ac universitatum præsentiam, opem atque præsidium imploraturos, citato cursu mittere decreverunt. Multa siquidem commoda, ac pæne omnia ipsis hostibus nefandissimis suffragantur : quæ omnia temporum vigente malitia desunt relictis pæne ab omnibus, et bello jam fessis dilectis nostris filiis Rhodianis, et illis undique nectitur mortale bellum, quod cum supra vires per eos diutius fuerit sustentatum, nunc ad extrema penitus devenerunt.

« Invasit præterea dudum illos pestis inaudita, quæ partes mortalium e tribus duas una Æstate perimeret. Pestem subsecuta incredibilis fames, et hæc adeo valida, ut plebem vix adhuc gradientem ad herbarum agrestium esum impelleret. Post hæc nunquam quieti ita fuerunt quin terra marique bellis gravissimis vexarentur, donec opportunitate captata nuperrime tam Turchus, quam soldanus immanissimi duo fidelium persecutores de expugnatione ac eversione tantæ religionis, quæ cunctorum Christi fidelium toto Oriente adversus Mahometicam pravitatem vices gerit incommutabiliter constituerint, ac bellica ad id omnia opportuna construxerint. Adversus igitur tanti certaminis apparatum ipsi magister et conventus militum suorum robur et subsidia cætera illis possibilia jure optimo poscunt, prout ipsi vestræ devotioni litteris per nos recognitis et confirmatis ostendent.

« Hortamur itaque eamdem vestram devotionem, ut ipsis oratoribus aut eorum alteri, quia ingens est in mora periculum, super omnibus illis, pro quibus destinantur, negotiis, favori ac auxilio præsto esse velitis ; neque otiose aut negligenter ipsa negotia differantur curetis ; et vos pro virili parte in communi totius fidei Christianæ tuitione ac defensione, quibus poteritis suffragiis pie animoseque, omni studio, conatu ac sollicitudine insurgere velitis per illum Deum, cujus de gloria agitur, qui etiam pro nobis non mundana hæc contemptibilia dedit, sed proprium sanguinem ad salutem nostram effudit, vestram devotionem etiam atque etiam requirimus et rogamus. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLX, XIV kal. Febr. Pontificatus nostri annoiii ». Edixit etiam Pontifex [1] omnibus Rhodii Ordinis equitibus, ut Rhodum ad ea contra barbaricos impetus propugnandum se conferrent : tum edita sanctione cœtus Avenione indictos Rhodum transtulit.

28. Ad Orientales etiam Januensium colonias, quæ hostilibus infidelium impressionibus expositæ erant, defendendas Christianos excitavit [2]. Potiebantur etiam tum Genuenses Caffa insigni emporio in Taurica Chersoneso, cui Tartari Turcæque inhiabant, noxarumque veniam iis proposuit Pius, qui subsidiariam stipem in bellicos usus Caffensibus conferrent. Eo autem gravior erat discriminis terror quo Mahometes valida adeo polleret classe, ut mare obsessum teneret, neque jam amplius per Bosphorum Thracium in Pontum Euxinum penetrare possent Genuenses, sed terrestri itinere ferre subsidia tantummodo possent, quæ cum illi contraherent, Pontifex fideles monuit [3], ut tutum iter profecturis ad muniendam Caffam præstarent, neque commeatus causa vectigalia exigerent, tum his verbis discrimen, in quo erant Christiana loca Ponto adjacentia proposuit [4] :

« Dilecti, inquit, filii protectores comperarum S. Georgii communis Januæ post captam a Turchis Constantinopolim, cum Caphensem civitatem, populo refertissimam Christiano, et alia loca Pontici maris Christianorum pariter plena, ne in manus incidant infidelium, missis per singulos annos navibus, viris, armis, munitionibus et pecuniis pro posse tutati sint, et præclusio ad præsens maritimo itinere cogantur ad dictorum civitatis, locorum ac populorum defensionem terrestri itinere longissimo et difficillimo viros et alia præsidia mittere ».

29. Venit tandem Caffa, Theodosia olim nuncupata, Gazariæ metropolis, aliquot post annis in Turcarum potestatem : sed non est hujus loci luctum ante tempus accersere. Addimus nunc maximas Genuæ exortas discordias [5] inter patritios, qui principatum affectabant, et Adurnios, quorum studio pulsi Galli fuerant, in exilium ejectos. Præterea inter Fregosios non parvi motus sunt excitati, ut brevi principatu se abdicare Paulus coactus sit. Extant vero Pontifi-

[1] Lib. XXXVII. p. 73. — [2] Ib. p. 143. — [3] Ib. p. 277 — [4] Ib. p. 143. — [5] Bizar. l. XIII. Fohet. l. XI. — [6] Lib. brev. p. 215.

iæ litteræ hoc anno XXIII Martii ad Paulum Archiepiscopum Genuensem datæ [6], quibus Pius ipsum hortatur, ut ad sedandas seditiones incumbat, tum aliæ XXVII ejusdem mensis exaratæ [1], quibus gratulatur privatis eum commodis publica prætulisse : « In immensum, inquit, lætamur, quod sine cæde et sanguine composita civitas est : bene fecisti, publicam utilitatem præferre privatis commodis ; officium est boni pastoris animarum sibi commissarum salutem spectantis ».

Consignatæ sunt ejusdem diei nota aliæ ad ducem Genuæ, recenter ad gubernacula reipublicæ vocatum, litteræ [2] : « Intelleximus, inquit, ex litteris tuis proxime ad nos missis nobilitatem tuam unanimi consensu civium ad ducatum esse assumptum, et civitatem Januensem, quæ ex dissensione civili in maximum discrimen videbatur adducta, omnibus bene compositis in pace quiescere : sunt utraque jucunda et grata, plurimumque hoc tempore nobis optanda, etc. Dat. Romæ XXII Martii anno III ». De Genuensibus discordiis iterum recurret sermo : nunc intermissas res Orientales repetamus.

30. *Ludovico Cyprio obsidione cincto Carlotta conjux subvenire satagit.* — Funesta erat Cypriarum facies Jacobo Lusiniano, Joannis regis defuncti filio spurio, sultani Ægyptii ope regno potito, atque cum hostibus Christiani nominis conjunctissimo, cujus regni in pristinam libertatem revocandi cupidus Pontifex, ad comparandam classem, Joannis regis Aragonum ope, derivatis in illius sumptus imperatis decumis alioque auro subsidiario in ejusdem regis provinciis colligendis, curas intendit, cui provehendæ rei Tarraconensem archiepiscopum, episcopum Elnensem et designatum præsulem Syracusanum præfecit hoc Diplomate [3] :

« Venerabilibus fratribus Petro archiepiscopo Tarraconensi, et Joanni episcopo Elnensi, ac Antonio de Veneriis electo Syracusano, nuntiis, et oratoribus ac commissariis nostris, etc.

« Cum non sine dolore et lachrymis referre possimus præter veterem et toti orbi vulgatam calamitatem, quam ipsa Christiana religio ab immanibus Turchis retroactis temporibus passa, et quotidie invalescentibus in ea illorum viribus patitur, et jam superioribus mensibus regnum Cypri a soldano Babyloniæ infidelium principe pro majori parte fuerit occupatum, quæ res universæ profecto Christianitati tremenda est, tum propter peccata fidelium afflictiones undique cumulentur ; et ex altera parte iidem Turchi nationem Hungarorum, quæ nobis pro clypeo hactenus fuit, his temporibus magno gentium numero premere, et quotidie magis incursionibus ac præliis fatigare non desinant, ita ut, nisi iis calamitatibus nostra provisione celeriter occurratur, tam de recuperatione dicti regni Cypri desperare, quam de ipsorum Hungarorum ad resistendum potentia merito formidare possimus ; nos cupientes pro obviando hujusmodi calamitatibus, et recuperando dictum regnum unam classem insignem, ope et auxilio tam charissimi in Christo filii nostri Joannis Aragonum regis illustris, quam aliorum principum, qui huic sancto operi contribuere voluerint, et specialiter de decimis et oblationibus in regnis et dominiis præfati regis Aragonum colligendis, præparare, et ad vindicandum dictum regnum Cypri de manu eorumdem infidelium, et demum arcendum Turchorum ferociam, quantocius fieri poterit, destinare, et ubi nos, qui libenter per nosipsos præmissa tractaremus, hujusmodi tractatibus personaliter interesse non possimus sperantes quod vos propter fidei integritatem, et rerum experientiam vices nostras in tractando ea, quæ vobis præsentialiter committimus, scietis et poteritis perfecte gerere, et quæ optamus perficere, nos ad tractandum præmissa apud præfatum regem Aragonum nuntios, et oratores, ac commissarios nostros tenore præsentium deputamus, ut ad præfatum Aragonum regem accedatis, eumque ad opem huic sanctæ expeditioni ferendum, et dictam classem præparari juvandum nostro nomine adhortari curetis ; necnon ut clerum regnorum et dominiorum præfati Aragonum regis in unum locum ad tractandum de præmissis convocantes, eis Christianæ religionis necessitatem exponatis, et tam de fabricandis seu alias habendis triremibus ac navibus, quam de illarum ducatu personis idoneis committendo, et reliquis omnibus, quæ ad hujusmodi apparatum pertinent, pertractetis, omniaque et singula, quæ ad perficiendum ipsum opus expedire videritis apud regem et clerum præfatos nostro nomine peragatis et exequamini, etc. » Instruit ipsos ad ea gerenda amplissima auctoritate, cogendarumque decumarum provinciam imponit. « Dat. Romæ apud S. Petrum an. MCDLX, VIII kal. Februarii, Pontificatus nostri anno III ».

31. Urgebat eo magis auxilii ferendi necessitas, cum Ludovicus Sabaudus rex, Carolæ vir, ab Ægyptio exercitu obsidione cingeretur, ut significavit Pontifex Elnensi episcopo A. S. N. his verbis : « Cum, inquit, superioribus mensibus regnum Cypri a soldano Babyloniæ infidelium principe occupatum fuerit, et illius rex filius noster in Christo charissimus a soldano obsessus in quodam castro detinetur », et infra, « nos cupientes pro obviando hujusmodi calamitatibus, et recuperando dictum regnum, ac ejus regem de manu infidelium eruendo unam classem maritimam ope et auxilio omnium principum, qui huic sancto operi contribuere voluerint, et præsertim dilecti filii nobilis viri Ludo-

[1] Lib. brev. p. 216. — [2] Pag. 215. — [3] Lib. XII. p. 152.

vici ducis Sabaudiæ de cujus re specialius agitur, præparare ». Junxit cum aperta vi dolos Jacobus Lusinianus ad firmandum solium, misitque ad Pontificem oratores, ut Christiani regis nomen sibi inter Christianos conciliaret : sed ii indigni judicati sunt, qui ut regii nuntii exciperentur. A nemine itaque illis obviam itum est, neque xenia de more missa : auditi privatim et increpiti fuere, quod obeundam Jacobi nomine legationem suscepissent, cum illos non lateret ipsum per summum scelus tyrannidem occupasse, pepigisseque infandum fœdus cum religionis hoste : cumque oratores nihil de rebus publicis potuissent ad votum assequi, ad privata se convertere, ut aliquas saltem litteras more curiæ Romanæ obsignatas afferre possent, quas ostentarent populo, proque sua libidine interpretarentur. Sed Pontifex Græcarum artium non ignarus vacuos prorsus remisit [1]. Interea Carola regina, ut viro in Cerinensi arce obsidione presso suppetias ferret, cum Rhodiorum vires tenuiores essent, in Occidentem ad colligendum auxiliarem exercitum venit, primumque adiit Pontificem, a quo honorificentissime accepta cultaque est, prodeuntibus obviam cunctis cardinalibus, tum laute in palatio est habita, ut narrat Joannes Gobelinus [2] hisce verbis :

32. « Carlota, quæ Rhodum petierat, comparatis aliquibus auxiliis cum nova militum manu, quam socer ex Sabaudia miserat ad virum, quem Cypri reliquerat apud Cerines, rediit eo proposito, ut Nicosiam peteret, non parva spe freta recuperandi regni. Jacobus, consiliis ejus exploratis, iter intercepit, consertoque prælio multos Gallorum interficit, reliquos in castellum repellit ; quo in loco usque in hanc diem Ludovicus obsidionis incommoda fert : reliquæ partes insulæ Jacobo tanquam regi parent, excepto Colossi oppido, quod Rhodii tenent, et Famagusta quam Genuensium esse diximus. Carlota viro dimisso iterum contendit Rhodum, ærumnarum deinde plena, in Occidentem navigans, Tyberina cum appulisset ostia, Romam et Christi vicarium visere statuit, missisque nuntiis, qui aditum peterent adverso flumine vecta apud ædem S. Pauli descendit in terram. Pontifex, cardinales et universam curiam occurrere jussit, advenientemque in aula consistorii publice excepit, ac deinde in parte palatii seorsum collocavit, cibariaque illi et familiæ magnifice administravit. Mulier quatuor et viginti annos nata videbatur, statura mediocri, lætis oculis, facie inter fuscam et pallidam, sermone blando, et Græcorum more torrenti simili, vestitu Gallico, moribus qui regio sanguini convenirent. In primo congressu exosculatis Pii pedibus pauca locuta est : verum postridie, cum inter paucos Pontificem convenisset, hanc per interpretem orationem habuit.

« Infelices domus meæ casus non te arbitror, maxime Pontifex, ignorare ; nam quæ regio in terris nostri non plena laboris est ? Quis nescit Cypriorum ærumnas et miseram regni sortem ? Bis ego infelix nupsi : virum, quem duxi ex Portugalia, repentina et immatura mors abstulit ; quem accersivi ex Sabaudia Ludovicum obsessum ab hoste reliqui ; liber an captus sit, ignoro : unicam ex matrimonio filiam in spem regni parentes educaverunt : successi patri, et reginæ nomen paterno jure adepta cum viro cœpi regnare. Frater extra matrimonium natus, si frater est qui sanguinem suum persequitur, auxiliis ab Ægypto quæsitis hæreditatem meam invadit, regnumque occupat, me atque virum ad necem quærit. Unicum nobis refugium apud Cerines servatum est, illic cruentas evasimus infesti Germani manus. Insulam reliquam, præter Augusti fanum et Colossum, hostes tenent. At qui hostes ? Christianos fortasse aut aliquos religionis amicos adversari nobis existimas ? Pone hanc opinionem : cum inimicis crucis Christi bellum gerimus. Ægyptii Cyprum tenent, nostræ religionis infensissimi hostes, Mahumeticæ insaniæ sectatores : his data libertas est quos velint ex regno pueros asportare, templa Dei nostri destruere, Mahumetæos ritus inserere : frater meus pseudochristianus fœdissimo juramento soldano se astrinxit, ut regno potiretur. Verum longe deceptus est : penes eum nomen regis, penes admiralium soldani potestas erit. Conata sum quoad potui mihi et Christo regnum servare : vicit Mahumetes, expulsi ambo sumus : spes modica cum viro apud Cerines restat, si manet adhuc.

« Ego dum ad te navigo auxilium petitura, Venetorum naves incurro, quarum gubernatores cunctis me bonis excusserunt : vix unica retenta veste, et commeatu modico ad te sum navigare permissa : regno dejecta, inops et nuda prorsus ad te confugi. Subveni, oro, bis propemodum viduæ : miserere regii sanguinis, miserere infelicis regni, ne prorsus ab orthodoxa fide recedat, ne pro Christianis subeant Ægyptii. Tu pater religionis es, ac magister fidei ; te decet in primis curare, ne Christianus cultus imminuatur. Si perit Cyprus, peribit et Rhodus, nec Creta salvabitur : ad Siciliam usque, et ipsa Italiæ littora Barbarorum classes enavigabunt, ab Ægypto, ab Africa, a Syria, Asia et Græcia timendum erit Italiæ, nisi occurris in tempore, nisi prius subvenis quam Orientis insulæ hostium fiant. Mihi si opem tuleris, non deest animus paternum recuperare regnum, brevi parva manus Occidentalium militum victoriam dabit. Non sunt Ægyptii, qui vires Occidentalium ferant, nec ego ex te omne auxilium

[1] Æn. hist. Asiat. c. 97. Jac. Lusin. in hist. Cypr. hoc ann. — [2] Gobel. l. VII.

flagito : ad socerum pergere institui, et amitam, socrum et propinquos Galliæ reges : inde, ut spero, quantum sat fuerit exercitus cogam. Tu mihi triticum dato, et vinum, quod obsessis afferam, sed neque, nisi adjuves, in Sabaudiam ire possum : tempestatibus agitata neque ferre amplius mare, neque in navibus est quod edam ; terra quoque iter mihi clausum nec equos habenti, nec argentum. In tua sum manu, Pontifex, pereo nisi porrigis manum. Atque his dictis illacrymata subticuit.

33. « Pius ita respondit : Pone lacrymas, atque confide, filia : non te deseremus : nota tua nobilitas, et tua calamitas nobis est : indigna pateris, non insolita : instabile regni solium est, nulla potentia longa : hos erigi, illos deprimi Deus permittit. Et nunc in tuo genere thronum tuum fratri dedit, te in exilium misit ; tui soceri, ut arbitramur, et tui viri peccata luis : socer rogatus in Mantuano conventu ea pro defensione fidei adversus Turcas promittere, quæ reliqui Italiæ principes pollicerentur, nullo pacto persuaderi potuit, ut vel minimi auxilii spem faceret. Vir tuus, cum ad te navigavit, haudquaquam dignatus est ad nos usque Mantuam proficisci, quod sibi erat facillimum per Padum ad Ostia Mincii evecto. Contempsere nos ambo pater et filius ; propter quam rem diximus inter cardinales : Contemnit Ecclesiam Sabaudiæ domus, nec religioni dignatur polliceri opem ; hic adolescens, qui modo in Cyprum navigat, pœnas dabit : dotale regnum se possessurum existimat, fallitur : ejicietur, utinam manus hostiles evadat ! Pater ejus qui nobis auxilia adversus Turcas negavit, ad nos supplex veniet, filio rogaturus opem : faxit Deus, ut nos opitulari possimus ! Evenere prædicta : utinam falsum fuisset, quod tunc expressimus ! Placuit Deo contumaciam plectere, et Sabaudiensis, et tuæ domus. Quoties mater tua Apostolicæ Sedis mandata contempsit ? portant filii peccata parentum : nemo sine causa miser est. Deus his casibus te probat, filia : in eo spera, et ipse te liberabit. Horridam tempestatem placida serenitas sequitur : in quiete finitur labor. Quæcumque postulasti ex nobis feres : equos dabimus, quibus ad socerum pergas, et sumptus itineris, et frumentum, et vinum in Ancona rediens paratum invenies, quod navibus ad obsessos vehas : exercitum ipsa in Sabaudia et in Gallia coges, quo regnum vendices.

34. « Regina pro responso gratias egit : mansitque deinde diebus circiter decem Romæ donec Basilicas martyrum præcipuas visit, et allocuta Pontificem quater aut quinquies, impetratis, quas voluit, pro se suisque comitibus gratiis, itineri se commisit. Pontifex singulos cardinales singulos ei elargiri equos jussit, et ad numerum usque necessarium ipse supplevit, dispensatoremque addidit, qui sumptus itineris ministraret, etiam extra terras Ecclesiæ, si necessitas ingrueret : comitatus ejus equitum circiter quinquaginta fuit : quod Senenses Pontificis secuti exemplum, per suos fines abunde paverunt : idem fecere Florentini, et Bononienses, et deinde reliqui per quorum provincias usque in Sabaudiam ventum est, cuncti, ut reginam decebat, summis honoribus excepere, nusquam minus quam in Sabaudia bene visa ». Exhausta nimirum viris et opibus erat Sabaudia, neque ulla auxilii spes illi ex Gallia affulsit, quanquam eam Pontifex Ludovico regi commendavit [1]. Itaque postea, regressa per Mantuam ac Venetias, Rhodum se contulit, deinde ad Cerinensem arcem rediit, atque etiam Paphum in deditionem recepit [2] : sed paulo post utraque arx a Jacobo tyranno obsidione cincta, ac Paphus brevi illius jugum iterum accepit : tum reliquiæ Græcorum imperii in Asia a Mahomete eversæ sunt [3].

35. *Ludovicus Minorita ad Francorum regem et Burgundum ducem missus, belli sacri gratia.*— Duxit nimirum in Græcos Asiaticos exercitum Mahometes, quo tempore Davidis imperatoris Trapezuntini, aliorumque Asiæ regum fœderatorum oratores in Occidente versabantur, ut Occidentales reges ad bellum Mahometi inferendum concitarent. Legationis princeps erat Ludovicus Bononiensis Minorita, qui Orientis patriarchæ titulos sibi asserebat, de quo superiori anno a nobis plura dicta sunt ; is vero, hoc ineunte, a Pio ad Carolum Francorum regem, et Philippum ducem Burgundiæ cum amplissimis mandatis, quæ subjectis litteris continentur, legatus est [4], ut ipsos ad conficiendam contra Turcas expeditionem, paciscendumque cum Trapezuntino, Persa, Armenio, Georgiano, Mesopotameno armorum fœdus accenderet.

« Dilecto filio Ludovico de Bononia, fratri Ordinis B. Francisci de Observantia regulari, oratori nostro, salutem, etc.

« Devotio tua, quam felicis recordationis prædecessoribus nostris Nicolao V et Callisto III et nobis hactenus ostendisti te gerere ad orthodoxam catholicam Christianam fidem, et ejus defensionem contra perfidissimum crucis Christi persecutorem Turcorum regem, tua quoque prudentia et diligentia, quam implendis et perficiendis iis, quæ per Sedem Apostolicam tibi in prædictis commissa fuerunt, tanquam bonus religiosus adhibuisti, nos inducit, ut quoniam propter illa sollicitanda ac feliciter perficienda ad Orientis partes a Sede Apostolica jam tertio missus fuisti, etiam nunc te ad charissimos in Christo filios reges, et dilectos filios principes, universitates et populos Occidentis Christianos transmittamus. Volumus itaque et tibi manda-

[1] Lib. brev. Ep. CCCLXXXVIII. — [2] Jac. Lusinian. in hist. Cypr. hoc ann. — [3] Lib. brev. Ep. CCCLXXXVIII. — [4] Lib. XII. pag. 64. Ext. etiam apud Waddin. hoc an. num. 12.

mus, ut tu cum dilectis filiis Michaele de Aldigeriis, oratore charissimi in Christo filii nostri Danielis (Davidis) imperatoris Trapezundorum, et Nicolao Gabrielis, oratore charissimi in Christo filii nostri regis Persarum, ac Coschodan de Careche, oratore dilecti filii nostri Gorgoreæ ducis Georgianiæ, cum Mahumeto quoque, oratore magni principis Assambech soldani Mesopotamiæ, et Morato, oratore dilecti filii nobilis viri Verthurech in Armenia domini, te ad iter accingas, et ad præfatos reges, principes et universitates ac populos Occidentis accedens in primis narres et exponas singulis quidquid egisti in partibus Orientis, dein præfatos Occidentalium oratores pariter singulis nostro nomine præsentes et diligentissime commendes: quos oratores admonere debebis, ut ea, quæ nobis suorum dominorum nominibus, verbo et in scriptis obtulerunt, omnibus nota faciant, post factam queipsorum oratorum expositionem, tu simul cum eis diligenter apud illos Occidentales instabis, ut et ipsi sese ostendant veros nobiles, et Christi milites, ac suæ fidei, qua nihil habere debent pretiosius, ardentissimos zelatores, in memoriam eisdem reducendo ea quæ nos cum maximis expensis, laboribus et incommodis in dieta Mantuana, communicato solemniter cum omnibus qui aderant consilio, decrevimus, ut Turchum de Europa divino adjutorio fugaremus; unde nostris hujusmodi Occidentalibus instantius persuadere conaberis, aliquo modo deficiant, quando tantum ab Oriente auxilium est oblatum, firmam singulis et certam spem præbendo ex omnibus, quæ Mantuæ promisimus, nos in nullo per Dei gratiam defuturos, imo ultra illa omnia nos facturos.

« Curabis vero diligentissime, ut Occidentales ipsi de iis quæ facere proposuerint, nos per sua scripta certificent: quibus attente vehementerque memorabis quantum sit necessarium subsidia Orientalibus supradictis afferre, priusquam sævissimus ille Turchus eorum animum et conatus habens exploratos, ostensis et illatis incommodis, vi et armis ipsos a bono proposito divertat, sicque proni et cupientissimi in nostra præsidia ii principes ob ostensam nobis fidem et amicitiam patiantur. Et demum nos amisso tali tantoque præsidio, cui vix par inveniri posset, majoribus solito damnis periculisque implicemur. Tu itaque pro solita devotione et obedientia tua hoc sanctum onus libenti subeas animo, ut ad Dei laudem fideliter exequi adnitaris, pro quo apud Deum immortale præmium, et a Sede Apostolica gratiam et benevolentiam consequaris. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLX, id. Januarii, Pontificatus nostri an. III ».

36. Profectos oratores ad Carolum VII Francorum regem refert Monstreletus [1], atque ab eo magnifice habitos: quid vero postulantibus exercitum in Turcas mitti responderit, sibi non exploratum addit. Inde abiere ad Philippum Burgundiæ ducem [1], ad quem extant commendatitiæ Pii litteræ [2] de his oratoribus scriptæ, cultique honorifice elegantem orationem, ipsum ad bellum sacrum suscipiendum adhortantes, habuere, quæ typis cusa est [3], in qua etiam et pollicebantur, Asiaticos reges, si bellum administraret in Turcas, in Jerosolymitano solio illum collocaturos. Præcipua illius pars infra scripta est: « Ecce Magi venerunt ab Oriente ad stellam, quam viderunt in Occidente, non aurum, non thus, non myrrham (quæ caduca sunt) afferentes, sed alia quædam multo majora deferentes, pacem scilicet et unionem cum Occidentalibus denuntiantes, Christianos ad communem fidei nostræ defensionem et amplitudinem exhortantes, et te ad decus, et gloriam, et immortalitem tuæ domus exsuscitantes: ad stellam, inquam, veniunt Occidentalem, hoc est, ad tuam dominationem, quæ cum fidei lumen Christianissimum semper extiterit, tum vero istis diebus tanto splendore effulsit, ad Orientem usque coruscans tum fama pervulgatissima omnium gentium et nationum, cum prædicatione reverendissimi domini patriarchæ, ut Orientales principes (et nationes illuminans) nova consilia inire, novasque res moliri pro amplitudine sanctissimæ fidei Christianæ docuerit, et oratores suos clarissimos lumine ad tuam usque præsentiam augustissimam perduxerit, et (ut speramus) amplissimo lumine universum orbem illustrabit: non enim sine causa aut repentino quodam consilio vel temeritate aliqua ducti hi oratores ab illustrissimis principibus eorum et populo veniunt ad dominationem tuam, sed matura deliberatione et divina dispositione ducuntur: nam quemadmodum Magi illi ab Oriente ad Salvatorem nostrum Deum verum, et auctorem religionis Christianæ pervenerunt, initium ipsius surgentis fidei significantes, sic ex eisdem regionibus principes ad te Dei nostri verum imitatorem, pium, pacificum et religiosum principem, patronum et conservatorem illius sanctissimæ fidei confugiunt, proclamant et invitant, ut pro vetusta consuetudine tua una secum non solum illam tuearis, quæ a Barbaris ignominiose vexatur et laceratur, sed exonerare et amplificare velis, et domum sanctam Jerusalem a fœdissima infidelium servitute liberare, quemadmodum eam superioribus temporibus a religiosis viris coli inhabitarique curavisti: nam licet nonnulli principes Christiani (pace eorum dixerim) regio nomine Jerosolymitano sint insigniti, tu tamen non verbis, sed re illum titulum jam pridem

[1] Monstr. vol. 3. p. 85.

[1] Meyer. l. XVI. — [2] Extant apud Waddin. an. 1460, num. 11. — [3] Ext. apud Æn. Sylv. Ep. CCCLXXX.

tibi attribuisti ac vendicasti, tum aspera contra infideles gerendo bella, tum Christianos homines ibi degentes, ac commorantes opibus annuisque sumptibus sustentando. Sed cum hæc luce meridiana clariora sint, et in ore omnium gentium et nationum versentur, non ero in præsentiarum in his exponendis occupatus.

« Veniam ad sanctam piamque deliberationem principum Orientalium, qui superioribus annis cum propter antiqua odia, quæ inter se exercebant, acerrima gererent bella, tamen auctore et persuasore reverendissimo domino patriarcha, pacem et unionem expetiverunt, fœdus ac ligam omnes inierunt, et tum contra cæteros Christianæ religionis inimicos, tum maxime contra truculentissimum et immanissimum Turcum Constantinopolitanum, Christiani nominis inimicissimum, admirabili quodam consensu conjuraverunt, quem facile se debellaturos hoc tempore pro comperto habent, si modo ex istis Occidentis partibus bellum vel parvum illi moveatur. Cogitantes igitur ipsi principes diu multumque ad quem Occidentis principem pro tanta re peragenda mittere deberent, occurrebat in primis illustrissima dominatio tua, quæ multa pro fide et Christianorum utilitate communi clarissima et sanctissima facinora peregit. Itaque communi omnium utilitate attenta, postquam rem mature inter se examinaverunt, communibusque copiis maximum exercitum comparaverunt, nonnullisque principibus infidelibus, Turco tamen Constantinopolitano inimicissimis, secum adscitis et confœderatis, decreverunt tandem mittere suos oratores cum litteris et nuntiis ad omnes principes Occidentis, sed in primis ad illustrissimam potentissimamque dominationem tuam, tanquam ad auctorem et principem hujus belli felici auspicio gerendi, mandaveruntque ipsis oratoribus, ut primo denuntient tibi, quid isti principes in Oriente perfecerint, deinde te orent et protestentur, ut cum sis sacri baptismatis fonte renatus, et Christi Salvatoris nomine insignitus, et inter Christianos principes maximus et potentissimus, tantæ commoditati tibi divinitus oblatæ deesse nolis : imo ad defendendum et amplificandum Christianum nomen cum summa laude et gloria nominis tui, te promptissimum ac beniguissimum præbeas.

« Hæc, magnanime princeps, oblatio non est profecto contemnenda nec ullo pacto negligenda in tanta præsertim animorum gentium omnium orbis terrarum cupiditate, atque ardore belli suscipiendi contra impiissimos hostes Salvatoris nostri Jesu Christi, et violatores gentium. Verum quia Christianum nomen e terra delere et penitus extinguere omni conatu viribusque nituntur, nec aliud commodius tempus expectare oportet, ecce remotissimæ gentes a nostro climate se offerunt, orant obtestanturque quod nunquam auditum nec lectum superiori tempore ausim affirmare, teipsum eligunt Orientales inter tot principes Occidentis, te omnes principes, te omnes populi et nationes Occiduarum partium sequentur ; te denique omnes Christiani sitibundo pectore, et accincti armis expectant : tantum principio opus est : adeo enim Christianorum omnium animi, quos adivimus, ad hoc justissimum bellum suscipiendum sunt parati atque inflammati, ut si principium aliquod fiet, ingens et incredibilis hominum multitudo confluet ad militandum sub fortissimis signis ac vexillis illustrissimæ dominationis tuæ, etc ». Spopondit illis Burgundus [1] opem operamque suam, modo principatui ab Francorum rege cautum foret, muneribusque egregiis eos ornavit. Reversi autem in Gallias exequiis Caroli Francorum regis interfuere.

37. *Funesta mors Caroli regis, cui succedit Ludovicus Undecimus.* — Funestus vero extitit tanti regis obitus, qui cum multa sapientia, regno amplissimo armorumque potentia floreret, in summam calamitatem cecidit. Conceperat ille maxima in Delphinum sibi immorigerum odia adeo, ut de illo primogenituræ jure exuendo, evehendoque in solium Carolo duce Andegavensi secundo natu consilia agitaverit, eaque de re Pium consuluerit [2], a quo, ne bellorum civilium materia in Galliis præberetur, deterritus est : perculsus vero aliquorum susurris, qui venenum ipsi paratum significaverant, septem dies sine cibo transegisse fertur : quo animadverso, cum jam de salute actum foret, conjunctissimi illum ad cibos capiendos adegere, sed frustra, cum jam vitalia ex inedia exaruissent, clausaque essent, de quo hæc Gobelinus [3] : « Patris dementiam imitatus, veneno se periturum existimans, ab omni cibo abstinuit, nec prægustanti filio credidit, qui alter supererat, nomine Carolus, annos circiter quindecim natus. Adstant amici et consanguinei, pereuntemque fame regem cernentes, multis precibus ut ederet frustra suadebant. Sic rex inedia maceratus, et morbo quodam, quem illi aiunt in gutture provenisse, vita excessit. Rex suo ævo et magnus et memorabilis, cujus in utramque partem admirari fortunam licet ». « Cæterum clausis jam vitalibus mortem certam intuens », inquit Paulus Æmilius, « gratias Deo egit, quod die peccatricis festo e vita hac evocaretur, die enim divæ Magdalenæ festo decessit Magduni Biturigum, ejus sæculi LXI (1) ».

Accepto ejus mortis nuntio Ludovicus filius

[1] Monstr. vol. 3. Meyer. ubi sup. — [2] Belcair. decad. 1. l. I. — [3] Gobel. l. VI.

(1) Vita cessit hoc anno Carolus VII Galliarum rex, post exactos in regno annos novem supra triginta, adjectis mensibus novem. Hujus

ex Belgis in Gallias profectus paternum regnum accepit [1], atque a Jovenello archiepiscopo Rhemis inunctione regia sacratus est. Adfuere in ea celebritate legati Orientalium regum, flagitaruntque ut expeditionem conficeret in Turcas : sed pluribus diebus promissis delusi, re infecta reversi sunt ad Pontificem, a quo non ita, ut antea, honorifice sunt accepti, cum suspicio oborta esset (iniqua, nempe ab iis qui præclara aliorum facinora rodunt injecta, nam veram, non fictitiam legationem extitisse inferius constabit) Ludovicum illum Minoritam insignem esse impostorem, qui adumbratam eam legationem confinxisset, ut auri vim ingentem ac regia munera iis artibus compararet : cui falsæ opinioni vitio suo occasionem Ludovicus ipse dedit, nam et Apostolica imperia in obeunda legatione in Galliis erat transgressus, et plurimum aurum undique eleemosynarum specie abraserat, atque etiam antea in Germania quæstus causa solvendarum legum canonicarum jus sibi arrogarat : quapropter litteræ Apostolicæ, quibus Orientis patriarcha designabatur denegatæ illi fuere : qui tamen Venetiis aliquos episcopos ita circumvenit, ut ab iis sacris patriarchalibus se initiandum curaverit : ob quæ ausa in vincula conjici jussus fuerat ; qua de re certior factus, in fugam una cum suis se contulit.

38. *Trapezuntinum regnum ignaviter occumbit.* — Interea dum levia de bello in Mahometem gerendo verba funduntur, is victrices copias suas ad regna imperiaque exscindenda ducebat. Et quidem in primis Sinopem in suam redegit potestatem, ac solo terrore bellum confecit, ut narrat Pius, recenter gestam rem hoc anno describens [2] : « Ferunt, inquit, Sinopis tyrannum prædivitem esse propter æris metalla, quæ in Sinopica terra effodiuntur : Mahumetes Turcarum imperator thesauris ejus inhians, anno superiore exercitum ad capiendam Sinopem misit, qui turpiter rejectus est ; hoc anno, majoribus copiis terra marique comparatis, ipse per sese urbem invadendam statuit ; sed Ismael loci dominus, non expectato impetu, sese dedit, quamvis legatum ad nos miserit multa pollicitus, si sibi auxilia submitterentur : sed longum est Christianos non modo armare, sed consulturos de sumendis armis congregare. Non miramur si apud obsessum principem plus instans metus, quam spes longinqua, et dubia potuit ».

Capta Sinope universam Paphlagoniam [3] subegit, convertitque in Trapezuntem, imperialem Comnenorum urbem, universos impetus ; quo tempore hæc tradit Pius [1] : « Trapezuntii sub imperatore sunt Christi cultores, qui anno proximo legatum ad nos misit, auxilia contra Turcas orans, quorum arma atque impetum verebatur ; novissime Venetorum litteras accepimus, quæ Turcarum imperatorem in Pontum cum exercitu trajecisse ferebant ; nec dubium faciebant, quin Trapezuntii sese dederint, cum Ilismael Sinopensium dominus, qui diu restiterat, tandem imperata fecisset : nondum vero fama æquata est ». At brevi illa fuit confirmata ; insigni enim ignavia imperator spe incolumitatis ductus deditionem fecit, quem tamen postea Mahometes confictis mendaciis crudeliter sua manu trucidavit ; de quo hæc Phrantzes [2] : « Cerasuntem et Trapezuntem manibus Davidis Comneni regis, et circumjectam regionem universam eripuit, et omnes propemodum dynastas ac principes ibi habitantes, miseros nihilque proficientes, suis toparchiis exuit : quibus discedens, locum ad habitandum Adrianopoli descripsit, ubi etiam Demetrius despota Peloponesi dominus vivebat, cui de vita sustentanda providit, eique et quos secum habebat magnam Ænum, Lemnum, Imbrum, Samothracem in eam rem addixit. Regi autem Trapezuntis Davidi Comneno, oppidis quibusdam attributis, ad Taurum montem domicilium assignavit, quem post modici temporis intervallum, reperta adversus illum causa non vera, facultatibus omnibus spoliavit, ac pugno interfecit ». His consentanea tradunt Calcondyles [3] in Turcica, Bizarrus [4] in Persica, et Bosius [5] in equitum Jerosolymitanorum historia.

39. De ingentibus consequentibus annis inter Usumcassanum et Mahometem gestis prætiis Turcogræcæ [6] historiæ auctor hæc refert : « Tempore quo Joasaphus patriarchatum agebat, sultanus Mehemeta maximo exercitu et validissimo terra marique Trapezuntem invasit, cujus rex erat Davides, Comnenia stirpe oriundus : hic tam subito tantarum copiarum adventu perterritus, cum viribus resistendi destitueretur, se quantumvis invitus submisit ». Et infra : « Ita tantam provinciam absque labore ac prætiis adeptus est, quæ ab Amisunte initium capiens usque ad Iberiæ, hodie Georgianam appellant, fines porrigitur, oppidis, urbibus, hominibus frequens et numerosa ; cives Trapezuntios trifariam partitus est : unam partem ipse sibi ac purpuratis suis in ministros sumpsit,

[1] Monstr. vol. 3. p. 87 et alii ubi sup. — [2] Pius hist. Asiat. c. 55. Phrantz. lib. III. c. 27. Bizar. hist. rer. Persic. lib. IX et alii. — [3] Id. ibid.

[1] Pius hist. Asiat. c. 53. Phrantz. sup. c. 27. Calcondyl l. IX. Bizar. sup. l. IX. Bosius l. VII. — [2] Phrantz. sup. c. 27. — [3] Calcond. de reb. Turc. l. IX. — [4] Bizar. hist. Pers. l. IX. — [5] Bosius hist. equit. Hier. p. 2. l. VII. — [6] Turcogr. l. I. p. 20.

audes ex coævis scriptoribus cumulat Spondanus, qui et adnotat Ludovicum XI ejus filium et successorem, hoc ipso anno die XV August ritu solemni regni coronam ab archiepiscopo Remensi traditam assumpsisse. Statimque in ipso fere regni exordio Pragmaticæ Sanctionis revocatione Pontificem sibi egregie demeruit. Hujus revocationis totam invidiam in episcopum Atrebatensem rejicit auctor querimoniæ de profligata Pragmatica Sanctione, quam in Ms. Codice nactum se Baluzius alicubi testatur. MANSI.

alteram in urbem Constantini colonos deduxit, tertiam illic in patria habitare jussit, non quidem intra urbem, sed extra mœnia. Ipsum regem Trapezuntium, et omnes ejus primores in naves conjectos Constantinopolim deportavit ». Et infra : « Postea bello contra Uzucasanem duxerat is filiam Davidis ex qua tres filios susceperat orto, cum adversus eum sultanus protectionem susciperet, afflictum illum quondam Trapezuntis imperatorem de medio sustulit ». Oppressam vero Trapezum fraude protovestiarii, Christianæ rei proditoris, tradit idem auctor, ac Joasaphum, cognomento Cusam, patriarchatu dejectum a sultano, detonsam illi barbam, ac alteri fissas nares, cum nollent permittere protovestiario ipsi bassæ rogatu, ut superstite uxore aliam duceret, Demetrii Asanis filiam quæ principi Athenarum nupta fuerat. Illum vero dum tesseris luderet infelici morte occupatum periisse, quod triste divinæ vindictæ exemplum in patriarcharum historia repetit : « Ut bassa, inquit, vidit patriarcham, et magnum Ecclesiarcham plane a gerendo illi morem abhorrere, apud sultanum obtinuit, ut patriarchæ barba præcideretur, et magni Ecclesiarchæ nasus ab utroque latere finderetur : ac statim sine mora patriarcham edicto regio e patriarchico throno deduxit, atque inde depulit : Mihi vero (in eodem loco, ubi barbæ desectionem passus fuerat) magna ille voce inquit : Non tantum barbam deseram veritatis causa, ne transgrediar leges meas, atque in pœnas incurram, sed ipsas etiam manus, et pedes atque adeo caput ipsum. Ita patriarcha sede expulsus exiit ». Et infra : « Cæterum turpem amoris sui cupidinem explevit protovestiarius, acceptaque potestate a bassa duxit illam mulierem contra leges adulterio inquinans, legitima uxore sua, et liberis abdicatis, et expulsis prorsus. Verum non diu inultum tantum scelus divinæ vindictæ gladius abire sinit, quo minus ei dignum facto præmium daret, sed brevi et celeriter dedit : quodam enim die sedens ille cum quibusdam primoribus, alea et tesseris ludebat, tunc extendit manum, ut tesseras prehenderet, et jaceret, dumque extendit, continuo moritur horribilem in modum, stridens dentibus. O patientiam Dei se ab irascendo in longius etiam sustinentis! Perlata ad sultanum et bassam subita et terribili illa protovestiarii morte, admiratio eorum animos invasit, et cognoverunt esse justo Dei judicio factam ultionem disciplinæ causa, contristatique sunt ».

40. *Græcorum patriarchæ Simoniaci et indigni.* — Porro in dicti patriarchæ locum suffectus est a Græcis Marcus Hieromonachus cognomento Xylocarabes, qui quartus numero extitit, postremusque patriarcha liberis suffragiis post captam Constantinopolim designatus; nam cæteri pretio dignitatem a Turcarum tyranno coemerunt, ut Turcogræca Monumenta prodidere : « Horum quatuor, inquiunt, hactenus commemoratorum patriarcharum, qui sunt Scholarius, Isidorus Joasaphus, et Xylocarabes, quisque ita creatus fuit, ut omnino nullum sultano donum afferret, sed libere facti sunt, sicut olim sub imperatoribus Romanis : quo tempore imperator munera patriarchis dabat, sicut hoc supra diserte scripsimus ». Addit auctor Xylocarabem dejectum patriarchatu improbitate Trapezuntinorum, qui cum in aula sultani amicorum multitudine gratia florerent, subornarunt clerum muneribus, atque in invidiam vocarunt Xylocarabem, imposita fœda calumnia, quasi vectigalis nomine mille aureos sultano esset pollicitus ad eblandiendum patriarchatum, tum subdit : « Ita convenerunt Trapezuntii proceres et nonnulli alii ampli civitatis homines, aureosque mille corrogatos sultano miserunt cum his verbis : Quia patriarcha majestati tuæ tributum ducatorum mille promisit, ecce damus id et nos, ut patriarcham faciamus nostrum monachum, quia cunctus populus, et una clericorum chorus non ferunt patriarcham Marcum. Rex, ut eam orationem audivit, risit equidem, et diu hæsit cogitabundus, reputans cum animo suo, quanta vis esset invidiæ, quanta stultitia Romanorum, et quam parum in via Dei ambularent; tum respondens dixit : Ita certe est : pollicitus fuit hos mille ducatos patriarcha. Hoc sultanus eo consilio respondit, ut legem novam sanciens initium induceret, quicumque fieret patriarcha principium felicius a munere majestati ipsius dando duceret : at miserandus patriarcha Marcus tale nihil neque dixerat, neque promiserat, sola scilicet calumnia, uti diximus, hoc educendi ipsius e solio causa commenta fuerat. Tunc sultanus, ut aurum illud accepit, dixit : Quoniam igitur iste cuncto populo invisus est, sane dejicite eum, et create illum quem vultis : confestim itaque Marco patriarchatum abrogarunt invito per detestandam injustitiam, eumque inde expulerunt ».

41. Excitatæ inde sunt turbæ, probante Marco se calumniis circumventum : quo animadverso, Dionysius Philippopolis metropolita irrepsit in patriarchatum opera Mariæ reginæ sultani novercæ, aucto honorario vectigali, quod pescecium vocitant : « Interim », inquit Turcogræca historia, « regina Maria quod animo conceperat de Dionysio faciendo, id etiam in opus perduxit : duo namque ducatorum millia in lancem argenteam conjecit. Cum his ad sultanum accessit, eum adoravit, aurum manibus portans : quam ut ille vidit, interrogavit eam : Quid sibi mater mea istud auri cum argentea lance vult ? Respondit hæc : Habeo quemdam monachum mihi proprium, quem quæso mihi per majestatem tuam liceat facere patriarcham.

Accepit sultanus aurum, magnas gratias novercæ suæ egit, quæ tantam ipsi accessionem fecerat. Tunc ei dicit : Fac, mea mater, istud quod vis ; cumque mandatum sultanus misisset, abductus est e throno Symeon, patriarchico honore et dignitate spoliatus ». Potiri tranquillo honore non licuit Dionysio ; accusatus enim, quod circumcisus fuisset a Turcis, et ostenso in synodo præputio, semet abdicavit ; electusque iterum superior Simeon Trapezuntius, qui pescesii, id est, vectigalis patriarchici nomine, duo millia aureorum coactus pendere ; post triennium Raphael Hieromonachus Servius indignissimus indignum trudit.

« Hic aditum in palatium habebat multorum amicitia florens, bassis charus, apud quos cum libere agere posset, adit eos supplex, colloquitur, paciscitur, pollicetur se quotannis illaturum in ærarium palatii regii charatzium, hoc est, tributum duo millia aureorum. De pescescio jam convenerat, quod daretur quando novus fieret patriarcha. Bassæ, postquam hæc audierunt, amicum suum Raphaelem libenter admiserunt, eaque de re ad sultanum retulerunt : qui re audita multum delectatus est statimque Simeonem e patriarchico throno abduci imperavit, quod et factum est ». Quam pravis vero moribus infectus esset novus patriarcha, octavus numero, nomine Raphael Hieromonachus Servius, describit Turcogrææ auctor, sic inquiens : « Erat porro ebrietati et crapulæ multum deditus, imo quotidie per totum anni orbem helluando dies et noctes hujusmodi morum dissolutione traducebat : nullas canonicas horas, nec vespertinas, nec matutinas ipse unquam audiens, quotiescumque aliquis, aut propter necessitatem, et usum spiritualem, aut propter jus dicendum ipsum quærebat, nunquam sobrius erat, sed semper ebrius : quod ut magis credatur, aio, ipso venerando magnæ Parasceves die, quando sanctissimæ passionis Domini nostri Jesu Christi meditationi invigilandum erat, ipsum vino oppletum fuisse : stetisse quidem in throno, verum præ ebrietate consistere non potuisse, sed de manu ejus sceptrum sacrum cecidisse : id humo quidem sustulerunt, eique, cum e somno excitassent, reddiderunt : qua de causa omnibus odio fuit tum consecratis hominibus tum laicis, idque partim propter quotidianam temulentiam, partim propter linguæ ruditatem, Græca enim non callebat, sed tantum Service sciebat ». Et infra : « Cum hoc modo thronum conscendisset, pollicitatione bis mille ducatorum quotannis pro tributo persolvendorum, primus annus elapsus est, et charatzium erat dandum : accersiverunt ergo ipsum bassæ in senatum, postulantes ab eo promissum charatzium ; at iste simplex nec charatzium habebat, nec quemquam qui ipsi succurreret, non clericum, non primarium virum, non de populo ullum. Videntes ergo bassæ se ab ipso delusos esse, conjecerunt miserum in carcerem. Elapsis aliquot diebus petiit sibi facultatem a bassis dari e custodia exeundi ob cogendam a Christianis stipem, si forte ex eleemosynæ collectione posset, quod fisco debebat, persolvere. Paruerunt illi, sed loco indumenti collo et humeris catenam ferream gravem injecerunt, adjuncto Turca, qui eum trahebat et custodiebat. Quocumque igitur catenatus veniebat, mendicabat, et quæ colligebat in cibum ac potum vertebat ; ita misere hanc ærumnosam vitam reliquit ».

In hujus locum subrogatus est Manuel dictus Maximus olim Ecclesiarcha, cui nares fissæ ob legem Christi de conjugio non solvendo in causa protovestiarii Trapezuntii, in quo creando servatos ritus describit Turcogræca historia hisce verbis : « Hunc Ecclesiarcham fecerunt monachum, et pro Manuele Maximum nominaverunt. Tunc ei dederunt minorem significationem, et post vespertinum cantum majorem. Postridie cum liturgia celebraretur toto populo congregato, tum sacri ordinis, tum sæcularis declaravit ipsum Heracleensis patriarcham in Pammacharistæ templo magna frequentia, solemnitate et bono ordine : tum apprehensum in sublimi patriarchatus throno statuit, dato etiam pastorali baculo in manu, musicis interea psalmorum cantu dominum, et sacrorum principem de more celebrantibus : tum ipse benedictionem populo Domini dedit. His ad hunc modum peractis, duxerunt ipsum pontifices, clerici et primores cum decem aureis pescesii causa ad sultanum, cujus ipse manum osculatus illam pecuniam in portam intulit. Deinceps in cujusque anni exitu binorum millium ducatorum charatzium dederunt ».

42. *Ægei maris insulas sui juris Mahometes facit.* — Hæc de misera Græcorum schismaticorum sorte ex ipsorum Monumentis delibanda visa sunt, ut eorum improbitas et calamitas in luce collocetur, qui a Turcarum tyrannis potius quam a Romanis Pontificibus patriarchalis dignitatis auctoramentum petere maluerunt : tunc vero Moschos, qui Constantinopolitani patriarchæ imperio antea obnoxii fuerant, ab iis se divulsisse ex Joannis Basilii magni ducis oratoribus inferius referemus : nunc ad Mahometem II, a quo hi patriarchæ pro libidine præficiebantur Orienti, dejiciebanturque, redeamus, quem propagatis denique in Cappadocia late victoriis, triumphali pompa reversum Constantinopolim, classem in Ægei maris insulas, quæ parebant Christianis, immisisse tradunt [1], ac Lemnum Lesbumque expugnasse, Mitylene urbe prope deleta, et insulanorum multitudinem velut alteram coloniam Constantinopolim abduxisse :

[1] Bizar. hist. Persic. l. IX. Boscus p. 2. l. VII et alii.

Nicolaum vero Catalusium Lesbi principem patricium Genuensem immaniter interemisse, Samothracem etiam insulam a Mahomete antea captam ex litteris Pontificis[1] constat, quibus Joannem Lascarim Rodanquinæ insulæ ducem commendat, ut ad eam e servitute Turcica liberandum stipem conferret. De Lemno porro, Lesbo, Taxo, Nembro, aliisque minoris nominis insulis, quas antea Callistus III Ludovici patriarchæ opera eripuerat Turcis, iterum ab hoste occupatis hæc ad sui excusationem refert Pius[2], cum ob acceptam Ferdinandi contra Gallos causam earum patrocinium intermisisset : « Acquisitæ, inquit, insulæ ad hostes rediere, cum nos intestinis Italiæ motibus, et subditorum seditionibus occupati, longinqua prospicere non possemus, præsertim cum Roma ipsa in periculo esset, non solum baronibus per circuitum, sed aliquibus Romanis civibus res novas molientibus, et Ecclesiasticæ potentiæ insidiantibus ».

13. Potuisse Venetos Lesbon servare contra Turcarum impetus, cum florentissimam classem in mari tenerent, sed dum sua commoda ab aliis Christianorum segregant, sibi conflasse exitium Gobelinus refert[3] : « In Asia, inquit, Turcarum imperator classe Lesbon insulam fama notissimam cepit, freto non magno a Trojano discretam agro : tyrannum insulæ ab origine Genuensem, et qui primi erant apud eum, et omnes Italici generis viros palo suffixit, reliquam turbam in servitutem redegit. Potuissent Veneti periclitantibus opem afferre, quorum classis quatuor, et forsan viginti triremium instructissima prope aderat, qua visa fugissent hostes : sed præfectus injussu senatus Turcis bellum indicere non præsumpsit : nunc et ipsum pœnitet, et senatum, qui maris imperium affectare Turcas non dubitant, et Chio timent, et Rhodo, nec Euboeam servare posse confidunt ». Præter tot insulas et regna adjuncta est Turcico imperio nobilissima peninsula, Peloponesus olim dicta, nunc Morea, de qua hæc Pius in illius historia narrat[4] : « Thomas, quamvis hæreditario jure imperatorem se dicere posset, cujus majores longa serie Græcorum nomini imperaverant, metu tamen Mahumetis eo titulo abstinuit, et cum Callixtus Pontifex maximus in sui Pontificatus initio adversus Turcas invitaret, existimavit Thomas Turcarum imperium proculdubio ruiturum, Mahometique tributum negavit. Cum vero non tam magnifica facta quam verba esse animadvertit, persoluto tributo, et adjectis donis Mahometi reconciliatus est : nunc vero, si vera est fama, per hos dies allata violatæ fidei majorem subire pœnam compulsus, Mahometi prorsus subjectus est, Peloponesus tota Turcarum imperio adjecta ». De Demetrii et Thomæ Palæologorum clade prodit[1] hæc Turcogræca de duobus Palæologis historia : « Cum ad sultanum allatum esset inter Palæologos fratres duos despotas non convenire, sed quotidianas inter eos concertationes esse, nec item tributum, quod convenerat, ab eis pendi, et quod pejus, a Demetrio significari, fratrem Thomam conventis non stare, sed veteres Patras, et Calabrita, quæ ipsius majestati dedita essent, animum ad hunc inclinare, eumque ex ditione fratris prædas agere, cumque his de causis ab eodem Demetrio litteris ad ipsos, et oppida capienda evocaretur, ira ille percitus infestis armis in Peloponesum contendit ». Addit Matthæum Asanem Demetrii sororem illi Corones arcem dedisse, similiterque Demetrium despotam Spartam, et se ipsi commisisse ea lege, ut filiam uxorem duceret, quæ ritu Saracenico desponsa Adrianopolim transmissa est. Cæterum miserum Demetrium, qui socer Mahometis fieri affectarat, ad tantam redactum inopiam, ut ne quidem equum habere Adrianopoli permitteretur, et vix ob Mahometæ bassæ preces supplicium evasisse : de Thoma vero fratre feliciore, qui ad Romani Pontificis sinum perfugit, tradit hæc Turcogræca historia : « Thomas autem adventu regis cognito profugit, et cum uxore, liberis familiaque reliqua Romam perrexit ; benigne exceperunt ipsos Itali, assignatis ad vitam degendam alimentis. Sed non multo post idem rebus humanis exemptus est, relictis inter liberos duabus etiam filiabus : harum una Serviæ regi nupsit, altera principi Russiæ seu Moscoviæ. Habuit et neptem, quam sultanus Mahometa Bosnæ regno, et omni circumjacente regione potitus accepit, occiso ipso etiam rege ». Susceperat Thomas duos filios, quorum minorem natu Manuelem, ait defecisse ad Mahometem, a quo duabus concubinis et totidem famulis donatus est : majorem autem natu Andream in Pontificio asylo magnifice cultum visuri sumus. Cæterum Thomam ex Patracensi urbe secum caput S. Andreæ Apostoli, ut pretiosissimum thesaurum, in Italiam asportasse, refert Gobelinus[2] : « Thomas Palæologus interea Constantini Græcorum imperatoris frater a Turcis imperio dejectus Romam venit, dimisso apud Anconam pretioso B. Andreæ capite, de quo postea suo loco dicemus. Pontifex profugum benigne excepit, misertusque nobilissimi sanguinis mansionem ei in ædibus Sancti-Spiritus non procul a palatio, et in sumptus menstruos trecentos aureos constituit, cardinales ducentos addidere : cui et rosa aurea in die Dominica, quæ inde nomen habet, dono data est, qui honor nobiliori cedit ».

14. *Hortatur Mahometem Pontifex ad amplectendam fidem Christianam et ad respuendum Alcorani fœdam insanamque doctrinam.* — Profe-

[1] Pius l. XII. p. 316. — [2] Pius Asiat. c. 88. — [3] Gobel. l. X. — [4] Histor. de Europ. c. 12.

[1] Turcog. l. I. — [2] Gobel. l. V.

rente ita latius Turcici imperii terminos Mahomete, exciso que Trapezuntino imperio, quod a Comnenis ex ruinis Constantinopolitani, cum a Francis anno MCCIV captum est, excitatum fuerat, steteratque annis ducentis et quinquaginta septem. Pontifex tantis Barbarorum progressibus perculsus educere exercitum in expeditionem adversus Mahometem II decrevit, moreque prædecessorum ipsum monuit, ut Christianorum imperium vastare desineret, atque hortatus est[1] ut Christiana sacra amplecteretur, tumque Orientis imperatorem jure appellatum iri, atque imperium suum latius propagaturum religione quam armis; imo mox Ægyptios, Syros, Arabes, Afros ab illo subactum iri : contemnendos esse eorum susurros, qui aiunt, Baptismo suscepto, illum a Turcis dejectum iri, ac modum quo populos facile in officio contineret edocuit : Constantini et aliorum regum, qui Christo nomen dederant exempla proposuit, necnon ingentem gloriam, quam Turcis ad veram fidem adductis sibi pariturus esset : inanem esse hujus mundi fœlicitatem, ac veram in cœlo, servata lege Evangelica, consectandam : tum mysteria fidei Christianæ exposuit, multa de Trinitate, quam in Deo Turcæ negant, disseruit, Mahumeticæ legis deliramenta detexit : matre enim Albana Christiana natus Mahometes, ut supra diximus, superstitionis Mahumeticæ impietatem suspectam habebat, nullamque legem ipsum coluisse creditus est.

« Pius episcopus, servus servorum Dei, illustri Mahometi principi Turcorum, timorem divini nominis et amorem.

« Scripturi ad te aliqua pro tua salute et gloria, proque communi multarum gentium consolatione et pace, hortamur ut benigne audias verba nostra, nec prius damnes quam judices, nec prius judices, quam singula diligenter intelligas. Accipe quod scribimus in bonam partem, et usque in finem patienter audi. Si bona sunt quæ suademus, amplectere : si mala, respue et in ignem mitte, neque idcirco Epistolam rejicias, quia Christiani hominis est, et ejus Christiani qui cæteris præest : non enim te odio prosequimur, neque tuo insidiamur capiti, quamvis nostræ religionis hostis existas, et armis Christianam urgeas plebem : operibus tuis, non tibi, sumus infensi : diligimus, jubente Domino, inimicos nostros, et pro persecutoribus nostris oramus. Sapientibus et insipientibus debitores sumus, et omnes cupimus fieri salvos, Græcos, Latinos, Judæos, Saracenos, et omnibus optamus bona. Sed scimus vera bona neminem assequi posse, qui extra Evangelium degit, et a Christo Domino nostro est alienus. Noli autem aures claudere aut oculos avertere, cum Christum nominamus, quem Mahometea lex, in qua natus es, et virum sanctum, et prophetam magnum, et Virginis filium, et miraculis clarum dicit. Multa tibi per eum et maxima bona advenient, si ei credideris, et ejus sacris initiari volueris. Ne horrescas hæc, cum principium accipies, sed audienda est tota lex, deinde judicium promendum. Audi quo tendimus : multa tibi et tuis progenitoribus cum Christianis bella fuerunt, multus sanguis effusus, multæ urbes deletæ, sacræ ædes incensæ, raptæ virgines, violatæ matronæ, vastati agri, scelera patrata sunt quæcumque in mentem venire possunt, dum Turcus et Christianus, uter imperet, gladio contendit : tibi, et ut fama et opera ipsa loquuntur, ingens desiderium est Christianos sub jugum mittere, et imperium Latini nominis obtinere, et sunt fortasse, qui hoc facile suadent, et omnia tuis armis pervia dicunt : et alii, tuas vires amplificantes, Christianas attenuant : alii in divisionibus et odiis, quæ gentem nostram excedunt, spem collocant, haud difficile existimantes eos vinci ab exteris posse, qui domi dissident. Nos non ita ignarum te credimus nostrarum rerum, quin scias quanta est Christianæ gentis potentia, quam valida Hispania, quam bellicosa Gallia, quam populosa Germania, quam fortis Britannia, quam audax Polonia, quam strenua Hungaria, quam dives, et animosa, et bellicarum perita rerum Italia : sola Hungaria diu progenitores tuos et teipsum fatigavit : octuagesimum jam annum adversus Hungaros Turcorum signa feruntur, et adhuc circa Savum et Danubium hærent : una te gens tuasque vires agitat : quid facias, si tibi cum Italis, aut Gallis, aut Germanis res fuerit, amplissimis et robustissimis populis ?

45. « Fortasse est, qui dicat, Justinianum imperatorem Constantinopoli sedentem, misso in Italiam Belisario, cum parva manu militum perditam Romam et reliqua loca usque ad Alpes recuperasse, nec te Justiniano minorem esse. Cave ne te fallant adulatores, domestica regum et assidua pestis : facilem principes magna de se loquentibus aurem præstant, atque idcirco sæpe decipiuntur : rarus est qui non se vero majorem credat. Justinianus universæ Græciæ, et Illyrici, et Asiæ, et Lyciæ dominus erat, et Italiam non acquisivit, sed recens perditam recuperavit, et a Gothis, gente barbara, non ab Italis abstulit : nondum amor imperii Romani in mentibus Italis refrixerat, neque ullus erat, qui barbaricum jugum æquo animo ferret : cuncti arma pro imperio et patria magnis animis susceperunt, nec tam Belisarius Italis libertatem restituit, quam Itali suum decus vendicarunt. Tui progenitores nunquam aut possederunt Italiam, aut viderunt, nec tibi jus ullum in ea est : quod si pergas Italiam invadere, senties tibi cum viris bellum esse. Fatemur, res claras tui majores egere, nec tua mi-

[1] Ms. Vallic. sign. num. 91. p. 92, et t. 1. Ep. Pii II. num. 396

nora sunt opera, qui Constantinopolim expugnasti, et Peram e regione Genuensium coloniam, et Peloponesum magna ex parte in deditionem accepisti, et in Rascia, et in Valachia non parum agri adeptus es, et sæpe tuos hostes fudisti, et hoc anno Sinopem vetustam urbem, regis Eupatoris patriam, et ejus tyrannum cepisti, et Trapezunte direpta, incolas ejus et imperatorem in captivitatem abduxisti, et Joannem Cassanum, prælio congredi ausum superasti! magna hæc tibi videntur, nec nos parva esse dicemus. At Julius Cæsar, cum de victoria Pontica triumpharet in curru, quo vehebatur, hæc verba jussit inscribi: VENI, VIDI, VICI: imbelles eas gentes et parvi momenti existimans, quas Pompeius paulo ante domuerat, et tu hac æstate superasti. Alia est Italorum natura, aliæ vires, alia ingenia, alii animi. Nesciunt subesse, qui soliti sunt præesse: et nunc tota Italia armata est, equis et hominibus plena, nec pecunia caret, quæ nervus belli dicitur. Non pugnabis contra fœminas, Italiam, aut Hungariam aut aliam in Occidente provinciam ingressus; ferro hic res geritur, non Asiasticis sudibus, chalybæus thorax pectora tegit, equi simul et homines tecti pugnant, ordines servant, nec vano metu pavent: fortior sit necesse, et manu promptior, et animo præstantior, qui eos loco depellat. Nec Christiana dissidia desiderio tuo conducere putes, aut in his confidas: unientur Christiani omnes si quando te audierint ad interiora Christianitatis accedere: nec tu melius Christianorum paci consulere potes, quam validis et magnis copiis Christianitatem invadens. Cessabunt privata odia ubi publica senserint, et conjunctis viribus adversus communem hostem arma sumentur. Nec tu necesse arbitreris ad propulsandas tuas incursiones, ad comprimendum tuum impetum, tuasque vires elidendas totam Christianitatem uniendam esse, quod fatemur difficile; sed una ex quatuor nationibus satis fuerit superque satis tuas copias profligare: atque ut de aliis taceamus, quamplures esse in tuo palatio arbitramur, qui totam Italiam lustraverunt, et vires et ingenia noscunt; ipsos audi atque interroga, an æquari tuis viribus Italia possit, an vinci tuis armis, an tuo imperio subjici. Plus negotii Romanis fuit Italiam acquirere, quam orbi reliquo fræna imponere.

46. « Dicet aliquis, quod supra tetigimus, intestina odia, quæ nostram gentem exagitant, introitum tibi in Italiam posse præbere, et si unus principum te excludat, alterum inclusurum, daturumque aditum. Sunt divisiones sane, et inimicitiæ, et simultates inter Italos plures et graves, et periculosæ, et utinam non essent! sed nullus est, qui dominum pati non Christianum velit, omnes in fide orthodoxa mori volunt, nulli animus est a religione recedere: non hic invenies, quod tui majores apud Græcos, qui contendentibus de imperio duobus, nunc uni nunc alteri minus potenti auxilia ministravere, donec ambos enervatos et exhaustos ejecere, et sibi principatum arripuere. Aliæ sunt Italiæ potentiæ, alii regum oculi, alia civitatum consilia. Venetorum respublica sapientia dives et auro, Christo devota, ut nostra fert opinio, prius evertetur funditus, quam hostem religionis in Italiam patiatur intrare: atque hæc quidem per sese, quando statuerit, nullis adjuta viribus tuas opes evertet: tantum terra marique potest! An Florentinæ urbis magnificentiam ignoras, et vires, et opes, et quanta erga Jesum reverentia, quantus amor? credisne fieri possit, ut hæc civitas Italiam diversæ religionis hominibus aperiri sinat. Sunt aliæ multæ urbes insignes, multi principes clari et magni. Nihil de regno Siciliæ dicimus, quod armis hac tempestate concutitur, non possumus multa nobis de illo promittere; licet tamen hoc asserere, quod quanquam duo reges de ipso litigent et bello decertent, maluerit tamen uterque regno privari, quam tuis auxiliis victoria potiri; quod si ad te alter confugerit, totius Italiæ in se odia concitabit. In Gallia Cisalpina, quæ et ipsa pars est Italiæ, dux Mediolanensis in armis excellit, et potentia par regibus habetur: nec parvæ sunt ducis Mutinæ vires, aut Januensis qui Liguribus præest. Non contemnendus ducis Sabaudiæ opulentus et validus in Italia principatus. Adest marchio Mantuanus, sunt alii complures urbium domini, quibus nihil potest esse molestius, quam nobilem Italiam vanæ superstionis ritu fœdari. De nostris et Ecclesiæ Romanæ civitatibus, et provinciis tacemus, quando nostram tibi professionem haud ignotam esse confidimus, quibus sola cura est servandæ et amplificandæ fidei Domini nostri Jesu. Hæc si accepisti ab aliis, gaudemus, veritatem enim accepisti: sin minus, hortamur hæc discutias, et verum vestiges, invenies nihil nos esse mentitos. Non folium sybillæ, ut quidam ait, de Evangelii pagina recitamus. Difficile est, atque adeo difficile ut impossibile dici queat, te tua in lege permanentem voti compotem fieri si, ut aiunt, imperium Christianorum desideras.

47. « Dices quamplurimos tibi Christianos subesse, et de reliquis idem speras. Non est par ratio, paucissimi sub tuo imperio Christiani sunt, qui ad veritatem ambulent Evangelii, omnes aliquo sunt errore imbuti, quamvis Christum colant; Armenii, Jacobitæ, Maronetæ, et alia quædam nomina Græca; a Romanæ Ecclesiæ unitate aberrabant, cum tu Constantinopolim invasisti, neque adhuc decretum Florentinum acceperant, et in errore stabant, neque de sancto Spiritu, neque de purgatorio igne consona rectæ fidei sentientes. Pauci fortasse inopes veri Christiani necessitate, non volun-

tate, tibi obediunt. At urbes Italiæ potentissimas non est tuum cogere, validiores sunt, quam tuis queant exercitibus superari. Nosti quæ tibi acciderunt cum Taurinum invasisti, quod nostra ætas Belgradum vocat. Pauci crucesignati innumerabiles tuas copias prostraverunt : non est de Italis speranda victoria, quibus adversa fuit cum Hungaris pugna. Quocirca, ut tandem veniamus quo nostra festinat oratio, et id dicamus, quod ad scribendum compulit, tuamque gloriam et tuam salutem tibi denique ostendamus, adhibe his paucis animum. Si vis inter Christianos tuum imperium propagare, et nomen tuum quam gloriosum efficere, non auro, non armis, non exercitibus, non classibus opus est. Parva res omnium, qui hodie vivunt, maximum, et potentissimum, et clarissimum te reddere potest. Quæris quæ sit ? Non est inventu difficilis, neque procul quærenda, ubique gentium reperitur, id est, aquæ pauxillum, quo baptizeris, et ad Christianorum sacra te conferas, et credas Evangelio.

« Hæc si feceris, non erit in orbe princeps qui te gloria superet, aut æquare potentia valeat. Nos te Græcorum et Orientis imperatorem appellabimus, et quod modo vi occupas, et cum injuria tenes, possidebis jure. Christiani te omnes venerabuntur, et suarum litium judicem facient. Oppressi undique ad te veluti commune patrocinium confugient, ex toto fere orbe ad te provocabitur : multi sponte sua sese tibi subjicient, tribunalia tua sequentur, et tributa præstabunt. Licebit tibi surgentes extinguere tyrannides, juvare bonos, oppugnare malos, nec Romana Ecclesia te arguet recta via vadentem : eadem erit erga te charitas primæ Sedis quæ in cæteros reges, et tanto major quanto eris ipse sublimior. Facile hoc pacto sine sanguine, sine armis, multa poteris nancisci regna. Vladislaus Lituaniæ princeps, Vitoldi frater, cum aspiraret ad regnum Poloniæ, essetque infidelis, ut voti sui compos fieret Christianus effectus est, et regnum obtinuit, cujus nunc filius Casimirus regnat, alter filius, qui etiam apud Hungaros regnavit, in bello contra genitorem tuum gesto superatus occubuit.

« Quid reris de te fiet Christianis initiato sacris? magnus erit ad te concursus et felicitatis genus existimabitur inter subjectos tuos annumerari; quippe, ut arbitramur, si Christianus fuisses, mortuo Ladislao Hungariæ ac Bohemiæ rege, nemo præter te sua regna fuisset adeptus. Sperassent Hungari post diuturna bellorum mala sub tuo regimine pacem, et illos Bohemi secuti fuissent, sed cum esses nostræ religionis hostis, elegerunt Hungari, viri fortes et fidelissimi, religionem potius cum bello retinere, quam ea perdita pacem consequi : quot sunt in Epiro, in Peloponeso, in Macedonia, in reliqua Græcia, in Dalmatia, in insulis Ægæi, Carpatii et Ionii maris, qui tuum imperium non alia de causa refugiunt, nisi quia alienus es a Christi ritu : et hi modo ad nos, modo ad alios recurrunt opemque petunt, extrema omnia subituri, priusquam te circumcisum et alienigenam dominum ferant, et nos eos aliquando argento, aliquando frumento, aliquando rebus aliis sublevamus : quod si baptizatus esses, et nobiscum ambulares in domo Domini cum consensu, nec illi tuum imperium tantopere formidarent, nec nos eis adversus te ferremus opem, sed tuum potius brachium in eos imploraremus, qui jura Ecclesiæ Romanæ nonnunquam usurpant, et contra matrem suam cornua erigunt : et sicut nostri antecessores Stephanus, Hadrianus, Leo adversus Aistulphum et Desiderium, gentis Longobardiæ reges, Pipinum et Carolum Magnum accersiverunt, et liberati de manu tyrannica, imperium a Græcis ad ipsos liberatores transtulerunt, ita et nos in Ecclesiæ necessitatibus tuo patrocinio uteremur, et vicem redderemus accepti beneficii.

« O quanta esset abundantia pacis ! o quanta Christianæ plebis exultatio ! quanta jubilatio in omni terra ! Redirent Augusti tempora, et, quæ poetæ vocant aurea sæcula renovarentur : habitaret pardus cum agno, vitulus cum leone, gladii verterentur in falces, in vomeres ac ligones rediret omne ferrum : excolerentur agri, evellerentur aspera dumeta, terra nitesceret, vici repararentur et urbes, resurgerent templa Deo sacrata, quæ ceciderunt : emergerent qui collapsa monasteria replerent viris religiosis, divinis omnia laudibus personarent. O quanta tibi rediret felicitas, qui ad æterni pastoris ovile cunctas redigeres oves ! quantum te omnes amarent, observarent, extollerent, qui communis omnium pacis et salutis fuisses auctor ! Dicet aliquis hanc pacem, hanc unionem, hanc communem lætitiam haberi posse sub tua lege. Errat qui hoc censet : multos reges, multos populos victos esse oportet, priusquam tuam legem ubique dissemines, nec si unias corpora, unies animos : sciunt Christiani suam legem sanctam esse, et veram, et salutarem, nec dimoveri ab ea possunt, quamvis aliqui aut libidine ducti, aut avaritia tracti, aut voluptate illecti, aut metu mortis attoniti, aut cruciatu superati, nonnunquam circumcidantur, et in tuos ritus concedant, quorum si corda posses inspicere, intelligeres neminem esse, qui libenter consultoque recesserit ab Evangelio.

48. « Ostendimus supra quantum præcellant Christianæ gentis vires, et quam difficile sit tot nationes Christum colentes evincere : non est qui pacem speret sub lege Mahometea, in qua non est salus : difficultates experimentis ipse vides, qui etsi multis Christianis, hisque omnino non veris, imperas, minime tamen eis tuam legem persuadere potes, minus persuade-

bitur veris, quæ non in argumentationibus rationum, sed in solo ferro fundata est. et quæ vincere disputando non sperat, vi vincere tentat. Non sunt Christiani, qui vel bello superari possunt, vel disputationibus decipi, quando et armis excellunt, et rationibus munitissimi sunt, non solum divinæ Scripturæ, sed etiam philosophiæ. Impossibile est sub lege Mahometea unionem fieri : sub Christiana facile fieri potest : et id magna ex parte in tua voluntate consistit : tu unus si annuas, Turci omnes annuent. Nec Syrii, aut Ægyptii, aut Arabes, aut Lybici adversabuntur tecum : quidquid est intra Hellespontum et Euphratem, et quidquid possides in Europa converteretur. Quid faciet baculus Ægyptiorum arundineus, quando Christianum te viderit effectum? quid imbellis Arabs? quid nudus Afer? Omnibus his Æthiopes imminent, presbytero Joanni parentes. qui Christianus est. Non poterunt et illis, et reliquis Christianis obsistere. Nili cursum retinere possunt Æthiopes, et congregatam aquam dimittere, quæ rumpat aggeres, ut totam inundet Ægyptum atque submergat, cum sidus apparet Arcturi. Hispani et Siculi facile Mauritaniam invadent, et Catalani cum Januensibus : scis quantum valeant Occiduæ classes, et quantus est terror, vel Tyriis, vel Alexandrinis, vel cæteris Orientalibus, quando Christianæ triremes ad eos navigant. Tua certe auctoritas, et animi magnitudo, et in bellis felicitas apud omnes admirationi est, qui Mahometem sequuntur legem : quod si te nobis adjunxeris, brevi totus Oriens revertetur ad Christum : una tantum voluntas pacare orbem potest, et ea tua est, si ad Baptismi gratiam se convertat. In te est crudelibus bellis imponere finem, et tantum præstare mortalibus bonum, quantum effari non possumus.

49. « Quæret aliquis, quomodo quiescet orbis, Turcis ad Christum conversis? quando nec ipsi Christiani inter se concordes existunt, et multa per Italiam, Germaniam, Galliam, et reliquas provincias desæviunt bella. Dissidere inter se nostræ gentis homines non negamus, et pluribus in locis ferro contenditur. Divino olim consilio sub Octaviano propter reverentiam Salvatoris, qui tunc secundum carnem natus est, ea pax in orbe fuit, quæ nec antea nec postea visa est. Difficile est et propemodum impossibile quiescere in terris omnia, ubi homines sunt affectibus subjecti reprobis : illum ambitio exagitat, hunc cupiditas trahit, libido alium impellit : multa est inter mortales belli materia, sed non sunt tam atrocia inter Christianos prælia, quam inter Turcas et Christianos. Christianus cum Christiano de agri possessione, de regno, de imperio, de gloria contendit : cum Turco de religione, de libertate, de vita. Inter Christianos, qui bello vincuntur, positis armis, nec vitam, nec libertatem amittunt, et multis etiam patrimonia dimittuntur, principes imperio privantur, inferiores dominum mutant, reliqua tenent.

« In præliis quæ geruntur aut cum Turcis aut cum Saracenis, qui succumbunt, si vitam non amittunt, in servitutem rediguntur, et multi etiam religioni renuntiare coguntur. Hæc acerbissima sunt et immanissima bella, quæ si tollantur, quod in te situm esse monstravimus, pax maxima exorietur, et universalis quies. Non sunt reliqua bella huic comparanda, faciem quodammodo pacis habent et otii; nec illa tam multa erunt quando unus adsit, qui solo nutu compescere possit injurias, qualiter te futurum non ambigimus, si cum tua potentia Christianus efficiaris. Videsne quantum tibi laudis afferet Baptismi lavacrum? quantum cum Christo sublimis et conspicuus redderis? quis prohibet aquam? quid metuis? voces fortasse aulicorum times tuorum, quorum non dubitamus dicturos tibi aliquos, quid cogitas? quid agis? quorsum te tua voluntas trahit? vis baptizari? vis Christianus fieri? nescis quod periculum adis? Omnes te Turci deserent, et ubi existimas fieri magnus, fies nullus, et Turcus natus Turcos deseres : inter Turcos crevisti : Turcorum te manus extulit, Turci Asiam et Græciam gubernant, Turci exercitibus præsunt, qui si vel minimam famam tuæ mutationis acceperint, e vestigio sumptis armis, te dejecto, imperatorem alium substituent; tu nudus et expulsus, si evaseris, apud Christianos mendicabis panem : nam quis Turcus est, quem suæ religionis pœniteat? moriemur omnes, priusquam nostri prophetæ jugum excutiamus.

50. « Non sunt parva, quæ isti objiciunt; adhibenda est et huic parti medela, quam nemo te ipso melius invenerit. Nosti tuos homines et quibus provincias commiseris non ignoras; quanta sit cuique fides, et quis animus non te latet; non fit sine periculo magnum facinus et memorabile : vilia sunt quæ parvo emuntur; diligentia hic et labore opus est, pervestiganda sunt amicorum consilia, noscenda subditorum ingenia, et his utendum est, quos fidos et prudentes videris. Serviunt tibi non pauci ex Christianis nati, qui quamvis circumcisi sunt, non tamen Christi nomen oderunt; his exercitus, his præfecturas credere potes, qui tui sunt amantissimi, et ita regnum ordinare, ut quando velis præsto sint omnes. Tui subditi magna ex parte Græci sunt et Armenii, ut diximus, et Jacobitæ, qui etsi aliquos errores habent, Christiano tamen nomine censentur, nec aliud magis cupiunt, quam te similem eis esse, et illum Deum colere, quem colunt ipsi : sperarent meliori loco esse futuros, qui nunc mancipia quam vilissima sunt, tributa exsolvunt gravia, injuriis afficiuntur quotidianis, ad bellum ducuntur inviti, et inermes cædibus exponuntur, privantur liberis

et uxoribus: miserrima res est, postquam filios educaverunt, eos perdunt, rapiuntur in palatium pueri, circumciduntur, et Mahometis ritibus imbuuntur; vident infelices parentes non modo corpora liberorum, verum animas ire perditum, et angustiati inter tot calamitates plorare non præsumunt, majora mala timentes. Nemo horum te diligit, neque enim natura fert, ut eos amemus, a quibus patimur mala; quod si te Christianum cernerent, mirum in modum diligerent, felicitatem tuam cuperent, et omnibus studiis tuam gloriam quærerent, et filios suos, et seipsos quam libentissimè tibi donarent; magna est horum multitudo, et pro sua religione constantia : quod si prudenter eos tractaveris, nihil tibi de religionè Turcorum verendum erit. Hi medios inter Christianos sese videntes, tuæ potius voluntati consentient, fortunas et dignitates servaturi, quam mortis periculo se subjiciant. Non suademus rem novam aut insuetam, tritum est ; quod ostendimus, multi hoc et magni reges aggressi sunt.

« Apud Francos gentilis et idololatra Christianus effectus est Clodovæus, et simul cum eo regni proceres baptizari non recusarunt. Apud Hungaros Stephanus nostris initiatus sacris omnem illam gentem Christo acquisivit. Apud Visigotos, qui longo tempore in Hispania regnaverunt, et usque in hæc tempora ejusce gentis sanguis imperat, Recaredus Levigildi filius, suadente Leandro Hispalensi episcopo, Arianæ renuntiavit hæresi, et cum omni gente sua Catholicam fidem complexus est. Apud Longobardos Agilulphus suasu conjugis Theodelindæ reliquit idola, et cum omni populo Christianæ sese legi subjecit. Apud Iberos qui sunt in Asia, imperante Constantino majore, rex gentis cum conjuge et omni nobilitate atque plebe ad prædicationem unius captivæ mulieris, relicta idolorum insania, baptizatus est. Sed quid moramur, et non exemplum illud adducimus, quod omnium maximum ? Constantinus ipse imperator ac monarcha viam aperuit, quam tu et tui similes ingredi absque ulla cunctatione possetis. Omnes qui eum præcesserant imperatores, excepto Philippo, gentiles fuere. Jovem, Mercurium, Apollinem, Herculem, et alia quæ sunt monstruosa nomina, tamquam Deos colebant : senatui et omni Romano populo stultitia Christus erat, proponebantur passim edicta, quæ Christianos comprehendi jubebant, nisi sacrificarent idolis, crudelibus modis interfici : nil vilius erat nomine Christiano, infame genus, et maleficium habebatur summum Christo credere ; sub Nerone, sub Domitiano, sub Diocletiano crudelissima in Christianos desæviit persecutio.

« At Constantinus, acceptis imperii fascibus, postquam persuasus est a Silvestro prædecessore nostro in simulachris dæmonia coli, et unum tantum Deum esse cum Patre et Spiritu sancto Christum Jesum, et in Evangelica tantummodo lege salutem inveniri, non est cunctatus Christi fidem amplecti. Non dixit : senatus mihi adversus erit, resistet populus, copiarum duces alienabuntur, imperio dejiciar. Sed alto animo jactans in Deo spem suam legem edidit, qua publice Christum coli jussit, et eam fidem teneri ab omnibus imperio subjectis, quam beati Apostoli Petrus et Paulus Romanis tradidissent, nec propterea sinistri aliquid sibi accidit, sed tum potissimum excellens et gloriosus evasit, cum in vexillis suis crux Domini Jesu apposita resplenduit. Viderat per quietem in aere signum crucis, et vocem audierat dicentem : *In hoc, Constantine, signo vince.* Vidisse post medium diem cum toto exercitu crucem in cœlo radiantem, et legisse hæc verba splendidissimis characteribus expressa : *In hoc vince*, Constantinus ipse et B. Arthemius martyr testantur. (Per quietem vero de labaro præferendo edoctum refert ex Eusebio Baronius [1].) Paruit, vexilla crucis erexit, civilibus bellis finem imposuit, superavit hostes, Barbaros afflixit, imperium ampliavit, pacem subditis dedit, Ecclesias aperuit, concilia sacerdotum celebravit, hæreses eliminavit, lucem quam acceperat ab Evangelio, cunctis gentibus communicavit, magnificus et excelsus super omnes Cæsares inventus, a Græcis et Latinis nostris celebratus : imperavit annos supra triginta ; sedem imperii apud Byzantium, publicis tum privatis ædificiis magnifice constructis, de suo nomine Constantinopolim appellavit, et plenus dierum apud Nicomediam, edito testamento, in quo filios imperii successores reliquit, ut Christianum decet, sacris Ecclesiæ receptis, e vita decessit. Quid erat, quod ille amplius in terra posset optare ? imperio potitus est, omnium maxima vita ei et longa fuit, et parum obnoxia morbis, inimicos humiliatos vidit, et (quod hominibus dulcissimum esse solet) hæredes amplissimæ fortunæ filios dimisit, nec alienum fuerit tantum imperatorem, qui Christianam fidem tantopere ampliaverit, in alio sæculo cum Christo regnare, ut est credere, cui servivit dum hic viveret. Quod si omnibus, qui patriam auxerint, juverint, defenderint, certum est esse in cœlo definitum locum, in quo beati ævo sempiterno fruantur philosophi doctissimi tradiderunt, multo id certius de illis sperandum est, qui pro lege Domini vel servanda, vel augenda summis studiis contenderunt, sicut de Constantino ostensum est, quem sicut in terra felicem fuisse didicimus, ita et in cœlo beatum credimus.

51. « Eadem proculdubio eventura tibi esse confidimus, si nobiscum sapiens Christum colas, et magnum Constantinum imiteris, quem-

[1] Baron. Annal. to. III. an. 312. num. 19 et seq.

admodum Romani cum suo imperatore Christiani sunt effecti, ita et Turci tecum baptizabuntur, eritque tuum regnum super omnia, quæ sunt in orbe, et nomen tuum nulla silebit ætas; Latinæ te litteræ, et Græcæ, et Barbaræ celebrabunt. Nemo inter mortales erit, qui te potentia aut gloria præcedet. Magna sunt hæc, quæ promittimus; majora quæ sequuntur; de regno, de potentia hujus sæculi, de gloria hac humana sumus locuti; caduca hæc et incerta sunt et fluxa; omnes morimur, omnia nata occidunt, et omnia orta senescunt; brevis est humanæ prosperitatis cursus, cito regnum deficit, nulla potentia longa est, gloria quoque clari nominis, quamvis de maximis rebus diu perseveret, finitur tamen aliquando, et cum tempore deficit; nihil est inter mortales non mortale; conterit omnia tempus; esto duret per multa sæcula nomen, quæ dulcedo post obitum laudis? aut damnatus est homo in altera vita, et nihil ei prodest fama, quæ remansit; aut salvatus est, et ea non eget beatitudine donatus æterna, quæ omni ex parte plenissima est. Filios ac nepotes præclara majorum nomina juvant, et nobis quoque dum vivimus dulce est talem hæreditatem posse relinquere, quæ sit posteritati solatium; est id quidem aliquo modo bonum, sed meliora quærenda sunt, et stabilia bona, quæ nostra sint, neque unquam nos deserant. Philosophi, quos Peripateticos vocavit antiquitas, tria bonorum genera posuerunt, et alia esse animi dixerunt, alia corporis, alia externa. Stoici ea dumtaxat bona existimarunt, quæ animum excolerent; hæc facit justitia, prudentia, moderatio, fortitudo, et quæ sunt aliæ in animo dotes: egregiam corporis formam, roboris multitudinem, nobilitatem, clientelas, opes inter bona non acceperunt, quæ neque sunt in potestate nostra, neque possessori felicitatem præstant. Sed neque illi quatuor virtutes, quæ principales existimantur tranquillam homini mentem reddunt, nisi aduniantur aliæ tres, quas theologicas appellant, et in animo sitæ sunt: spes, fides, charitas. Tristis est et in anxietate moratur, et torpet, et angitur, et nihil boni operatur, qui spe futuræ vitæ privatus est. Sine fide impossibile est placere Deo, qui est ultimum hominis bonum, et finis in quem tendimus. Charitas divino amore fervet, curiosa est, animæ nostræ et proximo consulit, quem jubet lex ut tanquam nos ipsos diligamus; si ergo animi bona cupimus, et moralibus virtutibus opus est, et theologicis.

52. « Neque in his ulla est nobis cum tua lege contentio; alia sunt in quibus discrepamus: fatebitur tua lex et vitam æternam in altero sæculo reperiri, et his itineribus ad eam perveniri: dicet fidem necessariam esse, verum non eam fidem, quam nos recipimus: amplectetur, laudabit charitatem, sed alia ejus officia dicet, quam Christianus. Sine spe non posse bene homini esse fatebitur: sed spei finem longe diversum a nostro recipiet, pax erit in nominibus, bellum in rebus. Facessat hæc nunc contentio, et quomodo vera et æterna bona ex fide Christi consequi possis, et animæ tuæ consulere, quæ immortalis est, ostendamus. Etsi enim hujus sæculi, quæ dicuntur, bona concupiscis, et inter mortales magnus videri vis, non tamen animæ tuæ oblitum te credimus, nec ex illorum numero censemus, qui cum Epicuro et aliis quibusdam delirantibus philosophis extingui animam simul cum corpore putaverunt; nec rursum te sine Deo esse censemus, sicut olim de Gallæcis in Hispania traditum est, qui nullum colebant Deum. Et de Pythagora, quem ferunt dicere solitum esse, non liquere sibi an Deus aliquis esset: quæ disputatio adeo impia judicata est, ut ab Atheniensibus auctor ejus ejectus sit, et libri in quibus ea continebantur exusti. Possidonius scripsit, Epicurum nihil de Deo sensisse, sed ea, quæ de Diis locutus est, invidiæ depellendæ causa dixisse. Stultorum hæc assertio, sicut in propheta legimus: *Dixit insipiens in corde suo; non est Deus.* Haud equidem te adeo rudem existimamus, ut cœlum credas rectore carere, et hanc pulcherrimam mundi machinam sine causa emersisse, et omnia fieri fortuito. Sed arbitramur te Deum nostrum confiteri, et in eum credere, qui cœlum creavit et terram, et omnia quæ in eis sunt, et quod quæ creavit non negligit: nec te ignorare censemus incorruptibiles esse animas hominum, et, cum e corporibus nostris migrant, in alias regiones transferri, et bonas læta sortiri loca, et malas ad supplicium rapi: quod non solum in Evangelio nostro scriptum est et in Prophetis, sed tua quoque lex idem docet, quamvis in hoc mundo temporalia, quæ putantur bona, casu quodam fortuito evenire non recte arbitratur. Socrates et Plato et Aristoteles philosophorum principes de mundi regimine, de immortalitate animarum, de Deo eadem crediderunt quæ Christiani, quamvis aliqua novæ legis arcana, quæ nondum edita erant, ignoraverunt. Platonis in Epistolis hæc verba leguntur: « Credendum est autem « semper veteribus sacrisque sermonibus nobis « asserentibus, animam immortalem esse, ju- « dicesque habere, ac pœnas dare maximas, « cum a corpore fuerit separata; » quod intelligendum cum male vixerit.

53. « Non est hic locus apud te examinandus, qui pro tua lege Deum esse intelligis, qui omnia videt et omnia judicat, et animas corporea mole solutas pro suis operibus in alio sæculo vel præmia recepturas, vel supplicia, non dubitas. Quæ cum ita sint, cognoscis stultum terrenis rebus ita aliquem inhærere, ut cœlestia negligat, et dum corpori studet, animam perdat. Breve est omne quod vivimus, etiam si ævum Mathusalem, aut etiam Nestoris annos possimus

attingere : quidquid æternitati comparatur, momentaneum est : quotus hodie reperitur, qui centesimum impleat annum ? *Vita hominis,* ut inquit propheta, *in ipsis septuaginta anni, in potentatibus aliquando ad octuaginta protenditur, ulterius labor et dolor.* Quotus iterum ex eis, qui nascuntur, ad perfectam pervadit ætatem ? quam multi moriuntur infantes ! quot pueros extingunt morbi ! paucissimi juventutem superant. Angustissima est vita hominis et incerta, mille instant in omnes horas pericula, mille mortis fauces vitæ nostræ insidiantur, minima res cursum nostrum interrumpit. Alieno hic arbitrio sumus : vocat nos Deus quando vult, et ubi vult, et cum minime credimus, tum citamur : peremptoria monitio est, nec licet provocare, aut contra niti; parendum est altissimo Domino, et villicationis ratio reddenda. Sapiunt qui ita vitam instituunt, ut vocati alacri animo abeant, et coram judice, qui nihil ignorat, impavidi consistant, in die illa tremenda et amara valde, in qua nil amplius mereri licet, et omnis spes ac metus ex his quæ acta sunt pendet, neque supplicare juvat nec negare. Est igitur de anima curandum, quæ, post hanc vitam, aliam habet vitam, in qua vel dolet, vel gaudet : *Quid prodest homini si universum mundum lucretur,* inquit in Evangelio Dominus, *animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam commutationem dabit homo pro anima sua ?* Hac vivimus, hac sapimus, hac Deo similes sumus, hæc melior pars nostri est, rebus omnibus pretiosior, hæc, dimisso corpore, in alias regiones ingreditur, corpus in terra jacet, et in pulverem convertitur, usque ad ultimum maximumque judicium sensu carebit, tunc vero pro meritis, quæ illi cum anima fuere communia, vel ad gloriam, vel ad pœnam resurget. Quid Nino prodest late per Asiam imperasse ? quid Semiramidi ? quid Dionysio ? quid Herculi ad Indos usque penetrasse ? quid Adanthirso Scythiæ atque Asiæ jugum imposuisse ? quid Osyridi, dimissa Ægypto, per Syriam et Asiam in Thraciam duxisse copias ? quid Agamemnoni Ilium exussisse ? quid Cyro imperium Persarum constituisse ? quid Alexandro Magno illud evertisse, et usque ad Hyspasim in Orientem, et ad Iaxartem fluvium Septentrionem versus arma tulisse ? quid Hannibali Italiam vexasse ? quid Scipionibus Carthaginem delevisse ? quid Pompeio Orientales reges debellasse ? quid Julio Cæsari subacta Gallia Romanum imperium invasisse ? quid Hunnorum regi Attilæ, Pannonia potito, Aquileiam in Italia subvertisse ? quid Tamerlano tot Asiæ Syriæque urbes incendisse ? atque avum tuum prælio superasse ? quid genitori tuo Amurati sæpe de Græcis, sæpe de Hungaris triumphasse ? quid cæteris regibus atque imperatoribus res magnas et claras gessisse prodest, si absque cognitione veri Dei mortui sunt ? et nunc eorum animæ apud inferos cruciantur : laudantur hic, et ardent illic. Quæ sane voluptas in cruciatu esse potest ? quæ dulcedo gloriæ in doloribus ? dura vox est eorum, qui vel in tauro Phalaridis beatitudinem esse dicunt : non bene cohabitant dolor ac voluptas, nec ullus est in felicitate mœror. In cœlo plena felicitas est, apud inferos plena miseria : cum eo ventum est, nihil juvat gloria quæ præcessit et fama sæculi.

54. « Studendum igitur est ut post obitum, qui per omnes horas se infert certus et incertus, animabus nostris bene consulamus : præveniendus est piis operibus dies mortis, et omnes actus nostri ita dirigendi, ut Deo placeamus; ipse est enim finis omnium, et summum bonum, ad quod aspiramus, et ipsa beatitudo, cujus cupiditas omnibus mortalibus inest, quærendum est iter ad eam, id recta fides ostendit, et operatio justitiæ, quia nec justitia sine fide, nec fides sine justitia sufficit : *Justus ex fide vivit ;* ut scriptum est, et sine fide nemo est acceptus Deo. Tua lex (ut aiunt) in sua quemque religione salvari hominem censet, si alioquin caste justeque vivat, nisi Mahometea traditione relicta ad aliam transierit. Dicunt et in tua lege scriptum esse (est enim sibi ipsi sæpe contraria) nulli salutem patere nisi in ea. Nos contra sentimus, et certi sumus viam vitæ soli Christiano, si bene agat, apertam esse ; ait enim Veritas nostra in Evangelio : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvabitur : qui non crediderit, condemnabitur.* Tu ergo, si futurum credis sæculum, si vis fieri salvus, si animæ tuæ bene consultum cupis, ut fidem Romanæ Ecclesiæ, extra quam non est salus, et Baptismum recipias oportet. His duabus clavibus, fide et Baptismo, aperiuntur paradisi portæ, illis tamen qui apposite ad fidem vivunt, nam sine operibus fides mortua est ; Evangelio præbendæ sunt aures et Christi doctrina sequenda, quæ nullum fallit.

« Dicis nolle tuæ legi nostram præponere, aut Mahometem relinquere prophetam magnum. Rogavimus ab initio, ut benigne audires, idem nunc petimus, et nunc maxime attentis auribus et pia mente opus est, et judicio recto, quando ad radicem arboris infructuosæ admovemus securim ; audi seriem rerum, nosce historiam fidei, præbe aures vero, cui perraro est in altis ædibus locus. Callisthenem philosophum, crudelibus modis lacerum, in custodiam rapuit Alexander, qui vera loquens divinum cultum homini denegavit ; et Clitum Philippi laudes commemorantem lancea transfodit. Timent homines exempla, et videntes melius adulatoribus succedere, quam recta monentibus, ad nugas se convertunt, et quæ placeant loquuntur. Antigonus aliquando unus ex successoribus Alexandri, qui regnavit in Asia, inter venandum mutata veste, relictis comitibus, errabundus apud agrestes homines in vili tugurio pernoctavit incogni-

tus; et combibens, de seipso tanquam de altero percunctatus astantes omnia quæ fecerat mala ab eis audivit. Mane quæsitus atque inventus, cum vestem allatam et regium ornatum vidisset: *Date*, inquit, *purpuram, quam ut primum indui, verum de me nisi hac nocte nunquam audivi;* et Augustus mortuo Varo idcirco seipsum supra modum dolere aiebat, quia non esset a quo verum audiret. Ad pauperes philosophos relegata est inquisitio veri, qui propterea sapientiæ amatores vocantur, quia veritati serviunt, et nolunt decipi. Turpe est cuique homini errare, maxime regi, qui, si per seipsum non satis intelligit, prope habeat magistros quos interroget. Tantum placeat audire, ut pudeat, discere quod ignoras. Tria sunt hominum genera, ut inquit Hesiodus, primi et optimi, qui sese per omnia noscunt: his proximi qui recta monentibus auscultant: tertii prorsus damnandi sunt, qui neque ipsi vident, neque videntibus credunt: sed nulla in re periculosius erratur, quam in his quæ pertinent ad fidem, neque utilius invenitur verum. Recte ad Antipatrum de Alexandro scribit Aristoteles monens, ne pro tot exercitibus, victoriisque, et subjugatione orbis terrarum glorietur, sed cogitet quod si quis de Deo recte cognoscat, non minori gloria dignus est, quam ipse pro tantis rebus gestis tantaque potentia, et in ethicis sapientem, inquit, esse amicissimum Deo; sapiens autem nemo existimandus est, qui a recta fide est alienus; in his vero, quæ sunt fidei, neque tuus legifer satis intellexit, neque tu in hanc usque diem satis didicisti.

55. « An vero recta monentem audire et sequi velis, futurus dies ostendet: si vero hæc quæ ad te scribimus audieris, signum erit ad discendum parati: si feceris quæ monemus, eris proculdubio sapiens: nemo sapiens contemnit, nemo odit: nemo est, qui nolit esse sapiens: verum primus sapientiæ gradus est nolle errare, et verum quam libentissime audire, maxime in his rebus, unde homini est salus, sicut est religio, quæ ordinatur ad æternam vitam. Audi ergo verum circa religionem: si non scribimus verum, argue scribentes, et despice tanquam stultos: sed noli falsum dicere, nisi cognoveris falsum esse, et narrabimus brevissime ab initio mundi usque ad obitum Salvatoris Christi nostræ legis arcana: deinde aliqua de tua lege dicemus, eaque conferemus ad invicem, et quantum intersit ostendemus, conabimurque, quantum ex alto dabitur, lucem tibi ostendere, per quam possis ad eam lucem pervenire, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

56. « Cum creasset Deus in principio cœlum et terram, et lucem et solem et lunam, et alia sidera, et plantas, et herbas, et volucres et pisces, et quadrupedum genus inexterminabile, ut scribitur in Genesis principio, ac reptilia ac alia animantia, postremo Adam creavit et insufflavit in eum spiraculum vitæ, et posuit eum in paradiso deliciarum, et fecit adjutorium simile sibi Evam ex costa ejus eductam, et data licentia, qua possent cæteros plantationum degustare fructus, ut abstinerent a planta prudentiæ (scientiæ boni et mali) imperavit; et ambos, cum prævaricati essent, ex paradiso dejecit, atque humanum genus morte damnavit, jussitque laboriosam vitam et ærumnis plenam agere. Ab his propagata creatura rationalis. Quæ cum rursus animo rebelli divinam majestatem contemneret, et in vitia quoque prolaberetur, aquarum diluvio deleta est. Noe cum conjuge et sex aliis animabus in arca salvatus est, et ab his omnes homines, qui modo sunt et post diluvium fuerunt, originem ducunt. Tres filii Noe, Sem, Cham et Japhet, redeuntibus aquis in locum suum, humanam gentem reparaverunt adeo, ut tradatur priusquam Noe moreretur quatuor millia hominum ex suis et filiorum lumbis exivisse, ex quibus etiam iniqui emerserunt. Nimbrotes filius Cham, et qui cum eo, in contumeliam Domini, turrim Babel ædificare cœperunt: in ea divisum est labium universæ terræ, et confusione impeditum opus. Secuta est peccatum pessimum Pentapolitana subversio, et Abraham et Loth inventi religiosi, in semine Abraham benedictæ sunt gentes, et circumcisionis pactum cum eo percussum est: fuit enim justus et placuit Deo in operibus suis cum filium Isaac divino imperio immolare non detrectasset, neque Isaac patris viam deseruit, cui natus est Jacob, qui alio nomine dictus est Israel: et huic duodecim filii fuerunt, a quibus duodecim tribus emanarunt. Is cognito quod Joseph, quem putabat extinctum, magnus et potens esset in Ægypto cum reliquis filiis ad eum migravit: multiplicatum est illic Judæorum semen, et in gentem magnam cum crevissent Israelitæ, surrexisset que rex alius, qui Joseph et opera ejus ignoraret, gravissimis laboribus oppressi sunt, et contumeliis innumerabilibus affecti; et miserante Deo per manus Moysi et Aaron servitutem effugerunt, et sicco vestigio Rubro-Mari trajecto per annos quadraginta cibo cœlesti vitam in deserto egerunt, et circa montem Sinai divinam legem in tabulis lapideis acceperunt. Acquisita est terra promissionis, sed non tota in manu Moysi. Post obitum ejus mirabilia fuerunt opera Josue, et Judicum, inter quos etiam prophetæ claruerunt, viri excellentissimi. Successerunt deinde reges et alii prophetæ in populo Dei, et non sine cœlesti numine conservata est gens Hebræa, et prophetæ quidem interpretati legem salubria tradidere præcepta, virtutem extollentes et vitia effulminantes, et multa per illos scripta sunt divinitus revelata, quæ de futuris notitiam præbuere: non tamen pauca perpessi adversa Judæi, cum legem Domini contemnerent, et in tradi-

tionibus Patrum non permanerent. Cœperunt eos Chaldæi, et in servitutem redegerunt, et nunc Syri, nunc Ægypti in eos arma verterunt : multæ fuerunt eorum tribulationes, multæ calamitates ac miseriæ, sed de omnibus liberavit eos Dominus, cum ad Deum clamaverunt, et tota mente redierunt, quia cor contritum et humiliatum non despicit divina majestas.

57. « Hæc, ut arbitramur, communia tibi nobisque sunt, et in Alcorano Mahometeo magna ex parte continentur. Verax igitur et tuo et nostro judicio lex Judæorum, verax Moyses, et David, et Salomon, et Isaias, et Jeremias, et Ezechiel, et Daniel, veraces omnes prophetæ Domini, vera Judæorum fides, qui ante Christum in lege manserunt, mendaces omnes gentes, quæ coluerunt idola. Notus ante Christum solum in Judæa Deus. Nihil hucusque contendimus : concedis hæc, nisi fallimur, omnia : in his, quæ sequuntur discordia erit. Sed nos in luce ambulamus, neque offendimus ad lapidem pedes nostros, et, ne de cætero tu quoque offendas, magnopere cupimus, et ultra ne decipiaris lumen afferimus. Tu creatura Dei es, et ovis ejus, sed errabunda extra caulas in alienis pascuis, procul ab ovili Dominico lethiferum carpis cibum, et pestifera aleris herba : nos boni pastoris exemplo, qui relictis nonaginta novem ovibus in deserto, unam, quæ aberraverat, secutus est, te quærimus, et in viam salutis optamus reducere. Dolemus te virum excellentem, nobilitate majorum illustrem, gestarum rerum gloria clarum, imperio magno præditum, et pluribus naturæ dotibus eminentem, non incedere in viis Domini, non nosse mandata ejus, non esse in lege sua : compatimur tibi, et tuorum subditorum infelicitatem deploramus, qui tecum pereunt, nec te credimus libenter errare, cujus naturam bonam esse confidimus : ignorantia veri te retinet : tui te parentes et seipsos per ignorantiam decepere, cum progenitoribus laberis, sed timenda est Scriptura quæ ait : *Ignorans ignorabitur*. Quod si cæteris in rebus præcipuam curam, exactam diligentiam, summum studium adhibes, ne quis fallat te, circa religionem potentissime curandum est, ne fallaris : in qua tanto cautiorem te esse oportet, quanto in ea cum majori periculo delinquitur. Cæterarum rerum ignorantia, hæc quæ sunt temporalia, in hoc sæculo adimere potest ; religionis error alterius vitæ bona, id est, animæ felicitatem eripit : quod ne tibi accidat, si nobis aures et fidem præstiteris, facile adjumento erimus.

58. « Audivisti ea, quæ de veteri Testamento diximus : nunc de novo agendum est, in quo plurimum discordamus. Audi quæ subjungimus, sic et tuæ legis tenebras odio habebis, ut speramus, et nostræ lucem amabis. Duo in veteri Testamento vaticinia reperiuntur, quorum alterum illud est, quia *non auferetur sceptrum de Juda, neque dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est*, sive ut Chaldæi dicunt, Messias. Alterum est quod ait : *Cum venerit Sanctus Sanctorum, cessabit unctio vestra*. His vaticiniis prædictum est in adventu Christi Judæos et regnum amissuros esse, et sacerdotium, et sicut et factum est. Regnum quod Judæorum fuerat Idumæi acceperunt ; regnante namque primo Herode Antipatri filio, genere Idumæo, et alienigena, Christus ex Maria virgine natus est, Dei filius, verus Deus, et verus homo, qui sacerdotium Judæorum ad Christianos transtulit, Petro sibi successore relicto, in quem Pontificis maximi potestatem transfudit, neque ulterius apud Judæos pastoralis ovium cura permansit, dicente Domino ad Petrum : *Pasce oves meas* ; pastor ipse bonus et Pontifex magnus Christus pastores deinceps, et pontifices Christianos, non Judæos, esse constituit, quamvis Petrus et alii plures ex Judæis, non amplius Judæi, summum pontificium acceperunt : atque in hunc modum Judaica cessavit unctio, et translatum est sacerdotium, quo facto et lex ipsa translata est, dicente Apostolo, quia : *Translato sacerdotio, necesse est ut legis etiam translatio fiat*. Deus igitur qui multifariam multisque modis olim patribus in prophetis locutus fuerat, novissime per filium suum, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula, allocutus homines novam legem edidit, et nova dedit præcepta, quibus servatis vitam merentur æternam.

59. « In tempore igitur, quod in altissimo Trinitatis concilio æterno fuerat definitum, regnante apud Hebræos Herode, imperante apud Romanos Augusto, quiescente mundo, et adventum Domini mirabili et inaudita prioribus sæculis pace honorante, missus est Gabriel angelus de cœlo, qui Mariæ felicem conceptionem et sacratissimum partum annuntiaret ; sed ante præcursor natus est Joannes, qui pœnitentiam prædicaret, et viam Domino præpararet. Concepit virgo de Spiritu, ut prædixerat angelus, et servata dignitate virginitatis, filium simul et Dominum peperit. Natus est Christus et Salvator octavo kal. Januarias, et in ipsis kalendis circumcisus est, et juxta vocem angelicam Jesus appellatus, qui salutem attulit humano generi. Plurima de infantia Salvatoris scripta sunt ; nec dubium est, quin omnis ætas signis et miraculis plena fuerit ; sed Ecclesiæ nostræ gravitas, et acre judicium ea tantum recipit, quæ certa sunt, apocrypha prætermittit. Duodecimus Salvatoris annus memoriam habet, quia templum ingressus cum legis doctoribus disputavit, et aliqua ex parte splendorem suæ dignitatis ostendit : sed circa trigesimum annum fulgor ille plenus enicuit : tunc enim baptizatus est a Joanne, et Joannem ipse baptizavit, et paterna vox audita est : *Hic est filius*

meus dilectus, in quo mihi complacui. Convertit aquam in vinum, et innumerabilibus coruscavit miraculis. Elegit sibi discipulos, quos vocamus Apostolos, et circumiens regiones, et mentes hominum et corpora sanavit ægrotantium, et faciens ipse quæ docebat, toto triennio prædicavit Evangelium, per Judæam et vicinas provincias beatissima vox ejus intonuit, quæ vita hominum esse deberet ostendit, et præcepta tum vetera innovavit, tum nova prioribus utiliora instituit, abdita et obscura, quæ erant in veteri lege, multa revelavit, et absconsos Prophetarum aperuit sensus, et quæ de se prædicta fuerant, palam exposuit, mysterium sanctæ Trinitatis ostendit, et unitatem in Trinitate monstravit, docens tum Patrem, tum Filium, tum Spiritum sanctum divinis honoribus prosequendum, et hos tres unum esse Deum. Prædixit non modo mortem suam, verum etiam genus mortis, et quod tertia die resurgeret, et quod ascensurus in cœlum rediturus esset in fine sæculi judicare vivos et mortuos. Comprehensus est, sicut ipse voluit, et traditus Pilato præsidi, qui eum neci daret; testes in eum citati sunt, nec inventa est mortis causa, quia peccatum non fecit, nec repertus est dolus in ore ejus. Maximum crimen objecerunt, quia filium Dei se fecit et regem dixit, et propter veritatem occisus est, crucifixus atque sepultus, et juxta verbum suum resurrexit a mortuis, et quadraginta diebus cum discipulis commoratus, cum eos confirmasset et corroborasset, atque in orbem ire jussisset Evangelium disseminaturos, tandem videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum, ascendit ad cœlum, et sedet ad dexteram Dei Patris, et inde venturus est judicare vivos et mortuos, et redditurus unicuique secundum opera sua. Interea Spiritus sanctus ab eo missus omnia suggerit Ecclesiæ, quæ necessaria sunt ad vitam æternam. Hæc nos Christiani firmiter credimus, hæc est fides nostra, quam cunctis gentibus prædicamus et impartiri omnibus cupimus; hæc ab Apostolis et eorum successoribus per fideles manus immutilata et incorrupta ad nos usque delata sunt. Hæc vos Turci, et Saraceni magna ex parte negatis; et si enim Christum ex virgine natum, et sanctum virum, et Dei flatum, et prophetam magnum, et mirabilium operum effectorem, et adhuc viventem confitemini; Deum tamen et Dei Filium esse inficiamini, nec sibi nec sancto Spiritui divinitatem conceditis, et Trinitatem personarum in divinis respuitis, et Christi mortem deridetis, quem translatum et alium sibi similem loco suo interfectum arbitramini : nec ejus adventum in extremo judicio expectatis, et alia non pauca Christianæ legis rejicitis, et plurima creditis quæ apud nostros risu digna videntur et quæ non dimittemus intacta. Et quæ nos credimus non solum ex nova lege, sed ex veteri mutuamur. Vos Mahometi et Alcorano ejus fidem tantummodo adhibetis, et hominem mortuum sine conteste, sine ratione, sine miraculis sequimini : nos vivo credimus, vivit enim vestro testimonio Christus; nos Deo præstamus aures, et signis, et rationibus; sacris ducimur testimoniis. Quod si nos audies, monstrabimus breviter nostræ legis splendidam lucem, et tuæ obscuram caliginem detegemus.

60. « Sed opus est piis et attentis auribus quando fidei sublimitas attingitur, et magni Dei panduntur arcana : sæpe jocis et inanibus fabulis te præsentem adhibuisti, et leviores audivisti narrationes, non est cur hæc gravia contemnas, aut ea nosse recuses, ex quibus tua pendet salus. Non est anima nobilis, cui non insit veritatis amor : non est homo, qui nolit salvus fieri. Audi ergo qui generosus es, audi quæ te salvare possunt. Quid est inter Turcos, et Christianos controversiæ, in quo simul contendimus? quæ dissidii causa? Sane non alius discordiæ fons est,nisi quia circa divinitatem non eadem sapimus. De Patre, de Filio, de Spiritu sancto contendimus, hoc est præcipuum dissidium, quo sublato, facile omnia contemnentur. Attingemus hæc, et, quæ sit inter nos de divinitate dissensio, latius exponemus.

61. « Nos in Deo tres dicimus personas Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, vos unam tantum, quam nec Patrem nec Filium dicitis, sed Deum tantummodo appellatis, et hunc unicum esse dicitis creatorem cœli et terræ, et omnium quæ in eis sunt. Nulla est de unitate contentio, non latent nos verba Moysi dicentis in exordio legis : *Audi, Israel, dominus Deus tuus unus est* : et rursus in lege scriptum est : *Ego sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti : non erunt tibi dii alii præter me.* Et rursus : *Ego sum qui sum, et si quæsierint nomen meum, vade et dic eis: Qui est misit me ad vos.* Et in cantico Exodi dicitur : *Dominus omnipotens nomen ejus.* Quæ testimonia unum esse Deum, et unum Dominum manifeste declarant, et unam potestatem, et unam naturam. Nomen fatemur idem, quod vos : hæc amicitia est atque concordia, nobis unus Deus est : nam Deus naturæ, dominus potestatis nomen est nobis unum. Dicitis principium omnium rerum esse Deum, nos idem affirmamus; in quo igitur dissentimus? Multa sunt, quæ de Deo aliter Christiani dicunt, aliter Saraceni seu Turci; vos Deum corporeum dicitis, nos incorporeum : vos fortuita esse, quæ hic in terra geruntur, arbitramini, nec curare de his Deum, nos gubernare eum qui creavit omnia non dubitamus. Vos Deum Patrem in divinitate negatis; nos Patrem et Filium cognoscimus. Vos Spiritum sanctum ex divina majestate rejicitis; nos ponimus et veneramur. Mittamus alia, hoc aggrediamur, in quo plus ponderis est. Nos Christum Dei filium

dicitis ; vos negatis ; cur negatis? Sane quia nec uxorem habet Deus, ex qua filium procreare posset ; quod si uxor fuerit filiosque genuerit, mundus, qui unius imperio regitur, in plures divisus dominos, diu stare non posset : in unitate concordia est, quæ servat imperia : in pluralitate discordia, quæ maxima regna subvertit. Sed quis tam rudis, tam væcors, tam demens Christianus est, qui generare Deum ex connubio et permixtione fœminæ arbitretur : Non sumus adeo hebetes Christiani, ut tantum nefas admittamus. Saracenis suaderi hoc posset, qui Deo et corpus, et caput, et manus, et cætera membra concedunt. Nos Deum spiritum esse asserimus, incorporeum, immortalem, æternum et incomprehensibilem, qui dum seipsum intelligit, in mente sua Verbum concipit, quod nos Filium Dei esse dicimus, nec aliud est in Deo seipsum nosse atque intelligere, quam Deum esse, nihil etenim in Deo nisi Deus: Deum autem cujus est Verbum nominamus Patrem, et processum ipsius Verbi generationem Filii dicimus.

62. « Nec veritas hæc de Verbo Dei apud Christianos tantum illuxit : gentiles philosophi ante Christi adventum eadem, quæ nos asserimus, nonnulli affirmaverunt, si quidem Platonici in suis libris aperte dixerunt, quod in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, et reliqua ferme omnia comprobant de Verbo Dei, quæ Joannes in Evangelio suo tradit usque ad incarnationem Verbi, quam ignorant ; quia nondum natus erat Christus, et alta legis mysteria absconderat Deus a sapientibus hujus sæculi, quæ revelavit parvulis. Quod igitur Platonici Verbum Dei nominant, et Deum esse dicunt, nos Filium vocamus ex Deo genitum, et Deum esse fatemur, nec ruinam mundi ex Filii generatione timemus, quandoquidem unus duntaxat Filius est : Pater et Filius unum sunt, una potestas, una voluntas, una majestas, nec Verbum conceptum ab intellectu concipiente discordat.

63. « Obscura hæc videbuntur : at si voles, præsto erunt, qui lumen afferant, et apertissima omnia reddant. Tu solem hunc corporeum cernis, qui noctem abiens efficit, rediens hic a seipso lucis producit radios : hæc productio generatio quædam est in sole, et radii filii solis non inconvenienter vocantur : quæ similitudo quamvis multifarie est inepta [nam solis plures sæpe videmus radios, et Deo unicus Filius] in eo tamen convenit, quia una est solis et radiorum substantia, et una est Patris et Filii divinitas atque essentia, quamvis comparatio corporalium rerum nulla satis cum divinis æquiparari potest. Sed accipe testimonia, et quæ ratione non capis, cede auctoritati. Vetus Testamentum et Judæis et Christianis et Saracenis commune est : *Eructavit*, inquit David ex persona Dei, *cor meum verbum bonum;* hoc est quod Dei Filium dicimus, et unigenitum Patris æterni, non ex carnali conjugio aut humano complexu, sed ex corde Dei, hoc est, ex intellectu productum asserimus ; et rursus : *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Hodie dicit, quia Deo nec heri præterit, nec cras imminet, sed hodie semper adest, cui præsentia sunt omnia. Iterum; *Ante luciferum*, inquit, *genui te.* Ut intelligas quia non loquitur de Salomone David, sed Deus Pater de Filio Deo, quia ante Luciferum nemo fuit, etenim in libro Sapientiæ legimus Sapientiam, quæ Dei filius est, dicentem : *Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram : ante montes et colles ego parturiebar;* nunquam enim Pater sine Filio fuit, nec sine Patre Filius. Et hoc est, quod in Evangelio inquit Joannes : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Quæ mysteria profunda et alta cum non intelligeret Arius, nec Mahometes comprehenderet, negare maluit Dei veritatem, quam suam ignorantiam confiteri et suas ineptias imprudenter ingerere, quam aliorum sapientiam humiliter discere. Stulta hæc et damnosa pertinacia est; Deo enim et prophetis oportet credere, et si quid est cujus rationem non capimus, debemus cum Paulo dicere : *O altitudo divitiarum scientiæ et sapientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!*

« Fatentur jurisconsulti non omnium, quæ a majoribus suis instituta sunt, rationem reddi posse, et tamen legi parendum esse, qui sine causa condita non fuit : quanto minus arcana Dei licet agnoscere : plurimæ sunt occultæ causæ, ad quas nulla potuit curiositas hominum pervenire : sicut oculi noctuæ ad solem, ita et noster intuitus ad ea quæ sunt divinitatis. Non est ergo mirandum si neque generationem Filii, neque Spiritus sancti processionem neque Trinitatem in divinitate intellexit carnalis homo, vel Arius, vel Mahometes : sed illud in eis damnabile ac detestabile fuit, quod sacræ Scripturæ divinisque testimoniis non acquieverunt? Nam quid opus est argumentis, ubi Deus ipse loquitur ?

64. « De Pythagoræis traditum est, quod in disputando soliti erant dicere : IPSE DIXIT ; ipse autem erat Pythagoras, tanquam ejus auctoritati non liceret adversari, quanto minus Deo, qui verax est, et omnis homo mendax ? Sed negabis hæc esse Dei, quæ asserimus, testimonia. De his posterius disseremus : nunc de Spiritu sancto agendum est, cui tua lex divinos honores abrogat : non est hujusmodi erroris Mahometes inventor : Arii et Macedonii hæc olim dementia, sed eorum virus apud Ægyptios et Arabes aliquando latuit, et postremo auctore Mahomete et magistro ejus Sergio, late diffusum est. Ne

movearis dum vera loquimur : cave ne sequaris cæcos : disce Spiritum sanctum esse Deum, et tertiam in Trinitate personam.

« Diximus paulo ante, Deum Patrem, dum se cognoscit, Verbum concipere, et Filium gignere ; nunc quod sequitur adjicimus, cognitioni adnexam esse appetitivam quamdam operationem, cujus principium voluntas est : inter operationes vero, quas voluntas producit, præcipua est amare. Adhibe hic aures et mentem erige, in Deo perfectam et absolutam fateri cognitionem oportet, et amorem pari modo, cujus processus per appetitivam operationem exprimitur, sicut et Verbi generatio per intellectivam ; et alia est operatio quæ intelligit, alia quæ appetit : intellectiva ex his completur, quæ sunt quodammodo in ipso intelligente, nam sicut sensibilia in sensu, ita intelligibilia in intellectu dicimus esse : appetitiva autem complementum accipit secundum quemdam ordinem vel motum ad eas res, quæ objiciuntur appetitui, et occultum quoddam principium sui motus habet ; ea vero, quæ a principio feruntur arcano, spiritus nomen acceperunt, namque et ventos spiritus dicimus, et in Scripturis procellarum spiritus appellantur, quia non apparet afflationis spiritus initium ; respirationem etiam et arteriarum motum, ab intrinsecco et occulto principio manantem, vocamus spiritum, atque hoc modo, congruenti quadam similitudine, quantum divina humanis verbis declarari possunt, divinus ipse amor a Patre Filioque procedens Spiritus dictus est. In nobis duplici ex causa procedit amor, aliquando ex corporea et materiali natura, et is plerumque immundus est, et menti noxius : aliquando ex ipsa proprietate spiritualis naturæ, cum bona intelligibilia et rationi convenientia adamamus : et hic purus est amor, et laudabilis, et animæ salutaris.

« In Deo corporalis amor seu materialis locum non habet, sed ille tantum reperitur, qui simplex est et nitidissimus, et purissimus, quem Spiritum sanctum appellamus, nec nos intellectuali sancto amore quidquam prosequimur, nisi quod intellectu concipimus : conceptio autem, ut diximus, quæ fit intellectu, verbum est, atque ita necesse est amorem ex verbo oriri. Amat enim Deus, quod de seipso intelligit, id est, Verbum, quod concipit intelligendo ; Verbum autem Dei dicimus Filium Dei, qui et ipse Patrem novit et amat, atque ita fit, ut amor ipse, cui sanctus Spiritus est nomen, ex Patre Filioque procedit, fitque cum Patre et Filio pariter Deus : nam sicut divinam intelligere essentiam divinitatis est, ita et amare : et sicut Deus se semper intelligit, ita et se semper amat, et omnia amat, suam honestatem dum amat : rursusque sicut Deus Filius, qui est Verbum Dei in natura divina subsistens Patri coæternus, perfectus et unus Deus est : ita et Spiritus sanctus Deus est, Patri et Filio coæqualis et coæternus. Et quia omne quod subsistit in natura intelligibili apud nos persona dicitur, apud Græcos hypostasis, consequens est, ut tres personas in divinitate ponamus, quia tres sunt subsistentes Pater, et Verbum, et Spiritus sanctus, neque personas dicimus esse per essentiam diversas, sed per solas relationes distinctas, quæ ex processione Verbi et amoris proveniunt.

65. « Atque in hunc modum Christiana religio divinitus illustrata distinctas tres personas confitetur in divinis, non tres Deos, sicut Mahometes falso opinatus est ; sed Patrem, et Filium et Spiritum sanctum esse ab æterno Deum asserimus, nec tamen ipsum Patrem qui Filius est, nec Filium qui Pater est, nec Spiritum sanctum qui Pater est, aut Filius : una est enim Patris, et Filii et Spiritus sancti essentia, in qua non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus sanctus, quamvis in personis alium Patrem, alium Filium, alium Spiritum sanctum, divina docente auctoritate, dicamus. Nec similitudo in his, quæ creata sunt, summæ deest Trinitati : *Invisibilia Dei,* sicut Apostolus ait, *per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur ; sempiterna quoque ejus virtus ac divinitas ;* relucet quippe in anima nostra quædam divinæ Trinitatis imago : est enim anima nostra substantia quædam incorporea et ratione prædita, et actus quidam sive forma organici corporis, quæ, dum corpus movet et regit, sui meminit, se intelligit et se diligit : quibus in rebus quædam apparet trinitas memoriæ, intelligentiæ, et amoris, et tria hæc ad seipsa referuntur, quia non est amor sine memoria, nec memoria sine notitia ; nam quis meminit aut amat quod nescit ? inseparabilia sunt hæc a semetipsis, et tamen quodlibet eorum et simul omnia una essentia sunt, et una vita in anima una. Differunt quia memoria non est intelligentia, vel voluntas : nec intelligentia voluntas, sive amor. Quod si diligenter inspicias, invenies summæ illius Trinitatis atque unitatis vestigium, et imaginem quamdam, quamvis imparem ; quicumque enim sempiternam et incommutabilem naturam per memoriam reminiscitur, intuetur per intelligentiam, amplectitur per dilectionem, profecto reperit in seipso summæ Trinitatis imaginem, non tamen omnino similem, sed qualemcumque, ita ut in similitudine magna inveniatur dissimilitudo : etsi enim homo meminit, intelligit et diligit, non tamen memoria est, nec intelligentia, nec dilectio, sed sunt hæc in eo, et in una substantia ; non sicut accidentia in subjectis, quæ possunt abesse, sed substantialiter existunt in anima ; et unus homo est, qui habet hæc tria, non ipse est hæc tria : in simplici vero natura, quæ Deus est, quamvis unus sit Deus, tres tamen personæ sunt, ut dictum est, et ipse Deus est et tres personæ, sed illud satis ad rem

nostram est, quia tria hæc aliquo modo unum sunt.

66. « Reperitur et sub aliis nominibus, et alio modo in nostra natura illius summæ et ineffabilis Trinitatis imago. Nam mens et notitia ejus, et amor sunt tria quædam : mens enim novit se, et amat se, nec amare se potest nisi etiam noverit se, duo quædam sunt mens et notitia ejus, duo enim sunt mens et amor ejus : cum se novit mens et se amat, manet Trinitas, scilicet mens, amor et notitia : et hæc tria, quamvis distincta invicem sint, unum tamen esse dicuntur, quia in anima substantialiter existunt : et est ipsa mens quasi parens : et notitia ejus quasi proles ejus : mens enim cum se cognoscit notitiam sui gignit, et est sola parens suæ notitiæ : tertius est amor, qui de ipsa mente et notitia procedit, dum mens cognoscens se, diligit se, non enim posset se diligere, nisi cognosceret, amat enim placitam prolem notitiam suam, et ita amor quidam complexus est parentis et prolis : nec minor est amor parente et prole, id est, mente et notitia, cum tantum se diligat mens, quantum se novit et quanta est. Considerat hæc rationalis homo, et videns tria in una essentia concurrere, extendit se ad contemplationem Creatoris, et intelligit unitatem in Trinitate, et Trinitatem in unitate, et unum Deum colit, unam essentiam, et unum principium, sicut et patriarchæ et prophetæ atque Apostoli tradiderunt.

67. « Sed audiamus tandem ipsos, et divinæ legis auctoritatem, et testimonia in medium afferamus, sine quibus omnis est vana argumentatio. Deum Patrem omnes sacræ litteræ confitentur, et Dei nomen paternitatem ad omnia refert, et si Filium dicimus, non possumus Patrem negare. De Filio adducta sunt testimonia legis. Ergo et Pater ostensus est, sicut et Salvator ait : *Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum.* Nunc de Spiritu sancto quod cœpimus, prosequendum est. In Genesi legimus quia : *Spiritus Domini ferebatur super aquas;* quis tunc Dominus nisi Deus fuit? et cujus Spiritus nisi Dei? et quomodo Dei Spiritus nisi Deus? Deus est quidquid Dei est, nec aliud illi immixtum est, incompositus est, simplex est, et purus Deus. In Job scriptum est : *Spiritus Domini fecit me, et spiraculum omnipotentis Dei vivificat me.* Dei sunt hæc opera, non hominis, quis fecit hominem nisi Deus? aut vivificavit hominem nisi Deus? Est igitur Spiritus Domini, propter quod dictum est in Psalmo : *Spiritus Domini replevit orbem terrarum : et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis.* Quis Spiritus nisi Deus, cui cœlum sedes est, et terra scabellum pedibus ejus? et apud poetas :

Deum namque ire per omnes,
Et terras tractusque maris cœlumque profundum ;

traditum est. Et rursus :

Estne Dei sedes nisi terra, et pontus, et aer,
Et cœlum, et virtus?

Propter quod recte inquit David : *Quo ibo a Spiritu tuo*, ostendens non esse locum, in quo possit fugere Spiritum Domini, qui est ubique : esse autem ubique, implere et continere mundum soli Deo tributum est. Deus igitur sanctus Spiritus est, qui hæc peragit, et futura prænoscit, et prædicit sicut scriptum est : *Responsum accepit Simeon a Spiritu sancto, quia non moreretur nisi videret Christum Domini;* non est cur Deum negemus, qui Dei efficit opera, non igitur solus Pater Deus est, neque solus Filius, sed Spiritus sanctus cum Patre simul et Filio Deus est, quia non adversatur rationi Trinitas personarum in unitate divinitatis, quemadmodum superius ostensum est.

« Sed jam Trinitatem ipsam e sacris Codicibus demonstremus, et Mosen ante omnes audiamus, cujus hæc sunt verba in capite libri, quem Genesim nostri vocant : *In principio creavit Deus cœlum et terram; terra autem erat inanis et vacua, et Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Tria commemorat, Deum, principium, et spiritum ; ideo in Deo Patrem intelligimus, in principio Filium, in spiritu Domini Spiritum sanctum, et accipitur hoc in loco principium pro Filio, sicut in Psalmis de suo Filio dicit Deus : *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te :* atque ita in exordio nascentis mundi Trinitas ipsa in divinis personis adducitur. Hic, si placeret, interseri posset de Heloim secundum Hieronymum ad Marcellam. Tentans diabolus primos parentes interposito serpente, et suadens ut edant de ligno prohibito : *Eritis*, inquit, *sicut dii, scientes bonum et malum;* quod perinde accipiendum, ac si diceret, eritis sicut divinæ personæ, quibus ignotum est nihil. Et cum ejecit Adam de paradiso, inquit Dominus : *Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis.* Quibus nobis? Patri scilicet, Filio et Spiritui sancto : sed manifestius eadem Trinitas ostenditur cum dicitur : *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram;* cum ait FACIAMUS AD NOSTRAM, plures personas inducit; cum dicit IMAGINEM, unitatem divinitatis ostendit; nec solitarius est, cum dicit : FACIAMUS, neque alieno a se loquitur qui, NOSTRAM, ait. Duo sunt pluralia verba : FACIAMUS et NOSTRAM, ut videatur Pater cum Filio, et Spiritu sancto miscere sermonem, quem non sono vocis, sed intellectu : quæ singularia sunt, quia unus est Deus, et una expressa est divinitatis essentia. Dixerat : *Creavit Deus cœlum et terram;* mox subjungitur : *Faciamus* et *nostram*, ut pluralitas in personis intelligatur. Idem Psalmista canit regius dum ait : *Verbo Domini cœli firmati*

sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. Quid manifestius dici potest? in conditione cœlorum tres personæ concurrunt : Dominus, Verbum, et Spiritus, Dominus Patrem exprimit, in Verbo Filium accipimus, in Spiritu oris ejus Spiritum illum, quem sanctum vocamus : et rursus propheta, ut Trinitatem personarum in divinitate cognoscas, ter Deum invocat in benedictione : *Benedicat nos*, inquit, *Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terræ.* Trina Dei confessio Trinitatem exprimit personarum, et cum subditur, *metuant eum omnes fines terræ,* unitas aperitur divinitatis. In Psalmo quoque XLIV multum expresse Trinitatem innuit cum dicit Filio : *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi;* et postea subdit : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus*, id est, Pater et Spiritus sanctus, et cum sequitur, *præ participibus tuis*, mysterium incarnationis aperit, de quo suo loco prosequemur. Isaias in visione sua clamantia introducit Seraphin : *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth;* ter *Sanctus* ad tres personas refertur, et semel Dominus, et semel Deus dicitur, quia unus est Dominus, unus est Deus. Et rursus idem vates ex persona Christi loquitur, et dicit : *Dominus meus misit, et spiritus ejus Dominus meus,* inquit, id est, Pater misit me, scilicet Filium, et *Spiritus ejus*, qui est Spiritus sanctus. Quis hic non intelligit Trinitatem ?

« Non latuit Prophetas hoc mysterium. Possunt et alia plura hujusmodi testimonia ex veteri Testamento afferri, quæ Trinitatem plane ostendunt; clarius tamen locutus est in Evangelio Dominus, qui cum in orbem mitteret discipulos : *Euntes*, inquit, *docete omnes gentes, et baptizate eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, tres nominavit personas : in NOMINE dixit, non in NOMINIBUS, ut essentiæ unitatem in personarum trinitate monstraret. Et Joannes Evangelista, qui de pectore Domini veritatem hausit, in Epistola sua inquit : *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt.* Et Apostolus Paulus : *Misit*, inquit, *Spiritum Filii sui in corda vestra.* Et alibi : *Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum habitat in vobis.* Et iterum : *Ex ipso*, inquit, *et per ipsum, et in ipso sunt omnia : ipsi honor et gloria;* EX IPSO dicit propter Patrem, et PER IPSUM propter Filium, IN IPSO propter Spiritum sanctum : non dicit ex ipsis, aut per ipsos, sive in ipsis, sed IPSI honor et gloria, inquit, ut Trinitatem simul et unitatem cognosceremus ; atque his testimoniis et auctoritatibus illuminata est desuper Christiana religio ; summa enim fiducia confitetur et prædicat unum esse Deum, qui est causa causarum, principium et finis omnium rerum, et omnis auctor creaturæ, summum bonum et nihilominus tres personas in Deo recognoscit, et Trinitatem in unitate veneratur, cui qui adversatur salutis expertem se reddet, et ambulat in tenebris et veritas non est in eo. Tu vero, si sapias, de tenebris emerges, et candida luce perfusus, sacratissimam Trinitatem, et cognoscendo coles, et colendo cognosces, nec adversaberis sacrosancto Evangelio, in quo legitur : *Verbum caro factum est.*

68. « Negat tuus legifer incarnationem Verbi : « Nam cur, inquit, factus est Deus homo, et in « ligno crucis passus, qui alio modo humanum « genus redimere poterat? » Negat tua lex Christi necem, et alium suo loco interfectum existimat, nec Deum incarnatum cognoscit, neque crucifixum, aut mortuum. Nos utrumque prædicamus, quia factus est homo Deus, et passus est, et propter salutem hominis hæc facta esse testamur ; ait enim de se ipso Dominus : *Venit Filius hominis salvare, quod perierat.* Constabat primi parentis errato omnes homines culpa teneri, clausa erat paradisi porta, nec mortalibus patebat in cœlum aditus : decebat summam Dei bonitatem hominem, qui ceciderat, reparare, nec miserum esse perpetuo sinere, qui ad beatitudinem perfruendam creatus fuerat : sed obstabat justitia Dei, quæ pro peccato satisfactionem exigebat : dignus erat infinita pœna qui majestatem offenderat infinitam, nec homo tanti erat, ut infinitam posset redimere culpam : stabat hinc divina justitia ultionem petens, illinc divina bonitas miserandum esse contendens, audienda fuit utraque vox, quia *universæ viæ Domini misericordia et veritas.* Quare etsi poterat Deus aliter humanæ imbecillitati consulere, est enim omnipotens; hic tamen convenientissimus fuit modus, quem elegit, ut assumpta humana natura, ipse pœnas solveret. Factus est Deus homo, ut homo fieret Deus : *Veritas de terra orta est, et justitia de cœlo prospexit;* conjuncta est humanitas divinitati, ut acciperet de plenitudine bonitatis, quod suæ defectum suppleret infirmitatis. Fuit hic modus salvandi humani generis divinæ bonitati conveniens : satisfactum est justitiæ simul et misericordiæ : satisfactum est amori et odio; placuit hoc divinæ potentiæ, quæ omnem defectum nostrum sua virtute superat : placuit et sapientiæ, quæ nihil frustra, nihil non decenter ac convenientissime facit, et licet necessitate absoluta, qua necessarium dicimus, sine quo aliud esse non potest, incarnatio Verbi necessaria non fuit; eo tamen modo, quo necessarium accipitur, in quo convenientius et congruentius pervenitur ad finem, dicere non pudet ad reparationem hominis incarnationem Filii Dei necessariam fuisse : *Ego sum Deus, ego sum Dominus, et non est absque me Salvator;* ex persona Christi, inquit Isaias, quia non poterat homo salvare seipsum, et necessarium fuit, ut homo fieret Deus, et Deus homo salvaret hominem : propter quod pulcherrime, et ad propositum aptissime innuit ex nostris prædecessoribus unus in hunc modum de mysterio divinæ incar-

nationis : « Suscipitur a majestate humilitas, a « virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas, et « ad pendendum conditionis naturæ debitum, « natura inviolabilis est unita passibili, Deusque « verus, et homo verus in unitate temperatur, ut « quod nostris remediis congruebat, unus atque « idem hominum Deique mediator et mori ex « uno et resurgere posset ex altero ; nisi enim « esset verus Deus, non afferret remedium, nisi « esset verus homo, non præberet exemplum ». Intelligis quam convenienter Filius Dei carnem assumpserit ut Deus, et mortem obiret ut homo.

69. « Sed quæris testimonia antiquæ legis ? non negabimus, præsto sunt : *Ecce*, inquit Isaias, *Virgo concipiet et pariet filium et vocabitur nomen ejus Emmanuel*, quod interpretatur, *nobiscum Deus ;* quomodo nobiscum Deus nisi quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ?* et iterum ejusdem prophetæ verba sunt : *Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus : et vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius , Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis.* An non sic mysterium incarnationis plane ostenditur, et quæ tunc futura erant tamquam præterita manifestantur ? *Puer*, inquit, *natus est nobis*, quia natus est in humana parvitate, *et datus est Filius*, quemadmodum Joannes ait : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*, datus est Christus ex divinitate, natus ex humanitate , natus ex Virgine, *cujus imperium super humerum ejus.* Quod est imperium Christi, nisi lignum crucis, in quo pependit ? mundum vicit , æreas potestates debellavit, et subacto triumphatoque diabolo , in regnum suum potenter intravit : *Oportuit* enim *Christum pati, et sic intrare in gloriam suam ;* ut habetur in Evangelio Lucæ. Imperium igitur super humerum ejus fuit, quia crucem suam suis gestavit humeris, quamvis eo fatigato Simon Cyreneus angariatus sit eam tollere. Dicitur admirabilis propter signa et prodigia quæ fecit, lumen cæcis , auditum surdis, claudis ambulationem, debilibus fortitudinem, et mortuis vitam restituens. Consiliarius appellatur propter Evanlica consilia quæ adjecit antiquæ legi. Deus asseritur, ne putares purum hominem natum, nam Deus humanæ naturæ conjunctus est. Fortis, quia spoliavit infernum, et portas æreas confregit, et vectes ferreos dissipavit. Pater futuri sæculi , quia cœlum aperuit electis , et regnum homini præparavit æternum post hanc vitam in cœlesti Jerusalem. Princeps pacis , quia nato Christo, clausum est apud Romanos templum Jani, et mira pax est orta, et *Gloria in excelsis Deo*, cantaverunt angeli, *et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, unde dicit et alio loco idem Isaias incarnationem Verbi : *Dominus judex noster, Dominus legifer noster : Dominus rex noster ipse veniet, et salvabit nos*, quod perinde accipiendum est ac si dicat carnem accipiet, et mortem pro nobis subibit. Et rursus : *Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel.* Salvator absconditus inquit, quia in carne latuit Salvator Israel, quia sua morte nostram mortem redemit, et ne putes temporalem esse salutem, salvationis genus addidit : *Israel salvatus est*, inquit, *in Domino, in virtute Domini ;* et subdit *salute æterna*, quam consecuti sunt omnes qui ex Israel Christo crediderunt. Apertissimum est testimonium Isaiæ. Sed audi Jeremiam ; sua sunt hæc verba : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et suscitabo germen justum ex semine David, et regnabit Rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam, et in diebus illis salvabitur Juda, et habitabit Israel confidenter : et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Deus, justus noster.* Considera verba, et attende mysteria. *Suscitabo*, inquit, *germen justum ;* id est, Christum sanctum et justum : *Ex semine David*, secundum carnem, quia ex prosapia regia et de sanguine David Maria mater Domini nata est : *Et regnabit Rex ;* quomodo regnabit ? Sane quemadmodum ipse apud Matthæum in Evangelio dicit : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* ; quod est regem esse. *Et sapiens erit ;* ait, sapientia scilicet creata, quæ hominis est, et increata, quæ Dei est, et quæ est ante sæcula : *Et faciet judicium* discretionis , et justitiam discussionis , nunc discretionis, dum elegit ex mortalibus quos vult, et alios suo arbitrio dimittit, et in fine sæculi justitiam discussionis, quando reddet unicuique secundum opera sua : *In diebus illis salvabitur Juda*, id est, quicumque crediderint et baptizati fuerint, salvi erunt. *Et habitabit Israel confidenter ;* in statu Ecclesiæ triumphantis : *Et hoc est nomen, quod vocabant eum* : *Deus, justus noster*, ut scias quia Christus ex semine David natus est non solum homo, sed etiam Deus est, nec alteri quam Christo hæc verba convenire possunt.

70. « Accedat et alius propheta Baruch nomine, quid ille ait ? *Hic est*, inquit, *Deus noster et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo ; post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Docent hæc omnia incarnationem Verbi, et hominem factum Dei filium manifestant. Nunc de morte audi, et eos contemnito, qui Christum esse translatum, et nondum mortuum, sed incredibili dementia citra diem supremum judicii cum omnibus angelis interficiendum putant. O nefandam audaciam, et stultitiam alias inauditam ! Dimittimus Angelos, quorum substantia incorporea est, et immortalis, Christum interfectum negant et aiunt interficiendum. At David ex persona Christi : *Quæ non rapui, tunc* inquit, *exsolvebam*, quia non peccavit, et pœnas dedit, et pro alieno delicto mortem subiit, quod manifestius Isaias

ostendit dicens : *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit : ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. Omnes enim nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, et Deus posuit super eum iniquitatem*, id est, pœnam pro iniquitatibus expiandis, *omnium nostrum*. Et subditur : *Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum*. Et paulo post : *Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis deputatus est, ipse multorum peccata tulit, et pro transgressoribus rogavit*. Si vidisset propheta passionem Christi, vix potuisset apertius loqui. Nec Jeremias tacuit tormenta Domini, qui eum in ligno crucis ita loquentem inducit : *O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus*. Et ipse Salvator de se ait : *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget*. Et iterum : *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed vitam æternam habeat*. Et ne de morte dubites, scribit evangelista : *Cum accepisset Jesus acetum dixit : Consummatum est ; et inclinato capite, emisit spiritum*. Prophetæ Christum moriturum, et a mortuis surrecturum prædixerunt : evangelistæ et obiisse in cruce, et sepultum resurrexisse tertia die affirmant. Certa res est, nihil ambiguitatis habet, veritati omnia consonant. Resurrexit Dominus, ascendit ad cœlum, et venturus est iterum, et faciet judicium in fine sæculi. Tua lex hæc non recipit, quia non sapit de Christo, quæ sapere oportet ; cujus alterum adventum non solum Evangelium, sed antiqui etiam vates ostenderunt, sicut paulo ante de Jeremia diximus. Contestis ejus est Daniel, dicens : *Ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit*. Et sequitur : *Et dedit ei potestatem et regnum, et omnes populi, tribus et linguæ servient ei*. Quibus verbis veri doctores judicium Christi facile inveniunt in fine mundi. Et ipse Christus de seipso loquitur : *Dico vobis, quod vos, qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos judicantes duodecim tribus Israel*. Et in Actibus Apostolorum legimus constitutum esse Christum a Deo Patre vivorum et mortuorum judicem. Hæc nos de Deo sentimus, hæc et firmiter credimus, hæc salubriter prædicamus, æternam vitam promittentes omnibus, qui Christo credunt, et in Trinitatis nomine baptizati opera faciunt Evangelio digna.

« Quæris quæ sit ista vita æterna, quid agat illic homo, qua voluptate lætetur, et quam beatitudinem assequatur. Respondemus cum Evangelio Joannis : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*. Summa ibi felicitas erit videre Deum in sua natura, et ejus perfrui bonitate gaudium nostræ mentis erit. Hac satiabimur, hac implebimur. Hinc summa felicitas erit habere Deum, et Deum cognoscere : *Videmus enim nunc per speculum*, ait Apostolus, *tunc facie ad faciem* ; et in jubilo, teste Job : *In facie Domini videbimus lumen, et satiabimur, cum apparuerit gloria ejus*. Et erimus sibi similes, sicut ait Joannes. *Nec oculus vidit*, inquit Isaias, *nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Dominus diligentibus se*. Et Apostolus non esse dignas passiones hujus sæculi dicit ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.

71. « Tua lex in alia vita flumina lactis, et mellis et vini promittit, et cibaria delicata, et uxores multas, et concubinas, et virginum coitus, et angelorum in turpibus obsequiis ministeria, et quidquid caro deposcit. Bovis hæc paradisus, et asini potius, quam hominis est. Nam quis mortalis est, hominis habens faciem, qui per omnem vitam suam corpori serviat? quis non aliquando in mentis secessum abit? quis non pascit intellectum aliquando, et a sensibus recedit speculando. An non est honoris et gloriæ voluptas multo jucundior et diuturnior, quam Veneris? An non dulcior est bene actæ vitæ laus, quam cibus ipse vel potus? Bibit sapiens atque edit ut vivat, tua lex ideo vitam appetendam homini existimat, ut edat et bibat. Sicut in hoc sæculo carneus fuit legifer tuus, ita et in futuro carni studendum putavit : neque curavit satiare mentem, cui omne studium fuit implere ventrem, atque in ea re summum bonum esse putavit, quod neque gentiles philosophi, præter paucos, admisissent, inter quos fuit summa de supremo bono dissensio : alii in doloris privatione felicitatem posuerunt, ut Didonicus (Democritus) : alii in honestate voluptati conjuncta, ut Calypho : alii in scientia, ut Erilus (Erophilus) : alii in sola virtute atque honestate, ut Zeno et Stoici : alii in bonis animi et corporis et fortunæ, ut Aristoteles et Peripatetici : soli Aristippus et Epicurus, et eorum schola summum bonum in voluptate locaverunt, atque his tua lex conformis est, qui fæx omnium philosophorum et fœtidum cœnum fuere, nec tamen in eo errore fuerunt, ut hanc felicitatem in altero sæculo expectarent, quibus futuræ vitæ spes nulla fuit mortalem animam existimantium.

72. « Nostri philosophi summum bonum nec in terra, nec in sensu, sed in cœlo et in Deo quærendum censent, et eo satiandam mentem existimant, et natura instituit nos, ut cœlum aspicientes eo votis omnibus aspiremus, sicut est illud poeticum :

Os homini sublime dedit cœlumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

« Quis nescit finem his præstare, quæ sunt ad finem? omnia hæc corporea oblectamenta eo reperta sunt, ut spes hominis conservari et in suum finem per hæc adduci posset : quis aut ederet, aut biberet, aut procreandis liberis operam daret, nisi esset in his aliqua delectatio ; at hæc non est finis hominis, qui ad Deum factus est, et nisi ad Deum veniat, nunquam quiescit, nec per carnales delectationes ad Deum ipsum pervenitur ; sed quanto his magis immersus est homo, tanto est ab ipso Deo remotior, qui aliquando eo beatior existit, quanto angelicæ divinæque naturæ magis ac magis adhæret, nec curat carnalia desideria, qui bonis fruitur spiritualibus : sicut ignis et aqua simul esse non possunt, sic deliciæ spirituales carnalibus non cohærent. Trahunt illæ ad se humanam naturam, et totam in se rapiunt, nec sentire sinunt nisi quæ caro appetit. Gustato spiritu, desipit omnis caro, ut inquit unus ex nostris. Tua lex in paradiso voluptates admittit, quas nec Solon nec Lycurgus permisit in terra : quot fœditates de cibo, et potu et aliis voluptatibus oriuntur, quas in paradiso nefas fuerit nominare? aut enim gignerentur sine fine homines, et implerent omnia nunquam morituri, aut frustra esset permixtio maris et fœminæ sine fructu, quæ etiam in hoc mundo damnatur.

73. « Dicis : Quid ergo fœminis opus est, si non est coitus ? dicimus et nos : Quid opus est coitu, si non est generatio ? Propter voluptatem dices ? At hæc fœda voluptas est et indigna, quæ paradisum non ingreditur, nam quomodo illic permissa erit hæc turpido, quæ hic tamquam obscœna prohibetur, et tantum propter sobolem, aut evitandi majoris mali causa permittitur. Hippocrates, divinæ vir scientiæ, venereum coitum partem esse quamdam morbi teterrimi existimabat, quem nostri comitialem dixerunt. Quis igitur habens aliquid humani pudoris, ac, ut verbis cujusdam gentilis utamur, voluptatibus illis duabus coeundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur ? Non sunt hæc quæ pia mens in cœlo requirat. Dicis iterum : Non plena erit felicitas in paradiso, si aliquod defuerit oblectamenti genus : ergo ut existimas, cum variis rebus oblectentur homines saltatione, venatione, piscatione, ludo, lucro, cantu, cibo, potu, venere et aliis quampluribus, eadem omnia in paradiso tuo requires, et cum Virgilio dices :

Quæ gratia cursus
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

74. « Vana hæc philosophia est, quam nulla unquam civitas bene instituta recepit. Nos, ut diximus, mentis gaudia et spirituales delicias quærimus. Beatitudo nostra quam exspectamus in altera vita, est ipsa Dei visio, qua nihil optabilius inveniri potest. Videbit enim beatus animus quæ sunt in cœlo, et quæ sub cœlo, quid erit quod ejus aspectum fugiat, qui videbit videntem omnia ? quæ nunc videntur obscura de Deo, de Trinitate, de Incarnatione Verbi, de processione Spiritus sancti, de sacramentis Ecclesiæ, de cæteris arcanis ,tunc aperta erunt et manifesta, nullum deerit oblectamentum, nihil requiret ultra plenus animus ; nam quid pleno opus est? nihil illi deest, qui nihil cupit : desideria nostra implebit optimus ac maximus Deus, in quo omnia bona sunt, nec ullum cupiditatibus nostris relinquet locum. Erit Deus omnia in omnibus, qui sine fine amabitur, sine defatigatione laudabitur. Quæ lingua dicere, vel quis intellectus capere sufficit illius supernæ civitatis quanta sint gaudia ? Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriæ Conditoris assistere, præsentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre, nullo mortis metu affici, incorruptionis perpetuæ munere lætari. Neque illic beatitudo humani corporis in epulis erit aut in vino, aut in coitu. Ex redundantia beatitudinis animæ glorificabitur corpus ipsum et similitudinem ejus induet : fulgebit tanquam sol in conspectu Dei, tenuitati ejus nulla resistet materia, levitas et agilitas infinita spatia in ictu oculi permeabit, nihil erit quo amplius lædi possit : inviolabile erit, et impassibile more animæ ; et ita totus homo exultabit, et dicet cum propheta : *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Nec frustra erit differentia sexuum , aut artus reliqui superfluent : resurgent viri et feminæ integris membris, et non solum in specie, sed in ipso individuo humanæ naturæ perfectio redintegrabitur : nec tamen animales operationes aderunt, nec commixtio maris et feminæ, quia cessabit causa, propter quam fuerat introducta, erit enim completa multitudo hominum a Deo præfinita, nec ullus erit carnalis appetitus, nec pulsabit tentatio : inimici non patebit insidiis locus : cum perventum fuerit ad triumphum, pax ibi fiet, inconcussa quies, et summa concordia vigebit.

75. « Vides inter tuam, et nostram beatitudinem quantum interest? nostra felicitas nobiliori hominis parti, id est, animæ respondet: tua viliori, id est, corpori ; nostra mentalis est, tua carnalis : nostra fulgens et nitida , tua obscura et fœtida : nostra cum angelis ipsi Deo communis est, tua cum suibus et aliis pecoribus : nostram docti omnes laudant, tuam vituperant : nostra cœlo digna est, tua etiam in terra reprehenditur. Sed dices, sacris etiam Codicibus convivia reperiri, quæ futura videntur in cœlesti Jerusalem potu ciboque plena , inquit enim

Isaias : *Faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium.* Et in Sapientia legimus : *Miscuit vinum, et posuit mensam.* Et iterum : *Venite et comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis.* Et in Ecclesiastico ; *Cibavit illum Deus pane vitæ, et intellectus, et aqua sapientiæ potavit illum.* Et Dominus apud Lucam : *Ego*, inquit, *dispono vobis regnum, sicut disposuit mihi Pater meus, ut edatis, et bibatis super mensam meam in regno meo.* Omnia hæc et his similia spiritualem habent intelligentiam quia de mensa ipsa Sapientiæ non corporalis vel cibus, vel potus assumitur, sed mentalis, qui suavissimus est ac mundissimus, et hic est, quem nos expectamus in futuro sæculo. Tanto est igitur nostra dignior, quam tua felicitas, quanto nobilior et divinæ beatitudini propinquior. Sed attingamus nonnullas alias tuæ legis ineptias, quæ tum sacris litteris adversantur, tum philosophicas rationes excludunt.

76. « Dicit legifer tuus, quod tetigit eum Deus manu sua inter humeros, et usque ad medullam dorsi ejus penetravit frigus, quod perinde est, ac si corporeum esse Deum affirmet, quia tactus non est nisi per corpus, nos incorporeum dicimus Deum. Ait enim Isaias ex ore Dei : *Ego cœlum et terram impleo ;* quod non posset fieri, si corporeus esset; et propterea dicit in Psalmis David : *Spiritus Domini replevit orbem terrarum ; Spiritus*, inquit, *Domini, non corpus Domini.* Et Joannes in Evangelio ; *Spiritus est Deus.* Philosophi Deum purum actum dicunt esse, principium omnium rerum, naturæ omnino simplicis et æternæ : quod si corporeus esset, esset compositus ex elementis aut alia materia, et posterior suis partibus, neque simplex, neque purus, neque origo rerum ; et creaturas haberet ex seipso excellentiores, angelos scilicet, (nobiliora sunt enim spiritualia, quam corporea) quod est opinari absurdum, ne dicam asserere : nec simul stare potest, ut causa causarum sit Deus, sicut philosophi volunt, et compositus inveniatur; esset enim ab alio compositus et illum nos potius diceremus Deum, qui eum composuisset : non est igitur corporeus Deus, quia compositus non est. Nec movemur quia in sacris litteris, et caput, et manus, et pedes, et oculi, et digiti, et cor, et uterus, et hujusmodi attribuantur Deo, utitur enim Spiritus sanctus, qui loquitur in Scripturis, vocabulis, quæ sunt in usu per similitudinem quamdam, sicut dicit Ezechiel ex persona Dei : *Ego visionem multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum eis ;* est enim naturale homini per sensibilia ad intelligibilia pervenire, et omnis nostra cognitio a sensu capit exordium. At idcirco spiritualia nobis in sacris Codicibus sub metaphora corporalium exhibentur, quodque ita fit, ut etiam rudes aliquid capiant, qui alioquin essent divinæ sapientiæ minus idonei auditores.

77. « Dixit præterea tuus Mahometes, omnium peccatorum causam esse Deum, et exclamans his verbis utitur : O Deus, quibus vis bonam, quibus vis malam viam præbes ; nos mortale peccatum aversionem quamdam dicimus ab ultimo fine, nec possibile censemus Deum, qui ultimus finis est, voluntatem cuipiam a se avertere, esset enim sibi ipsi contrarius ; et si Deus omnia diligit quæcumque fecit, ut est illud Sapientiæ : *Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti;* quomodo consentaneum est, ut peccati causa sit ipse Deus, cui dixit in Psalmo David : *Odisti omnes qui operantur iniquitatem ?* et in Ecclesiastico legimus : *Omne detrimentum erroris odit Deus* ; contraria sunt amor, et odium. Audi ulterius intolerabilem tuæ legis errorem : Si nobis, inquit, adversa incumbunt, incubuerunt et cæteris, sunt enim istæ dies, casus, et fortuna. Negat divinam providentiam curare mortalia ; nos de divina sapientia dicimus, quod *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* Nec summæ Dei bonitati convenit ea negligere, quæ creavit ; propter quod inquit per Matthæum Dominus : *Omnes capilli capitis vestri numerati sunt.*

78. « Addit Mahometes angelos creatos ex flamma ignis, et peccare, et mortuos esse. Nos cum propheta dicimus, quod Deus fecit angelos suos spiritus, et creavit eos ex nihilo, et philosophos nobiscum sentientes habemus, qui omnes angelos, quos vocant intelligentias, incorporeos esse dixerunt : nec peccatum in angelis reperiri posse censemus, qui Deum in essentia videntem omnia vident, et omnia intelligunt ad suam perfectionem necessaria : nec est in eis ignorantia peccati mater, nec subjectam corruptioni angelicam naturam arbitramur, quia non est materia, quæ separari possit a forma, sed ipsa forma per se subsistit, incorruptibilis et immortalis. Origenis, præclari et excellentis ingenii viri, sicut multa extant præclarissima opera, ita nonnulli perversissimi errores reperiuntur, inter quos unus ille est, quod dœmones per Dei misericordiam liberandos esse aliquando asserit. Hunc secutus est Mahometes qui salvandos per Alcoranum malos angelos affirmat : nos cum Isaia de omnibus damnatis sive hominibus sive angelis unam sententiam habemus, quod vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur : et Salvator in Evangelio damnatis in ultimo judicio ignem æternum repromittit diabolo et angelis ejus præparatum.

79. « Quid quod tuus legifer animam humanam portionem asserit animæ Dei ? Sicut nonnulli philosophi palam tradiderunt, et Manichæi secuti sunt; nos humanam animam ad imaginem et similitudinem Dei factam dicimus,

sicut scriptum est in Genesi : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* quod de anima dictum est, non de corpore : quod si anima hominis portio esset Dei, esset utique Deus, nec esset homo non Deus, quod dicere stultissimum est, cum manifestum sit, labi hominis animam a bonitate in malitiam, a veritate in errorem, a gaudio in tristitiam, a spe in desperationem : quod est a Dei substantia penitus alienum.

80. « Nec illud verum est, quod in vestra lege traditur, animas hominum ex materia productas esse omnes. Asserunt enim philosophi ab extrinseco esse homini intellectum, sed quod innatus sit spiritus vitæ jussu Dei, et theologi rationales animas omnes ex nihilo creatas dicunt, et Adam, cum factam vidisset feminam : *Hoc os,* inquit, *de ossibus meis et caro de carne mea :* non dixit animam de anima, et propterea in Psalmo canitur : *Qui finxit singillatim corda eorum :* ponitur enim cor pro anima, quia sedes ejus in eo est, et Deus sibi animarum productionem reservavit, propter earum dignitatem, qui per Isaiam ait : *Omnem flatum ego feci;* quod intelligitur de flatu spirituali, qui est rationalis anima. Præterimus quod cœlum ex fumo factum dicitis, quod si verum esset, corruptioni subjaceret. Præterimus quod solem et lunam æquales ab initio virtute et lumine tuus propheta testatur. Nos dicimus cœlum ex nihilo creatum, et duo luminaria magna fecisse Deum ab initio, luminare majus, ut præesset diei, et luminare minus, ut præesset nocti.

81. « Ad illud transimus, quod in vestra lege dulcissimum et saluberrimum esse putatis, uxores multas ducere : quod si Deo placuisset creato homini ab initio, non unam tantum sociam præbuisset, sed plurimas, nec dixit Deus : *Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit* UXORIBUS SUIS, sed *uxori suæ* dixit, nec amicitia inter virum et uxorem vera esse potest, ubi non est æqualitas : cur vir pluribus misceatur, mulier vero uni tantum adhæreat, cujus est in alias plures distractus amor? Nec propterea numerus hominum augetur, quia plures uni nubant fœminæ, nam totidem viri privati conjugio sine prole decederent, et præsertim cum mulieres pauciores numero existant. Iniqua insuper res videtur, et naturali adversa libertati, unius urbis civium alios multiplici matrimonio uti, alios in solitudine degere, nec propterea laudanda consuetudo, quod in veteri lege plerosque sanctos viros pluribus uxoribus fuisse conjunctos legimus, quia non id ex lege, aut ex voluptate fecerunt, sed divina quadam dispensatione, ad sobolem procreandam, quæ cresceret in cultu Dei. Tacemus de divortio, quod est contra legem Evangelicam, et de adulterio et fornicatione, et aliis sceleribus, quæ licet antiqua lex detestetur, et nova prorsus abominetur, apud vos tamen concessa videntur. Non est quod omnia tuæ legis errata percurramus, quando neque nobis scribendi, neque tibi legendi satis est otii, et tu ipse pro tuo ingenio multa intelligis adeo stulta esse, ut nulla possint ratione defendi.

82. « Tota de Deo quæstio est, huc omnia referuntur, totum in hoc consistit, ut Christum Jesum Deum esse credamus; quo concesso, necesse est ejus legi obedire, et ejus verbis credere, qui verax est et mentiri non potest. In ejus lege Trinitatem, de qua supra diximus, in unitate divinitatis comperimus, et incarnationem Verbi, et processionem Spiritus sancti, et reliqua omnia quæ retulimus usque ad extremum judicium : quod autem Christus Deus sit, jam supra ostensum est ex veteri lege atque prophetis. Licet etiam ex tua lege monstrare, quæ prophetam et sanctum virum fuisse Christum asserit; si propheta et sanctus, ergo verax : si verax, et Deus; nam Deum se ipse testatus est dicens : *Ego et Pater unum sumus.* Et : *Qui videt me, videt et Patrem.* Et : *Si creditis in Deum, et in me credite.* Et alia multa hujusmodi, per quæ divinitas Christi colligitur, et æqua cum Patre et Spiritu sancto majestas. Bene est igitur, ut legem nostram amplectaris, quæ verax est et salubris a Deo data, et tuam relinquas, in qua non veritas neque salus : homo illam tulit peccatis et ignorantia plenus. Intellexisti quanta adducimus ex veteri lege testimonia, quibus Deus ostenditur et homo Christus Jesus, et pro nostra salute supplicio crucis affectus.

83. « Audivisti sacrosancti Evangelii attestationes, et ipsius Christi voces, quem tua lex sanctum habet. Quid igitur obstat Baptismo? quid prohibet aquam? quid moraris? ingredere jam tandem salutis iter, et cum præcellentibus viris, et magnis imperatoribus ad æternam salutem sub Christo pervenies. Diximus de Constantino seniore, et Philippo, qui rempublicam tenentes in Christum credidere. Post Constantinum creati Cæsares idem iter secuti sunt, et in fide nostra dormierunt, excepto Juliano apostata, qui ex monacho Cæsar factus transivit ad idola, quæ vitam laxiorem promittebant. Sed ille bello Persico pœnas dedit, et sagitta confossus in incertum missa, coactus est cadens dicere : VICISTI, GALILÆE, sic enim per contumeliam vocabat Christum. Fuerunt et aliqui schismatici et hæretici, qui etsi Christiano nomine, non tamen recta incesserunt via. Imperatores Christiani nullo errore polluti inventi sunt Jovinianus, Gratianus, Valentinianus, Justinus, duo Theodosii, Arcadius, Honorius, Carolus Magnus, Ludovicus et plures Franci, et Theutonici, tres Othones, Henrici aliquot et non pauci sub aliis nominibus; præterimus alios reges fama claros, qui vel in Gallia, vel in Hispania, vel in Anglia, vel in aliis provinciis Christianis

sacris initiati fuerunt, et in Domino mortui ad vitam creduntur migravisse beatam. Cum his non est cur te pudeat Christi jugum subire, et sub eo regnare, per quem reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Multos invenies reges, qui te colentem Christum honorabunt : etsi enim aliquando horrebant reges Christi nomen, et propter idola Christianos persequebantur, postea tamen propter Christum idola deleverunt.

84. « Honesta hæc societas est, cum qua te vocamus in viam veritatis et pacis, illa nihil dignitatis habet, cum qua te tua lex in devia rapit; nam præter Othomanorum familiam, de qua natus es, et illustres progenitores tuos, quis est qui magnopere laudari inter Saracenos queat? Celebratur Saladinus quidam, et aliqui pauci nomen habent, quia res memoria dignas gessere. At Christianorum excellentissima nomina omnes historias impleverunt. Noti sunt in Syria, et in Ægypto, et in Asia Godefridus, Balduinus, Boamundus, Tancredus, Conradus, Philippus, et alii admodum multi, qui ab extremis Galliarum et Germaniæ finibus cum ingentibus copiis Jerosolymam petiere, iterque sibi per medios hostes ferro paravere. Hos tibi comites damus, cum his te Christo jungere cupimus : honestiores hi socii sunt quam Ægyptii effœminati, aut imbelles Arabes. Tua origo, sicut accepimus, Scythica est; inter Scythas multos fuisse viros in armis claros memoriæ traditur, qui vectigalem Asiam pluribus sæculis tenuerunt, et Ægyptios ultra paludes ejecerunt. Non sunt comparandi, aut Ægyptii, aut Arabes Scythico generi; non est forti et ignavo æqua societas : mirandum est tantum potuisse suis fascinationibus Arabes, ut audaces et præstantes Scythas in suam societatem adduxerint. Quid dicimus societatem? non est hæc societas, servitus est, quando eorum legi subjectus es, quæ utinam lex esset, et non deceptio ac præstigium. Conformior tibi cum Christianis societas erit; fortibus viris facile amicantur fortes, virtus virtuti placet, pulchra et stabilia sunt inter æquales consortia, si eadem religio est, idemque cultus Dei. Age igitur, accipe Christianos socios, accipe fidem et Baptismum, qui te hic faciet in terris magnum quoad vixeris, et post obitum in cœlo beatum reddet.

85. « Audisti promissa Evangelica, et quomodo cuncta quæ diximus, veteris legis auctoritate probantur, sed times ne te decipiamus. Recordaris tui legislatoris, qui asserit legem et prophetas a Judæis, Evangelium a Christianis esse corruptum, tantumque de veritate, vel novi Testamenti, vel veteris remansisse, quantum Alcorano continetur. Exploratum id forsitan arbitraris, et verum esse, atque idcirco testimoniis nostris non adhibes fidem, nec baptizari audes nec in Christum credere. Utinam tam bonus fuisset tuus legifer quam callidus; tam verax quam versutus; tam justus quam iniquus : tota est artificiosa et fraudulenta lex ejus, nam qui divinum sibi abesse auxilium non ignorabat, ad humanas confugit astutias : cupiebat legem edere, quæ sibi nomen daret, famamque etiam per flagitia exoptabat, ut Nicostratus ille, qui Dianæ Ephesiæ templum incendit, et animadvertens antiquam et novam legem, quamvis honesta esset, duram tamen vulgo videri et servatu difficilem, fieri posse existimavit, ut innumerabiles populi in suas traditiones concederent : nam gentiles, quamvis laxiori lege tenerentur quam Christiani, continentiam tamen, et modestiam, et frugalitatem commendabant, et philosophis auscultabant virtutis amatoribus, neque sinebant suos cives corrumpi vitiis aut voluptate marcescere.

86. « Crevit igitur secta Saracenorum licentia vitiorum : placuit uxores ducere, quot mallent, easdemque dimittere cum displicere cœpissent, habere concubinas quamplures, et in omne libidinis genus posse provolvi, indulgere ventri cuncta quæ vellet et ori, præter vinum, universis immergi voluptatibus : etsi enim aliqua jejunia in lege tua præcipiuntur, id etiam ad irritandam voluptatem factum est, nam Saraceni diem jejunantes, nocte quam longa est epulantur et bibunt, nec aliam ob causam vini usus interdictus est; nisi quia noceret in ardenti terra, qualis est Arabia, et major est in frigidis voluptas poculis. Hoc unum ergo Mahometis inventum fuit, ut legem propagaret suam, ea præcipiens, quæ grata essent auditoribus, et maxime plebibus, quæ jumentis similes existunt; nec fefellit eum opinio in hac parte : placuit nova lex et brevi tempore ita crevit, ut in multis populis, gentibus ac linguis reciperetur, cui fundamenta in voluptate jacta fuerunt.

87. « Verum sicut agricola non imprudens postquam vineam plantavit, fossam circumducit et sepem, ne destruatur a feris, ita et Mahometes suam legem conservare ac munire statuit : animadvertit homo sagax duobus modis suum dogma convelli posse atque confundi, auctoritate scilicet et ratione, atque adversus hæc duo, quæ poterant inveniri remedia non neglexit : auctoritati opposuit, quod paulo ante retulimus : antiquam scilicet et novam legem depravatam esse, nec quidquam veri restare, nisi quod Alcoranus haberet : rationi arma objecit, jubens ne quisquam de sua lege disputaret, neve rationem quæreret; in eum, qui contra niteretur, ferro vindicandum esse, atque hujusmodi vallo callidus veterator communivit. Sed non hic adamantinus murus, neque ferreus, neque ex vivo lapide : fragilis materia est : creta et luto munita domus facile oppugnabitur, neque resistet telis nostris. Facile

ruunt ædificia in arena fundata, aggrediamur hæc telis tuæ legis munimenta.

88. « Corruptionem in primis sacrarum litterarum objicitis. Hoc ei probandum fuerat, qui factum asserit : nobis satis erat negare factum. Libet tecum aliter agere, et apertam tui legislatoris calumniam ostendere. Lex Judaica, quam Moyses et prophetæ tradiderunt, antequam Mahometes nasceretur, pluribus sæculis scripta fuit, et multis in locis promulgata, et in alienas translata linguas, nec fuit unus interpres, sed plurimi, rogante Ptolomæo Philadelpho, septuaginta presbyteri legem interpretati sunt, et consona dixerunt : facta est antiqua lex et Græca et Latina multis ætatibus, antequam tua promulgaretur, impletæ sunt omnes bibliothecæ Moysis et aliorum prophetarum traductione. Alexandriæ, Romæ, Athenis, Carthagine, Syracusis, Toleti, Lugduni, et in omnibus locis quæ insignia essent sive apud Græcos, sive apud Latinos vetus Testamentum ex Hebraica veritate traductum et habebatur et publice legebatur. Quis ille Judæus tam potens fuit, qui corrumpere legem ubique gentium potuit? nondum natus erat Christus, cum LXX interpretum editio facta est : quo tempore nulla erat causa corrumpendæ legis, cum nulla esset cum Christianis nondum natis de lege contentio : nec propter alios oportebat aliquid legi detrahere, qui legem non acceperant, nec propter se, qui talem acceperant et laudabant.

89. « Si qua corruptio intervenit, in ea potuit intervenire, quæ apud Hebræos remansit, non in ea, quæ inter Latinos et Græcos divulgata est, et per infinitas diffusa provincias, quanquam nec Judaica corrupta est, quæ usque in hanc diem cum Græca et Latina traditione concordat : difficilis ac pæne impossibilis fuisset corruptio in tot manibus : Mahometi leve fuit unum Codicem corrumpere, et illum tanquam verum his tradere, qui sibi ab initio crediderunt : quod si multi sunt hodie apud vos Codices unius continentiæ, non tamen idcirco veritas in eis est, ab uno enim, qui falsus erat, emanantes omnes falsitatem continent, quia non defluunt ex amaro fonte dulces rivuli. Quærimus ex te, magne princeps, si, te judice, duo rationum Codices afferantur, quorum alter ex altero transcriptus existat, et in eo, de quo facta est transcriptio, Sempronius mille debere talenta scriptus est, in exemplari duo millia, cui potius fidem dabis? An non exemplo magis quam exemplato? Hebræi parentes antiquæ legis existunt, et apud eos exempla legis habentur, apud alios exemplaria.

90. « Rursus ex te quærimus, quatuor inveniuntur rationum libri apud quatuor negotiatores, Seium, Gaium, Titum, et Sempronium, in eo quem Sempronius producit creditor ipse Lucii in centum talentis scriptus invenitur, in aliis debitor, cui credes? quid respondebis? an non tres libros uni præferes? certe non dubitabis præferre : si ita judicas, soluta quæstio est. Quatuor libri vetus habent Testamentum, unus est Hebræorum, alter Gentilium, tertius Christianorum, ultimus Saracenorum, qui a cæteris discrepat, mendax enim est, nam reliqui conformes inveniuntur, nam et Græci, qui gentiles erant ante Christi adventum, et Latini ante Mahometem vetus Testamentum non alio modo habuerunt, quam nos hodie habemus. Hoc fortasse inficiari posses, quia non reperiuntur hodie gentiles, qui bibliothecas habeant veteres. Sed interroga Judæos : invenies vera esse quæ dicimus, et adhuc extat Josephus Hebræus, qui translationem antiquæ legis in manu Ptolomæi, quem nominavimus, gentilis hominis attestabatur factam : ex qua postea traductiones emanarunt, quæ usque in hanc diem perseverant, et Hebraicæ veritati concordant. Stulta est igitur Mahometis fictio, et turpis inventio, nec quidquam habet verisimile, nec tam confutatione quam irrisione digna est.

91. « Quod dicimus de veteri Testamento, idem licet de novo intueri, quod nec ab uno scriptum est, nec in una lingua, nec in uno loco, nec in uno tempore, et tamen una sententia est, et unica concordia : quod Græci habent, hoc Latini, hoc Hebræi, hoc Syri, Armeni, hoc omnes Barbari Christum colentes ; quamvis hæretici aliqui ad tuendos errores suos corrumpere nonnullos Codices ausi fuerunt. Quid ages? quid dices? cui fidem adhibebis? an soli Saraceno? an Latino? an Græco? an Hebræo? multo antiquior est Christiana lex quam Saracena. Audita est in omni terra Evangelii tuba, sicut scriptum est : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Vulgata est et recepta lex Christi per totum Romanum imperium, priusquam tuus legifer prodiret in lucem, et idem Evangelium, quod nunc habemus, omnes gentes suscepere, nec fuit majoribus nostris aut facultas corrumpendi rem adeo vulgatam, aut necessitas, cum non esset Mahometes, cum quo de fide contenderent. Corruptio ei necessaria fuit, qui novam legem edere voluit veteri et novæ contrariam? nec dubium faciet justus judex, quin Christiano major fides adhibenda sit, vel Christi legi, quam Saraceno. Ipse enim conservator est suæ legis et manet in traditione patrum ; Saracenus ab ea recessit, et inventiones sequitur novas, quas sui majores ignoraverunt. Evangelia apud nos quatuor recepta sunt, quæ summa diligentia, vigenti studio, et verissima multis modis recognita fuerant.

92. « Non est igitur, quod tuus legifer de corruptione sacrarum litterarum possit objicere. De civitate Domini, quæ est Ecclesia, inquit in psalmo David : *Fundavit eam in æternum.*

Non esset fundata in æternum Ecclesia, si fundamentum ejus, quod est Evangelium, violari aut corrumpi potuisset, nec verum fuisset, quod ait propheta Baruch loquens de lege Dei : *Lex, quæ in æternum;* nec illud staret, quod dicit : *In æternum permanet verbum tuum, et in sæculum sæculi veritas tua.* Nec Isaias vera fuisset de Christo locutus, dicens : *Super solium David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet cor, et roboret illud in judicio et justitia usque in sempiternum.* Nos Gabrieli angelo credimus, qui de Christo Mariæ Virgini sic ait: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum,* Quomodo regnat Christus in domo David, nisi per fidem ? quomodo per fidem nisi per Evangelium ? quomodo per Evangelium æternum, si corruptum est Evangelium ? mendax lingua, falsa calumnia : *Ego vobiscum sum,* inquit Dominus, *usque ad consummationem sæculi.* Et Oseæ prophetæ verba ad Ecclesiam conferuntur : *Sponsabo te mihi in fide usque in sempiternum ;* et ad Petrum vicarium suum inquit Salvator : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Et iterum : *Rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua.* Prævaluissent portæ inferi, et defecisset fides Petri, si falsum esset Evangelium, quod sequimur. Sed manet fides magni pastoris in Ecclesia Romana, quæ nunquam inventa est errasse, neque errabit in æternum ; magistra est enim et mater omnium fidelium, et disciplina veritatis.

93. « Cave, Mahometes, cave, magne princeps, ne loquaris errorem Porphyrii Siculi, qui tuæ legi consona dixit. Is ex Christiano sinu ad idola transiens ait se deos consuluisse, quid de Christo sentirent, et illos respondisse bonum fuisse virum Christum, sed peccasse discipulos ejus, qui divinitatem ei attribuerant, quam sibi ipse nunquam arrogasset. Hoc deorum testimonium est idolorum, quæ tu dæmonia esse non dubites. An non intelligis fraudem ? An non vides tui legiferi et dæmonum esse unum argumentum ? unam collusionem ? unam fallaciam? et Christo diabolum invidere, ejusque gloriæ et majestati detrahere, cujus consilio atque suasu tua lex edita est Evangelicæ atque Mosaicæ contraria ?

94. « Dices pari modo Christianam legem Mosaicæ adversari : nam quæ jussit Moyses, plurima vetat ; et permittit, quæ ille vetuit. Nescis antiquæ legis arcana, quæ diu gravida fuit novam in utero gerens, et, cum statutum divino consilio tempus venit, eam peperit. Vidit Jeremias per spiritum legem hanc novam, cum ait : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum : sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel. Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum , et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum.* Novum fœdus, inquit, quia Baptismus circumcisioni successit : *Et legem meam,* inquit, *scribam in corde eorum ;* quia vetus lex in tabulis lapideis scripta fuit, nova per charitatem in corde hominum radicata : *Et ero eis in Deum ;* quia novæ legis auctor et promulgator Christus Deus et homo est : antiqua per Moysen innotuit tantum hominem, et adveniente perfecto, evacuatum est imperfectum, nec amplius in præputio nobiscum Deus, sed in corde paciscitur, dicente Apostolo : *Si circumcidamini, Christus nil vobis proderit ;* nec ulterius cerimoniæ legis habent locum, venit enim ille, de quo loquitur in Deuteronomio Moyses : *Prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Et subdit : *Ponam verba mea in ore ejus,loqueturque ad eos omnia verba quæ præcepero et illi.* De Christo hæc propheta locutus est ex ore Dei, quod verum erat os, in cujus adventu legalia et cerimoniæ defutura erant, sicut apud Matthæum scriptum est : *Lex et Prophetæ usque ad Joannem ;* sacra enim, quæ veteres observabant, annuntiativa erant venturi Christi, quæ in ejus adventu completa cessaverunt, et alia instituta sunt virtute majora, veritate meliora, actu faciliora, numero pauciora. Et sicut sacerdotium mutatum est, sub cujus administratione lex erat, ita et legem mutari oportuit. Non est igitur adversa veteri nova lex , quæ in ejus ventre conclusa erat, et adveniente Christo et Evangelii luce clarescente, patefacta, circumcisioni et aliis ceremoniis antiquitus observatis, sicut præfinitum erat, finem imposuit. Est autem Christiana lex tanto dignior quam Judaica, quanto nobilius est oraculum Dei quam hominis.

95. « Cognoscis jam, nisi fallimur, veritatem et majestatem nostræ legis, nec utilitatem ignoras, incipisque de tua diffidere, et ardes desiderio disputandi, velisque latius cuncta discutere : sed obstat legifer tuus, et inquirere verum prohibet, et interminatur et clamat ; « Non est « mea lex, quæ disputationi subjicienda sit : « cave ne quid loquaris : arma sunt in manu « tua, dum mihi credis, multum imperii adeptus « es : qui non audiunt vocem meam gladio con- « terendi sunt : ensis meæ legis dignitatem « tuetur. In Arabia ortus ejus fuit, ex parvo « principio quantum creverit vides. Ægyptum « adjeci meæ legi, et Syriam, et Mesopotamiam, « et Lybiam, et Numidiam, et Mauritaniam, et « partem Hispaniæ, et divitem Asiam, et doctam « Græciam, et fortem Thraciam, et nobilem Ma- « cedoniam. Sunt et aliæ quamplurimæ re- « giones sub imperio meæ legis quæ armis, non « verbis quæsitæ sunt. Muliebre est verba verbis « revellere viri ; ferro decertant : si non fuisset

« vera mea lex, non dedissent Superi imperio « nostro necnon dominationi nostræ tantos successus atque prosperitates : amat nos Deus, et « legis odorem sentiens gratulatur et sternit iter « victoriis nostris : scis quam feliciter sæpe in « hostes pugnasti, et modo in Ponto, sæpe in « Græcia. En, fili, quid cogitas, quid moliris, tot « triumphis sub mea lege illustratus, Christum « sequeris, cujus cultores stravisti toties, et ad « internecionem usque cecidisti ? cave ne meam « linquens legem relinquaris a Deo ».

96. « Credimus his te verbis non parum commoveri, et aliquem inesse in tua mente timorem : sed audi quam inanis est timor : *Omnis qui malum facit*, inquit in Evangelio Veritas, *odit lucem*. Fures noctu domos perfodiunt, et in obscuro adulteri latitant : non adhibent testes qui peccant, qui mentiuntur nolunt deprehendi mendaces. Cum his sentit tuus legifer. Veretur ne disputando suæ legis vanitates innotescant : veretur ne pudenda sua detegantur. Prohibet disceptari verbis, armis defendi suam legem jubet, nec alium judicem quam ferrum deposcit, multumque gloriatur de suæ legis incremento. Diximus cur creverit, plebes voluptas allexit : neque inficiamur multas tuæ gentis victorias partas, et ingentia confecta bella, et tu ipse præliis clarus evasisti. Vicisti hostes non paucos, et triumphasti sæpe : fuisti tamen etiam aliquando victus. Parva Christianorum manus tuas ingentes copias, ut ante diximus, apud confluentes Savum inter ac Danubium paucis ante annis delevit, non milites veterani, non duces in bellis ante probati, non viri nobiles armis potentes et equis, sed pauci crucesignati, ex agris collecti, inermes et nudi, fide tantum armati, non ferro fulgentes et auro tuos fuderunt exercitus : quod si victoria veritatem legis ostendit, hoc uno prælio satis admonebare, in quo pauci fugarunt multos. Tuæ victoriæ nihil mirabile habent, ad quas nunquam sine grandi tuorum prærogativa ventum est.

97. « Sed quid agimus ? non his argumentationibus stat recta fides. Vici, fudi hostes, imperium teneo, et si sic licet arguere, vera fuit sub Alexandro magno tot victoriis illustrato, et sub ejus successoribus religio, qui et in Græcia, et in Assyria, et in Syria, et in Ægypto, et in Lybia, et in Perside, et in Scythia, et in Indiis, regnavere imperio per arma quæsito. Vera etiam Romanorum fides usque ad priorem Constantinum, qui orbem sibi ferro subjecerant, et omnes domuere quas adiere gentes. Scimus tamen et Alexandrum et ejus hæredes Romanos, et qui sub eis erant, Judæis exceptis, idola coluisse : alii Jovem, alii Martem, alii Mercurium, nonnulli solem et alia sidera, multi etiam, ut Ægyptii, animalia bruta colebant ; quis nescit, inquit unus ex poetis,

Qualia demens
Ægyptus portenta colat, crocodilon adorat.

« Et quod stultius fuit, et allium, et porros, et cæpe inter numina posuerunt, præclaræ tamen Ægyptiorum victoriæ memorantur, sicut de Osiride proditum est, qui victum peragravit orbem. Ergo et deos Ægyptiorum recipiemus, et veram eorum religionem fatebimur, quia vicerunt. Non, non sic ratio suadet, neque sic Judæi sensere, qui victi ab Assyriis, et ab Antiocho, et a Romanis, et in servitutem ducti, non tamen victorum leges de his acceperunt, sed victi et angariati, et mille modis oppressi, in sua lege manserunt. Nec nos Christiani, cum prælio superamur, aut aliis calamitatibus affligimur, legem nostram aut relinquimus aut accusamus, sed arbitramur pium Deum nos tamquam filios propter peccata, quæ committimus verberare, quia non paremus Evangelio, non servamus legem nostram, neque manemus in traditione sanctorum patrum ; sed victi fragilitate aberramus et labimur ut homines ; ipse vero lapsos corrigit, et plagis multis nostras iniquitates emendat.

98. « Cognoscimus errata nostra, et considerantes quæ fecimus, minorem esse pœnam, quam delictum non ignoramus. Si cadimus in bello, si amittimus regnum, si jugo servitutis opprimimur, dicimus cum Daniele propheta, Deum esse in cœlo, qui revelat mysteria, mutat tempora, et transfert regna, ut universi cognoscant, quod dominatur excelsus in regno hominum, et cui voluerit dabit illud. Novimus Deum et Judæos et Christianos posse, cum velit, et voluisse aliquando, alterius sectæ hominibus subjicere propter offensas populi, qui eum ad iracundiam provocavit : sed conversi ad eum non desperamus misericordiam consequi : quamvis enim irascitur Deus, ut inquit propheta, non tamen obliviscitur misereri, pius est et benignus, non deserit clamantes ad se. Absit autem, ut propter victoriam meliorem esse credamus religionem victorum ; sic enim fatendum esset omnes, qui vicerunt Hebræos, melius de Deo sensisse quam ipsi victi : quod neque tu diceres, neque tuus legifer, qui defensionem suæ traditionis in armis collocat, et omne genus ratiocinationis effugit, maximum iniquitatis indicium. Non sic beatus Petrus, et pastor constitutus gregis Christiani, paratum se ait omnibus rationem reddere de ea, quæ erat in eo, spe et fide ; nec aliter suos auditores edocuit B. Laurentius martyr : « Mea nox », inquit, « obscurum non habet, sed omnia in « luce clarescunt ». Et in Evangelio non probat Dominus eum, qui lucernam accendit et sub modio ponit, sed super candelabrum eam esse vult, ut luceat omnibus qui sunt in domo, et prædicari verba sua super tecta jubet, et de

seipso dixit : *Ego palam locutus sum mundo.*

99. « Deceptores et pseudoprophetæ in angulis prædicant, et volunt occulta esse quæ dicunt, ac juramenta taciturnitatis exigunt. Sicut Romæ accidit in his, qui Bacchanalia celebrabant : in occulto enim deo suo sacrificantes nullum flagitium libidinis omittebant. Quod si alia non essent adversus tuam legem indicia, hoc unum sufficere potuit, quia prohibuit ejus lator in disputationem venire : sciebat non æqua esse neque vera, quæ tradiderat : videbat veterem et novam legem contra se stare, intuebatur philosophorum acutissimas rationes sibi adversas esse, nec speravit in cœtu hominum aut in scholis virorum excellentium sua deliramenta posse defendi : animadvertit homo sagax et ingeniosus in malo gentiles, qui deos colebant, damnatos esse, et jam prope modum exterminatos, nec Judæis locum esse, quorum lex translata esset cum sacerdotio ad Christianos : cumque statuisset novam legem, magnumque sibi nomen dare speravit, quod modo evenit, iratum Deum Christianis, qui suæ legis mandata transgrediebantur, adversus transgressores victoriam concessurum ; atque idcirco suæ legis defensionem in armis collocavit, quam alioquin hominibus gratam propter licentiam voluptatum non ambigebat. Diaboli hoc fuit inventum : antiquus hanc viam suæ nequitiæ serpens excogitavit, qui, cum vidisset sese procul ejici, et Christiana religione augescente, idola deleri, nec amplius deorum multitudini locum esse, sed unum tantum adorari cum Patre et Spiritu sancto Jesum Christum, Heraclio imperante, Mahometis spiritum excitavit, cumque sibi ministrum elegit, hominem vanum, prius idololatram, fortuna pauperem, mente superbum, natione Arabem, consilio usum quorumdam Judæorum et Christianorum perversorum, inter quos fuit Sergius spiritu ambitionis inflatus : legem tertiam edidit ex veteri et nova conflatam, multis ineptiis extrinsecus adjectis. Legem diximus, quia ipse legem vocat, nos blasphemiam rectius appellabimus. Rugasti frontem, avertisti oculos, horruisti, turbatus es, subiratus es dum hæc dicimus. At si veritatis amicus es, audienda est veritas, neque tibi legifer, si tibi amicus est, veritatem interdicet, quæ tanto magis amica est, quanto salubrior, et homini ab ipsa natura convenientior.

100. « Audi verum, et disce quomodo sit appellanda lex. Legem dicunt philosophi, quod ratione præcipitur, et sunt qui nil aliud legem esse affirmant, quam rectam rationem a divino numine ductam : quidquid igitur rationi adversum est, legis nomine caret. At tuus legifer ratiocinari de sua lege prohibet, et solum arma illi suffragari vult ; non est igitur dicenda lex, nisi ex illis quarum conditores apud Isaiam Dominus maledicit. Docet nos David cognoscere legem Domini, dum ea quæ propria sunt exponit. Attende et videbis an Mahometea lex de cœlo et a Numine sit tracta divino, an aliunde : *Lex Domini*, inquit propheta, *immaculata, convertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis.* Immaculata est lex Domini, quia mala quæque excludit, neque libidinem aut turpitudinem ullam admittit; sic apud eumdem prophetam : eloquia Domini casta dicuntur, et apud Job legitur : *Non invenietis in ore meo iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit;* et Apostolus : *Lex sancta*, inquit, *et mandatum sanctum, justum et bonum.* At quomodo Mahometea lex immaculata, quæ stupra et adulteria, et omnes libidinum maculas ac fœditates admittit.

101. « Dices, quia jejunia quædam præcepit, et orationes, et eleemosynas; non damnamus hæc, absit ut ea mala dicamus; inventorem eorum Mahometem esse negamus, absque Mahomete sciebamus hæc esse bona. Jejunavit Elias, jejunavit Christus; orare et frangere esurienti panem suum, et egenos et vagos in domum ducere multo antiquius est, quam tuæ legis inventum. Multi nos legislatores ad opera pietatis invitarunt. Verum adulterari, fornicari, servire ventri, et in cœno voluptatum jacere, solus tuus legifer inter bona collocat, solus Mahometes est, qui turpia docet, et flagitia præcipit. Quamvis hæreticorum more, ut facilius decipiat, bona simul et mala commiscet. At lex, quæ Domini dicitur, ut inquit propheta, animas convertit ad ultimum finem : at lex Mahometea non convertit ad Deum, sed avertit ab eo : dicit enim Dominus Deus : *Estote sancti, quia ego sanctus sum.* « Mahometes : Uxores, inquit, ducite et concubinas, quot placet; nam ego quadraginta virorum in meis lumbis vires habeo, et uxoribus « atque ancillis permisceor plurimis ».

102. « Quid de testimonio fideli ? Cum data est Moysi lex Domini in monte Sinai, fulgura et coruscationes apparuerunt, et signa de cœlo, quæ testimonium legi præbuerunt; lex Christi miraculis admodum multis confirmata est, dicente ipso : *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum*, scilicet infidelitatis, *non haberent;* et propterea de veteri, quæ convertit ad suum creatorem et ad summum bonum, et nova lege inquit David : *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.* Et in Evangelio Lucæ circa finem legimus : *Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Deo cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* At Mahometis legem, quæ signa, quæ miracula probant ? Audiamus eum : « Non sum missus, inquit, nisi in « virtute gladii, et qui non susceperint meam « prophetiam occidantur, aut reddant tributum, « pretium pro infidelitate sua ». Quid hoc ? numquid manifeste negat se miraculorum virtute carere, et ficta falsaque esse omnia signa de-

monstrat, quæ tui legis doctores in populis prædicant. Non habet igitur tua lex testimonium nisi in armis; sed id non est fidele, ut ante docuimus.

103. « Ad ultimum transeamus, et quomodo sapientiam præstet parvulis, id est, populis, tua lex, animadvertamus. Sapientia, ut antiqui tradiderunt, divinarum et humanarum rerum scientiam continet, estque admodum sapida et dulcis, dum amorem divinitatis mentibus nostris instillat, propter quod inquit psalmographus : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua : super mel ori meo !* Tua lex neque de Deo sapit, neque de cœlestibus, neque terrena satis intelligit, quæ putat superis curæ non esse. Magna olim et florida in Alexandria philosophorum schola fuit, et multi per Syriam et Asiam viri doctissimi claruerunt, quorum nomina ad nos usque pervenerunt; at postquam lex Mahometea cursum habuit, paucissimi nominantur, qui naturæ arcana perscrutati excellentes evaserint, quia non præstat parvulis sapientiam tuus propheta aut tua lex, cujus fundamentum voluptas est, et tutela gladii; inter nos vero liberalium artium studia admodum florent, legitur publice philosophia, auditur in scholis theologia, nullum doctrinæ genus prætermittitur, gymnasia litterarum in pluribus Italiæ civitatibus clarissima reperiuntur; nec trans Alpes in Hispania, in Gallia, in Germania, in Britannia collegia desunt virorum excellentium, qui sapientiam præstant parvulis, est enim ingens Christianorum cura, ut indocti erudiantur et veritatem intelligant in nostra lege, quæ nunquam mentita est divinitus comprehensa.

104. « At legifer tuus non modo mentitur, sed leviter et indocte, sed imprudenter, sed insipide mentitur, et sibi ipsi sæpe contrarius est, quemadmodum suæ legis inspector plane intelliget. Innumerabiles sunt ejus ineptiæ, et aniles fabulæ, pueriles nugæ, de quibus libet hoc loco pauca referre, quæ de cæteris judicium præbeant. Exponens Mahometes capitulum Alcorani, quod dicitur FILIORUM ISRAEL in hanc sententiam loquitur : « Sit laus ei, qui servum « suum ab oratorio, quod est helcarata, ipsa est « domus Mesche, usque in oratorium sanctæ « domus Jerusalem nocte una transtulit, circa « quam benediximus Deum. O vos homines, au- « dite et intelligite, cum abii a vobis, venit ad « me Gabriel sero post psalmodiam vesperti- « nam, quæ ultima est, et ait : O Mahometes ! « jubet Deus ut se adeas. Cui respondi : Et ubi « eum visam ? Et ait Gabriel : Ubi ipse est : et « jumentum illico adducit, magnitudine inter « asinum et mulum, elberahil vocatum, hu- « manæ vocis capax, et una non amplius hora « iter egi annorum quinquaginta millium. Et « ait Gabriel : Ascende animal, et ito ad sanctam « domum. Ascendere volentem fugiebat jumen- « tum, et jussum est stare, quia Mahometes « ascensurus esset. Numquid accersitus est ? in- « quit, et respondente Gabriele accersitum esse, « non sinam, addidit, nisi pro me Deum roget. « Obtuli preces Deo meo pro jumento, quod me « sedente suavi gressu incessit, ponens ungu- « lam pedis anterioris in horizonte sui visus, et « minori spatio quam ictus impletur oculi ad « sanctam domum perveni. Comes aderat Ga- « briel, qui duxit me ad domum sanctam in « Jerusalem et vicinam rupem, dixitque : Des- « cende, quoniam ex rupe in cœlum ascendes : « et colligato illic jumento portavit me humeris « suis in cœlum, et cum applicuissemus ad « cœlum mundi, et ad portam ejus, pulsavit Ga- « briel, et quæsitum est quis esset, et respondit « Gabriel : Ego sum; et iterum quærenti quis « tecum adest, respondit; Mahometes, et sub- « didit janitor: Numquid vocatus? et ait Ga- « briel : Vocatus; et aperta est porta, et vidi « angelos, et bis genua flectens rogavi pro eis, « et accepit me rursus Gabriel, et vexit ad se- « cundum cœlum, et fuit distantia inter cœlum « et cœlum, quantum est iter quingentorum an- « norum, et sicut in primo cœlo ita in hoc cœlo « pulsatum extitit, et responsum pari solemni- « tate ad septimum usque cœlum procedit, « æquam cœlorum distantiam ponens; et ait in « septimo cœlo vidisse se angelorum populum, « et longitudinem angeli cujusquam instar « mundi fuisse, et aliquorum mille vicibus ex- « tensiorem, et inter eos unum aliquem inve- « nisse, cui septies centena millia essent capita, « et in quolibet capite totidem ora, et in quoli- « bet ore linguæ totidem, quæ septingentis mille « millibus idiomatibus, laudabant Deum, et « rursus alterum angelum ostendisse, qui fleret, « et quæsivisse causam fletus, et cum ille dixis- « set culpas esse, oravi pro eo : et tunc commen- « dabat me Gabriel alii angelo, et ille alii, donec « fui in conspectu Dei, et tribunali ejus adhæsi, « tetigitque me manu sua Deus inter humeros, « et frigiditas manus ejus pervenit usque ad « medullas dorsi mei ».

105. « His nugis atque deliramentis implet Mahometes aures populi. Sed audiamus alteram fabulam in libro, cui titulus est : DE DOCTRINA MAHOMETIS. Duo angeli nominantur : Arathes, et Narathes, quos ille asserit jussu Dei in terram descendisse, ut genus humanum regerent, atque instruerent tribus mandatis acceptis. Primum, ne quemquam occiderent. Alterum, ne quid injuste decernerent. Tertium, ne vinum biberent. Cum aliquandiu rexissent, et omnia ex toto orbe ad eos judicia devolverentur, mulier quædam decenti forma et omnium pulcherrima, adversus maritum suum causam habens judicium ab eis petiit, atque ut faventes haberet judices, ut apud se prandium habeant, multis precibus invitat. Non abnuunt angeli, paratur splendidum

convivium, epulas et pocula mulier ipsa ministrat, apponuntur fercula multiplicia, et cum his vinum, quod cum angeli recusarent, instante sæpius muliere, et multas objiciente blanditias, tandem biberunt, et inebriati vino in hospitam incaluerunt, ejusque concubitum postularunt : spondet mulier ea conditione, ut alter eorum ascensum in cœlo ostenderet, alter descensum : placet conditio illa. Ut iter didicit, mox in cœlum, relictis atque irrisis angelis, abiit, quam Deus recognitam inter sidera collocavit, cui lucifer est nomen : angeli ad judicium evocati catenis ferreis in puteo profundissimo religati sunt, usque ad diem judicii permansuri, cum elegissent in hac potius vita, quam in altera plecti.

106. « Hæc est sapientia Mahometis, quam docet parvulos : hæc ejus theologia, hæc doctrina divinitus revelata. Mira hominis audacia, ne dicam stultitiam seu dementiam. Quot sunt in his fabulis deridenda somnia ! non objurgamus jumenti verba, quando et asinam sacræ litteræ locutam produnt, et gentiles bovem. Sed quid est quod una hora iter quinquaginta millium annorum peragitur ? metire hæc, et diligenter cogita an corpori nondum glorificato id possit accidere. Quo ivit? Ubi fuit? quid circuivit? non adhuc cœlum ascenderat; quibus in locis tantum spatii peragravit ? nec jumentum eum tulit. Quis tulit eum ? Unde venit? Quomodo venit? nihil horum dixit. Quid peccaverat jumentum, ut precibus egeret ? cui non est lex alia, nisi naturæ, et illi paret. Quid ostiarius in cœlo collocatus rogamine Mahometis egebat? An non satis felix erat? fortasse altius cupiebat ascendere, tamquam non sit illic perfecta omnium beatitudo, et regnat adhuc ambitio, distantiam cœlorum ostendit, et sphærarum quanta sit crassitudo demonstrat. Quingentorum annorum iter ex cœlo in cœlum ponitur, et patere spissitudinem. Quid hoc? Quis credat? gentilium fabulis simile somnium est. Aiunt illi Dionysiodorum quemdam Geometriæ scientia nobilem in patria extremum diem obiisse, propinquos funus ei duxisse, ad quos pertinebat hæreditas : hos consecutis diebus cum justa peragerent invenisse in sepulchro ejus Epistolam Dionysiodori nomine ad superos scriptam, quæ diceret, eum a sepulchro ad infimam pervenisse terram, esseque illuc usque quadraginta millia stadiorum. Nec defuerunt geometræ, ut Plinius ait, qui interpretarentur significare Epistolam a medio terrarum orbe missam, quo deorsum a summo longissimum esse spatium, et ibidem pilæ medium, ex quo consecuta computatio est, quæ circuitum terræ seu totius pilæ ambitum ducenta quinquaginta quinque millia stadiorum pronuntiavit. Sed harmonica ratio, quæ cogit rerum naturam sibi ipsam congruere, eodem Plinio teste, addit huic mensuræ stadiorum septem millia : Eratosthenes, hujuscemodi rerum solertissimus indagator, universum terræ ambitum ducentorum quinquaginta duorum millium stadiorum prodidit : Hipparchus stadiorum paulo minus viginti quinque millia adjecit. Reperiuntur et aliorum sententiæ admodum dissonæ, neque in hanc usque diem mortali cuipiam satis exploratam credimus terræ mensuram, cujus neque Septentrionem, neque Meridiem versus cogniti fines sunt. At tuus legifer majora concepit animo, qui tanquam cœlum ascenderit quingentorum annorum itinere distare cœlum a cœlo prodidit, quoniam tanta esset crassitudo sphærarum. Hoc idem asserit rabbi Moyses, Hebræus genere, philosophus, qui apud Ægyptios claruit. At philosophi, quos nostri probant, non ita sentiunt, nec Ptolemæus Alexandrinus, astronomorum facile princeps, de crassitudine lunaris sphæræ cum tua lege concordat, in qua iter annorum sexaginta novem, et aliquorum mensium, ac dierum posuit, millibus passuum viginti quinque, seu stadiis ducentis pro qualibet die computatis. Alii vero astronomi, qui hæc diligenter indagaverunt, sphæram solis plusquam sexcentis vicibus superare lunam tradiderunt : rursusque Martis sphæram, quamvis sole altior est, et longe majorem habet ambitum, spissitudinem tamen multis vicibus superari improbum humanæ mentis ausum; verum ita subtili argumentatione comprehensum, ut pudeat aliquos non credere. Plurimi hæc incerta respuunt. Tuæ legis latori fortasse credendum fuerit, non quia illuc angelo bono deferente conscenderit, sed quia cum perverso ceciderit : quod si hac de causa fidem expetit, credimus : alioquin cum sacra Scriptura dicimus : *Cœlum sursum, et terra deorsum, et cor regis inscrutabile est :* sed alia percurramus.

107. « Angelos se vidisse affirmat, eosdemque corporeos : si mundo majores angeli sunt, necessarium est aliquam eorum partem extra mundum esse : at philosophi mundi circumflexu omnia contineri dicunt, neque quidquam exterius esse. Tuus legifer quando aliquid solito plus ebibit, sopori deditus, quidquid somniavit pro vero retulit, et omnia sibi licere putavit : quo errore et angelos corporeos, et peccare, et egere venia, et se rogasse pro eis dixit. Simili somnolentia tactum se super humeris affirmavit manu Dei, cujus gelu usque dorsi medullas penetraverit, quæ omnia superius confutata sunt. Quis illud patienter audiat, quod angeli Dei vino inebriati specie mulieris decepti concubitum ejus appetierint, quæ, iter in cœlum edocta, ad conspectum magni Dei pervenit, et honorifice accepta inter astra locum obtinuerit, angeli pœnas dederint, atque idcirco vinum homini interdictum, quod tanti mali causa fuerit? Commemorat hæc tuus legifer, et tanquam ex penu Dei recepta hominibus inculcat. Vide quam gra-

viter, quam vere, quam perite loquitur : poetarum figmenta, quæ pueris leguntur, inter arcana legis inserit. Pueri nostri non sine risu audiunt, cum raptæ in cœlum feminæ referuntur, et in astra commutatæ, quæ major et minor ursa vocantur, pigri circa plaustra bootæ lucentes.

108. « Credimus pro tua sapientia te jam parvifacere atque contemnere tuæ legis figmenta, sed miraris vehementer, quod in dies aliqui, relicto dogmate Christiano, ad tuum migrant, et asserentes iniquam legem nostram, amplexi tuam, circumcidantur, et tuis initientur sacris ; et qui Trinitatem prædicabant, nunc detestentur ; et qui Christum cruci affixum colebant et laudabant, nunc derideant. Sunt qui hoc agunt, non dubitamus : sed qui homines? Sane aut libidinis servi aut ambitionis, et quibus nullus erat locus in nostra lege, spreti a nobis et ejecti, tanquam vilia et inutilia mancipia ad te transiverunt, nec tamen illos inextinguibilis conscientiæ vermis rodere cessat : quod si posses eorum introspicere corda, intelligeres proculdubio eos aut vitæ futuræ spem nullam habere, aut admodum esse anxios, quia fontem aquæ vivæ reliquerunt Christum Jesum, et nesciunt quo pacto redeant, majus suum peccatum existimantes, quam Dei misericordiam. Sed quid miraris si ad opes consequendas, ad voluptates exhauriendas nonnulli tuæ legi se subjiciunt? non est hoc novum nec dignum admiratione : idem quoque et Saraceni faciunt, qui sæpe ad nos migrant. Illud est mirabile, illud stupendum, illud magnopere celebrandum, quod tot millia populorum Christiano insignita nomine sub tuo imperio degunt, gravia tributa pendunt, nunc liberis privantur, nunc conjugibus, opprimuntur durissima servitute laceranțur, vexantur mille modis, nec tamen Christianæ legi renuntiant : quod si tuam acciperent, mitius terrent imperium, fierent liberi, honores et opes sperare possent ; sed malunt tolerare servitutis jugum, et in squallore ac miseria vivere, quam Christum negare. Hoc stupendum est et divinum opus, et quod te præcipue movere debet, non quod pauci a nostra lege aberrent, sed quod tam multi in ea perseverent, et quod tanta sit vel in adversis constantia, miraculum est. Facit hoc bonitas legis, et securitas æternæ vitæ, quam nemo sapiens præsenti postposuit.

109. « Quid tu hic dicas? quid contra hiscere aut mutire poteris? Vera est Christiana lex ex utero recepta Mosaicæ, ex prophetis, ex divinis oraculis : Deus auctor ejus est : Filius Dei, qui eam tradidit : ex ore Dei manifestata est : pura est, et nitida, et immaculata, et sancta, perfecta ex omni parte, nullam habet rugam ; nusquam deficit, nusquam claudicat : in ea qui quærit invenit ; qui petit accipit, et pulsanti aperitur. Ipsa est fons clementiæ, justitiæ culmen, pietatis speculum, mansuetudinis et misericordiæ plena : pro ea martyres innumerabiles sunt occisi, senes, juvenes, pueri, matronæ, virgines, scientes beatos esse mortuos, qui moriuntur in Domino. Præterimus signa et prodigia, quæ certitudinem Christianæ legis ostentant. Quis viros commemorare queat ex Christiano genere divini et humani juris excellentissimos professores, vera mundi lumina, scientiæ fontes, qui usque ad mortem in fide Christi perseverantes, præclara volumina ediderunt, quæ tanquam sidera quædam doctrinæ humanas mentes illustrant? Et quænam ullo in loco lex est, quæ alterum habeat Augustinum, alterum Hieronymum, alterum Ambrosium, alterum Gregorium? et, ne Græcos prætereamus, quæ religio virum unquam habuit, quæ Origeni comparari posset? quamvis hic in plerisque locis erravit. Quis Joanni Chrysostomo exæquabitur? quis magno Basilio? quis Cyrillo? quis Gregorio Nazianzeno? Non sufficiet dies, si numerare pergimus illustres nostræ legis doctores sive vivos sive mortuos, quamvis non sint mortui, sed nunc maxime vivunt, et tanquam stellæ in firmamento lucent, qui fidem sacratissimæ Trinitatis elucidarunt. Quid dicemus de religiosis domibus, in quibus angelica ducitur vita, et pro peccatoribus assiduæ effunduntur preces Domino, nec unquam cessant divinæ laudes et psalmodiæ?

110. « Benedictus Nursiensis apud nos multorum monachorum doctor et pater extitit : apud Græcos magnus Basilius : secuti sunt Bernardus abbas Claræva llis, et Bruno, qui Chartusiam instituit : quotidie sanctorum virorum apud nos augetur numerus, ædificantur nova monasteria, et sancta renovantur instituta. Quos fructus edidit seraphicus Franciscus, eximius paupertatis amator, in Umbria, quæ pars est Italiæ, natus? quot eum discipuli secuti sunt? quot sub ejus regula sancti floruerunt? Antonius Patavii jacet miraculis clarus, Bernardinus Senensis in Aquila, quem nostra ætas quasi alterum Paulum prædicantem audivit. Nicolai Lyrani extant opera, quæ omnes admirantur : Dominicus in extremis Hispaniæ natus oris quasi alius vesper emicuit, qui novum quemdam sanctum et nitidum vivendi morem suis auditoribus tradidit, et Prædicatorum instituta regula, universum illustravit orbem. Multi discipuli ejus clarissimi evaserunt ; sed præcipua est magni Alberti fama, quia nullum doctrinæ genus ignorasse creditus est : nec minor eo Thomas Aquinas fuit in litteris, et si major extitit sanctitate. Claruit et meo sæculo sub eadem regula Vincentius Hispanus, quem noster antecessor inter sanctos Christi confessores retulit. Et in Ordine D. Augustini Nicolaus Tolentinas, paulo ante inter cœlestia relatus sanctorum agmina : nova in dies prole florescit nostra religio. Quod si non desunt peccatores divinam

provocantes majestatem, non desunt etiam conciliatores viri sancti Deo accepti, et virgines immaculatæ, precibus assiduis divinam iram avertentes, nec timentes ruinam tantis adjuti patrociniis.

111. « Tu ergo, princeps nobilis, qui non es rationis incapax, neque ingenii obtusi, collige quæ diximus, et conserva in mente tua, et consule tibi et tuæ genti, et noli esse incredulus, sed fidelis : relinque tenebras, et lucem sequere : intellige quo pede claudicat tua lex, et quantis scatet erroribus, et quam procul a veritate recedit, et quod non est in ea salus, novæ et antiquæ legis inimica. Intelligis quam solida est Evangelica doctrina, quam vera, quam sancta, quam munda et immaculata, et quod ea tantum iter in cœlum ostendit, et non alia. Intelligis, si verba nostra memoria tenes, quod Trinitas in unitate, et unitas in Trinitate colenda est : neque altera contradicit alteri. Intelligis, quonam modo Pater sibi Filium æqualem genuit, et quomodo a Patre et Filio sanctus procedit Spiritus, qui est charitas et amor, et simul colendus est, et Deus est : et quod Filius pro nostra salute incarnatus est, mortem tulit, et spoliato inferno tertia die resurgens, quadraginta diebus cum discipulis conversatus ascendit in cælum, sedet ad dexteram Patris, venturus in fine sæculi judicare vivos et mortuos : quo facto, mali perpetuo pœnam ignis subibunt, boni æternam beatitudinem consequentur, non in carnalibus desideriis, aut impudicitiis, non in cubilibus, sed in dulcedine mentis, et in charitate Christi, quæ superat omnem sensum. Ante omnia vero monstratum est, non posse te assequi inter Christianos gloriam et potentatum, quam videris optare, maxime apud Europæos et Occidentales populos, dum in tua secta perseveraveris : quod si velles Christianis initiari sacris, magnam tibi spem facimus, et potentiæ, et gloriæ.

112. « Memento igitur verborum nostrorum, et accipe fidele consilium : sume Baptismum Christi et lavacrum Spiritus sancti. Amplectere sacrosanctum Evangelium, et illi te totum committe. Sic tuam animam lucrifacies, sic Turcorum populo bene consules, sic tuæ cogitationes adimpleri poterunt, sic tuum nomen in sæcula celebrabitur, sic te omnis Græcia, omnis Italia, omnis Europa demirabitur : sic Latinæ te litteræ, sic Græcæ, sic Hebraicæ, sic Arabicæ, et omnes barbaræ celebrabunt. Sic nulla ætas de tuis laudibus conticescet, sic pacis amator, et fundator quietis appellaberis, sic te Turci animarum suarum repertorem, et Christiani suæ vitæ conservatorem vocabunt : Syri, Ægyptii, et Lybici, Arabes, et quæcumque sunt aliæ gentes extra Christi caulas, aut his auditis tuam viam sequentur, aut tuis et Christianis armis parvo negotio domabuntur, et si noluerint in nostra lege te socium habere, experientur dominium in sua : nos te juvabimus, et omnium eorum, assistente divina gratia, legitimum principem constituemus. Hæc sunt, quæ tibi cum Baptismo præmia promittuntur : his te bonis divina pietas proculdubio cumulabit obsequentem Evangelio. Quod si respueris consilia nostra, peribit tanquam fumus gloria tua, et tu more hominum reversus in cinerem totus morieris. Christus regnabit in æternum, cui est honor, et gloria in sæcula sæculorum. Amen ».

113. *Aures obturante Turca, ad Gallorum regem ensem prece sacratam mittit : Philelphi ad eumdem principem eximia cohortatio.* — Obtusas Pio aures præbuit Mahometes. Exaratas vero superiores litteras hoc anno colligitur ex aliis [1] ad Ludovicum Francorum regem datis quibus eum hortatus est, ut ruenti religioni opitularetur, miserumque Orientis statum exposuit, ex quibus constat hoc anno Trapezuntinum bellum a Mahomete gestum, et auctores [2], qui ad superiora tempora retulere, refellas.

« Ludovico Francorum regi illustri.

« Quia regina Cypri ad nos ex regno suo dejecta, et ex terris profecta est, et ad tuam, credimus, serenitatem proficiscetur, consilium et auxilium petens, nam regnum ejus a soldani Ægyptii gente occupatum est : et quia, sicut accepimus, Mahometes Turcorum dominus Sinopin et Trapezuntem, et multas alias in Asia civitates ac provincias de novo sibi subjecit, et in Europam victor ac tumens eo proposito revertitur, ut Christianitatem proterat et concutcet, serenitatem tuam rogamus et flentes petimus, ut respicias in quo statu est Catholica fides, et quomodo ex uno latere Turci, ex alio Saraceni urgent. Pone ante oculos lamentabiles Christianorum voces, qui per Asiam et Græciam in medio nationis perversæ constituti miserabilibus modis affliguntur, cogita in quo loco est sacrum Domini sepulchrum, quod inspicere absque Mahometanorum voluntate non possumus : Sancta Terra, quæ nobis lucem fidei præbuit, nunc in tenebris est : totus Oriens plenus est spurcitia Mahometica, quæ etiam in Europam suum virus effudit, inde Græciæ, hinc Hispaniæ parte occupata, nec dies est in qua non mille Christianorum animæ pereant. Rhodus in periculo, et nobilis insula (peninsula) maris, quondam dicta Peloponesus, in potestate Turcorum est, paucis exceptis locis : Epirus tota ad eos confluxit ; Bulgaria, Walachia ex parte Turcis parent : Hungaria vulnus expectat, quia multis afflicta cladibus non potest tantos belli motus sustinere, nec est qui consoletur eam : timet victorem Mahometem jam spoliis Orientis et Asiæ viribus auctum. Timemus sane illi genti, timemus et aliis, qui sunt in hostium

[1] Pius II. lib. Ep. num. 387. — [2] Bizar. hist. Pers. l. IX. Bosius l. VII.

circuitu, nec nos sumus, qui succurrere possumus : volvimus oculos nostros modo huc, modo illuc, et lustratis omnium Christianorum provinciis, nemo regum, nemo principum nobis occurrit, qui tantæ rei subvenire possit, nisi tu solus, quem pius Deus sui populi salvatorem, ut confidimus, huc usque salvavit incolumem, nec permisit in manus te persequentium incidere. Tu Dei ope hæreditarium regnum in pace consecutus es, mortuo patre. Philippus Burgundiæ, dux clarus et potens, tibi obsequentissimus est, et cæteri duces et comites regni gloriantur, et tibi sine controversia parent. Ex Anglia, si volueris, nil tibi adversabitur ; Hispaniam habes amicam : omnes per circuitum te venerantur et colunt, et legationes ex longinquis partibus ac ex ipsa Italia te honoratum et salutatum veniunt : magna est gloria tua, magnum est Dei donum.

114. « Intellexit divina pietas cogitationes tuas, et multa cognovit in animo tuo proposita esse ad commune bonum, nec dubitamus quin, cum esses exul quodammodo a regno tuo, tecum sæpe dixeris : O si paterno in solio aliquando sedeam, quanta faciam tibi, Deus, grata ! certe non patiar tuam hæreditatem Turcorum insania laniari. Audivit te Deus, et omnia tibi adversa repulit, planavit iter tuum, et te in aucto regno collocavit excelsum præ regibus terræ : omnia tibi tranquilla dedit : si quid aliquando intra te Deo promisisti, id servato, si non promisisti, quod non est verisimile, recognosce beneficia quæ accepisti a Domino Deo tuo, qui te filium regem creavit, et regnum, cum diu extorris fuisti, summa cum gloria restituit : ostende te gratum divinæ pietati, et pro tantis beneficiis vicem repende : tolle, ut facturum oratori nostro spopondisti, Pragmaticam Constitutionem, et hoc facto, quod non est difficile, erige te totum in auxilium Christianæ religionis contra Turchos, stude ut expeditio adversus hostes Christi fiat, exhibe te hujus rei ducem et caput, nec dubita, cuncta erunt tibi prospera. Hoc est negotium, te dignum, tibi hæc gloria servata est, nihil est in quo te laudabilius exercere possis : hæreditaria hæc tibi provincia est ; nam pugnare contra Turcos et vincere, et Terram-Sanctam recuperare, et fidem salvare, et Romanam Ecclesiam honestare Francorum regum proprium est, et hæc tu commodissime præstare potes, vera Francorum soboles, sapientia et rerum experientia præditus, in opulento et pacifico et potentissimo regno sublimatus. Omnium oculi in te respiciunt, omnes afflicti te invocant, et nos præter te non videmus, qui hæc possit præstare, ideo ad te unum recurrimus Christianæ fidei defensorem. Tu ergo et a nobis, et a toto Christiano-rum populo rogatus, et in primis a Deo commonitus, præpara te huic provinciæ, ad quam feliciter dirigendam omnia obtinebis a nobis, quæ a justo et pio Christi vicario, et B. Petri successore obtineri debeant. Dat. Romæ die XXVI Octobris, anno MCDLXI, Pontificatus nostri anno IV ».

115. Ut eumdem regem ad conficiendam in Turcam expeditionem incitaret Pius, Apostolica prece sacratum ensem inter Natalitii Dominici solemnia misit [1], vagina distincta gemmis inclusum, in quo hi versus incisi erant :

Exerat in Turcas tua me, Ludovice, furentes
Dextera, Grajorum sanguinis ultor ero.
Corruet imperium Mahumetis, et inclyta rursus
Gallorum virtus te petet astra duce.

Extant eodem argumento datæ tum a Philelpho rethore eximio litteræ [2], quibus Ludovicum Francorum regem sollicitabat, ut Turcas bello peteret, qui, excisis penitus Orientalibus Christianis, deinde in Occidentales furorem conversuri essent : « Non te præterit, inquit, quanta clades invaserit Christianam religionem, superiorum principum vel negligentia vel ignavia, qui dum otio, dum voluptatibus student, tum Constantinopolis urbs illa clarissima, tum universa Thracia, tum Triballi atque Illyrici, populi magni et præpotentes, novissime autem Peloponesus tot urbibus, tot pollens hominum millibus Turcorum teterrimo jugo colla subjecit : quod si Turci voluptatibus dediti, si homines barbari et agrestes turpissimum sibi ducunt, et perniciosum in primis quietem agere, atque fovere otium, quid facere debent principes Christiani, quorum religio plena est honestatis, planeque divina ? » Et infra : « Solus es in universa Christiana republica, qui dignitate et viribus et opibus sine ulla controversia reliquis Christianis omnibus antecellis, es eam nactus ætatem, quæ simul cum prudentia et animi et corporis perfecerit in te robur, oblata est occasio belli cum justi ac pii, tum maxime salutaris : vides quam in dies magis atque magis augescit Turcorum pestifera illa funestaque tyrannis ; non est tibi diutius differendum, ne cunctando latius serpat virus. Dum Turcæ ignobiles servilesque negliguntur, habenturque contemptui, non Asiæ solum maxima opulentissimaque regna subjugarunt, sed etiam Europæ lætissimos nobilissimosque populos atque amplissimas regiones, et egerunt in servitutem aguntque quotidie, et cum maxime videntur abesse ab Italia et Germania, id moliuntur, agunt, assequuntur, ut intra Italiæ Germaniæque limina versari, et circumquaque infesta arma concutere, atque vibrare gladios possint : quid enim adversus Colchos Mahometus Amyras profectus est ? quid Trapezuntas oppugnat ? nempe, ut nihil sibi post terga re-

[1] Gobel. l. VII. — [2] Philelph. l. XVII. ad Ludov. reg. Franc.

linquat infestum, quo liberior sit ad Italorum Germanorumque perniciem.

« Cum Hungaris fœdus traditur percussisse; Hungari enim, ferocissimum genus hominum, ubi se audissent a cæteris principibus destitutos, vel ab ipsis potius principibus Christianis oppugnari, a Turcis autem quotidie affligi atque opprimi, ancipiti bello distracti ac vexati, tandem coacti sunt accipere quam Turci voluerunt conditionem : quid enim facerent inopes, et eorum, nisi assidua mole rapinarum ac cædium, cum se circumvallari undique hostilibus infestisque armis intuerentur? Quid non suadeat indignatio? quid non perficiat desperatio? At necessitati quis resistere possit, dum Christiani potentatus alii dormitant, alii, quæ pro fide Christi debuerant, inter se invicem efferata atque truculenta tela convertunt? Mahometus vigilat, et quæ offertur, opportunitatem non deserit : sed ut juvenis et Christianorum præda non minus opulentus, quam animosus, exercitus quotidie novos comparat ex subjugatis hostibus, seque et viribus munit et imperio decorat, fitque jam omnibus formidabilis. Valachos habet tributarios, magnam Illyriæ et Dalmatiæ annis superioribus partem occupavit ac tenet; nuper Sinopem urbem munitissimam et rebus omnibus abundantem solo nominis terrore in deditionem accepit : Sebastopolim intrepide ac fortiter repugnantem ut vi expugnasset cæpisselque, totum illum populum Christianum sudibus per omne contumeliæ sævitiæque genus infixit. Oppugnatur Trapezus regia urbs emporiumque Colchorum, atque ea oppugnatur quidem et terra et mari a viribus et furore sævissimi dirique Mahometi, et ita pervicaciter oppugnatur, ut non longe absit ab interitu : sed hæc et alia pleraque multo diligentius ac melius vir excellentissimus Petrus Posterula tuæ regiæ majestati, qui te veluti numen quoddam et colit et veneratur, coram exponet. Age igitur, rex invictissime, induere armis justitiæ, tegere pietatis clypeo, cape fortitudinis gladium et duce atque adjutore Christo Jesu in barbaram illam, et ignobilem, abjectamque nationem age victrices atque felices copias, minimo admodum labore gloriam tui sempiterni nominis tibi comparaturus : quid enim memorem quantam sis facturus accessionem ex hac tam præclara exoptataque de Turcis victoria maximo tuo florentissimoque regno? possident enim Turci non solum Mysiam, Phrygiam, Cariam, ac Lyciam, quatuor Asiæ opulentissima regna, sed quidquid jacet Phœnicibus ad Hellespontum teterrimo premunt et atrocissimo dominatu, in Europa vero a mari Euxino intra Dalmatiæ viscera universum continentem egerunt in servitutem. Omitto insulas aliasque permultas regiones, quas tenent jugo pressas, illic ad Colchos, hinc ad Getas usque ultra Danubium. Hæc omnia si volueris (quid enim velle non debes) tua futura sunt, et id quidem brevique et facili victoria, nunquam enim Turci superiores esse consueverunt ullo virtutis genere, sed aut negligentia hostili aut ignavia, aut etiam discordia vicere, qui pugnare nescirent, vel nollent, etc. Ex Mediolano XIV kal. Novembris MCDLXI ».

116. *Suadente Pio, Ludovicus Pragmaticam Sanctionem abolere curat.* — Antea vero, nimirum mense Augusto, Joannem episcopum Atrebatensem, legati Apostolici auctoritate instructum, Pius miserat, ut eos, qui Pontificem carpebant, quod nimirum Pius nil nisi splendida verba pro tuenda in Oriente religione dabat : Gallicum jus amplificandæ nepotis dignitatis causa nimio in Ferdinandum studio oppugnabat : accenderat civile in Anglia bellum, misso episcopo Interamnensi, regemque Henricum dejecerat; partimque clandestinis susurris, partim apertis sermonibus detrahebant, compesceret, tum maxime, ut Ludovicum, ad Sanctionem Pragmaticam, in mediis Ecclesiæ tumultibus seductis præsulibus, nulla idonea fultis potestate latam, abolendam permoveret : de qua legatione dicto Atrebatensi episcopo data litterarum pars hæc præcipua est [1] :

« Cum nos te ad Franciæ, et cæteras Galliarum partes, necnon Angliæ et Scotiæ regna, dominia quoque dilecti filii nobilis viri Philippi ducis Burgundiæ, etiam extra dictum regnum Franciæ consistentia, pro nonnullis arduis negotiis nostrum et Apostolicæ Sedis nuntium cum potestate legati de latere præsentialiter destinemus; et, sicut ad nostrum non sine maxima mentis perturbatione pervenit auditum, nonnulli viri perjurio, et præsertim Ecclesiastici, sæculares, et diversorum ordinum regulares dictorum regnorum, non sine vehementi hæresis suspicione, non attendentes scriptum esse : Principem populi non maledices, cum maledixerint, ac de nobis ipsaque Ecclesia, et illius officialibus falsa oblocuti fuerint, plurimum gloriantes, et non verentes os in cœlum ponere, linguis eorum super terram transeuntibus, ut aliquid posse videantur, irreverenter fastuosoque spiritu animosius exardescentes, etiam in diversarum personarum præsentia ore tabescente, et inverecunda facie; cum ipsi silere, ac majorum suorum opiniones et judicia audire, illaque pro posse sectari deberent, etiam in particularibus seu generalibus consiliis verba quamplurima, etiam nostrorum ministerii et officii depressionem attingentes, proferre, nosque et officiales prædictos, ipsamque Romanam Ecclesiam cunctorum matrem, veluti malignitatis alumni, in suis maledictis lacerare non cessant; quamplures quoque ex eis etiam pon-

[1] Pius l. I. Ep. cur. p. 10.

tificali dignitate præditi auctoritatem sanctionis canonicæ contemnentes, litteris et processibus Apostolicis, quominus executioni mandentur, obviare non verentur in multorum injuriam, perniciosum quoque exemplum et scandalum plurimorum, etc ». Dedit deinde Pius legato amplissima mandata, ut in illos, qui Pontificiæ auctoritati detraxerint, nullo dignitatis discrimine severitatem adhibeat. « Dat. Tibure anno Dominicæ incarnationis MCDLXI, XIII kal. Septembris, Pontificatus nostri anno III ».

117. De Angliæ tumultibus, ob quos admodum auctos abrogata est Francisci episcopi Interamnensis legatio, dicetur inferius : nunc in primis quæ ad extinctam Pragmaticam Sanctionem et ad Ludovicum regem spectant percurrenda sunt. Præbuit plurima Ludovicus in primis regni exordiis virtutum exempla regis optimi, ut Pius ad cardinalem Constantiensem scripsit [1] : « Illud jucundum est visum, quod diversis ex locis sentimus serenitatem suam ad religionis et justitiæ cultum institutionem regni sui dirigere, et velle omnino, ut cum integritate ubique vivatur, maximam fundamenta hæc præbere spem possunt futurum illum devotissimum Apostolicæ Sedi, et honoraturum Ecclesiam Dei ».

Non difficile fuit ita comparatum Ludovicum ab Atrebatensi episcopo ad Pragmaticam Sanctionem abolendum adducere ; quippe, ut refert Gobelinus [2] : « Prima ejus professio extitit Pragmaticam Sanctionem, quam pater induxerat, prorsus eliminare, et Apostolicæ Sedi in rebus Ecclesiasticis summum imperium permittere, nec opus monitore Atrebatensi episcopo fuit : id jampridem facturum se B. Petro Apostolorum principi voverat, si paternum solium aliquando conscenderet ». Tradit idem auctor [3], Ludovicum Joanni Atrebatensi præsuli legato Apostolico sacramento se devinxisse, Pragmaticam Sanctionem abrogatum iri, cum id votum Deo nuncupasset. Confirmant hæc Ludovici regis ad Pontificem datæ litteræ [4], quibus eamdem Sanctionem delevit, iis potissimum permotus argumentis, quod ea effervescente schismate per seditionem condita esset, auctoritatem Sedis Apostolicæ labefactaret, licentiæ præsulum fræna laxaret, aliorum regnorum cum Ecclesia consensioni adversaretur, tum a minoris auctoritatis præsulibus contra Apostolicæ dignitatis apices concepta esset.

118. « Ludovicus Dei gratia Francorum rex, tibi sanctissimo et beatissimo patri nostro Pio papæ II, obedientiam filialem et plenos devotionis affectus.

« Deum solum scientes esse, cujus providentia bene consulitur rebus humanis, meliusque regna et urbes religione cingi atque defendi quam armis et mœnibus, et vicarium Dei viventis ea veneratione prosequimur, ut sacra præsertim in Ecclesiasticis rebus tua monita veluti vocem pastoris audire, illisque parere prompta mente velimus : quapropter, beatissime pater, et si Constitutio quædam in regno nostro, quam Pragmaticam vocant, magno prælatorum conventu, magna temporis deliberatione conclusa fuerit, et jam callum obducens quietum prope fixerit statum, tu tamen tuis ad nos litteris illam a regno nostro auferri, explodi, abrogarique flagitas ; idem quoque nobis dilectus et fidelis consiliarius noster Joannes episcopus Atrebatensis, quem cum potestate legati de latere ad hoc nostrum regnum misisti, commemoravit : et ad ea per ipsum tibi nostro nomine pollicenda, vovenda et promittenda nos, antequam regnum suscepissemus, religionis instinctus quidam deduxerat ; nos nostra promissa exequi, accedente moderatrice rerum Ecclesiasticarum tua auctoritate, audemus ac volumus : et id quidem tanto volumus animo propensiori, quanto nobis regnum Franciæ florens et bello vacuum tuetur Deus et protegit. Omnibus itaque victimis potiorem obedientiam intelligentes assensi sumus his, quæ tuo nomine nobis aperta sunt, ipsam scilicet Pragmaticam Sanctionem tibi tuæque Sedi esse infensam, utpote quæ in seditione et schismatis tempore atque per seditionem seditionisque a tua Sede figuram nata sit, et quæ dum tibi, a quo sacræ leges oriuntur et manant, quantamlibet eripit auctoritatem, omne jus et omnem legem dissolvit ; illud enim exoritur, quod idem consiliarius noster nomine tuæ sanctitatis assumpsit, ut, dum per Pragmaticam ipsam summæ in Ecclesia tuæ Sedis auctoritas minuitur, dum prælatis in regno nostro quoddam licentiæ templum per illam perstruitur, dum congruens unitas ad alia regna conformitasque tolli videtur, abroganda sit ipsa Pragmatica, pellendaque a regno nostro, quippe quæ adversus tuam Sedem, omnium Ecclesiarum matrem, vel ab inferioribus prælatis lata sit, tanquam, ut Scriptura loquitur, si elevetur virga contra levantem se, aut baculus, qui utique lignum est. Quæ quidem, beatissime pater, licet plerique docti homines confutare niterentur atque diluere, multaque nos dehortarentur abrogare Sanctionem ipsam, te tamen principem totius Ecclesiæ, te antistitem sacrorum Dominici gregis pastorem profitemur et scimus, teque jubente sequimur, tibi et beatissimi Petri cathedræ consentimus et jungimur.

119. « Itaque, sicut mandasti, Pragmaticam ipsam a regno nostro nostroque Viennensi Delphinatu, et omni ditione nostra, per præsentes pellimus, dejicimus, stirpitusque abrogamus, et

[1] Lib. brev. p. 244. — [2] Gobel. l. VI. — [3] Ib. l. VII. — [4] Ext. l. II. collect. opera Plat. jussu Sixt. IV. p. 537. et typis cusa inter Ep. Pii II, num. 388, et in Actis Conc. Later. sess. 4. tom. IV. Conc. par. II. edit. Binii p. 17.

quam qualemve ante Pragmaticæ ipsius editionem circa Ecclesiarum, beneficiorum, aliarumque rerum spiritualem dispositionem, censuram, moderationem in regno nostro omnique ditione nostra tui prædecessores Martinus V et Eugenius IV Romani Pontifices habebant et exercebant, talem eamdemque nostro adjutori beatissimo Petro, tibique successori ipsius reddimus, præstamus et restituimus cum summo imperio, cum judicio libero, cum potestate non coarctata : tu enim, cum scias quid auctoritate divinitus tibi tradita possis, quas pro regni nostri et Ecclesiarum in eo tranquillitate postulabimus, non negliges res necessarias, poterisque semper quod optimum fuerit judicare. Utere igitur deinceps in regno nostro potestate tua, ut voles, atque illam exerce, nam ut hominum membra nulla contentione capite uno atque una mente ducuntur, sic tuis sacris decretis Ecclesiæ prælati in regno nostro et Delphinatu consonantiam et obedientiam plenam refundent. Quod si forte obnitentur aliqui aut reclamabunt, nos in verbo regio pollicemur tuæ beatitudini, atque promittimus exequi facere tua mandata, omni appellationis aut appositionis obstaculo prorsus excluso, eosque, qui tibi contumaces fuerunt, pro tuo jussu comprimemus et refrænabimus. Datum Turonis sub magno sigillo nostro die XXVII mensis Novembris anno Domini MCDLXI, et regni nostri primo ». Per regem in consilio.

120. *Divinæ justitiæ exemplum in filio impio.* — Adjungimus Gallicis rebus hoc anno in Cameracensis agri oppido, cui Juchii nomen erat, statutum fuisse, ut refert Monstreletus [1], divinæ justitiæ exemplum in filio improbo, qui matrem e domo trina vice inhumane pepulerat, dicens malle se ut domus incendio conflagraret, quæque in ea essent absumerentur, quam ut unico die in ea matrem commorari permitteret : mox enim eodem die incognito casu accenso igne eadem domus in favillas redacta est.

121. *Auctus cardinalium cœtus.* — Extremo anno XVIII Decembris a Pio II relati sunt in cardinalium numerum plures doctrina et auctoritate, gerendarumque rerum peritia conspicui viri, de quibus hæc narrat Joannes Gobelinus [2]: « Cum Pontifex majorem cardinalium partem in suam sententiam venisse cognosceret, congregato collegio secunda feria ante quatuor Adventus tempora de cardinalium creatione sermonem habuit, et numerum exposuit, et personas nominavit. Respiciebant cardinales taciti alter alterum, et cum ex ipsis vultibus intelligerent summo Pontifici annuendum esse, nemo ausus est adversari, cuncti laudavere nominatos, atque in eorum creatione consensere. Tunc Pontifex non expectata sexta feria, in qua pronuntiari cardinales consuevere, statim annuente ac requirente collegio, pronuntiationem fecit, jussitque in diem, quæ prope aderat, ejusmodi solemnitate statutam silentio tegi. Cardinales ex Italicis creati sunt Bartholomæus Rovarella archiepiscopus Ravennas, qui jampridem in regno Siciliæ legatum gesserat, doctrina, consilio et morum integritate conspicuus : Jacobus episcopus Papiensis natione Lucensis, privilegio Senensis, et ab ipso Pontifice, qui dexteritatem ingenii dilexisset, Picolominea donatus familia : Franciscus Mantuani principis filius, nondum viginti natus annos, verum qui corpore longe majorem præ se ferret ætatem, et gravitate ac prudentia prope senili : illi ad titulum presbyterii assumpti, hic ad diaconatum, (nempe S. Mariæ Novæ) : Ex Gallicis Joannes episcopus Atrebas, egregius vir doctrina, ingenio ac divina quodammodo memoria præstans : Ludovicus Lebretus ex regio Francorum sanguine ortus, placidæ conversationis, et cujus vita generi conveniret. Ex Hispanis Jacobus episcopus Urgellensis, domo Cardonea, litteris et moribus ornatus, cujus majores ad regni quondam fastigium pervenere : his tituli presbyterorum assignati. Cœperat jam Pontificem vexare chiragra atque ardore urgere intolerabili, propter quod publicatio cardinalium in consistorio patenti sine ipso facta est. Cardinalis Nicænus de laudibus eorum verba fecit. Digna creatio judicata, quæ de viris excellentibus facta esset, et qui possent Ecclesiæ prodesse, vel suo ingenio, vel amicorum auxilio : nec minus collaudata est Pontificis prudentia. Ex creatis noviter cardinalibus unus tantum aderat Jacobus Lucensis, cui Pontifex lectulo decumbens sua manu vel ægrota rubrum galerum imposuit. Ravennati et Urgellensi aulici Pontificis pileos tulere : reliqui postea curiam petentes pro more iisdem insignibus honestati fuerunt ».

122. Quod ad Jacobum Papiensem attinet, extat Pontificium Diploma [1] ejus gratia editum ipsa die, qua cardinalium collegio est aggregatus, nimirum XIV kal. Januarii, quo etiam Ticinensis Ecclesiæ administrationem una cum cardinalatu conjunctam illi asseruit. Porro extat apud cardinalem ipsum Papiensem elegans parænesis sibi ipsi inscripta, cum sacræ purpuræ jus accepisset, qua mentem ad divinum timorem contemnendaque gratulantium lenocinia obfirmat : « Credo », inquit seipsum adhortans, « hunc in quem venisti gradum non tam honoris nomen habere, quam oneris, nec tam otii quam negotii locum. Reprimet hæc cogitatio efferentem se animum, et leviora faciet quæcumque sunt gravatura ; ad sana etiam consilia animum præparabit ; si aliud esse cardinalatum putas,

[1] Monstr. vol. 3. p. 83. — [2] Gobel. l. VII.

[1] Pius l. XVII. p. 220.

erras vehementer. Quidquid hic est, labor est et dispensatio Christi, non quies aut imperium. Auxisti ministerium Dei, augenda pariter humilitas est ac patientia : sanctum ministerium hoc a te exigit dicens Dominus : *Qui mihi ministrat, me sequatur ;* hoc videlicet dicit, sicut humilior ego et patior, sic tu humiliare et patere. Collati honores si delectant, non contristent honorum opera : nil magnum cardinalatus ex se habet, occasionem laudis afferat, non laudem ; tantusque ipse est, quanta illius est virtus, qui eum sustinet : clarus, si tu dignus gloria : sine honore, si vita est contemptibilis : non facit cathedra sacerdotem, inquit Chrysostomus, sed sacerdos cathedram, non locus sanctificat hominem, sed homo locum, etc. »

123. *S. Catharina Senensis in Sanctorum Catalogo inscripta.* — Reposita hoc anno est solemni ritu a Pio II in sanctarum virginum catalogo Catharina Senensis, sanctitate et miraculis clarissima, provehentibus sacram hanc actionem Senensibus suis precibus apud Pontificem, ut refert Gobelinus [1] his verbis : « Pontifex rogatus a suis civibus B. Catherinam Senensem inter sanctas Christi virgines referre, accito episcoporum consilio, qui tunc erant in Urbe : de vita et miraculis inquisitione per tres cardinales facta, qui omnia quæ invenerant coram retulere : interrogato conventu quid videretur, cum respondissent universi canonizandam virginem fore, in Basilica B. Petri suggestum apparari jussit, in quo re divina peracta orationem habuit de laudibus virginis, quam hic non inseruimus, in volumine reliquarum orationum conscriptam. Ea finita, summo cardinalium, episcoporum, abbatum et aliorum qui assistebant prælatorum consensu, adhibitis solemnitatibus consuetis, Catharinam ipsam in Catalogo sanctarum virginum ascribi mandavit : commemorationem ejus fieri quotannis instituit : visitantibus sepulchrum, in quo jacent ossa in Ecclesia S. Mariæ super Minervam, indulgentias septem annorum concessit : ac canonizationis litteras ipse dictavit, quæ inter alias ejus Epistolas continentur ». Impressæ sunt hæ litteræ, insertæque Bullario [2] sed pluribus scatent mendis, quæ nos ex Regesto Vaticano [3] emendavimus ; ea vero delibanda censuimus, in quibus Pontifex affert virtutum exempla, et argumenta sanctitatis, quæ in eadem B. Catherina radiarunt : præfatus enim plura de orbis creaturis, quæ divinam gloriam suæ naturæ præstantia explicant, deque humano genere collapso ac redempto, legeque Evangelica instructo, quam tamen pars maxima aut respuat, admissamve non impleat, sermonem convertit ad sanctos utriusque sexus, quibus divina providentia Ecclesiam singulis sæculis illustravit : inter quos effulsit B. Catharina, cui quidem Urbanus VI, Innocentius VII, Gregorius XII virginum sanctarum cultum decernere fuerint meditati, sed schismatis turbinibus agitati destiterent, non sine arcano divini Numinis consilio, ne quod pars una sacrum pronuntiasset, altera profanum censuisset, reservatamque rem Senensi viro in Petri solio considenti, ut civem Senensem consecraret. Tum quæ de Catharina post gravissimum examen comperta sint ita exponit :

124. « Pius papa II ad perpetuam rei memoriam.

« Virgo Catharina ex civitate Senensi oriunda, mediocribus orta parentibus prius Deo sese dedicavit, quam Deum posset per ætatem cognoscere. Sex annos nata, ut Domino serviret, eremum concupivit, et urbe egressa in caverna quadam loco solitario delituit, quamvis jubente spiritu paululum demorata domum redierit. Angelicam salutationem edocta quoties paternæ domus scalam ascendit, toties per singulos gradus flexo geniculo beatissimam virginem matrem Domini salutavit, et anno major virginitatem suam consecravit Christo, quem sua in majestate sedentem mirabili visione contemplata est, et arcana cœlestis aulæ vidit, quæ non potest effari lingua mortalis. Mundanas delicias a se omnes abdicavit, orationi totam se dedit, corpusculum suum jejuniis, vigiliis ac verberibus afflixit, coæquales puellas, ut idem facerent et docuit et persuasit.

« Pubes effecta scissis crinibus mortale conjugium recusavit, convicia et maledicta hominum sprevit, B. Dominici habitum, quem fœminæ gestant *de pœnitentia* nuncupatæ, extorsit potius quam impetravit : ancillare officium in paterna domo exercuit, nihil magis cupiens, quam vilis apud homines et abjecta videri. Pauperibus Christi, nam id pater sibi indulserat, larga manu subvenit, ægrotantibus summa diligentia ministravit : diabolicas tentationes, et assiduas malignantium spirituum pugnas patientiæ clypeo et fidei galea superavit ; incarceratos et oppressos, quibus valuit modis, consolata est. Nullum ab ea verbum non religiosum, non sanctum excidit : omnis sermo ejus de moribus fuit, de religione, de pietate, de contemptu mundi, de amore Dei et proximi, de cœlesti patria.

« Nemo ad eam accessit, qui non doctior meliorque abierit : doctrina ejus infusa, non acquisita fuit : prius magistra visa est, quam discipula, quippe quæ sacrarum litterarum professoribus, ipsisque magnarum Ecclesiarum episcopis difficillimas de divinitate quæstiones proponentibus prudentissime respondit, et adeo satisfecit, ut tanquam agnos mansuefactos remiserit, quos tanquam lupos et leones ferocientes acceperat : quorum nonnulli divinam in vir-

[1] Gobel. l. v. — [2] Bull. in Pio II. Const. 6. — [3] Lib. xvi. Bull. p. 80.

gine sapientiam admirati, distributis mox inter Christi pauperes, quas possidebant, substantiis, accepta Domini cruce vitam deinde evangelicam egerunt.

125. « Summa hujus virginis abstinentia fuit, et mirabilis vitæ austeritas : nam, cum vini et carnium usum prorsus abjecisset, nec pulmentariis ullis uteretur, ad extremum eo deducta est, ut nec legumina ederet, nec pane vesceretur nisi cœlesti, quem verus Christianus in Sacramento sumit altaris. Inventa est aliquando a die Cinerum usque in Pentecostem jejunium perduxisse, sola Eucharistiæ communione contenta, per annos circiter octo minimo herbarum succo, eorumque parum retento, et communione sacra sustentata est : ad cibum quasi ad supplicium pergebat. Ad communionem altaris, quæ illi fere quotidiana fuit, quasi ad cœlestes nuptias invitata esset, summa cum alacritate proficiscebatur : cilicio sub veste utebatur, quo carnem macerabat : nullæ illi plumæ, nulla pulminaria erant, lectum sibi ex asseribus confecerat, atque in eo jacens brevissimum somnum accipiebat, raro enim ultra duas horas interdiu noctuque dormiebat, reliquum omne tempus vigilando, orando, prædicando, opera misericordiæ agendo, contrivit : spinosis cordulis carnem suam maceravit : dolore capitis pæne assidue torquebatur, æstuabat febribus, nec illorum cruciatu carebat : luctabatur quam frequentissime cum dæmonibus, multisque illorum molestiis vexabatur, sed aiebat cum Apostolo : *Cum infirmor, tunc fortior sum.* Nec enim in tantis laboribus deficiebat, nec charitatis opera negligebat : assistebat miseris indigna ferentibus ; arguebat peccatores, et blandissimis verbis ad pœnitentiam revocabat ; præcepta salutis omnibus læta dabat ; quid sectandum, quid fugiendum esset alacri vultu ostendebat ; dissidentes summo studio componebat, multa extinxit odia, et mortales sedavit inimicitias.

126. « Pro pace Florentinorum, qui cum Ecclesia dissidebant, et interdicto suppositi erant Ecclesiastico, Appenninum et Alpes transire, atque usque in Avenionem ad Gregorium XI Pontificem maximum antecessorem nostrum proficisci non dubitavit, cui votum suum de petenda Urbe Roma in occulto factum, et soli sibi ac Deo notum, sese divinitus cognovisse monstravit ; fuit enim in ea spiritus prophetiæ, et multa prædixit antequam fierent, et occultissima revelavit. Rapiebatur sæpe a spiritu, et in aere suspensa divinis contemplationibus pascebatur, adeo extra se acta, ut expuncta percussaque nihil omnino sentiret, idque frequenter sibi contingebat cum divinissima reficeretur Eucharistia. Magnum et sanctum erat in plebibus Catharinæ nomen : undique ad eam ægroti, et malignis vexati spiritibus deducebantur, et multi curabantur languoribus et febribus in Christi nomine : imperabat et dæmones cogebat ab obsessis abire corporibus, propter quas res duobus Romanis Pontificibus Gregorio, cujus paulo ante meminimus, et Urbano VI acceptissima fuit, adeo ut legationibus eorum fungeretur, multisque et magnis spiritualibus gratiis ab eis donaretur.

127. « Eadem cum vitæ agonem jam peregisset anno ætatis suæ tertio circiter ac trigesimo, in Urbe Roma diem suum clausit : de cujus animæ in cælum assumptione et gloriosa receptione, stupendæ et admirabiles revelationes factæ reperiuntur apud eas personas, quæ virginem dilexere, maxime vero apud ejus confessorem Raymundum Capuanum, sacræ theologiæ magistrum, qui postea generalis totius Ordinis Prædicatorum pater, magister et rector effectus est : is namque, cum Genuæ ageret, ea nocte qua virgo migravit, hora matutina intra dormitorium apud imaginem Matris Domini eam contemplatus est miro splendore fulgentem, et verba ad se consolatoria dicentem. Corpus aliquandiu servatum, denique in Ecclesia fratrum Prædicatorum, quæ de Minerva dicitur, Romæ conditum est, non sine maxima populi devotione ac reverentia, cujus tactu plerique ægroti salutem consecuti sunt, adeo ut nonnullis saluti fuit ea tetigisse, quæ sacrata virginis membra tetigere. Postea quoque virgo ipsa jam cælo recepta vota supplicantium benigne audivit, et, ut a sponso et domino suo Christo Salvatore exaudirentur, curavit : multi enim ex diversis ægritudinibus curati sunt, qui audita B. Catharinæ gloriosissima fama, ejus patrocinium supplices petivere ». Addidit Pontifex hæc omnia rite probata perpensaque, et cardinalium senatum, ac præsules cœlitum honores illi decernendos censuisse, quorum secutus sententiam, illam in sanctarum ordine reposuit, et sacram illius memoriæ recolendæ diem primam Maii recurrentis singulis annis Dominicam instituit : tum ejus sepulchrum in Prædicatorum Ecclesia eadem die lustraturis nonnulla indulgentiarum præmia elargitus est, adjecta Diplomati hæc temporis nota : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLXI, III kal. Julii, Pontificatus nostri anno III ».

128. *Tibur Pius aliquantulum incolit, dein Sublacum, et exinde redit in Urbem pompa ingenti.* — Perfecto eo sacro ritu, quo B. Catharina inter cælites est relata, Pontificem mense Julio, cum æstivi ardores accenderentur, Tibur se contulisse tradit Joannes Gobelinus [1], quod litteræ a nobis superius adductæ Tibure exaratæ confirmant, addit vero Fridericum Urbinatem conatum Pontificem dehortari ab ea profectione, quod Tiburtini antea Ecclesiasticum præsidium

[1] Gobel. l. v.

admittere detrectassent, atque nonnulli ex iis proditores cum Piccinino Eversoque hostibus sensissent : at Pium eo magis ursisse iter, ut fluctuantes in fide contineret confirmaretque. Cumque eo pervenisset in editiore loco, in quo vetus Tibur steterat, arcem excitasse : cum etiam antea Urbem-Veterem, e ruinis Centum-Cellarum conditam, mœnibus cingendam curasset. Dum Tibure agebat, exacta jam Æstate, a Joanne Turrecremata S. Sixti cardinale invitatum, ut monasterium Sublacense, cujus administrationi præerat Joannes, inviseret ; eo laxandi curis animi causa cum quatuor cardinalibus se contulisse, refert idem auctor[1], ac locum in quo S. Benedictus solitariam vitam egerat ita describit ; « Monasterium sub altissimo saxo ædificatum est, ita ut magna pars ejus vicem tecti gerat, partem exterius construxere : ædes ipsa sacra, et officinæ monachorum multæ intra saxum patent. Benedictus magnus ille monacharum pater, et Deo plenus, in quo Nursia totum quod habuit bonitatis effudit, priusquam domus aliqua hoc in loco constructa esset, aut homo quispiam habitaret, solus in hac eremo pænitentiæ locum sibi delegit, procul ab humano cultu, nulli cognitus nisi Deo : in durissimo sibi lapide lectum stravit : hic se vigiliis ac jejuniis maceravit : hic Deo gratissimum præbuit famulatum. Secuti sunt eum discipuli, et cœpta est habitari spelunca, sicut in altis scopulis nidos videmus arundinum in crepidine lapidum, ita est hoc monasterium cernere affixum sublimi saxo, ex quo sæpe frusta concidunt, quæ aut monachos perimunt, aut ædificii ruinam faciunt. Multa hic sancti viri miracula referuntur, et tintinnabulum ostenditur, quo diabolus illusisse bonis operibus conatus est. Monachi circiter viginti hic degunt ». Nonnullisque interjectis de Monastica disciplina ab iis egregie culta, addit :

129. « Pius cum superius atque inferius in utroque monasterio rem divinam coram se celebrari jussisset, et omnia loca exosculatus esset, quæ fama vulgaret Benedicti corpus tetigisse, spirituales gratias elargitus, quas monachi petivere, et omnium conscientiis abunde saturatis ad oppidum pernoctaturus descendit ». Recenset auctor alia minora Pontificis itinera, ac Tybur indeque Romam post pridie nonas Octobris rediisse, aliquot Tiburtinis obsidibus secum ductis, utque magnifice exceptus sit, describit : « Redeunti Pontifici cardinalium ordo obviam factus est, et Thomas Amoreæ despotus, et legatorum diversorum, gentium ac regum ingens caterva, externis moribus ac vestibus admirabiles. Præcipue vero in se omnium convertit oculos regis Poloniæ legatio, quam proceri juvenes eleganti facie, ac flavis crinibus post tergum vento dimissis, in veste viridi non pauci præcedebant, altis ac præpinguibus insedentes equis, manu balistas more gentis uno ex latere, et alio gladium et pharetram ex pelle tybistidis ursæ sagittis plenam gestantes : super crines aut levem pileum viridi colore pennarum, aut ex floribus serta tulere. Supra humanam speciem visa juvenum forma, qui appropinquante Pontifice ab equis desilientes proni in terram cum legationis principibus Salvatoris vicarium adoraverunt, quem antea nunquam viderant. Ipse Urbem ingressus summo civium favore exceptus, salutatis in Basilica S. Petri beatis Apostolis, in palatium Apostolicum sese recepit, cum non tres menses integros abfuisset ».

130. *Navarræum bellum recrudescit.* — Post hæc Gobelinus [1] ad civiles motus, inter Joannem regem Aragonum ejusque filium Carolum Vianæ principem excitatos narrationem convertit. Certasse illos diu ante de Navarræo sceptro jam indicavimus, extantque Pii litteræ, superiori anno abeunte, ad episcopum Tirasonensem datæ [2], ut motas de sacerdotiis, quæ tum a Joanne, tum a Carolo, flagrante dissidio, collata fuerant, lites, Apostolicis fultus mandatis, sine forensi strepitu dirimeret. Inveteratum autem ejusmodi bellum hoc anno magis recruduit, Joanne opprimente Carolum, ut morem gereret uxori, illius novercæ, ex qua susceptos liberos ad solium evehere ambiebat ; nam, quod ad Navarræum regnum spectat, observat in primis Gobelinus [3], Joannem cum Blancam Navarræ reginam duxit, dotale regnum ea accepisse lege, ut suscipiendo filio, cum ad ætatem gerendo sceptro idoneam pervenisset, regnum transferret. Indigna etiam res visa, Joannem regem, cum in Aragoniæ, Valentiæ, Cataloniæ, Balearium, Trinacriæ, Sardiniæ, Corsicæ regnis Alphonso fratri successisset, nunquam Carolum a regni ordinibus in solemnibus comitiis majorem natu filium hæredemque sceptrorum de more gentis agnoscere voluisse [4] : quæ res una maxime optabatur, ut inter patrem et filium arctissima coalesceret concordia. Sed quod omnino atrox fuit, populorumque odia et arma in Joannem concitavit, insignis extitit proditio, qua Joannes e majori Baleari insula redintegrandæ amicitiæ specie vocatum ad solemnes Ilerdenses cœtus filium noctu comprehendi violata fide, atque in custodiam tradi jussit [5] : moxque in eum ficto ordine judiciario agere cœpit.

131. Circumventum illum a noverca calumniis plerique tradunt : alii tamen paterna ipsum odia exasperasse ideo aiunt [6], quod cum antea Catharinam Alfonsi regis Lusitaniæ sororem ducere uxorem ex patris voluntate pepigisset, decrevisset deinde Isabellam Henrici regis Cas-

[1] Gobel. l. vi.

[1] Gobel. l. vii. — [2] Pius l. xxxvii. p. 48. — [3] Gobel. l. vii. — [4] Sur. l. xvii. c. 2, 12 et 19. — [5] Ibid. c. 3 et alii. — [6] Gobel. l. vii. Marian. l. xxiii. c. 2.

tellæ sororem præferre, cum ex eo fœdere ei Navarram sibi asserere, et paternum furorem cohibere posset. Doluere populi iniquam Caroli vicem, ac primum mollire precibus regis animum pertentarunt, ut insontem filium vinculis absolveret : sed ipse mox illum rapi in alium carcerem munitiorem jussit, ducente privignum vinctum noverca, ne fugam caperet. Ulturi indignum facinus Catalani arma sumpsere [1], excitatique ingentes ubique pro liberando Carolo populorum motus. Accessit bello Henricus rex Castellæ, atque in Navarram exercitum immisit adeo, ut Joannes rex cinctum se undique periculis perhorruerit. Coactus itaque filium laxavit carcere, atque omnia a Catalanis postulata admisit. Verum haud ita multo post, nimirum IX kal. Octobris Carolus mortem oppetiit [2] ætatis anno quadragesimo, contracto, ut aiunt, ex gravioribus curis morbo, cum Joannes Castellæ regem in suas partes traheret; nec tamen defuere [3], qui veneno lento propinato in carcere eum contabuisse crediderint. Moriturus a patre, cum quo tot gesserat bella, veniam petiit, Navarræque regnum Blancæ sorori, quam Joannes pater custodiæ addixerat, ex avi Caroli regis testamento reliquit [4]. Ut vero seculi sint deinde ingentes in Catalonia ob Caroli desiderium motus adversus Joannem regem jactaverintque nonnulli ad illius sepulchrum patrari miracula, et de sanctorum honoribus illi decernendis egerint, quos Pontifex irriserit, fictioque deinde elanguerit, narrant Gobelinus [5], et Surita [6]. Nunc alterius principis, nempe Henrici Lusitani, cujus opera et studiis patefactas Indias, et barbaris gentibus illatum Evangelium vidimus, obitum conjungemus.

132. *Lusitanus rex militiæ J. C. Ordini præfectus.* — Præfectus ille erat militiæ Jesu Christi, qui sacer equestris Ordo florebat in Lusitania, cumque magistratum Pontifex in successorem Alfonsum regem Lusitaniæ, et Algarbii, Cæptæque et Alcassaris in Africa dominium contulit [7], iis potissimum adductus rationibus, quas ipsi hisce litteris significavit :

« Pius papa II regi Lusitaniæ.

« Dum tuam singularem erga nos et ipsam Ecclesiam devotionem, operosæ sollicitudinis studia, continuatosque labores, quos pro divini nominis gloria, defensione et exaltatione Catholicæ fidei, conservanda Ecclesiæ unitate, ac profectu fidelium animarum prætulisti, dumque præclaras tuas virtutes, quibus inter cæteros Catholicos reges tanquam sidus irradians debita meditatione pensamus; attendentes quoque te justitiæ et pietatis cultorem esse, quæ maxime virtutes Deo placent, et principes claros reddunt ; ac sperantes quod prædictæ tuæ virtutes majores in futurum fructus producent ad Dei honorem et Christianæ religionis utilitatem, merito inducimur, ut te Apostolici favoris gratia prosequamur ». Et infra : « Plenariam habentes notitiam, quod progenitores tui prædictum, et plures alios militiarum magistratus in Portugaliæ et Algarbii regnis ad expugnandos infideles instituerunt, et quod non solum pro conservatione et defensione civitatis Cæptensis et oppidi Alcassaris, quæ in Africa et in partibus Saracenorum consistunt, et cui iidem Saraceni crebros faciunt insultus, omnique sollicitudine intendunt illa suo dominio subjicere, sed et in classibus et exercitibus, quos pro augmento et defensione fidei Catholicæ, ac custodia populorum tibi commissorum, qui eisdem Saracenis vicini existunt, plurimas expensas necessario te subire oportet, quas multis annis sustinere non posses, nisi tibi Apostolicæ Sedis, cui fidelissimus semper fuisti, patrocinium suffragetur, etc. Dat. Romæ anno MCDLX, VIII kal. Februarii, Pontificatus nostri anno III ». Abdicavit se Alphonsus rex deinde eo magistratu, quem Pontifex in Ferdinandum ducem Bejensem, ejusdem regis et Leonoræ imperatricis fratrem, transfudit, ob ejus singulares animi dotes piumque propugnandæ fidei ardorem : « Fide dignis, inquit, relatibus certiores effecti, quod veluti intrepidus dux zelo fidei orthodoxæ adversus crucis æmulos, et Christiani nominis inimicos continuo bella movere, et classem pro viribus præparare moliris ». Addimus Lusitanis rebus, Joannem episcopum Coimbricensem creatum hoc anno a Pio Apostolicæ Sedis nuntium in regis Alfonsi regnis, atque legati auctoritate instructum.

133. *Luctuosus Angliæ status.* — In Anglia male gesta res est a Francisco episcopo Interamnensi legato Apostolico, quocirca ex legatione revocatus fuit, ejusque munus in Joannem Joffredum episcopum Atrebatensem transfusum est, ut superius indicavimus. Ante hæc vero maximæ in eo regno conversiones factæ, totque in variis præliis eximii duces milites que cecidere, ut si ferrum strinxissent in Turcas, ingentes referri victoriæ potuissent : extant vero Pontificis litteræ [1] hoc anno undecimo Martii die ad Henricum regem missæ, quibus illi de civilibus Angliæ bellis condolet, hortaturque ut in Deo spem suam collocet :

« Pius papa II regi Angliæ.

« Compatimur toto corde tuæ serenitati pro iis molestiis quas passus es hactenus, dolentes regnum tuum tam nobile variis dissensionibus continuo affligi : afficimur genti Anglicanæ vim magnam ad summa omnia habenti. Afficimur celsitudini tuæ, cujus est bonitas nota, et devotio erga Apostolicam Sedem semper laudata :

[1] Gobel. sup. l. Sur. sup. lib. c. 6. — [2] Sur. l. XVII. c. 24. — [3] Marian. l. XXIII. c. 3 et 4. — [4] Sur. c. 24. — [5] Gobel. l. VII. — [6] Sur. l. XVII. c. 42. — [7] Pius l. I. p. 45.

[1] Pii II brev. p. 235.

scimus concertationes hujusmodi te abhorrere, pacisque et concordiæ esse amatorem. Vellemus opera nostra omnem tibi incumbentem molestiam posse avertere. Præstaremus hoc charitati tuæ libenter, nec desiderares a nobis ullum boni patris officium : nunc autem, cum in remotis positi efficere ultra non valeamus, æquo animo ferenda est tibi omnis conditio. Dat Deus turbulentias hujusmodi servis suis tentans per eas, quam constantiam gerant, non tamen eos relinquit, nec patitur in opprobrium dari. Speranti in Domino secunda omnia tibi evenient, et ut ita facias, hortamur ac suademus. Si qua in re nos utiles vides ad salutem regni et tuam, pietas nostra nullatenus deerit ; præstabimus cuncta, quæ in Deo poterimus, atque ex te ipso bonum animum intelliges. Scripsimus venerabili fratri episcopo Interamnensi A. S. L. ut tibi in omnibus adsit, te juvet, nec quantum in eo est conculcare permittat, etc. Dat. Romæ xi Martii anno iii ».

134. Extant eæ litteræ [1] ad Franciscum episcopum Interamnensem legatum, qui maxima in Anglia valebat auctoritate, et crucem Roma missam præferebat [2], jussusque est ad sedandos Anglicos tumultus incumbere. Datæ etiam aliæ ad Richardum comitem Warvici, qui in eo intestino bello sanguine conjunctos amiserat, consolatoriæ [3] : « De casu consanguineorum tuorum, quos periisse in acie memoras, multum dolemus. Vellemus inter Christi fideles pacem esse atque concordiam, nec tam celebre regnum tali calamitate discindi ». Nonnullisque interjectis subdit : « Regem non est necesse nobis commendes, propter bonitatem suam, et præcipuam ad Sedem Apostolicam fidem ipsum paterne diligimus : quæcumque possumus in sui beneplacitum facere parati sumus, quantum cum Deo licet præstare, etc. Dat. Romæ x Martii, anno iii ». Ex his litteris constat Richardum Warvici comitem finxisse apud Pontificem se Henrico pro firmando illius regno studere. Et quidem tradit Nauclerus [4], eumdem Richardum Warvicensem Henrico regium nomen titulosque asseruisse, quo tempore Richardus Eboracensis redactum in suam potestatem Henricum exuere regiis insignibus annitebatur, quod præ se ferre ad speciem potuit, cum Angli adhuc in Henrico regiam majestatem sacramenti memores suspicerent. Cæterum tam Richardum comitem Warvici quam Franciscum legatum Apostolicum fuisse præcipuos evertendi Henrici auctores tradidere historiæ Anglicæ scriptores. Et quidem Polidorus Virgilius [1] narrat, cæso a regina Margareta Richardo Eboracensi, in quo prælio etiam ejus filius Rotlandiæ comes, tum Warvici comitis pater comes Sarisburiæ occubuere, Richardum Warvicensem cum exercitu ad phanum Albani in reginam signa extulisse, sed ab ea profligatum : ac tum regem Henricum, quem secum duxerat, libertati restitutum. Hæc prælia secutum est aliud cruentissimum die xxviii Martii, ut consignat Monstreletus [2], in quo Eduardus ducis Eboracensis cæsi filius et Richardus Warvicensis Henricum prostravere. Potuisse porro reginam Margaretam, post partam de Richardo Eboracensi victoriam, Londinenses ad sua accipienda imperia cogere et solio virum restituere narrat Gobelinus [3] : sed dum præcipuos conjuratos ad supplicium poscebat, in odium venit cunctis Londinensibus, ut in extremam desperationem efferati decoram in acie mortem turpi supplicio prætulerint, atque Eduardi Eboracensis Richardique Warvicensis signa sint secuti. Commissa [4] est decretoria de Anglicano regno pugna quarto Aprilis die, quæ in Palmarum celebritatem incidit, tanto animorum ardore odiorumque pertinacia, ut decem horis certatum sit, ac viginti hominum millia utrinque cæsa fuerint : demum vero Henricus, cum suos terga dedisse conspexisset, una cum uxore et filio fuga se subduxit. Capta ad decem hominum millia, quorum alii vulnerum dolore periere, alii valetudinem pristinam recepere (1).

135. Parta ea victoria, Eboracensis, qui jam ante prælium regem se dixerat, quod Henricus pactum fœdus cum Richardo violasset, coactis ad Westmonasterium IV kal. Julii regni comitiis, regia insignia corripuit [5], atque Henricum Margaretamque regni hostes pronuntiavit, patrisque caput straminea illusum ab iis corona honorifice sepelivit. Ita Henricus quem Gallicæ coronæ cupidine toties pacem, et Pontificum, instabilitatem humanarum rerum proponentium, monita respuisse vidimus, post amissas Gallicas provincias, Angliæ etiam regno spoliatus est. Qui ad Jacobum regem Scotiæ confugit, collectoque exercitu ad recuperandum regnum in agrum Dunelmensem excurrit, ducemque

[1] Pii II brev. p. 235. — [2] Pag. 234. — [3] Pag. 234. — [4] Naucl. vol. 2. gen. 49.

[1] Polyd. l. xxiii. — [2] Monstr. vol. 3. p. 85. — [3] Gobel. l. iii. — [4] Monstr. vol. iii. p. 84. Polyd. sup. l. xxiii. — [5] Id. l. xxiv.

(1) Ut omnia in Chronologia menda ex Annalibus subducantur, animadvertisse oportet, intestina illa Anglorum prælia, nondum plane exacto anno præcedenti cœpisse. Cornelius Zantfliet Leodiensis monachus, qui Chronicon suum a Martene Vet. Mon. to. v vulgatum ad hunc usque annum perduxit, opportune admonet, anno superiori die festa S. Stephani protomartyris inter regem Henricum et ducem Eboracensem prælialum fuisse, prævalentibus regiis, ipso Eboracensium duce interfecto. Secundum hæc Angliæ regina altero prælio rebelles contudit, non vero Richardum Eboracensem interfecit, ut scribit annalista, cum dux ille priori in prælio ceciderit. Tertio tandem itum ad arma est, ac vincentibus conjuratis Henricus aufugit in Scotiam, et victores Eduardum Eboracensem salutarunt in regem. Hæc Cornelius, ex quo recentiorum Angliæ historicorum lapsus in Annalibus corrigas. MANSI.

Summerseti ad studium sui perduxit : sed ad Exhamum commissa pugna exutus exercitu iterum in Scotiam perfugit : ac tum Eduardus magis res suas constabilivit, ac custodes limiti Scotorum præfecit, qui observarent ne Henricus in Angliam ad novas res tentandas irreperet, maritimosque portus muniit, ne regina Margareta ex Galliis ad pelliciendos in defectionem Anglos appelleret.

De hac vero alios tristes casus enarrat Monstreletus [1] : ipsam dum una cum Varenæ dynasta ac filio in Anglia per nemus densum iter habebat, a latronibus captam omnibus opibus spoliatam fuisse : cumque pertimesceret ne contrucidaretur, dum prædones inter se de partienda præda certabant ferro, hac occasione usam filium complexa celeri cursu in abditissimos recessus aufugisse : cumque labore fatisceret, in latronem incidisse, illique filium regem gestandum commendasse, demum ab hoste captam una cum filio, a Ludovico vero XI Francorum rege quinquaginta millibus aureorum redemptam, donatamque annuis vectigalibus ea lege, ut Renati Siciliæ regis parentis in provinciam jura ad Gallicum imperium traduceret, refert Additionum ad Monstreletum auctor [2].

136. *In Bosnia Manicheæ hæreseos signiferi melius edocti, veræ Ecclesiæ præcones efficiuntur.* — Addimus nunc Pontificem dimisisse hoc anno in Bosniam tres illos olim Manicheæ hæreseos præcipuos signiferos, quos antea Stephanus Thomas rex ad Sedem Apostolicam vinctos Nonensi episcopo perducendos curaverat ; orthodoxæ enim fidei dogmatibus a Joanne Turrecremata cardinale S. Sixti eruditi hæresim damnaverunt, seque Ecclesiæ Romanæ aggregarunt ; qui propterea non modo omni nexu soluti, verum in clientelam Pontificiam, ut veræ jam religionis essent præcones, qui erroris antea satores extiterant, accepti fuerunt hoc Diplomate [3] :

« Dilectis filiis Georgio Cuchignich, Stoysano Turtchonich, et Radonilo Veeichinch de regno Bosnæ, salutem, etc.

« Pia mater Ecclesia, quæ nusquam claudit gremium redeuntibus, eorum transgressorum errores summa pietate et clementia ad viam veritatis et justitiæ ac fidei reducere quotidie, deque faucibus antiqui hostis eripere quærit perlibenter, illisque piis affectibus prosequi gratiose, ut tanto erga ipsam Ecclesiam fideliores existant, quanto illius benignitatem gustaverint pleniorem. Dudum siquidem per nos accepto, quod olim vos ab hoste humani generis decepti essetis, et contra Christianam religionem et fidem Catholicam sentientes, ac maxima duritia cordium vestrorum errores pestiferos et damnatissimos tenentes, ad viam veritatis agnoscendam ad sanctam Romanam Ecclesiam profugientes, cum charissimus in Christo filius Stephanus Thomæ, rex Bosnæ illustris, et vere Catholicus, vos ad eamdem viam veritatis reducere non valeret : ut ab eisdem erroribus facilius desisteretis, et viam agnoscere salutis valeretis, ad eamdem sanctam Romanam Ecclesiam et nos ac Sedem Apostolicam, prout ex debito tenebatur, transmisit : apud quam personaliter constituti omnipotentis Dei gratia et Spiritus sancti illustratione repleti, omnes Manichæorum errores et illorum hæresim abnegantes, ac veritates ex doctrina sanctæ Romanæ Ecclesiæ collectas, et dictis erroribus contrarias vobis datas et declaratas, interpretatas, ac per vos bene intellectas, benigne et voluntarie suscipientes, ac sanctam fidem Christianam et Catholicam Ecclesiam confitentes, unitati ac veritati Christianæ fidei sponte et libere vos submisistis, necnon quod nullo unquam tempore in hujusmodi erroribus reincidere contrarium sentientes aut prædicantes, sub pœnis a jure relapsis et reincidentibus præfixis, sed in vera fide Christiana, nostra obedientia, et sub sanctæ Romanæ Ecclesiæ mandatis persistere, firmiter credere ac illis obedire libere promisistis, prout in quibusdam litteris vestris manibus conscriptis, et apud nos et Sedem Apostolicam depositis, plenius continetur.

137. « Cum autem, sicut exhibita nuper pro parte vestra nobis petitio continebat, vos in orthodoxa fide permanere, et Catholicam Ecclesiam sequi summopere intendatis, necnon ad partes vestras redeuntes, Ecclesias aliquas construendi et ædificandi, illasque dotandi pro devotione vestra licentiam elargiri, vosque sub nostra et B. Petri superioritate et protectione recipi, et ab omni superioritate eximi desideretis, pro parte vestra nobis fuit humiliter supplicatum, ut vobis super his opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui de transgressorum conversione ingenti mentis nostræ hilaritate reficimur, et qui vos in charitate non ficta, sub gremio sanctæ matris Ecclesiæ Christi fidelium consortio solemniter recepimus, ut conversio et veritatis cognitio alios alliciat, vos auctoritate Apostolica, tenore præsentium, ab omni superioritate, jurisdictione et imperio, in vera fide Catholica ac in mandatorum ejus observantia, et in ejusdem intelligentia recta manentes, eximimus : ac sub nostra et B. Petri protectione suscipimus, vobis quoque ad patriam vestram redeuntibus, cum ex longitudine loci ad præsens judicem spiritualem constituere non valeamus, quousque per nos aliter super hoc vobis provideri contingat, charissimum in Christo filium nostrum Stephanum Thomam regem Bosnæ illustrem pro judice, superiore, protectore et conservatore

[1] Monstr. vol. 3. p. 96. — [2] Append. ad vol. 3. Monstr. p. 57. — [3] Pius l. XV. p. 54.

vestro vobis constituimus, assignamus et deputamus. Et ut ferventius in fide hujusmodi perseverare, ac ad vestrum exemplum alios allicere valeatis, et divina misericordia continue illustrari, necnon pro incremento fidei orthodoxæ et fidelium salute, vobis et vestrum cuilibet ut in villis et locis vestris Ecclesias sub vocabulis aliquorum gloriosorum sanctorum erigere et ædificare, ac erigi et ædificari facere, aliorum super hoc licentia minime requisita, ut in illis divina officia celebrentur, ac omnes et singulos redditus prædictarum villarum, necnon bona quæcumque ad vos pertinentia pro dotibus et erectione ipsarum Ecclesiarum erigendarum et sustentatione vestra, et illorum qui illis in divinis et pro tempore servierint, dare, construere et assignare libere possitis et valeatis, jure diœcesanorum et parochialium Ecclesiarum semper salvo, et sine ipsorum præjudicio, auctoritate præfata tenore præsentium concedimus facultatem. Dat. Tybure anno MCDLXI, IV non. Augusti anno III ». Duos ex his in fide orthodoxa constantes perstitisse scribit Gobelinus [1], tertium vero, ubi Bosniam attigit, ad Stephanum comitem, qui Manichæam insaniam sectabatur armisque firmabat, transfugisse.

[1] Gobel. l. v.

PII II ANNUS 5. — CHRISTI 1462.

1. *Solemni pompa S. Andreæ caput Romam allatum.* — Illatum est Urbi solemni pompa S. Andreæ Apostoli sacrum caput anno Christianæ salutis millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo, decima Indictione : et quidem illud a Thoma Peloponesi despota Pio II Pontifici, ut supra indicavimus, dono traditum, non modo Latini [1], sed etiam Græci scriptores consentiunt, inter quos Phrantzes de Thomæ in Italiam adventu loquens, hæc scriptis mandavit [2]: « Papæ Pio II, anno altero Pontificatus ipsius, S. Andreæ Apostoli, qui primus a Christo vocatus est, caput dedit ». Reliquerat despota illud pretiosissimum pignus Anconæ anno superiori, ad quod excipiendum, Narniamque, qua par erat, religionis magnificentia adsportandum, Pius Alexandrum cardinalem tit. S. Susannæ miserat, illique, Anconitanorum Æsinorumque dissidiis compositis, hæc mandata dederat [3] : « Reliquias B. Andreæ quanto solemnius potes afferto, legem observans per alias litteras tibi monstratam : veneranda est memoria tanti sancti, non solum quia tantus est in Ecclesia Apostolus, sed quia annitenti tibi ad pacem adjutor fuit continuus, voluitque, ut ad deportandum caput ejus missus afferres simul et pacem. Dat. Romæ VII Martii, anno III ». Alexander itaque superiori eodem anno sacrum caput in Narniensem arcem transtulit, in qua honorifice ardentibus coram pluribus lampadibus repositum fuit : hoc vero anno cum jam turbarum auctores compressisset Pius, ac provinciam Ecclesiasticam pacasset, venerandas tanti Apostoli reliquias in Urbem devehendas decrevit : utque majores populorum concursus ad ornandam pompam pelliceret, sacra indulgentiarum præmia iis proposuit [1], qui celebritati interessent, editasque ea de re litteras in præcipuis Italiæ urbibus promulgari jussit : tum cardinales tres, Bessarionem episcopum Tusculanum, natione Græcum, dictum Alexandrum cardinalem de Saxoferrato, vitæ sanctimonia et litterarum doctrina clarum, et Franciscum cardinalem Senensem Narniam misit, ut sacrum caput afferrent.

2. Interea Romæ ad illud excipiendum meriti instruebantur apparatus. Conceperat animo Pontifex Apostolorum Petri et Pauli capita composito agmine religioso obviam ei deferre : sed gravior argenti, quo inclusa sunt, moles obstitit ; nam supra quatuor millia pondo fe-

[1] Gobel. l. VIII Steph. Infiss. Ms. Vat. sign. num. 111 e. alii. — [2] Phrantz. l. III. c. 26. — [3] Lib. brev. p. 234.

[1] Gobel. l. VIII.

runtur. Cardinales Narniam profecti, recognitis sigillis, sacras reliquias summa religionis significatione suscepere, atque ad pontem Milvium Palmarum die, videlicet pridie idus Aprilis detulere, occurrentibus ubique pietatis ergo populorum catervis, et in pontis turri, relictis archiepiscopis Sipontino et Beneventano, qui excubias agerent, collocarunt. Quo autem ritu Pontifex easdem Romam tulerit, his verbis describit Joannes Gobelinus [1] : « Pontifex ipse cum reliquo senatu, cumque omni clero, cum legatis principum, et proceribus Urbis, atque ingenti populi multitudine Flamineam portam exiit palmæ ramum in manu gestans, et pariter cardinales ac reliqui prælati palmas portaverunt, quibus præcedenti die ab ipso Pontifice donati fuerant ob Salvatoris memoriam. Plena erat omnis via populo, nec vel agri vel vineæ præ multitudine hominum videri poterant, adeo vulgus obtexerat omnia, ut primum in prata ventum est, quæ diximus, jussit Pontifex cardinales ac prælatos ab equis descendere, et sacerdotalibus acceptis ornamentis sacrisque vestibus, quantum arcus jacere potest, iter pedibus agere, secumque suggestum conscendere. Erant omnium sacerdotum paludamenta alba, albæ mithræ, et omnis ornatus albus, et in viridi prato candidior videbatur. Tenebat ora cunctorum attonita mirabilis ordo, et dignitas, et pompa tot sacerdotum, qui bini palmas gerentes in manibus, et Deo preces porrigentes cum Pontifice maximo, astante populi corona, per prata lento passu et gravibus incedebant vultibus. Erant duo aditus in suggestum per gradus clementes, alter ponti Milvio erat oppositus, alter Urbi, et dum Pontifex hunc ascendit præ gaudio et devotione illachrymans, sequente collegio cleroque omni, Bessarion cum aliis duobus cardinalibus alterum scandit arculam ferens, in qua sacrum caput clausum continebatur, eamque deposuit in altaris medio, cantoribus sacra carmina intonantibus. Exin facto silentio, præsentatis clavibus et obsignaculis recognitis, aperta est arcula, et Bessarion accipiens sacrum Apostoli verticem flens flenti Pontifici tradidit.

3. « Ipse autem Pontifex, prius quam sacra ossa contingeret, genibus flexis, ante aram prostratus, vultu demisso et pallenti, madidis oculis, ac tremula voce in hunc modum locutus est : Advenisti tandem, o sacratissimum et odoratissimum S. Apostoli caput : Turcarum te tua sede furor expulit : ad fratrem tuum Apostolorum Principem confugisti exulans, non deerit germanus tuus tibi : restitueris in solio tuo cum gloria, volente Domino, licebitque aliquando dicere : O felix exilium, quod tale reperit auxilium : interea temporis cum tuo germano aliquandiu commoraberis, et pari honore cum eo potieris. Hæc est alma Roma, quam prope cernis, pretioso germani tui sanguine decorata : hanc plebem, quæ circumstat, B. Petrus Apostolus frater tuus pientissimus, et cum eo vas electionis S. Paulus Christo Domino regeneravit : nepotes tui ex fratre, Romani omnes, te veluti patruum patremque suum venerantur, colunt, observant, et tuo se uti patrocinio in conspectu magni Dei non dubitant. O beatissime Apostole Andrea, veritatis prædicator, et assertor Trinitatis eximiæ, quanto nos hodie gaudio reples, dum verticem hunc tuum sacrum et venerandum coram aspicimus, qui dignus fuit, in quo visibiliter sub ignis specie in die Pentecostes sanctus resideret Paraclitus?

« O vos omnes, qui Jerosolymam petitis ob reverentiam Salvatoris, visuri locum ubi pedes ejus steterunt, ecce sedem sancti Spiritus, ecce divinitatis solium : hic, hic consedit Spiritus Domini : hic tertia in Trinitate persona visa est : hic oculi fuerunt, qui sæpe Dominum in carne viderunt : hoc os sæpe Christum est allocutum : has genas non est dubium quin sæpe Jesus fuerit osculatus : en magnum sacrarium, en charitas, en pietas, en animæ dulcedo, en consolatio spiritus ? Et quis est, cujus viscera non commoveantur ? cujus non ardeant intima cordis ? cui non excidant præ lætitia lachrymæ, in conspectu tam pretiosarum Apostoli reliquiarum ? Gaudemus, exultamus, jubilamus adventu tuo, divinissime Apostole Andrea, neque enim dubitamus quin tui capitis comes adsis, et cum eo Urbem ingrediaris. Odimus Turcas Christianæ religionis hostes, in hoc non odimus, quod tui adventus causa fuerunt; nam quid nobis optatius contingere potuit, quam tuum hoc honoratissimum intueri caput? ejus fragrantissimo perfundi odore ? Id molestum est, quod adventanti tibi non eos honores impendimus, quos mereris, nec te possumus pro tua excellenti sanctimonia digne suscipere : sed accipe voluntatem nostram, atque æquo animo patere, quod pollutis manibus tua contrectamus ossa, et te peccatores intra mœnia comitamur Urbis. Ingredere sanctam civitatem, et esto propitius Romano populo. Sit omnibus Christianis salutaris tuus adventus, sit pacificus ingressus tuus, sit felix faustaque tua nobiscum mora. Esto noster advocatus in cœlo, et una cum beatis Apostolis Petro et Paulo hanc Urbem conserva, et universo populo Christiano pie consule, ut vestris patrociniis fiat misericordia Dei super nos, et si qua est ejus indignatio propter peccata nostra, quæ multa sunt, transeat ad impios Turcas, et ad nationes barbaras, quæ Christum Dominum contemnunt ».

4. Addit auctor : « Postquam vero Pontifex dicendi finem fecit, exosculatus est sacrum caput, et omnes pariter qui erant in suggesto

[1] Gobel. l. VIII.

llentes osculati sunt ». Interjecta deinde sacra prece a Pontifice fusa ad Deum, hæc subdit : « Accepit venerandas Apostoli reliquias in manus suas, et elevans in altum circumiens undique suggestum ostendit populo desideratum donum, nec quisquam fuit, qui ejus visione privaretur ; moxque voces altissimæ auditæ sunt multitudinis, Dei misericordiam implorantis ». Celebrati dein sacri cantus, ac Pius venerandum pignus in manibus tenens, collucentibus circum facibus, e suggesto descendit, instructoque agmine religioso, cardinalibus septemdecim, ut ait Stephanus Infissura [1], et episcopis palmas præferentibus, ad Ecclesiam B. Mariæ Flamineæ portæ adjacentem, in qua imago Deiparæ a B. Luca evangelista depicta recondita est, profectus, sacrum caput altari imposuit, nonnullosque episcopos vigilias ibi agere jussit : ipse in monachorum ædibus pernoctavit.

5. Ubi dies illuxit, et sacra a Pontifice peracta sunt, religioso instructum ornatu agmen progredi cœpit, ac tantus faces præferentium numerus extitit, ut ad triginta millia perveniret, sacerdotumque ea fuit multitudo, ut priores S. Petri Basilicam subirent, antequam Pontifex e populeo Virginis templo discederet. Describit fusa narratione Gobelinus sacræ pompæ ordinem, locorum per quæ solemnis illa supplicatio ducta est gestatumque Andreæ Apostoli caput, apparatum eximium, vestitos nimirum peristromatibus domorum muros, excitata altaria, incensa thura, temperatissimos vocum concentus, subornatos in angelorum speciem pueros, picturarum illecebras, tum pias populi voces intercisas suspiriis, opemque Apostoli implorantis. Addit idem auctor, ut Pontifex sacrum Apostoli verticem in ara principe, in qua Apostolorum Principis corpus jacet, reposuerit, atque Isidorus cardinalis episcopus Sabinensis, qui olim Ruthenorum Ecclesiæ præfuerat, ex apoplexia, qua superiori anno percussus fuerat linguæ paralysi laborans vocisque usu orbatus, ad sacrum deosculandum pignus properarit, tum Bessarion cardinalis orationem habuerit, ad quam inter alia hæc Pontifex respondit : « Tibi, Andrea, dignissime Christi Apostole, quem ab ineunte ætate usque in hoc ævo præcipuum cultu venerati sumus et intra cœli cultores cum plerisque aliis nobis advocatum et protectorem elegimus, omnes suppetias, quæ sunt in nostra potestate ad recuperandas tuas oves tuamque domum, hic in terra volenti et cupido animo pollicemur ; nihil est enim quod nobis magis cordi sit, quam Christianæ religionis et orthodoxæ fidei defensio, quam tui nostrique hostes Turcæ conculcare nituntur : quod si Christiani principes nostram vocem audire voluerint, et suum pastorem sequi, videbit et lætabitur omnis Ecclesia, nec nos quæ sunt officii nostri neglexisse, nec te frustra huc impetratum fratris auxilia venisse. Atque his dictis et collecta decantata, surgens dimisit in altari nobile pignus, ut omnibus ea die videndum pateret, auditoribus sacri palatii custodia demandata : indeque abiens cantantibus cardinalibus et episcopis, et alta voce Deum laudantibus, ivit ad locum ex quo videri poterat, et multitudini benedixit, ac nepos ejus secundum carnem, cardinalis Senensis, plenarias indulgentias annuntiavit ».

6. *Sigismundus Austriacus et Malatesta anathemate perculsi.* — Subdit Gobelinus, ut Pontifex feria V sacræ hebdomadæ, qua redempti a Christo humani generis memoria recolitur, anathematis sententiam adversus Sigismundum Austriacum, cujus nefaria facinora supra recensita sunt, tum adversus Gregorium Hamburgensem plurium fœdorum errorum satorem, obfirmantemque in pertinacia Sigismundum tulerit : tum ejusdem principis in scelere obsolescentis misertus cumque in Ecclesiæ sinum revocare cupiens, Deum pro ipso precaturis nonnulla indulgentiarum præmia est impertitus.

7. Affecerat [1] etiam antea Pius eadem pœna ipsamet Cœnæ Dominicæ die, tum IV [2] kal. Maii Sigismundum Malatestam Arimini tyrannum ejusque fratrem [3] Cæsenæ toparcham : cumque Sigismundus improbitate Ecclesiasticam severitatem eluderet, demum fractus armis concidit [4]. Coegerat ille exercitum, in quo triginta duæ equitum turmæ, totidemque peditum erant, ac vulgarat famam, ipsum in Neapolitanum regnum, ut Joanni Andegavensi opem ferret, ad iter se comparare, sed Senogalliam partim vi, partim proditione in suam potestatem redegit. At mox Fridericus Urbinas, et Neapoleo Ursinus Ecclesiasticas copias in eum duxere : quos cum viribus præstare accepisset, relicto in arce præsidiario agmine, noctu cum exercitu dilabi meditatus est : at exploratoris opera detecto ejus consilio, pridie idus Augusti a Pontificiis ducibus primo impetu fusus fugatusque est, indeque in Apuliam frustra petiturus auxilia perfugit, accisis tum Andegavensium rebus ; quocirca ingressus navem ut toparchiam suam repeteret, in Dalmatiæ littus procella ejectus est, profectusque Venetias opem a duce poposcit. Ut vero actio de induciis Ferdinandum inter et Gallos ineundis, excludente Sigismundum Pontifice, Gallisque annitentibus ut fœdere comprehenderetur, sublata fuerit, dicetur inferius ; alia enim quæ præcessere, prius sunt percurrenda.

8. *Insignis Gallorum ad Pium legatio, et in-*

[1] Infiss. Ms. Vat. sign. num. 111.

[1] Gobel. l. VIII. — [2] Pius l. I. p. 102. — [3] Gobel. sup. l. VIII. — [4] Id. l. X.

duciæ pactæ de regno Neapolitano. — Decreta est hoc anno a Ludovico rege insignis legatio ad Pontificem, quam obiere duo cardinales iidemque episcopi, Richardus Constantiensis, et Joannes Joffredus Atrebatensis, quos secuti sunt Andegavensis et Sanctonensis episcopi, et abbates aliquot, ac proceres nobilitate conspicui, quorum princeps erat Petrus comes Calvi-Montis, tum nonnulli doctores, et sanctioris senatus regii purpurati inter oratores allecti. Habuit Atrebatensis cardinalis orationem [1], deque Pragmatica Sanctione abrogata Pium certiorem fecit, ac Ludovici nomine fidum ei ipsum obsequentemque futurum spopondit : tum missurum ingentem exercitum in Turcas, si Neapolitanum regnum Renato assereret : « Publica », inquit Gobelinus, « Documenta exhibuit, quibus constabat Ludovicum regem ex omni regno ac ditione sua Pragmaticam Sanctionem ejecisse, illamque protinus extirpasse, et ad nihilum redegisse, obedientiamque Romanæ primæque Sedi, ac Pio Pontifici tanquam Jesu Christi vicario veram et integram restituisse denuoque restituere ; esset enim Ludovici animus tanquam Pontificis filium se gerere, atque ab ejus voluntate nutuque numquam discedere. Fecit et de Turcis mentionem, quorum gladius non sine magno Catholicæ fidei periculo Christianis cervicibus immineret : cogitare Ludovicum de religionis tutela, si regnum Siciliæ Andegavensi familiæ pareat, et Genua Gallicum subeat jugum, ut par esset, missurum in Græciam contra Turcas equitum quadraginta millia, peditum qui arcubus utantur millia triginta, qua manu facile posset Mahumethes ab Europa deturbari, et iterum Syriam cum sacrosancto Christi sepulchro recuperari ».

9. Dimisso consistorio, ingentia lætitiæ signa ob abolitam Sanctionem Pragmaticam in Romano populo emicuisse, æra campana vi summa pulsata, accensos noctu ignes facesque colluxisse refert auctor, additque his peractis regios oratores conquestos de Pontifice, qui Ferdinando auxiliarem exercitum contra Renatum submisisset, præsertim cum pateret Aragonios vi et injuria id regnum sibi vendicasse, quod Gallis ob benemerita in Sedem Apostolicam traditum fuerat ; ad hæc vero respondisse Pium, auxilia se revocaturum, si positis armis controversia in judicium adduceretur, vel si rex armatorum septuaginta millia, ut cardinalis Atrebatensis dixerat, instrueret ; perque Italiam in Græciam et Asiam iter pararet, simulac enim Alpes superaret, omnia illi ex voto successura, Genuam subituram regis imperium, Neapolitanum regnum sine mora Renato comparatum iri. Demum de induciis actum, ut vel judicio, vel pactione lis dirimeretur. Missæ itaque ad regem a Pontifice litteræ, ut si vellet de tempore deque modis induciarum pacisceretur : ad revocandum vero subsidiarium exercitum Ferdinando missum oratores regii Pium flectere non potuerunt [1]. Interea dum cunctatur Ludovicus rex, neque inducias facit, nec valida ad Joannem Andegavensem mittit auxilia, pugna apud Trojam commissa est, in qua Joannes Andegavensis una cum Piccinino fusus est a Ferdinando rege XV kal. Septembris. Non ea fuit clades, quæ reparari non potuisset a Gallis, sed geminum malum eorum res fregit, nam et Sigismundus Malatesta ipsis fœdere junctus, qui exercitum traducere in Aprutium fuerat meditatus, sexto jam ante die ad Senogalliam, ut dictum est, fuerat profligatus, et Joannes Antonius Ursinus princeps Tarentinus, qui antea, post Sarnensem victoriam, Joannem Andegavensem imprudenti consilio averterat, ne trepidantem Ferdinandum, antequam auxilia Pontificia posset sibi adjungere, opprimeret, ab illo ad Ferdinandum ipsum descivit, pacis interprete Bartholomæo Rovarella cardinale, qui eam dignitatem ob navatam Ferdinando operam in Neapolitana legatione sibi pepererat. Referuntur hujusmodi fœderis leges tum a Pontano [2], tum a Gobelino, et plerisque aliis, quæ a Pontifice confirmatæ fuerunt [3]. Adscripta est iis litteris hæc formula : « Datum Petrioli, Senensis diœcesis, an. MCDLXII, id. Octobris, Pontificatus nostri an. V ».

10. Ruentibus ita in regno Neapolitano Joannis Andegavensis rebus, pluribusque proceribus ab ejus fœdere dilabentibus, Ludovici et Renati regum oratores de induciis promissis pacturi, qui antea, dum felicior Joanni sors arriserat, alias ex aliis moras duxerant, tum ursere Pontificem [4], ut inducias decerneret; cum vero quantas poscerent sciscitatus esset Pius, et illi quadrimestres dicerent, respondit potius triennales pangendas, ut interea bellum in Turcas geri posset : instabant vero Ferdinandi regis Neapolitani et Francisci Sfortiæ Mediolani ducis oratores, ne inducias Gallis concederet; hostes enim, antequam vires colligerent, prosternendos : quibus respondit Pontifex, Ferdinandum ut ipsi visum erit rem acturum, revocatum iri tamen Ecclesiasticum exercitum, si Galli inirent inducias. Demum eæ hac ratione fuere abruptæ : amplexus est quadrimestres inducias Pontifex cum Gallis ea lege, ut Sigismundus Malatesta excluderetur; negarunt ii fœderatum earum beneficio orbandum : contra instare Pontifex, illum Romanæ Ecclesiæ prius bellum intulisse, quam Renato regi conjungeretur, factamque eidem Ecclesiæ injuriam a Renato, qui fœdus armorum cum Malatesta ipso sanxisset : ita diu res agitata demum infecta evanuit, lætis

[1] Gobel. l. VII.

[1] Gobel. l. VIII. — [2] Pontan. de bello Neap. l. IV. Gobel. l. X. Summont. in Ferd. I. — [3] Pius l. XLV. p. 150. — [4] Gob. l. X.

admodum Ferdinandi oratoribus, qui victoriam induciis sibi præripi dictitabant, quanquam postea adverso casu haud modicum perculsus [1] est Ferdinandus, Celani comitatu a Nicolao Piccinino occupato Rogerotti ope, qui matrem comitissam principatu dejecit : tum Sulmona etiam ab eodem Piccinino ad deditionem coacta, atque obsidione Pontislatroni, quam urgebat Ferdinandus rex, soluta, adeo ut fugientis specie Capuam se receperit.

11. *Valentinensis et Diensis comitatus Romanæ Ecclesiæ clientes.* — Hoc anno edidit Ludovicus Francorum rex, de quo paulo ante memoravi, præclarum justitiæ et munificentiæ exemplum, traditis Romanæ Ecclesiæ Valentinensi et Diensi comitatibus; rem gestam narrat Joannès Gobelinus [2], utque ii comitatus ad Pontificem devoluti essent : « Atrebatensis, inquit, cum esset in Viturnio Pontifex, Ludovici Franciæ regis litteras in consistorio dederat, quarum vigore procurator constitutus comitatus in Delphinatu duos circa Rhodanum Valentinensem ac Diensem Romanæ donaret Ecclesiæ, Pius acceptaverat, ob quam rem placuit Antonium Noxetanum ad regem mittere, qui donatarum rerum promissionem, et promissi fidem exigeret. Ultimus terrarum dominus a suis olim nepotibus in carcerem fuerat conjectus : ille moriens ultima voluntate Franciæ regem ea sibi conditione nuncupavit hæredem, ut si quid unquam ad ingratos nepotes ex suis bonis sineret pervenire, hæreditas ad Romanam Ecclesiam devolveretur : Carolus, qui tunc regnabat, oppida quæ testatoris fuerant pleraque exhæredatis nepotibus dederat, testamentumque violaverat : Ludovicus ad regnum sublimatus, quod esset Ecclesiæ restituendum censuit, data potestate Atrebatensi, qui retenta hæreditatis parte ultra Rhodanum sita, reliquum Pio traderet : idque factum habuit ratum, quamvis præfecti locorum primas ejus jussiones neglexerint ».

12. Confirmant hæc Pontificiæ litteræ [3] his conceptæ verbis :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Charissimus in Christo filius Ludovicus rex Francorum Christianissimus et religiosissimus princeps, postquam, patre suo Carolo rege vita functo, felicissime regni Franciæ coronam ac Delphinatus comitatuumque prædictorum dignitatem et dominium plenum auctore Deo recepit, pro suo zelo et conscientiæ puritate minime passus est eludi, refringi, vel in aliquo lædi ultimam voluntatem prædicti comitis : diversissimum namque ab animo testantis fore putavit, si vel tanti flagitii pœna quoquomodo remitteretur, vel recompensam assequerentur illi, quos non ad commoda, sed ad pœnarum acerbitatem notari defuncti voluntas et ratio publicæ disciplinæ suadent. Sive igitur quod a præfato Carolo rege minus paritum fuit voluntati prælibati comitis, data præsertim illis recompensa, qui in ipsum defunctum comitem tam inhumane sævierant : sive quod comitatus prædicti, qui ab Ecclesiæ Romanæ directo dominio magna ex parte manant, devoluti alioquin ab aliquibus extimabantur : sive quod Ecclesiam Romanam omnium Christianorum matrem Christianissimus ipse rex munificentia regali honestare omnibus viribus certat atque augere, tanto dignioribus laudibus excellentiam suam dignam censemus, quanto sua sponte comitatus prædictos cum omnibus juribus nobis et Apostolicæ Sedi resignat, donatque, atque largitur.

13. « Dilectus nempe filius noster tit. S. Martini in Montibus S. R. E. presbyter cardinalis, et Apostolica dispensatione episcopus Atrebatensis, plenissimo ipsius Ludovici regis mandato litterisque munitus, coram venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, comitatus prædictos cum omnibus civitatibus, castris, villis, feudis, hominibus, juribus, mero et mixto imperio, jurisdictione, territorio, et pertinentiis universis citra Rhodanum fluvium consistentibus in nos et Romanam Ecclesiam ipsius Ludovici Christianissimi regis nomine transtulit, donavit et resignavit, eorumdemque comitatuum possessioni civili ipsius regis nomine ad nostrum commodum cessit, nobisque adipiscendæ possessionis prædictorum omnium liberam facultatem largitus est, proviso quod castra et dependentia ex comitatibus prædictis in Franciæ regno consistentia in dominio ipsius regis hæredumque suorum cum juris plenitudine remaneant, quodque ab ipsis consanguineis accepta recompensa, tanquam ab indignis, cassa et irrita fuisse et esse declaretur ».

His in cardinalium consilium adductis, Pius oblatos Sedi Apostolicæ comitatus admisit, pronuntiavit ultimi comitis consanguineos omni jure excidisse, denique ut gratiam Ludovico regi referret, hæc sanxit : « Volentes studia tam religiosi principis erga Apostolicam Sedem benignis prosequi favoribus, eidem regi, non obstante donatione et translatione præmissis, omne jus qualitercumque nobis competens in castris antedictis, quæ in regno Franciæ clauduntur et consistunt, permittimus sinimusque integrum ac illibatum, illi quoque ad ipsius regis suorumque commodum renuntiamus et cedimus, ac regem præfatum ab omni feudo, vassallagio, ligio et homagio, ac fidelitatis juramento, quod alias super præmissis nobis et Ecclesiæ Romanæ præstitit, absolvimus et liberavimus per præsentes, etc. Dat. in abbatia S. Salvatoris Clusinæ diœcesis anno MCDLXII, III kalendas Augusti, Pontificatus nostri an. IV ».

14. *Podiebratio renovante controversiam de usu calicis, Sedes Apostolica præcavet ne Wra-*

[1] Gobel. l. XI. — [2] Ib. l. IX. — [3] Lib. brev. de cur. p. 121.

tislavienses seducantur. — Longe aberat a Ludovici religione ac pietate Georgius Podiebratius Bohemiæ rex, a quo decreta est insignis ad Pontificem legatio, cujus princeps Procopius Rabestenius Bohemici sigilli præfectus, vetere amicitia Pontifici conjunctus, et in gerendis Friderici imperatoris rebus subministrandisque consiliis socius, orthodoxæ vero fidei observantissimus; tres alii oratores Hussitica erant lue infecti. Quodnam vero Georgii consilium esset, exponit hisce verbis Coclæus [1] : « Per eam, inquit, legationem volebat rex, ut circa fidem Ecclesiæ minus esset suspectus, Catholicis maxime Wratislaviensibus, qui propter eam suspicionem obedientiam et homagium ei præstare recusaverant, Sedi Apostolicæ obedientiam præstare tanquam princeps Catholicus, et acceptare Ecclesiæ unitatem, sed ea lege, ut compactata Bohemorum approbaret papa ». Ex iis oratoribus Procopius Georgii nomine obedientiam Pontifici ut Christi vicario detulit : sacerdos vero Hussita de calicis communione tanquam divinitus revelata, et obliquis illationibus ad salutis necessitatem pertinente plura præcipiti oratione fudit.

15. Ad hæc Pontifex regii obsequii significationem gratam acceptamque habere se respondit : deinde quanta floruisset dignitate Bohemia antequam peregrina dogmata in ea disseminarentur exposuit, tunc primum sacerdotibus Ecclesiastica prædia et vectigalia erepta, excusumque articulum de civili dominio, quod sacerdotibus vetitum esse voluere : tum alios errores de prædicationis Evangelicæ, quam vocitabant, libertate, de non ferendo imperio ac magistratu cujusquam, quem lethali noxa devinctum constaret, tum de calicis usu ad salutem necessario, emersisse; et hujus quidem postremi non aliquem excellentem divinæ legis interpretem, non Joannem Hus, non Hieronymum Pragensem, sed Jacobellum grammatici ludi magistrum, qui simplices subornarit, tanquam sacerdotes sibi ipsis tantum felicem immortalitatem cœlestemque beatitudinem reservarent : at eum Jacobelli errorem in Concilio Basileensi damnatum : pactiones autem, ex quibus usus calicis Bohemis ac Moravis tantum, qui jam illum frequentarant, permittebatur, fuisse violatas; nam et invitos ad illum adactos, et infantibus traditum esse; nec sacerdotes, jussos monere ad synaxim accedentes Christum sub utraque specie contineri, paruisse; atque ita ejus Concilii pactiones amplius non valere, cum leges iis additæ a Bohemis servatæ non essent : quod vero Georgius rex eumdem calicis usum posceret, rem in cardinalium senatu agitatum iri. Facta sunt deinde a cardinalibus cum regiis oratoribus plura colloquia de concordiæ ratione, qua Bohemia se ad aliorum Christianorum Occidentalium ritus accommodaret : sed ii, qui lue Hussitica inquinati erant, ad honestatem flecti non potuere.

16. In publico itaque cardinalium senatu Bohemis in hanc sententiam, dictis antea consentientem, respondit Pontifex, uti narrat Jacobus [1] Papiensis, qui aderat : « Obedientiam recipere se quanquam communem nimis ac diminutam, crediturum Apostolicam Sedem tum demum illos veram absolutamque præstare, cum pulsis erroribus ad ovile Domini rex regnum reduceret, quod ut mature faciat, per professam ea hora obedientiam se arctius imperare : calicem vero, quem tantopere commendassent, illis nec necessarium esse, nec sane esse etiam utilem, definisse synodum Constantiensem : non licere ab institutis Ecclesiæ, quæ spiritu Dei regeretur, abire : instituisse autem, ut qui extra sacerdotium essent, calice abstinerent, quando et communicante turba, effusionis utrobique periculum est, ad viaticum ægrorum sacerdote longius eum ferente, servari difficile potest; tum autem ne indocta plebs, quæ sensibus ducitur, nisi sub utraque specie non sumi a se totum Christum et integrum crederet : conventorum porro, quæ memorarent modo, nullam vim esse, nec licere illis, quod crederent eorum omnem rationem bipartitam videri, permitti altera, ut qui unionem Romanæ Sedis servarent ritumque in cæteris tenerent Ecclesiæ, sumendi quoque calicis usum haberent : altera vero permitti, ut si re inde ad Concilium delata, illi nihilominus desiderio calicis tenebantur, cumque missis legatis petierint indultum iri sacerdotibus suis facultatem illius iis tantum ministrandi, quibus et per ætatem liceret, et sponte sua pie deposcerent, lege perpetua adjecta, ut præfari populis ante calicem debeant, non in pane carnem tantum, neque in vino sanguinem tantum, sed sub singulis totum Christum atque integrum contineri : illos non servasse conventa, synodum quæ obtulisset non indulsisse : cum ea non servarint, conventorum nullum beneficium esse, quod post illa non indulserit synodus : conventi nihil extare : non indulsisse autem, vel quod non petierint Bohemi, vel quod indigni ob neglectum habiti sunt : ita causam non superesse cur aut nos ex conventu appellent, aut Romanam Sedem iis moveri oporteat : sed nec commodum pastori Ecclesiæ, nec illis videri expediens nova nunc ratione id ipsum permitti : negasse hoc semper priores Pontifices : ab iis in tanta re dissentire non sani esse consilii : laturas indigne cæteras gentes, his datam, prohibitam aliis participationem hanc calicis : nationes quietas operæ pretium non esse nunc commovere : proclive quoque hoc ad erro-

[1] Jac. Papien. in comm. l. VI. Gob. l. VII. Cocl. l. XII.

[1] Jac. Papien. ubi sup.

rem videri, quod ad necessitatem salutis pertinere, cum si concedatur, rudis populus nimirum sit crediturus, quam rem potissimum damnet Ecclesia : porro autem dividendorum animorum, et perpetuandi odii eam concessionem perpetuam causam afferre : esse in Bohemis partem adhuc sanam nobis conformem, hanc dissimili ritu idem nunquam sensuram, conflicturam armis et animis : timendam proinde Domini vocem, desolatum iri quodcumque in se divisum sit regnum : æquius esse veteri sententiæ novam concedere, quam veterem novæ, illam totius Ecclesiæ probatam consensu, hanc quorumdam tantum Bohemorum susceptam judicio, reliquorum fidelium repudiatam decreto : circumstare insuper regnum potentissimas plebes Teutones, Hungaros, Polonos, infestas itidem illas usque futuras, ac mille licet proferantur Sedis decreta, putaturas versari eos in errore, sicut et nunc quoque existimant : nimiæ quoque arrogantiæ Bohemicam gentem damnaturas, quæ plus contenderet, plus sibi deposceret, quam Christianorum reliqua multitudo, jurgia, obtrectationes et pugnas hinc proventuras : inconsultum videri intus atque extra perpetuos sibi hostes concire, nominisque hæretici subire infamiam : expendisse diligenter hæc Romanum Pontificem, inutile quod ab illis poscitur credere, nescire quid petant : dispensatorem s ,ministeriorum Dei esse, ad pastoris opus pertinere gregem Dominicum pascere, illumque in viam rectam statuere ; non intelligere homines aliquando quæ vera sint bona ; pœnituisse sæpe mortales peracti voti atque impetrati ; quod oratores nunc petant ad vitam æternam non pertinere ; fumum quemdam atque inanis gloriæ ventum quæri ; hortari proinde eos contenti sint sub specie tantum panis corpus Domini sanguinemque assumere ; ad salutem id ipsum sufficere, admonente Domino : *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Qui manducat hunc panem vivet in æternum ;* discipuli Emaus euntes in fractione panis Dominum agnovere : nollent pluris his esse, aut patres eorum sapientia anteire, qui sub una tantum specie Sacramento accepto in Christo mortui sunt, ad notam illorum filiorum esse viam contrariam. Adjungant se igitur non erranti Ecclesiæ, in unicaque religione uniant regnum potentissimum olim, post labefactatum, rediturum mox in antiquas opes et gloriam, si doctoribus errorum præteritis in viam redierint primam, matremque audierint Romanam Ecclesiam ».

17. Hactenus Pontifex ad oratores, qui polliciti sunt omnia relaturos Georgio regi, utque major perferendis ad ipsum mandatis fides adhiberetur, oratorem Pontificium una secum iturum poposcere. Reversis in Bohemiam iisdem oratoribus, indicti sunt ad eos audiendos solemnes Pragæ conventus, atque prima die omnia ordine exposuere. Altera productus Fantinus orator Pontificius Apostolica mandata constanti animo ita absolvit : « Imperavit Georgio, ut calice abstineret, idemque a cæteris fieri. Rememoravit quoque jusjurandum solemne, quo inter sacra coronationis de iis cæterisque ad religionem pertinentibus se olim adegerat ; præstandam protinus tanti promissi fidem edixit, quam necessario Sedes Apostolica repetat : eam si non præstiterit, timendum videri, ne perjurii hæresisque subeundum sit infame judicium, cujus rei magno regi ad tuendam æstimationem curam non levem esse oporteat ».

18. His auditis, Georgius excanduit, ac superante metum perfidia, larvam Catholici regis, quam etiam tum ad constabiliendas res suas prætulerat, projecit : palam enim in conventu natum se et educatum in calicis communione professus, addidit impie, tenere se illam divina lege imperatam laicis, meritos virtute sua Bohemos, ut ante alias gentes illam acciperent, quæ per inanes minas cum ignominia non sit dimittenda : non temeratum a se de abolenda hæresi sacramentum, cum non Bohemia, sed reliquæ nationes calicis usu abstinentes in hæresi versarentur ; blasphemas etiam voces in Sedem Apostolicam effudisse refert Coclæus [1] : non illam Sedem sanctam esse, sed pestilentiæ cathedram : at unionem fidelium omnium Sedem esse sanctam, quæ Romæ non esset. Moxque violato gentium jure, ethnicis regibus, qui oratores Pontificios ad se missos colunt, nequior, Fantinum, cum priu illi stricto pugione mortem intentasset, et a suis fuisset cohibitus ne illius sanguine manus commacularet, in vincula conjecit, ac Procopium Rabenstenium regii sigilli præfectum ob fidem orthodoxam suspectum in custodiam tradidit : quanquam postea utrumque Friderici imperatoris aliorumque principum precibus flexus liberarit : de quibus hæc in Ms. Tabularii Vaticani [2] referuntur, quæ ad superiora confirmanda silentio prætereunda non sunt visa :

« Georgii regis Bohemiæ oratores, quorum princeps Procopius Rabenstenius fuit, Romæ Pio obedientiam publice præstiterunt, faciente verba Procopio. Post eum sacerdos quidam ejus collega ex Hussitarum secta torrenti oratione peroravit, compactata regis ac regni nomine confirmari petens, aut de novo dari, sine quibus regno quiescere non posset. Pius obedientiam regis benigne suscepit, deinde regni Bohemiæ afflictiones et ingentes calamitates, quas ob secessionem a Catholica fide passi erant, enarravit, aperuitque assertorem hæresis de communione sub utraque specie, non doctorem aliquem peregregium, sed Jacobellum quemdam grammatici ludi magistrum fuisse, qui primus asseruit communionem sub utraque specie ad salu-

[1] Cocl. l. XII. hist. Huss. [2] Ms. arch. Vat. inscr. Miscellanea.

tem esse necessariam : quam rem postea Basileense Concilium damnasset, et quamvis conditionibus quibusdam eam communionem habentibus rationis usum indulsisset, conventa tamen nequaquam esse servata : velle super ea re cum fratribus deliberare. Post hæc concione publice rursus advocata, ostendit compactata non tenere, neque utile esse aut honestum videri ea rursus concedere : oportere regem, qui obedientiam præstitisset paulo ante, et in coronatione sua jurejurando Pontifici se pariturum promisisset, ejus mandata suscipere, seque tandem Romanæ et universali Ecclesiæ coarctare. Legati Bohemorum Pontificem orarunt, ut unum e suis cum eis mitteret, qui regem ad ea hortaretur, missusque est Fantinus Dalmata, qui alias procurator fuerat regis. Ii in Bohemiam reversi Georgio cuncta exponunt : ille vero, publico indicto conventu ad vigiliam B. Laurentii Pragæ, ubi præscripta advenit dies, jussit legatos suos, quæ Romæ gesta erant, enarrare. Quod cum illi diligenter fecissent, rex mirari se dixit papæ consilium, qui regni quietem magno labore per compactata acquisitam perturbare vellet : se hæresim in coronatione abjurasse : communionem autem sub utraque specie, quæ in Evangelica doctrina esset fundata, eisque a magna Synodo Basileensi esset concessa, hæresim numquam putasse, statuisseque se, qui in ea natus educatusque esset, et ad regiam dignitatem evectus, cum uxore et liberis amicisque omnibus in ea vivere et mori, neque aliam salutis viam credere, quam uti communione sub utraque specie.

« Rogavit deinde astantes proceres, quidnam haberent animi, si quis propter compactata bellum inferret. Tum.... cum hæreticis, qui magno numero aderant, consultatione habita, ii regi immortales gratias egerunt, quod se pro eorum fide declarasset : tum et corpora et fortunas omnes pro sua defensione obtulerunt. Catholici autem, qui etiam multi aderant, consultatione similiter facta respondent, nihil sibi unquam cum suis compactatis fuisse, nec in posterum futurum, velleque sicut et ipse in fide a prioribus accepta vivere et mori; de auxilio autem præstando consuevisse superiores reges nihil sine progenitorum suorum consilio aggredi, ipsa vero compactata sine eorum consilio petivisse, decrevisseque ea servare : proinde si quid ob eam rem pati contingat, eorum auxilium petat, quorum consilio sit usus : si tamen ubi honor Dei et justitia non lædatur, ei et regno numquam defuturos.

19. « Jussit deinde rex omnes postera die ad audiendum Fantinum redire, Apostolicæ Sedis nuntium. Sequenti die assistente multitudine rex Fantinum vocari jussit. Et audiamus, inquit, Fantinum ut Apostolicum nuntium, postea adversus eum ut procuratorem nostrum aliqua proponemus. Ad hæc Fantinus jure gentium legatos salvos ubique esse oportere ait; petere ut id sibi Apostolicæ Sedis nuntio servaretur. Annuente rege, Fantinus Apostolica mandata exposuit, multis rationibus ostendit, Bohemorum secessionem ab universali Ecclesia calamitates infinitas regno contulisse : regem memorem esse debere juramenti in coronatione præstiti, et obedientiæ palam Pontifici promissæ; Pontificem jubere, ut hæresim omnem Hussitarum rejiciat, compactata, quæ nulla sunt, relinquat : a communione sub duplici specie abstineat; rebelles decano Pragensi coercendos tradat; tandem ad sanctam Romanam atque universalem Ecclesiam ipse cum omni regno revertatur. Hæc cum iniquo animo audisset rex, Fantinum proditorem suum appellavit, eumque puniendum duxit. Ad quem Fantinus se, cum procurator esset, fidelem semper fuisse ostendens, non debere irasci regem ait, si nunc nuntius Apostolicus sui domini mandata exponat : et magno animo regi interminatus est : futurum, nisi Pio Pontifici obediret, ut regno privaretur, hæreticusque atque excommunicatus declararetur.

20. « Postera die rex Fantinum capi et in vinculis poni jussit, Procopium cancellaria privavit, fuissetque sævitum in plures, nisi Catholicos proceres rex timuisset. Jussit post hæc rex presbyteros omnes adesse. Affuit ad præstitutam diem decanus Ecclesiæ Pragensis, archiepiscopatus administrator, cum clericis Catholicis numero septingentis quatuordecim, quos omnes prius instruxit ad fidei constantiam martyriumque animavit in Pragensi Ecclesia. Profecti inde ad regem omnes simul ibi Rochezanam cum suis complicibus invenere. Rex ad concionem egressus, cum multa per sacerdotes crimina quotidie perpetrari, et regni pacem turbari conquestus esset, tandem jussit omnibus ut compactata servarent. Catholici, consultatione præhabita, gratias primo egerunt regi, quod pacem in regno conservare curaret; deinde non dubitare aliquos esse sacerdotes malos : verum si ex suis essent, esset congruere, ut nominarentur, non impunita fore eorum scelera : compactatis nunquam eguisse, nec tum indigere, neque cognoscere aliquam in eis salutem : nolle nunc aliam fidem, quam Romana Ecclesia suis majoribus tradidisset. Quæ a decano dicta cum omnes approbassent, rex iniquo animo tulit. Deinde, cum Fantinum, nec etiam mortis terrore in suam sententiam posset trahere, persuasus a Ludovico Bavariæ duce, et plerisque aliis eum tandem post tres menses dimisit ». Conatum vero ipsum proceres Bohemos Catholicæ fidei cultores in suas partes trahere, sed illos constanter restitisse, testatur Joannes Gobelinus[1], dato hoc Zedenkonis Sternberg ore responso :

[1] Gobel. l. x. card. Papien. et ubi sup. alii.

nunquam sibi conventa de calicis usu curæ fuisse, neque illis usos unquam, nec usuros in posterum : Patrum se viam tenere, nec a Pontificum institutis discessuros : nunquam eorum rogatam sententiam de pactionibus Basileensibus observandis, quamvis alii reges nil gravioris momenti ipsis inconsultis decernere consuevissent ; eorum itaque ope potiretur, quorum consilio usus esset ; cæterum quod ad regis regnique rem spectaret, in officio permansuros.

21. Tentavit variis modis Georgius eosdem proceres subornare, sed aliud responsum elicere non potuit, instruendisque fraudibus intentus, ut clerum Catholicum perverteret, solemnes sacerdotum cœtus indixit; sed horum religio illius perfidiam vicit. Rem gestam narrat Gobelinus[1] : « Post dies, inquit, aliquot jussit rex presbyteros Catholicos ex toto regno primores ad se proficisci ; convenere viri quatuordecim et septingenti in castello Pragensi, terrore pleni, tanquam ad cædem vocati essent. Decanus Ecclesiæ majoris, et archiepiscopatus administrator multa locutus adversus perfidiam Hussitarum, cohortatus omnes, ut in vera religione constanter permanerent, sexta feria rem divinam summa devotione peregit, et Spiritus sancti gratiam invocavit, quæ adversus iram regis pauperes sacerdotes protegeret : quod cum animadvertissent Hussitæ, id ipsum die sabbati in omnibus synagogis suis fecerunt. Cum dies constituta vocationis adesset, summo diluculo Catholici Ecclesiam Pragensem petivere : decanus eos in sacellum S. Winceslai accersivit, et quomodo se coram rege deberent gerere commonuit, et quibus loqui liceret quibusque tacere necesse foret ostendit, jussitque ne vel minimam quæstiunculam cum adversariis inchoarent : quod si furere aut insanire regem contingeret, et in aliquos manus injicere, scirent in multis membris unum esse corpus, neque unum posse tangi, quin læderetur alterum, opponerent se omnes pro salute unius vel minoris. Promisere omnes, verum non sine lachrymis ac singultibus, prostratique coram patronis regni Bohemiæ sanctis martyribus et confessoribus adversus violentiam perfidi regis suffragium petivere : moxque trini et trini tanquam in pompa procedentes e castello Pragensi usque in regiam pervenere : et alii quidem flebant, quod ad victimam pergerent, alii ridebant. Prævenerat jam Rochezana cum multitudine suorum complicum, et latus stipabat regis ».

22. Ubi affuere omnes, Georgius clerum atrocibus accepit verbis, quod inter se opinionibus dissentirent, atque impudicitia sacerdotium fœdassent ; tum hoc imperium fraudis plenum addidit : « Præcipimus vobis, ut compactata, quæ pro pace regni nostris prædecessoribus Basileense Concilium indulsit, inviolabiliter observetis : si quis contra fecerit, nostram in se iram provocabit, neque enim passuri sumus, quæ Sigismundus, Albertus, et Ladislaus reges auctoritate Apostolica concessa laudaverunt, vestris contentionibus infringantur ». Secessere his auditis Catholici, et cum ad probra modeste respondissent, de conventis Basileensibus hæc adjecere : « De compactatis dicimus idem, quod pridem regni proceres per te rogati responderunt : nunquam illis eguimus, nec egemus hodie, nec Romana Sedes illa unquam concessit ; Basileense tantum Concilium indulsit, utrum autem quibus indulta fuerunt juxta concessionem illa teneant, Deus viderit. Pacem, quam dicis compactata præ se ferre, libenter amplectimur, at quod nobis ad æternam vitam præsidium aliquod afferant, non intelligimus. De majestate tua illud nobis persuademus, quod venerabilem Ecclesiam Pragensem suis cerimoniis non impedies, neque alium ritum nobis inculcabis, quam nostris majoribus ab Apostolica Sede traditum : illa est porta cœli, mori præstat quam illi contraire. Hæc administrator nomine omnium locutus cum finem dicendi fecisset versus ad suos, percunctatus est, an placeret quod pro omnibus respondisset, qui una voce dixerunt : Placet, et in æternum placebit ».

23. Infremuit ad hæc rex hæreticus, et graviter questus est scripsisse aliquem, illum hæreticum se declarasse, et sævire in nuntium Apostolicum, vetuitque quemvis pro eo liberando verba facere. Dimissa concione, iterum atque iterum edicto clerum Catholicum convocavit, deque usus calicis conventis sermonem inculcavit : at nunquam extorquere potuit, ut ea Catholici laudarent. In illa vero concione cum Rochizana Hussitarum signifer presbyterum quemdam sibi non obtemperantem vocaret in judicium apud regem, Georgius stomachatus libera illum voce perstrinxit, velle quidem Rochezanam ad sua imperia omnes adigere, nullius vero imperio obsequi : neque enim vir impius Conciliis Constantiensi et Basileensi, quæ ipsius errores damnarant, nec Romanis Pontificibus parere dignabatur, sed suam sententiam universo orbi Catholico arroganter præferebat, in eamdemque insaniam Georgium aures ipsi præbentem adduxerat.

24. Ubi Pontifex neglecta a Georgio Apostolica imperia, violatum fidei sacramentum, hæresim publice vulgatam, tyrannice in legatum sævisse audivit, judiciario ordine in eum agere constituit[1] : ac primum ad Wratislavienses contra Georgii vim confirmandos, proposito edicto ipsos a clientelari sponsione Georgio regi præstanda liberavit[2], ne in errorem adducerentur, cum Georgius damnatos de calicis usu tanquam

[1] Gobel. l. x.

[1] Papien. sup. com. 6. — [2] Lib. 1. p. 132.

ad salutem necessarios ritus observaret, propagaretque in Bohemia, tum justa Pontificia respueret, neque ulla resipiscentiæ signa daret.

« Ad futuram rei memoriam.

« Iis superioribus annis non ignorantibus, quæ charissimus in Christo filius noster Georgius Bohemiæ rex illustris, cum regni coronam susciperet, Deo Salvatori nostro in favorem Christianæ religionis et regni Bohemiæ reformatione jurasset; videntes quoque ex illo tempore frequentes litteras suas, in quibus de se et subditis suis spondere nobis singula videbatur, quæ ad Christiani principis officium pertinerent; misimus ad eum oratores nostros venerabilem fratrem Hieronymum archiepiscopum Cretensem, et dilectum filium Franciscum de Toleto archidiaconum de Astigia, qui dilectos filios nostros clerum, capitaneos, proconsules, consules et communitates civitatis Wratislaviæ et oppidi Namptlamensis usque ad id tempus ob suspicionem hæresis præstare homagium recusantes ad obedientiam ejus reducerent, pacemque et unitatem inter eosdem statuerent. Clerus igitur, capitanei, proconsules, consules et communitates prædicti per adhærentes, quæ per eosdem oratores de sinceritate regis dabatur, obedienter acquieverunt nostris consiliis et cum eodem per capitula convenerunt, quod post triennium et mensem ex tunc computandum homagium prædictum antea recusatum serenitati suæ persolverent, et cætera facerent, quæ in eisdem capitulis latius continentur.

« Cum vero rex ipse, sicut opera ostendunt, et oratores etiam sui ad nos postmodum missi in consistorio publico declararunt, ad gremium universalis Ecclesiæ nondum rediisse, sed damnatos diu ab Ecclesia ritus observare, et ut in regno observent facere, manifeste appareat; cumque etiam mandata nostra in eodem consistorio de tollendis iis ritibus suæ serenitati in vim ejus, quam præstabat, obedientiæ facta implere neglexerit, nec signum in eo ullum melioris mentis cernamus; nolentes, sicut nec velle debemus, fideles animas in fraudem induci, et per commercia immundorum quod mundum est inquinari, ejusdem triennii et mensis terminum, ipsorumque capitulorum vim et effectum jure præsentibus haberi volumus pro expressis usque ad nostrum et Apostolicæ Sedis beneplacitum, auctoritate Apostolica per præsentes suspendimus et prorogamus, decernentes clerum, capitaneos, proconsules, consules et communitates prædictos ad præstationem homagii hujusmodi, et eorumdem capitulorum observationem, durante beneplacito eodem, nullatenus teneri astrictosque esse. Nulli ergo, etc. Datum Pientiæ anno MCDLXII, VIII kal. Octobris, Pontificatus nostri anno V ».

25. *Adversus Adolphum Moguntinum Dietheri et Comitis Palatini conflata conjuratio.* — Editum est de Wratislaviensibus adversus Georgium in Apostolicam clientelam acceptis proximo anno decretum, regesque ac principes, tum Bohemi, Moravi, Lusatiique proceres moniti, ut Wratislaviensium causam tuerentur. Fuere hæc ingentium bellorum, quæ ex Georgii perfidia, et Pontificum pio ardore dimanarunt, principia. Porro antea Georgius cum Friderico Palatino Rheni comite, et Diethero sede Moguntina deturbato adversus Adolphum Nassovium, qui illi Ecclesiæ Pii auctoritate fuerat præfectus [1], iniqua consilia inire cœperat; qua de re Pontifex factus certior, Georgium qui susceptam Catholici regis personam adhuc gerebat, ac principes nobilesque Bohemiæ viros ab eo fœdere divellere conatus est [2]: « Te, inquit, fili rex, vosque alios sub obtestatione divini judicii, in quo majestas Altissimi unicuique pro suorum scelerum, inobedientiarum et delictorum qualitate perpetuam pœnam repensura est, requirimus et monemus, ne dictum Dietherum et comitem Palatinum complicesque et alios adhærentes prædictos, aut nuntios vel oratores pro dicto Diethero loquentes audire vel auscultare quoquomodo debeatis, vobis nihilominus, et vestrum cuilibet sub excommunicationis et anathematis, aliisque infrascriptis pœnis, quas quilibet vestrum, qui contra fecerit, eo ipso se noverit incurrisse, districtius inhibentes etc. » anathema, interdictum Ecclesiasticum, bonorum Ecclesiæ fiduciariorum mulctam Diethero opem porrecturis intentat. « Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXII, kal. Maii, Pontificatus nostri anno IV ».

26. De conflata inter Fridericum Palatinum et Dietherum societate adversus Adolphum Nassovium agunt Gobelinus [3], et Nauclerus [4], quorum prior narrat ut Dietherus felicibus Adolphi successibus territus primum de concordia ipsum postularit cesseritque archiepiscopatu, nonnulla oppida ad vitam honeste sustentandam pactus: mox vero firmatam sacramento pacem infregerit, cum Palatinus illi armorum societatem ad recuperandum principatum obtulisset. Moverat ad id Palatinum livor, quod Adolphus Marchioni Badensi et comiti Witembergensi, quos hostes putabat suos, fœdere junctus esset; tum nonnullorum causa oppidorum Moguntinæ ditionis, quæ Dietherus ei tradidit. Fultus itaque illius potentia Dietherus crudele bellum Adolpho intulit, ac Moguntinum agrum rapinis, cædibus, incendiis, stupris fœdavit. Accessisse nefario ejusmodi fœderi Ludovicum ducem Bavariæ cognomento divitem, refert Nauclerus: contra quos, Pontificis imperatorisque mandatis obsequentes, Ludovicus alter Bavariæ dux, cognomento Niger, Albertus Bran-

[1] Gobel. l. VI. — [2] Lib. XXXIX. p. 169. — [3] Gobel. l. VI. — [4] Naucl. gen. 49. vol. 2.

deburgensis, Carolus Badensis marchiones, Joannes ejusdem frater episcopus Metensis et Udalricus comes Witembergensis Adolphi partes tuebantur. Gestæ plures velitationes ac tumultuariæ pugnæ; numquam tamen integræ copiæ in campum eductæ, neque jam adeo de Adolpho ac Diethero agebatur, quam de Pontificia et imperiali auctoritate, quam factio altera oppugnabat, altera asserebat. Hos motus pacaturus Philippus dux Burgundiæ addictus Pontifici de pace ambas partes postulavit, jamque erat dies constituta, qua principum procuratores conventuri essent: quæ antequam appeteret, Adolphi partium proceres Ludovicus Niger, Joannes Metensis, Carolus marchio Badensis et Udalricus comes, gloriæ spe et evastandæ Palatini Rheni ditionis cupidine excitati, paucis tamen stipati copiis ineunte Julio in Palatinatum hostili excursione irrupere, obviisque vicis injecere ignes; quod Palatinus præsentiens cum Diethero, contractis majoribus longe copiis accurrens, reditum iis interclusit in agro Haidelbergensi, ac pugna conserta cæsi plures nobiles viri, atque episcopus Metensis, Badensis marchio et comes Wittembergensis capti. Ut vero pro iis liberandis suam Pontifex auctoritatem adhibuerit, belloque sit finis impositus, proximo anno dicetur: nunc ex Germanicis ad Hungaricas res digredimur.

27. *Plures leges a Matthia rege editæ.* — Hoc anno Matthias Pannoniæ rex, celebratis Budæ mense Aprili solemnibus regni cœtibus, plures leges ad justitiam probe administrandam, componendumque regni statum promulgavit: tum etiam de causis in Ecclesiastico tribunali dirimendis hoc decretum [1] tulit:

« Articuli causas rerum spiritualium concernentes.

« Omnes causæ circum mysteria et defectus sacramentorum. Item causæ in facto fidei et causæ hæresum, seu suspectorum de hæresi. Item causæ testamentariorum, et earumdem accessorium. Item causæ matrimoniales, et accessorium earumdem, specialiter autem dotis, et rerum paraphernalium donationum propter nuptias, et juris quartalitii, si non intentetur pro hæreditate possessionaria adipiscenda. Item causæ decimarum realium, et personalium. et accessorium earumdem. Item causæ usurarum. Item causæ viduarum et miserabilium personarum, si non agitur pro possessionibus et præsidiis adipiscendis. Item causæ fidei violatæ, et omnium perjuriorum, et causæ quarum finis tendat ad correctionem pro peccato. Item omnes causæ, in quibus quis incidit in sententiam excommunicationis hominis vel canonum. Quibus quidem articulis præmissis modo vobis præmisso præsentantes supplicaverunt nobis dicti prælati, barones, proceres et nobiles regni nostri, ut eosdem articulos regio consensu approbantes dignaremur deinceps facere observari. Nos itaque supplicationibus eorumdem prælatorum, baronum, procerum et nobilium prædicti regni nostri inclinati prædictos articulos, et quælibet eorum acceptanda et approbanda decernimus, etc. Datum Budæ vigesima die congregationis generalis, anno Domini MCDLXII ».

28. *Mahometes Walachiam invadit, et Bosniæ imminet.* — Concussa [1] porro est hoc anno Pannonia Turcici belli metu, ac Bosna et Walachia: vectigalia illius regni evastata fuerunt a Mahomete: qui antequam signa attolleret in Hungariam, Matthiam regem postulavit de pace, adjecta lege, ut Bosnam et Walachiam Turcico imperio permitteret; at Matthias quamvis intestino cum Friderico æmulo implicitus bello, pacem earum provinciarum damno emere constanter respuit, ac virum nobilem superiori anno e Turcica pretio erutum servitute ad Pontificem oratorem decrevit, qui Mahometis petita minasque exponeret, Turcam maximum exercitum comparare, quo Pannoniam invadat, Bosna et Walachia datis tantum placari posse, a quibus prodendis hosti animus abhorreat. Cæterum si Hungariam barbarus sibi subegerit, in Italia ejus arma expectanda, cum ad Occidentis imperium debellato Orientali aspiret: poscere itaque Hungarum a Pontifice opem in extremis rebus. Ad hæc respondit Pius, exhausto licet ærario Pontificio, suo tamen auro mille equites, qui regi profecturo ad bellum se conjungant, conducturum: non defuturos auxilio Venetos, ac proximo anno majores suppetias submissum iri. Abiit itaque in Hungariam orator, cardinalis Strigoniensis promissam auri vim pro Pontifice dissolvit, ac Veneti aureorum viginti millia regi misere; sed leviora erant hæc contra exercitum validissimum subsidia. Irrupere maximo impetu Turcicæ copiæ in Walachiam, brevique illam tempore Mahometis imperio supremo adjunxere.

29. Gerebat tum Walachiæ principatum Bladus sive Wladus, alias Dracules, vir omni fera immanior, qui ut acceptam Mahometis beneficio tyrannidem sibi assereret, omnes provinciæ proceres sibi suspectos blande vocatos cum uxoribus, filiis, famulisque palis confixit, eorumque opes ac dignitates inter eos quos sibi satellites asciverat, partitus est: tanta vero virorum, mulierum ac puerorum, in quos eam exercuit carnificinam multitudo extitit, ut ad viginti millia pervenirent. Deinde cum Mahometem metueret, armorum fœdus in Turcos cum Matthia Hungarorum rege pepigit. Mahometisque oratores viros principes, qui ipsum

[1] Ext. in Appen. Bonfin. p. 78.

[1] Gobel. l. IX.

appetierant insidiis, superatos stipitibus ab imo ad summum transfodit : et quanquam viribus impar Mahometi, implorata Hungarorum ope, collectoque decem circiter millium equitum exercitu, tardiora Turcarum agmina sæpius concidit, atque ex insidiis procurrens tumultuario certamine cædes plures edidit : quin etiam noctu incurrere in Turcarum castra, et ad ipsum tentorium Mahometis, ut eum neci traderet, irrumpere meditatus, tantum intulit terrorem, ut vix summa Mahometis diligentia Turcæ, ne in fugam se converterent, contineri potuerint. Sed cum ab imperiali tentorio aberratum esset, milesque ad diripiendam gazam Turcicam se distraxisset, adlucescente aurora fugere coactus, plures e suis amisit. Deinde Mahometes composito agmine, per Walachiam late grassatus, eam adeo attrivit, ut Walachi Mahometis exercitus terrore, et Draculis minoris natu verbis victi illum principem renuntiarint (1). Quo cognito, Wladus in Hungariam auxilia collecturus confugit. Sed a Matthia rege in Alba regali in vincula est conjectus, cum Hungari illum ob exercitam in principatus auspiciis hominum carnificinam judicio postularent : quanquam postea e carcere dimissus, auctusque exercitu plura in Turcas prælia gesserit, in quibus demum occubuit, ejusque caput dono Mahumeti transmissum est.

30. Inhorruit ad eam Mahometis expeditionem Bosna, cujus limiti imminente hoste Pontifex a Stephano rege Bosnæ, tum a Stephano duce certior factus de proxima barbarica irruptione, Laurentio archiepiscopo Spalatensi nuntio Apostolico dedit [1] mandata, ut Mysios sive Bosnenses crucis symbolo insigniret : « Fraternitati, inquit, tuæ si casus acciderit dictorum Turcorum irruptionis et invasionis regni et ducatus Bosnæ prædictorum, publicandi cruciatam superius scriptam, et tam in eorum regno, ducatu, dominiis, terris, et locis, quam alibi per missos nuntios et prædicatores auxilia et subsidia Christi fidelium implorandi, quæ omnia in prædictorum regis et ducis præsidium convertantur et distribuantur, prout tibi melius videbitur faciendum, auctoritate Apostolica concedimus facultatem. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXI, X kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno IV ».

Stephani etiam regis rogatu sacram ædem Jaizensem, in qua S. Lucæ evangelistæ reliquiæ religiose reconditæ erant atque ad eas ingentes fiebant populorum concursus, pluraque miracula divinitus patrabantur, Pius nonnulla indulgentiarum præmia templum illud lustraturis impertitus est [1]. Erat Jaiza, ut describit Bonfinius [2], in mediterraneæ Yllirici regionis edito monte sita, quam duo amnes circumfluunt, ac deinde ad radices montis urbisque ambitum in Savum devolvuntur, beneficio loci et operis munitissima, Bosnensiumque regia, quam Mahometes anno proximo cepit, ut refert Pontifex in litteris [3] ad ducem Burgundiæ missis, accepit.

31. *Bosniæ rex ad Pium mittit legatos qui auxilium expostulent.* — Elatus igitur tot secundis rebus Mahometes, Bosnam subigere atque in Occidentale penetrare imperium constituit : neque ea res latuit Stephanum regem Bosnæ, qui sceptro parentis vita functi correpto, inclinante anno, oratores pro imploranda ope, regiaque corona a Romana Ecclesia obtinenda, tum episcopatibus in Bosnia instituendis ad Pontificem legavit. Habitam ab iis orationem refert Joannes Gobelinus [4] quam ob rerum pondus repetendam ducimus : « Rex Bosnæ, inquit, filius tuus, beatissime pater, nos ad te misit, jussitque suo nomine hæc dicere. Certior factus sum Mahumetem, qui Turcis imperat, æstate proxima infesta contra me signa moturum, et jam copias et belli machinas apparasse. Non sum ego, qui tantum impetum ferre possim : oravi Hungaros, et Venetos, et Georgium Albanum ut opem mihi afferant : idem ex te peto, neque auri montes postulo : scire hostes ac provinciales meos cupio tuum mihi favorem haudquaquam deesse, si norint Bosnenses me non futurum in bello solum, fortius dimicabunt, neque Turcæ terras meas ingredi audebunt, quarum sunt aditus difficillimi, et arces pluribus in locis propemodum inexpugnabiles. Tuus antecessor Eugenius patri meo coronam obtulit, et pontificales Ecclesias in Bosnia voluit erigere. Renuit pater, ne Turcarum in se odium provocaret, erat enim novus Christianus, nec Manichæos adhuc regno expulerat : ego a puero baptizatus fui, et litteras Latinas didici, et Christianam fidem solide complexus sum, non timeo quæ pater timuit, coronam ut ad me mittas opto et sanctos episcopos : hoc signum erit te mihi non defuturum : si qua ingruerit belli moles, spem subditis a te coronatus, terrorem hostibus afferam. Jussisti vivente genitore meo

[1] Pius I. XVII. p. 310.

[1] Pius II l. XVII. p. 309. — [2] Bonfin. dec. 3. l. X. — [3] Ext. apud Ægid. Royam. in Annal. Belgic. — [4] Gobel. l. XI.

(1) Quanquam annalista optimos habet dicti sui testes, ex quibus evincitur Mahometes hoc anno Walachiam totam victor excurrisse ; vix tamen credo secundo semper Marte a Turcis pugnatum. Horum enim temporum scriptor diligens historiæ Miscellæ Bononiensis, non semel, sed bis testatur receptas hoc anno Bononiæ litteras a mercatoribus Venetis datas, quibus ingentes victoriæ duæ a Walachis de Turcis relatæ nuntiabantur. Priores litteræ redditæ Bononiæ die XXIII referebant certatum feliciter a Walachis ad Danubium, cæsis ex hostibus 20000, oppidis locisque permultis in præmium victoriæ cedentibus. Litteræ aliæ docebant die XXIII prospere itidem præliatum terrestri et navali certamine in Walachia, in quo ad 40000 ex hostibus cæsa. MANSI.

arma, quæ in Dalmatia sub Venetorum manu erant, cruciatæ nomine collecta, ut ad eum mitterentur : non placuit senatui Veneto : jubeto ad me modo mittantur, fortasse majus imperium invenies, quando mutata est mens Venetorum, et Turcis feruntur indicturi bellum.

« Hæc peto, et ut legatum ad Hungaros mittas, qui meam causam regi commendet, horteturque arma mecum jungere. Hoc pacto salvari Bosna poterit', alioquin peritura est. Turcæ in meo regno munitiones aliquas construxere, et in agrestes mitem animum ostendunt : dicunt futuros liberos quicumque ad se deficiunt, blandeque complectuntur. Rusticorum rude ingenium non intelligit artes, et libertatem perpetuo duraturam existimat : facile his dolis illectæ plebes a me deficient, nisi tuo præsidio munitum viderint, nec diu nobiles infideles in suis arcibus perseverabunt deserti a rusticis. Si quæreret regnum meum Mahumetes, neque ultra progredi vellet, ferenda esset mea sors, neque pro me tuendo reliquam Christianitatem vexare deceret, verum insatiabilis regnandi cupido nullas habet metas : post me Hungaros agitabit, et Dalmatas Venetis subjectos, et per Carnos et Histros quæret Italiam, cujus imperium ambit, et sæpe de Roma loquitur, atque huc direxit animum : quod si, permittentibus Christianis, meo regno potitus fuerit, aptissimam provinciam et loca peropportuna inveniet ad suum desiderium explendum. Ego tempestatem primus expecto, post me Hungari et Veneti, et reliquæ nationes suam sortem experientur, nec Italia conquiescet : sic stat consilium hostis. Hæc explorata ad te defero, ne olim dixeris non fuisse prædicta, et me argueris negligentiæ. Pater meus antecessori tuo Nicolao et Venetis futuram Constantinopolis calamitatem prædixit : non fuit adhibita fides, amisit cum suo magno malo Christianitas regiam urbem, et patriarchalem sedem, et Græciæ columen. Nunc ego de me vaticinor, si fidem datis et opem, salvabor, alioquin peribo, et meam ruinam multi sequentur. Hæc Stephanus ad te deferri jussit : tu, qui pater es Christianæ religionis, et consilium et auxilium adhibe ».

32. Vera nimium hæc erant, quæ de suo exitio Bosnæ rex præsagivit, atque illud forte divina ope propulsasset, nisi ipsemet sese Turco prodidisset. Ad hæc vero respondisse Pium, adhibito prius cardinalium consilio, refert Gobelinus, notam in primis Mahometis ad Occidentis imperium aspirantis ambitionem : non defutura Hungarorum, Venetorum, Dalmatarumque auxilia : excitatum iri cathedrales Ecclesias, et instituendos episcopos : mitti coronam sine damno regis Hungariæ non posse, cujus Bosna vectigalis sit ; si is assenserit, mox traditum iri ; non lacessendum Hungarum, a quo sint expectanda subsidia, sed conciliandum officiis, ac Stephanum Matthiæ conjunctum Turcicos impetus propulsaturum. Adjectus est Bosnensibus oratoribus collega Dominicus Lucensis nuntius Pontificius, qui eorum petita apud Venetos Hungarosque urgeret : sed hæc ad irritum cecidere, nam proximo anno Stephanus rex a Mahomete captus necatusque est, ac mox universa Bosna Turcicum jugum accepit. At, quid inter tot Mahometis victorias ad eum reprimendum avertendumque a Christianis cervicibus moliretur Pontifex, dicere aggrediamur.

33. *Multis licet cladibus obrutus, Pontifex, assentiente cardinalium collegio, bellum inferre Mahometi decernit, vocatis in consortium Venetis, necnon rege Galliæ et duce Burgundiæ.* — Displicebat Pontifici vehementissime, agitatam Mantuæ expeditionem evanuisse, neque in Germania exercitum auxiliarem [1] conflari potuisse, qui conjunctus Hungaris crucesignata vexilla Turciæ inferret, et licet Bessarion cardinalis legatus plures ob id celebrandos conventus curasset, eos tamen re infecta dissolutos ; qua de re gravissimas apud eumdem cardinalem querelas effuderat [2]. Hæc ante gesta cum archiepiscopus Moguntinus objiceret spoliandam opibus ex imperatis decumis, redigendoque ex indulgentiis auro subsidiario Germaniam, neque amplificationem fidei, sed opum amplitudinem a Pontifice quæri. At quam temere ea essent effutita, docuit exitus ; Pius enim vocatis ad se cardinalibus sex præcipuis exposuit [3] nunquam se post solutos Mantuanos cœtus suscepta de fide contra Turcas tutanda consilia demisisse, viresque, non animos sibi defuisse : duxisse insomnes in ea cogitatione noctes : puduisse nihil moliri in Mahometem modo in Pannoniam, modo in Dalmatiam, atque in alia regna, ubi vellet, grassantem, cupidinem gerendi cum hoste belli animum suum incessisse, sed impares omnino vires esse, ni Christiani reges arma conjunxerint : indictos propterea Christiani imperii conventus Mantuæ, sed id consilium evanuisse : missos legatos petitum opem, sed ludibrio fuisse : impositas clero decumas in bellicos sumptus, sed mox ad futurum Concilium provocatum : sacras propositas indulgentias, sed mox avaritiæ insimulatam Sedem Apostolicam, quasi abradendi auri causa id fieret ; quæcumque agantur in partem iniquam detorqueri : seque dolore pæne intabuisse, cum Christianam rem pessum ire cerneret, neque illius erigendæ spes affulgeret. Quæ demum altissima cogitatione versasset exposuit hisce verbis, ut narrat Gobelinus [4] : « Cum dies noctesque taciti magis ac magis huc atque illuc animo ferimur, ut de communi sa-

[1] Gobel. l. VII. — [2] Pius lib. brev. p. 256. — [3] Gobel. l. VII. — [4] Ibid.

lute consilium inquiramus : unum tandem remedium in mentem venit nostro judicio valentissimum, et forsitan non est aliud. Audite : paucis explicabimus, deinde nostram sententiam judicabitis. Philippus Burgundiæ dux, quo anno Constantinopolis amissa est, votum vovit publice Deo iturum se contra Turcas, et bellum cum eis gesturum, et hostem Mahumetem ad singulare certamen provocaturum, si vel Federicus imperator, vel Carolus Franciæ, vel Ladislaus Hungariæ rex, vel magnus quivis alius princeps, quem se sequi non dedeceret, ad hoc ipsum bellum proficisceretur, nullus adhuc inventus est ex nominatis, qui se tanto prælio accinxerit. Excusatum sese Philippus existimat, quia non est impleta voti conditio : excusatus est, non absolutus : stat obligatio, loquitur votum, nec tacet juramentum : potest adhuc satisfieri conditioni, potest princeps magnus aliquis huic expeditioni se accingere, ac Philippum ut se sequatur accire : nisi paruerit, reus erit juramenti et voti violati, quod laturam ejus mentem haudquaquam arbitramur. Sedet in animo nostro, quanquam senili et ægroto corpore, bellum contra Turcas pro fide Catholica suscipere, et in expeditionem ipsam proficisci, Burgundoque ut nos sequatur edicere, qui regis ac Pontificis locum tenemus, juramenti votique fidem requirere : nulla patebit excusatio : rege major et imperatore bellum petet Christi vicarius, obnoxium voto ducem non decebit domi manere : si annuat desiderio nostro Philippus, non veniet sine comitatu magno et valido : nobilem principem multi sequentur : regem Franciæ decem millia bellatorum non mittere pudebit, qui septuaginta millia publice pollicitus est. De Germania, de Anglia, de Hispania sua sponte non pauci aderunt. Hungari, qui suam rem agunt deesse non possunt, nec Veneti, ubi tantos viderint apparatus, classem negabunt. In Asia Caramannus et alii, quibus Mahumetis potentia suspecta est, haud dubie arma corripient. Epirotæ, Albani, Bosnenses, Rasciani, Walachi, Bulgari cornua erigent, quando tantis viribus a Christianis repeti Græciam viderint. Quis nescit Romanum Pontificem cum Venetis et Hungaris, sequente Burgundiæ duce, adjuvante Franciæ rege, Turcarum gentem posse delere.

« Sed habenda est ante omnia certitudo de Venetis, et eorum exploranda consilia, qui mores Turcarum potentiamque novere, et quibus viribus quibusque artibus superandi sint non ignorant ; frustra Burgundis Gallisque hanc expeditionem suaserimus, nisi concurrant Veneti, quibus maria patent : his nostra in primis aperienda sententia : si non approbant, vana fuit cogitatio nostra : si laudant, Francum et Burgundum missa legatione hortabimur, ne desint Christianæ religioni : ex Franco auxilia postulabimus : Burgundum ex voto requiremus; quibus, ut par est, consentientibus, propositum et iter nostrum publicabimus ; inter Christianos dissidentes quinque annorum inducias servari mandabimus, parentes cælesti benedictione donabimus, rebelles anathemate feriemus, episcopos, abbates, atque omnis ordinis Ecclesiastici viros ea in hoc opus auxilia jubebimus impendere, quæ commode præstare possint, inobedientes excommunicabimus, et tanquam ignis æterni mancipia diabolo donabimus ; reliquos Christi fideles, ut opem pro suis facultatibus afferant, indulgentiarum largitionibus et gratiis spiritualibus alliciemus. Et quis erit, qui audito Pontificis motu non moveatur ? Nisi fallimur, hæc unica via est, quæ dormientes Christianos valeat excitare, et regum ac populorum corda movere. Vulgata deliberatio quasi tonitru magnum excutiet somnum, et ad tuendam religionem fidelium mentes eriget ; non arma, non equi, non homines aut naves deerunt, terra marique facile struemus bellum, postquam certa res fuerit Romanum Pontificem cum sacro senatu recto itinere communem salutem quærere : nec alienum desiderare argentum, qui non modo suum aurum, verum etiam et ipsum corpus pro Christi nomine sit expositurus. Hæc nobis in mentem venere, an ingenio nostro inventa sint, an Deus ipse inspiraverit, vos judicate ».

34. Hæc Pontifex ad cardinales, qui ubi Pontificis verba ingenti admiratione affecti audivere, non dubitarunt ex Deo esse quæ Dei causam agerent : verum in re maxima et antea inaudita, tempus ad consilium suis librandum ponderibus poposcere. Quo lapso diu inter se collatis sermonibus, demum dignam vicario Jesu Christi cogitationem censuere, qui more optimi pastoris pro suis ovibus animam ponere decerneret; proposuere tamen nonnullas difficultates, quas Pontifex antea meditatas facile dissolvit : deinde Venetos in sacri belli societatem allicere litteris conatus, hortatus est ut rem hanc iis tantum patefacerent, sine quibus ad exitum perduci non posset. Veneti igitur, coacto rogatorum senatu, divinum judicarunt susceptum a Pontifice consilium, neque opera neque armis rempublicam defuturam spopondere : hoc autem tempore defuncto Paschali Malipetro, Christophorum Maurum ducales apices accepisse refert Gobelinus [1] : « Virum, inquit, insigni pietate et probitate », cui S. Bernardinus olim familiaritate conjunctissimus, ipsum reipublicæ Venetæ futurum ducem sæpe prædixerat, quem ob senii gravitatem honori cedere cogitantem Pontifex deterruit, ne Dei voluntati resisteret, cum tempus hoc ipsi servatum putaret, quo arma Christiana in Turcas vertenda essent, ipso enim duce, pari ardore in

[1] Gobel. l. x.

sacra expeditione conficienda Venetos ei consensuros; de successore vero rem exploratam non esse. Laudato itaque a Venetis consilio de exercitu a Pontifice ipso ejus imperatore contra Turcas educendo, Pius, suasoribus cardinalibus, Laurentium episcopum Ferrariensem ad Ludovicum Francorum regem ac Philippum ducem Burgundiæ legavit [1], ut ambos ad suscipiendum religionis patrocinium restituendumque suo splendori Orientem incitaret : qui profectus Ludovicum ad Pontificia vota flectere non potuit [2]; ægerrime enim ferebat quod cum Pontifici, decreta legatione amplissima, maximum contra Turcas exercitum spopondisset, si Gallicum nomen in Neapolitano regno insectari bello desineret, ab inferenda vi abducere eum non potuisse, suspicabaturque vana eum confinxisse de bello Turcico, ut Gallica auxilia, ne in Neapolitanum regnum contra Ferdinandum submitterentur, distineret. Promisit demum oratorem ad Pontificem, qui de Turcicis et Siculis rebus ageret se missurum : interea tamen Henricum Anglorum regem, cujus uxor Margareta regina ad ipsum se confugerat, regno restituendum decrevisse. Digressus inde ad Philippum ducem Burgundiæ legatus e morbo convalescentem reperit, a quo amplissima promissa retulit, jussitque legatum ipsum ut cum proceribus qui a consiliis sibi erant, de militum numero, de tormentis bellicis comparandis, cogendo auro, atque itinere ineundo colloqueretur. Ut vero postea Philippus egregia verba et vota perjurio violarit in ipso expeditionis procinctu, dicetur inferius : nunc reliqua in Turcas cogitata a Pio gestave prosequimur.

35. *Frustra tentat Pontifex opitulari Palæologorum familiæ a regno dejectæ, missis Encyclicis litteris.* — In Pontificis fidem ac potestatem, ut diximus antea, venerat Monobassia urbs munitissima situ, et portu instructa, idoneaque ad ejiciendos e Peloponeso Turcas, si Christianus exercitus in eam Græcorum auxilio submitteretur; de quo conflando cum Pius cogitaret, et cardinalis Bessarion decem millia militum miræ facinora in Peninsula facturos constanter affirmaret, eum est adhortatus, ut in Germania, ubi legati Apostolici munus obibat, ad eas copias comparandas principum ope incumberet : at dissipata sunt ea consilia ; in Turcicam iterum missa Monobassia servitutem , quam deinde recuperatam a Venetis , iterumque a Turcis , quibus hactenus paret, expugnatam , dicemus inferius. Iniit aliam hoc anno defendendæ Peloponesi rationem Pontifex. Transfugerat in Occidentem Thomas despota, Constantini ultimi Constantinopolitani imperatoris frater hæresque imperii, si jura armis fulcire potuisset; sed tantum aberat a recuperando imperio, ut post Demetrii fratris ad Mahometem II defectionem, Peloponesiaci principatus parte amissa, auxilia imploraturus Sedem Apostolicam adierit , ut jam ante a nobis narratum est. Hunc Pontifex cum auxiliari exercitu instruere ad recuperanda amissa meditaretur, hortativas litteras [1] ad antistites, reges, principes ac populos dedit, ut ipsi imperii Orientalis hæredi, imperatoris filio, postremorumque duorum imperatorum fratri copias suppeditarent.

36. « Venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis, episcopis, ac dilectis filiis abbatibus, prioribus aliisque Ecclesiarum prælatis, necnon charissimis in Christo filiis regibus illustribus, et nobilibus viris ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, ac universitatibus civitatum, castrorum, villarum, locorum, omnibusque et singulis Christi fidelibus ad quos litteræ istæ pervenerint.

« Quis possit sine lachrymis referre eam, quæ paucis ante annis fuit Constantinopolitanæ urbis calamitatem, cum impius et sceleratissimus Turcus, ut leæna consurgens, et quasi leo erectus non accubuit, donec devoraret prædam, et occisorum sanguinem bibere cœpit, et devastavit urbem regiam, quam olim Christianissimus princeps Constantinus veluti alterum orbis caput erexerat : potitus est loco, qui longo tempore murus ac propugnaculum fuerat totius Europæ : imperatorem nobilissimum ex illustri et amplissima Palæologorum familia et nomine Constantinum extinxit, cives primarios ferino ac belluino ritu trucidavit, et ut ipse, furore plenus et ministrans morti, in omne facinus execrabile ferretur, lactantes adhuc pueros in deplorantium matrum sinibus interfecit, matres ipsas absque ulla sexus aut ætatis reverentia ex virorum suorum complexibus in nefaria atque impura flagitia traxit, templa ac sacra loca, quod referentes horrescimus, spoliavit, fœdavit, evertit : super sacratissimam B. Virginis imaginem, ad quam totus olim Oriens devotionis causa confluebat, talia pro impuritate atque obscœnitate sua commisit, quæ castis et pudicis auribus execrabilia sunt et penitus horrescenda. Ita extincta est regalis sedes maxima ac nobilissima : ita deleta est imperatoria civitas : urbs, de qua egrediebantur mille, relicti sunt in ea centum, et de qua egrediebantur centum, relicti sunt in ea decem : quæ libera erat facta est ancilla, et coinquinaverunt eam gentes ». Et infra :

37. « Quanquam statum sanctæ Romanæ Ecclesiæ reperissemus satis fluctuantem , ac turbulentum, nec sine manifesto periculo discedere ex Urbe possemus, omnibus tamen omissis, media Hyeme, quamvis senes et corpore debiles et invalidi, ad Mantuanam synodum,

[1] Gobel. sup. l. VII. — [2] Ib. l. IX.

[1] Lib. I. de cu.. p. 70.

quo omnes Christianos principes et potentias convocaremus, profecti sumus : illic quid egerimus, quot sustinuerimus labores, quanta patientia usi sumus, quantam curam, sollicitudinem, industriam adhibuerimus ad Christianos principes excitandos, nullus est qui ignoret, et tamen, ita exigentibus peccatis, nullus optatus finis secutus est : nec ideo cessavimus, quantum in nobis fuit, et quantum vires nostræ patiebantur, Christianæ reipublicæ succurrere : legatos Apostolicæ Sedis ad diversa loca non sine gravissimis sumptibus transmisimus, Pannonios Turcis viciniores non modica pecunia ex fisco nostro juvimus. In Peloponesum, quæ provincia maxime tunc ab hostibus infestabatur, militum præsidium ex Italia misimus : sed, o miserabilem temporum nostrorum conditionem, his non obstantibus, crevit crescitque continue infidelium furor, et in dies magis potentia eorum grassatur, non sufficit Romana Ecclesia per se Turcorum viribus occurrere, cæteri hæc, quasi nihil ad se pertinentia, negligunt. Quis referat castra, oppida, civitates, imo insulas integras atque provincias ex eo tempore a Turco crudelissime captas atque direptas? Inter cætera potitus est Peloponeso, provincia nobili atque amplissima, et tam virorum quam glebæ ubertate potentissima : eam post multas ac nefarias crudelitates fidelium populis, quos in turpissimam servitutem redegit, exhaustam implevit sceleratissimis Turchis, dilectum filium virum excellentem Thomam despotum Moreæ ex illustri Palæologorum familia superstitem, et Constantini imperatoris germanum, regno pepulit. Sic Peloponesus amissa est a Christianis, et a Turchis tenetur, in quo loco maximam spem posueramus, unde Christiani, facta expeditione, quam commodissime Turcum possent invadere : dominus vero Peloponesi Thomas, excellens princeps et vere Catholicus, ad ulnas nostras confugere coactus est, quem utinam tam facile juvare possemus, quam libenter grateque suscepimus ». Et infra :

« Cæterum quia despotus ipse tanquam prudentissimus princeps, donec concedente Domino generalis expeditio fiat, pro virili sua tentare ipse exoptat, quantum adjuvantibus Christi fidelibus proficere in Græcia possit ad recuperanda quæ perdidit, ea præsertim loca, quæ ad invadendos hostes, cum tempus advenerit, opportuniora sint et magis accommoda, non improbavimus hunc animum ejus, sed laude potius et suffragio Christianorum duximus dignum. Inter cætera autem loca hujusmodi omnium commodissimus est Peloponesus, nec parva spes habetur eumdem Thomam despotum ejus provinciæ naturalem dominum, si se illuc cum mediocri præsidio contulerit, facile recuperaturum ». Et infra : « Cæterum quia ad tantam rem subeundam majora ipsemet præsidia necessaria esse intelligit, quam nos tolerare valeamus, et vidit usque in præsentem diem nil per nos sibi negatum, quod ferre vires nostræ valerent, sperans suffragia nostra huic piæ causæ non defutura, ad illa conquirenda consilium cepit personaliter proficiscendi, propterea cum in præsentiarum ad vos veniat, o venerabiles fratres, o Christianissimi principes, o filii dilecti, vos omnes et singulos per fidem vestram atque pietatem, per Christianum nomen, quo insigniti estis, per viscera Domini nostri Jesu Christi, cujus res agitur, obsecramus, per ejus tremendum judicium requirimus, ut ad necessitatem Christianæ fidei oculos convertentes exurgatis aliquando atque excitemini, labantem rempublicam sustineatis, oppressos populos sublevetis, in servitutem crudelissimam ac turpissimam redactos liberetis; nunc autem præfatum despotum in recuperanda patria sua, quod principium esse poterit salutis Christianorum, viribus, armis, militibus, præsidio, hortationibus, precibus apud alios juvetis. Quod si vos non movet publica necessitas, si Christiani populi salus, ut ita faciatis non suadet, moveat vos saltem commiseratio istius principis, qui ex illustri et antiquissima Palæologorum familia ortus, imperatoris filius, imperatoris frater, ipse aliquando per successionem imperator futurus, vir Catholicus, prudens, magnus, ac fortis animi, omni imperio, regnis omnibus suis, tali patria, tot oppidis ac civitatibus spoliatus, profugus, natali solo nudus atque egens ad vos confugit, opem vestram implorat, etc. » Addit hortationes alias, ut opem atque auxilium illi ferant, ac signa ejus secuturis sustentaturisve suis sumptibus in castris milites præmia indulgentiarum polliceatur. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXI, VI id. Februarii, Pontificatus nostri anno IV ».

38. Ad irritum cecidere Pontificiæ preces, regibus ac principibus Christianis nulla aut levi ex Græcorum calamitatibus miseratione commotis, suisque tantum augendis rebus intentis, deliciarumve lenociniis irretitis : nulla quippe Thomam colligere auxilia potuisse refert Phrantzes [1]. Implorantem etiam Pontificiam misericordiam Isacio Palæologo imperiali stemmate claro, pro redimendis duabus filiabus e Turcica servitute, Pius Christi cultores Apostolicis litteris hortatus est [2], ut stipem illi conferrent : « Cum, inquit, sicut accepimus, duæ filiæ dilecti filii nobilis viri Ysachii Palæologi ex stirpe imperatoris Constantinopolitani geniti, et quem felicis memoriæ Constantinus ultimus consobrinum appellabat, sicut fide digno testimonio intelleximus, per immanissimos Turcos, et Christiani nominis inimicos captivæ detineantur, et ipse Ysachius bonis temporalibu

[1] Phrantz. l. III. c. 27. — [2] Pius l. XLV. p 27.

penitus destitutus eas a captivitate et miserabili servitute hujusmodi redimere nequeat, paupertate causante » : ac de Græcorum rebus hactenus.

39. *Cypri regina a Turcis opem poscit ac spernitur.* — In Cypro Carola regina in arce Cerinensi obsessa a Jacobo fratre spurio, qui tyrannidem invaserat, cum auxilia a principibus Christianis elicere non potuisset, ut Ægyptios pelleret, confugit ad Mahometem Turcarum imperatorem, ac Florinum comitem Paphi oratorem misit : sed is nulla impetrare potuit, cum Mahometes de Cypro permittenda Ægyptio, et Rhodo sibi subjicienda fœdus sanxisset : imo cum a bassa juberetur uxorem cum filiis Constantinopolim evocare, quod ipsius bassæ conjugis soror esset, nec ille fidem Christianam prodere vellet, medius ab eodem bassa sectus est, et Cerinensis arx commeatuum inopia pressa, cum jam feles et canes in cibos expeterentur, tum etiam præfecto corrupto, cum quo Jacobus tyrannus notham filiam matrimonio jungere pollicebatur, in Jacobi ipsius potestatem pactione militari venit.

40. *Lusitanus in Africa captivos redimit, et equestres Ordines creat.* — Non in Oriente modo Mahometani Christianos opprimebant, verum ex Africa etiam irrumpentes complures Hispanos abducebant in servitutem, neque libertatem largiebantur, nisi Christi cultum abjicerent, aut plurimo auro se redimerent ; quorum misertus rex Lusitanus ducentos et quinquaginta e suis subditis ex Africana servitute eruit, ac societatem, quæ liberandis captivis daret operam, instituendam curavit, quam Pius Apostolico confirmavit Diplomate, ac prærogativis auxit.

« Ad futuram rei memoriam.

« Pro parte Alfonsi regis, asserentis, quod ipse ducentos quinquaginta captivos e manibus dictorum Saracenorum tam ex propriis pecuniis, quam ex eleemosynis Christi fidelium novissime liberavit ; nobis fuit humiliter supplicatum, ut sibi unam societatem, captivorum nuncupatam, erigendi et instituendi licentiam concedere, ac saluti animarum eorumdem Christi fidelium societatem ipsam pro tempore intrantium consulere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur præfati regis pium et laudabile propositum in hac parte plurimum in Domino commendantes, ac ipsorum Christi fidelium animarum saluti consulere cupientes, hujusmodi supplicationibus inclinato præfato regi qui unam societatem pro redemptione captivorum eorumdem in aliquo loco ad id per ipsum regem ordinando instituere, necnon Christi fidelibus societatem ipsam pro tempore ingredientibus, qui in eorum ingressu decem regalia illius monetæ, quæ quatuor volendinos constituunt, deinde singulis annis decem alia regalia ejusdem monetæ, et pro redimendis eisdem captivis a manibus Saracenorum manualiter in pecunia numerata persolverint, quod ipsi possint et quilibet eorum possit idoneum eligere confessorem, qui singulis eorum confessionibus diligenter auditis pro commissis, etiamsi talia forent, propter quæ Sedes Apostolica esset merito consulenda, semel dumtaxat in eorum introitu, et in casibus episcopalibus quoties fuerit opportunum, debitam eis absolutionem impendat, et injungat pœnitentiam salutarem, eisque in sinceritate fidei, in unitate sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac obedientia et devotione nostra, et successorum nostrorum Romanorum Pontificum canonice intrantium persistentibus, plenariam omnium peccatorum suorum, de quibus corde contriti, et ore confessi fuerint, remissionem in mortis articulo concedere possit, eadem auctoritate indulgemus. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXI, kalend. Februarii, Pontificatus nostri anno IV ».

41. Tenebat in Africa idem rex Alfonsus Septam famosam urbem, ex qua olim Saraceni ad Hispanias occupandas copias eduxerant ; tum aliam arcem, cui Alcazar nomen erat, ad Barbaros ab excursionibus prohibendos idoneam : cumque Africani variis molitionibus et insidiis eas oppugnare non desinerent, Pontifex defendendi limitis imperii Christiani sollicitus, mandatum Calixti III de condendis trium equestrium Ordinum religiosorum Lusitaniæ ædibus, quod nondum in alterutra arce perfectum fuerat, instauravit [1], ut adjuncto equitum præsidio Christiana res in Africa firmior persisteret.

42. *Amplissima potestate et abundanti subsidio instructi Apostolici viri in Guineam ituri.* — Proferebatur [2] Lusitanorum opera in alia Africæ parte, quæ Oceano Atlantico perfunditur, Christianum imperium, ac non modo in insulis Canariis, de quibus jam longe ante actum est, religio propagabatur, sed in Guinea etiam regione amplissima, quam Ethiopes gentilitio errore adhuc irretiti incolebant ; verum latius divinus cultus effloruisset in iis oris, si sacerdotes ad animarum potius lucra, quam ad humana commoda fuissent intenti, ac pauci eas regiones inhabitare ob rerum inopiam audebant. Profecturo autem in easdem oras episcopo Rubicensi Pius amplissimam potestatem detulit [3], ut quoscumque religiosos viros, qui vitam Christo sacrare non abnuerent, secum adduceret, retineretque : « Cum, inquit, sicut accepimus, tu ad conversionem nonnullorum infidelium in insulis Canariæ, et provinciæ Guineæ consistentium, plurimum, ut teneris, intentus existas, et quemadmodum pastorali congruit officio pro illorum reductione et salute tui ministerii partes interponere affectuose proponas, sed propter

[1] Lib. XIX. p. 31. — [2] Pius l. XXI. p. 113. — [3] Ibid.

nimiam terræ et personarum illius paupertatem presbyteri et clerici sæculares illic habitare recusent, et ob inopiam multi eorumdem conversorum ad fidem, sine missis et aliis divinis officiis degentes, plerumque absque sacramentis Ecclesiasticis decedant, non sine periculo animarum : nos saluti eorumdem cunctorumque fidelium consulere cupientes, fraternitati tuæ, donec conversio et presbyterorum ac clericorum penuria hujusmodi duraverit, religiosos cujuscumque Ordinis usque ad sufficientem numerum, petita tamen per eos a superioribus suis, quamvis non obtenta licentia, assumendi, eosque (dummodo exemplaris vitæ, ac bonæ fuerint conversationis et famæ) in illis partibus retinendi », et infra, « facultatem concedimus, etc. » Ornavit præterea eodem Diplomate Pius sacris beneficiis eos, qui inferendæ Guineæ Evangelii luci operam erant navaturi ; tum ad Christianos nefarios, qui neophytos in servitutem abstrahebant, coercendos, tantum scelus ausuros censuris Ecclesiasticis perculit. Consignatæ sunt eæ litteræ hac formula : « Datum Petrioli, Senensis diœcesis, anno MCDLXII, non. Octobris, Pontificatus nostri anno V ».

43. *Contusi Granatenses Saraceni et arx Gaditana Christiano cultui restituta.* — Gesta hoc anno feliciter res est adversus Saracenos Granatenses, quos Henricus Castellæ rex bello persequebatur, cui Pontifex poscenti subsidiarium cleri aurum attribuit tertiam partem decumarum, quæ pro sacra contra Turcas expeditione imperatæ fuerant : tum mediam illius auri vim, quod ex indulgentiarum promulgatione redigendum erat, uti cum ipso Antonius e Veneriis designatus episcopus Syracusanus nuntiusque Apostolicus, et decumanæ pecuniæ quæstor convenerat, ad quem datæ hæ litteræ [1] : « Considerantes assidua bella, quæ charissimus in Christo filius noster Henricus Castellæ et Legionis rex illustris contra Saracenos Granatæ gerere consuevit, et sua clarissima merita, quibus semper erga Romanam Ecclesiam tam ipse quam sui progenitores claruerunt, fidem Catholicam et honorem Apostolicæ Sedis defendendo, cum memoratus rex pro suo ardentissimo zelo, et augmento Christianæ fidei in oppressionem Saracenorum et aliorum infidelium ferventior effici, et contra illos magis ac magis insistere cum suis viribus polliceatur ; nos ejusdem regis sinceritatem, fidem inconcussam, et quamplurimas suas heroicas virtutes recensentes, et quod tamquam verus pugil ac propugnaculum fidei, contra hostes ipsius, non sine gravissimo suæ vitæ discrimine, sæpenumero pugnavit, et fortioribus præsidiis pugnare instituit ; providereque volentes, ut pro executione promissionum factarum per ipsum regem defectu pecuniarum debita executio deesse non possit, cum memoratus rex, prout fideli testimonio percepimus, propter hujusmodi et alia bella plurimum pecuniis exhaustus sit, si aliter fieri non posse videris, contentamur et volumus, ut dictus rex omnium et singularum pecuniarum occasione decimarum pro expeditione in Turcos facienda in regnis et dominiis prædictis exigendarum tertiam partem, et medietatem pecuniarum provenientium ex cruciata pro dicta guerra habeat, etc. Dat. Romæ anno incarnationis Dominicæ MCDLXI, XVI kal. Martii, Pontificatus nostri anno IV ».

1 Pius l. I. p. 208.

44. Parta [1] igitur est de Saracenis Granatensibus Henrici regis auspiciis insignis victoria et arx Gaditana, vulgo Gibraltaris, Christiano cultui restituta a Gusmanio Medinæ Sidoniæ duce, eoque clarior triumphus extitit, quod humano sanguine fœdatus non fuit : cum enim exortis inter Barbaros intestinis discordiis præsidiariæ Gibraltaris copiæ ad oppidum aliud, cui novi injecti fuerant tumultus, tutandum accurrissent, Castellani Gusmanio duce in Gaditanam arcem fecere impetum, eaque biduo sunt potiti, maxima religionis amplificatione, cum plures olim Christiani pro ea obtinenda cæsi putarentur, quam lapides in ejus mœnibus structi essent. Captis Gadibus, Algezira, quæ hostilibus incursionibus patebat, a Christianis fuit firmata. Quo nuntio Pius accepto admodum recreatus est, cum in ea parte res Christiana refloresceret. Porro Castellæ regem, ne in Granatenses Saracenos admodum inde debilitatos vires effunderet, Cataloniæ turbæ distraxere : illum enim Catalani adversus Joannem regem Aragonum in seditionem versi eodem tempore sibi in principem ascivere [2] : Joannes vero, ut partes suas constabiliret, Ludovicum Francorum regem in armorum fœdus adversus Catalanos allexit [3], oppignerans pactusve Ruscinonensem comitatum pro navata opera illi se traditurum, de quibus agunt fusius historici : nobis ea perstrinxisse suffecerit. Addimus ad Henrici regis Castellæ commendationem, illum significasse Pontifici, præcipuo se pietatis sensu affici in recolenda sacratissimi Dominici sanguinis effusione : ad cujus augendam religionem, et fideles indulgentiarum præmiis ad idem pium studium alliciendos Pontifex Diploma VIII id. Julii consignatum proposuit [4].

45. *Controversia de sanguine Dominico.* — Adductum [5] fuerat tum temporis in controversiam, an sanguis Domini pro redimendo humano genere fusus triduo illo, quo anima sanctissima a corpore segregata erat, hypostatice Verbo divino conjunctus fuisset, dignusque extitisset latriæ cultu. Moverat eam controversiam

1 Gob. l. X. Marian. de reb. Hisp. l. XXIII. c. 3. — 2 Marian. ib. — 3 Sur. l. XVII. c. 38. Belcair. in Commen. rer. Gall. dec. I. num. 5 et alii. — 4 Pius l XL. p. 444. — 5 Gobel. l. XI.

Brixiæ inter concionandum Jacobus Picenus Minorita, celeberrimus concionator in Italia et Hungaria, de quo a nobis actum sæpius est, ac latriæ cultu non adorandum censuerat : postulatus ob id hæreseos a censore fidei Ordinis Prædicatorum tumultum auxerat, productis pluribus auctoribus dicti assertoribus : delata ad Pontificem eadem controversia proximo anno coram ipso celebris theologica concertatio fuit inter utriusque sacri Ordinis lectissimos viros.

46. *Oppidum Corsinianum episcopali apice ornatum nuncupari Pientiam Pius decernit.* — Hoc anno pestis Urbem pluraque alia loca invasit, cum Pontifex Viterbium, inde balnea petiturus se contulisset, quo etiam cardinales sunt profecti, atque ita brevi curia ibi aucta est. Celebravit in eadem civitate Pius ingenti pompa institutæ a Christo Eucharistiæ celebritatem, in qua edita magnifice pia spectacula describit Gobelinus [1], additque subortam dein luem, ac plures cives et aulicos extinxisse, Pium vero paucis apud se retentis cardinalibus, ac data aliis, quo vellent ad declinandum morbum pergendi potestate, Volsinum se recepisse, aliisque circum oppidis perlustratis Corsinianum natale solum venisse, quod assentientibus cardinalibus episcopali insignitum dignitate Pientiam appellari jussit, ac templum inibi magnificentissime constructum dicavit, quæ fuse prosequitur idem Gobelinus [2]; extat vero Apostolicum Diploma [3] quo idem oppidum episcopalis sedis dignitate exornavit, hisque prærogativis affecit :

47. « Ad perpetuam rei memoriam.

« Unus episcopus Pientinæ et Ilcinensi Ecclesiis præsit, cujus quidem episcopi, cum dictas Ecclesias pro tempore vacare contigerit, electio fiat per utrumque capitulum semel in Pientina, et semel in Ilcinensi Ecclesiis, et sic deinceps alternatis vicibus, sed pro prima vice, cum in posterum eam fieri continget, in Pientina Ecclesia celebretur. Cæterum cupientes ipsas Ecclesias singulari beneficio decorare, eas et earum præsulem pro tempore existentem cum capitulis, clero, populis, civitatibus, oppidis, castris seu villis prædictis, et totis illarum diœcesibus ab omni jurisdictione, superioritate, visitatione, dominio et potestate archiepiscopi Senensis pro tempore existentis, ejusque officialium, ac aliorum quorumcumque ordinariorum judicum motu, auctoritate et scientia supra dictis in perpetuum eximimus, et totaliter liberamus, ac sub nostra, et B. Petri et Sedis Apostolicæ protectione suscipimus, dictasque Ecclesias, et earum præsulem Romanæ Ecclesiæ nullo medio decernimus subjacere, ita tamen quod, si qui in causis ab episcopo Pientino et Ilcinensi ejusque officialibus ad archiepiscopum Senensem prædictum, seu ejus metropoliticam curiam pro tempore appellare voluerint, liceat eis id libere facere, ipsique archiepiscopo seu ejus officialibus, vel delegatis ab eo hujusmodi appellationum causas cognoscere et definire, ita et quemadmodum alias causas appellationum a suis suffraganeis interpositarum cognoscunt, liceatque etiam ipsi archiepiscopo pro tempore existenti cum per Pientinam vel Ilcinensem civitates aut diœceses iter faciet, præ se crucem portari facere, sicut in locis suæ provinciæ portari facere consuevit, in reliquis autem nullam ordinariam jurisdictionem in episcopum Pientinum et Ilcinensem, aut ejus subditos valeat quomodolibet exercere : nos enim ex nunc irritum decernimus et inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari, non obstantibus constitutionibus, necnon quibusvis indultis, et litteris Apostolicis præfatis Grossetano, et Clusino, ac Aretino episcopis, vel eorum Ecclesiis in genere vel in specie concessis, quorumcumque tenorum fuerint, cæterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo, etc. Datum Pientiæ anno MCDLXII, id. Augusti, Pontificatus nostri an. IV ».

48. *Convictus sceleribus episcopus Interamnensis exauctoratur.* — Dum Pientiæ versaretur Pontifex, adversus Franciscum episcopum Interamnensem ob flagitia in Anglica legatione patrata judiciaria severitas adhibita est [1]. Is, ut diximus, adversus Henricum regem conjurarat, revocatusque ex legatione, subrogato in ipsius locum Joanne episcopo Atrebatensi, iterum hoc annitente in Angliam trajecerat, ut inter Ludovicum regem et Eduardum, qui pulso Henrico sceptrum arripuerat, pacem componeret, quod a Pio laudatum est litteris [2] ad eum superiori anno vigesimo Octobris datis. Non potuit ille controversias conciliare, cum Eduardus veteri in Aquitaniam Normanniamque de jure non decederet. Ludovicus itaque Francorum rex Henrici regis causam defendendam suscepit. Philippus dux Burgundiæ se cum Eduardo affinitate et fœdere devinxerat; atque inde inter Francum Burgundumque odiorum semina pullularunt [3].

49. Porro Margaretæ reginæ in Gallias ad Ludovicum transfugienti auxiliaris exercitus decretus [4] est hoc anno, quo instructa navigavit in Scotiam, conjunctisque Scotorum subsidiariis copiis, in Angliam incurrit [5], aliquas expugnavit arces : sed demum conserto prælio Henricus rex ac regina ab Eduardo fusi fugatique fuerunt, recuperatæ arces, ferroque in milites præsidiarios Anglos sævitum. Hac victoria fracti omnium animi, qui Henrici partes tutabantur, ad Eduardum defecere, Henricus in Scotiam se recepit, regina cum filio inops consilii in Gallias reversa est. Hæ Anglicarum rerum conversiones

[1] Gobel. l. VIII. — [2] Ibid. — [3] Pius l. I. p. 187.

[1] Gobel. l. XI. — [2] Lib. brev. p. 223. — [3] Gobel. l. IX. — [4] Belcair. in Comm. rer. Gallic. decad. I. num. 4. — [5] Gob. l. XI.

adscriptæ sunt Francisco episcopo Interamnensi, qui legatus in Angliam, ut auxilia in Turcas eliceret, motusque Anglicos sedaret, dissensionem concitasset, anathema in regiarum partium studiosos tulisset, ac regnum cœleste perduellibus spopondisset ; qua de re graves querelæ in Pium a Gallis cæterisque Henrici fœderatis fundebantur, cum ipse, ut invidiam a se amoveret, datis ad Anglos litteris [1] professus est, Franciscum legatum hæc omnia, se inscio invitoque, improbe peregisse, rupisseque imperia Apostolica, ac propterea in custodiam fuisse traditum, tum perperam latas in Henrici sectatores censuras dissolvit.

50. Inclusum illum in mole Hadriana fuisse, refert Gobelinus [2], quanquam ut Eduardi regis procurator, et ducis Mediolanensis consiliarius ad Sedem Apostolicam venisset, ut justam eluderet severitatem ; a judicibus vero interrogatum mox sine tormentis de vexillo, quod Romanæ Ecclesiæ nomine extulerat, de anathematis sententia in regias partes tuentes lata, tum alia objecta confessum, necnon simoniacam labem in sacerdotiis, sacris ordinibus et indulgentiis conferendis : ob quæ flagitia mitiore pœna affectus est, episcopatu depulsus damnatusque, ut in monasterium ad deflenda crimina detruderetur. Quo audito ille, ut cum monachis Casinensibus Benedictinam disciplinam profiteretur expetiit, quod ipsi mox permissum est, et, ut in presbyteratus ordine ministrare posset, concessum. Addit Gobelinus Pontificem Petriolum ad balnea profectum, ibique a Senensium oratoribus rogatum, ut patriam adiret, eos officiose repulisse, cum omnino contagionis expers ea urbs non esset, ac Tudertum se contulisse. Denique ubi a Romanis oratoribus pestilentiam abiisse accepit, idibus Decembris Tuderto discessit, ac XV kal. Januarii exceptus maxima populi gratulatione Romam ingressus est, cujus itinera ac reditum accuratissime describit idem Gobelinus, cui Pontificiæ litteræ pluribus ex locis exaratæ consentiunt.

51. *Dure increpat Pontifex Paulum Genuensem sibi potestatem ducalem confirmari postulantem.* — Hoc anno abeunte XVIII kal. Januarias Paulus archiepiscopus Genuensis, facta conjuratione cum Paulo Benedicto et Martineto stirpis Fulgosiæ principibus, Ludovicum gentilem suum ducalibus apicibus exuit [3], adductumque coram arcis præsidiario præfecto a Ludovico imposito, furcæ, quam erigi jussit, figendum interminatus, nisi nuncuparent deditionem, ad quam faciendam ea arte ipsos compulit. Ita Ludovicus quater patriæ ducatum gessit, totiesque velut inutilis cum dedecore ejectus est ; Paulus vero iterum sacræ rei administrationi profanam adjunxit, utque Genuæ imperium sibi assereret, quod paucis tantum diebus anno superiori tenere potuerat, litteras ad Pontificem dedit [1], ut legibus, si quæ vetarent ducale munus cum archiepiscopali conjungi , solveretur : ambitionem autem suam multis fictæ in patriam charitatis fucis coloravit , quasi ad componendas civiles discordias, utque in pristinum statum rempublicam restitueret, a Genuensibus adactus ad id fuisset (1).

His acceptis, Pius proximo anno respondit ei mirari se ab ipso iterum susceptos ducales apices, cum jam ante inconstantiam popularem expertus non tam cito magistratum iniisset, quam eo abire coactus esset ; tum ad probe gerendum principatum est adhortatus : « Magna est, inquit, tibi bene agendi necessitas imposita, nisi rectam justitiæ virgam tenueris, nisi vim prohibueris , nisi paci otio consulueris, nisi modum pravis cupiditatibus imposueris, nisi teipsum, et tuos stipatores in honestatis formam redegeris, non stabit potestas tua, brevi dominaberis, cito regnum amittes, ejicieris non sine tuo et sacerdotalis eminentiæ magno dedecore : si tamen ejiciaris, et non pejora tibi accidant, ut sunt ante oculos exempla domestica, vide quid agas : non eadem est sacerdotalis et imperii norma : paternam et omni clementia plenam esse pontificalem administrationem oportet , non tyrannicam. Multa in sæculari principe ferunt homines, quæ abhorrent in Ecclesiastico : quæ in laico pusilla et levia æstimantur delicta, in clerico maxima et gravissima judicantur : sacerdotes quorum vita veluti speculum inferioribus est, non solum a malis operibus abstinere, sed omnia declinare convenit, quæ quoquomodo speciem mali præ se ferunt. Vide quem gradum ascenderis, si potis es pie ac juste imperare, ac non subditos solum, sed te ipsum coercere, si vales virtute irrumpere iniquitatem, si pro communi utilitate quærenda, non pro tua libidine explenda, ducatum accepisti, si ad tuendam religionem Christianam adversus impios Turcas animum geris, et in eam rem corpus tuum devovere proponis, et injuriam proximi non quæris, confidentes, rite et secundum leges tuæ civitatis principatum

[1] Lib. XLX. p. 148. — [2] Gobel. l. XI. — [3] Gob. l. XI. Aug. Just. l. V. Bizar. hist. Gen. l. XIII. Foliet. l. XI.

[1] Ext. ejus lit. apud Gob. sup. lib. et apud Aug. Justin. et Bizar. ubi sup.

(1) Litteræ illæ Pontificis ad Paulum Genuensem archiepiscopum, quæ in Annalibus hic recitantur, non ad sequentis anni exordium cum annalista, sed potius ad alterius MCDLXIV initium spectant ; cum enim annum MCDLXIII diem pridie kal. Februarii cum anno Pontificatus V jungant, plane constat annum hic veteri stilo signari. Ex quo illud consequitur, tumultus illos Genuenses, hic ab annalista relatos, partim quidem ad præsentem, partim vero ad sequentem annum pertinere. Congruit scriptor Miscellæ Bononiensis, qui amotum a regimine Ludovicum e Campofregoso assumptumque Paulum archiepiscopum anno tantum sequenti narrat. MANSI.

hunc ad te delatum esse, et quod, ut polliceris, utiliter populo tuo præeris, illum tibi, et tuis civibus, et universæ reipublicæ Christianæ in nomine sanctæ Trinitatis benedicimus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris pridie kal. Februarii MCDLXIII, Pontificatus nostri anno V». Prænuntiavit vera Pius Paulo, qui enim initio multa optimi principis signa præ se ferret, Gallos, qui facta cum aliquot Genuensibus coitione Genuam adorti erant, vicit [1], dein postea in tyrannum versus, brevi non modo ducatu, sed urbe etiam ejectus est.

[1] Gobel. l. XI. sup.

52. *Insigne miraculum Genuæ editum in Zicha serva.* — Hoc anno vigesima Martii die insigne miraculum Genuæ obtigisse narrat Augustinus Justinianus [1], liberatam nimirum morbo insanabili Margaretam natione Zicham eodem momento temporis, quo cilicium B. Catharinæ Senensis magno pietatis sensu deosculata est : cum vero illa Petri Vigevani opificis servituti mancipata esset, a Senatu Genuensi ob miraculi magnificentiam in libertatem vindicata est.

[1] Aug. Justin. l. V.

PII II ANNUS 6. — CHRISTI 1463.

1. *Pacis conditiones inter Fridericum imperatorem, et Matthiam Hungariæ regem initæ et a Pontifice confirmatæ.* — Sævæ funestæque imperio Christiano clades illatæ sunt Servatoris anno millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio, undecima Indictione, proferente latius Turcicam tyrannidem cupidissimo imperii et Christiani sanguinis fundendi Mahomete II, nec fidelibus principibus in eum sociantibus arma, sed in mutuam potius perniciem maximo religionis damno stringentibus : quibus malis obviam iturus Pontifex dedit in primis operam, ut dissidentes reges sine quorum ope sacrum bellum geri non poterat, in concordiam redigeret. Exarserat jam ante, ut vidimus, acerrima de regno Hungarico Matthiam inter et imperatorem contentio, maximasque attulerat calamitates, Friderico laniante regnum illud, quod tueri debuerat, ac Matthia rege, ut Turcicos impetus comprimeret, distracto. Jam quidem antea pluries de sanciendo inter ipsos fœdere agitatum fuerat, atque tanto operi operam navarant Joannes Carvajalis S. Angeli et Bessarion cardinalis, legati : hortatoriis etiam litteris utrumque principem Pontifex sollicitarat : dein Hieronymum quoque archiepiscopum Cretensem, ac demum Rodulphum præpositum Frisingensem, et Pontificium referendarium Dominicum episcopum Torcellanum legavit [1], quibus ultro citroque commeantibus, demum in eas concordiæ leges adversæ partes consensere, ut Matthias pro redimenda sacra corona, quam olim S. Stephanus gesserat, Friderico octoginta aureorum millia penderet : eidem etiam oppida, quæ in Pannoniæ limite occuparat permitteret : si prole caruisset, Maximiliano Friderici filio sceptrum relinqueret. Imperator vero Matthiam in filium cooptare jussus est. Cæterum Hungariæ quidem regios titulos præferre permissus est : vetitus tamen, ne ulterius præter ea quæ obtineret latius in Pannonia ditionem proferret : tum obstrictus ad Hungariam contra Turcas omni ope atque opera defendendam ; de quibus hæc in veteri Ms. Tabularii Vaticani historiæ mandata reperio :

2. « Cum Ladislaus rex Pragæ extinctus repente esset, Hungari ad novi regis electionem congregati apud Pestam, Michaele Silergi annitente, Matthiam Huniadis filium regem acclamarunt : educitur e carcere ad regnum Matthias, quinquaginta millibus aureis Georgio persolutis, et filia ejus uxore desponsata ; sed cum post hæc coronam ab imperatore obtinere non posset, despectui pluribus esse cœpit : hinc dissidium inter regni proceres ; e quibus nonnulli

[1] Gob. in Com. Pii II. l. XII. Naucl. vol. 2. gen. 49 et alii.

Fridericum imperatorem regem suum elegerunt, et cum regnum duos capere non posset, hinc inter Fridericum et Matthiam capitales inimicitiæ ortæ. Tandem cum magna pars procerum Matthiæ regi jam reconciliata esset, et Fridericus regni coronam ac titulum retinens Hungariam assiduo infestaret, annitentibus Pii legatis Rodulpho Faventino et Dominico Torcellano episcopis, pax confecta est, quamvis cardinalis S. Angeli, et postea cardinalis Nicænus, ac deinde Cretensis archiepiscopus legati, ad id missi, multa diu quamvis frustra prius laborassent, pax his legibus dicta est : Matthias regnum et regni titulum conservato, imperatorisque adoptivus filius esto, eique auri LXXX millia dissolvito : decedenti sine liberis Maximilianus, alter imperatoris filius, succedito : imperator regni inane nomen et oppida quædam vita comite retineto : regnum ulterius ne ingreditor : sacram coronam Matthiæ reddito ; amici deinceps ambo sunto. Hæc omnia adimpleta sunt, et pax regno reddita ».

3. Descripta est earum pactionum formula [1] in Regesto Pontificio, in quibus ad exitum perducendis in plures difficultates delapsi sunt, atque in primis, ut inquit Joannes Gobelinus [2], graves Hungari querelas fudere, tantam auri vim pro restituenda corona a Friderico exigi ; deinde an prius pecunia coronave tradenda esset : ad quæ legati Pontificii respondere, ut ipsis utraque concrederentur ipsosque simul aurum imperatori, ac coronam sacram Hungaris restituturos. Aliæ etiam difficultates, quæ afferebantur, solutæ, cum Mahometes, irruptione in Bosnam facta, terrore Pannoniam ac Germaniam quateret ; atque appetente sacro Magdalenæ die a Friderico imperatore de firmato fœdere hæ confectæ litteræ [3] :

« Fridericus, divina favente clementia, Romanorum imperator semper Augustus, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, etc. rex, Austriæ, Stiriæ, Charinthiæ et Carniolæ dux, dominus Marchiæ Sclavonicæ et portus Naonis, comes in Haspurg Tirolis, Ferretæ, et in Kyburg, Margravius Burgoviæ, etc.

4. « Recognoscimus, cum alias occasione differentiarum et controversiarum inter nos ex una, et inclytum regnum Hungariæ, prælatosque, barones, nobiles, proceres, incolas, et inhabitatores ejusdem regni Hungariæ parte ex altera subortarum et vertentium ad nonnullos articulos et capitula pacis et concordiæ in præsentia venerabilis Hieronymi archiepiscopi Cretensis, tunc Apostolicæ Sedis legati missi, deventum fuerit, quod nos ad exhortationem sanctissimi domini nostri papæ Pii, in præsentia et medio venerabilium Dominici episcopi Torcellani, Apostolicæ Sedis similiter legati missi cum potestate legati de latere, et Rodolphi de Rudestraim præpositi Frisingensis, et Vormatiensis Ecclesiarum decani, ejusdem sanctissimi domini nostri papæ referendarii, Apostolicæ Sedis oratoris et nuntii, in præsenti causa sanctitatis suæ commissarii, cum venerabilibus et magnificis Stephano Colocensis et Bachiensis Ecclesiarum archiepiscopo, locique ejusdem Colocensis comite perpetuo, Joanne episcopo Waradiensi, principibus Nicolao de Wylakez vuayvoda Transylvano, et Machovien. et regni Sclavoniæ bano compatre nostro comite, Ladislao de Palotz judice curiæ regiæ, et Emerico de Zapolia summo thesaurario regio, et capitaneo partium superiorum regni Hungariæ devotis fidelibus nostris dilectis nomine serenissimi principis domini Matthiæ præfati regni Hungariæ regis, filii nostri charissimi, prælatorumque, baronum, procerum et nobilium ejusdem regni ad finalem et ultimatam conclusionem eorumdem articulorum sponte, libere, bona et sincera voluntate in hunc, qui sequitur, modum devenimus.

5. « In primis ad finem optatæ pacis et concordiæ deliberatum et conclusum est, quod nos Fridericus Romanorum imperator semper Augustus, Hungariæ idem rex, dux Austriæ, etc. præfatus, et hæredes nostri a nobis per rectam lineam descendentes infrascripta castra et oppida, quæ in metis et limitibus regni Hungariæ constituta possidemus, et in nostris manibus per nos et alios nostri nomine tenemus, videlicet Vorethenstaim, et Kobelfdorff cum suis pertinentiis omni imperio et jurisdictione possideamus, teneamus, ac illis libere utamur, et gaudeamus pacifice et quiete, absque serenissimi principis Matthiæ dicti regni Hungariæ regis, filii nostri charissimi, ac hæredum et successorum suorum, et prælatorumque, baronum, procerum et nobilium ejusdem regni quorumcumque, per se aut alios eorum inquietatione, turbatione, exactione, gravamine et molestia quibuscumque de jure et de facto, ac cessione juris eorum præsertim, qui interesse ad loca prænominata se habere prætendunt, in favorem quorumcumque, quovis quæsito colore facta aut fienda, salvis tamen decimis et causis Ecclesiasticis, quæ in foro suo ventilari et agitari poterunt, prout juris est et rationis : in foro vero sæculari in personalibus actionibus et realibus contra et adversus nostros subditos, et castrorum prætactorum quomodolibet motis aut movendis coram judicibus per nos imperatorem præfatum in locis hujusmodi pro tempore deputatis actor justitiam postulet et requirat, quæ ad requirentis instantiam expedite administrari debet. Proviso quod eo ordine ad requisitionem prædictorum subditorum nostrorum et dictorum castrorum per regem pro tempore, et ipsum regnum Hungariæ eorum-

[1] Ext. apud Pium II. l. I. de cur. p. 236. — [2] Gob. sup. l. XII. — [3] Ext. apud Pium II. l. XXVI. p. 177.

que officiales procedatur, et procedi curetur.

6. « Et si passagium generale contra Turcos pro defensione fidei et ipsius regni fieri contigerit, in ea re requisitione prævia a nobis iidem subditi maneant inclusi, sic tamen, quod in eum casum hujusmodi exactionis per nos supradictum Romanorum imperatorem debita fiat dispositio, et adversus contravenientes, qui quomodolibet etiam pro suo interesse aliquid attentarent contra ea, quæ præterita sunt, aut nos et hæredes nostros, tanquam contra violatores pacis, et rex ipse pro tempore, et regnum nobis potenter assistentiam faciant.

« Adjectum etiam est et conclusum, quod post obitum nostrum rex pro tempore, et regnum Hungariæ facultatem habeant dicta castra Vorcthenstaim et Kobetdorff, et eorum redditus, casu quo idem castrum Kobeldorff per nos demolitum non fuerit, attento quod modicæ extimationis et ruinosum existit, retinendi ab hæredibus nostris pro summa quadraginta millium florenorum Ungaricalium, et ducatorum boni auri, et justi ponderis.

7. « Item quia nos supranominatus Fridericus Romanorum imperator, etc. bonis et honestis respectibus hucusque titulo et nomine regis regni Hungariæ usi sumus, deliberatum est et conclusum, quod nos hujusmodi titulo regis a prælatis, baronibus, proceribus, nobilibus et aliis regnicolis regni Hungariæ in antea libere et quiete in eorum litteris, et ubilibet honorati et decorati, quoad vixerimus remaneamus et rex dicti regni Hungariæ, et aliorum regnorum eidem regno cohærentium nominari et vocari, et eo titulo uti et frui possimus et valeamus : impedimento, contradictione et turbatione regis pro tempore dominorum et inhabitatorum ipsius regni prorsus amotis.

8. « Item ut respublica et felix sanctæ Romanæ Ecclesiæ Christianæque religionis status augeri et promoveri eo salubrius et utilius possit, nos Fridericus Romanorum imperator præfatus prædictum serenissimum Matthiam regem Hungariæ pro filio nostro adoptivo habebimus, et paterne amplectemur, et in præsentiarum in filium recipimus et adoptamus, eique et regno amicitiam, favores et promotiones paternas in antea faciemus, eumdemque regem Matthiam filium nostrum nominabimus : et in recognitionem tantæ clementiæ, quæ multis respectibus nobis et eidem regi Matthiæ ad honorem et commoda cedet, ut digna vicissitudine gratitudinis debitæ se erga nos exhibeat, conclusum est, quod idem rex Matthias adoptivus filius noster nos imperatorem Romanorum prætactum ex adverso, quoad vixerimus, pro patre honorare, reputare, nominare, scribere et tenere debeat, prætactique Stephanus Colocensis archiepiscopus, Joannes Waradiensis episcopus, Nicolaus de Wylaktz Wayvoda, Ladislaus de Palotz, et Emericus de Zapoli nomine prælatorum, baronum, procerum, nobilium, et incolarum et inhabitatorum dicti regni Hungariæ atque suo annuerunt, quod idem rex Matthias nos Fridericum imperatorem prædictum patrem suum et regem nominet, honoret, reputet et nobis patri suo et regi Hungariæ scribat.

« Insuper cum præfati Stephanus Colocensis archiepiscopus, Joannes episcopus Waradiensis, Nicolaus de Wytacktz Wayvoda, Ladislaus de Palotz, et Emericus de Zapolia prædictum regem Matthiam, necnon prælatos, barones, proceres, nobiles, incolas et inhabitatores regni Hungariæ prædicti, ac ipsum regnum vigore mandati ipsis traditi suis litteris obligaverint et astrinxerint ad servandum inconcusse perpetuo, nobiscum et hæredibus terrisque et dominiis nostris pacem inviolabilem, ligis et inscriptionibus in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque, imo sublatis eisdem, nobisque et filio nostro charissimo Maximiliano consilia, auxilia et consubsidia cunctis in adversis contra quoscumque, toties quoties opportunum fuerit, sanctissimo domino nostro papa, Sede Apostolica et sancta Romana Ecclesia duntaxat exceptis, efficaciter pro posse danda, facienda et prosequenda, ad nostram et præfati filii nostri requisitionem, præfatorum regni Hungariæ et regis pro tempore expensis, dum tamen in expeditione generali contra Turcos in hoc non fuerint præpediti, ac mora irrationabili et contradictione quibusvis in his omnino cessantibus, libertatibus dicti regni in aliis semper salvis : ob quod nos præfatus Fridericus Romanorum imperator, nos ac hæredes nostros, terras et dominia nostra, ac incolas et inhabitatores eorumdem vice reciproca obligamus et astringimus per præsentes ad servandum similiter inconcusse perpetuo cum præfato filio nostro rege Matthia, hæredibus ac successoribus suis, ac ipso regno Hungariæ, prælatisque, baronibus, proceribus, nobilibus incolis, et inhabitatoribus ejusdem regni Hungariæ pacem inviolabilem, ligis et inscriptionibus in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque, imo sublatis eisdem.

9. « Præterea grata vicissitudine favoribus et promotionibus dictum filium nostrum Matthiam regem Hungariæ ejusque bonum statum, signanter contra Turcum et infideles Christi hostes, apud sanctissimum dominum nostrum summum Pontificem, Sedem Apostolicam, principes sacri Romani imperii, et alios, ubi opportunum fuerit, sincere promovebimus. Et si, præmissis tamen signanter ad causam castrorum ut supra ordinatis semper salvis, nos supradicti Fridericus imperator, et Matthias filius noster aut subditi nostri, utcumque inter se, aut nos alter ad alterum querelas aut petitiones quascumque habere prætenderimus, illas ut de jure

et non aliter prosequi debebimus, quorum occasione justitia ad conquerentium requisitionem expedite erit administranda.

« Item ad finem, quod sincera affectio nostri Friderici Romanorum imperatoris præfati, quam ad dictum Matthiam regem, filium nostrum, et prætactum regnum Hungariæ gerimus, ab omnibus amplius cognosci valeat, nos venerabilibus et magnificis Stephano Colocensi archiepiscopo, et Joanni Waradiensi episcopo, Nicolao de Wylachtz Wayvodæ, Ladislao de Palotz, et Emerico de Zapolia præfatis sacram coronam ipsius regni Hungariæ, nobis imperatori Friderico prætacto per quamdam serenissimam Elizabeth reginam una cum serenissimo olim bonæ memoriæ rege Ladislao ad fideles manus assignatam, et hucusque fideliter tentam et custoditam, ne ad alienas manus illam devenire contingeret, oppidumque Sproniense nomine dicti Matthiæ regis filii nostri, et ipsius regni Hungariæ gratiose assignavimus, et omnem obligationem super eodem remisimus.

« Item ad majorem solidationem paterni amoris, ac in retributionem clementissimæ affectionis nostræ ad præfatum Matthiam regem filium nostrum, et ipsum regnum Hungariæ, quodque nos eo promptius, et ad ipsius regni commoda, et boni status incrementa accuratius promovenda alliciamur, deliberatum et conclusum est, quod vacante regno Hungariæ, filiis seu nepotibus legitimis ex præfati regis Matthiæ lumbis procreatis non extantibus, nos supradictus Fridericus Romanorum imperator, aut filius noster, quem ad hoc deputandum duxerimus, et post nostrum decessum filius noster, quem reliquerimus, aut si plures a nobis fuerint relicti alter ex istis, quem regnum ipsum præelegerit in regem, ipsi regno Hungariæ præficiamur, aut præficiatur cum plena ejusdem regni administratione.

« Item si, ut præfertur, præfatum regnum Hungariæ vacaverit, provideri debet per prælatos, barones, proceres, nobiles, incolas et inhabitatores ejusdem regni, quod nos Fridericus Romanorum imperator prænominatus, aut filius noster, ut præmittitur, consilio et potenti auxilio ejusdem regni Hungariæ, ut moris est, coronemur seu coronetur, et in administratione plena regni in pace recognoscamur, seu recognoscatur, et efficaciter pro rege teneamur, seu teneatur.

10. « Item concordatum et conclusum est, quod omnes injuriæ, differentiæ, dissensiones, impetitiones quæcumque, et actiones inter nos partes præfatas, etiam occasione felicis recordationis regis Ladislai, ac alias quomodolibet subortæ, etiam nobis hinc inde ex quacumque causa competentes quoad nos, et hæredes et successores nostros, utrinque penitus remissæ et extinctæ esse debent, omnisque indignatio, et displicentia, quas nos præfatus Fridericus Romanorum imperator, et dictus Matthias filius noster reges contra quoscumque prælatos, barones, proceres, nobiles, incolas et inhabitatores dicti regni, et alios Ecclesiasticos et sæculares occasione adhæsionis nobis utrinque hinc inde factæ concepimus, in futurum minime ulciscantur, neque via facti neque juris, sed similiter remissæ et extinctæ esse debent; pollicentes et promittentes in verbo imperiali, nos omnia et singula in prætactis articulis et capitulis contenta et conscripta, et per nos fieri debere, facturos, prosecuturos et completuros, ac a præfato commissario sanctissimi domini nostri papæ, ad id potestatem habente, et nihilominus ex post etiam a sua sanctitate et Sede Apostolica, confirmationes opportunas ex certa scientia petituros, et obtenturos, quibus stabimus et parebimus realiter et cum effectu, dolo et fraude in his omnibus cessantibus quibuscumque. In cujus rei testimonium imperialis nostræ majestatis sigillum præsentibus fecimus appendi. Datum in Nova-Civitate feria tertia ante festum B. Mariæ Magdalenæ anno Domini MCDLXIII, imperii nostri XII, regnorum nostrorum Romani XXIV, Hungariæ vero V ». Confirmatæ sunt hæ pactiones a proceribus Hungaris Stephano Colocensi, et Bachiensi archiepiscopo, Joanne Waradiensi episcopo, Nicolao Wylak Transylvano, et Machoviensi eodemque regni Sclavoniæ bano, Ladislao e Palotz justitiæ summo præfecto, Emerico e Zapolia præfecto summo regii ærarii, et in superiori Pannonia copiarum duce, quorum litteræ iisdem pæne verbis, paucis immutatis conceptæ sunt, quas Matthias ratas ac firmas esse statuit. Præcipua regii Diplomatis pars hæc est [1]:

11. « Matthias Dei gratia rex Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, etc.

« Notificamus universis præsentes nostras litteras inspecturis vel audituris, quod cum serenissimus ac invictissimus princeps dominus Fredericus Romanorum imperator semper Augustus, Austriæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ dux, etc. pater noster charissimus tanquam pacis amator et zelator », et infra, « nos in suæ majestatis filium adoptaverit et receperit, nosque pro filio nominare, tenere, paternaliter prosequi, ac nos et regnum nostrum maxime in facto Turcorum apud sanctissimum dominum nostrum, (de Pontifice loquitur,) principes imperii, et alibi fideliter promovere spoponderit: sacram regni nostri Hungarici coronam dudum apud suam majestatem, per genitricem quondam felicis recordationis regis Ladislai prædecessoris nostri depositam, benigne restituerit, pacem inviolabilem pro se et hæredibus, ac successoribus, necnon dominiis suis cum regno

[1] Ext. ib. p. 187.

nostro inierit et constituerit, aliaque plura grata nobis et regno nostro fecerit, nos de consilio et consensu prælatorum, baronum, comitum, nobilium regni, nedum in præfata congregatione Budæ observata, sed et in alia congregatione novissime in Tolna tenta et habita, omnia et singula per dictos archiepiscopum, episcopum, Nicolaum Wayvodam, comitem Ladislaum de Palotz, et Emericum de Zapolya conclusa et accepta, prout in litteris eorum desuper datis continetur, pro nobis et hæredibus ac successoribus nostris ratificamus et approbamus, eaque rata et grata habebimus et prosequemur, et ultra ea, quæ in dictis eorum litteris continentur, de simili consilio prælatorum, baronum, comitum et nobilium regni nostri similiter pro nobis, hæredibus et successoribus nostris volumus, et ita cum sua majestate ex parte regni concordatum esse dicimus, et profitemur, quod idem serenissimus dominus imperator pater noster charissimus, et hæredes sui per rectam lineam descendentes infrascripta castra et oppida, videlicet, Vorchtenstain, Kobelsdorff, Ferream civitatem, Guns, et Rechinez cum suis pertinentiis, ac omni imperio et jurisdictione possidere et tenere, et illis libere uti et gaudere debeant et pacifice et quiete, etc. ». Adjectæ sunt nonnullæ conditiones imperialibus litteris insertæ, tum addit : « Denique a præfato sanctissimi domini nostri commissario primum, et demum etiam a sanctissimo domino nostro confirmationem omnium præmissorum ex certa scientia, cum derogatione pro hac vice juramenti per nos desuper præstari soliti, (nempe in coronatione de non repetendis bello dictis castris,) cum omni diligentia petemus et peti faciemus, dolo et fraude ac quacumque sinistra adinventione vel machinatione cessantibus quibuscumque. In quorum omnium fidem, robur et testimonium præsentes nostras litteras appensione sigilli nostri fecimus communiri. Dat. in oppido nostro Budensi feria III post festum B. Mariæ Magdalenæ, anno Domini MCDLXIII, regnorum nostrorum Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, etc. ». Sollicitatus itaque Friderici imperatoris, ac Matthiæ regis, necnon ordinum Hungariæ precibus Pontifex, ut confectas pactiones Apostolico robore muniret, eorum votis, edito Diplomate XI kalend. Novembris consignato, assensit. Ad hujusmodi autem pactiones uterque princeps necessitate coactus venit, cum in summum pæne discrimen a suis hostibus adducti essent : nam in primis imperator ab Alberto fratre, quem Hungari sociali exercitu confirmarant [1], bello est appetitus, ac Viennenses in conjurationem allecti, excusso ejusdem jugo, ipsum in Viennensi arce cum Leonora Augusta filioque Maximiliano arctissima cinxere obsidione, ac post varias hostiles impressiones, adhibito omni telorum genere, ad arcis deditionem turpiter compulere. Hoc facinus Pontifex damnavit, ac Sicroviensi et Laventino episcopis provinciam dedit [1], ut perduelles Viennenses censuris percellerent. Potitus est [2] Vienna Albertus, ac præcipuos conjuratos, qui ipsi faverant, ac postea ad Fridericum defecerant, supplicio affecit.

12. *Ad repellendos Turcarum impetus subsidia Hungaro regi promissa, et indictæ solemnes supplicationes.* — At si his periculis domitus imperator Hungaris tandem pacem dedit, non ea minus Matthiæ regi pernecessaria extitit, cum ingens malorum moles instaret, qua perterritus Albertum episcopum Vesprimiensem, ut tradit Gobelinus [3], ac Stephanum Signiæ comitem ad Pontificem legavit, qui eum de imminente Turcica irruptione certiorem facerent : Hungarorum vires ad tantum hostem propulsandum impares esse, cum omne exercitus robur superioribus bellis absumptum, opesque exhaustæ essent, rogaruntque Pontificem, ut Hungaris suppetias in tanto discrimine ferret, regesque hortaretur ne Pannoniam Christiani propugnaculum imperii everti paterentur, quo everso, facile iter ad inferenda cunctis provinciis signa Turcica pateret. Audito oratore Pius, meritaque laude Hungarica virtute cumulata, mille equites sumptu Pontificio in eum annum sustentaturum se est pollicitus, regesque ad arma conjungenda concitaturum : in proximum vero annum majoris subsidii spem dedit. Quo responso accepto, oratores læti in Pannoniam redierunt. Ampliora vero quam refert Gobelinus auxilia Pium Hungaris spopondisse, ex hac litterarum parte [4] ad Antonium decanum Pistoriensem quæstorem Apostolicum de cogendo pro Hungaris auro subsidiario colligitur : « Nuper, inquit, ad resistendum impiis Turcorum conatibus inter cætera nonnulla millia equorum, et peditum bene expeditorum, sumptibus tam nostris quam aliorum Christi fidelium, charissimo in Christo filio Matthiæ regi, et pro illius parte hucusque satisfecimus, in diesque satisfacere nitimur, etc. Dat. Tybure anno MCDLXIII, VII id. Augusti anno V ». Porro ut Christiani milites regni cœlestis spe allecti alacrius Christi cultum contra Mahometanos tuerentur, ad Savum vel Danubium occursuris hosti noxarum veniam tribuit [5].

13. Indixit etiam Pius ad conciliandam Christianis divinam clementiam solemnes supplicationes, quas in singulis Christiani orbis Ecclesiis, cœnobiis locisque religiosis, recurrente cujusque hebdomadæ feria quarta, composito agmine religioso peragi, precesque pro adi-

[1] Apud Pium l. I. p. 236.

[1] Lib. XXV. p. 124. — [2] Naucl. vol. 2. gen. 49. — [3] Gob. l. XI. — [4] Pius l. I. p. 246. — [5] Lib. XLII. p. 334.

piscenda victoria contra Turcas fundi jussit [1].

« Venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis et episcopis ubilibet constitutis, salutem, etc.

« Sane cum perfidissimus Christiani nominis inimicus, Turcorum princeps Mahometus, post innumeras pæne Christi fidelium civitates et terras ferro flammaque vastatas, et tyrannidi suæ subactas, orbis Christiani sibi polliceatur imperium, ac ingenti conflato exercitu maximisque bellicis apparatibus inclytum regnum Hungariæ, Christianitatis antemurale fortissimum, invadere et expugnare, ac per illud ad reliquas Christianorum subjugandas provincias iter sibi patefacere, ac sanctissimum Salvatoris nostri Jesu Christi indelebile nomen de terra delere, ac scelestissimam Mahumeti sui sectam propagare execranda temeritate contendat, nos plane cognoscentes ad obviandum tam impiissimis illius conatibus, et imminenti Christi fidelibus et Christianæ religionis periculo humanam potentiam absque divino suffragio, et sine spiritualibus arma temporalia nihil proficere, divinam in primis misericordiam implorandam, et ad arma spiritualia recurrendum sensimus, ut misericors Deus noster, a quo omnis in cœlo et terra potestas est, et sine quo humanæ vires non subsistunt, piis et devotis populi sui placatus precibus, fideles suos ab imminenti hostium periculo tueatur, et propugnatoribus suis, qui ad obviandum nefandissimis hostium conatibus concurrerint, brachio suæ virtutis assistat, et illorum contrita superbia, optatam Christi fidelibus desuper victoriam concedat.

« Quapropter cupientes huic imminenti periculo modis omnibus, quibus possumus, obviare, processiones solemnes in toto orbe Christiano per clerum et populum Christianum per singulas Ecclesias, monasteria et loca religiosa singulis quartis feriis singularum septimanarum cum lætaniis et orationibus contra paganos fieri consuetis, pia fidelium devotione celebrandas auctoritate Apostolica tenore præsentium indicimus, atque statuimus, fraternitati vestræ per Apostolica scripta mandantes, quatenus vos, et quilibet vestrum per vos, vel alium, seu alios in vestris civitatibus et diœcesibus per singulas Ecclesias, monasteria et loca religiosa civitatum et diœcesum earumdem processiones hujusmodi, ut præmittitur, fiendas per nos indictas clero et populo Christiano publicetis, easque nihilominus in Ecclesiis, monasteriis et locis vestris hujusmodi modo præmisso peragendas indicatis, ac a clero et populo vestro per easdem Ecclesias, monasteria et loca religiosa, et eorum cœmiteria, et loca illis viciniora, de quibus et prout vobis visum fuerit expedire, singulis quartis feriis prædictis honorifice et devote fieri et peragi faciatis et procuretis, etc ». Propositæ sacræ indulgentiæ iis, qui hujusmodi solemnes supplicationes obirent. « Datum Tybure anno MCDLXIII, Pontificatus nostri anno V ».

14. *Proditioni unius ex ducibus et Mahometis perfidiæ succumbit rex Bosniæ qui crudeliter trucidatur.* — Hæc molliter gesta, nec sese pro defendenda Dei gloria Christiani excitarunt, dum sævissimus Mahometes innumeras Turcarum acies in Stephanum regem Bosnæ induxit. Præviderat Stephanus tempestatem, nec profuit ei Pontificis, regis Hungariæ et Scanderbegi auxilia anno superiore implorasse. Conceptarum a Turca irarum causa hæc erat. Detrectarat Bosnensis [1] annuum vectigal a majoribus persolvi solitum pendere, addideratque facto verborum contumeliam. Arcem etiam munitissimam excitatam a Turcis ad Savi et Bosnæ fluminum ostia, ex qua in Hungariam et Sclavoniam patebat Turcis aditus, expugnarat. Irruente itaque Mahumete, ut acceptam injuriam ulcisceretur, cum Stephanus expavesceret, et a Romana Ecclesia in ea se conjectum pericula quereretur, Nicolaus Modrusiensis episcopus Pontificis legatus in Hungariam ad colligendum subsidiarium exercitum procurrit. Excitati Apostolicæ Sedis nomine Hungari sumpsere arma, ac Savo transmisso hostem a tergo adoriri constituunt, reique bene gerendæ affulgebat spes, cum unius viri perfidi scelere Bosna in Turcicam servitutem est adducta.

15. Describit funestum casum his verbis Gobelinus [2] : « Unus ex Turcarum ducibus, bassam vocant, decima quarta kal. Junias ingentibus præfectus copiis sub oppido Bobazio, quod regni Bosnæ caput fuit, castra locavit : postridie imperator consecutus est. Radaces, Manichæus olim, deinde Christianum mentitus, oppido præfectus erat : is pretio corruptus hostem intra mœnia recepit, suasitque custodibus arcis, ne Turcis rerum dominis resisterent. Tradita est arx munitissima, quæ facile poterat biennio defendi nulla re indigens. Imperator præter opinionem potitus oppido ad persequendum regem cum parte copiarum bassam mittit : triginta millibus passuum rex aberat in oppido, quod Lazi vocant, eo namque Turcarum adventu percepto, cum thesauris confugerat, Dalmatiam petiturus. Bassa cum venisset Lazi, abiisse regem invenit, eumque magnis itineribus consecutus in castello Elutio clausit, et arcta cinxit obsidione. Ille quarta demum die, fame et siti coactus, sese cum omni thesauro, quem quinque reges tot annis congregaverant, fidei bassæ credidit : quem imperator

1 Lib. XLII. p. 334.

1 Gobel. l. XI. Calcond. l. X. Bonfin. dec. 3. l. X. — 2 Gobel. ubi sup.

ad se ductum multa spe demulcens facile induxit, ut oppida, quæ in sua potestate restaverant, reddi juberet, plura et meliora a se denique expectaturus. Scribitur præfectis arcium, ut claves munitionesque tradant, parent omnes : atque ita octo ferme dierum spatio amplius septuaginta natura et arte munitissima oppida, et auri amplius quam decies centena millia nummum ex Christianis opibus in manus hostium pervenere, quamvis non tam re quam nomine Bosnenses Christianum sibi nomen usurpavere : raptæ matronæ atque virgines, templa sanctorum diruta, viri religiosi omni contumeliarum genere affecti, nobilitas omnis ad servitium in Asiam missa, regi paucis post diebus caput abscissum, et cum eo alti sanguinis plerique necati ».

16. His non absimilia referuntur ab Joanne Leunclavio [1], ait enim : « Quod dicitur Muchemetem Bozinæ regem captum occidisse paulo explicandum latius, ut plenum tam barbaræ perfidiæ Muchemetis, quam immanitatis horrendæ facinus cognoscatur. Stephanus ergo rex Bozinensis, et uxorio jure Serviæ Rasciæve despota, bello petitus a sultano Mechemete II, et obsessus Jaitzæ, blanditiis tyranni per quosdam de industria subornatos e castello Jaitzano evocatur, et ad colloquium arcessitur ; cum barbaro temere fidem habuisset, manuque capita pacis inter se ac Muchemetem initæ gestans in castra venisset, capitur, cute jussu Muchemetis vivus exuitur, justo denique Dei judicio cum vita regnum, quo fraude patrem filius sceleratus excusserat, amittit. Hoc modo tum Bozina, Rascia et Serviæ magna pars Turcorum in potestatem venit : Matthias tamen rex Hungarus Jaitzam cum XXVII Bozinæ oppidis recepit, quam militum corona deinde rursum Muchemetes circumdedit et oppugnavit, sed irrito conatu, fama dumtaxat adventantis Matthiæ territus, ab obsidione Bozinæque finibus discessit ». Ex hoc tristi exitu discant principes numquam Turcis fidere, qui perfidiam genus virtutis ac triumphi esse arbitrantur.

Eamdem Mahometis perfidiam et sævos mores describit Franciscus Philelphus [2] in litteris ad Ludovicum Fuscarinum, quibus admonet nullum fœdus cum perfidissimo tyranno pangi posse : « Quo se mitiorem Amorathus in suos et munificentiorem in omnes gessit, eo Mahometus iste avaritia sævitiaque sua est apud omnes detestabilior. Debacchatur homo truculentus et rapax in universum humanum genus ; quæ sit jusjurandi vis, quod fidei sacramentum non minus contemnit quam ignorat : omne vel æquitatis vel pietatis munus libidine sua furoreque metitur : humanam omnem felicitatem voluptatibus iis definit, quas communes habet cum belluis ; sed eo inferior et abominabilior quavis bellua, quod omnem belluarum spurcitiam atque diritatem et vitæ superat et morum vel truculentia vel nequitia : et hunc sinitis, viri patritii, et tantis opibus, tantis viribus principes, regnare diutius ? Ite obviam per immortalem Deum nefario isti tetroque latroni, statuite dignas pœnas de prodigiosissimo monstro : quid enim longius expectatis ? putatisne quietem acturum, qui omni est instabilior ac mobilior Euripo ? quid inconstantius ejus mente ? quid magis varium ? quid incertius ? quid diversius ? quid fallacius ? quid vobis fidum esse ab eo possit in tanto rerum progressu, qui intra paucissimos menses et Neopacti vicos omnes, ipsaque suburbia vastavit ac diripuit, et Argos funditus delevit ? An minus fortassis audistis, quod proverbii loco usurpatur apud Turcos, eamdem esse rationem et pupilli et regis, quod male vel gesserit vel promiserit ? Tutor id a pupillo præstari non oportere, nec item ab rege, si quid minus utile aut administratum a suis fuerit, aut constitutum, quippe quam dicant posse per illos falli, cum negligentius rei consulitis. Ille nunc Ænum urbem amicam et tributariam, deinde quod reliquum erat Ætoliæ et Epiri suæ tyrannidi adjecit : postea Triballos subjugavit omnes : quid enim in Triballis aliud restat præter Belogradum ? quod ipsum oppidum, ut ab Hungaris adhuc tenetur, fortissimeque defenditur, ita infaustæ illi atque atroci belluæ futurum puto exitiosum ».

17. Nec ab his discrepantia de Bosnæ excidio, regeque contra deditionis pactiones trucidato fuse tradit Calcondyles [1] : tulisse vero famam eum ab ipsomet Mahomete Christiani sanguinis avido cæsum scripsit Pontifex [2] hoc anno ad universos fideles, ut eos ad religionis causam contra Turcas defendendam concitaret : non desunt tamen, qui specie colloquii interceptum, jussuque barbari cute exutum referant [3]. Tenuerat secundum post regem in Bosna gradum Stephanus dux, Manichæa infectus insania : is etiam a filio ad Turcas deficiente bello petitus in Dalmatiæ insulas fugere compulsus est : quanquam postea cum filio Turcicam perfidiam, quæ Bosnæ regem contra conventa necarat, exhorrescente in gratiam rediit. At regina Bosnæ, amisso regno viroque trucidato, Turcicam rabiem fugiens in Sclavoniam concessit, sed a Paulo bano contra hospitii fœdera data est in custodiam, e qua postea emissa Romam profugit, Pontificumque sustentata liberalitate, moriens Romanæ Ecclesiæ imperii in Bosnam jura testamento reliquit, ut dicetur inferius. Cæterum Sclavoniæ banus, paulo post violatum

[1] Leuncl. in Pandectis. — [2] Phil. l. XIX.

[1] Calcond. sup. l. X. — [2] Æn. Sylv. in lib. Epist. num. 412. — [3] Bonfin. dec. 3. l. X.

hospitii jus a Turcis, qui in illius ditionem excurrebant, cum quingentis nobilibus interceptus contrucidatus est. Struxere etiam insidias Turcæ Matthiæ Pannoniæ regi, qui ad tutandum limitem cum copiis provolarat, sed eæ bellica arte elusæ fuerunt, atque Turcarum dux, qui quatuor millibus militum succinctus grassabatur, a Matthia ipso cum omnibus suis in fugam est actus : ut vero anno proximo idem Hungariæ rex Jaizam Bosnensium regiam, ac reliquum regnum bello Turcis eripuerit, suo loco dicemus.

18. *S. Lucæ reliquiæ e Bosna Venetias translatæ.* — Hic vero non prætermittimus in illa Jaizæ deditione Turcis facta Minoritas quosdam pios avexisse sacras S. Lucæ Evangelistæ reliquias, quæ a Bosnensibus colebantur, ne a Barbaris conculcarentur, ac Venetias delatas Christophoro Mauro duci tradidisse, a quo in Ecclesia B. Job honorificentissime reconditæ feruntur. At contendunt sibi Patavini iis ipsorum urbem exornatam, et gravissima argumenta ad suam sententiam confirmandam adducunt : nam in primis perlatum Romam constat a S. Gregorio Pontifice, dum Pelagii papæ apocrisiarius erat, S. Lucæ evangelistæ caput, quod ab imperatore Tiberio dono acceperat, sacrum autem corpus, quod Patavini in Ecclesia S. Justinæ venerantur, capite truncum esse, alterum vero, quod Venetias ex Bosna advectum est, integrum esse patet. Plura alia addidit argumenta Jacobus Cavacius [1], quæ auctoritate confirmantur Martyrologii Romani, in quo emendatius restituto ad XV kal. Novembris de translatione reliquiarum hæc verba leguntur : « Natalis B. Lucæ Evangelistæ, qui multa passus pro Christi nomine Spiritu sancto plenus obiit in Bithynia, cujus ossa Constantinopolim translata sunt, et inde Patavium delata ».

19. *Scanderbechus necessitate coactus pacem cum Turcis init, quam ipsi violant.* — Non modo in Bosna Christianæ res protritæ, verum etiam in Macedonia admodum depressæ fuere; Mahometes enim ad eam opprimendam tantos eduxit in expeditionem exercitus, ut cum immineret Scopiæ, Scanderbegus barbarica potentia perterritus pacem ab hoste supplex flagitarit : deinde, misso ad Pontificem oratore, excusavit factum, cum pro servanda provincia ad id necessitate fuisset adactus, bellum tamen, cum Apostolica Sedes juberet, redintegratum iri in Turcas, ac, si principatu ab hoste pelleretur, perfugii locum in terris Romanæ Ecclesiæ poposcit. Pii responsum refert Gobelinus [2] : « Pontifex, inquit, necessariam pacem non improbavit, si (quod aiebat Georgius) imperium Apostolicæ Sedis salvum esset; refugium pulso in agris Ecclesiæ non defuturum, si pro religione pugnans ab hoste fidei ejiciatur ».

Non poterat quidem Scanderbegus humano judicio tot exercitus adversus se toties immissos sustinere, nisi divina illum providentia texisset, atque ut alterum Judam Machabæum cœlesti vi confirmasset. Nondum enim fluxerant induciæ, cum Mahometes [1], qui absente Scanderbego in Asia et Europa late imperium auxerat, impetus omnes in Macedoniam convertit : sed divino munere Syna, qui viginti millibus Turcarum succinctus erat, amissis signis et impedimentis, cæsus est a Scanderbego cum octo equitum peditumque millibus occurrente : Assumbegus citra Ocridam cum triginta millibus profligatus ; Jussumbeg, qui interiorem Albaniam penetrare erat ausus, cum octodecim millibus fugatus, concisis in turpi fuga duobus millibus : Curazbeg Asiaticus multis victoriis clarus a Mahomete triginta millia armatorum ad Scanderbegum debellandum expetiit; concessa ei omnia ab illo, atque etiam decem millia superaddita : sed cum Autumno præcursorum quatuor millia immisisset, ea mature detecta ferro deleta fuere : progressus tamen in Livad planitie castra fixerat, in eumque mane Scanderbegus incurrere cœperat, cum maxima imbrium copia diremit prælium, tamque sæva tempestas triduo demissa est, ut barbarus prodigium esse ratus mersis pluribus jumentis Epirum deseruerit. At Mahometes cum vinci armis Scanderbegum non posse doleret, astu aggressus, de pace verba fecit, quibus obsidem ejus filium sibi tradi, et liberum aditum ut irrumperet in Venetos dari petiit : quæ postulata a Scanderbego repulsa fuere : sine his legibus postea redintegrata pax : quam paulo post violarunt fœdifragi barbari, abacta e Macedonia præda, tum in Peloponeso Venetorum agrum sunt prædati ; quare Veneti Gabrielem Trivisanum ad Scanderbegum oratorem, ut arma resumeret, decrevere, qui inter alia hæc exposuit : « Ad pullulans jam ex Oriente malum, moxque, nisi cito occurratur, universam Europam invasurum dirigere et intendere velis ; certum enim tibi sit atque exploratum, princeps serenissime, quod perfidus et subdolus tyrannus iste non alia ratione quam summa perfidia atque simulatione pacem tecum inierit, cum nullum Turcis Epiroticoque generi naturale amoris commercium intendere possit, ut quo primum scilicet reliquos reges et principes Christianos tibi vicinos sibi subjecisset (videbat enim a te armisque tuis valde infestari, nec ea sufferre posse) propagatis dehinc viribus, et imperio suo in nos arma converteret. Jam vidimus postquam barbarus iste tecum pacem composuit, et ab armis viribusque tuis tutum se esse et quietum prospexit,

[1] Jac. Cavac. hist. cœnob. S. Justin. Patav. l. v. — [2] Gobel. l. XII.

[1] Marin. Barlet. l. XI.

confestim arma sua in Rascianos populos et Triballos convertit, eosque pessumdedit, deinceps Illyricos debellavit, Thraces evertit, Græcis e regno dejectis, Trapezuntinum imperium expugnavit, vires suas auxit, remque in majus provexit ; nunc vero rupto pacis fœdere omnique violato jure, in nos arma convertit, agrum tuum pariter et nostrum longe lateque depopulatus est. Ecce, Scanderberge princeps, fides tibi a barbaro quam belle servata ! bellum excitavit, arma intulit, jam ad pugnam provocat te, et haud perplexe suam indicat voluntatem atque furorem ; ferendane hæc æquo animo ? tacendum adhuc ? contidendum barbaro? standum promissis ejus ? dum Christianum nomen evertat ».

20. *Rhodus insula in discrimen adducta.* — Proferente ita latius in Europa Turcici imperii limites Mahomete, Ægyptius idemque Babylonius sultanus Turcæ fœdere junctus maximum incussit terrorem, ne ex Asia Christiani nominis reliquias, quæ Saracenicæ tyrannidi etiam tum obstiterant, exscinderet. Fremebant Barbari, quod unica Rhodus liberas cervices efferret, ac plura consilia, ut eam sibi subjicerent, agitabant ; quamobrem Pius imperatorem, reges principesque litteris excitare conatus est [1], ut Rhodo periclitanti auxilia submitterent : « Ut, inquit, a fide dignis accepimus classem munitissimam parant, (nimirum soldanus et Turca,) in Rhodum quantum universis Christianis conferat celsitudines vestras credimus non latere : nihil enim præter hanc, (nempe Rhodum,) (quod dolenter referimus) in illis oris sub ditione Christiana remansit, quod in ipsorum Turcorum atque soldani non cesserit potestatem, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXII, kal. Martii, Pontificatus nostri anno V ».

21. *Veneti Mahometi bellum inferunt.* — Vexavit Turca Rhodum pluribus excursionibus, vicissimque a Rhodiis maritimis grassationibus lacessitus est : porro summum Rhodiorum equitum magistrum a Pio II concitatum, ut secum ac Venetis, et Burgundo, et Hungariæ rege armorum socie,atem in Turcas iniret, refert Bosius [2] ; susceptum vero jam erat bellum a Venetis antequam Bosna amitteretur Aloysio Lauredano ingentium animorum duce, qui Turcis ad Bosnensem expeditionem profectis adjungendæ Veneto imperio Peloponesi occasionem arripuit [3]. Favebant illi Macedones, totque auxilia in illius castra confluxere, ut ad triginta millia hominum in aciem posset educere. Illati Turcis belli hæc causæ propositæ, injuriarum propulsatio, Christianæ religionis tuitio ; Argolica expugnatio et Naupacti direptio contra fœdera Barbaris objectæ. Gesta initio a Venetis feliciter res est, Turcisque maxima formido injecta, Peloponesiacus isthmus, qui inter duo maria, Ionium et Ægæum, milliarium sex intervallo protenditur, eaque de causa Examilium nuncupatur, longo muro ac turribus supra centum et quadraginta, cum vetusta extarent fundamenta, incredibili celeritate ductis utrinque fossis internoque excitato aggere communitus est. Ubi vero Veneti Stephanum regem Bosnæ infeliciter captum audiere, maxime trepidatum est, ne in eos Mahometes arma verteret perque Dalmatiam irrumperet : quocirca Pontificis ac regum Christianorum auxilium imploraverunt. Ragusini pariter, Georgius Macedoniæ princeps, despota Artæ, et alii quamplures consilia et opem ab eodem Pontifice poposcere. Pius Venetias Bessarionem cardinalem Nicænum legavit, qui senatui spem auxilii daret, assereretque Christianos reges in sacram expeditionem excitatum iri. Interim Ragusinis peditum supplementa, ac subsidiaria annona submissa, ad Philippum vero Burgundiæ ducem Lucas Dalmata nobilis nuntius ire jussus, ut ipsum nuncupati in Turcas voti memorem faceret.

22. *Philippus dux Burgundiæ, bello vexatus se reum voti violati agnoscit.* — At Philippus moræ causas prætexere, atque in Anglos et Gallos, quorum oratores componendæ pacis gratia expectaret, derivare : re autem vera, ut narrat Gobelinus [1] : « Lascivienti inter delicias Burgundo quamquam seni, et modo in choreis, modo in palæstris voluptates haurienti, cœnasque lautissimas ad noctis usque medium perducenti, cura religionis excidit ». Addit auctor aversos fuisse etiam procerum animos a bello sacro. « Purpurati, inquit, præterea expeditionem in Turcas pestiferam ducere, principem ætate gravem pravo consilio dominum relinquere, ignotasque provincias bello quærere, Burgundis nimis remotam esse in Græcia militiam, nunquam reversurum si ierit. Sua quisque metiri pericula, alii labores metuere, alii sumptus, alii mutationem imperii animo volvere, pro mitissimo patre filium regnaturum, cujus non satis perspectam naturam habeant, vereri ne clementissimo domino crudelis succedat ; illud evitari non posse, quin novum dominum novi sequantur ministri, sibi relinquendam aulam esse, sive in militiam proficiscantur, sive domi maneant : detestari omnes propositum principis, et cum non auderent adversari palam Domino, causas moræ clam nectere, tardoque suapte natura nemo stimulum adhibere ».

23. Dum ita in voluptatibus bacchabatur Burgundus, moneri a divino Numine officii visus est, quippe qui post tertiam noctis vigiliam inopino correptus morbo, abalienatis sensibus concidit, ac de illius salute amissa spes est :

[1] Lib. XLI. p. 406. — [2] Bosius hist. equit. Hieros. l. VIII. — [3] Gobel. l. XI et XII. Calcond. l. X. Phrantz. l. III. c. 27. Sabel. l. III. dec. 6 et alii.

[1] Gobel. l. XII.

dein proximo die veluti miraculo restitutus, suam in spernendo voto perfidiam proceribus accersitis accusavit, professus divina tantum gratia vitam se accepisse, commeruisseque mortem ob abjectas de sacra expeditione curas : proinde ut omnes sacro operi se accingerent, imperavit. Vocato etiam Luca nuntio Pontificio, referre Pio jussit, appetente festo die assumptæ in cœlum Virgini sacro, oratores de bello Turcis inferendo acturos se transmissurum, rogareque, ut die constituta principum Italorum oratores congregaret. Missus est quoque a Burgundo Guillelmus episcopus Tornacensis, qui primum Pontifici ex arcano aperuit susceptam a Philippo de administrando bello Turcico sententiam : deinde ea de re elegantem Romæ in publico consistorio habuit orationem, promisitque Philippum proximo Vere ducturum in Turcas copias suas, non senio, non sanguini parsurum, nec ducis modo, verum et militis munus acturum. Excepta est amplissimis cum elogiis hujusmodi Philippi legatio, pluraque in ejus commendationem prolata : sed quam repetere pudeat, cum hæc postea nova segnitie et perfidia ipse labefactarit.

24. *Convocati a Pio Italorum principum oratores, ut decretum Mantuanum de bello Turcico suum tandem sortiatur effectum.* — Interea Pius postridie ejus diei, accersitis in concilium Italorum oratoribus, expositaque Philippi sponsione, sciscitatus est, quæ tandem pro tuenda religione subsidia conferre vellent; iisque respondentibus admissuros lubenter onera, quæ Sedes Apostolica in tam justa causa imponeret, subjecit, ut inquit Gobelinus [1] : « Quid opus est multis immoremur? Extat Mantuanum decretum; illud, si placet, servabimus : in eo secundum vires distributa sunt onera, clericis decimæ, laicis trigesimæ proventuum trium annorum impositæ sunt, Judæis omnium bonorum vigesimæ. Laudaverunt hoc omnes populi, quamvis postea executio impedita est, Italia novis bellorum motibus perturbata; nunc pax propemodum rediit; licebit jam Turcis inferre bellum : pecunia, quæ necessaria est, secundum decretum colligi poterit : nobis nec facilior ulla via occurrit, nec distributio æqualior ». Ad hæc oratores Italiæ addidere, laudare se quidem illa tamquam privatos, nullis tamen mandatis a principibus pro iis admittendis fultos esse; consulturos vero principes suos an æquis postulatis assentirentur. At inter hos oratores Venetus subjecit, non his adhortationibus egere ducem, qui jam Ursatum Justinianum valida instructum classe immisisset, partemque Peloponesi Turcis eripuisset; decumas, vigesimas, trigesimas senatus consilio imperasset, nec rempublicam Venetam Pontifici in ea causa defuturam : ac tum Pius collaudatis Venetis, ad reliquos oratores conversus, ut omnem corradendi auri occasione belli sacri suspicionem ab se removeret, hæc dixit, ut refert Gobelinus [1] : « Ite, et vestris dominis renuntiate quæ diximus, atque hoc unum adjicite, nos eorum pecunias minime cupere nec tangere illas velle; exigant ipsi a suis subditis argentum, atque in milites et naves erogent, quibus in bello possimus uti : ipsi duces sibi deligant, et sua navibus affigant signa, libentius hæc auxilia, quam pecuniaria ab eis accipiemus ».

25. Obstitit his ex arcano Otho orator Florentinus, et inconsultum consilium suggessit Pio, ne Venetos, qui jam bello se cum Turcis implicuerant, juvaret, ne, si Græciam ab ipsis subjici contingeret, illi qui se Romanæ reipublicæ successisse jactarent deinde aucti viribus Italiæ leges dare aggrederentur. Excussit ejusmodi Florentinorum consilia plena livoris Pontifex, et ni in Turcos jungerentur vires, pericula ostendit. Tum proximo die vocatis in arcanum consistorium cardinalibus exposuit uti sextus jam annus excurreret, ex quo ipse, Pontificia Sede conscensa, bellum sacrum pro vero Dei tuendo cultu promovere constituisset; ac multa de bello Neapolitano inter Ferdinandum et Renati regis filium gesto, cujus leves supererant reliquiæ, tum pacato Piceno præfatus; susceptum jam consilium de imitando Christo, qui pro suis sanguinem fudisset, instruenda classe, petenda Græcia, expugnandis Turcis explicuit, non aliam defendendæ religionis viam extare, frustra pro sustentando crucesignato exercitu imperatas decumas, frustra Mantuanos conventus celebratos, neque jam verbis, sed operum exemplis ad officium adduci populos, atque ad pium ardorem concitari posse, tum hæc subdidit [2] :

« Principatus facile his modis retinetur, quibus ab initio partus est : abstinentia, castitas, innocentia, zelus fidei, religionis fervor, contemptus mortis, martyriique cupido Romanam Ecclesiam toti orbi præfecerunt. Primi Petrus et Paulus inclyto martyrio dicaverunt : secuti deinde Pontifices alter post alterum longa serie ad gentilium tribunalia rapti, dum falsos deos accusant, Christumque verum et singularem Deum manifesta voce fatentur, exquisitis suppliciis mortem obiere; eoque pacto novellæ plantationi consuluerunt. Credidere discipuli magistros vera locutos, qui sua doctrina mortem firmassent, nec ullis potuerunt ab ea tormentis avelli, veri et probati pastores, qui pro gregibus suis animam posuerunt, magistrum et dominum imitati Jesum, æternum et optimum pastorem, qui pro suis ovibus in ara Crucis occisus, humanum genus pio Patri reconciliavit.

[1] Gobel. l. XII.

[1] Gobel. l. XII. — [2] Ibid.

Conversis deinde ad Christum Romanis, apertis Ecclesiis, et Evangelio passim disseminato, cessavere martyria, et sancti confessores introiere, qui doctrinæ lumine sanctiorisque vitæ fulgore non minus Christianis plebibus profuerunt, quam martyres, vitiis hominum fræna ponentes, quæ solent in pace latius evagari. Ab his et ab illis Ecclesia nostra magna effecta est. Servari non potest nisi prædecessores nostros imitemur, qui regnum Ecclesiæ condidere, nec satis est confessores esse, prædicare populis, fulminare vitia, virtutes in cœlum tollere : ad priores illos accedendum est, qui pro testamento Domini sua corpora tradiderunt. Nihil est, quod pro salute gregis nobis commissi perpeti non debeamus, etiamsi anima ponenda sit. Turcæ modo istam, modo illam Christianorum provinciam vastant. Bosna hoc anno capta est, et rex gentis obtruncatus : trepidant Hungari, trepidant vicini omnes, et quid agemus? armatas illis copias mittemus obviam? non est aurum, unde parentur : quid ergo? Reges hortemur illis occurrant, atque hostes e nostris finibus propulsent? at hoc frustra tentatum est. Non belle dicitur : Ite, fortasse melius audient. Venite; hoc tentare libet. Stat sententia in bellum contra Turcas pergere, Christianosque principes, ut nos sequantur, facto simul et verbis invitare : fortasse cum viderint magistrum et patrem suum Romanum Pontificem Jesu Christi vicarium, senem et ægrotum in bella vadentem, pudebit eos manere domi, arma capient, defensionemque sacræ religionis fortibus animis amplectentur. Hæc nisi via Christianos in bellum excitat, nescimus aliam : hanc ingredi placet. Scimus rem senio nostro prægravem esse, nosque ad certam quodammodo mortem profecturos; neque hanc recusamus : cuncta Deo committimus. Fiat voluntas ejus. Moriendum nobis aliquando est, neque interest quo in loco, dum bene moriamur : beati qui moriuntur in obsequio Domini : mors bona malam vitam redimit : nobiscum bene actum putabimus, si Deo placuerit in ejus servitio nostros finiri dies.

26. « Vos, qui tantopere nos adhortati estis in Turcas bellum movere, domi in otio remanere non decet : oportet membra suo coaptari capiti, et illud sequi, quocumque ierit : quod agimus necessitatis est : promissa est profectio nostra Philippo Burgundiæ duci », et infra, « promissa duci et Venetis profectio, sine dedecore summaque turpitudine negari non potest : non est integra res : ire oportet : periculosum iter ingredimur, non negamus, nobis scilicet, qui senes et valetudinarii sumus, cæteris non item, quando spes magna victoriæ consequendæ oblata est; neque enim soli in hostem pergimus. Venetorum valida classis, et maris domina nos comitabitur, aderunt et alii potentatus Italiæ, dux Burgundiæ Occidentem attrahet secum, a Septentrione urgebit Hungarus et Sarmata, rebellabunt per Græciam Christiani, atque in castra nostra procurrent : Albani, Servii, Epirotæ libertatis tempus advenisse gaudebunt, et partes nostras adjuvabunt : nec deerunt in Asia motus Caramani, et Jansæ et aliorum, qui Ottomanos oderunt. Adsit tantum divinus favor ad victoriam, cætera succurrunt, nec nos pugnaturi pergimus corpore debiles, et sacerdotio fungentes, cujus non est proprium versare ferrum : Moysem illum sanctum patrem imitabimur, qui pugnante adversus Amalecitas Israele, orabat in monte : stabimus in alta puppe, aut in aliquo montis supercilio, habentesque ante oculos divinam Eucharistiam, id est, Dominum nostrum Jesum Christum; ab eo salutem et victoriam pugnantibus nostris militibus implorabimus : cor contritum et humiliatum non despiciet Dominus : eritis et vos nobiscum, exceptis senibus, quibus ut remaneant ignoscimus, orabitisque pariter et operibus bonis Christiano populo divinitatem reddetis propitiam.

« Cogitatis dum ista dicimus, quod erit interea Romanæ regimen Ecclesiæ : recusabunt ultramontani ultra mare te sequi, nec in absentia tua satis tutum erit Ecclesiæ patrimonium : isthuc pergimus, omnia provisa sunt. Audite : Romanam curiam et omnia ejus officia, et duos pariter legatos ex ordine vestro apud Urbem relinquemus : alter spiritualibus negotiis præerit, temporalibus alter : invenient omnes quod quærent non iniqua petentes, majores tantum causæ et perdifficiles et raræ ad nos deferentur. Vicarius noster justitiam temperabit, beneficia conferet, viduatis providebit Ecclesiis, succurret egentibus, dispensabit et elargietur gratias pro dignitate et personarum meritis. Alter subditis Ecclesiæ jus dicet, et hostem propulsabit præsidio militum fultus, quorum ductor erit Antonius nepos noster. Huic equitum tria millia, peditum duo millia relinquemus, quorum pars apud Picenses manebit. Hoc pacto, quantum humana possumus ratione prospicere, in tuto dimittemus omnia. Sed nihil est in quo magis speremus quam in Altissimi adjutorio; nisi enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Pro Deo nostro propriam sedem et Romanam Ecclesiam relinquimus, et hanc canitiem atque hoc debile corpus suæ pietati devovemus. Non erit immemor nostri : si non dabit reditum, dabit in cælum aditum, et primam sedem sponsamque suam indemnem conservabit. Audistis propositi nostri seriem : vos nunc vicissim animi vestri sententias promite ».

27. Hæc dicta suspiriis lachrymisque crebro intercisa altius infixa sunt animis cardinalium, qui etiam a lachrymis temperare non potuerunt. Prior in sacro collegio cardinalis Ostiensis

idemque archiepiscopus Rothomagensis Pontificem laudibus extulit, seque eum per tumida procellis maria secuturum professus est. Cardinalis etiam Carvajal episcopus, interpuncta singultibus voce, hæc addidit : « Hominem te hactenus existimavi, Pontifex, nunc angelum judico : vicisti opinionem meam : Deus adsit tuis cœptis, ego lateri tuo semper comes adero, sive aqua sive terra sit iter habendum, nec te per flammas euntem deseram, quando recta in cœlum vadis ». His non disparia cæteri ordine suo subjecere, exceptis Spoletano, qui antea ab eo consilio Pium abducere nisus fuerat, et iterum plures proposuit difficultates, quæ a Pontifice discussæ fuere, et Joanne Atrebatensi, qui ea in re semper Pio restitit.

28. Interea [1] oratores Italorum principum ab iis responsum de petitis subsidiis elicuere : Mantuanum decretum de indictis decumis, vigesimis et trigesimis Ferdinandus Neapolitanus rex, Franciscus Mediolanensium dux, Borsius Atestinus, Ludovicus marchio Mantuanus, tum Lucenses admisere, Florentini inania dedere verba, Genuenses, Sabaudus, Montisferratensis quamvis rogati, neminem ad conventum legarunt. Quæ dum gerebantur, Veneti cum Turcis certabant in Peloponeso, atque octo equitum barbarorum millia ex Attica ad dejicienda isthmi Corinthiaci mœnia provolarunt : sed jam aucto admodum opere non sine damno propulsati fuerunt. Lemnos præterea, et complures Ægæi maris insulæ dictæ Cyclades, excusso Turcico jugo, ad Venetum imperium descivere.

29. *Edictum Pontificis de sacra expeditione ineunda.* — Quibus auditis Pontifex [2] decretum de ineunda in Turcas expeditione cardinalium assensu editum in celebri cœtu ad undecimum kal. Novembris hujus anni promulgavit. Extat illud inter cætera Pii opera typis excusum [3], in quo primum præfatus, ut expugnata Constantinopoli, Nicolaus V et Callistus III Christianos reges ad comprimendam Turcicam tyrannidem concitare fuerint nisi : obsurduerint vero ad eorum voces populi : ex Pannonia tantum et Germania pauci iique ignobiles, sed in divinitatis conspectu clarissimi accepto crucis symbolo ad Albam Græcam Mahometem religioni insultantem profligarint : subdit Pius, ut ipse Callisto in Apostolatus munere et fidei tuendæ cura successerit, Mantuanos cœtus celebrarit, quidve egerit, et quæ sint consecuta, his verbis describit :

« Universis et singulis Christi fidelibus.

« Ezechielis prophetæ magna sententia est, venientem gladium nisi nuntiaverit speculator, animarum quæ perierint sanguinem de manu ejus requirendum fore : quod veriti sanctæ memoriæ prædecessores nostri Nicolaus V et Callistus III ab eo tempore, quo Turcorum efferata rabies Constantinopolim expugnavit, venturum ad interiora Christianitatis hostilem gladium clamare non cessaverunt, et commonere Christianos principes ac populos quanto in periculo esset nostra religio, nisi occurretur hostibus, priusquam magis invalescerent : suasere ut arma sumerent, defensionem Catholicæ fidei subirent, furentibus bestiis obviarent, nec sinerent immanem draconem Mahumetum fideles devorare animas. Videbant ferocem illius animum, occupata Constantinopoli, minime quieturum, cujus inexplebilis esset dominandi cupiditas : nec dubium quin, Orientali subjecto imperio, ad Occidentale aspiraret. Annuntiata est in tempore futura calamitas, sed non est credita ; non fuerunt auditæ sanctorum pastorum voces, utiles admonitiones surda pertransivit aure populus Christianus : Hungari tantum sub Callisto vigilantes arma sumpserunt, qui de tuendo regno solliciti, dum suos fines observant, custodiunt nostros : ex ipsis Hungaris et Teutonibus magna ex parte et aliis vicinis non pauci, quamvis pauperes et secundum sæculum ignobiles, inclyti vero in conspectu Dei, crucem Domini assumpserunt, et magno in hostes spiritu perrexerunt, quorum potissime ausibus apud Albam Græcam, quam nostri Belgradum vocant, Turcorum ingentes copiæ profligatæ fuerunt, et Mahumethes ille terribilis ac ferox turpem arripuit fugam, nationes aliæ, tanquam nihil ad eas Turcorum facta pertinerent, in suis sedibus quietæ manserunt.

« Nos deinde, sicut Domino placuit, quamvis indigni tanto munere, Callixto successimus, qui mox in Apostolatus initio Mantuanum conventum indiximus, in quo de communi utilitate communibus Christianorum consiliis ageremus. Venit in mentem quod per Isaiam scribitur : *Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem : exalta, noli timere, vocem tuam,* dictum id nobis putavimus, satisfecimus, ut arbitramur, præcepto : affuimus in tempore præfinito, non sine sumptu et labore gravi : ostendimus fidelibus Christianis vulnera sua, et quæ passi fuerant, et quæ passuri videbantur, nisi seipsos adversus Turcas defenderent : clamavimus, quasi tuba exaltavimus vocem nostram : audivit omnis Ecclesia, sed non exaudivit verba nostra, non fuit plus ponderis nostris, quam prædecessoris vocibus, frustra conati sumus, incassum abiere labores.

30. « Interea quantum creverunt Turcorum vires, difficile dictu est, auditu miserum. A mari Pontico usque ad amnem Savum, et ab Ægæo pelago usque ad Danubium nobilissimas interjacentes provincias suæ possessionis fecere. Transiverunt et ipsum Danubium, Walachiæque

[1] Gobel. l. XII. [2] Ibid. — [3] Æn. Sylv. lib. Epist. num. 397, et num. 5. bibl. Vall. sign. num. 19. p. 131.

magnam partem occupaverunt. Penetraverunt et Savum, atque agros Hungariæ longe lateque vastaverunt. Hoc anno Bosnam invaserunt, universumque regnum sibi subjecerunt, et insulam Lesbon. Quanta vero crudelitate in subactis urbibus ac provinciis usi sunt, horret animus dicere; in Constantinopoli Græcorum imperator obtruncatus est, et caput ejus hasta suffixum per castra delatum est : Rascianis principibus eruti sunt oculi : in Lesbo multitudo puberum palo transfixa : in Bosna regem, qui salutem pactus sese dederat cum patruo suo, Mahometes ipse humano sanguine insatiabilis sua manu, ut fertur, jugulavit. Quis nobiles viros, quis sacerdotes commemoraverit ad cædem raptos, senes et juvenes in plateis immanissime trucidatos? ubique cruor cæsorum visus, ubique morientium gemitus auditus, nulla reverentia matronarum, nulla virginum, fœdum relatu est quantum hoc genus hominum in libidine sit immersum, cui omnes abominationes gentium pseudopropheta, quem venerantur, indulsit. Quid de sacrosanctis Ecclesiis dicemus? templum illud S. Sophiæ, Justiniani opus toto orbe memorabile, Mahometis spurcitiis reservatum est : reliqua sacraria aut diruta sunt, aut polluta : altaria disjecta, aut protrita : imagines sanctorum deletæ aut luto fœdatæ, nulla Salvatoris Christi aut gloriosissimæ Matris ejus statua sine singulari probro dimissa : simulachrum Crucifixi per derisionem in castra delatum, saxis et luto petitum, et tandem in cœno relictum. O Domine Deus : *Venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ : effuderunt sanguinem eorum, et non erat qui sepeliret.* Quamvis non potest lædi tua majestas, nec tua gloria minui, decet tamen servos tuos, decet nos miseros Christianos, quæ tuam velut in contumeliam fiunt, totis conatibus avertere atque ulcisci ». Et infra :

31. « Majores nostri Jerosolymam perdidere, et omnem Asiam et Lybiam : nostro tempore Græcia est amissa, et Europæ maxima pars : in angulum orbis redacta Christianitas est : Dei et Domini nostri Jesu Christi sepulchrum, nisi Saraceni velint, videre non possumus : quæstus causa nobis illud ostendunt. Patriarchales sedes veneratu dignissimæ Constantinopolitana, Antiochena, Alexandrina et Jerosolymitana jugo servitutis oppressæ a Saracenis occupantur, aut a Turcis, non sine dedecore et ignominia Christiani nominis. Romanam Ecclesiam, matrem omnium fidelium ac magistram, quam beati Apostoli Petrus et Paulus suo martyrio dedicarunt, nunc nobis eripere Mahometes interminatur, et faciet, nisi tandem excitemur a somno, et conatus ejus studemus elidere ». Et infra :

« Alios hactenus exhortati sumus defensionem fidei suscipere, atque in bellum ire, missuri legatos, et alia facturi, quæ nostræ facultates sufferre possent, mansuri pro necessitatibus Ecclesiæ apud septa ovium, quæ restant nondum expugnatæ, nunc majora promittemus, et quando aliter excitare Christianorum torpentia corda non valemus, nos ipsos periculis objectabimus, nostrumque caput adversus Turcos offeremus in bellum, et quantum nobis Ecclesia Romana, et Patrimonium B. Petri ministrare poterit, tantum pro fide Catholica protegenda exponemus, et profundemus in hoc itinere, nec soli proficiscemur in hostes, clarissimo enim genere natus, et amabilis Deo princeps Philippus Burgundiæ dux in hanc expeditionem venturum se offert, non sine delecta militum manu, et exercitu valido : potentis et clari Venetorum ducis Christophori Mauri ingens et formidanda classis superioribus mensibus in Græciam navigavit, totamque fere Peloponesum vi atque armis eripuit hosti, Isthmumque Peninsulæ, qui sex millibus passuum inter duo maria patet, undecim, ut aiunt, diebus excitatis muris ac turribus clausit, memorabile factum, et inter præclara veterum opera numerandum; hæc eadem classis, ut promissum est, nobis non deerit. Spondent quoque et cæteri Italiæ potentatus pro sua religione, et in commune bonum affectione præcipua tam sancto digna opere auxilia. Favente nobis Altissimo, maritimum bellum feliciter absolvemus, quoniam non sunt Turci pares in pelago Venetis.

32. « Ex altera parte in terra pugnabunt Hungari, genus hominum in bello ferox, et jam Turcos vincere didicerunt. Inclytus rex gentis hujus Matthias jam coronam et pacem in regno consecutus ingentes poterit derivare atque in prælium ducere copias. Hæc nobis certissima sunt belli præsidia, cum his ibimus, cum his Dei prælium decertabimus. Erunt et Albani nobiscum et multi per Græciam, ut speramus, et aliæ hosti subjectæ provinciæ, a Turcis deficientes, castra nostra sequentur : Christiani enim sunt oderuntque Mahometem : hosti parent coacti metu, qui non est diuturnus magister officii, ut primum spes libertatis affuerit, adversus insolentes dominos cornua erigent. Nec deerunt in Asia motus, ut sunt in omni gente atque in omni provincia male pacati homines, et novitatum cupidi, qui tempus expectant : non erit facile Turcis tot locis occurrere : difficile defenditur, quod undique a multis oppugnatur. Quod si quis innumerabiles hostium copias esse dixerit, nec putaverit in castris fidelibus parem numerum cogi posse, respondemus, multum inter se distare homines, et alios natura imbelles esse, alios feroces; virtus spectanda magis est quam numerus : non est in multitudine exercitus victoria belli, de cœlo fortitudo conceditur : tam facile Deo nostro est in paucis

vincere, quam in multis : nostra causa Dei est, pro lege Dei pugnabimus : ipse Deus conteret hostes ante faciem nostram.

« Audimus susurrare aliquos, non desunt qui murmurantes aiunt, quid ages in bello senex, ægrotus, sacerdos ? non est bellare tuum, nec potes nec debes ferire gladio, qui loco ejus suffectus es, cui præcepit Dominus, gladium in vaginam mittere. Reges tuo jussu tenentur enses exerere, tuum est justa bella gerentibus benedicere. Fatemur : non convenit nobis effundere sanguinem, quando per alios possumus justitiæ fideique necessitati subvenire : quod si religio in periculo est, et absque nostro non potest ferro defendi, non est nobis vetitum, quod Samueli et Eliæ legitur fuisse permissum : sed non est hoc propositum nostrum, ut gladio pugnemus in bello; nam quo pacto strinxerimus ensem, qui vix manum ad benedicendum populum possumus elevare? Oratione pugnabimus, non ferro, precibus adjuvabimus præliantes, non brachiis : erimus in alta puppi aut in aliquo monte propinquo dum præliabitur, et nostris benedicemus, hostibus vero maledicemus ; quemadmodum de Moyse legitur in bello Amalechitarum, quo orante vincebat Israel, cessante orare succumbebat. Orabimus et nos sine intermissione pro bellatoribus nostris, hoc præstare poterimus, hoc sedulo faciemus, cor contritum et humiliatum non despiciet Dominus : possemus et hoc ipsum domi manentes facere, nec minus valerent preces : sed non est sola orationis causa, quæ nos propriam sedem relinquere cogit et in bellum trahit; ut alios excitemus pergimus, exemplo nostro quamplurimos invitare studemus : sequentur et nos venerabiles fratres nostri S. R. E. cardinales, quemadmodum ad hoc ipsum, qui validi sunt, sponte se obtulerunt. Sequentur et episcopi complures, et alii minoris ordinis sacerdotes et clerici non oraturi tantum, verum etiam pugnaturi, cum res ipsa postulaverit : expertas quoque bellorum et robustissimas militum cohortes, et fortia pectora juvenum ex agris Ecclesiæ ducemus ad prælium, qui nobis oratione pugnantibus, ferro pugnabunt. Ibimus extenso Dominicæ crucis vexillo, sacratissimum Christi corpus præcedet, et sanctarum reliquiarum articula : Salvatorem in bella vadentem sequemur, ipsi cohærebimus, ipsi preces assiduas porrigemus, ab ipso salutem implorabimus, miserebitur nostri, ut arbitramur, piissimus Jesus, nec populum suum in hostium manus venire permittet, cujus pretiosissimus sanguis in ara crucis a maligno nos hoste liberavit.

33. « Et quis erit Christianorum tam feri, tam lapidei, tam ferrei pectoris, qui audiens Romanum Pontificem B. Petri successorem, Domini nostri Jesu Christi vicarium, æternæ vitæ clavigerum, patrem ac magistrum universorum fidelium cum sacro senatu cardinalium clerique multitudine in bellum pergere pro tuenda religione, libens domi remaneat; et quæ poterit excusatio quemquam juvare : senex, debilis, ægrotus in expeditionem pergit, et tu juvenis, sano ac robusto corpore domi delitesces ? Summus sacerdos, cardinales, episcopi prælium petunt, et tu miles, tu baro, tu comes, tu marchio, tu dux, tu rex, tu imperator in ædibus propriis otiaberis ? Siccine perverti hominum officia patieris, ut quæ sunt regum, sacerdotes agant, quæ nobilitati conveniunt, subire clerum oporteat ? necessitas ire nos urget, quia non possumus alio pacto pro divinæ legis defensione Christianorum animos commovere. Utinam hoc modo commoveamus !

« Non pergimus in bellum tanquam nostri sit officii, sed quoniam aliter consulere fidei non valemus ; nescimus an hoc sufficiens remedium erit. Mandavit Dominus B. Petro, ut titubantes fratres sua conversione confirmaret, dicens : *Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua ; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Quod Petro dictum est, et nobis dictum intelligimus : confirmare fratres qui titubant debemus : confirmabimus vos fratres et filios, ut speramus, hac profectione nostra : et ita non prævalebunt portæ inferi adversus Ecclesiam Dei nobis commissam. An denegabitis nobis auxilia vestra, et caput vestrum patrem ac magistrum in hostes proficiscentem fideles Christiani relinquetis ? en quanta vobis erit gloria crucem Domini cum sacratissimo corpore Jesu, ipsumque Romanum præsulem sine vestris præsidiis in hostem pergere.

« Noscite, reges ac principes, officium vestrum, idcirco gladium geritis, ut Ecclesiam fidemque tueamini, atque ut malos et iniquos homines debita pœna coerceatis : et quinam homines pejores quam Turci reperiuntur, qui fidem S. Trinitatis abjicientes, et Salvatorem Christum verum Deum esse negantes, abominabilem Mahometis complexi legem in omnia scelera prolabuntur, et jam maximam orbis partem suis nefandissimis abusibus fœdaverunt, et legem conantur Evangelicam dissipare ? Adversus hos gladium dedit vobis divina majestas, in hos illum exercere debetis, ac divinam ulcisci contumeliam. An non pudet tandiu tam fœdam gentem tam turpiter in Christianos esse grassatam ?

34. « An bellum non satis justum, non satis necessarium esse putatis adversus nationes, quæ convenerunt disperdere vos et sancta vestra ? Accingamini jam tandem, et quoniam sine nobis ire non voluistis, ite nobiscum : sumite arma et scutum, et venite in auxilium nostrum, imo vero vestrum, et universæ reipublicæ Christianæ ». Et infra : « Mementote professionis vestræ, quam in Baptismate subiistis :

cogitate quantum Deo tenemini et quantum proximo, reddite vicem pro susceptis beneficiis: estote grati Altissimo, qui vos creavit ex nihilo, nec animalia bruta aut lapides, sed homines rationales esse voluit, et cum primi parentis culpa damnati essetis, ac mancipia facti dæmonum, misit Filium suum in similitudinem carnis peccati, qui morte sua mortem vestram deleret : stupenda et inextimabilis charitas, ut servum redimeret filio suo non pepercit. Dominus Jesus in cruce pro nobis inter latrones pependit, innocens agnus cum sceleratis deputatus est : speciosus forma præ filiis hominum everberatus, laceratus ab impiis, deformis apparuit, a planta pedis usque ad verticem non erat in eo sanitas, neque species neque decor ; sic placuit Patri, qui propter peccata nostra tradidit illum, propitiatorem enim proposuit eum per fidem in sanguine suo : iniquitates nostras ipse portavit, et livore ejus sanati sumus, qui, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus.

35. « O crudelis Christiane, o ingrate, o mentis inops, potesne ista audire, et non animo commoveri, et non cupere pro illo mori, qui pro te mortuus est ? De honore illius agitur, qui te de diabolica servitute pretiosissimo sanguine suo redemit, de Christi nomine disceptatur, de fide Catholica, de Baptismo, de cæteris Ecclesiæ Sacramentis, de sacrosancto Evangelio : adversus hæc omnia Turci militant, hæc evertere ac delere prorsus conantur, et tu nihil contra moliris ? Quid agis iners ? redde te gratum Deo, et cogita quonam pacto Creatori Redemptorique tuo aliqua ex parte satisfacias ; et quoniam peccator es, redime tuas iniquitates hac tam sancta et salutifera profectione. An divitias bonitatis Domini, et patientiæ, et longanimitatis ejus contemnis ? An ignoras quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te adduxit ? Cave ne secundum duritiam tuam et impœnitens cor, iram tibi thesaurizes in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus : convertere et agito pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus tuis, et non erit tibi ruina : propterea expectat Dominus, ut misereatur tui : projice prævaricationes antiquas, et fac tibi cor novum, et spiritum novum, et veni, milita pro Domino, ne morte moriaris æterna. Cogita de proximis tuis et fratribus Christianis, qui vel sunt in captivitate Turcorum dura servitute pressi, vel captivari in dies atque in servitutem rapi verentur. Si homo es, humanitas te trahere debet, ut opem feras homini indigna ferenti : si Christianus, pietas Evangelica, qua jubemur proximos tanquam nosmetipsos diligere. Considera proximorum tuorum Christi fidelium ærumnas, in quos Turci desæviunt : filii e complexu parentum, et infantes ab uberibus matrum eripiuntur ; violantur uxores in conspectu virorum : senes tanquam inutiles occiduntur, juvenes tanquam boves aratro junguntur, et terram vomere vertunt : miserere fratrum tuorum, affer opem tam dura ferentibus.

« Quod si nihil horum te trahit, de tua salute cogita, nec ne tutum idcirco existimes, quia mansionem fortasse procul a Turcis sortitus es : nemo tam remotus est, quin reperiri queat, si vicinum dimiserit in periculo, si eum qui ante te proximus est, igni dimiseris, et ipse similiter a vicino, qui retro te habitat, dimitteris : tales oportet nos esse in alios, quales in nos illos cupimus invenire. Nolite auxilia Gallorum sperare, Teutones, nisi et vos Hungaris, nec vos Galli, Hispanorum, nisi Teutonicis opem fertis : qua enim mensura mensi fueritis, eadem remetietur et vobis. Nec propterea sibi quisquam blandiatur, quoniam principatu polleat, aut regno ; Constantinopolitanus imperator, et Trapezuntinus, et rex Bosnæ, et Rascii domini, et alii quamplures principes capti et crudeliter occisi, quid sit expectandum edocent : nihil tam contrarium Mahometi quam nomen regium : Orientis adeptus imperium ad Occidentale festinat, novam erigere monarchiam conatur uni Turcorum imperio, et uni Mahometeæ legi cuncta submittere studet. Si potestis talia ferre, principes ac populi Christiani, manete domi, nec jam de subvertenda formidabili Turcorum potentia cogitate : at si servile jugum horretis, si contumeliam Dei et proximi tolerare nequitis, si pudet semiviros Asiaticos Græcorum gentem, quod numquam antea fecerunt, subegisse, eoque superbiæ prorupisse, ut Europam sibi totam brevi tempore parituram sperent, si cor virile vobis est, cor nobile, cor altum, cor Christianum, sequimini vestigia patris vestri, sequimini castra nostra, venite in auxilium fidei, venite in auxilium fratrum vestrorum, opponite vos murum pro domo Dei : cogitate de vestra salute, de vestra gloria : nolite permittere, ut sine vestris auxiliis proficiscamur in Turcos, mittite subsidiarias acies, juvate Christianum exercitum : quanto fortiores ibimus, tanto citius, auxiliante Domino, cum victoria revertemur.

« Nec putetis insuperabiles Turcos esse, vinci et possunt, et sæpe victi fuerunt : quantum valerent arma Turcorum Belgradum ostendit : minor est Turcorum potentia, quam fama feratur : imbellem atque inermem multitudinem ad prælium ducunt, quam tanquam pecudum gregem dissipare licebit : nec ipsa Turcorum agmina gravioris armaturæ usum didicere, raras loricas, rariores thoraces induunt, nec galeas more nostro lucentes ostendunt, raro teguntur corpora ferro, acinace utuntur et arcu, parma se protegunt et galeis, pilosa quadam materia duraque contextis : quod si in Latinas inciderint acies rigentes chalybe ferratasque

hastas, et cataphractos equos, et manubalistarum sagittas, intelligent se cum mulieribus hactenus pugnasse, nunc cum viris esse certandum. Diximus quæ nobis hactenus promissa sunt auxilia, et quanta spe victoriæ procedamus.

36. « Quod si vos quoque conjunxeritis arma, et auxiliares addideritis turmas, multo alacriores ibimus, nec dubium quin Orientales ingressi provincias tanto majorem ad nos concursum inveniemus dedentium se populorum, quanto validior fuerit noster exercitus. Si movebimini vos Christiani Occidentales, et animarum vestrarum pastorem secuti fueritis, movebuntur et multi ex Græcia atque Asia Christiani, qui verum esse Christi vicarium Romanum Pontificem non dubitant. Jamdiu non fuit in Oriente Romanus præsul : ut primum innotuerit adventasse Latinam classem, Romanum vehentem præsulem, innumerabiles turmæ, non dubitamus, ad visendum B. Petri successorem cum fletu et lachrymis, sacros osculaturi pedes, accurrent, seque et sua promittent ei. Hac spe freti, venerabiles fratres ac filii dilectissimi, his rationibus persuasi, his consiliis moti, venerabilibus fratribus nostris cardinalibus hoc ipsum suadentibus, corpus nostrum caniliemque nostram, et seniles ac debiles artus huic sanctæ expeditioni consecramus, Dominoque commendamus, statuentes circa nonas Junias, quæ proxime instant, Anconam petere, atque in ejus portu navem conscendere, et cum ea classe, quam interim nostro et aliorum sumptu poterimus instruere, Adriaticum ingredi pelagus, et ulterius recto itinere adversus hostes fidei proficisci : non dubitantes quin Philippus Burgundiæ dux, maritimis armatus copiis ad idem tempus præsto adsit, Venetique validam classem, de qua dictum est, expeditam in mari habeant, et tam ille quam isti sese nobis conjungant sub vexillis Ecclesiæ, ac vivificæ crucis signo adversus impios Turcos auctore Domino feliciter pugnaturi : crucesignati autem, qui suis aut mittentium sumptibus in hac pia expeditione militaturi sunt, ut navigia æquo pretio ad trajiciendum a Venetis habeant, curabimus.

37. « Eapropter vos omnes et singulos cardinales, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, abbates, et cujuscumque conditionis viros Ecclesiasticos, religiosos et sæculares, qui de sorte Domini effecti estis : vos quoque imperatorem, reges, duces, marchiones, comites, communitates, barones, nobiles, milites, cives, et alios quoscumque fideles, sive in urbibus commoremini, sive in agris, per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi, per passionem ejus, qua nos redemit, per judicium extremum, in quo stabitis ante tribunal ejus accepturi unusquisque secundum opera sua, per spem vitæ æternæ, quam repromisit Dominus diligentibus se, obnixe monemus, requirimus et obsecramus, ut quæ commode potestis in hanc sanctam expeditionem nobis auxilia præbere non differatis, sed id tempore prædicto ad nos mittatis.

38. « Veniat per seipsum qui validus est, et commode potest : qui vero non venit, mittat alium aut alios juxta vires suarum facultatum : si neque alium potest mittere, de bonis a Deo sibi collatis quantum secundum conscientiam suam potest, per fideles manus in hanc expeditionem contribuat, aut in cistis reponat, quæ ad hoc opus in singulis diœcesibus constituentur : nec dubitet quispiam magna præmia consecuturos a Domino eos, qui hoc sanctum opus et tam necessarium pro suis viribus adjuverint : manifestum enim exploratumque est omnibus, qui sacrosanctam religionem fidemque orthodoxam adjuverint, auxerint, defenderint, certum sese in cœlo et definitum locum in quo beati ævo sempiterno fruantur ». Additis nonnullis, quibus pollicetur felicem immortalitatem ac noxarum veniam sacram hanc expeditionem obituris, aut per Hungariam in Turcas progressuris, vel milites submissuris, denuntiat principibus, ipsos læthali crimine se obstringere, nec ad æternam gloriam aspirare posse, nisi in eo religionis ancipiti periculo contra impios in arma consurgerent. « In tanto, inquit, Christianæ religionis discrimine quantum a Turcis in præsentiarum cernitur imminere, nulli dubium esse debet, quin Christiani omnes tam reges et principes, quam alii potentatus et privati homines ad defensionem Catholicæ fidei et sanctæ legis Evangelicæ juxta possibilitatem suam cum bonis et corporibus suis de necessitate salutis viriliter assurgere et indesinenter assistere teneantur. Eapropter fideles ipsos Jesu Christi cultores universos et singulos cujuscumque status et conditionis fuerint, sive pontificali, sive imperatoria, vel regali præfulgeant dignitate, harum serie monemus ac requirimus, et in vim promissionis factæ in sacri susceptione Baptismi et in vim juramenti præstiti, cum dignitatum suarum infulas susceperunt, et per obedientiam nobis debitam, eis et eorum singulis mandamus, ut hanc sanctam expeditionem, ad quam profecturi sumus non sine maximo corporis nostri dispendio, modis quibus possunt, quam celerrime adjuvare et promovere festinent, ab illo cujus causa agitur exuberantia suscepturi præmia, et in præsenti vita, et in futura : negligentes autem negligentur, et in extremo judicii die minime inter illos invenientur, quibus dicturus est Dominus : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum ;* nam quo pacto cum Christo regnaturus est, qui temporale regnum, aut delicias, aut voluptates pro Christo non vult relinquere ? cum dicat ipse Christus in

Evangelio : *Qui diligit patrem suum et matrem suam aut uxorem et filios plus quam me, non est me dignus.*

39. « Considerate ista, fideles Christiani, et mente revolvite diligenter, ne ignorantes ignoremini, et tandem pœniteat non adjuvisse in periculo constitutam Christi religionem et fidem : caveant sibi qui tales extiterint. Tu vero quicumque fueris, Christiane fidelis, qui pro tuis facultatibus expeditionem contra Turcos subeundam adjuveris, benedictus esto in civitate et benedictus in agro : benedictus fructus ventris tui, fructus terræ tuæ, fructusque jumentorum tuorum, et armentorum, et gregum : benedicta horrea tua, et benedictæ reliquiæ tuæ : benedictus esto ingrediens et egrediens : det Dominus inimicos tuos, qui consurgunt adversum te corruentes in conspectu tuo, et mittat Dominus benedictionem super cellaria tua, et super opera manuum tuarum, et abundare te faciat omnibus bonis, et constituat te in caput, et non in caudam. Tibi autem qui nolens audire verba nostra, non modo juvare opus sanctissimum, ad quod anhelamus, negligis, verum etiam volentes adjuvare impedis, aut deterres, non solum novissima illa tremendi examinis dies coram Redemptore tuo, cui omnia dedit pater in manus, ad sempiternum supplicium est expectanda, sed misera interim per omnem vitam timenda calamitas : justum enim est veri Dei judicium, justæ ultiones suæ : considerat semitas pedum tuorum, nec falli in faciem potest ; paratam vero bonorum et malorum operum gerens mercedem, nec irremuneratum quod bene, nec impunitum quod male gesseris esse permittet : fidelis autem populi sui et sanctæ Ecclesiæ suæ et legis suæ Catholicam fidem perturbans, ubicumque eris, invenieris ab eo, et quæ divinæ voces iniquis denuntiant, erunt tuo capiti horis omnibus trepidanda, ne videlicet maledictus sis in civitate, maledictus in agro, et ne mittat Dominus super te esuriem et sitim et increpationem in omnia tempora tua, ne egestate, febre et frigore te percutiat, ne sis semper calumniam sustinens et oppressus cunctis diebus et stupens ad terrorem eorum, quæ videbunt oculi tui, ne det tibi Dominus cor pavidum, et deficientes oculos, et animam mærore consumptam, et ne sit vita tua quasi pendens ante te, et ne timeas nocte ac die, non credas vitæ tuæ : adversus vero hanc iram Domini Dei tui potestas nulla tua, nomen nullum tuum, nec terrenum privilegium poterit prævalere ; sagittæ ejus acutæ penetrant ad intima cordis, et carbones desolatorii animam nocentem exurunt ».

40. Nonnullis interjectis, quibus piratæ defiguntur anathemate, ac urbes Ecclesiastico justitio subjiciuntur, quæ commercium cum iis iniverint, has preces fundit : « At tu, Domine Deus, qui nosti corda hominum, et renes illorum scrutaris, et nihil ignoras eorum quæ fiunt, si bene agunt Christiani principes privatique homines, si de tuo honore solliciti sunt, si expeditioni, quam pro tuendo Evangelio præparamus, quæ præstare possunt, auxilia non denegant, adjuva eos, dirige gressus eorum, diesque multiplica, retribue mercedem pro benefactis : conserva eis regna et principatus, patrimonia et possessiones auge, et tandem ad pinguia pascua tua et divites mensas accersito. Quod si corde indurato sua potius quam tua quærentes, privatas causas magis quam publicas curant, avaritiæ student, voluptatibus ac deliciis indulgent, et nos ad tua bella vadentes nolunt associare, aut auxilio juvare, cum possunt, quin potius opem ferre volentes impediunt, aut converte illos, Domine, et sana quod infirmum est, aut quod noxium est, ne noceat, cohibeto. Angustias nostras aspicis, pie Deus, de excelso sancto tuo, et nosti quod præter gloriam nominis tui, et præter salutem gregis Dominici nil aliud quærit vox nostra. Memento, Domine Jesu Christe, quod beato Petro et successoribus ejus claves regni cœlorum tradidisti, volens quæcumque ligarentur ab eis in terris, ligata esse in cælis, quæ solverentur, soluta ; ecce adsum B. Petri successor impar meritis, auctoritate non minor, indignus vicarius tuus, respice ad preces nostras, et exaudi nos de alto solio tuo : benedicito quibus ipsi benedicimus, et quibus maledixerimus maledicito : ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordiæ tuæ. Adjuva nos Deus salutaris noster, et propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum. Da felicem cursum cœptis nostris : ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est a Turcis, introeat in conspectu tuo : audi gemitus compeditorum, et redde inimicis nostris septuplum in sinu eorum, improperium quod exprobraverunt tibi : respice super populum tuum benignis oculis : fac nos ire cum prosperitate ad bellum tuum, ac reverti felices : da nobis victoriam de tuis hostibus, ut tandem recuperata Græcia, per totam Europam dignas tibi cantemus laudes, tibique perpetuo serviamus, et omnis terra te adoret, et nomini tuo psallat in sæcula sæculorum. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLXIII, XI kal. Novembris, Pontificatus nostri an. VI ».

41. *Fœdus inter Venetos, Burgundum ducem et Pontificem initum.* — Perlecta hæc in publico consessu ex audientium oculis lacrymas eliciere, Burgundique oratores, actis gratiis, Philippo ea se relaturos spopondere, et evolutis proxime diebus una cum Venetis ac summo Pontifice fœdus contra Turcas ad unum, duos tresve annos pepigerunt ea lege, ut nulli sine sociis a bello discedere liceret : addideratque

Pius, veniente Philippo in Italiam profecturoque in Orientem, simul se profecturum, fultique amplissimis mandatis oratores ad eamdem pactionem suos principes devinxere. Extant hoc argumento insignes ad Christophorum Maurum Venetiarum ducem litteræ a Pontifice datæ [1] :

« Christophoro Mauro duci Veneto.

« Quod jampridem occulto concepimus animo, nunc in lucem venit, ac omnibus patet. Æstate proxima bellum contra Turcas movemus, et Apostolicus sacer senatus comes erit, nec deerunt robustæ militum cohortes, quæ, nobis oratione pugnantibus, ferro dimicent : decretum nostrum publice lectum est XI kal. Novembris : quod promisimus, faciente Deo optimo maximo, perficiemus ; neque irrita fient verba nostra : quantum pro viribus poterimus, tanto fortiores ad bellum proficiscemur. Comitabitur et nos dilectus filius Philippus Burgundiæ dux e claro Francorum sanguine natus, quem validas et veteranas legiones adducturum non dubitamus. De hujus exercitu maxime speramus, nec minus de classe vestra, quam paulo ante Peloponesum navigare jussistis, cujus egregia facinora priscis æquanda factis multa cum gloria referuntur. Hanc perseveraturam in bello contra Turcas nobiscum et cum Philippo duce confidimus, nam et ita cum oratore vestro statutum est : nec dubium nos habet, quin totis viribus vestris huic bello faveatis, quod pro amplitudine fidei nostræ suscipitur. Hæc quamvis magna sint, felicissimos tamen cursus mihi polliceri videntur, ac certiora et majora victoriæ signa, si tu bello interfueris, teque nobis adjunges, reipublicæ ductor et princeps. Multum in bellicis rebus auctoritas valet et splendor et gloria principum : terrentur sæpe magnis nominibus hostes, et fama magis quam re ipsa dissipantur ; multum, crede nobis, terroris affert inimicis nostris magni ducis Burgundi auctoritas, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dom. MCDLXIII, VIII kal. Novembris, Pontificatus nostri annno VI ».

42. *Dux Mediolani ad sacrum bellum incitatur.* — Suscepto eo difficillimo bello Pius Franciscum Sfortiam ducem Mediolani bellica peritia et viribus florentem ad societatem secum ineundam allicere amplissimis litteris [2] est conatus : cumque ingentia mala a Turcis Christiano imperio illata, gravioraque alia impendentia exposuisset, significavit ipsi amplissimam expiandorum criminum cœlestisque beatitudinis comparandæ, atque asserendi etiam posteris et augendi principatus occasionem patere, si expeditionem adversus Mahometem conficere vellet, euntemque Pontificem una cum pluribus aliis principibus, maximeque Philippo Burgundiæ duce, qui nuncupato voto militiam sacram erat professus, sequeretur : nec de ulla domestica seditione metuendum, cum Florentinos, Venetos, Gallorumque regem amicos haberet ; tum Galeatium gerendo principatui parem cum Blanca ducissa relinqueret. Quibus ille acceptis litteris arma senilesque annos consecrare se Christo respondit [1] : monuit tamen Pontificem maximo apparatu opus esse, cum Mahometes trecenta militum millia, ac plures socios reges Mahometanos, qui Turcicum imperium deleri æquo animo non paterentur, in aciem educere posset.

43. « Sanctissimo domino in Christo patri Pio papæ II, Franciscus Sfortia Mediolani dux.

« Vereor, beatissime pater, ne circa duo nos brevitas temporis urgeat, et quod ad tantum apparatum terra marique disponendum, quantus huic maximæ expeditionis moli necessarius est, parum ad Ver usque primum spatii ductum esse existimem, et quod quia plerisque malis pristinæ ægritudinis reliquiis teneor, quæ, nisi quotidie magno studio et diligentia curarentur, in maximum me periculum traherent : instituerunt medici, adhibito magni examinis consilio, balneis illas curare atque consumere, pollicenturque illis me ad salubrem et integram valetudinem restituere : quod si factum, ut spero, fuerit, aliaque, quod Deus avertat, legitima causa non advenerit, institui quantum superest mihi vitæ pro defendenda Christianorum religione, pro fide Catholica amplificanda, pro Dei Evangelio conservando, pro Mahometis idololatria ex sanctissimis Dei templis jam non solum profanatis, sed adulteratis, pessumdatis, dirutis expellenda deducere.

44. « Nam si Decius pariter et Decii filius pro senatus populique sui victoria, si plerique alii Romani pro patria, si innumerabiles pæne omnium ætatum, gentium, nationum pro mortali dumtaxat gloria sese devoverunt, quid nobis faciendum, quibus cœlestis gloria ac beatitudo æterna proponitur ? Ibimus profecto in expeditionem hanc, et partem nostram pro incorruptibili corruptibilem, pro cælesti terrestrem, pro æterna mortalem, pro perpetua caducam exponemus ; et quanquam pro tua singulari prudentia, magnaque rerum experientia, opportune te considerasse existimem quæ ad hanc maximam expeditionem necessaria sunt, tamen tua singulari bonitate et clementia fretus, velut qui rei bellicæ studiosissimus fui, dicam quod sentio.

45. « Primum quod in bellis suscipiendis considerandum est et magno consilio explorandum, quanta sit inimicorum potentia, quantus et qualis exercitus, quæ sit eorum militandi disciplina atque industria, qui locorum situs, quibus vel se valeat exteris præsidiis auxilis-

[1] Inter Ep. procerum mundi collectas ab Hieron. Donzelin. p. 239. — [2] Gobel. l. XII.

[1] Ext. ejus lit. apud Pium II. Ep. num. 392.

que tueri, vel impugnare hostem atque repellere, dehinc ita se ad bellum parare, ut optima spes de victoria habeatur. Turcorum quidem potentiam adeo spernendam, ut quæ ad victoriam necessaria sunt negligamus, non censeo : neque, ut ab inferendo bello desistamus, timendam. Vidi quidem capitula isthinc ad me transmissa, dehinc illa eadem diligentius ac majore studio viris, ut par est credere, inimicarum virium ac facultatum peritis examinata atque digesta ostendi. Trecenta millia militum Turcorum imperatorem ducturum fore affirmant, plerosque deinde altos Mahometæ sectæ reges, qui tum ob eorum perfidiam, tum quod sibi, ac rebus suis, gentibus, populis, regnis timebunt, Turcorum ruinam desolationemque non patientur.

46. « Ad quæ litteræ tuæ eos populos inermes, effœminatos, imbelles esse respondent : fateor quoque, beatissime pater, maximam eorum partem ita esse, verum in armis bellicisque expeditionibus, uti facile meminisse possumus multis ætatis nostræ annis, cum in maxima Christianorum strage versati sint, arma habent ad eminus cominusque pugnandum ; pro eorum lege atque imperatore non modo parere imperio, sed mori quoque docti atque parati sunt ; habent præterea et ad invadendum, et ad fugiendum equos agiles, corporaque eorum agilia. Adde etiam castris sexdecim, ut plures affirmant, pugnatorum millia quos Zanectarios (Janissaros) vocant, robur firmamentumque militiæ, phalangis instar, armis assuetos, rei bellicæ expertos, diversarum nationum diversarumque gentium mercede conductos. Huic sicut non timendo, ita non spernendo exercitui quales pro adipiscenda victoria vires opponendæ sint, qualesque exercitus conducendi (et si cum Philippo cæterisque in tuis litteris nominatis satis erit gentium Italicarum, earum scilicet, quæ in hanc expeditionem ducentur, ad monstrum hoc virulentum et fetidum conculcandum) te non prævidisse modo, sed providisse certior sum ; novi enim sicut acumen ingenii, ita et maximam rerum experientiam, atque singularem ac prope divinam sapientiam tuam. Itaque aliarum te nationum Christianarum principes potentatusque ad supplendas exercitus tui vires aut vocasse aut vocaturum non dubito. Et quanquam commonitiones has præsumptione certe non carere, quod minervam instruere velim, plane cognosco, fideliter tamen benignitati tuæ dictas, pie atque humane suscipias oro. Si igitur, ut soles cætera omnia, ita hæc quoque recte instituisti, non modo Europa Mahometeam idololatriam depellemus, verum Christiana signa in Asiam traducemus, Jerusalem Dei sacrarium recuperabimus, Jesu nomen fidemque Catholicam sanctumque Evangelium in ea loca restituemus, in quibus per Apostolos tradita olim atque propagata fuerant, desideratum triumphum Romam ad sedem tuam reportaturi, Capitolium quoque barbaricis Orientalium populorum spoliis cingemus, quibus tandem Lateranam Petrique Basilicam exornabimus, etc. Dat. Mediolani VIII kalend. Novembris anno MCDLXIII ».

47. Extimuit Pontifex ne dux Mediolani a pio consilio deficeret, seque Blancæ ducissæ lacrymis emolliri sineret, quamobrem gravissimis eam sententiis monuit, ne illum ab ea expeditione deterreret [1] : « Virum, inquit, tuum adversus impios Turcas arma sumere jubet Deus ; hoc enim ei scribimus ; vide ne obstes : periculosum est divinæ voluntati resistere. Periclitatur Christiana religio, in foribus hostes adsunt : prope ad radicem posita est securis : nisi vigilamus, nisi forti animo resistimus hosti, actum est de nomine Christiano : spes magna salutis in tuo viro sita est : si sumpserit arma et scutum, ductoremque se Christianis præbuerit, liberabit Dominus in manu ejus populum suum, et immanissimum draconem conteret : quod si provinciam hanc recusaverit, nec divinæ vocationi paruerit, cæteri quoque se subtrahent, impedieturque sua culpa Christianæ fidei expectata defensio, etc. ». Ita prorsus contigit, cum Franciscus Sfortia tum Philippus Burgundus eximiis cœptis turpiter defuissent, ut enim Gobelinus scribit [2] : « Deliciis præsentibus devinctus animus futuras contempsit, excusationesque procul quæsitas obtendit ».

48. *Nuntii Apostolici in sua quisque legatione jubentur comparare subsidia.* — Comparandis interea subsidiis intentus Pius nuntios, quos in variis regnis habebat ea, quæ fisco Pontificio inferenda essent, curare jussit, ut in sacrum bellum insumerentur ; quo argumento extant litteræ [3] ad Franciscum Martinum Valentinensem, et Jacobum Prats Barchinonensem canonicos eosdemque in regno Valentino internuntios suos, quibus Orientalis profectionis consilium aperuit : « Nuper, inquit, religionem sæva Turcorum rabie, qui omnia fere loca Orientalium partium, in quibus Christianum nomen colebatur, suæ ditioni submiserunt, in discrimine positam esse videntes, pro illius defensione et recuperandis locis prædictis, ad partes Græciæ una cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, episcopis, aliisque prælatis et personis Ecclesiasticis, ac gentium et armorum copiis, maritima classe sub vivificæ crucis vexillo proficisci, et inibi, prout expediens erit, moram trahere deliberavimus, etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno Dominicæ Incarnationis MCDLXIII, pridie non. Novembris, Pontificatus nostri anno VI ». Dedit iisdem mandata, ut fideles ad sequendum in sanctissima

[1] Lib. Ep. num. 393. — [2] Gob. l. XII. — [3] Pius l. II. p. 1.

illa expeditione Pontificem promoverent, quod in aliis etiam regnis gestum.

49. *Marcus Tarvisinus socium se offert Pontifici in bellum proficiscenti.* — Navavit etiam Pius per Apostolicas litteras operam, ut plures episcopos laborum socios sibi asciscerct, inter quos extitit Marcus episcopus Tarvisinus Marci cardinalis Veneti nepos, qui paratum se Pontifici ad eum in Orientem comitandum obtulit; quare a Pontifice his litteris commendari meruit [1]: « Nuper, inquit, attendentes innumerabilia animarum pericula cunctis deflenda fidelibus, incommoda personarum, dispendia rerum, depressiones et depopulationes immensas, quibus crudelissima Turcorum gens Christianam religionem efferata rabie superioribus diebus affecit, et quod magis passim appropinquans illam penitus extinguere molitur, de fratrum nostrorum consilio deliberavimus adversus eosdem Turchos personaliter accedere, et nonis Junii proxime futuri in portu civitatis nostræ Anconitanæ navem conscendere, prout aliis nostris litteris omni nationi Christianæ manifestavimus, et deinde plurimum affectantes, ut nonnulli Italiæ episcopi in eadem classe nobiscum venirent, te inter alios per certas nostras in forma Brevis litteras requisivimus, ut te accingeres et parares comitem nobis, sequendo nostra vestigia tempore statuto: cui quidem requisitioni fraternitas tua, prout decet Catholicum antistitem, per tuas litteras, quas inde recepimus, alacri animo acquievit ». Ut idonea profectioni subsidia episcopus ipse compararet, jus ei Pontifex contulit, ut ad triennium episcopatus vectigalia locaret, ac monasteriorum, quæ suæ curæ erant demandata, mediam censuum partem oppigneraret: qua etiam ratione permotus Francisco S. Mariæ Novæ diacono cardinali concessit [2], ut pro cogendo ob sacram expeditionem auro nonnulla Ecclesiæ Mantuanæ jura fiduciaria abalienaret.

50. *Hungariæ regis fœdus arctissimum cum Venetis.* — Præluxit porro exemplo cæteris omnibus principibus unicus Matthias Hungariæ rex, corona et sceptro dignissimus, ac fidei defensor acerrimus, quem arctissimum contra Turcas armorum fœdus cum Venetis junxisse, ostendunt confecta ea de re publica Monumenta, quæ extant in Ms. Vallicellano [3] præfixo hoc titulo:

« Liga seu confœderatio juncta inter serenissimum dominum regem Hungariæ et illustrissimum dominum Venetiarum anno MCDLXIII.

« In nomine Dei æterni. Amen. Postquam perfidus Turchus, perpetuus Christiani nominis hostis, victoriarum cursu vehementius elatus in dies factus est insolentior, modo hos, modo illos potius quadam ejus sævitia, quam rei militaris peritia domuit, et ditioni suæ Græciam, Bulgariam, Serviam, Constantinopolim urbem, olim opulentissimam, Peloponesum, Trapesundam, Moldaviam, et alia maritima loca, postremoque Bosinam, provincias omnes Christianum nomen profitentes, nullo propemodum repugnante subegit, ac etiam Christianæ religionis cultores, de quorum excidio jam dudum molitus est, sternere non desinit, est sperandum in divina clementia summi Creatoris nostri, qui pro redemptione nostra tormentum crucis subire dignatus est, quod ab hujusmodi persecutionibus Turcorum hostium nunc fidelem populum suum Christianum liberabit, jamque ipse Pater omnipotens assiduis deprecationibus fidelium suorum, divinum auxilium implorantium, placatus, et quorum eversæ sunt domus, dissipatæ fortunæ, liberi in servitutem tracti, parentes crudeliter interempti, misericordia motus, victoriis illis tot Christianorum cruore pollutis, finem imposuit. Et ut victoriarum cursus adversum Turcos citius dirigatur, illustrissimum dominium ducale Venetiarum, in Turcorum nomen semper infestum, ad hoc bellum adversus Turcos suscipiendum una cum serenissimo domino rege Hungariæ in hanc hodiernam diem excitavit, simulque societate et fœdere junxit, ut effrænata Turcorum audacia, quæ ulterius ferenda non est, cum falsa Mahometana fide tam ex mari quam ex terra penitus deleatur, et ipsi sævissimi Turci sceleratissimi facinoris meritas pœnas luant.

51. « Itaque divino numine adducti serenissimus et excellentissimus dominus, dominus Matthias, Dei gratia rex Hungariæ, etc. ex una, ex altera parte illustrissimus dominus dominus Christophorus Mauro Dei gratia dux, et inclytum dominium Venetiarum, etiam, in Dei nomine ad hanc compositionem, unionem, intelligentiam et ligam contra infidum Turcum optimo animo et sincerissima mente unanimiter et simul conveniunt cum his modis infrascriptis, pactis, capitulis, conventionibus, promissionibus et obligationibus pro conservatione sanctissimæ Christianæ religionis, et amplificatione nominis Christi summi Creatoris nostri ». Prima hujus fœderis pactio hæc fuit, Venetos tandiu aperto bello Turcam insectaturos, quandiu Matthias rex cum eo bellum gereret: illos præterea instructuros classem quadraginta triremium, atque in loca maritima incursuros; per Dalmatiam etiam perque Peloponesum pedestres equestresque acies ad distrahendum in pluribus locis hostem educturos. Obstrinxit se vicissim Hungarus per loca Turcico imperio contermina irrupturum cum exercitu validissimo adversus infideles: constitutumque est, ut nihil Veneti in limite Hungarico, nihil Hungarus in Veneto novarent, nec

[1] Lib. XXVII. p. 127. — [2] Lib. XXVI. p. 309. — [3] Ms. Val. sig. lit. B. num. 19, p. 87.

pars altera, altera non assentiente, cum Turca pacem conficeret. Reservatum præterea jus universis regibus, principibus ac ducibus accedendi huic fœderi, quod idoneis denique formulis communitum ac promulgatum est, adjecta loci et temporis nota his verbis : « Actum in Sirimio in Waradinopeta in aula serenissimi et excellentissimi domini regis prædicti anno Domini MCDLXIII, Indictione XI, die XII Septembris, præsentibus reverendissimis et dignissimis dominis Stephano archiepiscopo Colocensi, et Joanne episcopo Waradiensi, ac magnificis et potentibus dominis Michaele dignissimo comite Palatino regni Hungariæ, Nicolao Unaynoda bano Sclavoniæ, comite Stephano de Frangipanibus bano Croatiæ, Pamano comite Zagoriæ bano Sclavoniæ, ac magnifico domino Emerico Zapd regio thesaurario dignissimo, et aliis dominis præsentibus et astantibus partibus ad hæc vocatis et specialiter rogatis ».

52. *Philephi ad Venetos Epistola, qua modus et spes rei bene gerendæ fuse exponuntur.* — Scripsit tunc Franciscus Philelphus orationem hortativam ad Venetos [1], ex qua hæc repetenda visa sunt, in quibus modum et spes rei bene gerendæ, et præsentium rerum statum describit : « Multo certe plures nostri milites, quam Turci omnes futuri sint : quot enim urbes vestro parent imperio in Epiro ipsa, et Illyrico et Ætolia. Alexander præterea, qui Turcorum lingua Scander dictus est, et in Albania, quæ tres eas provincias et nomine suo et viribus est complexa, plurimum potest, quid aliud magis cupit atque exoptat, quam opportunitatem offerri sibi ulciscendi suas in Turcos et majorum suorum injurias ? Est autem is Alexander tum animo ingenti, tum a puero usque versatus in Turcis, utpote qui a patre iis olim deditus obses fuerat, et ob eam rem universo Turcorum generi ob susceptas contumelias infestus unus omnium maxime. Hunc autem sequetur firmissimus ac plurimus Albanensium equitatus peditatusque : appellantur enim vulgo Albanenses, qui quondam Albani nominati a jugis Caucasi montis intra sinum Hadriaticum descendentes, ab Illyricis ad Peloponenses usque omnia subjugarunt, homines feri et bellicosi, adeo ut soli ex omnibus intra Istrum et Hadriam ad Italiæ fines et fortissime Turcos semper sustinuerunt, et ultro adorti maximis detrimentis affecerint, quotidieque afficiant.

« Quid de reliquis loquar populis Christianis, qui tetro intolerabilique servitio premuntur ab illa immani barbaria ? Vix ingressus Epirum vester exercitus videbit Thessaliam omnem ad se gratulatum concurrentem, aliudque nihil molientem, quam ultionem in Turcos diuturnæ acerbæque servitutis, modo ab injuria vestri milites maleficioque abstineant. Consequenturque deinceps reliqui omnes finitimi populi, et qui in eversis urbibus sedent, et qui habiti pro mancipiis cum Turcis contra Christianos coguntur Christiani bellum gerere ». Multisque interjectis :

53. « Arbitror equidem vestræ classis præsidio quam prudentissime consultum esse et omnibus vestris urbibus, oræ maritimæ, et insulis item iis cunctis, quibus metus impendebat a Turcis. Hæc enim omnia classis vestra vel solo nomine adeo est tutata, ut nullus in mari Turcus, nullus prædo usquam appareat : itaque licet mercatoribus quibusque et cæteris bonis viris, qui negotii sui gratia mare trajiciunt, impune ac secure navigare quo velint. Hæc igitur vestra est laus maxima, quod Turci, qui modo formidabili illa sua atque ingenti classe Lesbo uno impetu capta omnia maria terrore complerant, nunc ipsi perterriti omne maris imperium vobis ultro reliquerint. Quod autem pertinet ad recuperandam Peloponesum, quam iidem Turci Græcorum principum vitio tenent occupatam, audio vos peditatum eo transmittere et firmum et multum, equites autem ad mille quingentos, vel, ut alii nuntiant, ad duo milia : id numeri satis futurum puto et ad Isthmum occupandum, et ad opprimendum omne Turcorum præsidium, quod ad tutandam Peloponesum constitutum sit, modo Mahometus tyrannus, ita ut nunc, a Peloponeso absit cum exercitu ».

54. Tum nonnullis interjectis subdit : « Quod si contempta paucitate vestrorum equitum Mahometus, qui per exploratores debet jam omnia didicisse, institerit cogitatibus suis aut in Italiam aut in Hungaros impetus facere, ite, viri fortissimi et optimi, ite, adjutore auxiliatoreque Christo optimo maximo, adacta felici vestra et præpotenti classe in Lechæum et Cenchareas, duos nobilissimos portus Peloponesi, eosdemque maxime opportunos, et ab iis quidem hostibus, qui præsidio in Peloponeso constituti sunt, aut nullum copiis vestris, aut minimum impendere metum censeo ; cum ipsis non minus metuendi sint Peloponenses, quos tot calamitatibus et contumeliis, et onerarint, et continenter onerant, quam milites vestri », et paulo post, « præterea equitatu peditatuque militum Albanensium pleraque Peloponensium montium juga referta sunt, qui in Turcorum potestatem nec venerunt, nec quidquam sibi ab illis aut fidum aut tutum arbitrantur. Hos enim Turci cum sciant esse in sese irato animo et malevolo propter eam cædem, qua initio captæ Peloponesi in magnum Albanensium numerum usi sunt, qui se atque sua omnia infidelium fidei credidissent, non vehementer timere non debent. Gessistis vos sæpe alia contra Barbaros, et multa et præclara facinora pro Christo Jesu,

[1] Philelph. l. XIX. ad Lud. Fusc. equit. aur.

sed cum aliis et aliis sociis : at hoc tempore tot istius funesti et horribilis belli gloria vobis dabitur solis, qui aut perculsis animo et prostratis, aut desidiæ et voluptatibus studentibus, aut intestinas discordias atque odia nutrientibus reliquis Christianis, soli estis inventi, quos moverit timor Domini, quos fidei causa invitarit, quos publica incolumitas a privata incolumitate avocarit ».

55. Demum de Turcica tyrannide et impuritate hæc subjicit : « Eo usque per nostram vel negligentiam vel contemptum processit res Turcorum, ut aut vincendum sit, aut serviendum : quis autem mentis compos non mori malit quam iis parere, quibus etiam dominari sit turpissimum ? usque adeo sunt Turci ab omni humano ingenio, ab omni urbane vivendi morumque elegantia abhorrentes, quid enim de inaudita istorum avaritia verba faciam ? quid de immiti crudelitatis sævitia ? quid de immanitate scelerum ? quid de totius vitæ nequitia, quibus præter immensæ gulæ voraginem, et sordidas illas atque obscœnas corporis partes, quæ suis nominibus decore appellari non possunt, aliud nihil sanctum est, nihil venerabile, nihil magnopere expetendum ? virginibus utriusque sexus per omnem libidinis intemperantiam spurcissime abutuntur, castissimas prudentissimasque matronas ac matres familias, viris etiam præsentibus misereque spectantibus, per omnem sibi turpitudinem inservire et verberibus cogunt et vulnere, nec ullum prorsus discrimen habent aut religionis aut dignitatis, qui ex omnibus mortalibus ea sunt indignitate, ut divinam omnem observantiam contemnant : quidquid collibuit apud Turcos, id non licet solum, sed et justum habetur et pium. Sacris et augustis fanis ac templis pro stabulis utuntur et lupanaribus : humana omnia divinaque pervertunt, qui tanquam generis humani communes hostes, et ab universæ naturæ conditione legeque alieni, omnia semper facinorose atque nefarie et meditantur et agunt : urbes omnes, quas in deditionem fidemve receperunt, æque atque illas, quas vel vi vel fraude occuparunt, continuo æquant solo, agrum arboribus cunctis spoliant, quo pro sua ipsorum fœditate et pristinæ illius pastoralisque vitæ usu fœda omnia aspectu reddant, etc. Ex Mediolano kal. Augusti, anno a Natali Christiano MCDLXIII ».

56. Exposuit vero eximie Venetis idem Philelphus [1], quantum errorem admisissent non defensa Constantinopoli, magnisque animis jam opus esse, cum Mahometes ob summam eorum, qui ipsi non restiterant, inertiam, imperium protulisset : « Ut vetera, inquit, brevitatis gratia omittam, quos iste perditissimus Mahometus acie vicit ? quibuscum manum conseruit ? cepit Constantinopolim, fateor, urbem annis et pannis obsitam, longa ægrotatione languentem, et omni vi roboreque exhaustam, cui tamen ipsi adesse vos, ut par fuerat, si voluissetis, qui nunc tantus terror imminet, nullus esset : nova enim Roma illa Constantinopolis, ita ut erat exsanguis ac fere exanima, si servata esset, quod facili vestra poterat minimaque impensa fieri, neque Triballi, quos nunc Servos nominant, neque Peloponenses sponte se dedissent Turcis, nam Synopem et Trapezunta, Cerasuntiaque atque Mitylenem non modo Mahometus non expugnavit, sed ne oppugnavit quidem. At quo pacto iis urbibus cum universo regno potitus est ? ii scilicet illas solo perculsi metu perdidere, qui sibi ipsis non pepercerunt. At citeriorem Pannoniam una cum Stephano rege atque regis patruo Rhadivoi in præsentia qua vi cepit ? sola ipsius regis vecordia et stultitia, qui dum se fide Turcica tutum putat, dum omnibus in rebus morem gerit, dum nullum detrectat imperium, et ob eam rem præterea maxime fideret, quoniam Turcis tributum penderet, non intelligebat nullam in infidelibus esse fidem, is enim est Turcorum mos, id ingenium, ut fraude et perfidia sanctius nihil ducant. Itaque et Pannonia ipsa (ita Bosnam vocat) sine prælio capta, atque in prædam versa, et rex per omnem contumeliam una cum patruo truculentissime jugulatus, et nobis et cæteris debet exemplo offerri, nihil esse cuiquam a Turcis tutum, qui tunc magis insidiantur et nocent cum videntur amiciores ».

57. *Lemnus et Imbrus insulæ captæ a Venetis.* — Hoc anno Veneti, immissa florentissima classe, Lemnum et Imbrum insulas eripuere Turcis, qui antea Alexandrum Asanem earum principatu exuerant [1], quod Ludovicum cardinalem tit. S. Laurentii in Damaso Callisti legatum excepisset, illique centum Turcas, quos tenebat in vinculis, tradidisset : at deinde cum Lesbon sibi subjicere Veneti niterentur, ad Mitylenem tum ad Mantineam in Peloponeso insignem cladem accepere ; qua de re proximo anno agetur. Interea cum Mahometes ornatam classem teneret, extimuit Pontifex ne Chius insula Genuensibus obnoxia a Turcis expugnaretur : itaque Genuenses magistratus admonuit, ut eam necessariis præsidiis communirent, ac Provinciales rogavit [2], ut illis contra Turcas opem ferrent ; at civiles turbæ nullum præclarum in Turcas facinus edere Genuensibus permiserunt.

58. *Bessarionis Encyclicæ litteræ ad Græcos, quibus eorum errores egregie confutat.* — Hoc anno Bessario cardinalis idemque patriarcha Constantinopolitanus, et archiepiscopus Euboeæ

[1] Philelph. l. XIX. ad Lud. Fuscarin.

[1] Pius lib. Bull. Ep. LVII. — [2] Lib. Bull. XXIV. p. 231.

creatus post mortem Isidori cardinalis Sabinensis, ad Græcos Encyclicas litteras [1] dedit, ut eos a schismate in Ecclesiæ sinum revocaret, eorumque errores egregie confutavit.

« Bessarion divina miseratione sanctæque Sedis Apostolicæ gratia sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalis, patriarcha Constantinopolitanus, dilectis in Christo fratribus et filiis archiepiscopis, episcopis, presbyteris, monachis, cæterisque Ecclesiasticis, et sæcularibus viris provincias sanctæ sedi Constantinopolitanæ subditas habitantibus, gratiam, pacem et benedictionem a Deo omnipotente, volentibus dumtaxat eamque obtinere desiderantibus, et quæ ad illam obtinendam ducunt omni conatu agentibus.

59. « Ante omnia igitur mementote, fratres et filii, qualis olim quamque excellens fuerit natio nostra, tum doctrina, tum omni sapientiæ genere cum cæteris virtutibus : quæ præterea vires, quæ potentia, qui principatus nostrorum fuerint. Quis enim dubitet Græcorum gentem omnium liberalium artium ac totius sapientiæ non modo inventricem, verum etiam perfectricem extitisse ? Illic semper et virtus, et religio, et sanctimonia floruere : illic enituit totius orbis imperium, nunc vero infelici et misera patriæ nostræ conditione, non modo principatum atque imperium orbis amisimus, verum etiam servitutem patimur, et hanc quidem crudelem atque turpissimam ; dominantur enim nobis homines truces, barbari atque infideles : neque solum hoc passi sumus, sed ne simulachrum quidem disciplinæ, aut ullum sapientiæ vestigium apud nostros relictum est. Solent enim disciplinæ et bonæ artes, paratis primo quæ ad victum necessaria sunt, quæri atque investigari : quæ cum nobis in præsentia ob servitutem et inopiam desint, nulla amplius sapientiæ ratio est, nulla disciplinarum cura, nullum optimarum artium studium. Virtus sola, quæ ad mores pertinet, quæque studiosos sui bonos efficit, ea manet maneatque semper apud nostros.

60. « Sed quæ causa esse potuit, ut moralibus virtutibus præditi, et sapientiam, et principatum, et ipsam, omnium rerum dulcissimam, libertatem amiserimus ? non enim fortuna, vel casus, aut temerarius rerum eventus, ac fluxus instabilis tantam nostris calamitatem intulere, nisi quis putet res humanas divina providentia minime gubernari, quod etiam cogitare impium est atque nefarium. Sed nec delictorum nostrorum multitudinem ejus rei causam fuisse dicendum est, ut quidam Deo se humiliantes dicere consueverunt ; neque enim nos magis quam cæteræ Christianorum nationes, quas nunc mundana ista felicitate frui videmus, peccatis nostris Deum irritavimus, siquidem et dictum est, et vere dictum est, ut arbitror, nostros in iis quæ ad mores et vitæ honestatem pertinent, nullis esse inferiores.

61. « Verendum igitur ne potius tot tantorumque malorum fomes et materia fuerit, quod Græci, veris dogmatibus per socordiam omissis, ab intemerata fidei veritate secesserunt, et inconsutilem Domini tunicam scindentes a Catholica Ecclesia sunt divisi ; cujus rei causa fuit temeritas quorumdam nostrorum, ne alteri principatus sui rationem reddere cogerentur. Hos deinde posteriores quoque, non tam sua pravitate moti, quam illorum allecti perversitate, sunt secuti. Sed deponere aliquando ac prorsus abigere hanc perniciem decens ac salutiferum est ; quamobrem vos hortor et rogo, fratres et filii in Spiritu sancto desideratissimi, omni studio ac conatu antiquam nobilitatem resumite, vindicate vobis pristinam gloriam, veteres illos ac sanctissimos patres et doctores nostros sequimini, quorum eadem confessio fidei, eadem semper fuit doctrina pietatis cum ea, quam nunc Romana Ecclesia tenet ac profitetur. Recentiores istos tam pestiferæ divisionis auctores condemnate, persequimini, exterminate ; Œcumenicam Synodum Florentiæ habitam devota mente suscipite, et quæ ibi, sancto cooperante Spiritu, decreta sunt, sincero corde credite et profitemini. Multæ efficacesque eo in loco rationes adductæ sunt de processione sancti Spiritus, multa utrinque a partibus in utriusque sententiæ confirmationem dicta ; vicit tandem apud omnes hæc sententia Patrem et Filium unum esse Spiritus sancti principium, eumque ex utroque tanquam ex uno spirante procedere. Multa sanctorum doctorum non modo Occidentalium, verum etiam Orientalium atque nostrorum ad id probandum testimonia adducta sunt ; multis id rationibus demonstratum ; neque id nostrorum incuria evenit ; non enim segniter neque negligenter eam rem investigare conati sumus, o fratres : multas noctes insomnes egimus, magnam vigilantiam, solers studium, summam curam adhibuimus, credere oportuit veritati, victi fuimus doctorum sententiis ; absit enim a bona anima et fideli, ut ostensæ veritati claudat oculos, eamque victoriæ ambitione despiciat. Referrem nunc vobis particulam aliquam rationum illarum, nisi lex Epistolæ prohiberet, simul quod vobis licet longe plura alibi videre et legere, quam nos referre in præsentia possemus. Plerique enim ex iis, qui nos antecessere doctissimi et sanctissimi viri multa atque præclara de hoc dogmate litteris mandaverunt : nos quoque non pauca scripsimus partim, ut amicorum, id obnixe efflagitantium, morem gereremus voluntati, partim, ut vel nos cogitata, vel aliis frustra contendentibus responsa in communem utilitatem traderemus :

[1] Ext. inter Opusc. aur. p. 359.

quæ omnia cum apud vos sint, si quis vestrum sine contentione vel leget vel audiet, legetis autem vel audietis omnes (si licebit), non parvam, quod ad Dei gloriam dictum sit, utilitatem consequetur. Verumtamen unam duntaxat, et eam perbrevem, si libet, rationem adducamus.

62. « Spiritus sanctus spiritus Filii dicitur, teste ipso Filio, qui spiritum illum vocat spiritum veritatis, veritas vero ille ipse est. Et Paulus : *Misit*, inquit, *Deus spiritum Filii sui in corda nostra*. Et rursum : *Si quis spiritum Christi non habet, ipse non est ejus ;* quod aliis quoque in locis idem Apostolus creberrime replicat. Hoc verbum, fratres, satis superque est ad id probandum, de quo agimus ; neque enim excedere decet modum Epistolæ. Est itaque Spiritus sanctus Christi spiritus naturaliter et essentialiter ; non accidentaliter ; id vero cujus aliquid hoc modo est, auctoritate aliqua et excellentia id excellat necesse est, quod suum esse dicitur ; hæc vero auctoritas profecto non talis dicenda est, qualis est domini ad servum ; quis enim auderet Creatorem in creaturam vertere, quod etiam cogitare sacrilegum est ? Superest igitur auctoritatem atque excellentiam originis esse ejus qui spirat, ad spiritum qui spiratur. Et certe aliud asserere nefarium est, nam quod nostrorum aliqui a veritate declinantes, ideo dici Filii Spiritum contendunt, quod ejusdem sit cum eo essentiæ, vel quod ex eo mittatur, aranearum potius telæ sunt, quam rationes, ut sæpe demonstravimus : si enim propter consubstantialitatem dicatur Spiritus S. spiritus Filii, propter eamdem causam et Filius dicetur Spiritus sancti filius, quod nunquam in sacris litteris auditum est. Si vero quia ex Filio mittitur ita dicitur, ea certe ratio magis roborat sententiam nostram : quod enim mittere istud et scaturire et profluere, cæteraque similia spirationem ac substantialem quamdam processionem præsupponant, quodque impossibile sit Filium mittere Spiritum sanctum nisi etiam illum spiret, plerisque in locis ostendimus multis idoneisque rationibus. Alia quoque multa a nostris ad velandam veritatem dici solent nullius sane momenti : plura vero melioraque dicuntur ab his, qui veritatem sequuntur, quæ etsi nos optime tenemus, cum sæpenumero contradicentibus adversati simus, brevitatis tamen gratia mittimus admonitos, si qui erunt adinvestigandæ veritatis cupidi, ut ea legant, quæ olim de hac re conscripsimus. Hoc tamen vobis dicimus et intrepidi asserimus, ut si præsentes dare atque accipere rationem hujus rei potuissemus, indicaturos nos fuisse hoc unum, quod diximus, satis superque esse ad veritatem ostendendam, nihilque dubitationis relinqui, quin Spiritus ita ex Filio quemadmodum ex Patre tanquam ex uno principio et uno spirante procedat. Multa quoque alia sacrarum testimonia sunt litterarum, ut puta : *Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre*, et rursus : *De meo accipiet, et annuntiabit vobis*. Et iterum : *Quæcumque audiet, loquetur ;* et alia iis similia : ex quibus omnibus luce clarius ea fidei veritas ostenditur, quam et sancta Romana Ecclesia, ut semper antea, ita nunc tenet et prædicat, et olim omnis Ecclesia fatebatur.

63. « Sed dicet fortasse aliquis, cur ipse Dominus cum de Spiritu loqueretur : *Spiritus*, ait, *qui a Patre procedit*, neque addidit etiam a seipso procedere ? quæ tandem aut qualis est hæc ratio, fratres ? etsi enim dixerat a Patre procedere Spiritum, non tamen negavit eum quoque a se procedere : nam si id dixisset, aliquid fortasse videretur ingerere difficultatis, quanquam neque hoc ad tutandam vestram opinionem sufficeret, si quidem ipse Salvator : *De die illa et hora*, inquit, *nemo novit, neque angeli, neque Filius hominis, nisi solus Pater*. Et rursus : *Mea doctrina non est mea, sed ejus, qui misit me Patris :* Et iterum : *Nemo novit Filium nisi Pater*. Quorum omnium nos procul dubio contrarium et sentimus et profitemur, ac Filium Dei perinde diem illum et horam cognoscere ut Patrem existimamus, eumdemque ita se nosse, ut Pater eum novit, doctrinamque illius suam præcipue doctrinam esse. Si igitur eorum, quæ aperte negavit Christus, non quidem recte e diverso credimus, cur non etiam hoc, quod non negavit, pie credimus ?

64. « Enimvero illud in primis attentissime considerandum est, fratres et filii in Christo desideratissimi, promisit olim Christus super confessione Petri ædificare Ecclesiam suam, et quod portæ inferi, hoc est, hæreticorum blasphemiæ, nunquam prævalerent adversus eam, quærendum est, fratres, quænam ista sit Ecclesia, nam veram certamque fuisse promissionem nullus ausit negare Christianus : aut igitur Latina, aut Græca Ecclesia est, tertia enim dari non potest, si quidem omnes aliæ hæresibus sunt plenæ, quas sancti Patres et generales Synodi condemnarunt. Si ergo hanc Ecclesiam Græcorum Ecclesiam dicis, in angustum nimis arctas Ecclesiam, imo illam ad nihilum redigis, qualis enim, miseri nos, aut quanta est Ecclesia nostra ? labitur, heu, labitur, peritque quotidie ac dicam eam penitus jam interiisse. Subditi sunt infidelibus Græci omnes, ita omnia pessumdedere Barbaræ gentes, ut non post multum interjectum tempus ipsum quoque linguæ Græcæ splendorem, libros omnes, universa opera sanctorum doctorum, sacros etiam litterarum Codices et Evangelium ipsum nostram infelicem patriam deserturam non dubitem, nisi pietas et misericordia Salvatoris nostri tantam a vertice nostro calamitatem propulset. An ignoratis, fratres, ut Orientales omnes, si qui inter infideles

superfuerant, qui in Oriente Ecclesiam sequerentur, Græcorum Constantinopolitanis et circumjacentium insularum cultoribus dumtaxat exceptis, alios ante centum, alios etiam quinquaginta et amplius annos ne nominare quidem noverant Scripturam sacram, nec ejus volumina numerare? Nullum fidele dogma sciebant, nullam quæstionem, nullam de spe futuræ vitæ rationem : in summa nihil eorum quæ in Evangelio leguntur intelligebant. Presbyteri quanquam illud assidue legentes, non minus quam cæteri, rudes erant, nec integrum quidem habebant Evangelium, sed quædam ejus fragmenta, quæ legi in Ecclesiis solent, semiesa circumferebant, et quemadmodum psittaci, aliaque ejusmodi animalia conari aliquando atque effingere sine intellectu nostra verba consueverunt, ita hi vocem quidem emittebant Græcam, lectitabantque ea solum quæ scripta erant, nec sine barbarie, eorum vero quæ legebant nihil prorsus percipiebant », desunt in Bessarionis versione hæc verba, quæ ex Græco transtulit Arcudius. « Nunc vero, heu mihi, ipsa capta et destructa Constantinopoli, qualis est vel erit Ecclesia, cui portæ inferi non prævalebunt? cui promissio hæc Salvatoris servabitur.

65. « Recognoscite, recognoscite aliquando, fratres, caput Ecclesiarum cathedram Petri; recognoscite matrem vestram atque magistram; amplectimini fidem Apostolico ore laudatam; inde animæ vestræ postulate cibum, inde quærite consilium. Si doctorum nostrorum libros evolveritis, si scripta eorum diligenter consideraveritis, invenietis Romanam Ecclesiam supra cæteras omnem potestatem habere, et ita universæ præesse Ecclesiæ, ut absque ejus auctoritate nulla prorsus Ecclesiastica quæstio solvi, nullum dogma concludi aut possit aut debeat. Hæc est illa petra, supra quam Christus suam ædificavit Ecclesiam : hæc est, quæ fidem Petri tenet et prædicat : hæc sola est, adversus quam portæ inferi non prævaluerunt. Hic semper servata est incorrupta Patrum auctoritas; hic sol justitiæ oritur, hic lux mundi, hic sal terræ, hic sunt vasa aurea et argentea. Quicumque huic sanctæ communioni consocian'ur, unam cum ea Ecclesiam faciunt : qui ab ea sunt separati, salutem habere non possunt : qui hic non colligunt, spargunt : quicumque extra hanc agnum comedunt, profani sunt. Si qui in arca Noe non fuerint, peribunt regnante diluvio : extra ovile Christi salvi esse non possunt, in lupos rapaces, in fures latronesque incident, quandoquidem pereant necesse est qui voces pastorum non audiunt : quod ne cui Christianorum accidat, illa prædicanda, illa tenenda est fides, quam Petri cathedra profitetur. Hanc vos quæso, fratres, cum reverentia et humilitate suscipite, huic inhærete, huic insistite. Non cesso pro vobis orare Dominum, ut sapientiam induentes, id, ad quod vos hortor, agatis; vellem enim ita vos omnes esse, ut ego : nec parvum vobis aut contemnendum videor optare bonum, o fratres, si quod mihi ipsi, hoc etiam vobis, bonum desidero : majorem enim charitatem nemo exhibere tenetur proximo suo, quam eadem illi, quæ sibi, bona velle : *Diliges enim*, ait, *proximum tuum sicut te ipsum*; plus hoc non requirit a nobis Deus, quasi hoc summum sit signum charitatis; neque me ex ignorantia vel imperitia a veritate, ut arbitror, dicetis aberrasse, cum me sciatis a teneris annis omne vitæ meæ tempus in litterarum studiis consumpsisse, summaque opera ac diligentia huic, de quo loquimur, dogmati incubuisse, et quantum fieri potuit investigasse veritatem: quid enim aliud eligere sibi potuisset homo, qui ab ineunte ætate propria abdicatus voluntate in humilitate atque obedientia vixerit, et qui (sine jactantia dictum sit) multa de vanitate mundi, de emendatione morum, de præmiis vel pœnis æternis legerit, audierit, scripserit, quam rectis verisque sententiis alere animum, et inventam fidei veritatem amplecti? quam certe eo pluris quam antea in præsentia facimus, quo magis ingravescente jam ætate, multiplicati corporis morbi mortem mihi quotidie minantur et vitam tædio esse faciunt.

66. « Scio certe, fratres et patres, scio, filii in Christo dilecti, non multum esse, quod nobis superest vitæ, et jam tempus nostræ resolutionis instat quo, ut sapientes aiunt, advenit hominibus timor earum rerum, quas antea formidare non solebant, vident enim appropinquare diem, quo omnis anteactæ vitæ reddenda sit ratio, me quidem quo magis vicina est mors, eo magis consolatur integritas fidei; spero enim id, quod ex operibus ad salutem animæ meæ deerit, fidei veritate posse suppleri : ob hanc causam, spretis et contemptis honoribus, si quos apud vos habui, habui autem nec parvos nec paucos, totus hanc fidei veritatem sum secutus. Equidem dico scientibus et iis qui a scientibus audierunt, audientque, si volent, in posterum : adolescentulum me et prima adhuc lanugine carentem, plurimi faciebatis, etiam qui nunquam me vidistis, notum erat nomen meum omnibus Græcam intelligentibus linguam : nondum quatuor et viginti annos natus a principibus nationis nostræ, a vobis omnibus, ab ipsis denique imperatoribus et honore et dignitate supra ætatem extollebar, præponebant enim me non modo æqualibus meis, sed etiam senioribus, et auctoritate gratiaque pollentibus, non mea virtute, sed sua bonitate; quamvis enim magna hoc tempore in Christi Ecclesia dignitate præfulgeam, magnosque et longe supra merita mea adeptus sim honores, tamen hæc omnia postea sunt secuta, et ut Deus omnium rerum conscius optime novit, neque expectata a me

neque sperata. Etenim fortasse dicere non immerito possem majora illa, quæ apud vos habui, quandoquidem illic facile inter primos annumerabar, hic vero cum multi sint, imo pæne innumerabiles, qui me sapientia, doctrina, cæterisque virtutibus antecellunt, vix inter postremos habeo locum; notum est autem illud Romani principis dictum, qui cum esset honoris studiosissimus, malle se dicebat in oppido quamvis humili atque obscuro primum habere locum, quam in gloriosissima atque excellentissima Urbe Roma secundum esse; habet enim principatus quamdam, etsi in minimis, maximam tamen ac dulcissimam voluptatem: at nos et quæ apud vos habebamus non magni fecimus, et quæ nunc habemus, testem invocamus Deum, æque parvi fecissemus, quin potius spretis contemptisque omnibus, etsi multo plura haberemus, ad vos quam celerrime defecissemus, nisi nobis essemus conscii elegisse meliora, nisi exploratum haberemus hanc sanctam et Catholicam Ecclesiam illa credere, illa tradere et docere, quæ ad vitam æternam iter faciunt. Si igitur ad ea vos hortor, quæ saluti vestræ profutura non dubito, cum humilitate et reverentia audire debetis, ac cum gaudio et alacritate animi monita nostra suscipere salutaria.

67. « At magnum apud vos scandalum genuisse dicitis additionem Latinorum in Symbolo: cur ita fratres? certe si recte considerare volueritis, non additio ill. fuit, sed expositio, sed explanatio, sed declaratio. Additio namque etiam juxta doctorum nostrorum sententiam illa est, quæ contraria dogmata introducit, quæ vero eadem similiaque profitetur, declaratio, non additio est. Quippe si verum non esset quod dicitur, fugienda utique hæc additio foret: quod si verum est, et fidei sanctorum consonans, ibi timemus timorem, ubi non est timor, et superstitioni magis quam pietati indulgemus. Multa Nicæno Symbolo secunda Synodus addidit de divinitate Spiritus sancti, de unitate Ecclesiæ, de baptismate, de remissione peccatorum, de resurrectione mortuorum, de vita æterna, de quibus primum Concilium nullam omnino expedite mentionem fecerat. Multa præterea alii quoque doctores, qui illis successerunt, latius quam illi fecerant tradidere, quæ tamen non additiones, sed declarationes fuerunt. Cur igitur et Catholicæ Ecclesiæ non licuerit hoc idem facere, simili hæreticorum necessitate urgente? nam quod respondere soletis, tunc quidem licuisse, nunc vero postquam tertia Synodus omnem additionem prohibuit, ne ipsam quidem veritatem addere licere, stulta sane et vana ratio est. Legite, si libet, quam olim de hac re orationem edidimus, manifestissime illic veritatem invenietis, et, nisi fallimur, idem nobiscum fatebimini. Nolite æmulari contentiosos homines, neque imitari illos, qui cum aliter non possint, saltem impugnando veritatem gloriam aucupari conantur: humiliate vos Deo, et tot talesque viros singulari præditos devotione ac sapientia, Romanæ Ecclesiæ alumnos, secuti, fidem ejus suscipite, Pontificem Romanum, verum ipsius pastorem, totius caput Ecclesiæ, doctorem fidei atque magistrum credentes veneramini, et viam, quæ ad æternam ducit vitam, ostentantem sequimini, nam ei hoc unum eorum est, quæ ad salutem necessaria sunt, proprium nosse pastorem, et recognoscere principem, et scire atque honorare ductorem; ubi enim non est princeps, ibi inordinatio, ubi inordinatio, ibi solutio, ut Gregorius Nazianzenus ait. Et certe, sive divinas sive humanas res considerare volueritis, fratres, invenietis unum omnium debere esse principium, nec recte aliter res posse gubernari, nam, ut a divinis incipiamus, Christianorum theologia unum, qui supra omnes est, docet Deum esse, qui cum in tribus personis sit, uti illæsa servetur unitas ejusdem substantiæ divinæ illæ ponuntur esse personæ.

68. « Gentilium vero ex iis sensibilibus accepta scientia, ipsum quoque hoc idem fatentur. Quidam enim inter cæteros eorum philosophos nobilior, unam esse primam causam, unum omnium rerum asserit creatorem, et quamvis multos etiam post illum gradus entium credat unum principium, et multa principia, omnia tamen sub primo illo constituit. Alius vero multis hoc idem asserens verbis, mutuataque tandem a quodam antiquiore sententia: « Non « est, inquit, bonus multorum principatus: « unus princeps, unus rex esto: neque enim « volunt entia male gubernari, quasi male gu- « bernari videantur, nisi unus sit, qui præsit « universis ». In rebus autem humanis atque civilibus iidem ipsi, quorum mentionem fecimus, cæterique omnes, et ante eos Salvator noster Jesus Christus legitimam monarchiam cæteris gubernandi modis anteponunt: *Reddite,* inquit ille, *quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ Dei Deo,* quasi unus quidem sit Deus in cœlis, et unus princeps in terris: hic vero, qui inter philosophos primum obtinet locum, illud reipublicæ genus non modo generibus cæteris, sed etiam optimatum principatui anteponit, et divino quam simillimum esse dicit, ubi unus, qui virtutibus cæteros antecellat, omnibus dominetur. Alius autem hujus auditor omnibus politiæ enumeratis generibus, eumdem hunc gubernandi modum ante omnes constituit, perfectissimum regnum appellans. Hunc igitur a Deo bonum et perfectum et necessarium ordinem in rebus fluentibus atque terrenis servabimus, fratres, in æterna vero animarum et sanctæ Dei Ecclesiæ gubernatione contemnemus? Indecens certe est, et ab omni ratione alienum: hic

enim maxime omnium est ordo servandus, siquidem perpetua digniora sunt fluxis, momentaneis atque caducis. Hinc legislator noster et Dominus Jesus Christus omnem humanam sapientiam, cujus ipse dator est, excedens, optimum gubernandi modum suæ reliquit Ecclesiæ cum Petro, et per eum successoribus ejus principatum illius tradidit : *Tu es*, inquit, *Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Et rursus : *Tibi dabo claves regni cælorum.* Et iterum : *Pasce oves meas, pasce agnos meos.* Et alibi : *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Nec me putetis, fratres, novam legem introducere, novum dogma docere.

69. « Repetite memoria, qui priscas historias, qui Conciliorum Acta legistis, quantum semper Romanus Pontifex super omnem Ecclesiam auctoritatem habuit. Cælestinus papa primam Ephesinam Synodum solus reprobavit irritavitque, quamvis omnis Orientalis Ecclesia, et ipsi patriarchæ unanimes in ea convenissent. Leonis magni Epistolam Patres Chalcedonenses numero sexcenti et triginta episcopi instar sacri Evangelii receperunt, eamque orthodoxæ fidei columnam nominarunt, necnon juxta ejus sententiam, eam, de qua agebatur, terminarunt quæstionem. Iidem Patres Alexandrino Constantinopolitanum per intimationem secundi Concilii præposuerunt, nec tamen fecisse se aliquid censuerunt, nisi hoc idem Leo confirmaret ; quod ut impetrarent multis et legationibus et precibus contenderunt, quibus tamen vir sanctus annuere recusavit ; et nisi postea ab alio Romano Pontifice concessum extitisset, nullius fuisset momenti. Ante hunc Innocentius Romanus Pontifex Arcadium et Eudoxiam reges, quod Joannem os aureum inique de Ecclesia pepulissent, anathemate feriit, et Christianorum communione privavit : quod certe non fecisset, nisi supra omnem Ecclesiam habuisset imperium : quippe si non fuisset universalis pastor et Pontifex, et communis Christianorum pater et magister, si Constantinopolitana urbs et imperatores illi de ejus grege non fuissent, non separasset eos talis Pontifex ab unitate et communione fidelium, nihil enim pontificalis sententia roboris habuisset, non illis attulisset detrimentum, nisi Romano præsuli subditi extitissent : Photium deinde Constantinopolitanam sedem occupantem, qui, sanctissimo viro Ignatio ejecto, Ecclesiam sibi viribus subegerat, nonne Nicolaus Romanus Pontifex fidelium communione privavit, et restituto Ignatio, ab Ecclesia repulit ? Qua ratione id egit Nicolaus, nisi quia super omnes Ecclesias potestatem habebat ? Postquam vero vir sanctus Ignatius ad Dominum migravit, nonne imperatores Constantinopolitani multis ac crebris precibus in favorem Photii Romano Pontifici interpellarunt ? nonne Joannes, qui post Nicolaum et Hadrianum universalis Ecclesiæ gubernacula susceperat, in patriarchalem restituit Sedem, palliumque illi misit, in quo refulget Pontificis dignitas ? quid tandem hæc omnia præ se ferunt, fratres, nisi summam esse Romani Pontificis super omnem Ecclesiam auctoritatem, summam potestatem ?

70. « Hæc igitur omnia cogitantes, hæc cum animi attentione considerantes, omnem vanam opinionem exuite, omne immeritum odium deponite, omne illud de Latinis non rectum judicium in melius mutate, amplectimini veritatem, integritatem fidei una cum Catholica et sancta Romana Ecclesia, ipsi quoque maximi existimantes, nobiscum convenite, missos facite eos, qui contentionis potius gratia, quam veritatis, vana loquentes vos a recta fide seducunt, pastorem Ecclesiæ Romanæ universalem patrem atque magistrum existimate : hunc enim honore, laude ac veneratione prosequimini. Nos vero, quanquam immeritos, tamen gratia Dei per Apostolicam Sedem, et summum Pontificem dominum nostrum vobis in patriarcham legitime datum, ut par est, suscipite, monita nostra tanquam paternas adhortationes audite, eamdem mecum et sententiam et fidem colite, ut in eodem spiritu et mente credentes, idemque diligamus, invicem consolemur : post vero hujus mortalis sarcinæ depositionem eamdem in Christo gloriam obtineamus, et desideratum finem adepti vita fruamur æterna. Amen ». In versione Petri Arcudii ex Græca Epistola Bessarionis hæc adjecta sunt : « Data est Viterbii VI kal. Junias anno Domini MCDLXIII, obsignata cardinalitio nostro sigillo », quod abesset signaculum plumbeum patriarchale » : ob majorem vero securitatem, ne quis suspicetur esse fictam, et non esse nostram hanc Epistolam, cum non reperiretur ob loci penuriam membrana, scripta est in bambaceis consutis, ipsasque sutas tribus in locis obsignavimus, scilicet in extremis, et medio et hæc, quæ incipiunt ab isto : Data est Viterbii ; huc usque : Manu propria scripsimus præterea et subscripsimus ; Bessarion miseratione divina cardinalis, et œcumenicus patriarcha Constantinopolitanus novæ Romæ propria manu subscripsi ».

71. Inquirit Petrus Arcudius, qua ratione Bessario cardinalis patriarcham Œcumenicum se appellaverit in ea Epistola, in qua Romanum Pontificem supremum in totius orbis Ecclesias tenere imperium demonstrat ; opinaturque idem Arcudius, vel existimasse Bessarionem a Latinis hanc vocem toleratam fuisse, veluti in Josepho patriarcha, qui se Romanæ Ecclesiæ subjecit in Florentino Concilio, et œcumenici nomen retinuisse fertur, quod nempe sumatur habito respectu ad partem orbis, non aliter quam reges figuram orbis manu gestant, cum tamen non universo orbi, sed parti tantum imperare

se agnoscant : vel Bessarionem a voce œcumenici abstinuisse sentit : « Quæ causa, inquit, fuit ut cum bibliotheca Bessarionis dono sit data serenissimæ reipublicæ Venetæ, per amicos inquireremus, utrum ea vox œcumenicus esset exarata in ea Epistola, vel in titulo, vel in scriptione : negant eam reperiri, et qui fidem non adhibet, adeat ipsam bibliothecam ». Animadvertit etiam Bessarionem præficere potuisse titulum hunc Epistolæ omnibus subjectis patriarchali solio atque ad eos ita œcumenici nomen contraxisse, nam si ad omnes totius orbis fideles œcumenici nomen extendere voluisset, titulum : *Universis Christi fidelibus*, apposuisset (1).

72. *Auctoritates Patrum de processione Spiritus sancti a Vecco collectas, calumniose Palamas, recte vero Bessario exponit.* — Scripsit etiam Bessario [1] ad Græcos contra Palamam hæreticum, qui collectas sanctorum Patrum auctoritates de processione Spiritus sancti a Vecco patriarcha, in nefarium sensum distorserat, et Græcos suis fucis ac sophismatibus fascinarat, in cujus dogmatis Catholici defensione hæc præfatur : « Post Concilium Lugdunense tempore Gregorii X celebratum, in quo per suos oratores Græci uniti fuerunt Ecclesiæ Romanæ, Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere professi sunt, prout Ecclesia Catholica credit et profitetur, quidam patriarcha Constantinopolitanus nomine Veccus, huic veritati adhærens, ad impugnationem adversariorum, quorum adhuc magnus extabat numerus, omnium Græcorum doctorum volumina magno studio revolvens cunctas eorum auctoritates ad hanc rem facientes in unum collegit, et aliquibus per eum titulis præpositis, prout ex continua contentione, quæ tunc fiebat, videbatur necessarium esse, ut puta quod Spiritus sanctus sit ex Patre et Filio, quod ex Patre per Filium, quod immediate ex Patre, et sic de similibus, unicuique horum titulorum varias diversorum doctorum auctoritates adaptavit, probans per eas, quod sibi propositum erat; verbi gratia in primo capitulo adducit auctoritates, quibus probatur Spiritum sanctum esse etiam ex Filio : alias deinde probantes ex Patre esse per Filium; demum ad demonstrandum idem esse dicere ex Patre et Filio, atque ex Patre per Filium, instruit nos, cum audimus doctores Græcos Spiritum sanctum ex Patre per Filium theologantes, idem intelligere nos debere, ac si audiremus ex Patre et Filio eos dicentes. Alias auctoritates adducit æquivalentiam istarum propositionum in theologia significantes. Et huic titulo cæterisque omnibus argumentum suum præposuit, suam intentionem declarans, et auctoritatum intelligentiam optime hoc modo, quod sibi erat propositum, concludens.

73. « Post Veccum prædictum nonnullis annis quidam apud Græcos, Gregorius nomine, cognomine Palamas, de quo magna extimatio apud Græcos fuit, veritati Catholicæ circa hunc articulum contrarius et hostis apertus, paucis volens omnem Vecci prædicti laborem enervare, argumentis prologisque ejus contradixit, volens probare auctoritates propositas non eam, quam ille dicebat, sed longe aliam intentionem habere ; quæ si vera fuissent, totus labor patriarchæ prædicti evanuisset : in hac tamen opinione multis annis homines permanserunt. Cum autem hoc utriusque opus ad manus mei Bessarionis S. R. E. cardinalis episcopi Tusculani tunc archiepiscopi Nicæni pervenissent, non passus sum nec æquo animo tuli, ut et communem doctores calumniam paterentur, et pro convicto atque profligato falso ab aliquibus hic sapientissimus vir Veccus patriarcha putaretur : quare contra Palamam et ejus fucosas et apparentes contradictiones me opposui, probans pro posse auctoritates productas illam intentionem habere quam Veccus sapientissime dicit, non quam Palamas calumniose exponit : quo præsupposito omnes auctoritates optime faciunt ad propositam rem, et veritas per omnia luce clarius apparet intuentibus. Proponuntur igitur primum argumenta sive prologi Vecci, deinde Palamæ ad ea contradictiones, demum nostræ defensiones, quibus Veccum defendentes Palamæ cavillationes aperimus et eas pro posse enervamus. Si recte et sufficienter, aliorum sit judicium ». Hactenus de rebus Orientalibus : nunc ad Occidentales sermonem traducamus.

74. *Bellum Picenum : Malatesta fractus, correctus et ad conciliationem receptus.* — Occurrunt primo res Ecclesiasticæ ditionis, quæ feliciter superiori anno adversus Sigismundum Mala-

[1] Ext. ejus lit. inter Opuscul. aur.

(1) Qua ratione Bessario cardinalis, qui in ipso Florentino Concilio ad Constantinopolitanas infulas evectus fuit ; hoc tamen anno renuntiatum se a Pontifice Constantinopolitanum patriarcham indicare videtur illis verbis Epistolæ hic in Annalibus recitatæ, eruditorum inquisitione dignissimum judico. En verba Epistolæ : « Nos vero quanquam immeritos, tamen gratia Dei per Apostolicam Sedem, et summum Pontificem dominum nostrum vobis in patriarcham legitime datum, ut par est, suscipite ». Accedit his confirmandis Gobelinus lib. XI, narrans hoc anno vita functo Isidoro Ruthenensi, cui post obitum Gregorii patriarchæ CP. Ecclesia credita fuerat, vacuum illud solium mandante Pontifice Bessarionem ascendisse. Hunc nodum ita extricant Bollandistæ in historia chronologica patriarcharum CP. volumini I mensis Augusti præfixa, ut negent Bessarionem numquam antea ad eam Ecclesiam regendam accitum fuisse, rati Phranzam, qui inconsulte hæc scripsit, errasse. Hoc igitur anno primum infulis CP. ornatum Bessarionem censent. Hanc ego sententiam libens amplector, cum probabilior altera non facile occurrat, et perspicue mendosus sit Phranza asserens a Græcis, assentiente synodo, patriarcham renuntiatum fuisse Bessarionem, cum post Græcorum discessum adhuc Nicænus archiepiscopus haberetur, ut colligo ex Blondo coævo scriptore, qui anno MCDXXXIX exeunte *Bessarionem Nicænum archiepiscopum* cardinalitia purpura ornatum narrat. MANSI.

testam cœptæ hoc anno perfectæ fuerunt. Fusus ille fuerat cum suis, ut supra diximus, ad Senogalliam, ac plura oppida, quæ invaserat, in Pontificis ditionem, qua vi, qua deditione, concessere ; neque illum modo urgebat armis Pius, verum etiam recurrente Cœnæ Dominicæ die hoc anathematismo eum perculsit[1] : « Nominatim, granditate scelerum ita poscente, excommunicamus et anathematizamus filium iniquitatis Sigismundum Malatestam, hostem Dei, contemptorem religionis, rebellem in patrem et dominum suum Romanum Pontificem, matri suæ Ecclesiæ arma inferentem, interdictum, solemni judicio de hæresi condemnatum, in imagine, quando corpore non potuit, ante faciem hujus sanctissimi templi igne absumptum, et qui ei favent, ei adhærent, ei obediunt, ejus stipendia sequuntur, qui pecuniam, qui arma, qui commeatus suppeditant, qui denique consilio ullo, auxilio aut sua alienave opera palam assistunt ».

75. Conjunxit cum hoc anathematismo Pontifex validissimi exercitus terrorem ac robur, adeo ut Sigismundi rebus pronis omnino in exitium, quæ plura sint parta oppida, ipsemet Pontifex recenset in oratione ad cardinales habita[2] his verbis : « Transivere copiæ in agrum Ariminensem, brevique Mundainum, Montemflorum, Verruchium, S. Archangelum et circumjecta castella partim vi, partim deditione, nostri duces obtinuere mirabili providentia Dei atque misericordia, inexpugnabilia quæ putabantur loca, et quæ nec Piccininus, nec Franciscus Sfortia præclari duces, quamvis tentassent, evincere ullo pacto valuerunt, brevi tempore capta sunt. Itum est ad Fani mœnia, urbis magnæ et potentis, et in littore maris jacentis, unde sæpe auxilia suscepit, obsessa tandem manus dedit. Recepta est et Senogallia et Gradaria, quæ Franciscum Sfortiam in obsidione jacentem delusit. Nihil Sigismundo remansit præter Ariminum et quædam in Apennini montibus nivosa loca, et in Etruria Cisterna : magna Dei ultio : peste, fame atque bello conteritur, qui paulo ante superbus per contemptum atque irrisionem, interceptis episcopi Cornetani ornamentis, equitem ex suis quemdam jusserat illa induere, atque obequitantem per castra quasi legatum summi Pontificis populo atque militi benedicere ; sic sacrorum contemptoribus Deus retribuit. Dominicus Malatesta, cum Sigismundo fratri opem tulisset nostrisque conatibus adversaretur, magna parte agri mulctatus est, fuissetque Cæsena rejectus, nisi resipiscens ad misericordiam nostram convolasset ».

76. Præfuisse huic bello adversus Sigismundum Malatestam cardinalem Theanensem, et Fridericum ducem Urbinatem, refert Gobelinus[1], additque ut ille accisis admodum viribus, ac pertimescens ne principatus etiam Ariminensis sibi eriperetur, oratores ad Pontificem miserit, pacemque ignominia non vacuam cum difficultate sit consecutus, et tum hæreses, quarum notatus erat infamia, damnarit : « Sigismundus Malatesta », ait auctor, « in Arimino clausus, castella jam pauca possidens, animo fractus, legatos ad Pontificem mittens, pacem, inquit, victus peto, quas leges dederis subiturus ; victoris honor est victo parcere. Confiteor, peccavi in te graviter, verum neque leves dedi pœnas ; servatus deinceps cavebo Ecclesiam lædere. Pontifex exhiberi mandata jussit, quæ postquam jureconsulti probaverunt, in hunc modum Sigismundo pacem dedit ; procuratores ejus in Basilica S. Petri die festo, dum res divina geritur, errores, super quibus accusatus est, manifestam hæresim sapientes, ab eo prædicatos atque assertos fuisse testentur, illosque suo nomine revocent et abjurent, eos præsertim, qui mortuorum resurrectionem inficiantur, et animas hominum immortales. Idem Sigismundus per sese agat in Arimino. Pro crimine majestatis atque hæresis omni se privatum imperio cæterisque fortunæ bonis intelligat. Ariminum ex benignitate Apostolica correctus de novo, nomine vicariatus, accipiat, censumque pendat quotannis mille aureos : oppidis, et arcibus reliquis munitionibusque, quocumque in loco sitæ fuerint, nihil moratus cedat : Ecclesia, quam læsit, pro damnis cuncta recipiat ; Fredericus Urbinas, quæ sua fuerunt, recuperet. His peractis, pax esto ; tum quoque apud Ariminum pars agri propinqua, et urbi necessaria, et immunita reconciliato Sigismundo dono dabitur. Procuratores dictam pacem acceperunt, quibus perdendæ civitatis Ariminensis magnus incesserat metus, et die Dominica quæ proxima fuit, in Apostolorum Basilica, frequente ad rem divinam populo, multis astantibus episcopis, apud aram divæ Mariæ alta et intelligibili voce Sigismundi hæresim publice confessi juxta facultatem traditæ potestatis abjurarunt.

77. « Sigismundus autem oppidorum et arcium, ut erat jussus, cardinali Theanensi possessionem ad præstitutam diem tradidit, inter quæ nobile oppidum Cisternæ in Tuscia Tifernatibus imminens ad Ecclesiam pervenit, non sine Florentinorum molestia, qui eo loco potiri multis artibus adnixi fuerant. Perfecta est consignatio locorum per Sigismundum pridie kal. Novembris. Sequenti die cardinalis pacem ei reddidit, et agrum præscripsit, quem posset Ariminensem dicere, et sibi possidendum habere : in arctum coarctata potestas ejus est. Tumbæ, ut appellant, quædam ei dimissæ sunt, id est, palatia paucis habitata colonis, munita

[1] Lib. I. p. 213. — [2] Ext. apud Gobel. l. XII.

[1] Gobel. eod. l. XII.

et frequentia loca cuncta perdidit. Post hæc Sinuessanus episcopus ex imperio cardinalis Ariminum concessit, anathema sublaturus, cui universus populus, et ipse Sigismundus occurrit erratorum veniam petens. Episcopus ad Ecclesiam profectus, quantum errasset et tyrannus et populus palam ostendit, qui mandata Ecclesiæ contempsissent, jussitque triduo cessare divina officia, atque in jejuniis esse populum, ut mereretur absolutionem accipere. Post triduum congregato in Ecclesia populo, Sigismundus flexis genibus coram episcopo et ara majori errores suos confessus est, et veniam petiit, atque in verba Pii juravit, idemque populus fecit, promittentes deinceps mandata et censuras Ecclesiæ omni tempore servaturos. Episcopus vero hoc facto pœnitentes absolvit, civitatique benedixit, sacerdotibus qui, stante interdicto, divina profanaverant officia, pro facinoris qualitate suspensis ». Impositus ita finis bello Piceno : nunc ut Neapolitanum pariter hoc anno gestum sit dicere aggrediamur.

78. *Gallorum res eversæ in regno Neapolitano.* — Deprimi cœptæ superiori anno ob Trojanam cladem Joannis Andegavensis res, quamvis postea Nicolai Piccinini peritia assurgere visæ essent, Celanensi comitatu occupato, et Ferdinando in fugam acto, hoc demum anno penitus conciderunt [1], et Aragonio Neapolitanum regnum assertum est : nullis quippe auxiliis stipendiisve ex Gallia Andegavensi submissis, illius partium sectatores ad Aragonium proni spectarunt : Pontifex autem ac Franciscus Sfortia dux Mediolanensis ei fœdere juncti, victoriam in celeritate sitam rati, vires omnes ad partes Gallicas jam inclinatas prosternendas cum eodem Ferdinando contulerunt : atque in primis Neapoleo Ursinus, Ecclesiastici ductor exercitus, Petrum Paulum Cantelmum ducem Soranum ad Ferdinandi coegit imperium redire, quem Pius censuris solvit [2], quibus Gallici juris assertores perculerat. Munitum etiam oppidum, cui Pontiscurvi nomen est, a Pontificio exercitu Gallis ereptum est, facta ab oppidanis deditione his præcipuis legibus, quæ a Pio in ejusdem decreto referuntur [3] : « In primis, quod nos et successores nostri Romani Pontifices, qui pro tempore fuerint, teneamus et conservemus dictam terram, et ejusdem homines immediate sub dominio præfatæ Romanæ Ecclesiæ, et ipsam non concedamus alicui alteri domino, seu personæ Ecclesiasticæ vel sæculari ; et si qua concessio de illa fuerit vel facta reperitur, ex nunc prout ex tunc nulla et invalida, et nullius roboris vel momenti fore censeatur, ita quod omnia et singula privilegia, concessiones, jurisdictiones, statuta et consuetudines, necnon exemptiones et immunitates dictæ terræ et hominum prædictorum generalia vel particularia rata et firma manerent, ac inviolabiliter observarentur ». Piccininus etiam, quo uno maxime res Gallicæ fulciebantur, ingentibus promissis devinctus Alexandri Sfortiæ opera cum Ferdinando fœdus junxit [1], quem paulo post pro Sulmonensi principatu ipsi promisso extremis malis mersum videbimus : Aquilani Petri Lallæ Montorii comitis defectione ad Ferdinandum descivere : paruere eidem Celanenses, et ademptus injuria Celani comitissæ principatus Antonio Picolomineo Pontificis nepoti traditus est. Quas rerum Neapolitanarum conversiones Pius in oratione ad cardinales habita his verbis descripsit :

79. « Neapoleo, nostri ductor exercitus, ad compescendam Sorani ducis temeritatem profectus insulam, et Soram, et Arpinum, et alia pleraque magni momenti castella illi eripuit, ac frænum imposuit ; recuperavit et agrum abbatiæ S. Germani, et Pontemcorvum olim Eugenio ab Alphonso ereptum : Antonio Spinello præcipuo Gallici nominis assertori tantum terroris incussit, ut subito morbo correptus obierit ; nepotes ejus in arce Vilhelmi, quam inexpugnabilem putant, Ecclesiæ vexilla erexerint. Duxit et adversus Rogerottum Celani comitem, qui Piccinini armis adjutus privatam imperio matrem in carcere conjecerat, huic brevi tyrannidem ademit, atque, ut Ferdinandus decreverat, comitatum nepoti nostro Antonio tradidit. Ex altera parte Alexander Sfortia ab Apulis per asperos montes in Aprutios duxit, conjunctusque Matthæo Capuano, et Roberto Ursino in Caudolas Piccininumque contendit, qui apud Archas castra tenebat. Non fuit animus hostibus cum Alexandro manus conserere, mutatis castris ad munitiora montis loca migraverunt, ac misso caduceatore, pacem petentes, post paucos dies compositis rebus suis se Ferdinando submisere ; duxit et Alexander adversus Aquilanos, qui omni spe auxilii destituti, mox deditionem fecere, quamvis liberos et uxores comesturos se olim dixerant, priusquam Francos relinquerent, ut sæpe major oris quam animi ferocitas reperitur. Ferdinandus vastata Rossani principis agrorum magna parte in planitiem Sinuessanam ingredi conatus est, quæ mari, flumine ac montibus clausa difficillimos habet aditus ; vicit omnia constans animus divino favore adjutus ; munimenta disjecta sunt, et omne præsidium ad turrim, quam vocant balnearum, locatum, magna vi repulsum ; obtenta est planities ; et ager omnium ditissimus direptioni datus, atque usque ad portas Sinuessæ procursum ; consternatus tandem animo Rossani princeps, quamvis Andegavensis cum duabus equitum turmis au-

[1] Gobel. l. XI et XII. Pontan. l. V et VI. Surit. l. XVIII, c. 5. Sabellic. l. XVIII, c. 5 et alii. — [2] Lib. XXVI. p. 15. — [3] Lib. XXVII. p. 150.

[1] Gobel. l. XII.

xilio advenisset, pacem nihilominus petiit, mulctatusque nonnullis munitissimis locis in pristinam benevolentiam receptus est. Joanni libertas data est intra quindecim dies quocumque vellet extra regnum abire; is apud Ænariam se recepit, ibique Cathelani fidem secutus, qui suum dominum prodidit, egens mœrensque latitat. Hæc illi præmia sunt violatæ fidei et Ecclesiasticæ classis in Christianos armatæ, etc. » Hæc Pius, additque paucissimas urbes arcesve, nempe Ortonam in Aprutio, in Apulia Manfredoniam, sanctam Severam, arcem Luceriæ, et Campibassi comitis toparchiam; in Calabria Mantheam, tum Castrum Ovi e regione Neapolis, ac prope Baias arcem Ænariæ in Gallorum imperio remansisse, quarum etiam nonnullæ inclinante hoc anno, aliæ proximo in Ferdinandi potestatem, partim vi, partim deditione, redierunt.

80. Et quidem Ferdinandus dolo ac Pii auxilio magis quam virtute hoc bellum confecit. nam in primis Piccininum, quem ingentibus promissis sibi devinxerat, contra jusjurandum in carcerem conjecit, non alia de causa, ut professus est, quam ne sibi noceret, mutaretque aliquando consilium: qui postea formidatus adeo Italiæ dux, seu casu seu jussu Ferdinandi ex alto ad terram collisus infelicissime periit. Joannes etiam Antonius princeps Tarentinus, qui sua ad Ferdinandum defectione Gallicas res prostraverat, cum illius insidias vereretur, iterumque spectaret ad Gallos, extinctus est sive ab Antonio Agello et Antonio Vidano noctu strangulatus, ut referunt aliqui, sive etiam, ut alii tradunt, quartana inopino decesserit: id unum constat ipsum Ecclesiasticis sacramentis non fuisse munitum, atque adulto Autumno obiisse maximo Ferdinandi commodo, cum Joannes Andegavensis parata classe Vere proximo ex Tarentino principatu bellum redintegraturus putaretur. Porro Ferdinandus, qui exercitum proxime admoverat, mox universa ditione et principis thesauro amplissimo supra decies centena aureorum millia potitus emersit ex inopia, soliumque confirmavit, de quibus præter Gobelinum Jovianus Pontanus fuse agit.

81. *Ludovici regis Galliæ querelæ et vexationes in Sedem Apostolicam.* — Dum ita Renati res corruebant, graves iras in Pontificem concepit Ludovicus Francorum rex, et cum affinis sui causam misso exercitu subsidiario constabilire facile potuisset, minaces litteras misit, ut refert Joannes Gobelinus[1]: « Vexare, inquit, illum bello regnum Siciliæ, suis consanguineis hostem esse, nec pacem velle neque inducias: Ecclesiam Maguntinam diris calamitatibus subjecisse, comitem Rheni Palatinum, ducem Austriæ Sigismundum durioribus edictis urgere, regem Bohemiæ hæreticum compellare, nullum sinere frui quiete: facturum melius, si paci Christianorum studens, contra Turcas consilia verteret ». Addit idem auctor cumulasse Ludovicum hunc errorem alio gravissimo, quo jus sacerdotale suis edictis attrivit: « Tria, inquit, decreta edidit. Primum in quo se judicem competentem, et non alium declaravit omnium litium, quas super regaliis oriri contingeret aut contigisset; regalia vocant Galli jus quoddam a Francorum regibus usurpatum, vacantibus Ecclesiis cathedralibus, redditus earum arripere, ac beneficia conferre, donec novus episcopus investituram acceperit. In altero decreto sancivit præsides parlamenti, cunctosque ministros suos in causis etiam beneficialibus his privilegiis gaudere, quibus Apostolica Sedes Parisiensem scholam donasse perhibetur. In tertio judicium super possessorio cujuscumque beneficii Ecclesiastici suum esse constituit, nec licere in regno suo præter se cuiquam ad id manus extendere, constituta pœna, si quis decreta transgrederetur. non tam religiosus abolita Pragmatica sanctione visus, quam hujusmodi decretorum editione sacrilegus ».

82. Legati sunt ad mulcendas regis iras objectaque diluenda a Pontifice et cardinalium senatu Theodorus episcopus Feltriensis et Ludovicus archidiaconus Bononiensis Apostolicæ Sedis notarius, qui triennales vel quinquennales inducias paciscerentur, si Ludovicus in Turcas vertere arma decerneret: sed is animus ab eo aberat, deque restituendo Anglico solio Henrico rege cogitabat.

83. *Waldensium hæresis in Galliis repullulat.* — Quod ad reliquas res Gallicas attinet, repullulavit in nonnullis Galliarum locis Waldensium hæresis, Atrebatensisque episcopus quosdam illa lue infectos supplicio afficiendos judicibus tradidit: alios, qui expiandi criminis spem dederant, mitiori pœna mulctavit: at ex iis aliqui, in priora postea flagitia prolapsi, adversus Ecclesiasticos concitare laicos judices moliti sunt: ad quos comprimendos Pontifex illos anathematis nota inustos, consortioque fidelium segregandos pronuntiari a præsulibus jussit[1]: « In virtute, inquit, sanctæ obedientiæ, et quorsum nostram Apostolicæque Sedis gratiam caram habetis, tenore præsentium per Apostolica scripta mandamus, quatenus per omnes Ecclesias vestrarum diœcesum et jurisdictionum omnibus diebus festis inter missarum solemnia in dictos et alios ejusdem malignantis sectæ crimine vel judicatos, vel diffamatos tamdiu astante populo publice palam et alta voce excommunicatos anathematizatosque denuntietis et denuntiari faciatis, donec humiliaverint cervices, et corde

[1] Gobel. l. XII.

[1] Lib. XXIV. p. 13.

contrito pœnitudinem habentes ad gremium sanctæ matris Ecclesiæ redierint, suas frivolas appellationes apud forum laicale prosequi, et judices Ecclesiasticos tam injuste vexare destiterint, nostrum et sacrosanctæ Sedis Apostolicæ judicium amplexi fuerint. Hæc autem vos constantissime agere oportebit, ut veros Christi milites et bellatores, cavendumque in primis, ne vel mollitie animorum, vel corruptela, vel humano quovis respectu temeretur mens vestra, et tentescat, quod vobis et in ruinam vestri status, et in æternam perditionem redundaret, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXIII, V Maii, Pontificatus nostri anno V ».

84. *Instaurata adversus plures principes sententia anathematis.* — Tulit sacro Cœnæ Dominicæ die Pius [1] anathematis sententiam in plures principes Pontificiis imperiis repugnantes, nimirum Sigismundum Austriacum, ejusque defensorem Gregorium Hamburgensem, Dietherum olim archiepiscopum Moguntinum, Palatinum Rheni, ac eorum fœderatos proceres, tum in Wicleffistarum socios hunc anathematismum intorsit :

85. « Ad perpetuam rei memoriam.

« Excommunicamus insuper et anathematizamus eos omnes, qui Wiclefistis, et aliis hæreticis arma, equos, pecuniam, præsidium quodcumque, commeatus quoscumque, omnia denique ad humanum usum spectantia clam palamve, sua alienave opera subministrant, quique ad Saracenos, ad Turcos, ad cæterosve Christi hostes ferrum et alia vetita deferunt. Porro excommunicamus et anathematizamus Dominicum Malatestam cæterosque nostros et Romanæ Ecclesiæ temporales vicarios, qui annuos census cameræ Apostolicæ debitos in hanc usque diem etiam admoniti non solverunt ». Et infra :

86. « Item quoniam diebus nostris faciens nobiscum Dominus misericordiam suam de absconditis terræ, uberrimas pretiosi aluminis venas antea nunquam inventas miraculo quodam in montibus nostris, qui in Patrimonio B. Petri in Tuscia prope arcem Tolpham sunt, patefecit, volens videlicet, ne ultra ex fidelium pecunia Turchorum in eos persecutio cresceret, sed illa ad defensionem nostram uti possemus, justum et pietati suæ placitum reputantes, fructum omnem, qui antehac ex comportato in Christianitatem transmarino alumine penes impios Turchos in Christianorum exitium erat, modo ad nos in suffragium Ecclesiæ Catholicæ transeat, præsertim cum alumen nostrum, magistra experientia, virtute perfectius, pretio vilius, numero autem sit adeo abundans, ut usui Christianorum in omnem partem satisfacere possit, ex parte omnipotentis Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ac nostra, ex hoc sancto tribunali Apostolica voce hortamur atque requirimus omnes, et singulos profitentes nomen Christianum, ne posthac alumen a Turchis aliisque infidelibus emant, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXIII, VII id. Aprilis, Pontificatus nostri anno V ».

87. *Ecclesiastico vinculo alligati fautores Dietheri, qui tandem se subjicit.* — Quod ad Dietherum anathemate percussum pertinet, tuebantur illum armis Fridericus Comes Palatinus, Henricus Lantgravius Hassiæ, aliique plures proceres, atque ingens in Germania bellum conflarant : ad quos anathematis ignominia a Dietheri partibus divellendos præcepit Pius, ut diebus singulis inter sacra solemni ritu Dietherus ipse ejusque socii anathemate percellerentur :

« Universis et singulis archiepiscopis, episcopis, abbatibus, prioribus, præpositis, decanis, et tam cathedralium quam collegiatarum capitulis, necnon quorumcumque Ordinum et monasteriorum conventibus, ac religiosis exemptis et non exemptis, parochialiumque Ecclesiarum rectoribus, et locatenentibus eorumdem per universam Germaniam constitutis, salutem, etc.

88. « Habentes fiduciam in eo, cujus vices licet immeriti gerimus in terris, quique nobis talem contulit potestatem, adversus quam neque portæ inferi prævalere possint, ad fidelium orationes, sanctorum Patrum exemplum imitati, duximus recurrendum, qui dum adversa necessitate premebantur, orationis clypeum opponebant, et velut arma spiritualia capessebant : orante namque Moyse populus Domini Amalecitas superasse Scriptura sacra testatur : muri Jericho non armis et ferro, sed tubarum sacerdotalium clangore corruerunt : Assyrios sub rege Sennacherib Deus precibus populi sui per angelum contrivit usque ad internecionem.

89. « Vobis igitur omnibus et singulis in virtute sanctæ obedientiæ, et sub excommunicationis pœna, quam ipso facto inobedientes incurrant, illis autem, qui nobis et Sedi Apostolicæ fidelitatis juramento sunt astricti, sub pœna perjurii districte præcipimus et mandamus, quatenus singulis diebus in omnibus et singulis Ecclesiis vestris, in quibus conventualem missam dici contigerit, inter missarum solemnia mox post Orationem Dominicam, pulsatis campanis, candelis accensis, omnis clerus genibus flexis submissa voce legendo Psalmum centesimum octavum, qui incipit : *Deus, laudem tuam ne tacueris;* usque ad finem dicat. Quo finito sacerdos celebrans similiter dicat collectas seu orationes, scilicet : *Hostium nostrorum, quæsumus, Domine, elide superbiam ;* et aliam cujus initium : *Ecclesiæ tuæ*, etc. Quibus finitis candelas extinctas in signum maledictionis in terram

[1] Lib. Ep. cur. p. 213. et l. XLI. p. 341.

projiciant, quem modum tamdiu servari volumus, et mandamus donec præfati rebelles humiliati ad pœnitentiæ lamenta pervenerint, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXII, XV kal. Februarii, Pontificatus nostri anno v ».

90. At comes Palatinus pœnam capitis in illos constituit, qui litteras Pontificias in castris promulgarent : tum apud Pontificem prolixioribus litteris initum cum Diethero fœdus colorare nisus, questus est sibi a Sede Apost. consueta amoris signa non exhiberi, cui hæc respondit Pius [1] : « Quod te dilectum de more filium non vocamus, neque benedicimus tibi, faciunt opera tua, qui et Ecclesiæ Moguntinæ bona ad te detrahens adversus Apostolicæ Sedis mandata Diethero privato et anathematizato jungere arma non es veritus, ea ulterius publica edicta ponere, ne quis litteras nostras in tuis tentoriis vel publicare, vel exequi audeat, mortem ei comminatus, qui contra fecerit; quod nihil est aliud, quam primæ Sedi, et Jesu Christi vicario rebellare : quibus ex rebus quamvis non a nobis, ipso tamen jure excommunicatus es, et extra Christi Ecclesiam factus. Neque dilectus filius appellari potes, neque benedictionis capax haberis, nec tua te tuentur edicta, nec inhibitiones quibus Apostolica decreta prohibes ad te deferri. Non flumina, non montes, non muri, aut aliæ quævis munitiones excommunicationis ad te aditum impedire possunt : Dei fulmen est Apostolicum anathema, cui nulla possunt arma resistere ». Pollicitus amanter exceptum iri, si ad officium rediret; contra obnitenti, hæc interminatus est : « Si perges Apostolicam Sedem impugnare, et ejus decreta contemnere, senties Romanam esse majorem Ecclesiam, quam vel tu sis, vel quicumque alius, etc. Dat. Romæ VII kal. Martii ».

91. Tenebat in vinculis Palatinus Georgium episcopum Metensem, Carolum Badensem marchionem, et Udalricum comitem Witembergensem, qui Adolphi archiepiscopi Moguntini Pontificiasque partes secuti, anno superiori in acie capti fuerant : quod cum ægre ferret Pius [2], Fridericum imperatorem ad eos in libertatem vindicandos excitavit; qui cum non adeo valeret viribus, eam ad frangendam Palatini pervicaciam rationem commentus est, si Philippo Burgundiæ duci, aut ejus filio Carolo gerendi in Palatinum belli administratio Pontificio et imperiali nomine deferretur, cum Palatinus post Nurembergenses inducias ad Pontificiam imperialemque auctoritatem deprimendas conspirasset, pluresque, ac proceres et populos in eam allicere societatem nisus esset. Propositum id ab imperatore consilium amplexus Pius Burgundum pertentavit, num eam provinciam lubens capessiturus esset : tum illi de regii fastigii, quod idem Burgundus maxime ob ditionis amplitudinem affectabat, spe abblanditus est, deque affinitate inter ipsum et Maximilianum jungenda hæc addidit :

92. « Ex ipsis imperatoris litteris læto animo accepimus eum decrevisse, nostra præsertim contemplatione, concedere tibi regalem investituram, super quo in tui favorem sæpius ad celsitudinem suam scripsisse meminimus, et non hoc modo facere deliberasse, sed etiam affinitatem tecum contrahere ratione filii sui et filiæ tui nati, ac tibi vicariatum imperii in terris Gallicanis ultra Rhenum concedere statuisse, quod profecto nobis est gratissimum, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLXII, XIV kal. Februarii, Pontificatus nostri anno v ».

93. Obstitere Belgæ Burgundo libertatis desiderio, ne ducale nomen cum regio commutaret, juncta vero affinitate, de qua paulo ante memoravi, Austriaca domus magnis opibus ac potentia est aucta, ut suis locis dicetur : bellum vero adversus Palatinum non est susceptum, cum Dietherus pacem cum Adolpho hoc ipso anno pepigerit, proceresque a Palatino tenti in vinculis, se plurimo auro redemerint. Qua vero ratione Dietherus dimisso bello Pontificiis imperiis se submiserit, atque Adolpho honore archiepiscopali cesserit, nonnulla oppida et vectigalia ad vitam honorifice sustentandam pactus, refert Gobelinus [1], motumque ait misericordia Ecclesiæ Moguntinæ, quæ ipsius causa direptioni exposita esset, et acrioribus conscientiæ stimulis incitatum : cum etiam ejus pater, vir probitate insignis, audito Apostolico anathemate in filium jacto, præ dolore animam efflasset [2]; experimentis pariter deprehendisse non aliud moliri Palatinum quam Ecclesiæ Moguntinæ decus atque amplitudinem extinguere, et Palatinatus proferre terminos. De pace itaque Adolphum postulavit, ac Frankfordiæ, accersito Petro Ferrico Apostolicæ Sedis nuntio, cujus auctoritate res gereretur, in has leges firmata concordia est, uti narrat Joannes Gobelinus [3] :

94. « Convenit tandem inter eos, ut Dietherus jure, quod in Ecclesia Moguntina sibi competere asseruerat, prorsus dimisso, Adolphum tanquam dominum suum et archiepiscopum a Romano Pontifice institutum veneraretur : nec mora, in cœtu virorum illustrium, qui frequentes aderant, gladium insigne principum, quod electores ante se ferri jubent, deposuit, et humiliatus flexo genu ab Apostolico nuntio veniam petens absolutus est, et tanquam privatus prætorium exiit, moxque Asciaffenburgium, et alia

[1] Lib. Ep. num. 383. — [2] Ext. ea de re apud Æn. Sylv. lit. num. 381.

[1] Gobel. l. XII. — [2] Id. ib. Serar. Mogunt. rer. l. V, in Adolph. 11. — [3] Gobel. l. XII.

quæ tenebat oppida munitissimasque arces Adolpho restituit, retentis aliquibus ex convento, quoad viveret, ne ad inopiam urgeretur, dissipato diuturnis bellis patrimonio ». His consentanea tradit Serarius. Ut vero Diethèrus Adolpho defuncto, iterum archiepiscopatum fuerit assecutus, illumque probe administrarit, suo loco dicetur : nunc ad Sigismundum Austriacum convertenda est narratio.

95. *Sigismundus Austriacus ad cor redire videtur, et Georgius Bohemiæ rex in impietate obdurescit.* — Perculsus ille a Pontifice pluribus anathematismis de concordia agere cœpit, interprete Christophoro Mauro Venetorum duce, seque juri obtemperare velle præ se tulit : sed, cum misso a Pio episcopo Feltrino de constituendis judicibus actum esset, a promissis resiliit; quocirca illum Pius novo edicto [1] perculit. Sedandæ illius controversiæ percupidus Venetorum dux exposuit Pontifici [2], nolle in se suscipere onus juris acerbe dicendi inter Sigismundum et cardinalem Brixinensem, sed liberam potestatem sibi conferri poposcit, ut æquitate mansuetudine temperata litem dirimeret; cui assensit Pius ob spectatam illius virtutem : quod autem ad censuras attineret, quibus tenebatur irretitus Sigismundus, a nemine quam a Sede Apostolica solvi posse veniamque poscenti expiationem noxæ ritu Ecclesiastico benigne collatum iri. Rediit postea ad officium Sigismundus, ut inferius dicetur.

96. Verum longe eo præfractior extitit Georgius rex Bohemiæ, utpote a Rochizana hæresi imbutus adeo, ut unius hæresiarchæ præstigias Pontificiæ Conciliorumque Œcumenicorum auctoritati et oraculis anteferret. Projecerat, ut vidimus, Catholicæ pietatis larvam superiori anno in solemni principum conventu, cum Bohemos ad ritum Latinum adducere jussus esset, contenderatque impie communionem sub utraque specie laicis ad cœlestem beatitudinem adipiscendam omnino necessariam, ac Fantinum nuntium Apostolicum in vincula conjecerat, ob quod scelus Pontifex mox Wratislavienses sacramento fidei Georgio præstitæ absolvit, idemque edictum hoc anno instauravit [3] :

« Pius papa II.

« Dudum inclytum Bohemiæ regnum, quod Christianum et fidelem populum habere consuevit, ad perniciosam Jacobelli et suorum sequacium in aliquibus partibus Hussitarum nuncupatam hæreticam pravitatem pro magna ejus parte prolapsum, ut communionem Eucharistiæ sacramenti sub utraque specie, vini videlicet et panis, quoad laicos et non conficientes de necessitate fore æternæ salutis profitetur, cum propter obitum felicis recordationis quondam Ladislai novissimi rege careret, Georgium de Podiebrat sibi regem elegit, qui dum se Catholicum affirmasset, postmodum dum coronationis reciperet insignia, licet in venerabilium fratrum nostrorum Jauriensis et Waciensis episcoporum, ac nonnullorum Ecclesiasticorum et sæcularium virorum notabilium, manibus tactis per eum corporaliter sacramentis Evangelicis, publice et sponte promiserit, spoponderit, pollicitusque fuerit atque juraverit, quod deinceps fidelis et obediens esset sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et illius pro tempore Pontificibus, in ejusque obedientia et conformitate more aliorum Catholicorum et Christianorum regum in unitate orthodoxæ fidei, quam ipsa sancta Romana Catholica Ecclesia confitetur, prædicat et tenet, fideliter observaret, ac deinceps fidem et Ecclesiam ipsam protegeret atque tueretur et defenderet, et populum sibi subjectum ab omnibus erroribus, sectis et hæresibus ac articulis ipsius Ecclesiæ et fidei Catholicæ contrariis revocaret et averteret, necnon Catholicæ fidei conservationem ac obedientiam, conformitatem, unionem, ritum cultumque ipsius sanctæ Romanæ Ecclesiæ reduceret et restitueret in dicto regno, licetque dictus etiam Georgius deinde per dilectum filium Joannem de Rabenstein notarium nostrum, ejus ad nos oratorem, pro se ejusque conthorali et liberis pollicitaretur, ut præcepta nostra reverenter susciperet, et eis obsequeretur, ac deinde cum se hujusmodi juramento astrinxisset, ac obligasset per charissimum filium nostrum Fridericum Romanorum imperatorem illustrem, ut talis extitit confirmatus, nihilominus, cum ipse Georgius his omnibus facta contraria ageret, publicaque continuata fama adversus ipsum laboraret, quod contra tam solemniter factas suas promissiones et jusjurandum, dictam hæreticorum sectam foveret et amplecteretur, dilecti filii clerus, capitanei, consules et communitates civitatis Wratislaviensis, et oppidi Namslaviensis tamquam Catholici et veri Christi fideles eumdem Georgium pro rege sibi recipere, eique homagium præstare debite recusarunt, propter quod Georgius ipse bello illos impugnare tentavit, nos tunc de his certam notitiam habentes, ut tantis incommodis repagulo essemus, dictumque Georgium, ac ipsum inclytum Bohemiæ regnum ad veram obedientiam et unionem Apostolicæ Sedis, et sanctæ ipsius Romanæ Ecclesiæ reducere possemus, venerabilem fratrem nostrum Hieronymum archiepiscopum Cretensem, et dilectum filium sacræ theologiæ professorem Franciscum de Toleto, tunc archidiaconum de Astigia in Ecclesia Hispalensi, oratores nostros ad partes illas misimus, et tandem hujus homagii suspensio ad triennium et unum mensem per eos facta extitit. Verum duobus deinde fere annis decursis, cum idem Georgius nihil de hujusmodi

[1] Lib. I. Ep. cur. CLXXXI. — [2] Ib. p. 183, et in alio lib. divers. Bull. p. 319. — [3] Ext. apud Cod. I. XII.

juramentis per eum promissis se facturum ostenderet, nos tantæ rei moram esse periculosam censentes, præfatum Georgium, ut promissionibus et juramentis præfatis satisfaceret, regnumque præfatum ad unionem sanctæ matris Ecclesiæ reduceret, per certum nuntium nostrum iterum fecimus sollicitari.

97. « Sic demum Georgius ipse, transacto post unius anni spatio, solemnes ad nos oratores transmittens nobis obedientiam præstitit verbalem ut prius, sed non realem, sui et regni in unitate fidei et ritus communionis, quam juxta juramentum ac promissiones antedictas expectabamus, cumque tunc per proprios oratores suos hortari non desivimus, ut pro hujus rei finali consummatione, dimissa vesania sua, atque hæretica præsumptione super articulo communionis hujusmodi, ipse cum regno Bohemiæ se nobis et Ecclesiæ sanctæ atque aliis regnis conformaret, dilectum filium Fantinum de Valle utriusque juris doctorem ad eumdem Georgium, regnum, et marchionatum Moraviæ, ac vicina ejus dominia transmisimus : qui sibi per nos injuncta fideliter in conventu, ob id per dictum Georgium in festo S. Laurentii proxime elapso indicto, coram prælatis, magnatibus et aliis multis explevit. Idem tamen Georgius sathanæ laqueis ligatus in sua pertinacia obstinatus permansit, nam publice inibi cum ejus conthorali sibi considente in prælatorum, procerum et magnatum præsentia, prout intelleximus, in nos et sanctam Sedem Apostolicam, ipsamque sanctam Romanam et Apostolicam Ecclesiam fidelium matrem multis detractionibus et blasphemiis, ore polluto et impudicis labiis invectus, etiam proferre veritus non est hæc vel in effectu similia verba, videlicet : « Ut « nemo deinceps de fide et religione mea, con« jugis et liberorum meorum dubius existat, « nunc palam et publice profiteor charissimos « parentes meos in hac veritate communionis « calicis utriusque speciei mortuos esse, meque « in ea natum, educatum atque usque in hæc « tempora vixisse, vivereque et mori velle cum « uxore et liberis meis ; asserens communionem « illam de necessitate salutis » : et adjecit, Deo magis quam hominibus esse parendum. Nec his contentus, sed etiam præfatum Fantinum oratorem nostrum, post factam per eum confutationem assertorum compactorum super communione prædicta, postque erroris illius declarationem et propositionem eorum, quæ ipse orator noster a nobis habuit in mandatis, sacrilege in eum manus injecit, et turpiter durissimis carceribus mancipavit, in Dei, hujus sanctæ Sedis et Romanæ Ecclesiæ opprobrium, atque nostri, qui licet immeriti, Christi vices in terris gerimus, vilipendium et contemptum.

98. « Nos autem, qui nobis factam injuriam nihil pendimus, Dei tamen et Ecclesiæ suæ offensam vindicare tenemur, sic in præmissis animadvertere debite volentes, ne error ille sævissimus arma habens sub religionis specie amplius serpere valeret, et ne fideles Christi per subjectionem dicti Georgii ejus erroribus valeant maculari, nuper proprio motu, ex certa nostra scientia fidelium prospicientes saluti, dictos clerum, capitaneos, consules, communitates civitatis Wratislaviensis, necnon oppidi Namslaviensis, ab observatione concordiæ prædictæ auctoritate oratorum nostrorum conclusæ omnium dependentium et connexorum, etiamsi ejus vigore ad homagium præstandum teneentur, absolvimus et absolutos fore declaramus, ut in aliis litteris nostris continetur, quarum tenores volumus in præsenti habere pro expressis. Et quamvis pridem charissimus filius noster Fridericus imperator ac nobilis Ludovicus Bavariæ dux illustres præmissa sentientes nobis supplicarent, ut ab ulteriori processu contra dictum Georgium ob certas causas abstinere, sive jam factos processus suspendere vellemus, cum dictum Georgium ad Ecclesiæ gremium rediturum sperarent ; nos eorumdem et præsertim ipsius imperatoris precibus inclinati, ab ulterioribus processibus adversus ipsum Georgium decernendis usque ad præsens distulimus. Sed cum iterum post hæc dictus Georgius per alium nuntium exhortatus ad cor redire, erroresque suos recognoscere, et ad Ecclesiam Catholicam reverti, et se illius ritui conformare non curavit nec curat, nihilque nobis spei de hoc per imperatorem ac ducem prædictos hactenus allatum sit, consideravimus debitum officii nostri fore hæreses extirpare, et Christi fideles in observantia, ritu et orthodoxa fide sanctæ Catholicæ Ecclesiæ confirmare.

99. « Ne igitur Georgius ipse suum venenum liberius effundat, ac dictos clerum, capitaneos, consules et communitatem Wratislaviensem, ac oppidum Namslaviense quovis modo opprimat contra nostram ac hujus Apostolicæ Sedis prohibitionem, vigore dictæ concordiæ, ad homagium et quævis alia præstanda inducere et compellere possit, motu proprio, et ex certa nostra scientia, nostroque mero officio non ad eorum seu alterius pro eis oblatæ nobis petitionis instantiam clerum, capitaneos, consules, communitatem Wratislaviensem, ac oppidum Namslaviense præfatos sub nostra et Apostolicæ Sedis protectione usque ad nostrum et ejusdem Sedis beneplacitum suscepimus, suscipimusque per præsentes, etc. ». Additis imperiis ac precibus hortatus est reges, principes, virosque nobiles Catholicos, tum Moravos, Bohemos, Lusatios fidei orthodoxæ cultores, ut opem Wratislaviensibus conferrent, si eos Georgius ad clientelare officium præstandum adigere niteretur. « Dat. Romæ apud S. Petrum

anno Incarnationis Dominicæ MCDLXIII, IV kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno V ».

100. *Timens coronæ amissionem Georgius fingit resipiscentiam.* — Justam hanc severitatem veritus Georgius, ne Pontifex ei, judicio hæreseos postulato, coronam adimeret, mulcere ipsum blandis litteris [1] nisus est, professus his verbis se Apostolicæ Sedis dignitatem semper tutaturum : « Sanctissime pater, inquit, nunquam aliud nobis et menti nostræ incidit, quam ut honor summorum Pontificum ac Sedis Apostolicæ, præsertim sanctitatis vestræ, quantum in nobis fuit, omni cum diligentia et accuratissima opera intactus sit : in hac quoque opinione et nunc persistimus, stabimusque, Deo juvante, in ævum ». Excusavit deinde pluribus fucis patratum in Fantino nuntio Apostolico in carcerem misso facinus, rogavit ut Wratislavienses ad ipsi parendum induceret, tum Fredericum imperatorem deprecatorem adhibuit, quem affecerat recenter summo beneficio ; a suis enim obsessum accurrens cum exercitu liberavit [2], ita tamen ut Fridericus ipse nec vinceret nec periret, quapropter Fridericus Georgio admodum obstrictus omni studio dedit operam, ut Georgium in gratiam cum Pontifice revocaret : misitque eam ob causam ad Apostolicam Sedem Wolfangum oratorem, atque opem sibi, in extremum discrimen adducto, a Georgio exhibitam Pio exposuit, precesque addidit ut Wratislavienses ad fidem Georgio addicendam impelleret.

101. Respondit [3] ad hæc Pontifex Georgium se ab Ecclesia Romana, cujus caput Christus est, segregasse, eoque crimine regiæ dignitatis gradu excidisse, nec Wratislaviensibus imperari posse, ut regi Catholicæ fidei et Ecclesiæ desertori obsequantur : « Certum, inquit, profecto est eum, qui seipsum ab Ecclesia Catholica schismatice separat, in republica Christiana nullam aut regiam aut aliam posse tenere dignitatem. Nos quoque, ut fidelem Christi vicarium decet, eumdem pro ethnico et publicano, atque abscisso de corpore Christi membro sine ulla dissimulatione habere tenemur : ex quo intelligit majestas tua nos oportere mandare dictis Wratislaviensibus, ut nobiscum sentiant, et Georgium ipsum regem esse non posse, nec regi obediendum fore ei, qui de corpore Christi se sua sponte præscidit, nec in hoc quæcumque pacta ipsis obstare possunt : sicut enim mors naturalis pacta præstandi homagii dissolvisset, ita non minus hæc abscissio a corpore Christi (extra quod Christianus, ut Christianus non vivit) pacta illa dissolvit, etc. ». Cæsarem est adhortatus ut Georgium ad fidem orthodoxam traduceret, cumque se regiæ dignitati gerendæ idoneum Georgius ipse damnata hæresi præstiterit, tum Cæsaris se assensurum votis : interea ab Wratislaviensibus vexandis sibi temperare Georgium jussit, monuitque Fridericum, ut privatis in Georgium studiis Dei et Ecclesiæ causam anteferret : quibus litteris ascripta est dies XVI Maii hujus anni.

102. Nisus est imperator ab hæresi Georgium abducere, sed is obfirmatus in pertinacia saniora consilia respuit : cumque omnes præter Wratislavienses obsequentes haberet, duces Saxoniæ affinitate sibi conjunxisset, de imperatore, a se periculo maximo erepto, esset optime meritus, Matthiam veteri sponsione et affinitate sibi devinxisset, Wratislavienses armis se posse frangere credebat ; sed fefellit eum spes, cum ii fortissime se tutati sint, et principes, de quibus paulo ante memoravi, publicam Ecclesiæ causam privatæ anteposuerint : at de his inferius. Nunc ad insignem theologicam concertationem de sanguine Christi, an triduo, quo a corpore segregatus fuit, hypostatica unione caruisset, natalitiis Domini die sacro factam nos convertimus.

103. *Prohibentur disceptationes de sanguine Christi, an in triduo Passionis a divinitate fuerit separatus.* — Mota jam ante Brixiæ a B. Jacobo Piceno, quem postea Urbanus VIII beati nomine et cultu insignivit, lis fuerat : tuebanturque ejus sententiam Minoritæ triduo passionis hypostatice Verbo conjunctum non fuisse : at Prædicatores adversam tuebantur sententiam ; addebant tamen totum Christi sanguinem in passione fusum non receptum fuisse hac de causa, ut ait Gobelinus [1] : « Ne litteris Pii adversari viderentur, in queis declaraverat Tybure manens : assertionem, quæ aliquid de Christi sanguine in terris remansisse proderet, religioni Christianæ non esse contrariam ». Lecti sunt ex utroque Ordine terni cum pari numero concertaturi coram Pontifice, et cardinalium, episcoporum, præsulum doctorumque cœtu : tantusque disceptantium ardor fuit, ut quamvis gelu omnia rigerent, ipsi sudore maderent. Refert Gobelinus utriusque partis præcipua argumenta, aitque plures episcopos et abbates scientia theologica insignes quæstionem problematicam, quæ in utramque partem posset agitari, censuisse ; majoremque partem cardinalium sensisse cum Prædicatoribus atque etiam Pium eam tenuisse ; verum quæstionis solutionem in aliud tempus extraxisse. Interea, ne ex sacrorum Ordinum contentione aliqui motus pietati contrarii exorirentur, proximo anno in Turcicæ expeditionis procinctu Pontifex hæc sanxit [2] :

104. « Ad futuram rei memoriam.

« Ut in Ecclesia Dei orthodoxæ fidei unitas perseveret, et de cætero tollatur occasio in

[1] Ext. apud Cocl. l. XII. — [2] Gob. l. XI. — [3] Apud Cocl. l. XII.

[1] Gob. l. XI. — [2] Lib. II. Ep. de cur. et Bul. in Pio II. Const. 11.

hujusmodi controversiis incidendi auctoritate Apostolica tenore præsentium statuimus et ordinamus, quod nulli fratrum Ordinum prædictorum deinceps liceat de prædicta dubietate disputare, prædicare, vel publice aut private verbum facere, seu aliis suadere, quod videlicet hæreticum vel peccatum sit tenere vel credere sanguinem ipsum sacratissimum, ut præmittitur, triduo passionis ejusdem Domini nostri Jesu Christi ab divinitate quomodolibet fuisse vel non fuisse divisum vel separatum, donec super dubietatis hujusmodi decisione, quid tenendum sit fuerit per nos et Sedem Apostolicam definitum; mandantes propterea universis et singulis eorumdem ac aliorum quorumcumque Ordinum per totum orbem constitutis fratribus, cujuscumque status, gradus vel conditionis existant, præsentibus et futuris, sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, quam ipso facto incurrant, et a qua nisi in mortis articulo constituti nisi per nos aut successores nostros prædictos absolvi non possint, ne contra statutum et ordinationem nostram venire, aut facere, vel tentare quoquomodo præsumant; necnon omnibus et singulis prædictorum et aliorum Ordinum prælatis, ut in virtute sanctæ obedientiæ transgressores omnes, quos in pœnam hujusmodi incidisse aut contra prædicta dixisse vel fecisse præsumpserint, dignis pœnis dirisque carceribus punire et mancipare procurent, ac fratribus ipsis utriusque seu alterius Ordinis, ne de cætero sub eisdem pœnis aliquem fratrem seu alium hæreticum propterea declamare, aut hanc sic ex hoc labem incurrisse, dicere vel asserere præsumant; sed si eos aliquam vel aliquos hæresim aliquam incurrisse constiterit, illum vel illos apud Sedem Apostolicam denuntiare teneantur et debeant, etc. Dat. Anconæ MCDLXIV, kal. Augusti, Pontificatus nostri anno VI».

105. *Petrus Berlandus Catalogo sanctorum inscriptus, et formula interrogatorii præhabiti.*—Collustrabat per hæc tempora Gallias, ac præcipue Aquitaniam pluribus iisque insignibus miraculis Petrus Berlandus olim archiepiscopus Burdegalensis, ad cujus sepulchrum Burdegalæ ingentes fiebant populorum, illius suffragiis divinam opem et misericordiam implorantium, concursus : quibus permotus Ludovicus Francorum rex enixe Pontificem rogavit, ut illum in sanctorum Catalogo collocaret : qua in re debitam consilii maturitatem adhibiturus Pius Petragoricensem et Vasatensem episcopos Apostolicis mandatis præcepit[1], ut testium dicta de illius vitæ sanctitate cœlestibusque prodigiis ab eodem editis, in publicas Tabulas referenda curarent, tum interrogandorum testium formulam hanc præcripsit :

« Tenor interrogatoriorum, unde supra fit mentio, sequitur et est talis ;

106. « Interrogatoria super quibus personæ fide dignæ et omni exceptione majores per vos auctoritate nostra recipi et examinari debent sunt infrascripta :

« I. An quondam bonæ memoriæ Petrus Berlandi olim archiepiscopus Burdegalensis fuerit Christianus, fidelis Catholicus, irreprehensibilis vitæ, verbo, re et facto, et an pro tali et ut talis fuerit habitus, tentus, nominatus et reputatus. II. An ipse quondam Petrus Berlandi fuerit de legitimo matrimonio procreatus, et pro tali et ut talis habitus, tentus, nominatus, et reputatus. III. An secundum ordinationes et instituta sanctæ matris Ecclesiæ baptizatus et confirmatus, ac etiam tempore toto, quo in humanis egit, maximæ honestatis extiterit. IV. An laudabilis vitæ, ac sanctitate, et doctrina optimisque moribus pollens extiterit, et pro tali et ut talis habitus, tentus, nominatus et reputatus. V. An assidue in orationibus erga Deum et sanctos ejus vacaverit, et sanctæ meditationis extiterit. VI. An idem quondam Petrus fuerit virgo, vel pro virgine, seu saltem continente, habitus, tentus et reputatus. VII. An ipse quondam Petrus, dum vixit, alia bona fecit, et si sic, interrogentur, quæ bona fecit, et si ejus facultates in cibos pauperum Christi erogaverit. VIII. An assiduis temporibus confiteretur sacerdoti, et cui sacerdoti ; et an sacramentum Eucharistiæ cum maxima devotione assumeret, ac missas et alia divina officia devotissime celebaret, divinumque officium continuo diceret, et illud dicere nullatenus prætermitteret, et an continue divinis officiis interesset. IX. An infirmis et miserabilibus personis in eorum necessitatibus subveniret, et alia opera misericordiæ exerceret. X. Quas vestes seu quos pannos induebat, et qualiter, ac quibus pannis et vestibus indutus ibat. XI. An esset nimium loquax, vel parcus et rarus in loquendo, et an verba otiosa ex proposito unquam locutus fuerit. XII. An in ejus infirmitatibus et tribulationibus, quas tempore ejus vitæ passus fuit, patiens fuerit, et illas libenti animo sustineret. XIII. An importunos sustinuerit, et injuriantibus sibi injurias remiserit et pepercerit. XIV. An petentibus consilium et auxilium præberet. XV. An unquam populo sibi commisso verbum Dei prædicaret, vel saltem ad bene agendum, et Dei præcepta servandum hortaretur, eisque præciperet, et mandaret, et alia faceret, quæ ad ipsum tamquam archiepiscopum et prælatum spectabant et pertinebant. XVI. An unquam de aliqua re inhonesta, turpi, vel non permissa fuerit diffamatus. XVII. An adversantes et invicem odiosos ad pacem et veram concordiam reduxerit, vel saltem reducere quæsiverit. XVIII. An idem Petrus toto tempore, quo humanis egit, et usque

[1] Lib. XLII, p. 17.

ad ejus obitum virtuose et laudabiliter, et absque fama alicujus notæ sive maculæ vixerit, et vitam laudabilem duxerit. XIX. An tempore ejus obitus fuerit pro optimo aut bono viro habitus, tentus, nominatus et reputatus. XX. An ante ejus obitum aut post, idem Petrus fuerit de aliquo crimine vel vitio aut aliquibus operibus diffamatus : et si sic, interrogentur, de quo sive quibus, et a quibus, ubi, quoties et quando. XXI. An idem Petrus archiepiscopus, tempore quo vivebat, signa miraculosa fecerit : et si sic, interrogentur quæ et in quibus personis illa signa suis promerentibus meritis Deus ostenderit. XXII. An post ejus obitum idem Petrus archiepiscopus aliqua miracula aut signa miraculosa fecerit, aut potius omnipotens Deus in personas dicto Petro archiepiscopo devote se commendantes miracula et res miraculosas operatus est, et a quanto tempore citra sit; si sic, interrogentur de miraculis et miraculosis rebus. XXIII. An idem Petrus archiepiscopus post ejus obitum continuo, et ab omnibus præsertim civibus Burdegalensibus, et aliis districtualibus et convicinis ejusdem pro optimo et bono viro, ac laudabilis vitæ habitus, tentus, nominatus et reputatus fuerit. XXIV. An idem Petrus archiepiscopus a quatuor annis proxime elapsis pro sancto vel pro beato habitus, tentus, nominatus et reputatus fuerit. XXV. An ab aliquo tempore citra, et præsertim a dictis quatuor annis proxime elapsis quamplurimæ et innumerabiles personæ ad locum, ubi et in quo idem archiepiscopus sepultus est, tanquam ad sanctum et in Altissimi gratia existentem pro obtinendis gratiis iverint, et continuo vadant, et ad eum tanquam ad sanctum, vel beatum preces porrectæ, et orationes dictæ fuerint, et hodie porrigantur et dicantur, et alia signa extrinseca facta fuerint et fiant, quæ veris et indubitarie sanctis facere licet, et est permissum ».

107. *B. Didaci mors et miracula.* — Migravit in cœlum hoc anno B. Didacus Minorita, cujus felicem obitum describit ex antiquis et probatissimis Monumentis Vitæ illius auctor [1] : « Cum, inquit, vir beatus esset ætate gravi laboribusque confectus, in difficilem ægritudinem incidit, quam ex vi pestilentis humoris, qui in brachium sinistrum juxta manum decubuerat, nactus est, quod plane malignis suppurationibus, quas Græci apostemata vocant, vehementer intumuit. Sed peritus chirurgus lenientibus usus medicamentis, cum affectum locum aperuisset, putris longe effluxit humor, quinullum tetrum fœtorem, sed quod mirabilius omnibus videbatur, suavissimum odorem contra naturæ ordinem efflabat : quod tunc quidem medico cæterisque adstantibus magnæ admirationi fuit, atque id prius ei accidit, dum hoc morbi genere vehementius urgeretur : postea vero duriores beato viro dolores accrevere, qui cum in dies augerentur, tanta illos animi lenitate et patientia perferebat, ut nunquam ingemuerit, et nihil ore præter divinas laudes expresserit. Nocte vero quadam, cum ei medicus curationibus subveniret, ille divino spiritu in ecstasim raptus paulo post, cum jam mortuus crederetur, collecto spiritu ad seipsum reversus, quid ex cœlesti illa et immortali patria degustasset, ter quaterque apertis verbis exclamavit repetens : O quales flores sunt illi paradisi !

« Cæterum, ingravescente vi morbi, cum ille certam jam sui corporis dissolutionem imminere sentiret, guardianum cæterosque conventus fratres accersiri, et omnes ad se venire humiliter postulavit. Quos ut venisse videt, per Dei viscera et misericordiam deprecatur, ut sibi chordam et habitum viliorem concederent, quo involutus moreretur : quæ plane de humilitatis et paupertatis amore manabant, quarum virtutum studio maxime tenebatur : accedebat præterea S. Francisci imitatio, ut quem cum vivens ex animo dilexisset, etiam humilitate moriturus exprimeret. Annunt illi, petitumque habitum afferri jubent, illumque, extracto priori quo indutus jacebat, ægro imponunt. Interim cum ad eum magnus fratrum numerus accederet, ut eum morientem de more viderent, juvarent et consolarentur, ab illo suavissimis amplexibus deprecabantur, ut pro se divinitatem exoraret : e contrario ille ab omnibus humiliter reposcebat, et se bonorum omnium et meritorum, quæ post religionis ingressum promeruerant, participem facerent. Ex his alii dimidiam suorum laborum partem obtulerunt, cum vehementissime in virum pium affecti fuissent. Ergo cum profusis lachrymis ab omnibus veniam deprecaretur, et charissimis fratribus vale dixisset, lætus de morte jam proxima, quam lucrum maximum deputabat, et de vicina accersione securus, utrumque brachium pariter in altum erigens, quod visu fuit mirabile, cum sinistrum vi morbi depressum paulo ante movere non posset, ad fratres adstantes et spectantes conversus crucem ligneam quæ ad caput reposita erat, arcte complectitur, et ore oculisque sæpe suavissime osculatus cum ingenti pietate sequentem hymnum pronuntiavit : *Dulce lignum, dulces clavos, dulcia ferens pondera, quæ sola fuisti digna sustinere regem cœlorum et dominum;* quæ ubi dixisset, beatissimam animam Deo reddidit anno MCDLXIII, die XII mensis Novembris ». Confirmantur hæc a Sixto V [1] in sanctione, qua sanctorum cultum illi decrevit, atque inter cæteras res admirandas recenset puerum, qui in ardentem fornacem præceps ceciderat, incolumem patri implorata sanctis-

[1] Franc. Pegna in Vit. S. Didac. l. II. c. 1.

[1] Bull. in Sixt. V. Constit. 42.

simæ Virginis ope restituisse; tum de miraculis post ejus mortem editis plura refert, quæ accuratissime narrat ex fide dignissimis Monumentis Franciscus Pegna [1] his verbis :

108. « Permansit B. Didacus mortuus eodem vultu, et facie nihil prorsus immutata, ut non e vita decessisse, sed vivus omnino crederetur. Ejus caro, cum prius ob continua jejunia, vigilias asperasque pœnitentias attrita, contracta et sublivida foret, jam tunc candida, mollis et splendida renitebat, ut nec tenuis illam macula inficeret, sed dote jam claritatis et stola gloriæ circumamicta esse videretur. Non riguerunt mortuo frigida membra, sicut mos est corporum vita functorum, sed instar viventium et bene valentium pedes, manus et brachia movebantur, omnesque arteriarum nervi et articuli flexibiles facile vertebantur, quod per integrum sex mensium spatium duravit, donec sacrum cadaver in arca bene munita fuit reconditum ». Et paulo infra : « Igitur sabbati nocte, qua viri sancti anima a carne soluta est, in Ecclesiam defertur, ut sequenti die Dominico corpus sepulturæ mandaretur : ad multam vero noctem splendor quidam super illius exanime et defunctum corpus illuxit, qui solis radios sua luce superare, ac totum chorum, ubi ille repositus fuerat, illustrare videbatur. Multi præterea cives Conchenses et de Medina-Cœli eadem nocte, qua S. Didacus beatam egit animam, stellam reliquis majorem ac illustriorem apparuisse affirmarunt, quæ plane ita omnium oculos ad se inspiciendam ac contuendam convertebat, ut rei novitate commoti frequentes domo egredi cogerentur, hærebant enim an aliquid boni malive portenderet, cum multi affirmarent hujusmodi stellas signum mortis alicujus viri sancti præferre, de quo creditum erat ejus animam in sanctorum numerum in cælo receptam fuisse : solet enim sæpe clementissimus Deus sanctorum suorum pietatem et sanctitatem, quibus tamquam fulgentes faces et lucentia sidera Ecclesiæ præluxerunt, cælestibus quoque fulgoribus indicare, ut omnium persuasione credatur in cœlesti patria claros atque conspicuos esse ». Multis interjectis de rebus admirandis, quæ ad illius sepulchrum editæ sunt, depulsisque variis morborum generibus, quæ omnium medicorum vim eludebant, subdit, Henricum Castellæ regem ejus nominis IV, B. Didaci artus contrectasse quintodecimo die ab illius obitu, ac flexiles, et suavem odorem halantes non disparem illi, qui ex corpore S. Isidori Matriti spirat, sensisse, contactuque sacro sanitatem in brachio recepisse, Alfonsumque Carrillum Toletanum archiepiscopum contrectantem flexilia B. Didaci membra, et hac illacque ducentem vehementi admiratione affectum fuisse : concurrisse vero ad spectaculum Castellanos, Aragones et Lusitanos, adhibitosque [1] testes nonnullos Mauros ac Judæos, qui id supra naturam fieri fassi sint. Ut vero a Sixto V sanctis annumeratus sit, suo loco dicetur.

109. *B. Catharina Bononiensis prophetiæ dono clara.* — Eodem anno VII id. Martii e vivis decessit Catharina Bononiensis Clarissa, sanctimonia conspicua, cui multa divinitus ostensa fuere : atque inter alia Constantinopolitani imperii excidium imminens prædixerat, idque ob ingentia Græcorum scelera et impietatem, a reliquorum Christianorum conjunctione se rescindentium. Edita sunt post ejus obitum plura sacra prodigia ad ipsius sepulchrum certissima cœlestis beatitudinis, qua a Deo donata fuerat, argumenta : inter quæ insigne illud extitit, refossum ipsius corpus decimo nono a morte die corruptionis immune inventum, ac suavem spirans odorem.

Insculptum est ejus sepulchro hoc Epitaphium : « Hoc corpus, quod cernitis incorruptum, D. Catharinæ Bononiensis est, quæ monasterium prima cum paucis ædificari curavit, quod multos annos admirabili sanctimonia rexit et gubernavit : cum vero ex humanis decessisset, humi sepulta fuit. Cujus corpus decimo nono die post ipsius exequias maximo populi concursu, et totius civitatis admiratione, integrum, ut nunc cernitis, et odore suavissimo fragrans repertum est : multa quoque signa sanctitatem attestantia subsecuta sunt. Obiit anno Domini MCDLXIII, die IX Martii ». De ejusdem virginis corpore corruptionis experte meminit Carolus Sigonius [2], ac miraculi testem oculatum se fuisse tradit. Retulit illius nomen in beatarum virginum numerum Clemens VIII, adjectis Martyrologio Romano ad nonum Martii his verbis : « Bononiæ B. Catharinæ virginis Ordinis S. Claræ, vitæ sanctitate illustris, cujus corpus magno cum honore ibidem colitur ».

110. *Alexandri Olivæ cardinalis obitus et virtutes.* — Romæ ingens sui desiderium reliquit hoc anno Alexander Oliva de Saxoferrato, Augustinianus, cardinalis, qui sanctitatem morum spectatæ scientiæ conjunxerat, cujus pium obitum describit ita Joannes Gobelinus [3](1) : « Alexander cardinalis S. Susannæ non sine summo Ponti-

[1] Franc. Pegna c. 2.

[1] Franc. Pegna c. 71. — [2] Sigon. l. IV. de episc. Bonon. in Phil. Calandrin. — [3] Gobel. l. XII.

(1) Denatus est hoc anno die XXII Julii Alexander Oliva Saxoferratensis ex Augustiniani Ordinis monacho S. R. E. cardinalis a Pio II renuntiatus. Pium viri hujus obitum ex Gobelini Commentariis persequitur annalista. Res gestas historici ætatis illius fere omnes narrarunt, ex quibus eruo anno MCDXIII septennem adhuc religiosas vestes induisse, anno vero MCDXXXVII Marchiæ Anchonitanæ provincialem præ-

ficis mœrore febre correptus extinguitur, cujus vitæ sanctimonia cum per omnem vitam emicuisset, tum maxime in obitu claruit, qui etsi dies quamplures agonizavit, nunquam tamen intermisit de fide Catholica disputare, Symbolum exponere, abstrusos Scripturarum sensus aperire, dubiaque resolvere; hortari astantes ad Evangelicam vitam, ad cœlestis patriæ desiderium erigere, contemnenda esse hujus promissa sæculi, quæ, velis nolisve, relinquere oportet: in ea patria thesaurizandum, cujus gaudia fine carent. Cum rogaretur testamentum facere : Animam, inquit, meam Deo relinquo, Pio Pontifici corpus et hæc quæ vocantur sæculi bona : ipsi familiæ curam et sepulturæ meæ committo. Deinde quasi dormiens expiravit, ingens sacri collegii decus, in quo vitæ fulgor cum doctrinæ luce contendit. Potuerant sine damno nonnulli homines periisse, in hoc grave vulnus accepit Ecclesia ». Habuit in ejus laudem funebrem orationem panegyricam Campanus insignis orator, quæ inter ejus opera extat, recensetque insigne miraculum, quo ille in prima pueritia fonte submersus in vitam, implorata Virginis ope, revocatus est, utque aris tum devotus sit : in quo divinam providentiam licet suspicere, quæ ipsum per pietatis studia instruebat, ut Ecclesiam suam aliquando collustraret.

111. « Tertium, inquit, agens ætatis annum cum flores, ut solent pueri, sectaretur, proximum in fontem concidit. Aderat soror Margarita triennio major : hæc fratris lapsum conspicata, non ausa ipsa descendere in fontem ad proximas refugit casas, ululatu omnia complet, fratrem in fontem delapsum, opem atque auxilium clamat, accurrit quæ proxima erat matrona Diambra nomine, ubi puer et qua parte cecidisset percontata, conjecit se in fontem, quæsitum aliquandiu correptumque suspendit in ora cruscculis sublatis, ut quas hausisset aquas refunderet. Interea mater audito ululatu, et ipsa ad eum locum percurrit, ubi exanimem vidit natum, vellit comam, laniat exsecatque genas, et filium nequidquam appellans nomine ejulatus in cœlum tollit. Jam horis circiter novem mortuus jacuerat puer : Hic mater », et infra, « ad templum conversa gloriosissimæ matris quod non procul inde cernebatur, Virginis opem implorat, filium, si reviviscat, vovet. Extemplo visus est puer primum movere labella, mox tollere oculos matremque appellare : qua re attoniti qui aderant, puerum subito ad templum deducunt, offeruntque altaribus. Hic sacrarium ingressus forte dalmaticam vidit vestem, in cujus limbo simulacrum inerat Virginis auro intertextum. Conversus ad matrem puer dalmaticamque complexus, simulachrum digito ostendens : Mater, inquit, mater, hæc mihi cyathum porrexit in fonte, hæc opitulata est : nec aliquanto spatio adduci potuit, ut inde discederet. Id miraculum non clam fuit : oppidani omnes, et exanimem revixisse puerum, et quæ de dalmatica dicta sunt, qui per ætatem supersunt, attestantur. Sacellum in fonte Virgini erectum est miraculi monumentum. Parentes expectato biennio, quo ætas paululum confirmaretur, puerum sacris initiarunt professum divi Augustini Ordinem ».

112. Subdit pluribus, ut monastica apud Augustinianos disciplina excultus, tum litteris tum in pietate magnos progressus fecerit : cumque gessisset in sacro illo Ordine graviora munera, tandem ob virtutum claritatem a Pio dignitate donatum fuisse cardinalitia, in qua probitatis exemplum præluxisse ita describit : « Privatas cerimonias intermisit nunquam, preces horarias non absorbebat, ut facimus plerique omnes : testor hoc sacratissimum, in quo sumus, templum, singulis diebus sex illum horas solitum consumere in officio exsolvendo adeo verbum se jungebat verbo, clausulam clausula dirimebat pondere vocis raro et aperto. Audiebat missas tardiuscule, cum esset liber, nec antea quam, qui convenissent aliquid acturi, audisset omnes. Interrogatus cur ita faceret, quoniam, inquit, ad opus Dei expeditum accedere oportet, non involutum negotiis; pendebat in missa attonitus, nonnunquam extra se vi rapi videbatur : collachrymabat, quum quid esset non recte curatum a suis. In missa celebranda illud semper afferebat, eo erat objurgatio : Maledictus homo, qui opus Dei fecit negligenter. Festum occurrebat nullum, in quo suos non hortaretur ad quiete honesteque vivendum : hæc duo petere se a suis aiebat concordiam et honestatem, cætera omnia ex arbitrio permittere, familiarem, quod in æde sacra fœminam salutasset, domo ejecit. Cum quid audiret commissum a suis flagitii erumpebat in lachrymas, seque e conspectu tristissimus eripiebat. Mensa parca, et proxima privatæ ». Et infra : « In cœna et prandiis aut sacræ historiæ, aut homiliæ sanctorum perpetuo mensa legebantur: ubi si quid esset scriptum dubiuscule, ipse interpretabatur, cæteris in rebus silentium erat : prandium disputationes quotidianæ excipiebant : de rebus sacris porro quæstiones duas in horas trahebanm-

sulem in comitiis sui Ordinis dictum, ab anno MCDLII usque ad MCDLVIII congregationis Perusinæ summum præsidem, seu, ut appellant, vicarium supremum egit. Sequenti vero anno MCDLIX supremi moderatoris munere Ordinem universum gubernavit. Ex eminenti illa dignitate anno sequenti MCDLX ad purpuram accitur, creditamque a Pontifice Camertinensis episcopatus administrationem, non vero episcopatum ipsum obtinuit. Tantum viro decus promeruit morum sanctimonia insignis cum scientia singulari conjuncta. De sanctimonia lege annalistam hic, scientiæ vero exhibent testimonium sermones de ortu Christi centum, adjectis aliis de cœna cum apostolis, sicut et de peccato in Spiritum S. et orationum librum singularem teste F. Dominico Antonio Gandolfo Genuensi in dissert. historic. de Augustinianis scriptoribus ante Concilium Tridentinum.
MANSI.

tur, nunquam minus quam in unam ». Paucis interjectis addit, ut cum externa pompa occultam austeritatem conjunxerit.

113. « Intenitebant continentibus pannis parietes, ipse assiduo cilicio premebatur. Stabat pro foribus lectus pluma purpuraque instratus, ipse nunquam nisi quotidiana in veste dormivit, habitu illo cucullari ne in morte quidem intermisso : pannis lineis usus est nunquam : foris fastum et delicias ostentabat, intus se quotidianis afflictamentis emacerabat ». Imminentem sibi mortem, antequam decumberet, divinitus ipsum prænuntiasse refert auctor, subditque : « Sepulchrum erigi clam jusserat in scrinii speciem, ita ut aperiri facile posset : intus imago inerat depicta cardinalis mortui jacentis eo habitu oris et vestium, his lineamentis, quibus ipse erat, inscriptumque in interiori latere sepulchri : *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et non delinques in æternum :* id sepulchrum ipsi nesciebamus, scrinium stipatorium rati : pictor eo mortuo confessus est se jurejurando adactum, ne cui patefaceret. Aperiebat autem, ut postea cognitum est, quoties oraret, ibique speculabatur ». Addendus aliis insignibus viris Blondus Flavius, natione Forliviensis, egregius historiarum scriptor, qui hoc anno obiit [1], quique ab Honorio et Arcadio Cæsaribus (cum inclinasse Romanum imperium memorant) ad ætatem suam universalem historiam (quæ nobis in conscribendis Annalibus fuit usui) propagavit; Eugenio IV Pontifici, cui ab Epistolis erat, acceptissimus.

114. *Pius retractat quæ Æneas Sylvius scripserit in gratiam Concilii Basileensis.* — Ad tuendum Apostolicæ dignitatis splendorem revocavit hoc anno Pius publicis litteris [2] universa scripta, quæ olim pro Basileensi conciliabulo adversus Eugenium IV Sedisque Pontificiæ auctoritatem temere ediderat.

« Dilectis filiis rectori et universitati scholæ Coloniensis.

« In minoribus agentes, non sacris ordinibus initiati, cum Basileæ inter eos versaremur, qui se generale Concilium facere et universalem Ecclesiam repræsentare aiebant, Dialogorum quemdam libellum (1) ad vos scripsimus, in quo de auctoritate Concilii generalis, ac de gestis Basileensium, et Eugenii papæ contradictione ea probavimus vel damnavimus, quæ probanda vel damnanda censuimus, quantum capiebamus, tantum defendimus aut oppugnavimus, nihil mentiti sumus, nihil ad gratiam, nihil ad odium retulimus : existimavimus bene agere et recta incedere via, nec mentis nostræ aliud erat objectum, quam publica utilitas et amor veri. Sed quis non errat mortalis? sapientem, inquiunt philosophi, nunquam errare, verum est : at quis sapiens nisi bonus, quis bonus nisi solus Deus : *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*, inquit propheta regius : declinavimus et nos ab utero matris : erravimus in invio et non in via : ambulavimus in tenebris, et procul a vera luce recessimus; nec nobis tantum erravimus, alios quoque in præcipitium traximus, et cœcis ducatum præbentes cœci cum illis in foveam recidimus.

115. « Forsitan et aliquos ex vobis scripta nostra decepere, et in devia deduxerunt, quorum sanguinem si de manibus nostris requisierit Dominus, non habemus quid respondere possimus, nisi nos ut homines peccavisse, qui arbitrantes rectum iter ostendere, obliquum monstravimus. In misericordia tantum Dei spes nostra sita est, quæ super omnia opera ejus elucet : sed haudquaquam satis fuerit divinam misericordiam implorare, et dicere : *Parce, Domine, parce peccatis nostris*, nisi pro viribus vulnera, qua diximus veritate curare annitamur, et sicut est in fabulis, *sagitta, quæ vulneravit, afferat opem;* sive ut canit Ecclesia, *medelam inde ferat hostis unde læserat.* Mortem quidam prius sibi consciverint, quam videri velint aliquando male sensisse : et nonnulli, ne vel ad horam videantur errasse, semper errant, et dum minimam tolerare honoris jacturam nequeunt, totum abjiciunt, et perpetua notantur infamia, et in pessimas prolabuntur hæreses, qui ne appareant inconstantes, pertinaces efficiuntur, superbissimi hoc agunt, qui videri dii, non homines volunt, quales Constantiæ combusti sunt nostra ætate in magno conventu Hieronymus et Joannes hæresiarchæ.

116. « Nos homines sumus, et ut homines erravimus, neque imus inficias, multa quæ diximus, scripsimus, egimus damnari posse : verum non ut Arius, Eutiches, Macedonius, aut

[1] Gobel. l. xi. — [2] Ext. in Bull. in Pio Const. 10.

(1) Animadversione dignum hic censeo Dialogorum librum istum, quem Pius scripsisse se perhibet de auctoritate Concilii generalis, de gestis Basileensium, et de contradictione Eugenii papæ, quemque idem Pius sua hac Bulla damnat et reprobat, ita plane intercidisse, ut inter opera Æneæ Sylvii semel, iterum, et sæpius recusa nullibi appareat. Quanquam enim inter ejus opera legitur Commentarius de Basileensi Concilio, quo res ab eo gestas, non quidem ab exordio, sed eo jam incœpto persequitur, Commentarius est tamen constanti oratione, non vero intercisa, ut mos est dialogorum, descriptus; ex quo intelligimus censuram hanc Pii lucubrationem plane diversam ferire. Inter Epistolas etiam ejus Pontificis quædam occurrunt in quibus Eugenio instat adversarius, cujusmodi est Epistola ad Joannem Carvajal tunc *oratorem* Apostolicum, dein S. R. E. cardinalem, sed illa, nec Epistolæ modum superat, nec in Dialogi more contexitur. Superest ut interiisse opus censeatur, cum nec in Codicibus Mss. quorum nonnullos servat Bibliotheca canonicorum S. Martini, quæ cathedralis est Lucensis Ecclesia, occurrat.

Libellum vero, quem a se *de amore* conscriptum idem Pius in Epistola hic in Annalibus recitata dolet, nullum esse alium censeo, præter historiam de Euriali et Lucretiæ amóribus, qui inter ejus Epistolas alicubi impressas legitur. MANSI.

Nestorius et alia blasphemorum turba, ex animo damnatam viam elegimus : seducti peccavimus ut Paulus, et ignoranter persecuti fuimus Ecclesiam Dei, et Romanam primamque Sedem : propter quod prostrati ante oculos divinæ pietatis supplices oramus : *Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris*, etc. Pudet erroris, pœnitet male dictorum scriptorumque vehementer pœnitet : plus scripto quam facto nocuimus. Sed quid agamus ? scriptum et semel emissum volat irrevocabile verbum : non sunt in potestate nostra scripta, quæ in multas inciderunt manus et vulgo leguntur. Utinam latuissent, quæ sunt edita, nam si futuro in sæculo manserint, aut in malignas mentes inciderint, aut incautis fortasse scandalum parient ; qui hæc scripsit, inquient, in beati tandem Petri cathedra sedit, et Christi Salvatoris vicariatum gessit : ita scripsit Æneas, qui postea summum Pontificatum adeptus Pius II appellatus est, nec invenitur mutasse propositum : qui eum elegerunt et in summo Apostolatus vertice collocarunt, ab iis scripta ejus approbata videntur. Verendum est, ne talia nostris aliquando successoribus objiciantur, et quæ fuerunt Æneæ, dicantur Pii, atque ab ea Sede auctoritatem vendicent, adversus quam ignoranter latraverunt.

117. « Cogimur igitur, dilecti filii, B. Augustinum imitari, qui cum aliqua in suis voluminibus erronea inseruisset, retractationes edidit, humilis et probatissimi vir ingenii, qui suas ineptias verecunde confiteri ac corrigere, quam impudenter defendere maluit. Idem et nos faciemus, confitebimur ingenue ignorantias nostras, ne per ea, quæ scripsimus juvenes, error irrepat, qui possit in futurum Apostolicam sanctam Sedem oppugnare, nam si quem decuit umquam Romani primique throni eminentiam et gloriam defendere ac extollere, nos illi sumus, quos sine ullis meritis pius et misericors Deus, sola dispensatione sua, ad B. Petri solium et dilectissimi filii sui Domini nostri Jesu Christi vicariatum evocavit. Quibus ex rebus dilectiones vestras hortamur, et in Domino commonemus, ne prioribus illis scriptis inhæreatis, aut fidem ullam præstetis, quæ supremam Apostolicæ Sedis auctoritatem quovis pacto elidunt, aut aliquid astruunt quod sacrosancta Romana non amplectitur Ecclesia : suadete omnibus, ut id solum præ cæteris venerentur, in quo Salvator Dominus suos vicarios collocavit, et quod beati Apostoli Petrus et Paulus suo sanguine dicaverunt : nec putetis divinam providentiam, quæ cuncta gubernat, et nihil negligit eorum quæ creavit, inordinatam reliquisse militantem Ecclesiam, quæ cum sit sponsa Christi, profecto a Deo est et ordinem habet, dicente Apostolo quæ sunt a Deo ordinata esse.

118. « Requirit autem ordo, ut inferiora a superioribus gubernentur, et ad unum tandem perveniatur tanquam principem et moderatorem cunctorum quæ infra se sunt. Sicut grues unam sequuntur, et in apibus unus est rex, ita et in Ecclesia militante, quæ instar triumphantis se habet, unus est omnium moderator et arbiter Jesu Christi vicarius, a quo tanquam capite omnis in subjecta membra potestas et auctoritas derivatur, quæ a Christo Domino Deo nostro sine medio in ipsum influit : nec profecto in alium tanquam sui exercitus ducem supremam auctoritatem Christus principaliter derivasset, quam in suum vicarium, qui primus fuit Petrus cui commissam novimus Dominici gregis curam, nec duo pluresve Petros evangelistæ commemorant, nec duos aut plures instituit Dominus, qui suum locum tanquam capita tenerent æqualia, sed unum constituit, ut verticem, ac ducem, et pastorem universi gregis, Simonem Petrum, dicens : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam : et tibi dabo claves regni cœlorum : et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlo : et quodcumque solveris super terram erit solutum et in cœlo* ; et : *Pasce oves meas* : quæ nulli seorsum dicta leguntur nisi Petro, ut in Petro unitas et summa contineretur auctoritas : nec alius a petra dictus est Petrus nisi Simon, ut intelligeremus unicum esse veræ et solidæ petræ, id est, Christi, ut Paulus exponit, locumtenentem Simonem Petrum, qui solus pro Domino in periculo constituto exemit gladium. Petrus igitur et successores ejus Romani Pontifices primatum in Ecclesia tenuerunt, et nos hodie, quamvis indigni, sola Domini voluntate digni tenemus : et quicumque Romanæ secundum canonicas sanctiones præficitur Ecclesiæ, quamprimum electus est in sacro collegio, supremam a Deo potestatem sine medio consequitur, et per ordinem in omnem diffundit Ecclesiam : cujus peccata divino judici punienda relinquuntur. Si quid adversus hanc doctrinam inveneritis aut in Dialogis, aut in Epistolis nostris, quæ plures a nobis sunt editæ, aut in aliis opusculis nostris (multa enim scripsimus adhuc juvenes) respuite atque contemnite, sequimini quæ nunc dicimus, et seni magis quam juveni credite, nec privatum hominem pluris facite, quam Pontificem : Æneam rejicite, Pium recipite : illud gentile nomen parentes indidere nascenti, hoc Christianum in Apostolatu suscepimus. Dicent fortasse aliqui cum Pontificatu hanc nobis opinionem advenisse, et cum dignitate mutatam esse sententiam. Haud ita est : longe aliter actum.

119. « Audite, filii, conversationem nostram : brevis narratio erit, quæ vobis, quantum ad rem attinet, veritatem aperiet, et objectioni faciet satis. Anno salutis primo et trigesimo supra millesimum quadringentesimum cum Dominico Capranica, quem Martinus V in secreto consisto-

rio cardinalem creaverat, Eugenius IV spreverat, Basileam petivimus, ibique Concilium inchoatum invenimus, verum ab Eugenio revocatum, quamvis congregati noluerant obedire asserentes jam inceptum Concilium sine consensu Patrum qui convenissent, haudquaquam potuisse dissolvi. Julianus aderat S. Angeli cardinalis, natione Romanus, moribus et doctrina conspicuus: is, cum cæteris præstaret, audita Eugenii revocatione, præsidentiam dimisit, tanquam summo Pontifici vellet obedire: sed cum augesceret in dies, Eugenio vel invito, Concilium, sed cum multi ex diversis regionibus episcopi et regum legati adventarent, cardinales quoque ex Romana curia profugi in dies nonnulli concurrerent, præsidentiam resumpsit, et auctoritatem Concilii mirum in modum attollens, eminentiam primæ Sedis supprimere cœpit; venientes Eugenii legatos, potestatem Romanorum præsulum magnificantes, apparenter confutavit, et cum esset facundissimus, facile persuasit auditoribus quæ cupiebat. Cardinales ex Urbe profecti, Eugenio infensi, vitam ejus moresque carpebant. Accedebant in horas catervatim novi curiales, qui, ut est omnis multitudo maledica et inimica principi, Eugenii nomen modis omnibus lacerabant. Nos qui ex patria juvenes, non ex Urbe, illuc migraveramus, et nova tum primum avis ex Senensi gymnasio evolaveramus, rudes et inexperti, vera esse arbitrabamur quæcumque dicebantur, nec putabamus mentiri alios, qui nesciremus ipsi mentiri, atque, ut est innatum homini, tetra et horrenda crimina odio habebamus, nec Eugenium diligere poteramus, quem tot tantique testes indignum Pontificatu dicerent. Aderant legati Parisiensis scholæ, cujus est fama percelebris; affuerunt et aliquando vestri, et aliorum studiorum Germanicæ nationis oratores, et uno cuncti ore Concilii generalis auctoritatem ad cœlum efferebant: de potestate Romani Pontificis pauci erant, qui loqui præsumerent: omnes, qui publice loquebantur, prurientes auribus multitudini applaudebant.

120. « Accessit et ipsius Eugenii consensus, qui dissolutionem Concilii a se factam revocavit, et progressum ejus approbavit. Cum reconciliata Synodus Eugenio videretur, et pax Ecclesiæ data, præterita enim omnia per duas litteras Concilii Patres Eugenio sese remissuros, et pedes ejus tanquam B. Petri exosculaturos promiserant, si revocata dissolutione, Concilio cursum permitteret, atque illi cohæreret; novæ intercessere discordiæ, cum aliis de rebus, tum potissime super translatione Concilii, Græcorum causa, in alium locum. Eugenius in Italia non sine ratione Concilium petebat, popularitas synodalis transire montes horrebat, et in Avinione aut in Sabaudia locum desiderabat.

121. « Adiverunt per id temporis duo viri ex Italia Basileense Concilium, Nicolaus Panormitanus archiepiscopus, et Ludovicus Pontanus Apostolicæ Sedis notarius, Alfonsi magni regis oratores, qui velut duo orbis sidera, ceu Pontificii juris et totius civilis sapientiæ duo præcipua lumina et clarissima censebantur: hi dictis scriptisque Concilii gesta probabant, Eugenii facta damnabant, nec erat qui aut vellet aut audiret dicta eorum refellere. Quid ageremus? audita potuimus non discere? rude nimis ingenium est, quod per singulos dies audita et inculcata non capit: quales magistri sunt, tales discipuli evadere solent: paucos invenias Aristoteles, qui Platonica norint destruere dogmata. *Non est discipulus supra magistrum,* inquit Dominus, nec nos magistrum potuimus superare: Julianus nobis, et Nicolaus, et Ludovicus, et alii complures fuere magistri, schola Basileensis conventus, in quo raro aliquis Eugenii causam defendit: adversus Concilii dignitatem mutire aliquid crimen hæresis fuit: una omnium vox Concilium Eugenio præferebat: de Sedis Apostolicæ præcellentia aut silentium aut contemptus. Concilium, concilium cuncta sonabant.

122. « Didicimus ergo quæ audivimus, et post aliquot annos existimantes nos aliquid esse, diximus, ut est apud Satyricum:

Semper ego auditor tantum, nunquamne reponam?

Puduit semper discipulum agere, subtraximus ferulæ manum, cœpimus loqui et magistri personam induimus; scripsimus epistolas et opuscula: hoc omnibus passim datur, docti et indocti scribunt, et quæ scripsit ipse nemo contemnit, nisi editionis fervorem tempus extinxerit: nobis placebant scripta nostra more poetarum, qui poemata sua tanquam filios amant: nec Basileæ quemquam invenimus, qui ea damnaret; probant enim similia similes: applaudebamus nobis ipsis, et in editionibus nostris gloriabamur, et quanquam postea Eugenius Concilium in Italiam transtulerit, et cum Græcis Ferrariæ ac demum Florentiæ convenerit, quanquam Julianus S. Angeli, et Joannes S. Petri cardinales, quibus plurimum credebamus, ad Eugenium defecissent, quanquam paucissimi in fide Basileensi remansissent, noluimus tamen credere, existimantes cunctos, qui abibant, metu recedere, ne bona temporalia perderent, et cum nihil haberemus, quod nobis auferri posset, perseverandum putavimus, ne partem, quæ verior nobis apparebat, relinquentes, detrimentum animæ faceremus. Mansimus igitur Basileæ quod, Eugenio, ut credidimus, justo judicio deposito, Amadeus Sabaudiensis suffectus est, et Felix V appellatus, quem non ut idolum, quod erat, sed

tanquam verum Christi vicarium venerati sumus, nihil ad hæc sinistri putantes intercessisse.

123. « At cum Fridericus Romanorum rex Aquisgrani coronatus, domum repetens Basilea transitum fecisset, rogatusque ad Felicem illic præsentem accedere nullo, pacto persuaderi potuisset, ut honorem ei tanquam Romano Pontifici exhiberet, aut publice cum eo verba misceret; tum primum consideravimus possibile esse, quod partem erroneam sequeremur, quando rex, imperator Romanorum futurus, in tanto negotio dubius esset, et ad Eugenium inclinaret magis, multum et sæpe inter nos ipsos cogitavimus, quis esset modus inveniendi verum: nunquam enim volentes erravimus, rogati in familiam Friderici transire non renuimus. Erat tunc ille cum tota Germania neutralis, Concilium Basileæ irritum dicebant esse Germani, et idolum ejus respuebant, nec Eugenio nec Basileensibus plene obediebant: placuit ad neutrales transire, ut verum apud eos liberius audiremus, et si recedendum esset ab uno extremorum, per aliquod medium transiremus ad alterum, et eorum judicium spectaremus, qui non essent affecti causæ. Mansimus in aula Friderici pluribus annis, illic varias audivimus opiniones. Neutralitatem idcirco Teutones induerant, ut concordia facilius inveniretur, non ex consilio Solonis, qui tumultuante civitate extorrem fecit eum, qui sine parte remansit. Multa inter neutrales didicimus, quæ nos ante latebant, Eugenium falso de multis accusatum invenimus, cardinalesque qui Basileam venerant, ob privatas inimicitias bono et sancto viro notam inurere voluisse: qui tamen cuncti postea ad eum redierunt et veniam errati petierunt ».

124. Addit Pius, quod antea suo loco inseruimus, per id tempus Julianum cardinalem S. Angeli, Hungariæ legatum, Viennam accessisse, seque ab illo monitum, ut qui errantem secutus esset, recta monentem sequeretur: cumque Nurembergæ pro veteri conjunctione restituenda conventus Germanici habiti essent, et decretum, ut Cæsar Pontificem ad novum Concilium Constantiæ indicendum hortaretur, ac Basileenses pariter adduceret, ut eo se transferrent ad pacem Ecclesiasticam redintegrandam, recusassent vero id Basileenses, tum exclamasse Thomam Asselbachium insignem theologum, constare Basileenses Spiritu sancto non duci, qui adeo æqua postulata respuerent, idemque plures doctrina et sanctitate illustres viros dixisse; ac tum se his dictis percitum, oculos ad veritatis lucem intuendam extulisse, subditque: « Caligo tandem ab oculis nostris cecidit, quæ velut aranearum tela verum cernere impediebat, recognovimus errorem nostrum, venimus Romam, Basileense dogma rejecimus, Eugenio Pontifici Maximo caput submisimus, et reconciliati Ecclesiæ Romanæ doctrinam ejus imbuimus, et illud Hieronymi diximus: « Ego « nullum primum nisi Christum sequens beati- « tudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione « consocior: super illam fundatam Ecclesiam « scio. Quicumque extra hanc domum agnum « Dominicum comederit, profanus est: si quis « in arca Noe non fuerit, peribit regnante « diluvio »; eramusque adhuc pæne laici, quando ad Eugenii obedientiam redivimus: ex Basilea clericali tantum charactere insigniti recessimus, nec unquam sacros imbuimus ordines nisi post veritatem cognitam, Basileensium cæcitate relicta. In Austria minores ordines, ac subdiaconatum et diaconatum recepimus, in Urbe ad presbyteratum pervenimus. Hæc est conversatio nostra, per hos gradus e tenebris ad lucem migravimus: ad quam rem non parum luminis nobis attulit Thomas Sarazanus theologicæ sapientiæ celebratus, ac acutissimus interpres, qui postea in summo collocatus Apostolatu Nicolai V nomen accepit. His auctoribus unam Ecclesiam Catholicam et Apostolicam esse dicimus matrem omnium fidelium, extra quam non invenitur salus, sponsam Christi immaculatam, in qua omnes qui militant, finem sibi proponunt vitam æternam ». Affert deinde plura argumenta ad confirmandum Pontificium primatum a Christo institutum; tum hanc S. Bernardi ad Eugenium III sententiam:

125. « Tu es, cui claves traditæ, cui oves « creditæ sunt. Sunt et alii quidem cæli janito- « res et gregum pastores; sed tu tanto glorio- « sius, quanto et differentius utrumque præ illis « nomen hæreditasti. Habent illi assignatos sibi « greges, singuli singulos: tibi universi crediti « uni sumus; nec modo ovium, sed et pastorum « tu unus omnium pastor ». Hæc Bernardus ad Eugenium III scribit, cui supremam et omnimodam in Ecclesia potestatem concedit. Quod ille de Tertio testatur Eugenio, hoc nos de Quarto, et omnibus aliis Romanis Pontificibus profitemur, quia dignitatis est auctoritas. Liquet igitur unum in Ecclesia caput esse et unum principem, quia pax populi ex uno rectore dependet, et pluralitas principum discordiam parit. Christus Ecclesiæ suæ in ultimo Testamento pacem reliquit, et pacem multis verbis commendavit: dedit ergo et regimen pacis amicum, id est monarchicum sub B. Petro et successoribus ejus administrari cuncta præcipiens, clavibus illi commissis, et cura gregis demandata.

126. « Hæc nos de Romani Pontificis auctoritate et potestate sentimus, cui et congregare generalia Concilia et dissolvere datum est, qui, etsi filius est propter regenerationem, propter dignitatem tamen pater habetur: et sicut filiationis causa venerari debet Ecclesiam tanquam matrem, ita et prælationis causa præfertur ei ut pastor gregi, princeps populo, rector familiæ:

cum his et generalis Concilii auctoritatem et potestatem complectimur, quemadmodum et ævo nostro Constantiæ, dum ibi fuit Synodus universalis, declaratum definitumque est. Veneramur enim Constantiense Concilium, et cuncta quæ præcesserunt a Romanis Pontificibus nostris prædecessoribus approbata, inter quæ nullum invenimus unquam fuisse ratum, quod stante Romano indubitato præsule, absque ipsius auctoritate convenerit, quia non est corpus Ecclesiæ sine capite, et omnis ex capite defluit in membra potestas. Hæc nostra sententia est, filii, hoc credimus et profitemur, hæc jam senes et in Apostolatus apice constituti pro veritate asserimus : si quæ vel vobis vel aliis conscripsimus aliquando, quæ huic doctrinæ repugnent, illa tanquam erronea, et juvenilis animi parum pensata judicia revocamus, atque omnino respuimus. Datum Romæ apud S. Petrum VI kal. Maii, anno MCDLXIII ».

127. Revocavit etiam Pius libellum a se in juventute conscriptum, cum puritati morum adversari videretur, de quo hæc habet in litteris ad Carolum Cypriacum[1] : « Tractatum *de amore* olim, sensu pariterque ætate juvenes, cum nos scripsisse recolimus, Carole fili dilectissime, pœnitentia non modica pudorque ac mœror animum nostrum vehementer excruciant, quippe qui sciamus, quique protestati expresse fuimus, duo contineri in eo libello, apertam videlicet sed, heu ! lascivam nimis prurientemque amoris historiam : et morale, quod eam consequitur, ædificans dogma : quorum primum fatuos atque errantes video sectari quam plurimos : alterum, heu dolor ! pæne nullos : ita depravatum atque obfuscatum infelix mortalium genus. De amore igitur, quæ scripsimus olim juvenes, contemnite, o mortales, atque respuite : sequimini quæ nunc dicimus, et seni magis quam juveni credite, nec privatum hominem pluris facite, quam Pontificem : Æneam rejicite, Pium suscipite : illud gentile nomen parentes indidere nascenti, hoc Christianum in Apostolatu suscepimus ».

[1] Pius II. Ep. CCCXCV.

PII II ANNUS 6. — CHRISTI 1464.

1. *Nimiis curis se conficit Pius in Turcici belli apparatu, Burgundum ducem ad votum citius reddendum revocat, et Genuensium animos erigit.* — Annus post Christum natum millesimus quadringentesimus sexagesimus quartus, Indictione duodecima, universo Christiano orbi lugubris extitit Pii summi Pontificis morte, quæ indictam adversus Turcas pro restituendo Orienti Christi cultu crucesignatam expeditionem arcano Dei judicio disturbavit confuditque. Intensissima sane cura, laboreque indefesso ad illam maturandam incumbebat, adeo ut nimiis curis valetudinem adversam sibi creaverit, ut narrat cardinalis Papiensis qui de decreta a Burgundiæ duce, in Turcas profectionem pollicente, legatione, gestaque anno superiori facta mentione, subjicit[1] : « Sumpsit ex eo tempore graviores solito curas pastor devotus ad condictam expeditionem festinans, seque quotidie necessariis instruens, supra autem ætatem laborans imminuit, ægram alioquin valetudinem suam, pedum enim et totius corporis acres surrexerunt dolores, doloribusque adjuncta est febris : itaque magna instauratione opus esse medici contendebant ad futuræ navigationis laborem, ea nisi esset ante resumpta, citum prænuntiabat interitum : experti vero non aliunde magis quam ex balneis illam resumptam, suadere iterum Petriolanas aquas cœperunt, docentes sine iis conatus suos inanes futuros. Auscultavit consiliis Pius, quanquam invitus : ac ne per hoc incœptum opus vel paululum tardaretur, anticipans tempus extrema jam Hyeme Senam atque Petriolum profectus est ». Non ibi se quieti otioque dedit, sed ita indulgebat valetudini, ut ingentes rerum moles volveret, totamque curam in sacri belli apparatum intenderet, ut ostendunt plures ejus litteræ ibidem exaratæ : inter quas insignes

[1] Papien. Ep. L.

sunt[1], quas dedit ad Franciscum Sfortiam ducem Mediolanensem, quem de profectione sua, susceptoque a se consilio exponendæ periculis vitæ suæ pro imperii Christiani salute iterum certiorem factum hortatus est, ut crucesignatos per ipsius ditionem iter habituros omni humanitate a suis subditis excipi juberet, neque ullam in commercio fraudem inferri pateretur.

2. « Hortamur, inquit, nobilitatem tuam, cui non dubitamus hoc sanctum opus cordi esse, ut in terris et dominiis tuis has facias ordinationes mandesque diligentissime observari, primo ut peregrini omnes, sive crucesignati fuerint sive non, qui ad hanc expeditionem venturi sunt, in omnibus terris et locis tuis omni humanitate et gratia tractentur, et sub gravibus et formidabilibus pœnis nemo præsumat eos dicto vel facto lædere seu molestare : monetæ eorumdem venientium tam aureæ quam argenteæ et æreæ expendantur et recipiantur, videlicet pro valore et pretio et pondere earum, nec a quoquam possint vel debeant recusari : victualia cujuscumque generis, ac panni, et alia utensilia humano usui necessaria vendantur solito pretio, nec carius extimentur, quam hactenus consueverunt : vectigalia et gabellæ non exigantur ab eisdem, nec passus fluminum, aut portarum, seu portuum, et scapharum solvere compellantur, denique gratis omni humanitate et beneficentia eos tractari facias, decet enim fideles ad tam necessarium bellum pro Christo vadentes omni auxilio, ope, et favore prosequi. Datum Petrioli diœcesis Senensis, Pontificatus nostri anno VI ».

3. Pro conficienda autem sacra expeditione Pius e singulis urbibus Ecclesiasticis subsidia eliciebat, ad quæ populi se obstrinxere pro communi causa : at Perusini varia aucupati diffugia auxiliare aurum non pendebant, nec frumentum mittebant : a quibus ludi verbis non ferens Pius Vintimiliensi episcopo Perusii præfecto imperavit, ut anathema interdictumque Ecclesiasticum ipsis intentaret, ni medio excurrente Maio quindecim aureorum millia fisco inferrent : instruebat eo majori sollicitudine Pontifex necessarios sacri belli apparatus, quo Venetis in Peloponeso non levis clades illata erat a Turcis, qui dum strenue Corinthum propugnabant, ducem Christiani exercitus peremerant; iis vero auxilium laturi alii Turcæ, contracto quindecim militum millium exercitu, isthmi Corinthiaci mœnia a Venetis extructa dejecerant, peninsulamque hostili furore pervagati erant.

4. Quibus ex rebus Philippus dux Burgundiæ, causas infringendi voti quæritans, tergiversari cœpit, morasque trahere, donec aliquo casu expeditio dissolveretur. At Pontifex ex eo magis ingentia Venetis adducenda auxilia ad restituendam lapsam rem Christianam ratus, gravissimis hisce litteris[1] Burgundum excitare nisus est, ut signa moveret.

« Philippo duci Burgundiæ.

« Litteras tuæ nobilitatis accepimus, quibus te ostendis magnam animo cepisse amaritudinem ex iis quæ nuntiata fuerant, Venetis scilicet stragem magnam fuisse illatam a Turcis fidei hostibus, propterea vereri excellentiam tuam id, quod a multis affirmatur, eam ob rem non posse Venetos statuto tempore paratos esse, ut communibus viribus hostem aggrediamur. Addit deinde tua excellentia, quod ob multas, ut fit, obortas difficultates in tractatu concordiæ inter charissimos filios nostros Francorum et Anglorum reges in oppido tuo S. Audomari res effectum non habuit, ac propterea translatam esse dietam ad medium futuri mensis Aprilis, in quo, resumptis tractatibus, speratur tractatus iste concludi, ob id tuam nobilitatem a regibus ipsis requisitam ut dietæ intersit, quoniam te optimum mediatorem existimant, obtulisseque eos tuæ excellentiæ, re conclusa, magna pro defensione fidei subsidia : et quoniam non posses, si iis mos geratur, præstito tempore in hostes proficisci, suades nobis, ut tempus ipsum ad duos saltem menses differatur, interea enim tuam excellentiam ac Venetos melius parari posse, et demum secuta inter reges concordia magna eorum auxilia se in hostes ducturam, quam tamen dilationem ad judicium nostrum totam remittis.

5. « Non dubitamus, fili dilectissime, mentem tuæ excellentiæ perturbari, ubi Christianorum stragem intellexerit, præsertim sociorum belli, et ab hostibus illatam esse; id enim boni et religiosi principis est fidelium deflere calamitatem, quod et nobis contigit, ubi simile nuntium est allatum, non quod Venetos existimaremus animo frangi, quos magnanimos cognovimus; sed quod miserti eorum sumus, qui interempti nuntiabantur, et superbum hostem majore animo Christianis insultaturum verebamur. Verum deinde comperta veritate omnem animi turbationem deposuimus. Ea ut sese habuerunt, licet existimemus partim nostris, partim aliorum litteris ad hanc diem tuæ nobilitati nota esse, tamen pro debito nostro et rei claritudine hæc explicare voluimus. Non est strages neque ea calamitas appellanda, quam Veneti in Peloponeso a Turcis passi sunt; nec quidquam illis illatum est, quo debiliores aut remissiores efficerentur, aut ad res exequendas dilatione illis sit opus. Aggressi sunt Veneti Peloponesum, ut scit tua nobilitas, magno animo navali et terrestri exercitu : clauserunt eam muro quam celerrime, cœperunt plura ejusdem regionis loca, quæ Turcis parebant. Corinthum,

[1] Ext. apud Æn. Sylv. Ep. CCCLXXXIX.

[1] Ext. apud Æg. e Roya in Annal. Belgicis.

urbem olim nobilissimam et loci natura munitissimam, aggressi sunt oppugnare, sed cum certamen instaret, Turcis strenue saxis et sagittis se defendentibus, nox tandem prælium diremit, multis utrinque, ut in oppugnatione moris est, sauciis, inter quos dux exercitus Veneti ictus lapide paucis post diebus interiit: nonnulli etiam levi et nocturna ex improviso commissa pugna hinc inde sunt interfecti, unde milites Venetorum ab oppugnatione Corinthi destiterunt, et ad murum reversi sunt. Cumque deinde propter instantem Hiemem increbrescerent imbres, et exercitus ventis et pluviis atque etiam frigore acriter premeretur, quia sub aperto aere degebat, ac ob id variis milites agitarentur infirmitatibus, visum est illis, qui exercitus curam gerebant, consultius esse, eum servare incolumem, et per stationes dividere, ac ad hyberna sub tecta remittere: et ita per loca Peloponesi, quæ antea Venetorum fuerant, et per ea, quæ nuper acquisierant, sunt milites distributi, et de muro recesserunt, nullo eos hoste urgente, nec apparente quidem: instrumenta autem bellica omnia in classem redacta sunt, ita ut exercitus incolumis servatus sit, et classis et bellica instrumenta, atque loca acquisita salva sunt Venetis. Post autem nonnullos dies cum audirent Turcæ, qui in finitimis erant regionibus, exercitum Venetorum a muro recessisse et ad hyberna concessisse, ingressi sunt Peloponesum ad numerum quindecim millium, infestantes diversa loca, in quibus Venetorum milites hybernabant, et ubique repulsi sunt, ac quamplurimi interfecti, ita ut tandem a Peloponeso discesserint, quod ex copia litterarum his inclusa tua intelliget excellentia.

6. « Non igitur cladem talem passi sunt Veneti, nec aliquid emersit, quo tardiores effecti sunt, imo vero quotidie ardentiores fiunt. Miserunt nuper novum capitaneum classis Orsatum Justinianum, addiderunt etiam alias triremes classi, auxerunt etiam terrestrem exercitum: omnia Venetis ad bellum hoc fervent, nec punctum quidem temporis amittunt, quippe qui recte intelligunt præpotentem hostem esse, propterea magnam victoriæ causam in acceleratione et præventione consistere aiunt. Miserunt ad nos alium oratorem suum, ut apud nos sollicitaret et nos urgeret; sed non necesse erat, omnia enim posthabuimus et habemus, ut huic rei reservatæ inserviamus; hoc unum mentem nostram occupat, huc animum convertimus, ut statuto tempore videant Christiani populi, nos reipsa servasse quod verbis promisimus, et cognoscant se a nobis non esse deceptos. In diversis locis et portubus Italiæ nostros facimus apparatus, et nostræ classi operam damus: accingunt se etiam operi diligenter venerabiles fratres nostri S. R. E. cardinales, et ferventer præparant, ne in tempore desint: nec deest nobis adjutor Deus, ut Italia pacata, liberius inceptis nostris intendere possimus; quippe post discessum oratoris tuæ nobilitatis sublata est in regno Siciliæ magna belli suspicio; nam defuncto principe Tarentino, omnia, quæ sibi parebant, in ditionem charissimi filii nostri Ferdinandi regis Siciliæ pacifice et sine armis devenerunt, ita ut omnia fere in tuto collocata esse videantur, ut subventioni fidei omnes liberius intendere possint. Sunt ea loca, ut plurimum maritima, et huic expeditioni opportuna, per quæ commeatus, equi, arma et alia ad bellum necessaria facile convehi possunt, et Turcis vicina, ex quibus ad illos erit brevis et opportunus admodum transitus, nostrisque magna securitas. In Hungaria res feliciter prospereque succedunt. Charissimus in Christo filius Matthias rex ardentissimo animo bellum ingressus universum Bosnæ regnum, per Turcos anno superiore occupatum, recuperavit, quod per exemplum litterarum, quod his transmittimus, cognoscet tua nobilitas. Crede, fili mi, non deseret nos Deus: religiosam, piam et justam causam suscepimus.

7. « Quod ergo pie et religiose cœpisti prompto animo perfice; para te celeriter, et accingere ad arma, ad causam Dei, ad defensionem fidei, ad vindictam crucis contra blasphemam gentem, ut statuto tempore paratus nobiscum adsis. Ostende cunctis nationibus te talem esse, qualem cuncti populi prædicant, eum scilicet esse principem, cujus promissa inconcussa et intemerata sint, firma esse omnia et stabilia, quæ promittis; hoc est, quod aliorum Christi fidelium mentes et animos pro fide Catholica erigit, cum vident immutabilia esse quæ promittimus. Crede nobis, si præfinito tempore ibimus, plurimi nos sequentur. Ad tuas ergo litteras redeuntes dicimus non videri nobis utile hanc profectionem aliquo temporis spatio differre; sed diligenter servandum esse statutum tempus, quod cunctis Christianis populis amodo notum est, per omnes enim Christianas nationes misimus litteras Apostolicas profectionis nostræ ac tuæ authenticas, quas ubique locorum publicari jussimus. Misimus per universas nationes nuntios et oratores, qui requirant Christianos principes pro indicto tempore, qui quoscumque Christi fideles incitent ad profectionem tuam et nostram, et profectionis tempus palam enuntient: hi omnes ubi rem differri in aliud tempus audierint, verendum est ne animo excidant et tepidiores fiant, promissis nostris pæne diffisi, quod mutata et in aliud tempus translata inspicerent: nec enim plus fidei habituros eos credendum est re in aliud tempus translata, cum viderint nos in tempore, quod in tanti conventus celebritate, ac oratorum et litterarum solemnitate publicatum et nuntiatum extitit, defecisse; putarent forte se

deceptos et delusos, et plurimi in malam partem hoc accipient et interpretabuntur.

8. « Nos, fili dilectissime, ut uno verbo summam nostram absolvamus, existimamus nil ad præsens periculosius futurum reipublicæ Christianæ, quam, ne dicamus, promissorum dilationem, sed etiam quamvis dilationis suspicionem, censemusque maxime operæ pretium esse, si omnis, quæ forte hac de re suspicio emerserit, tollatur e medio, omnibusque notum fiat nihil intentionis tuæ mutatum esse, sed persistere et perseverare tuam excellentiam in sanctissimo ac piissimo proposito suo, te statuto tempore in hostes profecturum, nec a promissis ac publicatis ullo modo discessurum. Crede nobis, dilecte fili, multos ministros habet hostis humani generis et malorum sator, qui aliter principibus et populis suadere conabuntur : tuæ autem fidei et integritatis est, te talem ostendere, qualem futurum sperant qui bene cupiunt. Confirmabis Hungaros, consolaberis Venetos magna spe, qui ubi consulta et decreta in aliud tempus differri intelligerent, hac spe dejecti, et de nobis diffidentes, veriti ac suspicantes, ne deserantur, forte rebus suis aliter consulerent et auscultarent oblationibus, quas eis magnas fecit Turca, quod esset extremum Christiani populi exitium; nos autem ad præsens constantissimos eos atque ferventissimos reperimus. Accedit quod cum hostis noster potentissimus sit, solitus semper mature ex hybernis educere, quem et celeritate et præventione, ut diximus, arcere et opprimere possemus, daretur sibi occasio per hanc dilationem conflandi majores ac validiores exercitus et milites ad præsidia per diversa loca disponendi, et nostros potentius opprimendi. Esset præterea recte considerantibus dilatio hæc non duorum mensium, sed integri anni revera : nam in fine duorum mensium instaret Hyems, et finis Æstatis omnisque temporis opportunitas cessaret, quod rebus bellicis adversatur : ad aliam igitur Æstatem rem differri oporteret, quod totum ad utilitatem hostium maxime cederet et in perniciem nostram.

9. « Quantum vero pertinet ad concordiam regum prædictorum, dicimus nobis vix pauca gratiora nuntiari posse, quam duorum potentissimorum regum Christianorum pacem et concordiam, cum enim, ut decet nos, et a natura nobis inest, pacem amemus, tum maxime, ut ex hac, ut tu scribis, magis sperare debemus auxilia pro defensione fidei Christianæ, tum etiam ob eorumdem regnorum mutuam amicitiam. Quamobrem tuam nobilitatem obnixius hortamur et requirimus, ut omni studio coneris, ut præfati reges concordes fiant, et in hac re nihil diligentiæ omittas : sed quoniam sine detrimento præstituti temporis ad profectionem nostram interesse tractatibus concordiæ non posses, laudamus et hortamur ut alium loco tui statuas, qui concordiam, ne sub spe certi boni futuri differatur, efficiat : consultius tamen arbitramur proficisci statuto tempore, etiamsi certa futura esset concordia, propter certissima damna et detrimenta Christiano populo imminentia : poterunt enim reges post profectionem tuam concordia facta, quæ voluerint, auxilia ad te mittere, et ita in omnem eventum optime consultum apparebit. Omnino autem statutum tempus observandum esse censemus, ne qua suspicio mutati animi fidelium mentes invadat per ea quæ diximus, quod nobilitatem tuam pro innata et ingenita virtute sua non dubitamus effecturam. Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris ».

10. Cohortatus etiam est Pius Genuenses, qui octo vel decem circiter longas naves instruere decreverant, ne ob auditam Peloponesiacam cladem animum demitterent, neque perturbarentur, imo vires magis intenderent [1] : « Audivisse, inquit, vos credimus, quæ ex Peloponeso his diebus sunt nuntiata, et nescimus an animis estis commoti. Non turbetur, filii, cor vestrum, nec propterea segnius ad opportuna incumbite : una calamitas dejicere mentes nostras non debet, non ita sancta hæc causa, nec ita nomen Italum poscit : malis cedendum non est, sed duce signo vivificæ crucis audentius contra hostem misericors Deus victoriæ viam aperiet : pias defensiones aliquando videtur deserere, non quia sit verbi sui oblitus, in quo nobis spem præbet, sed ut tentet constantiam nostram, et videat quam stabilia sunt fundamenta cogitationum nostrarum : perseverantibus præsto est misericordia ejus, victorem faciens qui putabatur antea victus ». Et infra : « Veneti in diem magis copias et classem instaurant, Hungariæ rex, Bosnæ regno recuperato, quod Æstate proxima, interfecto rege, erat amissum, potenter se parat ad reliqua, et cum Venetis triennali fœdere contra Turcum est junctus : nos quoque operamur sine intermissione quod possumus, convocamus in societatem nostram Catholicos principes : ibimus ipsi et ponemus animam pro grege commisso ». Ut eosdem Genuenses ad jungenda socialia arma adduceret, inter alia etiam est pollicitus, omnia quæ Genuensis reipublicæ vel civium Genuensium juris fuerant, si adempta fuerint ex hostibus, ad imperium Genuense reditura.

11. *Captivi Christiani vexati.* — Consentiunt dictis Pontificiis de rebus in Oriente hoc ineunte anno vel superiori se flectente gestis scriptores ; nam et Phrantzes [2] refert Ludovicum Lauredanum Venetæ classi præfectum in Lesbum fecisse impetum, sed a Turcis propulsatum, Corinthum frustra tentatam, isthmum-

[1] Ext. apud Jac. Papien. Ep. XXXIII. — [2] Phrantz. l. III, c. 27.

que, male propter celeritatem communitum, fuisse destitutum, subactam tamen ab iis Monembasiam Venetoque adjunctam imperio. Ferme eadem fusius narrat Calcondyles [1], additque Omarem viginti millibus Turcarum succinctum a Mahomete missum, cum audisset Venetos ab isthmo dilapsos, irrupisse in Peloponesum, jussu Mahometis, qui illius vestigia cum alio exercitu sequebatur, quanquam ubi Thermopylas accessit, atque ab Omare isthmum occupatum accepit, retro iter in regiam flexerit : cæterum Omarem Argos expugnasse, ac præsidiarios Venetos milites vinctos ad Mahometem misisse : irruisse etiam in loca Methonæ finitima, et quingentos Christianos capto oppido abduci jussisse ad tyrannum, qui in tantum efferatus sit, ut illos Constantinopoli scisso medio septo transverso in duas partes dissecari jusserit, quo gemina ipsos morte conficeret, quam barbari sævitiam damnavit brutum animal insigni prodigio, quod idem auctor hisce verbis describit : « Fama constans habet, cum cadavera peremptorum Byzantii eo loci essent projecta quo rex jusserat, in duas partes conscissa, bovem quemdam in eum locum egressum, et visis cadaveribus flebilem in modum vocem mugiendo exaltasse, postea medietatem unam cadaveris sustulisse, deinde reversum etiam alteram cadaveris medietatem sustulisse, et ambas medietates deinceps composuisse : stupentibus autem et mirantibus bovis factum, qui in eo loco erant, evenit ut ejus rei rumor etiam ad regem volaret Mecmetem, qui ubi rei veritatem ex iis, qui præsto fuerant, comperit, cadaveris medietates ad eum locum, ex quo eas tulerat bos, reportari, et a se invicem dissitas collocari jussit, periculum facturus an bos rediturus sit : at bos iterum in eum locum veniens, ubi abesse medietates cadaveris et remotas sensit, magno clamore redit ad cadavera, fragmenta cadaveris diligenter conquirit, et ab reliquis separatim ponit ; rex rei miraculo obstupefactus cadaveris medietates sepulturæ tradi mandavit ». Hæc Calcondyles, qui, paucis interjectis de Hungaricæ expeditionis in Turcas fama, deque Lemno a Venetis occupato, historiæ suæ finem imponit.

12. *Hungarorum fausta expeditio.* — Quod ad Hungarorum in Turcas irruptionem attinet, consona narratis a Pontifice de Bosna Turcis erepta tradit Bonfinius [2], nimirum Matthiam regem exploratis Jaizensium animis, qui Turcicum jugum ægre ferebant, advolasse cum exercitu atque urbe potitum : deinde arcem Jaizensem firmo Turcarum præsidio atque situ, machinis commeatuque munitissimam, diu noctuque adortum tandem ad deditionem coegisse : tum septem et viginti finitima oppida recepisse : his onustum trophæis Albam regressum, sacro Cœnæ Dominicæ die S. Stephani corona antea a Friderico recuperata fuisse redimitum. Porro Mahometes, cum Bosnam ab Hungaro sibi ereptam audisset, furore inflammatus raptim exercitum collegit atque Jaizam procurrit : sed Hungari et Jaizenses maximo animi robore subeuntem in mœnia hostem propulsarunt : extractaque obsidione, Matthias exercitum ad Mahometem fugandum instruxit, cujus adventu barbarus perterritus, relictis impedimentis ac tormentis æneis, in Macedoniam se recepit [1] : adversus quem Ursatum Justinianum Peloponesiacis rebus laturum subsidia cum valida classe a Venetis immissum confirmant Veneti historici [2] sed rem ab eo parum prospere gestam narrat Coccius Sabellicus, dum enim Ægei maris insulas duarum et triginta triremium classe lustraret, Mytilenem, insulæ Lesbi metropolim, gemina impressione adortus, accepta magna clade, in qua desiderata sunt quinque Venetorum millia, a Turcis repulsus est : cumque obsidionem urgere decrevisset, auxiliaris exercitus Turcici fama permotus, soluta obsidione, in Eubœam vela vertit, ac dein Peloponesum repetens ex male gestæ rei dolore confectus obiit.

13. *Philelphi litteræ ad ducem Venetorum de conficiendi belli ratione.* — De submittendis in Peloponesum auxiliis a Venetis, conficiendique belli ratione Franciscus Philelphus in litteris ad Christophorum Maurum ducem Venetorum hæc scripsit [3] : « Instituistis in Peloponesum rursus exercitum mittere, equites ad tria millia, pedites ad quinque millia, duce Sigismundo Malatesta et imperatore : placent eæ copiæ, modo ab ea regione absit Mahometus, quod ejus rei vestra opera curatum jam audio : aiunt enim Matthiam regem Hunnorum (hoc enim sunt olim Hungari nomine appellati) expeditionem parare in Turcos et firmam et multam : præterea Scandrum cum viribus suis facturum eodem tempore ex Albania impetum adversus eosdem hostes : ad hæc et Caramanum ex Cilicibus, et Colchis Ozunem Cassanum, et Aspendiorum principem idem facturos. Fieri sane potest, ut hi tres reguli propter acceptas a Mahometo injurias se aliquando velint ulcisci, sed non multum spei in istorum promissis statuendum est, nam et infideles sunt, et Christianis natura inimici, qui cum primum utilem aliquam sibi a Mahometo conditionem propositam viderint, indubitato accipient ; ita enim aliis temporibus, et cum Amoratho, et cum Ciryce facere consueruut, nec illud fugere nos oportet, esse Mahometo Caramani filiam uxorem atque ex ea filium : Scander vero bellicosissimus est, et

[1] Calcond. de reb. Turc. l. x. — [2] Bonfin. dec. 3. l. x.

[1] Id. ib. Ranzan. Epito. rer. Ungaric. ind. 31. — [2] Justinian. Coccius Sabellic. ennead. 10. l. vi. — [3] Philelph. l. xxi.

inter Turcos diu multumque versatus, utpote qui a patre iis puer deditus obses fuerit, habetque sub ditione sua populos continuis bellis assuetos ». Et infra : « Is autem Scander communi huic Christianorum causæ haud parum prodesse poterit ad distrahendas Turcorum vires potius quam reprimendas, non enim tantum habet exercitum, qui collatis signis ex composito sit cum Turco pugnaturus : sed per insidias et tempestivas excursiones irruptionesque non mediocre illi detrimentum vastationemque illaturus : erit autem eo ad rem alacrior, quod sibi, vestra et communi Christianorum causa, mei hujus inclyti principis Francisci Sfortiæ vires brevi accessuras auxilio sperat ; præsens enim coramque aspexit anno superiore in Apulia quantum sit spei, quantum roboris constitutum in equitatu peditatuque Sfortiano ».

14. Describit egregie idem Philelphus Turcici imperii statum, atque hostiles vires Christianis non formidandas ita ostendit : « Sunt nonnulli rerum imperiti, qui censent Turcis innumerabiles esse copias, asserentes et quadringenta et quingenta millia hominum complecti eorum exercitum, cum dicant neminem mirari oportere tantam esse Turcorum militum multitudinem, cum ii rei bellicæ jam annos septingentos et amplius semper studuerint, studeantque assidue, et eorum numerum quotidie magis atque magis crescere per calamitates cladesque Christianas. Fateor fuisse olim Turcorum copias admodum multas, quo tempore ad Nicopolim Sigismundum regem cum tanta Christianorum pernicie et Francorum principum ludibrio fusum fugatumque vicere : nam paulo post atrocissimus Baisetes istius impii Mahometi proavus cum millibus firmissimorum militum quadringentis peditatuque ingenti, relicta Constantinopolitana obsidione, profectus obviam Tomyridi illi Massagetæ, qui Tamberlanus est cognominatus, in Asiatica Mysia victus et captus est, ac tandem per extremam contumeliam obtruncatus, universo pæne ejus exercitu aut cæso aut acto in servitutem. Ex illa vero tempestate quam pauci, Christianorum etiam quorumdam beneficio, ex hostium manibus Turci dilapsi ex Asia in Thraciam sunt transvecti, ejusmodi copias conflare potuerunt, et ex quibus gentibus ? scimus enim universam Asiam ab Euphrate ad Hellesponti fauces atque Phœnicas et Syriæ populos, quos sultanus Ægyptiacæ Babylonis oppressos tenet, ad Damascum usque, ab eodem Tomyride cunctis populis spoliatam penitus, adeo ut hoc etiam tempore innumerabiles urbes et oppida sine ullo humano cultu invenias : quæ autem sub Mahometi tyrannide incoluntur, a novis servilibusque gentibus incoluntur, quas Turcorum reliquiæ ex Europa quotidie populantes transmittunt in Asiæ deserta, habentque pro mancipiis et jumentis, factumque videmus partim vi, partim diuturna consuetudine, ut hujusmodi servi cum fidei pietate seipsos abnegarint : ex hac autem hominum colluvione colliguntur milites ad quindecim millia : reliquæ vero Turcorum vires coguntur ex Europa millia hominum quinque ac viginti, non multo minore numero Christiani, qui Turcis serviunt, quam genere infideles, quos omnes equites esse constat et sagittarios : brevi præterea armatos pelta, harpe et clava : nam qui hastas gerunt sunt admodum pauci, et eas quidem perbreves ac fragiles ; non quibus innixi, et quemadmodum nostri milites, equorum strenuitate cursuque adjuti intolerabili, obvium hostem armatumque transfodiant, sed aut intorquendo aut infligendo lædant. Pedites autem complent numerum duodecim millium, scutati omnes atque sagittarii , quorum nonnulli utuntur lanceis longioribus : hos habet Mahometus tyrannus ad corporis custodiam diu noctuque pro præsidio, et suæ salutis maxime studiosos, ut qui ad facinorum licentiam, præter ipsum dominum, habent superiorem neminem, cui pareant ; nam equitatui duo duces præfecti sunt, qui Turcorum lingua bassiades nominantur, alter Asiatico exercitui, alter iis qui in Europa sedent : et pedites ipsi quidem, quibus Janissaris est nomen, quotidie capiunt stipendium, alii majus, aliis minus pro meritis et dignitate cujusque. At equitibus nullum omnino datur stipendium, sed mercedis loco constituti sunt vici aut provinciæ aliquæ, quas ea ratione possideant, ut pro redditibus et tributis semper præsto se offerant, cum expeditione est opus.

15. « Hic est universus Turcorum exercitus peditum duodecim millia, equitum vero quadraginta millia, id quod mihi cognitum est per eos, qui sunt ab ipso Mahometo constituti ad describendas atque recensendas copias : quod si quando majoribus est opus viribus, conducuntur qui Asapides dicuntur : hos prædones ac remiges quosdam esse scimus, qui acceptis a tyranno simul cum stipendio iisdem armis, quibus Jannissaros instructos diximus, in expeditionem eunt : sunt autem millia hominum septem aut ad summum octo : quo fit ut non amplius quam hominum millia vix sexaginta invenire liceat, qui Mahometum sequantur in pugnam ; nam reliqui omnes, quorum ingentem numerum jactant, pastores sunt ex Europa, Mysia, Thessalia, cæterisque proximis campestribus collecti regionibus, qui non ut pugnent sequuntur exercitum, sed ut prædentur : discurrunt enim primi maximis cum clamoribus ; et quia sunt inermes (nam præter harpas vel secures potius, et funes quibus captivos vinciant, nihil fere armorum aliud secum gerunt) late longeque vagantur, omnia ferro igni que vastantes : quod si in viros inciderint, qui non terga,

sed frontem ostentent, qui manum conserant, qui honestam mortem vita dedecorosa potiorem ducant, se celeriter ex hostium oculis proripientes fugæ consulunt, nusquam gentium consistentes, donec ad montes aliquos aut in tutiores locos se receperint.

16. « Cæteri vero illi milites, quos ad sexaginta millia esse memoravimus, trifariam dividuntur. Alii enim sunt Turci genere, et ii natura molles, atque ignavi, planeque Asiatici. Alii impietatis errore, ut qui ex improbis sceleratisque Christianis nefarios teterrimosque Turcos se esse voluerunt; natura enim sunt, magis quam Turci, ad omnem turpitudinem, ad omnem diritatem, ad omnem facinoris immanitatem alacriores : nam quibus de anima nulla est cura, nullum vitii ducunt virtutisque discrimen : quare cum ad naturæ pravitatem nequior accesserit consuetudo, nihilo istiusmodi homines belluis præstant ; sed omnia ad voluptatem referunt, nec quidquam ducunt in bonis præter corporis commoda. Hujusmodi vero hominum monstra, quid de se magnum possint præclarumque polliceri, non intelligo ; necessario enim fit, ut qui corporis tantum rationem habent, ea vitent omnia, quæ possunt corpori esse perniciosa. Quo igitur pacto fieri potest, ut is non meticulosus sit, non inconstans, qui bene videat quod in pugna et inter gladios atque scorpiones accidere necesse est, mortem assidue versari ante oculos, seque ipsum norit ac infidelibus esse suspectum, et fidelibus et rebellem et obnoxium? quamobrem ut is est animo incerto ac vario, ita in omnem casum inconstantissimus.

17. « Tertium genus est eorum Christianorum qui Turcis serviunt, et horum quidem sors est admodum misera et ærumnosa, inviti enim aguntur in pugnam : qua igitur animi alacritate manum cum iis conserant, quos optant fore victores, quo a teterrima et truculentissima servitute se in libertatem vendicent? quid enim magis infortunatum, quid horribilius, quid abominabilius aut dici queat aut cogitari, quam Turcis servire, quibus nullum est hominum genus neque abjectius, neque crudelius, neque fœdius : nullum magis spurcum, nullum obscœnius, nullum omnino magis nequam ? quam enim in illa barbaria pietatem invenias? quam morum sanctitatem ? quam ullam religionis imaginem? nam quis ignorat pietate sublata, quam nihil aliud esse volumus, quam veri Dei cultum, continuo tolli omnem et sanctitatem et religionem ? »

18. Addit idem auctor plura de Mahometis et Turcarum moribus : « Ut est inflammatus ira furensque libidine, humani sanguinis adeo sitibundus est, ut poculo etiam utatur multa arte confecto, quo insanior redditus, atrocior sit promptiorque ad cædem. Nullo est uni Mahometo carnifice opus, suis ipse manibus et init et obit facinus. Quot enim quotidie nullius culpæ suspicione coram accersitos aut multis vulneribus pugione transfigit, aut membratim minutatimque trucidat? Quid meminero fortem illum constantemque virum Lucam Notaram, quem idcirco una cum filiis duobus Isahacio et Joanne illustri probitate adolescentibus obtruncari jussit tyrannus perditissimus, quoniam supplici voce humilique fletu ab eo rogatus esset, ne castum atque pudicum puerum Jacobum, quem abominabilis raptor spurcissimæ suæ libidini destinarat, a paternis complexibus avelleret? At erat et captivus et Christianus. Esto; quid enim non liceat tyranno sceleratissimo? Qua immanitatis ratione, et Nicolaum Cathalusium principem Lesbi, et regem Trapezuntiorum David Commenum cum duobus item filiis, qui omnes ad ejus fidem confugerant, crudelissime occidit ? Sed qui servet alienis fidem, quem perfidum videmus in eos, quos juxta ac seipsum tueri debet? Num minore sævitia se gerit in Turcos ac suos? quid fuit in causa, quam ob rem Chalis Turcorum omnium post se primus, et de se ut alumnus, ut tutor, ut fortunatissimus belli dux, quam optime meritus, strangularetur ? certe nummorum opumque magnitudo, quod conscii ejus rei ipsi etiam Turci una voce eodemque sermone palam fatentur omnes.

19. « Audi, obsecro, aliud fatui hominis facinus. Habebat sus immundissimus pueros quosdam in deliciis sordiditatis et nequitiæ suæ, quos pluris facere videbatur, quam vitam ipsam, nihil omnino eorum quemquam frustra ab se petere patiebatur : quos tamen omnes, quo die celebre quoddam festumque convivium agebat, idcirco obtruncavit, quoniam vini nescio quid, quod ex illius ebriositate superfuerat, bibissent, quasi famulos deceat continentiores esse, quam dominum. Quod ipsum factum adeo postea moleste tulit, ut vix manum ab sese abstinuerit. Nonne eodem etiam die litteras dedit ad Subassidem Galatæ, hoc est enim et vetus et proprium illi oppido Genuensium nomen, quod situm e regione Constantinopolis Pera idcirco vulgo appellatur, quoniam sit trans sinum illum, qui utrique populo portum efficit ; est autem Subassis tribunus militum, cui jubebat ut Latinos omnes ad unum occideret : quam facinoris atrocitatem cum Subassis obstupesceret, ob idque periculum retardasset, ut qui ad vesperam factum ire instituerat quod esset imperatum. Interea temporis Mahometus, qui vinum obdormitando vel concoxisset, vel evomuisset, per alias litteras jussit, ne, quod modo imperarat, exequeretur ».

20. De ejusdem Mahometis vitiis, utque fidissimos corporis sui custodes in iras et desperationem ad mortem illi inferendam con-

citarit, hæc memorat : « Mahometus ob vitæ intemperantiam victusque luxuriam membris est adeo mollibus atque dissolutis, ut vix equo insistat; nam quo pacto ephippiis erecto corpore insideat, qui homo temulentus morbo comitiali quam sæpissime corripiatur, et ea sit enervatione articulorum, ut ne stapedibus quidem satis queat inniti ». Et infra :

21. « Certe unum illud nemini est obscurum, Janissaros omnes, quod militum robur firmissimum haberet Mahometus, ad unum cecidisse una cum iis quamplurimis equitibus, qui pugnandi existimabantur præstantiores : nam quos nunc Jannissaros secum agit in bellum, ex iis adolescentibus sunt conflati, qui a Christianis parentibus abstracti pueri in Asia sunt et aliti et educati; quantum autem in istiusmodi tyronibus fidendum sit Mahometo et cæteri intelligunt et ipse expertus est; nec enim tibi debet esse obscurum, princeps sapientissime, fuisse proximis annis nonnullos Janissaros, vel cubicularios potius, quos sui homo stultissimus studiosissimos esse censebat (nam quis eum amet, quo nemo est crudelior, nemo avarior, nemo superbior, nemo ingratus magis) fuisse, inquam, plerosque cubicularios, qui de interimendo tyranno consilium iniere, perpetrassentque cogitata, nisi unus ex conspiratoribus et Græcus et Constantinopolitanus Mandromenus, nescio quo infelici facto ipso tempore tam egregium facinus tamque salutare e victorum manibus extorsisset; ingressi enim tentorium probi adolescentes vinosi et stertentis domini, cum jam intentis arcubus sagittas emissuri forent, perfidus ille Mandromenus veluti quodam afflatus infesto spiritu conclamat repente : Cave tuæ vitæ, here mi Amyra, cave tibi, cave; suoque illum consopitum corpore procumbens protegit : et ita, quod certo perierat, unius Christiani servi impietate servatus est : nam et reliqui impudici adolescentes clamore excitati confestim auxilium tulerunt, et experrectus tyrannus suam funestam rabiem generoso conspiratorum cruore non tam satiavit, quam aluit, nam ex illa hora eo est ad cædem redditus alacrior, ferventior, curiosior, immanior, quod omnes suspectos habet, et sibi neminem fidum putat. Itaque alius intra cubiculum quiescendi tempore nullus admittitur, qui duodecimum ætatis annum excesserit : quis enim non metuat, non arbitretur permagnam suo capiti impendere tempestatem, qui se talem norit et esse et judicari ab omnibus, ut neminem suorum sua morte non modo contaminaturus non sit, sed etiam honestaturus? etc. » Pluribusque interjectis subjicit :

22. « Summi Pontificis Pii II cogitatus sapientissimi extiterunt fortissimique conatus, modo ei pareretur ab iis principibus ac regibus, qui et opibus florent et viribus : sed cum extinctus sit adeo charitatis fervor, ut omnia secus factum iri animadvertam, vereor profecto atque pertimesco, ne quiescentem, ut ita dixerim, lupum in Christianum gregem irritaverimus : quinquaginta, inquam, millibus exercitatorum militum opus est ad tantum, tam tetrum, tam periculosum, tamque horrendum atque funestum bellum : ad quod conficiendum atque profligandum soli Hungari satis sunt, modo tempestive pecuniis sint adjuti, nam expectare decimas vigesimasque et trigesimas pacatorum est tranquillorumque populorum, non eorum, quorum fores pulsantur ab hostibus, qui ante oculos vident vibrari gladios, et omnia cædibus flammisque misceri : totum hoc munus Venetorum est, qui et facultatibus primi Christianorum omnium valent, et uno omnes inter se sunt, eodemque consensu sancto ac pio.

23. « At classem paratis ingentem et validam, rem certe pulchram et memoratu dignam; sed ut futuram vobis utilem fortassis, ita parum detrimentum Turcis illaturam; quid enim aliud istiusmodi classe sitis consecuturi, quam et maris a prædonibus, et earum urbium atque oppidorum, quæ ad oras maritimas jacent, ab expugnatione hostili defensionem? nam qua in re alia vobis singulari, cuinam usui esse possit classis maritima sine magno equitatu, quam ad muniendum Isthmum Peloponesi, juvandumque commeatu terrestrem exercitum, non intelligo. At ne tanta quidem classe ad id muneris opus erat, non enim Turcus ita sui oblitus est, ut, veluti Crœsus aliquis cum insulanis illis, hoc est, rerum maritimarum imperitus et rudis, vobiscum unquam in mari congrediatur. Itaque præstitisset, quæ in tanti belli maritimi apparatu et a Pio Pontifice maximo, et a vobis et a Philippo nobilissimo Burgundiæ duce, tam grandis pecunia consumitur, eam magna ex parte ad regem Matthiam mittere, quo majoribus munitus viribus omnem Turcorum vim non minus comprimeret quam reprimeret : nam modo pecuniæ non desint, potest Matthias quantum velit exercitum conducere, non solum ex utraque Pannonia, sed ex Valachis, ex Sarmatis, ex Bohemis, Germanisque, et ex aliis finitimis populis Christianis. Quid enim sexaginta millia nummum aureorum (tantum enim aiunt ad Matthiam a vobis datum iri) momenti afferre queant? quantus ex istiusmodi pecuniola in tantos infidelium motus conflatur exercitus? non minus quam quadringenta millia hoc belli initio missa oportuit, nam si recte velimus rem ipsam expendere, et non fallere nosmetipsos, non minus quam decies centenis millibus nummum aureorum opus est ad id bellum conficiendum.

24. « Quid vobis obstare queat, quominus sint omnia vestris votis felici exitu successura? habetis classem præpotentem et expeditam; habetis Ursatum Justinianum classis præfectum, virum non minus bellicis laudibus quam urba-

nis insignem : habetis, si minus vires, saltem eos rumores socios, quibus jam in omnem fere terram divulgatum est, ituros vobiscum adversus Turcos in pugnam et Pium II summum Pontificem, et Philippum Burgundiæ ducem; nam vel conficti rumores, si quis uti eis noverit in tempore, prodesse plurimum solent : habetis præterea legatum istum Apostolicum Bessarionem cardinalem, et Constantinopolis patriarcham, qui, ut est vir rerum divinarum omnium scientissimus, et idem peritissimus humanarum, magno vobis ad hanc rem, et Christianis universis est usui futurus; nam et religione Græcis est omnibus venerabilis, et infidelibus auctoritate admodum formidabilis. Quid enim dicturus sim de tui ipsius præsentia, princeps invictissime? qui et ipso nomine Christum abs te ferri significas, hoc est, mortis peccatique victorem, et splendidissimo familiæ cognomento priscos illos de Maurorum conflictu internecioneque triumphos maxima cum gloria repræsentes, etc. Ex Mediolano idibus Martii, anno a natali Christiano MCDLXIV ».

25. *Gravissimis argumentis Pius urget Burgundum qui voti neglecti reus totius orbis spem fallit.* — In eo itaque statu in Oriente sita res erat, ut Veneti majoribus auxiliis egerent, ac si Burgundiæ dux cum Pontifice, duce reipublicæ Venetæ, tum Rhodiis [1] equitibus, dum Hungarus parte alia Christi hostes oppugnabat, decretum in Oriente bellum obirent, ingens de erigenda propagandaque re Christiana spes affulgebat : sin Burgundus promissa non perficeret, ingens exitium imminebat. Illum itaque a cœptis deficere meditantem Pius hisce litteris [2], ne sibi et Christiano nomini deesset, excitare nisus est :

« Dilecto filio nobili viro Philippo duci Burgundiæ.

« Rumor ad nos delatus est nobilitatem tuam, quæ magno et alto animo Italiam petere cum valida classe, ac deinde in expeditionem contra Turcos, immanemque belluam Mahometem, Christianum sanguinem sine fine sitientem, nobiscum proficisci promiserat, mutato consilio, domi remanere, certumque bellatorum numerum, qui tuam vicem impleant, mittere statuisse. Dubia res nobis est nondum veritate comperta : nescimus an quod refertur credere debeamus : fidem exposcit scribentis auctoritas, de quo et timor exoritur, qui magnus est, et habere se gravia testimonia dicit. Concrescat constantia tua, et votum, et promissio, et honor et ipsa rerum necessitas. Novimus te constantem esse ac perseverantem in proposito; diu meditari soles ac deliberare, antequam aliquod magni decernas, decretum inconcussum servare. Non est verisimile quod de profectione tua jampridem consulto statuisti, nunc mutatum iri : scimus autem multos et magnos viros, postquam audivere te venturum, conatos fuisse tuam profectionem impedire, multasque tibi vel rationes vel causas exposuisse, cur non esset veniendum ; inter quos et soror tua nobilissima et charissima, et amantissimus filius tuus, ut relatum est, dissuadentes iter, verba fecere, vehementibus precibus teneras lachrymas ac suspiria miscentes, nec te tamen flectere potuerunt... Mansisti penes tuam sententiam solidus et immutabilis, sicut annosa quercus Borealibus frustra concutitur spiritibus, aut aspera cautes assiduis incassum agitur procellis, nec loco suo dimovetur, ita et constans animus tuus eo principe dignus, suasionibus quibuscumque rejectis, usque in hanc diem propositum suum tenuit : non est credibile perseverantiam tuam nunc periisse.

26. « Accedit votum publice factum, quod sui natura inviolabile est tanquam Deo debitum. *Vovete*, inquit Scriptura, *et reddite*. Non est fallendum numen Dei : si servanda est hominum fides, quanto magis Deo perfringere vota impune non cedit ? ipse Deus dominus est et judex, nec decipi potest : tua nobilitas non consuevit homines fallere verax et dicti sui tenax : non est cur credamus te modo in voto tam solemni, tam publico, tam sancto a tua bonitate recedere, ac mutare naturam. Obstant et promissa tua Ferrariensi episcopo nomine nostro ad te misso facta : tenes memoria, quæ illi dixisti, cum te lectulo decumbentem, et ægritudine laborantem invenit : affirmasti sanitatem cum illo ad te missam, et omnia facturam tuam nobilitatem pro defensione fidei, missuramque in brevi legatos cum potestate concludendi tam de transitu tuo, quam de rebus aliis ad expeditionem necessariis. Venere legati tui, viri præstantes et in concilio tuo primarii, qui nos Tybure convenientes inter prima colloquia percunctati sunt a nobis, an adhuc profecturi essemus, quod tibi per Ferrariensem episcopum fuerat significatum, hoc est, an personaliter contra Turcos in bellum profecturi essemus : respondimus nihil nos esse mutatos, venturoque tibi procuIdubio nos futuros comites : quo dicto subintulere legati, se habere in mandatis, ut affirmarent nobis, excellentiam tuam aut venturam ad nos esse et in sancta profectione ituram, aut in itinere morituram. Credidimus oratoribus tuis, et adhuc credimus : secuta est promissio in consistorio publico facta : asseruerunt oratores tui in magno conventu Romæ coram nobis, te prorsus venturum, nec ullo pacto remansurum domi, nisi tale impedimentum intererit, quod toto mundo judice legitimum æstimetur.

27. « Vulgata est per orbem fama, nobilissimum ac potentissimum Burgundiæ ducem statuisse una cum Romano Pontifice bellum Turcis

[1] Bess. hist. Ep. Iler. I. VIII. — [2] Ext. apud Æn. Sylv. n. 382.

inferre, totisque conatibus defensionem religionis amplecti : audivit tota Christianitas tuam promissionem : erexere exinde animos Veneti, atque in Turcos multo quam prius audaciores effecti sunt : Hungaris spes pulcherrima injecta est, qui se tandem de immanissimis hostibus ulciscantur, regnumque suum perpetua Turcorum molestia liberetur : Græcia tota, omnis Illyricus tractus de libertate cogitare cœpit : Turcorum animos non parvus invasit metus, tanta est nominis tui æstimatio. Quis nunc arbitretur generositatem animi tui post tot promissiones ac spem tanta de te præstanda velle mutare consilium, tristesque fideles Christi populos reddere, lætosque crucis hostes? nullum intercessit impedimentum, quod mundus legitimum judicat; imo nec tu ipse excusationem ullam judicasti sufficientem, quippe quod neque senium, neque debilitatem tui objiceres, atque idcirco te remorari conatibus asseruisti, nunc te ob has causas aut alias remansurum putet qui excusatum senserit non excusante mundo : ubi honor? ubi æstimatio tua remanet? quid dicet populus? nonne illusos se omnes Christiani censerent? » Allatisque gravissimis aliis argumentis, quibus ad rem perficiendam inducere conatur, subjicit :

28. « Successura sunt omnia te venturo, quemadmodum speramus, ex voto : quod si Deo permittente propter peccata nostra tuus adventus fuerit impeditus, non tamen iter nostrum retardabimus, et quamvis fuerit profectio nostra promissa nisi te veniente, ibimus nihilominus, nec fraudabimus sua spe populum Christianum : faciemus quod promisimus, et ultra quam promissum est; nemo dicturus est : hoc promisit Pius Pontifex, et non fecit : iturum se dixit, et non ivit : magnifica verba protulit, et non complevit. Ibimus, auctore Domino, mare intrabimus, in hostes navigabimus, pro victoria nominis Christiani, pro defensione fidei totis viribus nitemur. Non gravis ætas nos retinebit, non impedita morbis arthriticis membra, non patrimonii Ecclesiæ cura, non pericula maris, non mortis metus : scimus moriendum nobis esse, nec honestius unquam vitam finiri posse, quam in exercitu pro Christo Salvatore et ejus lege decertante. Si Christiani principes populique auxilio fuerint, neque pro fide laborantes deseruerint, nihil est quod de victoria desperemus; si minus, non deerit, ut confidimus, ipse Deus et Salvator Jesus Christus, cujus res agitur. Consuevit enim divina pietas in se sperantes haudquaquam deserere, cui tam facile cum paucis, quam in multis vincere, et ibi cœpit divinum reperiri præsidium, ubi humanum deficit auxilium. In Deo spem nostram collocabimus : ipse si vult victoriam nobis elargietur, etsi aliter majestati suæ placuerit, satis erit nobis pro defensione religionis, quantum facultatis datum fuerit, eo processisse : justus est Dominus Deus, nec ultra quam possunt homines exigit : nobis cavendum est, ne divinæ voluntati adversemur, et ne populos illusisse videamur.

29. « Cum vulgata sit nostra profectio, dabimus operam ut opinioni hominum satisfaciamus, divinæque voluntati pro nostris viribus pareamus, tuam nobilitatem exorantes, ac per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi in charitate vera perfecto corde obsecrantes, ut et tu ipse idem facias, nec promissis tuis Deo maxime nobisque factis deficias. Memineris Domini Dei tui, et quanta susceperis ab eo bona ; nec velis ingratus videri, nec verba cujusquam pluris facias, quam Dei mandata : consule honori tuo et animæ tuæ, nec expeditionem frustrare, quam fideles de te populi habent : noli auferre spem, quam nobis præbuisti : consolare nos et universam plebem Christianam, ut Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, et Deus totius consolationis consoletur te in omnibus adversitatibus tuis feliciter, et quod reliquum est temporis in hoc sæculo Deo offer et conserva, ut tandem in altera vita sui regni participem te faciat. Cupimus super his ut quamprimum nobis respondeas. Dat. Senis VIII kal. Aprilis, anno MCDLXIV, Pontificatus nostri anno VI ».

30. Irretitus privatis commodis Philippus Pontificia monita, fidem de sacro bello gerendo sociis datam, nuncupata Deo vota, honoris decus parvi fecit, fefellitque expectationem Orientis orbisque spes. Quo autem levaret invidiam, Antonium nothum filium cum aliquot navibus subsidio misit [1]; quanquam is etiam paulo post ex medio itinere in Belgium inglorius est reversus. Nullam porro justam Philippum infringendi voti intermittendæque expeditionis occasionem habuisse constat ex allatis litteris Pontificiis. Non desunt tamen scriptores, qui assentatorum more vitia principum fucis pigmentisque virtutum colorantium, perjurii et rei Christianæ neglectæ culpam in Ludovicum regem Francorum, cum Leodiensibus adversus eorum episcopum, Philippi ex sorore nepotem, qui detrectabat initiari sacris ordinibus gregemque pascere, sed ex episcopatu molles delicias tantum opesque captabat, sentientem derivent, ejusque insidiis Burgundum impeditum effutiant; cum nullæ etiam tum inter eos discordiæ essent exortæ : imo referat Platina [2], adjunctos Burgundi nuntiis a Ludovico oratores, qui Philippi moram apud Pontificem excusarent : quippe Francorum rex Burgundum adhibebat interpretem, ut pacem ipsum inter et Anglos conciliaret, ut e Philippi dictis ac litteris Pontificiis antea allatis colligitur. Hos vero oratores auditos Romæ, postquam Pius Senis, delinita jam bal-

[1] Bener. Snoi Batav. rer. l. x. Ægid. e Roya in Annal. Belgic. hoc ann. et Meyer. Annal. Flandr. l. xvi. — [2] Plat. in Pio II.

neorum usu ægritudine, reversus esset, refert idem auctor.

31. *In Pisano portu instructa classis Pontificia.* — Dum porro Senis versabatur, præfecit cum imperio classi, quæ in Pisano portu instruebatur perque fretum Siculum Anconam navigatura erat, Nicolaum cardinalem, ad quem hæ litteræ datæ [1]:

« Nicolao tit. S. Cæciliæ presbytero card. A. S. L.

« Novit universus orbis quanta cum devotione, et fere inenarrabili desiderio pro salute populi Christiani hoc præsenti tempore, quo furor hostium crucis acrius solito in sanguine Christiano debacchatur, nos illius exemplar imitantes, cujus vices gerimus in terris, et personam nostram quibuscumque maris et terræ periculis objectare minime formidantes, classem quam maximis impensis præparavimus ascendere, et in illa contra hostes hujusmodi, favente divina gratia, proficisci decrevimus : ad quod præclarum et salutiferum opus peragendum, cum per nos ipsos minime sufficere posse confidamus, libenter fratres nostros, quos præsertim alias in arduis Romanæ Ecclesiæ rebus prudenter fortiterque versatos cognovimus, (eorum diligentiam et rerum a se gestarum experientiam dignis commendationibus effert,) in partem tanti muneris evocamus ». Et infra : « Cum itaque partem classis hujusmodi apud civitatem Pisarum construi, et componi fecerimus, illamque ad civitatem nostram Anconitanam, apud quam tota classis congregari debet, et ubi etiam nos prope diem conventuri, et deinde contra perfidum Turcum personaliter profecturi simus, adduci et transvehi statuerimus et ordinaverimus, ut exinde divino favente numine in altum dare vela prospere valeamus »; et infra, « te de fratrum nostrorum, de quorum numero unus existis, consilio et assensu in omnibus et singulis partibus, insulis, locis et terris maritimis, ad quæ te navigando, et cum classe hujusmodi transfretando de portu Pisano usque ad civitatem nostram prædictam applicare contigerit, legatum nostrum de latere auctoritate Apostolica donec et quousque cum dicta classe ad præsentiam nostram perveneris, facimus, constituimus et deputamus, tibique legationis officium hujusmodi pleno jure committimus, et eidem classi præficimus per præsentes, etc. Dat. Senis anno MCDLXIII, III non. Maii, Pontificatus nostri anno VI ». Extant [2] ea de re apud Jacobum cardinalem Papiensem Pii nomine scriptæ litteræ ad Hieronymum archiepiscopum Cretensem, quibus una cum Pisano priore ad ornandum classem incumbere jussus est, factusque certior, Joannem cardinalem S. Angeli traducturum ad locum opportunum crucesignatos, qui Pisas confluebant.

[1] Lib. II. p. 104. — [2] Card. Papien. Ep. XXXIV.

Porro agenti adhuc Senis Pontifici Ferdinandus rex Neapolitanus, qui ex Alfonsi patris testamento sexaginta millia nummum, quæ pro sacra adversus Turcas expeditione conficienda pendere tenebatur, triginta millia hoc anno persolvit VII kal. Aprilis.

32. *Turbæ in Hispania.* — Paucis vero ante diebus, nimirum XV kal. ejusdem mensis, Pius legatum in Aragoniam misit [1] Ludovicum tit. SS. Quatuor coronatorum presbyterum cardinalem, ut ad concordiam adduceret Joannem regem populosque dissentientes : cœperant jampridem cum Joanne acre bellum Barcinonenses post Caroli Vianæ principis mortem, atque a Galliarum et Castellæ regibus, quos socios se habituros speraverant, destituti, renuntiarunt principem Petrum Lusitaniæ, comitem stabuli, nepotem Urgellensis comitis, ex regia Aragoniæ stirpe satum, cujus pater ab Alfonso in acie cæsus occubuerat. Is cum jura ad sceptrum Aragonum se habere contenderet, mox atque ex Ceptensi urbe Africæ Barcinonem hoc ineunte anno appulit, Aragoniæ et Siciliæ regem se dixit, atque Ilerda [2] obsidione cincta a Joanne Aragonum rege fame perdomita est. Ut partes etiam suas confirmaret Aragonius pacem cum Fuxensi comite, et Bellomontanis in Navarra redintegravit [3], pactusque [4] fœdus est cum Henrico rege Castellæ, quanquam postea adversus ipsum cum proceribus Castellæ conspiravit [5]. Ex illo porro Petri Lusitaniæ equitum magistri in Cataloniam adventu susceptoque principatu gravissima mala emersere ; præter enim bellicas calamitates inde secutas, ac gesta prælia, tum mortem sceptri spe inani accersitam, in Africa res Christiana attrita est. Ceptam cum venisset Lusitaniæ rex cum exercitu, ut Tingitanæ provinciæ metropolim, cui Tanger nomen est, expugnaret, ex magistri equitum recessu admodum debilitatus a Mauris ex Tingis mœnibus propulsatus est, nec quidquam memorabile in ea expeditione, cum variæ in hostium agros excursiones fierent, gestum : imo rex Lusitanus in tumultuaria pugna in magnum discrimen adductus est cum exercitu, e quo discrimine comes Villæregalis, qui magno impetu barbaros retudit, eripuit. Reversus ex ea expeditione Lusitanus cum Henrico Castellæ rege ad Gades in congressum venit, Lusitaniamque repetiit ; Castellanus autem, facto in Granatensem agrum impetu, regem barbarum, vectigal pendere recusantem, ad officium compulit : dein celebrato iterum cum Lusitano rege colloquio Isabellam sororem illi matrimonio jungendam spopondit, pactusque nuptias est inter Joannam filiam et Lusitani filium Castellani Lusitanique sceptrorum hæredes, ut ea regna invicem coalescerent, quo

[1] Lib. II. p. 84. Sur. ann. I. XVII. c. 53. Marian. I. XXIII. c. 6. — [2] Sur. eod. lib. c. 55. Marian. I. XXIII. c. 8. — [3] Sur. eod. lib. c. 59. — [4] Cap. 54. — [5] Cap. 56. Marian. sup. I. XXIII. c. 6.

majori potentia bellum sacrum in Barbaros urgeretur. Sed ea consilia civile mox bellum in Castella accendere, disturbatumque id fœdus est. In primis enim Aragonius rex gravissime tulit Castellanum sceptrum Lusitaniæ potius quam Aragoniæ regiæ inferri, proceresque Castellani, facta cum eo conspiratione [1] captisque armis, denuntiarunt Henrico regi Joannam illius filiam susceptam ex adulterio, nec sceptri hæredem esse posse, adeo ut ipsum adegerint ad fratrem Alfonsum dedendum conjuratis principibus : qui mox ipsum Castellani sceptri hæredem professi, proximo etiam anno regiis insignibus redimire, atque Henrico opponere ausi sunt. At de his inferius : nunc ad Pium Senis agentem revocanda est narratio.

33. *Brachio S. Joannis Baptistæ Ecclesia Senensis donata ; Georgio regi Bohemiæ dies dicta.* — Referunt illum hoc anno Senensem Ecclesiam, quam antea archiepiscopali dignitate insigniverat, pretiosissimo munere exornasse [2], brachio scilicet et dextera manu S. Joannis Baptistæ, quod ex Græcia Thomas despota Peloponesi extulerat, acceperatque a genero, qui sacrum illud pignus in excidio Constantinopolitano servaverat : perfectam illius donationis pompam IV die Marii narrat Malavolta [3]. In sequenti vero versus Urbem iter arripuisse : ubi paucis diebus moratus vocatis cardinalibus, Georgio Podiebratio Bohemiæ regi male de fide Catholica sentienti diem dixit, ut tradit Platina [4], quod a cardinale Papiensi [5] confirmatur; ubi enim recensuit Pium ab imperatore et Germanis principibus, qui Georgium ab errore se erepturos pollicebantur, retardatum, ne judiciario ordine Georgium de hæresi postulatum percelleret, subdit : « Pius, etsi intelligeret laborem hunc inaniter sumi, quod insanabile ingenium esset ; ne tamen videretur ad perditionem, quam ad sanationem inclinatior esse, Sedisque opera impia diceretur, tantis intercessionibus condonandam dilationem constituit, biennio in ea exspectatione consumpto : amicitias interim comparaverat sibi Georgius, fidelesque Bohemos afflixerat, regnumque, et factionem Hussitanam firmaverat : in Pium apud Gallos turbulenta multa, missis legatis, quæsierat : nil minus autem quam sanis illorum suasionibus crediderat, nunc scribens, nunc mittens, nunc offerens, perpetuo autem et ludens, et moras judicio nectens. Ubi nihil profici est intellectum, damna autem publica quotidie crescere, advocavit Concilium Pius, atque in solio residens longa oratione Hussitanorum deflevit errores, astum inde Georgii, maleficia assidua, Catholicorum ærumnas, manifestum perjurium, relapsum in hæresim, intercessores elusos, patientiam suam magnis lamentationibus proferens, vindictæ nimium tardatæ adesse jam tempus ostendens, diem dicendæ ante se causæ centesimum octuagesimumque ab illo constituit ». Subdit Papiensis extinctum Anconæ Pium, dum id tempus constitutum excurreret, sed de ejus obitu inferius : nunc reliqua Romæ gesta percurrenda sunt. Sigismundi in primis Austriaci, quem imperator in gratiam cum Ecclesia reducere, ut diximus annitebatur, causam Berardo tit. S. Sabinæ presbytero cardinali cognoscendam demandavit, ut vel resipiscentem censuris solveret, vel pertinacem pœnis in hæreticos constitutis afficeret.

34. *Sigismundo Austriaco injurias expianti venia datur.* — In judicium porro vocaverat anno MCDLX, X kal. Februarii, Sigismundum ipsum Pontifex [1] ob spretas censuras, quas illatis Nicolao tit. Petri ad Vincula presbytero cardinali eidemque episcopo Brixinensi injuriis contraxerat, ac deinde Petri tit. S. Vitalis presbyteri cardinalis, et episcopi Augustensis, ac Ludovici ducis Bavariæ interpretum concordiæ precibus flexus sententiam extraxerat. Verum ille non modo eorum opera ad meliorem mentem non rediit, sed Clarissas etiam Brixinenses ob intermissa sacra pepulit. Qua pervicacia valde commotus Pius Petro tit. S. Marci presbytero cardinali causam hæreseos in Sigismundum commisit, quæ tamen extracta est, cum, duce Venetorum interprete, Sigismundus ad obsequium Ecclesiæ revocandus videretur : quæ vero sint secuta subjicit : « Non minorata, sed potius aucta rebellione Sigismundus, qui nec ad justitiam nec honestatem, seu ut se dicti ducis Venetiarum arbitrio submitteret, induci potuit ». Et infra : « Demum charissimus in Christo filius noster Fridericus Romanorum imperator semper Augustus, in pacis tractatu successit, et ne per nos staret, quominus sua majestas finem tam periculoso negotio imponeret, iterum in processu fidei supersederi mandavimus : et cum nunc quartus annus agatur rebellionis et contemptus censurarum, et nulla spes boni supersit Gregorio (nempe de Heymburg) hæretico continue Sigismundo adhærente, et in perfidia ipsum firmante, animarum saluti expedire judicamus, ut hæretici a Catholicis secernantur, et aliquando ad definitivam sententiam perveniatur. Considerantes igitur nos nunc in proposito habere, aggredi Turcum crucis Christi inimicum et nihilominus causam contra Sigismundum et satellites ejus propter ipsius Catholicæ Ecclesiæ fidem et auctoritatem, Ecclesiasticæque libertatis tuitionem non esse negligendam judicavimus, illamque tuæ circumspectioni duximus committendam, qui cuncta merita causæ agnoscis abunde. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incar-

[1] Sur. l. XVII. c. 56. Marian. l. XXIII. c. 7. — [2] Malavol. p. 3. l. IV. — [3] Id. ib. — [4] Platin. in Pio II. — [5] Papien. Comm. l. VI.

[1] Lib. XXX. Bull. 26.

nationis Dominicæ MCDLXIV, XVII kal. Julii, Pontificatus nostri anno VI ».

35. Posuit denique superbiam ac pertinaciam Sigismundus Austriacus, cum se ob impietatem invisum, neque in Christianorum consortium admitti doleret, utque censuris solveretur Fridericus imperator genibus legati Apostolici advolutus, deprecator extitit, uti Papiensis[1] enarrat : « Sigismundus, inquit, ex principibus Austriæ propter cardinalem Romanæ Ecclesiæ in vinculis habitum pari damnatus judicio, principatuque omni exutus, cum propter amplissimam cognationem Germanorumque fœdera ultorem facinoris habiturus non putaretur, vexatus tamen pœnis continuis, atque odio suis habitus, longa etiam contumacia fatigatus, a nullisque interim in sua consortia receptus, divino tandem est humiliatus miraculo, atque eo quidem usque humiliatus, ut Romanorum imperator Augustus Cæsar orbis nostri alterum caput , consanguinitate illum attingens cum summa Sedis gloria, ante genua legati Apostolici procidens, non ante surgendum putaverit, vel finem obsecrationibus imponendum, quam pœnitenti et satis pro injuriis facienti pœnarum abolitionem restitutionemque est consecutus ». Hæc de Sigismundo Papiensis.

Eodem vero die, quo Pius illius causam Berardo cardinali commiserat, ingressurus iter, ut ad exercitum crucesignatum se conferret, anathematis sententiam in eos omnes tulit, qui Turcis arma vel commeatus inferrent, in quo Diplomate suscipi a se pro Dei gloria et Evangelii defensione expeditionem profitetur : « Pro defensione Catholicæ fidei adversus impios Turchos prædictos sacri Evangelii temeratores, vivificæ crucis spurcissimos blasphemos, et Christiani nominis truculentissimos hostes, prout indiximus publice, bellum, Deo opitulante, toto posse prosequi intendentes, advertentesque omnem conversationem atque commercium cum eis fore Christianæ reipublicæ perniciosum , omnes et singulos, qui post publicationem quarumdam litterarum nostrarum dicta feria (nempe V majoris hebdomadæ) factam, durante bello prædicto, conversationem prædictam, aut commercium aliquod, etiamsi alias a jure permissum esset qualitercumque, directe aut per obliquum, clam palamve , per se vel alium deinceps cum Turcis hostibus prædictis habebunt », et infra, « ex parte omnipotentis Dei Patris, Filii et Spiritus sancti, auctoritate quoque beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus, et nostra excommunicamus. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXIV, XVII kal. Julii, Pontificatus nostri anno VI ». Cæterum societatem Prædicatorum inter infideles ad inferendam iis Evangelii lucem, et Christi propagandum cultum peregrinantium amplissimis sacris beneficiis affecit[1].

36. *Roma egressus Pontifex multo labore conficit iter , et tandem Anconam appellit.* — Comparatis igitur ad iter necessariis, Roma profectus[2] est ingenti militum agmine, ac plurimis cardinalibus stipatus ; cujus discessum narrat his verbis Jacobus Papiensis[3] : « Cupiens Pius sanctissimus profectionem suam in Turchos perficere, quæ fidelibus repromissa jam erat ad XIV kal. Julii, in Basilicam SS. Apostolorum mane descendit, sicut suus erat mos semper cum Urbem relinquebat, atque ibi veneratis aris, et successu rerum pie deprecato. Roma egressus est, Patribus et prælatis lecticam ejus sequentibus. Ad pontem Milvium dimisit a se omnes præter eos qui secum erant ituri ». Consentit cardinali Papiensi Joannes Antonius Campanus[4], qui eumdem discessum ac varias in itinere difficultates describit : « Roma, inquit, proficiscitur re divina in templo maximo ad Vaticanum peracta, in quod descendere quoties Urbe abiret, et aras singulas, ordine venerari consueverat : ibi omnibus ad precandum felicem rerum successum invitatis, festinato ad pontem Milvium lectica delatus est. Avidius suscepto itinere, incidit in febriculam principio haud satis cognitam medicis, et ipse ne quid moræ objiceretur, aliquandiu suppresserat : ea jam aucta, magis quam ut dissimulari posset, medicos inhibuit, ne cui patefacerent, jurejurando et imprecationibus adactos. Ad pontem Patribus ac turba omni dimissa, cum paucis lembum conscendit adverso Tyberi navigaturus, cum effusa patentibus pratis civitas abeuntem consalutaret, ac reditum audienti precarentur, prorupit in lachrymas. Substitit nocte prima ad castellum Jobeleum , confessus navigationem ejus diei difficillimam fuisse contrario flumine colluctante : quod ex imbecilli potius valetudine quam labore accidisse putatum est, nec ausus in ripam descendere, gravi defatigatione confractus noctem totam egit in lembo. Postridie, quanquam inhibentibus medicis, matutinum iter multo ante solis ortum solvere cum jussisset, ad oppidum Phianum pervenit navigatione longissima quadraginta millibus passuum uno die confectis, cum pridie illius diei ad decimum milliarium substitisset : pernoctavit et secundo in flumine. Hoc in loco, dum ageretur de parte classis, quæ structa ad portum Pisanum penetrare in superum mare per fretum Siculum jubebatur, venireque Anconam ad copias excipiendas, nuntiatumque esset triremes Genuensium et naves onerarias, quæ ad summam classis pertinebant, nondum esse paratas, et præterea Philippum Burgundum pro-

[1] Papien. Ep. CCLXXXII.

[1] Eod. lib. p. 116. — [2] Steph. Infiss. Ms. Vat. sign. num. 9. — [3] Papien. Ep. XLI. — [4] Campan. in Vit. Pii II. Platin. in cod. Steph. Infiss. Ms. arch. Vat. sign. num. 111 et alii.

fectionem verbis extrahere, commotus animo est.

37. « Auxit molestiam prolapsus e ripa demersusque in oculis adolescens ad remigium mercede conductus, tarde accurrentibus nautis : quod adeo tulit acerbe, ut precatus veniam extincto, et abominatus casum, nec lachrymas continuerit. Ad radices montis Soractis tædio navigationis simul et mœrore extincti juvenis exponi se primum in ripa e navicula jussit, questus semper male sibi navigationes cessisse : quod verbum sinistre accipientibus cubiculariis, et cur committeret se toties præsenti periculo interrogantibus, ratus ad deterrendum se ab transfretatione Illyrica dictum, quod sciebat, invitis multis, se Italia excedere : neminem, inquit, cogimus ; nec aliud locutus reponi in lembum se jussit, quindecim millibus passum lectica confectis supra Ocriculum maxime consternatus est obvia crucesignatorum multitudine, quos moræ impatientes retinere Carvajalius minime poterat ». His consentanea tradit Monstreletus [1], plures etiam ex variis gentibus sacræ in Turcas militiæ se addixisse : sed cum nullum insignem ducem, quem sequerentur, nacti essent, nullo instructo ordine denos vigenosve sparsim contendisse, qui sub unius militare imperium redacti florentissimum conflassent exercitum ; cum vero ductore carerent post consumptos frustra labores domum repetiisse.

Spoletum perveniens communiri arcem, præsidiumque augeri imperavit. Fulignium progressus seditiosos mulctavit exilio, qui præfecto urbis, ad tyrannidem occupandam, ubi Italia discessisset, insidias comparabant ; Assisii utramque arcem instauravit. Inde petens Fabrianum Apenninos montes superavit, quo in loco dum subsistebat, Roderico S. Nicolai in Carcere Tulliano diacono cardinali, qui postea Pontificios apices adeptus Alexander VI fuit vocatus, quique Pium una cum nonnullis aliis cardinalibus in Turcica expeditione erat comitaturus, trirememque suo sumptu instruebat, dato Diplomate permisit [2], ut domum, quam a fisco coemerat, ad convertendum in apparatus bellicos redigendum ex ea aurum distraheret : « Cum, inquit, tu nuper in hoc apparatu classis maritimæ, quam contra Turcos in proximo moturi sumus, unam galeam optime dispositam et armatam tuis propriis expensis in eamdem classem mittendam paraveris. Dat. Fabriani Camerinensis diœcesis anno MCDLXIV, VI id. Julii, Pontificatus nostri anno VI ». « Fabriano discedens Pius », inquit Campanus [3], « iter flexit ad fanum Virginis Lauretanæ vota nuncupaturus, ubi et aureum obtulit calicem, ac pateram eximiæ magnitudinis ». Meminit de eo Pii munere Tursellinus [1] : « Peracto voto », inquit [2] Campana, « Pius ingressus Anconam XV kal. sextilis supplicationes trium dierum decrevit, præfatus initia rerum Deo, cætera virtuti commendanda esse ».

38. Confluxerat Anconam variarum gentium multitudo gerendæ quidem rei in Turcas ingenti sed inconsulto pio ardore permota, cum sibi finxisset stipendia commeatumque a Pontifice suppeditatum iri, sed tantos militum concursus sustentare non poterat Pius, quos dimissurus ad susceptos labores deliniendos noxarum amplissima venia decreto proposita donavit : ex quibus nonnulli ad sustinendam in semestre bellum vitam aurum attulerant, quos in duas Venetorum naves convehendos pactus est : sed cum illæ tarde advenlarent, impatientes moræ crucesignati catervatim abibant, ita ut cum illæ appulissent miles, iis imponendus non superesset, quamobrem maxime Pontifici est auctus dolor, qui materiam plurimam morti accelerandæ dedit. Interea nuntiis litterisque Ragusinorum certior factus est, Turcam ad triginta milliaria a Ragusio castra posuisse, ac minitari excidium urbis, nisi promissas Pontifici triremes duas instructas retinerent, darentque imperatos obsides, tum vectigal in annos singulos ipsius fisco inferrent : nuntiabatur etiam aversas militum excursionibus ex agro Ragusino prædas, defuturam ad tolerandam obsidionem annonam, nec satis milite ad tutanda Ragusii mœnia instructos cives. Mox his auditis Pontifex, quos ante corporis stipatores contraxerat, navigare Ragusium frumentumque invehere jussit, tum litteras secuturi proxime majoris subsidii testes dedit : ad quod comparandum cardinalem S. Angeli consuluit. Ut vero is sese ad ducendas auxiliares copias obtulerit, ac una etiam pergere Pius deliberarit, describit hisce verbis Jacobus cardinalis Papiensis :

39. « Accersiri ad se statim cardinalem S. Angeli jubet, quem propositi sui inter cæteros studiosum habebat : hunc præsente me consulit, quid, si obsideatur Ragusium, agendum existimet ? Ille, ut erat semper ad bonum opus paratus, nihil cunctans : Ibo, inquit, ego cum triremibus, quæ instructæ in portu sunt, et vel obsidionem, Deo, adjuvante, dissolvam vel territis oppidanis spem bonam atque animum faciam. Ecquid, inquit Pontifex, connavigare tecum, frater, me prohibet ? consilium certum est, si illuc Turcus adveniat, cum iis, quas potero, triremibus, eodem sine mora contendere : civitas in littore maris est sita, natura loci et manu multum munita, eadem quoque portu abluitur, ad bene agendum opportunitas erit, invehi in urbem sine periculo possumus ; sola præsentis Pontificis opinio Turcum, Deo ita volente, ab obsidione

[1] Cap. 106. — [2] Lib. XXX. pag. 169. — [3] Campanus in Vit. Pii II.

[1] Tursel. in hist. Laurel. l. I. c. 26. — [2] Campan. ubi sup.

repellet, alioquin in locis asperis commeatuum inopia laborantem : si consilium comprobaverit Deus, fama hæc in omnem partem vulgata Christianorum corda ad nos sequendos inducet : concipientes jam ex felici principio victoriæ reliquum ».

40. Subdit auctor, ut ipse frustra Pium ab eo consilio dimovere nisus sit; audito vero paulo post hostium recessu, mutata fuerit sententia : « Hæc, inquit, cum probasset Joannes, ego miser et carnem sapiens magis quam spiritum, propositum summopere dissuadebam, non quod eventura non crederem quæ proponerent, sed quia in fragili corpusculo febre ac doloribus fatigato navigationem illam finem vitæ futuram verebar. Contendebam igitur argumentis multis, sed evincere mentes non poteram in Deum solum sperantes. Igitur confirmata inter se profectione, imperat illico Pius magno studio militem cogi ad triremes, et omnia necessaria imponi, ut ad primum obsidionis initium solvere e portu posset : verum quatriduo post nuntiato recessu hostium divina benignitate, parcendum consilio fuit ». Confirmat Campanus [1] sumptum fuisse a Pio consilium adoriendi Turcica castra, si barbarus Ragusium obsidione cinxisset : tum Christophori Mauri ducis Venetorum adventum, ingravescentem deinde Pontificis morbum describit : « Nuntio, inquit, allato de incursione Turcarum in agrum Ragusinum, milites ducencentos ad corporis custodiam comparatos cum paucis sagittariis triremi expedita navigare extemplo Ragusium jussit : triremes Venetas numero duodecim, in quibus et Venetorum dux aderat, ubi appropinquare intellexit, deferri se jussit ad primum littus classem inspecturus, eaque inspecta subgemuit una edicta voce, nuper sibi navigandi occasionem defuisse, nunc occasioni se defuturum. In cubiculum relatus solvi statim profluvio cœpit, medicis nihil periculi promittentibus. Et hæc quoque principum miseria est, inquit, ne in morte quidem carere assentatoribus; postulavitque Eucharistiam, quam et triduo prius acceperat, et paulo ante ad Lauretanum. Acciri deinde Patres jussit quos hortatus est ut in expeditione persisterent : triremes et quæ in portu erant, et quas venire per fretum Siculum nuntiabatur, tradi Venetis jussit : pecunias ad aureum nummum quadraginta millia ex decimis exactas Matthiæ regi Pannoniorum mitti in sumptus belli. Cum deficere vires sentiret, rejiciens sese in cardinalem Papiensem : Fili, inquit, curam meorum ipse suscipito, et huic expeditioni adesto. Interrogatus ab illo, an sepeliri Romæ se vellet, non tenuit lachrymas, subdens : Et quis id procurabit? illo recipiente se curaturum, retici visus est : vocavitque Patres ordine ad osculum, postulata prius a singulis venia si minus recte rem Christianam administrasset, lachrymantibus omnibus, et Bessarione ejus verba de re Christiana sanctissima gesta excipiente. Iterum amplexis omnibus inungi se jussit, ubi concurrens et ipse precibus inter hymnos expiravit, voce ultima ægre edita, qua rogabat omnes ut pro se precarentur ».

41. *Pii morientis extrema verba, et eximia exempla.* — Affert postremam illam morientis Pii ad cardinales hortativam orationem Papiensis [1] conceptam plurimo pietatis sensu delibutis verbis, utque Bessario cardinalis ad eam responderit, tum ultro citroque non sine lachrymis data acceptaque venia fuerit : « Venisse, inquit, jam horam suam Pius cognoscens, qua reddendus Domino spiritus esset, fratres omnes in cubiculum convocari jubet, atque his ingressis, etsi ad loquendum jam erat invalidus, tamen morientibus, ut poterat, atque interruptis vocibus nos appellans : Fratres, inquit, mei dilectissimi, videtis quo adductus sum : hora mea jam venit : Deus hinc nos evocat : morimur in fide Catholica, in qua et viximus, nihil sentientes a Romana Sede diversum. Egimus usque in hanc diem quod potuimus pro ovibus creditis, non pepercimus laboribus ullis aut periculis : his caput nostrum obtulimus ad communem salutem, perficere quod cœpimus potestas non est ultra. Reliqua vestra sunt, curate vos hoc opus Dei, et labi non sinite per negligentiam fidei causam, ad hoc enim vocati in Ecclesiam estis, ut illi suis temporibus opem feratis : mementote officii vestri, et Redemptoris nostri, qui contemplator est omnium, et retribuit cuique secundum opera sua : crevit ab initio et progressa est dignitas vestra fidei ministerio, per fidele ministerium utique est retinenda : quærentes quæ vestra sunt, non quæ Jesu Christi, retinere illam diu nequaquam potestis. Habete quoque ex nunc temporalium curam, et videte ne quid detrimenti patrimonium commune accipiat : studium hoc omne esse vestrum oportet; dum licuit nostrum fuit. Præterea, fratres, conversati vobiscum sumus, et ante in cardinalatu, et post in præsulatu, ad quem nos elegistis, conversatio nostra sine peccato esse non potuit, ex carne enim sumus, offensus est a nobis Deus, offensa charitas vestra : pro his quæ in Deum peccavimus, ipse qui omnipotens est misereatur nostri : pro his vero quæ in vos, rogamus, dilectissimi, ut placatis mentibus veniam morienti tribuatis : eos qui ex carne nostra sunt et qui famulati sunt nobis, si dignos se præstiterint, commendatos habete : valete, fratres : pax Dei et cœlestis gratia vobiscum sit.

42. « His ægre et cum lachrymis enuntiatis, tantus subito Patrum, qui lectulum circumstabant, coortus est fletus, ut diu præ gemitu loqui

[1] Campan. in Vita Pii II.

[1] Papien. Ep. XLI.

verbum nemo posset, atque ora singulorum lachrymantia viderentur. Tandem Bessario cardinalis Nicænus primum in collegio locum tenens verba pro omnibus fecit : indoluit casum, in quem erat adductus non sui tantum causa, quem lachrymabile erat deficere, sed magis Christiani populi, qui tantum salutis auctorem amitteret. Laudavit Pontificem, et præclara ejus in præsulatu opera, agens cum humilitate gratias, quod etiam suprema hora monitis suis communem rem adjuvaret : orare se Deum dixit patrem misericordiarum, ut salutem illi restitueret : sed si migrandum propter peccata esset, habituros nos menti præceptiones patris, et daturos operam pro viribus, ut nec publica Christianorum, nec privata res Romanæ Ecclesiæ in perniciem irent. Veniam, quam poposcerat humilitatis aliquorum dixit esse, benigne enim omnes semper habitos atque indulgenter, nec querelam adversus eum extare ; postulare autem singulos, ut benedictionem suam et pacem super fratres relinqueret. Ad commendationem vero suorum etiam pie respondit, docens quam charus esse omnibus deberet sanguis ejus, qui tantum de Christianis et de Romana Sede meritus esset. Post hoc responsum iterum surrexit fletus, et contristatio cordium multa. Pontifex manu e palliis paululum elevata osculandam eam omnibus præbuit, flens ipse, et flentes alios intuens. Nos manu apprehensa, et ante lectulum procumbentes singillatim veniam precabamur erratorum nostrorum, et osculum supremum patris capiebamus, quibus ille : Ignoscat vobis pius et misericors Deus, ac simul benedicens fratribus, eos a se dimisit ». Subdit cardinalis Papiensis, qua constantia et religione se ad extremam cum morte luctam Pius compararit, singulare in B. Virginem studium spesque exposuerit, tum Eucharistiæ et Extremæ-Onctionis sacramentis se communierit.

43. « Biduo ante admonitus a medicis in omnem casum vitæ vel obitus habendam supremam rationem animæ esse, Dominicum sacramentum, quod celebribus semper diebus valens sumebat, etiam tunc magna mentis contritione accepit, tundens pectus ad singula, et flens, et peccatorem se confitens, communicatione indignum tanti mysterii. Repetere illud mane sequentis diei optabat in ampliorem salutem, et in honorem intemeratæ Virginis, cujus Assumptionem sciebat instare, ab adolescentia etenim sua in hanc tanquam misericordissimam matrem semper speraverat, et hanc vitæ ducem actionumque suarum habuerat : familiarius aliquando nobiscum loquens, recensensque anteactum vitæ cursum, diversosque fortunæ eventus, credere dicebat, quia tantum huic gloriosæ Virgini se devovisset, ab epidemia semel, a lethalibus languoribus sæpe, nonnunquam ex manifestis vitæ periculis ereptum fuisse, omnem denique successum dignitatis et rerum suarum huc referebat, propterea templum illud Pientinum mirifici operis a fundamentis extructum, et suis manibus illum consecratum fuisse. Consolationem ergo hanc præcipuam expetebat, ut intra cubiculum suum, quando in Ecclesia non licebat, solemnia missarum cantari audiret, et tanquam supremum vale cum fratribus ageret : optabat autem, sicuti mos erat, per cardinalem hoc fieri, et me unum delegerat, qui sacris hujusmodi operatus confectum Domini sacramentum illi rursum porrigerem : instituerat etiam, ut Patres adessent reliqui, ac cætera pro veteri instituto observarentur. Comparatis igitur ad peragendum hanc divinam rem omnibus, ecce inclinante jam sole inclinare et ipse admodum cœpit, ita ut non procul a morte videretur abesse. Itaque confestim sacramenta reliqua persolvuntur, quæ morientibus debita sunt, sensu adhuc integriore quam lingua ».

44. Paucis interjectis addit, ut deficiente et interpuncta voce pias preces repetierit, bellumque sacrum in Turcas urgendum consuluerit, denique spiritum inter astantium ad Deum fusas preces efflarit : « Voce jam consumpta, quæ ab admotis auribus audiri vix poterat : Ora, inquit, pro me, fili, peccator etenim sum, et simul ad crucem conversus, quæ collocata ante oculos erat, hoc non sine suspiriis frequentabat. Miserere mei, Deus : et tu, Virgo misericors, servum deficientem ne desere : per misericordiam filii tui suscipe animam excedentem. Paulula dein intermissa mora, rursus in me dirigens oculos : Continuationem, inquit, sanctæ expeditionis memora fratribus, et adjuva, tu, quoad potes. Væ vobis, væ vobis, si opus Dei deseritis. Cum respondere tentarem multa, et præ gemitu non possem, dexteram manum, quæ in cubitum elevata erat, demittens supra collum : Benefac, inquit, fili, et Deo orationem affer pro me, hoc illi ultimum verbum fuit, loqui ultra non valuit propter rheuma continuum, quo pectus jam et fauces erant completæ. Legebantur sine intermissione orationes Ecclesiæ, quibus animæ decedentium commendari Deo consueverunt : ipse ad audiendum attentissimus erat, ecce horam circiter tertiam inter legendum tanta quiete spiritum Domino reddidit, ut conviventem, non morientem diceres emigrare, et sine sensu mortis excedere » (1).

45. *Spes de Scanderbego maximæ Pii morte*

(1) Annus iste de mortalium rerum sollicitudine exemit Pium II Pontificem, Italiæ nostræ gloriam, Romanorum Pontificum decus, et patriæ suæ splendorem eximium. Tanto viro laudi fuit, quod omnium ordinum hominibus acceptus haberetur et carus. Illum enim principes omnes, Germaniæ præsertim apud quos egit diutius, amarunt, dilexerunt pontifices, optimi quique cardinales probarunt, studio et favore

evanescunt. — Flevit Pii mortem Oriens, qui ejus auxilio Turcicæ servitutis jugum excutere speraverat. De eo enim hæc refert Marinus Barletius [1], illum decrevisse, cum Dyrrachium pervenisset, Scanderbegum regia corona redimire, ut majori auctoritate bellum in Turcas gereret : « Circumferebatur, inquit, jam ubique, Pium Pontificem maximum, contractis undique viribus, et copiis omnium Christianorum in unum coactis, propediem adversus Ottomanum egressurum : qui, ut primum in Epirum et Albaniam trajecisset, in urbe Dyrrachina post rem divinam factum Paulum Angelum ejusdem urbis archiepiscopum, culmine præsulatus et secunda a summo præsule et Pontifice maximo dignitate, quam nunc cardinalatum appellant, insignire atque sublimare : Scanderbegum vero in regem Albanorum et Epirotarum declarare : quem etiam omnibus copiis Christiani exercitus adversus Mehumetem generalem (ut aiunt) imperatorem præficeret, quamobrem a Barbaris undique circumferebatur, si in tali expeditione Christiana adversus Ottomanum Scanderbegus egressurus esset, proculdubio Christiano victoriam adjudicandam iri, deque re et Ottomanni imperio actum desperatumque fore autumabant omnes et asserebant : tantus terror, tanta formido Scanderbegani nominis eos incesserat, adeo formidolosum, adeo horrendum illius erat nomen. Ideo Mehumetes omni arte, ingenio et calliditate sua laborabat, ut Scanderbegum ad se alliceret, et cum eo ex integro componeret ».

46. Excitabatur Scanderbegus ad bellum adversus Mahometem a Venetis, qui illi auxiliare aurum ad solvenda militi stipendia pollicebantur, refertque Marinus Barletius [2], ab oratore Veneto hanc militarem orationem habitam fuisse : « Jam a summo Pontifice exiit edictum, et per omnia Christianorum ora propalatum est, quod omnes reges et principes Christiani veniam peccatorum suorum consecuturi adversus Turcarum regem cum ipso summo Pontifice quamprimum exeant et proficiscantur; ex quo Veneti tui cum principe suo, et omni senatu tam terrestri quam maritimo apparatu, una cum Pontifice maximo nostro ad hanc expeditionem contra Mahometem te invitant et implorant, teque principem, ducem et totius Christiani exercitus generalem imperatorem præficiunt, et quamprimum Pontifex trajecerit et Dyrrachium intraverit, in regem Albanorum et Epirotarum declaraturum te constituit, dignum apprime, cui summa hujus belli demandetur. Igitur, Scanderbege, princeps felicissime, quid facis ? quid immoraris ? aut in perpetuum bellum armaque oblivioni danda sunt, jugumque accipiendum : aut huic, cum quo de imperio et totius rei summa certatur, nec virtute nec patientia cedendum. Excita animum et vires tuas : convoca duces tuos et imperatores : contrahe undique gentes et populos, invita reges et principes vicinos tibi confœderatos : instrue acies et legiones : sequere omnium fidelium cœtum, et Christianorum collegium, obtempera summo Pontifici, consequere veniam peccatorum tuorum cum omni exercitu tuo.

« Ecce Veneti tui me miserunt, ut hæc tibi annuntiem, te invitem, te exhorter, quo vires viribus, signa signis, copias copiis conferas; sunt enim Veneti, ut nosti, principes Christianissimi, benignissimi, terra marique præpotentes, qui aurum et argentum abunde pollicentur offeruntque tibi. Itaque, Scanderbege, vere, inquam, Scanderbege, tu tu prior, principum decus, copiis tuis barbaro bellum infer, agrum ejus invade, terrorem et formidinem hosti incute, qui prior te provocavit, rupto fœdere, fide et pace violata; nam leges et jura omnia clamant, permittunt, fidem non servanti non servandam. Audacter, audacter igitur Christianum præi exercitum, hostem prior aggredere, barbaro bellum universale annuntia, et summo Pontifici iter præpara : nam ecce jam Pius, ecce Veneti tui, ecce Francigenæ, Hispani, Belgæ, Hungari, Bohemi, Poloni, Itali, et omne Christianum nomen te sequitur, tibi adest, ex quo fieri non potest ut barbarus tot regibus et principibus, tot copiis et exercitibus resistere valeat; ideo fugam statim arripiet, Europam deseret; non proderit superbia Ottomanno, non doli,

[1] Barlet. in Vit. Scanderb. l. XI. — [2] Id. ib.

prosecuti sunt populi. Nec sane immerito, cum privatus iis omnibus fulserit dotibus, quæ privatum viris principibus commendant, doctus, disertus, officiosus, dexter. Princeps vero dignas principatu virtutes exprompserit, magnificus, prudens, benignus, impavidus, actuosus. Singula exemplis ex rebus ab eo gestis nullo negotio demonstrarentur, nisi ex iis quæ in Annalibus narrantur id per se lectores facile intelligerent.

Invidiæ, quod summorum virorum fatum est, patuit. Sunt enim qui nimium in Ferdinandum Neapolitanum regem studium reprehendant; cui dum favore et armis assistit, Gallorum a se animos abalienat, et opportunum gerendæ in Turcas rei tempus, vires et pecuniam absumit. Quæ, dum gerit, alteram ex ea ereatam invidiam incurrit; persuaderi enim pluribus non potuit, Pium expeditionem in Turcas molientem serio agere, sed omnia ab eo per simulationem conficta suspicati sunt, rati sub splendido expeditionis in Turcas obtentu id agitasse consilii, ut Anconam Florentinorum manibus traderet, quod Brixianæ historiæ coævus auctor prodidit Rer. Ital. to. XXI. Inania hæc fuisse non dubito, cum Pius, si enim consilia hæc unice agitasset, expeditionem tanto apparatu non suscepisset, nec tantam orbis commotionem, quantam profectione sua excitavit, nec communem hominum expectationem eo direxisset, ut Anconam Florentinis traderet, quod æternam nomini gloriosi Pontificis apud suorum et posterorum memoriam infamiam creasset. Hanc tamen calumniam ita rejiciendam censeo, ut causam tamen, unde provenit, a Pontifice datam non diffitear, et reprobem. Qua in re hominem se Pius exhibuit, cum in cæteris nihil, fere dicam, mortale habuerit. In his optimi Pontificis laudibus, si cui forte immodicus videar, illum mentem adhibere moneo ad ea, quæ coævi quique scriptores de illo prædicant, quæ tanta sunt, ut de nullo alio Pontifice, cujus res gestæ paulo fusius descriptæ sunt, unquam legantur.

Pio successor datus est Paulus II, qua de re satis in Annalibus. MANSI.

non insidiæ, non fraudes solitæ eum levabunt. Advertendum est tamen et prudenti animo præcavendum, quod callidus Mahumetes hæc omnia præsentiens, statim nuntios et oratores suos ad te destinabit, quo alliciat te, ut arma deponas, ut violatam ab illo pacem serves : averte tamen animum a malefica ejus natura, occlude, obstrue aures illecebris : jam illius nostis ingenium, sat odoratus es hominem, et Ottomanæ gentis fraudes, quas optime perspectas habes ».

47. At pia illa consilia evanuere, et Scanderbegus regio honore caruit, maximoque dolore ex Pii morte confectus est, ut memorat Barletius, qui hoc elogio Pium exornat [1] : « Magnus profecto et clarus Pontifex, contempsit pecunias, virtutem apprime dilexit, neque secundis rebus intumuit, neque succubuit adversis : neque spes ei gaudium, neque metus tristitiam auxit : potus cibique parcissimum fuisse tradunt; divina templis officia diurna nocturnaque nusquam neglexisse. Pompas sæculi fugerat, calcaverat avaritiam, libidinem subegerat. Sedatus animus eumdem semper ejus vultum ostendit : durus et asper in hostes Christi, promptior in fide receptis : Evangelii non surdus auditor; omnia inter Christi pauperes erogavit. In quo ea a principio modestia, ea gravitas, id acumen ingenii, id studium litterarum, is amor virtutis emicuit. Cum primum vero Pontificatus apicem adeptus esset, magis effulsit; multa in Turcas paravit, reges et principes omnes concitavit : sed dum hæc molitur, de medio sublatus est, cujus quidem occasu tantum respublica Christiana detrimenti suscepit, ut adhuc ejus obitum maxime lugeat, cujus enim consilio auxilioque semper usa est, cum emergere, respirare, et jamjam in portu et in tuto propediem se fore speraret, subito et inopinato illius casu afflicta est, et nunc consternata admodum, et a barbaris undique exagitata plurimum mœret atque tristatur. Quo certe tristi nuntio Scanderbegani milites, qui prius de victoria gloriabundi cum triumpho venerant, tanquam fulmine icti dolore quam maximo pæne confecti sunt, quod hujuscemodi expeditio a Christianis contra Mahumetem suscepta in irritum cecidisset ».

48. Luxerunt etiam reliqui boni omnes : at felicitas, non calamitas vocanda est in tanto religionis tuendæ conatu animam efflasse, ut egregie perpendit cardinalis Papiensis [2] : « Incertum, inquit, mortene, an vita felicior, qui ad summum Pontificatum virtute sua perveniens, et religionis atque ingenii æternam gloriam consecutus, mortem eam sit nactus, qua, si sæculum attendas, nulla sublimior, si in Deum respicias, nulla amplioris meriti contingere poterat : mortuus pro veritate est, et pro redemptione plebis captivæ offerens seipsum hostiam Deo, et relinquens exemplum sacerdotibus quales esse pro suis plebibus debeant; martyrium autem pæne quotidianum passus est a die, quo Philippus Burgundorum dux missis oratoribus venturum se ad bellum et socium sancti operis futurum promisit : subito in omnem partem curam impertiens fatigari amplius solito ac vehementius cœpit, non remittens ad contrahenda necessaria ne opus quidem nocturnum : dividebat per horas singulas cuique opus suum rerum providendarum, perire huic causæ existimans quidquid momenti aliis esset impartitum. Cognoscebat quoque molem operosam aggressum se esse, et sub ea cadendum, nisi omnifariam studio difficultates undique ingruentes superarentur. Hæc animi anxietas labefactavit supra modum ægram valitudinem senis, dum nec de alio cogitare, nec quietem capere, nec cibum sine astante cura sumere posset.

49. « Comparatis denique omnibus, ut poterat, jucunda spes advenientis ducis, quæ sola spiritum ejus sustentabat, ubi in medio rerum cursu deficit, mirum dictu est quantum non animo solum, sed totis viribus consternatus extitit, quod re vera sapientes videbant, illo non veniente maximam operis sui partem corruere, et laborem omnem sibi congeminare, tum autem repromissos orbi fructus detrimentis maximis retardari. Accesserant præterea duæ dolorum faces, quæ animam incendebant properantem semper ad opus incœptum : altera, quod ab eis lente ac frigide administrari omnia sentiebat, qui vel pecuniam pendere, vel armatum militem mittere, vel triremes ad bellum instaurare impensa sua promiserant : altera quod Anconam proficiscens catervas regredientium crucesignatorum quotidie habebat obvias inermes ac vacuas pecunia ». Et infra : « Complectar uno verbo. Publicæ Christianorum causæ vir sanctus non defuit, sperans in Domino, et supra vires animum gessit : defuerunt ei, qui deesse nullo modo debebant, ipse cum omni constantia ad mortem contendit, et patienter passus est pro Christo Deo suo ».

50. *Philelphi et Simonetæ obtrectationes confutatæ.* — Licet Deo ob susceptum liberandi a Turcica servitute Orientis obterendæ Mahumeticæ superstitionis consilium obitamque in eo urgendo mortem, nunquam intermoritura sit Pii gloria, non defuere tamen qui ejus carpendæ occasionem sumpserint, atque inter veteres Franciscus Philelphus, assentatiunculis suis mercedis spe principum gratiam aucupari solitus, cum spretam a Pio suam dicacitatem doleret, in ipsum satyrica scribere, et consilia sacræ expeditionis damnare non est veritus; sed non impune tulit audaciam, a Francisco Mediolani duce in carcerem conjectus [1]. Inter recentiores

[1] Barlet. in Vit. Scanderb. l. XI. — [2] Papien. ubi sup.

[1] Papien. Ep. XLIII.

vero Meyerus temere hæc verba de Pio effutiit[1] : « Tantæ expeditioni dux esse non potuit, non enim Ecclesiæ ministris gladius datus est ille ». At datam utriusque gladii potestatem Petri successori constat, lapsusque turpissime Meyerus est, ut in pluribus aliis, veluti cum hæresiarcham Rokyzanam Pontificum Conciliorumque decreta de communione sub utraque specie laicis non permittenda, et Christo integre sub unaquaque specie contento spernentem, veluti sanctum virum, qui Ecclesiæ mores perpoliendos anniteretur, extulit. Ex adverso autem exitu non damnandum fuisse Pii consilium, quod mox atque cardinalibus patefactum fuerat, judicatum est a Spiritu sancto afflatum extitisse demonstrat Jacobus Papiensis[2], dum Pii obtrectatores confutat : « Detractationem, inquit, ab eventu confirmant, atque ideo propositum damnant, quod successum non habuit : injusta nimium, et indigna sapientibus hæc æstimatio, rara esset administrandarum rerum laus, si exitum, non consilia spectaremus, quorum tandem exitum nescimus ; quota enim quæque consilia sunt, quæ propositum teneant, ac non potius in medio cursu frangantur et corruant? tenebris circumsepti expedire aciem nostram in finem non possumus, et judicia Dei, quæ sunt abyssus multa, intercipiunt frequenter nostros conatus. Ille laudandus est, et vidisse multum dicendus, qui ita se comparat, ut quantum contendere humana infirmitas potest, ad quæsitum finem omnia dirigit, laboremque adhibet. Sciebat devotissimus Pontifex placere Deo liberatum iri creditum gregem ; sed an liberatum vellet certus non erat : implevit ergo quod debuit, idemque patienter tulit, quod ei est placitum. Hoc tamen boni est assecuta Sedes, ut cum antea a sæculi potestatibus fidelium calamitates uni imputarentur Pontifici, nunc iisdem merito imputentur, quorum et accusata sit contumacia, et falsus fervor detectus ».

51. Aliqui tamen aliis calumniis ejusdem Pontificis famam lacerare ausi sunt ; et cum testata universo orbi ejus pia studia, impensosque pro conficienda in Turcas expeditione labores et sumptus negare non possent, inania illi molimina temere affinxere[3] : pœnituisse nimirum Pium suscepti belli sacri instructique exercitus, ac decrevisse Brundusium, si vitæ superstes fuisset, trajicere, dein vero dissoluta classe Romam redire, culpamque intermissi belli sacri, collabentisque rei Christianæ in Christianos principes conjicere. Addit etiam Simoneta[4] aliud mendacium ad colorandam calumniam, nimirum Franciscum Sfortiam Mediolani ducem id ex Pii litteris ad Othonem legatum datis cognovisse. Eadem concepta ejusdem auctoris verbis refert Meyerus[1] libertatis ingenii specie Pontificum famam rodere assuetus. Quam autem a rei veritate hæc absint, facillime demonstrari potest : a quo enim Pii mens, quam a Pio ipso explicari potuit? nam alia ipsi attingere, præsertim cum verbis responderint opera, furentis et vaticinantis est. Fallente fidem Burgundo et sacram expeditionem intermittente, Pontifex ab administrandi belli sacri onere solutus erat, cum ad id, adjecta adventus Philippi lege, se obstrinxisset : reique intermittendæ gravissimæ suberant causæ ; divinæ tamen gloriæ asserendæ flagrans studio mens obvia pericula propulsanda suscepit, ut in litteris scriptis ad eumdem Philippum amplissimis verbis id professum vidimus. Quod vero Brundusium ire statuisset, non ex eo colligi jure potest reditum cogitasse, cum jam ante proposuisset Burgundo iisdem litteris, Tarentino principe extincto, ejusque ditione a Ferdinando occupata, ex ea maritima ora in Græciam, ubi gerendæ rei afforet occasio, adversus Turcas facili trajectu incurrere ipsos posse. Confirmatam itaque potius sententiam de profundenda pro Christi cultu et Orientalibus Christianis vita, quam revocatam inde colligendum est, neque ipsum culpam indefensæ rei Christianæ in principes avertere meditatum esse ex industria fingi potest, cum sine navigationis Brundusinæ labore exceptis Hungaro rege, Veneto duce, equitumque Rhodiorum magistro, cæteros principes defuisse periclitanti religioni constaret.

52. *Pontificis laus et exequiæ.* — Sed quid in refellendis obtrectatoribus immoramur, cum omnem calumniam vincat in suscepto sacro bello Pii gloria, ut verissima fuerit hæc de illo cardinalis Papiensis[2] sententia : « Exempla, inquit, ejus exempla virtutum omni tempore erunt, gratiusque versabuntur in ore succedentium nobis quam nostro : perseverat enim in nobis adhuc vivitque tenor quidam invidiæ atque odii, has calumnias operans ; sed paulatim extinguitur, paulatim veritas oppressa resurgit : audis quotidie magis ac magis Pium laudari, et apud multos etiam desiderium ejus esse. Studia quoque sua, quæ ignoratione boni antea non noscebantur, nunc cum non habentur plene cognosci. Secundus annus a morte ejus longe melior primo est factus : celebrior adveniet tertius, quartus illustrior : sic porro quantum ad annos accedet, tantum ad ejus gloriam adjungetur, plenus religione, plenus veritate, et plenus clementia Pontificatus ejus fuit ». Sedit annos sex minus quatuor dies ; renuntiatus enim fuit summus Pontifex, ut supra vidimus, anno sæculi excurrentis quinquagesimo octavo, XIV kal. Septembris, vita vero functus est pervigilii assumptæ in cælum Virginis nocturna hora circiter tertia, ut

[1] Meyer. l. XVI. Annal. Fland. in Phil. Burg. — [2] Papien. Ep. L. — [3] Simonet. l. XXX. in fin. Meyer. l. XVI. Annal. — [4] Simonet. ubi sup.

[1] Meyer. l. XVI. — [2] Papien. sup. Ep. L.

idem cardinalis Papiensis testatur [1], et confirmat Platina [2] : egisse vero ipsum ætatis annum quinquagesimum octavum in ejus Epitaphio dicitur, consonantque Pii Commentaria [3] et alii, dum natum affirmant XIV kal. Novembris anno salutis quinto supra millesimum quadringentesimum, cum tamen apud cardinalem Papiensem Georgius Lollius Pii consanguineus natum esse anno MCDVI affirmet [4], et Joannes Campanus etiam in Vita Pii quinquagesimum nonum vitæ annum nactum tradat. At hæc omnia pugnant cum iis, quæ apud Pium leguntur, cum annum quinquagesimum nonum se attigisse testetur, nisi mendum in Epistolam irrepsisse dicatur.

53. Ut autem demortui Pontificis funus ritu solemni concelebratum sit, sacerque senatus Christophorum Maurum ducem Venetiarum audierit, duoque et quinquaginta millia nummorum aureorum apud Pium inventa Matthiæ Hungarorum regi tradenda decreverit, tum comitia Romæ pro creando novo Pontifice celebrare constituerit, refert Jacobus cardinalis Papiensis [5] hisce verbis : « Die, quæ secuta obitum est, producto in templum cadavere, feretroque solemni imposito, justa a Patribus vetusto more sunt persoluta. Inde Venetorum duci (Christophorus Maurus is fuit) senatus noster est datus, appellandos enim de republica Patres ante obitum judicabat : in eum cum venisset, receptus in consessum, inter duos postremos diaconos cardinales amplissima oratione Pium laudavit, sic ut verum pastorem eum fuisse diceret, dignumque successione Petri Apostoli : obitum quoque intempestivum deflevit, quo non obscure intelligeretur conatus tantos interruptos esse, spemque expectati boni magnopere diminutam commendavit : Venetam rem consilii suscepti participem, hortatusque est eum legeremus plebi Dei Pontificem, qui vel prosequeretur inceptum, vel se jam Ecclesiæ incitationibus bellum ingressos collatis opibus adjuvaret. Cui orationi cum opportune responsum a senatu esset, postulatique subsidii non incerta spes præbita, rogatus est in sequentem adhuc diem esset Anconæ. Illo igitur ad classem reducto, convenere mox ad consilium Patres, utque animi in eos nostri prima documenta cognoscerent, decretæ illis sunt triremes instructæ quæ tunc in portu erant, recepta reddendarum fide, si aut decretum non probaret suffectus Pontifex, aut Pii exemplo proficiscendum statueret. Hungarorum quoque Matthiæ regi, cujus opera in præsenti bello maxime fidebant Veneti, quemque adjutum pecunia cupiebant, ipsique aliquando adjuverant, duodequinquaginta millia nummum auri, quæ apud Pium inventa tunc sunt concordibus sententiis data : quibus illi decretis læti cum gratias amplissimas egissent, inde solventes Venetias revecti sunt. Patres ad legendi curam pastoris conversi Romæ legendum esse constituebant, non modo quia collegæ nonnulli propter senium venire Anconam ipsi non poterant, sed magis quia sacris legibus ad id cogebantur, electionem fieri oportere dictantibus ubi Romana est curia : curiam porro Romanam causarum tribunal appellant, quod Pius ad leniendos de abitu suo Romanorum animos apud eos reliquerat. Maturandum autem multis ex causis atque iisdem gravibus judicabat, quarum illæ non in ultimis erant, quod novi quotidie motus diversis in locis nostræ ditionis nuntiabantur, passimque erat licentia quasi decusso jugo quælibet in quemque audendi, nec antea finem habitura videbantur, quam vindex fuisset electus ». Digreditur auctor ad novos motus in pluribus locis ditionis Ecclesiasticæ excitatos, quorum causa Patres summi Pontificis electionem maturandam censuerunt : tum narrat cardinales septimo die postquam Ancona discessum est, Romam regressos, ac Pii corpus delatum, atque in Vaticana Basilica [1] in sacra, ut jusserat, B. Andreæ Apostoli æde, quam ille pulcherrime exornaverat, sepulchro conditum marmoreo : quod inde cum ejusdem Pontificis cineribus ætate nostra in templum ab Alexandro cardinale Perretto, opere magnificentissimo positum S. Andreæ Apostolo, translatum est.

54. *Inclusi conclavi cardinales ad aliquas pactiones se adstringunt.* — Peractis itaque defuncto Pontifici novemdialibus sacris cum de comitiis celebrandis ageretur, de loco conclavis dissentiebant patres : Antonius enim ex sorore Pii nepos, Ferdinandi regis Neapolitani gener, Hadrianam molem præsidiario milite munitam tenebat, nonnullique metuebant, ne si Pontifex Ferdinando ipsi non gratus eligeretur, arx non restitueretur, tenderenturve insidiæ cardinalibus. Qui demum numero unus et viginti, episcopi scilicet quatuor, presbyteri duodecim, diaconi tres VI kalendas Septembris in Vaticanis ædibus conclave ingressi sunt. Ut vero illi admotæ sint custodiæ, describit his verbis Jacobus Papiensis [2] : « Celebratis exequiis, et conclavi jam constituto sexto kal. Septembris, qui fuit annus a Christiana Incarnatione millesimus quadringentesimus sexagesimus quartus, recluserunt se omnes ad novam electionem in anteriores Pontificiæ Vaticanæ aulas : custodiæ primæ, et quæ proxima Patribus fuit, præfuerunt episcopi decem, qui scrutarentur singula, quæ vel cibi, vel alterius rei causa inferrentur ad eos, differentesque eligere decretis Patrum ad maturandum arctarent : secundæ

[1] Papien. Comm. l. I. et Ep. XLI. — [2] Plat. in Pio II. — [3] Gob. l. I. in princ. — [4] Apud card. Papien. Ep. XLVII. — [5] Papien. Comm. l. I.

[1] Papien. Comm. l. II. et Compan. in Pii Vit. — [2] Papien. Com. l. II.

oratores regum principumque qui Romæ inventi tunc sunt; tertiam autem, quæ ultima erat, prætoriani milites asservabant. Diem, quæ secuta ingressum est, totam formandis legibus impendere ad sanam Pontificum administrationem maxime necessariis, quibus Patrum quisque subscribens jurejurando votoque promitteret, obtemperaturum se illis, si ad Pontificatum assumi ipsum contingeret ». Refert postea auctor constitutas hujusmodi leges de sacro bello urgendo in Turcas, et annuis obventionibus ex aluminis confectione, quæ ad trecenta et eo amplius aureorum millia ascendebant, in id derivandis ; perpoliendis curiæ moribus, non illa trahenda in varia loca : celebrando triennii fluxu Concilio, de cardinalium numero, ornamentis animi, et electione, non destituendis episcopis vel abbatibus ob principum preces, non alienandis Ecclesiæ toparchiis, non movendo bello inconsulto sacro senatu, jungendove fœdere ; non augendis vectigalibus, non arcium insignium custodia affinibus tradenda, neque iis Ecclesiastico exercitui præficiendis : ad quas quidem pactiones sacramento se universos cardinales obstrinxisse refert cardinalis Papiensis [1] :

55. « Jurabat vovebatque Deo sanctisque Apostolis Petro et Paulo quisquis Patrum ad Pontificatum esset assumptus, inchoatam expeditionem in Turchos, quantum Romanæ Ecclesiæ paterentur opes, continuare, proventumque aluminis ad eam rem integrum adhibere : lapsos etiam curialium nostrorum mores ad Patrum disciplinam restringere : curiam porro ipsam de provincia in provinciam sine plurium ex Patribus intra Italiam, extra Italiam sine omnium assensu, qui subscriptionibus pateret, non transferre : Concilium generale Christianorum intra triennium cogere, in quo et principes sæculi ad tuendam religionis causam accenderentur , ægræque partes Ecclesiæ communi medicamento sanitatem reciperent : cardinales non ante creare quam ii, qui creati jam haberentur, intra viginti quatuor essent reducti, majoremque hoc numero non pati in Ecclesia esse : neminem quoque assumere, qui non trigesimum annum excederet, quique non professus esset vel Pontificium jus, vel civile, vel litteras sacras , nec nisi unum , eumque hujus generis hominem de cognatione sua eligere : in omnibus autem eligendis sententias Patrum non tacitas in aurem, ut ante, sed ex subselliis ad declinandos errores palam accipere, de majoribus insuper committendis sacerdotiis non nisi in consistorio sententiis auditis decernere, jus ad ea nominandorum nulli omnino permittere : Diplomata etiam non dare, quibus ad alienum arbitrium eadem se collaturum promitteret; si qua essent antea data, uno edicto adimere : non destituere sede sua episcopum quemquam, abbatemve postulatione ulla principum, nisi et talionem ex juris forma in se ante reciperent, auditique rei solemni judicio essent ; non cardinalem remve suam apprehendere, nisi ex Patrum sententiis ; non damnare etiam, nisi ex synodali Constitutione, cujus est initium *Præsul* ; nil porro ex omni Ecclesiæ patrimonio, quod paulo insignius esset, in quemquam distrahere, aut ejus censum minuere, nisi et assenserint Patres et concessioni subscripserint : iisdem quoque non consulentibus nulli non subdito bellum inferre ; aut ad inferendum fœdus quidquam inire ; testamenta defunctorum curialium libera sinere, portoria nova nulla inducere, nec vetera augere : principi potentatuive tributum de clericis sine ratione nullum concedere : arcium custodes jurejurando vadimoniisque adigere, de iis, vacante Sede, collegio reposcenti tradendis : eas quæ essent momenti majoris solis clericis, qui tamen suæ cognationis non essent, committere : eumdem vero et arcis custodem, et præsidem civitatis non facere, præsidibus provincia decedentibus administratorum omnium judices dare; ducem Ecclesiastici exercitus ex suo genere non constituere : nil in Diplomatibus factum dicere ex fratrum consilio, quod ad verum consulentibus eis decretum non esset : denum primo quoque mensium omnium consistorio imperare has leges ad innovandam memoriam ex scripto præsente se recitari. Additum et his est, ut bis quotannis per kal. Decembres Maiasque Patres seorsum a Pontifice convenientes cognoscerent inter se an servatæ illæ judicarentur : id si minus factum intelligerent, charitate quæ filiis in parentes est debita usque ad tertia rememorationis officia, transgressionis et perjurii illum monerent, ad servandumque precarentur ».

56. Sancitis his legibus confirmatisque sacramento, cardinales ad electionem processisse hoc ritu narrat Papiensis : « Ad electionem procedi est cœptum, cujus solemnitatem servari hanc vidi. Mane patres omnes induti palliis a summo deorsum apertis, quas croccias vocant, in cellam B. Nicolai, quæ ad dexterum primæ aulæ est, silentio convenere. Ibi divina Spiritus sancti per custodem sacrarii Apostolici rite sunt celebrata. Quibus absolutis, suo loco disposuerunt se per subsellia, quisque quos decreverat eligere in codicillo ante descripserat, hunceque suo annulo obsignarat. Inde tres tantum ex Patribus ad altare ascendentes, primi videlicet inter episcopos, presbyteros atque diaconos, calicem sacrificii, in quo ea die fuerat consecratum, ad medium altare constituentes : custodes ipsi omnium astitere inspectores : posthæc eodem ordine processerunt reliqui , atque ante altare in genua procidentes codicel-

[1] Papien. Comm. l. II.

lum sigillatim in calicem demisere. Id vero postquam ab omnibus factum est, tres illi, quos diximus, calicem ipsum ad cæteros inferius considentes sublatum altius retulere, consistentesque in subselliorum medio, unde et spectari, et audiri a circumstantibus possent, numerarunt mox codicillos, quorum ut convenisse numerus inventus est, singuli ab episcopo aperti et lecti proximo diacono pronuntiandi traditi sunt. Patrum quisque papyrum tenens ac pugillare, quem quique elegerant suo chirographo annotabat. Solent cardinalium partes duæ veteri decreto Pontificem facere: qui numerus, si ex codicillis non adimpleretur, liberum est cuique, quem voluerit Patrum non electum a se scripto, voce eligere; quæ electionis ratio verbo nostræ consuetudinis accessus dicitur: inauditum vero est præsenti et majorum memoria, quempiam ex solis codicillis electum esse, vocum accessio conficere totum opus est solita.

PAULUS PP. II.

57. *Petrus tituli S. Marci cardinalis creatur Pontifex, et Pauli II nomen sibi adsciscit.* — « Igitur omnibus legitime observatis, duodecim cardinales inventi sunt, qui Petrum tit. S. Marci ex codicillo eligerent annos quadraginta et octo natum, Venetum natione, et in Barborum nobili familia ortum; duæ tantum voces ad complendam electionem videbantur deesse: cum subito Patres alii quatuor uno ferme momento ad reliquos accessere tanta quidem celeritate, ut dubium apud nos fuerit cujus esset vox prius audita. Cardinales etsi superare ad perfectam electionem suffragia intelligebant, jamque pro Pontifice habeatur Petrus, tamen ut unus omnium esset consensus exquiri sigillatim eligentium sententias voluerunt. Bessarion itaque Tusculanus episcopus primum in collegio locum habens, unumquemque ordine appellans rogavit, num ea placeret electio; cum vero ab omnibus prona assensione placere responsum esset, conversus ad Petrum: Patres, inquit, hi te in Pontificem elegerunt: et ego omnium nominibus rursum te eligo, id agens videlicet, ut, quæ sunt ad electionem legitima, viderentur in hanc convenisse. His dictis, salutatus est Pontifex, et gratulabundi omnes ad ejus genua procidere: ante vero quam quid actum esset pronuntiaretur ad populum, oblatæ ei juxta condictum leges sunt, de quibus ante meminimus: quibus ille, accepto statim calamo, sine cunctatione subscripsit, servaturumque se eas juravit ac vovit ». His consentanea tradit Rodericus Sanctius episcopus Palentinus [1]: « Unanimiter, inquit, et concorditer per viam Spiritus sancti elegerunt sanctissimum dominum dominum Paulum II, natione Venetum, qui nunc feliciter Deo auctore præsidet. Hic Pontifex, genere nobilis atque patritius, sed vita et moribus illustrior, nepos quidem fuit B. memoriæ Eugenii papæ IV, et ita ex una nobili gloriosaque domo duplex Pontificatus egressa est dignitas, et dum in illo (nempe Pio) mœror universos tenuit, quod raptus sit, in isto gaudium successit quod assumptus est, quo fit ut utriusque Pontificis laudum gloria universa populorum ora compleat ».

58. Creatum prima suffragiorum collatione Pontificem refert cardinalis Papiensis non sine insigni admiratione, cum nullus eorum temporum memoria non sine plurium dierum disceptatione dissensioneque Pontifex renuntiatus esset. Trigesima vero Augusti die celebratam electionem, ac XVI Septembris thiara Pontificia Paulum redimitum, atque ad Basilicam Lateranensem, acta veteri more equestri pompa, perrexisse narrat Stephanus Infissura [1]. Fama est [2] prænuntiatum fuisse Pontificatum a B. Virgine, dum Ancona rediens populari morbo percussus in æde Lauretana remotis arbitris enixe oraret, ut pristinæ valetudini restitueretur, precesque prolixiores fundenti lenis somnus obrepsisset, in quo per speciem, de recuperanda mox valetudine, adipiscendaque dignitate Pontificia edoctus est, quare, vocato ædis sacræ præside, idoneam materiam condendo ingentis amplitudinis templo, quod suo complexu contineret ædiculam, nomine suo sumptuque comparare jussit, ac deinde illud ad fastigium pæne perduxit [3]: ut in quodam Diplomate professus est, se in eadem æde Deiparæ opem vimque cœlestem sensisse, expertumque esse. Sumpsit pro emblemate Pontificio hanc sententiam: *Benefac, Domine, bonis et rectis corde.* Cum de more salutatus Pontifex nomen commutaturus esset, Formosi [4] sibi nomen indidisset ex quadam, ut interpretatur Papiensis, religione animi, qua Formosi Pontificis innocentiam, ut ferebatur, miraculo post obitum illustratam adamarat: sed cum ea appellatio ad formam, qua excellebat, alludere videretur, suasus est a Patribus, ut id nomen abjiceret; fuisse vero insigni admodum oris dignitate confirmat Rodericus Sanctius [5] his verbis: « Est huic Pontifici virtus animi ingens, sed et forma corporis venustissima; illa præstat, ut eum oporteret Pontificem maximum fieri; hæc, ut deceret ». Quod etiam innuit Platina [6] his verbis: « Ornatus tanquam alter Aaron, in publicum forma humana augustiore prodibat ». Præterito Formosi nomine, Marci nomen deligebat, cum a Papiensi [7] iterum ad-

[1] Roderic. Sanctius hist. Hisp. par. IV. c. 4.

[1] Infis. Ms. arch. Vat. num. 3. — [2] Tursel. l. II. Lauret. hist. c. 1. — [3] Bapt. Manl. l. VI. — [4] Papien. Comm. l. II. — [5] Roderic. Sanct. hist. Hisp. par. IV. c. 4. — [6] Plat. in Paul. II. — [7] Papien. ubi sup.

monitus, minus videri nomen idoneum, quod Veneti eam vocem in præliis repeterent, ipseque Venetus patriæ affectibus servire videretur, demum Pauli II sibi nomen adscivit.

59. *Litteræ Encyclicæ et primordia novi Pontificis.* — His porro Encyclicis litteris, quas Friderico Montisferetri inscriptas repetit Felix Contelorius [1], de initio Pontificatu Christi fideles certiores fecit :

« Paulus episcopus, servus servorum Dei.

« Cum felicis recordationis Pius papa II prædecessor noster, summus dictæ Ecclesiæ Pontifex ac verus Jesu Christi vicarius in Sede Petri hactenus sedens, in civitate nostra Anconitana, ad quam pro expeditione in Turcas supra vires ætatis et valetudinis suæ personaliter se contulerat, decimo octavo kal. Septembris ex hac peregrinatione ad cælestem patriam migravit : post solemnem exequiarum celebrationem nos una cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, de quorum numero tunc eramus, Romæ in palatio Apostolico apud Basilicam S. Petri Apostolorum principis, loco ad id consueto, et per eosdem cardinales concorditer electo, modo et tempore congruis pro electione futuri Pontificis in conclave ingressi sumus, ubi in primo scrutinio missa sancti Spiritus celebrata, Deus qui concordiam in sublimibus operatur, ita eosdem cardinales unanimes in tanta hac Sedis Apostolicæ provisione effecit, ut miro et nobis stupendo Dei consilio ad imbecillitatem nostram oculos dirigentes, nos tunc tit. S. Marci presbyterum cardinalem ad hanc supremam honoris atque auctoritatis sedem concorditer erexerint.

« Nos vero non de nobis, sed solo illo concepta fiducia, qui infirma eligit ut fortia quæque confundat, debiles manus nostras ad fortia misimus, humeros nostros summo superhumerali munivimus, colla nostra humiliter subjicientes Apostolicæ servituti, redemptorem nostrum Jesum Christum, cujus immerito vices gerimus, suppliciter exorantes, ut qui per hanc vocationem in maris mundi hujus altitudinem nos deduxit, non patiatur ab ipsius tempestate demergi, præsertim cum omnes conatus nostros pro tutela fidei Christianæ contra ejusdem inimicos, et maxime ad reprimendam Turcarum rabiem dirigamus ; sed illam nobis suæ potentiæ dexteram porrigat, quæ Apostolorum Principem in fluctibus ambulantem erexit, et Paulum die ac nocte in profundo maris positum liberavit. Hanc vero assumptionem nostram ad tuam consolationem significandam duximus nobilitati tuæ, quem uti peculiarem nostrum et Ecclesiæ filium singulari complectimur charitate, hortantes eamdem in Domino primum, ut porrigi facias preces solemnes ad Dominum Deum nostrum, ut nobis sua gratia assistat et gressus nostros dirigat, Ecclesiam suam sanctam ad gloriam et honorem ejus, extirpationem hæresum, defensionem et exaltationem fidei, pacem et quietem populi Christiani feliciter in Domino gubernare valeamus. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXIV, III id. Septembris assumptionis nostræ, anno I ».

60. De gestis vero a novo Pontifice hæc recenset Papiensis [1] : « Non multos post electionem dies peractis solemnitatibus suis Paulus, in quibus sacratus est Pontifex et coronam potestatis accepit, ad administrandum conversus, variis hominum sermonibus operum initia duxit, cum et nonnulla benigni animi argumenta sint judicata, et pleraque moribus pristinis multum contraria. Cardinalibus, qui sacris induti vestibus a prælatis inferiorum ordinum, præterquam loco, non dignoscebantur, usum mithræ sericeæ damasceni operis rubraque capitia indulsit, quibus soli antistites Romani ea utebantur : subsellia quoque tam ad senatus quam ad sacrificiorum consessum altius elevavit, aureos mensurnos (menstruos) centum singulis Patrum instituit, quibus annua quatuor millia ex sacerdotiis non provenirent : episcopis quoque multis vel ejectis sedibus, vel inopes Ecclesias possidentibus pro conditione liberaliter non pauca erogavit : humanum autem perhorrens sanguinem in reos etiam gravissimorum criminum solis carceribus vindicare sat habuit ».

61. *Etsi quidam cardinales obstiterint, pactiones in conclavi juratas Paulus dissolvit.* — Subdit auctor conquisitis undique gemmis ipsum delectatum, mithramque tribus cinctam coronis, cujus usus multo tempore fuerat intermissus, novam confecisse gestasseque, centum et viginti millibus nummum æstimatam ; juratas vero in comitiis leges, in quibus inter alia pro restituenda re Christiana Œcumenicum Concilium celebrare ante et post Pontificatum voverat, abolevisse, tum subdit cardinales, ut subscriberent, placitis etiam non cognitis, partim illexisse blanditiis, partim terrore compulisse, ratum Pontificalem auctoritatem nullis legibus ab electoribus in angustum contrahendam ; in quo tantam vim adhibitam a Paulo ait, ut cardinalem Bessarionem refugientem in cubiculum manu retraxerit, et anathema illi, ni chirographum scripto non perlecto adderet, intentarit. Cum ad id etiam urgeretur ipse cardinalis Papiensis [2], gravissimas ad Paulum litteras dedit, quibus illum officii admonuit :

62. « Vovisti, inquit, cardinalis, vovisti et Pontifex, servaturum te leges, quæ in conclavi sunt editæ ad salutem publicam utiles, voti tui

[1] Ext. mitr. et Urbini princip. a Contelor. in Elench. cardd.

[1] Papien. Comm. l. II. — [2] Papien. Ep. LXXXI.

duobus in libellis chirographum extat, dixisti cum scriberes, etiam sine voto servaturum te eas fuisse: sic quoque scripsisti cupide, ut vindex non servantium videreris futurus. Sperabamus respiraturam Ecclesiam, et futurum Pontificatum qualem a Petro non vidimus. quid nunc dicam? aut quid non potius dicam? » Et infra; « Non disputo nunc voto illo tenearis, an non, alterius loci et temporis sit inquisitio, tantum dico, paucis exceptis qui sublatis legibus faciliorem sibi ad cardinalatum viam intelligunt, reliquos tam Pontificii quam divini juris interpretes, totum quoque collegium teneri te existimare; hoc vero lamentor, hoc doleo, quod filios tuos de te optime meritos indigne fatigas, insignemque levitatis notam sine causa eis imponis, etenim tenearis vel non tenearis, quid nos nostris subscriptionibus possumus? quid annuendo operamur? si non teneris, rem supervacuam facimus; si teneris, utique inutilem: utrumlibet malis, nullus est fructus; potestatem non habemus nec tollendorum votorum, nec redimendi quod oblatum est Deo: cum his tibi res est, quos appellas in voto, cum Petro et Paulo, et cum Christo Deo tuo: cogens nos comminationibus tuis, illos non cogis: factus a nobis liber, non utique libertatem ab illis consequeris. Audi prophetam dicentem: *Vovete et reddite Domino Deo vestro omnes, qui in circuitu affertis numera: terribili et ei qui aufert spiritum principum, terribili apud omnes reges terræ*: reddi videlicet admonet vota, non reddentibus autem pœnam denuntiat ».

63. Vinci demum a Paulo se passus est Jacobus Papiensis, suique post mollitiem animi damnavit; laudavit vero Joannis Carvajalis viri sanctissimi constantiam in litteris ad cardinalem Theanensem scriptis[1]: « Subscripsimus omnes, inquit, partim cupiditate assequendorum quæ volumus, partim metu, ne quotidiana indignationis suæ sustineamus flagella. Fateor, molles fuimus, delicati, ac nostrimet nimium cupidi: respeximus non quæ Dei, sed quæ carnis et sæculi sunt, nemo tamen probavit: solus Joannes Carvajal genere Hispanus, ætate grandævus, meritis magnus, constantiæ laudem invenit, turpitudinem hanc est deprecatus, nec ullis tentamentis ingeniosi postulantis proposito dimoveri est passus, ad singulas colluctationes sic excusavit, quod juvenis non commisi, non committam senex, ut me recti pœniteat: tibi propter has leges molestus non ero, tantum sinito dignitatis et conscientiæ me rationem habere. Vir profecto dignus non qui nobiscum sedeat, sed qui præsideat ad consilium Sedis Romanæ ». Nonnullis interjectis, addit Papiensis gravissimam ex ejusmodi facinore schismatis suspicionem obortam: « Non sine ingenti, inquit, gemitu refero vexandæ lacerandæ, et scindendæ Ecclesiæ materiam præbitam; qui viderit legum sententiam, magnitudinem jurisjurandi, ac voti vim decreti in extrema pagina positi, hæc mecum suspirabit et gemet ».

64. Porro dissolvendi voti in conclavi nuncupati suasores Paulo fuisse Stephanum Mediolanensem, et Theodorum Tarvisinum antistites, qui cardinalitiam dignitatem ambiebant, plurimaque apud Paulum valebant auctoritate narrat[1] Papiensis, nec divina ultione eos caruisse: « Ultionis, inquit, in auctores mali argumenta statim manifesta prævidimus: Mediolanensis spe cardinalatus sæpe frustratus abstinere etiam curia necessario coactus est, et Theodorus Tarvisinus cardinalis secreto factus, in languorem miserrimum incidens, hora suprema vitæ, ad levandam vim morbi indicante Pontifice, quod factum erat agnovit, eoque excessit acerbius, quod dignitatem tanto peccato, tantaque anxietate quæsitam, auditam tantum et nec visam se intellexit dimittere ». Ipsum porro magnis a natura dotibus fuisse instructum, rebus gestis et legationibus clarum, eloquentia insignem, adeo ut Pius illum citharam suam nuncuparet, pieque obiisse, refert idem Papiensis[2] in litteris ad cardinalem Nicænum his verbis: « Incidens in languorem patienter tulit omnia; Domino quoque totum se credidit ita affectus redigens suos, ut quicumque sequeretur casus, benediceret illi, et voluntatis suæ opus agnosceret ».

65. *Agitata a Paulo expeditionis Turcicæ consilia.* — Cæterum Paulum ipsis Pontificatus exordiis animum ad fidei Christianæ causam contra Turcos fulciendam curas intendisse, testatur cardinalis Papiensis[3], ac primos ex Patribus tres delegisse, qui ea de re inter se agitarent consilia, ut quæ multa maturitate digessissent decreto postea Apostolico firmarentur. Interea quæ Christiani principes auxilia sint polliciti alibi docet, dum de rebus gestis Latinum cardinalem Ursinum in Piceno legatum, de quo paulo ante memoravi, certiorem fecit[4]: « Venere, inquit, oratores Veneti ad Pontificem apparatu insigni, præstantes viri, non civium, sed regum præ se legationem ferebant. Datum est illis consistorium publicum tanta frequentia hominum, ut majorem eo in loco non viderim. Sequentibus diebus cum Pontifice et tribus Patribus expeditioni præpositis, et cum oratoribus, qui hic sunt, actum continuo est de ratione belli gerendi in Turcos. Exitus tractatorum hic fuit, ut Pontifex aureorum millia centum, quæ obtulit in hunc annum, pendat, dispensanda suo et trium Patrum judicio: Fernandus rex octuaginta, Veneti centum, dux Mediolanensium se-

[1] Papien. Ep. CLXXXII.

[1] Papien. Comm. l. II. — [2] Ibid. Ep. LXXIX. — [3] Ib. Ep. XCV, — [4] Ib. Ep. LIV.

ptuaginta, Florentini quinquaginta, dux Mutinæ viginti, marchio Mantuanus decem, Senenses quindecim, Lucenses octo, Marchio Montisferrati quinque ; a nullis tamen, ne a Venetis quidem recepta est distributio, facultatem publicam se non habere causantibus, omnes scripturos se ad suos, quæ consultata essent, dixerunt ». Addixisse præterea Paulum iisdem Pontificatus initiis magna cum liberalitatis laude sustentando bello sacro, ut in conclavi sacramento erat pollicitus, omne aurum, quod ex conficiendo alumine redigeretur, ut scripsit, sacri senatus [1] nomine, ad Christophorum Maurum, ducem Venetiarum idem, cardinalis Papiensis hisce verbis : « Animi nostri inclinatissimi ad omnia sunt; Pontificem autem eum, Deo concedente, habemus, qui nos desiderio vincat, et studia nostra suis sanctis operibus superet. Mox ut assumptus est proventum omnem aluminis, et quidquid inde percipi potest, Deo et continuandæ expeditioni, quandiu vivet, dicavit : quod ideo vestræ excellentiæ significandum putavimus, ut confortetur cor suum, et ab Ecclesia Romana expectet quæ re et verbo impendi omni tempore poterunt ».

66. *Res infeliciter gestæ a Venetis ob exortam inter eos et Rhodios discordiam.* — Sub primis Pontificatus Pauli auspiciis in Bosna rem feliciter gestam a Matthia Pannoniæ rege, ac Jaitzium obsidione liberatum refert Franciscus Philelphus [2] in litteris ad Ludovicum Cribellum : « Negas, inquit, tu intra quindecim dierum spatium audire Turcos, qui Jaitzium obsiderent, potuisse de creatione Pauli Pontificis, quid aliud id portendit, nisi quod jam ante animus præsagiit, quod Turci perterriti continuo ejus oppidi oppugnationem dimiserint, ubi accepissent tantum ac talem virum Pio in Pontificatum successisse ? Kal. Augusti anno a Christi natali die MCDLXV ». Quæ vero gesta sint a Venetis in Turcas describit in litteris ad Christophorum Maurum [3] hisce verbis : « Audio vos magnis opibus ac viribus terra marique bellum instaurare in Turcos, rem sane ut necessariam, ita apprime sanctam atque laudabilem; eo enim Christianorum principum negligentia et socordia res est adducta, ut nulla sit cunctatio nobis relicta : aut vincere quamprimum oportet cum ingenti utilitate et gloria sempiterna : aut ita vinci per acerbissimam cladem, ut mors sit vitæ anteferenda : nam si nulla a vobis Turci injuria lacessiti, quin potius continuis beneficiis affecti, tum Neopacti, quæ vestra est urbs, in Ætolia vicos ac suburbia diripuerunt atque vastarunt, tum Argos in Peloponeso verterunt in prædam, soloque æquarunt, quid nunc eos existimatis animo volutare ? quid moliri ? quod facinus anhelare posteaquam vos viros experti sunt? intelligebant Turci ante id temporis, dum alios Christianos bello premerent, rem sibi esse cum mulieribus imbecillibusque potentatibus; itaque nihil aliud unquam, quam de victoria rapinaque cogitabant : sed posteaquam Autumno superiore vos forti strenuaque manu adorti Peloponesum, eorum vires una cum ipso Humare, quem rerum bellicarum peritissimum habent, uno impetu ex Isthmo expulistis, jam cœperunt animadvertere alia sibi consilia ineunda : quare accinguntur quanto possunt majore apparatu et copiis, et utinam aut nunquam arma cepissetis, aut quos tanta vestra cum laude tam facile, tam celeriter ex Peloponeso extruseratis, non rursus quasi ultro intrusissetis : sed totius hujus errati causa fuit clades ad Corinthum modo accepta, quæ nunquam accidisset, si talis ductor præfuisset terrestri exercitui, qualem classi maritimæ præfecistis. Ex Mediolano idibus Martii anno a natali Christiano MCDLXV ».

67. Cladis illius seriem nitidius ita exponit idem Philelphus in aliis litteris [1] : « Si Bertholdus Ludovici Lauredani moderati viri et fortis consilio uti, quam ætatis ardori obsequi maluisset, nec ipse cum tanto dedecore periisset nuper ad Corinthum, nec vobis necessitatem in præsentia attulisset ejus regni recuperandi, quod nullo neque periculo, nec labore uno impetu ceperatis : sed dum ille avido prædæ militi vult gratificari, (asservabatur enim Corinthi quidquid tributi ex universa Peloponeso Turcis exactum erat in toto anno) relicto Isthmo, quem tueri munireque validius debebat, audenter simul atque constanter Corinthum oppugnat expugnassetque, si se juvenem esse potius quam senem meminisset : nam neque laborem fugiens caput casside nudasset, quo funditori præberet facultatem perdendi sui, neque a capto colle urbeque diurna oppugnatione exanimata se recepisset in campum, neque passus esset victorem jam exercitum a victis Turcis opprimi dormientem : quibus erratis effectum est, ut paulo post desertis a vestro milite Isthmi tutissimi munimentis, Turcus rursum Peloponeso, quam modo amiserat, sine ullo prælio potiretur ».

68. Non successisse Venetis prospere bellum Turcicum consentit Sabellicus [2]. Et quidem initio a Sigismundo Malatesta, qui leves copias in Peloponesum adduxerat, secuturi crucesignati exercitus spe, Misistratum, despotorum antea regiam urbem, olim Spartam nuncupatam, occupavit [3], arcem vero a Barbaris egregie munitam obsidione cinxit, subsidii expectatione ad eam expugnandam fretus : sed cum Veneta classis in Rhodios vertisset impetus, consumptis

[1] Papien. Ep. XLII. [2] Philel. L. XXVI. Ep. 1. [3] L. XXII. Ep. 1.

[1] Philel. l. XXI. — [2] Sabellic. decad. 10. l. VIII. — [3] Justinian. l. VIII. red.

frustra in diuturna oppugnatione laboribus, ingruentis auxiliaris Turcici exercitus metu, incenso oppido, inde removere castra [1] coactus est. Attulit eam calamitatem exorta Venetos inter ac Rhodios equites discordia, parumque abfuit quin hostili inter se animo concurrerent, omisso Turcico bello, ad quod gerendum antea sacrum armorum fœdus junxerant : qua de re extant magistri religiosæ Jerosolymitanæ militiæ ad equites insignes litteræ, quas Bosius in Italam linguam translatas suæ inserit historiæ [2]. Discordiæ vero hæ causæ erant [3] :

69. Gerebat cum Rhodiis sultanus Syriacus bellum, quod Carolæ et Ludovico Cypri regno regibus pulsis auxilium tulissent : cumque duæ triremes Venetæ e Syria profectæ plurimis Saracenis ac mercibus ditissimis onustæ essent, equites Rhodii easdem triremes expugnarunt, atque infideles eorumque gazam avexere, Venetis triremibus libere dimissis. Efferatus ea jactura sultanus Venetos omnes mercatores per Syriam sparso edicto comprehendi, atque in vinculis ad se perduci jussit [4]. Ad suos igitur liberandos Veneti infensi Rhodiis primum missis oratoribus captos Saracenos eorumque merces repetiere : sed cum magister Rhodius jure belli captos contenderet, Venetæ classis præfectus Rhodum adnavigans instructis quadraginta duabus triremibus exercitum exposuit [5], missoque oratore bellum indixit, ni erepta restituerentur. Censuere plerique propulsandum ingentis belli periculum redditis barbaricis mercibus; sed repugnantibus Hispanis equitibus discussum id consilium est. Denique cum Veneta castra ad urbem, a qua insula nomen accipit, oppugnandam posita essent, interpretibus pacis Cypriæ reginæ oratoribus, composita res est [6], Saracenis cum mercibus Veneto duci restitutis. His addit Bosius, liberatum illius discriminis metu Zacostam, equestris Rhodii Ordinis præfectum, ad muniendam Rhodum curas laboresque vertisse; cum Mahometes, audita Pii morte, fastu insolescens conjiceret Christianorum apparatus ac molimina dissipatum iri, maximosque compararet maritimos ac terrestres exercitus, ut eorum reliquias in Oriente exscinderet. At de ejus progressibus in Peloponeso proximo dicetur anno : nunc alia Pauli II in Pontificatus primordiis gesta prosequamur.

70. *De gratiis expectativis tollendis et de commendis non multiplicandis actum.* — Agitatum esse in consistorio cardinalium de concedendis vel non concedendis gratiis quas expectativas appellant, refert cardinalis Papiensis [7] ac varias inter se discrepantesque fuisse Patrum sententias, nonnullos non concedendas opinatos, tanquam præsulibus Ecclesiarum admodum exosas ; Joannem vero Carvajalem episcopum Portuensem contra sensisse : « Is, inquit, diu laborasse dixit Sedem Romanam antequam posset assequi, ut paterentur ordinarii gratias in suis diœcesibus dari, et negligendam ideo prærogativam non esse tam multis acquisitam molestiis, ubi enim per unum tantum Pontificem desitæ essent dari, futurum ut dari amplius non possent sine scandalo, differendum tamen menses aliquot, donec novi Pontificatus nuntii ad nationes et principes pervenissent ». Addit Papiensis Pontificem ac majorem Patrum partem in Portuensis judicium consensisse.

71. Affert idem auctor [1] aliam ejusdem Joannis cardinalis sententiam in consistorio prolatam : cum Guillelmus cardinalis Ostiensis referret de cœnobio Gallicano, insigni religione atque opibus abbatem, ætate et senio confectum poscere ut a curatione et administratione quibus imparem se putabat, vacare sineretur, quemdam vero episcopum postulare, ut sibi illud commendaretur, rogatus proxime ab Ostiensi Portuensis ipse quid sentiret, respondit episcopum ipsum id non pio studio, sed avaritia ductum flagitare. Conversus deinde ad Pontificem hæc libere effatus est : « Vereor, beatissime Pontifex, ne propediem audiamus omnia Galliarum cœnobia commendata esse, et nullum relictum, quod abbatem suum habeat, ita quidquid ibi a nobis decernitur commendatio est : surget nobis non expectantibus aliquando regnum illud in nos, ferre ultra non valens inutile ministerium nostrum. Approbavit judicium Pontifex, et adjecit credere se a Pontificatu Callisti in eam diem amplius quam quingenta monasteria esse jam commendata, atque ideo in metu sibi esse ne corruptela hæc maturius opinione in scandalum grave erumperet ». Paucis interjectis adjungit hanc sententiam Papiensis : « Commendandorum ab initio cœnobiorum non ea fuit ratio Patribus nostris, ut saginæ Ecclesiasticorum illa darentur, sed ut fide et studio majoris alicujus, quæ occupata a sæcularibus essent,redimerentur, et neglectus divinus cultus in pristinum revocaretur; deflexit res et in abusum hunc venit, odibilem Deo et sorti nostræ infamem ».

72. *Pax Ferdinandum inter et Renatum Andegavensem proposita.* — Memorat idem auctor [2] sub Pauli Pontificatus initia de componendis inter Ferdinandum regem Neapolitanum ac Renatum Andegavensem controversiis agitatum, ut secutura inde bella sedarentur, propositumque ab aliquibus, ut Pontifex Avenionem et Comitatum Venusinum Andegavensibus traderet, ea lege ut regno cederent; Aragonensis vero beneficium pacis consecutus Aquilam Vestinorum urbem, ejusque agrum Romanæ Ec-

[1] Papien. Ep. LIV. — [2] Bosius to. II. l. VIII. — [3] Id. ib. eod. lib. — [4] Papien. sup. Ep. LIV. — [5] Bos. sup. lib. — [6] Bos. sup. l. VIII. — [7] Papien. Ep. XCII.

[1] Papien. Ep. XCIII. — [2] Ibid. Ep. XCIV.

clesiæ redderet, qua de re cum Papiensis cum eodem Joanne Carvajale episcopo Portuensi dissereret, negavit Portuensis utilem videri permutationem, curandum enim omni studio, ne Romana Sedes eam ditionem trans Alpes amittat, pulsis enim Pontificibus perfugium esse, et Italis frænum, ne adversus eos consurgant in arma, tum addidit : « Ubi hic quieti esse non sinimur, comminantes ad eam nostram civitatem commigrationem, salutem nobis operamur, metuentes enim ne tantum ornamentum amittat Italia, perdi dominatum nostrum et nos non patiuntur ». Sentientibus contra aliquibus eam Transalpinis Pontificibus futuram illecebram traducendæ trans Alpes Sedis, accedens Portuensis sententiæ Papiensis, censuit vix ullum repertum iri, qui principatum Ecclesiasticum prædonum direptioni exponere velit, cum maxime Avenione clausus non tam suæ, quam alienæ ditionis foret : Romæ vero libere universo orbi imperitet.

73. *In Sicilia Gallorum, et in Cypro Genuensium collapsa potentia.* — Quod vero ad Neapolitanas res attinet, pronæ in exitium Andegavensium res hoc anno, et proximo penitus eversæ sunt, diuturnoque bello finis impositus adeo, ut Joannes Renati filius in insula Ænaria, dum munitionem obsidebat, fusus [1] fugatusque Provinciam repetierit, adversos belli casus æque ac pater, patruus avusque in Neapolitanis bellis perpessus : neque ita multo post Torella classis præfectus pugna navali victus deditionem fecit. Arx etiam Neapolitana, cui Ovi nomen inditum, commeatu deficiente, in Ferdinandi potestatem venit [2]. Reliquæ etiam arces, quæ Joanni parebant, amissa subsidii spe, in victoris jugum ditionemque concessere. Ut vero Joannes Andegavensis una cum aliis principibus in Ludovicum Francorum regem, quod auxiliares sibi copias non misisset, conjuravit, proximo anno dicetur : eoque magis Ferdinandi res confirmatæ sunt, quod Ludovicus Francorum rex non sine gravi Aurelianensis et Andegavensis ducum offensione Liguriæ jura in Franciscum Sfortiam ducem Mediolanensem transtulit [3], ac Saonam, quam præsidiario munitam milite tenebat, illi tradidit : moxque Sfortia tumultuantem Genuam mutuis laceram dissensionibus, ex quo Gallicum imperium excusserat, nec Pauli Fulgosii archiepiscopi et ducis tyrannidem ferentem, delinitis auro promissisve principibus viris, in suam potestatem redegit [4] : de quo felici successu extant ad Mediolanensem ducem Pii litteræ [5]. Paulus vero archiepiscopus, qui ejusdem Pii præcepta, cum ab eo ut in ducalis dignitatis fastigio confirmaretur exposceret, accepta non adduxerat in opus, Genua ejectus, post aliquot prælia ad Corsicam pugna navali fusus, lapsusque fuga inter dumeta saxaque confraga saluti suæ consuluit [1].

74. In Cypro collapsa est penitus Genuensis res, ac simul Christiana in deteriorem statum conversa, nam Jacobus Cerinensi arce potitus Famagustam trium annorum obsidione defessam ad deditionem compulit ea conditione, ut Genuenses suis legibus vivere permitteret [2]. Ita universa Cypro subacta subjectaque Ægyptio imperio : ac tum Mamalucorum princeps Jacobum e medio tollere, ac Cypri dominatum invadere Christianamque religionem abolere decrevit : quo animadverso Jacobus, coactis omnibus qui Francico sanguine creti erant, uno die Saracenos omnes nil metuentes contrucidavit, exceptis iis, qui in Famagustano præsidio erant. Hanc Saracenorum cædem ulcisci parabat sultanus Ægyptius, cum amplissimis muneribus, necnon vectigali aucto placatus est. Tum vero Jacobus omni libidinum generi dedidit se : postea tamen ad constabiliendum solium Catharinam Cornoliam uxorem duxit, quam Veneta respublica specie cohonestandi Jacobi, ac successionis spe in filiam cooptavit, centum millium nummorum dote constituta, quo Cyprus Veneto imperio conjungeretur. Ut vero Jacobus una cum stirpe sublatus infelicissime perierit, dicetur inferius.

75. *Eversi comitis impietas insignis.* — Hoc anno crudelis et impius tyrannus Anguillariæ toparcha Eversus nomine, e vivis sublatus, partaque pax est Romanæ Ecclesiæ, quæ diutius ab eo vexata fuerat : quinetiam illius ditio, perdomitis ipsius filiis, ad principatum Pontificium reducta. Recenset ejus, quem non tam hominem quam portentum habitum, scelera cardinalis Papiensis [3], impietatem scilicet in Deum, adeo ut diebus Dominicis ad privatum opus miseros subditos cogeret, dictitans impie Domini dies illos esse, ac propterea sibi domino merito debitos ; libidines, adulteria, rapinas, homicidia, latrocinia, perfidiam, conjurationesque in Pontifices Eugenium, Nicolaum, Callistum, Pium, paratumque in eumdem veneficium, tum varias grassationes. Successere illi filii Franciscus et Deiphobus, parenti moribus non absimiles, qui primum belli denuntiatione territi Upupam Tolphamque restituere, dein cum Caprarolam invasissent, superbasque adderent voces, repentino bello petiti proximo anno, Federico Feretrano et Neapolione Ursino ducibus Ecclesiastici exercitus, universa ditione exuti sunt, dedentibus se ultro oppidanis, ac latronum jugum excutientibus, evasit fuga Deiphobus, ejus tamen primogenitus, ac Franciscus una cum filiis in carcerem Hadrianæ molis abducti sunt, idque jure passi quod injuria insontibus intulerant :

[1] Pontan. l. VI. — [2] Ibid. l. V. — [3] Simonet. l. XXX. de reb. gest. Francisci Sfortiæ. Foliet. hist. Genuen. l. XI. — [4] Bizar. hist. Genuen. l. XIV. et Foliet. ubi sup. — [5] Æn. Sylv. Ep. lib. num. 190.

[1] Biz. ubi sup. — [2] Steph. Lisinian. in hist. Cypr. hoc ann. — [3] Papien. Comm. l. II.

« Ex tetris enim cavatisque sub terram carceribus extracti multi sunt », inquit Papiensis, « quos tyrannorum crudelitas annos jam multos suppliciis miserandis affecerat ».

76. *Cosmæ Medicæi mors et elogium.* — Obiit hoc anno Cosmus Medices qui sapientia sua et munificentia posteris ad maxima quæque iter stravit, cujus elogium hoc affert Raphael Volaterranus [1] : Ætate sua Cosmus rebus gestis antecelluit, neque unquam privato tatis potentia, neque in erudito sapientia par, neque denique mercatori tot contigerunt divitiæ, neque illis (quod magis mirandum) quisquam et magnificentius et religiosius est usus, egentibus opitulando, templa plurima per orbem construendo, ac reipublicæ subveniendo, cumque unus omnia posset, non omnia voluit, quantoque ei plurima licuere, tanto magis infra suam fortunam victitando sibi denegavit, eoque prudentiæ fama pervenit, ut ejus dicta factaque pariter celebrentur. Francisci Sforliæ maxime amicus, tum Baldassaris Cossæ, olim Joannis XXIII, cujus thesaurarius fuit. Ejus tempore Concilium Florentiæ ab Eugenio celebratum, et Basilica Reparata ab eodem Pontificem dedicata ». Et infra : « Cujus etiam Pontificis Cosmus postea auxilio nobilem illam victoriam apud Anglarem oppidum contra Nicolaum Piccininum a Philippo duce missum adsecutus est; quibus meritis pater patriæ fuit a civibus appellatus. Decessit anno ætatis LXXX, salutis MDCLXIV, Petro potentiæ successore relicto ».

[1] Raph. Volater. l. v.

77. *Parisiis Atheismus prodigio damnatus.* — Hoc anno Parisiis XV Junii prodigium insigne contigisse refert Monstreletus [1], nimirum intendente episc. Andegavensi crimen hæreseos fœneratori viro opulento, accusanteque fudisse impias has voces non credere Deum esse, nec dæmonem, nec paradisum, nec infernum, causidico perorante eam causam et eadem verba repetente, aulam universam, in qua sedebant judices, contremuisse, saxumque ex alto, nemine offenso, sed perfusis terrore omnibus, decidisse, ac præcipiti cursu inde se proripientibus, atque ita intermissam causæ actionem : quæ cum die proximo repeteretur ad easdem voces eamdem Parisiensis prætorii aulam concussam tremore subsiliisse, tignumque ingens sua divulsum compage pendulum hiasse : adeo ut omnes judices aliique juris interpretes metu inhorruerint, pluresque, dum raptim inde diffugerent, suæ dignitatis insignia admiserint. Quo prodigio ostensum palam videtur res sacrosanctæ fidei non metiendas sensibus, uti neque Ecclesiasticas causas ad profana tribunalia trahendas.

[1] Monstrel. vol. 3. p. 102.

PAULI II ANNUS 1. — CHRISTI 1465.

1. *Principes Itali stipendia ab Ungaro sollicitata variis artibus pendere diffugiunt.* — Anno post Christum natum millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, tertiadecima Indictione, plurima de parandis ad sacrum ab Hungaris Venetisque susceptum adversus Turcas bellum subsidiis agitata sunt consilia, coactis ea de causa in Urbe principum Italiæ oratoribus, sed refugientibus singulis oneris partem in se suscipere, Christiana res afflicta jacuit. Narrat hæc fusius Jacobus cardinalis Papiensis [1], ut nimirum Paulus II sex mensibus integris cum oratoribus ipsis de iis egerit, atque ad alios suo excitandos exemplo, centum aureorum millia annua pollicitus sit, at principes imponendam auri vim variis artibus pendere diffugerint : demum vero habitus cardinalium senatus cui oratores Itali, de quibus paulo ante memoravi, interfuere : ac primum Ferdinandi regis Neapolitani legati polliciti sunt sexaginta aureorum milia dare Hungaris, tum quingentos equites totidemque pedites mittere subsidio, qui per Epirum ad gerendum bellum progrederentur : Veneti, licet Turcio impliciti bello, in

[1] Card. Papien. Ep. XCV.

quo ad sustentandos navales terrestresque exercitus septingenta annua aureorum millia collocarent, tamen ut alios etiam ad propulsandos communes hostes suo exemplo traherent, parerentque Pontifici, quinquaginta millia annua Hungaro promisere : dux Mediolanensis equitum duo millia, pedites mille obtulit regiis copiis adjungendos, Florentinus equites mille cum peditibus quingentis sociandos Mediolanensibus auxiliis, aut, si mallet Pontifex, viginti quatuor aureorum millia annua, quorum duo tantum in menses singulos penderentur. Ea autem lex a Mediolanensi, Veneto ac Florentino adjecta, ut decumæ censuum Ecclesiasticorum, vigesimæ Judæorum, trigesimæ civium iis permitterentur, quas non poposcit Neapolitanus, quod regnum bello exhaustum diceret, sed debitos a se in eam diem Ecclesiæ Romanæ census sibi condonandos flagitavit : ex quibus patebat ipsos, Venetis exceptis, non tam laboranti rei Christianæ opem ferre velle, quam belli occasione ex sacro auro compendia aucupari.

2. « His auditis, jussit Pontifex », inquit Papiensis, qui ei una cum cæteris cardinalibus assidebat, « oratores extra consistorium esse, donec acceptanda an recusanda cum cardinalibus ageret. Egressis incœpit suspirans : Videtis, fratres, quo reciderunt desideria nostra et sex mensium conatus : pecuniam poposcimus, copiæ offeruntur : non respondent hæc nostræ expectationi, nec gerendis rebus conveniunt : stipendium, quod duobus millibus equitum et mille peditibus erogat dux, quinque in Hungaria conduceret millia assueta pugnis Turcorum et valentiora nostris illis in locis : idem dico de rege : Florentini, qui alioquin in mittendis mille equitibus et quingentis peditibus, annua quingenta millia erogare deberent, si pecuniam loco militum pendant, dimidio minus pendere volunt; unde ista consilia ? caro, non spiritus rectus hæc monstrat, ut non adjuvent utiliter Venetos : congeminare sua onera volunt : utinam in deserendis Venetis non desererent fideles omnes et seipsos ; Senenses diu admoniti et rogati adhuc nihil respondent ; de duce Mutinæ, marchione Mantuano, et Lucensibus quid dicam ignoro : scriptum omnibus est, et a nullo rescriptum : silentia eorum recusationes sunt manifestæ, aliud interpretari non possumus. Hi vero, quos modo audistis, non de suo, sed de nostro promittunt; quasi, ut est in proverbio, manicis nostris nasos nostros abstergant ; petierunt enim decimas, vigesimas, trigesimas, et census quoque Ecclesiæ. Anceps animi sum quid censeam agendum : si hæc oblata accipimus, Hungari carituros se videntes pecunia, quam in dies expectant, paciscentur cum Turco, tolerare enim ultra non valent : horum exemplum necessario sequuntur Veneti, quos invitat Turcus, et jam capita conventionum misit ad eos, quæ vidimus nos, et honorifica admodum sunt. His duobus quasi propugnatoribus cedentibus de medio, numquid non hosti iter liberum terra marique ad Italiam patet ? porro si hanc terram ingreditur, nonne videmus quam facile in potestatem omnia redigat? non tam arma sua illi viam aperient, quam dissensiones intestinæ Italiæ, et subditi odio habentes dominos suos ; ille, ut vicinus hostis deleatur, externum domi accipiet, hic, ut tyrannum oppressorem fugiat, ad infidelem confugiet : magna indignationum et inimicitiarum est vis, ut nec religionem nec communem interitum iratus animus videat. Rursum si promissa hæc non acceptamus, et majora ac utiliora expetimus, majora et utiliora non præstabunt; quodcumque inde succedet mali recusationis nostræ crimen dicetur. Subvenire, inquient, pro viribus volebamus, et sumus repulsi. Quod si maxime addituri ad hæc aliquid sunt, antequam petitiones nostræ perferantur ad eos, antequam deliberationes novæ incantur et referantur responsa, menses amplius sex elabentur, nec scimus an tandem ita addent, ut non dici possit frustra tempus insumptum : præcipuum autem Christianorum subsidium est, et ante alia procurandum, celeritas : si enim antequam ex hybernis moveat Turcus, quem exploratum est ingentes copias terra marique contrahere, parati Veneti et Hungari et nos quoque non erimus, quod nunc minoribus viribus bene geri est spes, majoribus post hæc posse geri non est expectandum : dies ut magnas utilitates, si diligentia adsit, sic ingentes quoque clades, si absit, secum apportat ». His dictis cardinalium cœtum dimisit, eosque proposita perpendere jussit, ut in proximo consistorio consilia optima ederent.

3. *Tentatus lenociniis Mahometis, Ferdinandus in Ecclesiam insolescit.* — Interea Mahometes ingentes bellicos faciebat apparatus, oppugnabatque Christianos : utque Italos a ferenda Græciæ ope distraheret, ac bellum civile in Italia accenderet, Ferdinandi regis Neapolitani pertentavit animum, an Turcicis opibus subsidiariis fretus in Italia imperium suum proferre vellet. Delinire itaque illum multis lenociniis conatus, gratulatusque de ejectis Gallis, octingenta aureorum millia annua ei se suppeditaturum pollicitus est, si bellum Italis principibus inferret. Tum obtulit amicitiæ fœdus arctissima affinitate firmatum iri. His auditis Ferdinandus quamvis admittenda non censeret a Mahomete proposita, quibus non tam firmaret solium quam everteret, seque in discrimen amittendi regni conjecturus esset, si illud Turcicis viribus amplificare niteretur, tamen ut expetitam a Turcis amicitiam suam ostentaret, terroremque sui ex oblato subsidio incuteret, Pontificem et cardinales consuluit, quid ea in re sibi gerendum

videretur. Refert hæc Papiensis [1], utque Ferdinandi oratores in sacro senatu vigesima quinta Februarii die habito ea exposuerint : « Recitarunt, inquit, litteras ad se recenter missas a Ferdinando, et accurate admodum scriptas, quarum ea erat sententia : Ad nonam mensis, quem dixi, nempe Februarii, oratorem magni Turci Neapolim pervenisse comitatu tantum equorum duodecim : auditum illum fuisse a se statim : suam legationem tria tantum capita continere ; gratulari in primis regi, quod summam feliciter victoriam de hoste consecutus esset : deinde admonere, ut cum Deus tanta fuerit in eum largitate, credat ad majora reservatum illum esse : hortari propterea, ut non negligat se, sed ad fortia elevet animum : optare Turcum dominatum ejus omnem augeri, quandoquidem germani loco illum posthac sit habiturus, ideoque octinginta aureorum millia offerre in annos singulos si in Italia bellum movere alicui velit ; insuper desiderium sibi esse affinitate aliqua Ferdinandum sibi impensius devincire per connubia filiorum et filiarum, quæ utrique essent complures, aut si fieri hoc non posset propter diversam religionem, matrimonio saltem nobili Christianæ primi subassidis sui filiæ, quæ ab imperatoribus Græcis originem duceret, se conjungeret : dotem ejus esse millium ducentorum, aut amplius quot vellet Ferdinandus : in hoc vero occupatum præcipue fuisse oratorem, ut indicaret bonum Turci animum erga eum, et suaderet bellum, et illius auxiliis summa omnia repromitteret ».

4. Addidere oratores ad hæc respondisse Ferdinandum, velle se de tot tantisque sponsionibus mature decernere, ac, re discussa diligenter, legatum ad regiam Turcicam missurum. Addebatur in litteris ita responsum, ne diutius Turcicum oratorem penes se retineret, neque a Pontificis, Venetorum, Mediolanensis ac Florentinorum sententia (quiquid tandem agendum decerneretur) discrepaturum, ac si orator mitteretur, Velonam aliaque regno finitima loca explorari posse. Consultus ea de re cardinalis Bessario, negavit oratorem ullum a Ferdinando ad Mahometem legandum, atque ex eo commercio nullam captari utilitatem posse, hasque pro sua sententia rationes attulit : « Primum, nisi excordes simus, esse hoc nobis exploratum debet : quærere has missiones Turcum non ad nostram, quos odit et cupit perdere, sed ad suam duntaxat utilitatem : odio esse sentit se vicinis principibus suæ legis propter injurias irrogatas et formidolosam potentiam : suos quoque quibus imperitat, non ignorat parum pacatos sibi esse, contineri hos ne tumultuent, vel ea in primis ratione credit, si ostentet cum Christianis, a quibus illi aliquando expectant auxilium, fœdus sibi et amicitiam esse, atque hanc spem amputatam. Novit præterea Turcorum nomen ubique apud nos nefandum haberi, propterea que in bellis validius resisti sibi ». Ut vero postea Ferdinandus noxiam cum Turca societatem inierit, dicetur suis locis : nunc de susceptis ab illo in Pontificem, Romanæ Ecclesiæ jura tutantem, odiis agendum est.

5. Contendisse Ferdinandum, cum rogaretur, ut vires suas in Turcas cum cæteris Christianis principibus conjungeret, remitti sibi vectigale aurum, quod in Pontificium ærarium inferre obstrictus erat, jam indicatum est, cum tamen, dum Joannem Andegavensem æmulum in regno pateretur, ad Ecclesiæ studia sibi concilianda sacramento spoponderit [1], se educturum in expeditionem adversus Turcas exercitum, ac regni opes et vires in eam impensurum. Mox vero atque Piccininus e vita sublatus est, a quo reprimi facile Ferdinandus ipse poterat, ac nuptiæ inter Alfonsum ejus filium et Hippolytam filiam ducis Mediolanensis confectæ sunt, tum magis Ferdinandus firmatis rebus insolescens, non modo instare ut census imminueretur, verum et oppida, quæ in Neapolitano regno Romana tenebat Ecclesia, repetere. Porro extinctum hoc anno in carcere, in quem violata fidei sponsione conjectus fuerat, Jacobum Piccininum violenta morte indicat Platina (1) [2], figmentumque sparsum inopino casu illum crus fregisse, dum, post partam ad Isclam victoriam, ad ferreos crates assiliisset, ut publicæ lætitiæ ac vociferationis causam perspiceret. Firmato autem solio singulari Romanæ Ecclesiæ beneficio non sine ingrati animi labe ejus imminuendis juribus animum adjecit. Ostentabat ad petita elicienda recens in Ecclesiam beneficium de submissis auxiliaribus copiis adversus Anguillariæ comites Franciscum et Deiphobum hoc anno a Paulo perdomitos : sed cum illum potius vetus in eosdem comites,

[1] Papien. Ep. LXXXV.

[1] Gob. in Com. Pii II. l. III. — [2] Plat. in Paul. II. Sar. Ann. l. XVIII. c. 5.

(1) Jacobus Piccininus Salmonæ dominus, miles strenuus, et dux egregius, quem Italia unicum habebat præsidium adversus Ferdinandi Neapolitani regis potentiam, hoc anno ejusdem Ferdinandi regis proditione captus est die XXIV Junii, sparso etiam rumore miserum illum principem casu miserabiliori desiisse ; nam capite truncatum die XIII Augusti, ac sepulturæ mandatum Neapoli in templo S. Claræ ex pervulgata Bononiæ fama narrat auctor Miscellæ Bononiensis Rer. Ital. to. XVIII. Sunt qui turpis illius proditionis conscium insimulent Franciscum Sfortiam Mediolani ducem, qui præterito anno non fœdus tantummodo, sed necessitudinem cum Jacobo contraxerat, tradita illi nuptui Drusiana filia ejusdem Sfortiæ naturali. Notam illam ab heroe suo repellere Joannes Simonetta, eorum temporum historicus in Vita Sfortiæ conatur ; sed nec dissidia, quæ Sfortia in Ferdinandum saltem in speciem exhibuit, nec historici, qui partes ejus tutatur conatus, rumoribus illis non plane manibus dissipandis quidquam valuerunt, cum nemo unus occurrat eorum temporum historicus, qui Sfortiam a proditionis suspicione immunem pronuntiet. MANSI.

Andegavenses partes olim secutos, odium, quam in Ecclesiam amor adduxisset, sola vero Ecclesiæ, quæ tot annis pro asserendo illi regno Neapolitano validos exercitus contra Joannem Andegavensem sustentarat, liberalitate sceptrum sustineret, indignas censuit Paulus ejus preces, unde varias obortas altercationes refert Platina [1] hisce verbis :

« Inter Paulum et regem ipsum ortæ graves inimicitiæ sunt, cum Ferdinandus hoc tanto merito peteret superiorum annorum tributum, quod Ecclesiæ pendebat, sibi relaxari, et quod deinceps soluturus esset, diminui, cum regnum Siciliæ patruus suus possideret, cujus ipse una cum regno Neapolitano vectigal penderet, inspicienda dicens et sua merita, et considerandum quid posset in contrarium accidere, cum diceret se continuo acies quasdam in armis habere, non magis sua quam Pontificis Romani gratia, ut in bello contra Aversanos paulo ante noverat : commemorabat vicissim Paulus merita Ecclesiæ erga Ferdinandum. Atque hoc modo altercationibus in longum res ipsa semper protracta est, cum uterque repetendi jus suum tempus quæreret : moliri res novas rex interim cavebat, Jacobi Piccinini, qui Sulmonem in Marsis et alia oppida tenebat, potentiam veritus ».

6. Pontifex vero ad tollenda motuum civilium principia præfectum Urbis ac Velitrenses dissentientes ab inferendis invicem injuriis sibi temperare superiori anno jussit : imperavit [2] etiam inducias inter Antonium Columnensem Urbis præfectum ejusque nepotes, tum Neapolionem Ursinum Taliacotii comitem, necnon inter Deiphobum Anguillariæ comitem [3] et filios defuncti Francisci Ursini Urbani olim præfecti. Porro Deiphobum et Franciscum Eversi filios hoc anno Pontificiis regiisque copiis repente oppressos paulo ante dictum est, eorumque ditionem Ecclesiasticæ adjunctam : quo tempore etiam, Novello Malatesta Cæsenæ et Bretenorii toparcha vita functo, eæ urbes Ecclesiastico imperio restitutæ [4] sunt, fractique Roberti ex concubina filii Sigismundi, Novelli fratris, conatus : « Ita uno », inquit Papiensis, « ferme tempore duarum provinciarum summe opportuna loca, ingratis familiis duabus adempta, brevi negotio ad gremium matris sunt revocata ».

7. *Turbæ in Castella et Catalonia.* — Interea ab Henrico Castellæ rege oratores mense Maio obsequium Pontifici nomine regio addixere, hortatique eum sunt, ut bellum sacrum in Mauros Pontificia ope promoveret. Venturi similiter erant alii ex Gallia novo Christi vicario de more obedientiam delaturi, sed exorta bella civilia eorum accessum retardarunt, de quibus postea. At longe graviora in Castella discordiarum intestinarum incendia exarsere. Oborta [1] erat superiori anno motuum civilium occasio ex firmato inter Henricum et regem Lusitanum fœdere pactisque Joannæ unigenitæ cum illius filio nuptiis, quibus sceptrum Castellanum regiæ Lusitaniæ inferendum erat : tum ex livore et odio, quo in Bertrandum Lacuevam, militiæ S. Jacobi magistrum, imbuti erant. Indignati itaque proceres Joannam susceptam adulterio promulgarant, atque Alfonsum Henrici fratrem undennem sceptri hæredem renuntiarant. At nec propterea sedati animi seditiosorum, qui Henricum regem exauctorare, illique regium insigne in theatrali pompa decutere ausi sunt. Ut discant », inquit Mariana [2], « reges prius seipsos regere quam populos : agnoscant furentis multitudinis vires : regii splendorem nominis magis veneratione quam viribus constare, nec purpuram alii interdum esse usui, quam ad velanda vulnera et metus, quibus torquentur. Peracta res est a perduellibus mense Junio in Avilæ suburbanis, ubi excitato theatro effigies Henrici regalibus induta insignibus collocata est, ac deinde objecta ex judiciario edicto crimina quibus regnum Henricus fœdaral, tum singulis ornamentis spoliata statua deturbataque est, indeque Alfonsus regius frater elevatus, ac popularibus vocibus rex Castellæ salutatus ». A populo in Ecclesiasticos irrepsit seditio, atque alii e sacro suggestu concionati sunt nulla alia de causa, quam propter hæresis crimen regem exauctorari posse : alii contrarias conciones habuere. Misi sunt mox novi regis nomine ad Paulum II oratores, ut in arrepto dominatu confirmaretur, coactusque ea de causa est cardinalium senatus, ut refert Papiensis his verbis [3] :

« Vocationis causa est novus hic Hispaniæ motus. Destituerunt regem Henricum, fratrem ejus Alfonsum posuerunt in solio. Scripsit hic novus rex Pontifici litteras : narrat regni calamitates, quas sub illo est passum, diuturnam patientiam omnium procerum ac prælatorum : surrexisse illos tandem justis injuriis motos, ac Henricum adhibitis regni ceremoniis uno consensu privasse ; se elegisse : majorem porro Hispaniæ partem obedientiæ suæ adjunctam : sperare intra dies non multos cuncta ditionis suæ futura : proinde orare Pontificem, ut auctoritate quoque Sedis Romanæ fortuna hæc sua adjuvaretur, nec audiatur is, qui regno et religioni Christianæ pestifer omnium pæne judiciis sit condemnatus ». Addidit etiam in litteris, hæc jam ante Pio II indicata, et nunc consilio suo facta esse. At conficta hæc de Pio ad colorandam eo fuco causæ turpitudinem respondere Henrici regis oratores, neque unquam Pium consultum consensisse : tum contendere ne Sedes Romana

[1] Plat. in Paul. II. — [2] Paul. II. l. I. p. 5. — [3] Ibid. p. 5. — [4] Papien. Comm. l. II.

[1] Papien. Ep. CXXII. Sur. l. XVIII. c. 1. Marian. l. XXIII. c. 9. — [2] Marian. sup. c. 6. — [3] Papien. ead. Ep.

quidquam in eum, quem tot annis regem coluisset, decerneret : quin potius ei regiam assereret dignitatem. Ut vero Paulus legatum in Castellam ad proceres in regis Henrici fidem revocandos miserit [1], perduellibusque Ecclesiasticas censuras intentarit, dicetur inferius.

8. In alia Hispaniarum parte de Cataloniæ principatu, deque sceptro Aragonensi inter Petrum magistrum equitum Lusitaniæ avi materni comitis Urgellensis jura obtendentem, et Joannem regem certabatur [2] : sed cum Petrus impar viribus esset, quamvis bello strenuus, a Ferdinando Joannis filio fusus [3] est, ac deinde Cervera sub regium imperium reducta. Similiter in Navarra Gasto [4] comes Fuxensis dotali jure ad regnum aspirans adversus regem Castellæ qui plures arces tenebat præsidio militari communitas, bellum movit, et Calagurrim expugnavit; quanquam postea a civibus Fuxense præsidium urbe ejectum est.

9. *Anglia civili cruore madet.* — In Anglia superioris anni mense Maio dux Somerseti restituendi Anglico solio Henrici studio cum Eduardo rege cruento certamine conflixerat, captusque in acie regio imperio ob violatam fidem, quam antea sacramento obstrinxerat, capitali supplicio affectus [5] fuerat : hoc vero Henricus exauctoratus cum mense Augusto e Scotia in Anglicam irrepsisset, ut res novas moliretur, a custodibus limiti impositis mox agnitus, atque ad Eduardum adductus, ludibrii causa squallido equo vectus per Londinensis urbis compita duorum quondam florentissimorum regnorum Galliæ et Angliæ rex circumductus [6], ternoque deinde acto circum patibulum gyro, in carcerem conditus est, cum antea intentato proditionis crimine imperatum fuisset, ne quis illum salutaret vel aliquod honoris genus exhiberet : in quas calamitates se conjicere cœpit, cum pacem dare Galliæ recusavit, quantumvis a Christi vicario et a Concilio Œcumenico rogatus, quo imminentis Constantinopoli Mahometis impetus propulsarentur, inque tantam dedecoris et calamitatis abyssum dejectus, quia politicorum vesanis consiliis subornatus vertere Anglica arma in Turcas, ut Gallico parceretur sanguini, detrectarat. Porro Eduardus solutus metu, acto ordinum conventu, ad componendas regni res incubuit, atque omnes Henrici partes deserturos in gratiam admisit; suos vero, quorum ope ad solium viam sibi struxerat, prædiis ac muneribus affecit.

10. *Galliæ rex et dux Burgundiæ inter se dimicant.* — In Galliis principes coitione facta adversus Ludovicum Francorum regem civile bellum concitavere, cujus semina a Ludovico rege jacta incaute fuisse superiori anno refert Belcairus [1] ; nempe illum Britanniæ minoris principi missa legatione imperasse, ne Diplomatibus suis ea verba præfigeret, quam etiamtum usurpaverat : *Franciscus Dei gratia Britanniæ dux;* cum tacite regis se beneficiarium inficiari, ac soli Deo, non autem ipsi regi secundum Deum, acceptum principatum referre videretur; præterea ne conflandæ aureæ monetæ jus in posterum sibi arrogaret : tertio denuntiasse imponi annuum in tota Britannia vectigal regi pendendum : postremo sanxisse, ut sacerdotia omnia Britannica non amplius Britannum principem, sed Francorum regem patronum agnoscerent; ac, si mandatis parere recusaret, regia arma vimque ei intentasse. Perculsum iis postulatis Britannum addit auctor, cum regiam vim expavesceret, arte extraxisse bellum : respondisse nimirum ea non privata sed publica auctoritate, coactis Britanniæ ordinibus, constituenda esse, ac bonæ spei plenos legatos dimisisse : interea fidissimos viros nobiles religiosorum cultu subornatos ad principes omnes Galliarum legasse, qui regiam, ut aiebant, tyrannidem et publicum discrimen exponerent, obtrita nempe Britannia, quævis iniqua imperia ab insolescente rege accipienda : atque in Burgundum, honoris et juris sui vindicem acerbum, pluresque alios proceres in belli societatem adversus regem, arcanæ coitionis inscium, ascivisse.

11. Antequam autem hoc bellum gereretur, Flandros Burgundosque, triginta annorum longa pace Atrebatensi fœdere confirmata, potitos luxu lasciviaque diffluxisse observat Belcairus; ut merito sceleribus hominum castigandis exortum bellum putandum sit : « Qui summas, inquit [2], divitias sequi solet, luxus omnium mentes corruperat atque effœminarat : ingentes in vestem sumptus impendebantur : conviviorum ac balneorum cum matronis usus frequens erat atque indecens : cibi longe magnoque pretio quæsiti non minore prodigalitate insumebantur. Ædificiorum autem præsertim amœnitatum immensa cupiditas totam illam abundantiam exhauriebat, eaque hujusce nationis insania erat, ut nullam præterea gentem secum vel bellica laude, vel divitiarum abundantia conferendam putaret. Itaque minime mirum si Dei optimi maximi suique oblita ex tanta mollitie superbiaque in graves tandem ærumnas extremasque rerum omnium difficultates devenerit ».

12. Novo huic et difficili bello Carolus Burgundus fœderatique proceres publici boni speciem prætexuere, ut eo fuco delinirent populos, atque in regem commoverent, ei dabant crimini, vectigalia insueta a plebe ipsum corradere,

[1] Marian. l. XXIII. c. 12. — [2] Sur. Annal. l. XVII. c. 6. — [3] Sur. l. XVIII. c. 3. Marian. l. XXIII. c. 10. — [4] Id. ib. — [5] Monstrel. vol. 3. Polyd. l. XXIV. — [6] Monstrel. vol. 2. p. 119. Polyd. Virg. l. XXIV.

[1] Belcair. ep. Meten. in Comm. rer. Gallic. dec. 1. l. I. n. 14. — [2] Id. num. 18.

proceres a regni administratione removere, tenuioris et obscuræ sortis homines divitiis maximis augere, qui parta auctoritate abusi indigne publicam rem tractarent : non ferenda itaque amplius graviora Ludovici imperia, levandam oneribus impositis plebem, coercendam sapientum procerumque consilio regiam licentiam. Coitionis principes erant Burgundus, Bituricensis, Britannus et Calaber : Carolus quidem comes Philippi ducis Burgundiæ filius, qui ægre patiebatur Ludovicum oppigneratas a patre Carolo fœdere Atrebatensi urbes, quas Somona perluit, refusa auri vi redemisse, proferendique principatus illum urebat cupido : Carolus dux Biturigensis [1] regis frater ampliorem dominatum ambiebat, Franciscus dux Britanniæ regio se beneficio ducales gerere apices agnoscere respuebat, regiæque Gallicæ vires imminutas cupiebat : Joannes dux Andegavensis, vulgo Calaber nuncupatus, nullis se auxiliis in bello Neapolitano adjutum fuisse fremebat, ultionemque expetebat. Hos alii proceres Ludovicus S. Pauli, Alenconinius, Armeniacus, Atrebatensis, Marchianus, Dunensis comites, princeps Aurasiacus rerum augendarum spe sequebantur : Ludovicum vero regem Renatus Provinciæ, et Carolus Cœnomaniæ comites regii avunculi tutabantur : subsidiarias etiam illi copias Franciscus Sfortia dux Mediolanensis, duce filio Galeatio, submisit. Conjurati, antequam se illis Britannus conjungeret, ad regiam urbem movere castra contendere. Quo agnito Ludovicus rex ex Borbonia, quam vastabat, procurrens cum exercitu castra castris opposuit, pugnaque conserta est ad Montem-Lethericum vigesima septima Julii [2] hujus anni die, ancipiti utrinque victoria, ut fuse narrat Cominius, qui certamini aderat : in quo discrimen adiit rex Ludovicus, tum Carolus Burgundus in pugnæ ardore sauciatus, ac fusus utrinque multus cruor : cæsorumque numerum nonnulli ad ter mille sexcentos augent [3]. Cum vero ingentem militum stantium deligatis vulneribus numerum conspexisset Carolus regis frater, flevit illatam suæ ambitionis culpa tantam patriæ cladem : quem Burgundus, eam religionem aversatus, ut pusillanimem despexit.

13. Porro Ludovicus rex eo perfunctus periculo, cum in Lutetiæ conspectu fixissent castra conjurati, a Francisco Sfortia duce Mediolanensi salubribus instructus consiliis, ne se amplius certaminis aleæ exponeret, sed Gallos principes inter sese fœdere junctos invicem divellere niteretur, ac singulis postulata quamvis amplissima concederet, cum invicem segregatos postea debellaturus esset. Burgundum itaque ad suscipienda pacis consilia singulari arte pellexit, omniaque a conjuratis petita admisit. Burgundo in primis urbes in Belgii limite sitas, quas paulo ante auro redemerat, tradidit. Normanniæ ducatum fratri Carolo permisit, tum singulos conjuratos vel ditione nova auxit vel præmiis plurimoque auro affecit, demumque patuit proceres non publicam, sed privatam rem consectatos : in quos postea Ludovicus variis occasionibus animadvertit. Meminit de hoc civili bello ac restituta Galliæ pace Ludovicus ipse in litteris ad Paulum II proximo anno datis [1] suo afferendis loco. Cæterum ex ejusmodi civili bello plura alia bella oborta sunt secuturis annis, atque hoc ipso intestinum aliud Ludovici opera in Germania inferiori accensum est [2], Dinanteis et Leodiensibus in Burgundum concitatis, ut is domestico implicitus bello, copias ex Galliis revocaret, quo ardente, hoc miraculum contigisse narrat Monstreletus [3] : quemdam Burgundionem, qui cum duobus sociis in patibulum sublatus fuerat a Dinanteis, implorata S. Jacobi Apostoli ope, incolumem disrupto laqueo evasisse : composita vero in Galliis discordia, Leodienses pariter pacem a Carolo Philippi filio impetrarunt, quæ postea in atrox erupit bellum, quo regio consumpta est.

14. *Caroli ducis Aurelianensis et Ludovici cardinalis Alebretensis pia mors.* — Gallicis rebus adjungimus hoc anno IV Januarii Carolum Aurelianensem ducem, relicto Ludovico trienni, postea Gallorum rege, obiisse, qui in bello, quod ad vindicandam patris cædem moverat, captus in Anglico carcere annis viginti quinque elanguerat, ex quo egressus sanctissimam vitam egit, interque alia pietatis opera, recurrente quaque feria quinta, tredecim pauperibus mensam apponere, accumbentibus ministrare, atque etiam Christi Domini exemplo pedes abluere consuevit. At divinum Numen eam demissionem ornavit gloria, cum illius filium ad solium extulerit, ut etiam Gallico regno conjunxerit Mediolanensem ducatum, ac tamdiu floruerit felicitate et armis, donec nefario in Julium II implicitus bello in maxima mala se conjecit.

15. Obiit etiam eodem anno Ludovicus cardinalis Alebretensis tit. SS. Petri et Marcellini, quem ob suavitatem morum insignem Jacobus cardinalis Papiensis [4] vocat collegii cardinalium amorem et delicias, narratque pium ejusdem obitum his verbis Francisco Piccolomineo cardinali Senensi, qui postea renuntiatus Pontifex Pius III appellatus fuit : « Admirabilis fuit hic transitus ejus. Moriturum se noscens, cogitare et loqui alia de re præterquam de salute animæ non passus est : fuerunt sibi lachrymæ suapanes, dum recogitavit annos præteritos : cubiculum ejus assiduis questibus et compunctio-

[1] Ext. ducis Bitur. lit. dat. 15. Mart. apud Monstrel. p. 109. — [2] Monstr. vol. 3. p. 115. Comin. Annal. lib. c. 5. — [3] Belcair. ubi sup. num. 23.

[1] Ext. lib. Priv. Rom. Eccl. to. I. p. 423. — [2] Monstr. Comin. et alii sup. — [3] Monstr. vol. 3. p. 120. — [4] Papien. Ep. CXXXVI.

nibus cordis repletum est. Sacramentum Domini nostri Jesu Christi sumpturus e lecto in terram jussit se deponi, nec aliter Deo suo communicandum putavit : horas canonicas non ante dimisit quam a voce est ipse dimissus : inter orandum, si quando labente jam memoria alicujus verbi est facta omissio, toties iteravit donec quod exciderat est assecutus. Cum ab iis vacabat, passio Salvatoris nostri legebatur, assiduo inter audiendum non cessabat suspirium et fletus ». Pluribus interjectis, Franciscum cardinalem hortatur ad preces pro levanda Ludovici anima fundendas : « Dilectio, inquit, nostra, si fructuosam esse optamus, in orationibus sit et piis suffragiis : hæc ego præstiti et præsto quantum possum, idem, quæso, faciat bonitas tua. Commendatur permultum hæc pietas dicente Scriptura : *Sancta et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.* Tricenas missas Gregorianas animæ fratris et collegæ institui, si totidem institueris tu, rem meo judicio piam et salutarem institues : mensura illa metietur nobis, qua nos alios mensi fuerimus : ut habeamus qui nostri sint memores cum moriemur, mortuorum nos habeamus memoriam ». Porro Ludovicum ex pietatis sensu, quo erat delibutus, Minorum cultum induisse, et cum eo in Aricœlana æde sepulchro marmoreo mandatum, refert Lucas Wadinghus [1]. Vitam etiam [2] dimisit hoc eodem anno die vigesima secunda Martii alter Ludovicus, patriarcha Aquileiensis, tit. S. Laurentii in Damaso cardinalis, partis ad Rhodum Lesbumque insulas de Turcis victoriis clarus, dum Pontificiam classem Callisti nomine in Oriente cum imperio moderaretur.

16. *Scanderbegus a Pontifice adjutus Turcas multis præliis atterit.* — Quod ad Turcicas res spectat : Mahomethem, dissoluto crucesignato exercitu quem Pius comparaverat, in Macedoniam adversus Scanderbegum arma vertisse, narrat Marinus Barletius [3] : « Nuntiatur, inquit, Seremetium Mehumetis præfectum cum maximis copiis in finibus Thraciæ et Macedoniæ adventasse : cui occurrens Scanderbegus omnino statuit, ut cum eo, si posset, congrederetur. Venerat ibi Seremetius cum XIV millibus militum ». Et nonnullis interjectis, ut castra Turcica in Ocrida urbe locata fuerint, ac Scanderbegus contraxerit equitum peditumque decem millia et quingentos equites ad Turcas lacessendos præmiserit, qui in simulata fuga hostem pellexerint in insidias, subjicit : « Ubi Scanderbegus hostem appropinquasse vidit, repente ex insidiis prosiliens summo impetu eum ex omni latere adortus fudit atque dissipavit. Cæsi sunt ex hostibus supra decem millia : plures capti, inter quos ipse quæstor cum filio præfecti castrorum, et aliis duodecim magnæ auctoritatis viris vincti ad Scanderbegum deducti sunt ». Et infra : « Reversus itaque Scanderbegus in castra, et ad proprios agros victor cum copiis ingenti gaudio expectabat, ut Christianus exercitus et crucesignati transfretarent ». Et infra : « Ecce paulo post Scanderbego nuntiatur, Pium Pontificem maximum, qui cum Christianis copiis et crucesignatis adversus Mehumetem egressus fuerat, cui etiam princeps Venetus cum senatoribus suis, et insigni maritimo apparatu occurrerat, ut primum pedem in Anconæ urbem intulisset vitam cum morte commutasse, ex quo Christianus exercitus, et omnes crucesignati hinc inde dispersi passim ad propria rediere ».

17. At Mahometes audita Seremetii ducis fuga et exercitus cæde, alium ducem, nimirum Ballabanum Baderam, qui primus in expugnatione Constantinopolitana assilierat in muros, atque ex infimo gradu ad præfecturæ dignitatem pervenerat, submisit cum exercitu quindecim millium equitum, et trium millium peditum : illum Scanderbegus quatuor tantum millium equitum, et peditum mille et quingentorum copiis instructus primum fudit, amissis octo e suis viris fortissimis, quos ad se perductos Mahometes nec auro nec cum captivis permutare voluit, sed omni contumeliæ genere affectos cute nudari jussit, iterumque Ballabani exercitum instauravit; sed is a Scanderbego maxima clade affectus iterum deletus, et castris exutus. Nec propterea cœpto bello Mahometes destitit, sed tertio Ballabanum, utpote Macedonem patria reique militaris peritissimum misit, promisso Epirotico sceptro si victoriam reportaret. Itaque Ballabanus, quo incautum opprimeret Scanderbegum, amicitiam simulans amplissima ad eum munera misit. At ejus fraudes illusæ, commissoque prælio barbaricus exercitus ad internecionem cæsus est a Scanderbego, qui quocumque progrederetur, secum victoriam deferebat, et militis æque atque imperatoris exequebatur officium : « Adeo ut », inquit auctor, « Albani barbari et Christiani omnes uno ore clamarent affirmarentque, Scanderbegum maximum in orbe terrarum bellatorem Deum produxisse ».

Reversus non sine pudore ad Mahometem Ballabanus admonuit tyrannum tot clades ægre ferentem, ut duos exercitus cum duobus strenuissimis ducibus mitteret diversis itineribus, qui simul in Epirum irrumpentes medium Scanderbegum interciperent, neque alter sine altero pugnandi copiam faceret, diuturnitate enim belli Scanderbegum opprimi posse. Placuit consilium Mahometi, ac Ballabano ipsi viginti quatuor millia equitum, et quatuor peditum tradidit, eique collegam adjunxit alium

[1] Wad. hoc ann. num. 9. — [2] Steph. Infiss. Ms. Vat. sig. num. 111. — [3] Marin. Barl. l. XI. in Vit. Scanderb.

apostatam, Jagupum Arnaldum appellatum, cum sexdecim millibus equitum. Sed metuenda horum consilia divina providentia discussit; irrumpente enim per Thraciam in Epirum Ballabano, serius irrupit per viam Belgradi Jagupus: intereaque Scanderbegus, qui octo equitum peditumque quatuor millia contraxerat, Ballabanum invitum ad pugnam coegit, ejusque exercitum delevit, moxque victrices copias adversus Jagupum movit, eumque in acie transfixit hasta, et caput ipsius amputavit: quibus visis dissipatus Turcicus exercitus ac cæsus est. Subdit Barletius de hac Turcarum clade: « Nunquam ex duobus exercitibus uno eodemque fere tempore et bello tantum hostium a Scanderbego interfectum est, redditaque æqua Belgradensi clades et alterius ducum fuga et ejus exercitus interitu, et alterius præfecti cæde cum omnibus copiis, videbatur: viginti quatuor millia hostium cæsa, capta sex millia, præda magna cum omni genere auri argentique: colonorum, qui capti apud hostes erant, quatuor millia capita recepta ». Et infra: « Cum postero die Scanderbego nuntiatum esset, Ballabanum cum uno tantum agmine inter cædendum effugisse, et abire sine signis, sine ordine ullo, posseque, si una equitum ala ad persequendum mittatur, omnes facile deleri: Supersint, inquit, aliqui nuntii et hostium cladis et nostræ virtutis, parta de hoste victoria ».

18. Ubi suos duces cæsos fuisse accepit Mahometes, furore percitus, primum duos Janizaros subornavit, qui fingerent studio religionis ad eum perfugisse, deinde incautum obtruncarent: sed divina providentia perniciosa eorum consilia fregit; nam baptismalibus sacris ficto et impio animo initiati, et inter prætorianos milites adscripti rixari inter se, et meditatum crimen sibi mutuo objicere cœperunt: quare patefactis insidiis extremo affecti supplicio periere: itaque Mahometem ad vim apertam conversum, ut Scanderbegum obrueret, in expeditionem eduxisse ducenta armatorum millia tradunt. At Scanderbegum ex Pauli Angeli Dyrrachini episcopi et Veneti oratoris consilio arces fortissimis præsidiis communivit, adeo ut Mahometes, cum extraheretur Croiæ obsidio, Constantinopolim redierit, relicto in castris Ballabano cum viginti tribus millibus militum: tum illi adjunxit alios octo præfectos, quibus singulis septem millia militum attribuit. Dum vero per Chaoniam rediret, quosdam populos necnon Chidnenses Scanderbegi clientes, quos expugnare vi non poterat, promissis et blanditiis victos ad octo millia, præter mulieres et infantes, contrucidavit. Interea cum stipendia viresque Scanderbego in tantis difficultatibus deessent, ad Paulum II clam confugisse, ut opem exoraret, atque inter alia hæc in cardinalium collegio auctor [1] exposuisse memorat: « Non patitur Meumethes Turcarum princeps ille truculentissimus me vobiscum diutius commorari, patres sanctissimi, vos contemplari, vos admirari principes meos, deos terrarum ac mundi totius luminaria, qui majorum suorum vestigia secutus, ac spurcissimæ illius Mahometanæ sectæ nefandus professor et propagator, vestrum ovile quotidie invadit, persequitur, dissipat, et non contentus tantis cædibus, rapinis, quibus in Asia usus est, non satiatus Christiano sanguine, quem nuper tantum in Europa fudit, ut totam infecerit, polluerit, contaminaverit, et Christi nomen prophanaverit: sed nunc me gentemque meam, tanquam hoc ultimum certamen relictum sibi, evertere atque de medio tollere conatur: qui nisi repente, quod tuæ sanctitatis est atque clementiæ, occurras, obsistas tu, tu principum Christianorum pater, jubar atque sidus radiantissimum, actum est de re omni, actum de imperio meo, quippe populus Epiroticus tot bellis, tot cladibus exhaustus jam corruit, jam defecit.

« Huc igitur ego concessi, patres sanctissimi, ad vos ipse confugi: domi incendium maximum reliqui, hostem in ipsis vestibulis, qui non tantum gentem meam et regionem omnem assidue dissipat, evertit, depopulatur, in servitutem trahit, sedet civitatem meam Croiam, provinciæ robur atque caput, jam diu innumero milite obsidet. Neque hanc obsidionem deserendam proposuit sibi, antequam urbe ipsa aliquo modo potiatur; et potietur, vereor, ni sublimitas tua succurrat atque subveniat, ita oppidanos in rerum omnium necessitatem et ultimum discrimen adduxit. Consulite igitur, patres optimi atque sanctissimi, quæso, dum tempus patitur, prospicite, atque opportune providete mihi: cohibendus est enim impetus, et jus nefandissimi tyranni, reprimendus ejus furor atque violentia, qui in tantum exercuit atque invaluit, ut jamjam extrema omnia Christianæ reipublicæ, ac Dei Ecclesiæ, et orthodoxæ fidei audeat minitari. Sed quid amplius, proh dolor! quid pejus? quid durius expectemus? edidit jam in Christianum populum, edidit in gregem tuum omnia crudelitatis exempla, quem profanavit, fœdavit omnique ludibrio habuit ». Et infra:

« Videtis, patres amplissimi, Asiam fere omnem huic nefando spurcissimoque hosti subjectam: Græcos quasi cunctos ab eo exterminatos, Rascianos principes, Triballos et Thraces eversos, Illyricos perdomitos, Peloponesum subactam, magnam Macedoniæ atque Epiri partem direptam, incensam, devastatam. Unus ego supersum, pater beatissime, cum pusillo et tenui imperio, cum militibus meis adeo tot præliis

[1] Marinus Barletius ubi sup.

attritus, tot certaminibus exhaustus, ut nihil jam integri sit in corpore ad nova vulnera accipienda, neque quidquam supersit sanguinis, quod dari amplius pro Christiana republica possit. Hoc est reliquiarum ex tot principibus, tot ducibus in feraci Macedonia illa regum altrice, quod nunc perfidus barbarus iste totis viribus, arte, ingenio perdere atque delere contendit. Jam memini, ignotum nemini dubium est, audisti, antistes sanctissime, audistis, patres religiosissimi, quot bella, quot expeditiones cum perfida gente ista majores mei tot annis gesserint, quibus ego postmodum ordine naturæ, divino tandem præservatus auxilio, in regno succedens nullum unquam tempus, nullam diem quieti aut otio mihi concedere potui, sed cum profana gente bella maxima semper pertractavi ». Et infra : « Jam, pater sanctissime, provideas, cum tot procellis et bellorum turbinibus obsistere, easque non sine certo periculo vitæ ac rerum mearum dispendio perferre queam, fidemque vestram sanctissimam, sanctissimi, inquam, patres, contra vim et impetum hujus immanissimi tyranni, protegam atque defendam, pro qua et usque in præsentem diem omnia extrema sum perpessus, et in posterum me devovi, neque ullum mortis vel periculi est genus, quod pro quocumque vestrum commodo et dignitate in aliquo vitæ meæ tempore subterfugiam (1) ».

19. His addit Marinus Barletius, Pontificem complexum esse omni officiorum genere Scanderbegum, ingentemque illi auri vim pro bellicis sumptibus contulisse : « Postquam, inquit, Scanderbegus orandi finem fecit, tanto favore ab omnibus est exceptus, tam liberaliter et honorifice habitus, ut quam celeriter expeditus quidquid a summo Pontifice Patribusque petierat perfacile impetraverit, et ei quam liberaliter sit concessum, qui maximis etiam muneribus et præmiis donatus, maximo auri argentique pondere grandique pecunia cumulatus, lætus alacerque inde discedens, in Epirum ad suos reversus est ». Addit auctor Scanderbegum Pontificiis subsidiis comparatum maximum exercitum, quantum nunquam antea, ex Epiro et Macedonia, et ex Illyrico et Dalmatia contraxisse, illumque in duos divisisse ; cumque Ballabani fratrem Jonimam una cum filio Turcicas auxiliares copias adducere accepisset, eos adortum fudisse necasseque, et eorumdem, quos expectabat Ballabanus, cadavera projici jussisse ante tentoria : quæ conspicatus apostata furore percitus ad Crojæ mœnia excurrit, ut promissis amplissimis præsidiarios ad defectionem sollicitaret ; sed glande plumbea transfixus Turcica castra tumultu et mœrore complevit, adeo ut Barbari frumentariæ etiam rei inopia pressi obsidionem solverint. Ut autem Mahometes his cladibus in rabiem accensus bellum Vere insequenti redintegrarit, ac tandem Scanderbegum oppresserit, proximo anno dicetur.

20. *B. Andreas Chiensis glorioso martyrio coronatus.* — Conjungimus Orientalibus rebus insigne martyrium B. Andreæ Chiensis, qui Constantinopolis triumphalibus palmis Ecclesiam illustravit, Græcisque constantiæ exemplum, ne ad Mahometis infandam superstitionem desciscerint, reliquit : in crimen enim vocatus ab impiis falsisque circumventus testibus, quasi damnata Christiana religione, Mahumeticam sectam professus iterum ad Christi cultum se traduxisset, cum post acerrima tormenta admirabili constantiæ prodigio infideles in sui admirationem convertisset, neque ingentibus promissis nec minis posset adduci, ut Mahometis sacrilegos ritus susciperet, invictum spiritum Deo reddidit, cujus historiam Georgius Trapezuntinus Latinis litteris [1] tradidit, qui ejusdem martyris implorata ope maximo periculo ereptus fuerat. Narrat in primis, ut Andreas gravissimo liberatus morbo B. Virgini cœlibatus voto se adstrinxisset ; a Mahomete vero imperatore, qui illum prætorianæ centuriæ præficere pollicebatur, multis tentatus promissis constanter responderit : « Ego felicitatem hujus sæculi nihil facio : ego crucem, passionem sepulturamque Christi mei nunquam, auxilio illius fretus, negabo. Statuite in me quidquid malueritis, unum rogo, ne me verbis amplius tentetis. His dictis », subdit Georgius, « conjectus illico in carcerem vinculis catenatus, pedibus atque manibus alligatus ad meridiem sequentis diei, qui fuit xx Maii, jacuit : post meridiem statim protrahitur, et in partem urbis, quæ Orientem spectat, prope mare ducitur, ubi ad palum nudus alligatus flagellis atque loris cæditur acrius quam dici possit, principio flagellorum et verberum contremuisse dicitur, et manibus ad pectus contractis, et digitis in pugnum compressis magna exclamasse voce : Virgo Maria adjuva me : inde pedibus altero ad

[1] Georg. Trapez. et ex eo Surius die XXIX Maii.

(1) Isto quidem anno Scanderbegus in Italiam ad Pontificem venit ; sed et sequenti anno iterum rediit, quæ duæ ejus profectiones in Italiam sedulo distinguendæ sunt. Primo igitur hoc anno venit Romam ad Pontificem, rediitque pecunia instructus, qua et validum comparavit exercitum, hosti pluribus præliis frangendo opponendum. De hac profectione Romana ex Barleto agit hic annalista. Sed cum sequenti anno Mahometus ingenti reparato exercitu, Macedoniam inundasset, Scanderbegus ad incitas jam redactus, iterum se contulit in Italiam ad Venetos, quorum in manus remisit Crojam, ratus valido eo propugnaculo, urbem se contra potentem adversarium defensurum ; id eruo ex Sanuto, qui hoc labente sæculo Vitas ducum Venetorum scribebat, quique ad sequentem annum notat : « Scanderbego Signore in Albania, per paura de Turchi, che avevangli tolto alcuni castelli, si partì, e venne in Italia, e dette Croja alla Signoria ». Gemina ad eumdem annum scribit Nauclerus, qui hoc exeunte sæculo Venetam historiam vulgatam Rer. Ital. to. XXIII exarasse fertur. MANSI.

alterum adductis stetit rectus in eisdem vestigiis, mirabile dictu ? usque ad solis occasum.

21. « Interea dum miles Christi his cruciatibus exercetur, Trapezuntius ille de quo supra retuli, (is erat egregius dux, quem Mahometes tentabat a Christi cultu divellere, ut ejus opera in bello uteretur), e fenestra turris, in qua fuerat inclusus, prominens clamabat : O felicem Christianum ! o beatam, quæ te genuit, insulam ! o nobilissimum atque omni laude dignum genus unde ortus es ! Utinam isthic essem tecum, ut eadem paterer pro Christo ! Hæc aliaque vociferabatur, martyrii coronam, ut arbitror, desiderans. Carnifices autem Andrea in carcerem reducto multis pretiosa membra flagellis lorisque tœde dilacerata ungunt unguentis, cibum quoque atque potum ad fulciendam in corpore animam de medicorum consilio, quorum multi ac peritissimi aderant, obtulerunt, ac aquam, in qua parvum defœcati auri pondus bullierat, conducunt ad bibendum : id faciebant, quo longior vita ejus aliquid ad negationem crucis afferret, simul et ostenderent quanti vitam facerent ejus; forte etiam quoniam cum Christianis enutriti sunt, et nonnulli eorum Christiani fuerint, nec ignorabant quomodo martyres Christi olim die cruciabantur, et nocte convalescebant : quod timentes ne id divinitus eveniret, medicamentis suis occultare veritatem studebant.

22. « Vigesima prima ejusdem mensis die rursus producitur, denudatusque ferreis ungulis tergora, quæ pridie ejus diei fuerant flagellata, dilacerantur : nec quidquam aliud fecit dixitque miles Christi, quanquam prius contremuit in principio, manusque ad se adduxit, digitos in pugnos contraxit, pedes in iisdem vestigiis tenuit, magnaque voce clamavit : Virgo Maria, juva me. Sic Trapezuntius etiam eadem, quæ pridie vociferabatur e turri, iterum atque iterum repetebat. Adveniente nocte, unguentis illinitur similiter et medicamentis, atque aquis, in quibus magna virtus auri fuerat infusa, sustentatur, quasi charam crucis hostes salutem ejus haberent, magnam iis rebus inesse virtutem prædicantes, Spiritus sancti gratiam in medicorum peritiam cibique ac potus commoditatem derivantes. Illucescente namque die sanus omnino martyr Christi apparuit, quæ res medicamentis fieri non potest, quæ cum naturaliter agerent, longiore indigent tempore frequentationeque conveniente, ne digesta in dubium aliquid conferant, quod tamen minime facere possunt, si denuo corpus ac sæpius exagitetur, sive etiam atrocius crucietur : quæ virtus opem afferre potest præter divinam ? profecto nulla.

23. « Vigesima secunda ejusdem mensis die producitur similiter post meridiem, ac manus et pedes sic torquentur, ut ne digitorum quidem articuli, nec cubitus, nec genua in locis suis remanerent, sed e locis suis omnia salirent, qui dolor maximus omnium est. Cætera similiter gesta dictaque non ab ipso solum, qui tamen nihil aliud dixit nisi : Virgo Maria, juva me ; in principio dolorum, idque semel clamabat, verum etiam a Trapezuntio illo, qui martyrium sic expetebat, ut multis etiam Mahumetistis audientibus sæpius repeteret quæ dicta superius sunt : medicorum quoque diligentia adhibita similiter, imo etiam major fuisse dicitur. Vigesima tertia die incolumis sanusque non medicorum arte, sed illius primi martyris et domini omnium Jesu Christi productus Andreas novo genere cruciatus vexatur, humeros carnibus per gladios denudant, studentes semper ne celerior mors ipsum invaderet. Sperabant enim, si non acerbitate ac magnitudine dolorum, attamen diuturnitate se victuros ; sed derisi tandem jacuerunt. Declinato die reducitur sicuti superioribus diebus, medicamentis quoque non aliter quam prius adhibitis.

24. « Die vigesima quarta ejusdem mensis eodem modo fiunt omnia, eodemque in loco, quo in die clunes carnibus novaculis spoliantur non subito, sed cum mora, ut doloris acerbitas magis sentiretur. Cætera omnia similiter acta, ut in superioribus diebus, dictaque ; eodem modo etiam a Trapezuntio martyre animo atque voluntate, qui illis diebus, quibus Andreas patiebatur, similiter e turri clamitabat. Die vigesima quinta partes pedum, quæ inter genua clunesque sunt carnibus similiter denudantur, cætera eodem modo dicta gestaque fuerunt. Vigesima sexta die, suræ, id est, carnosæ partes pedum, quæ sunt inter genua, et poplites similiter carnibus denudantur, cæteraque facta, dicta, procurata similiter fuerunt. Vigesima septima die femur, quæque circa ipsum sunt corporis partes excoriantur. Vigesima octava die totum corpus a capite ad pedes verberibus cæditur, ut doloribus renovatis tandem moveretur : maxilla quoque una uno ictu denudata carne fuit, quam Christiani rapientes servarunt, fuitque in monasterio B. Francisci inusitato fragrans odore atque mirabili.

25. « Vigesima nona ejusdem mensis die, anno primo Pontificatus papæ Pauli II, ultimo producitur Andreas de Chio, martyr Christi præcipuus, in locum solitum ad Orientalem urbis partem prope mare, sanus, vivax, vultu læto, decora facie. Mahumetistæ his rebus moti medicamentorum virtute sic factum asserebant, et ingratitudinem illius accusantes. Non vides, clamabant, Andrea ? tuæ vitæ cura nobis habita est, nostro studio imo regis ipsius incolumis es, et virtute medicamentorum, et Mahumeti gratia, qui te vult deliramenta Christianorum de cruce ac passione Jesu despicere : quæ beneficia quoniam ingratus non sentis morte morieris. Non

est mors sic mors, ait, sed vita, quare nolite putare me verbis vestris terreri posse, nec medicamenta profuerunt, quippe quæ vel in minimis vulneribus vix post multos dies aliquid afferre possunt : me autem crux Domini nostri Jesu Christi, et virgo Maria ad hunc diem conservavit atque reservavit. His dictis, securi caput supposuit, et ad cœlestia regna evolavit ». Subdit ut honorificentissime Christianorum et Mahometanorum centum millibus concurrentibus ad Galatam sacræ illius reliquiæ in æde Deiparæ sepulchro conditæ sint, omnisque corruptionis immunes permanserint. At a gloriosissimo martyre ad impium hæreticum regem sermonem convertamus.

26. *Podiebratius rex Bohemiæ se dat audacter judicem controversiarum fidei, et Wicleffi impia dogmata tuetur.* — Hoc anno Georgius Podiebratius rex Bohemiæ, qui ad Pontificem controversias fidei inter Catholicos et hæreticos referre debuisset, de iis cognoscere[1] ausus est, annitente Rokyzana allicere ad Hussiticam sectam universos Catholicos, communionis utriusque speciei, et uniformis ritus Bohemici assimulata causa. Initi sunt itaque Pragæ, rege Georgio Podiebratio hæretico præside, solemnes Catholicorum et Hussitarum congressus, in quibus ex utraque parte viri quadraginta quinque delecti, qui de controversiis fidei inter sese consilia agitarent. Tenuit hæretici regis dexteram in sublimiore loco hæresiarcha Rochizana, qui se archiepiscopum Pragensem designatum esse contendebat, ac primum calumniis Catholicos, usum calicis non porrigentes laicis, onerare, et regem impium demulcere blanditiis cœpit : cui responsurus Hilarius Pragensis Ecclesiæ decanus, repetito susceptæ a Bohemis fidei exordio, edocuit ut Bohemiæ Moraviæque illata esset Evangelii lux a SS. Cyrillo et Methodio, ac Romanæ Ecclesiæ imperio Pragensis Ecclesia obnoxia fuerit, atque a Joanne Pontifice Dithmarus Saxo episcopus præfectus fuerit, jussusque non Græcum, sed Romanum ritum inducere : extulerit se dein Bohemia ad summum splendorem, ita ut reges omnes Romanæ Ecclesiæ legibus vixerint : demum Carolus imperator archiepiscopatum et academiam Pragæ excitandam curaverit ; Wenceslai vero tempore Wicleffi hæresis Bohemis afflari cœperit, ad quam exscindendam congregatis regni ordinum et doctorum conventibus, orthodoxa fides, quam colit Romana Ecclesia, suo splendori asserta sit, damnatis quadraginta quinque Wicleffi articulis ; nonnulli tamen clerici dissenserint, querentes se injuste censura notatos, neque alium judicem, quam Scripturam sacram, quam in contrarios sensus pro libidine detorquebant, in fidei controversiis admittendam ; cum tamen Deuteronomii capite decimo septimo imperet Deus, ut si de lege discrepent sententiæ, controversia ad summum sacerdotem referatur, ejusque decreta serventur ; tum addidit :

27. « Constat autem cuilibet fideli Romanam Ecclesiam esse locum, quem elegit Dominus, ubi Ecclesiæ totius posuit principatum, in qua summus sacerdos, qui præest loco, est papa, et cardinales sunt sacerdotes levitici generis, ad quos in materia fidei est recurrendum ».

28. Plura dicentem Hilarium decanum Pragensem Rokyzana interrupit, atque impia Wicleffi dogmata in molliorem sensum torquere, tum articulum de decimis, quod sint puræ eleemosynæ defendere annisus est. Cujus hypocritæ dolos refregit decanus, si essent eleemosynæ in judicio exigi non posse ; dominium pariter rerum ab Ecclesiasticis ac religiosis, qui contrario voto se non devinxerunt, obtineri posse, tum subjecit : « De rege vero, quod non potest esse rex, si esset in peccato mortali, et illud expresse falsum est, quia cum homo nesciat si odio vel amore dignus sit, et nemo potest dicere : Ego sum sine peccato, juxta canonicam Joannis, nemo potest esse rex : et sicut dicit Wicleff, quod una vetula potest esse rex vel papa, quia melior esset, tunc illa vetula veniens posset dicere regi, surge de tuo solio, quia ego sum dignior te et tunc dominus rex subridens respondit : Putas quod ego ei statim cederem ?

29. « Hilarius vero continuans dicebat : In hoc totus error Wicleff consistit, quod officia sæcularia et Ecclesiastica consistere possint in merito, et non in auctoritate. Utinam omnes Pontifices essent paris meriti cum S. Petro ; bonum esset, sed non succedunt sibi in merito, sed duntaxat in officio, sicut rex noster sancto Wenceslao, et episcopus Pragensis S. Adalberto, et tamen illi sunt sancti, de istis est adhuc dubium. Deinde rediens ad propositum decanus dixit : Serenissime rex, sicut serenitas optavit circa materiam compactatorum, Ecclesia Pragensis, sicut dixi, semper fuit in obedientia Romanæ Ecclesiæ, et quando ista turbatio facta est in regno, tunc patres nostri pulsi sunt, vexati sunt, quidam in pulverem redacti, et multa mala in isto regno facta sunt, et per quem illud fuit factum intelligit vestra serenitas. Deinde Sigismundus imperator misertus terræ fecit aliquos tractatus et vias, ut induceret pacem in terra, et sacrum Concilium consensit propter bonum pacis ad illam intentionem, quod per hoc homines inducantur ad pristinam obedientiam, nec erat intentio Concilii illud perpetuo tenere. Hoc dico ideo, quia sic in curia Romana intelligitur et ubique, et dico quod compactata non sunt

[1] Cocl. hist. Huss. l. XII. Acta disp. cum Rochizan. ext. apud Canis. to. III. p. 466.

facta propter nos, quia nunquam recessimus ab obedientia, nec cum nostris prælatis aliquid de his factum fuit ».

30. Postero die iterum Rokyzana ursit Georgium regem, ut Catholicos ad communionem utriusque speciei adigeret ex compactatis in contrarium sensum ab ipso detortis. At subjecit Hilarius decanus, nunquam ea conflata pro Catholicis, neque a Joanne Rochyzana et sectatoribus observata demonstravit, atque ideo pactionum in Basileensi Concilio confectarum fœdifragum, plurium hæreseon reum, blasphemiæ in Ecclesiam, anabaptismi, porrigendæ pueris Eucharistiæ, innovatorumque rituum : in ejusdem vero Eucharistiæ controversiis de Wicleffismi erroribus vehementissime suspectum Rokyzanam convicit : « Rex serenissime, magister iste cum dominis suæ partis multa loquitur pro observatione compactatorum suorum, respondimus jampridem serenitati vestræ, quod compactata pro nobis facta non sunt, nec unquam Ecclesia Pragensis aliquid deliquit contra Ecclesiam Romanam, ut cum ea pacta faciat, et ibi satis materiam dilatavit ; tamen ut intelligat, quod ipse cum suis nunquam tenuit nec tenet, volo in forma loqui, assumendo aliquot puncta de compactatis, in quibus expresse non tenentur.

31. « Dicitur primo in compactatis : In primis recipimus unitatem Ecclesiasticam. Unitas Ecclesiastica secundum doctrinam doctorum in capitulo I *de apostatis,* et in *c. firmiter de hæreticis* consistit in tribus, scilicet in fide, in charitate, et in obedientia, et quia ex corruptione fidei fit hæresis, ex corruptione obedientiæ fit schisma, et ex corruptione charitatis fraternæ fit anathema et excommunicatio. Si igitur dicis recepisse unitatem Ecclesiasticam, ergo non fuisti in ea : et sic inducis hoc verbo super Bohemos, quod prius fuissent extra unitatem Ecclesiasticam, et sic in excommunicatione, in hæresi et in schismate. Ecce tua pulchra provisio honoris Bohemorum per compactata.

32. « Item dicitur, Ecclesiasticam, quæro a te, magister, cum qua Ecclesia recepisti unitatem ? non cum illa prædestinatorum, quia nescis an omnes in Concilio fuerint prædestinati, et tamen cum illis recepisti, qui fuerunt visibiles repræsentantes Ecclesiam. Item etiam promisisti obedientiam sacro Concilio, et summo Pontifici, et prælatis vestris, sicut patet in littera domini Alsonis inserta in compactatis, et tamen expresse prædicas contra illam in sermonibus tuis, et tui sacerdotes. Item compatres compellunt ad communionem, similiter post communionem communicant parvulos. Item circa illud Sacramentum, et alia conantur auferre, et de facto faciunt, non permittentes administrationem Sacramentorum in Ecclesia metropolitana Pragensi contra omnem libertatem Ecclesiæ nostræ, cum tamen omnia jura dicant, quod omnis Christianus habeat tres superiores, sive, ut dicam, plebanos curatos : primo et ante omnia dominum nostrum sanctissimum, secundo dominum episcopum diœcesanum, tertio plebanum suum : a quolibet istorum potest homo Sacramenta recipere absque alterius requisitione. Item (quod plus horrendum est) rebaptizant eos, quos in Ecclesia Pragensi baptizamus, non credentes in Ecclesia Pragensi Catholica esse sacramenta ». Et infra : « Item circa Confirmationem sunt quidam tui sacerdotes sicut Lupatz et alii, qui dicunt quod sacerdos potest chrismare in fronte, quod est expresse contra canonem *quanto de consuetudine,* et ibi est lectus expresse ille canon. Item circa Confessionem sacram prohibent, ut prius dixi, ne ascendant ad castrum ad confessionem, et pœnitentias : imo multi pro injuncta pœnitentia ita dicunt : Vade, et amplius noli peccare, et ad castrum ambulare. Item circa sacramentum Ordinis quia, heu ! sacerdotes ejus inordinate ordinantur in Italia, aut alias ubi possunt furtive, extra tempora, extra ætatem, extra licentiam suorum superiorum, simoniace a simoniacis, a depositis, a suspensis, a degradatis, contra formam Ecclesiæ et juramenta sua ». Et infra :

33. « Circa sacramentum Eucharistiæ primo quia magister mihi et nobis est multum suspectus de remanentia panis, nisi fidem suam hic publice profiteatur ; et hoc ex eo, nam ipse in audientia multorum in prætorio antiquæ civitatis, ubi etiam et nos fuimus, dicebat quod nulli doctores determinant an ibi remaneat panis vel non : cui statim restitit quidam sacerdos Paulus plebanus ad S. Martinum Pragæ : et tamen oppositum expresse est positum in executoriis compactatorum, ubi dicit : Item quod in sacramento Eucharistiæ post verba consecrationis sub speciebus panis et vini est totus vere Christus, et non remanet ibi substantia panis et vini materialis : sic teneant et prædicent, etc. Item est expresse contra Ecclesiæ determinationem capite *Firmiter credimus,* etc. ».

34. Arguit præterea Rochizanam alterius hæresis, quod nimirum adversus Concilia Basileense et Constantiense affirmasset communionem utriusque speciei esse de necessitate salutis : « Eram, inquit, in sermone suo una vice, quando dicebat, quod sicut fides est nostra credere, quod Christus natus est de Maria virgine, ita est fides nostra, quod populus communis debet communicare sub utraque specie ; sed quia nullus salvatur sine fide incarnationis, ita nullus salvaretur sine communione utriusque speciei, et tamen multi salvati sunt sine communione utriusque speciei » : nonnullis interjectis subjicitur :

35. « Item communicando facit omnino contra compactata, nam expresse dicitur in com-

pactatis : Communicabunt illi, qui talem usum habent. Sed parvuli non usum habent, ergo nec potest dici, cum semel vel bis recipiunt, quod habeant jam usum, quia si non habent rationem, usum habere non possunt, cum usus et consuetudo proprie sumpta solum sit circa ratione utentes, quod non habent pueri. Item dicunt compactata : Qui habent, non dicit, *habebunt,* sed qui habent de præsenti. Item inferius in compactatis dicitur : Communicabunt illas personas, quæ in annis discretionis constitutæ reverenter postulaverint. Item quia non fuit de mente Concilii nec suorum legatorum, nam cum scivit Concilium, quod cum communicarent parvulos Bohemi, statim scripsit imperatori Concilium, mandando sibi, quod communionem parvulorum cessare faciat in regno Bohemiæ, et nullo modo practicare permittat.

36. « Item non faciunt secundum tenorem compactatorum, quia nunquam dicunt communicantibus, quod non sub specie panis caro tantum, sed sub qualibet specie est integer et totus Christus, ipsi vero oppositum dicunt esse sub prima specie medium sacramentum, et prædicant quod ibi non est totum corpus. Item quia communionem sub una specie in sermonibus suis vocant sacrilegam et Manichæam et sic hæreticam ; et sacerdotes Catholicos de medio sacramento vocant. Item sacerdotes tui non orant horas canonicas juxta rubricam diœcesis, sed simpliciter surgentes lavant manus, et vadunt ad altare : interdum etiam campanator pulsat, et sacerdos adhuc est in lecto. Item de imaginibus jam mundus scit et quomodo tenent, et quid fit de eis, et qualis injuria irrogatur Deo in signo suo venerabili, sicut actum est in ponte Pragensi, et alibi. Item de aqua benedicta, quamvis habetis eam in porticibus Ecclesiæ, tamen idem est vobis, ac si non esset benedicta ; quia ego te audivi, magister, semper prædicantem, quod si te perfundas cum urceo nil tibi proficit : scio enim quod aqua est, sed benedicta, et juxta sententiam S. Thomæ, et aliorum doctorum homo peccator recedendo a Deo per peccatum inferior fit omni creatura : si igitur veniam petiit, et conteritur per pœnitentiam aspergendo se aqua benedicta, cinere vel sale, etc. ut se ostendat humilem Deo, subjicit se etiam isti minimæ creaturæ, in qua est nomen Domini invocatum, ac si dicat : Hæc humilis creatura, gutta aquæ, aut cineris pugillus, purificata per nomen Domini dignior est me peccatore, et ego me illi propter nomen Domini invocatum, et propter peccata mea subjicio. Ita fit diabolo, juxta sententiam Alberti, quod cum vilior effectus sit omni creatura, et ita campana, herba, incensum, candelæ benedictæ fugant aereas potestates, ut qui summo Deo superferri voluit, subdatur minimæ creaturæ.

37. « Item missas legitis in vulgari contra illam executoriam compactatorum, et quod plus est, extra tempus a jure concessum ». Et infra : « Similiter feria sexta magna, cantitis missam de sancta cruce, ubi in illa die in missa confectio Eucharistiæ esse non debet ». Et infra : « Et tu magister primus es, qui unitatem Ecclesiasticam divisisti, cum enim sit unus episcopatus, quia una diœcesis Pragensis, tu usurpasti pro te presbyteros tuæ partis, et fecisti consistorium, et nominas te administratorem, et uteris sigillo mortuo. Dic mihi, rogo, qua auctoritate administras, et illud officium exerces ? ».

38. At Rochizana non condemnavit hæreses quæ ipsi objiciebantur, sed ad inculcandam communionem utriusque speciei contendit prolixo sermone inquiens eam Lege, Evangelio et praxi Christi fundatam esse, quæ sunt propria sacerdotum sacram rem peragentium laicis accommodans : denique ingenti voce exclamavit, populum gratiis ex communione calicis et animæ salute a Catholicis sacerdotibus spoliari. Hic fuit hypocritæ fucus, hæc illecebra, qua Georgium regem et alios cepit : hac pietatis specie tenebat impietatem Wicleffisticam, adeo ut numquam publice Wicleffismum damnare voluerit, ut referunt Acta.

39. Recurrente die sabbati instaurata est concertatio, pluraque adversum Pontificiam auctoritatem Rokyzana effutiit, atque ex Origene contendit omnia per novum et vetus Testamentum solvenda et interpretanda, ac, si quid controversum esset, intellectui et interpretationi Spiritus sancti committendum : quibus verbis fingendarum cuilibet pro libidine hæresum exemplo Origenis, et fidei dogmata veluti indifferentia non curanda indicabat. Postremo priora sophismata de communione utriusque speciei repetiit, objecitque Manichæos ritum communicandi sub una specie invenisse. Contra vero decanus Pragensis primum auctoritatem Romanæ Ecclesiæ in controversiis fidei dirimendis, gerendumque morem illius imperiis ex sanctorum Patrum sententiis confirmavit : tum communionem laicorum sub una specie præsignatam in Evangelio, et Christi et Apostolorum praxi fundatam ; Conciliorum, canonum, doctorumque sententia, et usu Ecclesiæ constabilitam.

40. Excepit dein decani Pragensis verba doctor Kzyzanouvsky, ac post Romani Pontificis, ad quem in omnibus fidei controversiis confugiendum esset, auctoritatem, sacris oraculis comprobatam, adversus Rokyzanam ex Matthæi Evangelio cap. XVIII hæc verba expendit : *Si non audierit te, dic Ecclesiæ.* « Ecce, inquit, recursus ad Ecclesiam. *Dic Ecclesiæ ;* non primitivæ, quia jam illa obdormivit in Domino ; non futuræ, quia jam nondum est ; non prædestinatorum, quia illa soli est Deo cognita, et, si nobis incognita, ad eam non potest esse recursus ; non Scripturæ, quia illam unusquisque pro libitu

suo trahit ad suum sensum, et sicut magister legem vult habere judicem, quia, si biblia ponatur, non loquetur, judicet sed aliquis secundum legem ; sed *Ecclesiæ dic*, id est, pastoribus Ecclesiam regentibus ». Et infra : « Quo, magister Rokyzana, fugias, ad quam recurrendum est in fide, quæ declarare et definire in materia fidei, imo et Evangelia hæc quatuor ipsa recepit, et ea veneranda nobis reliquit, sicut dicit B. Augustinus contra Epistola in Faustum : « Fundamentis Evangelii non credo, nisi Ecclesia me « commoveret », quod autem ista sint vera, et acceptanda, quoniam et alii Evangelia scripserunt, (id est, scripsisse circumferebantur ab hæreticis,) sicut Bartolomæus, Thomas, Thadæus, B. Petrus et cæteri, quod istis credendum est, et non aliis, quis demonstrabit, nisi Ecclesia visibilis Romana ? quod ista Evangelia vera sunt, et non mutata, unde certitudo, ut cum, serenissime rex, erat quidam Laurentius Valla Florentiæ, qui dicebat B. Hieronymum male transtulisse de Hebraico et Græco in Latinum biblia, et Evangelia. Certitudo igitur nostræ fidei, et Scripturæ ex Ecclesia Romana est, sicut B. Hieronymus in fide ad illam recurrebat ». Et infra :

41. « Cum hac, magister Rokyzana, non cum Græca recepisti compactam unitatem, et obedientiam servare promisisti, et quandiu cum illa stetit in unitate regnum nostrum Bohemiæ, et ritu communionis sub una specie, pauciores fuerunt errores de venerabili Sacramento. Hæc enim potissima est causa communionis sub una specie, propter periculum effusionis sanguinis Christi, et propter periculum erroris, ne credatur tantum corpus sub una specie, sanguis tantum sub altera specie ».

42. Nonnullis interjectis de causis dissidii, subjicit doctor Catholicus tria fuisse capita, quæ bella et excidium in Bohemiam invexerint, quod nimirum ex doctrina Wicleffi inter gratiam gratis datam, et gratum facientem non fieret distinctio ab hæreticis, affirmantibus digniorem morum probitatem digniorem esse dignitatis gradu, et omnem politicum et hierarchicum statum confundentibus. Secundum, quod non distinguerent inter potestatem ordinis, et jurisdictionis : cumque jactarent se potestatem habere a Deo, neque illud probarent ex Scriptura, ut Joannes, neque per miracula, ut Moses, neque per institutionem Ecclesiæ. Tertium, quod non distinxerint inter significationem in sacrificio, et efficaciam Eucharistiæ in sacramento, cum de necessitate sit, ut fiat sacrificium sub utraque specie, non sit autem de necessitate sub utraque specie, ut sit sacramentum.

43. Dissolvit deinde Rokyzanæ sophismata, Christum ad Apostolos sacerdotio initiatos, non ad laicos direxisse hæc verba : *Hoc facite*, etc. similiter Paulum ad sacerdotes, non ad laicos scripsisse : *Ego enim accepi a Domino*, etc. Ad Joannis vero auctoritatem : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem*, ex Petro e Tharantasia ita respondit : « Bibere in sacramento dupliciter contingit, aut re et signo expresso, aut re tantum : re tantum bibitur etiam sanguis sub specie panis, cum veraciter sub prima specie contineatur sanguis qui est potus animæ, et non species illa ; bibere vero re et signo expresso, et aptato ad significationem ejus, quod sumitur de calice bibitur, de quo secundo modo intelligendus est Innocentius, et non de primo ». Et infra : « Quantum ad significantiam, quæ est in sacrificio de integritate utraque species, quod sub utraque specie non est sacramentum necessitatis », pluribus adjectis sanctorum auctoritatibus ad Rokyzanæ sophisma de privatione gratiarum ex communione calicis ita responsum est : « Species panis et vini non efficiunt aliquid nisi virtute corporis Christi veri : si ergo non venit a sacramento tantum, ergo a re et sacramento omnes descendunt gratiæ : sed sub prima et secunda specie est eadem res, puta, Dominus Jesus : ergo eadem gratia hic et ibi ». Ad obterendam ejusdem hæresiarchæ calumniam, Catholicos cum Manichæis comparantis, disparem rationem ostendit : cum enim Manichæi Christum vere crucifixum negarent, sanguinis speciem sustulisse, speciem autem panis adeo contaminasse, ut indignum sit de ea re proloqui.

44. Interjecto biduo Georgius Podiebratius doctores Catholicos et Rokyzanam excivit, quem Decanus Pragensis ita est allocutus : « Ad disputationem non sumus vocati, sed ad excessus istorum declarandos, seu exponendos, quod et fecimus. Item quia ad disputationem, si fas esset nobis disputare, nec est locus, nec judex nec auditores competentes. Item quia inclamant, subvertunt, derident in plateis et cathedris suis. Sed ne ex parte nostri posset aliquid deficere, si ista non sufficiunt, adhuc damus viam, de hac materia conscribantur omnia dicta et facta nostra fideliter et sigillentur annulo regio, mittanturque ad dominum nostrum sanctissimum, qui reportabit sententiam, ille victor sit, etc. ». Non his aures præbuit rex Podiebratius, sed garrullum Rokyzanam more impostoris impudentissimi triumphantem, quasi victoriam retulisset, Pontifici et universæ Ecclesiæ infelicissime prætulit, seque ac suos in maximas calamitates conjecit.

PAULI II ANNUS 2. — CHRISTI 1466.

1. *Rebus Orientalibus in deterius versis, Paulus principes hortatur ut arma in Turcas moveant.* — Flagrante civilibus bellis Occidente dissolutaque sacra expeditione, quæ Turcas ad contrahendas ampliores vires faciendosque majores apparatus excitarat, Macedonia anno post Christum natum millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto, Indictione quartadecima, a Mahomete II barbaricæ potentiæ mole protrita est; cujus cladem funestam paucis hisce verbis complectitur Phrantzes [1] : « Impiorum Turcarum princeps Amyras in Albaniam irrumpens Scanterinum ipsius dominum afflixit, cepit, omnia vastavit, et condito oppido prope principem ipsius urbem Crojam nominatam, ad eum inde lacessendum scilicet, Constantinopolim reversus est ». Scanterinum vocat Phrantzes, quem nos Scanderbegum, ipsius gestorum scriptorem imitati, appellare consuevimus, qui maximæ Albaniæ seu Macedoniæ parti imperabat, quemque Mahometes secundo rerum cursu ferociens, cum sibi non universi Occidentis, uti veritus fuerat, sed Hungarorum tantum, Venetorum, Macedonumve bellum imminere cerneret, florentissimum exercitum in Macedoniam primum effudit, ut illam primo impetu obrueret; potitusque facile votis Scanderbegi copias oppressit, ac fortissimum ducem, qui viginti annis propugnaculi instar Turcicorum exercituum irruptiones represserat, exutum universa ditione ejecit. Quæ tristis calamitas, cum nondum elapso vigesimo secundo mense Pontificatus Pauli contigerit, ut ex litteris Pontificiis [2] constat, ad hunc annum referenda est : qua accepta Paulus reges ac principes est adhortatus ut quas a divino Numine vires bellicas opesque acceperant in hostem fidei Christianæ insultantem converterent : inscriptæ sunt apud Jacobum Papiensem, cujus opera in iis exarandis Paulus usus est, Burgundo.

2. « Philippo duci Burgundiæ.

« Non sunt nova, charissime fili, quæ nuntiamus, novis lacrymis sunt prosequenda. Similia annis pæne singulis audivimus, et flevimus : raro a doloribus cessarunt corda fidelium, hæc tamen præsentia mala eo anxius sunt audienda, quo jam ad viscera Christianorum propinquant. Non tacuerunt ea jamdudum Romani Pontifices; gregi Dominico prænuntiaverunt venientem procellam, clamaverunt et quasi tuba exaltaverunt vocem suam. Nos quoque ab assumptione nostra usque in hunc diem sine intermissione clamavimus, nulli regum, nulli principum, nulli potentatuum ad nos venerunt oratores, quibus venturas calamitates non monstraverimus, et quos ad subveniendum non simus hortati, quasi plane divinaremus quod factum est, sic subsecutam cladem ediximus : audivit omnis populus pastoris vocem, sed non exaudivit. Ecce nunc, fili charissime, Scanderbegus fortis Christi atheleta, qui magnæ parti Albaniæ imperitans annos supra viginti pro fide nostra pugnavit, magnis Turcorum oppressus copiis superatus est prælio, dominatu omni exutus, et ad littora nostra inermis nudusque est impulsus. Albanenses vero ipsi, quos ille in prælio commilitones habere solitus est, partim cæsi gladio sunt, partim in miseram servitutem abducti : oppida, quæ antehac pro nobis Turcorum sustinuerunt impetus, in ditionem eorum venerunt. Vicinæ gentes, quæ Hadriaticum mare attingunt, propinquo metu exterritæ tremunt; ubique pavor, ubique luctus, ubique mors, et captivitas ante oculos sunt : audire miserum est quanta omnium rerum sit conturbatio, lachrymabile inspicere navigia fugientium ad Italos portus appellere, familias quoque egentes et nudas pulsas sedibus suis passim sedere per littora, manusque in cœlum tendentes lamentationibus cuncta implere. Circumdant eos mala quorum non est numerus, ipse vero Turcorum dux victor, superbus, immanis, majoribus quam antea munitus copiis ad vendicanda proxima quæque præcipitat. His si potiatur, non solum ademisse se Italis omnem pæne parandarum classium facultatem intelligit, sed (quod

[1] Phrantz. l. III. c. 28. — [2] Ext. apud card. Papien. Ep. CLXIII.

dolentius est) parasse sibi maris imperium, si (quod Deo non placeat) funestum hoc propositum teneat, quis non intelligit ad pervagandas terras et maria, et ad commiscenda omnia cædibus atque incendiis summam illi potestatem futuram.

3. « Experimentis publicis et significationibus privatis compertum habemus illum esse natura immanem, immisericordem, sanguinarium, avidum, super quam dici possit, non solum propagandi imperii, sed delendæ passim ex terra religionis Christianæ : hæc naturæ vitia mala ætas adhuc recens inflammat : est illi pro otio defatigatio, et pro quiete animi aliena calamitas. Hoc vero amplius habendus in metu est quam majores sui, quod illi victis aliquando et sese dedentibus non quidem religionis, sed naturæ vinculo pepercerunt : hic omni barbarie sævior nulli omnino, etiam fide pacta, ignoscit : sic imperator Græcorum, sic Rasciani principes, sic rex Bosnæ cum patruo suo sub ejus gladio misere ceciderunt : Christianorum negligentia potestatem ei et spiritum auxit : fecerunt antehac sancti pastores, qui nos præcesserunt, quod eorum tulit facultas, sed soli ad tantam rem non suffecerunt, sperantes exemplum suum cæteros secuturos, impenderunt Deo quod habuerunt.

« Nos quoque ad Pontificatum hunc nostrum, quem non ultra quam vigesimum secundum mensem tenemus, egeni omnium venientes, quod undique potuimus contrahere ad hoc ipsum larga manu contulimus : aureorum millia centum anno proximo ad Hungaros misimus : præsenti quoque multis millibus eos adjuvimus. Huic ipsi Scanderbego, quem dicimus, non defuerunt continuo suffragia nostra : ab aliis quoque qui eguerunt, non est Pauli manus subtracta. Sed, quid sola hæc Sedes ? aut quid nos in hac novitate præsulatus tot in locis contra potentissimum hostem potuimus aut possumus? Majoribus præsidiis ad eum cohibendum est opus : Veneti biennium continuum adversus eum bellantes exhausti jam sunt, et aliena expectant auxilia : Hungarorum non est conditio melior, quos et arma assidue, et novi quotidie metus concutiunt : non deficiemus nos animo quandiu vivere patietur Deus : per singulos dies impendemus, quod nostrarum virium erit, et nostri officii sedulo erimus memores, sed si major vis ingruat, et si hostilis furor fidele studium nostrum evincat, quæ inde succedent judicabit Deus, cui debeant imputari.

4. « Nos interim, sicut hactenus fecit Ecclesia, exaltabimus in fortitudine vocem nostram, evangelizabimus verbum salutis principibus et populo Dei, exaltabimus vocem, et non timebimus. Et nunc in tam lachrymabili rerum statu convertimur ad te, amabilis Deo princeps, et tecum, non nostra, sed Christi voce alloquimur. Christianus es, et Christiana imbutus religione : hanc tenuisti a parvo, et hanc natu grandis nunc tenes, moriendumque tibi in ea non dubitas. Vide, quæsumus, quæ sunt principis Christiani vera officia in hoc casu, aut quid a te nunc omnipotens Deus, pro fidelibus suis requirat, non auribus corporis, sed intra secretum tuæ conscientiæ nos audi. Dedit tibi principatum et principis nomen : adjecit potentiam et quæ circa te vides : scimus quod aliunde credis illa non esse, omnis enim potestas a Domino Deo : idcirco autem hæc tibi sunt attributa, ut si quando impugnaretur fides sua, et si quando periclitaretur populus ejus, pugnares pro eo, nec sineres labefactari opus misericordiæ suæ; sumeres autem arma et scutum, et in occursum contenderes, atque hoc fideli ministerio pro donis suis ac datis gratias ageres. Cum vero, fili charissime, non fiunt hæc, et debitum nostrum illi non solvimus, quid divinam ejus sententiam de nostris operibus sentire putamus ? ingratos proculdubio judicat nos, et nec immemores solum beneficiorum ejus, sed indignos quoque qui teneamus quæ dedit.

5. « Innumeræ aliquando nos circumdant angustiæ, et malis multis affligimur : patimur quæ nollemus, et admiramur unde illa adveniant. Adveniunt, fili, quod offendimus Deum, quod terrenis immersi oculos non elevamus ad cælum, nec benedicimus nomini suo sancto, nec ad miseros Christianos, qui tutelæ nostræ crediti sunt, nos ipsos convertimus. Ut ergo bene sit nobis, et prosperentur in salutari suo dies nostri, excitemus mentes a somno, in quo diu sepulti oves fideles dilacerandas lupis dimisimus. Jam tandem reddamus Domino sacrificium omnium salutare, omniumque necessarium, debitum autem tibi, qui ad custodiam in alto es positus. Ad hoc vero, si minus nostrum officium, et Christiana nos charitas cogit, cogant saltem pericula nostra, et cura eorum, quæ in hoc seculo sunt nobis charissima. Flamma hæc, nisi ocius restinguatur, comprehensura est latius quam opinemur : nemo sibi securitatem promittat, nemo intervalla locorum, Alpes et maria suæ defensioni proponat. Quondam hi reges, et populi, qui oppressi jam sunt, hæc sibi proponentes comprehensi sunt in consiliis, quæ cogitaverunt, cum dixerunt juxta verbum Apostoli pax et securitas, tunc repentinus supervenit interitus, sicut dolor in utero habentis : *Beatus homo*, inquit Scriptura, *qui semper est pavidus: qui vero mentis est duræ, corruet in malum ;* mater autem negligentiæ securitas est; nemo regno suo et viribus suis confidat : non cogitet adversus solos Turcos, quæ imbellis gens dicitur, pugnam sibi futuram.

« Olim, priusquam transirent in Græciam, cum solis Asianis erat certamen. Europæ nunc

magna parte subacta, cum Asianis et Europæis ad littora usque progressi sunt Italiæ; et ereptis Christianis, his pugnantibus Christianos nos urgent: bellandum nunc Italis est non tam cum Turcis, quam cum nostris militibus ». Et infra:

6. « Quod vero his omnibus tremendum est, magis terret etiam Deus ipse; ipse, inquam, Deus, ne malis nostris iratus, et cor Christianorum impœnitens noscens, avertat ab eis oculos suos, et agitari calamitosis flagellis permittat. Proinde, fili charissime, vocante te vicario Dei, excita potentiam tuam et veni: accurre auxiliis ad extinguendum commune incendium, et ad conservandas animas, quæ renatæ in Christo sunt, et propter quas descendens ille de excelso sancto suo incarnatus est, passus et mortuus; ad parandam denique securitatem tibi et tuis. Si gloriam sæculi quæris, nullibi esse major potest: si meritum clari facinoris, nullibi Deo acceptius: si redemptionem etiam pro peccatis præsentiorem, aliunde non est comparare. Legem non imponimus tibi, non militem certum, non diffinitam pecuniam, ad præscriptum conscientiæ tuæ ista requirimus. Sapiens es, et Christianus, et quid hæc postulet necessitas prudenter intelligis. Non consultores sæculi, sed Deum et conscientiam adhibe in consilium tuum: his suasoribus, quod utile sit, nihil quod non conveniat dignitati, efficies. Si missurus es copias, tutis itineribus ad locum belli pervenient, et cum honore inter nostros pugnabunt. Sin stipendium collaturus, nec nos nec quisquam alius a te illud requiret: ministri tui ex judicio tuo, sicut necessarium viderint illud impendent: dummodo paretur salus, per quem paretur, cura non est. Inclina, fili, aurem tuam in vocem patris, et verba ejus exaudi: puta quæ locutus est, tibi dicta a Deo esse. Quando hæc fieri per te vult Deus, quod negabis vicario Christi, negabitur Christo: et quod illi ad opem fidelium offers, offeretur et Christo; subita sint atque in tempore auxilia tua: dilationibus nostris crescit continuo hostis, et nos minuimur; morientium gemitus, et ejectorum lachrymæ, et dispersorum contritio, et sanguis qui effunditur, et Dominus Deus tuus tibi ante oculos sit ».

7. *Scanderbegi pia mors.* — Conatum Pontificem hoc anno Italos mutuo armorum fœdere adversus Turcas jungere; deque ea re ad Borsium Atestinum scripsisse, testatur Joannes Baptista Pigna [1], sed Florentinorum factione eas curas in proximum annum extractas. Addit idem auctor cognovisse principem ipsum Atestinum ex Pontificiis litteris hoc anno ad cardinalium senatum relatum fuisse de Dyrrachio, Croia, atque Epiro a Barbaris subactis, atque in servitutem abductis quinquaginta millibus Christianis, deque auxiliis in Dalmatiam mittendis ad Turcarum impetus coercendos. Verum Dyrrachium et Croia nondum capta erant, sed in discrimen adducta, ut constat ex Marino Barletio [1], ait enim Croiam anno superiori obsessam, verum liberatam, atque hoc anno Mahometem novam in Macedoniam expeditionem duxisse Vere ineunte, ac Dyrrachium impetu capere tentasse: sed cum Veneti et Scanderbegus eam muniissent, propulsatum ad Croiam castra defixisse, sat die noctuque infestatum, furorem atque impetum suum in debiliora loca convertisse, Chiurilum diruisse; tum alia adortum oppida, repulsum Constantinopolim repetiisse; bellicis vero laboribus attritum Scanderbegum, cum Valmorum urbem, quam Mahometes condiderat, expugnare meditaretur, morbum contraxisse, ex quo dum decumbebat, Ahamatem Turcarum præfectum cum XV millibus equitum irrupisse ad Scodrensem agrum evastandum: ad quem propulsandum Scanderbegi imperio Christianum exercitum signa extulisse, suique terrore hostem dispulisse: tum subdit Marinus Barletius [2], de Scanderbegi pia morte: « Scanderbegus eadem nocte, qua Turcicus et barbarus exercitus aufugit, post sacram confessionis pænitentiam, cæteraque Ecclesiastica Sacramenta, qua decet veneratione, percepta, continue se animumque suum Deo maximo tradens XVI kal. Februarias anno Domini MCDLXVI (scilicet ab incarnato Verbo), extremum diem suum obiit. Fertur igitur Scanderbegus tres et LX annos natus, XXIV sui imperii anno e vita migrasse. Auguratus est autem Scanderbegus prima auspicia imperii sui IV kal. Decembris anno ejusdem Domini MCDXLIV, quem Lechas Duchaginus regulus Epirota, cum mortuum conclamari audisset, in publicum se proripuit, mœstoque vultu et voce confusa barbam sibi evellens et capillos: Concurrite, concurrite, inquit, reguli omnes et principes Albani, hodie claustra Epiri et Macedoniæ perfracta sunt, hodie robur omne et vires nostræ defecerunt, hodie sedes et imperia nostra collapsa sunt, hodie omnis spes nostra cum hoc homine penitus extincta est. In ejus quoque obitu equus, in quo ipse equitabat cum pugnaturus esset, ferus, rabidus et indomitus factus est, ita ut nullum amplius dorso suo perpeti vellet, qui paulo post extinctus est. Sepultus autem est Scanderbegus in urbe Lyssi in Ecclesia majore D. Nicolai ». Principatus partem illius ex sorore nepos Turcica superstitione infectus rapuit [3], partem Veneti suæ ditioni adjecerunt. Croia pariter, ad cujus eruptiones coercendas Mahometes arcem proximam condiderat, barbaricum jugum subiit: mox in Dalmatiam circumjectas-

[1] Pigna l. VIII.

[1] Marin. Barlet. l. XIII. — [2] Id. ib. — [3] Phrantz. l. III. c. 29.

que maris Ionii insulas penetratum, de quibus Borsium Atestinum a Ferdinando rege Neapolitano certiorem fuisse factum narrat Joannes Baptista Pigna [1].

8. *Francisco Sfortiæ, minore ob voluptates gloria donato, succedit Galeas, iniquus in Ecclesiasticos viros et imprimis in cardinalem Papiensem.* — Interiit hoc anno, acuto afflictatus morbo, Franciscus Sfortia dux Mediolanensis, qui bellica virtute humana atque prudentia præditus, Mediolanensem Ducatum, Liguriam, Corsicamque sibi ac posteris pepererat, cujus eximias laudes plerique historici, interque alios Simoneta [2] ornatissime celebrarunt (1) : objici id unum potest ipsum Pii II preces de Ecclesiastici exercitus adversus Turcas capessendo imperio respuisse, sprevisseque ingenti suo damno monita de consecranda Christo vita, quæ brevi peritura esset, neque ad irritum cecidere hæc Pii II verba : « Si virum tuum, (Blancam ducissam Mediolanensem alloquitur) [3], in provinciam sibi decretam jusseris ire, aut ire volentem non impediveris, et illi et tibi optime consules, ambo post hanc vitam cum Christo regnabitis : alioquin et illi et tibi timemus », quæ verba tot oracula fuisse putes, nam cum Franciscus irretitus voluptatibus, quibus ipsum fœdasse extremos vitæ suæ annos tradunt [4], sacrum pro Christo bellum gerere detrectasset, repentino adeo morbo est oppressus, ut Simoneta ejus Encomiastes taceat ipsum sacramentis Ecclesiasticis rite procuratum fuisse. Blancha etiam haud ita multo post cum abiisset Cremonam ob filii ingratos mores, adeo subita morte extincta est, ut veneno eam peremptam plerique crediderint [5].

9. Successit Francisco Sfortiæ in illius principatu florentissimo Joannes Galeatius filius. Quamvis autem magnum discrimen alicujus popularis motus, absente præcipue in Galliis Galeatio, impenderet, mira tamen quies secuta est : quod tribuere videtur Platina [6] Pontificis Pauli II diligentiæ ac solertiæ : tradit namque ipsum accepto de Francisci Sfortiæ obitu nuntio, mox coacto cardinalium senatu, communi consensu decrevisse cum hortativis litteris ad principes Italiæ oratores, ne quid novarent, ne ex Italicis dissensionibus Turca ad obruendam suæ potentiæ mole Italiam consurgeret : misisse etiam Pontificem ipsum Mediolanum episcopum Conchensem, qui proceres illos ac populum ad colendam pacem impelleret, ob quam egregie navatam operam Paulus ita a Philelpho [1] commendatur : « Providens, inquit, casus futuros omnes, tempestive semper impendentibus procellis accinctus occurris, ne qua tempestatis vis ingruens pacatam concitet ac turbet Italiam, quod cum usque antea facere consuevisti, tum maxime hoc tempore, quod propter repentinum obitum excellentissimi principis Francisci Sfortiæ opportune oblatum esse animadverteres ad extremum Italiæ naufragium, nec enim ulli bellorum fluctus in Mediolanensium atque Genuensium principes potuissent insurgere, quin non Italiæ modo, sed alii permulti potentatus regesque Europæ in arma æstuarent : quare tu, qui omnia agis assidue pro acerrimo animo, consilio constantique magnitudine, obviam factus turbulentissimis ventorum flatibus, omnem bellandi turbinem atque impetum sola tua auctoritate repressisti ac sedasti. Quis enim fuisset adeo temerarius, adeo mentis atque sensus inops qui vellet otium Italicum perturbare, intelligens te talem tantumque Pontificem illi futurum hostem, qui id facinoris esset adortus ? etc. Anno a natali Christiano MCDLXVI ».

Porro Galeatius [2], qui in Galliam Lugdunensem, ut Bonam Sabaudam reginæ sororem sibi matrimonio conjungeret, auxiliaresque copias equestres regi Ludovico adduceret, patrio jussu erat profectus, re cognita, cum paucis cultu dissimulato reversus est, evasitque feliciter insidias, quas ei Sabaudæ regiæ procuratores (quippe Amedeus dux epilepsia laborans rerum administrationem abjecerat) compararant, rati, intercepto Galeatio, facile Sabaudum principatum se amplificaturos. Exceptus autem Mediolani est ingenti alacritate a civibus, ac deinde ab oratoribus Italorum principum salutatus ; cui officio soli tum Veneti defuere : « Quæ res », inquit Simoneta [3], « non parvam

[1] Jo. Bapt. Pigna l. VIII. — [2] Simonet. l. XXXI. Corius Plat. in Vit. Paul. II. August. Justin. l. V. Bizar. hist. Genuen. l. XV. Foliet. l. XI. Pigna l. VIII. Naucl. vol. 2. gen. 49 et alii. — [3] Extant Pont. Lit. apud Æn. Sylv. Epist. num. 393. — [4] Naucl. ubi sup. et alii. — [5] Aug. Just. l. V et alii. — [6] Platin. in Vit. Pauli II.

[1] Philelph. l. XXVII. Ep. ad Paul. II. — [2] Simonet. l. XXXI. — [3] Id. ib.

(1) Francisci Sfortiæ obitum in hunc annum recte conjicit annalista, sed mensem et diem adnotare desiit. Obiit igitur vir ille strenuus die VIII Martii, teste Alberto de Ripalta, eorum temporum scriptore in Annalibus Placentinis, Rer. Ital. to. XX, qui et addit Galeatium Mariam ejus filium, natu majorem, qui tunc in Gallia agebat, subsidiariorum quos pater ejus ad Ludovicum regem miserat ducem supremum ; audito patris obitu, raptim se in patriam contulisse, sed in itinere ab abbate Casenovæ *Nobilium de Lignano* Vercellense captum, adventum suum aliquandiu distulisse. Sed brevi opera amicorum eductum e carcere, die XX Martii Mediolanum pervenisse ; statimque eadem die, ducali assumpta veste, principatum corripuisse. Porro Franciscus inter inclytos ætatis suæ duces merito accensendus, editus est in lucem anno MCDI, X kal. Augusti, Mediolanensem urbem cum principatu obtinuit anno MCDL, IV kal. Martii. Res ab eo gestas litteris Latinis consignavit Petrus Candidus Decembrius, scriptor eorum temporum æqualis, cujus tamen opus in annum MCDLXII desinit, Rer. Ital. to. XX.

Francisci vero uxor Blanca, mulier pia et religiosa, nonnisi post biennium, anno scilicet MCDLXVIII, die XXIV Octobris, decessit, teste, qui tunc scribebat, Miscellæ Bononiensis auctore Rer. Ital. to. XVIII. Alii tamen, ut anonymus et coævus auctor historiæ Brixianæ Rer. Ital. to. XXI, diem XIX Octobris Blancæ emortualem assignant. MANSI.

Galeatio reliquisque Italiæ potentatibus novandarum rerum suspicionem injecerunt». Quibus verbis auctor historiæ suæ, ab anno millesimo quadringentesimo vigesimo quarto ad hunc usque perductæ, finem imposuit.

10. Correpto autem principatu, Joannes Galeatius dispares admodum paternis mores induit [1], superbos nimirum et tyrannicos, ut clientes a se abalienare cœperit : præterea ab Ecclesiasticis variis artibus aurum ingens corraserit per speciem mutui, re vera nunquam dissolvendi, nec in illo exigendo cardinalium pepercit dignitati, eorum enim, qui census Ecclesiasticos in sua ditione obtinebant, procuratores, spretis etiam querelis Pontificiis (qua de re extant apud Jacobum Papiensem Pauli litteræ [2]) novis vectigalibus oneravit : et hæc ab ipso Pontifice et cardinalibus pro asserendi illi principatus impensa sollicitudine relata gratia. Exinde Jacobus cardinalis, de quo paulo ante memoravi, idemque episcopus Papiensis, qui imperatam a Galeatio auri portionem pendere recusarat, neque illius solvendi onus in plebem conjici erat passus, sacerdotiorum obventionibus spoliatus est, quam jacturam æquo animo tulit, ut ex ejus ad cardinalem Bessarionem datis litteris [3] constat, e quibus graviores hasce sententias afferendas duxi :

11. « Cui, oro, non optabilior sit ærumnosa hæc vita, quam consequitur benedictio Dei, quam quæ iram habens per læta sæculi, quasi per amœna prata ad interitum ducit? aut quis non sibi malit miseras sanctorum persecutiones, quam persequentium infortunatam felicitatem? nota est de divite purpurato, cujus dies dati felicibus sunt, et paupere Lazaro Salvatoris Christi tremenda parabola. Malim ego illum me esse, qui post tristem vitam atque inopem sinum Abrahæ est consecutus, quam eum, quem post florentem et divitem horrendæ tenebræ acceperunt, ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat : ac licet inexploratum habeam pietatis, an odii fuerit tribulatio hæc : ego tamen, qui miserationes Domini scio super omnia opera ejus esse, in mitiorem partem libens interpretor, propheticum illud sedulo habens in ore : *Virga tua et baculus ipsa me consolata sunt* ».

12. Eo prorupit Galeatii iniquitas, ut Papiensem vicarium carcere ob non contributum aurum damnaret, Ecclesiæ bona sub hasta distraheret, compleret armatis cœnobia, quibus præerat idem Jacobus, ac sacra et profana misceret; ad quæ audenda non expertem culpæ suasoremve fuisse Paulum queritur cardinalis Papiensis [4], quod Pontifici hortator fuisset, ut nuncupatum in conclavi votum de celebranda triennii flexu pro re Christiana instauranda tuendaque contra Turcas Synodo Œcumenica, aliisque ad dignitatem Sedis et publicum bonum spectantibus servaret. Verum an Papiensis ex ira et dolore, ut fit, indignas hasce et alias [1] suspiciones de Paulo conceperit, et principi detrahentium susurros facile crediderit, scriptisque inconsulte mandarit, lector perpendat [2]. At de his hactenus : nunc ad Gallicos tumultus, de quibus superius meminimus, traducenda narratio.

13. *Ludovicus XI, recuperato et pacato regno, litteras et nuntium mittit, ad præstandam solemni ritu Pontifici obedientiam.* — Licet superiori anno III kal. Novembris pacem Ludovicus rex cum principibus conjuratis, qui, bello publici boni specie concitato, privatas res seclati publicam invexerant [3] calamitatem, pepigisset, mox tamen ad arma iterum ventum est. Extorserat pacis beneficio Carolus regius frater, seditionis signifer, Normanniæ ducatum, cupidissimeque a Normannis, principem sibi præfici ambientibus, exceptus fuerat ; sed cum Britonum ducem a se abalienasset, cujus opera in asserendo sibi principatu necessaria erat, Ludovicus arrepta occasione, segregatum ab aliis conjuratis adortus [4], Normanniæ urbes sub imperium suum redigere cœpit. Quo audito Paulus II redintegrandæ pacis cupidus Stephanum archiepiscopum Mediolanensem in Gallias legavit [5], ut regem ducemque in concordiam reduceret.

14. Imperitus rerum gerendarum Carolus, cum Britannum ducem in se suspicionibus suis concitasset [6], et a Carolo comite, bello Leodiensi distracto, opem elicere non posset, reliqui autem fœderati alii alio essent dilapsi, universo ducatu exutus est, in Ludovici regis potestatem ultro venientibus Rothomagensibus. Navata a Borbonio in revocanda in fidem regiam Normannia strenua opera. Itaque consilii rerumque inops Carolus, amisso insuper Bituricensi principatu, in Britanniam profugit exceptusque est a duce illo, qui pristinam dissensionem damnabat, sibique jam impendentia Ludovici arma metuebat. Instauratis ita rebus suis, pacato regno, et amplissima recuperata provincia, Ludovicus honorificentissimam legationem ad Paulum II hoc anno adulta Æstate decrevit : qua, delaturus ei ritu solemni regio nomine obedientiam, Carolus Borbonius archiepiscopus Lugdunensis perfunctus est : tardioris vero moræ in legatione decernenda causas in civile bellum derivavit rex, datis ad Pontificem hisce litteris [7] :

[1] Bizar. l. XIV. hist. Genuen. — [2] Papien. Ep. num. 173, 174. — [3] Ib. num. 193. — [4] Papien. Ep. CLXXXVIII.

[1] Anno 1464, num. 53. — [2] Id. Ep. CLXXIII, CLXXIV, CLXXXVIII, CXC, CXCII, CCIV, CCV, CCVIII, CCX, CCXI, CCXIV, CCXV, CCXVI, CCXVII, CCXIX. — [3] Monstr. vol. 3. in fine. — [4] Gag. in Lud. XI. — [5] Paul. II. l. 1. Ep. de cur. p. 226. — [6] Monstr. vol. 3. p. 124. Philip. Comin. Chron. l. 1. c. 25 et seqq. Gaguin. in Lud. XI. Paul. Æmil. in eod. — [7] Ext. in tom. 1. Priv. Rom. Eccles. p. 423.

15. « Beatissime Pater,

« Jam dudum vestris fuimus exhilarati litteris, quibus percepimus vos ad summum Apostolatus ordinem, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ principatum fuisse provectum : tunc magnis laudibus cum debita gratiarum actione fuimus pro causa concordi in felicissima promotione vestra Deum venerati, debuissemusque ex illo celeriter, ut majori animarum fuissemus officio et consuetudine functi, nuntios nostros ad filialem obedientiam vestræ sanctitati præstandam transmittere ; verum quidem nobis ei rei satisfacere volentibus impedimento fuerunt in regno nostro magni excitati tumultus, exortæ seditiones, variique armorum strepitus. Quibus emergentibus occupati, primitus illis obviare, ut oportuit saluti nostræ, ac totius reipublicæ consulendum fuisse decrevimus, ne malis ingruentibus præventi, consilii mora adhibendique remedii tarditate oppressi, vulnus adeo magnum permisissemus statui nostro, regnicolisque et subditis nostris inferri, quod non sine magna jactura incredibilique dispendio gravibusque periculis, et multorum cæde cruenta potuisset reparari. Quæ res ad hæc usque tempora fiendam per nos filialem obedientiam distulit. Nunc autem bono annuente Deo sedatis, qui tunc aderant, rumoribus bellicis, et nostro regno felici pace donata, statuimus charissimum consanguineum nostrum Carolum de Borbono archiepiscopum Lugdunensem, miris insignitum virtutibus, et procerum multorum generositate fulgentem, una cum viris charissimis, nostrum oratorem ad sanctitatem vestram destinare, quo vobis beatissimo Paulo Secundo Pontifici maximo, et in præfata Sede Apostolica principanti, nomine nostro obedientiam præstet filialem. Precamur igitur et humillime supplicamus, ut legitimam excusationem nostram admittere dignetur sanctitas vestra, et dictum consanguineum nostrum cum sociis ita benigne suscipere, favoribusque amplecti, ut pro grata susceptione, Deum, cujus in terris vices geritis, meritis laudibus extollamus, vestræque sanctitati condignas referamus gratiarum actiones. Exponet vestræ sanctitati in gerendis negotiis, quorum curam suscepit, mentem nostram ; cui in dicendis et rebus pertractandis non minorem quam nobis ipsis, si præsentes essemus, fidem placeat adhibere : qui in verbo regio pollicemur, nos ea pro viribus facturos, obsecraturos et impleturos, quæ dictus noster consanguineus orator cum suis collegis apud sanctitatem vestram concludet ; quam ad felicem statum Ecclesiæ sanctæ, et totius sibi commissæ administrationis salubriter et longæve disponat Altissimus ».

16. Profecturus ad Pontificem Carolus Borbonius hæc mandata accepit, ut conceptum a Ludovico ab ipsa juventa ineunte singulare in Sedem Apostolicam studium exponeret ; utque illud abrogata Pragmatica Sanctione, quæ conferendorum sacerdotiorum usum ac libertatem Pontifici in Galliis ademerat, in luce collocasset : ipsum demisse obsequium remotis fucis devovere, editasque Pictavis sanctiones latasve alias contra jus Pontificium abolitum iri rogare : ut ad regias preces Ecclesiarum nonnullarum administrationem conferret ; tum ducem Galeatium ob impensam sibi operam charum haberet. Addita sunt alia, ut de privilegiis Ecclesiæ Gallicanæ, deque Gallici imperii majestate apud Pontificem referret, quæ his verbis concepta fuere :

« Instructiones datæ ambaxiatoribus regis Franciæ in danda obedientia Paulo papæ II.

« In primis instructionibus sunt quinque articuli. Id primo rex commemorat, quod a juventute sua semper veneratus est Sedem Apostolicam, ita quod moleste ferebat, quod rex Carolus pater suus erga illam non melius se habuerit. In secundo commemorat, quomodo continuando dictum amorem et venerationem in sanctam Sedem Apostolicam, ipse contra opinionem totius regni abrogavit Pragmaticam. In tertio, quod nunc ipse mittit plenariam obedientiam, et est contentus revocare illa edicta et prohibitiones factas Pictavis, et ultimo per patriarcham. In quarto petiit, quod propter ista servitia facta Ecclesiæ sanctitas vestra velit providere certis Ecclesiis regni usque ad numerum viginti quinque ad voluntatem ». Et paulo post : « Novit quisque grandia servitia, quæ reges Franciæ fecerunt sanctæ Sedi Apostolicæ et fidei, tam per pacificationem novem schismatum in Ecclesia, quæ per media eorum pacificata fuerunt, sicut per magnas conquestas, quas fecerunt ad augmentationem fidei, et per grandes defensiones et resistentias, quas posuerunt pro defensione illius contra male credentes hæreticos et alios, qui voluerunt gravare : et cum hæc dona, gratias et demonstrationes visibiles, quas Salvator noster Jesus Christus fecit regibus Franciæ tam in sacra unctione, et armis floris lilii, et de [1] Lolliflam etiam, quod missa fuerunt de cœlis sicut in miraculis factis tempore Caroli Magni, et quæ quolibet die fiunt in infirmitate de escrovelles, et pluribus aliis modis, et ultra hoc quod dimitti non debet, sola Gallia immunis fuit ab hæresi post Clodovæi ipsius tempora orthodoxam suscipientis fidem, et ideo est verum epitaphium regum Franciæ : Vivat rex, et qui Francos diligit, eorum Christus custodiat regnum, rectores ditet et honestet, suæ repleat gratiæ lumine, protegat exercitus, fidei munimine impleat, tribuat pacis gaudia, et felicitatis tempora. Propter quæ servitia et gratias reges Franciæ semper appellati fuerunt Christianissimi, et propter hanc occasionem habuerunt

[1] Auriflamma.

magnas prærogativas in Ecclesia et in regnis suis tam tempore Pipini et Zachariæ, quam tempore Caroli Magni ». De Carolo Borbonio ob egregia virtutum ornamenta purpura cardinalitia postea donato agetur inferius : nunc Belgicæ res perstringendæ sunt.

17. Commoverat[1] Ludovicus rex Francorum adversus Philippum ducem Burgundiæ Dionantios et Leodienses, ne Carolus comes regio fratri duci Normanniæ, dum principatu parto spoliebatur, opem afferret : eo vero ardore a Dionantiis gesta res est, ut Caroli copias ab iis fusas profligatasque referat Philippus Comineus, eo etiam insolentiæ insaniæque prorupere, ut Caroli comitis effigiem ad Bovinense oppidum patibulo suffixerint, maledictaque vomuerint, quo facto miseri extremum sibi peperere exitium: in eos enim dein comes magna militum manu prosiliit, ac Dinanum ferro flammaque delevit. Versa est deinde in Leodienses belli moles cum gravissimas simultates cum Ludovico ipsorum episcopo designato gererent, quorum causas describit hisce verbis Belcairus [2] : « Pontificatu Eburonum, (id est Leodiensium,) potitus Ludovicus Borbonius adolescens omnia per Philippi avunculi familiares obire : Eburonibus contrariæ factionis, aut pauca aut nihil credere : non tam abalienatos sibi conciliare, quam avunculi potentia fretus duris imperiis accendere : illi contra de pontificiis sacris initiaretur' ut Pontificia munia obiret, ut se non regno, sed Pontificatu donatum meminisset, instare, imperia detrectare, postremo ab eo deficere. Quærimoniæ Romam delatæ, Pius Romanus Pontifex se Borbonio pontifici, vel æquiorem præstat, vel præstare simulat, eidem ut pareant Eburones edicit, rebelles factiososque sacris interdicit, si perseverent bello domandos Philippo, atque ad officium revocandos permittit ». Vastatum altero post anno Leodium visuri sumus ; nunc alia Christianorum bella civilia prosequamur.

18. *Hispania triplici bello lacerata.* —Triplici bello ardebat Hispania. Castellæ sceptrum Henrico regi ejus frater Alfonsus eripere nitebatur, Navarram Fuxensis sibi asserere moliebatur, Cataloniam duorum principum contentiones laniabant. Ac primum, quod ad Castellam attinet, cum in iis Henrici conjuratorumque principum motibus intestinis, archiepiscopus Compostellanus, Conchensis et Oxomensis episcopi in custodiam traditi essent, Pontifex Ecclesiasticæ dignitatis tuendæ causa Leandrum de Leonoris oratorem decrevit [3], ut intentatis censuris illos vinculis absolvendos curaret. Adjecta est Diplomati hæc temporis nota : « Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVI, IV kal. Februarii, Pontificatus nostri anno II ».

19. Dum [1] in Castella rebelles et conjurati proceres Henricum bello vexabant, Gasto Fuxensis comes et Leonora ejus uxor Navarram ingressi, sumpta rerum augendarum spe in Castellæ limites irruerant, et Calagurrim occuparant: deinde Alfarum adorti, tum Henricum tum Alfonsum postularunt de fœdere, utrique seorsim opem adversus alterum polliciti : querente vero Henrico ipsos amica spondere, sed hostilia obire facinora, respondere Castellæ loca finitima subegisse, ut cum iis arcibus, quas in Navarra Castellanus obtinebat, permutarent. Dum autem Fuxensis cum Henrico fœdus inire differebat, Alfaro propulsatus, ac deinde a Calagurritanis, cæso Navarræo præsidio, de urbis possessione dejectus est. Joannes etiam Aragonum rex generum Fuxensem et Leonoram filiam ob Henrici repudiatum fœdus, et Navarræum sceptrum affectatum ante tempus perduelles pronuntiavit. Magno alio et periculoso bello idem Joannes Aragonius in Catalonia erat implicitus adversus Petrum magistrum equitum Lusitani regni, qui effluente Junio seu curis bellicis oppressus, seu veneno extinctus [2] est, pro regno amplissimo, quod armis se comparaturum sperabat, triste sepulchrum sortitus : veraque enituit sententia, quam in alienum detortam sensum his conceptam verbis : *Labor pro lætitia ;* gentilitio stemmati inscripserat. Dum vero ejus obitum flebant Catalani, Joannes rex in ea rerum perturbatione Tortosam, ac nonnullas arces in suam potestatem redegit.

Tum clementiæ ostentatione Barcinonenses ad sua vota pellicere enisus est : verum Catalani, habito Barcinone ordinum conventu, Renatum regem in principem labente Julio sibi ascivere, difficiliusque bellum Joanni regi conflarunt [3] : Renatus enim patris Ludovici Andegavensis in regnum Aragonum jura persequenda suscepit : et Joannes dux Lotharingiæ Renati filius ex icto cum Franco rege fœdere, auro regiisque copiis auctus in Cataloniam copias movit. Adversus quem nova comparaturus [4] præsidia rex Aragonum Galeatium Mediolani et Amedeum Sabaudiæ duces, Ferdinandum Neapolitanum, Eduardum Angliæ reges, et Burgundionem missis oratoribus fœdere sibi conjunxit [5] : ac tum Genuenses aliquot naves adversus Barcinonenses instruxerunt. Ut autem Joannes Andegavensis in ea expeditione obierit, suo loco dicetur : nunc Pontificia gesta percurramus.

20. *Paulus Beneventanorum archiepiscoporum temeritatem reprimit, curiam Romanam purgat ab omni Simoniæ labe, et sanctionem edit*

[1] Philip. Comin. Chr. l. I. c. 25. Paul. Æmil. in Lud. XI. Gag. in eod. Meyer. l. VI. Ægid. e Roya in Annal. Belcair. ep. Meten. in Com. rer. Gall. dec. 1. l. II. num. 2. — [2] Belcair. dec. 1. l. II. num. 2. — [3] Lib. I. Ep. de cur. CLXIX.

[1] Sur. Annal. l. XVIII. c. 8. Marian. l. XXIII. c. 10. — [2] Sur. l. XVIII. c. 7. Marian. l. XXIII. c. 10. — [3] Id. ib. Paul. Æmil. in Lud. XI. Gaguin. in eod. Aug. Justin. l. V et alii. — [4] Sur. l. XVIII. c. 7, 8, 9. Marian. ubi sup. — [5] Aug. Just. l. V. et Bizar. l. XIV

severam in eos qui inimicorum propinquos lædebant. — Repressit hoc anno Paulus archiepiscoporum Beneventanorum temeritatem, qui ex suscepta sine jure et auctoritate Apostolica consuetudine assurgentem tribus coronis thiaram constitutis diebus solemnibus, quibus cathedralium Ecclesiarum antistites auriphrigiata mithra utebantur, gestare, ad æmulandam Romanorum Pontificum majestatem, et corpus Dominicum ante se circumferre audebant, ac Nicolaum archiepiscopum et successores talia in posterum audere subjecto edicto vetuit, adjecta hac loci ac temporis nota : « Dat. Romæ apud S. Marcum an. MCDLXVI, kal. Junii, Pontificatus nostri anno III ».

21. Sustulisse etiam Paulum e Romana curia plures alias corruptelas, atque illius muneribus præpositos, ejectis indignis, perpurgasse, testatur Rodericus Sanctius episcopus Palentinus [1] his verbis : « In principio Pontificatus sui Romanam curiam omni Simoniæ et extorsionis labe severissime purgavit, cunctosque officiales ac curiales reformavit, domumque habuit mundissimis atque honestissimis viris refertam ». Abrogatus tum fuit abbreviatorum ordo, quod indignis sordibus munus fœdaret, ut Ægidius Viterbiensis cardinalis [2] his verbis narrat : « Paulus Pontifex declaratus nihil duxit antiquius, quam ut sacerdotium summum suo se splendore ornaret, ab alienis rapiendis abstineret. Sustulit igitur eorum ordinem, qui abbreviatores appellantur. alios omnes pecuniæ exactores sublaturus, rem esse indignissimam summo sacerdote arbitratus, si nihil sine pretio traderet, et quod ipse accepisset gratis, non gratis cæteris mortalibus condonaret : exercuisse se prætererea mercaturam, tum omnia vendidisse pretio, posteaquam vero sacris initiatus esset, a mercatorum vel potius crassatorum munere recessisse : tota via aberrare qui in re sacra exerceant mercaturam, et qui aris sacrisque utantur ad questum : decere principes omnes tueri populorum suorum res ; non rapere aliena, sed largiri sua. Quæ res omnes illius ordinis homines sibi infensissimos fecit, ut omne in eum maledicentiæ genus loquendo, clamitando, scribendo conjicerent ».

22. Refertque Baptista Platina [3], in eo ordine plures oratores et poetas, et utriusque juris peritos fuisse : sed parum intererat quam ornate dicerent scriberentve, aut grata carmina funderent : id vero ferendum non visum est Paulo, munera ab iis non caste exerceri, sordesque simoniacas ex aula Romana removendas constituit. Cæterum Platina [4] ob jacturam muneris, et lucri ira concitus, cum sibi aditus ad Pontificem non daretur, exaravit Epistolam, qua Paulo interminari non est veritus, se et alios conventuros, concitaturosque reges ac principes, ut concilium indicerent, in quo Pontifex ob pulsos Sedis Apostolicæ administros in judicium vocaretur : ob quod temerarium facinus mox in carcerem traditus est, e quo tandem Francisci Gonzagæ cardinalis precibus lapso quadrimestri liberatus est. Ut vero iterum ob aliquas suspiciones, et Platonicorum sectam instauratam, in qua, perpoliendi ingenii specie, religionis fundamenta labefactabat, iterum in grave discrimen venerit, dicetur postea.

23. Porro abbreviatorum ordine sublato, Paulus, ne magistratus juri dicendo præpositi, provinciarum præsides urbiumque, et oppidorum præfecti cæca avaritia abducti a justitiæ tramite deflecterent, edita sanctione manus temperare ab accipiendis muneribus jussit [1], exorsus ab his sacri oraculi verbis : « Munera excæcare oculos sapientum, et pervertere corda justorum, sacra Scriptura testatur : unde ille laudatur, ille prædicatur beatus, qui post aurum non abiit nec argentum, et qui excutit manus suas ab omni munere, de quo propheta testatur, quoniam ipse in excelsis habitabit, et monumenta saxorum sublimitas ejus ». Subdidit eo magis eam virtutem expeti in legatis Apostolicis et provinciarum præsidibus, quo laicis magistratibus prælucere exemplo debeant : eos tamen ad munera pronos spectasse vasa aurea argenteaque, equos, commeatus, præter fas a populis accepisse, ad quos in officium redigendos hæc sanxit : « Volentes talibus abusibus providere, et per officiales et ministros Apostolicæ Sedis omnem integritatem munditiamque servari hoc perpetuo prohibemus edicto, ne quisquam deinceps rectorum aut gubernatorum quorumcumque officialium Romanæ Ecclesiæ, vel etiam legatorum de latere ad regimen et gubernationem provinciarum, civitatum atque terrarum Romanæ Ecclesiæ deputatorum, vel deputandorum a provinciis, civitatibus et terris, quibus præsunt, vel in quibus officia exercent, nec a singularibus personis suæ legationi, regimini vel gubernationi suppositis aliquod genus muneris, nec aurum, nec argentum, aut vestem, aut equum, vel aliquod cujuslibet speciei munus accipiat, præter esculenta et poculenta, quæ brevi tempore consumi possunt ; quod tempus ad biduum moderamur, alioquin tam dantes quam accipientes, etiamsi pontificali aut majori dignitate præfulgeant, dummodo non sint sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinales, qui in sacro collegio coram nobis sponte sua obtulerunt et promiserunt non recepturos hujusmodi munera, ipso facto sententiam excommunicationis incurrant, a quo absolvi non pos-

[1] Roder. Sanc. Palent. episc. hist. Hisp. p. 4. c. 40. — [2] Ægid. card. Viterb. in Paul. II. Vit. Ms. Augustin. biblioth. — [3] Plat. in Paul. II. — [4] Ext. apud Plat. ib.

[1] Lib. I. p. 176 et 184. I. Privil. Rom. Eccl. to. II. p. 351. et Ms. Vallic. sign. lit. D. num. 12. p. 214. Ext. etiam in Bull. in Paul. II. Const. 3.

sint nisi a Romano Pontifice, prælerquam in mortis articulo constituti. Et insuper omne quod acceperint, et aliud tantumdem reddere teneantur ». Addit imperia, ut singuli præsides et judices in suscipiendo magistratu sacramento ad id se astringant, vetuitque minora etiam munera auro divendi, vel pretio condonari crimina, aut mulctas pro criminibus irrogatas in privatos usus averti, cui sanctioni adscripta est hæc temporis nota : « Dat. Romæ apud S. Marcum anno incarnationis Dominicæ MCDLXVI, XV kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno II ». Ex quo errorem, qui in consignando tempore apud Bullarium typis cusum irrepsit, corrigendum constat. Hæc porro sanctio, cum ad continendos in officio provinciarum præsides Pontificiosque administros, tum ad servandas incorruptas leges maximi referret, a Sixto VI postea confirmata est [1].

24. Consulturus etiam publicæ quieti Paulus gravissimas pœnas in eos constituit, qui susceptis privatis odiis excitataque rixa ad ulciscendam acceptam injuriam non illos modo, qui ipsos læserant, verum eorum quoque parentes, et alios sanguine, affinitate, amicitia vel officiis conjunctos persequebantur, faciebant coitiones, conducebant sicarios, complebant armatis domos, firmabant aggeribus, obsepiebant defixis palis, propugnaculis muniebant, exinde ad vulnera inferenda et perpetrandas cædes erumpebant, turbasque in Urbe miscebant. Ad quæ coercenda mala hoc Pontifex decretum edidit [2] : « Hac irrefragabili, matura et perpetuo valitura Constitutione statuimus et ordinamus, ut quicumque deinceps baro aut domicellus, vel civis Romanus, vel quævis alia Ecclesiastica sæcularisque persona, cujuscumque conditionis et qualitatis existat, quacumque etiam atroci injuria lacessita pro sua vel amici aut propinqui injuria vindicanda patrem, aut filium, fratrem, aut propinquum, vel alias amicum, vel domesticum offendentis vulnerare, mutilare, occidere, vel quocumque modo realiter vel personaliter offendere præsumpserit, aut talia fieri fecerit vel mandaverit, similiter qui in Urbe Roma vel in ejus districtu, occasione rixæ vel brigæ, domum communire, armatos receptare, aut tenere, vel adhærentes, et complices, ac fautores brigæ arcessere, seu quamcumque conventionem, congregationem et collectam hominum ad ultionem injuriæ invocare, excitare, invitare, vel receptare præsumpserit per se vel alium, crimen læsæ majestatis incurrat, et tanquam læsæ majestatis, rebellionis ac seditionis in Urbe concitatæ reus censeatur, et habeatur, ac veluti talis a competentibus judicibus severissime puniatur. Ecclesiastici vero talia perpetrantes ab omni dignitate, honore, ordine, officio et beneficio sint ipso jure privati, et perpetuæ custodiæ mancipentur, etc. ». Statutum præterea, ut domus illorum, qui se in hujusmodi ultionis expetendæ cupidinem efferri sivissent, vel quæ a coitionum auctoribus completæ armatis aut propugnaculis communitæ fuissent, solo æquarentur : cui Diplomati addita est hæc temporis nota : « Dat. Romæ apud S. Marcum anno, etc. MCDLXVI, X kal. Octobris, Pontificatus nostri anno III ». Hanc sanctionem posteriores Romani Pontifices non modo ratam firmamque esse, verum in aliis quoque locis Romanæ Ecclesiæ obnoxiis servari jusserunt.

25. *Dominici Brixinensis et Roderici Sanctii libri Apologetici pro statu Ecclesiastico.* — Hoc anno conscripsit librum apologeticum pro Ecclesiastico imperio Dominicus episcopus Brixinensis, quo accepto Jacobus cardinalis Papiensis [1] hæc auctori rescripsit : « Accepi Apologeticum tuum Ecclesiastici status ». Et infra : « Legi librum, non correcturus, ut petis, sed laudaturus vigilias tuas : sunt enim perquam necessariæ, et ad calumnias nostras quam bene appositæ. Transierunt jam quidam in affectum cordis, cogitaverunt et locuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelso locuti sunt : posuerunt in cœlum os suum, et lingua eorum transivit in terra ; quos tu doctissime, potenter refellis, ita moderans tamen tuam defensionem, ut criminantes convincas ; peccatis nihilominus sacerdotum, si qua sunt, non blandiaris ».

Quo etiam argumento ad obstruenda maledicorum ora, qui adversus Ecclesiasticum dominum Wicleffi errores pluribus fucis pigmentisque coloratos fundebant, nonnullos libros composuit Rodericus Sanctius episcopus Palentinus a Paulo Hadrianæ moli præfectus, quos ejusdem Pontificis nomine edidit, quosque ipse his verbis recenset [2] : « Edidi primo librum magni voluminis dictum defensorium status Ecclesiastici contra querulos æmulos et detractores prælatorum et clericorum, divisum in decem tractatus. Item librum de paupertate Christi et Apostolorum, et an Christus et Apostoli mendicarint, et quo sensu dici potest eos mendicasse : ibi denique deducitur prælatos et clericos modernos non deviare a vita Apostolica, licet obtineant propria, possessiones et præbendas distinctas : et quanquam segregatim in domibus propriis habitent, nihilominus eos vitam communem a sanctis Patribus institutam ducere censendos fore », enumeratis aliis libris addit : « Item librum super commento Bullæ depositionis regis Bohemiæ per sanctissimum dominum Paulum II publicatæ ».

26. *Georgium Podiebratium hæresis fautorem*

[1] Ext. in Bull. in Sixt. IV. Const. — [2] Lib. IV. Ep. CXLV. Extat in Bull. in Paul. II. Const. 4.

[1] Papien. Ep. CLXVII. — [2] Rod. San. Inst. Hisp. p. 4.

regno exauctorat Pontifex. — Fuisse porro hoc anno Georgium Podiebratium hæreseos damnatum, regiaque exutum dignitate, tradit Naucleruss[1] illorum temporum scriptor hisce verbis : « Anno Domini MCDLXVI, Paulus Pontifex maximus Georgium Poggiebratium Bohemiæ regem consistorio publico de hæresi damnat, dignitate et regno per sententiam privat ». Eadem de Georgio hoc anno damnato Michovias[2], Cromerus[3] ac Dubravius[4] referunt. Pronuntiata est labente Decembri ea sententia, ut ex Pontificiis litteris[5] suo loco afferendis, tum ex Jacobo cardinale Papiensi[6] constat : et licet Pontifex latam sententiam, vigesima tertia Decembris, Papiensis vigesima quinta, testentur, haud tamen dissentiunt, cum distinctis diebus, nimirum in senatu cardinalium, primo, quod designat Paulus, deinde interjecto biduo in Vaticana Basilica publice pronuntiata[7] sit : qua in re adhibitam summam consilii maturitatem, ac tentata primum omnia, ut Georgius ab hæreseos pertinacia revocaretur, demumque urgente necessitate, cum Apostolica abusus benignitate Catholicos opprimeret ac religionem everteret, decretoriam sententiam Paulus in eum dixit, ut ostendit idem Papiensis[8] : « Ministerium », inquit in litteris ad Bertinum Andriensem episcopum, « justitiæ operati sumus, justitiæ admiscuimus clementiam, nulla solemnitas, nullus ordo, nulla expectatio est prætermissa : rite peracta sunt omnia, in quadriennium a die citati rei productum judicium est : non negligentia ulla nostra, sed certo semper consilio, ter flagitante Cæsare conversionemque ejus spondente, semel autem principibus quos memoravi, (nempe quos affinitate sibi devinxerat), id ipsum petentibus, cursum damnationis suspendimus majori semper gratificatione, quam spe : ea vero lege continuo est promissa suspensio, si interim ille fidelibus pacatis nihil noceret, indulgentia nostra abusus contumaciter est, non quietem agens, non iis etiam parcens, quos propter institutum erat judicium : per has moras sic eos nequiter habuit, sic dure afflixit, ut graves ad nos perferrentur querelæ, et facilitatis nostræ aliquando nos pœniteret : pertulimus tamen patienter omnia, ac licet decepti in ea lenitate duravimus, ne aliquando in mali regis judicio aut præcipites, aut immisericordes existimari possemus ».

[1] Naucl. vol. 2. gen. 49. — [2] Michov. l. IV. hist. Pol. c. 68. — [3] Crom. l. XXVI. — [4] Dubr. l. XXX. — [5] Paul. l. I. Ep. CCXXXIII. — [6] Papien. Comm. l. VI. — [7] Id. Ep. CCLXXXII. — [8] Id. ead. Ep.

27. Recenset idem auctor in Commentariis ut Friderico imperatore pollicente Pontifici sua opera Georgium in sinum Ecclesiæ adductum iri, si judiciarius ordo in eum cœptus a Pio II intermitteretur, Georgius non modo non resipuerit, sed Catholicos acrius insectatus fuerit, adortus primum Hynconem non ignobilem toparcham Bohemum, magnanimum Catholici dogmatis assertorem, adhibita criminum fictorum calumnia, ac pluribus occupatis locis intra Zarastes oppidi mœnia compulsum obsidione cinxerit. Perculsus terrore discriminis Hynco, omniumque præsidiis nudatus, capta noctu per stationes fuga, Romam ad opem implorandam perfugit, Georgii nefaria facinora exposuit, adduxitque Pontificem, ut ad ferendam oppressæ in Hyncone religioni opem Fridericum imperatorem urgeret, atque anathema iis, qui in Zarastes obsidione perstarent, incuteret. His animadversis, Georgius, cum intelligeret proceres Catholicos clientela Apostolica tegi, ad colorandum facinus, indicto ordinum conventu dedit operam, ut litteræ communi omnium nomine darentur Pontifici, quasi Hynco non religionis, sed criminum causa regiam in se iram concitasset : patuit vero mox plures Catholicorum chirographos iis litteris appositos, adulteratos esse, ac Pontifex solvi primum obsidionem, ac postea in judicio in Hynconem rem agi jussit : tum Rudolphum episcopum Laventinum misit ad Cæsarem, qui de sedandis Bohemicis turbis, restituendaque religione ageret (1).

28. Sprevit Georgius Pontificia monita, ac Zarasten ad deditionem compulit. Quo vulgato rerum exitu, Laventinus episcopus Germanos principes adire jussus est, de gestis in Bohemia, Georgii contumacia, pessundataque religione conqueri, non posse Pontificem tantum discrimen fidei dissimulare, instaurandum cœptum a Pio antecessore suo judiciorum ordinem,

(1) Quid actum sit Romæ in causa Podiebratii Bohemiæ regis nemo melius edocere nos potest, ac Podiebratius ipse rex in ea querela de Romano Pontifice, quam in Epistolæ modum scripsit, deditque ad Matthiam Hungariæ regem, legiturque in Spicilegio Dacherii to. III, pag. 830, etc. Die II Augusti anni MCDLXV, Paulus papa regis illius causam cognoscendam commisit cardinalibus Nicæno S. Angeli, et Spoletano, qui virum illum, resecto regii nominis titulo, intra semestre ad respondendum de crimine hæresis juridice vocarunt. Sed integro semestri nondum evoluto, Paulus, die *VI id. Decembris*, lata Constitutione, Bohemos omnes ab obsequio Podiebratii liberos pronuntiavit exemitque, omni regni jure excidisse illum declarans. Id vero adeo sollicite a se præstitum Pontifex admonuit, quod metueret, ne longior mora executioni sententiæ obsisteret. Hæc Podiebratius, quæ tamen omnia antea gesta sunt, quam ea acciderint, quæ annalista hic ex cardinali Papiensi narrat, nam litteras hasce, non quidem anno MCDLXVIII, ut Dacherius censuit, sed potius hoc anno MCDLXVI, Julio mense scriptas fuisse ad A. MCDLXVIII, 9, demonstrabo. Tota igitur causæ hujus historia ita digerenda est. Anno MCDLXV, die II Augusti, judices in causa Podiebratii assignati sunt a Pontifice cardinales tres, qui regi diem dixerunt intra semestre, quo termino nondum elapso, eodem anno, sacramenti religione Bohemi exsoluti sunt a Pontifice die VIII Decembris ejusdem anni. Succedenti anno, præsenti tempe, Pontifex litteris suis id. Januarii datis, porrectas a Podiebratio preces rejecit, hæresim, violatum in detentione violenta Phantini Pontificii legati jus gentium, et Ecclesiastici item juris religionem exprobrans, quæ omnia ex iisdem litteris Podiebratii discimus. Ita res extracta est usque ad Julium mensem anni ejusdem, quo Podiebratius Matthiam regem sequestrem pacis interposuit. Sed nec iis exoratus Pontifex, tandem anno eodem Decembri mense, hæresis reum Podiebratium palam denuntiavit. MANSI.

orare ne justam causam desererent, nec se Christianos esse obliviscerentur. Respondisse ad hæc, ut par erat, Germanos refert Papiensis: « Una omnium in respondendo fuit oratio, scire præsulem quid sui esset officii, facturos se quod Catholicos deceat; non posse autem quoad Georgium Ecclesia hæreticum judicaverit, quin a fœderibus ejus per fidem interpositam commerciisque discederent ». Accessisse ad eam Germanorum vocem etiam alia judicii incitamenta, narrat idem auctor, nimirum Bohemos proceres Catholicos, Hynconis casu perculsos exilium sibi imminens avertere constituisse; cum maxime a Georgio quotidianis injuriis labefactaretur regnum; adulterinis etiam nummismatibus publica commerciorum fides confunderetur. Arctissimum itaque ii sanxere fœdus, mutuum præsidium armorum sibi invicem polliciti, reque vulgata amicos in Georgium concitarunt: ursere Pontificem, ut intentatum hæretico principi judicium absolveret, cum ultores sceleris adessent, ac similiter conspirarunt in hæreticum regem Wratislavienses, quos ille antea fatigarat bello. Publico itaque decreto constituta est Georgio dies, ut ad dicendam causam adesset, Laventinusque episcopus jussus parare auxilia, fœderatorum animos confirmare, et sacrum bellum in Georgium indicere, si arma Catholicis intulisset.

29. At Georgius criminatus Pontificem nimium adversariis credidisse nimiumque injuste decernere, delectu militum habito, in Wratislaviensem agrum duci subito jussit, oppidumque sub ipsa civitate opportuno loco situm invadere, cum illi propulsati fuere: « Perlato statim », inquit cardinalis Papiensis[1], « Wratislaviam nuntio, in concionem Laventinus ascendit, fortique oratione populum animans, ac victoriam spondens, accensis projectisque solemni more cereis, in hostes anathema omnes pronuntiat, et crucem proponit; decem millia enim pugnatorum cum triduo illo signata a sacerdotibus essent, re ab Georgianis per exploratores cognita, subito obsidionem relinquunt, vertuntur in fugam, nec ante consistunt quam sese in tutum receperint ». Injussu suo tentatam oppugnationem finxit Georgius; mox tamen Henricum Plavensensem Catholicum toparcham universa ditione uno impetu spoliavit, suique terrore plures minoris auctoritatis nobiles Catholicos ab inito fœdere divulsit; reliqui tamen ei summa vi resistere constituerunt. Interim Georgius consilia agitavit de occupando Pilzinensi oppido, quod Pragæ propinquum, rebusque pro fide orthodoxa in Hussitas gestis celebre erat, ac proditione primum illud tentavit opprimere, indeque misso exercitu oppugnavit; sed magno suorum detrimento repulsus a cœpto destitit, de qua injuria apud Apostol. Sedem conquerentes Pilzinenses Pontifex ob Christi propugnatam causam meritis eos laudibus extulit, juvit auro, ac vexillo, quo in pugna uterentur, præteritæ virtutis futuræque religionis habente insignia donavit, egitque cum proceribus, ut in societatem fœderis admitterentur. Deinde a fœderatis Catholicis, collaudante nuntio Apostolico, Sdenco Sterembergensis belli sacri in hæreticum dux delectus, rogatusque Pontifex, ut sententia Georgium percelleret: interruptus tamen judiciorum ordo rogatu imperatoris Friderici, qui oratores a Georgio acceperat, ut interpres concordiæ foret, extractusque frustra in tertium mensem sententiæ dies, eludente interim spem datam Georgio, et ad Catholicos obruendos intento. Cum igitur nulla ratione ad officium reduci posset Georgius, severitatem in eum adhibere constituit Pontifex. Servatum in eo judicio ordinem ita describit Papiensis:

30. « Inter hæc jam appetebat dicta judicio dies, instructaque per delegatos cardinales ad sententiam erant omnia, nec Georgius ad dicendam causam usquam apparebat. Itaque vocatis in senatum Patribus, Commentariisque actorum perlectis, dato etiam ad disquirendum spatio, tandem una omnium oratione perjurus, sacrilegus hæreticusque, constante de iis criminibus non cognitione tantum, sed fama convincitur, utque auctoritas major decernendis esset, ex quaque natione omnique antistitum ordine, qui Romæ tunc erant, doctores divinæ legis et Pontificiæ adesse in Concilium jubentur, qui rogati sigillatim sententiam in idem cum patribus judicium convenere. Angebat una modo Pontificem cura et Patrum nonnullos, quod ultor tanti decreti certus non apparebat, fiebatque propterea, ut quo magis appropinquaret exitus, difficultas hæc impensius assurgeret. De Cæsare, quod ad omnia esset præposterus, nulla spes habebatur. Polonorum utique Hungarorumque reges, quod domesticis laborarent, minus eo tempore idonei videbantur; procerum quoque regni non satis ad tantam contentionem robur existimabatur: longinquiores certum erat operosam oppugnationem, et diuturni temporis non suscepturos; jacere autem sententiam, illum regnare, verbis contendi a nobis, ab illo armis, cum detrimenti, tum vero ludibrii rem judicabant. Horum vero ita fluctuantes animos unius Joannis cardinalis Portuensis incitatio confirmavit, qui magni consilii vir, hæresumque semper oppugnator acerrimus, ubi in re tam necessaria non satis explicari sententias vidit: Quid, inquit, metimur humanis judiciis omnia? an non relinquenda magnis in rebus Deo sunt aliqua? Si non aderit Cæsar, non Polonus, non Hungarus, spondeo, aderit de excelso sancto Deus, et caput impium conteret:

[1] Papien. Comm. l. VI. Ep. CCLXXXII.

nos justa nostri muneris impleamus, reliqua ille actutum perficiet. Ad quam vocem, quod magna hominis erat auctoritas, erectis omnium mentibus, dies natalis Christi, ab illo quintus, pronuntiandæ damnationi edicitur. Quo die, peracto sacro solemni, Pontifex in magna hominum frequentia marmoreum suggestum ascendens, quod ante summum altare in Basilica Petri ad dexteram est, ex Diplomate sententiam recitavit, regnoque male olim deterius inde parto Bohemum privavit[1] ». Spectabat sceptrum Bohemicum dotali jure ad Casimirum[2] regem Poloniæ, quem adeo legatus Pontificius Rudolphus episcopus Laventinus erat adhortatus ut illud sibi vendicaret, pollicebaturque ipsi, ut refert Cromerus[3], non solum subsidium Pontificium, verum et Silesiam Luzatiamque ultro illi se dedituras, cum primum arma adversus Hussitas cepisset, aut aliquem e filiis cum exercitu mitteret : verum Casimirus justis precibus non assensit, seque Georgii, ipsius amicitiam exambientis, fraudibus postea irretiri passus est.

31. *Polonos inter et Cruciferos instituta pax.* — Hoc anno decima nona Octobris conciliata est pax[4] ejusdem nuntii Apostolici opera inter Polonos et cruciferos equites, finisque sævissimo bello Pruthenico, quo Casimirus rex et Ludovicus Ordinis magister annis quatuordecim contenderant, impositus. Hujusmodi autem pacis beneficio amplificatum est Polonicum imperium : quippe Pomerania, Chelmensis et Michaloviensis provinciæ recuperatæ cum illo coaluerunt : tum etiam Culmensis Ecclesia, quæ ducentis jam annis ab Ecclesia Polonica divulsa Rigensi paruerat, ad jus imperiumque Gnesnensis metropolis revocata. Adjectæ etiam aliæ leges, ut refert accuratius Cromerus, quæ ad regis Poloniæ dignitatem spectabant. Laudat idem auctor Rudolphi legati Apostolici integritatem, qui magna constantia amplissima a rege oblata pacis confectæ occasione munera respuerit, regiique tantummodo senatoris dignitatem admiserit. Prænuntiatus is felix exitus ipsi fuerat a Veronica religiosa fœmina dum Vratislavia in Prussiam iter ornabat, animatusque ad subeundos impigre labores : ostensum namque sanctimoniali per cœlestem speciem fuerat, Rudolphum coram divini Numinis solio stantem confregisse gladium utraque ex parte acutum : quo significabatur finem ab ipso bello Prussico impositum iri. Missi sunt a Casimiro rege ad Paulum II papam oratores, ut pacem Apostolica auctoritate muniendam curarent, tum ejusdem Rudolphi operam integritatemque commendarent, tum ob eximia virtutum ornamenta cardinalitia purpura decorandum exposcerent. Ut vero Prussica pax ea lege a Pontifice confirmata sit, ut Casimirus tuendam religionem, hæresimque Hussiticam exscindendam adversus Georgium Podiebratium susciperet, proximo anno dicetur.

[1] Ext. sententia in arch. molis Hadr. — [2] Mich. l. IV. c. 62. — [3] Crom. l. XXVI. — [4] Id. ib. Alex. Gnaguin. in Casimir. IV et alii.

PAULI II ANNUS 3. — CHRISTI 1467.

1. *Decreta Pontificia adversus Georgium et Hussitas.* — Recurrente Cœnæ Dominicæ die anni a virgineo partu millesimi quadringentesimi sexagesimi septimi, Indictione quintadecima, Paulus II cum solemni more hæreticos anathemate percelleret, latam superiori anno in Georgium Podiebratium Bohemiæ tyrannum sententiam confirmavit[1], promulgatis hisce anathematismis :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Excommunicamus, maledicimus, et anathematizamus perditionis alumnum Georgium alias Jersicum de Constat et Pogiebrat regni Bohemiæ occupatorem, olim illius regem nominatum, contra quem multorum Catholicorum principum, et aliorum nobilium, ac fidelium populorum, et regni ejusdem crebris denuntiationibus, et querelis merito admittendis et justis requisiti et interpellati processum jamdudum per felicis recordationis Pium papam II, præde-

[1] Lib. I. de cur. p. 205.

cessorem nostrum contra ipsum Georgium super damnato crimine hæresis, atque aliis detestandis per eum perpetratis excessibus inchoatum judiciario ordine prosequendo, tandem exigente justitia et justo judicio, non valentes amplius absque gravi divinæ majestatis offensa et animarum earumdem periculo excessus tam gravissimos sub dissimulatione inultos præterire, ipsum Georgium de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium, et quamplurium archiepiscoporum, episcoporum aliorumque divini et humani juris interpretum et magistrorum, hæreticum, pertinacem, hæreticorum fautorem, damnatarum hæresum defensorem, perjurum atque sacrilegum fuisse et esse pronuntiavimus et sententialiter declaravimus.

2. « Item excommunicamus et anathematizamus omnes et singulos ipsi Georgio hæretico adhærentes, assistentes, obsequentes, faventes, aut sibi consilium, auxilium vel favorem clam vel palam, directe vel indirecte præbentes, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, præeminentiæ vel nobilitatis fuerint, et qui secum commercium habent ad præsens vel habebunt quomodolibet in futurum, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVII, VII kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno III ».

3. Accensæ jam ante Georgii tyrannide et impietate belli faces maximum in universa Bohemia incendium, Catholicis ad mutuum præsidium pro excutiendo nefariæ servitutis jugo animatis, excitarunt [1], quo eo diutius regnum illud conflagravit, cum pari sententiarum consensione Catholici non conspirarent, atque alii ad Polonum, alii ad Hungarum, alii ad imperatorem spectarent [2], alii etiam Georgii fucis mendaciisque subornati ipsi adhærerent; plures etiam ambigerent, num ex Apostolico decreto in Georgium edito anno superiori præstitæ illi fidei et obsequii religione soluti essent : ad quos de rei gestæ veritate edocendos hoc anno Paulus promulgavit Diploma [3], in quo exposuit, ut vocatis in Concilium cardinalibus aliisque viris doctrinæ laude præstantissimis, re diligentissime excussa consensuque unanimi, Georgius ab jure regni depulsus fuisset decretoria sententia ob hæresis et perjurii crimina, quorum cognitio ad Apostolicam Sedem spectabat, atque ad omne dubium ex hominum mentibus depellendum pronuntiavit, regiæ Bohemicæ clientes a quovis jurejurando Georgio delato liberos esse, neque ullam criminis vel infamiæ maculam illius imperio repudiato suscepturos.

4. « Ad futuram rei memoriam.

« Vigesima tertia mensis Decembris proxime elapsi in nostro sacro consistorio publico ipsum Georgium hæreticum pertinacem, hæreticorum fautorem, damnatarum jam hæresum defensorem, perjurum et sacrilegum fuisse et esse, dignitateque regia, et quavis alia, si qua præfulgeret, bonisque et dominiis privatum, ac ab omnibus amovendum, ipsum denique singulas censuras et pœnas contra lapsos in hæresim perjurosve, fautores et defensores eorum a jure statutas incurrisse, posterosque suos ad successionem inhabiles pronuntiavimus ». Nonnullisque interjectis, quibus subditos sacramenti ipsi præstiti religione solutos pronuntiasse ait, subditur :

5. « Etsi tam divino quam humano jure lucidissime declaratum constet Catholicis, nullum fœdus aut vinculum cum hæretico tanquam excluso a fidelium consortio putrido membro esse ineundum, aut initum cum eo, antequam talis condemnaretur, continuandum, cum criminis hujusmodi declaratio omnem solvat obligationem, et pœnæ quocumque juramento firmatæ impediat commissionem, declarationem, aut cognitionem, et diffinitionem ipsius hæresis ad Romanum Pontificem tantum spectare et pertinere, ad abundantem tamen cautelam, et ad tollendum omnem dubitationis materiam, quæ ut præmittitur, vel orta jam est, vel oriri forsan deinceps quomodolibet in mentibus hominum possit, auctoritate Apostolica, tenore præsentium, et ex certa nostra scientia declaramus, omnes barones, civitatenses, vassallos et subditos prædictos ubilibet existentes, quocumque nomine censeantur, ab omni subjectione homagii, et fidelitatis juramento, ac obligatione quacumque quibus se dicto hæretico damnato teneri antea quomodolibet intelligebant, plenissime fuisse et esse absolutos, nec deinceps eos ad observationem alicujus eorum teneri, nec jure constringi aut propter non observationem infamia vel alia quavis macula notari posse aut debere perinde in omnibus, et per omnia, ac si non solum nostra, ut sunt, Apostolica, verum etiam imperiali auctoritatibus essent a præmissis omnibus absoluti, prout etiam ex nunc iterum et de novo absolvimus, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum pridie id. Maii, Pontificatus nostri III ».

6. Non defuere nonnulli, qui se sacramenti Georgio Bohemiæ tyranno dicti religione solutos non putarent, nisi imperator ipsos liberos ab obsequio illi præstando renuntiasset, quo accepto Paulus hæc ad Fridericum scripsit [1] : « Considerantes maxime ad tuam sublimitatem tamquam advocatum Ecclesiæ et præcipuum defensorem fidei Catholicæ pertinere, ut cum nobis, et ipsa Ecclesia in debitis sententiis et decretis pro ipsius fidei veritate concurras; proinde eamdem tuam sublimitatem hortamur

[1] Cromer. l. XXVII. — [2] Naucl. gen. 49. vol. 2. — [3] Lib. I. p. 236.

[1] Lib. I. p. 240.

in Domino, et per viscera misericordiæ Dei omnipotentis requirimus, ut, quemadmodum majestatem tuam decet, velis tanquam princeps Catholicus et partibus illis vicinus in debita executione dictæ nostræ sententiæ nobiscum concurrere ad satisfaciendum honori prædictorum Catholicorum, antedictos barones, civitatenses, vassallos et subditos in præfato regno, vel alibi existentes ab omni hujusmodi subjectione, homagio et fidelitate, ac obligatione quacumque a nobis, ut præfertur, absolutos per tuas litteras declarare fuisse et esse sufficienter absolutos, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVII, id. Maii, Pontificatus nostri anno III ».

7. Dum ita judiciorum severitatem in Georgium adhibebat Pontifex, ad elidendam potentiam tyranni, qui plures reges ac principes variis fœderibus sibi devinxerat, atque in dies novas coitiones faciebat, bellique adversus rem Catholicam gerendi socios sibi adjungebat, alio etiam Diplomate eadem die exarato fœdera quæcumque a regibus principibusque cum Georgio icta rescidit, et quævis sacramenta propterea nuncupata veluti impietatis munimenta, non vincula religionis, irrita pronuntiavit [1]; tum universos admonuit officii, ne ullam cum Georgio societatem inirent :

« Paulus papa II ad futuram rei memoriam.

« Quemadmodum fide dignorum relatione percepimus, nonnullæ tam Ecclesiastici quam sæcularis status personæ cum præfato Jersico confœderationes, ligas, promissiones, obligationes, juramenta et alia pacta nedum generalia, sed etiam particularia inierunt, quibus verti posset in dubium, an per hujusmodi generalem declarationem, et dissolutionem ab illorum observantia sufficienter cum animi quiete sanaque conscientia absolutæ fore censeantur. Nos igitur, ut pro evitandis animarum periculis, et ut unicuique tollatur dubitandi occasio, super hoc de abundantis cautelæ suffragio providere volentes, auctoritate Apostolica tenore præsentium dissolvimus ex certa nostra scientia, cassamus, irritamus atque annullamus omnes et singulas confœderationes, ligas, confraternitates, societates, pactiones, conventiones, uniones, promissiones et obligationes tam generales quam particulares, etiamsi per charissimos in Christo filios nostros Fridericum Romanorum imperatorem semper Augustum, et Matthiam Hungariæ, ac Casimirum Poloniæ reges illustres, quam etiam venerabiles fratres nostros Coloniensem, Maguntinum et Treverensem archiepiscopos sacri Romani imperii electores, necnon Magdeburgensem, Salzeburgensem etiam archiepiscopos, Herbipolensem, Bambergensem, Ratisponensem, Novemburgensem, Augustensem, Eystetensem, Misnensem, Wratislaviensem, Hisldesensem, Olomucensem episcopos, et quosvis alios prælatos Ecclesiasticos, etiamsi simili, vel alia quacumque præfulgeant dignitate, necnon nobiles filios viros Hernestum, Albertum et Guillelmum Saxoniæ, Ludovicum, Sigismundum, Ottonem utriusque Bavariæ, Sigismundum Austriæ duces, ac Fredericum comitem Palatinum Rheni, necnon Fridericum Albertum marchiones Brandeburgenses, Ludovicum Lantgravium Hassiæ, ac quoscumque alios principes, comites, barones, et nobiles nationis prædictæ, quibuscumque nominibus aut titulis nuncupentur, aut aliquem ipsorum cum prædicto hæretico olim forsan quomodolibet aut qualitercumque habitæ, initæ, factæ, et mediis juramentis et aliis firmitatibus quibuscumque acceptæ, et hinc inde conscriptæ atque roboratæ fuerint, ipsosque et eorum singulos ad nihil eorum teneri aut obligari declarantes, ac quæcumque juramenta, promissiones et pacta eis, et cuilibet ipsorum relaxantes et remittentes, ac relaxata atque remissa jam fuisse, et esse ad majorem certitudinem denuntiantes: ipsos et eorum singulos in virtute sanctæ obedientiæ et sub interminatione divini judicii districtius requirendo monemus, quatenus dignitatum, honoris et propriæ salutis ipsorum memores, deinceps sententiam et litteras nostras prædictas majori cum devotione ac reverentia suscipientes, ac illarum executioni debitæ intendentes, necnon eam possibilibus favoribus, auxiliis et præsidiis eorum promoventes et juvantes, damnatum illum hæreticum, tanquam membrum putridum et pestiferum, a fidelium unitate juste præcisum, et, ut præmittitur, penitus separatum cum omni posteritate et sequela ejus vitent, falsas ipsius artes despiciant, sibi non auscultent, non communicent, nec quidquam per se vel alios secum commercii habeant, eum non regem, non ducem, non marchionem, non denique cujusvis alterius dignitatis titulo nominent, aut pro tali reputent, facturi ad laudem omnipotentis Dei in suarum salutem animarum pro debita præmissorum omnium executione sicut veros decet principes Catholicos, ut cœlestem pariter et nostram, ac hujusmodi sanctæ Sedis Apostolicæ benedictionem et gratiam digne consequi mereantur, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVII, id. Maii, Pontificatus nostri anno III ».

8. Ad perficienda ea, quæ ab Apostolica Sede decreta fuerant in Georgium, Paulus legatum jam ante in Bohemiam Rudolphum episcopum Laventinum victricia crucis signa attollere, populosque ad religiosam militiam cogere, ac decumanum aurum ex Ecclesiasticis censibus redigere jussit [1]. Creavit etiam sacræ fidei censorem Gabrielem Veronensem Minori-

[1] Lib. II. de cur. p. 241.

[1] Lib. II. de cur. p. 237 et 243.

tam [1] adversus impios Wicleffistas, contra quos jam multos pro fide labores susceperat. Propagatam vero latius nefariam illam sectam in Bohemia fuisse ex his Pontificiis verbis constat: « Cum sicut et fide dignorum relatione plurimorum, nobis displicenter innotuit in plerisque Bohemiæ et circumvicinis partibus nefanda Wicleffistarum seu Hussitarum hæresis jam dudum per sacrum Concilium Constantiense damnata, in quo etiam auctores illius perfidissimæ sectæ viri impii Joannes Hus et Hieronymus, justitia exigente, igne consumpti sunt, ac deinceps per plures Pontifices Romanos prædecessores nostros, et Romanam Ecclesiam damnata, operante satore zizaniæ, proh dolor! in dies erumpat, pestiferumque virus suum evomens multorum simplicium animas suis tendiciis, et palliatis coloribus sub prætextu simulatæ veritatis illaqueando decipiat, illas æterno satagens igni transmittere consumendas, etc. Dat. Romæ apud sanctum Marcum anno MCDLXVI, idibus Martii, Pontificatus nostri anno III ». Hactenus de Pontificiis decretis adversus Georgium Podiebratium et Hussitas; jam quæ tum a Catholicis Bohemis, tum a Georgio, tum a finitimis regibus gesta sint percurramus.

9. *Fraudibus Podiebratii illaqueatur Casimirus rex Poloniæ.* — Metuebat præ cæteris principibus Georgius Casimirum Poloniæ regem, cum ad illum corona Bohemica hæreditario jure uxoris suæ Elisabeth, quæ Ladislai postremi regis defuncti soror erat, spectaret. Ad eum itaque demulcendum, ne a Pontifice et principibus incitatus sceptrum Bohemicum sibi vendicaret, curas vertit, missoque oratore Hicinio Moravo eumdem Casimirum, ut fœderis ad Glogoviam icti memor esset, rogavit; ac resarcitis injuriis, quas nonnullæ Bohemicæ copiæ, facta in Poloniam irruptione, antea intulerant, fœdus instauravit in conventibus Petricoviensibus: quibus dimissis, fœderatorum Bohemorum, qui Georgium dignitate regia, quam hæresi fœdarat, deturbandum, et alterum e Casimiri filiis, utpote regio sanguine Bohemico procreatis, optandum regem constituerant, oratores affuere precaturi, ut regni Bohemici, quod ad ipsum ac liberos quodam jure hæreditario spectabat, curam capesseret, et ab hæretico tyranno opprimi non pateretur. At subornatus adeo fuit hæreticorum fraudibus Casimirus, ut neque ullo tuendæ religionis pio studio, neque regni amplissimi sibi debiti illecebra se siverit moveri. Responsum itaque in longinquum tempus extraxit, eam obtexens causam, de re adeo gravi, soluto procerum cœtu, decerni non posse.

10. Accessit deinde Cracoviam Rudolphus episc. Laventinus internuntius Apostolicus, prædicto Gabriele Veronensi fidei sacræ censore, et Petro Ercleo decano Aquensi cubicalario Pontificio adjunctis collegis, qui Casimirum ad sceptrum Bohemicum ex Georgii impii unguibus avellendum hortatus est, ac Pontificis, imperatoris, Germanorum aliorumque orthodoxorum opem spopondit: tum Diplomata Apostolica protulit, quibus Prussica pax ea lege confirmabatur, ut Casimirus fœdus cum Georgio perperam sancitum dissolveret, et rem Catholicam in Bohemia efferret. Invisa fuit ea adjecta conditio Casimiro, offensionisque causas ex Pontificia benevolentia male decerpsit, missoque Romam Joanne Sempinio equite flagitavit, ut fœdus Prussicum nullius legis addita formula confirmaretur, at repulsam tulit. Urgebat interea Casimirum ex conventu orthodoxorum Iglaviensi Elias orator, ut remota omni mora, quæ exitium Catholicæ rei erat allatura, oblatum regnum capesseret, vel e filiis aliquem mille tantum equitibus stipatum mitteret, cui sociorum armis regnum asserendum esset: cumque indigna rex captaret diffugia, apud eum legatus Pontificius instabat ne Georgium damnatum hæreseos, regioque honore dejectum a Pontifice socium regemve agnosceret; quin potius crucesignatam militiam in Polonia conscribi adversus hominem impium pateretur. At neque his victa regis mens; qui tamen Cracoviæ conventus indixit; in quo diebus quindecim agitato consilio suam mentem nondum explicuit, sed procerum infrequentiam causatus, de oblato regno Pontifici Bohemisque gratias egit, remque ad celebriorem alium procerum cœtum protulit, pollicitus navaturum se operam sedando bello Bohemico, ac Georgio Romanæ Ecclesiæ conciliando.

11. Prodebat Casimirus per eas moras impio tyranno rem Catholicam, ad quam prosternendam armabat eum furor, neque ulla spei lux affulgebat, ut plus auctoritatis quam imperator cæterique principes ad flectendum in impietate obfirmatum hominem rex ipse haberet. Cum itaque missi ab Casimiro oratores (inter quos erat Joannes Dlugoseus canonicus Cracoviensis, e cujus Polonica historia multa mutuati in XIII et XIV Annalium tomos intulimus) in Bohemiam venissent, non difficile fuit erudito veteratori novas fraudes astruere, quibus eumdem Poloniæ regem irretiret. Negavit itaque Georgius quidquam se adversus Apostolicum fastigium commisisse, sed factas cum ipsius antecessore, ac Basileensi Concilio pactiones observasse: et, si quid forte contra actum esset, id se correcturum: postremo ut fucato lenocinio Casimirum caperet, addit illum se pro componendis rebus Bohemicis arbitrum non recusare. Indignum profecto erat perfidi et perjuri hominis, qui sanctissimum jusjurandum in regia inunctione nuncupatum de tuenda fide, præstandaque, orthodoxorum more, Sedi Apostolicæ obedien-

[1] Lib. II. de cur. p. 119 et 235.

tia violasset, fallacibus verbis fidere, et orthodoxi dogmatis assertores ipsius immanitati exponere, quamobrem Catholici proceres Casimirum, ne se Georgii artibus illaqueari pateretur, orarunt.

12. « Conventu », inquit Cromerus, « apud Wratislaviam habito, negarunt se illum arbitrum accipere posse, inconsulto Pontifice maximo, cujus jussu bellum suscepissent, neque vero habendam esse fidem Georgii verbis atque promissis, quin potius susciperet Casimirus oblatum et jure sibi debitum regnum, aut aliquem de filiis, quos tam multos haberet in spem plurium regnorum susceptos, regem sibi mitteret ». Si morem illis gessisset Polonus, affulsisset proculdubio magna spes rei Catholicæ bene gerendæ. Gerebatur vero grave utrinque bellum, et Georgius Catholicorum munitiones oppugnabat, et contra illi insigne oppidum, cui Buzeovice nomen erat, Hussitis eripuere : Wratislavienses etiam conflato exercitu plura vicina oppida adorti Frankesteinum ceperunt : sed mox submissis a Willelmo Misniæ et Thuringiæ duce, et ab Alberto marchione Brandeburgensi auxiliis instructus Georgius recuperavit oppidum, et quatuor millia orthodoxorum partim cepit, partim ferro delevit. Denique Casimiri opera quinquemestres induciæ pactæ sunt. Cæterum ipse ob desertam Catholicorum causam gravem nomini suo labem intulit, dubitatumque [1] est, num recte de fide sentiret. Ut vero postea livore in Matthiam Pannoniæ regem ob susceptam religionis causam, admissosque Bohemicos apices, quos ipse repudiarat, cum hæreticis in Catholicos turpissime arma junxerit, dicetur inferius. Porro dum sollicitabatur Polonus ad sceptrum Bohemicum eripiendum Georgio, principes Germaniæ nimiam Poloni potentiam vereri cœperunt : tum imperator fluctuare quid ea in re potissimum ageret : conqueri etiam de tradito a Pontifice regno Bohemico ; Bohemiam imperii esse beneficiariam, neque ab alio, quam ab imperatore cuipiam tradendam. Maxima itaque animorum dissensio in Germanis fuit, quam Laurentius Ferrariensis episcopus a se cognitam, tum asperum rei Catholicæ statum ex Norimbergensibus comitiis reversus cardinalium senatui aperuit, ex quo hæc Papiensis Bertino Adriensi episcopo significavit [2] :

13. « Accidit reditus ad nos Ferrariensis episcopi, qui ante ad Nurimbergensem conventum in Germaniam missus, et de his plura intelligens refert, quo in statu sint singula : præsul, ut nosti, gravis est, et fide dignissimus. Ex ejus igitur multo et accurato sermone eis de rebus ita collegimus. Magnam partem Georgicæ ditionis, audito Sedis judicio, ab illius tyrannide se sejunxisse, ac jam palam detrectare imperia, dynastarum autem quemque ac populorum ad privatam defensionem se comparare : metuendum vero esse ne ii omnes, Germanis non adjuvantibus et perurgente Georgio, insignem aliquam calamitatem accipiant : Polonorum regem, quem credebamus vendicaturum armis id regnum, tradente præsertim Pontifice, nec libere quidquid habeat animi respondere, nec saniorem illo in fide haberi : imperatorem quoque Federicum ad omnia præposterum innata lentitudine nescire quid potissimum agat, id modo unum flagitare a nobis, ne advocetur Polonus rebus suis in tanta propinquitate tremendus : palam etiam ferre, si maxime damnandi regis nostrum judicium fuit, non utique potestatem esse regni tradendi, eam totam imperatoriam esse : Germanos itidem principes privatis adductos periculis de Polono excludendo sentire cum Cæsare : neminem autem inveniri qui non habeat Georgium odio, et propter ejus iniquitatem regno dejici cupiat. Verum dum sibi invicem omnes mutuis contentionibus dissident, parumque pacati sunt, Cæsari contingere, ut metu quisque adversæ factionis, ne illi se Bohemus adjungat, non modo temperet bello, sed necessario quoque blandiatur fortunæ, eamque ob causam quosdam fœderibus, nonnullos conjugiis esse conjunctos : in eo autem summum periculum verti, ne undique liber hæreticus carptim adversantium quemque vel studiis continuis sibi conciliet, vel opprimat armis : etenim totum corpus sanæ partis regni non coire in unum ad privatam cujusque defensionem, sed laborante vicino quietem proximos agere, atque ad sua tantum convenienda studium adhibere ; futurum igitur his tantis incommodis, ut mox ille, pristinis suæ tyrannidi restitutis viribus, non modo contempturus hæc nostræ Sedis judicia sit, sed passim vel metu, vel gratia studia totius Germaniæ conciliaturus, atque ita quemque Bohemorum antea Catholice sentientem in eamdem secum damnationem iturum, nec ante futurum finem, quam ille insigni aliquo detrimento Romanam Ecclesiam ulciscendi studio afficiat. Summa Ferrariensis nostri hæc est ».

14. Terrebant hæc plurimos, verum spem collocandam in divino Numine, ac demum Ecclesiam de religionis hoste triumphaturam, addidit Papiensis adductis hisce argumentis : « Cur, inquit, in tanta mansuetudine nostra, (adhibita nimirum in Georgium), et tam justa fidei causa non speremus in Domino, metumque omnem sinistri eventus, si quis nos habet, forti animo abjiciamus ? an non dictum est nobis per Apostolum Jacobum : *Benefacientes, et non timentes ullam perturbationem ?* an non per Salvatorem Christum Jesum : *Major est, qui in cœlo est, quam qui in mundo ?* Et : *Mihi vindicta, et ego retribuam ?* Scimus juxta verbum Scripturæ

[1] Card. Papien. Ep. CCLXXXII. — [2] Id. ib.

itinera impiorum perire, ultionem sanguinis servorum Dei, qui effunditur, introire in ejus conspectum, esse eum a dexteris nobis ne commoveamur. In tantis sponsionibus divini eloquii, nisi infideles simus, bene concipiendum est nobis, et erecta mente expectanda repromissa præsidia ; præsto etenim sunt omnibus invocantibus ea, ac licet peccata nostra terrere merito nos debeant, ab iisque flagella debita sint expectanda, quia tamen publica Christianorum res geritur, atque in unius casu multorum salus exsurgit, confidendum indubie est pietatem divinam ad fidem magis Ecclesiæ respecturam, quam ad conditionis humanæ fragilitatem ». Non fefellit piorum expectationem divina clementia ; attritus enim multis adversis casibus Georgius amissa regni parte, scelus tandem deflevit, veniamque sero poposcit ; ejus autem progenies solio Bohemico ejecta fuit, ut suo loco dicetur.

Quod attinet ad Laurentium episcopum Ferrariensem, cujus sententiam in re Bohemica a Papiensi recensitam attulimus; is hoc anno in Germaniam a Paulo II missus fuerat, ut Germanos adversus Mahometem II Turcarum imperatorem pro instauranda re Christiana concitaret, ad quem eo argumento litteræ X kal. Junias datæ in Regesto Pontificio extant [1] : quo etiam die decreta a Paulo solemnis legatio in Germaniam, quæ Petro tit. Sancti Vitalis presbytero cardinali fuit demandata [2] ad eamdem sacram expeditionem promovendam. Ut vero his sollicitantibus imperator Nurembergenses cœtus indixerit hac de causa, ac demum crucesignatæ in Turcas expeditionis consilia evanuerint, dicetur inferius.

15. *Nonnulli Fraticellorum sequaces hæresim ejurant.* — Nunc addimus nonnullos hæreticos in ditione Pontificia compertos, in quos legibus inquisitum est. Erant ii ex Fraticellorum secta, quæ a perversa mentis opinione nuncupatur, quod negent Rom. Pontifices Christi vicarios esse posse, qui affluentes opibus Christi paupertatem non imitentur : perductos vinctos Romam octava Julii die ex oppido, cui Poli nomen est, numero quatuordecim, partim mares, partim fœminas, refert Stephanus Infissura [3], ac sublimi contignationi extructæ apud Aramcœli, qua prospectus est in aream Capitolinam impositos, ad sceleris ignominiam mythra papyracea redimitos fuisse ; tum vero Pontificium vicarium aliis quinque episcopis sociatum ad ipsos ab hæresi revocandos concionem habuisse : deinde eos, qui impiam opinionem damnarunt, linea veste, alba cruce in pectore et a tergo insignita, indutos fuisse.

16. *Auctus cardinalium numerus.* — Tradit idem auctor auctum fuisse decima octava die Septembris cardinalium collegium, donatis sacra purpura octo viris insignibus. Fuere illi [1] Thomas Bourcherius archiepiscopus Cantuariensis presbyterali titulo S. Cyriaci in Thermis donatus : Stephanus Varada archiepiscopus Colocencis presbyterali tit. SS. Nerei et Achillei insignitus : Oliverius Carafa archiepiscopus Neapolitanus presbyter cardinalis tit. SS. Petri et Marcellini, deinde S. Eusebii, postmodum Albanensis episcopus, subinde Sabinensis, postremo Ostiensis creatus : Amicus Agnifilius Aquilanus episcopus presbyter cardinalis tit. S. Balbinæ, deinde S. Mariæ trans Tiberim ; Joannes Balvus episcopus Andegavensis presbyter cardinalis tit. S. Susannæ : Marcus Barbus Venetus episcopus Vincentinus, Pauli II patruelis, presbyter cardinalis tit. S. Marci primum, dein episcopus Prænestinus : Franciscus Robureus Saonensis, Ordinis Minorum supremus administer, presbyter cardinalis tit. S. Petri ad Vincula, qui post Paulum Pontificatum, Sixti IV nomine accepto, gessit : ac Theodorus ex marchionum Montisferrati familia satus, qui diaconus cardinalis S. Theodori renuntiatus est.

17. *Dissensiones Florentiæ, necnon in regnis Castellæ et Navarræ, quas Paulus sedare studet.* — Excitatum est ingens in Italia hoc anno repentini belli civilis incendium ex Florentinorum factionibus, quod paulo post restinctum est. Defuncto, ut diximus, Cosmo Mediceo summæ dignitatis et auctoritatis viro, tum opibus et clientelis, regumque et principum amicitia florentissimo, cujus nutu pluribus annis Florentina respublica administrata fuerat, successit ejus filius Petrus, qui paternam auctoritatem retinere enisus est, cui multi etiam familiaritate conjunctissimi, propagationem dominatus in una familia, veluti publicæ libertatis cladem, exosi, sese opposuere ; neque illis blandimenta verborum et pigmenta, ut populum in suam partem traherent, deerant. Demum post contentiones varias, post excitos finitimos principes ad mittenda auxilia, post instaurata sæpius amicitiæ fœdera, creatis magistratibus Petri studiosis, illius æmuli, qui de republica in pristinum restituenda splendorem, libertate asserenda, propagationeque imperii in Medicea stirpe discutienda plura erant moliti, in exilium pulsi sunt. Erant ii Angelus Accaiolus, Nicolaus Soderinus, et Dotesalvius Nero, quorum postremus ad Bartholomæum Coleonem Bergomensem virum bello egregium, qui plura sub Venetis stipendia meruerat, perfugit, impulitque stimulis gloriæ, ut exules et una libertatem Florentiæ restitueret. Is cum de ea re ad Venetos retulisset, exaggeratumque esset Cosmi Medicei opera Franciscum Sfortiam Mediolanensem du-

[1] Paul. l. 1. p. 244. — [2] Ib. p. 247. — [3] Steph. Infiss. archiv. Ms. Vat. sign. num. 3. Plat. in Paul. II.

[1] Fel. Contelor. in Elench. cardd. par. altera.

catum sibi peperisse, Venetosque illius principatus reipublicæ Venetæ imperio adjungendæ spe delusos, censuerunt ii e re sua fore exules restituere in patriam, ut Florentiam fœdere, et consiliorum societate conjunctam haberent.

18. Stipendia itaque Coleoni ex arcano polliciti, tum subsecuturas auxiliares copias, honestam militiæ missionem illi permisere, qui ingentem exercitum collegit : ac mox universa Italia velut signo dato arma sumpsit : Galeatius dux Mediolanensium succinctus copiis Petro Mediceo opem laturus Florentiam accurrit : quo etiam auxiliares turmæ a Ferdinando rege submissæ. Verebatur Mediolanensis ne principatus suus, Florentia in Venetorum societatem concedente, periclitaretur. Nec deerant Ferdinando, qui cum Romana Ecclesia, accepti beneficii immemor, inimicitias susceperat, vectigalque pendere abnuebat, suspiciones, ne Pontifex Bartholomæum Bergomensem ad ipsum regno ejiciendum concitaret ; Venetæque invidebat potentiæ. At Christi vicarius, qui in ea dissensione in neutram partem inclinabat, sed verbis omnes ad pacem conficiendam adhortabatur, conscripsit exercitum, ut ditionis Ecclesiasticæ urbes tueretur, tum, si posset, Pinum Ordelaffum, a quo fama erat sublatum fuisse veneno Ciccum fratrem, Foroliviensi toparchia per tyrannidem arrepta depelleret. Florentini denique Fridericum Feretranum rei bellicæ communibus stipendiis præfecere : cum per Flaminiam irrumpere in Etruriam niteretur Bartholomæus Bergomensis, et explicata acie Galeatium retro signa vertere compulisset : demum illo Florentiam excito ad Ricardinam in agro Bononiensi cum Friderico Feretrano ad arma venit ; in quo prælio lectissimi Italiæ milites, qui adversus Turcicam tyrannidem pro Christo maximas res gerere potuissent, occubuere, ancipite cruentaque victoria utrinque discessum est, exercitusque ad hyberna revocati : quæ pluribus narrant cardinalis Papiensis, Florentini historici, aliique plures. At Pontifex cum doleret inde rem Christianam maximum vulnus accipere, distrahique a Turcici belli curis Venetos, cum jam adversus Mahometem insignem legationem ad Germanos crucis symbolo insigniendos, urgendosque in hostem fidei decreverat, instaurandæ paci summis studiis incubuit, quam pacem proximo anno conciliatam fuisse videbimus.

19. Ardebant [1] eodem tempore civili bello Castellæ et Legionis regna quæ proceres conjurati præfecto sibi injuste Alfonso principe cum Henrico rege ferro flammaque partiebantur : ad quos sedandos motus Paulus Pontifex, acceptis Henrici litteris, amplissimum legationis munus Antonio Jacobo episcopo Legionensi demandavit. Adjecta est Diplomati hæc temporis nota :

Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVII, idib. Maii, Pontificatus nostri anno III ».

20. Ut discissam concordiam facilius redintegrare posset legatus, illum Paulus summa instruxit [1] auctoritate, ut coitiones omnes, et conventa quævis paci adversantia, quamvis sacramenti fucata religione firmata essent, dissolverent : tum seditiosos ac perduelles, intentatis censuris Ecclesiasticis, ad regi obtemperandum compelleret. Cupidissimus erat redintegrandæ publicæ pacis Henricus, et cum marchione Villenæ adversæ factionis signifero plura spe concordiæ colloquia habuit : sed ab eo toties maxima cum regiæ auctoritatis ignominia delusus est. Perfunctus porro suo munere legatus perduelles in pertinacia obfirmatos anathemate perculit [2] : sed ii ad commune scelerum asylum perfugientes, ad eludendam Ecclesiasticam censuram, ad futuram Œcumenicam Synodum provocarunt, rati ea astutia Ecclesiæ illusisse, quam impietatem damnat auctor [3], de quo paulo ante memoravi. Parati ita ad omne scelus conjurati regias copias adoriri ausi sunt, dimicatumque est prælio ad Olmedum, in quo fusus multus Hispanus cruor, dubia et in neutram partem inclinante victoria.

21. In Navarra Leonora Fuxensis materno jure sceptrum sibi asserebat, ac Vianam oppidum insigne, Nicolai episcopi Pampilonensis opera, ejecto præsidio Castellano, cepit [4]. Cataloniam major belli turbo quatiebat, ac Renatus Andegavensis non de illa modo, verum et de aliorum regnorum jure cum Joanne rege certabat, cujus filius Joannes comparato exercitu, Gallorumque regis instructus auxiliis Barcinonem exeunte Augusto pervenit, collatisque cum Aragoniis signis ipsos acie delevit : Joannes rex quanquam senio affectus oculis caligaret, bellico tamen spiritu ardebat, nec segnius regina succincta exercitu Joanni se opponebat ne latius proferret dominatum, illumque Gerundensem obsidionem solvere compulit.

22. *Philippi ducis Burgundiæ obitus et virtutes.* — In Belgio intestinum bellum instauratum est, Leodienses enim, qui in Ludovicum episcopum animis ob administratam improbe sacram prophanamque rem vehementer commoti erant, educto exercitu Hoyum repentino expugnarunt impetu, ac Ludovicum in fugam egere, in hos deinde Carolus comes arma convertit, eosque ad Trudonense oppidum delevit : promovit postea Leodium exercitum, cujus terrore perculsi Leodienses salutem pacti illius imperiis se submisere, egressique trecenti numero et eo amplius cives comparato ad commiserationis spectaculum cultu, seminudi discinctique veniam perduellionis supplices ab illo petierunt :

[1] Sur. l. XVIII. Annal. c. 10. Jo. Marian. l. XXIII. c. 10 et alii.

[1] Ib. p. 252. — [2] Marian. l. XXIII. c. 10. — [3] Marian. sup. c. 10. Sur. Annal. l. XVIII. c. 10. et Marian. sup. cap. — [4] Ibid.

qui victis ita pepercit, ut iras in urbis portas et mœnia quorum fiducia rebellarant converterit, eaque dejici jusserit [1].

23. Successerat is jam recenter Philippo patri duci Burgundiæ, qui die decima quinta Junii obierat [2]. Ipsum veluti laudibus cumulatissimum plerique celebrarunt : inter quos Monstreletus [3] Chronicon ejus elogio clausit, necnon Belcairus [4] hoc encomio ipsum exornat : « Merito facilitatis ac probitatis ergo Boni cognomen accepit, pauca tributa exigebat, ut non tam principem imperii licentia utentem, quam patrem familias ex æquo et bono suis providentem diceres, aut, ut verius dicam, in eo antiquorum regum, qui non quid liceret, sed quid se deceret, quidque sui officii esset spectantes, regna sua justitia et æquitate moderabantur, expressam imaginem cerneres ». Et infra : « Pridie idus Junii, anno hujus sæculi LXVII, in lethalem morbum incidit, triduoque graviter conflictatus anno suæ ætatis sexto et septuagesimo e vita excessit. Fuit ea mors acerba suis, patriæ exitialis, omnibus luctuosa, nam inter Christianos principes nemo illi vel justitia, vel animi magnitudine præstabat : ad hunc Galliarum, Hispaniarum, majoris Britanniæ, Lusitaniæ reges, ad hunc Germani, Orientalesque imperatores, ad hunc Romani Pontifices confugerunt ». Neque illi sui defuerunt nævi, susceptusque nothorum grex a Mahumeticæ spurcitiæ licentia vitam illius non abfuisse ostendit, et ob molles delicias, quibus erat irretitus, repetita toties de sacro in Turcas bello gerendo, sociandoque Pio II vota ac promissa violasse, quin potius intestina in Galliis conflasse bella, rursumque civilibus dissensionibus se implicuisse vidimus.

[1] Id. c. 11. — [2] Belcair. ep. Meten. in Comm. rer. Gallic. dec. 1. l. II. — [3] Monstr. vol. 3. p. 130. Meyer. id. ib. lib. ann. 17. Naucl. gen. 49. vol. 2 et alii. — [4] Belcair. dec. 1. l. I. num. 18. et l. II. num. 6.

Non præterimus in extrema hujus anni periodo Paulum Pontificem Francisco de Bancio Adriæ duci S. Catharinæ Senensis digitum in æde sacra Adriensium Prædicatorum collocandum maximi instar muneris concessisse [1]. Consignatum ita est Diploma : « Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVII, XVI kal. Novembris, Pontificatus nostri anno III ». (1).

[1] Lib. IV. Bull. p. 154.

(1) Cum res in Oriente a Turcis in Christianos hoc anno gestas omiserit annalista, supplendas ex æqualibus scriptoribus aggredior. Hoc anno ineunte, Februario mense, Ragusæi cum Turcam adversarium diutius ferre non possent, convenerunt tandem cum illo, ut annuum vectigal ducatorum 15000 solventes, quieti dimitterentur. Narrat hæc auctor Chronici miscelli Bononiensis. Ex quo bello liberatus Turca classem triremium 100 et navium totidem ingenti molimine Constantinopoli instruxit. Id vero ceu belli in se suscipiendi indicium accipientes, Veneti classem pariter triremibus navibusque instructam appararunt, ut Eubœam et Græcas imperii sui urbes defenderent, quam classem Victori Capellio crediderunt. Sed duce illo II id. Martias fatis functo, Jacobus Lauredanus substitutus fuit. Hæc omnia Christophorus a Soldo coævus auctor in historia Brixiana Rer. Ital. to. XXI. MANSI.

PAULI II ANNUS 4. — CHRISTI 1468.

1. *Armis certatum in Podiebratium cui plures urbes ereptæ.* — Ineunte anno humanæ salutis post millesium quadringentesimum sexagesimo octavo, Indictione prima, die Epiphaniæ sacro, Germanici imperii ordinum conventus solemnes qui anno superiori indicti fuerant pro tuenda religione ac republica Christiana, Nurembergæ celebrati [1] fuerunt. Oppugnabatur illa externis internisque hostibus ; nam Georgius Bohemiæ tyrannus, quem ad firmandam arreptam regiam dignitatem Callisto pollicitum vidimus crucesignata vexilla Turcico illaturum imperio, in crudelem fidei Catholicæ hostem desciverat, tum conferendæ erant in unum Christianorum principum vires, ut religiosa expeditio in Mahometem, Macedoniam ac Peloponesum vastantem, Vitalis cardinalis legati potissimum opera, conficeretur. Plurima maximi momenti

[1] Crantz. Vandel. l. XII. c. 37.

in iis cœtibus agitata, quæ dein fuisse dissipata, refert Crantzius [1]. Cæterum in iis decretum pacandam prius Germaniam, quam ex ea crucesignatus exercitus educeretur : pacemque a Friderico in annos quinque imperiali sanctione indictam universæ Germaniæ ex Pontificis litteris [2] constat. Ad firmandam porro eam concordiam Paulus censurarum Ecclesiasticarum pœnas illam violaturis proposuit, ut mutuo fœdere conjuncti Catholici adversus impios majores vires colligerent : cumque internus hostis Georgius Podiebratius, Hussitarum signifer, opprimendus videretur, munus imposuit [3] Laurentio Rovarellæ episcopo Ferrariensi, ut fideles ad crucis signa contra Bohemos hæreticos vocaret.

2. « Venerabili fratri Laurentio episcopo Ferrariensi referendario ac domestico, nuntio et oratori nostro.

« Quia ipse perfidissimus hæresiarcha in profundum malorum omnium descendens in tantam præsumptions insaniam prolapsus est, ut coacto hæreticorum exercitu non solum Catholicos regni barones ac populos, verum etiam vicinarum provinciarum fideles suæ tyrannidi subjugare molitur et nititur, necessarium censuimus ad hanc pestem eliminandam et perfidiam, ultra armorum vim et numerosum Catholicorum exercitum, etiam cum omni potestate ac severitate Ecclesiastica procedere, ad personam tuam direximus oculos nostræ mentis, quam in agendis præditam, et in arduis nostris ac Romanæ Ecclesiæ negotiis magna experientia comprobatam, et litterarum doctrinis eminentem cognovimus, de eadem sumentes in Domino fiduciam », et infra, « ad universam Germaniam, singulasque ejus provincias, civitates, terras, oppida et loca pro hac et fidei causa, dictæ Sedis ac nostrum nuntium et oratorem cum plena potestate legati de latere transmittendum duximus.

3. « Tu igitur munus hoc pro Dei honore et nostro, ac Sedis Apostolicæ reverentia prompta devotione suscipiens, juxta prudentiam tibi a Deo datam rebus in discriminibus positis providere, et opportune consulere, et facere exequi non differas quæ necessaria et expedientia cognoveris. Nos autem, ut fructus, quem in futurum expectamus, quantocius eveniat, tibi, quibuscumque necessariis conclusionibus ad effectum hujusmodi sanctæ expeditionis habitis vel habendis auctoritatem et decretum interponendi ac pacem, quæ, utaccepimus, in Nurembergensi dieta novissime celebrata, et per charissimum in Christo filium nostrum Fridericum Romanorum imperatorem semper Augustum in universa Germania quinquennio durante imperiali banno indicta, et sub interminatione censurarum Ecclesiasticarum nostro et Ecclesiæ nomine confirmata extitit, ab omnibus observari faciendi et mandandi, etiamsi opus fuerit cum exageratione censurarum, excitandique præterea fideles, ac Catholicos Germaniæ principes et populos, ut adversus nefandissimum Georgium et hæreticos prædictos pro defensione fidei, pro salute patriæ, pro tuitione propria cujusque et suorum omnium se ardenter opponant, et illos exterminare ac delere procurent ; insuper cruciatam contra hujusmodi hæreticos prædicandi, et ab aliis prædicari faciendi, et crucesignatis contra eosdem hæreticos pugnantibus, vel ad id contribuentibus non solum semel in vita, sed et in mortis articulo juxta ordinationem tuæ fraternitatis ut indulgentiam plenariam consequantur, concedendi », et infra, « tenore præsentium facultatem, licentiam et auctoritatem concedimus et impertimur, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum an. incarnationis Dominicæ MCDLXVIII, XI kal. Maii, Pontificatus nostri anno IV ».

4. Urgebat gravissima inferendi Georgio belli causa, neque enim ille Apostolica damnatus sententia pertinaciam posuerat, sed novas Catholicis inferre clades non desistebat. Et quidem narrat Crantzius [1] illum a Friderico Augusto monitum, ut se exutum Bohemico sceptro ob hæresim agnosceret, regnique imperii vectigalis jus ad imperatorem, ut legitimum successorem, devolutum, utque Romanæ Ecclesiæ pareret; at illum ob hæc accensum ira in Austriam exercitum immisisse : ad quem coercendum merito Pontifex Germanos in sacra arma hoc Diplomate concitavit [2] :

5. « Ad futuram rei memoriam.

« Quoniam idem Georgius in profundum malorum descendens in tantam præsumptionis prorupit audaciam, ut hæreticorum coacto exercitu non solum Catholicos Bohemiæ principes, barones et populos ad suos errores deducere, verum etiam vicinarum provinciarum, et potissimum inclytæ ac devotissimæ nationis Germanicæ civitates et loca infensis armis invadere præsumit, et in ejusdem nationis ignominiam maximam et contemptum, charissimo in Christo filio nostro Friderico Romanorum imperatori semper Augusto, cui fidelitatis præstiterat juramentum, bellum inferre, illiusque et nationis præfatæ dominia, civitates, terras et loca invadere, oppugnare et depopulari molitur ac nititur. Nos attendentes quod, nisi ipsius insaniæ et armato furori vi et armis occurratur, ejusdem ac aliorum damnatæ sectæ hæreticorum venenum in dies magis serpere poterit, et finitimas inficere, aut potentia, astu et dolis Georgii hæresiarchæ nefandissimi nationes et populi tyrannidi ejus, quod absit, subjici possent et conculcari, sicuti se idem Georgius effi-

[1] Crantz. Wandel. l. XII. c. 37. — [2] Paul. II. l. II. p. 26 et 54. — [3] Sup. p. 26.

[1] Crantz. hist. Wand. l. XII. c. 39. — [2] Paul. l. V. p. 235.

cere gloriatus fuit, et adhuc jactare se non desinit. Necessarium itaque fore censuimus, ut cæteri Christi fideles, et præcipue ejusdem Germanicæ nationis, qui magis periculo vicini sunt, excitentur adversus hujusmodi fidei Catholicæ perfidissimos hostes, ut arma pro defensione fidei, pro salute propria, pro tuitione inclytæ nationis Germanicæ, et aliarum finitimarum partium assumant ad eliminandam hujusmodi pestiferam hæresim, et Georgium memoratum ac sequaces ejus exterminandos, ad quod faciendum fidei ardore concitati eo vehementius tantæ præsumptionis audaciam reprimere et contundere debent, quoad id conspiciunt necessitate et urgentibus periculis etiam juxta canonicas sanctiones se esse astrictos : carere enim non videntur scrupulo societatis occultæ, si huic tam manifesto facinori desinant obviare : et fovere videtur, qui negligit cohibere perversos ; culpamque proculdubio contrahit, qui negligit emendare cum possit : et in Proverbiis : qui potuit hominem liberare a morte, et non liberavit, eum occidit, etc. ». Addit se ad fideles in arma sacra pro tuenda religione concitandos indulgentiarum præmia proponere iis, qui religiosæ militiæ se addixerint, stipemve ad tolerandos bellicos sumptus contulerint, ac sacerdotibus censurarum nexu eos, qui ob atrocia flagitia sacrorum usu mulctati fuerint, ac sacram expeditionem opera sumptuve promoverint, solvendi potestatem elargitur. « Dat. Romæ apud S. Marcum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXVIII, XIII kal. Maii, Pontific. nostri an. IV».

6. Lapsis ante paucis diebus, cum Cœnæ Dominicæ sacra recurrerent, perculsus anathemate fuerat Georgius, ejusque filius Victorinus ob hæresim, spretaque Apostolica imperia, tum Joannes Rochizana, et Georgius Hamburgensis eadem sententia damnati. Denique in eos, qui hæreticis ferrent subsidia hæc lata sententia [1] : « Excommunicamus et anathematizamus omnes et singulos cujuscumque status, gradus, conditionis aut præeminentiæ existant, etiamsi pontificali, regali, reginali, aut quavis Ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, qui perfidis hæreticis Wicleffistis, qui in hujusmodi damnata Wicleffistarum hæresi pertinaciter permanserunt, arma, equos, ferrum, plumbum, lignamina, sal, oleum, vinum, vestes, victualia, et alia quæcumque ad usum hominum pertinentia, aut quævis alia præsidia publice vel occulte subministrant, ac per se vel subditos suos afferri faciunt vel permittunt. Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVIII, XVIII kal. Maii, Pontificatus nostri anno IV ».

7. Gerebat se Rochizana pro designato Pragensi archiepiscopo, cumque Hussitico veneno esset infectus, jam ante Pii II jussu a Fantino Dalmata, Apostolico internuntio, administratione Pragensis Ecclesiæ interdictus fuerat [1], ipse tamen obduruerat in scelere, ac præterea Georgio ob impietatem bellis vexato consuluisse refert Dubravius [2], ut monasterium S. Crucis, in veteri Pragensi urbe situm, pretiosissimis thesauris spoliaret, eoque lucro delinitum tyrannum non illud modo, sed aliorum etiam monasteriorum sacram gazam expilasse, ut partim illam sectatoribus donaret, partim ingentes opes cumularet. Verum impius Rochizana, qui Georgii armis fretus humanæ vindictæ illudere putabat, divinam non evasit : quippe de eo hæc tradit historiæ Michovias [3] :

8. « Joannes Rochizana, Bohemicæ hæresis vertex et auriga dolosus, subita paralysi percussus, apud Pragam loquendi usum amisit, justissimo Dei judicio, ut qui lingua sceleratissimam hæresim extulit et prædicavit, lingua languidata puniretur ». Porro Georgium gravissima sibi et posteris mala, tum Bohemiæ clades ob auscultatum nefarium hæresiarcham accersivisse, indicat his verbis Coclæus [4] : « In dies deterior cœpit fieri conditio, et fortuna fortissimi alioqui et rei militaris peritissimi viri regis Georgii propter hæresim Hussitarum, quam pro Catholica tenebat a Rochizana persuasus, non enim solummodo episcopus Wratislaviensis, et Olomucensis eorum capitula, sed etiam magnæ et multæ civitates Slesiæ, Moraviæque, et Luzatiæ, ac plerique duces, et barones ab eo ad regem Hungariæ, quem et papæ et imperatoris auctoritate pro vero et legitimo Bohemiæ rege agnoscebant, defecerunt ».

9. Susceptum quidam a Matthia Pannoniæ rege adversus Georgium religionis orthodoxorumque Bohemorum patrocinium hoc anno, ex Jacobo cardinale Papiensi [5] atque historicis [6] patet. Delatum sane jam antea sceptrum Bohemicum regi Poloniæ fuerat a fœderatis Catholicis, precesque legati Apostolici accesserant ; sed cum orthodoxorum causam sub Georgii bellicis artibus egregie instructi potentia succubituram ambigeret, nectebat moras, donec inclinantem in alterutram partem victoriam sequeretur, ut refert Cromerus : cum vero ita proderet rem Catholicam, et fideles Bohemos cum Romana Ecclesia sentientes Georgii immanitati exponeret, neque jus hæreditarium sibi vellet armis asserere, Catholici alium principem optandum censuerunt, qui ipsos ab impietate tyrannideque Georgii vindicaret (1).

[1] Paul. l. II. Bull. p. 21.

[1] Dubrav. Bohem. hist. l. XXX. — [2] Id. ib. — [3] Michov. l. IV. c. 68. — [4] Cocl. hist. Huss. l. XII. — [5] Papien. Ep. CCLXV. — [6] Bonfin. dec. 4. l. II. Michov. l. IV. c. 68. Crom. l. XXVII. Crantz. Vand. l. XII. c. 39. Dubrav. l. XX et alii.

(1) In Spicilegio Dacherii to. III, pag. 836 nov. edit. extat Epistola Podiebratii regis Bohemiæ ad Matthiam Hungariæ regem, qua

10. Accessit imperium Romani Pontificis, ad quem exscindendæ hæreseos cura spectabat, ac latæ tanta æquitate sententiæ ad exitum perducendæ necessitas : neque etiam defuit imperatoris auctoritas, qui cum ob supremum in Bohemiam beneficiariam dominatum, jam damnato Georgio, de eo regno decernendi jus ad se spectare contenderet, nec viribus ad illud sibi comparandum polleret, ita cum Matthia rege pactus est [1], ut si nullos suciperet liberos, Hungariæ Bohemiæque regna Austriacæ stirpi transfunderet. Æquissimum etiam erat, ut Matthias, qui episcopos Hungaros ad Georgium regia inunctione sacrandum miserat, jurisjurandi de colendis Romanæ Ecclesiæ ritibus et imperiis, tum hæresis ex Bohemia abolendæ, violati a Georgio ultor fieret, divinæque potius majestati, quam Georgio ob affinitatem obnoxium se agnosceret. Hortatu vero Pauli II potissimum sacrum illud in hæreticos bellum suscepisse Matthiam ipsum ex hisce Jacobi cardinalis Papiensis [2], ad eumdem Pontificem datis ea de re litteris constat :

« Legens ego hodie, beatissime Paule, exempla duo litterarum vere Christianissimi regis Hungariæ ad me missa ex Urbe, quibus ad propulsandam Dei injuriam obstinatissimo Bohemo bellum indicit, elevavi ad cœlum oculos et manus, et pietati suæ gratias egi, quod tandem respexit nos, et in spem salutis erexit, et suscitavit spiritum Danielis, qui contriturus sit Sathanam sub pedibus nostris ; inde calamum sumens congratulandum duxi clementiæ vestræ, quæ Apostolica virga vas confregit inutile et securi ministerii sui excidit infructiferam arborem, damnans post multam patientiam, quod multo ante erat damnandum. Gratulor igitur quantum Christiano homini, et sacerdoti, et cardinali Romanæ Sedis est gratulandum. Fides beatitudinis vestræ, et labor in hac causa continuus refrigerium hoc jam merebautur. Memini die latæ sententiæ beatitudinem vestram in frequenti consistorio dixisse, non videre se executorem tanti judicii, sed futurum aliquando vindicem Deum, atque ejus spe magis quam hominum eam damnationem ingressum : non frustrata est sua expectatione sanctitas vestra : accipit fructum religiosæ fiduciæ, sentitque propheticum illud impleri : *Prope est Dominus invocantibus eum, invocantibus eum in veritate*, etc. Pientiæ xvi Julii ». Hujus nimirum anni, ut ex adscripta superiori Epistolæ die, aliisque argumentis perspicuum fit.

11. Indicto igitur Georgio Podiebratio bello, postquam sibi fœdere junxit Fridericum imperatorem, Casimirum quoque regem Poloniæ sibi devincire Matthias conatus [1] est, adhibito interprete Protasio episcopo Olomucensi, qui licet affinitate cum Georgio esset devinctus, religionem tamen tyranni gratia privatisve commodis potiorem habebat, atque ideo Georgium abjecerat, postquam omnia, ut ipsum in rectum fidei revocaret tramitem, fuit expertus [2] : de quo memoravit Dubravius [3] sapientissimam vocem ad Georgium, cum ille ad hæreseos infamiam detergendam, et Catholicos in fraudem trahendos jactitaret, dicturum se causam fideique suæ redditurum rationem, ubi Pontifex tutum ipsi et idoneum locum constituisset : « Quid agis, inquit, o rex, utrum de fide docere, an doceri cupis ? primum valde præposterum, ut doctoris partes inter doctissimos ille suscipiat, qui sit litterarum omnium ignarus ; alterum etiam absurdum, regem Christiano more unctum, ætate ingravescente primum imbui velle Christianæ religionis elementis ? Tertium restat, ut dicas, tui expurgandi causa te cupere, ut publice audiaris. Quid his opus verbis ? satis superque ab omni infamia purgatus eris, si reipsa obedientiam promissam Romano Pontifici Romanæque Ecclesiæ præstiteris, quam nullus hactenus regum superavit, nec unquam superabit ».

12. Is ergo religione et sapientia insignis præsul, cum a Matthia ad regem Poloniæ orator venisset, illum ad conjungenda in Bohemos hæreticos arma hortatus est [4] : ex arcano vero persuadere annisus est, ut fœdus cum Friderico imperatore et Matthia rege nova affinitate confirmaret, collocatis in matrimonio Maximiliano et Matthiæ recenter viduo duabus filiabus natu maximis, ea enim ratione amplificaturum magis rem suam, assensuros enim hos principes, ut si carerent liberis, Pannoniæ ac Bohemiæ regna ad ipsius filios ita pervenirent. Cum hæc ad suos retulisset Casimirus, intellecto Matthiæ cum imperatore fœdere, exitiale rei Christianæ

[1] Cocl. hist. Huss. l. XII. — [2] Papien. Ep. CCLXV.

[1] Crom. hist. Pol. l. XXVII. — [2] Id. ib. — [3] Dubr. l. XXX. — [4] Crom. l. XXVII.

sequestrem illum constituit apud Romanum Pontificem ut in loco apto, *in loco competenti*, audire se causam suam peroraturum velit. Datæ sunt litteræ illæ die XXVIII Julii ; sed annus ex Codicis vetustate erasus deest. Dacherius, nescio qua persuasus conjectura, annum MCDLXVIII in extrema libri ora supplevit. Verum aliam plane chronologiam assignandam Epistolæ multa suadent ; ac illud præsertim, quod ex litteris illis intelligimus causam illam nondum Romæ agitari desiisse, eo tantummodo excepto, quod lite adhuc pendente Pontifex obligatam sacramento fidem erga Podiebratium Bohemis remiserit, ac regio omni jure eidem interdixerit. Sententia vero de hæresis crimine, quæ caput erat causæ, nulla adhuc lata erat, ut ex litteris constat. Cum igitur anno MCDLXVI, Decembri mense, Podiebratius judicio Pontificis hæreticus pronuntiatus fuerit, ut ex Annalibus ibidem constat, hinc constare pariter arbitror litteras illas serius anno MCDLXVI consignari non potuisse. Vicissim autem anno MCDLXV, Augusto mense, causæ ejus regis cognoscendæ judices assignati sunt a Pontifice cardinales tres, de quibus in iisdem litteris, et nos ex illis in nota ad A. MCDLXVI, 27. Litteræ igitur, in quibus de incœpta eadem causa agitur, inscriptæ die XXVIII Julii, nonnisi ad Julium mensem anni MCDLXVI pertinent. MANSI.

ingentisque belli faces injecturum, consilium secutus respondit, nunquam se jure ad regnum Bohemicum sive hæreditario sive ab ipsis Bohemis Catholicis delato abdicasse, ac si quis interea id regnum affectaret, ipsum rem non impune laturum : denique obtendens sibi a Matthia in Scepusiensi provincia atque in Walachia irrogatam injuriam, cum eo jungere affinitatem detrectavit. Accessere ex hujusmodi dissensione animi hæreticis, qui de se deque Hussitica hæresi actum omnino videbant, si Casimirus aliorum regum fœderi assensisset; quocirca, et Georgius, misso oratore Alberto Costka Postupicio, promisso uni ex ipsius filiis Bohemico sceptro permulsit [1] : in tot quippe tantasque angustias adductus erat, ut etiam liberos suos regnandi spe ejiceret. Et hi fuere hæreseos fructus acerbissimi, repenteque detumuere elati illi spiritus, quibus sibi ingentes de Catholicis triumphos augurabatur.

13. Immiserat Georgius [2] sub anni initio, ut supra indicavimus, Victorinum filium cum exercitu in Austriam, isque regionem populatus monasterium Pulger operibus munitionibusque sepiverat, sed cum auxiliaria quatuordecim Hungarorum crucesignatorum millia imminerent [3], in Moraviam fuga se proripere coactus est : quem mox Matthias in itinere secutus ad prælium compulit, in quo plures Bohemi cecidere. Ad Lavam urbem, quæ Morava fluvio perluitur, ex adversa ripa Georgius occurrit, variisque artibus Matthiam subornare nisus est, ut pacem cum ipso conficeret : sed hunc Laurentius episcopus Ferrariensis nuntius Apostolicus, ac sociales orthodoxi Bohemi in constantia confirmarunt [4], ne homini hæretico, cujus perfidiæ tot monumenta extarent, fideret. Demum cum Georgius diutius exercitum sustentare non posset, recipere se in Bohemiam coactus est. Victorinus autem ejus filius Trebyozum profectus est, præsidiaque varia ad arces communiendas distribuit : quod ubi rescivit Matthias motis ad Trebyozum castris suburbana succendit, tantumque excitatum incendium est, ut urbem absumpserit. Horrebat metu in arce Victorinus, cum opportunis suppetiis adjutus ex ea fuga [5] sibi consuluit : restituta deinde arx est Matthiæ, ejusque in fidem ac potestatem venit Bruna urbs nobilissima, eumdemque cupidissime excepit Olomuca provinciæ metropolis : quarum exemplum pleræque urbes et arces secutæ sunt.

14. His jacturis territus Georgius, mole corporis valens, fictæ erga populos cædibus expositos commiserationis specie Matthiam in certamen singulare angusto in loco provocavit [6] : cui ille respondit non privati hominis, sed principis more equestri certamine se pugnaturum in campo. Demum amissa Moravia Georgius plenus ignominia abscedere coactus est : quos felices successus exeunte hoc anno partos præter alios Jacobus cardinalis Papiensis [1], datis proximo anno litteris ad prædictum Ferrariensem episcopum nuntium Apostolicum, celebrat : « Video, inquit, jacta jam esse fundamenta nostræ salutis, et Sathanæ synagogam in ruinam conversam : cessit qui cedentes persecuturum se judicabat, (nimirum Georgius Podiebratius), amisit multa, cui exploratum erat cuncta diripere, quique etiam et re militari, et bellatoribus neminem sibi parem arbitrabatur, vicini regis virtute inanem opinionem suam agnovit, implevit Dominus faciem ejus ignominia, obscuravit oculos suos ne videat, et factæ sunt hæreticorum viæ tenebræ et lubricum, et angelus Domini persequens eos. Non videbamus antea ministrum judicii nostri, timebantur multa a multis mala : perfidi hominis mens : malus animus ad fraudem semper intentus nos perterrebat : de vicinis quoque Germanis erat vehemens suspicio, ne vel studio partium, vel odio causæ rationem omnem inchoati operis frangerent. Ecce sublata sunt omnia primo aditu belli, et manus Domini est nobiscum. Laudandus æternis Ecclesiæ præconiis Matthias rex Hungarorum, qui sancta patris monita accipiens arma sine cunctatione intulit, hostemque in fugam versum magna parte male possessi regni privavit : laudandus et tu, præsul dignissime, cujus forti ministerio comparata brevi hæc sunt, etc. Dat. Romæ v Februarii MCDLXVII ». At de his inferius suo loco, nunc Italicæ res orationem ad se vocant.

15. *Diploma Pauli concordiam inter principes imperantis; pax exinde sancita et laudes Deo persolutæ.* — Sedatum hoc anno est Etruscum bellum Pauli II Pontificis diligentia, ut Bartholomæus Coleo communibus fœderatorum principum stipendiis conductus arma adversus Turcas verteret, qua de re hoc Diploma [2] a Paulo, concordiam Apostolica auctoritate imperante, editum est :

« Ad futuram rei memoriam.

« Ut liberius justissimum bellum contra ipsos infideles et crucis sacratissimæ spurcissimos hostes per sanctæ recordationis prædecessores nostros jam dudum susceptum, indictum et publicatum, quantum vires nostræ patiuntur, prosequi possimus, et effrænatam eorum rabiem, impiosque arcere conatus, quemadmodum pro ipsius Salvatoris gloria, et cunctorum quiete fidelium præ cunctis aliis rebus in nostræ mentis consideratione semper habuimus, opportune providere cupientes, et pacem inter

[1] Crom. l. XXVII. — [2] Michov. l. IV. c. 68. — [3] Crantz. hist. Wandal. l. XII. c. 37. — [4] Id. ib. Michov. l. sup. c. 68. Bonfin. dec. 4. l. II et alii. — [5] Mich. sup. c. 68. Bonfin. dec. 4. l. II. — [6] Id. ib.

[1] Ranzan. ind. 33. Thuros. in Chr. c. 66. Naucl. gen. 49. vol. 2. Michov. Bonfin. Cromer. Crantz. et Dubr. ubi sup. — [2] Ext. in Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 49. p. 43.

universos Christicolas componendam, compositam vero tuendam et conservandam, permittenteque Altissimo, ad effusi sanguinis Christianorum ipsiusque Dei nostri injurias propulsandas, Christicolas omnes, et in primis Italiam ipsam inhabitantes veluti propinquiores hostibus prædictis excitare atque impellere, quantum pastorali dignitati liceat, affectuosissime properavimus. Qua quidem in re, quid hactenus egerimus, quos reges et principes, quos potentatus præsertim ipsius Italiæ convocaverimus, quæ et quanta eis curaverimus suadere, quo insuper animo, qua diligentia, omni alio intermisso negotio, ad rem hanc dumtaxat componendam intenti fuerimus, quæ et qualia nos ipsi primo obtulerimus, et non solum publicatione, sed promissione efficaci ad effectum usque perducta Ecclesiæ pecunias, facultates et bona Christianis ad cohibendam Turcorum eorumdem rabiem obstinatam ultro solverimus exhibuerimusque, quas denique legationes ad eosdem reges, principes, potentatus atque dominia, ad diversas mundi partes, et extra Italiam, non sine maximis sumptibus, duxerimus destinandas, quantumve in pace prædicta conservanda, atque illius fœderibus in omnium Italorum partibus renovandis resarciendisque insudaverimus, ac legatis, nuntiis, litteris et exhortationibus eos, quos præmissa concernebant, studuerimus commonere, aliorum sit enarrare : quæ omnia tanquam notissima prætermittimus, ne ostentationi, sed utilitati et unitati gregis Dominici insistere videamur.

16. « Sed quoniam humani generis hostis zizaniæ sator eo magis se ad obsistendum gloriosis rebus gestis gerendisve solet accingere, quo ferventius Dei populus fidelesque Catholici res saluberrimas amplectuntur, soletque supernæ providentiæ dispositio interdum ad probationem constantiæ et firmitatis credentium ipsorumque profectum permittere, quod tumidus aliquantisper prævaleat hostis, superetque fideles, ut tandem elatus inaniter in superbiam corruat, et superatus suæ divinitatis potentia penitus confundatur, ipsique soli Deo vivo et vero sit gloria, ac populi Domini hæreditas ejus una cum principibus suis superna beneficia recognoscant, illiusque potentiæ, non propriæ virtuti victoriæ decus attribuant, et propterea hæc, quæ summo optabamus affectu, huc usque nequiverimus adimplere, de unanimi consensu potentatuum prædictorum, attendentes quod magnitudo periculi, quod occasione ipsorum infidelium Christianæ reipublicæ apertissime imminet, dissidentibus inter se Italis cæteris principibus, et populis Christianorum persuaderi non potest, quod durante bello Italico, nationum principes aliarum ullum sint verisimiliter subsidium allaturi, opitulante Altissimo, ad renovanda, roboranda, et si qua forte dubietas, si quis scrupulus inde emerserit reintegrandæ nationis Italicæ, pacis et unionis fœdera eo enixius aspiramus, quo perplures potentatuum ejusdem nationis legati apud nos pro hac re diuturno tempore institerunt, et ad nostrum pastorale officium pertinet dissidentibus Christianis populis pacem indicere, pacem præferre et prædicare, atque superna nobis in hac parte potestate concessa illa observari facere et tueri, juxta illud, quod inter cætera in Deuteronomio præcepit Altissimus, ut si quid difficile et ambiguum foret in causis et dubiis judiciis faciendis, quisque a sacerdotibus postularet, et quæ illi dicerent proculdubio facerent, nullique superbire liceret, aut sacerdotis imperio eo tempore, quo ministraret, sub pœnis gravissimis contraire, et quod in canone Agathensis Concilii legitur exaratum, quod si dissidentes inter se ad pacem revocari diuturna obstinatione nequirent, a sacerdotibus civitatis argui oportere primum; qui si inimicitias deponere perniciosa intentione contemnerent, de Ecclesiæ cœtu justissima excommunicatione pellerentur, in ipso pacis auctore sperantes indubie, quod filii prudentes, illius eruditionis Evangelicæ, qua Dominus dicit : *Qui vos audit, me audit*, nequaquam immemores, pastoris sui præcipui vocem intelligentes, ad evitandum calamitates et pericula hujuscemodi atque majora, et ut bona plurima, ad quæ omnis nostra aspirat intentio, subsequantur, pacem pronis animis amplectentur, cum juxta B. Cypriani sententiam nemo possit Deum habere placatum, qui cum fratribus non pacem, sed zeli discordiam habet, necnon obedientiam debitam nostris, imo verius Dominicis monitis et mandatis saluberrimis utilitatem ipsorum præcipue et commoda concernentibus, exhibebunt, et in hoc etiam arduo difficilique negotio expeditionis prædictæ singularem illam devotionem et fidei sinceritatem, qua erga sacrosanctam Romanam Ecclesiam antedictam et Sedem Apostolicam, ac illi pro tempore præsidentem antistitem habuerunt, experimento novissimo comprobabunt, tandem legatis omnibus potentatuum prædictorum apud nos longo tempore agentibus, ac sæpenumero cum omni charitate auditis, post multos variosque tractatus præmissorum occasione peractos, ac super his habitam et sæpius repetitam deliberationem maturam cum venerabilibus fratribus nostris ejusdem Romanæ Ecclesiæ cardinalibus nobiscum una provide considerantibus, necessarium atque expediens fore ad cohibendos Turcorum conatus prædictos, qui peccatis facientibus augeri videntur in dies : vota multorum regum, principum et potentatuum quod non aliter, nisi pacata, ut præfertur, Italia, huic communi periculo sunt auxilia præbituri, in unam convenire sententiam, unicam plurimorum potentiam efficere, viresque fidelium pro expe-

rientia præmissorum unanimiter experiri oportere, omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus, et totius cælestis curiæ triumphantis, quorum præsidia pro gerendorum subsistentia humiliter imploramus, auctoritate, deque nostræ et Apostolicæ plenitudine potestatis, inter universos Italiæ potentatus et principes, etiamsi regali, vel quavis alia præfulgeant dignitate, et præcipue inter charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum regem Siciliæ citra pharum regem illustrem, ac dilectos filios nobiles viros Christophorum Maurum Venetorumque dominium, Galeas Mariam Vicecomitem Mediolani duces, et communitatem civitatis Florentinæ, ipsorumque regis et ducum hæredes et successores pacem perpetuam ab eis omnibus, ipsisque adhærentibus, sequacibus et subditis eorumdem inviolabiliter observandam, et infra triginta dierum spatium a publicatione præsentium acceptandam harum serie promulgamus et declaramus, illamque ac etiam unitatem et concordiam perpetuam, omnemque armorum cessationem, et a quavis injuria vel offensa abstinentiam, et quietem omnimodam eis et ipsorum cuilibet indicimus, nuntiamus, atque injungimus, integram et illæsam volentes, ac etiam decernentes, ipsosque potentatus et principes nihilominus in Domino, et per viscera misericordiæ Dei nostri exhortantes, eisque ac dilecto filio Bartholomæo de Pergamo nonnullarum armigerarum gentium capitaneo Apostolica auctoritate mandantes, quatenus pro ejusdem Salvatoris gloria et honore, ac nostræ et Sedis Apostolicæ reverentia Christianæ reipublicæ, et universale bonum privatis commodis anteponere hostilia, quæ in alterutros concitata sunt, arma deponant et deponi faciant cum effectu, a via facti abstineant, nec se invicem armis neque injuria provocent, sed regis pacifici se filios et cohæredes esse commemorantes Christianam pacem observent, fraterna se amplectantur charitate et diligant: repetentes animis, quod ex concordia parvæ res crescunt, et discordia maximæ dilabuntur, ac nos, qui etsi cum omnibus Christi fidelibus, prout officii nostri debitum exigit, pacem continuo habuerimus et, annuente Domino, quantum ad nos attinet, simus in posterum habituri, pro majori tamen firmitatis robore et observantia præmissorum, continuatione quoque ejusdem, quam semper, non partem, fovere consuevimus, sed veluti mediatores et conservatores, quemadmodum providum decet pastorem, procurabimus, sollicitabimus, tum etiam pro ipsorum potentatuum reputatione et honore nos ipsos et successores nostros canonice intrantes Romano Pontifici cum omnibus vasallis, vicariis, dominiis, provinciis, civitatibus omnibus, terris et castris, ipsarumque communitatibus, universitatibus et subditis nobis mediate vel immediate subjectis ita in ipsa pace includi volumus, et prout singulis de principalioribus potentatibus antedictis includimus, ita etiam nos ejusdem pacis conservatores, protectores et defensores omnino etiam in posterum promittimus.

17. « Ut autem huic, ut speramus, acceptæ paci et concordiæ potiora adjiciamus robora firmitatis, et ipsius perseverantia enixius procuretur, atque altera et potissima nostra intentio magnopere ponderanda accelerandave, principalem tenens locum in nostræ mentis arcano, scilicet Christianorum tuitio, et infidelium humiliatio superborum cum sperata conversione ad Dominum optatum quantocius sortiatur effectum, inter Ferdinandum regem, duces, dominium et communitatem prædictos, necnon dilectum filium nobilem virum Borsium ducem Mutinæ et marchionem Estensem, ac quoscumque alios principes, civitates, communitates, barones, milites et nobiles totius Italicæ nationis prædictæ, qui infra quinquaginta dies similiter a publicatione præsentium numerandos sub pace, concordia, unitate et confœderatione hujusmodi includi voluerint, et veluti corcordiæ amatores sub ipsius pacis amœnitate lætari, confœderationem, unionem, intelligentiam et ligam olim inter claræ memoriæ Alfonsum Aragonum et Siciliæ regem, quondam Franciscum Foscari, et dominium Venetorum, Fransciscum Sfortiam Vicecomitem Mediolani duces, et communitatem Florentiam prædictos initas ac firmatas, ac per ipsum ducem Mutinæ postea acceptatas, et in quibusdam publicis Instrumentis in forma capitulorum confectis contentas, auctoritate prædicta ex certa scientia innovamus, reintegramus stabilimus et approbamus, ac ipsa confœderationis, unionis et ligæ fœdera toto tempore in ipsis capitulis designato duratura, stabilita ac firmissima esse decernimus, et non modo a potentatibus atque omnibus aliis et singulis antedictis, sed et a dictis filiis Senensis et Lucensis civitatum communitatibus, necnon quibuslibet tam nostris quam aliorum vassallis, vicariis et subditis civitatum aliarum communitatibus, proceribus, principibus, baronibus et nobilibus cujuscumque, ut præmittitur, eminentiæ, dignitatis, status vel conditionis fuerint, infra similium quinquaginta dierum spatium includendis et aggregandis, ac infra dictum terminum per documenta publica acceptantibus, quibus et eorum singulis honorabilem et convenientem locum juxta ipsorum qualitates reservamus, et quos ea ex nunc prout ex tunc auctoritate, scientia et potestate præmissis includimus, et inclusos confœderatosque esse declaramus, per præsentes inviolabiliter volumus observari; pro cujus rei stabilitate et observantia potiori, nos cujus fiducia non in humanis præsidiis, sed tota consistit in Domino, qui nostros gressus pro sua clementia dirigit, universalem Ecclesiam ortho-

doxam mirum in modum tuetur et protegit, inhærentes prædecessorum nostrorum vestigiis, qui sub ipso unitatis et concordiæ inito fœdere bonis respectibus, ac ex rationabilibus et urgentissimis causis tunc latius explicatis includi voluerunt, uniones et confœderationes prædictas ratas habentes et gratas, illas tenore præsentium acceptamus, atque eis munus cælestis benedictionis adjicimus, cum inviolabili observantia præmissorum.

18. « Præterea, licet præsentis pacis concordiæve conditio, prout in misericordia Redemptoris nostri confidimus, universo Christianorum cœtui maxima allatura sit commoda, maximum Christianis omnibus robur, et contra detestabiles crucis et fidei Catholicæ eversores auctura sit animum, hostibus vero formidolosa et illatura terrorem ; quia tamen tumidus et insolens hostis prædictus Turcorum dux multarum gentium, quas suæ tyrannidi subjugavit numerositate munitus est, ut illi præteritorum successuum prosperitate elato universi Christianorum potentatus et principes, præsertim ipsius Italicæ nationis, eo efficacius eoque validius resistere possint, et annuente Domino, gentem perfidam expugnare, atque a finibus Christianorum expellere, pro majori quoque robore et firmitate ipsius pacis Italiæ, utque pro tuitione fidelium aliquod initium præbeatur, eumdem Bartholomæum maturi consilii virum strenuum et fidelem nostrum ac ipsorum potentatuum, quemodmodum alias pro reprimendis Turcorum eorumdem conatibus tractatum et expedientissimum fore tam a nobis, quam ab oratoribus potentatuum eorumdem laudatum extitit, nostris ac ipsorum communibus stipendiis expeditionis hujusmodi contra Turcos prædictos generalem capitaneum facimus et deputamus, sibi stipendia per nos et potentatus prædictos usque ad summam centum millium florenorum auri in hunc, qui sequitur, modum persolvendam constituentes et assignantes, videlicet nos, ut aliis præbeamus exemplum in tribus terminis, scilicet Aprilis, Augusti et Decembris annuatim summam florenorum similium decem, et novem millium per cameram Apostolicam supradictis kalendis integre persolvendam dare, solvere et assignare offerimus, et bona fide pollicemur ; et similiter præfatus rex Ferdinandus totidem : dux vero et dominium Venetorum totidem : Galeas Sfortia Vicecomes dux Mediolani prædicti totidem : priores libertatis, vexillifer justitiæ, et commune ejusdem civitatis Florentinæ quindecim millium : reliqui vero tres prænominati adhærentes et confœderati novem millium, videlicet duo primi ex ipsis tribus quatuor mille pro quolibet, et communitas civitatis Lucanæ præfatas millium florenorum summas in eisdem terminis annuatim solvere teneantur, ita tamen quod idem Bartholomæus infra quinquaginta dierum spatium a notificatione præsentium computandorum communitati Florentinæ prædictæ, vel eorum syndico Dovadulæ, Mordianense vero et Bubanum castra comitatus nostri Imolensis dilecto filio Tadæo de Manfredis civitatis nostræ Imolensis in temporalibus generali vicario, absque ulterioris moræ dispendio restituat, et restitui faciat cum effectu : et insuper commissum sibi exercitum in Albaniam sive regiones decernendas sibi per nos et potentatus prædictos pro defensione ejusdem Catholicæ fidei, et insolentiis infidelium reprimendis trajiciat, ac providi et fidelis capitanei more conducere, et alia ad opus fidei necessaria, et illius hostium profligatione conficere, necnon opus Dei, et ejusdem fidei absque fraude vel dolo prono et obsequenti animo pergere teneatur et debeat, sicuti consuevit, cui interim usque ad præfinitum tempus prædictum pro stativis et mansionibus expediendi sui tripartiti exercitus, et armigerarum gentium prædictarum, videlicet pro persona ipsius Bartholomæi et una tertia exercitus supradicti, Christophori Mauri ducis, et dominium Venetorum prædictorum ultra Padum : pro alia vero ducis Mutinensis et marchionis ejusdem : pro reliqua autem tertia partibus civitatum nostrarum Forlivii, Ravennatis et Faventinæ territoria assignamus.

19. « Volumus autem, quod idem Bartholomæus per se vel procuratorem suum ad hoc ab eo specialiter constitutum, de officio prædicto bene, diligenter et fideliter exercendo in nostris ac aliorum potentatuum prædictorum manibus fidelitatis debitæ corporale teneatur præstare in forma solita juramentum. Cæterum, ut præmissa omnia singula illibata serventur, in virtute sanctæ obedientiæ, et sub anathematis ac divinæ maledictionis interminatione, ac etiam interdicti sententiis, censuris et pœnis, partibus ipsis, earumque adhærentibus, confœderatis, colligatis, fautoribus, sequacibus, et etiam colligandis et confœderandis, atque aliis, quorum interest vel interesse poterit quomodolibet in futurum, districtius inhibemus, ne pacis, concordiæ, confœderationis et unitatis fœdera hujusmodi per se, vel alium seu alios, directe vel indirecte, quovis quæsito colore, aut quavis occasione, vel eam violare, turbare, aut eis quovis modo contra facere, seu venire præsumant.

20. « Et si, quod absit, quisquam præmissæ nostræ inhibitionis contemptor, sive pacis, concordiæ, confœderationis et unitatis prædictarum temerarius violator extiterit, si talia præsumens singularis cujuscumque eminentiæ aut dignitatis, ut præfertur, vel privata persona fuerit, majoris excommunicationis, anathematis et maledictionis æternæ sententias, censuras et pœnas, quas ex nunc prout ex tunc in ipsos violatores, contemptores atque rebelles sententialiter fe-

rimus, in his scriptis ipso facto incurrant, a quibus, præterquam per nos vel successores nostros canonice intrantes, debita tamen prius satisfactione præmissa, absolutionis beneficium nequeant obtinere ; ipsorum vero regna et dominia, ducatus, marchionatus, comitatus, civitates et loca, ac etiam quæcumque alia dominia, civitates et oppida sub libertate viventes, eorumque communitates et universitates interdicto in eis strictissimo observando subjaceant, et nihilominus pacis, concordiæ, confœderatiotionis, unionis et ligæ prædictarum fœdera, quoad reliquos potentatus et confœderatos illa servantes violata minime censeantur ; sed contemptore, violatore et rebelli uno vel pluribus excluso vel exclusis, pax, concordia, confœderatio, unio et liga prædictæ quoad alios potentatus et confœderatos firmæ, stabiles et illibatæ perdurent juxta præmissa et capitulorum continentiam prædictorum, adjicientes etiam supradictis, quod si hostis antiqui proditoris calliditate præmissorum occasione ambiguitatem aliquam seu ex verborum significatione, vel alias dubietatis scrupulum exoriri contingat forsitan in futurum, nobis et ipsis successoribus sit libera et plena facultas, pro ipsarum partium quiete, ac pacis, concordiæ, confœderationis et ligæ prædictarum subsistentia et observatione firmiori, omnes et singulas ambiguitates et dubia nostræ declarationis oraculo tollere, et penitus amputare, interque potentatus ipsos differentias, controversias et simultates, si, quod absit, occasione præmissorum emerserint dirimere, terminare ac decidere, prout nobis et eisdem successoribus pro omnium præmissorum subsistentia necessarium visum fuerit, ac etiam opportunum, capitulis ligæ alias in suo robore permanentibus. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXII, IV non. Februarii, Pontificatus nostri anno IV ».

21. Promulgatum est hoc Diploma[1] ipso die purificatæ Deiparæ sacro in Ecclesia cui Aracæli nomen inditum est, ad conciliandam majorem rei auctoritatem, a diacono cardinale sacro ornatu et mithra insignito, editiore loco, adstantibus principum oratoribus, ut jussa acciperent. Quæ cum singulis, quorum interesse poterat, ordine nuntiata essent, Veneti excurrentis constituti temporis flexu imperiis Apostolicis assensere, ac socii, nimirum Ferdinandus rex Neapolitanus, Galeatius dux Mediolanensis, ac Florentini pacem quidem admisere, at illius conditiones, quibus auxilia in Turcas et stipendia Bartholomæo Coleoni, ut exercitum in Macedoniam transferret, decernebantur, repulere, plurima adversus Bartholomæum, qui bellum pacatis intulisset, ne præmio, sed pœna afficiendus esset, objicientes. Cum ita illi imperata declinarent, eosque Paulus nunc promissis, nunc precibus, nunc (si dissensissent) adhæsurum se Venetis minitans, flectere frustra tentasset, demum labente septuagesima die ab indicto fœdere, quo pertinaces emolliret animos, ut de fœderis legibus ipsimet agerent permisit : quas ita compositas refert cardinalis Papiensis[1] : « Paribus utrinque postulationibus pacem solam Veneti accepere, cujus quidem hæc fuerunt potissima capita, ut alteri alteris irrogatas injurias condonarent : ut ablata omnia intra diem vigesimum redderentur : utque habenti in Italia dominatum liberum esset hanc pacem suscipere, quam ipse suo et Ecclesiæ Romanæ nomine pari beneficio acciperet. Dixerant autem eam quoque conditionem, ut scribere ad suam militiam liceret neminem, qui fuisset alterius ».

22. Hæc quidem designata verbo, non vero redacta in publica Monumenta, cum appetente festo die S. Marci Evangelistæ quem Paulus gestæ rei publica denuntiatione cohonestare cupiebat, in conjunctam Ecclesiam illius nomini sacram ad rem divinam solemni pompa peragendam descendit, atque ex solio cardinalium, præsulum et oratorum principum corona cincto repetiit, ut impendente rei Christianæ maximo discrimine ex principum Italiæ civili discordia, auctaque Turcica tyrannide, pacem inter dissentientes imperasset die purificatæ sanctissimæ Virginis festo : cum tamen novæ obortæ essent difficultates, timereturque ne motus novos ulterior mora pareret, vocatos demum Venetorum et adversariorum oratores, quos amplissimis ad conficiendam pacem fretos mandatis constabat, ad mutuum fœdus et capta bello oppida restituenda, injurias et damna condonanda ex initis pactionibus adduxisset, ac tum ad hæc firmanda jussu Apostolico adversarum factionum oratores invicem manus et oscula junxere : ac deinde a Pontifice ad pedis, manus et oris osculum admissi fuerunt, moxque hymnus cui initium est ; *Te Deum laudamus*, in argumentum lætitiæ decantatus : de quibus omnibus confectæ fuere hæ publicæ Tabulæ[2] :

23. « In nomine Domini. Amen.

« Noverint universi præsentes pariter et futuri præsens publicum Instrumentum pacis Italicæ inspecturi, visuri et audituri, quod cum nuper die vigesima quinta mensis Aprilis proxime præteriti, qui fuit dies Lunæ, et quo festum S. Marci Evangelistæ in Dei Ecclesia celebratum est, post missarum solemnia sanctissimus in Christo pater et dominus noster dominus Paulus divina providentia papa II sedens in Apostolica Sede in Ecclesia ejusdem S. Marci de Urbe », et infra, « ut etiam cæteræ provinciæ

[1] Card. Papien. Comm. l. IV.

[1] Card. Papien. Comm. l. IV. — [2] Ext. in Cod. Ms. Vallic. sig. lit. B. num. 19. p. 47.

et nationes Christianorum, quas discordiæ dissensionesque divisas tenent, suæ sanctitatis exemplo ad pacem et concordiam inducerentur, auctoritate omnipotentis Dei, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus, totiusque cælestis curiæ triumphantis, quorum præsidia humiliter imploravit, et de suæ et Apostolicæ potestatis plenitudine inter universos Italiæ potentatus et principes, etiamsi regali vel quavis alia præfulgerent dignitate, et præcipue inter serenissimum et invictissimum dominum dominum Ferdinandum regem Siciliæ, etc. ac serenissimum et excellentissimum principem dominum Christophorum Maurum ducem, inclytumque Venetorum dominium, et similiter illustrissimum principem dominum Galeas Mariam Sfortiam Vicecomitem ducem Mediolani, Papiæ Angleriæque comitem, ac Januæ dominium et illustrem et excellentem communitatem Florentinorum, ipsorumque dominorum regis, ducum et communitatis hæredes, et successores pacem perpetuam ab eis omnibus, ipsorumque colligatis, adhærentibus, sequacibus et subditis, inviolabiliter observandam, et infra certi tunc expressi temporis spatium acceptandam promulgaverit et declaraverit, illamque etiam unitatem et concordiam perpetuam omnemque armorum cessationem, et a quavis injuria vel offensa abstinentiam, et quietem omnimodam eis, et ipsorum cuilibet indixerit, nuntiaverit et injunxerit, prout in Apostolicis litteris desuper confectis sub data Romæ apud S. Marcum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXVII, IV non. Februarii, Pontificatus sui anno IV, quas ipse eadem die, quæ fuit Purificationis B. Mariæ Virginis in Ecclesia S. Mariæ de Aracæli de Urbe solemniter publicari fecit, ad quarum tenorem se retulit, plenius continetur, et quod cum post earumdem litterarum publicationem, licet ut diligens pastor universalis Ecclesiæ, ad cujus officium id spectat, pro ratificatione et approbatione sic indictæ pacis sæpe vigilanter et sollicite institisset, videret tamen propter nonnullas difficultates jam in longum protrahi, ne quid forte ex tanta mora sinistri eveniret aut interea accideret seu committeretur, quod eam amplius retardare, difficilioremque reddere posset, constitutis ante suam sanctitatem, dictorum regis, ducum, dominii et communitatis oratoribus, etc. » et infra, « voluerit, et eosdem hortatus fuerit, ut pacem prædictam per contractum et capitula mutuis stipulationibus, sicut consuevit fieri, postmodum firmandam acceptarent, depositis hinc inde odiis et rancoribus, et remissis vicissim injuriis, et damnorum illatione cum restitutione tum castrorum et locorum hinc inde ablatorum, ac salvis semper et integris manentibus sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, et utriusque partis in illis vel aliquo ipsorum competentibus.

24. « Cumque oratores præfati voluntatem et exhortationes prædictas ob reverentiam sanctæ Sedis Apostolicæ et suæ sanctitatis, sponte reverenterque suscipientes vice et nominibus dictorum dominorum regis, ducum, dominorum, et communitatis principalium suorum eos constituentium pacem prædictam singula singulis referendo emologaverint, ratificaverint, acceptaverint et approbaverint juxta voluntatem et exhortationes prædictas ejus sanctitatis, in ejusmodique ratificationis, acceptationis et emologationis inter eos dictis nominibus in fidei signum invicem manus porrexerint, et similiter in signum pacis susceptæ mutua oscula præbuerint. Hisque ita peractis sanctissimus dominus noster præfatus ad firmitatem et robur omnium præmissorum ipsos tanquam pacis filios ad beatorum pedum, manus, et oris osculum admiserit cum solemni decantatione hymni, *Te Deum laudamus*, et orationes. De his omnibus ita, ut præfertur, gestis egregius vir dominus Joachinus de Narnia advocatus fiscalis sanctissimi domini nostri papæ rogaverit omnes, et singulos protonotarios, et clericos cameræ, cæterosque tabelliones illic præsentes, ut unum et plura conficerent Instrumenta ad perpetuam rei memoriam ».

25. Sancito ita publice fœdere vulgatoque propere, ne qua nova dissensioni occasio oriretur, referendis in publica Monumenta [1] mutuis sponsionibus et pactis octava mensis Maii navata opera est : ac primum fœdus, quod a Nicolao V cum Italiæ principibus percussum fuerat, instauratum est : remissæ injuriæ, et clades utrinque illatæ : arma poni jussa : obstrictus Venetus, ut Bartholomæum Coleonem ac socios a suscepto bello revocaret : Urbinas comes et Thadæus Imolensis toparcha inferre Bartholomæo ac fœderatis arma vetiti : adjuncta lex proxima de reddendis, quæ bello erant parta, in pugna vel hostili excursione : capti in libertatem vindicati : data venia iis, qui adversus suos principes cum hoste conjurassent : sancitum ad stipendia non admissum iri duces militesve, qui sub alio principe meruissent : cautum ut quinquaginta dierum flexu quisque suos socios designaret, utque recurrente Dominicæ Ascensionis die sacro pacis formula promulgaretur : labente præterea die quadragesimo singuli principes sua syngrapha pactiones fœderis ratas haberent : Laudensis pacis leges redintegratæ : denique reservata cæteris Italiæ principibus potestas, ut bimestri excurrente huic fœderi ascriberentur ; ad firmandas vero has pactiones objecta fœdifrago centum millium ducatorum mulcta, quæ læsæ parti tribuenda sit : quæ omnia a principibus publicis litteris [2], ut erat conventum, rata et firma habita fuerunt.

[1] Ext. in Cod. Ms. Vall. sig. lit. B. n. 19. p. 49. — [2] Ib. p. 52 ad 57.

26. Tum decreta est a Paulo supplicatio ad Basilicam S. Laurentii in Damaso nuncupatam, ad quam instructo religioso agmine, et sacro ornatus cultu Pontifex processit die Dominicæ Ascensionis, deque pace habita est concio ab episcopo Brixiensi. Inter missarum vero solemnia cum Pontifex ad versiculos : *Agnus Dei,* sacram rem perduxisset, non modo cardinales proximos, sed novo more omnes ipsosque etiam oratores ad osculum admisit, de quo Jacobus cardinalis Papiensis his litteris ipsi est gratulatus [1] : « Scripta mihi ex ordine sunt, quæ beatitudo vestra die Ascensionis Domini, magna Patrum et populi frequentia, Romæ celebravit ad propitiandum pro pace jam constituta datorem bonorum omnium Deum. Ea ego summa jucunditate accepi, delectatus cæteris omnibus, sed illo in primis quo beatitudo vestra in decantatione versiculi, *Agnus Dei,* ad osculum pacis non proximos tantum, sed novo more cardinales omnes, omnes oratores admisit, qui ad sacra convenerunt : nil meo judicio diei et rei cogitari aptius potuit, ut videlicet a quo pacis opus illi acceperant, ab eodem quoque significationem ejus acciperent, et cujus manus infirmam carnem sanaverat, os tranquillitatis spiritum inspiraret. Gratulor beatitudini vestræ, illique ut indignus sacerdos gratias humiles ago, nec enim possunt opera hujusmodi sine magnis fructibus esse : placatur Deus, impetratur gratia, actionibus nostris impletur ministerium Sedis : in conspectu etiam plebis mirum in modum acceptio crescit atque auctoritas tota Italia : nunc celebratur nomen Ecclesiæ, et beneficium renovatæ pacis illius opus putatur, etc. ».

27. *Dux Mediolanensis et Ferdinandus Neapolitanus pactis abuti tentant ad Pontificium jus declinandum.* — Cum ita non sine magna laude pro constituenda confirmandaque pace Italiæ desudasset Paulus, principes tamen, qui Romanæ Sedi ob id beneficium haud parum erant obstricti, exinde avertendi a Pontificis obsequio illius clientes occasionem captarunt. Inserta erat inter alias hæc pactio : « Item convenerunt partes prædictæ nominibus, quibus supra, quod infra terminum quinquaginta dierum, incipiendo a die stipulationis hujus contractus, teneantur declarare et intimare hinc inde colligatos, confœderatos, adhærentes, complices, sequaces et recommendatos ». Hanc legem Galeatius dux Mediolanensis in rei suæ amplificationem ita interpretatus est, ut in primis Ludovicum Francorum regem, a quo Genuæ et Saonæ jus fiduciarium acceperat, socium in publicis Tabulis [2] de pace Italiæ confectis XXVII Maii anno MCDLXVIII appellarit his verbis : « Nominat, inquiunt, serenissimum principem et Christianissimum dominum dominum Ludovicum Dei gratia Francorum regem pro ejus colligato et confœderato jure et vigore perpetuæ intelligentiæ, confœderationis et ligæ alias initæ et contractæ inter serenissimum dominum dominum regem et illustrissimum felicis memoriæ principem dominum Franciscum Sfortiam Vicecomitem ejus domini ducis Mediolani patrem et dominum observandissimum, et successivo jure et vinculo feudi pro civitatibus Januæ et Savonæ, eorumque juribus et pertinentiis, quæ omnia inter prælibatum serenissimum dominum regem Francorum, et præfatum illustrissimum dominum ducem ipsius illustrissimi domini ducis Francisci Sfortiæ ducis legitimum successorem mutuis stipulationibus et juramentis renovata sunt ».

28. Præterea ad confirmandas suas vires Pontificiasque infringendas, tum ad augendum sociorum numerum pactis ita abusus est, in aliis litteris [1] XXVII die Maii editis, quibus pacem admisit, ut inter fœderatos suæve commendatos clientelæ Fridericum Urbini comitem, Alexandrum Sfortiam Pisauriensem, Thadæum Manfredum Imolensem toparchas, tum Anconitanos ac Bononienses numeraret : sed ad eas discutiendas fraudes huic promulgationi intercessit Paulus, utque par pari referret, obnoxias Mediolanensi urbes aliquas, ut socias designavit, quod hisce verbis in publica Monumenta [2] relatum est : « Cum inter sic nominatos confœderatos et colligatos ejusdem domini ducis sint et exprimantur illustris et potens dominus Fridericus comes Urbini pro statu et terris suis, et illustris dominus Alexander Sfortia pro Pisauro et terris suis : magnifica communitas Bononiæ, magnifica communitas Anconæ, magnificus et potens dominus Thadæus Imolæ. etc. quo omnes domini et communitates sunt immediate subditi sanctissimi domini nostri papæ et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, præfatus sanctissimus dominus noster papa, ut audivit, dixit dominis oratoribus prædictis et aliis omnibus ibidem præsentibus, non esse justum neque conveniens, quod aliquis potentatuum in pace prædicta comprehensorum nominet alterius potentatus similiter in dicta pace comprehensi subditos pro confœderatis, colligatis, aut adhærentibus vel complicibus, etc. et quod protestabatur ex tunc, talem nominationem non debere valere nec tenere quoad prædictos subditos suæ sanctitatis : et sic non admitti debeat. Ejus sanctitas ex tunc a simili nominabat et nominavit pro suis et sanctæ Romanæ Ecclesiæ confœderatis et colligatis magnificas civitates Papiensem, Laudensem, Parmensem, Novariensem et Terdonensem, et earum omnium ac singularum populos et communitates, reservata sibi usque in finem termini in

[1] Papien. Ep. CCXCV. — [2] Ext. in Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 64.

[1] Ext. par. superiore Cod. Vallic. p. 64. — [2] Ext. ib. p. 52.

capitulo prædicto expressi ulteriori facultate nominandi alios quoscumque voluerit : declaravit tamen sanctitas suæ intentionis eatenus nunquam fuisse neque esse velle nominare aliquem subditum aliorum potentatuum prædictorum, nisi quatenus aliorum in simili casu factæ aut faciendæ nominationes eam ad id impellant ».

29. Acta temere Mediolanensis dux non rescidit, imo Ferdinandus rex Neapolitanus eosdem clientes ditionis Ecclesiasticæ, quos Galeatius fœderatos renuntiarat, socios litteris regiis [1] designavit : indeque ab ingrato rege Ecclesiam Romanam, a qua ad solium provectus præter merita, in eoque confirmatus fuerat, deprimere annitente, nova dissensionum semina jacta fuere, quas cardinalis Papiensis ita perstringit [2] : « Supererat ex conventorum sententia, ut quisque quos ad beneficium receptæ pacis vellet adjungi alterutrum profiteretur : qua in re cum Ferdinandus rex nonnullos professus esset, qui Ecclesiæ Romanæ subditi erant, plurimum eo facto doluit Paulus, putans avertendæ a se suorum fidei causa inventum id esse : quamobrem vicissim ipse civitates nonnullas toparchasque regiæ ditionis profitens illud adjecit, denuntiare se omnibus Soranum ducem toparchatumque ejus omnem, item et Cassinense cœnobium ad se pertinere, quæ denuntiatio cum novorum motuum mox causam præbuerit, de Sorana re paulo altius noscendorum omnium causa est repetendum ».

30. Subjicit Papiensis, ut Pius II Ferdinandi partes amplexus ipsi regni jus beneficiarium contulerit, tutatusque fuerit adversus Andegavenses : cumque Soranus et Sinuessanus duces Ferdinando essent infensi, Neapoleonem Ursinum immiserit adversus Soranum ducem, ab eoque Arpinum et Sora in deditionem, Ferdinando assentiente, acceptæ sint ea lege, ut Romanæ Ecclesiæ juris essent, atque adeo eæ urbes tunc imperio Ecclesiastico conjunctæ fuere, inclinataque est in Ferdinandum victoria presso graviori bello a Pio Suessano duce, demumque ab Andegavensium partibus divulso. At Ferdinandus confirmato regno repetere a Pio dedititium toparchatum cœpit, non ausus vi, sed precibus contendere ; dein vero sub initiis Pontificatus Pauli iterum repetiit, ac demum cum Paulum jura Ecclesiæ enixe tueri animadvertisset, ac Soranum principatum esse ditionis Ecclesiasticæ promulgatum, armis contendere decrevit, occupata ab Alfonso primogenito, exercitum e Tuscia reducente, Tolphæ nova arce, non sine ingrati animi labe : « Parum enim », inquit Papiensis, « ut visum est ad memoriam beneficii retulit nongenta atque eo amplius aureorum millia quæ paulo ante servandi regni sibi ac patri causa Romana Sedes insumpserat, tantaque insuper discrimina, quæ in continuatione belli, magnis detrimentis coacta erat subire ».

31. Oppressus deinde a Ferdinando est repentino impetu Rogerion comes, quamvis a Pontifice ad beneficium pacis recenter esset admissus : in Soranum agrum, qui in ditionem et jus Ecclesiæ volente ipso concesserat, signa illata, vixque a cardinale S. Clementis, qui ipsum adversus Andegavenses summopere, dum legationem gerebat, juverat, adduci potuit ne ulterius inferret arma, sed judicio rem cognosci assentiretur. Postea vero cum in tumultum inclinaret, detrectavit judicium [1] : ac professus Soranum comitatum antiquo jure ad Neapolitanam ditionem spectare, negavit passurum se, ut priorum regum possessio, se administrante, periret : tum Robertum Malatestam Pontifici rebellantem in fidem ac patrocinium suscepit [2], atque ab Romanæ Ecclesiæ stipendiis ad sua traduxit contra recentis fœderis Italici pactionem, inquit Papiensis : « Admiratio ingens Pontificem cœpit indignatione et pudore admista : admirabatur centesimo vix a constituta pace die eam potissimum fœderum conditionem violatam a socialibus esse, cujus ipsi petendæ paciscendæque auctores extiterant, ea erat ne cui militem alterius stipendii, qui dimissus non esset, ad suum liceret traducere ». Et infra : « Quod bonorum sermonibus constare tunc valde inique a socialibus factum est, quos nec pactæ fidei, nec suscepti jurisjurandi ad violanda fœdera memoria tenui : hoc amplius autem peccasse Ferdinandus est judicatus, quod in amissum bis regnum Romana Sedes illum reduxerat, semel decreto suo, iterum annorum quinque bello gravissimo. His addebatur, quod cum a legato cardinali appellatus rex est, regnique coronam solemni more accepit inter sacra altaria fidem patrociniumque in omnem nostrum casum juraverat, ejusque rei documenta chirographi signique sui addiderat, quæ in archivis Apostolicis in hunc diem servantur : sed nos quoque errati nostri ea in re forsan pœnas expendimus ».

32. *Leodienses a Carolo Burgundo summa strage affecti.* — Hoc anno exeunte Octobri miseranda de Leodiensibus strages edita est [3] a Carolo Burgundiæ duce, cujus implacabilis furor neque ab Honuphrio episcopo Tricaricensi A. S. L. neque a Ludovico episcopo Leodiensi, pro quo principatui asserendo susceptum erat bellum, neque a Leodiensibus magistratibus, qui veniam petituri accesserant, conjectique in vincula deinde præfocati fuere, flecti ad miseri-

[1] Ext. ib. p. 79. — [2] Papien. Com. l. iv.

[1] Papien. Com. l. iv. — [2] Eod. lib. — [3] Philipp. Comin. l. i. c. 35, 39, 40, 41. Naucl. gen. 49. vol. 2. Papien. Comm. l. iv Meyer. in Carol. Bur. Egyd. de Roya in Annal. Belg. hoc ann. Langius in Chron. Citizen. et alii.

cordiam potuit. Conjuravit cum Carolo in Leodiensium exitium Ludovicus Francorum rex, primusque in sociam urbem ejus nomen inclamantem irrupit. Effecta est ea Leodii vastitas die Dominico, ut refert Commineus, cum populus bellicis curis solutus, hostem colendo potius divino Numini quam cædibus perpetrandis intendere putaret, tantamque adhibuit Burgundus in miseros crudelitatem, ut horrore audientes perfundat, quæ his verbis a Papiensi describitur : « Evestigio dux civitatem omnem locaque in primis foro proxima jubet incendi, cujus mali necessitate compulsi illi relictis omnibus ad silvas proximas se contulerunt : clerus, inspecta jam ante civitatis fortuna, in sua quisque Ecclesia clausis januis se continebat vestibus sacris indutus, sanctorumque reliquias, atque adeo ipsum Domini sacramentum ad deprecandum misericordiam manibus præferens : idem religionum virginumque cœnobia pro sua quæque conditione egere. Sed nihil inter arma sceleratæ militum manus incontaminatum liquere : refractis portis sacra omnia in lachrymabilem direptionem sunt data, sanctuaria Dei tota urbe incensa, spoliati sacerdotes atque occisi. Tum nec parietibus templorum etiam parsum. In ipsam autem imbellem turbam tanta impietate sævitum est, ut nulli sexui, ætati aut ordini ignotum voluerint : infantes allisi parietibus sunt, puerperæ confossæ , pleræque virgines stupratæ primo, mox strangulatæ : senes quoque et pueri eodem, quo pugnantes , habiti loco : quin et illud ad malorum cumulum accidit, ut parentes cum matribus, filiis et omni prole invalida sunt uno constricti, ad acerbitatem interitus, in profluentem Mosam dejecti tune, in mediisque divinis dum astat sacerdos altaribus, et Domini corpus sanguisque inter manus versantur, patinæ et calices impie raperentur, ut merito de tam sævis hostibus emitti ad ultorem Dominum vox illa prophetæ lamentabilis possit : *Domine Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. Posuerunt morticinia servorum tuorum escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret* ». De Leodiensium occidione hæc tradit Belcairus [1] : « Quadraginta hominum millia cæsa numerat Munsterus, et mulierum quidem duodecim millia, quas in turbas simul religatas in Mosam præcipitatas refert ». Dum furebat in urbe capta hostis, cecinisse clerum in templis : « *Omnia, quæ fecisti nobis, Domine, in vero judicio fecisti ; quia peccavimus tibi, et mandatis tuis non obedivimus* », refert. De eodem excidio alii meminere [2].

[1] Belcair. dec. 1. l. II. num. 19. — [2] Heuterus Snoi l. XI et alii.

33. Excisa Leodiensi urbe, quæ censu habito intra mœnia tantum centum ac viginti millia animarum continebat [1], cleroque numerosissimo ornata erat, Carolus Burgundus ferrum flammasque per finitima socia loca circumtulit. Auctæ hæ clades aliis clientum Burgundi cladibus fuere, de quibus memorat Belcairus [2] : « Illud memoria dignum, quod dum in Eburones Burgundus omni crudelitate perbacchatur, aggeres continendo mari ad Hollandiam Zelandiamque extructi vitium conceperunt, quibus perruptis, effusum mare multos mortales, pleraque oppida vicosque absorbuit, ut non tantum detrimenti Eburonibus intulerit, quantum in Hollandia Zelandiaque acceperit ».

34. *In Hispaniis bella civilia.* — Eodem anno gesta in Hispaniis bella civilia. In Castella quidem Antonius Venerius episcopus Legionensis, Apostolicæ Sedis legatus, censuris perduelles subjecerat, ut ipsos ad regis obsequium cogeret ; ac licet ii, ut diffugium aliquod captarent ad futurum Concilium provocassent, oratores tamen ad Paulum II misere ; at ii urbis aditu sunt prohibiti, donec sponderent, se regio nomine Alfonsum principem non ornaturos. Quibus in conspectum admissis, et multa quærentibus respondit Pontifex, Alfonsum ob aliena scelera diu vitam non propagaturum ; quæ vox instar oraculi fuit, quippe Alfonsus dum regionem lue infectam declinabat, mense Junio repentina vi morbi oppressus est sive peste, quæ multos consumebat, sive veneno extinctus ; tum Henrici regis partes sensim sese extulere [3], Toletumque in illius potestatem revocatum. At conjurati Isabellam, Henrici sororem, reginam sibi præficere sunt moliti, quam illa dignitatem respuit [4] magna animi constantia. Demum Septembri mense redintegrata pax est his legibus, ut Henricus, quandiu superstes esset, regium nomen auctoritatemque retineret ; Isabella soror Castellani sceptri hæres agnosceretur : regina vero Castellæ, adulterii notata infamia Pontificiaque auctoritate ab Henrico viro segregata, una cum filia in Lusitaniam ablegaretur ; conjuratis data venia pristinique honores restituti. Quibus sancitis, Antonius Venerius, Apostolicæ Sedis legatus, conjuratos censuris quibus se irretierant, solvit. De ea confecta pace ab Henrico et Isabella promulgatæ sunt litteræ [5] ad compescendos populares motus, quibus XXV Septembris hujus anni adscripta est dies. Cæterum refert Joannes Mariana [6] ingentium malorum triste præsagium in Toletano agro contigisse, demessas nimirum segetes sanguine fluxisse. Porro nuptias Isabellæ Ferdinandus rex Trinacriæ hoc anno a patre Joanne rege renuntiatus

[1] Papien. ubi sup. in fin. — [2] Belcair. dec. 1. l. II. num. 20. — [3] Marian. sup. l. c. 1. — [4] Marian. lib. sup. c. 13. Surit. Annal. l. XVIII. c. 19. — [5] Ext. apud Sur. l. XVIII. c. 19. — [6] Marian. sup. c. 13.

exambire cœpit; quibus tandem politus conjunctisque Aragoniæ et Castellæ regnis auctus Granatense regnum Christianæ religioni restituit, ut dicetur inferius. Hoc vero anno varia cum Joanne Andegavensi æmulo in Catalonia prælia gessit [1].

35. *Pestis in Urbe grassata.* — In Urbe grassata [2] est hoc anno pestilentia, quæ plures e Pontificia familia, et inter alios ipsummet Pauli levirum, tum Joannem Condolmerium, necnon medicum ad quotidiana Pontificia obsequia incumbentem, extinxit : quam ob causam Jacobus cardinalis Papiensis Paulum ipsum hortatus est [3], ut Urbe excederet, seque tanto periculo subduceret : « Non timuit sanctitas vestra nec timet : timemus nos, quorum vita et quies alitur beneficio suo. Si vox humilis servi inter sapientia consilia accipi potest, dico considerandos esse hos casus, neque committendum, ut in pestilenti civitate caput suum tot objectetur periculis : inexploratum est ei quid possit contingere ; animus bonus pars remedii est ; sed non plenum remedium : plerumque qui in prælio ferventior est suo robore cadit, et natatores intrepidi voraginibus absorbentur : non, si annus unus nos servat, de altero securitas est. Quem sæpe casus transit, inquit Seneca, aliquando invenit. Antidota quoque in quibus sæpe ponimus spem, non subveniunt nobis : major est vis mali, quam ut nostris artibus valeat vinci : decimus quisque vix illis servatur ; sed et medicorum maximæ tenebræ sunt, languida est omnis eorum subventio, magisque nos sua præsentia consolantur quam juvant, præsentissimum ac pæne solum habetur præsidium mutatio loci. Legimus in Ezechiele propheta : *Qui erit in civitate pestilenti devorabitur, et salvabuntur ex eis, qui fugerint,* etc. Pientiæ XXIII Junii MCDLXVIII ». Aliis autem litteris mense insequenti exaratis accepisse se illum uno eodemque tempore subjicit [4] ægrotasse et convaluisse, quorum altero dolore, altero lætitia affectum fuisse confirmat : « Ex iis enim sum, inquit, qui beneficentiam suam expertus, et libertatem sine metu agens, dominum et patrem mutare non cupio ».

36. *Turrecrematæ obitus, scripta et munificentiæ testimonia.* — Obiisse per id tempus ex ejus sepulchrali titulo tradunt Joannem Turrecrematam cardinalem Hispanum, doctrina ac probitate vitæ clarum : egregiaque extant in Urbe tanti viri munificentiæ monumenta, nimirum templi fornix ad sacrum B. Mariæ super Minervam templam, cœnobii claustrum, institutumque Deiparæ annuntiatæ ad virgines dotandas sodalitium (1).

37. Eodem anno Jacobus cardinalis Papiensis egregium opusculum de Pontificis et cardinalium officiis edidit, dicavitque Francisco Gonzagæ cardinali Mantuano [1], ex quo nonnullæ sententiæ decerpendæ visæ sunt : « Ad pompam, inquit, et delicias ornamenta cardinalatus non sunt, aut deponi illa oportet, aut id non recusari, cujus causa sunt data : his peccat qui boni operarii occupat locum, mandatum ipse non servat, et ab opere alium prohibet. Dignus quidem damnatione Dominica : *Inutilem servum ejicite in tenebras exteriores ;* quoniam eorum loco successimus, quibus Dominus dixit : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ;* non facile ad decernenda bella inclinemur ; sint amica concordiæ consilia nostra ». Et infra : « Illud autem in omni actione nostra meminerimus Pontifici nostro consultores nos esse, non magistros ; dicique a nobis vota, non voluntates : ideoque nec agendum vehementer, nec indigne habendum, si non accipiuntur nostra consilia : votorum nomen inditum est nostris sententiis, ut videlicet optare videremur, non velle, et servire, non imperare. Itaque cum placide, quod est nostri judicii, semel dixerimus, eo contenti feremus modice, quod decernetur, laudandumque et adjuvandum putavimus. Quia vero conatus omnis noster sine Deo inanis ac mancus est, dic semper consilii illum precabimur, notam faciat nobis viam, in qua ambulemus, errare non sinet infirmitatem hanc carnis, etc. Pientiæ MCDLVIII ».

[1] Sur. c. 17, 18. Marian. l. XXII. dec. 12. — [2] Papien. Ep. CCXLVI, CCXLVIII. — [3] Ib. Ep. CCXLVI. — [4] Ib. Ep. CCLIX.

[1] Papien. Ep. CCLXXX.

(1) Joannes S. R. E. cardinalis de Turrecremata, severioris litteraturæ ætate sua facile princeps, hoc anno die VI kalend. Octobris decessit, ut optime quoad annum annalista, quoad diem et mensem vetus lapis sepulcralis, apud Victorellum in addition. ad Ciaconium. Ex quo tamen lapide idem Victorellus arguitur, scribens cardinalem illum ex titulo S. Sixti ad titulum S. Callisti transisse, cum in eo lapide titulum S. Sixti retineat ; eodemque illum distinguit Gaspar Veronensis in historia de rebus gestis tempore Pauli II, lib. II, quo in libro gesta anni II Pontificatus Pauli, id est, anni MCDLXVI, describit Iter. Ital. to. III, par. II, pag. 1034. Quis quantusque fuerit vir Turrecremata ex eodem Gaspare discere licet, his coloribus illum pingente. « Cardinalis S. Sixti ab Eugenio Quarto creatus, semper minus optavit maximum Pontificatum quam cæteri, tum quia dives, tum ad maximas curas effugiendas, tum ad tutiorem salutem animæ. Podager est et iracundus et difficilis plus quam credi a quoquam possit. Artium liberalium necnon Theologiæ peritissimus, cui vix universa Italia parem habet, quot opera ediderit, copia rerum ingenti profunditate et sententiarum gravitate composita, præsertim in Theologica facultate scientiaque canonica, ostendunt Bibliothecæ in Urbe Roma publicæ, et aliis urbibus Italicis, præsertim super glorioso volumine Gratiani, ubi decreta sanctissima complectuntur. Taceo opus egregium de Virginis Mariæ Conceptione in quo apprime dissentit a sententia Fratrum Minorum, qui Mariam Christi Matrem ab originali peccato prorsus absolvunt. Taceo reliqua non pauca non abjecta, quæ composuit Opera, in quibus se fuisse mirandum philosophum fidelissimumque Christianum præ se fert. Quam vero sit severus, quamque durus in Fratres Sancti Dominici monialesque sibi subjectas, pernoverunt expulsi simul et expulsæ. Claustrum sanctissimæ Mariæ super Minervam pulcherrimis Epigrammatibus historiisque egregie exornavit. Testudinem Templi grandibus impensis absolvi diligentissime curavit. Quibus ex rebus immortalis futurus est. Quod autem sit adeo asper et difficilis, famulorum facit..... et podagricus morbus ; ea enim duo ad bilem facile stimulant. Quam juste universam Sublacus abbatiam et regat et rexerit, dici vix posset aut scribi : sed de hoc satis ». MANSI.

38. Subjicitur huic opusculo gravissima ad Paulum papam scripta Epistola [1], qua nonnulla ejus gesta de præbito Romanis epulo in carnis privio exhibitisque [2] ludis, immixtis fundamentis ædificiorum ac parietibus numismatibus Pauli imagine percussis, incisis operibus titulis, inanis gloriolæ perstringit : veram autem gloriam his exprimit signis : « Opera æternitatis in Pontifice sunt vitam immaculatam præstare, lapsam Ecclesiæ disciplinam erigere; restituendæ libertati clericorum intendere; sic justitiæ cultorem esse, ut tamen misericordiæ sit recordatio : in bonis causis intrepidum se præstare : non vultus, non minas potentum timere : potiorem vita conscientiam ducere, in specula credita excubare : ad publicam gregis salutem oculos semper intendere : nihil suum credere, quod Christi non sit : meditari jugiter miseris Christianis, qui proximi infidelibus sunt, præsidia mittere : incitare principes ad capessenda pro fide arma, ducatum, si opus sit illis, præstare, thesauros in piam hanc causam effundere : parcitate non impedire missiones legatorum, profectione etiam propria si expediat, pacare regna, nullibi ob causam privatam dissensiones optare, conari ut ministerium Sedis ubique sit salutare, etc. »

39. *Nova cardinalium creatio.* — Hoc anno XXI Novembris auxere [3] cardinalium senatum Joannes Baptista Zenus Venetus protonotarius, Pontificis nepos ex sorore, creatus S. Mariæ in Porticu diaconus, deinde presbyter S. Anastasiæ in Porticu, ac demum episcopus Tusculanus : Joannes Michaelius Venetus protonotarius, pariter ex alia sorore nepos, diaconus S. Luciæ in Septem Soliis renuntiatus, inde S. Angeli in Foro Piscium, postea presbyter S. Marcelli, inde episcopus Prænestinus, ac demum Portuensis. Eodem anno in secreto consistorio creati sunt quatuor alii cardinales Joannes patria Wratislaviensis idemque Strigoniensis archiepiscopus, Petrus Foscarus Venetus; Joannes Baptista Sabellus Romanus, Franciscus Ferricus, Burgundus patria, Cluniacensis, de quibus admittendis ad cardinalitium munus, si Paulum iis nondum promulgatis, e vivis excedere contingeret, extant Tabulæ a cardinalibus confectæ, quarum hæc est præcipua pars : « Voluit sanctissimus dominus noster, quod in casu quo (quod absit) accideret casus mortis suæ, immediate de eo momento intelligantur ipsi quatuor cardinales esse publicati, et nos teneamur sub eisdem pœnis superius nominatis eos nominare, quod ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc, recipimus in cardinales, in socios et in fratres cum omni charitate, non obstantibus quibuscumque solemnitatibus in assumptione cardinalium consuetis, quibus etiam sanctissimus dominus noster pro hac vice derogavit. Quibus cardinalibus providit de nostro consilio et assensu de titulis infrascriptis, videlicet domino Joanni de tit. SS. Nerei et Achillei, Petro de tit. S. Priscæ, Joanni Baptistæ de tit. Mariæ in Aquiro, Ferrico de tit. SS. Petri et Pauli. Supplevit etiam sanctissimus dominus noster, si forsitan in suprascriptis omnibus intervenerint aliqui defectus, quibus omnibus pro hac vice auctoritate Apostolica ex certa scientia, et de plenitudine potestatis, ac de nostro communi consilio et consensu derogat. In quorum omnium fidem et testimonium et observantiam in hac ipsa cedula nos omnes præsentes post subscriptionem sanctissimi domini nostri papæ prædicti propriis manibus subscripsimus ac sigillis nostris sigillavimus. Actum in palatio Apostolico die suprascripto, sexta feria Quatuor Temporum, videlicet XVI Decembris MCDLXVIII ».

40. Cum postea inopina morte Paulus extinctus esset, in cardinalium numerum a veteranis non recepti sunt, ob decretum Eugenii IV in causa Dominici Capranicæ Firmani prolatum, cujus mentionem Paulus non fecerat, quod Jacobus Papiensis confirmat in litteris ad episcopum Capaciensem datis [1] : « Meministi, inquit, sedente Paulo, cardinales quatuor secreto creatos fuisse; illo defuncto, aperte rejectos. Inter eos repulsus fuit Sabellus et Venetus; de Sabello quidem quæ mens sit quibusdam ex patribus ipse tu scis : Veneto etiam trium Venetorum cardinalium numerus plurimum obstat. Horum, quantum ego puto, societas Cluniacensem nostrum exclusit. Per ejus ingressum putatum est illis quoque posse aliquando aditum aperiri ».

41. *Sanctio celeberrima de non alienandis bonis Ecclesiasticis.* — Edidit hoc anno Pontifex sanctionem celeberrimam de non alienandis bonis Ecclesiasticis ac pœnas graves iis qui contra intenderent, inflixit.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Si quis contra hujusmodi nostræ prohibitionis seriem de bonis et rebus eisdem quidquam alienare præsumpserit, alienatio, hypotheca, concessio, locatio, conductio et infeudatio hujusmodi nullius omnino sint roboris vel momenti, et tam qui alienaverit, quam is qui alienatas res et bona prædicta receperit, sententiam excommunicationis incurrant. Alienanti vero bona Ecclesiarum, monasteriorum et locorum piorum quorumlibet, inconsulto Romano Pontifice, aut contra præsentis Constitutionis tenorem, si Pontificali vel abbatiali præfulgeant dignitate, ingressus Ecclesiæ sit penitus interdictus : et si per sex menses immediate sequentes sub interdicto hujusmodi animo

[1] Papien. Ep. CCLXXXI. — [2] Plat. in Paul. II. Steph. Infis. Ms. Vat. sup. an. 1466. — [3] Fel. Cont. in elench. card. par. al.

[1] Papien. Ep. DXXX.

(quod absit) perseveraverit indurato, lapsis mensibus eisdem a regimine et administratione suæ Ecclesiæ vel monasterii cui præsidet, in spiritualibus et temporalibus sit eo ipso suspensus : inferiores vero prælati commendatarii, et alii Ecclesiarum rectores, beneficiati, vel administrationem quamlibet obtinentes, prioralibus, præposituris, præpositatibus, dignitatibus, personatibus, administrationibus, officiis, canonicatibus, præbendis, aliisque Ecclesiasticis cum cura et sine cura, sæcularibus et regularibus beneficiis, quorum res et bona alienaverint, duntaxat ipso facto privati existant etc. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum anno MCDLXVII kal. Martii, Pontificatus nostri anno IV ».

42. *Romæ honorificentissime exceptus a Paulo imperator Fredericus, qui ostentat magnam religionis speciem.* — Extremo hoc anno, nimirum kal. Decembris, ut cardinalis Papiensis testatur [1], nuntiatum fuit in Urbe, Fridericum imperatorem solvendi voti causa Romam contendere. Missus obviam a Pontifice primum est honestus vir, qui ab Epistolis ei erat, jussusque longissime proficisci, ipsumque de illius itineribus et aliis, quæ comperisset, crebris nuntiis sine mora certiorem facere. Inde vocatis Pontifex in consilium cardinalibus quatuor episcopos aliosque designavit, qui secunda salutationis officia exhiberent : demum cardinalem Rothomagensem episcopum Ostiensem, ac Franciscum Picolominæum S. Eustachii diaconum cardinalem, Pii II nepotem, delegit, qui bidui iter emensi tertia venienti officia præstarent : « Post hæc », inquit Papiensis, « de ingressu in Urbem agi est cœptum, in cujus solemnibus cum neque ex cærimonialibus libris, neque ex omni historia reperiri tunc posset, aliter enim cum coronam petet, aliter cum privatæ rei causa venit, accipitur Cæsar, hæc ducendi ratio novo exemplo est sumpta, ideo a me diligentius annotata, ut sit posteris in hunc casum, quod vel sequi vel adinvenire melius habeant. Cognita igitur via, quæ illi per Flaminiam erat, cum jam et Pisauri secretarius, et non longe a Spoleto episcopi, cardinales autem sexto ab Urbe milliario obviam illum habuissent, die ipso adventus quadruplex gratulatio a quatuor hominum generibus per intervalla diei et locorum est instituta. Primam ad mille passus trans pontem Milvium ducente procamerario præstiterunt præfectus Urbis, et conservatores regionum, capita reliquique urbani magistratus, in eam pompam compositi, quam ludis testaceis circumferre sunt soliti. Secundam ad ipsum pontem præsul Urbinas, quem sequebantur subdiaconi omnes, judices rotæ, clerici cameræ, acolyti, cubicularii, secretarii, advocati, Diplomatum scriptores, item omnis ordinis curiæ nostræ ministri. Tertiam vero ad medium fere spatium, quod est inter portam et pontem, quæstor ærarii : hunc magno agmine comitabatur tota Pontificis familia, toparchæ Romani, et duces belli, præeuntibus ostiariis custodibusque Pontificum, his virgas sericeas, illis argenteas clavas manu gerentibus. Ultimum cardinales ante portam se exhibuerunt, ad eam viæ partem ordine collocati, qua venienti sinisterior esset. Hos cum primo accessu vidisset Cæsar, capillamento detracto, singulos apprehensa manu et dato osculo salutavit, gratiæ et benignitatis documenta ostendens. Ingresso Urbem præsto fuit umbraculum aureum, quo solemnibus suis uti olim consueverat Pius, atque una Romani cives per vicos dispositi, qui illud hastilibus sustinentes toto itinere per vices succederent ». Et infra :

43. « Ad Basilicam vero, quantum a primis gradibus ad summum altare pertinet, collegia religionum sacerdotiorumque dextra et læva in veste sacra disposita erant, hymnos transeunti Cæsari concinentia. Ad primos quoque gradus vicarius templi cum suo collegio in mithra et sacro pluviali religiose illum accepit, crucem, quæ in manu erat, porrigens osculandam. Natalis Domini nox illa erat, et hora jam quinta. Itaque Pontifex, qui expectare Cæsarem atque excipere ad portam argenteam in vestibulo constituerat, indecorum judicans illa hora eam rem fieri, in chorum ascenderat, et sacrum matutinum jusserat inchoari altiori solio residens. Ad eum igitur per media hæc collegia imperator accedens pedem, manum et faciem deosculatus est : sed post pedis manusque osculum allevans eum altius Pontifex, et de sede assurgens præcipuo affectu in utrumque latus illum complexus est, moxque in propinqua sede collocans, inter se patresque ad dexteram media, ad complendum sacrum suo se loco continuit. Eo absoluto diaconi cardinales duo, quibus præceptum id erat, ad altare Cæsarem deduxerunt, ad cujus ille aditum primum in genua procidens, tamdiu perseveravit orans donec et votum absolveret, et divinæ preces super eum a Pontifice mitterentur. Earum hæc fuit prima solemnitas. Cantaverunt alta voce duo ex choro : *Elegit eum Deus, et excelsum fecit præ regibus terræ;* ab omni choro responsum est : *Glorificavit illum in conspectu regum, et non confundetur.* Inde assurgens Pontifex ex ritu cerimonialium librorum peregit reliqua, choro præfanti illi omnia respondente ».

44. Descriptæ ita sunt earum precum formulæ rituum sacrorum magistro [1] : « Surgens deinde Pontifex sine mithra dixit : *Pater noster. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos*

[1] Papien. Comm. l. VII. Ep. CCCX. Rod. San. episc. Palent. c. ult. Steph. Infiss. Ms. Vat. sign. num. 11. hoc anno.

[1] Lib. sacr. cerim. sect. 13. c. 1. et ex eo to. III. rer. Germ. ex editione Freheri p. 15.

a malo. Vers. *Deus judicium tuum regi da. Et justitiam tuam filio regis.* Vers. *Salvum fac, Domine, servum tuum Fredericum imperatorem nostrum. Deus meus, sperantem in te.* Vers. *Mitte ei, Domine, auxilium de Sancto. Et de Sion tuere eum.* Vers. *Nihil proficiat inimicus in eo. Et filius iniquitatis non opponat nocere ei.* Vers. *Fiat pax in virtute tua. Et abundantia in turribus tuis.* Vers. *Domine, exaudi orationem meam. Et clamor meus ad te veniat.* Vers. *Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.*

OREMUS.

« *Deus qui beato Petro Apostolo tuo collatis clavibus regni cœlestis animas ligandi atque solvendi pontificium tradidisti, intercessionis ejus auxilio famulus hic tuus Fredericus imperator noster a nexibus peccatorum suorum liberetur. Prætende, quæsumus, famulo tuo Frederico imperatori nostro dextram salutis auxilii, ut te toto corde perquirat, et quæ digne et humiliter postulat, assequi mereatur.*

« *Omnipotens sempiterne Deus, Christiani imperii protector et conservator, da servo tuo Frederico imperatori nostro virtutis invictæ triumphum, ut ad nostram et Ecclesiæ tuæ sanctæ atque fidelium omnium unitatem et pacem, subditas illi facias universas barbaras nationes, per Christum Dominum nostrum. Amen.*

45. « Inde e solio descendens, dextramque imperatoris apprehendens, in pontificiam ædem illum, atque inde in cubiculum ad quietem perduxit. Cum vero non putaret hoc primo, ac pæne tumultuario matutinæ laudis officio tantæ nocti satisfactum esse, solemnius aliud censuit iterandum, in quo et Cæsar, et Patrum senatus pro more adessent. Itaque ad horam duodecimam, paulo quidem ante primum diluculum secundum indixit. In eo, et Cæsar vetusto ~~sedis~~ ritu ense de manu cum benedictione accepto, illoque, ut erat nudus, armigero astanti tradito, camiseum stolamque albam et pluviale, ministrantibus diaconibus cardinalibus, sumpsit, iisdemque latus ejus claudentibus, evangelium lectionis septimæ non injucunde cantavit, lectionem ipsam eorum alteri prosequendam relinquens ». Et infra : « Mane vero ipso paschali solemnia missarum operatus est Pontifex, in quibus post communicationem suam Eucharistiæ partem in hoc ipsum servatam Cæsari obtulit, subnixo quidem in genua, et suum honorem sacramento reddenti ». Porrectum vero prius illi pacis osculum, observat Augustinus Patritius [1], additque immutatum etiam pristinum morem, non dato ministrantibus calice : « Communicavit, inquit, summus Pontifex altaris sacramentum cum imperatore, diacono et subdiacono de pane tantum : de calice autem etsi consuetudo sit communicantes cum Pontifice participare, propter insurgentem tamen Hussitarum ac Bohemorum hæresim, quæ calicis potationem ad salutem necessariam putat, præter Pontificem bibit nemo. Re divina peracta, Pontifex cum imperatore et omni pompa ad Salvatoris nostri faciem adorandam in sudario expressam, quam Veronicam appellant, processit, deinde suggestum, unde populo benediceret supra portas Basilicæ constructum ascendens, Cæsare assistente, benedixit populo, plenariamque peccatorum remissionem omnibus elargitus est per pœnitentiam ac satisfactionem merentibus, sed cum in fine post indulgentiarum enuntiationem, quæ latino et vernaculo sermone per diaconos cardinales fieri solet, moneretur ex more populus ut pro felici statu summi Pontificis Pauli et Romanæ Ecclesiæ Deum orarent, additum est : *et pro imperatore nostro Friderico*, ut Deus illi victoriam daret de hæreticis Bohemis, Turcis ac aliis Christi nominis hostibus ».

46. Pergit auctor enarrare, ut Pontifex et imperator certarint mutuis officiis, et remotis arbitris soli inter se longa traxerint colloquia, adjungitque Fridericum privatim cum Paulo, tum in consistorio de tuenda Christiana republica, ac bello Turcis et hæreticis Bohemis inferendo egisse : rem vero gestam, utque Concilium ea de causa Constantiæ congregandum efflagitarit, accuratius describit prædictus cardinalis Papiensis [1] : ac primum in sacro senatu, cui nonnulli Germaniæ proceres, et Hungarici, Cyprii, et Veneti oratores intererant, perorante Laurentio episcopo Laventino, exposuisse datas a Turcis clades, irritos principum conatus, celebratos frustra conventus, nullam salutis affulgere spem, ac propterea ad flagitandum in periclitante re Christiana Concilium accessisse.

« Iter hoc, inquit [2], meum, summe Pontifex, ad reddendum Deo votum, libentius tamen ad salutem commumem susceptum est. Nosti clades per hos annos a Turcis acceptas, et quæ nunc imminent vides. Egerunt principes proximi, quod potuerunt, curas eorum et vigilias novimus, non tamen quidem illas felices, quam suo ministerio dignas. Meis quoque conventibus, quos de Germanis principibus ejus rei causa plurimos habui, successus non fuit ; impedimentis assiduis utrobique incassum iere consilia. Veni propterea ad te ut quam salutis viam non cerno, si qua hic est tuo indicio videam. Christianorum summus es pater : primam hanc esse curam oportet, proximam meam : consule in medium, et quid agendum sit monstra ; ego quæ suaseris quæque ad rem censueris opportuna accipiam, lubensque juvabo ». Subdit Jacobus Papiensis : « Ad hæc Pontifex nullo ante

[1] Aug. Pat. Es. sign. num. 27. p. 14.

[1] Card. Papien. Comm. l. VII. — [2] Ibid.

cum Patribus communicato consilio (id certe quod probatum non est) longa oratione quæ ante se Pontifices, longiori quæ ipse in eam diem egisset, sigillatim recensuit : quod vero ad postulatum attinuit, nescire se dixit, quid amodo consuli posset : ita jam consilium omne exhaustum cognosceret. Rogare autem illum vicissim : ut si quid attulisset, ipse ex Germanis prior proponeret. Dicente Cæsare venisse se non dandi, sed accipiendi consilii causa, Pontifice eadem iterante, in proximam ille aulam deliberaturus secessit, atque ibi per horam pæne continuam fuit. Reversus cum proceribus et legatis qui secum in consilium ierant, obtemperasse se ait; neque in tanta consiliorum inopia melius invenisse, quam ut Constantiæ, quæ Germaniæ civitas esset Italiæ propinqua, conventus principum indiceretur, ad quem et ambo accederent et reliquos omni diligentia convocarent : venturum eo, quantum crederet, Hungarorum regem Matthiam, id quod præsens legatus ejus sponderet : hunc vero laborem ideo necessarium duci, quod quæ commune opus requirant, hæc et communi consilio administranda putentur. Non placuit Pontifici sententia : ab exemplo præteritorum conventuum hunc quoque inutilem futurum contendit. Deliberaturum se nihilominus amplius dixit : atque alio tempore responsurum. A meridie in noctem protracta jam consultatio erat ; itaque concilium et Cæsarem simul dimisit ». Sensisse nonnullos addit Jacobus cardinalis non tam quæsitam a Cæsare proficiendi spem, quam ostentandæ religionis occasionem : ut si quando majoribus ingruentibus malis querelæ populorum de imperio et Pontificatu essent, culpam omnem desertæ salutis in Pontificem rejicere posset, amissamque vocante Mantuam Pio suam æstimationem, vocato nunc Constantiam Paulo redimeret.

47. In proximo senatu eadem agitata res, et Fridericus, dissolutis Pontificiis argumentis, Concilii necessitatem obtrudebat, ac tertio haberi consistorium impetravit, in quo iterum eadem proposuit, professus id pia a se voluntate fieri : denique communi animo constituta refert cardinalis Papiensis : « Alterum, ut litteræ ad principes utriusque nomine mitterentur, quibus illi ad kal. Novembris anni venientis legatos suos Romam mittere rogarentur de ratione tuendæ fidei cum Pontifice acturos : alterum, ut Venetis diutino Turcorum bello exhaustis decimæ clericorum, Hebræorum vigesimæ, et sæcularium trigesimæ in ditione sua concederentur, quales decreto Mantuani conventus Pius olim Italis quibusque indixerat ».

48. His addit [1] rituum sacrorum magister, qui interfuit : « Dum Cæsar Romæ fuit, sæpe noctu, uno vel altero famulo sociatus, clam et in dicto tempore ad Pontificis cubiculum accessit : cui Pontifex obviam exivit, cum primum id potuit rescire, et discedentem ipse deduxit usque ad secundam et tertiam aulam : et aliquando ipse Pontifex inexpectatus ad Cæsaris cubiculum cum paucis venit, illumque quantum potuit honoravit cum summa gravitate et majestate, et in Ecclesia et in via. In Ecclesia orante Pontifice super faldistorio sibi parato ante altare, ut fit, imperator super aliud faldistorium orabat a sinistri positum, coopertum purpureo ornamento cum pulvinari etiam purpureo, et parvo scabello etiam purpureo. Sedes Cæsaris cum suo reclinatorio sive postergali sita erat inter sedem Pontificis, et sedilia cardinalium in formam sedis pontificalis, sed non tantæ altitudinis : cooperta erat panno serico viridis coloris, et scabellum parvum habebat viride, super quod pedes tenebat imperator : altitudo ipsius sedis ita erat instituta in capella Apostolica, ut non altior esset locus ubi sederet imperator, quam ubi Pontifex teneret pedes, et item scabellum Cæsaris æquale erat sedibus cardinalium. Cum incensabatur Pontifex per cardinalem assistentem, mox incensabatur imperator per primum ex prælatis assistentibus Pontifici. Cum Pontifex pacem accipiebat ab assistente cardinali, primo dabat pacem imperatori, postea diaconis assistentibus. Inter eundum semper manu sinistra illius dextram tenebat, volebatque ut æquali semper gradu incederet, quamvis modeste semper Cæsar reluctaretur ». De ejus discessu proximo anno agetur.

[1] Lib. cer. sect. 13. c. 1. et ex eo to. III. rer. Germ. ex edit. Freheri p. 15.

PAULI II ANNUS 5. — CHRISTI 1469.

1. *Imperatoris ab Urbe discessus, et S. Georgii Ordo militaris institutus.* — Anno ineunte post Christum natum millesimo quadringentesimo sexagesimo nono, secunda Indictione, Fridericus imperator sacris in Urbe locis religiose lustratis, a summo Pontifice officiis, beneficiis muneribusque ornatus, Germaniam repetiturus Roma discessit. Quæ vero de eo referat Augustinus Patritius [1] ad hunc annum pertinentia recenseamus. « Cum, inquit, solemnitas Circumcisionis celebranda esset, imperator oriente sole Lateranum petiit, et capellam Basilicæ majorem ingressus, Pontificem ibidem expectabat, neque unquam super sedem sibi ad dexteram pontificalis throni paratam sedere voluit absente Pontifice, quanquam cardinales aliqui, qui ei assistebant, ut in ea sederet sedulo hortarentur. Venit hora consueta Pontifex, et Cæsar obviam illi processit usque ad majorem aram, simulque deinde ante altare in suo quisque faldistorio procumbens oravit. Accessit post hæc Pontifex ad confessionem ex more faciendam cum cardinale Bononiensi episcopo Albano, qui eo die rem divinam erat facturus. Imperator sedem suam repetiit : facta confessione accessit Pontifex ad solium, et alia omnia facta sunt, ut in nocturna missa Natalis enarravimus.

2. « Re divina absoluta, antequam Pontifex e solio descenderet, Cæsareæ domus magistrum pincernarum, virum domi nobilem ac probum, signis militaribus donavit, novæque religionis militaris, quam S. Georgii dicunt, militiæ et adscripsit et præfecit, sagumque illi imposuit album rubra cruce distinctum, ac vexillum assignavit ejusdem coloris cruce etiam rubra insignitum. Astabat Cæsar dum hæc fierent, manuque assignandis insignibus Pontificem juvabat. Accessere post hæc ad ædis sacræ medium, ubi faldistoriis incumbentes Pontifex et Cæsar genibus flexis nudatisque capitibus Apostolorum principum primo, deinde aliorum sanctorum complures reliquias et aspexere devote, et pie venerati sunt. Ascendere deinde palatium, et sancta sanctorum ingressi aliquantulum oravere, inde per vicinas scalas descendentes equos conscenderunt, solemni pompa in Vaticanum reversuri.

3. « Cæsar, ut pie religioni satisfaceret, veneraretur que pro viribus Jesu Christi vicarium, illique sese humiliaret, cum Pontifex equum vellet inscendere, cito accurrit, staffamque equi Pontificalis arripiens, tanquam unus esset ex Pontificis servis, eam, quoad Pontifex inscenderet, tenere volebat. At Pontifex humanitatem religiosi principis collaudans negat se equum ascensurum, nisi prius ille discedat, pariterque et ipse inscendat equum, quem Pontifex ei dono dederat. Laudata est ab omnibus, et admirationi a plerisque habita ea Cæsaris in Romanum Pontificem observantia ac devotio ». Cæterum obsequium hoc, ut nimirum equum ascendenti Pontifici imperatores stapedem tenerent, tumque apprehenso fræno per aliquod spatium deducerent, præstari consuevisse, atque etiam ut jure debitum ex Baronianis nostrisque Annalibus perspicuum est. Subdit auctor : « Non est igitur novum neque indignum Christianos et imperatores et reges summo Pontifici, qui Dei nostri vices in terris gerit se humiliare, atque ut maxima laude sunt digni qui id agunt ; ita execrabili odio sunt prosequendi, qui superbia elati Romani Pontificis jugum aut dedignantur aut contemnunt, tanquam cum ipso Deo de imperii magnitudine bellum gesturi.

4. « Conscensis igitur equis, Pontifex et imperator in triumphantium morem hoc ordine in Vaticanum reversi sunt : præcedebant primum cardinalium et aliorum curialium mixtæ familiæ cum quatuor e familia Pontificis, qui singulos sacros ex panno coccineo in equis præferebant, quas valisias vocant : ferebantur deinde a pedestribus vexilla XIII regionum Urbis, et postea vexilla magna quatuor vehebantur a proceribus quibusdam equitibus : hæc erant populi Romani, Pontificis maximi, Ecclesiæ, et crucis albæ in rubro vexillo : deducebantur post albi

[1] Aug. Pat. Ms. Vallic. sign. lit. F. num. 73. p. 17.

equi phalerati duodecim sine sessoribus : quos sequebantur Pontificis aulici, e quibus quatuor portabant singula pilea purpura aureo limbo circumdata : inter eos medius erat Pontificis architriclinus, quem scalcum vocant pontificalem, pileum gerens a spatulis, et cum iis nobiles quidam minores equitabant : post hos secretarii, et cum eis procurator fiscalis cum advocatis et cubicularius cum suis cucullis circa collum : inde acolythi, clerici cameræ, auditoresque causarum cum lineis rochettis et cappis amplis. Sequebantur deinde nobiles quidam majores et proceres Urbis, tum legati principum et regum, qui aderant cum senatore et conservatoribus Urbis, sed conservatores infimum, senator vero supremum inter legatos obtinuit locum. Incedebat post hos subdiaconus crucem præferens indutus alioquin ut auditores, sed et pileum in capite gestans nigrum totum, præter mappulas et chordulas aurei coloris : hunc alii subdiaconi sine pileis medium habebant : præcedebant autem eos duo magistri ostiarii cum baculis serico tectis, crucem vero sequebantur primo clerici pontificalis capellæ duo, quorum alter laternam cum lumine præferebat in honorem sacræ Eucharistiæ, alter vero loculum pontificalis mithræ : tum Peloponesi, quam Moream vocant, despotus cum fratre : inde diaconi, presbyteri et episcopi cardinales, inter quos diaconi duo Pontifici ministrantes ultimi erant. Post hos ducebatur equus albus sacratissimum Christi corpus vehens in capsula ornatissima reconditum, quem præcedebat sacrista Pontificis baculum teretem manu ferens, et supra sacram hostiam sericum umbraculum ferebatur, circumcirca vero funalia multa accensa. Sequebatur post turba pedestris civium Romanorum nobilium, et qui regionum capita vocantur cum ligneis baculis et cursorum curiæ cum argenteis, et cum iis cohors prætoria ad custodiam corporis Pontificis. Inter hos incedebat Pontifex albo equo vectus indutus pluviali albo, auro margaritisque ornato, mythram gestans in capite pretiosam : sinistra manu adequitantem Cæsarem aurea toga indutum, quam illi dono dederat, tenens, dextera vero populum benedicens. Prætendebatur super eos sericeum umbraculum, quod nobiles ferebant cives, Cæsarem anteibat armiger suus parvo intervallo nudum ensem præferens : sequebantur mox cubicularii Pontificis secreti duo medium tenentes auditorem qui mithram servare consuevit : tum prælati quidam, imperatoris et Pontificis medicus : ferebatur deinde ab uno e servientibus, ut aiunt, armorum, ex vetusta consuetudine, umbella crocei rubeique coloris, et is armatus et eques erat : post hos archiepiscopi, episcopi et prælati alii suo ordine, postremo clerici curiales, reliqui mixtim ac turmatim sequebantur. Ubi autem ad pontem sub mole Hadriani perventum est, Cæsar ibi subsistens cum Pontifice et cardinalibus nobiles viros supra centum Germanos fere omnes militaribus insignibus donavit, nudo ac plano ense quemque ter verberans levissime. Post hæc ad palatium pervenere Vaticani, deduxitque imperator Pontificem usque ad cubiculum primum, et ipse deinde a compluribus cardinalibus comitatus ad suum diversorium rediit. Venit et alias Cæsar cum Pontifice ad rem divinam audiendam, et cerimoniæ eædem servatæ sunt : magna fuit humanitas, quam Pontifex Cæsari ubique præbuit ». Nonnullis adjectis de officiis, quibus imperatores antiquitus ab Romanis Pontificibus ornati fuere, subdit Augustinus de imperatoris discessu :

5. « Statuerat, inquit [1], etiam Pontifex Cæsarem abeuntem usque ad palatii portas deducere, sed ille hoc recusans ante constitutam horam equitavit : discessit namque Cæsar Germaniam repetiturus quinto idus Januarias summo diluculo, cumque cardinales aliqui extra portam deduxerunt, nam reliqui nimia Cæsaris festinatione præventi sunt, ille enim ante Urbem exiverat, quam aliqui id rescissent. Omni hoc tempore, quo Cæsar Romæ fuit, et quandiu Ecclesiæ Romanæ agrum peragravit, Pontifex illum et omnem ejus comitatum hospitio victuque suo ære continuo excepit magna liberalitate, et rerum omnium ingenti copia : non equis, non hominibus quidquam defuit : ubique benigne comiterque omnes habiti sunt, gratias spirituales quamplurimas et magnas a Pontifice impetrarunt, omnes sine pecuniis redemit; omnia enim Pontifex gratis jussit expediri. Donatus est præterea Cæsar a Pontifice albo equo phalerato et aurea toga, quibus in solemni pompa usus est, et præter hæc decentibus quibusdam munusculis, lapillis unionibusque pretiosissimis ornatis, quæ supra duorum millium aureorum nummum æstimata sunt : atque ita persolutis votis imperator lætus domum versus arripuit iter, cardinale Reatino et vicecancellario eum Viterbium usque comitantibus, et quatuor prælatis qui Narniam iverant aliquod diebus ultra eum deducentibus ».

6. Hæc Augustinus Patritius, quæ paucis verbis perstringit Jacobus cardinalis Papiensis [2], additque superiora eo magnificentius et studiosius in Fridericum collata, quod notissimum esset illum numquam propugnandæ Ecclesiæ, tuendæque Pontificum dignitati, ex quo accepit imperium, defuisse, neque unquam in nefaria abiisse consilia, quibus sæpe nationes Transalpinæ in Ecclesiam Romanam turbas sine causa concitarunt. Inter alia vero Paulum militarem S. Georgii Ordinem in monasterio My-

[1] Aug. Pat. ubi sup. — [2] Papien. in Comm. l. VII. to. II. rer Germ. p. 140.

listatensi Salisburgensis diœcesis Friderici rogatu instituisse, imperatis hisce legibus sequens Diploma docet [1] :

7. « Ad perpetuam rei memoriam.

« Tam magister et milites, quam præpositus et sacerdotes castitatis et obedientiæ vota sponte emittant : ad paupertatis vero votum emittendum nullatenus astringantur inviti : sed bona et proprietatem cum sui superioris licentia habere et patrimonium seu alia bona, quæ ante religionis ingressum possidebant, licite retinere, ac fructus exinde provenientes, quoad vixerint, alienandi tamen bona post ingressum hujusmodi potestate eis penitus interdicta, in suos usus converti possint, ipsaque bona tam mobilia quam immobilia ad domum ipsam, seu ab ea dependentem, in qua professionem emiserint, post eorum obitus devolvantur et ad eam omnino pertineant, quodque magister, milites, præpositus et sacerdotes prædicti vestes talares cujuscumque coloris, præterquam rubei, viridis, et crocei, continuo, in vigiliis autem et festivitatibus ejusdem Virginis gloriosæ, necnon singulis diebus sabbati, desuper vestem albam cum cruce rubea, a qua longitudine, cum veste anteriori, et latitudine usque ad brachia protensam juxta formam inferius assignatam deferre teneantur. Præpositus vero et sacerdotes prædicti horas canonicas diurnas pariter et nocturnas submissa voce percantent : et quando matutinale officium alicujus festi celebraverint, unicum tantum psalmum in quolibet nocturnorum ; quando autem de feria tantum psalmos tres et totidem lectiones et similiter in vesperis tres, aliis autem horis unum dumtaxat psalmum dicere astringantur ; hoc tamen adjecto, quod hora Primæ Athanasii symbolum fidei, videlicet : *Quicumque vult salvus esse*, una cum precibus et suffragiis consuetis quotidie nullatenus omittantur, et in reliquis horis, præterquam in precibus et suffragiis supradictis, quæ tantum in Prima dicantur, ut præfertur, usum et morem Ecclesiæ Romanæ observent. Milites autem loco divini officii pro matutinali septem, et vespertino officio etiam septem, pro aliis autem horis totidem *Pater noster* cum *Ave Maria* in singulis horis et devote, et sub silentio dicere debeant, etc. » Permittit imperatori, ut novo illi equestri Ordini congruas ædes excitet, quas si locupletet vectigalibus, donat iisdem prærogativis, quibus Theutonici equites S. Mariæ gaudent : tum nonnulla monasteria ac prædia Ecclesiastica Salzeburgensis et Pataviensis diœcesum dictæ familiæ attribuit. « Dat. Laterani anno MCDLXVIII, kal. Januarii, Pontificatus nostri anno V (1) ».

8. *Viennensis episcopatus in Austria a Paulo II conditus.* — Præterea imperatoris ejusdem precibus permotus Viennæ oppidum in Austriæ ducatu, ac diœcesi Pataviensi situm, opulentum, populo refertum, nobili Academia, sacris Dei templis, monasteriis, xenodochiis, aliisque complurimis religiosis ædibus exornatum episcopali dignitate insignivit [1], cui Diplomati adjecta est hæc loci ac temporis nota : « Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXVIII, XV kal. Februarii, Pontificatus nostri anno V ».

9. *Victorini, Podiebratii filii, in terras Frederici irruptiones reprimit Matthias Hungarus.* — Incurrebat interea hostili irruptione in Frederici terras Victorinus Georgii Podiebratii Bohemiæ tyranni filius, ad quem comprimendum Pontifex principes Catholicos conjunctos illi fœdere, intentata anathematis pœna, divellere ab ejus societate annisus est [2], ipsorumque nomina et cognomina edi jussit, ut dignas scelere pœnas in eosdem statueret : tum Laurentium episcopum Ferrariæ Apostolicæ legationis munere in Germania et Pannonia fungentem Matthiæ adversus impium Georgium consilio operaque omni jussit adesse [3].

« Venerabili fratri Laurentio episcopo Ferrariensi, referendario et datario, ac cum potestate legati de latere per Germaniam et Hungariam nuntio nostro, salutem, etc.

« Considerantes præstantissimum charissimi in Christo filii nostri Matthiæ Hungariæ regis illustris ad extirpandas Hussitarum et Wicleffistarum hæreses animum, quem sua regali potentia, victricibus copiis patefecit, ac adversus obstinatissimum hæresiarcham justo Dei et sanctæ Romanæ Ecclesiæ judicio maturaque deliberatione damnatum Georgium regni Bohemiæ occupatorem, et complices quotidie demonstrat, justis suadentibus causis, expediens fore censemus, prout etiam rationibus evidentibus, ad rem Christianam contra earumdem hæresum pertinaces alumnos conferentibus, liquere potest, utile futurum esse, ut pro occurrentibus

[1] Lib. VIII. Bull. p. 50.

[1] Lib. VIII. p. 287. — [2] Ib. p. 55, 56, 63. — [3] Lib. II. p. 44.

(1) Militarem hunc Ordinem S. Georgii eumdem esse credo cum Ordine ejusdem nominis in Germania, de quo Justinianus in historia vernacula Ordinum equestrium to. II, pag. 783. Ejus instituendi auctorem Maximilianum Romanorum regem constituit. Epocham figit anno MCDXCIV sub Alexandro VI Pontifice. Licet vero Ordinis illius cum nostro exordia non conveniunt ; idem tamen Justinianus Commentariolum equestrium Ordinum in Gallia excusum affert, ubi Ordo quidam equestris in Austria a Friderico cœptus anno MCDLXXII recensetur, ejusque stemma cum Ordine S. Georgii, quem ipse ab anno MCDXCIV exorditur, congruere affirmat. Ex quo intelligimus Ordinem S. Georgii in Germania diu ante annum MCDXCIV, ex auctore illo Gallo cœpisse. Sed nec Justinianus, nec auctor Gallicus exordium Ordinis hujus recte definierunt, cum Pontificis litteræ de Ordine illo in diœcesi Salisburgensi stabiliendo datæ sint hoc anno MCDLXIX. Forte tamen Maximilianus elanguescentem illum iterum roboravit propagavitque ; ex quo primus ejus auctor non immerito reputatus est. Brevi tamen cœtus ille dissipatus est, ut idem Justinianus notat. MANSI.

negotiis fidei fraternitas tua omnibus facultatibus per nos tibi alias concessis, et quibus, quoad Germaniæ partes suffultus es, etiam per totum Hungariæ regnum, ac illi pertinentes provincias et patrias, plenarie uti possis, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXVIII, VII kal. Februarii, Pontificatus nostri anno V ». His addimus solutum [1] Venceslaum Bibestenium virum prænobilem iniquo sacramento quod idem Georgius tyrannus ab eo extorserat, additaque mandati ratio. « Attendentes quod hæreticis et a fide Catholica deviis nulla est servanda fides » ; nempe de re iniqua data.

10. Gesta [2] est feliciter res a Matthia rege, qui ex Hungaria in Moraviam crucesignatas copias movens Spilibergum diuturna pressum obsidione ad faciendam deditionem compulit : deinde Olomucium profectus ab orthodoxis Bohemis habitis solemnibus ordinum comitiis, Bohemiæ rex et marchio Moraviæ ingenti plausu et gratulatione omnium est salutatus. Inde in Silesiam signa convertit victricia, atque ab universis Silesiis [3] Luzatiisque, præterque alios ab Wratislaviensibus honorificentissime, uti legitimus ipsorum princeps exceptus est : cumque oratores suos in Austriam ad Fridericum imperatorem misisset, ut pacta ad sustinendos bellicos sumptus stipendia exigeret, concepta spe delusus est, indeque inter ipsos nova parta dissidia. Interea in Moraviam, ut Victorini Georgii filii irruptiones coerceret, reversus illum ad Viszteliam oppidum intercepit : in quem tamen clementia usus est.

11. Agunt de his Hungarici, Bohemici et Polonici scriptores, inter quos Cromerus addit Bohemos proceres tum apud Casimirum regem Poloniæ excusasse celebratam Matthiæ electionem,cum enim ipse oblatum sceptrum admittere cunctatus esset, neque urgens discrimen ullas ferret moras, illud ipsos Hungaro detulisse : tum addidisse preces, ut cum ille Catholicum dogma coleret, sibi potius Catholicis, quam Georgio hæretico faveret : longe Polonico imperio Matthiam utiliorem futurum, quam perfidum illum, qui religionem labefactaret. Ad quam legationem nihil aliud tunc responsum, quam Casimirum rem ad amplissimum ordinum conventum data opportunitate relaturum, responsurumque postea Bohemis, cumque nollet conceptam sententiam in utramvis partem expromere ; eum tamen non dissimulasse lætitiam, cum ipsi renuntiatum esset Wladislaum filium natu maximum acclamantibus Bohemis, qui cum Georgio sentiebant, designatum Georgii successorem Georgio ipso ac tribus filiis in conventu præsentibus, neque ejusmodi decreto intercedentibus. Erant vero adjunctæ hæ pactiones : ut Georgius in reliquam vitam sceptrum retineret : illius filiis ampli principatus reservarentur ; Wladislaus autem Ludimilam Georgii filiam uxorem duceret. De quibus omnibus cum a Georgii oratoribus ad cœtus solemnes Polonici regni relatum esset, complures societatem affinitatemque cum hæretico damnarunt, regnumque Bohemiæ armis comparandum censuere : quam sententiam episcopi sunt amplexi, fuitque Cracoviæ sacrorum justitium, quandiu oratores Georgii in ea urbe versati. Ut vero Casimirus Matthiæ bellum intulerit dicetur inferius : nunc partas aliquas de Turcis victorias superioribus adjungamus.

12. *Venetorum in Turcas victoriæ magnis cladibus immixtæ.* — Præfectus Orientali sacro bello a Venetis Nicolaus Canalius Ænum oppidum in Thraciæ ora situm, divitiis affluens, magnoque a Turcis munitum præsidio, adortus die septimo expugnavit [1], moxque direptum flammis delevit : duo millia hostium fuisse inde in Euboeam abducta refert Sabellicus [2], ac plura illius egregia facinora recenset, evastatos nempe in Thessalonicensi sinu plures Turcarum vicos, oppidaque direpta : Legosticium oppidum in Patrensi sinu celeri opere communitum firmatumque, Novafolia post Ænum capta, Bostitzam etiam instauratam addit Phrantzes. Perlato Romam de utraque victoria, de Bohemis nimirum Turcisque parta, læto nuntio, Pontificem gratias Deo ac solemnes ad Basilicam Vaticanam supplicationes indixisse testatur Joannes Petrus Arrivabenus in litteris [3] ad Jacobum cardinalem Papiensem, qui Urbe aberat, datis : « Herodis impii natalis nobis hodie Joannem obtruncavit : crastinus natalis Pontificis Pauli nobis illucescet, cujus muneris et tu inter reliquos auctor fuisti ». Auctam porro ejus diei lætitiam felicissimis nuntiis recenset : « Relatum est hæreticos Bohemos acie cecidisse, Jorsici filium cum multis captum esse ab Hungaro, et illius regni potiundi infra paucos dies spem esse Pannonio : classem quoque Venetam cepisse urbem, quam aiunt Æno, ut vulgato utar vocabulo : ego fortasse, si locorum situs convenit, Æneum dixerim, quod oppidum primum Æneas Ilio profectus fundavit in Thracia : legimus et secundum in Creta ejusdem nominis ab eo positum ; utrum horum aut neutrum sit, haud satis ausim affirmare. Eo cum ex improviso appulisset classis Veneta, incauti oppidani et nihil tale veriti primo congressu capiuntur : opulenta, ut aiunt, urbs est, unde multum auri ac nobilis supellex exportari potuit : captæ nobiles matronæ : multi in servitutem abducti, magna pars interfecta est : et quia retinendæ urbis, quod a Turcis eo facilis sit transitus, facultas deerat, tota diruta et solo

[1] Paul. l. x. p. 213. — [2] Papien. Ep. XXVII. Jo. Turos. in Chr. c. 66. Bonf. l. IV. dec. 2. Rantz. — [3] Dubr. l. XXX. Michov. l. IV. c. 68. Cromer. l. XXVII. Crantz. Vandal. l. XXIII. c. 1.

[1] Phrantz. l. XXX. c. 3. apud Papien. Ep. CCXXVII. Sabell. ennead. 10. l. VI. Bonfin. dec. 4 l. II. Crom. l. XXVII. — [2] Sabel. Ibid. — [3] Ext. apud card. Papien. Ep. num. 227.

æquata est ». Et infra : « In diem crastinam ob felicem cumulum tot felicitatum solemni ordine in Basilicam Petri processurum Pontificem publico edicto nuntiatum est, ignes per Urbem parantur, et quæcumque in summis gaudiis consuevere. Hæc tibi ob causam fidei, ob salutem lætitiamque Pontificis gratissima fore non ambigo, etc. Dat. Romæ XXIX Augusti ». Ampliori stylo persecutus est idem Jacobus Papiensis [1] Oenensis expugnationis historiam, additque Venetis tantum unius remigis obitu, et vulneratorum sex damno stetisse victoriam.

13. Cæterum eæ victoriæ aliis magnis cladibus immixtæ fuere, atque a Turcis non unius oppidi, sed plurium provinciarum Christiani imperii vastitas effecta est. Præbuit tanto malo initium duorum fratrum Corvatiensium dissensio, quorum natu minor, Martinus nomine, Stephano fratri toparchæ invidens, ductusque avaritia, cum amnem Lupranam Turcicas irruptiones a Corvatia arcentem tantum Æstate vadosum præsidio tueretur, cum Assambeo Bosnæ præfecto Christianæ legis apostata pactus in singula equitum capita singulos nummos argenteos, ac præterea de fratre ultionem sumptum iri, Mahometano exercitui in Corvatiam aditum aperuit. Constabat is viginti millibus equitum ad cursum expeditis qui mox imparatis Christianis miserandas clades intulit ; in uno enim emporio octo millia paucis horis trucidavit, tria millia abduxit in servitutem : in Carnos [2] etiam progressus omnia igni ferroque fœdavit : nullum tamen munitum locum cæpit. In egressu vero cum Christiani nullas ad hostem debellandum parassent copias, majores ille strages edidit, quas ita describit Jacobus cardinalis Papiensis :

14. « Millibus passuum centum ac sexaginta progressi, cum non longe ab Italia diei iter abessent, nullo occupato loco, signa verterunt : quacumque reditus fuit miseranda illata calamitas est : interfecta sunt hominum millia duo de viginti, capta amplius quindecim : nullis pueris aut senibus parsum : ædificia incensa, vastati agri, pecus omne ferro absumptum protinus, ut pervasisse regionem non hostes, sed furiæ viderentur. Lupratiam reversi auctam eam ex imbribus invenerunt ita, ut vado transiri non posset, navigiorum autem in his locis copia non habebatur, quam ob causam dies continuos octo sedere ad ejus ripam coacti sunt. Id spatium si tantus terror Christianorum animos non occupasset, occasionem præstare populis circumstantibus poterat non redimendæ tantum captivæ multitudinis, sed vindicandæ quoque crudelitatis exercitæ ». De eadem Turcica irruptione hæc scribit Franciscus Philelphus [3] : « Impetus Turcorum in ipsas prope Italiæ januas ad confinia Forijulii atque Tergestarum non tristis auditu nobis esse non potuit, quippe qui liquido videre videremur non longe abesse ardentissimi incendii flammas XI kal. Septembris MCDLXIX ».

[1] Papien. Comm. l. VII. — [2] Apud Papien. Ep. CCCXCIV. — [3] Phil. l. XXXI. ad Demetr. Castren.

15. Illatæ hæ calamitates magna ex parte fuere terris Austriaco principatui obnoxiis, quamobrem Fridericus imperator, qui sæpius antea torpuerat, dum agebatur de propulsandis e Pannonia Turcis, elidendaque Mahometis tyrannide in dies latius sese efferente, his stimulis excitatus est [1], ut proximis annis ad expeditionem conficiendam a Germanis se commoveret : averti quidem hæc mala potuerant, si ad tuendam religionem paribus animis Germaniæ principes incubuissent; missoque jam ante Petro tit. S. Vitalis presbytero cardinale Nurembergenses conventus fuerant celebrati, in quibus ultimo habitis quinquennalis pax fuerat a Friderico imperata : sed hanc quoque violarunt Helvetii, qui nonnulla Sigismundi principis Austriaci oppida invasere, ad quæ repetenda Pontifex Laurentium episcopum Ferrariensem operam dare jussit [2] :

16. « Venerabili fratri Laurentio episcopo Ferrariensi, in Germania cum potestate legati de latere nuntio, et oratori nostro.

« Cum sicut cum maxima animi perturbatione nuper intelleximus, dilecti filii confœderati Suvitenses populi vulgariter nuncupati, pœnas in constitutione prædictæ pacis contentas, et ejusdem Sedis censuras, necnon imperialis majestatis auctoritatem contemnentes dominia dilecti filii nobilis viri Sigismundi Austriæ ducis hostiliter invadentes, plura oppida, castra atque villas devastarunt : quibus non contenti oppidum Waltzhuet Constantiensis diœcesis, et in illo nonnullos comites, et nobiles obsederunt, quos cum idem dux propter incogitatum et improvisum ipsorum confœderatorum insultum de obsidione liberare non posset, compulsus fuerit cum confœderatis prædictis novas pacis conditiones inire, videlicet quod eis decem millia florenorum Rhenensium, ac dilecto filio Joanni Anystael nuncupato mille octingentos similes florenos ad festum S. Joannis Baptistæ proximum solvere, et si præfatos florenos in eodem termino non solveret, quod tunc oppidani prædicti oppidi Waltzhuet, ac etiam populi Nigram silvam inhabitantes medio juramento obligati essent dictis confœderatis oppidum illud tradere, ac illorum potestati se submittere ». Subdit fœderatos Helvetios etiam eam legem adjecisse, ut imperialia et Apostolica edicta, quibus ob violatas inducias se irretierant, viribus carerent; sed cum hæc ab æquitate abhorrerent, laxataque temeritati licentia confici in Hussitas sacrum bellum non posset, data est nuntio Pontificio provincia, ut Helvetios, indictis

[1] Apud Papien. Ep. CCCXCIV. — [2] Lib. XI. Bull. de cur. p. 54.

censurarum pœnis, imploratatque principum ope ad officium cogat, omnesque pactiones cum Sigismundo confectas pronuntiet irritas : quæ litteræ hac formula consignatæ : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXVIII, VI id. Martii, Pontificatus nostri an. V ».

17. Sed ad institutum de datis a Turcis cladibus, paratisque in eos subsidiis redeamus. Deplorat illas lugubri oratione Paulus papa in Apostolicis litteris XV kal. Aprilis exaratis, quibus subsidiarias decumas in Gallia imperavit, quæ in faciendis sacri belli sumptibus essent impendendæ. In iis vero litteris indicat suscepta a Ludovico Francorum rege pia consilia de gerendo adversus Barbaros bello sacro; ipsum autem retardatum fuisse tum ob arduam illius molem, quam sustinere non posset, nisi principes alii auxilia conjungerent, tum ob domesticas dissensiones bellaque civilia, quæ regnum vehementer concusserant, necdum erant sedata. Præfecti porro cogendis decumis fuere Joannes Balve cardinalis et Stephanus Nardinus archiepiscopus Mediolanensis, conceptæque erant hisce verbis eæ litteræ [1] :

18. « Ad futuram rei memoriam.

« Cum, sicut, proh dolor ! oculi cunctorum fidelium possint luce clarius intueri, immanissimus Turcorum dux, qui contra Dominicam crucem, in qua salvati et liberati sumus, sathanæ vexillum improba temeritate erexerit, effundendi Christiani sanguinis ardore nimio exæstuans, plurima fidelium millia cruentissima strage afflixerit, ac superiori et præsenti anno Albaniæ partes propria persona invadens magnam Christianorum multitudinem in improperium fidei Christianæ abduxerit; diversa quoque regna, provincias, civitates et loca credentium depopulata, et in prædam miserabilem servitutemque redacta suæ subjecerit ditioni, ac in tantæ superbiæ et arrogantiæ flammam elatus sit, ut terra marique reliquas fidelium regiones invadere et debellare, sibique, si possit, universæ Christianitatis imperium tyrannice usurpare præsumat, in maximam divinæ majestatis offensam, nostrum et cunctorum Catholicorum regum et principum, aliorumque fidelium ignominiam, dedecus et jacturam, nos illius vices gerentes in terris, qui pro mundi salute de summo cœlorum solio ad ima descendens carnem humanam assumere, et mortem subire non abnuit, repetentes animo non sine lachrymarum effusione, et cordis amaritudine quot sacratissimæ patriarchales, metropolitanæ et cathedrales, aliæque insignes Ecclesiæ pæne innumeræ, ac utriusque sexus regularium personarum monasteria, cœnobia et pia loca profanata deformi ruinæ subacta, illorum ornamenta, cruces et calices, aliaque divinis deputata ministeriis conflata, destructa, et quod lachrymabilius est, sanctorum veneranda pignora, et ipsorum sacræ reliquiæ conculcatæ, ac innumeri sexus utriusque fideles ad damnatam Mahometicam sectam sub dura servitute profitendam fuisse compulsos, et nisi per Catholicos principes tantæ insaniæ tantoque furori celeriter occurratur, majora in dies detrimenta debeamus verisimiliter formidare; cupientesque pro ejusdem fidei defensione et Christianorum salute non solum nostras et Sedis Apostolicæ facultates nostræ dispositioni commissas, quarum partem non exiguam a tempore obitus sanctæ recordationis Pii immediati prædecessoris nostri, tam pro dilectorum filiorum Hungarorum subsidio quam nobilium virorum despoti Moreæ, Scanderbeghi domini in Albania et despoti Aretæ, et aliorum quamplurimorum magnatum, provinciarum et populorum subventione, rebusque aliis ad rem hanc conferentibus saluti fidelium opportunis, usque ad summam ducentorum millium florenorum liberaliter exposuimus.

19. « Sed, et si opus fuerit, imitatione illius cujus vicariatum, licet immeriti, tenemus in terris, proprium effundere sanguinem, et incommoda quæque subire, eo equidem ferventius, quo nuper charissimus in Christo filius noster Ludovicus Francorum rex Christianissimus, ad significationem nostram factus de præmissis certior, inter alios Catholicos principes huic nostro pio atque laudabili desiderio spontaneus adjutor ac cooperator accedit : qui etsi tantæ expeditionis molem in se uno ultro suscipere, et hostis ejusdem infensissimi atroces injurias cum suo electissimo Christianorum exercitu ulcisci tota mente affectet, propter varias tamen, peccatis facientibus, temporis conditiones et varietates, ubi unanimes cuncti Christicolæ adversus crucis æmulos deberent arma convertere, nequit in propria persona, quam multarum retrahit rerum magnitudo, hoc intimum suæ mentis desiderium adimplere, cum ipsius adjutorio, cujus causa agitur, his atque aliorum principum et populorum fidelium freti præsidiis, cœptum opus defensionis fidei hujusmodi ultra virium nostrarum mensuram contra insolentissimum hostem prædictum continuare intendimus. Sed quoniam ad tantæ rei sarcinam nostræ et Romanæ Ecclesiæ non suppetunt facultates, ac idem Christianissimus rex prono et sincero animo quæcumque suæ serenitati possibilia, prout compertum habemus, tanquam orthodoxus princeps facit, volentes pro viribus huic sancto operi, ne alia regna, et Christianorum provincias, civitates et loca idem hostis diripiat, ac sub tyrannica malignitate deducat, aut guerrarum angustiis quotidie lacessita confundat in animarum, corporum et substantiarum periculum, et inextimabile plurimorum dispen-

[1] Lib. XI. Bull. de cur. p. 51.

dium, quantum nobis ex alto permittitur votive intendere, matura super hoc deliberatione præhabita, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, et præfati regis beneplacito, unam integram decimam omnium fructuum, reddituum et proventuum Ecclesiasticorum secundum verum valorem annuum quarumcumque cathedralium et metropolitanarum, aliarumque Ecclesiarum, monasteriorum, prioratuum et beneficiorum Ecclesiasticorum sæcularium, seu quorumcumque Ordinum regularium, etiam militarium in regno Franciæ et Delphinatu, et infra solvendam et exigendam per dilectum filium nostrum Joannem tit. S. Susannæ presbyterum cardinalem, ac venerabilem fratrem nostrum Stephanum archiepiscopum Mediolanensem, nostrum et Apostolicæ Sedis nuntium, cum potestate legati de latere ad regem et regnum prædicta destinatum, auctoritate Apostolica imponimus per præsentes, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXVIII, XV kal. Aprilis. Pontificatus nostri anno V ».

20. *Christiernus Suecus in suos usus derivat Ecclesiasticas decumas.* — Exactæ pariter a Britannis et Belgis Burgundisque auxiliares decumæ, uti litteræ ad Franciscum ducem Britanniæ et Carolum ducem Burgundiæ datæ [1] ostendunt : quod in aliis etiam regnis actitatum, sed exiguam partem in rem sacram derivatam indicat Crantzius [2], dum ait Christiernum regem Daniæ, Norvegiæ, Sueciæque dimidium decumani auri a Marino de Fregeno nuntio Apostolico corrasisse eo colore, quod sibi etiam bellum adversus Russos schismaticos incumberet, implicitus [3] etiam erat ille domestico bello; nam Sueci ab eo defecerant, revocato Caroto quem olim ob tyrannidem regno pepulerant; ad quos componendos motus celebravit [4] Lubecæ cœtus publicos Christiernus cum Suecis oratoribus, qui tamen re infecta dissoluti sunt. Cum vero ille expeditionem confecisset in Sueciam, archiepiscopum Upsalensem sibi suspectum abduxit in custodiam (1), a qua tamen, de integritate fidei ab illo præstitæ edoctus, emisit, adeoque sibi devinxit, ut is præcipue, vita functo proximo anno Carolo, ipsius Christierni res in Suecia confirmarit.

21. *Detecta divinitus cardinalis Balvæ perfidia, pax redintegratur inter Ludovicum Galliæ regem et Carolum fratrem.* — Dispar huic fuit perfidus Joannes Balves cardinalis, cujus supra meminimus, qui cum ex infima sorte ad sublimes honores summasque opes fuisset evectus, ut gratiam auctoritatemque apud Ludovicum regem Francorum retineret angeretque, clandestinis artibus alebat bella civilia inter Ludovicum regem, ac fratrem Carolum ejusque fœderatos Britannum Burgundumque duces, ut operam suam veluti regno necessariam venditaret turbido tempore, quam sereno inutilem æstimandam censebat. Detectæ [1] tandem hoc anno sunt eæ nefariæ artes, miserante Deo Gallorum calamitates, comprehensusque est ejus administer, cum inopino casu equum nusquam loco neque calcaribus, neque fuste, neque habenis movere potuisset, ac pallore vultus et metu adstantibus sceleris conscientiam indicasset : quocirca cardinalis litteræ ad Burgundum, quibus regia aperiebat consilia, atque ad bellum pro juvandis fœderatis incitabat, deprehensæ sunt : quibus patefactis regi Gallo, in custodiam traditus est, liberiorem tamen summæ ob dignitatis gradum, quem tenebat : cumque a judicibus interrogatus esset, terrore divini judicii actus mox omnia, uti erant, fassus est. Guillelmus etiam episcopus Virdunensis, veluti proditionis socius, in carcerem conjectus est. Tum oratores suos ad Apostolicam Sedem legavit Ludovicus rex, postulavitque ut illorum causam in Galliis cognosci juberet, cum aperta obstarent pericula, ne ad Romanam curiam duci possent, neque enim prohiberi posse, ne accensi ira populi reos discerperent : re in sacro purpuratorum senatu diligenter excussa, statutum est constituendos a Pontifice judices, qui in Galliam profecti darent operam, ut rex Avenione judicium institui consentiret : quod si non obtinerent, tres in Galliis civitates proponerent episcopis supremo imperii jure obnoxias, factaque ab rege unius optione, ad eam rei adducerentur darenturque in liberam custodiam ; Acta rite confecta Romam inde transmitterentur clausa, in consistorio aperienda : tum judices cognitores in Gallias legati eam tantum ferrent sententiam, quam præsignatam accepissent. Hæc

[1] Lib. XI. Bull. de cur. p. 51 et 65. — [2] Crantz. l. V. Suec. c. 40. — [3] Id. Suec. l. V. c. 41. — [4] Id. ib. et Waud. l. XV. c. 3.

[1] Card. Papien. Comm. l. VII. Additionum ad Monstrel. auctor. p. 32. Gaguin. in Lud. XI. Belcair. Ep. Meten. dec. 1. l. II. num. 21.

(1) Joannes Upsalæ archiepiscopus diu ante hunc annum custodiæ traditus fuit a Christierno Daniæ rege, et ante nonnullos annos libertatem jam obtinuerat. Anonymus enim scriptor Chronici vulgati a Ludewig Reliquiar. to. IX, num. 8 hæc scribit ad annum MCDLXIII : « Joannes archiepiscopus Upsalensis captus fuit in castro Stockolmensi per dominum Christiernum regem de consensu et voluntate potiorum militum regni Sueciæ, et captivus ductus est navigio ad castrum Haffniense circa festum S. Martini ». Chronologus iste desinit in annum MCDLXVIII. Gemina scribit chronologus alter vulgatus ibidem num. 4, desinens in annum MDXX, qui et addit sequenti anno MCDLXIV archiepiscopum illum libertati restitutum fuisse. Colloquium vero Lubecense, cujus meminit Annalista, ubi de componendis dissidiis irrito conatu disceptatum est, hoc circiter anno celebratum anonymus, ibidem num. 5 legendus, affirmat.

Ad Martinum legatum Apostolicum quod attinet, juvat hic quædam excerpere, quæ chronologus idem num. 5 relatus adnotavit : « Circa idem tempus quidam legatus Apostolicus nomine Marinus collegit ex Daniæ libros, quos a memoria Gothorum ibi diceretur reperisse ».
MANSI.

prolixiori stylo Jacobus cardinalis Papiensis, quibus addunt Gallici scriptores [1] Balvem post undecim annos custodia eductum, et Guillelmum Virdunensem in arcem Parisiacam conditum tandem quoque libertate donatum. Porro expressa a reis confessione, rex illam ad fratrem Carolum Aquitaniæ ducem transmisit, monuitque quibus tandem consultoribus esset usus, qui non ipsius res ex regiis damnis augere, sed privatas ex amborum fratrum regiæque domus dilaceratione efferre contenderent : rediret itaque ad fratrem quem idem sanguis iidemque parentes conciliarent ; ac, sive Campaniam sive Aquitaniam malit, liberam optionem permisit. His non sine admiratione acceptis, dux Carolus flexit animum ad concordiam et amicum colloquium cum fratre in Britanniæ et Andegaviæ limite celebravit ; ita tamen, ut inito domesticorum consilio in regis potestatem non se traderet. Ut vero, vincente suspiciones omnes natura, fraterna benevolentia tanta suavitate animis delibutis, ut oculi non continerent lachrymas, redintegrata sit pax ita describit cardinalis Papiensis [2] de quo paulo ante memoravi :

22. « Flumen erat ad Britonum fines vadum ea in parte nullibi habens ; hujus ripas collatis undique lintribus instar pontis conjunxerunt. Contabulatis sic desuper omnibus, ut plana navigiorum concava redderentur, ad ejus medium excitatus est ex asseribus paries ad latus utrumque pontis ita pertingens, ut neutri transire in partem alteram possent. Sub ejus fastigio, quod staturam hominis excedebat, relicta fenestrella erat cancellis ex ligno non magnis sic intermissis, ut contingi ex iis dexteræ possent, et mutuus præberetur aspectus. Die dicto ad tertium milliare ponti appropinquant : quo in loco biduo statuendis colloquii conditionibus sumpto, principes interim regii sanguinis, quos dedita opera secum adduxerat rex, jussu ejus ad Carolum transiere, salutationis causa ac gratulationis, muneraque ex suo nomine ad illum tulerunt, aureum poculum et magni pretii armillas. Postridie ad pontem primus rex venit, custodibus corporis cætera præter enses inermibus : quibus etiam longius a ponte dimissis ascensum omnino prohibuit, duodecim ex senatu secum assumpserat consilio magis quam armis idoneos : quibus comitatus ad parietem medium cum accessisset, ad eumdem procedens Carolus posito genu adoravit fratrem, et mox jussus assurgere datam per cancellos manum lacrymantibus oculis est osculatus. Quo in loco vim naturæ quanta sit licuit intueri : iterum enim in genua procidens errata in eum sua cœpit deflere, ea quoque ignosci continentibus lachrymis precabatur admissa, ut excusabat, non tam voluntate quam juventutis errore et consultorum fallacia : se, si mereri veniam posset, et ad gratiam ejus reditum invenire, futurum in regia potestate, et ab imperiis non abiturum, quorum supremo vitæ discrimine servator cuperet inveniri. Hanc orationem pœnitentiæ plenam fletu etiam excipiens rex : O frater, inquit, quanta peccaverunt, qui nos ante conjunctos tam misere disjunxerunt, majore impietatis genere sævire in te et me non potuerunt : exul modo errasti tu huc atque illuc servorum tuorum servus, ego appetitus bello, obsessus atque oppugnatus horam anxietatis et terroris vacuam non habui : quos frui summa pace patris nostri regno decuit, hos tot jam annos improborum affligit iniquitas. Quis me tibi, et te mihi amantior esse, Carole, potest ? Invenirene quemquam est, qui fratrem eodem progressum utero vincat pietate, plusque illi optet salutis ? Experti jam tandem quorsum tenderent artificia horum, redeamus in conjunctionem paternam, et parentibus sepultis parentemus hodie complexibus nostris : veniam, quam deprecaris, dare jamdudum optavi, et nunc, interprete Deo, toto animo do : eo vero minoris est apud me, quo tu minus errasti tuo judicio, aliorum te credentem fefellere ingenia, sicut et me non cogitantem circumvenere nonnumquam. Ne dubita, frater, reditum expeditum habes ad fratrem : sine liberis ego sum : quem præter te diligere plus possum aut debeo ? mihi illorum pietate succedis. Tuum est, defuncto me, regnum, et vivo, erit, quandiu voles, commune. Fruamur Dei munere, et vita, atque hos diductores honoremus, non audiamus : sani nil afferunt nobis. Luci eorum adjunctæ sunt tenebræ : quærunt sua, non nostra, quodque in me nunc sunt machinati, in te mox regno succedente machinari non desinent : demus exemplo nostro posteris documentum, quo majori præsidio contemnere has insidias possint.

23. « Hæc adhuc magna doloris significatione deflente rege, concitum animi retinere non valens Carolus, media interrupta oratione extendi subito lignum ab extremo pariete imperat, qua duæ prominentes proræ extabant, et ad fratrem transiliens genibus se ejus advolvit gemensque pietatis omne genus profundit. Hunc illico allevatum Ludovicus non absimili affectu complectitur, osculatur faciem, sinumque astringit, ploratus inde clamorque ad tam pium expetitumque spectaculum ab omni multitudine oritur, partim quæ ad præsidium, partim quæ ad visendum convenerat : nec erat ex tanta turba quisquam, qui non eodem exemplo mutuis inter se osculis et complexibus lætaretur. Hora his in lachrymis lapsa, quod primæ tenebræ intendere cœperant conantem fratrem ad tentoria usque comitari regem, non permisit ille, sed mox ut ponte excessit, remisit ad suos, et redire in sequentem diem eodem loci hortatus

[1] Paul. Æmil. in Lud. XII et alii. — [2] Papien. Comm. l. VII.

est ». Exinde Gallia, quæ ob fratrum disjunctionem civili cruore polluta diu sorduerat, ad pristini splendoris recuperandi spem excitata est.

24. *Venetorum armis confisus Paulus repetere tentat divulsas ab Ecclesiæ ditione toparchias.* — In Italia hoc anno, cum Ferdinandus rex Neapolitanus beneficiorum ab Ecclesia Romana acceptorum immemor illius ditionis amplitudini invideret, strueretque ad debilitandas ejus vires insidias, Paulus cum Venetis fœdus sancivit in annos viginti quinque, additæque de ferendis sibi invicem suppetiis plures pactiones, quarum præcipuæ hac formula [1] conceptæ fuerunt :

« In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et gloriosæ virginis Mariæ, et beatorum Apostolorum Petri et Pauli, ac B. Marci evangelistæ, totiusque cœlestis curiæ triumphantis anno a nativitate Domini MCDLXIX, die vero XXVIII mensis Maii, Indictione II, Pontificatus sanctissimi domini nostri domini Pauli, divina providentia sacrosanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ summi Pontificis, anno V etc.

« Primo ipse reverendissimus dominus S. Marci, nomine sanctissimi domini nostri pro se et successoribus suis canonice intrantibus et pro sanctissima Romana Ecclesia suisque adhærentibus confœderatis, complicibus et obligatis etiam præfatus magnificus dominus orator nomine serenissimi domini ducis, et illustrissimi dominii Venetorum faciunt, firmant, ineunt et contrahunt bonam, meram et puram invicem confœderationem, intelligentiam et ligam duraturam usque ad annos XXV et ultra ad illud totum tempus, quod ipsis partibus placitum fuerit, ad mutuam conservationem et defensionem statuum, et contra omnes de cætero non provocatos, ac lacessitos offendere volentes sanctissimum dominum nostrum, et illustrissimum dominium Venetorum, vel eorum alterum, seu eorum status, et hoc fieri intelligatur pro conservatione et tranquillitate pacis Italiæ.

« Item convenerunt et concordarunt, quod ipse sanctissimus dominus noster tenere et habere debeat equites quatuor mille, et pedites tres mille paratos, et ipsum illustrissimum dominium similiter tenere et habere debet equites quatuor mille, et pedites tres mille, ut supra prædictum est, propriis sumptibus uniuscujusque partis, declarando, quando dictas gentes illustre dominium prædictum mittere debeat facta sigillatione capitulorum in Romandiolam ad omnem requisitionem sanctissimi domini nostri, ireque debeant ad ea loca, ad quæ sua sanctitas et illustrissimum dominium prædictum judicaverint mittendas esse, habita omni consultatione et deliberatione ad defensionem status et terrarum sanctissimi domini nostri et sanctæ Romanæ Ecclesiæ : quo casu Sanctitas prædicta ipsis gentibus sic missis, vel earum parti, providere facere debeat de allogiamentis, stationibus, et victualibus, quæ vendi debeant gentibus prædictis eo pretio et avantagio, quo venderentur gentibus sanctissimi domini nostri.

25. « Item convenerunt et concordes remanserunt dictæ partes, quod illustrissimum dominium prædictum, cum omni tempore super mare teneat potentem classem, obligatum sit, et se obtulit occurrente bello, quod Deus avertat, quocumque modo successerint negotia, quoad maritimas vires attinet, sufficienter et tempestative providere ad omnia commoda statuum et rerum sanctissimi domini nostri prædicti, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ supradictæ, absque aliqua impensa Sanctitatis suæ.

« Item convenerunt, et concordarunt partes prædictæ, quod occurrente casu, quo illustrissimum dominium prædictum ab aliquo dominio vel potentatu non lacessito sive provocato offenderetur, sanctissimus dominus noster prædictus obligetur præstare et mittere in succursum præfati illustrissimi dominii equites duo mille, et pedites mille, illosque tenere propriis impensis toto tempore belli ; quemadmodum præfatum illustrissimum dominium præstare et mittere se obligat in Romandiolam, et alio, ubi necessarium judicatum fuerit per communem consultationem ambarum partium, et tenere usque ad bellum finitum prædictos equites quatuor mille, et pedites tria millia suis propriis impensis ». Additæ sunt aliæ pactiones, ut fœdus cum nullo principe vel populo Italico iniri posset, nisi pars altera pari conspiratione consentiret : daretur autem singulis facultas, ut huic fœderi accederent : lapso ab hujus promulgatione mense socios pars quæque suos designaret : si bello pars altera implicaretur, altera pacem conficere, altera dissentiente, nequeat.

26. Fretus ita Venetorum societate armisque Pontifex Ariminum et nonnulla oppida, quæ Sigismundo Malatestæ olim jure fiduciario tradita, ipso sine liberis justis nuptiis procreatis vita functo, ad Ecclesiasticum imperium erant devoluta, repetere constituit, ac domare bello Robertum Malatestam, qui ex concubina procreatus Ariminensem principatum invaserat, illuseratque Romanæ Ecclesiæ. Ducto itaque ad Ariminum Pontificio exercitu, cum rei feliciter gerendæ spes affulgeret, Ferdinandus rex violata pace, quam anno superiori cum Paulo pepigerat, copias ad Ariminensem obsidionem solvendam misit, atque arcano Dei judicio oppressa est justa causa, et Ecclesiasticus exercitus a spuriorum principum copiis fuit profligatus, quam cladem ita describit cardinalis Papiensis [1] :

[1] Ext. Ms. Cod. Vallic. sign. I. B. n. 19. p. 154.

[1] Papien. Com. l. v. Jac. Miuutol. apud card. Papien. Ep. 338. Pign. l. VIII.

« Profligatio hæc a præda et captivis magis quam hominum cæde damnosior fuit : duces ambo vulnerati sunt, interfecti circiter centum, ad tria millia capti, inter quos fuere præfecti militares duodecim primi in exercitu nominis, cum his Virginius adolescens Neapolionis filius : impedimenta insuper omnia amissa ; direpta etiam castra, in quibus omnis generis tormenta, ac tela collata ante ab antistite fuerant. Ex hostibus vero quadraginta tantum in pugna cecidere : viginti circiter capti sunt. Hoc tantum incommodum ad ducum inscitiam pauci, plerique ad perfidiam retulerunt, cujus argumenta complurima multifariam collegere, quæ ego connumerare supervacaneum duxi, noluerunt videlicet Pontificem vincere, quod in ejus victoria vinci se atque opprimi timuerunt ».

27. Explicat pluribus auctor, ut Paulus ab ineunte Pontificatu divulsas ab Ecclesiæ ditione toparchias, a tyrannis nimirum turbulentis temporibus conditas, repetere in animum induxisset. Post eam cædem adventarunt Venetorum copiæ subsidiariæ duce Hercule Alestino, quæ ut nimia mora rem Ecclesiasticam afflixerant, etiam ob tardiora impeditaque consilia postea parum juvere. Cæterum mœrentem ob acceptam cladem Paulum Jacobus cardinalis Papiensis hisce litteris [1] solatus est : « Scio opus non esse consolari beatitudinem vestram, quæ magni est animi, et consolari reliquos est consueta : ad consilium quoque ego satis non sum, sed si filio apud patrem, servo apud dominum aliquando est locus, supplico humiliter ne quid propterea vel remissius vel timidius agat, confidat in Domino, qui non derelinquit sperantes in se, et per hæc detrimenta tentat patientiam nostram. Agitatur Ecclesia, sed non mergitur ; vincitur sæpe in præliis, sed nunquam debellatur. Causa nobis est optima, pugnamus pro justitia contra iniquitatem, in tot justificationibus nostris misericordia Domini est expectanda : perseverantibus multa sæpe vertuntur in melius : offerunt tempora quæ non prævidet ratio. In causa Maguntina magna et gravi victa ingenti prælio Ecclesia, tandem vicit : post deletas ad internecionem copias Ecclesiæ, deletus est Sigismundus Malatesta : post profligatos apud Sarnum exercitus regis, ducis et nostros, profligati Andegavenses hostes sunt et pulsi regno. Recentia hæc sunt, et beatitudini vestræ notiora quam mihi : et si non sint nunc iidem adjutores, qui tunc erant, est Deus, per quem victoriæ illæ sunt habitæ, etc. Pientiæ die III Septembris MCDLXIX ». Non defecit propterea Pontifex animo, ut Joannes Petrus Arrivabenus eidem cardinali Papiensi significavit [2], sed in suscepto restituendi Ecclesiæ Arimini consilio perstitit, egitque de evocando [1] Joanne Renati filio, ut Ferdinandum ingratum regno Neapolitano everteret, deindeque Gallorum arma in Turcas verteret : sed gravissimæ ipsum rationes, atque in primis Turcica potentia, quæ tanta erat, ut ducentarum et viginti navium classe Ægeum sulcaret, et viginti millia equitum ad Tergestinorum mœnia populabunda immisisset, et ex Italiæ dissensionibus ingravesceret, tum Joannis Andegavensis apud Barcinonem mors ad alia consilia averterunt.

[1] Papien. Ep. CCCXXIX. — [2] Jo. Petr. Arrivab. apud Papien. Ep. CCCXXXV.

28. *Petrus Maronitarum patriarcha de quibusdam fidei capitibus a Pontifice eruditus et in patriarchatu confirmatus.* — Consultus hoc anno Paulus a Petro Antiocheno eodemque Maronitarum patriarcha de arcanis fidei Christianæ mysteriis, unica nimirum divinitatis essentia, trinitateque personarum, tum de Christi unica persona, duplicisque, nimirum divinæ et humanæ, naturæ discrimine, quid ex divinis oraculis, et sacris Conciliis tenendum esset, ipsum erudivit : tum ad conjunctionem cum Romana Ecclesia, constantiamque in adversis adhortatus est.

« Venerabili fratri Petro patriarchæ Maronitarum Antiocheno nuncupato, salutem, etc.

« Quia doctrinæ Apostolicæ cibum salutiferum tibi humiliter exhiberi efflagitas, nos huic tuo pio et laudabili desiderio pro zelo domus Domini, ac tuorum meritorum exigentia gratum præbentes assensum, quosdam articulos sanctorum Patrum sententiis comprobatos, quos firmiter credere et tenere cuncti fideles Christiana professione merito astringuntur, præsentibus annotari fecimus, et quos etiam tuam fraternitatem non solum credere et affirmare, verum et docere, proque indelebili memoria scribi et publicare facere convenit, ut nullus Catholicorum fidelium illorum ignorantiam prætendere valeat in futurum. Tenor vero articulorum eorumdem talis est :

29. « Licet in sancta Trinitate æterna, Patre, et Filio, et Spiritu sancto, sit una essentia, una natura, una potentia, una voluntas, et una operatio, juxta ea, quæ determinata sunt per sacrosanctum universale Concilium Nicænum Primum, et juxta auctoritatem S. Augustini ponentis in interpretatione Evangelii secundum Joannem homilia XXII dicentis : « Faciamus « voluntatem Patris, voluntatem Filii, volun- « tatem Spiritus sancti, quia Trinitatis hujus « una voluntas, una potestas, una majestas est ». Et juxta dicta B. Basilii Cæsariensis episcopi in interpretatione primi Psalmi, ubi ait : « Quo- « rum autem una natura est, horum eædem « sunt operationes ». Et juxta dicta B. Gregorii Nysseni in sermone contra Eunomium secundo, ubi ait : « Unam voluntatem esse Patris et Filii

[1] Pigu. l. VIII.

« et Spiritus sancti, naturæ communio protestatur; tamen in Domino nostro Jesu Christo « ex tempore incarnato sunt duæ naturæ unitæ « in uno supposito divino, scilicet divina et hu-« mana perfecte in omnibus proprietatibus « suis ». Sicut ex determinatione quarti Concilii scilicet Chalcedonensis expresse habetur. Similiter in ipso Domino nostro Jesu Christo sunt duæ voluntates quantum ad proprietates naturales, id est, proprietates duarum naturarum, scilicet divina et humana, unitæ in uno supposito divino, et concordes in unum, sive simul indivisæ, inconvertibiles, inseparabiles, inconfusæ, non autem separatæ, neque contrariæ sicut impii hæretici dixerunt. Et similiter dicendum est de operationibus Christi; agit enim utraque forma, secundum divinorum prædicatorem Leonem, cum alterius communione, quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exequente quod carnis est. Et S. Athanasius in sermone contra Apollinarium facto ait: « Quando dicit: *Pater, si possi-« bile est, transeat a me calix; tamen non mea, « sed tua voluntas fiat* ». Et iterum: « *Spiritus « promptus est, caro autem infirma;* duas volun-« tates hic ostendit, tam humanam, quæ est « carnis, quam divinam, quæ est deitatis ». Et Cyrillus episcopus Alexandriæ in interpretatione Epistolæ ad Hebræos ait: « Si autem perfectos « nos fecit per aquam et spiritum, quomodo « non operatus est divine, pariterque humane? » Hæc autem manifestat decretum sacrosancti Sexti Concilii sub Constantino principe in regia urbe celebrati, quod præsentium lator tibi ostendet, cujus sententiis et determinationi in omnibus acquiescere et adhærere debes.

30. « Habet itaque in effectu fraternitas tua quod in his tenere debeat, quid docere: et quantum ad hæc et alia mandata Apostolica, cum omni mansuetudine suscipienda te promptum fore non ambigimus. Eapropter sanctæ recordationis Innocentii III et Eugenii IV Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum vestigiis inhærentes, electionem et nominationem, seu provisionem, et præfectionem de persona tua Ecclesiæ Antiochenæ Maronitarum alias provide factas: omnia quoque jura et laudabiles consuetudines ad tuam et prædecessorum tuorum ejusdemque Maronitanæ Ecclesiæ utilitatem edita et hactenus observata, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio auctoritate Apostolica tenore præsentium approbantes et confirmantes, pro potioris cautelæ suffragio te eidem Maronitanæ Ecclesiæ denuo in patriarcham præficimus et pastorem, curam et administrationem illius tibi in spiritualibus et temporalibus committendo, firma spe fiduciaque conceptis, quod, dirigente Domino actus tuos, præfata Ecclesia per tuæ circumspectionis industriam et studium fructuosum regetur utiliter et prospere dirigetur, atque grata in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Quocirca eamdem fraternitatem tuam hortamur in Domino, ut doctrinis salutaribus Grifonis nempe Minoritæ ejusque sociorum diligenter intendas, ejusque consiliis nostro nomine tribuendis acquiescas, teque moribus et ritibus nostris, ac sacrosanctæ Romanæ universalis Ecclesiæ, quantum possibile erit, magis ac magis in dies conformare, ac in tribulationibus, paupertate et angustiis, quas pro experimento fidei et constantiæ tuæ permittit Omnipotens, patientiam habere scias et procures; quoniam, ut inquit Apostolus Jacobus: *Beatus vir, qui suffert tentationem, quia coronam vitæ accipiet* comprobatus. Ex juxta Apostoli Pauli sententiam: *Non sunt condignæ hujus sæculi passiones ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis;* hæc enim momentanea, illa vero perpetua sunt, et propterea patienter ferenda pro inextimabili præmio æternæ beatitudinis consequendo. Postremo mittimus tibi casulam sive planetam unam ex nostris, ut eo decentius atque devotius altaris ministerio intendere, ac pro nostra et universalis Ecclesiæ prosperitate Altissimum valeas exorare, prout cupimus, et in Domino nostro Jesu Christo attentius te hortamur. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXVIII, non. Augusti, Pontificatus nostri anno V ».

31. *Academia condita in Scotia.* — Hoc etiam anno litterarium gymnasium apud phanum S. Andreæ in Scotia academica dignitate exornatum est a Paulo, sancitumque ut in eo magistrales laureæ conferrentur, quod Diploma[1] ita consignatum: « Datum Romæ apud S. Petrum anno MCDLXVIII, V kal. Martii, Pontificatus nostri anno V ».

[1] Lib. VIII. Ep. CLX.

PAULI II ANNUS 6. — CHRISTI 1470.

1. *Casimirus Poloniæ rex, repulsa Hungari regis societate, ad Podiebratium se convertit, et Radicensibus conventibus se implicat.* — Anno a Christo nato septuagesimo supra millesimum quadringentesimum, tertia Indictione, Alexander Foroliviensis episcopus, legatus Pontificius, Casimirum Poloniæ regem adiit, ut Cromerus [1] et alii scribunt, Pontificemque excusavit si Bohemiam illi non traderet, cum nefas esset partum jus alteri adimere, præclaraque Matthiæ Hungariæ regis erga Sedem Apostolicam Christianamque rempublicam in arcendis Turcarum grassationibus, et Hussitis hæreticis edomandis merita obstarent; hortatusque ipsum est, ut controversiam affinitate sedaret, filiamque in matrimono cum Matthia locaret, et una cum ipso adversus Georgium hæreticum arma viresque jungeret; addidisse quoque legatum dicit auctor, sibi imperatum ut Matthiam etiam conveniret, si qua in re id Casimiri utilitatibus conducere posse videretur. Venisse quoque ad Casimirum Frederici imperatoris oratorem, qui eumdem Poloniæ regem a Matthia abalienare, sibique conciliare niteretur, commemorasseque complura officia et beneficia in Matthiam collata, et inter alia delatum imperiali opera commendationeque Bohemiæ regnum a Pontifice, tum de Matthiæ ipsius ingrato animo conquestum, qui nonnullos Austriacos, duce Baunchirchero, ad infestandam Austriam concitasset, recepissetque in fidem suam, quo tempore Fridericus Italiam obiret; proinde is Hungari amicitiam aversari, monereque Casimirum, ut ab homine vafro sibi caveret, porro imperatorem ad sese cum Polono affinitate devinciendum propendere; jucundum autem id Casimiro accidisse, atque oratores decrevisse, qui de Wladislai filii cum Frederici filia Kunegunde nuptiis pacisceretur, dandaque vicissim ipsi aut Maximiliano Austriaco hæredi aliqua e regiis filiabus, et ineunda adversus Matthiam armorum societate, qua cautum esset, ut Fridericus Casimiri liberis ad Pannoniæ Bohemiæque comparanda regna incumberet; at ejusmodi fœderis formulam ita conceptam retulisse ut Casimirus rogato Polonico senatu illam non admiserit, cum Fridericus in ea regiis Hungariæ apicibus sese insigniret, cautumque esset, ut alter alterius regna principatusque non invaderet, quo liberorum ipsius Casimiri jura labefactari videbantur.

2. Ad Georgium quoque missos oratores petitum, ut Wladislao Casimiri filio vivens regnum traderet, jussos etiam eosdem cum proceribus Bohemis Matthiæ studiosis agere, ac de ipsis in gratiam cum Georgio reducendis, cum jam prostratæ illius res erigere sese viderentur, cum ad avertendum Matthiam excurrisset in Pannoniam, Tirnavensemque agrum populatus coegisset Hungarum, Bohemiam circa Cuthnos montes vexantem, raptim inde signa tollere: postremo imperatum iisdem, ut Georgium ad exuendam impietatem hæreseos, repetendumque Romani Pontificis cultum hortarentur. At quamvis de Matthia scribat auctor, illum turpiter loco cessisse, id tamen constat Hungarum ipsum devexo et inclinante anno præclaram victoriam de Bohemis hæreticis reportasse, de qua illi Paulus ingenti lætitiæ significatione est gratulatus [1], atque ad perseverandum in constantia inflammavit: hæreticorum furorem elidere pergeret, neque vero ob agitata a Casimiri regis Poloniæ oratoribus cum Georgio Podiebratio consilia animum demitteret perturbaretурve, Sedis namque Apostolicæ studia auxiliaque ei non defutura:

3. « Charissimo in Christo filio nostro Matthiæ Hungariæ regi illustri.

« Non sine ingenti gaudio nos et venerabiles fratres nostri S. R. E. cardinales intelleximus felicem illam victoriam, quam celsitudo tua, divino tibi assistente præsidio, contra illos perfidos hæreticos nuper adepta est: nam etsi maluissemus cuperemusque semper eorum ad rec-

[1] Crom. l. XXVII.

[1] Lib. brev. an. IX. p. 63.

tam fidem et sanctæ matris Ecclesiæ gremium, ac Sedis Apostolicæ obedientiam et conversionem, sicut quorumcumque aliorum errantium, ipsis tamen in perfidia obstinatis contingit, ut, non amissa charitate, eorum nos ruina lætificet. Gratias proinde egimus clementissimo Deo, qui in manu tuæ serenitatis jam pluries humiliavit impios illos, ac speramus in ejus misericordia, quod in brevi, nisi resipuerint, et ipsi quod reliquum debitarum pœnarum superest dabunt, et tua majestas, cui soli ab ipso omnipotente Deo nostro hujuscemodi palmam delatam esse cernimus, deportabit gloriosum optatumque triumphum, ad quem consequendum licet hortatore apud te minime opus esse censeamus, tamen pro officio nostro pastorali, proque singulari desiderio nostro, quo tenemur, ut castigatis hæreticis illis majestas tua cui ex divino munere id præcipue donatum est, pugnare semper adversus homines pravos et Catholicæ fidei persecutores, ac vincere adversus quosque impiissimos Turcos, qui nostris temporibus crudelius in Christianos grassati sunt, grassarique quotidie non cessant, fortitudinem et fortunatissimum gladium suum convertat, quanto possumus studio tuam celsitudinem hortamur in Domino, ac etiam precibus facimus exoratam.

4. « Post hæc, quod nos non mediocriter perturbavit, ex litteris venerabilis fratris Laurentii episcopi Ferrariensis nostri in partibus et regnis illis cum potestate legati de latere oratoris, et ex dilectis filiis tuæ serenitatis oratoribus, qui modo apud nos sunt, accepimus nonnullos, qui se etiam oratores charissimi in Christo filii nostri Casimiri regis Poloniæ esse dixerunt, tractatus quosdam prope oppidum Radiz paucis ante diebus habuisse cum illo damnato hæretico Georgio Poyebrath in non parvum Catholicæ fidei, honoris nostri, ac expeditionis per tuam celsitudinem assumptæ detrimentum : super quibus etsi latissime eidem Laurentio episcopo Ferrariensi rescripsimus, tuam nihilominus celsitudinem hortamur in Domino, ut una nobiscum hujusmodi insipientium hominum ineptias, stultosque furores forti animo toleret, nec propterea aut quibusvis aliis de causis a decreto sibi munere perpetuæ laudis et salutis deficiat : nos enim quantum cum Deo poterimus circa expeditionem ipsam, quæ nobis admodum cordi est, et circa ea omnia, quæ honorem et utilitatem tuæ majestatis quovis modo concernere poterunt, semper vigiles et promptissimos invenies tanquam erga regem et principem, qui de hac sancta Sede Apostolica omni tempore benemeritus sit. Nec mirari debet majestas tua, si plura in hunc effectum circa negotium illud Bohemicum hactenus non monstraverimus, quia si quid facere, quod forte majestas tua aut Catholici ipsi optaverint, distulimus, non quia noluerimus, aut cum ratio, et tempus expostulaverit, nolimus, supersedimus; sed quia ita rebus ipsis conducere, ac tuæ majestati expedire rati sumus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXX, Pontificatus nostri anno VII ».

5. *Casimirum objurgat Paulus, et rogat eum ut oratoribus ducis Moscoviæ aditum permittat.* — De Radicencibus conventibus inter Georgium regio honore dejectum et Casimiri regis Poloniæ oratores habitis, quibus dignitati Sedis Apostolicæ ac religioni labes inferebatur, Paulus ad Laurentium Rovarellam Apostolicum internuntium scripsit [1], eique præcepit, ut Matthiam regem hortaretur ut cœptis in hæreticos feliciter perficiendis strenue navaret operam, Sedisque Apostolicæ certissima præsidia polliceretur. Agitarant quippe plura nefaria Casimiri regis prædicti oratores, ut Matthiam spe comparandæ Bohemiæ deturbarent, in primisque Georgio spoponderant, ut Wladislaum regem Bohemiæ renuntiandum curarent, Casimirum aliosque principes daturos operam, ut Romanus Pontifex veteres Basileensis Concilii pactiones cum Bohemis confectas instauraret, sententias in Georgium sociosque latas rescinderet, Wladislaique electionem ab hæreticis celebrandam confirmaret.

6. His erecti sunt hæreticorum animi, Catholicorum autem dejici cœperunt : quorum etiam constantia cum a Polonis tentaretur, jussus est legatus hæc mala solertia sua discutere :

« Venerabili fratri nostro Laurentio episcopo Ferrariensi, nuntio et oratori nostro cum potestate legati de latere, salutem, etc.

« Scribimus in præsentiarum charissimo in Christo filio nostro Matthiæ Hungariæ regi illustri congratulatorias eidem de victoria, quam nuper adversus illos perfidos hæreticos in manu ipsius omnipotens Deus fecit ; atque etiam qualiter e contra nos plurimum turbaverit cum intelleximus tam ex litteris tuæ fraternitatis, quam ex oratoribus suis quosdam, qui se oratores charissimi in Christo filii nostri Casimiri Poloniæ regis dixerunt, cum impio illo Georgio Podiebratio, suis demeritis et hæresibus exigentibus, per nos jure mediante ab omni dignitate, si quam habuisset, deposito et privato publice, contra emanatas a nobis etiam sub gravissimis censuris litteras apud oppidum Radicz in Moravia superioribus diebus convenisse, tractatus plures cum eodem habuisse, ac inter alia hæretico illi, sive, eo consentiente, sectariis ipsius, qui tunc secum aderant, quædam nedum execranda, verum etiam personæ nostræ, et hujus sanctæ Sedis honorem et fidem non mediocriter lædentia obtulisse : videlicet, quod si illi filium regis ipsorum oratorum in regem eligerent et

[1] Lib. brev. p. 55.

assumerent, tria per ipsos hæreticos optata et postulata ante omnia medio ipsius regis Poloniæ, et quorumdam aliorum principum, quos tunc nominabant, a nobis faciliter consequerentur, damnatorum scilicet et jam sæpius ab Apostolica Sede reprobatorum articulorum, quos ipsi compactata vocant, confirmationem, sublationemque censurarum contra ipsos latarum, et hujuscemodi electionis per eosdem hæreticos faciendæ confirmationem.

7. « Ex quibus quidem obligationibus et promissis animi hæreticorum multum confortati, et multorum Catholicorum in suspiciones varias et falsas, ac ut ipsi oratores et litteræ significabant, isti sanctæ expeditioni plurimum nocivas deducti sunt : licet enim firmiter credimus nuntios illos ab ipso rege Poloniæ, quem veluti Catholicum regem hæreticorum et infidelium consortia et amicitias abhorrere non dubitamus, super commentis et detestandis oblationibus illis in commissis nihil habuisse : non potuimus tamen non vehementer dolere, dum præsertim pensamus quantis nos et Apostolicam Sedem afficiant injuriis, qui asserere præsumunt, nos illa etiam faciliter concessuros, quæ, ut diximus, et honorem nostrum et fidem graviter offendunt, atque etiam propter ea, quæ intelligimus et talibus fictionibus pessimis, quæ sunt artes hæreticorum, et Georgii præsertim, et contra sanctam fidem et Catholicam veritatem arma consueta errores, scandala et impedimenta circa dictam expeditionem provenire. Verum quia impossibile est, ut omnibus scandalis occurramus, ultionem illi, qui ait : *Væ autem illi per quem scandalum venit*, relinquentes, hortati sumus celsitudinem suam, ut una nobiscum hujusmodi hominum insipientiam atque etiam malitiam constanti animo ferat, nec propter eas ac quascumque alias causas a destinato sibi et cœlis munere, ex quo et laudem perpetuam et salutem consequetur, deficiat, polliciti etiam, quod quantum cum Deo poterimus neque in negotiis illis Bohemicis neque in cæteris omnibus rebus, quas ad honorem et gloriam suæ majestatis facere conspexerimus, umquam deerimus, quod etiam, ut eidem nostro nomine suadeat et polliceatur tuæ fraternitati singulariter committimus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXX, pridie kal. Januarii, Pontificatus nostri anno VII ».

8. His quidem improbis artibus Casimirus rex Poloniæ, qui delatum antea a Catholicis Bohemiæ regnum non admiserat, jam illud eblandiri ab hæreticis affectabat, quibus numquam a Romana Ecclesia concedenda promittebat : tum exitioso bello præferebat faces : ad quas extinguendas Pontifex illum officii monuit [1] ne videlicet hæreticorum societate sese contaminaret, neve orthodoxum dogma et Ecclesiam Dei oppugnaret.

« Charissimo in Christo filio nostro Casimiro Poloniæ regi illustri, salutem, etc.

« His proximis diebus pervenit ad auditum nostrum, quod non sine magna cordis displicentia accepimus, quosdam, qui se tuæ serenitatis oratores dixerunt, nuper apud damnatum hæreticum Georgium de Podiebrat, cum adversus Christi fideles, et præsertim charissimum in Christo filium nostrum Matthiam Hungariæ regem illustrem in castra exisset, prope oppidum Radicz Moraviæ fuisse contra decreta sanctorum Patrum, et emanatas a nobis etiam sub gravissimis censuris litteras, cum eodem hæretico et complicibus suis publica commercia, et quod damnabilius est, etiam tractatus et conventiones habuisse, ex quibus cum dicti transgressores, sicuti fide digna relatione percepimus, eisdem hæreticis inter alia promiserint, quod nos medio tuo, et nonnullorum aliorum principum, quos tunc nominabant, compactata eorum per Apostolicam Sedem damnata etiam faciliter confirmaremus, et censuras latas penitus tolleremus, perfidorum hæreticorum illorum animi non parum confortati, et Catholicorum dejecti sunt, maximumque negotiis Catholicæ fidei detrimentum illatum ; ut taceamus, quod honorem Apostolicæ Sedis, nostrum, ac etiam tuæ serenitatis vehementer offenderunt. Nos autem, charissime fili, etsi firmiter credamus homines illos aut tuos non fuisse, vel a tua serenitate nihil talium in commissis habuisse, quem non dubitamus, veluti decet Catholicum regem et principem, hæreticorum commercia abhorrere, et potius, ut nos ad extirpandos obstinatos illos pro sua virili, aliquando juvet, quam ut eos in sua perfidia confirmet, cogitare ; voluimus tamen hæc tuæ serenitati significare, ut et tu, si ad te pertinent, hujusmodi tantorum malorum fabricatores tamquam excommunicatos et anathemate innodatos, ac reipublicæ Christianæ hostes debita castigatione coerceas, et ita cohibeas, quod ipsos de sua temeritate pœniteat, et ne talia præsumant sint cæteris ad exemplum. Hortamur etiam serenitatem tuam, quatenus pro divina reverentia, et fidei Catholicæ professione, ac honore tuo contra ipsos hæreticos insurgere velit, et fidelibus Catholicis taliter assistere, quod serenitas tua ab omnipotente Deo præmia meritorum, et ab hac sancta Sede uberiores commendationes atque a tota republica Christiana laudem et honorem deportet, idque ut citius faciat ipsa serenitas tua obnixe requirimus. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXX, pridie kal. Januarii, Pontificatus nostri anno VII ».

9. Rogavit [1] quoque eumdem regem Paulus,

[1] Lib. brev. p. 64.

[1] Lib. brev. de cur. p. 14.

ut oratoribus Joannis magni ducis Moscoviæ ad Sedem Apostolicam accessuris fidem publicam præberet.

« Charissimo in Christo filio Casimiro Poloniæ regi illustri.

« Dum dilectus filius nobilis vir Joannes Valodoteiæ Moscoviæ, Novagorodiæ, Pascoviæ, etc. magnus dux, insignis memoriæ Basilii magni ducis natus, nonnullos suos oratores ad nos mittere intendat, cupimus pro debito nostri pastoralis officii, ut ipsi oratores mittendi humane et benigne ubique recipiantur et tractentur : quare hortamur serenitatem tuam in Domino velis pro nostra et Apostolicæ Sedis reverentia, etiam pro bonitate tua eis liberum transitum per regnum tuum Poloniæ et alia dominia tua dari facere, ac benigne tractari, ita ut sine aliqud impedimenlo ad nos venire, et ad propria redire valeant, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCDLXX, pridie id. Octobris Pontificatus nostri anno VII ». Poscebat Moscovita filiam Thomæ Peloponesi despotæ, Constantinopolitani hæredem imperii, matrimonio sibi jungi, quæ ad Sedis Apostolicæ asylum cum Palæologorum stirpis reliquiis perfugerat, quamque ipsi fuisse traditam referunt cum illius affinitatis beneficio Moscovitam in Turcas arma conversurum conceptæ spes essent, magnumque religioni Christianæ præsidium accessurum.

10. *Fœdus inter imperatorem et Ungarum instauratur.* — Instauratum eodem anno est fœdus inter Fridericum imperatorem et Matthiam regem Hungariæ, quod ex nonnullorum Australium defectione læsum fuerat ; haud tamen seditiosorum dux præcipuus Andreas Panchecher, qui, Friderico absente in Italia, plures turbas populares excitarat, a novandis rebus sibi temperavit : quamobrem ad compescendam illius audaciam Paulus Laurentio legato dedit mandata [1], ut in illum ac perduellionis socios Ecclesiasticam severitatem adhiberet.

« Venerabili fratri Laurentio episcopo Ferrariensi, nostro et Apostolicæ Sedis in Germaniæ partibus cum potestate legati de latere nuntio et oratori, salutem, etc.

« Dudum non sine gravi cordis amaritudine per nos fama referente accepto, quod pacis æmulus, dissidiorum fautor, et quietis impatiens Andreas Pankrecher cum nonnullis suis pacem inclytæ nationis Germanicæ, per omnes ipsius nationis principes Norimbergæ conclusam et Apostolica auctoritate firmatam temere violando, adversus charissimum in Christo filium nostrum Fridericum Romanorum imperatorum semper Augustum arma sumens, dum ille a suis dominiis absens ex voto sacra beatorum Apostolorum limina visitaret, terras et dominia illius hostiliter invasisset, et subditos ejus gravissimis damnis affecisset, nos, etsi rei indignitate moveremur, considerantes ex hoc facinore non solum negotium fidei adversus hæreticos impediri, sed etiam Turchis Christiani nominis inimicis terras Christianorum invadendi occasionem præbere, et expectassemus aliquamdiu, sperantes, quod ipse Andreas ad cor reversus resipisceret, et a tam nefariis conatibus cessaret, tandem cum ille pertinaciter in male suscepto proposito persisteret, et in dies deteriora moliri diceretur, eumdem litteris nostris paterne hortati fuimus atque monuimus, ut pro debito justitiæ, ac nostra et Apostolicæ Sedis reverentia ab armis cessaret, et pacem ipsam, quam tota natio Germanica conclusisset, et omnes illius principes servarent, ipse quoque teneret, nec se pacis violatorem dici pateretur; sperabamus eum saltem his tam salutaribus monitis pariturum, præsertim dum imperator prædictus, ac charissimus in Christo filius noster Matthias rex Hungariæ illustris in oppido Viennensi convenissent.

« Verum, sicut denuo nuper cum graviori dolore percepimus, ipse Andreas et complices sui se jam rursus ad arma pariter et gentes armorum undique congregant, ut terras et dominia ipsius imperatoris iterum invadant, illiusque subditos gravioribus denuo damnis afficiant, in gravissimam divinæ majestatis offensam, manifestam memoratæ pacis Germanicæ violationem, et Christi fidelium partium illarum, qui Turcis vicini ab illis opprimi quotidie verentur, grave periculum, sententias et pœnas contra violatores hujusmodi pacis editas temere incurrendo. Nos igitur, prout ex debito pastoralis officii nobis incumbit, super iis omnibus, quo possumus remedio, providere cupientes, fraternitati tuæ per Apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus », et infra, « præcipias atque mandes, ut ab armis, si illa jam forsan adversus imperatorem vel illius subditos antedictos iterum sumpserint, vel terras et dominia illius invaserint, protinus desistant, et pacem per eos Germaniæ principes, ut præmittitur, conclusam et Apostolica auctoritate firmatam districtius observent, neque illam quovis modo directe vel indirecte, quocumque quæsito colore, per se vel alium seu alios violare seu infringere præsumant. Quod si fortassis per te moniti mandatis tuis hujusmodi obedire contempserint, tu contra eos omnes et singulos cujuscumque dignitatis Ecclesiasticæ vel sæcularis existant, ad declarationem censurarum ac pœnarum, tam contra violatores dictæ pacis institutarum, quam aliarum spiritualium et temporalium prædictarum », et infra, « eadem auctoritate procedas, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXX, pridie non. Junii, Pontificatus nostri anno VI ».

1 Lib. II. Bull. de cur. p. 100.

11. *Nefarium votum de evertenda religione Christiana a Mahomete editum.* — Incumbebat eo Pontifici major sedandarum inter Christianos dissensionum cura, quo gravissima quotidie damna religio propter eas acciperet, Turcarumque imperator conjunctis plurium regnorum viribus ad evertendum Christianum imperium fastu et furore turgidus anhelaret. Refert cardinalis Papiensis nuncupatum ab illo nefarium de delendo nomine Christiano sacramentum, quo insimulatis Christi fidelibus idololatriæ ob sacrarum imaginum cultum, se ad evertendas aras, profananda sacra, fundendumque Christi cultorum sanguinem obstrinxit. Conceptam illius formulam, in Latinamque linguam versam [1] Veneti cum habuissent, exposuere Pontifici; quam inserendam historiæ ad tyranni illius immanitatem, Turcarumque in Christianos odium implacabile in luce collocandam putavimus : « Vovit votum Deo, quem nescit, dirum, funestum, immane, cælo terraque execrandum, in quo perseverantem rabiem et surgentem in dies æstum furoris licet inspicere. Vult, ut apparet, insanos satis ex se populos non suo tantum, sed cœlesti quoque nomine in bella nostra præcipites agere. Quid ait vel eructat magis contaminatum pectus ? Mahumetes ego Amurati filius, idem soldanus, et Barasmæ ac Rachmael præses, a summo Deo in altum levatus, in solari circulo positus, super imperatores gloria affectus, omni ex parte felix, tremendus mortalibus, cœlestium magnique Mahumetis prophetæ precibus, armis potens, imperatorum imperator, et principum princeps qui ab Oriente in Occidentem sint, voto et jurejurando hoc spondeo Deo unico omnium creatori non visurum me somnum oculis, non epulaturum dulcia, non petiturum amœna, non tractaturum speciosa, non ab Oriente in Occidentem versurum faciem, donec dejecerim, conculcaverimque equi mei ungulis deos gentium ex ligno, ære, argento, auro, picturaque et manibus cultorum Christi factos : omnem etiam eorum iniquitatem a facie terræ, quantum pertinet ab Oriente in Occidentem ad laudem veri Dei sabaoth, et magni prophetæ Mahumeti exterminaverim. Hanc ob causam omni genti circumcisæ in Mahumetum credenti mihi subditæ, ejusque ducibus, sociis quoque in bello, sub metu magni Dei conditoris cœli et terræ, sub metu etiam invictæ potestatis nostræ edico, ut in venientem annum ad diem XI Martii armati ad me omnes conveniant, impleturi præceptum Dei et Mahumetis magni, quorum alter numine, alter precatione in gerendis rebus haud dubie est adjuturus. Hoc jusjurandum Constantinopoli scribitur ad VI non. Augusti, Mahumeticæ tyrannidis anno editum XXV (1) ».

[1] Ext. apud card. Papien. Ep. CCCLXXIX.

12. *Euboea a Turcis capta et devastata.* — Perduxit ad exitum temerarium votum Mahometes, instructaque ingenti classe [1], tum maximo et fortissimo succinctus exercitu Lemnum Imbrumque insulas evastavit, ac demum Euboeam, vulgo Negropontum nuncupatam, Venetæ obnoxiam ditioni adortus, Chalcidem urbem illius principem, ac munitissimum universæ Græciæ propugnaculum obsedit, insulamque cum continente ponte junxit, per quem ex Græcia pedestris exercitus in eam irrupit : tum prima impressione vicos Stora et Basilicon oppressit, acerrimisque oppugnationibus Chalcidenses fatigavit : denique Illyrici cujusdam debiliora loca, qua impressio hostilis tentanda esset, ostendentis proditione, quamvis Veneta classis latura subsidium adesset, impetu cepit : quo die Paulus Pontifex solemnes Romæ supplicationes pro divino Numine placando decrecretas habebat, ut observat Raphael Volaterranus [2], qui de Euboea ita loquitur : « A Turcis capta fuit anno MCDLXX, die quo Paulus II Pontifex apud Basilicam Lateranensem pro ea liberanda supplicationes una cum senatu populoque Romano habuit, in quibus et Servatoris imago prælata, et nos aderamus ».

13. Deplorat illius cladem Sixtus IV [3] in litteris Encyclicis proximo anno datis describitque Phrantzes [4] hisce verbis : « Exeunte Junio eodem anno impiorum Turcarum princeps contra Euboeam classem instruxit, quæ antequam

[1] Ant. Coccius Sabell. ennead. 10. l. VII. Justin. Thorig. in Mahom. II. — [2] Raphael. Volater. l. IX. — [3] Sixt. IV. l. I. Bull. p. 12. — [4] Phrantz. l. III. c. 30. Turcogr. hist. l. 1.

(1) Agendum hic aggreditur Raynaldus de rebus Turcarum in Christianos, ac primo quidem nuncupatum a Mahomete votum Deo de Christiano nomine delendo, ex cardinalis Papiensis Epistola CCXXXIX commemorat. Sed cum formula illa voti signetur die IV non. Augusti anno Mahometis XXV, et Mahometes inceperit anno MCDLI, Februario mense, ex hac profecto supputatione discere annalista potuit nonnisi anno MCDLXXV Mahometem voto illo obstringere se potuisse. Ex quo etiam deduco Epistolam illam cardinalis Papiensis, in qua formula voti a Mahomete præstiti recitatur, huc extra suum locum referri. Si vero mendum aliquod in annum emissi voti illius irrepsisse constituerimus, statuamusque hoc ipso anno a Mahomete conceptum, adhuc tamen errat annalista, qui voti illius fidem liberaturum Mahumetem expeditionem Euboicam suscepisse scribit. Euboica enim insula, ipsaque Chalcidis munitio in Turcarum potestatem ante diem IV nonas Augusti, qua voti formula signatur, jam venerat, cum die XII Julii in urbem Turcæ irruperint, teste Sanuto in Vitis ducum Venetorum.

Die igitur III Junii Turcarum classis e freto CP. 300 navigiis valida solvit, cum interim Mahometes exercitum alium pedestri itinere in eamdem expeditionem duceret, idemque instructo ponte transmisit in insulam. Die XXV Junii inter utrumque exercitum certatum est, ac die XXX ejusdem iterum manus consertæ quo duplici prælio Turcarum quatuordecim millia ceciderunt. Die V Julii in tertia congressione ad quinque millia Turcarum extincta sunt ; ac die VIII ejusdem mensis, quarto in prælio, Turcarum quindecim millia sublati. Verum die XI, classe hinc admota, inde vero terrestri exercitu incurrente tantam in urbem aggressio facta est, ut cedere coactis Christianis, die sequenti hora diei II, urbs in Turcarum potestatem venerit. Hæc Sanutus, qui ex litteris a Venetorum senatu receptis totam hanc historiam excerpsit. Nicolaus Canalius, Venetæ classis præfectus, de re male administrata accusatus Venetiis, vinctus transmissus fuit in patriam, et quamquam egregie sese purgavit (ait auctor Miscelli Bononiensis, penes quem fides sit) exul tamen Tergestum in Dalmatia relegatus est. MANSI.

exercitus per terram Calliopoli veniret, Lemnum cucurrit, et Cotzyæum, et omnia loca circumcirca per insulam subegit, excepto Palæocastro sive veteri oppido, et Scala; et ita reversus est. Ex Nicomedia autem et aliunde urbanis copiis supervenientibus una exeuntes ad Euripum venerunt, quibus visis, exarchus sive navarchus Venetorum recessit, ac forsitan bene fecit, imo male, quando Euboeam urbem sive oppidum confirmare ac munire præsidio noluit. Transiens autem Amiræ exercitus Imbrum ex itinere cepit : inde ad Euboeam appulsus est : quo mense affuit etiam Amiras. Pugnatum est vehementer terra marique, et duodecimo Julii oppidulum armis in potestatem redactum : quo facto omnes in circuitu parvæ insulæ et oppida ultro se dediderunt ». Periisse quadraginta millia Turcarum sub Chalcidis mœnibus tradunt : capta vero urbe, obvii ferro cæsi, imbellis multitudo sub hasta divendita, milites Itali palis suffixi, denique cuncta sacra funestata; masculos omnes, qui duodecimum annum excesserant, contrucidatos, pueros et fœminas abductos in servitutem tradit Turcogræcæ historiæ auctor [1]. Narrat alios tyranni progressus Phrantzes : « Amiras aliquandiu ibidem moratus ineunte Augusto Constantinopolim venit, misitque Beglerbegum suum in Peloponesum : qui Bofstitzam incolebant, alii metu territi aufugerunt : alii eum summisse venerantes, urbem tradiderunt. Progredienti idem fecerunt Bumeri, Olenæ, et Chelidonis, et Pontici incolæ : loca porro omnia maritima usque ad fundamenta evertit, cætera retinuit ». Athenas etiam, quæ vulgo Sethinæ appellantur, evertit [2], tum alias clades, quæ cruentas lachrymas eliciant, Christianis populis intulit.

14. Eamdem Euboeæ expugnationem describit Franciscus Philelphus [3] in litteris ad Fridericum comitem Urbini datis : « Modo, inquit, Itali universo mari imperitabant, erantque barbaris omnibus longe ac late formidolosi. Ecce repente ex Hellesponto inopinata procella tempestasque erumpit, ac velut immane et terribile quoddam fulmen, fugato Venetorum præfecto Nicolao Canale prudentissimo fortissimoque viro, Turcorum classis in Euripum irruit, eodemque temporis quasi puncto impius tyrannus ipse Mahometus ingentibus copiis per continentem eodem advolat, et quod ex omni hominum memoria nunquam est auditum, Euripo freto, ut uno eodemque rumore apud omnes increbuerit, ex inferiore parte saxorum molibus terræque vi completo atque obtruso, Euboeam continenti adjungit : ex superiore autem validissimo id ponte conjungit, quem ipsum duabus utrinque lateritiis turribus ad ipsas Euripi fauces ita munit, ut ne universo quidem humano generi patere aditus viribus ullis quiverit. Chalcis urbs et antiqua et nobilis, et cum propugnatoribus tum rebus omnibus munitissima, ubi mensem totum per summas difficultates obsessa dies septem continuatos noctibus pertinacissime terra marique oppugnatur : per ingentissimas tandem bombardorum moles latissimis illis editissimisque muris solo æquatis ad IV idus Julias, et ipsa vi capitur, et universa Christianorum multitudo ad unum crudelissime trucidatur totum triduum : heu! miseram atque infelicem nostræ religionis sortem. Hæc spectant perinde atque in theatrali ludo Christiani principes et non modo non dolent, seque ad ulciscendum accingunt, sed lætantur potius atque exultant, nescii sane illi, ut mihi videntur, fore, ut ea ruina nobis omnibus naufragium paret, etc. Ex Mediolano VII kal. Septembris MCDLXX ».

15. Tantum aberat, ut ex cladis acceptæ fama Christiani expedirent arma ad impiissimi Mahometis conatus reprimendos, ut ne quidem subsidiarium aurum in militares sumptus impendendum penderent, qua indignitate permotus Pontifex eos censuris percelli jussit [1] hac de causa : « Christiana respublica in majori, quam antea versatur periculo, ut, proh dolor! nunc frequentibus litteris et missis de præclara fidelium Christianorum urbe insulari Nigroponte lachrymabiliter undique nuntiatur, ex incredibili impiissimorum Turcorum Christiani nominis hostium potentia, qua urbs ipsa stupenda crudelitate expugnata dicitur. Ne itaque canina ipsorum Turcorum rabies magis ac magis procedat ad interiora Christianitatis viscera, quæ insatiabilis draco ille Turcorum dux continue nititur deglutire, pernecessarium est, ut hujusmodi sanctæ cruciatæ negotium ubique ab omnibus baptismatis fonte renatis et promoveatur, et adjuvetur præsidiis opportunis, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXX, VIII id. Septembris, Pontificatus nostri anno VI ».

16. *Canalius dux Venetus propterea insimulatus et vindicatus.* — Ascriptum est Negropontense excidium Nicolai Canalii ignaviæ, qui urbem præsidiis necessariis non firmasset [2], qui pontem, quo jungebatur Euripus, et aditum ex insula ad continentem præbebat, non disturbasset, ut facili opere fieri poterat, sicque Mahometes intra insulam inclusus omni ope nudatus fuisset, qui etiam ferre auxilia hostemque adoriri distulisset, dum barbarus tota nocte in mœnia impetum faciebat. Territus quidem ille Venetæ classis prospectu solvere obsidionem decreverat, ne exercitum in extremum exitium adduceret, sed a nonnullis ducibus confirmatus

[1] Sabellic. ennead. 10. l. VII. — [2] Naucl. gen. 50. Sabell. sup. lib. — [3] Philelph. l. XXXII.

[1] Lib. XI. Bull. de cur. p. 102. — [2] Phrantz. Sabell. ubi sup. Petr. Instinig. in hist. Ven. Bosius to. II. l. IX.

est, ut omni contentione undique in obsessos concurreretur, ita enim posse opprimi, dum illi sociorum præsentia incautiores reddebantur : successitque, ut dictum est, Turcis ex sententia meditatum scelus, apertaque est ferro in urbem via, dum classis vanos tubarum clangores dabat.

17. Appulere etiam postea ex Creta et Italia tarda auxilia, cum Turca Chalcide jam esset potitus, Veneti vero ex male gestæ a Canalio rei indignatione Nicolaum Mocenicum [1] misere ad exercitum cum amplissimo imperio, qui Canalium ejusque filium, tum notarium conjecit in vincula, transmisitque ad senatum. Cum autem Turcicæ expeditionis princeps esset Pontifex, ad illum Veneti mittendum Canalium ipsum decrevere, ut is pœnas suæ ignaviæ daret. At contra Paulus in clementiam pronus pro ipso apud Christophorum Maurum ducem deprecator accessit [2].

« Dilecto filio nobili viro Christophoro Mauro Venetorum duci, salutem, etc.

« Nigropontis expugnatio cum a nobis non sine ingenti dolore primo audita fuit, paucis post diebus accepimus te et nobilem istum senatum tuum statuisse, ut dilectus filius Nicolaus de Canali, qui maritimæ classi tuæ præerat, cuique ob rem tandem infeliciter gestam id factum vitio potissimum dari videbatur, publico decreto in vincula conjectus ad nos usque deveheretur ; tunc paterna pietate merito excitatos nos rationis quoque vis quædam potior impulit, ut apud te et ipsum nobile dominium tuum possibili instantia eidem Nicolao patrocinio essemus, ea de re dilectos filios oratores tuos, qui apud nos sunt, convocatos pluribus verbis ac vicibus hortati fuimus, atque impensius requisivimus, ut per suas litteras a te et ipso dominio impunitatem ei dari ex nostro nomine precarentur ; suadere namque nobis non potuimus neque possumus, quod vir talis ac tantus, et qui de republica tua anno præsertim superiore in eo bello strenue satis ac felici successu bene meritus fuit, aut dolo malo, aut incuria defecerit ; quod si aliqua in parte fortassis tardius (processerit) non propterea, judicio communi et nostro, studiose tanto negotio defuit ».

18. Texuit illius Apologiam Franciscus Philelphus [3], ob tenues ejus copias non conferendas cum Turcicis : « Quod de Chalcide novissime Euboeaque infortunium accidit, id vos pene exanimavit, ita ut cæteris Christianis sit maxime formidandum. Scimus inter Euboeam et Andrum nobilissimas insulas breve intervallum esse, quo veluti per ostium quoddam navigantibus ex Italia iter pateat ad regiones Orientales, quod antea nunquam de Turcis est auditum, eorum classis maxima validissimaque pridie kal. Junias modo erupit ex Hellesponto, quo tempore præfectus vester ingenti animo et singulari prudentia triremibus quinque ac triginta, non oppugnandi minus quam repugnandi consilio, si qua sors æqua offerretur, id quod etiam, quantum in eo fuit, peregregie præstitit : non enim continuo terga dedit, quod in tanta hostium multitudine ac robore alii plerique omnes facere non dubitassent, quin potius, nunc a fronte nunc a latere sese offerens, nullum reliquit adoriendi locum, modo versutus ille callentissimusque hostis idoneam aliquam dimicandi præstitisset occasionem : quid enim ex æquo signis collatis quinque triremes ac triginta adversus quadringintas omne genus naves armis virisque ornatissimas audere potuissent in tanto tamque inopinato Turcorum et apparatu et ordine ? sed illud certe verissimum fuit, quod a Palæocastri oppugnatione, quæ Lemni est urbs minime ignobilis, universam hostilem classem sua magna cum laude revellerit, eamque omni conatu in se conversam et fortiter et strenue et perite tandiu sustinuerit, donec et Chalcidenses, et cætera Euboeæ oppida, ac reliquæ finitimæ insulæ rebus consulere tuto possent : nec item destitit, quominus in tanto discrimine ex ea triremium paucitate in Euripum fretum mature triremes sex ad Chalcidenses mitteret, eisdemque juberet, ut, in urbem admissis copiis illis ad eam tutandam, triremes ipsas, ne irent in hostium potestatem, mari demergerent : id vero ne fieret, auctor fuit sceleratus ille latro Thomas Dalmata, cujus ipsi perfidiæ Chalcidis defensionem commiseratis, obliti vos quidem, ut videtur, quod et in Mediolanenses primo ille Francisco Sfortiæ dedito castellatio, dein in Franciscum etiam ipsum ad vos tranfugiens perfidus extitisset ». Et infra :

19. « At poterat, inquiunt, auxilium obsessis ferre, (nimirum Nicolaus Canalis) : Et quonam pacto ? nonne superiores Euripi fauces Turcus munitissimo ponte cinxerat ? et inferiorem aditum, tot onerariis navibus saxo terraque oppletis, occuparat, ut Euboea continenti conjungeretur, cum et continentem et Euripum et insulam ipsam totam innumerabili Turcorum exercitu videret occupatam, quid auxilii afferre poterat Nicolaus ? » Et infra : « Cum Æstate superiore Nicolaus Canalis Ænum ad Hebri ostia cepisset et vertisset in prædam, omnes id ad cælum efferebatis laudibus : cumque deinceps, et Ægium in Peloponeso, et alia oppida castellaque in deditionem sua industria strenuitateque recepisset, nihil apud vos erat unius Nicolai nomine illustrius. Quare Chalcidi laboranti auxilium eadem celeritate non tulit ? et quare vos ei per litteras vobis significanti, ingenti classe et maximis copiis circumquaque contractis Turcum propediem mari terraque impe-

[1] Sabell. ubi sup. — [2] Lib. brev. LXI. — [3] Philelph. l. XXXII. ad Bernard. Justinian.

tum facturum in Euboeam, non modo fidem non adhibuistis, verum etiam virum gravissimum, et quam optime de patria meritum ambitionis accusabatis, non vera cum loqui insimulantes, sed ejusmodi fingere fabulas, quo majore uteretur imperio? quod si tempestive provisum a vobis esset, et Chalcis staret, et Euboea tota servaretur incolumis, et Turcum maxima clade confectum totius sui conatus atque ausus pœniteret. At potuisset Nicolaus opem ferre obsessis. Quam est periculosum imperium multitudinis, ubi non minus persæpe animorum permotio, quam rationis gravitas dominatur. Qua classe? quibus viribus inter trecenta millia Turcorum, qui terra marique potirentur, in tantis et tam innumerabilibus sagittarum et jaculorum nimbis, in tot tamque variis et horrendis bombardarum molibus, quibus cœlum terraque contremisceret, poterat Nicolaus obsessis ulli esse auxilio, prostratis jam muris omnibus, et magna ex parte, qui intus erant ob assiduas oppugnationes aliis interemptis, aliis vulneratis? quanquam per Nicolaum non defuit, quominus fortunam tentaret, si cæteri patritii Veneti, qui singulis triremibus præerant, jussa audire voluissent, etc. Idib. Septembris anno a natali Christiano MCDLXX ».

20. *Cardinalis Bessarionis ad Bessarionem monachum litteræ condolentis de præsenti clade, et prædicantis mala Italiæ imminentia.* — Perculsus Euboica clade Bessario cardinalis [1], ab altero Bessarione abbate edoctus est, Ferdinandum regem Neapolitanum in Turcas consurgere decrevisse, cui de periculis Italiæ imminentibus, ni divina vis Mahometem reprimeret, hæc rescripsit :

« Bessarioni monacho et abbati, salutem, etc.

« Deploranti mihi nuper Christianorum hominum calamitates, et acerbissimam Chalcidis Euboicæ eversionem litteræ abs te redditæ fuerunt, in quibus cum ea legissem, quæ de regiæ majestatis animo studioque non mediocri ad fidem Christi tutandam perscripsisti, collegi paululum mentem et respiravi, cœpique optare vehementer, ut re præstet quod verbis ipsum promisisse se affirmas : sed nos infelices vereor, ne criminibus nostris ab immortali Deo deserti, crudeliora præterea et graviora patiamur ; demum percunctando, alter alterum expectando, culpam in alios rejiciendo, ad ultimam labamur perniciem. O miseros Christianos! O cæcos Italos! accelerandum est, Bessario, ut vel ex hoc sæculo, Deo volente, migremus in ævum illud sempiternum, vel in aliam aliquam regionem advolemus, non expectemus certe Turcum invadentem Italiam. Huc spectat, crede mihi, hoc agit, ad hoc se comparat, hoc conatu omni et studio contendit, et dicam? dicam plane, proh dolor! assequetur quod cupit, nisi Italia tandem aliquando resipiscat, nisi a somno capitali, quo paulatim extinguitur, expergiscatur, nisi concors atque uno consensu fortiter totisque viribus tanto furori resistat, nisi omissis figmentorum causis, quas jactare solet, ut justæ videantur, inani verborum fuco, re ipsa opere et armis crucis hostes adoriatur. Versabatur olim in discrimine Byzantium, nulla Italiæ pars misit subsidia, rem alienam putabant omnes, periculum ad se non pertinere falso credebant : atqui postea senserunt, quot mala experti sunt, quot Christianorum fortunæ, opes, imperia in Turcorum dominationem redacta, Trapezuntiorum, Sinopensium, Mitylenorum, Peloponesiorum, Cariæ, Ciliciæ, Mysiæ, Pannoniæ inferioris, Epirotarum, Illyricorum, magna ex parte postremo Euboicorum. Quid ita? quia noluerunt quinquaginta millium aureorum sumptu in tempore opitulari Byzantio, et ab eo communem hostem propulsare ; inde nimirum hæc omnia jure perditum, et tanquam ovilis foribus confractis lupus in oves impetum fecit, intra earum latera versatur, insultat cædibus, furit ; et tamen eorum quæ amisimus unumquodque centies millenis millibus non imprudenter emeretur : imo vero numero infinito quinquaginta millia superat. Quid nobis cum Græcis? quid cum Mysiis, Illyriis, Pannonibus? Pereant, inquiunt, quid nobis? nobis bene sit, intereant alii. Huc ades, bone vir, ita est, si quidem libertas tua servari poterit, at non intelligis tuis viribus (tuæ enim Christianorum vires sunt) tuis, inquam, exhaustis viribus, tanto te imbecilliorem et inferiorem fore, quanto hostis tuus superior ac potentior evadet, cum quo tandem tibi dimicandum est : satis enim videberis ab hoste impetrasse, si quod Polyphæmus Ulyssi, ut est in fabulis, tibi dederit, ut ultimus conficiare : tibi vel invito cedendum erit, et servitus subeunda, quæ cum per se turpis sit, tamen conditione domini est turpissima.

21. « Obsessa est Chalcis in Euboea, urbs quondam florentissima, unde Cumas in Campaniam deducta est colonia, unde homines manarunt qui Neapolim incoluerunt, vi capta, eversa, ferro ignique consumpta. Classis Turcorum amplissima per totum Hellespontum vagatur, fugatus est navalis Venetorum exercitus, aufugit, latitat, cedit loco : Turci victoriæ furore superbissimo in omnes insulas illas debacchantur : avertunt omnem ordinem, ætatem, sexum in prædam, agros vastant, depopulantur ; quid ad nos? Venetis curæ sit, recte cum eis actum est, utile esset si gravioribus incommodis conflictarentur : quietius cæteri et securius viveremus : tantum otio nostro accedit, quantum illis imperii demitur. Si quis est, qui malis istis ingemiscat, is Venetus est, Venetorum partibus

1 Bessario card. ad Bessarion. abbat.

favet, non est audiendus, contemnendus est. O turpem hominum ignorantiam! o vecordiam! o insanabile odium! o inimicitias stultas et inauditas, quæ in auctorum viscera sæviunt, quamvis in alios susceptæ videantur! Veni, Bessario, fugiamus simul, proximus tu es periculo, ego proximus : paulo enim post erit Brundisii navalis Turcorum exercitus, præsto Neapoli, præsto Romæ, jam ita mari dominatur Venetis cedentibus, quemadmodum terra ; ita istis consultantibus trajicient in Apuliam multa millium millia, quibus abundant (non vana præsagiebat cardinalis Bessario, Hydruntum enim occupatum, ac impendentem universæ Italiæ vastitatem visuri sumus, nisi Mahometem Occidentale imperium affectantem divina vis confecisset) ab iis quotidie fierent incursiones in agrum Neapolitanum, in Romanum. Cedamus, inquam, tanto turbini, ne nos pariter hic opprimat; infensi illi quidem sunt nomini meo, et tibi propter me, tametsi nullo eos unquam affeci incommodo, aut lacessivi, non sane quia noluerim, sed quod non potui. Locutus sum multa cum alibi tum in senatu, numquam destiti suadere, monere, prædicere, rogare, non defuit voluntas, quæ inimicissima illis est : hanc acriter ulciscentur, veni, demus locum iræ.

22. « Heu! delirat Bessario, insanit senex, frigidus, timidus est. Profecto, mi Bessario, non insanit Bessario ; tu es mihi testis cum Bononiæ essemus, et adhuc Paschalis nuncupareris, atque allatus esset infelicissimus ille de urbis Bysantinæ excidio nuntius, ea omnia, quæ consecuta sunt, me futura prædixisse : non ea sane de causa, quod vel prudentia excellenti, vel divinationis furore aliquo prospicerem, quæ alii non cernerent ; sed quod omnibus, qui privatis studiis et affectibus vacui essent, ea omnia palam erant et in promptu. Tum sibilis vulgi et honestorum sermonibus explodebar, judicabant dementem, somniis deditum, risus de me non parvus (ut scis) excitatus est : sed tamen, proh dolor! evenerunt omnia, ut prædixi : caveant qui hæc audiunt, ne idem accidat in posterum. Non est timidus Bessario in subeundis periculis, timidus est in prospiciendis : posset adhuc inermis, monachus, senex majorem animum et præ se ferre et præstare, quam isti persuasum habeant, modo Christiani principes vellent facere quod possunt, quod debent : iret ipse in hostem cum militibus, cum cohortibus armatis, cum propugnatoribus crucis, ita quidem instructis, ut vires, ut copiæ, ut legiones hostiles postulant. Quid? agitamusne ista animo cunctis ad hoc dormientibus, dissidentibus inter sese, alteri alteris perniciem optantibus et molientibus? unusne Bessario cum altero, senes ambo, incerta valetudine, viribus fracti, arcebunt tantum Turci impetum potentissimi, furiosissimi, sanguinem Christianum anhelantis? ineptum est, stultum, inutile. Veni, migremus alio, relinquamus principibus Italiæ curam istam, nam et illi nos reliquerunt, neque audiunt jam diu tanquam e specula clamantes, prædicentes, proponentes ante oculos eorum pericula : optemus tamen adhuc ab immortali Deo Salvatore nostro, ut criminibus nostris ignoscat, et fidem, cujus et lator fuit et auctor, quam ad sæculorum finem nunquam occasuram pollicitus est, in tantis malis, quæ cum impendent, tum urgent tueatur : non intermittamus hortari et rogare principes nostros, ut ad sacrorum, ceremoniarum, totius principatus Ecclesiastici salutem consilia omnia conferant, laborem, industriam, cogitationem, totum animum atque ingenium.

23. « Appellamus Siciliæ regem florentissimum, rogamus ut imperii sui finibus tutandis neque cura neque opibus desit. Res ipsi erit cum hoste vicino et potentissimo : consulant rebus suis Thusci, Ligures, Insubres, Veneti : cogitent quo pacto ab hostili sævitia tuti sint : nulla inter oves et lupos gratia, nullum inter profanos homines et Christianos jus amicitiæ est, non donis, non muneribus pacatur hostis immanis, barbarus ; nulla fœderis religione tenetur perfidus ; non movetur misericordia crudelissimus : dominari, præesse, imperare cupit ; cruore et flamma cuncta delere vult : subjugare sibi cunctos studet. Quis illum a tanto victoriæ cursu retardabit? peragravit totum Siciliæ regnum, Romam usque perveniet (id quidem moliebatur, ni divina vis illum sustulisset) quis erit impedimento? Hyperboreine populi et gentes remotissimæ? At illis tam nullus harum rerum sensus est, quam officio alienum putant pro aliena salute sese in discrimen offerre. Galline, Britanni, Germani, exteræ nationes? At procul sunt a periculo, non putant Italiam in medio periculo in magna rerum perturbatione versantem cessare, aut sopitam esse, quam infinitis pæne triumphis et hostium spoliis decoratam esse sciunt. Italine, quibus hostis imminet, quibus cædem, ferrum, servitutem, exilia denuntiat atque ostentat? at nolunt, negligunt, non possunt adduci ut credant se adeo propinquos esse periculo; suis viribus confidunt nimium, ut plane verendum sit, ne in suis potius, quam in hostis finibus castra metari, atque exercitum alere cogantur, etc. Vale ».

24. *Ejusdem Bessarionis orationes parænetticæ ad principes Italos de concordia firmanda et de potentia Turcarum citius refrænanda.* — Dum hæc lugeret cardinalis Bessario, eximiam parænesim ad Italiæ principes scripsit [1], ut inter se pacem firmarent, armaque in Turcas converterent.

« Bessario cardinalis Nicænus inclytis atque illustrissimis Italiæ principibus.

[1] Bessario card. in parænesi.

Qui vos ad concordiam, optimi Italiæ principes, hortatur, vos ad vestram hortatur salutem, ad gloriam, ad triumphos de hoste reportandos. Nam quid vestra exposcit utilitas? concordiam. Quid vestra laus, ac dignitas postulat? concordiam. Quid hæc tempora nobis necessarium esse profitentur? concordiam. Concordiam igitur et pacem amplectimini, suscipite, colite, ut per eam mutuo consensu fortiores, belloque in hostem comparato, cervicibus nostris imminentem impetum propulsemus, hostem teterrimum nostrorum sanguine cruentatum ulciscamur: Italiæ amplificemus dignitatem, hoc enim bello nullum unquam justius, aut magis necessarium gestum est, aut faciliorem apertioremque ostendit victoriam: nam quid æquius quidve magis pium, quam nostrorum sanguinem per infinitas lachrymas et tormenta effusum ulcisci? quid nefandi homines in nomen nostrum prætermiserunt ignominiæ, injuriæ, cruciatus, nescis? Templa sanctissima per summam impietatem polluerunt, sanctorum, beatæ Virginis, ipsius nostri Dei statuas contemptu, risu, omni contumeliæ genere persecuti sunt. Quid sacras virgines violatas commemorem? parentum complexibus ereptos impuberes? omni dedecore fœdatum Christianum nomen? Hæc ne persequar, et rei magnitudine et dolore impedior. Quis enim, vel dicendo consequi posset, vel sine multis lachrymis audire. Christiani nominis socios fidelissimos, equorum ungulis obtritos, ita imperante hoste sceleratissimo atque inspiciente excoriatos, sublatos in crucem, ut mortem beneficii loco acceperint.

25. « Edidit olim sævissimus Turcus omnia crudelitatis exempla in Bizantinos, quorum memoria ut refricaretur, qualis nuper Chalcidis Euboicæ tumultus fuit, cum effractis portis, ac muris tormentorum ictibus impetu dejectis, arce vi capta, armorum cursu ferro flammaque omnia miscuerunt; unde gemitus illi ad nostras ferme aures pervenere, cuncti militaris ætatis acerbissime trucidati: nostrorum cadavera, cum mœnia oppugnarentur: at non dicam, incredibile enim est: imo vero dicam, quoniam ita se habet: nostrorum, inquam, cadavera in vasa imposita, machinis bellicis intra urbem adversus nostros immittebantur. O crudelitatem ante hunc diem inauditam! o perditam feritatem! o truculentissimum sævitiæ genus! Quid tam commune vivis quam spiritus? at nostri captivi ita vivunt, ut ducere animam de cælo non queant. Quid tam commune mortuis, quam terra? at nostri ita moriuntur, ut eorum ossa per aerem spargantur. Quid tam commune cadaveri, quam quies? at nostrorum corpora ita jactantur, ut ne exanimata quidem conquiescant. Romani, quod eorum legati paulo acerbius appellati essent, Corinthum urbem pulcherrimam everterunt; nos vero sociis crudelissime necatis, contempta et devastata religione nostra, unde morum vitæque documenta a tam remotis nationibus petuntur, non excitabimur, non sumemus arma, non ulciscemur ». Et infra: « Satis dixi de gente belli, quam justum sit.

« Dicam statim quam sit necessarium, neque enim ille liberam quietis rationem relinquet; ingens terra marique bellum molitur; nam si id permitteret, nemo sane esset, qui bellum paci anteponeret; sed copias instruxit, legiones firmissimas habet, in capita nostra comparatas lacessit, urget, ad certamen provocat; aut bellum gerendum est, aut acerbissima servitus subeunda, nullum deliberationi locum relinquit. Una nobis fortunarum salutisque spes proposita est, ut viribus nostris, Deo maximo optimo juvante, libertatem nostram servemus, pro qua bono viro et civi non minus laborandum est, quam pro servorum reique domesticæ incolumitate tuenda. At nemo est, qui vel servo lacessito vel expilato grege non graviter ferat, armis ad injuriam ulciscendam non contendat, non repetat sua: et conjugum, liberorum, patriæ rationem nullam nos ducemus? quid inermes expectamus Turcorum furorem? arma armis propulsantur, bellum gerendum est, ut in pace vivamus: si bellum omittimus, pacem habemus nullam. Quod si Turcus nobis quiescentibus maximis opibus auctus est, si languentes otio in gravissima damna prolapsi sumus, quis tandem sperare audebit nos in otio et umbra rem feliciter gesturos? Resipiscendum est, et cum eo pacto in tanta pericula deciderimus, contrario itinere ad salutem et securitatem redeundum, omittenda segnities, bellum suscipiendum, nam ut Paulus inquit: *Non coronatur nisi qui legitime certaverit*. Et infra:

26. « Tempus et aures vestræ postulant, ut de facultate gerendi belli, de amplissimo triumpho qui nobis propositus est aliquid dicamus. Quo in loco illud plane profiteor, me de hostium copiis et viribus nihil oratione mea detracturum, sed omnia expositurum magna cum fide: atque ut inde ordiar, exercitus ille hostilis, illa hominum multitudo infinita non tanti roboris est, quanti nonnulli putant, ut a nobis superari facillime non possit. Magna ejus pars milite tumultuario constat, et turba collectitia, nulla jurisjurandi religione adacti sunt, nulla mercede conducti, levissima corpora laboris impatientissima, prædam, non exercitum sequuntur, qua si paulo diutius caruerint, domum velocissime redeunt: nullam præstant in bello operam, nullum servant ordinem: latrones, sicarii, militaris prorsus disciplinæ penitus expertes, et qui facilius vinci possunt, quam vincere sciant. Illud sane prorsus compertum habemus, septuaginta esse dumtaxat hominum millia, qui stipendia

ex publico ærario faciant : sed audite me, quæso, parumper æquo animo. Ex eo septuaginta millium numero præter quindecim vigintive millia ad summum, qui imperatoris sui latus custodientes quotidianam mercedem capiunt, reliqui omnes sociorum provincialium tributis in bello sustentantur, quæ sane tributa adeo exigua sunt, adeo suppeditantur tenuiter, ut toto anno vix quatuor mensibus mercedem accipiant, qua ex re factum videtis, ut nullam expeditionem quadrimestri diuturniorem sustineat, sed eos omnes dimittat, quoniam provinciæ pecuniam amplius non subministrant, qua rerum penuria coactos Byzantii sæpe vidimus, cum dimitterentur, et equos, et arma, et vestes vendidisse, ut domum pervenire possent. Hoc robur hostilis exercitus, hæc magnitudo, hic mirandus ille peditatus et equitatus; quod si Christianus exercitus illius fines populando cum toto anno exercitum in armis habere coegerit, aut a suis destitutus cum exigua manu ad pugnam impelleretur, ubi facillime superari queat, aut illis ipsis pecuniis, quæ in ejus privatum ærarium conferuntur, totum exercitum alat, necesse erit, quod quidem præstare diu non poterit, neque enim, ut temere nonnulli jactant, immensa est illi pecunia : siquidem ex iis, qui in illius negotiis gerendis versati sunt, plane cognitum est, non amplius quam vigesies centena aureorum millia ex omni redditnum summa ad eum deferri, unde et viginti illa millia peditum liberaliter sustentat pro corporis sui custodia, et sumptibus domesticis, qui maximi sunt, satisfacit : si quid præterea superest, id omne ad arma, machinas, tormenta bellica penitus convertit, ut neque conflandi thesauri, neque conducendi milites ei facultas ulla præbeatur.

27. « Quod autem tam effœminata multitudine, tam exiguis viribus tot imperia subjugarit, non mirandum magis quam dolendum est ; nullum enim habuit hostem : facile admodum vincere fuit non resistentes. Date signum belli, jam facile perspicietis eorum ignaviam, ut enim cedentes vehementer insequuntur, ita insequentes celeriter fugiunt, castra castris conferre non audent, et ut illud repetam, victoria est in manibus, modo velitis ; nulla enim bella gerendi facultas vobis deest : adest imperatorum virtus, militum numerus et peritia : sunt pecuniæ vobis, Italiæ principes, quas non minus hoc tempore in publicum conferre debetis, quam privatam quisque salutem, leges, patriam charam habet. Debet unusquisque, diligenti rerum suarum ratione habita, tantum erogare quantum potest. Audio Bizantinos a nonnullis accusari, quod in salute communi privatæ pecuniæ parcentes sua omnia hosti prodiderunt : in quo profecto gravissima culpa digni sunt meritoque reprehenduntur; id ne ipsi quoque committamus, cavendum est, ne quod in aliis turpe inutileque fuisse cognovimus et sentimus, imprudentissime sequamur.

28. « Comparato a nobis exercitu, quid est, quod victoriam, lætaque omnia non portendat ac polliceatur? Aderit Deus optimus maximus, pro cujus pietate, gloria, fide amplificanda pugnabimus, cujus injurias ulciscemur. Iratus hosti est, nobis prosper, qui nostram hanc in re operam et laborem non solum accipit, sed exigit, sed repetit, sed debitum sibi reddi jubeat : *Ne timeas*, inquit, *a facie eorum, quia ego tecum sum, et eruam te. Ne timeas a facie eorum, nec enim te faciam timere vultum eorum. Bellabunt adversus te, et non prævalebunt, quia ego tecum sum, ait Dominus, ut liberem te* ». Et infra : « Nonne hostes nostri paucorum virtute sæpius victi, fugati, cæsi fuerunt? Omitto de iis victoriam insignem Ladislai Pannoniæ regis, qui ut olim a nobis dictum est, cum quatuordecim hominum millibus, qui enim plus tradunt, decem et octo millia non excedunt, justa acie signis collatis cum hoste dimicavit, exercitum profligavit, ac longe lateque fudit, imperatore vulnerato, ac nisi victoriam avidius persecutus esset, mortique sese objecisset, profecto Christianus orbis Europam omnem retineret ; hæc omitto ; ad recentiora nostra festinat oratio. Quid dicam de insigni triumpho illius Christianæ multitudinis, quæ nullo duce, crucis tantum signo armata, Turcorum exercitum omnem munitissimo Ander Alba oppido potitum, infra mœnia stricto ense discurrentem magna cæde victum ejecit, ipso isto imperatore graviter vulnerato, ac impedimentis omnibus in potestatem redactis? Id autem ne semel accidisse videretur, cum impius sceleratusque hostis Pannoniam omnem inferiorem occupasset, omniaque armis complesset et præsidiis, inclytus regiique animi et excelsi Pannoniæ superioris rex parva admodum manu expugnato Janitia, oppido et natura et arte munitissimo, maximas Turcorum copias fudit, partemque provinciæ suo adjecit imperio ».

29. Scripsit aliam orationem Bessario cardinalis [1] ad principes Italiæ, eosque imminentis periculi commonuit. Ex qua hæc decerpenda visa sunt ad historiam spectantia.

« Bessarionis cardinalis ad Italos de periculis imminentibus oratio.

« Juvat primum omnium de origine, et genere, ac viribus Turcorum breviter aliquid commemorare. Plane, ut omnes intelligant, hæc Ottomannorum familiæ, minima Turcorum pars, a quam parvo humilique principio, quam brevi tempore solertia, diligentia ac vigilantia sua in tantum fastigium venerit, ut jam non modo reliquis nationibus, sed ipsi provinciarum nobilissimæ potentissimæque Italiæ et imperare assuetæ, stupori ac formidini sit. Turcorum natio

[1] Bessario in orat. ad princ. Ital.

cum aliquandiu Persiam, Mediam, Babyloniam, Arabiam, Syriam et nonnullas alias superioris Asiæ partes tenuisset, tandem cum ab incolis sese in libertatem vindicantibus, tum ab aliis Hyperboreis populis inde expulsa, ad inferioris Asiæ partes confluxit, atque ibi multis variisque bellis cum Græcorum imperio exitu ancipiti gestis, ita ad extremum superior evasit, ut Pamphiliam, Ciliciam, Lyciam, Paphlagoniam, reliquaque omnia illa loca in ditionem redegerit. Sed pace foris parta, seditio domi orta est : nam de imperio inter se ferro dimicare cœperunt. Erant inter eos septem nobiliores familiæ, ad quas factionum rerumque omnium summa deferebatur ; hæ bellorum diuturnitate fessæ, eas, quas diximus, provincias sorte potius quam armis dividere, ac partiri inter se statuerunt, ita quod perexiguum et tenue admodum imperium erat, in septem partes divisum est. Ottomannorum familiæ, ex qua octavus jam regnat nostro tempore Turcorum princeps, Cilicia locaque finitima obvenerunt. Hæc Turcorum res, hoc initium, inde tanti terroris origo.

30. « Interjecto dein tempore, hujus qui nunc regnat Turci atavus, a quo hic sextus ordine regni sceptrum accepit, non viribus, non divitiis, non militum numero, non imperii magnitudine fretus, sed ob civiles discordias accersitus a Græcis in Europam trajecit. Annus nunc ferme agitur centesimus et trigesimus, non tam iis adversus, contra quos provocatus fuerat, quam iis, qui accersiverant, perniciosus et pestilentissimus ; paulatim serpens, ac sibi, non amicis imperium comparans, usque adeo auxit vires, ut volentes postea eum ejicere, non potuerunt, satis se effecisse arbitrati, si fœdere icto æquis cum eo legibus vivere impetrarent. Atqui res aliter, quam opinati fuerant, evenit ; etenim gens barbara atque inops, simul ac dulcedinem frugum et suavitatem divitiarum gustare cœpit, nullum cupiditati terminum statuit : ex parvo itaque et debili initio usque adeo vires eorum centum et triginta annorum spatio creverunt, ut jam non parva Europæ parte occupata, nec Danubii profundissimus amnis, nec Illyrii asperrimi montes eorum impetum retardare possint, quin flumine transmisso, et locorum difficultatibus superatis, illinc per omnem Pannoniam grassentur, hinc in mediam usque Germaniam, et Hystros et Forumjulii depopulantes, ac fœdantes omnia, ac flores illos provinciarum ferro ignique vastantes. Quo loco illud in primis a nobis animadvertendum censeo, quamvis hæc omnia eo, quod diximus, temporis spatio fecerint, plura tamen postremis quadraginta annis, quam nonaginta illis superioribus fecisse : ita enim natura comparatum est, ut principia virtute quidem ac viribus majora sint, magnitudine vero copiaque vincantur.

31. « Ex his item quadraginta annis longe plura his decem et septem patrasse, quam tribus et viginti prioribus, plura immanis ista bellua, Christianorum sanguinem semper anhelans, post Byzantinum excidium solus gessit, quam pater ejus atque avus per omnem vitam fecere, decem, ut sæpe a nobis explicatum est, interea regnis occupatis, ut palam omnibus sit, quo magis ejus vires augentur, eo deinde minore negotio quoscumque aggredi voluerit posse superare ; quemadmodum enim in disciplinis atque artibus, et omni actionis genere fieri videmus, ut major sit postremo quoque anno, quam omnibus superioribus profectus ; unde illud quoque vulgo dici solet, ditescere homini difficile esse, in immensum vero divitias augere facillimum, ut in rebus quoque militaribus accidit, ut vincere difficile admodum sit, evagari postea per victorias nullius laboris. Quare persuadere sibi quisque facile potest quid sceleratus hostis, quo nihil dici tetrius, nihil crudelius potest, proximo hoc quinquennio facturus sit, tanta jam decem et septem annis comparata potentia, et priori ejus potentiæ addita : magnæ sunt ejus vires, inexhausta cupiditas, immensa dominandi libido, scientia rei militaris, ætas florida, corpus laboribus assuetum. An igitur cum velit et possit et sciat, dubitare aliquis potest quin toto animo, tota mente in nos dies noctesque feratur ? An vero armatum præstolamur domi oscitantes, ut tum demum credamus cum ante oculos nostros exhalantem virus videbimus ?

32. « Non decet profecto, nec Italorum potentiæ fas est dicere : non putaram propria. Itali sanguinis est potentia, propria libertas, proprium imperium. An degenerare nobilissimus animus a majoribus suis, et quem voluit Deus cæteris imperare, servire genti fœdissimæ sustinebit ? Nihil putat Turcus se facere dignius posse, nihil nomini suo gloriosius, quam si in Italiam exercitum ducat, et imperare solitam provinciam suo addat imperio. Atavi ejus parentem, quem primum trajecisse in Græciam diximus, quamvis paucorum oppidorum regulum divinis colunt honoribus, et perpetua fama et sempiterna gloria celebrant : sanctum eum ac beatum nominant, cælestibus locatum prædicant sedibus, quod princeps bellum adversus Christianos gesserit, et paucis quibusdam locis subjugatis, ea impiæ Mahumetanæ sectæ dicaverit, quid eos tandem erga se facturos existimet, si cum tot aliis Christianis populis Italos quoque, quod etiam cogitare horret animus, subjugarit ? an vero gloriæ avidum dubitare poterimus, cum hoc natura omnibus insit, præsertim principibus, et hic sciat nullum sibi ad immortalitatem ampliorem patere campum ? nam de utilitate ambigere supervacuum certe videtur ; cum enim ratio hæc bifariam dividatur, et hinc quomodo servari quæ parta sunt,

illinc quo pacto augeri queant consideretur, qua tandem ratione tueri quæ habet facilius ac certius possit, quam augendo principatum et fines imperii propagando? solent medici in corporibus curandis ea remedia adhibere, quæ aliquando iisdem morborum generibus utilia experti sunt. Hoc idem Turcorum imperator facit, et hoc quasi medicamentum quoddam, ad ea quæ parta sunt conservanda, saluberrimum ratus, eo semper utitur, huic hæret, hoc frequentat, immutare hoc ut aliud experiatur non putat tutum; cupit, ut par est, omnique conatu nititur conservare imperium, nullam ad id tutiorem esse viam intelligit, quam aliena jactura vires suas augere: quod si assequi non posset, nulla timoris ratio esset, nulla de rebus nostris dubitatio: sed me miserum! mentiri in hac parte etiam volens non possum: nihil umquam alicui facilius fuit: adest pecuniæ numerus immensus, multitudo militum inaudita, ut cujus exercitum supra ducenta hominum millia sequuntur: classem habet quam superioribus diebus in expugnatione Chalcidis non sine stupore audistis, quantam instruere vix omnis simul Italia posset.

33. « Erat ante hunc diem dumtaxat terrestri exercitu potens, maris imperium nostris adhuc supererat: nunc vero, o cogitationem quoque tantæ cladis acerbam! mare quoque Christianis ablatum, illis additum est, licet ei jam libere vagari quolibet; omnes portus, omnes maritimas stationes liberas habet. Ambracium sinum, portum illum nobilissimum, et Apolloniam, loca quidem Italiæ finitima, quæ olim Romanis in Græciam eadem nunc illi via in Italiam erit, per quam breve fretum, brevissima navigatio est: terrestre præterea iter usque ad forum Julii patens atque apertum, mari terraque cingere Italiam potest. Quid est quod eum, vel non hortari atque impellere debeat ad ea, quæ jam diu animo proposuit perficienda, vel ab iis deterrere possit atque avertere? Audistis multos, qui illum sæpius Italiam optantem, Italiam ac Romam vociferantem intellexerunt: si et cupit et posse se sperat, nihil certe est, quod eum possit ab hoc proposito remorari, præsertim dum Italos confidit nunquam uno consensu in se conspiraturos, nunquam adversus se arma sumpturos. His ille contentionibus spem suam confirmat, et quæcumque optat sibi facillime pollicetur. Referam (quamvis nota sit vulgo) fabellam, qua nuper usus dicitur cum ex suis quidam dissuadere ei bellum adversus Christianos conaretur; nam cum ille formidandum esse diceret, ne Christiani bello irritati tandem in unum convenirent, bellumque adversus eum communi consilio et ope gererent: at ridens: Meminisse, tyrannus inquit, illius fabulæ convenit: cum lupi aliquando magnam canum multitudinem adventare adversus se forte intellexissent, ingensque propterea terror eos occupasset, unus ex iis, qui inter eos senior erat, in propinquum montem profectus, cacumen ejus, ut canum specularetur adventum, conscendit: verum cum eos multos quidem, sed diversorum colorum esse conspexisset, lætus gestiensque ad suos reversus: Bono, inquit, estote animo, tanta est enim in hostibus nostris colorum, morum studiorumque diversitas, ut consentire una ac conspirare in aliquem simul omnes non possint: singulos vero, si venerint, absorbere sine difficultate poterimus. Hæc est tyranni spes, hæc cogitatio, hoc consilium, nisi spe sua frustretur; frustrabitur autem si volueritis.

34. « Nunquam ferocem illum animum mitiorem reddere poterit; habet enim in armis militem decretis perpetuisque stipendiis conductum, qui sive domi quiescat, sive foris bella gerat, idem recipit ab ærario militari stipendium, nullo principis sui sumptu, atque eo nomine singulis annis ad imperatorem suum accedere jurejurando adactus est, ei operam et laborem polliceri. Habet præterea longo rerum usu plane perspectum et exploratum non alia de causa tantam gloriæ, fortunarum, imperii accessionem sibi factam esse, quam quod perpetuis bellorum laboribus suos exercuit, hostes profligavit: a quo instituto nunquam discedet, ne quod utile, quod gloriosum, quod necessarium sibi esse intelligit, stulte omittat. Quo pacto, bone Jesu, sperare possumus aut suspicari illum non moliturum servitutem, cædem, fidei nostræ interitum? nonne ita natura comparatum esse intelligit, ut nihil eodem situ permaneat, sed cuncta jugi, vario novoque motu agi? quod si amplum habet imperium, idque rerum omnium lege moveri oportet, nonne imminuetur, nisi augeatur? Ne putaveris Turcum tantum augendi imperii studiosum et cupidum, at certe est et conservandi; conservare vero non poterit nisi augeat, siquidem regressurum est quod non progrediatur, lapsurum quod non surgat, ruiturum quod non majus efficiatur: qua confirmatus opinione exercitum suum auget in dies, quem habet amplissimum; aliena invadit, ne sua amittat.

35. « An vero sumptus ingentes, tot militum pericula et vulnera, tot expeditiones gravissimas, atque alienissimo tempore pro Mysiorum exiguo imperio, pro Triballorum montibus asperrimis, pro Illyricorum penuria eum suscepisse putatis; pro Italiæ autem opibus, pro agrorum feracitate, pro suavitate frugum, pro hac ipsa luce, in qua versari cupit, non majora facturum? Hic arcem ponere, hic præsidia collocare ad reliquum orbem subjugandum cogitat, atque ita cogitat, ut per hostium suorum dissensionem id se facile consecuturum speret ». Et infra: « Quid sibi postulat cupiditas illa pacis cum illustrissimo piissimoque Siciliæ

rege componendæ ? quid missi legati ? nam qui nomen Christianum odio habet, omnique crudelitatis genere insectatur et despicit, nullo quidem Christianorum metu, nullo amore, nulla gratia Christiani regis fœdus desiderat ; sed ut singulis oppressis, quos universos eodem impetu non everti posse intelligit, tandem quod cupit assequatur. At vero infelicem illum sua fallit spes et opinio, cum superioribus diebus magnifice regeque Christiano digne inclytus rex legatum dimiserit eo responso, ut non solum perniciosam bonis omnibus societatem aspernatus esse, sed etiam bellum hosti indixisse pro Christi religione facile videatur ».

36. *Transalpini principes ab eodem cardinale moniti, et ad se accingendum sollicitati.* — Nec Italos modo Bessario ad faciendum in Turcas fœdus incitavit, verum etiam eloquentia claros theologos in Transalpinis regnis exstimulavit, ut ad reges principesque pro restinguendo communi incendio, religioneque Christi defendenda promovendos eloquendi vim explicarent : quo argumento ad Fichetum theologum in Gallia clarissimum litteras dedit. Secutus pias Bessarionis adhortationes Fichetus Gallorum regem ad suscipiendum sacrum bellum sollicitavit, tum etiam Eduardum regem Angliæ, et alios principes, ut communi icto fœdere imminentia pericula propulsarent, Christique religionem adversus Turcas tuerentur ; quæ litteræ nonis sextilibus anni MCDLXXI exaratæ sunt. At pii illi conatus ad irritum cecidere.

37. *Cypri regnum ad Venetos devolutum.* — Inter ejusmodi vero clades hoc anno Venetos Cyprio regno, quod Carola et Ludovicus Sabaudus ad se spectare contendebant, auctos, Catharinæ Corneliæ opera, tradit Raphael Volaterranus [1] : « Jacobus, inquit, regnum quoque integrum cum Famaugusta, quam ad eam usque diem Genuenses tenuerant, adeptus, ut perpetuo monumento firmaretur, Catharinam, Marci Cornarii patricii Veneti filiam, in matrimonium duxit, quam senatus in filiam adoptaverat dote adsignata : hæc post annum vidua ac prægnans relicta posthumum pepererat infantem, quo brevi tempore pereunte, regnum jure hæreditario ad Venetos pervenit anno MCDLXX. Ludovicus interea ad sedes paternas remeavit : cumque otio magis divinisque rebus quam imperio natus esset, in solitudinem apud Ripaliam supra lacum Lemanum usque ad extremum se recepit. At Carlota virago minime quiescens, dum obsideretur, statuit in Italiam Romam ad Sixti Pontificis opem confugere, a quo pecunia tantum adjuta ad sultanum inde in Ægyptum transfretavit, apud quem triennium auxilii expectatione cum frustra trivisset, re infecta Romam revertit : ubi una cum Cypriis comitibus honesti ordinis, ejusdem Sixti liberalitate ac misericordia usque ad extremum vitæ tempus vixit. Cyprum et Rhodum sultanus suæ ditionis ac regni Jerosolymitani esse dictitat : Turcarum vero rex et Othomannus de Rhodo, quod proxima sit ejus littori, tantum contendit ». Cæterum et Rhodo et Cypro potitos Turcas lugebitur inferius.

38. *Paulus dat operam ut Itali dynastæ ligam renovent quam Nicolaus formaverat.* — Ingravescente interea latiusque se proferente Turcica potentia, Joannes Wayvoda Zarconi comes, et Thadæus fratres Narente, et Craynæ ac Therechimnæ in Albania toparchiarum principes, auxilia a Paulo II Pontifice adversus ferocientem barbarum poposcerunt : quibus ille pollicitus est [1] daturum se operam, ut dynastæ Italici fœdere jungerentur in Turcas, neque ipsis auxilia defutura : « Nos, dilecti filii, pluribus rebus et curis publicis pro nunc involuti, præcipue circa unionem Italiæ componendam et corroborandam, ut ea pacata aliquid magni contra eumdem Turcum communem hostem in consolationem Christicolarum et vestram efficere valeamus, cui rei plurimum incumbimus, ac speramus in Altissimo rem felici cursu brevi confectum iri, ita quod non possumus nunc vos voti compotes remittere ; speramus tamen in omnipotentis Dei misericordia una nos cum Italiæ potentatibus et aliis Christianis principibus talem operam in causa fidei adhibituros, quod vos et alii Christiani principes vobis finitimi et populi consolabimini, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum III Octobris MCDLXX, anno VII ».

39. Et sane enixe operam navabat Paulus, ut mutua armorum societate Italos principes adversus Turcas conjungeret ; cumque Florentina respublica, dux Mediolanensis, ac Ferdinandus rex novas inter se fœderum pactiones facerent, ipsos sollicitavit, ut cæteris aliam de instaurando veteri inito Nicolao X Pontifice fœdere adjicerent. Sed privatis quique commodis illaqueati ad gerendum in Turcas communi consensu bellum adduci non potuere, quamvis oratores principum ad se Paulus accersivisset : nam et Galeatius Maria Mediolanensis in Corregianos toparchas bellum intentabat, ex quibus discordiis intestini alicujus belli gravioris periculi terror imminebat. Ad quod avertendum Pontifex hisce litteris Galeatium, ut fidei dignitati, Christianæque rei saluti consuleret, cum omnes vires ad Turcicam tyrannidem tundendam convertendæ essent, adhortatus est [2] : « Hortamur te in Domino per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi, per passionem et crucem sanctam suam, quod ab hac re desistas, neque ulterius procedas, sed intuearis periculum fidei, consulas honori tuo, et cogita alios principes Catholicos hoc tuum factum fore im-

[1] Volater. l. IX in fin.

[1] Lib. brev. de car. an. 7. p. 11. — [2] Lib. brev. p. 3.

probaturos. Habeas principaliter respectum ad Deum, cujus causa agitur : certe, si ita facies, primum a nobis commendationem et benedictionem, necnon laudem et gloriam ab omnibus Christianis tam principibus quam populis consequeris. Nos enim sperantes in Altissimo dabimus talem ordinem et operam, quod isti domini nobilitati tuæ, si quæ eidem debent, satisfacient. Non debes, fili dilecte, mirari quod pro hac re tantam instantiam facimus : hoc de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, super quo etiam nobilium oratorum statui tuo affectissimorum consilia secuti sumus, facimus pro debito nostro tanquam communis pater, facimus pro communi pace Italiæ, cujus semper cupidi fuimus, etiam quando tanta necessitas non imminebat, sicut meminisse debes, quæ pro status tui conservatione fecimus tempore obitus dignæ memoriæ genitoris tui, quando te absente et in Galliis agente, apud Italiæ potentatus, præcipue apud dilectos filios nobiles viros ducem et dominium Venetiarum, ad quos tunc strictissime scripsimus, et apud eosdem operati sumus ; quanto magis id nunc facere debemus et tenemur, quando Turcum communem hostem immanissimum ad Italiam subjugandam suo nefandissimo imperio festinare videmus, ut illa subacta cæteras Christianitatis nationes subjugare possit? etc. Dat. Romæ apud B. Petrum, die XVII Septemb. MCDLXX, anno VII ».

40. Exasperabatur etiam in Venetos Ludovicus Mantuæ marchio, quod illi alveum Mincii in alias derivare terras decernerent : cujus lenire iras [1], tum Venetos ab eo consilio revocare Christi vicarius nisus est [2].

« Dilectis filiis nobilibus viris Christophoro Mauro duci, et dominio Venetiarum.

« At relatum nobis est per dictorum regis et Florentinorum oratores reipublicæ vestræ decreto statutum nuper esse, ut antiquus Mincii amnis alveus permutetur, deturque flumini alius defluxus : tulisse eam rem graviter dilectum filium nobilem virum Ludovicum marchionem Mantuæ, jamque a dilecto filio nobili viro Galeatio Maria Mediolanensi duce, exposita gravi adversus vos querela, præsidium, quo se tueri possit, implorasse ; quamvis nobis id de vestra nobilitate credere sit difficile ; nihil enim, dilecti filii, accidere posset hoc tempore ad cogitatus nostros intempestivius, nihil quod ita omnem nostrum laborem, ac studium frustraretur, omnemque nostrarum rerum, imo Christianitatis et fidei Catholicæ servandæ, spem auferret, cujus maxime cupidi sumus, et etiam nobilitatem vestram cupidam esse certe habemus, cum vos probe sciatis quanto periculo respublica Christiana versetur, forte quod in mille annis in majori necessitate non fuit : proinde nobilitatem vestram in Domino hortamur, et per viscera misericordiæ Dei nostri obsecramus, ut omnem hujusmodi rei curam cogitationemque, si ita est, (quod absit) velitis omnino deponere, neque perturbationi et novitati materiam aliqua detis : sed paci et concordiæ ineundæ omni studio, cura ac vigilantia intendatis. Pluribus vos hortaremur, nisi vos sciremus, et pro virtute vestra, ac religione, et pro reipublicæ Christianæ summa atque incredibili necessitate non egere hortatione, sed sponte vestra promptos ad ea omnia paratosque esse, quæ ad propulsandum præsens periculum pristinamque reipublicæ Christianæ majestatem retinendam, ac fidem et religionem nostram augendam pertinere videantur. etc. Dat. Romæ apud S. Petrum, die XVII Septembris MCDLXX, anno VI ».

41. Excitabat [1] interim alios Italiæ principes nimirum Ludovicum Mantuæ, Guillelmum Montisferrati marchiones, Amedeum Sabaudiæ, tum Mutinæ duces, necnon insignes populos, ut Senenses ac Lucenses, ut in commune fœdus ad restinguendum Turcicum incendium coirent, Euboeam jam a Mahumete expugnatam, illumque ad Italiam suæ subjiciendam tyrannidi aspirare : eas affero Pontificias litteras, quæ ad Senenses missæ fuerunt [2] :

« Senensibus.

« Cum sciamus animos vestros ad hanc sanctam rem comparandam conficiendamque, utpote vere Catholicos promptissimos verisimiliter fore, placuit ad devotionem vestram scribere, prout ad reliquas Italicas potentias scripsimus, quorum oratores ob hanc causam pro bona parte jam adsunt, et cæterorum prope diem ingenti desiderio expectamus, et in Domino eamdem devotionem hortamur, ac per viscera misericordiæ Dei nostri rogamus, ut ad nos etiam oratores vel oratorem vestrum, virum probum, timentem Deum, et conservandæ reipublicæ Christianæ studiosum, statim lectis præsentibus cum amplo mandato tractandi et concludendi universalem Italiæ unionem mittatis. Nam sicut eidem Turcorum tyranno non bona consensio Italorum præstat audaciam ac spiritus magnos adventandi, ita consternabitur omnis ejus animus, intellecta Italorum potentia uno consensu conjuncta, et ad opportunas provisiones faciendas exinde Italis facultas proveniat. Non est cunctandum, dilecti filii, quoniam hostis ipse, qui nihil magis sitire videtur, quam internecionem et sanguinem totius Christianitatis, jam in faucibus nostris, et in dies viribus corroboratur, et ex victoria recens habita animum sumit, ut quantula quævis mora occasionem excidii nostri communis ei præbeat : celeriter autem apposita providentissima virtus

[1] Lib. brev. p. 3. — [2] Ib. p. 2.

[1] Lib. brev. p. 1. — [2] Ead. pag.

Italorum illum retundere, et profligare facillime possit ad laudem ac gloriam omnipotentis Dei, scelestissimique hujus draconis Mahomet exitium sempiternum. Dat. Romæ apud S. Petrum, die XVIII Septembris MCDLXX, anno VII ».

42. Hortatus etiam est Paulus [1] Joannem regem Aragonum, qui insulam Siciliæ sua tenebat ditione, tum alios plures reges ac principes, ut arma viresque ad communem hostem, adeo crudeliter Christianæ rei insultantem, propulsandum sociarent. Demum post varia studia pervicit Paulus sua diligentia, ut in celebri cardinalium senatu devexo jam anno cum Italorum principum oratoribus inierit armorum societatem in Turcas, ac fœdus quod jam ante a Nicolao V post excisam Constantinopolim fuerat sancitum, redintegrarit : de quo confecta sunt publica hæc Monumenta [2] :

« In Dei nomine. Amen.

« Anno a Nativitate Domini nostri Jesu Christi MCDLXX, Indictione III, die sabbati XXII Decembris, hora XXII, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli divina providentia papæ II anno VII, cum idem sanctissimus dominus noster papa ab ipso sui Pontificatus initio in sacri sui pectoris scrinio persæpe revolveret, quod post captam ab immanissimis Turcis Constantinopolim, et Orientale occupatum imperium, tunc duodecim, nunc vero septemdecim anni ferme sunt, quod ab Ægeo mari usque ad Danubium, et Alpes Julias quotidie Christianorum sanguis effunditur, ac quod Thraciam, Macedoniam, Epirum, Mysiam, Illyricum, etc. inimici nominis Christi vastarunt, diripuere et occupavere, pii, boni atque providi pastoris more, tantæ Christianorum infelicitati providere cupiens, proposuit inter Italiæ potentatus et principes pacem primum firmare, et successive generalem unionem, confœderationem et ligam tempore felicis recordationis domini Nicolai papæ Quinti, die videlicet XXX Augusti, anno Domini MCDLIV, Venetiis initam, et XXVI Januarii subsequentis anni Neapoli firmatam, de cujus robore et firmitate propter multa quæ postea acciderunt non improbabiliter dubitabatur, confirmare et renovare, ut pacata et unita Italia, et charitatis atque unionis vinculo conglutinata ferocitati Turcorum quam celerrime occurreret. Et licet ad hoc tam sanctum piumque opus peragendum perpluribus annis elaborasset, atque legatos de latere ac nuntios ad prædictos potentatus persæpe mandasset, ita ut pacem primum in omnem Italiam opera, industria et vigiliis dedisset, firmasset atque constituisset, non minori studio atque diligentia ad colligendos et unanimes constituendos prædictos Italiæ potentatus elaboravit, ut omnium Christianorum ad sanctam expeditionem contra eumdem Turcum ineundam cor esset unum et anima una, tandem serenissimus dominus dominus Ferdinandus Siciliæ, etc. rex, ac illustrissimus dominus dominus Galeas dux Mediolani, etc. et illustris et excellens communitas Florentinorum, dum ligam Neapoli die VIII Julii proxime decursi particularem inter se inirent atque contraherent, et ad monitionem sanctissimi domini nostri, et fidei defensionis universalis rationem, inter cætera voluere et solemni stipulatione promiserunt, quod quandocumque prædictus sanctissimus dominus noster una cum illustrissimo Venetorum dominio, vel aliquis eorum supradictam ligam generalem confirmare seu renovare dignaretur atque vellet, ut facilius ad fidei defensionem deveniretur, omnium animis pacatis, tenerentur partes prædictæ, et earum quælibet cum præfata sanctitate, et dominio, ut præfertur, in confirmationem seu renovationem hujusmodi concurrere, firmis semper inter dictas partes manentibus omnibus, et singulis capitulis in prædictæ ligæ contractu ». Pluribus interjectis de eo fœdere adversus Turcam instaurato, subdit :

« Reverendissimus in Christo pater dominus dominus Marcus tit. S. Marci presbyter S. R. E. cardinalis, episcopus Vicentinus, ibidem simul cum infrascriptis aliis reverendissimis dominis S. R. E. cardinalibus consistorialiter in conspectu præfati sanctissimi domini nostri papæ congregatis existens, de mandato ejusdem sanctissimi domini nostri papæ, ejus, nobis omnibus et aliis illic astantibus, audientibus et intelligentibus, vivæ vocis oraculo facto, confœderationem et ligam eamdem generalem, sicut præmittitur, per dictos dominos oratores confirmatam et renovatam pro effectu et complemento verborum, quæ supra posita sunt, videlicet ut præfatus sanctissimus dominus noster prædictam ligam generalem pariter benedixit et confirmavit, benedicit, confirmat et renovat, hoc tamen declarato pro ipso sanctissimo domino nostro papa, ejusque successoribus Romanis Pontificibus canonice intrantibus, et eorum statu cum omnibus et singulis reservationibus et declarationibus supra in dicto loco hinc inde factis, ac promissionibus, obligationibus et aliis in ea et præsenti confirmationis et renovationis contractu contentis et appositis similiter confirmavit et renovavit, etc. »

43. Completus ex perfecto hoc fœdere ingenti gaudio Pontifex in ditionis Ecclesiasticæ urbibus sacras supplicationes solemni pompa haberi ac festos ignes principio noctis accendi jussit : quo argumento Bononiensi præfecto hæ litteræ datæ sunt [1] :

[1] Lib. brev. p. 1. — [2] Ext. in Ms. Cod. Vallit. sign. lit. B. num. 19. p. 91.

[1] Lib. brev. an. 7. p. 60.

« Gubernatori Bononiæ, vel ejus locumtenenti.

« Dilecte fili, salutem, etc. Placuit altissimo et misericordissimo Deo nostro, cujus vicem, licet immeriti, gerimus in terris, quod Spiritus sancti gratia XXI die præsentis mensis Decembris ligam inter omnes potentatus Italiæ conclusimus, renovavimus, benediximus ; et sperantes in eodem Domino ex ista confœderatione, unione et liga futuram expeditionem contra immanissimum fidei Christianæ communem hostem, eam ingressi sumus, ut communibus viribus tanto periculo et discrimini occurratur. Agendæ igitur sunt gratiæ clementissimo ipsi Deo, qui nos ad illam faciendam inspiravit, et supplicandum, ut animos omnium illuminet, et hujusmodi saluberrimam ligam perpetuam faciat. Volumus igitur, ut die sexta sequentis proximi mensis Januarii, in qua festum Epiphaniæ celebratur, rogationes publicas et solemnes in singulis civitatibus, terris et locis saltem principalioribus tuo gubernio subjectis, necnon in principio noctis ejusdem diei ibidem passim incendia publica ad honorem Dei, et signum lætitiæ fieri mandes, et ita mandes, ut hujusmodi mandatum efficax existat ad gloriam omnipotentis Dei, et Christianorum amplitudinem ac felicitatem. Dat. Romæ apud S. Petrum XXIV Decembris MCDLXX, anno VII ».

44. *Erga Ferdinandum Pontificis benevolentia: calix aureus Basilicæ Lateranensi a rege Galliæ oblatus.* — Quod ad Ferdinandum regem Neapolitanum hujus fœderis socium spectat, prætereundum non videtur, ipsum affectum eo sacro beneficio a Pontifice [1], ut sacerdotem a sacris confessionibus deligeret, qui ipsum iis etiam noxis solvere posset, ad quas expiandas Sedes Apostolica adeunda esset : collatum etiam illi amplissimum indulgentiarum beneficium, quo in extremæ vitæ mortisque lucta potiturus esset. Conjungemus his Ludovicum Gallorum regem Lateranensem Basilicam munere egregio exornasse, cujus memoriam Paulus propagari posteritati Pontificio Diplomate voluit [2], in quo narrat uti Ludovicus ancipiti implicitus morbo, S. Joannis Apostoli et Evangelistæ apud Deum implorata ope, calicem aureum dono oblaturum sese obstrinxisset, votique compos illum donasset : quem distrahi unquam conflarive vetuit. Meminit hujus calicis Stephanus Infissura [3], quem ex auro confectum distinctumque gemmis fuisse ait, et quatuor millibus nummum æstimatum, ac nomine regis Ludovici Lateranensi Basilicæ a Paulo datum, ostensumque populo in iis solemnibus supplicationibus, quas octava Julii una cum cardinalibus pro imploranda adversus Turcas, qui Euboeam obsidebant, ope habuit.

45. *Carolus Borbonius Lugdunensis archiepiscopus Venusino comitatui præficitur.* — Ejusdem regis precibus adductus Paulus, Venusino comitatui Carolum Borbonium archiepiscopum Lugdunensem præfecit : utque Romanæ Ecclesiæ juribus caveret, sacramentum a Ludovico rege elicuit, quo ille professus est daturum se operam ut Borbonius justitiam recte administraret, atque Pontificis successorumve nutu ejus præfectura abiret. Concepta est illius jusjurandi formula [1] suis verbis, quibus hæc temporis nota adjecta est : « Dat. in oppido nostro Ambosiæ die XXVI mensis Septembris anno Domini MCDLXX, et regni nostri X ».

Extat [2] etiam in libro Privilegiorum alia sacramenti formula, quo Carolus ipse Borbonius Avenionensi principatui præficiendus se ad rectam justitiæ administrationem, tuenda jura Apostolica, restituendamque sine ullo quæsito diffugio præfecturam, cum eam Paulus successoresve repetituri essent, devinxit.

46. *Valentina Ecclesia ab Ecclesiæ Tarraconensis jure metropolitico soluta.* — Renuntiavit etiam idem Paulus Valentinam Ecclesiam solutam liberamque ab Ecclesiæ Tarraconensis metropolitico jure et imperio quamdiu Rodericus S. Nicolai in Carcere Tulliano diaconus cardinalis, qui postea in Pontificatu Alexandri VI nomen accepit, in vivis ageret ; cujus decreti hanc rationem expressit [3] : « Cupientes Ecclesiam ipsam, cui felicis recordationis Callistus papa III prædecessor noster in minoribus constitutus, ac deinde cum cardinalatus fungeretur honore præfuit, illamque veluti sponsam prædilectam in summi Apostolatus apice constitutus sub sua protectione ad tempus retinuit, cuique dilectus filius noster Rodericus S. Nicolai in Carcere Tulliano diaconus cardinalis S. R. E. et vicecancellarius ex dispensatione Sedis prædictæ præsidet, de præsenti favoribus et prærogativis attollere gratiosis, etc. ».

47. *Super sepulchrum Varadæ Colocensis, cardinalis creati, suspendi permittit Paulus insignia hujus dignitatis.* — Vergente anno Paulus, qui triennio elapso Stephanum Varadam archiepiscopum Colocensem presbyterum cardinalem tituli SS. Nerei et Achillei creaverat, necdum ille, ut pileum cardinalitium e Pontificis manu acciperet, ob Turcicas irruptiones coercendas Romam accedere potuisset, Matthiæ regis Hungariæ precibus flexus, ad eumdem Stephanum insigne cardinalitiæ dignitatis transmisit [4]. Hoc honore potiri non potuit Stephanus, quem ex libro Divisionum scribit Felix Contelorius [5] obiisse in Hungaria proximo anno circa mensem Junii ; verum potius circa mensem Januarii dixisse debuit, ut patet ex litteris

[1] Lib. brev. an. 7. p. 15. — [2] Lib. II. Bull. de cur. p. 101. — [3] Steph. Infis. Ms. Vat. sign. num. 9.

[1] Ext. in lib. Priv. Rom. Eccl. to. II. p. 208. et to. III. p. 222. et Ms. Vall. lit. B. num. 12. p. 195. — [2] Eod. to. II. p. 249. et Ms. Vall. ubi sup. — [3] Lib. XIII. p. 144. — [4] Lib. brev. p. 177 et 101. — [5] Contelor. in Elench. card.

Pauli mense Februario datis, quibus Michael Minorita Veronensis ad consanguineorum solatium id perferre jussus est, ut supra sepulchrum defuncti suspenderetur [1].

48. *Carvajalis cardinalis mors et res præclare gestæ.* — Reliquit hoc anno maximum sui desiderium Joannes Carvajal cardinalis Sancti Angeli, virtutum claritate et rerum gestarum amplitudine florentissimus, quem Jacobus Papiensis in Commentariis elogiis insignibus exornat, atque ejus obitum ita deplorat [2] : « Extremum anni hujus non tam memorabile quidquam, quam flebile habuit : Joannes Carvajal cardinalis S. Angeli, de quo nonnullis in locis supra retulimus, peracto jam septuagesimo vitæ anno, mense Decembri vita est functus, tanto bonorum omnium luctu , ut facile sit judicatum quali inter homines gratia vixerit. Natus hic in Trugillo, ulterioris Hispaniæ oppido, cujus Livianæ historiæ meminerunt ». Nonnullis interjectis, quæ suis locis narrata sunt, subdit de gestis ab eo legationibus : « Opera legationum, quæ illi ab Ecclesia commissa viginti duo fuerunt, salutaria sunt semper inventa, Pontificum non mandata tantum, sed vota quoque implevit plurimas diversis in locis paces constituens : libertatem nostri Ordinis in eisdem amissam restituit : auctoritatem Romani legati et tenuit, et animo præsenti exercuit, beneficio ingenti populis fuit, cumque diversas regiones obiisset, magna semper tractasset , amplissimeque de omnibus meritus esset, præter gloriam justi sacerdotii in domum privatam nil intulit, bonum nomen, juxta verbum Scripturæ, divitiis multis anteferens. Quamdiu vero apud Pontifices egit idem , qui foris esse non desiit , pependit a Romana Ecclesia, non principum nutu ; quodque admirabile legentibus videatur, toto ejus cardinalatu nulli numquam non interfuit senatui, solemnibus sacris nullis non affuit, munera vero cuncta publicæ celebritatis sic primus obivit, ut nec valetudo unquam nec privatæ occupationes eum abduxerint. Sententiæ ejus plenæ religionis erant ac majestatis : prudenter videbat rem, diserte explicabat : abundabat exemplis, tum fucati nihil habebat oratio, divina quædam animi et vultus modestia. Id assequebatur dicendo, quod et mirabamur omnes, et præter ipsum præstare nemo ex omnibus poterat, ut cum videlicet Pontificibus aut collegarum cuiquam adversandum esset, id verborum atque agendi genus depromeret, quo non revincere quidquam, sed solum consilium sine contentione dicere videretur : asperum, contentiosumve, aut leve, aut multum, actioni nunquam admiscuit : mores ejus ab omni ambitione longissime aberant. Habitabat ædibus modicis apud sacellum Marcelli martyris, nulla aulæorum aut vestis stragulæ vanitate, familiæ quoque is erat cultus atque modestia, ut in ea sancti senis disciplina facile videretur. Amiciebatur cilicio eoque occulto : orationi jejuniisque semper intentus. Præterea subsidia inopibus præbita, sanctarum ædium instaurationes, quæ nec raræ fuerunt, nec modicæ, patrocinia labentibus tenuiorum causis fortissime præstita, quarum erat satelles assiduus, complectar verbo uno. Vixit summa religionis et præstantiæ gloria in primis Romanæ rei ingentibus bonis : cumque in iis sedulo tanquam in publica custodia vigilias ageret, hilaritatem tamen vitæ numquam omisit, quæ tanta ac tam continua fuit', ut non minus oblectare pia festivitate homines videretur, quam adjuvare, vere dignus Ecclesia, et sancto Dei famulatu, quem nostra ætas priscis illis nascentis Ecclesiæ patribus non injuria æquet ».

49. *Eduardus Angliæ rex regno pulsus, et Henricus solio restitutus.* — In Anglia hoc anno bella civilia recruduere, Richardo comite Warvicensi, qui Eduardum, dejecto Henrico, solio regio imposuerat, ab eodem Eduardo, qui illius offenderat dignitatem, dissentiente. Oppressus initio est Richardus, coactusque cum suis in Gallias aufugere, accepto a Ludovico Francorum rege maritimo exercitu , excitataque Londini seditione regem Eduardum, ne laniaretur a populo ex Anglia fugere compulit : tum Henricum regem diuturni carceris squallore liberatum, regiisque ornatum insignibus ad solium evexit ; quas rerum conversiones Franciscus episcopus Andrinensis, qui in Caroli Burgundi aula versabatur, Jacobo cardinali Papiensi his litteris significavit [1] : « Reversus in regnum comes Warvici frater, complexus Henrici regis factionem ipsum Henricum e carcere, in quo plures annos fuerat asservatus, eductum, et vestibus regiis et diademate ornatum reduxit ad ædes regias vasti monasterii, qui locus est in suburbiis Londinorum. Rex Eduardus ab illis, quos sibi fidos speraverat, destitutus recessit, quo autem se receperit, an intra fines regni, incertum est : quæ scribo narrata fuerunt huic principi. Regina uxor Eduardi, quæ plures menses se in illa eadem turri continuerat, timens adventum Warvici in asylum divæ Catherinæ, ut vitæ consuleret, cum fratribus, matre ac parvis filiis confugit. Omnes videntur sponte aut metu victori favere. Ridebunt posteri, credo, aut ut miracula mirabuntur, cum audierint tantum esse hujus comitis ingenium, ut indomitam gentem tam facile regat, novos reges fecerit, his denuo pulsis, veteres revocarit, et ipse pulsus intra vertentem annum multis intra et extra regnum adversantibus in idem regnum redierit, ut dici possit :

[1] Lib. brev. p. 101. — [2] Card. Papien. Com. l. VII.

[1] Apud Papien. Ep. CCCLXXVIII.

Sæpe renascentur quæ jam cecidere, cadentque,

etc. Hesdini XI Octobris, MCDLXX ».

50. Hæc fusius narrat Philippus Cominius [1], ac gesta hoc anno confirmat ; tum rerum humanarum inconstantiam perpendit, dum Eduardum, atque in ipsa etiam fuga a piratis infestatum describit : hæc vero tam repente gesta, ut Richardus Varvicensis undecim dierum flexu Eduardum ejecerit, universaque Anglia sit potitus. Ut vero Eduardus Caroli ducis Burgundiæ opera de Henrico et Warvicensi triumpharit, proximo anno dicetur. Cæterum has Eboracensium et Leeestrensium mutuas clades divinæ vindictæ ob evastatas ab eorum patribus Gallias tribuit Belcairus [2] : « Hæ, inquit, duæ factiones Angliam totam diviserant, et in alterna bella cladesque commiserant, sic Deo optimo maximo providente, ut quorum parentes universam Galliam spoliaverant, vexaverant, tantis cladibus affecerant, eorumdem liberi mutuis se cædibus confecerint, et majore ruina cadentem patriam, quam paulo ante hostilem Galliam, præcipitem egerint ». Antequam hisce motibus everteretur Anglia, Ludovicus rex Francorum Carolo duci Burgundiæ bellum intulit [3], sitasque ad Somonam urbes repetere vi cœpit.

51. *In Academia Lovaniensi errores sparsi, et a Paulo aboleri jussi.* — In Belgio nonnulli academici Lovanienses pravarum opinionum virus non sine piorum offensione difflare cœperunt, quos Paulus a Guillelmo episcopo Tornacensi coerceri, et vinculis mandari jussit exarato hoc Diplomate :

« Venerabili fratri Guillelmo episcopo Tornacensi.

« Ad nostrum, qui desideranter in votis gerimus, ut fides Catholica nostris temporibus propagetur, et pravitas hæretica de finibus fidelium extirpetur, non sine displicentia grandi pervenit auditum, quod in Universitate studii Lovaniensis Leodiensis diœcesis, et circumvicinis locis a quadriennio citra fuerunt, et hodie sunt nonnulli iniquitatis filii, qui quasdam falsas sanctæ Catholicæ fidei contrarias, erroneas, scandalosas et malesonantes propositiones et in scholis, et frequentissimo hominum cœtu veras esse publice affirmare, et pertinacissime sustentare, ac defendere, apertissimasque sacræ Scripturæ auctoritates eorum erroribus repugnantes, illarum rectum, clarum et apertum sensum falsis eorum interpretationibus impudenter violando refellere ; hujusmodi quoque eorum falsa dogmata manifestam hæreticæ pravitatis labem continentia in aliorum mentes inserere, et simplicium animas illaqueare non erubuerunt ». Et intra : « Fraternitati tuæ de qua in iis et aliis non immerito specialem in Domino fiduciam obtinemus per Apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus de præmissis omnibus et singulis inquiras auctoritate nostra diligentius veritatem, et quos per inquisitionem hujusmodi culpabiles esse repereris, si juxta canonicas sanctiones, et sanctorum Patrum instituta se emendare, ac depositis de cordibus eorum totaliter erroribus prædictis ad Ecclesiæ unitatem hæretica labe hujusmodi abjurata redire, et tales propositiones esse scandalosas, falsas et hæreticas, ac male sonantes fateri, et cum effectu ut tales refutare doluerint, hæreticos declarare, et prout uniuscujusque eorum excessus exegerit debita pœna punire, eadem auctoritate procures, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXX, III non. Maii, Pontificatus nostri anno VI ». Novatorem quemdam Petrum Thomam, gloriæ inanis aucupandæ studio, in Lovaniensi gymnasio contendisse, propositiones de futuris contingentibus nec veras nec falsas esse, refert Jacobus Maffæus Volaterranus [1] in gestis Sixti IV, de quo inferius.

52. *Ostensum Dionysio Carthusiensi imminens Gueldriæ excidium.* — Ardente Gueldria civili bello, atque Arnulpho illius duce seniore in filium Adolphum sibi rebellantem arma expedire parante, rogatus ab Arnulpho Dionysius Carthusianus, ut apud Deum concordiæ interpretem ageret, cœleste responsum ab angelo accepit, Gueldriam ob crimina populi exitiali et calamitoso bello attritum iri, atque in potestatem externi principis impii redigendam, nisi Gueldrenses commissa scelera deflerent ; ac mox Arnulpho Adolphoque ducibus impendens Gueldriæ excidium prædicens, hisce litteris [2] hortatus est, ut publica expiatione scelerum pœnas averterent.

« Illustribus et spectatissimis principibus, frater Dionysius Carthusiensis, in Domino pacem et salutem.

« Adstitit mihi sanctus Dei angelus, et ostendit mihi populi terræ hujus scelera, et magnatum prælatorumque transgressiones, susurros etiam maligni hostis, qui per mille aditus artes nocendi inquirit, ut totam hanc terram inquietet, conculcet, depopuletur, et justo Dei judicio terra hæc dabitur in manus impii, nisi operibus pœnitentiæ et pietatis studueritis vindicem Dei manum flectere et mitigare : pater in filium et filius insurgit in patrem, et omnia sunt litibus et discordiis plena. Nescitis quia omne regnum in se divisum desolabitur ? nescitis quod sicut res parvæ concordiis crescunt, ita et res magnæ discordiis dilabuntur ? quanto inter principem patrem et suum filium concordia ipsa est præ-

[1] Philip. Comin. c. 51, 52, 53. Addition. ad Monstr. auct. p. 37. Polyd Virg. l. XXIV. Meyer. l. XVII. in Carolo Burgund. Belcair. dec. 1. l. II. num. 26. etc. — [2] Belcair. dec. 1. l. II. num. 26. — Comin. et Meyer. ubi sup.

[1] Jacob. Maff. Volater. Ms. arch. Vat. — [2] Ext. inter opera Dionys. Carthus. et in ejus Vita.

clarior, tanto discordia fœdior esse noscitur, turpior, periculosior, exitiabilior. Audite igitur, o principes, voluntatem Dei vestri ; hortatur enim vos per me peccatorem Deus miserator, qui mortem non quærit hominis peccatoris : hortatur, inquam, vos et populum subjectum vobis, ut sine mora pœniteamini, ut avertat se unusquisque a via sua scelerata, et ab iniquitate, quæ est in manibus ejus, condignos agendo pœnitentiæ fructus, pacis fœdera ineat cum filio pater. Quod si per tractatus aliquos pax non statim arriserit, ne desperetis, quia adjutore Deo brevi tempore pacem videbitis adesse. Interea per totam patriam hanc nostram in collegiis, in monasteriis, in sanctis denique congregationibus instituantur orationes, celebrationes, pietatis et pœnitentiæ exercitationes : instituantur etiam per temporum intervalla solemnes processiones cum jejuniis, lachrymis et disciplinis, quibus humiles et contriti provocemus ad miserandum indulgentiam Dei ; placatur enim Deus contriti cordis sacrificio. Et nunc, serenissimi duces, hunc Dei nostri ad vos sermonem, hanc nostræ parvitatis exhortationem prona et benigna mente suscipite, etc ».

53. Susceperat [1] hoc bellum in seniorem velut alter Absalon impius filius, qui ambitione percitus indignabatur patrem [2] annis jam quadraginta principatum gessisse ; illumque seminudum, jamque lecto decubiturum arripuit, algentemque quinque leucarum intervallo transvectum per rigidam hyemem immani facinore in Graviensi turri inclusit. Sororii causam adversus nequissimum Adolphum suscepit Cleviensis dux, armisque ex carceris squallore liberare annisus est. Excitatus etiam Paulus Romanus Pontifex, ut Apostolicam auctoritatem ad eripiendum seniorem ducem ex filii servitute adhiberet, Adolpho divinas iras, ni a tanto flagitio resipisceret, intentavit [3] : « Hortamur nobilitatem tuam, quam paterne ac pie monemus, ut hæc altius animo repetas, et ad cor redeas, parentemque liberes, et veniam petas, ac pœnitentiam agas, nec ejus mortem dominandi libidine desideres, permittasque ipsum, quousque Deus voluerit, in libertate vivere, ac ipsum in honore, sicut teneris, habeas et ex corde diligas : quod si feceris, et monitis nostris, imo ipsius Dei nostri Jesu Christi, cujus vices, licet immeriti, in terris gerimus, acquieveris, ut te facturum confidimus ac speramus, prosperaberis, ac omnia secunda tibi succedent, et omnipotentis Dei gratiam ac benedictionem promereberis, et a nobis et Apostolica Sede commendationem, et a populo et ab hominibus laudem : secus si feceris, et in abhorrendo tuo proposito perseveraveris, quod absit, maledictionem æternam et perpetuam ultionem consequeris, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum nono Septembris, anno Incarnationis Dominicæ MCDLXX, Pontificatus nostri anno VI ».

54. Sprevit Apostolica monita Adolphus [1], quocirca Pontifex, tum Fridericus imperator Carolo Burgundorum Belgarumque principi dedere mandata, ut Arnulphum ex filii tyrannide vindicaret : qui cum ob virium magnitudinem amplitudinemque imperii Gueldriæ immineret, Adolphum adegit, ut patrem vinculis absolveret, ambosque Hisdinum tamquam belli pacisque arbiter evocavit. Non ausus est Adolphus repugnare monenti, potentiam illius pertimescens, causamque apud Carolum ipsum dixit, ut Comineus, qui aderat, refert : additque [2] Burgundum illos in concordiam reducere conatum, atque in Adolphum studio procliviorem eam pacis legem proposuisse, ut Graviæ oppidum parenti permitteret, necnon sex millium florenorum censum constitueret, reliquum ipse principatum, ac ducales titulos, tum Burgundiæ præfecturam susciperet : at Adolphum ira adeo efferatum præsente se, ut dicere non sit veritus malle se parentem in puteum dejicere, ruereque inde in idem exitium præcipitem, quam eam concordiam admittere : neque impune ea impia verba profusa, Burgundus enim circumventum calumniis Adolphum quasi cum Gallo rege in se conspirasset adortus [3], fugientem intercepit misitque in carcerem : ac mox Gueldriam omnem suæ ditioni adjecit, non dissentiente Arnulpho duce seniore, a quo ducatus jura coemit, ac testamento etiam accepit, exhæredato ingrato filio, qui insitos a natura in parentes affectus extinxerat : atque hunc exitum habuit Dionysii Carthusiani vaticinium. Divinam porro vindictam infelicem Adolphum ita insectatam tradit Comineus, ut cum post diuturni carceris squallorem, cæso in Lotharingia Carolo a Gandavensibus, libertati restitutus ad Margaretæ Belgici principatus hæredis nuptias eveheretur, apud Tornacum trucidatus sit.

55. *Jubilæus annus redactus ad vigesimum quintum.* — Redegit hoc anno Paulus II jubileum annum a trigesimo tertio ad vigesimum quintum recurrentem hoc Diplomate [4] :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Nos, qui miseratione Altissimi labentibus annis, regimini Catholicæ et universalis Ecclesiæ fuimus, divina clementia disponente, præfecti, provida consideratione non immerito attendentes humanæ conditionis statum fragilem, ad peccandum proclivem, et ad declinationem usque adeo celeri cursu properare : brevissimum quoque vitæ spatium, et peccatis nostris exigentibus, crebras pestilentias, varios

[1] Domin. l. IV. c. 1. Meyer. l. XVII. in Car. Burg. Magnum Chron. Belg. Comin. ubi sup. — [2] Ext. in Magno Chron. Belg. — [3] Ext. in Mag. Chron. Belg. p. 400.

[1] Comin. l. IV. c. 1. — [2] Id. ib. et ex eo Meyer. — [3] Chr. Belg. — [4] Comin. et Meyer. ubi sup.

morbos lethiferos, gravissimas quoque Turcorum et infidelium adversus fideles persecutiones assiduas, atque universam Christianitatem retroactis temporibus quassatam, adhuc variis non quidem minoribus injuriis lacessitam, calamitosis casibus et dispendiis subjacere, aliasque plurimas ærumnas in Christi populos adeo invalescere, ut eis atque aliis in dictis casibus plerumque causantibus, admodum pauci remissionum et indulgentiarum hujusmodi participes fieri mereantur, necnon attente considerantes, novum vel a moribus alienum non esse pro varietate temporum antecessorum eorumdem statuta reduci ad spatium temporis brevioris; maxime pro salute animarum fidelium, quam tota mente appetimus, et juxta datam nobis a Domino gratiam assidue procuramus : ex præmissis et quibusdam aliis non minoribus causis ad id animum nostrum inducentibus, annum xxxiii hujusmodi de venerabilium fratrum eorumdem consilio, et ipsius potestatis plenitudine, ad annum vigesimum quintum reducentes, auctoritate, scientia et potestate plenissima statuimus et ordinamus, quod de cætero perpetuis futuris temporibus annus jubileus, plenariæ videlicet remissionis, et gratiæ, ac reconciliationis humani generis nostro piissimo Redemptori, cum omnibus et singulis etiam peccatorum remissionibus supradictis, de viginti quinque annis in viginti quinque annos cum gratiarum actione, et mentis jucunditate debeat ab omnibus Christi fidelibus frequentari ac etiam celebrari. Nos enim de omnipotentis Dei misericordia, et ipsorum Apostolorum auctoritate confisi, eisdem utriusque sexus fidelibus, qui in anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, incipiendo a primis vesperis vigiliæ Nativitatis Domini nostri Jesu Christi anni millesimi quadringentesimi septuagesimi quarti, et ut sequitur finiendo, et deinceps de viginti quinque annis in viginti quinque annos, Basilicas et Ecclesias antedictas alias juxta ordinationem eorumdem prædecessorum devote visitaverint, ut præfertur, plenissimam peccatorum suorum omnium veniam elargimur, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIII, XIII kal. Maii, Pontificatus nostri anno vi ». Tamen præventus morte jubileum annum celebrare non potuit : confirmatam postea fuisse a Sixto IV hanc sanctionem dicetur inferius.

54. *Veritas religionis Christianæ, teste et fatente Marsilio Ficino, miraculis comprobata.* — Nonnullas hoc anno res admirandas ad Christianæ religionis veritatem confirmandam edidit Deus, de quibus meminit Marsilius Ficinus [1] in libro tertio de religione Christiana ad Laurentium Mediceum : « Miracula, inquit, quæ Aurelius Augustinus se vidisse et Gregorius narrant talia sunt, ut fide carere non debeant. Audivi equidem nonnulla nostris sæculis atque etiam in urbe nostra Florentina mirabilia simul et credibilia contigisse ; sed quædam occultiora. Illud certe multis hominum millibus, qui et viderunt et adhuc vivunt manifestissimum est, quod Anconæ anno Domini MCDLIX factum a multis fide dignis accepimus : puella quædam propter pessimam quamdam nervorum contractionem a primis incunabulis gradiendo natibus pro cruribus utebatur : præterea Bindellus Florentinus propter faucium pectorisque contusionem multos annos loqui nihil potuit : ambo cum divæ Mariæ eodem in loco se suppliciter commendassent, sani protinus evaserunt : omni populo multis annis noti fuerant infirmi, et postea jam quatuor annos continue omni populo sani. Noli, Laurenti, (Mediceem compellat), mirari quod Marsilius Ficinus philosophiæ studiosus miracula introducit ; vera enim sunt, quæ scribimus, ac philosophi officium est rationibus propriis singula confirmare : sunt autem propriæ rerum naturalium rationes, quæ secundum naturam sunt : divinarum vero, quæ super naturam hujusmodi sunt : tum Metaphysicæ probationes, tum vel maxime miracula ; Deus enim non tantum verbis, quantum miraculosis operibus mysteria sua probat, et præcepta confirmat, unde illud : *Si verbis non vultis credere, operibus credite* ».

[1] Marsil. Ficin. l. III. de Christ. relig. c. 10. et ex eo Tilman. Breden. l. II. col. c. 8. et Pet. Canis. l. V. de B. Virg. c. 20.

SIXTI IV ANNUS 1. — CHRISTI 1471.

1. *Urget Paulus concordiam inter imperatorem et Ungarum.* — Exoriente anno Christianæ salutis millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, quarta Indictione, ad Sedem Apostolicam perlatum est Fridericum imperatorem et Matthiam Hungariæ regem in concordiam rediisse : ex quo felici nuntio ingenti gaudio delibutus Pontifex Paulus eidem imperatori conceptas a se inde spes meliorum rerum significavit [1], ac, si ita res esset, divino se Numini gratias agere, atque utrique ipsorum gratulari ; si autem nondum perfecta esset, ambos enixe rogare hortarique uti cum aliis principibus fœdus ad Turcarum tyrannidem comprimendam sancirent, Italorumque principum exemplum, et belli sacri ardorem proposuit, qui extremo superiori anno, paucis nimirum ante diebus, oratorum opera, optatissimam armorum pro tuenda propagandaque re Christiana societatem pepigissent.

2. « Friderico imperatori Romanorum.

« Charissime fili, salutem, etc. Intelligentes his proximis diebus quorumdam relatione, quod tua majestas cum charissimo in Christo filio nostro Hungariæ rege illustri fœdera pacis et mutuæ amicitiæ tractatus concluserit ; cum vestra utriusque concordia et sincera intelligentia non solum dominiis et regnis vestris, verum etiam toti reipublicæ Christianæ plurimum conducat, nihil fuit, quod nobis gratius significari hoc tempore potuerit : sperantes quod divina gratia mediante, et quod ipsa benevolentia vestra magnum fidelibus Catholicis adjumentum, et adversariis sanctæ fidei, tam immanissimis Turcis quam perfidis hæreticis, non mediocre illatura sit detrimentum. Meminit tua majestas quanto studio ad hoc ipsum perficiendum eamdem majestatem pluries et nuntiis et litteris hortati fuerimus : in qua re Deum testem invocamus, nihil aliud quam utriusque vestrum utilitatem, et ut debita provisio contra dictos infideles fieret, quæsivimus ; ne scilicet capitibus Christianæ religionis, quod perdolendum foret, aut non curantibus, aut inter se dissidentibus, infideles ipsi gravius in Christi fideles, quod in dies facere conantur, grassarentur. Si itaque, prout nobis significatum est, dicta inter vos concordia conclusa est, Deo agimus gratias, tuæque majestati, ac serenitati dicti regis pro vestro communique bono gratulamur in Domino ; si vero, quod absit, nondum illa perfecta est, hortamur majestatem tuam, ut ex parte sua omne possibile studium ad ipsam concordiam conficiendam adhibeat : itidem ab ipso rege expostulamus, ut quod cum eodem, et aliis principibus pro resistentia facienda infidelibus ipsis, priusquam graviora Christianis populis inferant damna, deliberationem aliquam faciant obnixius requirimus, et quam maxime possumus obsecramus. Nos etiam, quantum in nobis est, in nullo deficimus, nec desistimus a continua sollicitatione potentatuum Italiæ, quos etiam, divina clementia juvante, in pacis et unionis renovationem, quæ sanctæ memoriæ Nicolai papæ V prædecessoris nostri conclusa fuerat, paucis ante diebus induximus. De his omnibus rebus latius cum tua majestate dilecto filio fratri Gabrieli de Verona nuntio nostro loqui commisimus, cui eadem majestas fidem indubiam poterit adhibere. Dat. Romæ apud S. Petrum die XIV Januarii MCDLXXI, anno VII ».

3. *Ad Ratisponenses cœtus cardinalis Senensis mittitur legatus.* — Interea Fridericus præteritis Turcarum in Carinthiam et Corvatiam excursionibus cum se imparem sustinendo Barbarorum impetui, iisque arcendis ab avito principatu cognosceret, Germanorum principum auxilia postulanda decrevit, indixitque solemnes ordinum imperii cœtus Ratisponæ ad VIII kal. Maii, diem nimirum S. Georgio martyri sacram, cunctosque ipsum Germaniæ principes eo vocasse refert Augustinus Patricius [1], ut de Christianæ reipublicæ salute cum ipsis consuleret, omnibusque precibus a Pontifice petiisse, ut

[1] Paul. lib. brev. an. 7. p. 75.

[1] Patric. apud Pap. Ep. CCCXCIV. et rer. Germ. to. I. p. 145.

aliquem e sacro senatu illuc legaret, qui Sedis Apostolicæ nomine iisdem conventibus Ratisponensibus præsideret. Non defuere vero, qui crederent nonnullos principes eorum conventuum indictionem subtili commento sollicitasse, ut in iis deinde Fridericum veluti ignavum a gubernaculis imperii removendum, tum Georgium Bohemum pristinæ dignitati piorumque societati restituendum obniterentur: quorum consilia ipsius Georgii mors everterit.

4. Cæterum Paulus, ne Apostolico deesset officio, legatum mittere constituit; cumque diu inter purpuratos disceptatum esset, quis tanto muneri aptior videretur, Franciscum cardinalem Senensem qui postea in Pontificatu Pii III nomen gessit, delegit. At hæc narrantem audire præstat Augustinum Patricium, qui ipsi ab arcanis Epistolis fuit, euntemque in Germaniam est comitatus: « Franciscus, inquit, cardinalis Senensis, divi Pontificis Pii maximi nepos, communi consensu designatus est, qui provinciam susciperet, tum ob summam hominis integritatem, et ultra ejus ætatem prudentiam atque modestiam, nondum enim quartum et trigesimum annum impleverat, tum propter avunculi sui memoriam, quæ adhuc recens apud Germanos erat, apud quos privatus diu vixerat non sine magna virtutis opinione, et in Pontificatu illius provinciæ hominibus facilem benignumque se semper præstiterat. Accedebat ad hæc, quod ipse cardinalis, ut qui apud avunculum in Germania a puero fuerat educatus, Germanorum linguam et mores calleret, et propterea omnibus fere Germanis gratus et notus. Undecimo igitur kal. Martii legatus designatus ex curia Pontificis vetusto more a Patribus domum deductus est, jussusque ut, quoniam dies dicta instaret, ad profectionem quamprimum sese accingeret; brevi compositis domi rebus et paratis, quæ ad tam longum iter erant necessaria, quintodecimo kal. Aprilis discessimus ex Urbe post secretum consistorium media ferme Quadragesima. Sacer senatus legatum extra portam deduxit: continuato deinde itinere per Pientiam, Senas venimus. In publicis diversoriis apud Paleam flumen in oratores ducum Saxoniæ offendimus, qui Romam petebant, annuente Cæsare, compositionem rerum Bohemicarum Pontifici suasuri, qui diu cum legato locuti sunt.

5. « Senas ingressi sumus ante horam, qua a civibus expectabamur, nam legatus astu eos decepit: ne eum pompa introduceretur. Quantum tum per angustiam temporis licuit, pompa et civium et cleri magnifice ducta est. Hic crucem accepit legatus principium legationis insigne, Senis jussis valere cognatis atque amicis. Post tertium diem discessimus, venimusque Florentiam summo mane insequentis diei, introducti sumus magna pompa, et ingenti populi concursu legatus sub umbraculo ductus est naviter facto ». Relegit nonnulla alia itinera, utque a locorum principibus ac populis magna pompa pro illius dignitate sit exceptus. Desiderantur reliqua in laudato Commentariolo ab Augustino Patricio de ea legatione ad cardinalem Papiensem inscripto, quæ aliunde petenda, ac præsertim ex litteris ad eumdem cardinalem datis a Joanne Antonio Campano [1] episcopo Teramensi, qui cardinalis legato pariter adhærebat.

6. *Licet instent Turcicæ grassationes, verba, non res, ex his conventibus prodeunt.* — Narrat in primis ingressum kal. Maii Ratisponam legatum, oratores Amedei ducis Allobrogum reperisse: dein Moguntinum archiepiscopum et marchionem Brandeburgensem, tum oratores ducis Burgundiæ, atque imperatorem venisse: aliisque litteris [2] Trevirensem archiepiscopum, Spirensem et Aichstensem episcopos accessisse, tum magnam principum oratorumque frequentiam eo affluxisse ait [3]. Inter quæ Pontifex cardinali legato dedit [4] mandata, ut ad decernendum in Turcas bellum in Ratisponensibus cœtibus omni studio et conatu incumberet: qua de re etiam ad Laurentium episcopum Ferrariensem scripsit [5]. Quæ vero in iis celeberrimis conventibus gesta sint, idem Campanus accurate describit [6], peractam nimirum ritu solemni rem divinam VIII kal. Julias, Cæsaremque in prætorium euntem omnes secutos: tum habitam a Tridentino antistite nomine Cæsareo orationem, cujus præcipua capita his verbis attingit:

7. « Causam aperuit, quæ ad indicendum hoc in loco et tempore conventum impulisset: præteritas Christianorum calamitates, et recentem Carniolæ cladem deploravit, potentiam crudelitatemque immanissimi hostis, quem brevi tempore quantum occupaverit finium nostrorum, quantum Christiani sanguinis fuderit et in Europa et in Asia ostendit: repetitaque eleganter veterum non una historia clarissimas ac prope innumerabiles Germanorum expeditiones, et pro religione Christiana, et pro imperio Germanico susceptas commemoravit. Hortatusque est principes omnes oratoresque civitatum Germaniæ, partam a majoribus gloriam conservarent, occurrerent imminentibus periculis, et religionem, in qua patres eorum vixissent, et ipsi essent nati atque instructi, tuerentur. Addidit postremo Cæsaris preces, auxilium et communi libertati, et privato suo periculo implorantis, responsumque postulavit.

8. « Post Tridentinum legatus gravi et ipse oratione propositum Cæsaris et principum adventum commendavit, egitque gratias Ponti-

[1] Campan. Ep. l. VI. — [2] Ib. num. 6. — [3] Ib. num. 3. — [4] Lib. brev. p. 128, 178. — [5] Ib. p. 105. — [6] Camp. l. VI. Ep. num. 12. apud Papien. num. 371. et to. II. rer. Ger. p. 149. num. 7.

ficis nomine universis, hortatus ut quam spem Christianis ex conventu porrexissent, eam sumendis armis exhiberent : nec se carpi singulos paterentur, qui universi non modo resistere, sed profligare hostem quam facillime possent : conventus multos repetiit nequidquam in Germania factos, ubi si obtemperatum fuisset consiliis eorum, qui futura pericula prævidissent, non eo discriminis ventum fuisset, ut quem facile tunc potuissent ex omni depellere Europa, nunc in ipsa Germania perferrent, dum extrema essent neglecta ad intima hostem penetrasse. Adjecit et preces ; ac verba, vultum, animumque legato et tantis necessitatibus dignum accomodavit ». Principes se paululum subduxere more Germanico, et gratias egere Friderico, quod salutis communis curam susciperet, seque per omnia discrimina, si exercitum in expeditionem eduxisset, adversus infideles Christi hostes secuturos spopondere, missurosve milites, si mitti jusserit. Eo responso lætus Fridericus in diem proximum indixit concionem : quo cœpta a ducis Burgundiæ oratoribus lis est de honorificentioris sedis dignitate ; ipsi namque post electorum oratores considere recusarunt : ad quos pacandos inter oratores regios a fronte Cæsaris attributa sedes est. Ii vero non tam Burgundum ad ferenda auxilia promptum significarunt, quam Francorum regem, qui Burgundi ditionem invaderet, multis criminibus asperserunt.

9. Deinde Paulus Maurocenus Venetorum orator hæc breviter et nitide exposuit, ut narrat Campanus : « Certasse cum Turcis Venetos annos jam ducentos, eorumque vires atque impetus solos in Thracia et in Illyrico sustinuisse ; enixius tamen octo proximis annis mari cum iis ac terra gessisse bellum , propugnatoresque nostros fuisse : jam non tam defatigatos aut exhaustos, quam a cæteris Christianis destitutos esse : communi ad eam diem solos periculo excubasse : crevisse nunc hostem , factumque ex aliena somnolentia magnum, et quantum jam perferre Christiani utinam vigiles possint. Instare illum ab Illyrico , a Pannonia , a sinu Adriatico, non mari, non terra quietos nostros sinere : genus belli quale esset ipsos perspicere, senes occidi , strangulari infantes , cæteram multitudinem sine sexus ætatisque discrimine in servitutem Asiaticam trahi : inflammari templa, viros Dei intra templa concremari : igni et ferro ad excidium ultimum vastari omnia, incipere jam Germanos intelligere quam durum fuerit Venetos tam diu bellum gessisse cum Turco, nec tamen desperandum esse, modo eo sint animo Germani, quo quisque esse debeat ad vitam suam libertatemque suorum defendendam : habere se permagnam classem, et præsidia per Illyrium Græciamque disposita : stipendio eorum militare ad hominum quinque et viginti millia juvari ; et a Ferdinando rege maritimo bello, si juventur terrestri a Germanis, brevi futuros ipsos in tuto, et cæteros extra periculum posituros : misisse Ferdinandum tres et viginti triremes, quatuorque naves onerarias in adjumentum classis, et alias propediem esse missurum : ipsos triremes sexaginta navesque aliquot instruxisse, et putare jam esse deductas : centum viginti triremibus , ac duodeviginti rostratis navibus bellum maritimum agressurus, si terra quoque distrahatur hostis utrobique laboraturum. Post eum legatus magnificis verbis, et rem Venetam, et Pontificis diligentiam , et Ferdinandi apparatum complexus parem Germanorum curam, quorum non dispar esset periculum, postulavit ».

10. Dum ita sollicitabantur Germani, ut exemplo Italorum maximum et fortissimum exercitum conflarent ducendum in Turcicum imperium, Fridericus, qui nil egregium cogitabat, sed tantummodo, ut avitorum principatuum limites tueretur, ab Aistetensi episcopo Cæsareo nomine proponi jussit, ut decem millia armatorum communi sumptu conscriberentur, quorum pars quarta equestris esset, pedestris reliqua , qui in limite Germaniæ per stationes dispositi barbaricas incursiones prohiberent; in proximum vero annum decernendi belli curæ extraherentur. Ad hæc principes, petito ad deliberandum spatio, spem Cæsari addiderunt, rati id magnum quidem sed necessarium esse : at legato postulatorum ordo præposterus infaustusque est visus, enisusque est suadere, ut non exiguus exercitus, sed ingens decerneretur : proposuit in primis confici bella non minus illato terrore quam præliis : futuros hosti ludibrio Germanos, si in tam augusto conventu exiguas adeo copias comparandas sanxerint : animo consternatos populos Turcis finitimos , in desperationem se conjecturos; dein ubi hæc auxilia contulerint principes, ad alia segniores futuros; proinde ante omnia de summa belli capiendum consilium, inspiciendas Germanorum vires, habendosque maximos ex omni Germania delectus. Laudata quidem legati sententia est : sed imperator propterea suam sententiam non mutavit, quocirca suspicionem pluribus injecit , ipsum præsenti discrimini velle occurrere, futura non cavere. Responsuri Friderico principes nuntiarunt ante omnia sedanda Germaniæ bella civilia, ex quibus vires omnes illius eliderentur. Ad quæ respondit Cæsar , antehac se concordiæ redintegrandæ operam dedisse, et posthac daturum. Dein decemviri lecti sunt, qui cum Moguntino archiepiscopo de cogendis decem millibus armatorum, deque universa belli ratione et copiarum numero proximo anno instruendo agerent, ac postea ad Cæsarem principesque referrent.

11. Postridie nonas Julii, cum jam auctus

esset conventus Lantgravii Hassiæ, Coloniensis archiepiscopi, et principum plurium adventu, Volfgangus Bavariæ dux fratrem Albertum judicio postulavit, qui fratrem communem Albertum in vincula conjecisset. Oborta etiam contentio est de Palatini oratore, quem inter electorum oratores locari Cæsar non passus est, negavitque Palatinum Cæsareo decreto electorem esse, nec duos fratres, illum nempe et Coloniensem antistitem creandi Cæsaris jus habere posse : « Post hæc », inquit Campanus [1], « lectæ sunt litteræ Carniolanorum plenæ efferatissimæ immanitatis : nullum relictum templum, nullam agrestem casam a Turcis in Carniola : jacere passim cadavera occisorum, senum atque infantium, et jam cœlum fœtore corrumpi : abrepta præterea esse ad millia hominum ferme viginti ; communisse Turcos loca quædam, unde excurrere quam latissime, ac recipere se incolumes cum præda facillime possint : implorare Cæsaris et principum et omnium mortalium opem. Recitatæ etiam Strigoniensium et optimatum Hungariæ, quibus significabatur divisum esse bifariam Turcorum exercitum, partem Carniolam in fines Cæsaris contendere, partem ad ripam Savi fluminis consedisse, eo consilio, ut exitu aliquo explorato, et communito excurrerent, et depopulari Hungariam possint. Centum jam annis pugnatum ab Hungaris cum Turcis esse, exinanitum jam et viris et viribus regnum, nisi ope quoque juventur externa : non posse diutius tam assiduum tamque potentem hostem sustinere, communem causam agi, se, etsi propinquiores sint periculo, non tamen solos perituros : monere et orare Cæsarem, ut conventu prope omnium principum Germaniæ, et quantum numquam antea amplissimum remedium aliquod Christianis vulneribus adhiberet : oportere eum præcipuum esse Christianorum propugnatorem, qui idem Christianorum sit imperator; idem quoque a principibus postulabant ».

12. Affuisse [2] iisdem conventibus Hungarorum, Bohemorum, Polonorumque oratores, tum etiam Saxoniæ principes, quorum natu maximus erat Ernestus, accessisse, jacta vero in ventos verba plurima, atque imperatorem, mutata in deterius sententia, ex illis decem millibus, quos ad præsens discrimen avertendum postularat (nam et Turcæ denuo irrupisse in Carniolam ferebantur) sex millia detraxisse, et tantum quatuor millia sat fore adjecisse : demum habita plura de universa expeditione consilia, hæc decreta fuisse prædictus Campanus ad Jacobum Papiensem scripsit [3] : « Heri XIX Julii, a quinta hora diei ad multam noctem, consultatum est de summa expeditionis, et demum ita consensu omnium decretum est ut in sumptus belli Turcici quisquis proventus annuos mille habeat, is equitem unum conducat ; peditem, qui quingentos : cæteri proportione fortunarum ad eam summam : cæterum ubi de proventibus haberi ea ratio nequeat, de capite habeatur, ut cui mille sint aurei, quinquaginta habere in proventibus censeatur, atque ea computatione contribuat : fieri posse hoc modo ingentem exercitum aiunt, et facillime sustineri etiam longissimum bellum, et sunt qui affirment, si ad unguem res exigeretur, ducenta prope hominum millia cogi posse : nos erimus minus octoginta contenti. Principes miro assensu conditionem receperunt, etc. Ratisponæ XX Julii, MCDLXXI ».

13. Cæterum ad hæc decreta ad exitum perducenda obtorpescere Cæsarem Germanosque aliis litteris [1] deplorat, interimque Turcas suum furorem in Christianos effundere [2] : « Nihil, inquit, lenti calamitates nostrorum patiuntur : Carniola una ex provinciis avitis ejus superiore mense direpta, depopulata, incensa est : nunc majore manu redire hostes feruntur, et ulteriorem facturi impressionem, et oppida, quibus nuper vastato agro abstinuerunt, oppugnaturi : magno in discrimine ut simus non tam hostium vires, quam nostrorum tarditas, ne dicam, ignavia facit, et cunctatio Cæsaris ». Describit easdem Turcarum e Bosnia in Germaniam excursiones populationesque Michovias [3].

14. Cum tot tantasque clades acciperet a Turcis Fridericus, tamen ad ulciscendas perpelli non poterat, quamvis Franciscus cardinalis legatus in id omni contentione incumberet, ut ad cardinalem Ravennatem scripsit [4] Campanus, addiditque omnia in Ratisponensibus conventibus decreta ad irritum casura propter dissensionem magnam, quæ inter Germanos erat, alteramque factionem principis Palatini esse, alteram Cæsaris, et hoc partium studium reliquos proceres sequi : in Palatino plus animi armorumque, in Cæsare plus auctoritatis inesse; imperii vero cœtus Norimbergam traductum iri, ut quod reliqui est absolvatur, abrumpaturve : porro plura Norimbergæ egregie sancita, sed mox evanuisse : pacem Germaniæ pronuntiatam, sed nemini datam ; Cæsaremque cum omnia in maximis ageret, nihil tamen agere queritur idem Campanus [5], apud Papiensem cardinalem.

15. *Georgius in angustias conjectus expetit Ecclesiæ gratiam, quæ nonnisi positis antea conditionibus illi offertur.* — Oberat plurimum rei Christianæ alia discordia, quam Georgii Podiebratii Bohemiæ tyranni impietas concitaverat, quam, ipso etiam extincto, magis auctam esse constat. Et quidem cum jam ab Hungaro Sile-

[1] Jo. Ant. Camp. l. VI. num. 13. to. II. rer. Germ. num. 8. et apud Jac. Papien. Ep. CCCLXXV. — [2] Campan. l. VI. num. 14, 16. et to. II. rer. germ. num. 9. — [3] Ib. num. 14.

[1] Eod. lib. num. 22. et to. II. rer. Ger. num. 11 et 22. — [2] Ibid. num. 12. — [3] Michov. l. IV. c. 69. — [4] Campan. l. VI. super. Ep. XXII. — [5] Campan. Ep. l. VI num. 27.

sia, Moravia Luzatiaque spoliatus [1], multisque incommodis pressus [2], Bohemicum sceptrum in aliquem e filiis transfundere cuperet, atque e malis, in quæ ob hæresim se conjecerat, emergere, optabat se in gratiam Sedis Apostolicæ restitui, adeo ut id ex animo ipsum ambivisse putet Coclæus [3], cujus verba repetenda visa sunt : « Rex, inquit, Georgius, cum regnasset annis tredecim in morbum incidit, quo et periit. Cum ergo cuperet reconciliari Sedi Apostolicæ antequam ex hoc migraret sæculo, misit ad duces Saxoniæ affines suos fratres Germanos Ernestum et Albertum, quorum hic gener ejus erat, ille Romani imperii princeps elector, petens ab eis, ut legatos Romam mitterent, ac pro ipso intercedentes supplicarent domino Apostolico Paulo II quatenus anathema aliasque censuras Ecclesiasticas, quibus percussus et innodatus erat, ad tempus suspenderet saltem, si omnino tollere nollet, quoad ipse audiri posset, nam postquam auditus esset, cognita causa vellet omnia facere, quæ obedientiam et Catholicum regem facere oportet ».

16. Responderunt Georgii votis principes Saxoniæ, qui orthodoxi dogmatis erant cultores religiosissimi, suosque ad Pontificem misere oratores, qui nonnullas concordiæ pactiones pro conciliandis Ecclesiæ Georgio Hussitisque attulere : atque in primis pollicebatur Georgius se palam professurum, non esse ad consequendam felicem immortalitatem necessarium, ut fideles omnes sub utraque specie Eucharistiam accipiant : exceptum iri archiepiscopum, quem Pontifex Pragensi Ecclesiæ præfecturus esset, atque ad abolendas omnes corruptelas reparandumque divini cultus nitorem amplissima auctoritate ac potestate perfuncturum : et si in nonnullis locis porrigendæ infantibus rationis expertibus Eucharistiæ usum ob inveteratam consuetudinem tollere non posset, relata ad Sedem Apostolicam controversia, illius imperia, regia conjuncta opera, perfectum iri. Ne autem orirentur seditiones, cum religionis splendorem ritusque veteres in pristinum statum redigeret, poscebat Georgius, ut regium ad id consilium ab archiepiscopo expeteretur. Spondebat quoque daturum se operam, ut Ecclesiastica prædia et vectigalia Ecclesiis restituerentur, neve ritus Romanæ Ecclesiæ ritibus adversantes in Bohemiam inducerentur. Deprecabatur vero, ut cum plures laici Eucharistiam sub vini specie accipere consuevissent, ea ipsis facultas permitteretur. Denique poscebat, ut omnia quæ in ipsum acta erant, rescinderentur, regiaque ipsi assereretur dignitas; vicissimque ille omnia Catholici regis officia et obsequia Sedi Apostolicæ exhibiturum pollicebatur. Cum hæc a Pontifice et cardinalium senatu, qua par erat, maturitate excussa essent, graves in iisdem ambages compertæ sunt, atque ad omnes dissipandos dolos, singulis pactionum capitibus adjectæ sunt notæ interrogationesque, ut ad eas Georgius responderet, arctioribusque vinculis ita devinciretur, ut redintegranda Bohemiæ cum Romana Ecclesia conjunctio facile dirimi non posset : quorum omnium formulæ [1] his verbis conceptæ missæ fuere ad Franciscum cardinalem Picolomineum in Germania legatum, ut pertentaret Georgium, an revera reconciliationem concordiæ proveheret.

17. « Articuli et modi super reductione regni Bohemiæ in veram Apostolicæ Sedis obedientiam.

« Primus. Quia juxta continentiam processuum et sententiarum, ad depositionem et abrogationem Georgii de Podiebrat ab Apostolica Sede emanatorum et publicatorum, primaria causa eo fundata esse videtur, quod Georgius ipse publice confessus sit et recognoverit, quod sacramentum Eucharistiæ ab omnibus Christi fidelibus sub utraque specie, panis et vini videlicet, de necessitate salutis percipi debeat, videtur conveniens, quod dictus Georgius publice confiteatur et recognoscat, se illud nunquam credidisse, neque credere, aut dicere, quod sacramentum Eucharistiæ ab omnibus Christi fidelibus sub utraque specie panis et vini de necessitate salutis percipi debeat.

« Ad primum. Quid vero de aliis erroribus, pro quibus condemnatus est, et utrum ipse cum uxore, filiis et tota familia sua ad præstandum aliis bonum exemptum, et nunc sub specie panis tantummodo Eucharistiam recipiet perpetuis futuris temporibus, si vult esse caput et princeps aliorum. Quod numquam crediderit quomodo dicere poterit, cum constet contrarium ?

18. « Secundus. Quod sanctissimus dominus noster papa plenariam facultatem habere debeat ad providendum alicui idoneo et venerabili viro de archiepiscopatu Pragensi, quem quidem archiepiscopum dictus Georgius et totum regnum acceptare et admittere, et ipse archiepiscopus plenariam et omnimodam facultatem habere debeat, jurisdictionem suam, ac omnia alia spiritualia, et quæcumque archiepiscopo incumbentia in archiepiscopatu suo libere exercendi : cui quidem archiepiscopo dictus Georgius realem et actualem possessionem oppidi et castri Rademens, ubi archiepiscopus solitam residentiam habere consuevit, cum omnibus juribus et pertinentiis suis libere et absque impedimento tradere et assignare, ipsumque archiepiscopum in omnibus et singulis fideliter conservare et manutenere velit,

[1] Paul. II. lib. brev. p. 163. — [2] Aug. Patrit. apud Papi. Cocl. l. XII. Dubr. l. XXX in fin. — [3] Cocl. hist. Huss. l. XII.

[1] Ext. apud Paul. II. lib. brev. an. 7. p 130.

salvis nihilominus juribus et libertatibus Ecclesiæ in jure eligendi, et aliis consuetudinibus regni et archiepiscopatus, quæ perpetuis futuris temporibus juxta consuetudines laudabiles inibi antiquitus observatas, dummodo adhuc regnum et archiepiscopatus prædicti in vigore et pace fuerint, firmiter observari debebunt.

« Ad secundum. Numquid etiam omnibus conatibus defendet, venerabitur et assistet ipsi archiepiscopo ? quid de cæteris possessionibus, agris, villis, castris et cunctis juribus archiepiscopatus, quæ vel a corona Bohemiæ, vel a baronibus, sive Catholicis, sive quibuscumque aliis retinentur ; numquid etiam omnia realiter, et cum effectu restituentur archiepiscopatui ? Secundo quæ sint ista jura, et consuetudines, et eligendi facultas ? et an sint consona juri communi, vel non, et an ex nunc, vel postquam bene fundata et firmata fides Catholica in illo regno sint observanda.

19. « Tertius. Item quod idem archiepiscopus habere debeat plenariam et omnimodam facultatem et potestatem ad reformandum et tollendum omnes errores, abusiones et deformitates, quæ in dicto regno in quibuscumque spiritualia concernentibus a clero, vel ab aliis hactenus observata fuissent, ac facultatem reformandi clerum tam regularem quam sæcularem, ac monasteria, Ecclesias, et alia quæcumque spiritualia Ecclesiastica seu pia loca : ad instituendum etiam clerum quemcumque ac destituendum : ad ordinandum etiam ac gubernandum quæcumque alia spiritualia, ac Ecclesiasticas personas seu loca spiritualia juxta ritum, constitutiones et consuetudines sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac omnia alia archiepiscopalia jura, seu ad archiepiscopum pertinentia libere exercendum, prout decens fuerit et expedire videbitur.

« Ad tertium. Populi vero errores et abusiones non debebit reformare ? Dicendum esset magis expresse, si, presbyteros faventes erroribus puniente archiepiscopo et expellente de regno, brachium sæculare exequatur sententias archiepiscopi ; et an præstabitur ei favor cum omni reali et actuali assistentia in reducendis quibuscumque deviantibus ad veram sanctæ Apostolicæ Sedis obedientiam et omnibus erroribus extirpandis.

20. « Quartus. Item quia in quibusdam partibus dicti regni Bohemiæ dicitur observari, quod pueris nondum doli capacibus ministratur Eucharistiæ sacramentum : quod si hujusmodi abusus ad dispositionem archiepiscopi tam celeriter aboleri non posset, et aliqui forsitan dicerent hoc licitum esse, quod archiepiscopus propter ea statuat modos ad audiendum eosdem, et illos de veritate informandum, prout sibi opportunum videbitur, et si archiepiscopus per eosdem modos tales personas ab hujusmodi suo ritu conveniente abstrahere nequeat, quod ex tunc talis quæstio ad Sedem Apostolicam deferatur, et quidquid per eamdem desuper ordinatum vel provisum fuerit, quod illud in regno prædicto inviolabiter observari et a dicto Georgio firmiter manuteneri debeat.

« Ad quartum. Et quomodo unquam reduci poterit illud regnum ad ritus Ecclesiæ Catholicæ servandos, si pueri nondum doli capaces ex nunc assuescent sub utraque specie assumere Eucharistiam ? Quæ spes erit reformationis, si hoc non inhibeatur, et si archiepiscopus non habeat facultatem et favorem sufficientem acriter punire, et de regno expellere presbyteros, qui pueris auderent, vel dum sint in ea ætate, vel cum adoleverint, sub utraque specie sacramentum Eucharistiæ tradere, nisi sub una, videlicet panis tantum, secundum ritum sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et nisi de eis describendis et notandis, ne quis error vel fraus committatur, debita intelligentia adhibeatur ? Cur vero Sedes Apostolica consuli debeat, quæ hanc rem toties declaravit, cujus sententia circa hunc articulum omnibus nota est ?

21. « Quintus. Item quidquid ipse archiepiscopus in prædictis, et quibuscumque aliis ordinationibus et reformationibus super deformitatibus et abusionibus, ut præmittitur, tollendis conveniens fore duxerit, ne populus dicti regni exinde in seditionem aut tumultum, seu rebellionem, aut pertinaciam aliquam provocetur, aut ne exinde scandala fiant, quod archiepiscopus ipse hujusmodi ordinationes et reformationes cum scitu et consilio prædicti Georgii, aut regis pro tempore et seniorum ac prudentiorum regni faciat non alium in finem, quam ut archiepiscopus ipse in sua jurisdictione et facultate tanto firmius manuteneri, et ut hujusmodi reformationes et ordinationes suæ tanto quietius, fructuosius et commodius fieri, exerceri et executioni demandari valeant.

« Ad quintum. Quomodo posset esse tutum consilium Georgii, et aliorum similium ? Numquid non melius est, ut archiepiscopus ad Sedem Apostolicam illam rem deferat, inde recepturus determinationem, quam et Georgius, et cæteri exequi debeant, et ei obedire ?

22. « Sextus. Item quod Georgius prædictus omnem fidelem et possibilem operam, favorem, diligentiam et assistentiam facere velit et debeat, ut omnia bona prælatorum, et quarumcumque Ecclesiasticarum personarum, et spiritualium locorum in regno Bohemiæ quanto citius, et quanto commodius et melius id fieri possit, dictis Ecclesiasticis personis et locis cum effectu restituantur, omni fraude et dolo semotis.

« Ad sextum. Utrum dabitur aliquis terminus cum securitate sufficienti, infra quem ista fieri debeant, vel erit tempus indefinitum cujus finis nunquam attingetur ?

23. « Septimus. Item quod Georgius prædictus fideliter provideat et diligenter intendat, ne de cætero in regno Bohemiæ in civitatibus, oppidis, castris, villis, seu aliis locis in ritu percipiendi sacramenta, aut alia spiritualia, aliquis ad spirituales (speciales) aliquos ritus seu consuetudines Romanæ Ecclesiæ consuetudini contrarios a quopiam arctetur, sed unusquisque in sua libertate et ritu juxta consuetudinem sanctæ Romanæ Ecclesiæ permittatur.

24. « Octavus. Item quia impossibile est omnia illicita et abusiva in momento tolli ac evelli, providendum est, si quæ personæ in statu laicali in regno Bohemiæ adusque habuisset consuetudinem percipiendi sacramentum Eucharistiæ sub utraque specie panis et vini, et in futurum desiderare illud sacramentum ex zelo devotionis sub utraque specie percipere, quod talibus personis ex hujusmodi devotionis causa sacramentum Eucharistiæ sub utraque specie, ut præfertur, percipere non denegetur, dummodo tandem id non quotidie, sed juxta consilium idonei confessoris sui faciant : circa quod firmissima spes est, quod attenta diligenti ordinatione et provisione præfati archiepiscopi, quemadmodum in hujusmodi opportunum videbitur, præsertim per bonos confessores et prædicatores, ac rectores Ecclesiarum hujusmodi abusus Deo cooperante brevissimo tempore penitus aboleatur.

« Ad octavum. Hoc capitulum magnæ importantiæ est, et mature considerandum, neque facile concedendum etiam adultis tantum, cum compacta jamdiu expiraverint.

25. « Nonus. Item Georgius prædictus promittat prædicta omnia pro suo posse, quantumcumque in se sit, realiter et cum effectu velle attendere, observare et manutenere omni dolo et fraude semotis.

« Ad nonum. Quæ promissiones sufficientes? quæ obligationes? quæ securitates? qui principes potentes dabuntur ad omnimodam observationem omnem, et singulorum prædictorum, et veram ac certam executionem omnium, ne delusio et deceptio fiat? Quid vero volunt hæc verba dicere : QUANTUM IN SE SIT ? quid possunt ? quid valent ?

26. « Decimus. Item quod prædictus Georgius stantibus præmissis omnibus, remissis quoque et abolitis singulis, quæ contra eum per Apostolicam Sedem et illius auctoritatem quomodolibet emanata, decreta, definita aut promulgata fuerunt, rursus regiæ dignitati restituatur, seu regio titulo appelletur, et ab Apostolica Sede pro rege Bohemiæ teneatur, habeatur et reputetur. Rursus quoque ut expedit et decet Catholicum regem ipse sanctæ Sedi Apostolicæ realem, puram, veram et actualem obedientiam præstet cum effectu.

« Ad decimum. Numquid expectandum est primo, ut omnia præmissa effectum habeant, et fides ejus per aliquod tempus idoneum probata fuerit, et tunc concedendum quæ petuntur? Expediti VIII Aprilis MCDLXXI, anno VII, et fuerunt inclusi hi articuli cum dubiis in brevi domini cardinalis Senensis legati ». Addita sunt aliis litteris ad cardinalem ipsum legatum octava Aprilis die datis [1] imperia, ut in Ratisponensibus cœtibus non in Turcas modo, sed in hæreticos quoque Bohemos sacrum bellum promovendum curaret, cum nonnisi vexati ad piam mentis sanitatem reduci nequeant.

27. *Monita legato data in re Bohemica.* — Edoctus est quoque arcane a Pontifice cardinalis legatus uti in re Bohemica se gerere deberet ; aliter enim agendum videri si Georgius postulatis Ecclesiæ assentiretur, aliter si dissentiret. Tum ne plurium principum ad Bohemicum sceptrum aspirantium alienarentur studia, monuit ne ad conferendum cuipiam regni jus sese ingereret, sed rem universam ad eos, ad quos spectabat, referret.

« Certæ instructiones super re Bohemica, secundum quas cardinalis Senensis legatus habeat, si opus fuerit, respondere et se regere.

« Si contingeret, quod super dubiis motis in certis capitulis ad sanctissimum dominum nostrum per nobiles viros Hernestum atque Albertum Saxoniæ duces pro Jersico illo damnato missis, ac super ejusdem Jersici reductione tractaretur, legatus diligenter attendat et bene consideret quid honori Dei et Apostolicæ Sedis dignitati conveniat, nam reductio ipsius Jersici aliter audienda est, quando ipse illa, quæ in capitulis prædictis per modum dubiorum annotantur paratus sit adimplere : et aliter audienda est, quando ad id non descenderet. Item si de successione regni Bohemiæ etiam tractaretur, legatus nullo pacto se intromittat ; sed poterit in eum modum, quo sanctissimus dominus noster sæpe ad Catholicos Bohemiæ proceres id sciscitantes, et provisionem regni ipsius quærentes, visus est respondere, videlicet quod tota hujusmodi negotii de successione discussio ac provisio relinquenda ac remittenda est iis, ad quos spectat et quorum interest : sic his et aliis similibus verbis pro prudentia sua se absolvet ». Dum hæc de reconciliando Georgio agitabantur, pro quo non modo principum Saxoniæ oratores deprecatores accesserant, verum etiam Casimiri regis Poloniæ legati [2] acriter rem urgebat, hydrope infelix princeps interiit hoc anno, ut non modo ex scriptoribus [3] pæne omnibus, verum

[1] Ext. apud Paul. II. lib. brev. an. 7. p. 128. — [2] Paul. lib. brev. p. 178. — [3] Cocl. hist. Huss. l. XII. Michov. l. IV. c. 62. Crom. l. XXVII et alii.

etiam ex Laurentii Rovarellæ [1] nuntii Apostolici Pontificisque [2] litteris constat. Et quidem vigesima secunda die Martii, ut observat Michovias, cum jam quindecim ante diebus raptus fuisset ad divinum tribunal, malorum quæ Bohemiam Georgiumque oppressere præcipuus auctor, perfidissimus Joannes Rochizana, nondum vero missi pro impetranda venia principum Saxoniæ oratores rediissent, ut narrat Coclæus [3]. An Georgium vere scelerum suorum pœnituerit, seque a sacerdote Catholico censuris morti proximum absolvendum curaverit, dum Romam oratores pro eblandienda venia pergebant, nos latet. Coclæus quidem ut vera litteris tradidit, quæ ducum Saxoniæ oratores, ut Georgio morem gererent, ac partes Wladislai adversus Matthiam efferrent confinxere, nimirum Georgium censuris Ecclesiasticis solutum regiæque assertum dignitati fuisse; addidereque aliud insigne mendacium, veteres a Basileensi Concilio cum Bohemis factas pactiones a Paulo fuisse confirmatas, quæ sane abhorrebant a veritate, nam Romana Ecclesia, ut resipiscentem Georgium in sinum suum reducere cupiebat, ita non temere ad primas voces admittendum censebat, experiendumque potius num fucatam et adumbratam pietatem, an veram et expressam præ se ferret; præsertim cum jam ante Ecclesiam per summam hypocrisim circumvenisset, ingentesque inde rei Christianæ calamitates intulisset, neque ob divini metum judicii mortisque discrimen, sed ad amissum regium decus recuperandum veniam flagitaret: de quibus Pontifex Laurentium Rovarellam nuntium certiorem fecit, ut hominum mendacia refelleret, spopónditque nunquam se Matthiæ regi in Bohemica re defuturum.

28. « Cum primum hi venerunt, intellectis quæ peterent, ea venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus communicavimus, et secum diligentissime examinavimus, quibus visum est, quod nequaquam essent concedenda, et illi statim remittendi essent, et ita in consistorio responsum est suis nuntiis, atque dimissi sunt: ita neque pro Georgio damnato aliquid reportaverunt, atque Georgio fidendum non erat, qui sæpenumero, ut nosti, deceperit ». Et infra: « Verum enim vero si quid fidei subdolorum illorum hominum mendaciis vel tu vel regia majestas præstitisset, et miraremur quidem, et doleremus quod tam repente hæc de nobis crederetis, non enim adeo instabiles, adeo varii fuimus aut erimus, ut nosse potuisti in tanta Dei re, et quæ tantum nobis cordi est, et quam præ ceteris magni facimus, ut mutaremus sanctum institutum nostrum aut cum illis, aut cum aliis, quomodocumque sint. Nec unquam mens fuit nobis neque erit aliquid agere, quod alienum foret ab honore omnipotentis Dei, Sedis Apostolicæ, nostroque et charissimi in Christo filii nostri Matthiæ regis Hungariæ, etc. illustris, ac nisi accedente consensu ipsius regis ac consulta fraternitate tua: ita persuasum et majestati regiæ et tibi esse volumus etc. Dat. Romæ apud sanctum Petrum anno MCDLXXI, VII kal. Junii anno VII ».

29. *Conqueritur Matthias Hungariæ rex quod nec Cæsar, nec Pontifex promissa adimpleant.* — Licet ex Georgii morte erecti plurimum fuerint Catholicorum animi, graviorum tamen discriminum suspicio suborta est ob ingentes dissensiones, quæ mox secutæ sunt, ut dictus Laurentius nuntius Apostolicus Pontifici significavit [1], qui etiam statum Bohemicarum rerum ante et post Georgii mortem descripsit, questusque est Matthiam regem, Pontificis et imperatoris precibus ad Catholicam rem adversus Georgium tuendam adductum, nil opis et auxilii ab ullo elicere potuisse: proceres Catholicos scribere retardatos in Bohemia progressus culpa Sedis Apostolicæ, quæ nec Matthiam regem Bohemiæ confirmasset, neque coronam transmisisset: extincto vero Georgio repetitas iterum a rege preces, ut ipse nuntius auctoritate Apostolica Bohemici regni jus Matthiæ confirmaret ad elidenda eorum studia, qui alium regem in solium Bohemicum evehere Pragæ nitebantur. Deinde cum injecta mora esset, ut Cuthnensium cœtuum exitus expectaretur, iis demum celebratis, magis Catholicos rem ursisse, ut Apostolica auctoritate Matthias rex Bohemiæ renuntiaretur; tumque post sacram rem peractam, cum imperatoris orator contenderet missum se ut regi Matthiæ ad Bohemiæ regnum comparandum opem imperiali nomine ferret, se ex demandato a Sede Apostolica munere Matthiam Pontificia auctoritate regem confirmasse.

30. « Beatissime pater et clementissime domine, post humillima pedum oscula beatorum.

« Regem cum his, qui secum erant, non parum turbatum reperi, quod ad tantum opus requisitus et excitatus tam per vestram sanctitatem, quam per Cæsarem, pro cujus salute et defensione non modo regnum et regni incolas, sed proprium corpus exposuisset, a nullo subsidii aliquid ad rem tantam posset habere: imputare barones aliquos Catholicos, quod neque de confirmatione, neque de corona aliquid factum esset; quæ duo si fuissent obtenta, magna pars eorum, qui Georgium sequebantur, de ipso desperati ad partem regis se convertissent. Quibus perceptis metuens, ut dixi, de imminentibus periculis, ac ut eum ad plenam confidentiam excitarem, hortatus sum eum ut bono animo esset, nec diffideret quin res illæ ades-

[1] Apud Paul. II. lib. brev. p. 172. — [2] Lib. brev. p. 163 et 178. — [3] Cocl. ubi sup.

[1] Apud Paul. lib. brev. p. 172.

sent sibi et baronibus ipsis, cum locus requireret, aut necessitas urgeret. Tunc etsi non parum confortatus extitit, animumque ad ulteriorem prosecutionem acceperit, certior factus quod a vestra Sanctitate, etiamsi cætera deessent, nunquam relinqueretur, voluit tamen dictum Nicolaum ad pedes vestræ beatitudinis mittere, cui inter alia singulariter commisit de dictis confirmatione et corona instantiam facere, allegatis ipsorum baronum rationibus, quemadmodum Sanctitas vestra per eumdem Nicolaum, et postea per præfatum fratrem Gabrielem, ac demum per dominum Ladislaum ultimum suæ majestatis oratorem clarius accepit. Dum itaque hac spe per totam illam Æstatem tanta adversus ipsos hæreticos quanta prius nunquam experti sunt fecisset, regressusque ad Hungariam, non obstantibus multis impedimentis, de quibus alias significavi vestræ sanctitati, firmo et magno animo teneretur revertendi in Bohemiam cum exercitu, cujus magnam partem jam etiam hyemali tempore coadunaverat, convenissemusque in Jaurinum, ubi et oratores Cæsaris erant, cum quibus nihil sperabatur præter bonam pacem et concordiam ; supervenere tandem præfati oratores sui diu exspectati a vestra sanctitate, cum eodem fratre Gabriele, qui cum multam fidem facerent, considerans ego quod omnia ad votum transirent, ne perturbarem tranquilla, certificavi eum auctoritatem confirmationis adesse, si urgeret necessitas et rebus cœptis expediret.

31. « Post paucos autem dies hæretici (nempe Georgii) mors nuntiata est, ex qua etiam, ut alias scripsi, magna est celebrata lætitia. Sed utinam inde graviora non sequantur. Cum itaque nuper huc pariter post dicti hæretici mortem convenissemus, et rex exercitum ad preces multorum tam Catholicorum quam hæreticorum, retro in diversis locis, prout nuper scripsi, reliquisset, baronesque cum prælatis et plurium civitatum et oppidorum oratoribus convenissent, auditis etiam illis, non solum indignis sed etiam execrandis, quæ in Praga loqui et agi dicebantur, cœpere Catholici ipsi instare, rexque rogare, ut electionem præfatam confirmarem, demonstrantes quod si hoc facerem, magno adjumento rebus fidei et regis futurum esset.

32. « Postea vero cum inter deliberandum considerassent melius esse, ut re indicata confirmatio hujuscemodi suspenderetur, quoad cernerent quid in dieta montium Cuthnis concluderetur : sperabant enim hæreticos in suam sententiam et electionem jam Olomucii factam levius, si differretur, adducere posse : sic ad dietam perrexerunt. Ubi vero e dieta, eo quod in allegatis modo significavi, regressi sunt, illico magis institerunt eum rege, ut electionem eorum confirmarem, asserentes, quod non dubitarent plurimum rebus conducere, si fieret, omnemque moram ulteriorem plurimum nocituram fore, plurimaque scandala parituram, quod nostrorum animi terrerentur, hæreticorum vero in varia scinderentur, et in perfidia sua firmarentur ex confictis de vestra beatitudine mendaciis, quibus nil jam magis obsistere poterat, quam electionis ipsius ex vestra sanctitate confirmatio : propter quæ et multa alia quæ deducta sunt, et maxime quod etiam in allevationem beatitudinis vestræ non mediocriter foret quocumque alio modo si etiam postea hæretici declinarent, præmissis orationibus et missarum placationibus, dictam confirmationem, judicio etiam fratris Gabrielis, non ulterius prorogandam esse visum est.

33. « Id quod etiam accessit, quod orator serenissimi domini imperatoris inter alia, quæ proposuit, dum huc advenit, coram rege et omnibus qui aderant, asseruit se ad hoc missum esse, ut ex eodem domino imperatore regi assisteret, ut Bohemiæ coronam assequeretur, omnibusque et Bohemis, et aliis quibus opus esset, eam esse mentem et voluntatem imperialem declararet, et ut ipsum in regem et dominum Bohemiæ omnes assumerent, et ei tanquam vero regi Bohemiæ parerent. Quæ res, etsi hæreticos aliquos a sua jam concepta, etiam pro libito, opinione et suasione prædictorum non removerit, cum postea, ut in perfidia sua remaneant, qua re nil magis desiderant, aliud fecerint, satisfactum est tamen et debito et æquo, et Catholicis, ac sanctitatis vestræ fidelibus, necnon periculis pluribus obviatum. Dat. Iglaviæ III Julii MCDLXXI.

« Ejusdem beatitudinis vestræ

« Humillima factura, Laurentius episcopus Ferrariensis ».

34. *Varii principes anhelant regnum Bohemicum, sed Matthiæ Hungaro Apostolicum patrocinium promissum, et ensis benedictus missus.* — Hæc gesta a Laurentio episcopo Ferrariensi nuntio Apostolico, cui legati e latere erat collata auctoritas, ad Catholicos Bohemos in fide regis Matthiæ continendos. Cæterum obortas Pragæ factiones indicatas a nuntio uberius enarrat Martinus Cromerus [1], nempe cum ad renuntiandum Georgio successorem comitia haberentur, alios imperatori, alios Matthiæ, alios Wladislao regis Poloniæ filio, alios Alberto duci Saxoniæ, alios Misnensi marchioni, alios Henrico Georgii filio, alios Ludovico regi Francorum, alios Ludovico Bavaro studuisse, sed inter tot factiones tres præcipuæ, quæ Hungarum, Polonum, ac Saxonem vocabant ad sceptrum, eminebant, ut describit Campanus [2].

35. At brevi Saxonica factio dissipata eva-

[1] Crom. l. XXVII. — [2] Campan. Ep. l. VI. et to. II. rer. Germ. p. 148. num. 3.

nuil, Hungarica et Polonica stetere, et quidem Moravi, Silesii, Luzatii Matthiæ quem jam regem susceperant, adhæsere, alii in Cuthnensibus comitiis Wladislaum Casimiri regis filium natu maximum, ad quem materno hæreditario jure regnum spectabat, ad sceptrum Bohemicum excivere, Albertus autem Saxo cum frustra ad solium aspirasset, ut partes Wladislai inscius provexit : ita Matthiæ plurimum obfuit; cum enim Pragam se contulisset, fluctuantes Bohemos confirmavit, ne Matthiæ regis, qui limiti cum exercitu imminebat, imperium acciperent, adeo ut Laurentius Rovarella nuntius Apostolicus, de quo paulo ante memoravi, Albertum ob præstita hæreticis præsidia in judicium vocare sit comminatus : de quo cum Franciscus Piccolomineus cardinalis legatus quereretur, Paulus justo ad id ardore illum incitatum exposuit [1].

36. Hæc Pauli decreta ac gesta a Rovarella internuntio adversus Georgium pro Matthia rege Sixtus postea confirmavit [2] Apostolico Diplomate, cujus potiorem partem affert : « Quoniam, sicut displicenter accepimus, licet idem Georgius hæreticus extremum clauserit diem, tamen hæreses hujusmodi, quas in Sathanæ filiis ex sua posteritate divisit, nondum, ut appetimus, exterminari totaliter potuerunt, eumdem Laurentium episcopum, nuntium et oratorem nostrum cum plena potestate legati de latere, ac omnibus et singulis facultatibus, indulgentiis, indultis et litteris supradictis et clausulis in eis contentis, et si de illis specificata et expressa, non autem per clausulas generales mentio habenda foret, eadem auctoritate tenore præsentium de novo per Germaniam singulasque provincias, civitates et terras, oppida et loca hujusmodi facimus, constituimus et deputamus per præsentes. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno Dominicæ Incarnationis MCDLXXI, kal. Novembris, Pontificatus nostri anno I ». Hæc anno devexo Sixtus : sed ad Paulum redeamus.

37. Abducere [3] a consilio suscipiendæ Bohemorum clientelæ Saxones principes nisus est Pontifex, atque Albertum redarguit, quod Pragam adiisset, monuitque ne ea, quæ pro religione tuenda decreta erant, oppugnaret, neve eo tempore nova bella concitaret, quo in Turcas arma erant vertenda : « Audivimus, inquit, te intra Pragensem civitatem cum non parva manu constitutum esse, propter quod videtur non parvus favor hæreticis accessisse. Dolemus re vera satis, quod tu, cujus majores pro fidei puritate atque tutela in tales insurgere consueverunt, eorum in hoc non sequaris vestigia. Et profecto non est principis Catholici ea interturbare, quæ a nobis, et hac sancta Sede Apostolica pro religione conservanda mature statuta sunt atque decreta, nobisque in primis molestum est intelligere, quod hoc præsertim tempore hujusmodi scandala oriantur, qualia tu maxime, ne sequantur, debes attente studere. Urget Turcus hostis acerrimus, et talia impedimentum afferunt iis, quæ modo in illum pie paramus adjutore charissimo in Christo filio nostro Frederico Romanorum imperatore semper Augusto, etc. Dat. Romæ anno incarnationis Dominicæ MCDLXXI, idib. Julii, Pontificatus nostri anno VII ».

38. Accessisse Ratisponam Albertum et Ernestum duces amplissimo stipatos comitatu refert Campanus [1]; plurimumque in iis cœtibus navasse operam, ut Germanos principes suis partibus implicarent ; sed ii demum sive ob novas rerum conversiones, sive ducti religione, Pontificiisque monitis obsequentes cœptis obstitere. At Wladislaus regis Poloniæ filius Cuthnensium comitiorum decreto renuntiatus rex [2] abduci non potuit, ut ab affectando Bohemiæ regno, quod delatum jam ante Matthiæ fuerat, abstineret ; quamvis Paulus summam in eo diligentiam ad imminentia inde bella, allatura rei Christianæ exitium, avertenda collocarit, nam et Fabianum de Montepolitiano nuntium ad Casimirum misit, addiditque litteras Apostolicas [3], quibus a Bohemico bello illum deterrebat, hortabaturque ad pacem colendam, ne lethale vulnus religioni infligeretur.

39. Miserat jam ante Casimirus suos ad Sedem Apostolicam oratores, qui cum in Poloniam redirent, Pontifex Laurentium episcopum Ferrariensem nuntium de his, quæ gesta erant, certiorem fecit [4] ; tum etiam ut iisdem oratoribus proposuisset, controversiæ æquitate dirimendæ onus Ecclesiam suscepturam, ne armis res decerneretur : « Idem, inquit, Jacobus (scilicet orator Polonus ad Casimirum rediturus), ad nos concessit : quæ a tua fraternitate perlata erant, ei aperuimus, venerabilibus fratribus nostris præsentibus, et justas admirationis causas, cur dilectus filius regis sui primogenitus, quem paterne diligimus, eodem genitore suo patiente voluerit in ea dieta, (nempe Cuthnensi), hæreticorum turba acclamante, Bohemiæ regem sic tumultuarie dici : indignum videri Matthiam Hungariæ regem a Catholicis electum, et de fide benemeritum iis incommodis affici : melius fore pace quam armis decernere, aut id diffinire justitia mediante, quam nos administraturos ultro polliciti sumus. Dat. Romæ apud S. Petrum die XIV Julii, anno MCDLXXI, anno VII ».

40. Quod a Polono oratore pronuntiatum est pro redintegranda concordia, post varia de-

[1] Paul. lib. brev. p. 171. — [2] Lib. brev. p. 7. Ep. VII. — [3] Ib. p. 174.

[1] Campan. l. VI. Ep. — [2] Michov. l. IV. c. 62. Crom. l. XXVII et alii. — [3] Lib. brev. p. 175. — [4] Ib. p. 178.

mum bella, quæ Hungaros, Bohemos ac Polonos vexavere, fuit postea ad exitum perductum, ut suo loco dicetur. Porro ad ea præfocanda in fomite non modo dictus Fabianus missus est ad Polonum, de quo ad Hungarum quoque extant datæ literæ [1], verum etiam Franciscus Piccolomineus cardinalis legatus e Ratisponensibus conventibus in Poloniam profectus Cracoviæ Casimirum convenit [2], ut obortam inter illius filium Wladislaum et Matthiam regem Hungariæ litem fœdere componeret : sed frustra consumpta opera : nam Wladislaus [3] magno succinctus exercitu Bohemiam ingressus cupide a Pragensibus exceptus est Augusto mense, atque ab episcopis Catholicis Bohemico diademate redimitus [4] ; quin etiam Polonus graviora molitus, facta cum Joanne archiepiscopo Strigoniensi, episcopo Quinqueecclesiensi et aliis, qui accusabant Matthiam plures rapinas facere, Hungariamque Turcarum excursionibus exponere, conjuratione, secundum natu filium Casimirum cum fortissimorum militum exercitu misit in Pannoniam, ut eam veluti materno jure hæreditariam sibi compararet : sed is cum ad Nitram usque excurrisset, neque Hungaros in suas partes posset pellicere, non sine ingenti discrimine a Matthia propulsatus est, et conjurati gravibus malis affecti. Porro quod ad Matthiam regem attinet ; in ea de regno Bohemico controversia Pontifex illi non defuturum est pollicitus his verbis [5] : « Charissime fili, sis semper bono animo, et nos, quæ cœpta sunt, ut divino auxilio feliciter terminentur possibili studio paterne assistemus, atque adesse curabimus pro fidei tuæ fervore et proposito bono ». Pauli etiam exemplum secutus Sixtus IV ejusdem Matthiæ partes est amplexus, quod Polono delatum a Catholicis regnum non admittente, rogatu Sedis Apostolicæ pro defendenda religione Bohemicum bellum in socerum suscepisset. Illum porro hoc ineunte anno Paulus veluti fidei strenuissimum propugnatorem vindicemque donavit mystico ensis et pilei munere, quod etiam hisce litteris [6] ornavit :

41. « Matthiæ Hungariæ regi.

« Suscipiat dextera tua, charissime fili, munus Apostolicum cœlesti benedictione præditum ea, qua decet, reverentia, promptusque animus tuus in bella Domini eo magis ardescat, quo certius sibi non humana, sed divina cernit adesse præsidia; vincens enim vinces, et cunctos superabis hostes, proque tuis demum meritis maximis a tota republica Christiana immensas laudes, ab hac sancta Sede commendationes plurimas et gratias uberiores, atque in primis sicuti pro immaculata fide tu studiose magis feliciusque pugnas ab omnipotente Deo immarcescibilem gloriæ coronam consequeris; quam ut tuæ celsitudini post multa bene acta annorum curricula reddat ipsius Redemptoris nostri misericordia humiliter supplicamus. Dat. Romæ apud S. Petrum die XIV Januarii MCDLXXI, Pontificatus nostri anno VII ».

Contulit [1] etiam eidem regi octodecim ducatorum millia, addita excusatione si exhausto ærario et urgente bello Turcico plura suppeditare non posset : tum exposuit ita res Christiani imperii comparatas, ut hoc anno ad sustinendos tantum Turcarum impetus incumbendum esset : navaturum vero se operam, ut proximo anno ad illum contundendum terra marique omnes consurgant, ad quam expeditionem eamdem regis bellicam virtutem felicitatemque desideratum iri.

42. *Sollicitatus ne deserat Christianos Ludovicus Galliæ rex, qui in Burgundico bello iras exercet.* — Maxima quidem de gerendo in Turcos bello agitata sunt consilia, quæ irrito exitu dissoluta fuere : nam in primis præter Pontificem, Hungaros, Venetos, Rhodiosque veteri junctos fœdere, huic dux Mediolanensis, Ferdinandus rex Neapolitanus, aliique Italiæ principes accesserant : Ratisponæ etiam decretum erat a Germanis in Turcas bellum : Francorum autem rex Ludovicus expeditionis in Turcas ducendæ spem præbebat : qua de re factus certior Paulus archiepiscopum Turonensem, qui pios hujusmodi motus in eo excitaverat, dare operam jussit [2], ut regem ipsum ad concepta optima consilia perficienda incitaret.

43. « Archiepiscopo Turonensi.

« Venerabilis frater, etc. Vehementer recrearunt nos litteræ tuæ fraternitatis, quas ex Turonis XVII die proximi mensis Octobris ad nos dederas; totæ autem versabantur circa reprimendam rabiem ac vesanas furias Turchorum, nam ubi acceperas ex nostris litteris, et miserabilem cladem Negropontinæ urbis, et tot Christianorum cædes, et illius crudelissimi draconis validum atque continuo increscentem exercitum, simulque imminentissimum periculum Christianæ reipublicæ, et profugium ad omnipotentem Deum, quod et habuimus et habemus, ac dein spem et expectationem nostram istius Christianissimi regis; statim in dictis processionibus obsecrationibusque publicis pro ipsius Altissimi imploranda misericordia, regiam majestatem adiisti, et præsentibus compluribus clarissimis viris, tum venerabili fratre episcopo Abrincensi confessore suo, omnibus autem adsistentibus exposita per te ejusmodi re, ipsum clarissimum regem adhortatus es, ut præsidio esse velit tam instanti Christianorum periculo; secutumque esse, quod rex ipse pro innata quadam singulari ejus et bonitate et

[1] Lib. brev. p. 174. — [2] Crom. l. XXVII. — [3] Michov. l. IV. c. 62. Crom. eod. l. XXVII. — [4] Id. ib. — [5] Lib. brev. an. 7. p. 174. — [6] Ib. p. 79.

[1] Lib. brev. an. 7. p. 78. — [2] Ib. p. 66.

pietate arma sumere pro defensione ac salute populi Christiani proposuerit, propositosque sibi per tuam fraternitatem articulos, quibusdam paululum mutatis, quos legimus missos abs te, comprobaverit. Etenim nihil eidem regi magis proprium evenire potest, quam ut hanc provinciam adoriatur, ubi consequetur immortale meritum apud illum, qui omnium bonorum cumulatissimus retributor est, et summam laudem apud omnes mortales, imitatus progenitores suos, qui spolia et triumphos de infidelibus hostibus reportantes, jure quidem perpetuam sibi gloriam vendicarunt.

44. « Perges igitur pro tua prudentia ac pietate suam serenitatem hortari, excitareque magis, dum instat periculum, ad cito sumenda arma, nec expectet ut sero adsurgat; potens est, pius est, strenuus est, et alti animi. Novit tua fraternitas quam bene Dominus Deus ei viam ad id aperuit, filium et hæredem desideratum dedit, regnumque corroboravit. Nos autem indesinenter sollicitamus, suppeditamus, administramus quidquid et consilii et virium est huic sancto operi, atque itidem continuo facturi sumus, etiam, si opus fuerit, sanguinem et vitam ipsam effundere paratissimi. Italos etiam potentatus interventu ac studio nostro, etiam concedentibus nobis aliquid præter decus et statum hujus Apostolici sancti culminis, per renovationem fœderis tempore sanctæ recordationis Nicolai papæ V prædecessoris nostri facti, univimus ac conjunximus ad propulsandum hoc Christianorum, quoad fieri poterit, commune opprobrium : quod non dubitamus ipsi Christianissimo regi propter ejus advisamenta data, et per te missa gratissimum et jucundissimum fore. Crescit supraquam credibile sit, crescit illud Turchorum monstrum in horas ante oculos : atque utinam Itali sufficerent ad resistendum ! faciemus autem, favente Altissimo, pro viribus, quod poterimus. At vero properante ipso rege Christianissimo, certe res Christiana successus felices habitura est. Omnia hæc cum fraternitas tua repetet serenissimo isti regi, certe sua majestas, ut speramus, inflammabitur atque accelerabit, ut necesse est : intelleximus enim semper ejus pietatem ac promptum animum huic sancto operi libenter intendere, etc. Datum Romæ apud S. Petrum XVIII Januarii MCDLXXI, anno VII ».

45. Hortatus est etiam Pontifex [1] Ludovicum Bellomontensem, qui regi ab arcanis consiliis erat, cujus auctoritas plurimum pollebat, ut ipsi ad bellum Turcis inferendum stimulos adderet. Cæterum Ludovicus rex militiam sacram se suscepturum spondebat, sed pios motus brevi extinxit, quippe privatarum injuriarum ulciscendarum cupidine percitus, grave in Carolum ducem Burgundiæ bellum gerebat [1], a quo Ambianum antea permissum ex fœdere, tum Royam et Mondiderium hoc anno repetiit.

46. *Periclitantur Christianæ res in Oriente, Macedonia et Cypro.* — Periclitabantur interim Christianorum reliquiæ in Oriente, ac qui florentissimam instruebant classem Rhodii præcipue Pontificem misso oratore de submittendis auxiliis sollicitarunt : quibus Paulus subsidia non defutura est pollicitus [2], Italis jam mutuo devinctis fœdere, utque aggeribus, fossis, propugnaculis debiliora loca munirent, admonuit.

Aliis etiam litteris eosdem equites fecit certiores [3], navari a se conficiendæ in Turcas expeditioni operam : tum cives Rhodios jussit bono [4] animo esse, atque ad hostes Christianæ fidei strenue propulsandos spe expectationeque opportuni auxilii excitavit. Scripsit etiam ad equites Rhodo absentes, interque alios Fernando regio genere sato imperavit [5], ut ad Rhodum in ancipiti discrimine defendendam provolarent, tum Joannem regem Aragonum rogavit [6], ut nepotem ad retundendos ferocientis Mahometis impetus dimitteret.

Vertit alio impetus suos Mahometes, quam ob causam terrore percussus Candalori princeps Asiaticus Rhodiorum opem imploravit [7]. In Macedonia autem Balsicus toparcha adversus Turcicam tyrannidem egregie se gerebat, cujus animum Paulus auxiliorum spe confirmavit : « Non te, inquit, terreat vicinitas ipsius Turchorum tyranni : speramus in Domino nostro Jesu Christo, cujus causa agitur, quod non sinet nos diutius in hac persecutione, tribulatione et metu, sed brevi nos a manibus istius draconis liberabit et eum conteret, et sua potentia confundet; nos enim jam ipsius Dei misericordia universalem ligam Italiæ inivimus, fecimus ac conclusimus, ut Italis invicem unitis expeditio contra ipsum perfidum canem fiat ob hanc enim causam et in hunc finem. Dat. Romæ apud S. Petrum X Februarii MCDLXXI, anno VII ».

De Cypriis rebus hæc refert Jacobus cardinalis Papiensis [8] in litteris ad Campanum datis : « Auditi Cyprii oratores, quorum fuit deprecatio, ut princeps eorum Jacobus rex appellaretur ». Potiebatur ille universæ insulæ imperio, verum ut ex Stephano Lisiniano [9] constat, iterum a Paulo, ut ante a Pio II repulsam passus est, cum inique Carola cum viro Ludovico ab Ægyptiis regno pulsa esset : is vero ad firmandam tyrannidem Catharinam Marci Cornelii patritii Veneti filiam duxit uxorem, cui respublica centum millium nummorum dotem regni Cyprii Veneto imperio conjungendi spe constituit. Ut vero ex

[1] Lib. brev. an. 7. p. 81.

[1] Philip. Comin. Gaguin. in Lud. XI. Belcair. dec. 1. l. II. n. 35 et alii. — [2] Lib. brev. an. 7. p. 87. — [3] Ib. p. 112. — [4] Ib. p. 86. — [5] Ib. p. 88. — [6] Ead. pag. — [7] Bosius p. 2. hist. equit. Jeroso. l. IX. — [8] Papien. Ep. CCCLXXXI. — [9] Steph. Lisinian. in hist. Cypr.

illo humanæ felicitatis partæ flagitio deturbatus novo scelere ab iis, quibus maxime prætidebat, veneno cum stirpe sublatus fuerit, dicetur inferius (1).

47. *Usumcassanus Pontifici fœdus proponit, sed desunt occasioni principes.* — Nunc his addendum videtur Usumcassanum regem Mesopotamiæ Perside Indiaque potitum, arma adversus Mahometem II conversurum, appellasse de fœdere Paulum II Pontificem, veluti supremum Christianorum principem, ut sociali bello Mahometes peteretur. Sollicitatum jam ante illum fuisse a Callisto III, Ludovici Bononiensis Minoritæ opera, ut arma in Turcam conjungeret, tum exceptum a Pio II illius oratorem vidimus, sed quamvis sancita cum ipso armorum societas fuisset, pluribus adversus Orientales reges bellis implicitus, Mahometi obsistere non potuerat, ne Christianos Occidentales Græcosque obtereret; jam vero propagatis late imperii limitibus eumdem Ludovicum misit, ut pristinum fœdus instauraret, qui in Tauricam Chersonesum progressus, ne qua, ut antea, imposturæ suspicio interponeretur, adductis testibus Genuensibus fide dignissimis, qui litteras Usumcassani ipsi tradi viderant, ad Caffensem episcopum detulit : qui publicis tabellionibus vocatis, atque interpretibus eas ex Arabico in Latinum sermonem vertendas curavit; ac deinde una cum publicis Monumentis, quæ veras esse Usumcassani litteras demonstrabant, ad Sedem Apostolicam misit, quas ex insigni Codice Ms. pergameno Vallicellanæ bibliothecæ [1], in quo plura nobilissima Monumenta continentur, afferendas duximus (2).

48. « In nomine justi Dei.

« Hæc sunt verba Assambech fortis hominis tibi magno omnium magnorum et cunctorum magnorum majori, magnitudo cujus multiplicatur in successores multos, qui es ditior in civitatibus et castris super omnes dominos mundi, qui cum sis magnanimus, semper augere desideras statum tuum, et multiplicare divitias tuas semper studes ; sub te enim militant reges, duces et barones, super quos tu omnium major militas, cum sis locumtenens Christi, papa Paule. Quomodo os meum te laudare potest ? tu exsuperas omnes laudes Christianorum, tu es princeps in Dei nomine ; tibi enim notifico ad (ut) causæ nostræ processerunt (veritatis) ut ibi et hæc est veritas substantia, prout nunc tibi scribo super illis pactis promissionibus et ordinationibus factis prius eo tempore, quo homo tuus ad me cum veritate venit. Ego firmus sto et maneo ; verum quidem illa pacta facta fuerunt tempore quo inimicus noster Jamsa majorem obsesserat (obsederat) Babyloniam maximam, hujusmodi exercitum, qui post captam Babyloniam super me venit cum maxima multitudine, et, cum amicus meus fueris, tua benedictione mediante, ipsum inimicum meum Jamsa superavi et vici.

49. « Post hæc filius ejus Arsandach nomine, qui patre majorem exercitum habebat, et ipse super me venit cum exercitu maximo, fregi, rupi et trucidavi, et id tua mediante benedictione, et quis homo potest ire contra voluntatem Dei ? non enim potestate mea aut viribus meis superavi illos, sed virtute Dei, qui secundum eorum malam dispositionem illos male disposuit : una omnes illos a majore ad minorem trucidavi : ipsos malos Deus pessime perdidit. Tertio supervenit Soltainnossait, qui erat magnus rex Persarum cum centum septuaginta millibus hominum, exceptis centum et septuaginta millibus curruum cum gubernatoribus ipsorum, in nomine Domini illos CLXX cum curribus et rectoribus curruum perdidi, duces et barones trucidavi, omnium dominorum capita ad suas regiones misi, et cum ipsi male dispositi forent, propterea illos Deus pessime perdidit, et gratias ago Deo meo quoniam omnes illos perdidi et superavi : et si rogares quot regna, patrias quot ceperim, sic respondere possem, caput tot regnorum est India, finis locus Cathay, latus unum est Asia, et alius Æthiopia. De omnibus est laudandus Deus : omnes civitates fortissimas et castra cepi, propter causas istas tardus fui ad complendum ordinata et promissa per me : sed, si mihi largitur vitam Deus, promissa complebo : super quibus promissionibus sto et firmissimus maneo. Super illis igitur verbis prioribus et pactis præmissis dormio semper et vigilo, illa verba nunquam expellens a me, desiderans explere promissa, quæ sunt ordinata cum amicitia tua : nihil igitur disponere debeo quam quod promisi amicitiæ, quod fiet præsto cum bene-

[1] Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 179.

(1) Quas hoc anno commemorat annalista nuptiæ inter Jacobum Cypri regem et Catharinam Corneram, ante triennium jam coiverant; teste enim Naugerio in histor. Venet. Rer. Ital. to. XXIII, anno MCDLXVIII, die X Julii connubium illud celebratum fuit. Cornera vero, ut eo dignior regio connubio haberetur, reipublicæ filia ex decreto Senatus renuntiata fuit. MANSI.

(2) In litteris hic ab annalista recitatis, quibus Usumcassanus certiorem facit Pontificem de victoriis a se ex Mahomete Turcarum imperatore relatis, sermo inducitur de victoria quadam, quam non ante multos annos idem Usumcassanus de filio ejusdem Mahometi obtinuerat. Illam vero hanc esse victoriam puto quam adnotat Hazi Halifè in Chronologia historica rerum Turcicarum vernacule reddita a Joanne Carli Justinopolitano. Anno enim Ægiræ DCCCLXXII qui Christi est MCDLXVII, narrat principem Ebusfaid (qui forte idem est ac Arsaudach filius Mahometis) congressum in Armenia cum Hassan Tavil (Usumcassano) in provincia Carabag (quæ forte eadem est cum Chacagia, unde litteræ in Annalibus recitatæ datæ sunt) insigni prælio prostratum cecidisse. Quæ si valeat conjectura, certum tempus victoriæ, cujus hic sermo in Annalibus, discimus. MANSI.

dictione tua magna, nihil enim mihi obstabit: cum qua tua benedictione nihil est aliud, quam ad te obviam venire. In Deum igitur juro, et bis in ipsum juro Deum, quod firmus sum super promissionem quam feci. Itaque prout promisisti tu, ita perfice: erit igitur Deus in adjutorium nostrum. Litteræ tuæ, rogo, non deficiant a me cum homine tuo. Littera hæc scripta est more nostro Turco, anno a Mahometo citra octingentesimo septuagesimo quinto, de mense Lamadi circa finem, in loco nominato Chracagiam.

« Assambech filius Othman ».

50. Non vane hæc jactata fuere; proximo enim anno Usumcassanus acre bellum cum Mahomete Turcarum imperatore in Asia gessit, ac, si Ludovicus Francorum rex exercitum suum in expeditione duxisset adversus Turcas, si ducenta armatorum millia, uti Germani decreverant Ratisponæ, se effudissent in Turcicum imperium; si Matthias victrices suas conjunxisset acies, ut constitutum erat, si universa Italia, uti pacto fœdere juraverat, classem cum Rhodiis instruxisset, haud dubium est quin Usumcassano socio Christianæ res reparatæ, et Mahometes Turcæque excisi fuissent; sed principes ipsi Christiani, exceptis Venetis paucisque aliis, quantumvis eos proximis annis Usumcassanus repetitis legationibus excitarit, vel marcuere otio, vel ad civilia bella consurrexerunt.

51. *Novæ in Anglia rerum conversiones* — Anglia quidem, hoc anno ineunte, civilibus agitata furiis tristia calamitatum humanarumque vicissitudinum exempla edidit. Perfugerat, ut superiori anno diximus, Eduardus rex Angliæ ad Carolum ducem Burgundiæ sororium suum, qui magno curarum fluctuans æstu, ne Anglorum, quibus jam solio restitutus Henricus imperabat, Francorumque armis conjunctis opprimeretur, palam edicto cavit, ne quid in Anglos novaretur, vel Eduardo præberentur auxilia: clam tamen illum multo auro et conducta classe instruxit, qua Londinum invectus ibi amicorum opera exceptus est, ac mox comparato exercitu adversus Richardum Warvici comitem signa extulit, eumque in acie obtruncavit, cum fratrem suum Clarentiæ ducem, qui a Warvicensi, Henrici solio restituti odio, in medio pugnæ ardore defecit, sibi conciliasset; deinde etiam adversus Margaretam reginam et Eduardum Henrici filium Walliæ principem progressus victoriam retulit. Eduardus vero in acie cum regina ipsa matre, quæ, utpote maximi animi fœmina, ad virum liberandum sæpius exercitum instauraverat, captus, cum ad eumdem Eduardum regem adductus esset, interrogatusque cur regnum armis divexasset, respondit se avitum regnum recuperatum venisse, ob cujus vocis constantiam mox a Georgio Clarentiæ ac Richardo Glocestriæ ducibus contrucidatus est: Margareta in custodiam tradita, postea pretio redempta fuit a Gallo rege.

52. Supererat tot malorum spectator Henricus exauctoratus Angliæ rex, quem cum Guilelmus Facombrigius contracto maritimo terrestrique exercitu liberare tentasset, propulsatus exitium illi paravit, nam, ut Eduardus omni inimicorum metu liber imperaret, Henricus in Londinensi turri interfectus est: « Hunc », inquit Polydorus Vigilius [1], « ut fama constans est, Richardus Glocestriæ dux gladio percussit, ut Eduardus rex, ejus frater, omni hostili metu liberaretur: sed quisquis sanctissimi viri percussor fuerit, satis liquet, tam parricidam quam parricidii auctores, dedisse commissorum pœnas, qui cum deinde non habuissent inimicos in quos sævirent, in seipsos, sicut infra perapposite declarabitur, crudelitatem exercuerunt, proprioque sanguine suas polluere manus. Exin Henrici corpus ex turri nullo cum honore ad templum divi Pauli delatum toto die ibi in capulo jacuit, ac postridie ad cœnobium monachorum Ordinis D. Benedicti, quod est in vico, qui Chertessejus vocatur, et distat a Londino quindecim millia passuum, deportatum est, eoque loci sepultum: sed non multo post ex eo loco ad Vindesorium castrum delatum in æde D. Georgii novo mausoleo infertur ». Tradit idem auctor hanc Lanclastrensis familiæ calamitatem adscriptam a sapientibus divinæ justitiæ, quia regnum ab Henrico Quarto, Sexti avo, per vim et Richardi regis cædem quæsitum fuisset, atque ideo ab ea diu possideri familia non potuisset, et avi peccatum in nepotes redundasse per innumeras etiam cruentas strages: eosdem Henricum V et VI Gallicum regnum occupare annisos vidimus, et pacem Christianæ reipublicæ a Turcis laniatæ pernecessariam respuisse Henricum VI, quanquam non tam ei, quam administris, qui, cum nullum fundendi Gallici cruoris finem facerent, in variis præliis, in quibus octoginta principes regia stirpe satos periisse refert Philippus Comineus [2], seipsos contrucidarunt, tribuendum videatur: Henricum enim, præsertim ex quo civilis belli calamitatibus fuit afflictus, sanctiorem vitam sectatum referunt: « Abhorrebat », inquit Polydorus Virgilius [3], « suapte natura tam corporis quam animi vitia omnia, ex quo jam inde a puero honestus fuit, integer, mali expers, boni capax, contemptor rerum omnium quæ animos mortalium labefactare solent: item injuriarum, quibus identidem affectus est, sic patiens, ut non vindictam appeteret, sed ob illud ipsum Deo optimo maximo gratias ageret, quod per id sua delicta dilui putaret: quid quod vir bonus, gratus, pius, modestus, sapiens tot

[1] Polyd. ubi sup. — [2] Comin. sup. c. 7. — [3] Polyd. sup. l. XXIV.

sibi mala cum suis tum suorum majorum permultis peccatis vitiisque venisse prædicabat? quapropter non quam dignitatem, quos honores, quem vitæ statum, quem filium, quos amicos amisisset magnopere cogitabat, aut dolore torquebatur; sed in qua apud Deum offensa esset, id curabat, id lugebat, id dolebat. Hæc et hujusmodi veræ sanctitatis officia fecerunt ut ejus nomine, dum vivebat, miracula a Deo edita fuerint: ex quo Henricus Septimus rex non immerito ab hinc paucos annos eum inter divos referendum apud Julium Pontificem Romanum curare cœpit, sed morte post statim obita id officium præstare nequivit». Vaticinatum illum idem auctor tradit, viso nimirum Henrico Edmundi comitis Richemundiæ filio, eum potiturum aliquando regno: «Principes, inquit, qui aderant sic affatus dicitur: Iste, nempe, iste est, cui nos ac nostri adversarii rerum possessione cedemus». Recenset Nicolaus Harpsfeldius [1] plura miracula interque ea hæc:

53. «Contigit, inquit, in hac, (scilicet Saresburiensi), atque etiam Eliensi hoc sæculo diœcesi uno eodemque anno duplex spectaculum admodum memorabile sempiternaque memoria dignum». Et infra: «Cum nonnunquam vel ignorantia decepti vel hominum potentiorum minis atque auctoritate confracti, vel gratia atque affectibus sinistris depravati reos nonnullos pronuntient, qui ab intentato crimine prorsus sunt immunes, judices etiam sæpe nulla alia accuratiore cognitione adhibita, et toti quasi ab eorum dictatis pendentes innocentes injusto addicunt supplicio: quorum tam præcipitem atque injustam sententiam Deus nonnunquam admirabili et stupenda ratione rescindit atque evertit, et hujusmodi innocentes præter et contra omnem humanam exspectationem quasi ab ipsis mortis et inferorum faucibus potenti suo brachio asserit: quod historia, quam jam in manibus habemus, illustri documento ostendit, atque in Sarisburiensi reo videtur, et potentis cujusdam auctoritas in causa fuisse, in illo vero Eliensi ignorantia potius ab officio et accurata justitiæ observantia traduxisse. Uterque furti delatus est, ille propter sacerdotem spoliatum, iste propter abactum, sed neuter tamen objecto crimini obnoxius fuit, quod facile re integra cognosci potuisset, si tam acris et exacta diligentia, atque par erat, in cognoscendo fuisset adhibita. Utcumque fuerit, utriusque innocentiam Deus e sublimi mundo contestatus est, quippe quos cum integram horam post suspendium in furca pendentes mansissent, et ab omnibus vitam humanam exuisse crederentur, jamque reciso laqueo abducti essent ut humarentur, repente vitæ restituit. Cujus accepti beneficii post Deum præcipuum auctorem beatum regem Henricum agnoscebant, cui secundum Deum salutem suam in his angustiis commiserant, et uterque postea confessus est, visum sibi beatum regem Henricum, qui ope sua effecisset, ne laqueo strangularetur, et Sarisburiensi illi, qui Richardus Boys dictus est, quique apud Wesharpre pagum, qui quinque circiter mille passibus a civitate Bathoniensi abest, beata virgo Maria, quam interpellarat, apparuit, miseroque homini suppetias tulit. Quare hoc ille suspendii periculo defunctus non solum regis Windesoriæ tumulum, ubi et laqueum, in quem collum ejus insertum erat, in liberationis suæ monumentum reliquit quadraginta sociis comitatus, sed et celebre illud beatæ Virginis apud Walsinghamum templum Christo Deo ejusque matri beatoque regi gratias, et quasi victimam servatori oblaturus adiit. Illud etiam constat Richardum hunc non solum fratri Fultrachio, a quo ante suspendium per exomologesim a peccatis expiatus est, sed et aliis serio atque constanter significasse, se ex illo suspendio non obiturum. Alter vero Thomas», et infra: «adiit B. Regis apud Chartesiam tumulum, pridie antequam beatum illius corpus Windesoriam transferretur, ibi et deinde etiam Windesoriæ summa Dei et B. regis in se beneficia omni gratitudine deprædicans».

54. *Decreti judices in causa Balvæ cardinalis, necnon episcopi Virdunensis, crimine proditionis oneratorum.* — In Galliis Joannes cardinalis, necnon episcopus Virdunensis, a Ludovico XI rege proditionis crimine onerati, tenebantur in vinculis, de quorum cognoscenda causa cum gravissima lis esset, Paulus episcopum Civitatensem et Nicolaum Ubaldum judices decrevit [1] (1):

«Venerabili fratri episcopo Civitatensi, et dilecto filio magistro Nicolao de Ubaldis capellano nostro et causarum palatii Apostolici auditori, commissariis nostris.

«In causa tam gravi aperte, ut petitis, deliberatione pluries cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus et aliis viris peritissimis Deum timentibus habita, de consilio eorumdem fratrum vobis respondendum duxi-

[1] Harpsfeld. in hist. Eccles. in 15. sæcul. c. 21. ex lib. miracul. Henr. VI.

[1] Lib. brev. p. 62.

(1) Cur annalista hoc anno commemoret Joannis de Blava cardinalis detentionem, carcerem, et judicium in eam causam institutum, nullam aliam excogitare rationem possum, quam mendum, quod in notas chronologicas Epistolæ Pontificis irrepsit. Signantur enim illæ die XXVII Decembris, *anno* MCDLXXI, *anni Pontificatus* VII. Profecto annus Pontificatus VII et mensis Decembris cum anno MCDLXXI non congruunt, cum Paulus Decembri mense anni MCDLXX, annum VII ageret, et mense Decembri anni MCDLXXI, jam vita excessisset. Ex quibus plane convincimur annum MCDLXXI pro anno MCDLXX mendose irrepsisse. Hæc igitur anno superiori narranda erant. MANSI.

mus. Quantum ad locum instituendi judicii attinet, id manifestum est judicium hoc coram nobis et in hac nostra Romana curia exerceri debuisse, qui cum causam hanc vobis, et extra eamdem curiam etiam per viam accusationis, denuntiationis vel inquisitionis, regiæ majestati electione data, commiserimus, ipsius serenitati multum procul dubio detulimus : præterea cum causam hujusmodi in civitate nostra Avinionensi regno Franciæ finitima, vel saltem in alia qualibet civitate, vel loco insigni regni Franciæ, qui tamen alicui prælato Ecclesiastico immediate subjectus esset, per vos audiri concesserimus, in hoc etiam regiæ majestati non parum favimus ; nam si civilem causam ad forum Ecclesiasticum pertinentem, quam princeps adversus subditum movet, aut subditi adversus illum habent, in ejusdem principis dominio committi jura vetent, quanto magis grave videri debet, ut causa hæc, quæ criminalis existit contra personas multipliciter privilegiatas, videlicet Romanæ Ecclesiæ cardinalem et episcopum, qui etsi regiæ serenitatis judicio subjecti non existant, in regno tamen, et regio mandato jamdudum carcerati adhuc teneantur ad ipsius regis instantiam, in regno et civitatibus regiis commissa existat : certe iterum in hoc regiæ majestati tam ob suorum prædecessorum merita, quam ejus, pro nullo alio principe similia facturi, non minus detulimus : quæ singula, cum sua majestas considerare voluerit, merito contentari debebit de loco per vos eligendo.

55. « Quod si fortassis post hæc omnia, omnemque diligentiam a vobis adhibitam ad hoc induci nequiverit, poteritis tandem causam ipsam in civitate Turonensi audire ; dummodo tam cardinalis quam episcopus vobis ante omnia tradantur, et judicium in ipsa civitate libere per vos exerceri possit, ut videat Christianissimus rex ipse, quod Sedes Apostolica in rebus etiam tam difficillimis morem sibi gerat, quos apud vos aut aliam personam Ecclesiasticam, donec lis sit finita, tute servetis, vel servare faciatis, ut veritas ad lucem perveniat. Cæterum de inspectoribus judicii uno vel pluribus laicis admittendis, quia in hoc major vis esse, et plus Ecclesiasticæ libertati derogari videtur, nullo modo concedendum est, ut inspector aliquis laicus admittatur, in quo neque privilegium quodlibet prodesse poterit, quando illud non exhibetur, et grave admodum fit, ut princeps sæcularis denuntians vel accusans prælatum in secretis causæ inspectorem vel censorem quempiam laicum deputet, ut per eum omnia merita causæ intelligat, et testes in ejus præsentia plus aut minus timore vel amore dicant, aut ut unus et idem pars sit, et inspectorem deputans, etc. Datum Romæ apud S. Petrum XXVII Decembris, MCDLXXI, anno VII ». Liberatus postea est diuturno carcere Joannes cardinalis, qui plurimum postea gratia et auctoritate in aula Romana valuit, uti suo loco dicetur.

56. *Borsius Mutinæ dux ducis Ferrariensis titulo insignitus.* — Hoc anno Borsius Atestinus Mutinæ dux optime de Sede Apostolica meritus maxima pompa, ut regiam non æquaret modo, sed vinceret, Urbem ingressus, a Pontifice Ferrariæ ducis titulo exornatus est, cum antea vicarii Pontificii potestate tantum fungeretur ; corrigendusque est ex Jacobo cardinale Papiensi [1], Stephano Infissura [2] et Pigna [3] Thrithemius [4], qui rem in superiorem annum conjicit ; quod vero addit visum multis non ad papam, sed ad imperatorem pertinuisse illum ducem renuntiare, supervacaneum est refellere : ut enim Fridericus imperator jam ante eumdem Mutinæ et Rhegii, quæ urbes imperii sunt fiduciariæ, ducem creare potuerat, ita Paulus Ferrariæ, quæ in ditione ac potestate Romani tantum Pontificis est, ducem renuntiare potuit. Quo autem ritu et pompa res gesta sit, describit hisce verbis Pigna [5] : « Festo Paschatis die, postridie idus Aprilis, Ferrariæ, cui civitati vicarii titulo præerat, dux est appellatus : res (quod non eorum tantum qui interfuerunt Monumentis comperimus, sed etiam ipsiusmet Borsii ad Compagnum scribam litteris jussum cuncta fratribus ac consiliariis renuntiare) hoc modo est gesta. Pontificis ad rem divinam faciendam in augustissima veste ad Petri ædem procedentis sacri pallii laciniam manu sublatam honoris causa gestavit. Post Tertias, quas vocant, preces absolutas, ab archiepiscopis Mediolanensi et Cretensi ad Pontificem deductus, ab eo est in Ordinem equitum D. Petri cooptatus, porrecto nudo gladio, quo illum Ecclesiamque tutaretur et Christi hostes male perderet : baltheo eum præcinxit Thomas Peloponesi princeps, quem domo in Urbem profugisse supra memoravimus ; calcaria indidere Neapoleo Ursinus Pontificii exercitus præfectus, et Constantinus Sfortia Pisauriensium reguli filius. Post sacræ Epistolæ prælectionem ab iisdem sacerdotibus coram Pontifice statutus sacramentum fidelitatis ei dixit : tum Litanias et præcini jussit, et cecinit ipse Paulus, Deumque optimum maximum precatus est, ut ea dignitas Borsio bene ac feliciter verteret. Mox priorum loco duo illum senatores unde surrexerat perduxerunt, ac postremo præeuntibus iisdem archiepiscopis post oblata quæ Deo consecranda erant, coram Pontifice statuerunt, a quo ad pacis osculum admissus continuo unumquemque Patrum complexus atque osculatus, Pontifici post sacrosanctam communionem aquam abluendis manibus præbuit. Deinde ducis insignibus est exornatus : ea autem fuerunt damascena vestis Alpinis candidis-

[1] Papien. Ep. CCCLXXXI. — [2] Infiss. Ms. Vat. arch. sig. num. 11. — [3] Pigna l. VIII. — [4] Thritem. in Chron. — [5] Pigna ib.

simis muribus suffulta. Late humeros operiens infula in galericuli modum acuta binis pretiosis lapillis utrinque dependentibus, virga aurea in manu dextera, ac torques collo insertus. Ita excultum iidem cardinales sessum deduxerunt. Post factam rem divinam senatus universus ipsius Pontificis mandato domum quam maximo honore est prosecutus. Postera die ducis habitu Paulum in Vaticanum euntem est comitatus, ibique inter cardinales, sanctæ Mariæ in Porticu et Luciæ appellatos, medius consedit. Sacro peracto, Paulus ipse magnis laudibus eum familiamque Atestinam publica oratione extulit, atque aliquot majorum ipsius illustria merita in Pontificiam Sedem recensuit: quanquam, ut, scripsit Borsius, complura nihilominora prætermisisset. Dein ab duobus itidem cardinalibus Ferrariensi et Porticensi ad pedes Pontificis perductus rosam auream de illius manu accepit, iterum ab altero Patrum redditam Pontifici in ipso templi limine populo spectante recepit; estque ipsius jussu a toto senatu ad Marci ædes deductus ».

57. Addit exhibita Borsio alia magnifica officiorum genera, illumque ex Urbe revertentem religionis ergo Laurentanam ædem adiisse: utque vitrea humana felicitas est, partus novus ducalis honos versus est paulo post in titulum sepulchri; ex morbo enim XIII kal. Septembris Borsius obiit, ac fratri Herculi principatum novæ dignitatis accessione amplificatum reliquit.

58. *Lauretana ædes a Paulo II exornata.* — Cæterum Lauretana ædes maximo fidelium Deiparæ opem implorantium concursu celebratur, ac Paulus eam pietatis ergo lustraturis sacra indulgentiarum præmia proposuit [1]: porro ex collata a Christi fidelibus stipe cœptum jam ante a Paulo templi opus auctum est, ut colligitur ex ejusdem Pontificis litteris datis [2] ad Parentinum episcopum, qui Recinetensi Ecclesiæ vicarii munere præerat, cuique eleemosynarii gazophylacii aperiendi potestatem fecit: « Ex litteris, inquit, tuis intelleximus te sperare, quod hoc anno capella S. Mariæ de Laureto Christi fidelium eleemosynis tam in ornamentis, quam in novo ex fundamentis ædificio talem prospectum exhibitura sit, ut cunctis admirationi futura existet, etc. Datum Romæ apud S. Petrum die I Martii MCDLXXI, anno VII. »

59. *Icunculæ quæ vocantur* Agnus Dei *vendi aut permutari prohibitæ.* — Cautum [3] est hoc anno edicto Pontificio, ne quis cerea sigilla agni mystici imagine insignita, quæ soli Romani Pontifices, maxime ad dæmonum infringendos conatus, arcendas tempestates, extinguenda incendia, liberandas partu laborantes fœminas, futura usui, sacrare consueverunt, etiam auro argentove inclusa quovis modo distrahere aut permutare auderet.

« Ad futuram rei memoriam.

« Ne de rebus sacris aut Deo dicatis ad devotionem et salutem credentium sanctorum Patrum ordinatione provida institutis, et pro impetranda venia ac peccatorum macula abstergenda inventis lucri causa fiat commercium, aut passim ut profana tractentur, universis et singulis cujuscumque status vel conditionis fuerint, Ecclesiasticis sæcularibusque personis, auctoritate Apostolica tenore præsentium districtius inhibemus, ne aliquas cereas formas innocentissimi agni imagine figuratas, quas *Agnus Dei* communis usus appellat, et Romano tantum Pontifici pro supremæ potestatis arbitrio illas conficere, benedicere, consecrare, et cum devotione poscentibus pro remissione peccaminum elargiri licet, ut Christi fideles per ejus tactum et usum inter cætera invitentur ad Dei laudem, ab incendio atque naufragio liberentur, procellæ quoque turbinum, fulgura, grandines, tempestates, et omne malignum molimen procul ab eis pellantur, prægnantes absque partus periculo conserventur, quovis modo etiam auro, argento vel aliis thecis inclusas, consecratas, aut temeritate propria confectas per se vel alium seu alios publice vel occulte vendere, aut distrahere, seu permutare præsumant, etc. impositæ imperia spernentibus pœnæ. Datum Romæ apud S. Petrum anno MCDLXX, II kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno VII ».

60. *Pontifex et Lusitanus rex certant muneribus.* — In Lusitania Alfonsus rex propagator Christiani imperii expeditionem in Afros meditabatur, a quo Paulus insigni et pretiosissimo saphiro donatus acceptum munus pretiosiori munere retulit [1], transmissa ad illum cruce aurea, in qua ligni Dominicæ crucis portio inclusa erat, quinque adamantibus et octo gemmis distincta. Commendavit eumdem regem Paulus, quod a duobus theologis seditiosis sollicitatus, ut pro Concilio celebrando regiam auctoritatem admoveret, ipsos sapienti et honorifico in Sedem Apostolicam responso dato dimisisset.

61. *Non divinæ ultioni, sed nimiæ plethoræ adjudicanda Pauli mors repentina.* — Adstrinxerat se solemni voto inter alia Paulus ante et post acceptum Pontificatum Concilium Œcumenicum pro restituendo religionis splendore, ac regibus omnibus fœdere in Turcas conjungendis celebrandum: et quamvis a cardinalibus et imperatore ipso Romam veniente rogatus illud non est executus: quocirca ipsum divina ultione ac repentina morte percussum censuit Jacobus cardinalis Papiensis, suamque sententiam [2] cardinali Theanensi exposuit his verbis:

[1] Lib. brev. p. 84. — [2] Ib. p. 104. — [3] Lib. XI. Bull. de cur. p. 111.

[1] Lib. brev. p. 71. — [2] Card. Papien. Ep. CDXXI.

« Quamdiu Paulus in eodem jurejurando mansit ac voto, successum præbuit Deus; mox ut violavit, uno judicio æstimationis et vitæ est facta jactura. Clamat propheta : Reddite vota vestra Domino Deo vestro, terribili et ei, qui aufert spiritum Pauli, eique non modo vocem, sed ne testem quidem interitus in morte miserrima liquit : sed lamentis sit finis, quando in iis sine fructu est nostra consumptio ». Ita sentiebat Jacobus Papiensis : verum non deerant rationes gravissimæ, quæ Paulum deterruerant ne Concilium cogeret, ne scilicet, uti Basileæ contigerat, novi aliqui tumultus Ecclesiæ injicerentur : cumque præcipua cogendi Concilii causa esset, ut principes fœdus ad Turcicam vim contundendam inirent, id se perfecisse putabat, dum solemnibus oratorum habitis conventibus, sacrum in Turcas armorum fœdus sanxerat.

62. Quod ad improvisam et inopinam illius mortem attinet, perspicua erat illius causa, nimirum nimia sanguinis plenitudo, qua nihil exitialius esse potest, ut divinorum judiciorum abyssos ad causas mortis Pauli inquirendas scrutari opus non sit, humanum enim omnino est repente hominem mori : nonne enim et ipse cardinalis Papiensis repentina morte, cum excutere quartanam putaret, extinctus est? Oppressus [1] igitur est vi repentina Paulus nocte ipsa, quæ in vigesimam sextam Julii diem excurrebat, ac mane in lecto expirasse compertus est : nimia scilicet humorum plenitudine interceptis venis, cum die prævia in cardinalium senatu lætior vegetiorque quam antea esset visus. Is porro septem annis, mense uno minus et quatuor diebus, Pontificatum tenuit, cum anno millesimo sexagesimo quarto, trigesima Augusti, Pontifex renuntiatus fuerit, vitam deseruerit nocte vigesimam sextam Julii hujus anni præcedente, ut probatissimi ejus ævi chronographi referunt [2]; quanquam non desunt qui V kal. Augusti, ut Platina aliique, obiisse Paulum scribant.

63. *Pauli memoria vindicatur.* — Plura reprehensione digna stylo aculeato recenset Platina, cujus satyricum ingenium imbutum in Paulum malevolentia cum nosset Joannes Antonius Campanus de ipsius obitu factus certior, præsagiens Platinam acerbiorem bilem in eum vomiturum, hæc ad Jacobum cardinalem Papiensem scripsit [1] (1) :

Scire etiam cupio quantum nunc Platina sævit :
Manibus an parcat, abstineatque pyra?
Sin defessa cavo disjecerit ossa sepulchro?
Sparserit in ventos, presserit an pedibus?
Et Platinæ quidem quis non ignoscat si sit iratus?

« Sed parcendum est mortuis ». Nec vana finxit animo Campanus; Platinam enim ultionis cupidine, quod in vincula ob impudentiam suam temeritatemque conjectus, maleque habitus fuisset, satyrico stylo in odium et contemptum Paulum adducere apud posteros annisum perstringunt plures scriptores, ex quibus Papyrius Massonius gesta Pauli conscripturus his præfatur : « Te in Vita Pauli, Platina, non sequimur, iratus enim, et inimico animo scribere videris, remque historico indignam facere, quem ira et odio rapi indecorum est ». Nonnullisque interjectis : « Paulus, inquit, natura justus et clemens habitus, ut Platinæ inimici verbo utar, Pontificiam dignitatem sic exercuit, ut neque eum laudare magnopere possis, neque acriter vituperare ». Postremo subdit : « Illum merito laudem ob perenne studium pacis componendæ bellique detestandi, optimi enim Pontifices sunt judicandi, qui nullum inter principes bellum serunt ». Opponemus etiam Platinæ satyris Ægidium Viterbiensem cardinalem, qui de ipso hoc insigne elogium Monumentis mandavit [2] :

« Tam liberalis Paulus fuit, ut paucis egentium non donaverit : tam justus, ut furum, sicariorum, maleficorum nemini perpecerit : tam

[1] Infiss. arch. Vat. sign. num. 3. et Paul. Bened. Cola. Ms. sign. num. 110. Panvin. in Paul. II et alii. — [2] Id. ib.

[1] Apud Papien. Ep. CCCXCVII. — [2] Ægid. card. in hist. 20 sæculor. ad Leon. X. Pontif. Max.

(1) Paulus II Pontifex hoc anno rebus humanis exemptus est mense et die, de quibus in Annalibus. Nullius Pontificis paulo recentioris ætatis fama in ancipiti adeo versatur. Sunt enim qui virum de avaritia, in litteratos bonosque viros insectatione vituperant. Nihil illi sanctum, non pacta sacramento firmata, non votorum nuncupatione obstricta religio, nihil denique legibus et jure, sed omnia libidine et voluntate administrata. Hæc Pontificis illius osores, quorum princeps Platina, sed non unicus; nam et cardinalis Papiensis earum accusationum nonnullas instruit, et historiæ Miscellæ Bononiensis scriptor, quam hoc anno absolvit Rer. Ital. to. XVIII plerasque confirmat. Sed et pro Paulo scriptores alii non infimi nominis valide pugnant. Nam præter Ægidium Viterbiensem et Philelphum, quorum de Paulo elogia recitat annalista, egregie de illo meriti sunt Michael Cannesius Viterbiensis, qui res ab eo Pontifice gestas litteris consignavit, legendus Rer. Ital. to. III, par. II, et Gaspar Veronensis, qui pariter de rebus tempore Pauli II gestis Commentarium scripsit, cujus librum II, III et IV laciniam vulgavit Muratorius ibidem et integrum opus doctissimis animadversionibus suis illustratum, dein publici juris fecit cardinalis Quirinus, qui de antiquitate Ecclesiastica et profana egregie adeo meruit hucusque et merebit in posterum quoadusque sospitem vitam, quam ad multos annos prorogari optamus, agere licebit. Porro quam amice litteratos plures viros Paulus foverit ex Gasparis ejusdem testimonio discimus, unde de litteratorum virorum insectatione calumnia refellitur. Quam multa contulerit ex ærario suo præsulibus et cardinalibus, quorum tenuior census amplissimæ dignitati sustinendæ impar habebatur, Cannesius exponit, ex quo avaritiæ nota expungitur, cujus forte invidia ideo laboravit interdum Pontifex, quod plurimum contrahere pecuniæ coactus sit, ad Turcicum et Hussiticum bellum sustinendum necessariæ. Quam et domesticorum interdum tenax avaritia, ab eo ignorata, invidiam in Pontificem insontem creavit, cujus rei exempla apud eumdem Cannesium suppetunt.

In tanto scriptorum dissidio quid certi statuendum sit, nec ipse plane intelligo, nec si intellexerim, lectoribus meis facile persuaserim. Quare suæ quisque sententiæ insistat, nisi forte ejus sanctimoniam cardinalis Quirini apologia, quam de Paulo gentili suo adornavit, pleno in lumine collocaverit, qua de re judicium iis relinquo, quibus acute videndi vis collata est. Tunc enim æqui erit lectoris, studio partium omisso, laudatoribus Pontificis hujus sese adjungere ac cohærere.

Paulo succedit Sixtus IV, de cujus assumptione plura hic apud annalistam. MANSI.

clemens, ut occidi neminem passus sit. Exilia peccata paulo post donabat venia : magna aut ad triremes, aut ad carceres condemnabat : litteras eas calluit, quas ediscere potuit. Grandis natu cum prius in mercatura more patrio ætatem trivisset, amavit tamen fovitque quosdam bonæ indolis et litterarum virtutumque studiosos. Patrum numerum auxit adscripsitque senatores decem, in queis Franciscus fuit Minorum generalis, qui postea Sixtus IV fuit. Dicebat in rebus aliis hominem esse posse, in Ecclesiarum rectoribus creandis angelum, in collegio augendo Deum Pontificem esse oportere : qui in altero peccet impium, qui in altero dæmonem esse existimandum : in illo unam Ecclesiarum prostitui, ac viro alieno conjungi et non suo, in hoc Ecclesias universas periclitari tum ob ea, quæ quotidie per senatum decernuntur, tum ob ipsos Dei vicarios, qui e senatu creari consueverunt; quamobrem altera hac culpa non unum tantum, sed plures simul pessumdari perdique Pontificatus. Fuit Paulus eruditione Pio minor, animi magnitudine et augendæ reipublicæ studio non inferior, sacrarum rerum exornandarum cura minor : uterque justus, uterque clemens : ille eloquentia, hic magnificentia melior. Uterque in Ecclesiis collocandis diligens, in hominum delectu accuratus : ille ad externa recuperanda, hic ad domestica exornanda incitatior : ille facilis in admittendis omnibus gratissimus, hic difficilis non nisi noctu : visus gravissimus et admirabili veneratione adorabatur ». Et infra : « Illum domi vox, foris forma, gravitas, ornatus commendabat ; nam, ut omittam alia, corpore erat adeo procero, ut ad sacra procedens humero tenus populum superemineret ». Et infra : « Facundia et litteraria studia ornabant Pium, Paulum gravitas liberalitasque commendabat : ille fovendis bonis ingeniis ; hic viduis, virginibus, episcopis, nobilibusque pauperibus sustentandis operam dabat : alter ineruditum episcopum vocabat asinum ; alter avarum pontificem lupum appellabat : is omnes esse doctos ; hic neminem pauperem esse laborabat : amabat ille elegantiora ingenia ; hic viros magnanimos atque liberales : floruere sub Pio mirum in modum bonarum artium studia ; incredibilis sub Paulo justitia viguit : omnes eo principe poesim, oratoriam et cultiores musas adamabant : nemo hoc Pontifice vel seditiones civitatum vel viarum latrocinia exercebat : ille ut nemo esset ignarus litterarum ; hic tuta ut essent omnia procurabat. Fuit Paulo ad servandam justitiam, ad juvandos egenos, ad sacra exornanda majus studium ». Et infra : « Paulus aditu difficilis, exoratu plerumque durus, sed qui deinde præstaret longe plura quam aut vultu aut oratione polliceretur, ut cedere vel verbis contendendo, vel re præstando, nulli mortalium velle videretur. Denique si doctrinam aspicias, Paulus non modo Pio, sed nemini Pontifici non cessit : si domesticam disciplinam spectes, nec Pio nec Pontificum ulli cessit ; domi enim solus monstra non aluit, nulla in familia insolentia, nullus fastus, summa in omnibus ut esset tum humanitas, tum modestia imperabat, qui secus ageret, eum quam primum e familia summovebat. Obiit apoplexiæ morbo Paulus, cum pridie senatum habuisset, visus etiam aliquando lætior eo die, quam quis unquam illum viderat. Repente renuntiato interitu attoniti in eam passim vocem erupere : Homo bulla : quo nihil cogitari possit infirmius, ut statim occupet hominem non modo incolumem visum, sed etiam lætissimum, ut non ægris tantum mors expectanda, sed et cum maxime vel sani vel læti sumus, tum maxime extimescenda esse videatur. Illud peculiare in Paulo, elatoque animo nihil commune, nihil non magnificum cogitare : dignus profecto hoc sæculo, ut erecti sublimisque animi gloria tum floreret, quoniam cæli enarrant gloriam Dei ».

64. Confutavit inter alios Franciscus Philelphus [1] satyricos libellos, qui mox a Pauli obitu per Italiam ab impiis ultionis cupidis disseminati fuerunt : « Avaritiæ vero quæ unquam suspicio in Paulum cecidit, qui et omnem semper simoniacam licitationem ac pravitatem perinde atque pestiferum morbum oderat, et indulgentias item ipsas temporum necessitate concessas, quoniam lucrariæ viderentur, magna ex parte abrogavit ? quæ vero vel gratiæ vel expectativæ appellantur, ex quibus ipsis grandes thesauri conflantur, eas quam inhibuerit omnes sciunt. At maledici calumniatores illius viri abstinentissimi parcimoniam, quæ pulcherrima virtus est invertunt, et in avaritiæ nomen transferunt ». Interjectis nonnullis, ut opes in virginibus pauperibus dotandis, alendis religiosis, templis ornandis, Venetis contra Turcas juvandis profuderit, subjicit :

65. « Atque illum accusant incontinentiæ, quo neque frugalior erat, neque temperatior quisquam. Satis in nobis debet videri continens, quia delicatioribus obsoniis ac potibus se potissimum continet : hinc enim fons manat ad omnem voluptatis intemperantiam. Quando illum audivimus bis repleri in die ? Obsoniis autem quam vilissimis uteretur, ipse vitæ exitus declarat. Fuerat Paulus Pontifex duas diei partes et amplius occupatus in eorum causis audiendis atque expediendis, qui ex toto fere terrarum orbe eo convenerant, non modo octava Marii exulis illius hora prætererat, verum etiam nona, quod erat cœnandi tempus apud Romanos : mensa apponitur jejuno defessoque Pontifici ; at quibus referta obsoniis ? regalibus sane et Persicis ? quibus tandem ? peponibus

[1] Philelph. l. xxxv. Ep. i. ad Sixt. IV.

scilicet, et minutis istis albisque pisciculis, qui capiuntur in Tyberi; hujusmodi enim esculenta ad panem addiderat. Quo autem vino? Cretensine, an Cyprio, an Rhodio, an Lesbio? ex ipso etiam Tyberi mera aqua : quibus sane rebus effectum puto, ut ille sibi mortem quodammodo consciverit; nam cum vellet naturæ vim omnem vehementiorem fervoremque compescere, non satis duxerat vino uti dilutissimo semper, sed eo die aqua mera, et ea admodum frigida potui usus est. Itaque ex istiusmodi esculentorum ac potus mala et turbulenta concoctione variis surgentibus flatibus, tum ii meatus, per quos fit respiratio, illico sunt obstructi, tum mors continuo nervorumque omnium contractio consecuta. Sed ii, qui aut hujusmodi causas naturæ ignorant, aut sunt animi livore atque odio in sanctissimum patrem illum exulcerati, alii inscitia, alii malevolentia novas fabulas per Italiam dispergunt : quare tui muneris esse arbitror, pater pientissime et optime, ut tantæ vel hominum impudentiæ, vel impietati consulas, quo vel castigando, vel plectendo veritati sit locus. Non multo priusquam migraret ex hac luce, in te unum conjectis oculis, eum dixisse audio : Hæc mithra, pater Francisce (habebat enim in manu pretiosissimam illam mithram, quam tantis gemmarum et margaritarum opibus ad honorem Pontificatus insignierat) caput tuum decoratura est in Christo Jesu. Cui sane de te prædictioni rem videmus non multa post contigisse, etc. Ex Mediolano III idus Januarii anno a natali Christiano MCDLXXI ». Illud porro certum est teterrimam calumniam a novatoribus [1] ei imponi, dum in actu venereo a diabolo strangulatum mentiuntur : fingunt etiam alia quæ a piis auctoribus refelluntur [2]. In Paulo II res gestas Pontificum describere desinit Platina, qui typis cusus circumfertur, quamvis etiam Sixti IV Vitam attigerit, sed eæ elucubrationes [3] typis cusæ non sunt, atque in Vaticano Tabulario [4] reconduntur, quatuordecim vero posteriorum Romanorum Pontificum Vitas contexuit Onuphrius Panvinus, Augustinianæ familiæ alumnus.

SIXTUS PP. IV.

66. *Sixti IV electio, dotes et litteræ Encyclicæ.* — Justis funebribus Paulo ex majestate Pontificia persolutis Franciscus Roboreus, vulgo de Ruvere, Saonensis, jam ante a Paulo ipso ex Franciscana familia in cardinalium numerum adscitus, sive ex Roborea stirpe prænobili Taurinensi natus esset, sive eidem ob clientelam ascriptus, de quo plures certant scriptores, in sacris comitiis delectus est. Prima purpuratorum suffragia, quod secretum scrutinium appellatur, quatuor candidatos edidisse ferunt : Nicænum, Rothomagensem Ursinum ac Papiensem : tum rem ad unum Nicænum spectare visam, sed illius antiqua severitate perpensa, omnium mox vota in Franciscum tit. S. Petri ad Vincula Cardinalem Roboreum versa. Nonnulla cæteroqui arcana ad hujuscemodi comitia pertinentia aperuit idem cardinalis Papiensis [1], dum multa de se, eaque falsa Galeatio duci Mediolanensi renuntiata esse queritur, ipsum nimirum dedisse operam, ut adversarum Mediolanensi factioni partium cardinalis ad Pontificatum eveheretur, faleturque ingenue lenocinatum se ambitioni, ac merito eorum contraxisse odia, quorum cupiditatibus in re sanctissima, in qua, omnibus aliis posthabitis, divinæ tantum gloriæ studuisse debuerat, obsecundasset : « Si adesse, inquit, voluissem ubi periculum agebatur, et quibus infensum principem sciebam, fortasse alio quam Xysti nomine Pontificem haberemus. Non igitur injuria me Deus ulciscitur, qui facere omiserim quæ facto opus esse noveram ». Celebrata est Pontificia creatio nona Augusti die [2], ac Sixti nomen novus Pontifex suscepit, quod die Sixto papæ ac martyri sacro cardinales conclave essent ingressi; symbolumque ex psalmographo [3] mutatus est : *Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram.* Arcano quidem divinæ providentiæ consilio vocatum ad Pontificatum, et suscipiendæ ab eo Franciscanæ disciplinæ, dignitatisque Pontificiæ aliquando gerendæ signa in eo præluxisse, servatumque vitæ et maximis ereptum periculis sancti Francisci ope, refert Bartholomæus Platina Cremonensis [4], et ejusdem primitias accurate describit sic inquiens :

67. « Sixtus IV, patria Savonensis, patre Leonardo, matre Luchina Cellis nascitur in pago maritimo, qui ab urbe Savona quinque millibus passuum distat, eo namque parentes confugerant vitandæ pestis causa, quæ tum maxime Liguriam vexabat. Ruvere cognomentum familiæ est vernacula eorum lingua, nos autem robur Latine appellabimus, vel quercum potius, ne ab insigni gentilitio scutorio familiæ discedamus. Videre per somnium visa est mater ante partum editum infantem a B. Francisco cuculla pie ac sancte indui, quo habitu ipsius sancti fratres utuntur; astare enim duo fratres videbantur quorum alter tunicam, alter vero caputium et cingulum infanti porrigebat. At vero dum obstetrix puerum cui Francisci nomen indiderat, ut fit, accurate in balneo lavaret, eumdem cernit duos digitos quasi signaturos aquam erectos tenentem, quare mater, dum puer in undis aliquando defecisset, ac pæne ne-

[1] Pless. in myst. iniq. — [2] Gretzer. c. 64. — [3] Ext. in Ms. miscel. bibl. Vatic. — [4] Volat. l. XXI.

[1] Card. Papien. Ep. CCCXCV. — [2] Paul. Bened. Nic. Ms. Vatic. sign. num. 110. Plat. Ms. Vatic. in Sixt. IV. Vita. — [3] Ps. CXXX. — [4] Barthol. Plat. in Sixt. IV. Vita Ms. bibl. Vat.

catum obstetrix ad se detulisset, somnii memor vovit se induturum filium S. Francisci habitu, facturamque ut eumdem sex mensibus ferret. Transacto autem hoc semestri, amotoque habitu, puer iterum in gravem ægritudinem incidit, annum jam natus et eo amplius, repetito itaque voto mater filium incolumen recipit. Verum cum infans adolevisset elegansque ac scitus a civibus esse videretur, non defuere qui parentes increparent, quod tam bonæ indolis puerum tam tetricæ et austeræ vitæ addixissent, antequam ipse per ætatem saperet, quod vivendi genus sibi potissimum eligendum esset : non esse vinciendum tali habitu puerum, sed sinendum potius sæculari et civili more vitam ducere. Hoc idem cum reprehendisset Petrus, cognomento Juppus, castigaretque verbis parentum superstitionem, ut ejus verbis utar, puero habitum detrahit : qua ex re febri statim correptus intumescente gutture liberari tanta ægritudine nullo modo posse videbatur, nisi denuo votum repeteret. Mater itaque Juppo ob spretam religionem filiique discrimen infensa, puero habitum restituit, sanctoque iterum addicit : qui demum liber factus nonum agens annum cænobiumque frequentans, domo enim eo quotidie proficiscebatur, Joanni Pinarolo viro optimo committitur, a quo Ordinis mores vitamque Minorum imbiberet ».

68. Eadem visa Sixti matri ostensa cecinit versu protonotarius Anglicus [1], traditque signa gerendi Pontificatus præluxisse in infantili ætate, in qua signo crucis Savonensem populum lustrare visus est. Professus quidem est Sixtus publicis litteris [2], se meritis S. Francisci ad varios honorum gradus, tum ad summum Pontificatum provectum fuisse : « Firma, inquit, fide tenemus certissimisque in nobis experimentis didicimus quod ad officia, et dignitates, ad quas in minoribus promoti sumus, et ad hunc summi Pontificatus apicem meritis et precibus Seraphici patris et fundatoris promoti fuimus ». Id etiam confirmavit [3] cum sacellum magnificum in honorem Deiparæ ac SS. Francisci et Antonii Patavini in Basilica Vaticana condidit.

69. Excultus pietate et litteris apud Minoritas, variosque adeptus munerum gradus suprema etiam Ordinis præfectura functus est; quo tempore cum Paulus II Callixti III litteras, quibus Mendicantium familiæ ad commune jus redigendæ erant, promulgare meditaretur, Mendicantium Ordinum magistri in eam prorupere temeritatem, ut provocationis ad Concilium formula mediderint; at ejusmodi factione Franciscus sese non implicuit, atque apud Paulum est professus, se ab eo facinore abstinuisse. Ob insignia autem virtutum ac doctrinæ ornamenta, annitente Bessarione, cardinalatu a Paulo II est insignitus : nec propterea litterarum eum abjecisse studia, sed pluribus etiam editis Commentariis Ecclesiam doctrinæ suæ radiis collustrasse, egregiisque iis dotibus iter sibi ad summum Pontificatum struxisse, recenset hisce verbis Platina [1], de quo paulo ante memoravimus : « Ob dignitatem adeptam et negotia litterarum studia omisit nunquam, nam et librum edidit de sanguine Christi, et scripsit, sive errorem impugnavit a Carmelita quodam Bononiæ excitatum ; ausus namque est homo temerarius asserere Deum quidem sua omnipotentia, ut vocabulo theologico utar, hominem damnatum salvare non posse. Scripsit etiam de futuris contingentibus propter altercationem Lovaniæ ortam inter Henricum quemdam virum doctum, et omnes scholasticos Lovanienses ». Et paulo infra : « Aggressus est opus admodum necessarium, ostendere enim annisus est rationibus quidem et non vulgaribus, Thomam Aquinatem et Scotum in sententiis convenire, licet verbis differre viderentur, ad tollendas discordias et altercationes, quæ ob hanc rem inter utrumque Ordinem quotidie nascebantur : tantæ enim integritatis habebatur et doctrinæ, ut huic uni ex cœtu cardinalium ad fidem pertinentia potissimum committerentur. Verum dum his rebus intentiore cura vacaret, dumque jus canonicum legendo percurreret, mortuo Paulo, Patrum consensu Pontifex creatur anno salutis MCDLXXI, V id. Augusti ».

70. Pontificia thyara exornatus est VIII kal. Septembris ; cumque ad Lateranensem Basilicam de more festo ornatu ac solemni pompa pergeret, vitæ periculum adiit ; equites enim Pontificii, dum turbas submoverent, quosdam habuere asperius qui vocatis aliis subsidio illos adorti sunt, Pontificemque et lecticam saxis appetierunt ; sed Latinus Ursinus obequitans plebis furorem compressit ; recenset hæc Panvinus [2] : ex quo etiam colligitur, egisse tum Sixtum ætatis annum quinquagesimum septimum, cum natum referat XII kal. Augusti hujus sæculi anno quatuordecimo. Eodem die exaratis Encyclicis litteris fideles de susceptis a se catholicæ Ecclesiæ gubernaculis certiores fecit, rogavitque ut preces Deo funderent, quo ejus ope confirmatus tantum munus ad divinæ gloriæ propagationem gereret : inscriptæ ita sunt apud Felicem Contelorium [3] :

« Prioribus et communi nostræ civitatis Interamnensis.

« Nuper felicis recordationis Paulo II Romano Pontifice prædecessore nostro de mortalis hujus vitæ ærumnis ad cœlestem patriam septimo kal. Augusti, sicut Domino placuit, evo-

[1] Anglicus in Lucubr. Tyburtin. de Sixt. IV. — [2] Ext. apud Luc. Wad. to. VIII. anno 1507. num. 46. — [3] Lib. brev. et Bull. p. 232.

[1] Plat. in Sixt. IV. — [2] Panvin. in Sixt. IV. — [3] Ext. apud Fel. Contel.

cato, afflicta talis pastoris amissione mœrebat sancta mater Ecclesia, cum venerabiles S. R. E. cardinales, de quorum numero tunc eramus, ejus funere et exequiis de more solemniter celebratis, solliciti, prout gravitas rei exigebat, de futuri Romani Pontificis electione, modo et tempore congruis in palatio Apostolico apud Basilicam Principis Apostolorum de Urbe conclave ingressi nobiscum in unum convenientes, et super tanti negotii deliberatione aliquandiu consultantes, tandem sancti Spiritus, a quo Ecclesia ipsa Christi sponsa regitur, infusione eorum animos sic afflante, licet in alios majorum longe meritorum consentire potuissent; tamen ad personam nostram vota sua unanimiter dirigentes, V id. Augusti, nos, tunc tit. Sancti Petri ad Vincula presbyterum cardinalem, nescimus quo occulto, sed certe nobis tremendo Dei judicio, in Apostolicæ celsitudinis fastigio concorditer collocarunt. Super qua re, licet ipsi de nostra imbecillitate conscii, virium nostrarum tenuitatem ad digne perferendum tantæ sarcinæ onus animo metientes, aliquandiu quod nobis esset agendum dubii, deliberavimus, tandem considerato, quod hujusmodi electio non ab hominibus, sed ab inspiratione divinitus facta, cui resistere non licet, provenisset, cupientes bene agere, et prodesse potius quam præesse, in spiritus humilitate Apostolicæ servitutis jugo collum submisimus, sperantes illum, qui ab ipsa suæ Ecclesiæ fundatione infirma mundi elegit ut confunderet fortia et qui electionis ipsius auctor fuit, vires suas in tanta necessitate nobis subministraturum. Quapropter devotiones vestras in Domino requirimus et hortamur, ut tanquam fideles et obedientes filii, in nostra et sanctæ Romanæ Ecclesiæ devotione, ac solita subjectione fideliter constanterque persistatis, et pium ac misericordem Deum nostrum instanter oretis, ut operi manuum suarum dexteram ipse auxiliarem porrigat, ne tanti oneris mole opprimantur, sed in beneplacito filii sui dirigantur actus nostri, ut Ecclesiæ suæ sanctæ ad sui nominis laudem et gloriam et commissi nobis populi animarum salutem præsideamus, etc. Dat. Laterani anno incarnationis Dominicæ MCDLXXI, VIII kal. Septembris, Pontificatûs nostri anno I ».

71. *Decernit Pontifex tueri Christianam fidem contra Turcas.* — Sub primis Pontificatus sui auspiciis Christianam religionem tueri armis adversus fidei hostes constituit, significavitque Christi fidelibus [1], non opes modo, verum etiam cruorem suum profundere se paratum : « Cupientes, inquit, pro fidei defensione et Christianorum salute non solum nostras et Sedis Apostolicæ facultates, cameræ dispositioni commissas, quarum partem non exiguam felicis recordationis Paulus prædecessor noster tam pro dilectorum filiorum Hungarorum subsidio, quam nobilium virorum despoti Moreæ, Sanderbechi domini in Albania et despoti Arethæ, et aliorum quamplurimorum magnatum, provinciarum et populorum subventione, rebusque aliis ad hanc rem conferentibus, saluti fidelium opportunis, usque ad summam ducentorum millium florenorum liberaliter erogavit, exponere, sed etiam, si opus fuerit, imitatione illius, cujus vicariatum, licet immeriti, tenemus in terris, proprium effundere sanguinem, et incommoda quæcumque subire, ejus cujus causa agitur, atque aliorum principum et populorum fidelium freti præsidiis cœptum opus defensionis fidei hujusmodi ultra virium nostrarum mensuram contra insolentissimum hostem prædictum continuare intendimus, etc. Datum MCDLXXI, pridie kal. Januarii, Pontificatus nostri anno I ».

72. Describit aliis litteris Encyclicis [1] Mahotis II Turcarum imperatoris secundos progressus, acerrimaque in oppugnando Christiano imperio molimina, quo Christiani conjunctis animis ad illius vim infringendam consurgant :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Infra nostræ mentis arcana pia consideratione sæpius, ut tenemur, non absque gravi cordis dolore animadvertimus etiam truculentissimam Turcorum gentem, impii canis Machometis sectatricem, adeo rabide in Christianam religionem insurrexisse, ut non modo Pamphiliam, Ciliciam, Liciam, Paphlagoniam, Thraciam, Epirum, Peloponesum, Bœotiam et ipsam præclarissimam urbem Constantinopolitanam, Orientale caput, ac alias terras, urbes et loca Orientalis imperii violenter occupaverit, verum etiam, velut immanissimæ belluæ Christianum sanguinem anhelantes, Mysiorum, Triballorum et Illyriorum terras suo acerbissimo imperio subegerunt, et usque adeo eorum vires creverunt, ut non Danubius profundissimus amnis, nec Illyrii asperrimi montes eorum impetum retardare potuerint, quin fluminum transitu et locorum difficultatibus superatis, illinc per omnem grassentur Pannoniam ad interiora usque Germaniæ, quod dolenter referimus : hinc vastantes fœdantesque omnia ferro et igne depopulentur. Profecto sævitiæ ac immanitatis genera teterrimi hostes in Christiano populo exercuerunt, quæ recensere horret animus : Christianum sanguinem per infinitas lachrymas et inaudita tormenta ad satietatem immaniter effuderunt, omnibusque ignominiis et injuriis, variisque necis cruciatibus eos affecerunt ; templa sanctissima, et aras Deo dicatas per summam impietatem polluerunt, sanctarum quoque B. Mariæ virginis genitricis Domini, ipsiusque Domini nostri statuas contemptu, de-

[1] Sixt. l. brev. et Bull. p. 15. Ep. XI.

[1] Sixt. l. brev. et Bull. p. 12. num. 10.

risione, omnique contumeliæ genere persecuti sunt, aras Virginis violarunt : Christiani nominis socios populum electum equorum ungulis contriverunt, et eorum ferocissimo imperatore imperante atque inspiciente excoriarunt et in crucem sustulerunt ut mortem beneficii loco acceperint. His victoriis truculentissimus hostis tanquam virus exhalans potentissimo terrestri exercitu, formidabilique classe Chalcidem Euboicamque insulam terrendo tumultu anno revoluto aggressus, post longam obsidionem bellicorum tormentorum impetu portis effractis, et muris dejectis, flamma ferroque omnia complevit, unde gemitus illi miserandi ad nostras usque aures pervenerunt.

73. « Et quia hostis noster ad sævitiam natus his teterrimis immanissimisque facinoribus, hisque similibus non contentus, sed ut Christianum nomen de terra deleat, Occidentale imperium animo concepit sibi subigendum ; sunt enim ei magnæ vires, inexhausta cupiditas, dominandi libido, scientia rei militaris, ætas florida, corpus laboribus assuetum ; thesaurus immensus, multitudo militum, ac bellicorum omnium apparatus, ingens corpus et legiones firmissimas in capita nostra in dies comparat, ampliores lacessit, urget, ut per omnes Christianorum gentes ferro, igni, cædeque evagando acerbissimum fœdissimumque suum imperium ad extremos usque fines terræ propaget, etc. Dat. anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXI, pridie kal. Januarii, Pontificatus nostri an. I ». Excitatum Sixtum ad sacram in Mahometem expeditionem conficiendam a Bernardo Justiniano oratore Venetorum refert Additionum ad Monstreletum auctor, illique expositum ab eo tyranno erepta Christianæ reipublicæ duo imperia, regna quatuor. provincias viginti, ducentas urbes, innumerumque populum male perditum : quæ Oratio in calce operis Sixti IV de Sanguine Christi extat.

74. Ad hunc vero superiore anno elegantem Epistolam scripserat Franciscus Philelphus [1] orator clarus, in qua necessitatem urgendi Turcici belli ita expresserat : « Ducis vestri vel aviditate, vel ignavia omnis est subsecuta calamitas, qui dum pro tuendo Isthmo Corinthum oppugnat, et ipse ictus saxo in nudum caput interimitur, et vobis e manibus Peloponesus eripitur : ex quo quidem tempore quibus vos detrimentis, depopulationibusque Turcus affecerit, non est meum in medium referre » ; et infra : « Cum enim animadvertisset vos rem tantam negligere, habereque socordius, vobis jam contemptui habitis, quos maxime ex omnibus principibus Christianis propter amplissimas opes, atque mirificam inter vos inauditamque ex omni hominum ætate concordiam formidat, aperto marte Italiam versus iter arripuit, brevique factum videmus, ut capta Peloponeso, ac Triballis in deditionem actis, et cum Illyrico, Pannonibus cunctis inferioribus subjugatis, ecce bis et in Italiam ipsam impetum fecerit, et ingentem inde prædam asportarit, tantumque et vobis ipsis, et aliis Christianis principibus terrorem incusserit, ut vel de imperio dubitetur, etc. Ex Mediolano idibus Septembris, anno a Natali Christiano MCDLXX ». Hortatus vicissim est Venetos Franciscus Philelphus [1], datis ad Nicolaum Tronum ducem litteris, ut cœptum in Turcas bellum strenue gerere pergerent, ac maritimis viribus, quibus erant superiores, hostem contunderent, ne Cyprum Euboeamque, ac demum Cretam eriperet : « Cavendum est ne cum velitis suscepto vulneri et jam putrescenti atque incurabili mederi, vestra quoque remedia sera futura sint ; præsertim cum novissime nuntius sit allatus, egisse Turcum in deditionem suam omnem illam continentis oram, quæ jacet e regione Rhodiorum atque Cypriorum, et iis in locis classem quoque parare maximam, qua sive Rhodum sive Cyprum invaserit, et illis et nobis ingens est periculum illaturus. Quid si Ægyptum petat, atque per ipsum Nilum Memphim, cui nunc est Cario nomen, cunctis adoriatur viribus ? num satis futuri sint homines illi servi, obscuri ac pauci, qui tantum impetum sustineant, cum habeant infensos et inimicos universos populos, quibus superbissime dominantur ? Potitus Ægypto, quod factu mihi perfacile videtur, num Syria carebit ? tantis autem ubi creverit opibus, qua sit Turcus vel vestra, vel Christianorum omnium potentia inhibendus, quo minus totius orbis terræ potiatur imperio ? occurrite, sapientissimi magnanimique viri, occurrite, et accensum ignem, priusquam æstuet in flammas, extinguite : ne illud et frustra tandem, et dedecorose dicendum sit : Non putassem, etc. Pridie nonas Decembris, anno a Christi Natali die, MCDLXXI ».

75. Dum certant cum Turcis Veneti, ad comparanda pro tanto bello instruendo ac gerendo subsidia decumas imperavit [2] clero Sixtus ; tum fideles ad conferendam stipem, proposita [3] amplissima criminum venia, pellexit, docuitque communi studio sumptuque commune propulsandum exitium. Creavit vero quæstorem Pontificium Marinum Nicolai de Fregeno [4] in regnis Christierni regis, Dania nimirum, Norwegia, Gotia, Slavia, ducatu Slewicensi, Holsatiæ et Stormariæ comitatibus ; tum in Livonia, et utraque Frisia ; ac sacræ expeditionis in Turcos promulgandæ auctoritate instruxit. Adjecta est litteris hæc temporis nota : « Datum Romæ apud S. Petrum anno MCDLXXI, prid. idus Januarii, Pontificatus nostri anno I ».

[1] Philelph. l. XXXII. Ep. ad Bern. Infiss.

[1] Philelph. lib. Ep. XXXIV. — [2] Ibid. p. 15. — [3] Pag. 12. — [4] Lib. II. Bull. p. 22.

76. *De Concilio cogendo frustra agitatum : quatuor legati in varia regna missi a Sixto.* — Similia mandata ipsum aliis dedisse dubitandum non videtur. Cum autem tantæ rei moles tam ardua exigeret, ut Christiani imperii principes et episcopi ad solemnes cœtus vocarentur, ut communi sanctione belli sacri auxilia decernerentur, Concilium Œcumenicum Laterani celebrandum indixit : cumque imperator Fridericus Utini cogendum poposcisset, in quam urbem se conferre pollicebatur, Sixtus Mantuam vel Anconam proposuit : tum ob urgentem rerum difficultatem, ut periclitanti imperio Christiano ocius subveniret, quatuor legatos in varia regna decrevit, ut in iis exercitus conficerent, de quibus Bartholomæus Platina [1] hæc refert : « Celebrata coronatione, ad rem Ecclesiasticam Christianamque componendam animum adjicit. Concilio itaque tantam rem indigere arbitratus, ad Lateranum id se habiturum ostendit, quo bellum Turcis indici commodius posset, quemadmodum Pius Pontifex instituerat, si ei vivere licuisset. At vero dum hac de re maturius consultaretur, imperator rem Christianam in magno discrimine cernens, Pontificem rogat, ut Utinum, habendi Concilium locum idoneum, deligat : sed Pontifex, cum videret Mediolanensium ducem, aliosque populos, et Italiæ principes id nequaquam approbaturos, cumque etiam proventus suos belli nervos absente curia imminui videret, non sine suspicione tumultus si ab Urbe discederet, Mantuam primo, mox Anconam proponit, quo imperator venire percommode poterat, hinc ex Tergestino sinu navigatione, illinc ex Austria terrestri itinere. Verum cum hac deliberatione rem in longum protrahi videret, Patrum consensu quatuor legatos decernit : Bessarionem Nicænum in Galliam, Rodericum Borgiam vicecancellarium in Hispaniam, Marcum Barbum in Germaniam, Oliverium Carafam Neapolitanum cardinalem classi maritimæ in Turcos præficit ».

77. Extant de his legationibus plurima Diplomata [2], de quibus proximo anno agetur. Nunc de Germanica legatione tradita cardinali S. Marci, ut pacem inter Hungarum et Polonum de Bohemiæ sceptro certantes conciliaret, districtaque in mutuam perniciem arma in Turcas averteret, afferemus ex parte, in qua ita loquitur de Mahomete, ambos reges inter se dissidentes opprimere annitente.

« Marco tit. S. Marci presbytero cardinali, in Alamannia ac tota Germania, necnon universis et singulis provinciis, civitatibus, terris et locis ejusdem Germaniæ sacro Romano imperio subjectis, ac Hungariæ et Poloniæ regnis A. S. L.

« Ex pluribus victoriis, Christianis in dominus torpentibus, obtentis, in tantam superbiæ et arrogantiæ flammam elatus est, (nimirum Turcarum princeps,) ut terra marique reliquas fidelium regiones invadere et debellare, sibique, si possit, universæ Christianitatis imperium tyrannice usurpare præsumat, in maximam divinæ majestatis offensam, nostrum et Catholicorum regum et principum, aliorumque fidelium ignominiam, dedecus et jacturam : et (quod molestissimum nobis est et maxime sedet cordis amaritudini, nec aliter quam cum lachrymis referre possumus) occasione regni Bohemiæ inter charissimos in Christo filios nostros Matthiam Hungariæ, qui expeditioni adversus ipsos truculentissimos Turcos vacare, ac inimicos exercitus, gentemque belligeram parare, ac ipsorum Turcorum ferocitatem reprimere consuevit, necnon Casimirum Poloniæ reges illustres, graves belli moles, dissidiaque et disceptationes suborta sunt, nec facile spes instaurandi exercitus illis in oris pro reprimendis ipsorum infidorum Turcorum temerariis ausibus polliceri potest, nisi prius discordiæ ac guerrarum turbines inter eosdem reges vigentes pacatæ et sedatæ, ipsique ad pacis et quietis dulcedinem reducti fuerint.

« Nos igitur etiam repetentes animo, non sine ampliori cordis mœrore, quot sacratissimæ patriarchales, metropolitanæ, cathedrales, aliæque insignes Ecclesiæ pæne innumeræ ac utriusque sexus regularium personarum monasteria, cœnobia et pia loca profanata deformi ruinæ subjecta, illorum ornamenta, cruces et calices, aliaque divinis deputata mysteriis conflata, destructa, ac (quod lamentabilius est) sanctorum venerandæ reliquiæ conculcatæ, et innumeri sexus utriusque fideles ad damnatam Machometicam sectam sub dura servitute recipiendam fuisse compulsos : et nisi per Catholicos principes tantæ temeritati tantoque furori celeriter occurratur, majora semper detrimenta videntur verisimiliter propediem futura. Et cum nos ad hujusmodi necessitates explicandas, regesque, principes, potentatus, communitates et dominia hortandum, requirendum et monendum, ut semotis quibusvis dissidiis huic sancto operi vacent, ac se ad reprimendum ipsius perfidæ Turcorum gentis elatos conatus accingant, personaliter progredi non valeamus, ad hujusmodi præsentes necessitates, quas et majores in foribus, et prope futuras, nisi protinus obvietur, cernimus declarandas, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, nonnullos ex eis legatos de latere ad diversas mundi partes, regnaque et dominia transmittendos duximus.

78. « Igitur circumspectionem tuam, ad Alamaniam ac totam Germaniam, necnon universas et singulas provincias, civitates, terras et loca ejusdem Germaniæ sacro Romano imperio

[1] Plat. Ms. arch. Vat. in Sixt. IV Vita. — [2] Sixt. IV. Regest. leg. 2. p. 30.

subjecta, necnon Hungariæ et Poloniæ regna tamquam pacis angelum nostrum et Apostolicæ Sedis legatum de latere transmittimus ». Et infra : « Nos autem ut fructus, quos inde futuros expectamus, quantocius eveniant, tibi omnes et singulas differentias, tam inter memoratos reges, quam quosvis alios quacumque Ecclesiastica vel mundana sint præditi dignitate, occasione regni Bohemiæ hujusmodi, et quorumvis aliorum dominiorum subortis et quæ forsan suboriri poterunt, audiendi, illasque sedandi et quietandi, necnon quosvis pacis tractatus, et confœderationis inter eosdem reges et principes ineundi, et si opportunum tibi visum fuerit, treuguas ad tempus vel tempora, de quo vel quibus inter se concordaverint, indicendi ac hujusmodi pacem, si ad illam tua accurata sollicitudine induci poterunt, vel treuguas ipsas etiam cum censurarum exaggeratione observari faciendi et mandandi, ac etiam ad hoc unam vel plures dietam seu dietas in loco utrique partium tuto, in quo reges ipsi, ac personæ, quas præsens potest tangere negotium, per se vel oratores suos legitimos comparere possint, alias, prout tibi visum fuerit expedire, similiter indicendi et statuendi, excitandique tam eosdem reges quam omnes et singulos Catholicos principes et populos, ut adversus eumdem nefandissimum Turcorum principem pro defensione fidei, pro salute patriæ et propria, ac aliorum Christianorum tuitione se ardenter opponant, ipsiusque reprobos conatus reprimere studeant, insuper Cruciatam contra eosdem Turcos prædicandi, et ab aliis prædicari faciendi », pluribusque interjectis de irrogandis pervicacibus hominibus censurarum pœnis, resipiscentibus in Ecclesiæ gremium restituendis, imperanda Ecclesiasticis, exceptis tamen Jerosolymitanis equitibus, qui cum Turcis bella gerunt, annua decuma, subdit : « Plenam et liberalem tenore præsentium facultatem, licentiam et auctoritatem concedimus et impartimur, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXI, X kal. Januarii, Pontificatus nostri anno I ».

79. *Cardinalitius senatus auctus.* — Quintam addit legationem cardinalis Papiensis [1] : sed quæ fuerit non exprimit, ait enim : « Audio cardinales duos novissime factos esse : legatos vero quinque qui ad rem Christianam proficiscantur ». Adscripta est iis litteris dies XXVI Decembris : fuerunt ii Petrus Riarius mediocri familia Saonæ ortus, et a Sixto a teneris annis in Franciscano sodalitio educatus, quem episcopum Tarvisinum ante designatum presbyterum cardinalem tituli sancti Sixti creavit, et Julianus Raphaelis fratris filius, episcopus Carpentoratensis, S. Petri ad Vincula presbyter pariter

[1] Papien. Ep. CDVII.

cardinalis, qui postea Pontificios apices consecutus Julii II nomen sibi indidit : in ea vero re ipsum conceptum in conclavi jusjurandum violasse, ut privatis indulgeret affectibus, queritur Jacobus Papiensis [1]. Porro ipsi cardinali Papiensi legationis in Umbria obeundæ munus injunxit Sixtus hoc anno, ad pacandam nimirum provinciam multis turbatam seditionibus, ut ex pluribus ejus Epistolis perspicuum est. Qui etiam per idem tempus ad conscribendos Commentarios se comparabat : eamque ob causam Bertinum Lucensem Andriæ episcopum rogavit [2], ut de Anglicarum rerum conversionibus, tum Burgundi ducis, Gallorumque regis belli gestis ipsum certiorem faceret.

80. *Jacobus Picens Minorita morbo, et Philippus Clivius vinculis, ope Virginis liberati.* — Sed ad Pontificis studia ad pacandam Italiam adhibita redeamus. Cum Asculum intestinis discordiis laniaretur, Sixtus B. Jacobum Picentem Minoritam, cujus operam summo ea in re emolumento futuram pro comperto habebatur, eo se conferre, concordiæque accedere interpretem jussit [3].

81. De insigni adeo viro prætermittendum non est : visum ipsum superiori circiter anno virginis Deiparæ, se illi per speciem objicientis, ope liberatum fuisse [4] gravissimo morbo, ut populos Evangelica pietate informaret, cum ad invisendam Lauretanam ædiculam se contulisset, ut narrat Horatius Tursellinus [5] ex Monumentis Franciscanis : additque eumdem, cum a dæmonibus gravissime infestaretur, iterum Lauretum lustrasse, atque intensius oranti Dei Matrem se ostendisse, monuisseque finem pugnæ adesse : atque ipsum cœlesti corona potiturum, de cujus pia morte dicetur inferius.

Eodem anno Philippus Clivius cum a Gallis in præalta turri vinculis constrictus teneretur, implorata sanctissimæ Virginis ope, vincula ferrea osse bubulo discidit, atque Hallas ad persolvendum votum se contulit, ut Justus Lipsius ex vetustis Monumentis narrat [6].

82. *Catalani et Genuenses inducias paciscuntur.* — Cæterum Sixtus Pontificatus sui initio pacandi Christiani imperii cupidissimus, ne exitialia dissidia, nonnullarum mercium occasione, Catalanos inter ac Genuenses concitata in apertum bellum erumperent, curavit. Cumque induciæ inter illos Ferdinandi regis Neapolitani studio initæ essent, eum rogavit [7], ut cœpta ad felicem exitum perduceret : « Fuit inter Catalanos et ipsos, (nimirum Genuenses), ut serenitas tua scit, bellum diuturnum, ex quo infinita pæne mala secuta sunt : sed demum per inducias si non omnino extinctum, ex aliqua

[1] Papien. Ep. CDXXI, CDXXIII et CDLXXXVIII. — [2] Jac. Papien. Ep. CCCLXXXIII. Jac. Maph. Volat. in ejus Vita. — [3] Lib. I. brev. p. 1. — [4] Chron. Minor. Francisc. l. VI. c. 3 et 4. — [5] Tursell. l. II. c. 2. — [6] Justus Lips. in Virg. Hallen. c. 30. — [7] Ib. p. 50.

tamen parte sublatum est medio tuæ serenitatis accedente ». Et infra : « Tuam serenitatem hortamur, ut in re hac et cæteris, quæ inter Catalanos et Genuenses pacem afferant, tecumque bene volentiam servent, ita te habeas, ut et ipsi conceptam de tua serenitate opinionem non amittant, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris die XXVI Novembris MCDLXXI, an. I ». Cæterum ad Ferdinandum sibi conciliandum Pontifex eo illum insigni beneficio affecit, ut annuum vectigal ipsi remiserit [1] quandiu auxiliares in Turcas copias conjungeret : qui quidem hoc anno triremes septemdecim eduxit : qua de re extat Pontificium Diploma exaratum proximo Vere, regiis litteris insertum; junxisse etiam postea Sixtum cum Ferdinando affinitatem, ac regiam filiam Leonardo ex fratre suo nepoti in matrimonio locasse, refert Bartholomæus Platina [2].

83. *Dionysii Carthusiani pia mors.* — Hoc anno paulo ante kal. Augusti vitam pie clausit [3] Dionysius Chartusianus in Hasbania, e vico ignobili Leodiensis diœcesis dicto Rikelo ortus, qui plura volumina magno pietatis sensu delibuta conscripsit : nonnulla tamen caute legenda advertit Robertus cardinalis Bellarminus. Hoc vero ad illius commendationem referunt, Eugenium IV, dum aliquem ex piis ejus Commentariis forte inspexisset, exclamasse : « Lætetur mater Ecclesia, quæ talem habet filium ».

84. *Obitus Amedei Sabaudiensis, sua liberalitate in pauperes insignis.* — Hoc anno Amedeus III Sabaudiæ dux, pietate spectatissimus, exeunte Junio mense, Aureliæ ab hominibus demigravit, quem singulari in pauperes liberalitate usum memorat Lambertus Wanderburchius [4] : « In egenos, inquit, pauperesque cum supra modum et ad prodigalitatem usque, auri argentique negligens, esset effusus adeo, ut permagnum quotidie hujusmodi hominum numerum in aula sua aleret, ea de re a proceribus, iisque quorum consilio utebatur admonitus aliquoties, nullam arcem, nulla propugnacula, nulla mœnia æque ditiones suas conservare respondit, atque hominum egenorum, qui ipsi Deo curæ, singularem hanc curam. In ea una provinciarum suarum omnium vires roburque, quod nulla queant expugnare castra, nulla evertere tormenta, consistere. Eos ille homines commilitones suos appellare, eos accurate liberaliterque habere, iis cibum et potum et detractas subinde corpori suo vestes de sua præbere manu, eorum convictu ac familiaritate gaudere, et prope nonnunquam discumbere versis illuc omnium mentibus. Cum a legato forte quodam extero nullos num canes haberet venaticos interrogaretur, ingentem se postridie illi hujusmodi canum numerum ostensurum respondit : reversum autem ad horam condictam hominem, cum canes nulli apparerent, in proximum abducit triclinium, unde in subjectam aulæ planitiem despectus erat, ibi mensam illi admirabundo oblongam instratam, et ciborum omni genere refertissimam, accumbentesque ad eam mendicos pauperesque quamplurimos ostendit, atque hisce hominem affatur verbis : Isti, vir amice, canes sunt quibus in vita hac, cujus brevis incertaque periodus est, cælum ego venor, alimentoque expedio quæ manna omni præstantiora famem mihi in perpetuum sistant.

85. « Ad quæ dicente inter alia legato inveniri sæpius homines improbos inertesque, qui paupertatem simulent, et mendicando potius quam manibus ea quæ ad cultum victumque suppeditent parando, vivere malint. Nolim tam anxie ego ista inquirere, respondet ad ea dux. Si in actiones enim nostras pari curiositate divinum illud inquirere vellet Numen, et quotiescumque a recto deflectimus, dignas de nobis sumere pœnas, neque pro odio gratiam redderet, non beneficiorum, quæ tam larga liberalique in nos ille confert manu tantus esset cumulus. Alia præter hæc complurima in pauperum patrocinium allegante duce, et variis ea ex Scripturæ sacræ depromptis confirmante exemplis, cum ejus orationem interpellans legatus ad paupertatem plures quam ad divitias esse aspiraturos, si omnibus ea mens esset principibus, respondet : Ad sapientiam etiam plures haud dubie, subinfert protinus dux, aspirarent ». Addit auctor laborasse illum morbo molestissimo et continuo, cumque illius consolandi gratia proceres ad eum accederent, ipsummet eos solatum : « Deum nunquam nobis viciniorem esse demonstrando, quam cum maxime variis corpus hoc exercet cruciatibus, nullaque remedia, quæ animæ vulneribus curandis adhibentur, tam facere dolorem, quam quæ maxime sunt salutaria ». Philibertus filius ejus nominis Primus in principatu illi successit; ac sunt qui scribant Amedeum post mortem miraculis claruisse.

[1] Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 129. — [2] Plat. Ms. Vat. inscrip. Miscell. — [3] Papyr. Masson. in Paulo II. — [4] Card. Bellar. l. III. de offic. principis. Lamber. Wanderb. in Amed. III.

SIXTI IV ANNUS 2. — CHRISTI 1472.

1. *Fideles ad cruceatam militiam in Turcas excitati.* — Anno Servatoris millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, Indictione quinta, Sixtus studio tuendi adversus Turcicas irruptiones Christiani imperii accensus, cum classem adjunctis sibi Venetis et Neapolitano rege instruendam decrevisset, illique Oliverium Carafam præfecisset, Christi fideles Apostolico Diplomate, proposita immortalitatis spe, sollicitavit, ut religiosam militiam in classe Ecclesiastica, in qua humanissime excipiendi essent, profiterentur, palamque vulgavit[1] terra marique vires omnes in Turcas se impensurum :

2. « Universis et singulis ad quos præsentes litteræ pervenerint, salutem, etc.

« Charissimos in Christo filios nostros Catholicos reges ac principes, quacumque præditi sint dignitate, ac communitates quæ suis legibus vivunt, et universos Christi fideles per viscera misericordiæ Dei nostri, ac passionem ejus, et crucem, quam pati voluit ut nos redimeret, obtestamur, ut non patiamini hanc tantam ignominiam et labem in oculis omnium diutius versari : omittamus regiones ac provincias secundem legem Domini viventes, quas ferro et igni Turcus immanissimus devastavit, et tandem suæ tyrannidi deservire coegit ; templa ac sancta loca polluta et labefactata sunt : sanctorum reliquiæ laniatu canum dejectæ : sacræ imagines luto et sputo deturpatæ ac coinquinatæ : Christiani utriusque sexus tanquam pecora in prædam deducti : liberi ab amplexu matrum, et infantes lactentes non sine lachrymis et suspiriis direpti et divulsi extiterunt. Denique nullum sævitiæ et immanitatis barbaricæ genus per Turcos prætermissum est quod non fuerit in Christianos homines conjectum. Hæc omnia nostra ætas vidit et audivit, atque perpessa est cum maximo dedecore et ignominia nominis Christiani. Nec quievit propterea truculentissimus draco, omnia experitur et circuit, ut reliquas Christianorum partes adoriatur et devorare possit.

3. « Ad hanc igitur immanissimam belluam non solum exterminandam, sed penitus extinguendam excitemini, viri fortes, excitemini, nec patiamini immanissimos Turcos in Christianitate imperare, sed pro Dei reverentia decertantes, pro vindicandis atrocissimis injuriis, et pro honore omnium Christianorum conservando, apud quos sæpissime parva manus innumerabilem Turcorum et aliorum infidelium exercitum delevit : denique pro tuitione Catholicæ fidei, pro patria, pro domibus propriis, pro liberis atque conjugibus intrepidis animis insurgatis, sperantes in Domino, qui pro sui honoris gloria pugnantes perire non sinit ; sed ipse qui præpotens est propugnatores suos adjuvat, hostium suorum vires penitus conterendo. Animas vestras omnipotenti Deo, a quo accepistis, pro communi salute reipublicæ Christianæ ac vestra voveatis, recepturi pro caducis æterna præmia. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno MCDLXXII, V id. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ».

4. *Classis Pontificia sacra prece lustrata, et legati in varias provincias missi.* — Instructa est igitur pulcherrima classis triremium centum et eo amplius, cujus pars cardinalem legatum exceptura, cum in Tyberinum alveum invecta esset, Pontificia precatione solemni ritu fuit sacrata, ut describit Raphael Volaterranus[1] (1) :

[1] Lib. brev. et Bull. p. 39. Ep. XXXI.

[1] Ms. arch. Vat. sign. num 40. et Papien. Ep. CDXLIX.

(1) Dum Raphaelis Volaterrani Commentarios Mss. laudat annalista egregie, et in nomine et in auctore ipso operis fallitur. In Vaticanæ bibliothecæ Codice quodam manuscripto legitur opus Commentariorum seu Diarii Romani, quo res per singulos annos et menses Romæ gestæ ab anno MCDLXXII ad MCDLXXXIV narrantur. Auctor operis proditur in eodem Codice Jacobus Volaterranus, qui profecto auctor longe diversus est a Raphaele Maffeio Volaterrano, Commentariorum Urbanorum sæpius excusorum scriptore. Longe, inquam, diversus est ; quamvis enim utrique scriptori communis fuit patria Volaterræ, utriusque tamen alterum genus est et familia, nam Raphael ad Maffeiam, Jacobus vero ad Gherardam familiam pertinebat. Raphael inter laicos meruit ; Jacobus Aquinalensem episcopum egit. Lege

« Die, inquit, solemni Corporis Domini, circumlato sacramento a Pontificia Vaticani ad molem usque Hadriani, atque inde Via Sacra ad Basilicam Petri : in ea cardinalis Neapolitanus, familia Carafa natus, tit. S. Eusebii, legatus ante ad classem maritimam designatus, sacris est operatus, Pontifice et Patribus astantibus. His expletis, vexilla triremium per oratores principum et potentatuum portata ad Pontificem ad summum solium, in quo resederat, sunt : qui illis benedixit solemni ex cerimonialibus benedictione. Inde discessum est ad horam xx. Ipse Pontifex comitatus Patribus et prælatis ad triremes profectus est, quæ paulo infra cœnobium B. Pauli porta Ostiensi Pisis advectæ, medio alveo Tyberis subsederant. In prætoriam ascendit Pontifex et Patrum nonnulli, ex cujus puppi loco edito, unde videri ab omnibus poterat, simili solemnitate triremibus benedixit, quæ quatuor tantum erant, nam reliquæ numero quatuordecim cum duabus onerariis Brundusium præcesserant. Tot eo anno armavit Ecclesia, cum Veneti quinquaginta sex, Ferdinandus triginta armasset. Benedixit etiam legato, et familiæ, et pronuntiari alta voce jussit, remittere se culpam et pœnam iis nautis vel pugnatoribus, qui aut in pugna aut alio casu vita excederint. Quibus actis legatum reliquit in classe, ipse ad Vaticanum reversus est. Erat illi nomen Oliverius, annos natus circiter quadraginta, summæ modestiæ et religionis, juris canonici et civilis professor. Ante hunc legatum et vicecancellarium, quem superius annotavi, discesserant etiam in provincias suas duo alii cardinales Sancti Marci, Marcus nomine, ex familia Barba, ad diem vigesimam secundam Februarii, ita magnæ modestiæ et religionis pater, sed lecturæ mediocris, cui Germania tota, Hungaria, Bohemia et Polonia fuerat in legatione decreta. Item et cardinalis Tusculanus, episcopus septuagenarius, vir magni ingenii, ac magnæ auctoritatis antistes, natione Græcus, qui ad... Aprilis profectus, Galliam Angliamque ad legationis opus accepit ».

5. De his legatis in varia regna dimissis hæc habet Philelphus [1] in litteris ad Sixtum datis : « Mittis tu, pater beatissime, legatos in Galliam, in Germaniam, in Hispaniam, in Pannoniam, in Britanniam ; et prudenter id quidem : modo tandiu præstoletur Turcus, donec ii accingantur ad bellum externum. Existimas tu, pater prudentissime, inter ea temporis Turcum dormitaturum, quo nemo vigilantior est ad prædam, et non manibus pedibusque operam daturum, ut anticipet nostros cogitatus ? si proximo Novembri incursavit intra Italiæ fauces, nec alia re ulla prohibitus est, quam fluminum altitudine, quæ imbrium vi excreverant, num cum Veris tranquillitas adventaverit, segniorem se præstabit ? Accelerandum est, inquam, accelarandum, antevertendumque ne imparati atque inermes cum paratis instructissimisque hostibus de imperio, de liberis, de parentibus, de uxoribus, de vita religioneque dimicemus. Ex Mediolano III id. Januarii MCDLXXII ».

6. *Bessario dolore confectus moritur : illius præclara gesta et doctissima scripta.* — De Pontificiæ classis fœderatorumque bellicis in Turcas gestis dicetur inferius. Quod vero ad legatorum Apostolicorum qui in varia regna, ut in iis ocius ex communi regum ordinumque consilio validi exercitus in hostes fidei decernerentur, dimissi fuerant, (cum solemnes conciliares cœtus sine maximis difficultatibus cogi non posse viderentur) gesta attinet, de singulis ordine disseremus. Offert sese primum cardinalis Bessarion, qui cum infirma esset valetudine, atque ætate confectus, legatione in Galliis et Anglia gerenda, quam ante petierat, se abdicare est meditatus. Quem Jacobus cardinalis Papiensis ipsi familiaritate conjunctissimus ad susceptum munus retinendum, strenueque obeundum hisce litteris [1] accendit : « Nicæne pater, militent Deo et plebi suæ sanctæ hi ultimi dies, proficiscere in Galliam : excita solito amplius sensus egregios : effunde divitias ingenii ; calefac spiritu oris corda frigentia : declaratio sermonum tuorum illuminet et intellectum det parvulis. Miretur aliquando Gallia, quod jam dudum miratur Italia. Natio ingens est, plena populo, clara militia, assueta Christi obsequiis, campum habens latissimum, in quo serere et colligere messem uberrimam miseræ Italiæ potes, etc. Vale. Fulginii MCDLXXII ».

7. Abnuit Bessarion in cardinalium senatu Gallicanam legationem, infirmam valetudinem causatus : verum Pontifex, qui meminerat, ut ait cardinalis Papiensis [2], quanto studio fuisset ante petita, mirareturque tam paucis diebus voluntatem mutatam, de Concilii sententia non admittens abdicationem, monuit tantum ut maturius cogitaret. Scribente vero ad illum humanissime Ludovico Francorum rege, gratulanteque de legatione ei data, hortanteque ad maturandam profectionem, quam sibi et regno futuram lætam affirmavit, prima in eo desideria revixere, legationemque XIII Martii resumpsit [3].

[1] Philelph. l. XXXV. Ep. X.

[1] Card. Papien. Ep. CDXVI. — [2] Ib. Ep. CDXXXVII. — [3] Ib. Ep. CDXXXIX et DXLIV.

Muratorium in Præfatione ad Diarium illud Jacobi a se vulgatum, Rer. Ital. to. XXIII. Ex hoc Jacobi Commentario erutum est fragmentum illud, quod annalista hic sub obtruso Raphaelis Volaterrani nomine profert. Quin et ex his quæ hucusque animadvertimus, emendandus est pariter, cum auctorem hunc Diarii inferius num. 50. Maffeum Volaterranum appellat. MANSI.

Profectus in Galliam, mutatam improborum hominum opera regis mentem reperit[1], adeo ut de suæ legationis æstimatione maximum discrimen adierit. Demum assensit rex, ut ad ipsum pergeret, munusque sibi ab Apostolica Sede injunctum libere obiret, quo tempore cardinalis Papiensis, de quo paulo ante memoravi, hæc ad eum scripsit[2] : « Tuæ res, vel nostræ potius, per hos dies nos fatigarunt, me in primis affecerunt dolore, quod aperte intelligo artificiis perversorum in tua injuria oppugnari publicam omnium causam: nescio quo in loco nunc sint : si bono, est quod Ecclesiæ gratuler : si malo, est quod tute tecum ad Christum versus cum Paulo dicas : Mundæ sunt manus meæ a sanguine horum omnium, non enim subterfugi, quominus annuntiarem eis omne consilium Dei. Dura consolatio rebus tam præsertim afflictis, sed tamen in tanta iniquitate patri integerrimo necessaria : puto autem si pervenisti ad regem, probatam esse innocentiam tuam, simul dissipata impiorum consilia : id Deus optimus faxit, cujus causæ nunc servis, etc. kal. Augusti MCDLXXII ».

8. Cum convenisset Bessarion Ludovicum regem, ab eo, jam suspicione accenso, parum honorifice est exceptus, nec vero Ludovicus rex, quamvis spem antea expectationemque ducendæ in Turcas expeditionis concitasset, promissa perficienda decernebat, sed hæc jactasse creditus, ut Burgundum Britannumque in odium adduceret, quasi eorum culpa Orientalis res non foret restituta, sacrareque Christo arma, privatasve offensiunculas oblivione delere abnuebat : cumque urgeretur a cardinale Bessarione, ut cum Carolo duce Burgundiæ fœdus pangeret, collapsæque religionis, Græciæ Turcica oppressæ servitute misereretur, respondit[3] pacem redintegrari non posse, nisi prius Burgundiæ Britanniæque duces, qui Gallicæ coronæ beneficiarii regis non obsequebantur imperiis, anathemate percellerentur. Quod cum veluti indignum legato Sedis Apostolicæ, nimirum ut in privatarum partium studia se trahi sineret, qui concordiæ futurus interpres adversasque partes conciliaturus accessisset, Bessarion facere detrectaret, rege perstante in sententia sua, in Italiam reversus est, et Ravennæ febri ac dysenteria obiit[4]. Ipsi supervenisse febrim ex legationis infeliciter gestæ dolore refert cardinalis Papiensis : « Mox, inquit, ut regnum ingressus est, ipsi regi cœpit esse suspectus, progredi ad eum est vetitus menses duos : ludibrio habitus, tertio tandem admittitur, uno atque eodem ingrato colloquio. Finitur legatio, rediit mœstus : ad explicandas facultates nec locus fuit nec tempus, dolore inde confectus Ravennæ decessit », hoc nimirum anno, ut aliis litteris[1] VII Decembris consignatis testatur. Celebrat[2] vero ejusdem laudes obitumque deflet in litteris ad Campanum datis : « Voco te, Campane frater, ad lamenta et lachrymas : mortuus Nicænus noster est, vir sine controversia magnus, cujus doctrina ingens erat, ingenium singulare, admirabilis eloquentia, studium autem ad publica non modo continuum, sed supra ætatis ac valetudinis, forte etiam pertinax. Nil habuit Romana Sedes, quo gloriari amplius posset, nihil quod ad suum ministerium efficacius inveniret : videbat prudenter, explicate monstrabat, sine intermissione operabatur, alienæ etiam segnitiei reprehensor semper erat ac castigator : ad hunc referebantur nostra consilia, ad hunc legationes undecumque nos adeuntes. Sine Nicæno nec operum initia erant nec exitus, tota operum moles hujus unius humeris insistebat. Omitto amorem in nos, qui major esse non poterat : officia in cæteros, quæ plura prope ab uno illo proficiscebantur, quam a reliquis Patribus : religionem quoque, pietatem, munificentiam, animi magnitudinem, qui nil humile, nil, quod non dignitati conjunctum esset, poterat cogitare. Flendus tantæ jacturæ obitus est, flendæ vices Ecclesiæ. Flenda etiam bonorum omnium orbitas : mihi quidem accidere nil dolentius potuit ». Et infra : « Sanctus senex ob falsam de fide sua suspicionem videns incassum esse labores susceptos, relictam in armis provinciam, perditam spem magnorum pro religione subsidiorum, supra urgentem valetudinem etiam animo consternatus, Ravennæ, quo a Taurino devectus Pado erat, spiritum Domino reddidit, tanta, quod exploratum mihi est, constantia, ut sanctissimæ vitæ sanctissimus quoque inventus sit exitus. Quibus ergo aut laudibus prosequemur tam magni meriti patrem, aut monumentis ornabimus pro republica mortem susceptam, aut doloribus requiremus ? nostri ordinis lumen extinctum, conatus quidem nostri, et decreta et litteræ quoque minora sunt meritis. Ut virtute anteivit quidquid in Ecclesia præclarum fuit, sic ad referendas defuncto gratias impar est omne quod quæritur. Benedicamus tantum nomini suo commemorationibus quotidianis, recenseamus sanctas actiones ejus, et in opera senis tanquam in exemplum sacerdotale inspiciamus : lugeamus autem ad singula, et damna ingentia deploremus : sæculis quidem multis alterum Nicænum habituri non sumus, tum autem noster ordo relictus in tenebris est. Luce sua illustrabat obscura, et multorum inscitiam unius sapientia tolerabat ». Eum etiam adhuc viventem pro ipsius merito prædicavit Bartholomæus Platina, quem septimum ac septuagesimum ætatis annum egisse tradunt.

[1] Papien. Ep. CDLV. — [2] Ep. CDLIX. — [3] Ms. Vat. arch. inscrip. Miscel. in Sixt. IV. Vita. — [4] Papien. Ep. DXLIV et D.

[1] Papien. Ep. D. — [2] Ib. Ep. CDXCVIII.

9. Reliquit egregia doctrinæ monumenta, nimirum, ut Trithemius et Bellarminus aiunt, scripsit orationes doctissimas pro unione Græcorum, quæ in Actis Concilii Florentini extant : librum etiam adversus Marcum Ephesinum pro defensione Romanæ Ecclesiæ, tum alium de verbis consecrationis adversus eumdem, de quo supra memoravimus. Multa præterea philosophica in defensionem Platonis, et Metaphysicam Aristotelis latinitate donavit : tum libros tres consolatorios ad Græcorum imp. misit, novissime vero Petrus Arcudius et Vaticanis Monumentis nonnulla ejusdem opera Græca et Latina in lucem edidit[1], nempe confutationem Palamæ, qui adversus Joannem, dicta sanctorum Patrum Græcorum de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio recensentem, impie scripserat : tum librum insignem de processione Spiritus sancti ad Alexium Lascarim Philantropinum, stirpe Cæsarea satum, qui de Concilii Florentini rebus doceri cupiebat. Creatus etiam patriarcha Constantinopolitanus Encyclicam Epistolam ad Græcos in Ecclesiæ sinum revocandos scripsit[2].

10. *Venetæ reipublicæ Bibliothecam legat Bessario, cujus funera Romæ peracta, et titulus ad Riarium cardinalem transmissus.* — Bibliothecam, quam ingenti studio compararat, Venetæ reipublicæ testamento legavit, ut jam ante, petita Pontificis venia, decreverat, cum a Veneto senatu magnis affectus beneficiis, atque etiam, subacta a Turcis Græcia, civitate donatus, tum gravissimis rationibus adductus esset, ut Græci, qui Venetias confluere solent, fructum ex iis capere possent, ut diserte in litteris ad eumdem senatum Venetum antea datis[3] explicat :

« Illustrissimo ac invictissimo principi Christophoro Mauro, duci Veneto, et inclyto senatui, Bessario Nicænus cardinalis S.

« Mihi multas Italiæ urbes animo volventi sola tandem vestra inclyta atque amplissima civitas occurrit, in qua animus meus omni ex parte conquiesceret. Primo enim non videbam quem locum eligere tutiorem possem quam eum, qui æquitate regitur, legibus tenetur, integritate ac sapientia gubernatur, ubi virtutis, continentiæ, gravitatis, justitiæ, fidei domicilium est, ubi imperium, ut maximum est atque amplissimum, ita æquabile et moderatum, animi in consultando liberi, nulli libidini, nulli delicto obnoxii, prudentes imperii clavum tenent, et boni malis præferuntur, ac privatorum commodorum obliti totum corpus reipublicæ unanimi consensu et summa integritate procurant : ex quo sperandum est civitatem vestram (quod optamus) in dies magis et vires, et nomen propagaturam. Dehinc intelligebam nullum locum a me eligi posse commodiorem, ac nostris præsertim hominibus aptiorem, cum enim in civitatem vestram omnes fere totius orbis nationes maxime confluant, tum præcipue Græci, qui e suis provinciis navigio venientes, Venetiis plurimum immorantur, ea præterea nobiscum necessitudine devincti, ut ad vestram appulsi urbem, quasi alterum Byzantium introire videantur. Post hæc quomodo poterat hoc honestius locari, quam apud eos homines, quibus ego, multis eorum in me beneficiis devinctus, obstrictusque essem : et in ea civitate, quam mihi (subjugata Græcia) pro patria elegissem, et in quam ascitus a vobis honorificentissime receptus fuissem ? etc. Ex balneis Viterbiensibus, anno salutis MCDLXVIII, pridie kal. Junias ».

11. Actæ fuere a duce et senatu Veneto honorificentissimis litteris gratiæ. Porro corpus illius Ravenna Romam delatum in sepulchro conditum est, quod ipse sibi paraverat in Basilica sanctorum Apostolorum juxta monumentum martyris Eugeniæ, ut ait Phrantzes ; cum autem patriarchatus Constantinopolitani titulos post Isidorum cardinalem Ruthenum gessisset, in ejus locum suffectus est Petrus Riarius cardinalis, Pontificis ex sorore nepos, sedente Constantinopoli Simeone Græco.

12. *Ludovicus Galliæ rex salutandæ Virginis hora meridiana auctor.* — Quod ad Galliarum bella civilia attinet, ad quæ Bessarionem missum vidimus ; livor fastusque Ludovicum Francorum regem et Carolum ducem Burgundiæ adeo efferarant, ut non modo palam ferro flammaque, sed etiam clam veneficio[1] se mutuo insectarentur, ut mirum non sit Bessarionem sedare eorum iras non potuisse. Agebant autem Ludovicum contrarii interdum motus, ac modo pacem, modo bellum expetebat, cum timeret ne sub conjuratorum principum viribus fatisceret : Carolus enim Burgundus Carolum, fratrem ipsius Ludovici, ducem Aquitaniæ, nuptiarum Margaretæ filiæ principatuum hæredis spe, tum Franciscum ducem Britanniæ, quos plurimi regni proceres sequebantur, sibi devinxerat. Urgente eo terrore auctor fuit idem Ludovicus[2], interprete theologo, qui post religiosam et solemnem supplicationem die prima Maii celebratam, de pietate regia in Deiparam concionatus est, ut consuetudo pulsandæ hora meridiana campanæ induceretur, quo tempore populus angelicam sanctissimæ Virginis salutationem assequendæ publicæ pacis gratia genibus submissis religiose repeteret, uti in noctis crepusculo fieri consueverat.

13. *Amissas provincias Ludovicus recuperat armis et astutia.* — Eodem tempore Carolus dux Aquitaniæ veneno sublatus[3] est, accusatumque

[1] Ext. inter opus. aurea. — [2] Ext. ib. — [3] Ext. apud Pet. Justin. l. VIII.

[1] Gaguin. in Lud. XI. — [2] Addition. ad Monstr. Gag. in Lud. XI et alii. — [3] Gaguin. in Lud. XI. Meyer. l. XVII. Bellefor. Surit. l. XVIII. Annal. c. 39.

ferunt a Jordano abbate venefico Ludovicum uti sceleris auctorem, atque mox copiis, quas disposuerat, immissis Aquitaniam recepisse : at Burgundum ira accensum in regiam ditionem irrupisse [1], Neellam Viromanduorum urbem compulisse ad deditionem, ac mox pactionum oblitum in dedititios sæviisse, et sacra templa humano cruore respersisse : inde Royam cœpisse, Bellovacos adortum, sed non sine cæde suorum propulsatum : per Normanniam ferrum flammamque circumtulisse : in aliis pariter provinciis hinc a Burgunda factione in Campania, in Burgundia vero a regia magnam vastitatem effectam. Cæterum Franciscum ducem Britanniæ sibi conciliavit Ludovicus, atque a Burgundi fœdere divulsit, quocirca belli faces imminutæ fuerunt.

14. *Legati tam Galli regis quam aliorum principum Sixto ferunt obsequia.* — Inter hæc rex Romam misit Theobaldum episcopum Cœnomanensem ad Sixtum oratorem suum : quem in sacrum purpuratorum senatum die Junii octava adductum esse testatur cardinalis Papiensis, qui interfuit; quæ vero proposuerit non subjicit. Interjectis paucis diebus allatæ sunt ejusdem Francorum regis litteræ [2] quibus instabat Carolum Borbonium archiepiscopum Lugdunensem in Avenionensis legationis et administrationis comitatus Venusini, quæ eidem Carolo Bessarionis studio decretæ fuerant, possessionem induci.

15. Proximo mense audita est alia insignis legatio Gallica, qua solemni ritu Sedis Apostolicæ majestatem reveriti Franci Sixtum, Christi verum in terris vicarium professi, regia obsequia illi detulere. Perstringit Volaterranus præcipua habitæ ab iis orationis capita hisce verbis [3] : « X Julii datus est publice senatus oratoribus Gallis ad profitendam obedientiam ». Et infra : « Descenderunt in commendationem sanguinis regii : lilia tria, quam in insigni statu sint interpretantes, ut uno significari dicerent oleum, quo in coronatione inungitur rex : altero vexillum, quo est semper defensa fides Catholica : tertio potentiam, qua id sæpe potuerunt et possunt. Porro autem ingentem dixerunt esse fidem regis in Apostolicam Sedem et in Romanum Pontificem : quo in loco commemorantes ipsius Romanæ Sedis institutionem divinam, eminentem gloriam, et necessariam saluti, nostræ nimirum, venerari se illam venisse addiderunt ; dederuntque obedientiam debitam : postremo obtulerunt regem et regnum ».

16. Plures etiam alios reges et principes esse prosecutos Sixtum paribus officiis eodem anno narrat Volaterranus ; de Frederici enim Palatini Rheni oratoribus, qui vigesimo primo Aprilis die auditi fuere hæc tradit : « Hortati sunt ad capessendam Christianorum causam in Turcos, ad quam et comitem obtulere ». Et infra : « Professi denique obedientiam sunt, et benedictionem illi a Pontifice poposcerunt ». Kalend. Julii Lusitaniæ regis oratores solemni ritu Apostolico imperio se subdidisse, testatur idem auctor. De Jacobo vero rege Scotiæ, qui inter primos obedientiam Pontifici præstitit, extant Sixti ad eumdem regem datæ litteræ.

17. *In Scotia archiepiscopalis Sedes erecta et decumæ imperatæ.* — Instituerat [1] paulo ante Sixtus in Scotiæ regno archiepiscopatum, ac metropolitano solio Ecclesiam S. Andreæ ornaverat studiis Paritii, qui primus archipræsules infulas gessit, rediturusque in Scotiam internuntii Apostolici munere auctus est, ut bellica in eo regno præsidia adversus Turcas compararet : « Cum confidamus, inquit, ex eo regno, quod nobilissimum intelligimus, et semper gloria Christianæ religionis effulsisse, ac defendendæ fidei curam habuisse præcipuam, necnon ex illius civitatibus et membris, quorum incolæ Romanæ Ecclesiæ devotissimi semper fuere, subsidia et præsidia ad tam sanctum et Deo acceptabile opus provenire opportuna ». Data est eidem internuntio amplissima auctoritas [2], ut de reprimenda Turcarum ferocia cum Jacobo rege Scotiæ, ac principibus colloquia faceret.

18. Ad sustentandos vero sacræ militiæ sumptus imperatæ Scotico clero decumæ fuerunt : cæteros autem, qui in militum stipendia unum, duos tresve aureos conferrent, præmia indulgentiarum impertiit, ingentesque Turcarum progressus, qui ad obruendum Occidentem ferocibus animis anhelarent, exposuit hoc Diplomate [3], cum alio superiori anno dato consonante :

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum infra nostræ mentis arcana pia consideratione sæpius, ut tenemur, non absque gravi cordis dolore animadvertimus, tetram truculentissimamque Turchorum gentem, impii canis Mahometi sectatricem, adeo rabidam in Christianam religionem insurrexisse, ut non modo Pamphiliam, Ciliciam, Liciam, Paphlagoniam, Thraciam, Epirum, Peloponesum, Bœotiam, et ipsam præclarissimam urbem Constantinopolitanam, Orientale caput, ac alias terras, urbes et loca Orientalis imperii violenter occupaverit ; verum etiam velut immanissimæ belluæ Christianum sanguinem anhelantes Mysiorum, Triballorum, et Illyriorum terras eorum acerbissimo imperio subjecerunt et usque adeo eorum vires creverunt, ut non Danubii profundissimus amnis, nec Illyrii asperrimi montes eorum impetum retardare possint, quin fluvium

[1] Gaguin. in Lud. Phil. Comin. in Chron. c. 57, 58, 59. Meyer. l. XVII. Belcair. dec. 1. l. II. — [2] Apud Sixt. lib. brev. et Bull. p. 105. Ep. LXXV. Ext. etiam in Ms. Vallic. — [3] Ms. arch. Vat.

[1] Sixt. l. Bull. p. 36 et 100. — [2] Ead. p. 100. — [3] Lib. Bull. p. 104.

transmisisse, et locorum difficultatibus superatis, illinc per omnem provinciam grassentur, et ad interiora usque Germaniæ (quod dolenter referimus) hinc penetrant depopulantes fœdantesque omnia, ac ferro et igne vastantes : omnia profecto sævitiæ ac immanitatis genera teterrimi hostes in Christiano populo exercuerunt, quæ recensere animus horret, Christianum sanguinem per infinitas lachrymas et inaudita tormenta ad satietatem immaniter effuderunt, omnibusque ignominiis et injuriis, variisque necis cruciatibus eos affecerunt, templa sanctissima, et aras Deo dicatas per summam impietatem polluerunt, sanctorumque et B. Mariæ virginis genitricis Dei, ipsiusque Domini nostri statuas contemptu, derisione, omnique contumeliæ genere prosecuti sunt, sacras virgines violarunt, Christiani nominis socios populum electum ungulis equorum contriverunt, et eorum ferissimo imperatore imperante atque inspiciente, excoriarunt, et in crucem sustulerunt, ut mortem beneficii loco acceperint. His victoriis truculentissimus hostis tanquam virus exhalans potentissimo terrestri exercitu formidabilique classe Chalcidem Euboicamque insulam terrendo tumultu anno revoluto aggressus, post longam obsidionem bellicorum tormentorum impetu portis effractis et muris dejectis, ferro, flamma, cædeque omnia complevit, unde gemitus illi miserandi ad nostras usque aures pervenerunt.

19. « Et quia hostis ad sævitiem natus his teterrimis immanissimis facinoribus hisque limitibus non contentus, sed ut Christianum nomen de terra deleat, Occidentale imperium animo concepit sibi subigendum : sunt enim sibi magnæ vires, inexausta cupiditas, immensa dominandi libido, scientia rei militaris, ætas florida, corpus laboribus assuetum, thesaurus immensus, multitudo militum, ac omnium bellicorum apparatuum ingens copia ; quibus elatus horrendum bellum terra marique molitur, copias et legiones firmissimas in capita nostra in dies comparat ampliores, lacessit, urget, ut per omnes Christianorum gentes ferro, igne, cædeque evagando acerbissimum fœdissimumque suum imperium ad extremos usque fines terræ propaget. Evangelica igitur voce permoti, ut verum pastorem decet, his tam feris sævissimisque irruentibus lupis obviandum, salutique gregis Dominici nobis commissi totis viribus occurrendum duximus, non enim hostis de una aut altera provincia certare intendit, sed de summa rerum totaque Christianitate pugnare, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXII, XIII kal. Martii, Pontificatus nostri anno II ».

20. *Quæsita ex aliis regnis subsidia.* — Eliceere etiam ex aliis regnis subsidiarias pecunias in belli sacri sumptus impendendas curavit Sixtus : nam et decumas Ecclesiasticis viris, qui in Renati regis Siciliæ Gallica ditione versabantur indixit, proposita [1] hac causa, nimirum horrendis Turcarum grassationibus, qui terra marique Christianam rempublicam adoriebantur : « Cum Turcorum immanissimus princeps adversus fidem Catholicam, ejusque sectatores Sathanæ vexillum impia temeritate erexerit, et sicut fidelium cunctorum oculi intueri possunt, fundendi eorum sanguinis ardore æstuans regna quamplurima, latissimas provincias, civitates et loca munitissima expugnando suæ tyrannicæ ditioni subegerit ; innumera quoque Christianorum millia cruentissima strage necaverit, et nunc in faucibus Italiæ cum potentissimo exercitu debacchetur, navalem quoque classem munitissimam, atque alios quamplures pugnatorum exercitus ad invadendum undique Christianos, eosque exterminandum, et diversis tormentorum et mortium generibus trucidandum, aut saltem redigendum in miserabilem servitutem extruxerit, paraverit, et regna Christicolarum mox diripere satagit, in maximam Christianitatis offensam, nostrum et regum omnium, principum et potentatuum Catholicorum dedecus, opprobrium et jacturam, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXII, X kal. Martii, Pontificatus nostri anno II ».

21. *Roderici Borgiæ in Hispaniam legatio improbe gesta.* — Per idem tempus Rodericus Borgia cardinalis, legationis quam exambiverat suscepto ab Sede Apostolica munere, in Hispaniam profectus est, de quo hæc habet Volaterranus [2] : « XV Maii abiit in legationem Hispanicam Rodericus olim S. Nicolai in Carcere Tulliano diaconus, post episcopus Albanensis, vicecancellarius, annos natus duodequadraginta ». Extant in Vaticani Tabularii Ms. volumine Apostolicæ litteræ [3], quibus ille ad gerendam majori cum dignitate legationem prærogativis amplissimis exornatur. Valentiæ primum quam honorificentissime exceptus cultusque a civibus, ad clerum illius Ecclesiæ, cui episcopus præerat, concionem habuit, a Jacobo cardinale Papiensi compositam, quæ inter ejus Epistolas [4] extat.

22. Obivit improbe legationem Rodericus, ut idem cardinalis Papiensis [5] in litteris ad Franciscum decanum Toletanum ingenue describit, infelicemque ejusdem legationis exitum divinæ vindictæ tribuit. « Vicecancellarius, inquit, Pontificem nactus, artibus et corruptelis suis creatum, concupitam diu in patriam profectionem facile impetravit, ut honoratus iret, ut populis se visendum præberet, ut ex tribus regnis omnifariam messem commeteret, nullo ipsorum regnorum usu, nulla necessitate, Apostolicæ Sedis legatum pari potestate designari se

[1] Lib. brev. et Bull. p. 48. Ep. XXXVIII. — [2] Volater. Ms. arch. Vatic. — [3] Reg. leg. Sixt. IV. p. 1 et 3. — [4] Lib. XI. p. 253. num. 441. — [5] Ib. Ep. DXLIV.

procuravit. Valentiam navigavit, aditum legationi pecunia redimens, in ulteriorem Hispaniam transit, utrobique multa vanitatis et luxus, ambitionis et avaritiæ documenta relinquens, nullo eorum perfecto, quod sibi ad nomen legationis prætenderat ».

23. *Petrus Navarræ comestabilis, cæsi præsulis Pampilonensis reus, ad pœnas subeundas se offert.* — Dum in ea legatione versabatur Rodericus, datæ illi partes fuerunt, ut Navarricas turbas componeret : siquidem ob cæsum episcopum Pampilonensem plures piorum communione depulsi erant adeo, ut cædem illius ulturus Sixtus sacro Cœnæ Dominicæ die hebdomadæ sanctæ sententiam in ipsos, tum alios, qui jus Pontificium violant, tulerit [1].

24. Poposcit flagitii veniam Petrus Peralta, seque ad pœnas pro expiando crimine subeundas paratum obtulit, quamvis illud excusaret, se nimirum necessitate adductum id patrasse ad compescendos bellicos motus, quos præsul Pampilonensis concitabat. Sixtus vero ita illi ignovit, ut publicam pœnitentiam agere, atque in Ecclesia aliqua principe seminudum prælato manu cereo nigro veniam a legato Apostolico exposcere, sacellum in loco, in quo episcopus fuerat necatus, ad divina pro defuncti anima peragenda extruere jusserit : tum alias satellitibus, qui facinus patraverunt, pœnas contentas in Diplomate ad Rodericum episcopum Albanensem misso, imposuit [2] :

« Venerabili fratri Roderico episcopo Albanensi A. S. L. salutem, etc.

« Interfectores, complices et fautores ante omnia uno die festo ad aliquam cathedralem seu metropolitanam Ecclesiam, dum major populi multitudo inibi concurrerit, ad januam capite discooperto, nudis pedibus, in camisia et femoralibus, ac cum cathena ferrea in collo, a loco habitationum suarum, quas eos in civitate, in qua hujusmodi cathedralis Ecclesia fuerit, pro tunc habere contigerit, accedant : Petrus vero eadem, vel simili die in hujusmodi Ecclesia dumtaxat vestes et calceamenta deponens sua pari modo, quo prædicti interfectores, complices et fautores pro tanti reatus expiatione coram te flexis genibus cereos ardentes coloris nigri tenentes in manibus, suum recognoscentes facinus, veniam humiliter petant ; ipsique interfectores, Petrus, complices et fautores quandiu divina celebrantur officia, eosdem cereos ardentes in eisdem teneant manibus, et per tres dies Dominicos immediate sequentes id in præfata cathedrali Ecclesia continuabunt : quodque dicti tantum interfectores, complices et fautores, si aliqua generalis expeditio adversus truculentissimos et nefandissimos Turcos instituatur et instauretur, ipsos Turcos accedere et contra eos per tres annos continue pugnare debeant : Petrus autem caveat idonee quod ipse, vel hæredes sui, si eum interim rebus humanis adimi contingat, infra duos menses a die impensæ absolutionis computandos unam capellam sub invocatione S. Nicolai cum sufficientibus structuris et ædificiis in loco, in quo idem Nicolaus episcopus interemptus extitit, ædificari et construi facere incipiet, illamque infra duos annos immediate sequentes complebit, ac eamdem capellam pro uno presbytero missas, et alia divina officia singulis hebdomadis bis ad minus inibi celebraturo, sufficienter de bonis sibi a Deo collatis dotabit, quodque intra unius anni ex tunc immediate sequentis spatium pro salute animæ præfati Nicolai episcopi unum anniversarium in Ecclesia Pampilonensi, cui ipse episcopus præfuit, perpetuo solemniter celebrandum tali die, qua idem episcopus fuit interfectus, juxta arbitrium tuum instituet et aliis, quæ de jure fuerint injungenda, omnemque inhabilitatis et infamiæ maculam sive notam per eos eorumque filios et nepotes, præmissorum occasione quomodolibet contractam, dicta auctoritate aboleas, ac omne interdictum ubicumque præmissorum occasione vel causa impositum fuerit, relaxes, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXXII, kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ».

25. *Gasto Fuxensis regno Navarræ potitus, mox e vivis tollitur.* — Gravioribus bellis lacerabatur Navarra, cum post mortem Caroli Vianæ principis, ad quem materno jure hæreditario sceptrum spectabat, Joannis illius patris Aragonum regis partes auctæ essent : partim etiam Henricus Castellæ rex illud armis sibi pepererit [1] : partim Gasto Fuxensis comes, qui Leonoram Caroli defuncti principis sororem sibi matrimonio junxerat, ad quam regni Navarræ jura hæreditaria pertinebant, regnum dotale sibi asserere nitebatur [2], isque studio concordiæ cum Joanne rege socero pepigerat, ut in reliquam vitam regis ei nomen permitteret, ipse vero ejus nomine regnum administraret. Verum dum civiles motus componere, et dissentientes Lussensium et Agramontiorum factiones conciliare conatur, hoc anno e vivis sublatus est magno humanarum rerum instabilitatis exemplo : ob cujus mortem Ludovicus Francorum rex plura Leonoræ viduæ obtulit, ut Navarram Gallico imperio adjungeret, partaque Navarra in Aragoniam et Castellam penetraret, inter quæ Joannes Aragonum rex, Leonoræ pater, Barcinonenses decennali bello fessos pactione militari, interprete Gaspare viro religione conspicuo, in fidem recepit [3].

26. *Isabella Castellana nupta Aragonio.* — Porro in Castella nondum sedati erant veteres

[1] Lib. brev. Bull. p. 36. Ep. XXIX. — [2] Lib. ib. Bull. Paul II.

[1] Raphael. Volater. l. II. — [2] Surit. lib. Annal. XVIII. c. 50. Steph. Garival. l. XXIX. — [3] Surit. c. 43, 44.

tumultus, cum Henricus rex Joannam a regina adulterio, ut pervulgatum erat, susceptam filiam suam diceret, ac populi Henrici sororem Elizabeth sceptrorum hæredem esse contenderent : illa vero nondum solutis canonicis legibus Ferdinando regi Trinacriæ Aragonici regni hæredi nupserat, quo facto anathematis laqueis se irretierat. At demum Sixtus, cum perpendisset, si illud matrimonium dissolveretur, maximum bellum inter Castellanos et Aragonios accendendum : conjunctis vero Castellæ et Aragoniæ regnis, Mauros ex Hispaniis depelli posse, ac Granatense regnum Christo restitui, Rodericum Borgiam legatum in Hispania amplissimis mandatis instruxit, ut auctoritate Apostolica illud matrimonium, sublatis consanguinitatis impedimentis confirmaret, de quo meminit Raphael Volaterranus [1].

27. *Lusitani regis in regnum Phutense expeditio.* — Eodem anno Alfonsus Lusitaniæ rex instructa trecentarum navium classe, exercitum triginta armatorum millium in expeditionem eduxit in regnum Phutense, et Arzilam urbem insignem die Bartholomæo Apostolo sacro expugnavit, duobus Maurorum millibus cæsis, et quinque millibus in servitutem abductis. Urbem etiam aliam, cui Tanger nomen, solo terrore fugatis civibus, occupavit : Septembris vero die vigesimo septimo Lusitaniam repetiit, confecto viginti tribus diebus bello gravissimo, ac se regem Algarbiarum citra et ultra mare Africum inscripsit. At de Hispanicis rebus hactenus : ad alia nos conferamus.

28. *Sixtus Polonum regem ad deserendas partes Bohemorum, et ad jungendam amicitiam cum Matthia Hungaro adducere satagit.* — Functus est alia longe magis operosa legatione in Germania hoc anno Marcus tituli S. Marci presbyter cardinalis Aquileiensis, qui ad Hungariæ Poloniæque reges de Bohemiæ regno decertantes conciliandos, conficiendamque in Turcas expeditionem profectus, Friderico imperatori commendatus est [2], ut una cum legato ad sedandum exitiosum bellum, quo res Christiana magna ex parte ruitura erat, ipsiusque hæreditaria ditio superioribus Turcarum excursionibus fœdata extremum pæne discrimen aditura, imperiale studium conjungeret, cum, his regibus ad mutuum fœdus redactis, non modo Turcicæ grassationes arceri, verum etiam veteres imperii Christiani limites recuperari possent.

29. Tuendas suscepit Sixtus in hac controversia Pannoniæ regis partes adversus Polonum, cum jam ante tum Catholici, tum Sedes Apostolica a Polono ipso omnibus precibus petiisent, ut Bohemicum sceptrum ex tyranni hæretici manibus sibi vindicaret, nunquam potuerat adduci neque illius coronæ splendore, nec religionis asserendæ causa, ut Bohemiam adiret ; Matthiæ vero ad tanti operis gloriam excitato, se ab hæreticis persuaderi siverat, ut bellum eidem pro Bohemia Wladislao filio comparanda inferret ; qua in re cum censurarum Ecclesiasticarum pœnas in hæreticorum socios constitutas contraxisset, Sixtus ad illum objecta religione a cœptis revocandum edito Diplomate promulgavit [1] tam Casimirum quam Wladislaum Ecclesiastico anathemate sese implicuisse : « Providere, inquit, volentes, ut alii timore perterriti prosilire ad similia pertimescant, præmissis facinoribus, delictis et sceleribus exigentibus, tam Casimirum quam Wladislaum primogenitum, necnon omnes et singulos eis et eorum cuilibet in præmissis dantes auxilium vel favorem, seu qui dabunt quoquomodo in posterum, omnes et singulas sententias, censuras et pœnas in tales tam a jure quam a Romanis Pontificibus prædecessoribus nostris sub quacumque verborum forma latas et promulgatas incurrisse, illosque irretitos et illaqueatos fore et esse ex certa scientia auctoritate Apostolica tenore præsentium decernimus et declaramus. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXI, kal. Martii, Pontificatus nostri anno I ».

30. Extant datæ eodem argumento aliæ ad legatum litteræ [2], quibus illum amplissima munit auctoritate, ut Casimirum et Wladislaum ambitionis causa Christianam rem labefactantes anathemate percelleret. Sed huic in Polonum severitati multa paternæ benevolentiæ signa Sixtus miscuit, ut eumdem ad officium flecteret ; quo argumento insignes has sinceri amoris litteras [3] ad Casimirum scripsit, quibus ad hæreticorum Bohemorum deserendas partes jungendamque cum Matthia amicitiam est adhortatus :

« Regi Poloniæ.

« Sapientiæ tuæ esset, charissime fili, considerare quam bellum hoc contra charissimum in Christo filium nostrum Matthiam Hungariæ regem illustrem, pro Bohemis susceptum, non decet puritatem fidei tuam ; tu enim Catholicus bonus more charissimorum progenitorum semper fuisti ; Bohemi vero, quos defendis, execrata hæresi imbuti, justo Dei et Apostolicæ Sedis judicio damnati sunt, ut mirum ferme videatur, quod ipsa tua majestas pro damnata causa arma sumpserit, optentque omnes, qui bene tibi consultum volunt, ut ab incæpto hujusmodi, in quo nihil laudis est, te retrahas. Optamus et nos hoc ipsum, quia te paterne amamus : proinde hortamur, et quanto possumus studio per viscera misericordiæ Dei nostri rogamus, ut arma deponas, et ulterius ipsum regem Hun-

[1] Raph. Volat. Georg. l. II. — [2] Sixt. IV. Reg. legat. p. 68.

[1] Eod. Reg. l. legat. p. 60. — [2] Ib. p. 57. — [3] Ib. p. 67

gariæ non oppugnes; illum enim pro puritate fidei laborantem Apostolica sancta Sedes, veritatis magistra et justitiæ tutrix, opprimi non permittit, et omnibus opportunis aliis auxiliis prosequetur. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXXI, nonis Martii, anno I ».

31. Vicissim etiam Matthiam regem sollicitavit [1], ut concordiæ cum Polono vias conquireret, quo amborum arma in communem hostem verterentur. Ad removendum autem facilius ab Hungarico bello Polonum, liberavit Sixtus cruciferos equites fœderis sacramento, quo antea se ei devinxerant, ac provincias quæ Polonico regno ex illius concordiæ legibus adjunctæ fuerant, ab ejusdem Casimiri imperio liberas esse renuntiavit [2].

32. Rescidit [3] etiam Sixtus sacramenta fidei, quæ a Bohemis præstita fuerant Wladislao regis Poloniæ filio; cum Bohemicum sceptrum ad Matthiam Pannoniæ regem, qui Sedis Apostolicæ consilio sacrum bellum pro redintegranda collapsa religione susceperat, spectaret:

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Sicut nobis, quod cum gravi cordis amaritudine referimus, innotuit, et facti demonstrat notorietas, Casimirus rex Poloniæ, ac ejus primogenitus hæreticis ipsis favere, necnon auxilium, consilium et favorem præbere, eosque receptare, et quod deterius est, idem primogenitus dominia charissimi in Christo filii nostri Matthiæ Hungariæ et Bohemiæ regis illustris adversus eosdem perfidos hæreticos ac ipsorum receptatores, ut eos ad rectitudinis et veræ Catholicæ fidei tramitem reducat, vel illos antequam Dominicum gregem magis ac magis inficiant, hæresesque suas protendant, assidue bella gerentis, invadere et prosequi non est veritus in gravem Dei offensam, fidei Catholicæ detrimentum, ac perniciosum exemplum, et scandalum plurimorum. Nos igitur, ad quos ex debito pastoralis officii nobis ab alto, licet insufficientibus meritis, commissi spectat super præmissis providere, et ne Casimirus et primogenitus prædicti nimirum adversus memoratum Matthiam regem, cujus interest pro tutela fidei, pro defensione reipublicæ, et pro communi periculo vitando contra perfidissimos et truculentissimos Turcos bella gerere, invalescant, obviare, omnes et singulos, cujuscumque nobilitatis, etiam ducalis, comitialis, vel baronalis status, gradus vel conditionis fuerint, jure homagii, vassalagii, ac juramento fidelitatis etiam ratione feudorum, vel alias quomodolibet Casimiro seu primogenito præfatis, eorumque nunc et in posterum forsan adhærentibus, et præstantibus auxilium, consilium vel favorem, adstrictos et obligatos ab hujusmodi præstatione homagii, vassalagii, et omni vinculo juramenti tam reali quam personali, necnon a quacumque pœnarum sententia ex certa scientia auctoritate Apostolica tenore præsentium absolvimus, etc. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXI, kal. Martii, Pontificatus nostri anno I ».

33. *Silesii et Moravi intentato anathemate obsequi jussi Matthiæ.* — Editum etiam est a Sixto insigne aliud Diploma [1], quo Bohemos, Silesios et Moravos Wladislai partium sectatores, intentato anathemate, Matthiæ regi jussit obsequi, docuitque, ut ille rite electus, ejusdemque electio confirmata fuisset: contra vero Wladislaus suo jure excidisset, qui a Catholicis primum designatus rex, ut Bohemiam ex Georgii Podiebratii tyrannide liberaret, electionem non admisisset.

« Dilectis filiis nobilibus viris ducibus, baronibus, militibus, et aliis cujusvis status, ordinis et conditionis fuerint regni Bohemiæ, ducatus Slesiæ et marchionatus Moraviæ personis, charissimum in Christo filium nostrum Matthiam regem Hungariæ, in regem Bohemiæ, ducem Slesiæ et marchionem Moraviæ non recognoscentibus, salutem et Apostolicam et benedictionem.

« Congregatis in unum electoribus, ac votis eorum in primogenitum charissimi in Christo filii nostri Casimiri Poloniæ regis illustris, quem idoneum et aptum, necnon tantæ regalis dignitatis culminis benignum acceptorem arbitrabantur, concurrentibus, eumdem primogenitum, dummodo ipsos sine mora ab ipsius Jersici oppressione liberaret, elegerunt. Sed licet debite requisitus, ut electionem pro eo factam acceptaret, fideles et Catholicos ab hæretico oppressos libertati traderet, hæreses extirparet, ac ipsorum hæreticorum insolentias reprimeret, et eos ad veræ fidei cultum reduceret, aut ipsos deleret, tamen idem primogenitus in gravem fidei læsionem, ac regnicolarum et habitatorum jacturam et dispendium non modicum, electionem de eo, ut præfertur, factam acceptare, et in se sponte suscipere recusaverat, tandem electores ipsi ulteriori dicti regni viduitati, ampliori regnicolarum prædictorum discrimini providere volentes, ac etiam ut facilius hæreses, quæ in dies plus et plus inibi pullulabant et diffundebantur, celerius exterminarentur, charissimum in Christo filium nostrum Matthiam Hungariæ, et etiam nunc ipsius Bohemiæ regem unanimiter et concorditer in eorum et regnicolarum, necnon vassallorum et subditorum regem elegerunt. Quæ quidem electio tanquam sancte, juste et canonice facta, per venerabilem fratrem nostrum Laurentium episcopum Ferrariensem Apostolicæ Sedis cum potestate legati de latere nuntium Apostolica auctoritate extitit confirmata, ipseque Matthias rex

[1] Eod. Reg. I. legat. p. 69. — [2] Ib. p. 62. — [3] Ead. pag.

[1] Ib. p. 66.

tanquam Catholicus athleta, præmissis in se benigne susceptis, grandis exercitus gentemque belligeram, non sine gravibus laboribus et magna expensarum mole, regnique sui Hungariæ detrimento, in præfatum Bohemiæ regnum, ejusque adjacentes partes traduxit, causam fidei egit et indefesse tutatus est.

34. « Et sicut displicenter accepimus, licet idem Matthias rex, ut præmittitur, in regem Bohemiæ sancte, juste et canonice electus, ac electio ipsa confirmata fuerit, et pro fidei, patriæ et personarum illarum partium tutela, ac communi periculo repellendo, hæresum et hæreticorum ad rectitudinis et fidei Catholicæ tramitem reductionem aut alias eliminationem, graves labores et expensarum onera pertulerit, ingentesque exercitus in ipsum Bohemiæ regnum traduxerit, et indefesse perferre et traducere, necnon bella gerere etiam in persona non cesset, nihilominus vos eum in regem, principem, marchionem et dominum recognoscere, sibique fidelitatis debitæ juramentum et homagium præstare minime curatis.

« Nos igitur cupientes, ut memoratus Matthias rex ab omnibus et singulis ducibus, baronibus, militibus, et aliis cujusvis status dicti regni Bohemiæ, ducatus Slesiæ, ac marchionatus hujusmodi personis in regem recognoscatur et habeatur, ac sibi fidelitatis debitæ juramentum, necnon homagium hujusmodi præstetur, ut hæreses necnon hæreticos reducere aut exterminare, ut præmittitur, valeat ; vos omnes et singulos quotquot estis hortamur, et in virtute sanctæ obedientæ, ac per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi requirimus et monemus, ac sub excommunicationis, necnon omnium et singulorum feudorum, privilegiorum, concessionum et indultorum quorumcumque perditionis et amissionis pœnis mandamus, quatenus ipsum Matthiam regem in vestrum et ipsius regni Bohemiæ regem, necnon ducatus, marchionatus et dominiorum, quibus ipse Jersicus privatus extitit, principem et dominum ex nunc habeatis, necnon fidelitatis debitæ juramentum et homagium, ac vassallagium hujusmodi omni mora, omni dilatione et contradictione sepositis, etiam omnium et singulorum subditorum vestrorum nomine præstetis, necnon ut hæreses ac hæretici hujusmodi, illorumque fautores, receptatores, adhærentes et defensores absque alicujus moræ dispendio exterminari possint, ipseque Matthias pacifica regni Bohemiæ ducatus, marchionatus et dominiorum prædictorum potiri possit atque frui possessione, omne ipsi Matthiæ regi circa præmissa auxilium, consilium et favorem adhibeatis et impendatis, et ab aliis, quantum in vobis fuerit, impendi et præberi faciatis ; sic enim facientes ultra nostram, et dicti Matthiæ regis benevolentiam et gratiam, præmium æternæ retributionis consequemini. Alioquin enim cogemur adversus vos ad graviores sententias et pœnas procedere, quod nobis grave et admodum molestum foret. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXI, kal. Martii, Pontificatus nostri anno I ».

35. *Marcus cardinalis in regna Borealia mittitur ad firmandam pacem inter Polonum et Hungarum.* — Missa quoque fuit ad legatum Apostolica sanctio, jam diu ante, sedente Paulo, expetita, qua regnum Bohemiæ Sixtus Matthiæ asseruit [1] : porro Marci cardinalis legatio non modo Germaniam, Poloniam, Hungariam, Bohemiam, sed etiam Sueciam [2] ac Norwegiam complexa est, ad quam gerendam traditum illi amplissimum imperium est [3], additaque mandata, ut omnes hæreseon fibras in Bohemia, Moravia Germaniaque evelleret [4]. Præivisse legato Tilemanum Slectum, canonicum Coloniensem, Sixti IV cubicularium et internuntium tradunt Matthias Michovias [5], et Martinus Cromerus [6] qui subjicit : « Hortabatur regem ad pacem cum Hungaro faciendam, id adeo, sive quod Matthiæ Pontifex consultum ire cupiebat, ne regno excideret, sive quod eum a Turcico bello averti moleste ferebat, ad quod suscipiendum Paulus II eum incitarat, permotus amissione Euboeæ Transilvaniæque, et Hungariæ Transistranæ, Croatiæ sive Liburniæ, Carniolæ, Ciliæ, Illyrici et Istriæ usque ad portas Labaci et Goritiæ, dira et miserabili populatione, incendiis et innumerabilium hominum in barbaricam servitutem abactione, cui nullum neque modum neque finem faciebat Isaacus Turca Bosnæ præfectus ». Subdit auctor Casimirum regem, cum videret rem suam male a filio Casimiro geri in Hungaria, et a Matthia rebelles proteri, inclinasse ad pacem, ac Tilemannum adjuncto Joanne Ventropea canonico Cracoviensi in Pannoniam dimisisse, ut de pace Hungarum appellaret, pactasque fuisse inducias ad S. Joannis Baptistæ Natalia, ut interim Olomucæ publici cœtus de Hungarica et Bohemica controversiis sedatis haberentur : eos tamen cœtus non habitos ob constituti temporis angustias ; sed in Poloniam Marcum cardinalem legatum accessisse, quem magnifice exceptum a Casimiro rege Michovias [7] hisce verbis describit :

36. « In hoc anno Marcus, natione Venetus, tituli S. Marci presbyter cardinalis, patriarcha Aquileiensis, ad Casimirum Poloniæ regem a Sixto papa IV missus Cracoviam die Saturni, quarta mensis Julii advenit. Casimirus Poloniæ rex obviam illi personaliter Vieliczkam versus cum Casimiro filio in comitatu insigni exivit, et a processionibus omnium Ecclesiarum ac universitatis magno honore a tribus tandem

[1] Ib. p. 74. — [2] Ib. p. 29. — [3] Ib. p. 34 ad 67, 69, 70, 71, 72. — [4] Ib. p. 40. — [5] Michov. sup. c. 63. — [6] Chrom. l. XXVII. — [7] Michov. l. IV. c. 93.

filiis regiis Alberto, Alexandro et Casimiro pulchre coram perorantibus exceptus fuit. Altera die splendido prandio refectus, et audientia illi die sequenti concessa, commemoratis perniciosis criminibus Turcæ, pacem cum Hungariæ rege multipliciter persuasit, obsecrans regem, ut quæ armis quæsiturus erat, per conditiones pacis susciperet, et cum cæteris Catholicis regibus contra Turcam in arma prodiret ».

37. His consentanea Cromerus tradit de legati ad regem habita oratione, ut pacem et fœdus cum Hungaro rege faceret, armaque in Turcas verteret, ad quod præstandum illum Usumcassanus missis oratoribus excitabat, confirmat etiam Casimirum ad diutinas inducias pacemve fuisse pronum; Matthiam vero, quod pacem cum Frederico imperatore constituisset, Casimirum juniorem et Polonicum exercitum ex Pannonia fugasset, tum etiam opes ex conjuratorum spoliis, qui hostem in Hungariam exciverant, auxisset, difficiliorem sese ac duriorem ad pactiones fœderis ostendisse, atque ideo re dilata legatum Wratislaviam abscessisse; decretum tamen a Polone in cœtibus regni ordinum kal. Novembris habitis, ut Nyssam, ineunte Februario anni proximi oratores mitterentur ad pacem cum Bohemis Hungarisque agitandam conciliandamque: quibus Sixti litteræ [1] ad Marcum cardinalem legatum consentiunt; in iis enim commendat ipsum de imperatis induciis, deque solemni conventu Nyssæ indicto, in quo pacis firmandæ ratio ab Hungaris, Bohemis, Polonisque oratoribus exquireretur; hortatusque est, ut nihil de studio ac diligentia remitteret in tanta re ad exitum perducenda, sed vehementius instaret:

38. « Dilecto filio nostro Marco tit. S. Marci presbytero cardinali in partibus Germaniæ, Hungariæ et Poloniæ, nostro et A. S. L. salutem, etc.

« Te, dilectissime fili, in Domino benedicimus, et pro nostro ardenti futuræ pacis desiderio hortamur, ut toto pectore ad celebrandam dietam ac pacem conficiendam incumbas: nihil monendo et suadendo omittas: pericula tum privata tum publica ante oculos omnium ponas: quantum boni in pace, quantum in discordia mali sit explices: obtesteris per Dei et Apostolicæ Sedis reverentiam, ut concordiam, seposita omni contentione, sectentur: maximum nobis ex pace gaudium, maximum emolumentum rebus ipsis, maxima Christianitati utilitas, non mediocris honos circumspectioni tuæ accedit. Si vero, quod misericors Deus sua pietate avertat, tua opera effici pax non possit, volumus reges eosdem auctoritate nostra moneas, ut ad nos suos oratores sufficienti mandato suffultos intra trimestre a die mandati facti eis mittant, et usque ad ipsorum oratorum reditum ab armis belloque cessent: in nullo enim, Domino auctore, deessse volumus regum ipsorum tranquillitati et reipublicæ et Christianæ saluti. His peractis, poteris ad nos cum Dei et nostra benedictione redire, præsentia enim tua Sedi Apostolicæ utilis et necessaria est. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXII, Pontificatus nostri anno II ».

39. Ne autem legato pro optatissima pace firmanda deesset auctoritas, cum eo rem verti posse perpenderet Pontifex, ut convenirent reges in eas leges fœderis, ut quisque parta ditione regni Bohemici potirentur, legatum ampla potestate auxit [1] ad confirmandum ineundum fœdus, etiamsi ex illo Wladislaus integram Bohemiam vel ejus partem sibi assisceret, provincias vero reliquas Hungarus sibi vendicaret.

40. Profectus Nyssam, in qua de pace habiti solemnes Hungarorum, Bohemorum Polonorumque conventus fuere, cardinalis legatus proximo anno nihil omnino prætermisit, quod redigendis illis in concordiam conducere potuit, sed irrito conatu. Accusant Poloni Matthiam regem, qui cum a Turcica grassatione, propter bellum quod Usumcassanus in Mahometem susceperat, metu solutus esset, difficiliorem se præstiterit; cum potius Turcici abolendi imperii occasionem arripere debuisset, junctoque cum Polono fœdere in Turcas Persico bello turbatos incurrere: quippe Usumcassanus, misso superiori anno Ludovico Bononiensi Minorita, cum Pontifice antiquum fœdus instaurarat, ut Christianos reges principesque ad Turcas in Europa debellandos concitaret, dum eosdem in Asia ipse cum maximo et fortissimo exercitu edomaret; nec fidei præstitæ Barbarus defuit. Pontifex vero classi maritimæ in Turcas Oliverium cardinalem Carafam Neapolitanum legatum præfecisse diximus, sacrosque in ejus profectione ritus servatos descripsimus [2].

41. *Navigat Rhodum legatus, et equitum controversiam sedat.* — Direxit vela versus Rhodum Pontificius legatus; summa enim instructus auctoritate eo proficisci erat jussus, ut obortas inter Rhodium principem et equites operarii publici præfectos controversias sedaret: ubi vero Apostolica mandata exposuit, litem omnem sustulit [3], contractaque ob publicam rem a magistro Ordinis nomina a quæstoribus dissolvi jussit; gravati autem erant admodum alieno ære ob præterita bella Rhodii, quare in solemnibus cœtibus superiori anno dimidiam quinquennalium obventionum partem equitibus ad reficiendum ærarium magister imperarat; cujus sanctio hoc præfixa titulo: « Frater Baptista de Ursinis sacræ domus hospitalis S. Joannis Je-

[1] Michov. l. IV. c. 63.

[1] Ib. p. 72. — [2] Papien. Ep. CDXLIX. — [3] Bosius p. 2. hist. equit. Hier. l. IX.

rosolymitani magister humilis, pauperumque Jesu Christi custos »; licet acerbior multis videretur, a Sixto tamen papa confirmata est [1] ob communem rem in discrimen adductam, quæ privato damno sustentanda erant.

42. *Cruceata classis littora Asiæ infestat.* — Muniisse Baptistam Ursinum pluribus firmissimis propugnaculis adversus Turcicas grassationes Rhodum, necnon duas triremes legati Apostolici classi conjunxisse, refert Jacobus Bosius [2] : hanc vero solutis ex Rhodio portu anchoris una cum Venetis et Neapolitanis triremibus Sataliæ portum diripuisse, ac deinde Smyrnam, a Tamerlane jam antea nostris ereptam, recuperasse; quæ confirmat Bartholomæus Platina in Ms. Vita Sixti IV ubi de consumptis opibus a Sixto in sacra adversus Mahometem II conficienda expeditione ita loquitur [3] : « Centum millia et eo amplius primo bello, dum classem in Turcos mittit, legato et duce Oliverio Carafa cardinale Neapolitano : secundo autem LXV millia expendit, Laurentio patriarcha Antiocheno una cum Ferdinando et Venetis tantum bellum obeunte, nam cum Oliverio Pontificio nomine cum XXIV triremibus bellum gerente, quinquaginta Venetorum, Ferdinandi autem triremes XXIV militarunt, nil tamen præclarum eo anno gestum est, nusquam prodeuntibus ex Bosphoro in Ægeum hostibus : Smyrnam tamen in Asia cepere, abactis omnibus incolis ». Hæc Platina, et ex eo Panvinus repetit : fusius vero Coriolanus Cepio [4] Dalmata, qui triremis unius præfectus sub Petri Mocenici, qui Venetæ classi præerat cum imperio, auspiciis pugnabat, describit (ut qui omnibus interfuerit) factas in primis a Veneta classe excursiones in Asiam, quod in ea populi Mahumetica superstitione infecti essent : parsum vero Græciæ, quod, præter præsidia locis munitissimis imposita, reliqui Christianæ legis cultores essent. Et quidem in Æoliam primos impetus conversos, agrumque Pergamensem evastatum, plurimaque abacta præda, in Cariam deinde copias expedivisse : cum vero Petrus Mocenicus Peloponesum repeteret, Rechaiensium Ferdinandi regis præfectum septemdecim triremes classi Venetæ adjunxisse. Deinde in Cariam iterum itum, et agrum Halicarnassæum direptum quo tempore Pontificius legatus cum classe accesserit, cui Petrus Mocenicus cum tota classe et festo clamore occurrerit, eoque salutato ipsum ita sit allocutus : « Audisti forsitan ac legisti, optime pater, multa quæ senatus pro fide Christiana ac libertate Ecclesiæ strenue et magnifice gesserit : nunc etiam vides; nonus enim jam annus volvitur, ex quo Veneti, cæteris principibus Christianis torpentibus, præter Ferdinandum regem, grave et periculosum bellum gerunt ac sustinent, nec nos pœnitet laborum et impensæ, modo reipublicæ Christianæ profuturi simus : quoniam igitur his diebus Æoliam atque Cariam opulentissimas barbari hostis regiones omnia ferro igneque prosternendo, pecore ac colonis expoliavi; nunc, quia ades, tuo ductu atque auspiciis cætera agentur ».

43. Collato dein consilio ad Samum insulam, Attaliam urbem Pamphiliæ principem, nobilissimum Ægyptiorum Syrorumque emporium, adoriri decreverunt (classis erat, adjunctis duabus Rhodiis, navium octuaginta quinque) primoque impetu refracta portus cathena, occupatæ turres, suburbanæ officinæ direptæ, primi urbis muri admotis scalis a nostris conscensi : ubi vero ad secundos ventum est, scalæ eorum altitudinem æquare non potuerunt, quare ad suffodiendos muros conversi impetus. Insigne tum fuit fœminæ Christianæ Illyricæ facinus, quæ nostros ad expugnationem hortabatur, cumque videret se ab hoste deprehensam, ut barbaricam servitutem effugeret, composita veste, e muro desiliit, quo casu deinde inter Christianorum manus expiravit. Cum ad noctem pugna extracta esset, et majoribus bellicis tormentis mœnia quati oporteret, eaque deessent, abducendæ inde classis post illatam regioni vastitatem sumptum consilium est, ac Rhodum adnavigatum, quo Usumcassani orator accessit, qui narravit Catherini Zeni Venetorum oratoris adhortationibus Usumcassanum ad ipsum opprimendum Mahometem exercitum in expeditionem ducere, jamque ejus duces minorem Armeniam Turcis obnoxiam invasisse et Tocat urbem validissimam, pluraque alia oppida expugnasse, atque addidit Persas hasta, ense, sagittis egregie pugnare; at sclopорum ac bombardarum ignaros esse, proinde aditurum se Pontificem, Venetos, aliosque principes ut tormenta ad urbes expugnandas ab ipsis impetraret : quæ quidem illi postea cum viris librandarum machinarum peritis submissa Venetiis refert.

De Smyrnæ vero insignis Ioniæ emporii excidio exponit, ut classis Christiana eo invecta repente copias exposuerit, quæ partim scalis in mœnia evasere, partim per ruinas murorum penetrarint, ac universa gaza politæ sint. Afferebat Smyrnæis subsidium præfectus urbis Balabanus, qui ex agro redibat : sed a nostris trucidatus est, ejusque socii prostrati fugative. Eam porro urbem, quam diu olim Christiani tenuerant, Veneti muniendam non censuerunt, sed opibus captivisque abductis incendio delevere, petitaque Peloponeso Mocenicus Neapolim magnis firmare operibus est aggressus : cardinalis vero legatus in Italiam vela dedit.

44. *Usumcassani victoriæ.* — Tenues illi Christianorum adversus Turcam apparatus fue-

[1] Lib. Bull. IV. p. 49. — [2] Bosius p. 2. hist. Hier. l. IX. — [3] Plat. Ms. Vat. inscriptum Miscel. in Vit. Sixt. IV. — [4] Coriolan. l. I. Bosius hist. Hier. p. 2. l. IX. Pet. Justin. l. IX.

re, atque ideo parum feliciter res gesta est : at Usumcassanus plurimas de Turcis retulit victorias, ut qui maximis accinctus copiis venerat, sexcenta enim millia hominum numerabat sub signis, quibus et Trapezuntinum imperium sibi peperit. Quos felices successus relatos in sacro senatu narrat Jacobus cardinalis Papiensis [1] : « Hodie, inquit, recitatæ in collegio etiam sunt litteræ recentes ex Græcia, quibus secundæ res de Usumcassano Pontifici significantur, affirmant Trapesundam expugnatam esse , cætera præter arcem non validam in ditionem ejus venisse : exercitum esse ingentem plusquam sexcentorum millium : pervagaturum mox reliquam Asiam, si non obsistatur : Turcum non eo animo se expedire ad bellum, quo aliquando nostros invasit : metuere multum, ægro animo esse et corpore, ac plurimum pedibus laborare. A Venetis magna iis nuntiis fides habetur, præsertim quod constanti fama continuant, etc. Romæ XVII Julii MCDLXXII (1) ».

45. De Usumcassani secundis rebus meminit etiam Raphael Volaterranus [2], eosque ex Venetorum litteris recenset accuratius sic inquiens : « Veneti anno MCDLXXII, inito cum Casano Persiæ rege fœdere, littora Ciliciæ classe infestarunt, et ut ex litteris, quæ ad Antonium Donatum oratorem apud Sixtum Pontificem miserunt, apparet, cepere oppida quædam, inter quæ Sechir appellatum, et Coricum antiquum et munitissimum, quæ Caramanis ac Casano restituere. Testabantur quoque Casanum cum maximis copiis Euphratem transmisisse, venisseque in Cappadociam per eam partem, quæ patet a Syria; cepisseque simul et diripuisse Cæsaream atque Sebastiam maximas urbes, quarum altera Caramani erat, abestque a Corico iter quinque dierum, indeque iter constituisse ad Iconium, inde contra Othomannum. Castellum autem Bir, quod est in Syria, cum aliquandiu obsedisset, fretus sultani auxiliis, tandem pugna commissa Othomannus fugatur, tantoque in hac terrore repellitur, ut, Euphratis ponte impetum non sustinendo dirupto, bona pars fugientium submergeretur. Hæc summa Epistolæ ». De hoc inter Mahumetum et Usumcassanum conflato bello memorat Turcogræca historia [1], et Chazmuratem Turcici exercitus ducem in hoc prælio occubuisse scribit.

46. Non modo Trapezus belli causa, olim Davidis Comneni regia, expugnata est ab Usumcassano, verum Sinope quoque illius jugum admisit; tunc etiam Mahometis imperatoris Constantinopolitani exercitus ab eodem concisus est, ut narrat accurate Matthias Michovias [2], qui addit Casimirum regem Poloniæ ab Usumcassano missis oratoribus sollicitatum fuisse, ut in Mahometem arma jungeret.

De Usumcassano a Venetis contra Mahometem, qui trinam excursionem in Italiæ confinia fecerat, incitato, et præclare gestis rebus Franciscus Philelphus [3] Nicolao Trono duci Venetiarum hæc scripsit : « Hinc opportune numen inde vobis paravit auxilium unde ne cogitare quidem poteratis, Assam excitavit Hali filium, eumdemque etiam Othomannum, qui Persidis, ac Mediæ et Babyloniæ viribus fretus adversus nefarium et perniciosissimum hostem vestrum in extremo reipublicæ vestræ discrimine cum militibus septingentis millibus formidolosus victorque descenderet, jam inter ipsa regnorum Turci agnati sui præcordia vastare ferro omnia ignique nuntiatur. Adsunt ejus oratores in Italia, qui vos ultro invitant ad tanti et tam præclari belli victoriam, quid ergo vobis diutius differendum existimetis? quid aliunde auxilia imploretis? satis vobis suppetiarum est, cum Jesus ipse dirigit gressus vestros; Jesus, inquam, se vobis ducem, se imperatorem, se vexilliferum offert. Num putetis vos potuisse nuper in tantis Turcorum viribus Smyrnæa potiri victoria, ni Christus vobis tantæ urbis aditum aperuisset? Ex Mediolano nonis Decembris MCDLXXII ».

47. His consentiunt tradita a Bizarro [4] : qui addit Mahometem misso oratore annisum revocare Usumcassanum a fœdere quod cum Christianis percusserat, expostulasseque illum Mahu-

[1] Papien. Ep. CDLV. — [2] Lib. X. in fin.

[1] Turcogr. l. I. - [2] Michov. l. IV. c. 69. Chrom. l. XXVII. Bizar. rer. Persic. l. X. — [3] Philel. l. XXXVI. — [4] Bizar. rer. Persic. l. X.

(1) Usumcassani in Turcas expeditionem resque omnes ab eo feliciter gestas, cum mense et die, quo singula acciderunt, diligenter narrat Naugerius in ea quam per hos annos scribebat rerum Venetarum historia, vulgata Rer. Ital. to. XXIII. Antequam Persidis legatus ad sollicitandos in Turcas Christianos veniret, idest, Junio nondum elapso, jam Persæ sub auspiciis viri cujusdam Usumcassani nepotis urbem Tocat in provincia Amasææ subegerant, et Mahometis Turcarum imperatoris filium, commisso prælio fuderant. Ita totius Caramaniæ aditus victoribus patuit. Tum in Iconium processum, e quo Mustafa Mahometis filius natu major, obsidione non expectata, in urbem Cavaster secessit, et ex universa Natolia vires colligi præcepit. Interim Mahometes, quo in periculo res Asiæ essent intelligens, ex copiis undique collectis terribili instructo agmine Constantinopoli movit die XII Octobris, sed morbo invasus redire in urbem coactus, et agmen dissolutum est. Vicissim autem Persa partis a nepote victoriis commode usus, Natolia tota occupata, hybernandum ibi constituit. Tunc Mahometes in ea rerum suarum angustia imparem se intelligens ut duos simul potentissimos hostes sustineret, sollicitandos ad pacem Venetos, et per illos reliquos omnes Christianos principes censuit. Cujus rei gratia ablegatum suum Christianum quemdam Constantinopoli agentem, Scutarim misit ad Laurentium Boldu comitem Scutari. Venit ille labente anno circa festum Natalis Domini, rogavitque ut facultatem sibi a senatu peteret agendi de pace cum Turcis ; simulque eas pacis conditiones proposuit, quas Turca offerebat, honestas oppido et opportunas. Sed Veneti, re audita, eas quidem pacis leges admissuros se significarunt, si cæteris a se oblatis conditionibus eas adjiceret Turca, ut scilicet Euboica insula ad veteres dominos rediret. Interim cum a Venetis responsum expectaretur, Mahometes valido collecto exercitu in Natoliam se transtulerat, ubi acceptis Venetorum responsis rem protelandam censuit, quoadusque imminentis prælii exitus expectaretur. MANSI.

meticam religionem amplexum, sibi potius Mahometano studere, neque se ab egregio delendi imperii Christiani facinore avertere debuisse : his autem respondisse Persam, inita fœdera ex Mahometana lege colenda, servandamque fidem, cui prius data fuerit ; jam vero fœdus cum Romano Pontifice Venetisque se pepigisse, ostensurumque universis imperii viribus se fidem servare, quam etiam alienæ genti obstrinxisset. At pulcherrima gerendi belli sacri occasione usi non sunt Christiani ; non enim Polonus, non Hungarus, non imperator copias in Turcam pararunt, quamobrem et inertis Frederici ditio, finitimæque provinciæ a Turcis vastatæ fuerunt : quas clades ita describit Michovias[1] : « Ejusdem anni Æstate Turcarum exercitus ex Bosna egressus Illyricum et Sclavoniam vastavit. In mense Septembri terras patriarchatus Aquileiensis a Venetis occupatas descendens, et usque ad castellum S. Danielis excursiones in Forojulii faciens, citra duodecim millia hominum in servitutem abegit. In mense deinde Novembri apud Goritiam, et per totam Histriam terribili clade in sexum utrumque sæviendo ferro et igne omnia, nullo principe resistentiam opponente, complevit ».

48. *Insignis Moscoviæ ducis ad Sixtum legatio, quæ proponit Tartarorum fœderationem adversus Turcas, sed rejicitur ut periculosa.* — Adversus præpotentem hunc hostem nostris Moscovita accessit : Joannes enim Basilius, decreta ad Sixtum amplissima legatione, significavit se Florentini Concilii sancita admisisse : a Constantinopolitano patriarcha petere jura sacra desiisse, ex quo barbarico jugo pressus esset : Pontificem etiam, ut Christi vicarium veneratus, ut mitteretur legatus, qui in Moscovia corruptelas, si quæ irrepsissent, tolleret, flagitavit : Zoem etiam Palæologorum stirpe imperatoria procreatam sibi, conciliatore Sixto, procuratorum opera despondit, quemadmodum refert Volaterranus[2] :

« XXII Maii vocati hodie sunt in Concilium Patres. Vocationis causam præbuerunt oratores Joannis ducis Albæ Russiæ : ii venerunt, ut venerarentur primo Romanum Pontificem, inde desponderent filiam Despoti olim Peloponesi, quæ Romæ, una cum duobus fratribus patria profugis, pietate Sedis Apostolicæ alebatur : jussi autem erant consistere ad diversoria montis Marii, quæ prominent Urbi, ut de conjugio et ratione honorandæ legationis interim posset decerni : veniebat enim nonnullis in dubium quid in his esset nostri officii, quando de fide Ruthenorum non satis constaret. Dictæ sententiæ sunt : decretum conjugium : permissum quoque, ut sponsalia, sicut postulabatur, in Basilica SS. Apostolorum Petri et Pauli adhibitis prælatis ex ordine fierent : imperatum quoque, ut familiæ Pontificis et Patrum obviam illis procederent. Harum rerum allatæ rationes, quod Rutheni olim Concilium Florentinum acceperint, et archiepiscopum Latinum a Sede Romana habuerint, nam Græcis a patriarcha Constantinopolitano mos erat accipere, et oratorem ad se mitti nunc postulant, qui fide eorum omnium inspecta, rebus etiam cognitis, si quid devium est, in viam rectam reducat, et an ad profitendam etiam obedientiam accesserint, et denique si maxime hæretici Rutheni sint, non tamen ex jure Pontificio irrita cum iis conjugia habentur, et quod errantes filii alliciendi etiam honoribus et benignitate ad gremium matris Ecclesiæ videantur.

« XXV Maii introducti in consistorium secretum iidem oratores ducis, quem dixi, obtulerunt litteras apertas in membranuncula cum Bulla aurea pendenti, in quibus tantum erat lingua Rhutenica : Magno Xisto Pontifici Romano institutori, Joannes dux Albæ Russiæ percussa manu fronte reverentiam exhibet, idemque rogat oratoribus suis fidem præstari. Laudaverunt igitur Pontificem, gratulati sunt suo Pontificatui, commendaverunt ducem, ejusque nomine pedibus Apostolicis sic N. dixerunt, reverentiam persolverunt, obtulerunt denique munera subagibellinam, et gibellinas pelles sexaginta. Laudatus a Pontifice est dux quod Christianus esset, quod adhæsisset Concilio Florentino, quod a patriarchis Constantinopolitanis a Turcho institutis numquam passus esset Græcum archiepiscopum peti, quod conjugium Christianæ sponsæ appeteret, et nutritæ diu apud Sedem Apostolicam, quod demum reverentiam ad Romanum præsulem misisset, quæ apud Ruthenos instar plenæ esset obedientiæ : eisdem quoque habitæ pro muneribus gratiæ. Affuerunt his rebus oratores regis Neapolitani, Venetorum, Mediolanensis, Florentinorum, et ducis Ferrariæ, qui aliis de rebus revocati ad Pontificem erant ; kal. Junii legato ducis Albæ Russiæ in Basilica Petri nomine ducis desponsa est despotorum soror Zoe vocata a vita : deduxerunt eam ».

49. Sophiam eam vocat Bartholomæus Platina[1], ac Thomæ Palæologi despotæ filiam fuisse ait, dotemque aliaque amplissima munera a Sixto fuisse collata. Ex iis porro nuptiis affulgebat aliqua spes, Joannem Basilium ad recuperandam Græciam conversurum impetus, et Græcos facile illi adhæsuros. De Tartaris etiam in Turcas concitandis agitatum ; quippe duodecima Junii coacto cardinalium consistorio[2] oratores ducis Albæ Russiæ, iterum ingentes spes pro fide Catholica se afferre affirmabant. aiebant enim privatum Russis cum Tartaris commercium esse, ac Tartaros in Turcas facile averti posse, tantumque educendum exercitum,

[1] Michov. l. IV. c. 69. — [2] Ms. arch. Vat.

[1] Plat. Ms. Vat. — [2] Ms. Vat.

quem neque Europa neque Asia sustineret, modo in singulos menses dena aureorum millia penderentur, et munera tanto digna principe mitterentur, viam autem per Albam Græcam ad fines Pannoniæ Tartaros facturos. Rejecta res est his potissimum de causis : « Quod inexploratum nobis esset, an rex Hungariæ tutum sibi putaret, tantam multitudinem regno suo iter habere; quod verendum esset, ne deficiente stipendio, etenim mendicissima gens est, in Christianos bellum converterent, quod denique victoria Mahometani hominis tam nobis pestifera quam Turco esse posset ». Vectigalis erat Tartarorum Moscovita, quem incitante uxore, fœdissimum [1] jugum excussisse inferius dicetur [2].

50. *Fœdus Italicum, Paulo II sedente, institutum, a Sixto repellitur.* — Conjungendos autem potius arctissimo fœderis nexu Christianos principes visum est, quorum arma et domando hosti paria essent, et victoriæ multum novum terrorem cladem ve allaturæ : atque in primis in Italicis inter se conciliandis, quorum oratores apud Sedem Apostolicam agebant, desudatum est. Actum ea de re jam ante fuerat in cardinalium consistorio vigesima quinta Maii, in quo hæc gesta esse narrat Maffeus Volaterranus : « In senatu de fœdere Italico acta hæc sunt. Vocaverat ab initio Pontificatus sui Sixtus Italos oratores ad innovandum fœdus commune, quod olim sedente Nicolao V actum Neapoli est. Agitata res, et quamplures menses in eo vertebatur difficultas omnis, quod rex, dux Mediolani et Florentini in eo innovando exprimi et confirmari contendebant fœdus aliud sedente Paulo Secundo inter se tantum initum, quo Ecclesia plurimum lædebatur. Veneti ab initio et huic postulationi adversi, tandem dederant manus et ad arbitrium Pontificis cuncta referebant. Pontifex rem damnosam rejiciebat, dignitatis etiam suæ non statuens detrimentis propriis assentiri. Dati cardinales sex erant ad hæc ipsa cum legatis tractanda ex consuetudine nostra : pervincere nunquam horum potuerant contumacias. Relata igitur re ad Pontificem, decretum est legatos dimitti. Dimissionis causæ sunt dictæ, quod vocati illi essent ad innovandum commune tantum, non privatum etiam fœdus : quod in privato nulla esset utilitas publica, quando non una omnium, sed sejuncta quædam a cæteris appareret voluntas : id actura semper, ut minus Itali invicem fiderent, minus etiam fidei subvenirent, minus etiam nos timeret Turchus factionem hanc noscens, quod nulla esset nostra extimatio, quod tantum de nobis iis cederemus, commista in Ecclesiam arma hac innovatione, probantes esse in ea re damni plurimum, lucrique minimum. Quod si acquievisse Paulum his difficultatibus dicant, non videri horum atque illorum temporum eamdem rationem, illi regem, ducem, et Florentinos fuisse infestos, Xysto autem quemque horum favere, quod metus causa nil damnosum confirmare cogatur. Hæc in senatu consensu omnium probantur : illa tamen angebat res, quod non innovati fœderis culpa omnis apud ignaros nostra videbatur futura, sed hoc benignitas Dei in illo ipso articulo responsi dandi oneris nostri esse non voluit, in foveam incidere fossores ipsos compulit ».

51. Addit auctor, Anellum oratorem Ferdinandi regis ex litteris regiis accepisse mitti a duce Mediolanensi quindecim triremes instructas in Andegavensium subsidium adversus Joannem-Aragonum regem Ferdinandi patruum; propterea instaurandi fœderis consilium, si ita fiat, a Ferdinando revocatum : cujus rei hæc erat causa, Mediolanensem et Florentinos a cardinale Ursino flexos, ut ex eo fœdere pactiones Ecclesiæ adversæ, de totandis nimirum Urbini comite et Roberto Malatesta demererentur : at Ferdinandum ipsius fœdere junctum veritum esse illorum amicitiam prodere et perdere : parte etiam alia aperte noluisse dissentire, ne ingrati in Ecclesiam animi notam invidiamque fœderis in Turcas non initi contraheret, atque ideo ea prætexuisse de triremibus. De hisce turbis, quæ rei Christianæ afferebant exitium, hæc ad cardinalem S. Marci scripsit Jacobus cardinalis Papiensis [1] : « Italica, quantum video, nutant : conatus innovandi communis fœderis ad nihilum rediit : jam est dissolutus omnis noster atque oratorum tractatus : Volterræ a Florentinis defecere. Missus illuc est cum exercitu raptim collecto Urbinas, ad quem et nostri equites quingenti mittuntur. Varius de his cœptis est hominum sermo, omnium autem unus consensus, futurum in Italia bellum si fautores Volaterrani invenerint : adhuc tamen nemo se detegit ; tantum Florentini exules nescio quid pauxillum conantur : nihil in tot discriminibus fidei calamitosius bello, etc, Romæ die XXIX Maii MCDLXXII ».

52. *Ferdinandus ab onere pendendi vectigalis liberatus promissa non adimplet; quædam possessiones ab Ecclesiæ ditione improvide per Sixtum divelluntur.* — Quod ad Ferdinandum regem Neapolitanum attinet, a quo instructam classem adversus Turcas immissamque, sed nulla gesta re, Autumno rediisse, quo tempore Pontificia Venetaque Asiæ littora vexarunt, paulo ante meminimus; quanquam maximi illius referret ingravescentem Turcicam potentiam, ne regnum Neapolitanum invaderet, reprimere; is tamen cum damno Ecclesiæ, accepti in parto regno beneficii immemor rem suam auxit; na-

[1] Cro. l. XXIX. Sigism. Liber in Com. rer. Moscov. — [2] M. arch. Vat.

[1] Card. Papien. Ep. CDXLIX.

ctus enim Sixtum in asserendis juribus Ecclesiæ Paulo prædecessore inferiorem animis, cupidumque consanguineos illustrandi atque augendi, de nepte regia Pontificio nepoti matrimonio jungenda egit, petiitque ut vectigale aurum, ob quod non persolutum beneficiario jure exciderat, sibi condonaretur, tum in reliquam vitam pendendi census onere liberaretur. Ut vero ea res splendide fieret, turpique pactioni pulcherrimus fucus allineretur, obtendit missam jam ante a se superiori anno adversus Barbaros classem, seque una cum aliis principibus Christianis in communem hostem vires sociaturum, duas triremes regio sumptu egregie instructas sustentaturum, quæ maris Tyrrheni oras a Monte Argentario ad Terracinam usque, a piratarum Mahometanorumque grassationibus tuerentur, Avellumque arcanorum interpretem, ut de his cum Pontifice pacisceretur, amplissimis fretum mandatis misit. Extant illa regiis consignata litteris in Vallicellana bibliotheca, in quibus Romanum Pontificem Christi vicarium agnoscit, illique auxiliarem exercitum, si bello peteretur, spondet; tum se littus Romanum tutaturum.

53. Flexit facile ad vota sua Sixtum Ferdinandus, qui nunquam Paulum, ut jura Ecclesiæ protereret, adducere potuerat, ac, ne ob negatum censum regno ab eo spoliaretur, in discrimen venerat. Imo impetravit etiam, ut Soranus comitatus, quem Pius II, dum Gallos Ferdinandi hostes ejecit, compararat, Ecclesiasticæque adjunxerat ditioni, restitueretur Neapolitanæ coronæ : ad quæ ductum Sixtum Leonardi Ruverii nepotis ad opulentas nuptias evehendi, et rebus Ecclesiasticis ditandi illecebra, indicat Bartholomæus Platina [1] Ms. Vita Sixti papæ :

54. « Regis filiam (nempe nothi regis notham filiam) Leonardo ex fratre nepoti, quam paulo ante præfectum Urbis creaverat, in matrimonium collocat. Ut vero omnis inter reges deinceps et Pontifices controversia tolleretur, oppida quædam in Hernicis partim a Pontifice, partim a Joanne comite possessa, puellæ in dotem ascribuntur, Joanni autem quinque millia nummum aureorum a Pontifice persoluta sunt, ne queri posset, illa loca vi sibi adempta esse. Oppida autem fuere Sora, Arpinum, arx quædam munitissima ultra Lyrim, atque alia castella non contemnenda, pro quibus tanta contentio inter Paulum et Ferdinandum est orta, ut paulum abfuerit, quin bello decerneretur cujus esse deberent; nam Pius eo bello, quo Ferdinandum contra Gallos pugnantem juvit, pulso Sorano duce Ferdinandi hoste, oppida illa ex fœdere cum rege inito occupavit : verum postea mutata sententia mortuo Pio hæc loca in regno posita minis etiam habitis repetiit.

55. « Petebat item, ut tributum, quod Ecclesiæ feudi nomine quotannis pendebat, aliqua ex parte diminueretur, cum regnum tantummodo cis, non etiam ultra pharum possideret ». Et infra : « Xystus autem, hac quoque in re Ferdinando satisfacturus, totum remisit tributum, Ferdinandi tantum vita durante, modo equum album quotannis feudi nomine persolveret, tuereturque oram maritimam a prædonibus, et milite, si opus esset, Pontificem juvaret sua impensa quoque et ductu, ut in fœderibus legitur : hoc qui improbarent fuere multi ». De quibus Jacobus cardinalis Papiensis in litteris ad Angelum episcopum Tudertinum datis hæc habet [1] :

56. « Pervenisse jam isthuc puto rumoribus, quæ beneficio Ferdinandi regis sunt a nobis remissa : pauca ea numero, ipso pondere magna æstimantur. Redditus est ducatus Soranus, et condonatus regni census tam qui debebatur, quam qui vivo illo poterat in futurum deberi : pro iis triremes duas ad custodiam nostri littoris continue exhibet, et Romanam Ecclesiam suis temporibus tueri spondet omnibus tam stipendiis quam viribus et exercitibus regni : fructuosa admodum res, si dicto fides consentiat. Addita illa cautio est, assentiente eodem ac recipiente, ut liberalitate omni nostra cadat, si a promissis abierit. Despondebitur mox neptis (filia) regia præfecto Urbis, nepoti Pontificis, idemque ducatus dos erit. Romæ XIII Martii MCDLXXII ». Eadem in aliis litteris [2] ad Marcum cardinalem Aquileiensem A. S. L. repetita sunt.

57. Editum etiam est a Sixto Diploma [3] pridie kal. Martii, quo annua octo millia unciarum auri multorum annorum flexu non soluta, et quinquaginta millia nummum accepti regni beneficiarii ergo debita, pendendumque vivo Ferdinando vectigal annuum remissa sunt : quinetiam, adeo illi est blanditus Sixtus, ut cum idem Ferdinandus parum honeste cum Pio Pontifice, dein vero acerbissime adversus Paulum II contendisset, censum annuum ob exhaustas superioribus bellis regni opes ad minorem vim auri redigendum, novo Diplomate [4] promulgarit, se ob illam remissi census beneficentiam haud detraxisse juri Ferdinandi censum annuum extenuandum disceptantis : quamvis re ipsa id jus penitus fictitium esset, atque insigne ingrati in Ecclesiam Romanam animi argumentum. Omnia porro, quæ Anellus orator cum Pontifice pepigerat, Ferdinandus admisit, habuitque rata, exaratis litteris [5], quæ in Ms. Vallicellano extant, in quarum calce hæc addidit :

[1] Plat. Ms. arch. Vat.

[1] Card. Papien. Ep. CDXXXIX. — [2] Ib. Ep. CDXL. — [3] Ext. in Ms. Cod. Vall. sign. lit. B. num. 19. p. 123. — [4] Ext. ib. p. 125. — [5] Ext. ib. p. 128.

58. « Promitto, et sub fide regia polliceor atque spondeo, taliter me, auctore Domino, ad omnia grata Apostolicis affectibus habiturum, quod de collatis a me gratitudo proveniat, et in conferendis affectus promptior excitatus exurgat, necnon etiam tenore præsentium de jam dicta mea sententia ratifico, et accepto omnia et quæcumque, quæ per ipsum M. Anellum meum oratorem et in hac parte procuratorem, vigore mei mandati ipsi facti fuerunt promissa vestræ beatitudini et Sedi Apostolicæ, confirmans atque emologans, ac si per me promissa essent. In quorum fidem et testimonium præsentes aureo pendenti sigillo munitas fieri feci. Datum in Castello novo Neapolis die XVI mensis Martii, anno a Nativitate Domini MCDLXXII. Rex Ferdinandus ». Illusisse postea Sedi Apostolicæ Ferdinandum, et larga promissa, ob quæ census illi est remissus, contrariis operibus labefactasse, videbitur inferius.

59. Ductus prætcrea humanis affectibus Sixtus Hieronymum Riarium, cui Ecclesiastici exercitus supremum contulerat imperium, Imolæ et Forilivii toparchia donavit : sed male collatæ Ecclesiæ opes illi ac filiis exitium postea attulere, hæc enim de eo refert Petrus Justinianus [1] : « In Italia Hieronymus Riarius, Sixti Pontificis nepos, et Imolæ Forliviique princeps, in cubiculo a civibus conspiratione occulta occisus, in forum de palatii fenestra projicitur », subditque : « Galeottus quoque Minfredus Faventiæ dominus uxoris insidiis periit ». Herculem etiam Atestinum Ferrariensi principatu beneficiario, quinque millium aureorum censu imperato, induit [2], ut ex edito Diplomate patet ita consignato : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXII, XIII kal. Septembris, Pontificatus nostri anno I ». Contulit etiam jure beneficiario eidem Herculi Atestino Sixtus Bagnacavalli, S. Agathæ, Cunii et Zagonariæ oppida, imposito centum aureorum censu [3], necnon Massam Lombardorum Roncadellum, et duo alia oppida in agris Imolensi et Faventino, imperato unius libræ argenteæ vectigali [4].

60. *Sanctio Pauli II de Jubileo ad* XXV *annum redacto a Sixto confirmatur.* — Confirmavit hoc anno idem Sixtus [5] sanctionem Pauli II qua annus Jubilæus a trigesimo tertio anno ad vigegesimum quintum redactus fuerat, uberrimamque criminum veniam Ecclesias Urbis rite lustraturis attribuit : « Universorum fidelium animarum saluti pariformiter consulere cupientes, ejusdem prædecessoris præinsertas litteras cum reductionis ejusdem anni trigesimi tertii ad vigesimum quintum annum, necnon statuti et ordinationis prædictarum, ac omnibus aliis in eis contentis clausulis auctoritate præfati tenore præsentium de simili fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio innovamus, approbamus, confirmamus et præsentis scripti patrocinio communimus, et nihilominus annum jubilæi prædictum a vigilia Nativitatis Domini nostri Jesu Christi anni ejusdem millesimi quadringentesimi septuagesimi quarti quoad plenarias indulgentias antedictas ab ipsis fidelibus consequendas incipere, et juxta ipsarum litterarum continentiam et tenorem finire, ac revolutis successive viginti quinque annis futuris temporibus successive vim vigoremque perpetuo obtinere, atque durare decernimus : ipsas quoque indulgentias, et peccatorum remissiones ad abundantem cautelam utriusque sexus fidelibus prædictis juxta ipsarum litterarum modum etiam de novo concedimus et elargimur, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXII, VIII kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno I ».

61. *Sedantur lites ob Pragmaticam Sanctionem in Galliis subortæ.* — Neque illud hoc loco prætermittendum est, ipsum suborta ex Pragmatica Sanctione in Galliis dissidia sedasse, ac sex menses concessisse præsulibus, quibus vacantium sacerdotiorum jus conferrent : tum pro dirimendis inter clericos litibus plura sanxisse, quæ in libro primo Extravagantium communium cupidus lector consulet. Ad exscindendam vero Simoniacam pestem, quæ in Ecclesiastico ordine serpebat, sanctionem [1] edidit in omnes, qui se ejusmodi sceleris conscientia contaminarent. Hac temporis nota id Diploma consignatum est : « Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIII, XI kal. Junii, Pontificatus nostri anno I ».

62. *Xenodochium et cœnobium conduntur a Willelmo cardinale Spoletano.* — Purissimus erat ab ea labe Willelmus Spoletanus cardinalis, quem ob conditum sacris opibus xenodochium cœnobiumque excitatum hoc elogio exornat Jacobus cardinalis Papiensis [2] : « Non sit dominationi vestræ ad gloriæ inanis, nec mihi ad assentationis crimen, quod his litteris addam : scit Dominus, quod a conscientia os non dissentit. Proximo Februario cum iter Narnia agerem, contemplatus sum opus cœnobii vestra cura erectum, fratrum frequentia et structura ipsa insigne, benedixi nomini vestro. Rursum nunc per vicum montis Rosuli transiens magno meo et aliorum exemplo vidi sacellum, conjunctumque xenodochium, quod impensa vestra a fundamentis erigitur, opus opportunum et pium, tum professioni nostræ conveniens : descendi, ingressus sum, lustravi omnia. Inde vero egrediens tacitus dixi : *Beatus vir, qui intelligit super egenum et pauperem : in die mala*

[1] Petr. Just. hist. Ven. l. IX. — [2] Sixt. IV. lib. Bullar. CIV. p. 38. — [3] Eod. l. CIV. p. 93. — [4] Ib. p. 96. — [5] Lib. brev. et Bull. p. 49. Ep. XXXII.

[1] Lib. brev. et Bullar. p. 43. num. 34. — [2] Papien. Ep. CDLXIV.

liberabit eum Dominus. Porro autem felicem Ecclesiam suspiravi, si illi multi Spoletani contingerent : qua in re venere in mentem patres nonnulli Ordinis nostri, qui in Domino dormierunt S. Crucis, Cæsarinus, Firmanus, de Cusa, ac nuper S. Angeli Hispanus, per quorum sanctas actiones commendatum est ministerium nostrum. Pientiæ VII Augusti MCDLXXII ».

63. *Ludovici Morbioli pia mors.* — Migravit in cœlum hoc anno Bononiæ Ludovicus Morbiolus [1], qui pietatis miro delibutus studio populum ad contemptum mundi virtutesque in circulis hortari solebat, cujus Vitam ex Baptista Mantuano, qui egregio carmine Innocentio VIII inscripto gesta illius prosecutus est, describit Carolus Sigonius [2], ex quo pauca hæc decerpsimus : « Aut humi, aut in duris stramentis cubare assuevit, lapidem sibi pro cervicali sternens, cibo delectatus est non solum tenui, sed etiam vili, eumque si delicatior videretur cinere sæpe conspersit, omnino carnibus abstinuit, ficus, poma, nuces, atque olera frequentavit, quæ aut cruda sumpsit, aut certe sine oleo coxit : ita ex summa inedia maciem summam contraxit. Per noctem lachrymans lapide pectus percutiebat, totus in meditatione Passionis Christi defixus. Interdiu ne otio langueret, sacras ex ossibus imagines sculpere didicit, aut prædicationi se tradidit, homines ad cœlestem gloriam consectandam, et humanam contemnendam adhortans. V kal. Novembris migravit ad cælum, sepultusque est in cœmeterio Basilicæ S. Petri, et post sex menses, cum miraculis clarere cœpisset, in Ecclesiam translatus est ».

64. *Evangelii præcones ad Canarios et Guineos missi.* — Creatus [1] est hoc anno a Sixto Apostolicus internuntius Alfonsus de Bolano Franciscanam disciplinam professus ad fidem Christi Canariis, Guineis et aliis Afris inferendam, cui plures viri sanctimonia illustres socios laborum se conjunxere, quos omnes Sixtus privilegiis omnibus a prædecessoribus Evangelii præconibus concessis affecit, Diplomate hac formula consignato : « Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXII, II kal. Julii, Pontificatus nostri anno I ».

[1] Mantuan. in carm. — [2] Sigon. de episc. Bon. in Philippo Caland. Ferrar. in novo Catal. XXVIII Octob.

[1] Sixt. lib. Bullar. XXV. p. 236.

SIXTI IV ANNUS 3. — CHRISTI 1473.

1. *Præclara gesta Petri Mocenici et Usumcassani.* — Annus redempti orbis millesimus quadringentesimus septuagesimus tertius, sexta Indictione, excurrere cœperat, cum Oliverius cardinalis Carafa, Apostolicæ Sedis legatus, classis Pontificiæ præfectus, in Urbem reversus, ut Stephanus Infissura [1] refert, viginti quinque camelos præda onustos, ac totidem Turcas per triumphi speciem secum circumtulit, hostilia etiam complura signa attulit, et catenæ in portu Attaliæ refractæ partem ante Basilicæ Vaticanæ fores suspendit ; sed non tam gloriosum erat eam catenam rapuisse, quam turpe ob non comparatas longiores scalas Attaliam non subegisse [1]. Abiit vero munere Oliverius Carafa, ac Pontificiæ classis imperium Laurentius Zenus archiepiscopus Spalatensis, quem Bartholomæus Platina [2] patriarcham Antiochenum vocat, agebatque apud Rhodum, suscepit : Petrus autem Mocenicus, Venetæ classis præfectus, plura Turcarum loca direptioni et incendiis tradidit, ut fuse prosequitur Coriolanus Cepio [3], qui res ab illo præclare gestas tribus libris eleganter est complexus.

2. Narrat autem inter alia audax facinus Antonii Siculi, qui Turcarum imperatoris navalia apud Callipolim medicato igne succendere

[1] Steph. Infiss. cod. Ms. Vat. sign. num. 111. et Ms. Vall. bibl.

[1] Petr. Just. l. VIII. — [2] Plat. Ms. arch. Vat. inscript. miscella. — [3] Cepio l. II. Sabell. ennead. 10. l. VII et alii.

molitus sit, mercatorisque specie ad poma divendenda in portum invectus, armamentario, in quo maxima ligni, funium ac materiæ ad ædificandas instruendasque naves copia erat, ignes noctu injecerit : sed erumpente citius flamma detectus a Turcis fugatusque, centum triremes, ut fuerat meditatus, concremare non potuerit: tandem captus perductusque ad Mahometem imperatorem, illi factam in Christianos carnificinam, provinciarum direptiones, regnorum excidia, principum cædes exprobrarit, constanter autem medio corpore dissectus mortem pertulerit, ob cujus virtutem senatus Venetus illius fratri stipendium annuum, et sorori dotem honestam constituit. Præterea recenset idem auctor Usumcassani oratorem exceptum magnifice Venetiis, ac plura tormenta bellica ænea Usumcassano tradita, uti expetitum fuerat, ac missos centum fortissimos juvenes, quibus Thomas Imolensis præerat, tractandarum machinarum peritos : tum plura vasa eximio artis lenocinio cœlata, vestesque pretiosas a Josepho Barbaro oratore offerenda Usumcassano ad Pamphiliæ Ciliciæve oras accessuro. Inter quæ classis Venetæ præfectus Petrus Mocenicus sociorum navibus adjunctis, cum Asiæ oras lustraret, a Caramanni filio Cassambecho Usumcassani fœderato, qui Persicis viribus patrium regnum a Mahomete repetere annitebatur, rogatus est, ut, cum universam Caramaniam, exceptis tribus urbibus munitissimis Sichino, Seleucia et Corico, subegisset, quas in suam redigere potestatem non posset, eo quod tormentis bellicis ad disjicienda mœnia careret, auxilio adjutor sibi adversus Turcam esse vellet. Mocenicus itaque expositis in terram copiis cum æneis tormentis quatere hostiles munitiones cœpisset, eas tres urbes expugnavit, compulitque ad deditionem faciendam, quæ restitutæ Caramano fuerunt.

3. *Jacobo rege mortuo, Cyprii in varias partes discissi.* — De præclare gestis a Petro Mocenico, et reportata ab Assano de Turcis victoria, meminit Philelphus [1] in litteris scriptis IX kal. Augusti ad comitem Urbini. Cogitabat præterea Petrus egregium ingens aliquod facinus efficere in Turcas, cum illum Jacobi regis Cypri mors novique in ea insula motus a suscepto consilio revocarunt. Refert vero Stephanus Lisinianus, Jacobum veneno fuisse interemptum ab uxoris patruo et avunculo, cum regni administrationem omnem in se transferre affectarent ; ac Jacobum defunctum anathematis reum sine regiis honoribus in sepulchrum illatum fuisse, cum arcano Dei judicio cera in universa insula ad cohonestandum illius funus reperta non esset, idque teterrimo crimini, quo ex fœdere cum Saracenis se devinxerat, adscriptum.

4. Meditata est Carola regina, quæ a Jacobo fratre notho sultani Ægyptiaci viribus spoliata regno fuerat, amissum regnum recuperare ; sed cum Ludovicus Sabaudus, ejus vir, bellicos aversatus labores, in Sabauda regia deliciis sese dedisset, Mocenicum missis oratoribus sollicitavit [1], ut eam e Cyprio regno jam ante expulsam in regiam suam dignitatem restitueret. Sed cum Catharina, Marci Cornelii patritii Veneti filia, a senatu Veneto in filiam cooptata fuisset, quando Jacobus eam sibi matrimonio junxit, illaque gravida a viro relicta esset, et Venetæ clientelæ commendata, Carola a Mocenico repulsam passa est, uti Coriolanus Cepio his verbis describit [2] : « Venerunt ad eum duo oratores missi a Carola Cypri regis sorore, quæ jam multis annis regno a fratre expulsa Rhodi morabatur. Hæc nupta est Ludovico ducis Allobrogum filio, viro ignavo, qui relicta uxore domi inter concubinas luxuriose vitam degit. Oratores imperatori referunt regem Cyprium mortuum esse, a quo Carola hæreditario regno per injuriam expoliata erat, proinde orant imperatorem uti amici olim regis Cyprii filiam, et fœderati Venetorum Allobrogum ducis nurum, suis opibus ad recuperandum hæreditarium regnum juvare velit, asserentes Carolam ex legitima uxore, fratrem ex concubina natum esse : tunc imperator respondit Jacobum regem Cyprium socium et fœderatum Venetorum regnum legitime possedisse, non enim legum formulis aut litium contestatione, sed armis atque virtute regna in jus principum cedere ». Non solum ab humanis, verum divinis prorsus juribus abhorret hæc politicorum illorum sententia, qui principum magis utilitatibus, quam officio et religioni servire solent, eoque jacto fundamento, simulatis causis variis artibus subornatis aliena jura invadunt. Addit Coriolanus Cepio superioribus Mocenici verbis : « Regnum autem non tantum sorori, verum etiam Genuensibus, qui multo tempore meliorem partem insulæ per tyrannidem occupatam tenebant, propria virtute recuperasse, ac jure possedisse affirmat, nunc reginam per adoptionem senatus Veneti filiam cum posthumo, quoniam gravida erat, regni hæredem relictam esse, quam et senatum Venetum, et se contra omnes reginæ aut regno injuriam inferre volentes defensurum affirmat. Oratores accepto responso tristes recedunt (1) ».

5. Confirmatæ fuerunt a Petro Catharinæ

[1] Philelph. l. XXXVII. Ep. ult.

[1] Bos. p. 2. l. IX. — [2] Cepio l. II.

(1) De rebus Cypriis plus aliquid nos edocent Veneti coævi scriptores Sanutus in Vitis ducum Venetorum, et Naugerus in historia Veneta. Jacobus rex obiit die VII Julii, teste Sanuto, vel die VI Junii ex Naugero, quo fatis functo, Carola regina actutum ablegatum misit ad

Jacobi regis demortui uxoris, uti Veneti nominis filiæ ac sociæ, partes, enixaque illa est filium, cui paternum nomen inditum est; sed biennio tantum vixit. Cæterum turbidæ [1] admodum Cypriæ res fuerunt, cum alii studerent Catharinæ, Carolæ alii, alii Hispano nomini, et Nicosiensi archiepiscopo, qui Neapoli reversus reginam Ferdinando regi et ejus filio filiam Jacobi jungere, ut sceptrum Cyprium transferretur in Hispanos, conabatur: sed Venetorum opera Catharinæ partes vicere, ad demum Cyprus Venetæ ditioni adjuncta fuit, uti suo loco dicetur.

6. *Mahometes tentat sibi conciliare Hungarum, quem a nefando pacto deterret Sixtus.* — Nunc de bello Mahometem inter et Usumcassanum, cui Christiana classis ferre suppetias nitebatur, gesto narrationem prosequamur. Circumferente latius victorias in Asia Usumcassano, Mahometem imperatorem terror invasit, ne ipsum Christiani conjunctis adorirentur viribus, acceptasque ulciscerentur injurias, utque Usumcassanus Venetos sibi conciliarat, ita ille Matthiam regem Hungariæ delinire muneribus constituit, adhibuitque illius fœderis intepretem Nicolaum Varvedam e Vilach, recenter Bosnæ regem appellatum, plurima ei pollicitus, si rem perficeret. Matthias itaque, amplificandi Hungarici limitis occasionem sibi oblatam ratus, oratores ad Mahometem misit, qui his legibus fœdus auxiliaque in Usumcassanum paciscerentur, si Bosnam Serviamque aut harum alteram Hungaro permitteret. Quæ fama cum a viris fide dignis ad Sedem Apostolicam allata esset, Sixtus Matthiam ab his abducere gravissimis litteris nisus est, proposuitque in primis Usumcassanum Sedis Apostolicæ Venetique nominis socium esse, neque ipsum sine Christianæ rei damno fœdus cum Turca adversus illum sancire posse; imperatorem, finitimos principes, Hungarosque ab ipso abalienatum iri, plurimaque aditurum pericula, tum superiorum facinorum gloriam obscuraturum, nec Mahometis tutam firmamque futuram fidem, ut qui Serviæ ac Bosnæ principes, qui se ejus fidei commiserant, exitio dederit. Conceptæ sunt eæ litteræ a Jacobo cardinale Papiensi [2] Pontificio nomine hisce verbis:

« Regi Hungariæ.

« Matthia rex gloriose, attende primum quæ fides esse tibi de fallaci homine potest, tu Christum sequeris, ille Mahometis insaniam; tu pro Evangelio contra eum in hunc diem pugnasti, illius arma contra te tuendam dæmonum sectam intenta semper fuere. Memento pugnarum a patre vaivoda et te toties commissarum, cædium quoque, quæ de Turcis multæ sunt factæ: scit ille tua in primis virtute per hos annos obstitum, quominus tantum imperio potuerit progredi, quantum optavit: unum te odio habet, atque unum te perditum cupit, quo sublato, nihil non de Christianis sperandum sibi cognoscit: si quid blandietur interim, aut si quid promittet tibi, non alia ratione id faciet, quam ut et consulat sibi, et in omnem occasionem te opprimat. Exempla infidelitatis suæ non sunt longe petenda, te tuumque regnum circumdant: recogita quæ nostra memoria in Servia et Bosna ab eo sunt gesta, quibusque fallaciis miseri Christiani nimiæ pœnas fiduciæ ultimas dederint; videbis, si desint cætera, hæc satis esse ad cæterorum documentum et tuum: credendum illi non est, merces amicitiæ ab eo nulla quærenda. De religione contenditur: ille tuetur suam, tu tuam: diversitas hæc causæ conciliare animos vestros nullis pactionibus potest: aut tibi dimittendus est Christus, aut Turcus suspectus semper habendus.

7. « Adde, quod negligendum non est, quo animo principes Hungari, quo etiam populi pacificationem hanc sunt accepturi: fidelis Deo semper tua gens fuit, militavit nomini Altissimi, cupidiusque ad pugnam, quam ad nuptias cæteris est semper profecta. Quid judicaturos de te illos existimas, intuentes nulla urgente necessitate, sola cupiditate aut Serviæ, aut Bosnæ non modo cum execrando hoste sentire, sed ad oppugnandos oppugnatores suos copias jungere. Non omnium intra Hungariam fortasse pacati tibi sunt animi: sunt facile multi, quos tua virtus offendat, multos etiam gloria urat: danda non videtur occasio, ut qui de te sentiunt bene, sentire jam male incipiant: et qui criminari opera optant, etiam exagitandi facultatem aperte accipiant. Religione, et constantia, et in periculis fide, quibus regnum parasti, in posterum tibi est retinendum. Proximam quoque Bohemiam tot jam annos a te oppugnatam,

[1] Bos. p. 2. l. IX. — [2] Papien. Ep. DXXVII.

Sultanum Ægypti, rogans, ut regnum, quod Jacobus ejus munere obtinuerat, eo defuncto, in Venetorum manibus relapsum sibi vindicaret. Hæc Sanutus. Quid Sultanus responderit, incertum; sed Andreas Cornerus Venetus in Cyprum se conferens, passim per ora hominum evulgatum comperit, Soldanum ad Carolæ preces validum exercitum actutum missurum, ait Naugerus. Verum sive ea fama futili rumori niteretur, sive Ægyptius rebus suis metuerit, Carola dein ad Venetos se convertit, ut in Annalibus relatum est. Frustra tamen illa, cum viduam Jacobi regis civem suam tueri Veneti e republica duxerint. Res interim Cypriæ, ne destitutæ rectore collaberentur, per Andream Cornerum administrabantur, donec fœtæ reginæ partus expectaretur. Ita rebus comparatis, Veneti regiminis impatientes Cyprii, archiepiscopo Nicosiæ duce, conspirarunt inter se, ut Venetis sublatis, Carola filia spuria Jacobi regis, sexennis infantula, desponderetur Alfonso Ferdinandi Apuliæ regis filio, cui ex his nuptiis jus in regnum conferretur. Die igitur XIII Novembris, per simulationem accitus Andreas Cornerus in ipsa via, per dispositos in insidiis sicarios, neci traditus fuit, ea vel simili fraude Marco etiam Bembo defuncti Andreæ nepote sublato. Tunc regni moderamen arripere conjurati, omnia pro arbitrio disponere, Carolam Alfonso despondere; sed brevi hæc omnis usurpatio cessit; nam Veneti armatis triremibus Cyprum missis, collapsas reginæ res restituerunt. MANSI.

nonne dicturam agnoscis : non pro judicio Romanæ Sedis, tollendisque erroribus, sed ad solam ampliandæ potestatis curam tamdiu bellatum esse, tantamque rerum atque hominum editam stragem, quando pro Servia et Bosna non cum hæreticis, sed quod fœdius est, pacem procuratam cum infidelibus inspicient. Retinendum ubique etiam inter tuos est nomen bonum, fili charissime, idque non modo anteponendum cæteris rebus, sed morte etiam, si expediat redimendum. Qua in re animadverti quoque oportet, quantum Cæsar et circumstantes Germaniæ principes improbaturi factum hoc sint, quantumque miraturi mutationem hanc subitam, tantæque jacturæ crescet haud dubie illis suspicio, in te amor non crescet, novorum forte etiam consiliorum causam præstabis, quæ qualia futura sint, arbitrari tu melius potes, cui nota sunt propinqua ».

8. Moniti etiam Pannoniæ præsules fuere [1], ut fœdus illud cum Mahomete coeundum prohibere studerent : quæ litteræ, tum superiores Laurentio Rovarellæ episcopo Ferrariensi Apostolicæ Sedis nuntio transmissæ, ut accommodato tempori consilio eas traderet retineretve. Utut res fuerit, seu vera seu conficta ad obtinendam a Pontifice pecuniam, questus enim erat acerbe Hungarus orator [2], regem suum a Sixto non juvari ærario, ut suscepta pro re Christiana bella conficeret, initum non est a Matthia ipso cum Turcarum in imperatore fœdus, sive quod Matthias Pontificiis monitis morem gesserit, sive Mahometes, propulsato Usumcassano, Hungari amicitiam, uti haud amplius necessariam, contempserit.

9. *Usumcassanus victor primum, deinde victus a Mahomete.* — Describunt pluribus ingentia illa Mahometis et Usumcassani prælia Coriolanus Cepio [3] ex litteris Catherini Zeni oratoris Veneti, qui in castris Usumcassani versabatur, Sabellicus [4] Bizarrus [5], aliique : e quibus Sabellicus refert, ut Usumcassanus, qui Pyrameti, Caramani et Tartarorum imperatoris subsidiis erat fultus, trecenta et quinquaginta millia armatorum in expeditionem eduxerit; Christianorum autem auxilia et tormenta bellica, quæ illi maxime erant necessaria, non acceperit, cum ad maritimam Asiæ oram, uti promiserat, ad conferenda de belli summa consilia non accessisset, Mahometes autem Turcarum imperator trecenta viginti millia militum ad signa coegerat. Et quidem illum, ut Persis occurreret, omnes gerendis armis idoneos ex universis regnis contraxisse, et Constantinopolim maximis præsidiis relictoque minore filio communivisse, ne illam Christiani expugnarent, dum in Usumcassanum moveret, narrat Michovias [6].

[1] Papien. Ep. DXXVI. — [2] Ibid. — [3] Coriolan. Cepio l. II. — [4] Sabell. ennead. 10. l. VII. — [5] Bizar. hist. rer. Pers. — [6] Michov. l. IV. c. 69.

Concurrere Turcicæ Persicæque acies in Armenia, geminoque prælio decreta res [1], in primo Usumcassani filius triginta millibus equitum succinctus præfectum Romaniæ, qui quadraginta millia Turcarum ductabat, asperrima clade delevit. Quo successu prospero elatior Usumcassanus universis viribus adoriri Mahometem constituit : et prima quidem impressione Turcæ maxima strage cæsi a Persis fuere; sed cum perventum esset ad regiam munitionem, quæ de more in mediis castris excitata erat, et catenis ferreis, curribus tormentisque dispositis egregie communita, mox emissis e bellicis machinis globis laniati sunt Persæ et horrifico illo strepitu, cui non assueverant, perterriti equi, sessores inde abripuerunt, periitque in eo congressu Usumcassani filius : tum vero effusus in Persas turbatos Turcicus equitatus illos ad fugam compulit, adeo ut Usumcassanus ad montana Armeniæ perfugerit : Mahometes vero Persica gaza et impedimentis potitus, triumphantis instar Constantinopolim sit reversus, quamvis multo plures in eo prælio amisisset, decem enim millia Persarum, quadraginta Turcarum tum cæsa feruntur.

10. *Treverense colloquium inter imperatorem et Burgundum desinit in dissidium.* — Exinde Christianorum, qui ea occasione ad recuperandam Constantinopolim uti potuerant, labefactatæ res in majus exitium inclinarunt; atque hoc ipso anno Turcæ ex Bosna erumpentes Carinthiam Styriamque Austriacæ stirpis hæreditarias provincias late sunt populati [2], non audente Friderico imperatore arma in eos vertere : quo cognito, cum in cardinalium consistorio flagitasset, ut ad Augustenses cœtus legatus Pontificius decerneretur, obstitit Franciscus cardinalis Senensis, ut refert Volaterranus : « Petente, inquit, imperatore, ut ad conventum Augustensem legatus mitteretur, dixit in consistorio cardinalis Senensis decem conventus intra non multos annos habitos, eosque irritos fuisse, proceres ad ingentes apparatus ornandos subditos onerare, reique invidiam in Ecclesiam, cujus imperio fieri dicunt, derivare ». Porro Fridericus in colloquium venit cum Carolo duce Burgundiæ apud Treverim hoc anno, ut Belgici Annales [3] tradunt, in quo Carolum ipsum adducere annitebatur, ut Mariam filiam plurimorum hæredem principatuum Maximiliano filio desponderet; Carolus vero a Friderico regium nomen instaurato Burgundionum regno, tum imperii vicariatum in Gallicano solo, ut amissas provincias repetendi, gerendique belli occasionem captaret, eblandiri conabatur; tum

[1] Coriolan. Cepio Sabell. ennead. 10. l. VII. Turcog. l. I. Bizar. l. IX. — [2] Mich. sup. c. 9. — [3] Arnold. Labanus Ludolph. Agric. to. II. rer. Germ. Gaguin. in Lud. XI. Naucl. vol. 2. gen. 50. Chr. magn. Belg. Meyer. l. XVII. Ægid. e Roy. in Annal. Belg. Belcair. dec. 1. l. II.

etiam Cæsarem adversus Ludovicum regem Francorum, quem pluribus onerabat criminibus, ac præcipue fratricidio, concitare. Agitatum etiam nonnihil est de bello sacro ad Turcicas grassationes arcendas suscipiendo; petenti enim Friderico socialia Burgundi arma adversus Christianæ fidei hostes, qui ipsius avitos principatus vastabant, respondit Caroli nomine scribarum princeps[1] : « Dolere principem suum communem vicem Christianorum, et recenti memoria acceptas clades se, si quem alium, gravissime ferre : quanquam autem ipse id sibi non sumeret in ea regum principumque magnitudine et opibus, ut se eum esse putaret, qui vel auxilio vires firmare posset aliorum, vel auctoritate commovere mentes deberet; si tamen tuti populi sui, salvæ res permittantur, effecturum se, ut nemo in ipso quidquam præter successus felicitatemque desideret : intelligantque omnes ad hanc rem nec viro sibi animos, nec principi opes, nec Christiano religionem defuisse ». Hæc inaniter jactata; quisque vero, ut rerum eventus ostenderunt, suarum amplitudinem curabat, et imperator prius affinitatem conjungi, contra Burgundus regium nomen prius sibi conferri exambiebat.

11. Eo jam res erat progressa, ut regiæ inaugurationi parandæ daretur opera, sed extimuisse Fredericum ferunt ne Burgundus, utpote ambitione plenus, parto regio nomine, etiam postea imperium sibi potius, quam genero futuro Maximiliano arrogaret; atque ita disturbatus is congressus. Accepisse Carolum in eo conventu e Friderici manu Gueldrensem principatum, quem ipsum antea sibi comparasse vidimus, gravissimasque iras eumdem in Fridericum, a quo obtinendi regii nominis cupidine delusus fuerat, concepisse, imo ad eripiendum Romanum imperium Frederico convertisse studia sua refert Magni Chronici[2] Belgici auctor his verbis : « Serenissimus imperator Fredericus ducem Burgundiæ Carolum solemniter investivit de ducatu Gelriæ per vexillum cum cæteris consuetis cæremoniis. Post hoc desiderabat Carolus dux Burgundiæ coronari in regem, in quem finem præscriptum ambitiosam et periculosam illam ostentationem instituerat : sed imperator respondit certum illi deesse numerum episcopatuum regiæ majestati debitum. Cum igitur rursus Carolus dux Burgundiæ investituram de cæteris episcopalibus sibi vicinis peteret, et per vim illos se velle obtinere minaretur, respondit rursus serenissimus imperator non esse intentionis suæ Romano imperio subtrahere velle dominia qualiacumque et ipsi conferre. Itaque et sic frustratus est dux Carolus a desiderio suo : sed imperator clanculum discessit, et dux non sine magno dispendio honoris et facultatum revertit domum; unde irrisiones et subsannationes maximæ in Francia fuerunt. Ex ista confusione dux Carolus offensus in imperatorem consilia cogitabat prava ». Erupere illa proximo anno, Gueldria enim Zutphaniaque auctus, terminos latius in Germaniam Rhenoque perfusas regiones proferre constituit : quæ res illi demum exitio fuit. Interea cum Ludovico Francorum rege diuturnum jam bellum gesserat, habitisque Silvanecti de pace conventibus, pax confici non potuit, cum sitas ad Somonam urbes Carolus sibi asserere vellet, Ludovicus autem non esse suæ dignitatis contenderet, eas illi permittere, quæ olim Philippo oppigneratæ, ac deinde auro redemptæ a Carolo rege fuissent, atque ita disturbatum fœdus, induciæ vero pactæ fuerunt (1).

12. *Joannes Aragonius in grave discrimen adductus a Gallis.* — Neque hoc loco prætereundum videtur, datam fuisse Gallorum regi novi belli occasionem, cum Joannes rex Aragonum post diutina bella Barcinonenses ad suum demum flexisset[1] obsequium, Ceritaniamque ac Russinonensem comitatum a Gallis recuperare agressus esset, quem Elna Perpianumque cupide exceperunt : at a Ludovico viginti millia militum duce Philippo Sabaudo submissa sunt, a quibus Joannes rex arctissima est obsidione cinctus, atque in discrimen adductus; sed demum a filio Ferdinando periculo et obsidione liberatus est. Sed a turbis Aragonicis ad Bohemicas sermonem traducamus.

13. *Sixti diligentiam in rebus Bohemicis componendis eludit odiorum pertinacia.* — Fridericum Sixtus Pontifex sollicitavit[2] ut Matthiam Pannoniæ regem in controversia Bohemica juvaret, propositumque illi est, uti Matthias ipsum, cum a Victorino Georgii Podiebratii filio graviori bello urgebatur, ab hoste texisset, ejusque causa periculoso bello se implicuisset; tum subdidit, nunquam Matthiæ Sedem Apostolicam defuturam :

« Imperatori.

« Oppugnabatur impiissimis armis hæreti-

[1] Apud Arn. Laban. to. II. rer. Germ. — [2] Chr. magn. Bel. auct.

[1] Surit. l. XVIII. c. 48, 53. Marian. l. XXIII. c. 18. — [2] Sixt. IV. Reg. I. leg. p. 68.

(1) Quæ causæ Fridericum moverint post factam Carolo Burgundo spem regium illi titulum et dignitatem conferendi, insalutato hospite abeundi, expectantemque fallendi, ab annalista plures assignantur. Verum ex incertis rumoribus petitas illas discimus ducente Amelgario Leodiensi presbytero, qui res ætate sua gestas a Carolo VII, cujus familiaritate utebatur, et Ludovico XI litteris consignavit, ex quo opere excerpta dedit Martene Veter. Monum. to. IV. Scriptor enim ille lib. II, cap. 9 testatur imperatorem adeo improvisum abiisse, ut veras causas ejus discessus, se cum forte tunc Treviris ageret et neutri parti serviret perquirentem nullas investigare potuisse. « Nec tunc, nec postmodum, licet satis sollicite de causa illius subitæ discessionis perquisierimus, ad verum et certum eam noscere potuimus ». MANSI.

eorum celsitudo tua, et Victorinus, damnatæ memoriæ Georgii natus, insolentissime tuo nomini insultabat, cum charissimus in Christo filius noster Matthias Hungariæ rex illustris pro tua defensione fideique puritate arma suscepit, tuamque injuriam ultus Victorinum juveniliter exultantem repressit, seque bello diuturno difficilique implicuit; hic igitur nunc ob has causas in periculo constitutus, et bello magno vexatus deserendus non est, sed ab hac Apostolica sancta Sede veritatis magistra, justitiæque cultrice, et a tua potissimum celsitudine omni ope juvandus; quocirca hortamur ipsam serenitatem tuam, ut opem ei ferre non differas. Apostolica quidem Sedes eum non deseret. Dat. Romæ apud S. Petrum MCDLXXII, nonis Martii ».

14. Gerebat tunc atrox bellum Matthias[1] pro Bohemica corona cum Poloniæ rege Casimiro, ejusque filio Wladislao, qui partim ab hæreticis, partim a Catholicis sceptro donatus fuerat: pro qua dirimenda lite Nyssam, ubi solemnes conventus celebrandi erant, Marcus tit. S. Marci cardinalis Pontificius legatus profectus est, ut omnium arma in Turcas averterentur: sed illius diligentiam odiorum pertinacia, partiumque adversarum, parta jura tuentium, cupiditas elusere.

15. *Pax inter Fojanenses et Lucinianenses Apostolico zelo et cælesti prodigio confirmata.* — Hoc ineunte anno (1) Jacobus cardinalis Papiensis[2] jam ante in Etruriam missus a Sixto IV ad componendam inter Fojanenses ac Lucinianenses, qui de limitibus annis fere ducentis ferro, flamma, cædibus inter se decertarant, concordiam: feliciter diuturnum bellum, imperata pace et fixis terminis, sustulit. Ediderant illi in se mutuo insignia crudelitatis exempla, ex quibus hæc ipse refert: « Sic in se semper accensi, sic odiis acribus instigati, ut, super alia crudelitatis exempla, apud alteros pugna quadam capita occisorum relata ad suos venum in foro posita sint, emptoresque ad pascendam feritatem invenerint apud alteros cum fundamenta portæ, quæ, inimicum oppidum respicit, casu aperirentur in eorum imo solo ad memoriam sceleris pro cæmentis sint collocata ». Ut vero truces animi ad mansuetudinem traducti sint, narrat idem Papiensis in litteris[1] ad Pontificem datis:

16. « Benedictio tua, clementissime pater, quæ me venientem in Tusciam est prosecuta, etiam inter hos populos non dereliquit: post disceptationes assiduas, quæ de noscendis finibus habitæ sunt, post tædia innumera, quibus in persuadendis et molliendis agrestium animis quinquaginta diebus elangui; post rem etiam sæpius desperatam, heri tandem Domino aspirante manus extrema est operi imposita. Convenerunt ad me cum publicis suorum decretis Lucinianenses ac Fojanenses, atque iis potissimum in locis, quæ tot jam mortibus sunt decertata, latæ sententiæ assenserunt, et pacem non expectatam etiam suscepere. Ante hunc vero assensum, cum præfatus essem quanta fuisset pietas tua, qui cardinalem Romanæ Ecclesiæ ad salvandas res eorum atque animas permisisses venire, multa insuper de malis præteritis deplorassem, recentia identidem suorum funera ante oculos posuissem, dixissem denique, quod Salvator noster Jesus Christus in tanta odiorum acerbitate, si modo Christiani essent, et memoriam Baptismatis suscepti tenerent, ab eis die illa atque hora rationem requireret, tanta cordium est consecuta mutatio, ac tam prona ad pacificationem voluntas, ut cum temperare nemo a lachrymis posset, me etiam flentem inspicerent, illico in mutua oscula et complexus sponte præcesserint. Gratiæ Deo omnipotenti, qui per ministerium sacerdotis sui locum illum pia diei illius lætitia expiavit, qui erat ante tot funeribus contaminatus. Hodie quoque precibus multis adductus ad illorum me contuli oppida, ante non adita, non minori animorum significatione acceptus sum, quam heri auditus: nullis, quod inter rusticos solet, est parsum affectibus: omnis generis multitudo obviam cum ramis oleaginis gratulatum effusa magnis acclamationibus Xysto restitutori pacis sedulo benedicebant ».

17. In concilianda eorum populorum concordia ostensum cœlo prodigium idem Jacobus narrat[2]: « Egit, inquit, omnia virtute sua Altissimus, qui in faciem Christi sui respiciens signo etiam cœlesti ostendit quem vellet finem piis laboribus. Fiebat meo instituto quaque die in vicina Ecclesia solemne Spiritus sancti sa-

[1] Michov. l. IV. c. 6. Crom. l. XXVII et alii. — [2] Card. Papien. Ep. DVI.

[1] Papien. Ep. DV. — [2] Ib. Ep. DIV.

(1) Agitata est hoc anno Romæ controversia de futuris contingentibus; an scilicet certam fixamque veritatem præferrent, antequam reipsa evenirent. Negaverat veritatem hanc inesse futuris illis Petrus quidam de Rivo (quem Volaterranus male Petrum Thomam appellat), Lovaniensis Academiæ doctor, qui singulari tractatu hoc argumentum vexavit. In eo opere contendebat propositiones quidem de futuris contingentibus in symbolo vel in S. Scriptura expressas verissimas esse si quid aliud maxime; sed veritatem continere, non quidem insitam, at veluti divinam et increatam a decreto Dei, quam conditionatam vocant, acceptam: ipsa vero in se contingentia insitam, et fere dicam *creatam* veritatem determinatam nullam obtinere. Opinionem hanc ita explicatam Lovaniensis Academia anno MCDLXXI approbaverat; probandamque ad Parisienses doctores transmiserat. Ibi variam fortunam subivit, aliis Catholicam tuentibus, aliis de hæresi damnantibus; quorum factio vicit, atque a Parisiensi Academia frequentibus suffragiis reprobata fuit. Tunc dies Petro dicta Romæ apud Pontificem, ubi se actutum contulit, causamque suam strenue defendit. Qui fuerit causæ hujus exitus Romæ, nullibi, quantum scio, discimus. Hæc omnia petita sunt ex foliis quibusdam ea in controversia scriptis, doctorum approbationes in utramque sententiam exhibentibus, evulgatisque a Baluzio Miscellan. to. IV, pag. 531.
MANSI.

crum, horis etiam omnibus ad quamque actionem invocabatur ille a me ; mira res et a fidelibus non irridenda ! conventu uno inter cæteros, qui in agris apud desertam quamdam B. Sabini Ecclesiam a contendentibus me præsente est habitus, cum altercationibus multis eo processum esset dissidii, ut ad desperationem ultimam res jam inclinaret, mœstis omnibus et ad discessum paratis, lux Domini subito affulsit spem amissam reddentis, clarissima die, nullis ventis aut nubibus, columba candoris immensi a Septentrionibus lapsa, devolansque supra ipsum conventum, antequam terram attingeret, in flammas est resoluta, neque post amplius visa admirationi omnibus fuit. Ostenti hujus testis est locuples Dominicus Lucensis, vir gravis et verax, cujus primo initio concitatior vox quasi indicantis rem aliis est intellecta. Redii domum lætus, affuturumque operi eum Spiritum ratus, qui in columbæ speciem conventui se obtulisset, incubui acrius, nec multos post dies illo duce et auspice perfeci, quæ dico. Gloria igitur Patri, et Filio, et Spiritui sancto, etc. Ex Asma longa XX Januarii MCDLXXIII ».

18. *Roderici Borgia in Hispaniam infausta legatio.* — Minus feliciter gesta a Roderico Borgia cardinale Hispanica legatio : is quidem ex Aragonia Matritum profectus honorificentissime ab Henrico rege Castellæ exceptus est, ab eo enim incedente ad dexteram collocatus est, qui honos, ut observat Mariana [1], legatis Apostolicis deferri erat solitus. Tum habito episcoporum et procerum conventu, decumas ex sacerdotiis ad Turcicum bellum sustinendum cogendas obtinuit : sed postea cum huic decreto sacerdotum ordo intercessisset, res perfecta non est. Cum vero ad mutuam concordiam reducendos Hispanos pacandasque Hispanias studia convertisset, Henricus rex ponere arma recusavit, nullaque in re legato morem gessit : quin etiam ambiguam illius apud Pontificem fidem accusavit. Et quidem illum Ferdinandi Joannis regis Aragonum filii, qui Isabellæ Henrici sorori conjungendi Aragonio Castellani sceptri spe nupserat, partibus se implicuisse scribit Mariana [2], et confirmat Platina [3] his verbis : « Annisus est Rodericus, dum in provincia esset, reges Hispaniæ ad bellum spectantes ad pacem cohortari his rationibus, ut regis Hispaniæ soror, qui regi Siciliæ nupserat, in regnum succederet, quemadmodum multi barones volebant, si cum rege bene sentiret, ejusque dicto obtemperaret ; regi enim in mentem venerat, cum stirpe virili careret, filiam hæredem relinquere, sed eam regni principes aspernabantur, quia suspicio inerat puellam ex adulterio natam esse ». Erupisse in atrox bellum eam discordiam, suo loco videbitur.

[1] Marian. l. XXIII. c. 18. — [2] Id. ib. c. 19. — [3] Plat in Sixt. IV. Vita Ms. arch. Vat.

19. Cum is multo improbo questu ex legatione parto rediret in Italiam, extremum naufragii discrimen adiit, quod divinæ vindictæ tribuit cardinalis Papiensis [1] in litteris ad decanum Toletanum datis : « Nullo, inquit, eorum perfecto, quod sibi ad nomen legationis prætenderat, odio principum et populorum renavigat Romam. Ante ostium Anserici fluminis Octobris die X, ingenti orta tempestate, conflictatis diu quatriremibus duabus, in quibus ipse et familia cum omni præda Hispanica vehebatur, altera lachrymabili damno ante oculos suos depressa est, altera, quæ sua erat, diffracta jam puppe, cum haud procul exitio esset, remissis paululum ventis ægre in portum Liburnum lacera ac vexata protruditur. Præter cæteram turbam quinque et septuaginta ex familia periere : in his episcopi tres Pharensis, Assisiensis et Ortanus, jureconsulti amplius duodecim, equestris ordinis sex : jactura autem rerum amplius triginta millium aureorum est æstimata. Inania nunc appetamus, concedamus omnia gratiæ, negemusque de erratis nostris curam Deo non esse ».

20. *In Castella disciplinæ Ecclesiasticæ nitori provisum.* — Obsolevisse his temporibus admodum in Castella disciplinæ Ecclesiasticæ nitorem pariterque in sacerdotum ordinem grassatam imperitiam, deplorat Mariana [2], adeo ut etiam Latinæ linguæ ignari essent, gulæ vero servirent, alii vetitis sese contaminarent deliciis, alii tractarent arma, alii Simoniacam pravitatem compendii genus putarent : quare in Ecclesiasticorum conventibus sancitum, ut in canonicorum collegiis duo sacerdotia, alterum juris Pontificii doctori, alterum theologo attribuerentur : quod decretum Apostolicæ Sedis auctoritate firmatum est. Habitum [3] autem Arundæ eodem anno ab Alfonso Carillo Toletano archiepiscopo Concilium provinciale, in quo constitutum, ut episcopi linea præsulari uterentur, sacerdotes ter quaterve ad minimum singulis annis rem sacram peragerent : vetiti Ecclesiastici cujusquam famulatui se addicere, sive a quovis quam a rege accipere stipendia : sancitum ne sacerdotia, quibus animarum cura adjuncta est, aut dignitates sacræ cuipiam, nisi grammaticæ institutionibus esset excultus, conferrentur.

21. *Transubstantiatio insigni miraculo confirmata.* — Celebrabatur in Hispania Darocensis Ecclesia magno piorum concursu ob insignis prodigii, quo species sacramentales in carnem et sanguinem conversæ fuerant, monumenta, quæ in ea extabant ac magna religione colebantur : ad quam augendam Sixtus veniam criminum eam sacram ædem rite lustraturis contulit, deque eodem prodigio hæc memorat : « Inter grandia miracula, quæ tempore recolendæ me-

[1] Papien Ep. DIV. — [2] Marian. l. XXIII c. 10 — [3] Ib. c 20.

moriæ Jacobi Aragonum regis Christi fidelibus ostensa fuerunt, quinque scilicet hostiæ in sacratissimum corpus Domini nostri Jesu Christi per quemdam presbyterum tunc missam in quodam colle Echiu nuncupato Valentinæ diœcesis celebrantem pro nonnullis capitaneis exercitus regis prædicti contra Saracenos directis communicandis consecratæ, dum exercitus ipse contra hujusmodi Saracenos bellum habiturus esset, ac ex tunc antequam hostiæ hujusmodi, ut præmittitur, consecratæ per dictos capitaneos sumi potuissent, in corporalibus involutæ, et per dictum presbyterum ob metum et invasionem ipsorum Saracenorum sub quodam lapide repositæ, visibiliter in colore et forma mundissimæ carnis et puri sanguinis Domini nostri Jesu Christi conversæ fuerunt, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXXIII, XII kal. Julii, Pontificatus nostri anno II ». In alia Hispana Ecclesia servari divinum cruorem, in quem sacramentales species, ad sacerdotis de tanto mysterio ambigentis fidem corroborandam, transmutatæ fuerant, inferius dicetur.

22. *Auctus cardinalium senatus.* — Hoc anno nonis Maii, octo S. R. E. cardinales Sixtus creavit. Suntque in Pontificio Regesto plura Diplomata [1] de his cardinalibus creatis, quibus ipse sacræ purpuræ, utque pristina sacerdotia retinere possent, jus confert : tum inter alios Petro [2] Saguntino tit. S. Mariæ in Dominica, Anxiæ [3] tit. S. Vitalis, Joanni Novariensi [4] tit. SS. Nerei et Achillei, Joanni Baptistæ Cybo Melphetensi [5] tit. S. Balbinæ, ac dein defuncto Philippo episcopo Portuensi tit. S. Laurentii in Lucina, Stephano [6] Ecclesiam Sancti Hadriani diaconalem in titulum presbyteralem erectam : alii alios titulos retulere: nimirum Philippus de Lenis [7] tit. SS. Petri et Marcellini, Antonius Jacobus Venereus tit. SS. Viti et Modesti in Macello martyrum, Philibertus de Ugonettis episcopus Matisconensis tit. S. Luciæ in Silice presbyteri renuntiati fuere.

23. *Temeritas oratoris Cæsarei Fredericum orbis monarcham appellantis.* — Poposcerat paulo ante, nempe VII Aprilis die, in cardinalium consistorio Cæsareus orator ut episcopus Brixiensis cardinalium numero aggregaretur : cumque Fridericum imprudenter orbis monarcham frequenter appellaret, hunc vocis fastum non tulisse Rothomagensem cardinalem graviterque refregisse, refert Jacobus Maffæus Volaterranus in Diariis [8] : « Thomas quidam, inquit, vir acris ingenii, cum nomine imperatoris Frederici assumi ad dignitatem cardinalatus Dominicum episcopum Brixiensem contenderet, eamque ob causam postulato senatu, ac dato, fervidius loqueretur, sæpe inter agendum monarcham orbis imperatorem appellabat. Tum cardinalis Rothomagensis, qui etiam causæ Dominici minus favebat, paulo commotior factus : Male, inquit, agis, Thoma : non tuus imperator, sed hic noster Pontifex monarcha est orbis : pati non possum Romanæ amplitudini detrahi. Tum ille : Non omnium, inquit, monarcham imperatorem aio, temporalium tantum intelligo ; et Rothomagensis ; Nec temporalium quoque illi est monarchia : jure divino et Pontificio tota Romani est præsulis. Idem qui ex patribus jus didicere, uno judicio confirmarunt ».

24. *Artis magicæ tentata justificatio festinanter a Sixto reprimitur.* — Hoc etiam anno perlatum est ad Sedem Apostolicam disseminatum [1] Bononiæ a nonnullis pseudocarmelitis ingentem ac turbulentum errorem, ex quo gravissimæ offensiones obortæ essent : controversum enim his auctoribus terebatur publicis concionibus disceptationibusque : « Non esse hæreticum, et a puritate fidei alienum, dœmonum expectare responsa ». Cui malo Sixtus occurrere festinans vicario Bononiensi partes dedit, ut diligentissime inquireret an relata vera essent, quive essent assertores, ac rem totam Francisco datario Pontificio perscriberet. Cum autem ulterius malum non sit grassatum, Apostolica diligentia extinctum fuisse colligitur.

25. *Controversia de futuris contingentibus. Affectatum a Venetis Adriatici maris imperium.* — Coercuit etiam nonnullos qui in Academia Lovaniensi novarum opinionum virus diffundere jam ante Paulo II Pontifice cœperant, quorum antesignanus erat Petrus Thomas, qui aucupandæ inanis gloriæ, et contentionis studio ductus, effutierat propositiones de futuris contingentibus nec veras nec falsas, atque ita sacra vaticinia explodebat impie. Cumque ea de re decima Martii in cardinalium senatu actum fuisset, sensit Jacobus Papiensis controversiam, vocato omnium præsulum et theologorum conventu, qui ex variis nationibus Romæ tunc agebant, ob rei gravitatem dirimendam ; cui consentit Jacobus Maffeus Volaterranus [2]. Scripsit vero eo argumento gravissime Sixtus IV, cujus eruditissima opuscula lector consulat.

Addit auctor in consistorio quoque fusas querelas in Venetos, quod Hadriatici maris imperium sibi arrogarent, atque Anconitanis Sedis Apostolicæ clientibus sulcandi maris jus libertatemque adimerent ; intentatas vero iis, si eosdem vexarent, censuras, ac decretum, vim vi repellendam.

[1] Lib. VII. p. 225, 251. — [2] Ibid. p. 226. — [3] Ib. p. 247. [4] Ib. p. 256. — [5] Lib. IX. p. 176 et 178. — [6] Lib. XXV. p. 248. — [7] Id. ib. — [8] Ext. in Ms. Col. Vat. arch.

[1] Direct. inquis. in Append. — [2] Volater. ubi sup.

SIXTI IV ANNUS 4. — CHRISTI 1474.

1. *Christiernus Daniæ rex honorificentissime Romæ exceptus.* — Anno post Christum natum septuagesimo quarto post mille quadringentos, Indictione septima, Christiernus Danorum rex una cum Joanne Saxoniæ inferioris duce, et splendida equitum auratorum caterva, peregrini cultu, ut refert Albertus Crantzius [1], Romam versus iter instituit [2] : in quo cum ad Fridericum imperatorem deflexisset, ab illo regio more est acceptus, ac Thietmarsiæ, Holsatiæ et Stormariæ ducatu indutus. Deinde Italicum iter prosecutus, a Pontifice, qui ea de re certior erat factus, plenas officiorum litteras accepit, quæ a Jacobo cardinale Papiensi [3] his verbis conceptæ fuerunt :

« Regi Daciæ.

« Cognovimus ex litteris tuæ serenitatis in itinere te esse, ut ad sancta Apostolorum limina venias, et successorem Petri in terra hac visites martyrum sanguine consecrata. Lætati eo nuntio plurimum sumus, videntes peregrinationem tuam plenam esse propositi boni ac fidelis, et de salute animæ non minus quam rebus terrenis te cogitare ». Et infra : « Omnipotens Deus, cui labor hic servit, venientem te atque abeuntem incolumem servet, angelisque suis mandet de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. Nos, qui tuam serenitatem comitatumque tuum omnem in tempore accipiant, et in Urbem usque prosequantur, ad fines ditionis Ecclesiæ esse jubebimus. Sine incommodo venies, sine incommodo abibis, discrimen nullum in domo patris tibi erit timendum : ubique si non pro meritis, at pro studio nostro præsto erit lætitia et charitas. Ingressus vero Urbem accipieris obviis manibus et paterno sinu fovebere, nullaque pietatis et devotionis officia, quæ præstari Catholicis regibus soleant, a nobis venerabilibusque fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus tibi benemerito deerunt. Veni ergo in benedictione patris, fili charissime, et pium propositum feliciter imple ».

2. Ingressus Romam Christiernus honorificentissime a Pontifice exceptus est, summisque affectus honoribus : atque ille vicissim plura optimi principis, Christianæ modestiæ, et singularis in sacerdotalem ordinem observantiæ exempla edidit : quorum nonnulla tum officiorum genera quibus cultus est, narrat in litteris ad amicum datis idem cardinalis Papiensis [1], qui iis rebus interfuit, ejusque interdum lateri hæsit : « Nos hic Dacarum regem honoribus summis accepimus : turba omnis curialis egressa est obviam, Patres ad portam congressi medium illum per Urbem ad Basilicam Petri, inde ad Pontificem perduxere, juri dicendo tunc publice præsidentem. Religio summa in summo rege enituit : procubuit in genua ante illius pedes, nec ante se elevari est passus, quam sermonibus suis esset responsum. Redeunti in cubiculum Xysto, exeuntique ad divina horum dierum gremia ejus semper portavit : lavanti manus pelvim sustinuit. Inter duos primos cardinales sessum receptus, non prius sedere, non prius tegi voluit, quam utrumque ab utroque factum esset : me hodie alterum ex duobus illi assidentem rogari per interpretem fecit, ut pateremur post omnes cardinales ad osculum crucis eum ascendere ; est enim hoc dies Parasceve : cum rogarem cur ita deposceret : ut habeatur, inquit, justus honos summo senatui. Plura hujusmodi hoc solo triduo sunt ab eo præstita Apostolicæ Sedi, in quibus trium magnorum regnorum rex a Septentrionibus veniens nobis Italis, quo animo esse in summum sacerdotium debeamus, exemplo suo edocuit. Romæ VI Aprilis MCDLXXIV ». Scribit Crantzius [2] Christiernum a Pontifice magnis muneribus cumulatum, ac nuncupatum jam ante ab illo de Jerosolymitana profectione votum in amplam

[1] Crantz. Dan. l. VIII. Sigon. de episc. Bon. in Philip. Calandri. — [2] Plat. Ms. Vat. in Vit. Sixt. IV. — [3] Papien. Ep. DCXXXVII. Ext. etiam in Ms. cod. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 220.

[1] Papien. Ep. DLXVI. — [2] Crantz. Dan. l. VIII. c. 37. Naucl. vol. 2. gen. 50.

eleemosynam in xenodochium Sancti Spiritus in Saxia conferendam commutasse. Donatum præterea rosa aurea narrat Nauclerus, ac tulisse famam illum Romam accessisse, non modo ut votum compleret, sed etiam ut Christianos adversus Turcam ad sacrum bellum concitaret. Digressus Roma, atque ab Italicis principibus magnifice cultus, ubi Germaniam attigit, exortum Coloniæ inter cives et Robertum archiepiscopum Bavara stirpe oriundum, qui Carolum ducem Burgundiæ auxilio vocaverat, bellum sedare studuit, sed ejus pii conatus ad irritum cecidere.

3. *Carolus Burgundus in Germaniam expeditionem ducit.* — Hanc Caroli expeditionem ita describit Chronici Belgici auctor [1] : « Anno Domini MCDLXXIV, circa festum Divisionis Apostolorum Carolus archidux princeps, et in bellis victoriosissimus triumphator, ducatuum et comitatuum, ac dominiorum plurimorum possessor, nam archidux extitit Burgundiæ, Lotaringiæ, Brabantiæ, Gelriæ, Limburgiæ et Luzemburgi. Similiter extitit comes Flandriæ, Hollandiæ, Arthesii, Hannoniæ, Zelandiæ, Zutphaniæ et Boloniæ, fuit insuper palatinus Burgundiæ inferioris, etiam dominus extitit Frisiæ, Salinaris, Picardiæ et Mechliniæ, et princeps erat sacri imperii marchio : et tantus ac talis in quotidiana extilit sumptuosa et magnifica curiali frequentia, ut nullus Alemannorum regum, vel principum, imo nec rex regum Romanorum imperator ipsi valuit comparari : qui etiam maximum post triumphum in Francia contra ipsum præcelsum Franciæ regem in ipsius regis patratum territorio, et Leodiensium post depopulationem, ac civitatum destructionem, et murorum dejectionem, in qua expeditione centum fertur habuisse millia pugnatorum pro majori parte equestrium, et post ducatus Gelriæ invasionem, Coloniensem devastare aggressus est præsulatum : exercitum in Trajecto super Mosam adunans, in terra Leodiensi ibi quatuor exercitus, et totidem linguarum, ad ipsum stipendii gratia confluxerunt ».

4. Discordiam hanc in dies ingravescentem his verbis descripsit Joannes Petrus Arrivabenus [2] : « In Germania furor ille bellicus, qui Coloniam-Agrippinam invaserat surgit in dies : pulso antistite ex urbe, ad alteram ripam Rheni Burgundus insultat : oppidum quoddam munitissimum obsidet. In altera est Lantgravius Hassiæ canonicis favens suis, et totius fore nationis præsidiis potens. Crevit inter illos indignatio, neque legatus, qui eo accesserat, concordiæ spem ullam habet ». Conceperat [3] non dubias proferendi imperii spes Burgundus, si Robertum archiepiscopum Coloniæ, unde erat pulsus, restitueret ; partis enim aliquot Coloniensis principatus ad Rhenum sitis arcibus, Ferretanum comitatum, quem a Sigismundo Austriaco coemerat, reliquæ ditioni conjunctum se sperabat ; quocirca ad Nussiæ oppugnationem animum obfirmavit, ut Caputaquensis episcopus ad cardinalem Papiensem e castris Burgundis scripsit [1] : « Hic princeps constituit ab hac obsidione non nisi victor recedere, nec etiam hoc oppido potitus militem ad hyberna lege militari remittet, hyematurus, ut dicit, in castris, non frigore, non glacie, non periculis deterretur. Nunc audito imperatoris adventu, evocavit undique auxilia : sola Flandria decem millia mittit : erunt hæc supplementa plusquam quadraginta millia : in annum sequentem bellum Gallicum parat sociis Britannis ». De Eduardi, quem Burgundus in Gallias pellexit, adventu, proximo anno dicetur.

Porro belli Coloniensis, susceptique a Friderico imperatore in Burgundum belli causas referunt [2], Robertum agros Ecclesiasticos censusque antea oppigneratos repetere voluisse, ac propterea ejectum a civibus : illum vero accivisse Burgundum, et archiepiscopatum illius clientelæ commendasse, qui honos, cum ad imperatorem spectet, excitatus est Fridericus, universaque commota Germania ad imperii jura tuenda : ut vero Nussia propulsatus sit Carolus, inferius narrabitur.

5. *Marcus cardinalis coram Patribus recenset quæ gesserit in Septentrionali legatione.* — Nunc de Marco cardinale legato, a quo navatam pro sedando hoc bello operam indicatum est, addimus, ipsum hoc anno Æstate exacta e Septentrionali legatione reversum, cujus in ea gesta in purpuratorum senatu recensita, ut nimirum Polonum Hungarumque reges de Bohemia disceptantes in concordiam redegisset, Augustenses conventus pro Turcica expeditione decernenda adiisset, in quibus nullum principes de sacro in Turcas bello fœdus sanxissent ; denique pro Coloniensi bello sedando labores consumpti essent, exposuit [3] Jacobus Papiensis Theodoro cardinali Sancti Theodori hisce litteris :

6. « Hodie cardinalis S. Marci, Marcus nomine, qui triginta mensibus legatus Apostolicæ Sedis abfuerat, in senatu de rebus in provincia gestis ex consuetudine retulit : longa fuit diuturnæ peregrinationis oratio, horis ferme duabus sine intermissione continuata ; dixit enim qua die ab osculo et benedictione Pontificis Venetias pervenisset, qua mox Cæsarem convenisset, qui cum illo habiti essent sermones, quique sermonum exitus : transisse inde ad regem Hungariæ et Poloniæ, quodque fuisset legationis caput,

[1] Magni Chron. Belg. auctor. — [2] Apud Papien. Ep. LXXXVI. — [3] Philipp. Comin. in Chron. l. I. c. 63.

[1] Apud Papien. Ep. DCIV. — [2] Nauel. Gen. 50. Meyer. l. XVII et alii. — [3] Papien. Ep. DCVIII.

conatum esse utrumque ad pacem vel inducias diuturnas inducere : habitos ea de re conventus nonnullos, tractatus ductos varios : nunc speratum esse, nunc desperatum : summis tandem laboribus pacem secutam : consilia interim sua et aliena minutatim explicavit. Addidit qua mente fuissent ad pacificationem reges, qui adjutores turbatoresque rerum, denique qui animi in Sedem, quæve in regnis religio : ab iis porro descendisse ad conventum, qui Augustæ a Germanis erat habendus, agitata in eo multa, nulla pæne decreta. Dacarum tantum regem, qui paulo ante Romæ fuisset, egregia de nobis adversus detractores nostros testatum, qui palam ambitionem, rapinas et corruptelas Romanæ curiæ in frequenti multitudine lamentabantur. Adjecit dedisse operam quam potuit ut Cæsarem Palatino conciliaret, contentionem præsulis Coloniensis cum capitularibus conditione vel sententia tolleret, ducem Burgundorum ad deponenda arma induceret, qui præsuli adjutor venerat, Nussiamque oppidum Coloniensis Ecclesiæ obsidebat : horum nullum cum successisset, rediisse in Italiam ad patrem, qui eum misisset. Commemoravit quibus ubique honoribus esset acceptus : adjutores suos recensuit, eosque Pontifici commendavit. Postremo procumbens in genua veniam poposcit, quod nec publicis necessitatibus, nec imperio Pontificis, nec Patrum expectationi sciret esse satisfactum : nihil tamen omissum affirmavit, quod vel potestatis, vel diligentiæ, vel consilii sui fuisset. Laudatus a Pontifice est, simulque ab eo et Patribus gratiæ verbis honorificis habitæ. Vale, XV Novembris MCDLXXIV ».

7. *Poloniæ et Ungariæ reges, pactis inter se induciis, sollicitantur ad fœdus in Turcas ab Usumcassano.* — Quod ad pacem inter Wladislaum filium regis Poloniæ, et Matthiam Hungariæ reges confectam attinet ; hæc de ipsa refert Michovias [1] : « Anno quo supra duodecima mensis Februarii, consentiente rege Hungariæ et Bohemiæ, barones apud Pragam concluserunt, ut Wladislaus Bohemiæ rex universam Bohemiam cum utraque Lusatia, et duobus ducatibus Sweidnicensi, et Jauvoriensi, Matthias vero Hungariæ Moraviam cum residua Slesiæ parte habeant : quod si Hungarus prior obiret, non suscepto pignore, ad regem Wladislaum universa simpliciter devolverentur ; si vero pignore suscepto obiret, ducenta millia florenorum darentur filiis suis; et de omnibus excedere tenerentur, et eadem vicissitudo in rege Bohemiæ observetur, stante Casimiro rege Poloniæ in Lithuania ». Sed paulo post ejusmodi pax violata est ; eodem enim anno digresso legato Casimirus ex Polonia exercitum sexaginta millium armatorum, vocatis ad signa Lituanis Tartarisque, eduxit [1] mense Augusto adversus Matthiam, irrupitque in Silesiam, ac mense Octobri Wladislaus alia viginti millia Bohemorum paterno exercitui conjunxit, a quibus copiis Wratislavia obsidione cincta est : nulla tamen res gesta memorabilis, imo in pabulatione plures Poloni intercepti, adeo ut maximo eorum numero carceres Wratislavienses omnes referti essent : quin etiam submissæ a Matthia rege in Poloniam expeditæ copiæ regiones illas effusa populatione vastarunt.

8. Accidit etiam in Polonico exercitu magnum incendium, quo plurimi absumpti sunt, persequente divina ira sacrilegos, qui argenteas pyxides, quibus inclusa erat sacra Eucharistia, furto abstulerant, ut narrat dictus auctor [2] : « Casuali, inquit, exorto incendio, quod ventus augebat vehemens, multi mortales, equi plurimi, et currus cum victualibus quingenti tanto exercitu opem non ferente absumpti sunt, repertæque fuerunt in semiustis quadrigis pixides divinissimum sacramentum Eucharistiæ continentes, et intellectum est conflagrationem ignis plagam fuisse Dei ». Tribuit etiam idem incendium divinæ vindictæ Cromerus [3], additque Polonos ex Bohemorum conjunctione illam impietatem contraxisse. Affert pariter editum a Casimiro severitatis in sacrilegos exemplum, illum enim jussisse tres equestris Ordinis armatos, qui Eucharistiam cum vasculo argenteo erant furati, vivos inspectante exercitu concremari. Cæterum infractis regis Poloniæ conatibus, de redintegranda pace actum est, habito a tribus regibus in aperto campo colloquio vigesima prima Novembris. Inclinabat Matthias, ut illa affinitate firmaretur : sed obstitit tanto bono unius mulierculæ pertinax arrogantia, cui præter æquum indulsit Casimirus, nimirum objicienti, Matthiam non regum, sed comitum genere procreatum, et fratri olim infensum extitisse : quocirca non perpetua pax, sed triginta mensium induciæ liberatis utrinque captis bello, pactæ fuerunt, ut referunt Polonici [4] scriptores : Hungari [5] tamen non initas inducias, sed ictum fuisse fœdus memorant. Quo bello sedato Matthiæ adversus Turcos arma vertere licuit, cum jam illi ob Bohemicum bellum Sabatiam arcem ad Savi littora excitassent, ex qua Pannoniæ imminebant.

9. Sollicitatum illum fuisse ab Usumcassano, ut fœdus cum ipso adversus Mahometem sanciret, refert Joannes Petrus Arrivabenus in litteris [6] ad Jacobum cardinalem Papiensem : « Venit, inquit, cum Hungaro orator Ussoncassam, qui ingentem exercitum pollicetur, modo Hungaro ad suscipienda quoque arma pecuniæ

[1] Mich. l. IV. c. 70.

[1] Id. c. 63. Thuros. in Chr. c. ult. Ranzan. indic. 34. — [2] Mich. sup. c. 63. — [3] Cro. l. XXVIII. — [4] Id. ib. et Mich. sup. c. 63. — [5] Thuro. in Chro. c. ult. XXVIII Ranzan. ind. 34. Bonfin. dec. 4. l. III. — [6] Ext. apud Papic. num. 586.

hinc dentur, nil se velle præter dominium quod uxori debetur, etc. Romæ in Septembris MCDLXXIV ». De Isaaco Trapezuntino ab Usumcassano ad Poloniæ et Ungariæ reges misso, ituroque ad Pontificem et Venetos, pro gerendo proximo Vere cum aliis regibus Christianis in Turcam sociali bello, Michovias [1] et Cromerus [2] meminere. Quinetiam alia legatio a Catherino Zeno Veneto, qui apud Usumcassanum pro Venetis oratorem egerat, gesta est apud Polonum, qua barbarus decies centena millia militum ad Mahometem obruendum effundere pollicebatur: « Anno, inquit [3], Domini MCDLXXIV, Catherinus Zeno Venetus vir nobilis et industrius, ad Casimirum regem Poloniæ ab Huszacassem rege Persarum cum legatione et litteris in Chaldaico scriptis venit. Summa litterarum et legationis hæc erat, ut Casimirus contra Mahumeth Turcam hostem fidei Christianæ a se aliquoties victum cum cæteris Catholicis regibus primo Vere consurgat, certus existens, ipsum Huszacassem cum decem centenis millibus pugnatorum pro Turcæ exterminatione venturum ».

10. *Insignis victoria a Palatino Moldaviæ de Turcis relata.* — Cæterum permoveri reges ad jungenda arma in Turcam non potuerunt, quamvis hinc Moldavus, hinc Venetus sociis destituti duos maximos illius exercitus profligarint. Et quidem prima a Stephano palatino Moldaviæ parta victoria insignis fuit, qua centum viginti millia Turcarum divina virtute deleta fuerunt, cujus narrationem ex Matthia Michovia [4] repetendam ducimus: « Anno, inquit, Domini MCDLXXIV, die Martis, decima septima Januarii, Stephanus Palatinus Moldaviæ exercitum Mahumeth Cæsaris Turcarum centum et viginti millia pugnatorum habentem, cui et Besserabi auxilia ferebant, Valachiam populantem circa paludem Rakoviecz, et fluvium Berliad proprio marte quinque tantummodo millibus Siculorum, quorum terram ab Hungariæ rege abstractam in suam ditionem redegerat, magna clade, sed non incruenta suorum victoria, mirabili Dei potentia fudit vix quadraginta millia pugnatorum habens, in quibus major pars agrestium erat. Nec in superbiam ex hac victoria elatus diebus quatuor continuis jejunium in pane et aqua egit: per universam quoque terram suam bannum edixit, ne quis auderet sibi, sed soli Deo victoriam illam appropriare (1) ».

11. Eadem recenset Cromerus de [1] Moldaviæ principis habitam victoriam divino Numini ascribentis pietate: profuit vero illi admodum exussisse omnes agros, per quos Turcicus exercitus irrumpere parabat, quamobrem pabulationis inopia eorum equi admodum fatigati erant, cum in ipsos signa extulit. Opprimebantur Christiani hostium numero, cum ille inter primos procurrens labantes suos erexit confirmavitque: potitus porro plurimis Barbarorum signis, ea partim ad Pontificem, partim ad Casimirum, partim ad Matthiam reges, ut illustria victoriæ argumenta misit; multitudinem Turcarum maximam, quam ceperat, reservatis nobilioribus, palis suffixit, ut barbarus suorum calamitate ad humanitatem flecteret. Cum vero extimeret, ne ipsum Mahometes majoribus copiis lacesseret, Casimiri regis Poloniæ clientelæ se commendavit, habitique [2] sunt ordinum regni Polonici conventus de bello in Mahometem decernendo, a quo cum Casimirus vehementer abhorreret, a nonnullis generosis proceribus increpitus est; idque tantummodo constitutum, ut Constantinopolim mitterentur oratores, qui de Valachia Turcicis armis petita quererentur; cujus in defendendo nomine Christiano socordiam principum pars maxima imitabatur, ut Jacobus cardinalis Papiensis de Usumcassano auxilia pollicente locutus conqueritur [3].

12. *Scodra a Turcis obsessa divinitus liberatur: Mocenici classis Veneto nomini gloriam parit.* — Illatum [4] parte alia bellum est Christiano imperio a Mahomete, cujus tamen impetus feliciter fracti sunt: proferendæ enim in Italiam tyrannidis cupidus Scodram Macedoniæ urbem, ex qua in Neapolitanum regnum facilis trajectus

[1] Michov. l. IV. c. 70. — [2] Crom. hist. Polo. l. XXVIII. — [3] Michov. ib. — [4] Michov. l. IV. c. 70.

[1] Crom. l. XXVIII. — [2] Ib. l. XVIII. — [3] Papien. Ep. DCVIII. — [4] Coriol. Cepio l. III.

(1) Cum Michovius victoriam hanc Moldavorum de Turcis relatam scribat *die Martis* Januarii XVII, facile hinc intelligere potuit annalista hæc omnia in sequentem annum referri oportere. Anno enim tantummodo sequenti dies illa Januarii in feriam tertiam incidit. Tunc vero veteri stylo apud nonnullas gentes ipsosque etiam Pontifices usitato, annus adhuc MCDLXXIII agebat. Occasionem victoriæ huic præbuerunt utriusque Valachiæ populi, qui Mahometicæ dominationis excusso jugo, teste Sanuto in Vitis ducum Venetorum, ad Matthiam Hungarorum regem desciverant. Turcæ ad officium coacturi rebelles, exercitu 120000 equorum, ait Sanutus, apparato, Valachiam totam inundarunt. Procurrit in adversum pro Valachis Stephanus Vaivoda cum 42000 Valachis, et 16000 Transilvanis, quos Matthias miserat. His militibus ad locorum angustias dispositis, immanis Turcarum exercitus fusus dissipatusque est. Hæc Sanutus, qui antea de obsidione Scutaritana plura scripserat. Sed de illa fusius Naugerus in historia Veneta ad hunc annum, qui etiam notat eam obsidionem medio fere Augusto solutam; ejusque rei gloriam universam refert in Lauredanum arcis præfectum, qui ad arcis deditionem sollicitatus a Turcis, respondit, se quidem Turcam non esse, qui dedere urbes consueverint, sed Venetum, qui urbes capere, non tradere noverint. Cum vero in urbe tumultuare populus cœpisset quod summa annonæ penuria arctarentur, Lauredanus negavit se ea de causa urbem dediturum, nudatoque pectore: *En*, ait, *offero carnes meas in cibum et sanguinem in potum.* Qua ducis fortitudine victus popularis metus perseverandum in toleranda obsidione censuit, et Turci rei desperatione victi recesserunt. Hæc Naugerus; Sanutus vero brevi verborum complexu hæc perstringens, addit a Scodrensibus monumentum rei egregie gestæ suspensum fuisse in principe Venetiarum templo S. Marci militare vexillum, in quo aureis litteris victoria illa Scodrensium exprimebatur. Lauredano vero dignitas comitis Scudaritarum cum dignitate pariter equestri ac 1000 ducatorum pecunia decreta. MANSI.

erat, submisso Solymano Europæ bassa cum exercitu obsidione cinxit. Cujus oppugnationis accepta fama, Jacobus cardinalis Papiensis in litteris ad Antonium Laurum scriptis Christianorum ad commune incendium restinguendum non accurrentium miseram sortem ita deploravit [1] : « Etsi angustiæ Christianorum vulnera cordis mei sunt, nec sine gemitibus possim aliquid tale legere, non est tamen inutile illa a me nosci prudenter. Scribis, Antoni, dum Constantinopolim sivimus expugnari, dum Bosnam et Serviam opprimi, dum Chalcidem in potestatem sævi hostis venire, dum non credimus longinquas clades ad nos perventuras esse, jam ad primam Germaniam et Italiam populationes, incendia, terror. Scutarum circumsessum nunc atque oppugnatum, si in eamdem itur fortunam, nil jam impedimenti hosti superest, quin libere terra et mari vagetur. Sentiet mox communem Italiæ negligentiam ora tota maritima Neapolitani regni et agri Piceni, et urbes Lombardiæ populosæ ac divites : arcæ plenæ et clausæ in culpa malorum horum sunt : dicam verius : zelotypiæ non necessariæ ab omni nos bono opere distinent, dum ab aliquo semper est metus, dum remetimur prælerita, dum formidamus ventura, cogimur in negligendis publicis salutem privatorum reponere, Romæ XX Julii MCDLXXIV ». Maximum sane terrorem injiciebat Christi fidelibus Solymanus, qui octoginta millia militum, et quingentos camelos ad devehendum æs, quo tormenta bellica conflarentur, adduxerat, ut narrat Coriolanus Cepio [2]; quanquam Bonfinius [3] etiam centum millibus armatorum Scodram oppugnatam refert. In qua trepidatione et torpore principum Venetis opem non ferentium has querelas fudit cardinalis Papiensis [4] : « Respiciat fidelem populum Deus, et oppidum servet, in cujus salute non tanta pateat in hanc provinciam janua : eo etiam refracto claustro, quid restat amplius non apertum ad lugendam ruinam ? O miseram Italiam olim dominam orbis, cui tam impura, tam impia, et tanto tamque præsenti tumultu strepens barbaries nec aures excitat, nec oculos aperit : rapimur numine manifesto ad extremum interitum, nobisque haud dubie iratus est Deus, qui iis potissimum consilium eripit, a quibus est propter peccata aversus, ut videntes non videant, et audientes non audiant. Sed facilius lamentari, quam persuadere hæc possumus ».

13. Submisisse Sixtum obsessis suppetias, refert Bartholomæus Platina [5] : « Dum Scodra, inquit, quod nunc Scutarum vocant, ditionis Venetæ oppidum, a Turcis oppugnaretur, acriter qui in præsidio erant defendentibus, Xystus obsessos commeatu et pecunia juvit, ne Turci, occupato loco, arce illa munitissima ad occupandum Epirum deinceps Illyricumque uterentur ». Tandem misertus est Deus populi sui, et tantos infidelium conatus compressit; licet enim Scodrenses muri tormentis bellicis concussi dehiscerent, insigni tamen Antonii Lauredani patricii Veneti arcis præfecti virtute, Turcæ, qui jam antea submissas a Petro Mocenico suppetias repulerant, et potiundæ urbis spe muros ascendebant, magna strage propulsati fuere; ac dein morbis ex aeris, qui ex paludibus circumjectis teter fluebat, gravitate attriti, metuque maximi apparatus, qui fiebat Venetiis, fracti, obsidionem solverunt. Qua læta recenti fama Arrivabenus cardinalem Papiensem solatus est hisce verbis [1] : « Litteris Venetorum nuntiatum est solutam esse obsidionem Scutarensem, Turcos omnes desperatione victoriæ provincia cessisse, quod universo Christiano nomini gratissimum esse debet. Romæ XXVII Augusti MCDLXXIV ». Eluxit in ea victoria divina miseratio, nam aquæ inopia in summas angustias adducti erant obsessi Christiani, adeo ut mulierum, senum puerorumque millia duo siti periisse referat Coriolanus Cepio, atque in dies tres tantummodo aquam militi superfuisse, quæ viritim quotidie distribuebatur : qua exhausta decreverant Christiani sumptis armis erumpere in Turcas, suamque mortem egregie ulcisci. Porro soluta obsidione, magna turba, quæ ad fluvium ad sitim explendam accurrit, subito rigescentibus membris interiit.

His addit Petrus Justinianus [2] Mocenicum Venetias reversum gesta sua in Turcas in senatu ita retulisse : « Scodra servata, Mocenicus Venetias se contulit, atque senatum ingressus de rebus a se in maritimo imperio per biennium gestis disseruit, in quibus explicandis tali oratione usus est : Immortales, princeps inclyte, ac patres conscripti, Deo optimo maximo gratias ago, qui me post varios pelagi errores, post acerbos belli casus vestro conspectui incolumem victoremque restituit; multaque scitu digna mihi dicenda hoc in loco. Nam post Euboicam cladem cum demandato mihi maris imperio in Græciam venissem, res illius provinciæ Turcarum metu non parum turbatas bellico apparatu recreavi. Methonum, Coronum, Naupactum, Nauplia, Epidaurus munitissima vestra oppida Chalcidico excidio perterrita nova consilia agitabant. Affui statim cum classe, populisque in spem erectis, omnia sedavi : neque his contentus, ut aliqua ex parte Euboicam cladem resarcirem, in hosticum littus transgressus sum, Asia bello petita, nam Pergamenus Quidiusque ager ferro ignique devastatus : Lyciæ, Cariæque ora maritima cum insula Delo, Naxo, Samo classe vexata, Smyrna expugnata et incensa,

[1] Papien. Ep. DLXXI. — [2] Cepio sup. l. III. — [3] Bonfin. dec. 4. l. III. — [4] Papien. Ep. DLXXXIII. — [5] Plat. in Vit. Sixt. IV. Ms. arch. Vat.

[1] Apud Papien. Ep. DLXXXIV. — [2] Petr. Just. l. IX.

Attalia pæne capta. Quid Sichinum, Corycum, Seleuciam commemorabo oppida Ciliciæ? quæ armis recepta Caramanis vestro jussu, patres conscripti, restitui : et cum Cyprus Jacobi regis obitu intestinis seditionibus agitaretur, illuc cum classe navigans nobilissimam insulam in reginæ Venetorumque fide continui, rebellium alios ultimo supplicio affeci, alii carcere exilioque damnati sunt. Novissima Scodra Othomannicis armis circumvallata, plurimos labores pertuli, insomnes noctes egi, omniaque extrema passus sum, ut nobilissimum Macedoniæ oppidum Veneto servaretur imperio : itaque Turcæ magna clade a mœnibus repulsi obsidionem solverunt, clarissimaque tunc Veneto nomini victoria parta est ».

14. *Ferdinandus Neapolitanus ex bonis Ecclesiasticis suam rem augere affectat.* — Inter hæc, cum in Italia maritima auxilia compararentur, et Ferdinandus rex Neapolitanus ex pacto antea cum reliquis Italis fœdere partem classis pararet, ex suo more ingentia præmia pro exiguis officiis extorquere solitus, ab Ecclesia Romana sacerdotalis ordinis Neapolitani decumas poposcit, quamvis ipsius res augeretur, opibusque afflueret, nec socii pro conferendis auxiliis decumanum aurum expeterent. Quod cum Ecclesiastico ordini iniquum videretur, Jacobus Papiensis illum per hasce litteras hortatus est, ne sacerdotes ea de causa vexaret : « Erit tibi modestiæ hujus digna a Domino merces intendente semper super egenum et pauperem : classis pars, quæ a te est instruenda, etsi non contemnenda, non est attamen tanto regi nimis : non est si cogitaris etiam quanta sit, et ex quo genere hominum constet; quid etiam adjumenti lege regni tui ad eam subditi conferant, facile intelliges inopi sacerdotum suffragio æquo animo carere te posse. Majores sæpe in armandis exercitibus pro sæculari gloria sine clero sumptus subiisti, minores hos pro nomine Dei et sine clero non indignum est subeas : quam ad rem piam mentem tuam recordatio subeat Catholici promissi Pontifici et Romanæ Ecclesiæ facti, cum solemnibus documentis fidem dedisti, sanctum Christi nomen pro viribus te defensurum. Vide nunc ne tuis tantum viribus, an etiam nostris facturus id sis, si decimis, quæ primæ Sedis sunt, et in nostram necessitatem servatæ, hanc partem classis cogitas adjuvare, Dei beneficio, præclarissime rex, tua etiam opera quiescit Italia, tranquillum undique est regnum, proventus amplissimos possides, quid te sumptibus distrahat nec unde apparet, ad causam fidei integre es totus, si vis. Rogo propterea, et per charitatem, qua tuæ majestati astringor, etiam peto, ut cum aliunde abundes, parci interim mendicæ Ecclesiæ patiare, quæ, cum eguisti, sibi pro te non pepercit; nec velis tanto detrimento hoc onus nobis imponi, ut quod tibi conceditur, aliis quoque exemplo tuo cogamur concedere : repete memoria beneficia Domini, quam pie te per Ecclesiam ne caderes sustentavit. Romæ xv Novembris MCDLXXIV ».

15. *Novi fœderis inter principes Italos pacti præcipuæ conditiones.* — Per idem tempus instauratum est fœdus novum inter Italiæ principes de tuenda pace Italica, propulsandoque hoste, si illi bellum inferretur; in cujus fœderis societatem Ferdinandus rex Neapolitanus vocatus est, idque potissimum eo fœdere constitutum, ut copiæ semper apparatæ in omnem eventum a sociis haberentur, et si in aliquam partem hostis irrumperet, eo sociales turmæ mox submitterentur, cujus fœderis Monumenta publica [1] extant in Ms. Vallicellano, ejusque pactiones præcipuæ hæ sunt :

16. Primum in viginti quinque annos ac plures, si visum sit, adversus omnes Cisalpinos vel Transalpinos nullo discrimine principum regumve, qui Italiam bello adorientur turbarentve, ictum est; sancitum etiam ut aliorum fœderum, quæ antea cum quibusvis suscepta essent, jus illibatum maneret : ut unius mensis flexu Ferdinandus Siciliæ rex in ejusdem fœderis societatem vocaretur : ut toto tempore, quo perstaret fœdus, Veneta respublica sex millia equitum, peditum duo, totidem dux Mediolanensis, Florentini equitum duo millia peditesque mille egregie instructa tenerent; exorto vero bello, Veneti equitum octo millia, peditum quatuor, totidem Galeatius, Florentinus populus quinque millia equitum et peditum duo suis sumptibus sustentarent. Constitutum præterea ut, si bellum gereretur, nemo inconsultis sociis pacem conficeret cum adversario, sibique mutuo omnes ferrent suppetias, et si classis instruenda foret, communi sumptu appararetur. Reservatus etiam locus Herculi duci Ferrariæ, Mutinæ et Rhegii, ut fœderi accederet : tum plures minores leges pro tuendis fœderatum juribus, et discordiarum seminibus opprimendis additæ sunt.

17. *Tifernum a Vitellio ereptum Ecclesiæ.* — Verum in ditione Ecclesiastica intestino bello data est occasio; cum enim Nicolaus Vitellius [2] Tifernatem urbem munitissimam suæ tyrannidi subjecisset, missusque ad eam expugnandam esset Julianus S. Petri ad Vincula cardinalis legatus, obsidionem fixit : ac tum Ferdinandus rex pro ea Pontificio imperio restituenda interpretem fucatæ concordiæ se exhibuit, ita ut Nicolaum in tyrannide confirmaret. Ferdinandi itaque nomine Fredericus Urbinas, cum ad castra accessisset, Vitellium adduxit, ut aliquam officii speciem præstaret legato; ita tamen com-

[1] Ext. in Cod. Ms. Vallic. sig. lit. B. num. 19. p. 156. — [2] Apud Papien. Ep. DLXXXV et DLXXXVIII.

posita res visa est, ut in perniciem rei Ecclesiasticæ redundaret, de quo ita queritur Jacobus cardinalis Papiensis [1] : « Ad rem Tifernatem abunde, quod lamenter, et respondeam habeo. Heri ad me venit Bacius Ugolinus paulo ante Tiferno profectus, retulit in deditione civitatis se affuisse, nihil illa turpius potuisse fieri affirmat. Acceptas leges a nostris, non datas, commemorat : non admissum legatum nisi quibus custodibus Vitellio placuit, pedites tantum ducentos intus receptos, atque eosdem ita per cives dispositos, ut non præsidere ipsi, sed in alieno esse præsidio videantur : venientem Vitellium in conspectum legati contumacis adhuc animi et victoris potius quam victi, signum dedisse : non cecidisse in genua, non supplici usum oratione, non facinoris pœnitentiam ostendisse : leni tantum detectione capitis et colli inclinatione ad speciem, non honorem, indicasse ibi esse Romanæ Ecclesiæ cardinalem. Senis IX Septembris MCDLXXIV ». Gesta hæc consanguineorum Pontificiorum gratia, ut idem cardinalis queritur [2] : « Aut, inquit, cum Pontifice Urbinas, aut cum Urbinate Vitellius id forsan pepigit, quod timeo ».

18. Composita re Tifernate, quam ægre tulere Florentini, fœdus inter Venetos, Mediolanensem et Florentinos instauratum est, cujus hanc causam affert Platina [3] : « Motos Venetos ad hanc ineundam pacem arbitror, ne eodem tempore hostes haberent, et ducem ob Famagustam, et regem qui ægre ferebat Cyprum insulam a Venetis occupatam esse ».

19. *Reluctantibus licet aliquibus cardinalibus, ex spoliis Ecclesiæ suos ditat Sixtus.* — Quod vero ad Sixtum attinet, affinitatem cum Friderico Urbinate junxit, accessitque propterea Romam idem Urbinas, ac XXVIII Maii in senatu, quamvis Romanæ Ecclesiæ cliens, quique quadriennio ante apud Ariminum Pontificium exercitum profligasset, ad subsellia cardinalium admissus ultimus, frustra Sixtum Rhotomagensi et Mantuano monentibus illum locum proprium esse primogenitorum regum : « Agebatur [4] de despondenda filia Frederici Joanni ex sorore filio et Senogallia Mundanioque illis tradendis : putatum est carnis et sanguinis id perniciosum exemplum fuisse ». Indignum visum est, Sixtum, qui tot ante annis rerum humanarum contemptum inter Minoritas erat professus, ex Ecclesiæ spoliis et opibus principatus suis condere. Quod ægre ferens Papiensis exclamabat : « O Paule II, ubi tua nunc est in parandis et retinendis rebus Ecclesiæ laudata attentio » ! Obsistere quidem Sixto visi cardinales, qua de re Francisco Mantuano idem Papiensis est gratulatus : « Gaudeo, inquit, quod sacerdotes vos memineritis unanimes, quantum intelligo, ad tuendam dignitatem ordinis nostri, et servandam hæreditatem patrum nostrorum. Augeat Dominus, quod in vobis jam est operatus, tam quidem lætandum ac salutare, quod hactenus in patribus rarum ».

20. Descivisse ipsos ab ea constantia, atque Pontificis et Juliani cardinalis gratia victos scribit Bartholomæus Platina [1] : « Fredericus, inquit, dux filiam suam Joanni adolescenti Juliani cardinalis fratri in matrimonium locat ; verum ne puella ex principe nata principatu careret, Xystus nepotem Senogalliæ et vicariatus Mondanii dominum creat, adversantibus primo cardinalibus, qui postremo in Pontificis sententiam venere, ejus auctoritate et precibus Juliani cardinalis permoti ». At has Ecclesiæ exuvias posteris calamitates maximas attulisse, ac gravioribus bellis ditionem Ecclesiasticam fuisse attritam, magnasque populorum strages editas visuri sumus, dum Pontifices in spurios vel nepotes principatus transferre affectarent. Conqueritur cardinalis Papiensis [2] miseram sortem Ecclesiæ, apud quam jam nemo crescit nisi per ipsius detrimenta, atque a Frederico Urbinate generi nomine plura alia ademptum iri. Porro Fridericus hoc anno comitis titulos cum ducalibus commutavit Sixti IV liberalitate : rem gestam ita narravit Joannes Petrus Arrivabenus [3] dicto cardinali Papiensi :

21. « Hodie comiti tuo Urbinati magni honores impensi sunt. Egredientis Pontificis caudam sustinuit, ad ejus tribunalis pedes consedit in capella majore. In missa ante Evangelium titulo ducatus, ac veste aurea talari, pileoque quali et dux Borsius, ac torque aureo decoratus donatusque est ». Addit in aliis litteris [4] : « Post tradita insignia acceperunt eum medium duo diaconi, deduxeruntque ad suggestum diaconorum, ubi cum paulum stetissent illi, mox ad cathedram Pontificis redière : ipse vero ad suggestum presbyterorum deductus postremus in eo consedit, manseruntque diaconorum subsellia vacua ». Et in superioribus litteris [5] : « Post missam, inquit, vexilla sacris initiata, quorum alterum Ecclesiæ, alterum Pontificis gerebat insigne. Reverso Pontifice in cubiculum suum, mox omnes cardinales egressi sunt cum duce Urbinati. Erat ad scalas equus serico rubeo passim tectus, (ipsi) donatus a Pontifice solemni pompa, præcedentibus vexillis comitante collegio, ut mos est, domum, quæ ei ad sanctos Apostolos parata erat, deductus est, etc. Romæ XII Augusti MCDLXXIV ».

22. *Riarii cardinalis mors inopinata et mores indigni.* — Hoc ineunte anno obiit [6] Petrus Ria-

[1] Papien. Ep. DLXXXVIII. — [2] Ep. DLXXXVII. — [3] Plat. Ms. arch. Vat. — [4] Ms. arch. Vat.

[1] Plat. in Vita Sixt. IV. Ms. arch. Vat. — [2] Ep. DLXXXVIII, DLXXXIX. — [3] Apud Papien. Ep. DLXXX. in Vit. Sixt. IV. arch. Vat. — [4] Ep. DLXXXIV. — [5] Ep. sup. DLXXX. — [6] Celsus. Veron. apud Papien. Ep. DLIX. Brut. Flor. l. v.

rius tit. S. Sixti, in Franciscana familia apud Sixtum, dum vitam religiosam ducebat, educatus, atque ab illo ad Pontificatum evecto in collegium cardinalium cooptatus : extinctum veneno Stephanus Infissura [1] refert : sed nullum præsentius venenum voluptatibus fuit, quibus intabuisse diserte narrat Raphael Volaterranus [2], qui ipsum vocat virum natum perdendæ pecuniæ : « Nam biennio, inquit, quo tantum postea vixit, (nempe in cardinalatu,) ducenta aureorum millia in luxu victitando solum absumpsit, sexaginta millia æris alieni, argenteorum item trecentum pondo dimisit. Decessit tabidus voluptate, annorum XXVIII, opificibus maxime desideratus, quorum officinas novis semper lucris et operibus replebat ». Describit graphice ejusdem mores indignos sacro Franciscano nomine Jacobus cardinalis Papiensis in litteris [3] ad Franciscum Gonzagam cardinalem Mantuanum missis, illumque ut humanæ felicitatis fragile exemplum proponit : « Vidisti, inquit, hunc quinto a Xysti Pontificatu mense, cum ex Minorum esset Ordine, juvenis adhuc, nulla illustri re antea cognitus, gravi Pontificis contentione creatum cardinalem esse, ex illa die potuisse quod voluit. Quantum autem nec credi facile est, nec auditum nostra est, nec patrum majorumque memoria. Euntem illum in curiam ac redeuntem scis quanta omnis ordinis ac dignitatis multitudo comitaretur : multitudini antecedenti ac sequenti jam viæ satis non erant; manentem quoque domi plures multo adiisse negotii causa quam ipsum prope Pontificem : præsulibus et legatis omnifariamque hominibus quaque dici hora ædes latissimas inundasse.

23. « Etiam memor es convivii illius inauditi, quo Gallorum oratores anno ante accepit : solemnius aliquid vetustas tota, nec gentilitas quidem audivit unquam : molimen dierum plurimorum fuit. Tota Etruscorum industria conquisita est atque adhibita, vacuefacta raris pretiosisque omnia ; idque actum, ne evincendo conatui nulli in posterum superesset facultas. Apparatuum magnitudo et varietas, ministrorum ordines, epularum numerus, rerum pretia appositis speculatoribus notata sunt litteris, descripta versibus, nec per Urbem modo vulgata passim, sed per Italiam quoque, et trans Alpes singulari studio missa. Non multos ab eo convivio dies, cum virgo regia (ea erat Leonora Ferdinandi regis Neapolitani) ad sponsum Ferrariensem duceretur, audisti quanta admiratio solemnis hospitii fuerit : ad eum enim divertit, excessit honor non modo credendi fidem, sed facultatem narrandi. Visebantur stupore ingenti ædes non lapideæ jam oculis, sed quoquo te verteres magnis opibus locupletissime convestitæ, ac parietes et pavimenta serico, argento et auro insignes : culcitræ cubiculorum nullæ non sericeæ fuere, lectorum pulvini chonopæa, et pallia nulla non auro intertexta : ostiorum vela omnia exquisitis operibus picta : sellæ argenteis pedibus fultæ, plures textili auro contectæ, quæ etiam ad interius naturæ commodum habentur ex solido argento factæ, culcitrulis mollibus ex serico super impositis : abaci aularum ad admirationem visentium lati, editi et pleni : longissimam porticum continentis ædis ad convivii amplitudinem dejecto tecto constravit, ut prandentes cœnantesque inde cernerentur, pateretque omnis interior apparatus ». Et infra :

24. « Postremo et admirati pernimium sumus congeriem sacerdotiorum ad hæc explenda crescentem quotidie, nec ulli sorti aut nationi parcentem : nam præter illustria cœnobia magna et multa ubique gentium comparata, præter inferiora imæque dignitatis non spreta, etiam eæ supremæ sedis in unum ipsum etiam aggestæ patriarchalis Constantinopolitana, metropolis Hispalensis, metropolis Florentina, et Mimatensis Gallicana congerendæ haud dubie plures, nisi vitæ et cupiditati una Dei dispensatione esset modus impositus. Biennio toto hic tantus fortunæ successus fuit tam, ut apparet, festinatus, quam brevi erat casurus. Quid ergo ex tanta gloria reliquum nunc illo mortuo inspicimus, quid ex tanto rerum fastigio conspicuum extat? Vidimus illum juxta verbum Scripturæ exaltatum supra cedros Libani, transimus nunc, et ecce non est, etc. ».

25. *De regni Castellæ successione seditionum suborti motus.* — Eodem anno undecima Decembris die mortuum Henricum Castellæ regem tradunt, ac diuturno morbo emarcuisse, cum rite omnibus sacramentis procuratus fuisset ; ex cujus morte maximi de regni successione seditionum motus oborti, cum alii Joannam filiam ad sceptrum vocarent, alii ipsam susceptam fuisse adulterio contenderent, atque Isabellæ Henrici sorori regiam hæreditatem decernerent : ut vero ob id concitatum sit bellum inter regem Lusitanum, qui Joannæ nupsit, ac Ferdinandum Aragonium Joannis regis filium, qui Isabellam uxorem duxerat, proximo anno dicetur.

26. *A Sixto confirmantur Minimorum necnon Augustinianorum Discalceatorum Ordines.* — Hoc eodem anno Sixtus religiosum Ordinem Minimorum a Francisco Paulano sanctitate et miraculis clarissimo institutum amplissimo Diplomate [1] VI kal. Junii, Pontificatus anno III consignato, confirmavit, multisque immunitatibus, quibus religiosi Ordines alii potiebantur,

[1] Inst. in Chron. hoc ann. Plat. in Vit. Sixt. IV. — [2] Volater. Antropol. l. XXII. — [3] Papien. Ep. DLVIII.

[1] Ext. in bull. Bullar. in Sixt. IV. Const. 5.

donavit. Promoverat nascentis illius familiæ exordia Pyrrhus archiepiscopus Cusentinus viro sancto addictissimus, jamque ante Sixtum Paulus II inquisiverat de instituto ab eodem Francisco vitæ genere ac miraculis, ut narrat Leo Decimus in Diplomate, quo vita functum sanctis annumeravit, ubi primitias ejusdem Sancti Francisci ita describit : « A parentibus sub Dei timore et amore educatus, (de Francisco Paulano loquitur,) insigne specimen sanctitatis futuræ præ se ferens, solitudinem et religionem diligere, ac orationibus et jejuniis assidue vacare cœpit. Quæ cum ejus parentes animadvertissent, ipsum annum circiter decimum tertium agentem juxta votum per eos emissum domui Sancti Francisci civitatis S. Marci obtulerunt, in qua puer in sortem Domini electus anno per eum exacto, nullaque professione emissa, vocatis parentibus, eos, ut se ad Ecclesiam S. Francisci de Assisio, et S. Mariæ de Angelis devotionis causa ducere vellent, enixe rogavit : qui pio ejus desiderio annuentes, sese intineris comites præbuerunt.

27. « Quibus Ecclesiis devote visitatis, in patriam reversus idem beatus, sancto Spiritu inspirante, ad Ecclesiam construendam animum addixit, ipseque primus fundamenta jacere cœpit. Quo inter vicinos divulgato, undique ad opus juvandum concurritur : alii operi incumbebant, nonnulli calcem, lapides, cœmenta, et alia id genus futuro ædificio necessaria deportabant. Fertur etiam tunc fratrem quemdam S. Francisci habitu indutum ex improviso B. Franciscum de Paula increpasse, quod tam angustam ædem facere incœpisset, eamdemque demoliri sibi mandasse, ac etiam majorem designasse, beatoque Francisco de Paulo asserenti sibi vires ad tam ingens opus perficiendum non sufficere, divinitus respondisse, Deum omnipotentem ei nullo pacto defuturum : e vestigioque dirutis muris evanuisse ; unde non immerito plerique illum B. Franciscum fuisse existimarunt. Postridie vero nobilis quidam Cusentinus supervenit, qui eidem beato pro ædificanda Ecclesia magnum auri atque argenti pondus obtulit : unde juxta situs designationem Ecclesiam notabili forma non parvo sumptu construere cœpit, neque unquam a laboribus cessabat, nisi cum orationi divinisque rebus intendebat : qui etsi vigiliis continuisque jejuniis maxime esset attritus, lapides tamen, calcem et ligna, aliaque ad fabricam necessaria propriis etiam humeris deferre non desinebat.

28. « Erat adeo in loquendo humanus atque affabilis, ut nullus unquam ad eum accesserit, quin mellifluis ejus verbis delectatus, et incredibili quadam sermonis dulcedine captus, et quasi divino spiritu repletus ab eo recesserit : humilitatem ejus etiam instituti per eum Ordinis cognomentum ostendit, quod ut is omnium minimus esse volebat, ita Minimorum dici censuit et instituit. Ejusdem etiam Ordinis institutor et generalis corrector existens omnium se infimum quoad poterat exhibebat, et ad omnia etiam servilia opera, ut et cæteris humilitatis præberet exemplum descendere non dedignabatur, quippe discipulis suis discumbentibus ministrabat, sæpeque Ecclesiam et altaria verrebat et mundabat, ac paramenta et alia ad divinum cultum necessaria componebat, aliorumque fratrum etiam novitiorum indumenta propriis manibus abluebat : et cum juvenis adhuc esset, Calabriamque incoleret, nunquam nisi nudis pedibus etiam per glacies, nives, montes et aculeata saxa, vepres, spinasque incedebat, nullamque ex eo etiam gravissimo sæpe pondere pressus læsionem in pedibus patiebatur. ipsum sæpius ignem nudis pedibus conculcasse, ac ignitos candentesque lapides manibus portasse liquido constat ». Et infra :

29. « Horum et plurimorum aliorum sanctorum operum ratione habita adeo sancti Spiritus gratia hominem complexa est, ut piis ejus meritis et precibus in Christi nomine dæmones a corporibus humanis sæpius ejecti, pluresque infirmi diversis morborum generibus oppressi, et jam a medicis destituti ac morti propinqui pristinæ sanitati restituti fuerint : idemque beatus aliis compluribus, qui memoria et sensibus capti, seu intelligentia debilitati erant, sanitatem præstiterit, ac multis claudis incessum, surdis auditum, mutis loquelam, cœcisque lumen restituerit, et leprosos mundaverit, nonnullosque mortuos vel pro mortuis habitos ad vitam pristinamque lucem reduxerit.

30. « Quorum quidem miraculorum fama cum jam per totum fere orbem vagaretur, et ad aures felicis recordationis Pauli II prædecessoris nostri pervenisset, cubicularium quemdam suum ad bonæ memoriæ Pyrrhum archiepiscopum Cusentinensem misit, mandavitque, ut ipse super miraculis hujusmodi se diligenter informaret, ac deinde ipsum de veritate certiorem efficeret : qui quidem archiepiscopus Pontificis mandato parere desiderans, ac neminem habens, qui talia melius quam ipse et cubicularius explorare fideliusque referre posset, eidem suasit, ut is cum socio, quem ei adjunxit, ad dictum beatum virum se conferret, ac de illius vita, miraculis et fama hujusmodi plenam informationem caperet. Cubicularius archiepiscopi fretus consilio hominem adiit : et cum inter salutandum dicti beati viri manum osculari vellet, ille omnino renuit, cumque rogavit, ut sibi potius manum deosculandam porrigeret, asserens id multo justius et convenientius fore, eo quod ipse cubicularius triginta tres annos jam presbyter esset, quod cubicularius memoria repetens, ubi id verum esse cognovit, miratus est hominis spiritum, et cum eo ad col-

loquium in cameram concessit. Ubi cum primus sermo de tam ardua difficilique vita fuisset, ut eam nulli nisi robusto ac valido tolerabilem fore cubicularius asseveraret, beatus pater, audito illius verbo, igni appropinquans, ardentes prunas absque læsione manibus arripiens, dixit : Qui perfecto corde Domino serviunt, omnia creata illis obtemperant. Exterritus ille eo miraculo veniam petiit : cumque ejus pedes humiliter osculari vellet, ipse vir beatus id recusasset, ejus tunc vestem manu apprehensam devote osculans, et ab eo recedens, ad Pontificem rediit, eique miracula quæ viderat enarravit ».

31. Confirmatus etiam est a Sixto, ut refert Augustinus Justinianus [1] episcopus Nepesinus, Ordo Augustinianorum discalceatorum adstrictioris disciplinæ, cujus conditor fuit Baptista Poggius Genuensis, doctrinæ fama et pietatis opinione clarissimus, multisque a Deo muneribus ornatissimus, Ordinis S. Augustini, cui pium hoc opus meditanti licet a sodalibus multæ molestiæ exhibitæ fuerint, omnes tandem difficultates vicit, plura monasteria in Liguria, Insubria et Sabaudia excitavit, atque magnam hominum multitudinem a sæculi curis ad religiosa instituta traduxit virtutibusque excoluit : populos etiam pietate Evangelica et sacro suggestu erudivit, atque ob eximiam religionis famam Carolo Francorum regi et Galeacio duci Mediolanensi acceptissimus pio fine quievit.

[1] Aug. Justin. hist. Genuen. l. v.

SIXTI IV ANNUS 5. — CHRISTI 1475.

1. *Ferdinandi regis Siculi et reginæ Cypri in Urbem adventus, recurrente Jubilæi anno.* — Anno post Christum natum millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, octava Indictione, recurrente vigesimo quinto anno Pauli II decreto a Sixto IV confirmato [1] celebrando, præter viros alios dignitate conspicuos Ferdinandus Siciliæ rex in Urbem se contulit, atque Basilicas Lateranensem et Vaticanam intertextis auro peristromatibus donavit [2] : quamvis alia ab ipso cum Pontifice agitata consilia tum creditum sit. Cæterum cum magno comitatu venienti officia omnia regio apparatu præstita referunt [3] : Carolam etiam reginam olim Cypri Romam venisse, et a Pontifice summa exceptam benevolentia ac liberalitate sustentatam : tradit vero Sigonius [4], paucis ob vehementes bellorum suspiciones infestaque itinera religionis causa Romam contendentibus, Sixtum Pontificem, ut longinquarum nationum saluti consuleret, Jubileum Bononiæ instituisse amplissima noxarum proposita venia iis, qui expiata rite conscientia a kal. Maiis ad pridie kal. sequentis anni decretas quatuor illius Urbis Ecclesias fusis ad Deum imperatis precibus pie lustrassent, ingentesque adeo populorum concursus eo factos, ut vulgo existimatum sit, Bononiam numquam tanta peregrinorum copia redundasse. Extant de eodem Jubileo Bononiæ indicto Pontificium Diploma [1], tum etiam [2] aliud rogatu Scotorum editum, ut in Scotia sacro indulgentiarum beneficio potirentur ; imperata tamen iis aliqua pecuniæ summa, quæ in rei Christianæ usum adversus Turcas impendenda erat.

[1] Sixt. IV. in Reg. 2. legationum p. 8. — [2] Steph. Infiss. in Chron. — [3] Onuphr. in Sixt. IV. Bos. hist. eq. Hier. par. II. l. — [4] Sigon. de episc. Bononien. l. IV. an. 1475.

2. *Frederici imperatoris et Burgundi ducis dissidia studio legati Pontificii composita.* — Inter hæc sedatum in Germania periculosissimum bellum, quo flagravit Coloniensis archiepiscopatus. Premebatur longa obsidione Nussia a Carolo duce Burgundiæ proferendi imperii cupido, imo et eripiendi Romani imperii Frederico, a quo in Treverensi colloquio regium Diadema nomenque se eblandiri non potuisse indignabatur, ut refert magni Chronici Belgici auctor [3] : « Ex ista, inquit, confusione dux Carolus offensus in imperatorem consilia cogi-

[1] Sixt. IV. l. XXIII. p. 1. — [2] Eod. lib. p. 12. — [3] Chron. mag. Belg.

tabat prava, et anno salutis MCDLXXIV cum maximo apparatu, et exercitibus quatuor idiomatum Coloniensem aggressus est episcopatum sive diœcesim, et Nussiensem civitatem per hebdomadas obsedit quadraginta sex, ut Romanum occuparet imperium, quemadmodum inclamaverunt milites ejus ad obsessos Nussienses, non laborare principem suum pro ista villa, sed pro Romano imperio, ut ipse Carolus in fine obsidionis congressionis tempore cum populo suo protestatus est dicens : Hora nona imperator ero vel mortuus : quod et factum fuisset, nisi ducis proditionem divina ordinatio detexisset, ut patet infra in historia obsidionis Nussiensis ». Fuse eam texit auctor, qui aderat; sed imperfectam reliquit.

3. Ambitiosa vero consilia ingentibus viribus aggressus, centum millia bellatorum [1] ex Galliis, Anglis, Germanis, Italisque ob suas ingentes opes in castris continebat, qui si conjuncti Germanis in Turcas vertissent arma, felicissimi de iis triumphi sperandi fuissent : at cum illi mutuas spirarent cædes, Turcæque nostris dissidiis elati Christianum evertere imperium molirentur, omniaque defendendæ religionis suscepta in Augustensi, Constantiensi et aliis conventibus consilia evanescerent, Sixtus Pontifex ad tantum Christianorum excidium avertendum Alexandrum episcopum Forojuliensem ad Fredericum imperatorem et Carolum Burgundum conciliandos legavit in Germaniam, ut Pontificium Diploma [2] ostendit, ex quo hæc descripsi : « Procurante satore zizaniæ inter imperatorem et dilectos filios nobiles viros Carolum ducem Burgundiæ ac Fredericum comitem Palatinum, necnon venerabilem fratrem nostrum Robertum archiepiscopum Coloniensem, cujus idem comes Palatinus germanus existit, necnon capitulum, clerum et populum Coloniensem, eorumdemque fautores et nonnullos prælatos Ecclesiasticos et principes temporales, ac communia civitatum in eadem Germania consistentium, quamplurimæ discordiæ et dissensiones exortæ fuerunt, et in tantum in dies creverunt et crescunt, ut exinde omnis Germania commoveatur, civitates, terræ et loca plurima ejus populorum cladibus, vastitate et depopulatione, ac innumeris aliis detrimentis, qualia fiunt in rebelles, maxime inter potentes, affligantur, graviaque scandala ex eis provenerunt, et majora, nisi eis occurratur, verisimiliter sint proventura in dies. Nos igitur, qui ad omnem Dei honorem, fidei Catholicæ præfatæ defensionem et exaltationem, communemque totius populi Christiani salutem, pacem et quietem concernentia supremis aspiramus affectibus, considerantes hos et alios effectus pestiferos, quos guerrarum furor producit et fovet, ac inclytam et potentissimam nationem Germanicam longe lateque diffusam firmissima et fortissima præsidia reipublicæ Christianæ esse, et quod natione prædicta pacata, maximum exinde ac potentissimum adjumentum salutari expeditioni nostræ in eosdem Turcos comparabimus, ad sedandum bella, discordias et dissensiones hujusmodi nostros convertimus cogitatus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIV, pridie id. Februarii, Pontificatus nostri anno IV ».

4. Profecto in Germaniam Apostolico internuntio, trahebatur ex superiori in hunc annum Nussiensis obsidio præsidiariorum virtute, atque interim in Carolum plura nova commota sunt bella [1], nam et Ludovici regis Francorum suasu, et imperatoris consilio Renatus junior, Renati regis senioris ex Iolanthide filia nepos, dux Lotharingiæ, aviæ Isabellæ jure, Burgundo bellum indixit, atque in Lucemburgensem comitatum cum exercitu incurrit : Sigismundus Austriacus, percusso cum Helvetiis fœdere, Ferretanum comitatum antea pretio distractum repetiit [2], captis noctu præsidiariis Burgundionibus : Ludovicus Francorum rex armorum societatem iniit [3] cum imperatore, atque ubi induciæ, quas cum Burgundo pepigerat, hoc anno exiere, plures illi urbes repentina irruptione eripuit, ac si exercitum cum imperatore, ut conventum erat [4], conjunxisset, magnum Burgundo imminebat periculum, ne sub Germanorum Francorumque potentia succumberet.

5. Fridericus vero ad liberandum Nussiam ingentem ex Germania eduxit exercitum, ac primum aliquæ leves velitationes factæ ; tum vero commeante ultro citroque Alexandro episcopo Foroliviensi Apostolicæ Sedis legato dirempta lis est fœdere, non armis ; de quo Franciscus episcopus Caputaquensis Ferdinandi regis Neapolitani apud Burgundum orator, qui iis interfuit, hæc ad Jacobum cardinalem Papiensem scripsit [5] : « Cognoscet reverendissima dominatio vestra litteris, quæ sanctissimo Pontifici scribuntur, ut se habent res Germanicæ, quarum causa R. D. Foroliviensem legavistis, cujus prudentia, industria et constantia effectum est, ut duo validissimi ac ferocissimi exercitus vix mille passibus distantes intra paucos dies fuerint reconciliati maxima Apostolicæ Sedis gloria ». Et infra : « Imperator secum habet in castris marchionem Brandeburgensem, ducem Saxoniæ, Lantgravium illum fratrem hujus, qui obsidionis tempore Nussiæ præfuit, æmulus archiepiscopi ; sunt etiam prælati Treverensis, Monestenensis et Asteteusis, Maguntinus ægrotat Coloniæ. Credo Germanorum esse numerum

[1] Chron. mag. Belg. — [2] Lib. brev. et Bull. p. 90.

[1] Philip. Comin. in Chron. Lud. XI. c. 65. Meyer. l. XVII. Belcair. dec. 1. l. II et alii. — [2] Com. sup. c. 66. — [3] Id. c. 67. — [4] Id. c. 66. Belc. dec. 1. l. II. num. 6. Meyer. l. XVII. — [5] Apud Papien. Ep. DCXXII.

quadraginta aut quinquaginta millium, equitum habent ad XVI millia, peditum et collectitiæ turbæ satis. Quo die ad propinquum oppidum venere, accessit ad eorum castra dux, ut illos ad pugnam adduceret ; quam visi sunt detrectare. Cum iidem processissent, et castra, ubi nunc sunt, locavissent, iterum instruxit acies princeps, tormenta eduxit : cum Burgundi Germanorum castris appropinquarent, emisere illi equitum duo millia aut tria millia, et magnum peditatum. Cum intra horam bis conflixissent, repulsi ab iis, quos Italici generis dux præmiserat, se intra muniliones receperunt, occisis eorum, ut accepi, LXX, pluribus vulneratis ; Burgundi sex tantum amisere. Nox prælium diremit. Sunt qui dicant eo tempore in castris Germanicis satis fuisse trepidatum, et a pluribus de fuga cogitatum. Dei bonitate concordia facta, et Germanorum ad hæc castra, Burgundorum ad illos impune conveniunt, ut eadem videantur castra ; in quo magna est Dei gloria, et laus sanctissimi Pontificis, etc. Ex castris Burgundis ad Nussiam VII Junii MCDLXXV ». Pridie kal. Junias sancitum fœdus refert Meyerus [1], iis legibus, ut universa de Coloniensi archiepiscopatu controversia Pontificis arbitrio permitteretur, ejusdemque clientelæ Nussia commendaretur : quibus consentit Belcairus his verbis : « A castris vel imperatoris vel Burgundionis nunquam legatus Romanus abscesserat, sed pacem inter utrumque inire cupiens semper huc illuc commeabat. Convenit tandem, ut Nussia Pontificio legato committeretur, de qua mox summus Pontifex pro sua prudentia statueret ». Eo vero fœdere nec Renatum ducem Lotharingiæ, qui imperiales partes erat amplexus, neque Helvetios, nec Sigismundum Austriacum comprehensos, quibus Carolus Burgundus, dimissa Coloniensi controversia, bellum intulit.

6. *Gallus et Burgundus mutuo et se et suos produnt.* — Cæterum obsidioni Nussiæ instabat adhuc Carolus, cum Eduardum Anglorum regem, quem solio restituerat, in Gallias excivit, ut conjunctis armis Ludovicum Francorum regem opprimerent. De ea Eduardi in Gallias expeditione, præter Gallos [2], Anglos et Belgas [3] scriptores, agit Franciscus episcopus Caputaquensis in litteris ad Jacobum Papiensem datis [4]: « In Gallia, inquit, apertum bellum est exactis induciis : Galli fines ducis infestare cœperunt prius in Picardia, ubi quædam oppidula occupaverunt, deinde in Burgundia : tum cognito transitu Britannorum, se, ut nuntiatum est, intra Normanniam recepere : transmissa jam ex regno Britanniæ bellatorum pars in continentem. Rex ipse ad XXVI Maii ad littus, unde brevior est transmissio, copias recensebat, ut paulo post Calesiam trajiceret, quo hic etiam princeps contendit, ut cum eo rege loquatur, et bellum simul aggrediatur non iisdem castris, nec uno tantum latere, sed Britanni ad eam Galliæ partem, quæ spectat ad insulam, dux vero per Campaniam : quod consilium vel rei frumentariæ et pabuli causa, vel ad evitandos tumultus, qui facile in tanta hominum diversi generis multitudine concitari potuissent, utrique probatur ».

7. Evertit humana consilia divinum Numen, et Galliarum saluti consuluit, qua enim re Burgundus Gallis se nocere posse speraverat, ea concordiæ lux affulsit ; abalienatus enim a Burgundo Anglus cum graves difficultates pateretur, ac rerum vicissitudines metueret neque ex fessa Anglia opportuna auri militumque supplementa elicere posset, sollicitatus [1] a Francorum rege, qui duorum præpotentium hostium conjunctionem formidabat, de pace mox honestis illius legibus assensit, habito cum Ludovico ipse apud Pinquiniacum colloquio, ac septuaginta quinque millium aureorum vectigali annuo donatus. Tulere ægre id fœdus Burgundio, et Ludovicus Lucemburgensis comes Fani Pauli, qui Anglorum regem litteris ad instaurandum bellum pellicere pertentavit, ementitus Gallorum regem nullas fœderis leges servaturum : quæ proditio Lucemburgensi exitium attulit, ut postea dicetur.

8. At Burgundus Gallum sibi conciliare coactus decima tertia Septembris die inducias in annos novem pepigit. Extant eæ pactiones in ducis Burgundiæ litteris, quæ in Italicum sermonem translatæ extant in Ms. Codice Vallicellano [2] consignatæ Latinis hisce verbis : « Datum in Castello de Solemire Gratiæ XIII Septembris anno MCDLXXV ». Sed hæc singula repetere nostri instituti non est. Id dumtaxat non præterimus silentio, eo novennali fœdere contentos ex regia voluntate Castellæ et Legionis, Scotiæ, Pannoniæ, Renatum Jerusalem et Siciliæ reges, Lotaringiæ et Sabaudiæ duces, Metensem episcopum, Florentinos et Bernenses : affectos etiam vicissim a Burgundo ejusdem pacis beneficio Angliæ, Scotiæ, Lusitaniæ, Neapolis, Aragoniæ, Castellæ, et Ferdinandum Siciliæ, Daniæ, Hungariæ, Poloniæ reges, Britannum, Sabaudum, Mediolanensem, Venetum, Clivensem, Juliacensem duces, archiepiscopum Coloniensem, Leodiensem, Trajectensem, et Metensem episcopos. Plura alia addita Fano-Quintini, cujus arx evertenda erat, et ager in Burgundi ditione permansurus. Hanc porro novennalem pacem

[1] Meyer. l. XVII. Belcair. dec. 1. l. III. num. 6 et alii. — [2] Phil. Com. in Chron. Lud. XI. c. 96. Paul. Æmil. et Gaguin. in eod. Lud. — [3] Polyd. Virg. l. XXIV. Meyer. l. XVII. Ægid. e Roya in Annal. Belc. dec. 1. l. III. num. 7 et alii. — [4] Apud Papien. sup. Ep. DCXXIII.

[1] Com. in Chron. Lud. XI. c. 74, 75, 76, 77. Polyd. Virg. l. XXIV. Paul. Æmil. in Lud. XI. Gaguin. in eod. Meyer. l. XVII. Belcair. dec. 1. l. III. num. 9 et alii. — [2] Ms. Vallic. lit. B. num. 19. p. 84.

sanctissimo jurejurando, cujus formula [1] Italicis in eodem Ms. concepta verbis religionem pietatemque redolet, confirmarunt per fidem dignam principe, per legem divinam, per acceptum Baptismi sacramentum, per sacros missæ canones, per sancta Evangelia, per crucem Christi religiose contactam. Verum principes mox, quæ sacramento sanxerant, unanimes violarunt [2].

9. Stimulabat ira Ludovicum Francorum regem in Ludovicum Lucemburgensem, magistrum equitum regni Gallici, qui pluries Gallicum nomen prodiderat, ac recenter Anglorum regem ad bellum redintegrandum erat adhortatus: Carolus autem Burgundiæ dux ultionem de Renato duce Lotharingiæ, a quo in Coloniensi bello fuerat lacessitus, expetebat, tum ut erat augendi imperii avidissimus, Lotharingiam suæ ditioni adjicere, et inferioris Germaniæ provincias cum Burgundia conjungere ambiebat; Burgundus itaque Lucemburgensem, quem interceperat, mactandum Ludovico regi prodidit, a quo Parisiis de læsæ majestatis crimine postulatus carnificis manu publice cæsus [3] est: rex vero Renatum ducem Lotharingiæ, qui ejusdem regis suasu hostem Burgundi se professus erat, ac recenti fœdere comprehendebatur, principatu exuendum Burgundo permisit: captum itaque Nanceïum est a Burgundo contra superioris fœderis pactiones, non prohibente rege nec Friderico imperatore, cujus partium erat principem beneficiarium tueri: imo dum ad Nanceii obsidionem incumbebat Burgundus, novas cum ipso idem Fridericus concordiæ pactiones [4] firmavit, nulla Lotharingiæ facta mentione.

10. Hæ vero prætextæ fœderi causæ: « Videntes », iidem nimirum imperator et dux, « quo in periculo versetur Christiana religio, communi Christiani nominis hoste suæ tyrannidis fines latius quotidie propagante, et jam se ad Septentrionis latera validiora vertente, et Caffa amplissima et opulentissima urbe recentissime capta, maximo Christianorum detrimento: hoc et alia vertentes animo, ac spectantes magna multaque bona ex hac concordia profectura, excisis et deletis funditus omnibus dissidiorum causis, se invicem colligaverunt, firmaverunt ac indissolubiliter unierunt; fœdus, concordiam, pacem ac unionem pro se suisque hæredibus et successoribus, pro suis statibus et dominiis, tam præsentibus quam futuris concluserunt ». Laudandum quidem fœdus, si labentis rei Christianæ exitio permoti junxissent arma, ut Turcicam contunderent tyrannidem: sed illi, ea posthabita cura, suis tantum commodis ex minorum principum excidio studuerunt.

11. Prima itaque pactio fuit alterum alterius dignitatem amplitudinemque provecturum. Proxima conventione sancitum, ut si quis Friderico imperatori bellum inferret, Carolus dux Burgundiæ adversus eumdem signa attolleret: ac vicissim si quis Burgundum bello peteret, mox imperator cum eodem Burgundo in illum arma conjungeret, de contentionibus autem, quæ inter utriusque principis subditos oboriri possent, constitutum illas ex æquo et bono ab utroque dirimendas; data est præterea potestas, ut Germani in Belgium et Burgundiam: vicissimque Belgæ et Burgundi tuto in Germaniam commearent mercesque inferrent. Addita nonnulla alia leviora, tum ut fœderis leges Romano Pontifici Apostolica auctoritate confirmandæ per communes oratores exponerentur; quibus hæc temporis nota apposita: « Datum in felicibus castris præfati illustrissimi domini ducis Burgundiæ contra Nanceium Tullensis diœcesis die XVII mensis Novembris MCDLXXV, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini, domini nostri Sixti divina providentia papæ IV anno V ». Subscripta sunt Alexandri episcopi Foroliviensis legati Apostolici dictum fœdus corroborantis, tum Francisci episcopi Capulaquensis, qui Burgundi procuratorem in his paciscendis egit, nonnullorumque Frederici oratorum nomina. Paucisque inde lapsis diebus Lotharingi, cum se imperatoris præsidio spoliatos viderent, dedito Nanceio, Burgundi jugum subiere [1]. Ut porro Renatus Nanceium recuperarit, ac Burgundum aliena rapere ambientem in ejusdem urbis obsidione trucidarit, suo loco dicetur: nunc ad Hispanicas turbas migrat narratio.

12. *Lis super Castellæ regni possessione ad Pontificem delata.* — Deplorat civilia illa Hispanorum bella Jacobus cardinalis Papiensis [2] in litteris ad Franciscum Toletanum designatum episcopum Cauriensem, aitque: « Multos Aragonensis causæ assertores audivi, te imprimis, et sæpius multos quoque repudiatæ filiæ legitimum ortum probantes, utrinque argumenta ingentia, utrinque auctores non contemnendi, magno se judice quisque tuetur: judex autem non errans scrutans hominum renes et corda inter hos verius judicabit, in utrumque vero opto et precor inclinet misericordia sua; in eum præcipue, cui pia sunt arma; me quidem nil in his angit præter discissi regni mœstitiam semper Apostolicæ Sedi fidelis, et ad magna idonei, etc. XXII Augusti MCDLXXV ».

13. Commovit ejusmodi exitiabile et calamitosum bellum, quo annis pluribus arsit Hispania, impudicitia unius mulierculæ nuptæ Henrico regi, quæ etiam postquam lis mota esset, an Joanna suscepta fuisset adulterio, an ab Henrico procreata, summa impudentia palam adulteros admiserat, quocirca controversia ma-

[1] Ext. ib. p. 189. — [2] Comin. in Chron. Lud. XI. c. 81, 82. — [3] Sup. Ms. Cod. Vallic. p. 187. — [4] Ext. in ead. p. 190.

[1] Paul. Emil. in Lud. XI. Gaguin. in Cod. Meyer. l. XVII et alii. — [2] Papien. Ep. DCXLIV.

gis aucta : cæterum Henricus Joannam dum vixit et morte imminente a se progenitam agnovit, hæredemque testamento reliquit, atque ideo marchio Villenæ ac plures principes et præsules ipsam reginam professi Alphonsum Lusitaniæ regem excivere [1], ut illam uxorem duceret, et Castellæ ac Legionis sceptra Lusitano conjungeret.

14. Ad collocandam vero in omnium luce partium suarum æquitatem amplissimas litteras Joanna promulgavit, in quibus præcipua causæ argumenta explicuit, ut conjugio legibus inito ab Henrico rege ad progeniem suscipiendam idoneo in lucem edita fuisset, atque ab ipso tum ab omnibus, ut de regio creata sanguine, sceptrorumque hæres culta, obortoque intestino bello statuisset idem Henricus ipsam Alphonso patruo matrimonio jungere, utque deinde eodem extincto, Isabella amita regni hæreditatem affectasset, fuisseique ob id ab Henrico reprehensa, ac nuptui collocanda solemni jurejurando se devinxisset, Castellanum sceptrum Joannæ nepti se non prærepturam. Addidit etiam quo tempore matrimonium inter ipsam et Carolum ducem Aquitaniæ celebratum fuerat, in publicis ordinum conventibus justam regni hæredem præsentibus Petro Gonsalvo e Mendoza et Albiensi cardinalibus agnitam fuisse, atque omnia sacramenta, quæ Isabellæ dicta fuerant, rescissa atque irrita pronuntiata : at Isabellam dominandi spe ac desiderio in Henricum conjurasse, cumque non valerent arma, venenum miscuisse : porro Henricum, ubi finem vitæ adesse intellexit, quo tempore fingere non licet, post suscepta rite sacramenta professum esse, Joannam ab ipso vere progenitam : cumque Castellani proceres jam diu sibi, ut justæ hæredi, obsequium detulerint, desciscere a jurejurando non debere, nisi prius ab adversariis probaretur ipsam ab Henrico genitam non fuisse, quibus litteris apposita erat hæc temporis nota : « Dat. Placentiæ XXX Maii MCDLXXV ». Hæc erant causæ Joannæ Monumenta, qua sibi desponsa, Alfonsus rex Lusitaniæ illam in regnis Castellæ et Legionis constabilire nisus est, ac Ferdinandum æmulum provocavit, ut legibus, non armis controversiam dirimi vellet. At Ferdinandus et Isabella Joannæ obtrudentes matris impudicitiam, saltemque ambigua sanguinis jura, strenue armis rem gessere, ac thesauro regio, Toleto, pluribusque insignibus urbibus et provinciis sunt potiti [2] : Alfonsus autem Castellam igni et ferro partiebatur. Ad quæ sedanda dissidia Sixtus papa Nicolaum Francum Apostolicæ Sedis notarium maximis fretum mandatis legavit, ut ex Diplomatibus Pontificiis [3] ad ipsum datis perspicuum est, in quibus decretæ legationis hanc causam exponit :

15. « Considerantes pestiferam dissensionem atque discordiam execrandam, divisionem procurante humani generis inimico, in Castellæ et Legionis regnis exortam, universis regnicolis et circumviciniis partibus mala quamplurima et infinita damna attulisse, formidabiliora quoque secutura verisimiliter esse, eadem discordia ulterius procedente ; et ad pacificandum hujusmodi regna paternis studiis intendentes ; ac plenis desiderantes affectibus, ut omnis scandalorum et dissensionum materia inter charissimos in Christo filios nostros Hispaniarum reges illustres de Castellæ et Legionis regnis prædictis invicem contendentes, et eorumdem regnorum barones, milites, communitates, universitates et diversas alias personas tam Ecclesiasticas etiam militiarum et aliorum ordinum quorumcumque religiosas, quam sæculares in eisdem regnis consistentes, nec non alios quoscumque eis hinc inde adhærentes, et complices ac sequaces eorum, pacis auctore cælitus inspirante, in bonum unitatis et concordiæ salutaris pacifice commutetur, etc. » Munitus est nuntius pluribus aliis amplissimis imperiis, ut demandatam provinciam strenue exerceret, pacemque inter dissidentes conciliaret. Adjuncta est Diplomati hæc temporis nota : « Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXV, kal. Augusti, Pontificatus nostri anno IV ».

16. Dedit aliis litteris mandata [1] Pontifex Franco, ut Joannem regem Aragonum adiret, illumque hortaretur ad pacem Castellæ restituendam ; pariterque proceres conveniret ac principes, eosdemque ad concordiæ studia flectere niteretur : « Volumus, inquit, quod ipsum præsertim regem Aragonum, quem scimus multa providentia circumspectum, magni consilii et eximiæ probitatis, ac pacis amatorem, legeque naturæ et sui clari Hispaniarum regni contemplatione generis, ad pacem et quietem Castellæ et Legionis regnorum aspirare exhorteris, ut charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Siciliæ regem illustrem, ejus natum, principes, duces, marchiones, comites, barones, et alios Castellæ et Legionis regnorum prædictorum, eorumque confœderatos et adhærentes pro sua providentia inducere conetur, quatenus te tanquam pacis nuntium et salutis eorumdem indicem devotis omnino affectibus et promptis consensibus admittant, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXV, kal. Septembris, Pontificatus nostri anno V ».

17. Contenderat initio Joannes rex Aragonum Castellæ et Legionis sceptra sibi deferenda, ac fœminas solio excludendas : se itaque, ut proximum sanguine Castellano satum principem, ad id regnum evocandum ; sed cum plu-

[1] Sur. l. XIX. c. 18, 23 — [2] Ib. c. 26. — [3] Sixt. IV. Reg. 2. leg. p. 46.

[1] Ib. p. 80.

ribus exemplis convictus esset, fœminas Castellanum sceptrum gessisse, tuenda Ferdinando filio uxoris jura reliquit. Nec defuere illum inter et Isabellam dissidia, cum hæc Castellani regni apices cum ipso partiri nollet, ac duarum reginarum Neapolis exempla proferret : sed ita ea lis composita est, ut in litteris publicis ad servandum viri decus Ferdinandi nomen Isabellæ præferretur ; in gentilitio autem stemmate Castellana insignia, ut dignitate augustiora dextra parte, sinistra Aragonia locarentur. Cæterum refert Surita [1] Joannis regis Aragonum, tum Ferdinandi et Isabellæ oratores amplissimos hoc anno Romam accessisse, ut Sixto IV, veluti summo Christianorum antistiti, fidem obligarent, ac primum quidem Lusitanum, Gallicum imperialemque oratores intercessisse, ne Ferdinandi et Isabellæ ut regum Castellæ oratores admitterentur, ne inde Pontifex Joannæ et Alfonsi juri detraheret : sed tunc a Sixto instauratam fuisse sanctionem, quam auctor ait primum in Concilio Viennensi a Clemente V conceptam, deinde a Pio II in conventu Mantuano promulgatam, qua ferebatur nullum jus a Romanis Pontificibus novum conferri principibus, si quos forte appellassent reges controversi alicujus regni aut principatus, eorumve oratores ut regios excepisset. Eam nos sanctionem editam a Joanne XXII cum inter Robertum Brusium, qui Scoticum sceptrum rapuerat, ac regem Anglorum diuturnum bellum sedandum suscepisset suo loco Annalibus inseruimus [2].

18. Admissos porro a Sixto Ferdinandi et Isabellæ oratores ac magnifice habitos tradit idem Surita. Interea horum partes in Castella magis confirmatæ, ac Zamora Alfonso erepta est [3] ; tum ingens victoria de Lusitanis a Ferdinando ad Torum parta [4], adeo ut Alfonsus ipse, cum res suas acerbiores experiretur, in Gallias ad eliciendum a Ludovico rege auxiliarem exercitum se contulerit [5] ; sed eo absente, res ipsius ad exitium proniores in dies fuerunt : petiisse vero Gallias temerariis oratorum suorum promissis delusum refert Comineus [6], cum speraret acceptis Francorum copiis per Navarram irruptionem in Castellam moliri, cum adversa parte contiguas Lusitaniæ plures urbes teneret. At de his hactenus, nunc reliqua ad Castellam spectantia adjungemus.

19. *Martini V donationes Castellæ regibus factæ rescinduntur a Sixto.* — Contulerat Martinus V Joanni Castellæ regi ac successoribus, ut bellum in Saracenos Granatenses urgeret, atque Hispanias Mahumetica lue vindicaret, tertiam obventionum partem Ecclesiarum parochialium Castellæ et Legionis, quæ iisdem reficiendis sacris ædibus addictæ erant, vetueratque ulla alia in re, quam in amplificatione fidei collocari ; ac ne flexu temporum Castellæ reges in eas tertias jus sibi arrogarent, sanxerat ut recurrente quoque vigesimo anno, partim in templorum ornatum sartaque tecta, partim in ærarium Pontificium derivarentur : sed cum reges hujusmodi eos Ecclesiasticos census ad alienos usus averterent, atque etiam templa sacra diruta in pluribus locis jacerent magno religionis damno, Sixtus Martini donationem rescidit [1] hac de causa :

20. « Sixtus, etc. Cum, sicut facti evidentia manifestat, tam Joannes quam ejus hæredes et successores, Castellæ et Legionis regnorum reges, qui pro tempore fuerunt, quod dolenter referimus, causantibus guerris, quæ in regnis ipsis Castellæ et Legionis inter ipsos hæredes et successores, ac regnorum eorumdem principes et barones ab accepto laudabili opere lucrifactionis fidelium animarum, et dilationis fidei, reductionisque regni Granatæ sub eorum ditione et obedientia, et ad Christianæ religionis et fidei cognitionem jamdiu destiterint, et hujusmodi tertiarum proventus in præmissam piam fidei causam integraliter convertere, et in fine vigesimi anni a die datarum litterarum prædictarum unam illarum partem Ecclesiarum parochialium prædictarum rectoribus in earum fabricam et reparationem per eos convertendam, et reliquam cameræ præfatæ consignare, ut tenebantur juxta litterarum prædictarum continentiam, penitus omiserint, et quod deterius est et dicere pudet, in diversas personas sæculares, et loca profana, et Ecclesiastica per partes transferre, et personæ ipsæ pensiones illas etiam postmodum subdividere, et in alios alienare non formidarunt, non secus quam si proventus prædicti patrimonialia regum eorumdem bona fuissent, contra litterarum prædictarum continentiam et tenorem, et in animarum suarum fideique præfatæ præjudicium ; cumque ex Ecclesiis parochialibus Castellæ et Legionis regnorum prædictorum, ad quas proventus hujusmodi pertinent, nonnullæ structuris et ædificiis earum, pro quorum conservatione proventus prædicti deputati fore noscuntur, in terram prostratis solo æquatæ existant, ita ut vix earum vestigia cernantur, et aliquæ adeo miserabili ruinæ subjaceant, ut in eis nequeant divina officia commode celebrari, reliquæ vero in se collapsæ ad manifestam ruinam tendere dignoscantur, in divinæ majestatis offensam, animarum parochianorum dictarum Ecclesiarum non modicum præjudicium, perniciosum exemplum, et scandalum plurimorum, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIII, kal. Decembris, Pontificatus nostri anno V ». At media hujus auri ex tertiis

[1] Sur. lib. Annal. XIX. c. 38. — [2] Annal. an. 1320. num. 41. — [3] Mar. l. XXIII. c. 9. — [4] Id. c. 10. — [5] Id. c. 12. — [6] Comin. in Chro. Lud. XI. c. 91.

[1] Reg. 2. legationum p. 64.

redigendi pars a Sixto in sumptus belli sacri adversus Turcas derivata [1] est. Hæc de Castellanis rebus dixisse satis est.

21. *In Aragonia decumæ exactæ: Hungaro regi auxilia decreta.* — Nec quietæ erant Aragoniæ res, cum Galli Russinonensem comitatum repeterent, quos Perpinianum suæ ditioni restituisse, perdomitis iis, qui ad Joannem regem defecerant, narrat Hieronymus Surita [2]. Porro prædicto Franco nuntio data est a Sixto provincia [3], ut in Aragonia sacerdotiorum decumas cogeret ad expeditionem in Turcas conficiendam, quæ hac verborum formula consignatæ sunt : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXV, kal. Septembris, Pontificatus nostri anno V ».

22. Convenere [4] hoc anno Joannis regis Aragonum oratores cum aliis fœderatorum Italiæ principum oratoribus, ut de sacro bello decernerent ad retundendam ingravescentem Mahometis tyrrannidem, ferendaque auxilia Matthiæ regi Hungariæ, qui centum militum millia in Turcas ducere ad Walachiam sibi asserendam meditabatur, ne ulterius Mahometes proferret imperii Othomannici fines [5]. Miserat [6] is ineunte anno ad Sixtum amplissimos oratores, qui ei regio regnique nomine obedientiam deferrent, ipsumque ad bellum sacrum in Christi hostes decernendum incitarent, ut Diaria consistorialia referunt : « Datus est, inquiunt, hodie, (nimirum die XXIII Januarii MCDLXXV,) senatus Hungarorum legationi ». Mandatorum summa hæc fuit: « Obedientiam laudaverunt, quæ vicario Christi debetur : Matthiam regem extulerunt, quod armis, et religione, et reverentia Romanæ Sedis excelleret ». Et infra : « Regem et regnum in officio Romanæ Sedis dixere, obedientiamque ex consuetudine obtulere : extrema orationis pars deplorationem habuit Christianæ religionis, quæ hinc a Mauris, inde a Saracenis, ex Septentrione a Tartaris, multis ex locis a Turcis in angustum deducta sit : quo loco contentiore voce, quæ exaudiri undique posset, his verbis ad eam tuendam exhortati sunt Xystum : Imitare, imitare divinum illum Pium II, fidei Catholicæ vindicem. Et non multis intermissis, cum verba eadem repetiissent, finem fecere. Fuerunt legati Vesprimiensis præsul, et Joannes inter Sclavos banus ».

23. *Mahometis expeditio in Tauricam Chersonesum, et Caffæ excidium.* — Interea contigit inopinatum Theodosiæ, nobilissimæ Genuensium in Taurica Chersoneso urbis, quæ vulgo Caffa dicebatur, celebratissimumque erat omnium nationum emporium, excidium, de qua antea mentio facta est, quamque Laudivius eques Rhodius certis acceptam nuntiis in litteris ad Jacobum cardinalem Papiensem datis his verbis describit [1] : « Nuper in Tauricam Chersonesum ingenti classe comparata navigavit, et cum legiones militum in terram exposuisset, insperato Scythas aggressus atque urbem Theodosiam, quæ nunc a Barbaris Caffa appellatur, Januensium coloniam, magna vi cœpit oppugnare : rex ipse vero Scytharum tanta belli mole oppressus, cum mille et quingentis equitibus in urbem sese recepit : cæteri vero, qui in aciem educti fuerant, militum proditione ad Turcum descivere. Itaque nulla pugnandi intermissione oppidanis facta diebus quatuor et totidem continuis noctibus, exercitu propius admoto, pergit obsessos expugnare. Pars vero civium, qui sese intra urbis vallum, ac mœnia tutabantur, cum vim hostium ingruentem ferre diutius non possent, ab obsidione liberari apud magistratus suos flagitabant : reclamantibus illis, seditio orta est. Itaque oppidani proditione facta sese mox hosti dediderunt ».

24. « Turcus vero post urbis captæ victoriam cum ingentia quædam militibus suis divisisset, mox ad omnia suppliciorum genera in captivos animum convertit : itaque impetu facto ex licentia ferro desævire Barbari cœperunt; quotquot enim obviam excepti, militum gladiis trucidabantur : nullus fuit in captivos misericordiæ locus, nulla in Deum pietas et religio, nullum etiam crudelitatis genus omissum : alii quidem inexcogitato suppliciorum genere torquebantur, alii inter varios cruciatus miserabili fato exanimati sunt, nonnullos vero ad necem usque verberibus cædi rex ipse imperavit : consulem quoque ipsum, atque urbis prætorem capite truncavit : patritios vero omnes, et universum quidem senatum ferro aggressus est, cives etiam ex senioribus trecentos ad unum interemit : mox in reliquam plebis multitudinem furore debacchatus audires teneros infantium vagitus, et tristes parentum lachrymas, atque urbe tota sævos passim matrum ululatus. O quam triste omnibus spectaculum fuit in tanta urbis atque hominum strage ubique morientium gemitus, et opem implorantium vota exaudire ! Sed Turcus multo ferocior ad omnia stetit immobilis, nec unquam oculos ad misericordiam deflexit : sed contempta Dei religione tam immane facinus aggressus, ut humana simul et divina permiscuerit : non aris ille sanctorum pepercit, non templis majorum, non pueris denique, nec virginibus, quos satellitum manibus attractos in conspectu parentum jussit occidi : matronas quoque nobiles, et jam senio confectas, nullo sexus discrimine habito, trucidari imperavit : itaque nullus fuit crudelitati modus. Postea vero præsidiis militum in urbe capta dispo-

[1] Reg. 2. legationum p. 64. — [2] Sur. l. IX. c. 20. — [3] Reg. 2. legationum p. 78. — [4] Sur. l. IX. c. 38. — [5] Franc. Caputaq. lit. in Ms. Vall. bibl. p. 190. — [6] Ms. tern. arch. Vat.

[1] Apud Papien. Ep. DCLIV. Aug. Just. l. V. Bizar. hist. Genuen. l. XIV. Foliet. l. XI. Michov. l. IV. c. 70. Crom. l. XXVIII. Bonfin. l. IV. decad. 3.

sitis, ipse omnem Pontici maris oram classe depopulatus, hinc ad Getas, qui trans Danubium incolunt arma convertit, ut arcem eorum munitissimam expugnaret, et jam castra admovit; huic tamen ab oppidanis in dies acrius resistitur, ut incertum sit ad quos potius victoria declinet.

25. « Habes igitur infelicis belli exitum, quod nuper in Taurica Chersoneso gestum est : quid enim graviora expectamus? quotidie majora quidem Turcus in Christianos molitur, et incredibili exercitu comparato bellum renovavit, ut in Italiam classe trajiciat, atque de insulis Ægei omnibus actum, si vera sunt, quæ nobis quotidie formidolosa nuntiantur. Quid facimus igitur Christiani? quid in tanta belli mole dormitamus, tanquam nihil ad nos spectet? nemo est, qui tantæ cladis meminerit, quanta viginti fere superioribus annis accepimus. Ubi vis illa animorum est, quæ olim majoribus nostris fuit? ubi nominis Latini majestas? ubi denique bellica, etc. Rhodi kal. Augusti MCDLXXV ».

26. De Caffensi clade meminit Turcogræca historia post Euboeam a Mahomete excisam : « Haud multo post, inquit, expeditione suscepta, Caffam cepit, Theodoros et Gochiam, et omnem circa regionem sine ulla dimicatione : inde colonos in urbem deduxit; nullo modo enim iste teter hostis quiescebat, Christiani generis depopulator, sed ovium instar infelices Græcos annuatim agebat, alios vendens, alios cuivis volenti donans : ea fuit tolerantia et permissio Dei ».

27. Effloruerat tot ac tantis opibus amplitudineque Caffa, ut Præcopenses sive Tauricani imperatores circumjectas Caffæ regiones a Genuensi magistratu jus petere juberent, nec satrapam iisdem præficerent, ni Genuenses illum communibus suffragiis deligerent. Cum vero Eminecus, satrapa Tartarus, agri Caffensis imperium accepisset, alter satrapa nomine Seitac, urgente matre arrogantissima fœmina, Genuensem consulem et reliquos magistratus auro subornavit[1], ut illi Eminecum memoratum initi cum Turca fœderis conficto crimine apud Præcopensem imperatorem accerserent, ac necandum exposcerent : quibus calumniis circumventus Eminecus principatu dejectus, fuga vitæ consuluit; Seitac vero Genuensium, qui exquisitissimis sceleribus augebant opes, studiis ad principatum evectus est : sed facinus haud diu impune mansit; Eminecus enim Aydar sultani ope fretus adversus Caffenses signa extulit, Turcarumque imperatorem spe amplissimæ prædæ allexit, ut Latinum nomen ex Pontica ora exscinderet. Missus itaque est a Mahomete bassa Achomat, qui instructa quadringentarum et octuaginta duarum navium classe exercitum cum Tartaris conjuratis junxit, tantisque molitionibus die nocteque urbem ursit, ut Genuenses magistratus exterriti claves urbis voluntariam facturi deditionem barbaro transmiserint : Ubortus vero Squarcificus scelerum et Caffensis excidii auctor, adacto per gulam unco ferreo, strangulatus est.

28. Ante hanc Caffensem cladem Matthias Pannoniæ rex Turcas, qui ad Savi ripas munitissimam arcem construxerant Sabats nomine, ex qua in universum regnum excurrere parabant, repetitis pluribus impressionibus hostilibus expugnavit [1], antequam Turca auxiliares copias submittere posset. Partam etiam hoc anno ineunte a Stephano Palatino Moldaviæ pulcherrimam de Turca victoriam, narrant Cromerus [2] et Bonfinius [3], quam ex Michovia superiori anno retulimus. At licet iis victoriis retardati sint Barbarorum conatus, haud tamen latius imperii Christiani fines prolati sunt.

29. *Religio apud Canarienses propagata.* — Dum vero ob Christianorum scelera infensum divinum numen ipsos a Turcis deleri permittebat, parte alia gentes Barbaræ Evangelica luce piorum sacerdotum opera collustrabantur, etenim missus erat a Sixto papa [4] amplissima instructus auctoritate Alfonsus Bolanus Minorita ex eorum familia, quos Conventuales vocant, ad religionem in Canariis insulis et Africæ Asiæque oris maritimis propagandam : cumque in dies amplior paganorum numerus ad sacra baptismalia confluceret, sanxit Pontifex, ut cum Franciscanus Ordo præcipue ad Evangelium apud Barbaros disseminandum conditus fuisset, Alfonsus ac successores sexdecim viros religiosos ex Franciscana familia, quæ arctiorem disciplinam profitebatur, in quatuor Hispaniæ provinciis in laborum societatem admittere possent, quamvis petita a præsulibus eundi ad gentes facultas denegaretur. Cum autem a Paulo II edictum esset, ne ii, qui Conventuales dicuntur, alios qui ad asperioris vitæ normam se obstrinxere in suis ædibus exciperent, ne religiosæ disciplinæ splendor in eo Ordine defloresceret, Pauli sanctionem ob dictæ causæ æquitatem Sixtus irritam fecit; cui Diplomati hæc temporis nota adjecta est : « Dat. MCDLXXV, III non. Septembris, Pontificatus nostri anno V ». Collectam ab illo uberem animarum messem proximo anno dicetur.

30. *Veneti et Sabaudi de regno Cypri certant.* — Hoc anno intendit litem Venetis de Cyprio regno apud Sedem Apostolicam Ludovicus dux Sabaudiæ, sed irrito eventu, cum illius causæ cognoscendæ difficultatibus Pontificius senatus se non implicuerit : de quo hæc leguntur in

[1] Aug. Justinian. l. V.

[1] Michov. l. IV. c. 70. Bonfin. l. IV. dec. 3. — [2] Crom. l. XXVIII. — [3] Bonfin. l. IV. dec. 3. — [4] Lib. Bull. XX. p. 17.

Diariis consistorialibus [1] : « II Martii MCDLXXV, petierunt in senatu oratores ducis Sabaudiæ, ut inter Ludovicum Sabaudiensem regem Cypri ejusque uxorem, Venetosque adversos id regnum tenentes judicium institueretur. Dati sunt Patres nonnulli, qui audirent plenius Sabaudienses, et referrent ad senatum ». Poterant gravissima tum, vel ex causæ cognitione, vel sententiæ in ea ferendæ occasione, in rem Christianam mala redundare, ac periculum imminebat ne, dum Veneti et Sabaudi Cyprum armis sibi vindicare niterentur, Barbarus utrumque Cypro depelleret.

31. Porro de Cypriis rebus narrat Stephanus Lusinianus [2], Jacobum Cypri tyrannum a Catharinæ Corneliæ reginæ consanguineis veneno sublatum fuisse; quod supra indicatum est, cumque Carola ad Sixtum IV confugisset, scripsisse Sixtum ad Cyprios mirari se, pulsa regina Carola justa hærede, Jacobum veneno fuisse interemptum a Cornelio et Bembo, eosque regno potitos, commotamque propterea seditionem, atque a Cypriis conjuratis eos interfectos : verum Venetos in arcibus se continuisse, donec suppetiæ ipsis afferrentur. At Petrus Justinianus [3] scriptarum a Sixto litterarum non meminit : tradit vero Carolam rogasse Venetos oratorum opera, ut Cyprium regnum sibi, ut justæ hæredi, vita functo Jacobo iniquo regni invasore, Venetis armis, veteris amicitiæ memores, restituerent : illos autem respondisse Catharinam defuncti regis conjugem Veneti senatus per adoptionem filiam esse; gerentique uterum relictæ viduæ deesse non posse : tum vero Ferdinandum Neapolitanum regem de Cypro comparanda clandestina consilia agitasse dato filio e Jacobi defuncti tyranni filiæ, proptereaque adversum Venetos ab Hispanis, qui insulam incolebant, et Cypriis conjurationem factam, atque Andream Cornelium et Marcum Bembum trucidatos, appellente vero Famagustam cum classe Mocenico de conjuratis sumptum supplicium fuisse, aliosque in suspicionem vocatos exilio damnatos : arcibus autem, dejectis adversæ factionis præsidiariis, Veneti nominis milites fuisse præpositos : Carolamque ad Ægypti sultanum confugisse, ut ab eo in regnum restitueretur, ac spretas ejus preces fuisse (1).

32. *Instauratur sanctio Apostolica de titulis honorificis a sancta Sede concessis, quibus nihil juris alieni principi addatur, vel alteri detrahatur.* — Cum vero plerumque Christianos principes inter se de regnis vel principatibus certare, eosque Sedem Apostolicam adire, vel oratores ad eam mittere, titulisque controversis ac honoribus affici contingat, instauravit Sixtus Clementis V, Joannis XXII et Pii II sanctionem, qua statutum fuerat, ne ex honorificis appellationibus, vel ampliori gradu iis concesso a curia Romana quippiam alicui addatur, vel alteri detrahatur.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Hac in perpetuum valitura et irrefragabili constitutione statuimus, decernimus et ordinamus quod si qui pro regibus, ducibus, principibus, marchionibus, comitibus, aut in aliqua alia simili, vel dissimili dignitate constitutis a nobis, et Romanis Pontificibus successoribus nostris recepti, nominati, aut tractati fuerint verbo, facto, seu litteris, in publicis vel privatis consistoriis, aut alias tam per se quam per eorum oratores, seu nuntios vel procuratores, aut ipsimet se nominaverint, et ab aliis quibuslibet pro talibus nominati, recepti vel tractati fuerint, si personaliter aut per eorum oratores, nuntios vel procuratores in capella Apostolica, Ecclesiis, consistoriis, conventionibus, processionibus, sessionibus, vel aliis quibuslibet actibus collocati, vel ad præstandum obedientiam admissi extiterint, etiam coram nobis, ex hujusmodi receptione, obedientiæque exhibitione et acceptatione, illius nominatione, tractatu, locorum assignatione, et similibus actibus, nullum ipsis sic receptis, nominatis, tractatis et collectis vel admissis, in regnis, ducatibus, principatibus, marchionatibus, comitatibus et aliis dignitatibus hujusmodi jus quomodolibet de novo acquiratur, nec aliis jus habentibus præjudicium aliquod inferatur, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXV, kal. Februarii, Pontificatus nostri anno IV ».

33. *Avenio archiepiscopali apice decorata.* — Insignita hoc anno est Avenionensis Ecclesia archiepiscopalis dignitatis titulo, illique obnoxii sunt Cavallicensis, Carpentoratensis, et Vaisonensis episcopi, qua de re Diploma a Sixto editum est [1] hac nota loci ac temporis consignatum : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXV, XI kal. Decembris, Pontificatus nostri anno V ». Extant quoque de eodem condito archiepiscopatu litteræ [2] ad episcopos ipsos Cavallicensem, Carpentoratensem, et Vasionensem, quibus ab archiepiscopi Arelatensis, cui etiam tum paruerant, imperio liberi ac soluti renuntiantur, ab Avenionensi vero jura petere jussi sunt.

34. *Festum Visitationis instauratum.* — Eodem anno Sixtus ad implorandam precibus

[1] Ms. tern. arch. Vat. de rebus gestis Sixto IV Pont. — [2] Steph. Lusin. in hist. Cypr. — [3] Pet. Justinian. l. IX.

[1] Sixt. reg. 1. legation. p. 101. [2] Ib. p. 103.

(1) Quæ hic de rebus Cypriis referuntur omnia ante biennium accidisse ex nostra ad annum illum adnotatione constat. Conjuratio enim Cypriorum, cujus princeps archiepiscopus Nicosiensis anno MCDLXXIII erupit, eademque Cornelius et Bembus sublati sunt. MANSI.

beatissimæ Virginis divinam opem adversus ingravescentem infidelium Ecclesiam opprimentium tyrannidem, instauravit recolendum solemni celebritate sacrum mysterium, quo illa post conceptum in virginali utero Christum Numinis impulsu Elizabetam salutatura convenit, de quo ad præsules datæ Encyclicæ litteræ [1], in quibus insignia Deiparæ encomia, et sacri hujus instituti causas delibabimus.

« Venerabilibus fratribus patriarchis, archiepiscopis, episcopis, et aliisubilibet constitutis, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Fraternitati vestræ per Apostolica scripta committimus, et mandamus quatenus festum Visitationis hujusmodi cum ipsius octava, officii ad ipsius laudem et gloriam noviter instituti recitatione singulis annis sexto nonas Julii devote et solemniter celebretis, ac faciatis in singulis civitatum et diœcesum vestrarum Ecclesiis ab omnibus celebrari, et proprium ipsius diei officium antedictum de verbo ad verbum præsentibus mysterii devotione et attentione congruis decantari. Nos enim de Omnipotentis Dei misericordia, ac BB. Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, universis et singulis tam clericalis ordinis professoribus festum hujusmodi celebrantibus, atque novum officium ipsum decantantibus seu recitantibus, quam aliis utriusque sexus fidelibus horis canonicis festivitatis et octavæ prædictis interessentibus, tamen vere pœnitentibus et confessis, pro speciali remuneratione et animarum salute indulgentias duximus concedendas ». Subjungit Sixtus precum horariarum in ea celebritate peragendarum formulam suis conceptam verbis, decretique illius in Homilia [2] edita rationem reddidit :

35. « Imminente tunc in Ecclesia Dei magna quadam scissura, quæ Christi membra variis sub Pontificibus et longo quidem tempore vehementer afflixit, non omnibus universim suscepta festivitas est, nec potuit in Ecclesiarum notitiam singularum tam sancta atque salubris institutio pervenire : neque officium fuit psallendi in Ecclesiis ordinatum, quod, ut par erat, tantæ festivitatis mysteria rationibus congruis et verbis sufficientibus explicaret. Quas ob res Sixtus hujus nominis Quartus Romanus Pontifex, cui ea vel maxime devotio cordi est, inviolatæ Virginis festa sacris condecorare muneribus, pietatemque fidelium ad ea celebranda indulgentiarum elargitione provocare, ad exornandam festivitatem istam pietate religionis accensus sedulo convertit affectum : cogitavit namque quemadmodum Ecclesia Christi, quæ sibi regenda credita est, et cujus typum gerebat Elizabeth, spiritu fœcundata divino, utero suo fideles omnes cœlo paritura concipiat, quam proh dolor ! in præsentiarum publicus ac impiissimus hostis rabie immoderata desæviens a Christo prorsus avertere nititur, vel si avertere nequeat, extinctis in utero fœtibus ejus aut abortis ferro atque igne populatam contendit delere de terra. Is enim tanquam ursus insidians factus est illi, ac sicut aper qui de silva infidelitatis exitiens vineam Domini exterminare molitur : vinea autem Domini, ipsa, inquam, Ecclesia est, quam, propheta testante, super filio Dei homine facto Altissimi dextera complantavit. Hanc igitur diro atque cruento ore, quoad potest, fera illa depascitur, nec cessat in dies plurimorum cæde filiorum quasi novis eam vulneribus sauciare, cum una sola via salutis reliqua est unicuique remedium vitæ, si videlicet ad hanc revisendam calcatis montibus, qui rabido furore tumentes nomini Christiano infesti sunt, Maria vel jam enixa divinum patrocinium nobis præbitura descenderit. Si enim vox salutationis suæ in aures Ecclesiæ personaverit, exultabunt profecto proles in utero ejus, et expiatæ peccatis præ gaudio salientes in occursum Domini etiam obituri sub hostibus mortem ultro cruentam corrumpet ; mater vero ipsa toto orbe terrarum longe lateque diffusa, Spiritu sancto repleta, pro filiorum fide atque constantia in laudes Domini sacrata ora resolvet, sciens quoniam Christi militibus ipsum vinci vincere est, et cum videntur succumbere, tunc maxime gloriosos reportant de hoste triumphos.

36. « Hæc itaque Sixtus Pontifex maximus sedulo animadvertens, omnem B. Virginis festivitatem hanc unam merito præcipuam existimavit, cui pro ratione mysterii et significatione Sacramenti ad implorandum ejus auxilium imminentibus Ecclesiæ necessitatibus præ aliis conveniret. Quamobrem piæ ac religiosæ devotioni de filiorum salute sollicitus auctoritate Apostolica universis eam Ecclesiis censuit inferendam, et omnibus, qui illam cum devotione suscipient, et quotannis Christiana pietate celebrarint atque coluerint, si tamen primum lachrymis ac pœnitentia salutari errata diluerint, de illius misericordia et largitate confisus, cujus vices in terris gerit, singulis interressentibus utrisque vesperis matutinisque, et missæ diei solemni pro singulis prædictarum horarum quinque annos et totidem quadragenas : centum vero dies pro unaquaque reliquarum horarum de una indulgentia et peccatorum remissione concessit, et ne octavæ fructu spiritualis commercii fraudarentur, dimidium earum indulgentiarum, quas in die concesserat, in singulis etiam octavarum diebus uberioris gratiæ largitate distribuit, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIV, kal. Januarii, Pontificatus nostri anno IV ».

37. *Judæorum immane facinus in puero*

[1] Sixt. IV Bull. l. XVI. p. 193. — [2] Eod. l. XVI.

Christiano. — Eodem anno ingens scelus Tridenti est patratum a perfidis Judæis, qui puerum Christianum nomine Simeonem furto sublatum occulte, dum Pascha celebrabant, excarnificarunt, cujus martyris historiam Joannes Tiberinus [1] eodem anno scripsit his verbis : « Circumfusi omnes vestem ei ad umbilicum et cubitos usque verso ordine detraxerunt, colligentesque fluentem tunicam succinxerunt lateri, ita ut a femore usque ad talos detractis caligis nudaretur, et apprehendens sudarium Samuel quod ejus pendebat a cingulo, colloque circumvolvens comprimebat puerum, ne vagitus effunderet : alii vero manus pedesque continebant. Tunc evaginato Moyses cultro summum virgæ perforavit infantis, correptaque forfice cœpit maxillam dextram juxta mentum dilaniare, et particula carnis abscissa in parato ibi cratere reposuit. Colligebant astantes sacrum sanguinem, et alterno ordine forfice porrecta quilibet sibi frustulum vivæ carnis exscindebat : sic fecerunt omnes primi, donec vulnus ovi rotunditatem multum excederet : et si quando, cedente laqueo, puer gutture perstrepebat, admotis crebro manibus ad os illum crudeliter suffocabant. Hoc Moyses ita peracto dexteram tibiam confestim elevavit infantis, eamque suis super genibus statuens aggreditur exteriorem partem, quæ inter cavillam, et cruris musculum interjacet, similiter eodem ferro convellens, et capta forfice vicissim carnem vivam vivo cum sanguine lacerabant. Postmodum sævissimus senex ille tanti sceleris caput semimortuum erigens infantem petiit Samuelem a sinistris pueri secum considere , et uterque sanctissima illius brachia instar crucifixi violenter extendentes hortabantur reliquos, ut sacrum illud corpus duris acubus infoderent. Collecti ergo omnes circum, incipientes a vertice usque ad plantas illum densis ictibus perforabant, dicentes : Sicut Jesum Deum Christianorum, qui nihil est, trucidemus istum, sic inimici nostri confundantur in æternum. Jam plusquam per horam miserandus puer terribili duraverat in supplicio, et interdicto spiritu collapsis viribus deficiebat, attollens graves oculos in cælum, superos advocare videbatur in testes, et inclinato capite sanctum Domino reddidit spiritum ». Et infra : « Tunc Moyses et omnes reliqui oculos et palmas elevantes in cælum egere gratias Deo, quod de Christianis vindictam simul et sacrificium obtulissent, relictoque illic corpore cum plausu et clamore maximo summa per tecta discurrentes ineffabilem lætitiam percepisse demonstrarunt ».

38. Subdit auctor, ut recurrente proximo sabbato martyris corpusculum in mensa, ad quam superstitione Judaica suas preces occinere consueverant, exposuerint ; deinde anxii de celando crimine ipsimet illud, dum arte supprimere nitebantur, patefecerint : sacræ autem reliquiæ in templum S. Petri delatæ sint, ad quas venerandas populorum ingentes concursus facti fuere, et miracula plurima restitutis sanitati infirmis emicuerunt. Rei gestæ tempus consignat his verbis auctor: « Natus est Simeon, de quo agimus, die Veneris, VI kal. Decembris anno a partu Virginis salutifero LXXII supra millenum quatercentenum ex Andrea et Maria parentibus pauperrimis, domino Joanne Hinderbach IV pontifice, et domino Tridentino imperante feliciter. Ob quam rem Judæi omnes a majore usque ad minorem in carceribus catenisque conclusi sunt, non inde recessuri prius, quam debitas pœnas luant. Tridenti II non. Aprilis MCDLXXX ». Fulsisse ipsum in eadem Ecclesia Tridentina multis miraculis confirmat Chronicon Salisburgense, ac Judæos demum damnatos exustosque fuisse (1).

[1] Apud Sur. mart. Sabell. l. x. Enn. 7. Lang. in Chron. Citiz. Canis. antiq. lection. to. VI. p. 1283. Naucl. gen. 50. Palmer. in Chron. et alii.

(1) Anno isto, die IX kalend. Aprilis, Simon Tridentinus infans neci traditur a Judæis in odium et execrationem Christi, eorumque omnium qui Christi nomine censentur fidelium. Natus est Tridenti VI kal. Decembris anno, non quidem MCDLXXII, ut mendose legitur in Annalibus, sed MCDLXXIII, quo feria VI cum die VI kalend. Decembris conjungebatur, cum feria VI eadem mensis die natum scribat Tiberinus medicus, qui ex episcopi mandato interfecti pueri cadaver inspexit, remque gestam posteritatis memoriæ mandavit, Commentario vulgato a Surio ad diem XXIV Martii, et cum Mss. collato a Bollandistis ad eumdem diem. Hanc historiam recensens Basnagius histor. Judæor. to. IX, par. II, cap. 31 fœdis anachronismis ac fabellis totam deformat. Principio enim sublatum scribit Simonem anno MCCLXXVI, quod se tenere ex Tridentinorum relatione asserit ; cum Tiberinus, de quo supra oculatus testis, interfectum scribat hoc anno MCDLXXV. Cum vero addit, solidis centum annis famam martyris vel jacuisse sepultam, vel ex vetustate satis caliginis historiæ illi offusum esse, ut facile rei veritas distingui non posset; tunc vero opportunum tempus visum fuisse, ut novus martyr, sive exurgeret, sive obtruderetur, cui Sixtus IV statim divorum honorem decrevisset, quod ab illo præstitutum anno sequenti MCDLXXVI affirmat, mirari subit tanta confidentia hæc omnia tradere potuisse Basnagium, virum alioquin doctum, de re præsertim notissima scribentem. Nihil enim ad gratiam confictum esse in hac historia narratio Tiberini oculati testis et publicæ Tabulæ in quibus Acta publica inquisitionis ea de re habitæ exhibentur, satis demonstrant. Tantum vero abfuit ut Sixtus anno sequenti in Album Sanctorum Simonem scripserit, ut nonnisi post annos a cæde pueri 113, festi in diœcesi Tridentina celebrandi cum missa et officio peculiari facultas ab Apostolica Sede impetrata sit, qua de re Bollandistæ ad diem XXIV Martii. Præsenti vero anno MCDLXXV, Sixtus IV Encyclicis litteris suis per Italiam datis die X Octobris vetuit, ne puer Simon pro sancto haberetur et coleretur, de cujus cæde inquisitionem institui mandavit, ac tandem motas in Judæos ea occasione per urbes Italiæ turbas compesci jussit.

Addenda hic succurrunt opportune ea quæ narrat anonymus Parmensis in suo Diario vulgato Rer. Italic. to. XXII, quod opus ab anno MCDLXXVII, vel exeunte MCDLXXVI, cœptum ad annum usque MCDLXXXII perducit. Scribit ille anno MCDLXXX persimilem puero Christiano a Judæis necem Tarvisii illatam fuisse ; tum addit : « Sunt anni quinque (ergo anno MCDLXXV) quibus Judæi commorantes Tridenti similem infantis occisionem fecerant..... Quo mortuo, illius cadaver in certo canali jecerunt, quod parentibus perquirentibus repertum fuit desuper aquam enatans, quodque infinita miracula demonstravit. Et dictus est, ac dicitur beatus Simon. Ad quem multi accedentes infirmi ex diversis ægritudinibus gratia Dei sunt sanati ». MANSI.

SIXTI IV ANNUS 6. — CHRISTI 1476.

1. *Julianus Roboreus in Gallias legatus nihil operis sibi commissi ad votum perducit.* — Anno humanæ salutis sexto a septuagesimo post millesimum quadringentesimum, nona Indictione, cum immanissimus Christiani nominis hostis Mahometes, capta, ut vidimus, Caffa Genuensium urbe opulentissima, alia cultorum Christi loca terra marique invadere pararet, jamque infesta signa Italiæ finibus inferret, Sixtus papa curas Apostolicas intendit, ut Christianos principes ad illius conatus comprimendos concitaret: ideo ut antea, cum primum Pontificatum iniit, legationes plures ad reges miserat, ita postea Julianum Roboreum S. Petri ad Vincula presbyterum cardinalem, ex fratre nepotem, in Gallias legavit, ut Ludovicum regem cunctosque Gallicæ nationis duces, principes ac populos, quorum majores fidei Christianæ tuendæ ac propagandæ studio plurima maximaque pericula adierant, ad religionis causam adversus impios ejus hostes propugnandam permoveret. Extat Pontificium Diploma[1], quo Sixtus hujusmodi provinciam Juliano dedit, cujus potior pars infra scripta est :

2. « Juliano tit. S. Petri ad Vincula presbytero cardinali ad regnum Franciæ, ceterasque Gallicanas et illis adjacentes provincias et loca, A. S. L.

« Immanissimus Turcus, nuper munitissima et opulentissima civitate Caffa, Januensium ditioni subjecta, magna Christianorum strage et bonorum omnimoda direptione occupata, non contentus eadem civitate, Hungariam et alia Christianorum regna terra marique invadere, et oppugnare satagit, ac majora in dies Christianis dispendia, nisi quantocius ejus occurratur furori, inferre procurat; jamque illius copiæ in Italiæ faucibus videntur ingressæ, adeo ut jam amplius cunctandum non sit, sed nunc publico et communi Christianorum discrimini experrectis sensibus occurrendum, ne quod parum superest Christianitatis comparatione eorum, quæ ignavia vel negligentia, aut verius dissidentium principum Catholicorum dissimulatione amisimus, in similem, quod absit, deveniat servitutem, operam omnemque modum viribus humanis possibilem, per quem ipsius cruentissimi hostis conatus reprimi valeant, sine Creatoris offensa, pro modulo nostrarum virium adhibere ultro appetimus : et attenta meditatione pensantes charissimum in Christo filium nostrum Ludovicum Francorum regem Christianissimum, et universos Gallicanæ nationis duces, principes et incolas, quorum progenitores pro fidei præfatæ dilatatione et ampliatione sæpius elaborasse constat, inter cæteros credentium nationes ad rem hanc summe necessariam plurimum posse conferre ; et quod tu in magnis expertus, et eximia probitate, fidelitate et scientia conspicuus, et in arduis comprobatus, inter cæteros, divina tibi assistente gratia, tuis singularibus virtutibus, et ardentissimo desiderio erga fidem præfatamque sacrosanctam Romanam Ecclesiam, omnia quæ pro tam sancto tamque pio opere necessaria erunt, scies et poteris provide et diligenter deducere, tractare, atque concludere cum eisdem rege, ducibus, principibus et universa Gallica potentissima natione prædicta, et quod nos circa regimen universalis Ecclesiæ supradictæ occupati per nos ipsos implere non possumus, assistente tibi divina gratia, circumspecte, fideliter et prudenter exequeris, te, quanquam tua præsentia plurimum nobis opportunum existat, de fratrum nostrorum consilio et assensu Apostolicæ Sedis legatum de latere pro hujusmodi defensionis orthodoxæ fidei negotio promovendo ad regem, duces, principes et barones, universamque Gallicanam nationem, et illi adjacentes provincias atque loca auctoritate Apostolica præsentium tenore creamus, constituimus et deputamus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXV, X kal. Martii, Pontificatus nostri anno V ».

3. Hactenus Pontifex, qui etiam eumdem Ju-

[1] Reg. leg. p. 145.

lianum cardinalem amplissimis mandatis instruxit [1]; tum Avenionensi præfectura, quæ jam ante Carolo Borbonio archiepiscopo Lugdunensi data fuerat, exornavit [2]. Obortæ inde aliquæ dissensiones cum Ludovico rege Francorum provinciam Phocensem, quæ Renato parebat, affectante, periclitata est Avenio [3] adeo, ut illam culpa Juliani legati amissam, atque in Gallorum ditionem redactam rumor tulerit; sed ea postea de Avenione oborta controversia composita est, Gallique ab Ecclesiæ juribus occupandis sibi temperarunt. Julianus vero, præter in Galliis acceptos honores, nullum eorum, ob quæ missus fuerat, ad votum perduxit (1).

4. *Variæ Turcarum excursiones in Walachiam et Moldaviam.* — Cæterum simile, quod Juliano in Galliis, onus a Sixto injunctum est Dominico episcopo Reatino [4] in Germania, Hungaria, Polonia ac Bohemia et circumjectis regionibus, ut nimirum Christi fideles earum partium ad expeditionem conficiendam in Turcas suis adhortationibus impelleret: quam etiam ob causam Lucam episcopum Sibinicensem in Caroli ducis Burgundiæ principatu nuntium creavit, aurumque subsidiarium in sacri belli sumptus contrahere jussit [5]. At eæ etiam legationes irrito conatu gestæ. Interim immanissimo fragore Turco quingenta militum millia in Moldaviam se missurum minitante, qua territus fama Jacobus cardinalis Papiensis hæc ad Franciscum cardinalem Mantuanum scripsit [6]:

5. « Amplior multo animi sollicitudo de Turcorum in Moldavos descensu est suscipienda: tanta quingentorum millium multitudo tamque immanis, quem juste non terreat? exercitata illa quidem sic ad nostra est bella, ac sic flos ejus ex nostris transfugis constat, ut merito non manus nostræ modo, sed nostra quoque in nos militaris jam pugnet industria. Quod moliti sunt hactenus mari in metu non fuit: littora tantum et littoribus proxima classe vexantur: summa rerum in discrimen non venit: tunc timendum est extremum exitium, cum terrestribus copiis petimur, viæque certæ non dubio mari barbaræ vires creduntur. Galli, Afri, Gothi, Ostrogothi, Hunni et Wandali, atque id omne genus externorum examinum terra, non mari ad nos irrupere, et miseram Italiam oppressere. Nunquam, Mantuane pater, moveri in Hungaros hæc arma intelligo, ut non totus mente concutiar, atque ante oculos versetur futura sors nostra. Divino munere datum id regnum Christianis reliquis est, ut pro omnibus pugnet, petentesque nos tempestates virtute sua distineat: si semel, quod Deus sanctique prohibeant, cedat, plagamque accipiat, qualem inferre victrix barbaries solet, quid impediti, quid clausi interim est, ut non illico increduli nos, atque ad præsidium seri, vel jugulum gladio præbeamus, vel jugo miserrimæ servitutis colla subdamus. Orandus est Deus, ut impietatum nostrarum oblitus memor sit misericordiæ suæ, detque Christiano nomini, quod opera Christiana minus sunt merita. Ego quidem et pendere animo et angi et formidare ante non desinam, quam intellexero conatus tantos aut fractos prælio esse, aut omni tempore dissolutos ».

6. Prænuntiata hæc Turcica tempestas fuerat Pontifici, qui sacrum aurum, quod a Moldavis indulgentias lucraturis erogandum erat, Stephano vayvodæ tribuerat [1]: « Cum, inquit, sicut cunctis palam est orbis nationibus, impia Turcorum gens adversus orthodoxam fidem, et qui eam in sacro regenerationis baptismate devoverunt, et præsertim adversus dilectum filium nobilem virum Stephanum vayvodam ducem Moldaviæ, ejusque dominia, quæ in finitimis ipsorum Turcorum oris sita sunt, ut tandem ipsis, suæ spurcissimæ tyrannidi subjectis, facilior sibi pateat ad cætera Christianorum loca progressus, moliri non desinat; et quamvis præfatus Stephanus tanquam verus Christianæ fidei athleta proni sit animi ad resistendum ipsorum Turcorum et perfidiæ et incursionibus, tamen ad tantam rem perficiendam, debitoque effectui mancipandam propriæ ad hoc non suppetunt facultates, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno MCDLXXVI, idib. Januarii, Pontificatus nostri anno V ».

7. Non Turcæ modo, sed etiam Tartari in hunc fidei pugilem conjurarunt, invasere enim priores Tartari Stephanum wayvodam Moldaviæ, qui ut hosti pabula eriperet illa igne exussit, deinde instructo exercitu adortus Tartaros eos primo impetu obtrivit, avertitque in fugam, in qua plures quam in pugna trucidavit. In Turcam deinde Danubium navibus superantem victricia convertit signa, stragemque de Barbaris edidit, haud tamen arcere trajectu potuit; tum etiam extrema incursavit carpsitque eorum agmina,

[1] Reg. leg. p. 145 ad 196, et a p. 106 ad 142. — [2] Ead. p. 145. — [3] Papien. Ep. DCLXII. — [4] Reg. 2. leg. p. 13. — [5] Ib. p. 31. — [6] Papien. Ep. DCLXII.

[1] Lib. Bull. XXIII. p. 21.

(1) Quanquam Avenionensis præfectura Carolo Borbonio Lugdunensi archiepiscopo, dein S. R. E. cardinali antehac data fuit, eamque gessit aliquandiu: cum tamen, sive quod nollet, sive quod impeditus reddere se in loco non posset, anno superiori inclinante, die VIII Octobris Sixtus per litteras in Regestro ejusdem anni vulgato a P. Martene Veter. Monum. to. II. col. 1514, eidem cardinali significavit mittere se Constantinum Spoletanum episcopum, ut Avenionenses, absente cardinali, gubernaret. An revera iverit Spoletanus iste, incertum profecto haud ita multo post Julianus cardinalis, Sixti nepos, ad eam regendam provinciam mittitur, ut liquet ex Annalibus, et ex Epistola Sixti C. in eodem Regestro occurrente, Pontifex factum suum excusat apud ducem Mediolanensem, quod ejus triremibus usus sit ad trans vehendum in Gallias nepotem suum cardinalem. MANSI.

qui pabulatum ibant, et quos vivos cepit aut cute exuit, aut suffixit palis, ut crudelitatem Turcicam pari crudelitate plecteret. At demum cum illi Christianorum principum deessent auxilia, undique a Turcis circumfusus, paucis e suis desideratis, fuga se subduxit, cum tamen hostium prope triginta millia ferro delevisset. Inde Turca libere in Walachiam pervagatus obvia quæque consumpsit flammis : unde cum barbaricus exercitus re frumentaria et commeatuum inopia laboraret, abscedere coactus est. Quo tempore Matthias Pannoniæ rex conflato exercitu in eum signa extulit : quare Turca Hungaricæ expeditionis metu fugam ex Moldavia arripuit : qua laude Matthiam commendat Thurosius [1], paucisque interjectis de ejusdem regis magnificentia historiæ suæ finem imponit. Cum vero Matthias ingentes de barbaro triumphos sponderet, si a Christianis pecunia juvaretur, Pontifex fœderatique Italiæ principes ad illum ducenta aureorum millia transmisere [2] : sed eæ spes brevi eversæ sunt, Turcarum enim exercitus ex Bosna medio Octobri repente in Christianum irrupit imperium, et Carniolam, Carinthiam, partem Styriæ, Salsburgensem et Bambergensem episcopatus populatus ad finitimos Italiæ montes penetravit, ingentesque fidelium catervas in servitutem abduxit, imperatore cæterisque principibus stupentibus, veluti lethargo percussis : quin etiam Turca quinque arcibus munitissimis, quas in Sinderoviensi regione inferiori ad littus Danubii Matthias excitarat, est potitus.

8. His consentanea referuntur a Cromero [3] : Bonfinius [4] vero cæsos in superiori Mysia ad Danubium Turcas affirmat ; tentatam frustra a Matthia rege Sinderoviam : excitata tamen circum fortissima propugnacula, dein Dalmatiam, Croatiam Carniolamque a Turcis magnis cladibus attritas, dumque nuptiæ Beatricis Ferdinandi regis filiæ maxima pompa procerumque concursu celebrabantur, Turcam instructo triginta millium equitum exercitu concretum glacie Danubium trajecisse, ac Valachiam longe lateque ferro et flammis vastasse, atque ex omni ætate et utroque sexu quadraginta hominum millia abduxisse ; tanto autem timore affectum Matthiam ex Turcica potentia ferociaque, ut posthac nihil in Turcam molitus sit, sed solum ad tuendum regnum incubuerit. Quod ad Beatricis nuptias attinet, missam a Pontifice ad illam fuisse coronam refert cardinalis Papiensis [5], solemnique pompa apud Albam-Regalem illa redimitam tradunt [6]. Dimisisse tunc Matthiam Draculam illum immanem principem, qui tantam de suis deque Turcis carnificinam fecerat, refert Michovius : sed, cum in Bessarabiam concitatis equis procurreret, a servo per fraudem capite truncatus periit.

9. *Naupactum a Turca frustra tentatum. Defensa Lemnos unius Virginis virtute.* — De prædicta Mahumetis in Valachiam irruptione meminit Phrantzes, quam proximi post expugnatam Caffam anni Æstate contigisse consignat [1], menseque Septembri e Valachia victum magis quam victorem discessisse addit, ipsumque eadem Æstate in Peloponesum exercitum alium ad Naupactum expugnandum immisisse : « Verum, inquit, Deo nos adjuvante, neque Naupactum illo anno subegit, nec S. Mauram invasit ; sed desiderio suo frustratus recessit ». Quibus consentit Sabellicus [2], et Antonium Lauretanum, cui maris decretum erat imperium, adversus Solimanum Barbarorum ducem egregiam virtutem explicuisse : tentatam inde a Turcis Lemnum defensamque unius mulieris fortitudine, quæ confossum patrem in oppidi porta intuita, jacentia audacter arma cepit, ac tandiu hostem subeuntem distinuit, donec auxiliaris manus illum ad naves multa cum strage repulit, et paulo post Othomannica classis, imminente Lauretano, in altum navigavit. Porro Phrantzes, post Naupactiacam oppugnationem enarratam, finem scribendi fecit his verbis : « Finis libri præsentis historici sive Chronici, quem ego conscripsi nobilibus quibusdam Corcyræis rogantibus, ne quæ oculis vidissem, audissem, legissem, silentio premenda existimarem. Ita manu mea hæc conscripsi, et in religiosissimi sacerdotis Antonii manus tradidi. Lectores per Deum obsecro pro me precentur : si quid deest, senectus mea et corporis invaletudo non siverunt, ut par erat, emendare ». Tulisse autem illum Christiana constantia senii, valetudinis adversæ, et extremæ egestatis incommoda testatus est, dum pias hasce preces fudit : « Tempus pœnitentiæ da mihi hic, non in futurum, ubi nullus finis, ubi nulla rerum reparatio. Hic igitur cum purgaveris me usus omnibus hic pertinentibus, sic me hinc transferre digneris, ut non excidam a tuis miserationibus in secundo et horribili adventu tuo ».

10. *Manuel Palæologus ad Mahometem transfugit.* — Non ita divinum timorem impresserat animo Manuel Palæologus, minor natu Thomæ obitu Peloponesi despotæ filius, qui cum benigne exceptus a Romana Ecclesia, magnificeque cultus esset, inexplebili opum voluptatumque cupidine actus ad stirpis suæ carnificem Mahometem transfugit, de quo hæc Jacobus cardinalis Papiensis [3] : « De minore despoto equidem, cum adhuc Romæ essem, et lamentantem illum audirem, quod ad arbitrium non pasceretur, de ejus inertia plane sum vatici-

[1] Thuros. Chron. c. 67. — [2] Mich. sup. c. 71. — [3] Crom. l. XXVIII. — [4] Bonfin. dec. 4. l. IV. — [5] Papien. Ep. DCLXVI. — [6] Michov. l. IV. c. 71.

[1] Phrantz. l. III. c. ult. — [2] Sabellic. Ennead. 10. l. VII. — [3] Papien. Ep. DCXXII.

natus, quod accidit, abiturum illum ad Turcos, quo jamdudum infidelis natura et inexhausta cupiditas rapiebat ». De nefaria Manuelis ad Mahometem defectione consentanea tradit Turcogræcæ historiæ auctor [1], additque donatum a tyranno duabus ancillis elegantis formæ, ac famulis duobus, necnon tenui annuo vectigali, et toparchia ignobili.

11. *Carolus Burgundus cupiditate dominandi flagrans apud Helvetios profligatur.* — Hoc anno Carolus dux Burgundiæ, assequendæ regiæ coronæ ambitione æstuans, cum Maximiliano Frederici imperatoris filio nuptias filiæ pactus est ea lege, ut genero Romanorum regnum decerneretur : sibi vero ducales apices cum regiis mutare fas esset ; qua de re consultam fuisse Apostolicam Sedem Franciscus cardinalis Mantuanus certiorem fecit cardinalem Papiensem, apud quem hæc extant [2] : « Fortunet Deus quod vel sponsum Cæsari est, vel certe a vobis decretum : accepturus æquo animo sum, quod tibi cordi esse cognovero, cum sine te tristari, sine te lætari, pater, non debeam. Grande est filiam ducis Burgundorum ipsius Cæsaris filio denupsisse, atque illi suorum, huic Romanorum regnum exposci : primi consilii judicio meo magna facilitas, secundi difficultas non parva ». Contrarium obtigit : Maximilianum enim regem Romanorum renuntiatum visuri sumus : Burgundus autem exambitum regium nomen assequi non potuit, cum illius cupiditati Belgæ avitæ libertatis tuendæ gratia non assenserint. Adde quod plures illius provinciæ Gallicæ coronæ erant fiduciariæ, atque ideo nova bellorum pericula impendebant.

12. Porro Carolus cupiditate dominandi flagrans exercitum duxit in Helvetios, remque initio feliciter gessit, et in tantum est efferatus, ut Gransonii quingentos milites præsidiarios strangulari [3] jusserit : dein conversa rerum alea, ab Helvetiorum fœderatorum exercitu fusus est, exutusque impedimentis, et thesauro pretiosissimo, cujus gazam mendiculi vilissimo pretio distraxere : tum detractis e furcis Helveticorum cadaveribus totidem Burgundi iisdem loris in in easdem furcas acti strangulatique sunt : quam ignominiam cum Burgundus novo certamine delere niteretur, ferente opem duce Lotharingiæ Helvetiis, maxima suorum internecione profligatus est ad Moratum oppidum vigesima Junii. De qua clade hæc a Papiensi in litteris ad Franciscum cardinalem Mantuanum datis referuntur : « Altera jam Burgundi plaga audita tantum hic erat, sed in hanc diem non credita, tuæ litteræ dubitationem omnem protinus sustulere : non semper secundæ res uni : quem adversa sæpe prætereunt aliquando inveniunt, et cui in aperto subveniunt vires, inter angusta plerumque non adsunt : pugnaces semper Helvetii montanis inclusi per omnem vitam : victor Carolus dux præliis campestribus assuetus ; sed operosum valde est, procliveque ad perniciem alieno loco pugnare, non suo ». Recepit se in Burgundiam Carolus, ac post eam cladem principes, qui antea ob res præclare gestas bellandique peritiam ipsius gratiam ambiebant, mox ab eo defecere, interque alios Galeatius dux Mediolanensis, qui prius terrore repletus fuerat. Renatus etiam dux Lotharingiæ, coacto apud Argentinam exercitu, amissum principatum armis repetere strenue cœpit, ipsumque Nanceium expugnavit [1] : cum Burgundus biduo post cum exercitu affuit, urbemque cinxit obsidione, in qua proximo anno ineunte misere periit.

Dum eam obsidionem urgebat Carolus, ad ipsum accessit Alfonsus Lusitaniæ rex [2], ut auxilia ab illo pro comparandis Castellæ et Legionis regnis eliceret, ac fœdus ipsum inter et Ludovicum regem Francorum redintegraret, sed permovere nunquam Carolum potuit, ut cœpto bello absisteret : cumque infectis rebus suscepti inconsulte itineris ignominia oppletus esset, ipsiusque res interea collapsæ essent in Hispania, tum vanos terrores de Ludovico concepisset, dissimulato cultu fugam tentavit e Galliis, e qua retractus cum honorifico comitatu in Lusitaniam instructa nave revectus est : ejus vero æmulus Ferdinandus Castellæ et Legionis regna sibi asseruit. Miserat jam ante Sixtus ad sedandam eam controversiam Francum nuntium, quem hoc anno ineunte mandatis amplioribus instruxit [3], cum in Aragonia substitisset.

13. *Sæviente Romæ peste, effigies Virginis a S. Luca depicta per Urbem a Sixto circumfertur.* — Hoc etiam anno Pontificem Campagnanum se recepisse, refert Stephanus Infissura [4], cum lues oborta esset ex ingenti Tyberis eluvione, quæ ineunte anno eodem Romæ plana omnia loca merserat, legatum vero cardinalem Melphitensem reliquisse in Urbe, in quam reversum epidemia sedata, Deiparæ effigiem a S. Luca evangelista depictam, quæ in Basilica Liberiana recondita est, instructo religioso agmine per Urbem circumtulisse, cum antea III kal. Martias ad inferendum Christi fidelibus pium in virginem Deiparam studium sanctionem edidisset [5] de recolenda ejus sine ulla noxæ a parentibus susceptæ labe conceptæ celebritate, iisdem propositis indulgentiarum præmiis, quæ sanctissimi Christi corporis sacrum diem agentes consequuntur (1).

[1] Turcogr. hist. auct. l. I. — [2] Papien. Ep. DCLXII. — [3] Comin. c. 85.

[1] Comin. in Chro. Lud. c. 90. — [2] Id. c. 90, 91. — [3] Sixt. reg. p. 22. — [4] Step. Inf. Ms. ar. Vat. — [5] Ext. com. l. III. de rel. et ven. SC. c. I.

(1) Fateor equidem Stephanum Infessuram, scripsisse Pontificem hoc anno grassante lue territum ex Urbe Campagnanum se recepisse ;

14. *Auctus cardinalium numerus.* — Eodem anno auctum collegium cardinalium XVII Decembris narrat prædictus Infissura [1] quatuor viris sacra purpura exornatis a Pontifice, quorum duos Gallos patria fuisse ait, additque tantummodo nomina Caroli Borbonii archiepiscopi Lugdunensis et Joannis Melini episcopi Urbinatis : extant vero ad Georgium Costam archiepiscopum Ulissiponensem Sixti litteræ, quibus proximo anno kal. Februarii illi titulum SS. Petri et Marcellini tradidit; tum aliæ ad Petrum episcopum Tirasonensem, quibus ipsi tit. S. Sixti impertit, ita consignatæ : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXVI, kal. Januarii, Pontificatus nostri anno VI ».

15. *Dux Mediolanensis tyrannidis odio trucidatus.* — His addit Stephanus Infissura aliquot post diebus, XXVI nimirum Decembris, tristem famam Romæ increbuisse, Galeatium Mariam Sfortiam Mediolani ducem a conjuratis in Ecclesia S. Stephani trucidatum esse, cum illi ex temerarii ludimagistri sermonibus ea opinione imbuti essent, immortale nomen sibi parituros, si patriam Galeatii tyrannide liberarent (1). Animo adeo alacri extitisse in tormentis Olliatum ex conjuratis unum fertur, ut cum a carnifice laceraretur, has voces emiserit : « Collige te, Hieronyme, stabit vetus memoria facti : mors acerba : fama perpetua ». Infelicissimus prorsus homo, qui pertinaciam constantiæ genus esse putaverit, neque admissum sacrilegium et homicidium defleverit, ac privata auctoritate tyrannum interimere licitum et gloriosum putaverit, atque inanis gloriolæ umbra delusus veram sanctorum gloriam non sit consectatus. Non successit vero Mediolani in libertatem vindicandi consilium a conjuratis initum, quamvis apud Ligures nonnullæ seditiones commotæ fuerint pro recuperanda libertate.

16. *Impostor Germaniam turbat.* — In Germania novus impostor emersit, qui ingentes turbas excitare molitus, cæteroqui rudis et hispidus pecorum pastor, ementitis miraculis maximam populi multitudinem ad sui admirationem venerationemque traduxit, ipsosque libertatis hominibus innatæ tuendæ lenocinio ac illecebra docuit, episcoporum et sacerdotum negligere imperia, decumas non persolvere, vectigalia principibus non pendere, et id genus alia, quæ ad hierarchiam et politicam evertendas vergebant. Antevertit imminens exitium Rodulphus episcopus Herbipolensis, qui nebulonem capiendum flammisque exurendum curavit ; cujus exemplum, si proximis temporibus Germani præsules et principes essent imitati, tot tantaque incendia, quibus Germania regnaque finitima conflagrarunt, unius alteriusve sanguine restinxissent (2).

17. *Pie moritur B. Jacobus Picenus Ordinis Minorum, zelo fidei, prophetiæ dono et miraculis clarus.* — Verum ab impostore ad celeberrimum fidei orthodoxæ præconem narrationem traducimus, quem divinum Numen pluribus veris miraculis insignivit. Is fuit Jacobus, cui vulgo e Marchia cognomen additum, arctioris Franciscanæ disciplinæ cultor eximius, Evangelii præco, fidei ac pietatis propagator, hæreticorum hostis acerrimus, quem epoto veneno ab iis propinato nil mali passum, visoque miraculo magnam Hussitarum Pragensium multitudinem ad Christum conversam tradit Zacharias Boverius [1] : « Anno MCDLXXVI, in Bohemia in civitate Pragensi, cum B. Jacobus Picenus Ordinis Minorum S. Francisci Catholicæ religionis ibi fidem prædicaret, ac innumeris miraculis coruscaret, hæretici, qui maximam illius urbis partem occupabant, coram totius populi multitudine vas atrocissimo veneno plenum illi biben-

[1] Infiss. ubi sup. Pet. Ciac. Friz. in Gall. Sixt. lib. Bull. p. 3.

[1] Zachar. Bover. to. II. in demon. septimi symb. ar. 6. in fin.

sed ex Regestro Pontificio hujus anni discimus die XVII Junii Vetrallæ egisse, die vero I Julii transisse Narniam, die VIII ejusdem Ameriam, ubi pariter die XV ejusdem manebat, tum iterum die V Augusti restituisse se Narniæ, unde nec die XX ejusdem discesserat. Reliqua ejus itineris, cum Regestrum anni V Pontificatus, ac tota demum collectio Epistolarum Sixti a Martene vulgata hic absolvatur, ignota sunt.
MANSI.

(1) Mendum aliquod in Commentarios Infissuræ irrepsisse suspicor ; neque enim resciri Romæ potuit die XXVI Decembris cædes Galeatii Sfortiæ ducis Mediolanensis, quam eadem ipsa die festa S. Stephani protomartyris illatam incauto principi scribit Robertus comes Cayaciæ in litteris, quas sequenti anno die XVIII Decembris ad Ludovicum Galliarum regem ea de re scripsit. Auctores cædis designat Joannem Andreæ Lampugnanum, Hieronymum Olzatum, et Carolum Vicecomitem. Joannes post inflictum mortale vulnus fugiens a conserta populi turba impeditus, et a Galeatii satellitibus gladio transfossus statim interiit; duo reliqui capti exquisitis tormentorum suppliciis absumpti fuerunt. Ex his alter dum torqueretur professus est gloriari se, quod tyrannum interfecisset; in eo tantum dolere vicem suam, quod in præclaro illo facinore tyrannum interficiendi palma sibi ab altero, Joanne scilicet Andreæ, fuisset prærepta. Cæterum nihil ejusmodi effati exprimit Epistolæ hujus scriptor, quale annalista hic adnotat. Obiit Galeatius annis natus XXXVI, ut scribit anonymus Parmensis, qui Diarium suum vulgatum Rer. Italicar. tom. XXII hinc exorsus ad annum usque MCDLXXXII perducit. MANSI.

(2) Impostoris illius, de quo hic annalista, historiam, sicut exortæ ac simul extinctæ hæresis illius, certum annum suppeditat anonymus coævusque auctor Chronici Misnensis, Menken. Rer. German. to. II, col. 363. Ita porro ille ad A. MCDLXXV : « Eodem anno fuit alius cursus in Frankonia in villa Nickelshausin diœcesis Herbipolensis in territorio comitis de Wertheim ad auditionem cujusdam ydestæ (idiotæ) quem nominabant den Jungeling, qui purus laicus prædicabat contra clerum, contra sacra Ecclesiastica, et multa alia piis auribus omnino horrenda, qui fuit tandem incineratus, ordinante episcopo Herbipolensi ; quamvis ipse jactasset se non posse incinerari, et promisisset se tertia die resurrecturum, quæ omnia fuerunt mendacia..... Dixerunt veridici quod aliquando in una die fuerunt ibi æstimati centum millia hominum, fuisse aliquando LXXX etc. Nec mirum, quia de toto orbe Orientis, Occidentis, Austriæ, et Septentrionis etiam per multa milliarium spatia confluebant quotidie. Non duravit tamen multum ultra dimidium annum ». Ex his corrigas annalistam, qui hæresim hanc cum anno MCDLXXVI componit.
MANSI.

dum obtulerunt, eo se testimonio credituros spondentes vera esse, quæ is de Catholica fide doceret, si absque læsione venenum illud hauriret, ille hac conditione accepta tetrum illud venenum hausit innocuus, illi prius crucis signo adhibito : atque eo miraculo innumera fere hæreticorum multitudo ad Catholicam fidem rediit ».

18. Porro B. Jacobum hoc anno xxviii Novembris Neapoli in cœlum migrasse memorant; cujus elogium Paulus V summus Pontifex his verbis perstringit : « Viri hujus, ut accepimus, propter conciones et vitæ austeritatem, non in Italia solum universa, sed in Austria, Croatia, Hungaria, Bohemia, Dalmatia, Polonia, Germania, et eis adjacentibus locis memoria celeberrima fuit,cujusque opera in inquisitionis officio, Eugenius IV, Martinus V, Nicolaus etiam V, Callistus III aliique Romani Pontifices ad Fraticellorum, et aliarum tunc pullulantium hæresum extirpationem usi sunt, quique Alberto et Sigismundo imperatoribus aliisque sæcularibus et Ecclesiasticis illarum partium præsulibus charissimus et venerandus extitit ».

19. Prophetiæ dono clarus Sixto IV ascendendos ab eo honorum gradus, præfecturam nimirum sui Ordinis, cardinalatum. et Pontificatum prædixit, ut etiam Mahometis II mortem, cum Italiam foret invasurus. Effulsit quoque miraculis, inter quæ illud admodum insigne et publicis Monumentis [1] confirmatum, quod Brixiæ edidit, revocato ad vitam puero sexenni, Conrado nomine, Frederici Lavellongi filio, qui cum puerum alium Hebræum nomine Josephum deducere ad B. Jacobum soleret, a quo fide Christiana informabatur, inflammatus Judæus rabie Josephi pater nomine Salomon, interceptum Conradum contrucidavit, ac recondidit in camini postica parte intra crassitiem parietis, quem obductum sarmentitio fumo, ne facinoris nota extaret, obfuscavit.

20. Occisi pueri parens, cum apud B. Jacobum de filii jactura conquestus esset, ab eo divinitus collustrato de Conradi filii cæde edoctus est, verum ab infanticida ullam ultionem repetere vetitus. Profectus vero ad domum Hebræi B. Jacobus præsente eo murum dirui jussit, ex quo puer vividus ac vegetus emersit : quo perculsus prodigio Salomon una cum Josepho filio Christiana sacra amplexus est. Recensentur alia miracula, ab ipso dum vixit ac post mortem edita, a Venantio, qui tredecim annis socius ejus extitit, tum a Luca Waddingho. Dein in ejus honorem Leo X nonnulla indulgentiarum præmia hymnum ac brevem quamdam precationem repetituris impertiit, et Clemens VII Caroli V Cæsaris rogatu, Clemens VIII et Paulus V Philippi Hispaniarum et utriusque Siciliæ regis precibus permoti, testium dicta de admirandis beati viri rebus in publicas Tabulas referri jusserunt [1] pro decernendis illi solemni ritu sanctorum honoribus, ac demum Urbanus VIII ipsum beati titulo decoravit, permisitque, ut inter divina mysteria ejus memoria recoleretur, de quo duo Diplomata Pontificatus anno ii consignata extant [2].

21. *Fides propagata apud Canarienses et Guineæ incolas.* — Propagata est hoc tempore Christiana religio in Canariis insulis Alfonsi e Bolano Minoritæ conventualis Apostolici internuntii ac sociorum opera, a quibus Barbari Christiana pietate in dies exculti ad sacrum Baptisma confluebant, ut Sixtus his verbis testatur [3] : « Percepimus quod jam divina cooperante gratia ex septem ipsarum Canariæ insulis habitatores quatuor earumdem insularum ad fidem conversi sunt : in aliis vero convertendis tribus non pauca, sed magna expectatur populorum et gentium multitudo converti, nam qui Deum hactenus non noverunt, modo cupiunt Catholicam fidem suscipere ac sacri Baptismatis unda renasci, præsertim in insula, quæ [4] Tenruse nuncupatur, ad quam, ut intelleximus, ipse Alfonsus nuntius fervore Dei succensus, ut infidelium ibidem conversioni intenderet, transiens exemplari ordinatione sua plurimos ad fidem Christi reduxit ». Ignari erant ii Barbari artium, quarum usu humana vita commodius sustentari solet : ad quos erudiendos nonnulli pii artifices transfretandi laudanda consilia susceperunt, quos alii pietatis omnis expertes retardabant, nam et cæca avaritia pereiti neophytos in servitutem abducebant, ac fideles Europæos gravioribus injuriis afficiebant : quos Pontifex anathemate perculit, cum se Christi esse cultores profiterentur ac Pontificium Diploma [5] pridie nonis Augusti hujus anni ad Alfonsum e Bolano transmisit, ut illius auctoritate hosce piratas coerceret.

22. Proferebatur quoque Christi cultus in Occidentali Æthiopia sive Guinea, et aliis Africæ etiam incognitis oris, ac Sixtus eidem Alfonso ac sociis, qui tam Canariarum insulanis, quam Æthiopibus et aliis Afris Evangelium inferrent, omnes prærogativas a Martino V, Eugenio IV, Pio II amplificandæ fidei gratia sacris præconibus concessas, amplissimo Diplomate confirmavit [6].

[1] Ext. apud Octavium Rubeum in Brixiensi hist.

[1] Bull. in Urb. VIII. Const. 22 et 25. [2] Afferunt hæc et alia Wading. sup. to. vii. an. 1476. num. 45 et 46. Sixt. lib. Bull. xxv. p. 118. — [3] Sixt. l. Bull. xxv. p. 118. — [4] Alias Tenerife. — [5] Sixt. l. Bull. xxv. p. 118. — [6] Ib. p. 236.

SIXTI IV ANNUS 7. — CHRISTI 1477.

1. *Sixtus dat operam pacandis principatibus Mediolanensi, necnon Genuensi et Neapolitano.* — Salvatoris anno septuagesimo septimo supra mille quadringentos, Indictione decima, Sixtus Apostolicas curas ad sustentandam pacem Italicam convertit, ne bellis civilibus turbatam Italiam Mahometes invaderet: cumque ob cædem extremo superiori anno Galeatii Mariæ ducis Mediolanensis necem grave periculum immineret, ne illius principatus populi in varias factiones discissi ferrentur, legatum decrevit[1] Joannem SS. Nerei et Achillei cardinalem, amplissimisque fulcivit mandatis[2], ut eos omnes, qui res novare molirentur anathemate percelleret, atque privatis juribus ac dignitatibus deturbaret: quibus litteris hæc temporis nota affixa est: « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXVI. III kal. Martii, Pontificatus nostri anno VI ».

2. Commotæ[3] sunt in Liguria aliquæ dissensiones, cum nonnulli contenderent rempublicam Genuensem, excusso Mediolanensi jugo, pristinæ restituendam libertati; sed ea turba, cum sectatorum multitudine non polleret, dissipata est, ac Joannes Galeatius puer parentis necati principatum retinuit, cura potissimum Cicco Calabro, qui ex humili conditione ob eximiam solertiam fuerat summam consecutus potentiam. Is, ut Galeatio imperium conservaret, ipsius patruos in exilium pepulit: verum postea Ludovicus Mediolanum revocatus a populo, fallaci rerum humanarum vicissitudine, illum capite plecti jussit, remque administrandam suscepit.

Sedaturus pariter aliud bellum, quod intentabatur Neapolitano regno, decrevit Pontifex aliam legationem: contendebant enim multi[4], id regnum a Ferdinando Alfonsi regis filio adulterina matre genito injuria teneri, atque ad Joannem regem Aragonum ejusdem Alfonsi defuncti fratrem legibus devolutum, et Ferdinandum illum Joannis filium parentis Castellanis rebus suis jure [illegible] suspectus erat. Ad demulcendam itaque ea de re litem Joanna regis Aragonum filia Ferdinando regi Neapolitano juncta est matrimonio: ad cujus celebritatem succinctum Pontifex Rodericum cardinalem Vicecancellarium episcopum Portuensem Neapolim legavit[1], eamdemque auctoritatem ei tribuit, quam jam antea in Hispanica legatione dederat[2].

3. *Matrimonium jungitur inter Maximilianum Austriacum et Mariam Burgundam, post Caroli ad Nanceium vitam amissam.* — Celebratæ illo clarissimæ nuptiæ Apostolica auctoritate inter Maximilianum Austriacum et Mariam Burgundam multorum principatuum hæredem relictam a Carolo patre, qui cum imperii propagandi ditionis cupiditate flagraret, atque ad asserendam sibi Lotharingiam, quam Renatus junior dux illius provinciæ legitimus armis repetierat, inhiaret, in Nanceii obsidione ab eodem Renato Germanicis copiis succincto, atque nobili [illegible] proditione comitis Campibassi Neapolitani profligatus, tribusque confossus vulneribus nimiæ ambitionis et barbaræ crudelitatis, quam exercere consueverat, pœnas dedit, qui si bellicum illum ardorem convertisset in fidei hostes, summam gloriam consequi potuisset; sed dum assidue in Christiano imperio intestina commovit bella, et Ecclesiæ ab [illegible] excidio spernit, e summo rerum fastigio in extremam calamitatem repente corruit, de quo hæc Magni Belgicæ annales memoriæ tradidit[3]: « Dux Lotharingiæ in bellis Helvetios Suitenses, diversis in congressibus et præliis fudere Carolum Burgundiæ [illegible] [illegible]

[1] Sixt. Reg. [illegible] p. 36. 78. — [2] Ibid. p. 36. — [3] [illegible] Ferretus [illegible] — [4] [illegible]

[1] Reg. 1. [illegible] p. 183. — [2] Ibid. [illegible] — [3] Magnum [illegible] Belg.

tum judicium Dei super ipsum venerat pro sacrilegiis in locis sacris, pro effusione sanguinis innumerabilium Christianorum, pro prædationibus et oppressionibus ac exactionibus pauperum ».

4. Miserum illius necis genus describit hisce verbis Belcairus[1] : « Fugiens, turma equitum invadente, humi stratus nec cognitus, cæsus atque spoliatus inter cæteros jacuit. Captivi e Burgundis nonnulli cadentem viderunt : postridie conquisitum fossa haud admodum alta jacens glacie super inducta cadaver ostenderunt. Tribus vulneribus petitus fuit, altero in caput cæsim ad dentes usque pervadente, altero punctim hasta in utrumque femur, tertio in podicem adacta ». Contigit ea clades, ut refert Comineus[2], hujus anni quinta Januarii die, pervigilio Epiphaniæ ; qua audita, mox Ludovicus Francorum rex fiduciarias Gallicæ regiæ provincias, quas patriis legibus ad fœminei sexus hæredem devolvi non posse disceptabat, invasit. Deliberasse[3] initio Ludovicum Mariam cum Carolo filio matrimonio jungere, ut amplissimas provincias sine ullo tumultu bellico Galliæ adjiceret, sed elatum succedentium rerum felicitate, contempsisse illius orbitatem, ac spoliare vi, quam in nurum asciscere maluisse ; unde tot bella ad nostra usque tempora ingenti Christiani imperii malo propagata tradit Belcairus : « Si in priore, inquit, sententia perseverasset, melius nimirum et secum et cum Gallis universis et cum Burgundicis provinciis actum esset ». Et infra : « At ille bellum exitiale orsus est, quod et ad posteros velut hæreditarium transmisit, necdum conquievit, et illam, ut patrimonium tueretur, ad viri alienigenæ, hoc est, Germani nuptias respicere coegit, ipsa enim a Gallis regibus ab utroque parente oriunda Gallo in primis nubere cupiebat ». Ea itaque de causa inter Ludovicum ac Maximilianum (cujus ille nuptias missis Gaguino scriptore, de quo sæpius memoravimus, in Germaniam, et Oliverio in Belgium disturbare nisus est) magnum periculosumque bellum est eo ortum. Describunt pluribus captas urbes atque inita prælia historici[4], quæ fuse narrare nostri non est instituti. Cum autem tertio consanguinitatis gradu Maximilianus Mariæ junctus esset, Lucas episcopus Sibinicensis, Apostolicæ Sedis nuntius, id impedimentum removit[1], quam a canonica lege solutionem Pontificio Diplomate Sixtus corroboravit[2]. Porro junctis[3] matrimonio Gandavi Maximiliano et Maria magno apparatu mense Julio, ejusdem anni flexu Philippus Caroli V et Ferdinandi Augustorum parens futurus Hispaniarum rex susceptus est (1).

[1] Belcair. dec. 1. l. III. num. 25. — [2] Sup. c. 95. Additionum ad Monstr. auct. — [3] Belcair. dec. 1. l. III. num. 27. — [4] Gaguin. in Lud. XI. Chron. in vol. 2. Naucl. gen. 50. Paul. Æmil. in Lud. XI.

5. *A Sixto amplificata Ingolstadiensis Academia, Tubingensis instituta.* — Ad augendum in Germania litterarium splendorem hoc anno, sanxit Sixtus[4], ut in Ingolstadiensi Academia, quæ Ludovici Bavariæ ducis et comitis Palatini rogatu instituta fuerat, duo tresve theologi, totidem medicinæ professores, tum quatuor, vel quinque juris Pontificii et imperalis doctores in ea publice docerent, ne res litteraria in Bavaria deflloresceret. Consignatum est hac temporis nota id Diploma : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXVII, pridie kal. Augusti, Pontificatus nostri an. VI ». Conditam etiam eodem anno Tubingensem Academiam, refert Nauclerus[5] his verbis : « Eodem anno salutis MCDLXXVII, ad instantiam inclyti comitis Eberhardi de Willemberg. et Montispeligardi senioris, illustrissimæque dominæ Mechtildis matris ejusdem, auctoritate Apostolica, Universitas studii generalis in hoc oppido Tubingen, Constantiensis diœcesis, provinciæ Moguntinæ, fuit erecta ».

6. *Fredericum imperatorem Ungariam anhelantem Matthias ad pacem cogit.* — In Germania regnisque finitimis nata sunt inter principes, qui mutuam armorum societatem in Turcas inire debuissent, pernicialia dissidia, Fredericus enim imperator in Matthiam, cujus inhiabat regno, prolem in regno successuram suscipere ex nova conjuge sperantem, conjuravit[6] : atque Hungariam immissis aliquot copiis turbavit, et Casimirum regem Poloniæ sibi fœdere jungere nisus est, illiusque filio Wladislao Bohemiæ regi Viennam venienti solemni pompa fiduciarium jus regni Bohemici traditis vexillis, et pincernatus imperialis munere honorario contulit. Matthias vero Cruciferos ad recuperandos pristinos principatus sceptro Polonico conjunctos sollicitavit in Fredericum, omissoque bello Turcico, quamvis Hungari omnibus precibus ab ipso peterent, ne arma Barbaris inferenda ver-

[1] Reg. 2. leg. p. 107. — [2] Ib. p. 106. — [3] Crantz. l. XII. Saxon. c. 19. Naucl. vol. 2. gen. 50 et alii. — [4] Lib. Bull. secret. p. 94.— [5] Naucl. vol. 2. gen. 50. — [6] Michov. l. IV. c. 72. Crom. l. XXVIII. Bonfin. dec. 4. l. V. Hanzan. ind. 36.

(1) Mensem et diem initi connubii inter Mariam Burgundam et Maximilianum Austriacum haud satis feliciter assequitur annalista. Nuptiæ illæ bis celebratæ, semel quidem Gandavi, per procuratorem, Maria præsente, iterum vero ab utroque sponso præsente confirmatæ. Priores illas initas non diu post diem X Aprilis constat ; cum ea die legatos Maximiliani ingressos Gandavum scribat auctor rerum Leodiensium sub episcopis Heinsbergio et Borbonio : Martene Veter. Mon. to. IV, col. 1360. et paucis post eorum adventum diebus conjugium celebratum scribatur in excerptis ex Amelgario de gestis Ludovici XI. Die vero XIV Augusti conjugium illud ante initum ab utroque principe Trajecti confirmatur, ut idem anonymus Leodiensis testatur. Nuptiis hisce Austriacæ domui potentia et opes accesserunt, nam dotis nomine obvenerunt Maximiliano « Flandria, Brabantia, Burgundia, Limpurga, Geldria, Lucemburgum, Hannonia, Hollandia, Selandia, Artesium, Frisia, et comitatus Rothphaniensis », quibus omnibus late Carolus Mariæ pater dominabatur. Hæc vetus auctor Annalium Novesiensium apud Martene Veter. Monum. to. IV, col. 622. MANSI.

teret adversus Christianæ religionis cultores, fortissimorum militum stipatus exercitu in Austriam turbinis instar irrupit, totamque fere provinciam pervagatus Viennam obsidione cinxit. Cum autem deesset imperatori animus, ut cum Matthia prælio decertaret, nec obsessis annonæ caritate laborantibus inferre commeatus posset, omnia autem Hungaro victori prospere succederent, Matthiam de fœdere, ingravescente jam Hyeme, postulavit acerbioribus hisce legibus, ut Polonici scriptores referunt [1], ut abrogatis gestis cum Wladislao rege Bohemiæ iterum Matthiam insignibus ac fiduciario jure regni Bohemici indueret : de jure omni, quod in Pannoniam ex præterita electione se habere contenderat, decederet ; adhuc enim nomen regium Hungaricum cæteris titulis adjecerat ; tum ingentem vim auri pro sumptibus bellicis ipsi Matthiæ refundendis penderet, quibus numeratis amissas urbes arcesque reciperet.

7. *Turcæ in Dalmatiam, Granatenses in Murciam irrumpunt.* — Ad hanc pacem conciliandam maximo ardore incubuere [2] Veneti, cum Turcæ iis dissensionibus animis aucti imperium Christianum dilaniarent. Et quidem circa sacrum Michaelis archangeli diem triginta millia Turcarum irrupisse in Dalmatiam narrat Michovias [3] (1) ac præsidia Venetorum, qui in Alpium angustias excubabant, trucidasse : tum ingentes captivorum Christianorum veluti pecorum greges abduxisse, de qua clade ad Sontium sive Lisontium amnem in Italico limite, cui tuendo Hieronymus Novellus præfectus erat, Cromerus [4] et alii meminere. Fusius rem describit Sabellicus [5], ac tradit nostros tria millia equitum, pedites vero paucos fuisse, et a Barbaris, qui decem millia numero erant, simulata fuga allectos in insidias, et repente circumfusos : postridie vero ab ea pugna Turcos quidquid inter Sontium et Tiliaventum soli interjacet, cæde incendioque cuncta complesse, ingentemque avexisse prædam, eaque ad majores proximo anno clades Christianis inferendas fuisse allectos. Paulo ante in Crojano etiam Albaniæ agro certatum [6] infeliciter, nam cum primo Veneti post ancipitem pugnam victoria potiti essent, et arces etiam, quas hostes circa urbem erexerant, cepissent eodem impetu : tum milites fugato hoste, prædæ inhiarent, repente sub noctem reversus hostis incautos oppressit, inter quos Franciscus Contarenus exercitus dux, ac plerique viri illustres occubuere.

8. Grassati etiam sunt Christi hostes in Hispania hoc anno [1] Muley Albohaceno rege Granatensi irrumpente cum triginta millibus peditum et equitum quatuor millibus in Murciam violatis induciis, quas cum Christianis pepigerat : ac primo impetu in eos, quos reperit, nullo ætatis sexusve discrimine sæviit : imminente vero Christiano exercitu præcipiti fuga in regnum se recepit, iterumque inducias triennales cum Ferdinando rege, jam Hispali potito, redintegravit. Proferebant in dies Ferdinandus et Elizabeth latius ditionem suam, populosque ad suum obsequium traducebant, absente Alfonso rege Lusitano : et quanquam is ob fœderatorum principum gratiam ineunte Februario a Sede Apostolica Diploma elicuisset [2], quo solutis legibus canonicis Joannam Castellani sceptri controversam hæredem matrimonio sibi jungere poterat ; susceptæ tamen ignominiæ dolore ob non receptas auxiliares copias e Galliis, cum mutatis rebus Francorum rex ad restituendas Gallicæ coronæ provincias vectigales, quæ Burgundo paruerant, incumberet, Jerosolymam petere decreverat dissimulato cultu, quocirca cum non compareret, affluxit in Lusitaniam fama illum extinctum, unde filius Lusitanum sceptrum mense Novembri solemni ritu accepit [3] : deinde vero cum a Gallo rege interceptus honorificentissime dimissus esset in Lusitaniam, a filio magno apparatu exceptus est, regiis illi insignibus restitutis.

9. *Institutum a Sixto Conceptionis B. Virginis officium.* — Hoc anno Sixtus IV, augendi promovendique cultu beatissimæ Virginis pio studio incitatus, sacrarum precationum formulas opera Leonardi Nogaroli compositas inter divina mysteria et preces horarias, recurrente Conceptionis Deiparæ festo die repetendas instituit, ac fidelibus eas preces laudesque divinas celebraturis præmia indulgentiarum impertiit, quæ in festo Corporis Domini institutas preces frequentantibus a prædecessoribus Pontificibus concessa fuerunt :

« Sixtus, etc. Omnipotentis Dei, ac beato-

[1] Michov. et Crom. ubi sup. — [2] Crom. sup. l. XXVIII. — [3] Michov. l. IV. c. 72. — [4] Crom. l. XVIII. — [5] Sabellic. ennead. 10. l. VII. — [6] Id. ib.

[1] Sur. l. Annal. XX. c. 5 et 12. Mar. l. XXIV. c. 14. — [2] Cap. 10. — [3] Sur. l. XX. c. 13. Mar. l. XXIV. c. 15.

(1) De Turcarum excursione in Dalmatiam conjunctasque Dalmatiæ regiones certiora affert anonymus Parmensis, de quo in Notis superioribus ad hunc annum : « Ultima die Veneris Octobris, Turcorum maxima turba, transitu facto, per Sclavoniam ex Bossina descenderunt Forum Julii, spatio dierum trium et totidem noctium, perveneruntque prope civitatem Utinæ. De quo adventu prævisi Veneti obviam ad oppositum miserunt quammultos armatorum ferocissimos, quos omnes, exceptis duobus, scilicet provisore Veneto, et quodam alio armorum ductore ipsi Turchi cœperunt, occiderunt, et in regionibus suis adduxerunt, et pauci vitam evaserunt, maxime Joannes Quillicus de S. Vitali qui cum esset ad custodiam certi tutissimi passus, sentiens impetum et adventum Turcorum aufugit... Qua victoria habita ab ipsis Turchis immediate totam illam provinciam discurrerunt (ad amnem usque il Tagliamento pertigisse scribit Sanutus), igne, et ferro omnia vastantes, et villas centum, quinquaginta saccomanaverunt... posueruntque prope Utinum castra sua ». Demum addit Venetis ea de causa trepidatum fuisse, confestimque instructum 10000 exercitum in hostes ductum, qua re comperta, Turcæ in Bossinam redierunt. Tantum terroris a Turcis non ultra 1000 equos ducentibus illatum Sanutus est auctor. MANSI.

rum Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, auctoritate Apostolica hac in perpetuum valitura Constitutione statuimus et ordinamus, quod omnes et singuli Christi fideles utriusque sexus, qui missam et officium Conceptionis Virginis gloriosæ juxta piam, devotam et laudabilem ordinationem dilecti filii magistri Leonardi de Nogarolis clerici Veronensis notarii nostri, et quæ desuper a nobis emanavit, missæ et officii ejusmodi institutionem in die festivitatis Conceptionis ejusdem virginis Mariæ et per octavas ejus devote celebraverint et dixerint, aut illis horis canonicis interfuerint, quoties id fecerint, eamdem prorsus indulgentiam et peccatorum remissionem consequantur, quam juxta felicis recordationis Urbani IV in Concilio Viennensi ac Martini V et aliorum Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum constitutiones consequuntur illi, qui missam et horas canonicas in festo Corporis et Sanguinis Domini nostri Jesu Christi a primis vesperis et per illius octavam juxta Romanæ Ecclesiæ constitutionem celebrant, dicunt, aut missæ officio et horis hujusmodi intersunt, præsentibus perpetuis temporibus valituris. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXVI, kal. Martii, Pontificatus nostri anno VI ». Celebratum exinde est majori pompa festum Immaculatæ Conceptionis Deiparæ, concurrentibus ad sacras illas pietatis illecebras Christi fidelibus, habitæque solemnes in templis conciones de B. Virginis a peccati originalis macula liberatæ et exemptæ prærogativa. At qui perperam de Immaculata Conceptione sentiebant variorum Ordinum religiosi pia hujusmodi officia repetentes hæreseos nota temere inusserunt, quorum oblocutiones a Sixto refractas inferius videbimus.

10. *Auctus cardinalium senatus.* — Auctum fuisse x Decembris hujus anni collegium cardinalium a Sixto IV memorat Stephanus Infissura [1], atque novorum purpuratorum Patrum nomina paulo confusius recenset, quæ accuratius distinguit Felix Contelorius [2]. Fuere illi Christophorus Robureus Saonensis, archiepiscopus Tarantasiensis, creatus presbyter tit. S. Vitalis, sed is labente bimestri accepto in titulum sepulchri cardinalatu obiit : Hieronymus Bassus Robureus ex sorore Sixti nepos, episcopus Recinetensis et Maceratensis, renuntiatus presbyter tit. S. Balbinæ : Gabriel Rangonus Ordinis Minorum episcopus Agriensis, presbyter tit. SS. Sergii et Bacchi : Petrus Foscarus primicerius S. Marci, jam ante a Paulo II in cardinalem adscitus, non tamen pro cardinale habitus, quod promulgatus non fuisset, qui titulum S. Nicolai inter Imagines accepit : Joannes de Aragonia Ferdinandi regis Siciliæ citerioris filius protonotarius Apostolicus, primum creatus diaconus S. Hadriani, deinde presbyter tit. S. Sabinæ : is insigni labore Monumenta præstantissima Romanæ Ecclesiæ collegit, cujus opus in conscribendis Annalibus tum cardinali Baronio, tum mihi magno usui fuit : Raphael Galeottus Riarius protonotarius Apostolicus, is S. Georgii ad Velum Aureum diaconus creatus, qui varios postea titulos gessit.

[1] Infiss. Ms. arch. Vat. — [2] Felix Contelor. in Elench. card.

11. In arcanis etiam comitiis alius renuntiatus cardinalis ob ardentes et continuas Friderici imperatoris preces, nimirum Heslerus, de quo apud Jacobum [1] cardinalem Papiensem mentio fit ; sed pressam silentio eam electionem constat ex Sixti litteris ad ipsum datis [2] :

« Dilecto filio Georgio Hesler tit. SS. Viti in Macello S. R. E. presbytero cardinali, etc.

« Eadem Apostolica auctoritate, et de eodem fratrum nostrorum consilio et assensu statuimus, decernimus et declaramus quod, si ante publicationem assumptionis hujusmodi tuæ mortis nostræ casus accideret, cum in manu Dei sit omnium vita et mors, ipsi cardinales prædicti sub eisdem, necnon sub inhabilitatis pro illa vice ad electionem Romani Pontificis active et passive pœnis teneantur et debeant, immediate scilicet infra diem naturalem habita notitia obitus nostri, prædicta omnia publicare, teque pro cardinali publicato in fratrem et collegam recipere, prout ex nunc receperunt, atque ad ipsam electionem Romani Pontificis activam et passivam admittere in omnibus, et per omnia, ac si publicatus jam per nos, et admissus per eosdem fuisses ; quodque tu ipse capellum rubeum, et alia quæcumque cardinalatus insignia gestare et tenere, cæteraque officia et exercitia aliorum cardinalium obire, ac frequentare absque successoris nostri nova concessione, aut alterius cujuscumque conditione libere et licite valeas non obstantibus, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnat. Dominicæ MCDLXXVII, VII kal. Julii anno VI Jacobus cardinalis Papiensis de mandato sanctissimi domini nostri Sixti papæ IV scripsi ».

12. *Instauratum xenodochium S. Spiritus.*— Misertus Sixtus ægrotantium pauperum angustias expositorumque infantium calamitates ad eos levandos animum adjecit. Et quidem Bartholomæus Platina [3] et Panvinus [4] meminere instauratas ab illo redactasque in ampliorem splendidioremque formam xenodochii Sancti-Spiritus ædes, quæ vetustate lababant, et non eas modo, disjectis veteribus, magnifice refecisse, verum ad illius vectigalia annua, quæ dissipata fuerant, restituenda augendaque, ut in eo infantes expositi alerentur, et ægri pauperes spe salutis corporeæ allecti sacramentis rite procurarentur, incubuisse. Condidit propterea pium

[1] Papien. Ep. DCLXII. — [2] Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 193. — [3] Plat. Ms. arch. Vat. in Vit. Sixt. IV. — [4] Panvin. in Vita ejusd.

sodalitium, cui ipsemet nomen dedit, in quod qui referri vellent ad eleemosynam erogandam xenodochio obstricti erant : ingentibus vero sacris beneficiis pro obtinenda noxarum expiatione afficiebantur. Extat [1] de his insigne Diploma, quod lector cupidus consulat; hac vero temporis nota consignatum est : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXVII, XII kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno VII. Ego Sixtus catholicæ Ecclesiæ episcopus intravi sanctam confraternitatem hospitalis nostri Sancti-Spiritus die XXI Martii MCDLXXVIII, benedicens omnibus et singulis auctoritate Dei omnipotentis, et beatorum Apostolorum Petri et Pauli et nostra, omnibus et singulis, ut dictum est, qui eamdem confraternitatem intrabunt, sive fuerint prælati, sive clerici, sive laici cujuscumque sexus; concedimusque eis, ut in mortis articulo possint et valeant nostra auctoritate plenarie absolvi ab eorum confessoribus pariformiter, et semel in vita, et eadem manu concedimus omnia et singula in Bullis nostris contenta. Et ego Sixtus papa IV suprascripta propria manu scripsi, et eadem manu mea subscripsi ».

[1] Ext. in Bullar. in Sixt. IV Const. 15. et Ms. Vall. sign. lit. B. num. 19. p. 196.

SIXTI IV ANNUS 8. — CHRISTI 1478.

1. *Conjuratio in Mediceos, quorum ex funesto casu crescit auctoritas.* — Excitatum est inopino casu in Italia civilis belli incendium anno excurrentis sæculi septuagesimo octavo, undecima Indictione, quo res Christiana admodum labefactata est, ac tyrannis Turcica amplificata, hinc Polono et Veneto a Turcis pacem redimentibus, hinc Pontifice, Ferdinando rege Neapolitano et Senensibus consurgentibus in Florentinos; Francorum vero rege, duce Mediolanensi ac Venetis Florentinorum causam tuentibus : quocirca ad majora audenda adjecti Turcis animi, demumque apertus aditus ut Othomannica signa Italiæ inferrent, sed prius funesti belli ex nefaria in Mediceos conjuratione, qua hostium dira impietas ipsos, dum cœlestis hostia immolabatur, pollutis aris mactare annisa est, exordia repetenda sunt. Narrat inter alios sincere facinus Maffæus Volaterranus [1] : « X kalendas Maii, die Dominico, anno MCDLXXVIII, conjurati specie rei divinæ Florentiam veniunt simul cum Raphaele legato, (scilicet cardinale Riario,) Hieronymi, (nempe Riarii propinquo,) qui una seu forte seu consilio aderat, e schola Pisana nuper factus cardinalis : in ædem omnes Reparatæ mane ad sacrificium conveniunt. Salviatus interim cum suis clam armatis templo descendens in curiam, ut Cæsarem vexilliferum alloquatur alto simulato negotio proficiscitur, eo tamen consilio, ut orta cæde in templo, ipse præsto esset, qui curiam simul cum magistratibus invaderet. Igitur dato signo cum Eucharistia attolleretur, Bernardus Bandinus primus Julianum Laurentii fratrem confodit, Antonius Volaterranus, qui primas sibi partes depoposcerat odio ductus veteris in Volaterranos injuriæ, Laurentium ex alia parte aggreditur post tergum paululumque intra jugulum ferit cum ille statim ad clamorem conversus ictum vitaret, ac iterare vulnus volentem propere subterfugit in ædis sacrarium proximum, ubi a suorum multitudine exceptus ac servatus est.

2. « Fama interim eum esse vivum pervagante, animus Laurentianis additur : conjurati alii alio diffugiunt præter Jacobum Pactium equitem, qui equo urbem percurrens ad libertatem populum excitabat, cumque neminem prosequentem videret, protinus egressus porta Faventina fugam arripuit. Legatus e templo a civibus in curiam ductus ac custodiæ traditus, tum pro viri dignitate tractatus est. Interea Salviatus, qui cum vexillifero de industria sermonem protrahebat, ut finem expectaret, statim comprehensus, et ipse eodem die cum omnibus suis sontibus et insontibus, simul et Francisco

[1] Volat. geograph. l. V.

Pactio, Jacobo Salviato ac Jacobo Poggii filio, qui et ipsi inter conjuratos erant, ad curiæ fenestras suspensus fuit. Postridie vero ejus diei Renatus Pactius, nam is tantum conscius fuit, in villam abiit, ne rei quam minime probarat interesset : tantum ei nocuit ingenii opinio, quo cæteris gentilibus præstabat, et quo potissimum formidatus erat. Sequenti vero die Jacobus Pactius simul cum Joanne Baptista Montesecio e fuga retractus eumdem exitum habuere ; is enim Joannes Baptista miles erat Hieronymi, cui datum ab initio negotium Laurentium invadendi : verum, qua mente aut consilio nescitur, rem eadem die detrectavit, ejusque officio delegatus Antonius, quem supra nominavi ; nec tamen propterea supplicium evasit. Antonius vero octavo die in cœnobio prope potestatis ædes repertus simul cum Stephano idem subiit fatum : erat autem Stephanus Jacobi Pactii scriba, qui Antonium sequi remque juvare se receperat, ac minime præstiterat. Adfuit eodem die e conjuratis Joannes Franciscus Tolentinas ex agro Forocorneliensi cum peditibus mille, totidemque Laurentius Tifernas ex alia parte, qui ubi rem infectam viderunt, magno se periculo domum receperunt ».

3. Tantum abfuit, ut ob eam conjurationem depressa sit Mediceorum familia, ut potius majori, quam antea, existimatione atque auctoritate floruerit ; nam et Juliano cæso natus est filius posthumus nomine Julius, qui summum Pontificatum adeptus Clementis VII nomen gessit, auxitque familiam, ut exulem in Florentino principatu constabiliret ; et Laurentius natu major superstes publicos corporis stipatores accepit, liberasque reipublicæ habenas, tum ærarii publici ad dissolvendum æs alienum administrationem obtinuit. Causæ autem conflatæ conspirationis pleræque ab auctoribus afferuntur, nimirum conceptum a Pactiis odium in Mediceos, qui omni arte æmulam imperii Pactiam stirpem opprimere nitebantur : passimque ab historicis [1], etiam Pontificio nomini addictis [2] carpitur Sixtus, ut coitionis in Mediceos particeps, quanquam illum patrandi flagitii ratio ultimo a conjuratis concepta latuit, sed quod Mediceos, quos sæpius hostes senserat, a reipublicæ Florentinæ gubernaculis depelli percuperet : nam et Laurentius, ut observat Volaterranus [3], in Tiferni obsidione Nicolao Vitellio auxilium clandestinum ferre contra Pontificem deprehensus fuerat : propagarat etiam Florentinum dominatum in Emiliam non sine Romanæ Ecclesiæ damno : obnixus erat contra decretum Apostolicum, quo Francisco Salviato Pisanus archiepiscopatus traditus fuerat, ac ne in agro Florentinorum vectigali in possessionem veniret diu obstiterat : Hieronymo etiam Riario erat adversatus, ne Foricornelii principatu potiretur, pluraque alia ad elidendam Pontificiam majestatem, tum Perusium aliaque loca ab Ecclesiæ Romanæ divellenda imperio, ac novis tyrannis subjicienda fuerat molitus : quare conjurationis periculo liberatum Laurentium, ac Florentinos illius studiosissimos mox Sixtus anathematismis indeque bello adortus est.

4. *Medicæi anathemate defixi ob violatam Ecclesiasticam immunitatem.* — Ferendæ itaque sententiæ, et incutiendi anathematis causa ex violata dignitate ordinis Ecclesiastici petita est, præfatusque Sixtus de censuris, quibus Joannes XXII ditionis Ecclesiasticæ invasores eorumque socios perculisset, in medium attulit facinora, quæ Laurentius ejusque sectatores, et Florentini ad Pontificium principatum labefactandum patrarant : ut ad Nicolaum Vitellium in Tifernensi tyrannide confirmandum suppetias ei tulissent ; excitassent Carolum Montorium ut Perusium Pontifici eripere pertentaret, ac Senensem agrum popularetur : Deiphebum Aversi olim Anguillariæ comitis filium a Paulo II proscriptum excepissent fovissentque : Citernam ditioni Pontificiæ obnoxiam oppugnassent : Etruscum mare ac littus Romanum infestassent ; venientes ad Sedem Apostolicam cepissent : diu adversati essent ne Pisanus archiepiscopus Ecclesiam suam adiret, neve postea suam auctoritatem exerceret. Demum ob privatas dissensiones immaniter ad prætorii fenestras strangulassent laqueo : cepissent Raphaelem cardinalem, necdum episcopi Modrusiensis a Sede Apostolica missi precibus ad illum dimittendum adduci potuissent. Ob tot igitur tantaque facinora Laurentium, eique adjunctos Florentinos anathemate, interdicto et aliis pœnis hoc edicto contentis perculit.

5. « Ad futuram rei memoriam.

« Iniquitatis filius et perditionis alumnus Laurentius de Medicis, et nonnulli alii cives Florentini, ejus in hac parte complices et fautores, superioribus annis reprobi sensus ac perversæ et damnatæ conditionis filio Nicolao de Vitellis, ut ejusdem Romanæ Ecclesiæ Civitatem-Castelli nobis rebellem faceret, eamque per tyrannidem occuparet et detineret occupatam, consulere, favere et auxiliari, etiam postquam per litteras et nuntios nostros Laurentium et complices prædictos paterne monueramus, atque, ut a præstandis dicto Nicolao auxiliis hujusmodi desisterent, charitative requisiveramus, quibus potuere viribus non expaverunt, quinimo tanquam aspis surda nostris hujusmodi requisitionibus aures claudentes pertinaces, etiam postquam dilectus filius noster Julianus tituli S. Petri ad Vincula presbyter

[1] Aug. Poli. Brut. l. VI et VII. Machiav. hist. Floren. l. VIII. — [2] Volater. Geograph. l. V. et Anrop. l. XXII. Infiss. in Chron. hoc ann. Panvin. in Vita Sixt. IV. — [3] Volat. Geogr. l. V.

cardinalis in partibus illis Apostolicæ Sedis legatus, quem cum exercitu, ut ipsam Civitatem-Castelli ad ejusdem Ecclesiæ obedientiam et devotionem reduceret, transmiseramus, se illuc contulerat, ac exercitus hujusmodi noster apud civitatem antedictam castra metaretur, et illam teneret obsessam, Laurentius et complices prædicti, non ignari etiam gravium aliarum censurarum et pœnarum, quas per certas alias nostras speciales litteras publicatas, ipso facto erant incursuri quicumque dicto Nicolao et ejus gentibus auxilium darent, consilium vel favorem, quodque omnes et singulos, qui ipsi Nicolao quovis modo obligati ad ejus defensionem censeri poterant, quanquam contra dictam Romanam Ecclesiam ad eumdem Nicolaum ipsius Ecclesiæ subditum et vassallum, præsertim in hujusmodi rebellione, defendendum nemo potuit, ut notorium est, se obligare, ad cautelam tamen ab omni fœderis, ligæ et juramenti vinculo quemcumque ad hujusmodi effectum tendente absolveramus, eidem Nicolao, quantum in eis peramplius favere et auxiliari non destiterunt, usque adeo, ut cum Nicolaus antedictus, omnipotenti Deo causam Ecclesiæ suæ tutante, a prædicta civitate ejectus extitisset, nosque in ea arcem pro potiori illius tutela construi et ædificari mandavissemus, idem Laurentius et complices prædicti Nicolao prædicto, ut contra fidem per eum nobis datam, civitatem prænominatam per proditionem reingredi et iterum occupare, prædictam Romanam Ecclesiam spoliando, valeret, rursus assistere, ac postmodum ipse Nicolaus hujusmodi perfido suo proposito, adnitentibus in contrarium, et contra eos, qui dictæ arci per nos propositi erant, deceptus remansisset, eumdem cum suis receptare, plerasque simultates et conspirationes cum eo adversus eamdem Romanam Ecclesiam facere, mala malis addendo, similiter non formidaverint.

6. « His quoque non contenti, cum dicta civitate ipsam Romanam Ecclesiam, ut cupiebant, spoliare non possent, ut adversus eamdem, a qua tot honores et commoda, ac etiam in eorum opportunitatibus auxilia consecuti esse dignoscuntur, conceptum virus diffusius evomerent, suis pravis et dolosis machinationibus, ut quidam Carolus de Montone Perusinam etiam civitatem a nostra et prædictæ Romanæ Ecclesiæ obedientia et devotione, quibus subest, subtraheret, ac suæ tyrannidi subjiceret, sollicitatis ad id etiam nonnullis dictæ civitatis civibus, procurarunt; propter quæ non minus graves impensas subire, quam de aliquorum subditorum nostrorum fide dubitare, et in nonnullos, qui culpabiles reperti fuerunt, animadvertere coacti sumus. Quinimo deinceps cum prædictum Carolum vana spe in hujusmodi negotio et tractatu illusum videret, ne ab inceptis ob inopiam desistere cogeretur, Laurentius antedictus, non advertens, quod Italiæ pace turbata, et debilitatis dictæ Ecclesiæ Romanæ viribus, atrocissimo Turcorum principi immanissimo fidei orthodoxæ hosti facilior ad Italiam ipsam aditus aperiebatur, prædictum Carolum, ut congregato facinorosorum hominum exercitu in Senensem agrum incursiones faceret, ipsumque depopularetur et prædam daret, ac plurima inibi nefanda perpetraret induxit, ad finem etiam, ut substentato pro tempore ejus exercitu, nec intermissa interim proditione, sollicitatione Perusinam civitatem prædictam Carolus ipse de improviso ingredi, et ea per fraudem potiri valeret. Quod quidem cum per Dei potentiam minus eis ad votum similiter successisset, et nos pro conservanda Italiæ pace castrum Montoni a dicto Carolo in territorio Perusino per antea possessum, qui his scandalis occasionem præbuerat, et in dies præbere posse videbatur, prout poterat verisimiliter formidari, ad jus et proprietatem ejusdem Romanæ Ecclesiæ, data prius pro eo recompensa reduci curaremus, idem Laurentius et complices, etsi nulla injuria per nos, aut per nostros lacessiti fuissent, in suo pravo animo contra Romanam Ecclesiam prædictam improbe perseverantes, ne hujusmodi castrum ad eamdem Ecclesiam deveniret, neve scandalorum materia tolleretur, destinatis ad id armigeris, quorum nonnulli ductores a nostris postea intercepti sunt, exquisitis et damnatis viis impedire tentarunt.

7. « Insuper ut eamdem Romanam Ecclesiam, cumulatis contra eamdem improbis favoribus magis opprimere conarentur, Deiphebum de Anguillaria quondam Aversi etiam de Anguillaria comitis filium, per felicis recordationis Paulum Secundum, prædecessorem nostrum, exigentibus ejus demeritis, olim a detentione terrarum, castrorum et locorum quæ in territorio ipsius Romanæ Ecclesiæ per tyrannidem possidebat, amotum, et a terris ejusdem Romanæ Ecclesiæ exulem factum, ut se Carolo prædicto cum armata manu conjungeret, quo prædicta Ecclesia Romana a duobus fortius lacesseretur, evocari, venientemque in territoriis dominii Florentini recipi, ac per plures dies ibidem commorari procurarunt.

8. « Præterea ad castra ejusdem Romanæ Ecclesiæ anhelantes, et apertis faucibus inhiantes, castrum Citernæ Civitatis-Castelli diœcesis, quod ad eamdem Ecclesiam pertinere dignoscitur, per insidias nocturnas clam invadere, et dato ad id nonnullis armigeris negotio, tyrannidi eorum subjicere, quamvis temerariis eorum ausibus fidelium dicti castri custodum opera et diligentia obstiterit, minime erubuerunt: nec minus sententias et censuras, per prædecessores nostros, et nos successive in Bulla, quæ in Cœna Domini singulis annis legitur, et publicatur, in eos latas, qui ad

Sedem Apostolicam venientes, vel recedentes ab eadem, temeritate propria capiunt, detinent aut talia fieri mandant; necnon qui Romipetas et peregrinos ad Urbem causa peregrinationis et devotionis accedentes capiunt, detinent seu deprædantur, aut aliis super his auxilium præstant, consilium et favorem, pariformiter et per piratas, et latrunculos maritimos, et illos præcipue, qui mare nostrum a monte Argentario usque ad Terracinam discurrere, et navigantes in illo deprædari, vulnerare, interficere, et rebus ac bonis suis spoliare præsumpserint, receptant, aut eis auxilium dant, consilium vel favorem. Simul etiam, qui victualia vel alia ad usum Romanæ curiæ necessaria deducentes, ne ad curiam ipsam deducantur vel deferantur impediunt, invadunt, seu perturbant, et qui talia facientes receptant vel defendunt, idem Laurentius, et complices sui prædicti parvipendentes, et elevata cervice atque animo more Pharaonis indurato contemnentes et spernentes, multos ad ipsam curiam Romanam causa prosequendi negotia sua venientes, et novissime dilectos filios Bernardum Sculteti de Luniborgo, Thimoholui de Leytzhau, et Henricum Brandis clericum Lubicensis, Romipetas et peregrinos, qui ad Urbem eamdem causa devotionis accedebant, capere, bonis spoliare, et carceri mancipare, necnon quasdam triremes remigiis et aliis navalibus instrumentis abunde munitas in mare nostrum præfatum discurrentes et navigantes, in illo deprædantes, bonisque et rebus eorum spoliantes, vulnerantes, et interficientes, necnon et victualia quæ ad usum dictæ curiæ Romanæ necessaria ad eamdem pro tempore deferebantur invadentes, receptare, defendere, favoribus prosequi, alimenta eisdem non denegando, et (quod deterius est) etiam stipendiis ordinariis conducere et adjuvare præsumpserunt, contumaciter in hujusmodi censuris et pœnis, etiam per diuturna tempora insordescentes.

9. « Porro, ne quid sceleris intentatum aut inausum relinquerent, non immemores aut ignari censurarum et pœnarum in sacris canonibus contra violatores Ecclesiasticæ libertatis, et dictæ Sedis auctoritatis per eosdem prædecessores nostros diversis temporibus successive promulgatarum et contentarum, cum nos dudum Ecclesiæ Pisanæ certo modo vacanti, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, de persona bonæ memoriæ Francisci archiepiscopi Pisani, eumdem illi in archiepiscopum præficiendo providissemus, Laurentius et complices sui prædicti, ne provisio hujusmodi debitum sortiretur effectum, per plura tempora prohibere mandatis nostris palam resistendo non formidarunt. Deindeque cum per omnipotentis Dei gratiam dictæ Sedis prævaluisset auctoritas, idemque Franciscus archiepiscopus, qui etiam ex insigni familia Salviatorum optimorum civium Florentinorum existebat, mandatorum nostrorum vigore regiminis et administrationis dictæ Pisanæ Ecclesiæ pacificam possessionem consecutus fuisset, idem Laurentius pravo et maligno animo, tam in eum quam in multos alios dictæ civitatis Florentinæ etiam primarios et optimates cives odia exercens continue dicti archiepiscopi auctoritatem conculcare, et in iis, quæ ad eum spectabant, indebite se immiscere, ac ipsius archiepiscopi, sicut et tyrannide quadam Florentini populi, omnem auctoritatem sibi vendicare et usurpare non cessavit.

10. « Cum nos Salvatoris nostri exemplo, cujus proprium est misereri semper et parcere, sperantes eosdem Laurentium et complices tot et tantorum excessuum per eos contra nos et præfatam Romanam Ecclesiam impie commissorum pœnitere, et illatas injurias atque damna hujusmodi bene operando in dies recompensare debere, hæc omnia pro Italiæ præsertim pace et quiete æquo animo tolerare devovissemus, eosdemque Laurentium et complices paterna charitate, ac si nunquam talia commisissent, prosequeremur, et pro posse non cessaremus in cunctis complacere eisdem, contrarium spei nostræ hujusmodi nobis ex directo successit, nam cum ex eo, quia Laurentius ipse novissime multos ex dictis civibus Florentinis primariis partim relegare, partim de medio tollere et occidere, sicut fertur, intendens, ut latior sibi ad vindictam et crudelitatem hujusmodi campus pateret, sese in unum ex octo civibus Florentinis, de balia nuncupatis, assumi et eligi procuraverat, ægre hoc ferentibus civibus, ad aliquas civiles et privatas inter eos dissensiones deventum esset, Laurentius prædictus, et tunc priores libertatis ac vexillifer justitiæ dictæ civitatis Florentinæ, assistentibus eisdem complicibus reliquis ex dictis octo de balia nuncupatis, et nonnullis aliis civibus dictæ civitatis, Dei timore penitus abjecto, furore succensi et diabolica suggestione vexati, ac tanquam canes ad efferam rabiem ducti, ut tandem sua libidine politi, in Ecclesiasticas personas, quantum possent, ignominiosius sævirent (proh dolor, et inauditum scelus!) in archiepiscopum prædictum manus violentas injicere, et captum per plures horas in publico palatio residentiæ eorumdem priorum et vexilliferi detinere, ac tandem communicato invicem desuper consilio, cum publice in fenestris dicti palatii eminentibus coram populo, in die Dominico laqueo turpiter suspendi fecere: cumque vitam finivisset, laqueum scindi, ut corpus ipsius in terram caderet, quemadmodum cecidit (quod nedum referre, sed meminisse horremus) procurare minime erubuerunt: multosque deinde alios presbyteros, ac Ecclesiasticos viros bonæ

conditionis et famæ, quorum aliqui erant ex dilecti filii nostri Raphaelis S. Georgii ad Velum-Aureum diaconi cardinalis in provincia nostra ducatus Spoletani, et nonnullis aliis civitatibus, terris et locis prædictæ Romanæ Ecclesiæ dictæ Sedis legati, et aliqui ex dictis archiepiscopi familiaribus, partim suspendi, partim gladiis et fustibus confodi, et necari palam et publice in Ecclesiasticæ dignitatis opprobrium fecerint, et deterrima prioribus aggrediendo Raphaelem cardinalem et legatum prædictum in dicta civitate Florentina in Ecclesia cathedrali, dum ibidem divinis officiis et missarum solemniis eadem die Dominica interesset, capere et capi mandare, capturamque ipsam ratam habentes, eumdem sub fida custodia in prædicto palatio teneri curarunt et curant, et dum venerabilis frater Nicolaus episcopus Modrusiensis, noster et ejusdem Sedis nuntius ad hoc specialiter destinatus prædictos Laurentium priores, vexilliferum ac complices, ut Raphaelem cardinalem et legatum prælibatum in sua libertate reponerent nostro nomine requisivisset, illud negare, et se eumdem cardinalem dimittere nolle pertinaciter affirmare non dubitarunt, in clericalis ordinis et pastoralis officii vituperium. Quæ omnia in Raphaelem cardinalem et legatum, ac archiepiscopum, presbyteros et clericos prædictos perpetrata, communi omnium de eis notitiam habentium judicio damnata, publica omnium fama id attestante, et facti notorietate approbante, adeo referuntur, et eorumdem de illis notitiam habentium animi in hoc suspensi, et oculi pendentes esse asserantur, et expectent, quid a nobis in tales pro tantorum scelerum ultione statuatur.

11. « Nos igitur præmissis omnibus debita meditatione pensatis, quamvis immensam scelestissimorum hominum crudelitatem feritatemque immanissimam, ac flagitiosissimum et ignominiosum universæ Ecclesiæ sanctæ Dei dedecus turpiter illatum videamus, et a prædecessoribus nostris in magnos principes ob minora facinora acriter sævitum esse conspiciamus », et infra, « habita super his cum eisdem fratribus nostris S. R. E. cardinalibus matura deliberatione, de illorum unanimi consilio et assensu auctoritate Apostolica tenore præsentium declaramus iniquitatis filios Laurentium, priores, vexilliferum, octo de balia antedictos tunc, et qui illis in eorum prioratus et vexilliferatus, ac octo de balia officiis successerunt nunc existentes, ac omnes et singulos Ecclesiasticos et sæculares, qui eis in præmissis in archiepiscopum, et Raphaelem cardinalem, presbyteros et clericos præfatos commissis præstiterunt, et præstant auxilium, consilium vel favorem, detentionemque Raphaelis cardinalis præfati continuant, quorum nomina et cognomina, ac si exprimerentur, volumus haberi pro expressis, cujuscumque status, gradus, ordinis vel conditionis existant, et quacumque Ecclesiastica vel mundana dignitate fungantur, propter præmissa in Raphaelem cardinalem, Franciscum archiepiscopum, presbyteros et clericos præfatos commissa, juxta bonæ et memoriæ Bonifacii papæ Octavi similiter prædecessoris nostri, et Viennensis Concilii, ac aliorum prædecessorum nostrorum Constitutiones et decreta criminis læsæ majestatis reos, sacrilegos, excommunicatos, anathematizatos, infames, diffidatos, intestabiles. Et ut publica repulsa confusi nullum inveniant suæ militiæ successorem, cujuslibet hæreditatis esse ab intestato incapaces, feudis insuper ac locationibus, officiis et bonis spiritualibus et temporalibus, qui singuli eorum a præfatis Romana et Pisana Ecclesiis, necnon dictorum Laurentii, priorum, vexilliferi, octo de balia, et aliorum complicum filios et nepotes per rectam lineam descendentes, quibuscumque beneficiis Ecclesiasticis, quæ quomodolibet tempore perpetrationis excessuum prædictorum obtinebant, qualiacumque forent, spe promotionis in futurum omnino sublata, privatos, necnon feuda ad bona locata hujusmodi, ad Ecclesias ipsas, ita ut ii, ad quos spectant, de illis pro sua voluntate disponant, reversa esse. Et cuncta eorumdem Laurentii, priorum, vexilliferi et octo de balia, ac auxilium, consilium vel favorem præstantium, complicum et adhærentium hujusmodi ædificia in ruinam dari debere, ita ut eorum habitationes desertæ fiant, et non sit, qui eas inhabitet imposterum. Et ut perpetuam notam infamiæ perpetua ruina testetur, nullo unquam tempore reparentur, nullum eis debita reddere, nullumve in judicio respondere teneri : nulli quoque filiorum aut nepotum prædictorum, per virilem sexum descendentium ab eisdem, alicujus aperiri debere januam dignitatis aut honoris Ecclesiastici vel mundani, et ad alicujus loci regimen ascendere omnino posse, postulandi facultatem eis negatam notariatus, judicatus, et quodlibet aliud officium seu ministerium publicum interdictum ; ad ordinis ascensum inhibitum, ad beneficia et officia Ecclesiastica denegatum ascensum existere. Et ut magis sit famosa eorum infamia, ad actus legitimos nullum eis aditum, nullamve portam patere. Quidquid in bonis tunc inveniebatur, eorumdem fisci et Reipublicæ dominio applicatum fore, ita ut ex illis nil transmittatur ad posteros, sed potius cum eis et sua damnata existant. Florentinam præterea et Fesulanam, ac Pistoriensem illi propinquiores dominio subjectas civitates et diœceses Ecclesiastico et strictissimo interdicto suppositas esse, et præter has pœnas, eosdem Laurentium, priores, vexilliferum, octo de balia, auxiliatores, consultores, fautores, complices et adhærentes omnes, et singulas alias excommu-

nicationis, anathematis et æternæ maledictionis sententias, censuras et pœnas in tam gravia crimina et excessus perpetrantes, tam a jure quam per Extravagantes Constitutiones et litteras prædecessorum prædictorum et nostras inflictas incurrisse ; ipsam quoque civitatem Florentinam, si infra mensem ei a jure statutum Laurentium, priores, vexilliferum, octo de balia, auxiliatores, consultores, complices, fautores et adhærentes prædictos, prout tanti facinoris exigit enormitas, et ei facultas affuerit, non duxerit puniendos, pontificali, archiepiscopali qua decoratur dignitate privatam fore, et nihilominus interdictam remanere, etc. » Denique Laurentium Mediceum ac magistratus solemni ritu diebus festis anathemate percelli jussit, atque cum iis eorumque sectatoribus ac sociis quodvis genus commercii haberi vetuit. « Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo, kal. Junii, Pontificatus nostri anno VII ».

12. *Florentinis censuras spernentibus bellum indicit Sixtus.* — Sprevere [1] Pontificias censuras Laurentius Mediceus ac Florentini tanquam exercendæ vindictæ cupidine latas, nec Raphaelem cardinalem ad Sixti imperia emiserunt e carcere, sed aliquandiu detinuere intentato illi capitis judicio, impositoque Pactiæ conjurationis crimine : demum veriti ne ea res fœderatos ab ipsis alienaret, et fideles religionis ergo in Florentinam rempublicam conspirarent, tum etiam Raphaelis cognita innocentia, agebat [2] enim tantum decimum octavum ætatis annum, et recentissime e Pisana academia exierat, neque in societatem tantæ conjurationis ascitus videri poterat, quamvis illius præsentia conjurati ad sceleris captandam occasionem abusi essent, incolumem dimisere.

13. At non propterea placatus est Sixtus, sed ejusdem cardinalis carcerem, alioqui honestum, dictarumque censurarum contemptum ulturus, Laurentium ipsiusque sectatores Florentinos X kal. Julias novo anathemate pœnisque gravioribus perculit [3] : tum fideles commercium cum Florentinis habere, servareve fœdera, tum militibus stipendia sub iis facere vetuit : moxque in eosdem fortissimum exercitum immisit, inita belli societate cum Ferdinando rege Neapolitano, qui assurgentem in dies Florentinam potentiam tolerare non poterat, et Senensibus, qui pariter finitimos depressos optabant : cujus belli seriem Florentini ac Senenses historici fusius describunt [4]. Acerbiora plerisque visa sunt Sixti imperia, et doloris ob repressam conjurationem impatientia æquitatis metas egressa; vociferatum enim est oppressos jure sacerdotes, qui aras principum sanguine polluere fuerant meditati : Pisanum archiepiscopum in flagranti scelere, cum trucidare magistratus vellet, comprehensum, neque in tanto tumultu legum vocem audiri potuisse : tum indignum videri eos censuris armisque obrui, quorum vita cum reipublicæ Florentinæ eversione, facta nefaria conjuratione [1], appetita ferro atque insidiis fuisset.

14. *Monitus a cardinale Papiensi Pontifex ne durius agat cum Florentinis.* — Laniata itaque a multis non Florentinis modo, sed aliis etiam liberis populis Italis et Transalpinis Pontificia existimatio est, ut adversus Sixtum Ludovicus Francorum rex, Joannes Galeatius dux Mediolanensis, Veneti, Hercules dux Ferrariæ, Robertus Malatesta Ariminensis toparcha, Antonellus Foroliviensis ad arma coiverint, eidemque ad Concilium Œcumenicum judicium intendere sint moliti. Urgere præcipue illum eo terrore aggressus est Ludovicus rex Francorum : ac præsulum conventu indicto [2] Aureliæ, novaque dissidia serere Pragmatica Sanctione restituta et Ecclesiarum annatis abrogatis minitabatur, quasi ea de causa ingens auri vis Romam exportaretur, quo ditatus Pontifex non Turcis, sed finitimis Christianis bella inferret : sed cum ea magno ardore animorum agitarentur, regio jussu concio discussa est, ac res in alios cœtus Lugduni cogendos, qui postea habiti non sunt, extracta; puduit enim Ludovicum abrogatam tanta religionis pompa Pragmaticam instaurare.

15. Missi vero ab eo sunt oratores tum ad Mediolanensem principem, ut eum ad ferendas Florentinis suppetias excitaret, quo munere functus est Philippus Comineus [3], qui Ludovici XI et Caroli VIII res gestas Gallico sermone nitide conscripsit, tum ad Pontificem, ut illum a bello in socios Florentinos gerendo, objecta provocatione ad Concilium, absterreret, cumque Florentinum illud bellum plenum esset invidia, et ex Gallica legatione alicujus ingentis mali periculum immineret, Jacobus cardinalis Papiensis sententiam suam hisce litteris Pontifici significavit [4] :

16. « Xisto IV Pontifici maximo.

« Videns ex brevi Beatitudinis vestræ non ingrata fuisse, quæ nuper de rebus publicis scripsi, audeo rursum de eisdem aliquid scribere : sed ut prima illa benigne a fideli servo accepit, ita secunda precor patienter accipiat. Premit me omnis casus Ecclesiæ, cogorque dies ac noctes in tanta suspicione rerum suspenso animo esse, et de exitu cogitare. Certior factus sum a bono viro, et Deum timente, et non ignoto etiam beatitudini vestræ, venire ad nos a rege Francorum oratorem multæ æstimationis

[1] Sixt. lib. brev. in Bull. Ep. CCXXVII. Brut. Flor. hist. l. VII et alii. — [2] Volater. Geogr. l. V. — [3] Ib. Ep. CXVII. p. 10. — [4] Brut. l. VII. Malavolt. 2. p. l. VIII et alii.

[1] Politian. Brut. et Machiav. ubi sup. Aug. Just. l. V. — [2] Gaguin. in Lud. XI. Paul. Æmil. in eod. — [3] Philip. Comin. in Chron. Lud. XI. c. 122. Belcair. dec. 1. l. III. num. 36. — [4] Papien. Ep. DCXCIII.

in Galliis, et superba admodum mandata afferre, nisi revocentur in Florentinos censuræ, nisi luant pœnas qui Juliani cædem patrarunt, vel patratoribus assenserunt, nisi etiam actutum a bello inchoato cessetur, magno animo præstitam obedientiam tollat, et ad Concilium vocet, prælatosque et inferiores quosque ad sacerdotia revocet : ad hanc denuntiationem conventuros esse oratorem Venetum et Mediolanensem, consensurosque ac idem petituros, et nisi impetrent, jussos esse domum redire ». Et infra : « Angustiarum meo judicio est plena responsio, si enim postulata repellimus, sine mora illi minas implebunt, in tumultumque spiritualium adducent Ecclesiam. Quatuor tam grandes potentatus rex maximus trans Alpes, in Italia insignes tres status perfidia una constricti grande in se habent momentum; et periculum est, ne in idem exemplum complures inducant, partim, qui Apostolicæ Sedi satis pacati non sunt, partim qui de operibus nostris bene non sentiunt, partim quoque qui cupiditatibus eorum satisfactum non esse sæpius doluerunt. His supervacaneum est memorare : sanctitas vestra uno oculorum circuitu recensere omnes facile potest. Ubi vero ruina hæc cœperit male sustineri nostris humeris poterit, lapis lapidem trahet, atque una improbitate de bonis quoque Ecclesiarum et quod dolentius refero, de integritate Catholicæ fidei impie decernetur. Rursum vero si illis consentimus, si nondum siccato atramento tanta, et tam nota, et tam late vulgata decreta propter metum delemus, quid ignominiosius et morti acerbæ similius? Plagam majorem infligere rebus Romanis sanctitas vestra non posset : quod unum flagellum ad nos servandos concessit Deus, id caderet de manibus nostris; nec Apostolica virga ad confringenda inutilia vasa suam vim posthac obtineret : ad sæcularem potestatem hoc exemplo esset contra censuras refugium, et quod languide permisissemus, semel restituere fortiter nunquam possemus.

17. « Occurrebat in hoc ancipiti consilium medium non tam malum imminens sanans, quam forte dilationem aliquam præbens ad parandum aliud ad nostram salutem, ut videlicet oratore audito, dolere se diceret sanctitas vestra, potuisse tantum apud sapientem et fidelem regem falsa crimina impiorum, ut tam longinquam legationem susceperit, tam sine causa doluerit; contra consuetudinem etiam majorum suorum, Deo ingrata, et detrimentosa Apostolicæ Sedi petierit, non quidem similia cæteris operibus suis, nec digna meritis, quæ in eum sanctitas vestra assidua et magna hactenus contulit. Descendendum inde paulatim esset in justificationem vulgatæ sententiæ, monstrandumque quanta fuisset Florentinorum in sacerdotes Dei crudelitas, quanta sine causa et sine discrimine cædes, quantus in retinendo cardinali contemptus, facinoris illius experte atque ignaro : quanta denique Apostolicæ Sedis ad hæc ulciscenda necessitas : paratam nihilominus futuram fuisse Beatitudinem vestram ad paternam remissionem, si vel mediocre signum pœnitentiæ in peccatoribus cognovisset : sed descendisse illos in profundum malorum, et in sensum reprobum datos, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. Scire Beatitudinem vestram Venetos, Mediolanenses, compluresque alios reipublicæ illius amicos ad petendam veniam esse illos hortatos, cognoscendumque vicarium Christi, sed non modo non assensisse, verum quod ita suaderent moleste tulisse, ut jam in apertæ hæresis crimen incidere appareant; cum talibus autem etsi regii officii esset communicationem nullam accipere, nec ad patrocinium tam grandis peccati accedere, tamen non negligere beatitudinem vestram suæ celsitudinis postulata, sicut et in hunc diem nunquam neglexit : videre tamen gravia illa esse, magnum in utramque partem momentum afferre, aliudque pendendum magis, et diligentius consulendum toto Pontificatu vestro non accidisse : necessarium propterea esse ad deliberationem sumendam frequens collegium, sine quo mediocria, nedum maxima decerni non solent : convocari autem in præsentiarum cardinales non posse, partim quod longe absunt, partim quod anno pestilenti sine discrimine vitæ convocari non possunt; partim quoque quod locus, in quem secessit Sanctitas vestra, vix privatæ familiæ est capax : proinde æquo animo ferat non longi temporis expectationem : legatos vestros ad regem suum non solitos esse admitti statim, et responsum accipere, nonnumquam fuisse repulsos, quandoque etiam post annum auditos : in vicinum ac salubre aliquod oppidum conferant, se præbiturum (præbitum iri) jussu vestro, quæ illis sint necessaria ; futurum autem, Deo adjutore, ut citius opinione rediri in Urbem possit, quo tempore cardinales aderunt : et si ita opportunum videbitur convocari ad synodum ex curia, et circumstanti provincia prælati idonei in idem consilium poterunt. Si huic responso, quod probabile tempora indicant, acquiescet Gallus, habet interim spatium Sanctitas vestra ad multa cogitanda et providenda, quæ ad declinanda, vel rejicienda tela inimici pertineant, Deus quoque ab excelso multa sæpe inexspectata demittit, tum misericordiam faciens cum esse procul a misericordia apparet. Sin moræ impatiens non acquiescet, nil ei jam negatum esse videbitur : sui criminis fiet quidquid per impatientiam fiet. Hoc autem lucro sanctitati vestræ accedet, quod juste lamentar injurias regias poterit, non modo quod arroganter petierit, sed quod brevem justamque moram arrogantius spreverit, arrogantissime autem

Sedem Romanam de se benemeritam alieno fructu magis quam suo offenderit. Inde Deo totam se credat Sanctitas vestra, et fortem animum præstet. Major est enim, qui in cœlis regnat, quam qui in terra; et qui in gravioribus contentionibus suis sacerdotibus affuit, in leviore non deerit. Pugnant pro peccato illi, nos contra peccatum, atque illi perdere nos volunt, nos illos salvos fieri, et vivere. In tam dissimili causa et justa, et Deo placente nimirum habenda est spes. Hæc cogitatio servi inutilis, si fructum aliquem habet, placet et lætor : sin ex imbecillitate mentis vel ignoratione rerum est, ridenda et vana, et opera quidem rideatur, fides vero boni cardinalis in pretio sit. Commendo me humiliter pedibus Sanctitatis vestræ, quam Deus incolumem præstare dignetur. Ex S. Laurentio ad Cryptas XVI Julii MCDLXXVIII.

18. *Oratorum regis Franciæ postulata et Sixti responsa.* — Uti visus est Jacobi Papiensis consilio Sixtus, ut ex Maffæo Volaterrano, et Pontificio responso ad Gallicorum oratorum postulata constat; nam in primis Volaterranus in diariis consistorialibus eos proximo tantum anno exeunte Januario in publico senatu auditos ait, atque habitæ ab illis orationis capita perstringit[1] : « MCDLXXIX, XXIX Januarii : Hodie, inquit, datus est illis, (nempe Ludovici regis oratoribus), senatus frequens, in quo nixi genibus usque in finem mandata regia ediderunt ». Et infra : « Addiderunt quod idem Pontifex bellum in Italia, alienis affectibus magis quam suis serviens, suscitasset, perniciosum fidei et suæ Sedi periculosum ; multa etiam dura de ejus operibus essent nuntiata ; indixisse Aurielani magnum conventum prælatorum ac procerum (proceres) ; prælatos ac Ecclesiasticos convenisse ; communi autem omnium sententia tria judicata ad communem salutem maxime necessaria ; primum ut deponerentur arma a Pontifice, et pax Italiæ redderetur : proxime ut Concilium generale congregaretur ad decernenda Christianorum consilia, quæ in Turcos viderentur utilia ; tertio loco nisi his assentiret, nullæ vacationes, nullæ pecuniæ sinerentur ad Apostolicam Sedem ex regno illo venire, non debere Pontificem se disceptatorem recusare inter Romanam Ecclesiam, et hostes suos », et infra : « Eo cupidius his constituendis intendere, quod nec duces Mediolanenses suos ex Genua et Savona feudatarios erepto per vim feudo, nec Florentinos antiquo fœdere secum junctos in tantis discriminibus posset relinquere, venisse ad se eorum, Venetorum quoque et Ferrariensium ducis oratores, recensuisse antiqua beneficia sanguinis Gallici ; premente eos nunc Pontifice, et rege Ferdinando item, et Turco fores Italiæ quotidie pulsante, non habere ad quem confugerent, præterquam ad vetus sui regni præsidium ; orasse cum lachrimis, ut sese non desereret, congregaret Concilium, et malis omnibus obviam iret ».

19. Porrectus etiam ab his fuit libellus[1] supplex, cujus formula concepta erat hisce verbis, quibus acerrime instabat, ut nisi Florentini in gratiam reciperentur, solemnes episcoporum cœtus cogerentur : « Petunt, (nimirum Galli), quod sua sanctitas de illis, qui adversus Julianum atque Laurentium Medices conspirarunt, justitiam faciat : censuras in Laurentium suosque fautores decretas suspendat aut tollat, et arma, quæ adversus illum capi jussit, deponat. Quod si non fecerit, eo ipso petit congregari generale Concilium in aliqua civitate regni sui, et illico Pragmaticam indicit Sanctionem, quam servari jubet in regno suo integerrime. Postremo prælatos et quasvis Ecclesiasticas personas in Romana curia degentes, et in regno suo habentes beneficia ad ipsa beneficia revocat, et per substractionem fructuum redire compellit.

20. « Sixtus porro Pontifex ad hæc respondere jussit, primo si rex Christianissimus ut audivit Laurentium mediantibus complicibus suis, ipsum quoque vel aliquem pro parte sua audivisset, nunquam ejusmodi legationem destinasset ; est enim Christianissimus rex et amantissimus æqui et justi, et, quod magis ad rem facit, observantissimus Ecclesiasticæ libertatis et totius religionis orthodoxæ : si quidem pro principe semper præsumitur, quod quæcumque facit recte facit, maxime vero ille princeps, qui non ab hominibus, sed a Deo immediate obtinet principatum, quique non consuevit aliquid agere sine consilio sapientium, qui ad consulendum etiam sibi sunt divinitus instituti, succedunt enim cardinales sacerdotibus levitici generis, qui assistentes judici, qui pro tempore est, discernere habent inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram ; quando igitur sanctissimus dominus noster fretus consilio pariter et assensu eorum sententiam fulminavit, et arma suscepit, si hoc regiæ majestati innotuisset, nunquam sic absolute, ut ab oratoribus propositum est, dixisset : suspende ista, tolle illa, quippe cum non consuevit Christianissimus ille rex facile se committere judicio Dei et pœnis, quas resistentibus judicio summi sacerdotis et eorum, qui præsunt, loco, quem elegit Dominus : est autem locus ille Romana Sedes. Omnia decrevit lex, quæ ait : Qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui pro tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto judicis morietur homo ille, et auferes malum de Israel ; cunctusque populus audiens timebit, ut nullus deinceps tumescat superbia.

21. « Serenissimus dominus rex Franciæ

[1] Volat. l. I. Ms. arch. Vat. sign. num. 111.

[1] Ext. in Ms. arch. Vat.

gloriatur se ex sanguine magni Caroli derivari et certe derivatur ab illo, et jure potest de tanto genere gloriari : verum deberet in hac re, sicut in aliis omnibus sua serenitas consuevit, eumdem Carolum imitari (ut imitari non pigeat quod laudare mens approbat.) Ille enim si quando a Sede Apostolica imponebatur sibi jugum aliquod grave, non subinde mox revocabat a curia Romana Ecclesiasticos regni sui, non resumebat Pragmaticam, non denique requirebat generale Concilium ; sed quid faceret ? ipse dicat, verba ejus audiat regia majestas, nam digna sunt. In memoria, inquit, B. Petri Apostoli honoremus sanctam Romanam Ecclesiam et Apostolicam Sedem ut quæ nobis sacerdotalis mater est dignitatis, esse debeat Ecclesiasticæ magistra rationis : quare servanda est cum omni mansuetudine humilitas ; et licet vix ferendum ab illa sancta Sede imponatur jugum, tamen feramus, et pia devotione toleremus. Nunc autem sanctissimus dominus noster eidem regiæ majestati nullum jugum imponit, et si quod imponit Laurentio, quem suum cognatum appellat, non est importabile, suave est enim et leve jugum Ecclesiæ, quandoquidem palam est esse medicinale : et si Laurentius ipse de religione recte sentiret, etiamsi jugum a sanctissimo domino nostro sibi impositum gravius videretur, cum mansuetudine ferre deberet tum exemplo præfati Caroli, tum quia, ut inquit B. Gregorius, contra morem Ecclesiasticum est, si non patientissime a papa toleratur, etiamsi contingat injusta correctio.

22. « Licet autem sanctissimus dominus noster de judiciis suis nulli teneatur exhibere rationes, quoniam, ut beatus Symmachus ait, aliorum hominum causas Deus voluit per homines judicare, Sedis vero istius præsulem suo sine quæstione reservavit arbitrio, voluit beati Petri Apostoli successores cœlo tantum debere innocentiam, nihilominus beatitudo sua exemplo Leonis papæ IV prædecessoris sui, qui ad Ludovicum Augustum sic scripsisse comperitur : Nos si incompetenter aliquid egimus, et in subditis justæ legis tramitem non servavimus, vestro ac missorum vestrorum cuncta volumus emendari judicio. Hoc, inquam, exemplo voluit regiæ majestati vestræ de singulis reddere rationem, atque ad hoc misit ad suam serenitatem nuntium et oratorem dignum, qui eam informaret : ipsa quoque sanctitas vivæ vocis oraculo informavit magnificos oratores, qui nunc venerunt : et si quos alios Ecclesiasticos et viros doctos voluerit sua serenitas destinare, maxime vero postquam sacrum collegium fuerit recollectum, et sanctitas sua ad urbem redierit, parata est eos rursum informare, et cum ipsis examinare singula. Sed quod isti dicunt : De justitia causæ loqui non volumus, justificationes, processus audire non curamus : obserata sunt labia nostra, non est fas nobis has partes attingere : officii nostri est, ut censuræ tollantur, arma deponantur : alioquin petimus hæc et illa. Quid aliud hoc est, nisi dicere domino nostro : Quæ bene ante facta sunt, et maturo consilio fratrum digesta et constituta sine causa revoca ? et hoc rursum quid aliud est quam dicere : Benedic domino et morere ? Ait namque beatus Gregorius : Ecclesiasticæ moderationi omnino conveniens est, ut quæ ordinata fuerint vel decisa, nulla in posterum debeant refragatione turbari.

23. « Ad petitionem autem Concilii gereralis singulariter respondendo : primo dicimus quod, si congregatio Concilii generalis facile posset fieri, nihil conducibilius esset domino nostro in præsenti causa, non enim in Concilio generali reges et principes sæculares præsidere debent, quos, ut sacri canones dicunt, manet semper laus obsequendi, non auctoritas imperandi : papa enim solus est tanquam caput universalis Ecclesiæ, qui corpori congregato præsidere habeat. Præterea membra Concilii, et qui de jure et antiquissima consuetudine interesse potissimum debent prælati Ecclesiarum, et abbates, et sacerdotes Domini sunt. Horum autem quis non dicet, quod libertas Ecclesiastica conservetur, et jus fori quod neque etiam ipse Romanus Pontifex tollere sacerdotibus potest, illibatum permaneat ? Dicetne aliquis horum, quod liceat Laurentio, vel cuivis alteri sæculari contra archiepiscopum turpissimæ mortis ferre sententiam ? quis si sanæ mentis sit, non videat, quod ille debuit servari judicio judicis sui, ut degradatus et traditus justitiæ sæculari justissimam subiret sui facinoris ultionem ? hoc est quod vindicari quærit dominus noster et debet et tenetur : quod si non faceret, omnes Ecclesiastici viri detraherent Sanctitati suæ. Plena est curia litteris, quibus sacerdotes toto orbe dispersi clamore conqueruntur contra papam, nisi vindicet Ecclesiæ injuriam ; unusquisque enim timet sibi ipsi : unusquisque formidat quod sive cum causa, sive sine causa sæculares non assuescant in Domini sacerdotes sacrilegas manus extendere, et quod singulariter singuli dicunt, dicent omnes in Concilio generali congregati, atque ita opportunissimum foret, si quo modo pro ista re facile posset Concilium congregari ; doletque dominus noster, quod non possit, quoniam oportet consulere imperatorem, et alios reges Christianos, deinde de tempore et loco discernere, congregare prælatos, et alios qui de jure interesse debent : et hæc quidem tempore indigent ; nihilominus Sanctitas sua proponet ista fratribus congregatis, hoc est, sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus, et forte Dominus Deus aperiet aliquam facilem viam.

24. « Potestas autem congregandorum Conciliorum est penes Romanum Pontificem, ita

enim declaravit sancta illa Synodus Nicæna, cujus auctoritas par est Evangelio, dicente beato Gregorio : Sicut sancti Evangelii quatuor libros, sic quatuor Concilia suscipere et venerari me fateor, Nicænum scilicet, etc. et hoc ratio aperta demonstrat. Nam ad quem alium pertinere potest membra corporis congregare, nisi ad caput, a quo in membris ipsius virtus et motus derivatur, caput autem militantis Ecclesiæ, ministeriale dico, nemo fidelis negabit papam esse. Porro si sit expediens, vel non expediens congregare Concilium papa solus est, qui ex sententia decernere habet, nam quis melius judicare potest de domo atque familia, quam pater familias et dominus ? atqui pastor universalis Ecclesiæ papa est, ipse ergo novit melius quam omnes homines, vel nosse præsumitur, quid expediat gregi suo. Errant ergo, qui in simplices et pientissimas aures Christianissimi regis Francorum inculcant, quod dicat vel dici faciat in aures Pontificis : Volo Concilium generale, cum velle et nolle Concilium in solo sit Romani Pontificis arbitrio constitutum.

25. « Propter tria consueverunt Concilia generalia celebrari, ut etiam in gestis Constantiensis Concilii definitum reperitur, videlicet propter extirpationem hæresum, propter pacificationem principum, et propter reformationem morum. Hæreses autem in præsentiarum per Dei misericordiam nullæ palam pullulare videntur, quæ per Concilium extirpare necesse sit : de pacificatione principum dubium est, ne per congregationem Concilii majora scandala inter eos orirentur, tum quoniam non posset Sanctitas sua, salva honestate, dissimulare quam multas civitates et terras atque dominia Ecclesiæ tam Romanæ quam aliarum usurpata detinentur a nonnullis potentiis temporalibus ; tum etiam quoniam sunt aliqui principes, qui inter se contendunt de jure regnorum, sunt et alii, qui licet subjecti sint regibus et palam loqui non audeant, secreto tamen multa spargunt, plura suggerunt adversus reges dominos suos, accusantes eos de gubernatione tyrannica. Neque desunt, qui dicunt de aliquibus, quod cum verbis tenere fidem videantur, operibus tamen comprobatur non satis esse Catholicos. Si Concilium congregaretur, multa de his afferrentur in medium, quæ possent cedere in Christianitatis incendium ; exemplum enim habemus præ oculis, quia concilium Constantiense Spiritu sancto congregatum decrevit de pace tractare inter Christianissimum dominum Carolum regem Francorum, et illustrem dominum Philippum ducem Burgundiæ, et non modo pax secuta non est, sed bellum multo atrocius atque cruentius : divisa est quippe in Concilio illo Gallicana natio, quibusdam dicentibus, licuisse Joanni duci Burgundiæ interficere ducem Aurelianensem : quibusdam e contra accusantibus illum de crimine læsæ majestatis : serpsit autem paulatim in Concilio ista contentio inter viros magnæ doctrinæ, quæ fuit majoris odii inter principes illos seminarium. Et propterea sanctissimus dominus noster a principio sui Pontificatus nihil magis desiderare visus est, quam celebrare Concilium, et pro gloria Dei, et etiam pro claritate nominis sui. Homo est etiam quoad celebrandum Concilium neque doctior, neque omni 'ex parte posset magis idoneus reperiri, nec posset sine perpetua gloria nominis sui celebrare Concilium ; sed tum propter prædicta, tum propter multa alia consilio sapientum Sanctitas sua, licet invita, distulit.

26. « Quod serenissimus dominus dominus rex Franciæ velit repetere Pragmaticam, non potest sine maxima admiratione audiri ; agitur enim hic de honore et de conscientia suæ majestatis. De honore quidem, quoniam aut Pragmatica justa est, sancta est, honesta est, aut injusta et inhonesta : si justa, quam ob rem revocavit eam et abnegavit cum tanta solemnitate Majestas sua ? si vero injusta et inhonesta, cum quo honore suo potest eam reassumere ? Agitur etiam hic de conscientia sua, quia non quivis homo, sed doctor gentium, et vas electionis beatus Paulus Apostolus est ille, qui dixit : *Si quod probavi, iterum reprobo ;* ac subinde : *Si quod reprobavi iterum approbo, prævaricatorem me constituo* ; quod nomen absit a fama et reputatione tanti principis. In potestate serenitatis suæ est facere de facto quod velit, sicut in potestate Pontificis est factis proportionabiliter respondere de jure : sed non sperat Pontifex, neque potest sibi persuadere, quod rex ille Christianissimus tam grandem maculam velit inferre gloriæ suæ.

27. « De vocatione prælatorum quam sit contra dispositionem juris divini et humani, quod velit regia majestas de viris Ecclesiasticis judicare, nemo non novit. Quid Dominus dicit in Evangelio ? Quis es tu, qui judicas alienum servum, qui domino suo stat aut cadit ? Ecclesiastici viri dominum et pastorem habent papam : quod velit eos a curia papæ revocare majestas vestra regia, quod seipsum velit alienare a Romano Pontifice quantum suam celsitudinem deceat, ipse sit judex ; sed firmiter credendum est, quod si præfata serenitas fuisset vel mediocriter informata de rerum veritate, nihil horum suis oratoribus commisisset, quin potius eis mandasset inducere Laurentium Medicem ad recognitionem erratorum, atque ad subeundam dignam ipsorum ultionem : nam quis non videat quod, etsi sententiæ latæ a domino nostro contra illum injustæ forent, nihilominus eas teneretur observare ? Et quoniam res agitur inter filium et patrem, semper ille deberet humiliari ; quanto igitur amplius sen-

tentias observare debet humiliarique, offerens se satisfacturum, quando constat eas esse justissimas ? Cor igitur illius, quod instar Pharaonis induratum est, saxeamque obduxit naturam, emollire regia majestas suis exhortationibus debet, ut lapidea duritie in carneam teneritudinem commutata instar prodigi filii dicat : *Pater, peccavi in cælum et coram te.* Hoc si Laurentius fecerit, et imponendam secundum canones pœnitentiam contrito corde amaroque animo tulerit, reliqua facile componentur.

28. « Nihilominus quoniam Sanctitas domini nostri jam oratorem suum super his ad regiam celsitudinem destinavit, expectanda est responsio ejus : nam forte, imo vero sine forte rex ille Christianissimus veritate comperta sententiam commutabit. Interea etiam miserebitur Dominus Urbis Romæ, et tollet ab ea plagam istam pestilentiæ redibitque sanctitas sua, et revendissimi domini cardinales congregabantur, et tunc comperta post informationem intentione regia de consilio fratrum multo exactius præfata sanctitas providebit, et ita providebit ut non ab re serenitas contentetur ».

29. Meminit de hoc Pontificio responso Raphael Volaterranus [1] aitque eam ad Concilium provocationem ita exceptam a Sixto, ut qui provocarant pertimuerint, ne Concilium cogeretur : « Tantum, inquit, narrabo Florentinos in hoc bello Galliæ regem Venetos, Ferrarienses, Mediolanenses habuisse fautores , et ab horum omnium legationibus hujus occasione controversiæ, quæ injusta videbatur, Xystum ad Concilium citatum fuisse : illum autem summa constantia respondisse, se Concilium libenter quidem admissurum, ubi speraret omnium illorum principum crimina patefacturum, resque plurimas ablatas Ecclesiæ repetiturum : quapropter quem illi metu expugnare sperabant, ab eodem perterrefacti discesserunt ».

30. *Rogatus a Cæsare et rege Ungaro Sixtus dat pacem mox a Florentinis violatam.* — Venisse præterea ad Sixtum ab imperatore Friderico et Matthia Pannoniæ rege oratores, ut illum ad pacem redintegrandam cum Florentinis, imminente Christiani imperii excidio Mahomete II, commoverent, tradunt [2]. Tanta porro contentione suscepta res Florentina est a Venetis, ut pacem de cujus legibus dicetur inferius, a Turcis coemerint , quo Florentinis tuendis Othomannico bello liberi vacarent. Querebantur ii in difficillimum se bellum adversus Turcas a Romana Ecclesia maximorum auxiliorum spe adductos fuisse , implicatos vero bello magnis quotidie atteri cladibus, dum Sixtus, eorum calamitate et re Christiana neglectis, in suorum augenda amplitudine belloque civili Ecclesiasticas opes consumeret : denuntiatum itaque fuit Sixto contractum a Venetis cum Turca pacis fœdus : quo audito, vehementer obstupuit, cum Ludovici Francorum regis, Friderici imperatoris , ejusque filii Maximiliani ducis Burgundiæ oratorum [1] precibus permotus ad sedandam Florentinam controversiam, vertendaque adversus Turcas Christianum laniantes imperium arma incumberet.

31. Urgentibus porro Florentinorum fœderatis, ut oclidui flexu sumpta in Florentinam rempublicam arma poneret, et censurarum in eos latarum vim omnem adimeret dum pacis redintegrandæ ratio exquirebatur, assensit Pontifex, ne rei Christianæ deesset, ac Ludovicum Francorum et Eduardum Anglorum reges una cum cardinale legato interpretes concordiæ designavit, in qua perficienda si dissentirent Fridericum imperatorem et Maximilianum ducem Austriæ accedere voluit, quod compromissum eo tempore, quod iidem principes statuissent , teneret , eoque labente ab armis temperaretur. Sed hujus compromissi pactiones Florentini eorumque socii non admisere, exeuntibusque prioribus induciis, Perusium ex insidiis opprimere pertentarunt, propulsatique in circumjecto agro effuse populationem fecerunt. Senensium etiam Pontificis sociorum nonnulla loca vi cepere, ac diripuere, qua injuria exasperatus Sixtus eos novis edictis perculit : cumque principes Pontificis odio mandata darent Ecclesiasticis, intentata vectigalium mulcta, ut ab Apostolica aula discederent, tantum contemptum non tulit Sixtus, atque incussa censurarum religione sceleri tanto eos temperare jussit [2] :

32. « Ad futuram rei memoriam.

« Omnibus et singulis, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis et conditionis existant , sub excommunicationis , anathematizationis et maledictionis sempiternæ pœnis Apostolica auctoritate mandamus, ne ipsi vel eorum aliquis publice vel occulte, tacite vel expresse quemcumque ex venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis nostris, et Sedis prædictæ officialibus aut familiaribus , aliisque personis Ecclesiasticis et sæcularibus, et cujuscumque dignitatis status, gradus, ordinis vel conditionis existant, ut infra certum terminum ab eadem nostra curia recedant, et se absentare, ac ad sua propria vel aliena domicilia se transferre habeant, monere, aut mandatum aliquod facere, cogere, vel compellere, neque alicui ex supradictis, seu quibusvis aliis forsan per sæculares personas supradictas, seu earum auctoritate jam monitis, coactis, compulsis, vel quibus

[1] Raphael Volater. antopogr. l. XXII. — [2] Brutus Flor. hist. l. VII. et Crom. l. XXIX et alii.

[1] Sixt. l. brev. et Bull. Ep. CXIX. — [2] Lib. brev. et Bull. Ep. CXXXIX.

similia monitiones et mandata facta reperiuntur, injuriam, damnum, jacturam, aut præjudicium aliquod comminari, inferre, aut ipsorum, vel beneficiorum aut officiorum suorum bona, fructus, redditus, proventus et emolumenta sequestrare, subhastare, aut in suas vel aliorum manus ponere, capere, recipere, exigere, levare, alienare, seu in suos aut alienos usus convertere, aut personas prædictas molestare, impedire, seu in rebus et bonis inquietare, aut interverti, seu sequestrari, subhastari, poni, capi, recipi, exigi, levari, alienari, converti, et inquietari facere, vel procurare præsumant, etc. Dat. Brachiani Sutrinæ diœcesis, anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXVIII, IV idus Augusti, Pontificatus nostri anno VII ».

33. *Non edictis modo, sed armis conatus adversariorum comprimere nititur Pontifex.* — Nec modo edictis, sed suis etiam ac fœderatorum armis adversariorum conatus comprimere nisus est Sixtus : nam ad distinendum ducem Mediolanensem, ne Florentinis auxilia submitteret, Helvetios in eum concitavit [1], favitque [2] Genuensibus, qui Mediolanense jugum dejecere seque pristinæ libertati asseruerunt [3] Neapolitani regis auxiliis fulti, tum sua virtute, qua Joannis Galeatii Mediolanensium ducis exercitum instructa acie profligarunt : haud tamen Prosper Adurnius, qui hujus conversionis auctor extitit, et regis Ferdinandi subsidiis fretus Mediolanense jugum excutere molitus est, præturam Genuensem diu tenere potuit, novis enim inter Genuenses commotis dissensionibus, civiumque suorum cruore imbuta urbe, ejectus est a Baptista Fregosio, qui mox ducales apices accepit.

34. Tulit vero ægerrime Mediolani dux Genuensium defectionem, atque apud Ferdinandum questus est [4], bellis intestinis ab ipso implicari Italiam, quo tempore Turca illi opprimendæ inhiabat : « Prosper, inquit, Adurnus præses nostrorum Januensium studio tuo modo rebellavit : misisti eidem Prospero subsidium triremes tuas, addita pecunia. Ardet itaque nunc ea civitas intestina discordia per te conflata, et tu auctor hujus mali ex tua Neapoli quasi alienum incendium spectare credis; quod te compulerit nihil est nisi quod in periculo suo Florentinos socios nostros juvamus, quanquam iis ipsis ex fœdere mutuo tu quoque auxilia debes ». Et infra : « Nisi consilium mutes, cogita nihil nos prætermissuros, ut incendium nostrum mox quoque regnum tuum apprehendat, cum etiam, si id volumus, metuere debeas quos terrores justos sis Januæ habiturus, si quando eam urbem retinere non possemus, etc. Dat. Mediolani XI Julii MCDLXXVIII ».

[1] Lud. Canitell. in Annal. Cremonen. — [2] Aug. Just. l. v. Foliet. l. XI. — [3] Id. ib. Bizar. l. XV. Naucl. vol. 2. gener. 50 et alii. — [4] Ext. ejus lit. inter Ep. procer. mundi collect. ab Hieron. Donzel. p. 334.

35. *Belgicum bellum.* — Pernicialia similiter dissidia orta erant in aliis regnis, Ludovicus enim Francorum rex cum Maximiliano Austriaco de limite Belgico certabat [1], a quo proximo anno ad vicum Guinegatam non longe a Teruana fugatus est ingenti utriusque partis strage, quam ad sexdecim cæsorum millia pervenisse tradunt [2]. Anglia domesticas luxit discordias, ac Georgium Clarentiæ ducem, regis fratrem, crimine læsæ majestatis appetitum, deligendi generis mortis ipsi facta potestate, in Cretensis vini dolio præfocatum fuisse ferunt [3].

36. *Pacis leges inter Ungarum et Polonum.* — Redintegratum quoque est inter Matthiam Hungariæ, et Wladislaum Poloniæ ac Bohemiæ reges prius bellum, quod male sopitum fuerat, cum Matthias, auctore Pontifice, aut legato ejus confectam pacem dare negaret, quæ demum Olomucii extremo anno, convenientibus Matthiæ et Wladislai regum oratoribus, amplissima auctoritate subnixis, instaurata est; et communi consilio de Catholica religione in pristinum restituenda splendorem, de constabilienda Pragensis archiepiscopatus dignitate, exorando Pontifice, ut Bohemos solveret censuris, quibus eos Paulus II devinxerat, deliberatum. Præcipua formulæ illius pacis capita ex Ms. Codice Vallicellano [4] insigni deprompta repetemus :

« Concordia regum Hungariæ et Bohemiæ.

« In primis conclusum est, quod uterque princeps in suo jure acquisito permaneat tanquam dominus hæreditarius, et quilibet eorum titulo regis integro Bohemiæ, prout alii reges Bohemiæ consueverunt, utatur, ita ut dominus rex Matthias dominum regem Wladislaum scribat Bohemiæ regem, et dominus rex Wladislaus ipsum dominum Matthiam regem similiter nominet, et scribat Bohemiæ regem : similiter subditi utriusque regis erga utrumque facere debebunt. Item conclusum est, quod rex Matthias condescendat regi Wladislao barones, militares, terras, civitates et provincias quascumque tenet in Bohemia : similiter etiam rex Wladislaus omnes civitates, terras, provincias, duces, barones et militares quoscumque tenet in Moravia, et utraque Silesia, Lusatia, et sex civitatibus præfato regi Matthiæ condescendat.

37. « Item conclusum est, quod postquam Wladislaus terras, civitates, castra, oppida et provincias, duces, barones, militares in provinciis Moravia, utraque Silesia, Lusatia, et sex civitatibus sub ditione sua existentes, præfato regi Matthiæ condescendat, statim et in continenti omnes de Moravia, et utraque Silesia, Lusatia, ac sex civitatibus teneantur commu-

[1] Philip. Comin. in Chron. c. 124. Belcair. dec. 1. l. III. n. 55. — [2] Id. Belcair. n. 36. — [3] Polydor. Virg. l. XIV. Belcair. sup. num. 36. Rein. Snoi l. XII. — [4] Ext. in Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 171. Boufin. dec. 4. l. v. Michov. l. IV. c. 72. Crom. l. XIX et alii.

niter præstare homagium regi Matthiæ tanquam vero domino eorum, et hæreditario Bohemiæ regi, et barones, ac nobiles secundum consuetudinem erga dominos suos et reges Bohemiæ ab antiquo observatam, ipsum pro tali rege suscipiant et teneant, sibique et nulli alteri tanquam eorum vero et hæreditario regi obediant; et postquam dominus rex Matthias barones, militares, civitates, terras et provincias, quas in Bohemia tenet, præfato domino Wladislao condescenderit, illi in terra et corpore regni Bohemiæ, eumdem dominum Wladislaum regem similiter suscipiant, eique promittant, et secundum consuetudinem regni ab antiquo observatam facere teneantur : sibique et nulli alteri tanquam eorum vero et hæreditario regi obediant. E converso autem reges dictos subditos conservare in juribus regni, et illarum terrarum, et privilegiis ab antiquo consuetis promittent, in quantum præsenti dispositioni non obsistant.

38. « Item conclusum est quod præfatus rex Matthias, durante vita sua, provincias et patrias Moraviæ, utriusque Silesiæ, Lusatiæ, et sex civitatum cum omnibus pertinentiis libere, quiete, pacifice, et absque omni impedimento et conditione præfati Wladislai regis, et regni Bohemiæ, ac subditorum coronæ ejusdem, teneat, possideat, et utatur tanquam eorum verus et hæreditarius dominus : similiter rex Wladislaus provincias, barones, militares, civitates et loca in Bohemia libere, quiete et pacifice, et absque omni impedimento præfati regis Matthiæ teneat, possideat, et utatur tanquam eorum verus rex et dominus hæreditarius.

39. « Item conclusum est ad confirmandam pacem et amicitiam utrorumque regum, et ne propter diversitatem successorum diversa mala et novæ differentiæ oriantur, et quandocumque post obitum regis Matthiæ dominus rex Wladislaus aut sui successores, seu regnum Bohemiæ præfatas terras et provincias Moraviæ, utriusque Slesiæ, Lusatiæ, et sex civitatum recipere et reunire corpori Bohemiæ voluerint, illud facere possint libere, et sine ullo impedimento regis Hungariæ pro tempore existente, vel regni Hungariæ, etc. » Adjectæ sunt plures conditiones, quarum præcipua ea fuit, ut cum provinciæ illæ ad coronam Bohemicam revocarentur, quadraginta aureorum Hungaricorum millia Pannoniæ regi penderentur : si vero Wladislaum præmori contingeret, ac superstitem Matthiam a regni Bohemici ordinibus ad solium Bohemicum vocari, conventum est Silesiam, Lusatiam, Moraviam, et sex alias urbes cum reliquo Bohemiæ regno coalituras. Sancitum etiam, ut si quis finitimorum regum ac principum alterum ipsorum injusto bello peteret, alterum mutuis opibus viribusque alteri subsidio futurum. De redintegranda vero in Bohemia re Catholica hoc decretum additum :

40. « Item conclusum est, quod ex parte differentiarum in Sedem Apostolicam et Bohemos, postquam majestates eorum convenient, debebunt hoc negotium similiter pertractare, et videre de modo quo tales differentiæ possint complanari : similiter et diligentiam facere, et sollicitare, quod quidam archiepiscopus in regno ordinetur, qui ab omnibus decenter et honorifice honoretur, suscipique debebit et teneri, et ut sententia excommunicationis per dominum Paulum Pontificem piæ memoriæ promulgata tam a vivis, quam a mortuis auferatur, apud dominum Pontificem laboretur ». Constitutum etiam est, ut solemne regum colloquium in agro inter Olomucium, quo Matthias accederet, et Vinzonum, quo Wladislaus se conferret, celebraretur, in quo fœdus æternum Hungaros inter et Bohemos sanciretur, deque resarciendis damnis post inducias Wratislaviæ pactas illatis ageretur, ac vi occupata restituerentur, et capti liberarentur. « Datum in præfata civitate Olomucensi die Lunæ in octava sancti Andreæ Apostoli anno Domini MCDLXXVIII ».

41. *Mahometis in Christianos grassationes.* — Veteres etiam discordiæ, quæ repullularant in Prussia, quasque Matthias submisso Cruciferis auxilio accensurus erat, feliciter sedatæ a Casimiro rege Poloniæ, a quo etiam cum Tartaris et Turcis pax redintegrata [1] est, quam pariter Veneti a Mahomete maximo damno redemere, indeque Christianæ res ad exitium proniores fuere : aliis enim mutuis bellis sese petentibus, aliis cum barbaro paciscentibus, Mahometes proterendæ Christianæ religionis evertendæque cupidissimus, liberius in Christi fideles grassatus est, Carinthiam igni ferroque [2] vastavit, Crojam [3], Macedoniæ urbem principem, olim Scanderbegi victoriis nobilitatam, pressam annua obsidione ob commeatuum inopiam ad deditionem coegit : Scodram atrociori quam antea triennii oppugnatione adortus est : Drivastum cepit : Lyssum ad Drymonis ripam eripuit, denique Venetos ad Scodram, Tænarum Laconiæ et Lemnum insulam sibi dedenda exoratæ pacis causa adegit. Recenset hujusmodi leges, nonnullaque alia scitu digna Sabellicus [4].

42. « Pax, inquit, his conditionibus facta est ut Scodram Veneti, Tænarum Laconiæ, et Lemnum insulam Turco relinquerent : solverent ad id quotannis octona aureorum nummum millia, ut Pontica pateret navigatio Venetis negotiatoribus. Alii centum millia duntaxat intra biennium promissa aiunt, negotiatoresque id aurum daturos se ob negotia, quæ in Pontico mari haberent, pollicitos : atque ita magistratus, quem Veneti ad id tempus Byzantii habere consueverant, post pacem in eam urbem resti-

[1] Crom. l. XXIX. — [2] Id. eod. lib. — [3] Bonfin. dec. 1. l. V. Sab. Ennead. 10. l. VII. — [4] Sab. Ennead. 10. l. VII. Bonfin. ubi sup. Bosius p. 3. l. XI. Crom. l. XXIX et alii.

tuitur. Vix tantum quietis et otii attulit pax hæc Venetis, quantum cæteræ Italiæ sollicitudinis et metus, omnibus vulgo prædicantibus futurum, ut Venetis quiescentibus, Italiæ pars, quæ Venetæ non esset ditionis, multo infestior jam inde Othomanicis esset armis quam ullo unquam tempore fuisset. Post pacem Mahometes Neritum, quæ nunc Maura est, Leonardo Taucico ademit, qui ea tenebat loca, Caphaleniam inde Zacynthumque suo imperio adjecit : solverunt se Veneti Othomanico bello anno sextodecimo quam in Turcos arma induxerant, fuitque annus ille salutis septuagesimus octavus supra millesimum ac quadringentesimum ». Pax hæc gravissima primum Rhodiis, deinde Appulis bella peperit, ut dicetur inferius (1).

43. *Bosniæ reginæ pia mors et præclarum testamentum.* — Premebat tum sua tyrannide Mahometes Bosnam, ex qua in Germaniæ limites maximæ excursiones fiebant, cujus provinciæ regina Catharina religiosissima, Thomæ olim regis uxor, diu Romæ Pauli II et Sixti IV Pontificum liberalitate sustentata, hoc anno extincta est, de qua hæc tradit Raphael Volaterranus [1] : « Mœsia superior inter Danubium, et montes Macedonicos continetur in quo ferme spatio tres nunc regiones sunt Bosna, Rascia et Servia : Bosna prope fluvium, qui Mœsus appellatur a Ptolomæo : apud hos Manichæorum secta colitur : duo rerum principia, alterum bonorum, alterum malorum dicunt : » paucisque interjectis verbis : « Cœnobia in abditis montium convallibus habent, ubi matronæ, quæ ex aliquo morbo evaserunt, sanctis viris, certo tempore ex voto servire se dicunt, atque ita inter monachos mixtæ una vivunt : quæ quidem labes adhuc durat. Rex Stephanus, hoc enim nomine reges eorum vocant, a Joanne Carvajal S. Angeli cardinale Baptisma de more accepit : is fuit germanus Bosnæ reginæ, quæ a Turcis expulsa Romæ nostra memoria Pontificum misericordia victitabat, et extincta est ».

44. Antequam illa extremum diem obiret testamento Bosnam Romanæ Ecclesiæ legavit, eamque ob causam ensem et calcaria in cardinalium senatu Pontifici oblata, scripsit ad Franciscum Gonzagam cardinalem Mantuanum Jacobus cardinalis Papiensis [2], cui Codicis Ms. Vaticani auctor accuratissimus, qui insignia quæque tum in cardinalium consistoriis, tum in Urbe gesta litteris consignavit [1], hisce verbis consentit : « Profugerat ad nos pulsa regno Catharina regina Bosniæ, quod jam ante occupaverat Turcus. Ejus filius, abnegata fide, cum illo erat contra Christianos militans. Cum autem annos circiter duodecim apud nos ea fuisset nostris pecuniis sustentata, diem obiens hæredem amissi regni Pontificem Romanum reliquit, addita conditione, si filius ad fidem rediret, utique in paternum regnum rediret. Ad offerendum testamentum regnumque tradendum institutus est vicecancellarius :hodie itaque, cæteris in senatu absolutis, introducti nonnulli reginæ domestici sunt, qui et testamentum ostenderent, ensemque et calcaria Pontifici traderent in possessionis aditæ signum. Laudavit reginam Pontifex, testamentum accepit simul, et ensem prehendidit, prehendique a singulis Patribus voluit, ut unum cum illo corpus nos facere significaret. Imperavit vicecancellario, ut Documenta acceptæ hereditatis confecta in Archiviis Apostolicis condi curaret ». Extat in Bibliothecæ Vaticanæ Tabulario id testamentum [2], cujus formulam ad propagandam posteritati insignis facti memoriam historiæ inserendam ducimus :

45. « In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen. Anno Incarnat. Dominicæ MCDLXXVIII, Indictione XI, die vero XX mensis Octobris, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti divina providentia papæ IV ».

« In mei notarii et testium infrascriptorum et subscriptorum ad omnia et singula infrascripta vocatorum specialiter et rogatorum præsentia, Illustrissima domina Catherina, quondam ducis Stephani filia, regina Bosnæ, nunc in alma Urbe in regione Pineæ in domo suæ solitæ habitationis prope Ecclesiam S. Marci de Urbe constituta, ægra corpore, sana tamen et compos mente », et infra, « volens quod, licet per immanissimum Christianæ religionis hostem Turcum retroactis temporibus, de facto et per tyrannidem, prædicto regno Bosnæ pulsa et spoliata sit, propterea tamen jus præfati non amisit, nec amittit, quod spectat ad eam, propter incapacitatem et inhabilitatem filiorum suorum legiti-

[1] Raph. Volat. l. VIII. — [2] Papien. Ep. DCXCV.

[1] Papien. Ep. DCXCV. Ms. arch. Vat. Volater. in Diariis. — [2] Ext. in Cod. Ms. arch. Vat. sign. varia circa med.

(1) Pax quidem a Venetis composita, sed anno isto elapso, et ineunte sequenti. Quanquam hoc anno Veneti pacem a Mahomete postularunt, vanis tamen ludificationibus ab illo extracti sunt usque ad exordium sequentis anni ; tunc vero propositæ a Venetis conditiones admissæ ab eo atque sancita utrinque pax est. Dies qua conventum fuit inter partes designatur a Naugerio dies XXVI Januarii anni MCDLXXIX, qui pariter scriptor pacis hujus leges recitans has inter cæteras recenset : ut ducatorum 100000 intra biduum Veneti solvant, quæ portio erat æris alieni quo Turcis obstringebantur Veneti quidam, qui exorto bello e Constantinopoli se poripruerant. Præter hæc solvenda quotannis a Venetis 100000 ducatorum ut libera negotiatio per totam Turcarum ditionem Venetis negotiatoribus pateat. Chronologiam nostram de anno sancitæ pacis confirmat Sanutus in Vitis ducum Venetorum, scribens die XXI Februarii nuntium de pace cum Turca composita Venetias pervenisse. Cæterum toto hoc anno Turcæ hostilia multa in Venetos gessere ; nam et Crojam expugnarunt, et Scodrum seu Scutarim arcta obsidione presserunt, et in Forum Julii excursionem aliam instituerunt, qua, a Venetis repulsi, parum profecerunt.

MANSI.

morum, et naturalium, et illustrissimi regis Thomæ memorati regni Bosnæ ex professione Mahometanæ sectæ contractam, habensque fiduciam in Domino, qui nullum violentum sinit esse perpetuum, quod prædictum regnum aliquando de manu tyrannica et hostili excidet, et evertetur ab ea, et Christianæ subjicietur ditioni, volens propterea incolis regni prædicti et regno consulere, ne ad manus veniat aliquorum nullum habentium jus in regno, sed suum juridicum et legitimum habeat regem; præfata regina ex præmissis et quibusdam aliis rationabilibus causis animum suum moventibus, ac memor munificentiæ, gratiarum et beneficiorum a sancta Romana Ecclesia, et Apostolica Sede a felice et sancta memoria Pauli papæ II et sanctissimo domino nostro Sixto papa IV collatorum, qui eam gratissima hospitalitate sunt semper prosecuti, subveniendo eidem secundum regiam dignitatem condigno annuali stipendio, et provisione, seu sufficienti pro suis necessitatibus: in prædicto regno Bosnæ cum omnibus et singulis juribus, pertinentiis, dependentibus, connexis et annexis præfati regni civitatibus, castris, terris, villis, juribus, et jurisdictionibus, ac utili et directo ejusdem dominio sacrosanctam Romanam Ecclesiam, et Sedem Apostolicam, ac prædictum sanctissimum dominum nostrum dominum Sixtum, divina providentia papam IV et suos successores canonice electos, et intrantes universales hæredes ac successores instituit.

46. « Rogavitque et rogat per solemne fideicommissum dictam Sedem Apostolicam, ac prædictum sanctissimum dominum nostrum, et prædictos successores, ejusdemque prædictæ Sedis fidei commisit et committit, et ita voluit et ordinavit, quod filio suo, et prædicti regis Thomæ legitimo et naturali Sigismundo, si (quod Deus per infinitam suam permittat clementiam) ex Mahometanorum vomitu, in quo degit de præsenti, ad veram Christi fidem realiter et cum effectu revertatur, prædictum regnum, et regni jura, dominia et jurisdictiones absque detractione legis Trebellianicæ plene restituat, eumque regem in prædicto regno nominet, intitulet et investiat quantum in prædicta Sede Apostolica fuerit. Si vero dictus Sigismundus ejus filius ad Christianam fidem non venerit, ut præfertur, tunc illo casu dicta illustrissima domina regina voluit dictum fideicommissum esse nullum, irritum et inane, nulliusque roboris vel momenti, ac si factum non fuisset, sed in tali casu iterum rogavit et rogat dictam Sedem Apostolicam, et sanctissimum dominum nostrum, et suos successores præfatos, et ejus ac prædictorum fidei committit, quod si filia ejus Catherina, quæ similiter de præsenti Mahometanorum vomitum sequitur, revertatur realiter et cum effectu ad sanctam Christianam fidem, eidem filiæ suæ modo et forma præmissis regnum prædictum integraliter restituant, quantum fuerit in eisdem: ambobus autem et filio et filia prænominatis in perfida Machometana secta perseverantibus, dictum fideicommissum prædicta regina voluit similiter esse nullum, irritum et inane modo quo supra est præmissum. Et interim dictam Sedem Apostolicam posse plene et libere de prædicto regno ejus juribus et titulo disponere ad suam voluntatem et beneplacitum, tanquam de re, patrimonio, hæreditate ac bonis suis propriis, quibusvis contradictionibus non obstantibus, etc.

47. *In senatu cardinalium controvertitur an invitus episcopus transferri possit.* — In senatu etiam cardinalium agitata est hoc anno controversia de transferendo Nicolao episcopo Caminensi ad Warmiensem Ecclesiam, quamvis inscio invitoque. Re diu controversa, cum opponeretur Concilii Constantiensis canon, responsum fuit ea decreta, in quibus de fide non agitur, a Martino non fuisse confirmata, narrat Ms. Vaticani auctor [1]: « Et quoniam, inquit, decreto Constantiensis Concilii cavebatur, ne quis transferretur invitus nisi eo citato, et causa ante cognita, et additum est adjectam auctoritatem ei Concilio non esse, cujus decreta Martinus ejus nominis V confirmare, nisi in quibus de fide Catholica ageretur protinus, noluisset ». His addimus decima Februarii Dominicum Robureum, Pontificium cubicularium, creatum fuisse cardinalem tit. S. Vitalis.

48. *Datum Platinæ munus colligendi illustria Ecclesiæ Monumenta.* — Hoc anno Sixtus sollicitus in asserendis juribus, quæ a prædecessoribus acceperat, provinciam mandavit Bartholomæo Platinæ, ut insignia quæque vetera Monumenta ex autographis descripta in libros redigeret: quod ille egregie perfecit [2], ac tria ingentia volumina, ex quibus nos plura maximi ponderis nostris intulimus Annalibus, congessit, quibus Epistolam Sixto inscriptam præfixit.

49. Præfectum fuisse jam triennio ante Vaticanæ Bibliothecæ Bartholomæum Platinam, ac stipendium ipsi, atque eo in munere successuris attributum; præterea ipsam Bibliothecam magnificentius instauratam ornatamque ex Pontificiis litteris [3] constat, tum etiam ex aliis anno superiori exaratis [4] curasse Sixtum impensius Bibliothecam, ut in ea litterarum amantes ad adipiscendam doctrinam studiosius incumberent: « Ad decorem, inquit, militantis Ecclesiæ, fidei Catholicæ augmentum, eruditioni quoque ac litterarum studiis insistentium commodum et honorem, Romanus Pontifex commendabilis cujusque exercitii adjutor, ut sectatores liberalium artium eo facilius ad tam præcelsum hu-

[1] Ms. arch. Vat. — [2] Platin. in Præfatione collect. — [3] Lib. brev. et Bull. Ep. LXXXIII. — [4] Ext. inter collect. Plat. 3. p. 431.

manæ conditionis fastigium acquirendum, acquisitum vero in alios effundendum judicat, paternis eos hortatur monitis, muneribus allicit, beneficiis juvat, Bibliothecas et loca eis accommoda præparat, ac sparsa librorum volumina ad ipsorum profectum in unum reducit ». Antea vero cum ejusdem Bibliothecæ nonnulla volumina alienata essent, intentatis censuris edixit [1] universis, ut ea restituerent.

50. *Componitur controversia inter cleros et monachos.* — Hoc anno Pontifex, cum graves essent inter clerum et Monachos in Germania controversiæ, eas hoc Diplomate [2] diremit :

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Parochiani sacerdotes de cætero non dicant a mendicantibus hæreses processisse, cum in veritate fides nostra sit illuminata, et Ecclesia exaltata per eosdem, et præsertim per Ordines Prædicatorum et Minorum, ut jura testantur. Fratres Mendicantes non prædicent populos parochianos non teneri audire missam in eorum parochiis diebus festivis et Dominicis, cum jure sit cautum illis diebus parochianos teneri audire [3] missam in eorum parochiali Ecclesia, nisi forsan ex honesta causa ab ipsa Ecclesia se absentarent, quodque etiam nec fratres, nec curati inducant aliquo modo laicos ad eligendum sepulturam apud eos, et bene caveant propter pœnas, quas imponunt canones, cum sit liberum.

51. « Etiam ipsi Mendicantes desistant prædicare, quod parochiani non sint obligati, saltem in Paschate, proprio confiteri sacerdoti, quia de jure tenetur parochianus saltem in Paschate proprio confiteri sacerdoti; per hoc tamen ipsi fratres Mendicantes non censeantur exclusi, quominus secundum juris communis et privilegiorum eisdem concessorum dispositionem confessiones audire et pœnitentias injungere valeant. Etiam de cætero inter ipsos fratres Mendicantes et curatos quoad effectum prædicandi, horas cantandi, et campanas pulsandi servetur consuetudo antiqua, quæ temporibus antiquis servata fuit in ipso oppido Elingensi, et casu, quo veniat aliqua occasio sive necessitas, non fiat commutatio temporis vel horæ in ipsis prædicationibus fiendis, nisi de consensu partium. Etiam ipsi fratres in sermonibus eorum non detrahant prælatis et rectoribus parochialium Ecclesiarum, nec etiam populos a suarum Ecclesiarum parochialium frequentia et accessu abstrahant sive retrahant quoquo modo.

[1] Ext. inter collect. Plat. 3. p. 430. — [2] Extrav. commun. de tregua et pace l. II. c. 12. — [3] Vid. Concil. Trid. sess. 2. in decr. de observandis in celebratione missarum § non ex.

SIXTI IV ANNUS 9. — CHRISTI 1479.

1. *Redintegrare in Turcas bellum nititur Sixtus, missis in Germaniam et Insubriam legatis.* — Aggredimur annum a Virginis partu millesimum quadringentesimum septuagesimum nonum, duodecima Indictione, quo cum immanissimus Turcarum princeps, relatis de Christi fidelibus plurimis victoriis lateque prolatis, innumerisque in servitutem adductis, ac fixis ubique sævitiæ suæ trophæis, universum orbem Christianum sub jugum mittere meditaretur, Dei vicarius plures legationes ad reges principesque ad sacrum bellum adversus communem hostem suscipiendum concitandos, inflammandosque populos ad nomen crucesignatæ militiæ dandum misit : in primis enim Ausiam tit. S. Sabinæ præsbyterum cardinalem, summa instructum auctoritate, in Germaniam legavit [1] : « Tibi, inquit, excitandi tam imperatorem, quam omnes et singulos Catholicos principes et populos, ut adversus infandissimum Turcorum principem pro defensione fidei, pro salute patriæ, et propria ac aliorum Christianorum tuitione, se ardenter opponant, ipsiusque reprobos conatus reprimere studeant : insuper cruciatam contra eosdem Turcos prædicandi, et crucesignatis contra eosdem Turcos pugnantibus, vel ad id contribuentibus non solum semel in vita, sed etiam in mortis articulo juxta ordi-

[1] Regest. legation. p. 104. ad p. 172.

nationem tuæ circumspectionis, ut indulgentiam plenariam consequantur, concedendi », et infra, « auctoritatem concedimus et impartimur, etc, Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIX, nonis Maii, Pontificatus nostri anno VIII ».

2. Persimilem provinciam in Pannonia, Bohemia ac Polonia gerendam Joanni Aragonio S. Hadriani diacono cardinali imposuit [1], tum ut subortas inter eos reges de Bohemiæ regno controversias sedaret, atque ideo si usus poscere videretur, inducias et colloquia imperaret, tum mutuo armorum fœdere adversus Turcas jungeret, necnon sacrum bellum, ad eorum comprimendos impetus, fidemque tuendam promulgaret, ac militiam religiosam professuros crucis symbolo insigniret : quæ litteræ his verbis consignatæ sunt : « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIX, kal. Junii, Pontificat. nostri an. VIII ».

3. Ut autem facilius sacra in Turcas expeditio confici posset, non modo pacandis Germaniæ aliorumque Borealium rebus, verum Italicis quoque operam dedit Pontifex : cumque accepisset sublata esse dissidia, quæ inter Bonam Mariam et Joannem Galeatium ejus filium, atque Ascanium et Ludovicum Octavianumque Sfortias ante intercesserant, id Ascanio administratori Ecclesiæ Papiensis eadem progenie orto gratulatus legationis munus in Insubria ac provinciis adjacentibus obeundam ei decrevit [2], ut nimirum tam illos quam alios regionum illarum principes viros ac populos arctissimo jungeret fœdere, quo argumento has ad eum litteras dedit :

4. « Intenti, inquit, ex saluberrimis monitis ejusdem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi ad pacem et quietem ipsorum fidelium ac conservationem hujusmodi unionis et tranquillitatis, prout etiam naturali jure devincimur, proprioque paternæ charitatis invitamur officio, in quo omnem cogitatum nostrum convertimus, ac oculos nostræ mentis ad personam tuam pro conservatione hujusmodi unionis et tranquillitatis direximus, te ad ducatum prædictum, et ad partes Lombardiæ, et finitima, ac illi adjacentia tam citra quam ultra montes dominia et loca cum plena et omnimoda potestate legati de latere nuntium et oratorem nostrum, ac angelum pacis destinare decernimus : etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIX, X kal. Octobris, Pontificatus nostri anno IX ».

5. *Interemptus helleboro Papiensis cardinalis doctissimis scriptis et piis operibus commendabilis.* — Successerat Ascanius in administranda Ecclesia Ticinensi Jacobo cardinali Papiensi III idus Septembris hujus anni vita functo culpa ignobilis medici, qui helleborum male temperatum quartana laboranti propinarat, ut Jacobus Volaterranus [1], qui tum summo Pontifici a secretis erat, in Præfatione operum illius hoc anno consignata testatur, eumque hoc exornat elogio : « Census illi sacerdotiorum fuit ad modestiam dignitatis, quorum acervos non quæsivit modo, sed in aliis vehementer detestabatur. Vir certe fuit magni ingenii, ac si ei aliter mori contigisset, majoris consilii habitus, manu dexter ad omnia ad quæ intendebat animo : elegantis et magnæ doctrinæ, atque in scriptis suis non minus sententiarum gravitatem quam ornatum ostendens frequenter Scripturæ sanctæ verbis de industria utebatur, utpote quæ sorti et dignitati suæ convenire plurimum existimabat. Scripsit Pontificum Vitas, quæ vel æmulorum malignitate deperditæ sunt, vel forte (quod velit Deus) in aliud tempus servatæ. Scripsit Commentarios a Pii profectione Anconam, dum in Turcos expeditionem pararet, usque ad obitum integerrimi patris cardinalis Carvajalis, qui annorum fere quinque historiam continent, omnium videlicet, quæ ubique memoratu digna inciderunt. Scripsit Epistolas multas tam otii ad alendum ingenium, quam negotii causa ad amicos, a me in hunc diem supra sexcentas magno labore et cura collectas. Biennio ante obitum Tusculanæ Ecclesiæ titulo honestatus est, cum prius inter presbyteros cooptatus S. Chrysogoni titulum habuisset ».

6. Quamvis ille repentino mortis genere, lethargo nimirum oppressus obierit, non ea tamen illi fuit improvisa, testamentum [2] enim jam ante condiderat, quod pietatem spirat, e quo hæc visa sunt decerpenda : « In primis, inquit, conversus in Deum auctorem et redemptorem meum, cum anxius sim futuri de me judicii, et nescius utrum odio an acceptione sim dignus, sciens autem in manu ejus vitam esse atque interitum, per viscera misericordiæ suæ, in quibus ex alto nos visitavit, humi stratus oro, ut fiant aures suæ intendentes in vocem deprecationis meæ : non intret in judicium cum servo suo : adversus folium, quod vento rapitur, non exerceat potentiam suam, nec siccam stipulam persequatur, pœnitentis sacerdotis animam non dedignetur». Et infra : « Miserationes ejus super omnia opera ejus : secundum ergo peccata mea non faciat mihi, neque secundum iniquitates meas retribuat mihi, quia non justificabitur in conspectu suo omnis vivens, sed per sanctam nativitatem suam, passionem, et mortem et resurrectionem, et ascensionem in cœlum, et adventum Spiritus sancti paracliti salvet humiliatam animam cum beatis spiritibus in vitam æternam.

[1] Regest. 1. legation. p. 157 ad p. 163, et p. 182. etc. — [2] Reg. 2. legation. p. 26.

[1] Volater. in præfat. ad opera card. Papien. — [2] Ext. apud card. Papien. post Ep. ult.

7. « Proxime autem si quid contra pastorem principem meum Romanum Pontificem vivens peccavi (peccasse autem multa me puto) si quid dicto aut facto contumacius egi, si non sum digne veneratus, si non parui, si contristavi, si carpsi pro suis in me meritis, si non digne retribui, supremam ejus pietatem gemens imploro, ut mihi ignoscat, et oblitus omnium, defuncti animæ benedicat ». Nonnullisque interjectis de petenda a cardinalibus venia : « Ut vero ad gloriam Dei et integritatem communionis fidelium, perseverantis, licet peccatoris, servi pateat fides, alta voce profiteor, tenuisse me a lavacro sancti Baptismatis usque in diem præsentem sanctam orthodoxam fidem Catholicam, symbolum ab Apostolis conditum, expositionem fidei magni Nicæni Concilii, anathematizasse etiam me et anathematizare omnem hæresim extollentem se adversus sanctam et immaculatam fidem, in qua, ut dictum est, vivere et mori intendo, hoc sequens confessionis meæ chirographum, omnipotenti Deo in extremo judicio repræsentans. Credo, etc ». Hactenus de Jacobo cardinale Papiensi : nunc ad institutam de concilianda in Italia pace narrationem redeamus.

8. *In crimen ab æmulis adductus, Sixtus illud a se removet.* — Missi sunt hoc anno ineunte Romam ex toto orbe Christiano ad Sixtum oratores, ne conceptum in Florentinos ob Ecclesiastici ordinis violatam majestatem dolorem ulcisceretur, belloque parceret, ne Christiana respublica intestinis nostrorum discordiis Turcico tyranno proderetur : queriturque Jacobus Antiquarius in litteris [1] ad Jacobum Papiensem, tum adhuc superstitem, oratores infecto negotio domum rediisse : Sixtum esse ad vindictam quam ad quietem procliviorem : postulare ut Laurentius Medices dedatur : vindictam expeti ob cæsum Salviatum, qui si archiepiscopus Pisanorum fuerit, eum prius sacram dignitatem prodidisse, qui aras cruentare esset ausus : urgeri bellum in Etruria, ascito a Sixto in societatem Ferdinando rege : incendi passim diripique oppida : nil flammis aut ferro intactum relinqui : Mediolanenses principes junxisse se fœdere Florentinis : Helvetios in Mediolanenses sollicitatos ab internuntiis Pontificiis, cum in eorum fines irrupissent, in Alpinas valles retrusos : Genuenses, Mediolanensi jugo a suis cervicibus dejecto, in libertatem se vindicasse (1).

[1] Apud Papien. Ep. DCXCVI.

9. Verum auctorem adversa factione implicitum immerito Pontificem perstrinxisse constat, cum non perductæ ad optatum finem concordiæ culpam conjiciendam constet in Florentinos, qui violatis conventis Perusium armis tentarunt, propulsatique mœnibus agros vastitarunt, ac plura oppida occupavere ; atque adeo a pacis consiliis ipsos prorsus abhorruisse re ipsa docuerunt, ut Sixtus publicis litteris [1] Apologeticis demonstrat, quas ad rei gestæ memoriam tranfundendam in posteros divulgari jussit, quasque ad delendam omnem ab adversariis aspersam Dei vicario labem afferendas potiori ex parte censemus.

« 10. Ad futuram rei memoriam.

« Cum oratores charissimi in Christo filii nostri Ludovici Francorum regis illustris ad nos et Sedem prædictam destinati pro censurarum et pœnarum hujusmodi remissione, et Italiæ pace, cum honore tamen dictæ Sedis, et debita satisfactione nomine prædicti regis nobis humiliter supplicassent, ut pace hujusmodi facta, communibus viribus contra Turcos nostræ religionis et orthodoxæ fidei hostes ad Christianæ reipublicæ defensionem intendi posset; nos tam illis quam charissimi in Christo filii nostri Frederici Romanorum imperatoris semper Augusti et dilecti filii nostri nobilis viri Maximiliani Burgundiæ ducis oratoribus postmodum supervenientibus, et pro parte imperatoris et ducis prædictorum, idem quod iidem Ludovici regis oratores petierant, cum instantia humiliter petentibus affirmavimus, nos promptos et paratos ad pacem semper fuisse et esse, nec quicquam ullo tempore magis desiderasse, quam Italiæ, et universorum Christianorum tranquillitatem et expeditionem ipsam contra Turcos. Et cum eorumdem Florentinorum, et confœderatorum cum eis, seu ligæ oratores paulo post advenientes, eadem ferme, quæ alii oratores imperatoris, regis et ducis prædictorum petierant, fieri instanter peterent, ostendimus eis quantum et pacem et expeditionem ipsam in Turcos desideraremus, quantumve sollicite omnia nostra studia ad id semper contulissemus.

11. « Cumque nos ad media ineundæ pacis deveneri speraremus, ligæ oratores prædicti, litteras ducis et dominii Venetorum, per quas eis significabant pacem cum Turcis iniisse, no-

[1] Ext. lib. Bull. XLIV. p. 280. et lib. brev. et Bull. p. 172 et 119, et lib. Priv. Rom. Eccles. to. III. p. 443. et inter collect. Plat. to. III. p. 443. Ms. arch. Vat.

(1) Inter res hoc anno gestas quædam narrat annalista, quæ superiori anno præcesserant. Igitur principum legationes superiori anno apud Pontificem convenerunt, et quidem Augusto mense, ut Parmensis Diarii scriptor adnotat ; qua occasione narrat legatos illos nactos Pontificem animo esse in Florentinos maxime exacerbato, nec leniri ullo officio posse, denuntiasse Ecclesiasticis in Romana curia degentibus, qui et beneficia seu jura Ecclesiastica in ditione suorum principum obtinebant, ut ad loca illa intra mensem, proventibus alioquin suis mulctandi redirent. Eodem ipso anno Hercules Atestinus dux fœderatorum in Pontificem eligitur. Hæc anno superiori gesta. Præsenti vero oratores principum Romæ iterum convenerunt mense Februario, iterumque re infecta redierunt. Ex his intelligere arbitror lectorem quæ ad præsentem, quæ vero ad superiorem annum referat. MANSI.

bis ostenderunt: quo audito, vehementer admirati fuimus, et quamplurimum indoluimus, quia ex ea pace maximo in periculo respublica Christiana constituebatur, et hujus pacis Italicæ videbatur adimi fundamentum, ipsius ligæ dominiis, et eorum oratoribus prædictis de expeditione in Turcos amplius sermonem non facientibus: imo (quod deterius est) nobis expeditionem ipsam commemorantibus, et dictos oratores ligæ exhortantibus, ducis et dominii Venetorum orator publice et palam per ducem et dominium prædictos pacem per eos cum Turco initam firmam et illibatam servare velle, in conspectu nostro et venerabilium fratrum nostrorum, ac oratorum imperatoris, regis, ducis, et prælatorum, ac aliorum in multitudine satis grandi, affirmare non erubuit.

12. « Nos autem cupientes Christianæ religioni in tanto periculo constitutæ pro viribus cum aliis Catholicis principibus succurrere ac proinde nihil omittere, quod ad Italicam pacem cum honore dictæ Sedis pertineret, de eorumdem fratrum nostrorum consilio media sine dilatione obtulimus justa et ab animo paterno et tranquillo profecta ad pacem ipsam constituendam pertinentia; nonnullosque ex eisdem fratribus consilio et integritate pollentes, ad pacem ipsam pertractandam deputavimus. Sed nec etiam post viginti duorum dierum spatium ad dicta media per illius ligæ dominia aliter responsum extitit, nisi quod per eorum litteras nobis supplicarunt, ut arma deponi juberemus, et censuras prædictas suspenderemus: super quo eorum oratores præfati terminum octo dierum ad expectandum deliberationem nostram habere dixerunt, quod nobis admirationem præbuit, cum nos eis liberum tempus ad eorum consilia dedissemus, ipsi vero ad hujusmodi temporis angustiam se arctassent: et licet postulata per eos adimplere, cum ad media per nos data minime respondissent, nec ullam consequendæ pacis spem videremus, ad æstimationem nostram et dignitatem dictæ Sedis, communemque reipublicæ Christianæ utilitatem minime pertinere judicaremus, et contemptus clavium nos ad asperiora remedia declinare debere suaderet; tamen pacis et expeditionis prædictæ cupidi, et ut Deo et hominibus constaret pacem cordi nobis esse, nosque pacem cæteris omnibus anteferre, justissimas censuras prædictas, temporalia quoque arma non solum justissime, sed necessario, ut in pace aliquando viveremus, suscepta, de ipsorum fratrum nostrorum consilio misericorditer in Domino suspendimus, quamdiu ipsorum de liga arma suspensa intelligerent. Monuimus tamen eosdem oratores ligæ, ut eorum dominia ad maturandum responsum omni diligentia hortarentur; ita ut eorum dilationibus res nostræ non deteriorarentur; etenim si ita non fieret, dilatum responsum necessitate magis quam voluntate ad consulendum rebus nostris omniaque in pristinum statum reponendum nos merito cogeret, utque illorum tarditas reprehensione digna foret, sic nostra necessitas culpa careret.

13. « Postmodum vero cum præfatus Francorum et charissimus in Christo filius noster Eduardus Angliæ reges animadvertentes difficultatem compositionis circa media prædicta per nos oblata, per ipsorum regum oratores nobis humiliter supplicassent, ut de his omnibus differentiis compromissum fieret in eos: nos qui ad pacem semper inclinavimus, nil omittere volentes, per quod salutares alios effectus constituendæ pacis, sicut semper affectavimus, subsequeretur, contentari diximus hujusmodi differentias in dictæ Sedis legatum per nos mittendum, et prædictos reges tanquam in arbitros et arbitratores et amicabiles compositores compromittere, ita tamen, ut si invicem concordare non possent, in ipso casu discordiæ imperator et dux præfati additi intelligerentur. Quod quidem compromissum durare deberet per spatium temporis arbitrio legati et prædictorum regum statuendi, et quod durante dicto compromisso, cessare deberent hinc inde offensiones, et censuræ prædictæ intelligerentur esse suspensæ, dum tamen partes ipsæ firmarent compromissum infra quinque hebdomadas ex tunc computandas, et instantibus ejusdem ligæ oratoribus, quod si eorum dominia infra dictas quinque hebdomadas cessarent ab offensis, nos quoque cum adjuvantibus similiter cessaremus, et nihil omitteremus quod ad studia pacis pertinere videretur, gratiose concessimus.

14. « Et quanquam hæc omnia pro pace Italiæ et expeditione prædicta fecerimus, et ad alia quæcumque, quæ ad pacem ipsam conducerent, nos promptos et paratos semper exhibuerimus, nihilominus Florentini et eorum colligati et fautores prædicti compromissum prædictum firmare et ad pacem ipsam pervenire nullatenus curarunt, illorum sententiam opere comprobantes, qui per præmissos tractatus et suspensiones existimabant, nos in longum duci, imo dictis quinque hebdomadis vix decursis, pendente etiam tractatu treugæ et cessationis ab offensis inter eos et communitatem civitatis nostræ Perusinæ, in civitatem ipsam gentium suarum armigerarum copias clam introducere tentarunt, et impediti fidelium custodum providentia, Perusinum agrum non inventa resistentia discurrerunt, castraque et loca plurima occuparunt, et inventa in illis animalia et bona, quæ potuerunt, in prædam abduxerunt. Quo factum est, ut pro occupatorum castrorum et locorum prædictorum recuperatione, et propulsandis offensionibus hujusmodi, quas eorum gentes prædictæ tam in prædicto Perusino, quam Senensium agro, in quo oppidum casularum

vi expugnatum omnimodæ direptioni exposuerunt, et igne illius ædificia concremarunt, inferebant, gentes nostræ armigeræ amplius ab armis, ut usque tunc de mandato nostro fecerant, non cessarent, prout nec cessarunt, occupata fere omnia celeriter reparantes : sicque ex hujusmodi longæ pacis tractatu tantorum principum interventione habito, nullus hactenus bonus successit effectus.

15. « Nos igitur confidentes in illo, cujus vices gerimus in terris, cuique omnes cogitationes nostras ad Italiæ pacem et expeditionem hujusmodi tendentes innotescunt, spiritualia, quæ nobis in persona beati Petri Apostolorum principis dicens : *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis*, tradidit, suspensa, ut præfertur, arma resumere, et illis, ob continuatam tanto tempore excommunicatorum prædictorum cordis duritiam et iniquitatem, uti, quanquam inviti, compellimur; et quanquam suspensio ipsa, ob causam ineundæ pacis illius tractatu pendente facta, utpote ad causam hujusmodi relata pacis ejusdem tractatu durante durare debuerit, idque oratorum prædictorum humilis supplicatio dum de compromisso prædicto in legatum et præfatos reges ageretur, ut præfertur, super ulteriori suspensionis jam factæ prorogatione, durantibus dictis quinque hebdomadis, manifeste testetur, nihilominus ne excommunicati, anathematizati, diffidati, maledicti et rebelles prædicti, exinde argumenta sumant sibi ipsis et aliis persuadendi suspensionem ipsam adhuc durare, habita super hoc cum prædictis fratribus nostris deliberatione, de illorum unanimi consilio et assensu omnem censurarum hujusmodi suspensionem, quæ, sicut præfertur, a nobis emanavit, auctoritate Apostolica præsentium tenore revocamus, cassamus et irritamus, ac eosdem excommunicatos, sacrilegos, interdictos, maledictos et diffidatos, quoad prolatas in eos censuras et pœnas prædictas, eorumque aggravationem, et alia omnia in dictis aliis nostris litteris contenta, in eodem statu fore, in quo erant antequam suspensio prædicta a nobis emanaret, de eorumdem fratrum consilio, præfata auctoritate declaramus, et quatenus expediat, eos reintrudimus in easdem, etc. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXIX, XVI kal. Septembris, Pontificatus nostri anno VIII ».

16. *Inter Ecclesiæ clientes, alii ex infidelitate pœnis affecti, alii ob virtutem laudati.* — Hujus belli Florentini occasione nonnulli principes, etiam clientes Romanæ Ecclesiæ, odii in Sixtum causa præsutes in Pontificia curia agentes, variisque præfectos muneribus intentata vectigalium jactura revocare ab eadem curia moliti sunt, ad quos reprimendos tuendamque curiæ ipsius Romanæ dignitatem, principatus principibus id ausuris mulctam atque anathema Sixtus iterum incussit [1], judiciarioque ordine Herculem Atestinum, qui Florentini exercitus imperium susceperat, toparchatus Ferrariensis jure deturbavit, ac Ferrarienses excusso illius jugo in fidem Ecclesiæ redire jussit [2].

17. Perculit similibus pœnis Pontifex [3] Robertum Malatestam Ariminensem, Constantium Manfredum Faventinum, Alexandrum Sfortiam Pisauriensem, et Galeottum Manfredum Faventinum toparchas Apostolicæ Sedis beneficiarios, qui posthabita clientelari sponsione religioneque sacramenti, quo Romanæ Ecclesiæ erant devincti, ad Florentinos defecerant, ac ditionis Ecclesiasticæ et Senensium fœderatorum agros et oppida erant depopulati.

18. Contra commendatus a Sixto [4] Joannes Baptista Sabellus, cujus præcipua virtute servatum fuerat Perusium, paucis enim diebus postquam urbis ac provinciæ præfecturam accepisset, factam a nonnullis civibus conjurationem de Florentinorum copiis præsidiariis in urbem inducendis oppressit, aliorum civium constantiam militari præsidio fultus confirmavit, hostemque repulit, ita ut Pontificius regisque Ferdinandi exercitus paulo post adventans Florentinos occupata loca deserere coegerit.

19. *Sixtus a Ferdinando hucusque devoto desertus ad pacem cogitur.* — Meminit Jacobus Volaterranus conjunctis Pontificis ac Ferdinandi regis Neapolitani exercitibus acri bello Florentinos fuisse petitos, ac plures arces amisisse, nimirum Montem-Imperialem, Podium Bonizi, Cestaldum, pluraque vallium Elsæ et Ambræ oppida, victoresque late finitima loca terruisse, ac de copiarum ducibus hæc addit [5] : « Exercitui Ecclesiæ præerant Fredericus Ferretranus Urbinas, et Calabriæ dux Alfonsus regius primogenitus, nam Pontifex et Ferdinandus communi consilio adversus Florentinos bellum gerebant : Florentinis vero Veneti fœdere adhærentes nonnullas in auxilium copias miserunt, sed sero, et ad conferendas manus parum idoneas ». Tradit etiam idem auctor, collabentibus Florentinorum rebus, pacis colloquium inter Ferdinandum regem et Laurentium Mediceum Neapoli habitum, quod etiam Raphael Volaterranus [6] confirmat, eaque arte Laurentium imminens exitium avertisse, cum Ferdinandus augendarum rerum suarum gratia Pontificiam causam contempserit : « Hostes, inquit, jam Castellana, Brolio, Cacciano, nonnullisque circa castellis expugnatis, hunc montem, (nempe imperialem) petentes, post dies aliquot superavere. Inde ad oppidum collem castrametavere, quod etiam paucis diebus

[1] Tom. III. collectan. Plat. p. 142. — [2] Lib. brev. et Bol. p. 228. — [3] Lib. Bull. XLV. p. 141, et apud Plat. to. III. colle. Ms. arch. Vat. p. 145. — [4] Reg. 2. legation. p. 164. — [5] Jac. Volater. Ms. Vat. arch. sign. num. 11. p. 278 etc. et in alio Ms. sign. num. 49. gest. Sixt. IV. Diar. — [6] Raphael Volat. l. v. et Panvin. in Sixt. IV.

quanquam munitissimum in potestatem receperunt, præter partem superiorem, quæ reliquis ædificiis arcis modo supereminet, quam si expugnassent, nihil erat reliquum, quam ad mœnia Florentina procedere ; Laurentius vero cum jam periculum imminere conspiceret, ultro decrevit ad regis hostis misericordiam confugere : itaque ad suos oratione habita, ac professus se reipublicæ causa periculo objecturum, itinere per mare Tirrenum facto, Neapolim celeriter applicuit: ubi humaniter exceptus supplex veniam petiit, ac cum rege annui census pactione transegit : paucisque post diebus incolumis ad suos regressus est, ac bellum dissolutum. Quod factum Pontifex quanquam graviter tulit, quod se neglectum præteritumque viderit, auxiliis tamen destitutus pacem coactus est facere : quamobrem oratores duodecim ad eum missi, qui veniam præteritorum peterent, ac populum Florentinum communi causa expiarent ». Ingratas fuisse Sixto eas concordiæ leges tradunt Diaria : « Pacis, inquiunt[1], Florentinis a rege datas conditiones non satis probavit Pontifex, cui parum ex sua et Sedis dignitate sunt visæ, eis tamen acquiescere melius existimavit quam novis malis rursus involvi ». Et infra : « Eæ conditiones ejusmodi fuere, ut ex dignitate Pontificis et Sedis minime sint extimatæ : tractatæ et firmatæ Neapoli fuerant apud Ferdinandum, qui sua magis, quam quæ ad Romanam Sedem spectarent respexit; unde augeri mota suspicio cœpta est : et ex eo tempore Pontifex alienior factus perspicue ad Venetorum partes jam se convertit ». Nec justa abalienatæ voluntatis aberat causa, cum Ferdinandus ita cum Florentinis fœdus pepigisset[2], ut mutuis opibus auxiliisque, undecumque bellum ingrueret, se juvarent.

20. *Ad repellendos Mahometis incursus classis in Hispania instructa, Ordines equestres in unum coadunati, et fœdus inter Bohemum et Hungarum sancitum.*—Ineunte hoc anno obiit Joannes rex Aragonum octogenario major, ut Surita[3], et Mariana[4], aliique testantur; Ferdinandum vero patri successisse in regno Aragonum ; Elionoram Ferdinandi ex patre sororem, Gastonis comitis olim Fuxensis uxorem, materno jure regno Navarræ potitam, eamque haud ita multo post vita functam Franciscum nepotem successorem habuisse[5]. Quod vero ad Ferdinandum attinet ; conjunctis ille cum Castella Aragoniis viribus Mauros postea evertit : hoc autem anno classem ad reprimendas Mahometis Turcarum principis victorias instruxit, poposcitque a Sixto, ut iis, qui in sacrum illud bellum vires, opes vel industriam conferrent, sacra indulgentiarum præmia largiretur: qui Apostolicæ beneficentiæ compos factus fuit Diplomate amplissimo, quo decernit Pontifex, ut rex ac regina et alii, qui bellatores suis sumptibus transmiserint, aut arma gesserint octo mensium flexu, interfuerintque exercitui sacerdotem ad expiandam conscientiam deligere possint, a quo amplissimam noxarum veniam acciperent.

21. Injiciebat omnibus terrorem Mahometes, cumque ingentem pararet classem Ferdinandus in justas adductus fuerat suspiciones, ne ille in Siciliam impetus converteret, ad quam tuendam se comparabat. Nec minus Rhodii, cum vectigal superbo tyranno, qui duo imperia, regna duodecim, innumeras provincias urbesque ferro subegerat, pendere negarent, contra illius vim, Petro Aubussonio principe, strenue Rhodum muniebant, ac Sixtus ad Rhodiam militiam majoribus firmandam præsidiis S. Lazari et S. Sepulchri equestres Ordines extinxit, equitesque una cum omnibus vectigalibus opibusque Hospitalario Ordini conjunxit. Porro Mahometes cum fallaci pacis ostentatæ lenocinio Rhodios deludere nisus esset, ne ad bellum se accingerent, demum mense Decembri, immissa centum et quinquaginta navium classe, Rhodum oppugnavit : ut vero ab ea divinitus propulsatus sit, proximo anno dicetur. Dum vero ejusmodi maritimum exercitum conflabat, terrestri alio Hungariam improvisa irruptione vastavit[1]: quo tempore Matthias celeberrimum faciebat colloquium cum Wladislao Bohemiæ rege Olomucii pro confirmanda pace, quam ab utriusque oratoribus amplissimis superiori vergente anno conciliatam vidimus.

22. Meminere de iisdem insignibus regum conventibus auctores : qui propterea pacem Bohemiæ hoc anno restitutam tradunt, ex quibus Bonfinius[2] accuratissime servatum in eo colloquio ordinem describit, tum subdit : « Inito colloquio tres circiter horas de communi concordia, de redintegrando fœdere verba fecere. Denum fœdus arctius revinciendum esse rati, inter se iterum sanctissime percussere, fraternoque obstrinxere vinculo, ne facile violari posset : et accitis deinde utriusque Pontificibus proceribusque arbitris sacrosanctum id esse jussere. Soluto deinde colloquio, alter in castra, alter in urbem se recepit. Tertio vero die rex inermis cum universis principum ordinibus ex urbe digreditur, atque versus Bohemi castra agmen intendit, et occurrit e castris ille, comprehensisque ad congressum dextris socia utrinque agmina junxere, in urbemque pervenere ».

23. Sancitum in iis conventibus erat restituendum in Bohemia Catholicæ fidei splendorem, mutuisque auxiliis Turcicos impetus propulsandos : sed eodem momento et Turcæ, et

[1] Sup. Ms. sign. num. 111. p. 279. — [2] Panvin. in Sixt. IV. — [3] Sur. l. x. c. 17. — [4] Mar. l. XVIII in fin. — [5] Id. c. 19.

[1] Bonfin. dec. 4. l. v. — [2] Bonfin. ubi sup. Crom. l. XXIX. Mich. l. IV. c. 72. Dubr. l. XXXI et alii.

hæretici improviso casu ad religionem evertendam in utrumque regem conjurarunt : atque in primis, quod ad Bohemos hæreticos attinet, illi commota seditione Pragæ Catholicos religiosos viros partim trucidarunt, partim dispulerunt, ac monasteria spoliarunt ob retentam veteris religionis sanctitatem, ac multorum senatorum, qui regio jussu eos patrocinio suo tegebant sanguinem effudere. Tam dirum facinus Wladislaum Pragam ex dicto conventu redeuntem ad lachrymas coegit, parantemque justam ultionem Georgii Podiebratii filii permulserant ut levi imposita mulcta crimen dissimulatione obliteraret : verum inde aucta est magis hæreticorum insolentia, adeo ut regem ipsum multis congestis probris calicis osorem appellarent, ejusque vitam ferro, insidiis ac veneno Pragæ appetierint.

24. Quod vero ad Matthiam spectat ; interjectis pluribus de magnificentia, conviviis ac lusibus apparatissimis, quibus Hungarus Bohemo opes rerumque affluentiam ostentabat, subjungit Bonfinius : « Sed quis mortalium vitam aliquid solidæ felicitatis habere arbitretur ? dum conventum felicissimum ad Olmucium haberi Turcus accipit, præter omnium opinionem ingentem expeditissimumque exercitum in Hungariam excursare jubet, ut eam a rege dictæ gratia, quæ Augusto mense est habita, destitutam, furtim invaderet et diriperet, et, quod nunquam antea ausus fuerat, igne ferroque vastaret ». Et infra : « Dravus semper ac ubique navigabilis eo anno pedibus trajici passus est. In causa fuit insolentissima siccitas, cum fluvii tres ubique navigarentur. Turcus vadi exploratorem invenit ad Dravum, quem multa mercede conduxerat, transmisso jam Savo triginta Turcarum millia in Dravi repente ripa consederant. Ii tutum vadum edocti superato amne Pannonias invadunt ; in pagos, in homines ac pecora juxta desæviunt , ferro ignique usquequaque debacchantur ad Castrum usque Ferreum, et ad Styriam Rachospurgumque decursant : triginta hominum millia cum ingenti præda, incensa vastataque non parva ex parte provincia, secum abducunt, iterque remensi in Bosnam se recipiunt. Quod ubi regi soluta dieta nuntiatum est, omnes proceres alarumque præfectos tumultuario Turcos exercitu insequi jubet ».

25. Cum hi ea parte signa attollerent in recedentes Turcas , prædamque repeterent , parte alia mense Octobri quadringinta tria Turcarum millia cum ingenti Valachorum multitudine in Transilvaniam irruperunt [1]. Auxit ea mala pestis, quæ Pannoniæ maximam cladem intulit ; necnon Friderici imperatoris cum Matthia discordia ; sed ob communes acceptas a Turca calamitates, pactis cum Friderico induciis, adversus Turcarum imperatorem se accinxit, partaque nobili victoria superiores grassationes cruento prælio ultus est [1].

26. *Ad Germanos principes Matthiæ Hungari querelæ quæ spernuntur.* — Deleto Turcico exercitu Matthias, qui Mahometis diram extinguendi Christiani nominis cupidinem norat , censuit illum majori apparatu ad obruendam Pannoniam vires conversurum : ad cujus reprimendos impetus, mox a comparata victoria majorem militum delectum instituit in Hungaria, misitque suos in Germaniam oratores, ut Germanos ad jungenda in Turcas socialia arma concitaret, exponique Cæsari ac principibus jussit. ut ex Christianorum dissensionibus sumpta audacia Turcæ late tyrannidis suæ fines protulissent, anniterentur orbis universi dominationem sibi comparare, Christique nomen exscindere molirentur : uti sæpius Hungaros de fœdere postulassent, quo impetus in Germanos verterent : repulsasque eorum preces pollicitationesque : postremo addidit si principes imperii Germanica arma cum Hungaricis sociarint, non modo imperium ab eorum populationibus vindicatum iri, verum plures provincias ex hoste eripiendas. Extatque ea oratio suis verbis concepta [2] :

« Matthiæ Corvini Hungariæ et Bohemiæ regis oratorum ad principes imperii pro auxilio contra Turcos ferendo imploratio.

« Serenissimus rex noster, ut Christianissimus princeps, toti Christianitati, cujus ruinam cujusque destructionem totalem mentis oculo prospicit, ex cordis visceribus compatitur, nam contra tantam Mahometis potentiam sua majestas, quæ olim socios habebat, nunc sola relicta est, nec aliunde nisi a principibus imperii auxilium expectare potest ; quod si in ea re deficient imperii principes, credant, imo certi sint, quod Turcorum adventum in laribus propriis citius videbunt quam audiant. Veneti nulla ratione constricti, sola invidia moti, ut suam voluntatem pravam, et rebellionem contra sanctam Sedem Apostolicam magis firmarent, quam potius, ut veri filii communis matris contra rebelles juvare debuissent, cum Turco pessimis conditionibus, et multum injuriosis, imo toti Christianitati periculosis pacem inierunt, dederunt Turco munitissima castra, loca et civitates, imo provincias, quas Turci decem aut quindecim annis expugnare non potuissent, obligarunt se, quod Turci per terras et maria absque eorum impedimento tute transire possent, portus eorum Turcis apertos tenere promiserunt, et victualia eis dare, ac plura alia, quæ in totalem Christianitatis ruinam vergunt, nisi subito pro visum fuerit.

[1] Tom. II. rer. Germ. ex edit. Freb. p. 168.

[1] Ib. orator Hungar. in diæta German. Bonfin. dec. 4. l. v. —.
[2] To. II. rer. Germ. ex editione Freb. p. 166.

27. « Ecce Veneti regiam majestatem solam reliquerunt, et (quod pejus est) creditur, quod socios in ea re habeant. Pacem cum Turco si regia majestas voluisset, priusquam Veneti, aut alius habere potuisset, et eam cum utilitate suæ majestatis, et non sicut Veneti, qui sua bona, ut pacem haberent, a se alienarunt : Turcus enim per triennium magna cum instantia a sua majestate pacem quæsivit, et usque Budam pro ea extorquenda solemnes oratores misit, regiæ majestati regnum Bosnæ, et alia multa offerendo, subsidiaque etiam de propria persona, ubi opus fuisset, Turcus pollicebatur, dummodo sua majestas eidem et suis, sine suæ majestatis et suorum damno, transitum per regnum suum ad alios Christianos permitteret. Hæc omnia regia majestas recusavit existimans, ut bonus Christianus alios similiter facturos. Sed proh dolor! Veneti a Turcis, ut diximus, turpissimis conditionibus, et cum Christianorum jactura pacem extorserunt ; quæ res valde advertenda atque consideranda est ; Turcus enim, facta prædicta turpissima cum Venetis pace, non ignorat, quod serenissimus rex Hungariæ contra eum solus relictus est, quem credit celerius deglutire, quam a Christi fidelibus suæ majestati auxilia non præbeantur, et expugnato Hungariæ regno, totius Occidentis et Septentrionis monarchiam Turcus sibi absque dubio pollicetur ; ipse enim Turcus post prædictam cum Venetis turpissimam pacem Hungariæ regnum armis infestare non cessavit, et ut de aliis primi anni incursionibus pluribus Turcorum in Hungariæ regnum taceamus, duas tantum notabiles referemus. Invasit enim Turcarum gens de mense Augusto fimbrias superioris partis regni ad ea loca, per Stiriam in Hungariam intrando, de quibus nunquam aliquis cogitavit, et inde, ut communis fama est, ultra viginti millia captivorum abduxit. Sequenti vero mense Octobris, maximo cum exercitu electorum hominum quadraginta trium militum, et Walachorum numero maximo Transilvaniam, ubi nervi regii fisci, salis scilicet et auri, et argenti fodinarum, existunt, Turcæ intrarunt, magnaque cum præda ad propria redeuntes ab exercitibus regiæ majestatis, Dei gratia, non sine magna ipsorum cæde prostrati fuerunt, et omnes capitanei sive primarii partim occisi, partim capti, apud regiam majestatem existunt : ipsorum vero ex minoribus pauci evaserunt.

28. « Manifeste igitur apparet et cum lachrymis referendum est, quod Turcus, qui sollicitissimus est, ut pluribus suis gestis comprobari potest, Hungariæ regnum totis viribus invadere cito conabitur, ut et ignominiam, quam in regno Hungariæ nuper accepit, a se aboleat, suæ ditioni dictum regnum subjugando ; sperat enim a nullo Christianorum auxilia suæ majestati præberi. Regia ergo majestas regni sui destructionem videns, et totius Christianitatis, cum sua majestas suumque Hungariæ regnum ultra centum annos a Turcis conquassatum ipsorum potentiæ sic fortiter, ut prius, resistere non valeat, nos ad imperii partes misit, ut et prædicta pericula significaremus, et unde auxilia celeriter sperare poterat, ea peteremus. A nulla enim orbis parte hac tempestate, nisi a principibus imperii, auxilia sperat. Itatia enim, et Hispania, et Francia cum dominiis ducis Burgundiæ bellis ardent. Sperat tamen sua majestas quod, quamvis Veneti, et si qui sunt sequaces, cum Turco pacem turpissimam inierint, si imperii principes cum effectu subito auxilia suæ majestati præbeant, prout per nos, qui hic sumus cum plenissima potestate, declarabitur, quod regnum suum retinebit, et partes imperii illæsæ servabuntur, etc ».

29. Defuere Germani Hungariæ regi, qui eorum auxiliaribus copiis prosequi victoriam, inque mediam Turciam irrumpere potuisset, ac Mahometem obterere, ne Rhodum et Italiam affectaret : sed Fridericus imperator gerebat cum Matthia simultates, pactaque centum quinquaginta aureorum millia pendere denegabat, parantemque armis ea repetere Hungarum ipsum implicare bello in superiori Pannonia Stiriaque molitus erat. Ita amplificandæ rei Christianæ optatissima amissa fuit occasio, ut refert [1] Bonfinius, qui ubi Hungaricum exercitum in Bosna ultra Jaiczam trium dierum itinere irrumpentem, Burbosigniam vastatam, Verbos oppidum direptum excisumque, fugatum bassam, et postea contractis novis copiis irruentem in Pannones onustos præda, sed trecentorum Corvatiorum equitum, qui e latere facta impressione turbarunt adversariorum ordines, virtute cæsum descripsit, subjicit : « In Illyrico quæcumque ditionis Turcorum castris per triginta millia passuum finitima fuere, passim igni ferroque vastarunt. Hac tempestate si Romanus imperator inducias et vetera pacta servasset, neque violatis induciis Jauriensem agrum, instaurato bello invasisset, Matthias ad asserendum e Turcorum manibus Illyricum tempus profecto nactus erat nimis idoneum : sed pertinacia Cæsaris irritatus, revocatis copiis, in Australe bellum se ad mortem usque convertit, et eo quidem animo, ut aut Hungariam amitteret, aut universo imperatoris patrimonio potiretur. Itaque Cæsaris inconstantiam secum reputans, compositis in Bosna rebus, cum exercitu ea hyeme Zagrabiam venit, ut quid in Stiria vel Austria sibi cum imperatore agendum esset, ibi cum proceribus rite decerneret. Hæc igitur omnia hoc anno gesta sunt, quem septuagesimum nonum supra millesimum et quadringentesimum numeramus ». Hæc Bonfinius. Et vero Germanis Hungarisque mutuis im-

[1] Bonfin. dec. 4. l. v.

plicitis dissensionibus Mahometes novis cladibus rem Christianam afflixerit, proximo anno dicetur. Infelicissime vero iniquum hoc bellum gestum a Friderico, quod sex annos tenuit, ostendit Matthias rex in legum Præfatione [1], quas anno MCDLXXXVI tulit.

30. *A Joanne, Moscovita duce, Novogordia et Tuveria Polonis erepta.* — Addimus nunc Joannem Basilium ducem Moscovitarum, quem ad conjunctionem cum Romana Ecclesia reductum vidimus [2], Novogardiensem florentissimam in Russia rempublicam, quæ amplissimos ad Orientem principatus obtinebat, oppressisse, suoque adjecisse imperio, cum eam Lituanici principatus vectigalem Poloniæ rex Prussicis rebus districtus non adjuvisset, ut refert Matthias Michovias his verbis : « Anno prædicto, (nempe MCDLXXIX) Juvan, quod sonat Joannes, dux Mosquæ, vir singularis fastus, civitatem amplissimam Novogrod a Casimiro rege Poloniæ neglectam in suam redegit ditionem, omnibusque civibus spoliatis, tertia tantummodo parte cuilibet relicta (quod dictu apud posteros forsan erit parum credibile) trecentos currus aureo dumtaxat et argento, margaritis et lapidibus pretiosis usque ad summum refertos ante se de spoliis Novogrodensium egit ; de suppellectili vero nobilissima sine numero ». Eadem historiæ mandavit Cromerus [3], additque Joannem Basilium ea elatum victoria Russiam Lituaniamque universam animo complexum esse ; Casimirum vero Poloniæ regem ad illius progressus abrumpendos diutius in Lituania hæsisse, sensisseque Lituanos Novogardiam amissam armis repetendam, sed Casimirum cum Basilii florentissimas vires perpenderet, inducias in annos aliquot pacisci maluisse. Agit de Novogardia fusius Sigismundus Liber [4] Herberstenii dynasta, in rerum Moscoviticarum Commentariis, quos, cum oratorem Caroli V apud Moscovitam ageret, conscripsit, observatque jam ante biennio Novogardensibus prælio victis leges dedisse, sed cum libero in eos imperio se non potiri putaret, religionis specie Novogardiam accessisse, quasi a Græcanico ritu ad Romanum deficere meditantes in patriis institutis continere moliretur, atque ita Theophili archiepiscopi schismatici proditione delusos libertate ac bonis spoliasse, archiepiscopum magnatesque omnes abduxisse in Moscoviam, et colonias Moscoviticas eo traduxisse, archiepiscopatus census invasisse, atque episcopum, attributa ei tantum vectigalium tenui portione, constituisse.

31. Cæterum una cum Novogardia etiam Tuveriam a Joanne Basilio occupatam tradit idem Sigismundus, neque ulli umquam alteri expeditioni interfuisse, quamvis victoriam semper reportaret, adeo ut Stephanus Moldavus diceret Basilium sedendo et dormitando augere imperium, cum ipse quotidie pugnando vix limites tueretur : tum subjicit illum omnium primum Tartariæ tyrannidis jugum Moscoviticæ genti impositum ob continuas Sophiæ uxoris, quam illi a Sixto IV Romano Pontifice desponsam vidimus [1], irritamenta ac preces excussisse.

32. *Hæretica Petri de Osma et Joannis Ruchardi dogmata.* — Hoc anno Sixtus Petri Osmani hæreses atque opiniones erroneas, quibus Salmanticensem Academiam infecerat, ab Alfonso archiepiscopo Toletano Apostolicis suffulto mandatis damnatas Pontificia censura proscripsit, ac Petrum ipsum ejusque sectatores, nisi hæreses publice execrarentur constitutis in hæreticos pœnis affici jussit [2]. De lata enim Compluti ab archiepiscopo judiciaria sententia hæc habet :

« Declaravit illas propositiones, per quas Petrus de Osma et ejus sequaces prædicti pertinaciter affirmare non verebantur, confessionem peccatorum in specie ex universalis Ecclesiæ statuto, non divino jure compertam fore ; et peccata mortalia quoad culpam et pœnam alterius sæculi absque confessione, sola cordis contritione, pravas vero cogitationes sola displicentia deleri : et, quod confessio secreta sit, necessario non exigi, et non peracta pœnitentia, confitentes absolvi non debere : et Romanum Pontificem purgatorii pœnam remittere, et super his, quæ universalis Ecclesia statuit, dispensare non posse. Sacramentum quoque Pœnitentiæ, quantum ad collationem gratiæ, naturæ, non autem institutionis novi aut veteris Testamenti existere : et alias, quas propter earum enormitatem (ut illi, qui de eis notitiam habent obliviscantur earum, et qui de eis notitiam non habent ex præsentibus non instruantur in eis) silentio prætereundas ducimus, falsas, sanctæ Catholicæ fidei contrarias, erroneas et scandalosas, ac a fidei veritate alienas, ac sanctorum Patrum decretis et Apostolicis Constitutionibus contrarias fore, manifestam hæresim continere dictarum litterarum, et per illas sibi concessæ facultatis vigore declaravit et pro talibus haberi et reputari debere decrevit, prout in quibusdam authenticis scripturis, desuper confectis plenius continetur ». Et infra : « Et nihilominus pro potioris cautelæ suffragio omnes et singulas propositiones prædictas falsas, sanctæ Catholicæ fidei contrarias, erroneas et scandalosas, et ab evangelica veritate penitus alienas, sanctorum quoque Patrum decretis et aliis Apostolicis Constitutionibus fore, ac manifestam hæresim continere dicta auctoritate declaramus etc. Dat.

[1] Ext. in Append. Bonfin. p. 88. — [2] A. C. 1472. — [3] Cromer. XXIX. — [4] Sigismund. Liber Herbesten. in comm. p. 11 et 74.

[1] A. C. 1472. — [2] Lib. Bull. XLIV, p. 317 et Bullar. in Sixt. IV. Const. 17.

Romæ apud S. Petrum anno MCDLXXIX, V Augusti, Pontificatus nostri anno VIII ». Extincta est Toletani archiepiscopi et Ferdinandi regis pio studio pestifera hæresis, atque ita Hispania maximis imminentibus malis liberata est, quibus postea obruta fuit Germania, cum Carolus V præsulesque Germaniæ ea virtute non valuissent, ut Lutherum ad hæresim recenter effusam improbandam cogerent vel flammis cremarent.

33. Damnatum eodem anno Moguntiæ hæresiarcham, quem novatores inter suos antecessores collocant, nimirum Joannem Buchardum narrat Trithemius, ejusque errores partim e Waldensibus, partim e Begardis, partim Marsilio Patavino novorum impiorum dogmatum adjectione consarcinatos publice evomuit, recenset [1] : « Anno, inquit, Joannis Kolnhausen abbatis nostri X, condemnatus fuit apud Moguntiam Joannes Buchard de Wesalia superiore, sacræ Theologiæ doctor, et ad revocationem quorumdum articulorum, quos in Ecclesia Wormatiensi publice prædicasse ferebatur, per doctorem et inquisitorem coactus ; cujus volumina ipso inspectante omnia igni tradita et combusta sunt, et ipse pro pœnitentia peragenda ad conventum fratrum Augustinensium ibidem relegatus mœrore consumptus brevi obiit. Primus articulus, quem prædicasse ferebatur, fuit : Quod prælati Ecclesiæ non haberent auctoritatem condendi, vel aliquid addendi ad ea, quæ Christus et Apostoli dixere ; nec summi Pontifices talem potestatem a Christo acceperunt. Secundus articulus. Nulli hominum, quantumcumque sancto, docto, vel erudito licet verba Christi et Evangelium exponere, et quod sacra Scriptura non sit per sanctos Patres eo spiritu interpretata quo primitus tradita fuit et instituta. Tertius articulus fuit contra papam, et auctoritatem clavium sanctæ matris Ecclesiæ, quia dixit : Indulgentias nihil aliud esse quam pias fraudes, et deceptiones Christianorum, eosque stultos esse et fatuos, qui pro indulgentiis Romam pergerent, quas domi, modo si essent vere contriti de peccatis suis cum emendandi proposito invenire potuissent. Quartus articulus ex primo, quod mandata Ecclesiæ, papæ, et aliorum prælatorum non obligent ad mortale peccatum, pro eo quod non habeant auctoritatem legis condendæ. Quintus articulus, quod non sit nec unquam fuerit originale peccatum, nec parvulos in originali concipi, neque propterea damnari ; se quoque nunquam originali subjacuisse peccato. Sextus articulus fuit quod omnes presbyteri realiter sint episcopi, et papæ, soloque nomine et hominum institutione differant ; quodque papæ, episcopi, sacerdotes nihil hominibus conferant ad salutem, sed fide, concordia et pace salvari posse sine sacerdotibus. Septimus articulus jejunium, cum non sit a Christo institutum, non obligat nos ad jejunandum, Ecclesia enim obligare non potest nolentem in eo, quod Christus non præcepit, cum non habeat auctoritatem canones et leges condendi, ut in primo articulo. Octavus articulus, quod Extrema unctio non sit sacramentum, quia non per Christum, sed per homines sit instituta, sed sit oleum, et manet oleum, sicut antea fuit. Nonus articulus fuit : cum nusquam legatur, quod Spiritus sanctus procedat a Filio in sacra Scriptura, sed potius contrarium, potius est credere cum Græcis sapientibus Spiritum sanctum a Patre tantum, et non a Filio procedere, quia Filius hoc dixit. Alios quoque plures articulos erroneos prædicasse perhibetur, sicut de horis canonicis non dicendis, de non servandis festis, de continentia clericorum non servanda, de benedictionibus rerum inanimatarum in Ecclesia, herbarum, luminum, aquæ, vasorum, vestium et similium non curandis, et alios multos, quos tamen omnes anno præscripto in Dominica *Esto mihi*, publice revocavit ». Felix sæculum, quo tot monstra præsulum censorumque fidei diligentia elisa sunt, quorum plura novatores, ejusque perfidi discipuli magno Germaniæ dedecore proxima ætate ab inferis revocarunt.

34. *Indulgentiæ concessæ festis Conceptionis S. Francisci et S. Antonii Patavini.* — Extremo hoc anno consignatum est Diploma Pontificium [1], quo Sixtus amplissima indulgentiarum præmia iis proposuit, qui Deiparæ Conceptionis Immaculatæ, de qua ante Pontificatum Commentarium ediderat [2], ac SS. Francisci et Antonii Patavini, quibus partos Pontificatus apices referebat, festis diebus adiissent amplum sacellum ab ipso conditum, in quo sepulchro post obitum corpus suum reddi jussit.

[1] Trith. Chron. Spondan. ad an. 1479.

[1] Ext. in lib. brev. et Bullar. p. 232. — [2] Trith. in Sixt. IV.

SIXTI IV ANNUS 10. — CHRISTI 1480.

1. *Rhodum a Turcis obsessam propugnat Albussonius cælesti virtute confirmatus.* — Anno humanæ salutis octogesimo supra millesimum quadringentesimum, decima tertia Indictione, Mahometes Turcarum princeps Christianum imperium evertere annisus est, captata occasione ex Christianorum dissidiis, quæ his verbis Belcairus[1] describit : « Anno hujus sæculi LXXX, dum Fredericus imperator avaritia tabescens domi desidet, nihil magnum conatur, Ludovicus Galliarum rex de Burgundicis provinciis cum Maximiliano Frederici filio decertat, Ferdinandus Tarraconensis, Castulonensi regno per vim occupato, Castulonenses principes nondum satis conciliatos, populumque sibi obnoxium reddere nititur ; dum Sixtus Pontifex maximus, adjuncto Alfonso Calabriæ regulo, Ferdinandi Neapolitani regis filio, adversus Senenses (Florentinos) bellum gerit, Veneti Coritia Matthiam Pannoniæ regem propemodum potitum deturbant ; Mahometes Turcarum imperator bassas Mesithum e Palæologis Græcis Rhodum, Achomatem ex Albania oriundum, Hydruntum Apuliæ oppidum, mittit ». Comparata igitur ille ingenti classe, eique præfecto Mesete, quem alii Misacum appellant, bassa Palæologa stirpe Græca progenito Rhodum qua tormentorum summa vi, qua insidiis tentavit : sed vigilantia Petri Albussonii, supremi equitum Jerosolymitanorum magistri, eximiaque rei militaris peritia, ac divina potissimum ope omnes barbarici conatus compressi fractique fuerunt, adeo ut Mesites diris affectus cladibus insulam deserere sit compulsus. Narrant hæc pluribus Jacobus Bosius et alii, inter quos Jacobus Maffæus Volaterranus[2] in Diariis hæc refert :

2. « Per idem tempus (nempe mense Maio anni hujus,) ut est postea ad verum cognitum, Mahumetus Turcorum rex potentissimus et toti Christianæ reipublicæ jam formidandus, classe centum velorum in Rhodum insulam trajecti civitatem ejus nominis die XXIII Maii obsidere cœpit. Eam obsidionem Rhodii maximo animo et summis laboribus tres fere continuos menses pertulere ; nonnumquam cum illis pugnatum sit, ac non de repellendo a mœnibus hoste, sed jam de civitate ipsa ejiciendo sit laboratum, adeo ut non tantum virtuti equitum, quæ proculdubio maxima est, quantum Dei beneficio et D. Joannis intercessioni, in cujus protectione civitas est et religio, tribuendum quod impiissimi tyranni manus evaserint. Pontifex naves duas magnas a Genuensibus acceptas in subsidium obsessis misit omni genere commeatuum et instrumentorum pro ferenda obsidione egregie oneratas : totidem etiam Ferdinandus rex paulo ante transmiserat, quæ opportuno tempore navigantes in portum ipsum invitis hostibus delatæ obsessis animum addiderunt, et necessaria subministrarunt : quæ vero a Pontifice mittebantur, vel quod longior a Genua navigatio esset, vel quod venti non inservirent, soluta jam obsidione venere, non minus tamen, quam regiæ, Rhodiis utiles et gratæ, tam quod bonum Pontificis et Romanæ Sedis animum erga se viderent, quam quod multa, quæ vecta sunt, maximo usui refrigerio et solatio miseris fuere ». Bellica Petri Albussonii virtute, quam divinum Numen confirmavit, fracti sunt Turcarum impetus, qui nullis humanis viribus a Rhodiis sustineri posse videbantur, ut ex ejusdem supremi equitum magistri litteris ad Fridericum imperatorem datis constat[1] :

« Serenissimo et invictissimo principi, ac domino nostro domino Frederico Romanorum imperatori semper Augusto, domino nobis observandissimo.

« Turci ubi circa urbem castra metati sunt, oppugnationis loca diligentius explorant, civitatem quoque omni ex parte bombardis quatere et eruere proponunt, et quod mente concipiunt opere demonstrant. Ad id quoque exequendum bombardis et mortariis urbem circumdant, ver-

[1] Belcair. dec. 1. l. III. num. 38. — [2] Volat. Ms. arch. Vat. sig. num. 49 et 111. l. II.

[1] Ext. to. II. rer. Germanic. ex editione Freher.

berant, diruunt, turres novem, et Bolwardon magistratusque palatia concutiunt et prosternunt : tribus tamen ex partibus commodissimum sibi videtur civitatem oppugnare et aggredi. Potissime ad rem conficiendam pertinere videtur turris molis S. Nicolai expugnatio, ex qua urbem in suam potestatem facile transituram arbitrantur : est enim arx in vertice molis sita, quæ versus Septentrionem in mari prominet, usque ad portum conspicit, et aditum navigantibus, qui eam tenet, si libet, facile prohibet. Ad Occidentem oratorium S. Antonii situm est fere ducentis passibus a turri distans mari interjecto. Conspecta igitur loci opportunitate hostis turris potiundæ avidus omni conatu incumbit, ut eam in suam redigat potestatem.

3. « Ad turrim itaque diruendam tres ingentes bombardas æneas devehunt, quarum magnitudo et vehementia incredibilis erat : saxa quæque sphærica novem palmarum torquebant, easque apud sacellum S. Antonii collocant, mirabile dictu, calamitosum visu ; opus quidem percelebre, et quod stabilissimum videbatur, sex diebus assiduis trecentorum lapidum ictibus turris pro potiori parte diruitur, prosternitur, laceratur, hostis quidem ruinam conspiciens exultat, plausibus quoque aera complet, quæ vana gaudia in luctum sunt conversa. Nos vero de tuitione turris solliciti, grandem horrendamque ruinam conspicientes, quod supererat, munitione opplere jussimus : et, quod id quoque parum visum est propter ipsius magnum lapsum, constituimus nedum arcem tutari, sed molem ipsam S. Nicolai defendere. Omni igitur vigilantia, cura, ingenio, operariis fere mille diu noctuque adhibitis, totis diebus fossa non incassum excisa, propugnaculis quoque ex lignis ædificatis in vertice ipsius molis circa turrim, in medio quoque ejus et in radice turrim et molem inexpugnabilem, non sine parvo sumptu, reclusimus. Tum præsidium quoque fortissimorum commilitonum in ruinas molis, et munitionibus et propugnaculis circa eam confectis : in radice quod ad pedes ejus altera præsidia ad Orientem et Occidentem collocamus, nam illic radix muro clauditur, et mare vadosum est, quare observatur defenditurque ne Turci illuc transeant, et nostros a tergo adoriantur. In mœnibus urbis bombardas disponi jubemus, quæ ad tempus pugnæ officio fungantur, ignes quoque cum scaphis parantur, quæ in classem mittantur. Turci ædificii ruina allecti uno et demum altero prælio turrim invadunt, primum cum ipsam facile expugnare putarent, mediocribus viribus aggrediuntur ante auroram, luce adhuc dubia, triremibus ad hoc paratis arcem oppugnant, prælianturque : nostri quidem tuitioni intenti locum constanter tutantur. Sic hostis victus discedit : ea in pugna fere septingenti Turci, prout profugi significavere, cecidere.

4. « Interjectis autem diebus accensi priori repulsa turrim mari potentia, arte et ingenio oppugnant, et reparamenta ac propugnacula jactu bombardarum quatiunt, nonnullaque conterunt : nos quoque reficimus summa celeritate quod obteritur. Parant ad hæc conficienda triremes bene munitas, et ingeniose ad prælium ornatas : adjiciunt et navigia quædam oneraria, parendarias vulgo dictas, quarum quædam onustæ bombardis et saxis erant, ut locum turris et molis, qua se potituros credebant, munirent, et ex his urbem lacesserent, diruerent, expugnarentque : cymbas præterea quasdam disponunt, ex quibus quique Turcorum strenuissimi facile in molem descendant, et pontem miro artificio ædificant, qui ex Ecclesia S. Antonii turris in molem transitum præbeat. Nos enim suspicati quod evenit, post primam pugnam abundantius dies noctesque circa turris et molis tutamenta, vires, et ingenium adhibemus, munimenta ampliamus, præsidia augemus, gravissimis impensis non parcimus, nam et in ea salutem urbis constitutam conjiciebamus. Media igitur nocte, grandiori accensi ardore Turci XIII kal. Julii arcem summo silentio aggrediuntur, omnique parte magno impetu invadunt : erectæ enim erant nostrorum aures, nec dormitabant, ubi autem adesse inimicos comperitur, machinæ saxa jaciunt, milites gladios stringunt, balistis, fundis et saxorum jactu ex turri et mole hostem deturbant et propellunt. Pugnatum est summa vi a media nocte usque ad horam decimam : Turci vero complures, qui ex cymbis et triremibus in molem descenderant, trucidantur ; pons natans Turcis onustus machinarum jactu frangitur : qui supererant Turci merguntur. Quatuor quoque triremes, et ea navigia, quæ bombardis et lapidibus onusta erant, saxorum jactu ex tormentis perfringuntur, et undis obruuntur. Ignis quoque in classem mittitur, qui eam retrocedere compulit : sic discedunt victi Turci. Insignis quidem hæc pugna fuit morte clarorum virorum, qui Turcis præerant, quorum interitus luctum exercitui præbuit. Profugi quoque post pugnam introducti affirmant, Turcos in hac pugna magnam stragem accepisse, ex eis quoque duo millia ac quingentos cecidisse.

5. « Cum autem Turci spem turris expugnandæ perdidissent, industriam, ingenium, vires et omnem conatum ad urbem expugnandam convertunt : et licet tota civitas machinis concuteretur et laceraretur, ut vix forma prioris urbis remanserit, tamen potissime murorum partem oppugnare intendunt, qui Judæorum domos claudunt Orientemque spectant, eamque etiam partem quæ ad turrim Italiæ ducitur. Ad hæc igitur mœnia diruenda et dilaceranda octo ingentes

grandissimasque bombardas comportant, saxa circuitus palmarum novem torquentes, quæ assiduo die noctuque muros verberant, nec cessant bombardæ, et mortaria circa civitatem locata similes lapides torquere; quinimo ad terrorem et detrimentum ictus multiplicant. Nos ad jactum mortariorum vitandum imbecillem ætatem ac mulieres sub fornicibus et valvis, et plurimis locis pomærii cohabitare statuimus; quo effectum est, ut pauci hoc tormento interierint. Usi quoque alio tormenti genere, quo igneas pilas projiciebant, ac sagittas ignitas ex balistis catapultis torquent, quo ignem in ædificia jacerent: nos vero indemnitati urbis consulentes peritos artis delegimus, qui post casum pilarum magna solertia ignem extinguerent. His remediis Rhodii a magnis incommodis servati sunt. Excogitant insuper impii ad urbem ingenio occulto appropinquare: fossas itaque tortuosas effodiunt, quas partim lignis et terra operiunt, ut latenter ad fossas urbis accedant: propugnacula quoque multis in locis ædificant, ex quibus assiduo sagittant colubrinis ac serpentinis bombardis nostros deturbant fatigantque. Pensitant quoque eis esse commodam aliquam partem civitatis, quæ muro speronis adjacet complere: opera igitur ab hoste adhibita lapides congerere non cessant, et occulto in fossam jaciunt, assiduitate pars fossæ oppletur, antemurali quoque æquatur, ex quo et ruina in formam dorsi redacta facillimus conscensus in mœnia efficitur.

6. « Nos autem inimici conatum conspicientes tuitioni urbis invigilamus, totaque urbe et castello reparatis et munitis fossis quoque quam diligenter intendimus: quod Turci conjectantes desperati ad muros Judæorum, et alio se convertunt: et nos munimentis ac reparis validissimis ruinam Turcorum firmamus, palis lignorum vivacissimorum infixis, ac terra fascibus arbustorum et ramorum interjectis, quæ invicem subtilissime firmissimeque cohærentes vim machinarum sustinebant, et ruinam protegebant, ne muri collapsi intra urbem facilem descensum præberent. Etiam loco propugnaculorum palos et vegetes terra oppletas statuimus quæ nostros tutarentur, et conscendentibus Turcis impedimento essent: ignes quoque artificiosos, et alia ingenia paravimus, quæ ad propulsandam Turcorum vim conducere videbantur.

7. « Excogitatum quoque est eam partem fossæ, quæ lapidibus a Turcis oppleta erat, evacuare: sed cum id palam effici non posset, cuniculo latentique fossa in pomœrio ædificata, exitum sub lapidibus nostri habent, et occulto lapides in urbem comportant. Sentiunt profecto Turci, qui fossæ propinqui erant, lapidum congeriem minui et ascensus opportunitatem adimi, nisi quantocius quod cupiunt efficiant. Itaque in his operibus XXXVIII diebus consumptis, quo tempore tria millia quingenta vel circiter ingentium saxorum in mœnia et in urbem jacta sunt, Turci, scilicet occasione invadendæ urbis conspecta, ne ascensus commoditas auferretur, accelerant propositum conficere, pridieque quam bellum iniretur, ac sequenti nocte, et diluculo, quod mane quo pugnatum est præcesserat, octo bombardæ dictis muris objectæ absque intermissione saxa ingentia torquent, quod loco propugnaculorum adhibitum erat dilacerant, diruunt, vigiles et custodes, et mœnium præsidia pro parte potiori occidunt, ut quisquam vix muris superstare posset, nisi summo astu occultaretur, et scala ad signum campanæ paululum descenderent et demum conscenderent, nec tempus datum est propugnacula denuo instaurandi, cum semper ictus bombardarum augerentur, ut eo pauco tempore trecenta vel circiter saxa jacta sint.

8. « Turci vero, jactu bombardarum finito, ad signum jactus mortarii, quod quidem in eo loco constituerant, confertissimi magno impetu quam celerrime VII kal. Augusti conscendunt: erat namque facilis, ut diximus, ejus conscensus, facilior quam nostris per scalas. Superiora quoque murorum loca, eradicato nostro quod erat illic præsidio, quod primum tanto impetu resistere nequivit, antequam subsidia nostra scalas conscenderent, occupant, et illic vexilla sua statuunt. Idem quoque faciunt ad turrim Italiæ, cujus verticem oppugnant: clamor undique oritur, manus quoque viriliter conseruntur, magnaque vi pugnatur, repente nostris hostibus se objicientibus: dextera lævaque murorum superioribus locis nostri hostem oppugnant, et valide deturbant, ne mœnia discurrerent: scalis quoque, quæ quatuor erant, quibus in vicum Judæorum descendebatur, una jussu nostro perfractis, conscensis hostibus nos opponimus, tutamur et defendimus.

9. « Turci vero perpulchre armati duo millia supra muros erant confertissimi de nostris secum manus conferentes, qui armorum vim propellere et loco expellere nitebantur. Sed nostrorum virtus firma persistens, nequaquam loco cessit. Sequebatur vero Turcos, qui muris potiti erant, ingens multitudo Turcorum, quæ totum campum adjacentem ruinam, vallum et fossam oppleverat, ut terra vix conspici posset. Affirmarunt profugæ MMMM (XLM). Turcorum invasioni adesse: nostri ex Turcis, qui super muro erant CCC, vel circiter, in vicum Judæorum propellunt, qui ad unum occisi sunt.

10. « Eo in conflictu vexillum sacratissimæ imaginis Domini nostri Jesu Christi et religionis nostræ ante hostis conspectum ereximus: summa itaque vi horis duabus pugnatum est. Tandem Turci pressi, fatigati, perterriti, vulneribus quoque fessi terga vertunt, et fugam tanto

impetu arripiunt, ut sibi ipsis impedimento essent, et perniciem afferrent. Cecidere ea in pugna Turci tria millia quingenti, vel circiter, quorum cadavera intra urbem, et supra mœnia, et in fossa et munitionibus hostium et mari reperta sunt, et postmodum ad luem vitandam combusta, quorum spoliis nostri potiti fuere, qui fugientes Turcos usque ad campi planitiem magno animo secuti eos trucidantes tandem incolumes regressi sunt. In prælio quidam ex nostris militibus et balivis inter confertissimos hostes constanter pugnantes occubuere : nos nostrique commilitones, pluribus vulneribus acceptis, Deo gratias acturi, præsidio valido muris imposito, domum revertimur. Nec id profecto sine divino auxilio contigit, qui tantam cladem avertit ; misit enim Deus (non ambigimus) de cælo auxilium, ne plebecula Christum colens Mahometis spurcitiis inficeretur.

11. « Retulere[1] post partam victoriam transfugæ, qui e Turcicis castris ad Christiana se contulere, potissimam causam, cur tanta barbarorum multitudo, ad quadraginta enim millia impetum per muros eversos impresserunt, cui sustinendo exigua equitum manus par esse non poterat, in fœdissimam fugam sit conversa, hanc fuisse, ostensum nimirum cœlo prodigium, quo tempore signa Salvatoris nostri, B. Virginis et S. Joannis Baptistæ, equestris Ordinis Hierosolymitani patroni, in mœnium ruinis defixa sunt, atque a Turcico exercitu splendidissimam crucem aurei coloris in aere conspectam, visamque Virginem candidissimo amictu indutam, quæ sinistra intendebat clypeum, dextra lanceam vibrabat, virumque pone lacera veste et cameli pelle coopertum, hosque innumeram militum cœlestium aciem sequi, atque urbis obsessæ auxilio procurrere : cujus ostenti tanto terrore sunt capti Christi hostes, ut ipsis irruptionis in urbem urgendæ defuerit animus ».

12. Prodidit litteris hujus prodigii historiam Guillelmus Caturcensis vicecancellarius, qui interfuit, tum historici plures, qui de ea Rhodi oppugnatione scripserunt, meminere. Et sane non sine divino miraculo mœnium ruinis propulsatos infideles testatur Pontifex[2] : « Tanquam, inquit, Christi pugiles et fortissimi athletæ, (de Rhodiis equitibus loquitur), pro fidei defensione, se et sua exponere non formidant, ut dextera Domini eis assistente, illam, (nimirum Rhodi urbem), ab eorumdem Turcorum oppugnatione tutari miraculose potuerint ». Pergunt magistri Rhodiorum equitum litteræ :

13. « Paraverant Turcæ spe potiundæ urbis sibi funes ad captivos alligandos, et palorum ingentem magnitudinem ad vivos cruciandos, decreverant enim omnes mortales mares, et fœminas supra decem annorum ætatem trucidare, et palis suffigere, teneriorisque ætatis mortales in captivitatem ducere, et ad fidem abnegandam compellere, et omnem supellectilem in prædam convertere, urbis ditione Turco reservata : sed frustrati suo nefando optatu tanquam pecudes cæduntur ». Paucisque interjectis verbis : « Ut perfugæ divulgaverunt, Turcorum novem millia occisa sunt : ingens quidem multitudo vulnerata, inter quos quidam capitanei, ac germanus bassæ, et quidam Turci gener occubuere. Pugna commissa munimentis prius exustis ad primum lapidem castra Turci locarunt, ubi supellectili, impedimentis ac machinis onerandis, ac Turcis in Lyciam revehendis nonnullis diebus consumptis, Rhodiorum littore solventes Piscum continentis urbem antiquam navigant ; sic quoque victi cum ignominia recedunt. Omnipotens Deus vestram imperialem majestatem feliciter conservet ad vota. Dat. Rhodi die XIII Septembris, anno Redemptoris nostri Incarnationis MCDLXXXI.

« E. V. imper. M.

« Humiles servitores, Petrus Daubusson magister hospitalis Jerosolymitani, et consules ».

14. *Partæ victoriæ trophæa B. Virgini dedicata.* — Ob partam divinitus hanc victoriam magnifica illius trophæa Virgini fixit Petrus Aubossonius, de quo paulo ante memoravi, ac Rhodiam Ecclesiam, aucto sacerdotiorum numero, eximiis ornamentis decoravit, atque hisce litteris relatæ de Mahomete divina ope victoriæ memoriam posteritati commendavit : « Quæ, inquit, vidimus, et sumus experti testamur. Anno octuagesimo supra millesimum quadringentesimum urbs Rhodia arcta, eademque sævissima a Turcis terra marique vallabatur obsidione, ac multis locis mœnia a plaga Orientali bellicorum tormentorum ingentium quidem et innumerorum ictibus solo æquata erant : in quorum ruina cum post sexagesimum et quintum diem sexto kal. Augusti in ortu solis Rhodiis contrario hinc inde ad manus ventum esset, hostisque nefandus numero superior, cæsis custodibus, muros præsidio nudatos jam teneret, itaque manu valida nonnullos urbis aditus occupasset, ut flumen hyemalibus pluviis auctum effractis obicibus, disjectis munitionibus, et superato alveo repentino impetu in campum se effundere, omniaque secum trahere annitens, interiora urbis penetrare totis viribus conaretur, illuc undique a nostris subsidiariis concursum, et ad multam diem hasta gladioque cominus certatum est atrociter in neutram partem victoria declinante. Nos vero tunc, ut in omnibus nostris consuevimus necessitatibus, inter pugnandum nonnullis acceptis vulneribus cernentes diu nostros contra tantam multitudinem belli pondus non posse sustinere, mentis

[1] Bosius hist. eq. Hier. 2. p. l. XII. et Guillelm. Caturcen. vicecanc. et alii. — [2] Lib. brev. et Bull. p. 240 et 242.

oculos et intima cordis ad beatam Dei genitricem Mariam, gratiarum fontem vivum, humani generis advocatam, ac patronum nostrum nempe D. Joannem Baptistam direximus, orantes ut pro Christi fidelibus, in Catholicæ fidei exaltationem, contra Mahumeticam spurcitiam pugnantibus, apud regem, quem genuit altera, et alter baptizavit, in tanta rerum angustia et discrimine dignarentur intercedere.

15. « Nec mora : sensimus in ipso sanguinolento congressu, et bellico ardore divinum auxilium affuisse, validumque superne nostrorum animis robur infusum, et corporis vires adeo auctas fuisse, ut pauciores primo innumeram multitudinem formidantes, ipsamque vix in angustioribus aditibus reprimentes, infestis telis invadere et urbe pellere non detrectarent : hostium autem oculos caligantes, et ita hallucinatos, ac mentem tanto pavore perterritam ex insperato corporaque tam languida et fluxa devenisse re ipsa perspeximus, ut quo se verterent, quidve agerent possent nequaquam intelligere. Quare nostri occasionem rei bene gerendæ cœlitus datam non postponentes, instaurato agmine tanto impetu structa acie irruerunt, ut urbem semicaptam statim recuperaverint, et tandem hostes per murorum ruinas e loco superiori præcipites sese dejicere, et turpiter terga dare compulerint, quos ad lassitudinem cadendo pæne usque intra castrorum munitiones prosecuti sunt, et gloriosam victoriam a divina clementia datam ad Christiani nominis exaltationem reportavimus.

16. « Quamobrem prædecessorum nostrorum vestigia sequentes, satagentes ubique pro viribus divinum cultum, ad Dei laudem et ipsius patroni nostri præconium augere, et ejusdem sanctissimi corporis reliquias venerari, ut de susceptis beneficiis grati simus, et in futurum, ejus intervenientibus precibus, cœleste auxilium consequi mereamur, inter alia, quæ executioni demandavimus superiori tempore a Bagiasio Turcorum tyranno, tunc nobis annuum tributum pendente, dexteram ipsius Præcursoris manum, qua generis humani Salvatorem mundo ostendit dicens : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi :* multis retroactis sæculis Constantinopoli ante et post Turcensem tyrannidem in quodam Græcorum monasterio religiosissime servatam omni conatu evellere, et ex ejusdem ditione extrahere, in Christianorumque potestatem, et spirituale solamen reducere annisi sumus, quod tandem Deo inspirante et auxiliante complevimus, votique compotes evasimus, quandoquidem ipsam cum nonnullis ornamentis argenteis, et litterarum documentis accepimus, eademque a sacra Sede Apostolica approbata, et nostris sumptibus obrizo auro denuo ornata S. Joannis Colachi nostri conventus Rhodi Ecclesiam decoravimus donavimusque, et sacerdotum numerum ibidem ad divina celebranda ampliavimus, atque sacella quædam Ecclesiæ contigua versus Meridiem a fundamentis ereximus et ornavimus, quæ cum undique et ad unguem nostræ devotionis mentem non impleant, et majora, quantum in nobis est, exequi satagamus, scientes in inclytæ urbis Januæ cathedrali Ecclesia S. Laurentii reliqui corporis ipsius præcursoris cineres, quos divina majestas innumeris dignatur in dies insignire miraculis, summa cum veneratione in capace saneque sumptuosa ibidem ad hoc nuper erecta capella custodiri ; voluntatem in eodem, et nostros affectus executioni demandare cupientes, ipsisque ut dediti clientes obtemperantes dignum arbitramur, et nostras esse partes ducimus in ejusdem laudem aliquam divinorum celebrem institutionem per nostrum Ordinem professos sacerdotes complendam in loco, quoad fieri poterit propinquiori, et nobis assignato ordinare, chorum instituere, et ædificia paulo post enarranda hinc nostro conceptu opportuna facere atque celebrantibus commoda erigere nostrisque sumptibus aptare, etc ». Hæc accuratius recensenda visa sunt, ut divinæ beneficentiæ ac miraculi liberata Rhodo editi impressa altius vestigia extarent ; nunc reliqua prosequamur.

17. *Calabria a Turcis invasa.* — Dum vero Rhodus a bassa Palæologo obsidione premebatur, Mahometes in Italiam cum magna classe ire jussit visirem bassam alium, nimirum Gedunem Achmetem rei militaris peritissimum, qui ex Velona Epiri oppido proximam extremæ Italiæ littoralem oram ex improviso adortus, Hydrunto, præcipuo Calabriæ oppido, ingenti omnium terrore potitus est, dirissimaque civium edita strage, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercit, quam funestam cladem inter cæteros [1] Volaterranus ita narrat [2]: « Turcorum classis navigiorum diversi generis circiter centum ex Apollonia, quam Velonam, opinor, nunc dicimus, die XXVIII mensis Julii, quæ Veneris fuit, ex improviso in Italiam trajecit : transmisso freto, quod interjacet, passuum circiter quinquaginta millibus Hydruntum civitatem Apuliæ, sub Ferdinandi Aragonensis ditione positam, eo quod primo impetu capere nequivit, civibus sese defendentibus, obsidere cœpit et oppugnare : ejus namque præfectus Acchinettus, quem sua lingua bassam vocant, eo animo venerat, ut si ex improviso urbe potiri non posset, machinis et tormentis adhibitis, quorum magnam copiam secum adduxerat, omnino illam expugnare conaretur. Itaque illis interim expositis, occupato portu et urbe circumdata quæ parvi admodum est circuitus,

[1] Ms. expedition. Sixt. IV. bibl. Vatic. num. 1155. Volat. Diar. Ms. arch. Vat. sign. num. 111. Steph. Infiss. Ms. sign. num. 111. Turcogr. l. I. — [2] Volat. Diar. Ms. arch. Vat. sig. num. 111. p. 280.

magna vi omni genere tormentorum illam adoriri cœpit, ita ut dies noctesque nulla quies oppidanis daretur: qui cum imparati essent, frustra alias regem deprecantibus. ut subsidium ad eos mitteret, nullisque subsidiis comparentibus, tandem victi in potestatem hostium die XI Augusti mensis devenere. Urbs tota direpta est, cæsi fere cives omnes et indigenæ, imbellis ætas in servitutem acta est, præter senes utriusque sexus qui pæne cuncti interempti fuere. Sacerdotes omnes et ipse in primis Hydruntinus antistes, ætate et vitæ sanctimonia venerandus, crudeliter occisi, templa Deo dicata funditus diruta, vel in prophanos et turpissimos usus conversa, sanctorum reliquiæ canibus objectæ; virgines raptæ et ad stuprum deductæ, ac super sanctissimas aras violatæ: nihil crudelitatis aut impietatis omissum est: cuique nobili caput abscissum et affixum lanceis tota urbe ad spectaculum deferebatur. Dies hic magni mali initium est, et incendium toti Italiæ formidandum ».

18. Sectus [1] fuit serra lignea archiepiscopus cum crucem teneret manibus, ac fideles ad obeundam pro Christo mortem cohortaretur, octingenti circiter oppido educti nudi cum fidem Christi damnare respuerint, seque ad constantiam cohortarentur a Turcis in parva valle, quæ vallis martyrum dicta est, contrucidati sunt. Dum ita Calabriam Turca invadebat, Calabriæ princeps alienis rapiendis inhiabat, oppressisque auxilii specie Senis in spem Etruriæ sibi subjiciendæ veniebat, de quo deque Senensium conversionibus hæc tradit Volaterranus [2]: « Senis tunc agebat Alfonsus Calabriæ princeps ut supra monstratum est, civitatis decreta omnia nutu suo fiebant, nec de re aliqua jam ad senatum referebatur, quin prius Calaber illam probasset, adeoque creverat ejus auctoritas, ut nisi compulsus fuisset in Apuliam proficisci ad obviandum Turcis, qui in Italiam trajecerant et Hydruntum occupaverant, ejus civitatis imperio procul dubio potitus esset, sic quod actum erat de totius Etruriæ libertate. Dictum est lugentem e civitate abiisse. Itaque debent plurimum Etrusci Turco, qui ab eorum cervicibus jugum servitutis amovit, sed in primis debent Senenses, qui jam primi tyranno paruissent ».

19. *Ad obicem ponendum Turcicis grassationibus Sixtus principes incitat ad concordiam, decumas imperat impendendas in sumptus bellicos.* — Implicitus etiam tum erat bello cum Florentinis gesto Pontifex, adversum quos comitem Hieronymum Riarium ducem exercitus creasse refert Stephanus Infissura [3]. Ut vero anno exeunte eos conciliarit Ecclesiæ, dicetur inferius; Hydrunti enim expugnatio gravem injecerat terrorem. Nec desunt, qui dicant [1] Sixtum, ubi captam Hydruntum percrebuit, territum atque animo consternatum de urbe deserenda ac petendis Galliis consilium agitasse: verum postea metu posito, mutatoque consilio ad paranda auxilia, defendendas generosi pastoris more oves a Deo sibi concreditas, propulsandosque Christiani hostes nominis curas intendisse. Imperavit itaque omnibus Italiæ principibus inducias, ut omnium arma adversus communem hostem verterentur: cum Venetis, die Ascensionis Salvatoris sacro, armorum in Turcas fœdus pepigit [2]: Gabrielem Rangonum cardinalem in Neapolitanum regnum legavit, ut crucis symbolo fideles insigniret: Transalpinorum regum opem per sacrosancta quæque imploravit, veniæque criminum spe proposita ad nomen Christianum defendendum concitavit: tum de subsidiariis navibus a se transmissis Rhodum, cujus nondum erat soluta obsidio, edocuit.

20. « Ad futuram rei memoriam.

« Non solum Italis, sed etiam extra Italiam degentibus ultramontanis jam innotescere non ambigimus, Turcos crucis Christi et ejusdem fidei cultorum sævissimos hostes insulam Rhodi hospitalis S. Joannis Jerosolymitani cum ingenti gentium multitudine terra marique obsedisse, et uno eodemque tempore ex Velona cum validissima classe in Apuliam descendisse, ac Hydruntinam civitatem Sedem metropolitanam post aliquot dierum obsidionem, et murorum illius machinarum impetu eversionem, tandem, heu rem miseram atque afflictam hoc calamitoso tempore! cruentissimo bello viris partim cæsis, partim acerbissimæ servitutis jugo subjectis, matronis stupratis, virginibus raptis, sanctimonialibus fœdatis, adolescentulis immaniter trucidatis, senibus hominum et equorum calcibus dilaniatis, prægnantibus cum semivivis corpusculis, o crudelitas inaudita! divisis, vi et armis expugnasse, et ad metropolitanam Ecclesiam accedentes bonæ memoriæ Stephanum archiepiscopum Hydruntinum, senem decrepitum et plenum dierum, qui in apparatu pontificali corpus Domini nostri Jesu Christi deferendo per eamdem Ecclesiam cum suis canonicis et aliis presbyteris ac clericis processionaliter pro civitatis defensione, et incolarum ejus salute humiles preces effundebat, non secus atque impius Manasses Isaiam serra lignea per medium secasse, et eos, quos secum habebat, canonicos et presbyteros prædictos Deum laudantes, et misericordiam ab eo alta voce exposcentes, crudeliter intra Ecclesiam ipsam trucidasse et interemisse, ac omnia quæ

[1] Leand. Albert. in discept. Salen. in regn. Ital. 9. — [2] Volat. Ms. Vat. sign. num. 111. — [3] Infiss. Ms. Vat. arch. sig. num. 111.

[1] Ms. Vat. expedit. Sixt. Raph. Volat. l. VII. Crut. hist. Flor. l. VII. — [2] Jac. Volat. in Diariis Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 19. p. 205 etc.

in eadem civitate ejusque territorio erant mobilia bona diripuisse, et hujusmodi victoria elatos contra Castrensem, Liciensem, Nerotinen, Orgentinen, et Leocaden, aliasque maritimis oris propinquas Hydruntinæ et Brundusiensis provinciarum civitates, territoria et loca earum, ac illarum incolas victoriam prosequi, eorumque exercitum et victoriam in dies continuo augeri : et dicti hospitalis fratrum et incolarum insulæ prædictæ eorumdem Turcorum impetu variis crudelissimis præliis, quæ cum illis habuerunt, non parvam multitudinem periisse : Rhodianorum muros pro magna parte solo æquatos fore, et inibi degentes arctissima obsidione teneri, ac in gravissimo periculo constitutos esse, et nisi potentatus Italiæ in unum convenientes prompta auxilia celeriter conferant, nemo est qui ambigat, Turcos ipsos tandem, qua voluerint in his partibus victoria potituros fore ». Nondum liberatæ Rhodi fama ad Sixtum pervenerat.

21. « Quam igitur periculosum sit modo Christianis omnibus, et præsertim Italiæ potentatibus in armorum assumptione contra Turcos dissimulare, quamve damnosum ultra differre quisque intelligit, illis jam Italiam, et Siciliæ regnum, quod de B. Petri Patrimonio fore dignoscitur, pro sua voluntate calcantibus : unde si Christi fideles, et præsertim Itali præfati, agros, si domos, si uxores, si liberos, si libertatem, si fidem denique ipsam, in qua baptizati et renati sumus, retinere volunt, credant nobis, eos arma sumere et bellum gerere oportet. Nec confidant se tutos esse, qui præ cæteris a regno prædicto distare noscantur, quia nisi obviam veniant Turchis, et ipsi tandem illorum ditioni parebunt, nec ab hujusmodi defensione se retrahant inanes divinæ majestatis consiliorum perscrutatores, dicentes forsitan intra se : Nonne Deus omnipotens, qui docet manus ad prælium et digitos movet ad bellum, civitatem Hydruntinam, Pontificem, Christos, et fideles suos si voluisset, ne in manus traderentur impiorum, poterat omnino tueri. Poterat quidem, et posset illam, si vellet, de manibus hostium facile liberare, cum in ditione ejus cuncta sint posita, et nihil est, quod ipsius possit resistere voluntati : sed cum refrigescente charitate multorum, iniquitas abundasset, et fideles suos a mortis somno ad perennis vitæ studium excitaret, certamen hujusmodi eis proposuit gloriosum, in quo fidem velut aurum in fornace probaret, salvationis causam præstando, viamque eis ostendendo salutis, ut qui fideliter pro ipso certarent, velut ejus athletæ ab ipso feliciter coronarentur, et qui segnes in tantæ necessitatis articulo forent in novissimo judicii strictique examinis die in tenebras missi exteriores justam mererentur damnationis sententiam sustinere.

22. « Non est itaque de divina clementia ullo modo desperandum, sed nostram potius negligentiam arguamus, qui, culpis et peccatis exigentibus nostris, miserationes Domini retardamus, sicut filii Israel, qui murmuraverunt in castris, nec exaudierunt vocem Domini quadraginta dies, quibus potuissent terram repromissionis intrare, in annos totidem converterunt. Sic etiam populus Israel, cum ad bellandum tribum Benjamin prius Domino consulto, deinde ipso ut iterum ascenderet injungente, non antea de ipsis victoriam est adeptus, quam semel et secundo conversus in fugam culpas suas hostili gladio expiaret : si enim populus Christianus in lege Domini ambulasset, si ejus crucem tolleret, ut ipsius vindicaret injuriam, unus ex eis mille, et duo decem millia effugassent, et sicut deficit fumus, et fluit cera a facie ignis, sic inimici crucis ab eorum præsentia defecissent : et quanquam contrarium delicta nostra meruerunt, quoniam per peccata, quæ jugiter facimus ad duriora Dominum provocamus, quia tamen miserationes illius super omnia opera ejus, et cum iratus fuerit, misericordiæ recordatur, si conversi fuerimus, adjiciet misereri Deus, et non continebit modo in ira misericordiam suam, nec dabit hæreditatem suam in opprobrium, ut dominentur ei de cætero nationes, ne forte consentiant adversarii nostri, et dicant : *Manus nostra excelsa, et non Deus, fecit hæc omnia.*

23. « Omnes igitur Christi fideles, præsertim Italiæ potentatus et incolas, quibus majus de proximo periculum imminet, per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi, per passionem ejus, qua sumus redempti, per judicium extremum, in quo stabunt ante tribunal ejus, ac recepturi unusquisque secundum opera sua, det spem vitæ æternæ, quam repromisit Deus diligentibus se, obnixe hortamur, requirimus et monemus ; ut dissensiones et æmulationes fraternas in pacis et dilectionis fœdera convertentes, apprehendant arma et scutum, et exurgant in adjutorium Jesu Christi, infirmi robore accingantur, ut arcum fortium superent, et superbiam illorum humilient, qui non in Deo, sed in sua feritate confidunt, firmiter sperantes in eo qui conterit bella, qui currum Pharaonis dejecit in mare, quod ipse mittet eis auxilium de sancto, et de Sion tuebitur eos. Nos enim intellecto Turcorum apparatu ad expugnandum insulam, ut magister et fratres insulam et loca eorum munire et ad defensionem illius se parare commodius possent, ei in non modica pecuniarum summa subvenimus, ac Christi fideles partium Gallicanarum primo per anni jubilei, et deinde per universum orbem ad impendendum eis ad præmissa pia suffragia per indulgentiæ plenariæ concessionem inducere nostris litteris curavimus, et demum magnam navem frumento oneratam ad insulam ipsam transmisimus, quæ

divino quodam miraculo vix triduo, antequam Turchi insulam ipsam obsidere cœperant, ad illam pervenerat; sine enim frumento prædicto, insula tam arctam obsidionem longo tempore nullo pacto perferre potuisset.

24. « Intellecta postmodum obsidione prædicta maritimam classem duarum maximarum navium armis et bellatorum numero munitam ex Janua non sine maximo sumptu ad eamdem insulam jam transmisimus, et ut, quæ per eosdem magistratum et fratres in provincia parabatur classis, celerius parari et ad insulam ipsam transmitti posset, aliam longe majorem pecuniarum summam eis condonavimus; nec omisimus litteris nostris sollicitare Christianissimos imperatorem et reges, ac alios universos Christi fideles ad defensionem insulæ memoratæ, ipsorumque Turcorum ex Apulia expulsionem, et postremo misimus dilectum filium nostrum Gabrielem tit. SS. Sergii et Bacchi presbyterum cardinalem ad regnum ipsum Siciliæ A. S. L. pecuniis, quibus potuimus, munitum, qui Turcorum eorumdem impetus una cum charissimo in Christo filio nostro Ferdinando Siciliæ rege illustri reprimeret, et illos terra marique expugnare curaret, nec tamen usque modo Turci ipsi his nostris provisionibus ab obsidione insulæ prædictæ cessarunt; nec ex Apulia recesserunt, imo, ut noviter relatum existit, civitatem Vestanensem in provincia Sypontina occuparunt, nos enim auxilia et præsidia pro facultatibus nostris continuo impendere non cessabimus, et alios, ut id similiter faciant, exhortari non desistemus ». Indixit propterea Sixtus inducias Italis, dum Turca hæreret in Italia, fœdifragis censuras incussit, tum crucesignatos in clientelam accepit. « Dat. MCDLXXX ».

25. Extant quoque aliæ Apostolicæ litteræ [1], quibus deplorat Pontifex ingentia mala a sævissimo Turca Hydrunto atque finitimo agro illata, tantamque eum dominandi et extinguendæ fidei Christianæ cupidine flagrare, ut Romam in Turcicam servitutem redigere, templaque ejus sacratissima funestare moliretur : ejus tamen infringendos conatus subjicit, si Christiani reges, principes, ac populi fidem Christianam tuendam susciperent : non sua virtute Turcas, sed Christianorum inertia et discordiis protulisse auxisseque imperium : bellum itaque strenue pro Christo susciperent, pugnaturum cum ipsis militiæ cœlestis principem Apuliæque tutelarem archangelum Michaelem, nec defuturam divinam opem, qua confirmati David, Gedeon, Machabæi præclarissimas de Dei hostibus victorias retulere, denique amplissimam criminum veniam consecuturos :

26. « Ad futuram rei memoriam.

« Tanta est Turcorum rabies, et dominandi libido, ac extinguendæ fidei Catholicæ ardor, ut nil aliud cogitent, nil dies noctesque moliantur, nisi ut ad hanc almam Urbem, Apostolorum Petri et Pauli glorioso martyrii cruore Domino nostro Jesu Christo consecratam, in qua Altissimus sacerdotii principatum et Christianæ religionis caput instituit, se conferant, et illius sacratissima templa, et quæ in eis conservantur Christi ac sanctorum ejus reliquias polluant, et tandem universam Italiam, cæterasque Christianorum provincias eorum spurcissimæ sectæ subjiciant : sed eorum perfidia et iniqua intentione frustrabuntur omnino, si Christianissimi reges et principes, ac alii sacro Baptismatis fonte renati, et Christi Salvatoris nostri nomine insigniti, pro quorum salute pretiosum sanguinem suum Salvator ipse noster effudit, ejusdem fidei defensionem ultra præstolando et cunctando non negligant, sed insurgant contra ejus inimicos et hostes, neque dubitent, etiam si oporteret pro eo vitam exponere, qui pro nobis mori non abnuit; præsertim cum etsi magna et ardua res videatur hujusmodi defensio, nihilominus volentibus Christianis facilis erit eorumdem infidelium expugnatio, neque enim sua virtute et industria Turci præfati eorum auxere tyrannidem, sed Christianorum inertia, desidia, negligentia et discordia, ita ut paulatim devictis vicinis eorum, tolerantia, qui ob privatas inimicitias eos perire sinebant, eo usque pestis ipsa crevit, ut cæteros sociis nudatos tandem subjugaverint, et usque in Pannoniæ fines ex uno latere progressi, ex alio jam Italiam ingredi non formidaverint.

27. « Heu! quæ qualisve gens, quam vilis, quam fœda, quam sordida contra Christianum populum sapientissimum, nobilissimam potentissimamque Italiam ingredi audent, omnis enim exercitus constat ex hominibus partim levis, partim nullius armaturæ, et ut plurimum peditibus sine stipendio publico, præda dumtaxat viventibus, nullum ordinem servare assuetis, in quorum arbitrio est manere, et fugere, et hos eis Christi fideles imperare permittunt eorum desidia : nonne sola Italia, nec illa tota persæpe sexaginta millia militum armatorum in re militari fortitudine ac robore præstantissimorum contra se invicem sustentavit, qui ad repellendam hujusmodi gentem non solum ex Italia, sed ex Europa usque in Asiam sufficerent? Animus igitur et voluntas, non vires et facultates deesse videntur, illorum enim temeritas et perseverantia, ac Christi fidelium negligentia et tolerantia eos, qui fugientes insequuntur, hactenus victores effecit, quod profecto cessaret, si hujusmodi negligentia et tolerantia deposita orthodoxæ fidei cultores eorum vires contra eos exercere voluerint. Omnes itaque præfatos charissimos in Christo filios nostros serenissimos, imperatorem et reges potentissimos principes, ac Chri-

[1] Lib. brev. et Bull. p. 236.

stianissimos populos in Domino exhortamur, ut hujusmodi fidei defensionem adeo sanctam, adeoque necessariam aggredi ultra non cessent magno ac fortissimo animo, non rebus, non bonis, non personis, non vitæ parcentes, pugnabitque cum eis Archangelus Michael princeps exercitus cœlestis militiæ, qui prædictæ Apuliæ est protector et custos, etiam spe et fiducia in Deum Salvatorem nostrum præcipue muniti, quod ipse propugnatores suos ab eorumdem Turcorum defendet periculis, et eis victoriam præstabit, etc. » Propositum etiam est indulgentiarum beneficium iis, qui instructos armis milites ad hoc gerendum bellum mitterent, et decreti sacerdotes quæstores ad stipem a fidelibus erogatam colligendam. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXX, V idus Augusti, Pontificatus nostri anno IX ».

28. Imperavit præterea Sixtus [1] biennales decumas Ecclesiasticorum vectigalium, quæ in locis ditionis Ecclesiasticæ colligerentur, tum ad reficienda eversa Rhodi propugnacula, tum ad Hydruntum, quod Turcæ magnis molibus muniverant, expugnandum :

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum Turci crucis Christi atrocissimi hostes cursu victoriarum elati civitatem Colocensem insulæ Rhodi, turrim fortitudinis, et validissimum fidei præfatæ in partibus illis adversus eos eorumque et aliorum infidelium impetum propugnaculum, hoc anno arcta obsidione tenuerint, et illius muros machinis et aliis bellicis instrumentis pro magna parte solo æquaverint, eamque occupare pro posse conati fuerint adeo, ut vix dilecti filii magister et fratres hospitalis S. Joannis Jerosolymitani inibi degentes, qui tanquam Christi pugiles et fortissimi athletæ pro fidei defensione se et sua exponere non formidant, dextera Domini eis assistente, illam ab eorumdem Turcorum occupatione tutari miraculose potuerint, et hujusmodi obsidione durante, quod usque modo inauditum extitit Italiæ oras attingere, et civitatem Hydruntinam inter alias provinciæ Apuliæ regni nostri Siciliæ metropolitanas civitates insignem obsidere, ac vi et armis expugnare cum illius incolarum crudelissima strage non omiserint, illamque sic occupatam hominibus vacuam, victualibus, machinis et aliis propugnaculis adeo muniverint, ut recuperari sine maxima difficultate et gentium et armorum terra marique adducendorum multitudine non possint, pariterque Turci præfati continuo validissimam classem, cum qua ad civitatem ipsam Hydruntinam se conferant, et illi vicinas, et tandem successive reliquas Italiæ civitates occupent, ac eorum spurcissimæ sectæ cæsis Christi fidelibus illarum incolis subjiciant, et adveniente Vere insulam prædictam Rhodi denuo invadant, præfatamque Colocensem civitatem, præterita obsidione plurimum debilitatam, iterum cum potentiori exercitu obsideant, ac eorum formidabili potentia trucidatis magistro et fratribus aliisque habitatoribus ejus vivificæ crucis Christi vexillum, quod magister et fratres prædicti in vestibus et cordibus eorum deferunt, conculcent, ac sacra ibidem existentia Dei templa reliquaque illius ædificia subvertant in Christianæ religionis opprobrium. Nos igitur intendentes eorumdem Turcorum conatibus, et furori hujusmodi pro posse resistere, et recuperationi dictæ civitatis Hydruntinæ quanto celerius fieri poterit vacare, cum omnis mora plurimum periculosa fore noscatur, et ad perferendas expensas propterea opportunas Romanæ Ecclesiæ non suppetant facultates, habita super his cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus deliberatione matura subsidium unius integræ et veræ decimæ omnium et singulorum fructuum, redditǔum et proventuum cathedralium aliarumque Ecclesiarum, necnon monasteriorum, prioratuum », et infra « in alma Urbe aliisque civitatibus, terris, et locis temporali dominio præfatæ Romanæ Ecclesiæ mediate vel immediate subjectis ubilibet consistentium », et infra « anno quolibet usque ad triennium proxime exigendum », et infra « imponimus, etc. » Imperata præterea est decuma omnium obventionum ex muneribus publicis cardinalibus, legatis, præfectis urbium, arcium locorumve, magistratibus urbanis, tum aliis quævis munera publica gerentibus. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXX, V kalend. Decembris, Pontificatus nostri anno X ».

29. *Festivitas Omnium Sanctorum diebus octo celebranda.* — In hoc labantis Christianæ rei discrimine Sixtus, cum Dei Ecclesiam adversa sævaque tempestate quassatam lugeret, quam inde Turcæ continuis efferati victoriis delendæ religionis Christianæ cupidissimi : hinc Christi fideles ejusdem religionis, ac divini Numinis obliti acerrime ac pertinacissime inter sese dissidentes concitabant; veteri more institutoque sanctissimorum Pontificum suffragia cœlitum imploranda ad divinam leniendam iram decrevit, eamque ob causam octavam a festo Omnium Sanctorum recurrentem diem sacram constituit, atque ab omnibus Ecclesiis ubique coli et celebrari jussit hoc Diplomate [1] : « Cum plurium sanctorum solemnes octavæ consueverint celebrari, ut sicut primus eorum obitus dies ipsorum in cælo nativitatem, in angelorum et sanctorum patrum consortio assumptionem significat, ita in octava resurrectionem corporum recolentes ipsorum duplici stola, animæ vide-

[1] Lib. brev. et Bull. p. 212.

[1] Lib. brev. et Bull. p. 216.

licet et glorificati corporis, congratulamur: octavus, inquit Dominus in Levitico, dies vobis celeberrimus et sanctissimus erit; et octava die resurrexit Dominus noster Jesus Christus, et in octava hujus sæculi ætate cum eodem resurgere firmiter expectamus, consonum quoque est ut festivitatem Sanctorum-Omnium per octo continuos dies solemniter celebremus; nos qui, licet immeriti, illius, qui cælum terramque regit, vices gerimus in terris, cupientes Christi fideles quoslibet, quorum nobis est cœlitus cura commissa, ad venerationem omnium sanctorum et sanctarum Dei, et jugem erga eos devotionem quantum possumus excitare, ut per eorum patrocinia nostrum suppleatur imperfectum; de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio statuimus et ordinamus, quod festivitas Omnium Sanctorum hujusmodi per octo continuos dies, prima scilicet et octava, cum majori cæterorum dierum solemnitate annis singulis, et laudum cantico, lætitiæ jubilo, cordisque tripudio, sub duplici officio, ut in aliis sanctorum et sanctarum festivitatibus solemnibus, earumdemque octavis observatur, per universum orbem perpetuis futuris temporibus deinceps celebrari et observari debeat, ita quod de festivitatibus, quæ in prædictas octavas evenire contigerint, tunc nulla commemoratio habeatur, sed illæ post easdem octavas celebrentur, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXX, pridie kal. Novembris, Pontificatus nostri anno X ».

30. *Genuenses pacati, et Lauretana domus contra Turcarum impetus communita.* — Cæterum spopondit Sixtus classem viginti quinque triremium se instructurum, ac Neapolitanæ, quæ ex quadraginta conflanda erat conjuncturum, uti refert Jacobus Volaterranus [2]. Legatum præterea fuisse ad Genuenses cardinalem Sabellum addit auctor, ut classem parandam curaret, atque intestinas civium dissensiones sedaret.

31. « Decembris, inquit, XIX, cardinalis Sabellus, qui superiori mense cum esset administrator provinciæ Umbriæ, legatus ad Ligures fuerat designatus, mane et ipse abiit ». Et infra : « Legationis hujus causæ duæ præcipuæ afferuntur, altera ut sedaret civiles motus per eos dies Genuæ exortos inter Fregosos et Adornos : altera, ut triremes pararet pro Pontifice ad trajiciendum in Turcos venturo Vere, vel potius ad obsistendum illis, ne in Italiam ipsi majore conatu et classe quam præterita Æstate trajicerent ». Et infra : « Fuerat hic a Pontifice Paulo II multos jam annos propter magna merita tam sua, quam familiæ suæ, ad ordinem cardinalatus assumptus; sed interveniente inopinato Pontificis obitu, nec publice pronuntiatus fuit, nec data ei de more insignia : assumpto inde Pontifice Xisto tantum valuit contrariæ factionis auctoritas, ut usque ad hoc tempus tali dignitate fraudatus fuerit : Joannes Baptista sibi est nomen ».

32. Cum porro Turcæ ex Hydruntina urbe veluti ex arce munitissima in Salentinum agrum, superique maris littoreas oras excurrerent, et omnia ferro flammaque miscerent, jamque celeberrimæ ædi Lauretanæ eam opibus spoliaturi imminerent, Recinetenses patriæ immemores, Lauretanam domum summo conatu propugnare decreverunt, præsidioque imposito excubias agere die noctuque constituerunt, donis a Christiana pietate collatis in tutum receptis, quæ relata in tabulas sunt. At sapiens Recinetensium consilium subducto jam sacro auro argentoque, haudquaquam barbaros a nefario scelere revocavit. Verum nec virginis Deiparæ præsidium adversus barbaricam classem populabundam suæ domui augustissimæ defuit, ut narrat Lauretanæ historiæ scriptor his verbis [1] : « Turcæ populabundi ad castrum portus Recinetensis classe delati, omissa minorum prædarum cura, ad Lauretanam prædam, quam opulentissimam sciebant esse, ac asportatam alio nesciebant, iter intendunt. Tuebantur Lauretanam ædem Recinetenses, leve adversus Barbarorum exercitum insolentem victoria præsidium, nisi ipsa loci præses suæ domui præsidio foret ; itaque ad sacræ domus conspectum ingens repente terror totam Turcarum pervasit aciem, cunctosque e vestigio invitissimis animis referre coegit pedem stupore attonitos, et Deum profecto pro illa æde stare memorantes ». Subdit auctor cardinalem Robureum Laureti patronum, eo admonitum periculo, templum excitatis propugnaculis adversus repentinos hostium incursus communivisse. Erat is Julianus episcopus Sabinensis, cardinalis S. Petri ad Vincula nuncupatus, Sixti IV ex fratre nepos, qui ei post Pium III accepto Julii II nomine in Pontificatu successit, ut diximus supra.

33. *Data Juliano cardinali provincia pacis conciliandæ inter ducem Austriacum et regem Gallum, necnon inter Gallos et Anglos.* — Interea hic ad pacandos principes, ne ab arcendis communibus hostibus retardarentur, in Gallias missus est, cujus legationis obeundæ provinciam hoc Diplomate suscepit [2] :

« Juliano episcopo Sabinensi, cardinali S. Petri ad Vincula nuncupato, majori pœnitentiario nostro, A. S. L.

« Cum, pacis æmulo et humani generis inimico superseminante zizania, exortis dudum pestiferis ac dolendis dissensionibus inter charissimum in Christo filium nostrum Ludovicum

[1] Jac. Volat. Ms. arch. Vat. sign. num. 111. l. II Steph. Infiss. l. v. Bizar. l. v.

[1] Turs. hist. Laur. l. II. c. 4. — [2] Sixt. IV. reg. l. legationum p. 78.

Francorum regem illustrem, et dilectum filium nobilem virum Maximilianum ducem Austriæ, nonnullosque alios hinc inde adhærentes etiam variis respectibus et occasionibus, dira guerrarum commotio quamplurimas provincias, civitates, villas, terras, oppida, dominia, castra et loca, ac illorum incolas diutius afflixerit et inde agrorum depopulationes, incendia, hominum cædes, strages, captivationes villarum, terrarum, provinciarum direptiones, eversiones et vastationes aliaque quamplurima et innumerabilia damna non sine magna etiam Ecclesiarum, monasteriorum, et aliorum piorum locorum in eisdem provinciis et dominiis consistentium jactura successerunt : divisiones etiam, factiones, simultates, rancores, et odia inter quamplurimos principes, barones, milites, vasallos, subditos et incolas exorta fuerint, et majora ac graviora pericula irreparabiliaque scandala et damna ex earumdem guerrarum ulteriori prosecutione proculdubio secutura fore non immerito formidentur, per quæ viribus eorumdem principum attritis, iisdem dissensionibus manentibus, debiliores Christianorum manus indubitanter efficiuntur ad dictorum Turcorum immanissimorum hostium Christiani nominis impetus contundendos, et coercendos, nos infra mentis nostræ arcana revolventes, et diligenti consideratione pensantes sinceræ devotionis affectum et fidei zelum quibus rex et dux præfati nos et Romanam Ecclesiam reverentur, quodque hoc tempore valde expediat ut inter eos pacis vinculum vigeret, ad pacificandum provincias, dominia et loca alia, quæ reipublicæ et fidei Christianæ firmissima sunt præsidia, convertimus omnes sensus.

34. « Animadvertentes itaque ad nos præcipue spectare hujusmodi imminentibus periculis, dissensionibus et scandalis occurrere et ad pacem omni studio dissidentes conjungere, habita super hoc cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus deliberatione matura ad te litterarum scientia præditum, potentem opere pariter et sermone, in magnis expertum, et in arduis comprobatum, direximus oculos nostræ mentis : ac de tuæ circumspectionis industria, eximia probitate, fidei zelo, maturitate consilii, morum elegantia, aliisque innumerabilium virtutum donis, quibus personam tuam illarum largitor decoravit Altissimus, in cujus affectu geritur, prout indubitanter tenemus, fluctuantes turbines, et omnium scandalorum et guerrarum materiam sedare, et dissidentia quæque in pacis et concordiæ dulcedinem commutare, sumentes in Domino fiduciam specialem, quod ea, quæ circumspectioni tuæ, cujus præsentia nobis et Ecclesiæ præfatæ summe perutili, pro tam necessariæ tamque utilis, et Deo gratæ pacis et reconciliationis consequendo votivo effectu, in præsentiarum carere compellimur, committenda duxerimus, cura exactissima, et pervigili industria tuo solito more adimplere curabis, te tanquam pacis Angelum ad regnum Franciæ, necnon universas provincias, dominia, civitates, terras et loca regi et duci præfatis mediate vel immediate quocumque titulo, jure, prætextu, occasione, vel causa subjecta, aliaque a Rheno flumine usque ac Garumnam flumen, et mare Provinciæ seu meridionale, et ab Oceano usque ad Alpes Italiæ imminentes consistentia nostro, et præfatæ Romanæ Ecclesiæ nominibus Apostolicæ Sedis legatum de latere nostro duximus destinandum et deputandum, ac destinamus ac deputamus ». Amplissimis ad rem gerendam mandatis instruit, etc. « Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXX, IV kal. Maii, Pontificatus nostri anno X ».

35. De legationis munere injuncto Juliano, deque aliis cardinalibus in alia regna missis meminit Jacobus Volaterranus [1], qui ex Ecclesiæ Volaterranæ archidiacono in scribarum Pontificiorum numerum superiori anno ascitus fuerat, ac insignes de rebus a Sixto IV gestis Commentarios, qui nondum typis cusi in Tabulario Vaticano reconditi servantur, edidit, atque illustres viros Marcellum Rusticum Romanum, Gasparem Blondum Foroliviensem (1) historiarum scriptorem, Andream Trapezuntinum, Matthiam Paluviceum, Franciscum Nozetanum collegas habuit. Is itaque in suis accuratissimis Diariis hæc prodidit : « Ad nonam mensis Junii, quæ Veneris dies fuit, abiit in legationem Gallicanam Julianus episcopus Sabinensis », et infra : « Fuit hic primis mensibus Pontificatus Sixti ab episcopatus ordine ad cardinalatum assumptus una cum Petro ex Ordine Minorum, qui postea cardinalis S. Sixti dictus est. Hi autem primi fuere a Sixto Pontifice cardinales creati. Quo die quatuor legationes in eodem senatu decretæ fuere : Nicæno Gallicana, vicecancellario Hispana, Neapolitano Orientalis maritima, Aquileiensi Germanica : in sua Nicænus defunctus est, ex ea enim jam rediens, Ravennæ

[1] Volat. l. 1. Ms. arch. Vat. sign. num. 111.

(1) Annalistæ nostri oscitantiam facile hic lectores agnoscant et corrigant. Gasparem illum Blondum, qui unus fuit e sociis Jacobi Volaterrani in munere scribæ Pontificii eumdem esse censuit Blondum Foroliviensem historiarum nobilem scriptorem. Duo sunt viri nomine ac munere inter se plane diversi, quorum alter, historicus nempe ante plures annos, videlicet anno MCDLXIII, vita excesserat, alius vero per hos annos vitam Romæ agebat. Historico nomen erat Flavius, nostro vero Gaspar. Ille a secretis Pio II adfuit ; hunc apud Sixtum IV scriptorem Pontificium cum Jacobo Volaterrano egisse significavi. Porro Jacobum hunc alterum esse a Raphaele Volaterrano, qui Commentarios urbanos hac ipsa ætate scribebat in adnotatione ad A. MCDLXXII, 4, monuimus. Quos vero Jacobi Volaterrani Commentarios in Vaticano consuluit annalista, illos ex eodem Codice vulgavit Muratorius Rer. Italic. to. XXIII. MANSI.

occubuit : tres reliqui incolumes Romam rediere. Præsentis legationis (nempe susceptæ a Sabinensi) causa ea est præcipua, ut Gallum et Burgundum longo tempore dissidentes conciliet, et conciliatos ad ferenda auxilia in bellum contra Turcos hortetur et impellat. Det ei Dominus Deus gratiam in conspectu regum et principum, ut jactis bonis seminibus colligatur is fructus, qui non tam speratur quam desideratur».

36. Neque in Galliis modo, sed etiam in Anglia et Scotia legationis munus Juliano demandatum est, ut inter Gallos Anglosque pacem ad vertenda in communes hostes arma conciliaret, ut hoc docet Diploma [1] :

« Venerabili fratri Juliano episcopo Sabinensi, cardinali S. Petri ad Vincula nuncupato, majori pœnitentiario nostro, in Franciæ, Angliæ et Scotiæ regnis, ac universis Galliarum provinciis, necnon singulis dominiis dilecti filii nobilis viri Maximiliani ducis Austriæ quovis respectu vel causa subjectis, et nonnullis aliis provinciis, civitatibus, terris et locis, Apostolicæ Sedis legato, etc.

« Considerantes, quod urgens et evidens multorum et magnorum negotiorum, ac pacis primo et quietis regnorum, provinciarum et locorum prædictorum præsertim Angliæ regni, et aliorum dominiorum, provinciarum, insularum, et locorum quorumcumque charissimo in Christo filio nostro Eduardo, et regni ejusdem regi illustri subjectorum necessitas urget, illuc a nobis destinari legatum, et tantum negotium talem personam exigit, quæ sua instanti diligentia et providentia eximia, summaque insuper experientia illius magnitudini congruat, te, de cujus circumspectione, industria, et consilii maturitate inter cæteros plenam et firmam obtinemus fiduciam, qui, potens opere et sermone, magnum et insigne Ecclesiæ Dei membrum existis, plene tibi concesso legationis officio ad partes illas de fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio providimus de latere nostro destinandum, ut dirigas indirecta, et aspera convertas in plana, et juxta datam tibi a Domino prudentiam velut columba olivam ex ore deferens, et pacis signum in oliva prætendens pacem prædices et Christi fideles illarum partium ad pacem, unitatem et concordiam moneas, et quæcumque alia circa executionem commissi tibi legationis officii exequaris, prout videris expedire, quietem in nationibus et tranquillitatem in populo posse tenus procurando et sicut tibi Dominus ministrabit.

37. « Licet autem Salvatoris exemplo, quod uni ex minimis nostris fit, fieri nobis reputamus, quia tamen illos in primis propensius honorari convenit, qui se honorabiles in partem sollicitudinis assumpti honorant in nobis plenitudinem potestatis, serenitatem ejusdem regis rogamus, monemus et hortamur attente quatenus te Apostolicæ Sedis legatum, vel potius nos in te benigne recipiens, et devote pertractans, sic te favore benevolo in omnibus prosequatur, exhortationibusque tuis ad pacem tendentibus se facilem præbeat, ne præsentia tua nobis et universali Ecclesiæ multipliciter fructuosa diutius careamus, et super iis, quæ sibi ex parte nostra per te, vel alium seu alios a te forsan deputandos retuleris fidem indubiam adhibeat, tanquam nobis, sicque in singulis tibi per nos concessis facultatibus omnem assistentiam præstet, ac modis omnibus faveat, quod tu ad laudem Dei et sui honoris augmentum, omniumque Christi fidelium commodum et salutem injunctum tibi ministerium laudabiliter exsequaris, et nos excellentiam regiam exinde dignis in Domino præconiis et laudibus commendemus. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ MCDLXXX, IV kal. Maii Pontificatus nostri anno IX ». Hunc vero mense Septembri Parisios accessisse, honorificeque exceptum tradunt [1], inde Peronam profectum, cumque fidem publicam, ut pergeret ad Maximilianum elicere non potuisset, Lutetiam, extremo Decembris mense, reversum. Ceterum legati diligentia colloquium inter Ludovici regis et Maximiliani Austriaci oratores habitum est (1). Extantque in Ms. Codice Vallicellano [2] capita controversiarum, quæ utrinque in eo colloquio agitatæ fuerunt. Poscebat in primis Maximilianus, ut urbes et oppida uxori adempta a Ludovico restituerentur, responsumque est a Gallorum regis oratoribus, Burgundiæ fiduciarium principatum Salica lege ad jus regium fuisse devolutum, nullo masculo hærede superstite, ac Bituricensis et Pictavensis principatuum, qui ob eam causam in regiam ditionem concesserant, exempla adducta, confirmataque Normanniæ, Campaniæ, et Occitaniæ exemplis ; ac si fœminæ, ut in Atrebatensi comitatu, aliquando successerint, id non jure, sed temporum iniquitate contigisse. Certatum deinde de Peronæ Montisque-Desiderii et Royæ ditione, atque oratores Galli contendere Carolum ducem inique bellum intulisse Ludovico, fidei sacramentum post Philippi patris obitum non præstitisse, debita vectigalia regi

[1] Reg. legationum p. 89.

[1] Chron. Lud. XI. — [2] Ms. Vallic. sign. lit. B. num. 10. p. 163.

(1) Colloquium illud inter Maximilianum et Gallum in quo de rebus Burgundicis actum, in annum sequentem differendum esse constat ex auctoritate anonymi Leodiensis in historia de rebus gestis Leodii ab Heinsbergio et Borbonio episcopis : Martene Veter. Monum. to. IV. Ita enim ille, qui anno MCDLXXXII opus suum absolvit : « Anno Domini MCDLXXXI, fuit diæta inter regem, et ducam (Maximilianum) ubi missi fuerunt duo legati, sed non poterant concordari... » et inferius ad eumdem annum : « Proclamatæ sunt treguæ inter regem, et ducem ».
MANSI.

non persolvisse, præterea ex veteri pactione Belgii partem ad jus Gallicum revocatam. Tum Maximiliani oratores disceptarunt in Burgundiæ principatu fœminas succedere consuevisse, paremque esse comitatus Atrebatensis rationem. Soluto conventu sopitæ fuere ad aliquod tempus hæ lites, quæ postea inter Carolum V, Maximiliani nepotem, et Franciscum I funestissima bella accenderunt.

38. *Joanna Castellana in religionem ingressa, extinguntur civilia dissidia.* — Restinctæ sunt hoc anno reliquæ civilium Castellæ et Legionis bellorum, quæ diu arserant, favillæ. Joanna, de cujus justis natalibus controversum fuerat, quæque se ut Henrici regis unigenitam ac regnorum hæredem gerebat, Clarissarum sacra instituta Coimbricæ amplectente, ac xv Novembris hujus anni vota religiosa nuncupante, de quo extant [1] Acta publica. Post hæc Joanna aliquorum subornata consiliis, qui Castellæ et Legionis regna bellis civilibus miscere sui commodi spe atque illecebra meditati sunt, pristinos Castellæ et Legionis regios titulos recepit, atque ad rescindendam religiosæ vitæ professionem editam, metum ac necessitatem ob pacem inter Alfonsum et Ferdinandum reges conciliatam obtendit. Verum Innocentius VIII, cum ingentia inde oboritura bella, ac Lusitana et Castellana arma ab Afris et Granatensibus in ipsa fidelium viscera vertenda, ac religioni exitium parari prævideret, Apostolico Diplomate Joannam monastica instituta deserere vetuit [2], ut suo loco dicetur.

39. *Florentini in Ecclesiæ gratiam recepti.* — Hoc anno [3] Florentini sive fessi malis, sive auxiliorum spe delusi, sive ad meliorem mentem reversi in Ecclesiæ gratiam a Romano Pontifice recipi flagitarunt. Honorificentissimam itaque duodecim civium legationem ad Apostolicam Sedem misere; subituros se demisse quales-

[1] Ext. apud Innoc. VIII. sign. num. 1909. secr. p. 576. — [2] Innoc. VIII. lib. sign. num. 1909. — [3] Jac. Volat. Ms. arch. Vat. sign. num. 111. Brut. hist. Flor. l. VII et alii.

cumque illius leges professi. Oratoribus igitur in Urbem venientibus nulli officii causa obviam prodiere, neque coram Pontifice admissi, nisi prius imperatas ab illo concordiæ leges recepturos se sponderent. Demum prima Adventus Dominica die in porticum Basilicæ Vaticanæ convenere, Pontificem et cardinales præstolantes, ubi Sixtus pro foribus templi genibus nixos virga leniter diverberatos solemni ritu expiavit, atque adeo Florentinos omnes sacræ fidelium communioni restituit. Ingressi deinde Basilicam oratores rei sacræ interfuere : qua peracta, domum aulicis cardinalium eos comitantibus perducti sunt, posteaque oppida reipublicæ Florentinæ erepta restituta. Hæc pluribus rerum Florentinarum scriptores, omnium autem accuratissime Jacobus Volaterranus [1] horum spectator describit in Sixti rebus gestis : « Die Dominico III Decembris, in hunc modum qui sequitur acta est cæremonia. Sedebat Pontifex aversus a templo in sella serica purpurea super limine portæ æneæ, quæ media est, clausis nihilominus valvis, circumstantibus in corona cardinalibus et prælatis, et qui muneribus curiæ fungebantur in maxima populi frequentia, qui visendi studio accurrerant. Oratores autem omnes, (Florentinorum scilicet), demissis detectisque capitibus coram Pontifice venientes primum ad terram se projecerunt, eumque cum humilitate venerantes, pedes ipsius deosculati sunt. Omnes inde procumbentes in genua errores contra matrem Ecclesiam et Pontificem sunt confessi, et misereri sibi, et populo, a quo essent missi, humiliter petiere. Locutus est pro omnibus unus spectatus eques Aloisius Guicciardinus, vir jam septuagenarius, et magnæ apud suos auctoritatis, maturis tamen verbis et brevibus, atque a paucis propter strepitum exauditis (1) ».

40. Piam eorum orationem suis conceptam verbis affert Brutus [2], ac responsum acerbe a Pontifice queritur, eumque in universam rem-

[1] Ms. arch. Vat. sign. num. 111. — [2] Brut. hist. Flor. l. VII.

(1) Agendum hic suscipit annalista de pace Italiæ, quam vario composito fœdere, Pontifex cæterique principes hoc anno conciliandam susceperunt. Cum vero rem illam paulo intricatam non satis diligenter explicuerit, tentandum hic est a nobis, ut paulo accuratius illam exponamus. Primo omnium anno superiori actum fuit de avellendo a fœdere cum Florentinis duce Mediolanensi, quæ sane negotiatio anno eodem, ait Sanutus in Vitis ducum Venetorum, ad exitum perducta est, fœdere interim, quantum ex historia Naugerii intelligimus, occulto. Interea de Florentinis ad partes Venetis oppositas trahendis agebatur : cujus rei gratia Laurentius Medices die VI Decembris anni MCDLXXIX, Florentia Neapolim profectus est (Allegretti in Diario Senensi, Rer. Ital. to. XXIII). Tandem pacem cum illo, inscio Pontifice, sanxerunt, ait Naugerius in hist. Veneta, quæ palam dein annuntiatur Senis die XVII Martii (Allegretti Diar. Senens.) Novo hoc fœdere potens rex Ferdinandus bellum in Venetos aggredi meditabatur, nitens in eamdem armorum societatem cum Florentinis et Mediolanensibus Pontificem trahere (Naugerius) : quod subodorantes Veneti pacem cum Pontifice, cardinali Foscaro conciliante, præpostere composuerunt. Extant de hoc fœdere litteræ Pontificiæ diei XVI Aprilis anni MCDLXXX, apud Sanutum in Vitis ducum Venetorum, in quibus et principum, qui fœderi illi nomen dederunt subscripta nomina leguntur, inter quos nec Florentini nec rex Sigismundus apparent. Hæc armorum societas ad status conservationem *tantummodo* sancita est, ut Volaterranus in Diario animadvertit. Ex quo corrigendus annalista, qui conjuncta a Pontifice cum Venetis arma in Turcas scribit. Ita rebus constitutis Pontifex, Maio mense, Florentinos diris devovit, a quibus missus Romam legatus *Frater quidam magister in Theologia* pessime exceptus, et ludibrio habitus a Pontifice *fertur*, ut anonymus Parmensis in Diario. Hinc novæ in Italia turbæ mox orituræ timebantur, cum rex Ferdinandus Venetos et Pontificem suspectos haberet, instaretque apud Mediolanenses, ut Venetorum ditio armis infestaretur. Vicissim Pontifex in Florentinos nullum non lapidem movebat, cum interim opportunus accidit Turcarum in ditionem regis Ferdinandi incursus ; ex quo factum est, ut Ferdinandus rebus suis defendendis arma continere cogeretur, et Pontifex a Florentinis abstinuerit, ut Turcarum a se metum depelleret. Quare pacem rogantibus Florentinis æquiores aures præbuit ; conventumque est tandem inter omnes de communi Italiæ pace, acceptaque Romæ est Florentinorum legatio die III Decembris, de qua in Annalibus ibid. num. 39. Peculiare etiam fœdus eodem tempore a Pontifice cum rege Ferdinando ad Turcarum expulsionem junctum affirmat anonymus Parmensis in Diario. MANSI.

publicam invectum commemorando universa, quæ civitas adversus Pontificiam majestatem commisisse argueretur, ut constaret reditum in gratiam tempori, non hominibus datum : verum ex Jacobo Volaterrano, qui Pontificium responsum affert, constat nihil iracunde gestum sed ex solita [1] Ecclesiæ dignitate benignitateque expiatum crimen : « Eo, inquit, silente, (nimirum oratore Florentino), jussit Pontifex alta voce recitari formulam initarum conditionum et confessiones excessuum per Philippum Curuensem, unum ex notariis Apostolicæ cameræ, assistentibus advocato et procuratore fiscalibus, qui unum vel plura, si opus esset, ad perpetuam rei gestæ memoriam documenta conficerent: summa vero conditionum paulo inferius adjicietur. Formula lecta, oratores ipsi, jurejurando in sanctis Pontificis manibus præstito, obligaverunt se ipsos et Florentinum populum cuncta inviolabiliter servaturos. Tunc Pontifex indicto silentio : Peccastis, inquit, filii, multum primum in Dominum Deum Salvatorem nostrum, occidentes crudeliter et nefarie Pisanæ sedis archiepiscopum et sacerdotes Dei ; scriptum est enim : *Nolite tangere Christos meos.* Peccastis in Romanum Pontificem, qui vicem Salvatoris nostri Jesu Christi gerit in terris, diffamantes eum per universum terrarum orbem. Peccastis in sacrosanctum ordinem cardinalium, retinentes invitum S. R. E. cardinalem Sedis Apostolicæ legatum. Peccastis in omnem ordinem clericalem, auferentes a clero ditionis vestræ tributa, et ea quidem admodum gravia contra voluntatem ipsius, et Romano Pontifice minime permittente : rapinarum, incendiorum, direptionum et malorum multorum causa fuistis, non obedientes monitis nostris Apostolicis, qui utinam a principio venissetis ad nos, patrem animarum vestrarum, procul dubio non fuisset opus experiri armis ad ulciscendas injurias illatas Ecclesiæ. Nos certe inviti egimus quidquid egimus ; sed tamen pro ministerio Apostolatus nostri ita fuit agendum. Nunc vero, filii, ad nos in humilitate venientes, in gremium gratiæ vos recipimus, fatentes errores et excessus absolvimus. Nolite peccare amplius, filii, nolite ut canes redire ad vomitum : satis superque experti estis quantum valeant arma Ecclesiæ, quam durum sit objectare capita scuto Domini, et ejus loricam velle confringere. Et in hanc sententiam pluribus dictis non minus paterne et pie, quam constanter et fortiter capiens manu virgulas, quæ de more gestari manibus a pœnitentiariis solent, leviter percutiebat humeros cujusque oratoris ad quemcumque ictum caput humiliter inclinantis, dicens sedulo pœnitentiæ psalmum, qui incipit ; Miserere mei Deus ; cardinalibus semper ad vocem Pontificis sequentem versiculum respondentibus. His peractis iterum ad sancti pedis osculum sunt admissi, et manu a Pontifice benedicti sunt, elevatusque cum sella statim est Pontifex, patefactæ quoque valvæ basilicæ, et ad majorem aram templi ab omnibus itum est, oratoribus ipsis et cæteris suo ordine præcedentibus. Acta ibi divina res fuit ». Et infra :

41. « Formulæ obligationis hæc est summa, videlicet primum erratorum veniam petent : Ecclesiasticam libertatem aliquo tempore non impedient : promissiones Apostolicas servabunt tam factas quam fiendas : non inferent arma vel bellum Ecclesiæ, vel ejus subdito mediate vel immediate : parebunt omni tempore mandatis Apostolicis : non imponent tributa clero, nec imposita exigent præter quæ jam sunt indulta ad tempus pro Pisano gymnasio. Protestati sunt ex his non præjudicari sibi, si quod jus habent in iis quæ ante cœptum bellum possidebant : agent quod populus infra mensem cum dimidio rata habebit hæc omnia. Pontifex pro pœnitentia mandat armari triremes quindecim eorum impensa in bellum quod parat adversus Turcum : indicit quoque, nisi omnia ad unguem servent, reincidere illos in priores censuras. Ita promiserunt et stipulati sunt ».

42. *Nicolaus Eremita Helvetius, sanctitate clarus.* — Hoc anno apud Helvetios migravit in cælum Nicolaus sanctitate insignis Eremita, qui annis viginti non alio cibo quam sacra Eucharistia vitam sustentavit, de quo hæc tradit Nauclerus [1] : « Apud Suitenses montanos in Alemannia, haud longe a finibus Lucernensium in loco vastæ solitudinis homo senex solitariam vitam et abstinentissimam hoc tempore degebat, qui per annos viginti sine corporali cibo vixit, quem fratrem Nicolaum appellabant. Habebat uxorem et liberos, a quibus secedens ob frugem melioris vitæ, vir corpore aridus et exhaustus, sola cute nervisque, et ossibus compactus. Hic homo quasi cœlestem vitam egit in terris immaculatam absque sorde, quamvis nonnulli iniqui judices aliorsum ac deceat interpretati fuerint. Sed cur virum calumnientur, qui longam vitam in arctissima paupertate et solitudine duxit, in abstinentia extrema et humilitate perseverans, qui nihil appetivit, qui nulli injurius, qui avaritiam calcavit, honores sæculi sprevit, nullum superbiæ fomitem ostendit, optime de fide sentiens, paucorumque verborum cum esset, ad interrogata tamen salubria semper et consolatoria respondit, ita quod raro quisquam ab eo non ædificatus abscessit ? Is igitur bonus, justus ac sanctus a bonis semper est habitus : indicavit hoc prepetua hominis alacritas atque lætitia, quem nemo mœstum vidit, sed vultu semper eodem : sciebat se mortali culpa libe-

[1] Volat. ubi sup.

[1] Nauc'er. vol. 2. gen. 50.

rum, bonis operibus ac contemplationibus intentum : per antistitem quoque Constantiensem approbatus, ad cujus præceptum tres particulas panis tanquam obedientiæ filius comedit, quas cum difficultate deglutivit. Tandem senio et viribus deficiens, ejus senilem animam mollis dissolvit sopor. Sepultus est in Ecclesia sui pastoris cum opinione sanctitatis ». Meminit de eo Albertus Crantzius[1], ac fulsisse miraculis, nonnullaque suæ genti, quæ venerunt prædixisse refert. Consentit etiam Appendicis ad Chronicon Sponheimense Joannis Trithemii auctor, seque testimonio episcopi Constantiensis, in cujus diœcesi versabatur, compertum habere testatur, illum viginti annos ante mortem sine cibo vitam transegisse, tunc addit : « Hic homo Dei nobis suo tempore miraculum fuit, qui cum esset omnium litterarum penitus ignarus, intellectu tamen Scripturarum mirabili subtilitate vigebat, dabatque ad interrogata quorumlibet eruditorum responsa, non secus ac sanctus ille Antonius Eremita philosophis doctissimis quondam sine litteris reddidisse fertur, quanquam non omnes passim ad colloquium suum admittebat, nisi quos cognovisset divino spriritu ad loquendum concitari. Miraculis fertur coruscasse ».

43. *Cardinales novi in senatum adlecti.* — Auxisse[2] eodem anno Sixtum cardinalium collegium refert Stephanus Infissura, et consentit Jacobus Volaterranus, qui hæc habet[3] : « Idibus Maii, quæ die Lunæ evenerunt, cardinales quinque in secreto senatu designati sunt, nihilominus ante aliquot menses creati dicebantur, sed ad eam diem secreto habiti non absque causa est credendum. Eorum nomina hæc sunt : Paulus Fregosius archiepiscopus Genuensis presbyter tit. S. Anastasiæ : Cosmus Ursinus monachus Ordinis S. Benedicti abbas Farfensis, et Tranensis archiepiscopus presbyter tit. SS. Nerei et Achillei : Ferricus de Cluniaco Burgundus episcopus Tornacensis tit. S. Clementis, Joannes Baptista Sabellus protonotarius diaconus S. Viti in Macello, Joannes Columna diaconus S. Mariæ in Aquiro ».

44. *Mota lis de annulo Virginis pronubo.* — Oborta[4] est controversia ingens hoc anno de sacro annulo pronubo sanctissimæ Virginis e Senensium ditione Perusium allato, indeque accensum est bellum Senenses inter et Perusinos : ad quod extinguendum Pontifex litteris, et Joannis Baptistæ cardinalis Sabelli A. S. L. opera incubuit. Rem gestam fuse descripsit Joannes Baptista Laurus Perusinus protonotarius Apostolicus, ac repetita altius historia : Hugone Etruriæ marchione VI, ducta in uxorem Juditta Ottonis nepte, Ranerium Clusinum civem Romam missum ad gemmas conquirendas, eumque a gemmario, qui Jerosolyma venerat, plures ingentis pretii lapillos comparasse, discessumque parantem amicitiæ sanciendæ ergo Deiparæ pronubo annulo donatum. Porro Ranerium, cum haud ita de dicti fide illi constaret, eum annulum inter alias gemmas reconditum tenuisse, donec filius unicus decennis extinctus est, qui cum ad sepulchrum deferretur, revocatus ad vitam accusavit patrem, quod pronubum Deiparæ annulum inter profanas gemmas occuleret : quem ad se deferri jussit, eumque inter alios plures, etsi speciei vilioris, selectum parocho sacerdoti dedit religiose asservandum, vetuitque ab impuris fœminis contrectari, cujus imperii vim experta Waldrada, quæ mox digitum, cui annulum inducere ausa erat, arefactum sensit. Edita etiam plura miracula annuli illius vi feruntur, quem cum magistratus Clusinus ex templo S. Musthiolæ martyris vetustate temporum collabente in Minoritarum ædes sacras comportari jussisset, eum dolo Winterius Germanus Minorita subripuit, Sixto Pontifice, et Petro Riario cardinale in Perusina provincia A. S. L. cumque Clanium fluvium superasset, tenebrosa nube a tergo ingruente Perusium adire coactus est, ex qua urbe quoties iter in Germaniam inire aggressus est, toties tenebris circumfusus coactus fuit subsistere : neque illius modo oculis tenebræ offusæ, sed totis viginti diebus nebulosus aer media Æstate Perusinis Solis et Lunæ aspectum ademit : quo prodigio territus Winterius, patrata Clusii cum Luca Jordano communicavit : qui magistratum adiens narravit singula, nec celavit de concepta spe lucis per annulum in ædem sacram inferendum recuperandæ. Res in publica Acta relata, monitusque Jacobus Vannutius episcopus, tertio nonas sextiles e Jordani domo cœleste donum, decreta solemni supplicatione, in prætorii sacellum transtulit ; ac mox tenebræ offusæ aeri discussæ fuerunt. Repetiere deinde Senenses et Clusini sacrum pignus indigne furto sublatum : disceptarunt contra Perusini illud religiosius apud se habitum iri, divinoque prodigio ad se delatum. Aucta contentione atque in bellum eruptura, Pontifex annuli in Urbem communem omnium patriam transferendi pio flagravit desiderio, ac Perusinos ad id studuit flectere litteris hac nota consignatis : « Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris die XVIII Decembris MCDLXXX, Pontificatus nostri anno X ». Obluctata est petitis Pontificiis Perusinorum erga Deiparam pietas ; ac licet in Pontificem essent obsequentissimi, jacturam tamen cœlestis doni ferre non poterant, quare abscessit a postulatis Sixtus, ac dein, concordia retento a Perusinis annulo, inter ipsos et Senenses consecuta est. Asservatur etiamnum Perusii is Deiparæ pronubus annulus magna religione,

[1] Crantz. Metrop. 12. c. 21. Chr. Spon. an. 1487. — [2] Steph. Infiss. Ms. Vat. sign. num. 121. hoc an. — [3] Jac. Volat. 2. Ms. arch. Vat. sign. num. 111. et Felix Contel. in Elench. — [4] Joan. Bapt. Laurus in libell.

vimque divinam illius ope Christi fideles, in conciliandis præsertim alienatis conjugum animis, experti sunt.

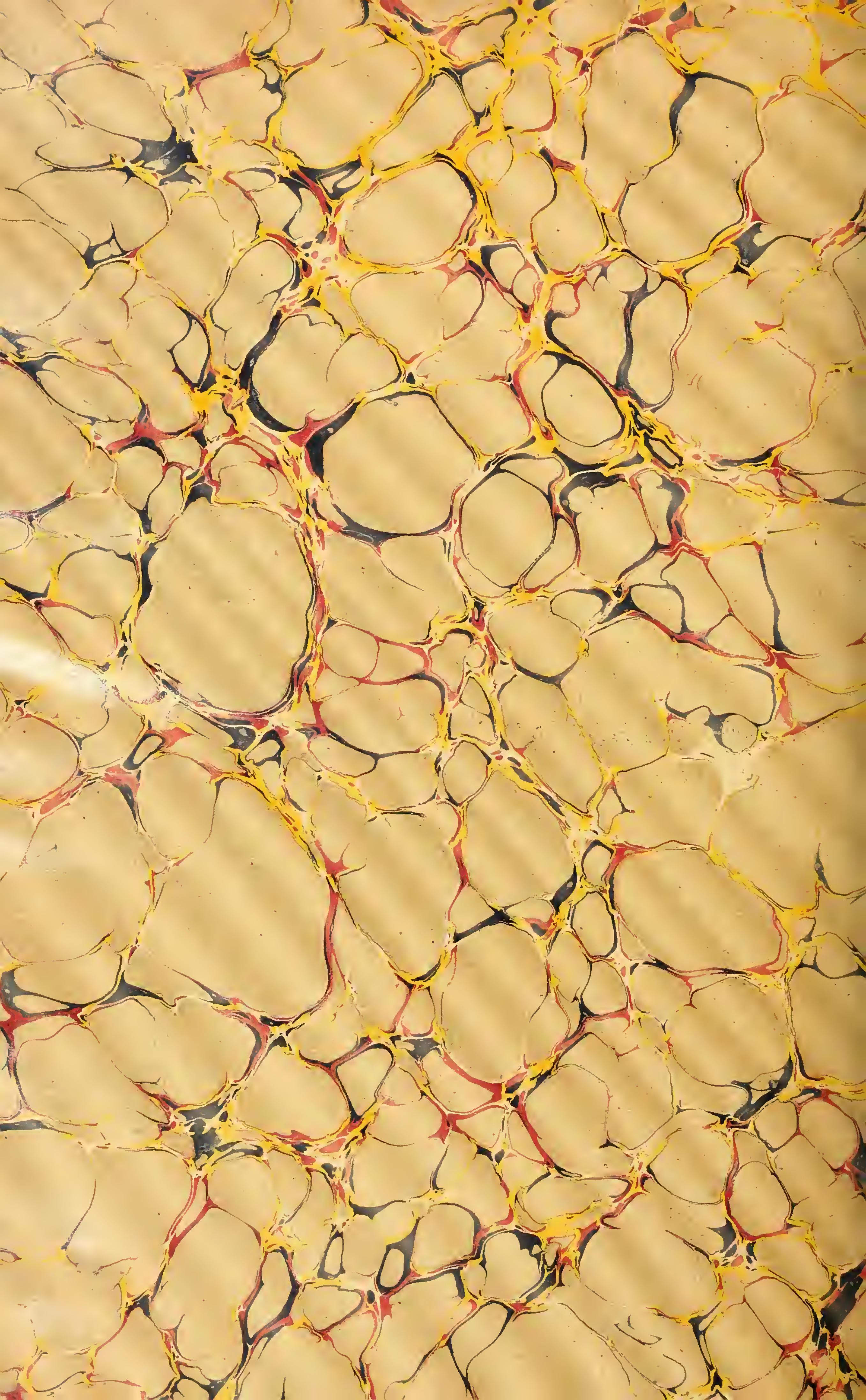
45. *Editum Utini insigne miraculum. Dugloski historici obitus.* — Hoc anno Utini insigne miraculum B. Bertrandi olim patriarchæ Aquileiensis apud Deum suffragiis editum est, quo fœminæ honestæ quatuor dæmonum maleficiis irretitæ, quæ veterum bacchantium more miserandas choreas præstigiatrice vi incitatæ ducebant, liberatæ sunt maxima omnium admiratione, qui antea divexatas viderant, ut publica ea de re Monumenta [1] fide dignissima testantur. Subjecta nomina sunt testium, qui de viso a se miraculo fidem faciunt.

Obiit eodem anno [2] Joannes Dlugoseus canonicus Cracoviensis, qui ad hunc usque annum Polonorum gesta historiæ mandavit, Pii II Pontificis commendatione ornatus, cujus laboribus sæpius in Annalibus usi sumus : de quo hæc Michovias : « Anno Domini MCDLXXX, vita et chronica ipsius finitur. Præterea scripsit diserto stylo legendam beatissimi Stanislai præsulis Cracoviensis, et patroni Polonorum gloriosi, Vitamque B. Kunegundis conjugis et perpetuo virginis Boleslai Pudici ducis, ac monarchæ Polonorum, in Sandecensi cænobio vita functæ et sepultæ. Scripsit et geographiam, imo verius, et chorographiam regni Poloniæ, urbes, castra, oppida, flumina, montes atque villagia, cujus situs et dispositionis sint. Scripsit », et infra, « et alia opera regno Poloniæ frugem et decorem æternum paritura superioribus ». Michovias addit illum excolendis Casimiri III regis filiorum moribus præfectum fuisse, et designatum archiepiscopum Leopoliensem : verum antequam sacris pontificalibus initiaretur, obiisse, seque honorifico ejus funeri interfuisse.

[1] Ms. Vallic. bibl. de Vit. et mirac. B. Bertr. p. 24. — [2] Micho. l. IV. c. 72.

FINIS TOMI VIGESIMI NONI.

Barri-Ducis. — Ex Typis Cœlestinorum. — Bertrand.

BR
145
B37
1864
T.29
c.1
ROBA

